

Digitized by the Internet Archive
in 2023 with funding from
Kahle/Austin Foundation

MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

LIBELLI DE LITE IMPERATORVM ET PONTIFICVM
SAEVLIS XI. ET XII. CONSCRIPTI.

TOMVS III.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXCVII.

LIBELLI DE LITE
IMPERATORVM ET PONTIFICVM
SAECVLIS XI. ET XII.

CONSCRIPTI.

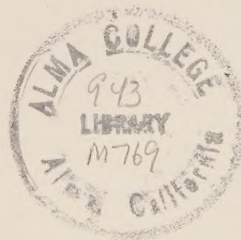
EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

TOMVS III.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXCVII.

41769

DD
3
M8
L5
1891
v.3

HANNOVERAE, TYPIS CULEMANNORUM.

HOC VOLUME CONTINENTUR.

	Pagg.
Praefatio auctore E. Duemmler	VII. VIII
Epistola de vitanda missa uxoratorum sacerdotum ed. E. Sackur . . .	1—11
Epistola de sacramentis haereticorum ed. E. Sackur	12—20
Hessionis scholastici relatio de concilio Remensi ed. W. Wattenbach . . .	21—28
Libelli Honorii Augustodunensis presbyteri et scholastici ed. I. Dieterich .	29—80
(Utrum sit peccatum nubere vel carnes comedere)	34—35
I. De offendiculo	38—57
II. De apostatis	57—63
III. Summa gloria	63—80
Arnulfi Sagiensis archidiaconi, postea episcopi Lexoviensis, invectiva in	
Girardum Engolismensem episcopum ed. I. Dieterich	81—108
Tractatus de scismaticis edd. I. Dieterich et H. Boehmer	109—130
(Pascalii papae epistola ad episcopum Constantiensem)	129
Gerhohi praepositi Reichersbergensis libelli selecti ed. E. Sackur) . . .	131—525
I. Ex libro de edificio Dei	136—202
II. Epistola ad Innocentium papam missa, quid distet inter clericos	
seculares et regulares	202—239
III. Libellus de eo, quod princeps mundi huius iam indicatus sit (liber	
de simoniaciis)	239—272
IV. Ex libello de ordine donorum sancti Spiritus	273—283
V. Ex libro contra duas haereses	284—288
(Hugonis abbatis Radingensis epistola)	285—286
VI. Ex libro de novitatibus huius temporis	288—304
(Gerhohi epistola ad Innocentium papam)	292
VII. De investigatione Antichristi liber I.	304—395
(Gregorii VII. epistola ad omnes fideles in regno Teutonico) .	326—328
VIII. Ex opusculo de gloria et honore filii hominis	396—399
(Eugenii papae epistola ad Gerhohum)	396
(Brunonis episcopi epistola ad Gerhohum)	398
IX. Opusculum ad cardinales	399—411
X. Ex commentario in psalmos	411—502
(In psalmum LXIII)	439—492
(Innocentii II. papae epistola ad Conradum Salzburgensem	
archiepiscopum)	456—457
(Pascalii II. papae capitulum)	475—478
XI. De quarta vigilia noctis	503—525
Dialogus de pontificatu sanctae Romanae ecclesiae ed. H. Boehmer . . .	526—546
Carmina ad schisma Alexandrinum pertinentia ed. H. Boehmer	547—554

	Pagg.
Gualteri ab Insulis carmina ed. H. Boehmer	555—560
De fine schismatis vaticinium ed. H. Boehmer	561—570
Supplementa ad tomos I. II. III. libellorum	571—728
Cambracensium et Noviomensium clericorum epistolae ed. H. Boehmer . .	573—578
Defensio pro filiis presbyterorum edd. E. Duemmler et H. Boehmer . .	579—583
Fragmentum Merseburgense de caelibatu cleri ed. E. Duemmler	584—587
Tractatus pro clericorum conubio ed. E. Duemmler	588—596
Bernaldi libellus de vitanda excommunicatorum communione ed. E. Duemmler	597—601
(Pelagii papae epistolarum fragmenta)	597—599
Appendix	601—602
Theobaldi Stampensis epistola ad Roscelinum recogn. H. Boehmer . . .	603—607
De paenitentia regum et de investitura regali collectanea ed. H. Boehmer	608—614
De simoniaca haeresi carmen ed. H. Boehmer	615—617
Satira in Mettenses edd. E. Duemmler et H. Boehmer	618—621
Monachi cuiusdam exulis S. Laurentii de calamitatibus ecclesiae Leodiensis	
opusculum ed. H. Boehmer	622—641
Tractatus Eboracenses (I—VI) ed. H. Boehmer	642—687
De sepultura eorum qui falso excommunicati dicuntur non turbanda ed.	
E. Duemmler	688—690
Marbodi episcopi Redonensis opuscula aliquot ed. H. Boehmer	691—696
Carmina in simoniam et Romanorum avaritiam (I—VII) ed. H. Boehmer	697—710
Hugonis Metelli opuscula ed. H. Boehmer	711—719
Hunaldi carmen de anulo et baculo ed. H. Boehmer	720—722
De anulo baculo gladio et diademate versus ed. H. Boehmer	723—725
De anulo et baculo versus ed. E. Duemmler	726—728
Addenda atque emendanda	729—740
Typographi errata atque omissa	741—742
Index nominum et rerum memorabilium scripsit H. Boehmer	743—764
Index auctoritatum scripsit H. Boehmer	765—775

Tabula I. ad p. 579.   Tabula II. ad p. 731.

Lustrum transiit, ex quo in altero horum libellorum volumine ad pactum Calixtinum usque progressi sumus. Ab imperio Heinrichi V. denuo exorsi pervenimus iam ad schisma quod dicitur Alexandrinum post multos annos pace Veneta tandem sopitum. Sed hoc proposito vix peracto reverteremur oportuit, ut supplementa varia et huius et priorum partium, quae interim collegeramus, omnia ad unum in fine adiceremus. Quamquam in his nec carminibus neque epistolis ad rem pertinentibus abstinuimus, erunt certe qui in hac copia undecumque congesta desiderabunt compluria, ut Petri Damiani epistolas aliquot, Benzonis Albensis ad Heinrichum IV. libros, Algeri Leodiensis libri de iustitia et misericordia excerpta aliaque. Nec infitiamur et Landulfi Gesta archiepiscoporum Mediolanensium et Hugonis Flaviniacensis chronica disputationes horum libellorum simillimas exhibere. Verum neque hunc librum satis amplum etiamnunc augere placuit neque totam seriem hoc temporis momento amplificare licuit, id quod novis harum controversiarum libellis inventis aliquando fortasse licebit.

In hoc quoque volumine nonnulla reperiuntur quae antea lucem nondum viderant, ut tractatus de schismaticis ex codice Vindobonensi sumptus, dialogus

de pontificatu Alexandri* nescio an a Rahewino compositus, duo scripta inter se contraria de clericorum conubio, vaticinium obscurum de fine schismatis, tractatus Eboracenses de potestate summi pontificis admodum miri, materies quoque commentationum nondum elaboratarum ex Bambergensi codice petita, Hugonis Metelli certamen regis et papae aliaque carmina. In quibus seligendis imperii Romani limitibus minime nos continuimus, cum controversia ipsa, de qua agebatur, totum tunc mundum turbasset et commentarii de ea scripti passim divulgarentur, ut de origine eorum interdum dubii haereremus. Ex Gerhohi Reichersbergensis operibus verbosis et valde magnis eas tantum partes hic inserere, inviti quidem, satis habuimus, in quibus de quaestionibus ad hanc seriem pertinentibus argumentatus est.

De hoc libro perficiendo E. Sackur, socius quondam noster, iamdiu emancipatus, optime meruit, eique qui post eum eodem quo ille collegii nostri sodalium munere functi sunt, Iul. Dieterich, nunc universitati Giessensi litterarum addictus, et H. Boehmer theologus, cui indices quoque tam nominum quam auctoritatum debemus. Neque ipse in plagulis perlustrandis hic illic corruptelis medendi atque auctores omissos supplendi officio defui. Praeter editores ceterosque socios nostros ad opus conficiendum libris manuscriptis collatis opem comiter ferebant Fel. Liebermann civis noster, Lud. Traube et Frid. Keinz Monacenses, Iul. Petit Bruxellensis, H. Lebègue Parisiensis, Fort. Donati Senensis, Rob. Arnold Romanus, Maria Bateson et A. Rogers Cantabrigienses, Reg. Poole Oxoniensis, quibus omnibus gratias agimus quam maximas.

Scribebam Berolini, mense Maio 1897.

ERNESTUS DUEMMLER.

*) Verba De — acturi, quae rubro colore in codice scripta p. 537, l. 8. tituli speciem habent, cum disputatione ipsa potius coniungerentur oportuit, ut Victor papa ab eis initium dicendi capiat.

EPISTOLA DE VITANDA MISSA UXORATORUM SACERDOTUM.

EDIDIT

ERNESTUS SACKUR.

⁵ *Epistolam de missa vitanda clericorum uxorem habentium infra edendam M. Sdralek primus in codice Guelferbitano nr. 782 (Helmstad. nr. 718, olim Lamspringensi)¹, saec. XII. mbr., invenit, ubi f. 18'—28' ante Brunonis episcopi Signini libellum contra simoniacos (cf. supra II, p. 546) scripta est. Quam post Februarium mensem a. 1111. datam esse Sdralek, cum publici iuris faceret², ex eo recte coniecisse videtur, quod*
¹⁰ *auctor queritur quorundam 'absolutionem post mortem contra canones extortam esse Paschali pape', qui viventes iuste excommunicati fuissent. Quae verba ad Heinricum IV. referenda esse, qui Paschali II. concedente a. 1111. mense Augusti die 7. in ecclesia Spirensi sepultus erat, editor bene monuit³. Neque facere potuit, quin quis auctor fuerit cuique epistolam scripserit, investigaret. De quibus nihil habemus nisi ea quae litteris*
¹⁵ *ipsis inscripta sunt: Archangelo Germaniae et Illyrici constantissimo veritatis propugnatori uterque Gamaliel etc. Archangelum Germaniae et Illyrici Sdralek Richardum episcopum Albanensem habuit, quippe qui inter primos curiae Romanae viros tunc versatus legationeque apostolica in Germania functus esset. Revera Richardus a. 1111. Augustae fuisse videtur⁴, ubi Hermannum episcopum adulterii accusatum ad iudicium*
²⁰ *suum vocavit. Sed Richardum eodem tempore in Illyricum legatum apostolicum missum esse nusquam traditur. Potius archangelum Germaniae et Illyrici Conradum archiepiscopum Salisburgensem fuisse censendum est, de quo Annales Reichersbergenses ad a. 1110. haec referunt⁵: Circa haec tempora sedata tempestate persecutionis et adunata aliquantulum ecclesia post scisma . . . Chuonradus archiepiscopus Salzburgensis cupiens*
²⁵ *promovere et dilatare in ecclesiis sibi commissis vitam canonicam, misit nuncios suos in Saxonia ad cenobia, quae erant ibi, et adduxit plures regularis vitae viros bene religiosos et nobiles valdeque litteratos, quos in cenobiis sibi subditis locavit. Cum enim provincia Salisburgensis Noricum complectatur, quod olim pars erat provinciae Romanae Illyrici, — ita ut archiepiscopus Salisburgensis iure dici potuisset archangelus*
³⁰ *Germaniae et Illyrici — ex loco allato etiam cognoscimus Conradum eodem tempore, quo litterae datae sunt, id studuisse, ut incontinentiam clericorum suorum corrigeret*

1) De codice cf. O. v. Heinemann, 'Die Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel' II (1886), p. 163 sq.; M. Sdralek, 'Wolfenbüttler Fragmente', Münster 1891, p. 101 sqq. 2) L. l. p. 198 sqq. 3) Ib. p. 106 sq. 4) Cf. Ewald, 'Neues Archiv'
³⁵ VII, p. 202 sq. 5) SS. XVII, p. 451.

Quodsi, ut hoc perficeret, nuncios in Saxoniam misit, ubi vitam canonicam optime servari sibi persuaserat, etiam codicem, quo libellus noster continetur, ex monasterio Lam-springensi Saxoniae in bibliothecam Guelferbitanam pervenisse scimus. Quibus omnibus consideratis vix quisquam dubitabit, quin libellus noster eodem tempore compositus fuerit, ut archiepiscopus de quaestione illa accuratius instrueretur.

Multo difficilior est enucleatu quis auctor vel qui auctores fuerint. Etsi enim dubium esse non potest, quin Gamaliel illum pharisaeum in animo habuerint, qui in Actis apostolorum 5, 34¹ legis doctor vocatur, qui hi doctores legis fuerint pro certo statui nequit. Fortasse autem alteruter Berwinus Saxo erat, qui ab archiepiscopo prae-positus Reicherspergensis factus a. 1116. in Saxoniam rediit², cum malis se diutius resistere non posse cognovisset.

Codicem, quem primus Sdralek evoluit, denuo contuli nonnullaque ex eo correxi. Locos autem ex patribus aliisque auctoribus allatos prior editor tanta diligentia adnotaverat, ut nihil fere mihi superesset, quam ut ad nostrum citandi usum eos redigerem.

Argentorati a. 1892, mense Septembri.

E. SACKUR.

15

INCIPIT^a EPISTOLA DE VITANDA MISSA UXORATORUM SACERDOTUM.

Archangelo Germaniae et Illirici³, constantissimo veritatis propugnatori, uterque Gamaliel quicquid legitime certantibus promisit Emanuel.

1. Tanta, presul excellentissime, commovemur indignatione super vulpina here-
ticorum illusionem et asinina quorundam catholicorum supportatione, ut vix turbatis pre-
ira oculis videamus quid dicere valeamus. Quae enim maior potest esse illusio, quam
post innumera concilia et anathemata pontificum Romanorum, post contradictoria iudicia
totius orbis catholicorum episcoporum nunc primum, quasi nichil actum sit, provocare
ad iudicia quorum nescimus episcoporum nisi heresiarcharum suorum, si vitari^b misse
debeant totiens dampnatorum pro fornicatione presbiterorum, cum quibus nec com-
munis cibus sumi deberet secundum Paulum et quibus nec ave dicendum nedum
amen respondendum esset secundum Iohannem et Pauli coapostolum. Legimus quidem
et nos primum Nicolaum papam necessaria dispensatione Bulgarorum neophitis con-
cessisse, ut ne in novella deficerent christianitate, polluto uterentur potius sacerdote,
donec episcopali reprobaretur examine⁴. Sed quid hoc antiquitatem et facultatem
nostram iuvat, quos episcopale preiudicium, si tale quid admiserimus, dampnat? Qui
enim communicat excommunicato, excommunicatus erit. Excommunicati sunt omnes
symoniaci et Nicolaitae heretici in magna synodo Gregorii VII. anno MLXXVIII.
dominicae incarnationis Rome celebrata, secundum quod scriptum est post XIII. capi-
tulum ipsius synodi⁵. In eadem synodo sententia anathematis data est in omnes
symoniacos et Nicolaitas hereticos, qui in erroris sui secta indurati synodalibus sancto-
rum patrum diffinitionibus et decretalibus eorum statutis scienter inobedientes apostata-
rumque pertinacia eis recalcitrantes studio et voluntate refragantur. Porro qui sint
Nicolaitae Ieronimus in expositione super Apocalypsin ad Anatholium⁶ scribens ita osten-
dit⁶: Erant illo tempore factiosi homines et pestiferi, qui sub nomine Nicolai apostolo-

a) minio scr. c.   b) vitare c.

1) Cf. Act. apost. 22, 3.   2) Ann. Reichersberg. 1116, SS. XVII, p. 453.   3) V. praef.
4) Cf. Nicolai I. Epist. c. 70, Mansi XV, col. 425 B—C.   5) Ut videtur, in synodo quadragesi-
mali a. 1078, cuius canones non exstant.   6) Hieronymus commentarium ad Apokalypsin
non scripsit, ut Sdralek monuit.

rum ministri fecerunt sibi heresim, ut deliberatum idolo exorzizaretur et manducari posset et ut quicumque fornicatus esset, VIII. die panem acciperet. Verum hoc non displicet^a modernis Nicolaitis, qui et ipsa die, qua se cum mulieribus commaculant, panem dominici corporis accipere non formidant. Synodus quoque secundi Nicolai pape de Nicolaitis ita se habet¹: Nicolaus papa omnibus Christi fidelibus anno dominicae incarnationis MLVIII, pontificatus nostri primo, indictione XII, urbe Romana in aeclesia Salvatoris, que Constantiniana dicitur, sanctam synodum cum sanctis patribus, videlicet CXIII episcopis exceptis abbatibus et clericis et laicis de statu sanctae aeclesiae ad communem utilitatem Deo propicio canonice celebravimus. Inter caetera de Nicolaitarum heresi, id est de coniugatis presbiteris, diaconibus omnibusque in clero constitutis ab omni concilio statutum et corroboratum ita²: Quicumque sacerdos, diaconus vel subdiaconus^b post institutum^c bonae^d memoriae predecessoris nostri sanctissimi pape Leonis de castitate clericorum concubinam palam duxit^e vel ductam non reliquit^f, ex parte omnipotentis Dei, auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli precipimus et omnino contradicimus, ut missam non cantent nec euangelium pronuncient, nec epistolam ad missam legant^g nec in presbiterio ad divina officia cum his qui prefatae institutioni^h obedientes fuerint maneant neque partem ab aeclesia recipiantⁱ. Synodus etiam Alexandri pape, cui ipse presidebat, cum C et amplius episcopis hoc habet inter caetera³: Precipiendo mandamus, ut nullus missam audiat presbiteri, quem scit indubitanter habere concubinam vel subintroductam mulierem. Nam dudum huiusmodi presbiterum, sive diaconum sive subdiaconum sancta synodus officio privavit. Item Pictaviense concilium apostolica auctoritate firmatum ita decernit⁴: Ut nullus presbiter, diaconus, subdiaconus concubinam habeat, sed nec aliam feminam, unde mala suspicio habeatur, in una domo secum habeat^k et quicumque huius modi *sacerdotis sive *f. 11'.
per pecuniam ordinati missam scienter audierint^l excommunicationi subiaceant^m.

2. Dicant post hec pestiferi doctores, qui semper occasionem quaerentesⁿ avariciae semper volunt nos discere et nunquam ad scientiam veritatis pervenire, dicant, quare hec scriptis sint promulgata et vivis vocibus ubique predicata, si adhuc ad vitandos manifestos Nicolaitas alia sunt expectanda iudicia. Non hanc expectationem docuit nos senior Iohannes Electe domine et natis eius ita scribens: Si quis venit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum nec ave ei dicatis. Qui enim dicit illi ave communicat operibus illius malignis. Item non hanc expectationem docuit nos Paulus apostolus, qui Corinthiis iratus est, quod eius iudicium expectaverant in excommunicatione manifesti fornicatoris. Sic enim scribit: Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem cito ad vos, si Dominus voluerit, et cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos an in caritate et spiritu mansuetudinis? Omnino auditur inter vos fornicatio et talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris aliquis habeat, et vos inflati estis et non magis luctum habuistis, ut tolleretur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. Ego

2. Ioh. 10sq.

1. Cor. 4, 18.
5, 11.

a) displicet? c. b) sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum Syn. c) constitutum Syn. d) beatae Syn. e) duxerit Syn. f) reliquerit Syn. g) neque euangelium vel epistolam ad missam legat Syn. h) constitutioni Syn. i) suscipiat, quousque nobis sententia super huiusmodi Deo concedente procedat Syn. k) teneat Syn. l) audierit c. m) subiacere debeant Syn. n) q̄ semper c.

1) Concil. Rom. a. 1059, Mansi XIX, col. 897. 2) Ib. c. 3, col. 897. 3) Conc. Rom. a. 1063, c. 3, Mansi XIX, col. 1025; cf. Gerhohi Reichersperg. Dialogus de clericis regularibus et secularibus, Pez, Thesaurus II, 2, col. 461. 4) Synod. Pictav. a. 1078. c. 9, Mansi XX, col. 499.

quidem absens corpore, presens autem spiritu iam iudicavi ut presens eum qui sic operatus est in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis et meo spiritu cum virtute domini Iesu Christi^a tradere huiusmodi satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in diem domini nostri Iesu Christi. Non bona gloriatio vestra. Nescitis, quia modicum fermentum totam conspersionem fermentat? Expurgate vetus fermentum, 5 ut sitis nova conspersio sicut^b est azymi, etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur non in fermento veteri, non in fermento malitiae et nequitiæ, sed in azy-
 *f. 12. mis sinceritatis et veritatis. Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini. *fornicariis, non utique fornicariis huius mundi aut avaris aut rapacibus aut idolis servientibus, alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. 10 Si is, qui frater nominatur, est fornicator aut avarus aut idolis serviens aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere. Hoc totum idcirco posuimus, ut appareat summopere vitandos esse in sacramentis, hoc est paschalibus epulis, quos tantopere vitandos docet apostolus etiam in exterioribus negociis et communibus
 2. Thess. 3, 6. cibis. Idem ad Thesalonicenses: Denuntiamus, inquit, vobis fratres in nomine domini 15 Iesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate non secundum traditionem, quam accepistis a nobis. Et paulo post: Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate et non commisceamini cum illo, ut confundatur.

Cessent ergo Nicolaitae eorumque defensores contra tam generalem et eternalem doctoris gentium sanctionem singularem et temporalem Nicolai pape ad neophitos Bul- 20 garorum proferre dispensationem. Quicquid enim contra universalem regulam est, aut dispensatio aut prevaricatio est. Dispensatio autem cessante necessitate debet utique cessare, si non vult teneri prevaricationis crimine. Hinc est, quod iam dudum apud Anglos cessavit tertiae et quartae generationis copula, quam eis ad tempus pro teneritudine sua dispensatio contulerat Gregoriana¹. Hinc etiam sors, per quam Mathias 25 electus est in apostolatam, interdicta est in aecclesia, quia, sicut dicit beatus Ieronimus², privilegia singulorum non possunt legem facere communem. Sed iam videamus, utrum Petrus coapostolo suo Paulo de predicta expectatione consenserit. Sanctissimus papa Alexander ab eodem beato Petro V, qui potius in camino ignis concremari quam mentiri fortissimus athleta delegit, ipse nec loquendum eis esse testatur, quibus 30 vel episcopus pro sceleribus, eorum sentitur adversus, et hoc ex ipsius principis apostolorum [ore^c]: Petrus³ in ordinatione sancti predecessoris nostri Clementis instruens
 *f. 12. *clerum et populum ait: 'Si inimicus fuerit Clemens alicui pro actibus suis, vos nolite expectare, ut ipse vobis dicat: 'Cum illo nolite amici esse, sed prudenter observare debetis et voluntati eius absque commonitione^d obsecundare et avertere vos ab eo, cui ipsum 35 sentitis adversum, sed nec loqui his, quibus ipse non loquitur, ut unusquisque, qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicicias ferre, festinet citius reconciliari ei, qui omnibus preest, et per hoc redeat ad salutem, cum obedire ceperit monitis presidentis. Si quis vero amicus fuerit his, quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis, qui exterminare Dei aecclesiam volunt; et cum corpore vobiscum esse videatur, mente et 40 animo contra vos est et multo nequior hostis hic quam illi qui foris sunt et evidenter inimici sunt. Hic enim per amiciciarum speciem quae inimica sunt gerit et ecclesiam dispergit ac vastat. Ubi ergo ipse princeps apostolorum tam districte prohibet, ne quis saltem eis loquatur, qui apostolicis statutis non obsecundare deprehendantur, ibi

a) superscr. c. b) Verborum: sicut — veritatis omnium fere tantum litterae initiales scriptae c. 45
 c) supplevi. d) communicatione Al.

1) Cf. Gregorii I. Epist. XI, 56^a, M. G. EE. II. p. 335, Jaffé 1843. 2) Comment. in Ion. proph. (Opp. VI, col. 398). 3) Alexandri I. epist. I, c. 6, Hinschius, p. 97.

etiam evidentissime vetat, ne populus missas vel reliqua huiusmodi officia ab eis recipiat.

Simul intelligi datur, quam detestandae sint amatoribus Christi et aecclesiae expectationes, quae pecuniae, non iusticiae sunt captationes, quando nec primi pastores aecclesiae et summi amatores iusticiae expectari voluerunt in executione debitae vindictae. Hinc et Finees placator dominici furoris enituit, quia zelo castitatis armatus nec ipsius Moysi preceptum in ultione scorti sustinere potuit. Verum qui nunc spiritum contra apostolorum^a volunt extinguere et prophetias non metuunt spernere, cogunt fideles, ut post tot sanctorum et catholicorum pontificum iudicia expectare debeant venatores, aleatores, pugnatores, ut modo dissimulemus fornicatores, si quando se velint paulisper exoccupare et solos quidem pauperes pro vana gloria diiudicare, flagitiosos autem divites pro muneribus non solum non humiliare, sed etiam super innocentes et prudentes ac religiosos exaltare. Scimus enim tales episcopos, qui manifestis symoniacis et Nicolaitis alias nesciunt iniungere penitentias nisi vicedominatus^b, archipresbiteratus, preposituras et prorsus innumerabilium lucrorum et stuprorum copias. Tales igitur expectent qui velint; nos scientes, quia Balaam non corrigitur nisi asina loquatur, illorum sententias exequi cupimus, quos iam cum Christo regnare credimus, quique nimia necessitate compulsi et divina auctoritate instructi aperuerunt ora laicorum super indubitatos errores clericorum.

Beatus Cyprianus episcopus et martyr, quem sanctus Ieronimus limpidissimum fontem appellat cuiusque sole clarius ingenium predicat¹, in epistola de Marciale et Basilide ita dogmatizat²: *In exodo ad Moysen Deus loquitur et monet dicens: 'Sacerdotes, qui accedunt ad dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus'. Et iterum: 'Et cum accedunt ministrare ad altare sanctum^c, non adducent in se delictum, ne moriantur. Item in Levitico precipit Dominus et dicit: 'Homo, in quo fuerit macula et vicium, non accedat offerre dona Deo'. Que cum predicta et manifesta sint nobis, preceptis divinis necesse est obsequia nostra deserviant, nec persona in eiusmodi rebus accipi aut aliquid cuiquam largiri potest humana indulgentia, ubi intendit^d et legem tribuit divina prescriptio. Neque enim inmemores esse debemus, quod^e ad Iudeos per Esayam prophetam locutus sit Dominus increpans et indignans, quod contemptis divinis preceptis humanas doctrinas sequerentur: 'Populus', inquit, 'iste labiis me honorat^f, cor autem ipsorum longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me, mandata et doctrinas hominum docentes'. Quod item Dominus in euangelio repetit et dicit: 'Reicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis'. Quae ante oculos habentes et sollicite ac religiose considerantes in ordinationibus sacerdotum non nisi immaculatos et integros ^aantistites eligere debemus, qui sancte et digne sacrificia Deo offerentes audiri in precibus possint, quas faciunt pro plebis dominicae incolomitate, cum scriptum sit: 'Deus peccatorem non audit, sed si quis^g Deum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit'. Propter quod plena diligentia et exploratione sincera eos oportet ad sacerdotium dirigere^h, quos a Deo constatⁱ audiri. Nec sibi plebs blandiatur, quasi immunis esse a contagione delicti possit, cum sacerdote peccatore communicans et ad iniustum atque illicitum prepositi sui episcopatum consensum suum commodans, quando per Osee prophetam ammoneat^k et dicat censura divina: 'Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui*

cf. Num.
25, 7 sqq.

1. Thess.
5, 19, 20.

*f. 13.

Num.
22, 28 sqq.

Exod. 19, 22.

ib. 30, 20 sqq.

Lev. 21, 21.

Is. 29, 13.

cf. Matth.
15, 3 sqq.
Marc. 7, 13.

*f. 13.

Ioh. 9, 31.

Os. 9, 4.

a) praeceptum suppl. b) dñat⁹ c; vice dominationis falso Sdr. c) sancti Cypr. d) inter-
cedit Cypr. e) quid Cypr. f) honorificant me Cypr. g) sed qui Cypr. h) ad sacerdotium
Dei deligi Cypr. i) constet Cypr. k) comminetur Cypr.

1) Epist. 58, c. 10, Opp. ed. Vallarsius I, col. 326. 2) Cypriani epist. 67, c. 1—5, Opp. ed. Hartel, p. 735—739.

manducant ea contaminabuntur', docens scilicet et ostendens, omnes omnino ad peccatum constringi, qui^a fuerint prophani et iniusti sacerdotis sacrificio contaminati. Quod item in Numeris manifestatum^b invenimus, quando Chore, Dathan et Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam vendicarant^c. Illic quoque per Moysen Dominus
 Num. 1, 16. precepit^d, ut ab eis populus separaretur^e, ne facinorosis coniunctus eodem facinore
 ib. 26. ipse perstringeretur^f: 'Separamini', inquit, 'a tabernaculis hominum iniustorum, durissimorum et nolite tangere de omnibus que sunt^g eorum, ne simul pereatis in peccato eorum. Propter quod plebs obsequens preceptis dominicis et Deum metuens a peccatore preposito se debet separare, nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maxime habeat potestatem vel eligendi dignos sacerdotes vel indignos recusandi. 10
 Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe presente sub omnium oculis eligatur^h, et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus precepitⁱ Moysi dicens: 'Prende Aaron fratrem tuum et Eleazar filium eius et impones^k eos in montem coram omni synagoga et exue Aaron
 *f. 14. stola^l eius et indue Eleazar filium *eius et Aaron appositus moriatur illic'. Coram 15
 omni synagoga iubet constitui sacerdotem, id est instruit et ostendit ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe presente vel detegantur malorum crimina vel bonorum merita predicentur, et sit ordinatio iusta et legitima, que omnium suffragio et iudicio fuerit examinata. Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actibus apostolorum, quando de ordinando in locum 20
 cf. Iudae apostoli^m Petrus ad plebem loquitur: 'Surrexit', inquit, 'Petrus in medio discen-
 Act. 1, 15 sq. tium; fuit autem turba in unum'. Nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed et in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in
 Act. 6, 2. Actibus eorum scriptum est: 'Et convocaverunt', inquit, 'illi XII totam plebem discipulorum et dixerunt eis'. Quod utique idcirco tam diligenter et caute convocata plebe 25
 tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnumquam indignos non secundum Dei voluntatem, sed secundum humanam presumptionem et hec Deo displicere, quodⁿ non veniant ex legitima et
 Os. 8, 4. iusta ordinatione Deus ipse manifestat per Osee prophetam dicens: 'Sibimet ipsi regem constituerunt et non per me'. Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica 30
 observatione servandum est et tenendum, quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas, ad eam plebem, cui prepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quique convenient, et episcopus eligatur plebe presente, que singulorum vitam plenissime novit et uniuscuiusque actum de eius conversatione perspexit. Et post pauca¹: Nec vos moveat, fratres dilectissimi, si apud 35
 quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat aut Dei timor irreligiosus
 *f. 11'. vacillat^o aut pacifica concordia non perseveret^p. Prenuntiata sunt haec futura *in fine
 seculi ut^q Domini voce et apostolorum contestatione predictum est, deficiente mundo atque appropinquante Antichristo bona queque deficere, mala vero et adversa proficere. Non sic tamen quamvis in novissimis temporibus in ecclesia Dei aut euangelicus vigor 40
 ceciderit^r aut christianae virtutis fideique robor elanguerit^s, ut non supersit portio sacerdotum, que minime ad has rerum ruinas et fidei naufragia succumbit^t, sed fortis et stabilis honorem divinae maiestatis et sacerdotalem dignitatem plena timoris observatione

a) quique Cypr. b) manifestari Cypr. c) vindicaverunt Cypr. d) praecipit Dom. Cypr.
 e) separetur Cypr. f) et ipse perstringatur Cypr. g) ab eis Cypr. h) deligatur Cypr. i) prae- 45
 cipit Cypr. k) ita Cypr.; imponens c. l) stolam Cypr. m) episcopo Cypr. n) quae Cypr.
 o) vacuat falso Sdr. p) perseverat Cypr. q) et Cypr. r) cecidit Cypr. s) elanguit Cypr.
 t) succumbat Cypr.

tueatur. Meminimus et tenemus succumbentibus licet et cedentibus ceteris Mathathiam legem Dei vindicasse fortiter et Heliam deficientibus Iudeis atque a religione divina recedentibus stetisse et certasse sublimiter; Daniele vero nec solitudine regionis^a alienae nec persecutionis assidue infestatione deterritum frequenter ac fortiter gloriosa edidisse
 5 martiria; tres item pueros nec annis nec minis fractos contra ignes Babilonios fideliter obstitisse et victorem regem in sua captivitate vicisse. Videmus et nunc, quia inter prevaricatorum numerum ac proditorum, qui in ecclesia^b contra aecclesiam surgere et fidem pariter ac veritatem labefactare^c ceperunt, permanet apud plurimos sincera mens et religio integra et non nisi domino et Deo suo anima devota. Christianam^d fidem aliena
 10 perfidia nec deprimit ad ruinam, sed magis excitat^e et exaltat ad gloriam secundum quod beatus apostolus hortatur et dicit: 'Quid enim si exciderunt a fide quidam eorum? Rom. 3, 3. Numquid infidelitas eorum^f fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis ib. 4. autem homo mendax'. Si autem omnis homo mendax et solus Deus verax est, quid aliud servi eius et maxime sacerdotes facere debemus, nisi ut humanos errores et mendacia
 15 relinquamus et precepta dominica custodientes in Dei veritate maneamus? Quare etsi aliqui ex collegis nostris extiterunt, fratres dilectissimi, qui deificam *disciplinam negli- *f. 15. gendam putant et cum Basilide et Marciale temere communicant, conturbare fidem nostram res ista non debet et cum spiritus sanctus talibus in psalmis comminetur dicens: 'Tu^g vero odisti disciplinam et abiiecisti sermones meos post^h te; si videbasⁱ furem, Ps. 49, 17 sq.
 20 concurrebas^k cum eo et cum adulteris portionem tuam ponebas', consortes et participes ostendit eos alienorum delictorum fieri, qui fuerint delinquentibus copulati. Sed et Paulus apostolus hoc idem scribit dicens: 'Susurratores, detractores, abhorrentes Deo, Rom. 1, 30 sqq. iniuriosi, superbi, iactantes sui, adinventores malorum, qui cum iusticiam Dei cognovissent, non tantum mala faciunt sed et consentiunt eis, qui hoc agunt. Qui^l talia, in-
 25 quit, agunt, morte sunt digni'. Manifestat et comprobatur morte esse dignos et ad poenam venire non tantum illos, qui mala agunt^m, sed etiam eos, qui talia facientibusⁿ consentiunt. Qui dum malis peccatoribus^o et penitentiam non agentibus illicita communione miscentur, nocentium tactibus^p polluuntur, et dum iunguntur in culpa, sic nec in poena^q separantur. Propter quod integritatis et fidei vestrae religiosam sollicitudinem, fratres
 30 dilectissimi, laudamus pariter et probamus et quantum possumus adhortamur litteris nostris, ne vos cum profanis et maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega commisceatis^r, sed integram et sinceram fidei vestrae firmitatem religioso timore servetis.

Preterea notandum est in hac epistola, quod etiamsi Romana auctoritas circumveniat aliquam hereticorum fraudulentiam eisque reddi iubeat indebitam communionem
 35 vel dignitatem, magis nos sequi debere cognitam veritatem, quam deceptam auctoritatem. Sic enim de predicto Basilide inter cetera legitur¹: Basilides post crimina sua detecta et conscientiae etiam propriae confessione nudata Romam pergens Stephanum collegam nostrum longe positum et gestae rei ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret se reponi iniuste in episcopatum, de quo fuerat iure depositus. Hoc eo pertinet, ut
 40 Basilidis non tam abolita quam cumulata *sint delicta, ut ad superiora peccata eius *f. 15'. etiam fallaciae et^s circumventionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est

a) solitudinis religionis c. b) Viderit vel praevaricatorum numerus vel proditorum, qui nunc in ecclesia Cypr. c) labefactari c. d) nec christ. Cypr. e) exc. et om. Sdr. f) illorum Cypr. g) Hic locus bibliae sacrae plerumque abbreviatus est: abiiecisti s. m. post te si videbas furem c. cum
 45 e. et c. a. p. t. p. h) retro si Cypr. i) videras Cypr.; videbis Vulg. k) c. c.; concurrebas Cypr.; currebas Vulg., qua de causa Sdr. perperam hanc lectionem assumpsit. l) quoniam qui Cypr. m) faciunt Cypr. n) corr. ut videtur ex facim⁹ c. o) et peccatoribus Cypr. p) contactibus Cypr. q) culpa c. r) misceatis Cypr. s) et cir in marg. c.

Gal. 6, 7. *ille, cui negligenter obreptum est, quam hic execrandus est, qui fraudulentè obrepsit. Obrepere autem si Basilides hominibus potuit, Deo non potest, cum scriptum sit: 'Deus non irridetur'. Hoc etiam beati Cypriani, immo Christi spiritu duci videntur qui nolunt orare pro defunctis in excommunicatione, quorum absolutio post mortem contra canones extorta^a est Paschali pape, vel qui nolunt^b communicare viventibus, qui per-
iuriis et iniuriis emancipaverunt aliquas dignitates eidem Paschali pape.*

Verum ut ad propositum revertamur: Gregorius papa primus Gennadio patricio ita scribit¹: *Scito, fili excellentissime, si victorias quaeritis, si^c commisse vobis provinciae securitatem tractatis, nichil aliud vobis magis ad hoc proficere, quam zelari sacerdotum vitam^d et intestina aecclesiarum, inquantum^e possibile est bella compescere.* Idem etiam reges Francorum in adiutorium sibi ad correptionem sacerdotum hac terribili sententia incitavit ita contestans²: *Quia, inquit, procul dubio facientis culpam habet, qui quod potest corrigere, negligit emendare.* Nec tamen idem Gregorius per hoc aliquid commisit in sanctorum patrum statuta sacerdotes a secularibus defendentia. Novit enim hec eadem certissime nullum sacerdotem a secularibus defendisse, qui a
sacris canonibus obstinato animo resisteret, immo qui ab eisdem dampnatus iam dudum a sacerdotio apud Deum decidisset. Hinc etiam legimus³ Paulum Samosatenum patriarcham Antiochenum, qui maximus erat defensor Nicolaitarum⁴, publica manu turpiter ab episcopatu depulsum, sed non legimus aliquem super hoc indignatum sive contristatum fuisse catholicum, quod hoc faciendo laici inhonorassent apo-
stolicam beati Petri sedem, christiani *nominis ex doctrina Pauli et Barnabae inven-
tricem, verum cunctos gavisos fuisse, quod a doctore pestilentiae liberata esset sacra-
tissima cathedra sane doctrinae. Nam et ipse Nicolaita erat et clericos suos Nicolaitas faciebat, ipse videlicet muliebri voluptate fruendo et eis similiter, ut fruerentur, per-
mittendo. Animadvertiebant antiqui doctores scripturam dicentem: *Non est pax impiis,*
dicit Dominus, ideoque non tantum curabant de pace impiorum, quantum moderni
predicatores verbi gratia. Unus magister omnium Christus dixit sacerdotibus: *Vos estis sal terrae. Quodsi sal evanuerit, in quo salietur? Ad nichilum valet ultra nisi, ut^f mittatur foras et conculcetur ab hominibus.* Isti autem nichilominus venerandos predi-
cant tales et absque eorum iudicio nemini licere Deum timere et mandata eius ob-
servare. Qui enim Christum in apostolo loquentem non timet neque audit, Deum utique non timet et mandata eius non custodit. Sed quid loquitur Christus in Paulo?
Hereticum hominem post unam et secundam correptionem devota sciens, quia subversus est, qui huiusmodi^g est et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus. Quid isti contradicunt? Post centum et plures sanctorum correptiones, immo synodales ex-
communicationes neminem debere vitari, nisi a principio iudicaverint illi, qui neque possunt neque volunt neque debent et forsitan etiam nesciunt iudicare, scilicet aut avaricia excecati aut luxuria pregravati. Quodsi talium iudicia expectare debemus,
frustra legimus vel iustum iudicem ita dicentem: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et proice abs [te^h],* vel sequacem eius Iohannem Crisostomum hoc ita ex-
ponentem⁵: *Erravit episcopus, peccavit presbiter, deliquit diaconus; noli dicere, quia*

a) exorta c. b) volunt c. c) si de commissae vobis provinciae securitate Greg. d) vitas Greg. e) quantum Greg. f) suprascr. c. g) eiusmodi Vulg. h) deest c, ubi haec verba abbreviata p a. † (= vel) leguntur.

1) Epist. IV, 7, MG. EE. I, p. 239, Jaffé 1278. 2) Epist. IX, 215, EE. II, p. 202, Jaffé 1744; cf. quae Sdralek monet p. 156, n. 3. 3) Eusebii Caesariensis eccles. hist. Rufino interprete lib. VII. c. 26 (= Euseb. VII, 30) ed. Beatus Rhenanus. Basil. Froben. 1528, p. 175 sq. 4) Cf. Manegold. c. 76, Libelli I, p. 429. 5) Hic locus apud Iohannem Chrysostomum non legitur; cf. quae Sdralek p. 158 adnotavit.

maior est, sed recedat oculus, recedat manus, recedat pes, ut caetera membra salventur. Item frustra nos docuit beatus Ieronimus in secundo Commentariorum^a libro super epistolam Pauli ad Ephesios ita scribens¹: *In aecclesiis nonne vobis videntur falsi esse pastores, qui non pascunt oves cum *disciplina, sed quasi mercennarii nequaquam* ^{*f. 16.}
⁵ *gregis salutem cogitant, quod erravit non convertentes et quod periit non quaerentes, sed tantummodo de ovibus lac et lanam, cibos videlicet et vestimenta captantes?* Et post pauca²: *Si quis non edificat aecclesiam Dei nec plebem sibi subiectam instruit, ut de subiecto populo Christi aecclesia construatur, iste nec apostolus nec propheta nec euange-*
¹⁰ *lista nec pastor nec magister est appellandus. Cassabitur nichilominus tardum ex-*
pectando iudicium^b et istud beati Euticiani pape decretum³: Si quis dederit vel ac-
ceperit communionem de manu heretici et nescit, quod catholica aecclesia contradicit,
postea intelligens annum integrum peniteat. Si autem scit et neglexerit et postea peni-
¹⁵ *tentiam egerit, X annis peniteat. Si quis permiserit hereticum missam suam celebrare in aecclesia catholica et nescit, XL dies peniteat, si pro reverentia eius, annum integrum*
peniteat^c; si pro dampnatione aecclesiae catholicae, ex consuetudine Romanorum pro-
ciatur ab aecclesia sicut hereticus, nisi habeat penitentiam; si habuerit, X annis peniteat.
Et post pauca: Si episcopus aut abbas iubet monacho suo pro hereticis mortuis missas
facere, non licet et non expedit obedire eis, verum dissimulatis paulisper his, qui in
²⁰ *auctoribus vel tractatoribus sacrae scripturae nolunt recipere nisi quod luxuriae fomitem*
videtur amministrare, rursum propter simpliciores fratres libet commemorare, quod
debeamus pro hereticis computare. Beatus Augustinus in libro XVIII. de civitate Dei
sic diffinivit⁴: Qui in aecclesia Dei morbidum^d aliquid pravumque sapiunt, si correpti,
ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter suaeque pestifera et mortifera dogmata
²⁵ *emendare nolunt, sed defensare persistunt, heretici fiunt. Liqueat ergo contentiosos sacri*
ministerii contaminatores hereticos esse et secundum apostolum vitandos esse. Si quis
autem vult eos defendere, audiat super hoc sententiam Eusebii pape⁵: Qui alium in
culpa *sua defendere vel excusare nititur, excommunicatur. Si qui ergo pestiferam ^{*f. 17.}
securitatem conceperunt ex temporali lenitate primi Nicolai, bibant salutaris antidotum
formidinis ex eternali severitate primi Gregorii. Isque namque scribens ad reges
³⁰ *Francorum de huiusmodi sacerdotibus canonum contemptoribus capitulo LXXXV.*
testatur, quod regnum ex culpa talium sacerdotum pregravetur, et post pauca sub-
iungit⁶: Maior metuenda est illis locis calamitas^e, ubi tales intercessores ad locum regi-
minis adducuntur, qui Dei in se magis iracundiam provocant^f, quam per semetipsos
populis placare debuerant. Idem presbiteris, diaconibus, nobilibus et populo iadare⁷:
³⁵ *Pervenit ad me quosdam vestrorum ignorantia vel necessitate deceptos his, qui ab apo-*
stolica sede culpa, sicut nostis, exigente communione privati sunt communicasse, quosdam
vero salubri discretionem protegente Domino suspendisse. Et quantum de constantibus
gaudeo, tantum de deviantibus^g ingemisco, quoniam sacrae communionis misteria, que
⁴⁰ *ad absolutionem nobis divina pietate concessa sunt, in detrimento animae suae magis*
receperunt. Et quia, sicut vobis Deus omnipotens innotescat, vehementer caritati vestrae

a) suorum add. Sdr., quod non in cod.   b) sequitur iterum: et iudicium c.   c) peni c.
d) morbum c.   e) fore calamitas Greg.   f) provocent Greg.   g) de vianibus c.

1) Comment. in epist. ad Ephes. II, c. 4, Opp. t. VII, col. 615.   2) Ib. col. 616.

3) In epistolis spuris huius papae non legitur, eidem adtribuitur ap. Grat. C. XXIV, qu. 1,
⁴⁵ c. 41; C. XI, qu. 3, c. 91. — Jaffé 148.   4) De civit. Dei l. XVIII, c. 51, § 1 ed.
Bened. VII, col. 533 C.   5) In epistolis Pseudo-Isidori non inveniuntur; cf. Sdralek p. 159,
n. 1.   6) Epist. IX, 215, EE. II, p. 202; Jaffé 1744.   7) Epist. VI, 48, EE. I,
p. 421; Jaffé 1428.

et medullitus ex toto corde compatiar, paterno affectu obtestor atque suadeo, ut ab^a illicita se quisque communione suspendat et quos apostolica sedes in consortio communionis suae non recipiat^b, omnino refugiat, ne inde reus ante conspectum eterni iudicis unde poterat salvari consistat. Accipiant etiam illud Zachariae pape ad Bonifacium Mogontiacensem episcopum¹: Quis habens sapiens cor eos estimet sacerdotes, qui neque a for-
 5 nicationibus abstinere neque ab effusione sanguinis^c manus servant innoxias? Quisve
 Ps. 5, 7. eorum sacrificiis Deum credat esse placandum^d dicente propheta: 'Virum sanguinum et
 dolosum abominabitur Dominus?'

Qualiter autem de manifestis causis agendum sit, quamvis non parum usque
 modo videamur dixisse, tamen libet adhuc aliqua declarandi gratia super addere.
 10 *f. 17. Primum iuvat proferri sententiam primi Nicolai, de quo insurrexerunt in nos testes
 Ps. 26, 12. iniqui et mentita est iniquitas sibi. Nicolaus papa Karolo imperatori²: Accusatores
 Apoc. 12, 10. habere Lotharium non nisi qui accusator^e in Apocalipsi Iohannis appellatur et opera
 eius, quae et ipsa eiusdem antiqui hostis instinctu patrantur, profecto comperimus. Quae
 Gal. 5, 19. vero Lotharius rex^f, vester nepos, operatur, accusatore non indigent. Manifesta quippe
 15 apostolo teste sunt opera carnis, quae sunt fornicatio, immundicia et reliqua. Item Leo
 papa Leoni augusto³: Quae patefacta sunt quaerere et quae perfecta sunt retractare et quae
 sunt diffinita convellere, quid aliud est, quam de adeptis gratiam non referre et ad
 interdictae arboris cibum improbos appetitus mortiferae cupiditatis extendere? His congruit
 illud ex legibus Martiani imperatoris⁴ ab eodem papa Leone confirmatis: Cesset iam
 20 profana contentio, nam vere impius atque sacrilegus est, qui post sacerdotum sententiam
 opinioni suae aliquid tractandum relinquit. Extreme quippe dementiae est in medio et
 perspicuo die commenticium lumen inquirere. Quisquis enim post veritatem repertam
 aliquid ulterius discutit, mendacium quaerit. Ambrosius super epistolam Pauli ad Co-
 1. Cor. c. 5. rinthios, ubi de illo agitur, qui uxorem patris habuit, ita scribit⁵: Cognito opere dicit
 25 apostolus pellendum illum fuisse de cetu fraternitatis. Omnes enim crimen eius sciebant
 et non arguebant. Publice enim novercam suam loco uxoris habebat, in qua re neque
 testibus opus erat neque tergiversatione aliqua poterat tegi. Gregorius papa I. Felici
 episcopo⁶: Manifesta peccata non sunt occulta correctione purganda, sed palam sunt
 arguendi qui palam nocent, ut, dum aperta obiurgatione sanantur, hi qui eos imitando
 30 deliquerant, corrigantur. Dum enim unus corripitur, plures emendantur. Et multo
 melius est, ut pro multorum salvatione unus condempnetur, quam per unius licentiam
 multi periclitentur. Melius est enim, ut mali manifeste corrigantur, quam pro illis boni
 pereant. *Augustinus in sermone XIII. de verbis Domini super Matheum⁷: Si pec-
 35 catum in secreto est, corripe in secreto; si peccatum publicum est et apertum, publice
 corripe, ut et ille emendetur et ceteri timeant. Idem super psalmum C⁸: Propter cor-
 reptionem tenemus nos etiam a fratribus nostris et cum eis non convivamus, ut corri-

*f. 18,
 Matth. 18, 15.

a) deest Greg. b) recipit Greg. c) sanguinum Zach. d) placatum Zach. e) acc. fratrum
 Nic. f) ur rex corr. r. u. c.

1) EE. III, p. 303; Jaffé 2264. 2) Epist. 55. ad Ludovicum regem, Mansi t. XV, 40
 col. 330; Jaffé 2884. De falsa inscriptione v. Sdrulek l. l. p. 160, n. 1. et De S. Nicolai PP. I.
 epistolarum codd. quibusdam mss. (Vratisl. 1882) p. 22. 3) Epist. 162, c. 1. Opp. ed.
 Ballerini I, col. 1339; Jaffé 539. 4) Epist. Valentiniani et Marciani in Act. concil. Chalced.
 a. 451, ap. Harduin, Acta concil. II, p. 659; Opp. S. Leonis I. ed. Ballerini III, col. 238;
 Haenel, Corpus legum ante Iustinianum latorum (Lipsiae 1857) p. 255. 5) Comment. spurium
 in epist. ad Corinth. I, ed. Bened. II, 2, p. 127 B. 6) Decreta spuria, Hinschius p. 752.
 7) Cf. August. sermo LXXXII, c. 18 sq., § 10 sq. ed. Bened. V, col. 444, ubi similia, sed non
 eadem exstant. 8) Enarratio in psal. C, c. 8, Opp. IV, col. 1088 B.

gantur. Cum extraneis potius convivamur et cum paganis, quam cum eis, qui nobiscum erant^a, si viderimus eos male vivere, ut erubescant et confundantur^b. His itaque positis iterum atque iterum iaculamur sagittas potentis acutas cum carbonibus desolatoriis contra fraudulentos insidiatores castitatis et versipelles defensores execrandae impuritatis. Paulus apostolus ita scribit ad Romanos: *Rogo vos fratres, ut observetis eos, qui dissensiones et offendicula preter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt et declinate ab illis*. Huiusmodi enim Christo domino nostro non serviunt, sed suo ventri et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. Ieronimus in psalmo C. super hunc versum¹: *Non proponebam ante oculos meos rem iniustam, facientes prevaricationes odivi. Sive pater meus sive mater mea sive frater meus aut soror sive amicus, tamen si declinasset a timore Domini, hunc odio habebam et omnino ad eum non accedebam, non ante proponebam^c propinquitatem aut amiciciam pietati Dei^d*. Item super hunc versum: *Non adhesit mihi cor pravam, declinantem a me malignum non cognoscebam. Hoc est, si erat mihi amicus aut proximus, sive episcopus aut presbiter sive in quacunque dignitate constitutus, tamen si pervertebat vias suas, sic eum fugiebam, ut penitus eius memoriam non facerem*. Rom. 16, 17. Ps. 100, 5. ib. 6.

Sed iam viaticum demus epistolae nostrae ex ipso Ieronimo sic ad Iheruchiam de monogamia scribente²: *Patriarche non singulas uxores, immo et concubinas habuere plurimas et, ne hoc parum sit, David multas, Salemon innumerabiles. Iudas ad Thamar quasi ad scortum ingreditur et iuxta occidentem litteram Osee propheta non solum meretrici, sed adulterae copulatur. Quodsi vobis^e iure conceditur: adhinniamus ad omnes feminas et in exemplum Sodome et Gomorre ad ultimam diem^f, deprehendamus vendentes et ementes, nubentes et nuptum^g tradentes, et tunc sit finis coniugii, quando terminus vitae. Quodsi post diluvium et ante diluvium vixit illa sententia: 'Crescite et multiplicamini et replete terram', quid ad nos, in quos fines seculorum devenerunt, quibus dicitur: 'Tempus breve est et iam securis ad radicem^h arborum posita est, que silvam legis et nuptiarum euangelica castitate succiditⁱ? Tempus amplexandi et tempus longe fieri ab amplexibus. Ieremias captivitate propinquam^k uxorem prohibetur accipere; Ezechiel in Babilone: 'Mortua est' inquit, 'uxor mea et apertum est' inquit, 'os meum'. Nec ducturus uxorem nec ille qui duxerat^l audire illum versiculum: 'Filii tui sicut novellatio olivarum in circuitu^m mensae tuae et videas filios filiorum tuorum'. Nunc de continentibus dicitur: 'Qui adheret Domino, unus spiritus est et adhesit anima mea post te, me suscepit dextera tua'. Tunc oculum pro oculo, nunc verberanti maxillam prebemus et alteram. Illo tempore bellatoribus dicebatur: 'Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime'; modo audit Petrus: 'Conde gladium tuum in vaginam suam. Qui enim percusserit gladio, gladio morietur'. Hec dicimus non separantes legem et euangelium, ut Martion calumpniatur, sed unum atque eundem suscipientes Deum qui pro varietate temporum atque causarum principioⁿ et fine serit, ut metat, plantat, ut habeat quod succidat, iacit fundamentum, ut aedificationi consummato seculo culmen imponat.* Gen. c. 38. *f. 18'. Osee. c. 1. Gen. 9, 1. 1. Cor. 7, 29. Matth. 3. 10. Eccl. 3. 5. Ier. 16, 2. Ez. 24, 18. Ps. 127, 4. 1. Cor. 6, 17. Ps. 62, 8. Matth. 5, 39. Ps. 44, 3. Matth. 26, 52. Joh. 18, 11.

40 a) cum his, qui nobis haerent Aug. b) corrigantur Aug. c) anteponebam Hier. d) Domini Hier. e) Quodsi et nobis Hier. f) ab ultimo die Hier. g) nuptui Hier. h) ita c. Vulg.; radices Hier. i) succidat Hier. k) propinqua Hier. l) Hier. add.: possunt in opere coniugali libere prophetare. Olim gloriae erat illum audire versiculum. m) Abhinc quae e scriptura sacra verba plerumque tantum litteris initialibus signantur. n) principium et finis Hier.

45 1) Breviarium spurium in psal. C, Opp. ed. Vallarsius VII. app. col. 269. 2) Epist. 123, § 13, Opp. I, col. 909 sq.

EPISTOLA DE SACRAMENTIS HAERETICORUM.

EDIDIT

ERNESTUS SACKUR.

*Ex eodem codice Guelferbitano nr. 782, quo libellum de vitanda missa uxorum 5
sacerdotum invenit, M. Sdrlek sequentem epistolam (f. 26'—33') publici iuris fecit,
qua G. quidam magister discipulo quid de sacramentis haereticorum sentiendum sit
quaerenti praecipue scriptura sacra nisus respondit¹. Auctor, qui iam antea epistolam
de corpore et sanguine Domini scripserat, profectionis aetatis fuisse videtur, cum non
semel de infirmitate sua queratur. De tempore quo opusculum compositum sit nihil certi 10
habemus; cum vero de quaestione agat, quae saec. XI. et XII. saepius disputabatur,
eodem fere tempore etiam nostrum libellum compositum esse eo facilius tibi persuadeas,
quod in eodem codice alia quoque ad litem investiturae pertinentia legantur.*

Argentorati, mense Septembri a. 1892.

E. SACKUR.

Questio de sacramentis hereticorum.

15

Domino ac magistro suo G., viro divinae legis eruditione perfecto et in omni
morum honestate gratia Dei perspicuo, G. quicquid optimo catholicoque magistro
discipulus. De sacramentis hereticorum, dulcissime virorum, limina bonitatis vestrae
pulsamus. Diversi etenim de his hactenus diversa dixerunt et nos in dubio sua diver-
sitate liquerunt. Ad vos igitur de tanta diversitate confugimus obsecrantes in Domino, 20
quatenus quid de sacramentis apostatarum et hereticorum, quos euangelica falce pre-
cidit aecclesia, sentire debeamus, nobis aperire velitis. Si ergo dixeritis, quod vere
sacramentum corporis Christi conficiant, certe miramur de illa catholica scriptura, quae
ait, quod locus veri sacrificii preter aecclesiam esse non possit², et illam, quae in per-
sona Domini videtur loqui de talibus: *Maledicam benedictionibus vestris* et e^a converso. 25
Et iterum: *Panis eorum panis luctus; omnis qui manducaverit *ex eo contaminabitur.*
Si vero dixeritis, quod non conficiant, iterum iterumque miramur, quid fideles, qui eos
et apostatas et excommunicatos ignorant, in eorum sacramento percipiant. De pec-
catoribus euangelica falce precisus ista quesivimus. Constat enim de peccatoribus

Mal. 2, 2.
*f. 27.

Os. 9, 4.

a) he c.

30

1) Cf. 'Wolfenbüttler Fragmente' p. 107 sq. 2) *Prosperi Sententiarum ex Augustino*
c. XV, *August. Opp. ed. Bened. X, app. col. 224 B*; *Prosperi Opp. (Paris. 1711) col. 545*;
v. *Libelli II, p. 323.*

infra manentibus, quod nec a bono magis nec a malo minus¹ corpus Christi conficitur, quia si in merito esset sacerdotis, non pertineret ad Christum. Ista de sacramento corporis et sanguinis Christi quesita sufficiant.

Restat de eorundem hereticorum baptismo querendum, utrum in remissionem
 5 peccati baptizent an non. Si dixeritis, quod in remissionem peccati baptizent, manus impositio iussa vel data pro illis qui baptizantur a talibus videtur omnino superflua. Si vero negaveritis eos in remissionem baptizare peccati, quid dicemus de illis, qui in simplicitate fidei suae precisionem ignorantes eorum baptizantur a talibus? Si ante
 10 manus impositionem de hac vita discesserint, utrumne baptizantis infidelitate dampnentur an fidei suae simplicitate salventur? Si baptizantis infidelitate dampnantur, quid faciemus de illa divina sententia Iohannis^a loquentis: *Super quem videris spiritum descen-* Ioh. 1, 33.
dentem sicut columbam et manentem super eum, hic est^b qui baptizat? Si vero baptizati fidelitate et ignorantia sua salvantur, quid faciemus de IIII paradisi fluminibus, id^c est IIII euangelii libris, qui beatitudinem paradisi nisi in paradiso non habent?

15 Sequitur respondentis epistola.

G. fratri G. salutem.

Prudens sapientis interrogatio interrogati est ad respondendum informatio. Gratulor et gratias tibi refero, quod interrogando me plurimum erudisti, quia et respondendo et scribendo profeci. Obsecro ergo, ut sicut tua peticio suis apud me votis
 20 usa est, sic et mea obtineat apud te que secuntur. Si qua caritati tuae scripsi, defer ad torcularia, defer ad ignem prius probanda ^aquam publicanda. Sacri senis aures ^af. 27'.
 fidelissima Christi torcularia sunt; spiritus quoque illius cum Seraphin ardens est caritate, incendens exemplo, lucens veritate. Ad ipsum refer, quatenus illius iudicio eliquatur, illius testimonio examinetur inter ipsum et te, et quicquid illi visum fuerit
 25 remaneat, quod vero eius iudicium offenderit competenti desubtus signatum obelo² ad me remitte, quatenus a me ipso abrasum in nova emendationis cude reformetur. Salutationem illic non prefixi, plus diligens meritum cum silentio quam inane nomen in publico. Id te summa diligentia a me monitum et exoratum intellige, ut nec oculus
 30 alienus videat nec auris aliena audiat nisi prius examinatum, nisi diu probatum, nisi alta consideratione eliquatum, nisi diuturno silentio ponderatum; hoc sapientium mos est, hoc religionis auctoritas est. Non aliud me tibi scripsisse noveris quam quod duorum testamentorum auctoritas confirmat.

Predictae quaestionis de sacramentis hereticorum eliquata responsio.

Assit nobis omnium sacramentorum arbiter, Spiritus sanctus, quo et tuo studio
 35 et nostro desiderio satisfaciamus. Speramus et firmam in Domino fiduciam habemus, quod nec menti humilia meditati nec linguae sana loquenti nec manu recta scribenti deerit, presertim cum scriptum sit: *Desiderium pauperum exaudivit Dominus praeparationem^d* Ps. 10, 17.
cordis eorum audivit auris tua. Augustinus de vera religione inquit³: *Non in confusione paganorum nec in purgamentis hereticorum nec in languore scismaticorum nec*
 40 *in cecitate Iudeorum quorundam^e est religio, sed apud eos qui christiani appellantur, catholici vel orthodoxi^f, id est integritatis custodes et recta sectantes. Ecclesia ergo utitur*

a) Iohanni c. b) e. q. b. c. c) in falso Sdr. d) c. e. a. a. t. c. e) quaerenda Aug.

f) qui christiani, catholici vel orthodoxi nominantur Aug.

1) Cf. Paschasii Radberti Liber de corpore et sanguine Dom. c. 12 (Opp. ed. Paris. 45 1618), col. 1588. 2) Cf. Hieron. Epist. 106, c. 7, Opp. ed. Vallarsius I, col. 645. 3) August. de vera relig. c. 5, § 9, ed. Bened. I, col. 751, sed verbis aliquantulum mutatis.

omnibus errantibus ad profectus suos, gentibus ad materiam operationis suae, hereticis
 *f. 28. ad probationem doctrinae, scismaticis ad documentum stabilitatis, Iudeis ad "comparationem
 pulchritudinis, carnales vero suos tanquam paleas tolerat, quibus in area tutiora sint
 frumenta. Alios ergo invitat, alios excludit, alios relinquit, alios antecedit, omnibus
 tamen gratiae] participande dat potestatem, carnales tolerat usque ad ventilationem. 5
 Frater dilecte, non negligenter intuenda est hec galeata patris Augustini sententia.
 Hoscitantibus vel nulla vel exilis videtur, sed tam ponderosa est sensu, tam illustris
 veritate, tam discreta gradibus, tam plena doctrinis, ut qui recte eam perpendit a
 multis se expedire queat. Quinque gradus adversantium visibiliter inimicorum Christi
 et aecclesiae proposuit, paganorum, hereticorum, scismaticorum, Iudeorum, carnalium. 10
 Sed de paganis et Iudeis, de quibus certum est, relinquamus. De carnalibus usque
 ad competentem suae disputationis locum differamus. De hereticis vero et scismaticis
 non nostro sensu, sed auctoritate sanctarum scripturarum loquamur; de quibus, quid
 apud eos vel per eos agatur, cum illuxerit, facilis erit de apostatis responsio. Inter
 Ps. 103, 10. medium montium pertranseunt aquae scripturarum, de medio petrarum dent voces 15
 ib. 12. 9. qui vera loqui velint. Non transgrediantur terminos, quos constituerunt patres eorum,
 ne forte sicut Moyses constituens terminos circa montem lapidari iussit bestiam, que
 Exod. 19, 21 sq. tetigisset montem. Igitur sacrae scripturae verba sequamur, sanctorum patrum vestigiis
 Ps. 103, 12. innitamur, de medio petrarum demus vocem per omnia securi, domine Iesu Christe,
 ib. 41, 8. in voce cataractarum^a tuarum. Duo sunt auctoritas et ratio, que tunc rite se comi- 20
 tantur, cum auctoritas more matronae precedit, ratio vero more ancillae subsequens
 devote subservit. Si vero ordine prepostero ratio precedat, caret auctoritatis funda-
 mento et ideo vacillat, fides periclitans incerta fluctuat, spes non erigitur, caritas per
 inflationem evacuatur. Non rationem improbamus, sed auctoritatem preferimus, non
 rationem dampnamus, sed in obsequium et usum auctoritatis redigimus. Salubrius 25
 *f. 28'. *Origines, Osius, Bonosus auctoritatem sequerentur, qua tuta est fides et certa salus,
 quam sequentes rationem naufragium fidei et salutis passi sunt.

3. Reg., 12 sqq. Scrutemur hystoriam libri regum et videamus execrabilem separationem X tribuum
 a cultu Dei, a templo, a domo David, videamus, qualiter Iuda et Benjamin in cultu
 Ose. 4, 17. Dei veri permanserint, ubi verum secundum legem sacerdotium et sacrificium. Apud 30
 ib. 5, 3 sq. Israhelem vero sive Ioseph sive Efraim, quia his vocabulis X tribus ab Osee frequenter
 appellantur, nec verum sacerdotium nec verum secundum legem fuerit sacrificium,
 quippe a Deo separati, a templo alienati, a domo David elongati non Deo, sed vitulis
 aureis sub rege Ieroboam, filio Nabath, qui peccare fecit Israel, sacrificaverunt. Et
 quicquid de Iuda et Benjamin legerimus, hoc de aecclesia^b catholica sentiamus; quic- 35
 quid vero de X tribubus legerimus, idem de hereticis intelligamus et scismaticis. Iero-
 nimus super Oseae inquit¹: *Quod in Israel et Iuda secundum hystoriam diximus vel*
tipum, ad hereticorum conciliabula et ad aecclesiam referamus, quia^c illud absque mise-
ricordia et regno relictis aecclesiam Dei virtute superet. Item Ieronimus²: *Israel proiectus*
a Domino et captivatus et in Babilone cibis sustentatus inmundis vocatur non populus 40
Dei et abiectus in perpetuum. Hoc in persona hereticorum manifestum est. Item
 Ieronimus³: *Qui ablactatus recedit a matre, lacte non vescitur, externis alimentis sus-*
tentatur. Frater dilecte, non nos fallant questiones, non seducant rationes, non diversa
 sentientium impediant opiniones; hystoriam ingrediamur et quicquid nobis de Iuda et

a) caractarum c. b) superscr. c. c) quod illis absque misericordia derelictis regnumque 45
 perdentibus ecclesia Dei sua virtute superarit Hier.

1) Hieronym. Comment. in Osee I, c. 1, ed. Vallarsius VI, col. 9. Verbis mutatis.
 2) Ib. t. VI, col. 10. 3) Ib. Mutatis verbis.

Israel littera simplex responderit, hoc de aecclesia et hereticis simul et scismaticis perfecta [fide sentiamus. Osee propheta, fortissimus religionis et fidei zelotes, tota virtute contra X tribus effertur vel potius efferatur, unde etiam quicquid contra eas dixerit, hoc totum contra hereticos et scismaticos intonuisse credatur. Fuit quidem
 5 Israeliticus ille populus hereticus, quia cultu Dei derelicto et vitulis aureis immolans perverse sensit et obstinate; fuit scismaticus, quia ab unitate domus David se separaverat. Heretici sive *scismatici aureos pravi et perversi sensus vitulos in cordibus
 10 suis sequentes potius quam Deum consequenter se ab unitate sanctae aecclesiae scindunt. Unde etiam sancta aecclesia ipsos, qui prius per errorem se alienaverant euan- gelica falce adhibita a communione manifesta animadversione resecat vel [pie eos redire ad unitatem sic cogens vel publicato errore, ut caveantur, ammonens.

Separati ergo quid habent vel quid agunt? Numquid habent [sacerdotium? Sacramentum sacerdotii intus accepti habent, sed foris potestatem et virtutem sacerdotii amiserunt. Unde Osee ad Israel separatum a Deo, a templo, a tribu Iuda dicit:
 15 *Quia repulisti scientiam, repellam te, ne fungaris sacerdotio.* Frater dilecte, quia sacer- Os. 4, 6.
 dotii virtutem amiserunt, luce clarius est, quam consequenter nec corpus nec sanguinem Christi conficiant. Sacramentum unitatis non nisi in unitate sive ab unitate conficitur. Ut enim ait apostolus: *Unus panis, unum corpus multi sumus.* Quid ad hoc dicis, 1. Cor. 10, 17.
 Osee? *Comedent, inquit, et non saturabuntur.* Utique quia non est essentialiter caro Os. 4, 10.
 20 et sanguis Christi, quod a talibus et foris conficitur. Non saturabuntur, sed fraude vana eludit commestio et corda vorantium vacua relinquit. De unitate vero ecclesiae, que cotidiana vota veri corporis et sanguinis Christi offert Deo, dicit psalmista: *Edent Ps. 21, 27.*
pauperes et saturabuntur et laudabunt^a Dominum qui requirunt eum: vivent corda eorum in saeculum saeculi. Sed ne quis nos calumpnietur de eo, quod in sequentibus adi-
 25 citur: *Manducaverunt et adoraverunt omnes pingues terrae,* id de malis, qui non sepa- ib. 30.
 rat i intus nobiscum communicant, dicitur. De his vero qui foris sunt, minime dici posset. Nam nec intus sunt, ut nobiscum manducent, nec foris habent ut manducent. Unde Dominus ad Moysen: *Hec est religio phasae. Omnis alienigena non comedet Exod. 12, 43.*
ex eo, advena et mercenarius non edent ex eo; in una domo comedetur nec efferetis
 30 *de carnibus eius foras.* Itaque, frater dilecte, si nec intus comedunt, quia intus non sunt, si foris non comedunt, quia foris non invenitur, restat, ut prorsus eo careant, quod nec foris nec intus habent. Unde Osee: *Super triticum et vinum Os. 7, 14.*
ruminabant. Ieronimus¹: *Super falsis misteriiis corporis et sanguinis Christi ruminant *f. 29^a.*
et meditari simulant. Que ergo est causa vel ratio non vere consecrationis, sed
 35 vanae ruminationis? Idem Osee in persona Domini infert dicens: *Recesserunt a me.* Os. 7, 13.
 Ecce causa, ecce ratio, quia Christum dereliquerunt et aecclesiae unitatem. Quid igitur? Numquid, si corpus et sanguinem Christi non conficiunt, ideo nichil conficiunt? Quid igitur conficiunt? Osee dicit: *Sacrificium eorum quasi panes lugentium, omnes Os. 9, 4.*
qui comedunt eum contaminabuntur, quia panis eorum anime ipsorum non intrabit in
 40 *domum Domini.* Esayas quoque adventum Christi prophetans inter caetera gratiarum munera, que promisit in adventum Christi complenda, id adiecit dicens: *Iuravit in Is. 62, 8.*
dextera sua et in brachio fortitudinis suae, si dederit triticum tuum ultra cibum inimicis tuis et, si biberint alieni vinum tuum, in quo laborasti, quia qui congregabunt illud comedent et laudabunt Dominum et qui conportabunt illud bibent in atriiis sanctis meis.
 45 Ieronimus²: *Triticum et vinum, cibus Iudeorum, corpus Christi significabant. Unde Ioh. 6, 56.*

a) Abhinc verba scripturae sacrae litteris tantum initialibus signantur.

1) Comment. in Osee II, c. 7, ed. Vallarsius VI, col. 8.
 Ieronimum non inveniri Sdralek monuit.

2) Quem locum apud Hie-

caro mea vere cibus et sanguis meus vere potus est. Hic hodie non sumitur ab hereticis, paganis, Iudeis, aecclesiae inimicis. Huc usque Ieronimus. Apostolus quoque dicit:
 Rom. 8, 9. *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Item Christus in euangelio:*
 Ioh. 15, 1 sqq. *Manete in me, et ego in vobis. Pretereamus parabolam palmitis propter scribendi compendium, teneamus sententiam quam adiecit: Qui manet in me et ego in eo, hic fert 5 fructum multum, quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes et arescet, et colligent eum et in caminum mittent et ardet. Frater dilecte, confer verba Christi cum verbis apostoli et videbis, quia non manentes sed recedentes a Christo et unitate aecclesiae membra Christi non sunt et spiritu Christi carent et foras missi aridi sunt et fructum non faciunt, quia sine Christo sunt, 10 qui dixit: Sine me nihil potestis facere. Quia igitur sine Christo sunt, potestatem faciendi fructus amiserunt. Palmes non manens in vite foras mittitur et arescit et ideo fructum non facit, quia in unitate non est, et heresiarchae sive scismatici illius, sicut in *libro Regum legitur, manus extenta exaruit et altare divisum est. Manus 15 hereticorum et scismaticorum arida est, ut nichil conficiat, altare scissum est, ut nichil excipiat, nichil contineat, nichil astantibus prebeat.*

Docuisti nos, Iesu Christe, de recedentibus a te, quod sunt aridi et sine fructu. Nunc econtra quid manentes in te agant, quid efficiant, quam potestatem efficacem habeant, restat doceas, quatenus plene et perfecte de his duobus oppositis quid credere, Ioh. 15, 7. quid indubitanter sentire expediat intelligamus certius ex ore tuo. Si, inquit, manse- 20 rit in me et verba mea in vobis manserint, quodcunque volueritis petetis et fiet vobis. Notanda sunt verba Christi et cum summa gratiarum relatione amplectenda. Si manseritis, inquit, in me. Ecce unitas. Et verba mea in vobis manserint. Ecce obedientia. Quodcunque volueritis petetis et fiet vobis. Ecce potestas, ecce efficacia, ecce virtus in petitione. Unitas petit et impetrat; scismatici et heretici petunt nec impetrant, quia 25 non recte petunt eo quod extra unitatem petant, et ideo oratio eorum sit in peccatum; et ideo qui ex consensu erroris cum eis orat vel panem execratum cum eis in altari eorum comedit, vel vinum, quod est de vinea Sodomorum cum eis bibit, contaminatur peccato, maledictus a Deo quasi panem luctus comedit, utique sicut palmes non manens in vite, sed aridus et ideo colligendus et in ignem mittendus et arsurus. Sarmenta 30 enim precisa cunctis lignis sunt viliora, quia nullis usibus deputantur, sed igni; vel in vite sint, vel in igne erunt sine neniae alicuius mediato. Quid amplius dicam? cf. Lege libros Moysi et quicquid de corvo evolanti de archa et quicquid de Cham^a Gen. 8, 6 sqq. ib. 9, 22 sqq. maledicto et quicquid in vespertini sacrificii Abrahae divisione, ubi tantum aves non ib. 15, 9. 10. sunt divisae, quicquid de Dathan et Abiron et cunctis qui alienum ignem obtulerunt 35 repperis, hoc contra hereticos et scismaticos in argumentum verissimum tibi assume.

*f. 30^a. Lege librum *Regum et, sicut pretaxatum est, de aecclesia et eius adversariis, secure intellige. Lege prophetas et quicquid contra Israellem, ex quo a domo David et cultu Dei separatus est, dixerint, contra hereticos et scismaticos dicta esse restat, quicquid vero contra Iudam et Benjamin dixerint, id in redargutione aecclesiae delinquentis 40 intellige. Lege librum Iob et invenies quod contra eundem aecclesiae figuram gerentem tres illi personam hereticorum gerentes debachati non obtulerint, sed Iob in figura aecclesiae. Veniamus ad novum testamentum, ubi pridie quam pateretur Iesus Christus dominus noster instituit sacri corporis et preciosi sanguinis sui sacramentum. Quis instituit, quid instituit, cui instituit, ubi instituit, ad quid instituit? Domine Iesu 45 Christe, ab occultis meis munda me et ab alienis parce servo tuo et erit, ut complacent tibi eloquia oris et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. Domine Iesu Christe, Ps. 18, 13—15. mitte unum de Seraphin^b, qui carbone de altari per forcipem sublato purget labia Is. 6, 6. 7.

a) cha maledicto (!) c. b) serapin, h postea superscr. c.

mea, quo digne et fideliter de tuis sacramentis loquar. Quis instituit? Iesus Christus, Deus et homo, verbum in principio apud Deum, sed oportuno tempore verbum caro Ioh. 1, 1. factum, una persona Deus et homo, natus ex virgine; hic in cena instituit sacramentum corporis et sanguinis sui. Quid, inquam, instituit? Ut verbum caro factum et natum
 5 ex Maria, personaliter ipso in manibus panem et vinum suscipiente et gratias agente et benedicente sub sacramento panis et vini, idem verbum caro fieret vere et essentialiter, quod natum est de virgine, quod passum est in cruce. Verbum Dei, caro factum, benedixit panem et vinum, verbum univit se pani et vino et sua benedictione et unitate convertit panem in carnem et vinum in sanguinem. Si quis attenderit
 10 idem esse verbum, quod in utero virginis universe carni et quod in cena universe pani et vino, non mirabitur eundem et unum esse Christum, qui natus est de virgine personaliter et rursus in cena verbum caro factum est sacramentaliter simul et essentialiter. Sacramentaliter dico propter speciem prioris substantiae^a, essentialiter *dico propter *f. 31. veritatem carnis et sanguinis, quorum utrumque simul unitum sibi habens verbum
 15 idem Christus est, qui natus est de virgine, qui datus est discipulis in caena, qui passus in cruce, qui resurrexit, qui ascendit, qui sedet ad dexteram patris, qui manducatur in altari, sed in aeclesia, non extra aeclesiam. Cui instituit? Utique non illis qui extra sunt, sed aeclesiae, que tunc parva et exilis in paucis discipulis, nunc magna et gloriosa est in universa terra. Ubi instituit? Revolve euangelium et invenies,
 20 quia *vespere facto discumbebat cum XII discipulis suis*. Ecce non inter eos qui extra Matth. 26, 20. erant, sed inter apostolos, qui aeclesiasticae unitatis primitiae erant corporis et sanguinis sacramentum instituit, non extra. Ad quid instituit? Replica Genesim, replica apostolum, replica euangelium, et in singulis repperies id esse scriptum: *Propter hoc* Gen. 2, 24.
relinquit homo patrem et matrem et adheret uxori suae et erunt duo in carne una. Matth. 19, 5.
 25 Quae duo vel quae una caro? Corpus Christi personaliter in ascensione sublimatum in celum, sicut scriptura testatur, sedet ad dexteram Patris, ad corpus eius, quod est aeclesia, in valle lacrimarum peregrinatur in terra. Quatenus ergo capiti corpus fide recta, spe firma, caritate perfecta artius copularetur, instituit Christus sacramentum corporis et sanguinis sui^b, quo pascit aeclesiam sponsam suam, quo etiam peregrin-
 30 nantem confirmat et certissimo pignore de futura coniunctione confederat. Ecce igitur corpus Christi cum capite, cum sponso suo una caro efficitur, quia dum in eius commemorationem carne eius vescitur et sanguine potatur, artiori illi unitur caritate, quia quem in futuro sibi in gloria copulandum expectat, hunc in sacramento carnis et sanguinis pregustans iam sibi unitum habet. Quorsum hec sacramenti explicatio per-
 35 tineat, miraris forte. Respondeo: Quis instituerit, quid instituerit, cui instituerit, ubi instituerit, ad quid instituerit, idcirco commemoravi, ut, si recte pensaveris institutorem et rem institutam et cui sit instituta et ubi sit instituta et ad quid sit instituta, perfecte noveris hoc sacramentum non esse eorum nec *adtinere ad eos, qui extra unitatem *f. 31'. Christi et ecclesie sunt, sed ad eos, qui corpus Christi sunt, hic confirmandos et con-
 40 federandos, quo et hic unum sint cum Christo et in futuro certi sint de regno. De confederatione huius sacramenti in alia scripsi epistola¹ et ideo nunc pertesum est replicare, presertim quia infirmor et labore scribendi gravor.

Item quid catholicus ab heretico sive scismatico, quem esse talem ignorat, accipiat queris. Vere communionis benedictionem ab eo non accipit, apud quem non est.
 45 Vere maledictionis, quae apud eum est, contaminationem non accipit, quia ignorat nec consentit. Quid ergo? Existimans esse illum membrum Christi, ministrum Christi si

a) subest c.   b) in marg. add. c.

1) Quae ignota est.

accedit quasi ad communionem simplici et fidei devotione, numquid sine fructu erit benedictionis? Non utique. Nam quid in psalmo XXV. iustus dicat audi: *Non sedi cum concilio vanitatis et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi ecclesiam malignantium et cum impiis non sedebo.* Ecce iustus non consentit malo. *Lavabo^a inter innocentes manus meas.* Ecce consensus bonorum, etiamsi corpore sit inter malos. Quid sequitur? *Et circumdabo altare tuum, Domine.* Quod est altare, hoc fides Christi, in corde iusti est altare, quod fidei devotione amplectitur iustus. De altari materiali communicant boni et mali verumtamen in aeclesia. De altari vero spirituali non communicant nisi soli predestinati. Quid ergo comedunt? Quid bibunt? Christus inquit: *Qui manducat corpus meum et bibit sanguinem meum, in me manet et ego in eo.* Manere in Christo et habere Christum in se manentem, hoc est manducare Christum spiritualiter, hoc est manducare carnem et bibere sanguinem Christi spiritualiter. Unde in inicio sermonis illius sic exorsus est Christus: *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam eternam, quem filius hominis dabit vobis.* Quod exponens adiunxit: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum.* Fides in corde iusti est altare, in quo filius hominis per occultam gratiam cibum conficit, scilicet caritatem, quam iustus Christum credens et diligens et aeclesiae unitatem fide quoque operante per dilectionem amplectens die ac nocte sic manducare et bibere carnem et sanguinem Christi non cessat, etiamsi corpore nunquam recedat ab hereticis et scismaticis.

Hucusque de hereticis et scismaticis, qui foris sunt, diximus; nunc de malis et carnalibus, qui intus nobiscum sunt, paulisper inmoremur. Mali sive carnales propter lucra et commoda temporalia non propter Christum nobiscum in ecclesai conversantur, nec tamen ad sortem salutis pertinent, quia non Christum, sed que sua sunt quaerunt. Tales aeclesia ut febres sustinet nec a communione separat, quia idem nobiscum confitentur et speciem pacis et caritatis in unitate aeclesiae magis pro lucro carnali quam pro Christo preferunt. Gratia igitur unitatis et pacis hoc beneficium obtinent, ut in omnibus sacramentis aeclesiasticis celebrandis veram efficaciam habeant. De talibus dicit Augustinus¹: *Intra catholicam aeclesiam nichil a bono magis, nichil a malo minus et cetera que secuntur.* Tales aeclesia sustinet nisi forte contingat, quod dicit apostolus: *Si quis frater nominatur fornicator et cetera usque nec cum eo cibum sumere.* Augustinus²: *Nominationem intellige sententiam, que fit in aliquem ordine iudicario. Nam si sola nominatio sufficit, multi dampnantur innocentes.* Repetamus in exordio pretaxatam Augustini sententiam galeatam; inquit enim³: *Non in confusione paganorum nec in purgamentis hereticorum nec in languore scismaticorum nec in cecitate Iudeorum querenda est religio, sed apud eos, qui christiani appellantur catholici vel orthodoxi, id est integritatis custodes et recta sectantes.* Item adiecit Augustinus in sequentibus: *Carnales vero tolerat usque ad ventilationem.* Quinque ergo gradus ponens apud III^{or}, quia foris sunt, dicit non esse querendam religionem; carnales vero, quia speciem unitatis non propter Christum, sed propter commoda carnis secuntur, dicit esse intus tollerandos usque ad ventilationem. Plures non sunt visibilium adversariorum gradus. Quid ergo de apostatis dicemus? Aut in his gradibus includentur aut inter adversarios Christi non asseribentur. Si inter hos non ascribentur, numquid inter amicos Christi scilicet catholicos et orthodoxos annumerabuntur, aut inter inimicos denique aut amicos numerum et locum sortientur? Videamus huius vocabuli interpre-

a) laudabo c.

1) Paschasii Radberti *L. de corpore et sanguine Domini* c. 12, l. l. col. 1588; cf. quae Sdralek p. 71, n. 1. adnotat. 2) August. *Sermo CCCLI (de poenitentia)*, c. 4, § 10, ed. Bened. V, col. 1360 E, sed non ad verbum. 3) V. supra p. 13.

tationem et facile ubi adnumerentur reperiemus. Apostata enim Grece, Latine refuga interpretatur. Cur autem refuge dicuntur, nisi quia a Deo refugerunt, nisi quia retro-
 gradi a salute vera recesserunt, nisi quia a religione sacra tergiversati sunt, nisi quia
 unitatem, in qua tantum salus est, reliquerunt, nisi quia caritatem fraternam odientes
 5 in blasphemiam^a Spiritus sancti, que est peccatum diaboli, inciderunt. Qui nisi con-
 vertantur et redeant ad unitatem dum vivunt, nullam post vitam consequentur salutem.
 Apostolus nec frustra dixit: *Pacientia Dei te ad penitentiam adducit*, nec rursus de
 perseverantibus frustra dixit: *Sed^b duriciam tuam et cor inpenitens thesaurizas tibi* 2, 5.
iram in die ire et cetera^c. Unde Augustinus ad Bonifacium¹: *Hoc non probatur ab*
 10 *aliquo esse commissum, nisi cum de corpore exierit*. Ex interpretatione igitur vocabuli
 et intuitu criminis nequiores et sordidiores cunctis V gradibus illos esse asserimus,
 quia invisibiles apostate olim angeli nunc diaboli consortium transeuntes visibilium
 inimicorum reatum voluntario et studioso salutis contemptu transcenderunt. Accessit
 preterea ad cumulum dampnationis ipsorum falx euangelica. Sed quia visibiles sunt,
 15 numquidnam nullum inter adversarios visibiles sortiuntur locum? Sortiuntur utique.
 Quem ergo? Audi. Generale omnium malorum et ideo recedentium et catholicorum
 et orthodoxorum religionem relinquentium vocabulum est apostata, quia licet V inter se
 graduum differentiis distent, tamen hoc vocabulo probroso et reatu mortifero omnes
 mali includuntur, quia Christum auctorem salutis et aeclesiae unitatem, ubi locus est
 20 salutis, deseruerunt. Apostatae igitur generali vocabulo censentur, quia generali omnium
 reatu participant. Quorum omnium? Utique omnium visibilium et invisibilium. In
 omnium enim reatu generaliter et spiritualiter communicant, tanto utique nequiores,
 tanto sordidiores, quanto non singularem, sed communem cum omnibus gradibus locum
 et numerum obtinent. Cum diabolo ^{*}sunt et dicuntur apostate; cum paganis idolatrae
 25 sunt irreligionis, cum Iudeis sacrilegi, cum hereticis perfidi, cum scismaticis instabiles,
 cum omnibus carnalibus spurcissimi, cum his omnibus, quia omnes a Deo apostaverunt,
 apostate sunt. Si ergo quid tales conficiant proponis, ego tibi ex simili quid hereticus
 conficiat propono. Igitur cum hereticorum et scismaticorum neniis apostatarum incan-
 tationes quoque exsufflemus. Non mireris, quod ab exordio scribendi quasi insepara-
 30 biles comites hereticos et scismaticos frequenter coniunxerim. Utrique enim extra
 unitatem sunt et quandam pre cunctis gradibus familiaritatem ad invicem habent.
 Omnis namque hereticus est et scismaticus; quidam vero scismaticus non est hereticus;
 sed fieri potest, ut ex scismatico pertinaci fiat hereticus perversus et perfidus. Dona-
 tiste namque cum primo essent ut scismatici, paulatim per incrementa obstinati erroris
 35 facti sunt heretici.

Queris itidem de hereticorum baptismo. Respondeat ergo pro me Augustinus,
 quem Christus ad murenulas aureas vermiculatas argento aeclesiae sponsae suae
 fabricandas fidelem et operosum fabrum elegit. Inquit ad Bonifacium Augustinus²:
Cum Christus discipulis dixisset: 'Accipite Spiritum sanctum', continuo subiecit: 'Quorum
 40 *remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt*. In eodem Augu-
 stinus³: *Ecclesia catholica sola corpus est Christi, cuius capud est salvator corporis sui.*
Extra hoc corpus neminem vivificat Spiritus sanctus, quia sicut dicit apostolus: Caritas
 45 *Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus [est^d nobis].* Non
 habent itaque Spiritum sanctum, qui sunt extra^e ecclesiam. Item ad Petrum Augu-

15 a) blasphemiam c. b) secundum *Vulg.* c) C c.; revelationis falso *Sdr.* d) est nobis *om. c.*
 e) *om. c.*

1) *Epist.* 185, c. 11, § 49, *ed. Bened. II*, col. 662 G. 2) *Ib.* l. l. col. 662 F. *Paucis*
mutatis. 3) *Ib.* § 50, p. 663 B.

stinus¹: *Sive in heresi vel scismate quisquam in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accepit, sed salutem, que est virtus sacramenti, non habebit, si extra ecclesiam catholicam ipsum sacramentum habuerit.* Ergo ideo debet ad ecclesiam redire, non ut sacramentum baptismi iterum accipiat, sed ut in societate catholica vitam eternam accipiat, ad quam obtinendam nunquam potest 5 esse idoneus, qui cum sacramento baptismatis ab aeclesia catholica remanserit alienus.

- *f. 33'. Item Augustinus ^{de unico baptismo}²: *Spiritus sanctus quidem in sola catholica aeclesia per manus inpositionem dicitur dari. Hoc intelligi maiores voluerunt quod ait apostolus:*
 Rom. 5, 5. *'Karitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*
 Gen. 8, 11. *Frater dilecte, si foris est ramus olivae, novit columba quomodo eum reportet in archam, quia sive scienter sive ignoranter quis ab hereticis baptizetur, Spiritus sanctus eum revocare ad unitatem, in qua tantum salus est, non negligit, si hoc ad pacem unitatis pertinere prescivit.*
 Ps. 103, 11. In omnibus, que caritati tuae scripsi, ita aquas *inter medium montium* pertrans-
 ib. 13. euntes mansuete secutus sum, ita humilem *de medio petrarum* dedi vocem, ut tam- 15
 Luc. 10, 35. quam fidelis et devotus duorum denariorum a Samaritano nostrae infirmitati traditorum fenerator extiterim, duobus testamentis fideliter inherens sanctorum patrum tractatibus concordans, sacrorum conciliorum decretis et canonibus per omnia consentiens, aeclesiae unitatem^a devota caritate amplexens. Vale. Cum magna valitudinis iniuria caritati tuae id tantillum scripsi, sine preiudicio maiorum sive meliorum sive doctorum. 20

a) *superscr. c.*

- 1) *Fulgentii lib. de fide ad Petrum c. 3, § 43, August. opp. ed. Bened. VI, app. col. 27 E.*
 2) *De baptismo contra Donatistas III, c. 16, § 21, ed. Bened. IX, col. 116 D.*

HESSONIS SCHOLASTICI RELATIO DE CONCILIO REMENSI.

EDIDIT

W. WATTENBACH.

5 *Commentarium de rebus a. 1119. inter Calixtum II. papam et Heinricum V. imperatorem gestis primus publici iuris fecit Seb. Tengnagel a. 1612. in Monumentis adversus Schismaticos p. 329—338, quae editio repetita est inter Opera Gretseri Vol. VI. a. 1735. Idem recte animadvertit, eximium hunc libellum tribuendum esse Hessoni cuidam scholastico, usus loco Ekkehardi (SS. VI, 255), qui eundem et laudavit et in usus suos*
10 *convertit. Quem cum propter animum a rebus imperatoris et imperii commodo prorsus alienum, et qui caesarem ne nomine quidem imperatorio appellare dignatus fuerit, Franco-*
15 *gallum fuisse putaremus, primus W. Giesebrecht¹ demonstravit, eum in diplomatibus Argentinensibus annorum 1116—1119. inveniri inter canonicos maioris ecclesiae, ubi Hesso*
20 *scolarum magister appellatur. In ipsa Heinrici V. charta, quae a. 1119. data esse videtur², inter testes apparet una cum Cunone episcopo. De hoc, ut Phil. Jaffé*
30 *monuit, Adelbertus Moguntinus archiepiscopus paucis annis post Calixto papae scripsit, quod statim post Remense concilium misericordiam postulavit et a cardinali sancte Romane ecclesie absolutionem recepit. Antea eum in obsequio regis assiduum fuisse refert³. Eodem tempore Hessonem quoque a regis partibus descivisse verisimile est, et Wilhelmo*
35 *de Campellis, cuius fortasse, cum Parisiis doceret, discipulus fuit, adhaesisse, cum paciscendi causa Argentinam venisset. Nam ab hoc inde tempore narrationem suam orditur, prius facta non attingens; ne id quidem refert, quis legatos istos miserit, utrum a pontifice destinati fuerint an suo Marte pacem restituere, vel potius imperatorem verbis*
40 *suasoriis ad concessionem imprudenter faciendas impellere, conati fuerint. De Pontio autem fere nihil traditur, solius episcopi partes luculenter explicantur. Sed cum magna concludendae pacis spes excitata fuisset, cum totius concilii incommodo et vehementi multorum indignatione bellum recrudit, et haec causa fuisse videtur, quae Hessonem*
45 *ad enarrationem totius negotii compulit, ut bene animadvertit J. Haller⁴. Ubi cum culpam rei in imperatorem reiciat animoque adversus hunc satis infesto scripserit, tamen*
50 *veritati studuisse videtur, multumque abest a fabulis, quas Iohannem cardinalem loquentem facit Ordericus Vitalis, tamquam armorum terrore imperator pontificem ad fugam*

1) In libro 'Gesch. d. deutschen Kaiserzeit' III, 1048, a. 1869. Tabulas illas iam invenies in Cod. Dipl. urbis Argent. a. Wiegandio edito I, 56 et 57. 2) L. l. p. 59. 3) Bibl. Rer. Germ. III, 393. 4) 'Die Verhandlungen von Mouzon. Zur Vorgeschichte des Wormser Concordats' in annali 'Neue Heidelb. Jahrbücher', Vol. II, p. 147—164.

compulerit. Hoc solo excepto bene convenit Hessonum cum iis, quae Simeon Dunelmensis¹, quem postea Rogerius de Hoveden exscripsit, et Ordericus Vitalis² de eodem concilio retulerunt.

Hessonis relatio ab Udalrico Babenbergensi in codicem suum recepta et cum hoc iterum edita est a G. Eccardo n. 303 (Corp. Hist. II, 301), sed admodum mendose; 5 emendata in Jaffei Bibl. Rer. Germ. V, 352—365. Tengnagelii editionem iam supra indicatam repetierunt a. 1671. Labbeus in Collectione Conciliorum, a. 1735. editores operum Gretseri VI, 550—554; a. 1760. Hartzheim, Concilia Germaniae III, 275—278; a. 1776. D. Mansi XXI, 244—250; postremo a. 1806. D. Brial, 'Recueil des histor.' XIV, p. 200—204, qui animadversiones aliquas bonae frugis adiecit. 10

Nobis in adornanda priore editione (Mon. Germ. SS. XII, 422—428) et nunc iterum praesto fuerunt codices

1) Salisburgensis 189, iam Bibl. pal. Vindobon. 1049, mb. in quarto, saec. XII. scriptus in claustrum Bertherskadem, de quo v. 'Archiv' X, 550. Huius orthographiam secutus, solam diphthongum ae, quae ibi plerumque recte ponitur, praepositione pre 15 excepta, ubique suo loco restitui.

2) Codex epistolaris Eberhardi Salisburgensis archiepiscopi, inter Vindobonenses 629, olim Ius can. 133, mb. in oct. saec. XII. exeuntis, de quo v. 'Archiv' X, 491. Hunc Seb. Tengnagel satis accurate expressit. Eodem etiam Jaffeus usus est.

Proxime ad hos accedunt exemplaria Codicis Udalrici:

V) Vindobonense 398 (Ius can. 45), quod Eccardus describendo misere pervertit. 20

Z) Zwetlense n. 283. Utrumque Jaffeus diligenter contulit. Nos verborum ordinem diversum, qui passim obvenit, sed nullius momenti est, non curantes, reliqua omnia religiose annotavimus. Paucis locis hi codices duobus aliis praestare videntur.

Berolini, Id. Apr. 1895.

W. WATTENBACH. 25

Qualiter nuper inter regem^a et domnum papam^b causa coeperit ac processerit, breviter descriptum^c.

1119.
Sept. ex. —
Oct. in.

Venerunt ad regem apud Argentinam episcopus Catalaunensis³ et abbas Cluniacensis⁴, acturi cum eo de pace et concordia inter regnum et sacerdotium.

A quibus cum rex consilium quaereret, quomodo sine diminutione regni sui hoc 30 exequi posset, assumpta parabola sua^{d,5} respondit episcopus: 'Si veram pacem, domne rex, desideras habere, investituram episcopatum et abbatiarum omnimodis^e dimittere te oportet. Ut autem in hoc nullam regni tui diminutionem pro certo teneas, scito me, in regno Francorum episcopum electum, nec ante consecrationem nec^f post consecrationem aliquid suscepisse de manu regis. Cui tamen de tributo, de milicia, de 35 theloneo et de omnibus, quae ad rem publicam pertinebant antiquitus, sed a regibus christianis ecclesiae Dei donata sunt, ita fideliter deservio, sicut in regno tuo episcopi tibi deserviunt, quos huc usque investiendo hanc discordiam immo anathematis sententiam incurristi^g'. Ad haec^h rex manibus elevatis hoc responsum dedit: 'Eia', inquit, 'sic fiat. Non quaero amplius'. Tunc subiunxit episcopus: 'Si igitur investituras 40 dimittere volueris, et possessiones ecclesiarum et eorum qui pro ecclesia laboraverunt,

a) H. addit 2. b) Calistum addit 2. c) est addunt V. Z. d) om. V. e) omnimodo Z.

f) nec post consecrationem om. V. Z. g) incurristis V. h) hoc V. Z.

1) In Historia regum Anglorum, Mon. Germ. SS. XIII, 158. 2) Ib. XX, 69—75.

3) Willelmus (de Campellis), olim scholast. Paris. et prior S. Victoris. 4) Pontius, a. 1109—1125. 15

5) Verba ut Jaffeus animadvertit, petita e libro Numeri 23, 7: assumptaque parabola sua, dixit.

reddere, et veram pacem eis dare, laborabimus opitulante Deo huic contentioni finem imponere'. 1119.
Sept. ex. —
Oct. in.

Quae omnia rex, communicato cum suis consilio, se prosecuturum promisit, si fidem et iusticiam apud domnum papam inveniret, et si veram pacem ipse et sui
5 et possessiones^a, quas pro werra ista amiserant, reciperent.

Quibus auditis episcopus certum se fieri super denominatis capitulis postulavit, tum ut labor eorum non esset inutilis, tum ut domnum papam ad exequendam pacem facilius inclinarent. Tunc rex propria manu sub testimonio fidei christianae in manu episcopi et abbatis firmavit se praefata capitula sine fraude prosecuturum. Post eum
10 episcopus Lausemnensis^{b.1} et comes palatinus² et ceteri clerici et laici, qui cum eo erant, hoc idem eodem modo firmaverunt.

Accepta securitate episcopus et abbas domno papae Parisius³ occurrerunt; quae viderant et audierant, fideliter intimarunt. Quibus applaudens domnus papa sic respondit: 'Utinam iam factum esset, si sine fraude fieri posset'. Mox communicato cum
15 episcopis et cardinalibus consilio, eosdem et cum eis de latere suo episcopum Ostiensem⁴ et Gregorium cardinalem⁵ ad regem remisit, ut praefata capitula diligentius retractarent atque scripta^e ex utraque parte firmarent; et si hoc, sicut promiserat, exequi vellet, diem, qua ista complerentur, ante finem concilii⁶ denominarent.

Venientes ad eum, inter^d Viridunum et Metim ei occurrerunt; quod domnus papa
20 eum libenter reciperet, si promissum exequi vellet, retulerunt. Super quo quasi gavisus rex, quod prius apud Argentinam in manu praenominatorum firmaverat, iterum inibi in manu episcopi Ostiensis et Gregorii cardinalis et episcopi Catalaunensis et abbatis propria manu firmavit: quod videlicet in proxima sexta feria, id est VIII. Kal. Novembris⁷ capitula, quae sequenti scripto continentur, apud Mosonium^e in praesentia domni papae
25 fideliter sine omni fraude exequeretur. Post eum hoc idem iuraverunt dux Welfo^{f.8}, comes Beringarius^{g.9}, comes palatinus, comes Willelhelmus^{h.10} et alii principesⁱ, episcopi, clerici et^k laici multi. Exegit etiam ipse, a nostris eodem modo firmari sibi, quod, si in ipso non remaneret, eadem^l die domnus papa, quae in scripto suo continentur, adimpleret.

Scriptum autem concordiae hoc fuit: *Ego H. Dei gratia Romanorum imperator augustus pro amore Dei et beati Petri et domni papae Calixti^m dimitto omnem investituram omnium ecclesiarum, et do veram pacem omnibus, qui, ex quo discordia ista coepit, pro ecclesia in werra fuerunt vel sunt. Possessiones autem ecclesiarum et omnium, qui pro ecclesia laboraverunt, quas habeo, reddo; quas autem non habeo, ut rehabeant,*

35 a) istas *add.* V. Z. b) Lausammensis 2; Lausenn. V. Z. c) scripto V. Z. d) inter *om.* V. Z. e) Mosomum Z. f) Welf V; Welf Z. g) Beringarius 2. h) Willelmus 2. Z; Wilhelmus V. i) principes, quod necessarium esse videtur, *om.* 1. 2. Quod si eieceris, post alii interpungendum est. k) et *om.* V. Z. l) eodem V. Z. m) Calisti 2.

1) Gerhardus vel Girardus. 2) Godefridus de Calwe, a. 1113—1129. 3) Papam
40 d. 3. Oct. Mauriniaci, d. 8. et 11. Parisiis, d. 13. Silvanecti fuisse, Regesta Pontificum docent. 4) Lambertum (postea Honorium II. papam). 5) Diac. card. S. Angeli (postea Innocentium II. papam). 6) Quod Remis iuxta festum S. Lucae (Oct. 18) celebrandum teste Ekkehardo indixerat. 7) Die 24. Oct.; qui dies quoniam verbis his: in proxima sexta feria notatur, facile apparet, ipsam regis fidem non ante diem 17. Oct. datam esse inter Viridunum et Metim. Qua-
45 propter, cum legatos inveniamus iam die 20. Oct. Remis apud papam fuisse, non potest dubitari, quin Heinrichi imperatoris cum legatis papae inter Viridunum et Metim congressus ad spatium dierum 17.—19. Octobris pertinuerit. JAFFÉ. 8) II. dux Bavariae, dictus Pinguis, qui a. 1120, Sept. 24. obiit. 9) Comes Sulzbacensis. 10) Comes Lucelenburgensis.

^{1119.}
Oct. 17—19. *fideliter adiuuabo. Quodsi quaestio inde emergerit, quae ecclesiastica sunt, canonico, quae autem saecularia sunt, saeculari terminentur iudicio:*

Item scriptum domni papae:

Ego Calixtus secundus Dei gratia Romanae ecclesiae episcopus catholicus do veram pacem H. Romanorum imperatori augusto et omnibus, qui pro^a eo contra ecclesiam fuerunt⁵ vel sunt. Possessiones eorum, quas pro verba ista perdiderunt, quas habeo, reddo; quas non habeo, ut rehabeant, fideliter adiuuabo. Quodsi quaestio inde emergerit, quae ecclesiastica sunt, canonico, quae autem^b saecularia sunt^c, saeculari terminentur iudicio.

Hac itaque data et accepta^d securitate, festinanter ad domnum papam Remis redierunt; quae fecerant et quae a rege et a^e suis receperant, ante concilium repor-¹⁰ tantes; simul et diem et locum colloquii designantes.

Oct. 20. Domnus papa^f, in generali concilio XIII. Kal. Novembris Remis residens, inter cetera sic exorsus est: 'Domni patres et fratres! Causa, pro qua vos de terra^g longinqua et remotis regionibus ad concilium vocavimus, haec est. Scitis, quamdiu Romana^h ecclesia contra diversas hereses laboravit, et sicut per beatum Petrum —¹⁵
Luc. 22, 32. cui specialiter dictum est a Domino: *Rogavi pro te, Petre, neⁱ deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* — Symon magus^k, iudicio Spiritus sancti ab ecclesia Dei eliminatus^l periit, sic usque ad nostra tempora idem per vicarios suos sequaces Symonis expugnare et ab ecclesia Dei extirpare non desinit. Ego quoque, qualiscunque licet indignus eius vicarius, symoniacam heresim, quae maxime per inve-²⁰ stituras contra ecclesiam Dei innovata est, ab ecclesia Dei, opitulante Deo, vestro consilio et auxilio omnibus modis eliminare desidero. Unde, si placeat, a fratribus nostris, qui inter nos et regem dictum Teutonicum^m verba concordiae portaverunt, causae ordinem diligentius audiat, et quid nobis super his agendum sit, unusquisque pro modo suo, quia causa communis est, prudentiori consilio adtendatis.²⁵

Tunc domnus papa Ostiensi episcopo iniunxit, ut universo concilio Latine ordinem causae exponeret. Quod cum prudenter episcopus Ostiensis perorasset, iterum Catalaunensisⁿ episcopus ex praecepto domni papae hoc idem clericis et laicis materna lingua exposuit.

Quo completo, capitula multa illa^o die et sequenti proposuit, et usque ad finem³⁰ concilii universa complenda distulit.

Oct. 21. Sequenti vero die — cum in hoc consilium episcoporum sedisset, ut domnus papa ad diem colloquii pro componenda pace^p accederet, et utrum in veritate homo ille ageret, per semet ipsum temptaret — circa finem concilii illa die domnus papa sic prosecutus est: 'Domini patres et fratres! Scitis quam diu mater nostra sancta^q³⁵ ecclesia contra symoniacam heresim, maxime quae per investituras fit, in patribus^r nostris laboraverit. Et quia placuit omnipotenti Deo, nostris diebus ecclesiae suae pacem offerre, et iam proxima dies colloquii ad ipsum locum crastina die nos compellit accedere, summopere rogamus, ut reditum nostrum pacienter sustineatis et, si Deus pacem nobis dederit, commune gaudium universo mundo annuncietis. Si autem, quod⁴⁰ Deus avertat, adversarius nobiscum in dolo^s agere temptaverit, festinanter ad vos revertemur. Et sicut conventionem pacis, si fiat, vobiscum et per vos confirmare optamus, sic in commentorem fraudis, si infidelis evaserit, iudicio Spiritus sancti et vestro gladium beati^t Petri vibrare temptabimus'. Quod cum^u sub obtentu obediendae archiepiscopis, episcopis et abbatibus iniunxisset, praecepit etiam ut interim, et maxime⁴⁵

a) cum V. b) om. 1. 2. c) om. V. d) et accepta om. 1. 2. e) om. 2. f) deest 1. g) de tam rem. 1. 2. h) deest 1. 2. i) ut Z; ut non V. k) m. quem i V. Z. l) eliminavit V. Z. m) Theutonicum 2. n) Cautalaunensis V. Z. o) illo V. Z. p) om. V. q) om. V. Z. r) partibus V. Z. s) in dolo om. V. Z. t) sancti V. Z. u) om. 1.

die colloquii, psalmos, orationes et sacrificia spiritualia Deo offerrent, et a maiori^{1119.} Remensi ecclesia usque ad ecclesiam beati Remigii cum processione nudis pedibus^{Oct. 21.} exirent.

Sic interim dimisso concilio, feria quarta domnus papa ad locum colloquii exiit^{Oct. 22.} et feria quinta cum multis vix cum maximo labore pervenit.^{Oct. 23.}

Feria sexta, vocatis in cameram archiepiscopis, episcopis et^b abbatibus, et ceteris^{Oct. 24.} sapientibus viris, quos multos secum duxerat, coram omnibus fecit legi utrumque scriptum concordiae. Cumque lectum fuisset scriptum regis, diligentius retractare coeperunt episcopi, maxime illud capitulum ubi dicebatur: *Dimitto omnem investituram omnium ecclesiarum*; dicentes: 'Siquidem rex simpliciter agit, verba ista sufficiunt. Si autem sub hoc capitulo aliquid cavillare conatur, determinatione nobis videntur indigere; ne forte aut possessiones antiquas ecclesiarum sibi conetur vindicare, aut iterum de eisdem episcopos investire'.

Rursum in scripto domni papae^c illud diligentius retractabant, ubi dicebatur:
15 *Do veram pacem regi et omnibus, qui cum eo in terra ista fuerunt vel sunt*; ne forte in danda pace amplius^d intelligerent, quam reddendam communionem ecclesiae; et sub hoc verbo ecclesia cogeretur suscipere, quos aut superpositos legitimis pastoribus, aut canonicis depositos, sine gravi offensione non posset sustinere.

Diligenter igitur omnibus retractatis, missi sunt ad castra regis¹ episcopus
20 Ostiensis, Iohannes cardinalis², episcopus Vivariensis³, episcopus Catalaunensis et abbas Cluniacensis et alii multi cum eis, portantes scripta in manibus. Cumque pervenissent ad castra, ostenderunt scripta; determinaverunt^e capitula, prout omnium communi consilio diffinitum erat.

Rex autem his auditis, prima fronte se nichil horum promisisse omnimodis^f abne-
25 gabat. Tunc episcopus Catalaunensis^g, zelo Dei inflammatus et gladio verbi Dei accinctus, respondit pro omnibus: 'Si, domne rex, negare vis scriptum quod tenemus in manibus, et determinationem quam audisti, paratus sum sub testimonio religiosorum virorum, qui inter me et te fuerunt, iurare super reliquias sanctorum et super evangelium Christi, te ista omnia in manu mea firmasse, et me sub hac determinatione
30 recepisse'.

Cumque omnium testimonio convinceretur^h, tandem compulsus est confiteri, quod prius negaverat. Verumtamen conquerebatur graviter de eis, quia scilicetⁱ eorum consilio promiserit, quod^k absque diminutione regni exequi non valeret. Cui sic respondit episcopus: 'In promissis nostris, domne rex, per omnia fideles nos invenies. Non enim
35 domnus papa statum imperii aut coronam regni, sicut quidam seminatores discordiae obloquuntur^l, in quolibet imminuere adtemptat^m. Immo palam omnibus denunciatⁿ, ut in exhibitione militiae et^o ceteris omnibus, in quibus tibi et antecessoribus tuis servire consueverant, modis omnibus deserviant. Si autem in^p hoc imperii statum imminui existimas, quod ulterius tibi episcopatus vendere non liceat, hoc potius regni
40 tui augmentum ac profectum^q sperare debueras, si, quae Deo contraria sunt, pro eius amore abicias'.

a) nudibus *Z* pro nudis pedibus. b) *om. V. Z.* c) propter *Z.* d) plus *V. Z.* e) determinaverunt *V.* f) omnino *V. Z.* g) Cautalaunensis *V. Z.* h) vinceretur *V. Z.* i) *sic emendavit Jaffeus pro licet, quod codd. habent.* k) quod *om. V. Z.* l) obloquuntur *V*; obloquuntur *Z.*
15 m) attemplant *V.* n) denuntiant *V.* o) et in *c. V. Z.* p) per *V.* q) provectum *2.*

1) *Imperatorem cum omni exercitu apud Beureliacum villam resedissee referunt Ann. Mosenses, SS. III, 162.* 2) *Presb. card. tit. S. Chrysogoni, dictus Cremensis.* 3) *Hato, teste Orderico, de civitate Viviers, ad Rhodanum sita.*

¹¹¹⁹
Oct. 24.

Ad haec omnia cum respondere non posset, mitiora verba coepit proferre et inducias quaerere vel usque mane; dicens, velle se cum principibus nocte illa de causa conferre et ad exequendum promissum, si posset, eorum corda inflectere, et alterutrum^a summo mane renuntiare.

Post haec sui de modo absolutionis et susceptionis cum nostris coeperunt conferre: durum sibi, immo importabile videri, si more aliorum dominus suus nudis pedibus ad absolutionem accederet. Quibus condescendentes nostri responderunt, quod modis omnibus laborarent, ut domnus papa calciatum eum, quanto privatius posset, reciperet.

In his verbis illa die colloquio terminato, nostri ad domnum papam redierunt, quae invenerant reportantes. Tunc domnus papa, quasi iam^b de pace desperans, ordinabat summo mane ad fratres, quos Remis reliquerat, repedare. Sed consilio comitis Trecensis¹ et multorum aliorum compulsus est, sabbato fere usque ad horam sextam² in eodem loco manere, ut^c omne os adversariorum obstrueret et vocem derogationis omnibus auferret.

Summo mane iterum missi sunt ad castra episcopus Catalaunensis et abbas Cluniacensis, super inducias acceptas responsum eius audituri. Cumque illuc pervenissent, sicut pridie fecerat, repraesentavit episcopus scripti veritatem cum adtestatione sacramenti, dicens: 'Heri quidem, domne rex, cum iusticia possemus a te recedere, quia die denominata parati fuimus et promissum tuum recipere et nostrum implere. Verum quia tu inducias petendo^d usque in hanc diem distulisti, nolumus ut propter intervallum unius noctis tantum bonum in nobis remaneat. Et si hodie promissum tuum exequi volueris, paratus est adhuc domnus papa, quod per nos tibi promisit, modis omnibus adimplere'. Tunc rex iratus iterum coepit inducias quaerere, donec generale colloquium cum principibus regni posset habere, sine quorum consilio investituras non audebat dimittere. Ad haec episcopus: 'Quia saepe inducias quaerendo, quod^e promissisti implere dissimulas, nichil nobis et tibi amplius. Revertar ad^f domnum papam'. Sic^g insalutatus^h rediit; quae invenerat nunciavitⁱ. Mox igitur domnus papa cum suis ad aliud castrum comitis Trecensis cum summa festinatione transivit.

Rex autem nuncium ad comitem direxit, summopere rogans, ut domnum papam inibi die dominica^k detineret; promittens se facturum modis omnibus feria secunda, quod totiens abnegaverat. Quod cum ad domnum papam delatum fuisset, communicato^l cum suis consilio, hoc breve dedit responsum: 'Feci, fratres, pro desiderio pacis, quod ab antecessoribus nostris factum nunquam audivi. Generalem synodum congregatam et fratres multos quasi desolatos reliqui. Ad hominem istum cum multo labore perveniens, quae pacis sunt in eo non inveni^m. Unde nullatenus eum ulterius expectabo, sed ad fratres nostros et ad concilium, quantociusⁿ potero, regrediar. Si autem in concilio vel post concilium veram pacem Deus nobis dederit^o, paratus ero suscipere et amplecti'.

Die igitur^p dominica de eodem loco ante diem exivit, et cum tanta festinatione Remis usque cucurrit, ut viginti levis^q consummatis eadem die missam Remis celebraret, in qua Leodicensem electum³ in^r episcopum consecravat.

a) et ad alt. V. Z.   b) om. V.   c) Et ut V. Z. *continuata sententia post* auferret.   d) repetendo 2.
e) que V. Z.   f) et 1.   g) Sicque *ed. Jaff.*   h) insultatus V. Z.   i) renuntiavit V.   k) dominico V. Z.
l) communicato — consilio om. 2.   m) invenio V. Z.   n) quantocius V. Z.   o) obtulerit V. Z. 45
p) om. V. Z.   q) leugis V. Z.   r) invenit et in V. Z.

1) Ita ab a. 1109. vocabatur Theobaldus dictus Magnus, qui c. a. 1125. comes Campaniae factus est.   2) Id est usque ad meridiem.   3) Fridericum, Godefridi comitis Namucensis fratrem, attestante etiam Orderico, sed ad diem 19. Octobris. Imperator Alexandrum investierat.

Feria secunda, prae nimio labore infirmatus, vix ad concilium accessit, exitum^{1119.}
et reditum suum et ordinem causae concilio exponi fecit¹; et sic illa die siluit. Oct. 27.

Feria tertia nichilominus infirmitate detentus, in concilio sedere non potuit. Oct. 28.

Feria vero quarta circa horam tertiam ad concilium accessit. Illa^a die usque ad^{Oct. 29.}
5 horam nonam multorum proclamationes recepit et de multis capitulis tractavit. Ab hora vero
nona, volens illa die concilium terminare, synodalia decreta fecit in medium proferri et legi.

DECRETA SYNODALIA².

Quae sanctorum patrum sanctionibus de pravitate symoniaca stabilita sunt, nos quoque Spiritus sancti iudicio et auctoritate sedis apostolicae confirmamus.

10 I. Si quis igitur vendiderit aut emerit, vel per se vel per submissam quamlibet
personam, episcopatum, abbatiam, decanatum, presbiteratum, archidiaconatum, praepositu-
ram, praebendam, altaria^b vel quaelibet ecclesiastica beneficia, promotiones, ordinationes,
consecrationes, ecclesiarum dedicationes, clericalem tonsuram, sedes in choro aut quaelibet
15 ecclesiastica officia, et vendens et emens dignitatis et officii sui aut^c beneficii periculo
subiaceat. Quod nisi resipuerit, anathematis mucrone perfossus, ab ecclesia Dei, quam
laesit, modis omnibus abiciatur.

II. Episcopatum et abbatiarum investituram^d per manum laicam fieri penitus
prohibemus. Quicumque igitur laicorum deinceps investire praesumpserit, anathematis
ultioni subiaceat. Porro qui investitus fuerit, honore, quo investitus est, absque ulla
20 recuperationis spe omnimodis careat.

III. Universas ecclesiarum possessiones, quae liberalitate regum, largitione^e prin-
cipum vel oblatione quorumlibet fidelium eis concessae sunt, inconcussae in perpetuum et
inviolatas permanere decernimus. Quodsi quis eas abstulerit, invaserit aut potestate
tyrannica detinuerit, iuxta illud beati Symmachi capitulum³ anathemate perpetuo feriat.

25 IIII. Nullus episcopus, nullus presbiter, nullus omnino de clero ecclesiasticas digni-
tates vel beneficia cuilibet quasi hereditario iure derelinquat. Illud etiam adicientes prae-
cipimus, ut pro baptismatis, chrismatis, olei sacri et sepulturae acceptione et infirmorum
visitatione vel unctione nullum omnino precium exigatur.

V. Presbiteris, diaconibus, subdiaconibus concubinarum et uxoribus contubernia prorsus
30 interdicimus. Si qui autem huiusmodi reperti fuerint, ecclesiasticis et officiis priventur et
beneficiis. Sane si neque sic immundiciam suam correxerint, communione careant christiana.

Cumque multa contra symoniacam heresim essent recitata et omnium consono
favore laudata et confirmata, ventum est ad illud decretum, quo investiturae ecclesiarum
interdicebantur laicis. In quo sic continebatur: *Investituram^f omnium ecclesiarum et*
35 *ecclesiasticarum possessionum per manum laicam fieri modis omnibus prohibemus.* Quod
cum recitatum fuisset, tantum murmur quorundam clericorum et multorum laicorum
per concilium intonuit, ut diem usque ad vesperam sub gravi contentione pertraherent.
Videbatur enim eis, quod sub hoc capitulo dominus papa decimas et cetera eccle-
siastica beneficia, quae antiquitus laici tenuerant, conaretur minuere vel auferre. Unde
40 dominus papa omnibus satisfaciens illa die concilium terminare distulit, ut sequenti die
communi consilio decretum temperaret, et ipsum cum ceteris, quae sequebantur, una-
nimi omnium favore et auctoritate confirmaret.

a) Alia V. Z. b) om. 2. Adest apud Ordericum. c) et Ord. Vit. d) investituras 2. e) lar-
gitate 1. f) investituras V. Z.

45 1) Iohannis Cremensis orationem refert Ordericus, quem de magno exercitu ab imperatore
adducto et terrore papae et suis incusso locutum esse ait, quorum hic nulla mentio. 2) Haec
decreta omissa sunt in Cod. Udalrici. E sequentibus patet, capituli secundi hic iam dari eam
formam, quae demum post controversas orationes in synodo habitas recepta est. 3) Syn. Rom.
VI, c. 3 (Mansi, Coll. conc. VII, col. 312).

1119.
Oct. 30.

Feria quinta ad concilium venit; quae proposuerat executurus, ymnus sancti Spiritus devote incepit^a. Qui cum ab omnibus affectuose fuisset decantatus, vere invisibilis ignis flamma succensus, in ignea lingua de Spiritu sancto exorsus mirabiliter peroravit; docens eum summum bonum esse, fontem sapientiae et intelligentiae ac totius disciplinae, vinculum caritatis, unitatis et concordiae. Cumque per haec singula 5 diutius sub omnium admiratione discurreret, tandem ad causam accessit, dicens:

‘Scimus, fratres karissimi, quia labor vester, quo de tam remotis regionibus^b pro communi libertate matris nostrae sanctae ecclesiae nobis occurrere studuistis^c, placuit Deo et Spiritui sancto, in cuius virtute et sanctificatione unum sumus in Christo. Et quia placuit Spiritui sancto et nobis, displicuit spiritui adversario, qui modis 10 omnibus ad perturbandam fraternitatis vestrae concordiam cooperatores maliciae suae quaesivit et invenit. Quid enim dicimus, fratres, si cum tanto labore et expensis ad concilium vocati venistis, et revertentes ad regiones vestras, nichil reportare poteritis, quia nos audire non vultis? Qui enim peccat in Spiritum sanctum, quod peccatum si perseveraverit non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro¹, teste veritate, 15 quae dicit: *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit*. Scimus etiam, quia, dominus Iesus^d cum proposuisset discipulis^e: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, scandalizati sunt multi et abierunt retrorsum nec postea sequebantur eum. Sic et nos cum heri proposuissemus quaedam pro libertate ecclesiae, scandalizati sunt quidam infideles. Unde et nos 20 cum^f auctoritate apostolica dicimus: Qui infidelis est, discedat² et exeat, et det locum fidelibus, quae ecclesiastica sunt et libertati ecclesiae necessaria, pertractare. Vobis autem, qui locum et officium apostolorum in ecclesia Dei tenetis, dicimus, quod Dominus Ioh. 6, 68. dixit ad duodecim: *Numquid et vos vultis abire?*’

Quod cum mirabiliter perorasset, ita omnium corda concussit ac reclamantium 25 voces compressit, ut nec unus quidem contra decreta synodica, quae postea lecta sunt, os aperire praesumeret. Dominus tamen papa decretum illud, unde murmur ortum fuerat, saniori consilio temperavit et in hanc formam concilio legi fecit: *Investituram episcopatum et abbatiarum per manum laicam fieri omnimodis^g prohibemus*. Quod cum placuisset omnibus, ipsum cum ceteris omnibus, quae lecta sunt, iudicio sancti Spiritus 30 et auctoritate ecclesiastica firmaverunt.

Allatae sunt denique candelae quadringentae viginti septem et accensae datae singulae singulis, tenentibus baculos, episcopis et abbatibus³, iniunctumque est eis, ut omnes candelas tenentes assurgerent. Cumque astarent, recitata sunt multorum nomina, quos praecipue excommunicare proposuerat dominus papa. Inter quos primi nominati 35 sunt rex Heinricus et^d Romanae ecclesiae invasor Burdinus, et prae ceteris et cum ceteris multis solemniter excommunicati. Absolvit etiam dominus papa auctoritate apostolica a fidelitate regis omnes, quotquot ei^d iuraverant, nisi forte resipisceret et ecclesiae Dei satisfaceret.

His denique rite completis, auctoritate Patris et Filii et Spiritus sancti omnes absolvit 40 atque signavit, et sic ad propria unumquemque redire permisit et^h concilii finem fecit.

Quod vidi et audiui, fideliter, quanto brevius potui, pedestri sermone descripsi.

a) incipit V. Z.   b) regionis Z.   c) studuisti Z.   d) om. V. Z.   e) suis add. V. Z.
f) i. e. verba apostoli imitantes; eis V. Z.   g) omni modo V. Z.   h) et sic 1. 2.

1) Matth. 12, 32; Luc. 12, 10.   2) Cf. 1. Corinth. 7, 15, quo loco nissus Tengnagelius 45 contra codices scripsit: Si infidelis discedit, discedat.   3) Personarum pastoralium virgas 424 numeratas esse asserit Simeon Dunelmensis.

LIBELLI HONORII AUGUSTODUNENSIS PRESBYTERI ET SCHOLASTICI.

EDIDIT

IULIUS DIETERICH.

5

*De vita personaque Honorii, presbyteri et scholastici ecclesiae Augustodunensis, quem dicunt 'solitarium' vel 'inclusum', etsi multi multa disseruerint¹, ea, quae iam comperta et explorata habemus, paucis absolvere possumus. Quamquam libri eius numero circiter quinquaginta², qui usque ad nostram aetatem in quingentis codicibus exstant³, a
10 medii aevi scriptoribus saepe laudantur et exscribuntur, clarissimi tamen illius rerum ecclesiasticarum auctoris vix quidquam aliud quam nomen notum est. Quod mirum videtur, quamvis deliberari oporteat, nos id unum certo de eo scire, quod ipse in libro, cui inscribitur 'De luminaribus ecclesiae' annotavit⁴: fuisse se presbyterum et scholasticum ecclesiae Augustodunensis et Henrici quinti imperatoris temporibus floruisse. Atque ea,
15 quae ex prooemiis ceterorum librorum eius colligi possunt, pauciora sunt, quam quae ad vitam eius accuratius describendam sufficiant. Chronica vero, annales, necrologia, similes libri nihil omnino de eo afferunt.*

*Sed deliberanti et memoria res illius aetatis, qua Honorius vixit, repetenti nonnulla offeruntur, quae haud scio, an ad eius vitam pertineant; atque ea de causa conicere
20 liceat, quae aliquando planius nos perspecturos non desperamus.*

R. Wilmans⁵ primam libri, quem Honorius scripsit de 'Imagine mundi', editionem circa annum 1123, ultimam, quam ipsum scriptorem confecisse verisimile est, circa annum 1152. scriptas esse ratiocinatus est. Deinceps W. Scherer⁶ pauca, quae

1) Quos omnes hic enumerare supersedi, quia W. Wattenbach 'D. GQ.'⁶ II, 258,
25 R. Wilmans SS. X, 125, Stanonik in 'Allg. Deutsche Biogr.' XIII, 75 sq. fusius de eis egerunt. 2) Honorii scripta diligentissime enumeraverunt Stanonik l. c. p. 77. 78, B. Pez, 'Thesaur. anecdot.' II, V sq., Migne 'Patrolog. lat.' CLXXII. in prooemiis. 3) E. g. in bibliotheca regia Monacensi c. 70, in Palat. Vindobon. plus 50, in bibliotheca universitatis litterarum Gradicensis plus 30 codices Honorii servantur. Cf. Stanonik l. c. p. 75. 4) Honorius Augustodunensis ecclesiae presbyter et scholasticus non spernenda opuscula edidit . . . Hunc libellum de luminaribus ecclesiae post Hieronymum et Gennadium. Sub quinto Heinricho floruit. Quis post hunc scripturus sit, posteritas videbit (Bibl. max. patr. Lugdun. XX, 1038, Migne l. c. col. 232—34). 5) L. c. p. 127. 28. 6) 'Zeitschrift für österreich. Gymnasien' XIX, 567 sq.

in 'De luminaribus ecclesiae' et in prooemiis memoriae traduntur, adeo subtiliter atque ingeniose copularit et connexit, ut aliqua vitae Honorii imago animo nostro obversari videatur. Sed vir ille de litteris medii aevi cognoscendis optime meritis, cum imprimis id luculenter exposuisset indicem librorum Honorii in libro, qui est 'De luminaribus ecclesiae', datum ordine temporum accuratissime servato conscriptum esse, in eo tamen erravisse mihi videtur, quod eiusdem indicis nonnisi partem ab ipso Honorio confectum esse dicit, cum rectius v. cl. Stanonik¹ totum ei tribuendum esse iudicavisse equidem censuerim.

Quod in libello iam saepius laudato scriptum invenimus floruit sub quinto Heinricho, haud dubie ad conscribendos eos modo libros pertinet, qui in illo enumerantur, et inde id solum colligere possumus, maxime regnante Henrico quinto Honorium scripsisse. Nam et de Rudperto, abbate Tuiensi, qui anno demum 1135. mortuus est, in libro nostro traditur²: sub quinto Heinricho floruit. Ceterum ne libellum quidem, cui inscribitur 'De luminaribus ecclesiae', ante obitum Henrici imperatoris compositum esse, ex eo conicere licebit, quod in 16. capite libri IV. de iam dicto Rudperto memoriae datur: a Spiritu sancto per visionem illuminatus, totam pene scripturam egregie exposuit. Commentarios enim Rudperti, quos scripsit de evangelio Matthaei canticisque canticorum, et alios post annum 1126. editos esse inter omnes constat. Compluria autem Honorii scripta, quae in indice non commemorantur³, velut libri, qui sunt 'De libero arbitrio', 'De angelo et homine', 'De vitiis et de virtutibus', alii, quin regnantibus Lothario et Conrado tertio imperatoribus orta esse possint, quis est, qui dubitet?

Cum W. Wattenbach⁴ Honorii cognomen ad Augustam Vindelicorum, quae urbs media aetate nonnumquam Augustodunum nuncupatur⁵, alii ad Augustam Rauracorum (h. 'Augst') revocari velint, econtra W. Scherer⁶ Honorium Augustoduni, quod est in Burgundia et hodie 'Autun' vocatur, natum esse vel saltem litterarum studii rudimenta posuisse affirmat. Idem Honorium initio in monasteriolo quodam Burgundiae versantem facit, quod auctorem Lebeuf⁷ secuti P. Scheffer-Boichorst⁸, Edw. Schroeder⁹, R. Cruel¹⁰, alii ita correxerunt, ut Honorium natione Germanum fuisse certo interpretati docerent. Cui rei documento est, quod saepe atque libenter vocabulis Germanicis in scribendo utitur¹¹; quod in libro, cui inscribitur 'Imago mundi'¹², de situ Germaniae fusius tractat, Galliam vero strictim attingit, Burgundiam, unde oriundus esse dicitur, omnino non commemorat; denique quod in commentariis historicis — in 'Summa totius' et in 'Imagine mundi' — Franciam occidentalem silentio praeterit, Germaniae imperatorumque res prae ceteris prosequitur.

Sed, ut ad disquisitionis nostrae summam veniamus, W. Scherer Honorium ab initio monachum fuisse contendit, ceterique, qui de eius vita disputaverunt, ei non contradixerunt. Mihi quidem Honorium primo non monachum, sed clericum fuisse persuasum est. Fratres enim, ad quos litteras librosque multos misit¹³, sodales 'collegii'¹⁴

1) L. c. p. 74. 2) Migne l. c. col. 232 (l. IV, c. 16). 3) Cf. indicem v. cl. Bernardi Pez l. c. p. X. XI (nr. 23—38) et adde libros, qui adhuc typis nondum expressi sunt, velut: 'Quid sit scala ad coelum', 'Quod monachis liceat predicare' (Cod. Monac. 22225, Cod. s. Floriani Lat. XI, 54), 'Quid sum virtutum' (Cod. Mell. 295. E. 85) etc. 4) 'D. GQ.'⁶ 40 II, 258. 5) Velut apud Ott. Fris. Gesta Frid. IV, 3. et Benzonem Ad Henr. IV, lib. III, 15. 6) L. c. p. 567 sq.; cf. 'Hist. litt. de la France' XII, 165 sq. 7) 'Recueil de divers écrits' I, 254. 8) 'Ann. Patherbrunn.' p. 191. 9) 'Anzeiger f. d. Altertum' VII, 178. 79. 10) 'Gesch. der deutschen Predigt im MA.' p. 131. 11) E. g. 'platta' = tonsura, 'osterun' = pascha, 'socan' = investigare. 12) I, 24. 13) 'Ehucidarium', 'Sigillum S. Mariae', 'Inevitable', 'Speculum ecclesiae', 'Offendiculum', 'De apostatis', 'Gemmam animae', 'Cognitionem vitae', 'Summum quid virtutum'. 14) Igitur quia vestrum collegium (alibi coetus vel conventus) gratanter suscepit, quem nisi librum . . . dabo operam' etc. (in prooemio libri, cui inscribitur 'Sigillum b. Mariae').

cuiusdam, ergo clerici regulares erant. Et in sermone, qui habetur inter canonicum et monachum de beato Petro sanctoque Michael archangelo, Honorius¹ canonicum vincentem fecit. Praeterea librum, quem scripsit de libero arbitrio², Godescalco cuidam praeposito dedicavit³, qui haud dubie non id, quod W. Scherer docet, abbas monasterii sanctae Crucis in Austria siti, sed ecclesiae collegiatae praepositus Honoriique, ut videtur, praefectus erat. Porro cum Honorius titulo presbyteri et scholastici ecclesiae Augustodunensis utatur, clericum eum, non monachum fuisse, facile conicias. Ad hoc saepius peregrinatus fratribus in 'collegio' relictis litteras librosque misit⁴, quod monachus vix facere potuisset, cum conversis ex monasteriis discedere illa aetate perraro liceret. Denique cum complures libros sermonum Honorii vel habeamus⁵ vel nomine noverimus⁶, dubitari non potest, quin contionator sedulus fuerit, atque id quoque, clericum eum fuisse significare videtur. Illis enim temporibus ante conditos ordines Cisterciensem et fratrum Praedicatorum monachi rarissime praedicabant, immo vero ex scriptis Ruperti, abbatis Tuitiensis⁷, nostrique Honorii⁸ apparet, dubium eatenus fuisse, num monachis praedicare omnino liceret.

Quae cum ita sint, si Honorium canonicum regularem fuisse contendimus, quis est, qui nos temerarii erroris accuset? Et ne mireris, quod ille ultimo vitae tempore monachus haud dubie et solitarius fuit: persaepe ea aetate et clerici regulares, cum consensissent, artiori regulae monachorum se subdiderunt.

Maximi autem momenti ad sententiam nostram probandam nobis quidem id videtur esse, quod Honorius — iam b. m. G. Waitz hoc pressit⁹ — in codice quodam primae editionis libelli, qui est 'De imagine mundi', qui olim fuit monasterii s. Mariae in Salleia in Anglia siti hodieque in bibliotheca collegii 'Corpus Christi' Cantabrigiae servatur (nr. 66. membr. saec. XII. medii vel exeuntis¹⁰), disertis verbis canonicus nominatur: Iste Henricus, qui hunc librum edidit, fuit canonicus s. Mariae civitatis Maguntie, in qua ecclesia sunt canonici bis quater quaterque deni. Nam eo quod hoc loco necnon in prooemii epistolis¹¹ aliisque 'Imaginis mundi' codicibus cum nostro vix cohaerentibus¹² nomen Honorii in 'Henricus' corruptus est, minime perturbemur, quia librarius litteram H, quae erat in archetypo nostri quaeque in multis aliis, quae nobis inspicere licuit, exemplaribus invenitur, nomine tum usitato 'Henricus' expressisse manifestus est.

Moguntiam urbem etiam extrema annotatio primae editionis ostendit: Hic (scilicet Henricus quintus imperator) V. anno regni sui accepit Mathildam, filiam Henrici, regis Anglie, in coniugium anno ab incarnatione Domini 1110. Quis autem post hunc regnum adepturus sit, posteritas videbit. Anno 1110. Mathilda Moguntiae coronata¹³, anno demum 1114. ibidem imperatori matrimonio copulata est¹⁴. Quas nuptias Honorius cum coronatione quatuor annis ante celebrata in unum confudisse verisimile

1) 'Summa XII questionum, in quibus praecipue quaeritur, num s. archangelus Michael b. Petro apostolo, an Petrus Michaeli praecedat' (Pez l. c. col. 201 sq.). 2) Pez l. c. col. 237 sq. 3) Godschalco, fide et opere sudanti in sancto proposito, verbo et exemplo gregi Christi praeposito etc. 4) Velut 'Sigillum b. Mariae', 'Inevitabile', 'Speculum ecclesiae' etc. 5) 'Speculum ecclesiae'. 6) 'Refectionem mentium de festis Domini et sanctorum', 'Pabulum vitae de praecipuis festis'. 7) Cf. eius 'Altercationem monachi et clerici, quod liceat monachis praedicare' (Opp. ed. Venet. IV, 320 sq.) et librum adhuc ineditum 'Questio, utrum monachis liceat praedicare', quem alibi ex cod. reg. Monac. 22225 (f. 43' sq.) edituri sumus. 8) 'Quod monachis liceat praedicare' (Cod. Mon. 22225. f. 44' sq.). 9) 'Neues Archiv' V, 644, 1. 10) Cf. l. c. p. 643 sq. 11) Epistola Henrici ad Henricum . . . Rescriptio Henrici . . . Incipit prefacio Henrici etc. 12) Et etiam in Cod. Cotton. Vesp. B. IV. 'Henricus' pro 'Honorius' scribitur: Epistola Henrici ad Henricum. Incipit liber Henrici, qui dicitur imago mundi etc. (Cod. quoque Amplon. Erf. O 28 sic incipit: Henrico septiformi etc. 13) Cf. Giesebrecht, 'Deutsche Kaiserzeit' III⁵, 801. 14) Ib. p. 831.

est. De iisdem nuptiis in fine capitis, quod est de sexta aetate, his verbis fusius disse-
ruit: Post hec de omnibus imperatoribus usque ad Henricum imperatorem, filium
Henrici, qui anno quinto regni sui accepit Mathillidam, filiam regis Anglie, in coniu-
gium anno ab incarnatione Domini 1110. Quo anno liber iste finitur.

At ea, quamquam ipsum Honorium finem primae annotationis scripsisse, ex eo effi-
citur, quod iisdem fere verbis in fine libri, cui inscribitur 'De luminaribus ecclesiae',
usus est (Qui post hunc scripturus sit, posteritas videbit), a librario Britannico adiecta
esse possunt. Unde autem is comperit bis quater quaterque denos sodales collegio
s. Mariae Moguntinensi contineri? An ea illum commentum esse putas? Non dubitandum
videtur, quin et haec annotatio ex archetypo codicis Cantabrig. fluxerit, quod haud scio
an ex ipso collegio s. Mariae Moguntinensi oriundum sit. Et si rhythmum verborum bis
quater quaterque deni perpendis, carmine fortasse, quo codicem collegii s. Mariae pro-
prium esse notabatur, illum adornatum fuisse conicias. Ex eodem fonte id, quod librarius
Britannicus de auctore 'Imaginis mundi' affert, repetitum esse, res facilis est ad credendum.

Moguntia tunc, cum discordiae inter Henricum imperatorem et curiam Romanam
arderent, firmissimum partium curialium receptaculum et, ut ipsius Honorii verbo utar,
offendiculum erat. Adalbertus enim, qui tum archiepiscopatu Moguntinensi praesidebat,
impiger et acerrimus illius factionis defensor atque propugnator exstitit. Qua de re
Honorium libellos, quos infra edituri sumus, iussu archiepiscopi sui composuisse¹ con-
iectura colligi licebit. Quae si ita sunt, calumniae eae, quas in quovis fere librorum
prooemio² conquestus est, a factione imperatoris postea victrice, cum qua Adalbertus quo-
que archiepiscopus in gratiam redire coactus est, ei illatae esse videntur. Nescio, an
his commotus, patria relicta, ad peregrinos Augustodunum se contulerit³, unde, Henrico
quinto mortuo, domum eum rediisse opinor.

Librum, quem scripsit 'De imagine mundi', amico cuidam dicavit, quem Honorii
magistrum fuisse W. Scherer haud iniuste affirmat. In primis autem libri exemplis⁴
amicus ille Henricus nominatur, in iis posteriorum editionum Christianus quidam, de quo
infra tractabimus, in locum Henrici substitutus est. Nomen Henrici ea aetate Moguntiae
saepius invenitur. Attamen Henricus, archidiaconus ecclesiae Moguntinensis⁵, maxime qua-
drare videtur, qui anno 1122. magister ecclesiae maioris⁶, antea iam anno 1120. prae-
positus s. Victoris⁷, inde ab anno 1128. praepositus s. Martini commemoratur⁸: Henricus,
qui deinceps archiepiscopus Moguntinensis factus est⁹.

Alium librum Honorius Godescalco praeposito destinavit. Atqui anno 1123.¹⁰ Gode-
scalculus s. Mariae in campis, ecclesiae collegiatae Moguntinensis, cuius, ni fallor, Honorius
canonicus fuit, praepositus factus est.

Ad hoc, ut argumenta minoris auctoritatis omittamus, fontes, ex quibus Honorius ulti-
mas commentariorum suorum historicorum — 'Summae totius' scilicet, 'Imaginis mundi' —

1) Ea, quae Honorius de illo, cui librum, qui est 'De summa gloria', misit, affert: Pusilli
gregis Christi duci, verbo et exemplo praevio . . . pervigil ovilis Christi ductor . . . quia videtur scelus
ydolatriae, tibi in vice Christi imperanti nolle obedire etc. ad archiepiscopum spectare posse
non negabis. 2) Cf. prooemia libellorum infra edendorum. 3) In prooemio 'Speculi eccle-
siae' codicis s. Floriani XI, 252 (s. XIII. XIV.) fratres Cantuariensis ecclesiae Honorium allocuti
sunt: Fratres Cantuariensis ecclesie Honorio solitario salutem. Cum proximo in conventu nostro
resideres etc. An ille Angliam quoque petivit? An Thomas is, cui libellos 'De animae exilio et
patria' (Pez l. c. col. 228 sq.) et 'XII quaestionum' (ibid. col. 201) dedicavit, clarissimus ille Can-
tuariensis archiepiscopus erat? 'Non liquet' adhuc dicendum est. 4) Cf. quae supra de codicibus
Corp. Christi Cantabrig., Cotton. Vespas., Amplon. Erf. allata sunt. 5) Cf. Böhmer-Will, 'Re-
gesta archiepp. Magunt.' XXIV, 44. 45. 6) Ib. XXV, 117. 7) Ib. 91 et saepius. 8) Ib. 199
et saepius. 9) 1042—1053. 10) Böhmer-Will l. c. XXV, 133 et saepius usque ad ann. 1151.

partes hausit, velut annales Fuldenses, chronicon Wirziburgense, annales s. Albani vel similes¹, chronicon Mariani Scoti, ex occidentalibus Germaniae partibus orti sunt, et formae nominum propriorum in Germania, quam superiorem dicimus, usitatae, quin Honorius Rheni superioris accola fuerit, non obstant. Qua de re eum Maguntiae natum esse vel saltem
 5 circa annum 1123. ibi degisse² non sine specie veritatis probatum videtur.

Minime autem credi potest eum antea iam presbyterum et scholasticum Augustodunensem fuisse. In prooemio libri, cui inscripsit 'Cognitio vitae' quemque undecimo loco indicis commemorat, fratres suos, canonicos videlicet s. Mariae in Campis, ultimum allocutus, nullam amplius eorum post 'Imaginem mundi' circa annum 1123. confectam —
 10 duodecimum indicis locum tenet — mentionem facit. Ex quo effici poterit eum paulo post annum 1123. ex collegio s. Mariae recessisse. Itaque inter annos 1123. et 1132, de quo termino infra agemus, Honorius, nisi omnia me fallunt, peregrinatus est. Multi enim clerici natione Germani tunc eruditionis causa in Galliam proficiscebantur, nonnulli etiam apud illius regni ecclesias scholasticorum muneribus functi sunt. Inter quos, quin
 15 noster quoque Honorius censendus sit, quis est, qui dubitet?

Diu autem non peregrinatus est. Secunda enim 'Imaginis mundi' editio³ circa annum 1132. exarata iam Christiano illi missa est, in quo equidem Christianum (vel Cuononem?) abbatem cognoverim, cui postea expositionem quoque totius psalterii dedicavit. At hic Christianus in nonnullis codicibus nomine 'Cuono', in aliis iisdemque non parvi
 20 ponderis littera C. signatur. Et etiam in archetypo C. scriptum fuisse necesse est, quam litteram ex librariis alius nomine 'Christianus', alius nomine 'Cuono' expressit, alius immutatam repetivit. Quem abbatem C. et, qui ei successit S.⁴ (Simonem? Salomonem?) abbates eius monasterii fuisse, in quod Honorius postea se recepit, iure, ut arbitror, inter omnes convenit. Ergo circa annum 1132. iam monachus e clerico factus erat.

Et cum apud eum vehemens amor ac studium sancti Benedicti cognoscatur⁵, cum monasteria aliorum ordinum ecclesiasticorum circa illud tempus in Germaniae finibus pauca fuerint, quin in monasterium s. Benedicti ordinis se intromiserit, haud dubium videtur. Quod ubi exstiterit, etiamnunc ignoramus. Sed codices Honorii in bibliothecis Bavariae et Austriae creberrimi⁶ eum ultimum vitae tempus in iis regionibus degisse probare videntur. Ratisponae, quam solam ex omnibus Germaniae urbibus in libro, quem
 30 scripsit de 'Imaginem mundi', commemoravit, eum vixisse W. Scherer aliique opinati sunt. Et profecto ex 70 circiter codicibus bibliothecae regiae Monacensis, quibus Honorii opera continentur, non minus quam 19 iique gravissimi et vetustissimi Ratispona vel ex monasteriis Ratisponensibus Monacum allati sunt⁷.

1) Annales Rosenveldenses Honorium trivisse W. Schum ('Ueber die Jahrbücher des S. Albansklosters in Mainz p. 59 sq.) minus recte asseveravit. 2) Si condiscipuli illi, quibus 'Elucidarium' misit, iidem atque fratres sunt, quibus librorum magnam partem destinavit, — canonicos dico s. Mariae in Campis Moguntinensis — Honorium apud hanc ecclesiam educatum esse oportet. Partem librorum praeterea quasi magister ad discipulos suos misit. Qua de re
 40 aliquamdiu scholastici munere eum functum esse suspicor. 3) De quo cf. quae attulit R. Wilmans l. c. p. 127. 128. 4) Cui Honorius dedicavit expositionem quam fecit de canticis canticorum. In plurimis huius expositionis exemplis nomine 'Simon', in nonnullis nomine 'Salomon' memoratur. 5) Cf. W. Scherer l. c. Libri, qui sunt de scala coeli, plane ex regula s. Benedicti pendent. 6) Vide supra p. 29, n. 3. 7) Ceterum cum Otto Doberentz ('Zeitschr. f. d. Altertum' XII, 300) in excerptis necrologiorum ecclesiae Salisburgensis et s. Emmerami Ratisp. saeculorum undecimi et sequentium ('Mon. Boica' XIV, 387) nomen Christiani inveniri praedicaverit, nullius prorsus ponderis id esse iudico. Diemer ('Sitzungsberichte der phil.-hist. Klasse der k. k. Akad. der Wissensch. in Wien' XXVIII, 133 sq.) Honorium inanibus argu-
 45 mentis nisus monachum Gotwicensem fecit.

Sed priusquam ad hanc controversiam certo diiudicandam aggrediamur, nos plane scire oportet, qui abbates C. et S. fuerint, quod, quamquam summo cum studio omnia perquisita sunt, nondum cognosci potuit.

Tractatus Honorii, qui est de vita claustrali¹ et compluria alia eius scripta, quae typis nondum expressa sunt², ad regulam vitamque monachorum pertinent. Quae eum post conversionem, sed antequam in cellam solitarii intravisset, confecisse necesse est. Nam cum, id quod ex cognominibus solitarius, inclusus, anachoreta clare dinoscimus, muris se cingi iussisset, difficile est ad id credendum, quod W. Scherer contendit, eum in tali condicione libros edidisse. Neque eum contra regulam reclusorum ex cella sua exiisse³, sed versus medium saeculum in ea mortuum esse, satis mihi constat.

Honorius igitur, cum libros infra edendos — ‘Offendiculum sive de incontinentia sacerdotum’, ‘De apostatis’, ‘Summam gloriam de apostolico et augusto’ — conficeret, canonicus, nisi fallor, ecclesiae collegiatae s. Mariae in Campis Moguntinensis erat. Quo tempore singulos scripserit, coniectura modo assequi possumus. W. Scherer ‘Offendiculum’ circa annum 1115, ‘Summam’ post annum 1123. edita esse affirmat. ‘Offendiculum’ enim, cuius libellus ‘De apostatis’ nil nisi appendix est, quintum, ‘Summa’ tredecimum locum indicis saepius dicti tenent, cum ‘Imaginem mundi’, circa annum 1123. confectam, duodecimum obtinere iam supra commemoraverimus. Itaque, cum indicem ordine temporum accuratissime servato exaratum esse constet⁴, ‘Offendiculum’ ante annum 1123, ‘Summam gloriam’ paulo post hunc terminum scripta esse necesse est. Ad quod, si hunc post pacem inter imperatorem et curiam Romanam anno 1122. Wormatiæ factam confectum esse, illum autem iam concilium anno 1119. Remis celebratum significare adiunximus, id, quod de tempore, quo libelli scripti essent, erat dicendum, penitus absolvimus.

Honorius, cum in iis, quos senex scripsit, libris tumidum admodum turgidumque orationis genus apud illius aetatis scriptores usitatum exerceret, in ‘Offendiculo’, quod in numero priorum librorum eius habendum esse scimus, stilo simplici et dilucido, in ‘Summa gloria’ autem paulo ampliore et sublimiore usus est. Agnominibus subtilibus et argutiis facietis sententiisque simili verborum exitu versuum quandam similitudinem referentibus interdum gaudebat. Ad hoc sermonem versibus nonnumquam miscebat.

Ex antiquis scriptoribus Vergilium trivisse videtur sanctorumque Hieronymi, Gregorii, Augustini, Benedicti, Dionysii Areopagitae scripta laudat et historiae profanae bene gnarus erat. Verba versusque sacrae scripturae optime novit iisque orationem suam exornare consuevit.

Praeterea in libro, qui est de offendiculo, se iuris canonici peritissimum ostendit. Sed nonnumquam canonum praecepta, quae affert, — utrum aliam quam, quas hodie habemus, collectionem triverit, an ea in usum suum interdum sua sponte mutaverit, incertum est — ab iis, quae novimus, nonnihil discrepant. Utique autem, ut in ‘Summa gloria’ imperatoris, ita in ‘Offendiculo’ clericorum monachorumque coniugatorum adversarium se implacabilem praebuit. De quorum incontinentia et in alia quaestiuncula egit, quam hic, quia cum ‘Offendiculo’ aliquo modo convenit, repetere liceat⁵.

Utrum sit peccatum nubere vel carnes comedere.

Neutrum est peccatum, quia utrumque a Deo est concessum. Coniugium quidem ipse Deus primis hominibus per suam benedictionem instituit, esum autem carnium

1) *Pez l. c. col. 363 sq.* 2) ‘Quod monachis liceat praedicare’, ‘Quid vasa honoris et quid vasa contumeliae’ (*Cod. Monac. lat. nr. 22225, f. 39’ sq., cod. S. Floriani lat. XI, 54, f. 106 sq.*). 45

3) *Inclusis ex cella sua exire omnino interdictum erat; cf. ea, quae ea de re deque regula reclusorum Streber in Wetzer et Welte, ‘Kirchenlexicon’ VI², 634. attulit.* 4) *Vide supra.*

5) *Exstat in codd. Monac. 22225, f. 28’ sq. (A) et s. Floriani XI, 54, f. 104’ sq. (B).*

Noe concessit. Et apostolus, usque ad tercium cēlum raptus, christianorum coniugium ordinans, ait: *Qui se non continet, nubat. Si nupserit virgo, non peccabit.* Et item: *Propter fornicationem unusquisque habeat suam uxorem, et unaqueque mulier suum^a virum.* *Vir uxori debitum reddat, similiter et uxor viro debitum solvat.* Item idem: *Viri,*
 5 *diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit^a ecclesiam.* De esu carnum ait idem: *Omnis creatura Dei bona, et nihil reiciendum, quod cum gratiarum actione percipi potest,*
*sanctificatur enim per verbum Dei. Item idem: *Omnia munda mundis, immundis autem nihil mundum.* Qui etiam prohibitores harum rerum inter hereticos censuit, dicens: *Surgunt adhuc viri deceptores prohibentes nubere et ab escis, quas Deus creavit, abstinere.*
 10 Igitur auctoritate utriusque testamenti non est peccatum nubere vel carnes comedere.

1. Cor. 7, 9.
 1. Cor. 7, 28.
 1. Cor. 7, 2.
 1. Cor. 7, 3.
 Ephes. 1, 25.
 Tim. 4, 4. 5.
 *f. 29.
 Tit. 1, 15.
 cf.
 1. Tim. 4, 2. 3.

Bonum est mulierem non tangere, et bonum est carnes non comedere.

Non tamen dixit: peccatum est mulierem^b tangere vel carnes edere. Si enim peccatum esset, nulli nubere vel carnes comedere^b liceret. Apostolus bestiales appetitus a christianis coercens, fornicationem et immunditiam, crapulam et ebrietatem pro-
 15 hibuit, naturae iura^c concessit, virtutes, id est continentiam et abstinentiam^d, docuit. Continentia namque ad concubitus^e, abstinentia vero pertinet ad cibum. Et quia vitia^f, id est fornicatio et ebrietas, habebunt supplicium, naturalia vero, scilicet coniugium et esus carnum percipiunt hic^g voluptatis fructum, virtutes autem, videlicet continentia et abstinentia, futurae vitae sperabunt premium, apostolus *omnibus omnia*
 20 *factus* ab illicitis prohibuit, licitis moderate uti monuit, virtutum meritum docuit.

Interrogatio.

Cum idem apostolus nullum excipiat, sed omnibus generaliter dicat: *Unusquisque*
habeat uxorem et unaqueque mulier habeat virum, num licet^h viris vel feminis Deo dicatis, scilicet monachis et sacerdotibus et sanctimonialibus, nubere?
 1. Cor. 7, 2.

Responsio.

Non licet, quia votum continentiae fecerunt. Ante votum omnibus licuit, post votum nulli illorum licet. Regula monachorum coniugium prohibet, castimoniam iubet. Qui ergo sub hac regula Deo servire voverit, legem professam servare debet, quam si prevaricatus fuerit, ipsa lex sua eum dampnabit. Similiter canonica censura ministris
 30 altaris, scilicet presbyteris, diaconis, subdiaconis, continentiam indicit, quem iure servare debebunt, qui hos gradus subire contendunt. Non est enim congruum carnali copulae servire et Christi hostiam cum angelo immolare. Quod aecclesiae statutum qui servare contempseritⁱ, heres in regno Christi cum ecclesia non erit. Similiter cum regula sanctimonialium nuptias prohibeat, castitatem doceat, post acceptum velamen
 35 non licet eis nubere. Sicut nec in quadragesima licet carnes christianis comedere, quod tamen^k in pascha licet nisi penitentibus vel hiis, qui votum fecerunt^l, igitur, quod ante votum licuit, post votum^m non licet.

Cum 'Offendiculum' tamdiu in bibliothecis delituerit, tot codices eius indagari potuisse iure miraberis. Sed omnes ex uno archetypo hodie deperdito fluxisse non solum
 40 *ex eo, quod omnes eadem Honorii opera, 'Elucidarium' scilicet, 'Inevitabile', 'Offendiculum', 'De apostatis' eodem ordine connexos continent, sed maxime ex proxima textus affinitate cognoscitur.*

Vetustissimus vero omnium et accuratissimus, quem nostrae editionis fundamentum posuimus, est:

45 a) deest A. b) add. non B. c) e corr. A. d) abst. et cont. B. e) conbitum corr. concubitus A; cubitus corr. concubitus B. f) victa corr. vicia B. g) hoc A. h) numlicet corr. numlicet B. i) contempserint A. k) tam B. l) voverunt B. m) deest; sed superscripsit man. altera B.

A) *Cod. bibliothecae regiae Monacensis* 13105 (*Ratisb. civ.* 105), membr. in 4°, saec. XII. exeuntis, una eademque manu satis nitide et diligenter exaratus litterisque minio illuminatis exornatus, qui praeter Ivonis, episcopi Carnotensis, 'Sententiam de divinis officiis', quae typis nondum expressa est, nil nisi Honorii opuscula iam memorata amplectitur foliisque 105—125' 'Offendiculum' nostrum, f. 125—131 libellum 'De apo-
statis' praebet.

Et aetate et scribendi diligentia ad codicem A propius accedit

B) *Cod. Cremifontanus J. VII.* 24, nr. 133. membr. in 4°, compte et or-
nate diversis saeculi XIII. et XIV. manibus scriptus et, ut videtur, ex compluribus parti-
bus recentiore tempore in unum consutus. Qui codex sacramentarium Innocentii III. 10
pontificis, sermonum collectionem amplissimam, alia diversi generis scripta, velut exposi-
tionem Ieremiae prophetae, indicem verborum in sacris scripturis adhibitorum, in fine
opuscula Honorii, 'Elucidarium', 'Inevitabile', 'Offendiculum' (f. 208—218'), 'De apo-
statis' (f. 218—221), comprehendit. Ex hoc ad verbum descriptus est

B 1) *Cod. Cremifontanus J. VII.* 25, nr. 133, chartac. saec. XIV. et XV. 15
diversis manibus exaratus, qui varia scripta et theologica et historica et philosophica et
miscellanea continet et foliis 57'—66' 'Offendiculum', f. 66'—69' libellum 'De apo-
statis' exhibet.

A codicibus iam dictis nonnihil discrepat

C) *Cod. Leodiensis* nr. 333. membr. in 4°, saeculi XIII. exeuntis satis pulchre 20
et eleganter confectus et litteris initialibus variis coloribus pictis exornatus. Hic, ut patet
ex inscriptione primi folii, olim fuit monasterii s. Trudonis proprium. Praeter quaedam
Isidori opuscula theologica libros Honorii supra laudatos eodem ordine quo in ceteris
codicibus, coniunctos amplectitur, libellique nostri 'Offendiculum' (f. 71—76') et 'De apo-
statis' (f. 77—78') versibus excipiuntur, quos eundem Honorium composuisse verisimile 25
est, quos alibi publici iuris sumus facturi.

Ex codice Leodiensi libellum 'De offendiculo' primus Dr. Nolte b. m. typis dedit.
Quam tamen editionem remoto¹ admodum loco factam, cum, quantum in me esset, in
maioribus patriae bibliothecis frustra requisivissem, nostrae, cui ex eodem fonte, quo Nolte,
haurire licuit, adhibere supersedi.

30

Ex codice A vel saltem ex codice ei simillimo, quem hodie deperditum dolemus,
derivatus est

D) *Cod. Mellicensis* nr. 1074, chartac. in 4°, saeculi XVIII, quem vir de medii
aevi scriptoribus edendis optime meritus Bernardus Pez O. S. B., qui in dissertatione
isagogica² editionis suae nonnullorum Honorii librorum, 'Offendiculum', quamvis sedulo 35
investigatum, nullibi eatenus se reperisse affirmat, postea cum codicem, nescio, utrum
nostrum Monacensem A, an alium, indagasset, describi fecit. Sed priusquam libellum
tamdiu desideratum typis dare potuisset, morte, ut videtur, praeventus est. Cuius exempli
varias lectiones iis solummodo locis retinui, quibus, utrum ex codice nobis ignoto fluxe-
rint, an librarius suo Marte textum mutaverit, incertum erat. Ex hoc codice exscriptus 40
est nostris diebus

D 1) *Cod. Palatinus Vindobon.* nr. 15360 (*Suppl.* 2771), quem, qui de scriptis
vitaque Honorii luculenter satis disseruit, Diemer, Pezii exemplo in bibliotheca Melli-
censi reperto, exarandum curavit. Postea autem Diemer, ut ex ipsius manuscripti anno-
tationibus apparet, codicem quoque Cremifontanum B vel B 1 indagavit eumque apo- 45

1) 'Rue des sciences ecclésiastiques' 1877; cf. Stanonik l. c. in fine.
anecd. II, V.

2) Thesaur.

grapho suo adhibuit et ita editionem libelli praeparavit, quam tamen numquam in lucem emisit. Cuius exempli varias lectiones quasi nullius omnino pretii annotare supersedi.

'Summae gloriae' quoque octo codices investigare potuimus. Quorum omnium optimus est

- 5 A) Cod. bibliothecae regiae Monacensis nr. 22225 (Windberg. 25), membr. in 2°, saec. XII. una manu eaque nitida elegantique accuratissime scriptus, alia recentiore diligentissime correctus, litteris variis coloribus depictis ornatus, qui praeter pauca Hugonis de s. Victore Rutpertique abbatis Tuitiensis opuscula omnia fere Honorii scripta in unum collecta comprehendit. Indicem f. 1' ab ipso librario exhibitum hic repetere liceat. Folio-
 10 rum numeri manu recentiore additi sunt: f. 1 Hugo de domo Domini (f. 21). Honorius de libero arbitrio (f. 29). Questio de Michaele et Petro (f. 33). De X plagis (f. 38). Quid vasa contumeliae et vasa honoris (f. 42¹). Quid sit claustralis vita. Quid scala ad celum¹ (f. 43). Quod monachis liceat et predicare¹ (f. 43). Et diversae questiones. Honorius² Summa gloria (f. 51). Liber intitulatus eiusdem: Scala³ celi (f. 59). Isi-
 15 dori de libero arbitrio et gratia (f. 65). De eodem testimonia aliorum doctorum. Inevitabile. Libellus quid suum virtutis⁴. Sacramentarium (f. 84).

Addidit praeterea librarius 'Imaginem mundi' Honorii initiumque libelli 'De luminaribus ecclesiae'. Apographon 'Summae gloriae', qualis in hoc codice continetur, exhibet

- 20 A 1) Cod. Monacensis nr. 9711 (Ob. Alt. 211), membr. et chartac. in 2°. mai., saec. XVI, in quo inter varia scripta theologica, historica, miscellanea 'Summam' quoque (f. 148—152') aliaque Honorii opuscula invenimus. Cuius codicis varias lectiones non annotavimus.

Multo maioris pretii est

- 25 B) Cod. S. Floriani XI, 54, membr. in 4°, saec. XIV, quem cum codice A arctius cohaerere non solum ex eo effici potest, quod eundem fere textum libelli praebeat, sed etiam ex eo, quod omnes fere libellos supra enumeratos eodem ordine connexos exhibeat. Variis diversorum temporum manibus satis pulchre et diligenter scriptus est. Fuit autem olim proprium ecclesiae collegiatae Mathighovensis, ut patet ex tegumenti in-
 30 scriptione: Georgius Sparseguet, canonicus ecclesiae collegiatae intemeratae virginis Mariae Mathighovens, Pataviensis diocesis, propriavit hunc librum Augustino, amico suo, professo in Suben et tunc incorporato ad s. Floriani anno Domini 1490. in profesto s. Leopoldi principis ac comitis. Dilectissimi, orate Deum pro nobis. Hic codex hos libros comprehendit: Regulam pastorem s. Gregorii, Macri 'De virtutibus herbarum',
 35 nomina quarundam herbarum, Honorii 'Summam gloriam' f. 97'—104', eiusdem 'Questiones aliquot', librum 'De vita claustrali', 'Quid vasa honoris et quid vasa contumeliae', 'Utrum monachis liceat predicare', 'Questiones aliquot', 'Sacramentarium'.

Ex quo codice vel ex alio illi simillimo fluxit⁵

- B 1) Codex Mellicensis P. 40, membr. in 4°, saec. XIV. pulchre satis dili-
 40 genterque una manu exaratus, qui varia s. Bernardi, Hieronymi, Bonaventurae, Iohannis abbatis cuiusdam scripta Honorii 'Summam gloriam' f. 72 sq. continet. Huius codicis apographon eadem aetate fere confectum et etiam in bibliotheca Mellicensi servatur, quod tamen huic editioni non esse adhibendum duximus.

- 1) Adhuc ineditum. 2) Ita c. 3) Seq. 'liber' del. c. 4) Deest in codice nostro,
 45 sed asservatur in cod. Mellicensi 295. E 85. Ex quo conicias librarium indicem, antequam librum conficeret, scripsisse librumque 'Quid suum virtutis', nescio qua de causa, omisisse et pro eo 'Imaginem mundi', in indice non memoratam, addidisse. 5) Cf. P. Czerny, 'Die Handschriften der Stiftsbibliothek S. Florian' p. 20. 21.

Aliam libelli nostri recensionem praebet

C) *Cod. s. Floriani XI, 152, chartac. in 4°, saec. XIV. XV, qui f. 1—8ⁱ. 'Summam gloriam' scriptaque Conradi de Walthusen, Henrici de Hassia, aliorum diversis manibus diversis temporibus exarata amplectitur. Quocum arctius cohaeret*

C1) *Cod. Monac. 14142 (Em. B. 50), chartac. in 4°, saec. XV, qui foliis 108— 114 'Summam gloriam', s. Augustini, Bernardi, Innocentii III, Nicolai de Dinkelsbühl, Henrici de Hassia opusculis insertam, praebuit.*

D) *Codicem Gemnicensem hodie deperditum saec. XIV, codicibus A et B propinquiore, sed multis locis depravatum editionis suae fundamentum adhibuit Bernardus Pez, cuius varias lectiones nostrae editioni integras adnotavimus, cum eas*

E) *Codicis universitatis litterarum Gradicensis nr. 248, chart. saec. XV, qui olim fuit monasterii s. Lamberti, quasi nullius omnino pretii omisimus. Qui codex f. 51 sq. textum 'Summae' ita ridicule mendosum depravatumque praebet, ut librarium eum sermonis Latini admodum imperitum scripsisse res facilis est ad intellegendum.*

f. 105.

I. DE OFFENDICULO^a.

15

Fratres magistro^b.

Crebro^c cogimur ad ostium tuae sapientiae pulsare et timemus, ne aliquando, tedio affectus, permittas nos foris stare. Sed cum noverimus non esse tuum, quod das, sed tibi tantum commissum aliis ad erogandum, exigimus a te nostrum debitum. Desideramus certificari tua solutione super vulgari in toto orbe questione, quae ab omnibus cottidie pene ventilatur, et adhuc lis sub iudice indiscussa celatur¹, scilicet, si liceat presbyteris post acceptum ordinem uxores ducere, vel si prosit aut liceat christianis eorum missas audire vel alia sacramenta ab eis percipere, presertim cum apostolus nullum excipiens de omnibus viris dicat: *Propter fornicationem unusquisque uxorem habeat. Melius est enim nubere quam uri.* Et iterum: *Presbyteros constitue unius uxoris viros*². Et necesse est, ut haec questio a te finiatur, quia ob auctoritatis gratiam tua sententia utputa iudicis ab omnibus prestolatur.

1. Cor. 7, 2.
f. 105^v.
Tit. 1, 5, 6.

Magister. Involvendo dolis me vallant tegna^d Sinon³;

Hostis equo clausus struit in mea Pergama plausus.

En, labori meo merces Promethei recompensatur, qui post factum a se hominem avibus et bestiis relegatur. En, fratres sancti, cogitis me, in Aethyopia figere tentorium⁴, ut habitem in medio scorpionum^{e.5} et frater fiam draconum et socius strucionum⁶, immo ut agnum me sevis lupis exponitis⁷ et undique in^f me frementium lividis dentibus corrodendum vel potius dilacerandum traditis. Sed forsitan dicturi estis Prometheum in maiorem post gratiam receptum, ut etiam anuli usus ob insigne dilectionis ab eo sumpserit exordium dicetisque, si ardeat Ilium, mihi Thetim^g cum Enea prestare effugium ad Latii^h asylum, immo montem mihi demonstrabitis, ad quem me cum Loth Sodomae incendium evadere posse affirmabitis. Et ut planius totum dicam,

a) De o. des. C.   b) F. m. des. C; Fratres magistro de off. B.   c) Discipulus crebro C.
d) tegna A; regua B; tecta C.   e) e corr. C.   f) erasum C.   g) Thethim A; Theth. B.   h) Lacii A. 40

1) Cf. Horatii Epist. II, 3, 78: et adhuc sub iudice lis est.   2) Cf. 1. Tim. 3, 2.
3) Cf. Verg. Aen. II, 57 sq. 59. 195.   4) Habac. 3, 7: Pro iniquitate vidi tentoria Aethiopiae.   5) Ezech. 2, 6: Et cum scorpionibus habitas.   6) Iob 30, 29: Frater fui draconum et socius struthionum.   7) Cf. Luc. 10, 3.

asseritis^a me fortassis eo magis Deo appropinquare et amicitiae iustorum, quo in me zelo Dei concitavero odia iniquorum. Quia haec, inquam, forte *opponitis^b de hac re, *f. 106. quam preponitis, non quid ego sentiam, sed quid Spiritus sanctus et aecclesia inde censuerit, dicam¹.

INCIPIT OFFENDICULUM^c.

1. De sacerdotibus legis^d.

Chaos² legis veteris fuit umbra lucis novae legis. Synagoga erat aecclesiae umbra. Sic sacerdotes veteris testamenti fuerunt umbra verorum sacerdotum euangelii. Omnia autem, quae populo sub lege constituto contingebant vel ab eis fiebant, populi
 10 christiani figura erant. Lex itaque, quia spiritualis^e est, spiritualia utique precipiebat. Sed populus carnalis, ad litteram tantum ea intellegens^f, carnaliter cuncta^g futura^h implebat, donec, umbra recedente, spiritualis populus venit, qui omnia spiritualiter implevit. Quae lex cunctos maledictionis vinculo innodaverat, qui fructum in Israel non ferebant. Unde sacerdotesⁱ legis ad evitandam maledictionem et propagandam prolem
 15 uxores ducebant, quia non aliunde nisi de sola stirpe Levi sacerdotes eligendos lex censebat³. Sacerdos autem omnibus membris corporis debuit integer existere⁴ et ipse virgo virginem de sua cognatione ducere⁵. Si meretricem vel repudiatam aut viduam sibi copulaverat, lex eum pēnitus a sacerdotio repellebat⁶. Per vices autem tabernaculo vel templo ministrabant *et tempore suae vicis ab uxoribus segregatim *f. 106.
 20 dormiebant⁷. Peracta vice ad domum propriam revertebantur et tunc demum coniugibus iungebantur. Illorum vero sacrificia erant hyrci et tauri^k et his similia. Haec omnia in figura acta esse¹, nullus ambigit, qui divinam paginam aliquatinus^m novit.

2. De synagoga et aecclesia.

Synagoga igitur erat concubina, aecclesia vero superni Imperatoris regina. De
 25 illa dicitur: *Ecce ancillam et filium eius*, scilicet legem et carnalem populum. De ista Gen. 21, 10. autemⁿ: *Astitit regina a dextris tuis*, videlicet in gloria, ubi sponsus eius est Christus Ps. 44, 10. in dextra^o Patris⁸. Cui reginae iam sponsus omnia Patris secreta^p nota fecerat, quae a concubina celaverat. Quia itaque ab aecclesia cuncta legis remota sunt^q umbracula, sicut ipsa est sine ruga et absque macula⁹, ita etiam vult habere sacerdotes, in qui-
 30 bus nulla sint sordium piacula. Et si concubina carnaliter tantum sapiens hos ministros repudiabat, quos aliqua deformitas membrorum corporis dehonestabat, quanto magis regina cuncta amplectens spiritualia^r omnes ministros refutat, quos morum fēditas deturpat?

3. De lusco et lippo¹⁰.

Si^s luscus vel lippus erat, concubina eius ministerium respuebat¹¹. Luscus vero pro recto transversum aspicit, lippus vero lucem videre odit. Luscus est, qui recti-

a) asseretis B. b) opponetis B. c) I. o. des. C. d) Capitulorum inscriptiones des. A. C. Numeros addidi. e) spiritalis A. B 2. f) intellig. hic et passim B. C. g) seq. rasura A. h) e. in figura B; e. in fut. C. i) e corr. C. k) h. et tauri A; thauri et hirei B; hirei C. l) e. a. C. m) ali-
 40 quatenus hic et passim B. C. n) autē C. o) dextera C. p) s. P. B. q) r. s. l. C. r) s. a. B. C. s) littera S minio supplenda deest A.

1) Cf. Henrici Mellicensis, 'Priesterleben' v. 475 sq. Henricum Mellicensem carminibus suis Honorii 'Offendiculum' adhibuisse constat. 2) De his et de sequentibus comparationibus cf. Ambrosii Enarr. in Ps. XLIII, 61 (Opp. ed. Maur. I, 911. 912). 3) Exod. 28, 1 sq.; Num.
 45 1, 48 sq. 3, 41 sq. 4) Lev. 21, 17 sq. 5) Ibid. 21, 13 sq. 6) Ibid.; Ezech. 44, 22; cf. Can. apost. c. 18. 7) 2. Paral. 23, 4 sq.; cf. Luc. 1, 8. 9; Ivo Decret. VI, 50. 8) Cf. Colos. 3, 1. 9) Cf. Ephes. 5, 27. 10) Cf. de sequentibus Gregorii M. Reg. past. libr. I, 11. 11) Levit. 21, 28 sq.

*f. 107. tudinem sacrae scripturae *neglegit et secularibus litteris, quae vana et obscena instruunt, studium impendit. Lippus vero est^a, qui exosum habet splendorem^b Dei preceptorum et amat in opaco esse vitiorum. Huic quia visus dehonestatur, eum regina suum ministrum habere^c dedignatur.

4. De gravi auditu.

5

Si gravis auditu fuit, hunc sibi servire concubina noluit¹. Gravis auditu vix clamantes audit et sepe vix audita perverse intelligit. Graves ergo auditu sunt, qui scripturas sibi inclamantes audire contempnunt, et si aliquando quaedam vix attendunt, ea in defensionem^d suae perversitatis pervertunt. Hos quia auditus deturpat, regina eos sibi^e servire recusat.

10

5. De grandi naso.

Si grandi vel parvo vel distorto naso extitit, concubina eum a suo obsequio repulit¹. Quia fetores odoresque^f per nares discernuntur, recte diversitates studiorum per nasum intelleguntur. Grandem ergo nasum habet^g, qui fetorem gentilium scripturarum, scilicet philosophica^h argumenta, immo deliramenta et poetica figmenta in se trahere anhelat et odorem divinae paginae haurire nausiatⁱ. Parvo vero naso est, qui nec divinis nec secularibus discendis^k insistit, sed, variis negotiis occupatus, in torpore negligentiae^l hebetescit. Distorto autem naso est, qui ea, quae^m vel in divinis vel in secularibus legerit, perverse intellegit, peius agit. Hi, quia membro odoratus deformantur, ab obsequio reginaeⁿ reprobantur.

20

6. De impedita lingua.

Si lingua erat impeditus, concubinae ministerium exhibere non erat dignus¹. Sacerdos impeditus est lingua, qui missas vel horas canonicas aut sepulturas vel baptismum non vult agere nisi pro pecunia. Multum in lingua prepeditur, qui veritatem reticens mendaciis et^o detractionibus irretitur. Hunc^p talem, cum non habeat oris placens officium, renuit^q regina habere ministrum^r.

25

7. De aegris manibus et pedibus.

Quorum manus chyragra^s vel pedes podagra contraxerat, hos concubina sibi obsequi contempserat. Huius manus chyragra^s contraxit, quae semper sunt^t ad accipienda munera porrectae et ad dandam elemosinam^u collectae. Pedes podagra strinxit, qui in Dei servitio stare sunt^v debiles et ad choreas vel ad alia nefanda spectacula sunt^v stabiles. Tales regina a suo servitio removet, quia eos tactus et incessus^w turpis languor tenet.

8. De infamibus nuptiis^x.

Si meretricem, si repudiatam, si viduam in^y uxorem acceperat, hunc synagoga concubina a sacerdotio refellebat^z. Ita hodie aecclesia regina omnem repellit a

35

a) [lip]pus vero est in loco raso C. b) visum A, del. man. altera et superscr. splendorem. c) bre A. d) defensione C. e) sibi eos B. f) odores foetoresque D. g) habet nasum B. C. h) physosophica A. i) nausiat D. k) disciplinis punctis del. et superscr. discendis B. l) neglig. hic et passim B; negglig. C. m) superscr. B. n) rag. corr. reg. C. o) deest A. B. C; superscr. manu altera A. p) hinc corr. man. altera hunc A. q) renuit A. r) ministrum corr. ministerium A. s) cyr. A. C. t) s B. u) elemosinam A; elemosinam C. v) s B. w) ita incessus corr. et incessus C. x) de infamib B; reliqua abscissa sunt. y) deest B. z) repellebat C.

1) Levit. 21, 28 sq. 2) Levit. 21, 13 sq.; Ezech. 44, 22; cf. supra p. 39, n. 6.

sacerdotio, qui vel meretricem vel relictam vel viduam sortitus fuerit in matrimonio¹. Si virginem *duxit, hunc lex ad sacerdotium admisit. Ita in aecclesia ad sacerdotium *f. 108. recipitur, qui laicus virginem sortitur², ita tamen, ut adepto ordine numquam ei denuo per carnis commixtionem copuletur³. Si autem ante acceptum ordinem bigamus est, id est si, mortua legitima uxore, aliam duxerit, hunc aecclesia nullomodo ad gradum sacerdotii admittit⁴.

9. De uxore sacerdotis.

Et quia lex spiritualis est, legis mandata spiritualia^a etiam intellegit aecclesia. Sacerdotis aecclesiae uxor legitima est aecclesia canonice accepta. Illa itaque aec-
 10 clesia pro meretrice reputatur, quae ab hereticis consecrata, immo constuprata^b nulli nisi pro pecunia datur. Haec quia cum multis symoniacis ut meretrix pro mercede cum adulteriis prosternitur, non fas est sacerdoti aecclesiae, ut hanc in coniugio sortiatur.

10. De repudiata.

15 Repudiata vero convincitur, quae ob hereticam pravitatem vel pravos et incorrigibiles mores a suo sacerdote relinquitur et ideo copula eius catholico^c sacerdoti interdicatur.

11. De vidua.

Vidua autem illa aecclesia creditur^d, cuius sacerdos ob religionem expellitur.
 20 Ab huius etiam consortio sacerdos aecclesiae inhibetur, quamdiu^e verus maritus superstes perhibetur^f. Ipse vero virgo virginem sortiatur. Si virgo est corpore, multum est laudabile. Si vero carnis *integritatem quolibet genere fornicationis amisit, *f. 108. non multum aecclesia attendit, si tantum vita eius verbo et exemplo utilis fuerit et de cetero castitati servire decreverit. Mente autem virgo esse debet, ut integritatem
 25 fidei servet et nulla eum hereseos perfidia ab amore veri sponsi subruat et eius animum pravae doctrinae consentiendo^g polluat.

12. De virgine.

Virginem quoque accipiat sponsam, id est aecclesiam a catholico sacerdote consecratam et gratis canonice datam; quae etiam sit de sua cognatione, id est de eadem,
 30 qua ipse est, fidei professione.

13. De sacrificio sacerdotum.

Sacerdotes quoque aecclesiae debent tauros^h et hyrcosⁱ in sacrificio offerre. Per tauros^h superbia intellegitur, per hyrcosⁱ intellegitur luxuria. Per haec duo maxime diabolus genus humanum possidet, dum mentem per superbiam, carnem per luxuriam
 35 obtinet. Aecclesiae itaque sacerdotes debent tauros^h et hyrcosⁱ Domino mactare, id est vigiliis, ieiuniis et orationibus superbiam et luxuriam in se domare.

a) spiritualiter B.   b) stuprata C.   c) kath. B.   d) dicitur C.   e) add. eius B.
 f) quamdiu v. m. s. perhibetur des. C.   g) consuetudine C.   h) thaur. A.   i) hirc. B. C.

1) *Can. apost. c. 17. 18.*   2) *Cf. Siricii papae epist. I, c. 9 (Leonis III. Opp. ed. Ballerini III, 246; Jaffé nr. 65; Ivo VI, 91; Grat. Decr. c. 3. dist. 77.*   3) *Greg. M. Epist. IV, 33 (EE. I, p. 269; Grat. Decr. c. 2. dist. 32).*   4) *Greg. M. Epist. II, 37 (EE. I, p. 133; Grat. Decr. c. 10. dist. 34); Innoc. I. Epist. ad Vitricium Rothomag. episc. II, c. 5 (Leonis M. Opp. III, 204; Grat. Decr. c. 13. dist. 34); Gelas. papa omnibus episc. per Lucaniam c. 2 (Leonis Opp. III, 410; Grat. Decr. c. 59. dist. 50); Conc. Arelat. III, c. 3 (Mansi II, col. 1070; Grat. c. 2. dist. 55); Conc. Rom. a. 465, c. 2 (Mansi II, col. 800; Grat. c. 3. dist. 55).*

14. De tabernaculo et templo.

Per tabernaculum, in quo sacrificium a sacerdotibus offerebatur, aecclesia presens intellegitur, quamdiu hic peregrinatur. Templum autem, in quo per vices a Salomone
 *r. 109. disponebantur, aecclesia futura accipitur, quando a vero^a pacifico, *Christo, in cœlo collocabitur^b. Si igitur, ita ut^c dictum est, sacerdotes his^d vicibus ministraverint in 5 tabernaculo, postmodum in diversis mansionibus disponentur in templo, ut in Apoca-
 Apoc. 7, 15. lypsi^e legitur: *Sacerdotes Domini erunt^f in templo eius et^g die ac nocte ei servient^h.*

15. De electione sacerdotum.

Ecce, tales sacerdotes querit aecclesia habere, talibus vult ipsa sua sacramenta committere. Qui aliter agunt, sacerdotes esse aecclesiaeⁱ non poterunt. Dicis itaque: 10
 'Si ita^k sunt enucleandi, pauci inveniuntur sacerdotio digni'. Audi: Quotquot^l publicis^m criminibus impliciti tenentur, canonica censura a sacerdotio arcentur¹. Quorum vero crimina latent, hos aecclesia tolerat et eorum causam suo sponso, cordium inspectori^{n. 2}, reservat. Sicut enim ipsa est sine macula³, ita etiam vult habere immaculata servitia. Et si in gente Iudeorum ad offerendum sanguinem pecorum^o sacerdotes sine macula 15 membrorum et virginibus solummodo copulati^p eligebantur, ubi de una tantum stirpe assumebantur, quanto magis in aecclesia sine macula morum eligendi^q sunt, qui non sanguinem pecorum^r, sed summi Patris agni cruorem oblaturi sunt, presertim cum de
 *r. 109. omnibus gentibus, de omnibus linguis, de omni conditione *eligi possint^s. Nempe in aecclesia non queritur formositas corporum, sed morum. Nec^t sacerdotio privatur, qui 20 vitio aliquo deformatur, vel^u si etiam desint aliqua, utputa digitus de pede aut de manu vel virilia, si tantum formosus et integer fuerit in fide per bona studia.

16. De indignis sacerdotibus.

Hic forte dices: 'Quam multi absque electione, plures absque probatione, multi 25 criminosi, plurimi indocti, plerique per pecuniam sacerdotium assecuntur aut etiam pontificatus apicem adipiscuntur, adepti vero aecclesias, sacros ordines et alia Spiritus sancti carismata vendunt, spiritualia respuentes, temporalibus lucris toto^g studio intendunt, quidam etiam militiam parant, quidam voluptatibus vacant, omnibus deliciis affluunt^v, quaequaelibet committunt^w et tamen cottidie divinis mysteriis^x infulati ingeruntur et ab omni populo maiore honore quam boni sacerdotes digni ducuntur^y!' 30

17.^z De episcopis.

Audi: Qui per ostium Christum^a non intrant^b aecclesiam, sed aliunde ascendant per pecuniam^c, non sacerdotes, sed fures et latrones^d. Et licet centum infulis decorentur, cottidie dominicis sacramentis impudenter inserantur, canes sunt, foris aec-
 *r. 110. clesiam sunt^e. Si sacerdotium emunt, cum Iezi animae lepram habebunt^f, et ideo *ab 35

a) viro C. b) collocatur B. c) superscr. altera manus A. d) hic B. e) apocalipsy A; apocalipsi reliqui codd. f) add. et B. g) deest C. h) serviunt C. D. i) ecclesie esse B. C. k) itaque corr. ita B. l) quotquod B. m) publice B; publ. corr. publicis C. n) inspectori A. o) peccorum A. p) cobulati corr. cop. C. q) superscr. man. secunda B. r) peccorum A. C. s) possunt radendo corr. possint A. t) Hec corr. Nec B. u) vel si — vel virilia del. A, linea sub- 40 scripta minio. v) effl. corr. affl. C. w) committuntur C. x) deest B. y) dicuntur C. z) Ab- hinc etiam A capitulorum inscriptiones memoriae tradit. a) Christum corr. Christi C. b) e corr. C. c) prope ianuam D.

1) Concil. Wormat. a. 868, c. 9 (Mansi V, 739; Ivo Pan. III, 186; Grat. Decr. c. 33. dist. 50). 2) Cf. Prov. 24, 12: Qui inspector est cordis. 3) Cant. 4, 7; Ephes. 5, 27. 45 4) Ioh. 10, 1 sq. 5) Apoc. 22, 15. 6) 4. Reg. 5.

aeclesia seclusi, non intrant, sed recedunt. Si gratuita dona Spiritus sancti^a vendunt, cum Symone mago^{b.1} ad perditionem tendunt, et hii, ab aeclesia sequestrati, foris stabunt vacui. Si autem militiae sunt dediti, non sacerdotes, sed aeclesiae sunt^c in-pugnatores, non defensores, sed aeclesiae destructores, non patroni, sed^d tyranni. Et
 5 si voluptuose vivunt et ad flagitia peragenda potentes sunt^e, potentes quoque tormenta patientur, et doctiores habundantius penis plectentur. Hos omnes regina aeclesia a sacerdotio eliminat et a suo ministerio abdicat; hos Iesus, aeclesiae sponsus², ab aeclesia sua cum flagello eicit³ et a domo patris sui ut fures et latrones repellit⁴. Non enim gregem Domini, sed se ipsos^f pascunt, lac comedunt, lanis se cooperiunt⁵
 10 et oves Domini inter lupos minant⁶, vel potius ipsi sevi lupo eas devorant. Solummodo namque rebus subditorum inhiant, de salute animarum prorsus nihil cogitant et, ut vulgo dicitur, vivos et mortuos devorant. De his scriptum est: *Ipsi regnaverunt et* Os. 8, 4.
non ex me, principes extiterunt, et ego ignoravi. Quamvis omnis potestas a Deo⁷, quia isti recesserunt ab eo, non per Deum, sed per pecuniam^g principantur et ideo non
 15 sunt digni, ut in notitia Dei habeantur. Hos autem omnes esse seclusos a consortio *aeclesiae communionis, accipe modum exclusionis^h. *f. 110'.

18. De invasoribus aeclesiae. Syllogismusⁱ.

Qui a pastore non intromissus per ostium non intraverit, sed scandendo per murum in ovile irruerit, aut fur aut latro aut lupo est⁸. Sed ipsi a pastore Christo
 20 intromissi non sunt nec per ostium aeclesiasticae institutionis ad aeclesiae regimen intraverunt, sed per pecuniam^k quasi armata manu violenter in ovile Domini irruerunt. Igitur fures, latrones, lupi sunt et ideo extra aeclesiam sunt. Fures sunt, quia, quos possunt, decipiunt, clam, furtim munera accipiunt. Latrones sunt, quia quibus
 25 prevalent, opprimunt, bona eorum quasi iustitiam exercendo diripiunt. Lupi sunt, quia, quos suae tyrannidis^l non consentaneos habere poterunt, in eos crudeliter seviunt. Canes etiam^m sunt, quia sancta Dei, quantum in ipsis est, coinquinant. Porci sunt, quia margaritas divinarumⁿ sententiarum sordide vivendo proculcant⁹. Igitur hii omnes non sunt sacerdotes aeclesiae, sed ministri sunt satanae^o.

19. De continentia sacerdotum.

Quod autem aeclesiae sacerdotes caste vivere debeant, multa exempla veteris
 30 testamenti probant. Legitur enim^p in veteri serie, quod sacerdotes legis a coniugibus segregati^q dormirent, dum tempus suae vicis in offerendo sacrificio explerent. Si hii a mulieribus sibi concessis abstinebant, qui sanguinem *pecorum^r tantum offerebant, *f. 111.
 quanto magis ab omni mulierum commixtione debent perpetuo vacare, quos ipsum
 35 Dominum constat cotidie immolare? Item legitur^s, quod Moyses per triduum populum sanctificaret, dum ad montem ad^t percipiendam legem accessurus esset¹⁰. Ubi in veteri scriptura *sanctificavit* legitur, a mulieribus abstinuisse tantum intellegitur. Et si hi triduo ab uxoribus abstinendo sanctificabantur^u, qui ad montem, in quo angelus

a) S. s. dona B. b) deest A. B. c) deest A. C. D; add. manus secunda in margine A; superscr. D.
 40 d) add. sunt C. e) deest C. f) semetipsos B. g) pecuniam C. h) Hic per errorem codicis Mellicensis librarius verbum unum excidisse opinatus est. i) deest A. U; in marg. B; cf. infra c. 32. 35 etc.
 k) pecuniam C. l) tyrannidis A. B. m) enim A. n) diversarum A. C. o) sathane B; sathane C.
 p) deest A; in Paralippomenon add. in marg. B. q) segregati C. r) peccorum A. s) in Exodo add. B. t) deest A. B. D. u) sanctificabantur D.

45 1) Act. 8, 1 sq. 2) Cf. Matth. 25, 1 sq. 3) Ioh. 2, 13 sq. 4) Ioh. 10, 18.
 5) Ezech. 34, 2 sq. 6) Ioh. 10, 12. 7) Rom. 13, 1. 8) Cf. Ioh. 10, 1 sq. 9) Matth. 7, 6.
 10) Exod. 19, 14 sq.

tantum in assumpta humana forma apparuit, applicabantur, quanto magis ab omni contactu mulierum debent se iugiter observare^a, qui ipsi Domino angelorum cottidie debent appropinquare?¹ Item legitur^b, quod David a Saul fugiens^c et^d esuriens cum suis a sacerdote panem sacerdotum non accepisset, nisi se prius triduo a coniugibus abstinuisse respondisset². Si David esurienti erat illicitum vesci pane sacerdotum, nisi esset mundus ab accessu mulierum, istis licet implicari sordibus meretricum, non uxorum, qui cottidie debent vesci^d pane angelorum? Item legitur^e, quod Oza sacerdos, dum nutantem archam tenere voluit, a Domino occisus^d interiit³. Cur occidit *f. 111^e. eum Dominus, si voluit operari bonum opus? Oza creditur illa *nocte cum uxore sua^f fuisse et illa die sancta tangere ei^g non licuisse. Si ille in corpore periit, qui 10 pollutus illud vas tantum Domino dedicatum tangere presumpsit^h, quanto magis isti in anima pereunt, qui, omnibus sordibus immunditiae involuti, illum contrectare presumunt, in cuius conspectu nec celi mundi sunt?⁴ Item legiturⁱ, quod Nadab et Abiu, filii Aaron, ab igne devorati sunt, dum in sacrificio Domini ignem alienum obtulerunt⁵. Si Domino voluerunt incensum offerre, cur devorati sunt ab igne? Cre- 15 duntur et illi in nocte rem cum mulieribus^k habuisse, et illa die illis ministrare non licitum fuisse, et ideo in exemplum futurorum sacerdotum eos in corpore periisse. Si illos consumpsit incendium, qui polluti obtulerunt^l tantum incensum, quid^m putas, qualiter eosⁿ flamma gehennae absorbeat^o, qui ordine^p angelorum ipsum patris incensum, Christum scilicet, cottidie offerre sordibus immundi non trepidant? 20

20. De gentilium sacerdotibus.

Quid loquor de sacerdotibus deditis divinis cultibus, cum gentilium litterae suos sacerdotes a mulieribus abstinuisse tradant, quando ydolis immolaturi erant? Si continentiae operam dabant, qui demonibus sacrificabant, istis conceditur se cum *f. 112. mulieribus coinquinare, *qui vivo^q et vero Deo, omnium sanctificatori^r, cottidie debent agnum immaculatum, Christum, immolare? Igitur aeclesiae sacerdotes debent esse continentes. 25

21. De sacerdotio Christi.

Veterem cisternam relinquamus, ad fluentia novi fontis veniamus. Iesus Christus, Deus et dominus noster, in quem omnes credimus, et in quo solo^f salvari confidimus, 30 qui legis maledictionem solvit et gratiae benedictionem contulit, ipse summus et primus sacerdos aeclesiae, ut demonstraret sibi servientes debere cēlibem vitam ducere, nasci voluit de casta virgine et ipse exemplum castitatis vivendo et docendo usque Ioh. 12, 26. in finem vitae prebuit et sibi servire volentibus dixit: *Qui mihi ministrat, me sequatur*, id est me imitetur, ac si aperte diceret: 'Si vis mihi ministrare, me caste vivendo imi- 35 tare'. Si genito de castitate castos convenit ministrare, et ipse incestuosos^s odit et a suo ministerio seponit, igitur omnis, qui luxuriae sordibus se coinquinat, Christo non ministrat.

22. De ministerio sacerdotum.

Denique quamdiu quisque^t in^u immunditia vivit, Christo nullomodo servire poterit. 40 Dicis ergo: 'Si Christo non serviunt, qui caste non vivunt, cui serviunt, cum in aeclesia

a) servare B. b) in libro regum add. B. c) fugisset B. d) deest B. e) in libro regum add. B. f) deest D. g) ei tangere B. C. h) in loco raso C. i) in libro Numeri add. B. k) uxoris D. l) alio atramento superscr. A. m) quod A. n) eos qualiter corr. q. e. superscriptis litteris a et b A. o) absorbeat C. p) odorem B; ordinem C. q) uno A. C. r) salvatori A. 45 s) incestuosos rudendo correxit incestuosos A. t) deest C. u) superscr. A.

1) Cf. Innoc. I. ep. II, c. 9 (Leonis III. opp. ed. Ballerini III, 204; Jaffé nr. 288).

2) 1. Reg. 21, 1 sq. 3) 2. Reg. 6, 6 sq. 4) Cf. Iob 15, 14. 5) Levit. 10, 1 sq.

missas celebrant, alte cantant, legunt, psallunt^a? Audi: Suo domino, scilicet *dia- *f. 112.
bolo. Omnis namque, qui facit peccatum, servus^b est peccati¹. Et a quo quis vin-
citur, illius et^c servus efficitur. Sed ipsi a spiritu fornicationis victi sunt et ei toto
corde serviunt. Igitur non Christi ministri, sed spiritus fornicationis servi sunt. Et
5 quandiu eius dominio^d serviunt, Christo servire non poterunt. Casto autem casti ser-
vire debent. Quod isti in aeclesia cantant vel legunt, propter lucrum aut^e propter
iactantiam faciunt. Et hoc non est Christi servitus, sed clamor et strepitus Deo in-
festus. At inquires^f: 'Nonne sancta verba ibi recitant^g?' Audi: In hoc magis rei
sunt, cum sibi temere iustorum officium usurpant. *Peccatori enim^h dixit Deus*: Ps. 49, 16—18.
10 *'Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero
odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum. Furibus concurrebas et cum
adulteris portionem tuamⁱ ponebas'*. Ecce furibus et adulteris sociantur^k divina voce,
quos dicis altisona voce legendo vel canendo in aeclesia Deo servire. Cum enim
luxuriose vivunt et monita scripturarum despiciunt, quantum in ipsis est, verba Dei
15 coinquinant, dum ea polluta^l mente et conscientia in aeclesia recitant. Itaque videamus,
quid^m sit ministerium *eorum! Per hoc, quod sacrataⁿ loca ingrediuntur, Chri- *f. 113.
stum scrutantes persecuntur. Per hoc autem, quod sacras vestes induunt vel sacra
vasa tangunt^o, Christo violentes manus iniciunt^p. Per hoc vero, quod impudenter
offerre presumunt, Christum quodammodo visibiliter in altari crucifigunt. Igitur mini-
20 sterium eorum Christi persecutio, immo crucifixio appellatur.

23. De castitate apostolorum.

Sacerdotibus aeclesiae illicitum esse uxores ducere, docent exempla primorum
aeclesiae sacerdotum, videlicet apostolorum et omnium ab eis ordinatorum, qui omnes
castam vitam duxerunt², sicut ab ipso summo sacerdote formam acceperunt. Quod
25 autem^q opponitis apostolum omnibus viris dixisse: *Unusquisque uxorem habeat*, hoc 1. Cor. 7, 2.
solum^r laicis eum concessisse nullus ignorat^s, qui tenuiter Pauli epistolas legerit^t. In
primitiva namque aeclesia omnes, qui ad fidem convertebantur, cēlibem et commu-
nem vitam duxisse sacra auctoritate comprobatur^u.

24. De laicorum regula.

30 Quos Corinthii iam per Paulum conversi cum imitari vellent, quidam eorum a
sathana temptati in tantam libidinem prolapsi sunt, ut etiam cum novercis suis coirent.
Apostolus itaque in Spiritu sancto providens^v multitudinem^v gentium^q fidem perceptu-
ram et castitatis propositum minime servaturam, ut peritus medicus animarum, *volens *f. 113.
in hoc mederi infirmitati eorum, concessit eis unius uxoris consortium ob evitandum
35 fornicationis precipitium. Nam causam subiunxit dicens: *Melius* (id est levius) *esse* 1. Cor. 7, 9.
legitimae uxori *nubere, quam uri*, id est concupiscentia alienarum mulierum consumi.
Et quod hoc solis laicis concesserit, testatur alia epistola, quam illorum sacerdoti misit.

25. De regula sacerdotum.

Timotheus etenim illorum episcopus erat, cui in alia epistola scripserat: *Oportet* 1. Tim. 3, 2.
40 *episcopum esse irreprehensibilem^w unius uxoris virum*. Inter episcopum et presbyterum

a) psalteria A. b) servilis C. c) deest D. d) dñuo corr. dñio A; domino D. e) vel D.
f) inquires B. g) recitantur D. h) autem A. i) deest A. k) associantur B. l) polluta C.
m) quod A. n) sacra B. o) vel s. v. tangunt des. B. D. p) init. A. B. q) deest C. r) solis B.
s) ignorant corr. radendo ignorat C. t) legerat B. u) comprobantur B. v) litteras s (providens)
45 et l (multitudinem) manus recentior, ut videtur, alio atramento alioque ductu restauravit C. w) inrepr.
esse C.

1) Cf. Rom. 6, 16. 2) Cf. Matth. 8, 14; 1. Cor. 9, 5.

nulla erat tunc temporis differentia¹. Ideo cuncta, quae ab apostolo episcopis precipiuntur, presbyteris similiter precepta leguntur. Multi autem de Grecis, sicut hodie de Latinis, litteras erant laici edocti^a, qui, accepta fide, assumebantur ad ordinem sacerdotii.

26. De Pauli epistola.

5

Precepit itaque apostolus, ne quis ad sacerdotium accedere presumeret, nisi is^b, qui nonnisi unam uxorem laicus habuisset, accepto autem ordine, nunquam ei in carnis commixtione^c se copularet², tamen vitae necessaria ei subministraret³; si autem post acceptum ordinem cum illa vel cum alia rem habuisse convinceretur, a ministerio altaris penitus removeretur. Si vero bigamus esset, id est, si una^d mortua aliam uxorem¹⁰ duxisset^e, nullomodo ad sacerdotium accederet⁴. Sane quod nullus *tempore apostolorum legitur pro hac culpa^f ab officio altaris depositus, haec causa est, quod, cum essent pauci christiani, sacerdotes etiam erant rari et hi omnes perfectissimi, ita ut summa vi castitati studerent et omnes pene martyrium pro sanctitate subirent. Clemens quoque, Petri^g apostoli discipulus et in apostolica sede successor eius, canones apostolorum, tradente Petro, scripsisse fertur, in quibus scriptum reperitur^h: *Si quis episcopus vel presbiter fornicatus fuerit, deponatur*⁵. Ecce quod tu vocas coniugium, sacriⁱ canones appellant stuprum. Igitur quia Spiritus sanctus per os aecclesiae principis et per vas electionis⁶ sacerdotibus aecclesiae^k castitatem indixit, presbyteris post acceptum ordinem uxores ducere non licet.

20

27. De uxoris.

Nunc videndum, unde haec nefanda consuetudo usquequaque inoleverit, quod quasi licenter passim uxores duxerint. Cum contra apostolica instituta neophiti, id est nuper ad fidem conversi, quidam quidem¹ propter necessitatem, quidam autem propter avariciam^m ad sacerdotium assumerentur, legum divinarum et sanctionumⁿ canonicarum²⁵ ignari prioribus uxoribus commiscebantur, reclamantibus canonibus et omnibus apostolicis viris, sanctae religionis cultoribus. Et cum hic mos aliquantulum convaluisset, iam quasi licenter cum coniugibus post acceptum ordinem commanebant, et, illis mortuis, quidam alias ducebant. *Et hoc quidem alicubi a religiosis acerbiter inpugnabatur, alicubi patienter ideo^o tolerabatur, quod aliquis modus tunc^p illis^q inerat^r. Cum³⁰ una contenti erant, et multi illorum post filiorum procreationem seculum reliquerunt et reliquum vitae caste et sancte^s vixerunt. Hoc autem tempore, cum, Dei timore et humano pudore reiecto, more canum^t cum quibilibet meretricibus passim se impudenter coquinare et velut^u sues in volutabro⁷ immundiciae publice et insatiabiliter se ceperunt^v volutare et tamen se cottidie dominicis sacramentis temere ingererent^w et³⁵

a) laici litteras erant edocti C. b) his corr. is C. c) commixtionem D. d) uno corr. una A. e) duxisset corr. dixisset C. f) alia man. superscr. A. g) litteris uncialibus scr. A. h) reperitur B. i) sacrę C. k) principis et p. v. e. s. aecclesiae des. C. l) equidem C. m) add. ut D. n) sc̄ionum mutavit man. recentior sanctionum A. o) deest B. p) deest D. q) deest, sed add. man. 2. A; illis tunc B. C. r) inerant radendo corr. inerat A. s) castę et sanctę B, sancte et caste D. t) tantum C. u) velud C. v) ita codd. w) ingerent corr. man. 2. ingererent A.

1) Cf. Isid. Hispal. Etymolog. lib. VII. c. 12. § 12 (Grat. Decret. c. 1. dist. 21). 2) Cf. Leonis papae epist. 167. ad Rusticum Narbonensem episc. c. 3 (Opp. ed. Ballerini I, 1416; Jaffé nr. 544; Grat. Decret. c. 10. dist. 30). 3) Cf. Leonis IX. papae epist. contra Nicetam abbatem (Ivo Pan. III, 115; Grat. Decr. c. 11. dist. 31). 4) Cf. supra p. 41, n. 1. 4. 5) Similem constitutionem legimus in can. apost. c. 25. 6) Scilicet sancti Petri. 7) 2. Petr. 2, 22.

insuper suam^a turpitudinem pertinaciter defenderent, apostolicus¹ Dei zelo ductus, omnibus presbyteris secundum canonum instituta coniugium interdixit et non obediētes^b vinculo anathematis vinciens^c strinxit.

28. De ordinandis.

Hic forte dices: 'Quomodo potest adolescens castitatem servare, qui, accepto ordine ad illam primitus aetatem pervenit, qua hanc rem potest perpetrare?' Audi: Canonica censura nullus ante XXX^{mum d} aetatis annum^e quamvis sanctissimus, quamvis doctissimus sacerdotio sublimatur², et hic tantum, qui^f inter religiosos monachos aut regulares canonicos conversatur. Quo tempore et Dominus baptizatur et a patre ad predicationem destinatur, *ut dicitur: *Quare cepit Iesus facere et dicere*; quod proprium est sacerdotum, prius facere, deinde docere. Si autem uxoratus regimen animarum suscipere debuit, nullomodo eum aecclesiastica regula ante quinquagesimum annum ad sacerdotium admisit, quo tempore carnalis concupiscentiae ardor in eo tepuit³. Prius namque ei uxorem^g habere licuit. Hac autem aetate peracta, si verbo et exemplo populo Dei utilis iudicabatur, ad sacerdotium assumebatur. Si vero post acceptum sacerdotii gradum cum priore uxore vel cum alia rem habuit, eum aecclesia a suo ministerio ut prevaricatorem repulit⁴. Qui autem exacto XXX^{mo h} aetatis annoⁱ doctrina valent et propositum sanctitatis habent, hos canonica institutio non solum ad sacerdotium admittit, sed etiam ad quodlibet aecclesiasticum regimen compellit. Igitur qui aliter ad sacerdotium accesserit, quam Spiritus sanctus et aecclesia instituerit, non ut sacerdos ab aecclesia honorabitur, sed ut prevaricator a Deo condempnabitur. Quadruplex vero crimen admittitur, ubi adolescens vel ad sacerdotium vel ad regimen aecclesiasticum eligitur. Primo ipse^e criminis reus tenetur, qui fastu superbiae ante prefixum tempus ad indebitum gradum promovetur, secundo fratres in cenobiis vel eius amici aut cognati crimini addicuntur, dum talis ordinationis fautores, immo impetratores^k inveniuntur. Tertio episcopus se crimine^l obligat, *dum contra apostolica decreta^m indigno manum imponens, alienis peccatis communicat. Quanto ipse miser maximo flagitio obvolvitur, dum, superba mente super alios elatus, extollitur, et cum cunctos quasi sibi inferiores despicit, iam quasi licenter in voraginem immundiciae irrevocabiliter sordibusⁿ se immergit^o! Itaque legitima aetate tantum florentes et votum in^p castitate habentes, canones⁵ ad sacerdotium admittunt, alios autem ab hoc officio repellunt. Unusquisque hoc officium sibi^q usurpet, quod implere prevalet. Si enim a lectoris gradu a canonibus prohibetur, a quo idem officium non idonee^r legendo et psallendo impleri prohibetur, quomodo sacerdotio contra ius fasque fungitur^s, a quo ipsum officium caste vivendo non persolvitur? Igitur nullus debet ad sacerdotium

*f. 115.
Act. 1, 1.

*f. 115'.

a) et suam insuper corr., litteris a et b superpositis, et i. s. A; ins. et s. B. C. b) obedientibus A. C. c) deest C. d) XXX corr. man. 2. XXX^{mum} A; trigesimum C. e) annum aetatis D. f) et h. t. qui des. D. g) deest A. C. h) trigesimo C. i) seq. locus rarus A; add. si B. k) impetratores corr. man. 2. impetratores A. l) se cr. macula paene cooperta, repetivit man. recentior in marg. C. m) instituta del. et superscr. decreta B. n) sordidus B. o) mergit corr. immergit A. p) deest; superscr. man. 2. A. q) deest B. C. r) idonee B. s) fingitur corr. man. 2. fungitur A.

1) Scilicet Calixtus II, qui anno 1119. in concilii Remensis canone 5. et postea anno 1123. in concilii Lateranensis canone 3. praedecessorum suorum Gregorii septimi, Urbani secundi, Paschalis secundi statuta iteravit atque intendit. Cf. Mansi tom. XXI, col. 238. 282. 2) Decret. Fabiani papae in concil. Neocaes. (Burch. V, 10; Ivo Decr. VI, 30; Ivo Panorm. III, 29; Ans. 7, 1. 95; Grat. Decr. c. 11. dist. 78) et alibi saepius. 3) Non inveni. 4) Cf. Leonis papae epist. 167, c. 17 (Opp. ed. Ballerini I, 1416; Jaffé nr. 544; Ivo VI, 68; Ivo Pan. IV, 106; Burch. V, 114; Grat. Decr. c. 10. dist. 31). 5) Cf. supra n. 2.

eligi, nisi a quo per scripturarum scientiam et vitae castimoniam et aetatis reverentiam ipsum ministerium potest impleri. At inquires: 'Multi ad sacerdotium festinant, ut vitae necessaria acquirant^a'. Audi, quam male illae divitiae^b congregantur, per quas aeterna egestas, ignis inextinguibilis¹, vermes immortales mereantur, cum tot artes sint^c et ingenia, per quae homo sine reatu criminis^d possit sperare vitae necessaria. 5

29. De diversis artibus.

Quam pulchrum est enim terram colere et de ea diversi generis fructus colligere, quam pulchrum^e est piscari, quam delectabile venari, quam gloriosum pingere vel scribere vel sculpere aut aurum aut^e argentum malleo attenuare^f, in diversas species mutare, cuprum, ferrum in diversos usus convertere, lapidibus, lignis domos, aeclesias, 10 alia aedificia construere, quam utile pelles acu, calciamenta subula consuere et de his^g singulis victum et vestimentum^h sperare! Quid miser homo ad indebitum sibi culmen properat, cum inde peius ad interitum animae ruat? Quanto enim quisque altius inconsulte ascendit, tanto profundius in ima lapsus proruit. *Si homo universum mundum lucretur, quae commutatio pro anima sua reddetur?* Sed, proh dolor! has artes multi 15 contemptibiles ducunt et suos filios propter vanam gloriam aut propter avaritiam ad litteras discendas tradunt, et dum eos corporali exercitio adimunt, fornicatores efficiunt. Ipsi vero, dum se desidia et libidiniⁱ subiciunt, servi demonum per immundiciam fiunt.

30. De indoctis sacerdotibus^k.

Quidam autem illorum ob lasciviam, quidam ob penuriam, dum minus litteris imbuuntur, utroque, scilicet laicali¹ et clericali, officio exuuntur. Et dum populo in labore non associantur et a clero ob inscitiam dedignantur, per pecuniam sacros ordines aut aeclesiasticum regimen attingunt et ipsi ceteri duces ceterorum fiunt². His per prophetam^m dicitur: *Canes muti, non valentes latrare*. *Canem quisqueⁿ in domo 25 habet, ut contra fures et lupos latret. Domus Dei est aeclesia, cuius canes sunt sacerdotes, fures demones sunt, qui non pecuniam, sed animas furari querunt. Lupi sunt heretici, qui gregem Domini seducendo lacerant, oves Christi ad vitia persuadendo strangulant. Contra hos bonus canis latratus edit, dum sacerdos caste vivendo et bene docendo publice eis contradicit. Isti autem, dum perverse vivunt, in sordibus 30 suis obmutescunt, et quia ipsi eadem agunt, inde aliis predicare non presumunt nec etiam^o sciunt, igitur hi^p tales non sunt sacerdotes, sed^q ruina populi et animarum deceptores. Hii, quia a patrefamilias non vocati superius nituntur ascendere et primum locum aliis preparatum in populo iactanter habere, veniente domino domus, incipient novissimum locum^q cum rubore retinere^{q-3}; cum videlicet, ligatis manibus et 35 pedibus, in exteriores tenebras proiecti sordescunt⁴, quia nec in domo Dei sine veste nuptiali pretiosis vestibis ad luxum fulgescunt.

31. De paucitate bonorum et multitudine malorum.

Dicis ergo: 'Si tales, ut dicis, eligendi sunt, rari presbyteri, et qui Dei servitium peragant, pauci erunt'. Audi: Melius est enim una columpna marmorea totam 40

a) adq. C. b) divicię illę B. c) *ſ* corr. man. 2. sint A. d) crim. reatu B. e) vel B. C. f) attenuari A. C. g) deest C. h) vestitus C. i) et libid. des. B; desidię et lib. se C. k) *Dehinc usque ad finem libelli capitulorum inscriptiones omnino omiserunt* A. C. l) l. sc. C. m) propheta C. n) add. ideo B. o) etiā corr. radendo etiā A. p) deest A. C. postea superscr. A. q) tenere B.

1) Marc. 9, 42 sq. 2) Cf. Matth. 15, 14; Luc. 6, 29. 3) Luc. 14, 8. 4) Matth. 45 22, 2 sq.

domus machinam sustentari, quam centum harundinibus suppositis^a totum pondus dilabi. Ita utique longe melius est uno catholico sacerdote machinam aeclesiae fulciri, *quam centum erroneis populum Dei perditum iri. Non te autem scandalizet paucitas^{*f. 117.} bonorum et multiplicitas malorum, quia *arta et angusta^b est semita, quae ducit ad vitam,* Matth. 7, 13, 19.
 5 *et pauci inveniunt eam, lata autem et spatiosa^c via^d, quae ducit ad interitum; et multi ambulant per eam.* Denique aeclesia non querit pluralitatem, sed puritatem. Olim namque^e in solo Abel constabat, et progenies Cain multiplex erat. In archa quoque parvo delituit numero, dum totus populus ob iniustitiam periit cataclismo^f. In sola^g Habrahae^h generatione fructificabat, dum reliquus populus ydolis immolabat. In sola
 10 gente Hebreorum florebat, dum totus mundus ydolatriae deditus erat. In solis apostolis aliquando pullulabat. Igitur aeclesia gaudet de sinceritate iustorum et respuit multitudinem impiorum. De illis dicitur: *Noliⁱ timere, pusille grex, quia complacuit patri* Luc. 12, 32.
tibi dare regnum. De istis autem: *Congregatus est numerus ut harena maris ad occisionem^{k. 1.}*

32. De inmundis sacerdotibus.

Nullum autem servitium eos Deo solvere hac convincuntur ratione. Omnes, qui in^l inmunditia^m fornicationis vitam ducunt, Deo servire non poterunt. Sed ipsi in fornicatione vivunt. Presbyteris autem omnis concubitus illicitus est. Igitur omnes presbyteri, qui cum uxoribus se polluunt, fornicatores sunt. Et quamdiu^{*} in fornicatione^{*f. 117.}
 20 vivunt, non Christo, sed demonumⁿ inmunditiae serviunt. Hi sunt Christi adversarii et publici hostes Dei. Dicitur enim: *Qui non est mecum, contra me est.* Et iterum: Matth. 12, 30.
Si quis est amicus seculi huius, inimicus Dei constituitur^o. Ipsi autem non solum seculi, sed diaboli se amicos ostendunt, dum studium inmunditiae servitio Dei preponunt. Item scriptura dicit: *Si peccaverit vir in virum, orabit vir pro eo, si peccaverit in Deum,* 1. Reg. 2, 25.
 25 *quis orabit pro eo?* Baptizatorum corpora sunt sancti Spiritus^p templum². Igitur multum in Deum peccant^q, cum eius templum fornicando violant, et ideo disperdet^{cf. 1. Cor. 3, 17.} illos Deus, cuius iram provocant.

33. De uxoribus sacerdotum. Syllogismus.

Mulieres autem illorum non uxores, sed fornicarias esse his accipe: Presbyteri
 30 aeclesiae aut caste vivunt et sacerdotes sunt, aut inceste et fornicatores existunt. Sed ipsi incestuosam^r vitam ducunt, igitur fornicatores sunt. Mulieres autem illis illicitę iunctae sunt, igitur fornicariae sunt³.

34.^s De filiis eorum.

Filii autem illorum inter infames a canonibus⁴ censentur et ad sacros ordines

35 a) suppositis *radendo corr.* suppositis A; subp. C. b) et angusta *des. C.* c) speciosa *corr. altera man. spac. A.* d) *deest C.* e) itaque C. f) cathaclismo C. g) sola *corr. altera man. sola A.* h) Habrahe *corr. Abrahe C.* i) nolite, *ut videtur, corr. radendo noli A.* k) Item de malis: *Multi vocati;* de bonis autem dicitur: *Pauci vero sunt electi* (Matth. 22, 14) *add., sunt superscr. B.* l) *deest A; superscriptis manus secunda.* m) inmundiciam C. n) demoni C. o) Dicitur enim: *Qui non est*
 40 *mecum contra me est.* Et iterum *add. A; sed postea man., ut videtur, secunda delevit.* p) Spiritus sancti C. q) in D. peccant multum C. r) incestuosam A. s) Cap. 33. *deest D.*

1) *Non inveni.* 2) 1. Cor. 6, 19. 3) *Eiusmodi praecepta canonica nullibi inveniri potuerunt.* 4) *Decret. Urbani II. in concil. Pictav. anno 1078. habito* (Grat. Decret. c. 1. tit. XVII. lib. I): *Ut filii presbyterorum et caeteri in fornicatione nati ad sacros ordines non*
 45 *promoveantur, nisi aut monachi fiant, vel in congregatione canonica regulariter viventes; prae-*
lationem tamen nullatenus habeant; sed neque servi, nisi a dominis suis libertate donentur; cf. concil. Melphitanum anno 1089. habitum (Mansi XX. 721).

aecclēsiae^a accedere^b et^c testimonium ferre prohibentur, nisi ad religiosam vitam conversi utiles esse comprobentur. Quod si seculum reliquerint^d, servi aecclēsiarum, non heredes parentum sint.

35. De pollutis.

Si autem a canonibus altari ministrare nisi pro magna necessitate illi interdicitur, ⁵
^{cf. 118.} qui per somnium^e in nocte et invitus polluitur^f, quanto magis *ab omni altaris ministerio repelluntur, qui tota voluntate^g singulis noctibus^g cum meretricibus polluuntur?
 Non est autem fas dici, quantum piaculum sit, cum quis de meretrice ad altare currit
^{1. Reg. 3, 14.} et sordes suae immunditiae dominicis sacramentis intergit^h. Dicitur enim: *Non expia-*
^{Hebr. 13, 4.} *bitur iniquitas eius hostiis et muneribus in aeternum.* Et iterum: *Fornicatores et ad-* ¹⁰
ulteros iudicabit Deus. Ac si diceret: 'Alii peccatores a sanctis iudicabuntur, isti autem, cum omnes peccatores excellant, ab ipso Deo dampnabuntur'. Sed dicis: 'Illa nocte cum mulieribus non dormiunt, cum in crastino missas celebraturi sunt'. Audi: Si laico precipitur, ut se per triduum ab uxore absteineat, antequam corpus Domini accipiat, et post acceptionem similiter per tres dies se contineat², istis, post- ¹⁵
 quam fornicantur, licet secundo aut quovis die dominicis sacramentis appropinquare, cum laico post fornicationem non nisi post VII annos in penitentia exactos liceat communicare?³ Et quomodo presbyteri uxores habeant, cum nec hoc reliquis altaris ministris liceat? Canones enim precipiunt, ut, si quis ad diaconatus vel ad subdiaconatusⁱ promovendus sit ordinem, prius in presentia episcopi Deo et sanctis faciat^k castitatis ²⁰
 professionem⁴.

36. De sacrificio^{1. 5.} Syllogismus^{m.}

Itaque qui publice in fornicatione vitam ducunt, sacrificium Deo offerre non poterunt nec Christi corpus conficiunt, qui extra aecclēsiam sunt. Locus autem sacrificii ²⁵
^{*cf. 118.} tantum in *catholica aecclēsia est. Ipsos autem in aecclēsia non habere consortium, ^{cf. Eph. 5, 5.} cognosce expulsionis excludiumⁿ. Omnis fornicator et immundus non habet partem in regno Christi et^o Dei. Sed ipsi fornicatores et immundi sunt et ideo partem in regno Dei, quod est aecclēsia, non habent. Ideo extra aecclēsiam manent.

37. De excommunicatis sacerdotibus. Syllogismus^{p.}

Devitandi^q sunt vero a christianis^r, quia excommunicati sunt. Hac autem ratione ³⁰
 convincuntur esse sub anathemate: Aecclēsia per Spiritum sanctum constituit presbyteros caste et sine uxore^s vivere. Omnes autem christianos^r convenit aecclēsiae^c obedire. Sed ipsi aecclēsiam non audiunt, id est institutis^t eius non obediunt. Igitur ut ethnici^u, id est pagani, habendi sunt. Item^v accipe: Linguae apostolorum claves sunt regni

a) deest B. b) deest A. C. c) deest C. d) reliquerunt C. e) sōmium corr. radendo ³⁵
 sōnium A. f) deest B; superscr. ead. man. g) noctibus singulis, litteris a et b superscriptis, corr. s. n. B. h) inserit C. i) subdiacotus corr. subdiaconatus A. k) faciant corr. faciat A. l) littera o abscissa B. m) sillog B. n) ita omnes codices. o) Chr. et des. B. C. p) Signif B. q) Evitandi C. r) crist. C. s) uxoribus B. t) statutis B. C. u) ethnici radendo corr. ethnici A. v) Sillog add. in margine B. ⁴⁰

1) Deuteron. 23, 10; cf. Gregorū M. epist. XI, 56a ad Augustinum Anglorum episcopum c. 9 (EE. II, p. 342; Pseudoisid. ed. Hinschius p. 742). 2) Epist. Clementis papae ad Iacob. fratrem Domini, apud Ivon. Decr. I, 24. 3) Simile praeceptum habet conc. Ancyrit. c. 20. 4) Epist. I. Nicolai I. ad Adonem archiep. Vienn.; Jaffé nr. 2755. 5) De nūssa sacrificio clerici uxorati cf. conc. Rom. a. 1059. actum c. 3 (Jaffé nr. 4399; Ans. 8, 40; Ivo ⁴⁵
 Panorm. 3, 135); conc. Rom. a. 1063. actum c. 3—5 (Jaffé nr. 4501; Ivo Panorm. 8, 142); epistolam Urbani II. ad Lucium praepos. s. Iuventii apud Ticinum (Jaffé nr. 5443; Grat. Decr. et c. 6. dist. 32) et alibi saepius.

cēlorum. Quod ligaverint, ligatum erit; quod solverint, solutum erit¹. Apostolicus² autem omnes uxoratos presbyteros excommunicavit^a. Sed ipsi uxorati sunt. Igitur excommunicati sunt. Primus namque^b Gregorius³, vir per omnia apostolicus, scriptum reliquit in suis decretis synodalibus: *Presbyter, qui uxorem duxerit, anathema sit. Et dixerunt omnes episcopi amen.* Si Gregorius papa iudicio omnium episcoporum uxoratos presbyteros vinculo anathematis alligavit, ergo omnes presbyteri, qui publice cum uxoribus, immo cum meretricibus degunt, anathematizati sunt. Sed dicis decretum apostolicorum^c tantum valere in vita illorum, post mortem autem eorum esse irritum. Audi^d: Si edictum *apostolicorum post mortem illorum vim non habet, tunc *f. 119.
 10 Petri et Pauli et aliorum sanctorum instituta post solutionem carnis^e eorum non valent. Immo in morte illorum^e scita eorum firman^fur, dum ipsi Christo et cēlesti aecclesiae associantur.

38. De laicis.

Dicis ergo: 'Si presbyteri fornicatores excommunicati sunt, ergo et laici fornicatores anathematizati sunt'. Audi: Quantum differt lux a tenebris, tantum differt ordo sacerdotum a laicis. Si laici fornicantur aut aliud quid contra regulam religionis agunt, non ideo aecclesia eos communione privat, sed patienter tolerat et ad penitentiam provocat, nisi forte rebelles extiterint et sacerdotibus non obedirent^g et suam iniquitatem defenderint; tunc ab omni communione eos canonica censura segregabit⁴.

39. De presbyteris.

Presbyteri autem, qui speculum debent esse laicorum et per bona exempla duces cēcorum, nominatim ab^h apostolica animadversione excommunicati sunt, si publice in fornicatione vivunt, quia per malum exemplum homicidae populorum existunt. Et sicut laicus uxoratus, si cum alterius uxore mechatur, nullomodo salvari posse, nisi resipiscat, comprobatur⁵, ita nulla ratione presbyter salvabitur, si cum uxore invenitur.

40. De indignis presbyteris.

Itaque presbyteri contra ius fasque uxorati, quia probati sunt extra aecclesiam positi et excommunicati, missamⁱ ab eis audire vel alia sacramenta percipere *non *f. 119.
 30 solum nihil prodest, sed multum obest, et ideo illorum missae et sacramenta ab omnibus christianis sunt devitanda⁶.

41. De missa eorum⁶.

Quaecumque enim fiunt contra Dei instituta^k, non Dei sunt^l servitia, et quae fiunt contra aecclesiae decreta^m, non sunt sacramenta. Sed ipsi contra Dei statuta vivunt, contra aecclesiae decreta agunt: ideo nec veritas in missis eorum agitur, nec
 35 virtus sacramenti per eos conficiturⁿ. Quod autem simulacra missarum agere presu-

a) excommunicat C.   b) autem C.   c) apostolorum A.   d) deest B.   e) carnis e. n. v. I. in m. illorum des. C.   f) infirmantur corr. firmantur A.   g) ita omnes codd.   h) ita codd. i) missas B.   k) statuta B.   l) sunt Dei B. C.   m) in loco raso B.   n) ea (cave) add. in marg. man. recentior C.

40 1) Matth. 16, 19 sq.   2) Clericos uxoratos excommunicavit Calixtus II. papa in conc. Remensi a. 1119. acto (c. 5; Mansi XXI, 236), auctorem secutus praedecessorem suum Paschalem II, qui idem fecit in concil. Trecensi anno 1107. acto (c. 4; cf. LL. Const. imper. I, 567; Hefele, 'Conciliengesch.' V, 289).   3) Opp. (ed. Maur.) III, 1293.   4) Similem constitutionem cf. in conc. Eliberitan. c. 8 (Mansi II, 7).   5) Ibid. c. 79 (Mansi II, 17);
 15 conc. Ancyrit. a. 314. c. 20 (Mansi II, 519).   6) Cf. quae supra p. 50, n. 5. de missa coniugatorum presbyterorum annotavimus.

munt, Domino utique illudunt et maledictionem pro benedictione super populum communicando sibi^a consentientem inducunt. De eis^b enim scriptum est: *Convertam benedictionem vestram in maledictionem*. Clamor orationis eorum pro populo non exauditur, quia oratio eorum in peccatum convertitur. Sacrificium illorum a Domino non suscipitur, nec sacramentum, sed laqueus et iudicium sibi, populo vero mortis poterium ab eis conficitur. Unde dicitur^c: *Sacrificium vestrum odit anima mea, quia panem pollutum obtulistis^d mihi*, ait Dominus. Ecce, quod ipsi sacramentum, hoc^e Dominus vocat panem pollutum. Igitur qui eis scienter communicant, maledictionem pro benedictione super^f se cumulant. Et si quis illorum pollutum panem pro sacramento accipiat, ita est, quasi panem ore canis sordidatum sumat.

At^g dices: 'Missa non fit melior a bono celebrata nec peior a malo decantata'. Audi: Utique verba divina, scilicet *euangelium sive lectionum seu orationum, a bonis non meliorantur et a malis minime peiorantur, sed a bonis prolata a Deo pro ecclesia suscipiuntur, a malis autem dicta renuntur^h, immo ipsi haec proferentes redarguunturⁱ. Peccatori enim^k dixit Deus: *Quare tu enarras iustitias meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum. Non est enim speciosa laus in ore peccatoris*. Quia qui avertit aurem, ne audiat legem^l, huius oratio erit execrabilis^l. Iustus autem aperiet os suum in oratione, et Dominus exaudiet eum, et antequam eum invocet, dicet: 'Assum'^m. 2. Multum enim valet deprecatio iusti assidua.

Substantia quoque panis et vini non fit melior in manibus boni oblata nec peior per manus impii sacrificataⁿ, sicut nec aurum in manu regis melioratur nec in manu pauperis deterioratur. Verumtamen per consecrationem bonis panis angelorum et vita animae efficitur, malis autem in iudicium convertitur, hereticis vero^o ab ecclesia pro sceleribus segregatis poterium mortis conficitur. Et ne haec fiant infirma, accipe scripturae testimonia. Certe eadem verba, quae Petrus et apostoli in confessione Domini protulerunt, haec eadem et demones clamaverunt. Petrus^p namque pro apostolis Domino respondit: *Tu es Christus, filius Dei vivi*. Similiter et demones: **Scimus, quis^q sis: filius Dei*. Sed haec pro apostolis collata collaudantur et multa mercede remunerantur, demones autem haec loqui non sinuntur, immo haec loquentes penis subduntur. 30 Revera autem sacrificium non erat melius, quod Abel obtulit^r, quam quod Cain Domino sacrificavit. Neque enim Deus plus delectatur agno quam tritico. Non enim, quid offeratur, sed quis offerat, attendit, et ideo sacrificium iusti Abel, qui semetipsum Deo per devotionem et simplicitatem obtulit^r, accepit, sacrificium autem Cain patricidae^s, qui per malitiam et invidiam se Deo abstulit, renuit^t. Igitur per preces et 35 hostias iustorum placabitur Deus, quia *vota iustorum placabilia*; per clamores autem et munera impiorum exasperatur, quia *victimae impiorum abhominabiles Domino*.

42. De sacramento.

Dices autem: 'Sacramentum non est in merito^u offerentis, sed in^v gratia benedictionem conferentis, presertim cum et Iudas cum apostolis predicasse legatur et baptizasse'. Audi: Sacerdos occulte peccans ab ecclesia toleratur et causa eius, ut dictum

a) sibi comm. B. C. b) his C. c) Unde dicitur des. B. d) optul. C. e) deest B. f) deest, sed postea superscr. A. g) dehinc usque ad finem capituli omnia des. B. h) renn. A. B; renuntur corr. renuntur C. i) add. ut dicitur C. k) autem C. l) execrabilis C. m) adsum C. n) sacrificia corr. sacrificata A. o) add. et C. p) litteris uncialibus scr. A. q) quis corr. man. recentior alio atramento quia C. r) opt. C. s) patricidae C. t) rennuit C. u) numero C. v) deest A, postea superscr.

1) 2. Tim. 4, 4. 2) Isai. 58, 9.

est, cordium inspectori¹ reservatur², et omnia sacramenta ab eo exhibita ut^a ab optimo erunt rata, presertim cum ab optimo non meliorentur nec a pessimo peiorentur. Qui vero contra Dei et aecclisiae instituta publice in^b immundicia^c sordescit, insuper et suam impudiciam^d defendit, hic *ut ethnicus habendus erit, et omnia respuenda et *f. 121.
5 proconculcanda^e, quae fecit^f.

43. De Iuda.

Quamdiu enim Iudae crimen latuit, tamdiu in consortio apostolorum predicando et baptizando claruit, mox ut facinus eius patuit, nullam communionem cum eis habuit. Quamvis Iudas non^g legatur uxorem habuisse^h, nec dominica sacramenta celebrasse; 10 sed cum polluta conscientiaⁱ sacramentum percipere^b presumpsit, mox diabolus in eum intravit^k. Unde currens ad laqueum se strangulavit.

44. De symoniacis³.

Hic forsitan queretis¹, quid videatur de symoniacis. Dominus Iesus ementes et vendentes de templo eiecit^{m. 4}. Hic dixit: *Gratis accepistis, gratis date!* Igitur qui 15 spiritualia dona vendit vel emit, quae Dominus gratis dare et accipere precepit, hunc Iesus de templo aecclisiae eiecitⁿ. Modum autem eiectionis^b cognosce^o: Qui pecuniam pro ordinibus accipit, lepram animae cum Iezi^p incurrit⁵. Qui autem pecuniam pro ordinibus dabit^q, cum Symone in perditionem vadit⁶. Ambo autem heretici sunt. Heretici autem extra aecclisiam sunt, quia^r ab omni aecclisia anathematizati sunt⁷. 20 Extra aecclisiam vero positi Spiritum sanctum non habent. Per Spiritum sanctum autem datur benedictio. Igitur, quod ipsi non habent, nulli dare poterunt. Sed cum non habeant^s benedictionem, dabunt^t igitur^u maledictionem. *Qui igitur pecuniam *f. 121^r. pro ordinibus offerunt, maledictionem recipiunt. Ergo non consecrati, sed sunt maledictione gravati. Igitur tales populum non benedicunt, sed potius maledicunt. Qui 25 autem aeccllesias emunt, non per ostium intrant, sed cum Symone aliunde in ovile ascendunt⁷. Ideo fures et latrones sunt. Qui vero aeccllesias vel alia carismata vendunt, cum Iuda Domini et aecclisiae, corporis eius, traditores sunt. Igitur immundi, cum sint Christi^v adversarii et publici hostes Dei, ab amicis Dei sunt modis^w omnibus devitandi^x. Symoniaci vero cum fures, latrones, lupi^y convincantur^z, oves pascuae 30 Dei^a non eos^b sequantur^c et vocem eorum non audiant, sed eos omnimodis fugiant.

45. De cantu eorum.

Dicis itaque: 'Non est vox illorum, sed Dei, quod legunt, cantant, predicant. Et si diabolus aliquid^d boni dixerit^e, non eius vox, sed Dei est, cum omne bonum a Deo sit'. Audi: Verum est. Vox Dei est, quae legunt, cantant, predicant. Ideo

35 a) velud C. b) deest C. c) immundicia postea corr. in immundicia A. d) impudiciam corr., ut videtur, man. secunda impudiciam A. e) proculcanda corr. proconculc. A; proculcanda B; conculcanda D. f) fecerit B; facit C. g) deest A. C; postea superscr. A. h) u. h. des. C, sed postea superscr. non habuisse. i) scientia corr. conscientia B. k) intr. in eum C. l) queritis C. m) eiecit corr. man. secunda eiecit A; e. d. t. C. n) iecit C. o) agnosce C. p) cum I. des. B. 40 q) dederit C. r) quia ab o. a. a. sunt des. D. s) habent corr. habeant A. t) dabu corr. man. 2. dabunt A. u) ergo D. v) add. ut C. w) deest C, sed post omnibus locus rarus quinque fere litterarum. x) devitant corr. man. 2. devitandi A. y) add. esse C. z) add. eos C; circumeant D. a) deest C. b) deest, sed postea superscr. man. 2. A; Dei eos non B. c) sequuntur corr. sequantur C. d) aliquid B. e) duxerit rudente corr. dixerit A.

15 1) Prov. 24, 12. 2) Cf. Concil. Neocaes. c. 9. 10. 3) Cf. Fulgentius de fide ad Petrum c. 82 (Augustini opp. ed. Maur. VI. in App. p. 19). 4) Matth. 21, 11 sq. 5) 4. Reg. 5. 6) Act. 8, 1 sq. 7) Ioh. 10, 1 sq.

Matth. 23, 8. precipitur: *Quae dicunt, facite, secundum autem opera illorum^a nolite facere.* Sed Dei sacramenta non sunt ab ethnico polluenda. Unde cum demon diceret: *Scimus, quis^b sis: filius Dei*, dicitur ei^c a Domino: *Obmutesce, imunde spiritus.* Ecce, quia erat immundus, sacra^d recitare erat indignus. Non verba Dei, sed ipsi perverse viventes *f. 122. aspernuntur^e et a christianis in sacramentis, quae indigne et contra *interdictum agunt, devitantur, ne per responsionis confirmationem amen^f eorum malis operibus communicent et per hoc etiam dampnationis illorum participes fiant.

46. De opere eorum.

At inquires: 'Nonne bonum opus operantur, cum missas celebrant?' Audi: Regium nomen bonum est. Si ergo tu diadema^g capiti indueres, sceptrum dextra assumens, a populo ut regem te salutari iuberet, nonne de bono malum faceres? Ita ipsi bonum in malum convertunt^h, dum missas a solis castis et catholicis celebrandas luxuriose vel symoniace viventes celebrare contra interdictum aecclesiae presumunt. Ideo non missa, sed prevaricationis presumptioⁱ et inobedientiae rebellio est, quod agunt. Unde dicitur: *Scelus est ydolatriae nolle obedire.* Ecce, illorum ministerium ydolatriae comparatur. Nec^k etiam fas est credi ab eis posse sacramentum confici, 15 cum Petrus^l dicat Symoni: *Existimasti posse pecunia^m donum Spiritus sancti possideri.* Subauditur, quod non potest fieri. Hic dices: 'Si sacramentaⁿ non conficiunt^o, tunc^c quod in altari sumunt, etsi nihil prodest, nihil etiam eis nocet vel his, qui hoc ab eis percipiunt'. Audi: Sicut gentiles non veritatem, sed magis sacrilegium^p exercent, 20 dum secundum similitudinem sacrificii Dei suis ydolis sacrificium exhibent, ita absque dubio isti ydolatriam operantur, dum ipsi servitiis demonum^q immunditiae *dediti verum sacrificium imitari, non in re operari comprobantur. Unde, quod sumunt vel dant, non sacramentum, sed est ydolotheum. De sacerdotibus Iudeorum^r dicitur: *Qui comederit de pane sacrificato et immunditia est in eo^s, peribit de populo Dei;* de omnibus 25 autem, qui infra aecclesiam sunt: *Qui indigne corpus Domini accipit, iudicium sibi manducat et bibit;* de his vero, qui infra aecclesiam tantum sunt nomine, foris autem operatione: *Immundis et coinquatis nihil est mundum.* Hii in apocalypsi canes dicuntur: *Foris^t canes et immundi.* De his Dominus dicit: *Nolite sanctum dare canibus.* Ac si diceret: 'Haec ego do eis'. Igitur cum canes et immundi et^u foris sunt, sanctum eis denegatur^v, et ideo non est sanctum, sed immundum, quod ab eis percipitur vel datur. Hi tales, cum haec legant vel audiant, irridendo despiciunt, immo detrahendo lacerant et persequendo impugnant. Et sermo veritatis non capit in eis, quia non sunt de eius ovibus. Ideo tale poculum eis ab eo porrigitur: *Ve vobis, qui regnum celorum hominibus clauditis, vos non intratis et volentes intrare non permittitis.* 35

47. De populo eis communicante^w.

Quod populus eis^x communicans inimicis suis ob hoc tradatur et multa incommoda propter illorum merita patiat, sacra hystoria declarat, quae de filiis Heli, sacerdotibus scilicet, narrat, quod Dei sacrificium surriperent *et cum mulieribus Deo dicatis dormirent, et ideo populus eis communicans traditus sit cum eis in manus inimi-

a) eorum C. b) quid B. c) deest C. d) add. verba B. C. e) aspernunt C. f) añ corr. añ B. g) deadema corr., ut videtur, diad. C. h) convertit corr. man. 2. convertunt A. i) presumptionis C. k) hęc A. B. l) litteris uncialibus scr. A. m) pec. posse B. n) sacramentum C. o) est C. p) sacrificium corr. superscribendo man. 2. sacrilegium A. q) demonis B. r) deest, suprascr. man. 2. A. s) in eo est imm. B. t) fores corr. foris B. u) deest A, sed seq. post inmundi parva rasura. v) denegat C. w) litterae [ei]s et [communican]te abscissae sunt B. x) bis scr. B, semel del.

corum ad XXX^a vel^b eo amplius milia hominum¹. Insuper et archa, videlicet gloria eorum sanctificationis, ab eis est ablata et ad inimicos eorum allophilos² allata. Unde et patet, quod populus ob iniquitatem sacerdotum sepe ab inimicis capiatur, dispergatur, occidatur, et sacra loca ab eis contaminata aut incendio aut hostili incursione vastentur, quia non solum, qui faciunt, sed et^c qui consentiunt facientibus, digni sunt morte³. Inde est, quod crebro veniunt in mundum diversae clades^d, nunc tempestates, nunc siccitas, nunc fames, nunc bella, nunc pestilentiae et alia huiuscemodi. Ergo in communione sacramentorum declinandi sunt.

48. De contemptoribus eorum.

Dices itaque: 'Quid fiet de nobis miseris? Quo nos vertemus? Ubi servitium Dei audiemus? Ubi sacramentum communionis accepiemus? Mundus de talibus pene plenus est'. Audi: Si zelo Dei et obedientia^e aecclesiae illorum missas, immo maledictiones audire contempseris, omnium missarum, quae in toto mundo^f a catholicis^g sacerdotibus celebrantur, particeps eris. Si autem aecclesiae decreta contempseris et te illorum imundae communioni^h temere miscueris, communione omnium missarum te^{if. 123'} privabis et sola maledictione ab eis prolata^h te insolubiliter illigabis. Et si pollutum illorum panem accipere spreveris et te membrum Christi etⁱ aecclesiae^k fide et operatione ostendis, sacramentum ab aecclesiae sacerdotibus cottidie confectum^l per eorum os intrat cor tuum, quia bene manus vel pedi esca proficit, quam os sumit.

49. De aliis sacramentis.

Hic fortasse inquiritis, si alia sacramenta ab eis exigere debeatis, scilicet ad baptismum illorum concurrere, mortuos eis sepeliendos deferre vel peccata eis confiteri vel infirmos ab eis oleo ungui^m. Canonica auctoritate, quos in uno sacramento declinamus, his in nullo alio communicamus. Presbyteri uxorati et symoniaciⁿ extra aecclesiam probati sunt et excommunicati. Extra aecclesiam autem nullum est sacramentum. Igitur ab illis nullum debet exigi.

50. De baptismo.

Si infans^o morte periclitatur, et non est prope catholicus presbyter, ad quem curratur, a laico catholico^p invocatione Trinitatis baptizetur, quia hoc frequenter factum in aecclesia docetur⁴. Sed dicet^a aliquis: 'Non ab alio sacerdote quam a suo debet baptismum et alia sacramenta petere'. Bene! Si oves Domini sacerdotem pastorem agnoscant, ad eum currant, ut pabulum pascuae vitae ab eo percipiant; ^{if. 124.} si autem lupum sentiant, oves toto annisu ad verum sacerdotem fugiant^r. Si autem infans a simplicioribus quibilibet eis allatus et ab eis fuerit baptizatus, non rebaptizetur, quia non illorum, quod datum fuit, sed illius, qui accepit, quia et^s populus Dei aurum et argentum ab Aegyptiis accepit^{t. 5}, dum in terram promissionis ire debuit. Similiter populus Dei a Babyloniis aurum acceperat^u, quod Hierusalem^v veniens in Dei ornamtum vertit^{w. 6}.

a) XXX^{ta} B. b) et B. c) deest A. d) diversę cla[des] in loco raso C. e) obedientię C.
 40 f) o. m. q. in t. m. in loco raso C. g) chat. A. h) deest B. i) Chr. et des. C. k) bis scr. C.
 l) infectum A. C. m) ungi B. n) in loco raso B. o) Et infans si C. p) cath. laico B.
 q) dicit C. r) pastorem confugiant B. C. s) deest C. t) deest, sed add. man. 2. in marg. A.
 u) aurum acc. des. B. v) Ierosolimam B. w) verteret A. B. C; del. man. 2. et superscripsit vertit A.

1) 1. Reg. 2, 22 sq.; 4, 1 sq. 2) Cf. Ps. 55, 1. 3) Rom. 1, 32. 4) Cf. Iro
 15 Decr. 1, 191; Ivo Panor. 1, 26; Grat. Decr. c. 21. de consecr. dist. 4; concil. Eliberit. c. 28.
 5) Gen. 12, 35 sq. 6) Esdr. 1 sq.

51. De ordinatis ab eis.

Inde^a canonica auctoritate, si quis a symoniacis ordinatur, ab omni officio aecclēsiæ^b sequestratur; sed si ad aecclēsiā convertitur, et eius vita utilis in clero iudicatur, non reordinatur^c, sed per manus inpositionem catholici episcopi reconciliatur^{d.1}.

52. De sepultura.

Si quis moritur, non eis ad sepeliendum deferatur, ne corpus in baptismo benedictum a maledicto sacerdote maledicatur. Sed si non potest catholicus presbyter convocari, debet a fidelibus laicis tumulari. Sed dicis: 'Prohibeor ab illo et^e a populo sepelire eum in aecclēsiæ cimiterio'. Audi: Si videris eum tyrannidem exercere et tibi gremium aecclēsiæ prohibere, scito totum mundum esse Dei templum et sanguine Christi dedicatum et ubicumque mortuum tuum posueris, in gremio aecclēsiæ collocabis. Si autem mortuus a minus scientibus eis perlatus, ab eis sepelitur, non effodiatur, quia *anima illius fide simplicium salvatur, sicut et paralyticus^f fide portantium a Domino^g curabatur². Et haec communio non nocet, nisi ubi se prudentium consensus scienter prebet.

53. De confessione.

Peccata eis nulla confiteantur, quia non est confessio, sed peccatorum proditio, et eorum^h solatio magis est obligatio. Olei unctio et Christi corporis perceptio infirmis minime ab eis exigatur, oblatum ab eis nullomodo suscipiatur, sed ut stercusⁱ pēnitus respuatur, quin illorum olei et panis confectio non est salus sacramenti, sed interitus et mortis advectio. Sanus autem quisque religiosus ubivis^k gentium confessionem faciat et^l ab eis dominica sacramenta percipiat.

54. De communione.

Ad extrema autem veniens, si catholicus sacerdos non adest, Deo confessionem faciat et se communionem in unitate aecclēsiæ cottidie percepisse credat. Quia et Paulus heremita et multi alii leguntur in heremo absque communione diuturnam^m vitam duxisse et ita finivisse et tamen cottidie in unitate aecclēsiæ communicasseⁿ. Si autem quis omni vita sua iuste vixerit, ad extrema veniens scienter se communionem^o eorum commaculaverit, omnem priorem laborem perdit et se insolubiliter vinculo anathematis innectit. Concludere ergo^p licet: presbyteri uxorati *vel symoniaci, cum sint canes, porci, Christi adversarii, publici hostes Dei, fures, latrones, lupi, sunt excommunicati, et omnes, qui eis communicant, dampnati; ideo ab^q omni populo Dei in dominicis sacramentis sunt devitandi. Forsitan queritis, si debeat eis decimatio dari, aut si sit peccatum eis denegari. Decima^r est pars Domini, ipsi vero probati sunt hostes Dei. Pars ergo Domini tollatur et eius hostibus tribuatur? Quicumque eis decimam vel oblationes dederit, hostes Dei ad rebellandum Deo pascit. Non autem ideo debet eam^s quisque retinere, cum non debeat eis dare, quia, qui^t eam retinuerit, predam de bonis Domini facit. Pars ergo Dei detur membris Christi, scilicet pauperibus, egenis, viduis, orphanis, monachis, religiosis, clericis; instaurentur aecclēsiæ, aedi-

a) Unde B. b) deest A. c) reordinetur C. d) reconcilietur C. e) deest C. f) paralyticus corr. man. 2. paralyticus A. g) a D. des. C. h) eorum et corr. et e. litteris a et b superscriptis A. i) in loco raso alia man. alio atramento C. k) in loco raso, ut videtur, man. 2. A. l) deest A. B. C; suprascr. man. 2. A. m) diurnam corr. man. secunda diuturnam A. n) communicavisse B. C. o) communicatione C. p) igitur C. q) in corr. ab B. r) decimatio corr. decima C. s) add. sibi B. t) deest, sed postea add. C.

1) Cf. epist. Nicolai II. papae, qua de concilio anno 1059. habito refert (Jaffé nr. 4399; Ivo Pan. III, 127; Grat. Decr. c. 4. c. 9. quest. 1; Mansi XIX, 899). 2) Matth. 9, 2.

fi-centur per eam plateae. Quicquid dictum est de magistris, sentiendum^a similiter est de eorum vicariis, quia, cum sint mercennarii^b, non pertinent ad eos oves Domini. cf. Ioh. 10, 12.

55. De offendiculo.

Ecce, quia me ut agnum exposuistis in medio luporum, et undique laceror sevis
5 dentibus eorum, opposui mihi hoc offendiculum, quo in eo quasi in firma petra lividos
dentes obtundant et quamvis ceci videntes et scientes in eo ut in monte^c offendant,
et nisi resipiscant, in infernum viventes descendant. Ovibus autem Christi firmum
*opposui repagulum, ne repentina luporum invasione incurrentur et inprovisae ab eis *f. 125'.
strangulentur^d. Ceterumque iter signavi, quo inoffenso pede liceat ad veri pastoris cf. Ioh. 10,
28, 29.
10 tutelam properari, ubi a nemine possit iam^e de manu eius rapi. — Qui his contra-
dixerit, se esse de numero illorum clamabit.

II. DE APOSTATIS^f.

*Scrupulosissima questione de incestis sacerdotibus, multis obscuritatibus involuta,
tandem aliquando ad plenum per te soluta, veluti turri fortissima^h, multis propugna-
15 toribus tuta, longa demum obsidione ac multo sudore diruta, atque mille defensoribus
eius expugnatis et cum Golia proprio mucrone prostratis¹, eia, bellator aecclesiae, gla-
dium verbi Dei^{i, 2} accipe et lupis, qui oves Domini crudeliter strangulant, occurre
atque gregi Dei laboranti quantotius^k, bone aries, succurre. Sunt¹ quidam, qui a^m
proposito monasticae professionis deficiunt, habitum abiciuntⁿ, aeclesias regendas
20 suscipiunt^o, uxores ducunt et omnibus secularibus negotiis plus quam seculares se sub-
dunt. Poscimus te insinuare, qualiter in Christo manentes se^p ab huiusmodi debeant
observare¹.

1. De paucis bonis.

Nolite mirari *nec vos scandalizet, cum quis a proposito suo defecerit, sed valde *f. 126.
25 miramini, et multum vos aedificet, si quis^q in incepto bono in finem perseveraverit.
Multi enim incipiunt, sed pauci ad unguem perficiunt. Multi^r in stadio currunt, valde
pauci bravium percipiunt^{r, 3}. Unde Dominus dicit^s: *Angusta est semita, quae ducit ad* cf. Matth. 7,
13, 14.
vitam, et pauci inveniunt eam. Lata et spaciosa est via^q, quae ducit ad mortem^t, et
multi ambulant per eam. Non est omnium donum perficere bonum, quod inceperint^u,
30 sed eorum tantum, qui^v ab aeterno ad vitam predestinati sunt.

2. De servis et filiis.

Cur autem ad conversionem veniant, qui in ea perseveraturi non sunt, causa
manifesta est, quia videlicet *servus non^w manet in domo in aeternum, filius autem* Ioh. 8, 35.
manet in aeternum^x. Sepe peccans filius a servo ad patrem trahitur, ut corrigatur,
35 aut bene agens a servo vocatur, ut a patre remuneretur. Sic isti per exemplum

a) sciendum C. b) e corr. A. c) in monte ut corr. man. secunda, litteris a b c superpositis,
ut in monte A. d) et i. ab e. strangulentur des. A. C. e) iam possint B. f) deest inscriptio A. C.
g) Discipulus add. B. h) firmissima B. i) deest, sed suprascriptis manus altera A; Dei verbi gla-
dium C. k) deest D. l) Sunt quidam — observare des. B, sed add. man. poster. in marg. m) quia a C.
40 n) h. a. des. B. o) s. r. B. p) ab h. se B. C. q) deest C. r) Multi — percipiunt des. D.
s) d. D. B. t) interitum B. u) incipiunt D. v) quae D. w) deest A; suprascriptis manus
altera. x) filius — aeternum des. D.

1) 1. Reg. 17, 51. 2) Cf. Ephes. 6, 17. 3) 1. Cor. 9, 24: Omnes autem currunt,
sed unus accipiet bravium.

assumpti habitus religionis filios Dei de vita^a erroris trahunt ad gratiam conversionis, et filii quidem in domo permanebunt et heredes patris erunt, servi autem, cum ad hereditatem non pertineant, ad derelictum opus recedunt.

3. De Iuda.

Hinc est, quod Iudas reprobis in collegium predestinatorum venit et tandiu inter ⁵
*f. 126^v. eos mansit, quoadusque filium summi patris pro salute mundi tradidit et *peracto ser-
vitio ad suos consortes rediit.

4. De lupis.

Hos tales Dominus in vestimentis ovium lupos rapaces demonstrat¹, et apostolus falsos fratres appellat². Hii ad explorandam^b sanctae conversationis libertatem^c ab ¹⁰
hostibus Christi mittuntur, sicut exploratores contrariorum consilia et actus explorare diriguntur. Et quia ex nobis non sunt, ex nobis exeunt et secreta sanctae religionis suis complicitibus irridendo produnt. Et miror vos super huiusmodi^d seiscitari, quid debeant observari, cum audiat^e cottidie in omnibus aeclesiis recitari.

5. De canibus.

15

Canis reversus ad vomitum, sic stultus iterans stultitiae actum. Quos ergo Spiritus sanctus canibus comparat, hos aeclesia a suo consortio^f reprobat. Et quia canum more omni immunditia polluuntur, a celesti Hierusalem penitus excluduntur, ut dicitur:
Apoc. 22, 15. *Foris canes et immundi.* Canes sunt, quia ad vomitum iniquitatis recurrunt. Immundi
^{cf.}
2. Petr. 2, 22. sunt, quia ut sues in volutabro^g variis sordibus^h involvunt seⁱ. 20

6. De demonibus.

Inter illos namque apostatas angelos computantur, qui in tenebroso carcere aeternis ignibus tradendi reservantur, qui domicilium suum non servaverunt, sed a laude Dei et consortio angelorum apostataverunt. Ita isti, quia suave iugum Dei³ abiecerunt et caminum examinationis^{k, 4} ob inpatientiam, ob rebellionem, ob luxuriae ²⁵
^{*f. 127.} furorem¹ *reliquerunt, in camino aeternae dampnationis perpetuo ardebunt.

7. De piscibus.

Isti sunt pisces, qui rete^m rumpunt et in fluctus resiliunt. Rete^m namque sanctae regulae et ordinis inobediendo scindunt, per quod de gurgite peccatorum vix extracti sunt. Concordiam fratrum rumpunt, de vase monasterii, in quo a Christo sunt locati, ³⁰
in fluctus seculi prosiliunt et preda demonibus fiunt.

8. De aratro.

^{Luc. 9, 62.} Hos providens Dominus in euangelio aitⁿ: *Nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro aptus est regno Dei.* Aratro terra colitur, ut fructus ex ea colligatur. Per^o aratrum intellegitur Dei servitium, per quod corda fidelium^p excoluntur, ut cen- ³⁵
teno fructu⁵ frui mereantur. In quod aratrum manum mittit, qui se ad Dei servitium convertit. Sed retro respicit, dum secularia mente tantum^q concupiscit^r. Et si mi-

a) via B. b) exploranda D. c) libertatatem corr. libertatem A. d) huiuscmodi corr. huiusmodi B. e) audiamus B. f) commercio corr. consortio B. g) volat. corr. volut. B; add. luti C. h) immundiciis C. i) se inv. C. k) examinationis corr. man. post. examinationem C. ⁴⁰
l) fervorem C. m) recte B. n) dicit B. C. o) deest D. p) f. e. C. q) deest B. r) desi-
derat vel concupiscit C.

nime regno Dei aptum divina vox pronuntiat, qui, in sancta conversione positus, secularia mente tantum desiderat, quid^a censendum est de his, qui corde^b et corpore Deum et eius servitium deserunt et ad diabolum et eius servitium, cui abrenuntiassent videbantur^c, redeunt?

5

9. De ydolatriis.

Quid^d canonica censura de his sentiat, volo, ut fraternitas vestra cognoscat. Dicunt canones tam grande flagitium esse, monachum propositum et habitum suum abicere et^e clericum arma sumere, quam grave facinus est, laicum christianitatem relinquare et ydolatriae inservire¹. Ergo quia ydolatriis ^{aequiperantur}, qui a proposito ^{*f. 127.} suo apostatasse et publice in fornicatione^f vitam ducere non verecundantur, magis quam hi, de quibus supra tractatum est, in omni servitio Dei sunt devitandi et omnibus christianis in omni communione execrandi.

10. De apostatis.

Dicit enim apostolus: *Si quis frater in vobis fornicator nominatur, cum huiusmodi* 1. Cor. 5, 11. *ne^g cibum sumere.* Notate, quod dicit *in vobis*. Si illi^h non debet in cibo communicari, qui in aeclesia probatur fornicari, ab omni communione aeclesiae sunt reprobandi, qui Deum et aeclesiam per apostasiam reliquerunt et extra aeclesiam publice in fornicatione sordescunt. Quis ergoⁱ eos sciens 'ave' eis dixerit, eorum malis operibus communicat et ideo dampnationis etiam illorum particeps erit. cf. 2. Ioh. 10.

20

11. De accusatoribus eorum.

Accusator^k illorum apud Deum est^l sanctus Benedictus, qui describitur omnium iustorum^m spiritu plenus. Eorum sunt accusatores^k omnes huiusⁿ sanctae religionis professores. Ipse Deus eos dampnat, quem irriserunt. Mater aeclesia eos anathematizat, a qua recesserunt. Omnes patres et^o omnes iusti eos excommunicant, quos scandalizaverunt. Omnes^p quippe ex hominibus electi singulis ordinibus angelorum sunt assotiandi. Sed monachi summo ordini, scilicet Seraphin, creduntur aggregandi. Hoc etiam illorum vestis^q designat, sicut propheta Seraphin sex alas habuisse insinuat. 1sai. 6, 2. Duae namque partes cucullae, anterior et posterior, sunt duae alae, quibus corpus velant, ^{manicae} sunt duae^r alae, quibus volant, iuncturae capitii^s duae^t alae sunt^u, ^{*f. 128.} quibus caput cooperiunt. Sex alae sunt etiam sex virtutes, quibus perfecti levantur ad celestes sedes. Alae, quae corpus velant, sunt penitentia et obedientia. Quibus autem caput tegunt, est fides et^v spes. Gloriam huius ordinis isti^v amiserunt, dum a consortio monachorum^w apostataverunt. Ideo specialiter ab his summis archangelis dampnati sunt, quia eos specialiter exasperaverunt, dum ab eis recedendo^x apostatis archangelis se sotiaverunt. Igitur omnes, qui adeo^y fornicantur, a Deo perduntur et a diabolo devorantur, ut dicitur: *Esca eius electa*. Ut enim bos fenum comedit, sic cf. Ps. 73, 14. diabolus seculares deglutit, pro summis autem epulis ducit, si quem^z huius ordinis devorare poterit.

a) quod A. C.   b) mente C.   c) videantur corr. man. post. videbantur A.   d) qui corr.
40 quid C.   e) ut A; vel B; ut corr. man. recens et C.   f) fornae. corr. fornic. B.   g) nec B.
h) ille A. C.   i) igitur B.   k) acus. C.   l) erit C.   m) deest A, suprascr. man. post.   n) hii D.
o) deest A.   p) Omnes quippe — devorare poterit des. B.   q) habitus C.   r) s. d. des., suprascr.
man. post. A; duae deest C.   s) capitale C; del. man. recens et corr. in marg. capitii.   t) deest A, add.
man. post.   u) d. a. s. des. C.   v) deest C.   w) manach. corr. monach. A.   x) redeundo C.
45 y) a Deo B. D.   z) quos B.

1) Conc. Chalced. c. 7 (Grat. Decr. c. 3, c. XX, q. 3); cf. Can. apost. c. 83.

15. De Loth.

Hos tales sacra hystoria^a figuraliter exprimit, quae Loth cum uxore incendium Sodomae fugisse dicit¹. Sed^b dum uxor respexit^c, in salis effigiem mutata permansit^d. Per Sodomam mundus, per incendium concupiscentiae^b, per Loth animus, per uxorem^e caro intellegitur. Loth Sodomae incendium declinat, ad montana festinat, cum quis mundi^e concupiscentiam^f renuntiat et ad ardua sanctae conversationis properat. Sed uxor respicit, dum carnalis mens mala, quae deseruit, repetit. Quae in salis caute[m] mox mutatur^g, quae^h a brutis animalibus lambitur, quia mundi desideria, quae reliquerant, avidius et dulcius resumunt etⁱ non iam ut alii homines, sed ut bestiae irrationabiliter vivunt et cunctis vulgaribus in detractio[n]e dulces fiunt. *Et nulli iam Deo^{*f. 129} servienti assimilantur, cum iudicio aeccl[esi]ae cum ydolatri^k censeantur.

16. De egressis ex Aegypto¹.

Hos^m alibi sacra scriptura mysticę denotat, cum populum corde in Aegyptum reversum et ob hoc a serpentibus exterminatum commemorat². Populus ab Aegyptiaⁿ servitute liberatus est, quisquisⁿ a mundi illecebris per conversionem segregatur^o. Qui etiam per desertum ad terram promissionis^p gradiuntur, quia conversi per secreta claustralis vitae ad patriam paradysi ducuntur. Sed Aegyptum repetunt, dum mente ad secularia revertuntur^q. Et si illi^r ab ignitis serpentibus in corpore perierunt^s, qui Aegyptum concupierunt, et isti in anima peribunt, qui relictum seculum mente tantum^t concupiscunt, quid sentiendum est de illis, qui toto corde et corpore ad seculum, immo ut canes ad vomitum redeunt?³ Omnibus hominibus sunt miserabiliores, quia et Deo et omni seculo sunt abhominabiles.

17. De Sidone.

Unde dicitur: '*Erubescere Sidon*', ait mare. Mare, cum semper sit instabile et^{Isai. 23, 4.} motum^t, in fluctibus semper surgat, tamen urbi Sydoniorum instabilitatem^u insultat, quia cum secularium vitam nulla stabilitas solidet, istis tamen instabilitatem et vagationem inproperare solent. Semper enim sunt pavid[us], vagi^v, incerti, suspecti, in nullo loco stabiles, omnium bonorum conspectum et colloquium declinantes. Quidam illorum, abiecto pudore, *omnia bona subsannant, quae in cenobiis viderant. Peccata sua ut^{*f. 130.} Sodoma predicant nec abscondunt⁴ et omnibus sordibus immunditiae turpius quam ullus secularis^w inmergunt se insatiabiliter^x. Et cum omnes viae illorum inquinatae sint^{y. 5}, omni tempore ludibrium et sibilus sunt omnibus ubique in orbe.

18. De coactis.

Sed dicit^z aliquis: 'Multi a divitibus ob potentiam^a, multi a pauperibus ob indigentiam in monasteria ad discendas litteras traduntur, et quidam minis attracti, quidam suasionibus illecti monachi efficiuntur. Num^b ob hoc pereunt, si a coacto proposito deficiunt^b?' Audi: Si congregatio alicuius filium ad docendas litteras susci-

a) scriptura D. b) Sed dum — concupiscentiae des. D. c) respicit C. d) remansit B. e) deest D. f) concupiscentiis B; concupiscentię C. g) mutata C. h) deest C. i) sed D. k) ypocritis C. l) add., ut videtur, man. post. A. m) Nos corr. man. post. in marg. Hos A. n) quisque B. C. o) segregatus C. p) repromissionis B. q) redeunt C. r) deest A, sed suprascr. man. post. s) ierunt scripsit man. post. in loco raso A; pereunt D. t) motu corr. man. post. motus A. u) ita A. B. C; instabilitate D. v) v. p. B. C. w) secularium A. x) se insat. inm. B. C. y) § corr. man. post. sint A. z) dicit D. a) p[en]itentiam C. b) num corr. man. post. Num A; Num — deficiunt des. D.

1) Gen. 19, 1 sq. 2) Num. 21, 4 sq. 3) Prov. 26, 11. 4) Isai. 3, 9. 5) Ps. Hebr. 10, 5.

pere censuerit, non multum peccat^a hic, si, non facta professione, discesserit^b. Si quis autem^c, minis vel blanditiis motus^d, iugum Domini suscepit, hoc iam^d sine dampnatione abicere non poterit^e. Et quia Deus non curat coacta servitia, necessitatem mutet^f in voluntatem, ut, si nunc Domino se offert voluntarium sacrificium, ab eo in futuro^g accipiat centuplum. Hi, si^h habitum abiciunt, ab amicis commonendiⁱ sunt, cum Agar ad dominam suam, regulam, reverti et sub ea penitendo humiliari et bene scire, non plus extra cellam, quam piscem extra aquam, posse salvari.

19. De reversis.

Si dixerint se pre verecundia non posse^k ad claustrum derelictum reverti, aliud *c. 130^l, ingrediantur, in quo dumtaxat^l religio exerceatur, quia ubique uni Domino servitur, 10 ubique uni regi militatur. Porro istorum peccatum maxime in prelatos monasterii redundat, qui ob avaritiam vel vanam gloriam tales minis vel blanditiis onus subire coegerunt, quod ferre^m noluerunt, et tunc eos indiscreteⁿ constringendo vigiliis, ieiuniis, verberibus a monasterio propulerunt^o.¹

20. De oblatiis.

15

Si quis a parentibus Deo in monasterium offertur et secundum regulae edictum suscipitur, si post temptatus egreditur^p, nisi reversus, aeterno tormento subigetur^q.

21. De sponte conversis.

Si quis vero sui arbitrii compos ad conversionem venerit et, secundum regulae institutum per annum probatus, professionem fecerit, hic si discesserit, penitus peribit, 20 nisi reversus fuerit³. Hinc est, quod puerulus, dum a monasterio^q beati Benedicti^r fugisset et mortuus sepultus esset, terra eum expuit^s et tamdiu intra se retinere renuit^t, quousque ab abbate suo reconciliari meruit⁴. Item dum alius recedere^u vellet, draco obviam venit, qui eum devorare voluit^v.⁵ Ita isti^w a dracone diabolo devo- Eccl. 5, 4, rantur, nisi citius revertantur. Melius est enim non vovere, quam factum votum irri- 25 tum facere.

22. De irreligiosis^x monasteriis.

Si quis monasterium ingreditur, ubi non religiose vivitur, non ideo discedat^y, *c. 131. sed pravos mores patienter ferat et exemplum mansuetudinis ceteris^z prebeat, quia, sicut est vituperabile inter bonos male vivere, ita multum est laudabile inter malos 30 bene vivere.

a) peccans corr. peccat B. b) e corr. B. c) add. vel B. d) deest C. e) n. p. a. B. f) mittet C. g) futurum C. h) add. acceptum C. i) adm. D. k) n. p. pre v. B. l) dux- taxat corr. duxtaxat A. m) seq. noluer quia A; noluerunt postea del., nequierunt, qui add. B; non valuerunt, quia D. n) indistricte C. o) pepulerunt D. p) egredietur B. q) d. a. m. des. C. 35 r) add. cum C. s) expuit B. C. t) renuit A. u) discedere B. v) Gregorius in moralibus alia man. alio atramento in marg. add. B. w) utique add. B. x) religiosis B. y) n. i. d. bis scr. A; ultimum del. z) In ultimo folio codicis Monacensis librarius clepsydram depinxit eique verba prae- beat, qui — repellantur inseruit.

1) Concil. Cabilon. a. 813 (Mansi XIV, 95; Burch. 8, 93; Ivo Decr. 7, 111; Grat. 40 Decr. c. 42, C. 17, qu. 7). 2) Epist. Gregorii II. scr. anno 726. ad Bonifac. (EE. III, 276; Reg. nr. 2174; Ivo Decr. 7, 15; Grat. Decr. c. 2, C. 21, qu. 1). 3) Epist. Leonis papae 167, inq. 14 (Opp. ed. Ballerini I, 1416; Jaffé nr. 544; Burch. Decr. 8, 8; Grat. Decr. c. 1, C. 20, qu. 3). 4) Cf. s. Gregorii dialog. lib. II, 24 (Opp. ed. Maur. III, 256). 5) Ibid. II, 25.

23. Conclusio.

Igitur^a transfugae ad reversionem secreto et blande admoneantur^b; si non obtemperaverint, ut contagium devitentur et ab omnibus christianis ut lupi ab ovibus Dei repellantur.

III. SUMMA GLORIA.

*INCIPIT^c PROLOGUS IN SUMMAM GLORIAM^d.

*f. 51.

N. N.^e, pusilli gregis Christi^f duci, verbo et exemplo ad pabula vitae previo^g, Honorius^h in loco pascueⁱ, ubi nihil deerit, a^k bono pastore² locari¹ cum ovibus perpetuo.

10 Quia moderamen totius humani regiminis duabus videtur personis, regali scilicet^m et sacerdotali, inniti, veluti *machinaⁿ universitatis duabus columnis fulciri, iniungis^{*f. 51.} mihi, sermone et scientia imperito, pervigil ovilis Christi ductor, stilo depromere, utrum eaedem personae pares sint in collato^o principatus apice, an altera alteri^p in dignitate sit preferenda, vel altera ab altera^p sit iure^a constituenda^r; quod^s sicut magnae est
15 dementiae^t, hoc grave pondus invalidis humeris velle subire^u, ita videtur scelus idolatriae^v tibi in vice Christi imperanti^w nolle obedire. Sed tolerabilius estimo ob benivolentiae^x sudorem^y me premi iudicio imperitorum vel invidorum, quam ob^z inobedientiae torporem^a subrui censura studiosorum^b vel Christo devotorum. Quia igitur plerique nomen scientiae^e sibi usurpant, nescientes, de quibus locuntur vel affir-
20 mant, atque imperita scientia apud indoctas vulgi aures inflantur seque^d fautores secularium potestatum^e iactanter^f gloriantur, quatenus^g horum inpudentia reprimatur, hic libellus ad honorem veri regis^h et sacerdotis, Iesu Christi, edatur. Et quia de regno et sacerdotio eius est materia, sit nomenⁱ eius SUMMA GLORIA^k. 1. Tim. 1. 7.

INCIPIUNT^l CAPITULA^m.

- 25 I.ⁿ Quod, sicut^o spiritale^p precellit seculare, sic sacerdotium precellit regnum.
II. Quod Adam figuram^a Christi, Abel sacerdotii, Cain regni typum gessit.
III. Calumpnia^r invidorum.
III. Depulsio scriptoris^s.
30 V. Quod sacerdotes dii vel filii Dei vel christi vel angeli dicuntur.

a) Ideo A 1. b) amon. B. c) in marg. add. Honorius B. d) Incipit summa gloria Honorius C 1; I. p. i. s. g. des. C. C 1. D; Prologus D. e) Nomen eius, cui Honorius libellum dedicavit, omnes codices omiserunt. f) deest C 1. g) bis scr. C 1. h) Nomen Honorii sola Pezii editio supplevit. i) pascua in loco C 1. k) deest C. l) lacrari B 1; laetari D. m) nempe D. n) add. totius D. o) collatu B 1. p) a. in d. s. p. v. altera des. C; altera i. d. s. p. v. a. ab altera des. D. q) maior D. r) instituenda B. B 1. s) quia D. t) d. e. D. u) fulcire D. v) idolatriae D. w) imperitanti C 1. x) obediencie C; obedire C 1. y) studium D. z) deest B. B 1. C. C 1. a) deest C. C 1. b) stutuos. corr. studuos. C. c) bis scripsit B. B 1; ultimum del. B 1. d) sepe C. C 1. e) potentatum D. f) iactantur C. g) quatinus hic et passim A. h) r. v. D. 40 i) non C. k) S. gl. litteris uncialibus scr. A; Honorii add. C 1. l) Capitulum indicem omisit D. m) I. c. des. C. C 1; Sequuntur capitula presentis tractatus C 1. n) Capitulum numeros (capitulum primum, cap. secundum etc.) in fine singularum capitulum inscriptionum apposuerunt C. C 1. o) deest A 1. p) spirituale hic et passim C. C 1. q) figura C; add. tenet C 1. r) calumpna C 1. s) scr. repulsio C 1.

45 1) Ps. 22, 2. 2) Ioh. 10, 11 sq.

- VI. Quod Noe figuram Christi, Sem sacerdotii, Iafeth regni expressit.
 VII.^a Quod Nembroth^b fuit caput tyrannorum.
 VIII. Quod Ysaac sacerdotium, Hismahel regnum pretulit^c. Quod^d Iacob sacerdotium, Esau regnum pretulit.
 VIIIe Quod rex sit laicus. 5
 X.^f Quod Moyses non regem, sed sacerdotem statuit^g.
 XI. Quod Saul Samueli^h subditus fuerit.
 XII. Quod David Nathan prophetaeⁱ subditus fuerit.
 XIII. Quod reges prophetis et sacerdotibus subditi fuerint^k.
 XIII. Quod soli sacerdotes olim populum regebant. 10
 XV. Quod Christus non regem, sed sacerdotem constituit.
 XVI.^l Unde christianum imperium.
 XVII.^l Quod Silvester sacerdos Constantinum^m regem coronavit.
 XVIII. Quod aeclesia sibi reges constituit.
 XVIII.ⁿ Quod apostolicus sit a Romanis^o eligendus. 15
 XX.^l Quod episcopi a clero et populo propriae civitatis sint eligendi.
 XXI. Quod imperator a principibus^p regni sit eligendus.
 XXII.^q Quod rex consensu^r episcoporum sit constituendus.
 XXIII. Quod quilibet presbyter dignior sit rege.
 XXIII. Quod reges sint venerandi^s. 20
 XXV.^t Quod rex sit minister *ecclesiae.
 XXVI.^u Quod homo non homini, sed bestiis preficitur^v, et quid duo gladii.
 XXVII. Quod regibus non sit semper^w obediendum.
 XXVIII. Quod reges episcopatus non debeant dare.
 XXVIII. De exemplis sanctorum. 25
 XXX. De Leone et Karolo^x.
 XXXI. De rebellibus aeclesiae.
 XXXII. Quod male pereunt, qui sacerdoti contraeunt^y.
 XXXIII. Quod baptizati^z in reges et sacerdotes unguntur^a.
 XXXIII.^b De vaniloquis^c. 30

*f. 52.

INCIPIT SUMMA GLORIA^d.

1. Quod sicut spiritale precellit seculare, sic sacerdotium precellit regnum^e.

Cum universitas^f fidelium in clerum et populum distribuatur, et clerus quidem speculativae, populus autem negociativae vitae ascribatur^g, et sepe haec pars^h spiri- 35
 tualis, haecⁱ vero^k secularis nominetur, et ista sacerdotali^l, illa autem regali virga

a) VIII^m. B 1. b) Membr. corr. Nemr. C. c) Capitulum VIII. add. B. B 1. d) Q. I. s. E. r. p. om. A. C. C 1; add. man. 2. in marg. A; post capitulum nonum per errorem inseruerunt C. C 1.
 e) VI. corr. VIII. A. f) XI. B. B 1. C. C 1. Abhinc usque ad finem indicis numeri capitulorum ab illis codicum A. A 1 discrepant. g) pretulit C 1. h) e corr. A. i) add. dd C. k) fuerunt C. C 1. 40
 l) add. in marg. A. m) Constant A. n) XVII. corr. XVIII. A. o) a R. s. B 1. p) presentibus B 1. q) XXIII. A. r) consensu C. s) honorandi C. t) capitula XXV. et XXVI. in unum confudit C. u) XX. corr. XXVI. A. v) deest C. C 1. w) semper n. sit A. x) Karolo B. B 1; add. magno C 1. y) contradicunt C 1. z) baptisati C; waptisati C 1. a) iunguntur A. b) XXXV. A. c) vaniloquis C. C 1. d) add. capitulum primum C. Incipit s. gloria des. C 1. 45
 e) Capituli primi inscriptionem ex indice supplevi. Capitulorum inscriptiones omisit, sed numeros in marg. annotavit C; alias prorsus easdemque certe spurias add. Pezius. f) universitatis C. g) ascr. B. C. C 1. adscr. D. h) prima D. i) et C 1. k) deest C. C 1. l) sacerdotalis corr. sacerdotali C.

gubernetur^a, solet plerumque apud^b plerosque queri, utrum sacerdotium regno, an^c regnum sacerdotio iure debeat in dignitate preferri. Ad quod quidem breviter possem^d respondere^e, quod sicut spiritalis prefertur seculari, vel^f clerus precellit populum ordine, sic sacerdotium transcenderet^g regnum^h dignitate. Sed imperitis et seculariⁱ tantum
 5 scientia^k obcecatis^l nil ratum videtur, nisi^m plurimis scripturarumⁿ testimoniis roboretur^o. Unde ut^p haec questio enucleatius^q discutiatur, radix solvendi nexus ab origine mundi diligentius inspiciatur.

2.^r Adam figura Christi^{s.1}.

Primus Adam terrenus^t de munda^u terraⁿ creatus formam secundi^v Adam
 10 celestis gessit, qui carnem de munda^w virgine sumpsit. Adam de coniuge sua^x duos filios genuit^y, quia Christus de sponsa sua^z aeclesia clerum et populum gignere disposuit. Uterque enim^a filius utrumque^b ordinem suo officio pretulit^c.

Abel [figura^d] sacerdotii. Abel² namque, qui fuit pastor ovium, expressit sacerdotium, in quo pastoralis cura vigilat, quatenus oves^e Christi a rabidis^f lupis
 15 hereticae pravitatis custodiat; qui^g agnum sacrificavit, quia verum^h Patris agnum peccata mundi tollentem presignavit; cuius sacrificiumⁱ Deo acceptabile legitur, quia sacerdotium ei a patre iniunctum^k creditur; qui^l etiam liberos procreasse non scribitur, quia sacerdotium aeclesiae a carnali coniugio excluditur. A fratre occiditur, quia sacerdotium sepe a regno opprimitur.

20 Cain [figura^e] regni. Cain^{m.2} autem, qui rus coluit et civitatem condiditⁿ, inⁿ qua etiam regnavit, typum regni gestavit^o. Ad huius munera Dominus non respexisse legitur^p, quia^q indebitum^r fratris officium sibi usurpasse traditur. Quanta ergo excellentia sacerdotium regno preminebat^s, Dominus evidentissime declarat, *qui *f. 52^v.
 Abel sacerdotem collaudat et eius sacrificium^t approbat, Cain vero regem vituperat eius-
 25 que munera reprobant. Nec te moveat, quod Cain maior natu scribitur, quia non prius spiritale, sed carnale predicatur, cum ecclesia^u hic in carne existens a carnalibus prematur, postea in spiritali quiete speciali^v gloria induatur.

3. Invectio invidi.

Hic^w quilibet calumpniosus, oblata occasione, elatis superbiae cornibus^x me quasi^y cf. Ps. 43, 6.
 30 inermem ventilat et venenata lingua^z virus invidiae evomens insultando clamat: 'Nonne tu de sacerdotio et regno disputare^a instituisti^b? Cur nunc^c tergiversando^d ad personarum qualitatem diverticula facis? Persona^e dignitatem non commendat, sed

a) iubernetur C1. b) caput C1. c) ac C1. d) possum C; posset C1. e) responderi C1. f) add. sicut D. g) transcendere B. B1. D. h) add. in D. i) secularibus C. C1.
 35 k) scientiis C. l) excecatis C. C1. m) add. in B. B1; sed C1. n) deest C. o) roboratur C. p) deest C. C1. q) enucleatius corr. enucleatius B. B1; enucleatius C. r) cam 2^m. C; cap^m primum C1. s) deest B; tenuit add. C1. t) deest D. u) mundo C. v) 2ⁱ. C. w) in marg. add. B. B1. x) suas radendo corr. sua B. B1. y) add. et C1. z) deest B1. a) etiam D. b) utrumque A. c) seq. Abel postea del. C. d) ego supplavi. e) ove C. f) rabilis corr. man. 2.
 40 rabidis A. g) quod C. h) verbum D. i) sacerdotium C. k) ei i. a. p. D. l) quia B1; quod C1. m) litteram C minio supplendam om. C. n) condiderit C1. o) in q. e. r. t. r. gestavit des., sed postea in marg. add. C. p) add. alia man. minio in marg. A. q) resp. quia legitur corr. r. l. q. C. r) debitum C1. s) pmiebat B1; preeminebat C1. t) sacrificiu A. u) etiam D. v) spiritali C. w) littera H minio supplenda deest C. x) carnibus D. y) deest B1. z) ligwa C1.
 45 a) displicare corr. alia man. disputare C1. b) induisti B. B1. c) non B. B1. d) e corr. C. e) Psona B1.

1) De sequentibus cf. quae s. Hieronymus in epistolis 73 (Opp. ed. Vallarsius I, 441) et 129 (l. c. col. 968) disputavit. 2) Cf. Gen. 4, 2 sq.

potius dignitas personam exaltat^a. Abel non ob sacerdotium^b, sed ob vitae meritum est laudatus. Similiter et Cain non ob regni^c honorem, sed ob crudelis vitae horrorem a Deo est^d reprobatus. Ergo^e Abel^f iusticia^g sacerdotii potestatem non ampliavit, et Cain^h malitia regni maiestatem non minoravit.

4. Repulsio.

5

cf. Ephes. 6, 17. Haec preacutaⁱ imperitiae^k cornua crucis cornibus retunduntur^l et gladio verbi
cf. Ps. 62, 12. Dei^m demetunturⁿ, atque ora^o loquentium iniqua hac^p opilace^q obstruuntur: *Aufere-*
Matth. 21, 43. *tur^r a vobis regnum Dei^e et dabitur genti facienti fructus^s eius, quia ruina estis^t*
populi^u, dicit Dominus. Porro humiles^v, qui verba veritatis intelligere^w desiderant,
patienter, quae Deo inspirante dicuntur, audiant. Mos est sacrae^x scripturae^y, ali- 10
quando^z officium persona^a commendare, aliquando^z officium persona improbare. Offi-
cium^b persona commendatur, sicut per^c apostolum^d sacerdotium ex persona^a Christi^e
Hebr. 7, 26. laudatur^f. *Talis, inquit^g, decebat^h, ut nobis esset pontifex sanctus, innocens, impollutusⁱ,*
segregatus a peccatis^k et excelsior celis factus^l. Persona officio commendatur^l, sicut
2. Reg. 7, 5 sq. Dominus per^m prophetamⁿ David^o affatur: *Vade^p, inquit^q, et dic David^r, duci populi^s* 15
mei: 'Ego te constitui ducem super^s populum meum^t'. Item officium ex persona im-
cf. 1. Reg. 2, 4. probatur, sicut sacerdotium per filios Heli^u pollutum dicitur^v. Persona quoque officio
cf. ib. 15, 23. reprobat, sicut a Domino ad Saul dicitur: *Quia non custodisti verba mea, abieci te,*
ne sis rex. Igitur^w sublimitas sacerdotii per Abel sacerdotem commendatur, nec^x tamen
imperium per Cain vituperatur^x. Ne autem quis existimet male viventibus sanctitatem 20
per sacerdotium conferri^y: Heli^z sacerdos reprobat. Et ne quis putet regni gloriam
bene viventibus obesse: David rex collaudatur. Quali autem prerogativa^a sacerdotium
*f. 53. pre regno resplendeat, *in sequentibus sacra scriptura declarat.

5. Filii Dei sacerdotes^b.

Gn. 6, 1. *Ingressi sunt, inquit^c, filii Dei ad filias hominum*. En, posterius Seth, qui Abel 25
in sacerdotio successit, *filii Dei* nominantur, posterius Cain, qui ei in regno successe-
runt, *filii hominum* appellantur. Sacerdotes quippe in sacro eloquio nunc *filii Dei*,
nunc *dii*, nunc *christi*^d, nunc *angeli* solent nuncupari^e. *Filii Dei*, ut in Deuterono-
mio: *Provocaverunt Deum filii sui* et in Iob: *Quadam die, cum venissent filii Dei^f,*
Deut. 32, 19. *ut assisterent coram Domino; dii*, ut in Exodo: *Diis ne^g detrahas* et item^h: *Offer sacri-* 30
Iob 1, 6. *ficium diis; christi^d*, ut in David: *Noliteⁱ tangere christos meos; angeli*, ut in propheta:
Exod. 22, 28. *Labia sacerdotis custodiunt scientiam et legem exquirunt^k ex ore eius, quia angelus Do-*
cf. Exod. 21, 6. *mini exercituum est; filii^l autem hominum nuncupantur^m*, qui de terreno regno glo-
Ps. 104, 15. *Malac. 2, 7.*

a) exaltatus B 1. b) sacerdotium B 1. c) regnum radendo corr. regni C 1. d) est a D.
C. C 1. e) deest C. C 1. f) Abelis D. g) mistica C 1. h) et C. des. C. i) pacuta corr. 35
pacuta C. k) impitiae B 1. l) retund. corr. retund. B; retend. C. m) v. D. add. in marg. C.
n) demetuntur C 1. o) hora corr. radendo ora B. p) ac corr. man. recentior hac B 1. q) opilate
C. C 1; oppilatione D. r) auferretur C. C 1. s) iusticiam C. C 1. t) ē C 1. u) p. e. C.
v) homines scilicet humiles C 1. w) intelligere C 1. x) seq. sp. del. C. y) scr. sacrae C 1.
z) add. per C 1. a) persona commendare usque ad id ex persona des. C; personam C 1. b) Officio C 1. 40
c) deest D. d) apostolus D. e) ex p. Chr. sacerdotium B. B 1. f) laudat D. g) inquit A. C 1;
enim D. h) dicebat B 1. i) add. etc. D. k) peccatoribus C. C 1. l) f. P. o. c. des. C; s. a
p. et e. c. f. des. D. m) deest B 1, superscripsit man. recentior. n) Dominum D. o) davit C;
superscr. man. alia C 1. p) Uñ C 1. q) inquit A. C. r) Daniel C 1. s) deest B. B 1. t) populi
des. A. B. B 1. C. C 1. y) censeri C 1. z) Veli corr. man. recentior Heli B 1. a) prerogatum C. 45
b) deest capituli inscriptio B. B 1. C. C 1. Abhinc inscriptiones omnino omisit C. c) inquit A; deest C. C 1.
d) add. Domini D. e) appellari C 1. f) deest C 1. g) non C. C 1. h) itē C; iterum D.
i) noli C. k) requirunt C. C 1. D. l) filij B. B 1. m) nuncup. C. n) de throno regni C 1.

riantur. Ergo quantum haec vocabula: *filiis Dei, dii, christi^a, angeli a filiis hominum* differunt^b, tantum^c divina auctoritate^d sacerdotes in dignitate reges precellunt^e. Sed notandum, quod hi quoque in diluvio suffocantur^f, qui *filiis Dei* nominantur, quia nimirum sacerdotium non salvat, quos reproba^g vita dampnat.

5

6. Noe figura Christi¹.

Noe quoque, qui archam diversis animalibus plenam in undis^h rexit, typum Christi gessit, qui ecclesiam diversis generibusⁱ refertam^k in fluctibus seculi regit^l.

Sem sacerdotii [figura^m]. Huius duo filii, Sem et Iafeth, evidentissime sacerdotii et regni figuram gerunt, atque clerum et populum exprimunt. Sem namque
10 a doctissimis Melchisedech fuisseⁿ traditur², qui sacerdos altissimi scribitur; qui etiam rex Salem³ legitur^o, quia rector^p cuiusque^q civitatis illo tempore^r rex^s dicebatur; qui quoque primogenitus^t scribitur, quia^u ab^v hoc verum sacerdotium inchoasse dicitur.

Iafeth regni [figura^m]. De Iafeth autem Romanum imperium processisse
15 invenitur. Porro tertius filius, qui duorum fratrum^w servitio addicitur, populus sacerdotio et regno subiectus accipitur, vel^x Iudaicus populus utrique^y serviens intelligitur. Qui etiam filius patris^z verenda deridet⁴, quia Iudaicus populus Christi humanitatem vel vulgus^y prelatorum fragilitatem^a remordet^b.

Quanta itaque dignitate sacerdotium a regno differat^c, divina vox per Noe mani-
20 festat: *Dilatet*, inquit^d, *Deus Iafeth, et^e habitet in tabernaculis Sem*. Romanum quippe regnum^f ab^g Iafeth descendens, quamquam^h toto orbe dilatatum, tamenⁱ habitat in tabernaculis Sem^k, in aeclesiis^l sacerdotum; quorum Chanaan^m est servus, quia Iudaicus populus, sacerdotio et regno iam privatus, christianisⁿ volens nolensque^o subiectus^p. Gen. 9, 27.

25

7. Nembroth caput tyrannorum⁵.

Nec silentio pretereundum, quod de semine Cham Nembroth gygas descendit, qui turrin Babel contra Deum construxit^q, in qua primus in mundo tyrannidem arripuit^r, primus idola^s colere docuit. De cuius stirpe Ninus processit^t, qui primus sceptrum monarchiae^u sibi usurpavit et utriusque gentem, Sem scilicet et Iafeth, violenter^v sub-
30 iugavit^w. Quem^x adhuc imitantur tyranni, qui iura regni indebite arripiunt et clerum

a) *add.* Domini *D.*   b) *e corr.* *B.*   c) *tñ B.*   d) *auth. hic et passim D.*   e) *precellant C1.*
f) *soffoc. A.*   g) *reprobata corr. reproba B; reprobata B1.*   h) *et inmundis B.*   i) *add. hominum D.*   k) *refertat C1; repletam D.*   l) *s. r. suprascr. A.*   m) *deest in omnibus codicibus, ego supplevi.*   n) *bis ser. C.*   o) *dicitur corr. legitur C1.*   p) *rex corr. rector, alia man. in marg. super-*
35 *addidit rector B.*   q) *cuiusquam D.*   r) *ideo tunc D.*   s) *illo t. r. des., sed add. alia man. in marg. B.*   t) *primusgenitus C.*   u) *add. et C. C1.*   v) *ita D, ceteri ad.*   w) *ita D, ceteri omis.*
x) *et D.*   y) *utriusque s. i. Qui e. f. p. v. d., q. I. p. Ch. h. v. vulgus des. C.*   z) *suprascr. man. 2. A.*
a) *add. prelatorum C.*   b) *romordet D.*   c) *deest C.*   d) *inquit A. C; ait D.*   e) *deest D.*
f) *imperium sive regnum C1.*   g) *deest B1; a C1. D.*   h) *quidquam C1.*   i) *tñ C1.*   k) *add.*
40 *id est D.*   l) *excelsis C. C1.*   m) *Chanān B; Cainan D.*   n) *Christianus D.*   o) *nolens volens-*
que C.   p) *subiectos corr. subiectus C1; add. est D.*   q) *construxerat C. C1; construxit contra Deum D.*   r) *primus i. m. t. arripuit des. C. C1.*   s) *seq. rasura B1.*   t) *precessit C.*   u) *manarchie C1.*   v) *virtute D.*   w) *viol. subi. des. C1.*   x) *Q corr. man. recentior quem C.*

1) *Gen. 6 sq. Cf. s. Cypriani Epist. 63. ad Caecilium c. 3 (Opp. ed. Hartel p. 702).*
45 2) *De nomine ac munere Melchisedech, qui idem ac Sem fuisse dicitur, fusius disseruit s. Hieronymus in Epist. 73. ad Evangelium presb. c. 2 sq. (Opp. ed. Vallars. I, 441 sq.); s. Cyprianus l. c. c. 4 (p. 703).*   3) *Gen. 14, 18.*   4) *Gen. 9, 21 sq.*   5) *Cf. Gen. 10, 10 sq.*

ac^a populum crudeliter premunt. Et quia huius Nini successorumque eius principatus divina auctoritate non fulcitur, ideo non regno, sed tyrannidi ascribitur^b. Ideo etiam Abraham eiusque^c cognatio^d ei subdita non fuit, sed potius divino iussu^e eius dominium^f fugit atque in terra posteris suis danda cultum^g Dei^h ut sacerdos docuitⁱ. Ubi quoque^j non regibus^k servisse, sed potius reges leguntur ei sepius supplicasse. 5

8. Ysaac^l sacerdotium, Hismahel^m regnumⁿ [pretulit^o].

Ab hoc Abraham^p, quia fidelis populi^q, regnum^r et sacerdotium exordium sumpsit. Duos filios in figura habuit, ex quibus Ysaac sacerdotium^s expressit^t, dum filium quasi pontifex benedixit, Hismahel vero regnum pretulit, qui se venandi^u studio exercuit^v. Qualis ergo^w differentia fuit inter^x Ysaac, qui heres patris scribitur^y, et^z Hismahel, qui eiectus^{aa} legitur^{ab}, talis distantia inter sacerdotium et regnum divina auctoritate^{ac} cognoscitur. Unde, sicut tunc Hismahel persequabatur Ysaac^{ad}, ita adhuc regnum persequitur sacerdotium^{ae}.

Iacob sacerdotium^{af}, Esau regnum [pretulit^o]. Ysaac^{ag} etiam a patre oblatus^{ah}, formam gessit Christi, qui a patre suo pro nobis est immolatus. Huius duo 15 filii non solum sacerdotium^{ai} et regnum figuris expresserunt, verum etiam ipsis actibus gesserunt. Nam dum^{aj} Iacob^{ak} lapidem unxit et^{al} sacrificium obtulit^{am}, manifestissime^{an} sacerdotium gessit. Esau vero regnum pretulit, dum duodecim duces de sua stirpe^{ao} protulit^{ap}. Sed quantum officium Iacob officium Esau precellat, divina vox in benedictione patris declarat: *Serviant tibi*, inquit^{aq} pater ad Iacob, *populi et adorent te tribus*. *Esto dominus fratrum tuorum, et incurventur^{ar} ante te filii matris tuae*. Item^{as} ad Esau: *Dominum^{at} tuum illum^{au} constituam, et omnes fratres^{av} servituti illius subiugavi*. Et item^{aw} ad Esau^{ax}: *Vives*, inquit^{ay}, *gladio et servies^{az} fratri tuo*. Et cum adhuc in utero 25 matris gestarentur^{ba}, a Domino dicitur: *Maiores^{bb} serviet minori*. Quid amplius querimus? Quid potest manifestius dici? Quis demens contraibit^{bc} divinae auctoritati? 25 En^{bd}, aperta^{be} voce precipitur numerositati laicorum, ut serviat^{bf} devotioni^{bg} clericorum^{bh}. Igitur si rusticus iure^{bi} serviet diacono, tunc^{bj} iure miles presbytero. Et si miles presbytero, tunc princeps episcopo. Et si princeps episcopo, tunc iustissime rex, qui utique est^{bk} de numero laicorum, subiectus erit apostolico.

a) et A. b) asser. C1; adscr. D. c) eius *superscr. man.* 2. que A; et eius B. d) con- 30 gregatio C. e) iusu C. f) dominum B1, *seq. rasura.* g) electum D. h) *add.* populum D. i) *pro* Ubi quoque *scr.* ubique C1. k) regibus non C. l) Ysaach B. B1. m) Ysmali B; Ysmahel B1; Ismael D. n) regnum Ysaac, sacerdotium Hism. *corr.* litteris a, b, c, d *superpositis* Ysaac sacerdot., Hism. regnum A. o) *deest in omnibus codd., ego supplevi.* p) *deest D.* q) *deest C. C1.* r) *seq. sumpsit postea minio del. A.* s) venerandi radendo *corr.* venandi C. t) enim C1. u) ita C. 35 v) et H., q. e. legitur *des. C1.* w) iecctus C. x) *pro* divina auctoritate *scr.* d'r a et postea *corr.* d'r a C; *seq.* esse D. y) sacerdotium pers. regnum *corr.* regnum pers. sacerdot. C1. z) sacerdos *corr.* alio *atram.* sacerdot A. a) *add.* et A. b) *deest C. C1.* c) cum C1. d) *add.* super D. e) l. unxit et *des. D.* f) manifestime *corr.* manifeste C. g) e *corr.* A. h) inquit A. C; inquit tibi C1. i) incurventur C. k) Itm C1; Idem quoque D. l) *bis scr., semel del. A.* m) *add.* 40 eius D. n) itm Ve, esaw C1. o) Et i. ad Esau *des. D.* p) inquit A. C1; *add.* de C1. q) serviens C1. r) gestaretur A. s) A^{or} C1. t) contradicit C1. u) Si C. C1. v) quanta D. w) serviant C. C1. D. x) devocacioni laicorum C; laic. postea *del.* y) clericum D. z) iure rusticus C1. a) rusticus i. s. d. tunc *des. C.* b) est utique C1.

1) Cf. s. August. de civ. Dei l. VIII, c. 2. 2) Gen. 16 sq. 3) Ibid. 27 sq. 45
4) Gen. 21, 20. 5) Ibid. 15, 3. 4. 6) Ibid. 21. 7) Ibid. 16, 12. 8) Ibid. 22.
9) Ibid. 28, 18. 10) Errat Honorius. De Ismael 12 duces descendunt; cf. Gen. 17, 20.
25, 16.

9. Quod rex^a sit laicus.

Sed garruli^b fortasse^c tumido fastu contendunt regem non esse de numero laicorum, cum unctus sit oleo^d sacerdotum¹. Hos manifesta ratio^e insensatos^f deridet, et imprudentium hominum ignorantiam^g perspecta veritas obmutescere faciet. Aut enim rex est laicus aut clericus. Sed^h si non est laicus, tuncⁱ est clericus. Et si est clericus, tunc aut est^k ostiarius aut lector aut exorcista aut acolitus¹ aut subdiaconus aut diaconus aut presbyter^m. Siⁿ de his gradibus non est, tunc clericus non est. Porro si nec laicus nec clericus^o est^p, tunc monachus est^q. Sed monachum eum^r excusat uxor et gladius. *Non enim sine causa gladium portat; vindex est enim irae* Rom. 13, 4.
 10 *Dei in hoc ipsum constitutus^s*. Sed nec^t monacho nec etiam^u clerico licet arma portare^v. Igitur cum evidenti ratione sit laicus, sed^w per officium sacerdotale^x omnibus laicis^y prefectus, oportet, ut per omnia summo sacerdoti, utputa^z capiti aecclesiae, in divinis sit subiectus; et econtra^a summus sacerdos cum omni clero in secularibus^b regi, quasi^c precellenti, sit^d subditus^e. Sicque hi duo principes^f populi honore se 1. Petr. 2, 13.
 15 invicem prevenientes, vero regi et sacerdoti, Christo, firmiter inherentes, hic clerum, ille populum ad supernum regnum pertrahunt^g, ubi soli sacerdotes et reges^h perenniter regnabunt.

10. Quod Moyses non regem, sed sacerdotem statuit.

Sed iam Moyses cum lumine legisⁱ ad medium veniat et caliginem ignorantiae de mentibus nostris penitus^k excutiat. Hic populum Dei de Egypto educens legem et iura ei statuit et ad hunc gubernandum non regem, sed sacerdotem constituit; ab^l huiusque^m fratreⁿ Aaron legale sacerdotium exordium sumpsit^{o.2}. A tempore itaque Moysi^p usque ad tempora Samuelis populus Dei non regibus, sed sacerdotibus rege- *f. 54'.
 20 batur^q, et iudices, qui populo inⁿ secularibus preesse^r videbantur, per omnia sacerdotum decretis^s moderabantur.

11. Quod Saul Samueli subditus fuerit.

Cum autem populus recusasset sacerdotalem ferre mansuetudinem, et regalem decrevisset experiri magnitudinem, Samuel propheta et sacerdos iussu divino^t unxit eis regem regnique mox^u conscripsit legem³. Qui rex in omnibus parebat Samueli^v
 30 in his, quae divinae^w legi congruebant. Similiter et Samuel regi obaudiebat in cunctis,

a) seq. iste postea del. B. b) bis scr., semel del. A. c) fortassis D. d) oleo sit unctus D. e) manifestatio B. B 1; corr. manifesta ratio B. f) insensatos C. g) ignorantia C. h) deest D; Qui B. B 1. i) deest D. k) est aut B 1. l) accol. C 1. m) add. aut episcopus D. n) Sed C. C 1; corr. si C. o) nec cl. nec laicus C. C 1; verba porro s. n. cl. n. laicus alia man. in marg. 35 repetivit C. p) deest C. C 1. q) est monachus C. r) superscr. man. 2. A; add. esse D. s) constituit B. B 1. t) ita D, ceteri codd. omis. u) deest C 1. v) portare arma B. B 1. w) pro sed scr. et sacerdos D. x) punctis del.; regale coniecit in marg. manus saeculi XVII. A 1. y) add. sit B. z) utpote D. a) eo iure C 1. b) add. ipsi D. c) quam C; tamquam D. d) est D. e) subiectus C 1. D. f) seq. populo del. B 1. g) protrahunt B; pertrahuntur corr. alia man. pertrahunt C. 40 h) deest B 1; hic clerum i. p. a. s. r. p., ubi s. s. et reges des. D. i) leges lumine corr. legis l. B; lege lumine B 1. k) deest; sed add., ut videtur, eadem man. in marg. B. B 1. l) ad C. m) huiusque B 1; huius quoque D. n) deest C. o) sumpsit exordium D. p) Moysis D. q) utebatur B 1. r) pene corr. man. recentior preesse C. s) decertis corr. decretis B. t) domino C. u) mox B 1. v) Samueli i. o. parebat D. w) divini A; domini C.

45 1) De coronatione et unctione regum vel imperatorum cf. quae attulit Martene 'De antiquis ecclesiae ritibus' l. II, c. 9. 10. Reges et imperatores oleo catechumenorum, sacerdotes autem oleo sacerdotum i. e. chrismate ungebantur. 2) Exod. 28. 29. 3) 1. Reg. 8 sq. 10 sq.

quae ad ius regni pertinebant. Prophetæ etenim^a sacerdotes censebantur, unde^b et sepius sacrificasse narrantur. Postquam autem idem rex^c sacerdotale officium sibi sacrificando vendicarat^d, confestim eum divina censura a regno reprobabat¹.

12. Quod David^e Nathan prophetæ subditus fuerit².

David nihilominus^f et omnis regum successura series, sive^g Iuda^h vel Israel, a⁵ prophetis vel sacerdotibus, quod pene idem erat, in regnum eligebanturⁱ, ungebantur^k, et tamen pene omnes^l eisdem in divinis^m subiecti memoranturⁿ. Ipsi^o econtra eos in secularibus subditi venerabantur. Denique David rex Nathan et Gad^p prophetis precipientibus parebat, increpatus^q ab eis humiliter audiebat.

13. Quod reges prophetis et sacerdotibus^r subditi fuerint. 10

Salemon^s, propheta sapientissimus, rex potentissimus^t, miro decore^u mirifice sacerdotium exaltavit, maxima veneratione honoravit^v, maximis beneficiis ditavit. Alii quoque reges prophetas vel^w sacerdotes Domini et coluisse, et eis in spiritalibus^x subditi fuisse inveniuntur, sicut^y Ezechias Esayam^z coluisse³, Achab^a pessimus et idolatra^b Heliam⁴, quamvis ab eo graviter increpatus, cum^e maximo honore habuisset. 15 Ioas Heliseo⁵, Iosias Hieremiae subditi fuisse leguntur⁶. Et quamdiu reges sacerdotes, suos scilicet consecratos, honorabant, prophetas^d, suos^e doctores^f, audiebant, tamdiu illorum^g gloria stabat^h. Postquam vero sacerdotes spreverunt, prophetas occiderunt, mox a regno suntⁱ pulsi^k et cum dedecore^l in nationibus^m dispersi.

14. Quod soli sacerdotes olim populum regebant. 20

*f. 55. A tempore autem Babilonicaeⁿ transmigrationis^o soli sacerdotes populum Dei regebant, quia regnum ex toto defecerat, usque dum de tribu Iuda in carne adven-
erat^p, cui et sceptrum^q regni et sacerdotium repositum erat. Igitur frequenter est regnum^r inmutatum^s; sacerdotium mansit semper inconcussum, licet aliquando per-
turbatum. 25

De sacerdotibus^t gentium. Utquid^u memoro^v reges divini^w cultus sacer-
dotes honorasse, cum sacrae literae tradant, etiam gentiles suos sacerdotes permaxime coluisse? Moyse namque attestante⁷, cum Egyptii terram suam, fame cogente, ven-
derent, se^x ipsos quoque in servitute^y Ioseph redigerent, soli sacerdotes sua vendere non cogeantur, quia eis publica stipendia ab^z regis horreo prebebantur. Sed et omnes 30 hystoriae gentilium narrant reges honorasse suum sacerdotium ita, ut quidam consules

a) enim C1. b) ut D. c) add. et D. d) vendicaret C; vendicabat D. e) superscr. eadem man. B. f) enim C1; enim bonus D. g) super D. h) Iudam C1. i) add. et D. k) inungebantur D. l) os || om̃s C. m) dñis C. n) deest C. C1; add. et D. o) in loco raso B. p) deest D. q) seq. a del. B1. r) sacer̃d A. s) Salom̃ C1. t) prudentissimus C. u) add. 35 et D. v) honoracionem corr. honoravit C. w) et C1. D. x) hoc loco spiritual. A. y) sic B. z) Esayas corr. Esayam A; Ysayam C. C1; Is. D. a) Achas C1. b) ydolatria C; idololatra D. c) eum C1. d) add. ut D. e) scilicet c. h. p. suos des. C. C1. f) doctores suos D. g) ipsi in D. h) stabant D. i) deest C1. k) deest C. C1. l) decore corr. dedecore B; decore C. m) add. sunt B. C1 in marg. manu rec. B. n) Babilonie C. o) migrationis D. p) advenerat in 40 carne B. B1; adveniret D. q) scriptum corr. man. 2. sceptrum B1. r) regnum est C. s) add. et C. t) sacer̃d A. u) littera U minio supplenda deest B1. C; Etquid C1. v) memoror B. B1. C1; add. quod C1. w) domino corr. domini C. x) seque D. y) servitatem B. B1. D. z) a D.

1) 1. Reg. 13, 7 sq. 2) 2. Par. 29, 25. 3) 4. Reg. 19, 1 sq. 4) 3. Reg. 18, 1 sq. 5) 4. Reg. 13, 14 sq. 6) Ierem. 22, 10 sq. 7) Gen. 47, 20 sq. 45

vel imperatores legantur idem^a explevisse officium^b. Haec exempla^c sufficiant de veteribus^d, nunc de christianae^e religionis^f temporibus videamus^g.

15. Quod Christus non regem, sed sacerdotem constituit.

Dominus^h Iesus Christus, verusⁱ rex et sacerdos secundum ordinem Melchise-
 5 dech, sponsae suae, aecclesiae^b, leges et iura^k statuit^l, et ad hanc gubernandam non regnum, sed sacerdotium instituit^m. In quo Petrum apostolum prefecitⁿ, cui et dixit: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo^o aecclesiam meam^p, et portae inferi non* cf. Ps. 109, 4.
Matth. 16,
18, 19.
prevalet adversus eam. Et tibi dabo claves regni celorum; et quodcumque ligaveris
 10 *super terram, erit ligatum et^q in celis, et quodcumque solveris super terram, erit^p solu-*
tum et^r in celis^q. Hanc potestatem sacerdotii Petrus a Domino accepit, hanc succes-
 soribus suis^s reliquit^t. Sicut ergo a tempore Moysi usque ad Samuelem sacerdotes
 populo Dei prefuerunt^u, ita a tempore Christi usque ad Silvestrum soli sacerdotes
 aecclesiam Dei^v rexerunt, quae ab eis^w legibus et moribus^x optime instituebatur^y, ad
 15 a cultu veri Dei^z modis omnibus^a avertere et ad culturam demonum convertere immo
 compellere^b nitebantur^c.

16. Unde christianum imperium.

Postquam autem^d lapis de monte sine manibus abscissus^{e.1}, ab aedificantibus
 murum iniquitatis² quidem reprobatus, a Deo autem^f electus et in caput anguli leva-
 20 tus, in montem magnum excrevit et universam terram sua magnitudine implevit, *mox^g *cf. 55.
 mutavit tempora^h et transtulit regna, cepitqueⁱ altitudo regni coram Christo pedibus
 incurvari, ac fastigium imperii in conspectu^k aecclesiae inclinari. Persecutionis nam-
 que^l tempus Deus pacis, sacerdos^m magnus, tempore pacis permutavit ac rebelle im-
 perium paganorum rex magnus super omnes deos transtulit in regnum christianorum.

17. Quod Silvester Constantinum regem coronavit³.

Constantinusⁿ itaque, princeps principum^o regni, per Silvestrum, principem sacer-
 dotum aecclesiae, ad fidem Christi convertitur^p, et totus mundus novo ritu christianae
 religionis induitur. Qui^q Constantinus Romano pontifici coronam regni imposuit, et
 ut nullus deinceps Romanum imperium absque^r consensu^s apostolici subiret, imperiali
 30 auctoritate censuit. Hoc privilegium Silvester a Constantino accepit, hoc successoribus
 suis reliquit. Cumque sacerdotii cura et regni summa in Silvestri arbitrio penderet^t,
 vir Deo plenus intelligens rebelles sacerdotibus non posse gladio verbi^u Dei, sed gladio^u

a) id est corr. idem A; deest C1. b) deest D. c) iam D. d) venteribus corr. veteribus B;
 ventibus B1. e) deest C1. f) e corr. B. g) videramus B. h) add. noster D. i) deest B. B1.
 35 k) viam C. l) constituit A; instituit D. m) constituit D. n) prefectum C. o) ediff. C1.
 p) add. etc. usque ad id; des. et portae inferi usque ad id quodcumque solveris super terram erit D.
 q) deest B1; des. et in celis usque ad id et in celis; add. autem etc. usque in celum D. r) est D.
 s) add. man. 2. in marg. B. t) reliquit C. u) preferunt C. v) Dei eccl. D. w) add. optimis D.
 x) moribus et leg. D. y) instruebatur A; instituebantur C1. z) veritatis D. a) omnibus modis C1.
 40 b) convertere corr. compellere A. c) videbantur B1. d) add. alia man. in marg. B. e) absci-
 sus A. f) cum B1. g) bis scr., semel del. A. h) tempora mutavit B. B1. i) templique corr.
 cepitque C1; cepit quoque D. k) conventu D. l) nempe D. m) e corr. C1. n) seq. quoque
 del. B1. o) principium B. B1; corr. principum B. p) convertit C1. q) quidem C; quod C1.
 r) deest, sed add. man. 2. in marg. A. s) consensu C. t) penderet arbitrio B. B1. u) verbo B1;
 45 verbi Dei, s. gladio des., sed add. man. 2. in marg. C.

1) Dan. 2, 31. 45. 2) Matth. 21, 42. 3) V. textum donationis Constantinianae
 ed. Zeumer § 14, p. 56.

materiali coerceri, eundem Constantinum asscivit^a sibi in agriculturam^b Dei adiutorem¹ ac contra paganos, Iudeos, hereticos aecclesiae defensorem. Cui etiam concessit^c gladium ad vindictam malefactorum, coronam quoque regni imposuit^d ad laudem bonorum.

18. Quod ecclesia sibi reges^e constituit.

5

Abhinc mos cepit aecclesiae reges vel iudices^f propter secularia iudicia habere, qui paganos aecclesiam infestantes vel alios eius hostes eam impugnantibus armis^g propulsarent, intus vero divinis legibus rebelles penarum^h terrore aecclesiae subiugarent. Ad reges veroⁱ pertinent sola secularia iudicia. Unde cum quidam^k episcopi coepiscopos suos in causam^l coram Constantino imperatore ponerent, ille sciens ad suum^m iusⁿ non pertinere, respondit: 'Iteⁿ, quia Christi estis, et ipsi^o de hac re inter vos^p videte, ego non ero iudex vester'². Igitur^q, quantum^r anima dignior est corpore, quae illud vivificat, et quantum^s dignius est spiritale quamulare, quod illud iustificat^t, tantum sacerdotium dignius est^u regno, quod illud constituens^v ordinat.

19. Quod apostolicus^w a Romanis sit eligendus³.

15

Hinc queritur^x, a quibus hae personae^y sint eligendae vel constituendae. Apostolicus a Romanis cardinalibus est eligendus consensu^z episcoporum et totius urbis^a cleri et populi acclamatione^b in caput aecclesiae constituendus. Ad huius providentiam^c dominica^d auctoritate^e pertinet^f cura^f universalis aecclesiae, scilicet totius populi et cleri. Apostolica auctoritate^f sollicitudo^g omnium aecclesiarum, imperiali^h auctori-²⁰ tate^e Romani regniⁱ electio vel^k constitutio. Ad huius^l quoque ius pertinet^m cunctorumⁿ episcopatum, patriarchatum canonica dispositio, universi cleri et populi in divinis legibus correctio.

20. Quod episcopi a clero et populo propriae civitatis sint^o eligendi⁴.

25

Episcopus autem cuiusque^p civitatis a clero eiusdem civitatis vel provinciae debet eligi ac populi acclamatione in pastorem ovilis Christi constitui, ab apostolico anulo^q et virga^r investiri^s, a duodecim^t⁵ vel saltem^u a tribus episcopis consecrari^v. Ad huius officium pertinet subiectum clerum canonice gubernare, populum ad iura divinae legis invitare, resistentes excommunicare, penitentes absolvere.

30

a) asscivit B. C. C1; corr. constituit C; assumit D. b) agricultura D. c) concessit etiam B. B1. d) imp. regni D. e) reges sibi B1. f) in loco raso B. g) acriter D. h) reb. pen. des. B1. i) autem C; ergo C1. D. k) quidem C. l) causa C1. m) ius suum D. n) iste C1. o) ipsis radendo corr. ipsi C. p) nos C. q) e corr. B1. r) quam C; sicut D. s) quam C. t) vivificat D. u) deest A. v) seq. rasura B1. w) seq. sit postea del. B. x) bis³⁵ scr. semel del. B1. y) personae hae C1. z) consensu C. a) orbis C1. b) accumulatione C1. c) providentia C. d) divina C1. D. e) pertinet c. u. ae. sc. t. p. et c. A. a. s. o. ae., i. a. R. r. e. vel c. A. h. q. ius pertinet des. C1. f) cura u. ae., sc. t. p. et c. A. auctoritate des. C. g) solic. C. h) add. vero D. i) deest C. C1. k) et D. l) add. providentia dominica auctoritate C. m) pertinent B. B1. n) cunc A. o) sit A. p) cuiuscunque C1. q) annulo C1. D. 40 r) add. pastoralis C1. s) vestiri corr. superscribendo investiri B. t) XII^{im} A; add. si est archiepiscopus D. u) saltem C1; ad minus D. v) consecrandus C1; consecrari debet episc. D.

1) Cf. 1. Cor. 3, 9. 2) Decret. Pseudoisidor. ed. P. Hinschius p. 256. 3) Decr. Nicolai II. papae a. 1059 (die 13. April.) in synodo Lateranensi datum, LL. Const. imper. I, 539 sq. 4) Conc. Nic. c. 4 (vers. Hisp.); Ans. 6, 59; ibid. 52 (ex vers. Dionys.); Ivo⁴⁵ Decr. 5, 117; Coll. h. P. II, 1, 4; cf. Burch. Wormat. Decr. I, c. 12: Ex concilio Aurelianiensi; Coelestini I. Epist. 4, c. 5; Schoenemann p. 765; Hinschius p. 560; Jaffé, Reg. nr. 359. 5) Hanc constitutionem canonicam nusquam invenire potui.

21. Quod imperator a principibus regni sit eligendus.

Imperator Romanus debet ab apostolico eligi¹, consensu^a principum et acclamatione^b plebis in caput populi^c constitui, a papa consecrari et coronari. Huicque^d debet clerus et populus^e in secularibus dumtaxat subici^f. Ad huius moderamen pertinet secundum civilem^g iustitiam vel patriae^h iura prefecturas, advocatiasⁱ, presidatus, ducatus, comitatus^k disponere, tributa, fora, pro temporis qualitate^l iura populis instituere. Ab ipso^m sunt reges velⁿ iudices provinciarum vel regionum constituendi, ab ipso^o principes civitatibus^p preponendi.

22. Quod rex consensu episcoporum sit constituendus².

10 Sed hic forte contentiosi^a sermone et scientia imperiti erumpunt et imperatorem non ab apostolico, sed a principibus^r eligendum^s affirmabunt^t. Quos ego^u interrogo, utrum rex a subditis an^v a prelatis sit constituendus. 'A prelatis', inquirunt. A quibus? 'A ducibus et comitibus'. Sed^w duces et comites^w episcopis ut puta dominis suis subditi sunt, quia ab eis^x beneficia et aeclesiarum predia habent. Ergo rex a Christi
15 sacerdotibus, qui veri aeclesiae principes sunt, est constituendus; consensus tantum^y laicorum requirendus. Igitur quia sacerdotium iure regnum constituit^z, iure regnum sacerdotio subiacebit. Quantum etiam ipse Dominus sacerdotium^a regno^b pretulerit, hinc patet, quod, cum^c venturi essent^d, ut eum raperent^e, et regem constituerent, fugit^f.³ Sacerdotale vero officium devote implevit, cum^g sacramenta^h corporis sui
20 benedixit huncque ritum suis celebrandum tradidit⁴.

23. Quod quilibet presbyter dignior sit rege.

*Equidem quilibet sacerdos, licet ultimiⁱ gradus in sacro ordine, dignior est *f. 68.
quovis rege. Unde legitur, quod beatus Martinus episcopus, a Maximo^k imperatore ad convivium^l invitatus, cum^m pincernaⁿ regi poculum^o inter epulas porrigeret, rex
25 iussit hoc episcopo dari, ut ipse ab eius dextra^p acciperet. Sed postquam^q Martinus bibit, presbytero suo poculum dedit, digniorem illum rege^r iudicans, qui Christi corpus^s conficeret et^t regem peccantem ligare^u, penitentem solvere posset. Similiter⁶ ab^b Ambrosio episcopo Theodosius^v imperator ab aeclesiae liminibus^w arcetur, cum

a) consenatu A; consensu C. b) acclamatione B. c) deest; sed add. in marg. B. B 1.
30 d) Huic B. B 1. e) ppl⁹ totus pplus C 1. f) Huic debet c. et p. i. s. d. subici des. D. g) civile B 1. h) patrum iure C. i) advotia corr. advocatias B. k) canonicatus C. l) tempore qualitates corr. temporis qualitate B 1; qualitatis tempore D. m) tpo C. n) et D. o) sunt reges v. i. p. v. z. c. ab ipso des. C. p) add. sunt D. q) contentiose A. r) presentibus B 1.
s) seq. non B. B 1; del. B. t) affirmabant corr. affirmabunt A. u) ergo B 1. v) aut B 1.
35 w) Sed duces et comites des. C. C 1. x) ab eis des. B. B 1, sed add. postea in marg. y) tamen B 1.
z) constituet D. a) sacerdocio C 1. b) deest C 1. c) tum C 1. d) add. populi C 1. e) cape-
rent D. f) add. dominus et C 1. g) inter caetera sacerdotalis officii insignia, predicationis scilicet
et miraculorum patratiōis etiam add. D. h) sacramentale C 1. i) ultimus D. k) Maximiano
corr. Maximo B. B 1. l) ad conv. des. C 1. m) et C. n) pincerna corr. radendo pinc. A.
40 o) populum C 1. p) dextera B. B 1. C 1. D. q) add. beatus C 1. r) regem C. s) corpus
Christi C 1; Chr. sacramenta D. t) superscr. A. u) lingare C. v) Theosius B 1. w) lumini-
bus corr. liminibus B.

1) Nescio, unde Honorius hanc opinionem haud dubie falsam sumpserit. 2) Hanc quoque constitutionem falsam vel ab Honorio in commodum episcoporum mutatam esse, facile
45 est intellectu. Haud scio, an Honorii explicationem ad electionem Lotharii III; qui tempore, quo ille libellum nostrum composuit, episcoporum maxime laboribus rex factus est, referre liceat.
3) Ioh. 6, 15. 4) Matth. 26, 26 sq. 5) Sulp. Severi Vita s. Martini ed. Halm l. II, c. 20, p. 129. 6) Historia trip. IX, 10; Cassiodori Opp. ed. Garet. I, 334.

homicidii crimine^a obnoxius teneretur, atque penitentiae vinculis innectitur^b, post satisfactionem ab eodem absolvitur.

24. Quod reges sint venerandi^c.

Quamvis igitur sacerdotium longe transcendat regnum, tamen ob pacis^d concordiae vinculum monet^e euangelica^f et apostolica auctoritas, regibus^g honorem in 5 secularibus negotiis duntaxat deferendum. Cum enim^h quidam a Dominoⁱ inquire-
 Matth. 22, 21. rent, utrum census cesari dari^k liceret^l, ait: *Reddite^m, quae sunt cesarisⁿ, cesari atque^o quae sunt Dei, Deo*. Ergo in his, quae ad regni ius pertinent, oportet clerum^p et populum regibus parere^q, in his autem^r, quae ad ius divinae legis spectant, Deo placere. Sic^r Sebastianus^s Diocletiano^t et Maximiano, paganis licet imperatoribus, in 10 secularibus familiaris^u extitit: in spiritalibus^v vero^w Deo^x placuit^y.¹ Sic et^z Mauritius^a cum exercitu suo^b eisdem imperatoribus auxilium contra hostes regni prebuit; cum vero contra religionem christianam agere ab eisdem^c cogeretur, facere renuit^d.²
 Act. 5, 23. quia didicerat^e scriptum^f: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*. Beatus quo-
 1. Petr. 2, 17. que^g Petrus apostolus hortatur honorem^h deferre regibus: *Deumⁱ, inquit^k, timete, re-* 15
 ib. 2, 13. *gem honorificate*. Et iterum: *Subditi estote omni humanae creaturae^l propter Deum, sive regi quasi precellenti, sive ducibus^m ab eo missis ad vindictam malefactorumⁿ, laudem vero bonorum*. In quibus verbis^o considerandum est, quod^p reges et iudices ob^q solam vindictam malorum constituuntur^r, qui laudem ferre bonis dicuntur. Iusti enim^s reges et iudices^t solos impios et iniquos puniunt, iustos autem^u et^v bonos laudi- 20
 Rom. 13, 1. bus extollunt. Beatus etiam Paulus ad subiectionem principum^w hortatur dicens: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit^x*. Et ne putes potestates per homines casu
 ib. constitui, subiungit^y: *Non est enim potestas^z nisi a Deo*. Quia vero aliquando propter
 *f. 57. *peccata populi mali iudices constituuntur, sicut in Iob legitur: *Qui^a regnare facit^b ypocritam propter peccata populi^c*, aliquando autem^d ob merita quorundam iusti pre- 25
 Rom. 13, 1. ficiuntur, addit: *Quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt*. Et ne^e putares^f bonis qui-
 ib. 13, 2. dem obediendum, malis autem^g resistendum, adhuc prosequitur: *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui^h autem resistuntⁱ, ipsi sibi dampnationem acquirunt*. Et quod^k iudices ad malos tantum reprimendos, immo puniendos preficiantur^l,

a) add. reus et D. b) e corr. B 1; invecitur C; add. quibus D. c) huius capituli inscriptio- 30
 nem, quam ex indice supplēvi, omnes codd. omis. d) add. ac D. e) movet C. f) ewangelium C.
 g) regem corr. regibus B 1. h) etiam D. i) Deo B 1. k) dare C; dari liceret cesari C 1; dari
 cesari l. D. l) licebat corr. liceret C. m) add. ergo cesaris C 1. n) deest C 1. o) et D.
 p) deest D. q) pacere vel patere B 1; parere regibus C. C 1; add. sed D. r) deest B 1; add. bea-
 tus C 1. s) add. beatissimus et veri Dei cultor D. t) Dycletiano B. B 1; Dyacleciano C 1. 35
 u) fidelis D. v) uni D. w) spiritalibus C. C 1. x) add. creatori omnium D. y) placere studuit D.
 z) add. beatus C 1; inclytus D. a) Mamertinus C 1. b) suo ex. D. c) bis scr., semel del. A.
 d) rennuit A. B. B 1. C. C 1. e) did'icant C. f) scripturam C. g) deest B. B 1. C. h) hono-
 rem hortatur B. B 1. i) e corr. A. k) inquit A. l) creaturae hum. D. m) add. tamquam
 B. B 1. n) malef. vind. B. B 1. o) vero B 1. p) quia D. q) ad C 1. r) constituntur 40
 corr. man. 2. constituuntur A. s) autem B. t) ob solam v. m. c., q. l. f. b. d. I. e. r. et iudices
 des. C 1. u) deest B. B 1. v) deest C. w) principium corr. principum B. x) sunt corr. sit C 1.
 y) subiungitur C. C 1. z) deest; sed add. in marg. A. a) Quod C. b) facit regn. D. c) mali
 iudices c. s. in I. l., q. r. f. y. p. p. populi des. B, sed add. man. 2. in marg. d) deest C. C 1.
 e) deest C. f) putes B. B 1. g) vero B 1. h) quod C. i) resistant C 1. k) quidem corr. 45
 quod C; quia D. l) preficientur C.

1) Acta s. Sebastiani auctore, ut fertur, s. Ambrosio, Acta SS. Ian. 20. Tom. III, 629.
 642. 2) Passio s. Mauritiū et Thebaeorum auctore Eucherio c. 3. 5—8; Acta SS. Sept. 20.
 Tom. VI, 342.

patenter^a subditur^b: *Principes^c non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non* Rom. 13, 3.
timere potestatem? Bonum^d fac, et habebis laudem ex ipsa^e. Eadem et Petrus dixit. ^{cf.} 1, 1^{etr.} 2, 13sq.

25. De regis officio.

Adhuc^f Paulus officium regis vel iudicis exequitur^g: *Dei, inquit^h, minister estⁱ* Rom. 13, 4.
tibi in bonum. Si autem male feceris, time^k. Non enim sine causa gladium portat;
sed ideo, subaudis ut^l malos puniat. Dei enim^m minister est, vindex in iram
eiⁿ, qui male agit^o. Quid^p potest apertius dici? Rex est minister aeclesiae, ut
rebelles comprimat^q: vindex est irae Dei, ut impios puniat.

26. Quod homo non^r homini, sed bestiis prefertur.

Deus namque non prefecit^s primum hominem hominibus, sed bestiis et brutis
 animalibus^t, quia his, qui irrationabiliter^u et bestialiter vivunt, iudices tantum prelati
 sunt^v, quatenus eos per timorem revocent^w ad insitae^x humanae mansuetudinis^y teno-
 rem. Unde idem^z Deus per Noe Sem^a et Iafeth peccantis^b filii^c posteritati pre-
 fecit, quia nimirum peccantes sacerdotio et regno subiecit². Unde et in euangelio,
 cum^d discipuli dicerent^e: *Domine^f, ecce, duo^g gladii hic*, haec^h verbaⁱ sua auctoritate Luc. 22, 38.
 roboravit, quia ad regimen aeclesiae in presenti vita duos gladios necessarios pre-
 monstravit; unum spiritalem^k, scilicet verbum^l Dei³, quo sacerdotium utitur ad vulne-
 randos^m peccantes, alterum materialeⁿ, quo regnum^o utitur ad puniendos in malis^p
 perdurantes. Necesse est enim, ut hos regalis^q potestas subigat^r gladio materiali, qui^s
 legi Dei rebelles non possunt^t corrigi stola^u sacerdotali⁴.

27. Quod regibus non semper sit obediendum.

Queritur autem, utrum regibus^v in omnibus sit^w obediendum, an aliquando re-
 sistendum^x. Dum ea precipiunt^y, quae^z ad ius regni pertinent, est eis utique paren-
 dum; si autem ea, quae christianae religioni obsunt, imperant, *obsistendum. Leguntur ^{*f. 57.}
 quippe olim christiani milites sub paganis regibus contra hostes regni militasse et
 tamen cultum^a Christi non deseruisse, a cuius cultura^b si avocabantur, mox Deo
 magis quam hominibus obediendum etiam ipsa morte testabantur^c. Iohannes etenim^d
 et Paulus iussu^e Constantini^{f. 5} christiani^g imperatoris cum Gallicano patricio adhuc
 pagano adversus hostes Romani imperii profecti^h sunt; a Iuliani autem apostataeⁱ
 palatio penitus discesserunt⁶. Igitur si rex Romanae aeclesiae, quae est caput mundi^k

a) patientur B. b) subdidit D. c) princeps C. d) bona C1; bene D. e) illa B1.
 f) add. vero D. g) seq. et time B1; r. vel i. off. exeq. dicens D. h) inquit A; deest D. i) est
 m. B. B1. k) Si autem m. f., time des. C1. l) deest D. m) etiam D. n) Dei C. C1; deest D.
 o) egit corr. agit B1. p) Quit B1; Quod C. q) coprimat B1. r) deest, superscr. alia man. A.
 35 s) prefertur C. C1. t) animabus A. u) irrationaliter B1. v) sunt prelati B. B1; deest C.
 w) revocent per tim. D. x) insitem C1. y) mansuetudinis humanae D. z) deest C1. a) add.
 Cham C. C1; e corr. C1. b) pactanter C. c) seq. potestatis postea del. B1. d) dum C1.
 e) dixerunt D. f) Domino C. C1. D. g) duo A. h) hic D. i) add. horum D.
 k) spiritale B1. l) verbi D. m) illuminandos D. n) materiale C. o) regnu C.
 40 p) mal C. q) regales B1. r) subrogat C1. s) quos C. C1. t) potest C. u) stola corrigi B1.
 v) add. sit D. w) deest D. x) seq. R D. y) praecipiuntur D. z) deest, superscr. man. eadem B1.
 a) cultu C. b) cultura cuius C1. c) add. nam et D. d) enim C. C1; deest D. e) iussi C1.
 f) instanti C. g) christianissimi D. h) profecti B1. D; profecti C1. i) a potestate corr. apo-
 state B. B1; a potestate C; imperatoris add. C1. k) deest B. C. C1. D.

45 1) Gen. 1, 28 sq. 2) Gen. 9, 23 sq. 3) Ephes. 6, 17. 4) 2. Mac. 3, 15.
 5) Immo Constantii. 6) Acta s. Gallicani, Acta SS. Iun. 25, Tom. VII, 33 sq.; Passio
 s. Iohannis et Pauli, Acta SS. Iun. 26, ibid. p. 138 sq.

et mater^a omnium aecclesiarum, ut filius ab ea coronatus et minister Dei ac vindex irae eius^b obediens existit^c et populum christianum ad leges divinas servandas constringens a paganis, a^d Iudeis, ab^d hereticis defenderit^e, ei^f per omnia ab omnibus obediendum erit. Si autem Romanae et apostolicae sedi rebellis^g extiterit^h, quam Rex regum et Dominus dominantium caput aecclesiae esseⁱ voluit, et quae ipsum in caput gentium⁵ constituit, vel in aliquam heresim declinando ut Constantius^{k.1} et Valens^{1.2} aecclesiam vexaverit^m, vel a fide apostatandoⁿ ut Iulianus eam persecutus fuerit³, vel per scisma ut Philippicus^o eam in partes^p diviserit^{q.4}, hic, inquam, talis patienter quidem^r est tolerandus^s, sed in communione per omnia declinandus^t, quia non est imperator, sed est^u tyrannus^v. Huiusmodi^w imperium^x Martinus renuit^y dicens: 'Christi^z 10 miles sum^a, pugnare mihi non licet'⁵.

28. Quod reges non debeant episcopatus^b dare.

Sed sunt quidam^c, qui se esse sapientes^d dicunt, sed stulti facti sunt⁶, qui audent affirmare, quod regibus liceat episcopatus vel^e abbatias vel reliquas canonicas^f dignitates^g dare. Dicunt enim: 'Rex sancto^h oleo ungitur, clero et populo preficitur: 15 ideoⁱ utriusque dignitates iure^k dare convincitur'⁷. Horum falsissima affirmativa¹ subruitur verissima negativa eorumque negatio statuitur^m veritatis affirmatione. Ageⁿ ergo, percontor^o hos^p, episcopatus, abbatiae^q, prepositurae^r utrum sint spirituales dignitates, an seculares. Respondebunt: 'Spirituales^s, nisi sint dementes. At ego: 'Rex est spiritualis^t an secularis?' 'Secularis^u', inquit. Ergo spiritualis^v dignitas nihil 20 pertinet ad secularem personam. Adhuc^w sciscitor^x eos^y: 'Licet regi missam cantare^z necne^a?' Respondebunt^b: 'Minime^c'. 'Quare?' 'Quia^d', aiunt^b, 'non est sacerdos^e'. Et ego: 'Si ideo ei non licet celebrare missam, quia sacerdos non est, *ergo^f nec ecclesiam^g, in qua missa cantatur^h, licet ei dare, quia laicus est'. Igitur quia rex 25 laicus est etⁱ secularis *et gladium ad vindictam malefactorum portans* et^k per sacerdotale officium vindex irae Dei constitutus est et populo in secularibus tantum pre-

a) mundi et mater *des. B 1.* b) Dei *D.* c) exstiterit *D.* d) *deest D*; et ab *U 1.* e) defenderet *corr. defenderit B.* f) et *B. B 1. U 1.* g) rebelles *C.* h) exiterit *B 1*; extitit *C 1.* i) esse eccles. *B. B 1.* k) Constantinus *corr. Constantius B 1.* l) Valens *corr. Valerius C*; Valerius *U 1*; et *V. des. D.* m) vexaverunt *C. C 1.* n) apostodando *C 1.* o) Philippicus *corr. Philippus B*; Philippus *U 1.* p) *seq. persecutus fuerit postea del. B 1.* q) divisit *C 1*; *add. quidem C.* r) *deest B.* s) toll. *A. C. C 1.* t) sed in c. p. o. declinandus *des. C 1.* u) *thyr. est B. B 1*; *deest est D.* v) *e corr. A.* w) h^o *C 1.* x) *add. sanctus C 1.* y) rennuit *A. B. B 1. C 1.* z) *add. ego D.* a) sum miles *D.* b) *e. A.* c) quidem *C.* d) sapientes esse *C. C 1. D.* e) *seq. ab a del. B 1.* f) *deest D.* g) vel r. c. dign. *des. C 1.* h) sacro *D.* i) igitur *D.* k) dignitates iure *corr. 35 dignitatis iura B*; dignitatis iura *B 1.* l) affirmatia *C. C 1.* m) destruitur *C 1*; veris. n. e. n. statuitur *des. C.* n) Ego *D.* o) percantor *C.* p) has *C 1*; perc. hos *del. et substituit man. 2. patriarchatus B pro percontor hos scr. patriarcha B 1.* q) abbas *C 1.* r) preposituras *C 1.* s) dignitates an s. R. 'Spirituales' *des. C.* t) *add. dignitas D.* u) seculares *C 1.* v) 'Secularis' i. E. spiritualis *des. C.* w) adhuc *C.* x) *seq. scititor del. B 1.* y) eo *C 1*; ab eis *D.* z) celebrare *D. 40 a) anne C 1.* b) *deest D.* c) *seq. inquit D.* d) *seq. non del. C 1.* e) *seq. aiunt D.* f) *seq. non del. B 1.* g) *add. dare C 1.* h) celebratur *C. C 1. D.* i) *superscr. man. 2. A*; *deest B. B 1. C. C 1.* k) *superscr. man. 2. A.*

1) *De Constantio imperatore Arriano cf. quae affert Cassiod. Hist. tripart. IV, 5 sq.; Opp. ed. Gare. I, 246 sq. (Theodoret. II, 3; ed. Vales. p. 70 sq.).* 5) *Cassiod. l. c. VII, 45 13 sq., p. 324 (Theodoret. IV, 12, p. 165 sq.).* 3) *Cassiod. l. c. IV, 2 sq., p. 282 sq. (Sozom. V, 2 sq., p. 544 sq.).* 4) *Vita Constantini I. papae ed. Duchesne, Lib. pont. I, 391. 5) Sulp. Severi Vita S. Martini I, 4, ed. Halm p. 114.* 6) *Rom. 1, 22.* 7) *Cf. supra p. 8. u. 1.*

latus, omni ratione^a repugnante^b, non debet nec^c potest^d episcopatus, abbatias^e vel preposituras, quae^f spirituales dignitates sunt, dare. Seculares tantum^g dignitates^h, sicut sunt ducatus, presidatus, comitatus, debet et potest dare. Sola autem aecclesia debet spiritaliaⁱ spiritualibus personis^k commendare. Unde sacri canones precipiunt, ut, si quis per secularem potestatem ad canonicam dignitatem intraverit^l, deponatur^l. Ioiada quippe sacerdos regem^m Ioas constituisse legitur². Nusquamⁿ rex sacerdotem constituisse reperitur. Quod si obicitur, quod Ionathas ab Alexandro rege pagano^{o, 3} et Symon, frater eius, a Demetrio nihilominus pagano sacerdotium susceperint^{p, 4}, sciendum est, quod ipsi sacerdotes erant^q et a stirpe sacerdotali descenderant⁵; sed officio suo, bellis ingruentibus^r, privati erant, ab istis autem officium suum solito more explere potestatem acceperant^s. Ergo haec^t permissio^u, non datio erat.

29. De exemplis sanctorum^v.

Ambrosius. Porro si obicitur, quod in tripartita^w historia legitur⁶, quia^x Valentinianus imperator ad Ambrosium dixerit: 'Ego tibi commendo corpora, Deus^y autem animas', sciendum est^z, quod Ambrosius prius^a iudex provinciae fuerit; accepto autem canonice^b episcopatu, rex provinciae curam ei insuper delegaverit^c. Quem morem^d adhuc in aliquibus aecclesiis novimus observari, scilicet^e episcopum utriusque et^f episcopatus^g et ducatus, curam^h gerereⁱ; quod tamen sacerdotibus Christi scimus^k minime^l congruere, quia nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus^m.

Gregorius. Et si hocⁿ ad medium^o deducitur, quod in vita sancti Gregorii legitur⁷, quia^p imperator Mauritius^q precepit eum consecrari, sciendum est, quod^r Gregorius prius^s erat canonice a clero et populo electus. Sed cum ob pacis et concordiae^t gratiam inquireretur^u, solito more imperatoris consensus^v iussit eum consecrari, id est^w assensum prebuit eius ordinationi.

30. De Leone et Karolo^x.

Unde autem hic^y perversus mos in populo^z inoleverit^a, quod episcopatus dantur potestate^b regali, referam, ut accepi, stilo veraci^s. Beatae^c memoriae Leone^d papa a Romanis execrato atque ab^e apostolica^f sede^g a tumultuoso *populo^h propulsatoⁱ, ad *f. 58°.

- a) omni ratione *des. C1.*   b) repugnare *C1.*   c) non *C1.*   d) *add. nec debet C1.*
 30 e) abbas *C.*   f) qui *B. B1; corr. man. 2. que B.*   g) tamen *B1; vero D.*   h) *add. tamen D.*
 i) *deest B. B1.*   k) personas *A.*   l) intervenerit *D.*   m) *seq. rasura B1.*   n) nunquam *D.*
 o) rege pagano scilicet (ab *C*) Alexandro *C. C1.*   p) susceperunt *corr. susceperint B.*   q) eant *B1.*
 r) incruentibus *D.*   s) susc. *D.*   t) hoc *A.*   u) promissio *C.*   v) *huius capituli inscriptionem, quam omnes codd. omiserunt, ex indice supplavi.*   w) tripartita *B1.*   x) quod *C1. D.*   y) Deo *C. C1.*
 35 z) *deest C1.*   a) primus *C.*   b) canonice autem *A.*   c) delegaverat *B. B1; corr. delegaverit B.*
 delegavit *D.*   d) mortem *corr. radendo morem C.*   e) nempe *D.*   f) *deest C. C1. D.*   g) *add. videlicet D.*
 h) coram *C.*   i) gere *B1.*   k) scimus s. Ch. *D.*   l) minime scimus *C. C1.*
 m) secul. neg. *C1. D.*   n) adhuc *C. D.*   o) *pro ad medium scrips. audiendum C1; ad memoriam D.*
 p) quod *C. C1.*   q) Mamercius *C1.*   r) *deest, superscr. man. 2. A; add. beatus C1.*   s) primus *C;*
 40 *deest D.*   t) concorde *C.*   u) inquiretur *C.*   v) consenssus *C.*   w) idem *radendo id et B1;*
deest C. C1; et D.   x) Karolo *A;* Karulo *B1.*   y) *deest B.*   z) in p. *des. D.*   a) inolevit *D.*
 b) potestati *B. B1.*   c) Beati *C.*   d) Leoni *C.*   e) *deest B1.*   f) a plica *B1.*   g) *deest C.*
 h) ppl'uo *B1.*   i) propulsoto *corr. propulsato A.*

- 1) *Can. apost. c. 31 (Coll. Dionys.); Hinschius p. 29; Grat. Decr. c. 14, C. XVI, p. 7.*
 45 2) 4. *Reg. 11, 4 sq.*   3) 1. *Mac. 10, 20.*   4) 1. *Mac. 14, 38.*   5) 1. *Mac. 2, 1 sq.*
 6) *Cassiod. Hist. tripart. VII, 8; Opp. ed. Garet. I, 305 (Theodoret. IV, 7; ed. Val. p. 157).*
 7) *Vita s. Gregorii Magni auctore Ioh. Diacono I, 39. 40; Opp. ed. Benedict. IV, col. 36 C. D;*
Coll. can. I, c. 180, p. 123.   8) *De sequentibus v. quae Honorius in libro suo, cui inscribitur 'Summa totius' (SS. X, 129), ex annalibus Fuld. et ex Libro pontif. excerpsit.*

Karolum^a, regem Francorum, venit, qui eum honorifice^b suscepit. Hic Karolus^a, contracto^c exercitu, Romam properat, seditiosos digna ultione^d puniens, expulsum^e papam propriae^f sedi redonat; quem mox ille^g, qui facit mirabiles res^h, illuminat. Et quia tunc Romanum imperium rectore carebat, quia, ut traditur, Constantinus quintusⁱ imperator manibus iniquorum excecatus fuerat, venerabilis Leo papa consilio^k principum⁵ et consensu^l cleri et populi Romani imperii sceptrum Karolo^m regi tradidit, augustumque consecrans, coronam regni imponitⁿ. Et quia idem rex Romanam aecclesiam maximo honore sublimaverat ac multis donis et muneribus, insuper et maximis alodiis ditaverat, cum esset per omnia catholicus, sapientia et morum excellentia Deo et regno dignissimus, apostolicae^o sedi subiectus^p, omni clero devotus, Leo papa^q, de tali ac tanto^r adiutore gaudens, ei soli hoc privilegium¹ concessit^s, ut citra^t Alpes in partibus Galliae^u et Germaniae eius^v vice episcopatus aecclesiastico^w more institueret^x. Quod^y privilegium^p etiam successores ipsius ab apostolica^z sede promeruerunt, quia et^a ipsi per omnia Romanae aecclesiae devoti extiterunt^b; qui^c tamen^d sapientes et vita^e probabiles et divino^f officio congruas personas elegerunt, et aecclesiis Dei^g dignos pastores absque ullo pretio prefecerunt.

31. De rebellibus aecclesiae.

Postquam^h vero viriⁱ Deum^k ignorantes et aecclesiae honorem execrantes^l absque Romana electione in regnum irruerunt^m et sceleratis ac perditis moribus imperium maculaverunt, hi tales, regalem mansuetudinemⁿ Neronis^o more postponentes ac tyrannico^o more in clerum et populum dominium^p violenter, immo crudeliter extendentes, pacem aecclesiae et concordiam populi perturbare^q, apostolica^r statuta ac priorum regum ceperunt edicta violare. Qui, iustitiam et aequitatem abhominantes, civile bellum, cleri populiue discordiam et omnem iniquitatem amantes, personas suis moribus congruas, iustitiae ac legis Dei inscias^s elegerunt, quibus contra ius et fas^t episcopatus, abbatias^u, preposituras aliasque canonicas^s dignitates summo pretio more Iezi vendiderunt². Et^g aecclesia itaque^v videns impios donis suis abuti, ac munera sibi a Christo gratis^g collata a prophanis prophanari, *non vult^w ultra honorem suum alienis dare, sed ipsa per se filiis suis, prout condecet^x et expedit, dispensare.

32. Quod male pereunt, qui sacerdotibus contraeunt.

Sacerdotium autem^y a regno potest^z opprimi, non tamen potest^a obrui; et sacerdotes a regibus^b possunt interimi^c, officium vero eorum non potest perimi. Quin

a) Karul. B; Car. C. C1. D. b) honorifice B1. c) contractu corr. contracto B; contractu del. et add. contracto B1. d) seq. ille del. B1. e) expulit C1. f) papae D. g) maxime D. h) res m. D. i) Vtus A. k) consiliu corr. consilio B; consiliu B1; concilio D. l) consensu C. m) Karulo B. B1. n) imposuit C1. D. o) apostolici A. B. B1. C1. p) e corr. B1. q) add. tertius D. r) tanta corr. tanto B1. s) cessit B1. t) circa B1. u) Gallis corr. Gallie C1. v) add. in C. w) aecclesiastico A. x) instituerit B1. y) quid B1. z) apostolaca corr. apostolica A. a) deest C. C1. b) existerunt C. c) quod C. d) cum C. e) ita C. f) d'ino C. g) deest D. h) post C. i) veri C. k) Dei C1. l) excecantes B1. m) irripuerunt B1; 40 irriperunt corr. irruerunt C1. n) m. r. B. B1; seq. ire postea del. C. o) e corr. C. p) dmum B1; dñm C. q) perturbant B. B1. r) apñca A. s) iusticias C. t) phas C1. u) abbiās C. v) autem D. w) voluit D. x) decet C1. y) deest B. B1. z) potest a r. C1. a) deest C1. b) regebus corr. regibus B; regno D. c) intimi C; interemi C1.

1) De spurio illo privilegio fusius egit v. cl. E. Bernheim ('Forsch. z. D. Gesch.' XV, 45 675 sq.); cf. editionem eius in Constitut. imperat. I, 663 sqq. et quae Weiland b. m. annotavit.
2) 4. Reg. 5, 1 sq.

immo Dominus, pars^{a,1} sacerdotum, sepius exercet vindictam in presumptionibus^b regum. Saul namque, primus regum, sacerdotes Domini iniuste occidit. Ideo ipse in bello iuste occisus^c occubuit². Ahab rex prophetas Domini quosdam a patria expulit, quosdam^d neci tradidit. Ideo et^e ipse vulneratus morti succubuit³. Ioas rex
 5 Zachariam sacerdotem lapidibus obruit, unde et^f ipse a propriis servis occisus corruit⁴. Azarias^g rex sacerdotium^h usurpavit. Ideo mox lepra eum invasit⁵. Herodes rex sacerdotium vendidit. Ideo propria manu se interemit⁶. Nero imperator Petrum, primum papam, crucifixit. Ideo regno pulsusⁱ lupis^k preda extitit⁷. Decius imperator Sixtum papam occidit¹, unde et ipse a daemone obsessus^m periit^{n,8}. Valens^o impe-
 10 rator Athanasium^p episcopum a sede sua expulit. Ideo ipse a Gothis^q incendio interiit⁹. Iulianus^r imperator sacerdotes Christi persequitur^s, unde et ipse ab hostibus occiditur^{t,10}. Theodoricus^u rex Iohannem papam^v occidit. Ideo subita^w morte supplicium^x subiit¹¹. Et quid plura? Quotquot^y aecclesiae sacerdotes persecuti sunt, pessima morte exterminati sunt.

15 33. Quod baptizati in reges et sacerdotes ungentur¹².

Quod si quis astruxerit has duas personas honore ac^z dignitate pares videri, eo quod hae^a solae personae^b in lege precipiuntur oleo sancto ungi, sciendum est, quod rex tantum oleo, sacerdos^c autem chrismate ungebatur^d et per omnia sua consecratio regis unctioni preferebatur; et in hoc etiam differebant, quod^e non^f rex a
 20 rege, sed a sacerdote^g consecrabatur^h. Hocⁱ autem^b totum in figura^k contigit¹, sed Iesum Christum, dominum nostrum^m, verum regem et sacerdotem, expressit, quem Pater chrismateⁿ et oleo exultationis, id est^o Spiritu sancto, unxit et in caput gentium constituit, immo^p et^q angelis et hominibus dominum^r praefecit. Qui^s rex et sacerdos, quotquot^t suae militiae adscripsit^u, oleo et chrismate^v ungi precepit genus re-
 25 gale^v et sacerdotale ac regni sui heredes fecit. Hinc est, quod baptizandos^w oleo et^x chrismate^y unguimus; quia oleo eos Christi regno, chrismate autem ipsius sacer-
 dotio unguimus^z. Per mitram, quam capiti inponimus, coronam regni exprimimus^a; per albam^b vestem, qua eos induimus, sacerdotalem dignitatem innuimus. Item^c per mitram^d pontificalem^e infulam notamus, per albam vestem regalem trabeam^f demon-
 30

a) princeps *D.* b) in sumpcionibus *e corr.* *B 1.* c) iuste o. in bello *D.* d) a patria *e.* quodam *des. C 1.* e) *deest B 1.* f) *deest C. C 1.* g) *in marg.* Ozias *B*; Osias *C*; Osyas *C 1.* h) sacerdotum *B 1.* i) expulsus *B. B 1.* k) lupus *C.* l) occidere fecit *D.* m) obpressus *C.* n) interiit *C. C 1.* o) Valens *corr.* Valerius *C.* p) Athanasum *B 1.* q) Gothiis *B. B 1*; Gathis *C.* r) Iulius *A. B. C.* s) persequatur *B. B 1.* t) occisus est *B. B 1.* u) Theoricus *C*; Theoderi-
 35 cus *C 1.* v) papam *I. D.* w) *deest C 1.* x) *add.* aeternum *D.* y) Quodquod *A. C*; quotquod *B 1.* z) et *C 1.* a) *ee corr. man. 2.* hee *B. B 1.* b) *deest D.* c) sacerdotes *C 1.* d) ungebantur *C 1.* e) quot *B. B 1.* f) *add.* sicut sacerdos a sacerdote, ita etiam *D.* g) *e corr.* *A*; *add.* etiam ipso *D.* h) consecrabatur *corr.* consecratur *B.* i) In hoc *C.* k) in figura totum *B. B 1.* l) contingit *C.* m) *D. n. des. D.* n) crism. *A. C. C 1.* o) nempe *D.* p) *deest C 1.*
 40 q) *deest B. B 1.* r) *dnm C*; *dñm C 1.* s) Quod *C.* t) quotquod *A*; quemcunque *D.* u) ascr. *A. B 1*; ascr. *C 1.* v) generale *corr.* regale *C.* w) waptiz. *C 1.* x) *deest B 1.* y) *superscr. man. 2. A.* z) iungimus *D.* a) exprimimus *C.* b) salbam *corr.* albam *C.* c) Iterum *D.* d) mitram *C.* e) ponticalem *corr.* pontificalem *B 1.* f) tr. regal. *B. B 1.*

1) *Ps. 72, 26.* 2) *1. Reg. 22, 17 sq. 31, 4.* 3) *3. Reg. 19, 1 sq. 22, 34 sq.*
 45 4) *2. Paral. 24, 20 sq. 25.* 5) *4. Reg. 15, 4. 5.* 6) *Unde Honorius Herodem mortem voluntariam sibi conscivisse compererit, incertum habemus.* 7) *Cf. Cassiod. chron., Opp. ed. Garet. I, 387.* 8) *Ibid. 390.* 9) *Hist. tripart. VIII, 13; Cassiod. Opp. ed. Garet. I, 329.* 10) *Ibid. VI, 47, p. 299.* 11) *Lib. pontif. ed. Duchesne I, 276.* 12) *De ritu baptismatis, de unctione et de vestitu baptizandorum fusiuss dissevit Honorius noster in libello*
 50 *suo, cui inscribitur 'Gemma animae' III, 111 sq. (Migne, Patrol. Lat. 172, col. 672 sq.).*

stramus. Igitur et in veteri et in novo testamento sacerdotium semper regno pre-
ferebatur, quin^a insuper et regnum per sacerdotium constituebatur.

34. De vaniloquiis^b.

Iam^c illos familiariter conveniamus^d, quorum causa hanc lucubrationem^e suscepimus^f, qui ob pecuniae^g amorem, ob laudis favorem et pro^h adipiscendaeⁱ ab ipsis principibus dignitatis alicuius honore^k predicant^l indoctis ipsi maxime indocti, ubique in manu regum omnes dignitates pendere. Hi^m, qui hocⁿ dicunt, aut laici aut monachi aut clerici sunt^m. Si laici sunt, tunc ut insipientes^o irridendi, vel potius ut ignari a sapientibus corrigendi sunt^p. Si autem monachi sunt, tunc desipiunt; qui aut veritatem ignorantes errant, aut scienter errorem ob avaritiam sequentes^q, verum^r se 10 scire dissimulant^s. Si autem clerici sunt; vesania^t capti^u sunt, qui aecclesiastico ordini ius ab ipso Domino collatum adimunt^v illudque laicali potestati^w conferunt, immo se ipsos propria libertate spoliant ac servili laicorum ditioni cum Cham^x subiugant.

Igitur horum omnium stolidae assertiones^y a sensatis sunt confutandae, immo ab omnibus^z ratione utentibus reprobandae^a, cum regnum^b sacerdotio, populus clero iure 15 subiaceat^c, et sicut sol lunae, spiritus animae, contemplativa vita activae, sic sacerdotium regno premineat^d. Sed iam calamum^e de sacerdotali et^f regali litigio deponentes, Christo^g, vero regi et sacerdoti^h dignis moribus placere studeamus, quatenus eius aulamⁱ, in qua soli reges et sacerdotes^k erunt^l, introire valeamus. Amen.

EXPLICIT SUMMA GLORIA HONORII^m.

20

a) quando *D*. b) vaniloquis *B 1*. c) *e corr. C*. d) quaeramus *D*. e) lucubratiunculam *C*; lucubraeta *C 1*. f) suscepimus *D*. g) peccunie *corr. pecunie B 1*. h) *deest, sed add. in marg. B 1*. i) adipiscendi *B 1*. k) *ita D, ceteri honorem*. l) *deest, sed add. man. 2. in marg. inferiore B*. m) Hi, qui h. d. a. l. a. m. a. cl. sunt *des. C 1*; *sed add. librarius infra post corrigendi sunt; cf. annotationem p*. n) haec *D*. o) insipienti *C*; *add. sunt D*. p) *deest D*; *add. C 1 ea, quae supra in 25 annotatione m omitta dicta sunt*. q) sapientes *D*. r) v'm *C*. s) dissimulat *C*. t) vesania *radendo corr. vesani B 1*; *vesania D*. u) capiti *B. B 1. D*; *radendo corr. capti B*. v) adiunt *C*. w) potestate *A*. x) Chayn *C*; Cain *D*. y) *e corr. B 1*. z) ab o. *des. C 1*; *pro quibus add. recta*. a) reprobante *corr. reprobande C*. b) regna *corr. regnum C*. c) subiacent *C 1*. d) pmineat *B 1*; preminebant *C 1*. e) calanum *B 1*. f) ac *C 1*; *deest D*. g) *add. calamum de sacerdotali, sed 30 postea del. B 1*; *r. l. d. Chr. des. D, pro quibus add. praeconio contrahamus eique*. h) v. r. et s. *des. D*. i) aula *C 1*. k) s. et r. *D*. l) erant *C*; sunt et erunt *C 1*. m) E. s. g. H. *des. A. B. B 1. C 1. D*.

ARNULFI SAGIENSIS ARCHIDIACONI
POSTEA EPISCOPI LEXOVIENSIS
INVECTIVA
IN GIRARDUM ENGOLISMENSEM
EPISCOPUM

EDIDIT

IULIUS DIETERICH.

*Rotomagi, ut fertur¹, Arnulfus, filius Arduini, Normanni² e gente divite nobili-
que oriundi, circa finem saeculi undecimi natus est. Avus eius³ Iohannes decanus erat;
10 patruus Iohannes ille, qui archidiaconi et postea, nepotis praedecessor, episcopi Lexo-
viensis⁴ muneribus functus est. Iohannes, frater Arnulfi natu maior, Sagiensis episco-
pus erat⁵; in cuius palatio, ut videtur, ingenue educatus et clericus regularis ecclesiae
cathedralis factus, Arnulfus, fratre, ut opinor, auctore, admodum iuvenis Sagiensis eccle-
siae archidiaconus ordinatus est⁶.*

*Ea aetate Girardus, Engolismensis episcopus⁷, apostolicae sedis legatione per Bri-
tanniae Aquitaniaeque provincias, archiepiscopatus scilicet Dolensem, Auscitanam, Bituri-
censem, Burdegalensem, Turonensem, fungebatur. Qui, Romanae ecclesiae in illis parti-
bus sedulus dispensator, administrationis suae provincias saepius perlustravit. Itaque
eum Arnulfum nostrum de facie nosse verisimile est. Sed hic utrum iam puer
20 anno 1102. electionem Girardi, quam dicit irregularem, Engolismae praesens viderit, ut*

1) Cf. Lebreton, 'Biographie Normande' I, 27 sq.; H. Reuter, 'Alexander III.' II, 36 sq.
Rerum ecclesiasticarum scriptores, qui de Arnulfo eiusque adversario Girardo egerunt, et nomina
et libros Chevalier, 'Répertoire des sources historiques du moyen âge' p. 172 (suppl. 2476) et
848 (suppl. 2606) annotanda curavit. 2) Iohannem de Nova Villa (Neuville, circ. Seine-
3) Gall. christ. XI, 714. 4) 1107—1141. 5) 1124—1144. 6) Si
iam anno 1131. archidiaconus erat, chartam in Gall. christ. XI. app. col. 173. editam ad eum
referre licet. 7) 1102—1136. Vitam Girardi legationemque eius summa cum diligentia
descripsit ven. abb. Maratu, Engolismensis dioecesis canonicus honor., in libro amplo 'Girard,
30 évêque d'Angoulême, légat du saint siège' (Bull. de la soc. archéol. et hist. de la Charente,
année 1864. p. 1—394). Accedunt appendix 36 chartarum, quarum plurimae adhuc

ex ipsius verbis facile colligas¹, an quasi testis ea, quae alii retulerint, memoriae dederit, dubitari potest. Si praesens vidit, ad summam senectutem eum prorectum esse necesse est. Nam anno demum 1184, cum iam tribus annis ante, senio confectus, episcopatus Lexoriensi, cui inde ab anno 1141. praefuerat, renuntiasset, diem supremum obiit.

Haud dubie alibi saepius Arnulfus futuro adversario obriam fieri potuit, velut anno 1126, cum Girardus episcopus et legatus dedicationi ecclesiae pontificalis s. Gervasii, Mediolanensis martyris, una cum Iohanne, episcopo Lexoriensi, Arnulfi patruo, Sagii interesset². Sequenti anno Girardus apud Venomannos ex mandato Honorii II. papae controversiam, quam Iohannes, Sagiensis episcopus, Arnulfi frater, cum monachis s. Martini Sagiensis de ecclesia Belismensi agebat, summus arbiter diremit iniusta³que Sagiensis 10 episcopi postulata, ius suum longa oratione prosecutus, reiecit³.

Criminationes, quas Arnulfus in Engolismensem praesulem protulit, quin maxima ex parte iniustae fuerint, nostris quidem temporibus nemo est, qui dubitet. Morum gestorumque Girardi descriptionem, quae in primis capitulis invectivae infra edendae occurrit, in deterius eum vertisse nimisque, si quae fuissent, vitia eius exaggerasse, viri doctissimi 15 E. Gigon⁴, qui criminationes Arnulfi tractatu ad id ipsum composito refellere aggressus est, ven. abbas Maratu⁵, E. Mühlbacher⁶, O. Schellert⁷ optimis argumentis probaverunt. Arnulfus non solum ea, quae rumoribus vanis dubiisque acceperat, quasi explorata referre non abhorruit, sed nonnumquam etiam nova et inaudita commentus est. De singulis agere supersedi. Historiae pontificum et comitum Engolismensium⁸, Orderici 20 Vitalis⁹, Goffridi, abbatis Vindocinensis¹⁰, relationes fide utique digniores breviter hic in memoriam revocare satis erit.

Quid plura? Valde, ut Petri a s. Romualdo, ecclesiae Engolismensis historici, verbis in defensionem Girardi prolatis¹¹, utamur, incertum est, an fuerit tam niger, quam in fastis ecclesiasticis depingitur. Ceterum Arnulfus archidiaconus Petrum quo- 25 que Leonis, Anacletum videlicet antipapam, atris, ut ita dicam, Innocentium secundum, cui summo studio favebat, candidis lucidisque coloribus pinxit. Ad id Girardi aemulum, Gaufridum, episcopum Carnotensem, Innocentii II. per provincias Britanniam Aquitaniamque, ab Anacleto antipapa Girardo concessas, legatum nimis laudibus extulit.

Qua de re inrectam nostram historiae rerum gestarum non ita magno usui fore 30 manifestum est. Sed si temporum illorum illarumque regionum opiniones vulgares factionumque ecclesiasticarum studia accuratius comprehendere vis, ducem cix iucundiorum

ignotae erant, et amplissima Girardi regesta. Antea iam in eiusdem societatis annalibus (ann. 1862, p. 15 sq.) E. Gigon in tractatu 'G. II, évêque d'A., et ses détracteurs' insolentes Arnulfi criminationes accuratius repulit. Ultimus de vita Girardi egit O. Schellert in dissertatione 35 Halensi 'G. von A.'; cf. ea, quae Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl des Jahres 1030' p. 52 sq. 131 sq.; W. Bernhardt, 'Lothar von Supplinburg' p. 331, strictim quidem, sed subtiliter disseruerunt. 1) C. 2: Reddit mihi in mentem miserabile illud nefandissimumque spectaculum, dum te praecurrentem multitudo reliqua sequeretur etc.; cf. c. 2. in fine: Videre mihi videor te quasi taurum pinguem in sublimi synodalem cathedram insedissee etc.; c. 7: Sicut enim corporales 40 oculos tuos innaturalis quaedam distorsit enormitas, ut ad idem contuendum mirabili nequeant discordia convenire etc. 2) Ord. Vital. hist. eccl. a. 1026, Bouquet, Rec. XII, 743. 3) Gallia christ. XI, 686. An hic acerbissimi odii, quo Arnulfus in Engolismensem praesulem ferebatur, quasi semina sata sunt? 4) L. c. p. 25 sq. 5) L. c. p. 282 sq. 6) L. c. p. 52 sq. 7) L. c. p. 4 sq. 31 sq.; cf. etiam ea, quae Dom Brial apud Bouquet, Rec. 45 XIII, 250 sq., disseruit. 8) Ed. I. F. Eusebius Castaigne, Rer. Engolism. SS. p. 11 sq. 9) Bouquet, Rec. XII, 757. 10) Epist. lib. I, nr. 19—27; Opp. ed. Sirmond p. 37 sq. 11) Chron. p. 71.

*facilioremque vel uberiores invenies. Quanti pretii quantaque auctoritatis Arnulfi libellus Innocentianis fuerit, ex Petri Venerabilis, abbatis Cluniacensis, epistola*¹, *quam, cum Arnulfus anno 1141. episcopus Lexoviensis electus a Godifredo dicto Plantagenet, duce Aquitaniae, a sede arceretur, Innocentio papae misit, facile deprehenditur: Quis,*
inquit, non eum vere vestrum, quantum ad spiritum spectat, filium iudicavit, qui eius non tantum verba audire, sed, quod nostro tempore perrarum est, scripta legere potuit? Quae — sicut Salemon ait: Non agnoscitur in bonis amicus, nec absconditur in malis Eccli. 12, 8.
inimicus — ita eum amicum schismatis tempore prodiderunt, ut pene superfluum sit, eum nos de fidelitate et amicitia commendare, quem tanti tempestatum et turbinum
tumultus fidissimum et devotum alunnum noscuntur probasse. Prosit ergo ecclesiae, quae eum elegit, quae illum sibi hac fiducia pastorem praefecit, quod honestatem in eo, quod scientiam, quod in iuvenili aetate morum maturitatem, quod tandem in eius promotione vestram gratiam concupivit.

Petrus abbas alio loco huius epistolae Arnulfum archidiaconum iure personam
*nobilis litteraturae nominasse mihi quidem videtur. Epistolae*² *enim, quae supersunt, carmina, sermones, invectiva denique optimarum eum artium studiis eruditum fuisse probant. Scholae Gallicae — Parisinam memoro, Remensem, Beccensem, Engolismensem nostri Girardi — omnium tunc celeberrimae, omnium doctissimae erant*³. *Et Arnulfus quidem in Sagiensis ecclesiae, cuius postea clericus archidiaconusque factus est, scholis,*
fratre natu maiore, ut opinor, duce, primis litterarum elementis imbutus esse videtur. An Girardi Engolismensis, liberalium artium professoris in illis regionibus tunc clarissimi, disciplinae interfuit?

*Postea eum Gaufridi, episcopi Carnotensis, ut videtur, subsidiis sublevatum, ut ipse in invectivae prooemio asserit, desiderata diu Romanarum legum studia in Italiam deduxerunt. Bononiae, qua in urbe iuris utriusque studium illa aetate imprimis floreret, et Arnulfum Sagiensem litteris se dedisse, non sine specie veritatis conicere licet*⁴.

In Italia, ni fallor, insecticam, nescio an ex ipso episcopi Carnotensis mandato, cui stili sui primitias dicavit, sermone satis polito et eleganti eodemque puro et emendato et floribus luminibusque moderatius exornato confecit. Neglecto enim, quantum
potuit, inflato aequalium genere scribendi, allusiones, agnominations, contraria, vocabulorum clausulas inter se consonantes, cetera orationis ornamenta praeter reliquorum litis inter imperatores pontificesque tunc ardentis propugnatorum morem parce adhibuit, veteres auctores, rerum ecclesiasticarum scriptores non allegavit, scripturae sacrae versus canonicasque auctoritates raro laudavit, sermonem denique proprium et peculiarem atque pro
illius aetatis eruditione satis Latinum exercuit.

*Perperam O. Schellert Arnulfum in componendo libello veterum exempla saepius revocasse opinatus est*⁵. *Innocentianorum autem epistolas defensionesque eum nosse verbaque earum memoria retenta nonnumquam repetisse non nego*⁶. *Sed epistolas s. Bernardi,*

1) *Epist. lib. I, nr. 7; Bouquet, Rec. XV, 637; cf. etiam litteras s. Bernardi, abbatis Claraevallensis, Opp. ed. Mabillon I, 377, de eadem re ad Innocentium II. papam datas.*

2) *Epistolas, conciones, epigrammata ed. Turnebus, Parisiis 1585, quas Bibl. Patr. Colon. t. XII, Lugdun. t. XXII. repetierunt. Nova addiderunt Bouquet, Rec. XVI, 656 sq., Liverani in 'Spicilegio Liberiano' p. 573 sq., I. A. Giles in 'Arnulfi Lexoviensis epistolis' etc. (Oxonii 1844).*

3) *Wattenbach, 'D. G.Q.' II⁶, 7 sq.* 4) *Romae Arnulfum legibus Romanis instructum fuisse.*

5) *E. Mühlbacher ratiocinatur (l. c. p. 52). Tempore autem electionis ambiguae Romae haud dubie praesens non fuit (v. infra). Subsequente tempore, cum Anacletus antipapa solus ibi resideret, Innocentii fidissimum assentatorem ibi studiis se dedisse minime verisimile est.* 6) *L. c. p. 32, 41.*

6) *Mühlbacher l. c. p. 31, 1.*

abbatis Claraevallensis, Manfredi, episcopi Mantuani, Reimboldi Leodiensis, quas eum ultimis invecitiae partibus fundamento posuisse idem Schellert fortiter contendit¹, nullo modo eum adhibuisse mihi quidem persuasum est.

Porro Arnulfum tractatum suum ante legationem s. Bernardi abbatis, anno 1135. schismaticorum reconciliandorum causa in Britanniam Aquitaniamque provincias depu-⁵ tati, et post Lotharii imperatoris coronationem, Romae anno 1133. die 4. mensis Iunii celebratam, scripsisse, O. Schellert in dissertatione saepius laudata satis demonstravit². Sed tempus, quo scripsit, accuratius etiam circumscribi posse opinor. In septimo enim libelli capitulo archidiaconus noster Engolismensem adversarium: Numquid, interrogat, eidem (Innocentium papam dicit) urbis (scilicet Romae) habitatio et ingressus pro arbi-¹⁰ trio patens est et egressus? Haec ante mensem Septembrem anni 1133. scripta esse contendo. Nam Innocentius eiusdem anni aestate, ab aemulo Anacleto Roma pulsus³, Pisas se contulit ibique per integros duos annos versabatur. Interim ei neque ad Lateranense palatium neque omnino ad urbem aditus patebat, sed ut versum cantilenae tunc popularis offeramus⁴: Romam Petrus⁵ habebat, totum Gregorius⁶ orbem.¹⁵

Mense demum Novembri anni 1137. papae exuli Romam redire licuit, indeque ei rursus urbis habitatio et ingressus pro arbitrio patens erat et egressus. Quae cum ita sint, Arnulfum aestate anni 1133. inter coronationem Lotharii imperatoris die 4. mensis Iunii cele-²⁰ bratum et Innocentii II. exactionem mense fere Augusto perpetratam librum composuisse elucet.

Romae Arnulfum eo tempore, quo scripserit, degisse nonnulli coniecerunt. Minus²⁰ feliciter. Nam ea, quae de Lotharii imperatoris coronatione atque de Innocentii et Anacleto electionibus affert, adeo levia et quasi adumbrata, ne dicam ficta et commenticia sunt, ut eum coronationi turbisve illis, quae ambiguum electionem secutae sunt, interfuisse minime credas. Innocentium autem de facie eum nosse ex quarti capitis exordio facile conicitur. Sed cum summo pontifice utrum Romae vel Pisis, in curia Romana moratus⁷,²⁵ an alibi casu congressus sit, quis est, qui diiudicet?

Tractatus nostri unicus extat

Codex Parisinus nr. 14193 (s. Germani a pratis nr. 1320, olim 656), membr. saec. XV, quem sive totum sive aliqua ex parte monasterii Alborum Mantellorum Pari-³⁰ siensis antea proprium fuisse ex folii 121. inscriptione: De monasterio Alb. Mantello- rum Parisius certo efficitur. Continet praeter alios aliorum tractatus Arnulfi invecitiam foliis 121—136'. 145—154'. et cum codice hodie deperdito, quem Lucas Dacherius solum exscripsit, proxime et ad litteram fere convenit. Sed Dacherium, praeterquam quod eum retustiore exemplo usum esse litterae & pro ae interdum positae — nostra quoque in edi-³⁵ tione retentae — ostendant, codicem Parisinum nr. 14193. editioni suae haud dubie non adhibuisse ex eo patet, quod in eo ultima pars quarti, prima quinti capitulorum, quas Dacherii 'Spicilegium' nobis servavit, inde ab illo: Si quid igitur usque ad id: inter- esse, Girarde, desiderantur. Quas vero partes librarium ab initio omisisse integri codicis quaterniones demonstrant. Ex quo iam in exemplaris nostri archetypo, cuius, ut ita dicam, geminum fratrem Dacherius, qui idem codicem quendam Alborum Mantellorum typis se⁴⁰ expressisse affirmat, primae editioni fundamento posuit, folium unum excidisse conicias.

1) L. c. p. 36 sq.   2) P. 33.   3) Mühlbacher l. c. p. 147, 7. Die 2. Sept. Senis, die 16. Nov. Pisis moratur; cf. Jaffé, Reg. nr. 7635. 36.   4) Rob. de Monte chron. SS. VI, 489.   5) I. e. Anacletus antipapa.   6) Innocentius II. papa.   7) V. epist. Petri Venerab. abb. Clun. l. c.: Sed quia vester specialis filius, et Romanae ecclesiae ab ipsa⁴⁵ adolescentia familiaris alumnus est. Nam quis eum Romanae ecclesiae alumnus non agnoscit, qui eum audivit? Quis eum non a puero educatum in sinu Romanae ecclesiae non putavit, quicumque de eo loquentem advertit etc.

Ceterum si in foliis 137—144', quae itidem integrum quaternionem efficiunt, libellum Hugonis de s. Victore, qui est de virtute amoris, offendimus, hoc ei, qui codicem conseruit, nec librariotribuendum esse censeo.

*Codicis Parisini satis accurate scripti varias lectiones H. Lebégue in usum nostrum
5 diligenter exaravit.*

*Dacherius invectivam Arnulfi ex codice Alborum Mantellorum Parisino hodie deperdito primus in secundo 'Spicilegii' tomo p. 338 sq. edidit, in alterius 'Spicilegii' editionis tomo primo p. 152 sq. iteravit. Quas editiones, quarum varias lectiones litteris D. signatas in apparatu ad unum omnes retinuimus, ad litteram fere secuti, paucis emendationibus
10 annotationibusque additis, L. A. Muratori in SS. rer. Italic. tomo III, 453 sq.; Dom Brial in Bouqueti SS. rer. Gall. tomo XIV, 249 sq.; G. H. Pertz (P.) in MG. SS. tomo XII, 207 sq.; I. Giles (G.) in 'Arnulfi Lexoviensis epistolis' supra laudatis p. 42 sq. repetierunt. Gilesianam editionem I. Migne in Patrol. Lat. tomo CCI, 173 sq. neglegenter, ut assolet, descripsit; maiorem partem tractatus Watterich (W.) in 'Vitis pontif.
15 Rom.' II, 258 sq. denuo typis dandam curavit.*

*Venerabili Dei gratia Carnotensi episcopo, Gaufrido^a, Romanae[†] ecclesiae legato¹, Arnulfus^b, archidiaconus^c Sagiensis, clericus eius humilis et devotus, salutem.

Ad expedienda legationis vestrae negotia non negarem fidele ministerium, si ad
20 essem, pro viribus exhibere. Invitaret enim me cum laborantis ecclesiae causa communis, tum beneficiis vestris obstricta devotio, tum Romani pontificis gratia, qua me fateor artius obligatum. Sed quia me in Italiam desiderata diu Romanorum^d legum studia deduxerunt, loci quidem distantia corporale subduxit obsequium, sed spiritualem non suppressit affectum. Novit enim intimus secretae conscientiae testis, quam fidelis
25 ecclesiae patienti compatiar, quam affectuose in adversis presuli Romano condoleam, quamque obnoxie vestrum me tota mente iudico debitorem. Unde nimirum sublata impendendi corporaliter officii facultate, stilum saltem continere non potui, sed in Girardum Engolismensem, quod solum impendere poterat affectus absentis, invectus, originem nativitatis eius², conversationis qualitatem, prelationis causam, quid *agat *f. 121'.
30 vel egerit ab initio tempestatis huius, servata quantum potui brevitate, perstrinxi. Ad confutationem quoque eius stilo circa Petrum Leonis liberius evagato³, subiunxi de

a) G. c.   b) Ar. c.   c) deest c.   d) ita c. D; Romanarum ceteri.

1) Gaufridus de Leugis (1116—1149) anno circiter 1130. ab Innocentio II, quem Aurelianus tunc Carnotum deduxit, ut ibi altare quoddam dedicaret, in locum Girardi schismatici
35 legatus Bituricensis, Burdegalensis, Turonensis, Auscitanae, Dolensis (Britanniae) provinciarum constitutus est. 2) His et sequentibus Arnulfus libelli dispositionem strictim explicat. 3) Hoc loco Arnulfus libellum Girardi hodie deperditum significat. De quo libello, quem Cluniacenses, ad quos missus fuisse videtur, quominus in publicum prodiret, prohibuerunt, Reimbaldus, episcopus Leodiensis (Bouquet, Rec. XIV, p. 366 sq.), his verbis tractavit: Audi, quomodo Engolismensis
40 cardinalis Romanus (cf. Ern. Vita Bern. II, 32; Bouquet, Rec. XIV, 366) et, ut audivimus, legatus in Aquitaniam, Northmanniam, Britanniam, Hispaniam et usque ad ultimam Celtiberiam, tantae auctoritatis, tantae, ut opinantur, sanctitatis vir, hoc in rotulo . . . qua ratione, qua competentia, ipse viderit . . . ordinem promotionis et ordinationis horum duorum apostolicorum diligenter, ut aiunt, digessit. . . . Nescio, quid senserint, quid intenderint Cluniacenses. Id prae-
15 ciderunt, id amputaverunt penitus. Et quidquid illud fuit, nec probaverunt nec improbaverunt, sed domino papae Innocentio legendum transmiserunt; cf. Bernhardi, 'Lothar v. Supplinburg' p. 381, qui Arnulfum libello illo in capitulo 6. usum esse ratiocinatus est.

persona domini papae, de ordine electionis eius, de favore principum, de populorum consensu, quidve super hoc irrefragabilis omnium religiosorum probat auctoritas.

Opus autem ipsum praesumo maiestati vestrae, fortassis impudenter, offerre^a, cum nullatenus orationis ieiunae macies mereatur in sapientiae vestrae venire conspectum. Scio tamen, quia sepius apud vos benignitas indulgentiam parit, quam se-
veritas exactissima penam. Qui enim leviori culpae veniam negat, causam quando-
que gravioris importat¹. Si quid tamen in iudicium libeat devocare, non de qualitate
operis, sed de opificis cognoscatis affectu. Huius examinationis periculo^b me securus
expono nec cognitionem formidans nec latam ex cognitione sententiam. Quia licet
rethoricum^c colorem formet scientia, non affectus, si non hanc peritiae laudem, saltem
bonae voluntatis gratiam consequemur^d. Sed et hoc ad vos potissimum destinari ratio
postulabat, cum in eam causam cuncta specialium allegentur, quae vobis agenda com-
missa^e est. Quippe cum ad resistendum Petro Leonis in Italia presul Romanus in-
defessus assistat, ad resistendum Girardo vos reliquit in Gallia, ut sit capiti caput
oppositum et dextera dexterarum conferatur. Sicut enim Petrus scismatis huius prin-
ceps et auctor est, sic Girardus eius inter omnia principalius est^e instrumentum. In
quo, quid de fide et prudentia vestra sentiendum sit, manifeste probatum est, cum
nullum vobis pretulerit is, qui nec probaret ignotum neque notum supra merita pro-
priae virtutis efferret. Arbitratus est virum, quem caritas animaret, quem suscitaret
obedientia, quem scientia regeret^f, cui pararet fortitudo victoriam. Probavit in vobis
in fide constantiam, humilitatem in obsequendo, in exequendo prudentiam, in difficul-
tate perseverantiam. Quis vos hac eius existimatione neget esse felicem? Quis bea-
tum tanta eius dignatione non dicat? Sed profecto dignus mittente nuntius, dignum
suscipiente mandatum, spes utriusque pulcherrima, quae tam celebrem victoriam certo
spectat eventum. Vincet enim in vobis ipse, sed et vos vincetis in ipso; dum ipse
vobis auctoritatem, vos auctoritati^g prestatis obsequium. Vincetis, inquam, et captivatum
hostem, sedata Aquitania, reducetis, ut per vos ei, qui vos misit, oblatus ob novum
crimen novo penae genere puniatur². Indurati enim cordis impenitentia veniam non
meretur. Hoc autem premium a vobis bonae saltem voluntatis exposco, ut mihi tunc
inter eos, qui modo quasi sub ducatu vestro militant, sequi currum liceat triumphantis
et laudes vestras, immo vincentis in vobis ecclesiae preconia decantare. Valete.

ARNULFI SAGIENSIS ARCHIDIACONI IN GIRARDUM ENGOLISMENSEM TRACTATUS^g.

1. Anxie te iamdudum, Girarde, sustinui, dum ad nos cotidie flagitiorum tuorum
fetor ascendit, et aures nostras gravior sonus nequitiae sevientis exasperat. Silui
tamen hactenus, dum penitentiam tuam credulus expectator attendo aut divinae manus
non credo differendam diutius ultionem. Sed nobis circa te divinae longanimitatis et
patientiae proponenda exempla, tuque semper eo vehementior in ecclesiam^h Dei sin-
gulis diebus indefessus persecutor insurgis. Quousque igitur abutereⁱ patientia Dei?³

a) offerri D. b) periculo D. c) ita c. D. d) ita P. G.; consequentur c. D. e) pro prin-
cipaliter est scr. principaliter c. f) cogeret P. G. g) deest c. h) ecclesia D. i) abutere D.

1) An proverbium? 2) Haec ante s. Bernardi, Claraevall. abbatis, legationem anno 1135.
in Aquitaniam susceptam scripta esse O. Schellert demonstravit. 3) V. Ciceronis orationem
in Catilinam primam c. 1. Ciceronem passim Arnulfum imitari O. Schellert, 'Girard von Angoulême' 45
p. 32, 4. 41. minus recte contendit. Nullam enim nisi hanc solam elocutionem Ciceronis illi:
Quousque tandem, Catilina, abutere patientia nostra? similem in invectiva nostra invenies.

Quousque mentem tuam inestimabilis ista certabit ambitio et a veritate pecuniae sitis hec inextincta prevertet? Numquid miseram senectutem tuam et instantem decrepiti corporis naturali necessitate defectum et hiantis sepulchri claustra non vides?¹ Non sentis superexcreescens circa te divinae longanimitatis augmentum aeternae tibi dampnationis supplicia cumulare, ut nulla iam excusatio divinam minuere valeat ultionem? Totus execrandi corporis tui labor et otium, tota reprobatae mentis astutia, totum in hoc detestabilis vitae tempus impensum est, ut militare pro ecclesia videreris et contra ecclesiam dimicares. Nunc autem manifestavit Deus consilia cordis tui et^a tenebrarum tuarum abscondita revelavit, ne dubia existimatione de te diutius hominum iudicia fallerentur.

10 Patet te proditorem ecclesiae fuisse, cuius te simulaveras esse patronum. Patet te venatorem tantum fuisse pecuniae, qui venator constitutus^b fueras animarum. Sed quoniam animalis es homo, carnosus proinde et carnalis, quae^c Dei erant, percipere non potuisti et invisibilia ipsius conspiciere contempsisti. Ne vero hunc^c adversum te animi temeritate potius quam ratione videar suscepisse sermonem, placet operum tuorum mihi seriem explicare, quibus possis^d hominibus contemptibilis, angelis execrabilis, Deo condempnabilis inveniri.

Qualis igitur a primo pontificatus tui tempore fueris, quid in principio orientis in ecclesia tempestatis egeris, quibus eam postea operibus infestare non cessas, ordine transigetur². Pretereundus est igitur ortus degener paternaeque domus familiaris inopia³, quae te totius natalis Normanniae finibus abegerunt, ut ad ignotae gentis limina peregrinus et mendicus astares. Taceo ignobiles pueritiae questus, ignominiosam adolescentiæ famam, iuventutis avara commercia, ne aures eorum ad quos haec scripta ventura sunt, tuae sordibus incontinentiae simul et avaritiae^e polluantur⁴. Venio ad virilis etatis tempora, sub quibus te in episcopum non vita probabilis, non precedens delibe-
ratio, sed casus adduxit et cecarum ex precedente discordia mentium motus impellens⁵. Dum enim adversum se eligentium multitudo divisa consurgeret, diversasque

cf. 1. Cor. 2, 14.
*f. 123'.

a) deest D.   b) constitus corr. constitutus c.   c) adversum te hunc D. G. P.   d) possit D.
e) avaritiae D.

1) Cf. Bernardi Claraevall. epist. 126, § 1 (Opp. ed. Mabillon I, 131): Et iste nempe infatigabilis ad grande nomen anhelat etiam hac aetate. . . . Legatio sarcina gravis, humeris praesertim senilibus, quis nesciat? etc.; Chron. Maur., Bouquet XII, 85: Girardus iste multos quidem iam annos excesserat, sed adhuc iniquitas potissimum in eo florebat. 2) Lucidam hic primorum capitulorum dispositionem Arnulfus legentibus profert. 3) Girardus, cuius pater, Giraldus nomine, homo et mediocris fortunae et ignobilis condicionis fuisse videtur, natione Normannus, dioecesi et civitate Baiocarum (h. Bayeux) oriundus (Hist. pontif. et comitum Engolism. ed. Castaigne, Rer. Engolism. SS. p. 41), circa annum 1060. natus est. Dionysium Samaritanum (Gall. christ. II, 995) secuti, Maratu ('Girard évêque d'Angoulême' etc., Bull. de la société archéol. et hist. de la Charente, année 1864, p. 1) ceterique vitae Girardi auctores Girardum e gente nobili illorum de Blavia oriundum esse minus recte contenderunt. Quam opinionem falsam Girardumque illum de Blavia, quem
40 Hist. pontif. l. c. p. 47. commemoraret, episcopum nostrum Engolismensem haudquaquam fuisse, doctissimus historiae pontif. Engolism. indagator, I. F. Eusebius Castaigne l. c. p. 85. optimis argumentis nisis probavit. 4) Attamen Hist. pontif. l. c. p. 41. Girardum in civitate Engolisma et Petragorio (h. Perigneux) et in quibusdam castellis circum adiacentibus regimina scholarum habuisse discipulorumque suorum, inter quos Fridericum Carinthium, archiepiscopum postea Coloniensem, numerat,
15 usque ad summam senectutem pietate et reverentia fructum esse affirmat. 5) Gigon p. 21 sq.; Maratu p. 11 sq.; Schellert p. 4 sq. ea, quae Arnulfus de Girardi electione anno 1102. non praepropere, sed, ut asserit Castaigne l. c. p. 85 sq., pluribus post mortem Adhemari episcopi († 1101) mensibus transactis, facta quasi testis et arbiter protulisset, admodum adumbrata,

*f. 124. personas alternus^a postularet assensus, in te voces omnium fortuna convertit, non quia in te satis commode provisum ecclesiae crederetur, sed ut exitum qualemcumque tumultus offenderet. Maluit te scienter indignum pars utraque excipere, quam prevaluisse pars altera videri. Redit in mentem¹ mihi miserabile illud nefandissimumque spectaculum, dum te precurrentem multitudo reliqua sequeretur, et tu clerum quadam celeritate preires ad cathedram, ne revocata ratione stolidam mutaretur impulsio, cum alii quidem^b trahi soleant et plerumque compellantur inviti. Ea die de Engolismensi ecclesia veritas et misericordia recessit, dolus impietasque successit, rerum status in deteriora mutatus est, nitorem suum singula perdiderunt. Imminutus est enim decor et cultus ecclesiae, periit ecclesiastici ordinis venerabilis illa religio, principum reverenda severitas populique laudabilis honestas interiit. Ecclesiam quidem episcopalem de mortuis edificasti lapidibus, non ut domum Domini decorares, sed ut inde conquirendi pecuniam duceretur occasio et adversus male suspicantem populum mendax excusatio non deesset, dum quesita reconditur. Dicebatur ad opus ecclesiae postulari, quicquid ad tuam cupiens avaritiam^c exigebas, et dum unum de pluribus, *de 15 maximis minimum impendisses, volebas, ut erogasse pariter omnia credereris².

Ubi igitur tali in episcopatum sorte proventus es, insolentia, quam ante paupertas represserat, efferri^d cepisti³, petulantia, quam privatus exercere non poteras, bonos quos libuit insectari, rapinis et^e exactionibus exinanire provinciam, iudicia sola munerum comparatione formare, commutare rerum omnium status, nobilium labefactare 20 fortunas, nepotibus tuis, quos natalis soli finibus eadem, quae te, causa depulerat, rerum tradere summam et dignitatibus ecclesiae sublimare, quasi Platonem scientia, Catonem^f moribus, Scipionem genere superarent⁴; quos illiteratos quidem et ad res illicitas impudentius effluentes obscuro loco natura produxit; de quibus, ne nova extra ordinem sumatur oratio, dixisse sufficiat, avunculo dignos esse nepotes, quos tibi cum 25

a) alternas D. b) quidam P. c) e corr. c. d) efferi D. e) om. c. f) cathonem c.

ne dicam commenta, esse probaverunt. Historiae igitur pontif. Eng. verba hic inserere satis habeo: Defuncto Ademaro, Engolismensi episcopo, ob insignem ipsius scientiam et honestam vitam in Engolismensem episcopum promotus est petitione populi, electione cleri, honoratorum assensu. 1) His verbis Arnulfus se electioni praesentem fuisse significare videtur; cf. praefationem. 2) Longe 30 alia de operibus a Girardo constructis deque larga eiusdem in aedificandis ecclesiis, capellis, hospitibus munificentia Hist. pontif. l. c. p. 48 sq. memoriae tradit; cf. quae Maratu abbas l. c. p. 246 sq. fusius de ecclesia cathedrali Engolismensi eiusque dedicatione anno 1128. facta disseruit. 3) Nimiam Girardi superbiam, cuius s. Bernardus quoque in epistola supra p. 87, 1. memorata exempla protulit, Goffridus abbas Vindocinensis, intimus Girardi amicus ac familiaris, 35 in litteris, quibus tamen, tanquam ab homine simplici creduloque scriptis, non ita fidem tribuendam esse Maratu l. c. p. 290 sq. dixit, acerbissime carpsit (lib. I, epist. 37, Opp. ed. Sirmond. p. 39—42). Sublimia verba, quae saepius multum gloriose proferre solebat, increpavit: Quod me praesente etiam coram laicis praedicastis, vos videlicet episcopos deponendi habere potestatem etc. 4) Arnulfus Richardum, fratris filium, ecclesiae Engolism. cantorem, post 40 Achardi, archidiaconi Engolismensis anno c. 1120. mortui, decessum archidiaconum fecit. Inde ab anno 1122. memoratur Richardus in chartis ecclesiae Engolismensis, anno 1124. Girardus ei ecclesiam s. Amandi super fluvium Charentam sitam cum amplis decimis redditibusque donavit; cf. chartam donationis apud Maratu l. c. p. 364. Ampliores etiam donationes eidem Richardo in alia charta (Maratu l. c. p. 360) a Girardo patruo assignantur. Memoratur praeterea in charta epi- 45 scopi Guilelmi Petragoricensis in praesentia Girardi legati clerique Engolismensis data (Gall. christ. II, app. 486. 87; cf. Maratu l. c. p. 216) alius Girardi nepos, nomine Guilelmus.

natura consanguinitatis, tum educatio, tum, quod a te sumebatur, exemplum vitae similitudine conformavit, ut a natura principium, ab educatione promotio, ab exemplo ambitionis, avaritiae libidinisque duceretur auctoritas. Reliquis autem ecclesiae dignitatibus et beneficiis, quae in unum coacervare non poteras, eisdemque conferre, qui
 5 pecuniosior, is dignior habebatur¹. Non attendebatur honestas, sed manus honestas potius expectabas. *Basilicarum dedicationes, benedictiones altarium, sacerdotum con-
 10 stitutiones, eodem, quo cetera, more tractasti, ut plane nihil faciendum putares, quod non alicuius emolumenti auspicio preveniret. Nullam virtutibus gratiam rependisti, nullum quoque supplicium vitiis irrogasti, neminem ad vitae innocentiam informasti.

Si quis de incestu quolibet^a sonus emerit, si quis adversus immunditiam exarsit castitatis amor, in silentium, te cohibente, redactus est. Engolismensem abbatissam² quidam tuus archidiaconus³ gravidam pravo fecit accessu. Porro facinus ingravescentis uteri tumor excedens et naturalis effectus aperuit^b. Quod dum propter insolentiam criminis divinitatisque contemptum civibus incredibile videtur, parturientis abbatissae
 15 gemitus et novi partus crepundia fidem fecerunt. Universa igitur civitas admiratione perculsa est, qua cogitatum impatientia, qua temeritate conceptum, qua denique impudentia posset esse completum, quod homo, animarum custos, episcopalis oculus, ecclesiae columna, sponsam Domini, virginum eius matrem atque custodem, non compellasset verbo tantum, sed opere polluisset et cubile patris animo fornicantis intrasset
 20 eamque Deo, quae homini quoque tam contumeliosa quam opprobriosa^d est, irrogasset iniuriam. Suscitatur^e ad vindictam comes⁴, cui eandem germanus sanguis coniunxerat

a) quof. c. b) apparuit D. c) sponsa c. D. d) obpr. hic et passim c. e) suscitatur D. G. P.

1) Iure, ut opinor, Girardi laudatores, velut Brial (*Bouquet XIV, p. 250*), Gigon l. c. p. 23 sq., Maratu l. c. p. 284 sq., Schellert l. c. p. 6 sq., alii, vanis Arnulfi mendaciis, quae de
 25 simoniaca avaritia adversarii protulit, ea opposuerunt, quae in *Hist. episc. Engolism.* p. 41 sq. de larga eius munificentia narrantur. Constat enim inter omnes Girardum episcopum non solum ecclesiam cathedralem, alias ecclesias, capellas, domos leprosarias, hospitia, palatium episcopale, cameram suis maxime sumptibus construxisse, amplis donis, preciosis et muneribus et ornamentis et
 30 denique illa, quae habebat fere in vita sua, vel ecclesiae dedisse vel pauperibus erogasse. Sed silentio non praetereundum erit, quod, ut alii iam monuerunt, Goffridus abbas Vindocinensis, Girardi, ut patet ex epistolis 19. 20. 22 — 27. libri primi (*Opp. I, 37 — 39. 43 — 44*), studiosissimus laudator, in epistola supra p. 88, n. 3. laudata plurima eademque gravissima avaritiae et simoniae Girardi exempla aliaque opprobria ei in vulgi quadam cantilena allata protulit. Quae quamvis
 35 Gigon et Maratu ex ipsis Goffridi verbis refutare conati sint, famae Girardi utcumque obstare videntur. 2) Nomen abbatissae monasterii s. Ausonii in Engolismae suburbio siti ignoramus. 3) Usque ad annum 1120. Achardus archidiaconus ecclesiae Engolismensis in chartis occurrit (*Maratu p. 223. et alibi*), deinde Richardus, Girardi episcopi nepos, de quo supra tractavimus. Quinam eorum abbatissae amator fuerit, nescimus. Ex vano rumore Arnulfum
 40 hanc fabulam hausisse, ex eo, quod nomen et archidiaconi illius et abbatissae ignorat, conici poterit. 4) Utrum hoc loco de Guilelmo dicto Sector-ferri, comite Engolismensi, an de filio eius Vulgrino, qui ambo tempore Girardi comitatum Engolismensem rexerint, sermo sit, dubitamus; de quibus cf. ea, quae *Hist. pont. et comitum Engolism.* l. c. p. 40 sq. 44 sq. 52 sq. memoriae tradidit. Ambo autem cum Girardo amicitia et familiaritate semper coniuncti fuisse videntur. O. Schellert l. c.
 45 p. 48. Guilelmum, comitem Aquitaniae, per errorem allegavit, quem anno 1114, idem Girardus, cum legitima uxore repudiata, concubinam sibi sociavisset, gravissima censura ecclesiastica cohibuerat. Iure nonnulli, velut Maratu l. c. p. 283, Schellert l. c. p. 7 sq., hac in re Girardum in comitem Aquitaniae longe aliter quam in archidiaconum suum se praeuisse monuerunt. Nec tamen

*f. 125^v. abbatissam, et cum in caput *adulteri ferro prius animadvertere decrevisset, ad te, ut canonice sententia dictaretur^a, accessit. Rem igitur patefacturus, ter vocem in media narratione continuit vir illustris, qui mentem suam contemplatione sceleris, linguam relatione fieri sordidam iudicabat^b. Explicuit tandem, remota quadam circumlocutione, quod ceperat, ut qui serpentem prunasve reconditas diutius latere non sustinet, manu⁵ tamen nuda recusat utrumque contingere, ne vel uratur altero vel altero polluat. Quis digna satis laude efferre valeat, quanta principis fuerit in prima sceleris animadversione severitas, quanta in ultionis executione discretio, qualis in referendo modestia^c successit? Quis igitur hoc saltem exemplo magnum in presule rigorem iustitiae non expectet? Stat in memoria pontificis digna relatione responsio. Replicabat¹⁰ comes, rem non absque divino contemptu, naturae contrariam seculoque mirabilem contigisse, quam divinae etiam religionis ignara gentilitas supremo puniendam^d supplicio decrevisset. Tu vero preter etatis tuae debitum, preter ordinis et episcopalis officii dignitatem, singula verba lasciviore prosequente cachinno, te sane simplicitatem principis non satis admirari posse dixisti^e, quod naturae contrarium diceret seculoque¹⁵ mirabile, quod de viro femina concepisset. Sed in opposito stare miraculum, si de *f. 126^v. femina virum contingeret impregnari. O stupenda *mentis obstinatio! O detestabilis^f impudentia linguae! O digna depositione responsio^g! Exspectabatur, ut adversum facinus exardesceret episcopalis indignatio, sed ei quasi gratulanter lascivia senilis arrisit, et quod gravitate^h censoria punire sententia debuisset, nova Proteusⁱ auctori-²⁰tate firmavit. Non potes excusare, quin populo dederis^k certam similia faciendi licentiam, cum, singulis ex ore tuo pendentibus, novum facinus et ignotum nec verbo nec opere condempnasti, sed quasi licitum arridentis facie presignasti.

Quis igitur animi compos ex hoc reliquas tuae mentis et vitae partes manifesto non teneat? Nunquid enim, si quis in maioribus intemperans et petulantissimus in-²⁵venitur, a minori crimine temperabit? Quid ita? Quoniam qui ab incestu sacrilegioque non abstinet, is, ubi luxuriae flamma vel avaritiae satis^l incensa est, fornicatione simplici vel rapina nec corpus inquinare nec manus implere cunctatur. Quid ad hoc? Quia qui alieni criminis non offenditur spureitia, sed exultat, id in propria voluntate non dampnabit expertus^l. Quid igitur! Nunquid, si in sponsam Domini zelare, si³⁰ ipsius divinitatis iniuriam vindicare sprevisi, circa tuendas hominum nuptias negliger^{126^v} gentes egisse convinceris et ipsorum *iniurias non curasse? Extat ipsius testimonium
cf. Luc. 23, 31. Veritatis in simili: *Non differetur, quin fiat in arido, quod in ligno viridi fieri festinatur.*

1108. 2. Ad haec autem, ut his etiam operibus exercendis diffusa materies, libera³⁵ facultas, inconcussa fiducia non deesset, quesita et impetrata est ecclesiae Romanae legatio². Angebat te hinc lesae conscientiae reatus exuberans, hinc comprovincialium

a) dict. sent. D. G. P.   b) ind. D.   c) seq. que c.   d) punienda D.   e) dixistit D.
f) detestabilis D.   g) resp. D.   h) grevitate D.   i) protenus C.   k) dederit D.   l) sitis D.

*id omittendum puto, quod Goffridus Vindocinensis in litteris saepius laudatis (p. 40) similem*⁴⁰
Girardi neglegentiam tetigisse videtur: Abbatem praeterea alium, quem pro reverentia ordinis
nominare erubesco, in detestabili corporis turpitudine deprehensum et ab abbatis potestate, ipso
proprium crimen confitente, depositum, nullo praecedente iudicio, non modica suffragante pecunia,
. . . in pristinum gradum restituistis. 1) Nota mendacem criminatorem! 2) Anno 1107.
*Paschalis II. papa, cum concilium Trecense celebraret, Girardum, Engolismensem episcopum, Ro-*⁴⁵
manae sedis legatum per Britanniam (vel archiepiscopatum Dolensem) nominavisse, postero anno
provincias ei Aquitaniae, velut Burdegalensem, Bituricensem, Turonensem, Auscitanam, addidisse
Maratu l. c. p. 19, Schellert p. 13. affirmaverunt; cf. Hist. pontif. Engolism. p. 44: (Paschalis

episcoporum nota severitas, hinc Burdegalensis archiepiscopi suspecta prelatio¹, quem loco confinem tua non semper opera^a fefellissent. Ambitio quoque tua quasi quibusdam sibi coartata videbatur angustiis, dum fauces tuas unius episcopatus spolia non implerent. Ac si ergo omnia in episcopatu tuo compositio plena firmasset, nihilque
 5 novi operis casus afferret, effecisti, ut quinque archiepiscopatibus² singulari potestate preesses et in ipsis vices Romani pontificis exercerēs. In quo, quod Romanae ecclesiae surreptum est, non credo mirabile, si in tanta negotiorum multitudine, in tanto pondere rerum animus humanus aliquando fatiscat, cum non sit spirituum^b semper certa discretio, per quam fallacium votorum compellatur indignitas et *rectis debitus *f. 127.
 10 commodetur assensus. Nec inconsiderate tamen, quantum humana potuit ratione perpendi, commissa tibi est quesita legatio. Estimabatur quippe, quod in episcopum non sortis eventu^c, sed ratione promotus fuisses, nec verisimile videbatur, quod in electione tua clerum, principem, populum³, in examinatione tua coepiscopos, archiepiscopum eiusdem cecitas implicuisset erroris. De operibus quoque tuis nihil adhuc quisquam
 15 Romanus audierat, quae finitimis et remotis, his quidem astuta dissimulatio, illis vero locorum distantia nullatenus esse nota sinebat. Ad summam, ne veritati derogetur in aliquo: inerat tibi circa gerendas res nota discretio, quam plurima sane litterarum scientia confirmaret, et utriusque facundia sermonis ornaret⁴. Quae quidem quotiens^d, si non zelo caritatis divina gratia largitur ingrato, in testimonium iustae dampnationis
 20 adiuncta creduntur! Dum igitur Romanus pontifex sollicitudinis suae pondus attenderet, te in oneris sui participationem gratulanter exceperat, quem ministrum fidelem fore credidit et prudentem.

Abinde igitur inconcussae prerogativa potestatis armatus, libera in ecclesiam Dei facultate grassatus es, singulorum vel depopulando quidem vel augendo substantias,
 25 infimis summa, summis infima commutando, ut plane quasi fortunarum auctor^e existeres, *quem de status sui qualitate vel laudare possent omnia vel causari. Abinde *f. 127'. tua diffusioribus spaciis effusa cupiditas copiosam rapacitati suae materiam non defuisse gavisus est. Quid ergo manifestas exactiones, quid familiaria ob periculum iustitiae suscepta dispendia dicam? Quid generales synodos?⁵ Quid fatigatas venera-

30 a) add. se D. b) spiritum D. c) eventum D. d) quoties G. P. e) actor c.

papa), cognita eius honestate et praeclara sapientia, ei vices suas prius in Britannia et deinde Turonensi, Burdeg., Bit., Ausc. provinciis commisit. At Löwenfeld in Jaffé nr. 6262 (cf. v. Pflugk-Hartung, Acta II, 168), bullam, qua Paschalis Girardo Aquitaniam commisisset, anno demum 1110. datam esse non levibus argumentis nisus contendit. Sed Maratu l. c. p. 20 sq.
 35 iam inde ab anno 1108. Girardum in Aquitania provincia Romani pontificis vices gessisse conciliisque nonnullis non solum a Britannicis episcopis celebratis, velut Namnetensi anno 1107, Loudunensi anno 1109. praefuisse multis exemplis probavit. Bulla, qua Gelasius II. Girardi mandatum confirmavit, desideratur. Calixtus II. autem anno 1120. d. 16. Octobr., anno 1125. Honorius II. papa, praedecessorum exempla secuti, Girardo idem munus legationis bullis (Jaffé
 40 nr. 6805, Bouquet, Rec. XV, 237. et nr. 7389; l. c. p. 256) concesserunt. Quo munere Girardus per viginti quatuor fere annos usque ad Honorii II. obitum († 1130) summa cum diligentia industriaque functus est. 1) Dioecesis Engolismensis archiepiscopatu Burdegalensi continebatur, itaque Girardus legatus archiepiscopo suo praefectus, Girardus episcopus eidem subiectus erat. 2) Cf. supra p. 90, n. 2. 3) Longe aliter Hist. pontif. Engolism. p. 41: Promotus est petitione
 45 populi, electione cleri, honoratorum assensu. 4) Hoc loco Arnulfus quamvis invitatus Girardi virtutes laudare a se impetravit. 5) Ord. Vital. chr. l. XIII, a. 1136 (ed. Prévost t. V, 78) octo eum conciliis praefuisse dicit, quorum acta Maratu diligenter exaravit; cf. Schellert l. c. p. 14 sq.; Mansi, Concil. t. XXI; v. Hefele, 'Conciliengeschichte' t. V.

biles ex remota regione personas edisseram, ut concilio presidens generali amplitudinem tuae potestatis gloriabundus inspiceres, et ambitioni satisfaceret contemplatio subiectorum? In quo opere, quam^a perversa fuerint omnia, promptum est intueri. Ad hoc enim concilia celebrari sanctorum patrum sanxit auctoritas, ut inde virtutum doctrina malorumque correctio proveniret, et velut exercitus, sui facultate conspecta, ipsam se plenius ecclesia mater agnosceret^b, ut, adversum vitia severius insurgendo, instantium bellorum triumphos posset confidentius auspicari. Te vero ad hoc ea convocasse, quis dubitat, ut cupido animo tuo et libidini dominandi morem gereres, et cum satietatem discrete singularum causarum lucra non prestant, ipsam plurium multitudo congregata conflaret, proh dolor! et miserabile cadentis ecclesiae detrimentum? Videre^c mihi videor, te quasi taurum pinguem^d in sublimi synodalem cathedram insedis, dispositosque inferius catholicos ex ordine patres, quicquid in causis conscia veritatis pretendat oratio, pari desperatione languentes sub incerto ruentis sententiae fluctuare; malos vero, quanto impudentius quidem, tanto animosius insistentes, efferri, quos polliciti vel collati muneris confidentia suscitatur et inducit. Quod non sine quodam indignationis motu mihi mente^e reformo, dum intemperantiae tuae recordor impensum, quod ad decorem ecclesiae noscitur institutum. Pervulgatus est conciliorum honos et dignitas abrogata, quibus te presedis constat et nova gentibus Romano more decreta formasse. Super quo graviter indignatus, festive simul et honeste senex Venetensis² illisit. Is cum ad quoddam concilium tuum inter coepiscopos vocatus adesset, pastorem virgam rudem et incompositam pretulit, indumento veteri, quod multa iam scissura rupisset, amictus. Interrogatur igitur, cur in tam vili et irrisorio habitu processisset. Libertate conscientiae munitus: 'Tale', inquit, 'concilium^e talis decet ornatus'.

Qualis ab initio pontificatus tui extiteris, minus pleno, sed veraci sermone digestum est. Nunc vero, quid egeris, dum adversus ecclesiam procella tempestatis insurgeret, consequenter annectendum est.

1130. 3. Cum sublatus e medio bonae memoriae papa Honorius³ terrae corpus, celo spiritum, sua singulis debita resignasset, eique successione dignum canonica surrogasset electio, ecclesiam Dei Petrus ille Petri Leonis invasit⁴. Placet hoc loco mihi utriusque personae describere qualitatem, ut de duobus similem similis elegisse proberis et cupidum cupidus adorasse. Parcendum tamen est obscenitati verborum, dum Petri vita narratur, et rerum veritas sermonum pallianda decore, ut honos habitus honestati legentium videatur⁵. Libet igitur preterire antiquam nativitatis eius originem⁶ et ignobilem similem prosapiam, nec Iudaicum nomen arbitror opponendum, de quibus

a) om. c. b) cognosceret D. G. P. c) videri c. D. d) mente corr. mentem c. e) consilium D. 35

1) Hoc loco Arnulfus amplam Girardi staturam significare videtur. 2) Morvannus, episcopus Venetensis (1089—1128), concilio 1117. Engolismae, praesidente Girardo, celebrato interfuisse ex actis ipsius concilii (Mansi XXI, 184) et ex epistola apparet, qua a Girardo ad concilium anno sequenti in secunda quadragesimae hebdomada Engolismae celebrandum invitatur (Mansi l. c. col. 185). 3) Anno 1130. d. 13. Februarii. 4) De ambigua electione anni 1131. fusius egerunt R. Zöpffel, 'Die Papstwahlen' p. 267 sq.; E. Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl des Jahres 1130'; W. Bernhardt, 'Lothar v. Supplinburg' p. 280 sq. 5) Cf. supra c. 1. in fine. Hanc Arnulfi pudicitiam, de qua alibi quoque gloriatur, simulatam esse, ea, quae in hoc et in sequentibus tanta cum voluptate explicat, ostendunt; v. Mühlbacher l. c. p. 53. 54; Schellert p. 35. 6) De ortu familiae Petri Leonis fusius disseruerunt R. Zöpffel l. c. p. 278 sq. 291 sq.; E. Mühlbacher l. c. p. 60 sq.; F. Gregorovius, 'Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter' IV, 383 sq.

ipse non solum materiam carnis, sed etiam quasdam primitias ingeniti contraxit erroris. Ipse enim sufficiens est et copiosa materia, neque quicquam domui eius ipso turpius vel esse vel fuisse coniecto. Cuius avus, cum inestimabilem^a pecuniam multiplici corrogasset usura¹, susceptam circumcisionem baptismatis unda dampnavit². Pudebat
 5 eum impotentiae suae potius quam erroris, ne genus eius infidelitatis opprobrio^b confusum perpetua dampnaret obscuritas. Susceptis itaque fidei sacramentis, urbi^c novus civis insitus est factus dignitate Romanus. Cumque ipsi numerosam progeniem³ series successionis afferret, *dum *genus et formam regina pecunia donat*⁴, alternis matrimoniis *f. 129.
 omnes sibi nobiles civitatis ascivit, machinante iam humani generis hoste, ut quasi
 10 quodam veteri fermento tota Romanae sinceritatis conspersio corrumpereetur. Ex hac itaque diversorum generum mixtura, Girarde, Petrus iste tuus exortus est, qui et Iudai-
 cam facie representet imaginem et perfidiam voto referat et affectu^d.

Porro ipsum a cunabulis, ab ipsius nutricis uberibus apostolatui presaga paren-
 tum destinavit ambitio^e atque post prima litterarum rudimenta docendum delegavit
 15 in Galliam, ut illius regni benevolentiam ipsi morum linguaeque conformatio vendicaret⁶. Totis igitur annis pueritiae suae, ut honestius inhonesta dicantur, ad omne
 se, quod alteri collibisset, exposuit, metuque Romani nominis importunus exactor alienis
 adolescere non refugit expensis. Et tamen haec aliquantulum modestius exacta sunt,
 dum ipsum disciplina scolaris inhibet et cotidianaeprepedit instantia lectionis, et que-
 20 dam crimina naturalis impotentia removet ab etate. At vero postquam adolescentia
 et peccandi facultatem et licentiam fecit liberius evagandi, si qua superbia, si qua
 petulantia est, tum vere ipse superbus et petulans *omni intemperantiae sese satis im- *f. 129.
 pudenter addixit. Profecto cum in his operibus nec Deum dignatur revereri nec
 hominem, tantam sibi suscitavit infamiam, ut, eius ortu, ambitione vitaeque precognitis,
 25 ipsum esse antichristum universitas gentium passim crederet et publice testaretur⁷.
 Augebat fidem, quod ex Iudeis ortus, quod totius mundi dominium Romanae sedis
 auspicabatur obtentu, quod vitiis deditus infamiam nulla virtute redimeret et quod in-
 finitam patris et avi pecuniam deinceps possessurus esset. Ipse autem adeo huius
 nominis gloriabatur opprobrio, ut etiam ruina orbis^e non erubesceret appellari. Testis
 30 est Vizeliacensis ecclesia, apud quam, dum veteres ad innovandum, ipso audiente,
 diruerent officinas⁸, ad contemplandas parietum ruinas sese duci propensius exigebat.
 Percunctatusque, cur id videre tam sedulus exoraret: 'Quoniam magnarum me', inquit,
 'rerum ruina delectat, eo quod orbis ruina futurus esse predicar'. Post haec habitum

a) inextim. c.   b) obprobr. hic et passim c.   c) ubi D.   d) effectum c.   e) ordis D.

- 35 1) *Nequissimum foeneratorem Petri patrem Ord. Vitalis, Hist. eccl. SS. XX, 73, nominat.*
 2) *Cf. Chr. Maur. SS. XXVI, 39: Fuit hic Petrus Petri filius, filii Leonis. Leo vero a Iudaismo pascha faciens ad Christum, a Leone (IX. papa 1048—1054) baptizari et eius nomine meruit insigniri.* 3) *Cf. R. Zöpffel l. c. p. 291; Gregorovius l. c. p. 396; Mühlbacher p. 68.* 4) *Hor. Ep. I, 6, 37.* 5) *Zöpffel l. c. p. 282; Mühlbacher p. 72, 1.* 6) *Chr.*
 40 *Maur. p. 40: Iste (Petrus Leonis) studii gratia Gallias atque Parisius adiit etc.; de familiaritate, qua cum regibus Franciae coniunctus erat, cf. c. 6 in.* 7) *Chr. Maur. l. c.: A quibusdam antichristi praeambulus appellabatur; Bernardi Claraevall. Ep. 124 (Opp. ed. Bened. I, 129): Qui autem ex adverso stat, antichristi est aut antichristus.* 8) *Vizeliacense monasterium (h. Vézelay, distr. Yonne, praef. Avallon) anno 1104. dedicatum (cf. Chron. Vizel., Bouquet,*
 45 *Rec. XII, 344) anno 1120. igne combustum est cum mille centum viginti et septem hominibus et feminis (De libert. monast. Vizel. l. c. p. 291, brev. chron. Altissid. ibid. 299, Chron. Maur. ibid. 407, Roberti Altissid. chronol. SS. XXVI, 231). Factum igitur ab Arnulfo hic memoratum ad Petri Leonis legationem anno 1123. in Gallias susceptam referendum putavi.*

quoque monachatus excepit¹, ut vitia mentis ovino velaret amictu^a, opprobria vitae
 *f. 130. preteritae Cluniacense nomen obnuberet, et virtutis existimationem *bonorum societas
 quesita referret. In quo etiam ad haec, quae in futuro sibi mens presaga spondebat,
 Cluniacensis ecclesiae venabatur auxilium, eo quod inter ecclesias Gallicanas nulla sit
 nomine religionis illustrior, nulla consilii discretione prudentior, nulla promptior ad
 obsequia caritatis, nullius in gerendis rebus auxilium vel promptius vel efficacius esse
 potest. Reversus denique Romam, illi venerabilium seniorum sacrosancto conventui,
 annitente patre fratribusque, coniunctus est et cardinalis factus², honoratus nomine
 tituloque ditatus est. Nullus quippe fortassis ad aures summi pontificis infamiae Petri
 fumus ascenderat, eoque^b tanti viri sublimitatem singuli reverentes, sanctis auribus¹⁰
 personare^c turpia^d reformidant^e. Sub hac igitur ignorantia, dum in ipso monachalis^f
 habitus, dum sacerdotii sacramentum, dum parentum vis attenditur, exceptus est sub
 patrum silentio, non assensu, quibusdam patriae potestatis timore vel amore silentibus,
 quibusdam vero sperantibus meliora de reliquo, quoniam habita inter bonos conver-
 satio quosdam quidem corrigit et emendat, alii penam ex transgressione timentes, ne
 cessitatis abstinentiam convertunt in sincerum voluntatis affectum^g.

*f. 130v. Deinde *ad diversas partes functus legationis officio³, cupiditati suae⁴ potius
 quam iustitiae satisfacere studuit, adeo ut illi ea tantum bonos exitus habuisse ne-
 gotia^h viderentur, quae merces adiecta et marsupii plenitudo subsecuta probaret. Ubi
 ergo, nullis intervenientibus causis, nulla rapinae prestabatur occasio, tunc exactio²⁰
 blanditiis vel comminatione plena non deerat. Bina singulis diebus sumptu plurimo
 convivia parabantur, tantusque ciborum luxus et superfluitas erat, ut ad exquisitas
 fereulorum varietates sollicitari plerumque figulos oporteret et ignotae compositionis
 nova vasa formare. Docebatur etenim figulus amphoras figmento plasmare mirabili,
 quibus ad similitudinem solii per transversum medium discrimen inesset, statusque²⁵
 superior, repositis escis, fumum per modici oris respiraret angustias, inferior vero pars
 cancellatis arcubus undique perforata prunas clauderet, quibus thuris copiam tamdiu

a) add. et c. b) eo quod P. W. c) perturbare D. G.; proferre W.; inferre P. d) turpia
 inferre P. e) reformidavit D. G. f) monachilis c. g) effectum c. h) negotio P.

1) Cf. *Chron. Maur.* l. c. p. 40; *Ep. Anacleti* anno 1130. die 1. Mai ad fratres suos
 Cluniacenses datam (*Jaffé, Reg. nr. 8376; Bouquet XV, 360*) et locos a W. Bernhardi (*'Lothar
 v. Supplinburg'* p. 283, 43) allatos. Cluniacensium maxime contumacia, quominus Anacletus
 papa ab ecclesia Gallicana reciperetur, prohibuit; *Ord. Vit. Hist. eccl. l. XIII. a. 1034*: Inde
 magnam auctoritatem (*Innocentius II. papa*) apud occiduos promeruit, quod a Cluniacensibus
 Petro (*Anacleto*) praepositus fuerit. Ab eisdem quippe Petrus Leonis in pueritia enutritus coa-
 35 luit et eorum habitu ac professione monachus exitit; cf. *Vitam Petri Venerab. apud Bouquet,
 Rec. XIV, 396; Mühlbacher l. c. p. 127.* 2) Anno 1116. die 24. Martii primum cardinalis
 diaconus s. Cosmae et Damiani memoratur in charta Paschalis II. papae, cf. *Jaffé, Reg. nr. 6515;*
*ibid. p. 702; Chron. Maur. l. c. p. 40; Pandulfi Vit. Gelasii II. papae apud Watterich,
 Vitae pontificum II, 95. Die 17. Dec. a. 1120. Petrum cardinalem presbyterum s. Mariae*
trans Tiberim de titulo s. Calixti a Calixto II. papa nominatum esse R. Zöpffel l. c. p. 296.
demonstravit. In charta eiusdem papae die 17. Apr. a. 1121 (Jaffé, Reg. nr. 6901) primum cardi-
nalis presbyter commemoratur. 3) De legationibus Petri fusius egit R. Zöpffel l. c. p. 296 sq.; cf.
E. Mühlbacher l. c. p. 63. Anno 1121. legatus in Angliam, 1123. in Galliam una cum eo, cuius
postea aemulus factus est, Gregorio, cardinale diacono s. Angelî, deputatus est. 4) R. Zöpffel
 45 l. c. p. 304. Petrum avaritiae accusavit; E. Mühlbacher l. c. p. 77 sq. ei summam assentitur;
 W. Bernhardi l. c. p. 284, Petrum Leonis defendit et eum ante electionem virum expertae pro-
 bitatis fuisse non levibus argumentis fultus demonstrare conatus est.

sollicitus minister infunderet, donec coctis cibis odorem ipsum transferret cocus artifex in saporem. Quae profecto gulosis naturam prorsus humanitatis excessit. Humanorum quippe sensuum perceptiones naturalis ratio certa lege discrevit, singulis singulas rerum qualitates assignans, *nihilque confuse alicui commune cum alio dereliquit. Hic ^{*f. 131.}
 5 vero, dum thuris odor transfertur in epulas, quod odoratus est, gustui vendicatur, fitque in rerum qualitatibus ignota^a confusio et in sensuum perceptionibus communicatio non naturae. Quod divino etiam non potuit carere contemptu, dum in hoc ardenti gulae peregrinus sapor exquiritur, quod sacris adoletur altaribus, quod ad signum deitatis in Christo presaga trium magorum devotio presentavit, quod solum utrius legis tempore
 10 de terrenis rebus gratum Deo esse et fuisse creditur holocaustum. Taceo, quod haec effusio non apud divites tantum, sed apud inopes fiebat ecclesias, quibus postea id luere multis ieiuniis et algoribus oporteret. Cumque pauperes episcopos vel abbates profusioribus, quam domi didicerat, vexasset expensis, in ipsa ecclesiarum ornamenta satis impudenti sacrilegio grassabatur, ut plane sponsam Domini spoliare suisque pri-
 15 vare monilibus ausu temerario videretur.

Profusa vero convivia tanta libidinum spurcitia sequebatur, ut ab ipso passim, quicquid occurreret, adiretur¹. Sororem Tropeam — sed nec dici fas est — bestiali polluisse narratur incestu et ex ea abominabili prodigio eosdem sustulisse filios, quos nepotes, *nepotum pater, filiorum factus avunculus, sic naturae iura confudit, ut eosdem ^{*f. 131.}
 20 sibi invicem fratres faceret et cognatos. Iam nec Iudeus quidem, sed etiam Iudeo^b deterior! Nulla sexuum, nulla loci vel temporis, nulla professionum^{c. 2} . . . sed haec silere decentius, ne si haec ipsum indifferenter excepsisse protulero, honestius potuisset silentio preteriri. Sic actum domi, nec ab eisdem legationum tempore temperatum. Ut enim turpiora preteream, circumducebatur puella, cui in fraudem videntium adolescentis spe-
 25 ciem vestis et tonsura conferret, quae singulos estus toleraret, singulos solaretur affectus, eo gratior et quasi quodam novitatis affectata miraculo, quod dum virum facie, reliquis mulierem partibus exhibet, uterque sexus ipsi in eodem corpore videbatur exponi. Testis est Montispesulani populus et circumiecta provincia se vidisse. At ne satieta-
 30 tem prestaret identitas, querebantur et aliae, quarum ipse nocturnis fungeretur amplexibus, quibus ipse se papam futurum in ipsa turpi commixtione iactaret. Multae in Galliis sunt et Aquitania civitates, quae id apud se dictum certa fide testantur. ‘Gratulare’, inquit, ‘in tanti te viri *devenisse complexus, quem papam futurum totus ^{*f. 132.}
 orbis expectat’. Numquid apostolatus gradum, Petre, tibi talis conversatio promittebat? Numquid dispensatores domus suae Christus, ecclesiae sponsus et defensor, hoc verbo
 35 docuit vel monstravit exemplo? *Estote, inquit, sancti, quoniam ego sanctus sum.* Qui ^{1. Petr. 1, 16.}
 igitur successurus est Christo, oportet eum sicut ille ambulavit, et ipsum ambulare. ^{cf.}
 Si quis autem post ipsum iturus est, abneget semetipsum et tollat crucem suam et ^{1. Ioh. 2, 6.}
 sequatur ipsum. Crucem vero non tollit, nisi qui, castigans corpus suum et in servi- ^{cf.}
 tutem redigens, in comessionibus^d et ebrietatibus, in cubilibus et impudiciis legem ^{Matth. 16, 24.}
 40 Dei nequaquam dissolutus excedit. Ipsum non sequitur, nisi qui, divinis intentus operibus, ascensiones in corde suo disponit, donec de virtute in virtutem videatur Deus. ^{cf.}
^{Rom. 13, 13.}

a) ignora D.   b) Iudeo etiam D. P. G.   c) reverentia suppl. P.   d) commess. D.

1) *His similia Manfredus, episcopus Mantuanus, in epist. ad Lotharium regem data (Watterich l. c. p. 275. 76) memoriae tradidit: Qui, licet monachus, presbyter, cardinalis esset,*
 45 *scorta, coniugatos, monachas, sororem propriam, etiam consanguineas ad instar canis, quoquo modo habere potuit, non defecit; cf. Neugart, Cod. dipl. Alam. II, 63; Mühlbacher l. c. p. 52.*
 2) *Hoc loco Arnulfus, pudicitia quasi commotus, orationem mediam intercepisse videtur.*

Tu vero, Petre, cum de vitiis casu continuo devolvaris in vitia et signatum super te lumen divini vultus obtenebres, deformata iam divinitatis imagine et ipsius similitudine flagitiis obfuscata, qua temeritate Christi successor esse presumis, cuius prius similitudinem non assumis? *Nulla enim conventio Christi ad Belial, nulla lucis ad tenebras communicatio.*

*f. 132^v. 4.^a Hic *est ille, Girarde, hic est ille tuus papa, quem recipis^b, quem universitati fidelium solum decens caput assignas, qui sponsus ecclesiae, qui Christi vicarius, qui Petri successor, vitae forma fidelibus, gregem verbo predicationis instruat et istius scilicet operationis exemplo. At vero, quis sit iste, quem reprobas, consequenter attende. Si genus eius, recensita nativitate, disquiritur, fidelis natus ex fidelibus ad-¹⁰ vertetur¹; si parentum in ipsius educatione vel doctrina consilium, ut habitaret in domo Domini omnibus diebus vitae suae et videret voluntatem^c Domini; si personae qualitas, ut prius habitudo corporea describatur, vir staturae mediocris, quae nec abiectionem brevis nec immanem reddat immensae quantitatis excessus². Apparet in oculis eius^d et vultu robusta simplicitas, et quae castitatem animi probet, verecundia¹⁵ faciei. Quae profecto facies tanta dignitate resplendet, ut et ipsi quandam reverentiam ingerat intuenti. Ei quoque hanc inter cetera munificentiae suae dona specialem gratiam vis divina largita est, ut omnes se videntes mansueta sibi benignitate conciliet et dilectionem solo nanciscatur aspectu. Ipsius etenim oculis divinum quiddam superna²⁰ bonitas inspiravit, *quod plenum gratiae, quod reverentia dignum, quod honori congruum generaliter arbitretur. Vox blanda, sed non in nimiam tamen resoluta molliciem, ut et suavitatis^e favor et magnitudinis^f non desit auctoritas. Continua vultus alacritas, risus in sermonis excursu sepiissimus; tanta tamen habitus honestate, ut verborum vultusque possit augere, non minuere dignitatem. Quod quidem eo magis allicit intuentes, quoniam id in ipso quoddam illius aeternae iocunditatis^g videtur initium, ²⁵ cuius eum^h in ipso corpore quasdam existimo primitias accepisse.

At si vitae consideretur integritas, et a primis annis sub examen omnia redigantur, nihil deformatum crimine, nihil infamia condempnatum; in eo enim nil illiberale pueritia, nil adolescentia fluxum, nil iuventus infame, nil virilis etas edidit indecorum. Inconcussa fides operationi bonae fundamenta prestruxit. Consilio providus, benignus³⁰ alloquio, facundia celebris, quam nec verborum fastus elatam, nec multitudo faciat effluentem. Tantumque apud omnes bonae existimationis servabatur et gratiae, ut quod alias perrarum est, esset ei ante electionis eius tempora nullus hostis. Cibi³⁵ potusque tanta sobrietas, ut illis non fastidium, *sed abstinentiae modus terminator assistat. Vestitus autem apostolatus temporisⁱ sane conveniens, quem nec professio³⁵ clericalis excluderet, cardinalatus dignitas non horreret. Quibus enim impresentiarum vestibus induatur, iam non ex ipsius pendet arbitrio, sed sanctorum patrum antiqua constitutione decretum est. Praedicta vero cardinalatus dignitas ab ipso non impetrata

a) om. c. b) recepis c. c) voluptatem P. G. d) tuis c. e) suavitati c. P. G. f) magnitudini c. P. G. g) iuc. P. G. h) cum D. i) tempora c.

1) Oriundus est Gregorius, cardinalis diaconus s. Angeli, qui postea Innocentius II. papa factus est, e familia nobili Papareschorum de regione Transiberana, ex patre Iohanne. Anno 1116. die 23. Dec. in chartis Paschalis II. papae cardinalis diaconus occurrit; anno 1118. inter Gelasii II. electores a Pandulpho (Vita Gelasii ap. Watterich l. c.) recensetur, annis 1119. et 1122. in Germania apostolicae sedis legati munere functus est; anno 1123. una cum Petro⁴⁵ Leone concilio Carnotensi praesidet; cf. Mühlbacher l. c. p. 90 sq. 2) Ex hoc loco Arnulfum Innocentium II. sive in Gallia sive in Italia de facie vidisse conieci.

quidem, sed ob vitæ mundioris et scientiæ plenioris meritum ultro data. Cuius muneris sic gessit officia, ut suis ipsum laudibus ampliaret. Fiebat honos titulis sui^a possessoris illustrior, nec tantum propria, quantum administratoris^b sui gloria^c prefulgebat. Adeoque ceteros egregiæ prerogativa bonitatis excesserat, ut nec restare
5 locus invidiæ videretur, eoque plane quisque suos ad equalitatem ipsius aspirare non posse conatus adverteret, neque quicquam cuiuslibet laudibus ipsius prelatio derogaret.

Postremo, si non ille humani generis perfidus adversator in Petro Leonis ecclesiæ Dei prestruxisset insidias, nulla iam post papam Honorium de successione questio superesset, cum vir unicus unice dignitati divina iam videretur providentia prefor-
10 matus¹. Ipsum enim hoc Divinitatis consilio talem *constat esse plasmatum, ut, dum *f. 134. adversus ecclesiam vis huius persecutionis^d insurgeret, esset, qui se tempestati sui securus opponeret et inter fluctus periclitanti naviculæ subveniret. Cumque ipsum ad hoc onus omnium pene conscientia destinaret, ipse^e sibi iam adeptæ dignitatis locum nequaquam videbatur explere². De se enim citra suam credere facultatem iudicium
15 sapientis esse. Quod ipse de se satis evidenter edocuit, dum ipsum eligentium corona clauderet, et ad apostolatus fastigia vocaretur. Instabant precibus et reclamantem lacrimis^f obsecrantes iniecto pluviali renitentem manibus etiam comprimebant. Cumque ipse iniectam sibi vestem secundo, ut aiunt, totis viribus obsistendo rupisset, illique nihilominus instandum crederent, si quid sanctis electoribus^g creditur, timuerunt, ne
20 inter manus eorum tanta reluctatione et compressione fatigatus obiret et suffocatam singultibus animam protinus expiraret. Manibus igitur, donec modicum respiraret, inhibitis, dum tertium ex longinquo pluviale requiritur, inter rorantes adhuc lacrimas et erumpentes usquequaque singultus, sic affatur adstantes: 'Expediret, instans negotium, exclusa animorum affectione, tractari, ne^h caritatemⁱ zelus alteruter impediret, et gene-
25 rale commodum odio familiari vel gratia in oppositum verteretur. Sepius *enim pre- *f. 134'. occupatas mentes fallit affectio, ut et dignos odia reprobent, et indigni, suggerente gratia, preferantur. Quam quidem gratiam in hoc vires sibi video vendicasse precipuas, ubi sola obtinere debuerat expensa pari lance ratio meritorum. Nam ubi me pari voto contenditis tantæ preficere dignitati, profecto non obtinet examinatio meri-
30 torum, palamque prevalet indulgentior gratia, quæ me vobis nunc et hactenus in imperfectis operibus acceptabilem prestat. Per quam etiam olim huic sancto me voluistis inesse consortio, quem deiectum inferius longe morum qualitas amovisset. Quem tamen locum etsi vir nullius virtutis tenuisque scientiæ non^k impleret, vestra infirmitatem meam sapientia supportabat, quos eiusdem sollicitudinis idem Dominus in eadem pari-
35 tate fecit esse ministros. Verum oportet nunc ex meritis, non ex gratia iudicare nec gratiosum tantum, sed et dignum constituere sacerdotem. Hic enim nullum capiatur ex paritate solatium, ubi consortem muneris prerogativa singularis excludit. Excludatur ergo benivolentia^l, et persona comparetur officio, ad quod vocatur. Vita probabilem, scientia predictum, celebratum fama tantus honor exposcit, ut^m ipsi divinum

40 a) suis c. b) administrationis sui c. D. P.; administrationis suæ G. c) glaria D. d) persecutionis c. G. e) ipsi c. f) lachrimis c., hic et passim. g) sic c.; ceteri: electionibus; suis assertionibus W. h) nec D. P. i) char. c., hic et passim. k) ita c.; deest D. P. G. W. l) benev. D. P. G. m) ubi D.

1) V. supra p. 96, 1. 2) Arnulfi Sagiensis et relationem de electione Innocentii Ana-
45 cletique factam et Innocentii aliorumque sermones ab illo memoriae traditos ficta et commenta esse E. Mühlbacher l. c. p. 55 sq. demonstravit. Confer, sis, cum iis, quæ archidiaconus Sagiensis hic attulit, ea, quæ sagacissimus rerum illarum indagator E. Mühlbacher de ambigua anni 1130. electione in libro saepius laudato p. 96 sq. ex diversis auctoritatibus enucleata collegit.

*f. 135. favorem probabilis vita conciliet, gerendorum *facultatem scientia conferat, et nominis celebritate clara comparetur auctoritas. Quales ex hoc ipso numero promptum est inveniri. Quis enim ego sum, qui preponar episcopis?^{a. 1} Quis ego sum, sub cuius arbitrio rerum summa versetur? Quis, inquam, ego sum, quem papam Roma salutet, qui non inter primos dumtaxat, sed etiam primorum primus assigner? Indignum qui 5 preficit, afficit iniuria dignitatem'.

Talia dicentem et adhuc dicturum plurima, si liceret, hoc sermone cetus assistentium desperatus excepit: 'Excusationum dispendia periculum imminens et articulus necessitatis excludit. Stat enim in insidiis leo paratus ad praedam, occasionem, sicut et ipse nosti, prestolatus a puero, cuius si non preveniatur assultus, si non impetus ob- 10 tundatur, nulla iam libertatis spes, nulla prorsus honestatis disciplina relinquitur. Antiqua ecclesiae Romanae dignitas occidit, ipsius gloria commutatur opprobrio, et formidata extremis hominum potestas vertitur in contemptum. Si enim est ille, sicut equidem est, vita contemptibilis et pollutus infamia, restat, ut^b contemptum potestas ipsa contrahat ex persona. Quis enim bonus subesse non recuset infami? Quis ad hone- 15 statem coartari inhonestioris arbitrio non refutet? Si autem honor *iste rite deferendus est digniori, profecto apud omnes infinitorum criminum Petri prelatio nos condempnat. Arguemur nimirum de nobis turpiora confessi, quam de ipso fama vulgaverit, si vobis ipse quasi dignior antefertur. Estimabitur etiam non displicere nobis, quod nec in altero non dampnamus, sed et sustinentes crimen consensus incurrere et 20 rei veritate et existimatione publica convincemur. Fuit, fuit hactenus hec Romana ecclesia caput orbis, penes quam constantissima fides, suprema potestas, honestas incomparabilis, inconcussa severitas, gerendorum summa discretio et nota toti mundo pietas viguisset, fuit, inquam, fuit hec olim terror improbis, bonis in tranquillitate presidium, in necessitate refugium singulare, a cuius integritate minores ecclesiae vires 25 sumerent et velut ab illeso capite membra saucia suae sortirentur initia sanitatis. Nunc autem instat et a fide discessio et^c antiquae desolatio potestatis, et omnium bonorum eius casus manifestus apparet, dum homo peccati, perditionis filius, revelatur, ut adversetur et extollat se supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ut in templo Dei sedeat ostendens se, quasi ipse sit Deus. Apostolo itaque manifeste di- 30 cente, cognoscimus, quoniam vel ipse antichristus est, vel in ipso nobis antichristi tempora preparantur, *cuius idem preambulus et minister emergit². Ecce enim, iam iam intrusionis suae comparat adiutores, et conspirata in ecclesia Dei factio convocatur, quam illi genus, potentia, largitio, promissiones et scelerata dudum coniuratio³ federavit. Destitutas pastore lupo oves aggreditur et vacuam sedem primus properat 35 usurpare, quod, subrogato pastore, presumere forsitan non auderet. Non enim, nisi cum abest Moyses, vitulus conflatur a populo^d. Ad quod tamen si ipsum postea temeritas ambitiosa compelleret, saltem, quem sequeretur, fidelis populus inveniret, super quo supremum sibi in te constituit ecclesia sancta consilium, ut tua regatur providentia, tuo annitente studio, liberetur. Aluit haec te, et cum in aliquo tui non egeret, 40 excepit, ut in summa tranquillitate suis educaret uberibus et proprio foveret amplexu.

cf.
Exod. 32, 1sq.

a) Quis e. ego s., q. p. episcopis? des. D. P. G. W. b) et D. P. W. c) ut D. d) apostolo corr. man. 2. a populo c.

1) Cardinalibus scilicet episcopis. 2) Cf. supra p. 93, 7. 3) Cf. Manfredi Mantuani epist. l. c.: A tempore enim beati Calixti, ut sedem apostolicam attingeret, nisus est cardinales, episcopos muneribus pollicitis, blanditiis circueundo (quod per memetipsum cognosco, rogatus enim ab illo et a fratribus eius saepenumero fui) et cives Romanos donationibus et sacramentis subvertendo [sibi astringere]; Mühlbacher l. c. p. 52, 3. 72, 1.

Nunc multum postulat et suorum repetit premia meritorum, ut scilicet in necessitate subvenias et oppressae prestare subsidia non recuses. Numquid matrem clamantem non audies? Numquid non solaberis desolatam? Numquid non exaudies exorantem? Numquid postulatam manum labenti coram te non porrigens^a sustinebis?

At vero pretendis ex indignitate tua subterfugii causam, quasi nos prudentiam^{*} tuam et singularum^b partium vitae tuae merita nesciremus. Profecto, si te dignum crederes, hac ipsa estimatione videreris indignus. Dicis quoque nullum sperari hic ex paritate solatium, quasi ab inferioribus consilia et^c obsequentibus auxilia nequeant exhiberi. Numquid^d illud precipue nobis onus incumbit, cum velut in humano corpore, is qui presidet, capitis formam, membrorum reliqui similitudinem gerant, ut qui preest, nutum adhibeat, difficultates expediat obsequentium labor? Revereris etiam pudore laudabili subire tantae fastigia dignitatis, in quam suprema regni et sacerdotii prerogativa mirabili federe copulata conveniunt. At nos, non ad honorem te, sed ad periculum potius invitamus. Nec enim sumus ignari, quid adversum nos ille adversarius^e machinetur. Iam stringit gladios, iam sagittas acuit; nec viam sibi ad apostolatam patere nisi nostri sanguinis effusione^f confidit. Quantumcumque tamen discrimen nobis mortis immineat, maluimus sanguinis nostri mercedem de manu divina requirere, quam^g de manu nostra sanguis ecclesiae requiratur. Huius^h te mortis socium querimus, immo volumus etiam precursorem. Exponatur iugulus tuus sicut noster ad victimam, neque enim fas est, ei, qui dedit, negare spiritum, cum reposcitⁱ. Si quid igitur te matris desolatae calamitas, si quid inundans assistentium fletus, si quid^k ullus^l honestatis amor, si quid virtus obedientiae movet, acquiesce. Si acquiescis, exhibemus obsequia. Si recusas, exigimus de inobedientia penam. Eadem enim, quæ papæ superstitis est, ipso decedente, penes nos præcipiendi et ulciscendi quoque consistit auctoritas, donec alius inducatur^m.

His dictis, parabant excommunicationis promulgare sententiam, allatum interim ex longinquo pluviale præ manibus offerentes. Quid faceret? Temptaret ex fuga subsidium? At illud continua seniorum corona claudebat. Postularet inducias? Sed, quominus impetrarentur, dilationem rei instantia Petri machinamenta negabant. Negaret semper? At illi gladio spiritus imminebant, anathematis penam protinus intemptantes. Dum ergo sibi videtur inter geminæ mortis conclusus angustias, alterique eorum lege necessitatis obnoxius, discrimen periculi corporalis excepit, quia, dum respuit anathematis experiri sententiam, insidiis, immo potentiæ sese Petri Leonis obiecit. In eo autem, quo ordineⁿ sequenti die Petri processisset intrusio, non diutius immobilabor, quam ut dixerim, virum turpem, fedatum infamia, publica existimatione dampnatum, posterius a [conspiratoribus^o] et parentibus esse promotum^p. Ad te potissimum, Girarde, revertar, ut, quid egeris, orta tempestate, cognoscas, et aures tuæ eorum, quæ male gessisti, contundantur auditu.

a) porrigere c. b) singularium P. G. c) add. ab W. d) add. non W. e) quem corr. 40 quam c. f) quamvis D. P. G. W. g) abhinc usque ad f. 144'. codicis Paris. sequitur tractatus Hugonis de s. Victore, qui est de virtute amoris. Folio 145. excipitur invectiva nostra, sed desunt quaedam inde ab illo: Si quid igitur te matris usque ad id Girarde non (c. V, p. 90, 10) in codice nostro; cf. præfationem. h) quis D. i) ullius W. k) quod ordine præpostero coniecit Brial, Bouquet, Rec. l. c. l) ita Watterich lacunam, quam Dacherii editio p. 355. præbet, explevit.

45 1) Cf. epistolas Innocentii eiusque electorum apud Mühlbacher l. c. p. 5, 1; epistolas Huberti, Lucensis episcopi, et Gualterii, patriarchae Ravennatis, ibid. p. 27, 7. 2) De electione Anacleti antipapae E. Mühlbacher l. c. p. 108 sq. fusius tractavit. Pauca, quæ Arnulfus attulit, eum ex Innocentianorum defensionibus collegisse verisimile est.

1130.
Apr.

5. Nuntiato in Galliis scismate¹, dum pro partibus vario favore multi multa loquuntur, fidelisque populus ancipiti raptatur errore, primus regum, catholicus princeps, rex Francorum Ludovicus occurrit. Is, vocatis episcopis et omnibus, qui probatę religionis in Galliis habebantur, convocato etiam clero regnique maioribus, concilium statuit generale². Cumque se Petro Leonis ob sua et patris^a obsequia fateretur obnoxium³, nihil tamen super hoc celsitudini regię voluit arrogare. Episcopis et patribus, qui ex monastica religione convenerant, omni tradita potestate, ut eis et in eos omnis diffinitio conferretur, eo quod penes sanctos episcopos ecclesię dispensatio tota consistit, et abbates⁴, quos divinitatis contemplatio recreat, divina latere consilia non creditur. Cui concilio quoniam interesse, Girarde, non^b *poteras, cum litteris tuę deformitatis imagine consignatis nuntium destinasti⁵. Utramque te novisse personam et electionis ordinem plenius exquisisse: procul dubio cum Innocentio papa stare iustitiam, eo quod plane vir esset honestatis egregię, et ipsius electio prima tempore et a precipuis Romanae ecclesiae fuerat celebrata personis. Porro Petrum per opulentam manum cathedram posterius usurpasse, virum adeo vita reprobatum et nomine, ut si ipsum etiam quelibet electionis forma defenderet, promoveri tamen vitae qualitas et infamia minime sustineret. Id tibi et tuae legationi^c subiectis ratum fore, idque cum Lugdunensem⁶, tum Viennensem⁷ ecclesiam, tum totam fere Italiam ab ipsius^d urbis menibus⁸ excepisse. Aderant autem ibidem venerabiles, quę Romae fuerant sub eadem tempestate personae⁹, quae rerum seriem plane^e cognoverant, presertim quae oculata fide singula percepissent^f. Habebantur quoque super hoc ipso et aliarum, quae non aderant, ultro delegata testimonia simul et persuasiones personarum, quas spiritum Dei habere certa fides esset¹⁰, cum tot hominum sensus in eandem forte confluerent volun-

a) patri D.   b) *abhinc codex Parisinus f. 145. tractatum nostrum excipit.*   c) largitione c. D.
d) ipsis P. G.   e) plene c.   f) precepissent c.

25

1) Cf. bullam Innocentię II. papae die 3. Martii datam; Jaffé nr. 7407; vitamque s. Bernardi auctore Ernaldo II, 2; SS. XXVI, 101: Praemissi in Gallias fuerant nuntii, qui dissensionis et scismatis a Petro facti ordinem Gallicanae intimarent ecclesiae et hortarentur episcopos, ut in ultionem praesumptionis accingerentur etc. 2) Stampis mense Apr. a. 1130. celebratum; de quo fusius tractaverunt Sugerius abbas in vita Ludovici Grossi, SS. XXVI, 57; 30 Hist. Maur. ibid. p. 40, Ernaldus in vita s. Bernardi l. c., Radulphus in vita s. Petri Venerabilis, abb. Clun., Bouquet, Rec. XIV, 392; cf. Hefele, 'Conciliengesch.' V, 408; Bernardi, 'Lothar' p. 327; Mühlbacher, 'Doppelwahl' p. 127 sq. 3) Cum Ludovico rege Anacletum amicitia coniunctum fuisse, ex epistola eius anno 1130. die 1. Mai. ad illum directa elucet (Bouquet, Rec. XV, 363): Multa enim de tua nobili et experta dilectionis constantia fiduciam possidemus, qua personam nostram a puero dilexisti et dulcedinis tuae affectione benevola educaſti etc. 4) Inter quos praecipuus erat s. Bernardus, abbas Claravallensis. 5) Hoc loco Arnulfum de epistola Girardi deperdita tractat, quam in sequentibus ad verbum fere excerpſisse videtur; cf. Maratu l. c. p. 278 sq. 6) Rainaldus, archiepiscopus Lugdunensis (1128—1130), Hugonis, abbatis Cluniacensis, nepos, Petro Venerabili abbati familiarissimus, 40 monachus Cluniacensis, qui aequę atque Girardus tunc legatione Romanae sedis fungebatur, paulo post in concilio Claromontano die 18. Nov. 1130. celebrato Innocentię II. partes secutus est; cf. Mansi, Concil. XXI, 437; Jaffé nr. 7429. et 7449. 7) Stephanus, archiepiscopus Viennensis (1125—1145), in eodem concilio Innocentio se adiunxit. 8) Cf. Rob. de Monte chron. SS. VI, 489: Romam Petrus habet, totam Gregorius orbem. 9) Cf. supra n. 1. 45 10) His verbis Arnulfus s. Bernardum, Claraevallensem abbatem, significasse videtur, cui et rex et episcopi in concilio coadunati causam dirimendam imposuerunt; cf. Ernaldi vitam Bernardi l. c.

tatem. Sicut *enim una bonorum fides est, sic et spiritus unus. Malorum vero spiri- *f. 145'.
tus multiplex et voluntas ambigua.

Tandem ergo, favore Divinitatis multis lacrimis implorato, dum utriusque personae
merita¹ et prosequentia partes studia conferuntur, inventus est Petrus indignior adeo,
5 ut ex ipsius comparatione alteri personae irrogari gravis iniuria videretur. Studia
vero partium tanta dividebat imparitas, ut Petro nondum extra urbis moenia quisquam
favor^a, alterum infra urbem quidem pars potior elegisset, et extra urbem usque ad
fines terrae tota iam fere patrem profiteretur^b ecclesia. Sumpta igitur ex magni
Leonis papae decreto sententia, ubi se partium vota diviserant; visus est illis iure
10 canonico preferendus is, *qui maioribus studiis iuvabatur et meritis*². Qua nimirum
ratione, cum in papam Innocentium, inspirante Domino, convenissent, ipsi statim de
obedientia tua et debita subiectione scripsisti, postulasti tamen ipsius honorari re-
scripto et munus legationis habitae confirmari³. Visum est simoniacum, favorem tuum
redimere legationis officio; et cum ipse partes illas visitare sub *eodem tempore de- *f. 146'.
15 crevisset⁴, nullus locus poterat sub ipsius presentia restare legato. Neque enim lega-
tus presentis personae, sed absentis explet obsequium iamque tantus ad Romanas aures
malae amministrationis tuae clamor ascenderat, ut esset de eo, quod olim impetrave-
ras^c, penitentia maior, quam, ut modo restituereris, affectus. Tulisti repulsam graviter
et mutilata potentiae tuae cornua doluisti. Atque inferioribus antea modo factus in-
20 ferior et velut in senectute reputatus inutilis, consucti beneficii finem rapinae ratus in-
iuriam, temerariae succensus es ultionis affectu. Quoniam, dum repulsa ministrat ira-
cundiae causas et innata dedignationem parit elatio, addidit ambitio cecitatem, quae
quidem res, cum otia nesciant et a suis effectibus vacare non possint, contemptum iam
susceptae partis dedignatio fecit, indiscretionem cecitas operata est, temerarios ausus
25 iracundia preformavit. Spreto igitur eo, quod recte susceperas, et indiscrete conversus
ad aliud, temerarie prioribus contraria concepisti, factumque est, quod in rebus sepe
contingit humanis, ut circa rem propensius affectatam *spem precipitem desideria con- *f. 146'.
cepta firmarent. Misisti legatum Romam, qui eidem, quem iam devoveras, Petro favo-
rem tuum venalem pro munere legationis offerret et similem sibi ministrum domino
30 federaret⁵. Expletum est sine difficultate commercium, et dum te cecitas indiscreta

a) favor corr. man. 2. fautor c. b) confiteretur D. c) imperaveras c. D.

1) Magis de persona quam de electione pontificis decernendum esse, *Ludovicus rex in con-*
vocando concilium constituit (*Suger. vit. Ludov. II, 2, l. c. p. 51*). 2) *Leo I. papa ad Anasta-*
sium, Thessalonicensem episcopum, Ep. 14, § 5 (*Opp. edd. Ballerini I, 688; Ivo Decr. V, 347;*
35 *Pan. III, 6; Grat. Decr. c. 36. dist. 63; Jaffé nr. 411; cf. Bosonis vitam Innocentii apud*
Watterich l. c. p. 174): Si forte, quod nec reprehensibile nec irreligiosum iudicamus, vota eli-
gentium in duas se diviserunt partes, in metropolitani iudicio alteri preferatur, qui maioribus
iuvatur studiis et meritis, tantum, ut nullus detur invitis et non petentibus etc. 3) *Girardum*
numquam de legatione ad Innocentium papam scripsisse, sed Arnulfum epistolam supra laudatam
40 *finxisse fictamque cum s. Bernardo abbate communicasse Gigon l. c. p. 32 sq. contendit; cf.*
Maratu l. c. p. 278 sq. S. Bernardus de eadem epistola in ep. 126. iam saepius laudata:
Primus, inquit, inter omnes scribit papae Innocentio, legationem postulat, non obtinet, indignatur,
resiliit ab illo, transiit ad alium, ipsius se esse legatum gloriatur. Ad Haimericum quoque, Ro-
manae sedis cancellarium, de eadem re Girardum litteras dedisse s. Bernardus alio loco affirmat
45 *(p. 131. 32): In litteris siquidem, quas nuper ad cancellarium scripsit familiares, nonne lega-*
tionis sese et onere et nomine honorari tanto indignius supplicat, quanto humilior? etc. 4) *Cf.*
Bernhardi l. c. p. 327 sq.; Mihlbacher l. c. p. 125 sq. 5) *De hac legatione Gigon l. c. dubi-*
tavit. Nam iam die 24. April. 1030. Anacletus papa Girardo, Engolismensi episcopo, legationem

conducit, ministrum te scismatis addixisti, ut inutili privilegio donareris. Formata est tibi, sed inanis, nova legatio, et quicquid ab Alpibus usque ad fines Occidentis interiacet, tuae ditioni, sed inefficaci, donatione subiectum est. Et ne excedenti ambitioni tuae fortassis angustior predictorum finium prescriptio videretur, adiectum est, ut ubicumque calcaret pes tuus¹, ibi esset legatio tua. Invenisti, Girarde, hominem de alieno munificum, sed si rei fractum diligenter attendas, dum tibi rescribuntur maxima, minima recepisti. Nihil enim tibi Petrus impendit, nisi quod nec ab ipso, nec ipsius potest nomine possideri. Implevit tamen aures tuas spatiositas circumscripta terrarum, et cupiditatem tuam rei qualitas estimata solo statim gaudio satiavit. Sed ambitionem tuam dignissimus excepit eventus, dum munus inutile prima statim rerum experientia deprehendisti^a. Emissis igitur ex omni parte cursoribus, cepisti principes sollicitare finitimos, eos scilicet, qui, rei nondum cognita veritate, neutrius adhuc partis nomine nitebantur.

6. De circumveniundo autem rege Anglorum Henrico precipue laborabas, et quia cauteriatam conscientiam habens principi catholico et sapienti de suscipiendo Petro Leonis manifeste suggerere non audebas, ut neutrum susciperet mirabili sollertia^b suggererebas, ita tamen, ut in Petrum tua aliquanto^c proclivior oratio videretur². Rem stare sub dubio, multos utriusque partis esse fautores, festinasse quosdam, qui iam multa penitentia ducerentur; Petri Leonis in civitate inexpugnabilem esse potentiam, presertim qui munitionibus maximis, qui pecunia plurima, qui denique parentum multitudine maxima fulciretur; asseverare multos ipsum non iustitia, sed potius invidia reprobatum^d, eo^e quod perspicax eius ingenium et amplitudinem animi et irrefragabilem potentiam reliqui vererentur; neminem tamen esse, qui posset eum urbis^f privare dominio, penes quam caput ecclesiae semper fuisse, sed et denique reversurum fore nullus ambigeret; ipsum et eos, qui cum ipso erant, sufficientes ex proprio et omnes ad apostolatum pertinentes civiles redditus obtinere; non oportere ipsum ad^g alienas inspicere facultates, nec ad invertendum quidlibet rei familiaris inopia compellendum; si susciperet alterum, onerosum sibi et suo regno fore³, et quod regi est etiam dampno

a) deprendisti c.   b) solertia G. P.   c) aliquanta D.   d) reprobato D.   e) emo D.
f) privare urbis c.   g) et P.

a praedecessoribus suis concessam assignavit; Jaffé nr. 8377; Bouquet XV, 362. Die 1. Maii episcopis quibusdam Girardum, legatum suum per Britanniae Aquitaniaeque partes, commendavit; Jaffé nr. 8378; Bouquet XV, 363. Sed Anacletum Girardi legationem postea ampliasse a diversis temporum illorum scriptoribus commemoratur, velut a s. Bernardo in ep. 126 (p. 132) saepius laudata: En, ille totam, ut is gloriatur, Franciam atque Burgundiam legationi eius antiquae superaddidit. Potest adiungere, si vult, Medos et Persas et medios fines Decapoleos. Quare non et ultra Sauromatas et, quemcunque denique locum calcaverit pes suus, suus sit, quo vel vacuis nominibus gloriatur? Cf. Reimboldi Leodiens. epist. l. c.: Engolismensis legatus in Aquitaniam, Northmanniam, Britanniam, Hispaniam et usque ad ultimam Celtiberiam etc. Qua de re Girardus, postquam litteras Anacleti supra memoratas accepit legatumque Anacleti, Gregorium cardinalem diaconum, suscepit, mihi quidem nuntios Romam direxisse legationisque propagationem ab antipapa impetravisse videtur. 1) Cf., sis, epistolam s. Bernardi in annotatione praecedente laudatam: et quemcunque denique locum calcaverit pes suus. Hoc loco et Bernardus et Arnulfus epistolam quandam Girardi, qua de legationis suae amplificatione gloriatus erat, excerptisse videntur. 2) Girardum Engolismensem litteras, quibus Anacletum antipapam commendaret, ad regem Francorum Ludovicum et ad regem Anglorum Henricum II. dedisse mihi constat. Quas litteras Arnulfum nosse et hoc loco excerptisse ex ipsis tractatus verbis satis elucet. 3) Cf. s. Bernardi Claraevall. epist. 138, Opp. ed. Benedict. I, 144.

deterius, dedecus affuturum, si pars altera prevaleret; nihil esse importabilius indigēte Romano, sub cuius sis arbitrio constitutus; dissimularet igitur et rerum exitus potius expectaret, quam sera precipitem sententiam penitentia subsequatur; utilius enim esse sine dispendio declinare pericula, quam cum gravi dispendio ipsis ultro periculis ob-

5 viare.

Agnovit rex sapiens latentem in sermone serpentis astutiam et venenum sub melle reconditum, quia^a scilicet ista non bona fide consulētis animo mandaveras, sed fallētis, ut, domno papa prius qualibet arte fraudulenter excluso, *ad loquendum pro *f. 148. Petro tibi commodior aditus appareret. Facilius enim ad^b favendum parti nostrae
10 vacuos vendicamus affectus, quam favore iam partis alterius occupatos. Ille vero non dissimulandum, sed, laborantis ecclesiae necessitatibus adiutor ultroneus, credidit occurrēdum^c, ne persuasione tua probaretur acephalus^e et ab uberibus matris suae fieret alienus rex maximus, cuius ad iustitiam omnes fere principes invitantur exemplo, cuius in pauperes munificentiam, liberalitatem in omnes cuncti reges mirari possunt potius,
15 quam^d velint aut valeant imitari; cuius sapientiam regnum ipsius et ducatus, etsi late spatiosa, non continent, sed ad circumiectas refunditur undique potestates.

Cum autem, Girarde, regibus Hispanorum^{e. 2} Britannorumque^f principibus eadem suggerendo mandasses, et speratos fructus concinnata tibi mendacia non referrent, cepisti dementiore vesania infra domesticos parietes debacchari^g, Pictaviensem comi-
20 tem³ nactus^h erroris socium et scismatis adiutorem, quem etiam Pictaviensis episcopi, catholiciⁱ senis⁴, negata depositio et contra sacratissimos canones non exaudita petitio indignatum pariter a catholica repulit unitate.

* Haec *sunt, Girarde, quae pro ecclesia et adversus ecclesiam sub initio tempe- *f. 148. statis egisti; quae licet rudi forsitan et inculto sermone narraverim, solam saltem sequi
25 potui veritatem. Nihil enim scripsi, quod non vel ipse cognoverim vel auctore probabili non haberem, vel quod saltem fama publica non affirmet, ut proinde non minus aliis probabile videatur, cum ipsi tot testimonia suffragentur ad fidem. Iam vero, si recte propositae partitionis membra recolligo, sola mihi propositi mei superest pars extrema, in qua, quibus ecclesiam Dei molestiis vexare quidem et persequi non de-
30 sistis, ex parte dicendum est. Si quis enim vellet cuncta narrare, nec ad dicendum lingua sufficeret nec calamus ad scribendum.

7. Suscepta igitur Petri Leonis epistola, cepisti per fines Aquitaniae discurrendo pristinae predicationi tuae predicare contraria: Petrum scilicet Leonis Anacleti nomine (sed verius antichristi!) papam esse, cuius quidem apostolatum sedes principalis⁵ exci-
35 peret et totius civitatis obedientia confirmaret. Alterum civitate pulsum cum paucis fautoribus sine *certa sede vagantem, avertentem populos et ab ecclesia separantem, *f. 149. quem nec cathedra Lateranensis agnosceret, nec ei obsequium Romana civitas exhiberet. Quem papam credere similis amentia videbatur, ut si quis carentem regno regem dicere, destitutum principatu principem appellare^k voluerit. Quasi modo, Girarde,
40 iustitiae loca preiudicent, et ius dignitatis perimat illius civitatis egressus, et velut solius populi Romani favor omnibus fere populis debeat anteferri! Numquid enim ipse Late-

a) q̄ c.   b) ab D.   c) acceph. c.   d) quem c.   e) isp. c.   f) Brintannorumque c.
g) debachari c.   h) nanetus D.   i) catholoci c.   k) voluerit app. c.

1) *Henricus II, rex Angliae, cum primum in Anacleti partem inclinasset, die 13. Ian. 1131.*
45 *Innocentio II. papae Carnotum occurrit eiusque in partes transgressus est; cf. Chron. Maur. SS. XXVI, 41; Sugerii vit. Lud. ibid. p. 58; Ernaldi vit. s. Bernardi II, 2, ibid. p. 101.*   2) *Alfonso, regi Navariae et Aragoniae, scilicet et Alfonso, regi Castiliae.*   3) *Guilelmum IX.*
4) *Guilelmi II. (1124—1140).*   5) *Sc. Roma.*

1133. rani residens in illa beati Iohannis ecclesia principali christiannissimum principem
 Jun. 4. Lotharium consecravit in regem?¹ Numquid ipsum et imperii nomine et imperiali
 diademate renitentem sollempnitate debita decoravit? Numquid ipsum pars magna
 nobilium et totius populi conscientia comitatur? Numquid eidem urbis habitatio et
 ingressus pro arbitrio patens est et egressus?² Quibus profecto si careret omnino,⁵
 nullo tamen eorum posset iustitiae derogari. Sed dum te latens odium stimulat ad
 *f. 149. vindictam, linguam mendacio non negabas, ut verba veneno *mendacii toxicata infideli-
 tatis vulnere simplicium pectora sauciarent. Circa quod, dum unicum tibi propositum,
 unicus urguendi labor, unica laboris perseverantia constat, torrentes impetus tuos pre-
 vertit modicum vis divina, primumque de inefficacia speratae potestatis argumentum¹⁰
 accessit in ligationem versa legatio. Captus es³ et mensibus aliquot reclusus in car-
 cere, donec, quos gratia predestinaverat, plena veritatis agnitio confirmasset, et qui
 prius de rescripta tibi legatione speraverant, de ligatione postea desperarent. Reserato
 autem carcere, processisti quasi pardus e cavea, cuius rabie carcere diutius et catenis^a
 inhibita, si forte liber evaserit, insurgit audacior, nec eum ulla potest sanguinis effusio¹⁵
 satiare. Estimabas adhuc auctoritate tua totum posse preverti, quod ecclesia sancta
 dictaverat, et penes te rerum pondera et momenta constare. In quo nescio tuamne
 magis cecitatem vel arrogantiam mirer. Quia quae arrogantia maior, quam hominem
 *f. 150. pene solum adversus illud insurgere, quod divina *providentia confirmavit, quod omnis
 religio confirmavit, quod omnium regnorum favor confirmavit, quod et ipse, quantum²⁰
 sua interest, confirmavit? Quae maior cecitas, quam ubi nullum Dei precedit, exile
 hominis succedit auxilium, contra universitatem sperare victoriam? Non potes negare,
 quin falsi crimen et inconstantiae simul incurreris, levissime transfuga, modo harum,
 modo illarum partium malefidus assertor, cuius in singulis operibus duplices vias du-
 plex signat intuitus, et affectus mentis ancipites ambiguus manifestat aspectus. Sicut²⁵
 enim corporales oculos tuos innaturalis quedam distorsit enormitas, ut ad idem con-
 tuendum mirabili nequeant discordia convenire⁴, sic et mentis oculi dissident, ratio
 scilicet et affectus.

Pictaviensis⁵ ac Lemovicensis⁶ ecclesiae, comitis viribus abutendo, catholicos
 eiecisti pontifices, alios extraordinarie superponens. Quorum alterum minus vita pro-³⁰
 babilem et nullarum hominem litterarum et in vulgari etiam sermone fere prorsus
 *f. 150. elinguem, *Romana ecclesia, ab eiusdem Pictaviensis ecclesiae regimine reprobata,
 olim canonica decisione removerat⁷. Ille tamen nunc auctoritate sua iura patris super-

a) catenis c.

1) Die 4. mensis Iunii a. 1133. Lotharius rex, cum basilica s. Petri, in qua imperatorum³⁵
 coronatio celebrari oportebat (cf. Waitz, 'Deutsche Verfassungsgesch.' VI, 195), a Petri Leonis
 sequacibus teneretur, in basilica s. Iohannis baptistae Lateran. ab Innocentio pontifice imperator
 coronatus est; cf. Bernhardi l. c. p. 472 sq.; Mühlbacher l. c. p. 140. 41. 2) Cf. ea, quae
 in praefatione de tempore, quo Arnulfus hoc scripserit, exposuimus. 3) Captus est Girardus
 anno c. 1132. ab Ademaro de Archiaco, Guilelmi, Santonensis episcopi, affine; cf. epist. Guilelmi⁴⁰
 Santonensis ad Vulgrinum, archiepiscopum Bituricensem, datam (Labbe, Nova bibl. manuscr. t. II, 83).
 Sed paulo post Guilelmi, ducis Aquitaniae, Vulgrinique, dicti Taillefer, comitis Engolismensis, opera
 adiutus, libertati restitutus est; cf. Maratu l. c. p. 301 sq. 4) Ex hoc Girardum strabonem
 fuisse efficitur. 5) Guilelmus II. (1124—40). 6) Eustorgius (1106—1137). 7) Petrus
 de castro Heraldi, quem Girardus in locum Guilelmi, episcopi Pictaviensis, subrogaverat, iam anno⁴⁵
 1123. post Guilelmi I. episcopi obitum electum, sed ob indignitatem reprobata fuisse ex chronico
 Malleac. conici potest, quod non sine magna controversia Guilelmum II. episcopum factum esse
 affirmat; cf. Gallia christ. VI, 1172; Gaufredi chron. Vos., Bouquet XII, 434; Ernaldi vit.
 Bernh. II, 22. 33, Bouquet XIV, 366.

stitis usurpare non renuit, quamvis ipsi obligatus filialis^a obedientiae vinculo teneretur et licet sese totum manibus eius, fide etiam corporaliter prestita, dedicasset. Alter vero¹, nec seculari peditus nec scientia litterarum, famosus apud omnes adulter, singulis fere noctibus a demonio rapitur, primumque de strato provolutus in terram, 5 horrendum clamans per totam diem, domum dormiens etiam dicitur evagari. Neve sit circa eorum qualitatem diutius immorandum, primis ordinibus, nedum sacerdotio, nedum etiam episcopali officio, convincuntur indigni. Sed neque tu nisi tibi consimiles poteras estimare condignos nec dissimilia tibi capitique tuo Petro membra formare. Semper enim proprium quolibet opera confitentur artificem², et in eis voluntatis eorum 10 vel scientiae velut imago quedam reperitur expressa. Quid autem celeberrima monasteria, *sanctis abbatibus expulsis, desolata commemorem³ et subrogatos ad eiusdem *f. 151. sollicitudinis onera precio vel gratia iuniores? Quibus administrantibus, tanto iam cepere monasteria laborare defectu, ut in hiis^b, quae singulari nuper religione pollebant, nulla iam fere virtutis aut regulae vestigia restent. Illis enim, quorum eatenus 15 ardentes monasticus ordo frenabat affectus, traditae dispensationis occasio licentiam comparat effluendi. Nihilque ad periculum religionis efficacius est, quam irreligiosum sustinere pastorem.

Hic autem te, Girarde, convenio et, veteri de apostolatu paulisper seposita questione, quasi tibi Petri munere ius legationis accedere potuisset, in his operibus ordi- 20 nem requiro canonicum. Spoliatis rebus, sedibus suis violenter expulsos, inconvectos, incommonitos, absentes quoque, nullo tecum episcopo residente, dampnasti. Sed ut haec etiam ponamus ordine processisse canonico, in aliorum superpositionibus regularem disciplinam formamque rationis exposco. In illorum enim qualibuscumque promotionibus nec iustitiam nec umbram iustitiae dinosceris attendisse⁴.

*Blanditur elatis auribus tuis fortasse tantae rememoratio potestatis, quia haec *f. 151. pro tua potuisti pervertere voluntate. In quo, ne nimiam capias voluptatem, quantum tibi partique tuae profueris, consequenter attende. Tertia pars Pictaviensis episcopatus, quem posuisti, non agnoscit episcopum, eique totus fere nobilium numerus respuit obedire. Adeoque omni conscientia reprobatus abicitur, ut et frater eius naturalis ex- 30 communicatum ex hoc ipso iudicet nec ulla ei communione iungatur. Catholicus vero

a) filias *G.*   b) iis *D. P. G.*

1) *Rannulfus, abbas Doratensis (h. Dorat); de quo cf. quae affert Ernaldus in vita Bernardi II, 33; Bouquet l. c. p. 366; Gaufredi chron. Vos. l. c. p. 433. 434.* 2) *Proverbium ('Das Werk lobt den Meister').* 3) *Girardum etiam abbatem Angeriacensem (h. Saint-* 35 *Jean-d'Angély)* in diocesi Santonensi existentem a monasterio suo per manum comitis (*Pictaviensis*) eiecisse, *Guilelmus, episcopus Santonensis, in epistola supra p. 104, 3. memorata memoriae tradidit; cf. etiam epistolam Girardi ad Aurelium Castrensem (h. Castres) et Bernardum Galliacensem (h. Gaillac) abbates directam, Maratu l. c. p. 313 sq. 372. 73.* 4) *Bernardi Claraev. epist. 126, Opp. ed. Benedict. I, 134: Audet, quod et flens dico, inimicus crucis Christi suis* 40 *sedibus pellere sanctos, qui nolunt bestiam (sc. Petrum Leonis) adorare. . . . Altare contra altaria erigere tentat . . . abbates abbatibus, episcopos episcopis superintrudere nititur, amovere catholicos, schismaticos promovere. Miseri et miserandi, qui ita promoveri et ab isto consentiunt. Siquidem circuit mare et aridum, ut faciat unum episcopum, et cum fecerit, facit eum filium gehennae duplo quam se etc.; cf. Goffridi, Vindoc. abb., epist. 27, Opp. ed. Sirmond. p. 39 sq.:* 45 *Sublimia verba, quae saepius multum gloriose profertis . . . quod, me praesente, etiam coram laicis praedicastis, vos videlicet episcopos deponendi habere potestatem etc.*

usque ad portas civitatis plena potestate dominatur episcopus, et eum maiores personae
 Luc. 5, 11. pontificalis ecclesiae comitantur, ad formam beati Petri, *relictis omnibus*¹, exulem pro-
 secuti. Alii fornices civitatis inhabitant, qui super ollas carnum recumbentes² gentis^a
 et loci potius quam animae perditione terrentur. At Lemovicensis, ab urbe sua, stadio
 uno vix^b interiacente, remotus, castrum sancti Martialis³ pro foribus urbis inhabitat,⁵
 unde is, qui sedem sibi cathedrae pontificalis usurpat, singulis diebus audire possit
 campanas in sua excommunicatione sonantes. Te quoque, pastorem suum, Engolis-
 cf. 152. mensis patria *minime profitetur ubique, sed et ibi multi catholicae partis nomine
 gloriantur.

Distuli circa extremitates orationis huius de usurpatione Burdegalensis⁴ archi- 10
 episcopatus apponere, ut ex hoc illa effrenis ambitio tua irrefragabili liqueat argu-
 mento. Engolismensi ecclesiae copulatus spiritali connubio tenebaris, impudens tamen
 dominandi libido contemplatione prenominatae dignitatis incanduit, et dum descenden-
 tium iam rerum tuarum detrimenta^c non sustines, ad compensationem frustratae lega- 15
 tionis in amplexum quasi ditioris adulterae prorupisti. Filiae sponsus incestu matrem¹⁵
 nefario polluere non abhorres^d et monstrum biceps, infaustum seculo prodigium non
 renuis apparere. Non expetitiō populi, non cleri precessit electio, sed etiam nunc ex-
 communicatum reputans universitas tibi vel pars saltem maxima refragatur, in partem
 catholicam multo desiderio suspirantes.

8. Age ergo, ut quasi ab initio summa omnium brevi complexione claudatur,²⁰
 quia ab eo, quod exceperas, recessisti, temeritatis vel inconstantiae te condempnat.
 Aut enim huic parti temerarie^e consensus adiunctus est aut *certe nimis inconstanter
 cf. 152^f. ademptus. Quod autem favorem tuum ab hac parte prima tulit negatio, nullum cecae
 ambitionis est firmitus argumentum. At vero idipsum palliari fortassis aliquo conqui- 25
 sitae falsitatis velamine potuisset, sed facta in alteram partem, non nisi eadem lega-
 tionem impetrata, favoris translatio, omnem tibi copiam defensionis ademit. Ad summam
 iam te non illicite solum, sed et impudenter operari convincit archiepiscopi et episcopi
 in eandem personam facta confusio.

His^f itaque de te toti mundo patentibus, qua saltem imagine iustitiae tibi nomen
 usurpas, dum publice suadere putas, te, etsi non ex scientia, zelo tamen taliter ope- 30
 rari? Numquid haec opera te non imprudenter ex simplicitate delinquere, sed impu-
 denter ex arrogantia contempnere manifestant? *Impius enim, cum venerit in profun-*
 Prov. 18, 3. *dum, contempnit.* Saltem deficientia naturae lege membra considera, quia tempus est
 finem dare nequitiae et inutiles mundo reliquias expectanti Deo gratum munus offerre.
 Declines ad infima, vultus adtolle, et enormes oculi tui ad partem dirigantur opposi- 35
 tam, ut *videas, *quam bonum et iocundum est in unum habitare.* Sed quoniam noc-
 turnus bubo lucem diurnam non sustines intueri, cecus aures arrige, nisi et easdem

a) gratis D. b) vis D. c) detrimenda D. d) adhorres D. e) temerarius D. G. P.
 f) hic c. D. G. P.

1) Cf. Luc. 5, 8 sq. 2) Cf. Exod. 16, 3. 3) Monasterium, ut videtur, s. Martialis 40
 celeberrimum in suburbio Lemovicensis civitatis situm Arnulfus hic significat. 4) De qua usur-
 patione cf. epistolas Guilelmi, episcopi Petragoricensis, Guilelmi, episcopi Pictaviensis, Guilelmi,
 episcopi Santonensis, de hac re ad Vulgrinum, archiepiscopum Bituricensem, datas Vulgrinique re-
 sponsonem eiusdemque epistolam ad episcopos suffraganeos archiepiscopatus Burdegalensis datas
 apud Labbe, Bibl. nov. II, 83—85, et ven. abbatis Maratu lucidam earum rerum disquisitionem 45
 l. c. p. 300 sq.

insurdaverit obstinatio cordis. Audi ergo, cum quibus habites, et quorum consortia respuas. Infidelis universitas illa, quam sequeris, familia Petri Leonis est, nondum fermento Iudaicae corruptionis penitus expiata. Et tyrannus^a ille, quem alrix tyrannorum^a, Sicilia, sustinet¹, Dionysii^b successor, aulae ipsius heres et ominis, emptus inani regis nomine, dux quidem antea, nunc vero nec dux ipse nec aliud, quia nomen alienum, quod contra iustitiam tyrannus^a usurpat, in ipso nullatenus obtinere certo iure firmatur. Huic numero solus Pictaviensis comes adicitur, voluptatum vir, animalis homo, cf. 1. Cor. 2, 14. arcana^c spiritalium non attingens, ob repulsam petitionis illicitae mancipatus errori. Sub qua paucitate si quis sanctam dixerit ecclesiam contineri, certe non derogata solum Christi videtur hereditas, sed penitus abrogata. Ubi ergo, David sancte, ubi tua vetus illa promissio? Ubi Pauli, ubi sanctarum^d testimonia scripturarum? Ille *enim rex sanctus ex persona patris ad filium: *Postula, inquit, a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae.* Et alibi: *Dominabitur a mari usque ad mare et a flumine usque ad terminos orbis terrarum.* Et Paulus: *Deus, inquit, exaltavit eum et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur.* Dices fortassis, iam impleta, quae dicunt, nec obstare haec, quominus potestatis huius immineat defectus. Sed regni eius non erit finis: *regit enim in virga ferrea.* Partem vero nostram, si tamen haec tantilla cogat exceptio, ut nomine partis universitas fere tota vocetur, omnis imperator, omnis rex, omnis princeps, omnis homo denique profitetur, quicumque christiani nominis insignitur honore. Sed ego, si qua fides est, favorem principum populique, quos adhuc secularis tenet affectio compeditos, in tam divino negotio negligenter attendo. Horum in hoc mihi consensus precipuus est, horum me movet, motum trahit, tractum tenet auctoritas, quibus *datum est nosse mysterium^e regni Dei*, quorum *in celis* esse iam ex parte *conversatio* perhibetur. Quales revera sunt, *qui Carthusiae perpetuas nives inhabitant, et qui a Cisterciensi vel Cluniacensi monasterio profluentes lucis suae radios undique diffuderunt! Hi enim a manibus suis et animo saniore consilio terrea removens, aspera veste, cibo cum raro tum arido, vigiliis multisque laboribus corpus macerant, ad eam tantum retributionem totis animi viribus anhelantes, quam diligentibus se gratiam re-promisit. Horum sancta conversatio, sermo sapiens, in divinis discretio perspicax, quam denique nulla nubes terrenae densitatis obfuscet. Patitur quidem eos Deus molestiis affici, ut tamquam aurum in fornace probentur³, sed ultra eorum non ex-crescit temptatio facultatem. Licet igitur eos adhuc ex parte remoretur in terris, ut promissas augeant desideria protracta coronas, a divinis tamen consiliis non creduntur exclusi: *Angeli*, enim, *eorum semper vident faciem patris*, et eos familiari sancti Spiritus visitatione faciunt illustrari. Neque enim etiam in presenti sua deserit retributio sustinentes iuxta illud: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consola-*

*f. 153'.
Ps. 2, 8.

ib. 72, 8.

Philipp. 2, 9.

Ps. 2, 9.

Marc. 4, 11.

Philip. 3, 20.

*f. 154.

cf.
1. Cor. 10, 13.

Matth. 18, 10.

Ps. 93, 19.

a) tir. c.   b) dionisii c.; Dionysii D.   c) arch. c.   d) sanctorum c. D.   e) mist. c.

1) Cf. *Isid. Etym. l. XIV, c. 6, 3* (Sicilia) nutrix tyrannorum. *Rogierius, dux et postea rex Siciliae, qui filiam Petri Leonis, sororem Anacleti antipapae, uxorem duxerat*, et ab eodem coronatus, regium stemma gessit (*Ord. Vital. hist. eccl. l. XIII, SS. XXVI, 27; cf. Rob. gest. ducum Norm. ibid. p. 9; Steph. Norm. Drac. III, 6, ibid. p. 174 sq.; Jaffé nr. 8410. etc.*).
2) Cf. *epistolam s. Bernardi l. c. p. 135. 136*: Non autem debeo praetermittere sanctos, qui, mundo mortui, Deo melius vivunt . . . itaque Camaudulienses, Vallanbrosani, Cartusienses, Cluniacenses, et qui de Maiori monasterio sunt, mei quoque Cistercienses, Cadumenses, Tironenses et Saviniacenses . . . Innocentio firmiter adhaerent.   3) Cf. *Prov. 27, 21*.

^{cf. 154.}
 Ioh. 16, 22. *tiones tuae letificaverunt animam meam. Vado enim, inquit, et venio ad vos, et gaudebit cor vestrum. Quid igitur? fraudabitur operis sui fructu pars electa, quam dico, et*
 Hebr. 7, 21. *promissionem suam Divinitas immutabit? Absit. Iuravit enim Dominus et non penitebit eum. Horum ergo mentes promissus Spiritus sanctus inhabitat, quas congrua sibi templa paravit, et eas necessario plena cognitione veritatis illustrat. Quoniam si*
 spiritus Deus est¹, Deus autem veritas, profecto sub presentia Spiritus non restat ignorantia veritatis. Quid plura? Iam ne sermo noster metas debitae brevitatis excedat, pauca de pluribus, minora de maximis dixisse sufficiat.

EXPLICIT^a.

a) *deest D. G. P.*

10

1) *Cf. Ioh. 4, 24. 14, 6.*

TRACTATUS DE SCISMATICIS.

EDIDERUNT

IUL. DIETERICH ET H. BOEHMER.

*In codicis Palatini Vindobonensis nr. 2195 (Salisb. nr. 324, olim 189),
5 membranacei in folio¹, fasciculis ultimis (f. 136—147') tractatus saeculi XII. medii et
rerum et opinionum novitate laetissimus occurrit, qui rebus in lite Friderici I. impera-
toris pontificisque Romani Alexandri III. gestis non tenue, ut ita dicam, lumen affert.
Qui codex a compluribus saeculorum X—XIII. librariis confectus tractatus aliquot varii
generis variorumque auctorum, quorum libellus hic ultimum locum tenet, saeculo XVI.
10 tegumentis e corio factis in unum consutos amplectitur.*

*Tres manus saeculi XIII. exeuntis non admodum inter se discrepantes per vices
se in scribendo libello exceperunt statimque eodem atramento mendorum, quae non pauca
neglegentiae magis quam inscitiae librariorum tribuenda esse censemus, partem maio-
rem ex ipso, ut videtur, archetypo correxerunt atque emendaverunt. Sed cum litterae
15 initiales minio postea supplendae ad unam omnes desiderentur, extremam quasi manum
operi non accessisse opinor. Postmodo librarius quidam quartus et ipse, ut mihi vide-
tur, saeculi XIII. exeuntis, quintus saeculi certe sequentis libellum summa cum diligentia
denuo emendandum adnotationibusque gratis atque acceptis augendum curaverunt; quas
emendationes omnes retinuimus, notis marginalibus recentiorum manuum uberrimis quasi
20 nullius omnino pretii omissis. Rationem autem scribendi codicis nostri nonnumquam
novam propriamque ad unguem fere secuti, iis tantummodo locis, quibus librariorum voca-
bula temere deformavisse vel raptim scribentes aliqua omisisse manifestum erat, levem
medelam adhibuimus.*

*Clericum aut monachum auctorem nostrum fuisse vel inde, quod clericos fratres
25 suos vocat, satis elucet. Paschale III. antipapa superstite (1164—1168) scripsit. Natione
Bavarus fuisse videtur. Codex enim, unde libellum eius hausimus, olim ecclesiae Salis-
burgensis fuit, in cuius provincia de eisdem quaestionibus, quae hic tractantur, videlicet
quo iure antipapae eorumque asseclae et fratres neutri damnandi, quo iure eorum sacra-
menta reicienda sint, strenue tunc disputatum esse, Gerhohi opera ibidem composita et dia-
30 logus de pontificatu Romanae ecclesiae testantur. Accedit, quod non solum eadem quae-
stiones disseruntur, sed similes sententiae prodeunt, e quibus una Gerhohi de sacramentis
haereticorum opinio, a nostro, si non ad verbum, at secundum totum suum vigorem ei
rigorem adoptata, paucissimis aequalibus probata sit, quin etiam hic illic eadem argu-*

1) De codice cf. 'Tabul. manuscript. in bibl. Vindobon.' II, p. 28 — 29.

menta et verba a Gerhoho atque auctore dialogi usurpata in isto libello deprehenduntur. Quae cum ita sint, 'iuramentum' illud 'profanum' (infra p. 111, 13) non semel vehementer castigatum, quo 'praecipui rectores ecclesiae' sese a corpore Christi, i. e. a partibus Alexandri III, diviserint necnon subditos suos abbates et plebanos obligaverint, illud in curia Herbipolitana a. 1165. Mai. 12. a Rainaldo Coloniensi archiepiscopo propositum⁵ atque a Friderico I. imperatore omnibus principibus delatum, auctori nostro occasionem huius libelli edendi praeuisse conicio. Non multo igitur post curiam illam anno 1165. vel 1166, cum ab imperatore ipso de decretis eius extorquendis in Bavaria ageretur¹, eum compositum esse putaverim. Quod autem Teutonici regni angustias interdum noster ludibrio habuerit (infra p. 115, 21; 125, 37), cum Alexandri potentiam efferre velit, non est mirandum. Neque vero, quod Gratiani decretum iam laudavit, cum et Gerhohus et auctor dialogi et Rahewinus, populares eius, decretum iam antea alligaverint, ab origine eius Germanica abhorrent.

Data sunt Berolini diebus 10. m. Aug. 1895; 10. m. Mart. 1897.

IUL. DIETERICH. H. BOEHMER.

15

*f. 136.

*Amicus^a ad amicum^b quendam^c scismaticum^d scripsit dicens:

Thren. 4, 1.

cf.
Ephes. 3, 27.

Peccatis nostris exigentibus, illud Ieremie prophetae vaticinium: *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus* superhabundanter inpletum est nostris modo temporibus. Nam praecipui rectores ecclesie, qui sapientie auro et sanctitatis colore optimo clarescere deberent, tam vehementer, si quid erant, obscurati sunt et mutati, ut magis elegerunt^e temporaliter sublimes permanere, a Christo et eius corpore per iuramentum [se^f] scindendo, quam ad momentum vite presentis humiliari vel humiles permanere, terrenam altitudinem et divitias propter^g Christum perdendo. De quibus Augustinus in libro contra Donatistas^{h. 2}: *Hereticos, inquitⁱ, vos dicimus, set^e antequam ad pacem catholicam convertamini.* Et post pauca³: *In spiritu unitatis et vinculo pacis, in ipsa denique catholica ecclesia non estis nobiscum.* Grande ergo nimis et ultra modum est enorme peccatum illorum. Et quia vera est apostolica sententia, que dicit: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur — non solum autem, qui faciunt, set et qui consentientibus et facientibus consentiunt —*, pro certo noverint se esse participes eorundem iuratorum, quicumque eos non abhorrent, set amplectuntur³⁰ et in tantum consentiunt, ut os et lingua eorum existant, dum abbates, prepositos et plebanos ad promittendam indebitam obedientiam suis persuasionibus inclinant^e ac precipitant^e.

Rom. 1, 32.
cf. Gal. 5, 21.

Si^a de gentilitate vir^k aliquis eruditus kathedram sibi usurparet episcopalem, quis tam absurdus et a recto sensu tam esset alienus, qui diceret sacerdotes catholicos³⁵ obedientiam illi innoxie posse promittere, animarum curam secure ab eo suscipere, in capitulo illius licenter residere et iudicia illi respondere, cum in hiis omnibus honorem illi episcopalem deferrent et, quantum in ipsis, ius ac potestatem in ecclesia tribuerent? Quod quia dementissimum iudicaretur, quemquam astruere de pagano, cur non

a) littera initialis minio inserenda deest c. b) librarius praepositiones vocabulis sequentibus connectere solet. Econtra passim fere verborum compositorum praepositiones a verbis separat. c) quoddam c. d) scisma c. e) ita c. f) deest c. g) pp c. h) donatisticos c. i) inquit c., hic et passim. k) bis scr. c.

1) Cf. Giesebrecht, 'Gesch. der Deutschen Kaiserzeit' V, p. 474; VI, p. 445. 2) Ep. 93. ad Vincentium c. 9, § 46; Opp. ed. Benedict. II, col. 246. 3) Ibidem.

15

saltim eque dementissimum videtur de scismatico, cum una eademque sit causa, qua ille esset, ita iste fugiendus^a est a catholicis et abhominandus, videlicet quia foris existentes et ille vellet et iste vult esse episcopus?

Foris est paganus per infidelitatem, foris est scismaticus per ecclesiastice unitatis
 5 et pacis divisionem, utique tamquam sceleratius, quod aliquando fuit intus; quia, quamvis sit valde dampnabile Christum et eius ecclesiam numquam accedere, multo dampnabilius est a Christo et ecclesia recedere. Hoc ipsa in euangelio veritas probat a minori^b dicens: *Vae tibi, Capharnaum, quia Sodomis remissius^c erit in die iudicii* Luc. 10, 12. *quam tibi!* Ideo videlicet, quod predicationem eius multis signis et prodigiis sibi commendatam preter paucos recipere noluit. Quodsi iccirco^b hec civitas vincit in supplicio Sodomitas, quanto magis illa miseranda multitudo, que Christum per fidem et baptismum^d receptum et diu retentum tandem pro temporali gloria et perituro commodo^e per prophanum iuramentum negavit et *ad negandum^f quam plurimos induxit; non *f. 136'. tantum^g omnino ipsa, set, proh dolor! ample etiam prelature et pingues parrochie sive
 15 prebende!

De quibus omnibus dicit apostolus: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Petrus timore mortis sola voce, non corde Christum negavit, et nisi respectus a Christo amare flevisset, maxillam Leviathan, qui cum deglutiendum acceperat, nullatens evasisset. In quo pensandum est, quam inenarrabilia sunt eis reposita tormenta,
 20 qui non mortis, set timore rerum amittendarum vel amore adipiscendarum Christum factis negaverunt et sine intermissione negant, dum in eisdem malefactis perseverant. Sed donet eis divina misericordia, ut cum Petro amarissime flentes de eisdem malefactis resipiscant, ut cum Petro etiam regnare valeant, ne eorum negatio tanto fiat dampnabilior, quanto fuerit diuturnior! Sacri canones et sacrosanctum euangelium
 25 nusquam omnino precipiunt aut permittunt catholicis obedientiam promittere non catholicis. Unde valde dolendum est, quod domini et patres nostri, prelati sive plebani, illis secundum canones et euangelium^h obedientiam promittunt, qui Christum, euangeliumⁱ, canones, omnia proiecerunt.

Euangeliumⁱ et canones instrumenta catholicorum sunt. Nichil hec ad illos, qui
 30 foris sunt; nichil eis iuris aut potestatis tribuunt, nichil honoris defendunt, immo omnia hec cum precipuo nostre salutis sacramento illis abiudicant et eternam eis dampnationem denunciant. Unde Ciprianus martyr et pontifex Magno filio¹: *Dicimusⁱ omnes omnino hereticos et scismaticos^k nichil habere potestatis ac iuris.* Et infra²: *Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed^l et participes penis destinari, nisi a*
 35 *communione malorum se separaverint, precipiente per Moysen Domino ac^m dicente: Separamini a tabernaculisⁿ hominum istorum durissimorum, et nolite tangere de omnibus, que sunt eis, ne simul pereatis in peccatis eorum. Et quod comminatus per Moysen Dominus fuerat, implevit, ut, quisquis se a Chore et Dathan et Abiron non separasset, penas statim pro impia communione persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur*
 40 *omnes obnoxios^o culpe et pene futuros, qui se scismaticis^p irreligiosa temeritate miscuerint.* Et infra³: *Si autem cuncti^q heretici et scismatici^r non habent Spiritum sanctum, et ideo apud nos manus eis imponitur, ut hic accipiatur, quod illic non est, nec dampnari*

a) fungendus, litt. n del., corr. fugendus c. b) ita c. c) remissus corr. remissius c.

d) baptisma c. e) comodo c. f) altera manus pergit inde ab ultimis litteris um vocabuli. g) tñ

45 hic et passim c. h) euglm h. l. et passim c. i) dñs c. k) cism. corr. scism. c. l) ita h. l. c.

m) e corr. c. n) tabernucuf corr. tabernacuf c. o) obnoxios c. p) ita Cypr.; scismatis c. q) foris-

incti Cypr. r) ita Cypr.; scismati c.

1) Ep. 69. ad Magnum § 1; Opp. ed. Hartel p. 749.

2) Ibid. § 9; l. c. p. 758.

3) Ibid. § 11, p. 760, paucis mutatis.

nec remissionem peccatorum per eos dari manifestum est^a, quos constat Spiritum sanctum non habere. Item Augustinus [in^b] libro primo de baptismo¹: Quos baptizant scismatici^c, sanant quidem a vulnere ydolatrie vel infidelitatis, set gravius feriunt vulnere scismatis. Ydolatras enim in populo Dei gladius interemit, scismaticos^d terre hiatus absor-
 buit. Et infra²: Quid^e ergo prodest homini vel sana fides vel sanum fortasse fidei
 sacramentum, ubi letali vulnere scismatis perempta^f est sanitas caritatis, per cuius solius
 peremptionem^g omnia illa integra trahuntur ad^h mortem? Item Augustinus contra Dona-
 tistas^{1,3}: Non vobis obicimus nisi scismatis crimen, quod etiam heresim male perseve-
 rando fecistis. Quanti autem divino iudicio pendatur hoc facinus, lege, quod te legisse
 non ambigo: invenies Dathan et Abiron hiatu terre devoratos, ceteros omnes, qui eis con-
 senserant, igne de medio eorum exurente, consumptos. Item Pelagius papa⁴: In divisione
 non est consecratus, set execratus episcopus. *Si enim ipsum consecrationis nomen ratio-
 nabili ac vivaci intellectu discutimus, is qui cum universali detrectat consecrari ecclesia,
 consecratus dici vel esse nulla poterit ratione. Consecrare est enim simul^k sacrare. Set
 ab ecclesie visceribus¹ divisus et^m ab apostolicis sedibus^b separatus dissecrat ipse potius,
 non consecrat. Et post aliqua⁵: Audite! In quodam opere suo preclarissimus doctor
 ecclesie Augustinus dicit⁶: Quod, si nullomodo recte dici potest ecclesia, in qua scisma
 est, restat, ut, quoniam ecclesia nulla esse non potest, ea sit, quam in apostoliceⁿ sedis
 per successiones episcoporum radice^o constitutam^p nullorum hominum ullomodo valeat
 extinguere malitia, etsi nota sit et excludi non possit, set propter temporum rationem tole-
 randa iudicetur. Item Augustinus⁶: Omnis catholicus secure^a eam partem detestatur^r,
 cui ecclesiam universalem apostolicis sedibus roboratam non communicare cognoscit. Item
 Pelagius⁷: Cum due ecclesie esse non possint, nos, quod absit! scismaticos iudicabitis, aut
 si veram in apostolicis sedibus esse constat ecclesiam, et illos ab unitate divisos cognoscite
 et communionis questionem esse sublatam, quam veram nisi in unitate constat esse non
 posse. Noli ergo, quasi nulla scismaticorum atque ecclesie differentia sit, velle indiffe-
 renter utrorumque sacrificio sociari. Non est Christi^s corpus, quod scismaticus conficit,
 si veritate duce dirigimur, nec enim divisum esse Christum poterit quisquam sine apostoli
 reprobatione confingere. Unam, ut sepe dictum, que Christi corpus est, esse constat eccle-
 siam, que in duo vel in plura dividi non potest. Simul enim, cum ab ea quisque dis-
 cesserit, ecclesia esse desistit. Item Augustinus in sermone de corpore Domini⁶: Missa
 dicitur eo, quod celestis missus ad consecrandum et vivificandum corpus Christi adveniat
 iuxta dictum sacerdotis dicentis: Omnipotens Deus, iube hec perferri per manus sancti
 angeli tui in sublime altare tuum et cetera.

Idcirco nisi angelus venerit, missa nequaquam iure vocari potest. Nunquid^t enim, si hoc misterium hereticus ausus fuerit usurpare, angelum de celo mittit Deus oblationem eius consecrare, maxime cum eisdem per prophetam comminatus sit, di-

a) constet Cypr. b) deest c. c) cism. c. d) scismatiso statim corr. -eos c. e) quit c.
 f) ita Cypr.; precepta c. g) ita Cypr.; pereptionem c. h) at c. i) Donat c. k) seq. c^oare
 post del. c. l) visseribus c. m) seq. ap del. c. n) abpplice c. o) rance corr. radice c. p) con-
 stitas corr. constitam c. q) seq. sigla incerti pretii c. r) dicitur c. s) XXⁱ X c. t) nunquit c.,
 hic et saepius.

1) De baptismo contra Donatistas I, 8, § 10; Opp. IX, col. 85. 2) Ibidem § 11, col. 86. 3) Ep. 87, § 4; Opp. II, col. 208. 4) Ep. ad Iohannem patricium, Mansi IX, col. 730 (Jaffé nr. 983; Coll. Brit. Pelag. Ep. 11; Deusdedit Coll. can. I, c. 142. 144; Grat. Decr. C. 24, qu. 1, c. 33). 5) Ibidem col. 731; paucis mutatis. 6) Non inveni. 7) Ep. ad Viat. et Paucrat.; Mansi IX, col. 732 (Jaffé nr. 934; Coll. Brit. Pelag. Ep. 22; Deusdedit l. c. c. 142. 143; Grat. Decr. C. 24, qu. 1, c. 31).

cens: *Maledicam benedictionibus vestris?* Quod si benedictionibus^a eorum se asserit Malac. 2, 2.
maledicturam veritas, quid erit de hostia? Ergo dicemus, illam posse ab illo bene-
dici, quem scimus a Deo fore maledictum cum sua benedictione? Si enim Deus
maledixerit, et symoniacus benedixerit, quis eorum prevalebit? Nunquid benedictio
5 maledicti ad nichilum poterit redigere verba verissima comminantis Dei^b?

Ex his colligitur, quod hereticus a catholica unitate precisus nequeat hoc sacra-
mentum conficere, quia sancti angeli^c, qui huius misterii celebrationi assistere^d [so-
lent^e], tunc non assunt, quando hereticus vel scismaticus hoc misterium temerare pre-
sumit. Et ergo foris sunt scismatici et Spiritum sanctum non habent, quia benedic-
10 tiones^f eorum maledictiones sunt. Quomodo se esse catholicum credit, qui truncato^g *r. 137.
scismatis capiti per errorem se, per obedientiam affligit^h? Aut quomodo errorem non
approbat, qui errantibus amore temporalium periculosa communione se consotiat? Unde
Innocentius papa¹: *Error, cui non resistitur, approbatur; nec caret scrupulo societatis*
occulte, qui manifesto facinori^g desinit obviare. Qua de re, quisquis obedientiam pro-
15 mittit illis, quisquis quamlibet prelaturam seu parrochiam seu altare ab eis suscipit,
iste contra sanctos patres contraque salutem suam in eorum, qui extra ecclesiam sunt,
partem et societatem transit, quibus, quantum in se est, potestatem ac ius in ecclesia
tribuit. Unde necesse est, ut, sicut supra dictum est, et dampnationem eorum exci-
piat, nisi per condignam penitentiam ad matrem ecclesiam recurrat. Set fortasse sese
20 ignorantia^h defendit et excusat. Audiat ergo, quid Pelagius papa dicat²: *Nec illud,*
inquit, eis prodest ad excusacionem, quod ignorantia rationisⁱ vel simplicitate intellectus
sui in partem scismaticorum secesserunt.

O quam vili [precio^e] preciosissima hominum venduntur, dum pro vestimento et
pane anime commutantur! Ad hoc enim modo Christo et ecclesie^k abiuratur, ad hoc
25 modo obedientia promittitur, ut mundi gloria, que ventus est, ac res, que in sordes
rediguntur, aut abundanter possideantur aut possesse^l non amittantur. Si diligenter
adtenditur, si cordis oculus aperitur, non alia adhuc^m causa, non alius fructus, quare
Christusⁿ proiectus sit, invenitur. O fugitivi honores, o periture delitiae, que dilectores
vestros desertorum Christi numero applicastis, quos plane tanto maiori periculo inner-
30 sistis, quanto occultiori ac subtiliori^o sub honesto obedientie nomine diaboli illos laqueo
astrinxistis^p! Ad quorum deceptionem^q etiam hoc accedit, quod nonnulli eruditi viri
levigant huiusmodi obedientie sponsionem, nullas tamen super hoc auctoritates aut
rationes^r afferentes, set ex suo tantum^s sensu hoc astruere presumentes^t. In quo ni-
mirum veniunt contra sanctos ecclesie doctores, qui in suis scriptis viam^u nobis re-
35 giam monstraverunt, quorum dicta aut penitus non^v noverunt aut scienter contempnunt
aut culpabiliter^w oblivioni tradiderunt. Dicit nanque beatus Ieronimus^{x.3}: *Non debe-*
mus aliquid^y loqui, nisi^z de scripturis fuerit adornatum et approbatum. Item sanctus
Ysidorus episcopus³: *Qui propter voluntatem Domini, vel propter quod in sanctis scrip-*

a) benedictionibus corr. benedictionibus c.   b) signum interrogationis post comminantis pos. c.
40 c) anſi c.   d) assist || tē c.   e) deest c.   f) affugit alio atram. corr. affligit c.   g) facino corr. faci-
nori c.   h) inorantia corr. ignor. c.   i) r'nis c.   k) ecclesia c.   l) posse c.   m) aduc alia man.
corr. adhuc c.   n) Christo c.   o) supt. c.   p) astrinxitis corr. al. man. astrinxistis c.   q) d'eptio-
nem corr. decept. c.   r) r'nes c.   s) tñ corr. alia man. tñ c.   t) presumentes c.   u) seq. locus
rasus unius fere litterae c.   v) ñ corr. ñ c.   w) culp e corr. c.   x) add. man. saec. XIV. in marg.:
45 in expositione XXVIII. psalmi c.   y) aliquit h. l. et saepius c.   z) deest c., superscr. ead. man.

1) *Grat. Decr. Dist. 83, c. 3. Cf. ep. Pseudoisid. apud Hinschium p. 127; Libelli I, 526. 544; II, 223. 627.* 2) *Ep. ad Viator. et Pancr.; Mansi IX, col. 732; Jaffé nr. 994, paucis mutatis.* 3) *Non inveni.*

^{cf.}
 2. Cor. 6, 14 sq. turis evidenter precipitur, vel dicit aliquid vel imperat, tanquam falsus testis Dei aut
 cf. 2. Ioh. 10. sacrilegus habeatur. Evidenter autem exclamat^a apostolus dicens: *Que conventio Christi
 ad Belial^b? Aut qui consensus templo Dei cum ydolis? Aut que societas luci ad tene-
 bras? Que autem pars fidei cum infidele^c?* Item Iohannes apostolus et euangelista
 2. Ioh. 10. probat a minori^d catholicum non catholico obedientiam promittere nullomodo debere,
 *f. 138. evidenter ita precipiens in fine secunde epistole sue: *Si quis venit ad vos et sanam
 doctrinam non affert, nolite recipere eum in domo nec 'ave' ei dixeritis.* *Nam qui dicit
 illi 'ave', communicat operibus eius malignis^e. Sana autem est doctrina, salvatorem
 nostrum Iesum Christum unum esse et indivisum, unam eius ecclesiam et indivisam.
 Quam videlicet^f doctrinam isti non afferunt, qui ecclesiam in partes, quod fieri non
 potest [sciderunt^g] atque ideo se ipsos ab ecclesia dividerunt, perversissime docentes,
 erroneam partem suam esse catholicam et catholicam ecclesiam erroneam.

Sanctus presbyter Beda super iam memorata verba Iohannis¹: *Hec Iohannis^d de
 scismaticis sive hereticis detestandis, que verbis docuit et factis exercuit. Narrat enim
 de illo auditor eius, sanctissimus et martyr fortissimus Policarpus, Smirneorum antistes,
 quod^h tempore quodam, cum apudⁱ Ephesum balneas lavandi gratia fuisset ingressus et
 vidisset ibi Cherinthum, exilierit^k et discesserit continuo non lotus dicens: 'Fugiamus
 hinc, ne et balnee^l ipse corruant, in quibus Cherinthus^m lavatur, veritatis inimicus'.
 Idem etiam Policarpus, Marcioni aliquando cum occurrisset dicenti sibi: 'Agnosce nos!'
 respondit: 'Agnosco, agnosco primogenitum sathane'. Tanta tunc apostoli et eorum disci-
 puli in religione cautela utebantur, ut ne verbi quidem communionem cum aliquo eorum,
 Tim. 3, 18. qui a veritate deviaverant, habere paterentur, sicut et Paulus dicit: Hereticum hominem
 post primam et secundam correptionem devita.*

Ecce, mi amice, si iuxta tantorum virorum auctoritates et exempla nonⁿ sunt
 huiusmodi^o homines vel ad momentum salutandi, quod valde minus est: quomodo se-
 cure eis diuturna obedientia promittitur et exhibetur^p, quod multo maius est? Si
 communicat operibus eorum malignis, qui salutem, cur non multo magis communicare
 cernitur, qui obedientiam pollicetur?

Adducantur adhuc et alii viri apostolici ad propulsandam istius communionis in-
 manitatem. Pelagius papa dicit²: *Unitati non communicat, qui scismaticis communicat.*
 Item Martinus papa et martyr³: *Non liceat clericis vel laicis ab hereticis eulogias acci-
 pere, quia maledictiones sunt magis quam benedictiones, neque liceat cum hereticis aut
 scismaticis orare.* Item Urbanus papa et martyr⁴ Vilimundo episcopo: *Nos plane inter
 duo oppugnantia positi, inter^q impios videlicet et scismaticos, scismaticis ullomodo com-
 municare non^r possumus, [istis^s] autem^s, licet peccatoribus^t et predonibus, dispensative^u
 communicamus, quia et ecclesiam hactenus^u sustentaverunt et se fideles in posterum polli-
 centur. Quicumque in hac controversia, de qua agimus, quod tenendum est, corde
 tenent et tamen contrarie parti pro temporalibus adherent, non adtendunt^v, quam in-*

a) et clamat corr. ex clamat c.   b) helial c.   c) infidele c.   d) ita c.   e) malignis c.
 f) mol' c.; alia man. superscr. videl'.   g) deest c.   h) ita Beda; quia c.   i) apud c.   k) exiliret⁴⁰
 corr. alia man. exilierit c.; exiliret Beda.   l) balnee c.   m) Cer. corr. Cher. c.   n) en alia man.
 post add. c.   o) huiusmodo c.   p) exhibetur corr. man. s. XIV. exhibetur c.   q) ut alia man. post
 superscr. inter c.   r) superscr. c.   s) aut c.   t) add. vero c.   u) actenus corr. hactenus c.
 v) addendunt c.

1) Expos. in 2. Ep. Iohannis v. 10, Opp. ed. Giles XII, 324.   2) L. c. col. 731. 15
 3) Concil. Laodic. c. 32. et 33. ex interpret. Mart. Brac.; Grat. Decr. C. 1, qu. 1, c. 67.
 4) Immo Urbanus II. papa in ep. ad Guimundum, episcopum Aversanum, data, Coll. Brit. Urb.
 ep. 16; Ironis Decr. XIV, 68; Grat. Decr. C. 26, qu. 2, c. 3.

possibile sit dimidium hominem cum Deo et dimidium esse cum diabolo, quia aut totum hominem Deus aut totum^a possidet diabolus, et illi soli servit, a quo possidetur, etsi alteri servire videatur.

Hinc in euangelio veritas dicit: *Nemo potest duobus dominis servire, Deo videlicet* Luc. 16, 13.
 5 *et diabolo. Aut enim unum diligit^b et alterum odiet, aut uni adhaerebit et alterum contempnet^c. *Quid igitur prodest, si in multis benefactis servire quis videtur Deo, si in* *f. 138.
uno^d servit diabolo, quia^e omne sibi meritum ante Deum evacuat, quem in uno illo exacerbare non formidat? Hinc Salemono dicit: Qui in uno offendit, multa bona perdet. Ecce. 9, 18.
 Et apostolus: *Modicum fermentum totam massam* (bonorum videlicet operum) *corrumpit.* 1. Cor. 5, 6.
 10 *Item Iacobus apostolus: Si quis totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus* Iac. 2, 10.
est^f omnium reus. Unde Innocentius papa¹: Qui in uno offendit, factus est omnium reus^g, quantum ad vitam eternam. Sicut enim, si peccatis omnibus esset involutus, ita si in uno tantum^h maneat, eterne vite ianuam non intrabit.

Quoniam de scismaticis, quam abhominandi quamque sint in communione vi-
 15 tandiⁱ, plura iam diximus, superest, ut tandem, qui sint, videamus, ne forte ipsi nos dicant, quod non sumus, aut ne nos illos, quod non sunt, dicamus. Multe sunt auctoritates prophetice, euangelice et apostolice, quod ecclesia per universum orbem terrarum dilatata est, quod, tacentibus auctoritatibus, nemo negare potest. Unde et catholica, id est universalis, dicitur, quia per universum mundum diffunditur. Si hec vera sunt,
 20 immo quia verissima sunt, pars, que Paschalem^k tenet, ecclesia non est, quia, si ecclesia esset, iam catholica ecclesia tota perisset et ad angustias solius Teutonici^l regni redacta esset, quod solum predictum virum^m partim amore, partim timore cesaris tenet. Quia igitur hec pars ecclesia catholica non est, restat, ut illa sit, que iuxta nomen suum universalis per universum mundum diffusa est. Ipsa est, quam in simboloⁿ
 25 confitemur, ipsa est vera mater, per quam in baptismo regeneramur, ipsa tenet papam Alexandrum, qui iccirco^o legitimus et apostolicus, quia in eum ipsa, ut sibi preesset, catholica consensit ecclesia. Ipsum tenent apostolice sedes, videlicet Alexandrina, Antiochena, Ierosolimitana, de quibus superius² Augustinus dicit: *Omnis catholicus secure eam partem^p detestatur, cui ecclesiam universalem, apostolicis sedibus roboratam, non*
 30 *cognoscit communicare.* Igitur pars Paschalis cum ipso detestanda est, quia ecclesia non est, et pars Alexandri tenenda, quia ecclesia catholica est. Ad hanc veniat, ad hanc redeat, quicumque eternam dampnationem evadere desiderat.

His omnibus, o amice, diligenter consideratis, quid vobis faciendum sit, cognoscere potestis, scilicet ut peniteamini quam intime de promissione indebite obedientie. Et
 35 ne fallat vos in hac causa multitudo spiritalium virorum in eodem, heu! reatu lapsorum, audite sancti Spiritus in veteri lege per Moysen preceptum: *Ne sequaris, inquit,* Exod. 23, 2.
turbam ad malefaciendum. Subtrahite ergo vos a viro illo congruis occasionibus, quamdiu potestis, et si tandem vobis vim intulerit, si omnino seculum relinquere non vultis, latitate interim, non resignata parrochia, ubicunque oportunum fuerit, donec
 40 omnipotens Deus pro sua misericordia ecclesiam suam respiciat et ab ea^q tantam impietatem avertat. Habete pre oculis^r illud euangelicum: *Quid proficit homo, si lucratur* Luc. 11, 25.
universum mundum, se ipsum autem perdat et detrimentum *sui faciat. *f. 139.

a) superser. c.   b) diligit expungendo corr. diligit c.   c) contempnet c.   d) seq. gravi del. c.
 e) c alia man. post corr. quia c.   f) add. in c.   g) f. e. o. r. c.   h) tñ corr. alia man. post tñ c.
 15 i) vitā alia man. post in marg. add. di c.   k) Pascha se alia man. corr. Paschalem c.   l) Teutonici post corr. Teñtonici c.   m) urum corr. virum c.   n) multa recentiore manu corr. simbolo c.   o) ita c.
 p) pñ c.   q) ei corr. ea c.   r) oculis c.

1) Non inveni.   2) V. supra p. 112, 6.

Libet^a aliqua hic adicere de hominio, quod^b plerique pro terrenis faciunt his, qui duplo foris sunt, putantes se adhuc catholicos permanere; dicere etiam adhuc pauca de promissione scismatice obediencie. Superius¹ dicta est sententia divina et apostolica prevaricationes istas terribiliter prohibentes^c, hanc opinionem^d destruentes^e; divina: *Separamini ab eis et nolite tangere de omnibus, que ad eos pertinent, ne pereatis* 5
 2. Ioh. 11. *in peccatis eorum*; apostolica: *Qui dicit illi 'ave', communicat operibus eius malignis*. Igitur si illi, qui se a Chore et Dathan et Abyron non separaverunt, tales facti sunt, quales et illi fuerunt et sunt^e, isti, qui illorum horrendo exemplo non terrentur^f, quid aliud esse possunt, quam hii, quibus se hominio aut obedientia aut sola familiaritate affigunt^g?

Videamus similitudinem! Due membrane vel duo ligna^h suo scilicetⁱ corporali ac visibili glutine conglutinata sibi, nunquid nisi a se invicem, soluto^k glutine, separata diversis esse in locis possunt? Ecce, due persone suo videlicet spiritali et invisibili glutine, hoc est animorum^c coniunctione, conglutinate sunt et confederate; cuius conglutinationis et confederationis aperta et invisibilia signa atque^l indicia necnon^m 15 et firmamentumⁿ sunt hominum et obedientia. Ecclesia^o autem^p et^q scisma duo specialia^r loca sunt, valde sibi invicem contraria et a se multum diversa. Ecclesia locus in petra, scisma locus in harena^s. Nunquid ille persone sic conglutinate et unite in tam contrariis et tam diversis locis esse possunt, altera sine altera, illo inter se glutine stante ac perseverante et alteram sine altera nequaquam sinente? Set sicut idem 20 glutinum non efficit, ut illa, que foris est, intus sit, ita profecto^t efficit, ut ista cum illa foris sit, quanquam intus esse videatur.

Forsitan ista illi connexa non est aperte ad errorem, sed connexa est, mediante hominio et obedientia, ad familiaritatem, contra quam iam memorate tam terribiliter intonant auctoritates². Quia ergo ista^u ab illa se non separat, quia tangit, que illius 25 sunt, et ita in peccatis eius involvitur, constat profecto^t, quod etiam scismate, quod peccatorum illius forsitan permaximum est, involvitur; de quo exire non poterit, nisi connexio illa animorum^c simul et hominum atque^l obediencia, cause videlicet scismatice involucronis, quasi infelix glutinum perfecta prius alienacione et penitencia solvantur.

Quis enim adulterii vel alterius cuiusquam criminis absolucionem unquam^v meruit aut mereri poterit ante perfectam cessationem? Nonne multum plus est, magnos honores quamvis perituros per hominum et obedientiam accipere vel retinere quam 'ave' dicere? Et si tantilli et tam momentanei verbi prolatores alienis peccatis plenissime onerantur, quid de illis fiet, qui in tam magnis et tam diuturnis malis prevaricantur? Quid adhuc dicemus? Si verum est, immo quia verissimum est, quod ipsi Christo obediencia promittitur et exhibetur, quando^w catholico^x eius membro promittitur et exhibetur, consequenter verissimum est, quod etiam diabolo obediencia promittitur et exhibetur, quando scismatico eius membro promittitur et exhibetur.

Idem est de hominio. Quidquid enim membro secundum voluntatem capitis ex- 40

a) libet *multo post corr.* Libet c.   b) q̄ *multo post corr.* qd' c.   c) ita c.   d) oppionem corr. oppinionem c.   e) s̄ *corr.* s̄ c.   f) te || t̄rēt c.   g) affligunt *radendo corr.* affigunt c.   h) liga alia manu corr. ligna c.   i) sol' *del. et in marg. alia manu post corr.* scilicet c.   k) sul. corr. sol. c.   l) adque c.   m) nec n̄ c.   n) firm̄t corr. firmam̄t c.   o) Eo clā alia man. post corr. Ecc̄a c.   p) añ c.   q) & alia manu post insertum c.   r) spālia c.   s) arena corr. superscribendo harena c.   t) profecto c.   u) ista ergo corr. ergo ista c.   v) n̄quā c.   w) seq. scismatico alio atram. del. c.   x) cath. corr. kath. c.

hibetur, ipsi capiti exhibetur, veritate teste, que dicit: *Quod uni^a ex minimis meis* Matth. 25, 10. *fecistis, mihi fecistis.*

Set dicit^b aliquis: 'Obediencia de bono bona est et meritum habet, cuicumque exhibeatur'. Dicat etiam: 'Cultus divinus est bonus et meritum habet, cuicumque^c exhibeatur'. Ergo bonum est et remuneracione dignum divinum cultum demonibus exhibere? Sane sicut divino cultu nemo colendus est nisi solus Deus, ita ecclesiastico cultu et nomine, veneracione et obediencia ecclesie^d nemo colendus est nisi sola ecclesia. Si^e scismaticus dicit mancipio suo: 'Da pauperi elemosinam' et huic similia, et si bona est illa obediencia, nunquid iccirco iustum est, catholicas^f oves Christi in abbaciis, in preposituris, in parrochiis a scismaticis suscipere et hiis occasionibus obedientiam [iis^g] promittere et exhibere, quos constat ecclesiam deseruisse et foris esse atque^h ideo etiam iuxta sanctum Cyprianumⁱ omne ius in ecclesia perdidisse? Quod ergo adhuc kathedras, scilicet loca catholicorum tenent; quod adhuc oves Christi possidentⁱ, non iure, set per rapinam et sacrilegium tenent et possident. Esse autem 15 sacrilegium sacras res usurpare, nemo prudens^k ignorat. Set^l, ecce, oves Christi baptismi percepcione sacrate sunt, quedam ex eis eciam sanctitate sancte vite [sanctificate^g] sunt. Has sacras, has sanctas res Christi scismatici suis participibus quasi pascendas tradunt, immo vendunt pro obediencia et servicio, quo^m eis ex lacte et lanis serviunt, et ita vendentes et ementes inmane sacrilegium et rapinam committunt. Nam 20 quas illi per rapinam et sacrilegium possident, quia ipsa in euangelio teste veritate ad eos non pertinent, eas isti sine rapina et sacrilegio non mulgent neque tondent. Hanc rapinam prodit et increpat a minoribus Gregorius dicens in Iob^{n.2}: *Ypocrita avarus raptor est, quia, dum iniqua agens desiderat de sanctitate venerari, laudem vite rapit aliene.* Multo magis igitur raptoris nomen et penam meretur, qui dignitatem et res 25 alias, quam qui alienam rapere laudem non veretur. Quibus ergo argumentis defendi potest illa obediencia, cuius premium sunt res aliene cum symonia? *Munus ab obsequio*, ait Gregorius in omelia^{o.3}, *est subiectio indebite inpensa.* Valde autem indebita est, quia aliena et alienis et pro alienis symoniace inpensa hec obediencia. Obediencia, que hominibus exhibetur, unum est de mediis bonis, que vel bene vel 30 male fieri possunt. Ideoque secundum^p causas, ex quibus prodeunt, et quibus serviunt, ita illi, contradicente apostolo, coniungere Christum cum diabolo volunt, ita luci societatem cum tenebris esse volunt. Set utrumque valde inaniter volunt. Longe aliud voluerunt^q membra Christi, longe aliud volunt, longe aliud faciunt. Ergo si membra Christi sibi esse videntur, pensent sollicite, dum pensare licet, si membra a 35 membris discrepantia esse aut dici possint^r ullomodo Christo capiti pariter coherencia, Domino iudicante^s, ut vel *premium vel mortem suis actoribus operentur.

cf.
Ioh. 10, 1 sq.

cf.
2. Cor. 6, 14 sq.

*f. 140.

At^t exempla quidem plurima suppetunt^u, set unum hic ob brevitatem sufficiat. Cultus divinus bonus est ex causa, immo saluberrimus, quando Deo in veritate exhibetur, cui iure debetur. Idem ipse cultus ex causa malus est, immo perniciosissimus, 40 quando demonibus appenditur, quibus nequaquam debetur. Ita obediencia ex causa bona est et remuneracione^v digna, quando catholicis exhibetur, quibus post Deum et

a) uni c.   b) diē c.   c) quicumque corr. raulendo cuicumque c.   d) eēē corr. ecclē c.
e) si alia manu corr. Si c.   f) catholicos c.   g) deest c.   h) adque c.   i) possit:; duabus litteris
circiter erasis, del. et in marg. alia manu add. possident c.   k) prudenti alia manu corr. prudens c.   l) set
15 post corr. Set c.   m) e corr. manus posterioris c.   n) iop corr. iob c.   o) omet c.   p) scēm corr.
scēm c.   q) nol. corr. vol. c.   r) possunt corr. possint c.   s) iudicant c.   t) Ad c.   u) suppet c.
v) remuneracioe c.

1) V. supra p. 111, l. 2. 3.   2) Moral. in Iob. l. 18, § 13 (c. 27, 8); Opp. ed. Bened. II, col. 561.   3) In Evang. Homil. I, 4, ibid. col. 444.

propter Deum exhibetur. Eadem ipsa obedientia ex causa mala est, immo perditione digna, quando scismaticis exhibetur, quibus nulla ratione debetur. Quare non debetur? Et quare perditione digna? Quia, sicut divino culto demones a suis cultoribus dii predicantur et menciuntur^a, ita^b cultu obedientie scismatici a suis veneratoribus catholici et sacerdotes Domini predicantur et menciuntur et ad similia seducuntur, per⁵ quos mendacis obedientie exempla spargunt.

Esth. 3, 2.

De hac adoratione dicitur in libro Hester: *Solus Mardocheus^c non^d flectebat genua* Ps. 5, 7. *Aman neque adorabat eum.* Perdes, inquit, omnes, qui locuntur mendacium. Et^e Esayas cf. Is. 5, 20. propheta: *Ve hiis, qui dicunt malum homini, propterea dilatavit^f infernus animam suam* Is. 5, 14. *et aperuit os suum absque ullo termino.* Et^g iuxta apostolum et Gregorium loquimur, 10 factis ergo mentimur^h.

Adhucⁱ, quare perditione digna est scismatica [obediencia^k]? Quia paternorum Prov. 22, 28. terminorum transgressio est, quam Salamon prohibet dicens: *Non transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.* Sancti patres nostri superius ex parte memorati terminos nobis posuerunt, quando nos orare aut psallere^l aut salutaciones^m aut 15 sodalitatesⁿ cum scismaticis habere prohibuerunt. Istos terminos nos audacter^o et libenter transgredimur, quia non solum in hiis minoribus, verum etiam in quibusdam^p maioribus scismaticis libere iungimur et vere in illam Samuelis sententiam prolabimur: 1. Reg. 15, 22 sq. *Melior est obedientia quam victimae et auscultare^q magis quam offerre adipem pinguium [arietum^r], quoniam^s quasi peccatum ariolandi est repugnare et quasi scelus ydolatrie 20 nolle acquiescere^t.*

Cur ergo non videmus, cur non credimus nimis infelicem et perniciosam esse illam obedientiam, quam exhibemus per inobedientiam? O miseria^u! Sanctis patribus nostris, qui spiritu Dei agebantur, obedire et acquiescere propter celestia nolumus et scismaticis, qui contrario spiritu agitantur, propter terrena libenter obedimus et ac- 25 quiescimus. Ita vile est nobis regnum celorum et tam preciosum regnum terrenum, ut ab illo, cuius gaudia nunquam minuentur, perpetualiter^v exterminari non formidemus, quo in isto, quod cito perituum est, super angustam substantiam^w et ventosum honorem ad punctum^x quasi regnemus. O qualis commutatio! Pro externi hominii et scismatice obedientie male dulci fructu anime commutate! O sancte apostole, quam 30 frustra fratrum intus perditae vivencium subtractionem nobis indicis, ubi nos fortiter 2. Thess. 3, 6. contestando dicis: *Denunciamus vobis in nomine Domini, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate!* * Vere frustra, cum nobis ex nobis liceat, contra tuam increpacionem, questum pietatem putando, quocumque modo transitoria lucrari, et hiis, qui foris sunt, non astringendo, etiam si sermo tuus in nobis non capiat, illicitum^y 35 tamen nobis esse denuncias tale hominum: *Ecce, peccatum suum ut^z Sodoma predicaverunt nec absconderunt^a.* Ergo, tacente lingua, predicamus et docemus sive bona sive mala, que vel publice vel privatim agimus, talemque obedientiam, ubi istas de membris Christi et membris diaboli fers sentencias: *Que pars fidei cum infidei^b?* 40 1. Cor. 6, 15. aut: *Que societas luci ad tenebras?* Nonne partes sunt alium alii perituum^c honorem 40 et divitias impendere? Quamdiu iste partes inter eos currunt et recurrunt, quamdiu perseverant, quamdiu ita sibi invicem participant, si ille per scisma alienigena^c et in-

a) menciuntur c. b) ia corr. ita c. c) Mardocheus corr. Mardocheus c. d) superscr. c. e) alia man. in spatio vacuo relicto suppl. c. f) dilatavi c. g) et post corr. Et c. h) seq. et factis, man. rec. del. factis c. i) adhuc corr. Adhuc c. k) deest c. l) psallere c. m) salutaciones corr. 15 alia man. salutaciones c. n) solitates corr. alia man. sodalitates c. o) audacter corr. u expuncto audacter c. p) quibus corr. alia man. quibusdam c. q) olocaustare corr. man. saec. XIV. XV. auscultare c. r) deest c., ex biblia supplevi. s) quam corr. quoniam c. t) acquiescere c. u) misera c. v) perpetualiter c. w) supst. c. x) puet corr. t expuncto pue c. y) illicita c. z) deest, superscr. post man. alia c. a) absconderunt c. b) infidele h. l. et saepius c. c) e corr. c. 50

fidelis est, iste fidelis permanere non potest, quia nulla *pars fideli cum infideli*^a. Set 2. Cor. 6, 15.
lamentabile hoc genus hominum videtur sibi posse veritatem immutare et impossibilia
possibilia facere, dum fideli cum infideli^a partem et luci cum tenebris societatem esse^{ib},
volunt; que utique valde inaniter volunt. Longe aliud^b voluerunt superius memorata
5 Christi [membra^c], longe, longe aliud^d volunt, ubicumque adhuc sunt, longe aliud^b
faciunt¹.

Quare apostolus negavit posse luci esse societatem cum tenebris, nisi quia is, cf. ib. 6, 14.
qui per catholicam unitatem et bonam operationem prius lux erat, statim lux esse
desinit et fit tenebre^e, quando se illi familiaritate coniungit, qui tenebre^e est per in-
10 pietatem erroris? Si se illi per familiaritatem prebendo lux permaneret, esse luci
societatem posse cum tenebris nequaquam tantus apostolus negaret^f, quia hoc negando
non assertor, set negator veritatis esset. Set quia ille tenebre^e est per sacrilegium
scismatis, eodem^e tenebre^e et iste factus est ex consorcio familiaritatis. Ergo et iste
scismaticus factus est sicut ille, utpote peccatis illius involutus, a quo, ne involveretur,
15 noluit esse separatus.

^gInter hec sciendum est, quod hii, qui in hac dualitate neutri sunt, nichil^h minus
quam Pascaliste foris ecclesiam sunt, quia nichil minus pacem, id est unanimitatemⁱ
ecclesie in Alexandro papa spreverunt et spernunt, de qua dicit apostolus: *Pacem se-* Hebr. 12, 14.
quimini et sanctimoniam, sine qua nemo Deum videbit. Non ergo sibi blandiantur, non
20 se scismatis^k immunes^l existiment, eo quod precipuum aliquod erroris sui caput non
habent, quia nulla distancia est, utrum post erroneum caput an absque erroneo capite
quis erit, quod^m in omnibus heresiarchisⁿ et scismarchis patet. Nunquid enim Arrius
heresiarcha et Donatus scismarcha et eorum similes eo minus erraverunt aut eo minus
perversi fuerunt, quod ante se sue perversitatis et erroris magistros non habuerunt?
25 Quis hoc vel insipiens dicat?

*Non ergo quisquam partem neutrorum ideo non errare aut tanto minus errare^{*f. 141.}
iudicet, quod unum principale sicut Pascaliste caput non habent, que nimirum pluri-
bus pro uno male fecunda est capitibus. Nam quot^o subiecta est episcopis et pre-
latis, tot profecto ad ruinam subigitur^p capitibus perversitatis. Una quippe et eadem
30 per omnia est eius et Pascalistarum ab ecclesia pestifera dissensio, quia una eadem-
que legitimi episcopi reprobacio, unus idemque amborum et error. Hanc parilitatem
sanctus Augustinus breviter ostendit, quia sic in sermone de blasphemia^q hereticum
et scismaticum diffinit²: *Hereticus est, qui non sequitur catholicam fidem. Scismaticus^r*
est, qui non amplectitur catholicam pacem. Quid autem dicit catholicam pacem nisi
35 universalis ecclesie concordiam^s? . . . ut super se loco beati Petri quamcunque per-
sonam, in quam ei conplacuerit, sicut modo illi in Alexandrum conplacuit^s. . . .

Hinc Augustinus: *Quid^t prodest homini vel sana fides vel sanum fidei sacramen-*
*tum et cetera ut supra*³. Item idem contra Donatistas⁴: *Nobiscum estis in baptismo,*
in symbolo, in^u dominicis sacramentis: in spiritu autem^v unitatis et vinculo pacis, in
40 *ipsa denique catholica ecclesia non estis nobiscum. Hec si accipiatis, non tunc oberunt,*
set tunc proderunt, que habetis. In quibus sententiis luce clarius ostenditur, quod hic non

a) infidele c. b) aliut c. c) deest c. d) aliut post corr. aliud c. e) ita c. f) seq. esse
luci societatem c. g) add. ead. man. in marg. distinccia III.^a c. h) nihil corr. superscribendo nichil c.
i) unanimitatem corr. man. alia unanimitatem c. k) scismaticis c. l) seq. exh. post del. c. m) quia c.
15 n) bis scr., semel heresiarchis corr. heresiarchis post del. c. o) quod, litt. d post erasa c. p) subrigitur c.
q) blasph. c. r) scism. man. rec. corr. Scism. c. s) h. l. aliquid excidisse videtur. t) quid alia man.
corr. Quid c. u) superscr. c. v) ar post corr. av c.

1) V. supra p. 117. 2) Serm. LXXI, c. 13, § 21, paucis mutatis; Opp. ed. Bened.
V, col. 394. 3) Cf. supra p. 112, 2. 4) V. supra p. 110, 2.

agitur de unitate fidei, quam communem nobiscum habent nonnulli heretici et omnes scismatici^a, set de illa unitate et concordia apostolicarum sedium^b et ecclesie, quam in legitimo Petri vicario idem violant heretici. De^c qua violacione caritatis dicit Augustinus in^d tractatu V. in epistolam Iohannis apostoli¹: *Dileccio^e sola discernit^f inter filios Dei et filios diaboli. Signent se omnes signo crucis Christi, respondeant Amen, cantent omnes Alleluia^g, baptizentur omnes, intrent ecclesias: non discernuntur filii Dei a filiis diaboli nisi caritate.* Item [in^h] tractatu VII^{i. 2}: *Quisquis violat caritatem, quolibet^k dicat lingua, vita ipsius negat Christum in carne venisse, et iste est antichristus^l, ubicunque fuerit, quocunque intraverit.* Idem in libro de penitencia³: *Nemo digne penitere potest, quem non sustinet unitas ecclesie; ideoque non petat penitens sacerdotes per aliquam culpam ab unitate ecclesie divisos.*

Quia ergo fratres nostri neutri ex violacione fraterne caritatis et sancte unitatis antichristi sunt et scismatici et ex perseverancia istorum malorum facti sunt et heretici. Unde illud Augustini, quod in principio epistole posuimus^m non minus ipsis quam Pascalistis congruit⁴: *Hereticos vos dicimus, set antequam ad pacem catholicam convertaminiⁿ.* Item illud⁵: *In spiritu unitatis et vinculo pacis, [in^o] ipsa denique catholica ecclesia non estis nobiscum.* Item illud eiusdem in eodem libro contra Donatistas^p scismaticos⁶: *Non vobis obicimus nisi scismatis^q crimen, quod eciam heresim male perseverando fecistis.*

*f. 141^v.
Matth. 18,
19, 20.

Dominus noster Iesus Christus promisit in euangelio fidelibus suis dicens: *Si duo ex vobis consenserint super terram de omni re, quamcunque pecierint, fiet illis a patre meo. Et ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum.* Ecce autem, iam non duo aut^r tres, set multi fideles congregati fuerant in nomine Domini in electione Alexandri! Ecce, non duo, non etiam multi, set tota ecclesia consensit huic electioni, quam supernus ordinator, Christus, sicut promisit, apud se ratam esse et placitam evidentissime in hoc declaravit, quod ad illam omnium fidelium suorum quasi unius hominis corda adunavit! Vere omnium fidelium suorum, quia qui in eadem universali unitate^s non sunt, quamquam fidem verbotenus habeant^t, fideles non sunt. Qui enim non credunt, quod Christus de duobus aut tribus fidelibus suis promisit, ita etiam universitati ecclesie sue assit; qui sua rebellione astruunt^u eum^v suis promissionibus fefellisse^w, quem eadem rebellione ecclesie negant adesse et ideo commissarum suarum^x sibi ovium^y saluti [male^h] prospiciunt, nunquid fideles sunt? Apostolus contradicit, ubi dicit: *Qui suorum et maxime domesticorum curam negligit, fidem negavit et est infideli deterior.* Ecce autem^z, illi neutrorum prelati domesticorum suorum, videlicet subditorum, curam non solum negligunt, set eos etiam, quod peius est, a Christo et ecclesia averterunt, sicut et ipsi aversi sunt! Ecce, idem ipsi subditi domesticorum suorum, scilicet^a animarum suarum, que magis domestice sunt quam aliquis hominum, curam negligunt, quia se per prelatos a Christo et ecclesia aversos esse non dolent, quod aut non intelligunt aut pro nichilo ducunt! Quos ergo apostolus

a) sism. corr. superscribendo scism. c.   b) sedm c.   c) de post corr. De c.   d) multo post superscr. c.   e) dileccio c.   f) discernit corr. discernit c.   g) auia multo post corr. ac via (?) c.   h) deest c.   i) VII. post corr. VII.º c.   k) seq. et del. c.   l) antechristus c.   m) possumus corr. possumus c.   n) cōntamini c.   o) deest, sed seq. post pacis rasura duarum fere litterarum c.   p) do-
tistas corr. Donatistas c.   q) scismaticis c.   r) an c.   s) in unitate eadem univers. litteris a b c d
superscriptis corr. in ead. univ. unitate c.   t) habent superscribendo corr. habeant c.   u) astruit c.   v) cum c.   w) ffellisse corr. fefellisse c.   x) del. manu rec. c.   y) omnium c.   z) ante c.   a) sol' c.

1) In Ep. Ioh. ad Parthos tract. V, § 7; Opp. ed. Bened. III, col. 860.   2) Ibid. tract. VII, § 2, col. 872.   3) Pseudo-August. lib. de vera et falsa poenitentia c. 12, § 27; Opp. VI, app. col. 298.   4) V. supra p. 110, 1.   5) Ibid. n. 2.   6) V. supra p. 112, 3.

asseruit fidem negasse et infidelibus deteriores esse, nunquid a quoquam sane mentis fideles habendi sunt et dicendi? Ita etiam fratribus nostris neutris promissionum Christi incredulitas et eius in eorum iudicio mendacitas — nisi enim eum mendacem iudicarent, quare alias quasi derelictae ab eo ecclesiae ipsi deessent? — ista, inquam, incredulitas et, quod dictu nefas est, mendacitas causa est mortifera ab ecclesia se-

cessionis aut forsitan timor perdendi panis.
 Durum fuit namque illis panem perdere, et idcirco commodius eis visum est clausis oculis^a mentis, lucem sanctarum scripturarum de bono catholice pacis et malo scismatis non videre, ut quodammodo excusabiliter possent tot ac tantis se^b malis involvere, Christum et *ecclesiam deserere. *Noluit*, inquit propheta, *intelligere, ut bene*^{*f. 142.}
^{Pn. 35, 4.}
^{cf.}
^{1. Cor. 14, 58.}
^{Pn. 52, 6.}
 ageret. Set quo fine, cum etiam simpliciter ignorantes iuxta apostolum ignorentur a Deo? Item memoratus propheta: *Illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor*. Hinc Augustinus¹: *Hec de omnibus temporalibus commodis intelligendum est, quorum amissionem cum timent homines, ad eterna bona non veniunt*. Quid autem aliud^c est pro pane
 Christum et ecclesiam deseruisse, quam pro pane Christum et ecclesiam vendidisse? Ubi gratia alicui ignava^d contingit ex vecordia^e, qualicunque vili aut parvi precio magne hereditati sue renunciare ab omnibus iudicatur et vere iudicatur vendidisse. *Iustum*, inquit propheta, *vendiderunt pro argento et pauperem pro calciamentis*. Tam
 vili pauper modo Christus et eius ecclesia venditur, qui profecto suis venditoribus
 dives, set valde terribilis in iudicio videbitur.

Vobis neutris dicit Christus: *Qui non est mecum, contra me est, et qui non colligit*^{Luc. 11, 23.}
mecum, dispergit. Vos cum ecclesia eius non estis, cuius in Alexandro, quem ipse ei prefecit, unitatem non tenetis. Unde illud beati Cypriani martyris et episcopi ad Pupianum^{f. 2} vobis ingerimus: *Qui cum episcopo non est, in ecclesia non est*, et illud
 eiusdem³: *A alienus est, profanus est, hostis est, non potest habere Deum patrem, qui universalis^g ecclesiae non tenet unitatem*. Et quia cum^h ecclesia non essendo cum Christo non estis, contra ipsum estis: *Et qui mecum*, inquitⁱ, *non colligit dispergit^k*. Vos pre-
 lati, vós subditi^l, per scismatici erroris devium, dispersum gregem Domini, vos ipsos scilicet resipiscendo et ad unitatem revertendo et quoscunque revocando non colligitis,
 et quia non colligitis, dispergitis. Dicit itaque Christus ad vos et in vos: *Framea*^{Matth. 26, 31.}
suscitare adversus eos, qui dispergunt gregem meum. Sentencia, inquam, extreme animadversionis velut acutissima framea, corpus et animam occidens, adversum vos suscitabitur, quando vobis dicitur: *Discedite a me, maledicti, in ignem eternum, qui prepa-*
ratus est diabolo et angelis eius. Quid facietis? Quam excusationem pretendere
 poteritis et ad illam eque Christi sententiam terribilem, quam ad preciosum martyrem suum Petrum, Alexandrinum episcopum, pro ipso in carcere positum contra perditissimum Arrium demisit^{m. 4}? Cui cum inestimabili lumine et habitu pueri circa medium noctis apparens et tunicam a summo usque deorsum conscissam preferens, quam circa pectus ambabus manibus coniungebat, quodammodo *cooperiens nuditatem suam, epi-
 scopo dicenti: 'Quid est, Domine, quod video tunicam tuam scissam a summo usque

a) oculis c.   b) superser. c.   e) aliut c.   d) igna:: || cio, litteris duabus erasis, manu post. corr. ignava c.   e) necordia c.   f) Pompinianum c.   g) universalitatis alia manu corr. universalis c.   h) bis ser. c.   i) inquit corr. inquit c.   k) dispq c.   l) vos s. manu rec. del. c.   m) pmisit superscribendo corr. demisit, sed litteras p omisit delendas c.

1) Non inveni.   2) Ep. 66. ad Florentium Pupinianum § 8; Opp. ed. Hartel p. 733.
 3) De unitate eccl. § 6; ibid. p. 214.   4) Cf. s. Petri Alexandrini passionem apud A. Mai, Spicilegium Romanum III, 679 sq.; Acta SS. Febr. III, p. 640; Baronius, Ann. ecclesiast. ed. A. Theiner III, 310.

deorsum?' respondit: 'Cottidie inde tractas et nescis^a, quomodo scissa est? Arrius^{cf.} 3. Reg. 8, 51. namque hoc fecit, qui separavit a me populum^b hereditatis mee, comparatum sanguine meo. Precipio nunc tibi et moneo, ne recipias eum in communionem nec rogantibus hiis, qui venturi sunt ad te, quos ille direxerit, veniam ei prestes'.

Diximus et iterum dicimus, quidnam facturi sitis, quomodo ante hanc eandem⁵ ib. nimium horrendam increpacionem subsilire velitis, quando dicitur vobis: 'Eciam vos neutri separastis a me populum^b hereditatis mee, estote ergo et vos a me et ab omnibus sanctis et electis meis atque omni celesti Iherusalem separati in sempiternis suppliciis^c!'

Quid adhuc ad correctionem fratrum nostrorum dicere possumus? Unum^d e¹⁰ duobus eos nobis concedere oportet, quia nulla tergiversacione^e negare possunt: aut ecclesia post Alexandrum errat aut non errat. Si non errat, quare nobiscum illum non tenent? Si autem errat, demonstrent oportet alias apostolicas sedes et aliam ecclesiam eisdem sedibus roboratam¹ atque alium apostolici nominis virum, quem cum illis sedibus et illa ecclesia teneant, alium quoque orbem terrarum^f, per quem illa¹⁵ sua ecclesia dilatata sit, ut eorum rebellio habere locum possit! Que quoniam nequaquam demonstrare^g possunt, desistant esse neutri, quod absurdissime, ut interim non dicam^h perditissime, sunt, cessentque ulterius errare et ante clarissimam lucem scripturarum mentis oculosⁱ claudere neque velint diucius imitari insipientem et infelicem Donatum iam cum sua^k parte, si non resipuit, eternis deputandum¹ sup-²⁰ pliciis^c. Ille quidem in apostolica sede nullum sibi pseudoepiscopum^m constituit, non illam sedem invasit. Tantummodo a legitimo Romano pontifice, sicut et isti neutri, cf. Rom. 10, 2. se cum suis coerroneis scidit, zelum Dei habens, set non secundum scienciam, zelans, inquam, quod ecclesia Romanum pontificem non reprobareret, eo quod ipse communicaret cuidam episcopo, Ceciliano nomine, quem potius dampnare possitⁿ utpote accu-²⁵ satum de divinorum librorum tradicionem paganis ad conburendum. Quod papa facere^o non debuit, quia in neque manifestum neque convictum neque confessum hoc contra canones fieri non licuit.

Set comparemus causas^{*f. 143.} errorum Donati scilicet [et^p] fratrum nostrorum et inveniemus causam ipsorum miseriorem causa illius. Nam ille, tametsi erravit, tantum³⁰ in zelo Dei, quo imprudenter motus est, erravit. At isti aut aperta fronte propter panem Christum et ecclesiam deseruerunt aut, ut hec miserrima causa suspicari de eis et obici non possit, sacrum ecclesie nomen sibi rapuerunt et hac rapina inmane sacrilegium commiserunt. Si enim, teste Gregorio in Iob², predones sunt, qui *verba iustorum* ad placendum hominibus *tollunt*, quanto^a magis predones et sacrilegi^r sunt, qui³⁵ universalis ecclesie^s sacrum nomen auferunt, quod ipsi^t per profanum scisma demeruerunt^{u. 3} quodque per unitatem pacis commune cum illa habere nolunt, aut si sine illa volunt, valde inaniter volunt. Quemadmodum enim hereticus et scismaticus ius omne, quod prius, dum catholicus esset, in ovibus Christi^v habuit, prolapsus in erro-

a) alia manu post in marg. suppl. c. b) pl'm meū, post del. meū c. c) supliciis c. d) unum⁴⁰ corr. Unum c. e) tergiversacione c. f) terrarum orbem *litteris a b superscriptis*, corr. orb. terr. c. g) demonstrare c. h) dicant c. i) occ. c. k) add. parte postea expunct. c. l) depudandum c. m) pseudo corr. superscribendo pseudo c. n) ita c. o) add. noluit c., post alio atram. expunct. p) deest c. q) quato c. r) sacrilegii c. s) ecclie corr. ecclesie c. t) ipse c. u) demertierunt c. v) seq. vox hab:: a scriba statim del. c.

1) V. supra p. 112, 6. 115, 2. 2) Greg. Moral. l. XI, c. 2, § 4, Opp. I, col. 367: Qui etiam predones non immerito vocantur, qui, dum loquuntur, quae non faciunt, in usum locutionis suae verba iustorum tollunt etc.; v. supra p. 117, 2. 3) I. e. dimiserunt; cf. Du Cange, Glossarium III, 57.

rem, teste Cypriano¹, statim perdidit, ut iam eas nonnisi per rapinam possideat, ita et nomen, ut iam catholicus dici non possit aut debeat, set hereticus et scismaticus, que nomina prorsus aliena sunt ab ecclesia, solo illis ad iudicium permanente absque re sacramento baptismi sive altaris sive ordinum. Testantur hec in superiori-

bus Pelagius papa², Cyprianus³ et Augustinus⁴, qui memorata^a sacramenta, quando ab huiusmodi hominibus presumuntur, virtute propria carere astruunt, quippe qui Spiritum sanctum perdidierunt, qui per catholicos ministros effectum sacramentorum invisibiliter operatur; quorum benedictiones magis maledictiones sunt⁵, quia ab sanctificatore non percipiuntur^b.

Videant igitur et fratres nostri^c neutri, quo ausu sacro altari assistant, pensent, qua confidentia illa sacratissima verba canonis proferant^d: *Clementissime pater, te suppliciter^d rogamus^e, ut benedicas hec sacrificia^f illibata, inprimis que tibi offerimus pro ecclesia sancta tua catholica, quam pacificare, custodire, adunare et regere dignaris toto orbe terrarum.* Ipsi in toto et cum^g toto orbe terrarum non sunt, set in parte sunt, set in angustiis Teutonici regni sunt. Ideo quod catholica ecclesia non sunt, nec de ecclesia sunt, quia extra unitatem ecclesie sunt: ergo pro se non orant, quando pro ecclesia orant. Si autem pro Pascalistis orant et illos ecclesiam esse existimant, nequaquam et illis ista verba canonis *toto orbe terrarum* congruunt. Monstruosum utique esset, pro^h corporeⁱ orare et caput illius non tenere nec pro illo orare, pro quo ergo [in^k] ecclesia orant, quando verba ista *toto orbe terrarum* resonant. Si pro nobis, qui Dei gratia in *toto orbe* ecclesia sumus, quia auctoritatem apostolicarum sedium et catholicam pacem^l in Alexandro custodimus, *verba illa promentes orant, absurdissima *f. 143^r. est etiam pro nobis, contempto capite nostro, eorum oratio, quam Domino non commendat ecclesiastice^m unitatis communio, extra quam omnes preces et sacrificia non solum omni fructu carent et conveniencia, set etiam celestis ire et vindictaeⁿ grandia sunt irritamenta, secundum quod^o ipsa veritas minatur dicens per prophetam: *Maledicam* Malac. 2. 2. *benedictionibus vestris.*

Deinde secuntur in canone^r et dicunt: *Una cum beatissimo famulo tuo, papa nostro N. N.^p* Quis eorum est papa beatissimus? Pascalis non est. Alexander non est. Quis alius est? Et quod nomen eius? 'Nescimus', respondeant necesse est. O inaudita^q et monstruosa novitas^r! Episcopum aut advocatum non habent sine nomine, bubuleum aut subuleum non habent sine nomine, bovem aut canem non habent^s sine nomine: et papam sine nomine habent! Mirum valde, quod electores^t eiusdem pape ita stupidi, cum eligerent, fuerunt, ut ei nomen imponere aut obliti sunt^u aut invenire nequiverunt^u! Quando sermonem faciunt, si, pro papa suo ut oret, populum exhortantur, quid, si a curiosis de nomine eius interrogantur, quid respondere possunt, nisi digna risu, ad^v quos tot in annis pape sui nomen pervenire non potuit?

Quod si hoc modo exhortacionem suam formant, ut in apostolica^w sede idoneam Deus personam suscitet, ita hec exhortacio sonat, quasi adhuc sedes illa vacet, in qua^x

40 a) seq. sigla statim del. c. b) prosecuntur c. c) nōri c. d) suppl. corr. suppl. c. e) rgamus c. f) sacrificia radendo corr. sacrificia c. g) eum c. h) ph' c. i) cope c. k) deest c. l) pa: cē, littera erasa c. m) ecclatice c. n) ita h. l. c. o) quia c. p) .n. c. q) O: audita, littera erasa, alia manu post corr. O i audita c. r) nouitas radendo corr. nouitas c. s) eadem manu supplevit in marg. c. t) electore corr. electores c. u) ita c. v) ab multo posteriore manu corr. ad c. 45 w) pfica c. x) quam c.

1) Ep. 69. ad Magnum de baptizandis Novatianis § 1; Opp. ed. Hartel p. 749; cf. Firmiani Ep. 64. ad Cyprianum § 7; ibid. p. 814. 815. 2) V. supra p. 112, 4. 5. 7. 114, 2. 3) P. 111, 3. 4) P. 110, 2. 112, 1. 2. 6. 19, 2. 3. 5) V. supra p. 113. 6) Cf. s. Gregorii Magni lib. sacramentorum; Opp. ed. Benedict. III, col. 2. 3; paucis mutatis. 7) Ibid. col. 3.

tamen iam eorum *beatissimus papa* sine nomine, set in canone tantum sedet. Ita in canone^a papam sine nomine habent, extra canonem nullum habent; unde eciam cum plebe sua Deum orando fatigant, ut eciam extra canonem habeant, quem quia ex nomine demonstrare nequeunt, ut putamus, ipsum et nomen eius in prescincia Dei esse dicunt. Set nunquid ideirco Alexander legitimus episcopus non est, quia prescit⁵ Deus, quis illi legitima successione successurus^b sit? Nisi forte dicunt, esse quandam mirabilem et in sanctis scripturis inauditam Dei prescinciam, in qua papam suum^c, nescio quem, quod et ipsi nesciunt, Alexandro Deus superordinaverit, et si dici fas est, superposuerit, quem^d tantum nondum ecclesie dedit; ex quo tamen Alexander mirabili modo apostaticus sit!

Quorsum^e autem istas ridiculas inepcias persequemur? Dicamus potius, quod dicendum est. Unum itaque e duobus omnino verum est: aut Alexander propter Pascalem legitimus^f episcopus non est, aut Pascalis^g propter Alexandrum legitimus non est. Si legitimus Pascalis est, Alexander non est. Si Alexander legitimus^f est, Pascalis non est, quia nulla omnino alia causa est, quare legitimus non est alter, nisi¹⁰ ea, quod alter per canonicam electionem et catholice ecclesie unanimi-
tatem legitimus est. Si Pascalis hanc electionem et unanimi-
tatem haberet, Alexander legitimus^f [non^h] esset. Set quia hanc Alexander habet, et Pascalis non habet, Alexander legitimus^f est, quod ideirco Pascalis esse non potest. Ambo illi illegitimi^f esse non possunt, quod tamen fratres nostri etiam Alexandrum esse, nescio unde, volunt, nisi forte quispiam in²⁰ tantumⁱ deliret, qui propter obiectum contencionis eum [non^h] legitimum^f esse iudicet. Si nemo ei de contencione calumpniam struat, contencio ex parte illius est, qui eum
*f. 144. impugnat. *Ipse^k non contendit. Violenciam patitur, non facit. Tantummodo manet, quod per canonicam electionem et ecclesie unanimi-
tatem factus est. Si hoc contencio est, hec solummodo eius contencio est. Nam quod in Victorem et Pascalem^f et eorum²⁵ fautores officium suum exercuit, in eius arbitrio [non^h] fuit, nec hoc dicendum est contencio, quod est pastoralis officii et legitime potestatis executio^l. Nova non sunt, que in eum contra Deum et iusticiam fiunt. Sic sanctus Cornelius papa et martyr apostolice sedis invasorem Novacianum, Romanum presbyterum, non sustinuit; sic Symachus papa Laurencium, sic Innocencius papa Petrum Leonem, sic Gregorius VII^{us}
Wicbertum a seniore rege Henrico^m intrusum, sic Paschalis^f papa Burdinum a iuniore Henrico^m intrusum: et tamen ecclesia propter invasores et contenciosos legitimos episcopos non abhorruit, non deseruit, set eos fortiter tenuit. Soli infelices invasorum et contentiosorum fautores cum ipsis perversitatis capitibusⁿ se a sancta ecclesie unitate sciderunt. Nulli tunc, quod comperimus, neutri fuerunt. Unde pudeat eos, qui modo³⁵ sunt, et neutralitatem suam deserant et aut Pascalem extra unitatem ecclesie, extra quam tamen Pascalistis deformius sunt et ridiculosius^o, aut Alexandrum in unitate ecclesie teneant. Set neutrum habere malunt, quia hoc cesarem et velle et supportare noverunt. Quid autem suspicari^p possumus, quare Pascalem^f pro legitimo episcopo non habeant, nisi quod a sua consciencia accusantur Alexandrum legitimum esse, set
40 miserabili timore perdendi panis, ut supra dictum est, eum tenere non posse? Set
Matth. 10, 28. nunquid excusabiliter? Augustinus superius^q contradicit, precipue ipsa veritas: *Nolite, inquiens, timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non occidunt, set potius time-^r*
eum, qui potest et corpus et animam perdere in gehennam.

a) canne c.   b) sucessurus corr. succ. c.   c) sirum c.   d) qu c.   e) Quorsuum alia manu 45
corr. Quorsum c.   f) ita h. l. c.   g) Pascalis c.   h) deest c.   i) itm c.   k) f. 144. in novo
binione altera manus pergit c.   l) executio corr. executio c.   m) H. c.   n) seq. suis expunct. c.
o) red. corr. rid. c.   p) suspicari c.   q) superius corr. superscribendo superius c.   r) a. a. n o.,
set p. t. c.

Que ergo ibi erit excusatio^a panis, ubi etiam vite excusatio prorsus erit inanis? Aut forsitan ita senciunt, quia canonicæ electioni et unanimitati ecclesie preiudicet hoc, quod persona Alexandri^b tam vehementer cesari displicet, et nisi placere ceperit, eadem electio et unitas in eo rata esse non possit? Non sic sapiant, non sic astruant!

5 Nam papalis electio iam facienda non esset, nisi prius explorata voluntate cuiusque imperatoris aut regis, ne forte ei displiceret *persona, que eligenda esset, et perdidisset *f. 144'. ecclesia^c libertatem electionis, quam ab antiquis temporibus ex censura canonum huc usque etiam in inferioribus quibusque dignitatibus^d inconvulsam servavit, et favente divina clemencia, usque in finem servare debebit. Verum quidem est, quod quidam

10 apostolici viri quibusdam regibus calore christiane religionis ferventibus eligendi summum pontificem et ordinandi apostolicam sedem, necessitate cogente, potestatem concesserunt. Que concessio cum postea ad malum finem declinasset, aliis^e eque apostolicis viris agentibus et innitentibus, ipsi reges et imperatores eidem concessionem et potestati renunciaverunt.

15 Que si quis plenius cognoscere^f velit, legat Gracianum¹ vel potius decreta pontificum. Nos ad defensionem nostre assercionis^g unum ex pluribus sacrorum canonum conditoribus adducere sufficiat, sanctum papam Gelasium ita scribentem ad imperatorem Anastasium²: *Duo sunt quippe, inperator auguste, quibus hic mundus principaliter regitur, auctoritate sacra pontificum et regali potestate. In quibus^h tanto gravius est*

20 *pondus sacerdotum quanto etiam pro ipsis regibus hominumⁱ in divino reddituri^k sunt examine rationem. Et post pauca: Nosti itaque inter hec ex illorum te pendere iudicio, non illos ad tuam posse redigi voluntatem.*

Quod, rogo, suffugium erroris sui^l adhuc habent fratres nostri neutri? Quod si hoc modo valde immunes esse nolunt omnium memoratorum et adhuc^m memorandorum

25 malorum, que in Christum et ecclesiamⁿ eius commiserunt et cottidie^o committunt, quibus se ipsos sancto eius Spiritu ac sacratissimo corpore et sanguine ipsius et remissione peccatorum omniumque, ut breviter dicamus, carismatibus gratiarum interim privaverunt et in illa vita, nisi corrigantur, omnium consorcio bonorum^p . . . ut nobis, qui Alexandrum tenemus et, quod sepe dicendum est, Dei gratia ecclesia sumus,

30 ecclesie sicut ex parte supra dictum est, nomen derogent et sue hoc particule arrogant? Quod si ita senciunt, noverint pro certo, memorata mala se nec ad punctum declinasse vel minuisse^q, immo vero vehementer auxisse, catholicos erroneos iudicando et alias Christo fallacias imponendo, scilicet quod ipsi sint, quibus se affuturum promiserit, et assit, quod nunquam talibus promisit nec unquam talibus exhibebit, quia

35 ea tantum fidelibus suis promisit. Adest quidem in ipsis^r, nisi corrigantur, per eternam vindictam; adest semper, ut promisit, ecclesie sue per gratiam.

cf.
Matth. 28, 20.

Si ipsi ecclesia sunt, qui in *paucissimis Teutonici^s regni locis coartati sunt, *f. 145. tunc aut ecclesia de toto orbe terrarum periit, et false sunt auctoritates, quas de eius

a) accusatio c.   b) Alexandria litt. a expunct. corr. Alexandri c.   c) eccla c.   d) dig̃ || nitatibus c.   e) aliis c.   f) cogn. c.   g) ass e corr. c.   h) add. potestate, sed expunct. c.   i) hom̃ c.   k) reddituri post corr. reddituri c.   l) fui adrasum, ut corrigatur sui c.   m) aduc superscribendo corr. adhuc c.   n) eccliam corr. ecccliam c.   o) cottidia || nū corr. cottidie c.   p) h. l. aliquid excidisse necesse est.   q) meminisse c.   r) in ipsis corr. in ipsis c.   s) teotonici radendo corr. teutonici c.

1) Gratiani Decr., quod auctorem nostrum nosse ex plurimis tractatus allegationibus patet, circa annum 1150. publici iuris factum et brevi tempore per totam ecclesiam divulgatum est. Sed utrum iam eo tempore, quo tractatus noster confectus sit, in Germaniae regionibus iuris peritis notum fuerit, iure, ut opinor, in dubitationem vocare possumus; cf. praefat. 2) Ep. 12, § 3; ed. Thiel I, 350; Jaffé nr. 632; Grat. Decr. Dist. 96, c. 10; Deusdedit Coll. IV, c. 41, p. 364.

per omnes gentes latitudinem Spiritus sanctus edidit, aut orbis terrarum, per quem vere ecclesia^a dilatata est, nimis monstruose usque ad eos tantum abbreviatus et contractus est. Quid ergo faciemus, quod ecclesiam perdidimus? Ubi eam inveniemus? Paschaliste ecclesia non sunt, isti neutri ecclesia non sunt, nos, qui^b ecclesia sumus, in eorum iudicio non sumus. Set nunquid perversum iudicium nobis auferre potest, 5 quod sumus?

Quid ergo eis orare pro ecclesia [prodest^c], qui non sunt ecclesia? Quocienscumque ergo laudem et oracionem pro ecclesia assumunt, impletur in eis, quod Salomon dicit in Proverbiis: *Qui avertit aurem suam, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis*. Ipsi non audiunt legem Christi, legem caritatis, qua sola catholice ecclesie 10 unitas, pax et concordia connectitur, secundum^d quod apostolus dicit: *Super omnia caritatem habete, quod est vinculum perfectionis*. Ideoque orationes eorum et sacrificia merito a Christo non audiuntur, non acceptantur, set execrantur. Quos etiam in Exodo¹ ^{cf.}aversatur, dicens per Moysen: *Non accedat quisquam alienigena^e, qui non est ex semine Aaron, inponere ante Dominum, ut non sit sicut Chore et Dathan et Abyron^f*. . . 15 et tamen illi, [ut^c] ait Cyprianus² *scisma non fecerant, non foras egressi sunt, set contra sacerdotes Domini impudenter et hostiliter rebellaverant*; quod nunc et hii faciunt, qui ecclesiam scindentes, contra pacem atque unitatem Christi rebelles, cathedram sibi restituere et primatum assumere et baptizandi atque offerendi licenciam vendicare conantur. Item quod alienigenae sint, probat iste idem Cyprianus in supra memorata 20 auctoritate³: *Alienus est, hostis [est], profanus est* et cetera. Ponamus et aliud documentum reprobacionis Domini per prophetam in illos depromptum^g: *Cum extenderitis*, inquit, *manus vestras, avertam oculos meos a vobis. Manus enim vestre sanguine plene sunt*. 1s, 1, 15.

Quomodo vero manus eorum sanguine plene sunt? Qui in parte illa prelati sunt, se ipsos et subditos^h, ab unitate ecclesie resiliendo ac seducendo, tanto crudelius occi- 25 derunt, quanto crudelior est mors anime quam corporis. Hinc Ieronimus in XIII° psalmo³: Quos enim ab unitate ecclesie separant, *spiritualiter occidunt*, in quibus *Christum, qui est vita* fidelium, extinguere moliantur. Set et ipsi seducentibus consensiendo et ad unitatem non redeundo animarum suarum omicide sunt. *Perpendant igitur, ad quem finemⁱ eos sacri misterii presumptio^k perducatur, quos ab illo ipse tam 30 terribiliter reprobatur, qui hoc in verum corpus suum et sanguinem tantummodo apud catholicos transmutat! Nam quale est illud, quod in sacro canone, quem cum ceteris sacramentis et nomine ecclesie per rapinam et sacrilegium, quod alienigene^l sibi vendicant, ad risum et subsannacionem papam sibi somniant et ita eius, qui nullus est in ecclesia, fantasticam memoriam ipsi canoni inponunt aut certe ipsa verba, que de 35 legitimo papa agunt, ne ad fantasticum^m papam suum referendo, delirare videantur intercipiunt, demunt, subtrahunt, quemadmodum Arriani heretici euangelicam virtutem, ne inde convincerentur, quibusdam in locis inciderunt, quorum unus est: *Ego et pater unum sumus!* 1oh, 10, 30.

Nonne eorum papam recte fantasticum dixerim, qui nusquam conparet, qui nullus 40 est in officio papali, nullus in nomine, quem etiam proprio nomine ignorant, qui ecclesie nec bene nec male facit? Sane in altero prenominatorum malorum inevitabile

a) eccl'a corr. eccl'a c. b) seq. eccl post del. c. c) deest c. d) sc̄m corr. secundum c. e) alienigena c. f) aby c; h. l. aliquid excidisse opinor. g) depromptum c. h) subditotos c. i) finenē c. k) persumptio c. l) alieniene corr. superscribendo alienigenae c. m) fantasticaum corr. fantasticum c. 15

1) Inno in Numeris. 2) Ep. 69. ad Magnum § 8; Opp. ed. Hartel p. 757. 3) De cath. eccl. unit. § 6; Opp. ed. Hartel p. 214. 4) Cf. Hieronymi breviarium in ps. 13; Opp. ed. Vallars. VII, 2, col. 29: Et corporaliter et spiritualiter occidunt, dum Christum, qui vita est animae, ab ipsa effundere desiderant.

eis est non prevaricari^a, quocienscunque assistere audent sacro altari. Ceterum, quanti reatus sit canonice scripture aliquid indignum et indebitum apponere^b aut^c aliquid diminueri^d, declarat sanctus Iohannes apostolus et euangelista, qui de utraque prevaricatione circa finem sue Apocalypsis terribilem valde sententiam deprompsit^e 5
 10 dicens: *Si quis apposuerit ad hec, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri huius, auferet Deus partem eius de libro vite et de civitate sancta.* Qua profecto sententia omnis canonica scriptura contra fures et mendaciorum insertores, sancto Spiritu promulgante, signata est; set, ut cernimus, frustra. Rumpunt enim audacter hoc sigillum et canonice scripture diminucionem
 15 pessimam faciunt, qui nomen et memoriam apostolici viri de medio tollunt, quem Deus totius ecclesie sue preposuit et eum inter sua sacramenta ex antiqua ecclesie consuetudine commemorari voluit^f. Rumpunt hoc sigillum et canonice scripture pessimam mendacii appositionem faciunt, qui illum ibi ut papam commemorant, qui nullus est ante Deum hoc^g in nomine et officio, quem Deus ecclesie sue non prefecit nec tali
 20 memoria celebrari voluit.

^hQuoniam sermo noster eo usque processitⁱ, dicenda sunt hic aliqua de sacramento altaris, memorata prius quadam sententia Augustini in^k libro contra Donatistas, qua scismaticos sacramenta Christi ad iudicium habere dicit^l: *Si post causam, in-*
quiens, tam diligenter actam et tam diligenter manifestatam¹, perversam consuetudinem ^{*f. 116.}
 25 *relinquentes paci Christi et unitati consenseritis^m, de vestraⁿ correctione gaudebimur, et sacramenta Christi, que in sacrilegio scismatis ad iudicium habetis, utilia et salubria vobis erunt, cum in catholica pace habueritis caput Christum, ubi caritas cooperit multi-* ^{1. Petr. 4, 8.}
tudinem peccatorum. Sciendum itaque est, aliud esse sacramentum, aliud rem sacramenti atque aliud effectum sacramenti. Panis igitur et vinum, que a catholicis sacer-

30 dotibus in altari ponuntur, ante consecrationem tantum est sacramentum, post consecrationem et sacramentum est, id est signum sacre^o rei, hoc est corporis Christi et res sacramenti, id est verum corpus Christi: sacramentum in specie, res in corporis veritate. Qui digne hoc sumunt, et sacramentum et rem sacramenti et effectum sacramenti, hoc est remissionem peccatorum, percipiunt. Mali catholici duo tantum, et
 35 sacramentum et rem sacramenti, sine effectum sacramenti percipiunt ideoque iuxta apostolum iudicium sibi manducant et bibunt. Ab hereticis vero et scismaticis solum sacramentum in visibili specie percipitur, quia iuxta ipsius veritatis sententiam dicentis: *Maledicam benedictionibus vestris* et iuxta memoratas patrum Martini², Pelagii³, ^{cf. 1. Cor. 11, 29.} Malac. 2, 2.
 Cypriani⁴, Augustini⁵ sententias per eorum benedictiones, que potius maledictiones sunt, Christi corpus non conficitur. Harum sententiarum duas Pelagii pape etiam hic inserendas putamus⁶: *Non est, inquit, corpus Christi, quod scismaticus conficit, si veritate*
 40 *duce dirigimur.* Item⁷: *Consecrare est simul creare; set ab ecclesie visceribus separatus et ab apostolicis sedibus divisus dissecrat ipse potius, non consecrat.*

Quomodo ergo ad iudicium habent sacramenta Christi, si sub illa visibili specie
 45 non habent et sumunt verum corpus Christi? Nimirum propter inmanitatem pre-

a) seq. canonice scripture expunct. c. b) apponē c. c) ā c. d) dinumerare c. e) depromisit c. f) volunt corr. voluit c. g) ho corr. hoc c. h) add. in marg. De sacramento altaris c. i) precessit c. k) de c. l) manifestam c. m) conseneritis corr. consenseritis c. n) nra c. o) sacere corr. sacre c.

1) Ep. 141. ad populum factionis Donatianae § 13; Opp. ed. Benedict. II, col. 461.
 2) V. supra p. 114, 3. 3) P. 123, 2. 4) P. 123, 3. 5) P. 123, 4. 6) Cf. Mansi t. IX, col. 752; Coll. Brit. Pelag. ep. 22, 'Neues Archiv' V, 545; Jaffé nr. 994.
 7) Mansi IX, col. 730; Coll. Brit. Pel. ep. 11; Deusdedit Coll. can. I, c. 142, p. 103; Grat. Decr. qu. 1, C. 24, c. 33; Jaffé nr. 983.

sumpcionis, qua temerare audent illa sacratissima verba canonis, quorum virtutem eva-
 cuant sacrilegio sui erroris, etiam secundum illud Leonis pape¹: *Veri sacrificii locus*
extra ecclesiam^a non est. Nonne merito ad iudicium propter nefandum mendacium,
 quod dicunt esse corpus Christi, quod nequaquam est corpus Christi? Nonne iustissime
 Rom. 16, 18. ad iudicium, quia decipiunt indoctum populum, sicut apostolus dicit, per suos dulces
 sermones et benedictiones seducunt homines innocentes, ut apud ipsos Christi corpus
 esse credant et ab hiis^b, quod porrigunt sub hoc nomine, decepti accipiant? Pro qua
 acceptione Euticianus papa tam grave inponit onus penitencie²: *Si quis*, inquit, *de-*
 *f. 146. *derit aut acceperit communionem de manu heretici et nescit, quod ecclesia *catholica*
contradicit, postea intelligens annum integrum peniteat. Si ante scit et neglexerit et
postea penitentiam egerit, X^c annos^d peniteat^e. Alii iudicant^f VII; quidam humanius,
ut^g V annos^d peniteat^e. Item: Si quis permiserit hereticum missam suam celebrare in
ecclesia catholica et nescit, quod hereticus est, postea intelligens LX dies peniteat^e. Si
pro reverencia eius, annum unum peniteat^e. Si pro dampnatione ecclesie catholice et
consuetudinis Romanorum, proiciatur^h ab ecclesia sicut hereticus, nisi habeat penitentiam^e. 15
Quum si habuerit, X annos^d peniteat^e. Si recesserit ab ecclesia catholica in congrega-
cionem hereticorum et alios persuaserit, si postea penitentiam^e egerit, XII annos^d peni-
teat^e, III extra ecclesiam et VII interⁱ audientes et II adhuc^k extra communionem. De
hiis ita in canonibus dicitur: XII. anno communionem sine oblatione percipiat.

Nonne dignissime ad iudicium pro inmani falsitate, quia non minus est sacri- 20
 legium dicere corpus Christi, quod non est corpus Christi, quam negare esse corpus
 Christi, quod verum est corpus Christi? Nonne rectissime ad iudicium propter duplex
 sacrilegium, quo sacrum de sacro auferunt, dum in visibili et sub visibili specie sacra-
 menti ad salutem digne sumentium essenciam corporis Christi scelere sue divisionis
 fieri non sinunt? Redeant igitur ad unitatem ecclesie cum digna penitentia^e, ut sacra- 25
 menta Christi, que foris habent ad iudicium, fiant eis intus utilia, effectiva in conse-
 cracione et salubria in¹ percepcione.

Ad extremum silendum non est, quod omnes scismatici iam olim in similibus
 suis excommunicati sunt ideoque duplo foris sunt. Nam sicut in chronicis legimus,
 sancte memorie Gregorius VII, vir^m apostolicus, sui temporis scismaticos, videlicet 30
 Henricumⁿ imperatorem seniore³ et Wicbertum, Romane ecclesie invasorem, et eo-
 rum fautores excommunicavit⁴. Set et Urbanus II, successor eius, id ipsum fecit⁵.
 Pascalis quoque II, successor Urbani, super iuniorem Henricumⁿ et quendam Burdi-
 num, quem idem Henricusⁿ, sicut pater eius Wicbertum, apostolice sedi intruserat,
 eandem excommunicacionem confirmavit et hoc modo determinavit⁶: 35

a) locus iterum add., post del. c. b) heis c. c) post alia manu del. c. d) anñ c. e) penit c.
 f) IV dicant c. g) post alia manu mutatum in aut c. h) p add., post del. c. i) inter alia manu
 post mutatum in intra c. k) adue superscribendo corr. adhuc c. l) superscr. c. m) spatium unius
 vocis vacuum reliquit c. n) H. c.

1) Inno s. Augustini; cf. lib. sententiarum per Prosp. Aquit. collectarum c. 15, Prosp. 40
 Opp. (Paris 1711), col. 545; Burch. XXX, 105; Grat. Decr. C. 1, q. 1, c. 71; Libelli I,
 428, 5. 2) Legitur in libro poenitentiali, qui Hieronymo tribui solet, Opp. XI, 444; Burch.
 Decr. XIX, 105; Ans. XI, 135; Ivo Decr. XV, 117; Grat. Decr. C. 24, qu. 1, c. 41, paucis
 mutatis. 3) A. 1076. 1080. 4) A. 1078. 1080. 5) A. 1089. 6) Cf. bullam Urbani II,
 papae a. 1089. Apr. 18 (Reg. n. 5394) datam, quam ex codice Udalrici Babenb., cuius collationes 45
 in archivo societatis nostrae servatas huic editioni adhibuimus, Ph. Jaffé (Bibl. V, 153), Mansi
 (Coll. XX, 719), Migne (Patrol. lat. 151, col. 299), alii typis dederunt. Utrum tractatus nostri
 auctor Urbani bullam per errorem Paschali tribuerit, an hic praedecessoris sententiam excommuni-

Pascalis episcopus^a, servus servorum Dei, Udalrico^b, Constantiensi episcopo^c, salutem et apostolicam benedictionem^d.

Fratrum nostrorum communicato consilio diuque excommunicationis questione tractata, sancti predecessoris nostri Urbani^e sententiam confirmanes, ita eam, Domino inspirante, determinavimus: primo siquidem gradu Ravennatem heresiarcham, Romane ecclesie invasorem, cum Henrico^f rege et^g eiusdem perversitatis capite ab omnibus ecclesie catholice membris alienum et excommunicatum^h esse censemus. Secundo graduⁱ eos, qui armis, pecunia, consilio^k, obediencia et^l ecclesiasticos maxime ordines aut honores ab eis aut eorum fautoribus *accipiendo eorum nequicie amminiculum subministrant. Hos igitur *f. 147. principaliter anathematis vinculo astringentes, in tercio gradu communicantes eis nos quidem non excommunicamus, set quia¹ ipsiⁱ se communione eorum^m commaculant, in nostram societatem nequaquamⁿ eosⁱ sine^o ulcione et absolucione recipimus. Sanctis quippe canonibus cautum^p constat, ut qui excommunicatis communicaverit, excommunicetur. Ipsius tamen penitencie atque absolucionis^q modos ea moderacione discrevimus, ut quicunque seu ignorantia seu timore seu necessitate negocii cuiusquam^r maxime necessari eorum se convictu, salutacione, oracione osculove^s contaminaverit, cum minoris penitencie, absolucionisque medicina societatis nostre^t participium sorciatur. Eos vero, qui autⁱ spontanee aut negligenter reatum communionis^u incidunt^v, sub ea volumus^w discipline coercione^x suscipi, ut ceteris timor incuciat.

Item Gelasius II, successor Pascalis, idem scisma in eodem Henrico^f et eius conplicibus excommunicando^y dampnavit. Ita isti IIII^{or} ^z apostolici viri una atque eadem sententia illos scismaticos dampnaverunt; que dampnacio, tametsi illis, qui tunc scisma fecerunt, specialiter ac personaliter ingesta sit, omnes tamen modo^a et in futurum eodem malo depravatos communiter astringit. Unde Gelasius II. scribens Orientalibus episcopis¹: Omnes, inquit, conplices, sectatores, communicatores dampnate semel pravitatis pari sorte censentur. Idem papa omnibus episcopis Dardanie²: Maiores nostri, auctore cuiuslibet insanie ac pariter erroris^b dampnato sufficere iudicaverunt, ut quisquis aliquando huius erroris communicator existeret, principali sententia dampnacionis eius esset obstrictus. Idem ad eosdem³: Quid, inquit, queruntur Acatium a nobis fuisse dampnatum cum recepta communione iungantur, qui ab illius communione non sunt divisi? Si tante auctoritatis^c vir de communicatoribus communicantium excommunicatis^d

a) deest c.   b) s. c.   c) pro U., C. ep., scr. episcopis Germaniae in unitate ecclesiae constitutis Cod. Udalr.   d) a. b. c.   e) U. c.; Gregorii Cod. Udalr.   f) H. c.   g) H. rege et des. Cod. Udalr.   h) communicatum multo posteriore manu corr. excom. c.   i) deest Cod. Udalr.   k) seq. aut Cod. Udalr.   l) qui Mansi.   m) eorum communione Cod. Udalr.   n) nequaquam in nostram societatem Cod. Udalr.   o) add. penitentie Cod. Udalr.   p) sancitum Cod. Udalr.   q) absolucionis c.   r) cuiusque, add. maximi et Cod. Udalr.   s) vel osculo Cod. Udalr.   t) n. s. Cod. Udalr.   u) reatum communionis des. Cod. Udalr.   v) inciderint Cod. Udalr.   w) nolumus Cod. Udalr.   x) ita c. et Cod. Udalr. pro coercitione.   y) communicando corr. excom. c.   z) IIII. post corr. IIII.^{or} c.   a) eadem vel coeva manu superscr. c.   b) errore c.   c) auctoritate corr. auctoritatis c.   d) excommunicans multo posteriore manu corr. -catis c.

cationis in Wichbertum Ravennatem latam iteraverit, an Udalricus Babenb. falso illam Urbano II. assignaverit, dubium habemus. Si contra Burdinum antipapam, ut tractatus asserit, missa erat, minime a Paschale ante Burdini electionem defuncto data esse potest. Sed in ipsa bulla Wichbertum Ravennatem anno 1100. defunctum directa est, littera U., qua haud dubie Udalricus I, episcopus Constantiensis, anno demum 1110. electus significatur, instrumenti summae male congruit. 1) Ep. 27. ad episcopos Orientales § 3, ed. Thiel I, 424; cf. Ep. 12. ad Anastasium imperatorem § 7; ibid. p. 354. 2) Ep. 26. ad episc. Dardanie § 2; Thiel l. c. p. 394. 3) Ibid.

tam tremenda dixit, quid de ipsis auctoribus vel resuscitatoribus heresium et scismatum, quid de fautoribus^a ac defensoribus eorum nobis est sentiendum atque tenendum? Inter hec silendum non est, quod Alexander papa ex habundanti quidem, set non inefficaciter^b memoratam scismaticorum dampnationem renovavit, qui super presens scisma et eius auctores ac complices manum sue excommunicationis aggraravit.⁵ Quomodo autem fratres nostri neutri in hoc excommunicationis discrimine se [non^c]
^{*f. 147.} esse opinantur? Nequaquam se huius vinculi expertes putent, quia intrusum non tenent. Si Donatus, cui ipsi in reprobatione legitimi pape^d similes sunt, ab illo vinculo liber fuit, et ipsi ab illo liberi sunt. Si autem ille cum sua parte propter
^{cf. Matth. 13, 29.} amaram dissensionem tali vinculo ligatus fuit, et ipsi profecto propter eandem^d dissensionem eodem ligati sunt. Audiamus super hoc Urbanum papam¹: *Notandum est, in-*
quid, quod quidam contra euangelicam parabolam nos facere dicunt, ubi de zizaniis non
eradicandis Dominus precepit, cum aliquem excommunicationi subicimus, et aiunt etiam
sanctum Augustinum hoc contradicere eo in loco, ubi ait²: Quia non est precidenda uni-
tas, ferendi sunt mali, non abiciendi. Quibus hoc primo respondendum^e est: Si^f here-
tici et mali homines excommunicandi non sunt, quare et ipse pater sanctus Augustinus
cum legatis sancte Romane ecclesie et cum sanctis episcopis suis Pelagium et Celestium
novam heresim in sancta Dei ecclesia introducentes excommunicavit et ab ecclesia Dei
separavit? Quare ipsos Donatistas, contra quos ista et multa hiis similia loquitur, tam
ipse quam omnis ecclesia Dei excommunicandos habuit, et nisi prius penitissent et per
*manus inposicionem reconciliati fuissent, nequaquam eis communicabat?*¹⁵

Hec de excommunicatione etiam fratrum nostrorum neutrorum dicta sufficiant. Tot igitur ac tantis malis in scismate existentibus et comitantibus^g perpendat, qui potest, quid supra hiis gaudendum sit, qui Dei gratia ab hac perniciem liberari merentur, et quid^h consequenter super hiis dolendum, qui iam in hoc sacrilegio defunctiⁱ sunt vel adhuc defunguntur¹. Uno ergo verbo adhuc errantium partium prelatos in caritate convenimus, quam scilicet in die tremendi iudicii Domino reddere velint rationem de subditis suis iam sic finitis aut finiendis et sempiternaliter perditis et perdendis, dicente eis Domino per prophetam: *Sanguinem eorum de manibus vestris requiram*. Obsecro demum eos, quorum salutem intendo, ut recordentur illud Salomonis:²⁰
^{cf. Gen. 9, 5.} *Meliora sunt^k manifesta diligentis vulnera quam fraudulenta oscula odientis*, et non mihi succenseant, si qua contra eos, set pro eis¹ severius et mordacius dixi quam debui. Si mortuis animabus amara verborum medicamenta adhibui, attendant diligenter, si corpore egrotarent, quam duras sectiones, ustiones, quam amaras potiones equanimiter a medicis forsan magnis sumptibus comparatas sustinerent^m, ut incertam et brevem
^{Prov. 27, 6.} corporis sanitatem recuperarent, et saltem non minoreⁿ patientia et morositate animarum suarum curationem gratis sibi oblatam^o suscipiant, ut in eternum beate vivere valeant. Amen^p.³⁵

a) seq. communicantium del. c. b) efficaciter superscribendo corr. ineff. c. c) deest c. d) eadem corr. eandem c. e) rependendum corr. respondendum c. f) S manu posteriore corr. Si c. 40
g) comeantibus c. h) seq. S del. c. i) ita c. k) § iterum add., sed del. c. l) eius post corr. eis c. m) sustineret multo post corr. sustinerent c. n) minori c. o) oblationem multo post corr. oblatam c. p) litteris uncialibus scr. c.

1) Grat. Decr. qu. 3, C. 24, c. 37, paucis mutatis; desideratur in Jaffei Reg. Pont.
2) Cf. Contra epist. Parmeniani l. III, § 11; Opp. IX, col. 62.

GERHOH PRAEPOSITI REICHERSBERGENSIS LIBELLI SELECTI.

EDIDIT

ERNESTUS SACKUR.

5 Gerhoh, cuius libellos selectos iam edituri sumus, a. 1193. vel 1194.¹ Pollingae², quae villa in Bavaria sita est, natus quinque habuit fratres, qui omnes, ut ipse, muneribus ecclesiasticis functi sunt. Rudigerus enim et Fridericus Augustanae ecclesiae canonici serviebant³, Marquardus Claustro-neoburgensi praepositus erat, cui Rudigerus successit⁴,
10 Arno primo decanus, deinde praepositus Reichersbergensis⁵; quintum regulam S. Augustini professum esse tantum scimus⁶. Gerhoh noster domi primis litterarum elementis imbutus, annorum 16 vel 17 primo scholas Frisingensem et Mosburgensem, deinde Hildesheimensem Saxoniae frequentavit, unde tribus annis post domum reversus est⁷. Paulo post ab episcopo Augustano scholae huius ecclesiae praefectus, vitae solutae morumque minus severo-
15 rum⁸, quibus canonici fruebantur, partem habuit⁹.

Cum vero, controversia inter Heinricum V. et Calixtum II. denuo exorta, ii qui imperatori adhaerebant, interque eos Herimannus episcopus Augustanus, excommunicarentur, Gerhoh initio clam, postea palam partes Romani pontificis amplexus tantam civium iram sibi concitavit, ut ex urbe in claustrum Raitenbuchense fugere cogeretur¹⁰. Pace autem
20 Wormatiae confecta revocatum Herimannus a. 1123. in itinere Romano comitem assumpsit, ut se Calixto II. reconciliaret¹¹. Ex quo tempore Gerhoh iterum Augustae inter clericos morabatur. Neque vero diu se abstinere potuit, quin luxuriam eorum et superbiam vehementer vituperaret¹².

1) A. 1169. annorum 76 natus obiit; cf. Chron. Magni presbyteri, SS. XVII, p. 490.
25 2) Chron. Magni presb. l. l. p. 490. 3) Comm. in ps. 133, Migne, Patrol. lat. t. 194, col. 891; cf. epist. 17. ad Alexandrum, Migne t. 193, col. 566. 4) Contin. Claustro-neoburg. II. a. 1167. 1168, SS. LX, p. 616. 5) Cf. Bach, 'Propst Gerhoh I. von Reichersberg, Oesterr. Vierteljahrschr. f. kathol. Theologie' IV (1865), p. 23. 6) Cf. Comm. in ps. 133. l. l. col. 891. 7) Chron. Magni presb. l. l. 8) Cf. Uodescalcus de Eginone et Herimanno,
30 SS. XVII, p. 429—448. 9) Comm. in ps. 133, l. l. col. 890; De investigatione Antichristi I, c. 5. ed. Scheibelberger I, p. 25 sqq. 10) Comm. in ps. 133, l. l. p. 889 sq.; Chron. Magni p. 491. 11) Comm. in ps. 133, l. l. p. 890; Chron. Magni p. 491. 12) Cf. Dialogum inter secularem et regularem, Migne, Patrol. lat. t. 194, col. 1418.

Qua de causa eiectus cum duobus fratribus etiam tunc pueris necnon et parentibus suis iterum in Raitenbuchense coenobium se recepit, tertio fratre, qui eodem tempore e Francia rediit, sequente¹. Ex quo clericorum saecularium mores, quos Augustae satis cognoverat, reprehendere non desiit, quin etiam, cum regulam S. Augustini, quam professus erat, neque in Raitenbuch neque in aliis ecclesiis vicinis inveniret, Romam statuit⁵ proficisci, unde codicem in Bavariam transferret². Anno vero 1126, nisi fallor, Gerhoh, legatus Conradi archiepiscopi Salisburgensis, Romae, Norberto archiepiscopo Magdeburgensi praesente, auxilium Honorii papae ad clerum saecularem impugnandum frustra petiit³.

Paulo post Chuno episcopus Ratisbonensis scriptorem nostrum Ratisbonam vocavit. Neque hic pace diu fruebatur. Cum enim a. 1127. Conradus dux Alemannorum contra Lotharium regem rebellaret, Gerhoh, qui Lothario favebat, parrochia quadam Cham ab episcopo ei tradita abdicare coactus est⁴. Quo tempore libellum de aedificio Dei composuit⁵.

Honorio a. 1130. mortuo schisma inter Innocentium et Anacletum exortum est. Gerhoh, qui tunc eo magis periclitabatur, quod irregulares clericos excommunicatos et haereticos eorumque sacramenta irrita dixerit⁶, gratiam Innocentii, cui maxime regulares adhaerebant, et ipse impetrare studuit. Itaque primo ut legatum eius, Walterum archiepiscopum Ravennatem, cum Ratisbonae moraretur⁷, deinde ut papam, qui a. 1130, Nov. in concilio Claromontano irregulares clericos damnaverat, ipsum sibi conciliaret, operam dedit, Dialogo inter regularem et secularem clericum ei misso, in quo libello non modo quid inter utrumque distet exposuit, sed etiam petiit, ut pontifex a falsis ecclesiam sacerdotibus purgaret⁸.

Anno sequente, scil. a. 1132, Chunone episcopo Ratisbonensi mortuo, Conradus archiepiscopus Salisburgensis Gerhohum Reichersbergensi claustrum ad Oenum fluvium sito prae-fecit⁹. Qui paulo post, ut videtur a. 1133, Bernhardo abbate Clarevallensi instigante ab Innocentio II. Romam vocatus, quid de sacramentis haereticorum sentiret pontifici denuo exposuit¹⁰. Quod iter tractatus de simonia componendi ansam praebuit.

Postea Gerhoh in negotiis ecclesiae suae versabatur. A. 1137. ab archiepiscopo Salisburgensi privilegium accepit¹¹; a. 1138. coenobium sanctimonialium secundum regulam S. Augustini fundavit, quod episcopus Gurcensis dedicavit¹². A. 1141. Liutpoldus dux Bavariae¹³, a. 1142. Innocentius II. papa ecclesiae Reichersbergensi privilegia concesserunt¹⁴, quod eodem anno etiam Conradus III. rex fecit¹⁵, cum Ratisbonae multi

1) *Comm. in ps.* 133, col. 891. 2) *Chron. Magni l. l.* p. 491. 3) *Dialogi prol. l. l.* col. 1377; *De aedificio Dei* c. 73; cf. Ribbeck, 'Gerhoh von Reichersberg und seine Ideen über das Verhältnis zwischen Staat und Kirche', 'Forsch. z. D. Gesch.' t. 24, p. 8. 4) *Chron. Magni* p. 492. 5) *De quo v. infra* p. 136. 6) Gerhohi epist. 21. ad cardinales, Migne t. 193, col. 577. 7) *Dial. l. l.* col. 1406; *Comm. in ps.* 64, c. 147, Migne t. 194, col. 99. 8) *Dial. l. l.* col. 1423. 9) *Chron. Magni* p. 492; *Ann. Reichersberg.* 1132, SS. XVII, p. 954. 10) *Quod iter commemoratur Tract. de simonia* Migne t. 194, col. 1372; *Liber contra duas hereses*, ibidem col. 1170; *Liber de ordine donorum S. Spiritus* f. 121: adii dominum apostolicum Innocentium atque, ut nostis, apud ipsum conquestiones movi. De hoc itinere cf. Bach, 'Oesterr. Vierteljahrsschr.' IV (1865), p. 33; Jaksch, 'Mittheil. des österr. Instituts' VI, p. 259, n. 5; Hüffer, 'Der heilige Bernard v. Clairvaux' I (1886), p. 203, n. 3, qui locum tractatus de simonia non recte interpretatus esse videtur. 11) *Ann. Reichersb.* a. 1137. 12) *Chron. Magni l. l.* p. 493. 13) *Ann. Reichersb.* a. 1141; 'Urkundenbuch d. Landes ob der Enns' I, p. 193, nr. 130. 14) *Ann. Reichersberg.* a. 1141; 'Urkundenbuch des Landes ob der Enns' I, p. 196, nr. 132; Jaffé, *Regesta pont. Rom.* nr. 8194. 15) *St. nr.* 3448; *Ann. Reichersberg.* a. 1142; cf. Bernhardi, 'Jahrb. Konrads III.' I, p. 307.

nobiles utriusque ordinis congregati essent. A. 1143, nisi fallor, Gerhoh Guidonem cardinalem legatum apostolicum in Bohemiam secutus est, qui statum ecclesiae reformaret¹. Quo evenit, ut per Guidonem Coelestino II. papae notus factus ab eo exposceretur, ut die 9. Aprilis a. 1144. Romam veniret². Licet vero papam illum iam mortuum reperiret, a Lucio tamen, Coelestini successore, litteras accepit, quibus episcopis Salisburgensi, Gurcensi, Patavino commendaretur³. Revera iam eodem anno a Conrado archiepiscopo Salisburgensi privilegium impetravit⁴.

Lucio mortuo Eugenium III. amicum et fautorem studiorum suorum habuit⁵. A. 1145, nisi me fallit, Viterbii⁶ morato pontifex a. 1146, Maii 16. non modo privilegium concessit⁷, sed etiam in regna Ungarorum et Ruthenorum eum mittere constituit, ubi disciplinam ecclesiasticam restitueret; rege vero Ungariae Gerhoho graviter irato legatio ad effectum non potuit venire⁸. Gerhohum tamen Eugenii III. et amplius fructum esse amicitia, ex eo sequitur, quod a. 1148. ei Expositionem in psalmum 64. mitteret⁹, ubi corruptum statum ecclesiae fusius depinxerat. Quo etiam factum est, ut Octaviani cardinalis legatione ad ecclesiam sublevandam suscepta summo gaudio afficeretur. Qui legatus, postquam litem inter episcopum Patavinum et Gerhohum nostrum de castro Hagenau exortam diremit¹⁰, a. 1151. Augustae synodum habuit, ubi Frisingensi et Bambergensi episcopis praesentibus concubinati sacerdotes ab officiis suspensi sunt¹¹. Deinde cardinalem Romam comitatus, Gerhoh noster non modo quid in legatione sua gesserit Eugenio retulit¹², sed etiam in palatio tum, nisi fallor, contra Arnoldistam quendam disputavit ac scripsit, quod opusculum in tabulario Romano depositum est¹³.

Eugenium III. a. 1153. mortuum eo magis doluit, quo minore gratia apud Anastasium¹⁴ et Hadrianum IV. fruebatur¹⁵. Quamvis enim quaedam scripta per episcopum Bambergensem et Rudigerum fratrem, inter ea a. 1156. opusculum de novitatibus huius saeculi Beneventi¹⁶ Hadriano obtulisset, ab eo responsum non accepit. Neque quae de curia Vesontiensis a. 1157. habita et de pacto cum Normannis inito audivit Hadriano eum

1) Ex epistola 4. ad G. sororem (Migne t. 193, col. 492) Gerhohum Guidonis cardin. comitem Pragae fuisse elucet. De tempore v. Palacky, 'Gesch. v. Böhmen' I (1836), p. 422; Bach l. l. p. 35. 2) Jaffé nr. 8484; cf. Comm. in ps. 24, Migne t. 193, col. 1105; finem huius epistolae ed. Scheibelberger in 'Oesterr. Vierteljahrsschr. f. kath. Theologie' X, p. 568. 3) Jaffé nr. 8577; 'Urkundenb. ob der Enns' I, p. 212, nr. 144; Gerhohi epist. 21. ad cardinales l. l. 4) Ann. Reichersberg. a. 1144. 5) Cf. Comm. in ps. 133, col. 895. 6) Epist. 17. ad Alexandrum III, Migne t. 193, col. 568: Cum essem Viterbii apud sanctae recordationis papam Eugenium et ille familiari alloquio mihi retulisset de sua vexatione, in qua Tiburtinis contra cives Romanos favens multas pecunias expenderat et tandem satis miseram pacis compositionem fecisset, ego respondi etc. Quod a. 1145. contigit; cf. Bernhardi, 'Konrad III.' I, p. 463 sq. Viterbii papa a. 1145. totam fere aestatem moratus est; cf. Comm. in ps. 64, c. 15. 7) Jaffé nr. 8922. 8) Comm. in ps. 64, prol. 9) De tempore v. in editione Commentarii in psalmos. 10) Ann. Reichersberg. a. 1150. 11) Cf. Ann. Isingr. a. 1151, SS. XVII, p. 313; Comm. in ps. 65, col. 140; in ps. 133, col. 891. 12) Comm. in ps. 65, col. 139. 13) De novitatibus huius saeculi c. 3. 4. 8. 10. 14) Epist. 17. ad Alexandrum III, l. l. col. 567; Comm. in ps. 65, prol.; Liber de gloria et honore filii hominis, Migne t. 194, col. 1077. 15) Epist. 1. ad A. magistrum, Migne t. 193, col. 489: Nunc autem successoris eius Adriano papae, cum sim facie ignotus et iam secundo ei scripta meae parvitatibus fuerint porrecta, primo per dominum Babenbergensem, deinde per fratrem meum uterinum R. nec aliquod ab eo acceperim responsum per epistolam; Comm. in ps. 133, col. 896: Sed Adriano papa, qui me non cognovit, presidente, traditus sum in manus hostium. 16) Liber de gloria et honore filii hominis l. l. col. 1078.

amicorem reddebant. Attamen, cum Hadrianus Hyacinthum et Heinricum cardinales in Germaniam mitteret, ut regem placarent, Gerhoh ita gavisus est, ut non modo Heinricum ducem Bavariae ad cardinales a nobilibus quibusdam Bavaris captos adhortaretur liberandos, sed etiam Augustae interesset, cum Romanus pontifex et imperator in amicitiam redirent¹. Itaque gravissime denuo eum pignit, quod paulo ante mortem Hadriani cardinalium pars contra Fridericum I. ita coniuraret, ut nonnisi papam qui imperatorem excommunicaret eligerent. Quo factum est, ut duo sedis Romanae antistites crearentur, Rolandus cancellarius, a maiore parte iam successor designatus, et Octavianus, qui partibus imperatoris favebat.

Quem sequeretur Gerhoh noster diu haesitavit², cum Alexander III, licet prior et a maiore cardinalium parte electus, tamen coniuratione illa et pacto cum Normannis facto patriam suam diligentem offendisset³. Quae animi fluctuatio e libello de investigatione Antichristi elucet, qui a. 1162 in. compositus⁴ et Eberhardo archiepiscopo Salisburgensi missus est, iam antea eiusdem argumenti opusculo Hugoni et Hyacintho cardinalibus oblato Romaeque relicto, quo auctor Antichristum propinquum esse e gestis illius temporis demonstravit. Altera recensione occupato iamque quomodo schisma ortum esset narranti concilium Tolosae habitum esse nuntiaturum est, regesque Angliae et Franciae Alexandro adhaerere⁵. Quare Gerhoh eo magis iam ad Alexandri partes trahebatur, quod etiam Orientales ecclesiae eidem oboedientiam praestabant⁶. Unum tamen impendebat, ne palam Alexandrum sequeretur: quod opprobria ab adversariis de coniuratione contra imperium facta nondum erant refutata. Qua de causa summo studio laboravit, ut concilium generale ad litem diiudicandam convocaretur.

Aliis quoque causis Gerhoh commovebatur, ut synodum generalem desideraret. Augustae enim fratres Rudigerus et Fridericus Conradum episcopum iam diu impugnaverant, ut qui bona ecclesiastica dilapidaret canonicumque rigorem non servaret. Neque apud Hadrianum cum Gerhoh ipse, tum Rudigerus questi aliquid effecerant⁷, immo in gravissimam iram episcopi, cui papa favebat⁸, inciderunt. Quae controversia ab Heinricho et Hyacintho cardinalibus primo sopita, paulo post tantopere revixit, ut Rudigero schismate exorto concilium generale postulante fratres tanquam inimici imperatoris oppressi et vexati ex urbe eicerentur. Quam persecutionem Gerhoh eo gravius tulit, quod Fridericus frater, quem aegrotum expulerant, paulo post in Ninwenbergensi claustrum diem supremum obiit⁹. Sed et ipse aliam habuit causam, cur optaret, ut Alexander in synodo generali papa agnosceretur. Eodem enim tempore cum episcopo Bambergensi praepositoque Folmaro de Triefenstein controversiis dogmaticis implicatus erat, quae nonnisi sede Romana discerni potuerunt¹⁰.

A. 1162, mense Martis, Gerhoh cum archiepiscopo Salisburgensi ad imperatorem profectus, non modo Eberhardo et episcopis Bambergensi et Brixisiensi intervenientibus 4. April. Papiae a Friderico I. privilegium nactus est¹¹, sed etiam quae fratres passi essent relatis, ut bona eorum restituerentur, impetravit¹². Sed etiam quid de duobus papis et de concilio convocando sentiret, imperatori exposuit¹³. Apud eundem a. 1163, Augusto

1) Epist. 18. et 24, l. l. col. 570. 604. 2) Cf. Prol. ad librum de investigatione Antichristi ed. Scheibelberger p. 11. 3) Cf. Epist. ad cardinales, 'Arch. f. Oesterr. Gesch.' t. 47, p. 363. 4) Cf. Ribbeck l. l. p. 22, n. 4. et infra in praefatione Libelli de investigatione Antichristi. 5) De investig. Antichristi c. 56. 6) De investig. Antichr. Praef. 7) Comm. in ps. 133, col. 891. 8) Jaffé nr. 10183; cf. Ann. August. min. a. 1156. 9) Comm. in ps. 133. l. l. 10) Cf. Gerhohi 45 epist. 18. 20. 21. 21*; cf. Ribbeck l. l. p. 25 sqq. 11) 'Urkundenb. ob der Enns' I, p. 318, nr. 217; cf. Ribbeck p. 24. 12) Ann. Reichersberg. a. 1162. 13) Epist. 17. ad Alexandrum l. l. col. 566: si fuerit illud concilium, quod ex ore imperatoris audivimus in Longobardia celebrandum; Epist. ad cardin. p. 376: Talia me secretius non semel tractante cum domno imperatore etc.

mense Norimburgi fidem suam orthodoxam probare contigit¹. Tamen iam clam a cardinalibus Alexandroque ipso litteras accepit². A. 1164, Iun. 22. Eberhardo archiepiscopo mortuo Conradum, eius successorem, mense Septembri Papiam comitatus est, investituram ab imperatore petiturum³. Ubi Gerhoh se nunquam Paschali III, quem Fridericus paulo ante papam creaverat, oboediturum esse declaravit, ita ut vix ab imperatore ipso principibus furiosis eum necare volentibus eripi posset⁴. Cumque Wurzeburgi edictum esset, ut omnes regalia amitterent, qui papae imperiali se non subicerent, Gerhoh epistolam ad cardinales scripsit, qua cum de fide quid sentiret denuo exposuit, tum instantius flagitavit, ut opprobria Alexandro III. ab adversariis facta tandem refellerentur, ut omnis dubitatio de eo demeretur⁵. Antequam vero haec facta sint, Conradus archiepiscopus et Gerhoh Paschalem III. renuentes ab adversariis in territoriis suis invasi, bona ecclesiarum Salisburgensis et Reichersbergensis gravissimis depredationibus subierunt⁶. Gerhoh in fugam missus⁷ ultimum librum 'De quarta vigilia noctis' scripsit, nunc totus Alexandri assecta et imperatoris inimicus. Neque diu has iniurias passus est; a. 1169, Iun. 27. vitam finivit⁸.

Vix alius saeculi XII. scriptor tantam librorum molem quantam Gerhoh praepositus Reichersbergensis posteris reliquit. Vix ullam quibus homines tunc commovebantur quaestionum disputare vel disserere praetermisit. Adversis et secundis temporibus ad membranas confugit; hic animi tranquillitatem, hic conscientiae pacem invenit. Neque quae ad fidem attinebant, neque quae ad disciplinam et ius ecclesiasticum ab eo aliena erant; doctrinas Abaelardi eiusque discipulorum non minore studio quam mores clericorum leviores et saecularium superbiam impugnabat. Vir vere ecclesiasticus erat, qui duas potestates, sacerdotalem scilicet et saecularem, in negotiis suis et officiis disiungendas dixit, qui quae in ecclesia non minus quam quae in saeculo et in rebus publicis male gerebantur vehementer discerpere solebat. Neque studiose semper ecclesiae partes arripuit, patriam plus diligebat, quam insolentiam et inimicitias sedis apostolicae contra imperium probaret ac defenderet.

Operum Gerhohi huic collectioni tantum ea inseremus, quae ad litem investiturae et vitam clericorum, ut ita dicam ad res publicas, pertinent, theologicis et eis, quae de fide et dogmaticis huius temporis controversiis tractant, omissis. Itaque ea, et praecipue ampliora, quae argumentum ex utraque parte sumunt ita excerptimus, ut tantum quae ad nostram rem spectant hic edituri simus.

De singulis libris ac de codicibus, in quibus inveniuntur, in singulis praefationibus relaturi, hic addamus oportet editionem omnium Gerhohi operum nondum existere: quippe cum haud pauca nostris demum temporibus in lucem prodierint, alia in hac collectione primo typis mandentur. Quae usque ad medium saeculum 19. in Pezii Thesauro et aliis collectionibus edita erant, in Mignii Patrologia lat. t. 193. et 194. iterata sunt, ita ut haec editio omnium plurima contineat. Inter eos qui de Gerhoho disseruerunt hic nominandos puto: Stülz, 'Propst Gerhoh I. von Reichersberg', 'Denkschriften der Wiener Akademie', Phil.-Hist. Kl. I, p. 113—166; Bach, 'Propst Gerhoh I. von Reichersberg'

1) Ribbeck l. l. p. 27. 2) Ribbeck p. 31. 3) Ann. Reichersberg. a. 1164; Epist. ad cardinales p. 368: dixitque mihi Papiae domno imperatore curiam tenente illic, ubi et ego cum domno meo archyepiscopo affui. 4) Ann. Reichersberg. a. 1164. 5) Ed. Mühlbacher, 'Archiv für österr. Gesch.' 47, p. 363. 6) Ann. Reichersberg. a. 1166. 1167; Epist. ad cardin. l. l. p. 378: nos miseri ad aeclesiam Salzburgensem pertinentes . . . sumus expositi persecutionibus. 7) De quarta vigilia noctis c. 2: nunc ecce in senectute mea eiectus de nidulo meo, de regulari videlicet claustro mihi commisso. 8) Chron. Magni Reichersberg. l. l. p. 490. 495.

in 'Oesterr. Vierteljahrschr. f. kathol. Theologie' t. IV (1865), p. 19—118; Nobbe, 'Gerhoh von Reichersberg' Leipzig 1881; W. Ribbeck, 'Gerhoh von Reichersberg und seine Ideen über das Verhältniß zwischen Staat und Kirche', 'Forsch. z. D. Gesch.' t. XXIV, p. 1—80. et XXV, p. 556—561; Grisar, 'Die Investiturfrage nach ungedruckten Schriften (Gerhohs)', 'Zeitschr. f. kathol. Theol.' IX (1885), p. 536—553. Scheibelberger in editione Librorum III. de investigatione Antichristi, Linz 1875. et 'Oesterr. Vierteljahrschr. f. kathol. Theologie' X (1871), p. 565 sqq; Sturmhoefel, 'Der geschichtliche Inhalt von Gerhohs von Reichersberg erstem Buche über die Erforschung des Antichrists' (Leipziger Progr. 1887) et 'Gerhoh über die Sittenzustände der zeitgenössischen Geistlichkeit', 'Progr. der Thomasschule' (Leipzig 1888); Wattenbach in 'Allgemeine Deutsche Biographie' t. VIII, p. 183. et 'Deutschlands Geschichtsquellen' t. II (1894), p. 308 sqq.

Argentorati, a. 1895, mense Aprili.

E. SACKUR.

I.

EX LIBRO DE EDIFICIO DEI.

Liber de aedificio Dei primo Chunone episcopo Ratisponensi petente inter annos 1126—1132. scriptus, post mortem eius retractatus est¹. Quam alteram recensionem auctor 'quaedam decerpendo, quaedam addendo' confecit, cum nonnullos in priore laesisset². Anno 1138.³ presbytero cuidam, 'cuius caritati omnia debuit', ita institutam misit, ut auctoritates plerasque ex latere apponeret. In hoc opere ecclesiam Dei quam esse voluit eiusque ministros quales esse debeant depingens vix aliquam huius temporis quaestionem quin dissereret praetermisit.

Duobus codicibus Monacensibus libellus noster asservatus est. Expressimus vero tantum:

Cod. lat. Monac. 5129 (Beurb. 19), mbr., saec. XII, f. 1—85, Actis concilii Placentini a. 1095. habiti sequentibus. Ex quo descriptus est:

Cod. lat. Monac. 4556 (Ben. 56), mbr., saec. XV, ubi eadem continentur usque ad f. 123. Sequuntur (—f. 242) homiliae quaedam et Gemma animae Honorii Augustodunensis. Hoc codice usus est Pez, Thesaurus Anecd. II, p. 2, col. 224 sqq. Cuius editionem Migne, Patrologia lat. t. 193, col. 1187—1336. iteravit.

Opus haud exiguum totum hic edere non placuit; immo quae theologorum tantum interesse possunt omisimus. Capitula secundum rubra codicis Monacensis institui. Auctoritates in margine appositae signisque carentes ita typis mandandas curavi, ut foliis textus singulis eorundem foliorum loci adiungerentur, neque tamen in extenso, sed tantum primis et ultimis verbis redderentur.

Argentorati, a. 1895, mense Iunio.

E. SACKUR.

INCIPIT PROLOGUS AD QUENDAM PRESBITERUM.

cf.
Gen. 26, 20 sq.

Insignis patriarcha Ysaac in terra incolatus sui quatuor puteos fodisse legitur. Primum, quem appellavit Calumpniam; secundum, quem appellavit Inimicitias, eo quod pastoribus Gerare pro aqua puteorum istorum rixantibus passus est calumpnias et inimicitias. Tercium fodit puteum, cui nomen imposuit Latitudo, quia pro eo nulla fuit

1) Cf. infra p. 138; de Chunone v. c. 152. 2) Cf. infra p. 138. 3) Cf. c. 169, ubi nuper facta constitutio concil. Pisani a. 1135. habiti commemoratur. P. 137. designati episcopi Frisingensis mentio fit, qui vix alius quam Otto a. 1138. electus esse potest.

contentio. Quartum appellavit Habundantiam, quia nec pro illo passus est rixam. In Christo karissime, cogis me reminisci calumpniarum et inimicitiarum, quas aliquando passus sum, rixantibus contra me pastoribus Gerare pro eo, quod puteos a Palestinis terra obrutos presumpsi refodere, studens ad aquam vivam pervenire, fastidiensque
 5 aquam turbidam, id est conversationem clericorum depravatam, et a puritate apostolicae venae, de qua clericalis ordo ducit exordium, nimis alteratam.

Cum ergo hanc venam aquarum^a scribendo quasi fodiendo cepissem inquirere, rixati sunt contra me pastores Gerare, amici Palestinorum, id est cadentium, nimium
 contra meam parvitatem: indignantes, quando fodi puteum primum, id est quando
 10 librum istum, quem tu nunc a me requiris, legendum presentavi domino meo felicitis memoriae Chōnoni Ratisponensis aecclesiae angelo, ut, si illi saperet, in ea aquam vivam biberet ipse, aliisque propinaret. Quod et factum letabunda recordatione commemoro, quia Edificium, quod in hoc libro illi depinxeram, sepe in sermonibus popularibus ita
 15 clare demonstravit populo, ut cogarentur verecundari aliter edificantes, et lapidem angularem, quem istud edificium et in fundamento et in summitate habet necessarium, reprobantes. Quanquam ipsis licet reprobantibus hic factus sit in caput anguli, re-
 florescente per Dei gratiam in multis aecclesiis conversatione regiminis apostolici, quod innititur auctoritati non alicuius hominis institutoris, sed ipsius Christi, qui in se suis-
 que discipulis exhibuit formam ordinis et propositi clericalis, prefigurati quondam in
 20 Aaron et in eius filiis terrena hereditate privatis, et in sortem Domini consecratis. Iuxta quam formulam per multas aecclesias refflorescit conversatio clericalis in regularibus collegiis fratrum habitantium in unum, nec dicentium vel habentium aliquid suum. Aliter autem viventes clerici, et adversantes legitime Christi ordinationi videntur mihi
 pastoribus Gerare assimilandi. Quoniam, sicut illi patriarchae Ysaac puteos paternos a
 25 Palestinis obrutos renovanti calumpniam intulerunt^b, propemodum calumpnias et inimicitias isti contra me propter consimilem causam suscitaverunt.

Tu ergo, si dignaris bibere de puteo, quem illi calumpniis et inimiciis suis nichimetipsi amarum fecerunt, dum de veritate, que in ore meo dulcis erat, amari-
 catus est venter meus: cave tibi ab omnibus amaris et amaricantibus, et, si quid tibi
 30 de aqua istius putei sapuerit, propina solis dulcibus et mitibus, qualium unus creditur illas^c designatus episcopus Frisingensis. Cui hoc diligenter debes in secreto suggerere, ut, si dignatur de puteo nostro bibere, sequatur consilium *Sapientiae dicentis: *Noli*
regibus, o Lamuel, dare vinum, quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas: ne forte
bibant et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. Nonne clerici
 35 superbi et seculares dominantur quasi reges? Nonne multis literis inebriati sepe obli-
 viscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis, illius scilicet *qui, cum dives*
esset, pro nobis pauper factus est, ut nos illius inopia divites essemus, non propria lucra
 in ecclesiasticis ministeriis avare sectando, sed sola que sursum sunt aviditate pia de-
 siderando. Dum vero illi in officiis ecclesiasticis inhiant questibus terrenis refriges-
 40 cente caelestium desideriorum caritate, revera iudiciorum oblii, *mutant causam filiorum*
pauperis; gratiam Domini, id est elemosinam, transferentes in luxuriam, pauperibus
 pauperis Christi omnino neglectis.

Quorum in consortium ne sic veniat ille Deo diligendus episcopus, ut fiat quasi pontifex anni illius, in quo crucifixus est Christus, mature ac festine debet a te pre-
 15 veniri ac premuniri. Quod fortasse convenienter fieri poterit per lectionem istius libelli, quem si tu et ipse cum aliis veritatis amicis habueritis gratum, contempto iudicio perfidorum in Domino gratulabor me feliciter apud pias mentes dilatatum nomen-
 que huius putei, favente Dei gratia, mutabo, ut videlicet qui prius appellabatur

a) aquam c.   b) a add. c.   c) sic c., aut ille aut Otto videtur esse emendandum.

Calumpnia seu Inimicitiae, deinceps vocetur Latitudo. Quod nomen fuit putei tercii superius notati, quem fodit patriarcha Ysaac, pro quo nulla fuit contentio.

Et ideo a nobis quoque absit omnis contentio, sitque pro his, qui hactenus contra nos contenderunt, sola nobis ad Deum supplicatio, quatenus ipse tam in ipsis quam in nobis mutet, quod suae maiestati displicet; confirmans, quod beneplacitum habet, ut tandem pariter bibamus de puteo quarto, qui dicitur Habundantia, tanquam nichil habentes et omnia possidentes, sicut egentes, multos autem locupletantes; non deficiente divinae largitatis puteo, qui dici potest Habundantia. Quoniam ipsa Dei bonitas ac misericordia electos a se preventos habundantibus auxiliis et gratiarum donis ita comitatur, et subsequitur^a, ut merito a quolibet electorum in talia habundantia cantetur: 10

Ps. 22, 1. 6. *Dominus regit me, et nichil michi deerit usque et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus vitae meae, ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum.*

Puto, quod istud carmen veraciter canentibus pateat latitudinis et habundantię desiderabilis puteus, immo fons inexhaustus. Propter quem consequendum diversa iam opuscula scriptitando¹, quasi fodiendo laboravimus. Quorum opusculorum iste libellus 15 primus fuit iussu et rogatu Deo dilecti Ratisponensis episcopi C[hōnonis] conscriptus; quem illo defuncto apud nos continuimus et paucis lectionem eius indulsumus. Verum quia tu, frater in Domino karissime, cuius caritati omnia debeo que adiuvante Deo possum, postulas istum libellum tibi legendum et fortassis transscribendum, atque ita

*c. 27. potest contingere, ut semel emissum volet irrevocabile verbum²: rogo te, ut *auctori- 20 tates, quas ex latere apposui, tu quoque cures apponere; ut ex his quasi tabulatis vel muris firmis muniatur nostrum edificium, iuxta legis mandatum dicentis in Deuterono-

Deut. 22, 8. *Cum edificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua; et sis reus labente aliquo^b et in preceps ruente; item lex in*

Exod. 21, 33. 34. *Exodo dicit: Si quis aperuerit cisternam et foderit, et non operuerit eam, cecideritque 25 bos vel asinus in eam, dominus cisternae reddet precium iumentorum. Quod autem mortuum est, ipsius erit. Apposite igitur ex latere vel etiam dictamini nostro inserte*

sanctorum auctoritates, ut edificio nostro sint munimentum et cisterne nostrę sint operimentum, ne, per nostri occasionem aliquo in preceps ruente, nos patiamur detrimentum. Sicut pene antehac nobis accidit, quando exiit sermo inter fratres claustrorum 30 barbatos, quod ab edificio isto, de quo hic agitur, excluderimus illos, cum videlicet minime attenderent, se in numero paenitentium comprehensos eque ut monachos; nisi forte vivant ita dissolute, ut non servent leges penitentiae. Offensi sunt etiam quidam literati claustrales, tam monachi quam canonici regulares, pro eo quod publicatis patrum scriptis de quartandis decimis et oblationibus ipsi viderentur argui transgressio- 35 nis, eo quod nec decimae nec oblationes quartantur in communiter viventium claustris. Harum et similium offensionum ante actarum non inmemores et de futuris cavere volentes quedam decerpendo, quedam addendo^c, dictamen nostrum castigatius fecimus. Auctoritates vero patrum, quibus nec addi nec decerpi quicquam licuit, partim textui sermonis nostri competenter inseruimus, partim in latere apposuimus. Quibus diligenter 40 inspectis nos immunes fore credimus et coram Deo excusabiles; etiamsi aliquos de his, quibus ipse Christus est *lapis offensionis et petra scandali*, continget in dictis nostris 1. Petr. 2, 8. offendi et scandalizari. Cum enim ipse discipulis suis dicat: *Si sermonem meum serva-* Ioh. 15, 23. *verunt, et vestrum servabunt, si me persecuti sunt, et vos persequentur, non debemus ammirari, si eius inimicos continget nobis propter veritatem, quae in illis odium parit, 45 inimicari et propterea in dictis veracibus offendi et scandalizari.*

a) subsequetur c. b) alio *Vulg.* c) attendo c.

1) *Scil. post priorem recensionem huius libelli Dialogum et Tractatum de simonia.* 2) *Hor. Ep. I, 18, 71.*

Multas ab huiusmodi hominibus derogationes, maledictiones et vexationes passus sumus. Quibus ut perfecta paenitentia et largissima indulgentia tribuatur a Deo, ipsius misericordem omnipotentiam et omnipotentem misericordiam obsecramus per hostiam vere pacificam, quam licet indigni, non solum pro amicis, verum et pro inimicis immolamus, quotiens ipsius gracia favente altaris mysterium celebramus.

INCIPIT OPUSCULUM DE EDIFICIO DEI CUIUSDAM IDIOTE AC PECCATORIS AD CHŌNONEM RATISPONENSEM EPISCOPUM.

Rogatu et iussu tuo, sancte Ratisponensis ecclesiae venerande presul Chōno, fateor me ad hoc animari, ut te cogente opusque magnum a parvitate mea exposcente non dubitem conari, quatinus ea quae requiris persolvam. Quamvis apud me nichil tale repositum sciam, unde tibi delicatissimo sanctarum scripturarum scrutatori valeam satisfacere aptasque delicias preparare, cum et ego ipse in anima mea famis periculo tabescam, et paululum olei in lecito conscientiae modicumque farinae in operationis pugillo habens, proximus mortī existam; nisi vero Helias veniat, qui de modico meo magna faciens, dum rogat pasci, ipse magis pascat suaeque incarnationis presentiam nunquam cordi meo subtrahat, donec in famis tempore oportuno transacto caelum aperiat et indigentia mea sacietate mirifica reficiatur, iuxta illud prophete: *Saciabor, cum apparuerit gloria tua.* Interim vero si peccato surripiente filius, hoc est animus meus subitanea morte preventus fuerit, ipsius Heliae presentia in receptaculo memoriae meae manens assidue poterit hunc a morte revocare atque aecclesiae matri sic vivum presentare, ut et ipsa mater super hoc letetur et suscitantis verbi veritas in mea vita magnificetur. Igitur quoniam Helias interpretatur 'Dominus Deus'¹, confido utique, quod ex te aperte mihi loquatur Deus Dominus. Nam, postquam me duo crucis ligna colligentem, hoc est in fide passionis dominicae spem habentem persensisti, continuo michi precepisti, ut tanquam de ipsis duobus lignis edificium quoddam construerem, immo iam constructum demonstrarem, cuius iuxta apostolum *artifex et conditor Deus est*; et ideo nullo ventorum impulsu, nullo fluviorum incursu moveri ac labefactari potest.

Opusculum ergo istud, prout tu ipse decrevistī, *De edificio Dei* titulum accipiat, tueque paternitati hunc libellum destinari tam ex prologo quam ex titulo legentibus innotescat. Nomen vero meum penitus ignoretur. Quia si quid boni per me hic prolatum fuerit, *non nobis, non nobis, sed nomini Domini* super hoc laus, gratia, gratiarum actio debetur. Tibi quoque impulsori et excitatori parvitatē meae gratiam debebit cuiusque in eo quod te exhortante per Dei gratiam dixero aliquid recte placebit.

EXPLICIT PROLOGUS.

7. . . . . Quae est enim tunica, qua dominicum corpus vestitur, nisi virtus Spiritus sancti, qua aecclesia invisibiliter ornatur? *Vos autem, ait Dominus, sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Ideo 'ex alto', quia desuper contexta est tunica, nec

Ex concilio Aquilegiensi cap. III²: *Decimae quae a fidei populo dantur, — — ubi quarta, i. 7. quam pauperibus dari, diximus, inferatur.*

Ex concilio Anteoceno cap. XXIII³: *Quae sunt ecclesiae, convenit, — — quae intra aecclesiam congregatur.* Ex eodem concilio cap. XXV⁴: *Episcopus aecclesiasticarum rerum habeat potestatem — — synodo provinciae penas iste persolvat.*

1) *Isid. Etymol. VII, 8, 4, ed. Arevalus III, p. 328.* 2) *Frustra quaesivi.* 3) *Ex interpret. Dionysii Exigui, Mansi II, col. 1327.* 4) *Ibid.*

ita humano artificio consuta, ut a militibus, Christi crucifixoribus, possit dividi aut a regibus, divinarum legum prevaricatoribus et superbi Saulis imitatoribus, possit teneri ac scindi. Quia virtus caritatis, quae per Spiritum sanctum in cordibus electorum diffunditur, qua velut nuptiali veste sponsa Christi ornatur, sicut non potest a carnalibus videri, sic non potest ab eis teneri ac scindi. Quia nec ipsi ullo modo scindi aut dividi possent, si hanc oculo cordis viderent, et manu operationis tenerent.

8. Quae sunt autem vestimenta, quae vel milites inter se dividere vel Saul conscindere potest, nisi facultates ecclesiasticae? Decimae siquidem ceteraeque fidelium oblationes, velut quidem amictus exterior, ornant et muniunt aecclesiam, sicut pelles
 Cant. 1, 4. Salemonis ornabant et muniebant *sanctam federis arcam. Aecclesia quippe, quae vere
 *f. 7. arca federis, arca sanctificationis dicitur, exteriori facultate, tanquam pellibus et velis quibusdam sic munitur, ut interius circumtecta ex omni parte auro spirituali decore fulgeat; quam neque sol decolorare nec ulla unquam pluvia persecutionis poterit fuscare. Nam sicut per multas persecutionum tempestates quondam populo Dei propter peccatum inmissas, nemini regum vel tyrannorum permissum est arcam illam ex omni
 15 parte auro circumtectam auro devestire, sic nemini regum vel tyrannorum, nemini militum fas aut facultas est spirituales aecclesiae thesauros, quibus undique circumtegatur et ornatur, ullo modo contrectare aut dissipare; quamvis tamen, sicut arca illa quondam capta et per terram alienam circumducta legitur, sic et ipsa aecclesia quodammodo circumducatur et quasi captiva apud Philistinorum principes teneatur, quando ad hoc
 20 angariatur a malis principibus, ut in palatio pro sui militumque suorum arbitrio tractetur de spiritualibus. Quotienscunque autem hoc agitur, quod arca Domini in palatio, tanquam in templo Dagon, collocatur, non in hoc arca leditur, sed eorum tyrannica potestas, quae, licet contra Deum et plus quam Deus a quibusdam timeatur, rectius tamen ydolum quam Deus vocatur, potestas inquam talis, divina et invisibili virtute
 25 sicut ydolum Dagon, urgetur ad casum; et palmis abscisis, hoc est omnis victoriae successibus divinitus ablatis, omnino destruetur. Christi autem et aecclesiae potestas
 *f. 8. semper stabit; arca sanctificationis nunquam destruetur, sed cum honore a principibus
 cf. ib. 6, 5. Philistinorum tandem dimittetur, quoniam regnum Romanorum, in quo nefas hoc maxime patrabatur, nunc a muribus, hoc est vilissimis hominibus, infestatur. Nec desinent isti mures regnum et principes eius persequi, donec arca ad populum suum cum honore ac muneribus dimittatur, ubi a Salemone rege pacifico templum illi construetur; in quo non regibus, sed solis sacerdotibus potestas ministrandi tribuatur. Sed,
 2. Par. 26, 19. et si quis regum sacerdotalibus functionibus se presumpserit ingerere, cum Ozia rege presumptore lepram^a portabit in fronte.

Nunc vero, quia nostro tempore videmus mures regnare, non dubitemus et illud appropinquare, ut arca Dei libera in templo sibi caelitus fabricato constituatur. Ubi

f. 7. Iohannes Crisostomus in sermone de conversione sancti Pauli apostoli mentionem faciens Valentis imperatoris, qui successum victoriae perdiderat, causam infelicitatis illius his verbis commemorat¹: *Nunc etiam regionis nostrae fontes, — — non valeant ad partem pietatis adtrahere?* 40
 f. 8. Ieronimus ad Nepotianum²: *Quod Aaron et filios eius, — — sed forma facti gregis.* Item: *Clericus, qui Christi servit aecclesiae, — — et nudam crucem nudus sequar.*

Cum de decimarum quatuor portionibus multa sint capitula, quae partim hic partim in sequentibus invenies, o lector, posita, hoc te volumus diligenter notare, quia nulla congregatio

a) lepra c.

1) *Non inveni.* 2) *Epist. 52, § 5, Opp. ed. Vallarsius I, col. 258.*

de levitica tantum stirpe sacerdotes et ministros habeat, quibus lex hereditatem ad hoc in terra denegat, ut Dominus sit pars eorum; cuius participatio non est, nisi in id ipsum, quia ipse est vere id ipsum. Quod illi specialiter et copiosius participant, qui habitant in id ipsum; qui gustant, *quam bonum est et quam iucundum habitare* cf. Ps. 121, 3. Ps. 132, 1.
 5 *fratres in unum*; hoc est, in id ipsum.

Clerici autem proprietarii et acephali, qui habitant non in unum, sed in diversum, per suas proprietates et hereditates de tribu levitica se non esse testantur, neque, ut vaccae illae fecerunt, a quibus arca trahēbatur, pergunt in directum, sed a regulis 1. Reg. 6, 12. patrum exorbitantes *omnes declinaverunt; simul inutiles facti sunt: non est, qui faciat* Ps. 13, 3.
 10 *bonum, non est usque ad unum.* Iste unus Christus est cum suis omnibus habitantibus in unum; per quos construitur arca consummanda *per cubitum unum, per quos edificatur civitas habitantium in unum, cuius participatio eius in id ipsum. Per quos etiam Bethsamis, hoc est ad domum solis¹, arca directissime trahitur, quoniam ab eis nec ad dexteram nec ad sinistram declinatur. Itaque regum palatiis, quasi Philistinorum tem-
 15 plis, omnino post tergum relictis catholicis clerus cum arca federis ad domum solis pergere festinat, ubi Christum solem iustitiae prospiciens, divinis potius legibus quam regibus obediat. Ubi sic apostolorum regulae observentur, ut regum leges et pseudo-clericorum consuetudines Christo contrariae penitus annihilentur. Hec omnia non somniis aut vanis coniecturis sic perficienda probamus; sed quod inevitabiliter sic fieri
 20 oporteat, ex hoc et per hoc scimus et nullatenus dubitamus, quod, sicut olim sunt figurata et prophetata, sic nostris temporibus haec videmus inchoata, licet nondum consummata.

Nonne imperator H[einricus] tandiu in posterioribus, hoc est in bonis temporalibus, est percussus, tandiu a muribus, videlicet parvae quantitatis et nullius penę
 25 dignitatis hominibus, vexatus est, ut cum suis principibus deliberaret, quo modo aecclesiam, veram sanctificationis arcam, de sua captivitate dimitteret? Et illi quidem dederunt consilium, sed non usquequaque perfectum. Consuluerunt enim, ut anos aureos Ps. 77, 66. 1. Reg. 6, 5. cum arca remitteret, hoc est annulos aureos, quibus episcopos et abbates investire solebat, omnino dimitteret². Sed hoc in consilio non addiderunt, ut omnino de suis
 30 finibus vaccis trahentibus hec arca exiret, et solis sacerdotibus ac levitis commissa animales et carneos mures apud Philisteos relinqueret; aureos autem *secum ipsa re- *f. 9.

communem vitam servans cogitur per ista capitula decimas vel oblationes quartare. Quoniam ista quartationis lex non ab apostolis instituta, sed post communis vite destructionem ac transgressionem propter transgressores clericos et episcopos posita est, et ab ipsis communis vite
 35 transgressoribus observanda est; donec reparetur vita communis, cui omnis oblatio fidelium reposita est, ordinanda per fideles ministros in manu mediatoris. Quod ita debere fieri probant scripta beati Gregorii pape ad Augustinum Anglorum archiepiscopum, que in sequentibus invenies.

Hilarius episcopus ecclesiae catholicae urbis Romae synodo praesidens dixit³: *Nulli fas sit t. 8. sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicae sedis decreta temerare.*

40 Leo Magnus universis episcopis per Siciliam constitutis⁴: *Hoc vestrae indicimus caritati, — — regulas in aliquo crediderit negligendas.* Petrus in ordinatione Clementis⁵: *Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere. — — Quoniam quidem et tu que oportet ligabis, et que expedit solves.*

*Dilectissimis*⁶ *fratribus condiscipulis Ierosolimis cum karissimo fratre Iacobo coepiscopo habi-* t. 9.

45 1) Hieron. de nomin. Hebr., Opp. ed. Vallarsius III, col. 61. 2) Pactum Wormatiense dicit. 3) Decret. syn. c. 1, Hinschius p. 630. 4) Epist. 17, § 6, ed. Ballerini I, col. 727; Hinsch. p. 613. 5) Epist. Clementis I, c. 4, Hinsch. p. 32. 6) Epist. Clem. V, c. 82, l. l. p. 65.

tinens sua egressione pacem faceret, dum plaga, quae regnis ac regibus propter ipsam arcam fuit inmissa mitigaretur, eadem ad suos remissa. Hoc esset perfectum consilium, sine dubio ad plagam discordiae mitigandam satis idoneum. Sed adhuc arca inter fines ac terminos Philistinorum tenetur, dum episcopi, abbates, abbatissae facta electione ad palatium ire compelluntur, quatenus a rege nescio quae regalia suscipiant; 5 de quibus regi vel hominum vel fidelitatis sacramentum faciant. Adhuc ergo principes consilio salubriori utantur, ut episcopis, abbatibus, abbatissis plenam libertatem dimittant, nec in spiritualibus dignitatibus sanctam Dei aecclesiam ulterius angariare presumant.

13. . . . . Ecce ut vidimus, prudens iste architectus tale fundamentum elegit talemque 10

structuram illi superposuit, cuius tota participatio esset in id ipsum, quia nec populum in fide, nec clerum in regula voluit a sanctis apostolis esse diversum. In hoc ergo tutus edificio, non timuit vel ab hereticis vel pseudoclericis aliquatenus expugnari. In hac urbe fortitudinis utebatur Christo, non solum pro muro, sed etiam pro antemurali. Quod si nostro tempore aliquis episcoporum relinqueret militum cohortem — quam 15

Matth. 26, 47.

solus ex apostolis Iudas legitur duxisse, quando, sicut euangelium narrat, fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum — si, inquam, cohortem relinqueret et in hac urbe fortitudinis nostrae Syon cum beato Augustino confideret, sicut ille contra hereticos, et clericos proprietarios prevaluit, sic iste contra hereticos, videlicet symoniacos, Nicolaitas nec non clericos proprietarios prevaleret. Quia Deus suam non desereret partem, 20 si episcopus desereret cohortem, quae ipsum cum gladiis et fustibus ita, quocunque pergit, comitatur, ut potius Iudae cohortem ducenti, quam Petro solam virgam gestanti similis agnoscatur. Deus autem non in episcopo speciem Iudae requirit, sed speciem

*c. 13.

Ioh. 8, 13.

Iacob *quam dilexit. Species ergo Iacob in episcopo exprimatur, ita ut, quomodo ille fecit, libentius fugiat, et, si necesse fuerit, exilium patiatur, quam milites armatos de 25 pauperum stipendiis pascat et ministros, quos Christus in terra habere noluit, ipse habens regnum de hoc mundo asciscat. Si regnum Christi de hoc mundo fuisset, ministri utique sui decertassent, ut non traderetur Iudeis. Sed quia regnum suum non erat de hoc mundo, non habuit in hoc mundo milites ministratores, sed passus est eos vestium suarum divisores et corporis sui crucifixores. 30

Quos etiam usque hodie patitur, dum facultas ecclesiastica per milites distribuitur et aecclesia, quae corpus ipsius est, non solum corporali egestate in viduis, pupillis, peregrinis ceterisque pauperibus per hoc affligitur, sed et in perfectorum mentibus zelum Dei habentibus miro cruciatu crucifigitur, non tantum a militibus corporaliter eam nudantibus et clavibus tribulationum configentibus, quantum a pontificibus ipsum 35 per facultates ecclesiae in manus militum tradentibus. Nam milites non haberent pote-

tantibus Clemens episcopus. Communis vita, fratres, omnibus est necessaria, — — et sic inter mortales facta divisio est. Et post pauca¹: Istius consuetudinis more retento — — sed omnibus praedicanda sunt.

1. 13.

Augustinus in libro Confess. VIII°.²: *Ex voluntate perversa facta est libido — — facta 40 est necessitas.* Notandum est, quod talis necessitas non valet ad excusandum; sed de hac et pro hac cum psalmista est clamandum: *De necessitatibus meis erue me, Domine.* Gregorius VII. Gwimanno Aversano episcopo³: *Si consuetudinem fortasse opponis, advertendum fuerit quod Dominus dicit: 'Ego sum veritas'. Non ait: 'Ego sum consuetudo, sed veritas'. Et certe, ut beati Cipriani utamur sententia, quaelibet consuetudo, quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati 45 omnino est postponenda; et usus qui veritati est contrarius est abolendus.*

1) Hinschius p. 65.

2) Confess. l. VIII, c. 5, § 10, Opp. ed. Bened. I, col. 148.

3) Grat. Dist. VIII, c. 5, unde Jaffé, Bibl. II, p. 576.

statem adversus ecclesiam, nisi eis fuisset datum desuper. Propterea episcopi, qui ecclesiam et in ecclesia Christum tradiderunt, maius peccatum habent. Licet enim non parva, sed magna et sacrilegio plena sit militum culpa, maior tamen est pontificum nequitia, quia aecclesiae lucra sub specie lucrandae pacis dissipant; quasi cum
 5 ipsis pharisaeis ac pontificibus Iudeorum dicant: *Ne forte veniant Romani et tollant nostrum locum et gentem.* Ioh. 11, 48.

14. Certe *illic trepidaverunt timore, ubi non erat timor.* Timent enim pati malum Ps. 52, 6. cum Christo et apostolis; et non timent facere malum cum phariseis: cum facere malum semper sit *malum; pati vero malum usque adeo non sit malum, ut unusquis- f. 13'.
 10 que sanctorum martyrum vel pontificum eligerent mille mala pati, quam unum facere. Sic cum sanctus Ambrosius ab imperatore cogeretur, ut illi ecclesiae traditionem faceret, elegit sanctus pontifex cum suo ac suorum non parvo discrimine regem potius quam legem offendere, affirmans nec sibi licere, ut res pauperum cuiquam preter pauperes daret, nec imperatori, ut eas acciperet. Ergo quia illic trepidavit timore, ubi erat
 15 timor, quia phariseis Christum quasi pro cavenda Romanorum offensa tradentibus noluit communicare, et quia sic legerat: *Regem honorificate*, ut non frustra premissum 1. Petr. 2, 17. attenderet, *Deum time*: et Deum sibi propicium servavit et imperatoris animositatem libera et sacerdotali responsione mitigavit. Atque ita Deum timendo ac salvo ipsius timore regem honorificando locum et gentem suam servavit: pro quo contra impera-
 20 toris offensam servando nec minimum aliquid de facultatibus pauperum dispertire voluit. Iudei vero et Christum tradendo amiserunt; et de loco, pro quo ipsum Romanis tradiderant, per ipsos Romanos exterminati sunt.

Sic et modernorum pontificum dignitas et potestas ab his maxime destruitur et conculcatur, quibus aecclesiastica facultas distributa cognoscitur. Qui etiam ab his ipsis,
 25 a quibus pro aecclesiastico, ut dicunt, beneficio, sed revera maleficio aliquantos denarios XXX illis denariis, pro quibus Christus venditus est, per omnia conferendos accipiunt, ita contempnuntur, ut eis vel opprobrio aperto vel occulto susurrio dicant: *Quid ad nos? tu videris.* Quid ad nos, inquit milites, si episcopi aecclesiam sanguine Christi comparatam nobis pro vili precio vendunt *et postea ipsum precium sanguinis *f. 14.
 30 proiciunt, dum hoc inutiliter expendunt. Atque utinam vel hoc ipsum precium in sepulturam et requiem peregrinorum expenderetur, et ab aliquo episcoporum vel in extremis suis diceretur: *Peccavi tradens sanguinem iustum*; et tunc enim indulgentiam Matth. 27, 4.
 obtineret, si non desperans cum Iuda, sed sperans cum David propheta se peccasse diceret. Mallet tamen, ut, cum adhuc sanus esset, peccatum suum cum Petro ama-
 35 rissime defferet et a militibus Christum tradentibus, si vestitus non posset, saltem cum dilecto Christi discipulo, relicta sindone, aufugeret nudus, quia melius et sine dubio Marc. 14, 52.
 salubrius esset nudum a talibus fugere, quam vestitum et multis divitiis cumulatam cum illis remanere.

Ieronimus ad Nepotianum¹: *Gloria episcopi est pauperum opibus providere — — pro iudice, qui magis potest citius subvenire.*

Ieronimus²: *Amico rapere quippiam furtum est; — — omnium predonum crudelitatem superat.* f. 13'.

Ambrosius³: *Convenior a comitibus et tribunis, — — imperatoriae potestati non sunt subiecta.* Et paulo post⁴: *Nec mihi fas est tradere — — domum Dei existimas auferendam.*

Augustinus super Iohannem⁵: *Ecce fur est Iudas et ne contempnas, fur est sacrilegus,*
 45 — — *Iudae proditori comparatur.*

1) Epist. 52, § 6, Opp. ed. Vallarsius I, col. 261. 2) Ibid. col. 269. 3) Epist. 20, § 8, Opp. ed. Bened. III, col. 903. 4) Ibid. § 19, l. l. col. 906. 5) In evang. Ioh. tract. 50, § 10, Opp. III, 2, col. 632; cf. Placidus c. 149, Libelli II, p. 634.

Attamen, quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram subiecit populos episcopis et gentes sub pedibus eorum, ipse quoque in omnibus protector et adiutor eorum est, quatinus principes mundi non audeant eos a se recedentes ultra modum persequi, illius timore perterriti, per quem perterritus est Laban persequens olim Iacob a se fugientem et omnia sua secum ad terram patrum suorum trahentem. Usque adeo enim elegit Deus in episcopis hereditatem suam, speciem Iacob, quam dilexit, ut, si per omnia species Iacob, quam dilexit, in illis exprimatur, nullus eorum certissimo Dei auxilio destituatur. Quod ex illorum probatur exemplis, in quibus hactenus expressa est imago Iacob, strenui scilicet luctatoris, et Israel viri Deum videntis. Longum est hic inserere Martinos, Augustinos ceterosque sanctos patres, qui non per ecclesiasticas facultates ditaverunt, sed per fidem vicerunt regna. Qui etiam ora leonum, hoc est regum potentissimorum, non de stipendiis pauperum impleverunt, sed verbo veritatis obduraverunt. Illud tamen singulorum atque omnium episcoporum et oculis ingerere et auribus inculcare delectat, quod beatus Ambrosius apud ipsum imperatorem, cui facultates aecclēsiae omnino interdixit, quem etiam de peccato suo ita libere corripuit, ut aecclēsiae introitum illi denegaret, donec illum publica paenitentia reconciliaret¹, apud ipsum, inquam, cui contra veritatem non pepercit, tanti fuit ponderis et amoris, ut liquido appareat, quoniam illius terror imperatorem pressit, qui in sancto pontifice tuebatur speciem Iacob quam dilexit. Sicut enim Iacob legitur fugiens a Laban, nichil illum supra filiabus ceterisque ad se pertinentibus consuluisse, sic iste de curandis animabus et disponendis aecclēsiae facultatibus non curabat imperatorem respicere, usque adeo, ut pro homicidiis absque ordine iudiciario iubente ipso imperatore factis publicam illi paenitentiam imponeret et, si quid de facultatibus aecclēsiae peteret, incunctanter illi denegaret, asserens omnia que tam ipse quam aecclēsia possidebat pauperum esse, atque ideo: *Nec mihi fas est, tradere, nec tibi imperator, accipere expedit*². Quis ergo hanc licentiam, quam iste non habuit, modernis episcopis dedit? Qui non solum villas Deo in sacrificium oblatas, sed ipsas quoque decimas divino cultui tam veteris quam novi testamenti auctoritate sanctificatas sic militibus tradiderunt, quasi fas esse cepit, quod beatus Ambrosius fas esse negavit? Ille nefas credidit res pauperum non pauperibus erogare: moderni episcopi non hoc nefarium, sed necessarium putant esse, ut militibus ex lege beneficiaria suam de bonis aecclēsiae recognoscant iusticiam, Christi vero idcirco negligant iusticiam, quod

Innocentius papa episcopis Apuliae³: *Multa contra canones aecclēsasticos decretaque — — religionem violant ordinesque corrumpunt.*

Ambrosius⁴: *Allegatur imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo. — — Publicarum tibi rerum ius commissum est, non sanctarum*⁵. Idem, cum vasa ecclesiae tradere compelleretur, ait⁶: *Si de me aliquid posceretur, — — si vult sibi esse consultum, recedat a Christi iniuria.*

Ambrosius in sermone ad populum⁶: *Meministis, quia lectum est hodie, — — suas vel proprio cruore defendit. Et post pauca: Si ille vineam suam non tradidit, — — Prius est, ut animam mihi auferat quam fidem.*

a) sacrarum Ambr.

1) V. Ambrosii a. Paulino c. 24; cf. Placidus c. 60, Lib. II, p. 594. 2) Ambrosii Epist. 30. ad Marcellinam § 7, Opp. ed. Bened. II, col. 854. 3) Schoenemann p. 658, ep. 39; Hinschius p. 544. 4) Epist. 20, § 19, Opp. ed. Bened. III, col. 906. 5) Ibid. § 8, col. 903, ubi similia. 6) Sermo contra Auxentium § 17, Opp. II, col. 868; cf. Placidi Nonantuli. Lib. de honore ecclesiae c. 139, Lib. II, p. 630.

iusticia militum nimis est inolita; iusticia autem Christi nostro tempore videtur insolita. Sic etenim confusa sunt regalia et aecclesiastica, ut iam videretur episcopus regnum spoliare, si aecclesiae facultates *militibus vellet denegare.

*f. 15.

15 Haec est illa confusio, qua impeditur manus edificantium in sancta Dei aeccle-
sia, sicut quondam post transmigrationem Babylonis eorum qui templum reedificabant
studia sunt per hoc retardata, quod, sicut isti aecclesiastica regalibus miscuerunt, sic
illi, cum essent Israelitae, contra divinum interdictum, uxores alienigenas ducendo
commixti inter gentes et didicerunt opera eorum. Nonne et episcopi commixti sunt
secularibus principibus et ita didicerunt opera eorum, ut nonnulli eorum sciant castra
10 expugnare, procinctum contra hostes movere et cetera quae duci magis quam pontifici
conveniunt ordinare? Quid ergo faciendum est alicui episcopo volenti hoc esse, quod
dicitur, nisi ut multitudine ac consuetudine perversorum penitus despecta solum Chri-
stum ita sequatur, ut quidam sanctus Tobias videatur? De Tobia sic legitur: quod,
cum omnes irent ad vitulos aureos, quos fecerat rex Israel, hic solus vitans consortia
15 eorum, venit in Ierusalem adorare dominum Deum Israel. Sic ergo iste, cum omnes
eant ad palatium de mundi negotiis tractare, solus discat in visione pacis¹ debitas Deo
victimas et oblationes facere. Sed fortasse rex eum persequetur cum militia et, lege
Christi vel re insolita post dorsum proiecta, de sua illum urget iusticia, habens in
hoc milites fautores: qui cum Pilati militibus vendiderunt mendacium, ut acciperent
20 aecclesiae stipendium. Fecerunt enim episcopis hominum, ut essent aecclesiae defen-
sores, cum sint ipsi hostibus extraneis omnino deteriores, quia aecclesiae bona inter se
dissipant et id ipsum, quod beneficiis eorum superesse videtur, sumptuose apud epi-
scopos convivendo ita volunt consumere, ut pene nichil possit militum sumptui super-
esse, unde pauperes et viduae alantur, hospites et *peregrini suscipiantur, et cetera
25 episcopalis munificentie officia peragantur. Quid est ergo illud hominum, nisi quod-
dam mendacium? nam cum se episcoporum homines dicant, tantam sibi super eos
dominandi potestatem vendicant, ut nichil dantes, preter mendacium, totum aecclesiae
sic exhauriant gazophilatium; ut per omnia illis militibus deteriores probentur qui
accepto a pontificibus precio tale mendacium confinxerunt, quod per hoc solubile ac
30 destructibile fecerunt, quoniam se dormientibus Christum furto ablatum dixerunt. Quis
enim non videat fragile ac falsum testimonium illius esse, qui de hoc testatur, quod
factum dicitur eo dormiente? cassatum est ergo mendacium eorum, quia Christus re-
surrexisse non dubitatur. Perierunt pontifices, a quibus hoc mendacium de stipe templi
comparatum agnoscitur. Hominum vero et mendacium, quod episcopi de facultatibus
35 aecclesiae mercantur^a, vix audet aliquis veritatis gladio impugnare, nisi propositum ha-
beat eos qui occidunt corpus non ita formidare; sicut timenda est sententia illius

Tob. 1, 5.

*f. 15'.

cf.
Matth. 28, 13.

Luc. 12, 4.

Augustinus ad Valerium²: *Nihil est in hac vita, — — quo noster imperator iubet.*

Ieronimus ad Eliodorum³: *Non est facile stare loco Pauli, — — pro sacerdotis lapsu
quis rogaturus est? Idem⁴: Vae illi homini, qui acceptum talentum — — . Probet se unus-
40 quisque, et sic accedat.*

Libri Hesdre cap. XXVII⁵: *Dixit Neemias: In diebus illis — — Deus meus in bonum. Amen.* f. 15.

Ieronimus ad Paulinum Presbyterum⁶: *Habet unum quodque propositum — — habere ni-* f. 15'.
tantur et meritum.

a) mereantur c.

45 1) Cf. Isid. Etym. VIII, 1, 6: Hierusalem pacis visio interpretatur. 2) Epist. 21, § 1,
Opp. II, col. 25. 3) Cf. Epist. 14, § 9, Opp. I, col. 36. 4) Ibid. § 8, 9, col. 34.
5) 2. Esdr. 13, 23—31. 6) Epist. 58. ad Paulinum, Opp. ed. Vallarsius I, col. 322 sq.

Luc. 12, 5. iudicis, qui postquam occiderit corpus, habet potestatem mittere animam in gehennam
 Matth. 22, 21. ignis. Sed dicet aliquis: 'Nonne et ipse iustus iudex Cesari, quae sunt Cesaris red-
 denda precepit? Nonne hoc ipsum exemplo confirmans didragma persolvit? Quis est
 ergo episcopus, qui se Christo vel etiam Petro^a maiorem faciens tributum, quod illi
 cf. Rom. 13, 1. solverunt, contra doctrinam Pauli apostoli potestatibus sublimioribus denegare presu-
 mat?' Ad quod respondemus, quia in hoc ipso cunctos episcopos Christo a Petro con-
 firmari optamus, ut, sicut ille non de loculis Iudae, qui erant communis pauperum
 substantiae, sed aliunde accepit precium, quod Cesari daretur: sic et episcopi non de
 facultatibus aecclesiae, quae solis pauperibus et Deo militantibus debet esse communis,
 *f. 16. sed aliunde, si possent, militibus et regi ministrarent *illud adtendentes, quod sancti 10
 patres¹ dicunt sacrilegium esse rem pauperum non pauperibus erogare. Si vero faculta-
 tem aecclesiae imperator aut alius princeps peteret, congruenter episcopus cum beato Am-
 broσιο, quod supra posuimus, responderet²: *Nec michi fas est tradere, nec tibi, imperator,*
expedit accipere. Quod pro regia, ut dicunt, iusticia de rebus pauperum aliquid episcopo
 imperator extorquere disponderet, melius esset cum beato Laurentio ardere, cui facultates 15
 aecclesiae nec ignis potuit extorquere, quam iusticiam forensem sive aulicam tanti ponde-
 rare, quasi contra divinam iusticiam illa nos possit excusare, cum nulla quantumcunque
 vetus consuetudo, quantumcunque a regibus firmata constitutio possit vel debeat stare, si
 propheticeis, euangeliceis atque apostolicis institutis invenitur repugnare. Sed adhuc obici-
 tur, quia non possint episcopi militibus ea denegare quae a suis predecessoris illis cogno- 20
 scuntur prestita esse, maxime si antiquitas accessit beneficio, ut in eo sit quedam per
 multas etates quasi hereditaria successio. Ad quod respondemus, quod predecessores
 episcopi, qui hoc fecerunt, nisi per ignem penitentiae pro sacrilegio commisso post-
 modum sint purgati, et illi absque dubio perierunt et suis successoribus hereditatem
 perditionis dimiserunt, nisi ea studeant corrigere, quae ab illis contra Dei leges sciun- 25
 tur presumpta esse. Nam si manum apposuerint ad ea^b secundum leges aulicas in
 potestate militum confirmanda, quae illis per legem [Dei^c] de manu sunt extorquenda,
 sicut Iudei hodie viventes, quoniam patribus suis Christi interfectoribus in errore
 succedunt, ab eorum dampnatione alieni non sunt: sic episcopi malis episcopis succe-
 dentes, nisi male ordinata studeant ad ordinem iustum reformare, dampnationem pre- 30
 decessorum non possunt evadere.

16. Non debet alicui mirum videri, quod in distinguendo aecclesiastica et regalia
 tandiu inmoramur, quia hoc ad structuram edifici, de quo tractare disposuimus, pluri-

f. 16. Ex³ synodo papae Hilarii cap. IIII¹⁰: *Illud quod quisquis commisit episcopus illicite — —, quidquid in alio non resecabit, inveniet.* Gelasius Cresconio, Iohanni et Messale episcopis inter 35
 cetera⁴: *Decessorum statuta, — — etiam male facta corrigere.*

Adrianus papa Engelrammo⁵: *Constitutiones — — nullius sint momenti.*

Gregorius in Registro⁶: *Inperiali constitutione aperte sancitum est, — — pro infectis ha-
 benda sunt.*

Innocentius papa episcopis per Macedoniam constitutis⁷: *Grave non oportuit videri püssi- 40
 mis — — sine penitentia condempnatur.*

a) PENO (!) c.   b) eas c.   c) suppl. *Pez.*

1) Cf. Hieron. ep. 66. ad Pammach., *Opp. I*, col. 397.   2) *Epist. 30. ad Marcellinam*
 § 16, *Opp. II*, col. 857.   3) Ex synodo Hilarii — habenda sunt ex *Deusd. Lib. I*, § 12,
 p. 310 sq.   4) Löwenfeld, *Epist. pont. p. 10, Jaffé 717.*   5) *Capit. Angilrami c. 36, ed. 45*
Hinschius p. 764.   6) *Reg. IX, 197. Ianuar. Carolit., EE. II, p. 186.*   7) *Schoenemann*
p. 591, ep. 18; Hinschius p. 545.

mum *valere arbitramur. Sicut enim quondam sub Zorobabel duce et Iesu magno ^{*f. 16'.}
 sacerdote reedificatio templi per hoc tardata est, quod lex Dei, que filiis Israel uxores ^{1. Esdr. 4, 4.}
 alienigenas interdixit, usque adeo profanata et neglecta est, ut etiam ipse Iesus legatur
 uxorem alienigenam duxisse, — unde et beatus Ieronimus dicit¹ eum propter hoc ipsum
 5 in veste sordida Zachariae prophetae apparuisse, — sic nostro tempore sanctae Dei aec- ^{Zach. 3, 3.}
 clesiae per hoc est edificatio impedita, quod contra mandatum divinae legis neminem ^{2. Tim. 2, 4.}
 Deo militantem secularibus negotiis implicari permittentis ipsa secularia aecclesiasticis
 usque adeo sunt permixta, ut etiam sacerdos, quem lex de sanctis egredi prohibet,
 foris appareat veste sordida indutus, hoc est mundanis causis implicatus et involutus.
 10 Ideo et Satan per se ipsum ac membra sua multum illi adversatur et de corporalibus
 aecclesiae bonis, tanquam de corpore Moysi, plerumque cura eo per militum linguas
 altercatur. Quem tamen Satanan Michahel^a archangelus Christi aecclesiae in adiuto-
 rium missus non audet increpare, quia episcopos veste sordida indutos militum vexa-
 tionibus iuste videt subiacerere. Cui sententiae illud concordat, quod angelus bonus, qui
 15 precibus Danielis affuit atque illas utpote a viro desideriorum oblatas cito exaudiri ^{cf. Dan. 10, 13.}
 desideravit, tamen XX^{ti} et uno diebus per angelos adversarios moram tulit, quoniam
 princeps Persarum, malus scilicet angelus, quasi causam iustam contra illum habuit.
 Nam, quamvis preces Danielis mundae fuissent, tamen propterea tardius exaudiri de-
 buerunt, quod illi, pro quibus oravit, tantum culpe contraxerant, ut iusta peccati vin-
 20 dicta principibus malis debeant subiacerere. Sed tamen, quoniam vir desideriorum, qui
 sibi desiderabiles cibos subtraxerat, pro illis oravit, tandem bonus angelus praevaluit:
 et de abbreviato captivitatis tempore letam consolationem Danieli apportans moram
 quoque diligenter *exposuit, quia videlicet principes malos suis^b precibus adversantes ^{*f. 17.}
 habuit. Quorum nullus ante Deum bonis angelis pro salute satagentibus adversari
 25 poterit aut praesumet, nisi peccatis hominum exigentibus iustam a Deo licentiam acce-
 perit. Satan ergo, qui episcopis adversandi potestatem iustam tamdiu habet, quamdiu
 sacerdotalis almitas veste sordida in eis dehonestatur, non potest ab angelo bono com-
 primi, nisi episcopus cum Daniele apponat cor suum ad intelligendum, ut se affligat ^{cf. Eccl. 8, 16.}
 in conspectu Domini, nisi vestem sordidam proiciat et lineis indutus atramentarium ^{Ezech. 9, 2.}
 30 scriptoris ad renes habens, 'tau' literam, hoc est crucis mysticam figuram, fontibus Dei
 servorum inscribat. Tunc enim gladius Satanae alterius non poterit illi adversari: sed
 velit nolit pars adversaria cogetur per omnia illi famulari, eos tantummodo ledendo et
 interficiendo, qui non crucis figuram frontibus suis habent ita impressam, ut gementes
 et dolentes de his, quae fiunt in medio eorum, per nimium boni fervoris cruciatum,

35 Ex Romanis legibus²: *Illa scripta^c uniuscuiusque supplicantis desiderio concessa prevaleant,*
 — — *nullum supplicantibus ferant remedium.*

Ieronimus ad Augustinum³: *Magna dignitas animarum — — in custodiam sui angelum*
delegatum.

Nicolaus papa⁴: *Cum ad verum ventum ultra sibi nec imperator — — rebus divinis providere* ^{f. 17.}
 40 *videretur.* Idem ad Karolum imperatorem⁵: *Reprehensibile valde esse constat — — nisi ut*
vacent orationibus. Idem⁶: *Decretales epistolae Romanorum — — noverit sibi veniam denegari.*
 Idem⁷: *Si quis dogmata, interdicta — — promulgata contempserant. Anathema sit.*

a) rubra linea perducta.   b) suos c.   c) sacra Deusd.

1) *Comment. in Zachar. l. I, c. 3, Opp. VI, col. 800.*   2) *Cf. Deusdedit Libellus I,*
 45 *§ 12, Lib. II, p. 311.*   3) *Non inveni.*   4) *Epist. 8. ad Michaellem imper., Mansi XV,*
col. 214.   5) *Coll. Brit. Variae nr. 116, 'N. Archiv' V, p. 590; cf. Comm. in Ps. 64, c. 61;*
De ordine donorum S. Spiritus infra.   6) *Nescio ubi.*   7) *Concil. Romanum a. 863, c. 5,*
Mansi XV, col. 652; cf. Deusdedit Lib. IV, § 8, l. l. p. 361.

quasi per crucis signum possint evadere vindictam. Ergo si ipsi principes aeccliam lacerantes tradentur in manus gladii in presenti seculo et partes vulpium erunt in futuro, sic omnes eorum consentientes foris vastabit gladius et intus pavor. Quos utique nec foris gladius nec intus pavor cum aliqua sui lesione vastaret, si eos nudos nudam crucem sequentes 'tau' litera consignaret. Sed quia terrena diligunt, quae a mundi principibus dari vel auferri possunt, necesse est eos pavore intus, foris gladio vastari, quando pacem terrenam per mundi principes vident non servari. Hec itaque vastatio a sanctuario incipiet, quia clericos proprietarios aeccliae sanctuarii indigne incubantes primo exterminari continget: cum divitiae, quas possident, a militibus ne-
 *f. 17. mine defendente auferentur et consumentur. Deinde ipsi aut peribunt *ab invicem dispersi aut, quod magis est ab omnibus bonis optandum et de ipso bonitatis fonte sperandum, salvabuntur conversi.

Enimvero, si episcopus multitudine quantumcunque numerosa et consuetudine quatumcunque inolita, semel ac simul despecto lineo et apostolico habitu fulgens et
 Ez. 9, 2. atramentarium scriptoris ad renes habens, hoc est, sacra scripturarum auctoritate semetipsum accingens ita incedat, ut figuram 'tau' quorum potest frontibus inscribat, et eos apostolicae vitae professores et crucis Christi baiolatores sibi assumat, atque cum illis solis animarum curam provideat, ceteri sine dubio vastabuntur gladiis sex virorum, hoc est, principum terrenorum. Qui ideo senario numero comprehenduntur, quia in presenti mundo sex diebus creato per sex etates gladium non sine causa portare permittuntur. In presenti vero tempore episcopo lineis et candidis puritatis et innocentiae vestibus induto sic iste gladius famulatur, ut, etiam cum creditur adversari, nichil
 Ps. 104, 14. illis noceat atque interdum divino terrore retunsus conquiescat, iuxta illud: *Non reliquit hominem nocere eis, et corripuit pro eis reges.* Longe itaque sit ab episcopo secularis pompe illecebra, quae tanquam sordida vestis deturpat insignia episcopalia. Ut quid enim illi aut vestis preciosa aut militum caterva? Nunquid iterum comprehendendus et crucifigendus est Christus, ut ad hoc faciendum cohortem ducat episcopus,
 1. Cor. 8, 12. Iudae potius traditori, quam Petro pastori conformatus? Sicut enim iuxta Pauli sententiam qui peccat in fratrem, pro quo Christus mortuus est, peccat in ipsum Christum, qui pro ipso mortuus est: sic et episcopus absque dubio, qui res pauperum tradit militibus, fame affligit et occidit pauperes Christi, atque ita peccans in fratres peccat in Christum pro talibus liberandis semel in se ipso traditum militibus: qui nunc iterum per episcopos traditur militibus in suis membris affligendus et occidendus. Episcopus enim tradens stipendia pauperum tradit animas et vitas eorum, tanto deterior Iuda traditore, quanto avidius ex tali traditione precium sanguinis colligit et in usus suos custodit, quod Iudas possidere noluit, sed se hoc accepisse usque ad mortem doluit. Ergo, ut dictum est, Iudae traditori, non Petro pastori episcopus conformatur, quando militum cohortem ducit, quam de stipendiis pauperum pascit. Sed utinam Petro conformaretur et de medio militum, inter quos tenetur vinctus catenis duabus, ita exiret,
 Ps. 2, 3. ut utramque proiciens cum psalmista diceret: *Dirumpamus vincula eorum et proiciamus a nobis iugum ipsorum.*

17. Quae sunt autem hae duae catenae, quibus episcopus ligatur sub rectoribus mundi tenebrarum harum, sustinens carcerem tenebrosam? Nimirum una catena est hominum, per quod a militibus astringitur; altera est illa timiditas, qua se a militibus

f. 18. Ieronimus ad Paulinum presbyterum¹: *Multitudines hominum et officia et salutationes — —. Secularium et maxime potentium consortia devita.*

1) Epist. 58. ad Paulinum, Opp. ed. Vallarsius I, col. 323.

destitutum ledi et male tractari suspicatur. Sed utraque istae catenae assistente angelo magni consilii dirumpentur, quia et hominio neglecto et timiditate abiecta etiam porta ferrea ultro ad exitum eius aperietur, si tantummodo ad imperium angeli velociter surgat, et confortatus in Domino et in potentia virtutis eius, non de militum robore
 5 confidat, sed illius fortitudine cui omne genu flectitur; sub quo etiam potestas terrena Philipp. 2, 10.
 usque adeo curvatur, ut magis honoret ac timeat episcopum cum Christo ministros milites habere nolentem, sed sola virga pastoralis utentem, quam mille milites in comitatu suo ducentem. Unde ergo tanta virtus in illa virga directionis, nisi quia Dominus regnavit et precinxit se virtute? Hac ergo virtute precingatur episcopus, et
 10 illum sola virga cum Moyse utentem tota *timebit Egiptus. Hac virga etiam rex *f. 18'.
 Egipti cum exercitu suo percutietur, si episcopum a se recedentem temerario ausu persequetur. Si enim episcopus a curia cum suis recedens speciem Iacob, quam Dominus dilexit, etiam in hoc teneat, ut illam sua omnia scrutari permittat, sicut a Laban factum legitur, qui scrutando substantiam Iacob nequiter egisse notatur, si, inquam, Gen. 31, 33 sq.
 15 hoc idem episcopus regi ceterisque principibus permittat: quid suum poterunt apud aeccliam invenire, pro quo episcopum a se recedentem debeant angariare? Villas, inquit, quas reges aecclsiis obtulerunt. Ad quod respondemus, quod, sicut aurea ydola de domo Laban a Rachele portata, scrutante ipso Laban, propterea inveniri non potuerunt, quod sub veste Rachelis abscondita latuerunt: sic et modo inter multas
 20 aeccliarum villas, quas partim a regibus, partim ab aliis Deum timentibus accepit aecclia, non apparet aliquas eam villas regalis pertinentiae habere, pro quibus debeat aut fiscum regalem implere aut milites ad procinctum stipendiare. Nisi forte pro aecclia, non contra aeccliam militantibus placeat episcopis aliquam illis opem ferre, non tamen de decimarum sancta oblatione vel alia pauperum facultate, quam nulli
 25 debet episcopus dare ut propriam; sed sicut canones precipiunt, dispensare utpote commissam.

Debetur¹ enim pars una clericis, altera ecclesiarum edificationibus et reparationibus, tertia viduis ac ceteris in hoc mundo consolationem non habentibus, quarta episcopo, non ut inde cum militibus convivetur, sed peregrinis et hospitibus quod sibi
 30 suisque cubiculariis superesse poterit ita largus dispensator impendat, ut omni viatori ostium suum pateat. Nam si omnes non receperit, iuxta patrum sententiam inhumanus est. Ergo pars quarta, quam de decimis ceterisque oblationibus recipit episcopus, maxime debetur *peregrinis et hospitibus. Inter quos hospites, milites ac principes non
 35 numerantur, nisi forte cum de terra sua peregrinantur. Tunc enim et ipsis consolatione indigentibus, prout facultas et domesticorum necessitas admiserit, caritatem debet episcopus, quoniam de tota parrochia sua quarta pars decimae ad hoc illi commendatur, ut omnibus consolatione indigentibus beneficus et munificus inveniatur. Si ergo sic se agat episcopus in administrandis ecclesiae facultatibus, quas villas audebit vel poterit imperator illi detrahare, quae operiuntur sub tali caritate, qua tanquam veste
 40 nuptiali aecclia in Rachele figurata vestitur et multitudo peccatorum, quae ipsi reges ac principes quasi quedam ydola fabricant, penitus operitur? Caritas enim, quae caeteras
 1. Petr. 4, 8.
 virtutes ornando et tanquam vestis ambiendo regnat in paucitate spiritualium, ipsa operit multitudinem peccatorum in turba saecularium; si tamen ipsi saeculares pro suis lucris omnia scrutantes aeccliam non moveant, sed eam cum Rachele quieta sessione
 45 utentem atque ipsam caritatis vestem, qua ornatur, etiam ad persequentium peccata et ydola operienda extendentem sedere et quiescere permittant. Plus ergo proficit regibus, quam ecclesiae, quod ipsa dignatur villas ab eis oblatas possidere; si tamen eam

1) Gelasii I. epist. 14. ad episc. Lucaniae § 27, ed. Thiel p. 378.

cum viro legitimo a se recedentem non ita persequantur, ut catholico episcopo, dilecto ipsius aecclesiae sponso, nichil asperum loquantur, sicut Laban ad Iacob nichil loquebatur asperum. Qui ne hoc presumeret, Deus in via terruerat et premonuerat illum, dicens: *Cave ne aliquid asperum loquaris ad eum*. Ecce quam vere speciem Iacob Deus dilexit, quam sub tanta diligentia protexit, ut Iacob dilectum suum nec verbo aspero ledi permetteret, sed ipsum eius persecutorem ad fedus cum eo componendum occulta sui timoris virtute urgeret.

18. Quis ergo dubitet hoc ipsum in sancta aecclesia fieri, si episcopus speciem Iacob in se ipso exprimens, in hoc figuralem Iacob velit imitari, ut, sicut ille socero inconsulto solus in solitudine cum solis duabus uxoribus suis tale consilium iniit, ut a domo Laban patris earum recederet, quoniam vultum eius adversum se mutatum videret: sic iste religiosus videlicet episcopus non expectans principum vel multitudinis consilia solus in solitudine cordis sui adhibita contemplandi et agendi sollertia tale consilium firmissime prefigat, ut a curia curarum plena totum se cum suis abstrahens ad antiquas patrum sedes via regia et cursu irrevocabili tendat, quoniam vultus regum ac principum erga episcopos valde mutatos constat?

Si enim recenseamus, quales erga aecclesiam fuerint imperatores christianissimi, Constantinus, Constans, Valentinianus, Theodosius, Archadius, Honorius, Karolus, Ludewicus et his imperio et religione consimiles, qui vel a se vel ab aliis edificatas aecclesias amplissimis donis ditaverunt, et in clero et in rebus aecclesiarum nullum sibi dominium vel iudicium vindicare voluerunt; immo, ne quis sibi vendicaret, quidam eorum legibus vetuerunt. Hos, inquam, si recenseamus, et Ottonibus, Heinricis ceterisque illorum similibus conferamus, vere vultum regiae dignitatis valde mutatum invenimus, non solum adversus episcopum, Rachelis et Liae legitimum sponsum, sed adversus ipsum Dominum et Christum eius, angariando in servitutem redigendo sanctam et liberam sponsam ipsius.

Priores illi aecclesias ditaverunt; isti spoliaverunt. Illi sancta concilia, in quibus potestas principum ab episcoporum promotionibus excluditur, caute servaverunt, nusquam se ad has inserentes, immo, ne quis minorum principum hoc faceret, prohibentes, nisi forte ab aecclesia invitarentur ad collaborandum studiis bonorum. Sic petente Mediolanensi aecclesia post factam electionem imperatoris accessit suffragium, ut obtinerent beatum Ambrosium. Qui in episcopum electus usque adeo renitebatur, ut imperatoris auxilium, quoniam tunc temporis non longe a Mediolano fuit, super hoc necessarium videretur; non ut electum investiret, sed ut renitentem imperatoriae auctoritatis pondere ad hoc inclinaret, quatinus electioni divinitus factae acquiesceret.

19. Similiter sanctus Gregorius² post factam de se canonicam electionem in tantum renitebatur, ut imperatori Mauricio literas mitteret, ne unquam populo Romano

Constantinus³ in Nicena synodo conventum episcopalem ita adorsus est: *Dominus statuit vos sacerdotes, — — clamide mea cooperirem eum*. Karolus et Ludewicus gloriosi imperatores in primo libro capitulorum suorum statuerunt⁴: *Sacrorum canonum non ignari — — subiectis prodesse valeat*. Ex tripartita Historia⁵: *Iustinianus ad Mediolanenses loquens: Nostis, ait, eruditi — — et illo splendore fulgentes melius poteritis eligere*. Item ad Ambrosium electum ait⁶: *Noli timere, quia et Deus, — — semper existam*.

1) V. Ambrosii c. 7. 8; cf. *Deusdedit Lib. contra invasores et simoniacos I*, § 10, *Lib. II*, p. 308. 2) V. S. Gregorii I, c. 39; cf. *Deusdedit l. l.* p. 308. 3) *Rufini hist. eccl. I*, c. 2. ed. Vallarsi col. 219; cf. *Deusd. III*, § 10, l. l. p. 350. 4) *Ludovic. Pii Capit. eccl. 818. 819, c. 2, Capit. reg. Franc. I*, p. 276; locus ex *Deusd. Lib. I*, § 16, l. l. p. 315. sumptus est. 5) *VII*, c. 8. ed. Gareti col. 305. 6) Cf. *Epist. 1, 21. ad Valentinianum; cf. Placidus c. 59, Libelli II*, p. 594.

super sui electione assensum praeberet; non, quod imperator haberet potestatem cassandi electionem, sed quia Gregorius meditabatur fugam, et sui subtractionem. Itaque sub imperatore tam Orienti quam Occidenti presidente¹, fugam et latebram suam volens facere tutiorem, cogitavit litteris suis ad hoc inducere atque captare imperatorem, ne se ab electione subtrahendo illum offenderet, de cuius latissimo tunc imperio penitus exire non posset. Hoc vir Dei cogitans utile se putavit invenisse consilium. Sed *non est consilium contra Dominum*. Nam neque literae istae pervenerunt ad imperatorem; nec si pervenissent, impedire potuissent electionem. Nullus quippe inter omnes antiquos et catholicos illos imperatores invenitur qui electionem cleri ac populi cassare aut retractare, sive aliquam in ea sibi potestatem vendicare temptaverit; quamvis tunc temporis ea consuetudo sollempnis fuerit, ut electo Romae urbis pontifice scriptum super hoc ad imperatorem mitteretur, quatinus assensu illius ad favorem populi accedente ipsa electio firmior haberetur. Quod tamen non semper servabatur, sed tunc solummodo, quando utilitas hoc exposcere videbatur, sicut in electione istius beati viri tantum renitentis, ut, sicut supra de beato Ambrosio diximus, necessarium videretur auxilium et assensus imperatoris. Beatus vero Pelagius predecessor ipsius proximus inconsulto imperatore post factam electionem e vestigio fuit ordinatus², quia tunc non erat utilitas vel necessitas ulla, ut electio illius innotesceret *imperator, cum nullam in electione ac promotione pontificum potestatem habeat aliqua laica potestas, sicut sacra canonum testatur auctoritas. Quae non solum episcopos, sed etiam presbyteros per laicam potestatem aecclesias obtinentes usque adeo consecrari et ordinari prohibeat, ut ordinatores talium non solum officio privandos iudicet, sed etiam sub anathemate positos indicet. Hinc est, quod octava synodus electionem laicali potestate fieri sub anathemate interdicit: que synodus³ petente et presente Basilio magno imperatore habita fuit. Neque tamen vel ipse Basilius vel ceteri catholici imperatores questi sunt hoc ad sui contemptum fieri, ut nichil de pontificum electione eorum referretur potestati: immo potius leguntur sanctorum patrum institutiones amplexati fuisse, easque quidam eorum post quinque patriarcharum subscriptiones suis quoque subscriptionibus roborasse. Fuit enim tempore illo laicis in ecclesia non aliqua statuendi potestas, non imperandi auctoritas, sed subsequendi necessitas et obediendi humilitas.

20. Nonne istis omnibus consideratis quodammodo intuemur clementissimum vultum regum caeterorumque principum erga speciem Iacob, quam Deus dilexit, sanctum videlicet sacerdotium^a quondam fulsisse? Sed modo peccatis exigentibus non solum vultus clementiae in regibus est mutatus, sed etiam rarus quilibet invenitur episcopus, in quo species Iacob, quam Deus diligit, sic appareat, ut antiquo illi Iacob speciali similitudine appropinquare studeat: videlicet in baculo crucis seu régulae pastoralis Iordanem, hoc est mundum fluentem, transeundo, pauperum greges potius quam militum cohortes pascendo, Rachelem magis quam Liam diligendo, sed tamen utramque amplectendo, de domo Laban, hoc est mundi principum, cum suis omnibus recedendo,

40 Ex concilio Antioeceno cap. CXXII⁵: *Si quis presbyter vel diaconus — — et sub anathemate sint, sicut Symon Magus a Petro*. Ex synodo Simmachi papae cum CCX et VIII episcopis⁶: *Non placuit laicos — — cui subsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi*.

a) sacerdotum c.

1) Cf. *Deusdedit* l. l.: Imperatores non solum Orienti, sed etiam Occidenti imperantes.
 45 2) *Scil. Pelagius II*. Cf. *Liber pontif. ed. Duchesne* I, p. 309. 3) Cf. *Deusdedit* I, § 9, l. l. p. 307 sq. 4) *Canon. apost. c. 30, Hinschius* p. 29. *Hic et sequens locus ex Deusd. Lib. I, § 7, Lib. II, p. 306.* 5) *Synod. Rom. a. 502, c. 3, Mansi VIII, col. 267; Thiel I, p. 688.*

fratrem Esau cum armatis sibi occurrentem non armis, sed patientia vincendo; et
 *f. 21. cetera, quae ille figuraliter *gessit, specialiter exequendo. Quae omnia si episcopus
 pro debito sui ordinis observaret, revera sic spacium inter gregem et gregem ordi-
 Is. 24, 2. naret, ut non esset, *sicut populus, sic sacerdos*; nec omnino sua voluntate ille esset
 sacerdos aut gregis custos, qui in domo propria tanquam lupi quadam spelunca potius
 predam congregat, quam in claustralibus septis inter vestibulum et altare cum sacer-
 dotibus et Dei ministris pro peccatis intercedat.

21. Haec de villis dicta sint, quarum paucas aecclesia suscepit a regibus, ita ut
 de ipsius regni sint facultatibus. Sicut enim cuilibet fidei non dubitamus licere, ut
 sive de hereditate sua sive de alia legitime acquisita possessione oblationem faciat
 aecclesiis: sic idipsum regibus licere nemo est qui dubitet; nemo, qui tales oblationes
 ab aecclesia recusandas putet. De regni autem facultate, quae est res publica, non
 debet a rege fieri donatio privata. Est enim aut regibus in posterum successuris in-
 tegre conservanda aut communicato principum consilio donanda. De re autem privata
 tam a regibus, quam a ceteris principibus potest fieri donatio privata. Sic imperator
 Constantinus, si quid aecclesiis donabat de ipsius regni publicis facultatibus, non hoc
 fecit, nisi consultis consulibus ceterisque regni maioribus, quorum collaudatione testa-
 menta super talibus conscribi fecit, ne sua traditio posteris in dubium venire possit.
 De rebus autem sibi privatim pertinentibus ita erga aecclesiam Dei fuit munificus, ut,
 si quis librum, qui de donationibus illius Romae conscriptus est, perlegere voluerit,
 cf. 2. Cor. 9, 7. inveniat illum fuisse tam in privatis hilarem datorem, quam in publicis fidelem ac pru-
 dentem dispensatorem. Sua enim liberaliter donavit, regalia vero discretissime dispen-
 savit; non, ut eum quidam accusant, confundens ac permiscens aecclesiastica regalibus,
 sed honorans aecclesiam de ipsis regalibus. Neque enim vel pontificem regales curas
 *f. 21. ministrare disposuit, neque sibi de aecclesiastico regimine aliquid temere usurpavit.
 Hinc est quod in Nicena synodo post omnes episcopos ultimus residens de sacerdotum
 causis nichil iudicare presumpsit, sed per omnia sub episcoporum dignitate se reve-
 renter humilians, ad eorum se arbitrium pendere iudicavit¹. Non ergo a Constantino
 processit ista confusio et succedentium quorundam imperatorum exciabilis abusio: ut
 reges et principes promotioni episcoporum, abbatum, abbatissarum se ultro ingerentes
 administrent aecclesiastica; quae a Constantino non leguntur administrata. Rursum quis
 episcopo milites ad procinetum colligendi ac cetera ducis officia gerendi potestatem
 tribuit, quam a Constantino et sub Constantino neque beatus Silvester neque alius
 episcopus habuit? Non ergo a Constantino et Silvestro coepit huius confusionis origo,
 quoniam et ille regis, et iste pontificis officium tam simpliciter, tam sincere ministravit,
 ut alter pro pace militando exercitui preesse, castris ac bellis interesse non recusaret,
 alter sola Dei ministrorum et Christi pauperum curam gerendo, non solum in spiri-
 tualibus animarum lucra studiose cumlaret, sed etiam de corporalibus aecclesiae rebus
 eorum inopiae sollertissime provideret.

22. Volens itaque beatus pontifex Silvester sui exemplum posteris relinquere
 vidensque tunc in clero vitam communem defecisse, quae nullam in decimis legem ha-
 buit vel habet nisi quam apostoli habuerunt, qui, prout cuique opus erat, omnia, quae
 offerebantur, diviserunt, et quod superfuit pauperibus dimiserunt. Videns, inquam,
 hoc totum Silvester papa, ipse primus omnium Romanorum pontificum, post vitae com-
 munitatis defectum nichil suum dicentis obviavit morbo avaritiae sua querentis per tale
 decretum, quo de rapacibus manibus episcoporum et clericorum sua querentium extor-
 queret partem pauperum.

1) V. *supra* p. 150, n. 3.

Igitur presidens episcoporum conventui, omnibus qui aderant consentientibus, generali decreto statuit de decimis ceterisque oblationibus quatuor fieri portiones, quarum nullam destinavit ad stipendia militum, quia non erat illi militiae, sed aecclesiae cura; magisque pauperum turba quam militum turma stipari *optavit; nec dominus *f. 22.
 5 militum facto sibi hominio appellari, sed pauperum Christi servus et dici et esse affectavit. Sciens enim scriptum esse quod *omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his, quae sunt ad Deum*, his quae ad saeculum erant omnino
 10 positis, de his tantummodo se intronisit, quae erant ad Deum. Ducatus, comitatus, thelonea, moneta pertinent ad sacculum. Decimae, primitiae ceteraeque oblationes
 15 pertinent ad Deum. Illa per mundi principes, ista per pontifices antiquitus tractabantur, ea videlicet cautione ac distinctione, ut neque pontifex in his, quae erant ad saeculum, neque princeps in his, quae erant ad Deum preesset; sed uterque suo iure contentus, modum divinitus ordinatum non excederet.

23. Apostolus dicit, quoniam *testamento hominis morte testatoris confirmato nemo* ib. 9, 16.
 15 *aliud super ordinat*; et testamentum sanguine Christi confirmatum tam facile annihilandum et conculcandum aliquis putat, ut contra euangelium, quod est ipsius Christi novum testamentum, gladium Petro interdictum manibus episcoporum denuo reddendum arbitretur? et Mathaeum de theloneo vocatum, rursum in episcopo ad idem officium residere cogat, ad quod Mathaeus resedissee non legitur?

20 Hec dicens non illud intendo persuadere, ut episcopus theloneum^a ac cetera sine dubio ad regem pertinentia sic abnuat, ut illis offendiculum ponat; qui talia semel aecclesiis donata quacunque occasione ab illis auferentes dicunt sacrilegium committere, quoniam aecclesia rem semel acceptam et diutina possessione mancipatam non potest amittere. Quibus ego ad presens non respondeo; sed illud simpliciter affirmo: quod
 25 sicut laici nullo iustitiae vel falso colore decimarum possessionem sibi poterunt licitam affirmare, quoniam decima aecclesiastica res esse non dubitatur, sic illae regales et militares administrationes ab episcopis sine certa sui ordinis apostasia gubernari non possunt. Quia si Mathaeus ad thelonium resedissee, nequaquam in apostolorum, sed apostatarum numero censi meruisset. Quis vero poterit culpae, immo quis non cogetur
 30 laudare, si episcopus decimas laicis sub anathemate interdicat et se a publicis *militarium negotiorum officiis ita penitus alienum faciat, ut magis cum antiquo Martino *f. 22.
 35 pauperes, quam cum novo Mogontino¹ milites colligere ac procurare studeat? Scimus quo pervenerit Martinus cum suis pauperibus: nescimus adhuc quo perveniat Mogontinus¹ cum suis militibus. Martinus pauper et modicus caelum dives ingreditur; Mogontinus non pauper, non modicus adhuc super terram graditur.

24. Non omnes episcopi possunt quod potest Mogontinus; et per Dei gratiam possent, si vellent, quod potuit Martinus. Pauci cum Mogontino possunt tam sumptuosa convivia cottidie disponere, quibus valeant ac velint principes et milites multi interesse. Omnes autem, per Dei gratiam, si volunt, possunt cum Martino cottidianas sui
 40 suorumque discipulorum refectiones cum tanta frugalitate disponere, ut milites magis abesse, quam adesse libeat mensis eorum, glorificantes super hoc virtutem parsimoniae

Sulpitius in Vita sancti Martini²: *Sumpto episcopatu qualem se quantumque Martinus pre-* f. 22.
stiterit, non est nostrae facultatis evolvere. Idem — — virtutemque desereret. Et post pauca³:
Discipuli vero octoginta — — monasterio cuperet sacerdotes habere?

17 a) theloneam c.

1) Adalberto II. (1138—1141); minus recte Boehmer-Will, *Regesta archiep. Magunt. I*, p. LXV. de Adalberto I. cogitat; cf. *infra* c. 71. 2) V. S. Martini c. 10, § 1. 2. ed. Halm p. 119. 3) *Ib.* § 5—9, p. 120.

ipsorum. Quid autem prodest Mogontino, quod ante eum sedet populus manducare et bibere, et postea surgit ludere? Multum vero profuit Martino in se ipso suisque discipulis parsimonia cum discretione, in peregrinos hospitalitas sine murmure, in viduas ac pauperes omnes pro caritate miserationis affectus, pro facultate largitionis effectus. Mogontinus cum militum turma solet ad curiam venire; Martinus, quo metropolis Mogontia patrono gloriatur, non ita solebat agere. Sed quando vel ad regem vel alias iter facere necessitas incumbibat, solo pauperum discipulorumque suorum comitatu contentus erat, nec spumantibus equis vel ipse vel sui vehebantur; sed vilibus iumentis ad solam itineris necessitatem utebantur; si tamen tam longe fuit eundum, ut pro corporis infirmitate necessarium esset iumentum. Facilius ergo Martino Mogontiensi patrono, quam ipsi domino Mogontino possent omnes episcopi conformari, si adiuvante gratia vellent pro posse conari. Et quid dicam de Martino? Certe in Christo Iesu
 *f. 23. possent omnes quod potuit Petrus, immo quod *potuit ipse Christus, pauci possunt hoc tempore argentum et aurum sufficienter habere et militibus victum sufficientem prebere. Quis autem non potest cum Petro aurum et argentum non habere? Quis non potest cum Christo militibus ministris carere, quos ipse in hoc mundo noluit habere? Certe omnis episcopus potest, immo cogitur argentum et aurum non habere, si inter tot fame, siti, nuditate deficientes solam caritatem voluerit possidere. Multo autem facilius poterit militibus carere, si ipse miliciam sibi a Deo preordinatam voluerit exercere. Nam et talem miliciam milites sponte fugiunt; et ad eam strennue ab episcopis cum religiosis fratribus exercendam penitus necessarii non sunt. Non est enim nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem gladio materiali peragenda; sed adversus principes, mundi rectores milicia spiritualis iugiter exercenda. In qua milicia
 2. Tim. 2, 4. nemo militans implicat se negotiis saecularibus, nemo libenter occupatur in administrandis regalibus: sed ducatu, comitatu, thelonea ceterisque publicis functionibus omnino postpositis sic pugnat, non quasi aerem verberans; et sic currit, non quasi in incertum; nec modernorum, sed antiquorum sequitur ducatum.

25. Quae cum ita se habeant, patet aecclesiarum facultates trifariam esse distinctas: in decimarum videlicet oblationes, et agrorum possessiones, necnon regales ac publicas functiones. Et de decimis quidem nulla est contradictio, quin eas laici possideant cum sacrilegio. Agros autem semel in usus pauperum oblatos docuit superior assertio ab aecclesia sub caritatis operimento defendi, ne ab aliquo persecutore iuste possint auferri. Publicas autem functiones non curae aecclesia multum defendere;
 cf. Gen. 31, 34. non curat Rachel vestem suam ad eas tegendas extendere, quoniam spirituales viri malunt carere talibus, quam ex eorum occasione implicari negotiis saecularibus.

26. Hic adiciendum puto de familiis aecclesiarum, quas longe aliter tractari videmus, *quam paternarum traditionum venerandus prescribit terminus. Primitiva enim

f. 23. In decretis Gelasii papae cap. XXXXI¹: *Gelasius Romanae aecclesiae praesul universis episcopis: Quatuor tam de redditu — — fabricis applicanda. In decretis Gregorii cap. I: Gregorius papa Romanus Augustino Cantuariorum episcopo*². *Mos apostolicae sedis — — omnia inania sunt vobis. Nicolaus papa cap. VIII*³: *Nicolaus episcopus episcopis omnibus: De redditibus primitiarum — — communionem priventur. Ex passione Sebastiani martiris*⁴: *Interrogatus Chromatius si crederet, dixit, credo. — — servi hominis, non decet esse.*

c. 23. Ex decretis Melciadis papae cap. III⁵: *Denique reges et presides et magistratus — — absque necessitate tribuerunt.*

1) *Epist. 27. ad Luc. episc. § 27, Thiel I, p. 375; Hinschius p. 654.* 2) *Ep. XI, 56^a, MG. EE. II, p. 333.* 3) *Cf. Syn. Rom. a. 853, Dec. ap. Holstenium, Coll. Rom. II, p. 133; cf. Deusd. Lib. III, § 2, l. l. p. 343.* 4) *Acta S. Sebastiani c. 17, § 61, A. SS. Ian. II, p. 274.* 5) *Epist. II, c. 11, Hinschius p. 248.*

aeclesia non solebat famulos possidere, sed omnes, quacunque ex conditione conversi, tanquam fratres in unum habitantes ista studebant agere: ut non, sicut principes gentium dominantur eorum quos possident, sic ipsi aliquorum dominarentur; sed per caritatem servientes invicem, illius vestigia sequerentur, qui non venit ministrari, sed ministrare. Sed licet apostolica aeclesia servos non haberet, apostolus tamen dominis carnalibus servos obedire docet. Non autem ociose, cum dixisset: *Servi, obedite dominis*, adiecit *carnalibus*; sed voluit eos distinguere a perfectis et omnino spiritualibus. Quia omnes, quos ante conversionem habeant famulos, in ipsa conversione sua faciebant liberos. Neque enim erat adhuc consuetudo famulos aeclesie donare, quia multis tunc persecutionibus aeclesia exposita et quasi ad procinctum parata, nec agros poterat possidere: et ideo non agri offerebantur, sed pretia agrorum ad pedes apostolorum ponebantur. Testante vero Urbano papa et martire¹, agri postmodum pro maiori utilitate ceperunt aeclesiis offerri, ut episcoporum sollertia providente per annuos fructus eorum certiora essent subsidia communiter vivendi. Ad agros itaque colendos cum ipsis villis offerebantur et coloni. Si qui autem supra colonariam conditionem erant ministeriales, a dominis perfecte se convertentibus libertati donabantur: sicut in sancti Sebastiani aliorumque martyrum passionibus de multis legitur, qui se arbitrabantur non esse conversos, nisi prius libertati donarent omnes famulos suos. Tunc enim regnante persecutione vix poterat aeclesia vel agros vel colonos tueri: et ideo placuit sanctis famulos suos magis libertati quam aeclesiis donari.

27. Ceterum postquam cessante persecutione a christianissimo principe Constantino pax et libertas aeclesiarum confirmata est, in tantum sancta Dei aeclesia exaltata est, ut cum maxima libertate possideret non solum famulos et colonos, sed et magnae auctoritatis robore ipsos quoque contra omnem iniustam mundi violentiam tueretur liberos. Inde factum est, ut, quando convertebantur principes magni, ministeriales eorum famuli mallent aeclesiae tuitionibus mancipari, quam omnimodo libertati donari. Extunc cepit aeclesia ministeriales habere, quos ipsa tueretur, non a quibus ipsa defenderetur, ut quidam rerum gestarum imperiti somniant, qui illos aeclesiae ad hoc datos putant, ut eos episcopi de pauperum facultatibus pascant; et quanto plures ex eis poterunt, semper secum teneant. Neque enim putant episcopi prandium aut cenam cum honestate sumere, si contingat militum multitudinem abesse, solos fratres parsimoniae amatores et Christi pauperes adesse. Hoc illi somniant, quia quid, quare factum sit ignorant. Neque enim idcirco venerunt milites in ius ac potestatem aeclesiarum, ut essent distractores earum, sicut cotidie fieri videmus. Namque dum epi-

Ex dictis eiusdem²: *E quibus vir religiosissimus Constantinus primus — — successoribus profuturam concederet.*

Agatense concilio cap. XXVIII³: *Libertos^a legitime a dominis suis factos — — ab ecclesia repellatur.*

Toletanum concilium cap. LXXIII⁴: *Liberti quibuscunque manumissi sunt, — — qui habere noscuntur.*

Vita beati Gregorii libro III, cap. XLVII⁵: *Libertatem cuiuslibet hominis — — vocibus defendebat.*

Ex concilio Arausico cap. VI⁶: *In ecclesiae manumissos, — — animadversione ecclesiastica coercebitur.*

a) libertas c.

1) *Epist. I, c. 2, Hinschius p. 144.* 2) *Epist. II, c. 10, p. 208.* 3) *C. 29, Hinschius p. 334.* 4) *Conc. Tolet. IV, c. 71, Hinschius p. 372; Mansi X, col. 63.* 5) *Opp. I, col. 107.* 6) *C. 7, Hinschius p. 328.*

scopi de rebus aeclesiae serviunt illis, nichil reservatur viduis et pupillis. Quid ad
 Iac. 1, 27. haec dicemus? Certe si *religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare viduas et pupillos in tribulatione eorum*, irreligiositas utique et immunditia maculosa probatur pascere milites de rebus eorum. Ergo quicumque hoc facit, etsi nunc appareat hominibus honestus et religiosus, in ultimo examine stabit inglorius et maculosus. Ubi puto, tucior stabit, sive, ut magis credo, ad multos episcopos iudicandos et in sui comparatione dampnandos in iudicio sedebit Augustinus, tanto vicinior apostolis, quanto regulam apostolorum secutus est cum suis clericis. Sedebit etiam Martinus ille pauper et modicus. Tunc certe illum non penitebit, quod aliquando a militibus est male tractatus: nunquam vero eisdem suo ministerio ascitis legitur stipatus. 10
 Nam¹ pauper ipse cum suis conpauperibus quadam vice solito more non imperialiter, *f. 24. sed episcopaliter incedens, cum iter faceret, a militibus, quos *obvios habebat, plagatus et male tractatus nullos ministros pro se certantes habuit; sed neque, ut postea iter faciens militum turmas duceret, tantis plagis compelli potuit.

28. Sane illud non reprehendimus, si aliquando, ubi malos habet suspectos, a 15
 Act. 23, 12. principe deductores armatos accipiat episcopus, nam hoc legitur fecisse Paulus apostolus, non ut suos inimicos ipse ledere, sed ne ab eis ledi posset, qui se devoverant non accepturos cibum, donec occiderent Paulum. Sed illis deductoribus a tribuno, non a Paulo, stipendia providebantur, quia de collectis aeclesiarum soli pauperes et communiter viventes pascebantur. Puto autem, si de collectis milites pascendi fuissent, nullis certe rectius quam illius deductoribus exhiberentur; quo satagente per 20
 multas aeclesias fuerant res pauperum collectae, sicut ipsius testantur epistolae. Sic ergo, si fieri potest, ut absque pauperum et aeclesiarum gravamine per viam aliquam sibi suspectam deductores armatos accipiat episcopus ab aliquo principum, non erit continuo appellandus dux militum, quoniam aliud est milites ducere, quod praeter 25
 solum Iudam nullus apostolus legitur fecisse; aliud deduci a militibus, sicut deductus est Paulus apostolus.

Multo autem gloriosius erit episcopo, si non in homine, sed in Domino fiduciam ponens dicat cum beato Martino²: *Ego signo crucis, non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus*. Affirmante enim apostolo: *Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Christi*. Talibus armis Petrus expugnavit Romam; et de urbe orbis victrix humilis piscator obtinuit victoriam. Fuit etiam post apostolos in sanctis episcopis haec armatura; sed in his maxime, quorum circa pauperes magis, quam circa milites pascendos versabatur intentio et cura. Per 35
 hanc Leo papa de rege Attila triumphavit, quando, ut historia Longobardorum testatur³, crudelissimus tyrannus nec in verbo aspero pontificem contristare, nec pacem postulatam illi denegare ausus fuit. Quoniam, ut ipse Attila^a postmodum suis aperuit, ad introitum pontificis terrifica quadam visione sic permotus fuit, ut non oporteat dubitari angelorum ministerium sancto pontifici affuisse; regemque superbum fortius ter- 40

f. 24. Gallus discipulus sancti Martini in libro de miraculis eius cap. III. sic dicit⁴: *Consequenti tempore iter — — permisit animalibus restitutis*.

f. 25. Ex libro Hesdre dixit Hesdras⁵: *Predicavi ieiunium — — evenit nobis prospere*.

a) Attala c.

1) Sulpicii Severi Dial. II, c. 3. ed. Halm p. 183. 2) Ibid. V. S. Martini c. 4, § 5. 45
 ed. Halm p. 114. 3) Pauli Diaconi Hist. Roman. c. 12, AA. II, p. 204; ceteros auctores v. Jaffé, Reg. pont. ed. 2. I, p. 68. 4) Sulpicii Severi Dial. II, c. 3, ed. Halm p. 183 sq.
 5) 1. Esdr. 8, 21—23.

ruisse, quam nunc aliquis superbus princeps terreretur, si ad illum episcopus cum militibus ministris ingrederetur. Ipsi enim milites, qui dicuntur ministri, in tantum sibi volunt ab episcopis ministrari, ut magis timeantur, quam timeant, quia se defensores episcoporum putant, credentes illum penitus annihilari, si ab eo recesserint ipsi ministri. Unde etiam facultates aecclesiae velut ex debito sibi autumant impendendas, nescientes eas pauperibus Christi usque adeo debitas, ut sacrilegium committat qui pro militibus beneficiandis pauperes, immo in pauperibus Christum spoliat.

29. Hoc intelligens insignis martyr Laurentius elegit pati a militibus ustionem craticulae, quam illis dare facultates aecclesiae.

10 . . . . . f. 26^r.

30. . . . Ibi puto, ad stipendia militum nulla de rebus aecclesiae portio destinatur; quibus tamen ab episcopis maior portio de oblati Deo rebus exhibetur, quam viduis ac ceteris indigentibus, consolationem in hoc mundo aut non habentibus cum Lazaro, aut habere nolentibus cum Petro. Quibus duobus pauperum generibus tota debetur facultas aecclesiastica praeter quartam eius partem, quae fabricis aecclesiarum est applicanda. Cum ergo aecclesiae stipendia solis debeantur aut cum Lazaro non habentibus aut cum Petro nichil habere volentibus, in quo genere pauperum istorum ponemus ministros, milites et clericos proprium habentes? Cum Lazaro non conveniunt, quoniam habent consolationem suam, a Petro valde dissentiunt, quoniam quod habent servant tenaciter; et quod non habent querunt rapaciter. Quando autem vel milites vel illi semiclerici de suis aliquid tribuunt, non tam large atque hilariter afflictis pauperibus, quam ipsis pauperum afflictioribus hoc impendunt. Nec mirum, cum sint ipsi pauperum afflictiores, et quantum in ipsis est, ipsius Christi crucifixo.

31. Si tota canonum series recenseatur, ministris, militibus et clericis divitibus nulla portio de rebus aecclesiae destinatur. Nusquam in Romanorum pontificum decretalibus epistolis, nusquam in sanctorum patrum sententiis hoc approbatur: ut vel miles minister vel clericus, ex proprio dives, stipendiis aecclesiae pascatur. Nec moveat quemquam, quod beatus Gregorius Anglorum clericis proprium habentibus ab episcopo stipendii portionem dari permisit¹, quos, ut supra taxavimus, nec infra congregationem pascendos, nec ad sacros ordines admittendos apertissime significavit; hoc enim et nos possemus et deberemus tolerare, si clerici proprietarii vellent extra sacros ordines, intra vel infra acolitos, in sancta Dei aecclesia militare, nec presumerent sibi animarum curas vel sacros ordines prius vendicare, quam proprietatibus renuntiarent et iugo apostolicae regulae colla submitterent. Tunc enim ordinate ordinarentur, si tamen non bigami, non viduarum vel repudiatarum mariti, non aliquo crimine, quod invenialiter a sacris ordinibus canones reprobant, maculati per diligentem examinationem probarentur. Si ergo sic ad ordines accederent, satis tolerari posset, ut extra congregationem et extra sacros ordines constituti, stipendia suis muniis debita foris acciperent, quamvis hi, qui aecclesiae rebus communicant, sua nequaquam sine peccato possideant. Soli enim, testante Prospero², sine peccato possident sua, qui nichil accipiunt ab aecclesia. Qui autem aecclesiae stipendia cum suis possidere volunt, faciunt

Ex decretis Adriani papae³: *Laici contemptores canonum — — honore priventur.* f. 26^r.

Vita sancti Gregorii libro II, c. XI⁴: *Prudentissimus rector Gregorius, — — est sapientibus, despicabilis remanebat.* Cap. XV⁵: *Nemo laicorum quodlibet palacii — — vel agrorum curam continuam deputatis.* f. 27.

1) Cf. Gregorii epist. XI, 56 a, EE. II, p. 333. 2) Iuliani Pomerii de vita contemplativa II, c. 10 (Prosperi Opp. col. 32). 3) Capit. Angl. c. 44, p. 765. 4) Opp. ed. Bened. I, col. 48. 5) Ibid. col. 49.

quidem rem culpabilem; sed iuxta permissionem sancti Gregorii quoquo modo tolerabilem, si stipendia sua foris accipientes, nec fratrum communiter viventium perturbant quietem nec sacri ordinis presumunt amministrationem.

32. Invenimus ergo iuxta quendam modum clericos proprium habentes posse ab aeclesia stipendiari; milites vero ministros nusquam invenimus ita in patrum scriptis 5 commendari, ut de rebus aeclesiae debeant beneficiari. Sancti etenim pontifices, apostolorum successores, modernorum precessores non habuerunt milites ministros, sed de^a clericis et monachis probatos cubicularios; neque super facultates aeclesiae laicos 10 prefece- runt, sed economos sive vicedominos de clericis elegerunt. Clericis ergo solummodo res pauperum tractandas ad dispensandas commiserunt, quia terminos patrum 15 transgredi noluerunt qui laicis quantumcunque religiosi nullam in aeclesiae oblationibus administrandis facultatem permittunt. At nunc laicos vicedominos, et super bona pauperum prepositos, necnon episcoporum ministros contra patrum consuetudinem videmus; et in conviviis eorum magis strepitum ex turba militum ac scutatorum, quam aliquid de scriptis patrum sonare dolemus. Neque enim simul se capiunt patrum 15 collationes et militum confabulationes: et fortasse milites ministros offenderet, si vox lectoris in mensa paulo altius resonaret.

33. Quod malum beatus Augustinus discretissime cavens, tales convivas frugali mensae suae adhibere curavit, quibus saperet lectio et sancta disputatio, nolens in mensa 20 *sua ociosam confabulationem, vehementissime vero exhorrens absentium detractorem. Quod ut omnibus ad mensam suam accedentibus imotesceret, ne quis linguam suam apud ipsum in detractorem absentium laxaret, hos versus mensae suae inscribi fecit:

Qui cupit absentum maledictis rodere vitam,

Hac mensa indignam noverit esse suam.

Et quia breves lectiunculas, quas quidem in prandiis sub uno flatu incipiunt ac ter- 25 minant, vel ipse suo tempore visitari vidit, vel Spiritus, qui per eum loquebatur, nostra haec tempora previdit: dedit suis regulare preceptum, significans verbum edificationis cum refectione corporali incipiendum et eadem firmitate finiendum. Utinam ergo militibus ac scutiferis lectio saperet vel episcopis aliquo modo persuaderi posset, ut cum Iesu a turba declinarent et modernorum detestabili abusione proiecta sanctas patrum 30 leges et consuetudines observarent. Tunc certe nec milites ministros cum animarum suarum stipendio sibi conciliarent; sed sic eorum ministerialem libertatem aeclesiastico vigore defensarent, ut tamen res pauperum nequaquam inter illos dividerent. Nunc autem non solum agri militibus traduntur; sed, quod magis detestandum est, ipsi aecle- 35 siae coloni maiori servitute sub militibus affliguntur, quam si essent proprii servi eorum.

cf. Ios. 2, 19. Afflictio itaque illorum tota redundabit in caput eorum. Quid enim ad eos pertinet famulos aeclesiae militibus prestare, a quibus aut debitam servitutem aut pre servi- tute censum non nimium eos gravantem debent aeclesiarum ministri accipere? Ad hoc enim solummodo constat eos aeclesiis oblatos, ut minus sub aeclesiae, quam sub

c. 27^a. Augustinus in regula clericorum¹: *Carnem vestram domate — — valetudo permittit.* Et 10 post pauca²: *Cum acceditis ad mensam, — — esuriant verbum Dei.* Gregorius Natali Salonitano episcopo scribit dicens³: *Multis ab urbe tua venientibus, — — actionum tuarum experimentis approbarem etc.* Item ad eundem suis se scriptis excusantem⁴: *Convivia, quae ex intentione impendendae caritatis fiunt, — — fateor magistri estis.*

a) de clericis et loco raso c.

1) *Regula ad servos Dei* c. 4, *Opp. ed. Bened. I*, col. 790. 2) *Ibid.* 3) *Ep. II*, 20, *EE. I*, p. 116. 4) *Ep. II*, 50, l. l. p. 152 sq.

prelati aeclesiarum suffraganeas quasdam facere de familiis earum; ut videlicet inter ipsos famulos aeclesiae faciant alterum alteri suffragari, quando iniunctum officium non potest ab uno sine adiutorio competenter administrari. Sic rustici *villico *f. 28. subduntur, non in beneficium, sed in sue procurationis necessarium quoddam suffragium. Sic vicedomnus villicos habet subiectos, utpote ad suffragandum illius ministerio valde necessarios. Sic et ceteris per aeclesiastica munia occupatis possunt famuli aeclesiarum in hoc ipsum prestari, ut illi, qui subduntur his qui preficiuntur, studeant fideliter suffragari. Attamen si illi, qui in aliquo tali officio perfecti sunt, ipsum amittunt officium, famuli ad suffragandum illis commodati nullum eis debent
10 servitium.

34. Ut autem aeclesiastica officia decentius administrarentur et ipsi famuli aeclesiarum non ultra modum angariarentur, recte, sicut in gestis conciliorum invenitur, sancti patres decreverunt, ne aliqua persona laica in talibus officiis preficeretur, quibus villicorum et villarum subiectio debetur. Quod quidem, cum ex apostolorum actibus descendat, ubi solis diaconibus mensarum providentiam iniunctam fuisse constat, Act. 6, 2 sqq. cum etiam ex hoc probatur, quod economum, quem nos dicimus vicedomnum, sacri canones de clero elegi precipiunt: cui totam dispensationem imponunt, ad quam peragendam militibus non indiget, quia redditus agrorum melius a villicis, quam a prepositis militibus accipiet. Ne, si contra patrum sententias miles aeclesiasticis facultatibus preponatur, familia aeclesiae per militarem violentiam ultra modum prematur et in privatis militum usibus compellatur servire, quae semel aeclesiae oblata in aeclesia tantum servitio debet permanere. Quo servitio nec debet nec potest ab episcopo quisquam aeclesiae famulus emancipari, nisi cultui religionis vel inter clericos vel inter monachos velit applicari. Tunc enim, ut beatus Gregorius dicit, ne illi, cuius sunt
25 omnia, inveniantur episcopi quedam negare, potest causa sectandae religionis aliquem de censuali vel colonaria conditione ab aeclesiae debito penso aut servitio episcopus emancipare. Hanc, sicut dixi, libertatem permittente et consulente sancto Gregorio, non *solum episcopi, sed etiam abbates ceterique aeclesiarum prelati non debent *f. 28'. omnibus aeclesiae famulis denegare; sed neque omnibus debent eam prestare. Hoc
30 autem qua discretione fieri debeat, idem beatus in quodam suo decretali constituto evidenter insinuat. Sicut ergo nichil in hoc Deo aufertur, sed quod oblatum est amplius et mundius illi offertur; cum aeclesiae famulus a debito servitio ad hoc emancipatur, quatinus districtiori religionis cultui subdatur: ita revera sancta Dei aeclesia spoliatur per episcopos ceterosque prelatos, quando militibus prestant aeclesiarum

35 Vita¹ S. Gregorii libro secundo, cap. XV: *Nemo laicorum quodlibet palatii — — curam f. 28. continuam deputatis.* Item² Gregorius Ianuario Caralitano episcopo inter cetera scribit dicens: *Indicatum nobis est quod laicis — — conveniat, quam excuset.* Item Vita³ S. Gregorii libro II, cap. LIII: *Singula ecclesiastici iuris officia singulis quibusque personis — — quae prediximus, valeant ordinari.*

10 Vita S. Gregorii cap. LIII⁴: *Gregorius^a per diversas provincias — — observanda censebat. f. 28'.*

Sanctus Gregorius papa coram sacratissimo beati Petri apostoli corpore, cum episcopis omnibus Romanae ecclesiae presbyteris residens, astantibus diaconibus et cuncto clero dixit⁵: *Multos ex ecclesiastica familia — — districtiorem subire appetit servitutum.*

a) Nichilominus V. Greg.

15 1) *Opp. ed. Bened. I, col. 49.* 2) *Ep. IX, 204, EE. II, p. 192; ex vita Gregorii II, c. 53, Opp. I, col. 64.* 3) *Opp. I, col. 65.* 4) *Ibid. col. 64.* 5) *Decreta Gregorii I, c. 6, Opp. II, col. 1290.*

famulos longe deterius affligendos et constringendos ab ipsis militibus, quam aliquis eorum proprius et hereditarius famulus.

cf. Cant. 6, 8.
Matth. 10, 16.

35. O sancta Dei aeclesia, una et simplex columba, quid prodest famulis tuis tibi donatis, quod tu non unguibus laceras, nisi alas tuas ad eos protegendos et unguibus milvorum eripiendos extendas? milites enim quasi milvi quidam et vultures tuos laniant et devorant: et episcopi, qui eos sub ungues eorum posuerunt, rem licitam se fecisse putant. Sed quia tu columba diceris, quae in tuis pro tuis genere non desisti^a, gemitus pauperum, qui a militibus affliguntur, considera, et tam ipsos, quam episcopos traditores eorum libera, sponsum tuum regem caelestem pro tuorum liberatione suscita: quatinus gladio suo utraque parte acuto distinguat a regalibus et secularibus aeclesiastica, ne per eorum commixtionem et confusionem edificatio domus ipsius impediatur, quae per istam confusionem diu tardata cognoscitur.

Gen. 14, 14.

cf. ib. 13, 12.

*f. 29.

cf. ib. 14, 18 sq.

ib. 14, 23.

36. Sint sub episcopo^b clerici, velut quidam Abrahae patris omnium credentium expediti vernaculi, quibus haec sola militia imponatur: ut facultas et familia aeclesiastica de manu regum et militum eruatur; qui ipsam aeclesiam iam diu cum Loht in campestribus habitantem, et inter clericos Nicolaitas, velut inter ipsos Sodomitas morantem captivaverunt. Sed nunc tandem expediti vernaculi, non de curiis regum accepti ac potius^a ab ipsis regibus intrusi; sed inter bonos canonicos aut monachos fidelis Abraham fideles domesticos inventi et in hoc bellum a Deo tunc destinati; quando in rectores aeclesiarum canonicae sunt ordinati. Tales, inquam, vernaculi reges et milites aeclesiae captivatores viriliter persequantur; et gladio sancti Spiritus occidant: quatinus ipsos quoque Sodomitas clericos, videlicet Nicolaitas, laborantes, et totam aeclesiae suppellectilem de manibus eorum auferentes ad talem victoriam perveniant, ut de oblationibus ac decimis aeclesiarum nichil subtrahatur; quod non vero Melchisedech per episcopum, tanquam per Abraham dispensatorem, fideliter offeratur. Si enim iuxta sententiam beati Ieronimi¹ ille est dispensator optimus, qui nichil sibi reservat ex omnibus, hunc dispensatorem tunc Abraham manifestissime figurabat; quando ab omnibus suo suorumque studio liberatis sic studuit manus suas excutere; ut sicut sacra narrat hystoria, nec *filium subteminis nec corrigulam caligule* pateretur in usus suos ex his devenire.

ib. 14, 24.

*f. 29.

ib. 14, 18 sq.

37. Hunc ergo imitetur episcopus, nichil sibi reservans ex omnibus. Sed et partes clericorum secum laborantium nec ipse auferat nec apud saeculares dimittat. Quia et hoc Abraham manifestissime presignavit, quando partes virorum, qui secum in bello laboraverant, nec apud alienos dimisit nec proprio eas usui applicavit; sed illis eas coram sacerdote et rege Melchisedech iudicante donandas, quorum in bello spectata fuit strennuitas illi vero qui domi remanserunt nec expediti ad pugnam fuerunt, nichil acceperunt ex omnibus, nec interfuerunt illis sacris ac mysticis oblationibus, in quibus panis et vinum offerebatur. Nemo etenim, nisi expeditus et militiae Christi ascitus, vel stipendium ab aeclesia digne meretur accipere, vel sacerdotali ac levitico ministerio fungitur legitime. Quod solis mundi renuntiatoribus debetur, quibus et panis dominici corporis et calix vivifici sanguinis Christi ab ipso rege ac sacerdote offertur. Illi ergo modis omnibus applicentur, ut sacris officiis illi pascantur de

Ex libro Hesdrae²: *Hesdras enim paraverat cor suum, — — preceptum et iudicium.* Item³: *Ego, Artaxerses rex, statui atque decrevi, — — sed et imperitos docete libere⁴.*

a) desistis c.   b) episcopos? c.

1) Ep. 52. ad Nepotianum § 16, Opp. ed. Vallarsius I, col. 269.   2) 1. Esdr. 7, 10.
3) Ibid. 21.   4) Ibid. 23—25.

aeclesiarum stipendiis, qui non in domibus propriis remanere, sed cum fidei Abraham, strennuo videlicet episcopo, volunt contra hostes expediti pugnare.

38. Vere verus est sermo apostolicus, quia *sermo Dei vivus et efficax pertingit* Hebr. 4, 12.
usque ad divisionem animae ac spiritus. Gladius enim iste saecularia ac spiritualia
5 distinguendo, quasi animam a spiritu dividendo, talem iam describendo constituit episcopum cum suis clericis, ut in eo videre mihi videar fidelem Abraham cum expeditis suis vernaculis. Talibus ergo fidelis pontifex comitatus de IIII passionum seu quadri-
fidi orbis regno facile triumphabit. His comitatus secundum ordinem Melchisedech, sacrificium panis et vini spiritualiter degustans, decimas illi totas ministrabit. Et ut
10 omnino fidelis et fidei Abrahae similis inveniatur, a muneribus sibi oblati ita manus excutiat, ut usque ad filum subteminis omnia recuset. Quid enim per hoc insinuat, cf. Gen. 14, 23.
quod fidelis Abraham nec post peractos labores munus non postulatum, sed sponte et gratis oblatum suscipere acquievit, reputans, ne forte ab aliquo Sodomitarum vel Gomorreorum dici potuerit: *Ego ditavi Abraham?* Quid, inquam, per hoc insinuat, nisi Gen. 14, 23.
15 ut ad cavendam simoniam, et honestandam pontificis famam; manus ipsius ab omni munere penitus excutiat? Propheta enim beatum virum dicens, qui excuteret manus suas a munere, non frustra premisit 'ab omni' quoniam inter ipsa munera magna diversitas valet notari. Is. 53, 15.

39. In omni enim spiritualis beneficii dispensatione animum dispensantis tria munus
20 nerum genera temptare solent: quae inter se hoc modo distingui possunt. Aliud est munus debitum; aliud est munus indebitum, aliud munus contra debitum. Munus debitum est, quod offertur legaliter. Munus indebitum, quod offertur *liberaliter. Munus *f. 30.
contra debitum, quod offertur venaliter. Decimas quippe ceteraque Deo militantium stipendia populus offert ex debito et legaliter, quia lex dicit: *Non alligabis os bovi* 1. Cor. 9, 9.
25 *trituranti*; quod apostolus de predicatoribus affirmat debere intelligi. A munere tali, quamvis debito, quamvis legali, manus suas Paulus excussit, quando Corinthiis predicans debita sibi potestate uti noluit. Sepe etiam offertur gratis et liberaliter, quod
non ex lege debetur; sed ultro nec petenti nec egenti prebetur. Sic Neaman Syrus munus spontaneum liberaliter Heliseo prophetae optulit, quod sanctus propheta lauda-
30 biliter oblatum laudabilius recusavit, quia manus suas maluit etiam a talibus oblati discutere, quam de se pravi exempli occasionem prebere. Quando autem aliquis habet causam iudicio examinandam, sive iniustam, sive iustam, iste quicquid iudicibus
et causarum tractatoribus offert, venaliter offert, quia iudicem comparare intendit, sive ad causam iustam, quod est malum utcumque tolerabile; sive ad iniustam pro sua
35 voluntate proseguenda, quod est malum intolerabile. Modo enim utcumque toleratur, ut iudex vel causidicus ad iustam causam ematur; sed quia in domo Domini non licet negotiationes fieri, credo: quod veniente Domino nec emens nec vendens poterit a flagello ipsius, nec per iustam causam, defendi; eo quod iniuste iustum exequentes non
timuerunt in domo ipsius negotiari. Multo enim amplius Deo placet, ut iusticiam cum
40 nostro cruciatu interdum opprimi permittamus, quam nos quasi pro iusticia liberanda iniusticiam committamus. Melius est utique ac salubrius, ut et nos ipsi cum Christo ab iniustis iniuste opprimamur, quam contra Christum negociatores in domo ipsius inveniamur. cf. Marc. 11, 15.

40. Habeat ergo aliquis causam quantumvis iustam, veniat, si placet, ad ipsam
causarum examinatricem Romam; certe si causam suam *per munera exequitur, non a *f. 30.

Vita S. Gregorii libro II, cap. XXIII¹: *Consuetudines dationum — — conamine detrectabat.*
Item cap. XXVII²: *Non mirum, si liberalissimus — — satis hilariter ministravit.*

1) III, c. 24, l. l. col. 96. 2) Col. 97.

Symone magno, sed a Simone mago recipitur: nec illius in benedictione, sed istius in maledictione socius erit. Adhuc enim Petrus Romae crucifigitur, quia bonus quilibet illius aecclesiae filius verusque Petri discipulus, et in domo Petri vel in episcopatum vel in cardinalatum canonice promotus, quorum Dei gratia non parvus illic est numerus: talis, inquam, valde affligitur; atque in eo Petrus ipse a Symone mago suisque 5 discipulis crucifigitur, quando nec iustam causam viderit sine muneribus tractari, cui deberent omnes gratis astipulari. Quisquis ergo pro qualicunque spiritali gratia munus venaliter offert, non inveniet Petrum suscipientem, sed manus suas ab hoc munere tam fortiter excutientem, ut dicat: *Pecunia tua tecum sit in perditione, quia donum Dei existimasti pretio possideri.* Episcopus ergo munus liberaliter oblatum cum Heliseo respuat, ut etiam apud eos, qui foris sunt, honestiori fama polleat. Munus quoque legaliter sibi debitum cum Paulo interdum postponat, ut plures lucrifaciat. A munere autem venaliter sibi oblato manus suas cum Petro fortiter excutiat, ut nec in causa iusta munus recipiens, ab illorum sorte longe remotus existat, de quibus scriptum est: 10
Ps. 25, 10. *Dextera eorum repleta est muneribus.* 15

Est etiam qui tam in sinistra quam in dextera portat munus, quia sive iniusta, sive iusta sit causa, oblatum sibi non respuat munus. Qui autem in sola iusta causa diligit ac requirit munus, dextera eius repleta est muneribus.

41. Sicut enim multum est vituperabile munus tam in sinistra, quam in dextera gestare, ita multum est laudabile manum utramque sic a muneribus excussam et evacuatam in sanctis precibus levare, ut possimus cum psalmista dicere: *Domine, dilexi decorem domus tuae et locum habitationis gloriae tuae. Ne perdas cum impiis animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam: in quorum manibus iniquitates sunt; dextera eorum repleta est muneribus.* 20
Ps. 25, 8—10.

42. Quia virtus ista contempnendi muneris pertinet ad domus Dei decorem, quem 25
*f. 31. se *psalmista dilexisse fatetur, nostro etiam edificio decor iste sic aptetur, ut episcopus istius edificii sapiens architectus, et super solam petram veritatis, non super nebulam consuetudinis, edificans, omne genus muneris, omnem speciem negotiationis procul esse faciat; ne decore domus Dei neglecto pravum colorem firmis parietibus superinducat.

43. Alia enim vice columnarum sustentant istud edificium; alia vice picturarum 30 decentem prebent ornatum. Si columna movetur, tota edificatio ruinam minatur. Si pictura deletur, oculus intuentium valde offenditur. Petrus ergo firmissimae petrae innitens et Dei edificium fulcire contendens, idcirco per oblatum sibi munus moveri aut inclinari non potuit, quia et ipse firmissima et rectissima columpna fuit; et hanc iusticiam in sancta Dei aecclesia velut columpnam constituit, ut quicquid venaliter offertur ab omnibus ipsius successoribus omnino contempnatur. Heliseus autem et Paulus eandem domum velut picturis pulcherrimis ornaverunt, quando et ille munus liberaliter oblatum respuat: et iste munus ex lege sibi debitum pro tali gloria postposuit: de qua 35
1. Cor. 9, 15. ipse confitetur, quod melius sibi esset mori, quam ut gloriam suam quis evacuaret. Quid est enim ista gloria, nisi quedam fulgida pictura, quam lippus eorum oculus ferre 40 non poterat, quos non manducare, ut euangelizarent, sed euangelizare, ut manducarent, constabat? Paulus autem, quia non solum firmitatem, sed etiam decorem domus

f. 31. Alexander papa¹: *Ecclesia, quae pactione precii claruit esse consecrata et, ut verius dicitur, execrata nullo modo pro aecclesia habeatur.*

1) Grat. C. 1, qu. 4, c. 1, ubi eadem fere verba Gregorio adscribuntur; Alexandro etiam 45 in Anselmi Coll. can. V, 20. 21. attributa sunt. Idem locus a Gerhoho etiam in Tractatu de simonia et in Comm. in ps. 25. affertur.

Dei dilexit, talem picturam non lippientibus, sed sanis oculis proposuit, ut quicumque domum Dei voluerit ornare, manus suas ab omni munere discat excutere; non solum quod machinatur ruinam venaliter oblatum, sed quod pulchritudinem edificiū dehonestat a liberaliter offerente susceptum.

5 44. Sed dicit aliquis: 'Nonne sacri canones, qui in aeclesiarum consecrationibus hoc terribiliter interdiciunt, ne aliquid a fundatoribus requiratur, hoc tamen permittunt, ut, si gratis episcopo aliquid offerri contingat, non respuatur? Nonne et iusticia decimarum penitus negligetur, si populus a sacerdotibus ad eas persolvendas non cogatur? Quid est ergo, quod Heliseus et Paulus ad imitationem *proponuntur, quando *f. 31'.
10 et munus gratis oblatum in sacris canonibus accipi non prohibetur; in quibus etiam populus, si decimas dare noluerit, banno constringi precipitur?'

45. Haec et eiusmodi potest aliquis obicere, quibus ea, quae proposuimus, conatur in dubium vocare. Sed attendat, quisquis ille est, quod nos talis constructionem edificiū contendimus demonstrare, quod non solum firmitate solidū consistat, verum
15 ipso etiam ornatu preciosam et tam delectabilem sui speciem pretendat, ut etiam transeuntes invitentur ad intrandum et interiori sapore gustandum quid in domo illa convivantibus proponatur, quae foris tam aureis, tam musivis picturis ornatur. Cum enim propheta dicat beatum virum, qui *excudit manus suas ab omni munere*, isti, quos Is. 23, 14.
imitandos proposui, tales fuerunt excussores, manus videlicet suas ab omni munere
20 penitus excutientes, ut, quicumque fuerint imitatores eorum, merito dicantur *filiī excussorum*. De talibus dicit psalmus: *Sicut sagitte in manu potentis, ita filii excussorum*. Ps. 126, 4.
Ecce quomodo sibi consonant prophetica testimonia; illic dicitur: *Beatus vir, qui excudit manus suas ab omni munere*; hic commemoratis excussoribus continuo sequitur: *Beatus vir, qui implevit desiderium suum ex ipsis*. Infelix ille, qui implet desiderium
25 suum contra ipsos munera suscipiendo; beatus ille, qui implet desiderium suum ex ipsis manus suas ab omni munere excutiendo. Ille implet desiderium contra ipsos excussores; iste autem implet desiderium suum ex ipsis, quia exempla honestatis mutuatur ex ipsis. Ille, tanquam ex arcu pravo, non tendit in directum; iste, sicut sagitta in manu potentis, in directum mittitur; per omnem parochiam suam attingens a fine
30 usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Verbo quippe illius nichil erit Sap. 8, 1.
fortius propter auctoritatem, nichil suavius propter caritatem.

Huic verbo fortiter suavi et suaviter forti cedet omnis mundana potestas quando tanta *in ipso episcopo fulgebit honestas, ut cum Paulo apostolo gloriam suam evacuari non sinat; exemplo illius etiam debitum suae militiae stipendium negligens interdum ad expediendum verbi Dei cursum, si aliter non potest expediri, nisi neglecto
35 lucro etiam debiti stipendii. Et ut cum Heliseo propheta nec post impensum spirituale aliquod beneficium munus oblatum suscipiat, si viderit, et ubi viderit per susceptionem talium munerum verbi Dei cursum tardari. Quod leviter evenit, ubi dator secularis et Neaman Syro consimilis est, qui castam intensionem oblata xenia re- cf. 4. Reg. 5.
40 spuētis facile intelligit. Suscipientem vero interdum ipse qui offert quo animo suscipiat, non clare discernit; sicut ille Neaman Syrus Iezi animum non discrevit, sed indiscrete plus etiam, quam quereretur, obtulit. Nec tamen offerentis, sed accipientis conscientia lesa est in tali negotio. Attamen quoniam offendiculum coram homine gentili posuerat Iezi, unde Helese^a servi Dei avaricia notari, et ex mala suspitione
15 offerentis etiam conscientia poterat scandalizari, omnino iustum fuit, ut lepram Iezi sentiret, quae a Neaman recesserat; cui ipse occasionem scandalī prebuerat, ut solus ipse portaret infamiam, qui neglexerat suam et, quod peius erat, magistri famam. Quam rem si magister dissimulasset, et ipse propriam famam neglegens et crudelis

a) ita c.

extitisset. Quo exemplo ammonetur episcopus, ut, si quis suorum Iezita effectus fuerit, hunc tanquam leprosum a cetu fratrum excludat.

1. Cor. 6, 12. 46. Omnia enim licent, sed non omnia expediunt. Licet episcopo post consecrationem aecclesiarum munus sponte oblatum suscipere; sed puto cursum predicationis per hoc magis impediri, quam expediri. Quicquid autem non expedit, si hoc respuat
Ps. 147, 15. episcopus, velociter currit sermo eius.

Fuit quondam tanta honestas in hominibus, ut sponte oblata posset recipere bonus quilibet episcopus. Fuit tanta pulchritudo Sodomae, ut in ea Loth iustus potuisset
*f. 32. hospicium habere. At nunc incumbente mundi vespere, *appropinquante ruina totius Sodomae, non sufficit virum iustum de ipsa exire, nisi etiam transcurra circumiacente
cf. Gen. 19, 30. planitie, id est quadam criminum vicinitate, studeat ad montis altiora festino cursu
1. Cor. 6, 12. pergere et cum Paulo dicere: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*

Licet episcopo in consecrationibus aecclesiarum munus gratis oblatum suscipere;
cf. Eph. 5, 16. sed quoniam dies mali sunt, melius faciet cursumque praedicationis magis expeditum reddet, si nichil accipiendo tempus redimat, quo sermo eius velociter currens nullum
13. patiat offendiculum per linguas detrahentium et vitam illius quodammodo rodentium. Quantumcunque enim firmis et altis castris utatur, in campo remissioris vitae rema-
Gen. 19, 26. nens et instar uxoris Loth commutatus velut in truncum salis, quia linguis detrahentium sapidus efficitur, contra lambentium linguas nullo muro defensatur; si castris neglectis non ad montis altiora, ut dixi, festinet: atque in actibus suis etiam a licitis
20. declinet, nisi forte sic liceant, ut etiam expediant.

Si autem lucro provocatus per viam, quam Deus prohibet, voluerit pergere, non
Num. 22, 23 sq. poterit expeditum ac velocem cursum habere, etiamsi asinam calcaribus urgeat, quando videlicet subiectam aeccliam preceptis coartat. Quia enim gladius verbi plerumque
25. etiam a simplicibus hoc tempore videtur, pontificis vita per subiectam plebem, quasi per asinam, redarguetur. Expedite autem currit sermo eius, si excutit manus suas a licitis
Ps. 126, 5. etiam, cum non expediunt, muneribus. Tunc *non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta*, quia et ipsis inimicis suis claudetur detrahendi aditus et porta, ut quasi cecati Sodomitae domum iusti viri circumeant nec ianuam detractionis contra illum inveniant.

47. Notandum sane, quod duobus modis a licitis muneribus manus excutuntur, 30
sive liberanter, sive legaliter offerantur. Aliquando enim penitus contempta respuuntur, sicut a Paulo et Heliseo factum superiori textu¹ commemoratur. Aliquando vero, cum dies mali non impediunt, *suscipiuntur quidem salva recipientis honestate; sed ita sub
*f. 33. testimonio Christi et aeccliae dispensantur, ut manus prelatorum etiam a susceptis oblationibus excutiantur. Hinc est, quod Petrus fidelium oblationes non manibus
35. suscepit, sed eas pedibus suis appositas, utpote studio contemplationis calcandas, beato Stephano ceterisque diaconibus caute sub totius sanctae multitudinis conscientia pro cuiusque indigentia dispensandas commisit. Ac si aperte rebus gestis nos instruat, quod valde predicatoribus expediat; si etiam legales oblationes ita faciant sub testi-
monio aeccliae dispensari, ut privatam in talibus utilitatem de presidente subiectorum
10. nullus valeat suspicari. Si sic agit, si sic manus etiam a licitis excutit, licite ac sine reprehensione decimas ceterasque legitimas oblationes ab iniuste detinentibus etiam banno requirere poterit. Quia filius excussorum factus, quemadmodum sagitta in manu potentis, potenter adversarios vulnerat, donec stipendia pauperum de manibus militum et principum penitus extorqueat.

48. Hinc est quod egregius doctor aecclias gentium, pauperum et apostolorum debitores, in carnalibus astruens, ipsa carnalia quasi debitum vectigal a gentibus liberis

1) *Supra* p. 163.

vocibus exegit, quia cuncta cum testimonio agens, de hoc reprehendi non potuit, quod suae utilitati studeret: cum in omnibus fratrem, cuius laus in euangelio erat, socium suae peregrinationis atque administrationis haberet, providens bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Et Paulus unus itaque de bonis excussoribus fuit,
 5 quia manus suas a susceptis etiam oblationibus excussit.

49. Talis etiam excussor Martinus fuit, qui et legitimas fidelium oblationes, non in milites aut equos, sed in pauperes et clericos prudenter expendit. Et si quid illi post facta miraculorum beneficia contigit liberaliter offerri, aut hoc omnino cum Heliseo respuit aut indigentibus ita illud sub testimonio et conscientia omnium dispertiri fecit,
 10 ut totum extraneis *pauperibus conferretur; ne, si aut ipse aut aliquis de suo collegio quicquam de talibus in usus domesticos quamvis necessarios optineret, ipse vir sanctus a malignis carperetur, quod aut in miraculo spirituale beneficium vendidisset, aut ab omni munere manus suas non excussisset. Recte itaque sacerdotum gemma nominatur, quia sanctis apostolis, quasi duodecim portis Ierusalem, velut gemma nobilissima
 15 summi artificis manu affigitur, ut ex tam preciosi lapidis splendore quilibet sacerdotum a modernis consuetudinibus ad antiquas et apostolicas traditiones invitetur. Apoc. 21, 12.

50. Inter has XII portas principalis Cephas dicitur, per quam nullus acephalorum ingreditur, quoniam a Cepha non potest recipi acephalus, utpote rebus illi et nomine contrarius. Cephas quippe renuntiavit omnibus; hoc non facit acephalus. Ille
 20 regulam communis vite reliquit suis in clero successoribus; hanc non servat acephalus: ideo per hanc portam, cui Cephas est prepositus, non intrabit acephalus; nec aliquo modo aptabitur ad illud edificium, cuius participatio eius in idipsum. cf. Ioh. 1, 42. Ps. 121, 3.

Illi ergo, qui in regula Ludewici¹ gloriantur, per aliam, si possunt, ingrediantur portam, quia capite carentes portam Cephae non inveniunt apertam. Per hanc portam
 25 introibit Augustinus cum suis clericis, Martinus cum suis, Gregorius papa cum suis, Augustinus Anglorum episcopus cum suis, et ceteri multi apostolicam regulam sectantes, et ad eam tenendam, quos potuerunt, invitantes. Suos ergo introducet Petrus; in dubio est quo suos proprietarios ducat Ludewicus, qui claves Petro soli commissas non potest illi de manibus tollere, donec introducat acephalos. Itaque contempto Ludewico
 30 qui per devium ducit, dum consuetudines malas inducit, sequamur illum, qui dicit: *Ego sum via, et veritas, et vita*. Si enim ad vitam, quae Christus est, voluerimus pervenire, debemus ad ipsum in ipso et per ipsum currere. Qui enim pro consuetudine veritatem, quae Christus est, derelinquunt, non in via ad vitam, sed per
 35 devium ad mortem perveniunt. Ioh. 14, 6. *f. 34.

51. Huc accedit, quod Iesus secus mare constitutus non tres aut plures, sed duas
 35 tantum naves vidit; unam, in qua Iohannes et Iacobus, alteram, in qua Symon Petrus fuit. Qui enim fluctus saeculi nituntur sicco pede transvadare, debent in monastico ordine cum Iohanne orationi, meditationi, contemplationi invigilare; aut cum Petro et sub Petro in activa vita militare Christique pauperibus ministrare; quod nulli sincere
 40 ac devote agunt, nisi qui aut pastores cum Petro aut oves sub Petro esse volunt. Luc. 5, 2, 3.

Ex vita Sancti Martini²: *Eodem tempore, quo primum episcopus — — ut semper pauper-* f. 33.
*tatis suae custos, cuncta reiecit. Item*³: *Liconcius ex vicarius vir fidelis, cum familiam — —*
nihil nostris usibus quesisse videamur.

1) *Concil. Aquisgr. a. 817, c. 142, Mansi, Coll. conc. XIV, col. 244. De hac re Gerhoh*
 15 *iam supra in capitulis hic omissis egerat.* 2) *Sulpici Severi Dial. II, c. 5, § 5—10. ed. Halm p. 186.* 3) *Dial. III, c. 14, § 13, l. l. p. 212.*

Non est autem cum Petro, sed contra Petrum, in Christi militia sectari proprium. Non est pastor cum Petro, qui non tenet regulam apostolicam; sicut non est ovis sub Petro, qui non tenet fidem catholicam et apostolicam. Qui ergo sacros ordines sortiuntur, debitores efficiuntur, ut teneant regulam apostolicam: sicut omnes, qui baptizantur, debitores fiunt servare fidem apostolicam. Et sicut omnes, qui baptizantur, debitores fiunt omnis observantiae, quae pertinet ad fidem catholicam et apostolicam, sic omnis, qui ad sacros ordines legitime promovetur, debitor efficitur illius observantiae, quae pertinet ad regulam apostolicam, maxime si congregationi alicuius aeclesiae sociatur; quae, licet falso nomine, tamen canonica vocatur. Ibi enim, quando recipitur, promittit obedientiam secundum precepta Dei et sanctorum exequendam. Ex hac igitur obedientia constringetur, ut apostolicas traditiones observare conetur, si vult coronari cum apostolis, non dampnari cum apostatis. Quia vero sunt nonnulli qui se contentunt consuetudines quasdam prelati suis promississe, quas invenimus apostolicis et paternis traditionibus contrarias esse, si votum suum corrigunt, bene faciunt; si autem quod male voverunt peius defendendo aliud euangelizant, preter quod accepimus, anathematicis^a addicit apostolus. Si quis autem tam extra sacros ordines quam extra congregationem propria facultate utatur vel etiam, si voluerit, coniugium sortiatur, hoc a beato Gregorio¹, ut supra dictum est, utcumque toleratur, quia *videlicet nec sacros ordines habet, quibus debetur apostolicae observationis disciplina, neque canonicae congregationi se inseruit, in qua beato Augustino affirmante² nulli proprium habere licet. Quod si qui habent, faciunt quod non licet. Unde necesse est, ut, si qui talium canonicas aeclesias occupant, aut ipsi obediant preceptis apostolicis et canonicis, non habendo proprium, quod in claustris haberi non licet; aut priventur ipsis claustris, quae a solis communiter viventibus possideri, si habitari, conveniet.

52. Ideo enim in sancta Dei aeclesia societas communiter viventium congregatur, ut de illis aeclesiae pastores legitime segregentur: sicut Paulus et Barnabas, precipiente Spiritu, ad predicandum gentibus segregati fuisse leguntur. Non enim fuissent in hoc opus per Spiritum segregati, nisi prius per eundem Spiritum societati apostolicae atque communi vitae fuissent aggregati. Prius ergo aggregati, deinde segregati posteris formam reliquerunt, ut non de curialibus aut acephalis pastores plebium constituentur, sed de illorum societate, qui sub apostolorum regula in unum congregati, prius in acie tanquam milites probantur, ut postea, si necessitas exposcit, legitimi duces constituentur; taliter in aeclesiis, quas accipient, cum suis militaturi et exercitum sibi commissum ordinaturi, qualiter in claustris didicerunt, in quibus communi vitae per Spiritum sanctum aggregati fuerunt. Quod enim de his tantummodo sint pastores eligendi, qui cum apostolis fuerint congregati, Petrus pastorum princeps probat. Qui de electione unius apostoli locum Iude traditoris accepturi tractans ita ceteros alloquitur: *Oportet, inquit, ex his, qui nobiscum congregati sunt, unum accipere locum ministerii huius. Oportet, inquit, de nobiscum congregatis*, quasi diceret: 'Non oportet de aliis'. Haec fuit vera et sincera electio et apostolico digna collegio, ubi non Ioseph dives ab Arimathia propter divitias ceteris anteponitur, immo per hoc ab electione Petri verbis excluditur; quod, licet bonus discipulus et in sepultura Christi probatus extiterit, tamen adhuc relicta proprietate cum apostolis ad communiter vivendum congregatus non fuit. Multi tunc erant boni discipuli et Christo se ipsum illis

Augustinus de potestate ligandi atque solvendi³: *Ipsi solum habent potestatem ligandi vel solvendi, sicut apostoli, qui in hac carne positi illorum exempla simul et doctrinam tenent.*

a) anathematicos c.

1) *Ep. XI, 56 a, EE. II, p. 331 sqq.* 2) *Sermo 355, § 2, Opp. V, col. 1381.* 3) *Non inveni.*

manifestante probati. Ex quibus et illi plus quam quingenti fratres fuerunt, qui, testante Paulo, Christum post resurrectionem, sicut et apostoli, viderunt, atque per hoc ad apostolatum poterat aliquis de illorum numero dignus videri: quod illi post resurrectionem Christum videntes non leguntur hesitasse, de quo leguntur apostolorum quidam dubitasse. Quid tamen ait Petrus? *Oportet, inquit, ex his, qui nobiscum congregati sunt* et cetera. Quamvis ergo bonus christianus quicumque proprietatis possessor inveniatur, solis tamen illis, qui cum apostolis fuerint congregati, recte pastoralis cura commendatur, si tamen Spiritu segregante fuerint probati. Quem Spiritum credimus in canonica electione ac populi petitione invisibiliter operari.

53. Si ergo populis pastore privatis talis optio proponatur, ut ab illis non curialis clericus, non acephalus, non aliquis absolute ordinatus, ac per hoc iuxta synodum Calcedonensem¹ ab omni ministerio prohibendus, sed bonus aliquis canonicus, aut, si canonicus inveniri non poterit, bonus certe monachus petatur: tunc clero eligente ac populo petente, velut Iesu magno sacerdote in clero magistrante ac populo post inolitae abusionis confusionem quasi post longam Babylonis captivitatem repatriante, Ierusalem civitas reedificatur; cuius participatio tota in idipsum coadunatur. Episcopus enim sive alius ab illo et sub illo canonice prelatus communem vitam per maiores et baptismales aecclesias instituet; in qua nemo aliquid suum dicet, sed tota participatio erit in idipsum. Quia bona et iucunda conversatione fratres habitabunt in unum, quod est
cf. Ps. 132, 1.
'idipsum'.

54. Hic occurrit, quod in reedificatione Ierusalem portae quaedam principales mysticis nominibus appellabantur: quibus ea, quae nunc in aecclesia sunt agenda, prophetalibus figuris *presignabantur. Cuncta enim, quae illis reedificatoribus terrenae Ierusalem hystorialiter acciderunt eorum quae nunc videmus prophetica quaedam signa fuerunt. Illis a Tobya et Gosem ceterisque gentium primoribus dicebatur: *Quae est haec res, quam facitis? nunquid contra regem vos rebellatis?* Haec eadem verba et nunc a multis dicentur, quando spirituales Ierusalem reedificatores, mandato regis postposito ac toto mundo, vel quadam Babylonia, contempto, spiritualibus tantummodo studiis occupati seu claustralibus disciplinis mancipati tenentur. Si enim ad tales venerit princeps aut miles, qui osculum Iudae osculo superius comparatum ad hoc offerat, ut aecclesiae facultatem per hominum quasi per mendacium obtineat, episcopi vero tanquam sacrilegium caventes et pallium veri Samuelis scindere timentes dene- gent illis atque interdicannt beneficia per tot annos possessa, statim audient: *Quae est haec res, quam facitis? nunquid contra regem vos rebellatis?* Regnum quippe destruitis, qui nobis beneficia denegatis.

55. Quid est ergo ab episcopis ad haec respondendum, nisi quod a sacerdote Neemia tunc est responsum? *Et reddidi, inquit, eis sermonem dixique ad eos: Deus caeli ipse nos iuvat, et nos servi eius sumus. Surgamus, inquit, et edificemus: vobis autem non est pars et iusticia et memoria in Ierusalem.* His verbis si episcopus cum Neemia sacerdote humiliter et constanter utatur, victoria verbi hoc in cordibus adversariorum operatur: ut obmutescant ad hec verba, quamvis tamen afficiantur tristitia magna, quemadmodum et illi tristati sunt. De quibus, antequam ad sacerdotem Neemiam accederent, ita premisit scriptura: *Et audierunt Sanaballad Horonites et Tobias servus Ammonites, et contristati sunt afflictione magna, quod venisset qui quereretur prosperitatem filiorum Israhel.*

56. Querat ergo episcopus, et quilibet spiritalis prelatus prosperitatem filiorum *Israhel habeat cum Neemia sacerdote Deum caeli adiutorem; et non timeat in causa

1) Conc. Calc. c. 2, Mansi VI, col. 1226; Hinschius p. 285.

Ps. 117, 6. Dei quemcunque terrenum principem, dicens cum psalmista: *Deus mihi adiutor, non timebo, quid faciat mihi homo.* Tunc, velint, nolint filii huius saeculi, surget structura permansuri edifici. In quo ante omnes portas *porta gregis* edificatur. De qua ita
 2. Esdr. 3, 1. scriptum legitur: *Et surrexit Eliasib sacerdos magnus et fratres eius sacerdotes, et edificaverunt portam gregis: ipsi sanctificaverunt eam et statuerunt valvas eius, et usque ad*
 Luc. 12, 32. *turrim centum cubitorum edificaverunt eam.* Quae est haec porta gregis, nisi vita communis? In hac ergo sub uno pastore in unum ovile pusillus ille grex colligitur, cui regnum a Christo promittitur.

57. Huic portae statuuntur valvae, quando non quilibet, ubilibet, quomodolibet ad eam recipitur; sed per valvam diligentissimae probationis examinatus intromittitur, 10 ea nimirum cautione, ut etiamsi omnia sua offerat, ipse tamen sine diligenti examinatione societatem communis vitae non recipiat. Multi enim sic sua offerunt, ut ipsi
 Act. 10, 13. sine contradictione et examinatione velint intrare, quos tamen Petrus debet prius mactare et sic manducare, ne, si per valvas incaute intromittantur, quia vivi et non mactati traiciuntur in ventrem communis vitae, gravius eam incipiant in utero lace- 15
 ib. 5, 3 sq. rare, quam si foris constitui videntur eam impugnare. Sic Petrus Ananiam sua examinatione mactare voluit ac deinde manducare. Sed ille fraudulenter accedens, quasi reprobis cibis, dentem quidem durae increpationis sub mandibula Petri sua occulta discutientis expertus est, sed usque ad vitalia intromissus non est. Bona tamen illius, quia Deo fuerant oblata, non leguntur reprobata. Neque ita, ut Symoni, sic dictum 20
 ib. 8, 20. est Ananiae: ut pecunia sua cum eo esset in perditione. Aliud est enim per fraudem
 f. 36. Spiritui sancto mentiri; *quod faciunt omnes, qui sub specie religionis fecte accedunt. Aliud ipsum Spiritum sanctum velle mercari; quod faciunt omnes, qui taliter sua offerunt, ut pro bonis a se oblati ipsi recipiantur, pretermissa examinationis diligentia. Isti volunt suae vitae qualitatem non subtiliter post oblationis suae receptionem exa- 25
 minari, propter munera sua de introitu certi et omnino securi. Volunt ergo manducari, sed nolunt prius mactari. Volunt per portam gregis intrare, sed non attendunt valvas in ea statutas esse, quarum claves Petrus a Domino accepit: ut neque is, qui Spiritui sancto mentiri deprehenditur, donis suis etiam receptis intromittatur, neque is, qui eundem Spiritum mercari meditatur, aliquatenus admittatur. Sed tam ipse, quam 30
 Act. 8, 19. pecunia sua maneat in perditione, quia sub quadam iniquissima negotiatione accedit: qui cum Symone dicit: *Date, et dabo.* Nimirum hoc intendens, ut non debeat in examinatione reprobari; sed absque omni contradictione propter copiosam fortassis oblationem congregationi associari. Talis cum deprehenditur, de felle amaritudinis debet redargui, ut aut paenitendo corrigatur et correctus recipiatur aut, si permanserit in 35
 ib. 20. felle amaritudinis et obligatione iniquitatis, audiat cum Symone: *Pecunia tua tecum sit in perditione.* Alioquin si accedentes passim sine longa probatione ac diligenti examinatione recipiuntur, valvae in porta gregis non bene custodiuntur.

58. Haec porta edificatur usque ad turrim centum cubitorum, quia in communi vita multi offerunt fructum centesimum; cuncti vero perfecte illam sectantes accipient 40 illud centuplum, quod Dominus Petro Petrique similibus promisit; quod clericus proprietarius adipisci non poterit. Solis quippe sua relinquentibus et Dominum sequentibus promittitur: ut et hic centuplum accipiant et in futuro vitam eternam possideant.
 Matth. 19, 29. Talibus recte committitur custodia gregis, quia legitime stant *in porta gregis. Ace-

f. 37. Augustinus in lib. III. contra Donatistas ¹: *Ego portas inferi vicia reor atque peccata, vel*
certe hereticorum doctrinas, per quas illecti homines ducuntur ad tartarum.

1) Non legitur loco citato.

phalorum vero conventicula non canonicis, sed pseudocanonicis plena quedam sunt portae inferi, quae non prevalebunt adversus istam gregis portam a Domino in petra fundatam, Petro commissam et usque adeo confirmatam, ut omnes *portae inferi non* Matth. 16, 18. *prevalebant adversus eam*, quia ille hanc portam gregis quasi proprium ovile defendit, cui omne^a genu flectetur: et ideo frustra pseudocanonicorum turba illi ad tempus resistere videtur. Frustra illi a vicariis et furibus resistitur, quorum neuter poterit aeclesias, quas occupant, retinere, si episcopus evellendi ac plantandi scientissimus debitam in illos voluerit severitatem exercere, non permittens aeclesiam vel a vicariis occupari vel ab aliquo donari. Non est enim presbyter in aeclesia ferendus, quem non intromisit ostiarius, qui neminem intromittit, nisi qui legitime accedit. Non autem accedit legitime qui aeclesiam suscipit, laico sibi eam donante. Laicus enim dando non pastorem constituit, sed suo dono furem seu latronem intrudit, quia recte fur et latro dicitur qui aeclesiam laico donante et ostiario ignorante sortitur. Pastor autem nulla laicorum donatione, sed canonica electione creatur, sive in ipsa aeclesia inveniatur, quae pastore indiget; sive de altera queratur, quae in uno communis vitae ovili tales fovet arietes, per quos, si electi fuerint, fecundari possint oves. Quae non secuntur alienum, quia non est aries, Ioh. 10, 5. sed lupus et praedo. Canones enim satis permittunt, ut, cum in aliqua aeclesia vel nulla vel non talis est clericorum congregatio, in qua pastor idoneus inveniatur, de altera aeclesia queratur: ita scilicet, ut regulariter electus rebus illius aecclesiae, de qua ad aliam transfertur, non participet ulterius; sicut nec monachus debet monasterii rebus participari, postquam vel in episcopio vel in presbyterio regendae preponitur aecclesiae. Nemo enim potest officia diversa simul recte administrare; nemo se ipsum titulis duarum aecclesiarum debet ^aalligare. Monstro enim simile videtur, ut in una ^ac. 37. aeclesia episcopus, in alia sit canonicus: et ibi recipiat de stipendio portionem, ubi debitaе servitutis non solvit pensionem. Ubi autem in una aeclesia quis manens in alia pro se ponat vicarium, divinis constitutis omnino est contrarium: maxime si ei, qui vicarius dicitur, cura ovium permittitur. Quid est enim iste vicarius, nisi apertus mercennarius? Si mercennarius est, cuius non sunt oves proprie, constat omnes vicarios mercennarios esse. Sive enim in urbana sive in rusticana aeclesia serviat vicarius, non pertinet ad eum de ovibus, quia nulla iudicialis sententia potest recte ab eo dari super oves aecclesiae illius, in qua est vicarius.

59. In spirituali autem officio, quod pro mercede agit, Spiritum sanctum vendit. In missa vero cum Spiritu sancto Christus venditur, quo vendito Pater ipsius graviter offenditur, non solum contra ipsos mercennarios, sed etiam contra episcopos tali mercimonio consentientes, nec pro debito sui officii tales mercatores de templo proicientes. Tacendo enim consentiunt, quando, ut canes muti, nec latrare valentes ista videndo Isai. 56, 10.

Synodus¹ Calcedonensis cap. X: *Non licere clericum in duarum civitatum — — a proprio huiusmodi gradu recedere.* Gregorius Mariniano episcopo Ravennae²: *Si quispiam abbatum aut monachorum — — sustinere onera compellantur.*

40 Ex³ VII synodo universali habita a V patriarchis cum CCC^{tis} patribus sub Adriano primo pontifice cap. III¹: *Omnis electio episcopi, vel presbyteri, — — qui illi communicant.* Ex VIII. synodo item universali habita a V patriarchis cum patribus CC^{tis} et XL sub Nicolao primo pontifice⁵: *Promotiones et consecrationes episcoporum, — — presulis se velle monstraverit.*

a) omē c.

1) Ex versione Dionysii, *Mansi VII, col. 376.* 2) *Ep. VII, 40; EE. I, p. 488.*
3) *Sequentes loci ex Deusd. libello I, § 7, Lib. II, p. 305.* 4) *Mansi t. XIII, col. 419.*
5) *Mansi t. XVI, col. 174.*

quasi parva despiciunt: que tanto sunt maiora, quanto usitiora. Quando enim crimen cum quadam verecundia committitur, contra Deum susurrio quodam periculose murmuratur. Quando autem publice ac sine verecundia culpa criminalis a multis agitur, tunc aperte contra Deum clamore pernicioso clamatur: sicut Sodomitae contra Deum clamaverunt, quando peccatum suum predicaverunt. Tunc revera boni angeli, sancti videlicet episcopi, non debent ulterius vindictam generalem differre, sed comprobata clamoris certitudine generalem sententiam anathematis proferre: solos inde illos excipientes et eripientes, qui secundum illorum consilium volunt a multitudine malorum discedendo vel in Segor parvula per activam vitam, vel in monte per contemplativam salvari. Si autem episcopus multiplicato iniquitatis clamore non movetur, *non erit, sicut bonus angelus, ereptor paucorum bonorum; sed ipse pariter connumerabitur multitudini malorum. Sed dicit aliquis: 'Cum quibus inibit episcopus consilium contra multitudinis peccatum?' Vix enim presumit aliquis anathema dictare, quando multitudine pariter et consuetudine peccatum sic roboratur, ut in magna civitate, non quinquaginta, non decem, sed vix unus a malo declinans inveniatur. Ad quod respondetur, quod si unus tantummodo consiliarius episcopo adhaerebit, qui, etsi non novit consilium dare, novit tamen cum fidei Abraham salubri et iustae sententiae acquiescere, solo illius consilio contentus episcopus non debet vindictam differre, maxime si constat crimen illud, quod agitur a multitudine, in aliquo autentico concilio vel Romanorum pontificum decreto dampnatum et anathemate cauteriatum esse.

60. Ebrii enim ceterique in hunc modum criminosi, quamvis testante Paulo regnum Dei non consequantur, tamen in sancta aeclesia propter multitudinem tolerantur: nec aliquis pro huiusmodi ponitur in excommunicationem, nisi cum non habet sociam multitudinem, quamvis nec super talium consuetudine ac multitudine pastoris debeat cura dormire, dicendo et faciendo cuncta, quibus regnanti peccato sic potest obviari, ut impugnatio iniquitatis non sit dissipatio unitatis nec rursum custodia unitatis sit fomentum iniquitatis. Cum vero talis culpa patrat, quae patrum iudicio dampnata esse cognoscitur, non est in potestate pontificis differre sententiam ultionis, ne et ipse tacendo et consentiendo incurrat periculum anathematis. Sicut enim si Ariana heresis in aliquo episcopatu pullularet, nemo illam utpote iam semel dampnatam pro consuetudine vel multitudine aliquorum tolerandam putaret; sic et in ceteris criminibus patrum iudicio dampnatis et excommunicatis nemo debet hesitare; quin statim, ut ab aliquo deprehensi fuerint, si post primam et secundam correptionem non corriguntur, episcopo prodantur: ut eorum dampnatio non tunc primo in rebelles dictetur, sed iam olim dictata per episcopum roboretur et publicetur; ne antiquum anathema incurrant quicumque post talem publicationem dampnato et excommunicato crimini scienter communicant.

Cum ergo apertus mercennarius aperte sit symoniacus, a primo Romanorum pontificum Petro dampnatus, et multis posteriorum patrum sententiis precisus, magis timendum est episcopo, ne ipse cum talibus dampnetur tolerando eos in parrochia sua;

f. 38. In libro Sapientiae¹: *Cum fatuis ne consilium habeas. Non enim poterunt diligere, nisi quae ipsis placent.* Item²: *Multi pacifici sint tibi; et consiliarius tibi sit unus de mille.* Item³: *Ante omnia opera verbum verax precedat te, et ante omnem actum consilium stabile.*

f. 38. Ex epistola Clementis papae⁴: *Vestrum est, qui — — obedire, ut Deo.* Ex epistola Alexandri papae: *Nullus comes, nullusque iudex, — — vel conturbare presumat.*

1) Eccli. 8, 20. 2) Ibid. 6, 6. 3) Ibid. 37, 20. 4) Epist. 4, c. 57, Hinschius p. 53.

quam hoc ab aliquo consilium recipiendum, ut tolerentur pro multitudinis turba vel consuetudine diu inolita.

Hoc non solum de mercennariis, sed et de Nicolaytis et per laicam manum investitis observari oportet, cum certissime constet tales ab episcopo fideli ostiario non
 5 esse admittendos: quando aecclesiae dono per aliam personam accepto sibi offeruntur vel mittuntur, ut ab eo accipiant animarum curam qui ab alia qualicumque persona iam receperunt aecclesiam. Certum est enim, quod non imperatori, non laico alicui, non preposito, non abbati, non abbatissae, non denique alicui personae convenit aut licet aecclesiam donare, quam sanguine Christi liberatam et magna libertate nobilitatam soli
 10 episcopo non datam, sed commendatam esse constat: ut quali accessu ipse accessit ad matricem aecclesiam, taliter et non aliter accedentibus ipse committat animarum curam, cavens illud summopere, ne aliquem permittat in duabus aecclesiis uno et eodem tempore obligari, quia nec ipse potest ad duos episcopatus regendos divaricari. Facile autem iste ordo custoditur, ubi de solis regularibus canonicis vel religiosis monachis
 15 aecclesiae preficiendus eligitur.

61. Haec autem electio tunc aecclesiasticę procedit, si defuncto aliquo presbytero, illius obitu comperto episcopus aliquam prudentem et religiosam personam mittat ad illius decaniae clericos prudentiores convocandos, in qua est aecclesia viduata, quatinus illis consulentibus electio fiat ordinata. Legatus *vero episcopi plebem debet alloqui, *f. 39.
 20 ut de pastoris electione diligentiam habeant, quatenus de tali persona suam petitionem faciant, cui preficiendae clericus possit annuere, quam etiam diligens episcopi examinatio non possit respuere. Cum enim tam in capitis, quam in membrorum dispositione una et eadem aecclesiae pulchritudo debeat apparere, sicut affirmante Leone Magno¹ *nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeatur quem nec clerus elegit, nec*
 25 *populus expetivit, nec suus metropolitanus ordinavit:* sic nulla ratio sinit, ut inter parrochiales presbyteros habeatur, quem nec clerus elegit, nec populus expetivit, nec suus episcopus de animarum cura investivit. Nichil ergo tam in presbytero quam in episcopo constituendo cuiusdam personae operatur donatio, quia aecclesia non sicut ancilla est donanda, sed sicut sponsa legitimo viro legitime copulanda. Sive autem
 30 qui donant, sive qui a donantibus accipiunt aecclesias, quia paternas leges transgrediuntur, si correpti non resipiscunt, illa infamiae ac dampnationis pena tenebuntur, qua paternarum legum sponte violatores feriuntur. Episcopus vero, nisi tale nefas verbi gladio persequatur, quosdam excludendo, quosdam intus corrigendo, quosdam etiam cum discreta reclamazione aliquamdiu sufferendo, donec tempus inveniat, quo
 35 fune de resticulis facto proiciendos proiciat. Nisi, inquam, si cagat, ipse utique divino iudicio excludetur de porta gregis, quia non habet curam gregis; quam si haberet pastor ipse legitimus, pastores tantummodo legitimos sub se preside pateretur nec ad vicarios vel ad istos fures et latrones sua sponte tolerandos cuiusquam consilio adduceretur, nec de Christi sponsa permetteret fieri adulteram, quia teste beato Ambrosio² aecclesia, quae non est legitimo viro legitime coniuncta, vocatur adultera. Absit
 40 ergo dilatio ad tales adulteros excludendos, quos nulla ratio sinit haberi ut legitimos viros! *Excludantur de porta gregis, qui non sunt boni custodes gregis. Ipsi enim *f. 39.
 tali exclusione aliquando melius attrahuntur et a vero custode super gregis portam vigilante de mortis profundo, quasi de maris fundo, extrahuntur. Portarius enim
 45 portae istius prudentissimus piscator est. Novit, Christo precipiente, sua retia laxare in capturam; novit eadem magnis piscibus repleta extrahere ad terram. cf. Luc. 5, 4.

1) Epist. 167. ad Rusticum, Inquis. I, Opp. ed. Ballerini I, col. 1420. 2) Epist. 20. ad Marcellin., Opp. II, col. 857; cf. Libell. II, p. 384, l. 22.

62. Recte itaque iuxta portam gregis collocatur porta piscium, de qua scriptum
 2. Esdr. 3, 3. est: *Portam autem piscium edificaverunt filii Asnaa. Ipsi texerunt eam et statuerunt
 valvas eius et seras et vectes.* Qui sunt isti pisces, nisi clerici adhuc in lubrica sua
 consuetudine tanquam in ceno cuiusdam piscine latitantes et fluida conversatione va-
 gantes? Horum magna pars, velint nolint, Petro piscante extrahentur et in porta
 communis vitae constituentur; quae non solum porta gregis, ut iam dictum est, sed
 et porta piscium dicitur, quia, sicut colligit oves adhuc natate nescientes, ita nimi-
 rum eosdem collectos vertit ad quosdam rationabiles pisces; qui non tantummodo
 sciant ambulare tangendo terram per actionem, sed et more piscium quasi naturalem
 natandi usum possidentes a fundo terrae sublevantur per contemplationem. Recte
 itaque in reedificatione Ierusalem portae gregis porta piscium continuatur, quia vita
 communis de activis et contemplativis, quasi de ovibus et de piscibus, in edificio
 caelestis Ierusalem manu artificis ita coaptatur, ut edificator illius Christus recte in
 10. Matth. 13, 55. euangelio filius fabri dicatur. Quia fabrile quoddam negotium, quod olim aecclēsiā
 suae promisit, nunc evidenter adimplet; sicut nostro tempore per multas aecclēsiās
 apparet. Potens enim et verax ille faber fabri filius loquens aecclēsiā, sponsae suae,
 15. Is. 1, 25. 26. civitati suae per Ysayam prophetam ita dicit: *Convertam manum meam ad te et excoquam
 ad purum scoriā tuam, et auferam omne stagnum tuum, et restitui iudices tuos, ut fuerunt
 *f. 40. prius; et consiliarios *tuos, sicut antiquitus. Post haec vocaberis civitas iusti, urbs fidelis.*

63. Nonne faber iste hanc prophetiam in Salzpurgensi aecclēsiā iam coepit im-
 plere¹, ubi et pseudocanonicos, quasi stagnum, abstulit et regulares canonicos ibidem
 plantatos per ignem suo fabrilī conflatorio aptum ita iam excoquere coepit, ut non
 dubitemus eam ab omni scoria usque ad purum excoquendam et deinceps nullos
 iudices vel consiliarios habituram; nisi quorum talis erit introitus, conversatio et exi-
 tus, qualis in episcopis iudicantibus et clericis consiliantibus fuit antiquitus? 25

64. Faber iste fabricat Romae in Lateranensi patriarchio^a, ubi per gratiam ipsius
 iam refflorescit vita canonica², tanto citius omnem scoriā depositura, quanto illi tan-
 quam in medio Babylonis positae fornax tribulationis a quibusdam palatinis, non Petri
 discipulis, sed regis Nabuchodonosor ministris, iugiter accenditur. In qua tamen ipse
 dominus apostolicus, velut quidam angelus, consolabitur tribulatos, ut, dum in medio
 tribulationis ipsum habeant suas angustias relevantem, videantur sentire in medio for-
 nacis quasi ventum roris flantem. De ipsis vero illius fornacis incensoribus erit ali-
 quis ita cremandus, ut aut cum Saulo conversus aecclēsiā defendat aut cum Saule
 irrevocabiler perversus in infernum descendat. Pueros autem Christi, veros videlicet
 canonicos, omnino non tanget ignis, neque contristabit, nec quidquam molestiae inferet;
 immo tantum utilitatis conferet, ut per hunc ignem vinculis peccatorum consumptis
 libere incedant et quasi ex uno ore in medio fornacis Deum benedicant. Fuit enim
 ante aliquot annos aecclēsiā illa talibus clericis exposita, qui non canerent quasi ex
 uno ore, sed quasi ex ore diverso ac multum dissono, tum propter vocis inconcinnos
 organismos, theatralibus quibusdam modulis variatos, tum propter mores incompósitos
 40. *f. 40. et magna *discrepantia contra invicem divisos. Nunc autem, Deo gratias, psallitur et

f. 40. Iohannes Cristostomus in sermone de conversione Pauli apostoli³: *Non tyrannis quaedam
 inveterate consuetudinis — — multis impugnantibus suscitatus et crescit.*

a) patriarchia c.

1) Cf. *Dial.*, Migne, *Patrol. lat.* t. 194, col. 1420; *Ann. Reichersberg.* 1110, p. 451. 45

2) Cf. *Iohannis Diaconi Liber de ecclesia Lateran.*, Mabillon, *Museum Ital.* II, p. 568: Inde per
 directum ad dexteram iacet Paschalis papa II, qui salubri providentia et studio renovavit ordi-
 nem canonicum in ista ecclesia. 3) *Non inveni.*

canitur in aecclesia illa quasi ex uno ore, tam in vocis matura et consona modulatione, quam in morum sancta iuxta claustralem disciplinam compositione. In qua, si quid adhuc addi oportet, qui coepit ipse perficiet.

cf.
Philipp. 1, 6.

65. Gaudeat ergo aecclesia sancti Fridiani Lucensis, quae velut hortus irriguus Romanas mensas de suis locupletat fructibus; dum inde quantuluscunque canonicorum numerus quasi parvum synapis granum in Romanam aecclesiam tanquam in mortario conterendum mittitur¹: ut odor notitiae Christi per hoc longe lateque spargatur, quando in ipso mundi capite reflorescit ordo communis vitae.

66. Quae deinceps acephalorum turba presumet Romanam aecclesiam appellare, si episcopus catholicus illos, quos ex eis convertere non potest, abiciens vitam communem et apostolicam coeperit reformare? Si professores vitae apostolicae cum defensoribus vitae apostolicae venerint ad sedem apostolicam, quae iam in ipsa sua principali aecclesia fovet vitam apostolicam, quae, putas, in sede illa pars triumphabit, nisi cui Symon Petrus gratis causam suam adiuvans favebit? Quis autem confundetur et gravi casu frangetur, nisi is qui in civitate illa presumet volatum suum cum Symone mago contra Symonem magnum extendere; ubi et ipse Petrus presidet in domno apostolico et ordo Petri diligitur a potiore cardinalium numero, qui eum foveant et ibidem secundum statum antiquum ex parte inchoatum et inde tanquam a capite per totum corpus aecclesiae citissime dilatandum?

67. Ipsi enim pseudocanonici semetipsos valde faciunt expugnabiles, dum pro timore suae proprietatis perdende usque adeo timent mundanos principes, ut suis episcopis iusta precipientibus inobedientes fiant, ne per mundanos bona quae diligunt amittant. Sepe quoque talibus sceleribus implicantur, in quibus *deprehensi facile ab episcopis aecclesiastico stipendio privantur. Episcopus ergo, si triumphare voluerit, non carnalibus, sed spiritualibus armis accingatur; et pseudocanonicos verbi gladio expugnando aggrediatur, in promptu habens ulcisci omnem inobedientiam, donec evelendo, destruendo, plantando et edificando perveniat ad victoriam.

68. Erit enim ista victoria verbi per se potentis, per se vincentis, victoriae autem corona verbum recte proferentis. Ille autem recte profert verbum, recte gladium evaginat utraque parte acutum, qui criminosos aut inobedientes clericos falce anathematis ita praecidit, ut eos tanquam ramos inutiles, foras proiectos et arefactos, et illo igne arsueros relinquat, qui venit super socios Chore, qui etiam ardebat in atrio Caiphae, ubi se Petrus ad horam calefecit; sed, Domino cor eius respiciente, ab illo igne discedens amarissime fleuit flensque susceptus est. Sic ergo et isti tunc recipiuntur, cum aut fletu aut aliis certis paenitentiae indiciis hoc de se testantur, quod sint paratiores cum Petro in communis vitae cenaculo ignem de caelo venturum ieiunantes et orantes expectare, quam in domo Caiphae contra frigus tristitiae de cupiditatis igne sibi remedium captare. Hoc enim non tam est remedium, quam maioris tristitiae fomentum, quoniam, unde ad tempus miser animus de cibo, potu, veste, nummo hilarescit, inde miserius tabescit: quando nec ancillae vocem poterit sine tre- more audire qui de mundi fumoso atrio non vult exire. Orandum ergo est pro talibus, ut eos respiciat Dominus, cui soli est possibile ramos fractos et arefactos ita re-

Num. 26, 10.
Luc. 22, 55.

1b, 56.

Leo episcopus urbis Romae Ianuario patriarche Aquilegiensi²: *Lectis fraternitatis tuae litteris, vigorem fidei tuae, — non debet licere suspectis. Et post pauca: Non autem dubitet dilectio tua — — dissimulant adhibere medicinam.*

1. 41.

1) Cf. *Epistolam Calixti II. ad priorem S. Frigidiani Luc.*, Baluze, *Miscell. IV*, p. 587; *Jaffé nr. 6896, A. 1121, Mart. 14.* 2) *Epist. ad Ianuarium 18, Opp. ed. Ballerini I, col. 731.*

cf. Ioh. 15, 1. colligere ut, per gratiam reconciliationis inserti, coalescant unitati et integritati vitis verae, quae est Christus, quatinus aut ipsi militiam illius de caetero legitime cum Petro exerceant aut saltem eos, qui hanc exercere per Dei gratiam volunt et possunt, *f. 11'. ulterius *nulla inquietudine impediant. Quamvis enim maxime optandum sit, ut iterum
cf. Ps. 132, 1. inserti gustent quam bonum et quam iucundum est habitare fratres in unum, tamen, si haec vel non volentes vel non valentes ita promittant se victuros esse ut clericos canonice viventes, tanquam ramos de medulla vitis vitam trahentes non impediant, possunt aliquo modo in aeccliam recipi et tanquam in cortice matris arboris tolerari. Si enim communione christianorum et salute animarum contenti, sic absque sacris ordinibus et extra congregationes vivere velint, quo modo invenimus beatum Gregorium clericis infirmis permisisse, rem quidem faciunt non laudandam, sed tamen utcumque tolerandam. Illud autem nullo modo potest tolerari, ut sacris ordinibus fungantur extra regulam constituti.

69. Quis enim tales in sacris ordinibus recipiendos arbitretur, nisi qui scita conciliorum et gesta pontificum dissimulare aut ignorare videtur? Nam ut de ceteris patribus taceamus, qui diligenter examinari precipiunt promovendos in sacris ordinibus, ita videlicet, ut eorum non solum acta vita discutiatur, sed et agenda in sancto proposito stabilita agnoscatur, solus Leo Magnus et Gregorius primus ad eos removendos sufficiunt, qui personas etiam suspectas respuunt. Quid autem est Leo Magnus vel Gregorius primus, nisi Petri uterque vicarius? Qui autem cum Petro non sapit^a, cum Petro non colligit. Qui cum Petro non colligit, certe cum ipsa petra, quae Christus
Luc. 11, 23. est, non colligit, cum quo qui non colligit, spargit; et qui non est cum illo contra illum est. Qui autem contra Christum est, Antichristus est. Et nunc Antichristi multi sunt, qui characterem bestiae et numerum nominis eius non solum in manu, sed et in fronte suscipiunt: non solum contraria Christo agentes, sed eadem inprudenter contra aeccliam defendentes; et sic a Romana aecclia discordantes indubitanter
*f. 42. heretici fiunt, quoniam hereticum esse constat qui a Romana aecclia discordat.

70. Dico autem Romanam aeccliam, cuius caput est Christus, membra vero Petrus et Paulus et omnis illius aeccliae spiritualis filius, non solum in urbe illa, sed etiam per totum mundum in petra, quae Petro nomen dedit, constitutus. Omnis, inquam, spiritualis pertinet ad aeccliam Romanam, quae omnes iudicat, et ipsa a nemine
1. Cor. 2, 15. iudicatur, quia, Paulo affirmante: *Spiritualis iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur.*

71. Quaeratur ergo non solum a Petro, sed ab omni doctore catholico, quid de vita clericorum sentiat; ut omnis, qui a Romana aecclia discordare non vult, spirituali eorum iudicio consentiat? Dic, Petre, quid sentias? *Seniores*, inquit, *obsecro consenior, pascite eum, qui in vobis est, gregem.* Ecce non dicit: 'Sequimini cum militibus regem'; sed *pascite*, inquit, *eum, qui in vobis est, gregem* et cetera: b. 3. quibus vitam pastoris circumscribens, ita sententiam conclusit: *Non dominantes in clero, sed forma facti gregis.* Hanc sententiam beatus Gregorius quodammodo glosavit, quando Augustinum Anglorum episcopum seorsum a suis clericis vivere prohibuit¹, ne, si episcopus a clero divideretur, in clero dominari videretur. Nunc autem clero multi dominantur, qui a suis qualibuscunque clericis divisi, de agris aeccliae

f. 41'. Gregorius de III conciliis in synodica sua dicit²: *Cunctas personas, quas veneranda concilia — — interdicit omne ministerium.*

a) cum Petro non sapit. Qui cum Petro non sapit, cum etc. pergit c.; Pezzi textum restitui. 15

1) *Epist. XI*, 56a, *EE. II*, p. 333; cf. *infra* p. 176. 2) *Epist. I*, 24. *ad Iohannem patr. Constantin.*, *EE. I*, p. 36.

maiolem partem sibi tenentes, minorem clericis, nullam vero pauperibus relinquunt. Atque ita dominantes in clero non sunt forma gregis, regendo clerum et pascendo gregem, sed magnum tam cleri quam gregis offendiculum, pascendo milites et regem. Hoc facere periculosum est, defendere autem sine dubio perniciosum est. Non enim
 5 dicit scriptura: 'Ve his qui faciunt malum, quod tamen est periculosum'; sed: *Ve his* Is. 5, 20.
qui dicunt malum bonum, et bonum malum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem
 et cetera. Est ergo periculum his qui faciunt malum; sed aeternum ve his qui per-
 tinaci studio defendunt. Sancto enim Gregorio¹ lamentationes, et carmen et ve super Ezech. 2, 9.
 Ezechielem exponente, hanc *differentiam inter lamentationes notare possumus, ut non *f. 42.
 10 absurde peccatoribus paenitentibus lamentationem temporalis afflictionis, peccati vero
 defensoribus ve perpetuae dampnationis assignemus et cum Ieremia lamentantes dica- Thren. 4, 1.
 mus: *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides*
sanctuarii in capite omnium platearum? Purissimi namque auri color optimus fuit,
 quando episcopus ad suos discipulos cum Christo dicere potuit: *Ego autem in medio* Luc. 22, 27.
 15 *vestrum sum, sicut qui ministrat.* Non sicut qui dominatur, sed sicut qui ministrat.
 Nam quod, ubi communis vita non est, sacri canones episcopis quartam decimarum et
 oblationum partem conferendam censuerunt, non propter milites, sed propter peregrinos
 et hospites ab eo recipiendos fecerunt. Quibus tamen a beato Gelasio² prohibitum est
 20 quam decimas in quatuor partes dispensare: ut pars, quae contingit episcopum, sub
 testimonio aecclesiae sic in pauperum solatio et hospitalitatis officio expendatur, ut
 episcopus non dominando in clero, sed forma factus gregi quidam secundus Iob videat- 1. Petr. 5, 3.
 25 *tur, dicens cum illo: Si negavi, quod volebant pauperes, et oculos viduae expectare feci;*
et comedi buccellam meam solus, et non comedit ex ea pupillus, quia ab infantia mea Iob 31,
crevit mecum misratio, et de utero matris meae egressa est mecum. Si despexi preter- 16—23.
euntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non
benedixerint mihi latera eius, et de velleribus ovium mearum calefactus est; si levavi
super pupillum manum meam, etiam, cum viderem me in portis superiorem, humerus
meus a iunctura sua cadat, et brachium meum cum suis ossibus confringatur. Semper
 30 *enim quasi tumentes super me fluctus, timui Dominum, et pondus eius ferre non potui.*
Foras non mansit peregrinus, ostium meum viatori patuit. ib. 32.

*Nunquid haec verba potest episcopus veraciter dicere, ad cuius prandium intrat
 miles ac tyrannus, foris manet peregrinus? Ostium illius clauditur viatori, quod ape-
 ritur militi et imperatori. Martinus haec dicere potuit, qui nunquam regi, frequenter
 35 autem pauperi cenam suam communem fecit³. A quo et illud pro magna gratia tam
 a rege, quam a regina susceptum est, quod ipse precibus coactus prandio eorum ali-
 quando interesse dignatus est. Potuit hec dicere Gregorius, qui omnes aecclesiae
 facultates dispersit et dedit pauperibus non militibus aut principibus⁴. Quorum tamen
 devotionem et dilectionem non dampnose captare solitus fuit, offerens ipsis primoribus
 40 preciosa pigmenta vel alia peregrinarum specierum rara munuscula: hoc fiebat sine
 pauperum detrimento, immo cum multo pauperum lucro, quia quando vel balsamum

Gelasius papa cap. XXVII⁵: *Quatuor autem tam de reditu — — bonae famae preconiiis* f. 42.
non taceri. Cap. XXVIII⁶: *Quapropter, ne clericorum quisquam — — totius auditui haec puta-*
verit supprimenda.

45 Ex Vita S. Gregorii cap. XXII⁷: *Tantae hospitalitatis Gregorius — — peregrinos quos-*
libet invitaret.

1) In Ezech. l. I, hom. 9, §§ 33. 34; Opp. I, col. 1262. 2) Cf. n. 5. 3) V. supra
 c. 50, p. 165. 4) V. n. 7. 5) Epist. 27. ad Luc. episc. § 27, Thiel I, p. 378; Hinschius
 p. 654. 6) Ibid. § 28. 7) V. Gregorii II, c. 22; Opp. IV, col. 51.

vel aliam huiusmodi preciosam speciem primoribus offerebat sine pauperum detrimento, illos in sui et aecclesiae dilectionem provocavit, per quorum devotionem pauperum facultas tuta et inminuta permansit. Quantum ergo absque pauperum dampno fieri potuit, talem se etiam erga maiores exhibuit, ut et ipse ab omnibus diligeretur, et aecclesia quasi horreum commune putaretur¹. Absit tamen, ut et ipse principes vel milites ita credatur timuisse, ut eos cum pauperum vel dampno vel offensione soleret sibi aliquo modo conciliare. De quo illud potius in vita sua legitur², quod cunctorum iudicum cupiditates vel scelera quasi chamo frenoque pontificii validissimis auctoritatibus restringebat.

1. Petr. 5, 3.

Erat itaque Petri senioris consenior, non dominans in clero, sed forma factus gregi, cui omnia verba, quae de Iob dicta invenimus, verissime poterant adaptari. Poterat enim haec omnia servare sine impedimento communis vitae, quam et cum suis clericis in pontificatu servavit et Augustino Anglorum episcopo servare mandavit. Si enim communis vita in administratione *pontificalis curae ab episcopo cum clericis observari non posset, duo contraria papa Gregorius Augustino episcopo mandasset³. Cui et vitam communem servari precepit, non permittens episcopum seorsum vivere a clericis suis; et eidem in decreto quodam suo de stipendiis aecclesiae scribens quartam episcopo partem de his assignavit; quod propter hospitalitatem atque susceptionem fieri in eodem decreto significavit. Hinc est, quod idem beatus Marianum episcopum de avaricia redarguens vacuum episcopi nomen tenere illum asseruit; quod orationi et lectioni solummodo intentus de manu nichil fructificavit, cum debeat episcopus largam manum habere, necessitatem patientibus concurrere, alienam inopiam suam credere; quia, inquit⁴, *si sic non habet, vacuum episcopi nomen tenet*. Ad hanc asperam redargutionem zelo Dei vir sanctus propterea fuit excitatus, quod mendicantes quosdam cognoverat per aecclesiam eiusdem Mariniani transisse nichilque ab eo accepisse. O beatum pontificem, qui omnes tales esse voluit, qualis ipse fuit! Cuius manus vere fuit quoddam gazophilacium cunctis indigentibus commune, quia non^a sibi, sed aliis curavit accipere. Neque enim quicquam a quoquam accepisset, si non hoc propter indigentes fecisset. Non ergo fuit iniuriosum, si tunc oblationes ad pedes eius, tanquam ad pedes Petri, ponebantur, quoniam inde non divitibus, sed pauperibus distribuebantur. Nulli ergo tunc dissuaderi debuit, quin ad pedes talis papae offerret quod potuit, quia non tam illi oblatio dabatur, quam per ipsum in sinus pauperum transmittebatur, cum et ipse pauper pauperibus ministraret et vitam apostolicam mirabili et difficili modo in palatio, sicut in monasterio, servaret, non dominans in clero, sed forma factus gregi. Non est ergo episcopo impossibile pariter episcopatus curam administrare vitamque communem cum suis clericis observare, quia sic poterit episcopus in vestium vilitate, in ciborum frugalitate, in ieiuniorum dispositione, in omni denique morum et actuum suorum *qualitate regulares mensuras tenere; ut, quando ipse conventui clericorum suorum non poterit interesse, nullum clericorum vel monachorum quantumcunque religiosum pigeat lateri suo adesse, quando apud episcopum nichil cogitur de regulari districtione relaxare. Sic beatus Augustinus, qui propter infirmos et hospites mensae

1. Petr. 5, 3.

*f. 44.

Item cap. XXVII^b: *Suo tempore frumentum, — — putaretur aecclesia.*

Item ex libro III°, cap. XLVIII°: *Cunctorum iudicum cupiditates — — suorum redargutionibus publicabat.*

a) n. c.

1) V. n. 5. 2) V. n. 6. 3) *Epist. XI*, 56 a, *EE. II*, p. 333 sqq. 4) *Epist. VI*, 63, *l. l. I*, p. 439. 5) *V. Gregorii II*, c. 26, *Opp. IV*, col. 53. 6) *Opp. IV*, col. 107.

suae carnes adesse permisit, sanis tamen et cohabitantibus de holeribus et legumine simplicem et regularem victum procuravit; studens videlicet sic hospitalitatis et condensationis officium servare ad extraneos et infirmos, ut tamen a regulari districtione aliquatenus non relaxaret cohabitantes et sanos. Quis ergo quantumcunque claustralis
5 disciplinae amator non libenter tali episcopo adesset, quis non eius convivii libenter interesset, in quibus non inanes saecularium negotiorum fabulae, sed verba sacrae lectionis audiebantur, in quibus non plus quam necesse fuit corpori serviebatur, sed sola eius infirmitas reficiebatur, ut ad usum necessariae virtutis haberetur?

Si igitur sic agant episcopi, erunt communiter viventium non solum socii, sed et
10 regulares magistri. Nec vivent seorsum a clericis suis, quoniam, cum ipsi eorum conventibus interesse non poterunt, meliores de claustris ad se collectos regulariter, non curialiter tractabunt. Non fuit ergo contrarium quod beatus Gregorius ad beatum Augustinum scripsit; cum vita regularis et socialis etiam in pontificatu custodiri possit, quatenus episcopus iuxta sententiam Petri non sit dominans in clero, sed forma
15 factus regi. 1. Petr. 5, 3.

72. Perspicuum est, quid de vita episcoporum^a senserit Petrus, ante omnes in sede Romana post Christum audiendus. Audiamus etiam, quid dicat Paulus inter precipua illius aecclesiae, quae omnes iudicat et ipsa a nemine iudicatur¹, membra simul cum Petro computandus. Dic, Paule, quid sentis de pontifice? Debetne pontifex regales functiones administrare? Audite quid dicat. *Omnis, inquit, pontifex ex hominibus assumptus, pro*^{*} *hominibus constituitur in his quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Si ergo in his tantum pontifex constituitur quae sunt ad Deum, quid de his ad eum quae pertinent ad regale officium? Si ad hoc preficitur, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis, quare occupatur in militibus congregandis et expeditionibus cum rege ordinandis? Nunquid hoc agere est sacrificium pro peccatis, quando
25 militiam ducens nec unam pernoctationem in aliqua villa potest facere absque militum et scutariorum innumerabilibus peccatis? Si tali sacrificio placabitur Deus, vere dominus Mogontinus² beato Martino in regno caelorum erit preferendus. Sed melius est, ut Martinum oremus orare pro Mogontino, quam ut illum taliter credamus preferendum
30 Martino. Hoc enim si credimus aut sentimus, aecclesiae Romanae per Paulum nos instruenti non consentimus. Ipse enim non solum de pontifice, sed de omni persona profitente militiam Christi affirmat aperte: quod *nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*. Ecce habemus duos testes, inter omnes aecclesiae Romanae iudices amplius insignes. Sufficere nobis poterit istorum testimonium, quia in ore duorum vel
35 trium testium stat omne verbum. cf. 2. Cor. 13, 1.

73. Attamen si quis verba istorum sic putat interpretanda, ut non in his persuadeatur clero vita communis et apostolica, respiciat posteriores patres, qui in his verbis non quesierunt allegoriam; sed haec aptaverunt ad illam vivendi regulam, quam Dominus dedit suis discipulis, et per discipulos cunctis verbi sui ministris, dicens: *Qui*
40 *non renuntiat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus.* Haec verba Urbanus papa et martyr³ sic intellexit, ut omnes clericorum congregationes per aecce-

Urbanus papa et martir⁴: *Decet omnes christianos, karissimi, ut eum imitentur, — — in f. 44'. Actibus apostolorum: 'Multitudinis credentium'*^b *erat cor [unum] et anima una'.*

a) post. manu loco raso suppl. c.   b) c. e. c. et a. v. c.

45   1) Cf. Capit. Anglir. c. 51, Hinschius p. 765.   2) Cf. supra c. 24.   3) Cf. n. 4.
4) Decret. Urbani c. 1, Hinschius p. 143.

sias matrices taliter instituendas decretali sanctione constitueret, quatinus apostolica et communis vita futuris perpetuo temporibus in his perpetuo perseveraret¹. Frustra ergo
 *f. 45. tanquam de re nova querendum putat aliquis consilium *a sede apostolica, utrum re-
 formari debeat vita communis et apostolica: cum habeamus ad manum decreta Urbani
 papae et martyris, terribile anathema contra suarum constitutionum violatores promul- 5
 gantis. Haec decreta inveniuntur absque itineris labore, sine magnis expensis, pene
 in omnibus aecclesiarum armariis; et tamen episcopi differunt his armari, querentes et
 expectantes novis decretis aut privilegiorum cartis ad hoc faciendum roborari; quod
 ipse Deus, qui habitare facit unius moris in domo, per se ipsum constituit, per apo-
 stolos fundavit, per multas orthodoxorum patrum sententias et exempla corroboravit. 10
 Si de certis et apertis consulere debemus apostolicam sedem, quare non eam consuli-
 mus, utrum debeamus credere in Deum, patrem omnipotentem? Quod si supervacuum
 putatur in tam aperta fide apostolorum domini apostolici expectare consilium; cur in
 ceteris nichilominus certis et apertis apostolorum et apostolicorum constitutis expecta-
 tur, donec nova carta seu privilegium a Romana sede afferatur? 15

74. Benedictus papa Honorius, et benedictus sermo oris sui, quem audiui² tale
 responsum dare domno Salzpurgensi archiepiscopo³ de rebus quibusdam certis, etiam
 definitis, per legatum⁴ suum sedem apostolicam consulenti: 'Sunt', inquit, 'scripta iam
 olim super his causis promulgata penes ipsum dominum archiepiscopum^a. Non illi est
 necesse de his querere aut expectare novum ex nostri parte aliquod scriptum. Scriptis 20
 antiquis utatur, quia zelum Dei habens nostrum habebit auxilium, in quibuscunque illi
 favent antiquae traditiones patrum'. Haec verba, vel non multum his dissimilia, istam
 sententiam competenter exprimentia sic postea servavi, quasi de divino ea acceperim
 oraculo. Multos enim tam tepidos ac trepidos videmus in rebus certis, etiam sepe
 iudicio patrum definitis, ut necesse habeant commoneri his verbis, quatenus in causis 25
 apertis, nullo consilio expectato, confidenter agant; certi, quoniam eos adiuvabit Petrus
 *f. 45'. Petrique vicarius, quando veritatis petra, non pravae consuetudinis *harena, edificatio
 eorum fulcitur, et antiquis patrum statutis, velut firmis et imputribilibus columnis
 undique stabilitur.

. 30
 f. 53'. 96. Si ergo tanti est ponderis interdictio episcoporum aliorumque patrum, ut
 illis interdicentibus nec sanctissimus et innocentissimus eorum subiectus audeat pre-
 sumere corpus dominicum, quod nemo dubitat sanctum et bonum, aut, si presumit, non
 evadit iudicium: quid censendum est esse hanc potestatem interdicendi, nisi quendam
 gladium, quo debent illicita resecari? Qui si acutus est ad amputanda interdum, quae 35
 sunt licita et bona, quanto putas acumine precipidet illicita? Si tamen gladius iste utra-

f. 45. Anno dominicae incarnationis MCX. facta est in Lateranensi aecclesia synodus presidente
 Paschali II. papa, indictione III. Nonis Martiis, in qua legitur cap. VII⁵: *Sunt quidam qui vel
 violentia vel favore non permittunt aecclesias regulariter ordinari. Hos etiam decernimus ut sacri-
 legos iudicandos.* 40

Urbanus^b papa secundus⁶: *Quicumque vivunt in congregatione quamvis nondum fecerint votum
 nichil habendi, — — scrutare scripturas, scrutare regulam tuam, videquid promiseris.*

a) archy ut vid. corr. ex -i c. b) sequentia in marg. c.

1) Ep. I, c. 3 sq. 2) Cf. Dialog. Prol. (1126—1130); Liber de novitatibus huius tem-
 poris c. 5. 3) Conrado. 4) Gerhohum ipsum. 5) Grat. C. 1, qu. 2, c. 125: Paschalis 45
 secundus; cf. Dial. col. 1361. 6) Urbani II. epist. ad Lucium, Mansi XX, col. 661; J.-L.
 5743; cf. Dial. col. 1389; Tract. de sim. col. 1345.

que parte acutus, de ore Christi procedens, ab episcopo in vagina silentii non recon-
 datur; et materialis gladius, de quo Petrus est redargutus, ab eo non accipiatur. De
 illo enim scriptum est: *Ve, qui prohibet gladium suum a sanguine*; de isto autem Do-
 minus dicit: quod *omnis qui accipit gladium gladio peribit*. Istum gladium discipulis
 5 a Domino interdictum *antiqui aecclesiarum pastores cum Petro gregis portam custo- *f. 54.
 dientes non sibi necessarium putaverunt, ut ministros, quos Dominus non habuit, que-
 rerent et de rebus pauperum famelicorum milites pascere. Sed ita se ab isto gla-
 dio tam terribiliter interdicto elongaverunt suosque successores elongari voluerunt, ut
 sacris canonibus testentur episcopos effusores ac reos humani sanguinis, qui, quamvis
 10 legali, tamen saeculari, presumunt interesse iudicio sanguinis. Quondam enim si causa
 iudicialiter et saeculariter coram principe tractabatur, nullus catholicus episcopus tali
 se causae inserebat, quae per mortem vel membrorum mutilationem punienda erat,
 nisi forte post recte factum iudicium ad eripiendum inopem de manu fortiorum eius,
 sicut legitur fecisse beatus Nicolaus. Econtra moderni quidam episcopi causas mun-
 15 danas cum regibus et principibus examinant, expeditiones ordinant; ubi non unius
 hominis, sed multorum, sanguis fundatur¹, ubi inopes de manu fortiorum eius non eri-
 piantur: sed rustici et inopes miserabiliter affligantur, quando milites non utuntur
 consilio Iohannis, hoc militibus, si volunt salvari, consulentis, ut neminem concutiant,
 neque calumpniam faciant, sed contenti sint stipendiis suis. Quid ergo miramur, quod
 20 gladium Dei a sanguine prohibent, qui per milites negotium rapinae, per principes
 iudicium sanguinis exercent? Miserrimo excusationis pallio episcopi quidam utuntur,
 qui tractandis et examinandis causis intersunt. Sed in fine, quando ipsa iudicialis
 sententia datur, ad hoc se per momentum unius horae subtrahunt, ut sic videantur
 canonum scita servare, quae prohibent episcopos iudicio sanguinis interesse. Et etiam
 25 plerumque conantur sententiam ultionis avertere, quam ipsi prius studuerunt predictare.
 Sic et diabolus in passione Christi iudicio sanguinis interfuit, sed circa finem se sub-
 trahens suamque dampnationem presentiens, etiam de dimissione illius per uxorem
 Pilati laboravit: et tamen non solum homicidium, sed, ut ita dicam, Deicidium recte
 *illi ex toto imputatur; quo agente illud iudicium sanguinis inchoatum et magna ex
 30 parte tractatum agnoscitur. Sic et Iudei dicentes: *Nobis non licet interficere quemquam*,
 conati sunt per hoc excusabiles videri, quod non ipsi eum crucifixerunt, sed milites
 Romani; et tamen quicquid illi milites fecerunt, rectissime illis imputatur, quorum
 voluntati per hoc a militibus serviebat. Sicut ergo tunc, ita et nunc, quia pecca-
 tum principis male iudicantis, et militis ac scutiferi predicantis totum redundat in epi-
 35 scopos mundanorum consiliorum fabricatores, a quibus etiam, cum legaliter exercentur,
 ipsi deberent esse immunes.

. . . . .

108. Haec differentia inter iudices aecclesiasticos et saeculares esse dinoscitur,
 quod in aecclesiastico iudicio spiritualis iudex inter nocentem et innocentem nichil
 40 terreni lucratur; sed alterius offensam, alterius gratiam, iusticiae favens plerumque

Ex Vita S. Gregorii in libro III°, cap. XXXVI²: *Neminem sane pontificum a parrochia t. 54.*
sua — — apud nos incipias esse culpabilis.

Item Antemio subdiacono³: *Pervenit ad nos Primenium — — preceptione cognoscas.*

Augustinus in sermone XXXXI. in Iohannem⁴: *Videte genus homicidii, fratres. — — audi t. 54.*
 45 *psalmistam: 'Filii hominum, dentes eorum arma et sagitta; et lingua eorum machera acuta'.* P. 56, 5.

1) Cf. *De investig. Antichristi* c. 37 (c. 39. ed. Scheibelberger p. 83). 2) *Opp. IV,*
col. 101. 3) *Ep. XIII, 29, EE. II, p. 393.* 4) *In evang. Ioh. tract. 42, c. 8, § 11,*
Opp. III, 2, col. 580.

consequitur. Saecularis autem iudex, inter nocentem et innocentem personam mediator existens, plerumque aliquid secundum leges saeculi ex parte nocentis lucratur: quando idem nocens non occisione vel membrorum mutilatione, sed bonorum suorum publicatione multandus est. Si quid autem preter iudicium lucratur ex parte innocentis, ut iusticiae faveat, periculose peccat, quia iusticiam vendit cui gratis favere debuit. Quod 5
 *f. 59. si ex parte nocentis *aliquid accipiat, ut in causa illius remissius agat, hoc est danti et accipienti certa perniciēs, quia hoc non est iusticiam quasi vivam vendere, sed omnino suffocata pro lucro distrahere. -Si autem eterna morte puniatur venditor viventis iusticiae, favens illi pro mercede, quae sola sibi faventibus debuit merces esse: quomodo puniendus est qui eandem iusticiam, quantum in se est, occidit, favendo 10
 contra illam causae iniustae, cui nec pro vita sua defendenda ullatenus favere debuit? Absit ergo ipsa tam venditio, quam occisio ac suffocatio iusticiae a iudicibus aecclesiae, qui debent omnium clericorum, monachorum, sanctimonialium, viduarum, pupillorum et eorum qui penitentias egerunt et omnium qui se functionibus aecclesiasticis devoverunt omnes causas tractare; militum vero et aliorum saecularium non debent 15
 causas tractare, nisi quae pertinent ad salutem animae et ad iusticiam aecclesiae. Nam in disceptatione pecuniarum per iusticiam saecularem vel repetendarum vel retinendarum a ceteris huiusmodi ad saeculum pertinentibus non se debet episcopus inmergere, sed iudici^a terreno talia relinquere. Attamen inter discordantes ac huiusmodi litigantes compositionem pacificam et iustam faciens, ut non sit necessitas alteri eorum iudicem 20
 terrenum pulsare, facit episcopus quod sui est ordinis, cui commissum est euangelium pacis.

109. Sed istam compositionem per episcopum tunc licet fieri, cum nondum causa presentata est iudici saeculari. Sicut enim iudex terrenus non se debet vel poterit de causa intromittere, quae suscepta est a spiritualiter presidente: sic non debet episcopus iniuriam facere illi, qui non sine causa gladium portat. Verum, sicut episcopus iudicem iudicialiter agentem non debet impedire; ita, si ordine iudiciali contempto fuerit oppressor innocentium, licet episcopo eripienti pauperem et egenum de manu fortioris ipsum fortem ligare atque ab aecclesia sequestrare, donec peniteat et de se meliora promittat. 30

Ps. 149, 8. 110. Habent enim episcopi potestatem *ad alligandos reges in compedibus, et ib. 9. nobiles eorum in manicis ferreis*. Haec potestas victoriose procedit, si faciunt in eis iudicium conscriptum; quos angariare non debet extra ordinem iudicarium a sanctis patribus conscriptum. Nam secundum conscriptum *legitima commonitione, vocatione, induciarum expectatione quasi arcus trahitur, ut sagitta excommunicationis in rebellem 35
 recte librata fortius mittatur. Attamen, si aliquid sub anathemate scitur prohibitum, quam cito illud ab aliquo committitur, sciat se continuo excommunicatum.

Hinc est quod beatus Gregorius episcopos, qui Maximum Salonitanum, cuius consecrationem sub excommunicatione prohibitam sciverunt et hoc scientes eundem consecraverunt, vocat excommunicatos, ita dicens¹: *Quam rem nos consecrationem nullo modo dicere possumus, quia ab excommunicatis facta est*. Ecce iam notat eos excommunicatos fuisse in illius peccati perpetratione, quod prohibitum erat sub excommunicatione. Iam ergo excommunicati erant nullis induciis, nulla precedente vocatione, quia sciebant rem quam fecerunt prius prohibitam sub excommunicatione.

111. Notandum autem, quod, quamvis multa sint peccata, quae contra se claudunt regnum caelorum, non tamen omne peccatum criminale ante factum prohibitum

a) iudicii c.

1) *Epist. IV, 20, EE. I, p. 255.*

vel prohibendum est sub anathemate, quia, si ebrietas, fornicatio, mendacium sub anathemate ante factum prohiberetur, excommunicatorum numerus in infinitum extendere-
 tur. Solet autem ista interdictio cum anathematis interpositione fieri, cum occurritur
 5 scismati noviter emergenti, quia, si error ante auditam interdictionem committitur, mora
 necessario per ordinem iudiciale inducitur. Est enim vocandus et per legitimas in-
 ducias expectandus quantumcunque crimen aliquis committat; nisi aut ipse in faciem
 inobediens fiat, dum sanae admonitioni pertinaciter contradixerit, aut aliquid sub ana-
 themate interdictum scienter admiserit.

112. Est ergo pernecessarium, ut ea quae specialiter sub anathemate prohiben-
 10 tur caute notentur; notata ab episcopo et presbyteris coram ceteris publicentur, quia
 publica melius caventur; aut, si qui non cavent, ipsi propter anathema caveantur,
 et per episcopalem sententiam publicati videntur, donec penitentiae summittantur.

113. Ad quam *penitentiam, sicut superius diximus, regulariter exequendam *f. 60.
 etiam hoc pertinet, ut aliquis de crimine dampnabili penitentiam agens, non solum
 15 vacet a coniugio et saecularium iudiciorum implicamento, sed etiam a negotiatione ac
 militari cingulo. Unde scribit Leo Magnus Rustico Narbonensi super regula peni-
 tentiae apostolicam sedem consulenti: *Aliud est, inquit¹, debita iusta reposcere, aliud
 propria perfectionis amore contempnere; sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam
 licitis abstinere, dicente apostolo: 'Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt'. Unde* 1. Cor. 10, 22.
 20 *si penitentes habent causam, quam negligere forte non debeat, melius expedit quis aeccle-
 siasticum, quam forense iudicium. Item quod penitenti nulla negotiationis lucra exer-
 cere conveniat, probat idem Leo dicens²: Qualitas lucri negotiantem aut excusat aut
 arguit, quia est honestus questus et turpis. Veruntamen penitenti utilius est dispendia
 pati, quam periculis negotiationis obstringi; quia difficile est inter ementis vendentisque
 25 commercium non intervenire peccatum. Item probans, quod ad militiam saecularem post
 penitentiam rediri non debeat, ita dicit³: Contrarium est omnino aecclesiasticis regulis
 post penitentiae actionem redire ad militiam saecularem, cum apostolus dicat: 'Nemo
 militans Deo implicat se negotiis saecularibus'. Unde non est liber a laqueis diaboli
 qui se militia mundana voluerit implicare.*

30 . . . . .
 131. . . . Si enim penitentiae leges pro debito *servarentur, multi per hoc a sceleri- *f. 67.
 bus frenati salvarentur.

132. Primum esset enim, ut unusquisque post baptismum viveret sub legibus in-
 nocentiae. Secundum vero, ut, si ab his devia-
 35 ret, constringeretur sub legibus et re-
 gulis penitentiae. Tercium, ut, si nec his vellet subiacere, privaretur ecclesiastica
 societate. Quartum, ut, si hoc aliqua conservandae pacis pro cavenda strage multi-
 tudinis impediret, portaretur non cum taciturnitate, sed cum discreta reclamazione.
 Quintum, ut, si hac sacerdotum reclamazione multitudo non corrigeretur, sententia in

Gregorius papa VII. in synodo Romae celebrata cap. VI. dicit⁴: *Falsas penitentias dici-* f. 60.
 40 *mus, quae — — et odium ex corde dimittat. Ambrosius in libro de penitentia⁵: Nonnulli ideo
 poscunt penitentiam, — — communionis non impertimini consortia. In eodem sequitur⁶: Arbi-
 trantur hoc esse — — delere, quia caelesti fraudarentur gratia. Ambrosius in tercio libro peni-
 tentie⁷: Facilius inveni qui innocentiam servaverint, — — sibi abneget, et totus commutetur.*

1) Epist. 167, inquis. X. ed. Ball. I, col. 1424; cf. De novitatibus huius temporis c. 21.
 45 2) Ibid. inquis. XI. 3) Ibid. inquis. XII, col. 1425. 4) Syn. Rom. a. 1078, Nov. 19;
 Jaffé II, p. 333. 5) II, c. 9, § 87, Opp. II, col. 434. 6) Ibid. § 89, col. 435.
 7) II, c. 10, § 96. l. l. col. 436; cf. Dialogum col. 1412.

erroris capitaneos et scelerum auctores iudicialiter daretur: quatenus ita parceretur multitudini, ut tamen obviaretur errori.

In qua tamen sententia magna discretio adhibenda est. Nam quando error aut nullos habet defensores aut non tales, per quos scisma possit contingere, separationis consilia debent morbo, ne ut cancer serpat, celerius obviare. Quando autem tales 5 habet defensores, per quos non dubitatur scisma excitari, si contingat eos ab aecclesia separari, tunc utique, ut beatus Augustinus dicit¹, consilia separationis et inania sunt et perniciose atque sacrilega, quia impia ac superba fiunt, ac plus perturbant infirmos bonos, quam corrigant animosos malos.

133. Quid ergo? Nunquid propterea tacendum est episcopo? Nunquid propterea 10 cessandum est illi a clamore, cui dictum est: *Clama; ne cesses?* Absit! Quando enim pro strage vitanda omnimoda separatio fieri non potest, sunt iuxta leges patrum alia multa coercitionum genera, quae velut quaedam medicinales potiones non vomitum provocent, non ea, quae morbida sunt, omnino separent, sed cum quodam viscerum dolore intus curent. Iuxta hunc modum possunt clerici salubriter ac medicinaliter 15 intus torqueri; si, cum excommunicari eos non oportet propter multitudinem nec tamen tolerari propter irregularem conversationem et manifestatam turpitudinem, salva laicali communione ab officio suspendantur, et subiectae plebes ab eorum audientia et ob-
 *f. 68. edientia publico interdicto prohibeantur; *maxime si tales sunt clerici, quales damnant vel officio privant patres antiqui; sicut in synodo Calcedonensi² privant officio cunctos 20 absolute ordinatos; sicut multi sanctorum dampnant symoniacos et Nicolaitas. Vicarios autem sive mercennarios et omnes qui incubant aliquam aecclesiam, quam non electione, sed laica datione adepti sunt, quia, ut beatus Ambrosius affirmat³, non sunt viri
 2. Cor. 11, 2. legitimi, sed adulteri: quis episcoporum non arceat a thalamo aecclesiae, si cum apostolo suos commissos emulatur Dei emulatione? Isti omnes possent ab erroribus una 25 et secunda commonitione revocari, et per singulas baptismales aecclesias ad vitam regularem et apostolicam invitari, ut populus instructus fide apostolica regeretur in toto episcopatu per vitam apostolicam, cavens ubique sectam apostaticam. Huiusmodi enim Christo domino non serviunt, sed suo ventri et per dulces sermones seducunt ceteros. Qui ergo vel absolute ordinati vel acephali sane admonitioni nollent acquiescere, etsi 30 excommunicare tot et tantos videretur difficile ac minus utile, possent quadam coercionem, velut salubri potione, curari; si tantummodo gratia Dei cooperante ad hoc invigilarent episcopi.

134. Tunc per singulas baptismales aecclesias edificaretur porta fontium, quia pro facultate decimarum fierent receptacula pauperum, et maxime viduarum de quarta 35 portione decimationis pascendarum. Hec receptacula quondam ptochia dicebantur, quibus dispensandis diaconi et archidiaconi preficiebantur, per singulos annos episcopis de sua dispensatione rationem reddituri. Inde est quod beatus Gregorius in suis decretis⁴ proprie ad presbyteros predicationem, ad diaconos vero elemosinarum distribu-

f. 68. Augustinus in libro VI° contra Donatistas⁵: *Quibus aquam inquit alienam de fonte extraneo 40 bibunt — — secundum ea quae docet diabolus.* Item in eodem libro⁶: *Constituamus ergo aliquem — — est regnum Dei non possessuram.* Item post aliqua⁷: *Qua in re ego non dubito catecuminum catholicum — — eretico baptizato antepone.* Idem ad Bonifacium⁸: *Firmissime tene et nullatenus dubites omnem ereticum et scismaticum — — corpus Christi quod est aecclesia.*

1) *Contra epist. Parmen. l. III, § 14, Opp. IX, col. 65.* 2) *Concil. Chalced. c. 6, Mansi 45 VI, col. 1226.* 3) *Cf. supra p. 171, n. 2.* 4) *Cf. Epist. V, 57a, c. 1, EE. I, p. 363.* 5) *De baptismo contra Donat. VI, c. 12, § 19, Opp. IX, col. 168.* 6) *Ibid. IV, c. 18, § 25, l. l. col. 136.* 7) *Ibid. IV, c. 21, § 28, l. l. col. 138.* 8) *Cf. De fide ad Petrum c. 82 (39), Opp. VI, app. col. 32.*

tionem pertinere significat; iuxta formam scilicet quam in Actibus apostolorum serva- C. 6, 1 sqq.
tam constat, ubi Petrus cum reliquis apostolis verbo et orationi vacavit, Stephanus
cum reliquis diaconis in viduarum ac pauperum procuracione ministravit. Hinc est
quod in sacris canonibus precipitur, ut unaqueque baptismalis aeclesia nunquam ita
5 sit clericis destituta: quin ad minus presbyterum habeat et diaconum, videlicet propter
*predicationis et dispensationis geminum officium. Quia, sicut predicatione publica non *f. 68.
permittitur his qui sunt infra presbyteratum, ita aeclesiasticarum rerum distributio
nunquam recte permittitur his qui sunt infra diaconatum. Ideoque soli diaconi aut
presbyteri curam debent habere viduarum gratis ab aeclesia sub communis vitae re-
10 gula de quarta parte decimarum sic pascendarum, ut quod viduis ob solam pauper-
tatem et bonum testimonium iuxta Pauli doctrinam eligendis poterit superesse, pupillis 1. Tim. 5, 10.
et ceteris necessitatem patientibus et ab aeclesia, tanquam a matre, opem poscentibus
fideliter sub testimonio Christi et aeclesiae conferatur, quatenus unusquisque pauper 2. Esdr. 3, 15.
apud suam matrem portam fontis inveniat; ubi de munda elemosina suum defectum
15 reficiat, quando illum porta sterquilini non inpinguat. ib. 14.

135. Hoc enim distat inter elemosinatores adhuc propria retinentes et magna ex
parte mundo servientes, atque illos^a dispensatores facultatis aeclesiasticae, quos nichil
suum habentes, nulla sua querentes, providet episcopus in singulis baptismalibus aec-
clesiis: ut, sicut munda est aqua fontis in comparatione stercoris, sic munda sit ele-
20 mosina aeclesiae gratis accipientis, gratis dantis, in illius elemosinae comparatione,
quam seculares faciunt de lucris iniqui mammonae. cf. Luc. 16, 11.

136. Ideo sancti et electi duces Israel a Babylonia reversi, non sunt contenti
reedificare portam sterquilini, sed huic addiderunt portam fontis. Elemosina enim de
mammona iniquitatis, velut quedam pinguedo stercoris, curat divitum sterilitatem, ad-
25 iuvando pauperum ariditatem; et in spiritali Ierusalem portam sterquilini representat
qui per hanc dives quilibet ac publicanus cum Zacheo divite ac publicano, quasi
camelus per foramen acus, transit in sanctam sanctorum civitatem; si tamen ita sua
tribuat, ut aliena reddat. Matth. 19, 24.
Marc. 10, 25.
Luc. 18, 26.

137. Aliena non sunt danda, sed reddenda. Quae si non possunt reddi in qua-
30 druplum, reddantur saltem usque ad *simplum. Quamdiu enim scienter quis usurpat *f. 69.
alienum, id ipsum, quod vel de suo labore vel ex parentum successione quasi iuste
videtur habere, sibi est alienum. Scriptum est enim: *Si in alieno fideles non fuistis,* Luc. 16, 12.
quod vestrum est, quis dabit vobis? Non ergo aliquid iuste possidet raptor et retentor
alienorum, quia, etsi nobilis dicatur, nec se ipsum possidet, cum sit servus tot domi-
35 norum quot viciorum. Qui si uni domino serviret, precepta illius ante omnia ser-
vando, etiamsi servus diceretur, liber esset. Nunc autem cum sit servus malignorum
spirituum multiplici dominio communis, omnino est immundus. In lege enim omne in- cf. Act. 10, 14.
mundum commune dicitur, quia quicquid uni domino non servit, multis malignorum
spirituum dominationibus subactum, sic a mundiciae auctore alienatum per multos do-
40 minos vexatur: ut recte sub eadem significatione immundum et commune dicatur.

Isydorus in VII° libro ethimologiarum¹: *Quicumque aliter sacram scripturam intelligit quam* f. 68.
sensus — — *tamen ereticus appellari potest.*

Cyprianus martir ad Magnum ait²: *Alienus fiat et profanus* — — *unanimis habitant.*

Gregorius Syagrio Augustudunensi³: *Omnino ergo metuenda et cavenda est hostis astutia,* f. 69.

45 — — *Dei iracundiam non placat, sed irritat.*

a) illas c.

1) L. l. VIII, 5, 70.

2) Cf. De unitate ecclesiae c. 6, Opp. ed. Hartel p. 214.

3) Epist. IX, 218, EE. II, p. 207.

Act. 10, 14.

138. Sed, quia vox caelestis Petro precepit ne communia vel immunda dicat, quae Deus ad suam servitutem vocando et a multorum communium dominio liberando purificat et mundat; non est contempnenda porta sterquilini, quia in ea fiunt pauperes amici divitum de mammona iniquitatis, ut recipiant eos in aeterna tabernacula; si tamen divites donando sua non retinent aliena. Ipsa enim propria legitime acquisita dicuntur mammona iniquitatis, quia vix possidentur sine contagio iniquitatis. Aliena vero non iam dicuntur mammona iniquitatis, sed omnino scelus iniquitatis. Unde, cum sacra scriptura quasi causam redderet, quare impiorum elemosinae Deo non placerent, ideo eas dixit Deo non placere, quia offeruntur ex scelere, maxime si offerens est adhuc in ipsius sceleris approbatione seu defensione.

10

*f. 69'.
Act. 10, 13.

ib. 14.

139. Si enim offerrentur de mammona iniquitatis, id est ex propriis legitime possessis, non propterea repellerentur, quod ab impio pietatem tamen querente offerrentur; sed ipsum largitorem traherent ad pietatem: sicut impius et gentilis centurio per suas elemosinas tractus est ad christianitatem. Ideo in figura illius ac illi similium de *mammona iniquitatis, non de scelere offerentium dictum est Petro: *Macta, macta et manduca*; et iterum: *Que Deus mundavit, tu communia ne dixeris*, quia talium elemosina non est a sanctis respuenda, talium anima non est immunda vel communis dicenda; sed a Petro, id est quolibet sancto in Christo solidato, in corpus aecclesiae traicienda. Hoc enim agitur, dum et eorum elemosina in caelis accepta predicatur, et salubri doctrina, velut quadam baptismatis aqua, mens eorum baptizata Christum induit, ut, quamvis homo ille, qui sic facit elemosinam, cum centurione Cornelio per actiones mundi aliquantulum distendatur, tamen veraciter a Christo christianus dicatur.

20

Is. 38, 10.

Matth. 11, 30.

Act. 10,
11—13.

140. Sic etenim ingreditur caelestem Ierusalem per portam sterquilini faciendo sibi amicos de mammona iniquitatis. Qui autem alienum retinentes de scelere offerunt, Deum irritantes et proximum ledentes per portas inferi ad mortem currunt; portam vero sterquilini, qua in civitatem sanctam ingrediantur, non inveniunt, nisi alienum, prout possunt, restituendo studeant prius reconciliari fratri suo; et tunc se et sua munus acceptabile faciant domino ac Deo suo, iam non ultra communes aut immundi appellandi. Quia non multorum dominorum iugo gravi et insuavi prementur, sed unius Domini onus leve et iugum suave portantes, erunt sancti et mundi, nec a Petro, id est quolibet catholico, propter actus preteritos abhominandi, quia quae Deus mundavit, nemo debet communia vel immunda dicere; quin immo, cum etiam studiose adhuc peccant, pro talibus mundandis exorare. Potens est enim Deus etiam reptilia et bestias in linteo vase comprehensas Petro mactandas et manducandas offerre; ac de immunditia sua purgatas in caelum levare, non offerentes de acquisitione sceleris, sed de mammona iniquitatis, ut, cum defecerint, recipiantur in aeterna tabernacula per portam sterquilini introducti; hoc est, redditus alienis, largitis propriis mundati, ac sanctae sanctorum societati penitus incorporati.

35

141. Sit ergo procul a sancto edificio nostro porta inferi, porta mortis, quae ab iniuste offerentibus fabricatur de acquisitione sceleris. Collocetur vero inter saeculares

40

In his verbis beati Gregorii diligenter notent monachi et ceteri religiosi canonici, quod periculose in talium dominorum claustris morantur aut aliquorum hominum elemosinis pascuntur, quos sciunt sacrilegos ecclesiasticarum rerum possessores et huius consuetudinis pertinaces defensores.

Ex concilio Laodicensi cap. XXXII¹: *Quod non oporteat ab hereticis — — quam benedictiones.*

45

1) Ex interpret. Dionysii, Mansi II, col. 580; cf. Deusd. Lib. II, § 8, Lib. II, p. 326.

elemosinatores porta sterquilini per exemplum Zachei ac sepe *dicti centurionis. Porro ^{cf. Luc. 19, 2 sqq. Matth. 8, 3 sqq. *f. 70.} fontis porta reedificetur per regularia canonicorum claustra, in quibus nulla est quartatio facienda; sed omnia, prout cuique opus erit, apostolorum exemplo distribuenda, et que superfuerint iuxta mandatum euangelicum pauperibus tribuenda. Porro ubi ^{Matth. 19, 21.} communis vita non servatur, servantur saltem synodalia patrum statuta; ut, sicut in unaquaque baptismali aecclesia fons baptismi purificat credentes per invisibilem gratiam, quasi per aquam mundam: sic decimarum portio quarta more fontis iugem ac mundam refectionem prebens consoletur indigentes per quandam visibilem gratiam, gratis utique viduis ac ceteris indigentibus exhibendam. Haec elemosina est aqua ^{1. Tim. 5, 5.} fontis mundissima, quia non de mammona iniquitatis, sed de gratia equitatis porrigitur. Ad hanc elemosinam vidua bonum testimonium habens, que vere vidua et desolata est, ultro est querenda, et iuxta doctrinam Pauli eligenda, quia haec elemosina nulli est vendenda, nulli spoliatis viduis et indigentibus exhibenda.

142. Patres enim antiqui, patris orphanorum et iudicis viduarum familiares amici, ^{Ps. 67, 6.} atque ideo circa viduas et orphanos valde solliciti, non ita de portione pauperum milites ditaverunt, sicut faciunt moderni quidam episcopi. Ideo illi de hac vita recedentes tranquillitatem et requiem apud eundem patrem invenerunt, cuius filiis in hac portione fraudem nullam fecerunt. Isti autem neque hic pacem inter milites bona aecclesiae possidentes habent, neque apud patrem orphanorum et iudicem viduarum gratiam per militarem ^{Ps. 67, 6.} manum invenient. A militibus enim nunc affliguntur; in extremo autem examine pro viduarum ac orphanorum desolatione omnes pariter turbabuntur: qui dando, prestando, accipiendo portionem pauperum, convincuntur spoliatores eorum. Turbabuntur, inquam; sed queramus, unde turbentur? Utique a facie eius. Cuius eius? *Patris orphanorum et iudicis viduarum.* Tunc neque miles poterit episcopum gladio defendere neque episcopus militem excusare, querente isto iudice viduarum, cur vel ille prestiterit vel iste acceperit bona pauperum et viduarum?

143. Gregorius, Martinus, Ambrosius, Augustinus non *timebunt illud iudicium ^{*f. 70.} patris orphanorum et iudicis viduarum, quia gratiam habebunt pauperum et viduarum. Nec invenientur ibi fraudem fecisse de pauperum portione, quam pro militibus non ^{Ps. 67, 6.} diminuerunt; sed usque adeo etiam de his, quae angustae necessitati eorum superesse poterant, augere studuerunt, ut propter aliorum paupertatem necessariam ipsi paterentur paupertatem voluntariam. Ideo non *turbabuntur a facie patris orphanorum et iudicis viduarum*, sed cum eo exercebunt iudicium contra oppressores eorum. Tunc in tanto angelorum et sanctorum senatu testamentales tabulae de Christi hereditate a ^{Ps. 67, 6.} patribus conscriptae proferentur: in quibus omnes, qui facultates aecclesiasticas inordinate tractant, convincentur.

144. Si enim hominis testamento nemo aliud superordinans evadit iudicium, cum ab eo, cui testator favet, apud iudicem fuerit proclamatum^a: quomodo evadent iudicium presente senatu sanctorum, quorum decretalia constituta violaverunt, dum his neglectis, ^{Ps. 67, 6.} que de Christi hereditate conscripta sunt, novas usurpationes aut introduxerunt aut introductas non emendaverunt?

Faucos enim videmus, qui de redditibus aecclesiarum communem vitam in baptismalibus aecclesiis foveant, aut exinde III^{or} partes in singulis annis faciant atque illas iuxta statuta canonum distribuant. Quasdam villas episcopus possidet, quasdam miles;

^{Ps. 67, 6.} Vita S. Gregorii libro II, cap. LV¹: *Qualiter sane Gregorius per procuratores — — de £. 70. paucis haec facere curasti.*

a) proclamavit e.; em. Pez.

1) Opp. IV, col. 66.

parum habet clericus, nichil accipit vidua et Lazarus. Nusquam porta fontis invenitur, ubi esuriens et sitiens Lazarus reficiatur, quia pauperum ptochia, in quibus quarta aecclesiasticorum reddituum portio per singulas aecclesias deberet inferri, nec in ipsa episcopali sede inveniuntur. Porta sterquilini omnino destructa est, quia elemosina eorum, qui res pauperum illicite ad aliud intorquent, non stercus appellatur, per quod ager vitae ipsorum fecundus reddatur; sed omnino quidquid offertur ex scelere offertur, quamdiu ab illis pauperum portio in debitos usus non restituitur et quamdiu haec ipsa iniquitas ab eis amatur, defenditur ac approbatur.

*f. 71. 145. Sancta enim aecclesia, quia clericos *paucos habet, quibus in vita communi communia sunt^a omnia, multos vero sustinet clericos vix quarta decimarum portione dignos, expectans adhuc sibi tales Leviticae stirpis clericos per Dei gratiam suscitandos, quibus communia sint omnia, interim non vult contenta esse scribarum et phariseorum iusticia: ideoque de his, quae gratis accipit, non decimam, sed quartam portionem pauperibus distinguit. Quia et parvus adhuc est numerus cum Petro nichil habere volentium, et magnus est numerus cum Lazaro ante ianuas divitum indigentium. Ideoque non debet magnum videri, si quarta portio de cunctis aecclesiae redditibus conferatur in ptochia episcopo de sua quarta portione procurante, per quos voluerit, xenodochia, id est hospitum receptacula. Antiquitus enim ptochia dicebantur ille domus per singulas aecclesias constitutae, quibus portio pauperum inferebatur. De qua in concilio Aquilegiensi cap. III°. sic legitur¹: *Hoc statuimus, ut presbyteri habeant iuxta suam aecclesiam aut infra suam cellam locum constitutum, ubi quarta, quam pauperibus dari diximus, inferatur.* Haec domus, ut notatum est, quondam dicebatur ptochium, et erat in ea receptaculum viduarum desolatarum communiter viventium, quibus quicquid superesse potuit pupillis ceterisque indigentibus, vel ibi consolationem rogantibus, vel domi, si infirmi aut verecundi pauperes erant, eam expectantibus fideliter per diaconos eorumque subministros impendebatur.

146. O beati qui tales fontium portas edificaverunt; et o miseri, qui eas destruxerunt! In illis enim domibus, quas nos in edificio aecclesiae portae fontium assignavimus, fuit unicuique baptismali aecclesiae fons patens et mundam refectionem prebens; fons unicus, de quo non communicabat alienus. Quia in ptochiis cuiusque aecclesiae colligebantur emeritae viduae in illa aecclesia sub testimonio electae, quarum necessitati quicquid superfuit consolationi aliorum pauperum illius aecclesiae filiorum accessit: ut apud matrem in Christo divitem filii in mundo *pauperes invenirent, non solum spirituales, sed etiam corporales consolationes. Domesticis enim fidei ptochia fabricabantur, in quibus iuxta modum prescriptum quarta portio sic dispensari debuit, ut dispensator illius ab aecclesia et in aecclesia sua famam de bona dispensatione habens, odor bonus existeret, cum Stephano viduarum ac pauperum ministro coronandus; aut certe vel de surreptione vel de aliqua turpitudine infamatus, Iudae furis et Nicolai fornicatoris contumelia notandus et a ministerio reprobandus. Ideo super tali dispensatione testimonium aecclesiae necessarium est, cum pauperibus filiis et filiabus ea portio sub omnium conscientia conferenda est.

Gelasius. Hinc Gelasius papa in suis decretis: *Ipsam, inquit², conscriptam pauperibus por-*

f. 71. Vita S. Gregorii libro II, cap. XXVII³: *Cottidianis quibusque diebus — — omnipotentis cognitio Creatoris.*

a) sint c.

1) Cf. supra p. 139, n. 2. 2) Gelasii epist. 14. ad episcopos Lucaniae et Brutiae et Siciliae ed. Thiel I, p. 378 (c. 27); Hinschius p. 154 (c. 29). Cf. de hoc loco U. Stutz, 'Geschichte des kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III.' I, 1 (Berlin 1895), p. 28. 3) L. II, c. 28, Opp. IV, col. 53.

tionem, quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur: tamen, iuxta quod scriptum est, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui est in coelis, oportet etiam presenti testificatione predicari, et bonae famae preconiiis non taceri. Idem Iustino archidiacono et Fausto: Quatuor, inquit¹, portiones fiant de oblatione atque prediorum pensione, ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo iudicio et electione dispertiat, terciam pauperibus sub omni conscientia faciat erogari. Nonne iste sapiens architectus edificavit portam fontis?

147. De hac legitur in libro Hesdrae: *Et portam fontis edificavit Sellum. Ipse edificavit eam, et texit, et statuit valvas eius, et seras, et vectes.* Qui sunt isti vectes, nisi fortissimae auctoritates, quibus haec porta sic munitur, ut se et non illam destruat, quisquis testamento super hac porta conscripto aliud superordinat? Voluerunt quondam patres in Toletano quodam concilio² testamento decimarum aliud superordinare, statuentes inde non quartas fieri, sed tercias portiones, duas clericis, terciam destinantes episcopis. Sed quia de pauperum causa non caute agentes portam fontis tot seris et vectibus munitam destruere videbantur; non illam, sed illius destructores destrui posse per hoc probatum est: quod illud capitulum posterioribus et potioribus conciliis cassatum et *dampnatum est.

Patres enim in Agrippinensi concilio capitulum Toletanum tolerare nolentes, ita dicunt³: *Decima, quae a fidelibus datur, Dei census nuncupanda est et ideo ex integro reddenda: cuius tercia pars secundum canonem Toletanum episcoporum debet esse. Nos vero hac potestate uti nolumus; sed tantum singulis annis quartam partem usu Romanorum pontificum et observantiam sanctae Romanae ecclesiae de eadem habere volumus. Quod si quis contentiosus fuerit inde repertus^a, sive clericus sive laicus, ille^b communione privabitur et synodali censura iudicabitur.* Ecce, quomodo cassatum et dampnatum est, quod antiquo decimarum testamento non recte superordinatum est, Romanae siquidem auctoritates, velut quidam ferrei et infringibiles vectes muniunt hoc testamentum de porta fontium: et quartam portionem sub omni^c conscientia dispensari precipientes, non permittunt de decimis fieri tres tercias; sed precipiunt secundum statuta canonum tam de prediorum aeclesiasticorum pensione, quam de ipsa decimatione quatuor quartas fieri.

148. Harum una, quae contingit episcopum in baptismali aeclesia, de reliquis partibus sequestrata transportari poterit, quo episcopus decernit, quia, ut beatus Gregorius Augustino Anglorum episcopo scribens testatur⁴, de hac portione debitor est episcopus providere peregrinorum et hospitum susceptionibus. De hac ergo, si voluerit, propter hospitalitatis executionem potest aliquid in baptismali aeclesia relinquere vel per monasteria, quae multum hospitalia novit, aliquid exinde, quamdiu ipse vivit, contradere propter hospitalitatis officium diligentius exequendum, sic scilicet in successoris arbitrio relinquat, utrum sic an commodius iudicet faciendum. Si enim prestationem vel dationem suam voluerit manere perpetuam, successori suo preiudicium faciens et testamentum de decimis conscriptum solvens, etiamsi novo aliquo privilegio dationem suam contendat munire, non poterit eo defuncto datio vel prestatio contra canones facta durare; si eam voluerit vel proximus, vel secundus, vel quotuslibet successor eius mutare. *Testamentum enim aliud nemo de decimis potest ponere preter id, quod positum est. Quod usque adeo seris et vectibus munitum et confirmatum est, ut hoc neque per monachos nova privilegia, neque per milites de decimis et aeclesiasticis prediis non bene beneficiatos iniuste modernorum iusticiae possint expugnare. Et quia

a) fuerit add. c. b) sit add. c. c) omnium c.

1) *Fragm. XXIV. ed. Thiel p. 498.* 2) *Cf. Syn. Tol. IX, c. 6, Mansi XI, col. 28; Hinschius p. 399; Syn. Brac. I, c. 7, l. l. p. 423; cf. Stutz l. l. p. 39.* 3) *Non inveni.*

4) *Epist. XI, 56 a, EE. II, p. 331.*

vel monachi vel milites putant sibi episcoporum semel factam in decimis dationem vel prestationem transisse in legem perpetuo servandam nec ab ullo successorum violandam, videamus quid inde censeant, non solum aecclesiae, sed et saeculi leges, quia pugna haec agitur non solum contra aecclesiasticas quasdam personas, sed etiam contra saeculares decimarum legale testamentum solvere molientes. Videamus, inquam, utrum possit stare, 5 quod contra canones vel novo privilegio firmari, vel iniusta militum iusticia fulciri videtur.

Hilarius papa. 149. Ex¹ synodo papae Hylarii cap. IIII°.²: *Illud, quod quisque commisit episcopus illicite, aut a decessoribus invenit admissum, si proprium vult vitare periculum, dampnabit. Nam in se, quicquid in alio non*

Gelasius. *rescabit, inveniet.* Gelasius Cresconio, Iohanni et Messale episcopis, inter cetera³: *Decessorum statuta sicut*

Pelagius. *legitima et iusta successorem custodire convenit, ita etiam debet malefacta corrigere.* Pelagius Armentario magistro militum, inter cetera⁴: *Posteaquam aecclesiae iura documentorum quoque intercedentium fuerint auctori-*

Adrianus. *tate firma, nullatenus ab his discedendi liberam pontifex, vel si velit, permittatur habere licentiam.* Adrianus

Gregorius. Engelrammo⁵: *Constitutiones contra sancta decreta Romanorum presulum nullius sint momenti.* Gregorius in Regesto⁶: *Imperiali constitutione aperte sancitum est, ut ea quae contra leges fiunt non solum inutilia, sed etiam*

Ex Romanis legibus. *pro infectis habenda sint.* Ex Romanis legibus⁷: *Id tantum de sacra responsione substantiam mutuetur, quod legum auxilia persecuntur.* Item: *Generale preceptum beneficio speciali anteferendum est.* Et item: *Contra ius*

*f. 73. *rescripta non valeant, quocunque modo fuerint impetrata. Quod enim publica iura prescribunt, magis sequi iudices debent.* Et infra: *Personalia *rescripta, quae cum iure concordant, valeant more veterum: et negotiū, de*

quo loquitur nostra rescriptio, finis latae sententiae terminis censeatur. Speciale autem si quid legibus ac iuri importat iniuriam, obolitum extirpetur. Item: *Illa scripta uniuscuiusque supplicantis desiderio concessa pre-*

valeant et effectui mancipentur; quae cum iuris et legum ratione concordant: ea vero, quae surreptione vel falsis precibus forsitan impetrantur, nullum supplicantibus ferant remedium. Item in concilio presidente papa

Symmacho Rome celebrato⁸, cum fuisset presentibus cunctis prava quedam constitutio

Concilium. *recitata, Laurentius episcopus Mediolanensis aecclesiae dixit: 'Ista scriptura nullum potuit obligare pontificem, maxime cum nec papa subscripserit, nec alicuius secundum*

canones metropolitani legatur assensus'. Petrus episcopus Ravennatis aecclesiae dixit:

'Scripturam, quae in nostra congregatione vulgata est, nullis viribus existere manifestum est, quia canonibus non convenit'. Eulalius episcopus Syracusanae aecclesiae dixit:

'Scripturam, quae in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis invalidam: primum quod contra patrum regulas facta videtur; deinde quod nullius presulis aposto-

licae sedis subscriptione firmata docetur'. Idem: 'Cuiuslibet provinciae sacerdotes intra suos terminos concilio habito quicquid sine metropolitani sui auctoritate statuerint, irritum

esse patres sancti sanxerunt. Ergo, quod presumptum cognoscitur, viribus^a carere non dubium est, nec posse inter aecclesiastica ullo modo statuta censi'. Sancta synodus

dixit: 'Apud nos certum videtur hanc ipsam scripturam nullius esse momenti quam etiam

provida beatitudinis vestrae sententia enervari conveniebat, et in irritum deduci, ne in exemplum remaneret presumendi quibuslibet laicis, quamvis religiosis vel potentibus, in

quacunque civitate quolibet modo aliquid decernere de aecclesiasticis facultatibus; quarum

Symmachus. *solis sacerdotibus indiscusse a Deo cura commissa docetur'. Symmachus papa dixit:*

'Opus est, ut sollicitudinem nostram non solum ad presentia, sed etiam ad secutura saecula

porrigamus. Ergo contra fas si quod conceptum fuerit documentum universis viribus,

*f. 73. **quamvis ab initio nullas habuerit effectetur^b. Et licet quibuscunque aecclesiasticis personis vocem contradictionis offerre, et aecclesiastica auctoritate fulciri'.*

f. 73. Leo tercius episcopis Britanniae⁹: *De libellis et commentariis aliorum non convenit aliquos iudicare et sanctorum conciliorum canones relinquere — — ad affectum suum retinere vel credere*

a) iuribus c. b) ita syn.; effectetur c.

1) *Sequentes loci omnes ex Deusdedit libello contra invasores I, § 12, Libelli II, p. 310.*

2) *Syn. a. 465, c. 4, Thiel I, p. 161.* 3) *Coll. Brit. epist. nr. 42.* 4) *Coll. Brit. Pel. epist. nr. 42.*

5) *Cap. Angilramni c. 36, Hinschius p. 764.* 6) *Fp. IX, 197, EE. II, p. 186.* 7) *Cf. Lib. II, p. 311, n. 5.*

8) *Sequentia abbrev. usque ad finem corp. 150. ex Epist. Symm., Thiel I, p. 688 — 692; Hinschius p. 660 — 662.* 9) *Leo IV, Coll. Brit. ep. 18; cf. Deusd. II, § 13, Lib. II, 331.*

150. His decursis patet, quoniam nec divinae leges favent monachis partem episcopi perpetuo iure possidentibus nec saeculi leges favent militibus beneficiario iure decimas et aecclesiastica predia retinere, ac posteris suis relinquere volentibus; cum aperta canonum ac saecularium legum auctoritate cassetur quicquid a quolibet contra
 5 canones divinam et antiquam iusticiam defendentes vel novo scripto confirmatur vel absque scripto per iniustam modernarum consuetudinum iusticiam iniuste presumitur. Episcopus ergo si de sua portione aliquid dare vel prestare voluerit, datio vel prestatio illius, eo vivente, stabit, sive ad salutem sive ad dampnationem ipsius; prout se habuerit dationis vel prestationis modus. In qua tamen datione vel prestatione, si periculum ante
 10 mortem agnosceret, ipse quoque divinis legibus fretus dissolvere poterit factum suum, cavens tam suum quam accipientis periculum. Est enim donanti et male accipienti periculum dudum a Symmacho papa per orbem divulgatum. *Quicumque, inquit, oblitus Dei et decreti huius inmemor quicquam de iure titularum vel aecclesiae perpetuo iure alienare temptaverit, donator, alienator ac venditor honoris sui amissione multetur.* Ecce qualis pena
 15 datori et alienatori prescribitur, nisi, ut idem papa in sequentibus determinat, mos ille in dampnatione servetur: qui secundum animarum considerationem proposito religionis convenire videtur. Audivimus penam donatoris incauti, audiamus qua pena idem papa petito rem vel acceptorem incautum iubeat feriri. *Qui, inquit, petierit aut acceperit vel qui presbyterorum ac diaconorum seu defensorum danti subscripserit, quo iratus Deus*
 20 *animas percutit, anathemate feriatur.*

151. Ut autem in datorem et acceptorem sic vindictam dictaret, quatenus tamen de ipsa vindicta exitum et evasionem monstraret: *Sit, inquit, alienatori, accipienti, subscribenti, quam premisimus, vindicta, nisi forte et alienator sibi, dum repetit, et qui acceperit, celeri restitutione prospexerit. Quod si minori animae suae cura quisquam remedium*
 25 *oblatum forte neglexerit, supra ea penarum genera, quae superius tenentur *asscripta, contra* *f. 74.
*fas, si quod conceptum fuerit documentum, universis viribus, quamvis ab initio nullas habuerit, effectetur^a. Sed etiam liceat quibuscunque aecclesiasticis personis vocem contradictionis offerre, et aecclesiastica auctoritate fulciri: ita ut cum fructibus possit aliena re-
 30 ad substantiam pauperum derelicta contra fas sine aliqua pietatis consideratione dispergit.*

152. Tantis ergo auctoritatibus in promptu positis, quis est episcoporum qui non libenter utatur oblato sibi remedio, quod male dedit vel prestitit reposcendo? Quis est enim homo, cui non possit accidere, ut per timorem vel per ignorantiam cum Petro peccet? Quod si acciderit, quid restat lapsis cum Petro, nisi ut resurgant cum Petro?
 35 Petrus enim per ignorantiam non recte incedens ad euangelii veritatem, quam cito errorem suum a condiscipulo increpatus agnovit, de correptione in faciem sibi facta letus veritati acquievit; magnam preclarissimi exempli prebens imitationem, ut nemo quantumcunque altus verecundetur suam mutare sententiam; si modo, etiam ab inferiore illi fuerit revelatum, quod contra euangelii vel canonum veritatem incedat.
 40 Paulus enim apostolus, licet in labore cunctis apostolis preferatur, tamen, quia aecclesiam persecutus et novissime vocatus est, ipse se abortivum nominat: et tamen prin- 1. Cor. 15, 8. 9.
 ceptus apostolorum usque adeo secundum veritatem euangelii correptionem illius non recusat, ut suum reprehensorem sibimet ipsi in sapientia preferens, eandem laudaret epistolam, in qua suam simulationem vidit reprehensam.

153. Et ego itaque de Saulo dumtaxat, nondum Paulo, agens, ac de magno persecutore, non de magno predicatore similitudinem trahens, me abortivum et omnium christianorum minimum nomino, quia et ego pro modulo meo, immo ultra modulum meum aecclesiam Dei persecutus sum, non solum paternam substantiam in me ipso
 50 dissipando ac porcos diu pascendo, sed et, quod multum horreo atque utinam satis
 a) efficitur c. cf. Luc. 15, 13, 15.

horrerem, malam quandam arborem¹ anathematis falce succisam pro meo fastu et questu
 *f. 74^v. fulciendo. Quae etiam si bonos fructus faceret, me *tamen pro mea pessima intentione
 Ioh. 1, 29. merces mala maneret, nisi quod agnus ille, qui tollit peccata mundi, potens est et
 illam personam convertere, de qua loquor, et me sanare, qui culpam meam coram
 ipso cunctis haec lecturis confiteor. Taceo autem tam illius quam meum nomen,⁵
 prodens tantummodo iniquitatis confessionem, ut et pro peccati venia oretur, et a me
 tam elationis quam invidiae naufragium vitetur^a. Quia, cum ille, de quo loquor, inter
 episcopos licet male fructuosus adhuc a patrefamilias toleretur, mea vero persona ob-
 probrium hominum et abiectio plebis convenienter et veraciter aestimetur, non careret
 fuco elationis manifestatio mei nominis, maxime cum in hoc opusculo ignorari velim¹⁰
 personam et nomen scribentis, cognosci vero personam et nomen scribere me iubentis.
 Qui cum sit episcopus Ratisponensis, per Dei gratiam satis religiosus et caritate plenus,
 non est a nobis in invidiam vel odium sic trahendus, ut ab aliquo aliquatenus illi
 succenseatur, cur in edificio suo iussu fabricato aliquis pseudoepiscopus ex nomine
 carpatur; cum hoc edificium, quamvis a deformi pictore, tamen pulchrum pulcherrimo¹⁵
 sit presentandum atque ideo nullius detestabilis personae aperto nomine decolorandum,
 sed picturis delectabilibus per exempla memorabilium patrum decenter ornandum.

154. Ergo, ut ad propositum redeamus, cum apostolus fuerit tanquam abortivus,
 ego autem sim veraciter abortivus et vilissimus omnium: tamen, prout mihi Deus re-
 velat, ipso adiuvante proferam in medium, in quo non recte ad veritatem euangelii²⁰
 sive canonum ambulasse video episcopum, quatinus ille tanto maioris virtutis habeatur,
 quanto se minorem in talibus audire non dedignatur; sitque imitator Petri suam re-
 tractando et solvendo sententiam, etiamsi sciat eam iuramento interposito contra salutem
 suam confirmatam. Nam, si Petrus negationem cum iuramento factam non mutasset,
 ipse Petrus non permansisset Petrus, utpote a petra veritatis penitus excisus. Ut ergo²⁵
 veritatis petra consuetudini prevaleat, ut abusio prava, quae porta est inferi, adversus
 *f. 75. *hanc portam non prevaleat, studeat episcopus dationes vel prestationes a suis predeces-
 soribus, vel etiam a se male factas retractare. Habemus enim exempla magnorum virorum,
 qui sua statuta retractaverunt, dum semetipsos iudicantes a Domino iudicari noluerunt.

155. Siquidem² secundus Bonifacius legitur³ ex decreto constituisse Vigilium diaconum sibi in
 pontificatu succedere. Quod, quia Romano clero visum est canonibus adversari, presente clero ab

*f. 75. Ambrosius⁴: *Ad hoc sacerdos factus et dux populi, ut huius salutis sollicitudinem gerat. Ad
 hoc utique Deus illum super populum suum constituit, ut proficiat saluti plebis suae admonendo,
 docendo, exemplum bonum ostendendo.*

Gregorius⁴: *Scire etenim debet, quia, si perversa unquam perpetrat, tot mortibus dignus est, 35
 quot ad subditos suos perditionis exempla transmittat.*

Anno dominicae incarnationis millesimo C^oX^o facta est in Lateranensi aeclesia synodus presi-
 dente Paschali papa II, indictione III^a, Nonas Marcii⁵. Ubi idem Paschalis suam sententiam dampnans
 et retractans, ita dixisse legitur, et scriptum Romae servatur⁶: 'Audite, fratres dilectissimi, con-
 fiteor Deo patri omnipotenti et vobis, quod penitet illud privilegium, potius pravilegium in tentoriis⁴⁰
 a nobis extortum, unquam alicui datum esse. Contra decreta antecessorum nostrorum consensimus;
 et in hac synodo, sicut et priori, illud et omnes, qui pro privilegio habere volunt, excommunicamus.
 Deo et vobis promittimus, donec ista misera anima in indigno corpore habitat, quod nunquam ali-
 quid contra decreta patrum nostrorum volumus consentire, si placet maiestati suae. Ideo precor
 vos, ut oretis pro me misero peccatore, ut istud scelus^b et omnia peccata mea dignetur mihi⁴⁵

a) utetur c.   b) zelus c.

1) Scil. Herimannum episc. Augustanum.   2) *Sequentia ex libello Deusd. I, § 13, p. 312 sq.*
 3) *Lib. pont. ed. Duchesne I, p. 281.*   4) *Nescio ubi.*   5) *De synodo a. 1110. habita v. Constit. imper. I, p. 568.*   6) *Recte haec ad a. 1116. Mansi XXI, col. 151. refert; cf. Ekkehardi Chr. a. 1116, SS. VI, p. 250 sqq.*

eodem suppositum est igni ante confessionem beati Petri apostoli. Beatus quoque Augustinus librum retractationum composuit in correptionem eorum que prius incaute descripsit; et ut idem quisque sapiens faciat, his verbis commonefacit. Ait enim in proemio eiusdem libri¹: *Negue enim quisquam, nisi impudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere audebit; sed, etsi dicit non debuisse ea a me dici,*
 5 *quae postea mihi etiam displicerent, verum dicit et mecum facit. Eorum quippe reprehensor est, quorum et ego sum. Sed, etsi, ut volet, quisque accipiat hoc quod facio, me tamen apostolicam sententiam etiam in hac re oportet intueri, quae dicit: Si nos ipsos iudicaremus, a Domino non iudicaremur.*

156. Ut autem liquido appareat, quas donationes et prestationes, et quomodolibet factas in aecclesiae rebus alienationes corroborari, quas etiam reprobari conveniat: audiamus
 10 donationis, commutationis, venditionis regulam a magno Leone papa cunctis episcopis generaliter prescriptam, quamvis episcopis per Siciliam constitutis ab eo specialiter missam²:

157. *Leo episcopus universis episcopis per Siciliam constitutis. Occasio specialium querelarum curam nobis providentiae generalis indicit, ut, quod in duabus provinciis nostrae aecclesiis improbe gestum iniusteque presumptum est, id constitutione perpetua ab*
 15 *omni episcoporum usurpatione reseceamus. Tauromenitanis enim clericis aecclesiae deplo- rantibus nuditatem, eo quod omnia eius predia vendendo, donando et diversis modis alienando episcopus dissiparit: etiam Panormitani clerici, quibus nuper est ordinatus antistes, similem querimoniam in sancta synodo, cui presidebamus, de usurpationibus prioris episcopi detulerunt. Quamvis ergo iam ordinatum a nobis sit, quemadmodum*
 20 **utriusque aecclesiae utilitatibus consulatur, ne hoc perniciosum nequissimae depredationis exemplum cuiquam posthac fiat imitabile: hanc precepti nostri formam apud dilectionem vestram volumus esse perpetuam, qua sine exceptione decernimus, ut, ne quis episcopus de aec- clesiae suae rebus audeat quicquam vel donare vel commutare vel vendere; nisi forte ita ali- quid horum faciat, ut meliora prospiciat et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat,*
 25 *quod non sit dubium aecclesiae profuturum. Nam presbyteri vel diaconi aut cuiuscunque ordinis clerici, qui conventiam in aecclesiae dampna miscuerunt, sciant se et ordine et com- munionem privandos, quia plenum iustitiae est, fratres karissimi, ut non solum episcopi, sed etiam totius cleri studio aecclesiastica utilitas intemerata servetur; et eorum munera illibata permaneant, qui pro animarum suarum salute propriam substantiam aecclesiis contulerunt.*

30 158. Ecce audivimus magnum magni Leonis rugitum terribiliter execrantem et congruis nominibus cauteriantem perniciosum nequissimae depredationis exemplum. Dicant hoc milites, prout placet, beneficium, quod pro suo fallaci hominio et parvo atque interdum nullo interveniente precio magnum accipiunt aecclesiae predium. Certe illud beneficium contra prescriptam regulam datum et susceptum Spiritus sanctus per
 35 organum suum, sicut lectum est, loquens vocat illud nequissimae depredationis exem- plum. O utinam singula istius decretalis epistolae verba caute notarentur, et ab epi- scopis et clericis intelligenter et obedienter servata in usum verterentur! Utinam,

dimittere'. Statim dominus Bruno episcopus dixit: 'Deum laudemus, et gratias sibi agamus, quod dominum nostrum et caput nostrum illam heresim dedisse penitet'. Tunc Iohannes rogatus
 40 reclamavit: 'Dicis nos heresim dedisse? Nullus amodo te debet audire'. Pruno dixit: 'Probare volo heresim esse'. Vulturnensis episcopus dixit: 'Tali animo fieri potest, quod est heresis; sed fecit invitatus et coactus. Non est heresis dicenda. Si voluntarie fecisset, heresis probari posset'.

In his verbis notandum est, quod contra episcoporum contra canones facta constitutio tunc in heresim vertitur, si aut scienter perpetretur aut post cognitam veritatem ab ipso constituyente
 45 vel roborante non dampnetur; ne, si eas non dampnaverit, ipse dampnetur.

Damaso papae Ieronimus³: *Novit sancta auctoritas tua, papa venerande, quia de questione* c. 75.
 — — *rem corroborandam citavi. Hist. Greg. Nazanzenus³ mirabilis doctor: Cyrillus — — anathematizati sunt in Niceno concilio.*

1) *Retract. prol. § 1. 2, Opp. (ed. Bened.) I (1679), col. 1. 2) Epist. 17. ed. Ball.*
 50 *I, col. 27. 3) Non inveni.*

sicut in ea constitutum est, cuiuscunque ordinis clerici, qui coniventiam in aecclesiae dampna miscent, ordine atque communione privarentur! Utinam illi, quibus aecclesiae dampna displicent, clericos aecclesiae suae nuditatem deplorantes, de quibus ibi lectum est, imitarentur! Certe si hoc fierent, quicquid contra istam sanctam constitutionem improbe gestum iniusteque presumptum est, aut finem, Deo triumphante, acciperet aut epis- 5
 *f. 76. scopis et clericis dampnationem perpetuam non importaret: quando *aut hic punirentur aut sua reclamazione contra predones aecclesiae pugnando tuti coram Deo, laudabiles coram aecclesia redderentur. Nam, si perseverarent continua reclamazione forsitan parum, forsitan multum predones movente, cito daretur et ab his, qui ex diverso essent, bonum testimonium tam episcopis de malae usurpationis penitentia, quam clericis de innocentia. 10

159. Non est autem victoria desperanda, ut testa luctatur cum petra; nec omnino dubitare debemus, quin assit Dominus pro sua hereditate certantibus: ut aut communis vita per matrices aecclesias restituatur secundum apostolica instituta aut, si hoc fieri non potest, serventur saltem synodalia precepta: ita scilicet, ut non solum quarta clericorum, quarta pauperum, quarta fabricarum aecclesiasticarum in antiquos 15 ac debitos usus restituantur; sed ipsa etiam quarta episcopi a monachis, et maxime a militibus requisita ab eo, sicut illi constitutum est, expendatur; nisi forte secundum canones collaudantibus et subscribentibus clericis quinquagesima portio de aliqua aeclesiastica possessione monachis tradita doceatur.

160. Huiusmodi enim subsidium permittunt sancti patres fieri ab episcopo ad 20 sublevandum et consolandum aliquod monasterium de rebus facultatum aecclesiasticarum, ut quinquagesima portio de aliquorum prediorum pensionibus seu villarum decimationibus monachis deputetur. Cuius quinquagesimae portionis traditio sollempniter et legitime collaudantibus clericis facta, manet insolubilis, quia permissa est in patrum constitutis. Si autem de hac ipsa quinquagesima non est facta sollempnis et canonica 25 traditio, licet episcopo nec vivum nec scriptum testimonium super hoc inveniendi ut matricibus aecclesiis iusticias suas restituat, ne de rebus aecclesiasticis facta usurpatio monachos Deo faciat odibiles, partem peregrini ab episcopo subsidium poscentis, partem
 *f. 76. clerici Deo militantis, *partem pauperis consolationem in sua aecclesia non inveniendis, partem aecclesiae fabricarum restauratione indigentis pervasione quadam possidentes. 30

161. Hic obiciunt monachi: 'Si', inquit, 'ab episcopo sua quarta de toto episcopatu collecta in peregrinorum et hospitum susceptione, non in militum, scutariorum, ioculatorum, histrionum donis et epulationibus consumeretur, si vox ioculatorum tam exosa esset in suo prandio, sicut illi sancto episcopo¹, quem beatus Gregorius in suo dialogo² commendat, eo quod ioculatori non detrahenti, non aurium pruritu inani 35 fabulatione moventi, sed cum symia et timpano simpliciter et innocenter ludenti ad suum prandium non permisit accessum: quin potius propter hoc nuntiavit illum citissime moriturum, quod episcopo divinis intento stans ad ianuam ioculator ingressit ludicrum sonum: si episcopi contenti religiosus cubiculariis, remotis a se militum turmis et militariis ministris, ita viverent, ut iuxta consilium beati Ieronimi mensam eorum pauperes et peregrini et cum illis Christus conviva nossent; si episcopi de his, quae suae domestice et strictae necessitati superesse possent, xenodochia, id est hospitales domos, procurarent; si, inquit, sic et sic agendo episcopi quartam suam recte dispensarent, periculose ad eam retinendam nos monachi contenderemus, quia mundanis oblationibus

f. 76. Gregorius papa coram sacratissimo beati Petri apostoli corpore cum episcopis et omnibus 45 Romanae aecclesiae presbyteris residens, astantibus diaconibus et cuncto clero dixit³: *Verecundum nostro tempore indiscretionis malum inolevit, ut — — exemplum profectus sumant.*

1) Bonifacio episc. Ferent. 2) L. I, c. 9, Opp. II, col. 188. 3) Decreta c. 6, Opp. II, col. 1290; Epist. V, 57a, EE. I, p. 363.

et victu de opere manuum quesito contenti esse debemus. Nunc autem, ut de ceteris portionibus interim taceamus, cur a nobis quarta episcopi reposcitur, ut inde aut miles pascatur aut equus incrassetur, aut ioculator et publicus absentium detractor et presentium assentator muneretur, aut castrum potius quam xenodochium edificetur?

5 162. Item dicunt monachi: 'Si clerici per unamquamque matricem, preposituralem, baptismalem aecclēsiā canonicē, apostolicē, et non apostatice viverent, recte illis quarta portio decimarum preberetur. Quibus *in transversum euntibus eadem *f. 77. quarta nulli congruentius quam nobis monachis apostolicam vitam ducentibus prebatur, quoniam illud, quod deberet accipere clerus, non rapinam arbitratur monachus clericalē ordinem sortitus, atque ideo clericus, maxime cum sit paratus partem cleri dimittere, si eum videat clericaliter incedere'. Cogimur hic recordari veteris historiae, secundum tenorem cuius possumus monachis ista dicentibus competens responsum dare. Legitur in libro Ruth quidam Elimelech propter famis magnitudinem de Bethleem Ruth 1, 1 sqq. peregrinando venisse cum duobus filiis et uxore sua Noemmi in terram Moab. Quo mortuo reversa est Noemmi cum nuru sua Ruth, quoniam audierat escas esse in patria, de qua propter famem fuerat egressa. Istoriam notam sufficiat commemorasse, quam qui vult in libro Ruht inveniet plenarie. Inveniet quoque illic inter cetera, quod propinquus quidam defuncti Elimelech, cum voluisset agrum ipsius Elimelech possidere propinquitatis iure, Ruht quoque Moabitidem cogeatur accipere uxorem, ut suscicaret 10 semen defuncto propinquo et sic obtineret agrum iure legitimo. At ille quoniam defuncti propinqui semen suscitare noluit, possessionem quoque agri alteri dimisit, videlicet Booz benigno suscitatori^a seminis fratrum. Hic enim Booz, accepta uxore propin- 17. qui defuncti nomine Ruht, genuit Obed ex ipsa Ruht, patrem Iesse, patris David regis, qui fuit insigne decus paternae stirpis. Similiter fatemur, fame verbi Dei cogente, verum Elimelech, quod interpretatur 'Deus meus rex'¹, civitatem suam Bethleem quodammodo reliquisse, et quasi defunctum, immo vere non solum a Iudeis, sed etiam a falsis christianis occisum, suscitatore seminis, id est verbi divini, indigere, ne careat sobolis legitima successione. Si ergo monachi vere Salvatoris propinqui volunt sic decimas cuiuslibet aecclēsiæ possidere, ut per sacerdotale regimen suscitent ex ea, quasi de 20 Ruht, quod interpretatur 'videns vel deficiens'², legitimum *regimen, quod prefiguratum *f. 77. fuit per David legitimum regem, bene hoc potest approbari. Quoniam sic poterit per industriam monachorum ordo canonicorum resuscitari; immo ipsi monachi erunt vere clerici et canonici, quasi quidam successores beatorum monachorum, Gregorii et Martini, qui salva virtute monachatus facti sunt clerici oves pascendo, et canonici canones 35 observando: alter in papatu, alter in archiepiscopatu. Unde constat, quod factum est in magnis posse quoque fieri in parvis aecclēsiis: ut videlicet regantur a monachis utentibus earum decimis. Neque enim vel monachi vel claustrales canonici sine periculo utuntur decimis plebium, nisi habeant curam earum. Cum enim apostolica confirmet auctoritas, ut qui pascit gregem de lacte gregis manducet, et qui plantat vineam 40 de fructu eius participet — cumque clericalis annona et clericalis militia sint coniuncta, ut corpus et anima —: qui haec ab invicem dividit, ex quibus coniunctis vita aecclēsiæ subsistit, aecclēsiā occidit; et periclitatur circa illud anathema, quod Urbanus papa et martyr in suis decretis³ intentavit, in quibus vitam communem clericorum per omnes matrices aecclēsiās confirmavit. Igitur etsi rarus quisque religiosus episcopus invenia- 45 tur, etsi nullus clericus canonicē vivens decimis recte utatur, etsi nulla aecclēsia de

a) suscitari c.

1) *Hieron. de nomin. Hebr., Opp. III, col. 51.*
sive deficiens. 3) *Cf. supra p. 177 sq.*

2) *Ibid.*: Ruth videns vel festinans

his instauretur, etsi nullus pauper inde pascatur, tamen nichilominus anathema incurrit qui contra decimarum ordinationem divina et paterna confirmatione per euangelia et multa concilia patrumque decreta confirmatam novam inducit exordinationem sub anathemate, ut diximus, prohibitam.

163. Quicquid enim sub anathemate constat prohibitum, si hoc scienter committi-
tur aut ignoranter commissum statim, cum fuerit cognitum, non deseritur, sine dubio
inportat anathema presumptoribus et in sua presumptione durantibus; etiamsi eos nunc
*f. 78. in sua societate toleret conventus aecclesiasticus, sine *dubio eos in ultimo examine de
Matth. 13, 41. medio sui auferendos expectans: quando *mittet Filius hominis angelos suos, ut colligant
de regno eius omnia scandala*. Tunc erit anathema maranatha, quod nunc pre multi-
tudine zizaniorum expectat aecclesia.

Urbanus
papa.

164. Videamus nunc verba Urbani papae et martyris terribile illud anathema
contra milites et monachos et omnes ordinarum decimarum exordinatores promul-
gantis: *Res¹, inquit, aecclesiae non quasi propriae, sed ut communes et Domino oblatae
cum summo timore non in alios, quam in prefatos usus sunt fideliter dispensandae, ne
sacrilegii reatum incurrant qui eas inde abstrahunt, ubi traditae sunt, et quod peius est,
anathema maranatha fiant et, si non corpore, ut Ananias et Saphira fecerunt, qui mortui
cecidissent, anima tamen, quae potior est corpore, mortua et alienata a consortio fidelium
cadant, et in profundum baratri labantur*. Si ergo iuxta haec verba sacrilegium com-
mittendo anathema maranatha incurrunt qui res aecclesiae inde abstrahunt, ubi tra-
ditae sunt: quid in ultimo examine defendet monachos, non dico nunc proprias deci-
mas detinentes, neque enim decimae requirendae sunt a monachis de fructibus, quos
propriis manibus ac sumptibus elaboraverint, nisi essent laici et inlitterati monachi in-
digentes ministerio clericali. Sic fieri approbant quidam Romani pontifices monasterio-
rum septa in tanta libertate ponentes, ut libere Deo possint vacare, licet eorum rustici
decimas omnino debeant persolvere ad aecclesias, ubi suos infantes baptizant. Non
ergo nunc notamus monachos vel canonicos decimas ex permissio Romanorum pontifi-
cum^a proprias detinentes, sed de aliena eas portantes parrochia, forsitan ita lon-
ginqua, ut evidenter appareat, quod rerum illius aecclesiae ad aliam transportatio
nichil est aliud, quam inde, ubi traditae fuerunt, exitialis ablatio, neglecta videlicet ac
*f. 78. destructa illie speciali et clericali militia; unde *abstrahuntur illius militiae stipendia.
Talem nimirum oblationum ablationem predictus papa sacrilegium nominat atque illam
sub anathemate dampnat. De hac iniusta decimarum pervasione tractans Ivo episco-
pus Carnotensis in quadam sua epistola² periculum quidem talis iniusticiae aggravat,
quam monachus non militans militiae stipem usurpat: sed tamen hoc non approbat, ut
subiecti abbatibus monachi suos abbates propter istiusmodi transgressionem relinquunt.
Quibus hoc poterit coram Deo veniam obtinere, si hoc malum equitate improbant; et
si hoc auferre non possunt, cum discreta reclamazione subportant. Videtur autem hoc
Lev. 11, 25. legi divinae per Moysen date convenire, quae morticinum cogente necessitate sinit por-
tari, sic scilicet, ut is, qui morticinum portat, non nisi vestimentis aqua lotis, mundus
habeatur. Sicut et hic monachus per necessitatem stabilitatis conservandae, portans
mortale non a se, sed ab aliis factum peccatum, a nobis mundus iudicatur: si tamen
super hac ipsa necessitate dolens lacrimis penitentialibus lavatur, lacrimisque vel ge-
mitibus crebris per necessitatem, non per voluntatem se morticinum portare testatur;
ut ex ipsa necessitate secundum legem Dei veniam mereatur. Neque enim absque
necessitate sinit lex morticinum vel tangi vel portari. Unde non video, qualiter illi
fratres et maxime congregationum monasticarum seu canonicorum prelati valeant ex-

a) decimas *add. e.*

1) *Epist. II, c. 4, Hinschius p. 144.*

2) *Cf. Decret. III, c. 284; XVI, c. 338.*

cusari, quos ad huiusmodi exordinationem perpetranda non tam constringit necessitas, quam propria inflammat cupiditas. Qui etiam, si vellent, istud morticinum, cuius contagione infirmum pecus maculatur, possent omnino de medio tollere: ut nullo modo ad eos respiceret illa Domini querela, qua per prophetam ve imprecans pastoribus semet-
 5 ipsos pascentibus, *lac, inquit, comedebatis, et lanis operiebamini; et factae sunt oves meae* Ez. 84, 3. *in direptionem*. Istud sane improprium cavendo caverent quoque illud anathema, quod contra decimarum alienatores continent Urbani papae et martyris decretalia scripta.

165. Hoc nimirum anathema per hoc non solvitur; non, quod in baptismali aec- f. 79.
 10 clesia, ubi conportari et dispensari secundum canones debent, neque degunt clerici de uno quadrante communiter et regulariter pascendi neque colliguntur viduae et pau- peres et infirmi de alio quadrante fulciendi, neque viget cultus matricis aecclesiae de tercio quadrante restaurandae et ornandae. Quicquid enim de quadrante ad episco-
 15 pum pertinente agatur, sive scilicet in baptismali aecclesia precepto illius in hospitali- tatis officio expendatur, sive ad matricem et episcopalem aecclesiam deferatur, aut suo episcopali stipendio insumendus, aut ipsius xenodochio, quod semper in civitate pere-
 20 grinis et viatoribus consolatione indigentibus patere debet, iubente illo inferendus, ut sive absente sive presente episcopo nullus transeat, prout facultas admittit, inconsola- tus: quicquid horum de episcopi quadrante fiat, de quo, ut beatus Gregorius ad Martinianum Ravennatem episcopum scribens testatur¹, sive absens sive praesens sit
 25 episcopus, hospitalitatis et susceptionis officium in episcopali sede procurari debet atque ideo, nisi quid ibi superhabundat, extra civitatem expendi non oportet, illi tamen tres quadrantes clericorum, pauperum, et aecclesiae nunquam debent a parochia in parro-
 30 chiam transportari, spoliata illa baptismali sede, ad quam in initio fuerunt consignati.

166. Veruntamen ipsa sedes rationabiliter de loco in locum translata cogit de-
 25 cimas ad se conportari, quae a clericis ordinate viventibus et populo, qui decimas per- solvit, providentibus ita debent dispensari, ut unam portionem sibi retineant, unam fabricis impendant, unam pauperibus maxime de illa et in illa aecclesia indigentibus sub tali testimonio expendant, ut cum in eorum ordinabili collegio porta gregis et
 30 porta piscium, de quibus supra tractatum est, edificata cernatur, in ptochio pauperum porta fontium in refectionem indigentium iugiter patens inveniatur; atque in toto populo de bona matris aecclesiae imitatione informato porta sterquilini per largas ele-
 35 mosinas *fabricetur atque his IIII^{or} portis edificium, de quo agimus, decenter ornatur. *f. 79'.
 Aecclesia vero de sua portione tantum decoris in libris, vestimentis ac ceteris uten- silibus accipiat, ut quasi candelabrum in medio collocatum non solum utilitatem per
 40 spiritalem illuminationem, sed etiam decorem et exteriorem pulchritudinem circum- iacenti parochiae prebeat.

167. Quae pulchritudo et utilitas tota dissipatur, quando baptismalis aecclesia
 45 tribus portionibus apud se iuxta canones dispensandis vel a monachis per falsam iusti- ciam, vel a militibus per apertam iniusticiam spoliatur. Quos utrosque res aecclesiae inde abstrahentes predictus papa multis in verba sua consonantibus et sacrilegio nota-
 50 biles facit et anathemate, licet nunc ab illis neglecto, tamen maranatha, id est in ad- ventu Domini manifestando percellit. In tantum quippe ordinem presignatum per matricem et baptismales aecclesias perdurare voluit, ut non monachis aut militibus tan-
 45 dampnationem intentaret, si quis apostolica et decretalia ipsius constituta convellere niteretur. In quibus ordo, quem prediximus, post multam communis vitae in clero per omnes aecclesias tenendae commendationem his verbis confirmatur:

1) Cf. *Epist. XI. 21. EE. II. p. 282; cf. infra p. 199.*

Urbanus
papa
et martyr.

Memoratis, inquit¹, augmentationibus ac cultibus in tantum aecclesiae, quibus episcopi president, Domino adminiculante creverunt et in tantis maxima pars earum habundavit^a rebus, ut nullus sit in eis communem vitam eligens^b indigens; sed omnia necessaria ab episcopo suisque ministris percipiat. Ideo si aliquis extiterit modernis aut futuris temporibus qui hoc avellere nitatur, iam dicta dampnatione feriatur. 5

168. Quid autem valet, quod tam antiquis decretis ac postea in multis conciliis, matricibus et baptismalibus aecclesiis pertinentia decimarum confirmata est, si monachorum vel militum nova et iniusta iusticia statutis patrum preferenda est? Sane ut videantur monachi ex auctoritate sibi parrochiarum decimas vendicare; ut impie indigentium depredationes aliquatenus *videantur palliate, muniunt se cuiusdam capituli 10
*r. 80. a Gregorio VII. dati auctoritate, cuius textus ita se habet²: *Ut nullus abbas decimas et primitias et reliqua, quae secundum statuta canonum ad episcopos pertinent, sine auctoritate Romani pontificis seu episcopi consensu, in cuius diocesi habitat, detineat, apostolica sanctione firmamus.*

169. Miro modo in textu istius capituli falluntur sagaces monachi. Nam cum 15
in eis in eodem capitulo caute insinuetur, qua dispensatione^c suas, suorum scilicet laborum, decimas, quas propria usurpatione non debent retinere, concessione Romani seu proprii pontificis valeant licite possidere, utpote qui non indigent servicio clericalis miliciae: ipsi occasione huius capituli alienas decimas captant; ideo videlicet, quod hoc solummodo a Gregorio VII. indulgetur, ut permittente Romano pontifice in sua 20
speciali parrochia vel alio quolibet episcopo in sua monachis liceat suas decimas et primitias detinere, non tamen alienas pervadere. Quod ipsum, scilicet ut monachi, velut et regulares canonici, de fructibus proprio manuum vel sumptuum suorum labore conquisitis non exigantur decimas dare, confirmat papae Innocentii nuper facta constitutio in Pisano concilio³. Similiter in aliis Romanorum pontificum edictis infra septa 25
monasteriorum confirmatur hec libertas monachis, ut de fructibus domesticis nichil decimarum exigatur ab illis. Sed tamen nulla illis confirmat vel confirmare potest auctoritas, ut decimas perpetuo iure possideant: quas baptismalibus aecclesiis inferendas firmissima patrum testimonia probant. Antiquis enim regulis caute sancitum constat, ut coloni monachorum ibi decimas persolvant, ubi infantes suos legitime bapti- 30
zant. Si ergo monachi nec illas decimas possunt retinere, quas ipsorum coloni debent baptismali aecclesiae, qua presumptione hoc affirmant sibi hoc licere, ut fundamentum canonice institutionis funditus evertant, ac tam novas leges introducant, quibus decimas antiquo iure baptismalibus aecclesiis inferendas atque ibidem vel communi vitae 35
*r. 80. insumendas, vel secundum canones quartandas, ipsi aut dimidias aut totas aut *alio 35
quolibet modo non recte divisas colligant; et aut episcopum, aut clerum, aut aecclesiam, aut viduam sive pauperem spoliando terribile anathema contra canonum sponte ac scienter violatores frequenter dictatum incurrere non timeant?

170. Sanctus quidam pater⁴ a beato Gregorio in suo dialogo valde commendatur eo, quod oblationem illius recusavit^d, quem Deo suam oblationem abstulisse constitit. 40
At isti oblationem Dei auferunt; et pauperibus cum Lazaro in una qualibet parrochia

a) habundant *U.*   b) degens *U.*   c) ione in loco raso *c.*   d) quem Deo suam oblationem illius recusavit add. *c.*, sed linea del.

1) Urbani I. epist. I, c. 6, Hinschius p. 145.   2) Synodus Romana a. 1078. Nov. 19 (Reg. VI, 5b); Jaffé, Bibl. II, p. 331.   3) A. 1135. habito; cf. Hefele, 'Conciliengesch.' V, p. 425. Decretum illud in relatione quam ed. Weiland, Constit. imp. I, p. 578, c. 1.   4) Menas solitarius; cf. Dial. l. III, c. 26, Gregorii opp. II, col. 337.

indigentibus magnam iniuriam faciunt, destruendo in baptismalibus aeclesiis portas fontium; quae de uno decimarum quadrante semper deberent patere in refectionem pauperum.

O quanto rectius agerent, si supranotatum patrem rite imitando etiam laicorum oblationes vitarent, qui contra fas, contra ius decimas retinentes quandiu Deo oblationem suam auferunt frustra suas oblationes religiosis offerunt. Dum enim sanctam religionem destruunt, de qua scriptum est: *Religio munda et immaculata apud Deum* Iac. 1, 27. et Patrem haec est, *visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo*, dum, inquam, talem religionem destruunt ac per hoc anathema maranatha incurrunt, cavendum est monachis et omnibus religiosis, ne hoc anathemate ledantur, quando per eos pauperum spoliatores in sua iniquitate confortantur. Quorum si tandiu vitarent oblationem, donec ipsi primitus Deo recognoscerent suam oblationem, puto, quoniam et eos laudaret sanctus Gregorius non iam loquens in dialogo, sed cum Christo regnans in celo.

171. Idem tamen scribens ad Augustinum Anglorum archiepiscopum satis insinuat, quod lex ista aeclesiasticas possessiones quartandi non est posita, nisi propter transgressores apostolicae vitae, clericos scilicet saeculares. Nam communi vita viventibus nulla lex posita est, nisi ut omne quod superest pauperibus et indigentibus tribuatur. Unde cum prefato Augustino archiepiscopo legem propter transgressores positam beatus ille commemorasset, ne communiter viventibus putaretur eadem lex data, que propter transgressores est posita, ait¹: *Communi autem vita *viventibus iam* *f. 81. *de faciendis portionibus vel ad exhibendam hospitalitatem, vel ad implendam misericordiam, quid nobis erit loquendum, nisi omne quod superest in causis piis atque religiosis erogandum, sicut scriptum est: 'Veruntamen quod superest, date elemosinam, et omnia munda sunt vobis?'* Luc. 11, 41. Ecce Deo gratias, beatus Gregorius evidenter indicat, quod ad communis vitae observatores quartatio, de qua loquimur, non pertineat. Quam tamen ceteris clericis extra communem vitam viventibus adeo necessariam indicat, ut, quisquis^a seu episcoporum seu clericorum extra communem vitam viventium de decimis ceterisque stipendiis aeclesiasticis, preter quam inde statutum est, suo tempore faceret, non dubitaverit hoc appellare usurpationem. Neque enim solas decimationes et anti- quas agrorum pensiones per singulos annos voluit per aeclesiasticos ministros episcopo iudicante dispensari; sed hoc ipsum in novis aecclesiarum acquisitionibus precipiendo statuit observari, ut episcopus aliam super his potestatem non haberet, nisi ut tam novas quam veteres acquisitiones quartando iuxta canones dispensaret.

Unde scribit Maximiano episcopo Siracusano inter caetera²: *Cognovimus de re-* Sanctus Gregorius. *ditibus aeclesiae noviter acquisitis canonicam dispositionem quartarum minime provenire; sed episcopos locorum tantummodo distribuere quartam antiquorum reddituum, nunc vero quesita suis usibus retinere. Quamobrem pravam subintroductamque consuetudinem fraternitas tua vivaciter emendare festinet, ut sive de preteritis redditibus, sive de his que noviter obvenere vel obvenient, quartae secundum distributionem canonicam dispensentur. Incongruum namque est unam eandemque aeclesiae substantiam duplici quodammodo iure censi, id est, usurpationis et canonum.* Auditis, o monachi, quodammodo beatus Gregorius execrando novas usurpationes, et commendando sacros canones pravam consuetudinem vivaciter emendari precipit, quam sacris canonibus adversari deprehendit? Si ergo nec novas acquisitiones huius tanti pontificis auctoritas permittit episcopis^b aliter dispensare, quam statutum est reverenda canonum sanctione, quare vel episcopi eas taliter tradendo presumunt? vel monachi eas a tradentibus accipiunt, affirmantes

a) quisquam c. b) $\overline{\text{epc}}$ e.

1) *Epist. XI, 56 a, EE. II, p. 332.* 2) *Epist. IV, 11, EE. I, p. 244.*

*f. 81^v. hanc esse legitimam traditionem, quam beatus Gregorius, ut lectum est, appellat "usurpationem, et pravam subintroductamque consuetudinem? Si tam plana esset a VII. Gregorio sententia monachis data ad parrochiarum recipiendas decimas, quam plana et plena est primi Gregorii talem usurpationem prohibens auctoritas, puto tamen, quia recte potior et antiquior auctoritas preponeretur; si Gregorius Gregorio, minor maiori 5 adversaretur. Sed absit, ut hoc a nobis sentiatur, ut inter ultimum et primum Gregorium de constitutione decimarum dissentiat, cum sicut primus, ita et ultimus canonum constituta etiam a monachis in hac substantia servari precipiat; vixque illis decimas proprias cum episcoporum licentia detinere permittat. Quae permissio septimi Gregorii primo Gregorio non multum adversatur. Qui monachorum libertati et quieti 10 multum in suis decretis suffragatur; ita tamen, ut, sicut in synodo Calcedonensi¹ legitur, sub episcoporum potestate ipsi monachi permaneant; alioquin eiusdem synodi statuta eos communione privant.

Si ergo episcopo iusticiam decimarum exigenti rebelles fiunt monachi, iuxta statutum synodi Calcedonensis propter ipsam rebellionem excommunicandi circa illud 15 anathema periclitantur, quo violatores quatuor principalium conciliorum a beato Gregorio in sua synodica multantur². Nam si iuxta sententiam illius qui horum III^{or} conciliorum soliditate non tenet, etiamsi lapis esse videatur, extra edificium iacet: cavendum est monachis per Calcedonensem synodum ad obedientiam episcopi sub excommunicatione restrictis, ne presumant illi sancta et iusta precipienti ac decimas iuxta 20 canonum scita disponere volenti aliquatenus repugnare, quia Gregorius VII^{us}, in quo fallaciter confidunt, nec vult nec potest tales rebelliones a beato Gregorio anathemati addictos liberare: quin immo etiam ipse gravius illis offenditur, quod eius capitulum, non contra sed secundum canones datum, prava interpretatione ab eis pervertitur.

172. Sufficiant haec pauca monachis et militibus responsa, quorum neutri pote- 25 runt sibi decimas per aliquam iusticiam vindicare, si anathema contra canonum sponte violatores promulgatum voluerint vitare. De quorum numero si quis pro anima sua
*f. 82. sollicitatur, episcopo etiam non reposcenti "aecclesiasticas facultates reddere non gravabitur. Nec eos poterit securos facere consensio vel taciturnitas adhuc mortalis episcopi, contra quos clamant patres in caelo conscripti: presertim cum episcopo nec de 30 sua speciali portione aliud disponere liceat, quam ei paterna traditionum regula predictat. Unde beatus Gregorius Augustino Anglorum episcopo scribens, ita dicit³: *Mos apostolicae sedis est ordinatis episcopis precepta tradere. De stipendiis aecclesiae vel de his, quae fidelium oblationibus accedunt altario, quatuor debent fieri portiones. Una videlicet episcopo et familiae propter hospitalitatem atque susceptionem; alia clero, tertia 35 pauperibus, quarta in aecclesiis reparandis.* Ecce audivimus, quia non propter monachos aut milites ditandos, sed propter hospites, viatores, peregrinos recipiendos et consolandos decimarum portio quarta episcopo disponetur, a quo talium susceptio in episcopali sede canonum iusticiae sic debetur, ut episcopus graviter accusandus notetur, si per suam aecclesiam transierit egens peregrinus, ex parte pontificis consolatio- 40 nem talibus pro posse debentis inconsolatus.

173. Unde item beatus Gregorius, ut supra perstrinximus, Secundino servo Dei scribens, inter cetera sic ait⁴: *Fratrem nostrum Marinianum episcopum verbis^a, quibus vales, excita, quia eum obdormisse suspicor. Nam venerunt quidam ad me, in quibus quidam senes mendicantes, qui a me discussi sunt, a quibusdam quid acceperint, ut per 15 singula retulerunt, quanta eis^b et a quibus in itinere data sint. Quos cum sollicite de*

a) verbis quibus loco raso c.   b) eius c.

1) C. 4.   2) Cf. supra p. 174, n. 2.   3) Epist. XI, 56a, l. l. p. 332.   4) Epist. VI, 63, EE. I, p. 439.

predicto fratre requirerem, quid eis dedisset, responderunt se eum rogasse, sed ab eo nichil accepisse, ita ut neque panem in via acceperint, quod dare omnibus illi aecclesiae semper familiare fuit. Dixerunt enim: 'Respondit nobis dicens: Non habeo, quod vobis dare possim'. Et miror, si is qui vestes habet, argentum habet, cellaria habet, quod
 5 pauperibus debeat dare non habet. Dic ergo illi, ut cum loco mutet mentem. Non sibi solam lectionem credat et orationem sufficere, ut remotus studeat sedere, et de manu nichil fructificare; sed largam manum habeat, necessitatem patientibus concurrat, alienam inopiam
 *suam credat. Quia si sic non habet, vacuum episcopi nomen tenet. In quibus verbis hoc *f. 82^r.
 diligenter pensandum est, quod episcopus, qui lectioni et orationi deditus fuisse signifi-
 10 catur, tamen propterea sancto pontifici redarguendus videbatur, quod viatoribus consolatione indigentibus atque hanc ab episcopo poscentibus nichil fuerat consolationis in-
 pensum; cum tamen propter consolandos unum decimarum quadrantem constet ex tota episcopatus parochia dispositum. Quod si episcopus ille religiosus fuisset qui res
 pauperum divitibus dare aut ex his castra edificare non timuisset, non hoc in sua
 15 redargutione tacuisset beatus Gregorius, pauperum tam diligens patronus, ut, sicut superius dictum est, episcopum Paschasium vehementer increparet, cur pauperibus ne-
 glectis de rebus aecclesiae navim fabricare presumeret: cui etiam in suis litteris nume-
 rum solidorum inproperavit, quos in eadem navi fabricanda illum expendisse audivit¹.

174. Usque adeo vir sanctus voluit res aecclesiae, non iuxta novas usurpationes,
 20 sed iuxta canones antiquos dispensari, ut nec infirmitate corporis ab indigentium susceptione apud illum aliquis potuerit excusari, quam de portione ad episcopum per-
 tinente semper in episcopali aecclesia voluit esse paratam, etiam episcopo absente. Hinc est quod Marinianum Ravennatem episcopum pro infirmitate corporis in civitate
 non morari valentem talibus verbis alloquitur²: *Venientes quidam Ravennates homines*
 25 *gravissimo merore me invenerunt perculsum, quia fraternitatem tuam retulerunt de vomitu sanguinis egrotare. Ex qua re sollicite et singillatim eos, quos hic doctos lectione novi-*
mus medicos, fecimus requiri, et quid singuli senserint quidve dictaverint, sanctitati vestrae scriptum misimus. Qui tamen quietem et silentium pre omnibus dictant; quam
 30 *si tua fraternitas in sua aecclesia possit habere, valde sum dubius. Et ideo videtur mihi,*
ut ordinata illic aecclesia, vel qui missarum sollempnia explere valeat vel qui episcopii
curam gerere, hospitalitatem et susceptionem possit exhibere, quive monasteriis custodiendis preesse, tua fraternitas ad me ante estivum tempus debeat venire, ut egritudinis tuae ego
specialiter, in quantum valeo, curam geram quietemque tuam custodiam. *Quid iste vir *f. 83.
 sanctus diceret, si nostro tempore videret episcopos in castris suis morantes et egen-
 35 tium susceptionem in civitate procurandam negligentes atque hoc quod egentibus de-
 bebatur militibus distribuentes? Puto, quod nec in episcopis tale dominium, nec in militibus tale hominum illi placeret, per quod pauperes dispoliari videret. Puto, quod
 nec monachorum illi placeret inopportunitas, a quibus ita contempnitur canonum auctori-
 tas, ut dicant episcopo licere, quod ei affirmant sancti patres non licere.

40 Gregorius Antemio subdiacono Campaniae³: *Pervenit ad nos fratrem et coepiscopum nostrum f. 82^r.*
Paschasium — — illum iam solidos perdidisse. Et post aliqua: Si vero, quod non credimus
— — agere conveniat sacerdotem.

Ex concilio Romano⁴: *Quicumque militum, vel cuiuscunque ordinis vel professionis — —*
excommunicationi subiaceat.

45 In his verbis notandum est, quod aecclesiasticarum rerum alienatio nichilominus dampnatur
 sub excommunicatione; et quando roboratur vel toleratur prelatorum depravata consensione.

1) V. n. 2. 2) *Epist. XI, 21, EE. II, p. 282; cf. supra p. 195.* 3) *Epist. VI, 23, EE. I, p. 401.* 4) *Concil. Rom. a. 1078, Jaffé, Bibl. II, p. 332; Grat. C. XII, qu. 2, c. 4.*

175. Dicunt enim, quod saltem suam portionem possit episcopus monachis, vel alteri cui voluerit dare: de qua secundum canonicas regulas in episcopali aeclesia et si copia permittit, per cetera loca, debet hospitalitatem et susceptionem procurare. Illi novas leges componendo cogitant consilia, quae non poterunt stabilire; nos quae per nos dicta sunt ostendimus iam diu sic stabilita esse, ut, quisquis nobis in his adversatur, non nobis, sed sanctis in caelo regnantibus contrarius inveniatur. Speramus autem meliora et viciniora saluti ex parte monachorum pro salvatione anime sue sollicitorum. Quia Domino tribuente fieri potest, ut multi eorum, qui in pauperum substantia per ignorantiam deliquerunt et adhuc delinquant, patefactae veritati acquiescant, et milites, qui eorum exemplis ad decimas retinendas confortari et palliari solebant, ipsi monachi fortius compescant: quando illud per monachos decimas relinquentes militibus manifestatur, quod datio vel prestatio ab episcopo contra canones facta, non solum danti, sed etiam accipienti mortem et anathema maranatha operatur; sicut premissis auctoritatibus evidenter probatum agnoscitur. Sane, quia aeclesiae, quae regulariter non sunt dispositae, speciem habent pupillorum tutoribus ac actoribus indigentibus, si tales aeclesias, velut heredes parvulos, monachi susciperent omnino regendas et tuendas usque ad aliquod prefinitum tempus ab episcopo, posset hoc utcumque tolerari, si tamen ipsi monachi vellent esse tutores fidi, non perfidi. Notatur enim in tutore perfidia, si non ad hoc studeat nutrire parvulum heredem sibi commissum, ut idoneus efficiatur ad regendam hereditatem suam per se ipsum. Sic et monachorum notatur perfidia, si sic tractetur ab eis aliqua aeclesia, ut, licet sit ei facultas ad quantulumcunque congregationem regulariter sustentandam, ipsis tamen impredientibus et facultatem eius ad se trahentibus nunquam fiat libera et idonea ad regularem ordinationem, volentibus monachis perpetualiter possidere illius hereditariam possessionem. Sed et hoc utcumque portari posset, si ipsi monachi lac et lanam ovium cuiuslibet aeclesiae accipientes pascere per se ipsas oves. Illud vero penitus est intolerabile ac nimium execrabile, velle monachos lanam et lac de ovibus colligere, et ovium curam nolle habere: vel quod adhuc peius est, alicui mercenario seu lupo eas committere. Quod quia periculosum est monachos iam diu fecisse, utinam vellent in compensationem preteritorum excessuum adhuc tenere ordinem suum et favere ordinationi sacrorum canonum!

176. Tunc ipsis monachis legitime certantibus et iusticiam aeclesiae defensantibus reedificarentur portae fontium in refectones egenorum per unamquamque matricem seu baptismalem aeclesiam pascendorum. Tunc ipsis una cum clericis laborantibus ubi eos invitaret episcopus, tale consurgeret edificium; quod in veritatis petra, non in pravarum consuetudinum harena, per hoc pateret esse fundatum, quia nullo impulsu posset moveri, etiamsi omnia temptationum flumina illi contingeret illidi. Speramus in Domino, quod optamus, posse fieri: quod cum factum fuerit edificium, de quo tractamus, firmiter stabit. Erunt enim clerici, non acephali, sed regulares facti, principales in hoc edificio provisores, vigilias et excubias suas ita custodientes, ut de illis cantari possit: *Super muros tuos, Ierusalem, constitui custodes; tota die et tota nocte non tacebunt laudare nomen Domini.* Sic ergo clericis vigilantibus et laudantibus nomen Domini, monachi sancti cellam vinariam ingressi inebriabuntur ab ubertate domus Domini, quia hoc edificium, de quo Deo largiente tractavimus, non est aliud, nisi domus Dei et porta caeli. In hac domo colligitur familia, cui per episcopum dispensanda est in tempore tritici mensura.

177. Contra istam familiam pugnat mundus in suis principibus. Sed licet in adversario nostro gigantea statura cernatur, tamen per episcopum, quasi per humilem et parvum David, prosternendus non dubitatur: si tamen ipse episcopus, non Saulis

arma regalia et in se confidentibus usitata, sed David pastoris arma et instrumenta pastoralia eligat, quibus contra superbiam mundi pugnaturus procedat.

178. Ut etiam te, o venerande presul Chõno, cui hoc opusculum Deo tribuente compositum offerimus, circa finem specialiter alloquar: Nonne fuisti pastor ovium, strenuus scilicet rector monachorum? Nonne in episcopum electus et quasi pro multorum salute ad pugnam destinatus vestimenta et arma Saulis induisti, quando iuxta morem predecessorum tuorum, non antiquorum, sed modernorum et proximorum, milites ac principes in hominum suscepisti, quasi per tales contra mundum pugnaturus ac triumphaturus esses? Quibus tanquam armis tibi parvo et in solo Deo confidenti non competentibus gravari et impediri te sentis et senties: si non illis depositis et exutis pastoralia tantum instrumenta resumes, quae et antea portare consueveras, quando nullo principe, nullo milite stipatus pastoraliter incedebas.

179. Attamen non modica differentia inter illum tunc monasterialem et nunc episcopalem statum tuum est observanda. Tunc enim suffecit in pastoralement peram de lacte coagulato tales cibos colligere, quibus innocentes et simplices iudicabas pascendos et in robur virile nutriendos esse. Nunc vero, quia contra mundi superbiam pugnaturus incedis, etiam lapides limpidissimos de aqua scripturae colligere necessarium habebis, ut, qui de sanctissimo pectoris tui receptaculo doctrina lactea non vegetatur, sed, quod peius est, contra humilitatem tuam erigitur, hunc sententia iudicialiter dictata quasi funda bene librata lapide anathematis percutiat et ad terram usque prosternat, proprio gladio iugulandum et illo capite privandum, cuius membra Christum crucifixerunt et usque hodie in suis membris crucifigunt.

180. Tunc tibi de bello revertenti et omnem victoriam verbo veritatis, non tibi tribuenti dicetur illud canticum a turbis obviantium tuisque studiis pio favore astipulantium: *Saul percussit mille, et David decem milia in milibus suis*. Cum enim *satis timeretur predecessor tuus¹, utpote Sauli quodammodo comparatus, quia supereminebat totum populum ab humero et sursum pre multitudine principum suorum cognatorum: tu de tribu Iuda natus, tu per veritatis confessionem nobilitatus, magis formidabilis eris mundi principibus, quam si tu contra principes pugnaturus confidas in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus.

181. De te autem taliter pugnante, quasi de viro desiderabili et manu forti, nascetur Salemon pacificus; quia post aliquantam pugnam pace super pacem eris munerandus, ut te cooperante in Domino glorieris templum edificatum, quod Deo primi hominis costam edificante fuit inchoatum. A cuius introitu quia propter peccata mea longe sum repellendus, tuis et omnium, qui hoc opus lecturi sunt, rogo adiuvari precibus, ut mihi non imputetur peccatum, quod fedus pulchrum, contaminatus mundum ex parte demonstravi edificium. De quo adhuc plura possent monstrari, si a lippis cordis mei oculis tantus fulgor posset tolerari. Sed puto, non expedit, ut a nobis ulterius procedatur, quoniam per sanctos patres multipliciter de hoc edificio tractatur: qui docent expresse, quid in eo sit turris David edificata cum propugnaculis; quid turris Libani, quae respicit contra Damascum; quid ceterae turree Ierusalem, quae geminis edificantur; quid denique omnia, quae vel in templo vel in tabernaculo figuratim commemorantur. Cum ergo de omnibus istis abunde a sanctis patribus tractetur, mihi, queso a te, pater, et omnibus hoc opusculum lectoris venia impetretur, quod, licet iussus et tuis precibus coactus, presumpsi oculos fedos in tantam pulchritudinem attollere atque hanc aliis multo me sapientioribus et melioribus demonstrare, quam ego

1) *Hartwicus, qui a. 1106—1126. sedebat.*

ipse de longe aspicere non sum dignus. Nec ad eam aspiciendam aliquatenus fuisset admissus, nisi quod sepe indignus ac degener servus, non dominorum mensam tacturus, *f. 85. sed ministris dignis ad mensam accedentibus aliquid post tergum^a *administraturus in conspectu dominorum admittitur. Qui tamen suo ministerio completo rursus ad stercus portandum vel aliud vile officium foris exequendum destinatur: nec est illi locus in convivio qui vix pro sui feditate ad horam a convivantibus aspicitur etiam in extremo ministerio. Verum si minister dignus et decorus, cui subministrat indignus et indecorus, divertet ab oneribus dorsum eius, ne manus eius in cophino, vase scilicet stercorario, serviant, sed honestioribus actionibus occupatae feditatem de stercore contractam aliquatenus exuendo pulchritudinem assumant, fieri potest, ut in magno convivantium numero saltem novissimum locum teneat: quem prius feditas excludens vix post tergum^b ministrantis usque ad limen vel parum ultra limen introire sinebat.

182. Tu itaque, o pater, cum sis Dei^c minister dignus et decorus, cui placuit in me misero habere subministratorem, qui nec dignus est nec decorus; age orando, age operando, dignus pro indigno, sanctificatus pro polluto: ne de illo edificio, de illo infra hoc edificium convivantium numero, quem tibi subministrans aliquatinus, quantum lippitudo mea patiebatur, vidi, penitus excludar atque in opere stercoreis, in labore luti et lateris, prout feditas et improbitas mea exigit, relinquer: sed admittar et permittar saltem in novissimo loco novissimum diem expectare, confidens me salvandum, non in mea iusticia, sed in summi patris infinita miseratione per Iesum Christum filium suum, dominum nostrum, cui una cum Spiritu sancto est honor et gloria in secula seculorum. Amen.

II.

EPISTOLA AD INNOCENTIUM PAPAM MISSA QUID DISTET
INTER CLERICOS SEculares ET REGULARES.

Dialogum inter saecularem et regularem clericum Gerhoh, qui tum in Raitenbuchensi clauastro degebat¹, a. 1131. ineunte Innocentio II. papae misit, cum adversarium Anacletum nondum Roma expulisset, eodem fere tempore, quo Leodium proficisceretur², ut cum imperatore conveniret. Petit, ut de regula canonicorum servanda et rigore ecclesiastico restituendo saltem litteris auctorem ab adversariis vexatum adiuveret. Qua de causa quid distet inter regulares et seculares clericos dialogi forma fusius exponit.

Quod opusculum codice lat. Monac. 15512 (Rot. 12), 8°, mbr. saec. XII, f. 3—54. asservatum habemus, eodem quem Pez, Thes. Anecd. t. II, p. 2, col. 437 sqq. expressit; iteravit Migne, Patrol. lat. t. 193, col. 1375—1426.

Argentorati, a. 1895, mense Iunio.

E. SACKUR.

a) p' tergum c.   b) postergū c.   c) d's c.

1) Migne col. 1415.   2) Ibid. col. 1423: ut in proximis te veniente ad Leodicensem urbem non ausus fuerim venire ad visendam tuam, pater, praesentiam desiderabilem. Leodii moratus est Innocentius Mart. 22 — April. 2. a. 1131; cf. Jaffé, Regesta pont. ed. 2, I, p. 847. — Anno preterito, scil. a. 1130, Oct., Walterus archiep. Ravennas Ratisbonae legatus Innocentii fuit; cf. col. 1406. Denique cum libellus componeretur, Cuno episcopus Ratisbonensis, qui a. 1132. obiit, etiam nunc superstes fuit; cf. col. 1397.

EPISTOLA CUIUSDAM PRESBYTERI MISSA AD INNOCENTIIUM
PAPAM QUID DISTET INTER CLERICOS SECULARES ET REGU-
LARES.

Innocentio divina favente clementia sanctae Romanae sedis almo pontifici,
 5 G[erhohus] frater indignus vocari presbyter, cum Petro pugnare, cum Petro trium-
 phare. Quod omnium aecclesiae filiorum ego indignissimus et infimus presumo scriptis
 alloqui vicarium Petri, apostolorum principis, nolo assignetur ausui temeritatis, cum
 hoc agam partim cogente necessitate, partim animante me ad hoc ipsius Dei auctori-
 tate, cuius in spiritu Moyses dicit: *Audi, Israel, quae ego precipio tibi hodie. Cum* cf. Deut. 4, 1.
 10 *intraveris terram, quam dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, et optinueris* ib. 26, 1—3.
eam, atque habitaveris in ea, tolles de cunctis fructibus tuis primitias, et pones in car-
tallo, pergesque ad locum, quem dominus Deus tuus elegerit, ut ibi invocetur nomen eius,
accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, et dices ad eum: Profiteor hodie ib. 7—11.
coram domino Deo tuo, qui exaudivit nos, et respexit humilitatem nostram, et laborem
 15 *atque angustiam, et eduxit nos de Egypto in manu forti et brachio extento, in ingenti*
pavore, in signis atque portentis, et introduxit ad locum istum, et tradidit nobis terram
lacte et melle manantem, et idcirco nunc offero primitias frugum terrae, quam dominus
Deus tuus dedit mihi. Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui; et adorato domino
Deo tuo epulaberis in omnibus bonis, quae dominus Deus tuus dederit tibi. Quorsum
 20 *haec? Nimirum quia et ego, proh dolor! in Egypto fui, dum inter seculares clericos*
*vanis vanior extiti, et nisi me Dominus in ingenti pavore, in signis atque portentis *f. 37.
terruiisset, in tantum Egyptus ipsa placuisset, ut nunquam inde fugientes vellem comi-
tari, tam pomposus eram in cultu seculari. Ab anno autem, ut recordor, XVI° vel
XVII° aetatis meae¹ percussus plaga, et dolore inportabili ad propositum castitatis
 25 *mentem aptavi, et ab infirmitate, quae tunc inerat, sanatus, continuo scolasticis exerci-*
tamentis totus inserviivi. Emancipatus autem scolarum studio et confirmatus in solo
castitatis proposito, me miserum perdita virginitate, nimium sero, pene fui, immo vere
esse studui sectator Iuliani apostatae; quia susceptum clericatum dedignabar tonsura,
et aliis religiosis indiciis vestium decenter ornare, solitus me sic formare, immo^a de-
 30 *formare, ut me specialiter potuerit notare XL^{um} capitulum Toletani concilii tercii,*
quod sic se habet²: Omnes clerici vel lectores sicut levitae et sacerdotes, detonso capite
toto superius, inferius solam circuli coronam relinquunt, non sicut hucusque in Gallie
partibus facere lectores videntur, qui prolixis, sicut laici, comis, in solo capitis apice
modicum circulum habent. Ritus enim iste in Hispania hucusque ereticorum fuit. Unde
 35 *oportet, ut pro amputando aecclesiae scandalo hoc signum dedecoris auferatur, et una sit*
tonsura vel habitus, sicut totius Hyspaniae est usus. Qui autem hoc non custodierit, fidei
*catholicae reus erit. Igitur et ego tunc catholicae fidei reus iuxta presens capitulum *f. 4.
extiti, quia ereticorum, videlicet Iulianistarum, veneno saltem in habitu laico vel quasi
laico participavi³. Verum nunc per Dei gratiam ab istis vanis ereptus, et regulam
 40 *apostolorum per aliquot annos iuxta doctrinam sancti Augustini utcunque sectatus, pro-*
fiteor hodie coram domino Deo tuo, qui exaudivit me et respexit humilitatem meam
et laborem atque angustiam, et eduxit me de Egypto in manu forti et brachio extento.
Iam quidem quod lex precepit feci, pergens ad locum quem dominus Deus elegit, ut

a) i. d. in marg. suppl.

15 1) A. 1109—1110; cf. Chron. Magni SS. XVII, p. 490. 2) Syn. Tolet. IV, c. 41,
 Mansi X, col. 630; Hinschius p. 370. 3) Cf. De edificio Dei c. 153, supra p. 189.

ibi invocetur nomen eius, Romanam videlicet sedem, in legatione domini mei episcopi Conradi Salzburgensis, accessique ad sacerdotem, qui erat in diebus illis, beatae recordationis papam Honorium¹, et contuli verbum cum eo, quod predico inter clericos adhuc seculares, ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem. Erat autem occasio huius verbi, quia fratres meos uterinos de talium cetu exire dictis et scriptis incitavi, distinguens inter bonum semen apostolicae vitae, quod in clero Christus voluit ac disposuit fructificare atque inter secularium clericorum zizania ab homine inimico superseminata. Huiusmodi a me dicta licet quibusdam fuerint molesta, sanctae tamen recordationis viro papae Honorio fuerant accepta, qui mihi, presente Nortperto Magdiburgensis aecclisiae archiepiscopo, querenti cur haec zizania iam penitus matura non
 Matth. 13, 29. 10
 *f. 4'. *eradicarentur, dixit maledicis, mendacibus et ebriosis istos apostatantium greges connumerandos, quos cum apostolus indicet regnum Dei non possessuros, multitudo tamen prohibet excommunicari, ne forte talibus precis plus perturbentur infirmi boni, quam corrigantur animosi mali. Ad haec verba mihi tunc satisfactum est. Verum penitet me tunc non dixisse illi, quod nunc tibi dico, utpote illius legitimo successori: esto ut
 1. Cor. 6, 9, 10. 15
 non valeant excommunicari, predicetur saltem de istis, sicut de maledicis et ebriosis, quod regnum Dei possidere non poterunt, si in tali sacrilegio perdurabunt, quale damnat in suis decretis papa et martyr Urbanus, qui res aeclesiasticas communiter et apostolice viventibus ceterisque nihil habentibus ita predicat² ab episcopo suisque ministris conferendas, ut sacrilegos indicet qui in alios usus transferunt eas. Quod
 20
 cf. Act. 5, 5. 25
 stolicae vitae, sicut Ananias et Saphira fecerunt, et ideo mortui ceciderunt, Petro increpante, cuius te decet, pater, vestigia servare increpando eos, aeternamque mortem intendendo illis, qui scienter ac temere obviant predicti papae ac martyris institutioni, per omnes aeclesias matrices communem vitam firmanti. Non autem sufficere credo
 *f. 5. 30
 Deut. 26, 2. 35
 ad prenotati mandati obedientiam, quod accessi ad sacerdotem, qui fuit in diebus illis, nihil offerens illi de frugibus vel frugum primitiis, quas in cartallo ponendas et sic offerendas divina mandat auctoritas.

Ideirco quod recognosco me tunc minus fecisse, nunc, adiuvante Domino, conabor
 30
 supplere. In presenti etenim libello velut in cartallo tibi legitimo sacerdoti offero sententias vel primitias de cunctis meis opusculis, pro quibus persecutionem patior a secularibus clericis. Postquam enim exemplo Ysaac patriarchae cepi puteos a Palestinis humo repletos purgare, et eisdem nominibus quibus pater eos appellaverat iterum
 cf. Gen. 26, 18. 35
 appellare, id est, postquam vitam clericalem regularem atque spirituales determinare coepi, sequestrata ab illius vitae puritate terrenorum congerie, quae veris Israelitis obstruit venam aquae vivae, iurgati sunt contra me pastores Gerare, volentes me de terra expellere, qui nomen secularium clericorum auderem repudiare atque illos ancillae filiis presumerem comparare. Ut autem facillime, o pater, discernere valeas, quos
 40
 filiis liberae et quos ancillae assignare debeas, ita placet subiuncta ordinare, ut duos, unum secularem, alterum regularem representemus disputantes, et quasi presente matre libera, cuius te oculum recognoscimus, ita invicem ludentes, ut materna pietas, quae
 45
 *f. 5. 50
 in te est, cogatur paternam severitatem excitare, ne ultra patiaris in domo simul habitare tanquam coheredes, quos materna nobilitas vel ignobilitas facit valde dissimiles. Alterum quippe genuit promissio Christi dicentis in euangelio: *Omnis qui reliquerit*
 Matth. 19, 29. 45
domum, agros, et cetera, propter nomen meum, et propter euangelium, centuplum accipiet

1) Cf. *De edificio Dei* c. 74, *supra* p. 178. 2) *Epist. I, c. 3. 4, Hinschius* p. 144; *cf. supra* p. 177. 193.

et vitam aeternam possidebit. Alter secundum carnem natus, alienus est ab huiusmodi promissionibus. Et quoniam qui est huiusmodi sponte rixatur, in disceptatione ista secularis et sua querens clericus prior loquatur, ut ei regularis iusta respondere cogatur.

Secularis. Vos, qui dicimini regulares canonici, quia velut monachi mundo
5 debetis esse mortui, nullam vocem habetis in aeclesia, quae nobis ad regendum est committenda, sicut actenus habet consuetudo antiqua, cui vos magnam vim facitis, qui novitatem regularis vitae introducitis et hanc ab omnibus clericorum congregationibus observandam predicatis absque documento alicuius certae et indubitatae auctoritatis.

Regularis. Utinam nos, qui dicimur et esse desideramus regulares, omni simus
10 mundo mortui et perfectissimis monachis in illis deliciarum hortis associati, de quibus in Canticis canticorum loquitur sponsus: *Quae habitas in hortis, fac me audire vocem* Cant. 8, 13.
tuam. Nam illius christiani sive monachi sive canonici vocem sponsus desiderat, qui in hortis scripturarum *toto affectu inhabitat; illius, inquam, vocem sive in predicatione, *f. 6.
sive in oratione ac laudibus desiderat sponsus, consolans eum de vestris contradictioni-
15 bus, qui negatis vocem in aeclesia talibus. At ille, *fac me*, inquit, *audire vocem tuam*; premisitque causam dicens: *amici auscultant.* Ac si diceret: ne cures quid inimici contradicant, qui neque me, neque te, neque se amant; quoniam *qui diligit iniquitatem*, Ps. 10, 6.
odit animam suam. Nos tamen nec istis adhortationibus animati predicationis officium nobis usurpamus, ita ut in aliqua aeclesia nobis non commissa pulpitem non vocati
20 ascendamus et inde quasi tuba vocem exaltemus. Veritatem vero interrogati vel ali- cf. Isai. 58, 1.
quando non interrogati, preceptis salutaribus moniti dicere saltem in aurem, saltem in cubiculis, quam adhuc speramus predicandam in tectis. Quod autem de novitate nos arguis, male facis. Nam si attendas quid sit in Christo seminatum, et quid postea dormientibus hominibus, aeclesiarum videlicet rectoribus et custodibus ab inimico
25 homine sit superseminatum, invenies Christum Petro proprietatis, immo suimet abnegatori, aeclesiam commisisse regendam, cui idipsum regimen antea noluit committere, quam tercio amorem ipsius Christi confessus, inventus est extra aeclesiam nihil amare. Sed inimicus homo licet adhuc vigilantibus agri custodibus temptavit superseminare zizania, dum Symonem magum, precipuum negociatorem, Nicolaum primum *in clero *f. 6v.
30 fornicatorem, Ananiam primum illicitae proprietatis amatorem consuscitavit, quorum germen in agro Dei, peccatis exigentibus ita pullulavit, ut vix triticum appareat vixque sibi aliquis de lolio non comedendo caveat. Est ergo antiquorum nostra institutio. Si autem absque auctoritate credis nos docere, per omnes matrices aeclesias apostolicam vitam observari debere, lege ad integrum decreta Urbani papae ac martyris¹
35 tibi tuique similibus aecclesiastica bona sub terribili anathemate interdicentis et sacrilegium esse iudicantis, ubicunque res aeclesiarum detorquentur in usum aliquorum non apostolice viventium.

S. Ergo iuxta tuam sententiam peccavit sanctus Gregorius, qui de rebus aecclesiasticis mandavit stipendia quibusdam clericis danda, qui nec uxoribus carere nec
40 proprietatibus voluerunt renunciare.

R. Aliud est, quod sanctus Gregorius Augustino Anglorum episcopo servandum precepit², videlicet ut conversationem institueret, quae in initio nascentis aecclesiae fuit patribus nostris, in quibus nullus eorum quae possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia³. Aliud vero est, quod idem pater non secundum Act. 4, 32.
45 legem, sed contra legem novellis Anglorum clericis permisit propter duriciam cordis; quemadmodum Moyses libellum repudii permisit Iudeis. Ab initio autem nascentis

1) V. supra p. 204. 2) Cf. De aedif. Dei c. 3, Migne t. 193, col. 1204. 3) Epist. XI, 56a, EE. II, p. 333.

aecclesiae non fuit sic, scilicet ut aliquis ministraret, qui non caste viveret, vel aliunde quam de altari viveret. Unde et istis sanctissimus pater clericis tantum extra
 *f. 7. sacros *ordines constitutis hanc permisit indulgentiam sacri altaris ministris nunquam
 permittendam, ut videlicet seorsum cum uxoribus vivant et stipendia exterius acci-
 piant. Reliquis autem extra votum, et extra sacros ordines presbyteratum, diaconatum, 5
 subdiaconatum constitutis, potest auctoritas Gregorii¹ aliquid seorsum competere de
 rebus aecclesiasticis, si vel in tantum obedierint regulis aecclesiasticis; ut, sicut ille
 sanctissimus diffinit, bonis moribus vivant, canendis psalmis invigilent et ab omnibus
 illicitis cor, linguam et corpus, Deo auctore, conservent.

S. Aut defende sanctum Gregorium a sacrilegio, quod asseris notari a papa et 10
 martyre Urbano; aut hoc inconveniens habebis, ut unus Romanorum sanctus dampnet
 alterum, nihilominus notae sanctitatis virum.

R. Dixi tibi iam, et audisti. Nunquid iterum vis audire? Sicut Moyses excu-
 satur a prevaricatione legis permittendo quod erat contra Dei legem duris Iudeis, ita
 excusatur sanctus Gregorius permittendo quod prohibuerat martyr et papa Urbanus, 15
 immo in ipso Dei fortissimus spiritus, in quo idem beatus usque ad sanguinis effusio-
 nem est actus. Huc accedit, quod eadem consideratione poterat istud concedere no-
 vellis Anglorum clericis, qua in quinto vel quarto gradu consanguinitatis concessit
 nuptias novellis Anglis, non legem statuendo, sed adhuc infirmis lac prebendo. Est
 ergo venialis, non legalis institutio, clericos extra votum et sacros ordines constitutos 20
 *f. 7. *vivere non de altari, sed de proprio, et ita viventibus ministrari et dari quicquam de
 stipendio solis apostolice militantibus debito. Munitur tamen ista nova condescensio
 cf. 1. Reg. 30, 1. David régis antiquo exemplo, quo persequente latrunculos, qui succenderant Sicilech,
 lassi quidam in via cum sarcinis remanserunt, qui usque ad ipsam pugnam procedere
 non potuerunt, sed equa tamen evenit portio spoliolum iudicante David et his qui 25
 lassi remanserant, et his qui ad pugnam pervenerant. Quid putas accidisse, si omnes
 voluissent ad sarcinas remansisse?

S. Puto eos nihil de spoliis accepisse.

R. Verum dicis, atque ideo consentire te oportet eas congregationes, in quibus
 nemo militat legitime, sacrilegium committere, si de stipendio sibi minime debito pre- 30
 sumunt quicquam contra interdictum Urbani papae contingere. Ubi autem saltem ab
 his apostolica vita servatur in congregatione, qui funguntur sacris ordinibus, ibi absque
 sacrilegio velut alter David permittit sanctus Gregorius, ut quasi ad sarcinas residenti-
 bus uxoratis clericis non denegetur stipendium solis militantibus ex debito, istis vero
 ex indulgentia persolvendum. Quicunque enim tales fuerint, ut apostolice viventibus 35
 in extrema saltem acie, immo post aciem subserviant, dum officia minora gerentes
 velut sarcinas custodiendo eas adiuvant, eadem iusticia possunt stipendia sua exterius
 *f. 8. accipere, qua supradictos lassos, *attamen circa sarcinas occupatos, legimus de spoliis
 accepisse. Illae vero congregationes, quae totae irregulares dicunt ordini apostolico:
 'Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus', indubitanter sciant, quia revela- 40
 bunt celi iniquitatem eorum et terra adversus eos consurget, et manifestum erit
 peccatum, et sacrilegium eorum in die furoris Domini, quia iusticiam in iniquitate de-
 tinent, occupando sedes, quae a regularibus teneri deberent. Unde in sinodo, quae
 anno dominicae incarnationis MCX. habita est in Lateranensi aecclesia, presidente
 beatae recordationis papa Paschali, inter cetera promulgatum est, et ab omni concilio 45
 corroboratum est huiusmodi capitulum²: *Sunt preterea, qui vel violentia vel favore non
 permittunt aeclesias regulariter ordinari; hos etiam decernimus ut sacrilegos iudicandos.*

1) *Epist. XI, 56 a, l. l. p. 333.* 2) *C. 3, Constitut. imper. I, p. 569; cf. supra p. 178, n. 5.*

S. Nimis dure me tangis, et supra modum tuum te extendis. Nam si iuxta illud capitulum papae Paschalis sacrilegi sunt qui aecclesias regulariter ordinari non permittunt, sed, ut tu sentis, iusticiam Dei in iniusticia detinent, dum iusticiam regularis vite procedere prohibent, plena est aecclesia sacrilegis, ipsique patres valde culpandi sunt qui actenus talia permiserunt.

R. Qui, rogo, patres? et quid permiserunt?

S. Tempore Ludewici regis convenerunt episcopi et clerici, et eodem rege mediante regulas collegerunt, quibus et hoc interposuerunt, quod liceret canonicis vivere in domibus privatis et propriis¹.

10 *R. Hoc est, quod conqueritur Dominus per prophetam: *Duo*, inquit, *mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, quae continere non valent aquas.* Neque enim sufficit eis apostolicas regulas clero auferre, nisi presumerent insuper malas regulas fabricare, quae comparari possunt pravae cisternae. Tu vero satis a vero devias, qui Urbano papae et martyri, Petri apostolorum principis legitimo successori, obviandum putas auctoritate Ludewici sive illorum episcoporum, qui una cum illo assenserunt errori. Neque enim in illorum regula invenitur distinctio aliqua inter sacri altaris ministros et reliquos clericos, quibus cum discretionem poterat Gregoriana illa condescensio Anglorum clericis permissa convenire. At istud regis edictum confuse de omnibus clericis prolatum illi edicto potest comparari, quo scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus. Nos autem cum Mathathia legem potius quam regem debemus audire.

*f. 8'.
Ier. 1, 23.

S. Sunt adhuc autentica concilia, in quibus nobis proprietas est permissa, nec tamen aecclesiastica interdicta, quin etiam a sacerdotibus valeant possideri una cum proprietatibus. Legitur in Cartaginensi concilio cap. XXXII°: *Item placuit, ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus sui agros vel quaecunque predia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti in aecclesia ea^a contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid^b, vel successione cognationis obvenerit, faciant inde quod velint.*

cf. 1. Macch.
2, 19 sqq.

R. Capitulum corruptum et male truncatum protulisti, sicut illud forsitan in quibusdam excerptis invenisti. Perlege integrum Kartaginense concilium, et invenies illic ita diffinitum³: *Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius vel successione cognationis obvenerit, faciant inde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore aecclesiastico tanquam reprobi indigni iudicentur.* Hoc autem capitulum cum de his agat qui nihil habentes ordinantur, sintque nihil habentes, quos pauperes fecit aut nativitas aut voluntas, rectius agere intelligitur de his, quos voluntas aut sanctum propositum fecit pauperes, quam de his, quos necessitas vel nativitas posuit inter nihil habentes, nullum tamen propositum nihil habendi habentes; precepit enim, ne de sibi accedentibus rebus aliquid agant contra suum propositum, quod vix aptari potest non habentibus aliquod sanctitatis propositum. Est autem laudabile presbyteri propositum a prudenti viro Prospero his verbis comprehensum⁴: *Sacerdos, inquit, cui dispensationis cura commissa est, non solum sine cupiditate, sed et iam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda et fideliter dispensat accepta, qui omnia sua aut^c reliquit aut aecclesiae rebus adiunxit, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit, ita ut unde pauperibus subministrat inde ipse tanquam pauper voluntarius vivat.* Huiusmodi ergo presbytero, cum sit in bono proposito, pre-

*f. 9.

a) demissa add. Conc.   b) liberalitate alicuius add. Conc.   c) parentibus add. Pom.

1) Cf. De edificio Dei c. 50, supra p. 165.   2) Conc. Carthag. III, c. 32, Mansi III, col. 72.

3) Ibid.   4) Ioh. Iuliani Pomerii de Vita Contempl. II, c. 11, Prosperi Opp. (Paris. 1711), app. col. 33.

dictum capitulum sane iubet, ne a suo proposito retrorsum exorbitet. Quomodo vero idipsum preceptum penitus irregulari clerico aptari queat, mihi non apparet, quoniam sanctitatis propositum non habet, a quo monendus sit, ne exorbitet. Sed esto permittantur illic et in aliis quibusdam capitulis ministri altaris habere propria; sed nec in eisdem nec aliis autenticis capitulis excusatur presumptio sacrilega, qua contra interdictum papae ac martyris Urbani per matrices aecclesias vita communis impeditur, cui aecclesiasticarum rerum facultas principaliter debetur, ut ab ipsa dispensetur, sive paupertatis amatoribus, sive Lazari similibus, sive hospitibus, sive, ut multum condescendamus, infirmis clericis extra sacros ordines tolerabiliter viventibus et aecclesiae pro modulo suo saltem in psalmodia servientibus.

S. Nonne per hoc videmur excusari, quod nos patres censuerunt posse tolerari, qui in quibusdam conciliis statuerunt legem de propria substantia morientis presbyteri, quo modo videlicet oporteret tam dividi inter episcopum et heredes atque ipsam aecclesiam?

*f. 10. *R. Patres illi, quos commemoras, prudenter fecerunt, morbum temperantes, quem penitus auferre non potuerunt. Hoc et illi adverterunt qui a rebus aecclesiae res episcopi proprias iusserunt haberi distinctas. Quia nimirum accidit morientibus episcopis aut presbyteris aecclesiam vexari ab heredibus, et quod adhuc turpius erat, a presbyterorum dominis carnalibus, cum disceptaretur de propriis eorum rebus. Huic malo precavendo intenderunt qui de substantia propria leges dederunt, quomodo scilicet a rebus aecclesiasticis haberentur distinctae, et quomodo morientibus presbyteris essent dividendae. Pone tibi ante oculos presbyterum, in quo sit sanctum propositum verbis Prosperi supra comprehensum, nunquid eget ista dispensatione vel remedio, quod heredes temperet a sacrilegii vel rapacitatis morbo?

S. Scio perfectis non convenire quae defendo. Sed ego ad hoc tendo, ne ob hoc simus dampnabiles, quod nos altaris ministri habemus proprietates, quas et illi habuerunt, quibus prenotatae leges positae fuerunt, ne videlicet nescirent, qua cautela sua cum rebus aecclesiae habere deberent.

R. Ego principaliter intendo agere de rebus aecclesiae, quae ad quoddam propositum sanctum sunt oblatae atque a patribus destinatae, quas qui inde abstrahit sacrilegium committit. Res autem hereditariae vel aliunde acquisitae, quae *nunquam fuerunt in sanctos usus oblatae, absque sacrilegio possunt haberi in proprietate. Sed eas habentibus presbyteris et diaconibus nihil debetur de sanctis aecclesiae rebus. Sua vero, testante Prospero, sine peccato possident, si ea, quae eis ab aecclesia competunt, dispensatori relinquunt nihil habentibus conferenda. Quod tamen de his dictum sit, quos votum communis vitae non tangit, quamvis presbyteris et diaconibus etiam extra votum existentibus vix aut nullatenus congruat illa indulgentia sua sine rebus aecclesiae retinendi, quam infirmis concedit auctoritas Prosperi. Hi enim qui altario deserviunt omnino tales debent esse, testante sancto Hilario et sancto Ambrosio et beato Ieronimo¹, quorum dicta studio brevitatis tanquam pluribus nota omitto, ut eorum portio sit in terra viventium, nihilque proprium possideant in hac terra morientium, sed sint liberi a iugo secularium potestatum, quod beato Augustino² teste nullus illorum poterit esse, qui dicere habet: meus servus, mea villa, mea substantia, quoniam iure humano, quod potestatibus huius mundi subiacet, possidentur propria; sed iure divino Domini est terra et plenitudo eius. Nec dicere quisquam potest ex hoc iure: meus fundus, meus servus. Unde non est liber a laqueis seculi qui a proprietatis possessione non vult liberari digneque repellitur hic talis iuxta rigorem apostolicum

1) Cf. *supra* p. 140, n. 2; p. 143, n. 4; p. 146, n. 3. 2) *In evang. Ioh. tr. VI, § 25, Opp. III, 2, col. 240; cf. Libelli II, p. 645.*

*a ministerio sancti altaris, utpote adhuc secularis et implicatus laqueis mundanis. *f. 11. Quod ne de corde meo videar prophetare, Antherius papa et martyr dicat super hoc suum decretale: *Oportet*, inquit¹, *ut qui Deum hereditate possident absque ullo impedimento seculi Deo serviant, ut dicere possint: Dominus pars hereditatis mee.* Quibus
5 consideratis constat sacri altaris ministris proprietatem illicitam, quamvis in supra dicto Kartaginensi concilio videatur indulgere eam. Et revera sic est. Considerate enim propter duriciam cordis propria patres indulserunt, quae omnino duris illis auferre non potuerunt, sed et leges posuerunt, quibus fieret, ut non omnino licite, sed minus moleste ceteris minusque dampnose illa possiderent.

10 S. Ego gaudeo utcumque mihi permitti res meas, quia invitus dimitto eas.

R. Esto permittantur tibi tua. Sed cum tu non vivas extra congregationem aut extra sacros ordines, ut illi, quibus in Anglia permisit beatus Gregorius non solum stipendia foris prebenda, sed etiam coniugia, quis tibi permisit aut permittere potuit, ut tu neque apostolice militans neque sic militantibus ministrans accipias aecclesiastica
15 stipendia, tibi graviter interdicta?

S. Ubi, queso, interdicuntur mihi aecclesiastica bona? Ubi solis apostolice viventibus videntur destinata?

R. Lege, ut dixi, decreta Urbani papae et martyris, qui inter cetera dicit²: *Ipsae vero res singularum *parrochiarum in ditione episcoporum, qui locum tenent apostolorum, *f. 11'.
20 erant et sunt usque adhuc, et futuris semper debent esse temporibus, ex quibus episcopi et fideles dispensatores eorum omnibus communem vitam degere volentibus ministrare cuncta necessaria debent, prout melius potuerint, ut nemo in eis egens inveniat. Ipsae³ enim res fidelium oblationes appellantur, quia Domino offeruntur. Non ergo debent in alios usus, quam in aecclesiasticos, et predictorum fratrum vel indigentium converti, quia
25 vota sunt fidelium et precia peccatorum, atque ad predictum opus explendum Domino traditae. Si quis autem, quod absit! secus egerit, videat, ne dampnationem Ananiae et Saphirae percipiat et reus sacrilegii efficiatur sicut illi, qui precia predictarum rerum fraudabant. Et post pauca: Haec, inquit, fratres, valde timenda sunt et cavenda, quia res aecclesiae non quasi propriae, sed ut communes et Domino oblatae, cum summo timore
30 non in alios, quam in prefatos usus sunt fideliter dispensandae, ne sacrilegii reatum incurrant, qui eas inde abstrahunt, ubi traditae sunt, et, quod peius est, anathema maranatha fiant, etsi non corpore ut Ananias et Saphira fecerunt, qui mortui ceciderunt; anima tamen, quae potior est corpore, mortua et alienata a consortio fidelium cadant et in profundum barathri labantur. Et paucis interpositis concludit sententiam, dicens⁴: Ideo
35 si quis extiterit modernis aut futuris temporibus, qui hoc *avellere nitatur, iam dicta *f. 12. dampnatione feriat.*

S. Dura sunt quae dicis.

R. Non sunt dura nisi duris.

S. Verum est. Sed bonum esset nos ita duos mollibus provocari, quod et ipse
40 papa Urbanus videtur attendisse, ubi dicit: *Si quis extiterit modernis aut futuris temporibus, qui hoc avellere nitatur, iam dicta dampnatione feriat.* Fuerunt enim ante nos qui hoc^a niterentur avellere, videlicet apostolicae vitae plantaria, quos acquiescimus dampnatos, et nos clementer a dampnatione seiunctos, qui hoc non nitimur avellere, quia his iam ante nos evulsis alia plantatio nunc videtur florere, in qua multae sunt
45 probabiles personae, quae, si nunc essent in eorum aecclesiis vita apostolica, non nite-

a) hac c.

1) Anteri epist. c. 7, Hinschius p. 155.

2) Urbani Epist. I, c. 3, Hinschius p. 144.

3) C. 4. 4) C. 6.

rentur pro ea evellenda. Hos, ut credo, per Urbanum papam promulgata maledictio non tangit, quia non sunt ipsi apostolicae vitae avulsore aut aecclesiasticarum rerum primi alienatores, immo nostrae aecclesiae longe post Urbanum papam sic institutae creduntur a suis fundatoribus, ut nunquam destinaverint res earum apostolice viventibus. Huc accedit, quod beatus Ōdalricus Augustensis episcopus vir in Christo illustris non legitur hoc exegisse a suis canonicis, ut propriis carerent et apostolice viverent. Invenitur quoque in quibusdam ipsius dictis, quod fragilitati clericorum valde fuerit condescendibilis, et tamen sanctus habetur in aecclesia, licet alienus ab apostolica vita.

- *f. 12^v. R. Fundamentum aliud nemo *potest ponere preter id quod positum est. In supra dicto enim Urbani decreto invenis, quod episcopi locum tenent apostolorum, unde et constat eos debitores conversationis eorum. Alioquin erunt audituri: ‘Amici, quomodo huc intrastis in locum eorum, quorum non estis imitati exemplum?’ Sive enim illi fuerint avulsore apostolicae vitae sive iam illa evulsa et alia consuetudine introducta, illi ad episcopatum venerint locumque apostolorum tenuerint, solus Christus erat sequendus et in fundamento habendus. Nam et cum ille dicat: *Qui mihi ministrat, me sequatur*, id est me imitetur, quisquis episcoporum, presbyterorum, diaconorum illi apud sanctum altare ministraverit, si illum quoque in abnegatione suorum et suimet in proprietatis carentia, in communi vita imitatus fuerit, similis est homini edificanti domum, qui fodit in altum et ponit fundamenta supra petram. Qui autem vel in loco apostolorum, ut episcopi, vel in loco LXXII^{orum} discipulorum, ut presbyteri, vel in loco VII diaconorum, ut reliqui altaris ministri, apparere presumunt, nolentes vivere in illa vita, in qua illi vixerunt qui absque felle simpliciter illud Christi edictum susceperunt: *Qui mihi ministrat, me sequatur*, in totis officiis totisque ministeriis, quae agunt similes sunt homini edificanti super arenam, quia non habent in Christo fundatam suae conversationis regulam. Unde satis incongrue dixisti aliam plantationem nunc florere, in qua non vivitur apostolice, cum hi qui alia, quam *Christus plantavit, plantant vel ab aliis plantata sectantur, rectius fetere, quam florere dicantur. Inter quos personae, quas tu dicis probabiles, quia forte sunt erga pauperes largi^a et castitatem servantes, tanto amplius a Deo reprobantur, quanto per eas tanquam per columnas muri Babylonis tandem ruituri sustentantur. Qui si darent elemosinam, ut Deus mutaret eorum conversationem pravam et fundamento destitutam daretque illis in fundamento conversationis habere quasi petram apostolicae conversationis regulam, et non defenderent vitam in clero apostolicis institutis contrariam, posset fieri, ut aut ipsi mutarentur et muri Babylonis, quos illi sustentant, ruerent aut, si in hoc desiderio morentur conversationis fructum, quem voluntas eorum optavit, preventu mortalitatis non perderent. Legimus enim de quibusdam episcopis, qui in semetipsis quidem servaverunt pro posse apostolicam perfectionem, sed cum clero sibi commisso non potuerunt habere vitam communem secundum beati Gregorii ad Augustinum Anglorum episcopum dispositionem, et tamen sancti habentur, quia vitam apostolis contrariam nec ipsi duxisse, quantum in ipsis fuit, nec in aliis defendisse leguntur: quin potius ad eam in clero disponentem toto affectu aspirasse creduntur, licet quidam perverse ac mendose imponant sancto Ōdalrico, quod ad papam Nycolaum scripserit pro defendendis et tolerandis presbyterorum et reliquorum ministrorum Dei *coniugiis, ne continentia esset occasio fornicationis¹. Quod falsissimum inde convincitur, quod tempore suo nullus apostolicae sedi prefuit, cui Nicolaus nomen fuerit². Huic ergo viro sancto consimiles, in se sancte viventes et aliorum inordinatam vitam non tuentes, immo pro posse saltem apostolicis

a) large c.

1) Dicta Pseudo-Ōdalrici epist. de continencia clericorum, Lib. I, p. 254 sqq. 2) Rectissime!

exemplis destruentes vocari possunt florentes, utpote desiderium floridum habentes, ab inordinate viventibus dissolvi et cum Christo esse in apostolica et sancta conversatione, Phil. 1, 23. quod sanctum Ôdalricum legimus desiderasse, qui dimisso episcopatu cupivit inter monachos vitam apostolicam¹, quia tunc temporis in clero vix potuit invenire illam.

5 Sed iam contracta sponsalia, de quibus apostolus dicit: *Alligatus es, noli querere solutionem*, compulerunt illum adherere uxori, quantumlibet lippis oculis existenti. At isti, quos tu dicis nunc inter inordinate viventes florere, concupiscunt ipsis inordinate viventibus adherere, non sicut sanctus Ôdalricus aut sanctus Wolcangus vel aliquislibet^a sanctus, cui noctu Lia supponebatur, et ut altius repetam, non sicut Iacob, qui Liam cf. Gen. 29, 23. tenens in Rachelis amore amplius afficiebatur, sed sicut Ruben, qui, cum esset primo- ib. 35, 22. genitus et nobilis, tamen primogenita et nobilitatem suam per hoc polluit, quod ipse liber ancillae adherens patris lectum polluit.

S. Nescio quorsum tendat ista tua digressio. Nam ego defendi bene viventes in pravorum consortio, et tu eos maculatos ostendere niteris nescio *cuius ancillae contubernio. *f. 14.

15 R. Vere sic est. Nam apostolica vita est illa libera, pro qua Christo coniungenda forma servi est ab illo accepta. Haec in contemplativis et ociosis pulchra, in negociosis lippa Deo filios genuit, quia haec est, quae totum mundum convertit. Sed ubi haec in clero defecit, in quo amplius, quam in monachis fecunda fuit, subintroivit velut ancillaris vita, in qua legitime baptizantibus et predicantibus multis nati sunt
20 etiam boni filii ad hereditatem ascripti, sed ipsa tamen velut ancilla respuitur, et omnis, qui libenter illi adherens illius consortio polluitur, presertim in tali aecclesia, quae thoro Dei est assimilata, immo thorus sive lectus Dei est appellata, ut est episcopalis vel baptismalis aecclesia, in qua generatio Deum, non sua querentium est gignenda et nutrienda. Hoc est enim, quod maxime Iacob in filio suo Ruben punivit,
25 quod in lectulo suo cum Bala dormivit. Dixit namque inter cetera sanctus patriarcha: *Ruben, tu principium doloris mei, effusus es sicut aqua, non crescas, quia ascendisti* Gen. 49, 8. 4. *cubile patris tui et maculasti stratum eius.* Ecce non tam culpat factum turpe, quam quod in loco accidit, in quo id minime decuit accidisse. Igitur et vos, qui quasi dormitis cum ancilla, quibus non est pars neque sors cum libera, querite vobis aecclesias,
30 immo synagogas, in quibus nec baptizari nec predicari conveniat, ne super *vos illa *f. 14. Dei maledictio veniat, quae in Ruben vestri similes dampnat. *Haec enim omnia*, 1. Cor. 10, 11. *testante apostolo, in figura contingebant, scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt.* Querite vos prelatos preter episcopos. Nam cum hi, affirmante Urbano papa, teneant locum apostolorum debeantque imitari exempla ipso-
35 rum, non possunt vobis concordare, nisi una vobiscum velint apostatare.

S. Quomodo sequestras nos a matricibus aecclesiis, cum supra beatum Gregorium hoc indulsisse dixeris, ut in Anglorum, utique baptismali, immo et aecclesia episcopali, tales tolerarentur, et de rebus aecclesiae stipendiarentur?

R. Nonne cum hoc attendebas, pariter et hoc debebas advertere, quod in eadem
40 aecclesia neminem, nisi apostolica et communi vita viventem consensit altari ministrare vel baptizare vel predicare? Ne videlicet in thoro Dei patris cubaret ancillaris, et prava vita ipsos Dei ministros corruptura, si non eos foris arceret apostolica regula? Querite igitur, ut dixi, vos alias aecclesias preter Deum fabricatas, querite alios redditus aecclesiarum, quia non solum illas, quas tunc possederunt, sed quas extunc posses-
15 surae fuerunt et sunt habiturae futuris temporibus aecclesiae matrices fidelium oblationes, interdixit sub interminatione anathematis decretalis illa sententia prefati Urbani

a) aliquolibet c.

1) *Gerhardi V. Oudabrics c. 23 (SS. IV, p. 408, l. 30. 49).*

papae ac martyris, quam sanguine scriptoris, velut morte testatoris roboratam delere
 *f. 15. non *potestis. Si autem id quosdam vestrum consolatur, quod continentes estis, quod
 elemosinas datis, discutite, utrum ob id contineatis et elemosinas detis, ut, cum
 sitis altaris ministri et de bonis aeclesiae sustentemini, ab illa dissoluta con-
 versatione, in qua estis, liberemini et in apostolica vita confirmemini, cui soli 5
 debetur altaris ministerium et aeclesiasticum stipendium? Nam quod inde per-
 ciunt exterius coniugati et a ministerio altaris et voto vitae communis liberi, sic-
 que accipiunt ab apostolice viventibus liberae, si secundum doctrinam sancti Gre-
 gorii sub eis agnoscuntur Deo servire, sicut illud accipiunt aeclesiarum servi, qui si
 ab aliis quam apostolice viventibus illud acciperent, illisque ipsi subservirent venti- 10
 bus dissolute, ipsa sua stipendia cottidiana illorum servituti debita non acciperent satis
 tute, si tamen ullo modo possent et nollent male agentibus contradicere suaeque servi-
 tute illos destituere. At vos, omnes pusilli cum maioribus, altaris ministri cum iuniori-
 bus, ut ea quae in occulto fiunt, quae et turpe est dicere, taceam, tantam habetis in
 defensione illius vitae vestrae concordiam, ut ego pro vobis timere cogar, ne adap- 15
 Iob 41, 6. tanda vobis sit illa Dei sententia, qua loquens ad beatum Iob describit squamas
 Leviathan quasi scuta fusilia, invicem se prementia et ita compacta, ut ne spiraculum
 *f. 15v. quidem *incedat per illa. Unde si vos, qui sanctiores in illa vita falsa et vera morte
 videmini, ad hoc ieiunatis, ad hoc elemosinas datis, ad hoc psallitis, ut non de illa
 vita liberemini, sed ut in illa salvemini, iudicem nitimini corrumpere, ut parcat non 20
 homini, sed hominis culpa, quod penitus est impossibile, et tamen etiam pro hoc habet
 vos dampnare, quia, licet frustra, voluistis eum corrumpere.

S. Dure nos tetigisti, cum nos quasi squamas corpori Leviathan assignasti.

R. Vere ut de vobis taceam, quorum non intueor conscientiam, valde me liberet
 contra illum Leviathan durissima et acutissima iacula dictis et scriptis mittere, nisi 25
 Iob 41, 19. quod, testante Domino ad beatum Iob, in stipulam versi sunt ei lapide fundae.

S. Qui lapides? Et cuius fundae?

R. Nonne iam ostendi vestram illam vitam sub anathemate in aeclesiis matrici-
 bus prohibitam? Quid est autem anathema maranatha, quod intorquet Urbanus martyr
 in prenomina sententia, nisi lapis durus in funda, qua tandem, cum Dominus 30
 venerit, sternetur altitudo, se nunc erigens adversum scientiam Christi? Sed hanc
 1. Reg. 17, 42. fundam cum Goliath Philistheo nunc multi derident, qui temere committere audent
 non solum quae in prefata Urbani sententia, sed et alias inveniuntur sub anathemate
 Apoc. 13, 14. prohibita, quibus adaptari potest, quod in apocalipsi dicitur de bestia, quae habet
 *f. 16. *plagam gladii et vixit*. Qui enim sibi imprecatum anathema *contempnit, ipse habet 35
 plagam gladii, et suo iudicio vivit, quia eam, quasi nulla sit, contempnit. De huius-
 modi timendum est, ne pertineant ad corpus illius bestiae, cuius plaga mortis dicitur
 curata esse, cum non vere, sed falso dicatur curata.

S. Ego tibi consensi de primis avulsoribus illius vitae secundum tenorem sen-
 tentiae ab Urbano datae, quod illi periclitati fuerint sub anathemate; et tu nos omnes 40
 eorum sequaces vis notare?

R. Si parum videtur dixisse primus, Urbanus secundus papa in suis decretali-
 bus¹: *Quicumque, ait, res aeclesiasticas non ad hoc, quod institutae sunt, sed ad propria*
lucra munere linguae vel indebiti obsequii vel pecunia largitur, vel adipiscitur, symo-
niacus est; cum principalis intentio Symonis fuerit sola pecuniae avaricia, id est idola- 45
 cf. Eph. 5, 5. *tria, ut ait apostolus, et avaricia, quae est idolorum servitus. Itaque consonant sibi*
antiquus et novus Urbanus, dum ille ad communem vitam affirmat res aeclesiasticas

1) *Epist. ad Lucium, Mansi XX, col. 661; J. 5743.*

institutitas, iste vero symoniacum et idolatram esse ostendat quemlibet eas ad propria lucra vertentem vel munere linguae, quod est in ipsa officiorum temeraria presumptione vel munere obsequii indebiti, quod fit in executione ministerii ab altioris professionis hominibus exhibendi; vel pecuniae, quae symoniae species omnibus est nuda.

5 S. Mirum est quod conaris astruere, ut qui res aecclesiasticas ab his, ad quae *f. 16^a. instituta sunt, alienant speciebus munerum presignatorum, *incidant idolatriae vel symoniae contagium. Attamen nos non fuimus primi alienatores, quod fortasse reddit nos ab hac sententia immunes.

R. Non ego, sed Lucius papa et martyr tibi respondeat, qui de raptoribus, frau-
10 dulatoribus, alienatoribus rerum aecclesiasticarum eorumque consensoribus inter cetera sic intonat cap. VII°.¹: *Qui Christi pecunias et aecclesiae aufert, fraudat et rapit, homicida in conspectu iusti iudicis esse deputabitur*². Unde et Iudas, qui pecuniam fraudavit, quae usibus aecclesiae, id est pauperibus, quos^a aecclesia pascere debet, distribuebatur iussu Salvatoris, cuius vicem tenent episcopi, non solum fur, sed fur et sacrilegus effectus
15 est². Haec fieri prophetae, haec apostoli et successores eorum, et omnium catholicorum patrum vetant decreta, et tales presumptiones sacrilegia esse diiudicant. Quorum nos sequentes exempla, omnes tales presumptores, et aecclesiae raptores, atque suarum facultatum alienatores a liminibus sanctae matris aecclesiae anathematizatos apostolica auctoritate pellimus, et dampnamus, atque sacrilegos esse iudicamus; sed et omnes con-
20 sentientes eis, quia non solum qui faciunt rei iudicantur, sed etiam qui facientibus consentiunt. Par enim pena^b et agentes et^c consentientes comprehendit. Ecce, frater, qui de hoc tibi applaudebas, quia res aecclesiae tu non primus ab usu apostolicae vitae alienaveras, quas huic sanctae vitae affirmat martyr et papa Urbanus mancipatas, non *f. 17.
audisti compontificem et commilitonem *eius, papam et martyrem Lucium, quomodo
25 consentientes cum agentibus involutos ostendit in idem iudicium.

S. Nos res aecclesiae, licet apostolicae vitae abalienatas, aecclesiae tamen non abalienamus, quia eidem aecclesiae, cuius res illae sunt, quas habemus, utcunque militamus, et ideo anathema Lucii papae contra raptores, fraudatores et alienatores presignatos dictatum, ut spero, evademus.

30 R. Et Iudas utcunque militavit, quem tamen idem Lucius in premissio capitulo furem sacrilegum iudicavit, quia videlicet pecuniam iussu Salvatoris pauperibus distribuendam in alios usus detorsit. Sic et vos, licet aecclesiae utcunque militetis, quia non habentibus debita vos habentes consumitis, eandem sententiam incurritis.

S. Quam multi sic inter nos egent, ut eis minime sufficiat quod ab aecclesia,
35 cui serviunt, habent. Nunquidnam et illi sub anathemate prenotato iacent?

R. Si non optineant ea per obsequium, indebite impensum, ut superius habes distinctum, possunt vivere de rebus aecclesiarum, non quia sunt clerici sic viventes, sed quia sunt pauperes.

S. Nunquam preter nunc audiavi astrui, ut qui faciunt aliquid sub anathemate
40 prohibitum continuo subiaceant anathemati. Credo quidem eos anathema meruisse, sed nisi nominati fuerint ab episcopis ordine iudiciali, non puto eos anathematis gladio sauciari.

R. Hoc est, quod supra conquerebar, quia lapides fundae versi sunt in stipulam, *f. 17^a.

*dum verbum penetrabilis omni gladio ancipiti creditur per hoc infirmari, si moderni
45 tacent episcopi, clamantibus his qui nunc sunt in presentia Christi.

a) quas c.   b) loco raso in marg. suppl. c.   c) sequitur locus rarus c.

1) Epist. Lucii c. 7, Hinschius p. 178.   2) Quaedam omitta.

S. Certam debes ostendere auctoritatem de hac re, si me vis acquiescere.

R. Recordare veteris hystoriae, quomodo scilicet Iericho destructa sub Iosue duce
 Ios. 7, 24. Acham, filius Charmi, presumpsit de anathemate, nec tamen Iosue compulsus est sen-
 tentiam anathematis iterare, sed anathema iam contractum vindicare, dicente ad eum
 ib. 11, 12. Domino: *Peccavit Israel et prevaricatus est pactum meum, nec poterit Israel stare ante* 5
hostes suos, eosque fugiet, quia pollutus est anathemate. Non ero vobiscum ultra, donec
conteratis eum, qui huius sceleris reus est. Ecce qui sub anathemate prohibita usur-
pavit, auctoritate divina non denuo post factum anathematizandus, sed in ipso facto
anathematizatus publicatur et, iubente Iosue, ab omni populo lapidatur.

Matth. 13, 52. S. *Omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini qui profert de the-* 10
sauo suo nova et vetera. Protulisti vetera; profer, si habes, aliquid a novi testamenti
patribus super hac sententia.

R. Fiat: Gregorius primus in epistola ad Theotistam patriciam dicit inter cetera¹:
Si qui vero sunt qui dicunt, quod compulsus quispiam necessitate, si contra^a ea quae
sub anathemate prohibita sunt presumpserit, anathematis vinculo non tenetur, ipsi sibi 15
testes sunt, quia christiani non sunt, quia ligamenta aecclesiae vanis se estimant conati-
 *f. 18. *bis *solvere ac per hoc nec absolutionem sanctae aecclesiae, quam prestat fidelibus, veram*
putant, si ligaturas eius valere non estimant^b. Contra quos diutius disputandum non est,
quia per omnia despiciendi et anathematizandi sunt; et^c unde fallere veritatem se credunt,
inde in peccatis suis veraciter ligantur. Si qui sunt igitur qui sub nomine christiano 20
hoc^d aut predicare audent, aut tacita^e apud semetipsos tenent, procul^f dubio eos anathe-
matizamus ego² et omnes catholici episcopi atque universa aecclesia, quia veritati con-
traria sentiunt et contraria locuntur.

S. Secundum haec dicta videris modernos episcopos destituere iudiciali potestate,
 si sunt iam iudicati et anathematizati, quos anathematizant patres antiqui. 25

cf.
 1. Tim. 5, 21. R. Apostolo testante, quorundam hominum facta manifesta sunt precedentia ad
 iudicium, quorundam et subsecuntur. Illa ergo, quae manifestum nihilominus iudicium
 exigunt, debent a pontificibus iudicari, quia iudicium precedunt, in hoc scilicet, quod
 nondum iudicata, sed adhuc iudicanda sunt. Quae autem et manifesta sunt et sub-
 secuntur, iudicium iam antehac regulariter factum et promulgatum, sive a modernis 30
 pontificibus dampnentur sive dissimulentur, inter iam iudicatos censentur.

S. Da exemplum eorum quae dicis.

R. Fiat. In paradyso Eva virum corrumpit male suadendo et vir peccavit lignum
 *f. 18. vetitum comedendo. In *his duabus culpis altera precessit, altera subsecuta est iudi-
 Gen. 3, 5. cium. Nam comestio ligni vetiti predampnata erat, Domino dicente: *Quacunque die* 35
comederitis, morte moriemini. Seductio vero mulieris male suadentis non ante factum,
 ib. 16. *sed post factum iudicata est et punita, per hoc scilicet, quod multiplicatae sunt eius*
erumnae et conceptus, et quod audivit: In dolore paries filios. Culpa igitur interdictae
comestionis sub gravi anathemate, id est, sub gravi morte animae prohibita, in ipso
facto est punita; nam amborum animae in peccato erant mortuae, quam cito pre- 40
sumpserunt fructum arboris cum interminatione mortis interdictae. Nec Deus iustus
iudex curavit hanc dampnationem de morte animarum iterare, sed alias culpas, vide-
licet culpam seducentis, et culpam seducenti obedientis plus quam voci Dei, percussit
sententia iudiciali, dum et mulieri pro gloria erumnas et viro pro suavi fructu depu-

a) pro verbis contra — presumpserit ap. Greg.: anathematizaverit. b) existimant Gr. c) ut Gr. 45
 d) haec quae prediximus errorum capitula aut etc. Gr. e) taciti Gr. f) hos pr. d. anathemati-
 zavimus et anathematizamus Gr.

1) Epist. XI, 27, EE. II, p. 296.

2) Quae sequuntur leguntur p. 294.

tavit spinas. Idem vero serpens, qui tunc dixit: *Nequaquam morte moriemini*, cum Gen. 3, 4. Deus dixisset: *Morte moriemini*, plane idem serpens antiquus, qui vocatur diabolus et Satanas, nunc seducere nititur universum mundum, suadens hominibus carnalibus, ut contempnant iam factam de quibusdam criminibus dampnationem. Cumque sint eorum
5 facta non precedentia, sed subsequencia iudicium, illi securi sunt, nisi denuo fiat iudicium dampneturque id quod *agnoscitur dampnatum et anathematizatum, seu mitiori *f. 19. aliqua sententia mitiori penae adiudicatum.

S. Quod nunc dicis, non intelligo de mitioris penae modo, nisi exemplum subnectas, quo id lucidum facias.

10 R. Fiat quod postulas, licet ignorem utrum fideliter an infideliter ista queras. Nam et antehac similia sunt a me quesita cum multa malevolentia, ut videlicet in sermone caperer et a iuste dampnatis ego iniuste dampnarer. Dicam tamen, quod et antea dixi. Alexander papa II. in aeclesia Constantiniana C et amplius episcoporum synodum celebrans inter cetera dixit¹: *Precipiendo mandamus, ut nullus missam audiat*
15 *presbyteri, quem scit indubitanter concubinam habere vel subintroductam mulierem; nam dudum huiusmodi presbyterum sive diaconum sancta synodus officio privavit.* Hac auctoritate munitus cum diceret quidam canonicus, de hac re interrogatus, quod manifeste incontinentes clerici non adhuc privandi officio, sed iam essent privati: talium defensores, nescio an ipsi fuerint tales, scilicet incontinentes, frenduerunt super eum
20 dentibus suis, dicentes eum annumerandum ereticis, qui auferret potestatem episcopis. At ille postquam non tolerari senserat mitiorem illum dampnationis modum, quo interdictur officium, adiecit maiorem, quo VII^{us} Gregorius, vere septiformi Spiritu plenus, interdixit eis etiam aeclesiae introitum dicens²: **Si qui sunt presbyteri vel diaconi* *f. 19.
vel subdiaconi, qui in crimine fornicationis iaceant, interdiciamus eis ex Dei parte omnipotentis et sancti Petri auctoritate aeclesiae introitum, usque dum peniteant et emendent.
25 *Si qui vero in peccato suo perseverare maluerint, nullus vestrum eorum presumat recipere officium, quia benedictio eorum convertitur in maledictionem, et oratio in peccatum, Domino testante per prophetam: 'Maledicam', inquit, 'benedictionibus vestris'. Qui vero huic saluberrimo precepto obedire noluerit, idolatriae peccatum incurrit, Samuele teste, et*
30 *beato Gregorio instruyente. Peccatum ariolandi est non obedire, et scelus idolatriae nolle acquiescere. Peccatum igitur paganitatis incurrit quisquis, dum christianum se asserit, sedi apostolicae obedire contempnit.*

S. Quo tendis per haec omnia?

R. Nimirum per ea quae dixi expeditur interrogatio tua de minori modo dampnationis, quem ostendere non potui sine collatione maioris. Fornicantes enim altaris ministri, sed postquam fornicati fuerint, officia non presumpserint, erunt in minori dampnatione, videlicet in officiorum tantummodo privatione. At si contra interdictum sedis apostolicae presumunt, peccatum paganitatis incurrunt, et ipsi, et qui scienter eorum interdicta, immo et excommunicata officia audiunt.

40 S. Et haec est novitas inaudita, qua officia eorum dicis excommunicata. Ubi, *queso, est haec excommunicatio facta, vel ubi saltem sub excommunicatione interdicta? *f. 20.

R. Interroga papam Alexandrum et papam Nicolaum, quorum pene sententia est eadem habens hunc tenorem: *Nullus, inquit³, audiat missam presbyteri, quem scit*
45 *indubitanter concubinam habere aut subintroductam mulierem. Unde etiam sancta synodus*

1) C. 3, sed tantum usque mulierem ap. Mansi XIX, col. 1025. a. 1063. 2) Ep. Greg. a. 1079; Jaffé II, p. 554. 3) Concil. Rom. a. 1059, c. 3, Constit. imper. I, p. 547; Concil. Rom. a. 1063, c. 3, Mansi XIX, col. 1025.

hoc capitulum^a *statuit sub excommunicatione dicens: 'Quicumque sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum, post constitutum beatae memoriae predecessoris nostri sanctissimi papae Leonis de castitate clericorum, et cetera. Ecce hi duo Romani pontifices testantur sub excommunicatione statutum, ut incontinentes non celebrent interdictum sibi officium. Quere tu ab eis de ista excommunicatione; mihi sufficit illud a papa Gregorio supra-* 5 *dictum, ubi officiis eorum ostendit fieri paganum.*

S. Quid dicis ad illa Nicolai papae decreta, quae ad consulta Bulgarorum data continent haec inter cetera¹: *De presbyteris vobis, qui laici estis, nec iudicandum est, nec de vita eorum quicquam investigandum, sed episcoporum iudicio, quicquid illud est, reservandum.* Et post aliqua²: *Sumite, inquit, ab omni sacerdote intrepide Christi my-* 10 *steria, quoniam omnia in fide purgantur.* Haec dixit papa Nycolaus sciscitantibus, ut ipsa responsa ostendunt, non solum de presbyteris fornicantibus, sed etiam adulteranti-
*c. 20. bus, ostendens eorum ^aaudienda officia, quoad usque ab episcopis eorum detur in eos iusta sententia.

R. Scio, frater, ista capitula inveniri, sed a catholicis non video illis obediri. 15

S. Modo illis catholici non obediunt, sed antehac obedierunt.

R. Certe, frater, neque modo neque antehac fornicantes et adulterantes accepti fuerunt sanae mentis hominibus, et etiam tunc reprobabiles, cum nondum a VII. Gregorio fuerunt eliminati. Unde licitum est opinari, si a iuniore Nicolao data est haec iussio de audiendo fornicantium officio, quasi mitius, ut se corrigerent, primitus cum eis 20 agendo. Postquam extiterunt incorrigibiles, ipsemet se correxit, quando in synodo eisdem officia interdixit. Ideo iuxta regulas canonum potiori auctoritati est acquiescendum vel hoc sentiendum, quod in ipsa synodo factum est episcoporum iudicium, post quod non est ulterius audiendum illorum interdictum officium. Si autem a priore Nycolao data est illa iussio, recte correctae est a successoribus, quia repugnans erat 25 sancitis potioribus. Unde pluribus magis quam uni obediens, et inter cetera VII^{um} Gregorium, quasi tubam audiens, ego de missis eorum magis non curo, quam si cantarentur a pagano.

S. Cave, ne sacramentis facias iniuriam, quae, licet eretico celebrante, non amittunt vim suam. At isti needum sunt addicti eretici, quamvis Nicolao eresiarcae in 30 facto sint propinqui.

*c. 21. R. Unum restat probandum, scilicet quod ereticorum ea ^asacramenta extra ecclesiam celebrata, licet quantum ad formam sacramentalem sint integra, sicut integra est aliquando manus amputata, tamen a virtute sancti Spiritus ita sunt vacua, sicut 35 ab humano sensu et spiritu manus amputata. Et quod illis aliquando iniustum est ^anegationis lapsus fuit in proposito nunquam negandi Christum, et ideo Petrum dicimus lapsus, similiterque lapsis non claudimus recuperandae salutis facilem aditum. Iudas autem, qui quesivit oportunitatem, ut Iesum traderet, non dicitur lapsus, quia non habuit propositum mentis, ut peccatum caveret, immo, ut dixi, quesivit oportuni- 40 tatem ut hoc faceret. Ideo non convenit his reparatio Petri, qui ante et post forni-

a) a capite c.

1) *Responsa ad cons. Bulgar. c. 70, Mansi XV, col. 425.* 2) *Ibid. c. 71.*

cationem sunt extra propositum sancte et caste vivendi; immo cum Iuda querunt oportunitatem, ut exercere valeant suam iniquitatem. Ad hoc nimirum diligunt et proprias mansiones et abhominantur claustrales, quia in domibus privatis est *oportunitas affectatae iniquitatis. De talibus in synodo beatae recordationis Paschalis papae non dubitavit Bruno Segnensis episcopus inter cetera dicere¹: 'Nos clerici et monachi primitivae aecclesiae normam tenentes, Christum et apostolos ac sanctos patres sequamur, et omnes symoniacos cum illis perpetuo anathemate dampnemus. Imitemur plenum Spiritu sancto Stephanum, et impium Nicolaum cum universis sequacibus suis excommunicemus, ne illorum errori tacendo consensisse in adventu iudicis accusemur'.
 10 Ecce iste catholicus pontifex Nicolaum cum suis sequacibus, clericis videlicet fornicandi oportunitatem querentibus vel diligentibus dure notavit, et tam istos quam symoniacos dampnandos asseruit, nullusque in tanta synodo quasi nimis austeram illius sententiam repudiavit.

S. Licet iste bonus homo Nicolai sequaces cum Symonis magi sequacibus pari
 15 sententia tetigerit, non tamen eos ereticos Nicolaitas dixit. Unde si vis mihi satisfacere, debes aliquem illo auctorabiliorem inducere, qui de his agens tetigerit eos Nicolaitarum, vel eresim aperto nomine. Alioquin tu culpaberis hoc istis primum imposuisse nimis iniuste, cum non doceant vel defendant cum Nicolao, clericis aut sibi debere conubia esse communia.

R. Fiat quod postulas, quia tu nimis importune instas. Audi ergo quid dicat
 20 papa Nicolaus²: **Nicolaus papa omnibus Christi fidelibus. Anno dominicae incarnationis MLVIII, pontificatus nostri primo, indictione XII, in urbe Romana in aecclesia Salvatoris, quae Constantiana dicitur, sanctam synodum cum sanctis patribus, videlicet CXIII^{cim} episcopis, exceptis abbatibus, clericis et laicis, de statu sanctae aecclesiae*
 25 *ad communem utilitatem, Deo propicio, canonice celebravimus. Inter cetera de Nicolaitarum eresim, id est, coniugatis presbyteris, diaconibus, omnibus in clero constitutis, ab omni concilio statutum et corroboratum est ita: 'Quicumque sacerdos, diaconus, subdiaconus', et cetera. Sufficiat hic de dictis Nicolai papae tantum id posuisse, in quo invenitur, ut audisti, eresim Nicolaitarum eisdem, quibus et nos, attitulasse.*

S. Ille de coniugatis presbyteris tantum loquitur, ubi hoc nomen tangit, ita
 30 dicens: 'De eresim Nicolaitarum, id est de coniugatis presbyteris'. Unde videtur concubinatus clericorum illic non tangi.

R. Cogis me totum capitulum ponere, quod brevitati studens volebam omittere:
Quicumque, inquit, sacerdos, diaconus, subdiaconus, post institutum beatae memoriae pre-
 35 *decessoris mei, sanctissimi papae Leonis, de castitate clericorum concubinam palam duxit vel ductam non reliquit, ex parte omnipotentis Dei et auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli precipimus et omnino contradicimus, ut missam non cantet nec euangelium pronunciet, nec epistolam ad missam legat, nec in presbyterio ad *divina officia cum his,*
 40 *qui prefatae institutioni obedientes fuerint, maneat, neque partem ab aecclesia recipiat, quousque a nobis sententia super huiusmodi, Deo auctore, procedat. Atque ut agnoscas non solum incontinentiae scelus ab ipso papa Nicolao desectum, cuius etiam conabatur obstruere aditum, audi sequentia vitam apostolicam indicentia: et precipientes, inquit, statuimus, ut hi predictorum ordinum, qui eiusdem predecessoris nostri statutis de clero obedientes haec servaverint iuxta aecclesias, quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos*
 45 *clericos, simul maneant, manducent et dormiant.*

1) Ex Gerhoho apud Mansi XXI, col. 152, qui hunc sermonem recte, ut videtur, ad synodum Lateran. IV. a. 1116. Mart. celebratam refert. 2) Epist. ad episc. Galliae a. 1059, Constit. imper. I, p. 548. 549.

S. Nonne possunt simul manere, manducare et dormire, et tamen proprias domus, proprias pecunias habere salva ista preceptione?

R. Si hoc papa voluisset, non addidisset preceptum simul manendi, manducandi, dormiendi, *sicut oportet religiosos clericos*. Alienum quippe est a religione duobus dominis ita servire, ut et in claustris clericus procuretur, et pecunia vel pecuniola de
 cf. Luc. 16, 9. mammona iniquitatis domi servetur. Sed redeundum est ad nomen Nicolaitarum, quod, sicut in amatoribus coniugum, ita quoque in amatoribus concubinarum altaris ministris demonstrat sententia Romani pontificis.

S. Quod, si neque concubinas neque uxores habent, et tamen se non continent?
 *f. 23. Nunquid et hoc modo ad sortem *Nicolai fornicatoris attinent, qui uxorem dicitur
 amasse et hoc dogmatizasse, quod apostolice viventibus uxores, ut cetera, deberent communia esse?

R. Diligenter nota quos ego supra exceperim, ubi alios cum Petro lapsos, alios cum Iuda perditos ex utrorumque studio ac proposito distinxi. Simulque et illud considera, quod hi qui cum Petro contra suum studium ex incidenti et non quesita occa-
 sione peccant, amarum fletibus culpas expiant, et illi vitae se associant, in qua et Petrum paenitentem salvatum esse sciunt, relicta non apostolice viventium secta, in qua nec aliquem continentem salvatum esse certis documentis probare poterunt. Quod enim lapsi clerici debeant in regularibus claustris expiari et ad propria ulterius non reverti, testantur dicta sancti Gregorii, Petro subdiacono haec inter cetera mandantis¹: *De*
lapsis sacerdotibus vel quolibet ex clero observare te volumus, ut in rebus eorum nulla contaminatione miscearis, sed pauperrima regularia monasteria require, quae secundum Deum vivere sciant et in eisdem monasteriis lapsos trade, et res eorum lapsorum in eo loco proficiant, in quo agere penitentiam traduntur. Qui ergo sic penitent, ut iuxta beati Gregorii mandatum se suasque res monasteriis apostolice viventium tradi ac-
 *f. 23. *istis exceptis presumunt ministrare sive coniugati, sive concubinati, sive vaga stuprandi consuetudine fedati, accedunt ad sortem Nicolai, quibus etiam a VII. Gregorio, ut supra ostendi, ademptus est introitus aecclesiae usque ad dignam penitentiam, quam habes a sancto Gregorio supra dictam. De aliis etiam non agimus, nisi quos eliminat
 sanctus Gregorius, quorum penitentiam dignam Petro subdiacono scribens determinat eiusdem nominis, ut dixi, Gregorius primus.

S. Ea quae dicis possent constare, si vel unum sanae mentis hominem nostri temporis posses ostendere, qui Nicolaitarum eresim, quam Nicolaus papa manifeste uxoratis et concubinatis assignat, his quoque attribuat, quorum talis est vita, ut nemo,
 qui eos novit, sinatur dubitare de illorum vaga luxuria; nec tamen est eis uxor aut concubina, quas ideo non habent, quia eas specialiter et populus notat, et Nicolaus papa nominat, ubi eresim Nicolaitarum pene solus et fortasse inproprie de talibus promulgat.

R. Unum sanae mentis hominem nostri temporis tibi ostendo, qui scripto affirmavit quod et ego. Qui scilicet homo catholicus optime concordat papae Nicolao, immo diffiniens illam eresim supplet ea quae de vagis vagarum feminarum constupratoribus videntur ab aliis remansisse intacta.

S. Quis est iste?

R. Rōdbertus abbas Tutiensis, homo sanctae recordationis, inter sanctae scrip-
 *f. 24. turae tractatores valde *illustris. Qui exponens Apocalipsin rogatu venerabilis viri Chōnonis, tunc Sigbergensis abbatis, nunc Ratisponensis episcopi², ubi ventum est ad

1) *Epist. I, 42. ad Petrum subdiac. Siciliae, EE. I, p. 67.* 2) 1126—1132, *Mai. 19.*

eum locum pertractandum, quo angelus Pergami aecclesiae culpatur, eo quod habeat apud se tenentes doctrinam Nycolaitarum, dicit inter cetera¹: *Procedunt sub ornatu filiae Madian ludentes et composito gradu incedentes ad decipiendum Israellem. Hoc nimirum totiens fit, quotiens teneri et molles viciis profluentes, nullumque ad vitae constantiam virile robur habentes acceptis honoribus, cum sint moribus obscuro, in aecclesia sub Christi nomine videri appetunt spectabiles. Annon isti sic proveci doctrinam tenent Nicolaitarum? Nicolaum quippe refert Clemens, de zelo pulcherrimae coniugis increpatum respondisse, ut, quicumque vellet, eam acciperet uxorem, et ob hoc infideles docuisse, quod apostoli cunctis promiscua communiaque feminarum consortia permetterent. Annon illi doctrinae vicinum est, quod isti legitimum non valentes habere coniugium, utpote legibus aecclesiasticis interdictum, ut sint sancti et mudentur, quia portant vasa Domini, nihilominus incontinentes sunt, immo in deterius prouunt, mutantes connubia, quotiens volunt, et qui nullum habent thorum licitum, dum sic evagantur, nullum se confidunt rupisse coniugii vinculum? Ait ergo: 'Sed habeo adversus te pauca, quia habes *illic tenentes doctrinam Balaam'. Apoc. 2, 14. *f. 21'. Continuo subiungit: ita habes et tu tenentes doctrinam Nicolaitarum. Ergo fornicationes, quas Nicolaus induxisse fertur contra puritatem aecclesiasticam, appellat doctrinam Balaam, et hoc esse confirmat scandalum aecclesiae Dei: 'edere et fornicari'. Nonne hoc Rōd- ib. perto dicente, immo Spiritu sancto in Apocalipsi diffiniente, doctrinam esse Nicolaitarum 'edere et fornicari', rectissime predicatur servandum quod a Romanis quoque pontificibus est roboratum, scilicet, ut edentes interdicta sibi multotiens aecclesiae stipendia, solis continentibus debita, cum ipsi sint voluptatum amatores, magis quam Dei, caveantur sicut homines veritati rebelles in illa Nicolaitarum doctrina, id est in illo scandalo iacentes, quod Spiritus loquens aecclesiis diffinit esse in edendo et fornicando? Nam si aut fornicari desinerent recteque peniterent, aut aecclesiastica stipendia non ederent, in illa Nicolaitarum doctrina non essent, quae est: 'edere et fornicari'.*

S. Vere si hoc ipsum 'edere et fornicari' defenderent, si pro iusticia illud haberent et habendum suaderent, atque id pertinaciter facerent, sine dubioeretici essent. Nunc autem, quia non defendunt scandalum illud pro iusticia, non est eis proprie Nicolaitarum heresis attributa. Nam secundum quod eresis est a patribus diffinita, non factum pravum, sed sententia prava *pertinaciter defensiva facit ereticum², quod *f. 25. confirmari potest multis documentis patrum.

R. Vere sic tenetur de cunctis eresibus, exceptis duabus, Nicolaitarum scilicet et symoniacorum. De Nicolaitis enim Spiritus loquens aecclesiis in Apocalipsi, culpavit solum edere et fornicari. Petrus autem dampnando Symonem, culpavit pravam illius voluntatem et estimationem dicens: *Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum Dei pecunia possideri. Ecce non culpatur hic erroris defensio, sed ipsa factum precedens existimatio, et voluntas peccandi, quam idem beatus Petrus vocavit felle amaritudinis, dicens: In felle amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. Similiter ubi culpatur illorum edere et fornicari, qui erant in doctrina fornicatoris Nicolai, tacetur facti defensio, et agitur de solo pravitatis facto. Et recte nimirum, quia sive, ut quidam volunt, idolotita^a comederent, et fornicarentur, sive Deo sanctificata, et in usus continentium destinata fornicantes ederent, quae et Nicolaus fornicans edebat, quorum quoque dispensator unus inter VII diaconos erat; cum illo sunt alligandi in uno fasciculo ad comburendum, si non fuerit eis penitentiae remedio regulariter subventum.*

a) idolotica c.

1) In Apocalypsin c. 2, Opp. II (Moguntiae 1631), p. 490.

2) Cf. Iosceranni ad

Ivonem epist., Libelli II, p. 656.

S. Si, ut tu asseris, Nicolaitae et symoniaci, quorum non est numerus, cuncti
 *f. 25^r. sunt eretici, cur non ab antiquis Romanae sedis *pontificibus sunt omnino et prorsus
 excommunicati, ut Arriani et Sabelliani?

R. Sola multitudo talium cogebat expectari universale illud ventilabrum. Sed
 cum ipsi propter multitudinis cavendam ruinam sint iam diu tolerati, nec in salutatione 5
 vel convictu interdicti, symoniacorum tamen sacramenta etiam ab antiquis patribus
 leguntur exsufflata¹. Iacentes vero in fornicatione atque insuper presumentes aecce-
 siastica officia et beneficia, hos tales contra interdictum edentes et fornicantes primus
 Romanorum pontificum Nicolaus papa invenitur Nicolaitas nominasse. Extunc velut
 ereticorum ceterorum officia talium publicantur vitanda, sicut idolatria. Sunt igitur 10
 ipsis nondum excommunicatis, id est, in convictu et salutatione non interdictis, eorum
 tamen officia penitus excommunicata penitusque interdicta, non simplici interdictione,
 sed Alexandro papa testante sub excommunicatione. Igitur interdicta et excommuni-
 cata symoniacorum et Nicolaitarum officia et sacramenta, ubi tales manifeste sciuntur,
 non dubie coniciuntur, sunt vitanda, ut Nicolai papae et Gregorii VII. docent bene 15
 austeri decreta, ne nos pariter involvat excommunicatio, quae interdicto et excommuni-
 cato inest officio, nimirum ut Alexander papa testatur, sub excommunicatione inter-
 dicto, ut VII^{us} Gregorius testatur, peccato ariolandi atque idolatriae comparando². Vere
 *f. 26. hic legitimus pontifex de Spiritu illo creditur accensus, in quo loquens Moyses contra *
 Num. 16, 26. Dathan et Abiron dixit filiis Israel: *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite 20*
tangere quae ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum. Nonne in eodem Spiritu
 loquens iste VII^{us} Gregorius dixit, ut supra ostendimus, eos incurrere peccatum pagani-
 tatis, qui scienter contempnunt obedire saluberrimis preceptis apostolicae sedis, mani-
 feste incontinentium officia interdicens?

S. Iste VII. Gregorius videtur nobis nimium fuisse austerus et perproperus, qui 25
 eos dicit peccatum paganitatis incurrere, quos nos vix acquiescimus hoc meruisse, ut
 Matth. 18, increpari deberent iuxta euangelium, primo sub uno teste, deinde sub duobus, deinde
 15—17. coram aecclesia; ut vel hanc audientes essent christiani, vel non audientes tunc
 primum essent sicut ethnici et publicani.

R. De occultis et necdum iudicialiter dampnatis causis tenendus est iste ordo 30
 redargutionis. At ubi aliquid sub tam terribili interdictione cognoscitur prohibitum,
 ut is, qui scienter hoc presumpserit, habeat contra se iudicialiter vel decretaliter dicta-
 tum vel synodaliter promulgatum, ut anathema sit, vel sicut ethnicus et publicanus
 habeatur, qui hoc vel hoc fecerit, ille hoc vel hoc faciens et sententiam agnitam con-
 tempnens, in ipso facto semetipsum sic ab aecclesia segregat, ut Spiritum sanctum, 35
 Ind 19 qui est in aecclesia, non habeat, iuxta quod scriptum est: *Animales semetipsos segre-*
gantes, spiritum non habentes. Unde primus Gregorius, cuius iste VII^{us} erat pedisse-
 quus, agens de Maximi Salonitani contra simile interdictum ordinatoribus, non eos
 meruisse, sed iam contraxisse asseruit excommunicationem, scribens ad eundem in
 haec verba³: *Auditur^a inauditum nefas, quod post interdictionem quoque nostram, quae 40*
sub excommunicatione nostra^b ordinantiumque te facta est, cesis presbyteris et^c diaconi-
bus, militari manu ad medium diceris deductus. Quam ob rem nos consecrationem dicere
nullo modo possumus, quae ab excommunicatis hominibus est celebrata. Si autem arbi-
 traris istum Gregorium VII. vel in hoc a vestigiis primi Gregorii discrepasse, quod
 fornicantibus interdixit altaris ministerium, lege, et invenies hoc illis a primo Gregorio 45

a) additur Gr.   b) tua Gr.   c) deest Gr.

1) Cf. Mirbt, 'Die Publicistik zur Zeit Gregors VII.' (Leipzig 1894), p. 372 sqq.

2) V. supra p. 215.   3) Epist. IV, 20, EE. I, p. 254 sqq.

strictius interdictum. Iste namque agit de iacentibus in fornicatione; at ille constituit, ut etiam quis lapsus post acceptum sacrum ordinem careat ordine. Scribens enim Ianuario Calaritano inter cetera dicit¹: *Qui post acceptum sacrum ordinem lapsus in peccato carnis fuerit sacro ordine sic careat, ut ad altaris ministerium ulterius non accedat.*

5 S. Hoc ego sic intellexi, quod hic talis iam ex merito deponendus dignus esset officio carere; non quod iam depositus eo *debeat carere.

*f. 27.

R. Tu de dictis pontificum sensu tuo iudicas eos deponendos, quos illi suo sensu iam iudicant esse depositos. Nam papa Martinus, vas eiusdem Spiritus, cuius primus et VII^{us} Gregorius in suis decretalibus²: *Qui, inquit, semel post suam ordinationem lapsu cecidit, deinceps iam depositus erit nullumque gradum sacerdotii poterit adipisci.* Item Alexander papa II. Dominico Gradensi patriarchae scribit, dicens³: *Erubescant impii et aperte intelligant nos iudicio sancti Spiritus eos qui in tribus gradibus, scilicet presbyteratu, diaconatu, subdiaconatu positi, mulierculas non abiecerint, et caste non vixerint, excludere ab eorundem graduum dignitate. De manifestis quidem loquimur; secretorum autem cognitor et iudex Deus.* Nonne qui post haec iudicia presumunt interdicta sibi officia, securi de modernorum episcoporum pigricia, quorum expectant et tamen declinant iudicia de causa iam iudicata, nonne, inquam, tales patrum iudiciis recalitrantes, Romanae sedis mandata calcantes, cum Nicolao, Hebione, Paulo Samosateno fornicantes, et tamen altari ministrantes, recte censentur eorum participes et complices?

20 Hebionem⁴ namque eresiartham sancta aeclesia cum suis sequacibus reprobavit, qui temporibus christianis iudaicam incontinentiam induxit. Paulus Samosatenus, ut aeclesiastica tradit hystoria, cum turpi feminarum servicio adhinniret *quo minus ipse notabilis existeret, idem voluptatis volutabrum clericis suis concessit atque femineae commixtionis illecebras licitas illis inter cetera vomitus sui venena asserere non expavit. Qua de re, quia tantae feditatis auctor extitit, merito illum aeclesia cum suis
25 sectatoribus dampnavit. Sectatores autem illius esse convineuntur qui in ipsius turpitudine pertinaces inveniuntur.

Maneg. c. 76.

*f. 27.

S. Satis et super satis dixisti de istis, ut ego sentio, pravis catholicis, qui utrum heretici sint nec ne, reservetur iudicio Romani pontificis. Tu nunc persolve promissum tuum de cassandis ereticorum sacramentis.

30 R. Iudicium papae Innocentii desidero super hoc audire, cui et paratus sum obedire. Prius autem, quam de sacramentis ereticorum agamus, ipsa eorum sacramenta distinguamus, immo ante nos distincta ostendamus. Nicolaus etenim papa rigide contra eos intendens, qui ordinantur a symoniacis symoniace, austerissime ac iustissime in suis decretalibus dicit⁵: *Erga symoniacos nullam misericordiam in dignitate servanda habendam esse decernimus.* Item: *De cetero, si quis in posterum ab eo, quem symoniacum esse non dubitat, se consecrari permiserit, et consecrator et consecratus non dispari dampnationis sententiam subeant, sed uterque depositus penitentiam agat et privatus a propria dignitate persistat.* Idem Nicolaus alias clementius agens, triformiter distinguit, *alios ordinatos a symoniacis symoniace, alios a non symoniacis symoniace, atque
40 alios a symoniacis non symoniace, ultimosque illos tolerandos asserit pro necessitate. Quare hoc, nisi quia suffragatur eis pura et simplex conscientia, qua ad symoniacum ordinatorem accesserunt mente catholica? Tali quippe consideratione Leo papa⁶ cum asseruisset nulla ratione inter episcopos habendos, quos neque clerus elegit, nec populus expetivit, nec suus metropolitanus ordinavit, subintulit: *Si qui autem clerici ab istis*

*f. 28.

45 1) *Epist. IV, 26, l. l. p. 261.* 2) *Grat. Dist. L, c. 2.* 3) *Fragm. ap. Mansi XIX, col. 977; Coll. Brit. Al. epist. 33; Löwenfeld, Epist. p. 51; Jaffé nr. 4575.* 4) Hebionem — dampnavit ex Manegoldi libello c. 76, supra t. I, p. 429. *exscripsit; cf. infra p. 232.* 5) *Concil. Lateran. post. c. 1. 3, Constit. imper. I, p. 550.* 6) *Epist. 167. ad Rusticum Narbon. inquis. 1, ed. Ball. I, col. 1420.*

pseudoepiscopis in eis aeclesiis ordinati sunt, quae^a ad proprios episcopos pertinebant, et ordinatio eorum consensu et iudicio presidentium facta est, potest rata haberi. Acatius quoque, qui omnino a papa Felice fuerat excommunicatus et a papa Gelasio etiam post mortem dampnatus, licet fuisset in magno anathemate et omnimoda excommunicatione, quosdam ordinaverat, in quibus Anastasius papa ipsa sacramenta virtutem suam optinuisse affirmat, scribens ad Anastasium imperatorem in haec verba¹: Nam secundum aeclesiae catholicae consuetudinem sacratissimum serenitatis tuae pectus agnoscat, quod nullum de his, vel quos baptizavit Acatius, vel quos sacerdotes sive levitas secundum canones ordinavit, ulla ex nomine Acatii eos portio lesionis attingat, quo forsitan per iniquum tradita sacramenti gratia infirma videatur.

10

*f. 28^r. S. Tu promisisti ereticorum sacramenta te vacuare, et ecce *his dictis probantur firma et rata esse.

R. Non proposui ea vacuare, sed vacua ostendere, illa nimirum sacramenta, quae ab ereticis quibilibet anathematizatis extra unitatem aeclesiae data fuerint et accepta. Quia vero columba nihil vivum comedit, ad hoc in Christo simplicitas mea intendit, 15 ut eos a cassatione sacramentorum sequestrem cum discretione, quos et Romani pontifices curaverunt inde sequestrare, ordinatos videlicet, quamvis ab ereticis, catholica intentione. Hi sunt enim, quos Nicolaus papa dicit ordinatos 'a symoniacis non symoniace'. Quod dicit: 'Non symoniace', idem est ac si dicat: 'Catholice, sive catholica intentione'. Hi sunt etiam quos Leo Magnus, licet a pseudoepiscopis ordinatos, suscipit 20 cum integritate ordinum, ob hoc scilicet, quia ordinati fuerunt sub iudicio et consensu presidentium ad certum titulum. Quandiu enim presidentes, et aeclesiastici iudices vel archipresbyteri vel presbyteri atque archidiaconi ceterique cardinales, sive cathedrales prelati cuiuslibet aeclesiae consentiunt, et iudicant episcopo suo obediendum esse, habentque illum pro catholico, tandiu potest ad eum quis ordinandus accedere 25 animo catholico inductus presidentium consensu et iudicio, cuius etiam ordinatio rata erit, nimirum si catholice, licet non a catholico episcopo consecratus titulo, ad quem consecratur, quantum in ipso est, adhaerebit, quia et hoc poterit accedere, ut iuste

*f. 29, *cogatur locum ipsum deserere. *Aliter, ait Leo Magnus², vana est habenda consecratio, quae nec loco fundata est nec auctoritate munita. Nonne oculus columbae nihil vivum 30 comedentis erat in isto Romano pontifice, nihil catholice actum cassare volentis? Licet enim iuxta sui nominis proprietatem tanquam Leo fortissime dicturus esset, vanas esse pseudoepiscoporum consecrationes, prius tamen distinxit inter mortuos et viventes, ne et illos pariter tangerent leonini dentes, scilicet durae diffinitiones, et pseudoepiscoporum sacramenta tangentes. Sed quia isti, licet pseudoepiscopi, fortassis poterant non 35 esse eretici, quid iste Leo contra omnimodos ereticos rugiat, in sequentibus dicemus, postquam a mortuis eorum sacramentis omne vivum columbino more distinguemus.*

S. Procede, ut vis, dummodo verborum tuorum fiat aliquando finis. Quae et mihi sunt onerosa, et a multis iudicantur eretica, nisi ea muniat auctoritas firmissima, docens, quomodo cassa sint sacramenta, quae docente sancto Augustino ubique integra, 40 ubique sunt inviolabilia?

Gen. 18, 23.

R. Credo tibi posse satisfieri. Sed prius peragam quod proposui. Nunquid enim perdendus est iustus cum impio? Nunquid pariter involvendi sunt in uno fasciculo ad comburendum quos distinxit diversitas animorum et intentionum? Nequaquam.

*f. 29^v. Ut enim verbis Anastasii papae de Acatio scribentis utamur³: *Anima illa sola, quae 45

a) qui c.

1) Anastasii II. *epist. ad Anastasium imp. c. 7, ed. Thiel p. 620; Hinschius p. 656.*

2) *Epist. 167. ad Rusticum inquis. I, l. I. col. 1420.* 3) *C. 8, Thiel I, p. 623; Hinschius p. 656.*

peccaverit, iusto iudicio proprie erit obnoxia, et superbia¹ sibi semper, non aliis facit ruinam. Unde ait: Cum sibi sacerdotis nomen vendicaverat condemnatus, in ipsius verticem superbiae tumor inflixus est, quia non populus, qui in mysteriis donum ipsius sitiebat, exclusus est. Ecce quam columbina pietate distinxit catholica corda, donum
 5 Dei sitientia a pravi, immoeretici baptizatoris vel ordinatoris impietate! Quisquis igitur attendit, quod Anastasius papa baptizatos et ordinatos ab Acatio supra dictis verbis defendit, illam quoque partem attendat, quia causam inseruit, pro qua eos defendat. Cum enim, ut supra in verbis eius ostendimus, non defendat simpliciter quos Acatius ordinavit, sed quos secundum canones ordinavit, nos intelligere oportet eos
 10 ordinatos esse secundum canones, qui, illo baptizante et ordinante iudicio et consensu presidentium, ut supra in verbis Leonis Magni determinatum est, habuerunt animum catholicum, 'sitientes', ut Anastasius notat, 'in Dei mysteriis, Dei donum'. Quae cum ita se habeant, liceat nobis dicere, quod, sicut Nicolao papa distinguente non omnes ordinati a symoniacis ordinantur symoniace, ita non omnia sacramenta, quae celebrant
 15 precisi, fiunt in precisione. Sed miro modo, quod excommunicati faciunt extrinsecus, completur intrinsecus, quando animus benedictionem poscentis erit catholicus, de ordinatoris *dampnatione et precisione adhuc non plene instructus. Huiusmodi ergo bapti- *f. 30.
 zatis et ordinatis, affirmante Anastasio papa, non nocuit malus bona ministrando, et ideo nulli eorum, quos Acatius baptizavit vel ordinavit, legitur facta manus inpositio,
 20 dum reconciliarentur, immo nunquam foris fuisse probarentur. At ubi quod agitur in sacramentis, totum est foris, et extra vitam verae vitis, totum est aridum, totumque mortuum, quia neque is qui dat, neque is qui accipit benedictionem, cor gestat catholicum, verae viti conplantatum; inde nec trahere valet in se vitalem Spiritum. Hinc est, quod ab ereticis, ut ita dicam, eretice baptizati negantur habere donum Spiritus
 25 sancti, nisi hoc accipiant in catholica aeclesia vel sub erroris abdicatione, vel sicut Occidentales observant manus impositione, vel, ut Orientales volunt, chrismatis unctione, aut certe, ut beatus Gregorius episcopis Hiberniae scribens permisit², aperta erroris abdicatione fideique professione. Quisquis igitur animo ab aeclesia Dei alienus, ab eretico nihilominus alieno baptismi vel ordinationis accipit sacramentum, id est, in-
 30 visibilis gratiae visibile signum, non habet ipsam gratiam, cuius illud est signum.

S. Expedi me primum de solo baptismo, quomodo ibi velis distingui donum gratiae pro sacramento, ipsam vero gratiam pro re sacramento; ut hoc expedito appareat, quid exhinc de sacramentis ceteris teneri *conveniat.

*f. 30'.

R. Trina mersio sub trina invocatione, facta in aqua, signum est Christi tri-
 35 duanae sepulturae; gratia vero signi vel sacramentum istius illa est, quam apostolus describit, dicens: Omnes, qui in Christo baptizati estis, Christum induistis; consepulti enim estis cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo surrexit Christus per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Istam gratiam, ut induatur Christus, et ex veteri homine fiat homo novus, non dat ereticus ei qui una cum illo est extraneus, et
 40 errori dampnato consentaneus. Sed ipsius signum, quod dicitur, et est sacramentum tam foris, quam intus est inviolabile, et ut ita dictum sit, inreiterabile. At Spiritus sanctus tantummodo habetur intus, per quem fit homo ex veteri novus et Christo vere consepultus.

S. Non omnino displicet quod dicis, quia sic infantibus ab errore quolibet extraneis nullique scismati consentaneis etiam per symoniacos et alios ereticos datur
 45 sacramentum et res sacramento, quod scio a quibusdam negari.

R. Nos cum ereticis non dampnamus, nisi, ut determinavi, cum eis a catholica [aeclesia^a] extraneos et errori mente consentaneos; unde si quis infantibus undecunque ritu

a) deest c., supplendum esse videtur.

1) Paulo superius. 2) Epist. XI, 52, EE. II, p. 325.

Gal. 3, 37.
Rom. 6, 4.

aeclesiastico baptizatis regnum Christi et virtutem sacramenti contradicit, mecum, immo, ut de me pusillo taceatur, cum Anastasio papa non^a sentit, qui affirmat inunus baptismi etiam per tales datum ad percipientem pervenire illibatum.

*f. 31. S. Certe ubi hoc loquitur papa Anastasius, non determinat se agere de *solis infantibus. 5

R. At certe determinat se agere de solis Christum amantibus, ubi dicit populum dona Dei sitientem in mysteriis non fuisse exclusum participatione dampnati sacerdotis. Liceat ergo mihi Christum amantibus infantes iungere, de quibus audio Christum dicere: *Sinite parvulos venire ad me.* Matth. 19, 14. 10

S. Quamvis tu me saecularem dicas, liceat mihi nunc dicere, quod scio quendam spiritualementem et catholicum; satis in aeclesia reverendum virum, tibi obiecis: Quid, si parentes infantis, accedentes ad ereticum, sentiunt cum eretico contra Deum? 15

R. Quod bona fides parentum prosit, habemus. Utrum vero ad aeternam dampnationem legitime baptizatis infantibus infidelitas eorum noceat, non habemus, cum eis prosit fides aeclesiae, qua creditur undecunque ritu aeclesiastico celebratum baptisma comitari Spiritus sancti dona, nisi ubi hunc excludit cor possidens pravitas eretica, quae non inest infantibus utpote inter sinistram et dexteram discernere non valentibus. Qui tamen si ad annos etatis legitimae pervenerint, perdunt acceptam in baptismo gratiam, nisi deserentes ac detestantes eresim diligant catholicam aeclesiam. Qui vero adulti foris baptizantur, his congruit, quod beatus Augustinus ad Orosium scribens dicit¹: *Quamvis, inquit, unum baptismum sit et ereticorum, eorum scilicet qui in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizant, et aeclesiae tamen, quia foris aec-* 20
 *f. 31. *clesiam baptizantur, non sumunt baptismum ad salutem, sed ad perniciem, habentes nimirum formam sacramenti, et virtutem eius abnegantes.* Hoc de his dictum sit, qui habent posse ad abnegandam vel non abnegandam virtutem sacramenti. Nam de infantibus, 25
 qui hoc posse non habent, idem beatus alibi dicit scribens ad Bonifacium²: *Non illud te moveat, quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendum parvulos offerentes, ut gratia spirituali ad vitam regenerentur aeternam, sed eos putant hoc remedio temporalem retinere vel recipere sanitatem. Non enim propterea illic non regenerantur, quia non ab istis hac intentione offeruntur.* Idem alibi³: *Parvulum etsi nondum fides illa, quae in cre-* 30
dentium voluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. His auctoritatibus muniti fideles dicimus infantes baptizatos, etiam sub infidelibus parentibus a quibuscunque baptizatoribus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizantibus. Hi vero, qui virtutem sacramenti non catholica mente abnegant, vacuum sacramentum se habere sciant, quibus illud potest adaptari, quod scribit Leo Magnus Nicetae Aquilegiensi dicens⁴: *Hi qui baptismum ab ereticis acceperunt, cum baptizati antea non fuissent, sola sancti Spiritus invocatione per impositionem manus confirmandi sunt, quia formam tantum baptismi sine sanctificationis virtute susceperunt.* Ecce habes de sacramento 35
 *f. 32. baptismi quod petisti. Transeamus *nunc ad cetera ereticorum sacramenta sic annullanda et cassanda, ut more columbae nihil vivum comedentis, nullum dampnemus 40
 hominem catholicae mentis.

S. De sacramento ordinationis non est opus immorari, quia intelligo ex iam dictis, quos cum dampnatis ordinatoribus dampnatos quosque velis inde haberi excu-

a) n. s. loco raso c.

1) Grat. De consecrat. Dist. IV, c. 29; cf. quae Friedberg ad hunc locum col. 1370. 45
 adnotat. 2) Ep. 98. ad Bonif. § 5, Opp. II, col. 265 F. 3) Ibid. § 10, col. 268 A.

4) Epist. 159, § 7, ed. Ball. I, col. 1334.

satos, quod catholica mente accedunt ad eum, cuius eresim vel omnino ignorant vel non plene sciunt, sicut de his creditur, qui ab Acatio sacros ordines acceperunt. Loquere nunc tantum de illis ereticorum sacramentis, in quibus nulla est intermixtio alicuius catholicae mentis, ut in confectione panis, vini et chrismatis. Video quos per
 5 mentem catholicam, quasi per 'thau' litteram, a gladio dampnationis defendas. Nunc restat, ut, quia te tantum facis, ut nulli nostrum parcas, iam a sanctuario incipias, conando, si potes, defendere quod culparis dixisse, videlicet sacramenta ab ereticis rebus insensibilibus impressa, in quibus nec est nec esse potest mens catholica, non habere virtutem ad alicuius talis creaturae vel in melius mutationem vel qualemcun-
 10 que sanctificationem, quando constat nec in sanctificante nec in sanctificato esse catholicam intentionem. Nisi enim in hac sententia plures habeas autenticos testes tecum facientes tibi que consonantes, accusabimus te atque dampnabimus pro eretico, sicut proposuimus presente domno Salzburgense *episcopo et domno tuo Ratisponense epi- *f. 32'.
 15 scopo, cui a quibusdam nostrum episcopis nonnullis et clericis multis audientibus, quibus tu videris ereticus, illud est obiectum, quod ereticus esset qui ereticum foveret. Igitur non solum ad tui, sed et ad domini tui excusationem proba quod dixisse diceris; quia, ut verbis utar cuiusdam nostri prolocutoris, tu denegasti sacramentorum efficaciam sacerdotibus pravis in rebus duntaxat inanimatis panis et vini, quae adhibentur ad altaris venerabile sacramentum, quod nos credimus posse confici per quemlibet
 20 sacerdotem, quantumlibet pravum. Responde quoque ad id quod dixisse diceris, mutuatam et secretam confessionem non valere lapsis presbyteris ad reparationem violati ordinis absque verbo pontificis; cum nos credamus de omni presbytero, quod ipso solvente peccatorem in terra solvatur idem in caelo.

R. Ego a sanctuario non incipiam, sed inde incipi, adiuvante Domino, ostendam,
 25 in quo negotio taceatur de domino meo episcopo. Fides enim et conversatio eius apud omnes amabilis et venerabilis non habet opus defendi vel excusari meis dictis. Sit ergo ille in tuto, me licet versante in periculo. Sit corpus meum totum eo tenore periculis obiectum, ut non ledatur caput meum. Sit mecum illa prudentia serpentis, quae docet custodire sanitatem capitis. Nolo igitur nunc in testimonium vocare domi-
 30 num meum episcopum, patrem et *ordinatorem meum; alios habeo catholicos mihi per omnia consentaneos. Nam anno preterito, cum sanctae ac venerabilis vitae G[ualterius] archiepiscopus Ravennas¹ esset Ratisponae in domini papae legatione², fui apud ipsum de verbo isto et aliis dure pulsatus, a quo etiam presente domno meo episcopo de omnibus examinatus, ab ipso tandem in sententia, quam dixeram, sum corroboratus.
 35 Fuit autem summa mihi culpae tunc impositae, quod dicerem irregulares canonicos, nisi converterentur, salvari non posse, et extra aecclesiam corpus Christi confici non posse. Hoc et ipse dominus Ravennas testatus est verum esse. Nullus eorum, qui me audire consuevit, me hoc dixisse dixit de pravis sacerdotibus, quorum intra aecclesiam ego sum unus mea culpa nimis pravus, qui non sum dignus, ut intret sub tectum
 40 meum Christus. Et tamen credo certissime tam a me, quam a cunctis in aecclesia sacerdotale nomen habentibus confici dominicum corpus. Ereticis vero multotiens anathematizatis et cunctis a vera vite amputatis, etsi concedam sacramentum, quantum ad formas visibilium signorum, quae fiunt in depictione crucis et verbis ad hoc institutis, ut per ea fiat opus virtutis; tamen quia ipsam virtutem abnegant, quandiu
 45 extra aecclesiam sacrificant, eis ibi sacrificantibus, ubi testante beato Augustino, non est locus veri sacrificii³, etsi locus ibi sit, veri sacramenti denegamus *adesse virtutem *f. 33'.

1) 1119—1144. 2) *Gualterum a. 1130, Oct. in Bavaria fuisse ex epistola eius ad Ottonem Babenberg. data (Cod. Udabr. nr. 350; Jaffé, Bibl. rer. Germ. V, p. 436) apparet; cf. Comm. in ps. 64, c. 127, col. 99.* 3) *Cf. p. 226, n. 7.*

- per visibilia sacramenta hoc invisibiliter operantem, ut de pane fiat caro agni secundum legem in una domo manducandi. Deus illi indulgeat, qui me illud, quod de anathematizatis dico, de pravis in ecclesia sacerdotibus dixisse vel scripsisse mendaciter affirmat. Illud quoque quod ego, dicunt mecum testes magni et auctorabiles, nec pauci numero nec parvi auctoritate, quorum dicta libet subnectere. Primo ipse 5
- Ioh. 15, 4. Christus ait: *Sicut palmes non potest fructum ferre a semetipso, nisi manserit in vite,*
ib. 5. *sic nec vos, nisi in me manseritis.* Item: *Sine me, inquit, nihil potestis facere.* Haec
Apoc. 5, 5. ille leo de tribu Iuda. Sed et Leo Magnus, ipsius Christi pedisequus, Leoni Augusto de Alexandria scribens¹: *Manifestum est, inquit, per crudelissimam insanissimamque* 10
vesaniam omnium illic caelestium sacramentorum lumen extinctum. Intercepta est sacrificii oblatio; defecit chrismatis sanctificatio, et parricidalibus manibus omnia se subtrahere
mysteria. Pelagius papa Iohanni patricio²: *Noli catholicam semper mentem aliqua scismaticorum* 15
communione polluere. Unum Christi corpus, unam constat esse ecclesiam. Divisus ab unitate veritatem corporis Christi non potest consecrare. Ab ecclesiae visceribus divisus et ab apostolicis sedibus separatus dissecrat iste potius, non consecrat. Noli 15
- *f. 34. *ergo, quasi nulla scismaticorum aut ecclesiae sit differentia, velle indifferenter utrorumquo sacrificiis sociari. Non enim est Christi corpus, quod scismaticus conficit, si veritate duce dirigimur.* Addamus adhuc tertium Romanae sedis antistitem, ut in ore
2. Cor. 13, 1. duorum vel trium stet omne verbum. Gregorius papa in Moraliibus libro XXXV inter cetera dicit³: *Notandum magnopere, quod conversionis suae sacrificium amici Iob* 20
Iob 42, 8. *Domino non per se, sed per Iob iubentur offerre. Ait enim⁴: 'Iob autem servus meus orabit pro vobis; faciem eius suscipiam, ut non vobis imputetur stulticia'. Ac si aperte*
ereticis dicat: Sacrificia vestra non suscipiam, petitionum vestrarum verba non audio, nisi per intercessionem illius cuius professionis verba de me veracia recognosco. Et post pauca: Salutem vestram per catholicam ecclesiam, quam diligo, postulate; ipsi enim 25
volo dimittere id quod mihi in ipsa deliquistis, ut haec vestram incolomitatem optineat, quae ex vestro languore laborabat. Sola⁵ quippe est, per quam sacrificium Dominus libenter accipiat; sola, quae pro errantibus fideliter intercedat. Unde etiam de agni
Ex. 12, 46. *hostia Dominus precipit: in una domo comedetur, nec efferetur de carnibus eius foras. In una vero domo agnus comeditur, quia in una catholica ecclesia vera hostia* 30
redemptoris immolatur, de cuius carnibus divina lex foras efferri prohibet, quia dari
Matth. 7, 6. *sanctum canibus vetat.* Item Augustinus ad Bonifacium⁶: *Eretici non querant Spiritum*
*f. 34. *sanctum, nisi in Christi corpore, cuius habent foris sacramentum, sed rem ipsam non* 35
tenent intus, cuius illud est sacramentum et ideo sibi iudicium manducant et bibunt. Idem alibi⁷: Extra ecclesiam non est locus veri sacrificii. Idem alibi⁸: Sicut eunuchus 35
fuit, qui Ioseph comparavit, ita qui gratiam sancti^a Spiritus mercatur, vivum semen non habet siccis genitalibus. Sic quoque ignis, qui per LXX annos Babylonicae captivitatis sub aqua vixerat, Antiocho Iasoni vendente sacerdotium extinctus est; quod significat vere,
ignem sancti Spiritus sacramentis symoniacis non lucere. Item Ieronimus in sermone de agno paschali⁹: Non putemus agnum istum ubique posse comedi. Precipitur nobis, 40

a) a rubricatore inter lineas suppl.

1) Epist. 156, § 5, ed. Ballerini I, col. 1324. 2) Coll. Brit. Pelagii epist. 11, 'N. Arch.' V, p. 541; Jaffé nr. 983; Deusd. Coll. Can. I, c. 144. ed. Martinucci p. 104; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 54; cf. Comm. in ps. 25, col. 1158. 3) C. 8, § 12, ed. Bened. I, col. 1148. 4) Nonnulla omissa. 5) Ibid. § 13. 6) Epist. 185, § 50, Opp. ed. Bened. II, col. 663 A. 45 7) Liber sententiarum c. 15, August. opp. X, app. col. 224. 8) Grat. C. I, qu. 1, c. 29. 9) Pseudo-Hieronymi Sermo in vigilia paschae de esu agni, Hieron. opp. ed. Vallarsius XI, col. 212.

- ut in una illum comedamus domo, id est, ne extra aecclesiam immolari agnum putemus. Ex quo manifestum est, quod Iudaei et eretici et omnia conventicula dogmatum perver-
- sorum, quia in aecclesia non comedunt, non eos agni carnes, sed draconis comedere, qui Ps. 73, 14.
- datus est in escam populis Ethiopum. Nos vero comedimus azima sinceritatis et veri- cf. 1. Cor. 5, 8.
- 5 tatis. Item Origenes in Levitico¹: Talis vir queritur, qui carnes sanctas possit comedere et comedere non in quocunque loco, sed in loco sancto intra atrium tabernaculi. Audiant hec, qui scindunt aecclesiam et peregrinas ac pravas inducentes doctrinas, putant se sacras carnes extra templum Dei et extra aulam Domini eam posse comedere. Pro-
- phana sunt eorum sacrificia, quae contra mandata legis geruntur. In *loco sancto edi *f. 35.
- 10 iubentur, intra atria tabernaculi testimonii sunt, quae fidei murus ambit, spei columnae suspendunt. Ubi haec non sunt, carnes sanctae nec haberi possunt nec comedi. Vade tu nunc ad illos tuos determinatores, non aecclesiastice, sed scolastice scripturam Dei legentes. Roga tibi sic determinari omnia supradicta, ut extra Dei templum inveniatur illa propositionis mensa, quae tantummodo intus contra candelabrum VII lucernarum Num. 8, 2.
- 15 est collocata. Argumentare ac disputa, quantum velis. Extra Dei paradysum non est fructus ligni vitae, illis utique denegatus, quos ab horto deliciarum aecclesiae separat flammeus ille gladius acutissimi anathematis, quod vos contempnitis, qui sub anathemate interdicta, quasi licentia presumitis, et ideo anathematizati estis vos, qui sponte canonum violatores estis, quia, affirmante Leone III², omnes canonum sponte
- 20 violatores in omnibus autenticis conciliis anathematizati sunt. Gloriare nunc de sacramentalibus mysteriorum signis, quae apud altare fiunt in expressione crucis, in elevatione calicis, in extensione manuum, ceterorum representatione signorum Christi vel mortem vel resurrectionem sacramentaliter exprimentium. Sed cave, ne tot *signa *f. 35.
- rebus carentia sint illa signa mendacia, quae de ministris Antichristi sunt prophetata.
- 25 Sunt enim ereticorum sacramenta sacramentis catholicorum adeo similia, immo tam vere, quantum ad formam eadem ipsa, ut in errorem inducerentur, si fieri posset, electi, nisi quod eos hoc roborat, quod cum Moyse et Aaron digitum Dei operantem habent sacerdotes, et ministri catholici, quod ad ultimum fatebuntur, et ipsi magorum similes Pharaonis ministri eretici videlicet cunctique ab aecclesia precisi.
- 30 S. Quos nostrum assignas ministerio Pharaonis, cum simus cuncti sub titulo christiani nominis?
- R. Nonne complices et fautores illius nuper dampnati, immo iam olim predampnati Petri Leonis, Romanae aecclesiae invasoris, manifeste sunt ministri Pharaonis?
- 35 S. Quid ad nos de illo?
- R. Plus ad te tuique similes, quam ad me meique similes pertinet ille impius. Nam si percurres omnia claustra canonicorum regularium, nec unum quidem in eis, credo, invenies Petri Leonis consentaneum. At saecularium clericorum nonnulli, precipue incontinentes et conducticii, sive conductores clerici cum Nicolao fornicatore
- 40 ac Symone Mago dampnati, partim occulte, partim quoque manifeste optant illum prevalere contra papam Innocentium, quem Innocentium nos, qui regulares *dicimur, omnes *f. 36.
- unanimis uno ore fatemur successorem Petri legitimum, quem et ante papatum novimus castitatis et religionis fuisse amicum, sicut illum alterum Dei et aecclesiae novimus fuisse inimicum. Quod autem dicis me dixisse de fornicantium sacerdotum se-
- 45 creta et mutua confessione, qua suos lapsus videntur curare, scias hinc evenisse, quod aliquando coram emulis commemoravi capitulum Hilerdense, quod ita se habet³: *Hi,*

1) Origenis Homilia IV. in Leviticum, Rufino interprete, Origenis Opp. (Basileae 1536) I, p. 155. 2) Cf. Libelli II, p. 360 sq. 3) C. 5, Mansi VIII, col. 613; Hinschius p. 347.

qui altario Dei serviunt, si subito in flenda carnis fragilitate corruerint, et Domino respiciente digne penituerint, ita ut mortificato corpore cordis contriti sacrificium Deo offerant, maneat in potestate pontificis, vel veraciter afflictos non diu suspendere vel desidiosos prolixiori tempore ab aecclesiae corpore segregare, ita tamen, ut sic officiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora officia ulterius promoveri. Quod si iterato velut canes ad vomitum reversi fuerint, non solum dignitate officii careant, sed etiam sanctam communionem nisi in exitu non recipiant. Auctoritate huius capituli, quis, inquam, dedit hanc potestatem presbyteris, quam nec invenimus concessam episcopis? Permittunt episcopi in concilio Hilerdensi misericordiam facere subito in carnis fra-

*f. 36'. gilitate corruentibus, et Domino respiciente *digne penitentibus. At isti nostri tem- 10

poris nimium clementes aut forte dementes presbyteri suos compresbyteros non more hominum lapsos, sed more porcorum volutabro luti diu immersos, nulla digna penitentia excotos, faciunt cantare missas, nec ab episcopo permittendas, nisi digne penitentibus et iterationem vomitus caventibus. Unde, inquam, presbyteris haec potestas, quam nec episcopis concedit auctoritas, scilicet officia permittere non digne penitentibus, 15 culpas crebro iterantibus et hac fiducia fornicantibus, quia valeat inpurum absolvere consacerdos eque inpurus? Certe si talis confessus talisque confessor digna penitentia plecterentur, ambo suis officiis privarentur, quia privilegium meretur amittere qui concessa sibi abutitur potestate¹. O, inquam, quanto rectius ageretur, si legitima penitentia lapsis imponeretur, qua tamen occultus lapsus non proderetur! Hac etenim penitentia 20 suscepta consequenter permitti posset officium, non legitime penitenti nunquam permittendum.

S. Quam vocas legitimam penitentiam?

R. Quae secundum auctoritates patrum imponitur. Haec autem bifariam distinguitur tam inter clericos, quam inter laicos. Nam cum alius penitens aliquid sibi de 25 seipso retineat, *alius totum quod est, totum quod habet, totum quod potest, semel et simul Deo in holocaustum offerens, imitatur illum prodigum, immo ex prodigo penitentem filium tali animo reversum, ut a domo patris ulterius non evagaretur, ministraturus et serviturus in ea facturusque totum quod ei a patre preciperetur, nec ullo modo audens appetere, ut filius vocaretur, nedum hoc ambiret, ut stola prima indueretur. Iste modus penitentiae servatur ab his, qui ad regularia claustra veniunt seque 30 totos abnegantes ad puritatem sanctimoniae sub obedientia contendunt. Horum declarata tali intentione poterit pater monasterii cum eis mitius agere, poteritque decernere, ut ita penitens stola prima etiam in sacerdotali officio fungatur, vitulumque saginatum, si laicus erat, laicaliter edere; si sacerdos, et sacerdotaliter immolare permittatur. 35 Sed clericis penitentibus tali penitentia non congruit una et eadem forma. Cuius enim occulta fornicatio in mundo non est publicata, sive alia quolibet culpa sacerdotalis honoris peremptoria, hic potest eligere sibi medicum et patrem sive monachorum sive regularium canonicorum strenuum rectorem. Huic patri omnino subiectus is qui non 40 *fuit in crimine detectus, potest, nisi fallor, agere officium, quando patri et confessori eius fuerit visum, quia, licet hanc potestatem legamus solis episcopis ubique assignatam, ut presbyteris digne penitentibus reddant stolam, tamen ubi quis presbyterorum stolam suam non publice amisit, sed occulte demeruit, si eam resumit, iubente patre et confessore, sub quo disposuit usque ad mortem militare, non id puto reprehendi debere; quamvis consultius ageretur, si episcopus etiam super taliter penitentem con- 45 suleretur propter prefatum Hilerdensis concilii capitulum, quod indifferenter quoslibet sacerdotes penitentes indicat, ex arbitrio pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendendos vel desidiosos prolixiori tempore ab aecclesiae corpore segregandos.

1) *Simplicii pap. ep. 14, ed. Thiel I, p. 201.*

S. Si ita, ut dicis, ageretur, facile occultum crimen proderetur, dum unusquisque fratrum diuturnum presbyteri suspensum apud se miraretur.

R. Non est in claustris bene religiosis consuetudo, ut quantumlibet castus, noviter conversus tam cito ministret, ut diuturna suspensio non castum notet. Ibi quoque
 5 sanctissimi et castissimi in tantum humiliantur et vigiliis, ieiuniis ceterisque bonis exercitiis voluntarie castigantur, ut ab his nullatenus discerni valeant qui se pro criminibus occultis *castigant. Haec dicta sunt de occultis inter monachos vel regulares
 canonicos absumendis criminibus, tanquam si consumatur in sanctuario hircus, dum
 10 Aaron et filiis eius incorporatur, quando ab homine tali talis professio datur, ut in communi vita vivatur, in qua proprie militant Aaron et filii eius, quibus non permittit lex hereditatem in sortibus aliarum tribuum, quia Dominus est portio eorum, iubenturque in lege nihil possidere preter Dominum. Alia vero forma circa illos est observanda, quorum fornicationes ceteraque crimina populo sunt manifesta, precipue talia,
 15 qualia facientibus interdicta sunt altaris ministeria. Hi nimirum volentes penitere multo rectius petunt monasteria monachorum, quam regularium canonicorum propter austeritatem legis omnem publicam maculam a functione sacrorum ordinum repellentis; clericis namque associati secundum canones erunt hi tales tractandi nec unquam sine auctoritate pontificis officio restituendi; nimirum congrue, quia nec officio caruerunt
 20 sine auctoritate pontificum qui in multis conciliis fornicantibus et negociantibus, Nicolai videlicet et Symonis manifestis complicitibus, divinum *officium interdixerunt, populum *f. 38. Dei averterunt ab auditu officiorum interdictorum. Talis ergo volens penitere inter canonicos regulares cogendus est observare canones, et audire Clementem ceterosque Romanos pontifices vix psalmodiam cum fratribus et minora officia permittentes, nisi
 25 forte peracto tempore castigationis legitimae fratrum testimonio fultus ab episcopo fuerit reconciliatus, prout permittit papa Calixtus et beatus Gregorius tantummodo condignam penitentiam agentibus, ac deinceps bene viventibus. Ecce habes quos penitentium non sine auctoritate pontificis censeam reapplicandos perditis officiis.

S. Post quantum videtur tibi penitens posse reconciliari de factis publicis?

R. Ut nunc agam de sola fornicatione publica, lieet sancti patres varie distinguant tempora, ita ut alii VII annis, alii paulo paucioribus determinent penitentiae tempus propter illud, ubi ob culpam Maria, soror Aaron, iubetur VII dies extra castra
 30 manere: tamen mihi placet, quod supra novimus diffinitum a patribus, ut maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere vel desidiosos prolixiori tempore ab aeclesiae corpore separare. Quod vero monachi quidam spirituales manifestos fornicatores ad *monachatum venientes inconsultis episcopis faciunt missas can-
 35 tare, non possum approbare, quia nescio qua hoc agant auctoritate. Illud vero vehementer detestandum iudico, quod seculares clerici ex deliberatione fornicantur; multo vero amplius detestor, quod ita fornicantes ministrant, aut neglecta penitentia aut sub
 40 ficta aut falsa penitentia.

S. Quam dicis falsam penitentiam?

R. Audi primum quid sit vera, ut inde colligas quae sit falsa. Beatus Ambrosius in tercio libro penitentiae¹: *Facilius, inquit, inveni qui innocentiam servaverint, quam qui congrue agerent penitentiam.* Et quasi tu querereres modum congruae penitentiae, consequenter subiungit: *Renunciandum est saeculo, somno ipsi minus indulgen-*
 45 *dum, quam natura postulat, interrumpendum suspiriis, sequestrandum est orationibus, vivendum est ita, ut vitali huic moriatur usui, seipsum sibi homo abneget et totus com-*

1) De poenitentia l. II, c. 10, § 96, Opp. III (ed. Bened. 1751), col. 552.

mutetur. Audis, frater, quia in vera penitentia renunciandum est saeculo, debetque seipsum sibi abnegare penitens homo, et totus commutari. Nunquid hanc penitentiam potest quisquam agere in habitu pompatico et seculari?

*f. 89'. S. Ut nunc de clericis taceam, nonne *multos laicos videmus penitentes in habitu non solum seculari, sed etiam militari? 5

R. De hoc verbo tibi respondeat Leo Magnus, qui inter cetera dicit¹: *Contrarium est omnino aecclesiasticis regulis post penitentiae actionem redire ad miliciam seculararem, cum apostolus dicat: 'Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus'.* Unde non est liber a laqueis diaboli, qui se in milicia seculari voluerit implicare. De his etiam Nicena synodus capitulo XII.² sic ait: *Quicumque vocati per gratiam primum quidem impetum monstraverunt, deponentes miliciae cingulum, postmodum vero ad proprium vomitum sunt relapsi, ita ut quidam et pecunias tribuerent et beneficiis miliciam appeterent: hi X annis post triennii tempus, quo inter audientes erunt, in afflictione permaneant.* 10

S. Raros video sic penitentes, exceptis barbatis fratribus³, qui omnino subduntur claustrorum strennuis rectoribus. Unde audeo conicere, quod ad solos ipsos pertineat forma talis penitentiae, in qua non licet seculariter vivere. 15

R. Respondeat tibi Toletanum concilium II, cuius cap. XII.^a sic se habet⁴: *Quicumque ab episcopo vel presbytero sanus vel infirmus penitentiam postulat, id ante omnia episcopus observet et presbyter, ut, si vir est, sanus vel infirmus, prius *eum tondeat aut in cinere et cilicio mutare habitum faciat et sic penitentiam^b tradat. Si vero mulier fuerit, non accipiat penitentiam, nisi prius velata fuerit, aut mutaverit habitum. Sepius enim laicis tribuendo desidiose penitentiam, ad lamentanda rursum facinora post acceptam penitentiam relabuntur.* Item Toletano concilio III, cap. XVI⁵: *Si quis acceptae professaque penitentiae inmemor ad saecularia relabatur, prorsus communicare non poterit, nisi professione, quam illicite pretermiserat, reformetur.* 20

S. Utcunque acquiesco de publicis penitentibus, quia non bene convenit eis pompaticus et secularis habitus. At illi clerici, de quorum penitentia nos agimus, non penitent cum publice penitentibus, et ideo fortasse non impedit eorum salutem secularis habitus; tantummodo sit cor contritum et humiliatum, quia et David post penitentiam fuit in habitu non solum seculari, sed etiam regali, et Achab rex Israel ad tempus cilicio humiliatus, postmodum fuit mollibus vestitus. 30

cf. 1er. 23, 9.
3. Reg. 21, 27.

Rom. 4, 15.

R. Apostolus dicit: *Quia ubi non est lex, ibi nec prevaricatio.* Licet enim aliqui prophetarum predicaverint penitentiam, tamen a diebus Iohannis baptistae, qui primus predicavit baptismum penitentiae, qui et habitum penitentialem demonstravit in se, cepit regnum Dei *vim pati, et violenti, non tepidi, rapuerunt illud et rapiunt, qui non indignos, sed ita dignos penitentiae fructus faciunt, ut iuxta exemplum Annae vultus eorum amplius in diversa non mutantur, sed in eodem habitu, in eodem vultu, quo suscepta est penitentia, usque in finem conservetur. Crux enim penitentiae non est exemplo Symonis vel in angaria ferenda vel ante mortem deponenda, sed exemplo Christi voluntarie usque ad mortem sustinenda, ita ut sit penitenti post acceptam peni- 35

*f. 40'.

a) II ut videtur erasum c.   b) id est carrinam supra penitentiam scripta c.

1) *Epist. 167. ad Rusticum, inquis. XII, ed. Ball. col. 1425.*   2) *Syn. Nic. c. 12. ex interpr. Dionysii Exigui, Mansi II, col. 681.*   3) *Cf. O. Ringholz, 'Des Benedictinerstifts Einsiedeln Thätigkeit für die Reform deutscher Klöster vor dem Abte Wilhelm von Hirschau' in 'Studien und Mittheilungen aus dem Benedictinerorden' 1886, p. 25. 30.*   4) *Syn. Tolet. III, c. 12, Mansi IX, col. 995; Hinschius p. 360.*   5) *Cf. ibid. c. 11.* 45

tentiam semper habitus despectus, et circa se castigandum usque ad mortem rigor continuus discretissime intensus, nec unquam remittendus, nisi quantum eum sancti patres temperant, qui licet post initialem penitentiam rigorem leniorem in veste ac cibo indulgeant, habitum tamen secularem penitenti nunquam relaxant, immo pro tali habitu penitentes a corpore Domini usque ad mortem sequestrant, ut partim supra ostendimus, partim diligenti lectori querendum relinquimus. Omnis enim qui querit Matth. 7, 8. invenit, ut sileam nunc de clerico vel laico publicam penitentiam agente, quod neque secreta satisfactione mortalem culpam quis deflens absque periculo corpori et sanguini Christi communicat, quandiu *eum saecularis habitus huic saeculo conformat. Unde *f. 41. beatus Augustinus in libro de diffinitionibus aeclesiasticis¹: *Quem, inquit, mortalia post baptismum commissa premunt, hortor, primum publica penitentia satisfacere et ita sacerdotis iudicio reconciliatum communioni sociari, si vult non ad iudicium vel condemnationem suam eucharistiam percipere. Sed et secreta satisfactione solvi mortalia crimina non negamus, sed mutato prius seculari habitu et confesso religionis studio per vitae* *f. 41. *correctionem, et iugi, immo perpetuo luctu, Deo miserante, veniam consequatur; ita duntaxat, ut contraria his, quae penitet, agat, eucharistiam omnibus dominicis supplex et submissus usque ad mortem percipiat. Idem in eodem²: Penitentia vera est, penitenda non admittere, admissa deflere. Item³: Satisfactio penitentiae est, causas peccatorum excidere, nec earum suggestionibus aditum indulgere. Ecce habes regulas penitentiae,* *f. 41. *quas non solum laici, sed et clerici penitentes debent servare, si volunt securi esse de sua salute. Laici vero, qui contra prescriptas regulas post actam penitentiam ferunt arma, fortasse dampnationem evadent, si David post penitentiam arma ferenti similes erunt in causa, scilicet non *militando, nisi pro iusticia; quamvis hoc ipsum non eos* *f. 41. *valeat excusare a penitentialis vitae exorbitatione, si hoc faciant propria presumptione,* *f. 41. *nullius aeclesiastici rectoris permissione vel iussione. Illi vero penitentiae transgressores, qui decimas laicis interdictas possident, qui aliena bona diripiunt, et ea, cum possint, reddere vel emendare nolunt, vel qui arma contra iusticiam portaverint aut odium in corde retinent, vel qui huiusmodi negotiationibus aut officiis impliciti fuerint, quae sine fraude, sine falsitate sive invidia sive deceptione fratrum exerceri non possunt, nec ad Deum conversi, nec de perpetratis facinoribus veram penitentiam facere credendi sunt.*

S. Ut audio, tu militibus et negociatoribus post penitentiam, quam dicimus carri-
nam, militias et negociationes repetentibus nimium es durus.

R. Si ego tibi videor durus, audi quid de huiusmodi censeat VII^{us} Gregorius in suis decretalibus⁴: *Falsas, inquit, penitencias dicimus, quae non secundum auctoritatem sanctorum patrum pro qualitate criminum imponuntur. Ideoque quicumque miles, vel negociator, vel alicui officio deditus, quod sine peccato exerceri non possit, culpis gravioribus irritus ad penitentiam venerit, id est, qui bona alterius *iniuste detinet, vel qui odium in corde gerit, recognoscat, veram penitentiam non posse peragere, per quam ad eternam vitam valeat pervenire, nisi miles arma deponat ulteriusque ea, nisi consilio religiosorum, et pro defendenda iusticia non ferat, et negociator negocium derelinquat, et officialis officium deserat, bona, quae quilibet illorum iniuste abstulit, restituat, et odium ex corde dimittat. Ne tamen interim desperet, sed quicquid boni facere possit, hortamur, ut faciat, ut Deus omnipotens cor illius ad penitentiam illustret.* *f. 42.

S. Haec omnino magis ostendunt, quae sit vera vel falsa penitentia laicorum,

1) Pseudo-August. l. de ecclesiasticis dogmatibus c. 23 (August. opp. ed. Bened. Paris. 1688) VIII, app. col. 78. 2) Ibid. c. 24. 3) Ibid.; Grat. De poenit. Dist. III, c. 3; cf. Syn. Romana a. 1078, Nov. 19. celebrata (Reg. VI, 5b) Jaffé, Bibl. II, p. 333.

quam quae sit vera penitentia clericorum, de quibus tamen specialiter fuit propositum.

R. Nonne tibi satisfacere poterunt verba beati Augustini supra nec secretas mortales culpas expiantibus veniam concedentis, nisi mutato prius saeculari habitu et professo religionis studio? Isti vero clerici, de quorum falsa penitentia conqueror, et post aperta crimina ingrediuntur domum Dei, nullum studium religionis professi, nullum sanctitatis propositum aggressi, sed ita seculariter vestiti, ut, si clericum videas, laicum esse credas, cum omnibus clericis sacri canones precipiant, ut non laicalibus vestibus
 *f. 42'. utantur, id est mantello sive aliis sine cappa, sed religioso habitu et decenti semper incedant. Amplius autem beatus Gregorius, ut supra perstrinximus, de penitentia clericis debita scribens ad Petrum subdiaconum¹ adeo intercludit seculum, ut mandet quoque de rebus eorum vel monasterio conferendis vel parentum usui relinquendis, ut hinc evidenter pateat, quia clericus falso penitet, nisi rebus, quas habuit, renunciaret, quod et ante lapsum fieri deceret, ut altari serviens non nisi de altari viveret.

S. Nec volo, nec possum tot auctoritatibus contradicere, sed tamen libet me meosque complices te infamare, quia tu derogas famae ac vitae nostrae quae, licet saecularis, actenus tamen fuit in honore. Tua vero fama satis est undique decolorata per ea, quae de te sunt sive per veritatem sive per occasionem seminata.

R. Quisquis de me seminat et loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia
 Ioh. 8, 44. mendax est et pater mendacii. Veritatem vero de me dicentes non mihi sunt molesti, quia libet me ipsum veritatem confiteri.

S. Quia dicis veritatem confiteri paratum, dic, obsecro, an verum sit, quod affirmant multi de te dictum de inpregnata muliere et eius viro, qui ad eam accesserit tempore illo?

R. Non est *equum ad haec me respondere, quae mentita est iniquitas sibi de
 *f. 43. Ps. 26, 12. me. Sufficit mihi ea defendere, quae scio me dixisse. Inhonesta vero et turpia, quae turpes mentiuntur de me dicentes, haec et haec a me predicata esse, quae nec dici nec scribi decet pre nimia turpitudine, breviter excuso, dicens: 'Haec et haec nec dixi, nec dico'. Sic loqui soleo, quando interrogatus fuero, an dixerim illa et illa, quae patet esse repudianda, non solum pro falsitate, sed etiam pro nimia inhonestate.

S. Potest esse, ut odientes te aliqua mentiantur de te, dicentes te dixisse quae non dixisti. Sed nos libenter prebemus aurem omni de te mala loquenti, ut quoquo modo eradamus et conteramus te de terra viventium, quoniam gravis es nobis etiam ad videndum ob id maxime, quia tu solus videris nos impugnare. Hoc est enim, quod aliquantulum nos turbat, quia in ipso claustro, in quo nutritus es, nullus fratrum tuorum tibi concordat.

R. Lege librum a nostri claustrum quondam decano Manegoldo² contra VIIⁱ Gregorii laceratores compositum, et invenies in eo fortissimis auctoritatibus probatum, quod et nos probare contendimus, quia videlicet fornicantes et insuper interdicta officia
 *f. 43'. usurpantes clerici Nicolaitae sunt et eretici non solum cum Nicolao, sed etiam *cum Hebione ac Paulo Samosateno dampnati³. Talibus enim ex rationibus excusavit VII^{um} Gregorium, a nostrae terrae clericis ob hoc laceratum, quod fornicantibus altaris ministris interdixit non solum officium, sed etiam aecclesiae introitum.

S. Ille Manegoldus etiam fuit homo inportunus, et est iam defunctus. Unde optamus, ut liber ipsius cum ipso sit sepultus, quem credimus despici etiam ab ipsis

1) *Siciliae; Epist. I, 42, EE. I, p. 67.* 2) *Cf. Libelli I, p. 300.* 3) *Manegoldus c. 76, l. l. p. 429; v. supra p. 221.*

tui claustrum confratribus, quia liber ille, licet in defensione VIIⁱ Gregorii fuerit compositus, tamen ab ipso non creditur approbatus.

R. Nec ego librum illum habeo pro auctoritate, licet eum sciam catholicis etiam episcopis placuisse, qui propter Wigbertinum scisma expulsi, tunc temporis frequentabant claustrum Raitenböchense. Sed ad hoc tibi respondeo, quod me credis dissonum a fratrum meorum regulari collegio cum fratres mei probabiliiores illius Manegoldi: quondam illic decani sint laudatores habeantque scripta illius quasi responsa celestis oraculi, quibus in Wigbertino scismate nonnulli fuerunt ad catholicam unitatem confortati, quibus et seculares contra aecclesiam disputatores aliquantulum tunc fuerunt confutati. Unde semper ex tunc in Raitenböchensi claustrum a prudentioribus fratribus, tanquam adhuc vivat, sic auditur ille decanus; qui licet defunctus adhuc loquitur et adhuc in scriptis suis fornicantium sacrificia detestatur. Unde nuper quidam ex fratribus illius claustrum scribens ad me: *Hoc, inquit, est notandum, quod illi sacerdotes pro argento et auro altari servientes, non tantum sunt vitulorum aureorum cultores, sed etiam Baal insani adoratores. Nam dum eos indignos apostolico officio sine apostolica probare niteris vita, et illi quibusdam clamoribus veritati resistunt, Baalim quodammodo aureis vitulis adiciunt, fingendo se tales, quales Dominus habeat, cum tales sint, quales proiciat. Quorum culpa noveris iuge sacrificium iam esse conculcatum, dum in sancto loco manendo talem abominationem desolationis faciunt, ut oblationes aecclesiae, quas nec bigamas viduas licet sanctas in escam sumere licet, isti transferant in luxuriam, ut manducent huius mundi divites quod non deberent manducare, nisi casti huius mundi contemptores.* Haec illius fervidi fratris verba verbis meis ad hoc sunt inserta, ne putetur, quod solus ego ex fratribus meis obediam apostolo iubenti, ut subtrahamus nos ab omni fratre ambulante inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt ab apostolis. Sed et frater noster Chōnradus de Silva senuit iam in hac sententia veritatis, qua iubemur attendere a falsis prophetis, qui, licet missas cantent in sacris vestibulis ad sanctitatem et innocentiam pertinentibus, intrinsecus tamen gestant cor lupinum lucris sui et rapinae potius quam Dei gloriae avidi, sicut agnoscitur ex fructibus eorum. Unde non est mihi graviter imputandum, si, consonando fratribus meis qui fidem habent Christi verbis, nolo de spinis colligere ficus neque de rubo vindemiare uvas, postquam se mihi patefecerit malorum fructuum dampnata et anathematizata aliqua pravitas. Colligant qui volunt spinarum fructus et rubi; ego credo verbis Christi affirmantis, quod neque de spinis colligunt ficus neque de rubo vindemiant uvas. Uva enim et botrus Cypri, qui est in vineis Engaddi, qui prelo crucis exprimitur in torcularibus, de quibus ait psalmista, non invenitur extra aecclesiam aut extra vineas Engaddi, quae sunt plures aecclesiae in una Christi fide. Igitur botrus Cypri tantum est in vinea Christi, in una aecclesia Dei.

S. Absque dispensationis discretione videris mihi verba Dei et verba sanctorum intelligere, a quibus multa dicta sunt pro terrore, a quibus etiam quedam permittuntur, quedam consuluntur, quedam iubentur, quae omnia tibi necessaria servanda videntur, et cum omnia Dei et sanctorum verba similes te libenter audire, tamen his eorum dictis non vis obedire, in quibus agunt de dispensatione, in qua caritas omnia suffert, omnia sustinet. Tua vero mens inpatiens indiscreta nihil suffert, nihil sustinet, quae, si posset, ante messem zizania eradicare vellet, cum Dominus dicat: *Sinite utraque crescere usque ad messem.* A Dei quoque vinea nimis premature separas inutilia sarmen-
ta, quae simul cum uvis concludit una maceria. In quibus omnibus apparet indiscretio tua magna, et quod virtus dispensationis tibi penitus est incognita, quam valde inculcat magistrorum in scolis diligentia.

R. Satis scio magistros quosdam in scolis circa haec occupari, ut scripturas ad

suum sensum inflectant potius, quam se ad rectitudinem scripturae dirigant. Qui cum omnia terribilia dicunt ad terrorem dicta, miro modo terrorem inculcando, terrorem conantur evacuare, affirmantes ipsis terribilibus nihil seriei veritatis inesse, nimirum serpentis more, qui in paradyso terribilia Dei dicta frustra conatus est cassare. Hoc illi rotundo ore buccis inflatis crepant, ut suam scientiam infantem ostendant, vitam- 5
 Ps. 144, 5. que dissolutam in se suique similibus defendant. At illi, qui magnificentiam gloriae
 ib. 6, 7. sanctitatis Dei locuntur et mirabilia eius narrant, ipsi *etiam virtutem terribilium eius
 *f. 45'. dicent, nec aliis memoriam habundantiae suavitatis eructabunt, nisi de quorum iusticia exultare poterunt, et qui virtutem terribilium non surdis auribus audiunt. Hoc in meipso sum expertus, qui antehac iuxta magistrorum tuorum doctrinam laudans dispen- 10
 sationem, multum offenderam quendam religiosum heremitam. Ille mihi primus^a virtutem terribilium Dei intonuit meque vehementer commonuit, ne sub honesto nomine dispensationis palliarem verbam aliciae inventa ad excusandas excusationes in peccatis. Eram tunc studiosissimus explorator, quid de vita secularium clericorum, quorum tunc unus eram, estimarent viri religiosi: utrum scilicet esset in ea spes aliqua certa salutis, 15
 presertim castis clericis, qualis tunc esse decreveram, licet adhuc mea querens mea- que diligens parum potuissem sapere quicquam de vera honestate veraque castitate? Non diu quippe attenderam, quod is, qui sic divisus est, ut modo cogitet quae sunt Domini, modo quae sunt huius mundi, modo quomodo placeat Deo, modo quomodo placeat huic saeculo, parum distat ab homine uxorato, immo illo inferior existit, si ille 20
 1. Cor. 7, 29. habens uxorem, tanquam non habeat, sollicitus est, quomodo etiam in habendo uxorem
 *f. 46. *placeat soli Deo. Tamen qualiscunque tunc eram, libenter volueram salvari, etiamsi mors me inveniret, licet altaris ministrum in habitu seculari. At ille prefatus heremita, quem astutus explorator adii, talia et tam terribilia, immo virtutem terribilium tam terribiliter mihi obiecit, ut etiam ipse mihi ex hoc in odium venerit. Sed post- 25
 modum digestis quae ab eo audieram, ubi sanctos patres illi concordēs animadverteram, tanquam inventus a custodibus murorum amisi defensionis et dispensationis affectatum
 cf. Cant. 5, 7. pallium, quo palliatur enormitas multorum excessuum. Tunc a custodibus murorum percussus et vulneratus et, ut dixi, pallio nudatus, non erubui coram multis confiteri et conqueri prioris vitae miserabiles excessus, et ideo, ut spero, misericordiam sum 30
 consecutus ad hoc fortasse, ut conversationi, in qua pene perieram, omnino sim oppositus simque in exemplum positus ab ea converti volentibus. Fidelis enim sermo et omni accep-
 1. Tim. 1, 15. tione dignus, quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus et maximus ego sum, qui etiam aecclesiam Dei persecutus sum aliquando, defen- dens mala quasi per dispensationem; atque ideo fortasse iusto Dei iudicio patior multos 35
 *f. 46'. me persequentes quasi per dispensationem, qui arbitrantur *obsequium se prestare Deo,
 Thren. 3, 6. si me aut interficiant aut alio modo ab hominum bona memoria tollant, ponentes me
 Luc. 1, 79. in tenebrosis et in umbra mortis, et dicentes animae meae: *Non est salus ipsi in Deo eius*. Non illis imputetur nec statuatur eis hoc ad peccatum. Sciant tamen me non adeo cecum, ut non videam alia precipi, alia consuli, alia permitti, quae omnia congruunt 40
 cf. 1. Cor. 13, 7. suo loco et tempori. Consentio etiam caritati omnia sufferenti, omnia sustinenti. Sed rursum consentio eidem quedam scandala non sufferenti, sed succidenti, ne inutiles
 Luc. 3, 8. arbores etiam terram occupent, quae neque dignos fructus vitae bonae neque dignos pro vita mala penitentiae habent fructus. Sicut credo Paulum apostolum per caritatem
 cf. Gal. 2, 5. quedam sustinuisse, ita in eadem caritate scio factum, quod quibusdam nec ad horam cessit, ut veritas euangelii permaneret apud ipsum. Quo facto satis docuit, quod contra veritatem falsitati nec ad horam cedi convenit. Illi tamen pravorum surculi, qui nec- dum falce apostolica sunt amputati nec inveniuntur in suis officiis interdicti, ut sunt

clerici lascivi, aleatores, venatores, scurilitati servientes magis, quam gratiarum actioni, si per caritatem sufferuntur, quandiu symonia ceterisque dampnatis, et anathematizatis *pravitatibus carentes infra maceriam vineae Dei esse creduntur, non impediunt bonorum sufferentium salutem; immo per hoc purgantur boni, quod vel ignoratos vel necdum dampnatos intus portant malos, quandiu a Deo dicitur prelati, ut sinant utraque crescere, et illi huic dicto obedientes permittunt utraque crescere; quia videlicet utraque sunt in teneritudine habentque tam mala zizania, quam bona germina, in quo possunt augmentum capere. At, ubi secundum quod in apocalipsi legitur, dicitur angelo habenti falcem acutam, videlicet apostolicae sedis pontifici, habenti potestatem Deo rebelles excommunicandi, ubi, inquam, tali angelo dicitur: *Mitte falcem acutam et vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt uvae eius*, cui dicto septimum Gregorium obedisse credimus: ex tunc fieri credimus id, quod in apocalipsi sequitur: *Misit angelus falcem suam et vindemiavit vineam terrae et misit in lacum irae Dei magnum, et calcatus est lacus extra civitatem*. Erant enim Nicolaitae ac symoniaci velut quidam botri vineae terrae, non vineae Christi, qui ante Leonem nonum¹ pene ipsam vineam Christi occupaverant, quasi licite simul feminas et aecclesias habendo, aecclesias et aecclesiastica *stipendia per pecunias et obsequia optinendo. Sed ex tunc per apostolicae sedis pontifices falcem acutam ex precepto Dei moventes apparet, quod isti botri vineae terrae nec tunc per-
 20 forsan, quia necdum erant maturi. Nunc autem quoniam vinea terrae tota est matura, cuius et magna pars per apostolicae sedis pontifices est vindemiata, et extra civitatem Dei proiecta atque in civitate diaboli congesta, recte audimus nunc vocem in apocalipsi dicentem: *Exite de illa, populus meus, ut ne participes sitis delictorum eius, et de plagis eius non accipiatis, quoniam pervenerunt peccata illius usque ad caelum*.
 25 *Reddite illi, sicut ipsa reddidit vobis, quantum dilatavit se et in deliciis fuit; tantum date illi tormentum et luctum, quia in corde suo dicit: 'Sedeo regina, et vidua non sum, et luctum non videbo'*. Nolo tamen haec dicendo persuadere, ut omnes omnino malos debeamus corporaliter fugere, sed ut interdictos in rebus interdictis omnino studeamus vitare, quorundam missas non audiendo et tamen eis adhuc ave dicendo; quibusdam vero nec ave dicendo firmissimeque tenendo, quod Romanorum pontificum linguae
 30 claves caeli factae sunt. Et ideo quaecunque missae *illis contradicentibus canuntur, extra caelum, immo extra aecclesiam sunt; et qui eas temere audiunt, sua inobedientia peccatum paganitatis affirmante VII° Gregorio incurrunt.

S. Hactenus te sustinui loquentem sive scribentem. Nunc te respuo sicut prophanum et sicut ereticum, quia non concordas dictis magistrorum per totam Franciam
 35 scholas regentium. Unde et nos condiximus, ut missas tuas non audiamus tibi in hoc vicem rependamus, qui nostra execraris officia, cum tu sis omnium hominum, ne dicam sacerdotum, peripsima. Nos autem pene omnes genere, nobilitate, divitiis excellimus. Unde tua verba ultra dedignantur audire, te toti mundo in obprobrium faciemus.

R. Ecce audis, ó aecclesia Romana, mater libera. Quomodo luditur, immo illud-
 40 ditur filius tuus in domo tua, quae tibi ad regendum est commissa? Si sunt in te viscera materna, succurre filiolo tuo contra illum non tuum aliquomodo tolerandum . . .^a, ubi non persequitur filium liberae, quoniam fieri potest, ut per fraternam concordiam et ipse aliquid accipiat de paterna hereditate. Sed, quia me tuum qualemcunque persequitur filium, scribe patri et archiepiscopo meo Salzpurgensi, ut eiciat ancillam *et
 45 filium eius, quod etiam Dei gratia ipse fecit ex parte². Qui, Domino cooperante,

a) dū, reliquum lineae spatium vacuum.

1) A. 1048—1054. 2) Cf. Ann. Reichersberg. a. 1110, SS. XVII, p. 451.

omnes pene parrochiae suae congregationes fecit regulares. Sed in suffraganeis illi subiectis, quarum una est aecclesia Ratisponensis, adhuc regnat filius ancillae, et quod nequius est, persequitur filium liberae; si tamen tu dignaris me agnoscere filium, qui tibi servo filialem affectum, frequenter optans tibi tales rectores, qualis fuit Gregorius primus, ut non dicam, qualis fuit Petrus apostolus, quorum unus, scilicet Petrus, vitam in te apostolicam plantavit, alter, videlicet Gregorius, eandem in te ita reparavit, ut Rome in ipsa Babylonia talis esset clericorum et monachorum vita, qualis a beato Petro creditur plantata, et qualis sub Marco discipulo eius apud Alexandriam est observata. Scimus et dolemus te in capite quassatam, ita ut non possis ordinare contra scientiam Christi crebro tumultuantem Romam. Si ergo non valeas cominus pugnare in gladio, pugna saltem in arcu extento. Sagittae potentis acutae fuerunt illae Gregorianae epistolae, quas archiepiscopis et episcopis ultro ingessit et omnia eorum reprehensibilia tetigit vitamque apostolicam etiam in Anglorum longinqua aecclesia disposuit. Illius etenim tempore nulli opus erat litteras apostolicas *extorquere, vel difficulter optinere. Ultro ingerebantur et episcopis non querentibus mittebantur. Postea vero frequenter evenit, ut etiam sub devotis et epistolarum largis apostolicis esset querela de cancellariis et notariis nimium parcis et ad scribendas ac dandas epistolas tardis, ignorante tamen vel non pensante hoc Petri vicario, qui utique devotus erat in semetipso. Devotum quoque te, papa Innocenti, credimus, prudentem te iam antea experti sumus, et ideo de causa iusta et tibi nota paucis agendum censemus. Igitur, ó papa Innocenti, Antichristo regnum iam affectante, ut non dicam regnante, communicato consilio cum sanctioribus et prudentioribus, quos tu nosti, quod sint senes, adiuva nos. Preter domnos cardinales, quos habes tanquam Dei sponsae paranimphos fideles, audio tecum esse domnum Terraconensem¹ et abbatem Clarevalensem², viros illustres. His ad consilium adhibitis, surge et metire templum et adorantes in eo. Atrium autem, quod est foris templum, eice foras, et ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus. Distingue scriptis decretalibus, qui sint illi mendaces magistri, oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis delicti, quos in epistola sua *f. 49^a notat apostolus Petrus, docens cavendum a talibus, quorum etiam sacramenta *per hoc ostendit sicca, quia dicit eos fontes esse sine aqua, per hoc extincta, quia dicit eos esse nebulas, turbinibus exagitatas, quibus caligo tenebrarum reservatur. Beatus Gregorius Iohanni Constantinopolitano scribens olim inquit³: *Clamatur per apostolum: Filioli, novissima hora est, secundum quod veritas dicit: Pestilentia et gladius per mundum sevit. gentes insurgunt gentibus, terre concutitur orbis cum habitatoribus suis, terra deficiente, solvuntur omnia, quae predicta sunt, fiunt, rex superbiae prope est, et quod dici nefas est, sacerdotum ei preparatur exercitus, quia cervice militum elationis, qui positi fuerant, ut ducatum preberent humilitatis.* Quid putas, iste beatus diceret, si nostro tempore viveret et exercitum sacerdotum, quem regni superbiae preparari dixit, iam preparari videret? Puto, quod iam non diceret regem superbiae prope esse, sed iam adesse. Iam fortasse diceret ac plangeret, ab eodem rege superbiae duos testes Heliam et Enoch, scilicet cum Helia fervidos, cum Enoch mansuetos doctores extinctos, quia videmus utriusque materiae doctores a mundo prefocatos, ita ut exemplo Enoch pauci ambulent cum Deo, exemplo Heliae pauci ardeant in tanto domus Dei zelo, quanto ille *arsit, qui sacerdotum falsorum primo sacrificia cassavit ac deinde ipsos iugulavit. Veruntamen doctoribus occisis occidi non potest sermo divinus. Clamat enim sermo divinus per apostolum Iudam, qui alio nomine dicitur Tatheus: *Ve illis, quia via Cain abierunt et errore Balaam mercede effusi sunt et in contradictione Chore perierunt. Hi*

1) Oldegarium 1118—1137.

2) Bernardum.

3) *Epist. V, 44, EE. I, p. 341.*

sunt in epulis suis maculae, convivantes sine timore, semetipsos pascentes, nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur, arbores autumpnales, infructuosae, bis mortuae, eradicatae, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia. Et post aliqua: Vos autem, karissimi, memores estote verborum, quae predicta sunt ab apostolis domini nostri Iesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundum sua desideria ambulantes in impietate. Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. Hac apostolica doctrina suffragante, sanum arbitramur subtrahere nos ab omni fratre ambulante inordinate, maxime ab his, qui segregant semetipsos a Christi corpore, dum faciunt quae sunt prohibita sub anathemate. Non enim sufficit illis ambulare inordinate, nisi persequantur volentes ambulare ordinate. Unde nos *miseri, qui regulares dicimur, premimur a secularibus, precipue ab his, quorum duces *f. 50. isti sunt: Nicolaus inmundus, Symon magus, a quibus duobus, quasi a duabus caudis Isai. 7, 4. tionum fumigantium gravantur lumina aecclesiarum, dum istis, tanquam in arce sedentibus, quia president aecclesiae cathedralibus, nec bonae voluntatis episcopi domum Dei valent cum Mathathia mundare, vel saltem in baptismalibus aecclesiis apostolicam vitam plantare, quae cunctas, etiam aecclesias episcopales et matrices deberet gubernare. Huc accedit, quod quidam episcopi ad hoc negotium secundum prophetam evelendi, destruendi, dispergendi, dissipandi, edificandi, plantandi, nimis inveniuntur tepidi. Ier. 1, 10. Igitur, o papa Innocenti, apprehende arma et scutum, et exsurge paucis bonis in adiutorium. Mitte saltem ad episcopos terrae Teutonicae unum edictum simile illi Gregoriana sententiae, qua Victori episcopo scribens dicit: *Quisquis ad hoc facinus, videlicet symoniae ac neophitorum heresim, emendandum officii sui consideratione vehementer non exarserit, cum ipso se habere non dubitet portionem, a quo prius hoc peculiare flagitium sumpsit exordium.* Dic et tu episcopis omnibus, quod si quis pro comissa sibi potestate vehementer *non exarserit ad plantandam vitam apostolicam, in qua regnat Christus, et explantandam irregularem, in qua regnat Antichristus, non dubitet se participem dampnationis, quam facientibus cum consentientibus dictat rigor apostolici sermonis. De me vero estimado quod velis; ego tibi sum et ero semper fidelis. Et, ne quis tibi persuadeat profanum eretici nomen ab hominibus voluptatum amatoribus magis quam Dei, mihi veraciter imponi, quos Deo volente odio perfecto odi, scito, tu pater mi, quem agnosco legitimum successorem Petri apostoli, me semper esse paratum satisfacere omni poscenti rationem de ea, quae in me est, spe, nihilque me pertinaciter affirmare, qui idipsum, quod dico, semper sum et fui paratissimus mutare, si cui catholicorum videtur a vero dissonare poteritque hoc rationabiliter ostendere. Diligunt autem me sui gratia catholici non solum clerici et monachi, sed etiam archiepiscopi et episcopi, specialius tamen domnus Salzburgensis et domnus Ravennas. Quibus, dum innotuisset qualitas vitae ac doctrinae meae, unus eorum, videlicet Salzburgensis inter III^{or} virtutes amplius commendavit mihi fortitudinem; alter scilicet Ravennas inculcavit amplius temperantiae suavitatem. Ambo vero monuerunt, ut ita dicto *veritatis testimonio a me satis pro meo modulo ego ultra quiescerem, quod et ego libentissime facerem. Sed insatiabili odio adversantur meae quieti, quos aliquando vera dicens offendi. Non enim nego me aliquando ivisse ad succidenda ligna silvestria, dum, apostolo monente, redargui opera tenebrarum infructuosa; in quo negotio potuit fieri, ut ferrum de manubrio elapsus excessus videlicet increpationum lederet vel offenderet proximum, cuius tamen vitae insidiatus non sum. Sed unam refugii civitatem, aecclesiae scilicet indissipabilem unitatem ita, ex quo sapere cepi, semper dilexi et diligo, quod mortem evadere me spero, tuente meam parvitatem magno et summo

pontifice, cuius te, papa Innocenti, credo membrum et vicarium esse. Tua itaque, pater, consolatione contra totius religionis inimicos indigeo. Quam consequar, si scribes archiepiscopo Salzpurgensi, ut subsidium ferat episcopo Ratisponensi regularem vitam sibi commissis clericorum congregationibus iniungere vel saltem regulares illis inter-

Ps. 101, 8. miscere cupienti, cuius in parrochia ego sedeo sicut passer solitarius in tecto, ita 5 circumvallatus ab inimicorum grege numeroso, ut in proximis te veniente ad Leodi-

*f. 52. censem urbem¹ non ausus fuerim venire *ad visendam tuam, pater, presentiam desiderabilem. Rogo, pater, ut scribens domino episcopo Salzpurgensi digneris in bono memoriam habere mei, indigni presbyteri, nomine Gerhohi, quatenus ille me tueatur ab insultibus inimicorum, quibus tuum quoque nomen ob hoc est odiosum, quod eos 10 apud Montem Clarum² tetigisti de colore vestium notabilemque fecisti vitam et habitum eorum. Nos enim, qui regulares dicimur, si quis non obedit verbo tuo, per epistolam hunc notamus et corripimus ut fratrem; sed illi persecuntur corripientem. Tuum est ergo, pater, eos consolari, quos inter inimicos Dei agnoveris periclitari, et ut tu consolationem perfectam consequaris, exterminato inimico Dei et tuo, de cuius 15 qualitate aliqua nunc dicere haberem. Sed hoc feci scribens ad venerabilem virum Iohannem Ostiensem episcopum³, cui persuadere studui, quod Petrus cum suis consentaneis pertineret ad corpus filii perditionis, si tamen ipse non est ipsa illa bestia,

Apoc. 13, 12. cuius in apocalipsi plaga mortis dicitur curata; quia contempnit fortissimum anathema, tanquam nulla sit in eo mortis plaga et quasi inde sit in eo mortis plaga curata, quod 20 ei multitudo pravorum est associata. Igitur sive ipse sit membrum sive caput magni

*f. 52. Antichristi per mundum dilatati, destruet eum Dominus *illustratione adventus sui. Tu vero, papa Innocenti, quasi os Domini eris, si separaveris preciosum a vili, si distinxeris lupos a precioso Dei ovili, si greges sodalium disiunxeris a tabernaculis pastorum, secundum quod tu ipse internoscis distantiam illius plantationis, quam non 25 plantavit Pater, quae tandem eradicabitur, et illius, quam plantavit in Christo Deus pater, quae nunquam eradicabitur. Notum enim est tibi, atque perspicuum inter apostolice et non apostolice viventes clericos habita distinctione, qua in portione sit Aaron sacerdos cum suis filiis in continuis tabernaculi sancti excubiis. Cui e contrario in

Num. 13, 22. alia parte resistit eumque maledicit, immo nolens benedicit Balaam ariolus, propheta 30 conductus cum omnibus conductitiis. Stat hinc Samuel in linea sua tunica, quam dedit ei mater sua, vita scilicet apostolica, post longam sterilitatem fecunda. Illinc vero

cf. 1. Reg. 2, 12 sqq. lasciviunt filii Heli, qui dormiunt cum mulieribus nec sciunt officia sacerdotum rapiuntque cum tridente fuscina^a stipendium sanctis usibus destinatum. Hinc sacerdotes legitimi portari arcam Domini, habentes videlicet corpus Christi, in quo tanquam 35 in arca sanctissima salus mundi est reposita. At illinc sacerdotes excelsorum, qui

*f. 53. manum suis *ordinatoribus vel aecclesiarum datoribus implendo ascendunt excelsa, de quibus evidentius appareat eorum vestis gulata et splendida, qui etiam aeclesias regunt per conducta et empta officia, quod est apertissima symonia. Carent illa arca sancta, quia vacua sunt eorum sacramenta. Una in parte stat Helias et, ipso Deum 40

3. Reg. 18, 38. suaviter invocante, sacrificium illius celesti consumitur igne. At contra eum in parte altera chorus sacerdotum Baal vendentium et ementium, et conducentium et conductorum sacerdotum grex altissime canentium, ita ut etiam ignem de caelo faciant descendere, quando presumunt Spiritum sanctum invocare, qui tamen non descendit super

a) *in marg.* munere, lingue, manus obsequii.

1) *Innocentius II. Leodii moratus est a. 1131, Mart. 22 — Apr. 2; cf. Jaffé I, p. 847.*
 2) *Synodus Clarom. (1130, Nov. 18) c. 2; Jaffé I, p. 845.* 3) *A. 1126 — 1134. Quae epistola inter editas non invenitur.*

mendaciter et symoniace invocantium sacrificia, licet clament voce altisona, ita ut eis illudat Helias dicens: *Clamate voce maiori; deus enim vester, sive nummus, sive Beelphegor, forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut certe dormit, ut excitetur.* Una in parte stat Christus, vitis vera, cum sibi adherentibus palmitibus, per quos in sacramento altaris pullulat ille botrus Cipri, qui non est extra, sed tantum intus in vinea Engaddi. Altera in parte, id est in lateribus aquilonis, in hominibus frigidis, in monte *testamenti, id est in hominibus altis et literatis ille sibi sedem vendicat, qui per identitatem sacramentorum, quantumlibet vacuorum se altissimum iactat, quasi per ora suorum dicat: *Ero similis altissimo; quia tanta virtus est in missis et sacramentalibus signis excommunicatorum, quanta in missis catholicorum.* Si hoc ita est, ut illi volunt, ubi est, quod Antichristus ab apostolo predicatur operaturus in signis mendacibus? Quid vero sunt sacramenta cassa et vacua, nisi signa mendacia non solum effectum salutis carentia, sed etiam eam virtutem abnegantia, qua mutatur aut sanctificatur invisibilis creatura? Affirmante namque apostolo, *adventus Antichristi erit secundum operationem Satanae, non secundum operationem Christi. Erit quoque in omni virtute et signis et prodigiis.* Atque, ne putares virtutem veram, signa vera, prodigia vera, subiunxit: *Mendacibus et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, eo quod caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittit illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* O spectaculum omni mundo ammirandum! si attendatur hinc Moyses et Aaron cum signis *efficacibus, illinc Iamnes et Mambres cum signis mendacibus. Hinc Aaron a Deo electus, illinc Balaam a rege impio adductus; nondum quippe defecerunt qui per violentiam et regiam manum intrusi sunt. Stat hinc Petrus, Paulus et Stephanus, et cum illis apostolice vivere studentium ac Deo caste militantium chorus; at illinc Symon magus, Nicolaus impurus, Ananias perfidus et fraudulentus pro rebus pauperum usui destinatis, anathematizatus cum suis complicibus, suae iniquitati participantibus, atque ut breviter concludam, supra montem Syon, super apostolicam scilicet vitam, a monte Syon inchoatam, stat agnus, et cum eo CXLIIII. milia, qui empti sunt de terra; iacet vero in harena illa bestia, de qua dicit Iohannes: *Et vidi bestiam de mari ascendentem, quae habet secum eorum regem, qui edificant super arenam, non habentes in fundamento petram, quia neque cum Iob recte coniugati, neque cum Daniele casti, neque cum Noe rectores iusti esse probantur; atque ideo nisi dignos penitentiae fructus velint agere, non poterunt ad vitam intrare.* Peniterent autem ex eis multi absque dubio, si audirent illud Petri ab eius vicario: *Salvamini a generatione ista prava.*

EXPLICIT EPISTOLA AD INNOCENTIIUM PAPAM.

III.

LIBELLUS DE EO, QUOD PRINCEPS MUNDI HUIUS IAM IUDICATUS SIT.

(LIBER DE SIMONIACIS.)

In epistola ad Innocentium papam missa Gerhoh hereticorum simoniacorumque sacramenta irrita esse contenderat¹. Quam ob rem a multis clericis eius temporis disceptus ab Innocentio II. papa, Bernardo abbate Clarevallensi instigante, a. 1133. vere

1) V. supra p. 221 sqq.

Romam vocatus est¹, ut de quaestione, qua totus mundus tempore schismatis Petri Leonis movebatur, responderet. Cum igitur ad sententiam suam probandam multas patrum auctoritates colligeret, non modo Walteri archiepiscopi Ravennatis et Heimerici cancellarii assensum², sed et Innocentii II. favorem adeptus est, qui Gerhohum litteris Conrado Salisburgensi archiepiscopo commendavit³. Bernardi autem abbatis, cuius assensum summi⁵ habebat, non potuit impetrare probationem, cum Clarevallensis in tam gravi re certum iudicium renueret. Neque in curia Bambergensi a. 1135, mense Martio, habita, cui uterque astitit, Gerhoh occasionem invenit, ut abbatem Francogallicum ad suas partes traheret. Qua de causa quaestionem illam multis auctoritatibus nisus in novo opusculo tractare constituit, quod libellum 'de eo, quod princeps mundi huius iam iudicatus sit' nominatum¹⁰ Bernardo paulo post conventum illum transmisit. Ubi denuo summo studio sacramenta haereticorum omni virtute carere fusius exposuit⁴.

Quo in tractatu edendo haec nobis praesto fuere subsidia:

1) Codex Klagenfurtensis, Perg. X. signatus, ubi f. 81. libellus noster incipit. Praebet priorem recensionem versus finem praecipue ab aliis codicibus discrepantem, ab auctore ipso, nisi fallor, scriptam et correctam. Primus de codice egit Jaksch, 'Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung' VI, p. 254 sqq. Ipse contuli.

2) Codex S. Audomari nr. 261⁵, mbr. 4°, 205 fol., saec. XII, f. 144'—174, quem primus G. Hüffer in libro suo: 'Der heilige Bernard' p. 203 in usus vertit. Ipse²⁰ Argenterati contuli. Hic alteram recensionem continet, quam etiam praebuit:

3) Codex Dunensis⁶, hodie deperditus et primis foliis destitutus, quem Martene, Thesaurus novus anecdotorum t. V, col. 1459—1496. excussit. Quam editionem Migne, Patrologia lat. t. 194, col. 1335—1372. iteravit.

Argenterati, a. 1895, mense Iunio.

E. SACKUR.

25

B[ernardo]^a venerabili Clare Vallis^b abbati frater Gerhoch^c salutem in Christo. In curia Babenbergensi⁷ non poteram desiderabili presentia tua frui^d, prout volui. Nam impediende causarum tumultu de multis pauca venerunt in questionem, super quibus tuam paternam desiderabam responsionem, ut meis interrogationibus tuisque responsionibus invicem collatis atque ad unam finalem causam dilectionis relatis id³⁰ ipsum sapere atque id ipsum dicere possumus, donec Deus revelaret, si quid aliter

a) Domno B. 2.   b) clarevallensi 2.   c) Gerulfus 2.   d) perfrui 2.

1) Libellum de eo etc. infra p. 272; Comm. in ps. 64, c. 147, Migne t. 194, col. 99; Liber contra duas hereses ib. t. 193, col. 1170: Ast cum postea, consulente venerabili viro Bernardo Clarevallensi abbate, ad beatae recordationis papam Innocentium vocatus venissem etc.;³⁵ Epist. 21, Migne t. 193, col. 577: Tertia vice in scismate Petri Leonis, cum sacerdotes in scismate sacrificantes affirmarem non habere corpus Domini. . . . Sed assistente mihi tunc Romano pontifice beatae memoriae papa Innocentio. De ordine donorum S. Spiritus infra: Adii domnum apostolicum Innocentium atque, ut nostis, apud ipsum etc.; cf. Jaksch, 'Zu Gerhohs v. Reichersberg Schrift Adversus simoniacos', 'Mitth. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung' VI, p. 254 sqq.; Hüffer, 'Der heilige Bernard v. Clairvaux' I (1886), p. 200 sqq. 2) Comm. in ps. 64, c. 147. 3) Libellus de eo infra p. 272. 4) Cf. Jaksch l. l. p. 260. 5) Cf. Catalogue des départements III, p. 132 sqq. 6) Codices Dunenses in bibliothecam seminarii Brugensis translati sunt, ubi tamen nostrum hodie non inveniri per litteras bibliothecae praefecti certior factus sum. 7) A. 1135, mense Martis habita; cf. Bernhadi, 'Jahrbücher unter Lothar' 1, p. 560 sqq.

saperemus. Hoc autem ideo non dico, quod te aliter sapere credam, quam se rei veritas habet, sed quia multos^a multum movet, quod nos qui velut exploratores ab uno domino missi sumus, non per omnia unum^b et id ipsum dicimus. Nam sicut quondam Iosue et Caleph populum Israel confortantibus ad exterminandos habitatores terre promissionis alii exploratores qui fuerant cum eis dicebant: *Nequaquam ad hunc populum* Num. 13, 32. *valemus ascendere, quia fortior nobis est*, ita nunc Romane sedis pontificibus Leone VIII^c, Nycolao II, Alexandro II^d, Gregorio^e VII. ceterisque illorum successoribus usque ad^f 80. nostri^f temporis papam Innocentium confortantibus Dei populum ad exterminationem symoniacorum et aliorum, quibus dum aecclesiastica simul et officia et beneficia sunt interdicta, quasi terra promissionis est eis abiudicata. Confortantibus, inquam, istis Dei populum ad expugnationem talium, non desunt eruditi scripturarum lectores tamquam terre promissionis exploratores illis exploratoribus consona dicentes qui dixerunt: *Nequaquam* ib. *ad hunc populum valemus ascendere, quia fortior nobis est. Ibi vidimus* ib. 34. *monstra quedam filiorum Enach de genere giganteo^h, quibus comparati quasi locuste vide-* 15 *bamur.* Contra hos, licet per ora paucorum clamat spiritus, qui erat in Iosue atque Caleph: *Ne timeatis populum terrae huius, quia sicut panem ita eos possumus devorare;* ib. 14, 9. *recessit ab illis omne presidium, dominus nobiscum est, nolite metuere.* Ut igitur ego potius cum paucis veritati consonem, quam cum multis errem, per tuam paternam prudentiam instrui cupio, an in his, que continet subsequens libellus, veritatis et sobrietatis verbaⁱ ^{*loquar, an^k aliud tibi videatur, sicut a nonnullis putatur, eo quod in} ^{*f. 81'.} curia Babenbergensi nec mihi nec adversariis meis fortiter astitisti^l. Opto autem hunc libellum sigillo nostro clausum sic inlibatum^m ad te pervenire, ut examinetur te primo et si iudicas, solo lectore. Si autem videbitur spiritui pietatis habitatori tui pectoris, ut ad plurimorum veniat noticiam, tunc rogo, si que sunt in eo corrigenda, vel tu 25 corrigas vel mihi corrigenda suggeras. Poteris enim per dominum Adam¹ scripta quevis ad me transmittere, quod et rogo, ne pigriteris facere, quoniam opuscula tua diligo et spiritui veritatis per te mundum arguenti gratias agere soleo. Ab hac itaque gratiarum actione sit huius libelli nostriⁿ exordium, Deo regente spiritum et calamum nostrum. Explicit prologus^o.

30 INCIPIT^p LIBELLUS DE EO, QUOD PRINCEPS MUNDI HUIUS IAM IUDICATUS SIT. Ioh. 16, 11.

Gratias ago spiritui veritatis, qui tam in dictis, quam in scriptis tuis arguit mundum de peccato et de iusticia: de peccato quidem, quia non credunt in Christum, qui licet^a verbis confiteantur, factis tamen negant eum, de iusticia vero quam sic divine 35 gratie assignas, ut non magis liceat homini gloriari de iusticia sibi divinitus collata, quam de illa Christi obedientia, de qua pendet omnis nostra^r iusticia. Quae autem est illa obedientia, nisi quam ipse designans ait: *Ad patrem vado et iam non videbitis* Ioh. 16, 10. *me.* Dixit enim hoc ea nocte, qua tradebatur ad mortem, vadens per ipsam mortis obedientiam ad patrem suisque sequacibus totam huius obedientiae relinquens utilitatem. De illa enim Christi obedientia tota christianorum consistit iusticia iuxta illud 40 tem.

a) multos bis, semel del. 1. b) u. et in marg. suppl. 1. c) L. — N. II. in marg. suppl. 1; Nicholao secundo Leone nono 2. d) secundo 2. e) Greg. om. 2. f) n. t. in marg. suppl. 1. g) sequitur valemus, quod del. 1. h) giganteo 2. i) vix legi potest 1. k) an — iudicatus sit in marg. f. 81'. suppl. 1. l) abstitisti 2. m) illibatam 2. n) deest 2. o) epistola (minio) 2. 45 p) Incipit liber fratris Gerulfi ad domnum B. abbatem de symoniacis 2. q) sequitur eum, quod del. 1. r) iust. n. 2.

- Rom. 5, 19. apostoli: *Sicut per unius inobedientiam hominis^a peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obedicionem^b iusti constituentur multi.* Quis ergo iustus de sua in se gloriatur iusticia, quam neque humana industria neque liberum arbitrium, sed sola^c Christi
- *f. 82. *operatur obedientia, illa nimirum obedientia, qua ivit ad patrem et iam non videmus eum. De illa quippe obedientia libero nostro arbitrio tanta in Christum credentibus 5 et pro hac ipsa obedientia ipsum diligentibus confertur gratia, ut ipsi libero arbitrio liberum quoque insit consilium ad id sectandum, quod et per liberum arbitrium discernitur et per liberum consilium approbatur iuste agendum ita, ut ipsa hominis iusticia de presignata Christi obedientia non dubitetur derivata. Quocirca recte spiritus veritatis arguit mundum de hac iusticia non solum in his qui eam negligunt, sed in his 10 et multo magis in his qui eam suis viribus asscribunt, quia videlicet et illi sunt inexcusabiles propter liberum arbitrium nulla, ut tu in quodam libello tuo¹ asseris, necessitate ad^d peccandum astrictum et isti damnabiles^e propter vanae gloriae appetitum. Etenim postquam Christus ad patrem ivit per iter obedientie^f, quod nostre iustificationis^g fons et causa efficiens existit, quisquis a modo audita Christi victoria servit 15 peccato, illud tale est quale hoc fuisset, si Goliath gigante^h prostrato et toto Philisteorum exercitu fugato populus Israel magis elegisset *subesse ac servire Philisteis, quam potiri acquisita libertate per David manu fortem. Qui autem Christi victoriamⁱ vel quantulameunque iusticiam illius victoriae consecutivam vel etiam laudem seu gloriam iusticiae debitam sibi arrogant, similes inveniuntur superbo Saulo^j humili David nimis 20 invidenti et gloriam ipsius David sibimet^k arrogare cupienti. Iratus est enim Saul dicens: *Mihi mille^l dederunt et David X^m milia.* Irascuntur et nunc multi, si non eis offeratur gloria soli Deo debita, quia gloriam ab invicem accipiunt et gloriam, quae a solo Deo est, negligunt. Hos, ut predixi, tam in dictis quam in scriptis tuis arguit spiritus veritatis probans hominis iusticiam soli divinae gratiae attribuendam. Recolo 25 nunc illud apostoli dictum a te in curia Babenbergensi vehementer michi inculcatum: 1. Tim. 1, 17. *Regi seculorum immortalis invisibili, soli Deo honor et gloria,* et illud angelicum: *Gloria in excelsis Deo.* Que duo testimonia de ore apostolico et angelico rapta forsitan ideo mihi obtendisti, ne gloriam soli Deo debitam ego miser captando perderem gratiam 30 pacis imprecatae hominibus bone voluntatis. Gaudeo, piissime et reverende pater, de tua circa me sollicitudine, verumtamen Deo gratias non mihi sum conscius de hu- *f. 83. mane ac vanae gloriae *aviditate. Non, inquam, mihiⁿ sum conscius, sed non in hoc 1. Cor. 4, 4. sum iustificatus. Qui enim iudicat me, Dominus est, cuius et hoc ipsum donum in me ib. 4, 3. est quod, ut mihi de me videtur, pro minimo mihi est, ut a vobis diiudicer aut ab humano die, sed neque me ipsum iudico, quia iudicium divinum de omnibus factis, 35 dictis et cogitatis meis tremens exspecto, aucto mihi tremore de tua paterna ammonitione, qua dixisti singulos nostrum debere considerare, qualis vel quantus fructus proveniret de suo in verbo Dei labore. Haec poteras dicere securus tamquam conscius ib. 3, 7. tibi magnorum fructuum, qui te plantante ac rigante, Deo vero incrementum dante, provenerunt per laborem tuum, quem habes circa Dei verbum. Ego vero tremens hec 40 dicta tua recogito, qui de multo labore meo paucos manipulos colligo, ad illorum conparationem qui multum trahunt post se discipulorum gregem vel ad vitam heremiticam vel ad aliam conversationem a mundo longe distinctam eorumque vite assimilata, qui 4. Reg. 4, 39. cum Heliseo propheta de agrestibus herbis in solitudine vixerunt, quando propter

1) Cf. *De gratia et libero arbitrio*, Opp. (Antwerpiae 1620) col. 912.

a) homines 2.   b) obedientiam 2.   c) unica 2.   d) ad pecc. om. 2.   e) dampn. 2.
f) obedientie 2.   g) gyg. 2.   h) victoria 1.   i) sauli 2.   k) sib. arr. super lin. 2.   l) ded.
mil. 2.   m) decem 2.   n) sum mihi 2.

multas fornicationes impiae Iezabelis locum sancte conversandi in urbibus habere non potuerunt, utpote regnante tunc ydolatria^a etiam^b in ipsa Hierusalem^c, civitate Dei, civitate sancta, per Athaliam predictae Iezabelis filiam, coniugem regis Iude Ioram, propter cuius immundiciam in regno Iudaeae grassantem tres reges Iude, videlicet 5 Achazias^d, Ioas et Amasias de libro generationis Iesu Christi secundum Matheum succisi sunt, ubi dicitur: *Ioram autem genuit Oziam*. Tunc ergo regnante in civitatibus Iuda et Israel tanta regum et reginarum nequicia, ut precones verbi Dei non habuissent sub eis licentiam^e docendi nec saltem vivendi, quod ex querela Heliae et ex morte Zachariae prophetae inter templum et altare occisi comprobatur, multi prophetarum, quorum Helias et Heliseus precipui fuerunt, errabant in montibus et speluncis et in cavernis terre^f, quorum tu pater et tui similes videmini exempla sectari seorsum in silvis habitando et quos potestis ad id ipsum invitando. Quid enim, si austeritas vestium ciborumque agrestium, quibus utimini, consideretur, de antiquis exemplis Helyae^g vobis deesse iudicetur, nisi forte zelus ille nimius, quo ipse sacerdotibus Iezabelis^h nimium erat infestus, quorum una die octingentos quinquaginta interfecit, non tamen, antequam sacrificia eorum igne divino carere demonstravit. Neque enim rex aut populus ab eisdem falsis prophetis dementatus facile permisisset occidi tot sacerdotes, nisi primo fuisset ostensum, quantum a sacrificio Heliae distabat eorum sacrificium. Hoc autem demonstrato, quod non operaretur ignis divinus in eorum sacrificio, neque rex neque populus eos defendebat, sed eos omni auxilio destitutos Helias occidebat. Cuius utinam vos zelum haberetis primo in hereticorum sacrificiis cassandis, deinde in eisdem gladio verbi, quo valenter estis, armatus iugulandis! Ut enim de uno scismaticorum seu hereticorum vexillifero agam, quomodo cogitatis a Petro Leonis populum sibi adherentem separare, quamdiu ipse ab aecclesia precisus creditur idem sacrificium, quod nos offerimus, offerre nec a nobis in sacrificando magis differre, quam differunt in aecclesia mali et boni sacerdotes, quos excepta sola salutis efficientia constat omnino in sacrificando a bonis indifferentes. Non enim sufficit ad expugnandos hereticos, quod eos per hoc a malis catholicis distinguimus, quia eorum sacrificia nec ipsis prosunt, nec eorum communicatoribus, cum in *aecclesia pravi 15 sacerdotesⁱ necdum interdicti etsi non sibi salutem, tamen operantur suis communicatoribus et missarum auditoribus. Non, inquam, hoc sufficit, cum in hoc solo glorientur heretici, in quo et olim gloriabantur magi Pharaonis, videlicet in signis omnino similibus, nisi in quantum ea distinguit solus Dei digitus. Quid enim sunt sacramenta, nisi rerum sacrarum signa, quibus per hereticos symoniacos aliosque separatos ab aecclesia^k dementatur^l Pharaon^m et tota Egyptus, id est omnis hic mundus in maligno positus, quia necdum apparet, quod sacramentis et signis, licet omnino similibus, non ubique cooperatur invisibilis Dei digitus^k, qui a multis asseritur inesse sacramentisⁿ omnibus^k, tam extra aecclesiam^o quam intra celebratis. Quod tamen vos, Deo gratias, non conamini astruere, sed inter diversas et adversas partes ita vos medium soletis exhibere, ut neque affirmantes neque infirmantes prenotatum sensum adiuvetis; ob hoc forsitan^p, quia vos cum Helya declinando insidias Iezabelis in spelunca silentii super hac questione vultis latere, captata vobis et^q vestris quadam securitate, *quam non possetis habere, si quemadmodum de peccato et de iusticia mundum arguitis, ita quoque de iudicio eum velletis arguere, astruendo scilicet, quod princeps huius mundi non solum in seipso, sed etiam in quibusdam membris suis iam iudicatus est. Quod cum ita vel sit vel vobis esse videatur, gaudemus quidem de vestra securitate, gaudemus vobis

Matth. 1, 8.

2. Par. 24, 21.

3. Reg. 19, 3.

4. Reg. 4, 39.

3. Reg. 18,

19. 40.

*f. 84^v.

1. Ioh. 5, 19.

3. Reg. 19, 9.

*f. 85.

Ioh. 16, 11.

a) idol. 2.   b) bis, semel del. 1.   c) ier. 2.   d) ahazias 2.   e) licentia 1?   f) om. 2.
g) Helię 2.   h) iezebelis 2.   i) sequitur et si non sibi del. 1.   k) sequitur locus rarus 1.   l) de-
mercatur 2.   m) hic incipit 3.   n) omn. sacr. 2. 3.   o) deest 1.   p) forsitan 3.   q) ac 3.

omnes homines esse amicos, etiam ipsos christianae religionis inimicos, dummodo vos constet eorum pravitatibus inimicari et adversari, quantumlibet sentiatitis vos ab eis amari. Sed multum per omnem modum illi nos exhilarant, qui cum Helya non solum latitare, sed et cum eodem solent in hoc se manifestare, ut sacrificia falsorum prophetarum annihilent et eosdem spiritus gladio iugulent. Quid autem de illis dicam, ⁵ qui nunquam latitant cum Helya, sed semper in urbibus morantur cum Ysaya, Zacharia, Ieremia ceterisque prophetis, qui nullos vel paucos habuere discipulos: et tamen eos in faciem resistentes iniquis hominibus hoc solum reddit coram Deo gloriosos, quod *ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres, lapidati sunt, secti sunt, temptati sunt,* ¹⁰ *in occasione gladii *mortui sunt?* Imitatores talium sitiens anima mea nusquam dulcius reficitur, quam cum presides apostolicae sedis intuetur. Per hos enim contritus est Symon magus, per hos a sacri altaris ministerio repelluntur greges sodalium, scilicet vel cum Nycolao^a, Ebione et Paulo Samosateno fornicantium, vel cum ipso Symone mago et Iuda mercatore pessimo in domo Dei negociantium.

Ut enim de ceteris nunc taceam, in quibus princeps mundi huius iam iudicatus est, ¹⁵ quis impium Symonem cum suis sequacibus totiens damnatum denuo censeat vocandum in iudicium tanquam adhuc iudicandum, cum in eo princeps mundi^b huius iam ita sit iudicatus, ut de illius toleratoribus Victori episcopo scribens dicat sanctus Gregorius¹: *Quisquis ad hoc facinus* — videlicet symoniace aut neophitorum hereseos — *emendandum officii sui consideratione vehementer non arserit, cum illo se non dubitet habere portionem,* ²⁰ *a quo prius hoc piaculare flagitium sumpsit exordium.* Sane hoc notari cupimus, quod non in causis dubiis vel personis ignoratis dicimus mundi^b huius principem damnatum^c, cum ^{*f. 86.} talium personarum tales causae divinum *extremi examinis expectent iudicium. Sed in his tantum causis vel personis dicimus mundi huius principem damnatum^c, de quibus ^{Gen. 18, 23.} evidenter a sede apostolica invenimus iudicatum. Hec enim sedes cautis utendo circum- ²⁵ scriptionibus, non perdit iustum cum impio: unde ab illius presulibus non alii cum Nycolao vel Symone mago iudicantur, vel Nycolaite^d aut symoniaci heretici nominantur, nisi qui in erroris sui secta indurati synodalibus^e sanctorum patrum diffinitionibus et decretalibus eorum statutis scienter^f et manifeste inobedientes, apostatarumque pertinacia eis recalcitrantes, studio et voluntate refragantur. In tales dudum data est ana- ³⁰ thematis sententia, eorumque penitus interdicta sunt officia, quamvis in convictu, salutatione ac ceteris huiusmodi adhuc^g eis communicare permittatur aecclesia, quia, si etiam in talibus interdicerentur, oportuerat nos exire de hoc mundo Nicolaitis et symoni- ³⁵ niacis pleno. Quis enim clericos conducticios eorumque conductores dubitet esse symoniacos et hereticos negociatores? Quis altaris ministros fornicantes et interdicta sibi officia usurpantes, talemque presumptionem contra sedis apostolicae doctrinam pertinaciter defensantes dubitet hereticos, utpote a Romana aecclesia discordes eique ^{*f. 86.} rebelles? Verum, quia tales incestuosos et presumptuosos difficile nimis est examinare, quid videlicet sint huius presumptionis et inobedientiae, quam in interdictis offi- ⁴⁰ ciis committunt, pertinaces defensores, et ob hoc heretici nominandi ac^g publice vitandi, maxime si eos vitandos docent proprii sui episcopi, et qui non publice^h sint vitandi, sed caute declinandi: maxime quia vel non defendunt aut docent faciendum quod faciunt, vel quia eos, licet a Romana sede interdictos, proprii episcopi adhuc sufferunt: rectius fortasse huiusmodi homines inter pravos et interdictos catholicos, quam inter ⁴⁵ exclusos hereticos computamus. Quamvis anno dominicae incarnationis MLVIII cele-

a) nichol. *semper* 2.   b) h. m. 2. 3.   c) dampnatum *semper* 2.   d) nicholaite *semper* 2.
e) sinod. 2.   f) *deest* 3.   g) ac — episc. in *marg. suppl.* 1.   h) publ. — suffer. in *marg. suppl.* 1.

1) *Epist. XII, 9, EE. II, p. 357.*

brata sinodo, presidente papa Nycolao II^a, idem papa inveniatur eos cum assensu totius concilii Nycolaitas nominasse perversitatemque ipsorum heresim appellasse¹. Cum itaque auctoritate huius Romani pontificis et concilii sub eo celebrati possemus prenotatos incestuosos et presumptuosos proscribere inter ceteros hereticos, tamen quia, ut dixi, vix possunt examinari, contenti sumus eos pravos et interdictos catholicos nominari et^b id solum de talibus observari, ut nemo Romanae sedi obediens audiat eorum officia terribiliter ab eadem sede interdicta², quia, ut ait septimus Gregorius, *peccatum ariolandi incurrit quisquis dum christianum se asserit, sedi apostolicae obedire contempnit*. Sed^c hanc obedientiam facile possunt observare qui habent episcopos per omnia obediens apostolicae sedi, vitando scilicet et vitandos docendo quorum illa sedes officia prohibet audiri: ubi vero episcopi similes angelo Tyatire nolunt mulierem Iezabel, que se dicit propheten, de suis terminis expellere, sed permittunt eam interdicta sacrificia edere pariterque fornicari ac servos Dei seducere, ibi oportet veros catholicos aut persecutionem pati ab ista Iezabele, aut fugere sicut antiquam Iezabelem fugit Helias, aut ita suam cautelam et Romanae sedis obedientiam occultare^d sub ista Iezabele, sicut quondam VII milia virorum ante Baal genu non incurvantium suam cautelam occultabant regnante Iezabele. Haec de incestuosis clericis dicta sufficiant.

Si quis vero in lepra symonie *ita notabilem et insignem se reddiderit, ut ex felle amaritudinis et obligatione impietatis agnosci possit, hunc non dubito, ut hereticum et hostem aecclesiae cavendum, utpote in ipso Symone mago a beato Petro multisque successoribus eius proscriptum et damnatum, quoniam, testante Gelasio papa³, cum quilibet cuiuscunque perversitatis auctores ad doctores anathemati addicerentur, omnes eorum complices et sectatores pariter sunt anathematizati et gladio spiritus amputati, atque antequam nascerentur predamnati, sicut Chanaan filius Cham maledictus est antequam natus, dicente Noe: *Maledictus Chanaan servus servorum erit fratribus suis*. Quare in impio patris derisore Cham adhuc non natus maledictus est filius eius Chanaan, nisi quia in damnato quolibet heresiarcha intelligi debet omnis posteritas eius maledicta? Lege, si vacat, epistolam Gelasii pape ad Eufemium, et invenies uniuscuiusque semel damnatae pravitatis non solum auctores, sed et successores et successorum communicatores pari modo vitandos. Dicit enim inter cetera ipse beatus papa Gelasius in illa^e epistola⁴: *Si aliquis recte sapiens de fide catholica communicet hereticis vel successoribus eorum, non est fas eum inter catholicorum altaria nominare*. Idem Orientalibus episcopis⁵: *Omnes complices, sectatores, communicatores damnate semel pravitatis pari sorte *censentur*. Item omnibus episcopis Dardaniae⁶: *Patres nostri auctore cuiuslibet erroris^f pariter cum errore damnato sufficere iudicarunt, ut quisquis aliquando huius erroris communicator existeret, principali eius^g sententia damnatus esset, quando manifeste quilibet vel professione sua vel communione posset agnosci*. Et post pauca: *Forma fidei communionisque catholicae Nyceno prolata concilio^h Arrianos omnes, vel quisquis in hanc pestem sive consensu, sive communione deciderit, sine retractatione excludit*. Idem in sequentibusⁱ: *Ipse error, qui semel est cum suo auctoreⁱ damnatus in partecipe quolibet prave communionis effecto et execrationem gestat et penam*. Nonne per

a) secundo 2. b) et — observ. om. 2. c) Sed — sufficiant in marg. f. 86' et 87. suppl. 1.

d) occultare 1. e) ipsa 2. 3. f) insaniae ac pariter errore Gel. g) sent. eius dampnationis esset obstrictus, quoniam Gel. h) conventu Gel. i) errore 3.

1) Cf. Epistolam ad Innocentium papam, supra p. 217. 2) Epist. a. 1079; Jaffé II, p. 355. 3) V. infra n. 5. 4) Cf. Gelasii epist. II. ad Euphemium § 8, ed. Thiel, Epist. pontif. Rom. p. 316. 5) Epist. 27. ad episc. Orient. § 3, Thiel I, p. 424. 6) Epist. 24. ad episc. Dardaniae § 2, ed. Thiel I, p. 394. 7) § 4, l. l. p. 399.

hunc Romanum pontificem talia dicentem spiritus veritatis arguit mundum de iudicio, nimirum ostendens, quod princeps mundi huius iam iudicatus est, non solum in ipsis heresium damnatarum auctoribus, sed et in omnibus eorum sectatoribus, successoribus, communicatoribus? Hoc principis huius mundi iudicium iam factum bene prospexit Romana diligentia, docens conductitios clericos in nullis aeclesiis tolerandos, 5 utpote in impio Balaam primo conductitio damnatos, et sub eiusdem Balaam detestando nomine in Apocalipsi Iohannis apostoli et in epistolis^a Petri apostoli, ac Iude apostoli^b notatos, immo et in Symone mago multotiens anathematizatos. Istos^{*} ^{*}conductitios tamquam filios ancille mater libera quandoque iudicabat dicens Deo patri: Gen. 21, 10. *Eice ancillam et filium eius*, immo et plures filios concubinarum, quibus etsi ex paterna 10 Isai. 5, 8. Dei patientia proveniunt, munera et lucra multa, dum et agrum agro et domui domum coniungunt ad hereditatem solis filiis libere matris promissam non admittent? Sed Num. 22. eicientur foras a filiorum nobilium consortio, sive ipsi conductores imitentur Balach regem sive conducti imitentur Balaam ariolum, qui mercedem iniquitatis amavit. Contra quorum insipientiam quia satis loquitur asina cupiens cavere gladium, quem talibus in- 15 tentari videt, nos huiusmodi Balachitas et Balaamitas quasi paleas aridas eterno igni servandas in partem sequestremus, hoc solo contenti, ut ab eis utpote inordinate ambulanti- bus declinemus nec de sacramentis per eos celebratis quicquam disputemus, quoniam supra inter praves et interdictos catholicos eos computari posse concessimus, exceptis eorum pravis et pertinacibus defensoribus, nunc ad ipsos calamum vertamus 20 quos hereticos esse non dubitamus, quosque recte symoniacos hereticos nominamus: etiamsi semel damnatam, immo multotiens precisam non defendant negotiationem, Act. 8, 23. quomodo eam Symon magus non defendit, qui, licet esset in felle amaritudinis et obli- ib. 24. gatione iniquitatis, tamen dixit apostolis: *Precamini vos pro me ad Dominum, ut nichil veniat super me horum que dixistis*. Quamquam ergo ad iudicium sint vocandi qui de 25 symonia pulsati, neque symoniace actionis neque symoniace pactionis lepra sunt mani- *f. 88'. feste maculati, ut habeant locum defensionis qui adhuc ^{*}habent vocem negationis; illi tamen clerici conducticii eorumque conductores tam manifesti sunt in domo Dei negocia- tores, ut non solum actio, sed etiam pactio symoniaca ita sit in his manifesta, quatenus pro certo debeat constare, illos iamdudum cum Symone et in Symone mago damnatos 30 esse^b, neque sortem ullam eis in sacerdocio Christi esse, dicente ad Symonem magum^c Act. 8, 21. Symone Petro: *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto, cor enim tuum non est rectum coram Deo*. Similis enim causa simili subiacet sententie. Nunquid enim Petrus magum illum damnans non eandem causam expressit, quam nunc inter conductitios et con- ductores esse nemo est qui negare possit? *Cor enim*, inquit, *tuum non est rectum 35 coram Deo*. Sic et nunc si querant conducticii quare a Petri vicario sint proscripti, dictum sibi reputent^d quod Symoni mago dictum est: 'Cor enim vestrum non est rectum coram Deo'. In quo non est rectum? Videlicet, quia donum Dei existimastis pecunia possideri.

Ioh. 1, 9. Libet, admota scripturarum lucerna propius, demonstrante ipso lumine quod 40 illuminat omnem hominem, intueri, quare pre omnibus hereticis acrius dampnati sunt symoniaci. Quia cum omnes heresiarche pravitatem suam pertinaciter defendentes legantur damnati¹, in solum Symonem magum etiam pro venia rogantem deprompta

^{*}) Istos usque ad dubitamus quosque (l. 21) des. 2. 3, qui haec habent: Tales enim conductitios eorumque conductores vel prebendarum seu aeclesiarum publicos venditores et emptores recte etc.

a) epistola 2. 3.   b) deest 2. 3.   c) m. S. om. 1.   d) putent 3.

1) Cf. Brunonis Signini epist., Lib. II, p. 563.

est maledictio, non quia donum Dei pecunia possederit, sed quia hoc posse fieri existimavit, quod est istud donum tam impreciable, ut hereticus et damnationis vel perditionis filius iudicetur quisquis illud existimat precio possideri vel obtineri posse, ut ille filius perditionis, cui dictum est a Petro: *Pecunia tua tecum sit *in perditione.* Act. 8, 20.

5 Non sic, non ita vehementer damnatus est alter^a ille filius perditionis venditor Christi, ut una cum ipso perderetur premium sanguinis Christi. Nam ipso quidem pessimo mercatore perduto, magna utilitas provisa est de ipso sanguinis precio, dum secundum auctoritatem propheticae scripture comparatus est inde ager figuli in sepulturam peregrinorum. Symoni vero dicitur: *Pecunia tua tecum sit in perditione,* ut hinc liquido

10 animadvertere possimus scelere Iudae scelus Symonis maius esse. Nam Iudas quidem vendidit Christum, quem utpote mortalem non intellexit esse ipsum Deum, Deo patri coaeternum: quod hinc facile perpendimus, quia ipsa nocte qua Christus tradebatur, discipulos ita increpatos legimus: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me?* Ioh. 14, 9.

Si hoc bonis discipulis dici potuit, quanto magis illi, quem ne Christum deum agnosceret avaricia, que sapientium quoque oculos obcecat^b, obcecavit? In *recompensationem namque, ut sibi videbatur perduto unguenti, quod ipse dixerat trecentis denariis

15 potuisse venundari, stimulante avaricia contentus est huius precii, id est denariorum^c trecentorum decimam Christo vendito acquirere, hoc est XXX denarios, qui sunt trecentorum denariorum decimatio. Quam cecus venditor qui pro tam vili precio vendidit

20 illum, cuius ut in Canticis canticorum legitur: *Caput est aurum optimum et manus tornabiles auree plenae iacinctis,* longe preciosiores XXX argenteis, immo qui est illa sapientia, de qua dicitur: *Preciosior est cunctis opibus, et omnia que desiderantur huic non valent comparari!* Attamen quemadmodum dicitur huius mundi principibus, *quia si cognovissent, nunquam Dominum glorie crucifixissent,* ita de isto dici potest, quia, si Christi

25 aureum caput, manus aureas et cetera in eo desiderabilia mortalitate carnis obtecta perspexisset, nunquam Dominum gloriae pro tam vili vendidisset. Neque tamen per ea quae dicimus Iudas mercator pessimus excusatur, qui, etsi aliud nichil de Christo scire potuit, nisi quod homo innocens et bonorum operum factor extitit, hunc talem pro XXX denariis vendendo ad mortem digne ac merito hereditavit a psalmista in

30 illum predictatas XXX maledictiones, quarum prima est: *Constitu super eum peccatorem,* ultima: *Operiantur sicut diployde confusione sua.* Verumtamen tam *iste Iudas, quam etiam cuncti heretici, qui peccaverunt in personam Filii, tolerabilius peccasse iudicantur his qui peccaverunt in personam Spiritus sancti. Verbi gratia tolerabilius peccavit Arrius in sua blasphemia dicendo creaturam esse Filium, quam impius Macedonius dicendo^d creaturam esse Spiritum sanctum. Ut enim Arrius Christum creaturam diceret, ipsius Christi verbis de se secundum humanitatem prolatis et ab ipso Arrio non recte intellectis, primo induci potuit, verbi gratia cum dicit Christus, quia

35 *Pater maior me est;* sed ubi CCC^{torum} XVIII patrum sententiam consonam de Patris et Filii consubstantialitate in uno Spiritu prolatam et indubitata sancti Spiritus auctoritate corroboratam pertinaciter oppugnans indignum se vitae aeternae iudicavit, non solummodo in Filium, sed in Spiritum quoque sanctum Arrius ipse peccavit. Est enim indubitata sancti Spiritus auctoritas, unanimis patrum orthodoxorum in aliqua sententia id ipsum dicentium, id ipsum sapientium censura, quam si quis contempnens dissono spiritu sic agitur, ut ex dispersione ad congregationem quam Spiritus sanctus operatur

40 nunquam redeat; ipse, beato Augustino teste, verbum dicit contra Spiritum sanctum, neque in hoc seculo neque in futuro remittendum. Sic sic Arrius vel alius quilibet heresiarcha, seu etiam scismatis inveterati defensor aliquis, dum nimis amando suam sententiam vel invidendo melius dicentibus factus est pertinax et obstinatus, post

a) i. a. 2. 3.   b) excecatur 2. 3.   c) trec. den. 2. 3.   d) docendo 2.

initia^a errorum, quibus fortasse non peccabatur in Spiritum sanctum, erroribus ipsis
 *f. 90^v. augmentum capientibus incidit in sancti Spiritus *blasphemiam, neque in hoc neque
 in futuro seculo remittendam. Symon vero magus vel alius quilibet symoniacus in
 ipsa symoniace negociationis inceptione, qua donum Dei existimatur pecunia possideri,
 convincitur esse blasphemator Spiritus sancti. Nam quod Spiritus sanctus donum Dei
 dicatur et sit, ita est evidens, ut probatione non egeat. Unde illud quod mulieri Sa-
 maritane Christus dixit: *Si scires donum Dei, et quis est qui loquitur tecum, tu forsitan*
petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam, ita invenimus a magnis doctoribus ex-
 positum, ut donum Dei, de quo Christus ait^b, non aliud intelligamus quam Spiritum
 sanctum. Quod cum ita sit, quisquis donum Dei existimat pecunia possideri, ipse
 Spiritum sanctum, qui eque ut Pater et Filius est creator omnium, redigit sub precium
 utique a sancto Spiritu creatore creatum. Cum ergo creatorem creature vili aut con-
 fert aut supponit, longe deterius Arrio delinquit, quoniam ille Filium Dei asseruit
 quidem esse creaturam, sed tamen excellentissimam, cui nec angelicam dignitatem
 concessit equiparandam. Symoniacus autem donum Dei, hoc est Spiritum sanctum,
 credens et existimans quasi rem propriam posse ab homine pecunia emi, cum omne
 quod quasi proprium possidetur ab homine sit vilius et inferius homine, Spiritum
 sanctum qui donum Dei est, immo qui Deus est, supponit homini et coequat precio
 *f. 91^v. gratiam impreciablem, comparatque rem incomparabilem, si ad *creaturas universas
 intendimus^c; quibus omnibus appreciari vel comparari non potest creator Spiritus,
 quemadmodum nec Pater, nec Filius, quorum amborum est iste unus Spiritus, eque
 liber ut Pater et Filius: immo cum Filius, forma servi accepta, per annos XXX tres^d
 fuerit servus, etiam servientibus sibi angelis paulominus minoratus, Spiritus sanctus
 tante est libertatis, ut etiam servos quos repleverit liberos faciat; unde est illud apo-
 stoli: *Ubi est^e Spiritus Domini, ibi libertas*. Item: *Quod si Spiritu ducimini, non estis*
sub lege. Iugum quippe legis iram operantis, iugumque peccati graviter onerantis, per
 solum hunc Spiritum advenientem aufertur, iuxta illud Ysaie dictum: *Computrescet*
iugum a facie olei. Nonne itaque magnum et nefandum sacrilegium homo committit,
 cum hunc^f Spiritum omnino liberum ac totius angelice vel humane libertatis aut libera-
 tionis effectorem vendit vel emit, quasi mancipium proprium? Immo cum hoc facere
 non possit, existimat se illum posse aut emere aut vendere, qui non venit ad homines
 ulla emptione, sed potius tanquam liber solummodo ubi vult spirat, et sua donativa
 dividit singulis prout vult, non prout emitur precio, non prout exigit ambitio, sed, ut
 dixi, prout vult? Peccavit quidem in hunc Spiritum sanctum impius Macedonius asse-
 rendo, quod ipse esset Patris ac Filii servus, omnibus tamen angelis preferendus; multo
 amplius peccat symoniacus, existimans, quod liberrimus hic Spiritus quasi mancipium
 proprium suum possit ab ipso vendi. *Qui autem hunc emere nititur, et precium
 perdit et appreciatum non acquirit, sed tota lepra venditoris miro modo, cum ab ipso
 non recedat, ad emptorem commigrat, ut tam emptor quam venditor inter illius membra
 pereat, qui extollitur supra omne quod dicitur Deus. Nam symoniacus venditor et
 emptor extollitur supra Spiritum sanctum, qui dicitur et est cum Patre et Filio unus
 et summus Deus, in qua excellentia^g quoniam Spiritus sanctus vili creaturae subponi-
 tur^h, ut premonstratum est, eidem Spiritui sancto sua divinitas denegatur, quod aper-
 tissimum scelus et blasphemia in Spiritum sanctum esse comprobatur; et est nequius
 hoc scelus scelere Macedonii, et eorum qui cum ipso blasphemabant Spiritum sanctum,
 dicentes eum Patris et Filii servumⁱ; quod ne videamur de corde nostro prophetare,
 patrum^k non paucorum testimonium subnectere libet, quorum tam auctoritas quam

a) suorum *add.* 3. b) a^g 1. c) att. 2. d) triginta 2. 3. e) *deest* 1. f) solum *add.* 2. g) extollen-
 tia 2. h) *supp.* 2. 3. i) Quam vero nefanda sit ac detestabilis ista heresis *sequitur sed del.* 1. k) pautrum 1.

numerositas fidelem et non contentiosum auditorem potest movere, queque dicimus persuadere. Septima synodus universalis habita a V patriarchis cum CCCL patribus in epistola, quam Adriano pape direxit, hec inter cetera dixit¹: *Eos qui per pecuniam manus imposuerunt vel imponunt, Petrus divinus apostolus, cuius cathedram sortita est*
sanctitas vestra, tanquam Symonem magum deponit. Tolerabilior est enim Macedonii et
eorum qui circa ipsum sunt sancti Spiritus impugnatorum impia heresis. Illi enim
creaturam^a et servum Dei Patris et Filii Spiritum sanctum delirando fatentur. Isti suum
eundem Spiritum sanctum efficiunt servum. Omnis enim dominus quod habet si vult
vendit, sive servum, sive aliquod eorum que possidet. Similiter et qui emit, dominus
volens esse eius quod emerit, per precium pecuniae illud acquirit: ita et qui hanc ini-
quam actionem operantur, detrahunt spiritui sancto equaliter peccantes, his qui blasphemaverunt
dicentes in Belzeub eicere Christum demonia: et procul dubio non est gratia
Spiritus sancti in eis, id est sacerdotii sanctitas: ait enim Petrus Symoni: 'Non est tibi
pars, neque sors in sermone isto'. Nam et vicesimus et octavus canon apostolorum, et
actus eorum, tercius et quartus liber regnorum alienum omnino a sacerdotio pronuntiant
eum, qui aliqua dederit, vel acceperit pecuniam in aliquo tempore, sive ante manus im-
positionem, sive post impositionem. Accipere enim est quandocunque accipere. Item ex
ultima epistola eiusdem synodi: Qui per pecuniam quemque consecrat, vel consecratus
est, alienus est a sacerdotio, sicut omnes aecclesiae scimus alumpni ex canonicis disci-
plinis eruditi. Quem non moveat tantorum patrum in una synodo residentium auctori-
tas consona, idem predicantium quod predicat etiam parvitas nostra? Cui si quis
estimat facile contradicendum, restat, ut annihilet auctoritates tot patrum nobis conso-
nantium atque una nobiscum affirmantium, quod symoniacus in sua heresi vincat Mace-
donium hereticum.

Sed quia de manus impositione multi concedunt, quod si per pecuniam tribuatur, dans et accipiens hereticus efficiatur: de ceteris vero rebus aecclesiasticis non idem concedunt. Audiant illud ex epistola Paschalis pape Mediolanensibus directa²: *Si quis obiecerit non consecrationes, sed res ipsas quae ex consecratione proveniunt vendi, videtur quidem aliquid dicere, nichil autem penitus sapere. Nam cum corporalis aecclesiae episcopus vel abbas aut tale aliquid sine rebus corporalibus et exterioribus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore temporaliter vivit: quisquis eorum alterum vendit, sine quo alterum habere non provenit, neutrum non venditum derelinquit. Quam tamen obiectionem sacer Calcedonensis canon³ penitus exterminat, cum procuratorem vel defensorem aecclesiae vel quemquam regulae subiectum adeo per pecunias ordinari prohibeat,*
ut interventores quoque tanti sceleris anathematis mucrone succidat⁴. Quid plura? Si anathematizati et excommunicati, et ut vere heretici, symoniaci et neophiti ab aecclesia sunt separati, quis non videat, quod huiusmodi sacerdotum missae et orationes Deum ad iracundiam super populum provocent, quem talibus^b placari credebamus? Scriptum est enim⁵: 'Veri sacrificii locus extra aecclesiam non est'. Et item: 'Hereticum hominem
post primam et secundam correptionem devita'. Quoniam^c ergo tales episcopos, vel^d ab-
bates, vel reliquos clericos non^d devitamus, si eorum missas audimus vel cum eis oramus,

a) creaturam usque ad Dicunt enim (infra p. 250, l. 28) des. 1, duobus foliis perditis. b) deest 2.

c) Quomodo W. d) deest W.

1) Syn. VII. ex Interpret. Anastasii, Actio VIII, Tarasius Adriano, Mansi XVIII, col. 464.

45 Qui locus et qui ex epistola Widonis sequitur, ex Libello Deusdedit II, § 1. 2, Lib. II, p. 317 sq. sumpti sunt. 2) Epistola Widonis ad archiep. Mediolan. Libelli I, p. 6. 3) C. 2.

4) Hinschius p. 285. 5) V. supra p. 226, n. 7.

*cum illis excommunicationem subimus. Quos quidem sacerdotes esse saltem credere omnino errare est, cum Petrus Symoni dicat: 'Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum Dei pecunia possideri', ubi cum 'existimasti' dicitur^a, non pro eo, quod fecerit, sed quod se facere credidit condempnatur, cum minus sit existimare, quam credere. In hoc ergo quod subiungitur: 'Non est tibi pars neque sors in sermone isto',⁵ patenter ostenditur, quod nichil sacrae ordinationis in hac promotione percipitur. Audent adhuc aliqui post istas aliasque fortissimas auctoritates conducticios ab heresi defendere, dicentes ea quae de symoniacis dicta sunt non ad eos pertinere, pro eo quod conductiones, de quibus agimus, non videntur nominatim in predictis auctoritatibus expresse. Hi audiant illud ex concilio Clementis papae¹: *Iussum est antiquitus, et nos sub anathemate in perpetuum interdicens de heresi symoniaca, quae crevit inepta, de qua sancta decrevit synodus, nullum aut aecclesiarum consecrationem, aut archipresbyteratum, aut commendationes altarium, aut traditiones aecclesiarum, aut abbatias aut preposituras vendere; quique conduxerit aut vendiderit, aut emerit, anathema sit. Amen. Et responderunt omnes tertio: Fiat, fiat.* Audiant illud conductitii, ne novum putent quod¹⁰ conductiones nichilominus quam emptiones aut venditiones aecclesiasticarum rerum dicimus pertinere ad anathematizatum symonie mercimonium. Item sunt qui conductitios ac ceteros huiusmodi mercatores per hoc nitantur defendere a symoniaca heresi, quod peccant cupiditate potius lucri, quam seducendi studio stimulati; quasi perversa eorum cupiditas minuat ac non potius augeat malum quod agunt, qui maxime²⁰ per ipsam cupiditatem accusabiles fiunt. Neque enim Giezi ideo potuit a se lepram amovere Naaman Syri, quod peccaverat magis cupiditate vestium et argenti, quam studio quemquam seducendi. Talibus manifeste obviat Urbanus papa II^{us}, ita dicens²: *Quicumque res aecclesiasticas non ad hoc, ad quod institutae sunt, sed ad propria lucra munere linguae vel indebiti obsequii vel pecunia largitur vel adipiscitur, symoniacus est: cum principalis intentio Symonis fuerit sola pecuniae et avaritia, id est idolatria, ut ait apostolus: 'Et avaritia quae est idolorum servitus'.* Huic Romani pontificis auctoritati quidam faciunt ineptam oppositionem. Dicunt enim: 'Si rerum aecclesiasticarum per munus linguae, obsequii indebiti perque munus pecuniae facta largitio vel adeptio est symonia^b; iam symoniacis plena est omnis terra, quoniam et villicis ceterisque^c colonis necnon militibus laicis donantur interdum aecclesiastica, interveniente linguae, obsequii ac muneris mercimonio'. Qui hec dicunt non satis inter sacrilegium et symoniam distinguunt. Nam cum beneficium et officium aecclesiasticum ita sint iuncta, quemadmodum corpus et anima³, quisquis eorum alterum ita comparat, ut alterum sine altero non proveniat, ipse utique in Spiritum sanctum peccat, sine quo nullum aecclesiasticum officium posse rite administrari constat. Officia aecclesiastica sunt, quorum ista sunt nomina, episcopatus, presbyteratus, diaconatus, prepositura, abbatia, clericatus et si qua sunt huiusmodi, quae sine dono sancti Spiritus non possunt rite administrari. Ut igitur de uno agamus, de solo episcopatu proponamus posse fieri, ut aliquis episcopales facultates per munus obtineat villasque ac cetera bona episcopali amministrationi debita sic possideat, ut omnino episcopus nec esse nec dici concupiscat, quod a nonnullis tyrannorum sociis factum constat; nunquid hunc talem iudicabimus esse symoniacum, qui nullatenus existimat vel hoc de se cupit existimari quod donum Dei pos-*

a) patet quia *add. W.*   b) symoniaca 2.   c) ceteris 2.

1) *Ap. Mansi t. XIX, col. 627. ex schedis mss. bibl. capit. cathedr. eccl. Lucensis; sed tantum usque anathema sit.*   2) *Epist. ad Lucium, Jaffé 5743, Mansi XX, col. 661.*   3) *Cf. Humbertum contra simoniacos III, c. 21, Lib. I, p. 225; Placidum Nonant. c. 82, Lib. II, p. 605.*

sideat? Immo si congrua rebus nomina ponimus, non *symoniacum, sed sacrilegum *f. 92.
hunc talem dicimus, quia tollendo sacrum de sacro^a, rem aecclesiasticam, quantum in
se est, facit secularem^b et non aecclesiasticam existere. Istud sacrilegium laicis est
imputandum, qui res aecclesiasticis amministrationibus debitas possident per seculare
5 obsequium talibus rebus indebitum. De hoc sacrilegio notantur laici decimarum pos-
sessores et episcopi earundem decimarum ultronei concessores* [nec tamen in ipsa
tali decimarum concessione, quam laicis faciunt, episcopi symoniam committunt, quia
cum ipsis decimis nullam spiritalem amministrationem illis iniungunt, sed manifestum
sacrilegium, ut satis arbitramur superius demonstratum, quia videlicet rem aecclesia-
10 sticam, quantum in ipsis est, faciunt non aecclesiasticam. Urbanus papa I. et martyr
in suis decretalibus tale sacrilegium culpat ita dicens inter cetera¹: *Ipse res fidelium
oblaciones appellantur, quia Domino offeruntur. Non ergo debent in alios usus quam
aecclesiasticos et christianorum fratrum vel indigentium converti. Si quis autem, quod
absit, secus egerit, videat, ne damnationem Ananie et Saphire percipiat et reus sacrilegii*
15 *efficiatur.* Hic sane intelligere possumus eos de sacrilegio notari, qui res aecclesiasti-
cas, quantum ipsis est, faciunt non aecclesiasticas. Urbanus autem papa II. de talibus
egit²]: *Ipse³ vero res singularum parochiarum in ditione episcoporum, qui locum tenent
apostolorum, erant et sunt usque adhuc et futuris semper erunt temporibus, ex quibus
episcopi et fideles dispensatores eorum communem vitam degere volentibus ministrare cuncta*
20 *necessaria debent, prout melius potuerint, ut nemo in eis egens inveniatur. Ipse⁴ enim
res fidelium oblaciones appellantur, quia Domino offeruntur. Non ergo debent in alios
usus quam aecclesiasticos et predictorum christianorum fratrum vel indigentium converti,
quia vota sunt fidelium et precia peccatorum atque ad predictum opus explendum Domino
tradite. Si quis autem, quod absit! secus egerit, videat, ne dampnationem Ananiae et*
25 *Saphirae percipiat, et reus sacrilegii efficiatur, sicut illi fecerunt qui precia predictarum
rerum fraudabant. De quibus in predictis legitur apostolorum actibus: 'Vir autem qui-*
dam nomine Ananias' et cetera, usque 'factus est timor magnus in omnes qui audierunt
hec'. Haec, fratres, valde cavenda sunt et timenda, quia res aecclesiae non quasi
propriae, sed ut communes et Domino oblatae cum summo timore non in^c alios quam
30 *prefatos usus sunt fideliter dispensande, ne sacrilegii reatum incurrant qui eas inde*
abstrahunt, ubi traditae sunt, et, quod peius est, anathema fiant, etsi non corpore, ut
Ananias et Saphira fecerunt, qui mortui ceciderunt, anima tamen, quae potior est
corpore, mortua et alienata a consortio fidelium cadant et in profundum baratri laban-
tur. Hucusque verbis Urbani pape primi sufficiat nobis exaggerasse crimen sacrilegii,
35 quod in distractione rerum aecclesiasticarum committunt episcopi, qui nequaquam in
illicita decimarum concessione, quam laicis faciunt, symoniam committunt, quia cum
illis decimis nullam spiritalem amministrationem illis iniungunt, sed manifestum
sacrilegium, ut satis arbitramur superius demonstratum, quia videlicet rem aecclesia-
sticam, quantum in ipsis est, faciunt non aecclesiasticam. Urbanus autem papa se-
40 cundus de talibus egit⁵: *Qui dant vel possident res aecclesiasticas ut aecclesiasticas, id
est officio vel ministerio spirituali, quemadmodum corpus animae, coniunctas, quas dum*

Act. 5, 1—11.

*) Verba nec tamen — talibus egit des. 2. 3, qui post concessores pergunt: iuxta illud beati
Urbani pape et martyris:

a) de sacro ecclesiastica 2. 3.   b) secularia et non ecclesiastica 2. 3.   c) deest 2.

15 1) Urbani epist. I, c. 4, Hinschius p. 144; cf. Comm. in ps. 64, c. 124. Idem locus infra
l. 20—25. iteratur, qua de causa altera recensione omissus esse videtur. 2) Immo Urbanus I,
ut l. 34. recte indicatur. 3) Epist. I, c. 3, Hinschius p. 144; cf. Comm. in ps. 64, c. 124,
Migne 194, col. 83. 4) C. 4. 5) Non inveni.

vel ipsi habent vel aliis largiuntur, una scilicet cum spiritali ministerio sub Symonis intentione, quae fuit avaricia sive cupiditas lucri, vere comprobantur esse symoniaci, quia donum Dei, quod in sancto ministerio est, existimant pecunia possideri, et contumeliam faciunt sancto Spiritui, quem sic existimant posse obtineri. Nam, ut premissa superius papae Pascalii auctoritas ostendit, quicumque de rebus pariter coniunctis alteram vendit, 5

*f. 93. alteram invenditam non relinquit, *scelus istud quisquis occulte committit, reus est iudicio, videlicet iudicio divino. Qui autem quasi dicens 'racha', manifestum et indubitatum in se huius sceleris dederit signum, reus est non solum iudicio divino, sed etiam humano^a concilio, quoniam subiaceret dinoscitur his quae contra symoniacos prolata sunt in quolibet sanctorum patrum concilio. Si autem a quolibet sane redargutus, re- 10
ib. darguenti se dicit: *Fatue, reus erit gehennae ignis*, et est omnino illis consimilis, qui Ioh. 7. 20. Christo se^b arguenti dixerunt: *Demonium habes*.

Nunc igitur illis divino iudicio servatis, qui rei sunt iudicio, quoniam scelus eorum est in occulto, agamus de illis qui sunt rei concilio, quia symonia ipsorum^c est in aperto, ut manifesti venditores et emptores aecclesiarum, prebendarum aliarumque rerum aecclesiasticarum ut aecclesiasticarum. Quibus cogimur connumerare conducticios clericos eorumque conductores, quoniam et illi committunt non occultam, sed apertam symoniam, dum et conducticii vendunt et conductores emunt missam vel aliam^d amministrationem in Spiritu sancto agendam: hos tanquam reos concilio primum percutimus, vel potius percussos demonstramus in Calcedonensi concilio, ubi de talibus clericis vagis et ad nullum 20
titulum certum ordinatis ab omni concilio statutum est et^e definitum, eos nusquam posse ministrare ad ordinantis iniuriam¹. *Huic sancto et magno concilio consonans Leo Magnus: *Vana est, inquit², habenda consecratio, quae nec loco fundata est, nec auctoritate munita*. Sanctus papa Gregorius idem concilium cum ceteris principalibus conciliis approbans in sua synodica dicit³: *Sicut sancti aeuangelii IIII libros, sic IIII concilia suscipere ac venerari me fateor, Nycenum scilicet, in quo perversum Arrii dogma destruitur, Constantinopolitanum quoque, in quo Eunomii et Macedonii error vincitur, Effesinum etiam primum, in quo Nestorii impietas iudicatur, Calcedonense vero, in quo Euticetis Dioscorique pravitas reprobat, tota devotione amplector, integerrima approbatione custodio, quia in his velut in quadrato lapide, sancte fidei structura consurgit et 30
cuiuslibet vite et actionis existat, quisquis eorum soliditatem non tenet, etiam si lapis esse videatur, extra edificium iacet⁴. Cunctas vero personas, quas prefata veneranda concilia respuunt, respuo, quas venerantur, amplector, quia, dum universali consensu sunt constituta, se et non illa destruit quisquis presumit^f; aut solvere quos ligant aut ligare quos solvunt. Quisquis ergo aliud sapit, anathema sit. Et nos ergo sancto Gregorio consona sentientes, clericos vagos ad nullum certum titulum ordinatos, passim vagantes et venale officium suum circumferentes in Calcedonensi concilio abiectos abicimus, ne vel a
*f. 94. sancto *Gregorio dictum anathema incurramus, vel extra edificium iuxta illius censuram iaceamus. Obiciunt quidam huiusmodi vagos clericos, cum ordinarentur, quibusdam titulis fuisse assignatos, quibus tamen nec ipsi erant regulariter alligati; sed tan- 40
tum^g cum ordinarentur, sunt ad illos titulos nominati, nulla^h tamen habentes in his loca divini ministerii, quia non erant illis titulis seu aecclesiis vel prelati vel earum prelatis canonice aut monastice alligati, sed tantum sunt nominatenus attitulati. Quorum consecrationem nos talem censemus, qualis esset consecratio episcopi, qui ad aliquam*

a) hominum 1.   b) arg. se 2.   c) eorum 2.   d) aliam deest 2.   e) ac 2.   f) quisquis 45
add. 2.   g) deest 2. 3.   h) nulla — ministerii des. 2.

1) C. 13, Mansi VII, col. 377, Hinschius p. 256.   2) Epist. 167. ad Rusticum, inquis. I. ed. Ball. I, col. 1420.   3) Epist. I, 25, EE. I, p. 36.   4) Nonnulla omissa.

episcopalem sedem consecraretur, ad quam nunquam^a fuisset electus et in qua nunquam reciperetur: sed illo reiecto et neglecto sedes illa per alium regulariter electum et consecratum regeretur, nec ei locus ullius episcopandi vel illic vel alias concederetur, qui tamen si alicubi regulariter alligarentur, ita ut aut canonici aut monachi efficerentur, posset eis certo in loco fundatis impendi aliquod subsidium pietatis. Nunc autem quia nusquam regulariter aut legitime stabiliti hac et illac vagantur, circumferendo venalia officia sua, quae nusquam celebrant nisi sub conventionem symoniaca, proferenda sunt contra eos alia capitula, quibus demonstretur^b eorum officia penitus esse vacua et irrita, tam pro eo quod sine titulo sunt ordinati, quam pro eo quod manifesti sunt symoniaci. Placentinum concilium presidente papa Urbano celebratum dicit¹: *Sanctorum canonum statutis consona sentientes decernimus, ut sine titulo facta ordinatio irrita habeatur.* In eadem synodo contra symoniacos ita dictum est²: *Ea* ^{*f. 94.} *que a sanctis patribus de symoniacis statuta sunt nos quoque sancti Spiritus iudicio et apostolica auctoritate firmamus. Quicquid*³ *igitur in sacris ordinibus vel aecclesiasticis* ^{*f. 95.} *rebus, data vel promissa pecunia, obsequio*^c *aut lingua, acquisitum est, nos irritum esse et nullas unquam vires obtinere censemus. Si*⁴ *qui tamen a symoniacis non symoniace ordinati sunt, siquidem probare potuerint, se cum ordinarentur, nescisse symoniacos, et si tunc pro catholicis habebantur, in aecclesia talium ordinationes misericorditer sustineamus: si tamen laudabilis eos*^d *vita commendat. Qui*⁵ *vero scienter se a symoniacis consecrari, immo execrari passi sunt, eorum ordinationem omnino irritam esse decernimus.* Multa possemus his capitula consona colligere; sed ista credimus intelligenti sufficere ad probationem^e nostre sententiae, qua dicimus omnia manifestorum symoniacorum officia in premissis capitulis exsufflata et damnata penitus esse irrita, sicut et Donatistarum aliarumque damnatarum et exclusarum personarum officia omnino asserimus irrita, quamvis eadem que nos habemus habeant sacramenta. Hic scio multos non consentire, dicentes fieri non posse, ut ubi est integritas sacramentorum, ibi vel in missis vel in aliis officiis quicquam dicatur irritum. Queramus ergo quod sonet hoc nomen 'irritum', et hoc aliud nomen 'integrum', quoniam videtur quibusdam hec ^{*f. 95.} *duo nomina*^f *significativa esse quasi rerum contrariarum, que de uno*^g *eodemque subiecto non possint pariter enuntiari, sicut album et nigrum, dulce et amarum, et alia nomina rerum contrariarum non sibi pariter conveniunt circa unum idemque subiectum. Nos autem de uno eodemque subiecto, videlicet de uno eodemque alicuius excommunicati vel damnati heretici sacramento enunciamus, utrumque scilicet quod sit integrum et tamen irritum, quoniam, affirmante Augustino, ubi de Agar et Ismahel^h disputat*⁶, *idem sacramentum in heretico et catholico esse*ⁱ *constat, eque integrum, si tamen ritu aecclesiastico fuerit utrobique celebratum, accedente verbo ad elementum, sicut Ismahel^k et Ysaac pariter de semine Abrahe natis, quantum ad paternum semen par fuit nobilitas nativitatis. Videamus ergo, an sacramentum utrobique integrum sit etiam utrobique ratum.*

Quod ut possimus videre, libet utriusque nominis, rati scilicet et integri, quasi quandam descriptionem ponere. Totum integrum dicimus, cui nulla principalis¹ pars constitutiva deest. Verbi gratia, cum domui neque tectum neque parietes neque fundamenta desunt, integra domus dicitur: si vero aliquid horum desit, non dicitur domus integra, immo nec omnino dicitur domus. Ratam vero id dicimus, quod firmum et

a) non 2. 3. b) eor. dem. 2. c) obs. et lingua add. G. d) vita eos 2. 3. e) n. c. s. 2. 3. 45 f) deest 1. g) corr. ex una eademque 1. h) Ismael 2. i) deest 2. 3. k) Ys. et Ism. 2. 3. l) pars princ. 1.

1) Conc. Plac. a. 1095, c. 15, Constit. imp. I, p. 563. 2) Ibid. c. 1. 3) C. 2. 4) C. 3. 5) C. 4. 6) Sermo III. de Agar et Ismaele, Opp. (Venet. 1802) VII, col. 11; cf. infra p. 261.

virtute ac viribus plenum significamus, et irritum, quod a virtute vacuum viribus carere
 *f. 95'. *demonstramus. Item ratum non incongrue dicimus, quod virtutem quam continet
 nunquam amittere posse significamus, ut verbi gratia propositio vel oratio aliqua^a
 talem continens vel significans veritatem, quae impermutabilis est, cum vel affirmat
 esse quod non^b potest non esse, vel e converso potest rata dici oratio potestque pro- 5
 prie dici oris ratio¹. Dicitur namque ratio ab eo quod est ratum, quamvis et falsa
 oratio dicatur oratio, quae tamen ratum, id est firmum seu verum non generat intel-
 lectum, et ideo recte sicut falsa, ita et irrita recte dici potest oratio, quae rato et
 vero intellectu caret, quia videlicet aliter est in re quam ipsa significat^c esse. Exem-
 plum ad ea quae dicimus hoc sit. Si quis proponat 'Deus verax est': hec propositio 10
 tam vera est atque tam rata, ut omnis qui acceperit eius testimonium, subscribere ac
 signare possit, quia Deus verax est. Quod enim veraces homines dicunt, verum esse
 volunt, quod autem non solum dicunt, sed etiam scribunt fortius atque durabilius
 verum esse innunt, quod autem dictum et scriptum signant aliquo inviolabili sigillo
 verum durare volunt sub ipso signaculo. Unde Iohannes de Christo loquens: *Qui* 15
acceperit, inquit, eius testimonium, signavit, quia Deus verax est. In quo verax, nisi
 quia, sicut locutus est ad patres nostros Abraham et semini eius in secula, sic fecit,
 et facit, et faciet in secula? In quo verax, nisi quia mittens incarnari Filium suum,
 Luc. 1, 68, 69. *visitavit et fecit redemptionem plebis suae, et *erexit cornu salutis nobis in domo David*
 *f. 96. *pueri sui,* non alio modo, non alio tempore, non alia de tribu, non alio in castello, 20
 nisi per virginem in plenitudine temporis, de tribu Iuda, in Bethlehem castello
 Luc. 1, 70. *David, sicut locutus est per os sanctorum, qui a seculo sunt prophetarum eius?* Ita-
 que testimonio Christi suscepto recte^d credimus, recte quod credimus in corde scribi-
 mus, et scriptum signamus, hoc scilicet, quia Deus verax est. Hec enim propositio
 non solum integra, sed etiam rata est. Integra nimirum, quia nulla principalis pars 25
 constitutiva deest in hac oratione; nam, quemadmodum domus principales constitutive
 partes sunt tectum, parietes, fundamentum, quarum partium si vel una defuerit, domus
 non integra, immo non^e domus erit; ita orationis vel propositionis principales consti-
 tutive partes sunt nomen et verbum, quorum si alterum defuerit, propositio vel oratio
 integritate carebit. De tali autem oratione agendo, quam dyalectici enunciativam 30
 dicunt, nomen et verbum large accipimus, cum nomine pronomen, cum verbo partici-
 pium comprehendendo, ut in tanto negotio, tantilla determinatione, quasi modico fla-
 bello sophismatum importunas muscas abigamus. Integra ergo non erit oratio carens
 nomine aut^f verbo, immo nec^g erit oratio dicenda, cui deest pars orationis principalis
 et principaliter constitutiva. Sed ista oratio 'Deus verax est', omnino est integra, quia 35
 non caret aliqua parte principaliter constitutiva, licet careat secundariis partibus ora-
 tionis, coniunctione, prepositione ac ceteris, quarum absentia vel subtractio non dimi-
 *f. 96'. nuit integritatem *orationis, id est non destruit orationem, quo minus oratio sit, sicut
 nec paxilli vel tegulae subtractio domum destruit. Ignosce, lector, tandiu talibus nugis
 immoranti, quoniam ea quae dicimus notata valent nobis ad demonstrandam integrita- 40
 tem cuiusque sacramenti. Dicamus iterum: 'Deus verax est' est oratio integra; in-
 tegra, inquam, nulla carens parte principaliter constitutiva. Sed si solummodo esset
 integra, non etiam rata, nequaquam esset iuxta consilium Iohannis baptistae signanda,
 sed exsufflanda, quantumlibet esset integra. Est autem hec oratio ita vera et rata,
 quod possibilis est caelum et terram in nichilum redigi, quam hanc orationem irritam 45
 fieri; quod enim significat ita verum est, ita invariabiliter existit, ut nunquam non esse

a) aliquam 2. b) deest 2. 3. c) significet 2. d) r. cr. des. 3. e) nec 2. 3. f) cum 3.
 g) non 3.

1) *Isid. Etymol. I, 5, 3.*

possit. Proponat alius: Diabolus verax est. Et hec oratio nichilominus est integra, ex nomine scilicet et verbo constituta; sed nequaquam est rata, quoniam sepe invenitur^a falsificata, licet interdum et diabolus vera dicat seu verisimilia, ut persuadeat ea quae omnino falsa^b sunt. Dicimus ergo secure, quoniam hec propositio: ‘Diabolus verax est’,
 5 omnino est irrita et falsa, inanis et a veritate vacua, suffragante nobis testimonio veritatis de ipso diabolo testantis^c, *quia mendax est et pater eius et quia in veritate non stetit.* Ioh. 8, 44.

Ut igitur ad rem, de qua sermo est, redeamus, unumquodque *sacramentum^{*f. 97.} est quasi quoddam^d totum integrum; habet enim partes constitutivas, quando accedit verbum ad elementum et fit sacramentum. Verbi gratia, cum baptizatur aquis,
 10 hoc verbum: *Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, accedit ad aque visibilis elementum, et fit invisibilis gratie sacramentum, de verbo audibili et aqua visibili tanquam de partibus principaliter constitutivis perfectum. Nam ceterae preces, quae illa iam dicta verba^e precedunt vel secuntur; et cetera quae preter elementum aquae illic adhiberi sollemne vel usitatum est, ut oleum seu crisma quod
 15 baptismo permisceri solet, aliaque huiusmodi non sunt principales vel constitutive partes baptismalis sacramenti, sed solum, ut dixi, hoc verbum: *Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, rite^f accedens ad elementum aque constituit sacramentum integrum, sive in ecclesia sive extra ecclesiam sic celebretur eque perfectum. Haec verba visibili aque adhibenda non ab apostolo aut propheta sunt ecclesiae tradita;
 20 sed desuper contexta, textrice ipsa Dei sapientia, sicut et illa verba, quae super elementum panis et vini effusa conficiunt corpus et sanguinem Christi, desuper^g sunt contexta per totum. A solo enim Christo exordium habuit utraque traditio, tam baptismum perficiendi quam corpus et sanguinem ipsius conficiendi, *per illa nimirum verba, quae^{*f. 97.} de ipsius Christi ore sunt primum prolata vel ubi baptismum instituit dicens: *Ite, docete* Matth. 28, 19.
 25 *omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Vel ubi corpus et sanguinem suum de pane, de^h vino confecit, et discipulis suis, ut id ipsum facerent, precepit dicens: *Hoc facite in meam *commemorationem.* Quae autem vel in baptismi^{Luc. 22, 19.} vel in misse celebratione huic traditioni, huic verbo consummato per Christum et abbreviato superadduntur, non magis perimunt integritatem sacramentorum, si preter-
 30 mittuntur, nec perficiunt, si adduntur, quamⁱ orationem ex nomine ac^h verbo constantem perimunt seu perficiunt reliquae orationis partes appendicie, dempte vel addite.

Cogimur enim nunc talium quoque neniaram uti similitudine. Olim quippe non tanto exterioris apparatu decoris missarum sollemnia celebrabantur, nec ab uno quolibet haec
 35 splendida Romane sedis luminaria sicut diversis temporibus affulserunt, ita paulatim studii sui claritate venustatem huius salutaris officii perfecerunt; et sicut traditum a Domino per Moysen sacrificii veteris ordinem precipue David et Salemon sacerdotum et levitarum ministerio, cantorum multiplici numero, psalmorum divinorum tripudio, templi vel altaris illustri gloria sacrorumque multitudine vasorum splendidius ampli-
 40 caverunt, sic traditum a Domino mirabile^k novi sacrificii ritum per primos *apostolos^{*f. 98.} sancta Romana ecclesia suscipiens, religiosa fide amplexata est, fidei cura conservavit, diligenti apparatu exornavit, proferens^l de thesauro suo nova pietatis monumenta^m, quoddam velut ex auro lapidibusque preciosis religiosi officii sancto sacrificio fabrefecit diadema, dum alius Romanorum pontificum antifonam ad introitum, alius
 45 *Kirie eleyson*, alius *Gloria in excelsis*, atque alius aliud in missa instituit canendum vel dicendum non quidem ad augendum illud unicum sacramentum, sed ad ornandum eiusdem sacramenti cultum divinissimum et ad venerandum singulare sacrificium a

a) est 2. 3.   b) s. f. 3.   c) contestantis 2.   d) quondam 2.   e) vel add. 2.   f) deest 1.
 g) deest 3.   h) et 2.   i) quam — similitudine in marg. add. 1.   k) mirabilem 2.   l) pro-
 50 ferensque 2.   m) monumenta 1.

Christo apostolis et per apostolos nobis traditum. Neque enim sanctius hinc est quam erat prius, cum ad sola verba Domini solamque dominicam^a orationem consecratur; sed maxime decuit, ut fides, que adhuc erat illo tempore rudis, et ut ait quidam tam doctus quam fidelis¹, *agresti turbida cultu, nuda humeros, intonsa comas, exerta laceratos*, ubi ornari potuit, maxime in hac parte tanquam in capite suo deauraretur, et quasi murenulis aureis vermiculatis argento decenter ornaretur. Igitur, quamvis, ut dixi, nec^b talibus additis augeatur, nec talibus pretermis-
 *f. 98. menti a Christo constituti, tamen, si quis *ea temerarius decerperet que dominicis verbis patres sancti addiderunt, parificandus esset militibus vestimenta Christi scindentibus et dividentibus. Illa vero dominica verba desuper contexta per totum, ubi
 Luc. 22, 19. Christus inducitur ore proprio loquens et dicens: *Accipite et manducate ex hoc omnes; hoc est enim corpus meum. Accipite et bibite ex hoc omnes; hic est enim calix sanguinis mei* et cetera, usque *hoc facite in meam commemorationem*: illa, inquam, verba super panem et vinum fusa, quibus accedentibus ad panis et vini aqua mixti elementum fit
 Ioh. 19, 23. sacramentum, similitudinem representant illius tunice desuper contexte, quam neque 15 ipsis Christi crucifixoribus licuit scindere. Hoc est verbum brevians et consummans totam integritatem, que est in panis et vini sacramento, si eidem, cui ea Christus adhibuit, adhibita fuerint elemento, ritu videlicet ecclesiastico, quem traditum scimus ab ipso Christo. Quod si vel baptizans aliquis^c vel sacrificans aliquis traditionem Christi derelinquat, ita ut in perficiendis sacramentis alias elementorum species, quam eas quas
 Christus instituit adhibeat, vel verba [ipsa^d] ipsius Christi pretermittat et contemnat^e,
 *f. 99. hic non perficit *integritatem sacramenti: immo quod agit non magis habet nomen sacramenti, quam illa res nomen domus^f potest habere, cui constiterit vel tectum vel parietes vel fundamenta deesse. Posset autem domus esse, cui pictura parietum, vel clavi tegularum, vel cetera talia deessent, posset quoque oratio consistere, cui contin-
 geret omnes partes orationis preter nomen et verbum deesse^g: subtracto autem nomine et verbo, non esset unde constitueretur oratio. Sic in celebrando baptismi vel missae officio interdum quaedam subtrahuntur, quae a sanctis patribus apposita noscuntur, ut cum periclitantem infantem baptizamus, et sola ibi verba unius trini nominis recitamus, vel cum interdum *Gloria in excelsis* et *Credo in unum* pretermittimus, et tamen inte-
 gritatem sacramentorum^h perficimus. At si baptizantes unam saltem personam de tribus personis nominare contemnamus, vel sacrificantes et omnia que a sanctis patribus apposita sunt recitantes, Christum in cena sua loquentem non introducamus, non potest nominari sacramentum quod agimus. Hinc est quod sancti patres etiam in heresi ab hereticis in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizatos prohibent rebaptizari, 35
 *f. 99. agnoscentes in eis characterem Christi, id est integritatem sacramenti. *Ab his autem hereticis baptizatos, qui non baptizabant in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, censuerunt non tam rebaptizandos, quam ex integro baptizandos, quia non reputatur baptismi sacramentum, ubi secundum ritum divinitus traditum invocatio trini nominis non fit super aque visibilis elementum. Donatiste autem et alii multi heretici sacramenta divina ritu aecclesiastico celebrant: et ideo beatus Augustinus violenter decernat in quibusdam scriptis² suaⁱ contra rebaptizatores a talibus baptizatorum et contra reordinatores a talibus ordinatorum, defendens^k videlicet integritatem sacramentorum, licet ab hereticis celebratorum; integritatem, inquam, non utilitatem talium sacramentorum defendit, quia ea^l extra ecclesiam posse quidem inesse, sed non posse prodesse con- 45

a) or. dom. 2. 3.   b) nec — augeatur *des.* 2. 3.   c) aliquis *del.* 1.   d) *deest* 1.   e) contemnat 2.   f) pot. dom. 2. 3.   g) deesse *post* orationis 2. 3.   h) sacramenti 3.   i) *deest* 2. 3.   k) defendens — celebratorum *om.* 3.   l) ea *post* aeccl. 2. 3.

1) *Prudent. Psychom.* v. 22. 23; cf. *Comm. in ps.* 64, *Baluze, Miscell. V*, p. 74; *Migne, Patrol. lat.* t. 194, col. 17.   2) Cf. *Deusdedit Liber contra invasores II*, § 6, *Libelli II*, p. 324. 50

tendit, et multis rationibus ostendit. Multi tamen scripta eius negligenter legentes, ubi integritatem et formam sacramentorum tam extra quam intra ecclesiam^a vident, parificari putant eorundem sacramentorum virtutem tam intra quam extra ecclesiam equaliter operari. Quod ille beatus pater nunquam sensit, quia hereticorum sacramenta
 5 quantumlibet integra tamen probat esse mortua et omni virtute sancti Spiritus desituta; neque enim hec sunt contraria, esse aliquid integrum et mortuum, *quia sepe *f. 100. vidimus corpus humanum integrum, et tamen mortuum. Sepe contigit, ut palmes abscisus et integer existeret, et tamen vitalem succum non haberet. Fieri potest, ut manus abscisa formam membri obtineat, sed usum membri non exhibeat. Non ergo beatus Augustinus
 10 sibi est contrarius, dum sacramenta hereticorum defendit integra et nunquam reiteranda, quae tamen probat esse mortua. Dicit enim in sermone de blasphemia Spiritus sancti¹: *Potest esse visibilis forma palmitis etiam preter vitem, sed invisibilem vitam radicis^b habere non potest nisi in vite. Proinde corporalia sacramenta, que portant et celebrant etiam segregati ab unitate corporis Christi, formam possunt exhibere pietatis^c. Virtus vero pietatis*
 15 *invisibilis et spiritualis ita in eis non potest esse: quemadmodum sensus non sequitur hominis membrum dum amputatur.* Nonne ista dicendo beatus Augustinus probat esse mortua hereticorum sacramenta, quae tamen quantum ad extrinsecam formam docet esse^d integra, propter quam integritatis formam docet auctoritas^e Romana redeuntibus ad ecclesiam non esse iteranda; sed sola sancti Spiritus invocatione per manus impositionem confirmanda. Unde Leo papa Nycete Aquilegiensi patriarche scribens ita dicit²:
Hi^f qui baptismum ab hereticis acceperunt, cum baptizati antea non fuissent, sola sancti Spiritus invocatione per impositionem manus confirmandi sunt, qui^g tantum *formam *f. 100^g.
baptismi sine sanctificationis virtute sumpserunt; et hanc regulam servandam in omnibus ecclesiis predicamus, ut lavacrum semel initum nulla ratione violetur, dicente apo-
 25 *stolo: 'Unus Deus, una fides, unum baptismum', cuius ablutio nulla iteratione temeranda* Ephes. 4, 5.
est; sed, ut diximus, sanctificatio sola sancti Spiritus invocanda^h est, ut quod ab hereticis nemo accipit, a catholicis sacerdotibus consequatur. Eant nunc heretici et gloriantur de sacramentorum integritate, dummodo nobis constetⁱ eadem sacramenta penitus mortua, penitus extincta. Unde idem Leo papa Leoni augusto de Alexandrinis
 30 excommunicatis, et tamen sacramenta ritu ecclesiastico celebrantibus loquens ita dicit³: *Perspicuum est, quibus pietas vestra succurrere et quibus debeat obviare, ne Alexandrina ecclesia, que semper fuit domus orationis, spelunca nunc sit latronum. Manifestum quippe est per crudelissimam immanissimamque vesaniam^k omne illic caelestium lumen sacramentorum extinctum; intercepta est sacrificii oblatio, defecit crismatis*
 35 *sanctificatio, et parricidalibus manibus omnia se subtrahere mysteria.* Ecce probavimus mortua et extincta hereticorum sacramenta, liceat nunc eadem affirmare irrita, nisi fuerint per ecclesiam confirmata. *Liceat nunc nos consentire Placentino concilio⁴ *f. 101.
 affirmanti penitus irritum esse et nullas vires habere quidquid vel in sacris ordinibus vel in ecclesiasticis rebus data vel promissa pecunia, obsequio aut lingua acquisitum
 40 est. Que synodalis censura etiam eos¹ percutit, qui amissa per aliquod crimen officia reambiverunt et data vel promissa pecunia, obsequio indebito aut lingua reacquisierunt.

a) deest 3. b) n. pot. hab. rad. 2. 3. c) in marg. 1. d) esse — docet des. 2. 3. e) auct.

Rom. corr. in marg. pro idem beatus quod del. 1. f) Hii 2. g) quia 2. h) firmanda 1. i) con-

45 stat 2. 3. k) saevitiam Leo. l) nos 2.

1) Sermo LXXI, c. 19, § 32, Opp. V, col. 400 E. 2) Epist. 159, § 7, ed. Ball. I, col. 1354; Jaffé nr. 536. 3) Epist. 156, ad Leonem c. 5. ed. Ball. I, col. 1324. 4) C. 2, Constitut. imp. I, p. 564.

Iam de sacramentis extra ecclesiam ritu tamen ecclesiastico celebratis quatuor demonstrata sunt, videlicet quod sunt integra quantum^a ad partes principaliter constitutivas, quod sunt mortua secundum testimonium Augustini, quod sunt extincta secundum testimonium Leonis pape, quod sunt irrita secundum testimonium Placentini concilii. Libet nunc distinguere inter ipsa sacramenta que possunt esse mortua, extincta,⁵ irrita,^b et ipsam virtutem sacramentorum, que nunquam potest esse mortua, extincta, irrita^b; sed ubicunque est viva, lucida et rata est. Est enim distantia non parva in his consideranda, que facile videbitur, si ipse sacramentorum effectus primo distinguatur. Sacramentorum etenim effectus non est uniformis, quia dicitur sacramentorum effectus passive, ille scilicet, quo ipsa sacramenta effici designamus. Dicitur etiam¹⁰ *f. 101^r. active, ille scilicet quem efficiunt sacramenta. Et *prior quidem effectus in eo consistit, si ritu ecclesiastico integrè celebretur, quia si vel in missa vel aliis divinis officiis alio ritu, quam eo quem ecclesia divinitus traditum tenet, agatur^c, nequaquam sacramentum illic efficitur, sicut illi heretici fecerunt, qui non in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizaverunt; et ideo pro sacramento baptismi non est habitum¹⁵ quod fecerunt. Et qui de talibus resipuerunt in ecclesia catholica, tanquam nunquam baptizati ex integro baptizati sunt; qui autem foris ritu ecclesiastico sunt baptizati, ad ecclesiam venientes per manus impositionem crismatis^d unctionem sunt confirmati, utpote habentes in se illum effectum sacramenti, quo sacramentum potuit etiam extra ecclesiam effici. At ille activus effectus quem agunt et efficiunt sacramenta, non est²⁰ nisi in ecclesia^e catholica. Et prior quidem effectus oculis et^f auditu discernitur, quoniam de verbis audibilibus et speciebus visibilibus ipsum sacramentum, id est rei sacrae signum perficitur. Activus autem sacramentorum effectus, quem sacramenta efficiunt solis fidei oculis cernitur. Cum ergo multiplex intellectus generetur, si absque determinatione sacramentorum effectus nominetur, veniam postulo, quod necessitate²⁵ *f. 102. coactus passivum *et activum sacramentorum nomino, more hactenus inusitato. Neque 1. Tim. 6, 20. enim omnes vocum novitates, sed profanas tantum [apostolus^g] docet cavendas; non est autem profana vocis novitas, qua exprimitur non nova rerum veritas. Licuit semperque licebit rei veritatem utcunque aptatis nominibus que modo nichil erroris inducerent proferre, sicut sancti patres in Nyceno concilio fecerunt, qui urgente necessitate³⁰ nomen novum 'omousion' in symbolo recitari fecerunt, quo tamen nomine rem non novam expresserunt. Sic et nos urgente necessitate cogimur sacramentorum effectus in re multum distinctos etiam nominibus distinguere, ut evidentius pateat^h, quo sacramentorum effectu dicimus hereticos carere. Sicut enim apostoli cum vidissent in nomine Domini quendam demonia eicientem et ipsos non sequentem, et hunc prohibuis-³⁵ sent, inde sunt a Christo redarguti, quod in eo, in quo erat secum, prohibuerunt eum, quem potius debuerant invitasse ad sequendum ipsum, in cuius nomine fecit signa virtutum: sic et nos argui possemus, si hereticos in eo increparemus, in quo nobiscum agunt, et interdum demonia eiciunt, videlicet cum baptizant vel infantes, vel alios erroresⁱ, in quo ipsi sunt excusabiliter, ignorantes, vel etiam eos, qui urgente mortis articulo⁴⁰ non valentes habere catholicos baptizatores accipiunt per hereticos, quod mallent accipere per catholicos. Quibus ita baptizatis quoniam *corde non abnegant virtutem pietatis, non inaniter^k inesse credendum est, inesse ipsum sacramentum pietatis. Hoc intuitu prenotatum Placentinum concilium¹ a symoniacis hereticis non symoniace ordi-

a) qu. — const. in marg. suppl. 1. b) integra 2. c) quis agat 2. 3. d) er. unct. des. 2. 3. 45
e) cath. eccl. 3. f) et — effici in marg. infer. paginae; iunt — oculis procul dubio abscis. 3. g) deest 1;
docet apost. cav. 2. 3. h) pareat 2. i) errorē 2. k) in cred. est inesse 2. 3.

1) C. 3. l. l.

natos iudicat misericorditer tolerandos, si tamen probare potuerint se, cum ordinarentur, suos ordinatores nescisse symoniacos, et si tunc pro catholicis habebantur ipsi ordinatores, et si ipsos ordinatos laudabilis vita commendat. Si ergo utcunque toleramus a talibus ordinatorum per iam dictas causas excusatos, multo magis per ignorantiam vel necessitatem a talibus baptizatos, et errori eorum in nullo consentaneos ecclesia catholica suos potest recognoscere filios; si tamen errore^a talium baptistarum agnito heresim detestari et catholicam veritatem et pacem voluerint sectari. Igitur symoniacos et alios hereticos in nomine Domini signa facientes, videlicet sacramenta que sunt rerum sacrarum signa, non sic facere prohibemus, sicut faciunt, quoniam nobiscum faciunt; sed ibi facere, ubi faciunt, quoniam extra ecclesiam sacramenta^b celebrando nobiscum non colligunt. Et quoniam^c ipsis eorumque pravitati consentaneis una cum ipsis anathemati subiacentibus nullus provenit huiusmodi signorum usus, eos familiariter monemus, ne glorientur in signis, quemadmodum gloriabantur magi Pharaonis, quoniam digitus Dei nusquam operatur nisi in ecclesia Dei, nec in ipsis eorum baptizatis vel ordinatis, quicquam per eos^d operatur, nisi cum eorum animus ab ecclesia catholica non esse^e disiunctus probatur, et vel per infantilem vel aliam invincibilem ignorantiam seu etiam per mortis articulum excusatur, que tamen excusatio non ut in baptismo, sic etiam in alio quolibet recipitur sacramento. Unde sanctus Iohannes Alexandrinus dicit inter cetera¹: *Baptisma a quovis heretico vel facinoroso suscipi potest, si in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizaverit* *. Si enim quis in firmitate detentus morte appropinquaverit, et sacerdos aut aliquis clericus defuerit qui eum baptizet, tunc ab aliquo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizari potest, penitentia autem et communio a nullo nisi a catholico suscipienda est. Et post pauca: Si nullus catholicus sacerdos vel bonus vel facinorosus affuerit, rectius est sine communione manere visibili et invisibiliter a Domino communicari, quam ab heretico communicari et a Christo separari. 'Nulla conventio Christi ad Belial', ait apostolus, 'nulla pars fidei cum infidei'. Omnis hereticus infidelis est, symoniacus autem hereticus^d est, igitur infidelis est. Sacram communionem Christi quamvis visibiliter et corporaliter catholici propter imminentes hereticos habere non possunt, tamen dum mente et opere Christo coniuncti permanent, sacram Christi communionem invisibiliter habent, sicut plurimi sanctorum, qui remoti in heremo a nullo vel viventes vel morientes videbantur, quos tanto magis credimus coniunctos esse Deo, quanto disiunctos hominibus. Item testimonium eiusdem: Nullatenus, ait, aliquando hereticorum communionem, immo coinquinationem participemini, etsi in omni vita vestra ex aliqua impulsione vel necessitate communionem catholice ecclesie non^e invenientes, sine communionem permanseritis. Si enim uxorem corporalem legitime possidentes, si in regione aliqua longinqua absque ista muliere tempore multo morantes, relinquere hanc mulierem et alii copulari a Deo et legibus prohibemur; si vero egerimus, punimur, quomodo putas Deo per rectam fidem et catholicam ecclesiam coniuncti, ut ait apostolus: 'Aptavi vos uni viro virginem exhibere Christo', si orthodoxam ecclesiam et sanctam fidem adulteraverimus per communionem hereticorum, non in futuro tormenti, quod expectat hereticos, erimus facti^e participes? Communio enim dicitur eo quod communem faciat, et firmat communicantem quibus communicat. Ne igitur, queso, ait, o filii,

*) baptizari potest. Penitentia autem a nullo nisi a catholico suscipienda est. Et post pauca etc. 2. 3.

a) errore 2.   b) signa faciendo nobiscum 2. 3.   c) quia 2. 3.   d) her. est 2. 3.
e) deest 2. 3.

1) Nescio ubi; cf. *Deusdedit Lib. II, c. 8. et IV, c. 11, Lib. II, p. 326. et 364.*

huiusmodi oratoriis applicetis. Hoc ultimum de oratoriis que dedicaverant heretici dictum inde colligimus, quod eundem Iohannem alias de catholicis ecclesiis dixisse invenimus. Ecclesias catholicas quamvis ab hereticis invase sint, tamen ingredi ad orationem nullus timeat, quia, quamvis carnifices membra Christi vulneraverint, et vestimenta diviserint, tamen sanctissima^a remanserunt in semetipsis. 5

Nunc ad intermissa redeamus, et sacramentorum effectus breviter^b supra distinctos adhuc plenius distinguamus. Ille quidem sacramentorum effectus, quem diximus passivum, semper est uniformis, et tam extra quam intra ecclesiam unius institutionis vel constitutionis quantum ad partes principaliter constitutivas, nam in secundariis et appendiciis partibus modus est interdum varius et multifarius, prout singularum ecclesiarum est 10
 *f. 101. usus. *At^c principali sacramentorum constitutione semper modus est unus et uniformis in omnibus ecclesiis, Grecis et Latinis. Nam in eo, quod Greci fermentatum panem offerunt, principalem Christi^d constitutionem non omittunt, quam tunc omitterent, si aliud, quam panem offerrent: verbi gratia, caseum vel tale aliquid, quod Christus non obtulit. Et ideo quamvis rationabilius facerent, si azimum panem offerendo sanctae 15
 Romanae ecclesiae concordarent: eorum tamen fermentatum sacrificium diu toleravit ecclesia, non cum negligentia, sed adhibita per multos multa diligentia, ut Greci concordarent cum Romana ecclesia. Inde Leo VIIIe huius nominis papa a beato Petro CXLVIII. contra Michaelem^f Constantinopolitanum patriarcham egregiam conscripsit epistolam, defendens consuetudinem Romanam sinceram et institutioni Christi 20
 magis consonam. Sed tamen Greci perseverant in sua consuetudine, non discordantes a nobis in principali sacramentorum constitutione. Similiter inter ipsos Latinos, cum aliqui discrepent in eo, quod cum pene omnis ecclesia teneat Gregorianum ordinem, ipsi adhuc tenent Ambrosianam institutionem, in principali tamen sacramentorum constitutione adeo sibi concordant omnes ecclesiae, ut etiam hereticorum nullus audeat^g 25
 eam mutare, atque si quis eam permutaverit, scilicet vel^h aliud offerens, vel in alio liquore baptizansⁱ, vel aliud inter offerendum aut baptizandum recitans, quam habet ecclesiastica traditio, nullatenus quod agit reputetur pro sacramento. Sunt igitur in- 30
 violabilia sacramenta, quoniam ubicunque sunt eadem sunt; *et semel imposita, nunquam aboleri possunt. Neque enim cum ordinati vel baptizati excommunicantur, sacramentis, que ritu ecclesiastico susceperunt, ullatenus privantur, sed permanent in eis ordinationis vel baptismi sacramenta, quamvis mortua, quamvis extincta, quamvis irrita, id est nullius virtutis aut salutis effectiva. Speciem ergo solam pietatis quam habent hii tales baptizando conferunt; sed quam non habent virtutem eiusdem pietatis, conferre non poterunt, maxime his qui suis erroribus consentiunt, et ab ecclesia dis- 35
 sentiunt, vel in eo ipso^k quod eorum interdicta sacramenta scienter suscipiunt. Quapropter tales, qui a talibus baptizati, quando ad catholicam ecclesiam redeunt, non eis repetitur lavacrum carnis; sed, ut perficiatur quod deest, inseruntur catholicae matri, ut per eius reconciliationem Spiritus sancti gratiam percipere mereantur. Nam in illa sola Spiritus sanctus datur, quia videlicet in scissura mentium Deus non est, 40
 sed in unitate et pace, que perfectionis vinculum est. Et hi quidem thoro minus legitimo procreati, tamen reputantur filii, nam et ex omni tribu filiorum Israel numerati sunt filii Deo cogniti, ubi signantur servi Dei nostri in frontibus suis, scilicet tam ex tribu Gad et Aser, qui de ancilla^l nati sunt, quam ex tribu Iuda et Ioseph, qui ex legitimis coniugibus orti sunt. Veruntamen si ante legitime matris reconciliationem 45
 cf. Gen. 30. 11-13.
 cf. Gen. 29. 35.
 cf. Gen. 30. 24.
 *f. 105. de hac luce *subtraherentur, cum Ismaele de domo et hereditate paterna eieci, ne-

a) sacratissima 2. b) deest 2. 3. c) in add. 2. d) domini add. 2. e) VIII. — conscripsit *in loco raso et in marg.* 1. f) michaellem 2. g) e. aud. 2. 3. h) aut 2. i) baptizatus 1 (?). 3. k) deest 1. l) illa 3.

quaquam inter heredes regni Dei reputarentur, dicente matre libera: *Eice ancillam et filium eius: non enim heres erit filius ancille^a cum filio meo Ysaac.* Quod beatus Augustinus exponens ait¹: *Ecclesia dicit: Eice hereses et filios earum; non enim heredes erunt heretici cum catholicis. Sed quare non erunt heredes? Nonne de semine Abrahe nati^b et quomodo baptismum^b habent, baptismum heredem faceret semen Abrahe, nisi ab hereditate superbia excluderet. Eodem vero verbo nasceris, eodem sacramento; sed ad eandem hereditatem vitae aeternae non pervenis, nisi ad ecclesiam catholicam reversus fueris.* In his dictis beati Augustini ac ceteris eius scriptis diligenter perspectis facile notatur, quem sacramentorum effectum ipse astruat apud hereticos^c esse perfectum, nempe non alium, nisi quem nos dicere possumus passivum. Quo nomine notamus non eum effectum quem efficiunt, sed quo efficiuntur sacramenta, ut sint sacramenta, id est rerum sacrarum signa, sicut aqua baptismi signum est Spiritus sancti, vel sicut oleum sanctum in ordinatione pontificis signum est Spiritus sancti, vel sicut panis et vinum sacrificatum unitatis est signum, in eo scilicet, quod sicut unus panis ille de multis confectus est granis, et sicut vinum illud de multis confluit acinis, sic ecclesia de multis hominibus una consistit per fidei unitatem. Significari autem pane illo uno unam ecclesiam dicimus, non in eo, quod offertur et consecratur; sed in eo, quod de multis, ut dictum est, conficitur granis. Nam in eo quod consecratur nec ipsum individuum corpus Domini significat, sed est corpus *Domini transfuso in se Dei verbo per fidem passionis, resurrectionis et ascensionis. Dominus enim non hoc significat, sed *Hoc est corpus meum*, inquit. Ergo panis ille aliud est, aliud significat. Nam est corpus Domini, significat autem unam ecclesiam, quae licet et ipsa sit corpus Domini: aliud tamen^d est corpus Domini redimens, aliud corpus Domini redemptum. Aliud^e est corpus Domini, quod est etiam Dominus, de quo Maria loquens: *Tulerunt*, inquit, *Dominum meum et nescio ubi posuerunt eum*; est aliud corpus Domini, quod non potest Dominus vel Deus nominari, quanquam sit corpus Domini. Corpus Domini, quo redimimur, est ipsum individuum corpus, de quo dixit Christus: *Hoc est corpus meum*, quod pro vobis et pro multis tradetur in remissionem peccatorum. Corpus vero Domini quod est ecclesia, non est unum individuum corpus, nec est corpus redimens, sed est per unam fidem unum corpus, et est^f corpore Christi redempta, una in multis individuis vel personis ecclesia. Hanc ecclesiam panis sacrificii significando, est et dicitur sacramentum, id est sacre rei signum. Unitas enim ecclesie res sacra est, quam panis ille in eo significat, quod de multis granis confectus^g est, et unum quid effectus. Hoc idem cum in quolibet pane possit significari qui de multis granis conficitur, aptius tamen hanc significationem quasi rei sacre signum et quasi sacramentum, immo vere sacramentum in illo pane sancta^h ecclesia veneratur, qui sacrosancto altari adaptatur, et super quem verbum Christi secundum ritum ecclesie recitatur. Quod quia tam heretici quam catholici, qui tamen ritu ecclesiastico sacrificant, uno eodemque modo recitant, equaliter sacramentum, id est rei sacreⁱ signum tam hii quam isti representant. Quod enim significat panis a catholico sacerdote oblatus, hoc idem^e significat panis ab heretico et symoniaco sacerdote secundum ritum ecclesie oblatus. Et miro modo etiam ibi *significat panis ille unitatem, [ubi constat non esse ipsam ecclesie unitatem. Unitas enim ecclesie nequaquam potest intus et extra esse; sed in una ecclesia est unitas indivisa. Signum vero vel sacramentum unitatis etiam extra uni-

45 a) ancille 1. b) bapt. ecclesiae habent? Baptismus habent: haeredem etc. Aug. c) homines 3. d) est tamen 2. 3. e) Aliud — sit c. Dom. in marg. 1. f) deest 2. 3. g) est conf. 2. h) aecl. s. 2. 3. i) rei add. 2.

tatem potest esse; sed ipsa unitas, ut dixi extra semetipsam non potest esse, nec potest quisquam indivisibilem unitatem dividere. Cum ergo signum unitatis est preter unitatem, ad quam significandam fuit institutum^a, habet quidem suimet effectum ipsum sacramentum, quem supra diximus effectum passivum; sed non habet effectum, quem dicere possumus activum; quoniam ipsum quidem sacramentum efficitur vel conficitur, dum verbo accedente ad elementum sacre rei signum perficitur; sed quia sacra res illic deest, non efficit suos effectus ipsum sacramentum. Quomodo enim corpus absque anima nichil operatur, sic sacramentum unitatis absque unitate suos effectus non operatur. Nam sicut corpori ut aliquid operetur, anima cooperatur, sic sacramento unitatis, ut aliquid operetur, ipsa unitas cooperatur; et sicut corpus est vivum habens in se vivificantem spiritum, eoque subtracto, est mortuum; sic sacramentum unitatis vivit, si ipsum in unitate et unitas in ipso consistit, et ab unitate seiunctum penitus est mortuum, et ad eos effectus quos efficere deberet invalidum. Cooperante namque unitate, sacramenta nonnichil efficiunt, quia operantur in creaturis triforme opus Creatoris, id est sanctificationem, permutationem, salutem. Sanctificationem etiam in rebus inanimatis, ut in crismate vel in templo manufacto, que per verba alia sacrarum rerum signa sanctificantur, permutationem, ut in pane ac^b vino, *que dum sacrificantur, in aliud permulantur, salutem, quia fideles digne sacramentis participantes et in unitate perseverantes per ea salvantur. Hec autem omnia, videlicet sanctificationem, permutationem et salutem operatur in sacramentis et cum sacramentis unus atque idem Spiritus circa ipsas creaturas, que sanctificantur, permulantur et salvantur per dominum nostrum Iesum Christum, cui tanquam viti palmites adherent catholici sacramentorum celebratores; quamdiu enim per unitatem fidei magistro concordant veritatis, unitatis vinculum servantes, id ipsum sentiendo omnes in Christo manent, et singuli de spiritu eius viventes, interne viriditatis gratiam habent vivitque in salutem communicantium illis, quodcumque celebrant sacramentum in ecclesia Christi. Christus namque in eis loquitur, et quicquid ab eis fit, ab eo factum et Spiritu eius confirmatum *esse recte creditur; etiamsi^c in moribus suis reprehensibiles inveniantur, dummodo in unitatis compage maneant et uni viti que Christus est inhereant. At vero ubi dissentientes seseque per hereses et scismata ab unitate ecclesie dividentes a Christo precipidunt, mortuum est eorum^d omne verbum et sacramentum; et quicquid agere videntur, irritum; quicquid sanctificare putantur, pollutum est.

Eant igitur et fructum ferre gestiant, plantaria mortis et surculi eternis ignibus deputati, symoniaci conductores et conducticii ceterique negociatores, flagello dominico eieci de domo Dei^e, et omnes heretici et scismatici ab unitate precisi, et ideo penitus infructuosi. Nam quicquid apud eos agitur, quodcumque quasi sacrum vel sacramentum celebratur, tam vere verbo vite et spiritu veritatis caret, quam vere palmes; nisi manserit in vite, fructum ferre non potest, quam vere manus abscisa a corpore vivere vel operari *non potest. Igitur cum in omnibus gestis ac dictis, in quibus testimonium Christi recipimus, hoc oporteat notari et signari, quia Deus verax est: hoc eius testimonium tanquam a Deo, tanquam a veracissimo teste prolatum diligenter est notandum et inviolabili fidei signaculo signandum, ubi ait: *Manete in me, et ego in vobis*; addiditque: *sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis*. Hoc veracis Dei testisque fidelissimi verum testimonium non solum contra hereticos atque scismaticos, sed etiam contra quoslibet presumptuosos est caute signandum, et memori semper in pectore gestandum. Quis enim vitis et palmitum eius nesciat unitatem? Quamdiu palmites in vite manent, tamdiu ascendentem per venas intimas

a) sequitur locus rarus 1.   b) et 3.   c) etiamsi — inhereant in marg. 1.   d) omne eor. 2. 3.
e) domini 2. 3.

genuinum radicis eius humorem bibunt, et vivunt florentque et flores fructus parturiunt. At vero si de vite palmes excisus fuerit, iam boni suci eius particeps esse non potest; sed nec vivit nec usum habet alium, nisi ut in ignem mittatur et ardeat. Itaque, o heretici atque scismatici ab ecclesie corpore vos precidentes et propriis ad-
 5 inventionum vestrarum sarculis precisi, nolite putare, quod vitalem fructum ferre possitis. Itemque et vos presumptores et nimii assertores liberi arbitrii, qui vos putatis non indigere auxiliantis et miserantis gratiae Dei tanquam volentes et currentes vestra velocitate vitae sempiternae fructum comprehendere possitis: scitote vos horrenda manu
 *agricolae tollendos et in ignem mittendos, nisi omnem pulchritudinem omnemque fruc- *f. 107.
 10 tum venustatem non ex vobis, sed ex vitis intima radice procedere confessi fueritis. Dicit enim fidelis et verax testis noster: *Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum* Ioh. 15, 5.
multum, quia sine me nichil potestis facere. Plane nichil, quia peccatum nichil est, quod solum sine ipso facere possumus. Non est enim peccatum ulla substantia, sed corruptio substantiae. Similiter mendacium pro nichilo est habendum. Est namque
 15 mendacium, quo id significatur esse quod non^a est, vel non esse quod est. Unde cum audimus mentientem, solemus dicere: 'Nichil dicis, quod idem est', ac si dicamus: 'Non est quod dicis'. Non est ita in rerum existentia, sicut significant verba tua; et ideo recte mendacium nichil dicitur, quia non habet ubi subsistat eius existentia subtracta vel denegata illi re significata. Sic postquam Christus natus est, cuius nasci-
 20 turi signum erat circumcisio, apostolo affirmante: *Circumcisio nichil est*, id est falsum 1. Cor. 7, 19.
 signum est; quidquid illo signo significatur futurum, iam est preteritum, nato Christo de semine Abrahae, cuius futurae nativitatis erat signum verum ipsa circumcisio propterea posita in illa corporis parte, per quam semen traducitur, ne dubitaretur de semine Abrahae nasciturus, qui ad benedicendas omnes gentes fuit Abrahae promissus.
 25 Quo nato quicumque se circumcidit nichil facit, quoniam teste apostolo: *Circumcisio* ib. 8, 19.
nichil est, et prepucium nichil est, sed observatio mandatorum Dei. Simili modo qui *sacramenta ecclesie data extra ecclesiam celebrat, nichil facit, quia ibi signum rei *f. 108.
 sacre adhibet, ubi res sacra esse non potest. Ibi exhibet signum sanctificationis, ubi nichil sanctificatur, et ideo signum vel sacramentum illud nichil est. Verum ergo
 30 veritas dixit: *Quia sine me nichil potestis facere.* Hoc enim veritatis testimonium est Ioh. 15, 5.
 adeo verum, ut nichil sit apud^b ipsum sacramentum, id est ipsum sacrae rei signum, cuius exhibent speciem palmites precisi, sed speciem omni fructu, omni virtute, omni verae vitis viriditate ac suco carentem, et ideo Iudeorum qui blasphemant Christum circumcisioni per omnia consimilem. Nam sicut Iudei blasphemant Christum et tamen
 35 portant signum nativitatis eius indicativum, sic heretici et maxime, ut preostensum est, symoniaci blasphemant Spiritum sanctum, et tamen celebrant signa sancti Spiritus operationem et virtutem significantia.

Memorem volumus esse lectorem, quia, ut superius determinavimus, non nisi de manifestis et indubitatis atque synodaliter damnatis hereticis agimus, illosque tantum
 40 symoniacos quasi reos concilio in sanctis conciliis damnatos asserimus, quos in felle amaritudinis et obligatione impietatis per hoc esse constiterit, quod eorum symonia indubitata cernitur, et ob hoc eorum officium a Romana sede interdicatur. Ubi enim symoniaci vel ceteri heretici sic latent, ut pro catholicis a catholicis habeantur, *non *f. 108.
 eos iudicamus reos concilio, sicut eum qui fratri suo 'racha' dicens reus erit concilio; Matth. 5, 22.
 45 sed arbitramur eos reos iudicio, sicut eum qui fratri suo irascitur dicimus reum iudicio, iudicio videlicet non humano, sed divino, ad quem spectant omnia quae fiunt in occulto. Quod ergo de occultorum hereticorum sacramentis rei veritas habeat, illius iudicio servandum putamus, qui si etiam per tales necdum aperte seclusos aliquid virtutis et

salutis operatur, magna in hoc eius pietas commendatur. Si autem Spiritus sanctus, Sap. 1, 5. qui indisciplinatum in sacramentis fugit hereticum^a apertum, etiam discipline fugiet fictum, id est occultum hereticum, lupum videlicet ovina pelle vestitum, quis ei dicere audebit: 'Cur ita facis?' Credimus tamen fideles Christi, qui istos latentes hereticos ignorant et eorum sacramentis in fide Christi communicant, non fraudari munere Christi 5 Ioh. 3, 8. et operatione Spiritus sancti, qui sicut vult spirat, ita et per quos vult spirat, etiam per consimiles Cayphe interfectoris Christi: qui cum iure sint damnandi, habent tamen exemplo ipsius Cayphe potestatem etiam ipsum Christum in suis membris iudicandi, cum, ut dixi, deberent potius ipsi a membris Christi diiudicari et damnari. Quandiu ergo Christus in suis membris tales patitur, quasi Cayphas pontifex in domo Dei prin- 10 cipatur, cuius familiaritas non magis accepta est veris Christi apostolorumque pedisse- *f. 109. quis, quam familiaritas Cayphe accepta¹ fuit ipsis apostolis; sed inviti tolerant *parietem dealbatum, donec Deus percutiat illum. Qui autem eundem parietem fulciunt, longe a Paulo apostolo dissentiunt, qui stans coram quodam tali pontifice, dum ipso Act. 23, 2. precipiente percuteretur: *Percutiet, inquit, te Deus, paries dealbate*. Sed hunc parietem 15 dealbatum et quodam iustitie quasi cemento vestitum Deo percutiendum relinquamus; et nos eidem iamiam ruituro saltem latenter subtrahamus, prout possumus, ne, si eum velut stipites fulcire nitamur, cum ipse ruere ceperit, nos obruamur. Stipites parietem^b hunc fulcientes sunt clerici valenter literati et laici religionis inimici et omnes ipso- Ioh. 18, 22. rum tales amici, qualis fuit ille amicus pontificis, qui Christum percuteus dixit: *Sic 20 respondes pontifici?* Poterat quidem brachium Domini repercutere percutientem, nec eum solum, sed etiam illum quem tam rigidus stipes fulciebat statim subvertere parietem dealbatum, id est ipsius falso pontificem appellatum; sed accepit iniuriam, servavit patientiam, nec ullam tam iniqui pontificis captavit erga se clementiam. Sic igitur et nos, opitulante ipso, servemus pacientiam nec ullam iniquorum pontificum captemus 25 clementiam, benevolentiam vel munificentiam, si magis volumus cum Christo salvari, quam inter impiorum pontificum adulatores damnari. Habent isti pontifices Cayphe *f. 109. consimiles, in cathedra Moysi sedentes etiam in hoc affinitatem *cum illo Caypha, quod, sicut ille Christum captivum tenuit et occidit non solum sua lingua, sed etiam manu^c Romana: ita isti Christum quasi captivum in sacramentis tradunt illis, quibus ipse tradi 30 non vult, ut fiant rei corporis et sanguinis Domini, non solum dum ipsi sibi manducant et bibunt iudicium, sed etiam dum his, quos usque ad condignam penitentiam ab ecclesia pellere deberent, ipsum corpus Domini tradunt manducandum, quod^d idem est acsi traderent Christum gentibus ad inludendum et conspuendum et crucifigendum, ib. 27. quia, testante apostolo, reatus corporis et sanguis Domini contrahitur, quando corpus 35 et sanguis eius indigne manducatur. At illi manifesti heretici, precisi palmites et aridi et omnino mortui, et mortuorum sacramentorum inutiles ministri, nec saltem hoc debent existimare, quod vel illo modo quo eum Cayphas apud se habuit habeant Christum vel corpus ipsius vivificum, quanquam habeant corporis Domini sacramentum, ut superius est ostensum. 40

Rursum non inde sibi blandiamur, quod si non est Christus in eorum sacramentis, ipsi participando illis non fiant rei corporis et sanguinis Domini. Pari enim vel graviore eos reatu constat astringi, occisoribus enim ipsius Christi perseverantibus in reatu suo graviter imputabatur ipsa eius occisio; sed gravius imputata fuisset ipsius Christi divisio, si eum tanquam laniste divisissent et membratim discerpsissent^e ossaque ipsius 45 confregissent. *Hoc autem fieri non decuit, quoniam Filius hominis secundum quod de eo diffinitum erat ad Patrem vadens, nichil sibi vel corpori suo penarum vel in-

a) ap. her. 2. 3.   b) h. p. 2. 3.   c) R. m. 2. 3.   d) quod — inludendum om. 3.   e) decerpsissent 3.

iuriarum inferri permisit, nisi quod de eo scriptum fuit. Unde cum omnia fuissent^a consummata, quae de passione ipsius erant scripta, nichil ultra in eum carnifices potuerunt. Verum si divinitus cohibiti non fuissent, libenter ossa eius et crura confregissent et fortasse ita eum dilaniassent ac divisissent, sicut servorum eius multos
 5 legimus dilaniatos et membratim discerptos. Sed scriptura sacra, quae predicabat Christi occisionem, nusquam predicabat, immo modis omnibus prohibebat ipsius Christi divisionem, prohibebat quoque crurium eius confractionem, dicente Domino per Moysen de agno pascale in typum Christi: *In una domo comedetur*; quod idem est acsi dixisset: 'Per diversas domos unus ille agnus non dividetur'; sed in una domo comedetur:
 10 *Et os non comminuetis ex eo*. Culpa ergo malorum indigne corpus et sanguinem Domini accipientium in ecclesia, iudicante apostolo, est quasi occisio Christi reputanda, quia reum corporis et sanguinis Domini eum esse asserit, qui ea indigne manducat et bibit. Et est quidem culpa haec magna, sed a scripturis non dissona. Hereticus autem vel scismaticus, non tam de Christi occisione, quam de Christi culpatur divisione pro
 15 eo, quod contra omnem sacrae scripturae auctoritatem Christum conatur dividere, putans illum in diversis ac pluribus domibus comedi posse, cum lex dicat: *In una domo comedetur*. Quanquam^c itaque nunquam dividatur Christus, tamen huius divisionis rei fiunt in suis cogitationibus, qui contentiose affirmant, quod tam extra quam intra ecclesiam comedatur paschalis agnus. Est autem peior, detestabilior^{*et execra-}
 20 bilior hereticus vel scismaticus ipsis Iudeis et militibus Christi occisoribus, quia quod per illos non potuit fieri hoc facere conantur isti; sed frustra, quia ut Christus dividatur et tam extra quam intra unam domum ecclesiae comedatur^d, non concedit sancta scriptura, sicut evidentissime probant subiuncta patrum testimonia. Cyprianus in epistola ad Cornelium¹: *Existimat aliquis summa et magna, aut non sciente Deo aut*
 25 *non permittente, fieri; et sacerdotes, id est Dei dispensatores erunt non de eius sententia ordinati. Hoc est fidem non habere quia vivimus, hoc est Deo honorem non dare, sed de eius sententia non ordinantur sacerdotes, qui extra ecclesiam fiunt, qui contra dispositionem et traditionem evangelii faciunt, sicut ipse Dominus in XII prophetis ponit et dicit: 'Sibimetipsis regem constituerunt, et non per me'. Et iterum: 'Sacrificia eorum*
 30 *tanquam panis luctus, omnes qui manducant ea contaminabuntur'. Et per Ysaïam Spiritus sanctus clamat et dicit: 'Ve vobis, filii desertores, hec dicit Dominus: habuistis consilium et non per me, et fecistis conventionem non per spiritum meum adicere peccata super peccata'. Idem ad Magnum presbiterum²: *Ecclesia una est, quae intus et foris esse non potest. Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit; si vero apud*
 35 *Cornelium fuit, Novatianus in ecclesia non est, nec episcopus computari potest. Iheronimus super XII prophetas³: Odit Deus sacrificia hereticorum et a se proicit^e, et quotienscunque sub nomine Domini fuerint congregati, detestabitur fetorem eorum et claudit nares suas. Odisse autem et proicere et non odorari, humana loquitur similitudine, *ut*
 40 *nos affectum Dei nostris sermonibus cognoscamus. Idem de agno pascale loquens ait inter cetera⁴: Non putemus agnum istum ubique posse comedi. Precipitur nobis, ut in una illum comedamus domo, id est ne extra ecclesiam immolari agnum putemus. Ex quo manifestum est, quod Iudei et heretici et omnia conventicula dogmatum perverso-**

Ex. 12, 46.

Ioh. 19, 36.

*f. 110'.

Os. 8, 4, 9, 4.

Is. 30, 1.

*f. 111.

a) cons. fu. 3.   b) deest 2. 3.   c) Quanquam — agnus in marg. infer. 1.   d) dividatur 3.
 e) prohibet 2. 3.

45   1) Epist. 59, c. 5. ed. Hartel p. 672; cf. Deusd. Libell. II, § 2, Lib. II, p. 319.
 2) Epist. 69, c. 3. ed. Hartel p. 722.   3) Comm. in Amos II, c. 5, Opp. ed. Vallarsius VI, col. 303; cf. Deusdedit Lib. II, § 2, l. l. p. 320.   4) Pseudo-Hieronymi Sermo de esu agni, Opp. ed. Vallarsius XI, col. 212; cf. supra p. 226.

Ps. 73, 14. rum, quia in ecclesia non comedunt, non eos agni carnes, sed draconis comedere, qui datus est in escam populis Ethiopum. Nos vero comedimus azima sinceritatis et veritatis. Augustinus ad Bonifacium¹: *Heretici non querant Spiritum sanctum, nisi in Christi corpore, cuius habent foris sacramentum; sed rem ipsam non tenent intus cuius illud est sacramentum.* Idem: *Qui Ioseph emerat, eunuchus fuit: ita is qui gratiam 5 sancti Spiritus mercatur, vivum semen non habet siccis genitalibus. Sic quoque ignis sacrificii, qui per LXX annos Babilonice captivitatis sub aqua vixerat, extinctus est Antiocho Iasoni vendente sacerdotium. Hoc significat ignem sancti Spiritus symoniacis non lucere sacramentis.* Origenes in expositione super Leviticum²: *Talis vir queritur, qui carnes sanctas possit comedere, non in quocunque loco, sed in loco sancto intra atrium 10 tabernaculi. Audiant hec qui scindunt ecclesias, et peregrinas ac pravas inducentes* *f. 111. *doctrinas putant se sacras carnes extra templum Dei et extra aulam dominicam *posse comedere; profana sunt eorum sacrificia, que contra mandati legem geruntur. In loco sancto edi iubentur, intra atria tabernaculi testimonii sunt, quae fidei murus ambit, spei columnae suspendunt, caritatis amplitudo dilatat. Ubi haec non sunt carnes sanctae nec 15 haberi possunt nec comedi.*

Si autem aliquae auctoritates requiruntur a sede apostolica promulgatae nostris^a assertionibus consone, poterunt sufficere auctoritates premisse de scriptis Leonis Magni et papae Pascalii excerptae, quorum alter in ecclesia Alexandrina propter excommunicatos asserit interceptam sacrificii oblationem et defecisse crismatis sanctificationem et omne caelestium sacramentorum lumen extinctum³, alter in epistola Mediolanensibus directa⁴ illud beati Augustini dictum comprobatur: *Veri sacrificii locus extra catholicam ecclesiam non est*⁵. Horum duorum Romanorum pontificum dicta cum superius posuerimus, eadem hic iterare superfluum, sed commemorare opportunum duximus. Attamen si quis plures apostolice sedis requirit auctoritates, audiat quae secun- 25 tur. Pelagius papa Viatori^b et Pancratio ait inter cetera⁶: *Non est Christi corpus quod scismaticus conficit, si veritate duce dirigimur, nec enim divisum Christum esse poterit quisquam sine apostoli reprobatione confingere. Unam, ut sepe dictum est, quae Christi* *f. 112. *corpus est, esse constat *ecclesiam, quae in duo vel in plura *dividi non potest. Simul enim cum ab eo quisquam discesserit, esse desistit ecclesia. Unum Hierusalem templum 30 est, ydolis necesse est ut immolet, qui semetipsum diviserit. Idem Iohanni Patricio⁷: Noli catholicam semper mentem aliqua scismaticorum communione polluere. Unum Christi corpus, unam constat esse ecclesiam. Divisus ab unitate veritatem corporis Christi non potest consecrare. Si enim ipsius consecrationis nomen rationabili ac vicaci intellectu discutimus, consecrare est simul sacrare. Sed ab ecclesiae visceribus divisus et ab apo- 35 stolicis sedibus separatus dissecrat potius iste, non consecrat. Noli ergo quasi nulla^c scismaticorum aut ecclesiae sit differentia, velle indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Gregorius in regesto^{d, 8}: Nos consecrationem dicere nullomodo possumus quae ab excommunicatis est hominibus celebrata. Idem in Moralibus libro XXXV⁹: *Notandum magnopere est, quod conversionis suae sacrificium amici Iob Domino non per se, 40 sed per Iob iubentur offerre. Ait enim*¹⁰: *Iob autem servus meus orabit pro vobis: faciem**

a) n. a. in loco raso 1.   b) Victori 2. 3.   c) nula 1.   d) registro 2. 3.

1) Epist. 185. ad Bonifacium § 50, Opp. II, col. 663 A.   2) Homil. IV. super Leviticum, Opp. (Bas. 1536) I, p. 155; cf. supra p. 227.   3) V. supra p. 226.   4) Libelli I, p. 6.   5) Cf. supra p. 226.   6) Coll. Brit. Pel. ep. 22, 'N. Archiv' V, p. 545; Deusdedit Lib. II, § 2, l. l. p. 720.   7) Coll. Brit. Pel. ep. 11, 'N. Archiv' V, p. 541; Deusd. Coll. can. I, c. 144, p. 104; v. supra p. 226.   8) Epist. IV, 20, EE. I, p. 254; Deusd. Lib. II, p. 321.   9) C. 8, § 12, Opp. I, col. 1148.   10) Ibid. nonnullis omissis.

eius suscipiam, ut non vobis imputetur stulticia'; ac si aperte hereticis dicat, sacrificia vestra non suscipio, petitionumstrarum verba non audio, nisi per intercessionem illius, cuius professionis verba de me veracia *recognosco. Et post pauca: Salutem vestram per *f. 112'. catholicam ecclesiam quam diligo postulate; ipsi enim volo dimittere id quod mihi in ipsa deliquistis, ut hec vestram incolumitatem^a obtineat, quae ex vestro languore laborabat. Sola¹ quippe est per quam sacrificium Dominus libenter accipiat, sola quae pro errantibus fiducialiter intercedat. Unde etiam^b de agni hostia Dominus precepit, dicens: 'In una domo comedetur^c, nec efferetur de carnibus eius foras'. In una vero domo agnus comeditur, quia in una ecclesia catholica vera hostia redemptoris^d immolatur, de cuius carnibus divina lex efferri foras prohibet, quia dari sanctum canibus vetat. Ex. 12, 46. Matth. 7, 6.

Hec patrum dicta tam patentia atque manifesta sunt, ut dilucidari non egeant, patentissime namque symoniacorum aliorumque hereticorum sacerdotium et sacrificium irrita esse^b demonstrant; immo nullum eos convincunt habere sacrificium verum, quamquam habeant sacramentum verum et integrum sacrificando secundum ritum ecclesiasticum. Duo enim nomina sunt sacrificium et sacramentum; et longe inter se discrepant significata ipsorum, cum vivificum^e Christi corpus proprie satis appelletur sacrificium, quod non proprie dicitur sacramentum, nisi quantum ad speciem quam sensibus ingerit: quae species non incongrue sacramentum dici poterit, utpote signum unius corporis quod est ecclesia, de multis personis quasi de multis granis in unum compacta, et unum corpus velut unius panis effecta. Hanc unionem non significat nobis corporis Christi existentia, utpote nimium a sensibus nostris remota, sed ipsa que videtur et sentitur species et forma. Cum enim sacramentum sit visibile signum invisibilis gratiae, corpus Christi secretum et nostro visui absconditum non audeo sacramentum appellare, quia non significat rem sacram, sed est res sacra, nisi forte ab effectu dicatur sacramentum, quia digne participantem sacrat, sicut ornamentum dicitur^b quia ornat. Unde^b sententiam quorundam magistrorum affirmantium, quod carne et sanguine Christi utroque invisibili intelligibili significetur corpus Christi visibile ac palpabile, cogor ammirari^f, cum potius invisibilia per visibilia, quam visibilia per invisibilia soleant significari, quod^g etiam affirmat auctoritas beati Augustini dicentis²: *Signum est res preter speciem quam sensibus ingerit aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire*. Igitur heretici, scismatici et omnes euangelica falce precisi, licet possint habere identitatem sacramenti et^h signi, non tamen inde consequens et eos pariter habereⁱ identitatem sacrificii nobiscum, quibus ille agnus est unicum sacrificium, quem in una tantum domo comedi probat evidentissima veritas premissarum auctoritatum. Quibus etsi alicubi videantur alie auctoritates obviare, que sunt^k tam intra quam extra ecclesiam, affirmant eadem esse ad modum III paradisi fluminum, que sunt tam intra quam extra paradisum. Nichil nos movet huiusmodi auctoritatum diversitas, quia nos non denegamus extra ecclesiam esse posse sacramentorum integritatem; sed sacrificii veritatem iuxta premissarum auctoritatum assertionem, quibus illae auctoritates recte inspecte non obviant, que non sacrificium sanctum, sed sacramentum integrum, non corpus Domini, sed sacramentum corporis Domini extra ecclesiam esse posse affirmant. Est in hac diversarum, non adversarum auctoritatum determinatione caute notandum, quia magna invenitur differentia inter¹ sacramenta et sacramenta. Nam alia sunt sacramenta, que tantummodo circa creaturam rationalem fiunt, ut sacramentum ordinationis et baptismi; alia que circa res inanimatas fiunt, ut illa sacra signa,

45 a) incolumitatem 1. b) deest 2. 3. c) comeditur 2. 3. d) red. deest 2. 3. e) vivificum — cogitationem venire (l. 33) eadem manu partim in loco raso, partim in marg. add. 1. f) cogor amm. corr. ex non possum approbare 1. g) quod — venire des. 2. 3. h) et signi des. 2. 3. i) in add. 1. k) deest 1. l) intra 3.

1) § 13, col. 1148. 1149. 2) De doctr. christ. l. II, c. 1, § 1 (Opp. III, col. 19).

quae verbis divinis accedentibus ad elementa fiunt in consecratione crismatis vel altaris, vel etiam panis et vini; et illa quidem sacramenta, quae circa creaturam rationalem fiunt, cum extra ecclesiam celebrata sint, irrita, vacua, extincta et mortua, fiunt rata et lucida et *viva, dum rationabili creatura, id est homine penitentiam agente sacramentis extra celebratis, accedit ecclesiae confirmatio. Illa vero sacramenta, quae circa res inanimatas fiunt, nullo modo confirmari poterunt, quia ille creaturae penitentiam agere non poterunt. Unde aliquotiens^a legimus personarum sacramenta foris data vel intercedente penitentia per catholicos confirmata vel interveniente ignorantia excusata, sicut ab Anastasio papa sunt excusata ordinationis et baptismi sacramenta per Achacium damnatum celebrata¹, cuius dicta quidam negliger legentes putant eum sentire contra premissas auctoritates, sed non ita legenti patebit, si sacramentorum differentiam attendere voluerit, eorum scilicet quae aliquo modo et aliquando poterunt excusari, per venialem seu invincibilem ignorantiam eadem sacramenta percipientium et solam Dei gratiam in sacramentis querentium, et eorum sacramentorum quae circa res inanimatas foris exhibita nunquam leguntur intus confirmata vel excusata; sed omnimodis ubique sunt exsufflata. Unde Alexander papa dicit²: *Ecclesia, quae per pactionem precii claruerit esse consecrata, et ut verius dicatur execrata, nullomodo pro ecclesia habeatur.* Quod de ecclesia dicitur de omnibus rebus inanimatis non incongrue dici poterit, quia videlicet neque vinum neque panis, neque oleum a quolibet heretico execratum potius quam consecratum dicendum vel habendum est sanctum. Ecce utcunque de sacramentis quae sentimus expressimus absque preiudicio meliorum et meliora dicentium, quibus acquiescere parati sumus, ostensa nobis ratione vel auctoritate, cui non debeamus contradicere, et propter quam debeamus dicta nostra mutare.

Cod. 1.

Gen. 38, 25.
Cant. 2, 15.

Gen. 38, 29.

Si autem in dictis et scriptis nostris, ut alias iam nos dixisse meminimus, cernuntur^c illa insignia, quibus Thamar, ne combureretur, legitur defensa, videlicet anulus, baculus et armilla, per que intelligitur fides, spes et caritas, obsecro te, quicumque ita legis, ne credas animam meam cum patre mendacii fornicatam, sed potius fatere illam de semine Iude, id est Christi, gravidatam, ut exemplo Thamar pareret quasi filium, qui appellaretur Phares, id est divisio, quia Deus testis est, nulla propriae gloriae captatione, sed sola veritatis emulatione vel me a sacramentis hereticorum divido, vel inter ipsorum et catholicorum sacramenta magnam divisionem et distinctionem esse dictis et scriptis demonstro, sine meliorum, ut dixi, preiudicio. Dudum ne-

Codd. 2. 3.

25

Libet autem adhuc dicere aliqua de iniquissima peste, symonia. Inter omnes quippe vulpeculas, quae demoliuntur vineas, nulla vulpecula nequior vel astutior symonia. Nam, ut quidam ait³,

30

Quo teneo nodo mutantem Prothea vultus? sic nos dicere possumus, quo teneamus nodo symoniam vulpeculam astutissimam, vultu multifariam, habitu milleformem, et pene semper non solum aliis vulpeculis, verum et sibimetipsi dissimilem, usque adeo, ut cum vineas Christi demoliatur, interdum in ipsius vinitoris habitu cernatur? Cum enim in una qualibet sua pelle dignosci ceperit, continuo aliam induit, et vineas, quas devastat, interdum se plantare simulat. Aliquando et multotiens haec vulpecula a sagacibus Christi venatoribus depre-

35

40

a) aliquando 2. 3. b) aliquando et aliquomodo 2. e) corr. ex cernit 1.

1) Cf. *Epist. ad Innocentium supra p. 222.* 2) *Quod dictum paululum mutatum apud Grat. C. I. qu. 4, c. 1. Gregorio attribuitur, Alexandro etiam in Anselmi Coll. V, 20. 21, ut Friedberg monuit; cf. etiam De aedificio Dei supra p. 162. et Comm. in ps. 25, col. 1164.* 3) Cf. *Horatii Satir. 2, 3, 71: Quo teneam vultus mutantem Prothea nodo.*

Cod. 1.

cessitate compulsus ad dominum papam Innocentium ipso vocante veni, cui me scrutanti, cum peteret, qua fide vivo, qua spe
 5 gaudeo et qua erga Deum et sanctam ecclesiam dilectione, Christo donante, moveor, tanquam si audisset ex ore meo, de viro cuius hec sunt concepi^a, benigne sui gratia me habuit, opusculumque^b tunc a me de
 10 hac ipsa questione dictatum suo assensu roboravit, et per litteras suas domino meo Salzburgensi archiepiscopo meam parvitatem defensandam commendavit, quam^c ideo pre ceteris optavi michi defensorem dari et
 15 fieri, quoniam et ipse non minus quam ego, immo pro sue auctoritatis maiestate multo magis ipse insignis archiepiscopus, quam ego pusillus clericus, hoc decertat obtinere, quod princeps mundi huius non solum in
 20 se ipso, sed etiam in membris suis ab ecclesia separatis idem ita sit iudicatus, ut omnino contemni debeat, quamvis per sacramenta vacua inveniatur in angelum lucis transfiguratus.

Factus^d sum insipiens de his loquendo que in perfectionem meam superexcellunt, sed quia coactus dixi que dixi, credo et spero^e ab ipsa incarnata Dei sapientia imperfectum meum posse perfici, a cuius adversariis coactus sum insipiens fieri ut dixi,
 30 non solum altiora me perscrutando, sed et scribendo ad virum sapientissimum, cum sim stultissimus. Non enim ignoro quis cui loquar, sed exemplo Abrahe dicentis:
 35 *Loquar ad dominum meum cum sim cinis et pulvis* et ego, cum inter linguas derogantium nomine meo sim obscurus, ad te, vir sancte, abbas Clarevallensis, ad te, inquam, nominis ac vite illustris, cum semel cepissem loqui, brevitatis compendium necessitate coactus excessi meumque sensum qui
 40 seculares clericos et maxime conducticios offendit ideo tibi tanquam patri spirituali digessi, ut, ubi que sencio approbaveris, defensorem et adiutorem, ubi vero aliquid
 45 eorum improbandum iudicaveris, correcto-

Codd. 2. 3.

hensa est, et pelle sua spoliata, at nunc pellem talem invenit, in qua vix dignosci possit, quando in ea non more vulpis utitur astutia, nec omnino apparet quasi bestia, sed quasi ovis domestica. Cum enim cenobiorum prelati ab his, quos in suum consortium recipiunt, munera exigunt, ipsam symoniacam avaritiam nomine oblationis tegunt: nimirum satis improprie, cum aliud sit oblatio, aliud exactio; aliud quod sponte offertur, aliud quod etiam ab invitis auferitur et extorquetur. Non sic beatus Benedictus in regula sua precepit fieri, immo istud vetuit fieri, docens¹, ut pauperes, qui pueros suos offerunt, simpliciter petitionem faciant, a divitibus autem parentibus non sinit quidem aliquid exigere; sed si quid sponte offerunt, acquiescit posse recipi, quod ita receptum potest appellari oblatio, non exactio. Christus etiam diviti cuidam perfectam conversionem suadens, non ait: Vade, vende quae habes, et affer mihi; sed *da*, inquit, *pauperibus, et veni, sequere me*. Petrus quoque apostolus communem vitam Iherosolimis regens a nemine sua exigit, quamquam ea suis pedibus apposita, quasi voluntariam oblationem recepit. Ananiam et Saphiram sua Christo destinare non exegit; sed ea iam destinata Christo vendicavit, et in eorum fraudatores debitam vindictam exercuit, quo exemplo debetur illis magna severitas, qui fraudant vel decimas vel alias oblationes iam usui communis vitae destinatas: et ideo non debent culpari, cum^f vel
 Luc. 18, 22.
 Gen. 18, 27.

a) hic quaedam corrupta esse videntur. b) opusc. — roboravit in marg. 1. c) quam — transfiguratus in marg. 1. d) quae sequuntur in loco raso 1. e) sequitur locus raso 1. f) vel cum 3.

Cod. 1.

rem te mihi exhibeas, adiuratus et obsecratus per illum, a quo tibi est ea que rogo faciendi possibilitas^a.

EXPLICIT OPUSCULUM AD ABBATEM.

Codd. 2. 3.

multas: veruntamen non ab aecclesiarum fundatoribus exigendas, nec omnino ab eis recipiendas, nisi voluntarie, non per exactionem, sed per devotionem offerant eas. 5

4. Reg. 5, 27.

Cant. 2, 15.

Apoc. 13, 14.

Habent enim episcopi decimas et curtes ac villas, quemadmodum olim levitae habebant decimas et civitates cum suburbanis ad altaris ministerium caste adimplendum; sed mirum est quod dicimus, ad placita secularia et huius mundi negotia, pascunt semetipsos episcopi de facultatibus episcopalibus: et aliunde pastum exigunt in ipsis ministeriis episcopalibus, aecclesias consecrare, clericos ordinare, christianos consignare pertinet ad officium episcopale; decimae, primitiae, seu ceterae facultates ecclesiasticae ad hoc officium debent episcopum sustentare, atque ideo sunt^b ex debito requirendae in usum episcopi et clericorum cooperantium illi. Si quid ultra exigitur in amministrazione spiritualium officiorum, lepra Giezi contrahitur, et in tali amministrazione non Deo, sed mammonae servitur. Unde laudanda est papae Honorii censura iustissima, qui Ottonem Halverstatensem dictum episcopum deposuit et symoniacum suis litteris publicavit¹, pro eo quod in consecratione cuiusdam aecclesiae² sub pretentu servitii convictus est pecuniam exegisse. Igitur, o vos omnes, quibus dicit sponsus: *Capite nobis vulpes parvulas que demoliantur vineas*; capite istam vulpem vetustissimam tempore, sed semper novam nova fraudum reparatione. Separate vos ab oratoriis per manifestam pretii pactionem, per indebiti obsequii exactionem non tam consecratis quam execratis. Nam si tales ecclesias pro consecratis aecclesiis^b habebitis, Romane sedi inobedientes eritis. Docet enim Alexander papa secundus, ut iam supra notavimus³, aecclesias per pactionem precii consecratis non tam consecratis quam execratis esse, ac nullo modo pro aecclesiis habendas. Idem in aecclesia Constantiniana centum et amplius episcoporum synodum celebrans vulpeculam, de qua loquimur tribus percussit ictibus. Nam legitur inter cetera illius concilii capitula⁴: *Ut aecclesia et altaria nec vendantur, nec emantur: et qui amodo vendiderint vel qui emerint anathemati subiacebunt*. Item: *Ut aecclesiae per precium vel a symoniacis consecratae denuo consecrentur*. Item: *Ut presbyteri a tempore Nicholai papae usque nunc et deinceps scienter ordinati a symoniacis, sciant se esse^b depositos*. Huiusmodi percussionibus plagata iam vulpecula poterat videri penitus interfecta, nisi quod ipsa est fortasse illa bestia, de qua legitur in Apocalypsi: *Quod habet plagam gladii et vixit*. Arriana pestis vel alia quelibet heresis tunc est extincta per plagam gladii, cum dampnata et anathematizata est iudicio synodali. Symonia vero, quamvis gladio anathematis non semel percussa, tamen adhuc vivit, quia plaga mortis eius per hoc videtur curata, quod etiam a religiosis quibusdam recipiuntur manifestorum symoniacorum sacramenta, licet a Romanis pontificibus tanquam ore ipsius Petri multotiens

a) eadem manu add. 1: cetera que secuntur ad episcopum Hildinshaimensem scripta sunt. Sequens fol. 115. praebet initio verba: Unde accensus (p. 272, l. 26) — introduxit (supra p. 272, l. 33), deinde ex parte in loco raso, ex parte in margine suppleta: Quod eius factum (p. 272, l. 33) — Amen. Sequitur fragmentum epistolae Gerhohi ad Bertholdum episc. Hildesheimensem missae, quod edidit Jaksch, 'Mittheilungen' VI, p. 268. b) deest 3.

1) A. 1128; cf. Bernhardi, 'Lothar v. Supplinburg' p. 212, ubi locus noster non commemoratur. 2) Scil. Dunsensis (Deutschenthal), quae coenobio Kaltenbrunnensi dioc. Halberstad. subiecta erat. A. 1135. Ottonis successor electus est, eodem quo Gerhoh libellum nostrum composuit. 3) V. p. 268. 4) Qui canones synodi, ut videtur, a. 1063. inter editos non inveniuntur.

Codd. 2. 3.

interdicta. Vivit plane adhuc symonia, non quidem veritate, sed eorum estimatione, qui symoniacorum sacramenta putant vivere, pro eo quod Symonem magum vident non iam per terras ambulare, sed iuxta caelos volare. Concedimus et nos adhuc vivere Symonem magum in suis compliceibus, attamen iam mortuus est, et cotidie moritur, immo quasi cadaver fetidum reputatur ab electis ad Christum pertinentibus et eius contactum fugientibus, iuxta quod in lege fuit prohibitum, ne quis tangeret morticinum; quod si quis tetigerat, lex eum iudicabat immundum. Et notandum quod tangere vel comedere morticinum lex absolute prohibet. Portari vero morticinum urgente necessitate indulget, ita dicens: *Et si necesse fuerit ut portet quippiam horum mortuum, lavabit vestimenta sua, et immundus erit usque ad solis occasum.* Quae consideratione concedimus quidem urgente necessitate morticinum esse portandum; sed nunquam concedimus illud esse vel^a tangendum vel comedendum. Verbi gratia, quando de symoniaco agimus, quem licet aliqui contendat vivere, nos mortuum non dubitamus, numquam concedimus talem mortuum tangendum, quia non est eius peccato consentiendum. Multo minus vero acquiescimus talem mortuum comedendum, quia factum eius non est imitandum. Attamen fatemur, urgente necessitate, mortuum istum aliquando portandum, donec fodiatur peccatori fovea, in quam proiectus non portetur ultra. Parata vero tunc erit mortuo fetenti sua fovea, cum Deo vel per se ipsum vel per legitimos iudices agente proicitur de aeclesia in sepulchrum vel infernalis penae, vel quod magis optandum est penitentialis penae. Ubi vero facultas non est exequendi falsa iudicia, necesse est, ut portentur morticina; sed non sine lacrimosa compunctione, qua debemus vestimenta nostra lavare, id est exteriorem nostram conversationem, ita formare ac purgare, ne videamur peccatores maxime in conciliis anathematizatos ex voluntate potius quam ex necessitate tolerare. Item vestimenta nostra lavamus, si pro eis lacrimas et preces fundimus, ne forte, sicut ait apostolus, det illis reprobum sensum; sed ut resipiscant a laqueis diaboli, a quibus capti tenentur ad ipsius voluntatem. Sic rex David portabat Saulem divinitus quidem depositum a regno, sed adhuc potentem ex humano suffragio. Portabat quidem rex in Deo vivus regem Deo mortuum, sed tamen eundem quasi non tetigit; quia eius factum non approbavit, quin potius ne illum tangere cogeretur, profugus ab illo in silvas latitavit et ad ultimum exulavit. Lavit quoque idem David vestimenta sua, dum non in ruina inimici exultavit, sed planxit planctu magno super Saul et Ionathan filium eius. Paulus quoque apostolus Ananiam pontificem portavit, sed tamen eius pontificatum minime approbavit, cui sui interitum prenuntiavit dicens: *Percutiet te Deus, paries dealbate.* Lavit etiam vestimenta sua idem Paulus tristitiam habens magnam pro fratribus suis. Itaque David regis atque Pauli apostoli exemplis edocti mortuos, ubi necesse fuerit, ita portemus, ut tamen contactum eorum, prout possumus, declinemus.

Factus sum insipiens altiora me tractando; sed quia coactus dixi quae dixi, credo et spero ab ipsa incarnata Dei sapientia imperfectum meum posse perfici, a cuius adversariis coactus sum insipiens fieri, non solum, ut dixi, altiora tractando, sed et scribendo ad virum sapientissimum, cum sim stultissimus. Non enim ignoro^b quis cui loquor; sed exemplo Abrahae dicentis: *Loquor ad Dominum, cum sim pulvis et cinis,* et ego cum sim genere, conversatione ipsoque nomine obscurus, ad te, vir sancte abbas Clarevallis; ad te, inquam, nominis ac vitae illustris, cum semel cepissem loqui, brevitatis com-

a) deest 3. b) deest 2.

Codd. 2. 3.

pendium necessitate^a coactus excessi meumque sensum qui seculares clericos et maxime conducticios offendit, ideo tibi tanquam patri spirituali digessi, ut ubi que sentio approbaveris, defensorem et adiutorem, ubi vero aliquid eorum improbandum iudicaveris, correctorem te mihi exhibeas, adiuratus et obsecra- 5 tus per illum, a quo tibi est ea quae rogo faciendi possibilitas. Si enim in dictis et scriptis nostris cernuntur illa insignia, quibus Thamar ne combureretur legitur defensa, videlicet anulus, baculus et armilla, per que intelligitur fides, spes et caritas, obsecro te, ne credas animam meam cum patre mendatii fornicatam, sed potius fatere illam de semine Iude, id est Christi, gravidatam, ut 10 exemplo Thamar pareret quasi filium, qui appellaretur Phares, id est divisio, quia Deus testis est, nulla propriae gloriae captatione, sed sola veritatis emulatione vel me a sacramentis hereticorum divido, vel inter ipsorum et catholicorum sacramenta magnam divisionem et distinctionem esse dictis et scriptis demonstro, sine meliorum, ut dixi, preiudicio. Dudum necessitate compulsus 15 ad dominum papam Innocentium, *ipso vocante, veni¹; cui me scrutanti, cum peteret qua fide vivo, qua spe gaudeo et qua erga Deum et sanctam aecclesiam dilectione, Christo donante, moveor, tanquam si audisset ex ore meo de viro cuius hec sunt concepī^b, benigne sui gratia me habuit, et per litteras suas domino meo Salzburgensi archiepiscopo meam parvitatem defensandam com- 20 mendavit, quem ideo pre ceteris optavi mihi defensorem dari et fieri, quoniam et ipse non minus quam ego, immo pro sue auctoritatis maiestate multo magis ipse insignis archiepiscopus, quam ego pusillus clericus, hec decertat obtinere, quod princeps mundi huius non solum in se ipso, sed etiam in membris suis ab aecclesia separatis iam ita sit iudicatus, ut omnino contempni debeat, 25 quamvis per sacramenta vacua inveniatur in angelum lucis transfiguratus. Unde accensus zelo iusticiae non patitur in sua parochia vel clericos conducticios vel manifestos incestuosos altari ministrare. Nam cum habeat latam parochiam et amplam per iter decem dierum vel amplius extensam, non posses infra tantum terminum invenire saltem unum conducticium vel unum clericum 30 aperte incestuosum. Irregulares etiam canonicos tanquam vere Chananeos terra sancta indignos de claustris suis eiecit, et in locum eorum regulares canonicos tanquam veros Israelitas introduxit. Quod eius factum nos^c licet approbemus, dum irregulares Chananeis, regulares autem Israelitis conferimus, non tamen ignoramus inter irregulares aliquos esse salvandos et inter regulares aliquos 35 damnandos, quomodo in Babilonia quidam laudabiliter vixerunt et in Ierusalem quidam perierunt; sed quia super flumina Babilonis non est tuta sessio neque in littoribus eorundem fluminum, utpote multum lutosus, est fida statio, nequaquam commendat ipsam Babilonem bonorum illic bene acta conversatio, sicut nec Ierosolimam damnat pravorum inhabitatio, quominus de harum duarum 40 civitatum altera dicatur: Exite inde: de altera vero, *illuc vero ascenderunt tribus, tribus Domini ad confitendum nomini Domini*, atque ideo non inmerito gaudemus, ubicunque irregularem aliquam congregationem quasi Babiloniam destrui, et de ipsius quasi melioribus lapidibus Ierusalem in communis vitae reparationem videmus edificari. Gaudemus, inquam, et petimus, ut gaudium 45 nostrum sit plenum per Christum dominum nostrum. Amen.

a) deest 3. b) hic quaedam corrupta esse patet. c) l. n. 3.

1) A. 1133, April 30 — Iuni 8; cf. Bach, 'Oesterr. Vierteljahrschr.' IV (1865), p. 33; Jaksch in 'Mittheil. des österr. Instituts' VI, p. 259, n. 5. V. epist. 21; Comm. in ps. 64, c. 147.

IV.

EX LIBELLO DE ORDINE DONORUM SANCTI SPIRITUS.

Libelli de ordine donorum sancti Spiritus componendi iter, nisi fallor, a. 1142.¹ ad limina apostolorum susceptum ansam praebuit. Gerhoh enim cum Innocentium II. ad-
5 iisset, ut querelas suas de simoniaciis aliisque fidei ecclesiaeque adversariis proferret, sermonem cardinalibus quibusdam praesentibus habuit, quo tubas septem Apocalypseos cum septem donis sancti Spiritus comparatas tali modo ordinavit, ut cardinalibus admiranti-
bus auctori nostro necesse esse videretur, de ordine donorum sancti Spiritus longiore tractatu disputare² sermonemque vel opusculum, quod se papae obtulisse testatur, com-
10 plere³. Novi libelli cardinalibus illis, cum quibus Romae versatus erat, Gerhardo cancellario, Guidoni, Goizoni a. 1142. vel 1143. missi, quamquam usque ad hunc diem in lucem non prodiit⁴, praeter unum locum, quo auctor de regno et sacerdotio egit, nihil nisi epistolam dedicatoriam praebemus, scilicet ea, quae quaestionem investiturarum, homi-
nium episcoporum, bona ecclesiastica, litem inter regnum et sacerdotium, pacem Worma-
15 tiensem tangunt, neque ea exigui momenti. Cetera, maiorem quidem partem, ad res nostras minime pertinentia in latebris reliquimus⁵.

Asservatus est libellus noster in Codice Reichersbergensi VIII, 4°, mbr., ubi f. 116—141. legitur. Praecedunt f. 1—33. Commentarius in ps. 75, f. 23. Liber de fide, f. 53. Comm. in ps. 77, f. 79. Comm. in ps. 78, f. 80'—95. Brevis expositio
20 ps. 79—117, f. 95'—114. Tractatus de quarta vigilia noctis infra edendus, f. 115. Epistolae Eugenii III. et Coelestini II. ad Gerhohum. Ipse in coenobio Reichersbergensi exscripsi.

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri.

E. SACKUR.

Septiformi sancti Spiritus gratie gratias agimus, quod ipso donante in psalmis f. 116.
25 ter septem peryochis currendo et recurrendo septem dona, septem columpnas et septem lucernas, quibus domus Dei ornatur, aliquantisper inspeximus. Tubas quoque septem, quibus castra Dei moventur ad timorem, pietatem, scientiam, fortitudinem, consilium, intellectum et sapientiam, quia ex parte audivimus, nos etiam ex parte inde prophe-
tavimus in quodam opusculo antehac ad sedem apostolicam directo et illic benigne
30 recepto⁶. Quod quia lectoribus benivolis magnam prebet materiam psallendi septifor-
miter, nunc in spiritu timoris, ut in septem psalmis penitentialibus, nunc in spiritu sapientie, ut in septem psalmis ultimis interserta nimirum psalmodia de aliis quoque donis, pietate, scientia, fortitudine, consilio, intellectu, non piget hic illud annectere, hortorque lectorem, ne pigeat eum hoc perspicere.

35 1) Eodem anno Gerhoh privilegium ab Innocentio II. nactus est. Iter a. 1133. antequam est, ad quod opusculum nostrum referamus. Accedit, quod libellus certe a. 1142. vel potius 1143. scriptus est. 2) Cf. infra p. 281. 3) Cf. infra p. 282. Verba: In quodam opusculo antehac ad sedem apostolicam directo et illic benigne recepto, quam videam, ad sermonem re-
ferri debent, quem Gerhoh Romae de iisdem rebus habuit. Videtur igitur aut opusculum recitasse
40 aut sermonem litteris mandatum sedi apostolicae obtulisse. 4) Excerpsit nonnullos locos Grisar in 'Zeitschrift für katholische Theologie' IX (1885), p. 536 sqq. 5) Cf. vero quae J. Bach in 'Oesterr. Vierteljahrsschrift für katholische Theologie' IV (1865), p. 116 sqq. de illis partibus disserit. 6) Cf. praef. supra.

Venerabilibus sancte Romane ecclesie columnis, cardinalibus Gerh[ardo] cancel-
lario et magistro Gwidoni¹ et domno Goizoni² frater Gerhohus Richerspergensium
fratrum servus devotus orationes cum fidelis obedientie obsequio. Cum his qui vide-
bantur columpne esse Paulus minimus apostolorum contulit euuangelium, quod predi-
cabat in gentibus, ne forte in vacuum curreret aut cucurrisset, si euangelio suo assensus
magnorum apostolorum videtur defuisse, quod etiam ego minimus omnium christiano-
rum cupiens imitari, ascendi Romam, videre Petri vicarium et mansi apud eum diebus
aliquantis colloquendo vobis ac ceteris ecclesie Romane columnis, ne forte in vacuum
currerem aut cucurrissem, si quid dicerem vel dixissem, in quo vestre discretionis
coniventiam et consensum non haberem vel habuissem. Stat quippe mihi hoc pro-
positum, in nullo umquam dissentire a sancte apostolice sedis doctrina et fide, atque
ideo sive presens per dicta sive absens per scripta soleo conferre, de quibus moveor
cum aliquibus illius ecclesie filiis insignibus. Ad quod convenienter agendum, cum
tu, Gerharde, cardinalis presbyter Sanctae Crucis proeminentia discretionis ac sapien-
tiae hactenus potueris mihi satisfacere dictis vel scriptis meis respondendo succincte
ac lucide, nunc propter magnas et multas occupationes cancellarie³, quibus cautissime
ad Christi honorem disponendis tuam prudentiam necesse est invigilare, ascivi mihi
tecum duas olivas et duo candelabra, olivas propter pietatem, candelabra propter
veritatis lucem, duos videlicet cardinales prenomatos Gvidonem et Goyzonem. Vobis
igitur tribus ad honorem sanctae ac summae Trinitatis aliquotiens, prout Deus an-
nuerit, locuturus vel scripturus cupio exoratam esse vestram clementiam, ut, sicut estis
auditores dociles vel potius docti, sic etiam sitis attentis et benivoli, semper mihi satis-
facere parati poscenti rationem, quando et ego auxiliante Deo sum paratus vestrae
*f. 116'. *discretionis monita libenter et obedienter audire. Valete.

2. Thess. 2, 3. Primo igitur in hoc a vobis cupio expediri, an secundum prophetiam apostoli
predicantis discessionem sit maior discessio expectanda, quam illa esse agnoscitur, quae
1. Tim. 4, 1. ab ipso apostolo his verbis predicatur: *Quoniam in novissimis temporibus discedent qui-
dam a fide.* Hanc etenim a fide discessionem^a ita manifeste ac magnifice factam vide-
mus, ut vix putemus expectandam esse maiorem. Quis enim, ut de minoribus taceam,
saltem inter ipsos aecclesiarum prelatos episcopos est fidelis dispensator et prudens,
ib. 5, 8. quis eorum est fidelis in commisso? Apostolus dicit: *Qui suorum et maxime domesti-
corum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior.* Si ergo consanguineorum
neglectores arguuntur, tanquam fidei negatores et infidelibus deteriores, quis inter
fideles reputet eum, qui in deposito fidem non habet, postponendo pauperum curam
sibi tam stricte impositam, ut etiam consanguineos debeat in multis negligere propter
ipsam? Quondam vocibus ante faciem Pilati clamaverunt pontifices: *Non habemus*
Ioh. 19, 15. *regem nisi cesarem;* nunc rebus id ipsum clamatur a pontificibus, qui de rebus eccle-
siarum serviunt negociis regalibus et secularibus in tantum, ut aut nulla aut vix ulla
sit eis cura pauperum Christi, qui de rebus ecclesiarum deberent sustentari. Ego
Matth. 22, 21. autem, quomodo dixi aliquando quae Dei sunt Deo et quae cesaris cesari reddenda,
ita sum notatus tanquam pontificum et regum adversarius, quia neuter ordo suo iure
suisque terminis vult esse contentus, dum et reges pontificalia et pontifices usurpant
sibi regalia atque inter has concertationes fides periclitatur. Quis enim inter episcopos
fidelis ac prudens dispensator aecclesiasticarum facultatum invenitur, dum contra fidem

a) discessionis c.

45

1) Card. S. Chrysogoni, qui a. 1140, Ian. 10 — 1143, Febr. 23. in chartis occurrit?
2) Card. S. Caeciliae, qui a. 1140, Apr. 3 — 1143, Mai. 14. invenitur? 3) Cancellarius
Innocentii II. inde ab a. 1142, Ian. 4 — 1143, Mai. 16, Coelestini II. ab a. 1143, Oct. usque
ad a. 1144, Mart. 8. occurrit; cf. Bresslau, 'Handbuch der Urkundenlehre' I, p. 200 sq.

in commisso servandam seculo de rebus aeclesiae militans? Rursum quis inter nostri temporis reges sicut David fidelis inventus est in regno, egrediens et regrediens et servans imperium regis aeterni? Discesserunt igitur a fide qui non sunt fideles in commisso sibi vel pontificio vel regno, qui etsi fidem catholicam verbotenus confiteantur, tamen virtutem eius inveniuntur abnegare, cum dicentes hereditate possideamus sanctuarium Dei, mensuram patrum suorum student adimplere. Patres quippe istorum videntes heredem, dixerunt inter se: *Venite, occidamus eum et habebimus hereditatem eius*, et ipsi quidem pessimi coloni heredem fructus de commissa vinea querentem de ipsa vinea eiecerunt et occiderunt, verumtamen vineam seu hereditatem ipsam possidere non potuerunt. Nempe inter colonos impios precipue scribae ac pharisei, qui heredem in carne occiderunt, ipsi hereditatem perverse occupatam possidere non potuerunt, venientibus Romanis et tollentibus eis locum et gentem, ita ut iam non habeant vel regnum vel sacerdotium, quod utrumque soli Christo cognoscitur hereditarium. Nam de sacerdotio illius *iuravit Dominus et non penitebit eum. Tu es sacerdos^a in* Ps. 109, 4.
[aeternum] secundum ordinem Melchisedech. De regno vero illius dicit angelus Gabriel: *Et regnabit in domo Iacob^b in eternum et regni eius non erit finis.* Igitur prius a Iudeis Luc. 1, 32, 33.
qui Christum neque ut pontificem neque ut regem sunt venerati, etiam hoc ipsum graviter ferentes, quod a pueris Hebreorum audierant ei decantari, preconium regiae laudis, primo, inquam, ab illis Christus est proscriptus et extra hereditatem eiectus atque occisus, deinde ab hereticis Hebione, Cherintho, Marcione, Fotino, Manicheo, Arrio ac caeteris eorum consimilibus idem Christus est proscriptus et ab hereditate sua eiectus et occisus. Sive enim illi heretici qui Christum respectu patris sive illi qui eum respectu matris denobilitare ausi sunt, quantum in se fuit, heredem occiderunt. Si enim Christus, ut quidam hereticorum voluerunt, ante Mariam non fuit, sed a conceptione suae carnis cepit existere, non potest heres legitimus dici aeterni patris filius tam novus, tam ignobilis, tam expers aeternitatis. Item, si secundum quosdam hereticos fantasticum corpus habuit et secundum carnem ignobilior matre fuit, quae verum corpus habuisse non dubitatur. Item, si, ut Arrius declaravit, in sua divinitate minor patre suo fuit, in eadem divinitate fuit ignobilis comparatione immensi et aeterni patris, cuius si non est ipse immensus et aeternus filius, sed est creatura, ut voluit Arrius, non est heres legitimus. Item, si, ut Fotinus voluit, Christus per coitum viri ac feminae conceptus est, a nobilitate non solum Dei patris, sed et angelorum degenerando^c legitimi heredis nomine indignus erit. Item, si, ut Bonosus hereticus delatravit, Christus Dei patris adoptivus et non naturalis filius extitit, non est ipse Christus heres legitimus. Item Ambrosius cognomento Autbertus¹, monachus de Monte Cassino, apostolum nimis exiliter, ne dicam viliter, glosans, docuit homini assumpto in Deum, Dei filium, non esse datum nomen, quod est super omne nomen. Cuius nomine decepti quidam putant hoc docuisse sanctum Ambrosium Mediolanensem episcopum, et ipsi hoc idem affirmant quasi beatum Ambrosium sui sensus habeant auctorem, nescientes in equivocatione deceptos magnos quoque magistros, qui suis glosis in apostolum falsitatem hanc inseruerunt, quorum precipui sunt magistri Anselmus² et magister Gillibertus³ et novissime Petrus Longabardus⁴. Quam vero aliter sentiat beatus Ambrosius, cum pluribus in locis appareat, illud nunc argumento sufficiat. Quod in Lucam exponens illud: *Omnia mihi tradita sunt a patre meo, dicit⁵: Si omnia tradidit, eternitatem maiestatemque* Luc. 10, 22.

45 a) s. i. s. o. m. c. b) i. ine. et r. eius non e. f. c. c) degnando c.

1) Qui a. 778. mortuus est. 2) Archiep. Cantuar. a. 1093—1109. 3) Gilbert de la Porrée, episc. Pictav. a. 1143—1154. 4) Qui a. 1158—1160. episcopus Parisinus fuit. 5) Non inveni in expositione Ambrosii ad hunc locum l. VII, Opp. I, col. 1426.

transfudit. Igitur homo eterne divinitatis maiestate nobilitatus, falso negatus nomine illo
 Philipp. 2, 9. donatus, quod est super omne nomen, quod, sicut Augustinus asserit¹, homini datum est,
 non Deo, quia Dominus illud semper habuit per naturam, quod homini datum per gratiam
 et per nativitatis ex virgine naturam, qua ei datum et innatum est, ut sit altissimus et
 naturalis Dei patris altissimi filius eque omnipotens, ut verbum Dei Deus, a quo est
 assumptus. Quod qui negatus ipsi natalibus Christi derogando, quantum in ipsis est, here-
 dem occidunt, quia hereditario regni ac sacerdotii honore ipsum indignum afferunt, dum
 *f. 117. eius nobilitati detrahunt. Scismatici *autem, qui non regi derogare, sed regnum eius scin-
 dere ac dividere conantur, et ipsi non minori malignitatis spiritu contra heredem legitimum
 debachantur, de sua hereditate illum excludendo qui non habitat, nisi in unitate, quam
 dissipare dum conantur et, si non Christi occisores, tamen Christi spoliatores esse com-
 probantur. Sed neque hereticis Christi blasphematoribus neque scismaticis Christi spo-
 liatoribus licitum fuit aliquando in pace possidere Christi a se occisi vel spoliati here-
 ditatem, quoniam, sicut Iudeis Christi occisoribus venientes Romani tulerunt locum et
 gentem ac totam illam hereditatem, pro qua retinenda heredem occiderant, sic ponti-
 fices Romani annitentibus aliis orthodoxis hereticos ac scismaticos ab hereditate per-
 vasa eiecerunt, contra hereticos veritatem, contra scismaticos aecclesiae unitatem for-
 tissime defendendo atque ipsos errorum magistros foras pellendo. Sic sic illa maligni
 Matth. 21, 38. spiritus propositio, quam per colonos malos enuntiavit, dicendo: *Venite, occidamus heredem*
et habebimus hereditatem eius in parte quidem est impleta, dum occiderunt heredem.
 Sed hoc hactenus impleri non potuit, ut in pace possiderent et haberent hereditatem.

Dum ergo hereditas, quae a priscorum temporibus Antichristis possideri non
 potuit, a nostri temporis Antichristis in pace ac securitate possidetur, novi ac mo-
 derni Antichristi adimplent mensuram patrum suorum, illorum videlicet Antichristorum,
 qui heredem quidem occiderunt vel spoliaverunt, sed hereditatem eius minime habere
 potuerunt. Non enim verbotenus vel sicut primi coloni dicunt intra se in cogitationi-
 bus, tantum hereditate possideamus sanctuarium Dei, sed rebus agitur et rebus adim-
 pletur a modernis Antichristis, quod propositum est ab antiquis, possident namque
 sanctuarium Dei non sicut sanctuarium, sed sicut predium suum hereditarium, prout
 volunt militando huic seculo de stipendio ecclesiastico. Non ego nunc ago contra
 episcopos aliosque Dei ministros legitime in domo Dei ambulantes et regnum suo
 modo adiuvantes, videlicet stando et orando in monte cum Moyse, ut eorum precibus
 in campo huius mundi vincant et victores permaneant Israelite, vincantur et semper
 victi maneant vel potius pereant Amalechitae, vincant principes catholici, vincantur
 christianae pacis inimici, vincant qui missi sunt ad vindictam malefactorum, laudem
 cf. Num. 14, 40 sqq. vero bonorum, vincantur autem et pereant peccatores a facie Dei, pereant, inquam,
 Ps. 103, 35. peccatores a facie terrae, et iniqui ita, ut non sint. Sed quia sunt episcopi, qui
 exercitus more ducis ducunt, negocia sanguinis tractant et agunt in obsidionibus castro-
 rum, in vastationibus hostilium terrarum, dum per incendia et rapinas insaniunt atque
 in his exequendis aecclesiasticas facultates expendunt, salva pace religiosorum episco-
 porum, qui paucissimi sunt contra pseudoepiscopos, moveor, qui non obediunt euan-
 gelio supra gregem sibi commissum vigilando, non obediunt *apostolico mandato, contra
 *f. 118. cuius doctrinam se implicant secularibus negociis, non obediunt etiam decretis aposto-
 licae sedis, contra cuius edicta saluberrima Nicolaum fornicatorem, Symonem in domo
 Dei negociantem sic familiariter foveant, ut uni talium non unam plebem, sed multas
 plebes commutent, et tali bigamia vel trigamia vel si dici potest, octogamia, sponsam
 Dei ecclesiam non timent fedare atque huius mundi servituti subiugare ordine per-

1) *Contra Maximin. Arrian. l. II, c. 2, Opp. VIII, col. 693.*

versissimo ac divinis legibus contrario. Si quilibet sponsa nobilissima captiva trahe-
retur quasi ancilla sua, sponso aspiciente atque contradicente, etiam secundum ius
mundi magna hoc esset iniuria, maxime si pre manibus haberentur et recitarentur
libertatis testamenta. Nonne tale quid agitur, quando episcopi regibus hominum fa-
cientes et illud sacramento firmantes libertatem aecclesiae compellunt huic mundo ser-
vire, cum potius reges debeant aecclesiae servire, tanquam regis regum sponsae nobi-
lissimae, de cuius nobilitate ac libertate plurima testimonia pre manibus habentur,
ex quibus pauca libet commemorare, per quae constet ecclesiam permaxime in sacer-
dotali eminentia liberam et nulli regum subiciendam, sed regibus dominaturam? Ysaïas
propheta nobilissimus de sancta ecclesia loquens dicit inter caetera: *Edificabunt filii* Is. 60, 10—12.
peregrinorum muros tuos et reges eorum ministrabunt tibi. In indignatione enim mea
percussi te et in reconciliatione mea misertus sum tui, et aperientur portae tuae iugiter,
die et nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium et reges earum addu-
cantur. Gens enim et regnum quod non serviet sibi, peribit, et gentes solitudine vasta-
buntur. Pro eo quod fuisti derelicta et odio habita, ponam te in superbiam seculorum, ib. 15. 16.
gaudium in generationem et generationem. Et suges lac gentium et mamilla regum lacta-
beris. Ex magna parte videmus hanc prophetiam rebus adimpletam, quoniam et in
tempore persecutionis sub regibus adhuc paganis ecclesia fuit derelicta et odio habita
et postea sub regibus catholicis mamillis regum lactata, posita est in superbiam secu-
lorum, ita ut esset imperatrix imperatorum regina et rectrix regum.

Nullus etenim catholicorum regum vel imperatorum invenitur in tanto ausu fuisse, ut
se profiteretur pro suo libitu velle militare, nisi prout ei fuisset predictatum consilio sacer-
dotalis prudentiae. Sic imperator Karolus consilio Stephani pape et Adriani pape legitur
militasse. Sic et iunior Karolus consilio Nicolai pape leges conscripsit militandi, quibus
non ad miliciam scriberentur, sed a milicia exciperentur episcopi et reliqui spirituales
viri¹. Quod autem ipse Nicolaus papa eidem Karolo scripserit quidque scribendo et
ammonendo profecerit, quoniam scitu dignum est, libet subnectere. Nicolaus papa ad
Karolum iuniorem²: *Reprehensibile valde esse constat quod subintulisti dicendo maiorem*
partem hominum episcoporum die noctueque cum aliis fidelibus tuis contra piratas mari- *f. 118.
timos detineri ob idque episcopi impediuntur venire, cum militum Christi sit Deo ser-
vire, militum vero seculi seculo sicut scriptum est: 'Nemo militans Deo implicat se ne- 2. Tim. 2, 4.
gociis secularibus'. Quod si seculi milites militiae student, quid ad episcopos et milites
Christi, nisi ut vacent orationibus? Ex concilio Aquisgrani: *Karolus gratia Dei rex*
propter³ ampliorem observantiam apostolica auctoritate et multorum episcoporum ammo-
nitione instructi, sanctorum quoque canonum regulis edocti cum consultu videlicet omnium
nobilium nostrorum nosmetipsos corrigentes posterisque nostris exemplum dantes volumus,
ut nullus sacerdos in hostem pergat, nisi duo vel tres episcopi electione ceterorum propter
benedictionem populiue reconciliationem et cum illis electi sacerdotes qui bene sciant
populis paenitentiam dare, missas celebrare, de infirmis curam habere, sacratque olei
cum sacris precibus unctionem impendere et hoc maxime providere, ne sine viatico quis
de seculo recedat. Ecce apparet, quod papa Nicolaus et imperator Karolus illo spiritu
agebantur, quo in veteri testamento misteria regni christiani prefigurabantur. Ibi nam-
que preceptum est, ut ad imperium Eleazari sacerdotis Iosue dux populi ingrederetur Num. 27, 21.
et egrederetur. Ibi statutum est castra moveri audito sacerdotalis tubae clangore con- ib. 10, 5.
ciso. Nempe in premissis apostolicae sedis decreto clangor concisus auditur, quia di-

1) Cf. infra n. 3. 2) Mansi XV, col. 291; Jaffé nr. 2788; cf. *De aedificio Dei ad*
c. 16, supra p. 147; Comm. in ps. 64, c. 61. 3) *Benedicti Lev. Capit. L. VII, c. 141,*
LL. IIb, p. 110.

stincta est in eo militandi regula militibus Christi episcopis et sacerdotibus et militibus seculi, ubi dicitur: *Quod si seculi milites militiae student, quid ad episcopos et milites Christi, nisi ut vacent orationibus?* Ecce qua concisus, qua distinctus tubae sonitus distinguens milites a militibus, militantes Deo a militantibus mundo. Si non timerem fastidiosus fieri nota replicando, poteram adhuc multa introducere concisi clangoris 5 testimonia, miliciam Dei a militia seculi distinguentia. Sed quia de papa Nicolao tanquam de legitimo tubicine loqui coepi, sufficiat in ipsius decretalibus dumtaxat exemplaria concisi clangoris ad castra movenda queri et intueri, quae sola satisfaciunt questioni presenti. Dixit enim inter cetera tractans de spiritali et seculari militia¹: *Cum ad verum ventum est eundem regem et sacerdotem ultra sibi nec imperator iura pontifi-* 10 *catus arripuit nec pontifex nomen imperatorium usurpavit, quoniam idem mediator Dei et hominum homo Christus Iesus sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit, propria volens medicinali humilitate sursum efferri, non humana superbia rursus in inferno demergi, ut et christiani imperatores pro eterna vita pontificibus indigerent et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus* 15 *legibus uterentur, quatenus spiritalis actio carnalibus distaret in cursibus et ideo militans* *f. 119. *Deo minime se negotiis secularibus implicaret ac vicissim non ille rebus *divinis presidere videretur.* His preceptis salutaribus et divina institutione informatus iunior Karolus id sanxisse invenitur in suis imperialibus constitutionibus, ut, quemadmodum supra ex parte ostendimus², christiano exercitui non ad aliud intersint duo vel tres episcopi nisi 20 propter benedictionem, predicationem populique reconciliationem ac cetera spiritualia ministeria exequenda, quibus indiget expeditio christiani exercitus. Hac ne putetur, quod idem Karolus, quae gratia exempli de pluribus regibus ascivimus, propterea facultates aeclesiarum diminuerit, quod episcopi a papa Nicolao ipso imperante in exercitum ire prohibitum fuit, quae prohibitione et ipse Karolus confirmavit et approbavit, 25 unum eius capitulum annotamus, quo regem catholicum de hac suspitione penitus excusamus³: *Sanccitum est, inquit, ut presbyteri in ecclesiis constituti, non de decimis nec de fidelium oblationibus aliquod servitium faciant preter ecclesiasticum.*

Si secundum istud imperiale sanccitum de fidelium oblationibus non est faciendum servitium nisi ecclesiasticum nec ipsis presbyteris, quanto minus id est exigendum ab episcopis, presbyterorum presbyteris, ut ipsi de oblati ad ecclesiam faciantulare servitium divinis et humanis legibus interdictum. Dicit aliquis: 'Solvant ergo episcopi tributum iuxta ipsius Christi exemplum, qui cum non ipse in servicio cesaris laborare decretum habuisset, non tamen recusavit solvere tributum, ad servitium cesaris pro terrarum pace militantis contra hostes publicae pacis'. Respondemus, hic primo illud attendendum, quod 35 non ex debito Christus tributum solvit, quia reges gentium non a filio, sed ab alienis exigunt tributum, sicut ipse Christus probavit loquens ad Petrum; secundo et illud animadverti convenit, quod non de loculis ecclesiae, non de fidelium oblatione, sed de maris piscatione tributum dedit, quasi rebus iam tunc loqueretur episcopis: 'Exemplum dedi vobis, ut et vos ita faciatis, cui tributum tributum, cui honorem honorem, cui vectigal 40 vectigal persolvendo, sed non de fidelium oblati, non de loculis aeclesiarum, sed si exercetis aliqua secularem actionem, verbi gratia mercatum publicum in foro publico, equum vel aliquid aliud emendo in usum ecclesiasticum, non denegetis thelonearium tributum secularibus iudicibus debitum, nisi forte sit ab ipsis remissum vel ecclesiae condonatum'. Si quid enim de regalibus pertinentiis donatum est ecclesiis a regibus piis et 45

1) *Epist. 8. ad Michaellem imp., Mansi XV, col. 214.* 2) *P. 277.* 3) *Capit. Ludovici I, a. 817, c. 10; Anseg. I, c. 85; cf. Grat. C. XXIII, qu. 8, c. 25: Ex concilio Wormatiensi.*

catholicis, non licet ab aecclesiis denuo abalienari, sed hoc ab ecclesiarum rectoribus convenit sapienter dispensari. Sic imperiale fastigium a regibus fidelibus apostolicae sedi condonatum, ita Romana possidet ecclesia, ut tamen Romanus pontifex non ipse sit imperator aut rex, sed imperatorum ac regum pro qualitate meritorum firmator vel infirmator. Est quippe istarum dignitatum, quibus regitur aecclesia et hic mundus, talis distinctio, qualis inter primum et secundum Adam, quorum unus de limo terrae Gen. 2, 7. formatus prius erat in corpore, qua haberet spiraculum sibi divinitus inspiratum, alter prius erat in spiritu, qua ^{*f. 119.} haberet corpus de virginea terra sibi counitum. Nam et in spiritu vocavit eum Adam ^a dominum, dicens: *Dixit dominus Domino meo, cum necdum* 10 *esset in corpore.* Sic nimirum secularis princeps in imperium vel regnum promovendus est, ut principibus regni et populo in idipsum consentientibus eligatur et quasi de limo terrae per terrenos collaudatores formetur, deinde spiraculum vitae illi est inspirandum per benedictiones et orationes pontificum ceterorumque spiritualium virorum, principatum eius confirmantium, utpote legitimum longe a tyrannica invasione distinctum. Porro 15 spiritualis princeps in papatu vel pontificio venerandus exemplo Christi, qui prius fuit in spiritu quam in corpore, primo est a spiritualibus personis eligendus, examinandus et benedictione solempni confirmandus, ita ut sit dominus omnium quae habet episcopatus, ad que regendum confirmatus. Quorum si aliqua sunt regalia, sic teneat, ut regno exinde fidelis existat et tolerabiles consuetudines persolvat. Sic eatenus longo 20 iam tempore pontifex iam quisque Romanus earum secularium dignitatum distributor et ordinator fuit, quas ad aecclesiam Romanam honestandam pii reges beato Petro dimiserunt, non commiserunt, quia nec ipsi reges, cum essent pagani, eas iure habuerunt illo potissimum tempore, quando ecclesiam Dei affixerunt, unde merito dimittere vel amittere illas debuerunt.

25 Hec magis ac magis considerantibus illud placebit, quod super hac ipsa questione beatae recordationis papa Pascalius II. constituit, qui, cum ad tempus ad hoc fuisset inductus annuendum¹, ut facultates ac dignitates a regibus et regnis ad ecclesias collatae regibus redderentur, et hanc ipsam concessionem domini pape constituisset multis fidelibus displicuisse, ipse postmodum semetipsum corrigens in audientia 30 publica concilii Lateranensis² ab ipso collecti locutus est in hunc modum: 'Sancta aecclesia tribulationibus ac persecutionibus non decrescere, sed crescere consuevit. Haec aliquando coram Deo floruit, sed coram hoc mundo vilis et despecta fuit, videlicet in tempore persecutionis; quando autem inclinata sunt regna sub iugum fidei, contulerunt ecclesiis multas dignitates ac facultates regni, et sic coepit aecclesia 35 non solum coram Deo, sed etiam coram hoc mundo florere. Habeat ergo aecclesia que sibi sunt collata et dispenset ea filiis suis, prout scit et vult'. Huius apostolicae sententiae memoria sicut ab ore Pascalii pape fuit a multis fidelibus notata, in tanta fuit auctoritate per multas Teutonici regni aecclesias, ut nulli episcopi canonica electione promoti regnante rege Heinrico illi facerent hominum pro susceptione regalium, 40 sed habebant ea de iure sibi commissarum aecclesiarum usque ad papam Kalixtum. Qui cum eidem regi pro facienda pace per suos legatos Lampertum Hostiensem episcopum, Saxonem presbyterum, Gregorium diaconum Sancti Angeli dedisset quoddam scriptum de pontificum electione in presentia ipsius facienda ^{*f. 120.} et de regalium concessionem ab ipso requirenda³, multa comparuerunt capita ydrae pridem iugulatae, quasi

45 a) ad c.

1) A. 1111. 2) *Scil. Concil. Lateran. a. 1112, Mansi XXI, col. 50; cf. quae Libelli II, p. 648, n. 1. adnotavimus; cf. De investig. Antichristi c. 25. infra.* 3) *In pace Wormatiar a. 1122. facta; cf. Comm. in ps. 133.*

revixisset ex apostolicae sedis auctoritate. Verumtamen in concilio Lateranensi¹, cum fuisset recitata regis conscriptio de refutatione investiture per anulum et baculum, et haec multo assensu totius concilii fuisset approbata, legebatur quoque illa concessio facta imperatori, qua continebatur, ut episcopi Teutonici in presentia regis eligerentur et regalia per sceptrum acciperent. Sed hoc scripto in audientia sinodi recitato tanta fuit multorum reclamatio dicentium: 'Non placet, non placet', quae vix potuerit mitigari causa reddita, quod propter pacem reformandam talia essent non approbanda, sed toleranda. Sicut autem aecclesia in sui primordio crescebat et confortabatur ambulans in timorem Dei, sic et nunc per Dei gratiam ecclesia crescente atque confortata illa propter pacem obtinenda extorta concessio partim est annihilata, quia Deo gratias absque regis presentia fiunt electiones episcoporum². In proximo futurum speramus, ut et illud malum de medio fiat, ne pro regalibus, immo iam non regalibus, sed ecclesiasticis dicendis facultatibus ab episcopis hominum^a fiat vel sacramentum, sed sit episcopis liberum res ecclesiarum possidere de iure concessionis antiquae, sicut mater aecclesiarum Romana ecclesia possidet quae de iure oblationis vel traditionis antiquae tenet. Verumtamen illud non videtur inconueniens, quoniam ab episcopis mundanarum dignitatum officia non debent administrari, sed ab his quibus ipsi eas committunt, quatenus per iudices ab episcopis ordinatos regibus competens fiat auxilium in his dumtaxat negociis exequendis, ad quae peragenda moveri castra compellit clangor concisus tubae sacerdotalis. In hunc modum concisus clangor insonuit per sancte recordationis papam Urbanum secundum, quando apud Montem Clarum³ principes Francorum commonuit exercitum colligere ad sanctam civitatem Ierusalem et in ea sepulchrum Domini de manu paganorum liberare, quibus propter conservandum in expeditione christianismum destinavit Podiensem episcopum⁴, virum prudentem et religiosum, sic distincte atque concise canens ac docens, ut terribilis fieret castrorum acies ordinata, in quam episcopus cum religiosis sacerdotibus divino servicio invigilaret et fortitudo militum pro illius doctrina se prudenter ageret.

Verum nunc aliter clamatur neque concise, sed confuse canitur atque illud scriptum renovatur, quo scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus. Neque enim est distantia inter laicum et episcopum⁵, quando rex movet exercitum, non pro sacerdotalis tubae cantu, sed pro suo libitu et, si ad iusta, sed non iuste, quia non exquiratur vel expectatur sacerdotale consilium ad movendum vel colligendum exercitum, quod si audiretur iuste, iusto exercitui auxilium aecclesiae deberetur maxime ab episcopis ex regni facultate ditatis. Cuiusmodi autem ab episcopis deceat fieri auxilium regibus ad peragendum aliquid iustum negocium, vel ex apostolice sedis mandato vel ex episcoporum consilio destinatum perfecte determinari pernecessarium videtur, ne vel episcopis vel regibus licitum putetur ecclesiasticas facultates dissipari debere pro qualicumque occasione. Pro cuius rei cautissima dispositione universale concilium potius esset convocandum, quam illud sacrilegium dissimulandum, quo de sacris rebus militatur sceleribus a personis consecratis, quod est mysterium profundae impietatis. Haec autem impietas iam per tempora multa regnavit in aecclesia, dum ea quae adversum pietatis collata sunt impie vastarentur et pauperes Christi negligerentur, atque cenobia multa destruerentur, maxime quae dicebantur esse regalia regum videlicet privilegiis donata. Sed a tempore beatissimae recordationis pape Gregorii VII, qui primus percussit caput de domo impii,

a) hominū c.

1) A. 1123. *Concilio Lateranensi Gerhoh ipse affuit.* 2) Cf. Bernheim, 'Zur Geschichte des Wormser Concordats' p. 51. 3) A. 1095. 4) Ademarum. 5) Cf. *infra* Comm. in ps. 64.

quando regem Heinricum excommunicavit¹ pro symoniis et sacrilegiis suis, tamquam publicum venditorem episcopatum et abbatiarum et aliarum ecclesiasticarum dignitatum, contra mysterium impietatis excitatus est spiritus pietatis, tamquam pius dormiens, tamquam potens crapulatus a vino, et percussit inimicos suos in posteriora
 5 obprobrium sempiternum dans illis, quia revelata est ira de caelo super omnem impietatem eorum, qui veritatem Dei in mendatio detinebant. Contra quorum fraudulentias et violentias ad munimen cenobiorum, quae extunc favente pietate divina per multas terras multiplicata et ditata sunt privilegia, non a regis curia, sed a sede apostolica sunt promulgata, per quae spiritus pietatis evidenter operatur defensiones claustrorum
 10 contra malignitates impiorum. Ex quo animadvertimus, quod, sicut in tempore martyrum contra tyrannorum fortia tormenta spiritus fortitudinis divinae affuit electis, ne deficerent in tormentis, et sicut in tempore confessorum contra callida machinamenta heresium spiritus scientiae Dei sponsae magnae discretionis magnum fecit nasum, de quo dicitur: *Nasus tuus sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum*, quia here-
 15 tica calliditas nichil potuit contra hunc nasum, sic et in nostro tempore contra mysterium impietatis vigilat spiritus pietatis resistendo symoniacis et Nicolaitis hereticis, in quibus tamquam in Iamne et Mambre spiritus pietatis operatur, per quos etiam Pharaodementatus pios prosequitur. Sed ultra non proficient. Insipientia enim eorum manifestata est. Verumtamen aliquid sibi videntur posse contra digitum Dei, quamdiu
 20 habent virgas, id est potestates iudiciarias, quas virgas devorari et annihilari optamus a virga Moysi, a virga Dei, a potestate iudiciaria culminis apostolici, ut discant sibi deberi obedientiam a subditis, qualem illi habent superioribus suis, id est pontificibus Romanis, quorum decreta et mandata contempnentes et manifeste calcantes, quamdiu sunt in manifesta inobedientia, mirum est, si eis deferenda et servanda est
 25 obedientia, mirum est, si iudicandi sunt sedere in cathedra Moysi, in qua omnes residentes debent audiri, cum isti potius eo spiritu agantur, quo agebantur magi adversantes Moysi. Nam domnus apostolicus velut alter Moyses leviticum sacerdocium
 *commendat in ecclesia precipitque, ut in excubiis tabernaculi maneant sacerdotes et ministri ordinis levitici, sobrii videlicet casti ac pii cultores pietatis, quemadmodum
 30 congruit spiritui pietatis, cui dedicamus cursum huius nostri temporis proximi ante diem iudicii, in quo spiritus timoris operabitur. Sed illi adversantes Moysi, contempnentes kathedram Moysi, parvipendentes auctoritatem culminis apostolici, contra ipsius mandata decimas in usum pietatis requirendas adhuc prestant laicis, ecclesias committunt simoniacis et conducticiis et manifeste incestuosis vagis et ad nullum certum
 35 titulum ordinatis pseudopresbyteris, quae omnia cum fiant in manifesto, non magis accusatore indigent, quam illud indiguit, quod Nadab et Abiu ignem alienum offerebant, quod Dathan et Abiron Moysi obedire nolebant, quod vir Israelita ingressus est ad scortum Madianiten vidente Finee aliisque principibus, quod quidam Corinthius uxorem patris duxerat. Quae omnia, quoniam erant indubitata, sine iudiciaria investi-
 40 gatione, sine testium requisitione sunt vindicata. Similem ergo vindictam sperando adii dominum apostolicum Innocentium², atque, ut nostis, apud ipsum conquestiones movi super tantis excessibus. Verum quid ille responderit, non est opus hic intexere, nisi quod hec summa responsionis eius fuit, sibi non placere seque docere super manifesta suorum decretorum transgressione, in quibus constituendis et enuntiandis quod
 45 suum erat se fecisse intimavit, quia videlicet ipse plantavit, sed episcoporum est rigare, cf. 1. Cor. 3, 7. Dei autem incrementum dare. Quoniam ergo se plantatorem est professus, ego, ut memores esse potestis, ewangelici plantatoris introduxi similitudinem, qui non erat con- Luc. 20, 9.

Cant. 7, 4.

Lev. 20, 6.

*f. 121.
Num. 3, 25.

Lev. 10, 1.

Num. 16, 12.
ib. 25, 6.

1. Cor. 5, 1.

cf. 1. Cor. 3, 7.

Luc. 20, 9.

1) A. 1076. Februar. mense.

2) Cf. praef. p. 273.

tentus vineam plantasse illamque colonis commendasse, sed pro fructu exquirendo misit nuntios et novissime filium suum, et cum fructum non redderent coloni, tandem venit super eos iudicium, ut malos male perderet, et vineam suam locaret agricolis, qui redderent ei fructum temporibus suis. Quod tamen iudicium hoc exequendum tempore non videbatur mansuetudini apostolice discretionis, forsitan expectanti oportunitatem aptioris temporis. Induximus etiam similitudinem VII tubarum, quae datae sunt VII angelis, et V tubas ad movendam pugnam et peragendam victoriam iam ostendimus cecinisse, nunc autem sexta canente motam esse pugnam inter Balaam atque asinam sub eo pressam, sed nondum peractam victoriam. Et quia tubas istas secundum ordinem donorum sancti Spiritus ordinavimus ac primam spiritui sapientiae, ultimam spiritui timoris assignavimus, quosdam dominorum cardinalium post peractum sermonem nostrum persensimus ammirari, quod cum initium sapientiae sit timor Domini, nos in principio tubam sapientiae, tubam vero timoris Domini ordinavimus in fine. Ordinis ergo huius causam reddituri circa finem huius opusculi a dictis dicenda distinguimus, ut *quod de ordine donorum sancti spiritus dicturi sumus, ipso afflante sit per se quasi libellus de ordine donorum sancti spiritus intitulus.

. . . . .

*f. 125. *Da veniam, lector, si paulisper hic immoremur, quoniam, cum trahat sua quemque voluptas¹, nos quoque ad hoc trahimur, ut ex occasione presentis collationis, qua diem quartam et etatem quartam conferimus, aliquid de sacerdotio et regno dicamus, fortasse gratum legentibus, maxime qui sacerdotii diligunt honorem, cui sic iudicamus postponendam et subponendam regalis honoris quantamlibet excellentiam, quomodo lunam constat soli subpositam et neque in splendore neque in fortitudine ullatenus conferendam, sed omnimodis posthabendam. Pensandum vero, quod cum solius diei quartae opera sint sol et luna et stellae, tamen sic facta leguntur hec luminaria, ut sint in omnium etatum tempora signa certissima diem ac noctem dividendia, menses et annos limitantia et omnino tempus omne suo cursu et recurso formantia, sic nimirum, licet in sola quarta mundi etate fulserint et sacerdotium Leviticum et regnum Davidicum, quoniam ante constitutionem regni *Davidici quasi obscurus fuerat honor sacerdotii Levitici, tamen ab initio mundi omnia tempora mundi usque in ipsius mundi finem decorata et informata seu decoranda et informanda sunt per hanc geminam potestatem, ita ut quemadmodum sol lunam, non quidem a semetipsa lucentem, sed ab ipso lumen suum mutuante, sic sacerdotalis dignitas regalem antecellat semperque antecellere debeat honorificentiam, non aliter, quam sacerdotii veri splendoribus intendentem illustrem habendam. Que nimirum utriusque potestatis legitima et involva distinctio non unius etatis, solum quartae, sed omnium etatum mundi comprobatur testimonio. . . . *Quibus dictis evidenter innuitur, quod reges gladio, id est de gladii ministerio viventes debent servire sacerdotio, licet nunc fiat e contrario, dum sacerdotes regibus hominio subduntur, et sacerdotibus reges pro libito suo damnantur.

*f. 126. Non sic fuit sub Moyse tempore, quando Iosue ducis vel regis officium agens per Moysen iussus est Eleazaro sacerdoti per omnia obedire atque ad illius imperium ingredi et egredi. Non sic fuit in tempore Samuelis reges ponentis et deponentis. Zorobabel, filius Salathiel, de regia tribu descendens regisque vel ducis officium agens per se nichil presumpsit, sed Iesu magni sacerdotis ac prophetarum suo tempore prophetantium per omnia exsequebatur mandatum. Christianis etiam temporibus adhuc sub regibus paganis aecclesia periclitante, tamen sacerdotes tanta fungebantur libertate, ut nullius unquam tyranni edictum sacerdotes Christi compelleret ad militandi

1) *Verg. Ecl. II*, 65: trahit sua quemque voluptas.

negotium. Valens imperator non paganus^a, sed hereticus christianus, etsi monachos nefando edicto ad militiam compellere ausus fuerit¹, sacerdotes tamen neque catholicos neque suae sectae videlicet Arrianos militare compulit. Orthodoxe autem fidei reges et imperatores tanquam dominos suos venerati sunt Christi sacerdotes, unde imperator
 5 Constantinus beato Silvestro etiam stratoris officium exhibuit², qui et in synodo Nycena post sacerdotes ultimus resedit³, non tanquam unus iudicum super negotium sacerdotale disputantium patrum de catholica fide, sed tanquam fidelis aecclesiae minister, auditurus et factururus quod illi a catholicis precipiatur, si quis eorum sanae diffinitioni adversaretur. Unde etiam libellos accusationum conscriptos de causis episcoporum non
 10 ausus *discutere, combussisse legitur in eadem synodo sibi oblatos, sed a se minime *f. 126'. dissigillatos^b, quia nec legere presumpsit quae iudicare non debuit⁴. Longum esset per singula commemorare, in quanta veneratione habuerint sacerdotium Christi reges et imperatores catholici. Solus Karolus iunior, ut in priori opusculo commemoratum est, in eo excessit, quod episcopos militari negotio ad tempus implicitavit. Sed arguente illum Nicolao papa saluberrimis edictis ulterius talia fieri prohibuit et pia illius institutio diu mansit⁵. At ubi venit feculentia temporis mali, misit diabolus filium
 15 suum elatum supra legem, filium perditionis mysterium iniquitatis operantem in regibus iniquis, qui episcopatus pro suo libitu vendiderunt et episcopos a se positos hominum et iuramentum sibi facere coegerunt. Sed papa Gregorius VII. in spiritu et
 20 virtute Helyae inflammatus primus evaginavit gladium anathematis contra tale mysterium iniquitatis. Verumtamen *fex eius adhuc non est exinanita bibuntque illam fecerunt* Ps. 74, 9. *peccatores terrae* quasi licenter ac libere, quia libenter et ultro faciunt hominum et iuramentum regibus episcopi quidam non habendo pre manibus ullam sedis apostolicae sententiam specialem tale hominum taleque sacramentum prohibentem. Immo habent
 25 quedam scripta, quibus, ut aiunt, precipitur a sede apostolica, ut episcopi regibus faciant iusticias, quas iusticias ita impie atque iniuste interpretantur, ut episcopi regibus per hominum et iuramentum subdantur. Quod omnino tale est, acsi velis altum solem sublunarem circulum terrae vicinum inclinare lunamque illi superponere aut ignem, qui est elementum supremum sub elementum detrudere infimum, aut carnem
 30 spiritui superponere, plumbum auro superferre, aurumque per hoc deprecare atque omne illum pulchritudinis et fortitudinis ordinem confundere, quem Deus et in quarta die syderum dispositione et in quarta etate potestatum distinctione preordinavit, qui
 35 sicut lunam soli, sic regnum sacerdotio subesse constituit. Inde est, quod Saul in superbiam contra sacerdotium elatus, scindens pallium sacerdotis reprobatum humilisque David eligitur. Ozias quoque presumens aliquid de sacerdotali ministerio percussus est lepra, Domino semper ulciscente contraria suae institutioni de illarum potestatum causa et forti ordinatione, quas velut columpnas duas fortissimas in domo sua per semetipsum positas ac dispositas ipse Salemon verus ita vult stare, sicut eas ipse ordinavit, per quas figurativas columnas a rege Salemone positas ipse sacerdos et rex
 40 Christus fortitudinem suam quarta mundi etate presignavit.

a) pagani c.   b) dissigillatos c.

1) Hieronymi Chron. ed. Schoene p. 198.   2) Cf. Constit. Constantini § 16, ed. Zeumer p. 57; cf. De quarta vigilia noctis c. 12; De investig. Antichristi c. 27.   3) Cf. Rufini Hist. eccl. I, c. 2 (ed. Vallarsi), col. 219; Deusd. III, § 10, Lib. II, p. 350; Greg. VII. Reg. VIII, 21. ed. Jaffé II, p. 457.   4) Cf. Greg. I. epist. V, 36, EE. I, p. 318 sq.; Placidi Lib. de honore ecclesiae c. 90, Libelli II, p. 613.   5) Vide supra p. 277.

V.

EX LIBRO CONTRA DUAS HERESES.

*Librum contra duas hereses Gerhoh 'quasi galeam in capite alterius partis Commentarii in psalmos posuit'*¹, 'ut tutus ac liber incedat in expositione psalmorum'². Auctoritatibus enim patrum nisus duas illius temporis hereses impugnare et refellere studuit, scilicet quod Christus Patre minor et sacramenta presbyterorum excommunicatorum rata essent³. Prior illarum quaestionum minime ad nostram rem respicit, qua de causa quae Gerhoh de illa disputavit huic seriei inserere supersedimus, quae de altera exposuit excerptissimus, imprimis epistolam Hugonis abbatis Radingensis a Gerhoho in libello assumptam lecturis proponentes. Scriptum est opusculum post mortem Innocentii II, qui a. 1143. obiit⁴, dedicatumque Godefrido I. abbati Admuntensi, qui sedit a. 1138—1165⁵. Asservatur in codice Reichersbergensi I, mbr., saec. XII, 4°, ubi f. 1—7'. Commentario in psalmos praecedit. Ipse contuli.

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri.

E. SACKUR.

- *f. 3.   *Unde recte non solum parvitati meae, sed etiam prudentiae tuae visum est, illorum doctrinam repudiandam, qui affirmant abscisos de corpore sacerdotis huius pseudo-sacerdotes^a aliquid extra ipsum posse sanctificare. In quorum sacrificio refutando, ut nosti, in prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt. Ast cum postea, consulente venerabili viro Bernhardo Clarevallensi abbate⁶, ad beate recordationis papam Innocentium vocatus venissem et cum eo diu stetissem, fortissime ille mihi astitit qui fretus testimoniis patrum antiquorum pariter et modernorum, quos notare longum esset, neque ipsum abbatem vel alios, qui videbantur columnae esse, contra me audivit neque ullatenus acquievit sententiis Francigenarum magistrorum dogmatizantium contraria mihi et domino Hugoni Radingensi⁷, cuius epistolam nostrae assertioni consonam subterponemus in fronte nostri operis, ut si quis dignatur nostra legere, ante introitum lectionis tam nostra hac epistola tibi, domino et amico meo, quam illius ad amicum suum directa sic premuniatur, ne offendatur in dictis nostris, quibus magnificat anima mea Dominum meum, cui dixit Dominus: *Sede a dextris meis*.
- Ps. 109, 1.   30
- *f. 4.   *Ad unam heresim nos respondimus; ad alteram, quia paratis uti delectabile est, respondeat epistola Hugonis, ut nostra et illius assertio quasi duo cornua preacuta muniant frontem tractatus nostri contra duas prenotatas hereses duobus cornibus con-similes, de quibus in apocalipsi agitur, ubi bestia describitur habens *duo cornua similia agni*. Multum quippe gloriatur bestia, quae intelligitur Antichristus, quod in una heresi Christo nimis derogatur, dum homo in Deum, Dei filium, conceptus et natus minoris
- Apoc. 13, 11.   35

a) pseudos. c.

1) Cf. prologum in II. partem Commentarii, Migne t. 193, col. 988.   2) Prologus ad L. contra duas hereses, Migne t. 194, col. 1162.   3) Cf. J. Bach, 'Propst Gerhoh I. von Reichersberg' in 'Oesterr. Vierteljahrschrift für katholische Theologie' IV (1865), p. 110.   4) Cf. l. 20: ad beatae recordationis papam Innocentium vocatus.   5) Annales Admuntenses a. 1138. et 1165, SS. IX, p. 579. et 583.   6) De hoc loco v. Hüffer, 'Bernhard von Clairvaux' p. 203—206; quocum consentire non possum, cum dicit Gerhohum hic lapsus memoriae commisisse, quia in libro de simonia (v. supra p. 272) de Bernardi consilio nihil commemoret; immo tum Gerhohum de hac re nihil cognovisse crediderim; cf. etiam supra p. 239 sq.   7) Reading (Dioc. Salisbury); cuius coenobii a. 1126. ab Heinricho I. fundati chartas habes in Monastico Anglicano I (1655), p. 417 sqq.

gloriae potentiae ac virtutis quam Pater eius asseritur. In altera vero ipse Antichristus magnificatur, dum sacerdotibus a Christo precis et ipsi Antichristo incorporatis attribuitur efficacia tanta in sacramentis, quanta sacerdotibus catholicis, quod cum quanta et quam lupina falsitate sub agnina verisimilitudine fiat, epistola subsequens, 5 quam de scriniis Romanae curiae accepimus, lectori benevolo patefaciat.

Karissimo suo domino W. abbati Hugo fratrum Radingensium servus indignus sanum sapere et recta docere. Illum, quem voluisti, nostrum tibi retinere libellum audiui, tua voluntate, non nostra concessione passim expositum et, ut ipse testaris, gratanter acceptum, excepto, quod non bene suscipiunt illud de sacerdote deposito vel excommunicato 10 ibidem ita dictum. Quem itaque Christus per aecclesiam deponendo vel excommunicando destituit ab officio, si in sacramento altaris ministrare presumat, qui iam minister non est, nichil facit. Sic enim ea Deus agenda instituit, unde nisi per ministrum valeant fieri. In hac sententia videtur recte dictum tam nostris, quam quibuscunque hucusque catholicis, quia agens in sacramento altaris, quia minister non est, nichil facit. A patri- 15 bus traditum legimus et ratum tenemus, quia Spiritus gratiarum non sequitur personam digni aut maligni, sed ordinem traditionis, ut, quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen consecrare possit, nisi fuerit ordinatus, ut minister exhibeat officium; Dei vero est tribuere consecrationis seu benedictionis effectum. Quare quia non temere fuerat arguendum quod ibi aecclesia teste fuerat positum; hoc potius videbatur a dubitante querendum, 20 utrum quem semel posuit aecclesia ministrum ad agendum aliquod sacramentum ipsa possit culpa promerente aliquando deponere vel excommunicare, ita ut in sacramentis agere nequeat quod ante potuit. Ad hoc respondendum fuit, quia vivus est et prepotens sermo Domini, qui clavi aecclesiae, quam sanctificavit, ita dixit: 'Quodcunque ligaveris Matth. 16, 19. super terram, erit ligatum et in caelis'. Ex hoc apostolica sedes et ubique terrarum catholici doctores, ut scripta testantur antiquorum, predicare solent, quod tam sacerdotes 25 quam in clericali ordine ministri quilibet tempore depositionis vel excommunicationis sue gratiam semel acceptam quidem retinent, sed officio carent. Addunt etiam, quia si in sacramentis seu in sacramentorum officiis consecrare presumunt, qui ministri non sunt, nichil utique faciunt. Beatus sane papa Innocentius ex apostolicae sedis assensu scripsit, 30 quod quidam Nezelon ab hereticis ordinatus, quia nichil habuit, dare ei nichil potuit cui manus imposuit. Hic equidem, si a ministris licet indignis, non tamen depositis vel excommunicatis ordinatus fuisset, et ipse quantumcunque indignus si minister existeret, ex officio ei utique conferret, cui manus rite imposeret. Da ministrum quantumque indignum, da ministrum, fatemur eum habere officium. Aliud est loqui de sacramento, 35 aliud loqui de officio. Officium enim sacerdotale quam multis interdicitur, sed eis sacramentum non aufertur. Inde fit, quod, cum aecclesiae placet, ut aliquando revocet, revocatos absolvit et reconciliat, non quidem reordinat. Aliud est etiam dicere de officiali malo quid non bene ministrat, qui tamen, dum minister est, quantumcunque malus, utique ministrat. Aliud est ipsum ab officio deponere, ne ministerium faciat. An ignoramus, 40 quia sacramenta alia sunt necessaria, alia officialia? Baptismus quippe necessarius est omnibus; sacerdotalis vero seu clericalis quaelibet dignitas ad officium traditur aliquibus. Baptizandi opus nulli interdicitur, nec enim ab opere christiano baptizatus quisquam suspenditur; quin potius, si inde erraverit, multimodis revocatur. Sacerdotalis vero officium seu clericale plurimis pro culpa quam sepe *reciditur, et ab eo nonnulli crebrius *r. 5. 45 deponuntur. Illo omnes in Christo vivunt, isto iubente aecclesiae aliqui serviunt. Illud aecclesiae domum edificat, istud edificatam dispensat. Dispensatio ista non a quolibet agitur, sed ab officiali ab aecclesia posito ministratur. Quod si per aecclesiam ab officio deponitur, manet ei sacramentum semel inpositum: ergo, sicut in nostro legisti opusculo, manet ad iudicium, non ad officium, sic et christiano cuilibet excommunicato manet

baptismi sacramentum non ad remedium, sed ad iudicium; non ad salutem, sed ad dampnationem manet. Ideo dicimus dominis, quia, cum resipiscit, per aecclesiam reconciliatur, non rebaptizatur. Si enim sacramentum peccando amitteret, cum ad aecclesiam penitendo rediret, eum procul dubio rebaptizari oporteret. Sacramenta quippe divina sunt, unde et habenti ea per hominem auferri non possunt. Manent itaque sacramenta, sed culpa exigente sacramentorum sepe tolluntur officia. Sciendum quoque, quia longe est aliud, quod christianus per excommunicationem ab aecclesia deponitur, quam quod minister aliquis ab officio removetur; illud assidue gravat, hoc sepe alleviat; illud dampnat, hoc castigat. Minister si indigne agit, utile est, quod deponitur, christiano autem mortiferum est, quod ab aecclesia separatur. Dum enim ab aecclesia scinditur, infidelis utique, immo infideli deterior iudicatur. Dominus quidem dicit: 'Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit'. Ab aecclesia ergo dissentire, a Christo est cadere. A Christo autem est cadere, fidem non habere. Sed qui fide caret nullum bonum opus habet. Audi apostolum: 'Omne', inquit, 'quod ex fide non est, peccatum est'. Christianus igitur, licet habeat baptismi sacramentum, dum aberrat a fide, nullum bonum facit. Non omnis itaque habens sacramentum habet et sacramenti officium. Unde miramur quosdam dicere de excommunicato seu deposito sacerdote, quod, quia retinet semel acceptum ordinationis sue sacramentum, habeat, dum presumit, in consecrando effectum. Quapropter quicumque accedit, ut alios de sacramentis ministrorum edoceat, in docendo discernens ordinationis sacramentum et ordinati officium, dicat, quod sacramentum semel susceptum in susceptore manet, sed susceptoris officium sepius aecclesiae censura removet. Dicat etiam, quod tam vera est potestas, cum ab officio ministrum deponit, quam vera est, cum eum in officio rite disponit. Doceatque quod scismaticus sit, qui aecclesiae non consentit, de quo auctoritas ita dicit: 'Quod conficit scismaticus, corpus Christi non est'¹. Et alibi²: 'Extra catholicam aecclesiam non est veri sacrificii locus'. Unde et Dominus de agno per Moysen ita precepit: 'In una', inquit, 'domo comeditis eum, nec efferetis de carnibus eius foras, et incircumcisi non comedet ex eo'. In unitate ergo, non in scismate sumitur, nec enim extra catholicam nec ab alienigena obtinetur. Ne ergo credas vaniloquis, ne acquiescas elatis, crede humilibus et subditis, qui matris aecclesiae sacramenta venerando suscipiunt, non equidem disputando, sed auctoritatem institutoris humiliter venerando, ex quo mater aecclesia potenter solvit, et ligat efficaciam in sacramentis, ordinato commendat aliquando, et denegat potestate rata, non verbositate frivola. Noverit autem tua prudentia, quia, si essent efficaciam quae a scismaticis fiunt vel depositis consecrationum officia, infinitos haberet hodie presules unaquaeque sedes, et quam multos Roma pontifices, qui confusione horribili et ligatos ab aliis solverent et solutos indebite ligarent. Sic sic, si bene perpendis, et rata cassarentur et irrita preferentur. Sic nulla de gestis aecclesiasticis essent certa, sed quaeque frivola et, ut fatear verum, nichil omnino esset aecclesia. Sed de his hactenus nos equidem ista sub brevitate tibi rescripsimus, qui facta matris aecclesiae non frivola, sed rata tenemus, qui sanctorum auctoritates patrum, quam nostra sensa sequi maluimus. Explicit epistola Hugonis, que diligenter considerata manifestat, illos predicare mendacium, qui depositis eque ut catholicis presbyteris attribuunt efficaciam parem in sacramentis, sic et illi mendatium docent pro veritate suscipiendum, qui hominem de Spiritu sancto conceptum negant altissimum.

*f. 7. *Nam ipse, ut pretaxatum est, quatuor illa coniunxit, scilicet: speciem, essentiam, rem et effectum sacramenti: speciem in figura visibilis demonstratione, essentiam in

1) Pelagius ad Viatorem et Pancratium, Coll. Brit. nr. 22, 'N. Arch.' V, p. 545; Mansi I, col. 731; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 34. 2) Prosperi Lib. Sententiarum ex Augustino c. 15 (Prosp. Opp. 1711, col. 545); cf. Deusd. Lib. II, c. 5, l. l. p. 323. 325.

sui corporis nominatione, rem seu virtutem in suae passionis commemoratione, cuius effectum significavit in peccatorum remissione. Sed hereticus vel scismaticus ac presbyter depositus, cum non sit minister aecclesiae, dum presumit ministrare, habens quidem sacramentum, sed non sacramenti officium, speciem corporis Christi habet visibilem, sed essentia, res et effectus longe est ab illo; quia, ut papa Pelagius dicit¹: *Non consecrat, sed dissecrat*, et sacrilega divisione speciem a sua essentia et re separat: unde reus efficitur corporis et sanguinis Christi, omnino illis consimilis, qui Christum occidendo vitam a vivificato separaverunt. Quemadmodum namque illis caro Christi mortua non profuit, apud quos et quorum scelere mortuus in corde terrae fuit: sic istis non prodest species vita carens. Immo valde obest non solum sic ministrantibus, verum etiam illis scienter communicantibus post aecclesiae interdictum, quam qui non audit, erit sicut ethnicus et publicanus. Hinc sanctus Gregorius in registro suo capite CCXL partis secundae², dampnatum sacerdotem pristini officii usurpatorem perpetua excommunicatione percutit, ita ut vix ei viaticum in fine vite concedat. Hinc sancti patres in Antiocheno concilio capite IIII.³ cuilibet dampnato, si aliquid de sacramentorum ministerio attingeret, omnem spem restitutionis vel locum satisfactionis penitus denegaverunt omnesque ei intra dampnationem communicantes sub communicatione dampnaverunt. In aecclesia vero ministrantibus digne vel indigne his, qui habent officium, ratum est sacramentum, et salubre sacrificium his duntaxat qui rem cum effectu percipiunt sive manducent corpus Christi secundum essentiam visibiliter communicando, sive abstineant a visibili et sacramentali manducatione, solius rei et effectus contenti participatione vel communicatione, dummodo visibilem et sacramentalem non contempnant vel ex neglectu dimittant suo tempore illud *attendentes, quod Christus *f. 7'. dicit: *Nisi manducaveritis carnem^a Filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*. Quod tam de visibili, quam de invisibili manducatione dictum intelligitur, ut neutra negligatur. Porro si quis non ordinatus presumit sacrificare, quia exorbitat a ritu aecclesiastico, neque speciem sacramenti habere dicendus est, ad cuius utique formam pertinet, ut nonnisi consecratus consecret. Unde Augustinus in lib. II. contra Donatistas⁴: *Sacramenta, quae scismatici vel heretici non aliter habent nec aliter agunt, quam vera aecclesia, cum ad nos veniunt, non emendamus, sed approbamus*. Colligi sane potest ex opposito non esse approbanda pro sacramentis quae contra aecclesiasticum ritum sive intus sive foris aguntur a non ordinatis personis, quoniam aliter agunt quam vera aecclesia, quae non iudicat sacramenta dicenda, nisi quae ab ordinatis fuerint acta, non aliter quam agit ipsa.

His autem quae dicta sunt caute pensatis et perspectis in promptu est eas auctoritates determinare, quae de sacramentis agendo videntur dissonare, dum aliae tam intra, quam extra aecclesiam docent indifferentiam sacramentorum, aliae differentiam. Nam quae docent indifferentiam, asserendo, quod sacramenta ubicunque sunt, eadem ipsa sunt, respiciunt ad speciem visibilem pari modo intus et extra bonis et malis indifferentem in baptismo, in ordinatione, in missarum celebratione. Quae autem docent sacramentorum differentiam, respiciunt ad rem et eius efficientiam, quae foris non obtinetur quaeque intus a malis non habetur, quanquam tamen corporis Christi essentia indifferenter tam per malos quam apud bonos ministros inveniatur, a quibus aecclesia non contradicente missa celebratur; quam qui carentes officio cele-

45 a) c. f. h. e. b. e. s. n. h. v. i. v. e.

1) Cf. Coll. Brit. nr. 11, 'N. Arch.' V, p. 541; Jaffé nr. 983; Deusdedit Coll. can. I, c. 142, p. 103; Grat. C. 24, qu. 1, c. 34. 2) Greg. Reg. V, 6, EE. I, p. 285. 3) Mansi II, col. 4322; cf. Deusd. Lib. IV, § 11, l. l. p. 364. 4) Contra Donat. l. I, § 21, Opp. ed. Bened. IX, col. 91; cf. Bernardi libellos, Libelli II, p. 92. 153.

brant, si nunquam ordinati fuerunt, nec speciem sacramenti habere dicendi sunt, quae ordinatis et officio privatis denegari non potest propter officii sacramentum, quod auferri non potest etiam his quibus aufertur officium. Cum ergo dicit auctoritas¹: *Non est Christi corpus, quod scismaticus conficit*, subintelligendum est quantum ad essentiam, rem et efficientiam, quod tamen quodammodo^a specietenus et sacramentotenus dici potest⁵ Christi corpus. Iudicium sibi manducant qui tales existendo celebrant vel talibus scienter communicant in officiis interdictis et aecclesiastico iudicio cassatis ac predampnatis. Ubi vero intus a malis ministris non interdictis missa celebratur, quia species et essentia corporis Christi apud eos est, nichil officit eorum malicia simpliciter communicantibus et rem percipientibus, quibus nunquam salutaris effectus deesse poterit,¹⁰ etiamsi malus minister sit, per quem visibilis sit amministratio invisibilis gratiae, quae
 Iac. 1, 17. *desursum est descendens a Patre luminum* per mediatorem Dei et hominum Iesum Christum, cui una cum Patre ac Spiritu sancto sit gloria et honor per omnia secula seculorum. Amen.

VI.

15

EX LIBRO DE NOVITATIBUS HUIUS TEMPORIS.

Eugenio III. mortuo, cui expositionem in ps. 64. infra edendam miserat, Gerhoh de statu ecclesiae reformando non cessaverat laborare. Ab Anastasio quidem, eius successore, neglectus, Adriano tamen quarto non modo per Eberhardum episcopum Babenbergensem epistolam misit², sed etiam haud parvum opus de novitatibus et abusionibus temporis conscripsit, quod Ruodigerus frater Gerhohi aestate a. 1156. pontifici Beneventi moranti obtulit³, cum de Conrado episcopo Augustano apud sedem apostolicam quereretur⁴. Quem librum Adrianum approbasse neque vero responsione dignum habuisse auctor postea narravit⁵.

Etiam in hoc libello Gerhoh clerum secularem reformandum, quid de ecclesiasticis bonis, de decimis secularium clericorum, de legistis iureque Romano sentiret, fusiuse exposuit.²⁵ Neque controversias dogmaticas, quas cum discipulis Petri Abaelardi et Gilberti episcopi Pictavensis habuit, praetermisit⁶. Commendavit etiam pontifici librum Bernardi Clarevallensis de consideratione scriptum.

a) quoniam? c.

1) Cf. supra p. 286, n. 1. 2) Vide infra p. 289. praef.: memini a mea parvitate epistolam, quam et cognovi per domnum Babenbergensem sancto apostolatu tuo presentatam; Gerhohi epist. 1 (Migne t. 193, col. 489): et iam secundo ei scripta meae parvitatibus fuerint porrecta, primo per dominum Babenbergensem, deinde per fratrem meum uterinum R. 3) Liber de gloria et honore filii hominis (Migne t. 194, col. 1078): Similiter Adriano papae, cum esset Beneventi agens illic de concordia inter se ac Siculum tyrannum, presentatus est libellus ad ipsum dictatus, in quo novitates huius temporis magna ex parte congressi; epist. 18. l. l. col. 571: Quorum assertionibus auctoritates patrum contrarias et nostrae assertioni consonas in unum studui colligere, primo in opusculo ad papam Adrianum dictato et eidem, cum esset Beneventi, praesentato; epist. 21. l. l. col. 578: Beatae quoque memoriae papae Adriano misi opusculum contra novitates et abusiones pravas contextum. Beneventi papa a die 21. Nov. a. 1155. — 10. Iul. a. 1156. morabatur, Jaffé nr. 10097—10197. Rudigeri iter a. 1156. ad sedem apostolicam susceptum in Comm. in ps. 123. commemoratur. Cf. Chron. Magni presb. Reichersberg. SS. XVII, p. 495. 4) V. supra p. 133. 5) Epist. 1. l. l.: nec aliquod ab eo acceperim responsum per epistolam; epist. 21. l. l.: Ad quod licet nil responderit scripto, attamen dicto illud approbavit. 6) Cf. in opusculo: Utrum Christus homo sit filius Dei naturalis (Cod. S. Petri Salzburg. VI, 33, f. 64⁷): Sufficiat ad presens hec pauca, quoniam de materia eadem plura diximus et in opusculo ad papam Adrianum et in alio scilicet opusculo Ad Eberhardum Salzburgensem archiepiscopum, quod eius hortatu scripsimus eique legendum porreximus.

Libri de novitatibus huius temporis, quem excerptum invenis in 'Zeitschrift für katholische Theologie' t. IX (1885), p. 546—553¹, et nos fragmenta lectoris proponemus, etsi multo maiora iis quae H. Grisar S. I. typis mandavit. Omisimus ea quae non nisi theologorum interesse possunt. Legitur opusculum in codice Admuntensi

nr. 434, saec. XII, mbr., secunda parte, cuius numeros paginarum adnotavimus.

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri. E. SACKUR.

*Ad te, Romane pontifex Adriane, patrem et dominum meum loquar, cum sim ^{*p.1.} pulvis et cinis, ausu loquendi non temerario, sed, ut arbitror, necessario. Denique in hoc tempore apostolatus tui non solum flumina secularis concupiscentiae regnantis in clero absque regulis tam synodalibus quam cenobitalibus conversante illiduntur, domui Dei supra petram fundatae, Petro commissae, sed et ventorum nimius impetus ipsa ^{cf. Math. 7, 25.} domus huius fundamenta per quorundam ventosam loquacitatem subvertere nititur. Et quidem contra insanias clericorum seculariter ac plusquam laicaliter luxuriantium et gratiam Domini transferentium in suas luxurias, dum perverse consumunt facultates aecclesiasticas, iam saluberrima decreta promulgata sunt in conciliis ac decretis predecessorum tuorum clericos incestuosos et ambitiosos dampnantium et interdicentium, quorum crimina manifesta sunt precedentia ad iudicium, ita ut eos accusari ac testibus convinci non sit magis necessarium quam fornicatorem illum publicum, quem Paulus apostolus iudicavit non tam examinandum quam dampnandum et quasi vetus fermentum expurgandum. ^{1. Cor. 5, 7.} Que nimirum decreta si manciparentur effectui contra illisiones fluminum domui Dei, sicut apparet, illisque satis utiliter esset consultum. Super quibus aut effectui mancipandis aut eorum prevaricatoribus et neglectoribus digne castigandis memini a mea parvitate directam epistolam, quam et cognovi per domnum Babenbergensem² sancto apostolatu tuo presentatam, cuius initium fuit: *Tu es qui* ^{Luc. 7, 19. 20.} *venturus es an alium expectamus?*³ Expectamus enim sicut illic partim significavimus, partim prudentiae tuae per se animadvertendum reservavimus, talem sedis apostolicae antistitem, cui videlicet velut alteri Iosue dicat Dominus: *Confortare et esto robustus.* ^{Ios. 1, 6.} *Tu enim introduces populum meum in terram lacte et melle manantem.* Talem terram ^{Deut. 31, 7.} in suis decretis Innocentius et Eugenius egregii predecessores tui quasi Moyses et Aaron preostenderunt, sed morte preventi non introierunt neque introduxerunt populum Dei in eam, non valentes in diebus suis effectui mancipare que statuerant de concubinariis et conducticiis abiciendis, de falsis penitentiis cavendis, de incendiariis puniendis, de clericis disciplinandis, de sanctimonialibus claustrali custodia mancipandis, de treuga servanda et de caeteris ad decorem domus Dei pertinentibus novasque abusiones competenter medicantibus. ^{Dan. 8, 12.} Quia ergo verbum de ore Dei per Petri successores egressum non revertetur ad eum vacuum, sed faciet quicumque voluit et prosperabitur in his, ad que missum est, pusillae fidei arguendi sumus, nisi mandata sedis ^{Luc. 12, 28.} apostolicae salubriter emissa credamus effectui quandoque mancipanda, ita ut aut flectant aut frangant, flectant consentaneos ad obedientiam, frangant adversarios ad penam.

1. De verbo Dei victorioso.

p. 3.

. . . . . ; . . . . .

1) Cf. etiam Bach in 'Oesterr. Vierteljahrschrift für katholische Theologie' (1865), p. 115; Hüffer, 'Der heilige Bernhard von Clairvaux' p. 202. 2) Eberhardum II, qui sedit a. 1146—
45 1172. 3) Talis epistola inter editas deest; cf. autem Gerhohi epist. 1. ad A. magistrum (Migne t. 193, col. 489): Nunc autem successori eius Adriano papae cum sim facie ignotus et iam secundo ei scripta meae parvitatibus fuerint porrecta, primo per dominum Babenbergensem etc.

2. De nomine Petri.

- p. 4.
- p. 5. . . . Iste¹ propter populum Romanum avariciae spiritu constupratum et filios quosdam Symeoni ac Levi vasis iniquitatis bellantibus assimilatos coactus est nonnunquam et cogitur adhuc in suis successoribus fugere ab urbe Roma, derelicta interdum sede sibi dilectissima. Propter quod sicut ille in benedictione XII filiorum suorum de Sy- 5
- Gen. 49, 7. meon et Levi dicit: *Maledictus furor eorum, quia pertinax, et indignatio eorum, quia dura*, depromens videlicet maledictionem pro benedictione, sic et Petrus Symonem magum sua maledictione in urbe Roma deiecit, et quisquis Petri successor, quevis
- *p. 6. eiusdem Symonis *magi successorem iusto zelo habet maledicere atque a benedictione bonorum filiorum scelus avariciae atque symoniae odientium secernere. Atque utinam 10
- tu, Adriane, successor Petri apostoli, zelo debito accendaris contra successores Symonis magi negociantes in domo Domini. Certe, ut de illis taceam quorum plaga circumligata neque videri neque curari potest ab hominibus, quosque sibimet iudicandos re-
- Is. 1, 6. servat iudex altissimus in ecclesiis matricibus, *vulnus et livor et plaga tumens* abscondi non potest utpote neque *circumligata neque fota oleo*, ubi absque velamine sine pie- 15
- tatis tam virtute, que oleum est, quam specie, que velamen est, conductores ecclesias plebales et prebendas habentes cum suis conducticiis ita manifeste negotiantur altaria
- Matth. 21, 12. Dei vertentes in mensas nummulariorum, ut eorum peccata manifesta sint precedentia
- Rom. 13, 13. ad iudicium. Huc accedit, quod in solitudinem redactis eorum dormitoriis in cubilibus et inpudiciis ita vivunt, ut nec viduas Deo devotas apostolus concedat sic vivere, con- 20
1. Tim. 5, 6. testans, quod vidua in deliciis vivens mortua est. At isti non solum in delicias, verum
- *p. 7. et in luxuriam transfertur, gratiam Domini nostri *Iesu Christi. Quid ad hec facere
- Lue. 1, 32, 33. credendus est rex ille qui attestante angelo *regnabit in domo Iacob in eternum et regni eius non erit finis?* Profecto non aliud faciet in veritatis completionem, quam preordinatum est in ipsius veritatis prefiguratione. 25

3. De Ruben primogenito Lye.

- . . . . .
- *p. 8. *Tales fere per totam Germaniam et Galliam sunt kathedrales clerici et eorum con-
- Gen. 49, 4. ducticii. Quibus iam frequenter in domo Iacob dictum est, ut non crescerent, ne videlicet quisquam eorum in una ministrans aecclesia se superextendat administran- 30
- *p. 9. dum *in alia, sed sit quisque contentus vel una prebenda vel una plebali aecclesia, cum unaqueque ecclesia, cui facultas suppetit, suum debeat habere sacerdotem similiterque unaqueque congregatio debeat esse contenta uno cenobio, ne in pluribus ceno-
- biis vel certe, ut verius dicamus, in pluribus synagogis unus clericus abutatur multis prebendis. Item in concilio pape Innocentii², precipiente ipso cum assensu episcopo- 35
- rum et aliorum patrum assidentium, prohibiti sunt crescere, dum sub anathemate interdictum est, *ne canonici de sede episcopali ab electione episcoporum excludant religiosos viros per episcopatum constitutos, sed eorum consilio honesta et ydonea persona in episcopum eligatur. Quod si exclusis eisdem religiosis electio fuerit celebrata, quod absque eorum assensu et conventia factum fuerit, irritum habeatur et vacuum.* Sic in synodo 40
- Lateranensi tanquam in domo Iacob dictum est, ut hi tales non crescant. Sed ipsi tamen crescunt et multiplicari non desinunt, nisi adhuc fortius dicatur ad ipsum sci-
- licet, ut non crescant. Quomodo, ait quis, hoc fortius dici potest, quam dictum est?
- *p. 10. Synodalibus edictis et decretalibus mandatis quid fortius *dicendum est? Hoc profecto, quod ante suggesti beate memoriae pape Eugenio³ quodque in libello de con- 45

1) Scil. Petrus. 2) Concil. Lateran. a. 1135, c. 28, Mansi XXI, col. 533. 3) In commentario ad ps. 64.

sideratione suggestum est eidem per sancte recordationis virum abbatem Clarevallensem¹, ut videlicet perquisitis neglectoribus episcopis malos perdat et vineam suam locet aliis agricolis qui reddant fructum temporibus suis mandata sedis apostolice servando et tam cenobia quam plebales aeclesias rationabiliter ordinando. Amplius adhuc fortius dicendum est, ut Rubenite iste non crescant. Quia enim semel et simul auferri non possunt, isti occupatores terrae sanctae, qui in terra sanctorum inique agunt, ac
 5 propterea non videbunt gloriam Domini, firmiter indicendum est episcopis, ne aliquibus eorum decedentibus eorum consimiles in eorum loca subrogentur, sed ab eis liberata stipendia in usus Deo regulariter servientium et aliorum Christi pauperum dispensentur, sicut martyr et papa Urbanus in suis decretis mandat dicens²: *Ipse res singula-*
 10 *rum parochiarum in ditione episcoporum qui locum tenent apostolorum erant et sunt adhuc et futuris semper debent esse temporibus, ex quibus episcopi et fideles eorum dispensatores omnibus communem vitam degere volentibus *ministrare cuncta necessaria debent,* *p. 11.
prout melius potuerint, ut nemo in eis egens inveniatur. Ecce audivimus consolationem
 15 dispositam per apostolos et apostolicos viros omnibus communem vitam eligentibus. Videmus autem e contrario magnam desolationem, cum stipendia spiritalis militiae ac regularis vitae in seculares vanitates translatae illis abundant, qui exinde huic seculo militant atque illi egentes angustiat et afflicti sunt, quibus dignus non est mundus. Adhuc autem si adtendis, abhominations maiores videbis. Nam cum sit magna de-
 20 solatio, qua exposuimus auferri stipendia debita Deo militantibus in communi vita et ad hos transferri qui exinde militant huic seculo, illud procul dubio abhominations desolatio est, quod monachi et regulares canonici de agris aut vineis aut nutrimentis animalium suo sumptu elaboratis coguntur solvere decimas aut militibus aut secularibus clericis contra canones antiquos et novos. Nam de antiquis est illud Urbani, quod
 25 premisimus, cui multa similia invenire potest lector studiosus. De novis autem illa sunt quae in conciliis Innocentii³ *et Eugenii⁴ super hoc habemus atque, ut more non
 solum duorum, sed etiam trium testium stet hoc iusticiae verbum, tuo quoque, Adriane
 30 papa, statuto indigemus, quia defuncto papa Eugenio putatur ab stultis mandatum eius pariter cum illo defunctum de decimis regularium canonicorum et monachorum non persolvendis, ubi manibus et sumptibus propriis elaborant suas terras. Nam de colonis eorum nulla est contradictio, quin illi de suis fructibus atque faetibus illuc persolvere suas decimas debeant, ubi suos infantes baptizant, metentibus illis eorum carnalia qui eis persolvunt spiritalia. Spirituales autem viri, monachi et regulares canonici, qui a
 35 plebanis presbyteris nulla requirunt spiritalia, nimis iniuriose coguntur eis persolvere carnalia. O mira desolatio et detestabilis abhominatio desolationis, cum illi, quibus de decimis populi esset impendenda consolatio, angariantur secularibus personis de suis laboribus decimas dare, quas potius episcopo dispensante ipsi ab eis ad sui consolationem deberent accipere. Latuit hactenus ista desolationis abhominatio quasi vul-
 pecula foveas habens, dum veluti sub pallio iusticiae pharisaicae, quae mentam et
 40 rutam et omne holus *addecimans graviora legis iusticiam scilicet et misericordiam et
 fidem preterire solet, sic districtae ab omnibus exigebantur decimae, ut nec spirituales exciperentur personae, cum nec reges gentium exigant tributum a filiis, sed ab alienis. Neque adtenderunt neque adtendere voluerunt episcopi premissam doctrinam pape ac martyris Urbani, seu etiam papae Gregorii scribentis ad Augustinum Anglorum epi-
 45 scopum⁵, ut communi vita viventibus de faciendis portionibus nichil imponatur ubi

cf. Prov. 2, 22.

*p. 12.

Matth. 18, 16.

cf.
Matth. 8, 20.

Luc. 11, 42.

*p. 13.

1) Bernhardum. 2) Epist. I, c. 4, Hinschius p. 144; cf. Comm. in ps. 64, c. 124; Liber de simoniaco supra p. 251. 3) Cf. Concil. Lateran. a. 1135, c. 10, Mansi XXI, col. 528. 4) Concil. Rem. a. 1148, c. 8, l. l. col. 716. 5) Epist. XI, 56a, EE. II, p. 333.

omne quod superest piis et religiosis causis in usus pauperum est erogandum iuxta
 Luc. 11, 41. illud euangelicum: *Quod superest date et omnia munda erunt vobis.* Latuit, inquam,
 haec vulpecula demoliens vineas. At nunc exagitata quasi latratibus canum domini-
 corum videlicet pontificum Romanorum Innocentii et Eugenii doctrinis apostolicis eis-
 dem iam defunctis putat sibi liberum non iam dente vulpino, sed aprino evidenter 5
 vastare vineas domini Sabaoth. Sentiat ergo adhuc in te, pater Adriane, spiritum
 antecessorum tuorum vivere, sentiat, inquam, se acrius exagitandam bestia haec ne-
 quissima, que devoravit Ioseph, nisi cesset accepta malicia.

4. De Ioseph primogenito Rachelis.

10

*p. 14. *Neque vero soli beato Petro, sed et cuilibet successori eius dictum illud Christi
 Ioh. 21, 17. congruit: *Pasce oves meas et confirma fratres tuos.* Unde ad te quoque, Adriane papa,
 illud pertinere non dubium est, quoniam tu sine dubio regularem vitam servando etiam
 ante papatum preventus es in benedictionibus dulcedinis a Ruben filio Lyae. . . . .

O quotiens exasperaverunt me habentes iacula, quibus fuissem graviter fossus, 15
 nisi quod sedes apostolica facta est mihi refugium a venenatis iaculis eorum. Unde
 et memor fatigationis meae preteritae represento tibi patri textum epistolae, quam inter
 huiusmodi sagittarios misi beatae memoriae pape Innocentio, cuius textus ita se habet¹:

*p. 16. *Innocentio divina favente clementia sedis apostolicae *antistiti frater G[erhoh] suae sancti-*
 Ps. 89, 1. 2. *tatis qualiscumque servus devotas orationes cum obedientia. Domine, refugium tu factus* 20
es nobis in Domino, qui, priusquam fierent montes aut formarentur terra et orbis, te pre-
destinavit nobis pium patronum contra violentias impiorum. Puto enim, si non esset
 ib. 1, 1. *nobis apostolicae sedis asilum, iam redacti essemus ad nichilum per iniquas potentias*
impiorum. Sed tu, beate vir, qui non soles abire in consilio impiorum, nec sedes in
cathedra pestilentiae, sed in cathedra potestatis apostolicae per tuae pietatis eximium 25
affectum, factus es nobis refugium, immo eterna Christi pietas, que regnat in corde tuo,
 ib. 60, 4. *facta est nobis turris fortitudinis a facie impiorum, qui nos affligerunt et affligunt.*
 ib. 36, 35. *Petro Leonis tyrannizante multa passi sumus ab eius fautoribus, quando vidimus impium*
super exaltatum et elevatum sicut cedros Lybani. Sed transivi et ecce non erat. Hereses
autem sunt, quia eas oportet esse apostolo asserente: 'Inter has laboravimus et adhuc 30
laboramus'. Nam pro eo, quod aliquando scriptis ac dictis confutavimus hereticum sen-
sum quorundam asserentium Christi corpus extra ecclesiam etiam ab excommunicatis con-
 Ioh. 1, 4. *fici, nisi tu, pater, mihi tunc fuisses in refugium, heretici me dampnassent quasi hereti-*
 Ap. 9, 1. *cum. Sed quia residuum bruci paratus est comedere locusta, succedunt malis mala.* 35
Nam de fumo putei abyssi, ut Iohannes in Apocalypsi previdit, nunc exierunt locustae,
 ib. 36, 35. *videlicet plures discipuli Petri Abaiolardi, affirmantes hominem de virgine sumptum non*
 *p. 18. *esse Deum, sed ipsius Dei singulare habitaculum, in *quo cum habitat omnis plenitudo*
divinitatis corporaliter, non tamen dicunt ei convenire nomen Deitatis, ut Deus dicatur
nisi figurativa locutione, qua continens pro contento vel pro contento continens nominamus.
Est enim figurativa locutio, si habens pro habito nominatur, quod plerumque solet fieri, 40
 Ioh. 4, 53. *uti manu factum templum vocamus aecclesiam propterea quod habet vel continet aeccle-*
siam, id est iustos in ea convocatos, et in euangelio, ubi dicitur: 'Credidit ipse et domus
eius tota' familiae datur nomen domus, quia familiam habet vel continet domus. Ita,
inquiunt, figurativa est locutio, quando vel homini Deum in se habenti assignamus nomen
Dei vel Deum in homine manentem dicimus hominem. Nos autem, quia Deum proprie 45

1) Quas litteras invenis etiam transsumptas in epist. 21. ad cardinales, Migne t. 193, col. 584.

hominem et hominem Deum predicamus, ne forte in vacuum curramus, tibi, pater, per latorem presentium super questione hac misimus tractatum, quem si tua approbat auctoritas, iterum cantabo quod et antea cantavi: 'Domine, refugium tu factus es nobis', non Ps. 89, 1.
 quod confido in te, mortali homine, sed in Petro, immo in petra, cuius fortitudini portae Marc. 16, 18.
 5 inferi non prevalebunt. Item postea inter similia pericula a papa Celestino suscepi scriptum consolatorium et confortatorium, cuius hoc est rescriptum¹: Celestinus episcopus servus servorum Dei dilecto filio G[erhoho] Richerispergensi preposito salutem et apostolicam benedictionem. Super tribulationibus et angustiis — — *subvenire valeamus. *p. 19.
 Datum Lat. VI. Kal. Feb. Novissime quoque innumeris expositus iaculis ad papam
 10 Eug[enium] confugi, cuius et verbis et scriptis confortatus didici, quam vere dictum sit in benedictionibus Ioseph: Sedet in forti arcus eius et dissolata sunt vincula brachiorum et manuum eius per manum potentis Iacob. Et tu noveris, tu Adriane papa, quam clementer ille me respexit, considera ipsius epistolam, qua dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum mearum per manum potentis Iacob. Textus eius hic est²:
 15 Eugenius episcopus servus servorum Dei dilecto filio G[erhoho] Richerispergensi preposito salutem et apostolicam benedictionem. Scripta devotionis — — *tenere volumus. *p. 20.
 Datum Sutrii XVII. Kal. Iunii.

Audis, presul Romane Adriane, quomodo antecessores tui astiterunt mihi agonizanti et pugnanti ad bestias, quae sepe expugnaverunt me a iuventute mea iam fere
 20 per annos XXX prolongata³ iniquitate illorum fabricantium supra dorsum meum et Ps. 128, 3.
 necdum peracta est pugna. Etenim non potuerunt mihi sic prevalere, quin vincula brachiorum et manuum mearum semper essent soluta, ut adhuc gratia Dei sunt per manum potentis Iacob protegente me pariter et divina gratia et apostolicae sedis tutela fortissima contra Symonem in domo Dei negociantem, contra Nycolaum impurum,
 25 contra Neronis tyrannidem adhuc in laicis quibusdam sevientem et Symoni mago contra Symonem Petrum nequiter faventem. His itaque quasi tribus amicis confutatis, Helyu turbulentus contra me consurgit, irruens ex adverso, quasi turbo ad dispergendum me sic involvendo sententias sermonibus, prout ipsi videtur exquisitis, sed, prout ego arbitror, *imperitis, ut, nisi dominus de turbine illi pro me respondere dignetur, *p. 21.
 30 tota salus mea, immo totius ecclesiae periclitetur graviter, quando non utcumque flumen illiditur domui Dei fundate supra petram. . . . .

5. De scala Iacob.

p. 85.

. . . . .
 *Sic enim premissa patrum verba testantur, homini assumpto datum est esse in *p. 87.
 35 gloria patris ita, ut hoc omnis lingua confiteatur, quamquam Iudei et iudaizantes heretici valenter literati hoc negare audeant, quorum quidam dictis et scriptis hoc docent, quod Christus in natura humana Dei filius non sit nisi per adoptionem, cum longe ante nos hic error sit condemnatus in Bonoso heretico et meo quoque tempore, cum essem Rome⁴, ab Honorio papa fuerit exsufflata hec perversa doctrina porrecto ei
 40 libello a quodam canonico Lateranensi hoc rationabiliter asserente, quod etiam secundum hominem Christus est filius Dei naturalis, non adoptivus. . . . .
 . . . . .

1) Jaffé nr. 8484, Lat. a. 1144, Ian. 27; cf. Comm. in ps. 25. infra; epist. 21, Migne t. 193, col. 578. 2) Jaffé nr. 8922, Sutrii a. 1146, Mai. 16; cf. Comm. in ps. 38. et 64.
 45 infra; epist. 21, Migne t. 193, col. 577. 3) Cum opusculum nostrum a. 1156. Hadriano IV. Beneventi traditum sit, ab a. c. 1126. 4) Cf. De edificio Dei c. 74, supra p. 178; Epistola ad Innocentium papam supra p. 204.

p. 115.

6. De duabus navibus apostolorum.

Navis Petri apostoli ordo cleri apostolicis disciplinis informati non incongrue intelligitur. Navis autem Iohannis, qui super pectus Domini recubuit, apte notat monachorum religiosorum quietem sanctam, de qua nonnunquam sic excitantur et in adiutorium cleri vocantur, ut pulchrum exhibeant spectaculum Petri et Iohannis *Ioseph et Benjamin sese invicem fraterne amantium et adiuvantium in domo Iacob filios Rachelis plurimum diligentis. Fratres enim ceteri sive Liae sive ancillarum filii, licet incliti et benedicti minus inveniuntur a patre dilecti, maxime Rubenite, licet numero multi, tamen merito inminuti. Emulantur enim filios Ioseph crescere cum sui ut estimant aliquanta diminutione. Nam cum pene occupaverint una cum prebendis omnes plebales aecclesias conducticiis committendo eas in tota Germania et Gallia, dolent saltem sibi eas esse subreptas, quas vident et invident cenobiis religiosis episcopali concessione subtitulatas vel commissas. Nonne, inquiunt, sicut monachi et regulares canonici habent plebales aecclesias, ita et nos item canonici, licet seculares, habere possumus eas, quod si nobis non licet, utique nec illis, ut unaqueque ecclesia, cui facultas suppetit, proprium habeat sacerdotem?

7. De Rachele.

Hec dicentes et spiritalibus viris avariciam *quasi scelus ydolatriae inpingentes, non adtendunt pulcritudinem seu latitudinem vestimentorum pulcherrimae Rachelis, quibus teguntur ista aecclesiastica beneficia cenobiis collata, sicut illa texit idola de domo Laban surrepta. Denique habemus privilegia sedis apostolicae, ut quicquid ex concessione pontificum vel donatione principum seu pia oblatione fidelium iuste possidemus, auctoritate apostolica teneamus, inter quae nominatim aliquotiens exprimuntur aecclesiae, capellae ac decimae. Nonne sic scribens ecclesia Romana quasi Rachel formosa expandit se super possessiones cenobiorum, ut non quasi avaricia, sed quasi benedictio iudicentur quae illius auctoritate ac benignitate a spiritalibus possidentur. Verumtamen nec ipsis viris religiosis hoc licere concedimus, ut in ecclesiis eorum sit conducticius vel minister absolute ordinatus, qualibet vage discurrentibus et se nunc hic nunc illic prostituentibus heu! plena est Germania et Gallia. Ipsi vero religiosi viri suas ecclesias aut per semetipsos regant, sobrie, iuste, pie vivendo et populum sibi commissum in idipsum fideliter erudiendo, aut secundum canones obedientiae stabilitatem exigant ab his, quos in adiutorium sui ad regendum populum volunt assumere, ne, si ovibus neglectis lanam et lac *accipiunt, non sub veste Rachelinae pulcritudinis tecti ab avaricia, quae est idolorum servitus, excusentur, sed tamquam idolatre ipsi eque ut seculares canonici dampnentur, immo etiam tanto illis deterius pereant, quanto speciem pietatis habentes et virtutem eius abnegantes dampnabilius peccant. Ubi enim salute animarum neglecta sola querantur lucra terrena, ibi, quando habundat iniquitatis avaricia querentis quae sua sunt, refrigescet caritas [non] querens quae sua sunt. Quae cum ex eo dinoscatur, quod communia propriis, non propria communibus anteposit, non habet locum in illis congregationibus, ubi omnes querunt quae sua sunt, propria communibus, non communia propriis anteponendo, immo et si qua illic videntur in communia in privatas abusiones distrahendo. Sicsic inordinate^a viventibus neque clericis neque monachis ecclesias vel aecclesiastica bona defendimus, quia talibus congruit quod Iudaeis Dominus dicit: *Ideo auferetur a vobis regnum et dabitur genti facienti fructus eius*. Item questus iniquos et turpes non aliquo velamine religionis defendendos, sed tamquam idolatriam cavendos iudicamus et velut immundiciam repudiamus, quia ubi talia

a) na superscr. c.

pacienter sustinentur, non tam sub Rachele desuper sedente quam sub stramento cf. Gen. 31, 34.
 cameli absconduntur idola. Sicut se habet istoria, ubi legitur¹ ipsa Rachel subter stramentum cameli, animalis scilicet inmundi, primitus idola posuisse ac deinde ipsa desuper sedisse, ut ostenderetur ^{*p. 119.}differentia inter mundos, quibus omnia munda sunt, et ^{Tit. 1, 15.}immundos et infideles, quibus nichil mundum, quorum etiam si qua religio pretenditur, stramentis cameli assimilatur ac proinde repudiatur. Quia ergo in domo Iacob regnante Christo, ut supra memoravimus, Petrum Petrique successorem quemlibet nomine Iacob vel potius Israel recognoscimus honoratum, cum fiducia bona petamus ab eo iudicium ^{Gen. 35, 22.}super turpitudine Ruben, super furore Symeon et Levi, quatenus et non sinatur ultra ^{ib. 49, 5.}crescere in domo Iacob, et illi bellatores importuni compellantur se vasa iniquitatis agnoscere, qui cum sint clerici et clericorum magistri, longe indiscipulatus movent guerras in domo Iacob quam laici principes.

8. De bellis inordinatis^a.

Nam sine ordine iudiciario castra obsidentes, incendia facientes et inter hec homi-
 cidia multa perpetrantes atque insuper divina sacramenta dispensantes cogunt nos
 gemere non quidem super militia ecclesiis a regibus et imperatoribus data, sed super
 malitia ex occasione militiae subintroducata. Unde non hoc desideramus, ut ecclesia
 perdat militiam, sed malitiam, prescripta videlicet saluberrima regula, secundum quam
 pontifices uti et non abuti debeant ipsa militia². Et quidem regulas antiquas super
 hoc habemus in scriptis Nycolai papae specialiter ad Carolum Francorum regem scri-
 bentis et universaliter in conciliis Toletanis depromptas³, ^{*p. 120.}quas non putamus canonum
 peritis Romanis ingerendas, maxime quia temporis novitas^b exigere videtur novas re-
 gulas, cum illis antiquis omnino sit iudicium ac negotium sanguinis interdictum sacer-
 dotibus et reliquis personis Deo servientibus, nostri autem temporis qualitas fortasse
 aliud requirit, sicut ad beatae memorie pontifices Romanos Innocentium et Eugenium
 scripsisse nos meminimus. Erat autem summa tunc nostrae suggestionis, ut ecclesia
 sibi collatos honores tenendo uteretur et non abuteretur illis, gladium^c verbi per spiri-
 tales, gladium ferri per seculares ministros ordinate ac iudicialiter vibrando; ne levitis
 inordinate pugnantibus eveniat illa maledictio, qua maledicti sunt Symeon et Levi a ^{Gen. 49, 6, 7.}patre Iacob, sed potius ipsis levitis ex obedientia iusta et iuste bellantibus proveniat
 illa benedictio, qua benedixit Moyses levitas, qui precipiente ipso pugnantes consecra-
 verant manus suas in sanguine fratrum suorum. *Videns enim Moyses populum, quod* ^{Ex. 32,}
esset nudatus, spoliaverat enim eum Aaron propter ignominiam sordis et inter hostes ^{25—29.}
nudum constituerat, et stans in porta castrorum ait: 'Si quis est Domini, iungatur mihi'.
Congregatique sunt ad eum omnes filii Levi. Quibus ait: 'Hec dicit dominus Deus
Israel. Ponat vir gladium super femur suum. Ite et redite de porta usque ad portam
per ^{*p. 121.}*medium castrorum et occidat unusquisque fratrem suum et amicum et proximum*
suum'. Fecerunt filii Levi iuxta sermonem Moysi. Cecideruntque in illo die quasi
XXIII milia hominum. Et ait Moyses: 'Consecratis manus vestras hodie Domino unus-
quisque in filio et fratre suo, ut detur vobis benedictio'. Ecce hic filiis Levi propter
 bellum inordinatum a Iacob maledictis, item propter bellum ordinate peractum a Moyse
 promittitur benedictio in Exodo, que deprompta est in Deuteronomio, quia nimirum sic

a) minio scr. c.   b) nov. — vid. in marg. suppl. c.   c) gladio c.

1) Cf. de hoc loco Grisar in 'Zeitschr. f. kath. Theol.' IX (1885), p. 546, n. 3.   2) Cf.
 45 De edificio Dei c. 24, supra p. 153.   3) V. Comm. in ps. 64; ubi eadem auctoritates
 afferuntur.

erat futurum, ut benedictio in lege promissa filiis Levi daretur euangelio coruscante illis potissimum, qui ordinate procedunt ad bella, sive gladium spiritalem per semet ipsos sive materiale per legitimos ministros movendo, ita ut quisquis miles prelietur suo modo et ordine, alter quae sunt iusta docendo, alter docenti obediendo a alter gladio spiritus, quod est verbum Dei, armatus dicat cum apostolo: *Arma nostra non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum extollentium se adversus scientiam Christi*; alter, ad preceptum sacerdotis ingrediens et egrediens imitetur Iosue ducem Num. 27, 21. Israhel, cui mandatum fuit a Domino, ut ad preceptum Eleazari sacerdotis egrederetur *p. 122. et *ingrederetur, egrederetur scilicet ad pugnandum, ingrederetur ad vacandum.

9. De benedictionibus Iacob et Moysi.

10

. . . . .

p. 124.

10. De aqua contradictionis.

. . . . .

*p. 125. *Inter ceteros enim Christi apostolos unus constitutus est princeps apostolorum, cui et dictum est: *Confirma fratres suos*. Nonne magna et benedicta est fortitudo 15
 Luc. 22, 32. cf. principatus illius, cui porte inferi non poterunt prevalere? Item quod dicitur: *Percute*
 Marc. 16, 18. *dorsa inimicorum eius et qui oderunt eum non consurgant*, nostris in diebus etiam ad
 Dent. 33, 11. literam factum cernimus, cum populus Romanus principatui apostolico inimicus nuper
 1155. Iun. 18. cesus est non in facie tamquam strennuę pugnans, sed in dorso tamquam ignaviter
 fugiens ante faciem principatus apostolici et imperatoris ab illo coronati¹. 20

11. De principatu legitime ordinato.

Ps. 67, 2. Sic in principatu legitime ordinato nostris in diebus *exurgat Deus et dissipentur inimici eius et fugiant qui oderunt^a eum a facie eius*. Gaudemus plane gaudendum-
 que censemus populo christiano sic humiliato populo Romano, quia populus Urbis magis inde superbiens quod dicatur populus Romanus, quam inde gaudere volens ut dicatur 25
 cf. Rom. 13, 2. populus christianus, contra leges divinas erigit potestates inordinatas, quibus qui resistunt
 *p. 126. Dei ordinationi utique non resistunt, quoniam quae a Deo sunt ordinata sunt. Memini me, *cum fuisset in Urbe², contra quendam Arnoldinum valenter literatum in palatio disputasse, et ipsa disputatio, monente papa Eugenio, reducta in scriptum pluribus auctori-
 tatibus aggregatis, posita est in scrinio ipsius, ubi cum adhuc possit inveniri, non opus 30
 est iam scripta iterum scribi.

12. De regalibus collatis.

Attamen adhuc eadem scribere mihi quidem non pigrum, sicubi videretur necessarium, sicut illud quod ibidem copiosę tractatum est et nunc succincte perstringendum videtur de regalibus ecclesie collatis. De his enim cum alii contendant ecclesiis eadem 35
 occasione talium periclitantibus auferenda, alii vero ea semel ecclesiis collata in usus earum tenenda, posterior magis placet sententia, quia sic ipsa regalia bona ecclesiasticis interserta sunt, ut vix ab invicem discerni valeant. Huc accedit, quod que Deus coniunxit homo separare non debet. Coniunxit vero ea deus Christus in sua propria
 cf. Luc. 23, 11. persona indutus apud Herodem primo veste alba, que sacerdotalis est, deinde apud 40
 Ioh. 19, 2. Pilatum veste purpurea, quae regalis est, ut ostenderet, se non solum ex pontificali,

a) o. e. af. eius c.

1) Cf. *Ottonis Frising. Gesta Friderici II*, c. 22. 2) Cf. *Comm. in ps. 54* (Migne t. 193, col. 1672); 64 (t. 194, col. 19); 65 (t. 194, col. 139).

sed etiam ex imperiali dignitate super omnes principatus totius orbis dominaturum. Dicis itaque mihi: 'Si non debent ecclesiis auferri ipsa regalia, ex quibus episcopi habentes ea debent cesari quae cesaris sunt, sicut ex ecclesiasticis facultatibus Deo Matth. 22, 21.
 *quae Dei sunt, quomodo puniri poterunt episcopi vel abbates nolentes reddere cesari *p. 127.
 5 que cesaris sunt, cum eadem auferri eis non poterunt, ne, sicut oblatio talium in sanctuario fuit devota, sic oblatio eorum a sanctuario fiat sacrilega?' Respondeo plane mihi placere, ut reddantur que sunt cesaris cesari, et que Dei Deo, sed sub ea cautela, ut non vastetur ecclesia vel nudetur saltem veste alba, si nimis incaute abstrahitur ei purpura. Fecerunt hoc milites illi pagani, qui Christum spoliaverunt veste utra-
 10 que nudum crucifigendum, sed absit, ut idipsum faciant milites christiani. Verumtamen ut insolentia non crescat ultra modum contra imperium, ex necessitate iusiurandum — licet hoc ipsum sit a malo — interponitur, ut sibi fidem servant mutuo pontifices et reges, quemadmodum patriarcha fidelis Abraham contentione orta pro eadem sopienda et in posterum cavenda iuravit regi Abimelec et ille sibi secus puteum iuramenti. cf. Gen. 21, 23 sqq.
 15 Ergo sicut illi sibi mutuo iuraverunt, sic adhuc reges iurant iusticiam ecclesie, cum consecrantur et coronantur, et episcopi quoque regalia tenentes regibus iurant fidelitatem salvo sui ordinis officio. Si ergo fuerit violatum iurisiurandi sacramentum, violator, licet sit abbas aut episcopus, iure utroque spoliatur honore coram suo iudice sacerdotali *scilicet et illo quem de regalibus habet. Si enim periurus episcopus tenens *p. 128.
 20 episcopatum, spoliandus regalibus exponatur militibus, inde consequetur confusio magna, qua invalescente minuentur et vastabuntur ecclesiastica bona, dum nimis incaute abstrahentur ipsa regalia et ita scindetur pallium Samuelis, quo scisso scindetur et regnum et periclitabitur sacerdotium. Quod ita demum precaveri poterit, si episcopus nonnisi prius alba veste indutus purpuram suscipiat, quam nec amittat, nisi et alba propter
 25 infidelitatem carere debeat, ut videlicet peccatum persone in detrimentum non vertatur ecclesie; sicut iam alicubi factum scimus personis quibusdam inordinate purpuratis, antequam veste alba prout oportuit induerentur, dum, necdum spiritaliter post electionem examinati aut consecrati, sunt regalibus amplificati et ita nimis confortati, ut postmodum non potuerunt examinari, sed oporteret eos ad placitum regis et militum con-
 30 secrari. Similiter personis quibusdam ante iudicium spiritale depurpuratis contigit ecclesiastica bona vastari, minui et scindi, scisso consequenter et regno, sicut Samuelis pallio *scisso scissum est et regnum a Saule pallium sacerdotale scindente. Enimvero *p. 129.
 arbitrantur quidam iuxta illud apostoli: *Non prius quod spiritale, sed quod animale est* 1. Cor. 15, 46.
 animalia et temporalia, que a regibus habentur, primitus electe persone conferenda et
 35 inde spiritalia consecratione percipienda, quod esset primitus purpurea, deinde alba veste indui contra ordinationem ipsius Christi, qui primitus alba, deinde purpurea veste voluit in passione sua indui. Quibus humiliter suggerimus, ut apostoli verba premissa dicta sciant non de novo, sed de veteri Adam, in quo non prius quod spiritale, sed quod animale hoc prius erat.

40 13. Collatio veteris Adae ad novum.

Formavit enim Dominus hominem de limo terre secundum id quod in homine Gen. 2, 7.
 animale seu etiam corporale est, ac inde inspiravit in faciem eius spiraculum vite, quod spiraculum spiritale est. Atque ideo episcopi secundum ipsum formati creduntur, qui prius in corporalibus, deinde in spiritalibus perficiuntur. Secundus vero Adam
 45 prius erat in spiritu ac deinde cepit esse in corpore, quod cum ipse in spiritu et spiritus esset, propter nos accepit mortale sive animale; ac proinde secundum ipsum fiunt episcopi, qui primo regulariter electi et spiritaliter examinati atque consecrati postremo propter imminentem necessitatem super albam vestem suscipiunt et purpuream, ne hac

repudiata periclitetur ecclesia ipsis commissa. Qua si obrepente perfidia in regnum commissa iudicabuntur spoliandi, veste simul alba sunt privandi, ne item periclitetur ecclesia cum sui honoris integritate illi auferenda et alteri committenda, ut sola puniatur persona perfida, ecclesia permanente in integritate sua, quoniam, ut dictum est, que
 Matth. 19, 6. Deus coniunxit non est bonum, ut homo separet. 5

14. De purpura regis vincta canalibus.

Sunt ergo pariter in una persona vestis alba et purpurea, sed ita, ut sit purpura regis iuncta canalibus, frequenter scilicet in illis canalibus tinguenda, quibus et purpura Christi regis intincta dum regni sui omnia consilia et negotia secundum beneplacitum Dei patris ordinavit promovenda. Unde Pilato aliam sibi tincturam offerenti
 Ioh. 18, 36. et ingerenti respondit: *Regnum meum* etc. 10

*p. 132. *Maluit autem iste rex glorie, mutuando consilia de canalibus divine scripture, ita regnare, ut haberet odium mundi, quam laudes mundi captando suam regalem purpuram sordidare, sicut nunc purpuram suam sordidant qui pro ampliando numero militum beneficiant vel potius inmaleficient non solum que habent regalia, sed insuper ecclesiastica bona, etiam decimas, usui solius pietatis divinitus mancipatas. Et revera isti digni essent nudari non solum purpura, sed etiam veste alba, illi precipue, qui ad augendum non solum numerum militiae, sed etiam cumulum malitiae, portionem sacerdotum in decimis eatenus in usu ecclesiastico qualitercumque habitis diminuunt atque
 in laicas abusiones transferunt, sacrum de sacro auferentes atque in hoc sacrilegium grande committentes. 20

15. De decimis.

Cum enim secundum canones exceptis ecclesiis vite communis, ubi asserente
 *p. 133. *sancto Gregorio nulla decimarum sive oblationum facienda est portio, sicut idem beatus instruit Augustinum Anglorum archiepiscopum¹, quatuor fieri debeant portiones de decimis et oblationibus ex omnibus his partibus, vix illa sola remansit ecclesiaeque ad clericos pertinere videbatur ceteris decimarum partibus in laicorum beneficium immo maleficia profligatis. Verum quia clerici per divites ecclesias constituti videbantur episcopis alicubi superhabundare, cathedrales canonici clericos ipsos plebales vel ecclesias
 eorum susceperunt ab episcopis in beneficium, et ipsi a Deo comminuerunt portionem sacerdotum, trahentes pene omnia in suas abusiones, ut non possunt inveniri clerici, qui talibus portiunculis vellent esse contenti nisi vilissimi concubinarij conducticii, usurarii, aleatores, venatores, negotiatores, girovagi absolute ordinati, sacerdotum filii ceterique in hunc modum sacris officiis indigni. Cui malo volens remediari beate
 memoriae papa Eugenius in Remensi concilio statuit², *ut unaqueque ecclesia, cui facultas suppetit, proprium habeat sacerdotem, cui de bonis ecclesie tantum prebeatur beneficii, unde convenienter valeat sustentari.* Occasione huius capituli subtrahuntur multa sacerdoti plebe[m] regenti et exinde inbeneficiantur laici, quasi non sufficiat magnitudo illius
 *p. 134. antiqui sacrilegii, quo preter clericorum partes pene *omnia laici occupaverunt, nisi accedat illis et portio clericorum de novo noviter invento sacrilegio. Interdum quoque suis capellanis talia beneficia decimarum prestant, et hoc esset utcumque tolerabile, nisi quod decime semel ab ecclesiis abalienate ac sub nomine beneficiorum preste, licet cathedralibus clericis vel capellanis, illis decedentibus facile succedunt laici in locum talis beneficii, quod et iam factum scimus. 45

1) *Epist. XI, 56 a, EE. II, p. 333.*
 col. 716.

2) *Concil. Rem. a. 1148, c. 10, Mansi t. XXI,*

16. De Parasceue.

17. De vigilia pascae.

Actores enim sunt, cum ipsi hoc faciant auctores, cum suos clericos ad idem iuvant prestando illis ecclesiastica beneficia, que rursum ipsi clerici prestant militibus aut expendunt in luxuriis et impudiciis episcopis eorum hoc scientibus. Neque enim in occulto fiunt ista et minime prohibentibus, immo eos qui *talia inprobant odientibus *p. 138. et persequentibus. Huc accedit, quod pro scuto suae defensionis usurpant sibi prenotatum capitulum Remensis concilii arbitantes hoc sibi permissum, dummodo sacerdos aecclesiae ad placitum eorum, non secundum diffinitiones canonum, accipiat, unde, sicut illic dictum est, convenienter sustentari valeat, ut quod illi superest, prout volunt, expendant vel militibus infeodando vel clericis cathedralibus prestando, qui ipsis non prohibentibus eadem prestant militibus vel expendant in suis mulieribus.

18. De abhominatone desolationis.

Atque ita sive per episcopos sive per clericos inbeneficiantes, dum semel in manus laicorum venerint res ecclesiae, ille quoque, de quibus actenus ministri altaris quaecumque sustentabantur et altaria vestiebantur, ecclesiae ornabantur, post antiquam desolationem nostris in diebus augmentata desolatione potest cognosci abhominatio desolationis, in quolibet loco sancto suis pertinentiis omnino spoliato et denudato atque in laicas abusiones alienatis rebus, que si ministris altaris alicubi habundare viderentur, non militibus aut impudicis mulieribus, sed Christi pauperibus aut cum Petro et Augustino militantibus aut cum Iohanne ac sancto Benedicto sic manentibus, ut de ipso Iohanne dictum: *Sic cum volo manere*, aut certe cum Lazaro mendicantibus erat Ioh. 21, 23. dandum quod superesset iuxta illud euangelicum: *Quod superest date et omnia mundi erunt *vobis*. Certe ut multum condescendatur in ista causa, si episcopi vellent suos *p. 139. cathedrales clericos iuvare de superabundantia plebanorum sacerdotum, rectius et tolerabilius illa superabundantia plebanis detracta firmari poterat in commune stipendium fratribus in congregatione viventibus a preposito distribuenda, prout cuique opus esset, quam quod aliquo fratrum de multarum ecclesiarum beneficiis ditato et altero in sua paupertate neglecto alius quidem esurit, alius autem ebrius est, quod apostolus in Corinthiis inprobat, dum habentes confundunt eos qui non habent, ac proinde apostolo 1. Cor. 11, 22. iudice sic illis convenientibus in unum iam non est dominicam cenam manducare. Multo autem convenientius esset, ut ipsi plebani retinentes omnia, que secundum canones ad se pertinent, cogerentur de sibi conditis rebus recte agere, sufficientes ministros canonicę sibi aggregatos una secum fraterne sustentando. Et hoc fortasse intendit papa Eugenius decernens, tantum sacerdoti relinquendum, unde convenienter sustentari valeat¹. Ille dixit 'convenienter', sed nunc agitur valde inconvenienter, dum et sacerdos ultra modum pariterque sibi commissa aecclesia depauperatur, et id quod ei detrahitur aecclesiae alienatur et mundo inmundo, qui in maligno positus est, confertur, ut fiat supra modum nuda aecclesia, non habens vel panniculos hucusque sibi relictos ad verecunda saltem sua tegenda. Neque vero nos haec dicendo^a favemus ipsorum plebanorum irreligiositati, sed vellemus peccata personarum non verti in detrimentum ecclesiarum, immo vellemus ipsas personas emendari vel mutari, manente

a) in loco raso c.

1) Concil. Rem. a. 1148, c. 10, Mansi XXI, col. 716.

omnimodis ecclesiarum substantia in usu ecclesiastico vel ipsorum plebanorum vel aliorum pauperum vel certe saltem ipsius episcopi procurantis ecclesias, monasteria, xenodochia pauperesque alios, ut ipsis distribuerentur per eum, prout cuique opus esset.

19. De^a vestimento mixto sanguine.

Nam de militia, quam exinde augent episcopi vel eorum clerici ultra modum 5
ditati, quid dicam? Num quidnam regalis eorum pompa censenda est esse purpura
regis iuncta canalibus? Hoc fortasse ipsi putant, sed verius estimatur esse *vestimentum*
Is. 9, 5. *mixtum sanguine* quod iudicante propheta *erit in combustionem et cibus ignis*, eo quod
Apoc. 22, 11. quod dictum est in Apocalipsi, *ut qui in sordibus est sordescat adhuc et qui nocet, noceat* 10
adhuc. Etenim si is qui in sordibus est, vere penitens nollet ultra sordescere et qui
Is. 9, 5.
*p. 141.
cf. Is. 1, 16 sqq. nocet amplius nocere caveret, vestimentum licet mixtum sanguine cibus ignis *minime
fieret, sed iuxta doctrinam prophetae querentibus iudicium, subvenientibus oppresso, de-
fendentibus viduam, quiescentibus agere perverse, discentibus benefacere, auferentibus
malum cogitationum suarum ab oculis Domini, si essent peccata eorum, ut coccinum 15
qui color est rubeus sanguineus, quasi nix dealbarentur. Hec autem sacrilegiis anti-
quis in decimarum alienatione commissis adicientes nova sacrilegia, sicut longe sunt
quidam eorum a vera penitentia, sic longe sunt a vera indulgentia. Quidam tamen
per gratiam Dei, vexatione auditui eorum dante intellectum, discunt et sentiunt, verum
ib. 9, 3. esse quod propheta dixit: *Multiplicasti gentes et non magnificasti leticiam*, quia, multi- 20
plicata illis militum copia numerosa, incipit ipsa militia simul cum malicia sua esse
onerosa. Et tamen tantus est ardor insaniae, qua res ecclesie student alienare, ut
quidam licet formidantes infeodare decimas, tamen non formident aliis modis illaqueare
illas scilicet vel impignorando vel sic, nescio quibus artificiis, tolerando, ut laici eas
possideant, quoadusque ab ecclesiis alienate in laicas abusiones transeant. 25

Audivi nuper de quodam episcopo¹, cuius nomen ad praesens taceo, quod praedia
ecclesie sibi commissae laicis infeodavit, super quibus non infeodandis anathema pro-
*p. 142. mulgatum fuit² *me presente a legato sedis apostolicae cardinali Octaviano, tribus epi-
scopis³ et multis viris religiosis illi cooperantibus et sermonem huius anathematis con-
firmantibus extinctis candelis in signum videlicet, quod esset extinguendus episcopus, 30
qui contra illud anathema faciens laicis prestaret predia ecclesiasticis usibus a suo
predecessore⁴ collata, etiam ea que tunc episcopus habuit ad mensam suam. Et ecce,
ut vulgo dicitur et rei evidentia comprobatur, illa predia ecclesiastica usui ecclesiae
subtracta et laicis infeodata sunt.

Mundi Roma caput si non ulciscitur illud,

Que caput orbis erat causa fit ut pereat,

ait quidam⁵ versificando propter improbandum quoddam similiter nefandum nefas. Nos
vero, his malis crebrescentibus, non versificando, sed orando pulsamus ad ostium gra-
ciae divinae, ut Petrus inter hec dormiens a Domino excitetur, quatenus per illum bene
vigilantem sacrilegiis episcoporum simulque clericorum cathedralium de rebus ecclesiae 40
milites sibi multiplicantium rationabiliter obvietur, ita ut contenti sint episcopi de solis
regalibus antiquitus infeodatos milites et principes conservare in defensionem ecclesiae

a) in marg. c.

1) Conrado Augustano, ut ex Commentario in ps. 133. infra elucet. 2) A. 1151; cf. quae
ad Comment. ps. 133. infra annotata sunt. 3) Waltero Augustano, Ottone Frisingensi, Eme- 45
hardo, ut videtur, Wirzeburgensi. 4) Scil. Waltero. 5) Cf. Wattenbach, 'Anzeiger für Kunde
der deutschen Vorzeit' XX (1873), 101; 'N. Arch.' XIV, 448; De invest. Antichr. I, c. 17.

qualemcumque desinantque novos de novis beneficiis multiplicare, maxime de decimis ac ceteris oblationibus ecclesiastico usui collatis, ut fiat secundum verbum Christi dicentis: *Reddite que sunt *caesaris caesari, et que sunt Dei Deo*, dum et Christo servitur ^{Matth. 22, 21. *p. 143.} de decimis et liberis oblationibus fidelium, et regi sive imperatori de regalibus^a et imperialibus obsequium persolvitur in consiliis bonis et competentibus auxiliis ecclesiae simul et regno utilibus atque ante omnia honori et timori divino competentibus. Petrus enim apostolus dicturus: *Regem honorificate*, premisit: *Deum time*; ut in omnibus, ^{1. Petr. 2, 17.} quibus regem honorificamus vel honorificandum predicamus, timorem Dei pre oculis habeamus. Quanto magis in ceteris principibus et laicis honorificandis et ditandis episcopi ceterique spiritalis viri, quibus commissa sunt victualia pauperum, pre oculis habere debent illud iudicium tremendum, quo impios arguet Dominus pro mansuetis ^{Soph. 2, 3.} terre. . . . .

*Verum de his plura loqui ad presens omittimus et tibi, pater Adrianę, qui regimen tenes in domo Iacob, talia multa his similia per te considerata relinquitur ^{*p. 144.} atque, ut id competentius possis, libellum de consideratione ab abbate Clarevallense predecessori tuo sanctae recordationis Eugenio pape dictatum sic legens considerare curato, quasi optime congruentem sancto apostolatu tuo. Nam cum tu sicut ille homo es sub potestate divina constitutus et regularibus disciplinis exercitatus habens sub te pontifices. Et hoc est miserabile, quod dicis huic; 'Vade' et non vadit, et alteri: ²⁰ 'Veni', et non venit. Si tamen tu illud dicis, quod antecessores tui dixerunt Innocentius et Eugenius, quibus emittentibus precepta saluberrima in suis conciliis nondum est obedientia exhibita Deo fortasse ordinante, ut quod illi seminaverunt tu meteres et in labores eorum tu introires. In hoc enim verbum vestrum est, quia alius est qui ^{Ioh. 4, 37.} seminat, alius est qui metet.

20. De inauribus therebinto suffodiendis.

*De quorum doctrina non fulget ecclesia, sed fumant scholae plures in Francia et ^{*p. 145.} aliis terris permaxime a duabus caudis ticionum fumigantium videlicet Petri Abailardi et episcopi Gilliberti¹. Quorum discipuli eorum dictis et scriptis inbuti hominem ^{Isai. 7, 4.} verbo Dei unitum negant esse filium Dei domini dicendum nisi accidentali, ut aiunt, connexionem. . . . .

21. De accidentali connexionem.

p. 154.

*Forsitan et in diebus nostris doctrinis variis et peregrinis de medio ecclesie ^{*p. 156.} ablatis et dampnatis hostibus, ecclesie terror incucietur et Romanus ^{*p. 157.} pontifex vel alter Iacob nunc fugiens eosdem hostes, maxime cives Romanos², ipsis humiliatis habitabit secure in Bethel, qui interpretatur domus Dei³. . . . .

22. De legistis.

Possunt quoque haut absurde surdis ad legem Dei auribus et ad leges Iustiniani patulis ac pruritu magno estuantibus in aures, quas amant quasque decenter in forensi conventu ostentant, in domo Iacob denegari, ubi decentius iudicatur secundum legem Dei quam secundum legem Iustiniani vel Theodosii, quorum tamen leges non impro-

a) regalibus c.

¹) Pictaviensis qui sedit a. 1143—1154; cf. *L. de ordine donorum s. spiritus supra p. 275.*

²) A. 1155, *Iun. 19. cum imperatore Romam reliquerat*; v. *Jaffé II*, p. 112. ³) *Isid. Etymol.*

XV, 1, 22: Bethel id est domus Dei.

bamus, nisi forte alicubi discordent a divinae legis constitutionibus, verum in domo Iacob simplex narratio et sincerum iudicium secundum consuetudines antiquorum pontificum Romanorum perornat ipsam domum, si lex Domini inreprehensibilis presideat in ea, tamquam domina gentium princeps provinciarum, qua dominante et regnante in domo Iacob lex forensis iudicii vel ancilla subserviat per contemptibiles^a. ad maiora⁵

cf. 2.Tim.2,4. minus idoneos amministrata, sicut apostolus consulit, ne maiores qui orationi et ministerio verbi cum apostolis vacare^{*} debent, nimium secularibus negociis implicantur et per hec utiliora suffocentur. Iudices enim tam seculares quam spiritales in ecclesia Dei sufficienter ad direptionem^b litium constituendos exemplis Moysi et monitis apostoli docemur, ut sit cuique liberum pro causarum qualitate nunc ecclesiasticum nunc forense¹⁰

*p. 158. iudicium expetere, ut, si non perfectionis amore vult sua contempnere, in hoc saltem valeat pulsans pulsato parcere suaeque innocentiae lucra etiam cum dampno lucri terreni augmentare, si non apud iniquos et infideles forenses illum exponit forte cruciandum, forte spoliandum per iudicem cinctum, sed potius trahens illum ad ecclesiasticos iudices geminum lucrum consequatur et in emendatione fratris et in suis rehabitis¹⁵

absque vindicta sanguinis, qua non debet inferre iudex qui virgam tantum, non etiam gladium portat. Concordat his quae dicimus Leo papa suis decretis capitulo XX^{mo} II. dicens¹: *Aliud quidem est debita iusta reposcere, aliud propria perfectionis amore contempnere. Sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam licitis abstinere dicente apostolo: 'Omnia licent, sed non omnia expediunt'. Unde si penitentes habent causam quam negligere forte non debeant, melius expetit quis aecclesiasticum quam forense iudicium.*

1. Cor. 6, 12. Haec dicendo^{*} sanctus Leo papa ostendit satis non solum forense, sed etiam aecclesiasticum iudicium ad hoc in aecclesia Dei constitutum et suo tempore fuisse utrumque usitatum, ut in utrolibet servata distinctione lites dissolverentur, non tamen ipsa iudicia confusione Babilonica miscerentur et in quoddam neutrum verterentur, sed in eccle-²⁵

*p. 159. siastico legibus divinis institutis canonum consuetudinibus bonis virga directionis moveretur per manum iudicis non cincti et in forensi legibus imperialibus gladius moveretur ad vindicta[m] malefactorum, laudem vero bonorum per iudicem cinctum, sed quia tales

cf. Iac. 2, 6, aliquando, ut Iacob apostolus ait, opprimunt et ipsi trahunt pauperes ad iudicia, salubris

1. Cor. 6, 1. est consuetudo in ecclesia, ut apostolus audiatur dicens: *Audet aliquis vestrum habens*

ib. 3, 4. *negotium iudicari apud iniquos et non apud sanctos*; atque ut ipse monet coram sanctis et spiritualibus interdum tractentur negotia etiam civilia non inopportuno garritu legistarum, sed censura legum divinarum terminanda^c. Esset tamen utcumque tolerabile, si fidelibus et bonis legistis ad aliquam causam discutienda a iudice spiritali advocatis

*p. 160. discussiones ille fierent seorsum et ad ipsum differretur et deferretur^{*} finale iudicium³⁵

de sententiis legistarum sive concordantium sive^d discordantium, ut ipse velut alter Adam videret quid vocaret eam, quae a legistis essent usque in finem discussa. Sic etiam papam Eugenium vidimus aliquanto fecisse, cum haberet secum peritos legis humanae, quibus in absentia sua negotia ventilantibus ipse tandem ea consummavit iudiciis finalibus. Aliquotiens tandem legiste permissi ante ipsum strepitu clamoso et⁴⁰

cf. Exod. 8, 24. artificioso causas involvere sic eas intricaverunt, ut vix poterint vel ipse vel cardinalium quisquam eas dissolvere meliusque tunc fuisset illas cinomias domui Pharaonis inmissas in domum Iacob non fuisse intromissas maxime regnante Christo in domo Iacob in eternum.

a) conteptibiles c. b) direptionem c. c) terminanna c. d) seve c.

1) Epist. 167. ad Rusticum, inquis. X, Opp. ed. Ballerini I, col. 1424; Hinschius p. 617; Grat. C. XI, qu. 1, c. 24; cf. De edificio Dei c. 113, p. 181.

23. De ranis cinifibus et cinomias.

. . . . .

24. De recente Deo.

p. 162.

. . . . .

5 Tu ergo, papa Adriane, aurium prurentium vana oblectamenta et ornamenta
eatenus inaudita partim superius a nobis per districta partim *sapientiorum diligentiae *p. 163.
ad investigandum servata in glosis prenotatis vel alter Iacob sub therebinto crucis for- Gen. 35, 9.
titer et alte suffodiendo et dicendo, si quis hoc vel hoc dixerit, quod sane doctrinae
adversari deprehensum fuerit, anathema sit, comparabis gloriam tibi contra hostes victo-
10 riam. *Quia enim misericordiam et veritatem diligit Deus, gratiam et gloriam [dabit^a]* Ps. 83, 12.
dominus Deus misericordiam tenentibus et veritatem defendentibus. Attinet autem ad
misericordiam errantes corrigere ad veritatem, vero in scriptis argute loquentium sola
maledicta dampnare ac benedicta servare. Non enim est hoc tuum qui iudicas omnem
terram, ut vel perdas iustum cum impio vel dampnes veritatem cum mendatio. Sic in cf. Gen. 18, 23.
15 scriptis Origenis^b male dicta sunt confutata et benedicta servata. Nos vero interim,
donec super his iudicium procedat apostolicum, tenemus consilium apostolicum omnia cf. 1. Thess.
probandu, quod bonum est tenendo et ab omni specie mala, quantum gratia divina 5, 21 sq.
dignabitur iuvare, nos abstinendo et eos qui nos audiunt^c in idipsum commonendo.

25. Commemoratio preteritorum laborum.

20 Cum essem iunior, cingebam me et ambulabam ubi volebam visitando aliquo-
tiens apostolicorum limina et apostolicam^d sedem^a, non tam habens interdum specialem
necessitatem quam intendens ecclesiae utilitatem communem, super qua et auribus apo- 2. Cor. 11, 26.
stolicae *discretionis aliqua suggessi, que utilia putavi, propter que in itineribus sepe *p. 164.
laboravi periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere^e, periculis in civi-
25 tate, periculis in solitudine, periculis in falsis doctrinis et falsorum fratrum infestationi-
bus foris pugnas, intus timores excitantibus. Inter huiusmodi pericula Dominus gratia 2. Cor. 7, 5.
sua astitit michi et sancta Romana ecclesia. Hinc est, quod Petro Leonis in urbe
tirannizante atque cum esset excommunicatus ipse sui que fautores, missas tamen cele-
brarent et ego illos negassem in crismate sub excommunicatione corpus Christi habere
30 aut conficere posse cum grandi labore meo cogebar sententiae, quam tenui et teneo,
palmam victoriae coram beatae memoriae Innocentio papa optinere, item contra doc-
trinas varias et peregrinas Petri Baiolardi auxilium meum a domino in sede apostolica,
quamquam ille discipulos in scola sua eruditos et doctrine sue consentaneos habuisset
tunc in ecclesia Romana, sicut et nunc in ea sunt qui ab episcopo Gilliberto instructi,
35 fortasse nollent aliquid contra illum dici, sed tamen ut spiritu etiam contra ipsum fave-
bunt veritati. Similiter et pro causis aliis nichilominus ecclesiasticis multum laboravi
et favente gratia Dei *ac Romanorum pontificum sepe optinui quod volui. *p. 165.

26. Excusatio laborum deinceps.

Nunc autem quia senectute pariterque infirmitate corporis ita gravor, ut ultra
40 non valeam sicut ante valui laborare, optans cum beato Iob, ut in nidulo meo, mori,
derident quoque me, ut illum iuniores, tempore quorum non dignabar patres ponere cf. Iob 29, 18.
cum canibus gregis mei, ait sanctus Iob. Et ego patres ac doctores istorum, licet ma- Iob 30, 1.
gistros in scolasticis conventiculis, minime preferendos vel conferendos censeo eccle-
siarum doctoribus orthodoxis, quorum doctrina fulget ecclesia ut sol et luna. Unde

45 a) deest c. b) Orienis c. c) andivit? c. d) apostolica sede c. e) g'en'e c.

quotiens inter ecclesiastica et scolastica documenta contrarietatem audio, ego magis ecclesiasticis quam scolasticis fidem habeo. Et quia debilis iam corpore non valeo per me ipsum, saltem per literas inde quedam insinuare, curꝑ illi, ad cuius pertinet officium, confirmare fratres et confirmare hostes, ut porte inferi non prevaleant in diebus nostris adversus ecclesiam Petro commissam, in petra fundatam; Petri fide
Matth. 16, 18. roboratam.

VII.

DE INVESTIGATIONE ANTICHRISTI LIBER I.

Quibus rebus commotus quoque tempore Gerhoh librum de investigatione Antichristi composuerit, supra iam in praefatione breviter explicavimus¹. Priorem recensionem
Hyacintho cardinali eo tempore corrigendam credimus traditam², quo cardinalis Augustae moraretur, ut Rudigerum, Gerhohi fratrem, cum episcopo reconciliaret³. Quae Romam lata neque auctori reddita est neque ad posteros pervenit⁴. Alteram archiepiscopo Salisburgensi dedicatam Gerhoh a. 1161—1162. scripsit⁵, brevi antequam Eberhardum in Italiam ad curiam imperatoris comitaretur⁶. Quae recensio sola asservata quomodo a
priori ignota discrepauerit, nescimus. In hoc vero libro Adsonis opusculo celeberrimo de Antichristo usus auctor noster litem inter regnum et sacerdotium exortam a Gregorio VII. usque ad tempora Alexandri III. ita perstrinxit, ut indicia et signa Antichristi saepe digressus in historia sui temporis investigaret. Qua de causa primus saltem liber operis in tres libros divisi tantam copiam rerum eo tempore gestarum, tantam
molem notitiarum gravium continet, ut eum inter omnia Gerhohi opera primum obtinere locum historici consentiant.

Legitur opus infra edendum in codice Reichersbergensi numero carente, saec. XII. mbr., pag. 237. Ex quo primus Iac. Gretser S. I. maiorem libri I. partem (c. 6—36) publici iuris fecit hoc titulo praeposito: Gerhohi Reichersbergensis prae-
positi de statu ecclesiae sub Henrico IV. et V. impp. et Gregorii VII. nonnullisque consequentibus pontificibus Syntagma⁷, Ingolstadii 1611. p. 21—68, repetitum in Opp. t. VI, p. 245—263, deinde Iodocus Stülz in 'Archiv für österreichische Geschichtsquellen' t. XX, p. 129 sqq. maiora fragmenta, quae Gretserus omiserat, edidit. Denique F. Scheibel-

1) Supra p. 134. 2) V. praef. infra p. 304. Ex libro de fide a nobis omittendo c. 5. 30
Scheibelberger in editione sua p. 2. hunc locum publici iuris fecit: Opusculum de illius bestiae investigatione scriptum porreximus antehac Iacinto cardinali perspicendum nobisque reddendum atque corrigendum, prout oporteret. Sed ille hoc non reddidit. 3) Cf. supra p. 134.
4) V. n. 2. 5) Tempus ex his indiciis enucleari potest. C. 56. Gerhoh dicit: Interim vero, dum haec scribimus . . . novi rumores . . . advolitant in . . . civitate Tolosa celebratum esse
concilium, quod a. 1160. mense Oct. factum esse videtur (cf. H. Boehmer, 'N. Arch.' XXI, p. 683); c. 59. nuntios Ierusalemitanos ad expeditionem sacram praeparandam ante annos XIII (scil. 1147) in Europam venisse narratur; c. 68. leguntur haec: Attamen quia rex ille novus (scil. Ungarorum) per uxorem Grecam Greco imperatori aliisque Grecis principibus iunctus est. Dicitur Stephanus IV, qui a. 1162, mense Febuario, successit. 6) Cf. supra p. 134; de necessitudine, 40
quae inter Eberhardum et Alexandrum papam fuit, v. W. Schmidt, 'Die Stellung der Erzbischöfe und des Erzstiftes von Salzburg zu Kirche und Reich unter Kaiser Friedrich I', 'Archiv für österr. Geschichte' t. 34, p. 171. 7) Quas partes Migne, Patrologia lat. t. 194, col. 1445 sqq. iteravit.

*berger totum opus duobus voluminibus Lincii 1875. typis mandavit*¹. *Nostrae seriei tantum primum librum et hunc quidem plenum inserendum putavimus, ceteris duobus nonnisi theologiam et controversias dogmaticas illius temporis tangentibus omissis. — Capitula secundum rubras litteras initiales codicis distinxi; subiunxi autem numeros editionis*
⁵ *Scheibelbergeri.*

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri.

E. SACKUR.

PREFATIO

AD EPISCOPUM EBERHARDUM SALZPURGENSEM MAGISTRI GERHOHI PREPOSITI DE INVESTIGACIONE ANTICHRISTI.

¹⁰ Exigit a me tua sancta dignatio, domine ac pater in Christo dilecte Eberharde, Iuvavensis ecclesie archipresul venerande, ut sensa mea de investigatione Antichristi¹ tue sanctitati scribam, eo quod opusculum pridem meo labore sub tali titulo confectum ac semel in ipsis adhuc scedulis in Romanam curiam perlatum rehabeti nequiverit sicque et meo usui et tuae lectioni praeceptum sit. Et fateor opus quidem, quod petitur,
¹⁵ arduum existere, quod antehac fortasse non tam prudentia quam temeritate temptaverim, unde velim alios id assumere, per quos competentius expleri possit, qualium nonnulli nostro etiam in tempore viri illustrissimi exstiterunt et adhuc plerique supersunt toti fere mundo, maxime autem spiritualibus ex lectione suorum operum cogniti et dilecti. Non enim humano sensu expediri posse arbitror, sed divina revelatione ad
²⁰ intelligendum aut exponendum iniquitatis misterium opus esse putaverim. Unde apostolus quoque loquens inde revelationis et misterii verbum ac nominibus utendum putavit, ut reveletur, inquit, in suo tempore, *nam misterium iam operatur iniquitatis.* ^{2. Thess. 2, 7.}
Sic nempe et prodigiosus ille Christi venditionis minister Iudas non humana suspitione ab apostolis estimatus vel agnitus est, sed Domini designatione discipulo, quem dili-
²⁵ gebat, revelatus, qui et recubuit in cena super pectus magistri et innuente sibi Petro ^{Ioh. 21, 20.} inquisivit dicens: *Domine, quis est, qui tradet te*, et dominus ad eum: *Cui ego, inquit,* ^{ib. 13, 26.} *intinctum panem porrexero.* Da igitur et mihi discipulum super pectus Domini nostro in tempore recubentem, quo mediante Dominum de portentoso hoc iniquitatis ministro interrogem et sic forte in materia proposita proficere potero. Et esse quidem
³⁰ tales apostolorum pedissequos etiam nostro in tempore non diffiteor, sed Deo magis cognitos quam hominibus, quorum tamen aliquos etiam ad meae parvitatatis noticiam per manifesta divinae pietatis inditia confiteor pervenisse ad laudem nimirum Dei, qui etiam nunc nostro videlicet in tempore in sanctis suis laudandus est. Novi ego unum sacerdotem Deo et hominibus dilectum et iam non apud Deum tantum, sed etiam apud
³⁵ homines magnum, qui adhuc etate iunior professae castimoniae in habitu monachi conservandae sollicitus et multum Deo supplicans evidenti divinae clementiae signo in se facto exauditus sit. Siquidem in visione apparuit ei haut dubium, quin Dei angelus in specie medici, qui circa genitalia loca corporis eius balsamo perunxit. Ex quo tempore in eo non solum omnis temptatio carnalis refriguit, sed pro semine corrupti-
⁴⁰ bili gratia verbi Dei seminandi adeo in ipso aucta est, ut benivulus auditor audiens dicat, quod vere particeps effectus sit sapientie de se dicentis: *Et balsamum non mixtum* ^{Eccl. 24, 21.} *odor meus.* Novit et tua sanctitas hominem notum Deo et sibi ipsi. Quis enim novit,

¹) Cui editioni *E. Mühlbacher t. II, p. 378—386. adnotationes subiunxit, quae et nobis haud parum profuerunt; cf. etiam J. Bach, 'Oesterr. Vierteljahrschrift für kathol. Theologie' IV*

⁴⁵ (1865), p. 111.   ²) *De Antichristi mentione illo tempore facta cf. Mühlbacher adnotationes in editione Scheibelberg. II, p. 378 sq.; cf. De edificio Dei c. 69, supra p. 174.*

*p. 2. que sunt in homine, nisi sapientia eius, qui in ipso est? Alioquin timere posset *animae suae ignorantia se ipsam convenire illud in canticis canticorum: *Si ignoras te, o pulcherrima inter mulieres, egredere et abi post vestigia gregum et pasce hedos tuos iuxta tabernacula pastorum.* At ille, ut nosti et ut novit ipa eius anima celestibus intenta, non consuevit hedos pascere, sed agnos.

5

Scio et alium de numero sacerdotum, qui ante annos ferme XXX^a item adolescentior adhuc post nocturnas fratrum vigiliis crebrius in oratione perdurans etiam ipse divinae in se clementiae inter cetera signum tale acceperit. Erat post laborem nocturnarum vigiliarum sedens ad pedes crucifixi in capitulo claustrum dulcique sopore soporatus, quali se in canticis canticorum sponsa gloriatur soporatum: *Ego, inquit, dormio et cor meum vigilat,* cum ecce subito factus est sonus de celo tanquam advenientis spiritus seu venti vehementis, qui leniter quidem incipiens in maius ac maius crescebat loco, in quo erat sedens, adproximans inque ipso sono lucidissima quedam substantia quasi talentum auri liquentis fenestrae vitreae, que capiti sedentis erat contigua, fortiter impacta est perque ipsam fenestram, integro permanente vitro, ingressa continuo velut in athomos resoluta replevit totam domum, ubi erat sedens. Deinde per poros corpori sedentis illabi eadem quasi nebula cepit ipso nimirum bene sentiente et gratiam ingredientis suavitatis admirante, donec totum receptaculum corporis et animae illius repletum est eademque plenitudinis gratia non parvo post tempore permansit ipso secum rei eventum admirante, sicut scriptum est: *et in plenitudine sancta admirabitur.* Atque ut ait de se videlicet terrae explorator Iosue iam etatis annos habens octoginta V, quoniam *illius temporis fortitudo, quando ad explorandum missus sum, permanet,* inquit, *in me usque hodie tam ad bellandum quam ad gradiendum,* ita et de hoc philochristo dicere possum, qui et ipse ad explorandam terram viventium divina dignatione taliter admissus est, quoniam illius temporis fortitudo permanet in ipso usque hodie tam ad bellandum contra vicia vel viciosos quam ad gradiendum in exercitiis spiritualibus et ambulat usque adhuc in fortitudine cibi illius sperans se etiam in futurum eadem gratia non deseri usque dum veniat ad montem Dei. Alius etiam quidam theophilus^a alio vidente et in visione celesti admirante quasi oleo calente, celis super eum apertis, abundanter effuso perfusus est ipseque videns aspergine guttularum^b in se ex altero venientium non leviter est stupefactus. Et usque hodie fervor sancti zeli necnon gratia scribendi in eodem de quo loquimur theophilo vere oleo leticiae peruncto perseverat. Idem furtivis precibus intentus cum oraret expansis manibus dulcedine mirabili perfusus faciem suam ita scintillare persensit, ut quantulumcumque Deo donante acceperit experimentum illarum scintillarum, de quibus dicitur: *Fulgent iusti et tamquam scintille in harundinetis discurrunt.* Item¹: Dorsa eorum plena sunt oculis et scintille ac lampades in medio dorsi. Denique abhinc idem philochristus impiger fuit ad discurrendum et scintillandum pro modulo suo in harundinetis mundi huius. Et hec pro eo dixerim, quod et nostro tempore tales personas non deesse crediderim, que Dominum de secretis celestibus et scripturarum inpletionem interrogare cum Iohanne valeant et de qualibus Dominus dicat: *num celare potero Abraham, que gesturus sum vel que gesserim?*

Sed quid hec ad me hominem ingenio pauperem, miseria obsitum, ignorantia obvolutum, sermone incultum et nullius mihi ex me facultatis et gratiae eiusmodi conscius? Num vero iccirco postulationi tue detrectare debeo, que mihi pro divino debet esse^c oraculo, quod non sit mihi auxilium in me et non potius de postu-

a) thephilus c.   b) guttularum c.   c) esset c.

1) *Hunc locum non inveni.*

lantis fide et iubentis auctoritate confidere in Domino, unde veniat auxilium mihi, Ioh. 7, 38.
 qui et clamat dicens: *Si quis stitit, veniat ad me et bibat et de ventre eius fluent aque* Sap. 10, 21.
vive, qui aperit ora mutorum et linguas infantium facit disertas, ne forte et obiciatur
 mihi, quod prius quoque in eadem materia operatus sim et Domino cooperante opus
 5 domnis etiam cardinalibus, viris nimirum litteratissimis ac prudentibus, Hugoni¹ maxime
 et Iacinto² gratum confecerim? Aggrediar igitur scribere et scribendo de perdicionis
 filio investigare ego, licet multum dispar a discipulo, quem diligebat Iesus, tuo sancto
 hortatu preeunte quasi Petro mihi innuente et in hoc ipsum auctoritate prestante de
 materia videlicet scrupulosa preterita coniectans, futuris non preiudicans, ita ut totus
 10 sermo meus magis inquirentis quam difinientis sit, qui et a canonice scripturae quibus
 innitur fundamentis non recedet, quamvis preter usum communem eius interdum de
 ultimis temporibus enigmata resolvat vel ab aliis resoluta demonstret. Nam omnes
 fere scriptores de discessibus, facienda de persecutione Antichristi, de signis et pro-
 digiis illis mendacibus, de duobus testibus ab eo occidendis, de Iudeorum reliquiis
 15 convertendis se in futurum tempus extendunt: ego vero preteritos ecclesie agones et
 iniquorum ecclesiam persequentium regum seviciam extendens^a in hoc ipsum pensabo
 si forte ad iniquitatis mysterium complendum sufficientes inveniri valeant. Oportet
 enim impleri scripturas de ecclesie passionibus et Antichristi persecutione prophetantes,
 quomodo et de domino nostro Iesu Christo et de eius traditore complete sunt. Sane in
 20 quantum iam etiam de Antichristo et ecclesie agonibus prophetarum et apostolorum atque
 ipsius Domini oracula completa vel plene completa inveniri^b poterunt, inaniter, ut estimo,
 eorum, quae^c iam completa vel fere completa sunt, in longe futurum adimpletio expecta-
 tur. Nec curiosus, ut estimo, secretorum inquisitor estimari debeo, dum in talibus sermo
 meus versabitur, quomodo nec Petrus et Iohannes personam traditoris a Domino ex-
 25 quirentes, siquidem omnis tam nostra quam illorum inquisitio ex dilectione magistri ac
 domini Iesu et odio inimicorum Christi et ecclesie descendat. Nec vero incongrua
 inter meam parvitatem tuamque sublimitatem atque inter nos et tantos apostolos si-
 militudo est licet proporcione dissimili. Siquidem tu cum Petro et post Petrum seculi
 calcas fluctus et rete trahis ecclesiae, mihi vero, si cum Iohanne super pectus Domini
 30 recumbere non contigit, tamen adherere Deo etiam mihi bonum est et meditationi
 sanctae scripturae incumbere suave interdum habeo, in qua velut in pectore Domini
 *omnes thesauri sapientie ac scientie absconditi sunt, de cuius secretis exquirendis *p. 4.
 etiam illa dicenda iniquitatis misteria propositum habeo. In ipsa vero inquisitione mea
 aliorum exquisitis et inventis tanquam paratis uti delectabile mihi erit, ne ab uno solo
 35 dicta facilius contemptui habeantur, quamquam et ab uno solo testimonia pietatis pro-
 lata contempnenda non sint. Sic enim et sancti euangeliste quedam simul, quedam et
 soli dixerunt et tamen omnia eorum dicta, prout oportet, in apice canonice auctoritatis
 habentur. Quod et si potuero testimoniis scripturarum cum ecclesiasticis gestis com-
 paratis Dominum in omnibus sermonibus suis iustificatum demonstrare, quemadmodum
 40 scriptum est: *ut iustificeris in sermonibus tuis et vincas cum iudicaris*, nemo tamen Ps. 50, 6.
 estimet me per sermonem vel scripturam territare velle homines quasi instet dies Do-
 mini, siquidem omnis sermo meus sine preiudicio futurorum sit et novi a quo dictum
 est: *non esse nostrum nosse tempora vel momenta, que Pater posuit in sua potestate* et de Act. 1, 7.

a) extendunt c.   b) inveniri c.   c) qui c.

45 1) Cardinali presb. tit. S. Clementis vel card. diac. S. Angeli?, v. Jaffé II, p. 145 sq.
 2) Cardinali tit. S. Mariae in Cosmidin; cf. Gerhohi epist. ad cardinales, 'Archiv f. österr. Gesch.' t. 47,
 p. 363; Comm. in ps. 133, Migne 191, col. 892. De Iacinto, qui primo a. 1144, Dec. 27 (J.-L. II, p. 7)
 et postremo a. 1191, Febr. 17. Clemente papa occurrit cf. Bernhardi, 'Konrad III.' II, p. 735, n. 11.

Matth. 24, 36. die illo idem filius Dei *nemo*, inquit, *novit neque angeli in celo neque filius nisi Pater solus*. Proinde nemo a me exspectet vel suspicetur velle me diffinire, quod in solius Patris noticia et potestate situm est. Totus vero sermo noster ad hoc tendit, ut demonstret preterita ecclesiae et inimicorum eius contra eam gesta sufficientia esse ad impletionem scripturarum de Antichristo loquentium, etiam si non veniat talis bestia, 5

Apoc. 13, 1. qualis vulgo estimatur venturus Antichristus, qui videlicet Christum non fuisse Christum, se vero Christum esse asserat, qui in templo materiali sedeat ostendens se, tanquam sit Deus, et inter cetera signa mendatia materialem ignem de celo descendere faciat

ib. 13. ac duos testes Enoch et Heliam materialiter occidat ac cetera peragat, que de illo ecclesiastica magis opinio quam fides tenet. Fides enim nobis solum in Deum patrem 10 et in dominum Iesum atque in amborum spiritum est et esse debet atque in his, que in corpore pro nostra salute passus est vel egit dominus Iesus et de futuro iudicio. De Antichristo vero nichil aliud nobis in fide esse debet, nisi quod per eius adventum et operationem scripturae de illo prophetantes compleri necesse est. Unde et nobis opinari vel estimare licet de Antichristis, qui precesserunt, si forte ad impletio- 15 nem scripturarum et misterium iniquitatis sufficientes sint an non, nimirum cupientibus nobis in sermonibus suis iustificare Dominum ac demonstrare iustificatum, etsi hodie fieri velit finale iudicium, sicut scriptum est: *Iustificata est sapientia a filiis suis*. Et hec de prefatione dicta sint. Nunc divinum invocamus adiutorium, cuius spiritu scripture, de quibus nunc interest, condite sunt, ut de nobis in eodem, quo condite sunt, 20 spiritu de ipsis scripturis recta sapere ac de eius semper consolatione in ordinando ac struendo sermone gaudere.

Item alia praefacio super commemoratione scismatis.

Cum librum hunc primum investigationis Antichristi scriberem et recens iam 25

*p. 5. scisma de contentione papatus Alexandri atque *Octaviani, quem Victorem dicunt, fer- veret singulis partibus, quod sibi commodum videbatur in sui favorem assumentibus et alterutrum sive per veritatem sive per occasionem derogantibus, dumque partes utre- que multitudine magnorum et non contempnendorum sacerdotum insuper et regum ac principum se favore munirent: fateor hac contentionis nebula totam terram tegente 30 faciemque ecclesie tetra caligine obfuscante non satis mihi claruit¹ vel puritas electionis ecclesiasticae in Alexandrum facte vel pervicax presumptio partis Octaviane. Unde pendulo gressu inter illas divisiones incedens et quasi concionatoris modo sententiam suspensam tenens in neutram partem declinare facilis fui. Cum ignorantibus ignora- 35

Ps. 37, 25. bam, cum dubitantibus dubitabam factusque sum sicut *homo non audiens et non habens*

Is. 7, 15. *in ore suo redargutiones et quasi nesciens reprobare malum et eligere bonum*. At nunc postquam mendaciorum nebule contra canonicam electionem Alexandri conficte cepe- runt rarescere, ipsis etiam negantibus ac solemniter negare paratis, que contra impe- rium sacrilege conspirasse dicebantur et nulli mortalium velle super his rationem red- dere, tamquam soli celo debentes innocentiam, accedentibus quoque in consensum 40 electionis in Alexandrum facte sedibus apostolicis, id est Ierosolimitana; in qua sedit Iacobus apostolus, Antiocena quoque, in qua primo sedit beatus Petrus, que et utreque ecclesie litteras apostolicas meruerunt; sancte quoque Romane ecclesie maiore et po- tiore cardinalium numero, tribus videlicet solum exceptis², in eiusdem Alexandri elec- tionem consentientibus, quem videlicet dominorum cardinalium cetum nos Romanam 45 ecclesiam intelligimus: his inquam, declaratis iam ultra dubitandi locus non est, quin is pro papa legitimo habeatur, quem et electio canonica et consecratio eorum pontifi- cum in sedem beati Petri promovit, quorum id iuris fuisse antike Romanae ecclesie

1) Cf. *infra* c. 53.

2) *Nomina v. infra* c. 53.

iuxta morem probat institutio. Et haec dicimus nostrae dubitationis ambages excusatas esse cupientes. Nam finis loquendi audiendus est non concionatoris percontationibus inherendum. Ceterum in hac ipsa catholicae electionis parte acceptanda multa sunt et esse apparent correctione digna, ut est appellationum abusio et avaricie seu fastus im-
 5 moderatio, que quoadusque Dominus suo purget ventilabro ad purum excoqui posse non puto, sed pia interim ecclesiae paciencia cum gemitu toleranda, donec mittat Do-
 minus angelos suos, qui colligant de regno eius omnia scandala. cf. Matth. 13, 41.

INCIPIT^a LIBER PRIMUS DE INVESTIGACIONE ANTICHRISTI.

1. An res que queritur investigacionem admittat.

10 De investigatione Antichristi divina favente clementia scripturo id mihi primo investigandum^b videtur, utrumnam ipsa res investigationem admittat. Nam si ea, que de Antichristi *adventu publica tenet opinio, constantem haberent^c veritatem et scrip-
 ture sancte indubitata auctoritate subnixae sunt, nostra investigatio locum non habet. Siquidem ubi constat veritas et scripture sancte certum quid manifesta confirmat
 15 auctoritas, aliud velle investigare stultum esset atque impium. Videndum igitur quibus innitatur fundamentis eadem de Antichristi adventu opinio, videlicet quod de tribu Dan nasciturus, quod de Babilonia, Chaldeorum metropoli, venturus, quod in templo Dei Ierosolimis sessurus, quod duos testes Enoch et Heliam in personis materiali gladio occisurus dicitur¹, quod tres reges Ethiopie, Libie et Affrice² superaturus et post
 20 trium annorum et dimidii regnum a Domino interficiendus perhibetur³.

2. De eo, quod de tribu Dan Antichristus dicitur nasciturus.

Et primo quod de tribu Dan nasciturus dicitur⁴, non aliunde fere auctoritatem habere estimo, nisi quod eadem tribus Dan in dispositione castrorum, cum proficiscentur de Egypto filii Israel, locum ad aquilonem sortita est, et quod de eadem tribu
 25 in benedictionibus patriarche Iacob filios suos benedicens dicitur⁵: *Fiat Dan coluber* Gen. 49, 17.
in via, cerastes in semita mordens ungulas equi, ut cadat ascensor eius retrorsum. Num. 2, 25. Et illud quod tribus Dan ad aquilonem in dispositione castrorum locum sortita est, parum vel nichil ad rem facere videtur, ut de tribu illa venturus Antichristus putetur. Aut si aquilonaris locus Antichristi generationi competere estimetur, quia scriptum sit: *Ab* Ier. 1, 14.
 30 *aquilone pandetur malum*, nichil tamen cogere videtur, ut non de alia quam de tribu Dan Antichristus nasciturus sit, cum plurime gentes, ne dicam tribus, ad aquilonem habitent, ut de qua illarum^d eadem bestia nascatur dubitabile sit. Neque vero sola tribus Dan, sed cum illa quoque alie due tribus Aser et Neptali castra metati sunt ad aquilonem. Illud vero patriarche Iacob *fiat Dan coluber in via* et cetera, cum Anti-
 35 christi impietati non incongrue aptetur, eo quod ipse coluber per versutiam tortuosus et quasi cerastes per elationem videlicet tyrannicam et virulentam nequiciam cornuto serpenti similis deputetur ungulas equi mordens, populum christianum Domini subiugalem decipiens, ut cadat ascensor eius, quilibet videlicet predicator, retrorsum, populis nimirum rectores suos et in ipsis Dominum sine honore abicientibus, tamen quia pro-

40 a) minio scr. c. b) vestigandum c. c) haberet c. d) illorum c.

1) *Adsonis Libellus de Antichristo* (Migne, *Patrol. lat.* t. 101, col. 1296): Tunc mittentur in mundum duo magni prophetae, Elias et Enoch, qui contra impetum Antichristi fideles divinis armis praemunient . . . insurget Antichristus in eos et interficiet. 2) *De hac re apud Adsonem nihil legitur.* 3) *Adso l. l. col. 1297*: cum per tres annos et dimidium totum mundum
 45 vexaverit . . . ad ultimum veniet iudicium. 4) *Adso l. l. col. 1292*: Sicut ergo auctores nostri dicunt, Antichristus ex populo Iudaeorum nascetur de tribu Dan. 5) *Cf. Adso l. l.*

phetia est, que utique propria obscuritate obtegatur, nemo per hoc cogitur, ut non nisi de Antichristo dictum intelligatur, maxime cum alii eandem prophetiam in Sampsonem impletam asseverent. Ipse enim inimicis gentis suae Philisteis in terra Saraa et Estaol erat quasi coluber in via non sinens illesos transire hinc inde venientes, quos inopin-
 ate, ut ipsi causari poterant, more colubri vel cornuti serpentis non semel, sed saepius ingenti plaga percussit, ut de casu quoque illorum retrorsum facto scriptura non
 cf. Iud. 15, 7. ^{*p. 7.} tacuerit dicens, **quia stupentes et stupore cadentes suras femori imponent.* Et illi quidem potentia et numero superiores velut in equis, immo et vere in equis et in curribus vectabantur. Hic vero interdum solitarius incedens equum et ascensorem more deiecit serpentis improvise mordentis. In quo et id serpentinae astutiae vel prudentiae
 ib. 15. extitit, quod aliquando se funibus vinciri et vinctum allophilis tradi permisit, quibus
 ib. 4. traditus hostes funibus diruptis delevit, quod captis quoque vulpibus alligans faces segetes eorum incendit sicque diversis modis laedendi inimicos serpentina calliditate occasionem nactus est. Sive autem quis de Antichristo sive de Sampsonem hanc scripturam interpretetur, non cogimur per hoc, ut de genere Dan et non aliunde Antichristus nasciturus aestimetur. Possunt enim, que de tribu Dan prophetia predixit, etiam per tropum similitudinis Antichristo convenire, quamvis de illa tribu nasciturus non sit, sicut econtra mysteria Christi per eundem Iacob per similitudinem in tribu Ioseph prophetata sunt, de qua tamen tribu, ut notum est, dominus Iesus secundum carnem
 Gen. 49, 24. non descendit. Sic enim ait inter cetera idem Iacob benedicens Ioseph: *Dissoluta sunt vincula brachiorum et manuum eius per manum potentis Iacob, inde pastor egressus est lapis Israel.* Haec siquidem verba, cum ad sensum vel superficiem littere illi tunc in carne degenti convenirent Ioseph, cuius vincula brachiorum et manuum^a, quibus eum dominus suus eunuchus regis Egypti vinxerat dissoluta sunt per manum potentis, videlicet Dei, qui est potens et dominus Iacob, unde idem, de qua vinculorum solutione egressus est pastor ipse Ioseph pascens Egyptum simul et fratres, quibus ait:
 ib. 50, 21. *Nolite timere, ego pascam vos et parvulos vestros* ipseque lapis id est fulcimentum et firmamentum fratrum suorum filiorum Israel, cum hoc, inquam, sensu iam dicta verba typico conveniant Ioseph, mysteria tamen domini nostri Iesu Christi ipsis verbis prophetata sunt. Ipse est enim verus Ioseph filius accrescens, qui a fratribus, videlicet
 ib. 49, 22. Iudeis, venditus ac traditus est gentibus vel Egyptiis ad illudendum et flagellandum et crucifigendum, cuius brachia et manus usque ad clavorum fixationem ligatae ad tempus fuerant, sed soluta sunt vincula brachiorum et manuum eius per manum potentis Iacob, id est per manum propriae seu paternae potestatis, qui est Deus potens ac Dominus
 Ioh. 10, 18. Iacob. Unde ait: *Potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem habeo iterum sumendi eam.*

Et inde de solutione vinculorum eius egressus est pastor, ipse videlicet, qui de
 ib. 11, 14. se fidenter ait: *Ego sum pastor bonus*, et idem ipse lapis, firmamentum nimirum et fundamentum vero Israheli populo videlicet in se credenti. De quo^b lapide scriptum
 Matth. 21, 42. ^{*p. 8.} est: *Lapidem quem *reprobaverunt, hic factus est in caput anguli.* Sicut itaque hec
 40 prophetia sub nomine Ioseph in Christum tendens non exegit, ut de tribu Ioseph Christus nasceretur, sic in Antichristum prophetia sub nomine Dan tendens non exigit, ut de tribu Dan Antichristus nasciturus sit.

3. Quod de Babilonia perhibetur nasciturus.

Nunc de eo, quod de Babilonia¹ nasciturus seu venturus Antichristus estimatur, 45
 quid firmitatis vel constantie habeat videndum et cui parti scripturarum innitatur. Et

a) sequitur eius, del. c.   b) qua c.

1) Adso l. l.: civitatem Babyloniam: in hac enim civitate . . . Antichristus nascetur.

nulla quidem canonica scriptura testatur hoc verbis manifestis, nisi forte ad tropologias se quis conferens dicat de Antichristo id intelligi debere, quod in Ieremia sic scriptum est: *Quid tu vides, Ieremia?* Et dixi: *Ollam succensam ego video et faciem* Ier. 1, 13.
eius a facie aquilonis et illud quod Domino visionem ipsam exponente sic dicitur *ab* ib. 14.
 5 *aquilone exardescant mala super omnes habitatores orbis.* Hec enim quamvis ad faciem litere de rege Babilonis contra Ierusalem secundum situm terrae ab aquilone tunc venturo dicta sunt, non erit incongruum etiam de Antichristo interpretari. Sicut illic etiam virga vigilans visa est, per quam Christus et christiane discipline vigor intelligitur, cui ib. 11.
 sicut olla succensa in visione prophetica opponitur, ita nimirum Christo et christiane
 10 disciplinae ac vigilantiae Antichristi pervicacia adversatur, que homines non solum in hac vita viciorum et errorum igne gehennali incendit, sed tandem in ignem quoque eternum precipitabit dicente ipsa virga vigilante domino Iesu in fine his, qui a sinistris eius erunt: *Ite maledicti in ignem eternum.* Ad quam rem et illud pertinere mistica interpretatione potest, quod Ezechiel propheta ventum turbinis ab aquilone venien- Matth. 25, 41.
 15 tem vidit ignemque involventem et nubem magnam, cui et illic electri species et quatuor animalium seu unius animalis quatuor facies habentis visio opponitur, siquidem semper et ubique Antichristi tyrannidi Christi vigilantia obsistit, quae in multitudine oculorum unius animalis salvis aliis sanctis intellectibus animadverti potest. Et in regno quidem Caldeorum Daniel et tres socii eius regis iniqua imperia spernentes
 20 illustres miraculis et potentia dignitatum incliti et clari effecti sunt, in regno vero Christi sanctae Trinitatis cultores quasi pueri tres innumera milia martyrum inter ignes et tormenta ab Antichristo illata fide illesi a Domino conservati et victores incliti claruerunt. Sed et sancti confessores iuxta gratiam Danieli a Deo collatam visionum propheticarum veluti somniorum regalium misteria intelligentes sanctaeque scripturae enigmata
 25 solventes etiam ipsi in regno Dei apud Deum et homines clari et incliti effecti sunt.
 Sed quid hoc totum ad comprobandum, quod de Babilonia, que ad aquilonem ab Ierusalem sita est, venturus sit Antichristus, cum per aquilonem in sanctis scripturis non semper illa terrena Babilon, sed interdum etiam diabolus intelligi soleat, ut est illud in canticis canticorum: **Surge aquilo et veni auster.* Nempe aquilo frigidus *p. 9.
Cant. 4, 16.
 30 ventus recte in typo diabolo congruit, quia et ipse a caritatis igne alienos homines suos sequaces impietatis gelu constringit. Unde ipse in typo regis Babilonis de se apud Ysaïam prophetam loquitur dicens: *In celum conscendam supra astra celi, exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo;* diabolo quippe in celum conscendere est homines
 35 conversatione celestes sibi velle subiugare. Super astra celi solium illi exaltare est illustriores inter sanctos veluti subiectos velle possidere. In monte testamenti sedere illi est etiam literatos ac scientia legis eminentes obsequentes habere. Super altitudinem nubium ei conscendere est ordini in aeclesia predicatorum vel etiam in celo agminibus angelorum semetipsum falsa estimatione preferre. Habet tamen diabolus
 40 etiam in veritate astra sibi subiecta, sidera videlicet errantia, homines mente corruptos in impietate spectabiles, reprobos, circa fidem errantes et in errorem mittentes. Habet et suas nubes, sed *nubes sine^a aqua* et nebulas turbinibus agitatas, homines scilicet Iud. 14.
 suae impietatis baiolos^b, sed transfigurantes^c se velut ministros iusticiae, cum sint ministri satanae, quemadmodum et ipse satanas transfigurat se in angelum lucis. Hi
 45 sacramenta aeclesiae quamvis interdicti, degradati et excommunicati, licet heretici et scismatici ritu aeclesiastico nobiscum specietenus celebrant^d, propter quod nubes ac nubium similes sunt, speciem quidem pietatis in eisdem sacramentis habentes, virtute vero vel efficatia spiritali in eis carentes, immo et dampnationem sibi suisque post

a) sine a.   b) in loco raso c.   c) transfigurantes c.; em. Scheibelberger.   d) celebrant c.; em. Sch.

interdictum communicatoribus afferentes, quod et nubes quidem esse, sed aquis carere ac pro aquis grandines^a igne mixtas emittere. Celi quoque huius aerei diabolus usque
 Eph. 6, 12. in diem iudicii, quando mittetur in abyssum, habitator est, unde apostolus: *Colluctandum nobis*, ait, *contra spiritualia nequitiae in celestibus*. Sicque per omnia diabolus
 ruinosus mortis prepositus per contrarium nititur similis esse altissimo, ut et in con- 5
 trarietate similitudo et in similitudine contrarietas sit. Quia vero hec, quae de diabolo
 sub typo regis Babilonis dicuntur eius compari vel supari Antichristo congruunt, quippe
 qui et sua estimatione in celum conscendit, in monte testamenti, in eminentia videlicet
 legisperitorum, in lateribus aquilonis, in frigidis et a caritatis calore extraneis homini-
 bus sibi sedem collocat, super altitudinem quoque nubium, quales dicte sunt sine aqua 10
 vel nebulae turbinibus agitatae, ascendit, super astra etiam celi, qualia item dicta sunt
 sidera videlicet errantia, solium suum exaltat, non incongrue forte quis estimabit ipsum,
 de quo loquimur Antichristum de Babilonia nasciturum seu venturum, ut, quemadmodum
 Ios. 2, 3. Christo Antichristus opponitur, ita et civitati Ierusalem, de qua scriptum est: *Quia de*
Syon exhibit lex et verbum Domini de Ierusalem, civitas illa diaboli Babilon etiam in 15
 *p. 10. hoc opponatur, quod ex ea venturus sit Antichristus. Et quis huic *opinionem contra-
 dicat? Quis vero etiam affirmare audeat? Nam si manifestis sancta scriptura diceret
 verbis Antichristum de Babilonia venturum, adhuc subesset dubium, de quam ven-
 turus esset Babilonia, utrum videlicet de illa, quae proprie Babilonia dicitur, sita in
 cf. Dan. 3, 1. *campo Duram*, an de Roma civitate, quae tropice Babilon dicitur, nimirum propter 20
 superbiae ac morum illius similitudinem. Unde Petrus apostolus Rome constitutus
 1. Petr. 5, 13. fidelibus scribit: *Salutat vos*, inquit, *aeclesia in Babilone collecta*, sub nomine Babi-
 1. Ioh. 5, 19. lonis Romam volens intelligi. Aut etiam quia Babilonis nomine mundi huius in ma-
 Ps. 136, 1. ligno positi confusio solet generalis in scripturis accipi ut est illud: *Super flumina*
 ib. 8. *Babilonis illic sedimus et flevimus* et illud: *filia Babilonis misera*, item et illud quod 25
 fronti mulieris super bestiam coccineam sedentis inscriptum in apocalypsi sua Iohanni
 Ap. 17, 5. revelatum est *mysterium Babilon magna mater fornicationum* et abominationum terre,
 cum, inquam, in his et similibus mundi huius confusa et confusionis plena cupiditas
 soleat accipi, quis contradicere possit etiam de tali Babilonia Antichristum surrecturum
 esse, ut necesse non sit illam, quae proprie Babilonia dicitur, intelligere, etiam si in 30
 eis scripturis, quarum auctoritati cedendum est, tale quid manifestis verbis dictum,
 quod minime arbitror, inveniretur? Et hoc pro eo dictum sit, utrumnam de Babilonia
 illa Chaldeorum metropoli Antichristum venturum estimare oporteat.

4. De eo, quod in templo Dei perhibetur sessurus.

Iam et illud, quod in templo Dei¹ sessurus ab apostolo perhibetur, deducatur ad 35
 2. Thess. 2, 4. medium. Huic enim verbo, quoniam apostolice auctoritatis fundamento nititur, refra-
 gari fas non est. Quia vero templo Dei nominatio equivocatur ad duo, ad templum
 videlicet manufactum et ad templum spirituale, quod est aeclesia Dei, unde idem
 1. Cor. 3, 17. apostolus: *Templum*, inquit, *Dei sanctum est, quod estis vos* et an nescitis, quoniam
 ib. 16. *corpora vestra templum sunt Spiritus sancti*, dubitare licet, de quonam templo dictum 40
 convenientius accipi possit aut, si sententia se habeat equaliter ad utrumlibet, unum
 eorum pro constanti affirmare forte sulticiae reputetur. Et de templo, quod dicitur,
 aliquo manufacto, quod in eo sessurus sit Antichristus, contradicere non ausim, osten-
 dens se in eo tamquam sit deus, quomodo et Herodes, funestus Iacobi apostoli occisor,
 in veste regia et auro fulgenti pro tribunali sedisse perhibetur acclamantibus sibi 45

a) grandiores c.; em. Sch.

1) Adso l. l.: Deinde Hierosolymam veniens . . . suam sedem in templo sancto parabit.

populis: *voces Dei et non hominis*, unde, quia non dedisset honorem Deo, insanabili Act. 12, 22.
 plaga percussus vermibus scatens exspiravit. Sic ergo et forte Antichristus in templo
 aliquo manu facto sedebit, ad cetera vero templa imaginis suae statunculum mittet, ut
 impleatur quod dictum est per Danielelem prophetam et quod in euangelio ab ipso cf. Dan. 9, 27.
 5 Domino predictum est, staturam abominationem desolationis in templo vel, quod idem Marc. 13, 14.
 est, in loco sancto sive ubi non debet. Ad quod etiam pertinere quis forte arbitretur
 *illud, quod de bestia illa alia ascendente de terra in apocalypsi Iohannis scriptum *p. 11.
 est, quoniam faciat omnes habitantes in terra adorare bestiam primam et facere ima- Ap. 13, 11.
 ginem bestiae, cuius plaga mortis curata est. Et nos quidem tali sessioni Antichristi
 10 in templo manu facto non contradicimus, sed adimpletionem prophetiae necessariam non
 estimamus. Etenim ut adimpleantur ad litteram scripturae id satis esse potest, quod
 Philo refert, tempore Gaii Caesaris inter ceteras calamitates genti Iudeorum illatas acci-
 disse: *Multa quidem, inquit¹, in Gaio erat ingenii pravitas, qua erga omnes homines, tum*
precipue erga Iudeorum gentem ferebatur et speciali quadam sevicia loca eorum, que
 15 *divinis habent supplicationibus consecrata, incipiens ab Alexandria diripi et contra reli-*
gionem moremque gentis profanari iubet, statuis suis et signis ea atque imaginibus re-
plens. Templum quoque sanctae civitatis, quod solum manebat totius profanae contagionis
intactum et a maioribus perduraverat asilum, commutare in templum proprii nominis
ausus est, ut edes Iovis et nobilissimi novi dei Gai vocaretur. Iosephus quoque in se-
 20 *cundo Iudaici belli libro consona Philoni scribens dicit²: Is autem, qui missus est a*
Tyberio in Iudeam procurator Pilatus, noctu velatas introferri Ierosolime imagines cesaris
iubet ac statui. Quod ubi dies exortus est magnam perturbationem populis excitavit Iudeo-
rum stupentibus et perturbatis ad novam faciem rerum. Et hec quidem abominatio de-
solationis, proximante iam civitatis et templi excidio, in templo statuta est, quemadmo-
 25 *dum^a a Domino eadem abominatio desolationis quasi excidii precursorium signum fore*
predicta est, ut signa infausta et horribilia horribiliores calamitatum et excidii eventus
sequerentur nimirum pro piaculo in Salvatoris nece commisso, quem, electo sibi Barraba
latrone, reprobantes clamaverunt, ante faciem Pilati: Non hunc, sed Barraban. Item: Ioh. 18, 40.
Non habemus regem nisi cesarem quasi rebus ipsis diceretur eis: ‘Seditionis vobis aucto- ib. 19, 15.
 30 *rem et cesaris regale dominium reprobato salutis auctore elegistis, seditionibus in-*
testinis et gladio cesaris trademini disperdendi’. Denique palam faciens Dominus ab-
ominationem desolationis statuendam in templo calamitatis secuturo signum existere
cum premisisset dicens discipulis suis: Cum videritis abominationem desolationis, que Matth. 24, 15.
dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, consequenter de excidio secuturo
 35 *premunit^b dicens: Tunc qui in Iudea sunt fugiant in montes et cetera. Beatus etiam*
Hieronimus asseverat^c.³ Adriani equestrem statuem^d in eodem sancto sanctorum loco
usque ad sua stetisse tempora. Cum itaque de abominatione desolationis statuenda in
templo prophetia Danielis temporibus Tyberii et Gai regum sufficienter adimpleta sit,
 40 *quid necesse est adimpletionem eius litteralem tempore Antichristi per manufacta simu-*
lacia seu per sessionem illius *filii perditionis materiale in templo materiali expectare? *p. 12.
 Quod si obicitur nobis ad Antichristi tempora respicere quod in apokalypsi Iohannis Apoc. 13, 12.
 scriptum est de bestia ascendente de terra, quod faciat homines adorare bestiam pri-
 mam et ut faciant imaginem bestiae, cuius curata est plaga mortis, — fatemur quidem
 sic scriptum esse, sed in libro obscuritatibus parabolicis pleno, de quo ante nos dictum

45 a) quemadm c. b) praemonet vix recte emendare vult Mühlbacher. c) assueverat c. d) usque add. c.

1) *De legatione ad Caium, Opp. (Francofurti 1691) p. 1040.* 2) *Bellum Iud. II, c. 9, § 2; Iosephi Opp. ed. Niese, t. VI (1894), p. 187.* 3) *Comment. in Matth. l. IV, c. 24, Opp. VII, col. 194.*

est, quia tot habeat sacramenta quot verba, immo quod in singulis verbis multiplices
 Ps. 5, 7. lateant intelligentiae. Et quia scriptum de eiusdem filii perditionis astutia sit: *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus*, non arbitramur bestiam illam tantae fatuitatis existere, ut putet homines ab unius Dei cultu, quo iam olim assuefacti sunt, ad apertum scelus idolatriae posse detrahere, siquidem et gentes multe, super quas nec-
 5 dum nomen Christi invocatum est, simulacra manufacta abdicarunt; sed tota res, ut estimo, sub specie pietatis peragetur, virtute tamen eius abnegata, quomodo si in aliquo scismate generali vel heresi excommunicato, que et reges auctores seu defensores habeat, minores erroris discipuli maioribus erroris magistris reverentia parent et exhibeant faciantque suae perversitatis discipulos, terram videlicet inhabitantes ac terrena
 10 plus quam celestia amantes, heresiarchis illis seu scismatis principibus obedire ac sacramenta per eos et eorum pseudosacerdotes ministrata suscipere. Hoc namque est imaginem bestiae facere ipsamque immo in ipsa diabolum adorare. Sicut enim verissime
 Matth. 10, 40. dicit veritas discipulis suis: *Qui vos audit me audit et qui vos recipit me recipit, qui autem me recipit, recipit eum qui me misit*, sic et filio perditionis vel cuilibet heresiarche
 15 seu scismatis principi^a discipulis suis verum dicere erit: 'Qui vos recipit me recipit et qui me recipit, recipit patrem mendacii diabolum, qui me misit'. Et sicut Iudei
 ib. 27, 21. non minore, sed utique maiore impietatis scelere reprobato Christo petierunt sibi Barrab-
 3. Reg. 12, 28. ban, quam^b olim decem tribus reprobato regno David et unius Dei cultu fecerunt sibi vitulos aureos: sic utique etiam nunc maiori impietate abdicat quisque catholicam
 20 1. Reg. 15, 23. fidem seu pacem et sequitur heresiarcham vel scismatis auctorem; siquidem *peccatum ariolandi est non obedire ac scelus idolatriae nolle acquiescere*. Et utique maius est in celo sedentem contempnere et pro Christo Antichristum recipere, quam fuerit Iudeis humilem et inter homines ambulanti reprobasse et Barabban latronem seu cesorem elegisse, sicut utique dementius esset in montem meridiem quam in lapidem nocte offendere.
 25

Tale vero simulacrum in loco sancto stare est mendatium catholice veritati contrarium seu sectam catholice unitati adversam cum suo auctore locum catholice veritatis vel unitatis falsi nominis specie obtinere, quomodo si heresiarcha vel scismatis auctor, qui se papam vel regem catholicum nominet falsitate nimirum per speciem pietatis colorata. Tunc his, qui in Iudea sunt, fugere in montes est veritatis confessoribus
 Matth. 24, 16. 30 ad sanctorum antiquorum vita et doctrina eminentium dicta vel exempla se transferre, ne in convallibus vitae seu doctrinae animalis remanentes publici erroris nebulis involvantur, sicque generalis iudicii calamitate quasi communi excidio perversae
 *p. 13. civitatis dispereant.

Oppositio^c. Sed tu quivis manufacti templi et materialis in eo sessionis Antichristi vel ima-
 35 ginis eius in eo collocandae assertor huic meae estimationi resistis et dicis: 'Quomodo templum Dei vel sanctus locus recte vocabitur congregatio hominum quasi lapidum vivorum, in quibus sedes est satanae vel Antichristi sive eius imaginis per communio-
 nem vel susceptionem alicuius excommunicate hereseos vel scismatis?' Ad quod
 Solutio^c. accipe: Sicut olim apud Iudeos templum Dei dicebatur esse mendaciter quod idem
 40 Iudei affirmante veritate fecerant speluncam latronum, unde propheta Ysaias inclamat
 Ier. 7, 4. eis in verbo Domini dicens: *Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes templum Domini, templum Domini, templum Domini est et cetera*: ita mendaciter templum Domini vel ecclesia Dei dicitur congregatio hominum scismati vel heresi excommunicate com-
 45 municantium, cum in veritate spelunca latronum sit. In his ergo dum sedem sibi filius perditionis collocat utique abhominatio desolationis in loco nominetenus sancto stare videtur, cum sit talium, ut diximus, hominum commansio in veritate non templum vel ecclesia Dei, sed spelunca latronum et sinagoga satanae. Quibus et hoc ad cumulum

De^c spirituali templo et abominatione spirituali in ipso.

a) principibus discipulis e.

b) quoniam minus recte Mühlb. proposuit.

c) min. scr. in marg. c.

dampnationis est, quod christianitatis vel religionis alicuius professionis nomine censentur, cum vere christiani et religiosi non sint, sed potius membra sint Antichristi. In quorum numero sunt omnes¹ in sacerdotio, quae^a sua sunt querentes non quae Iesu cf. 1. Cor. 13, 5. Christi, simoniaci et in sacris ordinibus incontinentes viventes et insuper contra interdictum sacrificantes et ministrantes et generaliter sanctae professionis, cui ascripti sunt, normam non sequentes. Huc accedit, quod sicut in civitate templum, ita in populo vita debet esse religiosorum. Sed dum professionem sublimem vita obscurat terrena, dum qui nomine et quaestu sunt clerici, habitu milites, vita neutrum sunt, dum non solum sicut populus sic sacerdos, sed multo deterior a conversatione plebis Osee 4, 9. vita sacerdotis est, haud dubium quod debuit esse templum extat spelunca latronum, vanitatis conventiculum, volutabrum vitiorum. Nam quilibet ex populo uno legitimo thoro contentus est aut in deterius proruens nisi resipuerit^b pro ethnico reputabitur et publicano: hoc vero clericorum biforme genus ypocentauris simile², quasi latro certa sede carens de domo in domum transiliens, dum legitimum non potest habere matrimonium, numerosa sectatur pene impune contubernia feminarum. Matth. 18, 17.

5. De spectaculis theatricis in ecclesia Dei exhibitis³.

Et sacerdotes, qui dicuntur, iam non ecclesiae vel altaris ministerio dediti^c sunt, sed exercitiis avariciae, vanitatum et spectaculorum, adeo ut ecclesias ipsas, videlicet orationum domus, in theatra commutent ac mimicis ludorum spectaculis impleant. Interque nimirum spectacula, astantibus ac spectantibus ipsorum feminis, interdum et Antichristi, de quo nobis sermo est, non, ut ipsi estimant, imaginariam similitudinem exhibent, sed in veritate, ut credi potest, iniquitatis ipsius misterium pro parte sua implent. Quidni enim diabolus abutatur in serium rebus sibi exhibitis in vanitatis ludicrum, sicut dominus quoque Iesus convertens in seria ludibria, quibus apud Iudeos vel Pilatum in passione sua affectus est? Inde enim nunc regius honor, prophetalis vel sacerdotalis reverentia, insuper et divinus honor ei merito exhibetur, cum quia natus ex Deo, quin et secundum carnem ex regali ac sacerdotali prosapia omnia hec iure paterno hereditavit; tum etiam quia eadem per spinee coronae sceptrique^d simulati vel purpure gestationem per adorationis ei exhibite simulationem, per albe vestis induitio- nem, per prophetandi a quo percussus fuisset exactionem dici et esse rex regum, Deus quoque sacerdos et propheta magnus commeruit. Per hec enim, quae dicta sunt, ut palam est, regia in eo sublimitas divinitatis maiestas, sacerdotalis ac prophetalis dignitas irrita sunt, sed ipse, qui est veritas, irrisionibus eorum in veritatis serium usus est. Ioh. 14, 6. Quid ergo mirum, si et isti nunc Antichristum⁴ vel Herodem⁵ in suis ludis simulates⁶ eosdem non, ut eis intentioni est, ludicro mentiuntur, sed in veritate exhibent, utpote quorum vita ab Antichristi laxa conversatione non longe abest? Horum enim locum

a) qui nescio qua de causa Mühlbacher emendandum censet. b) respuerit c. c) debiti c. d) ceptrique c.

1) Eosdem aggreditur c. 22. 43. 50. multis aliis locis; cf. K. Sturmhöfel, 'Gerhoh v. Reichersberg' (Leipzig 1888), p. 5, n. 27. 2) Cf. Comm. in ps. 64, c. 29. 44; cf. Isidor. Etymol. I, c. 40, ed. Arevalus III, p. 71. 3) De hoc capite fusius egit K. Sturmhöfel, 'Der geschichtliche Inhalt von Gerhohs v. Reichersberg I. Buche: Ueber die Erforschung des Antichrists I. Theil' (Programm der Thomasschule in Leipzig 1887), p. 9 sqq. Edidit iam Stülz l. l. p. 130 sq. 4) *Mysterium simile de Antichristo, nisi idem quod Gerhoh in animo habet*, ed. W. Meyer ex cod. Tegernseensi in 'Sitzungsber. der philos.-philol. Classe der Münchener Akad. der Wissensch.' (1882) I, ubi cf. p. 15. 5) *Talem ludum* ed. Th. Wright, 'Early mysteries and other poems' (London 1838), p. 23—28. 6) Cf. Comm. in ps. 133, Migne t. 194, col. 890.

quidem sanctum et vitam sanctitati contrariam si adtendas, quasi alienigenas^a in arce et abominationem desolationis videre te suspicaberis in loco sancto stantem. Contigit, ut comperimus, aliquando apud tales, ut eum, quem inter ludicra sua quasi mortuum ab Heliseo¹ propheta suscitandum² exhiberent, peracta simulatione mortuum invenirent. Alius item Antichristo suo quasi suscitandus oblatus intra VII dies vere mortuus, ut⁵ comperimus, et sepultus est. Et quis scire potest, an et cetera simulata, Antichristi scilicet effigiem, demonum larvas³, Herodianam insaniam in veritate non exhibeant?

EccI, 21, 30. Sicut enim in veritate a sapiente dicitur, quia *maledicens impius diabolum maledicit se ipsum*, ita consequenter dici ab eadem veritate potest, quod impius effigians diabolum vel eius membrum effigiat vel exhibet se ipsum. Exhibent preterea imaginaliter et¹⁰ Salvatoris infantiae cunabula, parvuli vagitum, puerpere virginis matronalem habitum, stelle quasi sidus flammigerum⁴, infantum necem, maternum Rachelis ploratum⁵. Sed

Ps. 39, 5. divinitas insuper et matura facies ecclesiae abhorret spectacula theatralia, non respicit in vanitates et insanias falsas, immo non falsas, sed iam veras insanias, in quibus viri totos se frangunt in feminas, quasi pudeat eos, quod viri sunt, clerici in milites, homines¹⁵ se in demonum larvas transfigurant. Dumque huiusmodi vanitates et insanie sacramentorum demoniacorum^b celebrandorum locis et temporibus se ingerunt, quasi abominationem desolationis in loco sancto videre est. Paulo minus enim turpe est faciem ecclesiae talibus vanitatum spectaculis christianos fedare, quam olim in templo fuerit imagines Gai cesaris gentiles intulisse vel Pilatum. At si quis parietem hanc fodiat²⁰ et lucernam euangelice animadversionis admoveat, videbit certe abominationes maiores

cf. Num. 26, 3. his. Nam dum in semetipsis templum Dei violant, dum membra sua Deo dicata Beelfegor consecrant, dum misterium sacerdotale et leviticum per contubernia feminarum pollunt, dum questum pietatem existimant, dum stipendiis Dei ministerio deputatis vanitatibus et non Deo militant, dum pauperum victualia in luxurias transferunt, quid²⁵

*p. 15. nisi *abominationem desolationis semetipsos in loco sancto constituunt? Et cum sint in cetu talium nonnulli genere clari, litterarum scientia illustres, divitiis ampli, corporis et vestium cultu splendidi, ut tale quid de eis ab admirantibus etiam discipulis dici

Marc. 13, 1. Domino vel cuilibet eius vicario possit: *magister aspice quales lapides et quales structure* magistro celesti non faciem rerum, sed corda intuenti non est nec esse debet cura³⁰ de talium structura lapidum, qui ab apostolice edificationis dissident fundamento, dicetque de his: *Amen dico vobis, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat.* Bonum quippe est male edificata primo bene destrui, ut melior edificatio de isdem subsequi valeat lapidibus et impendiis.

Matth. 24, 2.
Luc. 21, 6.

6. De templo manufacto quociens post primam edificationem³⁵ destructum et reparatum sit.

Venit nunc in mentem, quod olim circa templi fabricam Ierosolimis accidit. Herodes funestus, parvulorum nece cruentus, proprie uxoris ac filiorum parricida viro-
rumque per omnia sanguinarius^c, templum ipsum olim a Salemane CXX cubitorum alti-
tudinis fabricatum, cum destructum a Chaldeis sub ducibus Zorobabel et Neemia filii⁴⁰
captivitatis adortantibus prophetis LX^{ta} cubitorum altitudinis reedificassent, dolens is, quem describimus, Herodes altitudinis ei, qua per Salomonem primo constructum fuerat, mediam partem deesse, ad solum dirui precepit, quod etiam in pristinam sub Salomone

a) alienigenas c.   b) demoniacum c.   c) sanguinarius legendum?

- 1) Immo Elia et Enoch.   2) Cf. W. Meyer l. l. p. 16.   3) Sunt hypocrisis et⁴⁵ heresis.   4) In ludo, quo de Herode et adoratione magorum agitur apud Wright l. l. p. 24.
5) Cf. 'Interfectio puerorum', quem ludum ed. Wright l. l. p. 29 sqq.

dispositam altitudinem intra unius anni et V mensium spacium reformavit, arbitrans forte obsequium se prestare Deo, immo quod est verius, suae vane consulens gloriae seque stulte preferens sanctorum studio patrum ac prophetarum in celeritate operis et impendiis sumptuum.

- 5 Addo etiam idem ipsum templum a filiis transmigrationis, ut dictum est, reedificatum, rex Grecorum Antiochus profanare non timuit; sed obsistentibus ei Machabeis ac pro patriis legibus pugnantibus in manibus eorum opus, Domino cooperante, prosperatum est et civitate ac templo receptis denuo ab eis templum consecratum et coronis aureis perornatum est. Post que omnia funestus, ut premissum est, Herodes
10 manum apposuit, idemque templum ad solum diruens in duplam altitudinem reformavit ex tam politis et pergrandibus lapidibus, ut, quod supra quoque commemoratum est, admirantes discipuli dicerent Domini: *Magister, aspice quales lapides et quales structure!* Quibus et quod notum est Dominus respondit: *Amen, inquit, dico vobis: non relin-*
quetur lapis super lapidem, qui non destruat.

De^a dimensionibus templi.
cf. 1. Macch. 2—5, 2. Macch. 10.

Marc. 12, 1.
ib. 2.

15 7. De spirituali intelligentia dimensionum templi.

- Sed quorsum ista? Nimirum quia opere precium scire est ea que in templi illius manufacti fabrica typice precesserunt, nunc in aeclesia, que verum Dei templum est, in veritate actitari et ad nostra usque tempora esse actitata. Verus namque Salemon, id est pacificus dominus noster Iesus Christus, qui est pax nostra et spiritus eius verum
20 et vivum Dei vivi templum ecclesiam sanctam ex vivis lapidibus construxit, cuius etiam dimensiones ad instar illius templi manufacti, quod huius veritatis velut umbra precesserat, procuravit.

Eph. 2, 14.

8. Longitudo.

- Longitudo siquidem illius templi manufacti LX cubitorum una cum oraculo ex-
25 titit. Nam XX cubitos oraculum tam in longitudine quam in latitudine simul et altitudine, id est quadrati cubici speciem tenuit, quo sanctorum et spiritualium in ecclesia perfectio significata est, quos nec prospera extollunt nec adversa deiciunt, sed semper equalis sunt animi *spe gaudentes, in tribulatione patientes, necessitatibus sanctorum com-*
30 *municantes.* In his namque tribus sanctorum et perfectorum quasi quasdam, immo vere, spirituales dimensiones tenes; nam quod spe gaudent altitudinis est, quod in tribulatione patientes longitudinis, quod necessitatibus sanctorum communicant latitudinis est; caritate namque ad proximum tendi spiritualiter dilatari est. Longitudo vero domus pro foribus oraculi XL cubitorum extitit, quo nimirum numero passiones huius vitae significantur, in qua aeclesia pro Christi fide persecutionibus et passionibus at-
35 renda est, quo videlicet sacramento Moyses et Helyas pro suis pariter et populi peccatis^b XL diebus ab omni cibo abstinuerunt. Ipse quoque Dominus item XL dierum ieiunio abstinens pro nostris iniquitatibus quasi quadraginta plagis legalibus vapulavit. Quia enim mundus ex quatuor elementis subsistit et quatuor decurrit temporibus, cuius amorem Conditoris amoris^c prehabentes decalogum legis violavimus, iure quater decies
40 vapulamur, id est patientiam nostrae longanimitatis per omnia presentis vitae temptamenta extendimus, affirmante nimirum apostolo: *Quoniam non sunt condigne passiones huius temporis ad superventuram gloriam, que revelabitur in nobis.* Cui misterio et illud concinit, quod tota templi longitudo LX cubitorum tendebatur. Quia enim homo sexto die conditus est totique visibilium creature prelatus, qui et ipse amoris Creatoris
45 se ipsum prehabuit nimioque sui amore naturalis legis in se decalogum corrumpit, iure etiam longitudo patientiae eius sexies denaria esse debet, ut, quicquid creatura sex

Rom. 12, 12.

ib. 8, 18.

a) min. in marg. scr. c.

b) peccati c.; em. Sch.

c) amorem c.; em. Sch.

diebus condita homini temptamentorum^a inferre valet, omnia pro Christo et lege ipsius ferre paratus sit. Divisit autem Domini pietas ipsa contra ecclesiam temptamenta
 Job 38, 24. surgentia, sicut dictum est ad Iob: *Dividitur estus super terram*, ut cum omnia temptamentorum genera percurrere habeat nullumque ei tempus a temptamentis liberum trans-
 eat, raro tamen vel nunquam contra eam, nisi forte in ultima Antichristi persecutione
 Matth. 24, 22. simul universa consurgant. Sed brevavit Dominus etiam dies illos. *Qui nisi fuissent brevianti, non fieret salva omnis caro, fidelis namque Deus, qui non patietur ecclesiam*
 1. Cor. 10, 3. suam sicut nec ullum aecclesiae membrum, quod predestinavit in gloriam, *temptari supra quam potest, sed faciet cum temptatione etiam proventum, ut possit sustinere.* Et
 Ps. 9, 19. inde est, quod *patientia sanctorum non peribit in finem*, que, ut diximus, patientia pro
 Dei legibus usque ad mortem habita decies senaria vel sexies dena templi non manu-
 facti, quod est ecclesia, longitudo est.

9. De latitudine.

Latitudo quoque templi huius, quod ecclesiam intelligimus, ad instar illius manu-
 facti templi vicens cubitis tenditur; qui numerus binarius decenus est, latitudinem
 *p. 17. caritatis significans, que ad proximum tenditur minusque quam inter *duos haberi non
 potest. Oportet autem, ut et decena sit, quatenus legis decalogum non transgrediatur
 Ps. 10, 6. alioquin faciens et diligens iniquitatem odisset animam suam sicque nec proximum
 tanquam se ipsum diligere posset, cum utique nec se ipsum diligeret. Qui autem ordi-
 nate se ipsum diligit primo ac pre omnibus suum principium, quod est Deus, diligit;
 diligens vero Deum eius, quem diligit, mandata custodit. Sicque secure se ad proxi-
 mum caritas tendit Dei ac suimet dilectione formata et obedit iam ordinate precepto
 Matth. 22, 39. dicentis: *Diliges proximum tuum sicut et ipsum*, in quo nimirum uno sermone omne
 completur mandatum. Sit ergo decena caritas, ut primo se ipsum homo secundum
 Deum et^b eius mandata diligit. Denarius vero hic duplicetur, ut se ad proximum
 tendat. Dumque primo quod tibi fieri legaliter non vis nec proximo facis, que utique
 caritas initialis est; ac deinde quod tibi fieri legaliter vis etiam proximo impendis,
 quod perfectionis est, templi utique sancti, in quo inhabitat Deus, bis denorum cubi-
 torum latitudinem implesti. Templum enim Dei sancta hec decet latitudo in longitu-
 dine dierum, in qua binarius se ad proximum tenderit et decalogum legis non excedit.

10. De altitudine templi.

Templi sane altitudo, quae secundum regum volumen tricenis cubitis tenditur, se-
 cundum paralipomenon CXX cubitorum fuisse dicitur. At, ne sacra hec testimonia
 alterutrum adversari videantur, recte intelligitur ea que triginta cubitorum extitit ad
 inferius tabulatum pertingere, ea vero que CXX cubitorum ad summum usque templi
 fastigium^c pertendere. Tria enim cenacula domus continebat, infimum, medium et
 supremum, per que tres aecclesiae ordines, id est coniugatos, continentes et doctores
 prefiguratos agnoscimus, qui et per tres viros Noe, Daniel et Iob in prophetia Eze-
 chielis presignati sunt. Sive autem in triginta sive in CXX cubitorum altitudine
 dignum scitu subesse misterium nequaquam dubitaverim. In triginta namque cubito-
 rum altitudine spei nostrae, quae secundum fidem est, sublimitas innuitur. Sicut enim
 nunc in patrem Deum omnipotentem et in eius Filium unigenitum atque in sanctum
 amborum Spiritum credimus, ita nos eiusdem sanctae Trinitatis visione beatificandos
 speramus. Quam utique spei nostrae celsitudinem Iohannes nobis apostolus commendat
 1. Ioh. 3, 2. dicens: *Karissimi, nunc filii Dei sumus et nondum apparuit quid erimus. Scimus, quo-
 niam, cum apparuerit, similes ei erimus, videbimus enim eum sicuti est.* Altitudo sane

a) teptam. c.   b) ut c.   c) fastidium c.

CXX cubitorum ad summum templi usque pinnaculum pertingens summe numeri electorum mihi videtur congruere, in quos in initio surgentis aecclesiae, veri scilicet Dei templi, gratia Spiritus sancti effusa est. *Erat enim*, ut Lucas ait, *turba hominum simul fere CXX*. Quare autem vel in templi manufacti Domino sanctificanda altitudine vel in electorum summa Spiritus sancti adventu consecranda Deo hic numerus complacuerit requirendum existimo, non enim magno vacare crediderim mysterio, quod **iteratur in facto*. Etenim ipsum de quo loquimur templum manufactum in eandem CXX cubitorum altitudinem non sine Dei nutu licet per funestum Herodem, ut prediximus, reformatum est, antequam Dominus in ipso cum oblatione a parentibus presentaretur, quae maxima erat eiusdem templi sanctificatio et gloria, unde et per prophetam predictum est, quia *maior erit gloria domus huius novissimae plus quam primae*; sicut electorum quoque summa non ante Spiritu sancto consecrata Deo in templum est, quam ad numerum hunc a Deo prefinitum pervenit. Igitur pro nostra mediocritate huius sacrati ac Deo complaciti numeri scrutemur sacramentum.

11. Septem^a et octo partes.

Omnibus sacrae scripture studiosis cognitum, numerum quindecim propter duas partes ipsius commendabilem existere, quae sunt VII et octo. Nam dicente Salomone: *Da partes VII necnon et octo VII partes damus*, dum secundum legem mandati veteris spiritualiter sabbatizantes a viciis feriamus; octo vero partes damus, dum secundum novae legis lationem nos per octo virtutum gradus exercentes ad octonariam beatitudinis tendimus remunerationem. Propter hoc et octavus dies dominica resurrectione consecratus est. Octonarius primus in numeris cubicus est, eternae beatitudinis nobis in anima et corpore stabilitatem simul et soliditatem designans, sicut septenarius quoque nobis non solum sabbati spiritualis feriacionem indicit, sed et septem sancti Spiritus donorum, per quae ad virtutes fecundamur, participationem promittit. Has itaque duas quindenarii partes, septem videlicet et octo, in nostrae pio conversationis studio in unum coniungimus et quasi quindecim graduum canticum Deo accepte canimus, dum feriantes a viciis, septem quoque spirituum donis ditati, per octo virtutum exercicia ad octonarium beatitudinum culmen Christo conresurgentes pertingimus. Sed quid hec, inquires, ad numerum CXX, cuius misterium queritur, pertinent? Multum per omnem modum. Nam si ab uno incipiens et eo numero, qui apud aritmeticos aggregativus dicitur, numerando ad quindecim usque procedas, CXX in summa complesti. Qui etiam numerus in plano dispositus formam trianguli exhibet, cuius tres extreme lineae invicem reductae equalis extent longitudinis, qualibet earum quindecim in se unitates retinente. Et quid huius misterio numeri pulcrius, in quo et trianguli species fidem sanctae Trinitatis informat et quindenarius in extremis finibus triangulae figure tripliciter occurrens in duabus partibus suis, septenario videlicet et octonario, mores instruit, insuper et beatitudinis per immutabilem statum fidelibus repromittit? Propter hoc, ut estimo, et originali mundo, qui per aquas periit, iste annorum numerus, id est CXX ad penitentiam indultus est dicente Domino ad Noe: *Eruntque dies hominis CXX anni*, ut sciret homo euangelicus per Spiritum a Deo doctus hanc ipsi Deo gratam esse atque sufficientem ad placandum penitentiam, quae et in fide sancte Trinitatis agitur et quam feriatio a viciis studiumque virtutum comitatur. Qui enim sic per septenarium **et octonarium penitet*, quasi per centum viginti annos Deo satisfaciens, non solum sabbatizans a viciis, eternae et extremae ultionis evadit supplicium, sed et culmen virtutum atque beatitudinis eternae consequetur octonarium dicente Domino: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum* et cetera.

a) nigro atram. in marg. c.

12. De dimensionibus recapitulacio et spirituali ornatu templi.

Iste itaque dimensiones. Hec longitudo fidelis patientiae ac fidei omnia propter Deum sustinentis; hec amplitudo caritatis se ad proximum in Deo et propter Deum dilatantis; hec sublimitas celestis conversationis et spei se in Deum erigentis gratum Deo templum, sanctam eius aecclesiam, efficiunt LX in longum, XX in latum, XXX⁵ vel etiam CXX in altum spirituales cubitos obtinentem. Huius templi aurum divinitatis noticia, cultus et amor est; argentum eius in divinis rebus eloquentia; preciosi lapides eius virtutum margarite sunt; thimiama eius bonae opinionis fragrantia; thus lucidissimum eius conscientiae puritas et orationum incensa sunt; altare thimiamatis eius Christus Iesus sanctorum preces et orationes excipiens; altare quoque holocausti¹⁰ et sacrificiorum et victimarum idem Christus est poenitentiam conversorum et vota quoque fidelium non repellens. Singuli templi huius lapides quique fideles; tabulata auro affigendo preparata pietas cordium, devotio mentium est. Non nobis vacat nec propositum est per singula spirituales templi huius structuras vel ornatus perstringere, sed ad ista intulisse sufficiat, quatenus sciamus Deo fabricatori eius maiorem de hoc¹⁵ templo quam de quolibet manufacto quantumlibet ornato vel amplo curam existere. Nam cetera omnia manufacta Dei templa propter istud facta sunt et fiunt; ista vero domus pro suimetipsius precio a domino Iesu Christo propriae predicationis labore, immo et mortis eius impendio fabricata Spirituque sancto de celo misso consecrata est. Itaque quantum hec domus omni templo prestat manufacto tanto eius profanatio abo-²⁰minabilior Deoque et hominibus detestabilior est et esse debet. Quod vero in rebus detestabilibus Christoque magis contrarium est hoc sibi vindicare Antichristum dubitari non potest.

13. Adaptacio ad ecclesiam eorum quae in templo illo facta sunt.

Ea propter quanta malignatus est inimicus in hoc sancto Dei templo, quod est²⁵ aecclesia, insuper vero et in illo Ierosolimis in huius typum facto, quanta item nimirum in figura passionum et agonum aecclesiae Domino permittente idem inimicus malignatus sit, perstringere atque invicem sibi veritatem et umbram conferre, Deo favente, curabo, ut de abominatione quoque desolationis, qualis et in quo templo querenda sit, a bono rerum estimatore^a sciri possit. Illud namque templum a David et Salomone³⁰ regibus divino instinctu fabricatum per regem Babilonis igni combustum et ad solum dirutum est. Ecclesiam quoque a vero David, domino nostro Iesu Christo, atque ab³⁵ eius Spiritu tanquam Salemone vero constructam et dedicatam *item Babilonicus rex, id est imperator urbis Romae, quam tropice Petrus Babiloniam nominat, Nero videlicet et quilibet eius potentie simul et impietatis successor persecutionibus, proscriptionibus³⁵ et omnis generis tormentorum cruciatibus contra eam deseuiens, quantum in ipso erat destruxit atque incendit, quin et totum mundum Babilonie caminum effecit, in quo, ut superius quoque memoratum est, sanctae Trinitatis cultores, quasi tres pueri sancto certamine desudarunt, qua in tempestate innumera sanctorum milia ab unius Dei cultu nolentium transire ad culturam creature illustre martirium duxerunt. Sed Dominus in⁴⁰ eadem temptatione sanctis suis affuit eosque vel in passione confortans vel passiones, ut tolerari possent, mitigans, flammam ignis de fornace excussit; insuper vero consolationibus eos sui spiritus refovens medium fornacis fecit eis quasi ventum roris flantem, unde et post fornacem passionum vivere se miraculis multipliciter protestati sunt, demonibus ex obsessis hominibus ad eorum sepulcra fugientibus et qualibet infirmitate⁴⁵ detentis consolationem recipientibus.

a) estimare c.

*p. 20. eius Spiritu tanquam Salemone vero constructam et dedicatam *item Babilonicus rex,
1. Petr. 5, 13. id est imperator urbis Romae, quam tropice Petrus Babiloniam nominat, Nero videlicet

14. De hereticis reedificationem ecclesie impredientibus.

Deinde Cyro Persarum rege captivitatem Iudeorum relaxante, templum quoque ^{cf. 2. Esdr. 2 sqq.} et civitas Ierusalem, ut reedificarentur, permittente, itemque Dario et Artaxerxe, Persarum et Medorum regibus, idem concedentibus, opus diu dilatatum est, impredientibus nimirum vicinis viris potentibus eosque in manu et robore prohibentibus. Interdum vero et in dolo simul edificare idem vicini promittebant, sed admissi non sunt, utpote homines aliene fidei atque in multis comprobati inimici. At vero Zorobabel, dux filiorum Iuda, et Nehemias sacerdos perstabant in opere, donec eandem domum Dei ad consummationem perducerent. Et hoc edificationis tempus per XL et VI annos protelatum est, nimirum adversariis iam dictis eidem operi obnitentibus. Unde Iudei obloquentes Domino: *XL, inquit, et VI annis edificatum est templum hoc et tu in tribus* ^{Ioh. 2, 20.} *diebus excitabis illud?*

Que utique tempora temporibus heresium videntur mihi congruere, quando regio culmine ad fidem inclinato, legibus quoque malis ablatis, bone leges pro ecclesia late ¹⁵ sunt. Tunc enim per Arrium¹, Sabellium et Fotinum aliosque quam plurimos hereses diverse contra ecclesiam pullularunt, qui eius edificationem impredientes tanto nocentiores hostes extiterant, quanto quasi e vicino habitantes in multis nobiscum erant. Quin et regum animos in suae perversitatis dogma trahentes contra ecclesiam concitabant. Unde Constantius, Constantini filius, multa sanctis Dei mala intulit². Sed et ²⁰ Gotorum reges Arriani multas et graves sanctis Dei, maxime autem sacerdotibus, per totam Affricam persecutiones intulerunt, quae omnia suis locis digesta inveniuntur, nos quoque, prout ^aopportunitas poscet^a, memorabimus. At vero sancti Dei confessores et ^{*p. 21.} doctores Hylarius, Ambrosius, Augustinus alique illustres viri pro fide catholica murum se opposcentes tandiu mendatio restiterunt, donec dampnatis heresibus iudicium eorum ²⁵ ad victoriam pervenit.

15. De actis Anthiochi Epifanes, cui statui ecclesie tipice convenient.

Tercio per Antiochum Epifanen³ eadem domus Dei manufacta^b illato in eam statuunculo Iovis contaminata est talisque abominatio desolationis in loco sancto per tres ^{2. Macch. 6, 2-4.} annos stetit, cum et civitas Ierusalem per VI annos vastata iaceret, quo tempore, ut ³⁰ liber Machabeorum continet, pastoforia templi diruta et in atriis virgulta nata sunt, cum et impudice mulieres sacris se edibus ultro ingerebant introferentes que fas non est et templum commensationibus plenum fuit, hoc precipiente tunc et tormentis exigente Antiocho, ut Iudei a patriis translati legibus ad ritum gentilium transirent, quatenus ³⁵ omnis populus esset populus unus. Cui impietati Iudas restitit Machabeus et ^{ib. 8, 1 sq.} fratres eius et protegente eos Domino in manibus eorum opus prosperatum est, ita ut, cum essent pauci, de magnis regibus ac de multitudine hostium triumpharent sicque tandem civitatem et templum reciperent. Quo in tempore sacerdotium quoque venale apud regem factum est. Nam Iason proprium fratrem Oniam virum optimum datis ac ^{ib. 4, 26.} promissis pecuniis cum subplantasset atque in captivitate^c detineret idem Iason a Menelao subplantatus est, superponente sibi argenti talenta trecenta. Sed cum pecu- ^{ib. 24.} nias promissas solvere neglexisset, et ipse sacerdotio deturbatur succedente sibi Lisi- ^{ib. 29.}

a) posset c.   b) manufacti c.   c) captivitatem c.

1) Cf. Widonis epist., Libelli I, p. 7.   2) Cf. Sulpicii Severi Chron. II, c. 40. ed. Halm p. 93; cf. Bernaldi Libellus X, Libelli II, p. 130.   3) Cf. Humberti cardin. adv. simoniacos l. III, c. 18, Libelli I, p. 220. 221.

2. Macch. 4, 32. macho fratre. Rursum Menelaus sacerdotium reambiens aurea quedam vasa, quae furatus fuerat in templo, dedit Andronico. Pro qua re dum argueretur ab Onia, dedit consilium Andronico, quatenus Oniam interficeret, sicque factum est, et Menelaus per fraudulentiam simul et violentiam in potestate permansit. Et hec tertia templo illi manufacto tribulatio fuit. Cui rei mihi simile videtur illud malum, quod item tercio loco, post ea quae praedicta sunt, in ecclesia et contra ecclesiam Dei actitari machinante diabolo cepit.

16. De statu ecclesie temporibus Heinrici IIII^{ti}, quomodo temporibus et actis Antiochi congruat.

Postquam enim per sanctos et illustres viros devictis heresibus ecclesia victoriam et pacem obtinuit, cum interim quoque divitiis et honoribus regalibus eadem ecclesia per reges et principes aucta simul et cumulata est, ambiciosorum pervicatia quasi intestino bello eam vastare cepit. Siquidem et reges a temporibus Caroli Magni ex concessione quorundam Romanorum pontificum, videlicet Leonis tercii et Adriani secundi¹, ecclesiasticarum sibi dignitatum investituras vendicabant et persepe in ecclesia Dei non quos volebat^a, sed quos volebant in episcopatum sedium^a apicem exaltabant et quos volebant humiliabant. Quorum tamen regum nonnulli circa huius cladis principia modestius se in his atque temperantius agebant nimirum electionibus ecclesiasticis in concedendis honoribus deferendo, ipsasque dignitates non ad gratiam seu pecuniae precium, quin potius ad morum et scientiae prerogativam largiendo^b. At vero ubi ad reges ventum est, qui ignorabant Ioseph, ecclesia, que erat domina, facta est ancilla et sicut, quando tribus Dan cepit sibi querere possessionem, cum iam non esset rex in Israel, sed unusquisque quod bonum sibi videbatur hoc faciebat, cum iam in ecclesia Dei vel in domo Michae cepit esse idolum et sacerdos conducticius, non electio cleri, non consensus honoratorum, non petitio populi in ordinandis episcopis querebatur, non sanctitati vitae, non scientiae illustriori delatum est, sed quicumque volebat implebat manum suam et factus est sacerdos non iam Domini, sed mammonae ac principis huius mundi dicentis: *Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Quid enim erat nisi diaboli principis huius mundi in maligno positi adoratio, principum, in quibus superbie et avaricie spiritus habitabat, ad hoc clientele deservire, ut quisque illis familiarius deserviens dignitatis ecclesiasticae alicuius apicem cicius consequi potuisset; cum taliter aliunde videlicet ascendentes non ad aliud nisi, ut essent heretici promoverentur? Nam et ipsi talium ordinatores dicti episcopi, cum essent indubitati simoniaci iam olim in suo auctore a magno Symone Petro aliisque successoribus eius legitimis predamnati, nichil preter dampnationem², quam habuerunt suis ordinatis, conferre potuerunt; ipsique talium ordinati per eorum manus impositionem vulneratum ab eis caput reportaverunt. Quid sponsam Christi, sanctam ecclesiam non periculi vel mali sub talibus pronubis et sodalibus sponsi passam arbitremur, irruentibus nimirum ad eam passim et, ut dictum est, aliunde ascendentibus quibuslibet vel pecuniosis iam ad omne vicium exercitatis vel a descendantibus nobilibus ad omne vicium cereis, ad quos monendos vel arguendos quilibet accessisset velut a spinis et tribulis convulsus et dilaceratus abiisset? Tales namque ad sponse Domini castitatem

a) volebat c.   b) largiendo c.

1) Cf. Wido Ferrar. de scismate Hildebr., Libelli I, p. 565: Hanc concessionem Adrianus apostolicus Karolo, Leo tercius Ludoico . . . confirmaverunt. Adriani I. et Leonis VIII. ficta in animo habet; cf. E. Bernheim, 'Forsch. z. D. Gesch.' t. XV, p. 635; cf. infra c. 85. 2) Cf. Humberti adv. simoniacos l. II, c. 26, Libelli I, p. 170—172.

nemine prohibente libere irruerunt, non ut fratri defuncto semen suscitant, sed ut Ruth 4, 10.
 suae vesanie cecae cupiditates explerent. Quis ad eiusmodi arguendos prosiliret, quos
 et imperialis tuebatur auctoritas, diviciarum quoque facultas et amicorum vel cognato-
 rum potentia, clientum *officiositas et multitudo similium defendebat? Unde a capite, *p. 23.
 5 imperatore videlicet, non bene sano et a pontificibus lepre huius contagio maculatis
 per totum fere cleri corpus pestis se diffuderat. Nam dum episcopus episcopatum
 marcarum quot centenariis coemisset, quam non ipse sibi subiectam dignitatem ad re-
 sarcendum dampnum suum venderet? Sic ergo ab eo abbates, prepositi, archipresby-
 10 strationum usque ad sepulturae locum et officium venale haberent, quatenus et ipsi vel
 divicias cumularent vel saltem marsupia exinanita replerent? Parum vero dixi vel ad
 gratiam vel ad pecunie aut obsequii exhibitionem honores ecclesiasticos laica manu
 fuisse adolescentibus collatos, quin insuper ad impietatis et miseriarum augmentum hi
 facilius eosdem consequerentur honores, qui obstinatissimi^a in flagitiis extitissent et
 15 hoc maxime Hainrico III^{to} imperium tenente, qui et ipse omnes usque ad sua tem-
 pora reges vel augustos immo, ut credi potest, omnes homines in flagitiis preibat. Nam
 secundum quod dictum est Iohanni in sua apocalypsi divini concessionem iudicii: *Qui* Apoc. 22, 11.
nocet noceat adhuc et qui in sordibus est sordescat adhuc, ego cum huius hominis sordes
 mente aversa recolo, quas publicus abhorret auditus, id quod dictum est, sordescat
 20 adhuc, id est ultra vel amplius, ego in hoc homine finaliter completum existimem, cui
 in sordibus parem, ne dicam superiorem, inveniri posse non putaverim. Nam si mihi
 recolas Iovem adulterum, si Neronem spurcum simul et facinorosum, si Maximinum et
 ipsum simul crudelem et flagiciosum: ego adhuc isti in flagitiis palmam dederim, qui
 et equalis eis aut etiam superior in flagitiis esse potuit et in augmentum sceleris eadem
 25 flagitia sub titulo christianitatis peregit. Nam *si inimicus meus*, ait propheta in per- Ps. 54, 13.
 sona Domini, *maledixisset mihi*, verbi gratia Iudeus vel paganus, *sustinuissem utique*,
tu vero homo christiane unanimis dux meus et notus meus subauditur mala mihi in- ib. 14.
 ferendo non eris sustinendus. Erat in eius contubernio impudicorum grex ex clericis
 et laicis illustrioris prosapie congregatus. Erat ei item adunata iuvenularum et ma-
 30 tronarum tanta multitudo quantam nec sine querela regiae domus mansio vel profectio
 sustinere potuisset, quarum tamen plerique a propriis viris abstracte invite et captive
 ad opus nefarium ducebantur¹. Per horum commixtionem preter cottidianas spurcias
 diabolo vespere et mane et meridie sacrificatas cum Beelfegor Deo suo sollempnius Num. 25, 3.
 sacrificare voluisset, in propria eos caminata in unum coire faciebat, ipse medius
 35 eorum in sacris nefandis consistens, ubi et luminibus, ut dicitur, extinctis quantum
 valuit arte procuravit, ut frater cum sorore vel quilibet *proximi sanguinis, qui se in *p. 24.
 tenebris dinoscere non poterant, convenirent. Dumque omnibus viris moris ac pene
 naturale sit proprias celare^b coniuges, ne cum alienis conveniant, ipse econtra suam,
 que ei fuerat forma et nobilitate ac morum honestate, decenter dicam an indecenter,
 40 sociata, cum ei ex nutu vel significatione demonum id placuisset, in publico illo im-
 pudicorum conventu more scenico prostituit², unde aliquando contigit, ut illa suae illu-
 sionis tempus presciens pariter et locum implorato civitatis, in qua res agebatur, episcopi
 Dei zelum habentis auxilio, armata manu exemplo Finees sacerdotis de medio impudi- Num. 25, 7.
 corum eriperetur, ubi, ut fertur, nexibus quoque ad opus nefarium aptata inventa est.

45 a) oppinatissimi c. b) scelare c.

1) Bruno de bello Saxon. c. 6. ed. W. Wattenbach p. 5. Verba: Erat in eius — ducebantur
 in Ann. Reichersb. a. 1067, SS. XVII, p. 446. 2) Helmoldi Chron. Slav. I, c. 28, SS. XXI,
 p. 32; Ann. S. Disibodi a. 1093, SS. XVII, p. 14.

17. Abhominations maxime.

Dan. 9, 27.

cf.
Num. 25, 1. 3.

*p. 25.

Et quia de abominatione desolationis in loco sancto statuta^a loquimur, abominandi non erimus, si adhuc loquamur abominationes maiores his. Nox erat sacrosancta natalis Domini, in qua sollemnes agere, ut notum est, vigiliis interpositis quoque missarum sollemnibus universa Christi consuevit ecclesia. In hac ei sollemnes agere⁵ diabolo vigiliis christianis vigiliis omnino contrarias ex daemonum haut dubie suasu complacuit, in quibus et sacrificium christiano sacrificio penitus contrarium loco misse inseruit. Aderat ibi impudicorum grex ex clericis et laicis adunatus singulis, ut fertur, psalmis et lectionibus scorta interserens. Ubi vero ad misse et sacrificii locum ventum est, omnia inverse et perverse ac sanctitati contraria gerebantur, ita ut pro osculis¹⁰ sacerdos profanus et ministri sacrilegi altare posteriore corporis parte nudata continerent. Quae ibi spurce delibationes oblate sint parco dicere, ne dicentem lector una cum sacrificio detestetur. Omnia tamen feruntur spermate humano fuisse fedata. Vidi ego ipse episcopalem illam capellam in civitate Ratispona pro tali sacrificio merito profanatam. Et quid de hoc omnium flagitiosorum preposito existimem, nisi Beelfegor¹⁵ per ipsum esse consummatum, quem legitur, quoniam^b filii Israel in deserto cum filiabus Madian sunt iniciati. Nam quamvis omnia hec et plura his, quantum fieri poterat, abscondite agebantur, per eas tamen matronas, quae invite et captive adhibebantur sacris nefariis, perque uxoris proprie publicas tandem querimonias detecta sunt. Etenim post unius uxoris¹ obitum, ex qua et liberos adhuc circa principia regni sui, ut fertur,²⁰ honestior honeste suscepit², quam Dominus a facie huius iniquitatis gementem et dolentem misericorditer abstulit, aliam regis Ruteni filiam, nomine Gisilam³, matrimonio huius misterii iniquitatis ignaram accepit. Que ubi impietatis cultum primo in aliis tandemque in²⁵ semetipsa per impudicos admissos experta est, post muliebris verecundie aliquamdiu servata silentia, quando iam patientiam matronalem vicit magnitudo scele-³⁰rum primo fidelibus Christi episcopis et sacerdotibus rem pandit fugeque ac separationis occulte oportunitatem queritat. Instabat inter hec regia profectio de Cisalpinis^c partibus in Longobardiam destinata, quo et regine commeatus ab imperatore querebatur; dumque illa pro causis quidem secretioribus, obtensa vero pregnantis, ut erat, infirmitate laborem vie detrectaret, episcopi vero regine, ut erat regi placitum^d, pro-³⁵fectionem suaderent, illa inter cetera dixisse perhibetur iusto se moerore contabescere viamque merito detrectare, que a proprio marito ita prostituta sit, ut scire non possit, ex quo prolem conceperit. Profecta tamen est atque in ipsa via quorundam Deum timentium auxilio fugam arripuit. Dumque, ubi poterat, delitesceret missis ad episcopos Germaniae litteris causas fugae ac separationis publica manifestat querimonia sic-⁴⁰que iniquitatis misterium, quod prius dicebatur in tenebris, cepit in luce et publico dici, quantum tamen publicus auditus poterat admittere. Regina vero in proprio et mariti videlicet dimissi regno latendi securitatem non inveniens primo ad Ungaricum regnum, ubi quosdam parentes habebat, fuga devenit. Dumque et inde eam imperator missis nuntiis retrahere destinasset, in Ruteniam, ad patrium videlicet regnum, repedavit,⁴⁵ ubi reliquum vitae tempus in sancta viduitate peregit. Rex vero et ipse in suae obscenitatis et impietatis nequitia perseveravit venditans episcopatus et quibuslibet turpibus nonnumquam ob ipsius turpitudinis precium ecclesiasticos largiens honores, ita ut in stratis quoque lectulorum inter scorta et inter ipsos turpitudinum socios ac socias lasciviens dicatur cuidam episcopatus investituram per anulum, ut erat turpis, turpis-

a) statura c.   b) qm̄ c.   c) cisalpis c.   d) placidum c.; em. Sch.

1) Bertae.   2) V. sequentia verba assumpta in Ann. Reichersberg. a. 1067, SS. XVII, p. 446.   3) Adelheidis vel Praxedis alibi rectius dicitur.

simo scemate non dicendo porrexisse. Quam rem vel similem eius quidam scolastice tunc temporis subsannans irrisit hoc modo¹:

*Abbatissarum reginarumque subactor
Propter adulterium sumsit episcopium.
Mundi Roma caput si non ulciscitur illud,
Quae caput orbis erat, cauda sit et pereat.*

18. De civitate Gabaa et uxore Israelitis constuprata adaptatio ad illius temporis statum.

Eo in tempore miserrimus erat status et facies ecclesiae, ita ut non facile occurrat, cui loco scripturarum decenter possit assimilari. Venit tamen in mentem de uxore Israelite temporibus iudicum a viris civitatis Gabaa usque ad mortem tota nocte illusa^a. Iud. 19, 25-20. Quam vir suus mane in limine domus protensis manibus mortuam inveniens ac domum *asino impositam revehens in duodecim frustra concidit sicque missis partibus in duodecim tribus Israel omnes ad miserationem et vindictae zelum commovit. Pro qua re etiam ab universis in unum congregatis acriter semel ac secundo cum multa suorum strage pro iusticia contra viros urbis Gabaa ex precepto Domini dimicatum est, tandemque tercio congressu obtenta victoria et ita universi viri civitatis Gabaa cum fratribus suis Beniamine tribus viris deleti sunt, quorum et civitates everterunt mulieribus simul et parvulis extinctis, ita ut ad reparandam tribum reliquie vix reperte sint.

Que enim est hec mulier dimisso patre Israeliti sociata nisi sancta aecclesia relicto patre diabolo vel mundo Christo in coniugium copulata? Quae tociens viro deserto ad patrem regreditur, quotiens ecclesia refrigescens in se caritate Christi huic mundo vel principi eius diabolo infidelitatis vel prave conversationis contubernio sociatur, sed eam vir suus Christo tociens revocat, quotiens per ora pastorum et doctorum suique spiritus infusione dilectionis suae in ea calorem resuscitat, tale quid blande dicens ei: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populum^b tuum et domum patris tui et concupiscet rex decorem tuum.* cf. Matth. 24, 12. Sed dum in hac vita inter superbos ac pestilentes homines ecclesia graditur eorundem superbiorum ac pestilentium tamquam virorum civitatis Gabaa, quod interpretatur 'sublimis'², perversae doctrinae vel morum pravitate corrumpitur. Quod cum multociens ecclesia ab iniquis et pravis hominibus passa sit, numquam, ut mihi videtur, fedius corruptioni subiucuit quam modo, cum simoniacorum caterva laxatis habenis ad eius castitatem suas cupiditates expletura irrupit. Denique sicut de naviculis euangelicis scribitur, quoniam implete sunt, ita ut^c mergerentur, non quod merse sint, sed quod ad mersionem usque periclitare: ita et de ecclesia dicere possumus, quod eiusmodi corruptoribus tota ei nocte, hora videlicet tenebrarum, illudentibus mortua, id est morti proxima, effecta est. Immo vero et in pluribus ecclesiis vitalis sacramentorum calor, ex quo vitam habere poterant, penitus extinctus est, quomodo et ignis altaris Domini, qui per tot annos captivitatis Babilonicae servatus fuerat, Iasone ac Menelao ementibus sacerdotium fuisse perhibetur extinctus.

19. De Gregorio VII^{mo} et eius optimo zelo.

Nunc vir mulieris huius Christus per suum vicarium, Petri successorem, Gregorium VII. tunc Rome urbis episcopum quid gesserit qualemve pro uxoris adulterate

a) illuse c.   b) p. t. et d. p. t. abbrev. c.   c) deest c.

1) Ed. Wattenbach, 'Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit' (1873) XX, p. 101; cf. eundem 'N. Arch.' XIV, 448; v. supra p. 300.   2) Cf. Hieron. de nominib. Hebraic., Opp. III, col. 49: Gabatha collis sive sublimis.

morte zelum ostenderit tacendum non arbitror. Dignum est enim temporis illius luctuo-
 sam tragediam *certamenque ecclesiae contra pravorum pervicaciam in noticiam ex-
 tendi futurorum. Enimvero iam dictus papa Gregorius VII. septiformis Spiritus gratia
 donatus post multas et fortes commonitiones iam dicto imperatori eius consiliariis per
 nuncios ac litteras directas [mandavit^a], quatenus vitae propriae enormes excessus 5
 corrigeret, precipue vero ut ab honoribus ecclesiasticis, quos venditabat, cuiquam con-
 ferendis penitus abstinere, quippe quod eius officii non esset, cum regum non sit eccle-
 siasticas, sed laicas tantum^b dispensare dignitates, ad episcopalem vero apicem vite
 meritis et electione cleri precedente per episcopalis manus impositionem veniendum
 sicut predecessor quoque eius papa Nicolaus strenue ceperat, ecclesias et ecclesiastica 10
 officia eorumque ordinationes sacerdotibus et ecclesiasticis personis vindicare. Post¹
 multas igitur, inquam, fortes ammonitiones gravesque correptiones, post fomenta blande
 instructionis et exortationis adhibita, cum nihil his omnibus profecisset, ferro tandem
 precisionis usus est tradens eiusmodi sathane in interitum carnis, ut spiritus salvus
 fieret in die^c Domini. Itaque dicente Domino: *Non veni pacem mittere, sed gladium* 15
misit et ipse velut alter Machabaeus gladium, quo etsi non corrigeret, saltem pertur-
baret iniquos, ne forte gladio verbi Dei parcens tacendo consensisse videretur et libere
grassaretur iniquitas. Quam vero non preceps aut levis, inmo vero modestus in danda
in eum excommunicationis sententia idem Gregorius papa VII. extiterit, ipsius testatur
apologetica epistola episcopis ac principibus aliisque fidelibus in regno Teutonico con- 20
stitutis directa, quam etiam huic opusculo nostro non superfluum duximus inserere.
 Contextus ita se habet²:

Epistola^d Gre-
 gorii VII^m.

*Gregorius episcopus, servus servorum Dei. Omnibus episcopis, ducibus, comitibus
 ceterisque fidelibus in regno Teutonicorum christianam fidem defendentibus salutem et
 apostolicam benedictionem.* 25

1076. *Audivimus quosdam inter vos de excommunicatione, quam in regem fecimus, dubi-
 tare ac quaerere, utrum iuste excommunicatus sit et si nostra sententia ex auctoritate
 legalis censurae ea^e qua debuit deliberatione egressa sit. Quapropter qualiter ad ex-
 communicandum illum adducti sumus^f, prout verius potuimus teste conscientia nostra, oculis
 et intellectibus omnium patefacere curavimus, non tam, ut singulas causas, quae heu 30
 nimium note sunt, quasi nostro clamore proiciamus in publicum, quam ut eorum opinio-
 nibus satisfaciamus, qui putant nos spiritualem gladium temere et magis motu animi
 nostri quam divino metu et iusticiae zelo arripuisse. Cum adhuc in diaconatus officio
 positi essemus, perlata ad nos de regis actionibus sinistra et multum inhonesta fama,
 propter imperialem dignitatem et reverentiam patris et matris eius necnon propter spem 35
 et desiderium correctionis suae sepe eum per litteras et *nuntios ammonuimus, ut a pravi-
 tate sua desisteret et memor clarissimi generis ac dignitatis suae vitam suam moribus,
 quibus regem et futurum, Deo donante, deceret imperium^g destitueret^h. Postquam autem
 ad pontificatus apicem indigniⁱ venimus et illius etas^k cresceret et iniquitas, intelligentes
 Deum omnipotentem tanto districtius de manu nostra animam illius requisitum, quanto 40
 nobis ad increpandum illum pre cunctis libertas data fuisset et auctoritas, multo solli-
 citius eum modis omnibus arguendo, obsecrando, increpando ad emendationem vitae suae
 hortati sumus. Qui cum sepe nobis devotas salutationes^l et litteras mitteret, excusans se,
 tum^m ex etate, quod fluxa esset et fragilis, tum quod ab his, in quorum manibus curia*

a) om. c.; suppl. Sch. b) tñ c.? c) diem c. d) minio in marg. c. e) deest c. f) simus Gr. 45
 g) imperatorem Gr. h) institueret Gr. i) licet add. Gr. k) pariter add. Gr. l) salut c. m) cum Gr.

1) Cf. Ann. Reich. a. 1073, SS. XVII, p. 446. 2) Jaffé, Bibl. rer. Germ. II, p. 535.
 Eandem epistolam Manegoldus in libro ad Gebhardum c. 28 (Libelli I, p. 359) inseruit.

erat, multociens sibi male suasum^a, monita nostra de die in diem se promptissime suscepturum verbis quidem promiserat^b, ceterum re et exaggeratione culparum penitus conculcavit. Inter hec quosdam^c familiares suos, quorum consiliis et machinationibus episcopatus et multa monasteria, inductis per pretium lupis pro pastoribus, symoniaca heresi fedaverat
 5 ad penitenciam vocavimus, quatenus et bona ecclesiarum, que per interventum tam scelerati commertii sacrilega manu susceperant venerabilibus locis ad que pertinerent, dum adhuc locus esset emendandi, redderent et ipsi de perpetrata iniquitate per lamenta penititudinis Deo satisfacerent. Quos cum ad hec^d exequenda datas inducias spernere et in consueta nequicia pertinaciter stare cognovimus, sicut dignum erat sacrilegos et ministros
 10 ac membra diaboli a communione et corpore tocius ecclesiae separavimus et regem, ut eos a domo sua, a consiliis et omni communione sicut excommunicatos expelleret, admonuimus¹. Verum quanti ipse aut scripta aut per legatos missa nostra verba fecerit, eius facta declarant. Qui indigne ferens se a quoquam reprehendi aut corripi, non solum a perpetratis ad emendationem revocari non potuit, sed ampliori conscientiae suae furore arreptus
 15 non prius cessavit, donec omnes^e pene episcopos in Italia, in Teutonicis vero partibus quotquot potuit circa fidem Christi naufragare coegit^f, dum eos debitam beato Petro et apostolice sedi obedientiam et honorem a domino nostro Iesu Christo concessum abnegare subegit. Cum igitur iniquitatem eius ad summum prodisse vidimus pro his causis videlicet primum, quod ab eorum communione, qui pro sacrilegio et reatu symoniace heresis
 20 excommunicati sunt, se abstinere noluit; deinde, quod criminosis actibus vitae suae penitentiam non dico suscipere, sed nec promittere quidem voluit, mentita ea penitentia^g, quam in manus legatorum nostrorum promiserat, necnon quod corpus Christi, id est unitatem sanctae ecclesiae, scindere non expavit: pro his, inquam, culpis synodali iudicio eum excommunicavimus, ut quem mites non potuimus, vel severi ad viam salutis, Deo adiuvante,
 25 revocare valeamus. Aut si, quod absit, nec distractionis quidem censuram^h pertimuerit, *p. 29. nostra saltem anima negligentiae aut timoris discrimini non succumbatⁱ. Si quis igitur hanc sententiam iniustam^j vel irrationabiliter prolatam esse putaverit, si talis est, ut sacris regulis intelligentiae sensum prebere velit, nobiscum inde agat et non^k quod^l nos, sed quid divina auctoritas doceat, quid decernat, quid consona sanctorum patrum voce iudicet¹
 30 pacienter^m acquiescat. Nos tamen non estimamus quemquam fidelium, qui ecclesiastica statuta noverit, hoc errore teneri, ut non hoc, etsi publice affirmare non audeat, vel in corde suo recte factum esse perhibeat. Quamquam etsi nos, quod Deus avertat, non satis gravi de causa aut minus ordinate eum huiusmodi vinculo ligaverimus, sicut sancti patres asserunt, non idcirco spernenda esset sententia, sed absolutio communiⁿ humilitate querenda. Vos autem dilectissimi, qui iusticiam Dei nunc^o pro regia indignatione, nunc^p
 35 pro aliquo periculo deserere voluistis, fatuitatem eorum, qui de execratione et mendacio annunciabuntur in consummatione parvipendentes, viriliter state et confortamini in Domino, scientes, quod illius partem defenditis qui insuperabilis rex et semper magnificus triumphator iudicaturus est vivos et mortuos reddens unicuique secundum opus suum. De 2. Tim. 4, 1.
 40 cuius multimoda retributione et vos certi esse poteritis, si usque in finem fideles et incuncti in eius veritate perstiteritis. Propter quod et nos incessanter rogamus Deum pro vobis, ut det vobis virtutem corroborari per Spiritum sanctum in nomine eius et convertat cor regis ad penitentiam, ut et ipse aliquando cognoscat nos et vos multo verius amare eum, quam qui nunc suis iniquitatibus obsecuntur et favent. Qui si Deo inspirante

45 a) sit add. Gr. b) promisit Gr. c) quorundam c. d) adhuc c. e) episcopos pene omnes Gr. f) fecit Gr. g) deest c. h) succumbant c. i) iniuste Gr. k) quid Gr. l) videlicet c. m) audiens add. Gr. n) cum omni Gr. o) non Gr. p) nec Gr.

1) Multa omisit; cf. Jaffé II, p. 537. 538.

voluerit resipiscere quidquid contra nos moliebatur, semper tamen nos ad recipiendum eum in sanctam communionem, prout vestra nobis caritas consuluerit, paratos inveniet.

Ita modeste simul et strenue G[regorius^a] VII. officio suo contra Hainrici quarti pravitatem usus est, quemadmodum epistola eius apollogetica prescripta docet. Quem-
 Ex. 8, 9. admodum vero de Pharaone scriptum est, quoniam *induratum est cor eius* et alia scrip- 5
 Iob 41, 15. tura dicit de leviathan: *Cor eius induratur quasi lapis et stringetur quasi malleatoris*
 ib. 19. *incus* et quia *non fugabit eum vir sagittarius, in stipulam versi sunt ei lapides funde*:
 ita et ille fortis Feacus, ut corriperetur a Domino, verbi Dei gladium plagamque suam,
 qua plagatus est, in nichilum reputans non solum ad penitentiam contristatus non est,
 sed ab unitate corporis precisus foris quasi aliam fabricare aeclesiam molitus est. 10
 (20). Unde¹ quasi papam alium Wigbertum quendam Gregorio superponens eumque
 Wigwertus b Clementem nominans idolum potius erexisse quam papam ordinasse estimandus est.
 superponitur Gregorio. Nam qui post unum secundus esse voluerit, iam non secundus, sed nullus erit. Hoc
 1080. ergo simulachro non papa in civitate Brixina, ubi idem iam non dicendus rex, sed
 Iun. 25. tyrannus natale fecerat, erecto ad urbem Romam tendit *indeque proturbato Gregorio 15
 *p. 30. summo pontifice hunc suum non papam, sed simulacrum in sede beati Petri collocavit.
 1084. Mart. 24. Gregorius vero exulans in regnum devenit Franciae² indeque litteris directis³ fideles,
 quos novit ecclesiae, contra iniquitatem roborat commonens, ne communicando scismati
 catholicae pacis unitatem ac sanctitatem commacularent. Hainricus vero, iam non rex,
 sed tyrannus, episcopos aliosque fideles ecclesiae suae parti non communicantes de 20
 propriis sedibus proturbat eisque alios non episcopos, sed scismaticos et hereticos super-
 ponit, vixque in regno suo episcopatus inveniebatur, in quo dualitatis huius scissura
 non esset. Hinc iam cedes, hinc membrorum in laicis et clericis truncationes et ocu-
 lorum effossiones, hinc publice civium contra cives congressiones aliis^c pro pastoribus
 legittimis, aliis vero contra pastores dimicantibus. 25

Ex eo tempore a multis fidelibus ac prudentibus impletum atque impleri ceptum
 Apoc. 20, 7. creditur, quod in apocalipsi Iohannis sic prophetatum est: *Cum consummati fuerint*
mille anni, solvetur sathanas de carcere suo et exibit et seducet gentes multas, quae sunt
super IIII angulos terrae Gog et Magog et cetera. Usque ad illud namque tempus per
 cf. ib. 1—3. angelum magni consilii idem sathanas, sicut ibidem in precedentibus dicitur, in abisso 30
 nimirum cordium iniquorum ac profundae suae maliciae catena magna ligatus fuerat et
 clausum erat atque *signatum super eum per annos mille, ut non seduceret amplius gentes,*
donec consummarentur mille anni. Nam *post haec*, ut ait eadem scriptura, *oportet eum*
solvi modico tempore. At eo tempore, quo diabolus per iam dictum et adhuc dicen-
 dum regem Hainricum quasi solutus, immo vere solutus tyrannizare cepit, iam mille 35
 anni a dominica passione transierant qua diabolus, ut iam dictum est, in carcerem
 missus fuerat et signatum super eum est. Ex eo namque dualitas illa cepit papatus
 et discordia inter sacerdotium et regnum, que profecto profecerunt ad solutionem
 sathanae. Quamdiu enim sacerdotium per unitatis bonum et religionis cultum in suo
 vigore stabat lucens et ardens, regnum quoque quandiu, cooperante sibi sacerdotio, in 40
 bono vigit timori existens non boni operis, sed mali, duobus his luminaribus⁴ sathanas
 et ministri eius mali homines tamquam bestie ex presentia Dei intra sua latibula tene-
 bantur inclusi. Ex quo vero duo haec luminaria contra invicem turbata sunt et in re-

a) GG. c.   b) in marg. min. c.   c) alii c.

1) Cf. Ann. Reich. a. 1073, SS. XVII, p. 445.   2) Error.   3) Cf. Epist. a. 1080, 15
 Sept. 22 (Reg. VIII, 9), Jaffé II, p. 438.   4) Cf. Hugo Floriac. I, c. 13 (Libelli II, p. 482):
 quibus (scil. duabus potestatibus) etiam post Deum sic illustrari cognoscitur sicut duobus magnis
 luminaribus, sole videlicet et luna et cetera; cf. De ordine donorum sancti Spiritus supra p. 282.

ligionis cultu tepuerunt, ex quo quasi papa contra papam stetit, hoc solvere temptans quod ille ligaret et e converso, ex quo per simoniae malum et incontinentiae pravitatem lino fumiganti sacerdotium simile factum est, siquidem et ipsum existens in pluribus timori non mali operis, sed boni, dum episcopus quicumque rarus volens clerum suum corrigere timore Romanae, quam dicunt, curiae non auderet, quippe apud quam etiam *iniqui suffragium per pecuniam invenirent, ex eo solutus est sathanas, siquidem *facta est nox*, in qua pertransierunt *omnes bestie silve, catuli leonum rugientes, ut rapiant et querant a Deo escam sibi*, quodam nimirum colore pietatis causam suam fucantes, ut id, quod nequiter et bestialiter agunt, Deo auctore agere videantur, hoc est, ut querant a Deo escam sibi.

Auxit vero et hoc noctis illius tenebras, quod in illa tempestate Gregorius papa VII. Romanis pecuniae multae sponsor factus est¹, quatenus ei defensionis auxilium ferrent^a contra regis Heinrici quarti tyrannidem. Qua semel promissione illecti et promissa accepta pecunia etiam cessante necessitate, pro qua eadem pecunia promissa est, numquam ab accipiendo cessare voluerunt, quin semper ab eo, qui papa esset institutus, eandem quantitatem pecuniae exposcerent exactores importuni. Cuius necessitatis occasione auri et argenti sacra fames² adeo eidem curiae aucta est, ut a toto orbe tantum nequeat inferri, quantum illi exhaurire parati sunt³. Et hec mihi videntur maxime esse cause, quibus solutus sathanas, dum principes sive ecclesiastici sive seculares timori esse ceperunt non mali operis, sed boni et honores ecclesiastici flagitiosis deferri ac venales haberi et illa diutina et implacabilis dissensio sacerdotii et regni, per quam et sacerdotium una cum ecclesia scissum est, quamvis aeclesia nisi una et sacerdotium nisi unum esse non possit. Sed faciat Dominus iuxta promissum suum, ut solutio illa sathane modico duret tempore: *Oportet enim*, inquit, *eum solvi modico tempore*. *Nisi enim breviati fuerint dies illi, non fieret salva omnis caro*, sed *propter electos*, ait, *breviabuntur dies illi*. Satis sit iam per septuaginta fere annos ecclesiam Christi in illius temporis tenebris laborasse, quibus solutus est satanas, in quibus et pertranseunt *omnes bestie silvae, catuli leonum rugientes, ut rapiant et querant a Deo escam sibi*. *Oriatur nunc sol*, sicut consequenter scriptum est, *et congregentur he bestie atque in cubilibus suis collocentur*. *Et exeat homo ad opus suum et ad operationem suam usque ad vesperam* dicatque: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine, omnia in sapientia fecisti* et cetera. Nunc unde digressi sumus redeamus idque quod reliquum est tyrannidis Heinrici annotemus.

20. De Hainrici IIII^{ti} ab imperio^b deiectione et Rudolphi atque (21).

Heremani^c substitutione, simul et occisione.

Videntes⁴ namque fideles Hæinricum sub nomine regis contra ecclesiam Christi tyrannidem agere idque malum augeri in dies, usi pape Gregorii consilio in unum⁵ conveniunt et unum ex principibus, Rudolfum nomine, regem constituunt Hæinrici tyrannidi obviare cupientes, *interposito sane firmissimo pacto, ne unquam sibi idem Rūolfus in ecclesiasticis dignitatibus ordinandis ullam potestatem vendicaret⁶. Quo comperto Hein-

a) ferret c.; em. Sch. b) imperii c. c) hereniani c.

1) Cf. Wenrici Trevir. epist. c. 2, Libelli I, p. 286; Petri Crassi carmen l. l. p. 434; Defensio Heinrici IV. l. l. p. 438. 439. 441. 449; Wido Ferrar. I, c. 20, l. l. p. 548; II, p. 555. 556; cf. Sturmhöfel, 'Gerhoh' (1888) p. 30, n. 147. 2) Aen. III, 57: Auri sacra fames.

3) De quarta vigilia noctis ed. Scheibelberger, 'Oesterr. Vierteljahrschrift für kathol. Theologie' X (1871), p. 579 sq. 589 sq. 4) Cf. Ann. Reich. a. 1073. l. l. 5) In villa Forchheim. 6) Bruno de bello Saxonico c. 91, ed. W. Wattenbach p. 67.

ricus non iam rex, sed tyrannus copiis instructis contra eundem Ruodolfum regem bello
 1080. se parat, cui et Rüdolfus rex occurrit in manu valida, Saxonum maxime fretus auxiliis,
 Oct. 15. commissaque pugna prope fluvium Unstrûth¹ in loco, qui Welfesholz dicitur, ubi hinc
 inde multorum facta strage contigit, quo Deus novit iudicio, illum in bello ruere, qui
 pro ecclesia Christi atque iusticia bellum inierat. At Rüdolfo occiso non multo post
 1081. tempore fideles ecclesiae alium ex principibus, Heremannum nomine, in regem eligunt,
 qui et ipse non unius² integri anni spacio regno potitus ab fautoribus Heinrici per in-
 sidias occisus est, ut similitudo quoque certaminis, quam supra de muliere constuprata
 intulimus in ecclesiae certamine non deesset. Sicut enim illic adversarii equitatis bis
 superiores effecti sunt, ita et in hoc certamine duobus regibus in defensione iusticiae
 occisis bis adversarii victoria potiti sunt. Si vero et mulieris in frustra concise in pre-
 senti causa similitudo queritur, hoc fuerit legitimo viro Christo vel eius vicario, verbi
 causa Gregorio VII. mulierem ex bono zelo in frustra concidisse, conscissam per scis-
 maticos et dilaceratam ecclesiam demonstrasse, quatenus fidelium animos ad vindictam
 tanti sceleris per conscissionis demonstrationem provocaret. Eo sane locutionis genere
 dici potest mulierem conscindere, hoc esse conscissam demonstrare, quo et Dominus ad
 Gen. 22, 12. Abraham loquens, *nunc*, inquit, *cognovi*, hoc est cognitum feci, *quod timeas Dominum*.
 Qui videlicet locutionis modus efficiens pro effecto vel e converso ponens apud gram-
 maticos 'metonomia' dici solet.

(22). • 21. Victor papa Gregorio, Victori Urbanus succedit.

20

Interim sane, dum hec circa Rodolfum et Hermannum reges geruntur, decedente
 1085. in exilio³ Gregorio VII° substituitur Victor; Victori quoque Urbanus succedit, adhuc
 Mai. 25. urbe Roma Wigberto, quem Clementem dixerant, Petri sedem occupante⁴. Hic vide-
 1088. licet Urbanus sicut in dignitate, ita quoque in virtute Gregorii VII, immo et ipsius
 Mart. 12. Petri legitimum se successorem exhibuit. Huius in tempore Franci per eius exorta-
 1099. tionem provocati civitatem Ierosolimam, locum videlicet sepulchri Domini, de manu
 Iul. 15. paganorum virtute potenti, angelorum quoque visibili ministerio adiuti eripiunt, sicut
 proprius inde contextus libellus⁵ edocet. In qua etiam civitate⁶ per clerum eodem
 commigrantem vite communis ea formula reffloruit⁷, que primitus per apostolos ibidem
 cepta dinoscitur, iudicantibus eis nimirum iustissime non aliam se illi civitatem debere
 normam vivendi inducere, quam que primae institutionis apostolicae fundamentis con-
 grueret. Hec siquidem plantatio legitimi germinis in civitate illa sancta^a resuscitata
 palmites suos inde iam late extendit, bonorum cordium glebis id facile ac libenter re-
 cipientibus, quod primitus ab ipsa dextera Domini in propriae coloniae agello planta-
 tum sit. Persecutio quoque huic bono cooperata est. Nam dum a civitatibus meliores
 clerici, eo quod excommunicato principi eiusque fautoribus^b et communicatoribus suam
 subtraherent communionem, pellerentur, in silvis et suburbanis agellis cohabitantes, ubi
 eos, quibus Deus inspiravit, fideles ac potentes quidam tutati sunt, ea ceperunt con-
 versationis norma degere, quam Christo, pro quo et persecutionem sustinebant, maxime

a) reffloruit tunc temporis et palmites *perg.* *Ann. Reichersb.*

b) fautoribus c.

40

1) Falso; pugna, qua Rudolfus cecidit, apud Elsteram fl. in loco Hohen-Mölsen commissa est. 2) Falsissime; a. 1088, Sept. 28. interfectus est; cf. Giesebrecht, 'D. Kaiserzeit' III, p. 626. 3) Salerni. 4) Cf. Köhncke, 'Wibert v. Ravenna' p. 75. 5) Id est epistola cruciferorum, Jaffé, Bibl. rer. Germ. V, p. 176—180, ut E. Mühlbacher (Gerhohi Opp. ed. Scheibelberger II, p. 381) monet. 6) Vide sequentia verba in Ann. Reichersberg. a. 1098, p. 450: In hac ipsa civitate Antiochia. 7) Quod falsum esse Sturmhöfel, 'Gerhoh v. Reichersberg' (Progr. d. Thomasschule in Leipzig 1888) p. 5. ostendit.

complacitam agnovissent. Sicque in clero et in monachatu apostolice institutionis vita, que primo in desertis ac silvosis locis reviruit, paulatim etiam antiqua et suburbana cenobia revisit eiectionis inde malis colonis vel in melius commutatis, sicut scriptum est:

Pinguescent speciosa deserti et exultatione colles accingentur. Alia quoque scriptura dicit: Ps. 64, 13.

5 *Et vineam suam locabit aliis agricolis.* Eodem quoque tempore canones antiqui de continentia ministrorum sacri altaris innovari novis accedentibus preceptis ceperunt; alioquin incontinentem viventium, simoniacorum quoque et conducticiorum missas audire populo indubitanter scienti prohibitum est, tribus his Romanis pontificibus Nicolao, Gregorio atque isto, de quo loquimur, Urbano eadem successim^a quasi ex uno ore con-
10 testantibus atque precipientibus, quatenus in ore duorum vel trium testium staret ef. ib. 18, 16.
verbum.

Et¹ Urbano^c quidem contigit, ut in manus adversariorum fraudulenter adductus (23).
in una turrium urbis Rome aliquandiu captivus teneretur, sed inde eum divina cle- Rudbertus^b
mentia eripuit per manum Rûdberti, cognomento Wischardi, magna regione urbis in- papam liberat.
15 cendio conflagrata turrique interim expugnata, dum populus ad incendia festinans illic occupatus teneretur². Itaque Domino cooperante^d liberatus in Franciam rediit ibique confidenter agens que apostolici^e erant officii in Heinricum excommunicationis sententiam renovat³, literis et legationibus fideles ad standum et agendum pro ecclesia confortat. Ipsos⁴ namque Francigenas^f inter se pro terris et terrenis litigantes ad pacem
20 revocat, suadens eis et urbano inter eos ore perorans, ut, si eis ocium displiceret ac terra propria angusta videretur, ad terras Orientis contenderent ibique pro receptione sancte civitatis ac sepulchri Domini de manu gentilium ereptione satagerent, ubi eis aut gloriose cum^g Domino triumphare contingeret aut gloriosius esset mori pro Christo felicesque^h fore, qui aut Christo vincerent aut pro Christo morerentur. Et verbum
25 eius ad victoriam pervenit, Domino cooperante et sermonem effectui mancipante sequentibus signis et adiuvantibus virtutibus angelicis atque, ut supra dictum est, visibiliter presentiam suam exhibentibus. In Urbe vero Wigbertus, quem Clementem dicebant, satis agebat pro sectae suae pariter ac Heinriciane tyrannidis principatu exhi-
bens nimirum se ipsum veram abominationis desolationem, de qua nobis nunc sermo
30 est, stantem in loco sancto, in sede videlicet beati Petri simulacrum pontificis residens abominandum. Super qua re quidam quasi dialogi specie scolastice lusit verbis amborum alternantibus hoc modo⁵:

*Diceris Urbanus, cum sis proiectus ab Urbe,
Vel muta nomen vel regrediaris in Urbem.*

35 Item:

*Nomen habes Clemens, sed clemens non potes esse,
Cum tibi solvendi sit tradita nulla potestas.*

22. Hainricus levatur in regem contra patrem.

(24).

Interea⁶ quam plurimis ex principibus aliisque viris virtutis sententiam excom-
40 municationis formidantibus et cum ecclesia ac pro ecclesia sentientibus Urbani quoque

a) successim c. b) in marg. rubro col. c) Urban^o c. d) cooperantae c. e) apostolice c.
f) Francienas c. g) deest c. h) filicesque c.

1) Cf. Ann. Reichersberg. (Cod. 1. 2. 4) a. 1091, SS. XVII, p. 449. 2) Haec Gregorü VII. tempore acciderunt; cf. Wido Ferrar. I, c. 20, Libelli I, p. 549. 3) Verisimiliter
45 in conciliis Claromontano et Turonensi; cf. Köhncke l. l. p. 90; iam a. 1089, Apr. 18. Heinricum excommunicaverat; cf. Mühlbacher l. l. p. 381. 4) Cf. Ann. Reichersberg. a. 1092 (Cod. 1. 2. 4), SS. XVII, p. 449. 5) Altercatio inter Urbanum et Clementem, Lib. II, p. 170 v. 1—4.
6) Ann. Reichersberg. (Cod. Alderb.) a. 1092, p. 449; Cod. 1. 2. 4 (1104). a. 1104, p. 450.

pape ortatu accedente complacuit, quatenus Heinricum, filium Heinrici, levarent in regem¹; sperantes se per filium legitime regnantem posse patris tyrannidi resistere, 1105. quod et factum est. Levato sane filio in regem et in civitatem Ratisponam tendenti pater cum multitudine armatorum, duce Boemico² et marchione³ superioris Pannoniae ipsi auxilium ferentibus, occurrit, sed pugne congressus fluvio, qui Regin dicitur, inter- 5 ceptus est. Dum vero mora interponitur, principes iam dicti quibusdam sponsonibus acceptis de parte patris ad filium concedunt, atque ex tunc pater H[einricus] fugabatur, impingebatur, minuebatur, ita ut principum penitus destitutus auxilio filio tandem preces atque supplicationes porrigeret, quatenus ei private vivendi securitas concederetur; factumque est⁴, ut in celebri quoque curia coronam imperialem resignaret petens 10 ab excommunicatione, qua tenebatur, absolvi et ecclesiastice communioni restitui⁵. Sed petitionis effectum consecutus non est, timentibus nimirum et caventibus catholicis, ne forte absolutus aliqua ecclesiae vel imperio contraria moliretur. Unde et absque communione servatur in quodam castro⁶ in tantum abominabilis effectus, ut reliquias ciborum eius pro communione videlicet ecclesiae conservanda etiam gartiones⁷ ac minimi 15 pueri non contingerent, sed canibus ipso vidente proicerent. Testatur hec epistola ab eo ad principes⁸ missa de ipsa qua tenebatur custodia, in qua et hoc inter cetera lamentando conqueritur: quod 'in sancta natalis dominici nocte omnibus christianis ad ecclesias festinantibus et sacra misteria participantibus Christus, qui omnibus ad salutem est natus, sibi soli sit negatus^a'. Iusto equidem Dei iudicio; nam qui multos 20 episcopos et sacerdotes propriis sedibus expulerat iuste et ipso regno privatus est, qui et alios iniuste in vincula coniecerat vinctus et custodie mancipatus est, et qui sacra misteria sacratissima natalis dominici nocte polluerat, iustissime et ipse eorundem misteriorum indignus et expers habitus est. Et penitentia illius qualis extiterit dominus viderit; absque communione vero aecclisiae vitam finivit. 25

1106.
Aug. 7.

(25).
p. 35.

23. De Hainrico V^{to} et eius tyrannide.

Filius itaque confirmatus⁹ in regno, primo modeste agere, affabilem se exhibere, iura ecclesiasticae libertati conservare [cepit^b]. At simulata pro affectato regno et imperio pietas velut auri superinducta species, ubi paululum usu dominandi detrita est, cepit apparere qualis apud se intus fuerit. Qualem vero se in causis seculi exhibuerit, 30 dicere nichil nostra interest, sed in causis ecclesiae qualis detectus sit perstringere non ab re arbitramur, si forte abominationem desolationis in loco sancto stantem, de qua nobis inquisitio est, etiam in eius actibus invenire valeamus.

(26).

24. Wicbertus abicitur.

Interim¹⁰ dum inter duos Henricos, patrem et filium, hec, que dicta sunt, geruntur, 35 deturbato et abiecto ex consensu Henrici iunioris Wicberto, qui Clemens dicebatur, 1096 ex. Urbanus papa ad Urbem rediit; quo et ipso diem obeunte Pascalis succedit optimus 1099. et ipse legis Dei ac paternarum traditionum seu libertatis ecclesiastice emulator existens. At vero et Henricus rex per¹¹ abrupta paternae callis ingrediens regno et imperio suo maximum detrimentum reputabat, si episcopatum investituras liberas, sicut 40

a) naegatus c.   b) deest c.; legitur in *Ann. Reichersb.*

1) *Hoc imperator a. 1099. ipse sua sponte fecit, Giesebrecht III, p. 681.* 2) *Boriwoio II.*
3) *Liutpoldo.* 4) *Abhinc usque ad proicerent in Ann. Reichersb. a. 1105, p. 450.* 5) *Cf. Giesebrecht III, p. 744.* 6) *Boeckelheim.* 7) *Gallice 'garçons'.* 8) *Inmo in epistola ad Philippum I. regem Franciae data (Cod. Udalr. nr. 129), Jaffé, Bibl. V, p. 244.* 9) *Ann. Reichersb. 45 (Cod. 1. 2. 4) a. 1106, p. 451.* 10) *Cf. Ann. Reichersb. a. 1104, p. 450.* 11) *Abhinc Ann. Reichersb. (C. 1. 2. 4) a. 1106, p. 451.*

in sua sublimatione promiserat, permisisset, omnem videlicet gloriam regni sui velut alter Aman nichil reputans, nisi Mardocheus, ordo scilicet sacerdotalis, curam agens cf. Esth. 3.
 aecclesiae sponsae regalis ei pro adipiscendis honoribus ecclesiasticis flecteret genu.
 Cepit igitur et ipse obeuntibus episcopis electiones legitimas in substituendis aliis vel
 5 prevenire vel factas nichili pendere, episcopatus ad gratiam personarum, ad pecuniae
 quoque vel obsequii acceptionem conferre. Dumque¹ ad eum Pascalis papa paterna
 monita dirigeret, quibus eum ad viam revocabat, quatenus iusticia regni sui contentus
 pontificalia sibi non usurparet, ecclesie Dei, matri videlicet suae, honorem deferret, liber-
 tatem eius, quam in eligendis sacerdotibus habere deberet, non temeraret, bona verba
 10 et que rationabilia videri poterant reddidit^a, nisi sub lingua eius labor et dolor latuis-
 sent. Dixit namque et scripsit² ad electionis episcopalis concedendam libertatem, ad 1111. Febr.
 investituras etiam resignandas, ad decimas quoque remittendas ecclesiis paratum se
 esse, siquidem dominus apostolicus omnia regalia, videlicet ducatus, marchias, comi-
 tatus, hominia³ cum beneficiis, monetas, teloneas, munitiones per universum regnum
 15 suum imperio reddere voluisset. Hec sane promittens sciebat non consensum iri ab
 episcopis precipue Germaniae et Gallie atque Saxonie multas regales divitias *et honores *p. 36.
 ex antiqua regum et imperatorum donatione possidentibus, sed per promissa speciem
 quandam pietatis habentia ad perceptionem imperialis coronae per benedictionem Ro-
 mani pontificis sibi imponende nitebatur. Dominus papa quoque his promissionibus
 20 acceptis rescripsit ei qualia postulaverat de impositione videlicet imperialis coronae et
 restitutione omnium regalium, siquidem rex promissa sua de aecclesiae libertate com-
 pleret. Et hec paucis arbitris inter regem et Romanum pontificem gerebantur, nimi-
 rum episcopis, solo cancellario⁴ imperatoris excepto, aliisque aecclesiae et imperii
 principibus promissa hinc inde facta penitus ignorantibus. Igitur talibus hinc inde
 25 promissis datis et acceptis rex⁵ cum multo episcoporum aliorumque principum comitatu
 ad Urbem tendit^b, quam etiam veniens ingreditur prestitis ante iuramentis ac data fide Febr. 11.
 de pace Romano pontifici atque Urbi integre conservanda.

25. Pascalis papa a rege Heinrico captivatur.

(27).

Iamque ventum erat in medium ecclesie beati Petri, ubi de iusticiis hinc inde
 30 conservandis ac tenore concordie inter sacerdotium et regnum tractare convenit. Cum
 sellis hinc inde prolatis consessum est circumstante confertim corona armatorum. Pro-
 feruntur in medium litere de parte imperatoris^c ad Romanum pontificem directe et que-
 situm per cancellarium domni papae a domno imperatore eiusque cancellario, an eas
 suas et a se missas recognoscerent. Cumque responsum fuisset, ab eis etiam eedem
 35 in palam litere lectae sunt, promissa domni regis ad domnum papam continentes. Si-
 militer et ex parte domni regis literis, que a domno papa directae fuerant, in medium
 prolatis quesitum et responsum est itemque litere in publico recitate, que domni papae
 ad domnum regem promissa continebant. Dumque promissa eatenus inaudita episco-
 porum aures percellerent cognoscentes se et ecclesias suas, occasione^d imperialis
 40 coronae regis capiti imponende, spoliandos antiquis possessionibus, quasi ex uno ore
 contradicebant, aientes, se regi coronam imperialem tanto suarum ecclesiarum detri-
 mento emere nolle. Cumque et armati circumstantes eos minis et terroribus perurge-

a) reddit c. b) ad acceptionem imperialis coronae add. *Ann. Reichersb.* c) regis *Ann. Reichersb.*
 d) occasionem c.

45 1) *Abhinc* (— ignorantibus) *assumta in Ann. Reichersb. (Cod. 1. 2. 4) a. 1109, l. l. p. 451.*
 2) *Jaffé, Bibl. V, p. 271.* 3) hominia cum beneficiis *in textu conventionis desunt, ut iam Mühl-
 bacher monuit.* 4) *Adalberto electo Moguntino; cf. Giesebrecht III, p. 806.* 5) *Abhinc excerpta
 in Ann. Reichersb. a. 1111, l. l.*

rent, quasi iam interficiendos nisi consensissent^a Chûradus Iuvavensis archiepiscopus^{b.1} etiam caput potius^c amputandum porrexit, quam ut ad ea, que petebantur, consensum preberet. Et dum clamor hinc inde confusus aliquandiu percrebrisset, rex cum indignatione et motu animi surgens abire cepit. Sed et domnus papa ex precepto militum cum rege et post regem abire compulsus est. Hinc preda crassatur, hinc cedes⁵ civium Romanorum pro pastore suo, quem liberare recupiebant, morientium; captivi quoque domni cardinales trahuntur aliusque clerus intra^{*p. 37.} ambitum ecclesie beati Petri inventus. Omnia siquidem ostia ecclesie observata fuerant, ne quis libere effugere potuisset. Episcopi videntes que fiebant gemere ac facinus detestari, sacrilegium clamitare. Multa vero et inenarrabili cede in cives perpetrata rex abit et domnus papa¹⁰ Pascalis cum eo, sed cinctus ab alio et ductus quo nolebat. Erat videre miseria. Cardinales aliique clerici tenere educati funibus trahebantur ab equitibus, quos illi, ut poterant, sequebantur per plateas luto profundo ac tenaci vix emergentes. Dumque pedites equitibus coambulare non possent, astis transversis eorum dorsum et latera pungentes ad currendum cogeant, ita ut aliqui inter manus trahentium vitam exalarent.¹⁵ Qui vero supervixissent hos per nocturna tempora vel saccis inclusos vel catenis aut aliis vinculis, ne fuga laberentur, astrictos servabant, donec forte eis^d pecunias, quas vel per se vel amicos^e habere poterant, extorsissent. Nec mirum hoc de vivis, siquidem et cadavera victis civibus mortua pro captivis redimendis pleraque etiam pro pecuniae precio venditaverant. Et papa quidem ducebatur ac servabatur in custodia,²⁰ honorabant vero eum nichilominus episcopi aliique timentes Deum. Ea sane intentione a rege ducebatur captivus, quatenus captivitatis fune benedictionem ei imperialem extorqueret sicque una cum benedictione vel investituras episcopatum obtineret vel regalia omnia ad imperium retraheret^{2.} Non dimittam te, inquit, nisi taliter benedixeris mihi; sed multum dissimilis ab illo, qui hec prior dicebat. Nam ille humilitate,²⁵ fletu ac precibus ab angelo benedictionem obtinuit, sicut de eo scriptum est, quoniam in fortitudine sua directus est cum angelo, invaluit ad angelum, flevit et rogavit eum; iste vero captivitate, minis ac terroribus multisque sacrilegiis corone imperialis benedictionem dicam an maledictionem, qualiter desiderabat, extorsit. Et ille quidem patriarcha, videlicet Iacob, ab angelo benedictus marcido femoris nervo uno claudicabat³⁰ pede, maior videlicet in spiritualibus, in quibus per benedictionem excreverat, ac minor in temporalibus existens, quod proprium est claudicantis, ut uno pede fortior, altero infirmior incedat. Iste vero iam imperatoria benedictione percepta equalem potestatem sibi in spiritualibus ac temporalibus vendicabat. Nam spretis electionibus is apud eum dignior ceteris episcopatus honore habitus est, qui ei vel familiarior extitisset vel plus³⁵ obsequii aut pecunie obtulisset. Et obtinuerat quidem in ipsis tentoriis privilegium de retrahendis omnibus regalibus ad imperium, quale voluit ab ipso, quem mirantibus

^{*p. 38.} seculis et indignantibus secum ducebat, papa, quasi suum^f captivum, ipso^{*nimirum} domno papa optime callido ac sciente privilegium, quod in tentoriis a captivo daretur, nullas vires habiturum. Pro qua re universi pene Francie episcopi consilium inierant,⁴⁰ quatenus excommunicarent ipsum papam Pascalem, tamquam ecclesiae hostem et destructorem nisi privilegium idem ipse qui dedit damnavisset^{3.} Quod et factum est.

a) consensisset c. b) quasi signifer inter episcopos, utpote nobilior et honoratior ceteris *add. Ann. Reichersb.* c) totius c. d) *inter eis et pecunias hoc signum p postea add. c.* e) amicas c. f) suem c.

1) Cf. Otto Fris. Chron. l. VII, c. 4, SS. XX, p. 255; Vita Chuonradi c. 9, SS. XI, 45 p. 68; cf. W. Ribbeck, 'Forsch. z. D. Gesch.' XXIV, p. 12, n. 1. 2) Jaffé, Bibl. V, p. 276.

3) Cf. W. Schum, 'Die Politik Papst Paschalis II. gegen Kaiser Heinrich V.' (Erfurt 1877) p. 26 sq.

Nam idem Pascalis concilio¹ residens astipulantibus ei episcoporum multitudine cum domnis cardinalibus idem privilegium, immo verius dicendum pravilegium², quod ei captivitate fuerat extortum, damnavit³ omnibus regibus eodem privilegio ad dehonestandam vel apporriandam ecclesiam abutentibus maledictionem pro benedictione inducens.

5 26. Pascali Gelasius succedit, cui Burdinus a rege superponitur.

Non multo post tempore Pascali papa viam universe carnis ingresso Gelasius⁴ in pontificatu succedit, optimus et ipse legis Dei ac libertatis ecclesiasticae emulator, cuius post ordinationem die XL. Heinricus imperator Urbem ingressus bestiam quandam nomine Purdinum^a superintrusit, Gelasio papa ab Urbe deturbato⁵. Iterum videre erat abominationem desolationis stantem in loco sancto *filiumque perditionis in templo Dei*, quod est ecclesia, *sedentem seque super omne, quod dicitur Deus aut quod colitur, extollentem* Gelasio papa exulante et Burdino sedem beati Petri, immo vero et Christi sedem, occupante. De quo eiusque similibus iure dixerim, quod super omne quod dicitur Deus aut quod colitur se extulerit, siquidem non solum veris Christi sacerdotibus, de quibus a Domino dicitur: *Ego dixi, dii estis et filii excelsi omnes*, sed et Christo, preter quem alius non est Deus, se qui eiusmodi sunt preferre nituntur, dum ipso spreto et abiecto, qui verus ecclesiae sponsus est, eius locum adulterino ausu pervadunt.

27. Contentio inter regnum et sacerdocium.

Et Burdinus quidem sedem beati Petri occupans satisagebat pro iniquitatis complendo misterio, Gelasius vero exulans quasi pater filium regem Heinricum ad correctionem invitat⁶, quatenus videlicet ecclesie in electionibus episcoporum suam libertatem dimitteret, et statuam, quam in sancto loco contra Deum erexerat, deponere festinaret. Econtra vero imperator obsistebat dicens: aut velle se omnia regalia ad imperium retrahere aut in episcopis constituendis consuetudinem antiquam retinere. Quod si placeret aecclesiae libera episcopos eligendi facultas, imperio que sua sunt redderent et sic libera electione potirentur. Episcopi sane ex regalibus divites contra nitebantur dicentes, episcoporum electionem secundum regulas canonum omnino liberas esse debere, non esse autem equum ecclesias regales divitias aut honores perdere, que illis a regum liberalitate fuissent libere collate, immo vero par esse aiebant, ut, quia sancti Dei martires a regibus paganis non solum tormenta, sed et contumelias sustinuerint, nunc pro contumelia perpressa gloria et honore a regibus sublimentur. Atque huius rei, tam videlicet glorie quam contumelie, typum precessisse aiunt in Ioseph, *qui de carcere regis Egypti, quem inique perpressus est, in currum Pharaonis secundum sublimatus regio insuper anulo decoratus sit; idque esse quod in Canticis canticorum sponse a sponso dicitur: *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea*. Nec vero, inquiunt, non idcirco non est amica et dilecta Christo ecclesia, quod in curribus Pharaonis equitatu Christi in Ioseph typice sublimati assimilata sit, sicut idem Ioseph non idcirco dilectus Deo et hominibus patriarcha esse desiit, quod in curru Pharaonis consederit, siquidem cum currus Pharaonis non obtrevit vel extinxit, aiunt, sed exaltavit. Sic ergo, inquiunt, et papa urbis Rome Silvester non idcirco Deo et hominibus dilectus pontifex esse desiit, quod eum Constantinus augustus regali equo et selle im-

a) Hispanum episcopum add. Ann. Reichersb.

1) Lateranensi a. 1112, Mart. 18. 2) Cf. Acta concil. Lateran., Constit. imper. I, p. 572; v. Opusculum de edificio Dei supra p. 190. 3) Cf. Lib. de ordine donorum sancti Spiritus supra p. 279. 4) Sequentia iterum excerpta in Ann. Reichersb. a. 1115, l. l. p. 452. 5) Cf. Epist. Gelasii II. ad Cunonem Praenestinum episc. a. 1118, Apr. 13. datam; Jaffé, Bibl. V, 322; Vitam Gelasii II. ap. Duchesne, Liber pontif. II, p. 316 sqq. 6) Falsum; cf. Mühlbacher l. l. p. 382.

positum regalibus quibusdam insuper insignibus decoravit, cui ad honoris cumulum etiam ipse Constantinus tenens frenum per civitatem stratoris officium exhibuit¹. Unde usque hodie amborum, pii videlicet principis Constantini itemque beati Silvestri Romani pontificis, memoria in benedictione est et futuris semper debet esse temporibus.

Adiciunt quoque et dicunt: Hoc de ecclesia sentiendum est, quod et in Christo Iesu. 5

Nam sicut in Christo Iesu distincta inveniuntur tempora passionis et glorie: passionis
Iob. 19, 30. videlicet preterite cum accepto aceto dixit: *Consummatum est*: glorie vero incipientis
Act. 10, 42. apud homines ex quo resurgens a mortuis *constitutus est a Deo iudex vivorum et mor-*
Matth. 28, 18. *tuorum*, unde et ipse resurgens a mortuis ait: *Data est mihi omnis potestas in celo et*
Ps. 8, 6—8. *in terra* et psalmista de ipso utrumque uno versu complectens: *Minuisti eum paulo* 10
minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum et constituisti eum super opera manuum
tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius: ita et in ecclesia distincta inveniuntur pas-
sionis et glorie tempora. Nam tempora passionis ei extiterunt que et persecutionis,
quando per imperatorum gentilium edicta crudelia sanguis martirum effusus est usque
ad tempora pii principis Constantini, cum videlicet ecclesia gloriosa fuit apud Deum 15
tantum et non apud homines, ex tunc vero etiam ipsa gloria et honore ac divitiis re-
galibus aucta cepit esse gloriosa non solum apud Deum, sed etiam apud homines, in-
clinatis nimirum ad eam regibus ac regnorum culminibus et sanctorum confessiones
pro ignominia priore in edificiis et prediorum donationibus magnifice glorificantibus,
inter que etiam regales ei quidam honores collati sunt, ut ipsi, sicut premisimus, dici 20
Cant. 1, 8. conveniat a sponso suo Christo, quod equitatui eius in curribus Pharaonis assimilata
sit amica eius. Cuius rei typus, aiunt, in tribus quoque pueris et quarto socio eorum,
Dan. 3, 6. Daniele, precessit. Illi namque fornace Babilonie superata incliti postmodum apud
regem habiti et magistratus honore in provincia Babilonie functi sunt; Daniel quoque
post regalium solutionem somniorum, post scripturae etiam in pariete aule regalis contra 25
Ih. 5, 29. *p. 40. candelabrum scripte lectionem simul et interpretationem et *ipse torque aureo coronari
et tercius in regno Baltasar haberi meruit, sicut in regno quoque Nabuchodonosor in-
clitus extiterat, ut in illis tribus videlicet pueris martirum laborem et subsequentem
gloriam, in Daniele vero sanctorum confessorum atque doctorum vigilantiam^a et liga-
torum solvendi peritiam itemque subsequentem gloriam temporalem simul et eternam 30
typice prefulsisse manifestum sit. Horum etiam trium id est martirum atque confes-
sionis vel secretorum solvendi peritiae ac secuturæ pro utroque apud Deum et homines
gloriae in uno Ioseph typus manifestus prefulsit. Nam in typo martirii innocens car-
cerem sustinuit, in typo confessionis vel doctrinae somnia regis dissolvit, in typum
Gen. 41, 40. gloriæ secuturæ etiam ipse gloriosus et post regem Pharaonem secundus in regno eius 35
habitus est. Igitur, aiunt, sicut in premissis veteris instrumenti prefulsit imaginibus
indecentis videri non debet, immo vero dignum et iustum sanctam ecclesiam pro con-
solatione laboris ignominiarumque preteritarum non solum sumptibus adiuvari necessa-
riis, sed regalibus quoque insuper honoribus atque divitiis honorumque insignibus deco-
rari. Hec etsi tunc temporis omnia forte ab episcopis aliisque ex clero in defensionem 40
a ecclesiasticae sublimitatis [dicta^b] non^c sunt, tamen secundum scripture sanctae auctori-
tatem dici potuerunt. At vero, qui pro parte erant regis sufficere aiebant ecclesiis
debere decimas et oblationes² liberas, id est nullo regali vel imperiali servitio ob-

a) vigilantia c.   b) deest c.; suppl. Sch.   c) non — potuerunt in marg. add. c.

1) *Constitutum Constantini* ed. Zeumer § 16; cf. *De ordine donorum S. Spiritus* supra 45
p. 283.   2) Cf. *Placidum Nonantul. liber de honore eccl. c. 43, Lib. II, p. 587; Kayser, Pla-*
cidus v. Nonantula (Kiel 1888) p. 17, n. 5.

noxias. Eas vero, que sic ecclesiis ab imperatoribus collate sint, ut regibus ab episcopis easdem possidentibus famulatus debeatur, oportere aut imperio restitui aut ab eorum possessoribus episcopis consueta hominia ac servitia regibus exhiberi maxime precipiente hoc Domino ac dicente: *Reddite que sunt cesaris cesari et que sunt Dei Deo.* Matth. 22, 21.

5 Dum vero et apostolus Paulus, in quo Christus loquebatur, dicat: *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat cui se probavit*^a, satis, inquit, apparet sacerdotes regibus se per hominia obligantes Deo pro sui officii gradu sufficienter placere non posse, unde ut ei placeant, cui se probaverunt, miliciam et cetera, pro quibus hominia regibus debentur, regno libera relinquunt, et ipsi vacent orationibus ovibusque

10 Christi pascendis invigilent, ad quod instituti sunt, dicente Domino ad Petrum: *Pasce agnos meos*, ac tercio: *Pasce oves meas*. Unde et ipse Petrus pro sui officii ministerio legitime sollicitus: *Non est, ait, equum relinquere nos verbum Dei et ministrare mensis.* Ioh. 21, 15, 17. Act. 6, 2.

Item ipse in ordinatione Clementis¹: *Non vult te, inquit, Christus ordinare causarum iudicem secularium aut litium forensium cognitorem fieri* et cetera. Quod si aiunt:

15 'Non est equum sacerdotem Domini relicto verbo Dei ministrare mensis aut litium secularium fieri cognitorem, quanto minus equum est eiusmodi relicto verbo Dei ductare miliciam, castris interesse regalibus, aggerem comportare subvertendis urbibus, struere per que et homicidia frequenter fiunt, que si pro parte regum imperantium interdum iuste gerantur, *sacerdotem Dei talibus vel interesse fas non est, ne sancti violentur

20 obtutus, nisi forte pro defensione patrie ab alienienis ad cives coortandos eius presentiam ad tempus necessitas expostulet, aut pro divinis rebus in castris regalibus agendis et consiliis salutaribus ministrandis sacerdotem Domini comeatum pergere necesse sit. Dum igitur', inquit, 'hec divinissima euangelii precipiat auctoritas, ratio consentiat, necessitas expostulet: dimitantur cesari que cesaris sunt, ne talibus implicati episcopi

25 reddere non possint Deo, que Dei sunt. Nam valde', aiunt, 'sibi opposita vacare Deo et seculo militare. Aut si episcopi', aiunt, 'retentis regalibus Deo simul et imperio militare satagunt seque ad utrumque posse sufficere arbitrantur, oportet', aiunt, 'imperatores in ipsis quoque episcopis ordinandis ac substituendis primum habere locum. Non enim', aiunt, 'imperio condecet, ut aliquis in principem regni nisi ab ipso im-

30 peratore ex consilio aliorum principum assumatur'.

Hec et his similia, que in illa contentione hinc inde ad alteriusutriusque partis confirmationem vel infirmationem dicta sunt vel dici potuerunt, longum esset retexere vel que nuncii medii tulerunt ac retulerunt. Gelasio² nanque papa Remis celebrante concilium, imperatore vero Heinrico Verduni³ manente per mediatores nuncios res age-

35 batur. Hoc ad presens negotium scire satis est, imperatorem tunc temporis obdurasse cor suum, ne dimitteret ecclesiis electiones liberas, episcopos quoque faciem suam obfirmasse, ne imperio regalia remitteret. Magis vero, dicebant, que semel sanctificata erant Domino, a sanctorum dicione abalienari non posse, dicente quoque lege divina, quod si quis id, quod sanctificatum est Domino, mutare voluerit, utrumque esse Domini, sci-

40 licet id quod mutatum est et pro quo mutatum est. Pro ipsis sane regalibus imperio fatebantur consueta se debita recognoscere regique servire ad defensionem coronae suae paratos esse, quantum cum integritate et observatione sui officii possibile foret, sicque se cesari reddituros esse que cesaris sunt, et Deo que Dei sunt. Utrumnam vero per hominia et iuramenta regibus obligari id secularibus implicari sit negotiis, quod in apostoli

45 Pauli verbis reprehensum in sacerdotibus est, ipsi Domini sacerdotes et episcopi viderint,

a) reprobavit c.; em. Sch.

1) Cf. Clementis epist. I, c. 4, Hinschius p. 32. 2) Concilium Remense a. 1119, Oct. non Gelasius, sed Calixtus II. celebravit. 3) Legatos papae regi inter Virdunum et Metim occurrisse Hessonis relatio de concilio Remensi narrat, supra p. 23.

de quorum factis iudicare supra nos est. Possunt autem etiam sic implicati nonnumquam tempus ad vacandum orationibus et lectionibus pecuniis redimere, ut quamvis implicati, fere liberi sint. Utrum vero etiam talis implicatio et regalium possessio ac pro ipsis regalis servitii obligatio eiusdem servitii redditio vel redemptio ecclesiam Dei plus levet an gravet, Dominus viderit et tandem aecclesiae suae sanctae congruam libertatem 5 provideat.

28. De excommunicatione Hainrici V^{ti}.

(30). Interim Heinricus iam dictus imperator ecclesiae Dei electiones et investituras p. 42. nolens dimittere magisque cor suum adversum salutaria monita indurans et bestiam, Burdinum dico, sedi beati Petri superintrusam defendens ac manutenens tamquam scis- 10 maticus et adversus Dominum rebellis ab ecclesia Dei per Gelasium Romanum pontificem multorum in Remensi civitate commanentium episcoporum astipulatione separatus est¹ sicque ab utrisque discessum. At Heinricus tamquam bestia vulnerata seior effectus, dum recedentem ac civitates quasdam² regni sui ingressum, clerus non solito favore ac laudibus exciperet, nonnullis videlicet ab eius receptione se subtrahentibus, 15 quasi in rebelles imperio vindictam exercet, domus eorum subverti precipiens. Non multo³ post Gelasio obeunte Calixtus succedit, cuius in⁴ tempore tandem ecclesia ad eligendos sibi episcopos libertate donata est, cui et investiturae per anulum et baculum, virgam videlicet pastorem, in episcoporum consecrationem faciendae recognite sunt⁵. Videns namque imperator aecclesiae graves manus super se ac metuens, ne forte in 20 iniquitate sua per celos racionales, videlicet episcopos et sanctos Dei, revelata etiam terra, terreni scilicet principes, adversus eum consurgerent sicque etiam ipse, quemadmodum patri contigit, regno privaretur, collecta curia in loco, qui Lōbwise dicitur⁶, ubi et legati Romane sedis aderant, electiones, ut prediximus, atque investituras liberas ecclesiae remisit, ita ut electus vel consecratus de manu imperatoris vel regis regalia 25 per ceptum acciperet, facto sibi hominio et fidelitate iurata et ita ablato Burdino de medio et in monasterium, quod Cauea⁷ dicitur, misso, imperatore quoque a vinculo anathematis absoluto pax ecclesiae Dei reddita est⁸.

(31). 29. De abhominacione desolacionis.

Nunc reducendum in memoriam ad quid hec de Heinrico quarto et quinto ysto- 30 rico scribendi modo prosecuti simus. De abominatione quippe desolationis loco sancto Marc. 13, 14. stante itemque filio perditionis in templo Dei sedente vel sessuro nobis inquisitio est. 2. Thess. 2, 3, 4. Sed nec aliud esse abominationem desolationis in loco sancto stantem, quam ipsum esse filium^a perditionis in templo Dei sedentem existimem. Superior autem nostri sermonis ordinatio sic processit, ut templo Dei manufacto, quod erat in Ierosolimis, nimi- 35 rum in typum aecclesiae fabricatum et his, que circa ipsum gesta sunt, nobis admotis

a) *super lineam suppl. c.*

- 1) *Hessonis relatio supra p. 28.* 2) *Cf. Ann. Reichersb. a. 1116, SS. XVII, p. 453.*
 3) *Immo iam a. 1119, Febr. 2.* 4) *Abhinc usque ad finem capituli assumpta in Ann. Reichersb. a. 1119 (Cod. 1. 2. 4), SS. XVII, p. 453.* 5) *In pacto Wormatiensi a. 1122, 40 Sept. 23, Jaffé V, p. 387 sq.* 6) *Ann. Reichersberg. l. l. pergunt: videlicet Lambertus Ostiensis tunc episcopus, qui postea factus est papa dictus Honorius, et Gregorius diaconus cardinalis Sancti Angeli, qui etiam postea factus est papa dictus Innocentius, et Saxo presbyter, quae verba Scheffer-Boichorst, Annales Patherbrunnenses p. 195 in textu nostro excidisse existimat. Annalistam nomina legatorum ex Comment. in ps. 133 (infra) sumsisse mihi quidem persuadere 45 malim. V. Falk, 'Forsch. z. D. Gesch.' XIII, p. 398; cf. Wattenbach, 'D. GQ.' II (ed. VI), p. 312, n. 2.* 7) *La Cava prope Salernum sita abbatia; cf. Annales Romani ap. Duchesne, Liber pontif. II, p. 345; Bosonis V. Calixti II. ib. p. 377.* 8) *Cf. supra p. 279 sq.*

pro speculo vel quasi auguriandi scypho ea, quae usque ad nostra tempora circa ecclesiam Dei gesta sunt, cum illis conferamus^a, si forsitan ex eorum ad invicem collatione nobis innotescat, ex quo tempore abominatio desolationis in templo Dei, quod est ecclesia, misterialiter stare ceperit. Nempe opus Salemonis templum edificantis typice Christi conferre operibus ecclesiam suam predicatione, miraculis ad extremum passionis quoque proprie *impendiis construentis satis usitatum est. Mortuus est enim dominus *p. 43. Iesus redemptioni nostrae, resurrexit iustificationi^b nostrae, ascendit consummationi nostrae, spiritum quoque sanctum remisit sanctificationi et confirmationi nostrae, qui templum sanctum eius esse debemus et sumus. At rex Babilonis princeps confusionis diabolus templum hoc Dei sanctum, quod est ecclesia, quietum esse passus non est, concitans adversus illud Romanos imperatores velut alterius Babilonis principes, per quos idem templum sanctum evertere ac fidem labefactare molitus est. Romam quippe, ut supra quoque docuimus, Petrus tropice nomine Babilonis propter morum similitudinem denotat: *Salutat, inquit, vos aecclesia in Babilonie collecta*. Hanc enim epistolam scribit tempore Claudii cesaris Romae constitutus Marco discipulo eius secum illic commorante. Quanta vero inimicus in hoc sancto Dei templo, quod est ecclesia, evertendo simul et in illo manufacto per utriusque Babilonis principes malignatus est, ut supra quoque commemoravimus, nostra demonstratione non indiget; nam et libri regum templi manufacti eversionem continent et aecclesie agones, martirum gesta inmanissime crudelitatis plena testantur, quae auribus nostris cottidiana ingeruntur lectione. De utraque siquidem domo, de illa videlicet manufacta et de ista, quae est aecclesia Dei, recte illa conquestio intelligitur, quam ecclesiae voces depromunt psallendo dicentis: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilium celi carnes sanctorum tuorum bestiis terrae. Effuderunt sanguinem ipsorum tamquam aquam in circuitu eius, et non erat qui sepeliret et cetera*. Ps. 78, 1—3.

30. Collatio persecucionis christiane fidei per reges gentiles ad fornacem Babilonicam. (32).

Itaque tempora persecutionis per Romanos principes aecclesiae illate temporibus eversionis templi per Babilonios principes facte rectissime respondent. Illic enim, sicut supra quoque monstrare ceperamus, statuum auream adorare tormentis cogeantur; hic ad simulacra gentium argentea et aurea adoranda innumeris tormentorum compelluntur generibus. Illic una fornax contemptoribus regalis precepti parabatur; hic totus mundus ad neces sanctorum inflammatus, quasi una fornax martiribus erat. Illic tres pueri unius regis, hic Trinitatis cultores, multa videlicet milia martirum, iniusta regum imperia spreverunt. Illic per tres pueros et quartum Danielem bestiale cor regis Nabuchodonosor tantum humanitatis induit, ut verum Deum eiusque filium confessus sit dicens: *Vere Deus vester Deus deorum est et dominus regum revelans mysteria, quia tu potuisti aperire sacramentum hoc*. Item: *Ecce ego video viros solutos quatuor et nichil corruptionis in eis est et species quarti similis filio Dei*. Et in subsequentibus: *Benedictus, ait, Deus eorum Sidrach, Misach et Abdenago, qui misit angelum suum et eruit servos suos, quia crediderunt in eo et verbum regis immutaverunt et tradiderunt corpora sua, ne servirent et ne adorarent omnem Deum excepto Deo suo. A me ergo propositum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus et lingua, quae locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach et Abdenago dispereat et domus eius vastetur*. Et consequenter scriptura annectit dicens: *Tunc rex Nabuchodonosor promovit Sidrach, Misach et Abdenago in provinciam Babilonis. Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus et linguis,* Dan. 2, 47. ib. 3, 92. ib. 95—97. *p. 44. Dan. 98—100.

a) conferrimus c. b) iustificaoi c. c) abhinc plerumque abbreviata c.

que habitant terram in universa terra: Pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi predicare signa eius, quia magna sunt, et mirabilia eius, quia fortia et regnum eius regnum sempiternum et potestas eius in generationem et generationem. Sic, ut diximus, tres pueri cum socio ipsorum Daniele cor regis bestiale in humanum permutatum ad cognitionem et confessionem adduxerunt 5 *unius et solius veri Dei. Similiter et sanctorum martirum quasi trium puerorum ex uno ore sanctam Trinitatem confitentium perseverantia ad hoc profecit, ut bestia illa* Dan. 7, 7. *terribilis secundum visionem Danielis dentes ferreos habens comedens et comminuens ac reliqua pedibus suis conculcans, Romanum videlicet imperium, bestiale ac terribile humana* ^a *se mente induerit et Dominum maiestatis agnoscens vera se illi humilitate subdiderit.* 10

(33). 31. Cessacio persecucionis per Romanos principes et reges Babilonicos itemque meliora decreta hinc inde statuta conferuntur.

Dan. 3, 96. Quod vero decreto statuit, ut si quis loqueretur blasphemiam^b contra Deum Sidrach, Misach et Abdenago disperiret et domus eius vastaretur, typus extitit per iam dictos Romanos imperatores meliora prioribus pro ecclesia Dei decreta esse statuenda. 15 Sed huius rei in subsequentibus regnis et regibus tipus clarior efulsit, nimirum Cyro et Dario atque Artaxerse Persarum et Medorum regibus captivitatem relaxantibus et 1. Esdr. 6, 14. vasa domus Domini restituentibus domusque ipsa, ut reedificaretur, concedentibus, in eius edificationem sumptus prebentibus. Hoc enim preclare illius rei typus extitit, que postmodum in Romano imperio per pium principem Constantinum completa est, quando 20 ipso videlicet iam dicto principe fidem accedente male per eum leges ablate ac meliores pro ecclesie catholice pace ac profectione constitute sunt, sicut scriptum est: Ps. 23, 9. *Tollite portas principes vestras et elevamini porte eternales et introibit rex glorie.* Principum namque porte auferende male ipsorum leges fuerunt contra ecclesiam aliquando etiam in ereis tabulis propositae. Porte vero eternales bone pro ecclesia leges extite- 25 runt, que tunc elevatae sunt, quando, sicut iam dictum est, pius princeps Constantinus necnon et alii post eum imperatores optimas pro ecclesia Dei leges statuerunt. In *p. 15. tantum namque iam dictus princeps ecclesiae Dei paci, profectioni ac *sublimationi Ion. 3, 6. intendit, ut sicut scriptum est de rege Ninive, quod audita verbi Dei predicatione per prophetam Ionam surrexerit de solio suo et indutus sit sacco: ita et iste princeps Con- 30 stantinus, cuius memoria in benedictione est, prioris ignorantie penitundinem gerens locum solii sui, urbem videlicet Romam, principi apostolorum eiusque successoribus Romanis pontificibus concesserit ac intra palatium Lateranense, quod erat omnibus palatiis sublimius, ecclesiam in honore salvatoris domini nostri Iesu Christi consecrari fecerit, ipse sibi sedem imperii in partibus Orientis, optimo videlicet terre solo, Bizan- 35 tium consecrans, nimirum equum esse non arbitrans, ut principatum sacerdotii in vicario Petri sedemque imperialem unius civitatis ambitus concluderet¹. Et ita veritas novorum cum typo antiquitatis congruit, ut concessionibus pie per Constantinum principem ecclesiis Dei factae concessionibus de reedificatione templi per Cyrum, Artaxersen et Darium factis concinnanter respondeant. 40

(34). 32. Impedimentum reedificationis templi et hereticorum molimina conferuntur.

Sane quod captivitate per Cirum relaxata vasisque sanctis de Babilonia in Ierusalem revectis, fundamentis quoque templi iactis opus impeditum est per principes, qui 1. Esdr. 4, 7—24. erant trans flumen in regionibus Samarie, quorum nomina sunt hec: Reum, Beel, Theeman 45

a) humane c. b) blasphenia c.

1) *Constitutum Constantini* ed. Zeumer § 15. 16.

et Samsai scriba et ceteri consilarii eorum, qui etiam epistolam accusationis miserunt adversus Iudeos ad regem Artaxersen primo, deinde quoque ad Darium; quod per hos, inquam, opus impeditum est usque ad secundum annum Darii regis Persarum et Medorum, hoc in hereticorum typum diabolus contra domum Dei manufactam molitus est, sicut turrim quoque illam in campo Dura in positionem domus Dei et in typum futurarum heresium prior ipse edificare temptavit per homines, qui ab Oriente, id est ab unius veri Dei cognitione et dilectione, moti sunt; sicut decem quoque tribus per vitulos aureos a domo Dei scidit, non solum illi domui Dei manufacte invidens, sed et future contra ecclesiam scissioni hereticorum intendens. Et hominum quidem iam dictorum opus impredientium molimen ad hoc valuit, quatenus ad suggestionem eorum rex Artaxerses preciperet, ne sinerent idem opus fieri, donec forte super hoc regis preceptum aliud iubentis agnoscerent; cuius impedimenti tempus simul cum eo quo edificatum est computantes Iudei: *Quadraginta, inquit, et sex annis edificatum est templum hoc et tu in tribus diebus excitabis illud*, cum Dominus, cui hec dicebant struentes calumpniam, non de templo illo manufacto, sed de templo corporis sui dixisset: *Solvite, inquit, templum hoc et post triduum excitabo illud*. Sanaballath quoque Oronites et Tobias Ammonites et Gosen Arabs reedificantibus domum eandem Domini fortiter restiterunt, qui et adduxerunt contra eos *Aminites et Arabas atque Azozios prohibentes eos in manu et robore aliquando vero et pacem simulantes in dolo eis coedificandi adiutorium obtulerunt*, sed admissi^a non sunt, utpote homines dolosi atque fidei aliene. Quid autem horum vel aperte inimiciciae vel fraudulenta societas rectius intelligitur, quam hereticorum contra ecclesiam nunc manifesta crudelitas, nunc dolosa concordia! *In multis enim, inquit, erant mecum. Sed homo, ait, pacis meae, in quo sperabam et qui edebat panes meos ampliavit adversum me supplantationem*. Quis non novit Maniheorum Circumcelliones, qui nimirum cellas circueundo dolum sanctis Dei moliebantur, quibus et neces innumeras manibus usi crudelibus quasi zelantes zelum Dei inferebant? Quis Arrianorum ignoret pervicaciam, nunc eandem nobiscum fidem fucio verborum simulantium, nunc apertas contra Christum blasphemias evomentium, insuper vero et reges suae pravitatis dogmata infectos contra ecclesiam concitantium, per quos et aperta sevitia ecclesiis catholicorum clausis episcopos eorum exiliis detruserunt, ipsi sue secte episcopos civitatibus subrogantes, magis vero simulacra quedam episcoporum fabricantes? Que nimirum maximum cuncta non solum impedimentum, sed et detrimentum domui Dei, que est ecclesia, extiterunt reedificande. Nam primum, sicut predictum est, eadem domus per Christum verum Salomonem edificata est, per reges vero ac principes persecutores quasi Babilonios destructa, deinde regum^b concessione per filios transmigrationis reedificata est, quibus iam dicti viri in hereticorum typum edificantibus restiterunt. Nec incongrue typum eis hereticorum assignem. In regionibus namque Samarie habitantes libros etiam legis Dei habebant, de quibus scrutabantur similitudines simulacrorum^c suorum. Dumque victimas immolarent Domino, etiam simulacris suis sacrificabant. Quid horum conversationis reatu^d hereticis similis, qui, cum libros nobiscum veteris pariter ac novi testamenti reciperent dumque in unius Dei professione nobiscum essent, tamen aureolam heresium suarum, mendatia monstruosa, non deserebant? Quarum heresium vel catalogum proponere, nedum contra singulas disputare huius opusculi non requirit intentio, nec admittit brevitatis, sed id nosse satis sit, maliciam hominum opus reedificationis impredientium pensatis omnibus, que circa templi fabricam vel statum gesta sunt, maxime typum pretulisse hereticorum, qui et ipsi aecclesiae Dei post persecutorum tyrannidem quasi post Babilonicam captivitatem reedificande maximum extiterunt impedimentum.

a) admisi c.   b) regnum c.   c) simulacorum c.   d) retu c.

(35). 33. De Aman hoste Iudeorum, in quo tipum hereticorum teneat.

Sed et illud ad figuram hereticorum nonnichil facit, quod in eodem regno Medorum per Aman hostem Iudeorum contra eandem gentem diabolus machinatus est regem circumveniens Assuerum, quatenus et Mardocheum cruci affigeret et tota gens Iudeorum una die perimeretur. Sed *interventu reginae Hester dolus et dolor eius in caput 5 ipsius conversus est et in verticem ipsius iniquitas eius descendit. Nam in patibulo^a, quod paraverat Mardocheo, ipse suspensus est itemque decem filii eius in patibulis affixi, insuper et omnes, qui se ad necem Iudeorum paraverant, versa vice a Iudeis interfecti sunt. Sed et hoc quod Mardocheus somnium suum exponens: *Duo*, inquit, *dracones ego sum et Aman*, non solum hereticorum astuciam, sed et sanctorum patrum 10 mysticat prudentiam. Nam sicut in malo, ita et in bono serpens vel draco nonnumquam in scripturis accipitur. Unde est illud quod virga Moysi versa in draconem dracones magorum devoravit, nimirum in typum heresium per prudentiam iustorum annihilandarum. Sicut itaque per manum Moysi draco dracones devoravit et quomodo in somnio Mardochei draco a dracone victus est, ita et certamine inter hereticorum 15 astuciam et sanctorum prudentiam commoto sapientia vicit malitiam attingens a fine usque ad finem fortiter, disponens omnia suaviter. Quod item in apocalipsi Iohannis mirabili visione premonstratum est. Nam sicut illic draco, quem diabolus intelligimus, emisit de ore suo, quod nimirum os erat Arrius vesanus, aquam tamquam flumen, id est doctrinam hereticam, ut mulierem videlicet ecclesiam, que per fidem suam pepe- 20 rerat masculum, Christum, trahi faceret a flumine, sed terra, nimirum ecclesia, in Niceno concilio congregata aperuit os suum et absorbit flumen, damnando videlicet pestiferum Arrii dogma: ita et Aman velut quidam Arrii preambulus pessimum de corde et ore suo emisit consilium contra eandem gentem, de qua masculus ille recturus gentes sperabatur futurus, quatenus ea extincta Christi impediretur adventus, sed et tunc quasi 25 terra os suum aperuit, quando^b regina Hester primo ad Deum orationibus, deinde quoque apud regem intercedendo egit, quatenus consilium Aman pessimum in caput ipsius redundaret et gens illa unica vel arbor, de qua fructus salutis exspectabatur, salva permaneret. Et ibi quidem gladii ad Iudeorum neces corporales parabantur, hic vero lingue hereticorum, macherae nimirum acute, ad interficiendas animas exerebantur. Et 30 sicut legimus reges quosdam ex consilio hereticorum depravatos contra ecclesiam de seviisse, ita econtra legimus sapientia vincente maliciam hereticos regum animadversione dampnatos, quod, ut diximus, in Aman malicias simul et damnatione et in regine Hester prudentia ac Mardochei sollicitudine congrue prefiguratum est.

(36).

34. De dimensionibus templi.

35

Interim vero pensanti mihi dimensiones templi, que a regibus Cyro et Dario captivitatem relaxantibus constitute sunt, suspectus est in altitudine ac latitudine sexagenorum cubitorum numerus. Sic enim ipsa Ciri concessio scripta continet inter cetera: 1. Esth. 6, 3. *et ut ponant fundamenta subportantia altitudinem cubitorum LX et latitudinem cubitorum LX*. Nam cum templum, ut estimari potest, ad prioris instar etiam longitudine factum 40 *p. 48. unacum oraculo LX cubitos habuerit undique versum in dimensionibus *senarius decenus occurrit, qui mihi forte non inmerito, ut dixi, suspectus est, nimirum pro similitudine illius Babylonice statue auree, quam erexerat Nabuchodonosor rex, etiam ipsam habentem in altitudine cubitos LX et in latitudine cubitos sex. Sed et in apocalipsi 45 Apoc. 13, 18. Iohannis numerum bestiae, que utique Antichristus intelligitur, invenimus sexcentos LXVI, de quo videlicet bestie numero postmodum tractandum erit. Interim vero sciendum, quod senarius creaturae solum et non creatoris numerus est. VI namque diebus

a) patibulo c.   b) quando c.

mundum Deus condidit, VII° quasi fatigatus post laborem VI dierum ab omni opere suo requievit. Quid vero septimus iste dies requietionis Dei intelligitur, nisi sapientia eius, que non est aliud quam ipse? Deus namque, qui spiritus est, certum est quod in creatura insensibili, qualis est terra inanimata, requiem sibi non querat. Sed nec animantia irrationabilia Deo in se requiem exhibere possunt. Sola rationalis creatura requiei Domini apta condita fuerat, qualis est angelus et homo. Sed dum angelo per superbiam venit, hominem quoque superbientem manus peccatoris movit, expulsique sunt nec potuerunt stare, divinitas in eis requiem sibi non invenit, que non nisi super humilem et quietum ac trementem ad sermones Dei spiritum requiescit. Sed nec angeli boni, cum nondum in humilitate ita perfecte solidati fuissent, ut eis nichil defuerit, sine superbie vel casus sui periculo totum divinitatis se inundantis pondus sustinere valuissent. Quanto minus hominum quisquam extitit preter unicum filium Dei, qui Deus ab eterno existens etiam homo predestinatus est, preter hunc, inquam, nullus inveniri potuit, qui cum summis virtutibus arcem quoque simul repente humilitatis apprehenderit, ita ut Domino in eius dictis aut factis laborandum non esset. Itaque solus Filius, in quo Pater sibi per omnia complacuit, quique Patri in se ac de se nullum unquam laborem prebuit, solus, inquam, ipse est, in quo Pater plene requiem invenit. Unde et ipse rectissime dies ille septimus intelligitur, in quo pater Deus ab omni opere suo requievit. Igitur, ut dicere cepimus, sicut senarius creature ita septenarius creatoris numerus est ac perinde statua illa aurea recte in sui altitudine ac latitudine senarium non excessit, siquidem diabolus eam ad serviendum creature potius, quam creatori erexit.

Gen. 2, 2.

Ps. 35, 12.

cf. Luc. 3, 22.

35. De regalibus divitiis a regibus ecclesiis collatis ad sexagenorum cubitorum altitudinem templi collatio. (37).

Itaque dum et templi altitudo ac latitudo ex concessione regum gentilium per sexagenos cubitos tenditur, non immerito idem sexagenarius anime consideranti suspectus est, ne forte illius rei portentum extiterit, in qua iam diu laboravit ecclesia, ex quo regalia, que in se laborem senarii optinent pontificalibus ex concessione regum adiuncta sunt, ut hoc sit, templum sexagenos in altum et latum cubitos ex concessione regum accepisse primordialis nimirum altitudinis, que ducentorum viginti erat cubitorum, medietate sublata pontifices regibus ex eisdem regalibus obnoxios existere. Pontificalia namque pastoralia sunt et ipsa suam requiem obtinentia. Unde sponsa in canticis canticorum sponsum suum sub cemate pastoris alloquitur dicens: *Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie*, significans in ipso pascendi studio requietionis spiritualis accubitus non deesse. Regalia vero laboris ut curarum temporalium plena sunt, que requiem spiritualem vix aut nullatenus admittunt. Unde et curie regum a curis vel a cruore dicte sunt¹. Quod patriarcha Iacob unus pastorum notissimus perpendens fratris Esau regum typum preferentis consilium admittere noluit dicentis: *Gradiamur simul et ero sotiis itineris tui*. Respondens namque ait illi: *Nosti, domine mi, quod parvulos habeo teneros et oves ac boves fetas mecum, quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur una die cuncti greges*. Sed nec de populo, qui erat cum Esau, viros secum retinere voluit, ex quorum comitatu plus gravaminis quam subsidii se putabat habiturum. Dominus quoque in euangelio easdem ab alterutrum potestates distinguens dicentibus discipulis: *Ecce gladii duo hic respondit: Satis est*. In harum siquidem figuram etiam in principio duo magna luminaria condidit: *Luminare maius ut preesset diei, luminare minus ut preesset nocti*. Sed et sapientissimus rex Salemon duas in earundem potestatum presignandarum distinctionem in templo columnas

*p. 49.

Cant. 1, 6.

Gen. 33, 12.
ib. 13.

ib. 15.

Luc. 22, 38.

Gen. 1, 16.

3. Reg. 7, 21

1) Cf. Comm. in ps. 64, prol. infra.

statuit, quarum unam vocavit Iachin id est firmitas, alteram Booz hoc est in robore¹. At nunc videmus quiddam tercium ex duarum potestatum permixtione confectum, dum quibusdam episcopis solio iudicii residentibus crux dominica, pontificatus vel christiane humilitatis insigne, ac simul vexillum ducis videlicet ad vindictam malefactorum a rege missi signum preferuntur. Quod mihi pro mea estimatione monstruosum potius videtur, 5 quam, ut putem, ratione subnixum posse demonstrari. An forte zema^a vel habitum illius angeli, qui resurrectionis Christi testis in fulgureo vultu atque in niveo vestium candore apparuit, hii, qui eiusmodi sunt, nituntur imitari, ut hinc terribiles iniustis, hinc blandi appareant iustis? Sed terribiles esse iniustis sacerdotes Domini concesserim terroremque habere super animantia et bestias terrae, super animales videlicet ac 10 bestiales homines, non autem terribiles esse ex gladio vel asta et ligno lanceato, ex quo Dominus Petro dixit: *Converte gladium tuum in vaginam*. Nam antea Domini sacerdotibus in gladio percutere licitum fuerat, quando adhuc gens illa Iudaica, velut arbor, ex qua fructus vitae sperabatur, a gentibus inimicis defensanda fuerat. At nunc ex quo fructum vitae ex eadem gente dominum Iesum Christum in carne venientem 15 suscepimus sacerdotibus Christi in gladio percutere licitum non est. Quod et signanter Dominus expressit: *Sinite*, inquit, *usque huc*. Quasi dixisset 'usque huc' sacerdotibus Domini gladio materiali pugnare licuit^b, at nunc 'sinite', morem illum pugnandi mundo relinquit; vos pro me in gladio tantum oris et linguae *pugnate. Atque ad eviden- 20 tiam causae: *An putas*, inquit, *non possum rogare patrem meum et exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum?*

(38).

36. Iniqua confusio duorum gladiatorum.

Hoc Paulus advertens non lanceam vel gladium, sed virgam tantum pastorem discipulis inobedientibus minatus est, dicens: *Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in caritate spirituque mansuetudinis?* Sed dicitur mihi, quoniam ex pietatis consilio 25 placuit regibus, quatenus interdum ex ducatus vel marchiae aut comitatus redditibus episcopatum instituerent vel ampliarent iam dictis potestatibus in dicionem et ius episcopale translatis, ita ut episcopi potestatem habeant per minores sub se et a se ordinatas potestates ipsarum, quas diximus, potestatum tractare iudicia ac perinde ad huius rei conservandam noticiam, aiunt, presto esse oportere coram episcopo iudicia sino- 30 dalia tractante utriusque potestatis insignia. At ego existimaverim melius et rectius horum memoriam in instrumentis ac scriniis conservandam et ad posteritatis noticiam transmittendam, quam ut in unam personam potestates tam oppositas convenisse insignia tam contraria non sine scandalo intuentium loquerentur maxime in sinodo^c, que ad ecclesiasticas causas tractandas convocata est. Addo etiam laudandos esse reges 35 pro tante pietatis gratia, qua taliter ecclesiam Dei sublimare illis complacuit, sed maiori eos laude et coram Deo remuneratione ampliore dignos putaverim, si quemadmodum recte obtulerunt, ita etiam recte divisissent, retenta nimirum sibi vindictarum, que sanguinis effusionem poscunt, potestate, quando eis de impendiis ducatus vel comitatus ecclesias quasdam fundare vel ampliare pie complacuit. 40

(39).

37. Forma divisionis et distinctionis duorum gladiatorum.

Huius namque divisionis laudande formam sumere a sancta Romana ecclesia in promptu est. Siquidem et ipsam multa et magna regalia ex donatione regum possidere manifestum est. Ibi etenim prefectus Urbis² accepta a Romano pontifice super

a) ita c. b) licuerit c.; em. Sch. c) sinado c.

15

1) Cf. Hieron. de nom. Hebr., Opp. III, col. 61. 2) De praefecto Urbis cf. etiam Comm. in ps. 64, prol.

causas civiles iudicandi potestate simul cum beneficio vel stipendio eidem potestati pertinente, vindictarum, que sanguinis dumtaxat effusionem poscunt, faciendarum potestatem ab imperatore per gladium evaginatum accipit, quod suum est utrique potestati recognoscens. At in regnis Francorum, ubi hac distinctione non servata episcopus a rege per ceptum regalibus acceptis¹ ipse continuo sub se vicarias potestates ordinat, que mox ordinate indifferenter iudicia etiam sanguinis tractant exercentque vindictas, videant ipsi iam dicti vicarii, a quo potestatem vindictas in sanguine faciendi acceperint. Nam si eas a semetipsis usurpant rei sanguinis etiam noxiorum effusi efficiuntur. Si vero eiusmodi potestatem a dominis suis episcopis se dixerint accepisse, sciant idem gravem se dominis suis episcopis inferre calumpniam, quos vel noxiorum sanguinis effusi auctores suo arbitratu constituunt. Episcopalis namque vel sacerdotalis manus divinissimis sacramentis conficiendis sanctificata potestatis sanguinis effundendi legitime capax non est², nam et sanguine respersa reproba ad eadem celestia sacramenta conficienda efficitur, dicente Domino ad David: *Non edificabis mihi domum, quia vir bellator es et plurimum sanguinem effudisti*, apostolo quoque percussorem episcopum reprobante. Sed et canones sacri eum qui militaverit vel postulaverit aut minister sanguinis effusi extiterit a sacerdotio repellunt. Unde, ut dixi, gravem dominis suis episcopis irrogant iniuriam forensium iudices litium vel causarum, si sanguinis effundendi potestatem se a manu pontificali dixerint accepisse. Aut vero si episcopi hoc de se dici non pro iniuria reputant, nec falsam suspicionem a se repellunt, magis vero et pro gloria eis est, quod potestatem puniendi in sanguine, quam a regibus acceperint, in potestates subiectas ipsi transponant, videant qualiter manus suas a sanguine immunes exhibeant; nam ego manum sanguinis effundendi mediatricem vel internuntiam nescio quomodo a sanguine excuseam. Neque vero ipsi episcoporum subiudices manibus propriis fures vel latrones deprehensos occidunt, sed occidendos lictoribus tradunt; nec tamen per hoc, quod ipsi non occidunt, quantum ad sacerdotii spectat puritatem, sanguinis reatum effugiunt. Quod si obicitur nobis de sancto Iohanne apostolo, quod legitur in ecclesiasticis ystoriis³, homicidam illum, quem de latrocinio revocavit, post peractam penitentiam ecclesie regende prefecisse, nos quod sentimus respondemus: scripturam illam, que fabule, non fabulae, titulum optinet⁴, non tam constantis esse auctoritatis, ut per eam quis cogi valeat. Aut etiam si de tanti nobis constaret actu apostoli in primordiis ecclesiae per tale forte factum remedia penitentiae quid valeant sancire^a volentis, neque sic ad sentiendum adduci possemus contra regulas ecclesiasticas homicidas a sacerdotio repellentes. Nam privilegia singulorum legem communem non faciunt.

38. Non bona similitudo de militibus gladium cingentibus. (40).

Sed nec illud ad excusationem huius facti proficit, quod dicunt aliqui: sic a sacerdote posse minorem potestatem legitime ordinari, quae in vita et sanguine puniat nocentes, sicut reges quoque a sacerdotibus ordinantur et novi milites non sine sacerdotali benedictione ense precinguntur, nec tamen sanguis a rege vel militibus effusus sacerdotibus imputatur. Hoc, inquam, ad causam non facit. Nam neque episcopi reges creant vel ordinant, sed principum ac populi electione et acclamatione creatis aut ex genere prodeuntibus episcopi benedicunt et cum benedictione coronam capitibus eorum

a) scire c.; significare em. Sch.

1) Cf. Hessonis relat., supra p. 22; v. Ivonis epist. ad Ioscerannum, Libelli II, p. 653.

2) Cf. L. de aedificio Dei c. 96, supra p. 179. 3) Euseb. Hist. eccl. III, c. 23. sec. vers. Rufini, Eusebii Opp. (Basileae 1542) III, p. 50. 4) Cf. Euseb. interprete Rufino l. I.: Audi, inquit, fabulam et non fabulam, sed rem gestam etc.

imponunt; neque militibus novis sacerdotes ensem tribuunt vel eos ense accingunt, sed accipientibus et precingentibus benedicunt, docentes eos, quod sui est officii, potestatibus sublimioribus subditos esse debere. Unde et apostolus reges et duces non Dei vel deorum — quod intelligi posset sacerdotum — sed hominum creaturam appellat dicens: *Subiecti estote omni humane creature propter Deum*. Nam quod creaturam 5 appellat humanam evidenter expressit continuo subiungens: *Sive regi quasi precellenti* 1. Petr. 2, 13. 14. **sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*. *p. 52. Ex quibus verbis apparet, reges ac duces per sacerdotum benedictionem non creari, sed ex divina ordinatione per humanam electionem et acclamationem creatis, ut predictum est, sacerdotes Domini benedicunt, ut officium, ad quod divina ordinatione 10 assumpti sunt, sacerdotali benedictione prosequente congruentius exequantur. Nam dum se sacerdotum manibus regis benedicendi humiliant, ipso humilitatis merito gratiam, quam pie postulant, per sacerdotum Deo placentium orationes consecuntur.

(41).

39. Distinctio sacerdocii veteris et novi.

Aut si dabis sacerdotem benedictione vel unctione sancti olei reges pro sua estimatione creantem, qualis in veteri testamento extitit Samuel, qui lenticula olei primo 15 Reg. 1, 10, 1. Saulem, deinde pleno cornu in regem unxit David, Sadoch quoque sacerdos et Nathan ib. 16, 13. propheta Salomonem aliique alios, quos enumerare necesse non est, quamquam alia sit ratio sacerdotum veteris testamenti atque alia novi — nam illis in gladio percutere licuit, quod istis Domino vetante licitum non est —: da tamen sacerdotem sacerdotali 20 benedictione vel unctione reges creantem talem^a videlicet, quod inter cetera orationum et benedictionum verba dicendo: ‘Accipe gladium sanctum, munus a Deo, in quo deicias adversarios populi mei Israel’, da, inquam, talem sacerdotem benedictione reges ex precepto Domini creantem vel mutantem, qualem tamen ego super terram non invenio, et nescio an in eum, qui eiusmodi est, quicquam sinistrum de respersione humani 25 sanguinis debeam suspicari, quamquam in veteri testamento etiam tales inveniam occisores hominum sine vituperio quidem appellatos. Sic namque inter cetera ad Elyam de Elyseo dictum est: *Et erit quicumque gladium fugerit Azahel, occidet eum Iheu, et qui fugerit gladium Iheu, occidet eum Elyseus*. Quomodo enim hoc impletum est? Videlicet quicumque de domo Achab fugit gladium Azahel, qui Syrie princeps erat et 30 rex futurus iam a Domino decretus erat, occidit eum Iheu, delevit enim universam domum Achab. Quis autem effugit gladium Iheu nisi Syria? Nempe Iheu, si perfecte in viis Domini ambulasset et, sicut delevit Baal de Israel, ita et vitulos Iheroboam dereliquisset et delevisset, sicut percusserat domum Achab, ita Syriam quoque percutere meruisset. At ille a peccatis Ieroboam non recessit et per hoc Siria gladium eius effugit. Percussit eum Heliseus. Quomodo? Infra scriptum est: *Heliseus egrotabat in infirmitate, qua et mortuus est. Descenditque ad eum Ioas rex Israel et flebat coram eo dicebatque: ‘Pater mi, pater mi, currus Israel et auriga eius’*. Et ait illi Heliseus: *‘Affer arcum et sagittas’*. Cumque attulisset arcum et sagittas dixit ad regem Israel: *‘Pone manum tuam super arcum’*. Et cum posuisset ille manum suam, 35 superposuit Heliseus manus suas manibus regis et ait: *‘Aperi fenestram orientalem’*. Cumque aperuisset, dixit Heliseus: *‘Iace sagittam’*. Et iecit. Et ait Heliseus: *‘Sagitta salutis Domini et sagitta salutis contra Syriam. Percutiesque Syriam in Afech, *donec consumas eam’*. Et ait: *‘Tolle sagittam’*. Qui cum tulisset rursum dixit ei: *‘Percute 45 iaculo terram. Et cum percussisset tribus vicibus et stetisset, iratus est vir Dei contra eum et ait: ‘Si percussisses quinquies aut sexies aut septies, percussisses Syriam usque ad consumationem, nunc autem tribus vicibus percucies eam’*. Ecce si pro talibus causis

a) tale c.

occisio Syrorum prophete, licet inculpabiliter, imputatur, sacerdotes euangelice veritatis perpendant, quanta se diligentia servare debeant a sanguinis non solum negotio, sed etiam quaestione. At plerique minus hec perpendentes usu nimirum antiquae consuetudinis inducti vel potestatis sublimioris desiderio attracti ducatum sanguinis, utique
 5 negotio obnoxium, vel aliam dignitatem eiusmodi regalem laicaliter a regibus accipiunt eandemque ipsi nichilominus laicaliter impertiunt vel certe in minores potestates disper-
 tiunt benedictione sacerdotali interim quiescente. Quid igitur de tali sacerdote esti-
 mandum est, si, ut supra docuimus, manus prophete manibus regis superposita non
 solum a sanguine Syrorum effuso aliena non est, sed ei vel maxime occisio Syrorum
 10 pro illius temporis ratione inculpabiliter imputatur? Verum quod pro illius temporis
 ratione in sacerdotibus Domini non solum inculpabile, sed et laudabile fuit videlicet in
 gladio percutere, in christinianismi sacerdotio culpa etiam sacerdotii peremptoria carere
 non arbitror.

40. Augmentum scandali et de nece Arnoldi.

(42).

15 Auget vero et hoc scandalum pusillis Christi, quod idem iam dicti nostri temporis
 episcopi decimas aliasque oblationes fidelium in usum Deo servientium et maxime
 vitam communem degentium nec non aliorum pauperum ecclesiae Dei traditas ipsi sub
 usibus divinis alienantes laicale beneficium faciunt et, unde minimi Christi ac Deo mili-
 tantes iuari debuerant, ut nemo in eis egens inveniretur, inde mundo militantes ac
 20 pauperum oppressores ditant¹. Quod utique voluntarie facientes, quid aliud quam de-
 solationem pauperibus Christi Deo militantibus inducunt sicque abominationem desola-
 tionis, quod deesse videbatur, implere pro sua portione satagunt? Nam quod episcopi
 regibus hominia faciunt et ab aliis accipiunt, quodque pro regalibus obtinendis nego-
 tiis se secularibus implicant et ad commeatum ducendo miliciam pergunt et cetera
 25 eiusmodi regalibus obediendo preceptis execuntur, quantumlibet inculpabiliter et inno-
 center eadem exequi studeant, ego ad senariam immo et sexagenariam illam cubitorum
 altitudinem pertinere arbitror, ad quam templum ex regum Persarum et Medorum con-
 cessione a Iesu sacerdote magno et Zorobabel duce Iuda fabricatum est, videlicet
 media parte prioris illius celsitudinis *ex regum institutione ablata. Siquidem omnis
 30 ista ex regalium concessione ecclesiae Dei proveniens celsitudo ad senarii decuplati
 laborem pertinet parum aut prope nichil de spirituali sabbatismo in plerisque sacer-
 dotibus superesse sinens mediamque partem spiritualis illius celsitudinis detruncans,
 que per CXX cubitos prioris templi altitudinis, ut supra exposuimus, significata est.

1. Esdr. 3, 2.

*p. 54.

At vero senarii hec mysterialis quantitas in domo Dei, que est ecclesia, non ad hoc
 35 proficit, ut domus Dei taliter ordinata domus Dei non sit, sed presules earum non sint
 episcopi, quemadmodum quidam nostro tempore, Arnoldus nomine², docmatizare ausus
 est, plebes a talium episcoporum obedientia deortans. Pro qua etiam doctrina non
 solum ab ecclesia Dei anathematis mucrone separatus insuper etiam suspensio neci
 traditus, quin et post mortem incendio crematus atque in Tybrim fluvium proiectus est,
 40 ne videlicet Romanus populus, quem sua doctrina illexerat, sibi eum martyrem dedi-
 caret. Quem ego vellem pro tali doctrina sua quamvis prava vel exilio vel carcere
 aut alia pena preter mortem punitum esse vel saltim taliter occisum, ut Romana ecclesia
 seu curia eius necis questione careret. Nam si, ut aiunt, absque ipsorum scientia et
 consensu a prefecto urbis³ Romae de sub eorum custodia, in qua tenebatur, ereptus
 45 ac pro speciali causa occisus ab eius servis est, maximam siquidem cladem ex occa-
 sione eiusdem doctrinae idem prefectus a Romanis civibus perpressus fuerat — quare

1) *De edificio Dei* c. 15 sqq., supra p. 145 sqq.
 c. 28, SS. XX, p. 403 sq.

2) *Cf. Otton. Gesta Friderici l. II,*
 3) *Cf. Ott. Frising. l. I.*

non saltem ab occisi crematione ac submersione eius occisores metuerunt, quatenus a
 2. Reg. 3, 37. domo sacerdotali sanguinis questio remota esset, sicut David quondam honestas Abner
 exequias providit atque ante ipsas flevit, ut sanguinem fraudulenter effusum a domo
 ac throno suo removeret? Sed de his ipsi viderint. Nihil enim super his nostra
 interest, nisi cuperem matri nostre sancte Romanae aecclesiae id quod bonum, iustum 5
 et honestum est. Sane de doctrina et nece Arnoldi idcirco inserere presenti loco volui,
 cf. Rom. 10, 2. ne vel doctrine eius prave, que etsi zelo forte bono, sed minori scientia prolata
 est, vel neci eius perperam acte videar assensum prebere. Non enim condempno eccle-
 siam Dei vel ecclesiarum presules regalia possidentes et eis licite ac modeste utentes,
 licet laboriosas eorum curas et occupationes molestas sexagenarie illi domus Dei celsi- 10
 tudini assimilare mihi visum sit. Quod vero plerique sacerdotes vel episcopi toto se
 studio secularibus negotiis vel actibus impendunt, obliti que sacerdotii sunt, quod de-
 posito gladio spirituali proprias gladio materiali ultum iri parant iniurias, quod vindi-
 cantes se lesiones in corporibus aut rebus eis quos inimicos existimant preter legitimas
 potestates machinantur, quod currus sibi et equites ex decimis aliisque fidelium obla- 15
 tionibus multiplicant, ut terribiliores adversariis sint, quodque equitatus numero suble-
 vati populum seculariter vivendo in Egyptum reducunt: hec et cetera his similia vel
 *p. 55. deteriora ad desolationis abominationem in loco *sancto stantem pertinere non dubitem.
 Quanto enim Christi patientiae et mansuetudini dissimilia sunt, tanto ad similitudinem
 Antichristi accedunt. 20

(43).

41. De LX cubitis altitudinis templi ad clerum collatio.

Nec vero solum in episcopis plerisque sexagenorum cubitorum typicam illam, que
 iam dicta est, celsitudinem, sed et in reliquo clero videre est, maxime tamen in his
 qui cathedrales tenent ecclesias. Hi enim cum neque canonum neque cenobitali re- 25
 gule subiecti sint, cuiusdam regulae, quam Ludwici regis¹ dicunt, professores se per-
 hibent. Que nimirum regula, si tamen regula et non potius pravitate ac perversitatis
 doctrina dicenda est, in curia regali per aulicos et curiales clericos fabricata inter
 plurima perfectionis precepta undique in unum ex patrum dictis bene et utiliter con-
 gesta hoc unum quasi venenum retinet, quod euangelica perfectio, de qua gloriatur
 Matth. 19, 27. Petrus dicens Domino: *Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te* et de qua Domi- 30
 nus: *Nisi quis, inquit, renunciaverit omnibus, que possidet, non potest meus esse disci-*
 Luc. 14, 33. *pulus* ad solos monachos, non etiam ad cleros pertineat. Quod quam falsitatis plenum
 sit vel ex eo omnibus scire volentibus liquet, quod primi huius precepti executores
 cum ex precepti ipsius obedientia omnem euangelicam perfectionem executi fuerint,
 qua maior nulla est, de mundo videlicet electi et celesti magisterio instituti ex aposto- 35
 latus officio insuper non solum clerici, sed et clericorum principes ac magistri primi
 extiterunt. Quibus ipse celestis magister Christus non ante apostolatus vel clericatus
 officium imposuit, donec eos in mundialium rerum despectu suique amoris perfectione
 Ioh. 21, 15—17. probatos invenit. Unde uni eorum cum dixisset tercio: *Amas me?* eidem tercio amo-
 rem confitenti tunc demum post singulas amoris confessiones pascendorum agnorum et 40
 ovium curam iniunxit.

(44).

42. Urbanus papa.

Urbanum quoque papam ac martyrem id ipsum de cleri perfectione sapere ex
 decretis eius generalibus palam est, quorum exordium tale est²: *Urbanus papa et martyr*
omnibus christianis in sanctificatione Spiritus et aspersione sanguinis Christi salutem et 45

1) Cf. *Opusc. de edificio Dei* c. 50, *supra* p. 165; *Epistolam ad Innocentium papam*,
supra p. 207. 2) *Urbani I. epist.* c. 1, *Hinschius* p. 143.

cetera: Scimus vos non ignorare, quia actenus vita communis inter bonos christianos viguit et adhuc gratia Dei viget et maxime inter eos, qui in sorte Dei sunt electi, id est clericos, sicut legitur in actibus apostolorum: 'Multitudinis credentium erat cor unum et anima una, nec quisquam eorum que possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Quotquot erant possessores agrorum aut domorum erant vendentes, afferebant precia eorum, que vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat' et cetera. Cum itaque manifestum sit ex his ac pluribus veteris ac novi testamenti paginis necnon et patrum orthodoxorum dictis, in quibus vir illustris Ieronimus ac pater Augustinus eminentiores sunt, clerum permaxime euangelica perfectione debere esse decoratum, siquidem testante sancto Augustino perfectus monachus vix clericum perfectum efficiat, videlicet si cum vitae sanctitate assit eruditio sufficiens. Quisquis aliter *docet, non Christi discipulus, sed Antichristi preco est. Proinde congregationes secundum iam dictam regalem Ludewici regis, quam dicunt, regulam institute, quoniam apostolice perfectionis culmine carent in suis privatis domibus, deserta communi domo, victitantes etiam ipse ad sexagenorum cubitorum altitudinem typicam mundialis laboris plenam disposite mihi videntur, etiamsi probari possit eas pro illa maneria hominum in ieiuniis, elemosinis et castimonia vitam ducere laudabilem. At vero quoniam maior ex eis numerus viciis libere inserviunt, divicias sibi de rebus pauperum multiplicantes et gratiam Dei in luxuriam transferentes, fornicantes et insuper sacrificantes et quasi manducantes de idolotico, — idolatrie enim scelus dixerim immo, et scriptura dicit nolle acquiescere et contra interdictum sacrificare presumere —: ego talem congregationem, in qua vicia regnum obtinent, recte dicam synagogam satanae et abominationi desolationis magis quam Christo in semet locum prebere; quamvis non negem in eis aliquos, qui velut Loth in Sodomis vicia et viciosorum consortia atque communionem maxime in officiis interdictis declinantes odia sibi perditae viventium monendo et arguendo consciscunt. Hi ergo tamquam cives Ierusalem in Babilone sunt, sicut e contra fieri potest et fit, ut in bene ordinatis cenobiis tamquam in Ierusalem cives Babilonis non desint. Sed Deo favente libere illic agere et dominari non possunt. Alioquin talis domus Iherusalem esse desineret, in qua vicia et viciosi libertate vel dominio potirentur.

cf.
1. Reg. 15, 23.

43. De abominatione desolationis, quando [in^a] templo materiali et spirituali stare ceperit. (45).

Et quia multa de sexagenorum cubitorum altitudine templi sub regaliū cum ecclesiasticis permixtione simulque regalis illius regule contra euangelicam perfectionem adulterina superordinatione locuti sumus, quibus nimirum abominationi desolationis locus in ecclesia Dei preparatus est, nunc diligentius pervidendum, quando abominatio desolationis, que dicta est a Daniele propheta in loco sancto stare ceperit, primo videlicet in templo materiali positione idoli materialis, sed typica deinde in templo spirituali, quod est ecclesia spiritualiter per heresium ac scismatum auctores, quorum abominande persone in abominationem desolationis reputande sunt ad consummationem misterii iniquitatis. Palam quippe est Antiochum Epifanen primo abominandum desolationis idolum manufactum in templo Ierosolimis collocasse, quod etiam ibi per tres integros durasse annos ex cronicis¹ colligitur. Unde vir illustris Ieronimus exponens illud apud Danielem²: *Usque ad vesperam et mane dies duo milia trecenti et mundabitur sanctuarium*: 'Legamus, ait, Machabeorum libros et Iosephi hystoriam, ibique scriptum

1. Macc. 1, 57.

Ieronimus^b.

Dan. 8, 14.

(46).

a) deest c; suppl. Sch. b) in marg. rubro colore add. c.

1) Ios. Antiqu. XII, c. 8, § 6, ed. Dindorf I, p. 464 sq. 2) Comm. in Daniel. proph. c. 18, ed. Vallarsi V, col. 675.

reperiemus centesimo quadragésimo tercio anno a Seleuco, qui primus regnavit in Siria post Alexandrum ingressum Antiochum Ierosolimam univēsa vastasse reversumque anno
 *p. 57. tercio in templo posuisse statuam Iovis et usque ad Iudam *Machabeum, id est usque ad
 annum centesimum XLVIII, per annos vastitatis Ierusalem VI, contaminationis autem
 templi tres duo milia trecentos dies et III menses esse completos, post quos templum pur- 5
 gatum est. Quidam pro duobus milibus CCC duo milia CC legunt, ne sex annis tres
 menses superesse videantur. Hunc locum, ait idem Ieronimus, plerique nostrorum ad
 Antichristum referunt et quod sub Antiocho in typo factum est sub illo in veritate dicunt
 Dan. 8, 14. esse complendum. Quod autem infert: 'Mundabitur sanctuarium', Iude Machabei signi-
 ficat tempora, qui de vico Modin, fratribus ac propinquis secum annitentibus et multis 10
 de populo Iudeorum, Antiochi duces superat iuxta Emmaus, que nunc Nicopolis dicitur'.
 Hec sanctus Ieronimus. At Porfirius, inimicus fidei nostrae, hec eadem et cetera, que
 de Antiocho principe per eundem Daniele prophetata sunt, ita de Antiocho interpre-
 tari nititur¹ cum prophetia res gestas conferendo, ut penitus, quantum in ipso est, in-
 tellectum ecclesiae de Antichristo evacuet, sicut prophetiam quoque de Christo in aliis 15
 completam esse contendit. Nos vero credimus domino Iesu longe post Antiochi mor-
 tem dicenti prophetiam Danielis de abominatione desolationis adhuc in futurum fuisse
 complendam. Ait enim discipulis de temporibus et signis destruende civitatis Ierusa-
 lem et consummationis seculi inquirentibus: Cum videritis abominationem desolationis,
 que dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto et interposito qui legit intelligat 20
 de temporibus obsidionis subiunxit dicens: Tunc, qui in Iudea sunt, fugiant in montes
 et cetera. Itaque secundum hanc non solum Danielis, sed et domini Iesu prophetiam
 abominatio desolationis secundo per idolum manufactum in templo Ierosolimis stetit,
 quando, ut longe supra a nobis dictum est, Gaius cesar imaginibus suis illatis templum
 Philo³. profanari iussit. Unde Philo scribit, quod et supra inseruimus² et nunc iterare non 25
 piget: Multa, inquit, in Gaio ingenii pravitas, qua erga omnes homines, tum precipue
 erga Iudeorum gentem ferebatur, et speciali quadam sevitia loca eorum, que divinis
 habent supplicationibus consecrata, incipiens ab Alexandria diripi et contra religionem
 moremque gentis profanari iubet statuīs suis et signis ea atque imaginibus replens. Tem-
 plum quoque sanctae civitatis, quod solum manebat totius profane contagionis intactum et 30
 a maioribus perduraverat asilum, commutare in templum proprii nominis ausus est, ut
 Iosephus³. edes Iovis et nobilissimi novi dei Gaii vocaretur. Iosephus quoque, quod idem supra
 memoravimus², in secundo Iudaici belli libro Iuda Philoni scribens dicit: Is autem, qui
 missus est a Tiberio in Iudeam procurator Pilatus, noctu velatas introferri Ierosolime
 imagines cesaris iubet ac statui. Quod ubi dies exortus est magnam perturbationem 35
 populis excitavit Iudeorum stupentibus et perturbatis ad novam faciem rerum. Hec se-
 cunda idoli in templo materiali positio ad impletionem prophetie Danielis ac verborum
 *p. 58. Domini sufficere videri posset, nisi *abominationem desolationis in templo staturam
 Matth. 24, 15. predicens parabolice se loqui innueret in eo, quod interposuit: Qui legit, inquit, in-
 telligat. Hoc enim cum dicit sicut alias cum aures audiendi requirit verbis parabolicis 40
 quedam subesse digna scitu misteria innuit. De qualibus item ipse consequenter re-
 quisitus ait discipulis: Vobis datum est nosse misterium regni Dei, ceteris autem in
 Luc. 8, 10. parabolis.

(47).

44. De Hircano et Aristobolo fratribus germanis.

Itaque sicut misteria regni Dei sanctis inquirere ad fidei confirmationem utile ac 45
 delectabile est, ita et misteria operationis satane pro veritate scripturarum demon-

a) minio in marg. c.

1) Nescio ubi. 2) Cf. supra c. 4, p. 313.

stranda inquirere et impleta demonstrare, etsi minus habet delectationis non nichil tamen fidei, spei et caritati, que in Deum est, affert edificationis dicente Domino: *His autem fieri incipientibus respicite et levate capita vestra, quia ecce appropinquat redemptio vestra.* Veruntamen scire oportet, quod ante hanc secundam idoli positionem in templo duobus germanis fratribus Hircano et Aristobolo, qui ex regali simul et sacerdotali stirpe descenderant, de sacerdotio et regno contententibus ac civitatem et provinciam intestino bello vexantibus locus regnandi parabatur Herodi funesto, qui ex patre Iudæo et matre ortus Arabica primus alienigena regnum Iudee provinciae ex favore et concessione Romanorum obtinuit, ut impleretur illud patriarche Iacob vaticinium dicentis: *Non auferetur ceptrum^a de Iuda et dux de femoribus eius, donec veniat qui mittendus est.* Is ergo Herodes, ut supra prestrinximus, postquam regnum obtinuit, templum illud, quod a Zorobabel duce Iuda et a filiis transmigrationis de Babilonia^b reversis reedificatum fuerat, LX nimirum cubitorum altitudinem habens iuxta Cyri regis Persarum concessionem, hoc, inquam, templum is de quo loquimur funestus Herodes ad terram deposuit et aliud condidit, maius quidem et duplum altitudinis habens templi quod fecerant filii transmigrationis; sed hoc fecit gloriam querens suam non Dei.

Bene, inquit¹, *nostis, quod istud maximo Deo templum nostri patres edificaverunt, cum de Babilonia remeassent, et quia desunt ei ad magnitudinem in altum cubiti sexaginta secundum instar illius, quod Salemon construxerat, nemo negligentiam pietatis patrum nostrorum accusat. Non culpa illorum factum est brevius templum, sed Cyrus et Darius huiusmodi mensuram edificationis fieri preceperunt.* 'Nostrum patres et parentum nostrorum' dixit, quia videlicet Iudaici, cum non esset, generis se volebat haberi. Subsecutus et hoc ait: *Nunc autem quoniam nutu Dei principatui meo pax larga concessa est et divitiarum possessio et multitudo reddituum et, quod maximum est, amicitiae fautorumque Romanorum, qui omnium rerum domini existunt, cur non studemus relictum necessitate servitutis tempore opus corrigere et integrum Deo prebere pro beneficiis eius in meo regno collatis?* Hec dicens properavit templumque in uno anno et mensibus quinque peractum est. Nonne homo ille, immo bestia, sic loquens et sic properanter faciens, David fideli et pacifico Salemoni regibus legitimis, regibus de tribu Iuda, sese conferre aut etiam preferre contendit? At ille, videlicet fidelis David, nulli quicquam rapuit nec de rapinis domum nomini Domini edificari instituit, sed: *Ecce, ego, inquit, in paupertacula mea paravi impensas domus Domini, auri talenta C milia et argenti mille milia, eris vero et ferri non est pondus, vincitur enim numerus magnitudine, ligna et lapides preparavi ad universa impendia.* Hec dicens etiam dedit Salemoni filio suo descriptionem templi et cuiusque operis et: *Hec omnia, inquit, venerunt scripta manu Domini ad me, ut intelligerem universa opera exemplaris.* Quod illum dicentem cum legimus vel audivimus, numquit tibi non eum quoque, cum esset propheta, huiusmodi ostensionem vidisse arbitremur, ut diceretur ei, quomodo dictum est et Moysei de tabernaculo faciendo: *Inspice et fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstravi?* Salemon quoque aurum et argentum non ex rapinis, sed ex Dei dono habuit. Numquid talibus ac tantis Herodes nebulo sese conferre debuit? Voluntatis tamen Dei fuit, ut templum illud manufactum vel per talem hominem in antiquum statum perduceretur ante adventum eius in carne, quatenus ipse parvulus manibus parentum ac virginis matris in templo non dimidiato, sed perfecte ac divinitus institute

(48).
Verba^c Herodis.

Edificatio^d
templi uno
anno et Vque
mensibus.
1. Par. 22, 14.

15 a) see in loco raso alia manu; aliis locis semper ceptrum scriptum est, quod etiam hic ponendum videtur.
b) babilonica c. c) minio in marg. scr. c. d) Edif. — mensibus minio in marg. add. c. e) sese — Voluntatis loco raso c.

1) Iosephi Antiquit. Iud. l. XV, c. 11, § 1, ed. Dindorf I, p. 610.

Agg. 2, 10. altitudinis offerretur, impleta quoque prophetia Zacharie dicentis: *Quoniam maior erit gloria domus huius novissime plus quam prime*. Que tamen gloria non in eo completa est, quod Herodes funestus eandem domum in antiquum statum perduxit, sed quia Dominus maiestatis in eodem templo oblatus sit, qua gloria maior illius templi esse non potuit, de qua sancto prophetie spiritui cura esse debuerit. Si enim, ut apostolus 5
1. Cor. 9, 9. testatur, de bubus, videlicet quantum ad rationem precepti, Deo cura non est nec esse debet, quanto minus de lapidibus, rebus videlicet inanimatis, ad quam mensuram componerentur Deo vel sancto Spiritui prophetie cura esse debuit, ut ex eorum molibus vel magnifica structura gloriam domus sue estimaret, nisi misteriorum ratio digna Deo
ib. 15, 46. precipienti sublateret? Nam quia, ut iam dictus testatur apostolus: *Non prius quod* 10
spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale non sine causa domum, in qua ipse offerri voluit, primo per Salemonem ad altitudinem CXX cubitorum fieri voluit ac deinde post sacrati numeri ac mensurarum completionem dedicari Deo ac benedici, sed quia previdit in apostolos plebemque credentium ad eiusdem numeri sacrati quantitatem congregatos Spiritum sanctum, qui est vera benedictio et sanctificatio, effusum 15
iri, similiter et eandem domum cum LX tantum cubitorum secundum preceptum Cyri et Darii regum reedificata fuisset, noluit in tali imperfectione permanere, sed in antiquum CXX cubitorum statum et altitudinem restaurari, quod per Herodem funestum factum est, sicque in eadem domo Christus presentatus est, hoc nimirum per hec materialia sancto intendente sapientiae Spiritu, quod [ante^a] ultimum quoque Christi adven- 20
tum aeclesia, que est vera et viva domus Dei viventis in his, qui spirituales dicuntur et esse debent, ad antiquam apostolice perfectionis institutionem reformanda sit, ad hoc annitentibus qualibuscumque principibus et Herodi similibus. Hec enim apostolice institutionis perfectio tanquam nichil habendi et omnia possidendi recte per CXX cubitorum altitudinem, ut superius partim docuimus, significata est. 25

Nunc autem et illud iungimus, quod in CXX duodenarius decies multiplicatus est. Duodenarius vero numerus quid sacri misterii contineat, ecclesiasticae scole didascalis notum est. Sciunt enim hunc numerum ex partibus septenarii, que sunt tria et quatuor, in se multiplicatis construi, nam ter quatuor vel quater tria duodecim faciunt. Et cui non palam est in ternario fidei, que in sanctam Trinitatem est, in quaternario vero perfecte 30
operationis commendari mysterium, nimirum propter solidam perfectionem quatuor virtutum cardinalium? Et hec tria videlicet et quatuor partes septenarii sunt, quia qui fidei sanctae perfectam operationem sociat, utique sancto septiformi Spiritui in se locum parat, cuius qui vere compos extiterit, ad veram sabbatismi eterni requiem perveniet, insuper vero et in hac vita feriatu a vitiis in sancto sapientie spiritu requiescit docilis 35
nimirum huius verbi factus, quod ipsa Dei sapientia degens in carne elocuta est:
Matth. 11, 92. *Discite, inquit, a me, quia mitis sum et humilis corde et invenietis requiem animabus vestris*. Duodenarius vero hic in mensura altitudinis templi decies multiplicatur^b et CXX cubitos perficit, ut noverimus ordinem ecclesiasticum, qui sic in populo, quemadmodum in civitate, templum est et in quo velut in templo sancta sanctorum sunt, 40
videlicet corporis dominici consecratio et sacri crismatis sanctificatio vel unctio ac peccatorum remissio, hunc, inquam, sciamus ordinem ad consummationem sanctorum divinitus institutum non ex qualibet profana seu populari conversatione in ecclesia multiplicari debere, sed ex his solum hominibus, qui et secundum legis decalogum sine querela conversati maxime post baptismum sint ac deinde ad apostolicam perfectionem, 45
quae in duodenario significatur, profecerint. Hoc est enim duodenarium decies multiplicari, ut CXX sint, quot nimirum homines primo Spiritus sanctus ad dilatandam et regendam ecclesiam consecravit, quibus et linguis omnium gentium loqui donavit, signi-

a) deest c.; suppl. Sch.   b) multiplicantur c.

ficans in omnes gentes dilatandum edificium ex tam paucis personis inchoatum in illa civitate, de qua scriptum erat: *Quia de Syon exibit lex et verbum Domini de Ieru-* Is. 2, 3.
salem.

45. Quid differat in spiritualibus altitudo illa templi, que per Salo- (49).
monem constructa est ab ea, que per Cyrum indulta est.

Quod alios, videlicet extra euangelicam et legalem perfectionem conversantes, ecclesia Dei super se in regimine sustinet et aliquamdiu sustinuit, hanc ergo formam non ad CXX, sed ad LX cubitorum altitudinem arbitror pertinere. Que nimirum celsitudinis mensura, quia minus Deo placita est, ad hoc significandum non in illo LX cubitorum, quod secundum Cyri et Darii regum concessionem factum fuerat, sed in isto, quod *Herodes, licet impius, ad CXX cubitorum altitudinem perfecerat, Christus offerri *p. 61.
parvulus atque adultus conversari, docere atque signa facere curavit, de quo etiam, non autem ex illo priore, vendentes et ementes eiecit. Nisi enim ad euangelicam cum legali institutione ordo ecclesiasticus se gesserit nec divina presentatione nec doctrinae auctoritate aut miraculorum spiritualium gratia sufficienter idoneus existet, sed nec foro venalitatis perfecte purgabitur, in his duntaxat personis, qui nondum pro amore discipulatus Christi possessionibus terrenis et mundi cupiditatibus renuntiaverunt. At econtra templum illud CXX cubitorum in omnibus his illustre comparuit maiorque facta Agg. 2, 10.
est gloria domus huius novissimae plus quam prime, ut noverimus in ecclesia apostolice institutionis fundamenta ac formam tenente gratam et ex propria institutione Deo acceptam esse corporis sui consecrationem, doctrine eruditionem ac peccatorum remissionem. Non enim quibuslibet popularis conversationis hominibus, sed his solum, qui ab ipso didicerant omnia propter euangelium relinquere eiusque discipulatu adherere, ipse potestatem corporis ac sanguinis conficiendi potestatem tradidit dicens: *Hoc facite in* Luc. 28, 19.
meam commemorationem. Quibus item et in eis eorum^a pedissequis ipse dixit: *Que-* Matth. 16, 19.
cumque ligaveritis super terram ligata erunt et in celo et quaecumque solveritis super terram soluta erunt et in celis. Item ipsis eorumque sequacibus et non aliis ipse dixit: *Euntes* ib. 28, 19.
docete et cetera. Unde hos solos legitimos verbi ministros dixerim, qui cum apostolis dicere Christo possunt: *Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te* sicut mensurae ib. 19, 27.
illae^b templi sole complacuerunt Domino, de quibus ait David: *Omnia, inquit, scripta venerunt ad me.* At vero quomodo et illud brevius templum usque ad tempus correctionis a Domino toleratum est et que in eo offerebantur hostiae non reprobate: ita et nunc per Christi et ecclesie tolerantiam admittuntur ad altaris ministerium etiam hi, qui citra euangelicam perfectionem se gerunt, videlicet propria retinentes, insuper vero cupidi et avari ac de hereditate pauperis Christi divicias congregantes magisque in ipso ministerio que sua sunt, quam que Iesu Christi, querentes, et per tales admini- Phil. 2, 21.
strata sacramenta virtutem suam obtinere non negamus, maxime si in heresi excommunicata aut in cismate non sunt vel ipsi pro suis sceleribus excommunicati atque interdicti sacramenta divina celebrare non presumunt, alioquin extra catholicam ecclesiam veri sacrificii locus non est¹ et Spiritus sanctus discipline fugiet fictum et sacrilegis, ne dicam idolatris, manibus videlicet contra interdictum sacrificantibus Spiritus sanctus cooperator non erit, quoniam peccatum ariolandi est non obedire et quasi scelus ydolatrie nolle acquiescere. Item ad brevius illud templum pertinere putatur celsitudo illa secularis pompe ac regaliū cum ecclesiasticis coniunctio vel permixtio, maxime

45 a) earum c. b) illi c.

1) Cf. *Prosperi l. sententiar. ex Augustino XV (Prosperi opp., Paris 1711), col. 545.*

ubi per sacerdotes laudabiliter vel tolerabiliter utentes in obsequium euangelii rediguntur, ita ut pastorale officium comitentur vel subsequantur, non etiam precedant nec obruant vel extinguant, de quibus et superius tractatum est.

- (50). 46. Quod in utroque templo, id est non solum in breviori, sed etiam in altiore abominatio desolationis steterit materialiter^a et sic in ecclesia spiritualiter.

Horum sane omnium tempora correctionis sicut extremi quoque iudicii diem nostrum scire non est, que pater posuit in sua potestate. Veniente tamen etiam omnium horum correctionis tempore saltem tunc, quando *filius hominis mittet angelos suos et colligent de regno eius omnia scandala*, cum et domus Dei, quae est ecclesia, in antiquae celsitudinis statum reparabitur. Interim vero Domino permittente stare habet abominatio desolationis in loco sancto, maxime autem in templo breviori LX cubitorum altitudinis, id est in his, qui^b animales sunt de ecclesia vel in ecclesia et non secundum euangelicam perfectionem ordinati, ex quorum numerosa multitudine, cum sint quidam in veritate sinagoga satane, per forensem tamen fidei professionem et quendam iusticie cultum, sine quo in ecclesia portari non possent, circumornati sunt ut similitudo templi. Sed nec hi, qui apostolicam vitam profitentur in ecclesia ab hac, de qua loquimur, abominatione desolationis perfecte immunes existunt, cum sint et inter tales vel ex talibus Iude proditori, Nicolao fornicatori, Ananiae quoque ac Saphirae similes, qui cum apostolicae vitae magis quedam purgamenta extiterunt, quam ex corpore sacri illius collegii fuisse comprobentur, de qualibus et Iohannes apostolus *ex nobis*, inquit, *exierunt, sed non erant ex nobis*, non mirum, si et in talibus nostro quoque tempore abominatio desolationis locum invenitur. Sic enim in huius monstruosi mali figuram olim abominandum Iovis idolum non solum in illo breviori templo per Antiochum Epifanen collocatum^c est, quod ibidem per tres integros stetisse annos^d refert hystoria, sed et in ipso, quod postmodum in integrum celsitudinis statum per Herodem reparatum est, eadem abominatio desolationis ex Gai cesaris precepto illata est, ita ut in eodem ipso templo et Dominus presentatus sit infans atque adultus docuerit et abominatio quoque desolationis steterit. Sic ergo et in ecclesia Dei non mirum, si et optimis pessima permixta sunt, sicut dicit scriptura, *cum venissent filii Dei, ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam satan*.

- (51). 47. Culpatur dualitas sacerdocii non solum in christianismo, sed etiam in antiquo populo.

Sed nec illas ab impietatis misterio divisiones vacasse crediderim, que post Herodis alieniene in regno Iudaico sublimationem sacerdocii pariter et illius regni facte sunt. Nempe sacerdotii pontificalis apex, qui a temporibus Aaron unicuilibet filiorum eius usque ad ea tempora successim indivisus ex auctoritate Dei precipientis provenerat, ut unus apud eos summus sacerdos vel princeps sacerdotum diceretur et esset, abhinc pro humano alieniene regis arbitrio in duos summos dictos sacerdotes distributus est. Unde et illud Luce euangeliste testimonium, quoniam *sub principibus sacerdotum Anna et Caipha factum est verbum Domini super Iohannem Zacharie filium in deserto*. Ad quos etiam utrosque primo videlicet ad Annan, deinde ad Caiphan dominus Iesus in passione sua adductus coram eis irrisus, sputis illitus et exalapatus est atque ab eis ad Pilatum vinctus adductus. Cuius divisionis in ecclesia et contra ecclesiam Christi complere misterium ex longo iam tempore sathanas molitus est. In qua molitione sua a temporibus Nicolai pape secundi magis prosperatus est. Ex tunc enim, ut supra

a) mat c.   b) que c.   c) collatum c.; em. Sch.   d) in nos c.; em. Sch.

dictum est, Gregorio VII. Wicbertus, Gelasio Burdinus a regibus Herodiane maliciae consortibus superintrusi sunt. Contra Innocentium quoque secundum Petrus Leonis Urbem tenuit, quoad vixit in urbe, papa nominatus, sed orbis et universitas ecclesie propter electionis et eligentium potiore partem in Innocentium consensit. Similiter
 5 et Wicbertus atque Burdinus facile a catholicis et ab universitate reprobati sunt, existentibus nimirum causis manifestis intrusionis, pro quibus reprobabiles extiterant. Sic et in ceteris usque ad Cornelium papam, cui preferre se nitebatur Novatus, quotienscumque divisio et quasi dualitas vel etiam pluralitas Romanorum pontificum per quas-
 10 cunque^a causas vel occasiones emerit, facile fuit ecclesie reprobare malum et eligere bonum, habenti nimirum causas in promptu quibus id facere posset. Et ita non remanente lapide super lapidem, qui non destrueretur, unitas in ecclesia sua et maxime in sede illa principali Deo valde complacita inviolata ac tunica illa inconsutilis incon-
 15 scissa permansit. Nam quod unum in sede illa prima sedere, immo et unum illum toti ecclesie preesse Christus diligit, ex eo palam est, quod uni Petro non solum cum
 20 ceteris, sed etiam pre ceteris ac super ceteros claves regni tradidit: *Tibi dabo claves regni coelorum et quodcumque ligaveris super terram* et cetera. Nam dum ei a Domino 'quodcumque solveris' dicitur, in universitatem ei potestas traditur. Sane in universi-
 25 tate etiam apostolorum chorus includitur. Unde item ei dictum est a Domino: *Tu autem aliquando conversus confirma fratres tuos*. Bona et legitima potestas in fratres, quam non in destructionem, sed in edificationem et confirmationem ipsorum accepit,
 30 ne vel fratres infirmare vel hostes confortare sibi a Domino concessum, quilibet eius successor arbitraretur. Sed nec ipsam solvendi et ligandi potestatem indifferenter et pro libitu exercendam accepisse arbitrandus est, sed ut solveret que solvenda essent et liganda ligaret. Quod etsi in verbis Domini ad Petrum determinatum non inveni-
 35 tur, procul dubio tamen sub tali determinatione data ei ligandi solvendique potestas recte intelligitur. Hoc vero et verba Petri testantur in ordinatione Clementis dicentis hoc modo¹: *Trado ipsi Clementi traditam mihi a Domino potestatem ligandi et solvendi, ut de omnibus quibuscumque decreverit in terris decretum sit et in celis. Ligabit enim, que oportet ligari, et solvet que expedit solvi, tamquam qui ad liquidum ecclesie regu-*
 40 *lam noverit.*

cf. Ioh. 19, 23.

Matth. 16, 19.

Luc. 22, 32.

48. De abusione potestatis ecclesiastice.

(52).

Itaque dum potestatem sibi traditam tradens non absolute vel ut libet, sed deter-
 minate tradit sub eadem determinatione se accepisse patenter innuit. Alioquin si ab-
 solute acceptam ipse determinate traderet, iam non eadem potestas integraliter esset.
 35 Iam vero et potestas quilibet pro libitu solvendi et ligandi tradita magis regibus gen-
 tium, quam discipulatu Christi foret congrua. Nam de rege Babilonico hoc scriptum
 est dicente Daniele regi Balthasar: *Pater tuus quos volebat interficiebat et quos volebat*
percutiebat; quos volebat exaltabat et quos volebat humiliabat. Quos volebat, inquit, non
 quos debebat. Dominus vero in euangelio longe aliam discipulis suis principandi formam
 40 tradidit. Nam premisso: *Reges gentium dominantur earum et qui potestatem habent super*
eos benefici vocantur legem eis dominandi vel principandi prescribens: *Vos autem, inquit,*
non sic, sed qui maior in vobis est fiat sicut iunior, et qui precessor est, sicut ministrator.

Dan. 5, 19.
*p. 64.

Luc. 22, 25.

ib. 26.

Miror² nostri temporis Romanos pontifices Petri successores, in qua potestate
 eas ne dicam personas, sed ecclesias, quas volunt, interventu quoque, ut dicitur,
 45 pecuniae, exaltent et quas volunt humilient, episcopatus archiepiscopis, episcopis abba-

a) quoscunque c.

1) Cf. Clementis I. epist. I, c. 2, Hinschius p. 31. 2) Cf. locos quos Mühlbacher l. l. p. 383. adnotavit.

tias vel canonicas^a subtrahant et suo speciali obedientiae, ut datis privilegiis vendicent, quod iam de plerisque factum est et adhuc factitari non desiit, nimirum superbia et avaricia huius negotiationis fomitem ministrante et ad effectum perducente. Dum enim quilibet abbatum suo subesse fastidiens episcopo tale privilegium a sede apostolica reportaverit et sui episcopi se obedientiae^b subtraxerit, hinc iam curritur ab utrisque, 5 tam ab his videlicet, qui iniuriam passi sunt, quam ab his, qui se inique episcoporum regimini subtraxerunt, curritur, inquam, ab utrisque ad sedem apostolicam, haud dubium, quin maiore fiducia ab his, qui iniuriam inferentes speciales se apostolice sedis filios gloriantur. Sed nec illi diffidunt, qui cum iusta causa maiora quoque forte donaria adportaverint. Hinc spoliuntur et depauperantur ecclesiae, hinc perpetue inter 10 subditos et prelatos, inter facientes et patientes iniurias inimicie et, quod est execrabile simul et miserabile, publice calamitates in rebus et mentibus multarum personarum et ecclesiarum in lucra cedunt paucorum, ut puta duodecim seu decem aut octo hominum cancellariorum, cardinalium et cartulariorum, quorum implentur marsupia, farcinantur mantice, cumulantur quot centenariis vel milibus marcarum entece. Et esset 15 utcumque malum tolerabile, si taliter congesta pecunia vel bene expenderetur in sanctos videlicet et ecclesiasticos usus, nimirum quomodo loculorum dominicorum pecunia bifariam sancte expensa est, qua vel aliquid in diem festum emebatur ex ea vel egenis dabatur, sicut beati quoque papae Gregorii¹ pecunia sancte et pie expensa est, de qua Rome tria milia virginum pascabantur sub regula exceptis Dei famulis longe vel prope 20 positis. Si, inquam, taliter expenderetur pecunia curie utcumque illata, esset malum tolerabile et gementes taceremus; nunc autem ex ea exaltantur et ditantur cognati vel dum in maiorem dignitatem oportunius expendenda servatur erugine consumitur vel fures eam et effractores furantur aut certe alienis relinquitur.

cf.
Matth. 6, 20.

(58).

49. De avaricia Romanorum civium.

25

At Romano pontifici aliislibet sibi thesaurizantibus liberam vel quietam suam habere entecam non conceditur. Vix enim tantum in eam totus orbis congerit, quantum ex ea sumere Romanorum civium avaricia concupiscit², et est puteus ille inexple- 30 bilis plus illis exhaurientibus, quam de toto orbe *manus afferentium infundant. Excepto enim eo, quod Romanus pontifex recens ordinatus, dum ei fidelitatem iurant, 30 circa XI milia talentorum Lucensis monete quasi loco beneficii expendit, novas ei parochiani sui Romani causas pene semper dandi et sibi accipiendi exquirunt. Propter hoc vicinas civitates quasi beato Petro adversarias bello temptant, sopitas et inveteratas iniurias suscitant, intra ipsam civitatem vel pro papa vel contra papam aliquas pene semper motiones excogitant, ut dum semper eorum quasi auxilio indigeat semper 35 et ipse expendat ac semper ipsi accipiant. Dumque enteca, quod frequenter contingit, penitus exhausta fuerit, bene ei facere volunt pecunias accomodantes, quas idem ipsi ab eo recipiant. Quod si inter hec contentio inter duas ecclesias predivites de primatu vel archiepiscopali^c sede, aut etiam de terminis emersa fuerit, non mirum, si hi, a quibus multa exiguntur et qui forte ere alieno obligati^d sunt, ampliorem retia sua 40 laxabuntur in auri et argenti capturam? Contigit tamen aliquando pie memorie papa

a) canonicas c.   b) obedientia c.; em. Sch.   c) archiepiscopali c.   d) obligati c.

1) Cf. *supra* p. 175.   2) Cf. *Epist.* 17 (*l. l. col.* 568): Cum essem Viterbii apud sanctae recordationis papam Eugenium et ille familiari alloquio mihi retulisset de sua vexatione, in qua Tiburtinis contra cives Romanos favens multas pecunias expenderat et tandem satis miseram pacis 45 compositionem fecisset, ego respondi. . . . Aliud exemplum praebebat pactum, quod papa et Ianuenses inierunt, SS. XVIII, p. 356; cf. Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl des Jahres 1130' (Innsbruck 1876) p. 60.

Eugenio presidente, ut sagmarii duorum predivitum archiepiscoporum, videlicet Coloniensis¹ et Mogontini², onusti redirent a Roma. Quorum unus, videlicet Coloniensis, quoniam deteriore causam habuit, pro qua et depositus est, ab eius pecunia abstentum est. Alter vero, scilicet Mogontinus, in misericordia^a emendatus est, sed ne
 5 acceptione pecunie delata in eum clementia videretur, dictum est et illi: 'Cum quali veste introisti, cum tali exeas'³. Sed hoc factum quanto rarius illi urbi, tanto in sancto viro papa Eugenio preclarius et iure non parvi miraculi optinet dignitatem, ita ut in eius laudem vere dici possit: *Beatus vir, qui post aurum non abiit nec speravit in peccunie thesauris. Quis est hic et laudabimus eum; fecit enim mirabilia in vita sua.*
 10 *Qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit.* At hoc, ut dixi, quia valde rarum et pro raritate^b miraculi obtinet dignitatem maiori usui plurimorum hoc singulare opus unius viri non preiudicat, quominus avaricia apud eos in capite sit.

Ecclesi. 31,
8—10.

50. De fastu legatorum Romanae ecclesiae.

(54).

Hoc nempe testantur et legati eorum etsi non dictis, factis tamen evidentiis.
 15 Etenim cum domi manentes se mediocriter transigant paucisque pro facultatis modo ministris contenti sint, mox ut cuique talium in terras extraneas legatio iniuncta fuerit, statim adscitis sibi undecumque personis et conquisitis equitaturis curiam ordinat, alios dapiferos, alios pincernas, alios camerarios, marscalchos instituens; qui dum et ipsi necessarios sibi clientes et servos subordinant, fit equitatus non modicus vix circiter
 20 quadraginta aut eo amplius equos se moderans, ut ne dicam pauperiora vel mediocria cenobia, sed ne predivitia^c quidem, vix autem episcopi et principes eorum multitudini ad voluntatem servire sufficiant. Quod si minus laute et accurate et non per omnia ad placitum eis servitum fuerit, pro modico defectu, forte luminis aut annonae equorum minus sufficienter ad eorum placitum ministratorum persepe patrem cenobii aut
 25 in ultimo loco collocant aut amministrationem^{*} ei regiminis interdicut, donec modicum^{*p. 66.} detrimentum vel defectum pondere centuplicato recompenset sicque in gratiam revertatur⁴. Quod si eis moram in aliqua civitatum facere contigerit, dum proxima et civitati adiacentia claustra datis servitiis exhausta fuerint, per nuncios remotiora invisunt, ita ut circumiacentes quoque episcopatus nec solum conterminos, sed etiam remotiores
 30 eorumque cenobia usque per octo dietas visitare non pigritentur, ipsi quoque visitationes mutuas episcoporum et abbatum per se ipsos vel per nuncios exigentes aut, si facte non fuerint, cum omni auctoritate et imperio arguentes et in aliquos officiorum suspensione usque ad satisfactionem vindicantes. Omnia hec oculis nostris perspeximus et auribus audivimus et regiones nostre perpesse sunt de verbo fastus et avaricie Romanorum legatorum euntium et redeuntium vel moras agentium⁵.

a) midia c. b) raditate c. c) pdicia c.

1) *Arnoldi I.* 2) *Heinrici.* 3) *Epist. 17. ad Alexandrum III. (l. l. col. 569):* Novit hoc tota Germania, in qua duos magnos archiepiscopos humiliavit, Moguntinum videlicet et Coloniensem, pecunia eorum spreta et reprobata; ideo in diebus eius requies data fuit ecclesiae
 40 Romanae etc.; *Bernardi de consideratione l. III, c. 3 (Opp. ed. Mabillon I, col. 437):* Duo venerant ambo locupletes et ambo rei, siquidem unus Moguntinus, Coloniensis alter: alteri gratia gratis reddita est; alter indignus, credo, cui gratia redderetur, audivit: 'Cum quali veste intrasti, cum tali regredieris'. *Gerhoh Bernhardi opere certe usus est, quod eum cognovisse ex c. 66. apparet. Cf. Ann. Colon. Maximi I. et II. a. 1150, SS. XVII, p. 703; cf. Bernhardi, 'Konrad III.'*
 45 *II, p. 807; Giesebrecht V, p. 28; Sturmhöfel, 'Gerhoh' (1888) p. 35.* 4) *Exemplum huius rei affert Gerhoh in libro de quarta vigilia noctis c. 12, 'Oesterr. Vierteljahrschrift für kathol. Theologie' X (Wien 1871), p. 585.* 5) *Cf. Iohannis Saresber. Polycraticus V, c. 16 (ed. Giles III, p. 828, Oxonii 1848):* Sed nec legati sedis apostolicae manus suas excutiunt ab omni

(55.) 51. De modestia quorundam legatorum Deo et hominibus acceptorum.

Et hic quidem fastus legatorum modernis accrevit temporibus. Nam vidi ego temporibus adolescentie meae maiores de curia, cardinales Gerhardum sanctae Crucis¹, qui postea Lucius papa factus est, itemque Martinum² beate memorie singulos novem tantum^a aut circa decem equos in comitatu suo habentes, qui tanquam vere cives⁵ sanctorum et domestici Dei portantes pacem et illuminantes patriam gaudium civitatibus ac cenobiis venientes invexerunt et benedictionem reliquerunt abeuntes. Sed quoti fuerunt hi suo tempore aut hodie similes eorum, quot arbitramur reperiri, ad multitudinem aliorum, que sua sunt querentium, non que Iesu Christi! Quod eo minus miramur, siquidem et apostolus Paulus paucos habuit Timotheo similes, videlicet tam¹⁰ sibi unanimes, qui sincera affectione pro ovibus solliciti fuissent, multos vero queratur *subdolos transfigurantes se in apostolos Christi* et ministros iusticie, cum ministri fuissent sathane, *inimicos crucis Christi, quorum Deus venter erat et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiebant*. Ipsorum quoque discipulorum Domini cum multi abissent retro pauci admodum, soli videlicet XII, cum eo relictum sunt, ex quibus adhuc¹⁵ unus diabolus erat, dominicorum locorum fur ac Salvatoris omnium traditor. Similiter et Helias propheta solum se ex prophetis Domini relictum queritur, cum prophete Baal quadringenti quinquaginta itemque prophete lucorum quadringenti fuissent de mensa Iezabel panem comedentes. Quid ergo mirum, si et nostro in tempore tam in Urbe, quam in orbe paucitas est verorum Christi discipulorum, qui apostolis et antiquis illis²⁰ veris Christi discipulis sicut officio, ita et moribus ac pastoralis cure vigilantia, successerint, sincera pro ovibus affectione solliciti? Sane multitudo invenitur eorum, qui magis preesse, quam prodesse, magis pastores dici, quam esse curent. Qualibus dici^{Phil. 2, 20.} conveniat a Domino: *Venistis ad me, non quia signa vidistis, sed quia manducastis de panibus meis*. Talibus amicis mense committi ecclesiam, cum ubique dampnosum sit,²⁵ in *Urbe, quae caput est orbis, tanto dampnosius, quanto ad eius sedis antistitem ab omnibus ecclesiis appellare licitum est et quasi ad asilum ex toto orbe oppressos confugere.

(56.) 52. De appellationum abusione³ atque abusivis appellationibus.

Videamus autem, in quem^b perversum usum etiam appellationis remedium derivatum est. Appellant namque flagitiosi et facinorosi, si forte pulsati fuerint, non quod se inique gravatos sentiant, sed ut peccandi sibi vel ad tempus inpunitatem redimant; appellant quique volunt, ante auditam vel datam sententiam, scientes appellationem

a) tamen c.   b) quam c.

munere, qui interdum in provinciis ita debacchantur, acsi ad ecclesiam flagellandam egressus sit³⁵ sathan a facie Domini. Concutiunt angulos domus, ut prosternant filios et filias eius, qui languores et dolores animarum curavit in cruce, *alios fontes, quos affert Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl' p. 79. Praeterea cf. Epist. I, 21. Gotfridi Vindoc. ad Girardum episc. Engolism., sedis apost. legatum, Opp. ed. Sirmond 1610, p. 39 ff.; Sturmhöfel, 'Gerhoh' (1888) p. 40; Mühlbacher in edit. Scheibelbergeri p. 383.* 1) Cf. Bernhardi, 'Konrad III.' I, 358; Gerhardo⁴⁰ libellum *De ordine donorum spiritus misit; cf. supra p. 274.* 2) V. infra c. 82; *De quarta vigilia noctis* c. 12, l. l. p. 585; cf. Bernhardi Clarevall. l. de consideratione IV, c. 5, Opp. ed. Mabillon I, col. 447; Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl' p. 71; Sturmhöfel l. l. p. 43. 3) *De eadem re egit Bernardus Clarevall. in l. de consideratione III, c. 2, Opp. ed. Mabillon I, col. 434 sqq.; Conradi III. epist. ad. Eugenium III. a. 1150, Febr. (Wibaldi epist. nr. 231),* 45 *Jaffé, Bibl. I, p. 351: Etenim tam temerariae provocationes totam aecclesiasticam disciplinam subvertunt et omnem iuris ordinem confundunt.*

qualitercumque ad sedem apostolicam factam Romanis non esse ingratam. Nec satis iam est appellationis interpositione quosque sibi peccandi tempus redimere, insuper et cornua adversum eos, a quibus pulsati fuerint vel etiam contra iudices, coram quibus ^{cf.} 2. Par. 25, 19. pulsantur, erigunt sub falsa quadam appellationis imagine eos ad apostolicam sedem provocantes. 'Appello', inquit, 'te ad Romanum pontificem, ut illo vel illo die coram eo mihi de iniuria illata respondeas'. Que verba eis scripta porrigunt, ut maiorem terrorem suis appellatis incutiant, ad instar videlicet aselli pavidum pecus pelle leonis territantis. Ita non satis est, appellationem iniquis et malefactoribus ad male agendum patrocinari, nisi et cogant appellationis imaginaria specie proprios iudices et 10 episcopos, et quotquot graves personas iudicio cooperantes, grandi via laborare. Sic enim quasi appellati plerique non supersident, non quoniam eis falsas appellationes spernendi prudentia desit, sed quia timent in se a Romanis pontificibus velut in contentores vindicari, quod et sepe factum est. Ita appellationum non solum usus in contrarium versus est, sed etiam nomen ipsum in alienam significationem violenter de-

15 tortum. Nam cum dicere liceat gravatis audita vel data sententia, quia sentio me gravari tali sententia, illum vel illum iudicem appello, sicut Paulus coram iudice Festo et rege Agrippa timens donari Iudeis: *Cesarem*, inquit, *apello*, quod ego non aliud esse putaverim quam dixisset: 'Cesarem in causa mea nomino, coram illo et non alias re-

20 sponsurus, nihil enim est aliud apello quam nomino', cum, inquam, pro incerta gravationis causa et legibus prescripta verborum formula et verborum significatione antiquitus instituta liceat appellare; isti pro nulla causa formula quoque verborum neglecta^a, quin etiam verbis in alium usum transsumptis, non tam appellant quam appellasse videri volunt, ut eis, quos suos dicunt, appellatos et dispendia rerum et fatigationem corporum aut, quod est gravius, Romani pontificis indignationem supersedentibus in-

25 ducant. O vos contempnendi iudiciorum iustorum contemptores et iniqui appellatores, quis vobis ausus, que licentia verba de usu proprie significationis in alienam significationem transferendi? Sic enim intelligi et hoc significare vultis dicentes: 'Appello te ad iudicem illum', quomodo si diceretis: 'Provoco te ad illum'. In quibus, queso, grammaticorum vel rethorum scolis hunc tropum didicistis, ut pro verbo, quod est

30 *'provoco', 'appello' ponatis, aut quale huic tropo nomen ponitis, quem ignorandi et ignorantes contra omnem latinitatis usum, contra legistarum omnium doctrinam de corde vestro ceco et fatuo confinxistis? Aut vos Romani, qua fronte in talium pseudoappellationum contemptores vindicatis, quas, si confiteri velitis, penitus spernendas esse cognoscitis? Numquid simplicium ignorantia ac timidorum inconstantia vestraque potestate

35 in malum vobismetipsis abutimini, ut comedatis agnum de grege, immo vero ut aurum et argentum vobis multiplicetis et Dominus videns hec non iudicabit? Iudicabit plane ^{cf. Ps. 74, 3.} iusticias, sed cum acceperit tempus, videlicet cum vestre iniquitates fuerint complete. Quas ego vel iam completas vel de proximo completum iri arbitror. Gravatur enim iam ecce universa terra, fastum et avariciam Romanorum ferre non sustinens.

40

53. De exortu novi scismatis.

(57).

Unde mihi videtur hoc ipsum esse de iudicio Dei ultra iniquitates ipsorum sustinere non valentis, quod nostro in tempore in Romana ecclesia talia erumpunt scismata, qualia non sunt audita nec visa in illa presertim ecclesia, ex quo christiani esse ceperunt. Non nunc de heresibus loquor, que catholicam impugnaverunt actenus veritatem, sed de scismatibus, que catholicam dissipant unitatem. In quolibet autem scismate, quod ad nostra usque tempora catholicam scindere moliebatur unitatem, facile, quod supra quoque docuimus, erat discernere, quenam pars in catholicam esset eccle-

a) negglecta c.

siam et que in heresim reputanda, existentibus nimirum causis manifestis, pro quibus hec cuilibet catholico acceptanda, altera vero detestabilis existeret, sicut in Wicpertiano eodemque Henriciano et Burdiniano etiam ipso Henriciano, nec non in Petri-leonino scismate¹ advertere promptum est. At nunc in scismate de electione Romani pontificis exorto, quod iam non solum Urbem, sed et Romanum vexat orbem, ita contentiose invicem partes utraeque convertant^a, tantaque se multitudine hinc inde muniunt, ut, cum duo sint Romani pontifices dicti et consecrati, non facile nisi a valde prudentibus viris et nichil in causam preter veritatem querentibus adverti possit, quis inter duos electos et consecratos pro papa catholico assumendus et diligendus et quis pro scismatico odiendus aut saltem quis e duobus sustinendus quisve contempnendus sit². 10

1159.
Sept. 1.

Sept. 7.

Etenim obeunte papa Adriano cum ad eligendum Romanum pontificem episcopi ac presbyteri, diacones aliique sancte Romane ecclesie cardinales convenissent et singulorum voluntates secreto ab his, quibus id iniunctum fuerat, requisite fuissent idque quod inventum et scripto notatum fuerat in medium idem ipsi protulissent³: maior et potior apparuit numerus cardinalium, qui in cancellarii Rûlandi electionem consenserant. Nam paucis valde in electionem Octaviani, aliquibus etiam in magistrum Bernhardum⁴ eligendum placuit. Dumque ageretur cum eis, quatenus se ad maiorem numerum cardinalium colligerent, eo quod tres pape esse non possent, hi qui magistrum Bernhardum nominaverant ab eius nominatione recesserunt et ex eis aliqui se in electionem cancellarii iunxerunt, aliqui vero etiam ambigue se ad Octaviani et cancellarii electionem habuerunt, ita ut ad utrumque devotionem suam ostenderent, quilibet ex his duobus salva pace et unitate eligi potuisset. Et iam numerus cardinalium, qui in Octavianum sive omnino sive cum tali ambiguitate consenserant usque ad septem⁵ excrevit, sed nimia erat etiam in his paucitas comparatione numeri eorum, qui in electionem Rûlandi cancellarii consenserant. Igitur et cum his agi studiose cepit, quatenus a parte illa sua modica recedentes ad universitatem se colligerent et obtentum est usque ad tres, quorum unus erat Iohannes Pisanus⁶, alter Guido Cremensis⁷, qui contentiosius aiebant et instabant dicentes se nunquam ab Octaviani electione recessuros. His tercius adhesit Tusculanus⁸. Et hi tres quartum Octavianum papam facere moliti sunt. At universitas cardinalium tres istos nec partem dici posse repulantes, suum electum, cancellarium videlicet Rûlandum, in papam elevare temptaverunt oblato⁹ ei, ut mos est, per archidiaconum manto, rubea videlicet illa cappa, quae insigne papale est. Quam¹⁰ ille vestem aliquamdiu pro humilitate sua renueret suscipere, tandem vero precibus fratrum exoratus animum et caput ad suscipiendum inclinaret, Octavianus manibus uti cepit, rapiens mantum de manibus offerentium et desuper collo et capite eius, qui fuerat induendus et sic inter manus hinc inde trahen-

a) an concertant legendum?

1) Cf. *Epist. ad Innocentium papam supra p. 227.* 2) Cf. *praef. II, supra p. 308.* 3) Cf. *pactum quod cardinales ante electionem inierunt, Rahewini Gesta Friderici IV, c. 52, p. 473.* 4) *Episc. Portuensem.* 5) *Novem secundum epistolam cardinalium Victoris IV, ap. Rahew. l. l. p. 473; Epist. Eberhardi Bamberg. l. l. p. 454.* 6) *Cardin. tit. S. Silvestri et Martini; cf. Romualdi Ann. SS. XIX, p. 430.* 7) *Cardin. tit. S. Calixti.* 8) *Ymarus episcopus; cf. Rahew. Gesta Frider. IV, c. 52; Encyclica concil. Pap., Const. imp. I, p. 267; in Vita Alexandri III. et in epistolis Alexandri hic non nominatur.* 9) Cf. *Alexandri III. epist. ad Gerhardum ap. Rahewin. Gesta Frider. IV, c. 51, p. 471, e qua Gerhoh sine dubio hausit (Jaffé nr. 10587).* 10) *Gerhohum hic epist. Alexandri ad Eberhardum archiep. Salzburg. in usum vocasse ostendit M. Mayer, 'Die Wahl Alexanders III. und Victors IV.' (Göttingen 1871) p. 56 sq.*

tium mantus discissus est. Ipse vero Octavianus alium mantum de sua domo allatum ac preparatum offerente sibi suo capellano vestitus est atque in eminentiorem ascendens locum clerum advocat, qui semotus in parte aeclesiae beati Petri finem rei expectabat, ut quem electio sublimasset ei ipse debita reverentia acclamaret. Hic itaque
 5 clerus accurrens, ubi Octavianum in rubea cappa vidit, electum unanimi fratrum assensu credidit et ei velut electo acclamavit. Sed et fores basilice discluse sunt et introgressi cives Romani, ut erant armati, etiam ipsi Octaviani electioni acclamare ceperunt omnia putantes esse peracta in pace¹. At vero domini cardinales cum suo electo videntes que fiebant in partem se receperunt sanctuarii, deinde intra munitiunculam², que est
 10 supra sanctuarium, se incluserunt ibidem per novem dies³ expectantes, donec tandem Sept. 7—15. securitate accepta per cives Romanos extra urbem educti sunt⁴, ubi libertate sua potiti electum suum levaverunt et eum papam Alexandrum nominaverunt, quem et mox hi, quorum id iuris ac privilegii^a erat, cooperante sibi frequentia dominorum cardinalium cum omni solempnitate consecraverunt, qui etiam consecratus Octavianum tamquam
 15 scismaticum cum suis principalibus fautoribus *excommunicavit. At vero Octavianus *p. 70. datam in se spernens sententiam, cum non haberet legitimos consecratores, a Tusculano, quem solum habuit ex cardinalibus, et ab aliis duobus ex provincia conquisitis manus sibi tandem post mensem fecit imponi, quo facto suos etiam ipsos excommunicatores excommunicare presumpsit.

20 Et quis sapiens, veritatem et iudicium in hac controversia querens, non facile deprehenderet causam Alexandri esse meliorem? Sed eversor pietatis et iusticie diabolus per suos satellites ad callida argumenta convertitur, excogitans qualiter lucem tenebras ac tenebras lucem poneret, qualiter partem Alexandri infirmaret ac sue
 25 in electionis et consecrationis ratione pars Octaviani se vidit et agnovit inferiorem quibusdam adinventionum cuniculis, partem Alexandri cepit infamare, non iam electioni eius derogans vel consecrationem profanans, que suis rationibus secundum canones constabant, sed personas electi et eligentium apud augustale imperium reos maiestatis sugillans, quatenus et sibi imperii clementiam conciliaret et adverse parti
 30 maiestatem offensam redderet. Unde et primo musitare, deinde vero apertis vocibus clamare ceperunt ac dicere numerum de parte Alexandri cardinalium spernendum esse propter conspirationis notam, qua se notabiles ipsi reddiderint. Duplicem autem eis conspirationem vel coniurationem obiciunt, unam qua contra augustale imperium Friderici imperatoris et contra laudamentum in verbo Domini factum, adhuc vivente papa
 35 Adriano, cum Siculo Willehelmo⁵ et Mediolanensibus aliisque inimicis imperii federati sint; secundam qua, ut easdem contra imperium conceptas inimicicias ad finem usque destinatum perducerent, inter se sacramenti firmitudine convenerint decedente papa Adriano non alium se in papam electuros, nisi qui eiusdem coniurationis consors extitisset⁶. Verbum autem conspirationis pecunia Siculi et Mediolanensium coemptum

40 a) privilegi c.

1) Cf. *epist. cardin. Victoris l. l. p. 474.* 2) In castrum beati Petri *sec. epist. card. Vict. p. 474; cf. epist. Alexandri l. l. p. 471.* 3) per dies octo et amplius *epist. cardin. Vict. l. l.; novem diebus continuis, epist. Alex. III. p. 471.* 4) Inde postmodum per senatores educti extra Urbem secesserunt, *ep. Vict. l. l.* 5) Cf. *Epist. cardin. Victoris IV. ap. Rahew. Gesta Frider. IV, c. 52, SS. XX, p. 473; Sigeberti Contin. Aquic. a. 1158, SS. VI, p. 408; Epist. Friderici I. ad Eberhardum archiep. Salzburg. (1160, Febr. 14) ap. Watterich, Vitae pontif. Roman. II, p. 481; cf. etiam Gerhohi epist. ad cardinales Roman. ed. E. Mühlbacher, 'Archiv f. österr. Gesch.' t. 47, p. 463. 468.* 6) *Epist. cardin. Victoris IV. l. l.; epist. Friderici I. ad Eberhardum l. l.; Encyclica Concil. Pap., Constit. imp. I, p. 267: unum de illis cardinalibus et non alium in papam*

hoc esse dicunt: quatenus imperatorem Fridericum excommunicarent et absque consilio Willelmi Siculi et Mediolanensium numquam absolverent¹. At cum dicunt eis hi qui nondum in hanc vel illam partem accesserunt, quatenus probent que dicunt, respondentes: 'Quomodo', inquit, 'contra eos probare quid possumus, qui omnem ecclesiae audientiam subterfugiant vel exagitati male stimulo conscientiae vel fastu decepti 5
 Ioh. 3, 20. superbie? Nam sicut *qui male agit odit lucem, [ut^a] non arguantur opera eius*, ita, Ps. 73, 23. inquit, etiam istorum *superbia odientium veritatem ascendit semper*, ut male agentes ipsi proprii facti arbitri esse velint. Numquid, inquit, non superbiam spirat, quod invitati ad sinodum Papie episcoporum aliorumque ecclesiae prelatorum, quos imperatoris Friderici ecclesiastica ac pia diligentia congregaverat, non solum non venerunt, 10
 *p. 71. sed et respondentes superbie dixerunt se, quorum esset *de omnibus iudicare, nullorum mortalium iudicium subire velle aut debere²? At noster, inquit, papa Victor agnus mansuetus ad concilium episcoporum venit et causam suam examinandam iudicio ecclesiae commisit, ubi et ordine electionis et qualiter in ecclesia beati Petri ipse nullus alius inmantatus et intronizatus est diligenter exposito, videlicet sub iurisiurandi pro- 15
 babilium sacerdotum et aliorum qui interfuere clericorum attestatione, semota omni laica violentia seu iudicio, in papam catholicum ecclesiae catholicae a quinquaginta episcopis et aliis religiosis patribus, qui eidem interfuere concilio, agnitus et confirmatus est. Sept. 18. Ubi et ille, inquit³, scismaticus Rulandus, qui XII^{mo} post pape Victoris electionem et inmantationem die apud Cisternas intrusus est, ab ipso Victore papa et universo 20
 concilio, tribus dumtaxat se subtrahentibus episcopis, excommunicatus est'. Hec dicunt simul et litteras quasdam pridem a papa Adriano, alias etiam postmodum ab Alexandro ad inimicos imperii quasi directas in testimonium facte contra imperium conspirationis proferunt⁴. Facte autem eiusmodi conspirationis etiam se ipsos testes proferunt duo illi cardinales, qui Octaviane partis sunt, utpote qui, sicut ipsi fatentur, eiusdem con- 25
 spirationis socii extiterint et participes illius male date et acceptae pecuniae inopinitatem sibi super hoc ipso apud imperium promittentes, eo quod legibus imperatorum in crimine lese maiestatis⁵ proditoribus etiam sociis criminum non solum impunitas promittitur, sed etiam ad testificandum contra socios^b criminum admittuntur. Sed non sic ecclesiasticae leges censent, que apud clerum potiore locum optinent, utpote que nemini 30
 de se confesso super alieno crimine credendum esse iudicant. At illi contenebrati et leges ecclesiasticas minoris habentes in suo destinato permanent ac dicunt etiam non fuisse liberam nec puram in Alexandrum factam electionem, que inter solos duodecim cardinales coniurationis socios non sine precii interventu coarctata sit, etiamsi prior extitisset.

(58). 54. Quid pars Alexandri contra Octavianum dicat?

35

At vero hi qui de parte Alexandri sunt magnas etiam ipsi et graves causas electioni in Octavianum facte obponunt. Primo videlicet de manto, quod Rulando

a) deest c. b) socias c.

eligerent, qui eadem coniuratione teneretur; cf. *Orationem advocati Victoris*, ib. p. 259; *Encycl. imp.* ib. p. 263 sq. 1) Cf. *Gesta Friderici I. imp. in Lombardia* (Ann. Mediolan. mai.) ed. 40
 Holder-Egger (1892) p. 39: Papa quoque e converso idem convenit cum eis, et convenit, quod ab illa die usque ad XL dies excommunicaret imperatorem. 2) Cf. *Responsum Alexandri III, Constit. imp. I*, p. 257. 3) Cf. *Epist. cardin. Victoris l. l.* p. 474; *Encycl. conc. Pap., l. l.* p. 266. 4) *Encycl. conc. Pap. l. l.* p. 267: Praeterea coniurationem inter Rollandum et suos sequaces cardinales cum Mediolanensibus et Siculo nefandissime perpetrata et per ipsos coniuratores, et 45
 per litteras Rollandi Mediolanensibus directas et aliis manifestissimis argumentis deprehendimus et cognovimus. 5) Cf. *Decreta Iulii c. 12*, Hinschius p. 469; *Grat. Decr. c. XV, qu. 3, c. 5*; *Epist. Gerhohi ad cardin.*, 'Archiv f. österr. Gesch.' 47, p. 369.

canonice electo a Romane ecclesie archidiacono oblatum, cum eum ad horam renisus ac tandem consentiens indui ceperit Octavianus propriis manibus de collo eius sacrilegus rapuerit, quodque alio manto de domo sua allato ipse a propriis capellanis ausu sacrilego^a vestitus sit¹. Aiunt preterea, quod a duobus solis cardinalibus, per spiritum
 5 contentionis assumptus, legitimos consecratores et antiquitus propter scisma cavendum institutos non habuerit, sed post consecracionem Alexandri per legitimos factam episcopos ipse integro fere *mense interposito a duobus solis comprovincialibus episcopis *p. 72. emendicatis non tam consecratus, quam dissecratus sit. At hi qui de parte Octaviani sunt, pro duobus solis, quod eis obicitur, cardinalibus electoribus tres exhibent, quos
 10 etiam quamvis pauciores numero saniolem fatentur partem², eo quod a conspiratione illa, quam dicunt, immunes libertatem electionis habuerint, aliorum vero cardinalium numerum nullum reputant, quos nota^b eiusce conspirationis vel coniurationis resper-
 15 strinxerit, quos eadem quoque coniuratio libertatem et puritatem in eligendo habere passa non sit, sed eos, ut dicunt, ad unum de solis coniuratis vel confederatis eligendum constrinxerit.

55. De magnitudine parcium.

(59).

Ita hinc inde partes et cause vere seu fecte configunt coram summo rege Christo ac si videas duas mulieres unam veram et alteram falsam matrem coram rege Sale-
 mone de puero contententes³, quarum una dicat: *Filius tuus mortuus est et filius meus* 3. Reg. 3, 22.
 20 *vivit* et altera respondeat: *Mentiris, filius quippe meus vivit et filius tuus est mortuus*. Et continet se rex noster verus Salemon super his et peccatis nostris exigentibus non-
 dum manifestum vel rebus ipsis vel per ora fidelium suorum fecit aut protulit iudi-
 cium, ita ut dixerit: *Date huic infantem vivum et non occidatur, hec est enim mater* ib. 27.
eius, sed adhuc usque rebus quasi loquitur et dicit: *Dividite infantem vivum et date* ib. 25.
 25 *dimidiam partem uni et dimidiam partem alteri*. Videmus enim iam orbem in una fide catholica, Romane aecclies filium, quae nunc peccatis nostris exigentibus quasi in duas
 matres divisa est, etiam ipsum incipientem dividi et in duas partes conscindi, iamque
 30 dimidiam partem uni et dimidiam partem alteri matrum obtingere, ita ut neque hic neque illic Christus integer constanter inveniri aut teneri valeat. Quarum divisionum
 partes si invicem quasi in statera penses, ut eam que maior vel potior inveniat, pro
 catholica teneas utrobique regna et regiones atque provincias et reges partium tutores
 invenies, utrobique metropolitanos et episcoporum aliorumque patrum multitudinem
 agnosces. Et cum magni ponderis sit et esse debeat apostolicarum sedium iudicium
 35 in omni controversia ecclesiasticorum iudiciorum atque causarum dubiarum, earum pre-
 sertim que universitatem contingunt et in quibus de catholica veritate vel unitate
 disceptatur, unde ait pater Augustinus⁴, quoniam quisque catholicus securus illam par-
 tem detestatur, cui catholicam ecclesiam apostolicis sedibus roboratam non communi-
 care cognoscit. Cum igitur, ut dictum est, apostolicarum sedium, que sunt Antiocena,
 in qua primo sedit Petrus apostolus, et Ierosolimitana, cui prefuit Iacobus apostolus,
 40 magni ponderis sit et esse debeat in universalibus aecclies causis iudicium, tamen
 et aliarum ecclesiarum vel presulum iudicium aiunt, qui pro parte Octaviani sunt, ubi
 concordia suffragatur plurimorum, spernendum non est, qui quanto causas ipsas de vici-
 niori noverunt, tanto de eis iudicium equius ferre possunt. Et hec dicunt pro eo vel

De^c sedibus apostolicis.

a) sacrilege c; em. Sch. b) notam c. c) minio in marg. c.

45 1) *Alexandri III. epist. ad Gerhardum ap. Rahewini Gesta Frider. IV, c. 51, p. 471; Jaffé nr. 10587.* 2) *Encycl. conc. Pap. l. l. p. 266*: ex quibus VIII sanioris consilii et nulla
 coniuratione foederata. 3) *Cf. Gerhohi epist. ad cardinales l. l. p. 369 sq.* 4) *Nescio ubi.*

*p. 73. potius contra hoc, quod Antiocena et Ierosolimitana¹ ecclesie favere dicuntur *partibus Alexandri, que causas, ut aiunt, utriusque partis utpote transmarine de longinquo per internuncios et litteras noverunt aut forte unius solum partis maritima et portus tenentis allegationes per litteras agnoverunt, alterius minime. Sicut nos quoque, inquiunt, Victoris et eorum, qui cum eo sunt, allegationes ore ad os cognovimus et quasi mani-⁵ bus in Papiensi^a concilio pertractavimus, aliorum vero allegationes per literas tantum, et ipsas aliis directas, agnovimus eo, quod invitatis utrisque partibus ab imperatoria maiestate ad concilium Papiense, semoto omni seculari iudicio, celebrandum una, Alexandri videlicet, pars se concilio subtraxit, non quin sufficiens ei securitas veniendi et asserendi que vellet data de parte imperatoris fuisset, sed quia sibi, ut aiunt, suffi-¹⁰ ciens in se visa est et que cum de omnibus haberet iudicare concilii subire non deberet iudicium.

De^b eo quod
Dominus se
iudiciis homi-
num optulit.

Non sic Dominus, non sic. Qui cum de resurrectione dubitaretur a discipulis, apud quos etiam verba mulierum resurrectioni eius attestantium quasi deliramenta visa sunt, non, inquam, sic Dominus discipulorum conventui in infidelitate prostrato pre-¹⁵ sentiam suam subduxit, sed stans in medio eorum omnibus eis se ipsum non solum videndum, sed et palpandum exhibuit dicens: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Qui et se in via discipulis duobus ambulanti-²⁰ bus iunxit, coram quibus, etsi se longius ad tempus finxit ire, intravit tamen cum illis et in fractione panis agnitus est. Sed neque unum discipulorum Thomam in infidelitate²⁵ relinquere voluit, quin potius vulnere suorum cicatrices ei palpandas offerens infidelitatis non solum illius, sed nostre quoque dubietatis in eo vulnus sanavit. Cur igitur non eum Alexander imitari voluit, cuius dum papatus phantasticus non sit, quare se ecclesie in concilio adunatae videndum et palpandum non prebuit, dicens: 'Palpate et videte, quia electio papatus mei carnem et ossa habet, ossa nimirum in spiritualium³⁰ collaudatione, carnes vero in populi Romani acclamatione?' Quare videns lupum fugit, qui se pastorem legitimum, alium vero lupum agnovit? Quare non potius Paulum apostolum imitatus est veniendo vel idoneos legatos ad concilium et causam suam exponendo, sicut ille ascendit Ierosolimam ad apostolos et contulit cum eis euangelium, quod predicabat in gentibus, ne forte in vacuum curreret aut ecurrisset? Cur non³⁵ imitatus est Petrum principem apostolorum, submitiendo se iudicio inferiorum archiepiscoporum, videlicet et episcoporum aliorumque ecclesie patrum, siquidem ille, ubi non recte ambulavit, ad veritatem euangelii non recusabat de se iudicium se arguentis Pauli apostolorum minimi?² Quod si causa eius, electio videlicet in eum facta, coram concilio allegatione convenienti exposita ab eodem concilio probata et confirmata fuisset, gaudium provenisset aecclesiae universae, pax et unitas et concordia scismate penitus excluso. Sic enim Victor ad concilium venit, ut causam suam episcoporum iudicio⁴⁰ absque retractione submitteret. *Quod si Alexander idem fecisset, quid nisi unitas scismate submoto provenisset? Insuper vero et hoc temporalis emolumenti commodum subsecutum fuisset, quod quilibet e duobus in papam ab episcopis recognitus et ab imperatore notificantibus episcopis fuisset receptus mox et in patrimonium beati Petri tanquam sponsus legitimus in sponse bona fuisset introductus vel intromissus, ut non necesse haberet stipendia papatus sui vel gladiis pugnando vel undecumque mutuando et expiscando conquirere, aut certe, quod est durius, licet secundum Deum tutius, in nomine et dignitate sublimi victu cotidiano destitui et ad ultimam immo et infra ulti-⁴⁵

a) papapiensi c. b) *minio in marg. c.*

1) Cf. *Helmoldi Chron. Slav. I, c. 90, SS. XXI, p. 82; Wilh. Tyrii Hist. Hierosolym. XVIII, 29, ed. P. Paris (Paris 1880) II, p. 241 sq.* 2) Cf. *Epist. ad cardin. l. l. p. 370.*

mam mendicitatem redigi: *Melior est enim pauper et mendicus sufficiens sibi, quam vir* PROV. 12, 9.
gloriosus et indigens pane. Immo vero pater Augustinus testatur, melius est minus
 egere quam plus habere¹. Que sententia si in omni genere hominum vera, immo quia
 generaliter vera est, quanto melius et rectius in homine Christi sacerdote est minus
 5 egere vel habere, quam stipendia sacerdotii sui et debita gladiis non legitime, sed
 usurpate atque extraneae potestatis pugnando vendicare? Hoc enim vel maxime in
 Alexandro ex his, que ad faciem sunt, reprehensioni ducitur, quod sub vexillo Siculi
 Willelmi predia beati Petri expugnare sibique vendicare perhibetur. Nam verbum
 nefandi illius pacti, quod cum eodem Willelmo et Mediolanensibus in occulto con-
 10 tractum dicitur, non facile de tam sapientibus viris credendum est, maxime si id, quod
 aeccliam Christi super eodem verbo scandalizat quodque principum iram provocat
 pro aeccliae pace reformanda sollempni negatione a se propellere non dedignentur.

Sane quod beati Petri predia sibi vendicat, hoc facit, ut estimo, de iusticia et (60).
 innocentia sua confidens, qua et confidentia sententiam concilii Papie celebrati^a in irri- 1160.
 15 tum ducere videtur, in quo nimirum concilio electio in Octavianum facta confirmata
 est, maxime quod idem Octavianus eidem concilio presentiam suam exhibuerit et quia
 a sanioris, licet paucioris numeri parte cardinalium, ut aiebant, electus ac prior inman-
 tatus atque intronizatus sit et a Romanis civibus papa clamatus necnon a maxima
 parte Romani cleri papaliter salutatus. Electio vero in Rulandum cancellarium facta
 20 in eodem concilio cassata est, maxime quia nec presentiam suam concilio exhibuit nec
 per legatos idoneos concilio ordinem electionis sue exponere curavit et quia notam in-
 famiae super verbo illo conspiracy nec per se nec per legatos depulerit². Aderant
 tamen satis vicini, in civitate scilicet Ianua, duo legati Romanae ecclesiae ab Alexandro
 et cardinalibus in hoc opus missi, sed illi, ut dicebatur, presentiam suam concilio ex-
 25 hibere noluerunt, nisi eis in eodem concilio locus presidendi concederetur, quod verbum
 a concilio receptum non est, maxime quia propria ipsorum causa erat in eodem con-
 cilio ventilanda³. Sed neque Octavianus consultationi concilii interfuit, sed quando in
 eius electionem a concilio, tribus exceptis episcopis, consensus est, tunc primo in
 *concilium introgressus est. *p. 75.

30 56. De concilio apud Tolosam celebrato, ubi pars Octaviani (61).
 dampnatur.

Interim⁴ vero dum hec scribimus et ad preferendam partem Victoris pro reve-
 rentia maxime concilii Papie celebrati articulum iamiam fere inclinamus, eo quod
 eidem concilio Victor presentiam suam humiliter exhibuit, Alexander vero quasi iudi-
 35 cium humanum dedignans aut forte, quod est credibilis, suspectam imperatoris, quem
 ipse in aliquo offenderat, habens presentiam semetipsum causamque suam⁵ eidem con-
 cilio credere noluit aut quia Octavianum, qui causam suam concilii cognitioni offerebat
 auditione, iuxta Nicolai pape statuta⁶, indignum censebat atque idcirco ubi ille audien-
 dus adventabat, illic se ipse subtrahebat, dum, inquam, pro causis prelibatis iamiam
 40 Victoris pars in mentis nostre trutina vincere ac preponderare inciperet, ecce alii ac
 novi rumores per certos internuncios advolitant, in occiduis partibus, regno videlicet

a) celebrate c.

1) *Regula S. Augustini* c. 5, *Opp. I*, col. 1009. 2) *Acta conc. Pap. exstant, Constit.*
imp. I, p. 260 sqq.; *SS. XX*, p. 499 sq. ap. *Rahewin. IV*, c. 67; cf. *V. Alexandri III., Liber*
 45 *pont. ed. Duchesne II*, p. 402. 3) Cf. *Giesebrecht, 'D. Kaiserzeit' V*, p. 240. 4) Cf. *Giese-*
brecht V, p. 255. 5) *Epist. Frid. ad Eberhardum, Rahew. IV*, c. 19. 6) *Decretum*
Nicolai II. de pontifice eligendo dicit.

1160, Oct. 2 Francie, civitate Tolosa celebratum esse concilium¹, cui C patres^a, episcopi et abbates interfuerunt una cum regibus Francie² et Anglie³, quorum studio iidem patres^b convocati convenerunt, ubi et Octaviani, quem Victorem dicunt, simul et Alexandri pape atque imperatoris augusti Friderici necnon et regis Ispanie⁴ legati aderant. Illic sane utriusque partis defensoribus sufficienter auditis eidem concilio tandem in Alexandrum⁵ complacuit⁵; Octavianus vero, qui et Victor, ab universo concilio cum^c suis principalibus defensoribus excommunicatus est.

(62). Atque utinam, sicut idem concilium celebratum ac tali fine terminatum certissime novimus, item in eodem concilio questionem de conspiratione, que electioni in Alexandrum facte ab adversariis appingitur, canonice succisam audiremus et sic esset soluta¹⁰ omnis dubitatio inter duos illos nemine ignorante partem Alexandri esse acceptandam, que cum esset a nota eiusmodi pura merito robur acciperet, cum de maiore numero cardinalium eligentium, tum etiam de legitimis personis ordinatorum, accedentibus quoque ad eius electionis consensum sedibus apostolicis, videlicet Antiocena et Ierosolimitana ecclesia⁶, que sole una cum Romana apostolicas sedes simul et literas accipere meruerunt cum tanta multitudine capitum ecclesie ac sapientum in iam dicto concilio congregatorum. Oportuerat namque, ut conspirationis illius contra imperium, ut dicitur, per pecuniam Siculi et Mediolanensium facte nota immanissima, sicut in alio concilio clamata ac diffamata fuerat, ita in isto subsequente fuisset expiata, ne cum cetera salva videantur, hoc solum relictum esset scandalum, pro quo non solum pusilli²⁰ vel pauci, sed et magni ac magnorum et pusillorum non contempnenda multitudo ab electionis in Alexandrum facte atque ab huius concilii confirmatione resiliendum vel differendum existimant, expectantes ac desiderantes adhuc generalius concilium ex unanimi consensu et convocatione regum in unum congregandum. Potens enim est Deus concordiam facere in sublimibus suis regibus ac principibus, sine quorum consensu ac²⁵ studio^{*p. 76.} unanimi in hoc tempore scismatis generale fieri concilium non posse manifestum est. Est etenim scandalum eiusdem conspirationis seu fidei seu facte tantum ac tale, ut nec secure a fidelibus contempni nec absque concilio generali tolli de medio posse videatur⁷.

Nam si id soli inimici et adversarii Alexandri dicerent et ipsi contra quos dicitur, prout oportuerat, solempniter negarent aut certe factum suum iustificarent aut, quod iustificari non posset, mutarent seque ab amicicia Siculi et Mediolanensium, quibus contra imperium seu contra collaudamentum imperatori factum federati dicuntur, longe facerent⁸, contempni possent ac deberent maledicorum calumpnie de simoniaca illa conspiratione. Nunc vero sicut Adrianum papam cum Siculo contra collaudamentum imperatori in verbo Domini factum certissime notum est esse federatum, quo inito

a) partes inter episcopos abbates c.; ut supra em. Mühlbacher. b) partes c. c) cum — de loco raso c. d) in marg. minio c.

1) *Concilium Tolosanum* Giesebrecht, 'D. KZ.' V, p. 264 sq., a. 1161, Mart., Reuter, 'Alexander III.' t. I, p. 500, a. 1160, Oct. habitum esse putant. Howlett, 'Chronicles of the reign of Stephan' etc. II, p. LI sqq. et Hirsch, 'Studien zur Geschichte Ludwigs VII.' p. 102, n. 2. Gerhohum solum concilii Tolosani mentionem facientem errorem commisisse arbitrantur, cum ab aliis auctoribus nonnisi conventus Belvacensis commemoretur: cui sententiae H. Boehmer, 'N. Arch.' XXI, p. 679—684. repugnat. 2) *Ludovico VII.* 3) *Heinrico II.* 4) *Fernando.* 5) Cf. V. *Alexandri III.* l. l. p. 403. 6) V. supra p. 308. 7) Gerhohi epist. ad cardin. 45 l. l. p. 369: Putabamus tamen conciliis universalibus et consiliis familiaribus litem hanc terminandam etc.; cf. Comm. in ps. 133, Migne t. 194, col. 892. 8) Cf. Gerhohi epist. ad cardin. l. l.

federe continuo non sine interventu, ut dicunt, pecunie invente sunt occasiones excommunicandi domnum imperatorem, que utique excommunicatio in effectum processisset, nisi intentata sententia morte Adriani intercepta fuisset, ipso tamen imperatore parato stare ad omnem iusticiam sive ex iudicio principum ecclesiae et regni, sive ex
 5 consilio paucorum ex placito hinc inde nominatorum et electorum, sicut, inquam, sub Adriano papa fedus cum hostibus imperii initum et excommunicatio domno imperatori intentata est, sic eandem excommunicationem idemque fedus iste, Alexander dico papa, cum eisdem cardinalibus, qui eiusdem consilii tunc participes fuisse dicuntur, perseveranter tenent, accidente tamen etiam nova causa, pro qua eis videatur domnus impe-
 10 rator excommunicandus, eo quod Victoris causam fovet ac manutenet. Quod utique multum auget questionis hinc inde difficultatem. Nam si iniqua est Victoris causa, iuste convalescit contra imperatorem aliosque eius fautores excommunicationis sententia; si vero iusta, invenient unde sententiam inique prolatam propulsare vel annullare possint ac debeant.

15 Sed huius questionis nodus et absolutio in eo maxime consistit, si plene cognoverimus Alexandri causa iniusta iustane sit. Iustitia vero cause illius vel iniusticia in eo versatur, si, cum cetera sana vel potiora circa eius electionem et ordinationem sint, etiam de conspiratione illa mala contra imperium, que eius electioni appingitur, ipsa eius electio, si possibile est, pura demonstretur. Quis vero est qui sibi hoc assumere
 20 possit vel audeat, ut istud misterium iniquitatis exquirendo in lucem perducatur, vel innocentiam eiusdem facti inveniat nisi generali concilio illud fiat? In cunctis enim fere, que egerint Romani, dici sibi nolunt: 'Cur ita facitis?' siquidem, ut aiunt, sedes illa soli celo debet innocentiam. Sciant vero unum et solum esse Deum, cui nemo dicere debet: 'Cur ita facis?' Nam et Petro dictum est a fidelibus ac disceptantibus Iudeis:
 25 *Quare introisti ad viros preputium habentes et manducasti cum eis?* et ipse requisitus facti sui humiliter rationem reddere *dedignatus non est. Similiter Paulo resistente ei in faciem refragatus non est, sed eum tamquam frater fratrem humiliter audivit et iuste arguenti acquievit. Quin et dominus et magister omnium Iesus redargutionibus Iudeorum se obtulit dicens: *Quis ex vobis arguet me de peccato?*, dedignatusque non est ex
 30 ratione ostendere se peccatorem non esse qui venerat peccata laxare. Cur ergo se membrum supra verticem, discipulus super magistrum extollit, dedignans quodammodo esse sub capite cui assimilari non vult in reddenda ratione? Cur qui se dicit Petri vicarium non ita ambulet, sicut eum videt ambulare?

Sed opponitur nobis verbum Domini dicentis: *Super cathedram Moysi sederunt*
 35 *scribe et pharisei, omnia que dicunt vobis et cetera.* Itemque illud Gregorii papae dicentis, quoniam *sententia pastoris sive iusta sive iniusta gregi timenda est*¹. Et nos quoque eadem verba recipimus et sicut verba salutaria veneramus, maxime tamen de his, quorum cathedra in questione non est et de quorum pastoralis officio non dubitatur. Hi enim qui sine questione cathedram tenent et pastores sunt, quamdiu secundum
 40 cathedram docent et pastoralia precipiunt, etiamsi iniuste ligant vel solvunt, contempnendi non sunt. Nam, ut ait idem papa Gregorius¹, *sive iuste sive iniuste obliget pastor, pastoris sententia gregi timenda est, ne is qui subest et cum iniuste forsitan ligatur ipsam obligationis suae sententiam ex alia culpa mereatur.* Premisit autem in eadem omelia ipse dicens, quoniam ligandi atque solvendi potestate se privat qui hanc
 45 pro suae voluntatis motibus et non pro subditorum moribus exercet. Itemque notan-

2. Thess. 2, 7.

Act. 11, 3.

*p. 77.

Petrus^a actuum suorum, immo et Dominus posse rationem reddidit.

Ioh. 8, 46.

cf. Matth. 10, 24.

cf. Gal. 2, 14.

Matth. 23, 2.

a) in marg. minio scr. c.

1) In evang. l. II, hom. XXVI, c. 6, Opp. ed. Bened. I, col. 1556; cf. Pseudo-Udalrici epist. de continentia clericorum, Lib. I, p. 255; Hug. Floriac. I, c. 11, Libelli II, p. 478.

dum, quod non ait sententia pastoris gregi 'tenenda', sed 'timenda' est. Is autem pastoris sententiam non contempnit, sed timet qui, ut sibi videtur, iniuste ligatus vel ad maiorem confugit audientiam vel, si maior audientia non est, totum et solum id quod potest facit eidem pastori et ecclesiae suam exponendo innocentiam. Sed hec et cetera eiusmodi, ut dictum est, de illo pastore sentienda sunt, cuius cathedra in questione non est. At nunc quando dicitur: 'Ecce hic est Christus aut ecce illic aut etiam neque hic neque illic', eo quod utriusque Christi cathedra in questione sit — nam iste, aiunt, per scismaticam conspiracyem ac simoniacam irrepsit^a, alii vero de alio, iste tumultuarie irrupit, dum grande concilium huius, aliud vero eque grande vel grandius alterius, causam tuetur et eius, qui ex adverso est, improbat et dampnat dumque utriusque Romani vocati pontificis tanto facilius sententia contempnitur, quanto minori unitatis consensu vel causae certitudine roboratur: quis est in hac tumultuatione ac turbine atque incertitudine causarum latere valens qui non libenter latere debeat? Quis est qui se inter medium duorum conciliorum quasi duorum montium invicem pugnantium volens inserat, ut hunc vel illum montem transferat, alium stabiliat? Quis illius vel illius causam defendendam facile assumat quem tantum vel tantum concilium dampnat et profanat? Quis vero sapiens non refugiat pro illo mori vel persecutionem pati de cuius cause iusticia dubitat? Vix enim pro iusto quis moritur, nam pro bono forsitan quis audeat mori. Quis autem nesciat magnum esse sacrilegium in ovile Christi irrumpere violenter vel e diverso per simoniacam vel scismaticam conspiracyem irrep- sisse? Nam alter eorum, qui eiusmodi sunt, fur, alter vero et latro est, immo vero utrique talium fures sunt et latrones, nam et ille qui violenter irrupit oves furatur, mactat et perdit et qui pro accepta pecunia scindunt ecclesiam, non minus fure ac Iuda proditore detestabiles existunt. Scindunt vero ecclesiam, que est corpus Christi, si tamen ita est, ut dicitur, qui pro accepta pecunia domnum imperatorem, quem multitudinem sequi dubium non est, excommunicaturos se sacramenti firmitudine promiserunt et, ut eadem excommunicatio in futurum firma permaneret, ex eorundem compromittentium cetu papam sibi pro eadem compromissione scismatica ac simoniaca elegerunt. Hos ego, si qui tales sunt, scindere vel scidisce iudico ecclesiam nec Iudae proditori paulominus sceleriores, maxime cum dominus imperator ad omnem iusticiam legum vel, certe si domno pape placuisset, ad consilium electarum hinc inde personarum stare paratus fuerit de his omnibus, super quibus impetebatur vel iam adhuc stare in eodem paratus sit, si sint qui nunc illud recipere debeant ac velint. Nam his qui eius christianitatem pro pecunia Siculi ac Mediolanensium vendidisse dicuntur, nisi super hoc verbo expurgatis, non se facile credere poterit. Sed dicitur mihi: 'Quis tu es, qui talia loqui presumas et quasi tibi assumere iudicium de tanta sublimitate vel personarum vel causarum?' Sed sciat qui me talia loquentem miratur, sciat, inquam, et intelligat non me iudicare sublimium dignitatum personas, sed eas, quas publica fama loquitur causas iniquas detestari, de quibus omni homini etiam infimo, qualium unus ego sum, ratione utenti licitum, immo et naturale est iudicare. Aut si et iudico personas in sublimitatis nomine constitutas vel etiam alias mihi commissas iudico eas iudicio discretionis, suspendens interim condemnationis iudicium, donec crimen cuiuslibet eorum vel ecclesiasticis vel publicis legibus condemnatum manifesta luce cognovero. De qualibus apostolus: *Manifesta, inquit, sunt opera carnis, que sunt fornicatio et cetera talia.* Que etiam iudicio condemnationis iudicat, cum ipsis auctoribus scelerum, *quoniam qui talia, inquit, agant regnum Dei non consequentur.* Item qui talia agunt digni sunt morte.

a) irripit c.

57. De iudicio discretionis et iudicio condemnationis.

(63).

Sane in hac dubietate causarum ac personarum sublimium, quis ego essem, qui iudicium mihi condemnationis vel confirmationis in hunc vel illum assumerem? Porro ex eo, quod homo sum et hoc non esse non possum, iudicio discretionis et ego cum
 5 ceteris hominibus iudicans, dum hec et talia de causis licet sublimibus non contempnendis clamoribus audio, dico, si *hec vel illa ita vel ita sunt, tantum ac tale
 malum esse idque ita vel sic omni homini christiano abhominandum et ita contra illud decertandum esse. Non autem dico vel iudico enuntiative hoc vel illud ita esse, nisi
 vel ex confessione seu convictione aut etiam notoria manifestatione causarum valeam
 10 hoc vel illud evidenter demonstrare. Numquid vero in hac multitudine papantium iudicare non debeo et omnis homo christianus tempus esse non solum putationis, sed et amputationis, quatenus celestis agricola unum de palmitibus eiusmodi tollat, alium vero, si quid in eo purgandum est, purget, ut fructum plus afferat? Propter hoc enim considerat electorum ecclesia generale concilium, in quo revelent celi iniquitatem Iudae
 15 ac terra adversus eum consurgat, quisquis e duobus ille est et manifestum fiat peccatum illius. Non solum namque Deus vel angeli celum illud esse existimandum est, cui sedes illa beati Petri debeat innocentiam, sed et sanctorum hominum spiritualium et maxime ecclesie presidentium ecclesiam ego existimem illud esse celum, cui quilibet, etiam summus mortalium, debeat innocentiam, dicente vase electionis de se suisque
 20 similibus apostolis ac viris apostolicis, quoniam *spectaculum facti sumus huic mundo et angelis et hominibus*. Et profecto quibus spectaculum facti sumus, his etiam sine scandalo esse debemus dicente generaliter omnibus eodem apostolo Paulo: *Sine offensione estote Iudeis et Grecis^b et ecclesiae Dei*. Nec solum magnis, sed etiam minimis summos ecclesiarum presules in hoc debitores existimem, ut videlicet summopere caveant, ne
 25 scandalizentur ab eis. Et hoc non ex me, sed ex verbo Domini presumo dicentis: *Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt et cetera*. Propter hoc sane scandalum scilicet precavendum ascendit Paulus Ierosolimam ad apostolos et contulit cum illis euangelium Christi, ne forte in vacuum curreret aut cucurrisset, si ab aliorum apostolorum doctrina ipso in aliquo discordante scandalum super hoc pateretur
 30 ecclesia Christi. Propterea et laborabat operando manibus suis nichil accipiens a quibusdam ecclesiis, ne quid super hoc offendiculum pateretur euangelium, si sua quesuisse videri potuisset. Unde et cum dixisset: *Sine offensione estote Iudeis et Grecis et ecclesie Christi*, semetipsum in huius precepti exemplum offerre potuit dicens: *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non querens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant*.
 35 Sane Marcellus¹ papa, quoniam sacrificando ydolis peccaverat in celum, scandalizando ecclesiam, que nimirum celum ac sedes Dei est, dictum est ei ab eodem celo, id est sanctorum patrum in urbe et ad urbem super hoc ipso collectorum unanimi concilio: 'Tu qui summus pontifex es a nemine debes iudicari. Tu collige causam tuam in sinu tuo, veruntamen presentibus hoc facias'. Et ipse cum peccatum suum, super
 40 quo infamatus erat, excusare non potuisset coram ecclesia, que super eodem exacerbata fuerat, in semet depositionis atque excommunicationis *sententiam dictavit, unde et misericordiam a Deo consecutus de catalogo Romanorum pontificum deletus non est, sed quoniam pro fide catholica postmodum illustre martyrium duxit, etiam in sanctorum martyrum cetu digne connumeratus est. Leo quoque iniuste infamatus, ne super
 45 eo scandalum pateretur ecclesia Dei, cui tamquam rationali celo debebat innocentiam,

*p. 79.

Iob 20, 27.

cf. 1. Tim. 5, 24.

Act. 9, 15.

1. Cor. 4, 9.

De^a scandalis ecclesie tollendis.

1. Cor. 10, 32.

Matth. 18, 6.

cf. Gal. 2, 2.

cf. Act. 20, 34.

1. Cor. 10, 23.

(64).

*p. 80.

Expurgacio^a Leonis pape.

a) in marg. min. scr. c. b) gentibus Vulg.

1) Immo Marcellinus; cf. *Liber pontif. ed. Duchesne I, p. 162. Idem exemplum in epist. ad cardin. l. l. p. 370. 379; cf. Libelli de lite II, p. 650. 664.*

publice consensu ambone coram rege¹ ac principibus omnique frequentia populi cum XII astipulatoribus episcopis famam suam iuramento purgavit. Cuius tenorem iuramenti in huius cause consimili negotio presenti loco non piguit inserere²: *Auditum est, ait, fratres karissimi, et divulgatum est per multa loca, qualiter homines mali adversum me insurrexerunt et debilitare voluerunt et miserunt super me gravia crimina. Propter 5 quam causam iste clementissimus ac serenissimus dominus Karolus una cum sacerdotibus et optimatibus suis istam pervenit ad urbem. Quam ob rem ego Leo pontifex sanctae Romanae ecclesiae a nemine iudicatus neque coactus, sed spontanea mea voluntate, purifico me in conspectu vestro coram Deo et angelis eius, qui conscientiam meam novit, et beato Petro principe apostolorum, in cuius conspectu consistimus, quia istas criminosas et scele- 10 ratas res, quas illi obiciunt mihi, nec perpetravi nec perpetrare iussi. Testis est mihi Deus, in cuius iudicium venturi sumus et in cuius conspectu consistimus de hoc propter suspensiones malas tollendas mea spontanea voluntate facio, non quasi ego hanc consuetudinem aut decretum in sancta ecclesia successoribus meis et fratribus et coepiscopis nostris imponam, sed ut melius a vobis abscidatis rebelles cogitationes.* 15

Si sancti Romani pontifices alius in se sententiam depositionis et excommunicationis dictando, alius vero semetipsum humiliter purgando ab ecclesia Dei, cui tamquam celo rationabili debebant innocentiam, scandalum tulerunt. *Oportet enim episcopum habere testimonium bonum etiam apud eos, ut ait apostolus, qui foris sunt. Quod si apud eos qui foris sunt, quanto magis apud domesticos fidei? Nam restat, ut ait³ 20 unus magnorum sacerdotum Gregorius nec se nec alios excipiens, ut cuius vita dispicitur etiam deprecatio contempnatur.*

(65). Et quid, ait quis, placuit dicere patribus beati Petri vicarium tantum celo^a debere innocentiam? Sic enim ait Simmachus papa⁴: *Aliorum hominum causas Deus voluit per homines terminare; sacrosancte vero sedis Romane presulem suo sine questione reser- 25 vavit arbitrio. Voluit beati Petri successores celo tantum^b debere innocentiam et subtilissimi discussoris indagini inviolatam exhibere conscientiam.* Quid, inquit, iste

Quid^c sit celo debere innocentiam.

Romanus pontifex dicere vel scribere sic voluit, si, ut tu dicis, etiam ecclesie, que nimirum sedes Dei ac celum rationale est, a Romanis pontificibus innocentia debetur? Ad quod audiat, qui super his dubitat vel querendum putat, quoniam Simmacho maior 30 est qui ait: *Sine offensione estote Iudeis et Grecis et ecclesiae Dei.* Item: *Oportet episcopum bonum habere testimonium apud eos qui foris sunt.* Et dominus Iesus adhuc maior ambobus^{*} his, plus enim quam Salemon hic, immo et maior omnibus: *Qui scandalizaverit, inquit, unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei et cetera quae 35 dicere perhorreo.* Ait etiam ipse: *Si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et*

1. Cor. 10, 32.
1. Tim. 3, 7.

*p. 81.
cf.
Matth. 12, 42.
ib. 18, 6.

ib. 5, 28.

ib. 18, 7.

proice abs te. Item: *Necesse est, inquit, ut veniant scandala, ve autem homini, per quem scandalum venit, nec magnum excipiens nec minorem.* Quibus manifestissimis dictis Salvatoris et apostolicis Simachum papam nequaquam crediderim sensisse contraria, sed id solum, quod nulli hominum fas est, in Romanum pontificem ferre condemnationis iudicium vel ad expurgationem sui cogere, sicut Marcellus a nemine iudicio condemnationis iudicatus est dicentibus ei fidelibus: *'Tu collige causam tuam in sinu tuo'*, ipse in se iudicium tulit dampnationis. Similiter et Leo a nemine ad expurgationem sui coactus est, sed summum celum ac celi habitator Deus, subtilissimus videlicet discussor et indagator, hoc in eius corde locutus est. Quod si valens de ecclesia Dei tollere

a) zelo c. b) tñ c. c) minio in marg. scr. c.

1) Scil. Karolo Magno. 2) Jaffé, Bibl. IV, p. 378. 3) Nescio ubi. 4) Ennodii libellus pro synodo, Opp. ed. Vogel, AA. VII, p. 61, Hinschius, Decret. Pseudois. p. 672; C. IX, qu. 3, c. 14.

scandalum de ipso habitum non abstulisset, utique quantumque de causa bene sibi conscius apud ipsum nocens extitisset. Itaque subtilissimi discussoris acquiescens indagini et vivo Dei sermoni, qui est penetrabilior omni gladio ancipiti, compulsus quod potuit et interni arbitri iudicio debuit, hoc fecit semetipsum de crimine obiecto purgando et ab ecclesia Dei scandalum auferendo. Sicut item Marcellus¹, eodem divino in ecclesia ac per ecclesiam se compellente iudicio, libens in semetipsum dampnationem dictavit, ne non solum divino iudicio, sed et apud ecclesiam reus concilio, insuper vero gehenne ignis reus existeret, sed redargutus ab ecclesia in semetipsum iudicium dampnationis non tulisset. Nunc vero quia iusticiam Dei, quasi celo per ecclesiam se arguente, cognovit et eidem iusticiae semetipsum damnando acquievit, etiam in numero sanctorum inventus est. Sed et illud Simachi pape aliaque eiusmodi sciendum de his solum Romanis pontificibus agere, qui et soli tenent cathedram et quorum introitus questione caret. Nam cum de duobus quasi cathedram tenentibus disceptatur, quis eorum apostolicus, quisve apostaticus sit, bene debent introitum suum ecclesie Dei exponere seque inter confratres et discipulos videndos ac palpandos exhibere, ut omni scandalo ac dubitatione sublatis noverit ecclesia Dei reprobare malum et eligere bonum. Sane dum illud Simachi annotamus his, qui et soli sedent et quorum cathedra questione caret, non destruimus que supra asseruimus, generaliter ve intentari omni homini, per quem scandalum venit, sive ille summus sive infimus mortalium sit, seu brevi tempore seu diu cathedram tenuerit. Quicumque vero se ipsum, arguente se celo id est ecclesia, iudicaverit non utique iudicabitur a Domino, sicut de quodam summo sacerdote per hominem Dei redarguto, sed non correcto legimus, quod divino iudicio de sella cadens retrorsum fractis cervicibus mortuus sit. Similiter autem et Romani quidam dicti pontifices, qui in malo pertinaces usque in finem perstiterunt, de catalogo pontificum iudicante ecclesia etiam post mortem sublatis sunt, preter illud iudicium, quo a Domino sunt eternaliter iudicati. Qualium unus extitit Leo ille², qui contra Hylarium Pictavensem in concilio presumptuose locutus est. Quamvis ergo quispiam sit vel dicatur summus mortalium, non contempnat pusillorum de se scandalum. Nam si pena gehennali plectitur qui scandalizaverit unum de pusillis, quanto magis illis iudicium repositum est qui scandalizant ecclesiam Dei simul et regna.

Hinc enim, ut in presentiarum cernimus, vexatur et non modice turbatur ecclesia Dei permaxime super illius malae pactionis verbo, quo, sicut astruit is, qui ab eodem negotio se subtraxisse dicitur, videlicet Octavianus, quem Victorem dicunt, simul et illis cardinalibus, videlicet Iohanne Pisano et Gwidone Cremense, divulgatum est, qui eidem pessime conspirationi, ut fatentur, interfuerunt et male date et acceptae pecunie, ut dicunt, participes facti sunt, ab his, inquam, divulgatum et, quod pro accepta Siculi et Mediolanensium pecunia domni imperatoris excommunicatio sub cautione sacramentali firmitudinis promissa fuerit, quo pacto etiam id firmatum dicitur, quatenus de illorum cetu, qui tale piaculum commiserint, unus in papam eligeretur post mortem Adriani, quam promissionem in electione^a dicunt esse completam³. Quem sane tale piaculum non scandalizaret^b? Quod utique si perpetratum constaret Iude traditoris crimine paulominus sceleratius esset. Nam illic discipulus magistrum, hic pater filium a ecclesiae veste nudatum hostibus tradidisset; aut quia tantum facinus de tam sapientibus credi difficile est, quamvis et munera corda excecant sapientum, si liberam super hac infamia retinent conscientiam, ostendant etiam ecclesie Dei suam innocentiam piaculum

a) electionem c.   b) scandazaret c.

1) Immo Marcellinus; v. supra p. 369, n. 1.   2) Leonam comitem, qui concilio Seleucia habito praeftuit, auctor in animo habuisse videtur.   3) Cf. supra c. 53.

idem competenter negando et ab hostibus imperii soluto pacti federe auxilium et favorem suum longe faciendo, maxime cum dominus imperator super omnibus quae postulantur iusticiae seu consilio stare paratus fuerit, semper et adhuc Deo annuente, ut speramus, paratus erit, sicut esse debet, maxime si expiatis his piaculis de Romanorum erga imperium fidelitate constiterit. Propter hoc igitur a fidelibus ecclesiae et imperii generale desideratur concilium, ubi omnibus his in medium prolati ac, Deo favente, expiatis unoque, adulterino videlicet, palmite exciso et alio purgato unitas fiat et pax inter regnum et sacerdotium, pax quoque reformaretur ecclesiae scandalis ablati et excluso scismate.

(66).

58. Commemoracio veteris hystorie.

10

Talis namque pax inter sacerdotium et regnum etiam olim in dispositione castrorum Israelitici^a populi prefigurata est, ubi ad Orientem ante faciem tabernaculi Moyses et Aaron simul castra metabantur, hoc significante Spiritu sancto eorundem ordinatore Num. 3, 38. castrorum nimirum in umbram futurorum atque celestium, *nichil magis conducere ecclesiae Dei profectui, quam ut in unum habitent concorditer sacerdotium et regnum; *p. 83. sicut econtra eisdem ab invicem dissidentibus statui christiano nichil esse perniciosius unquam potuit ac poterit. Quod si dedignantur Romani, ut suam ecclesie innocentiam super iam dictis criminationibus exhibeant, utpote quorum sit de omnibus iudicare et a nemine, quicquid fecerint aut divulgatum de eis fuerit, iudicari, ita ut nemo eis dicat vel dicere debeat: 'Cur ita facitis?', parum vel nichil de scandalis ecclesie curantes, 20 utpote quibus sit licitum quodlibet fuerit libitum, quid ultra expectabimus, nisi ut, si et hoc libuerit quicquid adhuc fastus et avaricia, duo scilicet mali consiliarii, suggesserint, qui raro in Urbe defuerunt, compleant etiam novas leges veteribus abolitis, ad placitum condant terminos episcopatum, iam olim antiquatos omnes e medio tollant et novos pro consilio philargiriae limites statuunt, de archiepiscopatibus omnibus suffraganias et 25 de suffraganiis archiepiscopatus constituent inter hec omnia pinguiora et meliora sibi reservantes, cetera vero ad libre pondera statuentes; immo vero et si placuerit et mali illi consiliarii suggesserint, reliqua ovilia omnia in unum conducant, ut sit solum unum ovile et unus pastor solus Romanus pontifex; aut, si hoc difficile ac laboriosum visum fuerit, episcopos visitationes, quales volent, sibi iurare faciant, reges quoque a 30 subiciendis sibi rebellibus et ecclesiarum ac civitatum vastatoribus prohibeant, dicentes: 'Huc usque venies et non procedes amplius', aut hec sua precepta transgredientes excommunicent, medios quoque se inter reges ac tyrannos, inter civitates alterutrum infestantes interponant et quorum eis pecunia plus ponderaverit, eorum adversarios excommunicent eandemque excommunicationem dato precio absolutionis absolvant; iam 35 vero et aliarum civitatum presules et quique ecclesie presidentes videntes libertatem ipsorum, in omnibus his libere etiam ipsi pro sua possibilitate vel loco ipsorum sequantur errores, turpe enim Romanis arguere in aliis, quod ipsi fecerint. Sintque iam omnes non discipuli veritatis, sed magistri simul ac discipuli erroris, sequentes etiam non Iesum Christum in hoc mundo pauperem vel Symonem Petrum aurum et argentum non habentem, sed Antichristum thesauris auri et argenti dominantem et Simonem magum dona Dei pecuniis estinantem. Quales nimirum magistros ac discipulos Petrus Petri 2, 14. apostolus in epistola sua detestatur dicens: *Cor exercitatum avaricia habentes, maledictionis filii; derelinquentes viam rectam erraverunt, secuti viam Balaam ex Bosor, qui* Ind. 11. *mercedem iniquitatis amavit.* De talibus vero et Iudas apostolus: *Ve, inquit, illis, qui* 45 *in via Chaim abierunt et errore Balaam mercede sunt effusi et in contradictione Chore* *p. 84. *perierunt.* Ve, inquit eis, nam quamvis *eiusmodi maledictionis filii Balaamite bene-

Abusionum^b
multiplex in-
convenientia.

dictiones seu maledictiones quascumque cantitant vendentes et cuncta apud se venalia habentes, quamvis, inquam, estiment qui eiusmodi sunt benedictionem et maledictionem apud se solos esse repositam, solos esse benedictos, quos benedixerint et maledictos, in quos maledicta ad precium auri et argenti congesserint, in quorum sorte censetur
 5 etiam ille rex Balach eiusque similes maledictionis emptores, quamvis, inquam, estiment se in hac via sua pessima usque in finem prosperari aut etiam, si aliquamdiu fuerint prosperati, eicientur tamen tandem de ecclesia Dei flagello divinitus proviso et forte a locis, in quibus benedictiones ac maledictiones venditare soliti ecclesiam Dei speluncam latronum ac domum negotiationis fecerant; sicut Iudei quoque fune captivi-
 10 tatis per Romanos a sancta illa civitate et templo, in quibus latrocinari solebant, abstracti sunt. Ac nisi per has temporales calamitates conversi fuerint, gladium suum vibravit Dominus, arcum suum tetendit, ut eos a cetu iustorum separatos sagitta maledictionis tandem transfigat, dicturus talibus in fine: *Ite maledicti in ignem eternum*; sicut ille ariolus Balaam tandem gladio filiorum Israel occisus et a cetu viventium se-
 15 paratus atque inter Madianitarum cadavera deputatus est. Sed nec interim plene de vie sue prosperitate gaudebant, nam etsi propheta ariolus gladium angeli ad interfectionem sui paratum non videat, asina tamen videns interim sessorem suum quantumcumque se verberantem inquietabit et a via pessima declinans sedentis pedem obteret atque, ut ait Petrus, subiugale illud mutum humana voce loquens prophete insipientiam
 20 increpabit. Iuste enim laxantur ora subditorum quantumcumque brutorum seu mutorum ad increpationem eiusmodi presidentium avaricia cecatorum atque apertis oculis cadentium benedictionesque ac maledictiones venditancium, sicut totus iam mundus conqueritur de avaricia Romanorum estimans et fama divulgante, certum habens de auro et argento Siculi [et^b] Mediolanensium hoc presens scisma^c pullulasse, quod
 25 ecclesia inter duos illos Romanos vocatos pontifices errabunda disscissa est. Sed nec Mediolanenses legibus dampnati atque proscripti tanta pertinacia augustali imperio se opponere, ut creditur, auderent^{d, 1}, nisi Romanorum favore id facerent. Nam dum foris eos gladius imperialis et intus pavor excommunicationis vastaret, quomodo duobus illis gladiis in unum consentientibus non cederent? Sed in omnibus his thesaurizant sibi
 30 iram in die ire et revelationis iusti iudicii^e Dei. Iam vero in homicidiorum ac vastationum reatu miror, quod non timent participium hi, qui eos animant ad rebellandum, maxime contra divinam ordinationem, a quo omnis potestas est ac Paulo apostolo precipiente principibus ac potestatibus subici debere. Sed quousque duos illos pessimos consiliarios avariciam et superbiam prosequendo prolabor? Quousque me impetus
 35 spiritus contra *fastum et questum loquentem impulit? Demittenda iam vela sunt, ne forte et in aspera loca incidamus, si ultra progressi fuerimus. Arguemur enim forte etiam super his, que dicta sunt, os in celum posuisse. At nos contra celum, quod sapientia inhabitat et quod sedes Dei est, nichil, ut estimo, diximus, sed nec contra celos rationales gloriam Dei enarrantes ac desuper rorantes, contra nubes, que pluunt
 40 iustum et iusticiam, nichil locuti sumus, sed si quidem est celum eneam viscera pietatis terre subiecte claudens, de scandalis terre rationalis non curans aerugine^g et rubigine terre virentia perurens fulmina et terrores contra innocentes iaciens, nocentes vero ac rebelles iusticie fovens, si que sunt nubes sine aqua et nebule turbinibus agitate ignis grandines et nives noxias emittentes contra se dicta cognoscant, si que
 45 duriora a nobis prolata sunt. Nos autem contra neminem personaliter sermonem direximus, sed consequentias quasdam causarum malarum precedentium et effectuum pessi-

cf. Num. 22.

Matth. 21, 13.
Ioh. 2, 16.

Ps. 7, 13.

Matth. 25, 41.

Ios. 13, 22.
cf. Num. 22,
23 sqq.

2. Petr. 2, 16.

De^a asina Balaam arguente.

cf. Rom. 2, 5.

cf. ib. 13, 1.

*p. 85.

cf. Ps. 72, 9.

cf. ib. 18, 1.

Is. 45, 8.

cf.
Deut. 28, 23.Contra^f celum
eneam.

a) minio c.   b) deest; suppl. Sch.   c) scisma c.   d) audirent c.   e) iudici c.   f) minio
in marg. c.   g) aerugine c.

1) Haec igitur ante annum 1162. scripta sunt.

morum contexuimus, quos partim vidimus, partim quoque adhuc futuras formidamus. Semel namque posito his, qui in ecclesia Dei episcopi vel episcoporum magistri ac patres positi sunt, de scandalis ecclesie non curare altum sapere nec humilibus consentire ac non secundum Iesum Christum dubitantibus et scandalizatis fratribus ac discipulis latus, manus ac pedes innocentie videndas ac palpandas demonstrare, cum 5 et hi duo consiliarii pessimi, superbia et avaricia, penitus admissi fuerint, nichil malorum, que diximus, sequi dubitandum non est. Immo vero et discessionem de sub Romane aecclesiae obedientia per talem contemptum scandalorum parturiri timendum 2.Thess. 2, 3. est, sicut a Grecis quoque iam olim discessum est atque ita revelatum iri filium perditionis, si tamen hec vel talis est discessio, quam significat apostolus, dicens: *Nisi 10 venerit discessio primum* et cetera.

(67). 59. De expeditione illa Ierosolimitana tota calamitosa, quam avaricia suasit.

Videamus autem per unum ex his consiliariis, questum dico vel avariciam, quale quantumque malum, quanta clades et perniciēs in totam ubique terrarum ecclesiam 15 processit. Recens tenet memoria, nam ante annos XIII gesta sunt que perstrinximus¹. Exierunt² a civitate Ierosolima³ frequentes nuntii, personae vultu et etate venerabiles, adiere curias regum ac principum, ipsum quoque pie memorie querimoniis suis papam sollicitabant Eugenium⁴ necnon et abbatem⁵ Clarevallis, columnam aecclesiae ac luminare fulgidum, episcopos ac episcoporum adiere concilia calamitates sancte illius civi- 20 tatis lacrimabili querimonia deponentes, qualiter videlicet gentes finitime sanctum illum locum infestarent, qualiter illic omnia christianorum loca et habitationes cedibus et luctu complerent, incendiis ac preda vastarent, omnia iamque interesse quin congregare in unum sanctam civitatem et sepulchrum requietionis dominice occisis habitatori- 25 bus sibi tollerent, *nisi quantocius eis a regibus cismarinis et christianorum universi- tate exercitu quam copioso subveniretur. Cumque ista querimonia augeretur in dies, rex Romanorum Chunradus⁶, rex quoque Francie Ludewicus⁷ christianissima miseratione permoti laborem sibi tanti negotii tamque piissimi operis assumpserunt et cum 1147. Mai. infinito exercitu de omnibus terris christianorum ad eos confluentem viam terraneam ingressi⁸ sunt, preter eos⁹ qui navibus per mare viam arripuerunt. Non fuit civitas, 30 que multitudines, non villa seu vicus, que non saltem paucos emitteret, episcopi cum gregibus suae parrochie^a sibi adunatis, duces quoque et comites alique principes ac magnates singuli cum suis turmis incedebant, scuta, gladios et loricas aliaque belli vasa secum perferentes cum copiosa preparatione sumptuum ac tabernaculorum, que plaustis et equis innumeris subvehebant. Vix terrestris via simul et campi contigui 35 per terram gradientes, vix Danubii decursus navium multitudines capiebat. Tam enim erat infinitus exercitus, quod, ex quo gentes esse ceperunt, nunquam tantam hominum, equitum simul et peditum, multitudinem in unum congregatam estimaverim. Nulla eorum necessitatibus venalium rerum fora, vix ulli campi castris metandis sufficebant. Unde vulgus innumerable, cui plaustra et equi victualibus perferendis deerant, non post 40 longum fame cepit laborare. Multitudo namque etiam rusticorum ac servorum domi-

a) parrothice c.

1) *Scriptis igitur a. 1161.* 2) *De hoc loco cf. Kugler, 'Analecten zur Gesch. d. zweiten Kreuzzugs' p. 16 sqq., qui quid Gerhoh hac narratione voluerit recte exposuit.* 3) *Edessam captam belli sacri ansam prae buisse nemo est quin sciat; cf. Sturmhöfel, 'Der geschichtliche Inhalt' p. 12, quem tamen locus commentarii in psalm. 39, ubi Gerhoh rectius narrat, effugit.* 4) *III.* 5) *Bernhardum.* 6) *III.* 7) *VII.* 8) *Cf. Bernhards, 'Konrad III.' II, p. 597.* 9) *Lotharingos, ut Sturmhöfel p. 13. suspicatur.*

norum suorum relictis aratris ac servitiis ignorantibus quoque nonnulli vel invitis dominis, parum aut nichil auri vel argenti habentes, inconsulte expeditionem illam longissimam arripuerant, sperantes in tam sancto negotio, sicut olim antiquo illi Israelitarum populo vel pluente desuper celo vel undecumque celitus ac divinitus ammini-
 5 stranda fore victualia. Sed longe aliud quam sperabant evenit. Maxime namque ad-
 versitates eundem exercitum in eadem sancta via, ut estimabant, comprehenderunt. Prima namque calamitatum eiusdem exercitus, quas relatu dignas arbitramur, hec fuit. Cum in finibus Graeciae secus mare pergerent una dierum super ripam cuiusdam non
 10 pluvia, quam viderint, precedente, sed vel diruptione nubium desuper vel dimissione
 aquarum, quas humanum artificium aliquo obice structo³ ad eorum perniciem ac de-
 cipulam retentaverit, idem fluvius granditer intumuit et desuper castra preceps veniens
 lateque ac vehementer exundans magnam partem exercitus cum tentoriis simul et
 15 plaustris secum in mare traxit, ita ut quibuscumque plaustris vel utensilibus inherentes
 vivi in profundum descenderent.

Deinde Constantinopolim laboriose satis a tanta multitudine ventum est. Ubi
 Romanorum rex a Grecis callide circumventus ac principibus quibusdam auro et argento
 illectis iter per desertum quoddam versus Iconium ingressus est, obsequium se arbi-
 20 trans prestare Deo, si quascumque gentes christianis infestas subiugare Christo vel
 suorum humiliationem [potius^{b)}], quam christiani nominis propagationem intendentibus.
 Igitur exercitibus in duo divis⁴ rex Romanorum cum suo exercitu versus *Iconium
 viam ductu Grecorum ingressus est per desertum; rex vero Francie cum exercitu sibi
 adunato versus Antiochiam et Ierosolimam viam, ut ceperat, tenuit aliis per mare, aliis
 25 per terram tendentibus. Verum quantae utrique^{c)} exercitui calamitates obvenierint, quo-
 niam enumerare impossibile foret, summatim maiora perstringemus. Exercitus⁵ nam-
 que versus Iconium gradiens labore, fame ac siti in deserto confectus insuper dissen-
 teria gravissime ac pene universaliter fatigari cepit, cui nimirum infirmitati labor
 corporalis permaxime contrarius est. Igitur infirmitate et labore viae simulque inopia
 30 turba confecta morte consumi cepit, ita ut diatim multitudines fame ac morbo simul
 et labore depaste caderent. Transito tamen sic morbose ac laboriose deserto ventum
 tandem est ad terram hostibus habitatam, qui eos pugne occursibus et incursibus ex-
 ceperunt, non tamen, ut eis cominus pugnandi facultatem darent, sed sagittis eos die
 noctuque incursando simul et fugitando eminens fatigabant, ita ut nec pugnae seu victo-
 35 riae locus esset, nec tamen absque pugne incursibus ullo momento existerent.

Quod si nostri equites eos incursare voluissent fugientes illos nostri consequi non
 valebant, nimirum equis nostrorum labore et inedia fatigatis, illorum vero equis pin-
 guibus et requietis. Sed et pauci [in^{d)}] nostro exercitu erant sagitarii, tota vero ad-
 versariorum multitudo arcubus munita hunc fere^{e)} solum pugnandi usum retentabant.
 40 Unde ex consilio rex noster cum exercitu divertit ab eis, tandem quam ierat viam per
 desertum repedando, non quod nostri bello ac victoriae defuerint, sed quod bellum ac
 victoria fugerit ab eis. Nam si pugnare voluerant et ad bellum acies ordinaverant,
 nullus erat ex adverso adversariorum occursum; si vero se in castra receperant, requies

a) minio in marg. scr. c.   b) deest, suppl. Sch.   c) utroque c.   d) deest c.   e) ferre c.

45 1) Melas.   2) iuxta oppidulum Cherevach (*Choerobachi prope Constantinopolim*) sec.
Ottonem Frising. Gesta I, c. 45; cf. Bernhardi l. l. p. 612.   3) Quod Gerhoh solus tradit.
 4) Ab initio iam uterque exercitus separatim profectus est; cf. *Sturnhüfel p. 13.*   5) Cf.
Bernhardi l. l. p. 631 sqq.

(68).
 Quando^a Con-
 stantinopolim
 ventum est.

Divisi^a sunt
 exercitus.
 *p. 87.

Oct.

(69).
 Calamitates^a
 exercitus regis
 Romanorum.

eis non dabatur, sagittariis eos undique per circuitum die noctuque infestantibus. Igitur nostri loriceis vestiti, ut dictum est, ab eis diverterunt per idem desertum, quo venerant, viam dirigentibus, quod alias divertendi locus non fuisset silvis aut paludibus hinc inde impredientibus. Sed et abeuntes adversarii per desertum et rara quedam silvestria hinc inde comitantes longum illum ordinem abeuntium sagittis a dextris et 5 sinistris fatigabant. Qui dum a nostris fugabantur mox eadem levitate, qua fugerant, revolabant. Contigit autem¹, ut in quadam rupe magna pars nostrorum una se noctium recepisset, credens se illic ab adversariorum sagittis posse requiescere. Sed adversarii eadem rupe circumdata et expugnata omnem illam multitudinem vel gladiis peremerunt vel captivos abduxerunt, rege nostro eventum rei penitus ignorante, aliquantulum 10 enim longius ipse processit et cum robore exercitus castra in loco sibi proviso locaverat. Mortuis^a igitur et cadaveribus omnem illam deserti viam stratam relinquentes rex cum exercitus quibusdam reliquiis Constantinopolim rediit. Ubi cum aliquantisper principibus aliisque magnatibus, quibus animus vel pecunia non defecerat, viam Ierosolimitanam per mare ingressus est. 15

(70).

60. Calamitates exercitus regis Francie.

Sed et regis Frantiae exercitum et quam plures ex Germanis, qui per viam terrestrem Ierosolimam tetenderant, infinite atque innumere calamitates comprehenderunt. 1147 ex. Nam cum ad loca montium angustiora devenissent, illic Turci dispositis armatis cum parte exercitus aperta manu congressi sunt, quos etiam a facie simul et a tergo atque 20 a scopulis desuper impugnantes, maximam ex eis multitudinem peremerunt, ubi etiam comes Carinthiae^b Bernhardus² occubuit. Illic etiam complures locorum angustiis simul et armatorum cuneis obsessi, cum quibus, ex quo congredi non poterant, relictis suis omnibus solas animas salvare cupientes per aspera et ardua montium fugam inierunt. Inter quos etiam frater regis Romanorum, Otto Frisingensis episcopus, non 25 solum calceamentis, sed etiam pedibus attritis, fame quoque ac gelu confectus, ad quandam civitatem maritimam cum devenisset, miseratione civium refotus atque mutuo ab eis acceptis aliquibus etiam ipse per mare Ierosolimam tetendit. Similiter autem rex Frantie calamitatem non modicam incurrit. Nam cum Antiochiam devenisset nichilque illic, utpote inter compatriotas suos, suspicaretur mali, fraude simul et vi per prin- 30 cipem civitatis proprie uxoris³, quam secum duxerat, consortio privatus est. Que cum post tempus libertati reddita redire ad ipsum, utpote servate fidei matronalis sibi conscie, voluisset, admissa non est manetque inter eos hodieque divortium, sed aliis ex causis⁴ ecclesiastice stabilitum. Nam et ille aliam⁵ duxit et tenet uxorem et illa regis Anglie⁶ matrimonio sociata est. Ventum tamen est tandem Ierosolimam ab utrisque 35 regibus cum quibusdam reliquiis exercituum; nam regis Romanorum exercitus, qui deserti illius labores et tela hostium evaserat, ex maxima parte ad paternum solum remeaverat. Sed et alius ille exercitus regem Frantie comitatus ex parte inter montana 1148. Apr. illa perierat. Ventum tamen, inquam, tandem est Ierosolimam, quam adeo liberam ab hostium incursu invenerunt, sicut ore proprio rex Romanorum testatus est⁷, quod numquam fere maiori pace potiri potuerunt, excepto quod sicut semper inter confinia 40

a) mortibus c. b) corinthie c.

1) Cf. *Bernhardi l. l. p. 635.* 2) *De hoc Bernhardo comite de Trixen v. Bernhardi l. l. p. 628. 651.* 3) *Eleonorae, neptis Raimundi regis Antiochensis; cf. R. Hirsch, 'Studien zur Gesch. König Ludwigs VII. von Frankreich' (Leipzig 1892) p. 58 sq.* 4) *Propter pro-* 45 *piorem affinitatem.* 5) *Constantiam, filiam Alfonsi VIII. regis Castiliae.* 6) *Heinrico II.* 7) *Gerhoho ipso audiente?*

gentium diversarum excursus et prede agi solent tale quid etiam illic esse hinc inde potuit, quali etiam infestacione raro aut numquam caruerunt vel carebunt, sicut nec adiacentes regiones ab eorum excursibus secure sunt vel erunt.

61. De obsidione Damasci fraudulenta.

(71).

5 Cum itaque consueta ac penitus secure pace agerent, qui tamen universum orbem quasi timore hostium sanctum locum tollere cupientium permovissent tandem, ne pro nichilo motus ille factus videretur, expeditionem et obsidionem contra Damascum moliti sunt. Ad quam obsidionem perficiendam rex Romanorum Chûnradus novum de multa pecunia, qui undecumque Ierosolimam adventaverat, conduxit *exercitum. Sicque ad ^{Iul.} *p. 89.

10 obsidionem a regibus Romanorum et Franciae eorumque exercitibus, necnon a rege Ierosolime omnique Ierosolimitana militia itum est. Et rex quidem noster credens omnia simpliciter ac fideliter agi, pomeria civitatis irrumpens secus muros castra locavit rem, ut erat strenuus, strenue peracturus; alii vero alias locis facilioribus ac remotioribus castra disposuerunt. In hac denique obsidione claruit¹, qua intentione

15 Ierosolimitani totum orbem in expeditionem permovissent, quodque tanto illo totius orbis motu laboriosissimo, tot mortibus christianorum, qui partim gentium gladiis et sagittis, partim fame ac frigore, partim dissenterie morbo ac fluminum incursu marisque tempestate perierant, non tam pacem sibi, siquidem eam integre possidebant, quam auri et argenti thesauros sibi multiplicare quesierint. Continuo namque, ut obsidione

20 civitas cincta est, cives intra menia positi de pace et obsidione relaxanda cum Ierosolimitanis tractare ceperunt. Quibus etiam auri plurimum offerentes mox quod petierant impetrarunt. Conventione ita pacti clam firmata pecuniaque copiosa recepta Ierosolimitani persuaso rege Frantie ab obsidione recesserunt, regem Romanorum solum cum suis in obsidione relinquentes. Qui cum vidisset secum fraudulenter actum, etiam

25 ipse quod reliquum erat ab obsidione recessit. Ecce quis finis! quis fructus, quanta rerum molimina subsecutus est! Quis non penset ex fine Ierosolimitani tanto rerum motu, tot mortibus christianorum, tanto rerum publicarum et cuiusque privatarum dispendiis quid intenderint? Nam quod fere solam pecunie acceptionem, sive ex oblationibus adventantium sive ex redemptione obsidionum, intenderint acceptae pecuniae

30 finis probavit. Sed Deo interim etiam hic iuste iudicante non usquequaque de tantae pecuniae acceptione iniqua gavisii sunt. Nam qui multos deceperant, etiam ipsi in eadem pecunia data decepti sunt, siquidem ex maxima parte pro auro cuprum fucatum acceperunt, quatenus eos vel sero peniteret, quod tantum christianorum sanguinem tam vili precio vendidissent.

62. Inclamatio contra Ierusalem terrenam.

(72).

Ierusalem, Ierusalem, que occidisti olim prophetas et lapidasti eos, qui ad te missi fuerant, quid tibi visum est, ut nova christianorum homicidia veteribus adderes, nisi ut ista faciendo mensuram patrum tuorum semiplenam christianorum sanguine impleres! Aut quo usa consiliario es, ut id faceres, ut tantum sanguinem tam vili venderes

40 [pretio^a], nisi avaricia, qua suadente Iudas quoque in te omnium nostrum Dominum ^{cf. Matth. 23, 37.} ac magistrum triginta vendidit argenteis? Et ille quidem argenteis in precium iusti sanguinis acceptis usus non est, quin potius eos in testimonium suae nequicie in templo proiecit dicens: *Peccavi tradens sanguinem iustum*; tu vero spe pecuniae accipiendae ^{ib. 26, 15 sqq.} innumera christianorum milia in mortem adduxisti et tanti *sanguinis precium a Dama- ^{ib. 27, 4.} *p. 90.

45 a) deest, suppl. Sch.

1) V. Bernhardi l. l. p. 675.

scenis acceptum insuper possedisti. At ubicumque est apud te aurum illud sive cuprum in cameris repositum vel in ollas fusum, in testimonium est contra te.

(73).
De scissione^a domus hospitalis a patriarcha Ierosolimitano.
cf. Ez. 5, 10.

Propter hoc namque Deo etiam in presenti iudicante in medio tui patres comedunt filios et filii comedunt patres suos, sicut in illa contentione Hospitalensium manifestum est, in qua male acceptam maleque servatam pecuniam iidem Hospitalenses male nichilominus effuderunt, dum spiritalem illum spiritualis filiationis et paternitatis inter se et patriarcham suum contractum, qui inconvulsus abususque temporibus apostolorum permanserat, ipsi eadem sive alia male servata vel accepta pecunia inique effusa dissolverunt, sibi contra patrem suum spirituales perpetuas inimicicias et in malum emulationes coemerunt. Quod et si domus illa hospitalis, modernis utpote instituta temporibus, abususque temporibus apostolorum non fuit, nulla tamen domus illius civitatis ab exordio christianismi^b preter hanc de obedientia illius urbis episcopi ac patriarche exempta umquam inveniri poterit. Quomodo ergo poterunt mater illa et pater, Ierosolima ecclesiarum mater eiusque antistes patriarcha, filiam hanc suam, sed ab utero aberrantem, non dolenter aspicere? Quomodo vero ab eius aspectu poterunt oculos dolentes avertere, quo sic tandem aliquando fieri forte possint immemores iniurie, quippe que in eadem civitate sita oculis eorum subiecta non esse non potest? Itaque sicut visio filie contemptricis continua semper est, ita et contemptus memoria cottidie patriatrique renovatur atque ex iugi contemptus memoria dolor continue innovatur. Si-
Exod. 20, 12. militer et tu, filia naturalis, affectus oblita, scripte quoque legis prevaricatrix patrem ac matrem honorare precipientis, quomodo poteris levare oculos tuos ad videndam faciem patris ac matris, quorum viscera vipereo dente lesisti, a quorum visceribus sauciatis et convulsis contra naturam violenta prorupisti? Non enim te excuset, quod Romanis data pecunia id fecisti, sed magis accusat, quod spiritualis paternitatis ac filiationis contractum data pecunia simoniace dissolvisti. Quam utique pecuniam quamvis plurimam si Petro apostolo obtulisses, quatenus data ea spiritualis obedientie iura dissolveres aut transferres, non aliud estimo, ab eo audisses, quam quod Simoni primo
Act. 8, 20. spiritualium forensi estimatori dictum ab eo est: *Pecunia tua tecum sit in perditione,*
Ioh. 2, 16. *quoniam estimasti donum Dei pecunia possideri*; aut certe, quod ait Dominus: *Auferte ista hinc et nolite facere domum Dei domum negotiationis.* Nec mirum.

(74). 63. Dispensaciones ecclesiasticas gratis fieri debere.

Matth. 10, 8.

Audierat enim Petrus sibi cum ceteris coapostolis dictum a Domino: *Gratis accipistis, gratis date.* Aut igitur ostendant qui eiusmodi in domo negotiationes factitant, quantum auri vel argenti Petrus dederit, ut ovium Christi pastor fieret, et Clemens Petro quantum appenderit. In prima quoque ecclesiarum limitatione ostendant, quantum pecunie a singulis ecclesiis episcopalibus Romano pontifici appensum sit, ut proprios singule limites acciperent, quatenus et ipsis exemplo priorum in transferendis, dilatandis et contrahendis ecclesiarum terminis idem factitare liberum sit. Simul et doceant, si possunt, magistratus et discipulatus ecclesiae spiritualia dona non esse, ut liberum sit ea more peculii ac terrene possessionis vendere aut si Petrus, ut pastor fieret, nichil terrenum dedit, quippe cui aurum et argentum non fuit, sed spiritualibus spiritualia comparans solo confessionis fidei et dilectionis precio, ut pastor fieret, emeruit, si Clementem ipse gratis successorem ob meritorum prerogativam elegit, si gratis a principio ecclesie limitate sunt, si olim Simon a Petro dampnatus ac precipitatus est, si eius quoque sequaces in crimine simul cum eiusdem piaculis criminis interventoribus a sanctis patribus abusus exordio aeclesiae predamnati et anathematizati sunt,

a) in marg. c.   b) christianissimi c.

unde isti novi Simones innocentes et innocui emerſerunt; ſi vendentes et ementes ^{cf.} Ioh. 2, 14, 15. boves et oves ſimul et columbas a templo flagello dominico iam olim eiecti ſunt ſi, nummulariorum effuſo ere menſisque ſubverſis idem nummularii foras pulſi, unde iſti novi boum atque ovium rationabilium, prelationum, dico, atque diſcipulatum ſpiritu-
 5 lium venditores et emptores irruerunt; unde novi trapezite iſte ad libre pondera ſpiri-
 tales magiſtratus et diſcipulatus ampliātes, minuētes, transferentes atque inſuper
 anathema talibus dictatum non formidantes. Aut vero ſoli iſpi a communi lege euangeli-
 gellii ſimul et regulis eccleſiaſticis exempti ſunt, ut quicquid qualitercumque vel qui-
 buslibet pro cauſis fecerint, ſacrum debeat reputari? Non enim negamus eis diſpen-
 10 ſationem eſſe creditam, ubi id eccleſiaſtice neceſſitatis vel utilitatis ratio poſtulat, ſed
 ad precium pecunie magiſtratus eccleſiae transferri, ampliari vel minui aut quocumque
 modo diſpensari, magis vero diſſipari, ego penitus eſtimo dampnabile ac ſimoniacum et
 puto idem veritatis eſſe iudicium.

64. De ſimilibus ydem iudicium.

(75).

15 Dicant autem et iſpi mihi, obſecro, quorum eſt poſt Deum orbem terrae in equi- ^{cf.} Ps. 9, 9.
 tate iudicare, iudicium quod eos interrogo.

Si inter duos epiſcopos mediante pecunia convenerit, ut quatuor aut V ſeu plures
 aut pauciores plebes ab unius parrochia deſciſe alterius parrochie aſcribantur, venerit-
 que in queſtionem cauſa eadem apud iſpos, dicant, inquā, mihi ſimoniacamne pactio-
 20 nem actionemque talem iudicent, necne? Et puto eos aliud non iudicatu-
 ros, quam ut ſimoniaca ſit. Nam ſi unius ſacerdotis in unam plebem per pecuniam introitus iuſte
 cenſetur dampnabilis ac ſimoniacus, quomodo non et epiſcopi talis, ut dictum eſt, ad
 plebes introitus non iudicabitur ſimoniacus; neque enim potior ordo levigat culpam, ſed
 auget. Aut ſacerdos plebanus ſi vicinum ſuum conſacerdotem plebanum apud epi-
 25 ſcopum data pecunia ſupplantet, ut eius plebem proprie coniugat et fiat unum ovile
 et unus paſtor, numquid non uterque ſimoniacus iuſte cenſetur epiſcopus venditor *et
 emptor plebanus? Quodſi et preſbyter ſupplantatus a querimonia cedat pecunia con-
 ductus, nichilominus et ipſe iudicabitur ſimoniacus? At ſi ſcire velint hi, de quibus
 ſermo eſt, cauſa illorum iſtorum cauſe conſimilis aut certe deterior eſt. *Arguam te,* Ps. 49, 21.
 30 inquit Dominus, *et ſtatuam contra faciem tuam* ei qui ſermones eius retrorſum proie-
 cerat. Iſpi namque, quorum erat aliorum errata corrigere, accepta ab Hospitalenſibus
 pecunia Ieroſolimitanum ſupplantaverunt epiſcopum eandem hoſpitalem domum illi ſub-
 trahendo ſueque providentiae et obedientie ſpeciali attitulando, ſuo epiſcopio aſcribendo.
 Et quidem hi diſſimile? Utique non aliud niſi quod alias in communicatione dati et
 35 accepti diverſitas perſonarum conſideratur, dum alius eſt qui pecuniam accipit atque
 alius dans, ad quem poſſeſſio, pro qua ſumitur, tranſit. Hic vero idem iſpi ſunt, qui
 pecuniam accipiunt, qui et rem, pro qua ſumitur, ut ita dixerim, uſu capiunt. Acci-
 piunt, ut aliorum privilegia vel poſſeſſa ad alios transferant; accipiunt rurſum, ut
 ablata vel tranſlata reſtituant; accipiunt, ut aliis auferant; accipiunt, ut ablata aliis
 40 ſibi retineant. Accipiunt pecuniam, non ut de ſuo tribuant vel de ſuo iure cedant,
 ſicut inter vendentes et ementes mos eſt, ſed accipiunt, ut accipiant, ut terminos epi-
 ſcopatus ſui extendant, ut domum domui iungant et quaſi ſoli iſpi habitant in terra.
 Accipiunt, inquā, ut accipiant; accipiunt, quia acceperunt. Sed dum omnia hec^a ad
 imperium avariciae facta fuerint, adhuc accipiendi apud eos locus eſt. Non de omni-
 45 bus tamen eis dico. Novit enim Dominus etiam apud eos, quos elegerit, novit qui
 ſunt eius, et diſcedet ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. Quod etiam
 ſignaculum eius firmum ſtabit. Novit in area triticum inter paleas, paleam cum tritico

Singularis
 ſpecies avari-
 cie.

2. Tim. 2, 19.

a) he c.

usque ad ventilabrum tolerare. At illud ventilabrum tunc instare palee valde formidandum est, quando ex crescente numero ac potentia perversorum in area Domini granorum tanta est paucitas et infirmitas, ut sint, quasi non sint et maxime cum usque ad celos, id est usque ad sacerdotes Domini, quorum erat aliorum errata corrigere ac pro delinquentibus exorare, peccata venalitatis excreverint. Unde vir illustris et notae Ieronimus in Micheam. Mich. 3, 11, 12. scientiae ac fidei beatus Ieronimus locum illum in Michea pertractans¹: *Principes eius in muneribus iudicabant et sacerdotes eius in mercede docebant et prophete eius in pecunia divinabant et super Dominum requiescebant dicentes: 'Nunquid non Dominus in medio nostrum, non venient super nos mala propter hec causa nostri Syon quasi ager arabitur et Ierusalem quasi acervus lapidum erit et mons templi in excelsa silvarum, hec inter cetera dicit: Petrus apostolus: Argentum et aurum non habeo. Poterat utique Symoni mago vendere quod petebat, immo poterat simulare vendentem — Spiritus enim sanctus nec venundari nec emi potest —, sed oblatam pecuniam cum offerente damnavit. Nunc videas prophetas Ierusalem non habere in ore prophetiam et in Domino requiescere et dicere: non venient super nos mala. Quorum causa speculatorium Dei hostili aratro dividitur et locus quondam pacis ruinis plenus fit et templum Domini in repes spinasque convertitur et est habitaculum bestiarum. Et post aliqua²: Propter quod causa nostri qui tales sumus, qui Syon edificamus in sanguine et Ierusalem in iniquitate, qui iudicamus in muneribus, qui in mercedibus respondemus, qui in pecunia divinamus et super hoc fictam nobis sanctimoniam vendicantes dicimus: non venient super nos mala, audiamus sententiam Domini que sequatur. Syon et Ierusalem et mons templi speculatorium et visio pacis et templum Christi in consummatione, in fide, quando refriguerit caritas et rara fides fuerit, quasi ager arabitur et redigetur in tumulos et erit in excelsa silvarum, ut ubi ample quondam domus erant et absque numero acervi frugum, ibi vix parva sit casula servans speciem ciborum refectionem anime non habentium.*

(76). Cum hec dicit, profecto scire nobis et dicere licet, quia causa future tribulationis tam magne peccatum est maxime graduum^a ecclesiasticorum peccatum venalitatis et avaricie, quod nunc aspicimus et ubique regnare videmus, ambitione nimia cuncta devastante, avaricia pene universa reposita intus in ecclesiis devorante, ubi ubi^b quia licet vivere, libet etiam ambire; unde tunc merito fiet, ut, quia non licebit vivere, etiam non libeat ambire. Sed quousque consiliarios istos pessimos, avariciam dico et superbiam, persequor? Nam, ab urbe Roma bestias has persequendo cepi, Ierosolimam devectus sum rursumque ab Ierosolimis Romam relatus. Et putaveram me Ierosolimis unam solam bestiam reperturum avariciam, contra quam esset dimicandum, sed ecce etiam illic alia socialis bestia, videlicet superbia, reperta est, quam dum sequi cepissem ad montem Libanum, ad Romanorum auctoritatem, confugit, sed Deo favente nec illic tuta erit, comminante ei Spiritu sancto per os prophete David: *Quia neque ab Oriente neque ab Occidente neque a desertis montibus erit locus refugii, quoniam Deus iudex est.* Visne bestias ipsas ad lucem producam, ut facies earum ad solem videas quamque ecclesiae Dei simul et orbi cladem intulerit agnoscas? Sed unam earum, avariciam videlicet, iam vidisti; immo vero totus orbis vidit et agnovit, quam ei cladem expeditione illa mendaciis emendicata intulerit^c, nos quoque supra in brevi magis perstrinximus, quam digessimus.

Videamus vero etiam adhuc quedam, que super eadem calamitate minus a nobis dicta sunt. Nam, quia calamitatum ecclesie Dei ab exordio illatarum ista multorum ac magnorum virorum iudicio maxima sit, libet eam Ierosolimorum illo

a) graduorum c.   b) ita c.; quia ubi Sch.   c) intulerint c.

1) *Comm. in Micheam I, c. 3, Opp. ed. Vallarsi VI, col. 471.*   2) *Ibid. l. l. col. 473.*

Ieronimus
in Micheam.
Mich. 3, 11, 12.

Act. 3, 6.

*p. 93.

Iterum de expeditione illa calamitosa quam suavit avaricia.

Ps. 74, 7, 8.

famoso excidio per Titum et Vespasianum facto conferre, ut ex collatione similium tribulationis eiusdem pondus expressius agnoscat. Nam illic ad diem festum totius provincie turba confluerat, que simul intra ambitum civitatis obsidione cincta est: hic vero ex toto orbe christiano principum nobilium, mediocrium ac popularium multi-
 5 tudo innumera convenerat, magis ad victorias ac triumphorum solempnia sua estimatione festinans, quam ut sibi ullas gentes gladio posse resistere estimaret; sed subito, dum non credit, maximo tamen labore suo, in medium hostium adducta sicque ab hostibus undique cincta est, *ut ei pro victualibus queritandis nullus relinqueretur egrediendi vel ingrediendi locus, haut secus quam si murorum ambitu simul et obsidione
 10 cincta fuisset. Immo vero et illic in obsidione videlicet Ierosolimorum muri ad tempus hostes arcebant, cives tuebantur, hic vero nec muris nec vallo obstantibus hostium sagittis undique versum patebat accessus. Et illi quidem validi adhuc corpore et animis obsidione cincti sunt, istos vero corpore simul et animis ex labore, fame simul et infirmitate hostilis incursio contractos invenit. Et illic fames multa horribilia persuasit,
 15 sed et hic tanta fames grassabatur in populo, ut equorum carnes ac pelles ovium etiam veteres detractis pilis modicum in lebetibus decoctas in cibos sumerent. Tam vero parce eedem carnes equine vendebantur, ut unus homo in uno cibo decem nummatas insumeret, octo grana fabae uno argenteo unusque panis CXL argenteis veniebat¹. Et in Ierosolimis dum multitudo morientium facultatem sepulture vinceret trans muros cadavera
 20 proiecerunt, isti vero, dum et hic morientium multitudo facultatem sepeliendi excederet, mortuorum cadaveribus contra frigus imminens simul et contra Turcorum sagittas pro muris usi sunt.

65. Numerus exercitus septuagies centum milia. (77).

Et hoc dolendum simulque mirandum ac miserandum est, quod cum idem exercitus ad septuagies² centum milia computatus fuisset, de tanto exercitu vix quedam
 25 pauce reliquie redierunt nichilque victoriosum tanta molitione peractum est.

66. Conquestio abbatis Clarevallis super eadem expeditione. (78).

Super qua re vir illustris abbas Clarevallis³, quo annittente una cum sancte memorie Eugenio papa eadem expeditio promota est ad eundem papam Eugenium scribens quasi⁴ lamentatur hoc modo⁴: *Incidimus, inquit, ut ipse nosti in tempus grave, quod et ipsi bene vivendi usui videbatur indicare cessationem, ne dum studiis, cum scilicet Dominus provocatus peccatis nostris ante tempus quodammodo visus sit iudicasse orbem terrae in equitate quidem, sed misericordie sue oblitus. Non pepercit populo suo, non suo nomini. Nonne dicunt in gentibus, ubi est Deus eorum? Nec mirum. Ecclesiae*
 30 *fili, qui et christiano nomine censentur, prostrati sunt in deserto aut interfecti gladio aut fame consumpti. Effusa est contentio super principes et^b errare fecit eos in invio et non in via. Contritio et infelicitas in viis eorum, pavor et meror et confusio in penetralibus regum ipsorum. Quam confusi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bonum. Diximus pax, et non est pax. Promisimus bona, et ecce turbatio. Quasi vero temeritate in*
 40 *opere isto aut levitate usi sumus. Cucurrimus plane in eo, non quasi in incertum, sed*

a) quas? c. b) dominus add. B.

1) Cf. *Sturmhöfel*, 'Der geschichtliche Inhalt' p. 17. 2) Cf. *Ann. Egmond. a.* 1146, SS. XVI, p. 456: Cuius exercitus tot milia fuerunt, quanta nunquam in hystoriis ab exordio mundi leguntur convenisse, scilicet sedecies centum milia hominum; *Ann. S. Pauli Virdun. SS.* XVI, p. 501: In quo itinere annumerata sunt DCL milia, quorum maxima pars periit fame et sagittis. 3) *Bernardus*. 4) *De consideratione l. II, c. 1, § 1, Opp. ed. Mabillon I, col. 421; cf. Bernardi epist. 288. l. l. col. 278.*

Ex. 32, 12.
Ps. 18, 10.
cf. Ps. 35, 7.
*p. 95.

te iubente immo per te Deo. Quare ergo ieiunavimus et non aspexit? Humiliavimus animas nostras et nescivit? Nam in his omnibus non est aversus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Quam pacienter interim adhuc audit voces sacrilegas et Egyptios blasphemantes, quia callide eos eduxit, ut occideret in deserto. Et quidem iudicia Domini vera, quis nesciat? At *iudicium hoc abyssus tanta, ut videar mihi non immerito pro-
nunciare beatum, qui non scandalizatus fuerat in eo.

Et¹ quomodo tamen humana temeritas audet reprehendere quod minime valet comprehendere. Recordemur supernorum iudiciorum, quae a seculo sunt, si forte sit consolatio. Nam quidam ita dixit: Memor fui iudiciorum tuorum a seculo^a Domine et consolatus sum. Rem dico nemini ignotam et nunc nemini notam. Nempe sic se habent
mortalium corda, quod scimus cum necesse non est, in necessitate nescimus. Moyses
educturus populum de terra Egypti meliorem illis pollicitus est terram. Nam quando
ipsum aliter sequeretur populus solam sapiens terram? Eduxit, eductos tamen in terram,
quam promiserat, non introduxit. Nec est, quod ducis temeritati imputari queat tristis
et inopinatus eventus. Omnia faciebat Domino imperante, Domino cooperante et opus
confirmante sequentibus signis. Sed populus ille, inquis, dure cervicis fuit, semper contentiose agens contra Dominum et Moysen servum eius. Bene. Increduli illi et rebelles. Hi autem quid? Ipsos interroga. Quid me dicere opus est, quod fatentur ipsi. Dico enim unum: Quid poterant proficere qui semper revertebantur, cum ambularent? Quando et isti per totam vitam non redierunt corde in Egyptum? Quod si ceciderunt illi et
perierunt propter iniquitatem suam, miramur istos eadem facientes eadem passos? Sed numquid illorum casus adversus promissa Dei? Ergo nec istorum. Neque enim aliquando promissiones Dei iusticie Dei preiudicant. Et audi aliud. Peccavit² Benjamin, accinguntur relique tribus ad ultionem nec sine nutu Dei. Denique ipse designavit ducem preliaturis. Itaque preliantur freti et manu validiori et causa potentiori^b et quod his
maius est favore divino. At quam terribilis Deus in consiliis super filios hominum. Terga dedere sceleratis ultores sceleris, pautioribus plures. Sed recurrunt ad Dominum et Dominus ad eos: Ascendite, inquit. Ascenderunt denuo, denuoque fusi et confusi sunt. Ita Deo primum quidem favente, secundo et iubente iusti iustum certamen ineunt et succumbunt. Sed quo certamine inferiores, eo fide superiores inventi sunt. Quid putas,
facerent de me isti, si meo hortatu iterato ascenderent, iterato succumberent? Quando me audirent monentem tercio repetere iter, repetere opus, cum^c semel iam et secundo frustrati forent? Et tamen Israelite unam et alteram non reputantes frustrationem tercio parent et superant. Sed dicunt forsitan isti: 'Unde scimus, quod a Domino sermo egressus sit? Que signa tu facis, ut credamus tibi?' Non est quod ipse ad ista respondeam,
parcendum verecundiae meae. Responde tu pro me et pro te ipso et secundum ea, quae audisti et vidisti aut certe secundum quod^d inspiraverit Deus. Sed forte miraris me prosequi ista qui aliud proposueram. Facio non oblitus propositi, sed quod a proposito non iudicem alienum. Nempe de consideratione, ut memini, sermo mihi ad tuam dignationem est et sane magna ista res et egens consideratione non minima. Quod si res
magnas a magnis considerari oportet, cui eque ut tibi^e id studii competit, qui parem super terram non habes? Sed tu secundum sapientiam et potestatem datam tibi desuper facies
de hoc. Non est meae *humilitatis dicere tibi sic vel sic fieri quidquam; sufficit intima^f masse oportere aliquid fieri unde et ecclesia letetur et obstruatur os loquentium iniqua. Hec abbas Clarevallensis super his.

a) s. D. et c. s. c.   b) pontiori B.   c) in quo B.   d) tibi add. B.   e) ita B; deest c.
f) consoletur c.

1) De consideratione l. II, c. 1, § 2.   2) Ibid. § 3.

Sed et nos, quamvis Ierosolimorum super his avariciam incusamus, nostros prorsus excusare non possumus. Nam quia sepe multumque euuangelica imbuti doctrina, quatenus sobrie ac iuste et pie viverent, non receperant caritatem veritatis, ut salvi fierent, ideo misit eis Deus operationem erroris, ut crederent mendatio et iudicarentur omnes qui non crediderant veritati, sed consenserant iniquitati. Nam et signa atque prodigia mendatia eodem tempore non defuerunt, quae a Deo per quosdam illius tempestatis viros, per quosdam etiam illius vie perditissimae socios multiplicata sunt, ut eisdem mirabiliariis irruentibus nimirum ad eos turbis ac signa vel sanitates petentibus vix vacaret panem comedere. Quod ipse vidi oculis meis, fictionem vero miraculorum¹ cui assignem ignoro, utrumnam his, per quos fieri dicebantur, an vero his, a quibus petebantur, certum non habeo, cum tamen fictio ipsa certissime in multis sit prodita. Adducebantur namque ceci vel semiceci et claudi et benedicebantur ab eis oratione facta super eos cum manus impositione. Dumque inter benedictis verba requisiti ab ipsis violentis miraculorum exactoribus fuissent, an aliquid melius haberent illique proprie sanitatis cupidi aliqua dubie responderent, statim cum clamore sublimes rapiebantur et quasi sani inter manus vectantium ducebantur. Qui tandem sibi dimissi, non diu sanitatem potuerunt simulare, sed sue infirmitatis consueta subsidia, scannella videlicet claudi ac ceci duces resumebant. Audivimus etiam de quibusdam, quod post veram curationem duobus vel tribus diebus interpositis pristina^a ad eos redierit infirmitas. In civitate quoque Erbipoli² quendam ficti nominis et sanctitatis Theodoricum quasi martyrem efferebant, quem fingeant de numero eiusdem exercitus a Iudeis clam per fraudem occisum, ad cuius sepulchrum crebra valde fingeantur miracula, sed non post longum per eiusdem fabricatores mendatii tota fictio propalata est, ut mirum non sit, si filius ille perditionis, cuius est adventus secundum operationem Sathanae in omni virtute et signis ac prodigiis mendacibus inter hec^b advenire vel advenisse putetur.

(79).
Quedam prodigia et signa mendacia.
Tit. 2, 12.

2. Thess. 2, 11.

ib. 3.

67. Precursorium signum tanti motus ventus turbinis maximus et insolitus. (80).

Hunc sane motum maximum alius quidam motus terribilis valde itemque maximus in eius signum precesserat. Subito namque ventus quidam turbinis vehementissimus³, qualem numquam ante nec relatu nec experientia^c novimus, a regnis Occidentis adveniens ac fere VIII horarum spacio durans eandem celi regionem^d pertransiit, quam et postmodum exercitum pertransisse perspeximus. Huius venti tanta erat vehementia et impetus, ut domos firmissimas annosaeque robora everteret^e nec esset vicus aut civitas, in qua non menia fortissima diruisset, non domus, quae lesionem eius evaderet, sicut scriptum est: *Terroresque de celo*, ut palam sit respectum irae desuper sicut in signo vehementis venti, ita et in terre motu infructuose, immo et perniciose, illius ex-

*p. 97.

Luc. 21, 11.

a) pristinas c. b) he c. c) expergentia c. d) regione c. e) everterent c.

1) Cf. W. Bernhards, 'Jahrb. Konrads III.' II, p. 527. Neque cognoscere possum quod G. Hüffer, 'Der heilige Bernhard von Clairvaux' I (1886), p. 83. de Gerhoho dicit: 'schied er (scil. Gerhoh) das Kreuzzugswirken Bernards, dieses "Pfeilers und Glanzgestirns der Kirche" sichtlich von den falschen Wunderzeichen anderer' etc., cum de miraculis Bernardo adscriptis auctor noster nihil retulerit; cf. Sturmhöfel I, p. 22; Ann. S. Iac. Leod. a. 1146: Visa et signa mendacii creduntur SS. XVI, p. 641; Ann. Brunwillar. a. 1145, SS. VII, p. 787. 2) Cf. Ann. Herbipol. a. 1147, SS. XVI, p. 3, ubi eadem res fusius describitur. 3) Cf. Ann. Mellic. a. 1145, SS. IX, p. 503; Contin. Admunt. rec. A. a. 1145, ib. p. 581; Ann. Herbipol. a. 1145, SS. XVI, p. 3; Auct. Lambac. a. 1145, SS. IX, p. 555; Ann. Aquicinct. a. 1145, SS. XVI, p. 504; Ann. Rod. a. 1145, ib. p. 718.

peditionis extitisse. Sed non ideo Ierosolomite motus eiusdem auctores extra culpam sunt, quod nostri talia pati meruerint. Alia quoque signa terribilia¹ de celò monstrata sunt, cometa² videlicet longe comas protendens, celum quoque totis noctibus sanguineo rubore perfusum, carnes quoque vise sunt de celo in modum imbrium defluxisse, que casu ipso dirumpebantur, calore quoque solis desiccate perierunt, sicut de tanto fuso humano sanguine tantaque strage christianorum nulla memoranda vel manifesta ecclesie Dei provenit utilitas. Ecce quales fructus de pessima radice Ierosolimitane avaricie prodierunt. Ecce fera, pessima^a avaricia quanti sanguinis fusi rea inventa est. Sed et alia bestia, superbia videlicet domus illius hospitalis, sicut avaricia corporibus ita multorum animabus perniciem induxit. Hec patriarchae suo merorem, matri ecclesiarum¹⁰ dolorem, filiorum a patribus separationem odioque perpetui materiam invexit; hec de thesauris ecclesiae iura ecclesiastica subvertit, donorum magnitudine animos quoque sapientum evertit, ut aurum iusticiae preferrent, salutem animarum auro postponderent, aecclesiae Dei non modicam super eodem facto scandala inferrent. Hec subesse fastidians ei, qui sibi divina ordinatione prelatus fuerat, eius pedissequa facta est, qui¹⁵ multis donis nature a Deo peditus in corde suo dixit: *Ponam sedem meam ad aquilonem et ero similis altissimo*. Huic Romana ecclesia, immo in hoc facto et similibus magis dicenda curia, quam ecclesia, in ratione dati et accepti communicavit aurum et argentum accipiens ab ea et ei in sua rebellione consensum et confirmationem impertiens.

20

- (81). 68. In ecclesia fieri abhominabile et, quod nec legibus seculi conceditur fieri, ad acceptionem munerum magistratus ordinari.

Immo nec recte curiae nomen obtinet, dum hoc in ecclesiasticis admittit, quod in secularibus quoque seculi legibus prohibitum est. Non enim conceditur vel illic pro acceptione munerum mutari iudices vel iudicii sententiam vendi a iudice; sordidamque huiusmodi munerum acceptionem nuncupat, nos vero pro huius detestandi²⁵ mercimonii primo auctore simoniam nominare solemus. Non ergo applaudant sibi Romani huius vel similiter datae pecuniae acceptores. Plus enim de precio pietatis et iusticiae apud omnes iustos rerum estimatores perdiderunt, quam eis lucelli in viginti scriniis illis argenti plenis accesserint. Non, inquam, adplaudant sibi super his. Ecce³⁰ enim pro his similibus scandalis in ecclesia Romana occasione avariciae et superbiae subortis, ecclesia Dei, que una est et semper esse una debet, in duos quasi papatus³⁵ scinditur, aliis Victori, aliis Alexandro adherentibus, aliis huius^a atque aliis alterius partem defendentibus, terciis vero nec uni nec alteri se parti secure committere audentibus. Habet enim in parte Victoris suspectam paucitatem cardinalium, in parte vero Alexandri simoniace, ut dicitur, ac cismatice conspirationis abhorrent munerum^b acceptionem, nescientes plane cui se potius committant, quemve alteri preeligan, Victoremne, qui missis in orbem litteris confiteri non erubuit, prave consuetudinis fratrum suorum cardinalium in acceptione munerum se fuisse aliquando participem melioraque in futurum pollicentem, an certe Alexandrum, qui cum et ipse argentum⁴⁰ Hospitalensium, ut palam est, argentum quoque vel aurum Siculi ac Mediolanensium,

a) sic c., an feracissima?   b) numerum c.

1) Cf. *Ann. S. Petri Erphesfurd.* a. 1148, SS. XVI, p. 20; *Ann. Pegav.* a. 1147, *ibid.* p. 258: Eclipsis solis VII. Kal. Nov.; *Ann. S. Iacobi Leod.* a. 1147: VII. Kal. Nov., SS. XVI, p. 641; *Ann. Floreff.* a. 1145: Eclipsis solis, SS. XVI, p. 624; *Ann. Brunw.* a. 1147, *ibid.* p. 727.⁴⁵
2) *Ann. Stederburg.* a. 1146, SS. XVI, p. 207; *Ann. S. Iacobi Leod.* a. 1144, *ibid.* p. 640: Cometes ardet; *Ann. Rod.* a. 1145, *ibid.* p. 417; *Ann. Brunwillar.* a. 1145: m. Maio, a. 1147, *ibid.* p. 727.

ut imperium conqueritur ac publica fama loquitur¹, super iudiciis et causis ecclesiasticis cum ceteris acceperit nec penitentiam ostendit de preterito, nec cautelam promittit de futuro, quin potius, ut aiunt, et thesauros ab Hospitalensibus pro dispensatione, immo vero dissipatione, ecclesiastici regiminis acceptos ipse possedit, nec super
 5 his capitulis, de quibus eius suspectus habetur introitus, ab ecclesia Dei scandala tollere dignatus est. Cuius tamen causa tum propter numerum cardinalium ampliorem in eius electionem concordantium, tum etiam propter ordinatores legitimos simul etiam sedes apostolicas, Antiocenam dico et Ierosolimitanam, in eum consentientes², causae Victoris preponderaret in lance iusticiae, si exemplo usus dominico latus ac manus innocenciae
 10 in medio fratrum suorum episcoporum dignaretur ostendere vel obiecta negando vel, que negari non possunt, iuste facta comprobando³. Quod quia nondum est factum, non solum bifariam, sed et trifariam scinditur ecclesia Dei, aliis, ut dictum est⁴, Alexandro, aliis Victori faventibus, terciis vero neutrum accipientibus vel constanter reprobantibus, sed pleniorē adhuc cause utriusque discussionem sperantibus, quam
 15 absque concilio generali ex regum conniventia convocato fieri non posse arbitrantur⁵.

Et sunt, ut dixi, tres partes unius ecclesie conscisse ac dilacerate, quemadmodum scriptum est in apocalipsi Iohannis, quoniam facta est civitas in tres partes. Siquidem et Ungaricum regnum in ea parte est hominum, qui nondum hunc vel illum receperunt, quia mortuo rege suo⁶, qui suscepit Alexandrum⁷, per hoc ab ipso Alexandro
 20 recesserunt, quod archiepiscopum per eius legatos firmatum^b reprobaverunt, etiam rege novo⁸ ibi creato nova molimina dicuntur mihi pari, que quorsum tendant adhuc ignoratur. Attamen quia rex ille novus per uxorem Grecam⁹ Greco imperatori aliisque Grecis principibus affinitate iunctus est, hoc suspicandum relinquitur, quod sicut Greci a Romanis propter avariciam, ut dicunt, se alienaverunt, sic et Ungari se incipiunt
 25 alienare, ut magis magisque augeatur illa discessio, quam predixit apostolus, queque olim prefigurata est populo Israel discedente a domo David propter intolerabiles vexationes, quas eidem populo comminatus est Roboam rex Iuda, filius Salemonis, dicens: *Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei. Pater meus cecidit vos flagellis, ego vero cedam vos scorpionibus*. Quid enim sunt nove Romanorum vexationes, maxime
 30 autem superflue appellationes et iuramentorum in datione palliorum nove et indebite iuramentorum exactiones, nisi quidam scorpiones, quibus non tam castigant, quam cruentant subiectos? Propter huiusmodi mala etiam regnum Rome vicinum, videlicet Siculorum et ducatus Apulorum, eque ut Ungarorum regnum, se in tantum segregaverunt, ut in eis non recipiantur huiusmodi appellationes vel admittantur legationes cenobia et alia servientium Deo habitacula gravantes. Timentur vero ista
 35 gravamina ex parte utraque sic intendente papari. Sic se habet mala consuetudo inolita iam longo tempore avaricia potius, quam iusticia dominante inter ipsos Romanos, qui omnes diligunt munera, secuntur retributiones tam in parte una, quam in parte altera. Unde aliqui episcopi multique religiosi ac fideles ecclesiae Dei super utriusque
 40 partis imperfectione, super scandalis quoque et abusionibus hinc inde succrescentibus necnon abominatione desolationis in loco sancto stante gementes, dolentes publice ac privatim meliorem super his finem orando exspectantes et optantes adhuc

cf. Ioh. 20, 27.

(82).

Tres^a esse partes in scismate prae-senti.

Apoc. 16, 16, 19.

2. Thess. 2, 3.

3. Reg. 12, 10, 11. *p. 99.

a) minio in marg. scr. c. b) firmavit c.; em. Scheibelberger.

1) Cf. supra c. 53. 2) Cf. supra c. 55. 3) Idem postulat Gerhoh in epist. ad
 45 cardinales data, infra p. 402. 4) Supra p. 384. 5) Supra c. 56. 6) Geisa II, qui mortuus est a. 1161, Mai. 31. 7) Cf. Prutz, 'Friedrich I.' I, p. 270. 8) Stephano IV, qui Ladislao fratri a. 1162, Ian. 14. mortuo successit; cf. Giesebrecht V, p. 379. 9) Mariam Comnenam, Isaaci filiam.

medium tenent. Putas, inquiunt, videbo, putas durabo, ut videam in sede Petri sequipedam Petri pecunias male oblatas contempnentem, iusticiam auro et topazio prehabentem, pastorem se ovium magis, quam dominum tyrannorum seu regum recognoscentem? Putas, inquiunt, videbo tales in apostolica sede cardinales, qui vestigiis per omnia apostolicis inhereant, non in muneribus, sed iusticia iudicantes, non que Phil. 2, 21. sua sunt, sed que Iesu Christi querentes, Martino¹ illi nostro et Gerhardo², qui Lucius, similes? Quis nobis pro duobus istis unum dabit^a Innocentium vel Eugenium et multa in hunc modum? Et he voces medie illius partis sunt nec Alexandri nec Victoris causam defendentis, nimirum propter scandala multaque perperam acta, que hinc inde alterutrum ab alterutris obiciuntur, quorum et similia vel peiora in futurum timentur. 10

Quod si querat quis a me, que istarum trium partium animo meo magis complaceat seu tutior mihi videatur minusque habere periculi, sciat me in rebus dubiis atque adhuc pendentibus diffinitivam nolle ferre sententiam. Verum si urgere non desinit, noverit tutius mihi interim videri mediorum illorum desiderium discussionem adhuc pleniorum partis utriusque exspectantium, eo quod a scismatis periculo pars illa tertia remotior sit. Nam quilibet duarum partium invicem se excommunicantium et ab alterutra excommunicatarum seu meliori adhuc interposita discussione seu universitatis cum apostolicis sedibus in se facta consensione victrix extiterit, contraria ei pars victa videlicet scismatice dampnationis periculo subiacebit. Ista vero media pars tutissima incedens³ et quasi cum Petro a longe sequens, ut optatum sibi ac Deo placentem videat finem 20
 cf. Matth. 26, 58. a iudicio interim dampnationis inter ambas *partes se continens, iudicio vero discretionis, quanta valet cautela, se dirigens, ne illud ve incidat dicentium bonum malum vel malum bonum, ponentium lucem tenebras et tenebras lucem, dulce in amarum et amarum in dulce; hec, inquam, pars quilibet duarum obtinuerit, libera, ut estimo, a scismatis periculo erit. Nam quem ecclesie maior unanimitas apostolicis sedibus roborata discussione precedente seu non precedente receperit, hunc et ipsa vel amando vel sustinendo recipiet. Sustinebit autem etiam si minus de obiectis purgatum minusque se ad apostolica seu dominica exempla gerentem; sustinebit, inquam, non etiam accipiet 25
 cf. Is. 5, 20. vel acceptum habebit, ne particeps illorum fiat quibus dicitur: *Ego veni in nomine patris mei et non accepistis me. Alius veniet in nomine suo, illum accipietis.* Amabit 30
 Ioh. 5, 43. autem manus et latus discipulis exemplo dominico ostendentem, non solum ex opere avariciam, sed etiam ex calumnia proicientem seque et in ceteris ad exempla dominica et apostolorum gerentem dicetque illi: Dominus meus et papa meus.

Venit nunc in mentem visio cuidam prudenti et religioso viro preostensa hec^b ipsa tempora periculosa portendens, quibus ecclesia, sicut dictum est, trifida scissione laborat. 35
 Visio^c huius scismatis significativa. Videbat se quasi in ecclesia beati Petri Rome positum sursum aspicere, cum ecce in laqueari duo mire magnitudinis serpentes depicti unus argenteo, alius purpureo colore videbantur et in medio ipsorum arbor nimie altitudinis, videlicet a fine usque ad finem laquearis pertingens, que inter ipsorum serpentum latitudinem quodammodo coangustata ramos extendere nullos valebat, sed gemmas tamen turgentes et folia quedam 40
 Fantasma^c dyaboli eiusdem rei significativa. rara, sed pingua preferebat, usque dum ipsos serpentes sua proceritate vicisset. Nam illic, in spacio videlicet a serpentibus vacuo, ramos arte pictoria deductos expandebat sicque vigilatum est. Visionem hanc quisque interpretetur ut volet, mihi vero huius portentuosissimi temporis signativa videtur. Nam mea estimatione duo illi serpentes sunt isti Romani vocati pontifices suae extensionis magnitudine totam fere amplitudinem 45
 ecclesie Dei Petro commissae implentes, per membra nimirum multitudinem sibi cohe-

a) dī c.   b) hē c.   c) minio in marg. scr. c.

1) V. supra c. 51, p. 358.

2) Cardinali sanctae Crucis; cf. supra c. 51, p. 358.

3) Cf. Or. Met. II, 136: Medio tutissimus ibis.

rentium et causas utriusque partis defendentium. Quorum unius argenteus color specimen prefert nitoris vel iustitiae patrum eloquiis conscripte; alterius vero color purpureus regalis potentiae, qua nititur, eminentiam presignabat. Nempe Alexandri papae forma legitima iuxta canones obtinet; alter vero, id est Victor, etiam vulgo papa imperatoris nominatur. Verumtamen uterque causam suam nitore conscriptae iustitiae vel tuetur vel palliat, uterque defensione regali nitens quasi purpureum in se colorem ostendit. Nam Victor augustalis maiestatis defensione nititur, Alexander vero etiam tyranni Siculi se potestate tuetur, cuius etiam fretus militia castella seu praedia beati Petri expugnando sue subicit ditioni. Nec vero a ratione alienum est serpentum imaginaria visione sacerdotes seu bonos seu malos interpretari. Siquidem apud Moysen in serpentibus ex virgibus magorum hereticorum astutia^a insuper et gemina mors corporis et anime, in serpente vero ex virga Moysi etiam Christi mors seu prudentia^b christiana presignata est. Unde et discipulis suis Dominus ait: *Estote prudentes, sicut serpentes*, ut non absonum sit in serpentum figura sacerdotes seu bonos seu malos intelligi. Et Mardocheus somnium^c interpretans: *Duo dracones*, inquit, *ego sum et Aman*. At nos visionem hanc propter trifariae scissionis malum significandum intulimus, quod non iam in somnis, sed in aperta visione declaratur. Tercie namque partis illius medie, ut videtur, significativa media illa arbor extitit, que inter duos illos serpentes hinc inde porrectos medium tenuit. Que tandem quoque Deo favente superato dualitatis scismate spaciosa potietur unitatis libertatem.

Non solum sanctis revelationibus trifida hec scissio preostensa est, sed et diabolus eiusdem scissionis machinator eam suis ostensionibus ac verbis preludere ausus est. Cuidam namque puero super dictamine suo sollicito ipse in specie viri apparens hec verba scribenda et in scholis magistro suo reddenda commisit^d:

*Super rotam molendini
Duo sedent palatini,
Culmen tenent tres et trini
Laudatores matutini.*

Et hec verba idem puer cum in scholis loco dictaminis, prout erat doctus, protulisset, multis miraculo extiterunt hodieque miraculo sunt eis, ad quos forte relatu perveniunt. Michi vero, sicut dicere cepi, duo illi palatini dualitatis hoc malum videntur portendere; rota molendini vel orbis vel aecclesiae universitas est, cui competit verbi Dei farinam molere, nunc vero tam in orbe, quam in Urbe simul et in universa fere ecclesia de duobus dictis Romanis pontificibus diversa molimina sunt. Sed inter hec, sicut semper ita et nunc tres, id est Pater et Filius et Spiritus sanctus, culmen tenent et cum eis trini laudatores matutini, videlicet ter terni ordines angelici vel etiam homines veri Trinitatis laudatores, non temere aut obstinate in hanc vel in illam partem declinantes, sed utrobique, quod perperam agitur vel agi dicitur, improbantes ac super his ecclesie universale concilium expectantes, interim vero ab apostolicarum sedium communione non recedentes. Et hec tertia pars culmen tenens, id est medium, in diaboli phantasmate sicut arbor in prememorata illa visione absque dubio potior est, reliquis duabus per duos serpentes vel duos palatinos significatis. In qua simul tertia parte et nos interim esse cupientes divinam in ea et cum ea exoramus clementiam, quatenus vel ambos vel unum saltem e duobus istis serpentibus et palatinis tollat, ei vero, quem manere ipsum dignum duxerit tantum^e columbine simplicitatis et sacerdotalis pietatis infundat, uti ne solus serpens vel palatini fastus in ipso bonis terrori sit, sed et columba et pontifex consolationi. Et sicut de palmitibus in euangelio suo

a) astutia c.   b) prudentes c.   c) somnum c.   d) comisit c.   e) tñ c.

veritas promittit, unum e duobus istis palmitibus, insuper vero et omnem palmitem in
 *p. 102. se vitae fructum non ferentem, Pater celestis *agricola tollat; ferentem vero caritatis,
 unitatis, pietatis et iusticie fructum purget adhuc, ut fructum plus afferat.

(85).

69. Gravamina iniqua ecclesie.

Purget quoque primum introitum eius a multis et gravibus causis alterutris ab 5
 alterutrum obiectis, ut ingressus sine macula operetur iusticiam. Purget quoque sedem
 ipsam Petri, Romanam dico ecclesiam sive curiam, a nonnullis consuetudinibus eccle-
 siam Dei per orbem diffusam scandalizantibus, ut est illud, quod episcopi vel archiepi-
 scopi consecrationem seu pallium accipientes iurare coguntur obedientias et obsequia,
 quedam debita, quedam etiam indebita. Nam venire vocatum ad synodum debita qui- 10
 dem obedientia est, quae non exhibita in negligentes vel rebelles, etiam non iurata,
 puniri potest secundum canones, visitationes vero ille subauditionem questus habentes
 sicut indebite ita et scandalo plenae sunt, nimirum beato Gregorio munus ab obsequio
 indebite impenso in ordinationibus ecclesiasticis simoniæ nota denotante¹. Compescat
 quoque Deus populum Romanum, bestiam nimis inquietam, suoque pontifici occasione 15
 accipiendi nimium infestam. Alioquin stantibus adhuc et permanentibus^a in ipsa, de
 qua loquimur ecclesia, sive ut illis placet dici, curia Romana prenotatis scandalis susti-
 neri oportet interim iuxta preceptum Domini in cathedra Moysi vel Petri scribarum
 et phariseorum similes qui dicunt et non faciunt, sustinendi quoque sunt in apostolo- 20
 rum catalogo Iudae mercatori pessimo similes, donec celi rationales revelent iniquita-
 tem eorum et terra adversus eos consurgat et manifestum fiat peccatum eorum, sed hi
 qui secundum Deum inviti et non libenter eiusmodi sustinebunt, ne forte bruta eorum
 2. Cor. 11, patientia redarguatur ab apostolo^b dicente: *Libenter suffertis insipientes*, item: *Sustineretis*
 19, 20. *enim, si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur,*
si quis in faciem vos cedit. Sustinendus est populus ille Romanus inquietus et turbidus 25
 ac pastori suo avariciae occasione nimium infestus, quamdiu eum sustinet Dominus.
 At hi, qui secundum Deum sunt, non libenter eiusmodi sustinebunt, sed dolebunt et
 Isai. 1, 5. gemunt super his. Ubi enim omne caput languidum est, quomodo etiam omne cor
 merens sit? Quis vero cordatus non gemat et doleat super avariciam Romanorum
 quasi ex legitimo et instituto^c pontificem suum vexante? Que dum ei, qui est caput 30
 ecclesie, inquietudinem ingerit, etiam corpus subiectum, quod est ecclesia Dei universa,
 quietum^d esse non sinit. Unde enim illi, qui in Petri vicarium ex communi omnium
 consensu eligitur, unde, inquam, illi in primo ingressu suo undecim talentorum milia
 que expendat Romanis pro fidelitate sibi iuranda? Quorum complures melius esset
 non iurare quam iurata fidelitate infideles existere. Quare non ei ac domnis cardi- 35
 nalibus satis est fidem ab eis et obedientiam exigere, quam debent filii patri spirituali,
 *p. 103. plebes sacerdoti, grex animarum suarum *pastori. Nam qui ista vincula naturalia
 dirumpunt facile et iuramentum irritum ducunt. Quare non eis sufficit doctrina Domini
 Marc. 12, 17. dicentis: *Reddite que sunt cesaris cesari et que sunt Dei Deo*? Quatenus discat ab eis
 populus reddere Deo et sacerdotibus eius in ecclesiasticis obedientiam et fidem, et 40
 regibus honorem? Ad extremum vero, quare non a populo potius expelli patiuntur,
 quam ut ipsi avariciae eorum servituti subiciantur? 'At', inquiunt, 'nos qui non solum
 sacerdotalia in decimis et oblationibus, sed et regalia multa ex regum donatione tene-
 mus, quodammodo et reges et sacerdotes Domini sumus, ideoque a populo non solum
 obedientiam in ecclesiasticis, sed et fidelitatem nobis iurari exigimus ad defensionem 45
 videlicet regalium simul et pontificalium beati Petri. Quero autem a temporibus pii

a) permanentes c. b) appto c. c) instituta c. d) quieta c.

1) *Homil. in evang. I, 4, c. 4, Opp. I, col. 1449. D.*

principis Constantini, qui primus regalia Romanis pontificibus contulit, qualiter eadem regalia usque ad tempora Gregorii septimi defensa sunt, in quibus nimirum temporibus nec fidelitatem iurare nec pecuniam tantam pro fidelitate iuranda expendere in populo Romano auditum fuit et tamen, ut notum est, eadem pontificalia simul et regalia adeo
 5 defensa sunt, ut beatus Gregorius¹ quam plures in diversis provinciis echonimos haberet et ex prediorum ecclesiasticorum redditibus Rome tria milia virginum sub regula pasceret, exceptis aliis Dei famulis longe vel prope positis.

Sed dicunt, quoniam habuit ecclesia Romana et urbs illis in temporibus imperiali sede in partes Orientis translata, patricios ab imperatoribus constitutos vel a patribus et
 10 populo expetitos usque ad tempora pape Adriani primi et Leonis² pontificis, qui videlicet patricii pro sua possibilitate, ex quo, ut dictum est, imperialis sedes Constantinopolim translata est, pacem patriae similiter et regalia atque pontificalia beati Petri defenderunt; postquam autem invalescentibus contra civitatem Longobardis dignitas et officium patri-
 15 patriae advocati sunt³. Quorum unus, Karolus videlicet primus, Desiderio rege Longobardorum capto patricius urbis appellatus est. Secundus vero Karolus imperator et augustus a toto populo, Grecis quoque, qui tunc Rome aderant, consentientibus acclamatus est, quin et imperialem coronam per benedictionem pontificalem adeptus^a, eo quod per
 20 ipsum patria urbs, videlicet Roma, ab infestatione Longobardorum occiso nimirum Egelulfo rege ipsorum liberata sit⁴. Quia vero et cives Romani in eligendis Romanis pontificibus graves inter se scissuras fecerant, quae nisi maioris potestatis auctoritate sedari non possent, placuit etiam eiusdem temporis Romanis pontificibus, Adriano vide-
 25 licet et Leoni, quatenus eisdem regibus Francorum iam imperatoribus factis Romanorum privilegiis confirmarent, quatenus in eligendis et ordinandis Romanis pontificibus ius^{*et} potestatem ipsi et successores eorum imperpetuum obtinerent⁵, sed et per omnes
 30 provincias imperii sui episcopos investiendi potestas eis tradita est, ita ut nisi eorum consensu electum per eos investitum nullus consecrandi facultatem haberet; sic tamen, ut electio simul et investitio atque consecratio absque precii interventu celebrarentur. Et hac quidem potestate sibi concessa idem imperatores ad tempus modeste usi sunt.
 35 Verum succedente tempore quia imperatores modum suum ignorantes non in numero consentientium, sed primi disturbantium, immo exterminantium esse ceperunt, aliquando etiam in symonie heresim ac scisma prolapsi, dum super his corripere catholice matris aecclesiae unitatem impugnare conati sunt, sanctorum patrum statuta adversus eos prodierunt, ut semet electioni non insererent, et quisquis eorum suffragio ecclesiam
 40 obtineret anathematis vinculo innodaretur. Postremo presentibus in Urbe legatis imperatorum et inconsultis electiones Romanorum pontificum leguntur celebrare. Conventi quoque imperatores religioso mentis affectu prefatis privilegiis renunciaverunt, multa insuper donaria ecclesiae conferentes.

70. Statuta Karoli et Ludowici.

(86).

40 Unde Karolus et Ludwicus gloriosi imperatores in primo libro capitulorum suorum statuerunt⁶: *Sacrorum canonum non ignari, ut in Dei nomine sancta ecclesia suo*

a) indeptus c.

1) Ioh. Diac. V. Greg. M. II, c. 27. 53, Opp. IV, col. 53. 54. 2) III. 3) Similiter Bonizo in libro ad amicum III, Lib. I, p. 579. 4) Quae de Karolo patricio et Karolo altero
 45 imperatore narrantur falsa esse non est quod moneam. Ortum tamen errorem ex Bonizonis commentis suspicor, qui l. V, l. l. p. 587. Karolum Magnum patricium quidem, nequaquam vero imperatorem legi contendit. 5) Cf. supra c. 16. 6) Ludovici Pii capit. eccl. a. 818. 819, c. 2, Capit. ed. Boretius I, p. 274.

*liberius potiatur honore, assensum ordini ecclesiastico prebemus, ut scilicet episcopi per electionem cleri et populi secundum statuta canonum de propria diocesi, remota personarum et munerum acceptione, ob vite meritum et sapientie donum eligantur. Item pactum constitutionis primi Ludwici imperatoris cum Romanis pontificibus*¹.

(87).

71. Statutum Ludewici primi imperatoris.

5

Ego Ludwicus imperator augustus statuo et concedo per hoc pactum confirmationis nostre tibi, beato Petro principi apostolorum, et per te vicario Pascali summo pontifici et successoribus eius in perpetuum, sicut a predecessoribus vestris usque nunc in potestate vestra et ditione tenuistis et disposuistis civitatem Romanam cum ducatu suo et suburbanis atque viculis omnibus et territoriis eius montanis atque maritimis litoribus et portibus seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis ac villis in Tuscie partibus. Idem²: Quando divina vocatione huius sacratissime sedis pontifex de hoc mundo migraverit, nullus ex regno nostro aut Francorum aut Langobardus aut de qualibet gente homo sub nostra potestate constitutus licentiam habeat contra Romanos aut publice aut privatim veniendi vel electionem faciendi, nullusque in civitatibus aut territoriis ad ecclesie beati Petri apostoli potestatem pertinentibus aliquid malum propterea facere presumat, sed liceat Romanis cum omni veneratione et sine qualibet perturbatione honorificam suo pontifici exhibere sepulturam et et eum quem divina inspiratione *et beati Petri intercessione omnes Romani uno consilio atque concordia sine aliqua promissione ad pontificatus ordinem elegerint sine qualibet ambiguitate et contradictione more canonico consecrare et dum consecratus fuerit, legati ad nos vel ad successores nostros reges Francorum dirigantur, qui inter nos et illum amicitiam et caritatem ac pacem socient. Ex his, inquiunt Romani, augustorum concessionibus claret pietas ipsorum et obedientia in Dei legibus, siquidem concessione sibi contra ecclesiasticas regulas a Romanis pontificibus facta non solum abuti, sed nec uti voluerunt; quin potius privilegiis iniquis renuntiantes pontificales electiones cano- nice libertati restituerunt. At alii successores ipsorum aliter effecti pro concessione sibi semel facta contentiosius agere ceperunt, ita ut ecclesiam Romanam necnon et alias ecclesias libertate canonica in electione uti cupientes una cum episcopis electis suis pontificibus persequerentur^a et affligerent ac de sedibus suis proturbarent; alios vero suos dictos pontifices superintruderent, sicut in Gregorio VII. atque Urbano per Gwibertum et Gwibertinos factum est in urbe, preter eas clades, quas electoribus et electis intulerunt in urbe suo dumtaxat imperio subiecto. Pro qua, inquiunt, causa compulsi sumus Romanorum procerum, sed et populi Romani flagitare auxilium, quatenus electos suos antistites contra tyrannicas imperatorum violentias defenderent, sicut beatus quoque Ambrosius contra imperatricis Iustinae, Valentiniani regis pueri matris^b, atroces violentias a civibus Mediolanensibus defensum legitur³, ovibus nimirum pro suo pastore mori paratis. Hinc est, aiunt, hec expensa pecunie, quam nunc ex consueto populus sibi Romanus ab electo expostulat antistite. Neque enim aliter ad hanc suorum pontificum defensionem adduci potuerunt, nisi loco beneficiorum pecunias ab eis acciperent, pro quorum videlicet defensione una cum rebus animas quoque exponere periculis oporteret. Sicque factum est, ut iurantes fidelitatem ac defensionem Romano pontifici pecunias accipiant, quatenus ex duabus rebus, videlicet iurate fidelitatis^c et acceptarum pecuniarum debito, quasi ex ratione dati et accepti eis obligati ex altero

a) persequeretur c.   b) matre c.   c) fidelitates c.

1) *Pactum Hludovici Pii cum Paschali pontifice* a. 817, *Cap. reg. Franc. I*, p. 353. 45

2) *Ib.* p. 354.   3) *Paulini V. S. Ambrosii* § 12. 13, *Opp. ed. Bened. II, App. col. IV.*

debeant, ex altero possint ipsorum defensionem non deesse. Et Romanorum quidem pontificum seu cardinalium super expensis pecuniarum defensio hec est. 'Sed quaeso vos, o Romani, quod unquam emolumentum tanto molimine dignum per easdem abhominabiles expensas consecuti estis? Quin potius semel inescati pecuniis ecclesiarum cives Romani
 5 semper, ut supra quoque sumus questi, inquietudines vobis queritant, quarum occasione semper magis ac magis accipiant. Abhominabiles sane has expensas dixerim, pro quibus conquirendis ecclesie Dei vexantur, aporiantur, dimembrantur, nec tamen per eas pax vobis pecunias effluentibus conquiratur, siquidem a vobis *accipientium avaricia non
 10 impletur. Mentior, si nuper sub Adriano papa ecclesia Ierosolimitana pro acceptione munerum demembrata non est. Taceo enim alias ecclesias idem passas, quas commemorare longum esset. Unum hoc, quoniam recens est, silentio non preteribo'.

72. De causa Hospitalensium et avaricia ac fastu Romanorum. (88).

Causa erat domno iam dicte aecclesiae patriarchae adversus fratres de hospitali, pro qua, dum ei satisfactionem idem fratres offerrent, domnus patriarcha, prout ipsis
 15 visum est, nimius causa propria exactor exstitit. Unde ad iam dictum papam Adrianum¹ appellatum et ventum est. Dumque causa utrorumque cognita iuste quod iustum inter episcopum et subiectam sibi domum iudicari debuisset, intervenit pecunia Hospitalensium, que illis multa vacabat idque plus quam tribus milibus marcarum puri argenti factum est, ut eadem domus de sub obedientia patriarche tolleretur², nemini
 20 quicquam obedientiae nisi Romano debens pontifici. Et sic iniquitas per pecuniam victrix exstitit et patriarcha dimembratus ac dolens ad sua, sed iam non sua, remeavit. Hoccine est unicum asilum ac civitas refugii, quo a toto orbe refugiendum et appellandum sit, ubi iniquitas victoriam et iusticia oppressionem invenit? Heccine est umbra Petri, sub qua non infirmi sanitatem recipiunt, sed sani venientes egrotare incipiunt,
 25 immo vero et mortem incurrunt? An vero mors multarum non est sanctam Romanam ecclesiam ecclesiarum matrem novercali odio propter avariciae detestabile malum odisse incipere, ex cuius uberibus vitale sumentes alimentum eam tamquam filii matrem diligere debuerant? An non mors multarum est animarum inter prelatos et eos, qui subiecti esse debuerant, impacabiles seire discordias, siquidem et subiecti semel a Romanis
 30 pontificibus accepta resistendi audacia perseveranter cervicem contra suos ex antiqua ordinatione prelatos erigunt et idem prelati stante ipsorum superbia sueque truncationis detrimento perseverante non facile suae lesionis iniuriam oblivisci sinuntur? Ubi nunc Helyas magnus ille propheta iam olim promissus a Domino, ut huic iniquitati occurrat dicens: *Occidisti insuper et possedisti?* ubi, inquam, Helyas, ut supplens id quod in
 35 Romanis deest, *convertat cor patrum in filios et corda filiorum in patres eorum*, simul et ipsos instruens Romanos, quatenus sciant se non in destructionem, sed in edificationem ecclesiarum potestatem accepisse? Etenim ecclesie universe corpus cum sit unum, est tamen et in membra pulchra varietate subdistinctum, ita ut quedam ecclesie etiam membra de membro sint. Posuit nanque Deus in ecclesia primo Romanum ponti-
 40 ficem, deinde patriarchas et primates, tercio archipresules, deinde per civitates episcopos et sub episcopis presbyteros et reliquos^a *cleri ordines collocavit. Si ergo, quemadmodum de cesare a quodam dictum est, Romanus pontifex omnia, ubi corpus? Quid autem prodest quempiam civitatis illius aut illius episcopum dici et ei ab eiusdem civitatis domibus contradici?

3. Reg. 21, 19.

Malach. 4, 6.

*p. 107.

a) reliquo c.

1) Immo Anastasium IV, qui Hospitalensibus privilegium exemptionis a. 1154, Oct. 21. (Jaffé nr. 6815) dedit; cf. Sturmhöfel I, p. 24. 2) Cf. supra c. 62; De quarta vigilia noctis c. 11.

Non ego nunc contra novas quasdam ordinationes loquor, quibus ab ipsis fundatoribus quedam cenobia speciali Romani pontificis obedientiae assignantur, quamvis hoc ipsum non probem et inordinatum estimem, quemadmodum si manus ab aure non interposito brachio vel pes a femore sine interpositione cruris dependeat, non inquam contra has novas institutiones, sive equas sive iniquas loquor, sed bene antiquitus ordinata convelli per pecunias et ad perditionem animarum fovendo, videlicet superbiam rebellium in deterius institui ab his presertim, quorum intererat aliorum perperam acta corrigere et superbiorum intentioni obviare, ego abominandam desolationem dicere non dubitaverim et eam stantem in loco sancto, etiamsi absque interventu symoniace pravitatis hoc fieret, in deterius. Quis enim locus in terris sede beati Petri apostoli sanctior, in quo videlicet claves regni celorum repositi sunt? At iam dicte, superius quoque notate desolationes in eodem sancto loco iam ex aliquanto tempore steterunt. Et abominanda quidem fuerit desolatio in loco sancto in templo Ierosolimis imaginem cesaris vel aliquid aliud simulachrum manufactum stetisse¹, ego vero magis abominabile existimen in sede beati Petri

Col. 3, 5. avariciam, que est simulacrorum servitus, fronte aperta residere, in loco iudicii iniquitatem stare ac potestatem in sacerdotio exercentes beneficos insuper dici velle. Quin etiam, sicut aliquando cesares quedam pontificalia et ecclesiastica presumebant, ita isti de contra cum sacerdotio quoddam in se cesareum ac supercesareum imaginantur. Nam dum cesares hominio sibi obligari pingunt, locuntur et scribunt, dum eorum processus quousque veniant et ubi subsistant, quas contra civitates veniant, a quibus etiam imperio rebellibus abstineant prescribunt, quid nisi se imperatores et imperatorum dominos, porro imperatores suos vassaldos constituunt? Hoc autem quid est aliud,

Rom. 13, 2. quam potestatem a Deo constitutam destruere et ordinationi Dei resistere? Quomodo vero imperium destructum non erit, si civitas² quolibet aliarum civitatum vastatrix,

Propria^a duarum potestatum, spiritualis ac terrene.

pecunie, manus imperatoris et omnem iusticie satisfactionem evadet? Ubi erunt duo illi euangelici gladii, si vel omnia apostolicus vel omnia cesar erit? Quasi enim unum de magnis duobus luminaribus e mundo tuleris, si vel imperium suo vel sacerdotium

cf. 3. Reg. 7, 21. suo vigore ac decore caruerit. Unam quoque de magnis duabus columnis a facie templi tulisti, si vel sacerdotio in spiritualibus vel regno in temporalibus sua iura ne-

*p. 108. gaveris. Melius utraque potestas suis erit terminis *contenta, ne aliena presumens de suo perdere mereatur. Timeat sacerdos pugnare in gladio materiali vel in ipso secu-

Matth. 26, 52. lares vindictas facere, ne argui cum Petro mereatur a Domino dicente: *Converte gladium tuum in locum suum*; tuum, inquit, non meum. Gladius enim ille iam Domini esse desinit, qui absque Dei ordinatione a sacerdote vibratur. Nam sicut que a Deo sunt ordinata sunt, ita e diverso que ordinata non sunt a Deo non sunt. Timeat in-

1. Par. 28, 3. super etiam repelli a sacerdotio dicente Domino: *Non edificabis mihi domum, quia vir sanguinum es*. Metuat quoque imperator aut rex sacerdotalia sibi vindicare, ne lepra

2. Par. 26, 20. Ozie percutiatur in fronte et extorris non solum a sacerdotio, sed etiam a regno fiat.

1. Reg. 25, 17. Caveat scindere pallium Samuelis, ne dicatur ei a propheta: *Scindet Dominus regnum*

Marc. 12, 17. *tuum a te*. Audiant pontifices precipientem sibi Dominum: *Reddite que sunt cesaris cesari et que sunt Dei Deo*, ut, si regalia ecclesie a regibus tradita tenere volunt,

1. Petr. 2, 17. regibus inde iustum ac decentem honorem exhibeant. Audiant item apostolum: *Deum time, regem honorificate*. Sane dum iustum ac decentem honorem regibus exhibendum a sacerdotibus regalia tenentibus censemus, hominii obligationem in illa honoris exhibi-

2. Tim. 2, 4. tione numerandam non putamus, videlicet ne apostolo contraria sentiamus dicenti: *Nemo*

a) minio in marg. scr. c.

1) Cf. supra p. 313.

2) Mediolanum dicitur, sicut Scheibelberger recte monuit.

militans Deo implicat se negotiis secularibus ut ei placeat, cui se probavit. Novae sunt istae consuetudines et ab institutionibus canonum alienae, nec a sanctis patribus exemplate nec ratione fultae nec auctoritate. Sufficere poterat ac deberet regibus ab episcopis munitiones tenentibus sacramentum fidelitatis et coronae suae iustae defensionis, salvo videlicet ipsorum officio, suscipere. Hoc autem dico secundum indulgentiam nostrorum temporum abusionis non secundum iusticiam. Nam secundum euangelicam seu canonum institutionem sacerdotum, nisi pro recta fide omnino iurare non est. Matth. 5, 34.

Audiat rex: *Honora patrem tuum et matrem, ut sis longevus super terram,* quatenus sacerdotes tamquam patres et aecclesiam velut matrem honoret et diligat sicque regnum suum stabiliri sciat. Imitetur rex vel imperator humilitatem Constantini piissimi principis sacerdotes tamquam patres et dominos honorantem summoque pontifici etiam stratoris officium exhibentem¹. Imitentur pontifices Silvestrum honorem eiusmodi non exigentem, sed ad honorem Dei et aecclesiae vix admittentem. Nam si eum Silvester, quasi vel in eo exhibito vane gloriatus fuisset, ex debito exegisset, ab augusto utique licet piissimo velut superbus et insolens spretus iure fuisset. Nunc vero et ille, qui aecclesiae persecutor extiterat, tamquam pro ignorantibus prioribus satisfaciens humilitatis eiusmodi scema divinitus inspiratus exhibuit et sacerdos nichilominus humilis eiusmodi honorificentiam non suam, sed Dei, ut dictum est, querendo gloriam partim admisit, partim quoque, ut in gestis ecclesiasticis legitur², prudenti humilitate repulit, cf. Phil. 2, 21.

*nam coronam ex auro fabrefactam corone clericali superponi passus non est. At nunc dum animosius talia sub nomine et officio marscalci exiguntur, non mirum, si a regibus et imperatoribus minori dignatione redduntur aut omnino negantur. Et quidem Constantinum eiusmodi humilitatem ex pie mentis complacito exhibuisse legimus³, sed eum successoribus suis imperatoribus idem faciendi legem sanxisse aut etiam sancire potuisse vel successores eius Gratianum, Iovinianum, Theodosium exhibuisse nec scimus nec legimus. At vero dum imperium christianum bipartitum factum est, Constantinopolitano siquidem se non immerito imperatorem scribente ideo, quod imperialis sedes per Constantinum eo translata sit, Francorum quoque regibus ex merito suae beneficentiae ac laborum erga Romanam urbem et aecclesiam ex complacito Romanorum in imperium promotis, potuit in illo complacito ex coniventia utriusque partis etiam istud complacere, ut talis honorificentia de strepa seu freno tenendo Romanis pontificibus a regibus vel imperatoribus eisdem exhiberetur, sed quo fructu ipsi viderint. Nam mihi videtur talis obsequii exhibitio magis hinc superbie, hinc vero indignationis et odii fomitem ministrare, quam ut aliquis inde fructus salutaris proveniat⁴. Dum enim Romani occasione talis obsequii reges vel imperatores homines suos in cameris sive in publico pingunt, locuntur et scribunt⁵, quid hoc spirat nisi superbiam aut quem fructum inde consecuntur nisi iram principum, indignationem et calumniam? Aut enim imperialem eis coronam cum nomine detrahant et sic eos sue ditioni subiciant vel hominio obligent, si est unde id facere possint et debeant atque uno carentes augustali imperio mille super se dominos sustineant, aut si eos imperiali corona et nomine honorant, quomodo eos versa vice hominii pictura et nomine dehonestant?⁶ Non bene conveniunt, ut ait quidam, nec in una se morantur imperialis maiestas et hominii obligatio. Melius

1) Cf. *De quarta vigilia noctis* c. 12; *De ordine donorum S. Spiritus* supra p. 283; *De investig. Antichristi* I, c. 27, supra p. 336. 2) *Nescio ubi.* Cf. *Constitutum Constantini* c. 16, ed. Zeumer p. 57. 3) Cf. *Melchiadis papae epist.* II, c. 11, Hinschius p. 248. 4) Cf. *Bosonis V. Adriani IV, Duchesne, Liber pontif.* II, p. 391 sq. 5) Cf. supra p. 392. 6) Cf. *Rahewini Gesta Friderici l. III, c. 10, SS. XX, p. 421 sq.; v. Duchesne, Liber pontif. t. II, p. 384, n. 5; cf. De quarta vigilia noctis c. 12.*

Rom. 12, 10. iuxta consilium apostolicum honore invicem prevenirent et alter alteri tamquam filius patri deserviret atque ille versa vice ipsum tamquam filium foveret ac diligeret eique tamquam filio gloriam et honorem thesaurizaret et esset pax inter duos illos, sicut a Zach. 6, 13. propheta Zacharia predictum est. Sic Constantinopolitanus imperator et patriarcha honore se invicem preveniunt, qui dum sibi invicem^a sedentes equis forte occurrerint, 5 ambo ad terras descendunt cumque se mutuae caritatis officio salutaverint, reascensis equis utrique viam destinatam pergunt et est pax atque caritas inter eos.

(89).

73. Appologesis.

Sed dicet mihi forte quispiam: 'Quis, qualis vel quantus es tu, ut scribendo summis te rebus inseras, et quasi consiliarium te tantae maiestati interponas aut quid 10 Ps. 72, 9. ad te pertinet, ne forte etiam in celum os tuum ponas? Nam et Romanus pontifex *p. 110. tantum celo debet, ut aiunt, innocentiam et imperatoria *maiestas talis homuntionis adiuvari consilio dedignatur'.

Ad quod audiat.

'Nichil', inquit, 'vel parum ad me pertineret loqui de huiusmodi vel conqueri, si 15 non scandala talium occasione suborta turbarent ac scinderent ecclesiam, cuius ego membrum etsi infimum ac despicabile et sum et esse cupio. Qui dum inter ovilia Christi velut ovicula infirma delitescio, pastoribus meis, pastoribus animarum atque corporum post Christum summis invicem pro fastu vel questu conflictantibus talique conflictatione occupatis atque hinc inde post se turbas populorum trahentibus, ego interim mille periculis 20 expositus sum. Dicentibus namque aliis atque aliis: Ego sum Christus et ecce hic est Christus aut ecce illic, ecce hic papa et ecclesia aut ecce illic aut certe neque hic, ut aiunt, apostolica puritas est neque illic, — nam iste, aiunt, per compromissionem novam seu conspiracy iniquam irrepsit, ille vero violentus irrupit: ego dum inter multitudines pastorum dissidentium ignarus veritatis velut ovis errabunda discuro facillime 25 lupi dentes aut cultrum furis mactanda incurro et incumbit mihi periculum, ne forte Is. 5, 20. pro veritate falsitatem recipiens maledictioni subiaceam dicentis: *Ve qui dicunt bonum malum et malum bonum, ponentes lucem tenebras et tenebras lucem, dulce in amarum et amarum in dulce.* Et hec sunt que mihi loquendi necessitatem indicunt etiam preter illas, que extrinsecus sunt, nobis persecutiones imminentes causa scismatis, quod ex 30 occasione dissensionis summarum potestatum, sacerdotii videlicet ac regni subortum est. Unde ignoscendum mihi puto, si, saltem pro meae personae spirituali vel corporali periculo, balatum dedisse videar'.

(90). 74. Digressionis excusatio et premissorum ad materie intentionem reductio.

35

Potest autem inter eiusmodi pseudochristos, quales nunc multos patimur, et ille 2.Thess. 2, 4. filius perditionis venire ac revelari, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, quod est ecclesia, ostendens se tamquam sit Deus sicque abominatio desolationis stet in loco sancto. Et propter hoc 36 cf. Matth. 24, 15. magis cuilibet christiano timendum est, ne forte inter tales pseudochristos, sacerdotes 40 Ioh. 5, 43. videlicet ac reges Christo dissimiles, etiam illum recipiat, de quo ait Dominus: *Alius veniet in nomine suo, illum accipietis.* Etenim ut in premissis habundantius a nobis investigatum est, tempora per cesares Romanos illate persecutionis et martirii recte Babilonice fornaci conferuntur, in qua tres pueri tanquam Trinitatis cultores martyres missi sunt, templo quod erat Ierosolimis tunc igni conflagrato, sicut verum et vivum 45 Dei templum, quod est ecclesia, igne tribulationis examinata est. Tempora quoque

a) in vice c.

reedificationis templi, maxime vero impedimenta reedificandi, que a vicinis, ut in libro Neemie legimus, *facta sunt, necnon et mala, que genti Iudeorum per Aman impiissimum temporibus Persarum et Medorum sunt illata, temporibus heresium et pessimo studio hereticorum nostra investigatione assimilata sunt. At vero malis, que sub regno

5 Grecorum eadem gens Iudeorum passa est, templi videlicet prophanatio, gymnasii sub ipsa arce Ierosolimis constructio, puerorum prostitutio, in ipso templo idoli abominandi positio et mulierum prophanarum habitatio, venalitas sacerdotii, ad ritum gentilem compulsio, multitudinis interemptio: hec, inquam, et cetera genti Iudeorum sub regno Grecorum mala illata periculoso consequenter huic tempori conferuntur, in quo simo-

10 niacorum principum et sacerdotum incontinentium pariter et que sua sunt, non que Iesu Christi, simoniace in ecclesia querentium, ecclesia Dei nunc tempestatem ac multitudinem incurrit. Nempe ad hoc pertinet illa digressio nostra prope ystorice descriptionis de pseudosacerdotibus^a ac pseudoregibus, de contentione quoque regni ac sacerdotii, qua invicem utrumque alterius sibi iura vendicando actenus dimicarunt, in qua

15 etiam contentione pseudochristi et pseudoprophete multi surrexerunt, ut tali quasi aggere a nobis late circumiecto intra eius ambitum bestie, que Antichristus dicitur, latibulum investigetur^b sagatius. Sed quoniam in exquirendo abominationem desolationis, que dicta est a Daniele propheta, insuper vero et a domino nostro Iesu Christo in euangelio

20 predicta, latius evagati ac diutius in extruendo eiusmodi bestialem indaginem immorati sumus, ea, que duce sancto Spiritu sagatiori investigationi reposita sunt, ab alio sumenda videntur exordio, cum primo ea, que Iesu Christi simul et ecclesie propria eatenus premiserimus, quatenus ad nostrae intentionis tenorem et Antichristi oppositionem spectare videntur.

cf. 2. Esdr. 4.
*p. 111.

Phil. 2, 21.

Matth. 24, 24.

ib. 15.

cf. 1. Ioh. 5, 19.

cf.
Matth. 17, 3.

*p. 112.

Id sane in presenti libello interim investigatum esse sufficiat, quod res, de

25 qua agitur, investigationem admittat. Nam sicut Babilonia, de qua nasciturus dicitur Antichristus, non solum illa metropolis Sirie, sed et Roma civitas tropice, insuper vero et mundi huius in maligno positi confusio recte valet intelligi et quemad-

30 modum sanctus locus, in quo statura dicitur abominatio desolationis et templum, in quo sessurus filius perditionis ad duo equivocatur, ad templum videlicet quodlibet manufactum et ecclesiam, que est templum Dei vivi, columna et firmamentum veritatis, de quo nunc partim pro modulo nostro tractatum est: ita et Elye vel duorum

testium adventus potest bifariam, id est vel corporalis vel spiritualis, intelligi, ut videlicet Elyas et Enoch aut certe Elyas et Moyses in propriis personis aut alii in eorum spiritu veniant. Similiter et occisio eorundem potest duobus modis, id est materialis

35 et spiritualis, aut certe utroque modo accipi, nichil horum contradicente seu determinate asserente scriptura. Sed et *de tribus regibus ab Antichristo superandis prophetico

40 locutionis modo per Daniele sub typo Antiochi obscure dictum est, ita ut super singulis his, sed et super caractere ac nomine bestie investigatio non solum locum habeat, sed et valde pernecessaria sit, si forte inveniri possit, quid inter hec ambigua et obscura magis tenendum ratio suadeat, scriptura non contradicente. Sed hec favente Domino, cum ad id ventum fuerit, sequens investigatio attemptabit.

EXPLICIT^c LIBER PRIMUS INVESTIGATIONIS ANTICHRISTI.

a) pseudo in loco raso c.   b) investiatur c.   c) minio scr. c.

VIII.

EX OPUSCULO DE GLORIA ET HONORE FILII HOMINIS.

Sequentis libelli pauca tantum seriei nostrae inserimus, scilicet eos locos, qui auctoris vitam commerciumque quod cum Romanis pontificibus habuerit respiciunt. Scripsit hor- tante Eberhardo archiepiscopo Salisburgensi eo tempore quo Gerhoh cum apud imperato- rem, tum apud sedem apostolicam hereseos graviter accusaretur, scil. a. 1163, schismate inter Alexandrum III. et Victorem IV. nondum diiudicato, iam ab illo litteras acciperet eius- que partes iam in dies magis amplecteretur¹. Compositum est igitur opusculum de gloria et honore filii hominis non multo post Libellum de investigatione Antichristi, cuius prioris recensio- nis etiam in Libro de Fide brevi ante opusculum nostrum conscripto mentio 10 facta est².

Asservatum est in codice S. Petri Salisburg. a, VI, 33, 8°, mbr., saec. XII, ubi epistola ad Hartmannum episc. Brixiensem praemissa f. 1'—56. legitur. Ex eodem codice a me iterum collato edidit Pez, Thes. anecd. I, 2, col. 163 sqq.; quam editionem iteravit Gallandius, Vet. Patr. Bibl. t. XIV, col. 595 sqq., hanc Migne, Patrol. lat. t. 194, 15 col. 1073 sqq.

Argentorati, a. 1896, mense Maio.

E. SACKUR.

. . . . .

INCIPIT OPUSCULUM DE GLORIA ET HONORE FILII HOMINIS ^a.

f. 2.
Deut. 2, 1.

Hoc ergo sermo divinus precipit, ut sacerdos, qui similam sic minutatim exami- natam de manu offerentis accipit, lucide caritatis liquamine illam condire atque apud eos qui foris sunt bono testimonio commendare satagat. Fecit hoc sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, papa Eugenius, qui *acceptam de manu mea similam quam gratanter acceperit, quam lucido caritatis oculo illam aspexerit, cuiusque odoris 25 apud illum fuerit, satis indicant eius littere, que ita se habent³:

1146.
Mai. 16.

Eugenius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio G[erhoho] Reicherspergensis preposito salutem et apostolicam benedictionem.

Scripta devotionis tue benigne recepimus et fervorem tue religionis ex eorum in- spectione manifeste cognovimus, concaluit cor tuum intra te et in meditatione tua exar- descet ignis; ignitum quoque eloquium tuum vehementer. Super hoc itaque, quod contra pessimas novitates, commociones quoque, que contra ecclesiam Dei oriuntur, te zelo cari- tatis exardescere cognoverimus, paterno affectu gaudemus et devocionem tuam in Domino collaudamus. Verum quia bonum est incipere, sed multo melius consummare, dilectionem tuam in Domino commonemus, ut in bono proposito firmiter perseveres. Quia nos perso- 35 nam tuam, tanquam literatum et religiosum virum paterna caritate diligimus, et in quibus secundum Deum possumus, honorare et manutenere volumus. Data Sutrii XVII. Kal. Iunii.

a) minio scriptum c.

1) V. infra p. 397. 2) Cf. infra p. 397: nuperrime . . . dictavi . . . opusculum de Fide; cf. supra p. 304, n. 2. — Liber de Fide legitur in Cod. Reichersb. VIII, f. 23—82'; 40 cf. etiam Gerhohi epist. 18, Migne t. 193, col. 570; Magni Chron., SS. XVII, p. 495; Bach l. l. p. 112; cf. infra praefationem nostram ad Comm. in psalmos. 3) Eadem epistola (Jaffé nr. 8922) exstat in Comm. in ps. 38 (Migne t. 193, col. 1378); in ps. 64, c. 176; Gerhohi epist. 17. et 21; Liber de novitatibus huius temporis c. 4, supra p. 293.

Post Eugenium vero non est inventus similis illi in ecclesia Romana pontifex, qui scriptis meis ita benigne arrideret, quique oleum superfunderet ac thus poneret, LEV. 2, 1.
quia qui ei postea successerunt non ita me habuerunt notum, ut ille. Attamen scripta mea quasi similam diligentissime tritam pape Anastasio misi, quibus ille non respondit:
5 qua de causa non iudico. Similiter Adriano pape, cum esset Beneventi agens illic de concordia inter se ac Siculum tyrannum, presentatus est libellus ad ipsum dictatus, in quo novitates huius temporis magna ex parte congessi¹, atque ab illo responsum petii: quo vel approbaret vel improbaret que sensi et sencio, paratus illi per omnia consentire, quia nunquam in doctrina fidei a sancta Romana ecclesia dissentire volo.
10 Cuius pontifices a beate memorie Calixto papa ad iam dictum papam Eugenium sic me habuerunt notum et gratia sui gratum et carum, ut eorum caritas esset mihi pro liquamine olei dictis et scripturis meis ordinate superfusi, atque pro thure odorifero gratia eorum redoleret mihi sepe ad ipsos et sepius ad dominos cardinales aliqua scribenti. Sicut nuperrime ad dominum Heinricum cardinalem presbyterum sanctorum
15 Nerei et Achillei dictavi ex eius petitione opusculum de Fide², illud exponens: *Mulierem fortem quis inveniet?* PROV. 31, 10.

Romanis autem pontificibus Anastasio et Adriano licet nonnulla scripserim³, nullum potui responsum ad questiones meas extorquere: puto non ob aliud, nisi quia erant occupati et turbati erga plurima. Nuper autem suscepi scripta pape Alexandri spondentis, quod velit me habere in gratia sicut antecessores sui; gratias igitur habeo ipsi
20 ad me scribenti, cum ego nichil adhuc scripserim ad eum⁴, prepeditus per chaos magnum, quod est inter nos et ipsum; ita ut his, qui volunt hinc transire ad ipsum vel ab ipso ad nos, obsistat impedimentum grande illius discordie, que inter sacerdotium et imperium suscitata est peccatis exigentibus, quia vita rectorum pro meritis
25 disponitur subditorum. Dum itaque in sacrificio nostro sartaginis auditur sonitus et strepitus neque ad Romanum pontificem liber a nobis accessus patet: quasi loco ipsius tu, archiepiscopo Iuvaviensis ecclesie, pro illo mihi es electus ex milibus: cuius etiam hortatu hec scribo, ut similia per me tibi oblata et minutatim examinata, ubi apparebit acceptabilis, tue caritatis oleo condiantur et thure odoriferi testimonii tui contra emulos
30 defendatur.

. . . . .
De hac adoratione aliisque nunc perstrictis questionibus tanta dicta sunt a nobis f. 27.
in opusculo ad papam Adrianum, ut eadem repetere videatur non necessarium, cum possint illic reperta satisfacere lectori benevolo, sicut perlecto eodem opusculo satis-
35 factum est beate memorie domino Brunoni quondam Babenbergensi^{a. 5}, quondam Argentinensi episcopo, prudenti viro valenter literato. Qui etiam ad lecta et intellecta scripta nostra benigne respondit per epistolam, cuius hoc est rescriptum:

a) multo pallidiores atramento scriptum e.

1) *Ed. supra* p. 288—304. 2) *De hoc v. Bach l. l. p. 112.* 3) *V. praef. supra*
40 p. 133. 4) *Cf. epist. 20. ad Alexandrum l. l. col. 574*: Scripta dignationis vestrae, quibus me ac fratres meos uterinos clementer salutastis per fratrem Witer monachum Morimundensem, gratantissime accepimus, gratias magnas agentes almitati vestrae, quod cum nihil adhuc scripserimus vobis, dignatus fuistis nos prevenire in benedictionibus dulcedinis, mihi specialiter promittendo, quod velitis me in gratia eadem [habere], in qua me habuerunt antecessores vestri. *Epistola illa*
45 *Alexandri III. ad Gerhohum data non iam existere videtur; aliam, nisi fallor, a. 1164, Mart. 22. ap. Jaffé, Reg. nr. 11012. annotatam invenio.* 5) *Scil. canonico; cf. Necrolog. capit. S. Petri Babenberg., Jaffé, Bibl. V, p. 559. Obiit Bambergae a. 1162, Iul. 10, episcopatu Argentinensi a. 1131. renunciato.*

Domino G[erhoho] preposito, viro religioso et erudito, B[runo] peccator edere de
 Apoc. 2, 17. *manna abscondito. Inter pressuras graves et varios tumultus mundi labentis et suos*
dilectores secum volventis, quantum licuit, scripta vestra asperi; zelum vestrum, studia
 3. Reg. 10, 7. *vestra, agonem et erudicionem adverti; et quod regina austri de rege Salomone dixit de*
vobis veraciter et fiducialiter pronunciandum iudicavi. Videlicet quod minor est fama, 5
que de vestris laudibus loquitur, quam thesaurus sapientie qui propius accedenti et alcius
 Ioh. 1, 31. 32. *fodienti manifestatur. Iohannes baptista agnum Dei secundum aliquid sciebat et demon-*
strabat, et secundum aliquid nesciebat, quod per columbam descendantem et manentem super
eum cogniturus erat. Utique mihi tale aliquid circa vos accidit, quia vos cognoscebam,
sed nec talem nec totum. Scriptis igitur vestris quamvis raptim et in superficie gustatis 10
multo et ardenti desiderio exopto scriptorum vestrorum michi gratiam, pariter et vestram
presenciam dulcissimam exhiberi: ut que clausa sunt vel questionem afferre videntur mutua
 *f. 28. *collacione et amica *collocucione quasi quibusdam clavibus aperiantur. Incolumitatem*
vestram et omnium vobiscum in Christo degencium memorem nostri omnipotens Deus longo
tueatur evo. 15

Hanc epistolam propter hoc inserui, ut exinde notum sit in ecclesia Babenbergensi, ubi nunc pulsamur questionibus¹, aliquando nos habuisse locum in diversorio ad quiescendum apud fidelissimum tunc dominum et amicum, cuius memoria in benedictione michi est: ut e regione illius memoria pluribus est in maledictione, qui nuper in eadem ecclesia scripta mendacii et blasphemii plena contra nos evomuit². Que tamen illa³ nobilis ecclesia sprexit, sicut etiam Pataviensis episcopus³ eadem sibi missa contempsit. Similiter cum in ecclesiam Salzburgensem suas misisset blasphemias ad dominum archiepiscopum⁴, ad nichilum deductus est in conspectu illius ille malignus cum suis litteris litura dignis, utpote mendacia contra nos multa continentibus et etiam pervertentibus regulam fidei, qua docemur hominem Deum adorandum summe veneracionis adoracione²⁵ una cum sua et in sua divinitate, qua homo ille non inter omnia, sed super omnia predicatur ab apostolo Deus benedictus in secula.

f. 32. Ex his colligitur, quod in ecclesia sola corpus Christi presentatur, ubi a sacerdotibus catholicis missa ritu ecclesiastico celebratur. In quorum consorcio non reputantur symoniaci et sub excommunicatione interdicti, Nycolaite videlicet sacerdotes et reliqui altaris ministri manifeste incestuosi. Dicitur quippe incestus non solum cum
 *f. 32'. consanguinea, sed etiam cum sacrata persona perpetrata *fornicatio. Taliter incestuorum et symoniacorum nimia numerositas facit hec tempora periculosa, in quibus regnat immunditia et symonia, tanquam Iezabel immunda iuxta nomen suum, quod³⁵
 4. Reg. 11, 1. 2. interpretatur sterquilinium, seu fluxus sanguinis⁴, et filia eius Athalia tyrannizans in Iudea. Quia, sicut illa preter unum solum parvulum furtim subtractum interfecit omne semen regium, ut regnaret ipsa sola in Iudea, sic et nunc symonia interimit regimen legitimum, ut sola ipsa regnet in ecclesia, divina officia symoniace et ambita et obtenta celebrantibus interdictis et anathematizantibus, quorum sacrificia Deus non respicit, quia⁴⁰
 Num. 16, 15. de talibus Moyses Deo dixit: *Ne respicias sacrificia eorum*. Sicut ergo illiciti sacrificatores tunc perierunt, sic et modo eorum similes peribunt, nisi penitentiam agant.

f. 33'. Ignosce, lector, acriter loquenti et quasi multo sale fetentis erroris putredinem fricanti: neque putes oblitum, quod in exordio huius opusculi promisi, oleo sacrificium⁴⁵ scriptorum meorum superfundendum. Cum enim sit oleum vera veritatis caritas, hec

1) Cf. epist. 13. ad Eberhardum episc. Babenbergensem. 2) Scil. Folmarus de Trifenstein.
 3) Conradus, qui a. 1164. Eberhardo mortuo archiepiscopus Salisburg. factus est. 4) Eberhardum. 4) Cf. Isid. Etymol. VII, 6, 78, Opp. ed. Arevalus III, p. 325.

ipsa nunquam caret illa emulacione, de qua dicitur: *Fortis est ut mors dilectio, dura* Cant. 8, 6.
velut infernus emulacio. Hac nimirum dura caritatis emulacione insectandus est here-
 ticus et quasi vulpes demoliens vineam, videlicet ecclesiam Wircelburgensem, in qua cf. ib. 2, 15.
 latitat nectens trufas in loco, qui dicitur Trufenstain, pertrahendus est de fovea sua,
 5 Domino volente, ad lucem, cum sancta Romana ecclesia, ut speramus, habebit pacem¹.
 Confidimus enim Christum, qui nunc dormire videtur, cito surrecturum et imperaturum Luc. 8, 23.24.
 ventis et navi, ut fiat tranquillitas magna. Tunc si Dominus voluerit, et si vixero, ipso
 adiuvante, Romano pontifici hunc ipsum libellum vel per me vel per certum nuncium
 presentabo. Interim vero semotis emulis meis hoc diffamantibus, quod ego in conflictu
 10 Babenbergensi omnino defecerim², quod falsum esse tu nosti, qui eidem conflictui pre-
 sens affuisti, quique, ut offendicula *quedam exemplo beati Augustini retractarem, post *f. 34.
 conflictum illum rogasti, consulendo potius quam precipiendo, idipsum consulente
 domino Babenbergense alisque tunc, ut putavi, amicis, verum, sicut postea conperi, non
 plene amicantibus, quia per unum illorum libellus ille repudio dignus contra me scriptus,
 15 quem ego numquam vidi aut legi, missus est domno Petro Wiensi ad ampliacionem
 laceracionis fame meae, quam non debeo negligere, quia, ut ait Augustinus³, *qui famam*
suam negligit, crudelis est. Emissor itaque huius libelli quisquis ille est, non velut iudex
 in scriptis nostris admittendus, sed quasi detractor cavendus est. Huiusmodi ergo
 emulis non quidem a lectione, sed a correctione scriptorum meorum sequestratis^a, con-
 20 tentus ero iudicio tuo, venerande pater Eberharde, Iuvaviensis ecclesie archipresul, cui
 si quid rationabiliter displicuerit in hoc ipso tractatu meo, paratus ero, favente gratia
 Dei, emendare in melius. Quomodo et in ceteris meis opusculis, que tibi displicere
 cognosco vel cognovero, vel corrigere vel rationabili sensu dilucidare aut certe omnino
 auferre non gravabor, salva in omnibus fide mea, qua per doctores orthodoxos didici
 25 Christum exaltatum usque ad altissimi Dei patris consessum, iuxta sanctorum patrum
 dicta subter annexa.

. . . . .

IX.

OPUSCULUM AD CARDINALES.

30 A. 1166. vel 1167. ineunte, cum Conrado archiepiscopo et Gerhoho nostro Pascha-
 lem III. repudiantibus Salisburgensis provincia ab adversariis, imperatoris militibus, in-
 vaderetur⁴, Gerhoh, qui iam in opusculo de Antichristo postulaverat, ut Alexander papa
 eiusque asseclae de opprobrio coniurationis cum Siculis factae se purgarent, interea iam-
 iamque ad Alexandri partes tractus, iterum instantiusque cardinales illius partis adiit,
 35 ut aut accusationes illas adversariorum refutarent aut quod fecissent iure factum esse
 probarent aut pactum cum Wilhelmo duce initum solverent. Pontifices Romanos saepius
 priora decreta retractasse exempla docere. Neque mirum, quod Gerhoh eodem momento

a) sequestrati s. (= sunt) c.

1) Scil. cum Victore IV. ab imperatore repudiato Alexander universalis papa agnitus fuerit.

40 2) Cf. epist. 13. ad Eberhardum l. l.; epist. 20. ad Alexandrum III. l. l. 3) Sermo 355,
 c. 1, § 1, Opp. V, col. 1380: Qui fidens conscientiae negligit famam suam, crudelis est. 4) Cf.
 infra p. 403; Mühlbacher in 'Archiv für österr. Geschichte' t. 47, p. 360.

quo cum tota provincia ecclesia Reichersbergensis periclitaretur, pro certo habere vellet, an pro iusta causa periculis gravibus se suaque exponeret, quod desideraret, ut Alexander III. foedere Siculo abiecto in gratiam imperatoris rediret. Neque in epistola illa¹ praetermisit, ut iterum de fide et dogmate christiano disputaret, quam expositionem omisimus.

Epistolam ad cardinales infra edendam primus E. Mühlbacher in lucem traxit², commentario addito, quem grato animo in usus nostros ita vertimus, ut perpauca ex nostro addenda haberemus. Contulimus denuo codicem Admuntensem nr. 434, mbr., saec. XII, 4°, ubi opusculum f. 260—276'. scriptum est.

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri.

E. SACKUR.

Dominis^a cardinalibus sancte Romane aeclesie frater G[erhohus] de Richersperg

Ps. 50, 19. sacrificium spiritus contribulati.

1. Cor. 13, 1.

Si linguis hominum loquar et angelorum, non possum explicare ad plenum pericula, quibus exposita est aeclesia maxime in regno Teutonico. Maiora sunt periculis trium puerorum fornace ardente agonizantium, quia per angelum Domini excussa est flamma fornacis. At nobis anxiatibus nulla venit consolatio stante abominatione desolationis in loco sancto in urbe Roma, quae, quantum ad populum attinet, est altera Babilonia³. Ibi quippe aurea statua per illius populi sitim inextinguibilem^b est erecta, qua sititur aurum et argentum undecunque colligendum ad mitigandum populum Romanum tumultuosum et supergressum in nequitia, illum populum, qui extorsit a sancto pontifice Aaron, ut faceret sibi sculptile de auro conflatum, quod coleret quasi Deum. Nam illi de auro suo fecerunt illud conflatile ablatis videlicet inauribus filiorum et filiarum suarum atque conflatis in idolum; sed avaricia istorum, quae est idolorum servitus, de auro^c conflatur alieno, dum Romanus pontifex compellitur undecunque colligere, quod expendat in Romanos plus Crasso tyranno avaros⁴, qui aurum, quod iugiter sitivit, moriens bibit et ita sitis eius extincta est⁵. Ast illi plus illo. avari morte animae mortui adhuc aurum sitiunt.

Exod. 32, 20.

Non autem potuit Aaron licet sanctus populo tumultuoso resistere aut idolum a se conflatum confringere, donec venit in adiutorium illi frater suus Moyses et princeps populi. Sic Romanus pontifex licet sanctus non poterit auferre consuetudinem Romanae avariciae sine auxilio principis legitimi, qui ad hoc opus esset invitandus et a levitis adiuvandus, nisi hoc scisma impediret, quo sequaces Dathan et Abiron se diviserunt a sequace pontificis Aaron, qui, ut ex fama conperimus et ex litteris domni cardinalis Iacincti⁶ ad nos directis percepimus, non sibi sumpsit honorem, sed vocatus a Deo per electores legitimos et consecratus per ordinatores item legitimos iure optinet locum Petri, quantum attinet ad cathedram pontificalis officii,

etiamsi forte non sit aequalis meriti seu fidei. *Nam licet Petrus a Christo fuisset

Matth. 14, 31.

redargutus modicae fidei, tamen comparatione minorum fuit in fide magnus, quia ora-

Luc. 22, 32.

tum est pro illo, ne deficeret fides eius. Hinc est illa fides in successoribus eius, qui obviatur omnibus heresibus in toto mundo, sicut nuper est obviatum in Francia per

a) initialis littera deest c. b) inextinguibilem c.

1) Hoc opusculum commemorat etiam Chron. Magni Reichersberg. SS. XVII, p. 495.

2) Gerhohi Reichersbergensis ad cardinales de schismate epistola l. l. p. 357—382. 3) Cf.

De investigatione Antichristi I, c. 3, p. 312. 4) Cf. ibid. c. 49, supra p. 356 sq. 5) L. Annaei

Flori Epit. rerum Rom. III, c. 11; Hist. misc. l. VI, c. 31, ed. Eyssenhardt p. 152. 6) Tit. S. Mariae in Cosmedin; epistola, quam dicit Gerhoh, v. apud Migne, Patol. lat. t. 193,

col. 586.

domnum Alexandrum papam¹ illorum errori, qui cum Nestorio et Paulo Samosateno atque Fotino conati sunt astruere hominem verbo Dei unitum non esse Deum vel Dei naturalem filium. Contra hos et a nobis nonnulla sunt conscripta, quorum quaedam emisimus², quaedam adhuc intus apud nos habemus tempore suo emittenda, si fuerit
5 necessarium.

Proinde fide Alexandri pape gustata et legitima forma promotionis eius considerata nos iam tercio pro illius papatu certavimus coram domno imperatore³, qui visus est aliquo modo flecti potuisse, nisi quod eum duo turbant, unum de preterito, alterum de futuro. De preterito illa conspiratio⁴, quae dicitur contra iusticiam facta cum hosti-
10 bus regni, Guillelmo Siculo et ceteris, de futuro ipsius conspirationis executio interveniente pecunia, ut dicitur, compromissa. Cuius rei cum sparsa sit ubique terrarum feda opinio nullo negante vel contradicente, hostes inde roborantur et amici debilitantur.

* *Vix enim pro iusto quis moritur; nam pro bono forsitan audeat quis mori.* Cum
igitur iusta sit causa pape Alexandri, quantum ad formam promotionis, quam nos tue-
15 mur contra Guidonis⁵ erectionem, attamen, si non est bona quantum ad illam eius propositionem, qua, ut dicitur, regni honorem destruere proposuit iuxta cesaris quere-
lam, piget multos pro ea certare, qui pro ea vellent usque ad sanguinem pugnare, si eis constaret ipsa causa tam bona in materia, quam iusta in forma. Unde cum nos defendimus formam pro electionis et consecrationis legitima regula servata, quae facit
20 huius causae nomisma legitimum, solent obicere nobis qui stant ex adverso dicentes: 'Etsi forma, quam defenditis, est legitima et speciosa, tamen, quia metalli materia, cui est impressa, tota est falsata per scoriam scismaticae ac symoniacae conspirationis, huiusmodi nomisma constans ex prava materia et pulchra forma magis propter mate-
riam est improbandum, quam propter formam approbandum'. Ad hoc nobis dicentibus^a,
25 quod incerta pro certis recipere non debeamus, cum de sola opinione ambigua dicantur talia, obponitur nobis, quod affirmante Augustino⁶ peccatum *cuiusque tamdiu est
in aecclesia tolerandum, donec aut accusatorem inveniat aut pravam opinionem perti-
naci animositate defendat. Pertinacem vero dicunt animositatem, qua de malis opina-
biliter vulgatis nulla offertur negatio, tamquam debeat sine questione haberi pro iusto,
30 quicquid collaudatum fuit a domno papa Adriano I. eo, quod Romanus pontifex nullius hominum iudicio subiaceat⁷.

Quod quidem nos verum fatemur, ubi de his causis agitur, quae tangunt eius personam vel officium; sed ubi de agris limitandis vel dignitatibus huius mundi seculariter ordinandis agitur, alienum est a Romano vel quocunque pontifice de talibus ita
35 velle iudicare, ut eius iudicio nemini liceat contradicere, quoniam, si in talibus eius iudicio aliquis gravatur contra legem sancti euangelii et contra leges etiam seculares, iuste quod contra leges presumptum cognoscitur, per leges dissolvi meretur, etiamsi a Romano pontifice per surreptionem fuerit aliquid actum, quod iustis legibus contrarium

a) *supra lin. scr. c.*

40 1) Cf. *Ann. Reichersberg. a. 1164, SS. XVII, p. 471; De quarta vigilia noctis c. 7, 'Oesterr. Vierteljahrschrift für kathol. Theol.' (1871) p. 572; cf. Gerhohi epist. 18. 19. 21.*
2) *Magni Chron. Reichersberg., SS. XVII, p. 494.* 3) *Mediolani a. 1162, Mart.; Norimbergae a. 1163, Aug. (?) ; Papiæ a. 1164, Sept.; cf. supra praeef. p. 135. Mühlbacher Norimbergae a. 1166, Febr. Gerhohum pro Alexandro locutum esse suspicatur l. l. p. 363. Cf. etiam*
45 *epist. 17. ad Alexandrum III, Migne t. 193, col. 566.* 4) Cf. *De investig. Antichr. I, c. 57. 58.* 5) *Paschalis III.* 6) Cf. *Sermo 351, Opp. ed. Bened. V, col. 1359. M. Hic locus minime quadrat.* 7) *Capit. Angilramni c. 51 (Hinschius, Decret. Pseudois. p. 766): Neque praesul summus a quoquam iudicabitur.*

deprehenditur. Unde ne de Romani pontificis iudicio nos temere iudicare iudicemur, de simili causa Romani pontificis audiamus iudicium. Dicit enim Leo III^{us} Lûdewico augusto¹: *Nos si incompetenter^a aliquid egimus et in subditis iustae legis tramitem non*
 *f. 262'. *conservavimus, vestro ac missorum^b vestrorum cuncta volumus emendare iudicio, quoniam, si nos, qui aliena debemus corrigere, peiora committimus, certe non veritatis discipuli,⁵ sed quod dolentes dicimus erimus pre caeteris erroris magistri.* Item Gregorius Felici episcopo²: *Si ea destruerem, quae antecessores nostri statuerunt, non constructor, sed*
 Matth. 12, 25. *eversor esse iuste comprobaber, testante veritatis voce, quae ait: Omne regnum in se ipsum divisum non stabit et domus^b adversus se divisa destruetur.* Igitur si cum regni hostibus a Romano pontifice assentientibus domnis cardinalibus factum est quaecunque¹⁰ laudamentum, quia inde permotum est regnum et scissa est aecclesia, iustum est, congruum est, necessarium est ad medicinam tanti mali, ut aut negetur factum³ aut iustum
 ib. 18, 6. *demonstretur, ne de opinione ambigua in aecclesia Dei non solum scandalizentur*
 ib. 18, 7. *pusilli, sed et, si fieri potest, in errorem inducantur^c etiam electi. Et quidem necesse est, ut veniant scandala, sed ve homini, per quem scandalum venit.* Qui hoc dixit, non¹⁵ papam, non cardinalem, non episcopum, non imperatorem excepit, sed indifferenter inprecatus est: *Ve homini, per quem scandalum venit.* Caveat igitur domnus papa,
 ib. *cavete vos quoque, domni cardinales, ne per vestram taciturnitatem scandalum veniat,*
 *f. 263'. *immo quia iam venit, ne diu maneat nullo ex vobis^c negante aut iustificante illud compromissionis pactum vel per nuntios idoneos vel per epistolas certas, cuius divulgatio²⁰ peperit et dilatavit imminens scisma, quo et sacerdotium gravatur et regnum quassatur, quasi alterum per alterum sit destruendum, cum potius alterum altero sit fulciendum et neutrum alteri permiscendum. Unde Nicolaus papa Michaeli augusto scribens dicit inter cetera⁴: Cum ad verum ventum est eundem regem atque pontificem, ultra sibi nec imperator iura pontificatus arripuit nec pontifex nomen imperatorium usurpavit, quoniam idem²⁵ mediator Dei et hominum, homo Iesus Christus, sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit propria volens medicinali humilitate sursum efferri, non humana superbia rursus in inferno demergi, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent et pontifices pro cursu temporalium^d tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatinus spiritalis actio carnalibus distaret incursibus et ideo militans Deo se³⁰*
 2. Tim. 2, 4. *minime negociis secularibus implicaret, ac vicissim non ille rebus divinis presidere videretur.*
 *f. 263'. Si hec regula in sede apostolica deprompta et apostoli Pauli testimonio^c roborata servaretur, nunc in sede apostolica et in tota aecclesia sacerdotio et regno suis terminis contento pax esset, quam aecclesiam nunc turbat imminens scisma contentione crudeli, quasi vel sacerdotium a regno vel a sacerdotio regnum destrui vel³⁵ obprimi valeat, ita ut alterum sine altero dominetur. Quod non ita erit, quia utrumque usque in finem seculi permanebit illo pontifice ac rege utrumque moderante ac
 1. 12, 3. *servante, qui linum fumigans non extinguet et calamum quassatum non conteret, donec eiciat ad victoriam iudicium. Usque ad illud iudicium stabit in aecclesia sacer-*
 Matth. 5, 14. *dotium licet fumigans et non ita luminosum, sicut fuit in illis, quibus dictum est: Vos⁴⁰ estis lux mundi.* Stabit et regnum licet commotum et calamo fragili et quassato assimilatum. Stabunt ambo hec rerum culmina, donec eiciat dominus ad victoriam iudicium supremum et extremum, nec est in beneplacito Dei, ut alterum destruat ab altero.

a) incompetenter c. b) omnis scientia et lex Ben. c) corr. ex mittantur c. d) temporalium c.

1) Coll. Brit. nr. 41, 'N. Arch.' V, p. 391; Jaffé nr. 2646; Grat. C. II, qu. 7, c. 41.⁴⁵

2) Supposita epistola legitur Opp. ed. Bened. II, col. 1278; Hinschius p. 749. Cf. Grat. C. XXV, qu. 2, c. 4.

3) Cf. De investig. Antichristi I, c. 52. 4) Epist. 8. ad Michaellem, Mansi t. XV, col. 214; Jaffé nr. 2796; cf. De aedificio Dei supra p. 147; Libellus de ordine donorum p. 278; Comm. in ps. 64. infra.

Cum hec ita se habeant, opere precium est, o domni cardinales, ut, si vultis aecclisiae membra divisa coadunare, notum faciatis regno et aecclisiae, quod non, sicut vulgatum est, intenditis ad destructionem regni vel imperii, pro cuius honore integraliter servando principes regni usque ad mortem certare decreverunt, qui cum sint
 5 multi et magni, pro parvo habent excommunicari, sed eorum excommunicatio scismatis ampliatio et confirmatio erit, nisi Deus avertat, quia, ut ait Augustinus¹, *ubi multitudo est in culpa, ibi consilia separationis inania sunt et perniciose^a, quia impia et superba atque sacrilega, et plus turbant infirmos bonos, quam corrigant animosos malos*. Huc accedit, quod et illi suum, quem dicunt papam, paratum ad maledicendum habent, per
 10 quem in se maledicta extenuare solent. Quibus omnibus consideratis iuxta sapientiam vobis divinitus inspiratam cogitate, qualiter nobis miseremini saltem vos amici nostri et domini. Moveat pietatem vestram vexatio nostra et dispersio agnorum beato Petro commissorum, cui bis dictum est a Domino: *Pasce agnos meos* et semel: *Pasce oves*
 15 *meas*, ut videlicet pro tenellis agnis maiore cura vigilaret quam pro magnis ovibus, cum tamen et oves fetae indigeant illa discretione, qua usus est Iacob nolens greges ovium suarum nimis laboribus in via vexare, cavens, ne morerentur uno die cuncti
 20 greges. Ecce nunc tempus est miserabile, quo pastores ovium iurant, ut pacem *qualemcunque habeant per obedientiam Guidoni, quem Paschalem papam² dicunt, promissam vel iuratum. Verum qui nec iurare nec promittere volunt illi obedientiam, predonibus exponuntur et disperguntur, sicut in Salzburgensi aecclisia ex parte accidit, in qua initium dolorum preostensum ceteras aeccllesias terruit considerantes, quod nec
 25 patruo suo, domno nostro archiepiscopo³, domnus imperator vult parcere, nisi voluntati^b suae acquiescat, sicut multi episcoporum iam fecerunt, qui etiam subiectos in idipsum trahunt non consentientes persequendo, consentientes perdendo⁴. Qui vero meliores inter eos videntur, non cogunt suos iurare, sed sibi tantummodo promittere obedientiam, quod et multi faciunt quibusdam in simplicitate, quibusdam in astucia sua deprehensis et illaqueatis, ita ut alii mortui absorbeantur, alii vivi. Nam qui simpliciter incedunt nescientes malum esse quod faciunt, mortui absorbentur; qui vero sciunt malum esse illi obedientiam promittere, quem non ignorant obedientiam perversam
 30 iurasse, vivi absorbentur. Sed aliqui eorum sic se palliant, ut obedientiam promittant secundum canones illi quem sciunt iurasse contra canones obedientiam. *Aliqui vero promittunt obedientiam debitam ei, cui nullam debent obedientiam, eo quod sit extra Bethaniam, extra domum obedientiae⁵, in qua sola placet obsequium Mariae ac Marthae, in qua placent lacrimae penitentium et unguentum odoriferum, cuius odore tota domus obedientiae impletur. Neque illud foras efferetur, sicut nec agni carnes in una domo edendae foras efferendae sunt, quia nec in scismate nec in heresi aliqua iamiam dampnata inveniri possunt⁶.

Haec nobis asserentibus privatim ac publice, ut egressos reinvitemus, multi nobis contradicunt, qui nos scismaticos esse asserunt et se universalem aecclisiam propter sociam multitudinem. Unus autem ex illis, cum esset pontifex partis illius, dixit mihi Papiae domno imperatore curiam tenente illic, ubi et ego cum domno meo archiepiscopo affui⁷: 'Nonne iudicatis hereticum et symoniacum, si

a) ita corr. pro periculosa e.   b) corr. ex voluntate e.

1) *Contra epist. Parmeniani III*, c. 14, *Opp. IX*, col. 65. *M.*   2) *III.*   3) *Conrado II*,
 45 *fratri Ottonis episc. Frising.*; cf. *Contin. Claustroneoburg. I*, SS. XI, p. 611. *M.*; *Ann. Reichersb.*
a. 1166. l. l.   4) *Ann. Reichersberg. a.* 1165, SS. XVII, p. 472.   5) *Hieron. Lexic. nomin. Hebraic.*, *Opp. III*, col. 518.   6) Cf. *quae Mühlbacher p.* 368. *ad hunc locum adnotat.*
 7) *A.* 1164, *Sept.*, *Ann. Reichersberg. SS. XVII*, p. 471: Qui statim in mense Septembri ad

quis vendit benedictiones?' Et ego: 'Iudico', inquam. Et ille: 'Nonne', inquit, 'peius est vendere maledictiones?' Respondi: 'Vere peius et talis venditor sine dubio est hereticus et symoniacus'. His a me concessis ille intulit: 'Ergo symoniam gran-
 *f. 265'. dem commiserunt qui pro pecunia *Siculi et Mediolanensium compromiserunt excom-
 municandum a se domnum imperatorem per occasiones aliquas et non absolvendum 5
 sine assensu^a eorum, qui pecunias dederunt sub tali cautione, ut obeunte Adriano papa nullus in eius locum substitueretur, nisi qui eadem compromissione teneretur'. Ad haec ego dixi: 'Quod si ita esset, compromissio talis a symonia excusari non posset'. Addidi etiam: 'Sed absit ab omnium fidelium fide talia tam execrabilia de tantis viris cre-
 dere, quos etiam non decet iudicari de sola opinione ambigua, cum illi nec ultro con- 10
 fessi neque iudicialiter convicti sunt neque in talibus contractibus manifesti'. Contra haec unus ex capellanis imperialibus: 'Immo', inquit, 'iam manifesti et per socios cri-
 minis manifestati'¹. Ad haec ego: 'Non est', inquam, 'conveniens testimonium socio-
 rum criminis, quia, ut sacris canonibus astringitur², *nemini de se confesso credendum^b*
est super crimen alienum'. Contra hoc ille: 'In hac', inquit, 'regula excipitur crimen 15
 lesae maiestatis, de quo credendum est etiam sociis ipsius criminis, qui hoc prodentes non ex crimine dampnandi, sed ex proditione talis culpe laudandi sunt. Fuit autem
 *f. 266. contra imperialis dignitatis maiestatem facere talem *compromissionem, cuius observator^c
 est reus maiestatis cuiusque proditores iudicantur immunes ex legibus imperialibus'. Et
 ego: 'Habeto', inquam, 'tu tibi leges imperiales et secundum eas iudica in curia, quod 20
 spectat ad illas. Ecclesia vero habet canones illam tuam exceptionem non admittentes, immo a causis aeclesiasticis leges seculi excludentes³, nisi ubi concordant sacris
 canonibus, quibus in ista controversia utendum est'⁴.

Si omnia inter curiales mihi obiecta vellem replicare cum responsis, quibus ad ea,
 prout potui, respondi, fastidium esset legenti, sed istud premittere non possum, quod 25
 3. Reg. 3, 22. multi mirantur longe lateque auditam esse vocem falsae matris dicentis: *Nec mihi, nec tibi*
 ib. 27. *sit, sed dividatur* et nusquam sonare vocem verę dicentis: *Date huic infantem vivum et*
*nolite eum interficere*⁵. Nam si haec vox fuisset audita, Salomon verus iam terminasset
 litem, quae adhuc prolongatur, dum verę matris, cuius viscera moveantur super filio suo,
 affectus non sentitur. Et forsitan Deo disponente ideo gladio materiali sumus expositi, ut 30
 saltem horrore ac fulgore huius gladii viscera materna permoveantur et recognoscantur,
 quibus eatenus occultatis iudicium quoque Salomonis occultatur. Putabamus tamen
 *f. 266'. conciliis universalibus⁶ vel consiliis *familiaribus litem hanc terminandam et ob hoc
 ipsi domno imperatori suggestum est a multis prudentibus, ut se committeret concilio-
 rum vel consiliorum dispensationi. Quod cum fuisset ei persuasum a suis⁷, domno 35
 papae dissuasum est a suis, et ita et diversis hinc inde consiliariis manet periculum scis-
 matis, quod vel minui vel omnino auferri adhuc speramus per offendiculorum, quae
 presenti scripto insinuavimus, vel minorationem qualemcunque vel omnimodam, quod

a) corr. ex consensu c.   b) credi potest H.   c) sequebatur factus, quod erasum c.

imperatorem fratruelem suum pro regalibus ab eo suscipiendis Papiam profectus est cum prosecutione 40
 litterarum episcoporum suffraganeorum. Quo perveniens cum benigne ab imperatore susceptus
 esset, post multa quae ibi ab imperatore in secreto et in publico dicta sunt, quae et scripto
 comprehensa sunt a preposito Richerspergensis, qui cum episcopo venerat illuc. 1) Cf. *De in-*
vestig. Antichristi I, c. 55. 2) *Decreta Iulii papae c. 12*, *Hinschius p. 769*; *Grat. C. XV,*
qu. 3, c. 5. add.: Nemini (praeterquam de crimine lesae maiestatis) etc. *Corr. Rom. adnotant:* 45
 Haec exceptio in nullo ex locis indicatis habetur, praeterquam apud Anselmum. 3) Cf. *Grat.*
Dist. X, c. 1. 4) Cf. *De investig. Antichristi I*, c. 57. 5) Cf. *ibid.* c. 59. 6) Cf. *ibid.* c. 62.
 7) Cf. *epist. 17. ad Alexandrum III. l. l.*; *epist. 18. l. l. col. 570*; *Comm. in ps. 133. infra.*

melius est, excusationem litteris comprehensam et eminentioribus in aecclesia et regno personis mittendam.

Porro si aliquid est inter ea, quod non potest veraciter excusari, nonne potest veraciter mutari et emendari secundum scriptum Leonis pape superius¹ intextum, ut offendiculis hinc inde conplanatis fiat unum ovile et unus pastor? Neque vero exemplo caret, si Romanus pontifex aliqua de suis vel dictis vel factis retractet. Nam beatus Petrus de sua simulatione, qua non recte ambulavit, ad veritatem euan- Gal. 2, 11. gelii redargutus a coapostolo suo Paulo correxit factum suum. Marcellinus² papa, cum tamquam summus^a pontifex a nemine iudicaretur, sed sibimet ipsi relinqueretur iudi- 10 candus, ore dampnavit proprio factum suum, quod nisi dampnasset, ipse utique dampna- tus in dampnatione permansisset; quia vero ipse factum suum dampnabile iudicio *iusto *f. 267. iudicavit, iniustum permansit in catalogo Romanorum pontificum per martyrium candi- datus et sociatus beatis martyribus. Bonifacius³ papa II^{us} legitur ex decreto constituisse Deusd. Vigilium diaconum sibi in pontificatu succedere, quod, quia Romano clero visum est canonibus ad- 15 versari, presente clero ab eodem subpositum est igni ante confessionem beati Petri apostoli. Recen- tiori quoque tempore beatae memoriae papa Paschalis dederat Hainrico imperatori quoddam privilegium⁴, quod, ut cognovit aecclesiae displicere, ipse dampnavit^b.⁵ Si- militer Calixtus papa dederat quoddam privilegium Pisanis, quod, quia Romanis displi- cuit, ipse in Lateranensi concilio cassavit⁶. Quid igitur mirum, si Romanus pontifex 20 Adrianus assencientibus sibi domnis cardinalibus angustiatibus apud Beneventum pro- misit⁷ aliqua non promittenda illi Siculo, sub cuius gladio tunc erant et fortasse aliter exire non poterant, sicut et predicto imperatori Hainrico, ut predictum est, Paschalis papa quaedam non promittenda promisit, quia de tentoriis eius, in quibus tenebatur, aliter exire non potuit. Sed quia de tali promissione iam scisma *exortum vexat aec- *f. 267. clesiam, vos domni cardinales, qui laudamento illi, quaecunque fuit, si tamen fuit, interfuistis et nunc sive de facto sive de ficto illo pacto mala multa exorta vidistis, unde adhuc maiora formidantur eventura, dignamini apostolo commonente vosmetipsos 1. Cor. 11, 31. iudicare, ne iudicemini a Domino et sive negando sive iustificando sive mutando factum illud providete nobis angustiatibus aliquid solatium, quos illud maxime turbat, 30 quod de pacto illo nichil certi nobis constat. Quo si vel iustum vel nullum esse constaret aut si non bene gestum discretio apostolica mutaret causaeque tocus veritatem litteris vel nuntiis publicaret, multum faceret pro nobis vel pacem reformando vel ad passiones confortando.

Notum quoque facimus vobis, quod validissimum robur nostrae assertionis inter 35 obloquentes hoc habuimus, quod dicit papa Pelagius⁸: *Ab aecclesiae visceribus divi- sus et ab apostolicis sedibus separatus exsecrat^c, non consecrat.* Item idem⁹: *Non est, ait, Christi corpus, quod scismaticus conficit.* Idem Viatori et Pangratio illu-

a) sumus c.   b) dapnavit c.   c) corr. ex dissecat c.

1) V. supra p. 370.   2) Eadem exempla v. De investig. Antichr. I, c. 57.   3) Liber 40 pontif. c. 57, ed. Duchesne I, p. 281; cf. De aedificio Dei c. 155, supra p. 190.   4) De investi- tura, a. 1111, Apr. 12; cf. supra p. 334.   5) In concilio Lateranensi a. 1112, Mart. 18; cf. supra p. 335.   6) A. 1123, Mart. 27; cf. Cafari Ann. SS. XVIII, p. 16; cf. Jaffé nr. 7056. M. 7) Huius pacis a. 1156. factae chartae leguntur in Constit. imp. I, p. 588—590; cf. De invest. Antichr. I, c. 53.   8) Cf. Deusdedit, Coll. can. I, c. 142, p. 103; Coll. Brit. nr. 11, 'N. Archiv' 45 V, p. 541; Jaffé nr. 983; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 34; cf. Liber contra duas hereses supra p. 287. 9) Coll. Brit. Pelagii epist. 22. ad Viatorem et Pancratium, 'N. Archiv' V, p. 545; Mansi I, col. 732; Deusdedit Coll. can. I, c. 143, ed. Martinucci p. 104; Lib. contra invas. II, c. 2, Libelli II, p. 320. 321; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 34.

stribus de scismaticis dicit inter cetera¹: *Idipsum est, propter quod scismatici sunt, quod eos contra sedes apostolicas temere credentes pessima divisit opinio. Quod scisma specialiter esse denuntiat beatus Augustinus dicens: 'Adversus auctoritatem illarum aecclesiarum, quae apostolicas sedes et epistolas accipere meruerunt, temere credendo inmanissimum crimen scismatis a se commissum propulsare non potuerunt'. Item ad eos-* 5 *dem*²: *Non autem vobis nunc illa questio est, utrum tolerare malos, sed utrum debeamus scismaticis sociari. Sed quia se ab universali aecclesia diviserunt, ut beatus Augustinus ait, omnis catholicus securus eam partem detestatur, cui universalem aecclesiam apostolicis sedibus roboratam non communicare cognoscit.*

Hec^a me pusillo inter disertos oratores proponente quesitum est a me, quas dice- 10
rem sedes apostolicas et ego ex verbis Augustini^{b.3} respondi: 'Apostolicas sedes illas dicimus, quae apostolicas sedes et epistolas recipere meruerunt. Inter quas principalis est Romana aecclesia, in qua sedit et passus est beatus Petrus princeps apostolorum quamque sua principali epistola illustravit Paulus apostolus, Antiochia etiam sedes apo- 15
stolica est, in qua item sedit Petrus apostolus, ad quam etiam, sicut in Actibus apo- 15
stolorum legitur, missa est epistola insignis de onere legis Moysaice amovendo. Aecclesiam quoque Ierosolimitanam, in qua sedit Iacobus apostolus et quam suis epistolis^c illustraverunt ipse Iacobus et Petrus et Paulus ad Hebreos, recte dicimus apostolicam sedem tempore primam, sed ordine terciam inter sedes apostolicas, quae tres tantummodo sunt. Nam ceterae sedes licet patriarchales, ut Alexandria et Constantinopolis, 20
non sunt sedes apostolicae, quia nec in eis aliquis apostolus tenuit sedem, nec ab aliquo apostolorum epistolas acceperunt. Aecclesias quoque illas, quae apostolicas acceperunt epistolas^d, ut Corinthiorum, Philippensium, Colosensium, Effesiorum, quia eas apostoli non per se, sed per episcopos rexerunt, apostolicae sedes dici non possunt, atque ideo precipue in illis tribus, quas ostendimus apostolicas, unitatis aecclesiasticae 25
consistit^{*f. 268} auctoritas, ita ut, quicumque se ab illis diviserit, non in ecclesia, sed in scismate sit. Porro si aecclesia Romana in se ipsa divisa fuerit, ut in scismate quondam Novati et nuperrime in scismate Petri Leonis accidit, illa utique pars contempnenda est, cui a reliquis sedibus apostolicis non consentitur nec obeditur. Sic meminimus esse factum in diebus nostris, quando Petrus Leonis, dictus Anacletus, est 30
ab aecclesia proiectus et papa Innocentius receptus rei veritate comperta de consensu apostolicarum sedium transmarinarum⁴. Prosequente me talia contra imminens scisma, supervenit quidam abbas ab orientali aecclesia, ut ait, missus in Franciam natalem patriam suam, qui transiens per Greciam, Ungariam et Germaniam dixit multis et mihi quoque ore ad os locutus est, ecclesiam orientalem, in qua duae sunt sedes apostolicae, 35
pacem et unitatem sic habere, ut neutrum papam respuat, quamquam plus faveat illi, quem receperunt Francigenae sui compatriotae. Sic variante se fama necessarium esset, ut a duobus patriarchis apostolicarum sedium certitudo indubitabilis veniret, qua ob-
strueretur os loquentium vana et inania, de quibus non est modo dicendum per singula vobis potissimum, qui longe melius me nostis, quam sit utile propalari veritatem contra 40
mendacia longe lateque disseminata, quae licet nobis in obedientia pape Alexandri stabilitis nullam faciant nebulam dubietatis, tamen inde poterunt scandalizari pusilli, si nullo indubitanter contradicente serpit ut cancer sermo eorum, qui affirmant, quod

a) hoc c.   b) augustinus c.   c) corr. ex aplis c.   d) corr. ex litteras c.

1) Cf. Coll. Brit. nr. 22, 'N. Arch.' V, p. 545. Idem locus apud Gratianum C. XXIV, 45 qu. 1, c. 34.   2) V. n. 1.   3) Hunc locum non inveni.   4) Cf. Ann. Reichersberg. a. 1130, l. l. p. 454: Sedes quoque apostolicae Antiochena atque Hierosolimitana Petrum Leonis respuerunt, Innocentium vero approbaverunt etc.

verum putant aut se putare simulant, ne de sincera veritate incidant persecutiones, in quibus nos vident anxari, eo quod nolumus scismaticis sociari, licet ob hoc ipsum addicti simus tamquam scismatici. Propter quod cogimur veritatem rerum gestarum et consensum sedium apostolicarum plene investigare, ut responsum certum demus his,
 5 qui vel benigne vel maligne *interrogant nos. *f. 269.

Unde obsecramus in Domino, ut vos, domni cardinales, modicum quid insipientiae nostrae in hoc sustineatis, quod nos interrogati audemus vos interrogare, quoniam hec audacia^a nostra non ex temeritate, sed ex necessitate est. Sicut enim fuit necessarium veros prophetas contra falsos et contra pseudoapostolos mitti, veros, ne invalescerent
 10 mendatia ex patre mendacii prodeuntia, ita et modo, quia non solus ille prenotatus cf. Ioh. 8, 44. abbas varia disseminavit, sed etiam fertur a nonnullis, qui dicuntur milites templi, similia disseminari, oportunum valde videtur, ut contra sermonem incertum, qui de duobus patriarchis exiit inter fratres, certitudo aliqua veniat, quae nutantes corroboret, falsa reprobando et vera confirmando atque paci reformandae viam parando, ita ut
 15 prava in directa et aspera in vias planas fiant. Luc. 3, 5.

Sciatis autem, quia, quod nos pusilli desideramus et presenti scripto expetimus, multi religiosi nobiscum desiderant et votis cordium in suis precibus exoptant. Scimus quidem desiderare vos aecclesiae Dei tantam libertatem, ne ab ullo regum vel principum valeat subancillari posthac exemplo de vobis captato, si forte in aliquo ultra solitum vos humiliabit, ut subveniatis nobis oppressis, quod tamen, sicut vestra novit
 20 sapientia, verendum non est, quia non est pro exemplo habendum, quod necessitas extorsit, nisi — quod Deus avertat — similis necessitas emergerit. Sic Paulus apostolus imminente sibi necessitate legalia sacrificia apostolo Iacobo monente obtulit, quae tamen Act. 21, 24. cessante necessitate velut stercus reprobavit. Sic idem causa urgente cesarem appellavit qui prius a cesare maluit interfici quam ad nutum eius flecti. ib. 25, 11.

Non hec dicendo vos doctores nostros et tocius aecclesiae docere velle arbitrandi sumus, cum *potius nos a vobis doceri optemus, quomodo in imminentibus periculis
 provideamus parvulis nostris, maxime virginibus inclusis, quibus imminet periculosissima dispersio in his locis, ubi precepto augusti resistitur; nam ceteris pax promittitur, quia
 30 iam — pro dolor — multi abstracti et illecti sunt. Illud autem scitote, vos domni cardinales, quod in omnibus, in quibus erga nos compassionem et condescensionem flagitamus, hec ante omnia precaveri a vobis optamus, ne^b sic exhibeatur nimia humilitas, ut regendi frangatur auctoritas, quae Romano pontifici divinitus collata est iuxta illud: *Ecce constitui te super gentes et super regna, ut evellas et destruas et disperdas et* Ier. 1, 10.
 35 *dissipes et edifies et plantes.* In quibus verbis, quia non fastus dominandi, sed actus agricolandi exprimitur, non est contra honorem regni vel imperii mandante Deo vicia et viciosos tamquam spinas et tribulos evelli, disperdi et dissipari atque virtutum germina plantari. Item non est contra honorem imperialem Babiloniae muros destrui et muros Ierusalem peccatis exigentibus dirutos reedificari cooperantibus in idipsum Ro-
 40 mano pontifice tamquam Iesu sacerdote magno et domno imperatore tamquam Zoro- cf. 1. Esdr. 3, 2. babel principe legitimo. Domus quippe Dei per spiritalem Antiochum¹ profanata et polluta non poterit emundari, nisi cooperantibus in unum sacerdotibus Onyae pontifici similibus et principibus Iudae Machabeo similibus. Legitur quippe Onias pontifex 2. Mach. 15, 15. Iudae Machabeo in visione dedisse gladium aureum ad deiciendos adversarios populi
 45 Dei, cui et Ieremiam prophetam ostendit dicens: *Hic et fratrum amator et populi Israel* ib. 14. et cetera usque *et universa sancta civitate Ierusalem.*

a) corr. ex interrogatio c.   b) nec c; corr. M.

1) Cf. Prologum in Comment. in ps. 78: Spiritalis Antiochus iam regnat etc.

2. Macch.
15, 14.

Cum igitur Ieremiam regnante rege Babilonico et rege Israel Ierosolimitano iam captivo atque Ierusalem destructa olim defunctum constet pro populo Dei et universa civitate Ierusalem orasse multum, quis dubitet beatum Petrum regnante diabolo in Nerone tenente urbem Romam quasi alteram Babiloniam iam diu defunctum adhuc

*f. 270. orare pro populo Dei et *universa civitate Ierusalem? Quam dolens a spiritali An- 5

Matth. 24, 12. tiocho pollutam credendus est nunc vehementius orare habundante nimis iniquitate ac refrigescente caritate, quatenus illius orationibus adiuventur in sacerdotio et regno principantes, ut duo gladii, spiritalis et materialis, invicem se adiuvent neque alter alterum inpugnet vel impediat manente inter eos concordia, quae fuit inter Aaron pontificem et Moysen principem populi, inter Samuelem et David regem, inter Salomonem 10 et Sadoch sacerdotem sive, ut ad nostra veniamus: qualis ad tempus fuit inter beatum Gregorium papam et imperatorem Mauricium ceterosque in apostolatu pie agricolantes et in imperio bene ac iuste dominantes^a ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Qui, si non iuste dominari volunt, instruendi sunt, non destruendi, ut iure suo 15 contenti nichil amplius faciant, quam constitutum illis, et iuxta doctrinam Iohannis baptistae neminem concutiant neque calumpniam faciant, sed contenti sint stipendiis suis, ne, si pretergressi fuerint suum ius, manu Dei conterantur, ut de predicto legitur Mauricio per Focam cesarem interfecto, non hoc optante, sed pro salute illius orante beato Gregorio¹.

Talia me secretius non semel tractante cum domno imperatore, firmissime con- 20 testatus est iure suo libentissime se contentum esse velle atque Romano pontifici hoc sibi non diminuenti humiliter favere ad regimen aecclesiae, suum vero ius diminuenti modis omnibus ac tocius regni viribus obniti velle maxime hac fidutia, quod non, sicut aiebat, sit vere successor Petri dicentis: *Deum time, regem *honorificate* vel imitator 25 Christi dicentis: *Reddite quae sunt caesaris caesari, et quae sunt Dei, Deo*, quicunque sub nomine papali vellet non solum in clero, sed et in regno dominari questu fastuoso et fastu questuoso. In hunc modum verbis Teutonicis loquente domno imperatore atque in hoc suum papam commendante, quod ille non adversaretur imperio neque federatus esset cum hostibus regni neque ipse cuperet in regno regnare vel dominari, ego eundem papam suum sic repudiavi, ut Dei gratia me confortante dicerem nunquam me 30 illi obediturum, qui a nullo cardinali episcopo esset consecratus, sed ab extraneo execratus et in cuius parte non esset corpus Domini, quod constat extra unitatem in scismate confici non posse. Hoc verbo audito commotio principum tanta fuit contra me, ut aliquis eorum comminaretur mihi suspendium, aliquis rapinam bonorum et alia huiusmodi mala, de quibus non est modo dicendum per singula, domno imperatore 35 pacienter hec audiente neque tamen ad hec assensu malo^b annuente, quia, si annuisset, vita et persona mea fuisset exposita multis periculis, quae protegente me Domino tunc evasi.

Quod autem sit mihi posthac futurum nescio atque ideo inter spem et metum fluctuans a sancta Romana aecclesia per latorem presentium consilium et auxilium peto 40 et expectans expecto, prout Deo aspirante vestra prudentia prospexerit necessarium, non solum mihi, sed et aliis in hoc scismatis periculo anxietatis mihi in tribulatione sociatis. Quorum ne vos lateant angustiae, unius eorum litteras mihi missas pensare dignemini: *Domno G[erhoho] illustri et venerabili preposito de Richersberg frater, cuius nomen tacendum est, cum instantia orationum sinceræ devotionis obsequium. Periculosus* 45

a) † dñantes supra linea, ubi viventes del.   b) corr. ex mala.

1) Ioh. V. S. Gregorii IV, c. 19, Opp. ed. Bened. IV, col. 135. M.

modernorum temporum status, immo casus si sollicita consideratione pensetur, verendum valde est, ne instent forte dies illi, in quibus sic habundet iniquitas, ut *refrigescat caritas multorum, iuxta quod promissum est et expressum in scripturis veritatis. Iam enim satanas solutus tam effrenata libertate contra Deum extollitur, ut non solum in cordibus terrenorum totis regnare videatur habenis, verum etiam super astra celi solum levare presumat et aecclesiasticae religionis et concordiae statum labefactare conetur habens utique fidutiam, quod influat Iordanis in os eius. Huius nimirum pestilentis mali et erroris ex hoc elucet argumentum, quod nonnulli prelatorum, qui columnae aecclesiae videbantur, sub instanti persecutionis procella quasi harundo agitata disiecti et disturbati sint a zelo rectitudinis et perfectae sinceritatis fundamento, ut iam de reliquo in auctoritatis et doctrinae ipsorum soliditate tamquam in harundineo confidendum sit baculo et innitendum. Neque enim tunc corde creditur ad iusticiam, cum ore confessio fit ad perniciem et ignominiam. Vobis proinde non tamquam parieti inclinato condolendum et consulendum, sed velut columnae immobili supra basim dignae firmitatis et firmae integritatis persistenti omnimodis applaudendum censemus et, ut perseverare usque in finem nosque gloriosi huius certaminis socios habere valeatis, assiduis precum votis propiciae divinitatis aures pulsamus.

Ex^a hac unius abbatis epistola considerate multarum pericula et anxietates, ex quibus plures imitantur illa VII milia, qui non curvaverunt genua sua ante Baal, sic tamen se occultantes, ut eos etiam propheta Helias ignorans diceret: *Relictus sum ego solus*, cui Dominus occulta sciens: *Reliqui*, ait, *mihi VII milia, qui non curvaverunt genua sua ante Baal*. Hos, ut dixi, *plures imitantur detestantes malum scismatis, attamen occulti propter metum Iudeorum, scilicet falsorum chisticolarum iudaizantium, et illos Iudeos imitantium, qui ne perderent locum et gentem, perdiderunt loci et gentis dominum, quorum tanta est multitudo et fortitudo, ut, si quis est Helie similis manifeste contradicens illis, compellatur fugere in solitudinem vel in exteris gentes, in hoc magis anxius quam Helias, quod promisso Dei certificatus non est, ubi vel a corvis in solitudine vel a vidua in civitate aliena sit pascendus.

Esto autem, ut fugiat solus in solitudinem, cui nulla est cura commissae gregis custodiendi, quid faciet pastor ovium, gregis custos, quem si deseruerit, lupo rapaci locum dabit? Huiusmodi pastoribus a me pusillo consilia querentibus quid consulam nescio, quia, licet mihi sit propositum potius pergrinari quam scismati sociari, tamen considerans infirmitates multorum cum VII presignatis milibus occultare se volentium, non audeo custodibus eorum consulere fugam corporalem, quibus tamen instanter consulo fugam spiritalem iuxta illud propheticum: *Fugite de medio Babilonis, exite inde, immundum nolite tangere*. Alieno enim peccato non consentire, est immundum non tangere, hoc idem verbis, prout convenit, arguere, est exire inde, sed quomodo in exitu Israel de Egypto domus Iacob de populo barbaro Egyptiorum persecutio excitata est, ita et nunc. Aliis enim aecclesiis habentibus qualemcunque pacem, nos miseri ad aecclesiam Salzbургensem pertinentes, quia quod corde credimus et sentimus ad iusticiam ore confitemur ad salutem, sumus expositi persecutionibus, quas Deo favente mitigandas tunc speravimus, quando ex prudentum consilio domnus imperator fuit *paratus acquiescere vel conciliis vel consiliis ab utraque parte formatis. Nunc autem, quia idem iuravit simulque principes et multi episcopi cum eo iuraverunt, prout voluerunt, nisi vos petatis in conciliis vel in consiliis audientiam ad excusandam opinionem conspiracy de vobis vulgatam, desolationis abhominatio stans in loco sancto non auferetur, neque pax erit in diebus nostris causa discordiae non decisa, quae nimirum cautissime decideretur, si pactum illud, de quo est questio et conquestio, excusaretur.

a) initialis littera deest c.

Neque vero exemplo caret excusatio, quam suademus, quoniam ipse dominus noster Iesus Christus, cum diceretur habere demonium, dignatus est excusare se dicens: Ioh. 8, 49. *Ego demonium non habeo, sed honorifico patrem meum.* Item cum de illo fuisset opinio, quod mira faciens ac docens gloriam propriam quereretur, excusavit se dicens: *Ego gloriam meam non quero, est qui querat et iudicet.* Hunc nimirum imitantes ipsius 5 discipuli, cum putarentur et dicerentur musto pleni et ebrii, non fuerunt exacerbat, sed excusati sunt dicente Petro apostolo: *Viri Iudei et qui habitatis Ierusalem universi, hoc vobis notum sit et auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos estimatis, hii ebrii sunt, cum sit hora diei tertia et cetera.* Item cum Paulo apostolo diceretur a Act. 2, 14. 15. *Insanis Paule, multae te litterae ad insaniam convertunt,* excusavit se dicens: 10 *Non insanio, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba ego loquor.* Idem, ne de vicio levitatis notari potuisset quasi non servans quod promiserat, curavit excusare se 2. Cor. 1, 17. *per epistolam dicens: Numquid levitate usus sum, ut sit apud me et non?* Tales tam humiles erant apostoli, ut non dedignarentur se Christi exemplo de opinionibus malis 15 excusare. Hos imitati viri apostolici *fecerunt similiter, ne mala de illis opinio esset 15 Math. 18, 6. in populo Dei scandalum pusillis, quorum scandala monente Christo quam cavenda, non ignorat sapientia vestra, cum in aeclesia Romana huius cautionis multa sint exempla. Nam ut ex multis pauca decerpam, sanctus papa Gregorius apud augustum Mauricium sinistre delatus, quasi reus in morte Malchi episcopi, humiliter se curavit excusare per epistolam eidem augusto missam¹. Item cum quidam contra Sixtum 20 papam temptassent quedam mali rumoribus obicere, ipse in concilio, cui Valentinianus augustus intererat, se innocentem ostendit suumque criminatorem Bassum a predicto augusto morti addictum suis manibus, ut legitur, sepelivit, quo facto monstravit se odientem non odisse². Leo etiam papa, qualiter semetipsum, ne iudicaretur, iudicavit, verba eius melius quam nostra patefaciunt, quae ita se habent³: *Auditum est, fratres* 25 *f. 272. — — *cogitationes.

Acta sunt hec a pontificibus Romanis non urgentibus causis magnis pro sola repulsa falsae opinionis et malae suspicionis. At nunc urget causa gravissima, scilicet aeclesiae scissura pernitiola de opinionibus et suspicionibus oborta inter sacerdotium et regnum, quam sanare non posse timemus, nisi decisis causis, quas perstrinximus.³⁰ Quibus autem principibus excusationes de preterito et iustas promissiones de futuro mitti conveniat, licet vestra sapientia per se valeat pensare, tamen quia mihi qualitas principum nota est magis quam vobis, non indignetur mihi pusillo sancta pietas vestra, quod vobis designo et suggero⁴. Gratiarum actiones solvimus pro litteris a domno apostolico michi ac pro meo domno Salzburgensi missis⁵, qui nimirum discretione 35 apostolica usus recte cohibuit in suis litteris me atque adversarios meos a publicis disceptationibus^a de fide catholica monens contentos nos esse antiquis terminis patrum Athanasii aliorumque sanctorum, ne occasione disceptationis publicae offencilum fieret pusillis in fide. Quod autem sensu adversariorum meorum nondum plene cognito distulit iudicalem sententiam, placet mihi et placere debet amatoribus iusticiae optanti- 40 bus una mecum, quatinus et meo et illorum sensu ad plenum cognito de throno apostolicae dignitatis procedant fulgores et voces et tonitrua contra falsiloquos ad corroborandum veridicos, ut iam ex parte audivimus factum in Francia⁶, ubi, sicut fama refert, condemnatus est error negantium vel Deum hominem vel hominem Deum

a) corr. ex disputationibus c.

1) *Epist. V, 6, EE. I, p. 286.* 2) *Decreta Sixti III. ad omnes episc. Orient. ed. Hinschius p. 562.* 3) *LL. II, p. 15; Jaffé, Biblioth. IV, p. 378. Cf. hoc iusiurandum supra De invest. Antichr. c. 57, p. 370.* 4) *Cf. de hoc loco Mühlbacher l. l. p. 360.* 5) *Cf. Jaffé nr. 11011. et 11012, a. 1164, Mart. 22.* 6) *Cf. supra p. 401, n. 1.*

*essentialiter sive substantialiter dicendum itemque contententium hominem a verbo *f. 273'. Dei, Deo — in Deum assumptum non esse Dei patris naturalem filium, sed naturalis filii vestimentum et habitum, quorum utique condempnatio iusta est, quod etiam ex naturalibus evidenter probari potest^a. . . . .

5 Nolo autem sic estimari hoc scriptum meum vel cetera scripta mea quasi tube f. 276. clangorem de alta specula resonantem per talem doctorem, quali congruit illud in Ezechiele dictum: *Et tu, fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel* et cetera, quia nec Ezech. 3, 17. ego recognosco me talem nec teneo in aecclesia tam altam sedem, ut vel ego speculator vel sedes mea specula dici congruenter valeat. Attamen, quia in domo Dei Ioh. 14, 2. mansiones multae sunt et caulae ovium diversae sub unius magni pastoris cura sunt in una aecclesia magna, in qua ego ut parva ovicula delitescam, congruum putavi, immo necessarium duxi, ut videns hinc inde ingruentia pericula bestiis undique frementibus, de quibus dictum est: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi*, balatum qualemcunque Ps. 73, 19. darem et pro posse meo exaltarem, quo etsi non longe lateque saltem alicubi audito mihi periclitanti succurratur vel a pontifice Romano vel ab imperatore christianissimo 15 vel certe ab aliquo Dei servo seu, quod maxime opto, a pastore illo bono, qui dicit: *Ecce ego ipse requiram oves meas et visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum* quique animam suam posuit pro ovibus suis, quas ipse cognoscit quaeque illum cognoscunt et secuntur eum; *alienum autem non secuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt* Ezech. 34, 11. 12. cf. Ioh. 10, 15. ib. 14. 20 *vocem alienorum*, *de quibus ipse pastor bonus conqueritur dicens: *Alieni insurrexerunt in me et fortes quesierunt animam meam et non proposuerunt Deum ante conspectum suum*. Contingat mihi pauperculo ex affectu et sententia canere, quod sequitur: *Ecce enim* ib. 6. *Deus adiuvat me et Dominus susceptor est animae meae. Averte mala inimicis meis et cetera usque in finem psalmi.*

X.

EX COMMENTARIO IN PSALMOS.

Commentarium in psalmos, quo Gerhoh per multa decennia occupatus erat, Magno presbytero Reichersbergensi testante¹, auctoritate Romanorum pontificum et domnorum cardinalium et aliorum plurimorum patrum . . . in octo voluminibus fecit. Etiam nunc

30 *octo Commentarii codices asservati sunt. Continet enim:*

- 1) *Cod. Reichersberg. I, f. 9' sqq., psalmos 1—20.*
- 2) *Cod. Reichersberg. II, ps. 21—30.*
- 3) *Cod. Monacensis nr. 16012 (S. Nicol. 21), ps. 31—37.*
- 4) *Cod. Reichersberg. IV, ps. 38—43.*
- 35 5) *Cod. Reichersberg. VI, ps. 51—64.*
- 6) *Cod. Reichersberg. VII, ps. 65—74.*
- 7) *Cod. Reichersberg. VIII, f. 1—33, ps. 75. et 76; f. 53, ps. 77; f. 79'—95. brevem expositionem ps. 78—117.*
- 8) *Cod. Reichersberg. IX, ps. 118—150².*

40 *Periit autem codex Reichersbergensis V, qui expositionem in ps. 44—50. amplectebatur³, unde nescio, utrum Magnus erraverit, an duo codices olim unum formaverint, an alio modo discrepantia rerum et verborum dissolvenda sit.*

a) *fusius disserit de christologicis rebus, quae Mühlbacherum secutus omitto.*

1) *SS. t. XVII, p. 494.* 2) *Quos codd. omnes, saec. XII, mbr., (praeter primum) ipse*
45 *contuli.* 3) *Rev. P. Konrado Meindl decano Reichersberg. me docente; cf. etiam J. Bach, 'Propst Gerhoh I. v. Reichersberg', 'Oesterr. Vierteljahrschrift f. kath. Theologie' IV (Wien 1865), p. 111.*

De tempore quo singulae partes compositae sint, eruere haec licuit. Commentarium in ps. 23. Lothario regnante¹, in ps. 24. inter a. 1144 ex. et a. 1146 in.² scriptum esse videtur, expositio in ps. 31. ante a. 1147³, in ps. 38. post a. 1146. neque vero post mortem Eugenii III. papae, qui a. 1153. obiit⁴, commentarium in ps. 39. a. 1148⁵. Paulo post auctor praeter ordinem ps. 64. longiore tractatu exposuit, quem Eugenio III. a. 1151, nisi fallor, ipse Romae obtulit⁶. Eundem Heinrico cardinali a. 1158, Iunio mense Augustae traditum esse arbitror⁷. Qui psalmus corruptum ecclesiae statum describendi ansam praebuit, qua de causa commentarius ille inter omnes primum locum tenet. Hic quoque solus duobus codicibus legitur: praeter cod. Reichersberg. VI (A)⁸, ubi seriei ceterorum psalmorum adiunctus est, in cod. Parisino 4236 (Colbert. 10 4841) (B)⁹, ubi in prologo iam litterae Heinrico cardinali missae assumptae sunt. Haec de expositione in ps. 64, quae, ut diximus, paulo post a. 1148. eodem fere tempore quo ps. 39. et sequentes confecta est. Ps. 54. labore diu interrupto a. 1151. Roma reversus, nisi fallor, interpretari coepit¹⁰. Ps. 65. Hadriano IV. iam sedente, id est post a. 1154, commentatus est¹¹. Laborem usque ad ps. 77. persecutus (c. a. 1163¹²) ita interrupit, ut tunc ultimam 15

- 1) Cf. infra p. 419: animas, maxime tempore Heinrici quarti vel quinti transmiserunt, et adhuc transmittere non desinunt. 2) Cf. infra p. 420, ubi epistola Lucii II. a. 1144, Apr., non iam vero Eugenii III. a. 1146. transscripta est. Quodsi prima et altera pars commentarii Eberhardo archiep. Salisburg. missae sunt (cf. praefationes, Migne t. 193, col. 619. et 987; Liber de gloria et honore filii hom. c. 1, Migne t. 194, col. 1075: Tibi, venerande pater Eberharde Salzburgensis ecclesie metropolitane, ad memoriam reduco, quod ubi primo in psalmos quaedam scribere coepi, te scriptorum meorum lectorem et correctorem elegi), auctor hoc nonnullis annis postquam has partes conscripsit vel primo tractavit fecisse videtur, cum Eberhardus demum a. 1147. archiepiscopus electus esset. Cf. Epist. 3. ad Ottonem episc. Frising. l. l. col. 490: Itaque fidelitati et prudentiae tuae mitto et committo legendum, quod in prima parte tractatus in psalmos prae manibus habeo. . . . Sane angelus ecclesiae Romanae papa Eugenius per epistolam suam confortat me in huiusmodi occupationibus. . . . Angelus ecclesiae Iuvaviensis hanc ipsam partem necnon et alteram diligenter perlegit meque ad ulterius procedendum in funiculo caritatis trahit. 3) Cum Fridericus Sueviae dux, qui a. 1147. obiit, etiam tunc superstes esset. 4) Infra p. 432. epist. Eugenii III. a. 1146. iam commemoratur, nihil vero de sequentibus pontificibus dicitur. 30 5) Infra p. 437. legitur: Anno preterito ab incarnatione Domini MCXLVII. etc. 6) Comm. in ps. 64 (c. 35): sicut nuper in concilio Remensi tu, papa Eugeni etc.; (c. 44): qualis in concilio Remensi sermone apostolico per te, papa Eugeni, nuper est praescriptus. Quae synodus a. 1148. habita est. Cf. Epist. 21, Migne t. 193, col. 577. In prologo partis VII. Commentarii (cod. Reichersb. VII, f. 1') dicit: praesentata ei per nostram personam predicti psalmi expositione, id quod a. 1151, quo Gerhoh Romam profectus est, factum esse eo magis arbitror, quod eodem loco Eugenium non multo post obiisse indicatur. Qua de causa quae supra p. 133. dixi corrigenda sunt. 7) Epist. 18. ad Heinricum (Migne t. 193, col. 570): Feci hoc . . . in tractatu sexagesimi quarti psalmi, quem propria manu beatae memoriae papae Eugenio porrexii, quemadmodum tibi Augustae item dedi; epist. 21. l. l.: quam presens dedi sanctae recordationis papae Eugenio, quam etiam 40 postea dedi domino Henrico cardinali sanctorum Nerei et Achillei, approbatam satis ab ipso papa Eugenio. — Neque hoc neque illud exemplar ad nos pervenit. 8) Ubi ultimis foliis epistola ad Heinricum cardin. data legitur. 9) Saec. XII, mbr., 4°, quem Argentorati contulimus. 10) Cf. infra p. 438: diu a scribendo vacavi, nunc apostolica fretus benedictione reversus. 11) Migne t. 194, col. 118: Nunc autem quoniam Adrianus papa etc. 12) Inter ps. 76. et 77. 45 scripsit Librum de fide, qui c. a. 1163. compositus est. Cf. cod. Reichersberg. VIII, f. 23: Psalmis exponendis intenti cogimur hoc loco excursus facere ac petitioni cuiusdam fidelis amici satisfacere; sequitur Liber de fide.

partem a psalmo 118. usque ad finem psalterii tractaret, psalmis 78—117. omissis¹.
 Commentarium in ps. 131. Alexandro III. a. fere 1163. misit², eodem tempore ps. 133³,
 proximis annis reliquam partem absolvit. A. 1167. ab asseclis imperatoris in fugam
 actus in exilio ps. 78. usque ad 117. breviter perstrinxit⁴, cum otio occasioneque longius
 5 disputandi careret, ut, si per gratiam Dei sedatis adversitatibus et malis hinc inde nos
 prementibus desuper nobis data fuerit pax et copia scribendi, emendemus in melius et
 in planius quod necessitate cogente nimirum succincte perstrinximus⁵. Neque vero
 quod speraverat efficere potuit.

Commentarii in psalmos nonnisi ea, quae auctorem vel eius tempore gesta vel statum
 10 ecclesiae respiciant, hic typis mandanda esse vix opus est dictu. Maiorem partem com-
 mentarii iam Pez, Thesaurus anecdot. t. V, iisdem codicibus Reichersbergensibus usus,
 lacunis (scil. ps. 31—37. 44—50. 78—117) ex Commentario Honorii Augustodunensis
 completis, publici iuris fecerat; hic partes quoque quae adhuc latuerant, praeter Commenta-
 rios in ps. 44—50, qui non iam existere videntur⁶, exscriptae sunt. Commentarii in ps. 64.
 15 editionem curavit Baluze, codice Colbertino nisus, ante Pezianam in Miscellaneorum L. V
 (Parisiis 1700), p. 63—235, quam Gallandius in Bibliotheca Veterum Patrum t. XIV
 (Venetiis 1781), p. 549—594. et Migne, Patrol. lat. t. 194, col. 9 sqq., Gallandiana nisus,
 iteraverunt.

Argentorati, a. 1896, mense Maio.

E. SACKUR.

20

IN PSALMUM X. SEC. HEBR.

Sed^a adhuc aestuat in corde pauperum vehementissimum desiderium necdum
 plene ac sufficienter exauditum. Nam Iudas mercator pessimus cum suis complicibus
 avaris et simoniacis adhuc se magnificat super terram, super sanctam videlicet eccle-
 25 siam pro sacramentorum indifferenti similitudine, quae tam a simoniacis, quam a catho-
 licis in tanta fiunt identitate, ut in errorem inducantur, si fieri potest, et electi aesti-
 mentque ab omnibus indifferenter accipienda Christi sacramenta. Sed pauperum de-
 siderium iam ex parte super hoc malo exterminando exauditum est, quia manifeste
 simoniace et incestuosorum clericorum a sede apostolica interdicta sunt officia. Non
 30 autem usque adeo convaluit haec interdictio ut non apponat ultra magnificare se homo
 super terram, quia licet interdicti, tamen gloriantur super ecclesiam simoniaci et Nico-
 laite pessimi pro similitudine signorum sacramentalium. Sic in Egypto Iamnes et
 Mambres magnificabant se contra Moysen et Aaron pro similitudine signorum; sed
 postquam digitum Dei contra se operantem in signis Moysi et Aaron persenserunt, non
 35 apposuerunt ultra magnificare se super terram, super Dei populum. Sic sic, o domine
 Deus, fac manifestum, quod in officiis interdictis digitus tuus, Spiritus sanctus, nullam
 salutem, nullam virtutem operatur, qui in officiis catholicorum salutem et virtutem ope-
 ratur: hoc ita manifesta iudicans pupillo et humili cuilibet catholico, ut veritate huius
 rei patefacta non apponat ultra magnificare se homo super terram, non apponat ultra
 40 simoniacus vel Nicolaita incestuosus magnificare se super terram, super catholicam et
 apostolicam ecclesiam, licet in paucis reliquiis coarctatam, tamen adhuc fructiferam,

Matth. 24, 24.

Ps. 10 (sec.
Hebr.), 18.

2. Tim. 3, 8.

a) quae ex hoc psalmo recepi, cum cod. Reichersb. non sunt collata, immo ex Pezii editione (Thes. V, col. 147—148), ratione scribendi correctae, typis mandantur. — Comm. in ps. sec. Hebr. X. a Gerhoho expositioni in ps. IX. adiunctus est, initiali tantum litera elegantius scripta.

45 1) Cf. prologum ad ps. 78, l. l. col. 484. 2) Cf. epist. 17. ad Alexandrum l. l. col. 564 sqq. 3) V. Migne t. 194, col. 893 sqq. Quae expositio ante mortem Victoris IV. scripta esse videtur. 4) Migne l. l. col. 484: quia compellor a loco mihi commisso fugere. 5) Cod. Reichersberg. VIII, f. 95'. 6) V. supra p. 411.

Matth. 24, 12. quia licet abundante iniquitate caritas multorum refrigescens pene defecerit, attamen
 Ps. 10 (sec. in paucis electis desiderium illud flagrat, quod creditur exaudiendum propitiante Deo:
 Hebr.), 17. et preparationes cordis eorum vehementer aestuant quoadusque iudicetur pupillo et
 ib. 18. humili catholico, tali nimirum iudicio, ut non apponat ultra magnificare se homo mer- 5
 cator pessimus super terram, id est super ecclesiam, vel etiam super terrenam posses-
 sionem et acquisitionem suam, quae, cum sit pretium sanguinis Christi, oblata videlicet
 ecclesiasticis in sustentationem Deo ministrantium et aliorum Christi pauperum, sine
 dubio constat, quod in sepulturam peregrinorum, in qua requiescant Christi pauperes
 in hoc mundo peregrini, eadem possessio est expendenda atque talibus est inde requies
 providenda. Fieri hoc potest in aliquibus per talem penitentiam simoniacorum, qualem 10
 Matth. 27, 3. habuit Iudas, qui penitentia ductus retulit triginta argenteos, quos deinde legimus in
 ib. 7. sepulturam peregrinorum expenso. Sic penitentia Iudae, licet ipsi non fuerit fructuosa,
 tamen peregrinis fructuosa fuit et utilis, dum non apposuit ipse Iudas ultra magnificare
 se super terram, super agrum sanguinis comparatum triginta argenteis, pretio videlicet
 pretiosi sanguinis, in sepulturam peregrinorum. 15

Vidimus nos oculis nostris quosdam episcopos a simoniaciis regibus investitos, qui
 penitentia seu vera seu falsa ducti retulerunt pretium sanguinis, id est ipsum episco-
 patum, ad domnum apostolicum, abrenuntiantes tali administrationi, ad quam non erant
 canonice promoti. Qua satisfactione utcumque purgati per domnum apostolicum denuo
 iussi administrare temporalia et spiritualia episcopatum bona, ita de ipsis procurave- 20
 runt agrum in sepulturam peregrinorum, ut essent studiosi edificatores et ditatores
 cenobiorum in sepulturam et requiem peregrinorum Christi pauperum. Sed est huius-
 modi seu vere seu fecte penitentium tantilla paucitas in tanto numero simoniacorum et
 aliorum Iude mercatori similium super terram se magnificentium, ut merito anhelet
 Ps. 10 (sec. pauperum desiderium ferveantque preparationes cordis eorum vehementer hoc deside- 25
 Hebr.), 17. rantium, quatenus ampliatur numerus penitentium, dignos penitentiae fructus afferentium
 Luc. 3, 8. in sepulturam peregrinorum, nec inveniatur *homo qui apponat ultra magnificare se super*
 ib. 18. *terram*; dum et vere penitentes, vere humiliati salvantur et fecte penitentes cum Iuda
 Matth. 27, 5. mercatore pessimo strangulantur effusis in terram visceribus eorum, patefactis videlicet
 secretis immunditiis eorum, suspensisque ipsis inter terram et celum, ut careant utro- 30
 que, terrestri videlicet ac celesti honore, qui contra Deum se presumunt super terram
 magnificare. . . . .

IN PSALMUM X.

f. 105. Dominus ^a est qui mihi dicit per apostolum suum Paulum: *Nolite communicare* 35
 Eph. 5, 11. *operibus infructuosis tenebrarum; magis autem redarguite*: vos autem suadetis mihi ab
 hac sententia Domini migrare atque omnibus mensis indifferenter communicare tam
 hereticorum, simoniacorum, quam sacerdotum catholicorum. Et licet ego confidens in
 Domino ostendam rationabile mandatum Romanorum pontificum in cathedra Petri et
 Moysi sedentium, cunctas missas manifeste incestuosorum et simoniacorum clericorum 40
 terribiliter quasi peccatum ariolandi proscribentium et eas audiri prohibentium, tamen
 Ps. 10, 2. vos *dicitis animae meae: Transmigre in montem*, id est in eminentiam sententiarum
 nostrarum. Tene sententiam litteratorum virorum, magistrorum insignium, subtiliter
 astruentium, omnibus missis indifferenter communicandum, quandiu quilibet episcopus
 tolerat in parrochia sua sacerdotem quantumlibet manifeste incestuosum et simoniacum. 45
 Christus in Petro et Petrus in suo vicario dicit mihi: 'Noli tales audire, noli talium
 officia interdicta recipere'. Sed dicit mihi aliquis magister litteratus, quasi favente

a) hunc psalmum vir rever. P. Konradus Meindl decanus Reichersberg. benignissime cum codice contulit.

sibi patre Augustino, quod nulli sacramento facienda est iniuria¹. Iniuriam vero sacramento fieri putant, si propter ministrum reprobum contemnatur inviolabile sacramentum, quod licet male ministrantibus non conferat salutem, tamen in simpliciter communicantibus obtinet suam virtutem. Quare igitur non attendunt, quod idem pater dicit²:

5 *Tandiu peccatum cuiusque toleratur in ecclesia, donec aut accusatorem inveniatur aut pravam opinionem pertinaci animositate defendat.* Pertinaci vero animositate non tam pravam opinionem quam pravam conversationem simoniaci et Nicolaitae incestuosi defendentes, quia non erant ulterius tolerandi, canonice sunt interdicti. . . . .

10 Ecce in manifesto manifesti peccatores, manifesti simoniaci et Nicolaitae pro manifestis criminibus interdicti, ecce ipsi peccatores et abundantes in seculo obtinuerunt divitias corporales et spirituales. Nam possident ecclesias et sciunt scripturas, et ideo de ipsis scripturis ^{f. 105.} *veteris et novi testamenti fecerunt et intenderunt arcum ad se* ^{*f. 106. Ps. 10, 3.} *torquendo et flectendo sensum earum iuxta errorem suum.* Quia enim psalmus iste
15 *intitulatur: In finem,* non est absurdum vel hunc vel alios psalmos *In finem* intitolatos ita interpretari, ut nos, in quos fines seculorum devenerunt, his quae nunc circa finem
mundi fiunt, coaptemus verba psalmorum, non ut heretici arcum tendendo per violentam interpretationem quasi trahendo scripturam de suo sensu in nostrum sensum, sed
20 ultroneam exponendo consensionem, quae invenitur et in verbis psalmorum et in eventibus nostrorum temporum. Sic pater Augustinus, doctor augustus et eximius, tractando psalmos in omeliis multa inde notavit apta eventibus temporum suorum. In suis quippe temporibus licet multi heretici exissent a nobis, qui non erant ex nobis, ut Arriani, Donatistae ac ceteri, quos idem pater vitandos docuit, tamen Iudas, mercator pessimus et homo immundus, adhuc intus erat, propter quem cum discipulis Dominus dixisset:
25 *Iam vos mundi estis, addidit, sed non omnes. Sciebat enim quisnam esset traditurus eum; propterea dixit: 'Non estis mundi omnes'.* Igitur iste mercator pessimus et immundus in tempore martyrum et sanctorum confessorum nondum exierat foras, quoniam dies erat. Sed postquam per manifesta pontificum decreta denotatus est, quod ipse, ^{cf. Matth. 26, 23.} qui intingit manum in parapside, Christi traditor est, continuo introeunte in illum satana
30 exivit foras de occultis latebris ad manifestas nundinas. Erat autem nox, quando exivit, quia tenebris invalescentibus vix agnoscebatur esse mercator pessimus, qui ecclesias et ecclesiastica vendidit vel emit. Vix etiam agnoscebatur homo immundus, qui in sacerdotio uxorem vel concubinam habuit. Sed nunc ecce a tempore iunioris Nicolai per ipsum Nicolaum, per Leonem nonum, per Alexandrum secundum, per Gregorium
35 septimum perque alios Romanos pontifices Christus traditorem suum hominem immundum in simoniacis et Nicolaitis foras proiecit. Unde sicut Iudas postquam foras exivit, in nullo apostolico ministerio discipulis est coniunctus, immo interfectoribus Christi sociatus est: ita nimirum post manifestam manifestae simoniae vel incontinentiae damnationem simoniaci vel Nicolaitae per interdictorum officiorum celebrationem Christum
40 denuo crucifigunt, et quantum in ipsis est, interficiunt. Quia igitur officia sua celebrant per inobedientiam, quae teste Samuele scelus est idolatriae, sicut idolatriam censemus cavendam eorum in interdictis officiis participationem, quoniam et hoc est a sede ^{f. 106.} *apostolica interdictum, ut nullus christianus presumat audire missas eorum, ubi*
eorum simonia, incontinentia et inobedientia manifeste scitur.

45 Eant nunc magni magistri scolarum, qui in tractatu psalmi huius introducunt beatum Augustinum, volentes probare per illum indifferenter audiendas esse missas

1) Cf. *Deusdedit Lib. contra invasores II, c. 6, Libelli II, p. 324.* 2) *De vera religione c. 6, § 10, Opp. I, col. 751.*

omnium sacerdotum. Eant, inquam, et videant, cui tempori conveniat, quod ille beatus
 Ps. 10, 4. pater dicit. Nam in expositionem versiculi huius: *Quoniam quae perfecisti destruxerunt, iustus autem quid fecit?* secundum sensum ipsius beati Augustini dicitur¹: *Si heretici offenderunt, iustus autem, id est Christus, quid fecit vobis? Nonne ipse pacem reliquit*
 Ioh. 6, 71. *nobis? Nonne Iudam patienter toleravit? Nonne furem et traditorem, quem etiam diabolum nominavit, predicatorem cum discipulis fecit, ut ostenderet, per tales posse dona Dei ad eos, qui fide accipiunt, pervenire, etiamsi talis sit, per quem accipiunt qualis fuit Iudas?* Bene laudamus hunc sensum beati Augustini suo adaptatum tempori. Loquitur enim ille de Iuda necdum foras proiecto, necdum laquei sui nexu strangulato. Et nos iuxta doctrinam hanc fures, latrones et immundos in sacramentorum commu-
 Ioh. 14, 27. nione vel celebratione intra ecclesiam toleramus propter pacem, quam nobis reliquit Christus. At postquam viderimus propter talia scelera Iudam interdictionis laqueo suspensum ab officio et diffusa fuerint in terram viscera eius, manifestatis videlicet turpitudinibus eius, ex tunc velut morticinum et immundum ac fetidum cadaver devitantes officia talium, nihil facimus contra beatum Augustinum, quin potius imitamus¹⁵ illum, qui a Donatistis et Circumcellionibus aliisque sui temporis hereticis exclusis diligenter abstinuit, neque illis in sacramentorum celebrationibus communicavit, qui tamen sacramenta baptismatis et ordinationis per eos data in redeuntibus ad ecclesiam rata recognovit; propterea scilicet, quod eadem vel manus impositione vel catholicae pacis receptione sanabantur in his, qui ab heresi ad ecclesiam revertebantur.²⁰

Iam nunc ignoscant nobis magistri literati, si nos verba psalmorum ita coaptemus nostri temporis cursui, sicut beatus Augustinus ex latere semper notavit in expositionem psalmorum sui temporis cursum. Si enim omnium temporum heretici arcum suum, id est sanctam scripturam, ad suum errorem intenderunt, et illi, qui nunc sunt heretici, simoniaci et Nicolaitae non desinunt arcum suum secundum suum sensum *deterquere²⁵ scripturas depravando: quare non liceat nobis uti eisdem scripturis ad eorum prava sensa confutanda, non quasi arcu violenter in transversum curvato, sed quasi gladio ancipiti et bis acuto. Neque enim conamur scripturas a suo sensu deflectere, sed quod datum nobis fuerit, in gloriam dantis loquimur, nam nostra scripta magistrorum magnorum scriptis conferendo vel preferendo, sed illorum pio desiderio satisfacere cupiendo,³⁰ qui hoc opus a nobis exigunt quasi de uberimis pascuis pastoris David quandam refectionem et consolatorium quoddam ferculum, iustitiae sale conditum, quod esurientibus et sitientibus iustitiam, ut magis dulce sit et sapidum, non extorquemus de psalmis violenter alienum sensum, sed consona patribus dicendo et nostris temporibus hereses interdum refellendo ultroneum et sponte occurrentem sensum tenemus. Heretici autem³⁵ intenderunt arcum, id est scripturam. Nam cum alii simpliciter intelligentes habeant eam quasi arcum remissum, heretici eam dicuntur intendere, cum pro sua estimatione subtiliorem in eo sententiam habuerint. *Paraverunt sagittas suas in pharetra.* De ipsis namque scripturis paraverunt venenata et intoxicata verba in pharetra, id est in corde
 Ps. 10, 3. suo tenebroso, *ut sagittent rectos corde in obscuro*, id est in silvestri condenso latronum⁴⁰ more ipsi latitantes, ut de ipso cordis nequissimi condenso, in quo sunt latibula ferarum, in quo vulpes foveas habent et volucris celi nidos, latrocinia exerceant, et inde sagittent rectos corde, id est voluntate. Nam sicut homines malae voluntatis habent cor distortum, sic homines bone voluntatis ipsi sunt homines recti cordis.

Atque ut ad nostri temporis hereticos respiciamus, nonne ipsi peccatores pro
 manifesta simonia vel incontinentia interdicti, quando se preparant ad officia interdicta celebranda, verbi gratia ad missam canendam, nonne, inquam, tunc sub nomine missae

1) Enarrat. in ps. 10, 4, § 6, Opp. IV, col. 62, sed non ad verbum.

arcum intendunt, unde sagittas intoxicatas mittunt? Si enim arbor in paradiso interdicta fructibus suis comedentes intoxicavit, non quod arbor fuerit mala per naturas, sed per inobedientiam: quanto magis isti per inobedientiam cantantes per inobedientiam sibi communicantibus propter geminam inobedientiam in suis officiis propinant mortem, non vitam? Cum enim de talibus dicat Dominus: *Maledicam benedictionibus vestris*, Ps. 10, 3. cf. Gen. 2, 17. *et benedicam maledictionibus vestris*, nonne pro sagittis maledictionum sunt habenda verba eorum, cum in suis *interdictis missis benedicunt populum? Nonne ipsa missa *f. 107. interdicta est quasi pharetra sagittis intoxicatis plena? Hinc est, quod papa Innocentius in epistola ad Alexandrum Antiochenum episcopum¹ dicit inter cetera: *Ordinati ab hereticis, vulneratum per illam manus impositionem caput habent. Ubi autem vulnus infixum est, medicina est adhibenda, qua possit recipere sanitatem; quae sanitas post vulnus secuta sine cicatrice esse non poterit.* Nonne sic loquendo iste Romanus pontifex hereticorum ordinationem quasi pharetram, sive arcum, unde vulnera timentur, docet cavenda?

Sed quia haec dicta videntur de Arrianis aliisque illius temporis hereticis, videamus an contra nostrorum temporum hereticos, Nicolaitas videlicet atque simoniacos, tale aliquid a sedis apostolicae alta specula dicatur, per quod eorum arcus et pharetra doceatur intentare vulnera. Nicolaus papa iunior synodo presidens in ecclesia Constantiniana, tanquam speculator constitutus in alta specula, videns venientem gladium, pharetram et arcum, curat omnem christianum reddere cautum et premunitum contra vulnera simoniacorum, dicens inter cetera²: *Erga simoniacos nullam misericordiam in dignitate servanda habendam decernimus, sed iuxta canonum sanctionem et sanctorum patrum decreta eos omnino damnamus.* Item³: *De cetero, si quis in posterum ab eo, quem simoniacum esse non dubitat, se consecrari permiserit, et consecrator et consecratus non disparem damnationis sententiam subeant, sed uterque depositus penitentiam agat, et privatus a propria dignitate persistat.* Item speculator insignis Urbanus papa secundus, in alta specula stans, Herimanno Metensi episcopo clamat⁴: *Vendentes et ementes honores ecclesiasticos et sacerdotes, diaconos et subdiaconos, coniugatosque quandiu in suo errore permanserint, nullam suae ordinationis potestatem habere permittas.* Alexander papa secundus, speculator egregius, ita dicit⁵: *Precipiendo mandamus, ut nullus missas audiat presbyteri, quem scit indubitanter concubinam habere vel subintroducitam mulierem. Nam dudum huiusmodi presbyterum, sive diaconum sive subdiaconum, sancta synodus officio privavit, et omnes, qui in canonica sunt, uxores non habeant, et si duxerint deponantur. Ut⁶ ecclesia et altaria non vendantur nec emantur, et qui amodo vendiderint vel emerint, anathemati subiacebunt. Ut ecclesiae per pretium vel a simoniacis consecratae denuo consecrentur. Ut presbyteri a tempore Nicolai papae usque nunc et deinceps scienter *ordinati a simoniacis sciant se esse depositos.* *f. 108. Apoc. 6, 8 sqq. Gregorius autem septimus quasi angelus tuba cecinit, quia gladium non tam venientem quam imminem vidit. Dicit igitur⁷: *Si qui sunt presbyteri vel diaconi vel subdiaconi, qui in crimine fornicationis iaceant, interdiciamus eis ex Dei parte omnipotentis et sancti Petri auctoritate ecclesiae introitum, usque dum peniteant et emendent. Si qui vero in peccato suo perseverare maluerint, nullus vestrum eorum audire presumat officium, quia benedictio eorum vertitur in maledictionem et oratio in peccatum Domino testante per prophetam: 'Maledicam', inquit, 'benedictionibus vestris'. Qui vero huic saluberrimo precepto obedire noluerint, idolatriae peccatum in-*

1) Immo ad episc. Maced., epist. 17, c. 3, Schönemann p. 584; Hinschius p. 550; Jaffé nr. 303. 2) Concil. Later. post. a. 1060, Apr., c. 1, Const. imper. I, p. 550; cf. supra p. 221. 3) Ibid. c. 3. 4) Coll. Brit. Urb. nr. 26, 'N. Archiv' V, p. 359; Iv. Pan. III, 122; Jaffé nr. 5381. 5) Mansi XIX, col. 1025, a. 1063; cf. supra p. 215. 6) Sequentes canones v. supra p. 270. et quae ibidem annotata sunt. 7) Epist. a. 1079, Jaffé II, p. 564; cf. supra p. 215.

1. Reg. 15, 23. *currunt, Samuele teste et beato Gregorio instruyente: Peccatum ariolandi est non obedire et scelus idolatriae nolle acquiescere. Peccatum igitur paganitatis incurrit quisquis, dum christianum se asserit, sedi apostolicae obedire contemnit. Vox speculatorum in premissis decretis alte insonuit, ut omnis, qui audiat interdicta officia, quasi pharetram et arcum, quasi vasa mortis vitare studeat. . . . .* 5

IN PSALMUM XXIII.

f. 58. Post confessorum de fidei assertione triumphum sequitur vox pastorum, qui rationabiles greges pascere studentes arcant luporum truculentam rabiem a sibi commissis ovilibus. Unde dicunt malis principibus: *Tollite portas, principes, vestras.* O vos, 10 principes, iam non pagani, sed falsi christiani, qui non manifeste, ut Nero vel Decius, in pugnatis aeccliam, sed lupos, fures et latrones intromittitis in eam, dum spreta canonica electione non per Christum, qui est ostium ovium et porta eternalis, sed per symoniam, que est porta infernalis, intruditis sub nomine episcoporum, abbatum, prepositorum, sacerdotum, capellanorum, canonicorum, fures, latrones *et lupos rapaces 15 Phil. 2, 21. gregi non parcentes, quae sua sunt querentes. Isti sunt non portae caeli, sed portae inferi: non portae Dei, sed portae vestrae, o principes! Unde per has portas vestras Ps. 23, 7, 9. non introibit rex gloriae; quia cum sint manifesti symoniaci, heretici, anathematizati, qui symoniace per laicorum principum violentiam irrumpunt in aecclias, nulla societas 2. Cor. 6, 15. luci est ad istas tenebras, nulla conventio Christi est ad Belial, nulla salus est in eorum 20 Ioh. 2, 16. interdictis missis. Igitur *tollite portas istas vestras*, o principes! *Auferte ista hinc*, dicit Dominus, *et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. Scriptum est* Luc. 19, 46. enim, *quia domus mea domus orationis est cunctis gentibus: vos autem fecistis illam speluncam latronum.* Tollite symoniam et illos, qui per illam intraverunt. Auferte has Matth. 16, 18. portas inferi, quia non prevalebunt adversus aeccliam. Tollite illas, ne vos pariter 25 tollamini cum ipsis portis vestris, quod in diebus nostris ex parte impletum videmus, quia propter huiusmodi symonias regno privatus est quartus Henricus, et ipse anathematizatus est cum suis portis infernalibus, et elevatae sunt portae aeternales, catholici videlicet pastores aeccliarum canonice vocati et electi, sanctoque Spiritu favente consecrati, sine quo symoniaci fuerunt non tam consecrati quam execrati. Sed quoniam 30 adhuc multe supersunt portae infernales: Tollite omnino portas vestras, o principes! Associate vos populo catholico, ut vestro annisu fiat sacerdotum canonica electio, et per Ps. 23, 7, 9. legitimam promotionem elevamini, vos portae aeternales, et introibit rex gloriae; quia per vestra ministeria et officia Christi aderit presentia sanctificans et purificans ecclesiam totam, ut non sit aliud nisi domus Dei, et porta caeli habens hunc titulum super- 35 Gen. 28, 17. liminaribus impressum: *Terribilis est locus iste, hic domus Dei est et porta caeli*, vocabitur aula Dei. Revera hic locus terribilis est non solum demonibus, sed etiam sociis demonum, ministris inmundorum spirituum; quia ubicunque in aeclesia Dei elevate sunt portae aeternales, illic non audent propinquare fures. Quis enim ambiciosus audeat symoniace offerre pecuniam pontifici, quem constiterit esse in emulatione Petri 40 Act. 8, 20. apostoli dicentis ad Symonem magum: *Pecunia tua tecum sit in perditione.* Quis presbyter, manifeste incestuosus, audeat sibi vindicare officium sacerdotale presidente aliquo episcopo tali qualis fuit episcopus urbis Romae Clemens discipulus Petri apostoli, qui in suis decretis¹ presbyterum cum propria uxore lapsum prohibet omnino perpetualiter a sacri altaris ministerio sacerdotali, vix indulgens tali, ut ianuas ecclesiae 45 claudat, urceum cum aqua manibus sacerdotum ferat et cetera minora gerat officia? Est ergo locus terribilis inordinate viventibus omnis locus in ecclesia Dei bene ordinatus, et portis *eternalibus munitus. Etiam claustra canonicorum seu monachorum

1) Clementis epist. II, c. 46, Hinschius p. 48.

bene ordinata et portis aeternalibus firmata, nimirum terribilia sunt his, qui nolunt stricte vivere, curiosis et ociosis, quorum Deus venter est, quorum studium fabulositas Phil. 3, 19. et vagositas est, quorum cursus per infernales portas, id est per pravos rectores, ad infernum tendit, dum eos dissolute viventes nulla discipline districtio cohibet, vel a suis propriis voluntatibus prohibet. Ut ergo universa aecclesia sit locus terribilis, et vocetur aula Dei, tollite omnes portas vestras, omnes consuetudines veritati et saluti contrarias per vos introductas, o principes maiores et minores. Etenim si ad claustralia nostra intendamus, etiam in ipsis invenimus principes errorum, defensores pravitatum. Quod si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid fiet? Si in claustris regulariter ordinatis haec faciunt, in irregularibus conventiculis quid fiet? Luc. 23, 30.

Similiter etiam in hoc tempestuoso tempore tres principes mali erexerunt portas suas, videlicet Iudas fur sacrilegus et Symon magus, atque Nycolaus fornicator, nimirum similes in mysterio iniquitatis tribus illis sedicionum principibus Eleazaro, Iohanni et Simoni, qui tempore obsidionis intestino bello, ac cedibus innumerabilibus civitatem vastantes Ierusalem eam quodammodo suae tyrannidi subdiviserant. Nam unus ipsorum, videlicet Iohannes, superiora civitatis loca, id est arcem et montem templi occupaverat. Alter, id est Symon, ambitum civitatis tenuit. Tercius inter hos medius, id est Eleazarus, medium civitatis occupavit¹. An non etiam nunc videas in hoc extremo consummationis tempore Simonem magum superiora typicae Ierusalem, id est sanctae aecclesiae culmina, honores videlicet aecclesiasticos occupantem vendere ac vendentem et ementem occupare? An non extrema vel ambitum civitatis Dei Iudas mercator pessimus et fur sacrilegus obtinet in lucris rerum aecclesiasticarum, sacrilegis pervasoribus decimas ac stipem pauperum sacrilege proffigata iusticia sibi vendicantibus? A quorum sacrilegio nec ipsi episcopi immunes sunt, qui eadem stipendia pauperum in usus laicos transferunt, vel ab aliis translata non repossunt. Inter hos medius Nicolaus fornicator locum obtinet, dum in clero, maxime autem in sacerdotio fornicantes hinc pseudoepiscopos superiores respiciunt: hinc vero laicis maxime in mysterio iniquitatis superiores existunt, quibus etiam ad inferos una cum pseudoepiscopis portae fiunt ipsi pseudosacerdotes, aut ipsa eorum interdicta officia et missae, quas interdictas interdicti canunt, quasi quedam portae ad inferos eos una cum laicis eorum contra interdictum auditoribus^b transmittunt. O quantas hae portae vel hi principes per portas suas ad inferos animas, maxime tempore Heinrichi quarti vel quinti, transmiserunt et adhuc transmittere non desinunt! Dicendum et sepius iam per pontifices Romanos dictum est istis principibus: *Tollite portas, principes, vestras*, id est auferte missas vestras, quas perniciose cantatis et cantari facitis, ut per eas, quasi per portas inferi transmittatis eos in infernum, qui tales missas vel cantant vel audiunt contra interdictum Romanorum pontificum, quos iusta precipientes audire debet aecclesia tanquam ipsum beatum Petrum. *Tollite has portas*: et vos *elevamini, portae aeternales*, scilicet missae catholicorum, in quibus regnat principaliter aeternitatis desiderium, cui adiunguntur preces fideles, et pro statu temporalium ad usum fidelium per haec temporalia tendentium ad aeterna.

IN PSALMUM XXIII.

Ut enim ego, scriptor huius operis, respiciam ad mea specialia, nonne mihi gallus bene cantavit, quando multiplicati sunt qui tribulant me et insurgentes adversum me

a) laicis c.   b) quasi quedam porte iterat., sed punctis del. c.

1) Cf. Ios. Bell. Iud. V, c. 1, § 2 sqq., Opp. ed. Niese VI, p. 435 sqq.

Ps. 3, 3. multi dixerunt animae meae: *Non est salus ipsi in Deo eius*, quia preiudiciis eorum damnatus fui tanquam scismaticus et hereticus, et erat mihi in talium cohabitatione
 Ioh. 18, 15 sq. tanquam Petro in atrio Cayphae magnum frigus ministris Antichristi me circumdanti-
 bus et amicis longe stantibus. Cum sic esset mihi nox frigida, et prunae inimicorum suspectae mihi fuissent, inter medias tristicias tetrae noctis ecce gallus cantavit, quia 5
 *f. 69. Romanus *pontifex persecutionibus, et causis persecutionum auditis misit mihi litteras consolatorias hunc in modum continentes:

*Celestinus*¹ *episcopus, servus servorum dilecto filio Gerhoho Richerispergensi pre-*
posito salutem et apostolicam benedictionem. Super tribulationibus et angustiis, quas pro
veritatis et iusticiae assertionem dilecti filii nostri G. diaconi cardinalis attestacione te susti-
nere accepimus, paterna tibi affectione compatimur, et in quibus secundum Deum possumus,
opem tibi et consilium libenter impendimus. In quibus tanto maiorem patientiam te oportet
habere, quanto certius est tuam industriam easdem persecutiones pro defensione iusticiae
sustinere. Scis enim nec novum esse nec insolitum quod iuxta apostolum, 'qui volunt pie
 2. Tim. 3, 12. *vivere in Christo, persecutionem paciuntur'*, ab impiis et dissimilibus, quos Dominus in 15
 Matth. 5, 10. *euangelio consolatur, beatitudinem aeternam illis repromittens. 'Beati', inquit, 'qui per-*
secutionem paciuntur propter iusticiam'. Nos tamen pro debito officii nostri emulis tuis
obviare, et censura ecclesiastica eos cohibere volumus. Unde per presentia tibi scripta
*mandamus, quatenus proxima dominica, qua legitur: 'Ego sum pastor bonus'*², *nostro te*
conspectui representes, ut per te ipsum causa plenius cognita quieti et tranquillitati tuae
providere, et sicut dilecto filio opportune tibi subvenire valeamus. 20

Per has litteras evocatus ad sedem apostolicam veni; sed papam Caelestinum iam inveni defunctum³. Cui successerat papa Lucius, qui suis item consolationibus factus est mihi gallus matutinus, ut in litteris ipsius potest cognosci, quae sic se habent⁴:

Lucius episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus Chünrado Salzburgensi 25
archiepiscopo, Romano Gurcensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Venien-
tem ad apostolicam sedem dilectum fidelium nostrum Gerhohum Richerispergenssem pre-
positum paterna benignitate suscepimus et pro religione et honestate sua personam eius
honorantes cum gratia sedis apostolicae ad propria remisimus. Ipsum itaque vestrae
fraternitati attentius commendantes per presentia scripta rogamus, quatenus, sicut hactenus 30
obtentu solius religionis et honestatis fecistis, pro beati Petri et nostra reverentia ipsum
de cetero honoretis et diligatis et in necessitatibus suis opem sibi et consilium tribuat.

Idem venerabilis papa Lucius, cum adhuc esset presbyter cardinalis⁵, exstiterat mihi gallus nocturnus, qui de sede apostolica miserat mihi nocturnale gallicinium in hunc modum:

De abusivis et abominationibus, quae hoc tempore in ecclesia Dei fiunt, multa, re-
verende frater, in carta notasti, et plura notare potuisti, quia peccatis nostris exigentibus
multo plura fiunt in hoc periculoso tempore, quam in diebus patrum nostrorum. Quae
 *f. 69. *tanto liberius et crebrius fiunt, quanto nulli aut paucissimi sunt, qui ex adverso ascen-*
 Ez. 13, 5. *dant, et murum pro domo Israel opponendo stent in prelio in die Domini. Unde credi-* 40
mus Antichristum vel iam venisse vel in proximo venturum esse, cuius faciem, sicut in
 Iob 41, 13. *Iob legitur, praecedit egestas: egestas siquidem virtutum et virtuosorum hominum, ut eo*

1) Jaffé nr. 8484, a. 1144, Ian. 27. Cum indicibus chronologicis etiam in Libro de novitatibus huius temporis c. 4, supra p. 293. et epist. 21. l. l.; cf. Gerhohi epist. 17. ad Alexandrum l. l.; De quarta vigilia noctis c. 18. 21; v. Scheibelberger in 'Oesterr. Vierteljahrschrift für 45
 kathol. Theologie' X, p. 568. 2) Die 9. Apr. a. 1144. 3) Qui obiit die 8. Martii. 4) Jaffé nr. 8577, a. 1144, Apr.; cf. Gerhohi epist. 21; De quarta vigilia noctis c. 18. 21. 5) Scil. Gerhardus cardin. tit. S. Crucis, cui Libellum de ordine donorum supra editum misit.

liberius voluntatem suam faciat, quo fere nullus est qui ei contradicat. Inter hoc autem, bone frater, quid tibi agendum sit non ignorat tua religiositas a cunabulis sacris litteris erudita. Ego autem hoc mihi video faciendum, et utinam faciam! et hoc tibi consulo tanquam karissimo fratri, ut abominationes quae fiunt Domini adiutorio vitemus, et super
 5 *his qui faciunt doleamus: quatenus vir ille vestibus lineis, de quo in Ezechiele legitur, Ez. 9, 3, 4. Thau super frontem nostram signet, et non occidamur.*

Hec de specialibus nostris diximus, ne ingrati videamur esse gratuita clementiae Dei, qui, ut in Iob legitur, *dedit gallo intelligentiam* ad faciendam distinctionem inter Iob 38, 36. lucem et tenebras. Nisi enim per apostolicae sedis pontifices vel per quosdam gallos
 10 intelligentes fuisset defensus, iam dudum a symoniacis et Nicolaitis hereticis fuisset proscriptus.

Si autem respicimus ad magnas Antichristi tenebras, in quibus libere fiebant opera tenebrarum, vendentibus et ementibus aeclesiastica et spiritalia his, quibus erat nox amica et lux odiosa, qui in cubilibus et in pudicitiiis exercebant opera tenebrosa: Nonne
 15 Gregorius papa VII. fuit quasi gallus nocturnalis canens in mediis persecutionum tenebris interdicens investituras laicorum et missas incestuosorum? Post hunc per successores eius matutina gallicinia multa sunt secuta diem vicinum annunciantia tanquam dicant: *Nox precessit, dies^a autem appropinquavit: abiciamus ergo opera tenebrarum et* ib. 13, 12, 13. *induamur arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus.* Quid nunc restat exspectandum
 20 et desiderandum post huiusmodi gallicinia, nisi ut mucro latronis condatur, lapsis fides revertatur, lucifer oriatur, caligo poli solvatur, nauta vires colligat, ponti mitescant freta, et omnis errorum chorus viam nocendi deserat?

IN PSALMUM XXV.

25 *Quoniam misericordia tua ante oculos meos est, *et hec magis desiderabilis est.* f. 96'. Ps. 25, 3. *f. 96.
 Veruntamen, si necesse fuerit, etiam per ignem tribulationis aliquas maculas meas emundari, non recuso etiam per hunc ignem probari, quod est opus veritatis et iusticiae, quoniam placet mihi veritas, quae tibi, Deus, placet. *Et complacui in veritate tua.* Ps. 25, 3.
 30 *Quandiu mihi veritas iusticiae displicuit, ego quoque tibi displicui.* Sed quam cito mihi veritas placuit, quae tibi placet, ego pariter complacui tibi cum ipsa veritate, in qua velut in speculo preluendo mihi displicui deformatus peccato et mendacio. Sed complacui mihi in veritate, deterisis maculis mendaciorum a facie mentis meae, per veram confessionem peccatorum, et veram conversionem a vanitate ad veritatem. Vultis scire, quam fuerim
 35 amicus veritatis? Et prius audite, quam fuerim inimicus vanitatis. Cum enim vanitas et veritas inter se contraria sint, prius congruit odisse vanitatem, deinde amare veritatem; nam vanitatis et veritatis amor in eodem corde se non capit. Atque ut utriusque rei habeas cognitionem, accipe utriusque descriptionem. Vanitas est, quod ita, ut videtur, non permanet, sed videntium intuitus deludit atque inter oculos videntium et videre cupientium
 40 subito evanescit. Veritas est, quod ita, ut creditur aut videtur, permanet in aeternum. Sed inter multas vanitates in mundo sub sole tumultuantes una est vanitas, quae dicitur vanitas vanitatum, diabolicum scilicet mendacium, quod non ita est, ut videtur, dum ipse diabolus, qui mendax est, et pater eiusdem mendacii, vel seipsum fingit similem cf. Ioh. 8, 44. altissimo, vel eandem similitudinem divinae altitudinis promittit hominibus male sibi
 45 credulis. Licet enim angelo dictum sit: *Tu signaculum similitudinis Dei*, et licet homo Ez. 28, 12. Gen. 1, 27. sit creatus ad imaginem et similitudinem Dei; tamen sic appetenda est utrique similitudo divinae bonitatis, ut neuter sibi vindicare presumat similitudinem divinae altitudinis; quam quia principalis angelus vana et falsa gloriatione sibi usurpavit, iure cf. Is. 14, 11, 12.

a) d. a. a. a. e. o. t. et i. a. l. s. u. i. d. h. a. abbr. c.

cf. 2, Petr. 2, 4. deiectus ab altitudine celi tenetur ligatus rudentibus inferni, quoadusque in extremo iudicio precipitetur in profundum inferni: et tunc apparebit quam vere sit vanitas vanitatum sive falsitas falsitatum illud ipsius mendacium, quo vel sibi altitudinem Dei arrogavit vel eandem fallaciter homini promisit; nunc interim, licet rudentibus inferni, detractus de celo, sit ligatus in hoc aere caligoso, adhuc fallaciter sibi vindicat similitudinem divinae altitudinis, cum se suadet quasi Deum adorari et coli vel apud paganos *in simulacris manufactis aliisque creaturis, vel apud christianos in simulacris missarum, quas cantant heretici ceterique anathemizati aut officiis privati. Sicut enim pagani diabolum honorant et Deum verum inhonorant reverentiam Deitatis exhibendo Ps. 134, 17. simulacris non habentibus Spiritum *neque enim est Spiritus in ore ipsorum*, sic etiam perversi et falsi christiani Christum verum deum et Spiritum sanctum inhonorant reverentiam divinam exhibendo interdictis hereticorum ac scismaticorum officiis, habentibus quidem speciem pietatis in sacramentalibus consignationibus, quae fiunt ritu ecclesiastico, sed virtutem pietatis, quae Spiritus sanctus est, abnegantibus.

Huius rei testes sunt Leo papa, Gregorius papa, Pelagius papa, Cyprianus martyr, 15 Augustinus episcopus, et illustris vir Ieronimus cum aliis patribus orthodoxis, quorum ex parte subnectimus testimonia, ne videamur sine auctoritate interdicta hereticorum vel scismaticorum reprobare officia. Leo papa Leoni Augusto in epistola, quae sic incipit¹: *Litteras clementiae tuae plenas virtute fidei et lumine veritatis venerabiliter accepi. Apud² christianissimum*, inquit, *principem et inter Christi predicatorum digno honore numerandum utor catholicae fidei libertate, et ad consortium te prophetarum et apostolorum securus exhortor, ut constanter despicias ac repellas eos, qui se ipsos christiano nomine privaverunt. Et post pauca³: Nonne perspicuum est, quibus pietas vestra succurrere et quibus debeat obviare, ne Alexandrina aecclesia, quae semper fuit domus orationis, spelunca nunc sit latronum? Manifestum quippe est per crudelissimam immanissimamque vesaniam omne 25 illic caelestium sacramentorum lumen extinctum, intercepta est sacrificii oblatio, defecit crismatis sanctificatio, et parricidalibus manibus impiorum omnia subtraxere mysteria. Magnum⁴ ergo vobis est, ut diademati vestro etiam fidei corona addatur de hostibus aecclesiae triumphatis. Sacerdotalem⁵ namque et apostolicum tuae pietatis animum etiam hoc^a ad iusticiam ultionis accendere debet, quod Constantinopolitanae aecclesiae puritatem 30 pestilentes^b obscurant, in qua inveniuntur quidam clerici hereticorum sensui consonantes, et intra ipsa catholicorum viscera assertionibus suis hereticos adiuvantes. In quibus deturbandis, si frater meus Anatholius, cum nimis benigne parcat, segnior invenitur; dignemini pro fide vestra etiam istam aecclesiae prestare medicinam, ut tales non solum ab ordine clericatus, sed etiam ab urbis habitatione pellantur, ne ulterius sanctus Dei populus per- 35*

*f. 96. versorum hominum contagio polluatur. Gregorius papa *in Moraliibus, libro XXXV⁶: Notandum magnopere est, quod conversionis suae sacrificium amici^c Iob Domino non per Iob 42, 8. se, sed per Iob iubentur offerre. Ait enim: 'Iob autem servus meus orabit pro vobis, faciem eius suscipiam, ut non vobis imputetur stulticia'; ac si aperte hereticis dicat: 'Sacrificia vestra non suscipio, petitionum vestrarum verba non audio, nisi per intercessionem illius, cuius professionis verba de me veracia recognosco. Et post pauca: Salutem vestram per catholicam aecclesiam, quam diligo, postulate. Ipsi enim volo dimittere id, quod mihi in ipsa deliquistis, ut hec vestram incolumitatem obtineat, quae ex vestro languore laborabat. Sola quippe est, per quam sacrificium Dominus libenter accipiat, sola, quae pro errantibus fiducialiter intercedat. Unde etiam de agni hostia Dominus precepit 45

a) hoc malum L.   b) pestilenter obscurat L.   c) am. Iob des. Gr.

1) Epist. 156, § 1, Opp. ed. Ballerini I, col. 1321.   2) Ibid. § 3, l. l. col. 1323.
3) Ibid. § 5, l. l. col. 1325; cf. Liber de simoniacis supra p. 257.   4) Nonnulla omissa sunt.
5) Ibid. § 6, l. l. col. 1325.   6) C. 8, § 12, Opp. ed. Bened. I, col. 1148.

dicens: 'In una domo comedetur, nec efferetur de carnibus eius foras'. In una vero Ex. 12, 48.
domo agnus comeditur, qui in una catholica aecclesia vera hostia redemptoris immolatur.
De cuius carnibus divina lex efferri foras prohibet, quia dari sanctum canibus vetat. Matth. 7, 6.
 Pelagius papa Iohanni patricio¹: *Noli catholicam semper mentem aliqua scismaticorum*
5 communione polluere. Unum Christi corpus, unam constat esse aecclesiam. Divisus ab
unitate veritatem corporis Christi non potest consecrare. Ab aecclesiae visceribus divisus,
et ab apostolicis sedibus separatus dissecrat potius iste, non consecrat. Noli ergo, quasi
nulla scismaticorum aut aecclesiae sit differentia, velle indifferenter utrorumque sacrificiis
sociari. Non est enim Christi corpus, quod scismaticus conficit, si veritate duce dirigi-
10 mur. Cyprianus ad Magnum presbyterum²: Invenimus in tali facinore non solum duces
et auctores, sed et participes penis destinari, nisi se a communione malorum separaverint,
precipiente Domino per Moysen: 'Separamini a tabernaculis istorum hominum durissimo- Num. 26, 20.
rum, et nolite tangere ab omnibus quae sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum'.
Et quae criminatus Dominus fuerat, per Moysen implevit, ut quisquis se a Chore et
15 Dathan et Abiron non separasset, penas statim pro impia communione persolveret. Quo
exemplo ostenditur et probatur obnoxios omnes culpaе et penae futuros, qui se scismaticis
contra prepositos, et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint: sicut etiam per Osee pro-
phetam Spiritus sanctus attestatur, et dicit: 'Sacrificia eorum tanquam panis luctus: omnes
qui manducant eum, contaminantur', docens scilicet et ostendens omnino cum auctoribus
20 suplicio coniungi, qui fuerint peccato eorum contaminati. Augustinus in sermone de
blasphemia Spiritus sancti³: Potest esse visibilis forma palmitis, etiam preter vitem; sed *f. 97.
invisibilem vitam radice habere non potest, nisi in vite. Proinde corporalia sacramenta,
quae portant, et celebrant etiam segregati ab unitate corporis Christi, formam possunt
exhibere pietatis; virtus vero pietatis invisibilis et spiritualis ita in eis non potest esse,
25 quemadmodum sensus non sequitur hominis membrum, quando amputatur. Ieronimus in
sermone de agno paschali⁴: Non putemus agnum istum ubique posse comedi. Pre-
cipitur nobis, ut in una eum comedamus domo, id est ne extra aecclesiam immolari pute-
mus. Ex quo manifestum est, quod Iudei et heretici, et omnia conventicula dogmatum
perversorum, quia in aecclesia non comedunt, non eos agni carnes, sed draconis come-
30 dere, qui datus est in escam populis Ethiopum. Nos vero comedimus azima sinceritatis
et veritatis. His testimoniis munitus ego amator veritatis, ex quo complacui in veritate,
separavi me a vanitate, atque amicus veritatis.

Non sedi cum concilio vanitatis illius, precipue vanitatis, quae est vanitas vanitatum Ps. 25, 4.
propter excellens diaboli mendacium, quo se fingit altissimo assimilatum. Cum enim,
35 teste Samuele, sit quasi scelus idolatriae non obedire, et quasi peccatum ariolandi nolle 1. Reg. 15, 23.
acquiescere, quis non facile animadvertat, quod omnis clericus, qui contra sedis apo-
stolicae obedientiam sacrificare presumit, abnegata virtute pietatis operatur mysterium
iniquitatis, in quo signis mendacibus ita simplex seducitur populus, ut propter signo-
rum, id est visibilium sacramentorum, indifferentiam nullam putet esse differentiam inter
40 missas catholicorum, quae canuntur per obedientiam, et missas conducticiorum, symo-
niacorum publicorum et manifeste incestuosorum presbyterorum, quae canuntur contra
aecclesiae interdicentis obedientiam? Est autem permaxima differentia, quia in missis
catholicorum recognoscitur veritas veritatum, quae dicit: Hoc facite in meam comme- Luc. 22, 19.
morationem. Cui dicenti: Hoc facite, salubriter obeditur ab eis quibus illud dicitur.

45 1) Coll. Brit. Pelag. epist. nr. 11, 'N. Arch.' V, p. 541; Jaffé nr. 983; Deusd. Coll. can. I, c. 144, p. 104; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 34. 2) Epist. 69, § 9. ed. Hartel p. 758.
 3) Sermo 71, XII, c. 19, § 32, Opp. V, col. 400. 4) Pseudo-Hieronymi Sermo in pervigilio paschae de esu agni, Hieronymi Opp. ed. Vallarsi XI, col. 212.

Dicitur autem hoc discipulis veritatis; non sedentibus *in concilio vanitatis*, in quo sedent super cathedras pestilentiae qui celebrant sacramentum summe obedientiae cum crimine pertinacis inobedientiae, in quorum sub anathemate vel excommunicatione interdictis missis recognosci potest vanitas vanitatum mentiente Antichristo, quod sit ipse
 Isai. 14, 14. similis Christo, mentiente diabolo, quod sit ipse similis altissimo. Sicut enim Pharaos
 *f. 98. per suos magos in similitudine signorum certans contra Moysen et Aaron *contendebat
 cf. Ex. 7, 11. videri similis Domino, sic modo Antichristus vel diabolus per suos clericos in aecclesia
 negotiantes cum Symone mago, et fornicantes cum Nicolao, atque insuper interdicta
 officia presumentes contendit contra veritatem per sacramentorum similitudinem, in quibus
 tamen non magis operatur digitus Dei, spiritus veritatis, quam in falsis signis magorum
 Pharaonis, excepto sane baptismi sacramento, quod etiam per quemlibet laicum
 ritu aecclesiastico celebratum sine dubio ratum est.

Huc accedit, quod huiusmodi pseudoclericis non est interdictum nisi altaris officium et aecclesiasticum beneficium altaris ministris debitum. Tolerando ergo illos baptizantes aut alia officia minora quedam amministrantes, in interdicto illis altaris
 ministerio eis nolo communicare, ne inveniar sedens *in concilio vanitatis* contra obedientiam veritatis, quae sedis apostolicae presulibus docet abstinendum a talibus. Utrum vero conficiatur Christi corpus in eorum missis necne, superfluum est investigare, cum sine dubio illud constet, quod ipsae tales missae sub excommunicatione sunt interdictae
 a nono Leone et a papa Nicolao, sicut successor eorum Alexander papa contestatur
 dicens¹: *Precipiendo mandamus, ut nullus missam audiat presbyteri, quem scit indubitanter concubinam habere aut subintroductam mulierem. Unde etiam sancta synodus hec a capite sub excommunicatione statuit dicens: 'Quicumque sacerdotum^a, diaconorum, subdiaconorum post constitutum beatae memoriae predecessoris nostri sanctissimi pape Leonis aut Nicolai de castitate clericorum concubinam palam duxerit vel ductam non reliquit,*
ex parte omnipotentis Dei auctoritate^b beatorum apostolorum principum Petri [et] Pauli precipimus et omnino contradicimus^c, ut missam non cantet, neque euangelium aut epistolam ad missam legat, neque in presbyterio cum^d his ad divina officia, qui prefate constitutioni obedientes fuerint, maneat neque partem ab aecclesia suscipiat'.

Haec de incestuosis dicta sufficiant, ne quis dubitet sub excommunicatione interdicta esse illorum officia et omnino respuenda sacrificia. Nunc de conducticiis eorumque conductoribus et omnibus in domo Dei negotiantibus: quod anathemati subiaceant, assertio nostra posset requiri. Sed non est necessaria, cum hoc plenissime confirmet Pascalis pape decretalis epistola Mediolanensibus directa², in qua sic dicit: *Fraterne mortis crimen incurrit quisquis, dum potest, fratrem a morte minime defendit. Nos quoque qui excellentiae vestrae summum discrimen audivimus, summi reatus penam incurrimus, si tacemus, Domino prophetante, quia profecto sanguinem fundit, qui iniquitatem impiorum^e tacendo dissimulat. Audivimus enim quod valde miramur, quod sacri
 apud vos ordines pecuniis distrahantur, dum quicumque *tale aliquid attemptaverint, omnino heretici comprobentur Spiritu sancto per Gregorium intonante, quia quisquis per pecuniam ordinatur, ad hoc, ut fiat hereticus, promovetur. Et ut nostrae paginulae huius non presumptionis, sed timoris causam fuisse monstremus, beatus idem prosequitur^f: 'Quisquis contra symoniacam, et neophytorum heresim pro officii sui loco vehementer non arserit,*

a) sacerdos vel diaconus post *Conc. Rom.*   b) et auct. *Conc. Rom.*   c) interdicimus *Conc. Rom.*
 d) ad divina officia cum his *Conc. Rom.*   e) impiorum iniquitatem *P.*   f) Gregorius *add. P.*

1) *Conc. Rom. a. 1063, c. 3, Mansi XIX, col. 1025.*
lite I, p. 5.

2) *Ed. F. Thaner, Lib. de*

cum eo non se dubitet habere portionem, qui prius hoc piaculare commisit flagitium'. Quibus in verbis cum symoniaca et neophitorum heresis exprimatur, quia eterna morte dignissimum crimen sit, apertissime declaratur protestante per Augustinum divino oraculo ac dicente¹: 'Firmissime tene, et nullatenus dubites omnem hereticum vel scismaticum, 5 quamvis multas elemosinas faciat, vel etiam pro Christo sanguinem fundat, cum diabolo et angelis eius aeterni ignis incendiis^a mancipandum, nisi ante finem huius vitae catholicae incorporatus et redintegratus fuerit aecclesiae'. Hinc est, quod Dominus vendentes et ementes de templo eiecit, Dathan et Abiron viventes terra deglutivit, Simonem quoque magum temptantem Petrus damnavit, omnesque symoniacos ecclesiasticis iaculis^b perpetuo 10 anathemate damnavit. Et turpe nimis est, ut in plenissimo iam vigore confirmata aecclesia tam ferali inimico succumbat, de quo in primordio suae infantiae tanta virtute triumphabat. Si quis autem obiecerit non consecrationes, sed res ipsas, quae ex consecratione proveniunt, vendi, videtur quidem aliquid dicere, nichil autem penitus sapere. Nam cum^c aecclesiae aut episcopus aut abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus et exteriorioribus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore temporaliter vivit, quisquis 15 eorum alterum vendit, sine quo alterum eorum haberi non provenit, neutrum invenditum derelinquit. Quam tamen obiectionem sacer^d canon penitus exterminat, cum procuratorem vel defensorem aecclesiae vel regulae subiectum^e a Deo per pecunias ordinari prohibet, ut interventores quoque tanti sceleris anathematis mucrone succidat. Quid plura? si anathematizati et excommunicati, et ut vere heretici, symoniaci et neophiti a numero sunt fidelium et aecclesiae separati, quis non videat, quod huiusmodi sacerdotum vel clericorum missae et orationes Deum ad iracundiam super populum provocent, quem placari talibus credebamus? Scriptum est enim: 'Omne, quod non est ex fide, peccatum est'. Et 20 item²: Veri sacrificii locus extra catholicam aecclesiam non est. Unde dicitur: Hereticus cum hominem post primam et secundam correptionem devita. Quomodo ergo tales episcopos vel abbates vel reliquos clericos devitamus, si eorum missas audimus, cum quibus si vel^f oramus, excommunicationem subimus? Quos quidem sacerdotes esse saltem credere omnino errare est, cum Petrus Symoni³ dicat: 'Pecunia tua tecum sit in perditione, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri'. Ubi cum 'existimasti' dicitur, patet, quia 25 non pro eo quod fecerat, sed quia facere se posse crediderat, condempnatur. Item ex concilio Clementis pape³: Iussum est antiquitus et nos sub anathemate interdicimus id ipsum de heresi symoniaca^g, sicut sancta decrevit synodus, nullum aut aecclesiarum consecrationem^h aut archipresbyteratum aut commendationes altarium aut traditiones aecclesiarumⁱ vendere: quisquis conduxerit^k aut vendiderit^l aut emerit, anathema sit. Amen^m. 30 Et responderunt omnes tertio: Fiat, fiat.

Rom. 14, 23.

Tit. 3, 10.

*f. 99.
Act. 8, 20.

Audiant ista conducticii et conductores clerici, atque ex his que dicta sunt patenter animadvertant se subiacere anathemati, ac proinde in suis interdictis officiis iure debere contemni una cum incestuosis Nicolaitis. Illud sane volumus non ignorari, quod occulte negotiationes et fornicationes clericorum servandae sunt in iudicium futurum. Quorum 40 vero peccata manifesta sunt precedentia ad iudicium, et de quibus, ut iam premonstratum est, iam factum est iudicium, sic sunt cavendi in suis interdictis officiis, ne, dum per eorum interdicta sacrificia operatur mysterium iniquitatis diabolus vel Antichristus, iniurietur deus

a) incendio P. b) petra add. P. c) corporalis add. P. d) chalcedonensis add. P. e) quemlibet add. P. f) simul add. P. g) ita Mansi; symonia c. h) aut clericatus ordinationem add. M. 45 i) aut abbatias aut praeposituras add. M. k) contradixerit M. l) aut vendiderit des. M. m) Amen — fiat des. M.

1) Fulgentius Rusp. de fide ad Petrum c. 39, § 82, Augustini Opp. ed. Bened. VI, app. col. 32. 2) Prosperi l. sententiarum ex Augustino c. 15, Prosperi Opp. (1711) col. 545; cf. supra p. 286. 353. 3) Hic canon male servatus ap. Mansi t. XIX, col. 627.

Christus, qui cum sit altissimus et filius altissim vocetur atque solus mysterium iusticiae ac pietatis in officiis licitis et non interdictis operetur, quisquis interdictus et officio privatus presumit sacrificare sancta aeclesia Romana per suos pontifices contradicente, immo in ipsis domino Iesu Christo prohibente, in eadem invenitur vanitate vanitatum se altis-
 Is. 14, 14. simo parificare seu preferre, in qua diabolus est locutus: *Ero similis altissimo*. Nempe
 dum interdictae missae non interdictis parificantur et assimilantur, vanis et falsis assertio-
 nibus vanitas vanitatum seu falsitas falsitatum invenitur in ore fabricantium tale menda-
 ib. 13. cium, quod cum primo diaboli mendacio recte censetur execrandum, licet in monte testamenti in lateribus aquilonis conflatum inveniatur, dum quasi de novo et veteri testamento videtur quibusdam quasi auctoritatibus communitum. Non enim ignoramus 10 multos valenter literatos hoc affirmare, quod missae interdictae, quandiu eas episcopus quilibet in suo^a episcopatu tolerat, sint indifferenter audiendae, licet aeclesia Romana
 Matth. 24, 24. prohibente. Atque ista litteratorum clericorum assertio in tantum convaluit, *ut in erro- rem ducantur, si fieri potest, etiam electi*. Verum qui vere sunt electi, si fuerint in hunc errorem inducti, in hac vita resipiscunt aut in futuro purgatorias penas tolera- 15 bunt pro eo, quod contra aeclesiam Romanam sentiunt. Michi autem absit contra
 1. Cor. 13, 1. sanctam Romanam aeclesiam credere alicui, etiamsi linguis hominum loquatur et angelorum, etiamsi fulgeat virtutibus miraculorum; quoniam qualiscunque meriti sit, qui
 *f. 99. contra fidem Petri sentit, quique successoribus *ipsius legitimis in ratione fidei catho-
 lica non consentit, portabit iudicium, quicumque est ille, etiamsi de numero fuerit elec- 20 torum. Sic beatus Gregorius in Dialogo¹ de quodam Pascasio Romanae aeclesiae diacono scribit, qui, cum esset insignis Dei famulus, cultor pauperum, contemptor sui, et luculentissimos de Spiritu sancto libros ediderit, adeo sanctus, ut contactu feretri, in quo ipse defunctus ferebatur, demoniacus fuerit liberatus, tamen post mortem gravissi-
 mas penas exsolvit pro eo, quod contra Symachum papam cum Laurentio sensit, non 25 in summo negotio fidei, sed in ipsius pape Symachi electione, cui predictus Pascasius voluisset, si salva pace aeclesiae potuisset, Laurentium pretulisse. Quanto magis ergo in summo fidei sacramento periculosa et perniciosa est dissensio, periculosa electis in erro-
 rem ductis, perniciosa malis in eundem errorem, quos possunt, inducentibus, et ipsum erro-
 rem pertinaciter defendentibus? Nam revera errantes et in errorem quos possunt mittentes, nisi resipiscant, eternaliter damnabuntur. Boni autem per eos decepti, sicut predictus 30 Pascasius, qui culpam suam in hac vita non deflevit, quam nec culpam esse credidit, si de hac vita in hac deceptione rapiuntur, in alia purgabuntur. Ego autem pauper David, pauper et penitens, arbitratus multo melius in hac vita emendari, quam in alia cruciari, ne forte reprobis inveniari, hoc oro, ut in hac vita probes me: ideo dixi et dico tibi, Deus 35
 meus, qui es veritas veritatum, cui displicet omnis vanitas, maxime vanitas vanitatum;
 Ps. 25, 2. tibi, inquam, dico: *Proba me in hac vita, et tempta me; ure renes meos*, ne me delectent vana: *ure cor meum*, ne libenter cogitem vana vel credam illa esse vera, que vana sunt, maxime officia et sacrificia interdicta, in quibus deprehensa est vanitas
 vanitatum a sanctis patribus, quorum testimonia supra posuimus, in quibus testimoniis 40
 ib. 3. vanitatem reprobantibus, misericordiam vero et veritatem commendantibus, *misericordia tua ante oculos meos, et complacui in veritate tua*, quam sonant predicta testimonia.
 ib. 4. Ideo acquiescens testimoniis veritatis, ex quo ea patienter intellexi, *non sedi cum concilio vanitatis* cavens interesse illorum conventiculis, in quorum sacrificiis et officiis inter-
 dictis non mysterium veritatis et misericordiae, sed mysterium est iniquitatis et vanitatis. 45

Nam etsi, ut plures valenter literati contra aeclesiam Romanam sentientes contendunt, ibidem conficiatur corpus Christi, non est aliter in manibus eorum, quam fuit

^a) sua c.

1) L. IV, c. 40, Opp. ed. Bened. II, col. 444.

in manibus Iudeorum crucifigentium, et ideo sunt rei sanguinis et corporis Domini. Attamen sanius hoc inde sentitur, quod aecclesia Romana *inde sentit, quae conducti- *f. 100.
cios et incestuosos ecclesiastico pariter officio et beneficio abiudicavit, neve illorum officia in aecclesia Dei sustineantur, mandavit. In cuius mandatis exequendis, licet
5 segnes inveniantur episcopi nonnulli, ego tamen non *sedi cum concilio vanitatis*, vel Ps. 25, 4.
sicut in Hebreo habetur *cum viris vanitatis, qui odientes veritatem diligunt vanitatem*, cum his non placet mihi consessio, id est consensio in eorum concilio. Nam etsi eis corporaliter aliquando commiscear, non eis consentiam, neque cum eis approbabo quod approbant, qui se in temporalibus et vanis rebus beatos putant, quando pro commodis
10 temporalibus et vanis officia interdicta celebrant vel alia faciunt, quae videntur bona et non sunt. Et quoniam vanitas ista omnium vanitatum vanitas et radix est iniquitatum, quamvis interdum sim cum gerentibus iniqua in area dominica, in qua cum granis palea est ferenda, tamen *cum iniqua gerentibus non introibo*. Quoniam ad ea ib. 4.
gerenda nec initium consensionis adhibebo, atque cavebo, adiuvante divina gratia, ut
15 non prevaleant apud me portae inferi adversus illam fidem, quam a Petro et successoribus eius didici, quorum testimonia ex parte superius memoravi. Ideo per illas portas inferi, quas aperuerunt heretici vel aperiunt, cum sedis apostolicae interdicta contempnunt, *ego cum iniqua gerentibus non introibo*. Sed *odivi aecclesiam malignantium*. Ps. 25, 5.
Non tantum vitavi concilium vanitatis, absentans me corde vel etiam corpore ab eorum
20 perversis conventiculis, in quibus deprehensa est vanitas vanitatum, sed et *odivi aecclesiam malignantium*, id est malignitatis consilia contra proximos machinantium. Nam si quis non dederit eis munera vel si quis non diligit eorum facta, sanctificant super eum bellum cupientes de coetu aecclesiae separare omnes, qui malignitatibus eorum vel solo verbo audent obviare. Propterea *odivi aecclesiam malignantium*. Non dico simpliciter 'odivi aecclesiam'; nec dico, quod oderim ipsos malignantes, quia, licet alias non
25 improbabiliter dixerim: *Iniquos odio habui, et legem tuam dilexi*, tamen hac vice non ib. 118, 163.
dico ipsos malignantes me odio habere, quia non esset bonum tale odium, presertim, si contra malignos esset malignum; sed *odivi aecclesiam malignantium*, id est odivi hanc oppositionem in adiecto, hanc pugnam in vocabulo contra se diviso, quo illi
30 dicuntur aecclesia, qui non sunt aecclesia, sed sunt malignantes. Cum enim recte dicatur aecclesia convocatio iustorum, synagoga satane indigna est hoc nomine, ut dicatur aecclesia. Verum cum dicitur 'aecclesia malignantium', tale est ac si dicatur: animal mortuum, quod, si est animal, non est mortuum; si est mortuum, non est animal. Similiter *aecclesia malignantium, quia est malignantium, non est aecclesia et ideo *f. 100.
35 res est odio digna, quod dicitur aecclesia. Propterea *odivi aecclesiam malignantium*, cupiens ita dici aecclesiam, ut non sit malignantium, sed [con]vocatio iustorum. Etiam de manufacta aecclesia eadem stabit sententia, si per symoniam fuerit consecrata, consonante nobis Alexandro papa et dicente in suis decretis¹: *Aecclesia, quae per pactionem precii claruerit esse consecrata et, ut verius dicatur, execrata, nullo modo pro aecclesia*
40 *habeatur*. Haec dicente Romano pontifice nos quoque licenter dicere possumus, quod symoniace consecratas aecclesias malignantium vel etiam aecclesias a scismaticis consecratas digno elogio percutiat istud preconium, quo dicit quisque catholicorum: *Odivi* Ps. 25, 5.
aecclesiam malignantium. *Et cum impiis non sedebo*. Qui sunt malignantes? Ipsi sunt impii. Malignantes contra proximum, impii contra Deum. Malignantes non tenendo
45 fraternam dilectionem, impii sentiendo contra veritatem et fidei sinceritatem. In altero scismatica perversitas, in altero heretica paret impietas. Et revera: *Beatus vir, qui* ib. 1, 1.
non abiit in consilio impiorum, beatior efficitur, si cum eisdem impiis non sedebit saltem ad audienda eorum consilia, quia corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae. 1. Cor. 15, 33.

1) V. supra p. 162, n. 1.

Tit. 3, 10. Ideo hereticum hominem post primam et secundam correptionem devitans cum impiis
 2. Tim. 2, 17. non sedebo, ne forte in periculum vertatur talis consessio, et eorum sermo, qui ut
 cancer serpit, etsi non possit me facere impietati consentaneum, faciat saltem conten-
 tiosum ad subversionem audientium.

INCIPIT PROLOGUS IN TERCIAM PARTEM TRACTATUS IN PSALTERIUM.

Fieri posse fateor in Christo, amabilis pater Chūno, preposite Chiemensis¹, quod
 indixisti mihi opus, videlicet hoc nostrum quod in psalmos de dictis et sensibus patrum
 conteximus a bonis et religiosis amandum, sed ab irreligiosis despiciendum. Quid ergo
 mihi agendum est? Nam quia superbis et irreligiosis despectui futurum opus istud
 arbitraris, ideo silebimus et despectionem istam cavebimus. Non ita suadet caritas
 fraterna, que nobis per ora humilium diligenter instat et imperat, ut a bono cepto de-
 sistamus propter malos et superbos, qui hoc despiciunt suoque despectu nos magis ac
 3. Reg. 1, 3. magis ad scribendum alliciunt. Si enim Abysag Sunamitis, quod interpretatur captiva
 seu despecta², inde regis David servis complacuit, quod ipsum regem pre nimia se-
 nectute frigidum calefacere ac fovere idonea fuit, qui sub operimento vestium calefieri
 non potuit, forsitan et scriptura nostra tanquam Sunamitis veri David servis inde pla-
 cf. Matth. 24, 12. cebit, quod in tempore hoc refrigescente multorum caritate, licet sit despecta, tamen
 invenitur calida et ad calefaciendum regem Christum idonea magis quam multa vesti-
 menta, quae intelligi possunt infrigida illa et multiplici psalmodia, in qua labor labio-
 rum operiet eos et non calefacit qui verbotenus tantum psallendo labiis Deum hono-
 1. Cor. 14, 15. rant, cor autem eorum longe est a Deo, dum psallunt spiritu et non mente, quorum,
 ib. 14. ut ait apostolus, mens absque fructu est inter psallendum neque calefacit vel ad amo-
 rem sui provocat regem verum David, qui non tam verborum decorem, quam sensuum
 fervorem in psallendo amat. Sit ergo licet rustica et despecta in dictamine nostro
 facies litere, sperandum tamen est cum illi eiusque servis eam placere, qui cum sit
 frigidus erga frigidos psalmistas calidum se illis in ardore divini amoris exhibet, quos
 inter psallendum fervere cognoscet. Tu ergo et ceteri fideles, qui primam vel et se-
 cundam huius operis partem acceptastis et approbastis, accipite et hanc tertiam Spiritui
 30 sancto in Trinitate tertio; qui amor Dei eternus est ob hoc dedicatum, ut ipse digne-
 tur nobis psallentibus adesse calefaciendo nos erga Deum et Deum erga nos in caritate
 1. Cor. 13, 8. non ficta, quae nunquam excidat, sed in eternum permaneat et illam in nobis beatitu-
 dine perficiat, quam psalmus XXX. primus enuntiat, a quo hec tertia pars inchoat.

EXPLICIT PROLOGUS.

35

INCIPIT PARS TERCIA.

IN PSALMUM XXXI.

f. 17^v. Non puto silendum miraculum nostris temporibus actum et multis contestantibus
 divulgatum. Fridericus dux Sueviae³, homo^a, quem scimus esse hominem curialem
 totumque urbanitati, ne dicamus vanitati, deditum, secum, ut fertur, habuit hominem
 demoniacum, per quem demon solebat impropere peccata secreta et inde ipsi duci

a) linea subd. alio atram. c.

1) Quem invenis in chartis Conradi archiep. Salisburgensis a. 1139. et 1144. apud Hansiz,
 Germania sacra II, p. 236. 238. 242, in charta Eberhardi archiep. s. d. ib. p. 951. 2) Nescio
 unde Gerhoh haec sumpserit. 3) Fridericus II, qui a. 1147. mortuus est.

erat iocandi et deridendi occasio apta. Accidit ergo, ut duo milites ad ipsum ducem venire necessarium habentes in via conferrent, quomodo irrisiones tam ducis quam demonis evaderent. Et dixit alter ad alterum: 'Faciamus nunc, prout possumus, inter nos mutuas confessiones hoc firmiter spondendo, ut cum bonum sacerdotem habere
 5 poterimus, legitimas illi faciamus confessiones et ad illius consilium atque mandatum paenitentias agamus peccatorum'. Sic dixerunt et sic fecerunt. Cunque ad ipsum ducem venissent, ecce demoniacus affuit; cui dux Fridericus dixit: 'Agnoscisne hos duos milites tibi, ut credo, satis familiares?' 'Agnovi', inquit, 'iam dudum et ipsos et multa secreta eorum, sed ex quo in via confabulati sunt sub arbore ac sibi mutuo
 10 prostrati, omnia eorum secreta sic perdididi, ut nichil inde possim reminisci'. Hoc non esse fabulam, sed rem gestam contestatur Suevia, in qua ipso duce Friderico adhuc superstite¹ solent milites et clerici complures inter ceteras urbanitates ducis haec referre, sicut nos nuper audivimus, cum in Suevia essemus. Et quia huius rei multas testes scimus adhuc superstites, nos ad commendationem seu comprobationem efficacitiae,
 15 quam credimus esse in confessione, quod audivimus fideliter narravimus, ut ad confessionem peccatorum tanto simus promptiores, quanto eam novimus et Deo cariorum et demonibus odibiliorem.

. . . . .
 IN PSALMUM XXXIII.
 . . . . .

20 Pulchrum² talis miliciae spectaculum nostris in diebus prefulsit, quando beatae memoriae papa Urbanus urbano sermone christianos milites ad hoc animavit, ut etiam visibiliter signati cruce Christi pergerent Hierosolimam, liberare illam civitatem sanctam de manu paganorum. Quod^a et factum est per crucis Christi vexillum triumphale in
 25 tanta miraculorum evidentia, ut inter humana castra visibiliter quoque apparerent angelorum Dei castra in^b circuitu timentium eum, precipue cum expugnarent Antiochiam, qua expugnata diverterunt Hierosolimam, ut illam quoque crucis Christi signaculo communiti expugnarent et de manu gentium liberarent. Si quem scire delectat, quam pauci christiani milites in innumerabiles paganorum exercitus in illa expeditione fugaverint
 30 et superaverint, legat hystoriam inde conscriptam³ et inveniet multociens tunc etiam ad litteram adimpletum, quod legislator in antiquo populo factum admiratur dicens: *Quomodo persequeretur unus mille et duo fugarant X milia*. Sed et si aliquando contra
 eos hostilis invaluit exercitus propter peccata populi christiani, tamen angelus^c Domini
 affuit in circuitu timentium eum et per paucos timoratos ac iustos genti peccatrici
 35 populo pleno peccatis paenam illatam fecit emendatoriam et consolatoriam, sicut accidit eis in civitate Antiochia, quam cum post multa prelia intrassent, una illis porta nutu Domini per traditionem aperta, civibus ad arcem confugientibus⁴ indeque atrociter preliantibus, exercitus Persarum forinsecus ipsam civitatem Antiochiam obsedit atque
 40 gladius angustiauit. Erant enim in exercitu christiano praeter clericos monachos aliasque personas inermes pugnatorum circiter C milia⁵, quibus invalescente bello ac fame intolerabilis fuit angustia per aliquot dies prolongata⁶. Sed clericis ac monachis aliis-

a) sequitur parvus locus rarus c.   b) in — eum minio scr. c.   c) angelus — eum minio scr. c.

1) Ante a. 1147. igitur haec scripta sunt.   2) Sequentia iam publici iuris facta sunt a
 45 Bachio, 'Oesterr. Vierteljahrschr. für kathol. Theologie' IV (1865), p. 41, n. 1.   3) Legisse videtur compilationem ex Roberti Remensis Historia Hierusalemmitana et Rainundo de Aquilers factam.   4) Raimundus de Aquilers c. 9, 'Recueil des hist. des croisades', 'Hist. Occid.' III, p. 251; cf. Rob. Hist. VI, c. 3, 'Recueil', 'Hist. Occid.' III, p. 806.   5) Raim. c. 5, l. l. p. 242.
 6) Rob. VI, c. 14, 'Hist. Occid.' III, p. 814 sq.; cf. Raim. c. 11, l. l. p. 258.

que Deum timentibus officiis missarum et studiis orationum vehementer intentis angelus magni consilii affuit, quia dominus noster Iesus Christus cuidam sacerdoti religioso¹ apparuit eumque an se recognosceret requisivit. Ille vero cruce capitis quam ex pictura imaginis Christi cognoverat inspecta circa caput Iesu eum recognovit ac reverenter se coram illo humiliavit. Tunc eidem presbytero per ipsum angelum magni consilii manifestata est causa, propter quam tribulatio christiani exercitus fuerat aggravata. Erat autem causa haec. In exercitu christiano ducebantur mulieres paganae captivae, cum quibus multe committebantur inmundiciae. Similiter et cum mulieribus christianis exercitum comitantibus fiebant quae non licebat. Capta igitur, ut dictum est, Antiochia et mulierum captivarum^a turba multiplicata successu quoque victoriae accidente, non fuit in exercitu christiano conveniens respectus disciplinae. Propter quam causam Dominus ipse per supra notatum presbyterum populo christiano penitentiam indixit². Qua penitentia in publico enuntiata et devote suscepta cuidam religioso monacho studiose orationi ac vehementer incumbenti, in oratorio sancti Petri apostoli eiusdem civitatis primi episcopi per visum ostensa est lancea terrae suffossa, qua latus Domini fuit in cruce dormientis apertum³. Monacho igitur visionem consolatoriam referente certatim in loco designato terra foditur, et lancea sancta, lancea victoriosa post multam suffossionem reperitur^b.⁴ Qua de profundo in altum levata, subsequebatur in populo pariter et acclamatio laeta et murmuratio dissona, quibusdam dicentibus, quod deceptor esset monachus. Igitur ipse monachus in Domino confortatus petivit copiosum ignem spectante populo fieri, per quem si ipse cum inventa lancea illesus transiret, eius veritas appareret. Quo facto monachus apparuit ita illesus, ut nec in vestimentis eius esset unus crinicus adustus⁵. Confortatus igitur et animatus christianus exercitus cum predicta lancea extra civitatem Antiochiam processit paganosque usque ad internitionem protrivit militibus quidem pugnantibus, sed clericis aliisque religiosis personis ad Deum clamantibus, quorum orationibus angelica castra tunc advocata in albis equis cum vexillis et armis candidissimis quidam christianorum viderunt⁶. Innumerabiles vero acies paganorum non solum visu eorum territae, sed etiam telis eorum fulmineis partim prostratae, partim fugatae sunt. Erat autem tunc in illo exercitu Podiensis episcopus⁷ vir prudens et religiosus a domno papa Urbano exercitui christiano in solatium deputatus cum multis clericis Deum timentibus et corpus Domini cum reliquiis sanctorum quasi arcam federis cum manna portantibus, in quorum custodia per circuitum castrorum videres quasi milia signatorum ex omni tribu filiorum Israel. Ibi Teutonici cum Francigenis. Teutonicorum precipuus erat dux Godefridus, cui adhererunt Luteri, Bawari, Saxones et reliquae Teutonicae nationes. Francigenarum precipuus erat Hugo Magnus^c, frater regis Franciae⁸, cum quo comes sancti Egidii⁹ reliquique principes illius nationis regebant suae linguae castra ordinatissima. Quibus in via coniunctus est Poimundus cum multis militibus de Apulia. Qui Poimundus cum sibi adherente milicia post captam Antiochiam resedit in ea. Reliquus vero exercitus cum duce Gotefrido profectus est Hierosolimam, quam lignea turri forinsecus erecta¹⁰ et ad murum adacta nostri ceperunt et cunctis in spurciciis eliminatis mundaverunt, atque ante sepulchrum Domini de sua victoria Deo gratias egerunt. . . . .

f. 80^v. Ad sepulchrum vero Domini propinquantes non presumpserunt pedibus ambulare, sed genibus et cubitis reptando sepiusque terram osculando usque ad sepulchrum ipsum

a) inter a et r locus rasus c.   b) i eras. c.   c) in marg. suppl. c.

45

1) *Rob. VII*, c. 1, l. l. p. 821.   2) *Ibid.* p. 821.   3) *Ibid.* c. 2, p. 822.   4) *Ibid.* c. 3, p. 823; cf. *Raim.* p. 257.   5) *Hoc apud Robertum non legitur; consonat autem narratio cum Raimundo de Aquilers* c. 18, p. 284.   6) *Rob. VII*, c. 13, p. 832.   7) *Ademarus*.
8) *Philippi I*.   9) *Raimundus*.   10) *Rob. IX*, c. 6, l. l. p. 866; cf. *Raim.* c. 20, l. l. p. 299 sq.

singillatim et certatim accesserunt¹, ipsi assignantes victoriam et gloriam qui de sepulchro surrexit et in celum ascendit, sedensque ad dexteram patris dominatur in medio inimicorum suorum, gloriosus^a in splendoribus sanctorum et victoriis eorum. Ipsi gloria, honor et victoria semper ubique in omnia secula. Amen.

5 Sed quia suos milites Christus non vult securitate torpescere, post captam Hierosolimam cum infinito exercitu supervenit rex Babilonis atque consedit apud Ascalonam, civitatem quondam Philistinorum et semper Hierosolimae civitati sanctae inimicam². Non igitur placuit christianis militibus intra civitatem sanctam tamdiu residere, donec regi Babilonico vacaret eam obsidere, sed gustu audaciae accepto egressi versus Ascalonam ante
10 portam illius commiserunt pugnam. Dictum est mirabile, cum quanta illic triumphaverint virtute, paganorum exercitu ita prostrato, ut campis madentibus nimio sanguine cadavera et membra truncata natarent in sanguine. Tunc rex Babiloniae ad portam Ascalone confugiens deum suum Machmoth cepit blasphemare, quia non eum bene adjuverit³, nostri autem cum laudibus triumphalibus Hierosolimam revertentes dominum nostrum
15 Iesum Christum, dominum verum in sua victoria magnificaverunt. Gloriosum valde fuit illud spectaculum de bello revertentium. In quo Teutonici more suo cantantes^b et Francigene more suo^b clamantes tantas in altum voces extulerunt, ut resonabilis echo de montibus et vallibus respondendo illud propheticum videretur etiam ad literam implere: *Montes et colles cantabunt coram Deo laudem et omnia ligna silvarum plau-* Is. 55, 12.
20 *dent manu*⁴. Capta est autem Hierusalem anno dominicae incarnationis MLXXXVIII. in Idibus Augusti⁵. Quae dies adhuc Hierosolimae ita celebris habetur, ut in ea cum summa diligentia officium tantae victoriae congruum celebretur, cuius ad introitum canitur: *Laetare Hierusalem*. Legitur euangelium: *Cum intrasset Iesus Hierosolimam*, Matth. 21, 10.
commota est universa civitas, dicens^c: *Quis est hic?* Sunt autem in ipsa civitate qua-
25 tuor magne congregationes regulares^c communem vitam a sanctis apostolis ordinatam professe iuxta regulam beati Augustini, sed ad munimentum istarum congregationum aliorumque in illa civitate Deum colentium et timentium *inmittit*^d *angelus Domini in* *f. 81.
circuitu ipsorum Deum timentium castra militum bene ordinata contra paganos dimi- Ps. 33, 8.
cantia et semper ad procinctum parata.

IN PSALMUM XXXIII.

30 . . . . .
Quam sit utile sic pro inimicis orare, non solum conversio multorum Iudeorum, sed etiam falsorum christianorum declarat, qualium unus veritati valde oppositus nuper conversus^e et in bona spe defunctus est. Fuit autem idem in aeclesia Frisingensi et
35 Pataviensi multarum aeclesiarum incubator, quas per conducticios non tam regebat quam perdebat. Pro qua re cum ego Gerhoh Richirispergensium fratrum servus illum redarguerem per scripturas ostendendo, quod in domo Domini est illicita huiusmodi negotiatio, cum pridem fuisset ^aamicus, factus est michi grandis inimicus. Contigit *f. 108.
autem, ut infirmatus morti appropinquaret, quod persentiens monachi habitum assumpsit
40 in monasterio Wihenstevensi. Cui usque ad mortem periclitanti frater quidam, nomine Heinricus, monachus in custodiam deputatur. Quo assidente infirmantis lectulo infirmo ipsi, ut postmodum retulit, apparuit horrenda visio. Nam duo canonici aeclesiae Pataviensis nuper ante subitanea morte preventi astiterunt egrotanti, affirmantes eum nimium sero monachatum et in sorte ipsorum deputatum, ut pariter essent in paenis qui pariter

45 a) in marg. suppl. c. b) cant. — suo in marg. suppl. c. c) in marg. suppl. c. d) inmittit — circuitu rubro col. c. e) linea subd. del. c.

1) Rob. IX, c. 9, l. l. p. 869. 2) Ibid. c. 14, l. l. p. 872: Fuit autem semper adversatrix Ierusalem. 3) Rob. IX, c. 21, p. 877. 4) Idem versus citatur Rob. IX, c. 24, l. l. p. 880. 5) Immo Id. lul.

erant in culpis, quas etiam culpas vehementer improperebant ei, nichil aliud dicenti nisi 'phuch, phach', quo sono in lingua Teutonica exsufflantur et repudiantur queque fetentia et putrida, molesta et inhonesta. Cunque hunc sonum horrisonum frequentissime ac diutissime reiteraret nullomodo indicans aut indicare valens, quare id faceret, ipse frater, qui eum custodivit, nunc ad caput lectuli, nunc ad pedes trahebatur ab eodem 5 infirmo per cucullam, quam ad modum scuti faciei suae studuit obtendere, quasi nitendo se ab aliquo periculo defendere. Contigit postea, ut ad communem sensum idem infirmus reverteretur et a predicto monacho interrogaretur, quid fuisset passus in suis nocturnis et phantasticis anxietatibus. Ille rem per ordinem narravit atque inter caetera culparum suarum sibi facta impropria: 'Nullum, inquit, peccatum meum sic timeo, sicut 10 illud quod commisi in Spiritum sanctum'. Interrogatus ergo diligentius de peccato hoc dixit: 'Domnum Gerhohum Richerispergensensem prepositum, vere assertorem veritatis, propter ipsam veritatem odivi et verbis eius valde restiti, non decipiente me ignorantia, sed stimulante superbia, invidia et avaricia nevoque inimiciciarum, quas in eum 15 propter hoc exercui, quia eum conversationi meae mihiq[ue] similium contrarium^a persensi'. His dictis eundem monachum vehementer adiuravit, ut quam cito me videret in terram prostratus veniam sibi a me peteret. Ego postea illo defuncto ad idem monasterium veni et ille frater, sicut fuerat adiuratus, ante pedes meos in terram prostratus veniam defuncto postulavit remque mihi per ordinem indicavit. Cui ego ita paratus fui dare atque a divina clementia rogare veniam, ut lacrimae de oculis meis 20 pro commemoratione illius erumpentes pro testimonio indubitato mihi sint, quod culpa, quam ante mortem recognovit et cuius indulgentiam per se suumque vicarium petivit, abolita sit. Neque vero huic fidei ac spei meae hoc repugnat, quod ille confessus et *f. 108'. conquestus est in Spiritum sanctum se peccasse, scienter adversando veritati.

IN PSALMUM XXXVIII.

25

f. 6.
Ps. 38, 4. *Concaluit cor meum hinc urente me igne Dei et desiderio caelestium, ubi tutum erit silentium, quia nemo ibi loquetur post universale illud completorium, finale videlicet iudicium completivum cunctorum divinatorum operum, in quo dimittes quemlibet* 30
Luc. 2, 29. *servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, ac silentio quietissimo nulla ibi*
Ioh. 6, 45. *existente necessaria docendi vel discendi occupatione, quia erunt omnes docibiles Dei,*
Luc. 2, 30
—32. *quando videbunt omnes electi salutare tuum, quod parasti tunc exhibendum ante faciem omnium populorum lumen ad^b [revelationem] gentium, et gloriam plebis tuae Israel. Quia ergo nondum est mihi hora vel vitae vel seculi extrema, in qua dimittes me servum tuum in pace, ut spero: nunc interim concaluit cor meum, dum neque loqui neque silere 35 invenio mihi tutum. Fuit aliquando, ut pro mea paulo amplius persona veritatem confitendo loquar; fuit, inquam, ignitum eloquium meum vehementer: sed quoniam habundavit iniquitas refrigescere caritate multorum, frigescere quoque iam cepit mea culpa eloquium meum, ita ut premortuis pene cunctis membris meis vix calor vitalis in*
Matth. 25, 12. *pectore meo sit relictus. Quo tamen adhuc aliquatenus vigente concaluit cor meum 40 intra me et in meditatione mea exardescet ignis, uti mihi hec scribenti testimonium perhibent litterae sedis apostolicae ad me directae, quarum textus ita se habet¹:*

Eugenius episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio Gerhoho Richerspergensi preposito salutem et apostolicam benedictionem. Scripta devotionis tuae benigne recepimus 45
*f. 6'. *et fervorem tuae religionis ex eorum inspectione manifeste cognovimus. Concaluit enim cor tuum intra te et in meditatione tua exardescit ignis. Ignitum quoque eloquium tuum vehementer. Super hoc itaque, quod contra pessimas novitates, commociones quoque,*

a) in marg. c. b) a. g. et g. p. abbrev. c.

1) Jaffé nr. 8922; cf. supra p. 396.

quae contra aecclesiam Dei et personas ecclesiasticas oriuntur, te zelo caritatis exardescere cognoscimus, paterno affectu gaudemus et devocionem tuam in Domino collaudamus. Veruntamen, quoniam bonum est incipere, sed multo melius consummare, dilectionem tuam in Domino commonemus, ut in bono proposito firmiter perseveres. Quia nos personam
 5 tuam tanquam literatum et religiosum virum paterna caritate diligimus et, in quibus secundum Deum possumus, honorare et manutenere volumus. Data Sutrii, XVII. Kal. Iunii.

Has litteras huic operi placuit hoc loco inseri, ut ex eis valeat animadverti, quod ego G[erhoh] dictaminis huius minister testimonium habeo non solum a mea propria conscientia, sed etiam a sede apostolica, veraciter me in hoc psalmo dicere posse non
 10 solum ex persona David, sed etiam propria mea persona: *Concaluit cor meum intra me et in meditatione mea exardescet ignis.* Ps. 38, 4. Fuit aliquando, ut premisse litterae testantur, ignitum eloquium meum vehementer; sed nunc prefocata eloquii flamma et ore meo pene penitus concluso, dum loqui, ut solitus eram, inutile puto et ideo taceo, ignis pridem in eloquio flammescens, nunc se ad interiora cordis contraxit, atque inde
 15 caluit cor meum intra me et in meditatione mea^a exardescet ignis, pre cuius magnitudine conceptum sermonem interdum non valeo tenere. Nam etsi voluero tacere, non valeo neque hoc mihi permitti scio et bene sentio, atque in hoc ipso gaudens gaudebo propter vocem sponsi, quam audire desidero etiam per os asinae, quanto magis per os prophete. Desideranti mihi audire hanc vocem sponsi contigit per ipsius gratiam,
 20 ut aliquando per os proprium audirem eam, ita ut verum esse persenserim, quod ipse ait suis discipulis: *Ego enim dabo vobis os et sapientiam,*^a cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri. Item: *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus sanctus.* Luc. 21, 15. Unde unus talium confidenter ait: *An experimentum eius queritis, qui in me loquitur Christus?* Matth. 10, 20. Longe quidem sub talium pedibus ego iaceo vinctus peccator
 25 longo et multiplici funiculo. Unde quod Ezechieli dictum est, michi quoque utcumque dici convenit: *Et tu, fili hominis, ecce data sunt super te vincula.* Item: *Adherere faciam linguam tuam palato tuo, et eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia domus exasperans est.* Ez. 3, 25. 26. Attamen veracem esse didici, si virtutem discretionis habuisset, amicum beati Iob, ubi dixit: *Sed conceptum sermonem tenere quis possit?* Iob 4, 2. Et quidem conceptum sermonem superfluum sive malum non posse tenere, vitiosum est et stultum
 30 iuxta illud Sapientis: *Sagitta infixæ in femore canis, sic verbum in corde stulti.* Sed econtra conceptum sermonem bonum et necessarium non posse tenere gloriosum est, quemadmodum Ieremias tenere non valens, cum dixisset: *Et factus est mihi sermo Domini in obprobrium et in derisum tota die et dixi: non recordabor eius, neque loquar in nomine ipsius,* ita subiunxit: *Et factus est in corde meo quasi ignis exestuans clausus in ossibus meis et defeci ferre non sustinens.* Ier. 20, 8. 9. Sed emuli mei nolentes, immo et dedignantur credere, quod istiusmodi ardeam igne, moventur contra me addentes igni fervoris ignem doloris: unde non solum caluit, sed igne gemino concalescit cor meum
 35 intra me, dum peccat aliquis ac pene scandalizatur in me, quod scribo, quod in psal-
 40 morum tractatu ex dictis patrum quedam colligens aliquid supererogo, presumptioni deputans et vanae gloriae. Veruntamen quomodocunque volunt, presentes de nobis iudicent, futuri clementius iudicabunt. Dum enim vivimus, ait vir illustris beatus Ieronimus¹, et vase fragili continemur, videntur amicorum prodesse studia et nocere emulorum obprobria. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam et tam nos, qui scri-
 45 bimus, quam eos, qui de nobis iudicant, pallida mors² subtraxerit et alia venerit generatio, primisque cadentibus foliis virens silva succreverit, tunc sine nominum dignitate

a) m. ex. i. abbr. c.

1) Nescio ubi. 2) Hor. Carm. I, 4, 13.

sola iudicantur ingenia. Nec considerat qui lecturus est, cuius, sed quale sit, quod lecturus est, sive ille episcopus, sive laicus, imperator et dominus, miles et servus, aut in purpura et serico, aut in vilissimo panno iaceat, non honorum diversitate, sed operum merito iudicabitur. Nunc cepta prosequamur.

- Ps. 38, 4. *Concaluit cor meum intra me.* Non simpliciter caluit, sed *concaluit* cor meum, dum, sicut dictum est, accessit ignis ad ignem. Num ignis ille, quo ardentes dicunt discipuli: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum nobis^a loqueretur in [via] et aperiret nobis scripturas?* Cor meum calefecit in amore veritatis obscura illuminando.
- Luc. 24, 32. Huic accessit ignis doloris, qui me tabefecit, ita ut dicerem: *Vidi prevaricantes et*
- Ps. 118, 158. **f. 8^c. tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt.* Sic sic **geminio igne amoris et doloris concaluit cor meum intra me*, ubi loquitur homo interior cum Deo suo in secreto soliloquio, et ignis iste geminus exardescet non estuatione insana vel tumultuosa, sed *in meditatione*, id est, ex consilio prudenter accensus, unde animus meus reddebatur valde anxius, loquererne an tacerem. Periclitans autem in hac fluctuatione dicendi et tacendi hoc elegi, ut cavens effundere sermonem, ubi non erat auditus, in secreto soli Deo loquerer, cui etiam *Locutus sum in lingua mea.* . . . . .
- Ps. 38, 5.

IN PSALMUM XXXIX.

- . . . . .
- f. 65. Porro cantica euangelica omnino sunt nova, ut canticum virginis Dei genitricis
- Ps. 39, 1—4. Mariae canticumque Zachariae atque Symeonis canticum, qui expectans expectavit Dominum, et intendit ei, et exaudivit preces eius et eduxit eum de luto fecis et de lacu miseriae statuitque supra petram pedes eius, et **direxit gressus eius et inmisit*
- *f. 66^a. in os eius canticum novum, quod est huiusmodi: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace; quia viderunt^b oculi mei salutare tuum.* Dicat nunc
- Luc. 2, 29. 30. non solus ille Symeon iustus et timoratus expectans consolationem Israel, sed omnis
- ib. 2, 25. homo iustus et timoratus, expectans et ipse consolationem Israel, dicat, inquam: *Expectans expectavi Dominum et intendit mihi et exaudivit preces meas.* Dicat hoc totiens, quotiens intelligit exaudium se in aliqua consolatione Israel, ut nunc in anno dominicae incarnationis MCXLVIII. magna provenit consolatio Israel. Fuerat in annis preteritis magna desolatio in eo, quod persepe reges et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius, nunc autem reges et principes conveniunt in unum ad faciendam vindictam in nationibus aecclesiam Dei vastantibus et civitatem Ierusalem, in qua sepulchrum Domini est, impugnantibus. En lectulum veri Salemonis multi fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladio et ad bella doctissimi lectulum, scilicet sepulchrum Domini, defendere ac munire parati! Uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos, quia christiano exercitui lex continentiae indicitur, ut sint castra Dei munda et bene ordinata. Inde mihi cui libet fidei et catholico iucunda est in hoc psalmo preteritorum temporum commemoratio et cum presentibus eorum collatio. Nam ego aecclesia in Abraham, ut dictum est, *expectans expectavi Dominum et intendit mihi et exaudivit preces meas.* Ego in multis prophetis et iustis, qui voluerunt videre consolationem Israel, *expectans expectavi Dominum et intendit mihi*, mittens tandem quem missurus erat ad consolationem Israel.
- Ego item in sanctis novi testamenti post ascensionem Christi, *expectans expectavi Dominum*, promissum videlicet Paraclitum, *et intendit mihi*, quia subito inter expectandum factus est repente de celo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis et replevit totam domum, ubi erant sedentes, et expectantes Paraclitum septiformem, fortissimum tutorem contra septem draconis capita, VII videlicet mundi huius principalia regna in
- Act. 2, 2. 45
- Ap. 12, 3.

a) n. l. i. et a. n. s. abbr. c.   b) u. o. m. s. t. c.

regno Romanorum conglobata. Ibi regnum Egyptiorum, quod Augustus, victo Antonio et Cleopatra, subiugavit; ibi regnum Iudeorum, quod per Machabeos fuit Romanis confederatum et tandem sub eis in tetrarchias comminutum. Ibi Chaldeorum sive Assiriorum, ibi Medorum sive Persarum, ibi Macedonum sive Grecorum fortitudo imperialis
5 tota convenit, ubique terrarum tunc imperantibus et dominantibus *Romanis. Ex his *f. 67.
regibus nascente primitiva aecclesia quinque ceciderant, videlicet rex Egyptius, rex Israeliticus, rex Assirius vel Chaldaicus, rex Persicus vel Medus, rex Grecus. Iam sextus erat ipse imperator Romanus, qui per bestiam quartam in Danielis visione signi-
10 et Grecum quartum tenet locum ipsum Romanum imperium, recte assimilatum bestie Dan. 7, 23.
terribili et forti, quia terribiliter et fortiter aecclesiam Dei pressit primitus in torculari passionis dominicae, in quo pressus est ille botrus, quem in vecte crucis per fidem
duorum populorum ad nos deportatum cognoscimus, deinde in passionibus martirum, cf. Num. 13, 24, 25.
quibus a Nerone usque ad Maximianum et Diocletianum decies repetitis quasi per X cornua bestia illa fuit terribilis. Tunc imminentibus pressuris nimis, ego aecclesia
15 *expectans expectavi Dominum, et intendit mihi, et exaudivit preces meas, et immisit in os meum canticum novum*, dans mihi spiritum sapientiae contra philosophos mundi resis- Ps. 39, 1—4.
tentes christianae simplicitati, spiritum intellectus vivificantem contra Iudeos legem
carnaliter tenentes et litere occidenti nimis inherentes, spiritum consilii contra Phari- cf. 2. Cor. 3, 6.
seos, qui consilium Dei spreverunt non recipientes baptismum vel Iohannis vel Christi,
20 quorum alterum gratie precursorium, alterum vero gratia et veritate plenum ego aec-
clesia per spiritum consilii monita recepi, et iam cessante precursionis officio solum Christi baptismum teneo. Datus est etiam spiritus fortitudinis, quo confirmante multi-
moda tyrannorum tormenta sperni ac superari possent, quibus illa bestia secundum
Danielem quarto loco, et secundum Iohannem VI^{to} loco posita aecclesiam Dei vexavit:
25 *Septem, ait Iohannes, montes VII reges sunt; quinque ceciderunt, et unus est, alius non- Apoc. 17, 9, 10.*
dum venit, quia tempore Iohannis regna V, videlicet Egyptiacum, quod populum Dei
afflixerat, Israeliticum a domo David scissum et regno Dei adversarium, Chaldaicum,
quod populum Dei captivaverat, Persicum sive Medicum, quod in Aman hoste Iudeo-
rum fuit infestum populo Dei, Grecum, quod in Antiocho Epiphane Machabeos alios-
30 que bonos Iudeos vexaverat. Ista quinque regna tempore Iohannis ceciderant, et sextum,
Romanorum, tunc stabat. Septimum, quod est Antichristi, nondum venerat, quamvis
iam tunc Antichristi multi fuerunt. Huius precones erant heretici, quibus in aecclesia
grassantibus et errorum suorum nebulas diffundentibus ego aecclesia catholica *expectans*
expectavi Dominum, et intendit michi, et exaudivit preces meas, et eduxit me de lacu *f. 68.
35 *miseriae et de luto fecis, et statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos*, dans
mihi spiritum scientiae, quo contra errores et falsitates hereticorum triumphante, *im-*
misit in os meum canticum novum, quia tunc in Nicena synodo cepi cantare: *Credo in*
unum Deum, et Athanasio docente cepi frequentare canticum novum: *Quicumque vult*
salvus esse, ante omnia opus est, ut teneat catholicam fidem et cetera. Post hec invale-
40 scente multimoda impietate ac multiplicatis in aecclesia vel mundo fornicatoribus,
raptoribus, homicidis, periuris, incendiariis, latronibus, latrocinantibus, non solum in
seculo, sed etiam in domo Dei, quam fecerunt speluncam latronum, item ego aecclesia
expectans expectavi Dominum, et intendit mihi, et exaudivit preces meas, quia ecce, dum
45 hec scribimus contra nequicias et impietates, manifestum spiritus pietatis opus in aec-
clesia Dei videmus, quod et supra tetigimus, et si Dominus voluerit, alias plenius exe-
qui Domino annuente parati sumus, cum tantae commotionis finem viderimus, cuius
nunc initium videmus multis milibus ultro currentibus in expeditionem contra paganos,
dominico sepulchro inimicos.

Certatim curritur ad bellum sanctum¹ cum iubilantibus tubis argenteis papa
 Num. 10, 2. Eugenio II. et eius nuntiis, quorum precipuus est Bernhardus, abbas Clareval-
 lensis, quorum predicationibus contonantibus et miraculis nonnullis pariter corus-
 cantibus², terraemotus factus est magnus. Multa milia Teutonicorum cum rege³ suo,
 multa milia Francigenarum cum rege suo⁴ in frontibus suis et galeis, in scutis et
 vexillis preferunt signum victoriosissimae crucis. Preter hos turbae magnae, quas
 dinumerare nemo potest, ex diversis tribubus et linguis et populis currunt in pro-
 cinctum rapto signo, et vexillo dominicae crucis. Neve sit infructuosum quod agunt,
 Luc. 19, 8. exemplo Zachei multi ex eis prinitus ablata seu fraudata restituunt, et quod maius
 est, exemplo Christi suis inimicis osculum pacis offerunt, iniurias ignoscunt et ultro
 ad prelium vadunt, ubi cupiunt aut immolari pro Christo quasi victime, aut non sibi,
 Phil. 1, 21. sed Christo vivere, dicente unoquoque apud se: *Mihi vivere Christus est et mori lucrum*.
 Nonne illi est mori lucrum, qui moriendo lucratur Christum? Nonne illi est Christus
 vivere, qui destinavit non sibi, sed Christo vivere? Et quidem non dubitamus in tanta
 multitudine quosdam vere ac sincere Christo militare, quosdam vero per occasiones
 *f. 69. varias, quas diiudicare non est nostrum, sed ipsius qui solus novit corda hominum
 sive recte, sive non recte militantium. Hoc tamen constanter affirmamus, quod multi
 cf. ad hanc militiam vocati, pauci vero electi sunt. Ita quondam in exitu Israel de
 Matth. 22, 14. Egypto paucis Deo fidem servantibus multi eum irritaverunt, quorum corpora in de-
 sertis prostrata sunt. Gedeone quoque duce filiorum Israel cum multitudine magna
 Iud. 7, 8. procedente ad bellum contra Madianitas, pauci cum eo remanserunt, soli CCC vide-
 licet, multis retro abeuntibus. Beati qui sic Deo militant, ut ipsum suae militiae pre-
 Apoc. 14, 13. mium requirant. Beati qui vivunt non sibi, sed Domino. Multo magis vero *beati, qui*
moriuntur in Domino. Preciosa in conspectu Domini pugna militum eius, et multo
 Ps. 115, 15. magis *preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*. Quis enim dubitet in numero
 sanctorum computandos, qui et pugnantes ac triumphantes lucrantur Christo et morientes
 lucrantur Christum? Qui securi hostes aecclesiae interimunt, securiores ab illis inter-
 eunt, qui non faciunt animam suam preciosiorem quam se, dummodo consumment cur-
 sum suae militiae, habituri secum in prelio verum Iosue. Porro sacerdos Aaron cum
 tota tribu Levitica sociatus est vero Moysi oranti sursum, ubi pro nobis interpellat: et
 cf. Ex. 17, 10 sq. est grande spectaculum videre hinc milites in campo pugnantes duce Iosue, hinc vero
 beatum Augustinum, quasi alterum Aaron stipatum levitis, et sanctum Benedictum, quasi
 Ur stipatum religiosis monachis, orantes et agonizantes in monte alto, videlicet pro-
 posito, quod verus Moyses in capite novi testamenti posuit, quando suis discipulis a
 turba semotis non in loco campestri, sed in monte beatitudines capessendas^a propo-
 Matth. 5, 8. suit dicens: *Beati pauperes spiritu* et cetera.

Hec sunt pia de spiritu pietatis provenientia spectacula, cuius operationi et hoc
 assignamus, quod in diebus istis magna est libertas⁵ canonicis electionibus episcoporum,
 abbatum, prepositorum et aliarum ecclesiasticarum personarum provehendarum in dignita-
 tibus, quas per multos annos pene a tempore Ottonis primi imperatoris usque ad imperato-
 rem Heinricum quartum vendere solebant ipsi reges vel imperatores, regnante ubique
 symonia, dum per symoniacos episcopos in cathedra pestilentiae positos mortifera illa pestis
 dilatata est usque ad infimos plebanos et capellanos, per quos valde multiplicatos aecclesia
 Ez. 13, 5. pene tota fedabatur usque ad Gregorium papam VII, qui se opposuit murum pro domo

a) capessandas c.

1) Cf. *De investig. Antichr. I, c. 59 sqq.*
 Bernardo scriberet, effugit. 3) Konrado III.

2) Hic locus G. Hüfferum, cum de sancto
 Ludovico VII. 5) Cf. *Libellum de*

ordine donorum S. Spiritus supra p. 280.

Israel, reparando in aecclesia canonicas electiones iuxta pristinas *canonum sanctiones. *f. 70.
 Sic ordinatis in aecclesia episcopis et reliquis prelati per canonicam electionem sancta
 universitas populi christiani adiuvatur per eorum rectas predicationes et pias orationes.
 Hinc post longam symoniae hiemem vernali suavitate spirante reflorescit vinea domi-
 5 nica, constituuntur cenobia et xenodochia et nova crebrescunt laudum cantica, ita ut
 videamus et gaudeamus impleri quod dicitur: *Iubilate Domino omnis terra, servite*^a Ps. 99, 1.
Domino in letitia. Nam et in cenobiis canticum novum celebratur, cum a tempore
 predicti pape VII. Gregorii cursus beatæ Mariæ frequentatur, ut Dei servitio dupli-
 cato quasi duplum manna iam proximante sabbato magno et ultimo festivitatis die
 10 fidelibus habundet. Atque in ore Christo militantium laicorum laus Dei crebrescit,
 quia non est in toto regno christiano qui turpes cantilenas cantare in publico audeat,
 sed ut diximus, tota terra iubilat in Christi laudibus etiam per cantilenas linguae vul-
 garis, maxime in Teutonicis, quorum lingua magis apta est concinnis canticis. Inter
 hæc etiam hoc auget miraculum et sanctum spectaculum, quod sanctæ mulieres in
 15 cenobiis Deo vacantes per continua orationum et supplicationum studia parant aromata
 cum Maria Magdalena, et mulieres coniugatae, quarum filii vel mariti vadunt ad bella cf. Luc. 23, 56.
 contra paganos agenda. Sic plorant cum Rachele, ut nolint consolari, quia non sunt
 earum filii vel mariti a tali malicia revocandi, ac proinde ipsa Rachelis vox plorantis Ier. 31, 15.
 auditur in Rama, id est in excelsis. Anno preterito, ab incarnatione Domini MCXLVII, Matth. 2, 18.
 20 ploratus et ululatus multus auditus est in terra nostra, paganis cum Boemis et Ungaris
 tyrannizantibus et christianos captivantibus ac mulieres eorum crudeliter ac turpiter
 vexantibus. Item anno dominicæ incarnationis MCXLV. a paganis capta civitate 1144.
 Edissa, que altero nomine Roas dicitur¹, ploratus et ululatus multus auditus est et Dec. 25.
 exauditus in excelsis. Unde permotus papa Eugenius misit literas² christianis prin-
 25 cipibus ac militibus, ut convenirent ad faciendam vindictam in nationibus. Et ideo
 raptim convolatur ad arma, quia promittitur militantibus et penitentibus indulgentia
 peccatorum a sede apostolica, permaxime his qui moriuntur in tam sancto prelio,
 reddentes vicem salvatori suo, qui pro eis mortuus est. . . . .

Non respexit etiam in insanias falsas, id est ludicras, vel theatrales ac scenicas, f. 74.
 30 in quorum spectaculis est quidem insania vera, sed ob hoc recte dicitur 'falsa', quod, Ps. 39, 5.
 dum aut simulantur nuptiae amatoriaeque neniae, ut in comediis, aut amaræ ystoriae,
 ut in tragediis, personae larvatae, que illic introducuntur³, non hoc sunt quod dicuntur:
 verbi gratia, qui dicitur illic Davus aut Parmeno, non est quod dicitur, neque Thais
 meretrix illic aut miles Traso vere nominantur, sed omnia in falsitate aguntur, immo
 35 simulantur. Porro illae sunt omnino verae insaniae, ubi turpia vel crudelia serio agun-
 tur, nec personae falsae introducuntur, sed veraciter illic insaniae perpetrantur domi-
 nante, immo insaniente ira in rixis ac pugnis et lasciviente prava libidine in actibus
 fedis et imundis. Cum ergo sit nocivum falsas quoque insanias histrionum respicere,
 quanto magis perniciosum est veras, aut in se ac per se christianum perficere, aut in
 40 aliis respicere, id est amare? Ponitur enim 'respicere' pro 'amare', quia quod amatur
 hoc frequenter et libenter aspicitur. Unde iure 'beatus' predicatur qui, eductus de ib. 3, 4.
 lacu miseriae stansque supra petram et carmen Deo canens, minime respexit vel dilexit
 insanias falsas, quas qui odit, illum constat magis odisse veras. Ut autem consueti in
 spectaculis non priventur spectaculis, immo vera et salubria spectacula, si volunt,
 45 habeant pro vanis et nocivis, *Multa fecisti tu, domine Deus meus, mirabilia tua.* O ib. 6.
 domine Deus meus, tu fecisti mirabilia non pauca, sed multa in corporalibus et spiri-

a) s. d. i. l. abbr. c.

1) Cf. Bernhardi, 'Konrad III.' II, p. 514.

2) Jaffé nr. 8796; a. 1145, Dec. 1.

3) Terentii Eunuchum et Phormionem significat.

talibus. Qui delectatus in spectaculis miratur insignes hominum fabricas et aurigas et funambulos, miretur potius celi ac terrae mirabilem fabricam. Qui miratur aurigam equos in chamo et freno regentem, potius miretur hominem continentem, sibiue insitae libidinis varios et erroneos impetus bene regentem et cohibentem ad castitatis angustum limitem. Qui miratur funambulū, potius miretur Petrum mariambulū¹ in Ps. 103, 25. signo et nos una cum ipso in re calcantes hoc mare magnum, totum videlicet seculi huius fluxum procellosum, in quo sunt reptibilia, quorum non est numerus.

IN PSALMUM LIIII.

Libet hic in gratiarum actione recordari cuiusdam visionis aquam de vita eterna salientem representantis. Frater quidam simplicis et innocentis vitae diu castigatus in sancta conversatione visus est videre sibi celum apertum. Et ecce globus igneus mirae magnitudinis auro candenti et liquescenti similis apparuit in celo et in circuitu eius multitudo sanctorum claritate admirabili fulgentium. Et subito quasi unum de paradysi fluminibus ex ipso globo cepit in terram fluere tantae puritatis, ut auro liquido videretur consimilis. Hoc est, ut arbitror, quod pre manibus habemus, quia iuxta sanctuarium sancti Michahelis, ubi scribere atque in psalmis meditando sedere solemus, descendere visus est idem fluvius. Et quia fluminis impetus letificat civitatem Dei, fateor miserante Deo me aliquoties letificatum per huius fluminis impetum compellentem me ad scribendum. Unde iam post magnum diuturnae intercapedinis spacium, quo in urbe Roma commoratus et in eundo ac redeundo multum fatigatus et aliis ecclesiasticis atque claustralibus occupationibus prepeditus diu a scribendo vacavi², nunc apostolica fretus benedictione reversus, iterum resumo calamum divinam rogans elementiam, ut voluntaria oris mei beneplacita faciat sibi, eademque sic me concedat scribere, quatenus in eis aqua illa solummodo sapiat, quae de vita aeterna in vitam aeternam saliens lectores benivolos eo, quo currit una secum pertrahat, ne aliquis illorum cadat in puteum interitus, qui paratus est diabolo^a et angelis eius, atque Antichristo et sequacibus eius.

IN PSALMUM LXII.

Sed velit nolit, ab excelsa terra tales evomente seclusus introibit in inferiora terrae tradeturque in manus gladii, ut habens plagam gladii, plagam anathematis velit nolit introeat in inferiora terrae vel regno simul et vita privatus in his, qui pereunt, ut Apostata Iulianus et Constantius Arrianus, vel certe ad penitentiam humiliatus in his, qui convertuntur et male affectato dominatu privati in inferiora terrae cogentur introire, ut discant non superbire, discant a regibus gentium rectores aecclesiarum longe distare debere, atque uni regi regum subiacere, cuius regno et imperio quicunque audent recalcitrare, velint nolint *introibunt in inferiora terrae*. Etiam Romanae urbis quosdam pseudopontifices ita vidimus in inferiora terrae diebus nostris introeuntes, ut videlicet traditi satanae in manu gladii cito desinerent principari, quorum novissimus et precipuus erat Petrus Leonis Innocentio pape II. superpositus et in templo Dei ostentatus, tanquam si esset Deus, tanquam si esset sacerdos legitimus, quoniam et sacerdotes dii vocantur³ et omnes, ad quos factus est sermo Dei. Verum pseudochristi

a) d. et a. abbrev. c.

1) Cf. *Augustini Enarrat. in psalm. 39, c. 9, Opp. IV, col. 440*: Petrum nostrum non funambulū, sed, ut ita dicam, mariambulū. 2) *V. praef. supra p. 412*. 3) Cf. *Hist. tripert. II, c. 2, Cassiodori Opp. ed. Garetius I, p. 223; cf. Bonizo l. II, Libelli I, p. 574*.

et pseudoprophetae falso gloriantur in sacerdocio vel in prophetia Deitatis nomine, cum sint ipsi vulpeculae ac partes vulpium, quae rectius in inferioribus terrae foveas habent quam culmen regiminis aecclesiastici fraudulentè seu violentè occupent.

Ps. 62, 11.
Luc. 9, 58.

IN PSALMUM LXIII.

A.

Psalmo sexagesimo quarto de duabus civitatibus inter se contrariis, Ierusalem videlicet et Babilonia, earumque civibus inter se contrariis agitur. De quorum permixtione ac distinctione in tempore pape Eugenii largo tractatu agentes hunc ipsum psalmum pro materia tunc habuimus eumque ipsi beatae memoriae pontifici legendum presentavimus, hac intentione scilicet, ut curia Romana, quae contestante Petro aecclesia est in Babilone collecta, per nomen Babilonis tropice notata urbe Roma, ut, inquam, curia illa semetipsam attenderet seseque ac pariter aecclesiam totam quam regere debet a confusione Babilonica distinctam exhibere satageret sine macula et ruga. Et quidem predictus papa Eugenius gratum habuit, quod eius paternitati audacia filiali suggessimus; veruntamen, sicut ante nos dictum est¹:

*Romam vexat adhuc amor inmoderatus habendi,
Quem non exstinguet nisi iudicis ira tremendi.*

Erat quidem nobis propositum in presenti volumine adbreuiare nunc tractatum Romano pontifici tunc destinatum ac presentatum et eius approbatione roboratum. Sed quia sententiae nostrae de glorificatione in Dei filio humanae substantiae a

B.

TRACTATUS DE ECCLSIATICIS
NEGOCIIS.

Psalmo sexagesimo quarto de duabus civitatibus inter se contrariis, Ierusalem videlicet et Babilonia, earumque^a civibus inter se contrariis agitur. De quorum permixtione ac distinctione in tempore papae Eugenii largo tractatu agentes, hunc ipsum psalmum pro materia tunc habuimus eumque ipsi beate memoriae pontifici legendum presentavimus, hac intentione scilicet, ut curia Romana, quae contestante Petro ecclesia est in Babilone collecta, per nomen Babilonis tropice notata urbe Roma; ut, inquam, curia illa semetipsam adtenderet seseque ac pariter ecclesiam totam, quam regere debet, a confusione Babilonica distinctam exhibere satageret sine macula et ruga*. Neque enim vel hoc ipsum carere macula videtur, quod nunc dicitur curia Romana, quae antehac dicebatur ecclesia Romana. Nam, si revolvantur antiqua Romanorum pontificum scripta, nusquam in eis reperitur hoc nomen, quod est curia, in designatione sacrosancte Romane ecclesie: quae rectius ecclesia, quam curia nominatur, quia nomen curie, ut ante nos dictum est, a cruore derivatur, sive a curis, ut ait quidam:

1. Petr. 5, 13.

Eph. 5, 27.

Curia curarum genitrix, nutrixque malarum^b, [De^c nomine curiae.]

Iniustos iustis, inhonestos aequat honestis.

*) Cod. Reichersb. in ultimis foliis epistolam continet, quae incipit: Heinrico venerabili sanctae Romanae aecclesiae cardinali presbytero frater G[erhoh] de Richersperg devotas orationes cum fidei obsequio. Desiderio desideravi ex longo tempore sanctam Romanam aecclesiam videre ornatam sine macula et ruga. Neque enim etc. — pro munere offerimus concinunt cum B.

a) eorumque B.

b) malarum B et epist. ad Henricum.

c) quae hic et infra in margine ad-

45 notata sunt tantum in B.

1) Ex carmine, quod ed. Giesebrecht, 'D. Kaiserzeit' III (ed. V), p. 1228.

B.

diei, alterum nocti, quia spiritualia, quibus preest dominus papa, diei, et temporalia, quibus preest dominus imperator, nocti comparantur. Ecce duo luminaria et ecce duo gladii hic: luminaria, propter iudicia Domini vera iustificata in semetipsis; gladii, propter vindictas in illos exerendas, qui nolunt obedire iudiciis Domini veris, iustificatis in semetipsis: veris, ne iudex fallatur in discernendo bonum et malum, iustum et iniustum; iustificatis, ut solo intuitu iusticiae absque munerum captacione, absque personarum acceptatione reprobetur malum et eligatur bonum; sive per illum iudicem, qui habet gladium spiritualem, sive per illum, qui non sine causa portat^a gladium materiale. Munera enim excecant oculos [etiam^b] sapientum et acceptio personarum aliquando pervertit iudicium. Perversum vero iudicium sive muneribus coemptum coram Deo robur non habet, etiamsi nullus hominum dicere audeat iudici: 'Cur ita facis?'

[De duobus gladiis.]

cf.
1. Petr. 1, 17.

Rom. 13, 4.

Exod. 23, 8.

[De iudicio perverso.]

Hinc est illud in Ysaia: *Ve qui convertitis iudicium in absinthium*; et in Apocalipsi: *Nomen stellae, quae de celo cecidit, dicitur absinthium*. Quia enim sucus absinthii sumptus extorquet vomitum, recte absinthio iudicium illud assimilatur, quod a piis et iustis iuste ac pie respuitur. Et tunc etiam nomen stellae dicitur absinthium, cum sub nitore iusticiae iniustum fit iudicium: tanquam si vinum sit felle mixtum, quod cum gustasset Christus in passione sua noluit bibere. Unde non mirum, quod servi eius nolunt bibere iudicium felle iniquitatis mixtum, quod quasi absinthium facit vomitum. Quamquam non audeat illud manifeste improbare qui opprimitur talis iudicii perversitate, tunc maxime cum iudices perversi omnes diligunt munera, secuntur retributiones; audet tamen is qui veritatem intelligit et diligit ipsam veritatem approbare saltem in corde suo, assimilatus illi beato Ioseph, qui non consentit iudicibus Christum iudicantibus iniuste. Audet quoque cum eodem Ioseph Christum sepelire, dum veritatem velut sepultam in corde suo tacitus veneratur, certus, quod eadem veritas quandoque resurgat et dicat: *Data est mihi omnis potestas in celo et in terra*, in sacerdotio et regno, in spiritalibus et temporalibus.

(4).
Am. 5, 7.

Apoc. 8, 11.

cf.
Matth. 27, 34.

*f. 2.

Isai. 1, 23.

[De Ioseph iusto.]

cf. Matth.
27, 58 sqq.

ib. 25, 13.

De quorum distinctione pro posse nostro disseruimus in tractatu subsequenti super psalmum LXIII^c: quem et prius beatae memoriae papae Eugenio porreximus et nunc denuo tibi, Hainrice, cardinalis et^d presbiter sanctae Romanae aecclesiae, pro munere offerimus*. Quia enim zelo domus Dei te sensimus inflammatum, gratia Dei aspirante amplius te accendi optamus eo igne, quem dominus Iesus misit in terram et voluit vehementer accendi. *Ignem, inquit, veni mittere in terram; et quid volo nisi ut ardeat?*

(5).

Luc. 12, 49.

*) *Epistola in cod. Reichersberg. addit*: Non quasi aurum et argentum, quia hoc est magnorum principum, scilicet offerre aurum, argentum, lapides preciosos ad ornandum humerale sive rationale summi pontificis. Nostra vero qualiacunque scripta utinam sint in tabernaculo Domini saltem pro lignis quibus nutriendus est ignis altaris iuxta preceptum legis dicentis: 'Iguis in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiciens ligna mane per singulos dies'. Denique ignis caritatis in altari cordis fidelis veluti lignis quibusdam nutriendus est exhortationibus piis, ut, etsi habundante iniquitate in multis frigescat, saltem in paucis electis permaneat. *Quibus verbis epistola ad Heinricum finitur.*

a) gladium portat B.   b) deest A.   c) pretaxatum B.   d) et del. B.

B.

- Lev. 6, 12. Iste est ignis, de quo in lege dicitur: *Ignis iste erit semper in altari, quem nutriet sacerdos, subiciens ligna mane per singulos dies.* Cum igitur in ministerium tabernaculi afferant principes donaria magna, scilicet aurum, argentum, lapides preciosos, ad ornandum sive altare, sive rationale, sive humerale, nos pauperculi saltem ligna offeramus ad ignem sanctum nutriendum et pilos caprarum ad operiendum tabernaculum. Talia denique cupimus esse qualiacunque opuscula nostra, quibus et ignis karitatis tanquam lignis cedrinis nutriatur et penitentiae operimentum, quasi de pilis caprarum exinde contextum, proficiat ad illius beatitudinis augmentum, de qua dicitur: *Beati, quorum remissae sunt iniquitates et quorum tecta sunt peccata.* Suscipe igitur munusculum hoc de manu paupertatis nostrae, qui auro et argento minime abundamus, ne omnino illius precepti transgressores inveniamur, de quo in lege Domini dicitur: *Non apparebis in conspectu domini Dei tui vacuus.*
- cf. Ex. 25, 4.
- Ps. 31, 1.
- Ex. 34, 20.
- f. 3.
(1).
Ps. 64, 2.
- Te decet ymnus, Deus, in Sion et tibi reddetur votum in Ierusalem.* Psalmo isto tertia iam recapitulatione reditur ad summum spei, id est ad finem seculi, quando sumus in patriam caelestem resumptis corporibus profecturi. Inscribitur autem sic: *In finem. Psalmus David. Canticum Ieremiae et Aggaei de verbo peregrinationis, quando incipiebant proficisci.* Et est sensus: Hic psalmus est^a David prophetae considerantis in finem, id est in ultimam etatem. Psalmus dico, ens canticum, id est iocunditas et laetitia Ieremiae et Aggaei et omnium fidelium. Ieremias interpretatur 'excelsus Domini'¹; Aggeus 'solempnis' vel 'sublimis'². Hi utrique predixerant futuram peregrinationem Indaici populi et reversionem in patriam. In qua etiam reversione Aggeus interfuit. Utrique vero intellexerunt peregrinationem fidelium, quae fit in hac vita, et reditum, qui tandem erit, per illam designari. Per hos autem duos designantur omnes fideles; quoniam illi, sicut sub illius peregrinationis figura hoc exilium spiritale magis plangebant, sic et in illius reversionis laetitia de spiritali potius liberatione gaudebant. Et Ieremias quidem plus caeteris lamentatus et afflictus non dubitatur plus caeteris quoque letificatus et vere iuxta nomen suum in regno caelorum insigniter excelsus, pro eo quod super gentes et super regna constitutus, ut evelleret, destrueret, disperderet et dissiparet, edificaretque ac plantaret, multa in hoc officio contraria passus et valde humiliatus ac passioni Christi expresse conplantatus est. Sed tamen per ipsum Ieremiam, licet precipuum, significantur minus perfecti et mediocres; per Aggeum, qui in reditu affuit, perfecti, qui non solum se peregrinari agnoscunt, sed iuxta apostolum conversatio eorum iam in caelis est, ubi secundum nomen Aggaei solemnizant et gaudia caelestis patriae in terra peregrinationis iam pregustant.
- Ier.-1, 10.
- Phil. 3, 20.
- Ioh. 21, 19.
(2).
- ib. 22.
- ib. 13, 23.
- Sic et in euangelio dicente Domino ad Petrum: *Tu me sequere*; de Iohanne vero: *Sic eum volo manere*; per apostolorum principem significatur vita mediocrium in actione bona bene laborantium; et per Iohannem vita perfectorum, tanquam super pectus Iesu in contemplationis requie pausantium, dulcedinemque vitae perennis in hac peregrinatione pregustantium, cum utrumque istorum, Petrum videlicet et Iohannem, constet in utraque vita fuisse consummatum. Et quidem valde honorandus est beatus Iohannes, qui supra pectus Domini in caena recubuit. Sed tamen pre caeteris apostolis aposto-

a) id est convenit *supra lin. add. A.*

1) *Isid. Etymol. VII, 8, 8, ed. Arevalus III, p. 329.*
Opp. III, col. 77: festus sive solemnis.

2) *Hieron. de nomin. Hebraic., 45*

lorum principi, tanquam principaliter cum Ieremia super gentes et super regna constituto, data est auctoritas confirmandi fratres et destruendi portas inferi, ut eleventur ^{Matth. 16, 14.} portae eternales; portae Syon, quas diligit Dominus super omnia tabernacula ^a Iacob, ^{cf. Ps. 86, 2.} quarum ad introitum cum Ieremia et Aggeo anhelantes eiusdem Syon peregrini cives, ^{ib. 64, 2.} dicunt assidue oris et cordis clamore: *Te decet ymnus, Deus, in Syon; et tibi reddetur votum in Ierusalem*, subauditur: caelesti. Et, ne quis illorum illic desit, orant in metu et spe: *Exaudi nos, Deus, salutaris noster, spes omnium finium terrae et in mari longe* ^{ib. 6.} et caetera.

Nota est ystoria, quod Ieremias captivitatem Iudeorum in Babiloniam et predixit ^{(3).} et vidit. Prophetavit etiam eos post LXX annos redituros. In illa vero captivitate ^{Ier. 35, 11.} fuerunt in Babilonia prophete, inter quos erat Ezechiel et Aggeus. Completis autem LXX annis, permittente Cyro ^b rege Persarum regressi sunt Ierosolimam et Aggeus cum illis, et restitutum est templum. Quoniam autem haec in figura contingebant illis, intelligendum est duas esse civitates spiritualiter: unam malorum, que cepit a Cain, ^{ib. 64, 2.} alteram que cepit ab Abel. Illius cupiditas, huius caritas cives facit. Ambe permixtae sunt corpore, non desiderio; quia, quandiu in corpore sumus, hec ut illa peregrinatur a Domino. Huius autem peregrinationis causa fuit verbum, quod primis parentibus ^[De verbo peregrinationis.] factum est: *Eritis sicut dii*. Quod non incongrue dicitur verbum peregrinationis, quia ^{Gen. 3, 5.} causa est universalis peregrinationis, in qua captivi detinemur. Incipit tamen ad patriam ^{ib. 64, 6.} exire, qui incipit amare, ut tandem penitus constitutus in dexteram separetur.

Nec vacat, quod post LXX annos de peregrinatione redeunt. Hic enim numerus ^{(4).} ^{Ps. 89, 10.} tempus vitae designat presentis, quo maxime ante adventum tenebatur populus in confusione: unde regredi cepit per Christum, qui natus est in septuagesima septima generatione. Hoc ergo canticum de reversione consolatio est in exilio, ne quis desperet, ^{ib. 64, 6.} certum audiens reditum, et per quem et quae diviciae sint reversis. Primo autem propheta affirmat reditum et precatur; secundo laudes Dei et virtutes describit ibi: *Spes omnium finium terrae et in mari longe*.

De hac ergo reversione voce revertentium propheta cantat et ait: *Te decet ymnus, Deus, in Syon*. O Deus iuste! cuius iusto iudicio sumus in peregrinatione sub rege ^{(5).} Babilonico, sed tandem reversuros nos confidimus ad patriam, caelestem videlicet Ierosolimam, ad quam proficisci nunc incipimus, qui manentes in aecclesia per fidem ambulamus, *te decet ymnus*: te, non deos gentium demonia, *decet ymnus*, id est laus cum cantico. Ubi? *in Syon*, id est in aecclesia, quae secundum statum sive motum peregrinationis, in qua per fidem nunc ambulat, Syon, id est 'speculatio', dicitur ¹; secundum statum vero ^aeternitatis, ad quam tendit, Ierusalem, id est 'visio pacis', nominatur ²; quia tunc videbit facie ad faciem, quod nunc per speculum videndo Syon dicitur, ^{1. Cor. 13, 12.} id est speculatio. In hac Syon te Deum verum decet ymnus ab illius civitatis civibus. Nam, etsi aliquis illorum fuerit etiam in fornace Babilonica secundum corporalis angustiae detentionem et hominum despectionem, tamen, quia spiritu spiritualia et caelestia ^{ib. 64, 6.} speculatur, bene trium puerorum cantat ymnum, qui neque ad adorandam statuam auream, id est ad sectandam avariciam, declinatur, neque igne Babilonico, que turpissima est immundiciae libido, perniciose uritur. E contra, si civis aliquis Babilonicus amoris secularis vel gloriae vel concupiscentiae vel utriusque deditus, maxime avariciae servus, quae est idolorum servitus, fuerit in Syon, id est in presenti et peregrinante ^{Col. 3, 5.} nunc aecclesia, vel dignitatibus aecclesiasticis honoratus vel specie sanctitatis tanquam civis Ierusalem palliatus; non te Deum verum decet ymnus in talis confusionis vel una

a) t. i. codd. b) ciro B.

1) *Isid. Etymol. l. VIII, 1, 5; Opp. ed. Arevalus III, p. 347.* 2) *Ibid. l. VIII, 1, 6.*

Eccli. 15, 9. persona, vel plurium synagoga; quia non est speciosa vel preciosa laus in ore peccatoris, maxime in obsequio divino quae sua sunt, non quae Iesu Christi querentis, quod est adorare auream statuam.

- (6). Propterea namque in quatuor temporum ieiuniis, quibus ymnorum cantores ad sacros ordines promoventur, trium puerorum post aureae statuae contemptum, post incendium fornacis devictum subnectitur ymnus, ut instruuntur ordinandi, quod, etsi cives dicantur et habentur Ierusalem, non tamen decet eos ymnum Deo vero cantare vel altari sacro ministrare, nisi contempto prius aureo simulacro exitialis avariciae, victorque vel extincto in se libidinis igne piceo ac sulphureo, quem rex Babilonis nutrit, rex Ierosolimitanus detestatur et odit: quique non pueros Domini Spiritu sancto ventororis protectos incendit, sed ministros regis Chaldeos incendit, qui eum nutriunt, non extinguunt. Porro tres pueri, omnes videlicet pure colentes trinum in unitate Deum, non hunc ignem in se nutriunt, sed ieiuniis, vigiliis, orationibus ceterisque spiritualibus exercitiis restinguunt. Et, cum restinctus fuerit, vel ut non sit quod senibus contingit aliquotiens, vel certe, ut non obsit, quanquam legi membrorum naturaliter insit, quod iuvenibus evenit; qui, etsi sentiunt in se carnis concupiscentias, non tamen eunt post eas, neque arma iniquitatis faciunt membra sua, legi Dei mente serviendo legique membrorum carnalium in Spiritu sancto, tanquam vento roris flante, resistendo; tunc demum certificante illos apostolo, quod nichil dampnationis est eis, qui non secundum carnem ambulant, quodque illis, qui in carne ambulantes non secundum carnem militant, corona debetur tanquam legitime certantibus; accedant, vocante illos Domino, ad sacros ordines accipiendos et ymnos Deo canendos; quia *te decet ymnus, Deus*, in tali Syon tales cives etiam in medio Babilonis, in medio nationis pravae habente. Sed peramplius et perfectius *tibi reddetur votum in Ierusalem* illa, quae sursum est, libera
- (7). penitus ab omni confusione Babilonica, quae est mater nostra. Non omnium est illa trium puerorum perfectio, ut ymnum cantare possint in terra aliena. Unde et dicunt: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Sed in Ierusalem tibi reddetur votum ab omnibus Ierosolimitanis civibus, quando caro humana, quae nunc terra est aliena corruptibilis, scilicet sua corruptione aggravans animam, quantumlibet spiritualibus ac caelestibus intentam, fuerit in electis omnino incorruptibilis et impassibilis. Nunc vero, etsi vento roris flante viri spiritales afflati et refrigerati cantant ymnum Domini in terra aliena, tamen et illi crebro suspendunt organa in salicibus in medio Babilonis: et qui sunt fragiles, adhuc in lucta carnis inferiores, omnino conticescunt ab ymnorum cantico exultativo ac super flumina Babilonis residentes dulce habent flere suisque pascuntur lacrimis, manducando simul panem doloris. Mentem igitur in Ierusalem supernam proficiscentes illiusque memoriam in principio leticiae suae ponentes vota laudis et gratiarum actiones^a vovent, quae tandem in Ierusalem persolvent et reddent. Sed, quoniam antequam perveniatur in illam Ierusalem, dum proficisci nunc incipimus et in convertendo captivitatem Syon, quasi laxata captivitate, restincto per martyrum sanguinem Babilonico igne, alteram Babiloniam, id est Romam, videmus et gaudemus in civitatem Syon commutatam: *Te decet ymnus, Deus, in Syon*, id est in aecclesia catholica Petri apostoli fide firmata et per apostolos virosque apostolicos erudita, quasi per Ieremiam et Aggeum. Petrus quippe apostolus, qui respiciente se Domino flevit amare, tanquam in lamentationibus Ieremiae peregrinos cives Ierusalem docet seminare in lacrimis, quod post metatur in exultatione. Cui sociatur Paulus apostolus, velut alter Aggeus, quod interpretatur 'solempnis' vel 'sublimis'¹, quoniam raptus usque ad tertium

a) actionis *coll.*

1) Cf. *supra* p. 442, n. 2.

caelum, solempniter et sublimiter est magnitudine revelationum glorificatus et tanquam vas electionis vere digne est glorificandus. Vel, quia Ieremias multimoda passione attritus et tandem martyrio coronatus est, per illum significari potest martyrum candidatus exercitus. Per Aggeum vero in convertendo captivitatem Syon factum sicut
 5 consolatum, notare possumus cetum confessorum in pace quiescentium et auxilia regum ad aedificandas aecclesias habentium. Sicut enim Cyro laxante captivitatem per Aggeum caeterosque illius temporis prophetas reaedificata est Ierusalem, sic imperatore Constantino dante pacem sanctae Dei aecclesiae, quasi destructo iam regno Babilonico, *portae Syon sunt reedificatae atque tam imperialibus quam et pontificalibus
 10 edictis tanquam seris et vectibus firmatae. Spurcissimus Nero, qui velut alter Nabuchodonosor primus in secunda Babilonia erexerat ydolatriam quasi auream statuam cum suis posteris martyrum Christi tortoribus incendia fornacis augmentibus iam iudicatus erat; ita ut quidam ex talibus humiliati ad penitentiam fenum quasi bos comederent et altissimum in regno hominum dominantem recognoscerent, quidam vero cum
 15 Balthasar nimium secure luxuriantes et tyrannizantes omnino amisso regno cum vita perirent; sicut gesta martyrum contestantur quosdam ex tortoribus et senatoribus in urbe Roma, tanquam in Babilonia, sub iugum christianae legis humiliatos, quosdam vero tam visibiliter quam invisibiliter in manus demonum traditos et regno simul ac vita privatos. His igitur partim condempnatis, partim conversis, nomen quoque commutatum est illius Babilonis, ut rectius urbs illa dicatur iam Syon quam Babilon. Et
 20 ideo pridem suspensa illic organa iam eo coaptantur ad cantica.

Quando enim fides christiana in procinctu adhuc posita et, ut ait quidam¹:

. . . . . *agresti turbida cultu,*
Nuda humeros, intonsa comas, exerta lacertos
 25 *Pugnans, nec telis meminit nec tegmine cingi:*
Pectore sed fidens valido membrisque relectis,
Provocat insani frangenda pericula belli,

non erat ocium sedis apostolicae pontificibus ita perornare cultum fidei, sicut nunc est perornatus et in altaris ministerio tanquam in capite gloria et honore coronatus, iam
 30 concrepantibus organis et cantoribus ad canendum expeditis, maxime in cenobiis per pontificum Romanorum decreta et privilegia communitis. His ergo nunc cytharas percutientibus in domo Domini, *te decet ymnus, Deus, in Syon*, id est in aecclesia Romana, que nomine Babilonis per apostolicam fidem commutato in nomen Syon fundamenta
 nunc habet in montibus sanctis.

Te decent sancta sacerdotalis officii ministeria spiritalibus canticis et ymnis in illa Sion perornata. Cum verbi gratia quidam Romanorum pontificum statuit psalmos ante sacrificium canendos antifonatim, quidam 'Gloria in excelsis', quidam 'Sanctus, sanctus, sanctus', quidam 'Agnus Dei' sacro adiunxit officio. Et quedam precum
 35 solempnia inseruerunt eiusdem aecclesiae Romanae pontifices cum canticis et ymnis festivis, maxime in solempnitatibus precipuis, quarum in vigiliis precedit quasi lamentator Ieremias ieiunando, vigilando, plorando coram Domino qui fecit nos. Et in diebus festivis consequenter adest Aggeus ille solempnis, qui reversioni de Babilonia in Ierusalem *presentialiter interfuit, sicut excellens quolibet solempnitas, verbi gratia
 15 paschalis, in canticis et ymnis quasi presentialiter nobis post derelictam Babilonem supernae pacis et leticiae ingerit visionem. Nam in tanto festo lamentationibus quadragesimalibus et vigiliis ac ieiuniis preventivo, incipientibus proficisci sursum, quibus conresurgentibus Christo sapiunt ea que sursum sunt, exultat iam angelica turba caelorum,

1) Prudentii *Psychomachia* v. 22. 23. 25—27; cf. *supra* p. 256.

exultant divina mysteria; in quibus decenter ordinatis et Babilonis civibus inde sequestratis *te decet ymnus, Deus, in Syon*. Et hic ymnus preparatio est voti perfecte reddendi quandoque in Ierusalem.

(12).
[De canticis
interdictis.]

Sed nunquid, o Deus! te decet ymnus in Syon, interdictus a principibus eiusdem Syon, qui suis decretalibus edictis interdicunt officia et beneficia aecclesiastica clericis cum Nycolao fornicatore manifeste incestuosis et cum Iuda mercatore pessimo vel Symone mago turpiter negociantibus et in domo Dei latrocinantibus, quia materialibus quoque armis tutati atrociores inveniuntur Iuda, qui redarguente propria conscientia dixit: *Peccavi tradens sanguinem iustum*, et Symone mago, qui ab apostolo Petro increpatus dixit eidem Petro ac ceteris apostolis: *Precamini vos pro me Dominum, ut nichil veniat super me horum que dixistis?* At isti maliciosi neque propria conscientia redarguente humiliantur neque ab aliquo veritatis emulatore se argui patienter sufferunt; quin potius tales persecuntur et odiunt suisque militibus trucidandos et occidendos exponunt. Quid igitur intendunt isti vel princeps mundi huius Babilonicus, quid

Matth. 27, 4.

Act. 8, 24.

(13).

1. Petr. 5, 13.

(14).

[Digressio ad
describendos
muros Ieru-
salem et Babi-
lonis.]

*f. 6.

cf.
Matth. 19, 6.

Ier. 50, 17.

cf. Dan. 7, 7.

[De decem
cornibus
bestiae.]

cf. Dan. 4, 22.

cf. ib. 12.

per eos intendit, nisi civitatem Syon destruere atque Babiloniam reedificare? Quando enim Romanum imperium quasi caminus igne Babilonico ardebat contra cultores Trinitatis, crucians eos diversis tormentis qui spreverunt auream statuam, id est ydolatriam, precipueque avariciam: tunc non inmerito a Petro apostolo urbs Roma tropice dicta est Babilonia: *Salutat, inquit, vos aecclesia in Babilone collecta*. Sed refrigerato vel extincto igne persecutionis in imperio Romano iam ad fidem Christi curvato, ipsa urbs urbium Roma recte Syon dicitur, ut iam dictum est. Neque Babilonice tyrannidi vel confusione de cetero locus est permittendus in ea, cum sit aula pudicitiae, sedes iustitiae, asylum religionis canonicae ac monasticae, rationabilibus privilegiis velut quibusdam propugnaculis defensando undique claustra ordinata regulariter, ut liberum sit in eis cantoribus de canticis Syon ymnos frequentare, secundum quod *te decet ymnus, Deus, in Syon*. Subsistere hic libet aliquantulum et intermisso paulisper expositionis cursu, ad eos intendere *confutandos, qui muros Ierusalem destruere murosque Babilonis, quantum in ipsis est, conantur edificare. Nonne qui ea que Deus coniunxit separant, vel quae ipse disiunxit ac distinxit in unum confundunt, muros Babilonis, id est confusionis, in altum attollunt? Imperium quoque Romanum nituntur facere Babilonicum, et quod peius est regnum christianum volunt esse paganum: vel certe de duobus repugnantibus insinul confusis restaurant regnum Babilonis et resuscitant regem eius, de quo Dominus in propheta Ieremia conqueritur dicens: *Grege dispersus Israel, leones comederunt eum. Primus comedit eum rex Assur; iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor rex Babilonis*. Vere leones bestialis ferocitatis principes comederunt gregem Domini: et primus rex Assur, quia primus princeps Assyriorum, Iudeorum scilicet seipsos dirigentium, comedit eum, vel quando Pylatus eorum tetrarcha occidit Christum, disperso grege discipulorum eius, vel quando ipsis Iudeis concitantibus misit rex Herodes manus, ut affligeret quosdam de aecclesia. Deinde reliqui leones a Nerone usque ad Diocletianum per X universales persecutiones ita comederunt ac disperserunt gregem Domini, ut illa bestia X cornibus terribilis Danieli preostensa, iam singulis cornibus in singulis persecutionibus debachata et sanguine sanctorum saciata sit ultra quam dici possit. Et quia ultima persecutione Diocletiano et Maximiano tyrannizantibus X annis vexata est aecclesia, sive in X universalibus persecutionibus sive in X annis ultimae persecutionis intelligas X cornua crudelis bestiae, Romani videlicet imperii, gratanter accipe humiliationem ex tunc illius bestiae, ita ut fenum quasi bos comedens et presepe Domini sui agnoscens rore caeli tincta sit; baptizato videlicet Constantino imperatore, non ut heretici contendunt, ab heretico Eusebio Arriano, sed ut catholici sentiunt, a catholico urbis Rome pontifice Silvestro.

Memini enim, cum in urbe Roma fuisset, fuisse mihi obiectum a quodam causi-^{(15).}
 dico aecclesiae Dei adversario non esse rata privilegia imperatoris Constantini¹ aec-
 clesiasticae libertati faventia, eo quod ipse vel baptizatus vel rebaptizatus fuisset in
 heresi Arriana, ut insinuare videtur hystoria Tripertita². Quo contra tunc ex parte
 5 disputavimus et adhuc disputare ac probare parati sumus, quod, sicut in antiqua Babi-
 lonia rata fuerunt edicta Deum Danielis commendantia, licet a pagano imperatore pro-
 mulgata, sive cum Nabuchodonosor filium Dei sibi in fornace manifestatum glorificavit
 sive cum exposito sibi per Danielem somnio ipsum Danielem in sublime super omnes
 principēs Babilonis extulit atque Deum *ipsius et trium puerorum laudibus magni-^{*f. 6f.}
 10 ficavit; quem et postea de regno eiectus et denuo restitutus in regno hominum domi-
 nari confessus est: multo magis in secunda Babilonia privilegia vel edicta imperialia
 imperatorum Deum glorificantium et servos eius in sublime super omnes regni terreni
 principes extollentium rata sunt habenda, in quantum prophetis, euangelicis aposto-
 licisque documentis inveniuntur consona, etsi vita imperatorum non sit omnimodis
 15 approbanda. Si enim Cyrus rex Persarum testimonio divino laudatur et christus^{(16).}
 Domini a propheta nominatur, non quia sanae fidei extiterit vel iuste vixerit qui^{Is. 45, 1.}
 paganus fuit, sed quia imperiali edicto captivitatem populi Dei primus laxavit, per-^{[De regibus}
 mittens cives Syon reverti ad canendos ymnos in Syon: quomodo non est laudandus^{paganis.]}
 imperator Constantinus, qui primus imperatorum Romanorum publicis edictis libertatem
 20 tutatus est aecclesiae, ut vacaret servis Dei libere Deo servire in psalmis et ymnis et
 canticis Syon? Quod cum usque ad ipsius tempora fieret in urbe Roma, in altera
 videlicet Babilonia, per criptas et alias latebras, tanquam in silentio suspensis organis^{Ps. 136, 2.}
 in medio Babilonis: ex tunc edificatis ope ipsius muris Ierusalem, in templis magnificis
 Deo vero sacrificatur, coniubilantibus electis cantoribus exercitatis in canticis Syon.
 25 Quis sapiens et intelligens hec non hoc opus divinae pietatis veneretur, cuiuscunque
 sit fidei vel conversationis estimatus homo, per quem talia Deus est operatus? Legi-^{(17).}
 mus regum paganorum, Cyri, Darii, Artaxersis^a, optima scripta et edicta pro reedifi-^{Esd. 6, 14.}
 candis muris Ierusalem promulgata nec pro eorum perfidia illa censemus repudianda;
 sed pro divina pietate, qua inspirante processerunt, omnino amanda et veneranda, in
 30 eo precipue, quod ex reipublice sumptibus quedam remittendo, quedam largiendo, ad-
 iutorium prebuerunt famulis Dei reedificantibus domum Dei et muros Ierusalem post
 laxatam populi Dei captivitatem. Legimus et veneramur epistolas bonas regis Assueri,^{cf. Esth. 8, 13.}
 prioribus epistolis malis ex consilio Aman Agagite hostis Iudeorum datis contrarias, et^{ib. 3, 14.}
 laudamus eas. Quomodo igitur^b non laudemus edicta Constantini aliorumque impera-
 35 torum paci aecclesiasticae faventium, qualitercunque se habuerit fides et conversatio
 eorum? Certe in ystoria aecclesiastica laudatur Eusebio narrante fides et pietas Con-
 stantini principis; a qua, si postea, ut in Tripertita ystoria legitur, deviendo baptizatus
 vel rebaptizatus est ab Eusebio Arriano, culpa eius ad ipsum spectat neque tamen^{[De David}
 bona scripta eius evacuat. Sicut et culpa regis David licet illi multum nocuerit, scripta^{rege ac}
 40 tamen eius bona evacuare non potuit, sic scripta Salemonis *bona et sancta tenemus,^{Salemonis.]}
 quanquam novissima senectutis eius per luxuriam et ydolatriam graviter fedata non^{*f. 7.}
 ignoremus. Prophetiam quoque Balaam arioli mercedem iniquitatis amantis, quia sacris
 litteris consona invenitur, in summa recipimus auctoritate, non pensando quis dixerit,
 sed quid.

45 a) Artaxerxis B. b) ergo B.

1) Cf. Wibaldi epist. 404, Jaffé, Bibl. I, p. 542; Mühlbacher in 'Mittheil. des österr. Instituts' VI, p. 317. 2) Nusquam hoc in hist. Tripert. legitur.

(18). Fuerit ergo imperator Constantinus in suis extremis cuiuscunque sectae sectator, derelicta, ut fertur, fide catholica, pro qua laboraverat in sinodo Nycena, quod ego minime credo, cum eius etiam filios Constantinum et Constantem paternae fidei succes-

Apoc. 11, 4. sores duo testes, duae olivae ac duo candelabra, Iohannes [videlicet^a] et Paulus, in ob-

probrium Iuliani apostate commendent et catholicos atque in fide catholica et conver-

satione bona stabiles de regno terreno ad regnum caeleste translatos predicent. Fuerit ergo^b pater eorum Constantinus circa finem peste Arriana, contra quam antea laudabiliter dimicaverat, maculatus, ut asserit Cassianus¹; cuius non solum in laude nimia Tripertitae ystoriae², sed et in ceteris opusculis notatur et repudiatur sensus hereticus, quanquam de vita patrum scripta eius teneamus, ea duntaxat quae approbavit vir illustis Ieronimus. Nam cetera sunt apocrifata et, ut Prosper, doctor eruditissimus, notat, pro sensu heretico repudiata³. Quedam tamen ab ipso Prospero inveniuntur emen-

data. Quomolibet ergo Tripertita ystoria de baptismo Constantini sit recipienda vel respuenda, nichil hoc attinet ad infirmanda eius edicta pro catholica fide in defensione sanctae Dei aecclesiae promulgata et per apostolicos doctores roborata inter cetera¹⁵

(19). [De gestis
ecclesiasticis.] imperialia scripta. Unde in Gestis aecclesiasticis legitur inter cetera: *Denique⁴ reges et presides ac magistratus non solum adiacentia tribuere, sed et ipsi propria largiti sunt per universa regna terrarum, unde alerentur egentes qui in mundo nichil possidebant, aecclesiaeque fabricarentur atque restaurarentur, Deoque et aecclesiae eius rite famulantium serrorumque illius supplementa absque necessitate tribuerunt. E⁵ quibus vir religiosissimus Constantinus, primus fidem veritatis patenter adeptus, licentiam dedit per universum mundum in suo degentes imperio non solum fieri christianos, sed et fabricandas aecclesias et predia tribuenda constituit. Denique idem prefatus princeps donaria immensa et fabricam templi primae sedis beati Petri principis apostolorum instituit, adeo, ut sedem imperialem, cui quique Romani principes presidebant relinqueret et beato Petro²⁰ suisque successoribus profuturam concederet. Audiat adversarius, quia imperator Constantinus in Gestis aecclesiasticis vir religiosissimus nominatur et eius institutio, non quia eius fuit, sed quia iusta et rationabilis extitit, laudatur. Neque enim tam lauda-*

*c. 7. bili constitutioni hoc adversatur, quod iuris periti dicunt rem publicam non posse *uscapi, cum hoc dicto sane intellecto astruatur id quod iuris publici est in privatum ius³⁰ non posse redigi. Denique res publica aecclesiae donata manet adhuc publica, in publicum^c summi regis obsequium, non in ius privatum vendicata.

(20). Cuius transpositionis multa inveniuntur laudabilia exempla, non solum in sancta aecclesia, sed et in gente non sancta et pagana. Legamus gesta regum paganorum in libris Machabeorum, et invenimus Ierusalem, peccatis exigentibus, aliquotiens miserabiliter humiliatam et a gentibus conculcatam, quam Deo propiciato reges gentium valde honoraverunt et reipublicae sumptibus ditaverunt. Nam, cum sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc in ea optime custodirentur, fiebat, ut ipsi reges gentium in summa veneratione haberent locum sanctum, quem postea legibus Dei contemptis profanatum ac dehonestatum, per bella triumphalia Machabeorum denuo legi-⁴⁰

a) deest A.   b) inquam in loco raso A.   c) scilicet superscr. A.

1) Immo Prosper ipse in Chronico suo (*Chronica min. ed. Mommsen I, p. 425*), Opp. (Bassani 1782) p. 391; cf. quae de ea re ibidem n. d. annotata sunt; v. etiam Gotifr. Viterb. Spec. regum II, c. 36, v. 1082 sqq., SS. XXII, p. 80.   2) Hist. Tripertitae fidem etiam impugnant Bernoldus in Libro de incontinentia clericorum, Lib. II, p. 10. 12. 23 et Deusdedit in Libello contra invasores I, c. 10, l. l. p. 309.   3) Iohannis Cassiani Collationes proprio opere impugnavit.   4) Epist. Melchiadis II, c. 12, Hinschius p. 248; cf. Humberti advers. simon. III, c. 8, Lib. I, p. 207.   5) Ibid. c. 10, l. l.

mus reparatum et coronis aureis ornatum regibusque gentium valde humiliatis eorum largitione magnifice honestatum. Cui rei simile est, quod post prelia martyrum victoriosa inclinata sunt regna et per Constantinum pium principem in obsequium Christi menia et predia imperialia translata et libertas edificandi et ditandi aeclesias publicis edictis confirmata^a. Post Constantinum quoque ipsius in imperio et pietate successores catholici reges et imperatores eandem libertatem sanctae Dei aeclesiae firmaverunt¹: videlicet iunior Constantinus et Constans, Valentinianus, Archadius et Honorius, Karolus et Ludewicus, quorum statuta imperialia super aeclesiastica libertate pre manibus habentur, quibus aeclesiasticae immunitatis et libertatis privilegia, tam ab ipsis quam a suis antecessoribus promulgata, censentur omnino rationabilia et inviolabilia. Unde Archadius et Honorius dicunt inter cetera²: *Quecunque a parentibus nostris diversis sunt statuta temporibus, manere inviolata atque incorrupta circa sacrosanctas aeclesias precipimus. Nichil igitur a privilegiis immutetur; omnibus qui aeclesiis deserviunt tuitio deferatur. Quia temporibus nostris addi potius reverentiae cupimus, quam ex his quae olim prestita sunt immutari.* Valentinianus quoque decrevit, dicens³: *Universos quos constiterit custodes aeclesiarum esse ac sanctorum locorum religiosis obsequiis deservire, nullius adtemptationis molestiam sustinere decernimus.*

Multa his consimilia ex legibus vel edictis imperatorum seu regum possemus colligere. Sed habemus firmiora munimenta in decretis pontificum Romanorum libertatem et immunitatem prediorum aeclesiasticorum et omnium que possident aeclesiae munientium sui apostolatus incontradicibili auctoritate: quibus rerum aeclesiasticarum fraudatores, vastatores, alienatores anathematis iaculo feriuntur et sacrilegi *pronuntiantur. Si vero de gestis aeclesiasticis inde tibi suboritur ambiguitas, quod aeclesiastica ystoria in aliquibus videtur dissonare a Tripertita ystoria, circa ea que de imperatore Constantino scripta sunt utrobique: pretermissa diversitate codicum de baptismo Constantini varie agentium [unam^b tamen et eandem pietatem iam dicti principis contestantium, respice, queso, pontifices Romanos eiusdem veritatis attestationi unanimiter consonantes. Quod si adhuc firmiora petis argumenta], recurre ad immobile fundamentum euangelicorum, apostolicorum propheticorumque testimoniorum, quibus aperte invenis approbatum regibus et principibus ceterisque divitibus mundi huius esse licitum ac salubre sanctam Dei aeclesiam larga munificentia honorare, Christoque in ea regnanti aurum de thesauris suis offerendo, cunabula eius, que sunt famulantium sibi habitacula cenobitalia, ornare; quemadmodum sancti martyres offerendo mirram et sancti confessores offerendo thus eadem cunabula pro sui ordinis congruentia ornant, dum in eis reliquiae martyrum collocatae virtutibus et miraculis coruscant suisque meritis inibi militantes adjuvant, et doctrinae confessorum sanctos mores informant orationibusque suffragantur bovi et asino huiusmodi presepe Domini sui recognoscentibus.

Et quia non solo cibo angelorum, sed et feno animalium decet esse refertum hoc presepe Domini, comportent hoc fenum divites mundi huius, faciendo sibi amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defecerint, recipiantur ab eis in aeterna tabernacula; pro quibus consequendis ipsi reges offerant edificia regalia, ut impleatur quod scriptum est: *In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et iunci.* Quod ad literam quoque impletum perpendimus, qui non solum templa ydolorum, sed etiam palatia imperatorum et regum in aeclesias et habitacula Deo militantium con-

(21).
[E piis dictis
imperatorum.]

*r. 8.

[De cunabulis
Christi.]

(23).

Luc. 16, 9.

1s. 35, 7.

a) est firmata B. b) unam — argumenta des. A.

1) Cf. *Deusdedit Lib. I, c. 2, l. l. p. 302.* 2) *Cod. Theodos. XVI, 2, 29; Grat. C. XXV, qu. 2, c. 20; cf. De unitate eccl. conserv. II, c. 9, Libelli I, p. 197.* 3) *Deusd. Coll. can. III, c. 134, ed. Martinucci p. 305.*

versa videmus. Pro exemplo sit nobis in urbe Roma domus rotunda sanctae Mariae, quae demonibus fabricata nunc est in honore beatissimae virginis Mariae omniumque sanctorum dedicata. Similiter et palatium Lateranense, prius imperiale, nunc factum sacerdotale manifeste representat huius prophetiae veritatem, qua dicitur: *In cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et iunci.* Nichilominus et in cenobiis auxilio divitum fabricatis quasi cubilia draconum calami et iunci replent; cum lingua docentium quasi calamus scribe velociter^a scribentis verbum Dei firmat et fides audientium ad modum virentis iunci, non in superbiae rupe, sed in humilitatis valle radicata verbum sibi dictum conservat, ne pereat, quomodo et cophini de iuncis con-

Is. 35, 7. *in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami et iunci.* Nichilominus et in 5
 Ps. 44, 2. lingua docentium quasi calamus scribe velociter^a scribentis verbum Dei firmat et fides
 Ioh. 6, 13. radicata verbum sibi dictum conservat, ne pereat, quomodo et cophini de iuncis con-
 *f. 8^c. texti fragmenta V panum servant, ne *pereant. Et Maria humilium regina et humili- 10
 Luc. 2, 51. tatis exemplar precipuum, conservabat omnia verba suae fidei credita conferens in corde suo, donec ea committeret calamis apostolorum et euangelistarum, de talibus digne loquentium et scribentium, quod non decebat sexum femineum.

(24.) Propemodum simile est huic in cenobiis regularibus, quia infirmis ac femineis personis orantibus et fortibus atque virilibus viriliter ac fortiter verbum Dei scripto 15 vel dicto contestantibus invicem sibi cooperantur calami et iunci, fortes et infirmi, eloquentes et taciturni. Quod spectatorem et dilectorem Dei mirabilium precipue delectat, cum fit in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, sicut in palaciis regum vel antiquis templis demonum, prout supra exemplificatum est in rotunda domo sanctae Mariae et in palatio Lateranensi. Torqueantur super hoc spectaculo invidorum lippi oculi; ego vero delectabor in Domino talia operante, atque serenis oculis aspicio Deum iacentem in quolibet tali presepio, in medio duum animalium, bovis et asini, tanquam in medio calami et iunci. Nam bos animal mundum et sacrificiis aptum ruminans atque trituran apte significat chorum litteratorum verbi ministerio deditorum, quorum linguae assimilantur calamis velociter scribentium. Et asinus animal 25 simplex atque oneriferum non incongrue significat gregem simplicium; verbi gratia fratrum conversorum vel sororum devotarum seu aliarum fidelium personarum, quae omnino paratum cor habent ad onus obedientiae pro suo posse ferendum et in caritate, quae omnia suffert, omnia sustinet, et ipsi tanquam Ysachar asinus fortis humerum subponunt ad omnia sufferendum et sustinendum. Quis non, ista considerans, 30 videat Iesum venisse in partes Cesaree Philippi? Cum^b enim Cesar esset imperator et Philippus tetrarcha, non incongrue his nominibus prenotatur potestas Christi eo usque in mundo processura, ut imperatorum ceterorumque principum, maiorum scilicet ac minorum, sibi colla inclinaret. Quo modo antiquus ille Iesus, qui et Iosue dictus est, V^c regum colla suis principibus calcanda substravit, sole diem prolongante usque ad 35 consummationem talis victoriae. Putasne sine misterio non alibi, sed in loco tali dictum est Petro: *Quia tu es Petrus et super hanc petram edificabo^d aecclesiam meam et porte inferi non prevalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni celorum; et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in celis, et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in celis?* Poterat hoc alio in loco Dominus dixisse Petro, sed voluit ostendere cesares ac tetrarchas ceterosque principes mundi huius per principatum dignitatis apostolicae aut frangendos aut flectendos. Et beati, qui flexibiles inveniuntur, ut princeps Constantinus et post ipsum Archadius et Honorius, Valentinianus, Gracianus, 40 Karolus et pius Ludewicus ceterique *horum similes a malo ad bonum inclinabiles. Miseri vero, qui flecti nolentes frangi meruerunt, ut Nero, Decius et ceteri tales in paganismo tyrannizantes et quidam postea in christianismo illis nequiores, ut Constantinus Arrianus et apostata Iulianus ceterique reges hereticorum vesaniae contra aecce-

a) v. s. abbr. codd.   b) quia cum B.   c) erasum A.   d) sequentium verborum plerumque primae tantum litterae in codd. scriptae.

siam Dei faventes, aut moderno tempore spiritalia dona, quae minime habebant, vendentes ac potius vendere simulantes in constitutionibus episcoporum, abbatum, prepositorum, capellanorum, non ad Dei, sed ad sui beneplacitum, captando in omnibus questum symoniacum. Volebant enim reges mali et symoniaci ceterique principes illis (26).

5 consentanei, vel absque omni electione canonica episcopatus ceterasque dignitates ecclesiasticas pro velle suo dare vel tales fieri electiones, in quibus ipsi potestative domi- [De canonicis electionibus.] narentur, eo quod secundum canones consensus honoratorum requirendus et admittendus est in electionibus episcoporum.

De isto consensu^a honoratorum cuiusque civitatis admittendo et requirendo in
10 electione pontificis, copiose memini tractatum in epistola beatae memoriae Chēnradi Salzburgensis archiepiscopi ad archiepiscopum Magdeburgensem Norbertum virum litteratum [et^b religiosum]. Voluerat enim ille inter honoratos cuiusque civitatis etiam potestativos principes vel reges reipublicae amministratorum esse comprehensos: quod sacrorum canonum censura omnino contradicit. Unde in VII.² synodo universali,
15 habita a V patriarchis cum CCCL patribus sub Adriano papa primo^c capitulum tertium sic se habet²: *Omnis electio episcopi vel presbyteri aut diaconi a principibus facta irrita manet, secundum regulam quae dicit: 'Si quis episcopus secularibus potestatibus usus aecclesiam per ipsos obtineat, deponatur et segregetur, omnesque qui illi communicant'*. Item concilio Antioceno³: *Si quis presbyter vel diaconus per seculari*
20 *rem dignitatem aecclesiam Domini obtinuerit, deiciatur et ordinator eius et a communione modis omnibus abscondantur et sub anathemate sint sicut Symon magus a Petro. Ex synodo Symachi pape cum CCXVIII episcopis*⁴: *Non placuit laicos ad statuendum in aecclesia aliquid aliquam habere potestatem, quibus subsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi. VIII. synodus, capitulum XI*⁵: *Promotiones et consecrationes episcoporum, concordatis prioribus conciliis, clericorum electione ac decreto et episcoporum collegio fieri haec sancta et universalis synodus diffinivit et statuit atque iure promul-*
30 *gavit, neminem laicorum principum vel potentum semet inserere electioni vel promotioni patriarchae vel metropolitani aut cuiuslibet episcopi, ne videlicet inordinata et incongrua hinc fiat contentio vel confusio. Presertim cum nullam in talibus potestatem quemquam*
35 *potestativorum vel ceterorum laicorum habere conveniat, sed silere et attendere sibi, usquequo regulariter a collegio aecclesiae suscipiat finem *electio futuri pontificis. Si vero* *f. 9^a. *quis laicorum ad concertandum et cooperandum invitatur ab aecclesia, licet huiusmodi cum reverentia si forte voluerit obtemperare se asciscantibus. Taliter enim dignum sibi regulariter ad suam aecclesiam promovet salutem. Quisquis autem secularium principum*
45 *vel potentum vel alterius dignitatis laicus adversus communem ac consonantem atque canonicam electionem aecclesiastici ordinis agere temptaverit, anathema sit, donec obediat et consentiat, quod aecclesia de electione et ordinatione proprii presulis se velle monstret. Canones Parisiaci*⁶: *Si per ordinationem regiam honoris istius culmen pervadere aliquis nimia temeritate presumpserit, a provincialibus loci ipsius episcopis recipi penitus*
40 *nullatenus mereatur, quem indebite ordinatum agnoscunt. Si quis eum de conprovincialibus recipere contra interdicta presumpserit, sit a fratribus omnibus segregatus et ab ipso- rum omnium caritate semotus.*

a) assensu B.   b) et religiosum des. B.   c) primum A; I B.

1) *Sequentes canones c. 26 (Parisiacis exceptis) etiam apud Deusdedit I, c. 7, Lib. II, p. 305 sq.*   2) *Ex interpret. Anast. (a. 787), Mansi XIII, col. 419.*   3) *Canon. apost. c. 30, Mansi I, col. 54; Hinschius p. 29.*   4) *Syn. Romana a. 502, c. 3, Mansi VIII, col. 707; Thiel, Epist. pont. Rom. I, p. 688.*   5) *C. 22, ex interpret. Anast., Mansi XVI, col. 174.*   6) *Concil. Paris. III (a. 556—573) c. 8, Conc. aevi Meroving. p. 145; Grat. Dist. LXIII, c. 5.*

- (27). Huiusmodi regulis de pontificum promotione promulgatis excluditur violentia regum seu principum ceterorumque laicorum potestativorum ab electionibus et promotionibus episcoporum, quanquam recte requiratur assensus cuiusque civitatis honoratorum. Huc accedit novum pape Innocentii decretum, quo precipitur electio a canonicis fieri secundum consilium religiosorum¹. Quibus omnibus diligenter pensatis quatuor^a inveniuntur distinctiones in electione canonica. Nam spiritales et religiosi viri habent consulere, canonici eligere, populus petere, honorati assentire. Qui tamen si consilio religiosorum patrum et electione clericorum ac petitione populi concurrente in unum noluerint prebere assensum, non propter hoc erit^b irrita [electio^c], si alias est canonica. Quia neque regibus neque honoratis eam cassandi est ulla potestas, sed, ut 10 Symachus papa dicit², subsequendi necessitas. Iure denique, sicut fabricans mundum in principio fecit Deus caelum et terram, sic in fabricanda nova creatura prius formantur caelestia et spiritalia, dehinc terrestria et corporalia; ut videlicet spiritaliter electo et constituto episcopo deinde accedat laicorum assensio et illa regalium donatio, de qua constitutum iam episcopum rex vel imperator investire habet, quando [iam^c] 15 in electione vel promotione prorsus non est contradictio.
- (28). Nam, si electionis patet dissonantia, iure in talibus expectatur iudicium spiritalium sententia, ut electo iam confirmato fiat regalium donatio; quanquam eadem iam ecclesiis olim donata in possessione sint aecclesiastica censenda, sed obsequio decenti apud regem deservienda, non ad nutum eius aecclesiis quasi ex novo conferenda vel 20 auferenda. Reges enim ac principes in tali malicia pertinaces, ut vellent ad nutum suum dispensari aecclesiastica vel ipsa regalia, ex parte fracti sunt, humiliatis ceteris ad obedientiam sanctae apostolicae sedis: ita ut iam letari possemus *in his que dicta sunt et acta, in domum Domini euntibus his qui veniunt de Babilone in Ierusalem, si non videremus a quibusdam reedificari Babilonem, id est illam confusionem, qua rex 25 Babilonis diabolus in diebus istis novissimis exossat gregem Domini, sicut Ieremias deplorat dicens: *Grex dispersus Israhel, leones comederunt eum. Primus devoravit eum rex Assur, iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor rex Babilonis.*
- (29). Quid enim est gregem Domini exossari, nisi eum ita fascinari, ut in errorem inducantur, si fieri potest, et electi ossibus carnem portantibus assimilati, sed peccatis 30 exigentibus eorum numero sociati qui cives potius Babilonis quam Ierusalem censentur? Verbi gratia, in clero hi qui cum sint valenter literati, dicuntur tamen et sunt acephali et, ut ait Ysidorus, ypocentauris assimilati³, qui nec equi nec homines mixtum genus et confusum in se representantes neque clericali neque laicali disciplina utentes, ex eo quod vocantur clerici vel canonici, cum sint synagoga satane, volunt pro suo 35 libitu aecclesiasticos honores partim sibi usurpare, partim sui similibus vel etiam nequioribus conferre. Horum quidam precipuas in aecclesia dignitates et sedes occupant atque cives Ierusalem tanto gravius gravant, quanto licentius in ipsa Ierusalem regi Babilonis militant, secularia spiritalibus miscendo et omnia ita confundendo, ut, si videas huiusmodi hominem, neque in habitu neque in conversatione valeas perpendere illius 40 professionem. Similiter et inter laicos vix invenias in ordine militari aliquem suis contentum stipendiis, ad secularem videlicet miliciam pertinentibus; ita ut non habeat decimas miliciae spiritali potius quam seculari divina ordinatione destinatas. Et hi 45 ergo, veluti ex diverso genere confusi, cives Babiloniae sunt, separantes quae Deus coniunxit et iungentes quae separavit. Huius autem confusionis precipui sunt machi-

a) IIII^{or} B.   b) irrita erit B.   c) deest A.

1) *Conc. Later. a.* 1139, c. 28, *Mansi XXI*, col. 534.   2) *V. p.* 451, n. 4.   3) *De officio eccl. II*, c. 2, § 2, ed. *Arevalus VI*, p. 416; cf. *infra p.* 457; *De investig. Antichristi I*, c. 4.

natores episcopi talem clerum foventes et laicis talia beneficia prestantes; et principes eadem sua potentia manu tenentes atque in hoc non Deo, sed regi Babilonis^a militantes. Diligit enim tales confusiones rex Babilonis, ut spiritalia et secularia insimul confusa representent quodammodo chaos antiquum, quando adhuc terra erat inanis et
 5 vacua et tenebrae erant super abyssum. Sed, ne semper talis esset confusio rerum, (30). spiritus Dei ferebatur super aquas, ut ex tanta rerum confusione produceret formas discretas et ab invicem sua proprietate distinctas. Multo nunc benignius fertur super aquas baptismi, ut ex his ad lucem producat quicquid illud pulchritudinis et iocunditatis fuit. Unde sibimet ipsi applaudebat, antequam quicquam faceret aeterna Dei
 10 sapientia, ludens in orbe terrarum, pro deliciis *habens esse cum filiis hominum. Haec *f. 10^v. eadem novissime diebus istis loquens in carne propria hominibus et manens cum hominibus, ipsos cum quibus manebat homines inter se discrevit, aliter loquens discipulis suis in monte, aliter turbis in loco campestri: ostendens videlicet, quod sui discipulatus electi sectatores a turbis hominum secernendi sibi in monte celsioris
 15 conversationis iungendi essent. Huius divine institutionis memor beatus Petrus in ordinatione Clementis dicit¹: *Te quidem oportet irreprehensibiliter vivere et summo studio niti, ut omnes vitae huius occupationes abicias, ne fideiussor existas, ne advocatus litium fias, neve in ulla aliqua occupatione prorsus inveniaris mundialis negotii occasione perplexus. Neque enim iudicem aut cognitorem secularium negotiorum hodie te ordinare*
 20 *vult Christus; ne prefocatus presentibus hominum curis non possis verbo Dei vacare et secundum veritatis regulam secernere bonos a malis. Item: Sicut impietatis est crimen, neglectis verbi^b studiis, sacerdotes^c sollicitudines suscipere seculares; ita unicuique laicorum peccatum est, nisi invicem sibi et in his quae ad communis vitae usum pertinent operam fideliter dederint. Et Paulus doctor gentium: Nemo, inquit, militans Deo, im-*
 25 *plicet se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit. Item: Omnis pontifex ex*
hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quae sunt ad Deum. In his, inquit, quae sunt ad Deum; non in his quae sunt ad seculum. Quae nimirum doctrinae
 30 *apostolicae salubria monita non ita sunt accipienda, ut illis apostoli dictis inveniantur contraria, quibus asserit se sui quaeque similes habere potestatem etiam angelos iudicandi,*
quanto magis secularia? Item: Spiritalis, inquit, iudicat omnia et ipse a nemine iudi-
catur. Iudicet ergo spiritalis omnia, presertim suae sollicitudini commissa, etiam secu-
laria, sic tamen, ut se secularibus negotiis non implicet. Aliud est enim de secularibus iuste iudicare, aliud eisdem se implicare. Nam de secularibus iudiciis et iudiciis
 35 *habet potestatem iudicandi episcopus, sciens reprobare malum et eligere bonum, sciens iuxta legem discernere inter lepram et non lepram, inter sanctum et non sanctum. Sed alia sunt iudicia et negocia, quae spiritalis homo sedens in cathedra Moysi per semetipsum potest administrare, alia quae debet sensatis laicis committere, precipue quae spectant ad vindictam malefactorum, contra quos minister armatus et iudex cinctus*
 40 *non sine causa gladium portat, quem nemo debet sua presumptione accipere, ne gla-*
dium accipiens gladio pereat; sed aecclesiastica potestate ordinante secularem atque interdum frenante, interdum stimulante, sic per sanctos iudicentur nationes, *ut ipsis
iuste dominantibus munda sit manus et lingua sacerdotis a negotio sanguinis. Neque enim sanguis per iudicem cinctum, licet ab episcopo constitutum, fusus imputandus est episcopo, si tamen eidem iudici non sinit esse potestatem liberam seu violentiam
 45 *contra iusticiam.*

[Clemens
papa.]

2. Tim. 2, 4.

Hebr. 5, 1.

(31).

1. Cor. 6, 3.

ib. 2, 15.

cf.
Matth. 23, 2.1. Petr. 2, 14.
Rom. 13, 4.cf.
Matth. 26, 52.

*f. 11.

a) babaloni A.   b) Dei add. CL.   c) deest CL.

1) Epist. Clementis I, c. 4, Hinschius p. 32.

(32). Sic enim legimus a pontificibus Romanis quosdam regum seu principum pro inutilitate vel nequicia sua excommunicatos et destitutos, aliosque pro illis constitutos, ut hi quos provexerunt non solum ex instituto^a, sed etiam ex precepto eorum gladio vindice persequerentur hostes aecclesiae vel regni. Sane in talibus bellis movendis pro defensione patriae seu aecclesiae, sacerdotali quoque tuba cum principis edicto consonante, sic se lingua sacerdotalis debet cohibere, ne se videatur mortibus etiam hostium commiscere; sicut de beato Gregorio legimus¹, qui, cum Romanos milites in defensione Urbis contra Longabardos pecunia aecclesiastica velut saccellarius iuvaret atque doctrina sacerdotali tanquam iusticiae signifer animaret, a mortibus tamen ipsorum Longabardorum studuit sibi cavere, ipsis quoque hostibus parcendo nec bella inferendo vel inferri precipiendo, nisi quantum exegit necessitas iniuriae propulsandae vel urbis ac patriae defendendae. Hinc est, quod hostibus versus urbem properantibus monet a tergo instandum vel ex adverso resistendum: quibus in pace quiescentibus et aecclesiam non ledentibus minime docet bella inferenda, quanquam nota fuerit hostilis eorum nequicia. Inde est, quod penes imperatorem Mauricium sibi prorsus infensum dudum accusatus, quod Malchum episcopum sui patrimonii provisorem pro reddendis pensionibus tamdiu in custodiis afflixisset, quousque spiritum exalaret, Sabiniano suo Constantinopolitano diacono scribens ait²: *Unum est, quod breviter suggeras serenissimis dominis nostris, quia si ego servus eorum in mortem vel Longabardorum^b me miscere voluissem, hodie Longabardorum gens nec regem nec duces nec comites haberet atque in summa confusione divisa esset. Sed, quia Deum timeo, in morte cuiuslibet hominis me miscere formido. Malchus autem isdem^c episcopus neque in custodia fuit neque in aliqua afflictione; sed die qua causam dixit et addictus est, nesciente me a Bonefacio^d notario in domum ductus est, ibique* (33). *prandidit et honoratus est ab eo et nocte subito mortuus est inventus. Quam vero crudele visum fuerit huic sacratissimo doctori, ut episcopo iubente aliquis ita castigaretur, ut ex ipsa castigatione mortis causa inferretur, inde colligitur, quod Iohanni episcopo Calliopolitano inter alia scribens ait³: Matricula, quam^e frater et coepiscopus noster Andreas Tarentinus episcopus fecit fustibus castigari, quamvis exinde post VIII menses hanc^e obisse non credamus, tamen quia eam contra propositi sui ordinem huiusmodi fecit* *f. 11'. *affligi, duobus hunc mensibus a missarum solempnitate suspende, ut vel hec eum vere-* (34). *cundia, qualem se de cetero exhibere possit, instituat. Audiant haec episcopi, qui ultro et contra iusticiam plerumque bella movent, gwerras excitant et plerumque innocentes etiam personas truncari et morte tenus male tractari precipiunt officiumque militis et sacerdotis in una persona confundunt, comitis et pontificis dignitatem simul amministrant, hostibus non tyrannizantibus, verum ea quae pacis et gratiae sunt humiliter querentibus, gladios intentant et eos occidi vel truncari precipiunt: quos utinam vivos capi precipierent et a mortibus eorum sibi caverent! Qui si capi se non permittentes* cf. Gen. 9, 23. *a militibus episcoporum occiderentur, qualicunque pallio excusationis verecunda patrum tegerentur, ne homicidae viderentur. Nunc autem, quia episcopi quidam sic tyrannizant, ut etiam innocentes personas et spiritales militum suorum gladiis interdum exponant, esurimus et sitimus hanc iusticiam, ut iudicia et negocia spiritalia per spirituales et secularia per seculares ita peragantur, ne termini a patribus constituti negligantur. Talibus^f iudiciis in aecclesia Christi distincte ordinatis confunderetur et excluderetur omnino rex Babilonis, princeps tenebrarum et confusionis, qui nunc rebus*

a) stituto — precepto *supra lin. add. B.*   b) longob. *B.*   c) *deest Gr.*   d) bonif. *B.* 45
e) *deest B.*   f) Talibus — Ierusalem *des. A.*

1) *Epist. V, 39, EE. I, p. 328, cf. infra De quarta vigilia noctis c. 15.*   2) *Epist. V, 6, EE. I, p. 286.*   3) *Epist. III, 45, EE. I, p. 201.*

male mixtis et confusis gloriatur se abundare filiis et filiabus multiplicatis super numerum filiorum et filiarum Ierusalem.

Misereor super filias Babilonis miseras, illas falso sanctimoniales dictas, que si aut Christo per votum continentiae spiritaliter nuptae vel ante votum seculariter coniugatae fuissent, poterant esse filiae Ierusalem, vel inter LX reginas [vel^a] inter LXXX concubinas contemplantes regem Salemonem in diademate suo, quo coronavit eum mater sua in die desponsationis suae. Nunc autem sanctimoniam professae, mundo autem nimis amicae, filiae Babilonis et confusionis recte dicuntur et a filiabus Ierusalem, non tanquam fatuae virgines, in ultimo [tantum^a] sponsi adventu secernendae sunt; sed et nunc in interitum carnis tradendae satanae, ut spiritus earum salvus fiat, sicut nuper in concilio Remensi^b papa Eugenius^c de talibus mandavit^{d. 1}, ut christiana etiam sepultura careant, nisi vitam suam in congregationibus secundum regulam beati Benedicti vel sancti Augustini emendent, et relictis propriis communiter vivant. In quo statuto exequendo episcopi quidam non bene vigilant. Sed et ipsae filiae Babilonis remurmurant inter se dicentes: 'Quid est rationis, quod nobis feminis in claustro quolibet stabilitis et nutritis, neque tamen regulae alicuius voto adhuc obligatis, quia votum regulae solemus differre usque ad lassitudinem senectutis, nunc imponitur invitis observantia regularis?' Quibus cum respondeo: 'Quia estis in monasterio et utimini stipendio regulariter viventibus constituto', respondent: 'Nonne similiter et canonici episcoporum aecclesiarum vivunt de stipendio regulariter viventibus constituto, et ipsi nullam penitus observant regulam, neque saltem illam dissolutam, quam sibi a Ludewico dicunt propositam sive *impositam²: quae cum eos iubeat in claustro^e insimul habitare nec permittat illis extra dormitoria sua dormire absque inevitabili causa, non ita fit; sed unusquisque discurret et dormit ubi vult. Quare itaque nobis feminis illud prohibeatur, quod in viris Deo sacratis toleratur, cum ne saltem in sua illa iam dicta regula illis hoc permittatur?' Sic murmurant filiae Babilonis miserae contra eiusdem Babilonis filios, utinam tam parvulos, ut possent teneri et allidi ad petram! Nam petrae inherentes Petri successores multa sollicitudine tales constringere laboraverunt, verbi gratia precipiendo, ut tam episcopi quam clerici neque in superfluitate seu inhonestate vel varietate colorum aut fissura vestium neque in tonsura intuentium, quorum forma et exemplum esse debent, offendant aspectum; sed potius ita in suis actibus errata condempnent et amorem innocentiae conversatione demonstrent, sicut dignitas exigit ordinis clericalis. Magnifice dictum: 'Sicut dignitas exigit ordinis clericalis!' Ne intelligatur exiliter, pensanda est ordinis clericalis dignitas, non secundum vulgaris opinionis estimationem frivolum, sed secundum legem divinam. Locutus est enim Dominus ad Moysen dicens: *Tolle levitas de medio filiorum Israel et purificabis eos iuxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis et radant omnes pilos carnis suae. Cumque laverint vestimenta sua et mundati fuerint, tollent boves de armentis et cetera. Radant, inquit, omnes pilos carnis suae: Pili carnis sunt vitae veteris cogitationes*, ut ait beatus papa Gregorius³, *quas sic a mente incidimus, ut de amissione earum nullo dolore fatigemur. Pili carnis sunt quelibet superflua humanae corruptionis. Levita namque assumptus vocatur⁴. . . . .*

Quanquam dicta et hortamenta haec apostolica universae convenient aecclesiae, tamen, quia fratribus in dispersione positis, tanquam advenis et peregrinis inter gentes

45 a) deest A. b) tu add. supra linea B. c) Eugeni B. d) mandasti B. e) claustris suis B.

1) Concil. Rem. c. 4, Mansi XXI, col. 714; sed hoc capite papa tantum de mulieribus loquitur. 2) Cf. supra p. 165. 207. 3) Moral. l. V, c. 33, § 59, Opp. I, col. 165. 4) Hieron. de nomin. Hebraic., Opp. III, col. 13.

(35).
[De filiabus
Babilonis.]
Ps. 136, 8.

cf. Cant. 6, 7.

ib. 3, 11.

Matth. 25, 2.

*f. 12.

(36).

cf. Ps. 136, 9.

[De purifica-
tione levita-
rum.]
Num. 8, 6—8.

[Gregorius
papa]

f. 13.

conversantibus missa sunt, specialiter eos instruunt qui pie inter impios vivendi et eos
 instruendi habent propositum et officium: a quo qui exorbitant secuti viam Balaam ex
 Bosor, qui *mercedem iniquitatis amavit, correptionem vero habuit suae vesaniae sub-
 iugale mutum; *hi*, ut beatus Petrus ait, *sunt fontes sine aqua et nebule turbinibus exagi-*
tate, quibus caligo tenebrarum reservatur. Superba enim vanitatis loquentes pellicent in
 desideriiis carnis luxuriae eos, qui paululum effugiunt, qui in errore conversati, liber-
 tatem illis promittentes, cum ipsi servi sint corruptionis: *A quo enim quis superatus*
est, huius et servus est et cetera. Nimirum per hec apostolica dogmata, non solum qui
 sequendi, sed et qui cavendi sint, monemur, ne insipientium errore traducti excidamus
 a propria firmitate, sive in congregatione sive in dispersione simus; quoniam ad utrum-
 que modum conversandi firmas regulas habemus, primo et principaliter in actibus et
 dictis apostolorum, deinde in exemplis et regulis patrum ipsos imitantium. Denique,
 omnes qui vitae cenobitalis regulas recte ordinaverunt illud quod in Actibus apostolo-
 rum de multitudine credentium cor et animam unam in Deo habentium nichilque suum
 dicentium scribitur, quasi cardinem doctrinae suae habuerunt, ut verbi gratia Basilius,
 Augustinus, Benedictus, quorum in regulis recte ordinatur vita congregationis. Verum
 pontifices Romani ceterique patres orthodoxi, qui decretalibus aut synodalibus institutis
 clericos in dispersione positos informaverunt, apostolicas epistolas quasi primitivas et
 principales regulas et leges civitatis Ierusalem in principio leticiae suae proposuerunt,
 nec aliquid ab eis dissonum docuerunt. Etenim quod clericorum congregationes ab
 initio nascentis aecclesiae communem vitam secundum Actus apostolorum servaverint,
 Urbanus papa et martyr XVI^{us} a beato Petro in suis decretis manifestat. Quod et
 beatae memoriae papa Innocentius II. in quadam epistola sua¹ commemorat, cuius hoc
 est recriptum:
Innocentius episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri C[onrado] Salz-
burgensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem.
De dignitate et excellentia vitae canonicorum multa nos docet divina scriptura et
multa possemus dicere, quod vita canonicorum vita est apostolica; quoniam apostoli con-
temptis omnibus hac vita cum Domino vixerunt et post ascensionem cum multitudine cre-
dentium, cuius erat anima una et cor unum, hac vita viventes eam posteris suo exemplo
tenendam reliquerunt. Quod martyr et pontifex Urbanus ad informationem fidelium in
suis decretis memorare curavit dicens²: 'Scimus vos non ignorare, quia vita communis
hactenus inter bonos christianos vixit et adhuc gratia Dei viget et maxime inter eos qui
in sorte Domini electi sunt, id est clericos, sicut in Actibus apostolorum legitur: Multi-
tudinis credentium erat cor unum et anima una'. Hanc beati Augustini regulis ordina-
tam sanctus Ieronimus suis epistolis informavit. Horum itaque et aliorum muniti auctori-
tatibus, non minoris meriti estimamus vitam canonicam aspirante ac prosequente Domini
spiritu observare, quam religionem monasticam eiusdem spiritus perseverantia custodire.
Unde antecessorum nostrorum decretis statutum esse meminimus, ne professionis canonicae
quispiam, postquam Dei vice super caput sibi honorem^a imposuerit, alicuius levitatis in-
stinctu vel districtioris religionis obtentu de claustro audeat sine prelati et congregationis
permissione discedere. Quorum vestigiis inherentes, quod quidam fratres in claustro
Berthtersgadmensi de mutatione ordinis sui vana presumptione attemptare voluerunt, apo-
stolica auctoritate ne fiat interdicimus, precipientes, ut quod Deo voverunt reddere et
regulam beati Augustini, quam professi sunt, Domino iuvante fideliter observare studeant.

a) hominem 3.

1) A. 1138—1143; Jaffé nr. 8274. Haec epistola commemoratur in Libro de quarta vigilia noctis c. 7. 18. 21. 2) Urbani I. epist. I, c. 1, Hinschius p. 143.

In cuius observantia si eos forte remissos et minus ferventes repereris, monemus fraternitatem tuam, ut secundum datam sibi a Deo sapientiam, professionem et ordinem suum servare et mandatis regule obedire, sicut tua interest, districte commoneas. Data Laterani XVII. K. Aprilis.

- 5 Cum ergo scriptis apostolicis moniti et divina institutione informati agnoscamus bipertitam conversationem clericorum vel in congregatione communiter vel in dispersione disciplinate conversantium, et regulas vel cenobitales vel synodales, quas appellamus canones, observantium: quis nisi rex Babilonis et confusionis adinvenit genus
10 tercium clericorum nimis confusum, nimis Babilonicum, laicali pariter et clericali conversatione commixtum in quoddam neutrum, neque in congregatione vacantium canendis ymnis ita decenter, sicut *te decet ymnus, Deus, in Syon*; neque in dispersione ordinabiliter militantium contra carnalia desideria, que militant adversus animam? Hi ante nos a sanctis patribus inveniuntur yppocentauris assimilati¹, qui nec equi nec homines, *mixtumque*, ut ait poeta^{a, 2}, *genus, prolesque biformis*, quia nullius agnoscuntur certae
15 sectatores religionis. Horum quosdam solutos atque oberrantes, ut Ysidorus ait³, sola turpis vita complectitur et vaga; quia nullius cautae institutionis religamine iugo Domini sunt astricti, quasi liberi et velamen habentes maliciae libertatem, non sicut servi Dei, sed sicut servi mammonae. Pro suo questu seu luxu variantes loca vel, cf. Luc. 16, 13. quod peius est, occupantes loca plura contra interdicta synodalia, quibus mandatur, ne vagus clericus ante canonicam stabilitatem litteris commendaticii ac propria professione roboratam serviat altari seu vivat de altari, prohibeturque unus in duabus vel pluribus aeclesiis intitulari, ut verbi gratia in sede cathedrali sit canonicus et in rure plebanus, vel inter plebanum et episcopum talis medius, qualis in concilio Remensi sermone apostolico per te^b, papa Eugeni^c, nuper est prescriptus pariter et proscriptus⁴, eo quod quidam suis conductitiis nomen plebani fraudulenter concedunt, et ipsi
25 sub episcopis et super huiusmodi plebanos inter se medios constituunt, *ut gregem *cf. 15. devorent non curent, vastent non pascant. Hos impugnari vel expugnari ob hoc nimis (45). est laboriosum, quod cum sua querant, et non que Iesu Christi, tenent arcem in Ierusalem, et sicut in libris Machabeorum legitur, facti sunt in diabolum malum in Israel, 1. Cor. 13, 15. 1. Macch. 1, 38. suntque magna plaga castitatis et duces reliquis alienigenis in vexationem sancte civitatis, usque adeo, ut per talium gravamina deserta sit Ierusalem a suis civibus et inhabitetur a gentibus iuxta illud: *Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt* Ps. 78, 1. 2. *templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam: posuerunt morticina servorum tuorum escas^d volatilibus caeli, carnes sanctorum tuorum bestiis terrae et cetera.*
35 Sed innotescet quandoque in nationibus ultio sanguinis servorum Dei, et introibit in conspectu Dei gemitus compeditorum. Sicut enim Symone sacerdote magno exaltato hii qui erant in arce, primo conclusi, deinde sunt eiecti; sic annuente Deo eveniet istis. Ita enim legitur: *Qui autem erant in arce Ierusalem prohibebantur egredi et ingredi in regionem, et emere ac vendere, et esurierunt valde, et multi ex eis fame perierunt. Et* 1. Macch. 13, 49—53. *clamaverunt ad Symonem, ut dexteras acciperent, et dedit illis et eiecit eos inde, et munda-*
40 *vavit arcem a contaminationibus. Et intraverunt in eam tertia et vicesima secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude et ramis palmarum et cinaris et cimbalis et nablis et ymnis et canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel. Et*

a) in loco raso A; propheta B. b) superscr. B. c) us, ut videtur eras. B. d) e. v. c. c.

45 s. t. b. t. et cetera codd.

1) Cf. supra p. 452. 2) Vergil. Aen. VI, 25. 3) De eccl. officiis II, c. 3, § 2, ed. Arevalus VI, p. 413. 4) Quod capitulum concilii Rem. a. 1148. periit.

constituit, ut omnibus annis agerentur dies hi cum leticia. Et munivit montem templi, qui erat secus arcem, et habitavit ibi ipse et qui cum eo erant.

- (46). Nonne huic facto simile est illud, quod irregulares canonici, licet in arce positi, per decreta pontificum Romanorum prohibentur ecclesias emere ac vendere in regione, Matth. 5, 6, propter quod esuriunt valde, non sicut illi beati qui esuriunt et siciunt iusticiam, sed sicut 5
2. Cor. 6, 2, hi qui ardent per avariciam? Veniet, veniet tempus acceptabile, quo eiciantur de arce primo particulariter emundata; videlicet qualibet cathedrali aecclesia, deinde universa-
liter ventilatione ultima, nec proderunt eis propugnacula vel iacula, quibus iamdiu tutati sunt in arce. Habent enim in regula sua, non secundum apostolos ordinata, quedam capitula rationabilia velut fortissima propugnacula, quibus defenditur conversatio eorum, 10
tanquam sit canonica. Et revera, si viverent secundum illa, que de sanctorum patrum tractatibus excerpta illic sunt aggregata, vita eorum dici posset et esset canonica.
Gal. 5, 9. Sed admixtum illic modicum fermentum totam massam corrumpit; illud videlicet, quod non de scriptis patrum, sed aliunde ascitum, destruit illic positas sanctiones sancto-
rum. Quasi enim regis legitimi legitimis edictis primo positus, aliis immo et contrariis 15
Luc. 19, 14. edictis legationem mittunt post illum, dicentes: *Nolumus hunc regnare super nos.* Nam, *f. 15'. cum priora edicta eis interdican-
t proprietatem et habitacula privata, *posteriora illa penitus apocrypha concedunt huiusmodi: non ea discretione, qua beatus papa^a Grego-
rius¹ clericis extra sacros ordines manentibus et legitima coniugia sortitis extra con-
gregationes dari permittit stipendia competentia psalmodiae invigilantibus et viventibus 20
1. Macch. 1, 43. sub christiana regula prohibente illicita, sed ea confusione, qua scripsit rex Antiochus
omni regni suo, ut esset omnis populus unus. Unde apud illos inter sanctum et pro-
fanum nulla distantia est², inter sacerdotes et laicos modica discretio; nisi forte in
eo discernantur, quod clerici plus laicis deviant, exceptis paucissimis inter eos ita sen-
satis, ut intelligant et doleant se non esse^b observatores vel illius confusae regulae 25
[De regula falsa.] nisi in vilissima eius portione, cum ea illic negligant quae sancti sancta docent, et ea
solum teneant quae in permissione proprietatum et privatorum habitaculorum nescio
(47). quis indulget. Nonne itaque regula ista vel colanda est, ut sit pura et sanctis con-
sona, vel, si colari non potest, omnino auferenda? Provenit enim ex illa talis con-
fusio, qualis olim de iam commemorato regis Antiochi evenit edicto, quo scripsit omni 30
1. Macch. 1, 43. regno suo, ut esset omnis populus unus. Nam, si sola sua, ut eis illic permissum est,
retinerent quae relinquere nullus cogitur, nisi qui voto vel proposito vitae artioris
tenetur, esset hoc utcumque tolerabile, dummodo res aecclesiae, ut in sacris canonibus
precipitur, haberent non in proprietate, sed in communitate, neque ad instar filiorum
1. Reg. 2, 13. Hely in Silo carnes in communi caldario coquendas et intra sancta edendas divide- 35
rent crudas in habitacula sua mulierculis frequentata deportandas. Sane a talibus
congregationibus proprietates omnimodis amputare, ac privatas eis mansiones peni-
tus non permittere: hoc utique esset securim ad radicem arboris malae ponere,
non etiam ramos solum precidere. In qua nimirum precisione ramorum hi frustra
laborant qui permissis eis proprietatibus ac privatis mansionibus, a vestibis superflui- 40
tates et saecularis pompe nevum atque a moribus vicia conantur resecare. Quamdiu
enim radix proprietatis et mansionum privatarum usus radicitus non evellitur, quan-
tumlibet opere ad precidendos ramos inutiles vineae Domini quisque studiosus cultor
impenderit^c, de viciosa radice alii eque inutiles pullulabunt. Nam, si in claustris cano-
nice absque proprietate ordinatis vix vicia vel etiam crimina bene vigilante studio 45

a) deest B.   b) sequitur tales linea del. B.   c) impenderis B.

1) I, Ep. XI, 56 a, EE. II, p. 333.   2) Cf. De ordine donorum s. Spiritus supra p. 280.

magistrorum resecari poterunt, quanto minus ubi fraterni testimonii absentia et privati domicilii secretum, insuper et etatis lubricum, ocium quoque cum habundantia coquorumque diligentia et familiae obsequela concurrerint, illicita et quae turpe sit dicere queunt^a resecari?

5 Sed obicitur nobis a talibus nec inter nos viciosos nec inter illos virtuosos (48). omnino deesse. Atque utinam, sicut apud nos unus forsitan viciosus studiosorum
multitudine premitur, quatinus aut mutetur intus aut *foras egrediatur, ita apud eos *f. 16.
quispiam studiosus viciosorum multitudine non opprimeretur ac^b foras egredi non
cogeretur, immo et persecutionis rabie non pelleretur! Quis enim ex eis vicia aliorum
10 sciens et emulatione fraterna impetens, declinans et arguens, cum talibus, ne dicam,
pacem habere, sed vivere secure potuit? *Ingressus es, inquit, ut advena; nunquid* Gen. 19, 9.
ut iudices?; vimque facient ei vehementissime, ita ut non aliud restet cuilibet animam
salvare cupienti, nisi de medio talium fugere, nec in omni circumiacenti regione sub-
sistere, sed in monte altioris professionis salvum se facere. Unam tamen considero
15 viam hanc litterarum civitatem expugnandi, quam cuilibet vero Caleph, cuilibet secun-
dum cor Dei ordinato castrorum dominicorum duci video accessibilem, qua paulatim
tales Cariatarbei expugnari et exterminari possint, ita ut non redigatur terra in soli-
tudinem: si videlicet a throno cuncta innovare cupientis Dei et ab his quorum est in
terris vicem Christi gerere ac de regno eius omnia scandala colligere tale edictum pro-
cedat: aut etiam, si quilibet episcoporum divinitus inspiratus hoc firmiter in corde suo
ponat, ut unoquolibet eorum, qui eiusmodi sunt decedente, non alterum ei similem in
locum eius substituat; sed prebendas et beneficia aecclesiastica in manu sua retinens,
pauperibus interim distribui in elemosinam faciat, donec tanta fiat prebendarum libe-
ratio, unde vel sex vel X, aut quot canonicos regulariter viventes in vicina aliqua
25 capella foveat, quos illis malis vinitoribus viritim decedentibus, subintroducere in here-
ditatem Domini tanquam heredes legitimos possit. Quod in una iam aecclesia sancti
Mauricii in Burgundia sita factum, nobis pro exemplo satis sit: in qua introductis
canonicis aliquanti adhuc de prioribus clericis superstites videntur stipendia sua foris
accipientes. Non autem hi Burgundiones pre ceteris omnibus seculariter degentibus
30 clericis peccatores fuerunt, sed in illis divina censura exemplum statuit, imitari cupien-
tibus possibilitatem monstravit, qualiter in toto de similibus faciendum sit, ac sine
difficultate fieri possit. Quam multa moveor dicere contra huiusmodi exordinationes (49).
et Babilonicas confusiones, quibus tandem ablatis, *te decet ymnus, Deus, in Syon*, quem
nunc blasphemat meretrix Babilon, *de sanguine sanctorum*, sicut in Apocalipsi legitur, Apoc. 17, 6.
35 ebria: quia gratiam Domini transferens in luxuriam deliciatur in conviviis de sub-
stantia sanctorum copiose ferculatis et poculatis, mixtis in medio convivantium feminis
impudicis. Vix continent manus ab eo sacrilegio, quo rex Babilonis Balthasar bibendo
et potando concubinas suas de sacris vasis iram Dei promeruit, quae illi per articulos
manus in pariete scribentis innotuit, sancto Daniele interpretante. Atque utinam contra
40 istos convivatores tale aliquid scribi valeat, quo ira Dei eis innotescat: qui fortasse
inde plus irascitur, quod huiusmodi manducant et bibant indigne sacramentum carnis
et sanguinis sui, quam si exemplo regis Balthasar vinum de sacris vasis biberent et
a sacramento altaris abstinerent, ne in populo Dei scandalum facerent! Quando enim
laici omnino illitterati vident huiusmodi clericos altari audenter ministrare, quibus
45 interdum sic ministrantibus aut ymnos de canticis Syon canora voce iubilantibus assi-
stunt eorum femine tanquam filiae Babilonis miserae^c, ita^d egressa iniquitate a clericis
et senioribus qui videntur regere populum, cernere habemus miserabile spectaculum,

Gen. 19, 9.

cf.
Ios. 15, 15. 16.

cf. Ier. 50, 13.

[Exemplum
correctionis.]

Apoc. 17, 6.

Dan. 5, 2, 3.

cf. ib. 26 sq.

*f. 16'.

cf.
1. Cor. 11, 29.

cf. Ps. 136, 8.

a) in marg. suppl. B.

b) ac — cogeretur in marg. suppl. B.

c) sequebatur atque, quod del. B.

d) legebantur, ut videtur, tunc egressa, sed erasa A.

- (50). scilicet in medio tui, Ierusalem, populum pene totum Babilonicum. Quomodo ergo *te decet ymnus, Deus, in Syon*, cuius populus, populus Gomorrae seu Babiloniae, absque doctoribus et ductoribus iusticie? Nam hi, qui videbantur regere populum, pene omnes *declinaverunt, simul inutiles facti^a sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*. Etiam illi, quibus quasi Cherubin flammeus datus est gladius ad custodiendam viam ligni vitae, cum deberent manifeste criminosis interdicere ac prohibere accessum ad mensam Domini usque ad condignam satisfactionem, passim confuse omnibus accedentibus, licet manifeste criminosis, porrigunt fructum ligni vitae, quem talibus deberent negare. Ideo inter nos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Et quia Babilonica ista confusio nullos magis respicit quam desides negligentesque rectores, ideo iusto iudicio Dei effusa est contentio super principes tam seculares, quam spiritales, et errare fecit eos in invio et non in via: dum et spiritales implicari se gaudent secularibus negociis, et seculares intermiscere se audent spiritualibus causis. Quae nimirum confusio corpus totius aecclesiae facit languere, ac membra eius contra se invicem dissidere, tanquam si dicant oculi pedibus ac^b manibus, opera vestra non indigemus: et manus vel pedes oculis, non estis nobis necessarii. Spiritales enim, qui quasi oculi dirigere deberent manus ad operandum vel pugnandum, pedes ad ambulandum, sic tenentur captivi sub regibus cum^b principibus Babilonicis, ut eis dicatur: *Ymnum cantate nobis de canticis Syon*. Ymnum, inquit, cantate nobis, non contra nos, voluntates malas^c nostras cohibendo, sed nobis beneplacita loquendo. Ymnum tamen de canticis Syon, quia nolumus videri principes Babiloniae, sed Syon. Volumus audire caelestem doctrinam; sed ad perficiendam, non impediendam voluntatem nostram.
- (51). Tale fuit, quod rex Herodes mittens et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur; tanquam diceret: *Ymnum cantate nobis de canticis Syon*. Atque utinam tales illi fuissent, ut sic^d ei maligne sciscitanti respondissent: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Quomodo prodemus caelestia mysteria tibi **alienigene volenti regem verum occidere?* Filius quoque ipsius alter Herodes, paternae impietatis heres, et ipse volebat audisse ymnum de canticis Syon per os Iohannis baptistae, quem metuebat et libenter audiebat, quoadusque illi molesta canere incipiebat, dicens: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui*. Cantabat quidem ille ymnum de canticis Syon, sed non ut Herodes vel Herodias voluit sibi optatum vel acceptum. Similiter ab ipso rege ac summo sacerdote Syon voluerat audisse ymnum de canticis Syon, ex^e multo tempore cupiens videre Iesum, et gaudens, quod ei Pylatus misisset illum. Sed ipse indignum iudicans margaritas mittere ante porcos, coram eo tacuit nec signum aliquod fecit, magisque sperni quam honorari voluit ab illo et exercitu eius. Tunc enim fuit^f illi tempus tacendi. Sed postquam resurrexit a mortuis, ubicunque tempus loquendi fuit; loquens ipse in discipulis veritatem non tacuit ante reges et presides, dando suis os et sapientiam, cui non poterant resistere omnes adversarii eorum. Istis legitime canentibus et quasi tubis sacris circa Iericho clangentibus, corruerunt muri civitatis anathematizate, principante Iosue vero introductore in terram lacte ac melle manantem: cuius publico edicto maledictus enunciatur qui reedificaverit Hiericho^g.
- (52). Et ecce tamen quidam reedificare audent maledictam civitatem nuncios Iosue, immo apostolos Iesu Christi persequentem, cum sola domus Raab, sancta videlicet aecclesia, de perditione huius civitatis excepta sit: quae videlicet, ruentibus mundanis edificiis, ipsa in edificatione morum simul et murorum crescit in templum sanctum in Domino: *In quo*, ut apostolus ait, *omnis edificatio constructa crescit, non decrescit*.

a) f. s. non e. q. f. b. A; e. q. f. b. non est v. a. v. B. b) et B. c) nostras malas B. d) ei sic B. e) cupiens ex m. t. B. f) illi fuit B. g) Iericho B.

Spectaculo huius rei cum in toto mundo, tum certe clarius in urbe Roma fidelium pascuntur oculi, cum palatia imperialia ceteraque mira edificia illic diruta ruinam representent¹ Hiericho^a, et aecclesiastica edificia de die in diem crescentia et auratis imaginibus fulgentia morum simul et murorum cottidiano incremento et ornamento
 5 evidenter ostendant quasi domum Raab salvatam, sanctam videlicet aecclesiam fide et nomine Petri firmatam. Sic in diebus nostris aecclesia Lateranensis² et aecclesia sanctae Crucis, et aecclesia sanctae Mariae novae crescentes profecerunt in religione simul et in forinseca murorum ampliacione. Domus quoque beati Pauli apostoli per Gregorium VII. reparata claret nunc in religione monastica, qua et monasterium sancto-
 10 rum III^{or} Coronatorum, et sancti Anastasii florere videmus, cum ceteris aecclesiis ac monasteriis in urbe Roma religiose ordinatis. Unde non inmerito dolemus, quod adhuc in domo beati Petri principis apostolorum desolationis abominationem stare vide-
 mus, positis etiam propugnaculis et aliis bellorum instrumentis in altitudine sanctuarii supra corpus beati Petri. Quod licet non audeamus *iudicare malum esse, tamen
 15 sine dubio iudicamus esse a malo, eorum videlicet, qui suae rebellionis malicia cogunt fieri talia.

Ios. 6, 17.

Matth. 24, 15.

*f. 17^a.

Cogor hic reminisci cuiusdam sententiae beati Augustini, qui in libro Questio-
 num veteris et novi testamenti dicit inter cetera³: *Quare ergo sententia data est, ut qui accipit gladium gladio pereat? nisi quia nulli licet, excepto vindice^b, gladio quem-*
 20 *quam occidere. Apostolo autem Petro usque ad hoc permissum est, quod terrorem^c faceret, non quod occideret. Hoc enim audiens, ne iterum percuteret didicit. Idem ad Publico-*
lam^d, 4: Qui repelluntur aliquo terrore ne mala faciant, et ipsis aliquid fortasse pre-
statur. Haec dicente sancto Augustino de sensu euangelico et exemplo apostolico credimus licita comprobari quae in vicinia Sarraecenorum, sicut audivimus, fieri solent,
 25 armis comportatis in altas turres aecclesiarum vel monasteriorum, quorum ostentatione per spiritales quoque viros terrentur barbari, ne invadant loca sancta: quae audenter invaderent, si ea nullis defensionum instrumentis premunita cognoscerent. Quod non puto ideo reprehendendum temere, quia id fieri constat nimia extorquente necessitate, ut interdum clerici quoque vel monachi super muros illic appareant loricati vel scutati;
 30 non intentione aliquem ledendi, sed hostes terrendi et quomodolibet repellendi ab incursu locorum sanctorum. Quibus interdum iacula vel saxa desuper iacentibus, ut hostem repellant longius, fit quidem res inordinata, sed ob maius periculum devitandum et terrorem barbaris incutiendum iure toleranda, semota penitus intentione aliquem occidendi: quod a spiritalis propositi viris non licet fieri, qui malle debent occidi
 35 quam occidere, quantacunque armorum vel armatorum ostentatione hostes arceant a suimet lesione. Si autem ab ordinata potestate huiusmodi armatura providetur, nichil inordinate in hoc agitur. Quoniam et Paulus apostolus cum suas insidias prenovisset, per tribunum potestatis Romanae sibi tutelam providit armorum: in que si hostes illius mortem et sanguinem sitientes incidissent, non ipse reus homicidii fuisset; sed
 40 illis debita ultio provenisset sanguisque ipsorum super capita eorum^e esset, dum non aliis, sed sibimetipsis reatus imputaretur suae interfectionis. Tutela vero armorum,

(53).

Matth. 26, 52.

(54).

[De ordinata potestate.]

a) Iericho B. b) indice Pseudo-Aug. c) dolorem Pseudo-Aug. d) Publicolam Aug. e) e. eor. B.

1) Cf. Comm. in ps. IX (Pez, Thes. V, col. 121): Ipsa etiam civitas Roma in secularibus aedificiis ita cernitur destructa, ut non tam civitas, quam civitatis ruina esse appareat. 2) De
 45 Lateranensi ecclesia cf. Iohannis diaconi librum de ecclesia Lateranensi ap. Mabillon, Museum Italicum II, p. 568; cf. Liber de edificio Dei c. 64, supra p. 172. 3) Pseudo-August. Quaest. ex utroque (testam.) mixtim 104, Opp. III, app., col. 1084. 4) Epist. 47, c. 5, Opp. II, col. 112.

quae tunc a potestate legitima data fuit uni aecclesiasticae personae, recognoscitur nunc data universali aecclesiae: ut videlicet haec^a a regno sibi collato contra hostes habeat armatos ministros, quibus aecclesiam defendentibus vel episcopum pro sui tutela comitantibus, et de ea quae recta sunt iuvantibus, etiamsi contingant ab eis homicidia, non est episcopus homicida magis quam Paulus apostolus [homicida^b] fuisset, si⁵ in ipsius deductione aliquis hostium suorum [interemptus^b] cecidisset. Porro, si ad mala negocia episcopus abutitur suis ministris, ipse utique homicida efficitur, si quis ab eis in tali ministerio interficitur: quo modo reges, duces et comites homicidae fiunt, *f. 18. si absque iudicio et iusticia *homines occidunt vel occidi faciunt. Eadem videlicet consideratione inter christianos muniuntur quedam turres aecclesiasticae armis et pro- 10

cf. Matth. 27, 25. pugnaculis; per quae si hostes aecclesiae ledentur, sanguis eorum super eos erit, dum propria solummodo iniquitas et nocendi aviditas ad talia eos impellit.

(55). Alia sane ratio est, cum potestas ordinata, suae ordinationis inscia vel oblita, aecclesiam persequitur; alia, quando a paganis exterius vel ab inimicis domesticis interius gravatur. Potestas enim legitima vel ad ordinationis suae obedientiam verbo 15 doctrinae dirigenda est vel, si dirigi non potest, verbo excommunicationis frangenda; salva scilicet unitate aecclesiae, dum regnum Deo inobediens scinditur, quemadmodum in

cf. 1. Reg. 28, 17. Saule contigit^c, cui David fidelis in regno successit. Porro exterorum forinseca gravamina, quia verbo doctrine submoveri non possunt, quoniam de his qui foris sunt iudicandi potestatem non habet aecclesia, viribus humanis per arma simulque divinis per orationes 20 arcenda sunt iure tam civili quam imperiali. Quae duo iura quando sibi concordant in aecclesiae defensione, principibus recte ordinatis et civibus bene pacatis, facile resistit

[Deiure imperiali et ci[vili].] aecclesia impugnationibus forinsecis vel paganorum vel excommunicatorum. Denique altero iure violato aecclesia est in grandi periculo, nisi aut imperiale ius eam defendens cives tumultuantes reprimat, vel civium unanimitas principes tyrannizantes cohibeat, sicut 25 sepe contigisse narrant aecclesiasticae hystoriae. Verum tunc imminet aecclesiae maiora pericula, quando eam vexant intestina bella, simul principibus et civibus convenientibus in unum adversus Dominum et adversus christum eius. In tali periculo

cf. Exod. 14, 16. necesse est mare percuti quasi virga Moysi, virga scilicet pastorali, ut dividatur in divisiones verbo doctrinae percussum et discissum. Sic Paulus apostolus unanimitate 30

cf. Act. 23, 7. se persequentium pregravatus verbo doctrinae fecit phariseos et saduceos ab invicem dissidere, ut quasi mare diviso transiret absque periculo, phariseis scilicet pro eo agentibus contra saduceos, ut in Actibus apostolorum legitur.

(56). Similiter accidisse meminimus non semel in urbe Roma, dissidente inter se populo Romano et parte fidelium infideles reprimente, sacerdotali simul auxilio cooperante. Verum 35 si rebelles istos aecclesia velut castrorum acies ordinata magis ordinate persequeretur, non per eos Hiericho seu Babilonia reedificaretur, ut Rome apparet in ede Capitolina olim diruta et nunc reedificata contra domum Dei¹ contra domum Raab; sed claresceret in certamine sapientia simul et fortitudo aecclesiae, sapientia videlicet in clericis recte docentibus, et fortitudo in militibus eorum doctrinae obedientibus, atque ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum suas vires impendentibus, et omnem altitudinem adversus 40

*f. 18. scientiam Dei erigentem se destruentibus, ea videlicet cautione servata *in castris Domini, ut clericus vel etiam episcopus non recte docens deponeretur et episcopatum eius acciperet alius; atque miles vel etiam princeps rectae doctrinae inobediens et acquiescere nolens ut Saul, anathematis iaculo percuteretur aliusque illi subrogaretur ut David. Denique in 45

a) hac B.   b) deest A.   c) contigit — doctrinae in marg. B.

1) Otto Frising. *Gesta Frid. II*, c. 20: Quare reaedificandum capitolium, renovandam senatoriam dignitatem, reformandum sequestrem ordinem docuit (scil. Arnoldus de Brixia).

omni militum vel civium guerra et discordia vel pars altera iusta et altera iniusta, vel utraque invenitur iniusta. Cuius rei veritatem patefacere debet sacerdotalis doctrina, sine cuius censura nulla bella sunt movenda. Sic ergo manifestata iusticia, pars iusta sacerdotalibus tubis animanda, et etiam communione dominici corporis ante bellum et
 5 ad bellum roboranda est; quia panis iste cor hominis confirmat, quando pro defensione iusticiae vel aecclesiae aliquis ad pugnam se preparat; cui pars iniqua resistens et pacto iustae pacis acquiescere nolens, anathematizanda et etiam negata sibi sepultura christiana humilianda est. Nunc autem civitate contra civitatem, regno adversus
 10 regnum, principe adversus principem non iusta bella moventibus, ambabus partibus absque cunctatione seu causarum ventilatione datur corpus Domini, tanquam divisus sit Christus et possit esse in tam divisis et contrariis partibus. Qui certe vel alteri vel ambabus est negandus, nec alicui aperte contra iusticiam pugnanti aliquatenus dandus, ne forte per incuriam sacerdotum sic traditus in manus evidenter peccatorum iusta ira moveatur contra sacerdotes denuo ipsum cum Iuda tradentes. In talis tam
 15 magnae iusticiae magna siti et esurie, micas licet modicas lambere fames ipsa compellit. (58).
 Unde refero factum iustum et honestum, quod in terra Ungarica et barbarica [De quodam honesto facto.] vix nomine tenus christianorum principum dominio subdita laudabiliter accidit. Nam cum rex¹ illius terrae anno plusquam preterito se ad bellum prepararet contra regem e. 1150. Grecorum², ante procinctum cum episcopis illius terrae habuit consilium: qui tanquam
 20 viri literati cautissime discutientes causam pugnae, atque invenientes pactum pacis ex parte Ungarorum primo violatum, recordati sunt prophetiae dicentis: *Qui dissolvit Ez. 17, 15. pactum, nunquid effugiet?* Qua prophetia instructi prophetaverunt regem, si pugnaret contra ius pacti et fedus pacis, minime^a triumphaturum et auxilio Dei cariturum. Quo audito rex, licet immitis ac barbarus, tamen procinctum relaxavit et sua ex parte
 25 ruptum fedus reparavit³. Quanto magis ergo in aecclesia sanctorum refrenaretur animositas principum vel capitaneorum contra se in Romano imperio tumultuantium et aecclesias multas desolantium, si episcoporum scientium reprobare malum et eligere bonum sententia concordaret in unum? Enimvero ut non sit vel esse possit scisma inter eos, unus omnibus est prepositus, cui dictum est: *Confirma fratres tuos.* Quo Luc. 22, 32.
 30 nimirum confirmante quamlibet episcoporum sententiam iusticiae regni Dei *consentaneam, licet regibus mundi huius contrariam, non esset in aecclesia rex qui auderet, vel si auderet, posset refellere illam. Porro, si is qui ceteros confirmandi habet potestatem et auctoritatem, precentor fieret in qualibet [iusta^b] sententia episcopis per epistolas directa, quis eam refellere posset, cum sit velut alter Hieremias^c constitutus non
 35 solum super aecclesias, sed etiam super regna, ut evellat et destruat et disperdat et Ier. 1, 10. dissipet, edificent et plantet? Sic reges profanos et symoniacos invenimus evulsos auctoritate apostolica, cooperante gratia Dei, quae per mundi huius infirma sepe confundit fortia, eligens ignobilia et contemptibilia, ut magna vel instruat et destruat. Puto, quod Paulus apostolus idipsum intendebant scribens discipulis: *Si quis non obedit verbo 2. Thess. 3, 14. nostro per epistolam, hunc notate; et non ut inimicum existimetis illum, sed corripite^d ut fratrem.* Si quis, inquit, non obedit, non episcopum, non principem seu divitem excipiens, quin esset corripiendus etiam a minimis fratribus atque instruendus, primo in spiritu lenitatis ad obedientiam pretermisam vel intermissam humiliter recipiendam:

a) superscr. A.   b) deest A.   c) Ier. B.   d) corr. ex confirmate A.

45 1) Geiza II.   2) Manuelem.   3) Quod quo anno acciderit ex scriptoribus Graecis Iohanne Cinnamo et Niketa Choniato non certe elucet. Neque rectum esse videtur, si Fessler, 'Geschichte von Ungarn' I, p. 255. hunc locum ad a. 1153. refert, cum Eugenius III, cui libellus dedicatus est, iam a. 1153, mense Iulio obierit.

quam si recipere nollet, in promptu se habere testatus est ulcisci omnem inobedientiam: *Omnem*, inquit, etiam *episcoporum et principum*. Cum impleta, inquit, primum
 2. Cor. 10, 6. fuerit vestra obedientia; subaudis in ammonitione fraterna. Primo enim sunt admonendi

[De decollatione testium.]
 Ioh. 1, 23.

qui manifeste peccant, etiam reges, quanto magis episcopi, ut exemplo regis^a David male acta corrigant, non exemplo Herodis monitores iugulent. Quasi enim decollator
 5 est preconis, qui acquiescere nolens monitis, obstruit viam vocis in deserto clamantis. Atque utinam soli hoc facerent reges Herodi consimiles, non etiam pontifices Cayphe imitatores! Oportet autem scripturas impleri, quibus hoc prenunciatum est et prefiguratum, quia non solum bestia, sed et pseudopropheta veritati adversatur. Hinc est,
 cf. Apoc. 13, 6. quod omnis Pharaon suos habet magos, omnis Nabuchodonosor suos habet ariolos, omnis
 10 Herodes habet sibi consentaneos scribas, a quibus sciscitatur, quomodo vel ubi Christum persequatur, vel quomodo eius preconis decollandi oportunitatem inveniatur, ut eis vocem preripiat, etiamsi eos corporaliter non occidat: quod est quedam quasi decollatio et testium Christi occisio.

(61).
 [De quatuor bestiis.]
 Dan. 7, 3.

Bestiae humani sanguinis avidae quatuor conspiciuntur in Daniele pugnantes inter
 15 se, quibus quatuor significata sunt regna sanguinaria: Babilonicum, Persicum sive Medicum, Macedonum sive Grecorum atque Romanorum. Quibus bestiis omnino ablatis conspicitur in nube filius hominis, cui datum est regnum et honor; quia Christo datus est principatus et honor regni permaxime in humana facie, in qua datum est ei et iudicium facere, quia filius hominis est. Unde regni eius ministros delectat mansuetudo humana, potius quam crudelitas ferina secundum exhortationes, non pseudopropheta-

*f. 19'. tarum, sed sanctorum prophetarum, quibus datum est in regno Christi *sacerdocium sanctum, usque adeo a sanguinis effusione immaculatum et alienum, ut sacris canonibus exterminetur a sacerdotali ministerio, qui aliquando militans quantumlibet iuste occidit hominem, vel in iudicio sanguinis pulsando vel ministrando cooperatus est iudici quantumlibet iuste occidenti. Unde Felici episcopo Nuceriano Innocentius papa scribens, ait¹: *Designata sunt genera, de quibus ad clericatum pervenire non possunt, si^b quis fidelis militaverit, id est^c, si quis fidelis causas egerit, hoc est postulaverit; si quis fidelis amministraverit*. Promotos quoque in sacerdocio sacri canones instruunt huiusmodi

[Nicolaus papa.]

ad cautelam. Legitur enim in decretali epistola Nicolai pape ad Karolum regem²:
 30 *Reprehensibile esse^d valde constat quod subintulisti, dicendo maiorem partem hominum episcoporum die noctuque cum aliis fidelibus tuis contra pyratas maritimos detineri, ob idque episcopi impediuntur venire, cum militum Christi sit Deo servire, militum vero seculi seculo, sicut scriptum est: 'Nemo militans Deo implicat se negociis secularibus'*.

2. Tim. 2, 4.

*Quod si seculi milites militiae student, quid ad episcopos et milites Christi, nisi ut
 35 vacent orationibus? Ex concilio Hilerdensi capitulum primum: De³ clericis, qui in obsidionis^e necessitate positi fuerint, id statutum est, ut qui altario ministrant et Christi corpus^f et sanguinem tradunt, vel vasa sacro officio deputata contrectant, ab omni humano sanguine etiam hostili abstineant. Quod si occiderint, officio et communione priventur: quibus⁴ post biennem penitentiam receptis promocio denegetur. Ex concilio Toletano
 40 cap. XLIII.⁵: Clerici qui in quacunque sedicione arma volentes sumpserint aut sumpserunt, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterium penitentiae contradantur. Ex con-*

[Sinodalia statuta.]

a) D. r. B.   b) si — militaverit des. Inn.   c) id est post possunt B.   d) valde esse B.
 e) obsidionibus B.   f) corpus et des. Conc.

1) *Epist. ad Felicem* c. 3, § 5, ed. Schönemann p. 656; Hinschius p. 533.   2) *Mansi XV*, 45 col. 291; *Deusdedit Coll. can. IV*, c. 99, p. 416; *Grat. C. XXIII*, qu. 8, supra p. 277.
 3) *Conc. Ilerd.* c. 1, *Mansi VIII*, col. 612; Hinschius p. 346.   4) *Sequentia ad sensum tantum*.
 5) *Syn. Tolet. IV*, c. 45, *Mansi X*, col. 630; c. 44, Hinschius p. 370.

cilio Toletano cap. VII.¹: *His a quibus Domini sacramenta tractanda sunt, iudicium sanguinis agitare non licet. Et ideo magnopere talium excessibus prohibendum est, ne indiscrete presumptionis motibus agitati, aut quod morte plectendum est sententia propria iudicare presumant, aut truncationes quaslibet membrorum in quibuslibet personis aut per se inferant aut^a inferendas precipiant. Quod si quisquam horum immemor preceptorum, aut in aecclesiae suae famulis, aut in quibuslibet personis tale aliquid fecerit, et concessi ordinis honore privatus et loco, sub perpetuo dampnationis teneatur religatus ergastulo. Cui tamen communio exeunti ex hac vita non neganda est propter Domini misericordiam, qui non vult peccatoris mortem, sed ut convertatur et vivat. Et concilio* Ezech. 33, 11.

Toletano cap. XXX.²: *Sepe principes contra quoslibet maiestatis obnoxios sacerdotibus negocia sua committunt. Et quia sacerdotes a Christo ad ministerium salutis electi sunt, ibi consentiant regibus fieri iudices, ubi iureiurando supplicii indulgentia promittitur, non ubi discriminis sententia preparatur. Si quis ergo sacerdotum contra hoc commune consulum discussor in alienis periculis extiterit, sit reus effusi sanguinis apud Christum, et* *f. 20.

apud aecclesiam perdat proprium gradum.

Preceptis huiusmodi^b salutaribus moniti et apostolica institutione informati, optamus episcopos et reliquos altaris ministros a iudicio et negotio sanguinis esse alienos, nisi quantum officium docendi et precipiendi requirit, quomodo instruendi et constringendi sunt seculares iudices a spiritalibus omnia iudicantibus, ut recte

iudicent suamque potestatem exerceant ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum. Quod autem per labia sacerdotis quae custodiunt scientiam et per os, de quo requiritur lex Domini irreprehensibilis, exeat iudicium sanguinis, reprehensibile nimis est. Proinde ipse quoque potestates et dignitates imperiales aecclesiis datae, verbi gratia, ducatus, comitatus et his similia, per laicas personas eisdem aecclesiis fidelitate obligatas ita oportet amministrari, ut neque in iudicio neque in negotio sanguinis, quamlibet iuste fundendi, polluantur labia et manus, quibus conficiendum est Christi corpus. Ad hoc enim sicut in regno Antichristi cooperantur sibi in malum bestia et pseudopropheta, ut misterium iniquitatis pallietur specie quadam iustae ordinationis, dum non alium bestia Pylatus ad mortem dampnat, nisi quem Cayphas iuste interficiendum prophetat: sic in regno Christi cooperantur sibi in bonum regalis potestas et sacerdotalis dignitas, ita ut omnis David suum habeat Nathan, quem audiat, et omnis Ezechias per sibi contemporaneum regatur Ysaïam et omnis Iosias per suum deploretur Ieremiam et omnis Zorobabel subminister sit Iesu sacerdotis magni: habita nimirum distinctione congrua potestatis utriusque, sicut docent regulae patrum dignitates ambas recte distinguendum. De quibus cum plura possemus ponere, sufficiat ad presens unum decretum Nikolai pape dicentis inter cetera³: [*Fuerunt^c haec ante adventum Christi, ut quidam typice reges simul et sacerdotes consisterent^d, quod sanctum Melchisedech fuisse sacra prodit historia. Quod^e etiam impius diabolus imitatus est, utpote qui semper quae divino cultui conveniunt sibimet tyrannico spiritu vendicare contendit, ut pagani imperatores idem et maximi pontifices dicerentur. Sed* cum ad verum ventum est, [*eundem regem^f atque pontificem*] ultra sibi nec imperator iura pontificatus arripuit, nec pontifex nomen imperatorium usurpavit: quoniam idem mediator Dei et hominum homo Christus Iesus sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit,

a) per se add. B; deest A. Syn. Tol.   b) sal. hui. B.   c) Fuerunt — eundem (l. 39) in marg.
 45 pallidior atram. add. A; uncis inclusa des. B.   d) exist. Nic.   e) Quodque in membris suis d. Nic.
 f) r. — pont. in loco raso eodem atram. in textu A; eundem — pontificem des. B.

1) Syn. Tolet. XI, c. 6, Mansi XI, col. 141; Hinschius p. 409.   2) Syn. Tolet. IV, c. 31, Mansi X, col. 628; Hinschius p. 369.   3) Epist. 8. ad Michaelem imp., Mansi XV, col. 214. 215; Jaffé nr. 2796.

propria volens medicinali humilitate sursum efferri, non humana superbia rursum in inferno demergi, ut et christiani imperatores pro aeterna vita pontificibus indigerent et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur: quatenus cf. 2.Tim. 2, 4. *spiritualis actio carnalibus distaret incursibus et ideo militans Deo minime se negociis secularibus implicaret, ac vicissim non ille rebus divinis presidere videretur. Idem¹: Denique hii^a quibus tantum humanis rebus et non divinis presidere permissum est, quomodo de his per quos divina ministrantur iudicare presumant, penitus ignoramus.* 5

Haec dicente papa Nikolao, nos eidem consona dicendo affirmamus, eum qui presidere debet rebus terrenis in administratione tantummodo negotiorum secularium, non se *debere implicare negociis spiritualibus; et e converso iudicem spiritalem vacare oportere divinis et tamen sine sui spiritus implicamento etiam per doctrinam regere ipsos quoque reges et imperatores, quanto magis minores potestates? 10

(64). At illi persepe dominari volunt et doceri nolunt; immo testes veritatis occidunt. Etiam Matth. 7, 15. quidam nomine tenus et facietenus pastores, intrinsecus autem lupi rapaces et contra 1. Petr. 5, 3. doctrinam precipui pastoris Petri apostoli dominantes in clero testes veritatis occidunt; 15 Marc. 6, 17. et imitando Herodem se arguentes primo incarcerant inter claustra silentii, ne ab ipsis publice arguantur: deinde quantum in ipsis est, omnino decollantes interficiunt, cavendo quidem sibi, ut estimant, a reatu homicidii, sed non effugientes crimen testicidii. Aliud est enim hominem occidere, atque aliud testem. Nam hominem occidit qui ei vitam tollit: testem vero interficit qui ei testificandi et legendi facultatem praecidit; ea videlicet intentione, ut quasi licenter illicita committendi habeat libertatem, nemine arguente vel contradicente. Veruntamen, sicut metuebat Herodes Iohannem, sciens eum virum iustum et sanctum et audito eo multa faciebat et eum custodiebat et libenter audiebat; sic et isti libenter se audire simulant eosdem, quos metuunt, incarcerant et occidunt, quia eorum voces in deserto clamantium penitus audire^b nolunt, nec in solitudinibus et montibus et speluncis vel cavernis terrae, quanto minus in domibus regum luxuriose convivantium et in ipsis conviviis de morte Iohannis tractantium, quem dolent adhuc vivere in spiritu et virtute Helye atque ideo moliuntur eum in viris iustis et sanctis 25 extinguere. Sed nunquid ideo verbum de ore Domini semel egressum revertetur ad ipsum vacuum? Non: sed faciet quaecunque voluit et prosperabitur in his ad quae misit illud. Sicut enim in creatione mundi ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt; sic usque ad consummationem seculi manens cum electis ipse dicit et fiunt; ipse^c mandat spiritumque suum emittet et creabuntur. Quod quia pauci credunt, ideo dicitur: Cum venerit filius hominis, putas, inveniet fidem super terram? Vident enim pene omnes ollam succensam, flante aquilone; sed soli et pauci fideles vident simul cum 35 ib. 11. Ieremia virgam vigilantem, qua demonstratur, quod Dominus vigilat super verbo suo, ut faciat illud, qui ad perficiendum omne quod intendit, prospere procedit et regnat, 65). nec est qui eius gyganteo cursui obsistere valeat. Duas hic perpendo intentiones inter se repugnantes. Nam et olla succensa diaboli vel Antichristi significat maliciosam intentionem, qua intendit omnia confundere, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi huius ollae fumo cecati; quo contra Dominus intendit, ut fiat salva omnis caro diebus malis breviatis, qui nisi breviarentur, sicut ipse ait, non fieret salva omnis caro, sed propter electos, inquit, breviabuntur. Ergo non solum [ipsi^d] electi robusti et perfecti, sed etiam fragiles infirmi nomine carnis designati salvabuntur, ut et de Gen. 2, 23. perfectis dicat ipse: Hoc nunc os ex ossibus meis, et de imperfectis hominibus, tamen 45 bonae voluntatis, adiciendo subinferat, et caro de carne mea. Sic: Te decet ymnus, Ps. 64, 3. Deus, in Syon, ut fiat quod in eodem canitur ymno, ubi dicitur: Ad te omnis caro

a) hi B. b) audiri A. c) ipse — creabuntur des. B. d) deest B.

1) Paulo superius col. 214.

veniet. Non enim deficient in aecclesia sancta Ieremiae et Aggeo similes, licet infirmi ac pauperes, per quos confundantur huius mundi fortia, illud prohibentia quantum in se est, ne ad te omnis caro veniat, neve omnis caro salva fiat, secundum quod Ieremias et Aggeus in hoc ymno prophetant: quibus in antistite sedis apostolicae Iesus magnus sacerdos orando, exhortando, epistolas mittendo, synodalia decreta condendo, favere dinoscitur, dum quivis catholicus et religiosus, licet pauper et modicus, contra iniquos quantumlibet magnos animatur auctoritate Petri, cui prevalere non possunt istae portae inferi. Similiter in quolibet catholico principe a Deo misso, et apostolicae sedis auctoritate firmato ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, conspicuus est ille Zorobabel dux populi a peregrinatione revertentis iuxta verbum Domini, sicut scriptum est: *Et factum est verbum Domini secundo ad Aggeum in vicesima et quarta mensis dicens: Loquere ad Zorobabel ducem Iuda dicens: Ego movebo caelum pariter et terram et subvertam solium regnorum et cunctam fortitudinem regni gentium et subvertam quadrigam et ascensorem eius, et descendent equi et ascensores eorum, vir in gladio fratris sui. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te, Zorobabel, fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus, et ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.*

cf. 1. Cor. 1, 27.

Matth. 16, 18.

cf.
1. Petr. 2, 14.[De Zorobabel.]
Agg. 2, 21-24.

Notandum, quod subvertendum prophetat solium regnorum, priusquam substituat ducem sibi dilectum et electum. Eodem modo, si quis rex aut princeps imperio sacerdotali quasi per Samuelem commonitus ferire impios, vastare Amalechitas, percutere ducem Agag regem populo Israel inimicum, talibus contra mandatum sacerdotale pepercerit, aut quod peius est, inimicos Dei fovere atque amicos Dei^a persequi ausus fuerit, iure hic talis potestate qua male utitur, privatur, ita ut regnum ab eo scindatur: maxime si et ipse scindere audet pallium sacerdotale vel prophetale, minuendo ius et decus aecclesiae; quod est in ornatu sacerdotalis excellentiae, quae clare splendet in illa reversione de captivitate Babilonica in Ierusalem, secundum hunc ymnum, qui te decet, Deus, in Syon. Iam quippe solio regnorum subverso in Iudaico populo primo regibus Israel cultoribus vitulorum aureorum propter scissuram sui a domo David vel potius ob idolatriam deletis et a regno Dei exterminatis, deinde regibus quoque Iuda in transmigratione Babilonis terminatis et quibusdam eorum laudabiliter in regno caelorum coronatis, *quorum David, Ezechias et Iosias erant precipui, ex tunc, ut iam dictum est, regnorum solio subverso et regio nomine penitus ablato Zorobabel quanquam genitus de tribu regia, non tamen in regem, sed in ducem promotus, habuit sibi succedentes non reges, sed duces usque ad illud tempus, quo post ablatum sceptrum de Iuda oportuit etiam ducem de femoribus eius auferri, subintrante rege alienigena Herode, qui ex patre Idumeo et matre Arabica natus fuit¹; ac proinde illo regnante vel potius tyrannizante illum nasci regem decuit, de quo patriarcha Iacob longe ante predixerat: *Non auferetur ceptrum de Iuda et dux de femore eius, donec veniat cui repositum et ipse erit expectatio gentium.* Diminuta^b igitur aliquantulum iam tunc seculari dignitate regum Iudaicorum in duces, quando incipiebant proficisci de peregrinatione sua cives Ierusalem: sacerdocium prius quidem religiosum, sub regibus tamen aliquatenus depressum, sicut indicat liber regum; verbi gratia, ubi legitur Helyas regis et reginae persecutionem passus in Israel et in Iuda Zacharias inter templum et altare iussu regis lapidatus, iam super duces eorumque principatum legitur magis ac magis exaltatum et glorificatum coronisque regalibus honorificatum, iuxta illud in propheta: *Sumes, ait Dominus, argentum et aurum, et pones in capite Iesu, filii Iosedech, sacerdoti magno.* Super hoc vir illustris Ieronimus ait²: *Imponuntur autem coronae Iesu, filio Iosedech,*

(66).

cf. 1. Reg. 15, 9.

*f. 21^a.

cf. Gen. 49, 10.

Gen. 49, 10.

[Ablatum
sceptrum
de Iuda.]

Luc. 11, 51.

Zach. 6, 11.

a) deest B. b) diminuta codd.

1) Euseb. hist. eccl. l. I, c. 6. 2) Comment. in Zachar. l. II, Opp. ed. Vallarsius VI, col. 829. paucis omissis.

sacerdoti magno, quia per singulas virtutes nostras Dominus coronatur, immo nobis per
 (67). *virtutem penitentiae coronatis, salvator in singulis coronam accipit.* Cum ergo rex et
 sacerdos idem sit Iesus Christus dominus noster gloria et honore coronatus, tamen
 sacerdotalis dignitas tunc magis in eo coronatur, cum quis de Babilonica malicia per
 penitentiam revertitur in Ierusalem, in qua tunc defecisse constat regale quodammodo
 fastigium, quando rex Babilonis vel in aeclesia vel in qualibet prius fidei anima sibi
 usurpat principatum. Iugo itaque illius per penitentiam, quae ad sacerdotale officium
 pertinet, a facie olei computrefacto, recte Iesu sacerdoti magno imponuntur coronae.
 Cuius rei tipus in Iesu sacerdote magno agnoscitur precessisse simulque illud prefigu-
 ratum esse, quod regnis ydolatriis, scismaticis atque indisciplinatis, usque ad sui fastus
 defectum curvatis, amplius glorificanda et coronanda erat sacerdotalis dignitas, ita ut
 stratoris quoque officium pontifici Romano a regibus et imperatoribus exhibendum sit¹:
 renovatis videlicet miraculis antiquis, quibus agnoscimus Ioseph in curru Pharaonis
 exaltatum, Daniele regis purpura ornatum, Mardocheum regali equo subvectum. Haec
 nimirum spectacula nunc regibus partim ablatis, partim diminuto eorum regno humi-
 liatis, et exaltato sacerdocio, delectant spectatorem benivolum, torquent invidum. Qui
 ut amplius crucietur et pius oculus magis iucundetur, forsitan sicut ante primum
 Christi adventum regibus ablatis duces principati sunt usque ad ipsum, sic ante se-
 cundum eius adventum per lapidem sine manibus abscisum de monte aurea statua
 regnorum tota contrita, in quantum regno divino invenitur contraria, succedet in seculari
 dignitate minoris nominis potestas, diminutis regnis magnis in tetrarchias aut minores
 etiam particulas, ne premere valeant aeclesias vel aeclesiasticas personas, patrocinio
 magni sacerdotis presidis apostolicae^a sedis coronati et super omnia regna exaltati de-
 fensas et privilegiis apostolici principatus communitas.
 (68). Quis iam, cuius oculus nequam non est aut lippus, ad invidendum potius quam ad
 videndum patulus, non ista cernat partim completa, ut iure omnis benivulus expectator et
 spectator de implendis minime ambigat, cum tanta videat impleta secundum quod in scrip-
 turis veritatis inveniuntur expressa? Quis non cum veneratione aspiat Petrum apostolum
 sacerdotem magnum, immo in ipso sacerdotem summum Iesum Christum, tot coronis aureis
 coronatum, super quot regna constituit illum? *Ecce, inquit, constitui te super gentes et super*
regna, ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, edifies et plantes. Clarus ergo sancto-
 rum senatus apostolorum princeps est orbis terrarum rectorque regnorum, aeclesiarum
 mores et vitam moderando, quae per doctrinam apostolicam fideles sunt ubique. Antio-
 chus et Remus concedunt tibi, Petre, regni solium. Cum talia per aeclesias canoris voci-
 bus declamantur et ymnos de canticis Syon in laudibus regalibus ad apostolorum, pre-
 cipue autem principis apostolorum, gloriam sacra canunt solempnia, *Te decet ymnus,*
Deus, in Syon; si dictis facta compensantur et magnalia divina, quae in verbis reso-
 nant, rebus clarentia etiam oculis demonstrantur, ut possimus canere ymnus dicendo:
Sicut audicimus ita et vidimus in civitate Dei nostri, in monte sancto eius. Ad hoc
 enim Dei mirabilia, quae in ymnis et psalmis ceterisque canticis spiritualibus enuncia-
 mus, condigno rerum effectum etiam oculis demonstrabilia fieri optamus, ne quando
 dicant gentes: *Ubi est Deus eorum? Fuerunt vero mihi lacrimae meae panes die ac*
nocte, dum dicitur mihi cotidie: Ubi est Deus tuus? Nesciunt miseri qui haec dicunt
 beatos esse quibus haec dicunt: quoniam istis invidentibus et non videntibus videbitur
 ab illis Deus deorum in Syon. Et^b ideo te decet, ymnus, Deus in Syon, cuius in
 plateis ponendi sunt infirmi, ut veniente in sui principatus gloria Petro apostolo saltem
 umbra illius obumbret quemquam illorum et liberentur ab infirmitatibus suis, ne quando

a) sed. ap. B.   b) Et — Syon in marg. suppl. B.

1) Cf. supra De investig. Antichr. l. I, p. 336.

dicant gentes: *Ubi est Deus eorum?*, cum viderint sanatas infirmitates ipsorum. Respice, ^{Ps. 78, 10. (69).} o princeps apostolorum, huius civitatis plateas lectulis et grabattis infirmorum plenas. Respice, vel potius illum respectum nobis optine, quo te respexit Dominus, ut fleres amare sauciatu et languens adhuc magna infirmitate: a qua ita sanatus es et roboratus, ut iam non timeres mundi dominam Romam, qui adhuc in infirmitate tua sacerdotis expaveras ancillam. Trahe *nunc post te successores tuos apostolicae sedis presules, immo et nos oves tibi creditas, ut omnes curramus in odore unguentorum tuorum sub te in Christo rectore omnium regnorum et moderatore omnium aecclesiarum. Sed ^{*f. 22'. cf. Cant. 1, 3. (70).} dicet aliquis: 'Quomodo per principem apostolorum regna regi vel aecclesiae gubernari possunt, quae sedis apostolicae presuli minime obediunt?' Ad hoc pro captu meo sine maiorum preiudicio ego minimus respondeo: 'Cautela aecclesiastici regiminis in ea discretione insigniter enitescit, qua rector aecclesiae *butirum et mel comedit, ut sciat reprobare malum et eligere bonum*. Per butirum, quod est corrupti lactis congesta pinguetudo, intelligi potest morum corruptela, qua incrassatus, impinguatus, dilatatus quis derelinquit Deum factorem suum et recedit a Deo salutari suo. Per mel vero, quod de cerea favi spissitudine separatum dulce simul est et purum, puritas intelligitur morum dulcium. Licet enim bene sibi convenient mel et lac sub lingua sponsae aut in terra fluente lac et mel, vel etiam in illa^a die, in qua stillabunt montes dulcedinem, et colles fluent lac et mel, dilectione proximi per lac, Dei vero per mel intellecta; tamen per butirum, quod est corrupti lactis excrementum, non incongrue intelligitur, ut dictum est, corruptio morum, sicut per mel dulce ac purum puritas morum. Quod cum ita sit, rector aecclesiae et in illo habitans Emmanuel butirum et mel comedit, quando mala et bona in aecclesia sibi commissa diligenter investigans exquirat, ut sciat reprobare malum et eligere^b bonum. De occultis malis ad presens non loquimur, quae nullius prelati est iudicare, nisi aut legitimus accusator inveniatur aut prava opinio pertinaci animositate defendatur. Porro de manifestis malis, et[iam]^c nullo accusante vel testificante, aut quod peius est, populo stulto et insipiente approbante illa, iudicis eadem reprobantis etiam invitis auditoribus est ingerenda sententia, sive per sermonem, sive per epistolas, cum tanta comminatione ut sciant et scire cogantur non solum qui talia faciunt, sed et qui facientibus consentiunt, aut eis post interdictum cibo vel salutatione temere communicant, pari dampnatione teneri. Angelis vero talium aecclesiarum talis butiri fermento corruptarum litteris apostolicis denunciandum est, quod nisi tam certa et aperta mala corrigant, vel si corrigere non possunt, excludant; vel si ea pro strage vitanda excludere non valent, equitate improbent et cum discreta reclamatione quasi plastrum onustum feno stridendo portent, ipsi seipsos excludendos vel deponendos agnoscant, movente candelabrum eorum Christo, qui ambulat in medio VII candelabrorum aureorum.

Septem candelabra aurea VII aecclesiae sunt, in quibus per numerum septenarium intelligitur universitas omnium aecclesiarum, quae sic per litteras apostolicas assidue visitandae sunt, ut alicubi quasi per vocem tonitruum arguatur doctrina et secta Nicolaitarum in incestu clericorum, alicubi doctrina *Balaam conductitii prophetae in secta conductitiorum; alicubi nequicia Iezabelis tyrannizantis et prophetas Dei occidentis in tyrannis Helye similes iustos persequentibus; alicubi specialis desidia ipsorum angelorum vel caritatem primam relinquentium, vel nomen vivum in officiis, mortuum in operibus malis habentium, vel tepidorum de ore Dei, nisi peniteant, evomendorum.

Item si respicimus epistolas Pauli apostoli, videmus exemplo illius per epistolas apostolicas arguendas aecclesias, ut, cum huiusmodi cibum non sumant qui fratres nominantur, et sunt fornicatores, avari, ut se subtrahant ab omni fratre ambulante inordinate; ut, si quis non obedit verbo apostolico per epistolam misso, hunc notent et ut fratrem corripiant, atque si correptus emendari noluerit, ut hostem caveant. Nam

Eph. 5, 15. propter cautelam inter tales habendam: *Videte, inquit, quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Et ne in diebus malis ita quis putet redimendum sibi tempus, ut malis aliquo modo consentiat, dicitur idem^a: *Auferte malum ex vobismetipsis.* Ostendens itaque etiam propter unum
 1. Cor. 5, 13. fornicatorem quasi per modicum fermentum totam massam corruptam: *Expurgate, inquit, vetus fermentum, ut sitis nova conspersio.* Non exspectavit super hoc manifesto malo accusationem vel testificationem cuiusquam, nisi manifestae infamiae clamorem, de quo
 ib. 6, 7. ait: *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec inter gentes.* Neque vero illi soli, sed toti aecclesiae illum toleranti virgam minatur; nisi is qui hoc malum
 ib. 1. operatus est de medio eorum tollatur, et satanae tradatur in interitum carnis, ut spiritus
 ib. 5. salvus sit in die Domini.

(72). Longum est in epistolis apostolicis ostendere per singula, quomodo rector aec-
 [Butirum et mel comedendum.] clesiae apostolorum exemplo debeat butirum et mel comedere, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. Sufficiat in huius rei exemplum sedis apostolicae presulibus imitandum beatus papa Gregorius, qui tanto studio butirum et mel comedit, 15
 [Gregorius papa.] ut coartante illum sollicitudine omnium aecclesiarum scriberet ultroneas epistolas pro causis multis nonnisi per famam sibi delatis: in quibus quanto studio reprobaverit malum et elegerit bonum, testantur eius epistolae pontificibus, regibus ceterisque personis aecclesiasticis ultro ingestae, nullo eas interdum petente, sed publica fama exigente, vel etiam quolibet veraci relatore ad aures eius rem perferente. Unde 20
 sollempne ipsi erat in exordiis epistolarum quarundam sic dicere: *Perlatum est ad vos, vel: Pervenit ad nos.* Unde Romano defensori scribit dicens¹: *Perlatum est ad nos reverentissimum fratrem nostrum Basilium episcopum, velut unum de laicis^b in causis occupari, et pretoriis inutiliter deservire.* Quae res quoniam et ipsum vilem reddit et
 *f. 23^v. reverentiam sacerdotalem adnichilat, statim ut **experientia tua hoc preceptum suscepit, eum ita ad revertendum districta executione compellat, quatenus ei illic te insistente* 25
V diebus sub qualibet excusatione immorari non liceat, ne, si quolibet modo eum ibidem amplius moram habere permiseris, cum ipso apud nos incipias esse culpabilis. Item Anthemio^c subdiacono²: *Pervenit ad nos Primuminum, Amalfitanae civitatis episcopum, in aecclesia sua residere non esse contentum, sed foris per diversa loca vagari.* Quod 30
videntes alii nec ipsi in castro se retinent, sed eius exemplum sequentes foris magis eligunt habitare. Et quia haec agentes ipsi potius ad suam hostes depredationem invitant, idcirco hac tibi auctoritate precipimus, ut suprascripto episcopo interminare non desinas, quatenus hec de cetero facere non presumat, sed in aecclesia sua sacerdotali more resideat. Quem si forte non emendari post tuam interminationem cognoveris, in 35
monasterio eum deputare, et nobis [hoc] curabis modis omnibus indicare, ut quid facere debeas, nostra iterum preceptione cognoscas. Item Secundo servo Dei inter cetera sic³: *Fratrem nostrum Marianum episcopum verbis quibus vales excita, quia eum obdormisse suspicor.* Nam venerunt quidam ad me, in quibus quidam senes mendicantes, qui a me discussi sunt, a quibus quid acceperint, et per singula retulerunt, quanta eis et in itinere 40
data sint. Quod^d dum de predicto fratre sollicite^e requirerem, quid eis dedisset, responderunt se eum rogasse, sed ab eo nihil accepisse, ita ut neque panem in via acciperent, quod dare omnibus illi aecclesie semper familiare fuit. Dixerunt enim: *Respondit nobis dicens: Non habeo quod vobis dare possim.* Et miror si is qui vestes habet, argentum habet, cellaria habet, quid pauperibus dare non habeat. Dic ergo illi ut cum loco mutet 45
mentem; non sibi solam lectionem et orationem credat sufficere; non ut remotus studeat

a) idem deest B. b) ultimis Greg. c) anthenio vel anthemo B. d) Quos Greg. e) sollicite post dum B.

1) Epist. X, 4, EE. II, p. 239. 2) Epist. VI, 23, EE. I, p. 401. 3) Epist. VI, 63, EE. I, p. 439. 440.

sedere, et non de manu fructificare; sed largam manum habeat, necessitatem patientibus concurrat, alienam inopiam suam credat. Quia si sic non habet, vacuum episcopi nomen tenet. In hunc modum plures inveniuntur eius epistolae, quibus ultro et nullo petente (73). missis reprobantur mala et eliguntur bona. Videtis ergo, o benivoli spectatores, quomodo iste sanctus pro lege Dei sui certaverit, quomodo butirum et mel comedens investigatis undique malis et bonis scivit et studuit reprobare malum et eligere bonum; non expectatis accusationibus vel testificationibus in rebus manifestis et quomodolibet sibi notificatis. Certe si nunc in diebus istis novissimis et temporibus periculosus iste sanctus viveret, multa mala increpare haberet, quae ita fiunt in aperto, ut nullo accusationis vel testificationis egeant ordine iudiciario. Si ergo super his reprobandis (74). apostolicae mittentur epistolae, simulque scribetur viris religiosi, ut si quis non obedit verbo per epistolam misso, hunc notent iuxta doctrinam Pauli apostoli: multa, favente gratia Dei, emendabuntur, *quae nunc libere, cum sint mala et turpia, fiunt non solum (75). in occulto, sed etiam in aperto, et habentur etiam pro bonis, cum sint mala, quia non est qui reprobet illa. Possemus digito monstrare ac manifesto nomine significare mala quedam reprobanda, evellenda, destruenda, disperdenda; et ex opposito bona quedam eligenda, plantanda et edificanda. Sed apostolicae vigilantiae, quam sollicitudo angit omnium aecclesiarum et ad quam spectant omnium regimina regnorum, relinquimus in his omnibus butirum et mel comedendum, ut sciat reprobare malum et eligere^a bonum.

Sciat videlicet in sacerdocio reprobare levitas minime iuxta legem Dei purificatos et rastos, eligendo bonos bene purificatos et hereditate quae Deus est contentos. Sciat nichilominus in regno reprobare dominatores iniquos et eligere bonos ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum divinitus missos. Sciat, inquam, reprobare, quosdam salva aecclesiastica pace penitus excludendo, quosdam propter apertas iniquitates a ministerio altaris vel communione dominici corporis et sanguinis prohibendo, et tamen intra aecclesiae societatem pacis intuitu sufferendo, in huius peregrinationis via, qua de captivitate Babilonica tendimus in Syon sive [in^b] Ierusalem, cuius precipui senatores cum rege suo in ultima ventilatione reprobatis omnibus malis eligent bona omnia. Quanto ergo nunc diligentius per aecclesiarum gubernatores reprobantur mala indecentia et eliguntur bona bonos decentia, tanto congruentius te decet ymnus Deus in Syon, et tanto decentius tibi reddetur votum in Ierusalem. Quod quia magis orando quam disserendo, ut fiat, acceleratur, post assertionis longam digressionem redeamus ad intermissam psalmi expositionem et orationem.

. . . . .

Sic ergo messorum apostoli alienos labores *introgressi multitudines gentium congregaverunt in horrea dominica. Et adhuc illis in tali messe manipulos colligentibus comprehendit eos vindemia, et calcator uvae primus Nero botros electos Petrum et Paulum, deinde ceteros ad passionum torcularia paratos et maturos calcavit. Sic post illum frequentata persecutione calcator uvae non defuit, quoadusque mittentem semen comprehendit. Quia videlicet post martyrum dira certamina, in sanctis confessoribus atque doctoribus toto terrarum orbe multiplicatis, per manifestas^c utriusque testamenti expositiones exiit, qui seminat seminare semen suum. Et bonum quidem semen seminavit in agro suo. Sed cum dormirent homines eiusdem agri custodes, inimicus homo superseminavit zizania in medio tritici et abiit. Ubi ergo utraque simul crescunt, simul quoque iubente Domino toleranda sunt. At ubi zizania nimis prevalentia triticum suffocant et sola ipsa occupare nituntur agrum Domini, non est causa, cur eis parcatur, sicut illic ubi utrisque simul crescentibus cavendum est, ne dum eradicantur zizania, eradicetur simul et triticum illis intermixtum. Sic plurimae sectae pravaeque doctrinae

2. Thess. 2, 14.

*f. 24.

cf. Ier. 1, 10.

[De reprobando malum et eligendo bonum.]

cf. Num. 8, 6, 7.

cf. 1. Petr. 2, 14.

f. 36^v.
(123).
*f. 37.cf. Matth. 13, 24.
ib. 25.

[De semine bono [et] zizaniis.]

a) e. b. 2.   b) deest A.   c) ta supra lin. add. B.

ob hoc sunt eradicatae ac iudicio synodali dampnatae, quia simul cum illis triticum non potuit crescere. Secta vero clericorum sub nulla regula vel synodali vel cenobiali viventium falce apostolica multoties invenitur putata, ex quo tempus putationis advenit; quia enormitas vestium et ceterarum exordinationum decretis apostolicis a talibus resecatur. Sed nisi penitus eradicetur, et regula illa minime autentica, in qua gloriantur, omnino condempnetur, bonum semen regularum sanctarum et paternarum traditionum suffocatur. Quae denique necessitas est in precipuis et matricibus aeclesiis profiteri clerum, se servaturum regulam in curia regis conflata: quae dum sanis patrum doctrinis est intermixta et modico regalis concessionis fermento corrupta, quasi vinum felle mixtum, quod cum gustasset Dominus noluit bibere, sine dubio est repudianda suoque nomine privanda; ne videlicet nominetur canonica regula, quae sacris canonibus invenitur contraria, et est in decretis Urbani papae et martyris omnino pre-dampnata. Cum enim iste insignis martyr auctoritate apostolica suis decretis rebus aeclesiae legem describat, secundum quam eas dispensandas esse constat, videlicet clericis communi vita viventibus et ceteris pauperibus, nullius momenti est regalis et laicalis potestas ad statuendum contraria. Quia, ut Symachus^a papa suis decretis affirmat¹, *laicis quamvis religiosis, nulla unquam legitur attributa facultas in disponendis aecclesiasticis*. Fuerit ergo, sicut fertur, pius agnomento et re ille imperator Ludewicus, qui res cuiusque matricis aeclesiae communi vita viventibus et pauperibus destinatas distribui concessit divitibus et de suo habundantibus. Pluris est^a mihi auctoritas apostolica in *decretis Urbani papae ac martyris de rebus aecclesiarum satis evidenter expressa et sub interpositione dampnationis ita firmata, ut nulli, ne dicam laicorum, sed nec episcoporum sit liberum statutis eius aliquid contrarium statuere. Ipse denique de presignatis rebus aeclesiae aliter quam ipse describit agentibus, iudicium Ananiae et Saphirae intentat cum tanto dampnationis pondere, ut quod illi pro defraudatione rerum talium passi sunt in corpore, sequaces eorum patiantur in anima, cuius mors morte corporis magis est pavenda. Premissa enim confirmatione communis vitae in clero per matrices aecclesias a tempore apostolorum usque ad sua tempora conservatae, quam et futuris semper temporibus affirmat in eis conservandam, de rebus aeclesiae dat sententiam in omni aeclesia servandam et in nulla regum curia mutandam. Ipse, inquit², *res singularum parrochiarum in ditione episcoporum, qui locum tenent apostolorum, erant et sunt usque adhuc, et futuris semper debent esse temporibus: e quibus episcopi et fideles dispensatores eorum omnibus communem vitam degere volentibus ministrare cuncta necessaria debent, prout melius potuerint, ut nemo in eis egens inveniatur*. Ipse³ enim *res fidelium oblationes appellantur, quia Domino offeruntur. Non ergo debent in alios usus, quam ecclesiasticos et predictorum christianorum fratrum vel indigentium converti, quia vota sunt fidelium et precia peccatorum atque ad predictum opus explendum Domino tradite. Si quis autem, quod absit! secus egerit, videat, ne dampnationem Ananiae et Saphirae percipiat et reus sacrilegii efficiatur*.

Hec dicente sancto Urbano lex posita est aecclesiastico stipendio ex apostolicorum actuum principali exemplo: secundum quam legem qui voluerint et potuerint militare accipere debent stipendium suae militiae. Quia vero non omnes capiunt hoc verbum, ut communis vitae simulque continentiae propositum nemini per violentas et iniquas angarias imponendum sponte arripiant qui computantur in clero, huiusmodi quoque fragilibus apostolica discretio condescendit, cum beatus papa Gregorius Augustino Anglorum episcopo scribens, postquam regulam vitae communis a sanctis apostolis

a) symmachus B.   b) mihi est B.

1) *Concil. Rom. c. 3, Mansi, Coll. conc. VIII, col. 268; cf. Libell. I, p. 596.*   2) *Urbani I. epist. I, c. 3, Hinschius p. 144.*   3) *Ibid. c. 4.*

[Constitutio
Urbani papae
de rebus eccle-
siae.]

Christo auctore constitutam clero in congregatione viventi assignavit et predicto episcopo una cum sibi commanentibus clericis observandam commendavit, etiam de inferioris ordinis clericis idem beatus adiunxit¹: *Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se continere non possunt, sortiri uxores debent et stipendia sua exterius accipere. Et quia de eisdem patribus, de quibus prefati sumus, novimus scriptum, quod dividebatur singulis, prout cuique opus erat, de eorum quoque stipendio cogitandum atque providendum est, et sub aecclesiastica regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis cor et linguam et corpus, Deo auctore, conservent.* Notandum, quia non sub canonica vel apostolica, sed *sub ecclesiastica *r. 38.

[Dispensatio
Gregorii papae.]

regula clericos coniugatos tenendos affirmat sanctus Gregorius, quam succincte comprehendens: *Bonis, inquit, moribus vivant, et canendis psalmis invigilent et ab omnibus illicitis et cor et linguam et corpus, Deo auctore, conservent.* Huiusmodi clericis christiana regula informatis et extra congregationes foris accipientibus congrua stipendia, non confunditur congregatio in unum collecta ea confusione, quam invenimus in regula regis Ludewici. Quae cum sanctissima communis vitae contineat multa instituta, tamen in hoc invenitur confusa, quod eisdem clericis, quibus illic ordinantur cenobia vel claustra, permittuntur quoque habitacula privata et propria². Quod quid est aliud, quam oppositio in adiecto, ut alterum destruat ex altero; sicut cum dicitur animal mortuum, per id quod animali adicitur mortuum, consequitur tali adiecto animal destructum. Nam si est mortuum, non est animal, quia rei vivae nomen est animal. Similiter cum disposito iam clauastro claustrique portis et custodiis eiusdem claustri habitatoribus domus privata et propria relinquitur, et quadam quasi pia condescensione pii regis indulgetur, tota claustralis dispositio confunditur et corrumpitur, tanquam si multo vino parum veneni addatur, ut illud ve dampnationis aeternae suavius bibatur, quod scriptura indicat dicens: *Ve peccatori terram ingredienti duabus viis!*

Ecclesi. 2, 14.

Annon duabus viis incedunt qui secundum concessionem talis regulae congregationis instituta simul cum privatae domus indulgentia suscipiunt? Est quoque illud reprehensibile in prefata regula, quod in primo eius capitulo³ evangelica summae perfectionis hortamenta, ut est: *Vade, vende quae habes et da pauperibus et veni, sequere me*, ceteraque his similia solis monachis assignantur et per quedam inferiora baptizatis in Christo cunctis communiter servanda simul indistincte informantur clerici, eque ut ceteri christiani. Decet sane potius in aula regia, quam in sede apostolica fabricata esse talia documenta, quoniam, sicut scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus, ita rex Ludewicus exceptis tantummodo monachis clerum socians populo, scripsit vel cuiquam ex capellanis suis clerico scribenti consensit et ipse omni regno suo, ut esset populus unus fieretque sicut populus sic sacerdos. Meliora ergo sunt legis quam regis mandata, quoniam in lege tribus Levi legitur a reliquis tribubus omnino segregata ac terrena hereditate privata; et benedictionem dans novae legis lator, verbi sui ministros et dispensatores misteriorum Dei voluit et docuit non solum a populo communis christianismi, sed etiam a cetu spiritalis et monastici propositi segregandos, ita scilicet, ut non omnes monachi fiant clerici, sed ex his tantummodo electi et segregati quadam prerogativa sanctius inter sanctos conversandi.

(126).

Matth. 19, 21.

1. Macch. 1, 43.
[Mentio regis
Antiochi.]

Osee 4, 9.

Deut. 18, 1.

Ideo Paulus apostolus segregatus in euangelium Dei gloriatur in Domino se una

(127).

*cum Barnaba, sicut in Actibus apostolorum legitur, in opus euangelizandi segregatum, non solum a seculariter viventium et coniugio utentium laxo proposito, sed etiam a communi vita viventium stricto et quasi monastico instituto. Ministrantibus enim discipulis et ieiunantibus dixit Spiritus sanctus: *Segregate mihi Paulum et Barnabam in*

*r. 38.
Act. 13, 2.

Act. 13, 2.

1) *Epist. XI*, 56 a, *EE. II*, p. 333. 2) *Concil. Aquisgran.* a. 816, c. 142, *Mansi, Conc. XIV*, col. 243: Quamvis canonicis proprias licitum sit habere mansiones etc. 3) *Ibid.* c. 114, l. l. col. 227.

opus, ad quod assumpsit eos. Proinde omnis doctrina coniungens quod Deus separavit aut separans quod ipse coniunxit, ut prefata regis institutio separans a monachis clericos in sanctitatis proposito, quos Deus eisdem adiunxit, et quantum ad sacerdotale pertinet officium superextulit, coniungens clericos populo, quos ab eo distinguit sermo divinus, ut pastores bipedes erecto vultu supinos a grege quadrupede in humum prono, ut nubes in alto volantes a terra deorsum iacente, ac de altis nubibus imbrem siciente: 5

Ps. 45, 5. omnis, inquam, talis doctrina similis est non flumini, cuius impetus letificat civitatem
Apoc. 12, 15. David, sed aquae turbidae, quam, sicut legitur in Apocalypsi, misit draco de ore suo
ib. 16. tanquam flumen post mulierem, quae peperit masculum gentes omnes recturum, ut eam faceret trahi a flumine. Sed *aperuit terra os suum, et absorbit flumen adiuvando mulierem.* 10
Sic non solum in absorbenda heretica doctrina os apertum est veram fidem astruentium doctorum, sed etiam in absorbenda prefata regula turbidae aquae assimilata os terrae non semel apertum est. Sed adhuc flumen eius non penitus est absorptum vel manifesta dampnatione cauteriatum, nec repudiatum, prout oportet repudiari sacrificium, etsi recte oblatum, non tamen recte divisum, sed nimis confusum: dum in sanctitatis observantia 15 clericum a monachis distinguuntur et populo ab eis regendo nimis confuse iunguntur.

(128). Multo rectius obtulit, rectiusque divisit Urbanus papa II. de ordine canonico scribens regularibus clericis in hunc modum¹: *Oportet nos, qui licet indigni Petri residemus in loco, prava corrigere, recta firmare et in omni loco^a ad interni arbitrium iudicis sic disponenda disponere, ut de vultu eius iudicium nostrum prodeat, et oculi 20 nostri videant equitatem.* Omnipotenti ergo Domino, cuius melior est misericordia super
ib. 62, 4. *vitae, gratias agimus, quod vos estis qui sanctorum patrum vitam probabilem renovatis et apostolicae instituta disciplinae in primordiis aecclēsiae sanctae exorta, sed crescente aecclēsiae iam pene deleta, instinctu sancti Spiritus suscitatis. Duae enim ab aecclēsiae sanctae primordiis vitae eius sunt^b filiis institutae: una qua infirmorum debilitas 25*
cf. Gen. 19, 30. *retinetur, altera qua fortiorum virtus beata perficitur; una remanens in Segor parvula, altera ad montis altiora conscendens; una lacrimis et elemosinis cottidiana peccata redimens, altera cottidiana instantia merita aeterna conquiens. Alteram tenentes inferiorem terrenis bonis utuntur, alteram sequentes superiorem bona^c terrena despiciunt et relinquunt.*

*f. 39. *Haec autem quae a terrenis^d divertitur, in duas pene unius eiusdem propositi dividitur portiones, canonicorum scilicet ac monachorum. Harum secunda per divinam misericordiam frequentata satis iam seculo universo elucet. Prima vero decalescente fervore fidelium iam pene omnino defluxit. Hanc martyr et pontifex Urbanus instituit, hanc Augustinus suis regulis ordinavit, hanc Ieronimus suis epistolis informavit, hanc Gregorius Augustino Anglorum archiepiscopo instituendam precepit. Itaque non minoris estimandum est meriti hanc vitam aecclēsiae primitivam, aspirante ac prosequente Domini spiritu, suscitare, quam florentem monachorum religionem eiusdem spiritus perseverantia custodire.* 35

(129). Cum in his dictis Romani pontificis aecclēsiae tota suis ordinibus distincta cautissime describatur, nusquam in ea comprehenditur vita clericorum secundum regulam regis Ludewici conversantium vel potius eandem regulam in potioribus institutis prevaricantium. Sic absorpti sunt iuncti petre iudices iniqui, deformantes ordinem cleri antiquitus bene informatum et supra petra firmiter fundatum. Bibamus ergo de spiritali consequente nos petra in Petri apostoli eiusque successorum purissima doctrina: et caveamus bibere de flumine turbido, quod misit draco de ore suo in omni seductione pestiferae doctrinae, qualis invenitur non solum in erroribus hereticorum fidei sinceritatem commaculantium, sed etiam in doctrinis hominum secularium christianae conversationis puritatem prava confusione perturbantium, et quae Deus coniunxit separan-

a) ecclesia B.   b) f. s. B.   c) t. b. B.

1) *Alias non exstat; ex Gerhoho apud Mansi XX, col. 712. 713; Jaffé nr. 5761.*

tium vel quae separavit coniungentium. Cum enim scriptum sit: *Moyses et Aaron in sacerdotibus eius*, non incongrue transfigurato Domino in monte per Moysen accipitur ordo clericorum et per Helyam primum solitarium sacer ordo monachorum, quos duos in unius montis celsitudine sibi Christus utriusque ordinis auctor coniunxit, quos et in semetipso evidenter expressit, cum ieiunans in deserto quasi monachus fuit in silentio, et postmodum quasi pontifex erat cottidie docens in templo. De his duobus ordinibus insignis doctor Ambrosius loquens in epistola Vercellensibus missa dicit inter cetera¹: *Duo haec in attentiore christianorum devotione prestantiora esse quis ambigat, clericorum officia et monachorum instituta? Ista ad comitatem et moralitatem et disciplinam, illa ad abstinentiam assuefacta atque patientiam. Hec velut in theatro, illa in secreto. Spectatur ista, illa absconditur. Ideo bonus athleta ait: 'Spectaculum facti sumus huic mundo et angelis et hominibus'. Dignus sane qui spectaretur ab angelis, cum luctaretur, ut ad bravium perveniret, cum certaret, ut in terris vitam angelorum institueret, in caelo nequiciam angelorum refelleret. Colluctabatur enim nequiciis spiritalibus. Merito mundus eum spectabat, ut mundus eum imitaretur. Hec vero vita in stadio, illa in spelunca. Hec *adversum confusionem seculi, illa adversus carnis appetentiam. Hec subiciens voluptates corporis, illa refugiens. Hec gratior, illa tutior. Hec seipsam regens, illa semetipsam coercens. Utraque tamen se abnegans, ut fiat Christi, quia perfectis dictum est: 'Qui vult venire post me' et cetera.*

Vides, quomodo beatus Ambrosius ad perfectionis apicem sua doctrina informat tam clericorum, quam et monachorum ordinem. Quod non facit illa regalis regula in domibus regum fabricata et apostolicis doctrinis contraria, ut ostendunt premissa Urbani papae sanctique Ambrosii testimonia. Beatae quoque memoriae papa Pascal^a contra prefatam regulam bene os suum aperuit in tractatu, quem canonicis sanctae Mariae in Portu² firmavit, cuius hoc est primum capitulum³:

Clericorum ordinem in aecclesia tribus leviticae locum tenere, et apostolicae dignitatis iura servare et officia gerere, nemo sanum sapiens dubitat. Unde certum est eos levitarum et apostolorum regulas et vitas imitari debere, quorum noscuntur locum tenere, dignitatem habere et officia gerere. Quae enim lex levitis et quae a Domino regula datur apostolis, haec eadem catholicis pariter clericis usque in finem mundi vices eorum suppletibus indicta nequaquam ambigitur. Equidem quod levitis interdicitur adhuc in umbra gradientibus, quomodo nobis conceditur iam in veritate persistentibus, cum multa legamus illis fuisse concessa, quae nobis procul dubio sunt prohibita? Aaron itaque et filiis eius ceterisque levitis a Domino dicitur: 'In terra filiorum Israel nichil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego enim pars et hereditas vestra in medio filiorum Israel'. Et paulo post subsequitur: 'Filiis Levi dedi omnes decimas Israhelis in possessionem pro ministerio, quo serviunt mihi in tabernaculo federis'. Et de eisdem post pauca: 'Nichil aliud possidebunt, decimarum oblatione contenti, quas in usus eorum et necessaria separavi'. Et hec quidem in veteri, in novo autem testamento quid cuique sui discipulatus perfectioni adherere volenti dixerit, audiamus: 'Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quae habes et da pauperibus, et veni sequere me'; et alibi: 'Qui non renunciat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus'. Et in alio loco cum apostolos ad predicandum mitteret, prohibuit eis dicens: 'Nolite possidere aurum vel argentum'. Quod se Petrus impluisse evidenter ostendit dicens: 'Argentum et aurum non est mihi'. Hoc etiam ceteros apostolos fecisse testatur idem Petrus, cum pro se et aliis condiscipulis suis interrogat Dominum dicens: 'Domine, ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te: quid

a) Paschalis B.

1) Ep. 63, § 72, Opp. III, col. 1131. 2) Ravennatis. 3) Ex Gerhoho apud Mansi XX, col. 1087—1090.

ergo erit nobis?' Cui et in quo omnibus idem facientibus respondens Dominus dicit: *Matth. 19, 28.* 'Amen dico vobis, quod vos qui reliquistis omnia et secuti *estis me in regeneratione, cum **f. 40.* sederit Filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis et vos super sedes iudicantes duodecim, duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domum, aut patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores, aut agros propter nomen meum centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit'. Hec levitis et hec apostolis mandata sunt. Utrisque una regula et eadem lex precipitur: utrisque possessio tollitur, terrena facultas interdicatur. Qui ergo alii regula et lege ista tenentur nisi clerici, qui levitarum Domini et discipulorum Christi locum tenent, ministerium implent, vices servant, ordines habent? Ad hoc etiam mandatum tenendum et perpetuo implendum ecclesiis suis precia peccatorum, vota et oblationes *10* fidelium, primicias ac decimas rerum Deus^a dari instituit: quatenus hi qui divino cultu mancipati propriis facultatibus expoliantur, sibi statuta perpetuo stipendia habeant, unde vivant, ecclesiae serviant et pauperum necessitatibus subministrent atque studiosius quaeque sui ordinis ministeria impleant, nulliusque rei vel necessitatis occasione ab his unquam se separent, aut secularibus negociis intendunt. Ex his igitur patenter ostenditur, Christo *15* militantibus clericis fore illicitum et terrenas facultates tenere et res ecclesiae sumere, in seculo patrimonium habere et aecclesiasticam portionem suscipere. Cui sententiae confirmandae aptatur illud apostoli: 'Nemo militans Deo implicat se negociis secularibus, ut *2. Tim. 2, 4.* ei placeat cui se probavit'. Et illud Salemonis: 'Ve peccatori terram ingredienti duabus viis'. Quapropter qui Christi discipulatum sequi voluerit, secularibus negociis renunciare *20* debet: et qui semel sacer effectus de sacro vivere ceperit, iam ad vivendum sacris uti precipitur. Sed ne soli hoc super vita et regula catholicorum clericorum videamur sentire, [Ieronimus.] accedant et alii testes in idem consentientes, viri religiosissimi et scientia plenissimi, Ieronimus videlicet, Augustinus et Prosper, et quid super hoc dixerint vel intellexerint, audiamus. Ieronimus ad Nepotianum de vita et moribus clericorum inter cetera scribit dicens¹: *25* 'Clericus^b qui Christi servit aecclesiae, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis diffinitione prelata nitatur esse quod dicitur. Si enim cleros Grece, Latine sors appellatur, propterea vocantur clerici, quod de sorte sunt Domini, vel quia Dominus ipse sors, id est pars eorum est. Et quia vel ipse clericus pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut ipse possideat Dominum et ipse possideatur a Domino. *30* Qui possidet Dominum et cum propheta dicit: 'Pars mea Dominus', nichil extra Dominum habere potest. Quod si quippiam aliud habuerit preter Dominum, pars eius non erit Dominus. Verbi gratia: si aurum, si argentum, si possessiones, si variam suppellectilem, cum istis partibus Dominus pars eius fieri non dignatur. Si autem ego pars Domini sum et funiculus hereditatis eius, nec accipio partem inter ceteras tribus, sed *35* quasi levita et sacerdos vivo de decimis; et altari serviens altaris oblatione sustentor, habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequar'. Et post **f. 40.* pauca in eadem epistola scribit eidem dicens²: 'Procuratores atque dispensatores domorum alienarum atque villarum quomodo possunt esse clerici, qui proprias iubentur contempnere facultates?' Hucusque Ieronimus. Augustinus autem in nonodecimo capitulo *40* libri de verbis Domini sic scribit dicens³: 'Venerunt et publicani ad Iohannem, ut baptizarentur ab eo, et dixerunt ad eum: Magister, quid faciemus? At ille dixit eis: Nichil amplius exigatis, quam quod constitutum est vobis'. Et post pauca: 'Interrogaverunt eum et milites: Quid faciemus et nos? Ait illis Iohannes: Neminem conculcatis, aut^c calum-

a) d. D. B.   b) Clericus — eorum est (l. 29) in marg. suppl. B.   c) corr. ex et A; neque *45* corr. ex et B.

1) Epist. 52, § 5, Opp. ed. Vallarsi I, col. 258. 259.   2) Ibid. § 16, col. 269.   3) Pseudo-August. sermo 82, § 3, Opp. V, app. col. 150.

pnam faciatis, sed contenti estote stipendiis vestris'. Hic iam cognoscere se debet omnis homo qui militat. Non enim tantum de his militantibus scriptura loquitur, qui armata milicia detinentur; sed quisquis miliciae suae cingulo utitur, dignitatis suae miles ascribitur. Atque ideo hec sententia potest dici, verbi gratia, militibus et protectoribus cunctis-
 5 que rectoribus, et quicumque stipendia sibi publice data consequitur, si amplius querit, tanquam calumpniator et concussor Iohannis sententia condempnatur'. Et paulo post addit dicens¹: 'Nam et clericus catholicus^a hac sententia retinetur. Si enim non contentus stipendiis fuerit, quae de altario Domino iubente consequitur, sed exercet mercimonia, intercessionem vendit, viduarum munera libenter amplectitur; hic magis negociator
 10 videtur quam clericus', et cetera. Quae ut facta eius loquerentur magis quam lingua, in domo ipsa episcopi statuit monasterium clericorum, ubi nemini licebat habere aliquid proprium, sicut ipse testatur dicens²: 'Volui habere in domo ista episcopi monasterium clericorum. Ecce quomodo vivimus. Nulli licet in societate nostra aliquid^b proprium habere. Sed forte aliqui habent? Nulli licet. Si qui faciunt, faciunt quod non licet'.
 15 Haec Augustinus. Sed nunc quid inde beatus senserit Prosper audiamus³: 'Proinde quem possidendi, inquit, delectat ambicio, Deum, qui possidet omnia quae creavit, expedita mente possideat, et in eo habebit quaecunque sancte^c habere desiderat: sed quoniam nemo possidet Deum, nisi qui possidetur ab eo; sit ipse primitus Dei possessio, et efficietur ei Deus possessor et portio'. Et paulo post subiungit dicens: 'Quid ultra querit cui omnia
 20 suus conditor fit, aut quid ei sufficit cui ipse non sufficit?' Et post pauca in eodem capitulo⁴: 'Quis, inquit, cui Deus dignatur esse possessio, aliquid aliud querit? Aut quis non pre amore illius omnia quae putantur magna contempnit? Ergo qui Deum vult possidere, renunciat mundo, ut sit illi Deus beata possessio. Nec renunciat mundo is quem terrenae possessionis delectat ambitio, quia quamdiu sua non relinquit, mundo,
 25 cuius bona retinet, servit. Et utique non potest mundo servire simul et Deo. Ac sic propterea voluit Deus cultores suos omnibus renunciare propter quae diligitur mundus, ut exclusa cupiditate mundi divina in eis caritas possit augeri vel perfici. Et ideo decimas atque primicias *frugum, primogenita et sacrificia pro peccato vel vota quae sibi *f. 41. Deus iussit offerri sacerdotibus ac ministris distribui debere constituit, ut devotissimo
 30 populo ministrante ipsi creatori ac pastori suo liberius ministrarent'. Huc usque Prosper. Nunc iam igitur ista de propriis facultatibus renunciandis sufficiant. Quod autem, fratres karissimi, propriis etiam voluntatibus renunciare debeat, evidenter Dominus in evangelio ostendit dicens: 'Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et sequatur me. Et qui
 35 voluerit animam suam salvam facere, perdet eam, et qui perdiderit eam propter me, inveniet eam'. Et in alio loco: 'Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius
 40 idem propheta voce prelatorum suscepta scribit dicens: 'Subiecit populos nobis et gentes sub pedibus nostris'. His ergo exemplis, fratres, commoniti, aliis pro Deo subesse non recusemus; sed prorsus nostris voluntatibus abrenunciatis^d Christi voluntatem alieno, sed spirituali ac discreto arbitrio exequamur. Quod autem in unaquaque congregatione canonica unus eligendus sit, qui ceteris praeesse debeat, et usus ecclesiasticus divinitus inspiratus exigit,

Matth. 16, 24, 25.

Ioh. 6, 38.

Eccli. 18, 30.

ib.

Ps. 13, 1.

ib. 46, 4.

45 a) catholicus — con in marg. add. B. b) propr. habere aliq. B. c) hab. s. B. d) renunciatis B.

1) Pseudo-August. sermo 82, § 4, col. 150. 2) Sermo 155. de vita et moribus clericorum § 2, Opp. V, col. 1381. 3) Iuliani Pomerii De Vita contemplativa II, c. 16, § 2 (Opp. Prosperi Paris. 1711, app. col. 37). 4) Ibid. § 3.

Ioh. 21, 15—17.

[De trina Domini interrogatione ac trina responsione Petri.]

*c. 11^a.[Huc usque verba Pasca-
lis papae.]
(132).

et in veteri et in novo testamento evidenter ostenditur; cum Moysen, et post Moysen Iosue omnibus filiis Israel, et Aaron ceteris levitis, Petrum quoque ceteris discipulis Dominus preposuerit^a. Qualis^b autem esse debeat qui prefertur, trina Domini interrogatio et trina Petri manifeste monstrat responsio. Cum enim pascendarum ovium cura illi committitur, ter Dominus interrogat Petrum, si diligat, et ter Petrus respondit quia amat, ter Dominus iubet, ut pascat. Trinam igitur Domini interrogationem trina Petri de dilectione responsio; et trinam eius responsionem trina pascendi gregis iniunctio sequitur. Sed nunc quomodo trina dilectio in eligendis haberi debeat, videamus. Trinam itaque dilectionem ille habet, qui Deum et quae Dei sunt mente credit et amat, voce confitetur et predicat, opere imitatur et servat. Trina autem tunc fit interrogatio, cum, sicut debemus, exquirimus, providemus et discutimus, utrum eligendus hanc trinam dilectionem habeat. Quod si cordis fidem et dilectionem competens sermo et actus foris ostendat, trinae interrogationi iam satisfecit trina responsio. Cui etiam bene ter pascendi gregis cura iniungitur; quia quisquis oves pascendas suscipit, cordis iugi vigilantia prospicere, vocis officio monere ac defendere, et actuum exemplis semper eas ad Christum debet pertrahere. Illi ergo recte pascendi gregis cura iniungitur, qui in mente plenam habet fidem et dilectionem interius: et in voce perfecte monendi, libere arguendi, prudenter exhortandi scientiam et possibilitatem exterius; ut qui opere quaecunque loquitur, servat et sequitur. Nec quisquam pro qualibet culpa si iam satisfecerit, in hoc officio recusandus est; cum et Petro post trinae negationis lacrimabilem satisfactionem, quia in^c eum trina dilectio patuit, gregis a Domino iniuncta sit pastio. Hec igitur trinae dilectionis forma, fratres karissimi, in primo pastore non ab alio quam a Christo presignata in eligendis est providenda, non solum prioribus, sed et omnibus personis in ecclesia preferendis.

Huic scripto in sede apostolica firmato et approbato subscripserunt primo Pascalis papa, deinde cardinales sanctae Romanae ecclesiae, quorum nomina sunt annotata: Crescentius Sabinensis episcopus, Petrus Portuensis episcopus, Cono Prenestinus episcopus, Vitalis Albanus episcopus, Bonifacius cardinalis Sancti Marci, Deusdedit cardinalis Sancti Laurentii, Desiderius cardinalis Sancte Braxedis, Gvido^d cardinalis Sanctae Balbinae, Petrus cardinalis Sanctorum Cosme et Damiani, Petrus cardinalis Sancti Adriani, Rossemannus diaconus Sancti Georgii, Comes diaconus^e cardinalis Sanctae Mariae in Aquiro, Gregorius cardinalis diaconus Sancti Angeli, qui postmodum effectus est papa dictus Innocentius, Iohannes cardinalis diaconus Sanctae Luciae.

(133). Quae cum ita se habeant, si doctrina haec apostolica uni tantum congregationi destinata, universaliter esset enunciata, poterat inde absorberi aqua multa et turbida ex ore draconis emissa, cuius non modica lacuna est in illa regula sepe notata, et adhuc Deo volente amplius notanda et cauterianda. Est enim regula ista, ni fallor, quedam de flumine^f illo magno Euphrate collecta vel egressa exundatio, in qua purae ac turbidae aquae Babilonica quedam est confusio. Quid enim purius, quam quod in collectario sententiarum paternarum regulae huic antepositarum vita communis apertissime declaratur, in qua solis illis, quos necessitas aut voluntas pauperes fecit, stipendium competens, prout cuique opus est, ordinatur: in qua etiam talis dispensator eorundem stipendiorum commendatur, qui, ut Prosper ait, vel omnia sua pauperibus distribuit vel ecclesiae rebus adiunxit? Quid, inquam, purius hoc documento saluberrimo apostolicae doctrinae per omnia consono? Quid vero turbidius eo Saduceorum fermento, quo plenum est eiusdem regule illud capitulum, quo precipitur¹, ut in una eademque congregatione his

a) Capitulum quintum *add. A.*   b) Qualis autem *in loco raso B.*   c) trina in eum *B.*
d) Gvido *B.*   e) card. diac. *B.*   f) illo fl. *B.*

1) *Concil. Aquisgran. a. 816, c. 121, Mansi, Conc. XIV, col. 231: cibum et potum omnes aequaliter accipiant.*

qui multa sua possidendo divitiis affluunt, et his qui nichil vel parum habendo pauperes sunt, equalia dentur stipendia? Si, ut iam dictus Prosper ait¹: *Habenti dare nichil est aliud quam perdere; quoniam quod habet aecclesia cum nichil habentibus commune debet habere.* Magna utique perditio, et filio perditionis licet needum revelato
 5 placita institutio agnoscitur, cum res pauperibus *debita datur divitibus; et apostolicae *f. 42.
 doctrinae forma non tenetur, cum divitibus et pauperibus equa portio dari precipitur. Quae distributionis coequalitas nec inter ipsos veros Christi pauperes in congregatione viventes admittenda est, quia non equaliter omnibus victus et vestitus donandus est, cum non omnes equaliter valeant. Et ideo pensata singulorum indigentia, prout cuique
 10 opus est in huiusmodi habenda est cautissima differentia. Quae cum ita se habeant, super huius doctrinam regulae ira Dei de caelo recte creditur quandoque revelanda, et illa phyala iracundiae Dei plena plenius effundenda, de qua legitur in Apocalypsi: *Et* Apoc. 16, 12.
sextus angelus effudit phyalam suam in flumen illud magnum Eufraten, et siccavit aquam [De flumine
eius, ut pararetur via regibus ab ortu solis. Et vidi de ore draconis et de ore bestiae Babilonis
et de ore pseudoprophetae spiritus tres immundos in modum ranarum procedere. Euftrate.]
 15

Scriptura enim sana, precipue que nomen habet regule, nichil in se debet habere
 fedum vel tortuosum, ne se sequentes non tam in viam rectam dirigat, quam invium
 pravum deducat, ut prenotata regula non recte regens aliquem atque ideo nomine regulae
 20 indigna, contra quam nunc tantopere disputare illud cogit, quod etiam quidam canonici
 vitam communem secundum regulam beati Augustini professi, ex interpositione sermo-
 num beati Augustini allekti, eandem sic acceptant, ut in conventibus suis eam recitari
 faciant quasi autenticam, et nullius erroris permixtione infectam, non attendentes eam
 doctrinae apostolicae in multis contrariam. Proinde si placet apostolicae discretioni,
 25 ut aulica illa scriptura in aecclesiis matricibus teneatur pro clericorum canonica re-
 gula: primo ipsius prava in directa fiant, ut aulica edicta edictis apostolicis de cleri-
 corum vita efficiantur consona, decisis inde pravis et reliquis auctoritate apostolica
 canonizatis. Quae namque ratio est, ut maiores et plures clericorum congregationes
 regulam profiteantur aulicam nulla sedis apostolicae auctoritate canonizatam, cum plura
 30 inveniantur patrum orthodoxorum scripta directissima, quae pro sui rectitudine haberi
 possunt pro regula, tam ad informandam vitam clericorum in congregatione sub pre-
 latis viventium, quam et eorum qui foris positi secundum canones recte vivendi habent
 propositum sub regimine antistitum? Quod his duobus clericorum generibus amplius est, a
 malo est, et affirmante Isidoro² nec inter clericos religiosos nec inter laicos censendum est.
 35 Et, ut ad flumen Babilonis Eufraten respiciamus, huiusmodi clerici exceptis (138).
 paucissimis non sicut aves nidi sui, quod est Ierusalem, in principio leticiae suae
 memores flendo super flumina Babilonis resident, sed eisdem aquis velut pisces in- Ps. 136, 1.
 mersi taliter in eis ludunt, ut nunquam cogitent revolare ad illum Ierosolimitanae
 cohabitationis nidum, in quo primis aecclesiae filiis, tanquam bonis pullis erat cor unum Act. 4, 32.
 40 et anima una in Deo, nec quisquam eorum aliquid suum esse dicebat. Paucis igitur,
 ut dictum est, exceptis, quibus animus est conversionis [et^a reversionis] in Ierusalem,
 plures eorum contemptis aquis Syloe, quae fluunt cum silentio, plus diligunt flumina Is. 8, 6.
 Babilonis et aquas turbidas, Deo volente, per phyalam sexti angeli omnino desiccandas. Apoc. 16, 12.
 Cum enim septima et ultima phyala iracundia Dei plena ultimi effusura sit iram iudicii (139).
 45 in aerem, id est in aerias potestates, demones scilicet omnesque ipsorum complices, non

a) et reversionis des. A.

1) *Iul. Pomerii de vita contempl. II, c. 9, Opp. app. col. 32.* 2) *De eccl. officiis II, c. 3, § 1, ed. Arevalus VI, p. 415.*

ab re creditur hec sexta sexti angeli phyala desiccans aquas fluminis Eufrates ultimum iudicium preventura, et^a aquas Babilonicas magis desiccatura et viam Domino dominorum regique regum venturo cum regibus et senatoribus ad iudicium preparatura, secundum quod dictum est, *ut pararetur via regibus ab ortu solis*; quibus utique ad
 Apoc. 16, 12. *iudicium tanto erit via planior, etiam nunc in presenti vita, quanto viderint aquas Babi- 5
 *f. 43^e. lonicas magis desiccatas, quas nimirum preter paucas lacunas videmus maxima ex parte iam annihilatas. Etenim antequam super aquas huiusmodi revelaretur de caelo ira Dei per euangelium Christi, non poterant eas transire reges sancti, scilicet hi qui principes sive auctores fuerunt scripturarum veritatis, quales dicuntur recte venisse ab ortu solis, quia non venerunt aut locuti sunt a semetipsis, sed ut loquerentur quod loque- 10
 rentur acceperunt ab illuminatione divinitatis. Non poterant aquas illas transire reges isti, non poterant cum una lingua Hebraica occurrere Grecis facundis disertisque Latinis grammaticis, rethoribus, dialecticis, tot poetis tragicis, comicis, satiricis. Necdum enim flumen Dei repletum erat aquis, necdum rivos eius inebriavit Spiritus veritatis, et adhuc plenissime redundabant suosque alveos implebant flumina Babilonis: quorum est 15
 famosissimum illud flumen magnum Eufrates de paradyso egressum et aliis multis aquis adauctum: quia veritatis quibusdam sententiis intermixta plura mendacia fabulosa ita sonuerunt, ut a vocibus aquarum multarum Babilonicarum in huius mundi mare descendentium fierent mirabiles elationes maris, cum necdum appareret mirabilis in altis
 Ps. 92, 4. Dominus, nec testimonia eius credibilia essent mundo tot mendaciis dementato et fasci- 20
 (140). nato, tot aquis Babilonicis fluminis inebriato. At ubi venit ille Spiritus veritatis, ut argueret mundum de peccato et de iusticia et de iudicio, nimirum arguendo id quod
 cf. Apoc. 16, 12. que effecit, ut sicarentur tantae aquae [tanti^b] tam^c magni fluminis. Stultam enim fecit huius mundi sapientiam. Procedente namque sapientia Dei et rationem reddente
 1. Cor. 1, 23. de eo, quod videbatur stultum Dei, quemadmodum apostolus dicit: *Nos autem predi-* 25
camus Iesum Christum crucifixum, Iudeis quidem scandalum, gentibus stulticiam: ex com-
 paratione eius stultum esse apparuit et aridum, quod eatenus grande videbatur et profundum. Quam vilis quamque execrabilis et abiecta fuerit vel apparuerit illa talis
 [De tribus immundis spiritibus.] sapientia seculi in oculis eorum, quos veritas illuminavit, pulchre in sua persona insinuat Iohannes cum dicit: *Et vidi de ore draconis et de ore bestiae, et^d de ore pseudo-* 30
 Apoc. 16, 13. *prophete spiritus tres immundos^e tres in modum ranarum procedere*. Spiritus immundos ait, id est sectas quasi sapientiae et scientiae magicae, poeticae, philosophicae, quas contrarius sancto^f Spiritui immundus huius mundi spiritus aspiravit: spiritus namque immundos magi precipue patronos quo nescio infelici quodam pacto asciverunt sibi. Poetae vero sub nominibus honestis eisdem rogitant spiritus immundos aspirare sibi, sacrilega 35
 presumptione deos appellantes, cum demones sint. Porro qui philosophis^g spiritus aspiravit, is quoque sine dubio immundus extitit. Annon de illis apostolus dicit; quia
 Rom. 1, 22. *dicentes se esse sapientes stulti facti sunt et evanuerunt in cogitationibus suis?*
 *f. 14. (141). Et vide quantam usque ad immundiciam evanuerunt, qui servientes creature potius
 cf. Rom. 1, 25. quam creatori, propterea in passiones ignominiae sive in desideria cordis sui, in in- 40
 mundiciam traditi sunt. Recte ergo dicuntur spiritus immundi. Porro draconis nomine diabolus, bestiae vero appellatione bestiale regnum diaboli hoc loco designari recte^h intelligitur. Nam apud Daniele per III^{or} bestias III^{or} mundi regna principalia significantur, scilicet Babilonicum, Persicum sive Medicum, Macedonicum atque Romanum. De ore ergo draconis spiritus primus processit, quia magicam artem humana 45
 curiositas de confabulatione demonumⁱ addidit. De ore bestiae sequens spiritus

a) et — desiccatura des. A.

b) deest A.

c) supra linea B; corr. ex tanti, ut videtur A.

d) et de ore supra linea A.

e) inm. tres B.

f) sp. s. B.

g) phil. B.

h) recte des. B.

i) diaboli B.

exivit, quia bestiali regno mundi huius adulando humanae mentis ignobilitas reges, terrenos homines, figmentis poeticis in deos et in caelum stellarumque orbes translatos fabulosis neniis decantavit. Pseudopropheta phylosophica quoque professio extitit, que fanaticorum spurcias deorum, verbi gratia adulteria Iovis zelumque Iunonis sororis et coniugis, et meretricia Veneris et cetera talia retulit ad elementa mundi, cupiens ea, que iam erubescere poterant homines, de diis suis quasi interpretationibus subornare allegoricis. Vere pseudopropheta talis quisque interpretis extitit, quia de corde suo prophetavit, et vane pudorem humanum consolatus est adulteria deorum fictis et inutilibus adornando mysteriis, et in eo remanendo nichilominus, ut serviret creaturae Rom. 1, 25.
 10 potius quam creatori, qui est benedictus in secula. Amen. *Vidi*, inquit, *de ore draconis et de ore bestiae et de ore pseudoprophete exire spiritus tres immundos*. Et addit adhuc: *In modum ranarum*. Nimirum ranae et imundae sunt et turpes, et exigue et quasi loquaces. In luto namque commorantes inopportune et quasi cum garrulitate coaxando quietem auferunt. Congrua ergo assimilatio, dum ranis adequantur vel similes perhibentur hi qui sibi magni et eloquentes videntur, verbi gratia poete, qui sibi magna sonare videntur; sed omnis eorum materia fabulosa lutum est, et magnitudo eorum inflatio est 1.

Quapropter quoniam scientia illorum, cum nulla sit, inflatur adversus scientiam Dei, (142). pulchre satis eorum spiritui congruit illud de fabella Esopi², ubi rana sufflando temptans se extendere ad magnitudinem bovis, dum conatur et pellem frustra distendit, tandem ultra vires sufflando crepuit. Denique ubi nunc illi sunt grandiloqui, qui se extulerunt adversus veram magnitudinem scientiae Dei? *Periit memoria eorum cum sonitu, et Dominus in eternum permanet*. Quis enim loquacitati illorum hominum credit? Immo quis eorum theologias turpes legens vel audiens non irridet? *Porro magi, quorum principes in Egypto Iamnes et Mambres per incantationes suas coram Pharaone adversus Moysen et Aaron Exod. 8, 7.
 25 ranas eduxerunt et ultra non valuerunt, modum recte dicuntur habere ranarum, ut eis similes sint quas contra Deum fecerunt, ultra quas eorum prestigia non valuerunt. Apostolo autem contestante, quemadmodum Iamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et nunc homines reprobi mente corrupti resistunt veritati: *Sed ultra, inquit, non proficient: insipientia enim eorum manifestata est, sicut et illorum fuit*. Ultra, inquam, non 30 proficient quam et illi profecerunt, qui exhibitis ranis ultra non potuerunt facere signa signis Moysi consimilia. Sic et huius temporis quidam causidici et legistae vel sophistae, seu dialectici vel potius heretici sophisticè loquentes ideoque odibiles contra legem divinam, quasi contra Moysen et contra sacerdotium legitimum et vere leviticum, quasi adversum Aaron dimicantes et regno Pharaonis contra regnum Dei 35 faventes, cum in sua garrulitate ranis loquacibus et in luto coaxantibus equabuntur, ultra non proficient. Insipientia enim illorum manifestata et per sanctam scripturam confutata evidens erit, quod non de Spiritu sancto inspirata, sed per spiritus malignos et imundos conspirata sit loquacitas huiusmodi hominum veritati resistentium et ipsam veritatem Dei in iniusticia detinentium. Quasi enim captivam detinent veritatem sanae doctrinae circumventam suo mendacio, per spiritus malignos ita conflato, ut magna in 40 eo inveniatur veri similitudo et bonitatis imago.

Unde confutari non possunt huiusmodi mendacia sine magno conflictantium prelio, (143). quale habuerunt martires contra tyrannos ydolatræ^a ac templorum pontifices, quale nichilominus habuerunt sancti confessores contra hereticos et reges in malo illis faventes, ac novissime diebus istis viri religiosi contra symoniacos, conducticios, incestuosos,

a) idol. B.

1) *De poetis* cf. *Comm. in ps. 21*, Migne t. 193, col. 1005 sqq. (*Cod. Reichersberg. II, f. 12' sqq.*). 2) *Fabul. Aesopicae coll. ed. Halm nr. 84.*

girovagos, vagos, dissolutos, oberrantes aut, quod peius est, irregulariter congregatos clericos prelium grande in tempore VII. Gregorii pape habuerunt et adhuc habent, VII spiritibus nequam in aperte malis, et VII aliis nequioribus in fide bonis contra vere bonos dimicantibus, et importuna loquacitate illos infestantibus. Unde, cum dixisset Iohannes vidisse de ore draconis et de ore bestiae^a et de ore pseudoprophetae spiritus 5
 Apoc. 16, 14. immundos exisse, addidit *in modum ranarum* et adiecit: *Sunt enim spiritus demoniorum facientes signa, et procedunt ad reges totius terrae congregare illos in prelium ad diem magnum Omnipotentis.* Vere, inquit, illos immundos dixerim: sunt enim spiritus demoniorum. Nam revera cum veritati contraria^b sint dogmata eorum, nulli dubium, quin omnes magnitudines, immo inflationes eiusmodi sint aspirationes demoniorum. *Et pro-* 10
 (144). *cedunt*, inquit, *ad reges totius terrae, congregare illos in prelium.* Primi hoc, ut sancta
 cf. 2.Tim. 3, 8. narrat scriptura, iam dicti malefici illi Iannes et Mambres fecerunt. Processit enim
 *f. 45. qui in illis erat spiritus seductionis ad regem *Egypti, et fiducia signorum quae faciebant quasi similia signis virtutis Dei, auxerunt stulticiam eius, ut contra Deum pugnantem pro Israel auderent preliari. Tali vel simili modo ceteri malefici, poete, phylo- 15
 sophi congregaverunt reges totius terrae; non quidem in unum locum, sed in unum eundemque pessimae voluntatis statum, ut preliarentur contra Dominum, ut preventi magna estimatione illorum reges terrae dedignarentur aut negligerent magna estimare miracula, quae servi Domini facerent, vel mirari sapientiam quam predicarent; quoniam 20
 et illi econtra mira facere et magnifice ut sapientes loqui consuevissent. 20
 (145).
 [De Ieroboam
 rege Israel.]
 Rom. 1, 18.
 3. Reg. 12, 28. Omnium illorum qui sic veritatem Dei, ut apostolus conqueritur, in iniusticia detinent, similitudo processit in regno scisso quondam a domo David: ubi rex Ieroboam vitulos aureos excogitato consilio fabricavit, quibus et festivitates festivitatis Dei similes constituit; ut huiusmodi quasi divina reverentia vitulis aureis exhibita detineret populum tali cultu fasciatum, ne in Ierusalem requireret Deum verum vel reverteretur 25
 ad domus David regnum legitimum. Deceptor iste sic peccans in Spiritum sanctum contra propriam conscientiam proprioque iudicio condemnatus, nulla venia dignus est habitus. Verum deceptus ab eo populus magna ex parte ad penitentiam per sanctos prophetas est revocatus: quorum ille fuit precipuus, quo prophetante atque clamante 30
 ib. 13, 5. contra predictum Ieroboam super altare stantem et sacrificantem scissum est altare per medium, et effusus est cinis eius. Propemodum simile est huic, quod heresiarche vel scismatici, proprio nunc iudicio condemnati, peccantes non per ignorantiam, sed per maliciam in Spiritum sanctum, non habent ullum penitentiae remedium; sed ab eis decepti aliquotiens emendantur, maxime cum sacrificia huiusmodi hereticorum vel scismaticorum quasi cineri assimilata exsufflantur ac Deo molesta esse manifestantur. 35
 (146). Cuius veritatis testes quam caute se ab interdictis abstinere debeant, ne videlicet, cum huiusmodi post interdictum vel cibum sumant, illius prophete docemur exemplo, qui ab alio propheta deceptus et comedens interdicta leoni occidendus legitur traditus. Cavendi ergo sunt veris prophetis falsi prophete, ne per illorum seductionem decepti 40
 1. Petr. 5, 8. communicent interdictis et incidant in os leonis qui circuit querens quem devoret, cum tamen devorandi potestatem non habeat veros et bonos prophetas, etiam quando eos mordendi vel occidendi occulto quidem, sed non iniusto iudicio Dei permittitur illi potestas. Etenim propheta prenotatus, quia deceptionem prophetae mendacis non repulit, leoni datus est occidendus, non tamen devorandus et, ut creditur, hac ipsa 45
 3. Reg. 13, 24, 28. morte fuit expiatus. Unde leo, qui eum Deo irascente occiderat, iam Deo placato
 *f. 45. apostolica sive alia Moysi cathedra, exaltato per violentiam laicam *quolibet symoniaco, subintruso vel superposito alicui catholico regulariter electo et provecto, huiusmodi

a) bestiae et de ore *des. B*; de ore *scr., sed punctis del.* b) sint contr. *B.*

emerserunt controversiae, in quibus plurimum dementati sunt Egyptii potentes et tyranni per id, quod in sua secta clericos habebant valenter litteratos, et in identitate sacramentorum, tanquam in similitudine signorum gloriantes contra aecclesiam, cum ipsi essent extra aecclesiam; non attendentes vel attendere volentes, quod, etsi extra
5 aecclesiam sit locus veri sacramenti, non tamen nisi in sancta catholica aecclesia est locus veri sacrificii, ut beatus Augustinus asserit¹.

Tempore Petri Leonis scismatici, fautoribus eius una cum ipso excommunicatis^{(147).} valde gloriantibus in identitate sacramentorum, tam apud ipsos quam apud excommuni-
catorum ipsorum beatae memoriae papam Innocentium, cum essem tunc temporis in
10 curia Romana², coactus sum plures de scripturis veritatis auctoritates colligere, quibus evidenter enituit sacramenta quidem ritu aecclesiastico celebrata tam foris quam intus esse inviolabilia; sed in sacramentis extra celebratis non magis operari spiritum Christi, quam in signis magorum Egyptiorum digitus Dei operabatur, qui tandem ipsis con-
fidentibus in signis Moysi et Aaron claruit. Sic et in illa mea concertatione, astipu-
15 lante mihi tunc venerabili viro beatae memoriae Gwaltherio archiepiscopo Ravennate, palmam optinuit inter sententias multas id quod dicit papa Pelagius: *Scisma, inquit*³,
ipsum, quod Grecum nomen est, scissuram sonat; sed in unitate scissura esse non potest. Non ergo unitati communicant. Partes ipsi sibi fecerunt, et ab eo quod unum est, ut apostoli Iude verbis iam loquar, semetipsos segregantes spiritum non habent. Quibus
20 *omnibus illud efficitur, ut quia in unitate unum non sunt, ut quia in parte esse voluerunt, ut quia spiritum non habent, corporis Christi sacrificium habere non possint.* Multa in hunc modum congegissimus tunc in unum veridica patrum testimonia, quibus compro-
batum et Eimerico tunc temporis cancellario⁴ satagente approbatum est, extra aeccle-
siam celebrata missarum officia, etsi habeant sacramentalia signa signis catholicorum
25 similia, esse tamen irrita et vacua, utpote neque Spiritum sanctum neque corpus Christi habentia. Preliati sunt tamen et adhuc preliari non desinunt contra istam veritatem veritatis inimici: quorum plures, cum sint uxorati vel concubinarij vel^a conductitii, sacrificant licet interdicti. Et quia magnarum congregationum cathedrales clerici sunt huiusmodi conducticiorum conductores et protectores, non est leve prelium quod movent.
30 Preliati ergo^b sunt et preliari non desinunt, persequendo omnes qui in Christo pie vivere volunt; sed malo suo, quia taliter congregati in prelium, congregabuntur in iudicium. Unde, cum dixisset hic congregare illos in prelium, addidit dicens: *Ad diem*
magnum Omnipotentis. Nam dies magnus Omnipotentis dies erit iudicii, sine dubio magnus, sicut propheta dicit: *Iuxta est dies Domini magnus, iuxta et velox nimis. Vox*
35 **diei Domini amara. Tribulabitur ibi fortis et cetera.*
^{Apoc. 16, 14.}
^{Soph. 1, 14.}

Iuxta est, ait ille; et verum est. Nam etsi aliqua mora videtur, ex quo ille pro-
phetavit usque ad [illum^c] diem magnum Omnipotentis; set^d certe prope est unicuique mors et presentis vitae finis, et nescitur^e quando venturus sit. Ait ergo confestim:
Ecce venio sicut fur. Malus servus dicit in corde suo: Moram facit Dominus venire.
40 Dominus autem dicit: *Ecce assum, cito venio*; addiditque^f: *sicut fur*, videlicet negli-
gentibus et dormientibus formidandus. Furis namque similitudinem ipse sibi adhibere dignatus est, dum premisso servis suis precepit, ut vigilent: *Quia nescitis*, inquires, qua
^{Apoc. 16, 15.}
^{Matth. 24, 44.}

a) † erasum A. b) s. ergo B. c) deest A. d) at B. e) nescit A. f) additque B.

1) *Prosperi Sentent. ex August. c. 15; cf. supra p. 425, n. 2.* 2) A. 1133, Apr. 30 —
45 *Iun. 8; v. supra p. 240. et 272; cf. Bach l. l. p. 33; Jaksch, 'Mittheil. des österr. Instit.' VI, p. 259, n. 5; Gerh. epist. 21.* 3) *Coll. Brit. ep. 22, 'N. Arch.' V, p. 545, Mansi I, col. 731. 732; Grat. C. XXIV, qu. 1, c. 34.* 4) *De eo v. Mühlbacher, 'Die streitige Papstwahl' p. 69 sqq.; cf. Concil. Pisanum c. 4, Const. imp. II, p. 578.*

LUC. 12, 39. *hora Filius hominis venturus est, ait: Illud autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilet utique et non sineret perfodi domum suam. Eadem intentione vel causa, qua illic dicit: Sint lumbi vestri precincti: beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes;* continuo et hic subiungit: *Beatus qui vigilat et custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet et videant turpitudinem eius.*

(149). Hoc propter magnum diem^a suum Omnipotens intulit, quia promissum^b erat congregari reges terrae in prelium ad diem magnum Omnipotentis. Sequitur: *Et congregavit illos in prelium* in loco qui vocatur Hebraice Hermagedon. Quos illos congregavit? Utique reges, quia de regibus congregatio ista scribi cepta est. Sunt autem hic diversi, immo oppositi et contrarii reges. Nam de bonis regibus premissum fuerat, ut pararetur via regibus ab ortu solis: de malis vero subiunctum: *Et procedunt ad reges totius terrae, congregare illos in prelium.* Quos ergo regum istorum congregavit in loco qui vocatur Hebraice Hermagedon, vel quis congregavit illos in tali loco? Non enim singularem aliquam personam premiserat, neque aperte distinguit quos malos an bonos congregaverit. Ergo dicere licet, quia bonorum et malorum congregatio hic illa pre-signata est, de qua non ignoramus, quia cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suae, tunc congregabuntur ante eum non solum reges, sed etiam omnes gentes illic in prelium mirabile congregabuntur; quia illic videlicet prelii malorum et bonorum mirabilis et horrendus finis statutus est. Ille status recte designatur hoc nomine, quod hic ponitur Hermagedon. Interpretatur enim 'consurrectio in priora', sive 'mons globosus'¹. Congregationem vero illam recte significat, ubi et sancti reges qui venerunt ab ortu solis in priora consurgent et ad iudicandum sedebunt; et mali reges, tanquam mons globosus, tollentur cum diabolo suo principe; quia tunc revera dicetur monti huic: *Tollere et mittere*, non iam in mare, sed in profundum gehennae. Nunc priusquam veniat illa dies magna, in qua sancti reges universi universaliter consurgent in priora; idem reges quique suo tempore in anteriora extenti et obliviscentes que retro sunt, in anteriora consurgent^c. Cuius rei spectaculum iocundum cum late per Dei gratiam pateat, maxime in successoribus beati *Petri oculos bonos delectat et oculos malos cruciat.

(150). Pontifices [enim^d] Romani cum privilegia aecclesiis supra petram fundatis vel fundandis donant, Petri apostolorum principis auctoritate illa precipue instituta roborant, quae fundamento aecclesiae primitivae concordantia iudicant. Unde si aulica illa instituta in sepe notata regula institutis apostolicis posteriora proferantur in medium cum prioribus et melioribus illis trutinanda in sede apostolica; non dubium priora illa illic approbanda, et posteriora ista prioribus contraria omnino esse reprobanda. Nam etiamsi posteriora ista de anterioribus habeant quedam sibi inmixta in prenotata regula, necessitate tamen cogente sic est aliqua dampnationis ustione cauterianda, et velut aqua fluminis Babilonici desiccanda, ut in matricibus aecclesiis huius aque inundatione occupatis prepararetur via regibus ab ortu solis; aut si hoc semel et simul non potest fieri, attamen tam tortuosa regula demonstretur esse aqua Babilonica flumini Eufrate assimilata cum paradysiacis aquis lacuna Babilonis intermixta, et ideo cavenda, ne in ea propter bonas patrum sententias in unum congestas, etiam illud recipiatur quod eisdem penitus adversatur. Ut enim de ceteris taceamus, est illic sermo beati Augustini dicentis²: *Nulli licet in societate nostra habere aliquid proprium. Si qui habent, faciunt quod non licet.* Deinde quasi licitum quadam regali^e, ut dicunt, pietate ibidem conceditur, ut res propria et domus privata contra doctrinam beati Augu-

a) s. d. B.   b) prem. B.   c) consurgunt B.   d) deest A.   e) corr. ex regis A.

1) Hieronym. de nominib. Hebraic., Opp. III, col. 117: Armageddon . . . consurrectio in priora, sed melius . . . mons globosus. 2) Sermo 355, c. 2, Opp. V, col. 1381; v. supra p. 166, n. 2.

stini premissam possideatur. Quod concessum sancta sedes apostolica non recipit, sicut in premissis Urbani [pape^a] et martyris, item Urbani pape secundi et pape Paschalis [dictis^b] evidenter claret. Item Nicolaus et Alexander pontifices Romani quasi ex uno ore precipiendo statuerunt, ut sacrorum ordinum clerici statutis patrum de continentia
 5 obediētes iuxta aecclesias, quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos, simul maneant, manducent et dormiant; neque privata illis concedunt habitacula, solis coniugatis clericis a beato papa Gregorio indulta et caste in congregatione viventibus omnino interdicta, utpote in quibus est occasio multa pravitatum et turpitudinum. Quod non ad plenum perpendisse vel in sua regula precavisse pium regem Ludewicum non est
 10 mirum; quia non regi vel imperatori, sed Petro piscatori data est auctoritas confirmandi fratres, Domino dicente: *Tu es Petrus et super hanc petram edificabo aecclesiam meam. Et portae inferi non prevalebunt adversus eam; et tibi dabo claves regni caelorum.* Math. 16, 18.

Inter portas inferi, quas patribus exponentibus accepimus esse pravas doctrinas vel tyrannicas violentias, non absurde possumus computare sepe dictae aulicae regulae
 15 pravam doctrinam tanto periculosiorem, quanto ibi secretius latent pestifera venena multo salubrium doctrinarum circumlita melle, dum sanctorum patrum sanis institutis opposita *et intermixta est illa concessio regalis, qua coniungitur domus ad domum et ager agro copulatur. Si enim, docente propheta, ve his qui coniungunt domum vel agrum
 20 contra interdicta legis divinae domui vel agro proprietatis suae, unde sibi sufficienter abundant, iungere audent domum vel agrum, unde pauperes nichil habentes et Deo expedite servientes debent vivere? Dubitari poterat aliquando hanc regulam inter portas inferi deputandam, quando sub ea in multis aecclesiis erat honesta conversatio et religionis canonicae saltem umbra qualiscunque propter habitas et usitatas vitae
 25 claustralis quasdam formulas, quae quasi vectes erant eiusdem portae, quandiu tenebantur in consuetudine. At nunc, eisdem vectibus abiectis et valvis omnino patulis nullo repagulo tardante, neglectis claustralibus habitaculis luxuriose nimisque irreligiose vivitur in domibus privatis, et gratia Dei transfertur in luxuriam et de sacrae miliciae stipendio militatur diabolo. Nam etiam illi qui communi dormitorio et refectorio ali-
 30 quotiens utuntur et interdum, quando et quantum eos libet, in cubilibus suis propriis morantur in alternatione tali patentes inveniunt sibi portas infernales, quibus utinam sublatis eleventur portae caelestes et eternales, disciplinae videlicet regulares et vere cenobitales, absque omni fictione ac fermenti totius intermixtione.

Cum enim tria fermenta cavenda sacrum doceat euangelium, phariseorum, sadu-
 35 ceorum et Herodis, in bene dispositis claustris neque phariseorum placent filacteria inmoderatum rigorem preferentia, neque saduceorum laxa dissolutio, in qua nulla est ad resurrectionem digna preparatio, neque dominatio Herodiana, in qua regnat superbia cum sevicia. Etenim theologo Iohanne asserente, *omne quod in hoc mundo est, aut concupiscentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut superbia est vitae*, in qua est con-
 40 cupiscentia in hoc seculo dominandi. Ex tribus istis concupiscentiis illa, quae est oculorum, subest in filacteriis ac fimbriis magnificis ceterisque ostentationibus phariseorum. Illa vero, quae est carnis, principatur in conviviis ceterisque luxuriosis dissolutionibus saduceorum spem resurrectionis minime habentium et ideo presentis vitae delitiis abutentium. Porro illa, quae est in hoc seculo dominandi, tyrannizat in homi-
 45 nibus ambitiosis vel dominantibus in hoc mundo; vel, quod peius est, etiam dominantibus in clero. Quo contra boni et religiosi homines contra saduceorum fermentum sobrie, contra phariseorum iuste, contra Herodis pie vivunt in hoc seculo, expectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et salvatoris nostri Iesu Christi. Cuius ex

Matth. 16, 18.

(151).
[De portis inferi.]

*f. 47.

Isai. 5, 8.

(152).
[De tribus fermentis cavendis.]

1. Ioh. 2, 16.

cf. Tit. 2, 12.

Tit. 3, 4.

- cf. Ps. 64, 12. quo apparuit benignitas et humanitas, benedictio parata est coronae anni benignitatis, et campi eius replentur ubertate, bono semine in filiis regni multiplicato eo copiosius, quo
- *f. 47^c. semen filiorum gehennae *ab homine inimico superseminatum et usque ad vicinam messis ultimae imminentiam toleratum, quandiu erat adhuc teneritudo utriusque germinis; nunc ubi hoc salvo tritico fieri potest, ab angelis messoribus a tritico separatur cautius et diligentius. Prime, ut premissum est, messis in hoc anno benignitatis mессores, erant apostoli a Domino in labores aliorum introducti. Ultimae huius messis, de qua nunc agitur, mессores erunt angeli, ut se habet assertio euangelica, Domino docente, quod est^a ager mundus, bonum semen filii regni, zizania filii gehennae, mессores angeli: per quos primo zizania sunt colligenda in fasciculos ad comburendum et deinde triticum congregandum in horreum Domini. 10
- (153). Quae omnia ultima quidem ventilatione in magna virtute per angelos creduntur ita, ut predicta sunt effectum manifesto complenda. Verumtamen quia *labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est*, non absurde creditur et speratur per sacerdotum quedam angelica ministeria etiam nunc ante finem seculi talia fieri ex parte, cum scriptis luculentis pravi mores tanquam zizania fasciculis alligata igne infernali demonstrantur punienda; et boni mores tanquam grana triticeae messis ostenduntur caelesti premio remunerari debere. Quod in libris Moraliibus beati pape Gregorii clare invenitur, qui sciens reprobare malum et eligere bonum, viciis et virtutibus morum caute ab invicem discernendis bene invigilavit loquendo et scribendo, quia angelus Domini exercituum erat, contra phalange 20 viciorum caute ordinans exercitus morum et virtutum.
- (154). Similiter et reliqui pastores et doctores catholici probantur esse angeli mессores vel, sicut iam diximus, vicia et virtutes tanquam zizania et triticum separantes vel filios gehennae a filiis regni sic distinguentes, ut eorum vel sermones audiens vel scripta legens evidenter agnoscere valeat, utrum sit^b in ordine aliquo catholicorum sive clericorum sive monachorum Deo ita militantium, ut merito habitare debeant in aeternis 25 tabernaculis; sive laicorum, qui talibus taliter militantibus ita obediunt, et de mammona iniquitatis bene faciunt, ut, cum defecerint, ab ipsis, quos obediendo et bene agendo sibi amicos fecerunt, recipiantur in aeterna tabernacula; dum *qui recipit prophetam in nomine prophetae mercedem prophetae accipiet, et qui recipit iustum in nomine iusti mercedem iusti accipiet*. Sed in recipiendo prophetam cavendus est pseudopropheta, in recipiendo iustum cavenda est falsa iusticia. Et ideo necessaria est messorum diligentia separans a granis zizania, ne pro bonis recipiantur mala, pro veris falsa. Quia enim de duobus nunc ordinibus loquimur, clericorum videlicet et monachorum, 30 quos amicos facere de mammona iniquitatis expedit huius mundi divitiis, recipiendo in clerico prophetam et in monacho iustum, ne in nomine prophetae falso vel in nomine iusti falso quis decipiatur; clericorum et monachorum quidam sic inveniuntur
- *f. 48. cauteriati et nomine *prophetarum sive iustorum sic privati, ut nemo nisi fatuus eos recipiat in nomine prophetae vel iusti.
- (155). Beatus Benedictus in regula sua quatuor genera monachorum designat¹: quorum 40 duo sub nomine iustorum approbat, cenobitarum videlicet sub regula et abbate militantium, et anachoritarum seu heremitarum solitudine gaudentium et iugitate orationis fruentium. Duo vero genera^c monachorum deterrima omnino reprobant; sarabaitarum scilicet sine regula et abbate inordinabiliter viventium, et girovagorum per varia loca discurrentium. Quis ergo istos a tanto messore abiectos putet sub nomine iustorum censendos vel recipiendos? Perdatur elemosina talibus data, ex quo eorum conversatio 45

a) ager est B. b) in aliquo sit ordine catholicorum sive monachorum sive clericorum B; malum in aliquo etc. Baluze. c) mon. gen. B.

1) Cap. 1, ed. Wölfflin p. 8.

cognoscitur nomine iusticiae privata. Similiter in clero designata^a sunt genera in nomine prophetarum suscipienda, videlicet communiter viventium, secundum laudabile discipulorum Christi exemplum, quibus erat cor unum et anima una in Deo, nec quisquam eorum aliquid suum esse dicebat; vel secundum canones in aecclesia se populumque regentium, neque terminos a patribus constitutos transgredientium vel transgredi sinentium, et more speculatorum superventuros hostium incursus precaventium, quorum cuique dicitur: *Clama, ne cesses; quasi tuba exalta vocem tuam, et annuncia populo meo scelera eorum, et domui Iacob peccata eorum.* Item: *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Syon. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem. Exalta, noli timere.* Isti sunt custodes super muros Ierusalem constituti, ut die ac nocte non taceant. Isti sunt VII angeli cum VII tubis aut VII phyalis in Apocalypsi demonstrati. Isti sunt VII stellae VII aecclesiarum et VII candelabra aurea cum VII lucernis ardentibus et lucentibus in conspectu Domini. Sed linum fumigans in sacerdocio falso multas habet manerias, pseudoclericorum videlicet acephalorum, symoniacorum, conducticiorum, Nicolaitarum^b et irregularium conventiculorum; quos ubi manifesta est insipientia eorum, suscipere in nomine prophetarum desipere est, maxime nominatim proscriptos, ut manifeste incestuosos et conducticios a sede apostolica non semel interdictos. Porro conductores eorum, quia et ipsi domum Dei domum negociationis faciunt, nec ipsi in nomine prophetarum sunt recipiendi, sed arguendi et monendi atque, si redargui non resipuerint neque se alienaverint ab hoc negociationis fermento, ipsi conductores cum suis conducticiis pari sorte censendi et quasi transgressores canonum publici publice arguendi et cavendi.

Velim hic esse commonitos quosdam episcopos et abbates, qui sub nomine plebanorum palliant feditatem conducticiorum suorum. Conducticius enim est procurator plebis vel minister altaris, qui canonica portione minus accipiendo subiectione indebita munus ab obsequio suo conductori persolvit. Quam speciem symoniae beatus papa Gregorius dampnat¹ aperte simul cum *ea, quae fit per munus a manu vel per munus a lingua. Quod si abbas episcopo concedente curam agit alicuius ecclesiae, potest illic unum de suis fratribus ponere, cui tanquam cenobitali religione astricto nulla in decimis et oblationibus assignetur portio canonica, sed illa circa eum servetur dispensatio apostolica, qua distribuebatur unicuique sicut cuique opus erat. Qui vero sine lege claustrali sub lege sunt canonum sive ab episcopo sive ab abbate vel preposito in aecclesiis plebalibus ponantur, secundum canones ibidem stipendiandi sunt, quia dignus est operarius cibo et mercede sua: quam si ordinatori suo ad hoc remittit, ut ipse qualitercunque oves non tam pascat quam furetur et mactet et perdat, quia de turpi lucro suo magis quam de ovibus curat, non est mirum, si oves illum non secuntur, sed fugiunt^c ab eo, quia non noverunt vocem alienorum. Neque vero huius perfectionis in se aliquo modo suspicande materiam prebent, qua sine sumptu euangelium predicans apostolus multis est mirandus et paucis imitandus, maxime iam ordinatis aecclesiis et aecclesiasticae militiae stipendiis, quibus apostolus absque sumptu predicans intendebat ordinandis. Proinde inordinata conductio potius quam ordinata institutione nominanda est huiusmodi clericorum subiectio indebita questui alieno laborantium et de hoc ipso aliquoties murmurantium, quod stipe suo labori debita fraudantur: de qua ipsis videntibus et invidentibus alii parum vel nichil laborantes con-
vivuntur et ditantur.

a) s. d. B.   b) nicolayt. B.   c) ab eo f. B.

1) Hom. in evang. I, 4, c. 4, Opp. I, col. 1449; cf. Lib. II, p. 610. Eodem loco utitur Gregorius VII, Reg. VI, 34, Jaffé, Bibl. II, p. 370.

- (157). Et quidem nimis detestanda est iam notata symoniae species in inferioribus personis, utpote sua propria dampnatione contentis. Verum in episcopis clericorum ordinatoribus grande imminet periculum sanctae Dei aecclesiae, iudicante papa Nycolao^a, ut quicumque se ordinari permiserit ab eo quem symoniacum esse non dubitat una cum ordinatore suo non disparem dampnationis sententiam subeat, ut uterque depositus 5 penitentiam agat et privatus a propria dignitate persistat. Et quidem non estimo de hac re sententiam precipitandam, sed apostolicam sedem consulendam, utrum prescripta conductionis pactio vel actio symoniacae pestis vocabulo sit notanda vel mitius nominanda, cum tamen scripta beati Gregorii papae diligenter inspecta satis ostendant, quo nomine tales negotiationes censeri debeant. Verum ne videamur preiudicia facere 10 iudicibus aecclesiae, non indecens est a successore Petri super talibus consilium querere primo sine personarum proditione, ut parcatur eorum fame, sed consulatur cautelae, si forte audientes talia in sede apostolica improbari et cauterio symoniacae pravitatis notari studeant ab his ante proditionem suae personae cito emendari: hoc scientes, quod heretica nota symoniae forsitan carebunt, si perperam gesta malunt penitendo 15 cavere^b in posterum, quam defendendo suosque monitores persequendo augere. Sicut enim beatus Petrus non recte incedens ad veritatem euangelii simulatione sua quosdam cogens iudaizare, cum argueretur super hoc a minimo apostolorum, quia benigne
cf. Gal. 2, 14. recepit ammonitionem et emendationem, *dignus laude iudicatur neque ob talem excessum reprobatur eius auctoritas; ita nimirum si episcoporum quis excedit in his quae symoniace fieri non attendit et redargutus arguentem diligit seseque in quibus debet 20 corrigi, puto hunc non inimico homini zizania superseminanti comparandum vel cum illo dampnandum, sed inter agricolas computandum neque cum malis male perdendum, si filium Dei non persequitur in membris^c suis et acquiescit sanis monitis diligitque
cf. Matth. 13, 25. grana vera et sustinet zizania; quo contra mali agricolae diligunt ac foveant zizania et 25 graviter sustinent grana.
- (158). Sane hic non omittendum puto eam consuetudinem satis esse tolerabilem, qua quidam religiosi abbates et prepositi aecclesiarum plebaliū ad sua cenobia pertinentium curas agunt per seipsos, neque assumunt sibi ad hoc ministerium coadiutores alios, nisi aut fratres suos regulariter institutos aut clericos litteratos secundum cano- 30 num saltem disciplinam sibi per obedientiam alligatos, ut non sit eis liberum vel ab eis recedere vel sub eis dissolute contra synodales regulas vivere. Qui nimirum taliter astricti non dicendi sunt conducticii, sed adiutores altario servientes et de altario viventes iugumque etsi cenobitalis, tamen synodalis obedientiae sub magistro probabili probabiliter ferentes. Hi nimirum si habentes de suo ministerio victum et vestitum his 35 contenti erunt, non querentes quae sua sunt, sed quae Iesu Christi, dum non ad aliud nisi ad eius obsequium rebus aecclesiae utuntur, inter bonos agricolas computari poterunt, etsi non in ordine apostolorum sua omnia relinquentium, tamen in ordine imperfectorum perfectis adherentium ipsisque utcumque obedientium et eos adiuvantium ad agrum Domini excolendum. Vera siquidem grana ex distinctione fructuum suorum 40 cognoscuntur, dum aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud affert fructum centesimum. Quod multi doctorum in dominica messe laborantium sic exponunt, ut in coniugum conversatione recta et in viduarum seu continentium, sed non virginum castimonia et virginum perfecta sanctimonia hos fructus intelligendos insinuent; eo quod
[De fructibus distinctis.]
Matth. 13, 8, 23. nemo penitus extra haec tria genera sobrie, iuste^d ac pie viventium salvari poterit. 45 Nutriuntur sane horum trium generum electa grana inter ipsa zizania, suo tempore sufferenda et suo tempore auferenda. Quod qualiter fieri oporteat, euangelica nos doctrina patenter informat.

a) Nic. B.   b) in p. cav. B.   c) s. m. B.   d) iustae B.

Etenim ipse paterfamilias seminis boni seminator, qui dicit: *Ne forte colligentes zizania eradicetis cum^a eis simul et triticum. Sinite utraque crescere usque ad messem*, ipse est rex regni caelorum, id est presentis aecclesiae vel congregationis sanctorum, in qua bono semini zizania, id est filiis regni filii nequam, quos diabolus superseminavit, usque ad messem, id est, usque ad consummationem seculi permixti sunt. Illos tolerari iubet cum dicit: *Sinite utraque crescere usque ad messem*, cum sepiissime cicui efflorescant et sublimius crescant, ita ut summos honores in aecclesiasticis gradibus apprehendant: eo quod nichil noceat bonis permixtio malorum, *quos [ante^b messem] *f. 49^r. pro tempore inviti sustinent, quia corrigere non possunt. Igitur quod precepturus erat recte et, ut preceptorem decebat, prior ipse fecit, admittens Iudam in illo sanctorum numero, quibus potestatem dabat eiciendi spiritus imundos et curandi omnem languorem omnemque infirmitatem; ut scias dona Dei pervenire ad illos qui cum fide accipiunt, etiamsi talis sit is per quem accipiunt, qualis fuit et Iudas.

Sciendum tamen, quia postquam, ut Lucas scribit, intravit in eum satanas et abiit et locutus est cum principibus sacerdotum et magistratibus, quemadmodum eum traderet illis, et gavisi sunt et pacti sunt pecuniam illi dare et sponndit; iam nec eiciendis spiritibus imundis nec in languoribus aut infirmitatibus curandis illa potestate apostolica usus est: quippe qui sequenti die inter cenandum per buccellam intinctam proditor designatus continuo exivit et, antequam eum, quem tradiderat, in crucem suspenderent Iudei, laqueo se [ipse^c] suspendit. Nec vero tam segnis patientiae veros Christi apostolos fuisse arbitremur, ut, postquam ille designatus est, si non exisset, communicare illi potuissent ut prius. Hec idcirco dicimus, ut zizania, quae inimicus homo [semini^c bono^c] superseminavit, non absque discretionem rerum vel temporum toleranda esse vel communionem illorum nichil obesse putemus. Cum adhuc esset Iudas occultus fur, idque solus sciret deus Christus, nichil apostolis oberat, quod eis communione vel potestate apostolica commiscebatur. At ubi deterrima eius iniquitas actu prodiit, ut cum inimicis Domini et magistri sui pactum iniret prodicionis et homicidii, ubi hoc hominibus notum fecit homo Christus, nunquid rationi placet sine culpa potuisse fieri, ut deinceps illi diabolo aliqua communione homines fideles commiscerentur? Sic nimirum quandiu quilibet filii nequam, quantalibet regno Christi scandala faciant, ita agunt, ut tamen sub specie boni ac nomine christiano tegantur solusque quales sint noverit Deus, tolerandi sunt. At ubi manifesto convictos actu notaverit eo nomine, quo digni sunt, Christus qui in aecclesia loquitur, iam nec ratio nec veritatis regula patitur, ut cum eiusmodi vel cibum sumamus.

Sic toleratus est filius ancillae in domo Abrahae una cum filio libere, donec prodita est eius malignitas evidenti persecutione: qua perspecta dictum est Abrahae a matre libera: *Eice ancillam et filium eius. Non enim heres erit filius ancillae cum filio meo Isaac*. Et quomodo tunc is qui secundum carnem persequabatur eum qui secundum spiritum; ita et nunc. Apostolica enim communis vitae regula per euangelistam Lucam descripta iam Deo gratias post longam sterilitatem peperit electam et nobilem prolem; clerum videlicet regularem heredem universorum quae habet aecclesia in spiritualis militiae stipendium Deo et sanctis eius oblata. Hunc videntes mali coloni dicunt apud se non recte cogitantes: *Hic est heres. Venite, occidamus eum et habebimus hereditatem eius*. Item: *Ecce somniator qui accusat fratres apud patrem crimine pessimo*. **Venite occidamus eum et videamus quid prosint illi somnia sua*, quibus nostros manipulos manipulo suo posthabendos predicat; cum divina officia ob crimina pessima symoniae vel aperte mechiae, ut asserit, nobis interdicta vilipendit suumque ac sibi simulum, sicut

a) simul cum eis B. b) ante messem des. A; legitur etiam nunc añ, sed del. A; messē super lin. B. c) deest A.

Matth. 21, 38. dicit, rationabile obsequium in divinis officiis plus iusto magni pendit. *Venite*, inquit, *occidamus eum et videamus quid prosint illi somnia sua*. Quasi vero pro somniis inanibus et vanis^a habenda sint sedis apostolicae interdicta vel mandata: quae utique in tantum firma sunt et rata, ut illis caelum cludentibus non descendat ros aut pluvia, nisi iuxta oris eorum verba, quibus in beato Petro data est potestas iudiciaria. Plura istorum interdicta quasi caeli clausuras possemus demonstrare, sed unum hic sufficiat commemorare.

cf.
2. Reg. 1, 21.

(162).
[Gregorius VII.]
1074, Mart.

Gregorius¹ episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri Ottoni Constantiensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem.

Instantia nunciorum — — debeat gaudere.

10

*f. 50^r.
1. Reg. 1, 2.

Interdicta haec illisque similia servantibus magna imminet infestatio ab eorum transgressoribus maxime alta loca et officia in aecclesia tenentibus. Cum ergo tali persecutione claruerit quae pars moveat, et quae sustineat iniustam violentiam, dignum est, ut quasi filius ancillae atque ut vere scismaticus proiciatur, qui non iam cum Iuda fure adhuc occulto insidias machinatur, sed cum eodem iam detecto per manifesta furoris ac tyrannidis molimina contra bonos debachatur, et odio maligno non solum quos scit, sed etiam quos putat bonos persequitur, neque cum ipse sit lolium, secum in eodem agro sinit crescere semen bonum; quod si una secum in eodem agro equanimiter ferret, ferendus et ipse esset. Verbi gratia, si quolibet clerico irregularis congregationis mortuo vel iuste deposito paterentur hoc residui, ut in locum decedentis alter succederet, qui relictis propriis in claustro viveret, *quoadusque filiis Annae multiplicatis filii Fenennae omnino deficerent, dum sterilis pareret plurimos, et quae multos habebat filios infirmaretur: possent portari talia portantes et stipendia sua exterius accipientes, atque etiam, si sacris ordinibus carerent, legitima coniugia sortientes, et sub christiana regula vivendo, ut beatus Gregorius dicit², cor et linguam et corpus, auctore Deo, ab illicitis custodientes. Neque vero inter sic viventes aliqui censentur esse zizania, nisi qui non diligunt meliorum et communiter viventium sanctius propositum; quod qui in se non habentes, in aliis diligunt, aliorum bona diligendo sua faciunt. Qui autem bonos vel quos bonos putant, non ferunt, nec ipsi utique ferendi sunt.

Qualiter autem zizania cognoscenda, sufferenda vel auferenda sint, beatus Augustinus, unus ex electis messoribus, in libro Questionum euangelicarum clare describit [Aug] dicens³: *Bene intelliguntur heretici zizania in medio tritici, quia non societate unius aecclesiae vel unius fidei, sed societate solius nominis christiani permiscetur bonis, ut illi qui in eadem fide mali sunt, palea potius quam zizania deputentur. Inter hereticos et malos catholicos hoc interest, quod heretici falsa credunt, illi autem vera credentes non ita vicunt ut credunt. Solet⁴ autem etiam^b queri scismatici quid ab hereticis distent, et hoc inveniri, quod scismaticos non fides diversa facit, sed communis dirupta societas. Qui^c falsa de Deo credit vel de aliqua parte doctrinae quae ad fidei pertinet edificationem, ita ut non querentis cunctatione temperatus sit, sed inconcusse credentis nec omnino scientis opinione atque errore discordans, hereticus est, et foris est animo, quamvis corporaliter intus videatur. Multos enim tales portat aecclesia, quia non ita defendunt falsitatem sententiae^d suae, ut intentam multitudinem faciant. Quod si fecerint, tunc pelluntur. Item quicumque invident bonis, ita ut querant occasiones excludendi eos aut*

a) vacuis B.   b) queri etiam B.   c) Si enim Aug.   d) suae sent. B.

1) Jaffé, Bibl. II, p. 525. Haec epistola supra iam ter edita est Lib. de lite I, p. 340. 15
420; II, p. 60.   2) Epist. XI, 56 a. ad Augustinum, EE. II, p. 333.   3) Quaest. XVII.
in Matth. I, quaest. XI, § 1, Opp. III, 2, col. 279 A.   4) Ibid. § 2.   5) Quibusdam omissis.

degradandi eos, vel crimina sua [sic^a] defendere parati sunt, si obiecta vel prodita fuerint, ut etiam conventiculorum segregationes vel [ecclesie^b] perturbationes cogitent excitare; iam scismatici sunt, et ab unitate corde discissi, etiamsi non inventis occasionibus aut occultatis factis suis sacramento aecclesiae corporali conversatione socientur. Quapropter¹
 5 illi soli catholici mali recte deputantur, qui quamvis predicant vera, quae ad fidei doctrinam pertinent, etsi quid forte nesciunt, sed querendum existimant, salva pietate discutiunt sine aliquo preiudicio veritatis et bonos aut quos bonos putant amant atque honorant quantum possunt, tamen flagiciose facinoroseque^c vivunt, contra quam vivendum esse credunt; tales, etiamsi prodantur aut accusentur, pro disciplina aecclesiae salutisque suae causa
 10 correpti vel a communione suspensi nullo modo a communione catholica sibi *recedendum *f. 51. esse putant, quocumque permissi fuerint satisfactionis locum querentes, et aliquando per penitentiam mutantur in frumentum, aliquando sub nomine penitentium ita vivunt ut solent, aut^d multo minus, quidam etiam amplius, nullo modo tamen a catholica unitate discedunt, quibus si mors obrepserit, paleae deputantur usque in finem. Hoc etiam ipsi credunt.
 15 Nam si aliter credunt et inconcusse tenent, iam inter hereticos numerandi sunt. Boni² catholici sunt qui et fidem integram sequuntur et bonos mores. Quod autem ad fidei doctrinam pertinet, ita querunt si quid querendum habent, ut absit concertatio periculosa vel querentibus, vel ei cum quo querunt, vel eis qui dissidentes audiunt. Ita autem docent si quid docendum habent, ut usitata, ut^e confirmata securissime et fidentissime et lenissime
 20 ut possunt insinuant; inusitata vero, etiamsi veritatis manifestatione liquidissima perceperunt, querendi potius quam precipiendi aut affirmandi modo, propter audientis infirmitatem. Si enim tantum pondus habet aliquod verum, ut vires discentis excedat, suspendendum est, ut extendat crescentem, non imponendum, ut opprimat parvulum. Unde est illud: 'Filius hominis, cum venerit, putas, inveniet fidem in terra?' Aliquando etiam
 25 occultandum est, sed cum spe hortatoria, ut non faciat desperatio frigidiores, sed desiderium capaciores. Inde est illud: 'Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare Ioh. 16, 12. modo'. Quod vero ad mores pertinet, hoc bene et breviter dicitur. Aut confligendum est cum amore temporalium bonorum, ut non vincat; aut edomitus subditusque esse debet, ut, cum surgere ceperit, facile repellatur; aut ita extinctus, ut se omnino nulla^f parte commo-
 30 veat. Ex quo fit, ut ipsam mortem propter veritatem alii fortiter obeant, alii equanimiter, alii libenter. Quae tria genera fructus sunt fertilis terrae, triceni et sexageni et centeni. In horum aliquo genere inveniendus est tempore mortis suae, si quis de hac vita recte cogitat emigrare.

Hec dicente sancto Augustino, facile agnoscitur terra bona, melior, optima, fructu (165).
 35 tricesimo, sexagesimo, centesimo distincta. Quod si quis numerosius hominum genera salvanda voluerit distinguere premissa tripertita distinctione; vel illa nichilominus tripertita, qua duo in lecto, duo in agro, duo in pistrino monstrantur, quorum unus assu-
 40 mitur et alter relinquetur; mittimus eum ad predicti patris volumina, in quibus de omni hominum maneria salvanda invenimus egregia et specialia opuscula. Nam ad instruendam vitam coniugum librum de Bono coniugali, ad insinuandam^g castimoniam viduarum librum de Bono viduitatis, ad consummandam perfectionem virginum librum de Virginitate scripsit lucidissime, atque ad informandos milites et principes librum scripsit Ad comitem; porro ad informationes monachorum, librum scripsit De *opere *f. 51'.
 45 copiosam, doctrinae ac vitae apostolorum per omnia consonam. Dum ergo doctoris

a) deest A.   b) deest B.   c) atque facinorose Aug.   d) non add. Aug.   e) et Aug.
 f) ex add. Aug.   g) erudiendam B.

1) Quaest. XVII. in Matth. I, quaest. XI, § 3, col. 279. 280.   2) Ibid. § 4, col. 280.

huius considero libros de ordinibus aeclesiae distinctis distincte compositos, quasi quosdam eius perpendo manipulos cum exultatione messoris ante dominum messis portandos. Item beati papae Gregorii scripta lucidissima quedam sunt regulae preclarae de omnibus ordinibus totius aeclesiae: dum et in libro Pastoralis curae clerum, et in Dialogo suo vita patris Benedicti descripta instruit ordinem monasticum, et in omeliis et epistolis atque scriptis moralibus cunctum docet populum christianum, secundum quod ei fuit iniuncta sollicitudo omnium aeclesiarum.

(166).

[De falsis
penitentiis
cavendis.]

Predictorum ergo et aliorum patrum orthodoxorum doctrinae quedam sunt rectissimae regulae ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Unde ab his exorbitantes necessarium est curari penitendi medicina. In qua tamen cavendae sunt falsae penitentiae, quae a nostri temporis messoribus Romanis pontificibus Gregorio VII. et Innocentio papa II. ita sunt ab agro dominico exterminatae atque fasciculis comburendis alligatae, ut eorum scripta et interdicta pensantes liquido cognoscere valeant, non magis valere falsam penitentiam contra peccatum actuale, quam falsum baptismum contra peccatum originale. Quod cum ita sit, recte movemur et dolore afficimur, videntes in aeclesia Dei quosdam excommunicatos vel interdictos per falsam penitentiam vel, quod peius est, per nullam admitti ad dominici corporis communionem laicam vel, quod peius est, leviticam; quasi flammeus gladius ad custodiendam viam^a ligni vitae positus omnino ita sit in diebus nostris extinctus, ut ad illud pateat accessus ligno scientiae boni et mali abutentibus ac pudenda sua tegentibus vel, quod peius est, peccata sua etiam manifesta defendentibus. Multos hac tempestate videmus cum Herode vel Herodiade illicita pre-

cf. Gen. 3, 24.

(167).

sumentes et paucos cum Iohanne talia redarguentes. Et ut a bonis exempla sumamus, multi reges et principes exemplo David regis peccant, sed pauci exemplo eius emendant. Multi pontifices et sacerdotes exemplo Petri cadunt, sed pauci exemplo eius resurgunt. Multi animales spiritum non habentes et omnino inordinate viventes, nulla regula vel cenobitalis vel saltem christianae religionis utentes, manifeste semetipsos a corpore Christi segregant, ita ut nec speciem in se alicuius boni membri ostendant; et tamen eidem corpori sacramentotenus nemine prohibente communicant aut, quod peius est, idem corpus immolant atque dispensant. Unde non immerito etiam a quibusdam illiteratis iam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur, et pauci

1. Cor. 4, 1.

2. Cor. 6, 4.

r. 52.

sunt qui dicere valeant vel dicant cum apostolo: *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores misteriorum Dei.* Item: *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Solummodo gladiis et fustibus, minis et terroribus exigunt plures talium, ut non vituperetur ministerium

(168).

Ps. 89, 1.

[De operariis
in messem vel
mittendis vel
eiciendis.]

eorum, cum sit vituperabile in oculis Dei et hominum. Itaque deficiente nunc humano consilio et auxilio, *Domine, refugium tu factus es nobis a generatione in generationem,* quia in te solo nobis est fiducia, quod mittas et eicias operarios in messem tuam; mittas voluntarios, eicias etiam invitos, quos tu nosti esse idoneos operarios: quales optamus esse omnes omnium aeclesiarum prelatos et maxime apostolicae sedis antistites, cardinales atque legatos, ut videlicet per ipsos corrigatur, sicubi a ceteris erra-

Matth. 13, 41.
ib. 40.

[De vertice
carmeli desiccato.]

Am. 1, 2.

tur. Mitte, domine Iesu, angelos tuos in messem tuam, qui colligant de regno tuo omnia scandala et de campis tuis omnia zizania, inter quae non minimum est illa sepe notata regula; cuius malae frutices in campis tuis uberiora occupant loca, ita ut, sicut Amos propheta deplorat, desiccatus sit vertex Carmeli et lugeant speciosa pastorum. Ait enim: *Dominus de Syon rugiet et de Ierusalem dabit vocem suam. Et luxerunt speciosa pastorum, et exsiccatus est vertex Carmeli.*

(169).

Non solum^b ergo te decet ymnus, Deus, in Syon, sed etiam rugitus de Syon. . . . .

a) u. l. u. *ablr.* A.   b) e. s. B.

IN PSALMUM LXV.

Precedentis partis psalmo ultimo ad sedem apostolicam directo diffusius, quam f. 1.
 psalmi requirebat expositio, evagati sumus, dum exordinationes, quas in aecclesia Dei
 fieri videmus et dolemus, auribus apostolicis fideliter et sufficienter exponere gratia
 5 Dei favente conati sumus, credentes et sperantes, quod de throno apostolici regiminis
 per sanctae recordationis papam Eugenium procederent fulgura et voces et tonitrua
 contra multimoda errorum monstra et exordinationum portenta. Et ad haec quidem
 persuadenda illum Deo gratias benevolum, doctum et attentum invenimus auditorem,
 presentata ei per nostram personam predicti psalmi expositione pariterque audita per
 10 os nostrum de his quae scripseramus etiam vivae vocis exhortatione; sed effectum
 nostro affectui desiderabilem non invenimus, quia illi beato viro iam tunc velut alteri
 Heliae persecutionibus plebis Romanae tanquam Iezabelis impiae vexationibus gra-
 vato¹, vel etiam ut alteri Iona tempestatibus vexato mors optabilior fuit quam vita,
 ita ut cum Helya diceret: *Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam*. Vel cum Iona: 4. Reg. 19, 4.
 15 *Melior est mihi mors quam vita*. Quam vero illi fuerit accepta nostrae parvitat per- Ion. 4, 3.
 suasio, illud sine dubio erat pro indicio, quod nostrae humilitatis personam postea de-
 stinavit pro aecclesiasticae fidei ac disciplinae seminibus mittendis in duo magna regna,
 Ungarorum videlicet atque Rutenorum, quo tamen venire non potuimus propter offen-
 sam regis Ungarici², pridem per nos increpati et ob hoc nobis irati. Illius igitur tan-
 20 quam alterius Herodis seu Pharaonis devitantes incidere manus cruentas, legationis
 ministerium nobis iniunctum non potuimus exequi, eo quod scriptis nostris missis in
 Ungariam tetigeramus predicti crudelitatem Herodianam. Sic dilato et ablato lega-
 tionis ministerio in personam nostram per Eugenium papam destinato ille beata morte
 obiit³, sui que fervoris ac bonae voluntatis apud nos, immo et in tota sancta aecclesia
 25 dulcem reliquit memoriam dolentibus multis, quod post illum in sede apostolica non est
 inventus similis illi, qui conservaret legem excelsi, sicut epistolae ac gesta contestantur
 succedentis ei papae *Anastasii senis infirmi⁴, de quibus non est modo dicendum per *f. 2.
 singula, cum nullus hominum iudicare debeat de Petri successoribus sive cum illo gla-
 dium vibrantibus et mare calcantibus, sive cum illo inter ministros mortis trepidantibus Ps. 7, 13.
 30 et in tempestate periclitantibus. Hoc tamen dicimus pro persona parvitat nostrae,
 quod papa Eugenio velut altero Helya sursum raptus, quia non vidimus ei substitutum
 quasi alterum Heliseum, consternati sumus in tantum, ut poneremus ori nostro silen-
 tium pene penitus cessando ab opere in psalmos cepto, contenti orationum et lectionum
 studio. Nunc autem, quoniam Adrianus papa⁵, qui successit Anastasio, de spiritu papae
 35 Eugenii vel potius de spiritu Petri apostoli seu etiam de spiritu ipsius Christi hoc
 habet, ut quos bonos credit aut novit diligat et pro lege Dei sui certantes manuteneat,
 quasi expergefati de somno tristitiae per resurrectionem sopitae ad tempus letitiae
 septimae huic parti exordium demus a psalmo LXV, qui intitulus *De Resurrectione*.

40 Propemodum simile est huic illud, quod nunc in aecclesia Dei cernimus actitari. f. 12.
 Nam derelicta celsitudine apostolicae disciplinae, in qua ministri Domini debent altari
 ministrare ac de altari vivere, ita ut neque vituperetur ministerium eorum, neque habentes
 victum et vestitum querant aliud lucrum nisi tantummodo animarum, videmus pene omnes
 que sua sunt querere, non que Iesu Christi in ipso ministerio Christi. Hinc habundant Phil. 2, 21.
 45 symoniaci conductores et conducticii clerici sacrificantes non in monte, de quo dictum
 est Abrahae, sed in valle Gehennon, sive, ut apertius dicamus, in profundo gehennae, Gen. 22, 8.
 maledicti videlicet ac penis gehennalibus addicti cum vexillifero suo Symone mago, Ios. 15, 8.
 cui dictum est a Petro apostolo sacrificatore montano: *Non est tibi pars neque sors in* Act. 8, 20.

1) Cf. *De investig. Antichristi* c. 49, supra p. 356. 2) *Geizae*. 3) A. 1153, Jul. 8.

50 4) *IV, a. 1153—1154, Dec. 3.* 5) *Qui obiit a. 1159, Sept. 1.*

Act. 8, 21. *sermone isto, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Item: Pecunia tua tecum sit in perditionem.* Quia ergo multi vestigiis Petri apostoli derelictis vestigia sectantur et exempla Symonis negociatoris in sacro ministerio, intendentes turpibus lucris, homines turpissimae conversationis, iuste conventicula taliter sacrificantium dicuntur poliandrium, id est tumulus mortuorum, quia comeduntur illic sacrificia mortuorum. 5

De huiusmodi sacrificiis in solemnī dominicae passionis celebratione, cum essem in curia domni pape, quale testimonium in consistorio publico dixerim, placet hic subnec-
tere, ne quis putet verbum nostrum solummodo in cubiculo et in aurem sonuisse ac non
‘f. 12’. in tectis, cum satis clare auditum fuerit in curia Romana *occasione quadam michi oportune^a oblata. Reverso enim ad sedem apostolicam, expleta legatione sua, domino cardinali 10 Octaviano¹, cum dominus papa Eugenius exigeret a me narrationem eorum que me presente acta vel dicta sunt ab eodem legato surrexi die quadam petitaque audientia vocem exaltavi in hec verba vel non multum his dissimilia: ‘Placuit sanctitati vestrae, pater et domine, a parvitate mea requirere, quomodo legatus vester dominus Octavianus negocia aecclesiastica, quibus ego presens interfui, tractaverit. Et ego de his multa 15 dicere possem, si verbum fieret ipso nesciente vel absente. Parco autem, ne quis existimet supra id quod habet veritas me loqui propter eius presentiam, neve aut me loquentem adulatio notet, aut ipsum audientem elatio temptet, si rem narravero, sicut se habet, cuius actio ita magnifice gratia Dei favente processit, ut etiam domino regi Chûnrado pro grandi miraculo fuerit. Unde et dicebat se non credidisse quod factum 20 erat possibile fuisse, etiamsi filius ipsius ipso totis viribus iuvante in officio episcopali esset actor actionis huius. Multa itaque silentio preteriens precipua et scitu necessaria huic sanctae curiae curabo narrare. Cum accederemus ad civitatem Augustam², viri religiosi et litterati me maiores et sapientiores erant in comitatu eius, cum quibus ipse legatus pertractavit, quid vel qualiter agendum foret, maxime contra crimina manifesta, 25 quibus multitudo involuta nullum seu vix ullum admittit accusatorem. Dicebat autem sine accusatione ac testificatione canonica non esse iudicis aliquem dampnare, ubi culpa negatur quanquam certissime a multis, etiam ab ipso iudice agnosceatur. Tunc unus eorum qui aderant inter cetera sic ait: “Bene conqueritur Dominus per prophetam de his, qui liniunt luteum parietem, quia multi sic planant pessimorum actuum super- 30 ficiem, ut etiam turpitudini honestatem et crudelitati ascribant pietatem. Contra hos linitores parietis ab ipso Domino queritur saltem unus, qui fodiat parietem dicendo: ib. 8, 8. *Fili hominis, fode parietem.* Et tu, domine cardinalis, fode parietem, etiam sine accusationibus diligenter investigans rei veritatem super his quae audisti, ex quo terram nostram introisti. Forsitan perfosso pariete videbis abominationes maiores his quas audisti”. 35
*f. 13. Sic dictum et sic *factum est. Nam cum introissemus civitatem Augustam, assidente ipsi domino cardinali caterva fratrum religiosorum, quorum dominus Frisingensis³ episcopus erat precipuus, ita fodit parietem, ut multis ultro confitentibus in-
Ez. 8, 10. veniret abhominaciones multas et, sicut scriptum est in propheta, universa idola domus Israel viderent in pariete depicta. Novit sapientia istius curiae, quam multa invenitur 40 differentia inter idola domus Israel et idola gentium. Nam idola gentium prima fronte ostendunt vel crudelitatem, ut idolum Martis et Herculis, vel turpitudinem, ut idolum Veneris et Iunonis. Idola vero domus Israel speciem pietatis habentia virtutemque
Matth. 24, 24. ipsius abnegantia talia sunt, ut per hec in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Haec procul dubio sunt officia sacerdotalia ritu quidem aecclesiastico celebrata, 45 sed ab aecclesiae Romanae pontificibus terribiliter interdicta, ubi scitur indubitanter

a) oportune c.

1) A. 1151; cf. Otto Frising. *Gesta Frider. I*, c. 63, SS. XX, p. 389. 2) A. 1151. 3) Otto.

vel concubinatus vel vagae fornicationis reatus eo minus noticiae populi dubius, quo fuerit vel confessus vel convictus vel certe partu vel cohabitatione assidua vel alterius notae indubitabili evidētia proditus, etiamsi hoc dissimulet quis negligens episcopus vel infirmus, ut erat ille Augustensis episcopus¹, in cuius tunc episcopatu fuimus, et ille Eistetensis², in cuius episcopatum postea devenimus. Repertis ergo ibi tot idolis domus Israel, ne divina illis reverentia ulterius exhibeatur, beneficio simul et officio privatus est clericus manifeste incestuosus. Attamen, quia in tanta miseria misericordia fuit necessaria simul cum iusticia, quibusdam eorum sic indulta sunt aecclesiastica beneficia, ut non presumant divina officia, priusquam acta penitentia fiat super his a sancta sede hac indulgentia congrua. Sic visum est prudentibus, qui aderant, oportunum, ut quicquid fieret de beneficiis ad indulgentiam qualitercunque tolerari posset. Verum de officiis totum reservatum est vobis, pater universalis aecclesiae, atque vobis, domini cardinales, quia pre ceteris verbi Dei ministris vobis datum est nosse mysterium regni Dei, quod operatur salutem in officiis licitis et mysterium iniquitatis, quod operatur perditionem in filiis diffidentiae, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudiciae, manifeste servientes Pharaoni adhuc in Egypto positi et sordidis operibus luti et lateris dediti, propter quod sicut in exitu Israel de Egypto facta est Iudea sanctificatio eius tunc primum, quando exempta fuit a turpissimo illo servicio: sic et modo fieret oportet.

*Notandum sane, quod dicunt Moyses et Aaron in sacerdotibus eiusdem populi primi et precipui: *Dominus, inquit, Deus Hebreorum precepit nobis, ut eamus viam trium dierum in solitudinem et sacrificemus domino Deo nostro, ne forte accidat nobis aut pestis aut gladius*. Videtis, quia contra pestem aut gladium non arbitrantur valere suum sacrificium nisi egressis de Egypto viam trium dierum in solitudinem. Fortassis ideo contra nos iam sevit et pestis, quia in Egypto positi sacrificamus, cum verus ille noster legislator tres ipsas dietas manifeste descripserit, quibus nos, antequam ei sacrificemus, de Egypto recedere voluit. *Qui vult, inquit, venire post me, videlicet fugiens de Egypto, abneget semetipsum, quod est una dieta, et tollat crucem suam, quod est altera dieta, et ita sequatur me, quod est dieta tertia*. Quia ergo multi sacrificantium nondum pertransierunt has dietas, ideo inter nos multi infirmi et imbecilles et dormiunt multi, quia non diiudicamus corpus Domini, a cuius communione omnino sunt arcendi omnes qui adhuc sunt in operibus luti. Qui quoniam sacrificantes non placent, non placent; non ignoramus de Augustensi aecclesia simulque de Eistetensi, ubi plura et maiora idola inventa sunt, vobis preces porrigendas vel iam porrectas, ut interdicta restituatis illic officia. Sed est in vobis tanta vigilantia, sicut credimus, ut quid super hoc agendum sit, vos commonere minime arbitremur necessarium, cum sitis ipsi sapientes, vos, domine pater, et vos, domini cardinales. Nostis quod Dominus dicit discipulis suis: *Posui vos, ut eatis et fructum afferatis et fructus vester maneat. Quae Deus coniunxit homo non separet*. Bene coniunxit Deus 'ire, fructum afferre fructumque manere', quia 'ire fructumque afferre', parum prodest, nisi fructus maneat. Quia ergo legatus vester ivit et fructum adtulit, vobis, pater, incumbit providere, ne fructus hic depereat, sed maneat stante sententia contra clericos impudicos, usurarios ac sacerdotum filios canonice deprompta, nisi quantum relaxari deposcit longa et secundum canones ordinata penitentia. Qua nondum vel inchoata quibusdam in curia ista supplicationibus de numero illorum dicuntur officia iam relaxata'.

His dictis respondit dominus papa: 'De fructu isto, qui per legatum nostrum pro- venit, nos non ipsum laudamus, sed auctori omnium bonorum super eo gratias agimus, qui facit mirabilia magna solus, nec est in huiusmodi mirabilibus aliquid humane virtuti ascribendum, sed soli Deo totum, quod bonum est, in humanis actibustribuendum est.

Et quia divina gratia operante factus est iste fructus, ipsa quoque adiuvante per nos erit conservandus, ut maneat. Revera in curiam istam venerunt quidam de clericis illis depositis et voluerunt obtinere officia, qui etiam, sicut fertur, mentiti sunt a nobis discedentes apud curiam hanc displicuisse rigorem contra ipsos habitum. Sed noverunt fratres nostri, qui presentes sunt et in quorum presentia idem repulsi fuerunt, quod legati sententiam ⁵ in eos et eorum similes ratam et gratam tenuimus et tenemus, neque a tenore sacrorum canonum in talibus recedemus. Unde scias tu et per te sciant alii in terra Teutonica, quod mentita est iniquitas sibi dicentibus illis alia quam quae a nobis audisti'.

Hec ideo nunc breviter interserendo commemoravi, ut minus dubitetur esse veras assertiones nostras contra sacrificatores illicitos et interdictos etiam ipsi curiae Romanae ¹⁰ abominabiles et abiectos, utpote sacrificantes non in monte sancto, sed in valle Gehennon, sicut supra ex parte perstrinximus, ubi conventicula eorum poliandriis assimilavimus, immo ab ipso Domino per prophetam Ieremiam assimilata ostendimus. . . . .

IN PSALMUM LXXVIII.

15

f. 79. Psalmo LXXVII. expleto sequens, videlicet LXXVIII. esset exponendus, nisi quod ¹⁰ Ioh. 9, 4. iam nox illa imminet, in qua nemo potest operari. Saltu ergo facto abhinc usque ad psalmum centesimum XVIII, quem antehac, prout Deo favente potuimus, exposuimus continuando tunc expositionem usque in finem psalterii, sed nunc imminente potestate tenebrarum cogimur cessare ab expositione. Sed ne medios psalmos intactos preterisse ²⁰ videamur per negligentiam, en reddimus causam. Spiritualis Antiochus iam regnat¹, cuius tyrannica violentia sic ecclesia opprimitur, sic templum Dei violatur et profanatur atque polluitur ingravescente nimis periculo scismatis, ut magna sit materia canendi vel potius lamentandi et flendi secundum verba huius psalmi: *Deus, venerunt gentes in hereditatem* ²⁵ *tuam, polluerunt templum sanctum tuum.* Nam per gentes, id est homines gentiliter viventes, nomen Dei blasphematur, dum talibus est liberum in templo Dei negociari et circa templum Dei scortari, sicut in diebus Machabeorum legimus evenisse Antiocho ³⁰ vendente sacerdotium primo Iasoni, deinde Menelao atque mulieribus impudicis ultro se ingredientibus loco sancto et optimis ephedorum in lupanaribus positis. Hanc desolationem deplorare videtur Asaph, cui attitulatur hic psalmus. Habet enim titulum: *Psalmus Asaph.* Sed eidem Asaph, id est congregationi psallenti², in finem potius congruit lamentari hanc desolationis abominationem, quam nos iam fine mundi appropinquante videmus imminere, spiritali Antiocho regnante ac templum Dei profanante, nullis vel paucis Machabeorum similibus illi resistentibus, arescentibus^a hominibus pre timore et expectatione malorum, que supervenient universo orbi. Scriptum est enim ³⁵ in libro Machabeorum: *Pessima autem et universis gravis malorum erat incursio. Nam* ⁴⁰ *templum luxuriae^b et comessionibus^c erat plenum et scortantium cum meretricibus, sacratisque edibus mulieres se ultro ingerebant intro ferentes ea que non licebat. Altare etiam plenum erat illicitis que legibus prohibebantur. Neque autem sabbata custodiebantur, neque dies sollempnes patrii servabantur, nec simpliciter se quisquam Iudeum esse confitebatur.* ⁴⁵ Hec omnia, si ocium esset ad exponendum, tempestuoso huic tempori satis poterant coaptari, nisi quod malis, que tunc per Antiochum facta sunt, longe superexcellunt mala, que in templo Dei, quod est aeclesia, nunc fiunt, profanato sanctuario Dei multimoda legum veterum et novarum transgressione atque abominatione desolationis, quam considerans Asaph, id est congregatio fidelis, exclamat: *Deus, venerunt gentes in here-* ⁴⁵ *ditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum* et cetera. Quibus malis quia ego

a) ar. h. manu Gerhohi, ut videtur, corr. ex certatores c.   b) luxuria c.

1) Cf. *Epist. ad cardinales*, supra p. 407.   2) Cf. *Hieron. de nom. Hebraicis*, Opp. ed. Vallarsius III, col. 71: congregans.

pusillus cepi obniti scriptis ac dictis, ecce sum expositus persecutioni, quia compellor a loco mihi commissio fugere¹; ac proinde non possum, prout hactenus feci, expositioni psalmorum, qui adhuc restant, invigilare, atque omnes periochas prosequi, per quas distincti sunt psalmi. Verum ne omnino lateat ipsarum periocharum distinctio, singulos
 5 psalmos abhinc usque ad centesimum XVIII. succincte perstringere curamus, quasi deosculando capita psalmorum et summatim insinuando intentiones eorum. In quorum primo, quem nunc pre manibus habemus, Asaph gemituosa declamatione tribulationes refert sanctorum, ut ostendat eas fieri ad utilitatem fidelium, quatenus confirmentur, ne desperent in quovis agone interiorum seu exteriorum temptationum, hoc scientes et sine
 10 dubio sperantes, quod introibit in conspectu Dei clamor et gemitus compeditorum dicentium: *Domine, non secundum peccata nostra facias nobis* et cetera, usque in finem. *Cito*, inquit, *anticipent nos misericordiae tuae*, ne te moram faciente in miserendo alicui filio prodigo ad te revertenti senior frater accusator iunioris fratris superveniat et miserationes prepediat. Senior frater diabolus est, qui exinde frater, quod a patre nostro
 15 Deo eque ut homo creatus est, sed exinde senior, quod prior homine creatus est. Vel quia invidia senescere facit, quem vastat, senior dicitur, qui de salute recepti fratris cruciatur. Sic etiam senior frater Esau cruciatur de benedictione Iacob fratris *iunioris, in typum Iudaici populi tabescentis pre invidia de recepto gentili populo. *f. 80. Sic omnis homo invidus vel angelus paratus ad nocendum prodigo filio per tribulationes
 20 ad te patrem redire coacto, vel gratie matris consilio vestibus Esau valde bonis et bene fragrantibus ornato. Sed tu, *pater misericordiarum et Deus totius consolationis*, 2. Cor. 1, 3. festina benefacere nobis, dicendo servis tuis: *Cito proferre stolam primam*; 'cito', in- Luc. 15, 22. quam, priusquam veniat senior frater, cuius improprietis quid respondeamus non habemus, quia *pauperes facti sumus nimis*; maxime per hoc depauperati, quod *venerunt* Ps. 78, 8. ib. 1.
 25 *gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum* et cetera. Sane unicuique fideli sua vicia barbare gentes sunt, que polluerunt sanctum Dei templum, id est corpus nostrum, testante apostolo, qui dicit: *An nescitis, quia corpora vestra templum est Spiritus sancti?* 1. Cor. 6, 19. Resistentes igitur atque certantes, ut sepe dictum est, adversus peccatum, recte in hoc psalmo dicunt: *Adiuvā nos, Deus, salutaris noster* et cetera. Ps. 78, 9.
 30 Quia vero in tractatibus magistrorum exponentium psalmos patrum sanctorum Augustini, Ambrosii, Ieronimi, Cassiodori, Remigii sanctique Hylarii crebro inducuntur sententiae, quibus contextuntur pene omnes expositiones modernae, sancti autem Gregorii pape sententiae nusquam vel raro in expositionibus vel glosis novis introducuntur: nos, prout hactenus fecimus, eius dicta nostris adnectemus, que cum sint Moralia,
 35 mores videlicet bonos informantia, multum iuvant et instruunt illum certatorem, qui contra vitia morum in isto medio quinquagenario quasi alter Iacob luctatur, cui et leta victoria in fine psalmi reposita est quasi corona iustitiae pro iusto et bono certamine, cf. 1. Tim. 4, 7. quoniam quasi certamine peracto cursuque consummato, licet nondum in re, tamen in spe victoriae gratulantur fideles certatores dicentes: *Nos autem populus tuus et oves pascuae* Ps. 78, 13.
 40 *tuae confitebimur tibi in seculum, in generatione et generatione annuntiabimus laudem tuam*. Vere 'tuam', non nostram laudationem annuntiabimus, quia non nostra, sed tua virtute 1. Tim. 4, 7. bonum certamen certavimus, cursum consummavimus, fidem servavimus. Unde non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo debetur gloria, laus et honor, per infinita secula seculorum. Amen.

IN PSALMUM CXXXIII.

Eram quippe in iuventute mea aecclesiae Augustensis dictus canonicus, imperatore Heinrico quinto adversus papam Calixtum grandia moliente in ea concertatione,

Cf. infra p. 504.

qua imperator idem coartabatur investituras ecclesiasticarum dignitatum iam dicto pape resignare. Quod ille diu renuendo ab ipso Calixto eiusque duobus antecessoribus Paschale¹ ac Gelasio² fuerat excommunicatus cum suis fautoribus et in hac re adiutoribus, quorum unus fuerat Augustensis aecclesiae episcopus³, cuius, quia tunc sacramentis communicare nolui, cum essem per idem tempus magister scholarum, nec sine meo amminiculo potuissent ordinari episcopalia officia in Augustensi ecclesia, tanquam rebellis episcopo compulsus a civitate fugere a facie persequentium me filiorum Cedar diverti ad cenobium Rettinbogense⁴, ibique aliquandiu latui, donec cessante illa commotione, in qua non erat Dominus, venit sibilus aure lenis, in qua erat Dominus, faciens utraque unum concordia reparata inter sacerdotium et imperium tribus legatis apostolicae sedis, Lamberto *videlicet Hostiense tunc episcopo, qui postea factus est papa dictus Honorius, et Gregorio diacono cardinali sancti Angeli, qui postea factus est papa dictus Innocentius, et Saxone presbytero cardinali⁵; tribus, inquam, illis tunc legatione fungentibus excommunicatio imperatoris et princepum simul excommunicatorum de medio sublata est, et simultate inter sacerdotium et regnum utcunque mitigata pax inter dominum imperatorem Heinricum et papam Calixtum firmata est. Sic post tempestatem magnam subsequente magna tranquillitate, revera ventis et mari saevientibus^a, imperium summi pontificis et imperatoris et obedientibus ei pax facta est. Sic per gratiam Dei adunata aecclesia, que a tempore Gregorii VII. pro contentione investiture scissa videbatur, ego a iam dicto beatae memoriae Herimanno episcopo Augustense Augustam sum revocatus et ab ipso et cum ipso Romam ductus ad concilium presidente papa Calixto celebratum⁶, in quo etiam de concordia regni et sacerdotii coram legatis imperialibus tractatum est, prout sapientibus illic adunatis visum est. Ex tunc mihi habitandi in civitate Augusta cum habitantibus Cedar fuit pax aliquantula etiam cum his qui oderunt pacem, cum nihil contra se loquenti qualemcunque servabant amicitiam. Sed cum loquebar illis de religione clericalis conversationis, in-pugnabant me gratis, non tamen aperta persecutione, sed infestatione clandestina per morum dissimilitudinem gravantes me, volentem pie vivere inter impios, iuste inter iniustos, religiose inter irreligiosos, quales erant illi tunc mei concanonici exceptis paucis, iusto Loth consimilibus, non tamen per omnia, quia non cum illo exhibant et ascendebant ad montis altiora, sed quasi remanentes in Segor parvula gemuerunt super civitatis magnae magna ruina in destructione morum potius, quam murorum. Nam quantum ad muros magna erat aecclesia, sed nulla seu parva erat in ea disciplina aecclesiastica. Coherebat ipsi aecclesiae claustrum satis honestum, sed a claustrali religione omnino vacuum, cum neque in dormitorio fratres dormirent neque in refectorio comederent, exceptis rarissimis festis, maxime in quibus Herodem representarent⁷ Christi persecutorem, parvulorum interfectorem, seu ludis aliis aut spectaculis quasi theatralibus exhibendis comportaretur symbolum ad faciendum convivium in refectorio aliis pene omnibus temporibus vacuo.

a) sentientibus c.

40

1) Non a papa ipso, sed a Guidone archiep. Vienn. et a Cunone cardinali. 2) A. 1119; cf. Hessonis relatio supra p. 28; De investigatione Antichristi I, c. 28, p. 338. 3) Herimannus; cf. Magni Chron. Reichersberg., SS. XVII, p. 490. 4) Raitenbuch. 5) Cf. Ans. Auct. Sigeberti a. 1122, SS. VI, p. 378; Ekkehardi Chron. SS. VI, p. 259; Epist. legatorum, Jaffé, Bibl. V, p. 385; V. Calixti II, ed. Duchesne II, p. 378; Libellus de ordine donorum S. Spiritus supra p. 279; cf. supra p. 338. 6) A. 1123, Mart. 18—27. 7) Cf. De investigatione Antichr. I, c. 5.

Cogor hic reminisci propriae stulticiae in amaritudine animae meae dolens et penitens, quod non semel talibus insaniis non solum interfui, sed etiam prefui, utpote magister scholarum et doctor iuvenum, quibus ad istas vanitates non solummodo frenum laxavi, sed etiam stimulum addidi pro affectu stulticiae, quo tunc infectus eram et in
 5 quo supra multos coetaneos meos profeceram. Cum autem placuit ei, qui me segregavit de utero matris meae, Augustensis aecclesiae, et vocavit me ad altius et arctius propositum communis vitae, continuo non acquievi carni et sanguini. Nam relictis consanguineis et couterinis fratribus tribus in seculo, ego *assumptis mihi duobus in *f. 81.
 10 regulari vita conversabar¹, ad quam tercius frater a scolis Franciae reversus me secutus reliquos duos in seculo reliquit, videlicet Ruodigerum et Fridericum. Quos ambos Augustenses canonici susceperunt in consortium sui, aliquantulum provocati amore mei, sed magis attracti per felicitis memoriae Herimannum tunc Augustensis aecclesiae antistitem. Quo defuncto² successit eidem Waltherus episcopus, ad regimen quidem aecclesiae piger, utpote homo senex et grandaevus; attamen in exterioribus augendis valde
 15 utilis, non solum dispersa colligendo, sed insuper hereditaria sua bona, que multa erant, conferendo sub firmissima et quasi testamentali conscriptione, ut quicunque successor ipsius eadem vel infeudaret sive alio modo alienaret, sub anathemate maledictus Deo et aecclesiae redditurus esset rationem. Accessit³ ad huius anathematis confirmationem sedis apostolicae auctoritas, quia tunc legatus apostolicae sedis Octavianus, cooperantibus
 20 illi tribus episcopis, videlicet ipso Walthero Augustense, Ottone Frisingense, Emehardo⁴ episcopo, candelis exstinctis excommunicavit successores episcopos, qui de mensa episcopi alienarent bona per iam dictum Waltherum episcopum aecclesiae Augustensi collata vel ab eodem recollecta. Aderant autem et huic sententiae intererant omnes Augustensis aecclesiae prelati, abbates, prepositi, archidiaconi et de aliis episcopatibus
 25 multi, quorum unus ego fui.

Sed cum predicto episcopo Walthero successisset Chûnradus episcopus⁵, ita omnia episcopalialia bona dissipavit partim infeudando, partim impignorando, ut, sicut hodieque apparet, mensa episcopi antehac opulenta nunc sit pene penitus destituta redditibus episcopalibus. Hec desolatio cum literarum mearum testimonio per Augustenses canonicos, maxime autem per fratrem meum uterinum iam dictum Ruodigerum delata est ad Romanum pontificem Adrianum⁶. Quo iudicante ipse frater meus ceterique canonici causam iustam prosequentes addicti sunt penis et episcopus dilapidator dimissus est cum honore. Qui ad sua reversus ita excanduit in me ac fratres meos uterinos, ut omni belua ferocior illis existeret meque in ipsis, prout
 35 voluit et valuit, molestaret. Sed hec eius infestatio mitigata est per domnos cardinales Heinricum presbyterum sanctorum Nerei et Achillei⁷, et Iacinctum diaconum cardinalem sanctae Mariae in Cosmidin⁸. Qui, mediante simulque cooperante Welfone duce, reconciliaverunt nos in pace, ut ego putaveram, firmissima, sed ut postea persensi, dolo-sissima. Nam discedentibus domnis cardinalibus, qui unum de fratribus meis illic
 40 decanum fecerant, videlicet Ruodigerum, quem etiam domno episcopo arctius commendaverant manu episcopi sibi data velut in arram gratiae ac pacis erga illum perpetua-

1) In monasterio Raitenbuchensi; cf. Magni Chron. l. l. p. 491. 2) A. 1133. 3) Cf. Ann. Isingrimi maiores a. 1151, SS. XVII, p. 313; Bernhardi, 'Konrad III.' II, p. 906; cf. praef. p. 133. 4) Eberhardo episc. Babenberg., ut Mühlbacher, 'Mittheil.' VI, p. 309. opinatur,
 45 sed exstitit tunc Emehardus episc. Mikelenburgensis, de quo cf. Bernhardi l. l. II, p. 829. D. 5) A. 1152; cf. Ann. Isingrimi mai. a. 1152, l. l. 6) Ann. August. minores a. 1156, SS. X, p. 8; Epist. Adriani a. 1156, Iun. 6. ad clerum Augustanum, Jaffé nr. 10183. 7) Cf. supra p. 412, n. 7. 8) De eo cf. supra p. 304; Bernhardi, 'Konrad III.' II, p. 735, n. 11.

liter servandae, ipse oblitus per manum datae fidei eundem crudelius infestavit reperta occasione ex officio decaniae. Instigavit namque ipsum fratrem meum tunc decanum, ut viriliter ageret in resecandis viciis inolititis et plantandis disciplinis tunc insolitis, quia desueverant in dormitorio dormire, ac plurimi eorum ludicris vanitatibus occupati a choro, a capitulo se absentantes in secularibus desideriis evanuerunt. Quos cum 5
 *f. 81'. fratres adversus *decanum graviter exacerbatos, iunxit se illis contra decanum compellendo ipsum decanum, ut dimitteret decaniam, nec pretenditibus nec pretendere valentibus fratribus ullam causam, nisi voluntatem suam, quam dixerunt et iudicaverunt solam sufficere ad mutationem decaniae, quam nullus deberet ipsis invitis tenere. 10
 Hoc iudicio gravatus frater meus, cum propter imminens scisma nesciret, quis inter duos papas nominatos esset verus Petri successor, generale appellavit concilium¹, quod sperabatur cito habendum pro solvenda questione ipsius scismatis. Audita igitur hac appellatione gavisii sunt fratres tanquam porrecta sibi occasione contra decanum, per id, quod in appellatione specialiter non nominavit Victorem suum, sicut dixerunt, papam, 15
 quem et episcopus receperat et curia Papiensis² collaudaverat. Conclamabant ergo episcopus et fratres contumeliam factam cesari et suo pape Victori, cum salva utriusque gratia potuerit hec appellatio recepta fuisse, presertim parato decano in omni pretorio, etiam coram cesare suae appellationis rationem reddere, quod iniuste gravatus iuste appellaverit generale concilium, quod expectabatur futurum, quodque ipse domi- 20
 nus imperator pro suo iure nitebatur et adhuc nititur aggregare³, non aliquas aecelesiasticas personas ad iudicium suum constringendo, sed eas benigne invitando ad concilium, sive tam grande consilium, quo exterminari possit grande periculum scismatis de dualitate Romani pontificis, quem constat nisi unum esse non posse uno eodemque tempore, ita ut semper uno decedente atque uno succedente unitas perseveret in una 25
 universali aecelesia. Nondum vero plenarie discussa huius dualitatis questione, cum duo Romani pontifices dicuntur esse, non incongrue a gravatis generale appellatur concilium, quo talis scismatis malum resecandum est, quod angularibus et particularibus conciliis vix aut nullatenus resecari potest.

Appellatione igitur non indecenter facta tunc ad generale concilium nimis incon- 30
 grue fratres Augustenses cum suo episcopo fecerunt non tam angulare concilium, quam conciliabulum^a, in quo et dicebant: 'Quid faciemus, quia hic decanus noster multa gravamina inducit? Si dimittimus eum sic, omnes opprimemur. Unde nobis expedit, ut unus iste foras pellatur et non omnes opprimamur, aut iram cesaris atque Victoris pape incurramus'. Audito huiusmodi consilio cogitaverunt, ut expellerent eum simulato 35
 cesaris ac Victoris timore, quorum neuter sciebat, quid fieret. Vocatus ergo iam circa vesperam ad illorum capitulum presente ac presidente eorum episcopo quasi altero Caipha sic est iudicatus, quasi Victoris excommunicatus et cesaris proscriptus. Unde rebus omnibus nudatus et spoliatus preter sola instrumenta equitandi casu iam solis imminente proiectus est a civitate. Remanserat autem in ipsa civitate alter frater suus 40
 et meus nomine Fridericus tanquam semivivus, et incipiens mori utpote iam diu egrotans in ianua mortis positus. Hunc de domo sua, immo etiam de lecto egritudinis eiciendo atque alimenta necessaria illi auferendo residuum spiritus, quo adhuc spirabat, cruciatibus istis eiecerunt. Nam de domo sua pulchra primo eiectus in coquinam, de coquina in textrinum, de textrino in pistrinum proiectus [nec^b] habitaculum neque 15

a) conciliabulum c.   b) deest c.; suppl. Pez.

1) Cf. *De investig. Antichristi I*, c. 56.   2) A. 1160, Febr. 5—11; cf. *De investig. Antichristi I*, c. 60.   3) Cf. *epist. 17. ad Alexandrum III*; *epist. 18*.

habens *victum, nisi emendicatum, coactus est per decursum fluminis desoendere. Nec *f. 82.
enim aliquo vehiculorum genere duci potuit, sed navigio usque ad me, deinde usque
ad fratrem nostrum uterinum Niuwemburgensem prepositum¹ gratia medendi prope-
ravit. Sed homo egrotus, tot vexationibus et victualium destitutionibus vexatus, nullo
5 medicorum studio reparari valuit, eo quod nimis invaluerat infirmitas per domnum Augu-
stensem suosque fautores exulcerata et aggravata, qui persecutus est hominem inopem
et mendicum, et compunctum corde mortificare studens in zelo Herodiano, quo me
fratresque meos odivit et quasi alter Decius velut in crate ferrea ustulavit. Carnifices
denique urgentes ministrabant carbones subter cratem ferream, dum carnales carnalis
10 episcopi consilarii consilia pessima ipsius induratae nequiciae suggerebant ad me cru-
ciandum in fratribus meis, maxime autem in fratre iam incipiente mori, quem non
sinebant in domo sua vel in lectulo suo mori, sed eiecerunt illum spoliatum et nudum.

Fieri autem potest, ut ad excusandas excusationes in peccatis dicant, vivere non
potuisse ipsum nec in ipsa domo sua propter vehementem ipsius infirmitatem. O si
15 mihi nunc vel in sede apostolica, vel in throno regni Davidici daretur alter David sive
prophetans, ut decet papam, sive regnans, ut decet imperatorem, non esset mihi du-
bium, quin gravissime puniret istud homicidium nullatenus per hoc excusabile, quod
ille, quem occiderunt, cuius mortem acceleraverunt, vivere non poterat post egritudinis
immanem ruinam Augustensibus cunctis notam, nec domnis cardinalibus, qui in domo
20 eius manserant, ignotam. Ille namque Amalechites, qui Saul regem occiderat, per hoc
apud regem David excusari non potuit, quod dixit de Saul: *Sciebam enim, quod vivere* 2. Reg. 1, 10.
non poterat post ruinam. Saul quippe graviter vulneratus incumbabat super hastam
suam suo proprio gladio graviter sauciatus, et revera vivere non poterat post ruinam.
Sed tamen ille Amalechites, qui mortem eius acceleraverat addendo vulnus vulneribus,
25 iudicante David reatui sanguinis addictus est, et propter homicidium perpetratum velut ib. 15.
homicida iudicatus est. Ipse autem frater meus taliter occisus beata morte obiit, quia
sentiens imminere sibi exitum vitae mortalis ad immortalitatis auctorem confugit seculo
renuncians et iugum Domini suscipiens, regularem vitam professus in cenobio sanctae
Mariae Niuwemburgensi. Clamor tamen sanguinis et mortis eius, Deo volente, audietur
30 et hic in aeclesia peregrinante longo incolatu, de quo in primo cantico graduum supra
egimus et in aeclesia sursum regnante, unde *veniet auxilium mihi* gradui secundo in- Ps. 120, 1.
nitenti, prout subvenire dignabitur ipse, cui dico: *Auxilium meum a Domino, qui fecit* ib. 2.
caelum et terram. Porro spolia predictis fratribus meis ablata, si Deo placet, cum vel
apostolici vel imperialis regiminis Deo aspirante arridebit prosperitas, requirentur favente
35 Dei clementia vel a me vel ab aliquo successore meo in Richerspergensi cenobio, in
quo, cum adhuc vivat frater superstes, iam dictus decanus², quem solum iam contin-
gunt bona ipsis duobus fratribus *ablata et aeclesiae Richerspergensi oblata, ipsa *f. 82^r.
aeclesia, in qua superstes frater vivit, qui se suaque ipsi aeclesiae obtulit, iudicium
exposcet vel hic vel in ultimo examine, quando *stabunt iusti in magna constantia ad-* Sap. 5, 1.
40 *versus eos, qui se angustiaverunt et qui abstulerunt labores eorum*, sicut ipsi Augustenses
abstulerunt labores fratrum meorum computatos in beneficiis, in libris, in vestimentis,
in edificiis aliisque bonis mobilibus et immobilibus ultra precium ducentarum marca-
rum. Dico autem ‘labores eorum’ non solum sua propria, sed etiam aeclesiastica
beneficia, que per alios alienata ipsi cum labore magno recollegerunt, et ex parte suis
45 pecuniis redemerunt, que nunc ab inimicis eorum possidentur quibus propter mortiferas
vexationes Friderico nostro illatas recte ac vere dici potest: *Occidistis, insuper et posse-* 3. Reg. 20, 19.

1) Marquardum, qui a. 1167. obiit; cf. *Contin. Claustroneoburg. altera*, SS. IX, p. 616.

2) Aaron; cf. *epist. 17. ad Alexandrum III.*

Matth. 21, 38. *distis.* Parum quippe aut nichil differunt ab his, qui dixerunt: *Venite, occidamus eum et habebimus hereditatem eius.* Atque utinam precium sanguinis eius provenisset in sepulturam peregrinorum, videlicet in requiem et consolationem religiosorum sursum in caelis conversantium et hic in terra peregrinantium, esset hoc utique magna consolatio nobis fratribus adhuc superstitibus. Nunc autem sola hospitali domo excepta, quam 5 pauperes habent, precio sanguinis et mortis eius ditati sunt, qui eum pariter cum episcopo suo cruciaverunt mortiferis vexationibus, quorum precipui sunt Sigfridus prepositus, Hermannus plebanus, frater eius Ōdalricus, Tiemo archidiaconus, qui quali fama vel potius infamia sint notabiles liquido cognoscetur, si talem se ostenderit Romanus pontifex, ut ei confidenter dici possit: *Fili hominis, fode parietem.* Nam perfosso 10 pariete illo intus luteo nec foris dealbato apparebunt maiores abhominaciones, quam nunc sint perpetratae in duorum fratrum nulla culpa notabilium depulsione. De qua, ut perfecte peniteant, optamus et oramus. Et quidem nunc altero fratrum defuncto, et sicut expositum est, occiso, altero vero sub regula beati Augustini apud nos religato, non est qui repetat vel decaniam vel canonicales prebendas. Attamen, qui eas 15 iniuriose abstulerunt, sacrilegium commiserunt iudicante papa et martyre Calixto; qui in suis decretis ait¹: *Decaniae, prebendae ceteraeque res aecclesiae elemosinae sunt fidelium, precia peccatorum, redemptiones animarum, patrimonium pauperum, quae gratis debent accipi, gratis dari, unde pauperes Christi pasci debent, quas legibus debent obtinere et erogare. Quas qui legibus obediēti abstulerit sacrilegus et Iudae proditori similis habetur. Qui vero inobediēti dimiserit, honoris sui reus iudicetur.* Ab hac sententia Romani pontificis et egregii martyris Calixti non discordabit, quisquis est vel erit successor eius legitimus, qualis erat sanctae memoriae papa Eugenius mihi, ut notum est, clementissimus, quod adhuc patet ex litteris ipsius ad meam parvitatem clementissime directis. Item literae aliorum pontificum Romanorum Innocentii, Celestini, Lucii ad me directae 25 satis indicant, quanta dignationis apostolicae clementia fui habitus illorum tempore, qui me noverunt, quosque ego novi. Sed Adriano papa, qui me non cognovit, presidente traditus sum in manus hostium. Nam literae nostrae verum testimonium continentes 30 contra dominum Augustensem devenerunt in manus *eiusdem Augustensis me meosque fratres odio habentis. Quis earundem literarum traditor fuerit in curia, non est mihi notum, sed hoc scio, quod antehac nunquam mihi sic accidit, cum plurima scripserim pontificibus Romanis me diligentibus et tuentibus contra meos adversarios, quales multos habui certans pro lege Dei, maxime in temporibus scismatum Burdini et Petri Leonis, a quorum fautoribus multa contraria sustinui, sed iuvante gratia Dei atque tuente me apostolicae sedis auctoritate cum sancta et in sancta aecclesia triumphavi et adhuc de 35 imminente scismate triumphum spero, licet multiplicati sint qui nunc tribulant me dicentes animae meae: *Non est salus in Deo eius.* Inter quos illi gravius me turbant, qui hominem assumptum in Deum negant sic exaltatum, ut in republica sui Patris dominetur aequè potenter, ut ipse Pater eius, eque omnipotens in utraque natura divina et humana, cum sit utriusque naturae una et indivisa gloria, unumque dominationis 40 nomen verbo innatum, sed homini datum, quem Deus exaltavit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen. De quo nomine ipsius gratia favente, cuius gloriam predicamus, psalmo sequenti proposuimus agendum, prout ipse per me indignum dignabitur clarificare nomen suum.

1) *Non inveni.* Cf. Urbani I. ep. c. 4, ed. Hinschius p. 144.

XI.

DE QUARTA VIGILIA NOCTIS.

Inter maiora Gerhohi opera dialogus de quarta vigilia noctis quantum ad tempus attinet ultimum locum tenet. Eo magis vero aestimandus est, quia quid de statu ecclesiae et imperii versus finem suae vitae senserit, auctor hic tanquam testamentum aequalibus posterisque prodit.

Vere a. 1167. ex claustro Reichersbergensi eiectus¹, postquam breve commentariolum in psalmos 78. usque ad 117. conscripsit, in dialogo, quasi magister cum discipulo colloquens, quae suo tempore acciderant cum quarta illa vigilia comparavit, qua Christi discipuli contrario vento in mari territi ac fere submersi Christi ope ab interitu liberantur. In eodem periculo quo tunc apostoli nunc ecclesiam propter schisma esse, ex quo nonnisi a Christo, quem in fine libri implorat, servari posset. Quartam illam vigiliam suae aetatis a Gregorio VII. eiusque lite cum imperio coepisse, quippe cum Romana ecclesia, ex eodem tempore a civibus Urbis vexata, pecunias coacervare coacta fuerit, ut cives ad fidem reduceret. Unde avaritiam, quam Gerhoh tantopere detestatur, in ecclesiam Romanam irrepsisse. Pontifices non minus quam imperatores peccasse, illi qui imperii iura frangere conarentur, cum beneficia sedis apostolicae proclamarent et imperatorem papae hominum praestantem pingi curarent, hi, qui propter regalia episcoporum electionibus se immiscerent. Utramque partem alteri cedere oportere. Sed ut haec turbatio rerum cesset, opus esse Christi interventu, velut in quarta illa vigilia noctis².

Scripsit auctor tractatum infra edendum exul, auctumno a. 1167, cum clades exercitus Friderici I. pestilentia a. 1167. mensibus Iulio et Augusto accepta iam commemoretur³. Legitur opusculum in codice Reichersbergensi VIII, f. 95'—114'. post brevem expositionem psalmorum 78—117⁴. Prior edidit F. Scheibelberger in 'Oesterreichische Vierteljahrschrift für katholische Theologie' X (1871), p. 569—606. Codicem ipse denuo contuli, capitulum distinctionem prioris editionis servavi.

Wratislaviae, a. 1895, mense Septembri.

E. SACKUR.

1. Interim^a vero dum non sinimur clamare super tecta, saltem in cubiculis in aurem loquamur aliqua fidelibus apud nos consilia querentibus contra imminentis scismatis pericula. Sit ergo subsequens tractatus quasi dialogus, immo vere dialogus, ita ut inquirat discipulus et respondeat magister sine preiudicio sapientium de ista questione, quam versamus, melius et sapientius iudicare valentium.

INCIPIT PROLOGUS DE QUARTA VIGILIA NOCTIS.

2. Discipulus. Bone magister, quare tristis est anima tua et quare conturbaris? cf. Ps. 41, 6.

Magister. Num ignoras causam conturbationis et tristicie mee, cum videas me graviter oppressum specialibus et *universalibus gravaminibus?

*f. 96.

D. Que sunt illa specialia?

M. Precipuum gravamen est mihi anxietas conscientiae in eo, quod, cum diu laboraverim in servicio Dei, tamen adhuc repleta est anima mea illusionibus et non

cf. Ps. 37, 8.

a) scil. usque ad commentarium psalmorum se revertat.

1) V. supra p. 135. 413; cf. infra p. 504. 516. 523. de tempore, quo hic liber scriptus sit, determinando. 2) Cf. Bach in 'Oesterr. Vierteljahrschrift für kathol. Theologie' IV (1865), p. 113. 3) C. 19. 4) Cf. supra p. 413.

Ps. 37, 8. est sanitas in carne mea. Unde cogor timere, ne sit labor meus inanis, quia cum
 ib. 87, 16. fuerim in laboribus a iuventute mea, sperans, quod senectus mea in misericordia uberi
 ib. 91, 11. esset futura dicens cum beato Iob: *In nidulo meo moriar et sicut palma multiplicabo*
 Iob 29, 18. *dies*, nunc ecce in senectute mea eiectus de nidulo meo¹, de regulari videlicet claustrum
 mihi commisso, compellor declinare universale periculum scismatis, cui si consentire
 Zach. 8, 19. voluissem, pacem qualemcumque habere potuissem. Verum quia *pacem et veritatem*
 cf. Matth. 19, 6. *diligite* ait Dominus omnipotens, que Deus coniunxit, ego non ausus fui separare, ita
 ut relicta veritate pacem tenerem, recipiendo ac defendendo illum papam, qui falso
 dictus est papa sive Octavianus² sive in errore successor eius Gwido Cremensis³. Ob
 hoc traditus in manus inimicorum sanguinem meum sitientium et nocturnis latrociniiis
 atque incendiis loca nostra vastantium non possum non esse tristis⁴.

Luc. 6, 22, 23. 3. D. Nunquid oblitus es verborum Domini dicentis: *Beati eritis cum vos ode-*
rint homines et cetera usque *gaudete et exultate: ecce enim merces vestra multa est*
in celis.

M. Quibus hoc dictum est ipsi passuri erant adversa propter filium hominis
 carentem viciis et peccatis, dum contra eius mandatum compellerentur ipsum negare
 Matth. 10, 22. Deum et sacrificare idolis. Ipsi vero, memores verborum eius dicentis: *Qui me con-*
fessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, coram regibus et
 principibus confessi sunt eum verum Deum et hoc predicaverunt ubique ipso cooperante
 cf. Marc. 16, 20. et sermonem eorum confirmante sequentibus signis magnarum virtutum, quibus prode-
 batur ipsum esse verum Deum. Propter hoc certam sui certaminis causam tenentes
 currebant non quasi in incertum. Nobis autem papae Alexandri defensoribus multi
 Ps. 4, 6. dicunt: 'Quis ostendit nobis bona et vera veri apostolatus indicia in Alexandro? Nun-
 Act. 3, 6. quid potest dicere cum Petro: *Argentum et aurum non est mihi*, cum propter aurum
 et argentum in cancellaria coacervatum populus eum Romanus dilexerit et in electio-
 nem eius consenserit?'

4. D. Quid tu respondes aut quid nos discipuli tui respondere debemus ista
 dicentibus?

*f. 96'. M. An ignoras, quod avaricia est illa *lepra, que a planta pedis usque ad verti-
 Lev. 13, 12. cem totum corpus occupat, dum paucissimis exceptis omnes querunt que sua sunt, non
 Phil. 2, 21. que Iesu Christi? Hanc lepram iudicat lex esse mundissimam et tali lepra hominem
 Lev. 13, 13. per totum corpus occupatum non eicit extra castra, sicut alios leprosos, non in toto,
 sed in parte corporis hac macula respersos, verbi gratia vel in capite vel in barba vel
 in cicatrice vel in alia parte corporis, quos omnes iubet separari a castris ad arbitrium
 sacerdotis, quoadusque mudentur et item sacerdotis arbitrio reconcilientur.

5. D. Quorsum hec omnia, cum nos tractemus de avaricia, non de lepra?

M. Nimirum quia ipsa talis avaricia, qua omnes querunt sua, lepra est revera
 sufficiens ad eternam dampnationem, precipue cum in sacrae dignitatis aliquo mini-
 sterio quisque intendit suis lucris, ut omnes illi qui non manducant ut euangelizent,
 sed euangelizant ut manducent, quod est crimen iudaismi.

6. D. Hoc mihi velim planius explicari, quomodo in tali avaricia sit intelligen-
 dum crimen iudaismi?

Eph. 5, 5. M. Est avaricia, que comparatur paganismo, de qua loquens apostolus dicit, quod
 ipsa est idolorum servitus; et est avaricia, quae comparatur iudaismo, de qua nunc est

1) Cf. *Comment. in ps. 78, supra p. 497.* 2) Victor IV. 3) Paschalis III. 4) Cf. 45
praef. supra p. 135; cf. Notitiam de commutatione praedii Münsteur, 'Urkundenbuch des Landes
ob der Enns' I (1862), p. 344 sqq.: Cui (Octaviano) cum adherere rennuit predicti loci pre-
positus Gerhobus, vir adprime catholicus, iram imperatoris cum fratribus suis incurrit etc.

mentio. Cum enim sit universalis lepra, qua diligitur plus creatura quam creator cf. Rom. 1, 25.
magisque ambiuntur temporalia quam aeterna, tamen ita specificatur, ut hec radix 1. Tim. 6, 10.
omnium malorum in multos ramos pullulet, inter quos tamquam principales duae spe-
cies eminent paganismus et iudaismus. Nam quia pagani Deum verum ignorantes a Gal. 4, 8.
diis falsis et per malas artes temporalia querunt, recte illis conferuntur qui per diaboli cf.
servicium, quale est latrocinium, furtum, periurium ceteraque maleficia mammonae ser- Matth. 6, 24.
viunt, cum per talia volunt fieri divites et hoc modo apostolo teste *incidunt in laqueum* 1. Tim. 6, 9.
diaboli et desideria multa nociva, quae mergunt homines in interitum. Verum quia Iudei Gen. 27, 28.
a Deo vero habundantiam frumenti et vini et olei aliaque terrena bona in lege sibi
promissa querunt, cum legalia sacrificia illi offerunt et legalia festa, ut est neomenia,
sabbatum, pascha ceteraque in hunc modum literaliter custodiunt, recte illis conferuntur,
qui Deo vero serviunt verbi gratia psallendo, missas canendo ceteraque divina mini-
steria specietenus explendo et inter hec non celestia, sed terrestria querunt, non ad
usum recte vivendi, sed ad varias abusiones concupiscentiae carnis, concupiscentiae
oculorum et superbiae.

7. D. Ut audio, multi sub nomine christiano paganizant et iudaizant.

M. Adeo multi sunt, ut, si talibus nollemus commisceri, sicut ethnicis et Iudeis,
oportebat nos exire de hoc seculo. Propter hoc istius modi lepram toleramus quasi
mundissimam, cum sit immundissima et summi sacerdotis iudicio reservanda, in hac
nimirum spe, ut ipse illam vel tactu placido fugare vel duro flagello exterminare digne-
tur. Hinc est, quod nos Romanum pontificem et domnos cardinales, licet non valea-
mus excusare de avaricia vel pagana vel iudaica ubique in toto mundo ita vulgata et
adeo dilatata, ut pallio filiali eius verecunda non valeant operiri, tamen pro nostro Gen. 9, 23.
modulo defendimus et excusamus ecclesiam Romanam a pravitate scismatica, dum in
illa recognoscimus unum papam, non duos, unum plane legitimum, sive ut eius emuli
dicunt avarum, sive ut nos libentius credimus non avarum, qui a legitimis electoribus
electus, a legitimis consecratoribus consecratus et a sedibus apostolicis ac patriarchali-
bus receptus est. A cuius defensione aliquamdiu me continui¹, quoad usque rei veri-
tatem etiam per nuntium proprium exploravi in multis argumentis, quorum illud michi
fuit acceptissimum, quod, cum esset in Francia et illic in scholis discipulis indisciplinatis
disputationibus resuscitarentur olim sepulti heretici, Samosatenus, Fotinus, Nestorius,
Bonosus eorumque sequaces², ipse antiquam fidem suo assensu roboravit, qua iuxta
Petri principis apostolorum confessionem creditur Christus filius Dei vivi; filius, in- Matth. 16, 16.
quam, non ut unus ex prophetis qualibus dicitur: *Ego dixi, dii estis et filii Excelsi* Ps. 81, 6.
omnes, eo quod sermo Dei factus est ad eos, sed filius unicus, quem Pater sanctificavit, Ioh. 10, 35. 36.
quando eum sic verbo suo uniendum predestinavit, ut esset filius Dei in virtute se-
cundum spiritum sanctificationis, quo divinitus operante conceptus et natus est in Dei
patris et hominis matris filium proprium unicum naturalem. De cuius gemina sub-
stantia et una indivisa potentia quoniam alias ad Romanos pontifices, Innocentium,
Eugenium, Adrianum ac novissime ad papam Alexandrum scribendo³, prout Deo
donante potui, disserui, nunc supersedendum est.

8. D. Ea que dixisti, bone magister, mihi videntur vera, sed hoc mihi durum
sonat, quod in ecclesia Romana supra firmam petram fundata paganam seu iudaicam
notas avariciam christianae religioni contrariam.

1) Praefationem alteram ad opusculum de investig. Antichr., deinde c. 53. 2) A. 1164,
Dec. 24; cf. Epistolam Gerhohi ad cardinales, supra p. 401. 410; Ann. Reichersberg.
SS. XVII, p. 471. Cf. Gerhohi epist. 18. 19. 21; v. infra p. 509. 3) Cf. epist.
18. 21.

*f. 97. M. Etsi tibi hoc videatur dure *dictum, noli tamen cum illis retrorsum abire qui
 Ioh. 6, 61. Christo dixerunt: *Durus est hic sermo, quis potest eum audire?* Potius cum Petro crede
 ipsum durum, vere verum esse atque de scripturis veritatis expressum contestante apo-
 Tim. 1, 5, 8. stolo, quod *qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior.* Infideli dico, sive pagano sive Iudeo. Nam cum sancta ecclesia 5
 Romana mater sit omnium ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum, utpote cui sub
 celo principaliter incumbit sollicitudo omnium ecclesiarum, sicut et in celo president ei
 angelicae potestates, ipsa procul dubio materna pietate consulere debet omnibus sibi
 Matth. 10, 8. subiectis, ita ut quod gratis accepit gratis impendat. Sunt autem duo, que precipue
 in ea queruntur a suis filiis, videlicet bonum consilium et rectum iudicium, que duo 10
 quicumque in spiritu mansuetudinis sibi oblata item in spiritu mansuetudinis portant,
 recte ab illa sunt fovendi tanquam boni filii, sicut ego in me ipso expertus sum, non
 semel ab illa defensus contra hostes veritatis. Qui quoniam consiliis et iudiciis eius
 cf. Ps. 44, 7. nolunt acquiescere in spiritu mansuetudinis, recte contra eos exerenda est virga direc-
 tionis, virga regni Christi adversus regnum Antichristi, de quo, quoniam alias et a 15
 nobis¹ et ab aliis copiose dictum est, nunc silemus, neque tamen hoc silendum videtur,
 quod in ipso regno Christi per mysterium iniquitatis regnat avaricia tam pagana quam
 Eph. 5, 5. iudaica; pagana, quae est idolorum servitus manifesta, quando contra iusticiam fabri-
 cantur consilia vel iudicia iniqua pro lucro aliquo terreno; iudaica vero est avaricia,
 quando vel iurisperitus recte consulendo vel iudex recte iudicando facit quidem pro 20
 iusticia, sed non gratis expetendo scilicet vel expectando inde indebita obsequia et
 lucra, non Dei, sed sua. Et talis iniquitas in forensibus causis est utique legibus quo-
 que seculi reprobata, sed dissimiliter. Nam iurisperitus vendendo iustum consilium vel
 advocatus litium vendendo iustum patrocinium iudici quidem iusto se facit suspectum,
 sed tamen in foro tali taliter acceptum reddere non cogitur iure humano. Iudex vero 25
 legaliter constitutus neque humana neque divina lege sinitur esse impunitus vendens
 Prov. 19, 5, 9. iudicium quantumlibet iustum, sicut nec testis erit impunitus vendens testimonium
 quantumlibet verum, quia et hoc erit eis magna pena, quod in hac vita receperunt
 mercedem suam. Hec tamen venalitas et negotiatio, cum sit magna desolatio in hoc
 *f. 98. *mundo, dum admittitur et intermiscetur iudicio quantumlibet iusto vel testimonio quan- 30
 tumlibet vero vel consilio quantumlibet cauto in causis forensibus sive civilibus, tamen
 utcumque toleratur, ubi per talia iudicia, testimonia, patrocinia, consilia non impugnatur
 iusticia; quae si per talia impugnatur, iudex, testis, iurisperitus, patronus dampnatur,
 cf. Matth. 9, 9. nisi peniteat et vel cum Matheo Christum sequendo male acquisita bene relinquat vel
 cf. Luc. 19, 8. cum Zacheo male fraudata restituat, etsi non in quadruplum, saltem in triplum, saltem 35
 in duplum, saltem in simplum, saltem pro posse suo, si tamen id faciendi est aliqua
 possibilitas, que si nulla est, ut latroni sero penitenti, suppleat cordis contriti bona
 voluntas et vera licet sera confessio facultatis defectum, quo non potest impediri bonus
 affectus, licet impediatur effectus. Quod si hec satisfactio requiritur ab avaris huius
 mundi volentibus ad Deum converti maxime recognoscentibus ipsorum studio vel inno- 40
 centes oppressos vel nocentes iniuste liberatos, quanto magis in ecclesia Dei, precipue
 in ecclesia Romana cavenda est huiusmodi avaricia, in qua deprehenditur paganis-
 mus, quando nullum habet colorem iusticiae sicut servitus idolorum; iudaismus vero,
 cf. Rom. 1, 25. quando habet quaecumque velamen iusticiae, sicut literalis cultus Iudeorum creatori
 pro creatura servientium, quos imitantur christiani bona facientes, ut exinde vel huma- 45
 nam gratiam vel nummum favoris aut lucri alicuius temporalis optineant, quoniam
 taliter, quod foris ostenditur intus a mercede vacuatur. Sed hec est avariciae lepra,

1) In libro de investigatione Antichristi a. 1162. composito.

quae operit hominem totum, nec potest homo sic leprosus eici extra castra, quia mundus iudicabitur cum prava consuetudine, ac socia multitudine defensus non potest in hac vita iudicari aut excommunicari.

9. D. Ut audio, magna et lata est hec avariciae lepra, sed vellem scire, an ab aliquo sanctorum consentiatur sensui tuo de hac, ut dicis, toleranda.

M. Lege Augustini ad Macedonium scripta nobis consona de tali avaricia toleranda.

D. Non habeo ea nunc ad manum, sed rogo aliqua hinc decerpta hinc interseras.

M. Gerem tibi morem. Dicit ille beatus ad Macedonium inter cetera¹: *Non ideo debet iudex vendere iustum iudicium aut testis verum testimonium, quia vendit advocatus iustum patrocinium et iurisperitus verum consilium. Illi^a inter utramque partem ad examen *adhibentur, isti ex una parte consistunt². Solet tanquam male ablatam sibi *f. 98°. pecuniam repetere, qui iustum iudicium emit, quoniam venale esse non debuit. Qui vero pro iniquo iudicio dedit, vellet quidem repetere, nisi timeret vel puderet emisse. Sunt³ aliae personae inferioris loci, quae ab utraque parte non insolenter accipiunt, sicut officialis et a quo movetur^b et cui admovetur officium. Ab his extorta per immoderatam improbitatem repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem non solent. Magisque reprehendimus qui talia inusitate repetunt, quam qui ea de more sumunt⁴. Isti, si viam vitae mutaverint aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum ea facilius, quae hoc modo acquisierunt tanquam sua pauperibus largiuntur, quam eis, a quibus accepta sunt, tanquam aliena restituant. Qui vero contra ius societatis humane furtis, rapinis, calumniis, oppressionibus, invasionibus abstulerit reddenda potius quam donanda, censemus Zachei publicani ewangelico exemplo, qui cum hospitio Dominum suscepisset in vitam sanctam repente mutatus, 'dimidium', inquit, 'bonorum meorum do pauperibus et si cui aliquid abstuli reddo quadruplum'. Quid⁵ dicam de usuris, quas etiam ipse leges et iudices reddi iubent? An crudelior est qui subtrahit vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fenore? Hec et huiusmodi male^c possidentur, vellem restituerentur, si non est quo iudice repetantur. Iam⁶ vero si prudenter intueamur quod scriptum est, fidelis hominis totus mundus divitiarum est, infidelis autem nec obolus nonne omnes, qui sibi videntur gaudere licite conquisitis eisque uti nesciunt aliena possidere convincimus. Hoc enim certe alienum non est quod iure possidetur; hoc autem iure quod iuste et hoc iuste, quod bene. Omne igitur quod male possidetur alienum est; male autem possidet qui male utitur. Cernis ergo quam multi debeant reddere aliena?⁷ Sed inter hec toleratur iniquitas^d habentium et quedam inter eos iura construuntur, quae appellantur civilia, non quod hinc fiat, ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint. Hec dicendo sanctus Augustinus magnam lepram detestabilis avariciae describit, quam tamen, quia excludi non potest, intus tolerandam asserit, consentiens in hoc legi divinae, quae mundum iudicat hominem leprosum, quem color albus totum operuerit. Quid est enim hec civilis *iuris modestia, qua fit, non ut bene utentes sint huiusmodi avari, sed ut minus molesti sint, nisi deceptio quedam, cum veluti sub albo colore civilis iusticiae toleratur iniquitas male habentium, quae relinquere vel reddere deberent, cum non iure celi, sed iure fori se tueantur, quibus in talibus acquisitionibus magis placet malum inolitum quam bonum insolitum.*

10. D. Ut audio, in magno periculo versatur hic mundus in maligno positus.

a) enim add. Aug. b) admovetur Aug. c) utique add. Aug. d) male add. Aug.

1) Epist. 153. ad Macedonium § 23, Opp. II, col. 533 D. 2) Quaedam ommissa. 3) § 24. 4) Nonnulla ommissa. 5) Ibid. § 25, col. 534. 6) Ibid. § 26. 7) Quaedam ommissa.

M. Non mireris de mundo inmundo, quod in periculo, immo in perniciē versatur, quia pro salute mundi se Patri offerens Dei filius hunc mundum immundum ex-
 Ioh. 17, 9. cepit dicens: *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi de mundo.* Magis hoc est mirandum et miserandum, quod hic ipse mundus, pro quo Salvator mundi est
 Matth. 24, 12. immolatus, ecclesia videlicet sancta et immaculata Dei sponsa, refrigescē iam cari- 5
 1. Cor. 13, 5. tate, non querente quae sua sunt et habundante iniquitate, avaricia scilicet querente quae
 Matth. 14, 25. sua sunt, ita periclitatur, ut nobis imminere videatur quarta vigilia noctis, in qua disci-
 Ioh. 30, 31. pulis Christi navigantibus erat ventus adeo contrarius, ut periclitaretur pre ceteris
 discipulis princeps apostolorum. Videns enim ventum validum timuit ac mergi cepit,
 fuissetque omnino mersus, nisi manum suam extendendo subvenisset illi dominus Iesus. 10

11. D. Rogo te, bone magister, ut ipsam hanc noctem et eius quatuor vigiliās manifestius exponas.

M. Dudum scribens dominis cardinalibus¹ hoc feci, sed parum profeci, quia sicut
 Ioh. 14, 6. Christus, cum sit veritas, putabatur a discipulis esse phantasma, quando viderunt eum
 supra mare ambulātem in ipsa quarta vigilia noctis, ita pro phantasmate habitum est, 15
 quod ego tunc scripsi et Romam quibusdam cardinalibus misi, cum esset verum et
 veritatis testimoniis undique cinctum. Proinde noli mihi molestus esse compellendo
 iterum scribere, quod etiam a discipulis pro phantasmate sit habendum.

D. Eadem scribere tibi non debet esse pigrum, quia mihi et aliis veritatem
 sitientibus est necessarium scire, qualiter in hac ipsa quarta vigilia, quae nunc immi- 20
 nere videtur, sit vigilandum contra ventum validum, sicut apparet, mare totum commo-
 ventem et naviculam Petri graviter quatientem. Nam ecce, dum haec scribuntur, scisma
 *f. 99. imminet periculosum, in quo et urbis et orbis tanta est commotio, ut in errorem inducan-
 Marc. 13, 22. tur, si fieri potest, etiam electi, aliis dicentibus: 'Ecce hic', aliis: 'Ecce illic est Christus';
 ecce hic aut ecce illic est papa et partes inter se divise habent pro phantasmate quicquid 25
 eis dicitur, quod non facit pro se, quantalibet fulciatur veritate. Huc accedit, quod
 hoc ipsum quod exigo tu promisisti circa principium scismatis huius, cum accepisses
 epistolas utriusque partis et nondum potuisses ad plenum dinoscere quid respondendum
 esset his qui te interrogaverunt. Hoc tamen solitus fuisti respondere tunc sciscitanti-
 bus, quia videres nebulam totam terram tegentem nec sinentem clare videre, maxime 30
 in nocte hac tenebrosa, cuius nunc agitur quarta vigilia, de qua, ut apertius quod
 sentis intelligatur, iam rarescente nebula ignorantiae ac patefacta veritate de Romani
 pontificis legitima promotione, ingredi nunc aperto tibi oris ostio saltem in cubiculis
 ad narrandum quod pro me atque aliis instruendis postulo de quarta vigilia noctis.
 Quam quia tres vigiliae iam precesserunt, etiam de ipsis non taceas, ut ad ultimam 35
 vigiliam competentius accedas.

M. Desiderium tuum et aliorum pauperum exaudiat Dominus, ut voluntaria oris
 cf. Ps. 118, 108. mei beneplacita fiant in conspectu eius et servorum eius. Dominus noster Iesus in
 Marc. 6, 45, 46. montem ascensurus et illic in oratione pernoctare volens iussit discipulos ipsum pre-
 cedere trans fretum. Nota est haec ewangelicae lectionis hystoria; queramus mysteria. 40
 Christus in montem ascensurus, in celum videlicet ad Patris dexteram sessurus, iussit
 discipulos ascendere in naviculam, quia eis commisit ecclesiam regendam dicens illis:
 Ioh. 16, 15. *Euntes in mundum universum, predicate ewangelium omni creaturae.* Illi autem profecti
 predicaverunt ubique tanquam navigantes per totum mare. Sed erat quasi nox tene-
 brosa et tempestuosa tyrannorum persecutio, quorum crudelia edicta erant eis quasi 45
 cf. Marc. 6, 48. ventus contrarius. Nam cum illi predicarent unum verum Deum colendum, illi pre-
 ceperunt falsos deos coli, qua contrarietate navis ecclesiae iactabatur fluctibus et, nisi

1) In opusculo ad cardinales supra edito de quarta vigilia noctis nihil legitur; neque in parte supra omitta auctorem de illa re egisse crediderim.

dominus Iesus pro illa orasset, *qui*, ut apostolus ait, *etiam interpellat pro nobis*, passa Rom. 8, 34.
esset naufragium, nautis eius magna ex parte occisis, attamen in prima illa vigilia tam
post mortem, quam et ante mortem bene vigilantibus et ipsa morte sua triumphantibus
usque *adeo, ut sanguine ipsorum plantata ecclesia optineret pacem, transacta iam vigilia *f. 100.

5 prima, quando inclinata sunt regna sub imperium Christi tunc imperantis ventis et mari,
ut fieret tranquillitas magna, que facta est imperatore Constantino ad fidem Christi Matth. 8, 26.
converso. Bene itaque vigilaverunt apostoli et martires in prima vigilia noctis, quia
per fidem vicerunt regna tyrannica idolatriam defendentia et Christi cultum prohibentia.

Successit huic vigiliae altera vigilia non minus periculosa, in qua item ventus
10 erat contrarius discipulis, videlicet sanctis confessoribus, quia, cum illi docerent fidem
veram, contra eos heretici docuerunt falsam. Quorum precipui fuerunt Arius, Sabellius,
Fotinus, Macedonius, Nestorius, Eutices et ceteri quos enumerare longum est. Contra
quos a sanctis confessoribus bene vigilatum est in conciliis et tractatibus patrum sancto-
rum fidem catholicam roborantium et hereticam pravitatem confutantium. Quibus bene
15 vigilantibus contra scismata et hereses defensa est ecclesia, ne posset in ea vel fides
corrumpi vel unitas dissipari. Sic transacta est vigilia secunda imperante Christo ventis
heresium et sectarum.

In tertia vero vigilia, quia fides iam roborata non potuit aut poterit ulterius cor-
rumpi heretica pravitate, successit corruptio morum, longe maior, quam antea fuerit.
20 Contra quam sanctus papa Gregorius conscripsit multa de morum disciplina, precipue
Moralia Iob, quia ipse fuit egregius vigil in ipsa tertia vigilia secundum nomen suum,
quia Gregorius Grece, Latine interpretatur Vigilantius¹; post ipsum quoque complures
vigiles bene vigilaverunt contra mores prave, quos idem beatus in suis omeliis et epi-
stolis, maxime vero in libris Moralibus et Ezechielis expositione arguit, prout notum
25 est ecclesiae Dei, ac proinde non opus est a nobis exponi quid improbet vel approbet
in moribus iste sanctus, qui pro lege Dei certavit usque ad mortem et a verbis im-
piorum non timuit, fundatus enim erat supra firmam petram. Tali certamine conti-
nuato in Romanis pontificibus ab ipso primo Gregorio usque ad sanctae memoriae
Gregorium VII. transacta et consummata creditur vigilia tertia, quia ipse percussit cf. Habac.
3, 13.
30 caput de domo impii condemnans intrusorem Gwiberti scismatici regem Heinricum cum
sibi consentaneis maxime clericis impudicis et symoniacis². Ex tunc, ut *apparet, *f. 100.
magis periculosa tempora ceperunt, quia ex tunc cepit avaricia nova in urbe Roma³.
Nam antehac Romanus populus pastori suo fidelitatem gratuitam solitus fuit servare
cum debita obedientia, sed tunc oborta contentione inter sacerdotium et regnum
35 Romani cives adherentes pontifici suo noluerunt gratis in tali guerra laborare, sed
multam pecuniam exegerunt quasi debitum stipendium suae militiae, quod etiam tali
militia cessante in pace quoque velut sibi suisque filiis hereditarium tumultuaria con-
tentione sibi vendicaverunt, atque per hoc Romanos pontifices compulerunt undecunque
argentum et aurum colligere, quo eorum satisfaceret avariciae, que similis est igni, qui Prov. 30, 16.
40 nunquam dicit: 'Sufficit'. Sic a capite usque ad plantam totius corporis ecclesiae
cupiditate questus dilatata regnat avaricia in hac vigilia quarta, de qua elegans qui-
dam versificator ait⁴:

Romam vexat adhuc amor immoderatus habendi,

Quem non exstinguet nisi iudicis ira tremendi.

45 Hoc vere dictum est. Nam in ceteris vigiliis auxilio divino per homines triumphatum
est, videlicet in prima per martires, in secunda per confessores, in tertia per sanctos

1) Ioh. Diac. V. S. Gregorii l. I, c. 1, § 2, Opp. ed. Bened. I, col. 23. 2) De investig. Antichr. I, c. 17, supra p. 324. 3) Ibid. c. 19. 49, p. 329. 356. 4) Ed. Giesebrecht, 'D. Kaiserzeit' III (ed. V.), p. 1278. Cf. supra p. 439.

patres, moralis disciplinae instructores, qualis erat iam dictus papa Gregorius; in hac autem vigilia quarta commovetur mare totum fundotenus per ventum validum discipulis Christi nimis contrarium. Cum enim discipulatus Christi sic describatur, ut
 Luc. 14, 33. qui non renuntiat omnibus que possidet, non possit Christi esse discipulus, huic doctrinae valde contrarius ventus est spiritus avariciae, quae non solum tenaciter 5 possidet sua, sed et cupide anhelat ad optinenda non sua. Hinc est, quod neque milites contenti sint stipendiis suis, neque clerici suis, ut videlicet altari servientes de altari vivant habentesque inde victum et vestitum his contenti sint. Ex hac
 1. Tim. 6, 10. ^{cf.} radice vitiorum, avaricia, nascuntur multa mala, contra que si proferatur quantumlibet sana et vera doctrina, despicitur quasi fantasma. Nam in prima vigilia, 10 qui disputavit contra idolatriam visus est aliquid solidae veritatis habere, cooperante miraculorum attestazione. Similiter in secunda vigilia defensores catholicae fidei visi et inventi sunt inniti solido scripturarum fundamento. Item in tertia vigilia instruc-
 *f. 101. tores morum visi sunt verum dicere, arguente unumquemque propria *conscientia cogitationibus inter se accusantibus aut etiam defendentibus ipsam conscientiam. Nunc 15 autem in conspectu hominum existimantium questum pietatem frustra fundas sermonem, ubi non est auditus, quia velut fantasma reputatur inane quicquid^a dicitur contra questum, qui pietas putatur. Inter hec *beatus qui intelligit super egenum et pauperem*, videlicet Romanum pontificem egenum, quia multis eget ad Romanorum avariciam, non quidem explendam, quia inexplabilis est, sed utcumque mitigandam, quia intolerabilis 20 est, et inter hos avaros ipse pauper est non habens tanta quanta exiguntur ab eo. Videns ergo ventum validum tantae avariciae timet, ne a Romanis vel deseratur vel affligatur, nisi eorum siti satisfaciatur, atque inde incipit mergi expectando, non tamen expetendo munera inter sua iudicia gratis exequenda, quoniam potestas iudicandi gratis illi collata est. Unde si sua iudicia venderet non solum expectando, sed etiam aliquid 25 indebitum expetendo, vel per se ipsum vel per aliquos Iezitas, non solum inciperet mergi per muneris occultum appetitum, sed omnino mergeretur per apertum questum. Talis questus, heu! longe lateque auditus est in diebus nostris, cum fratres Hospitalenses laborassent emancipari de subobedientia Ierosolimitani patriarchae interveniente multa pecunia neque caste oblata neque caste accepta¹, quia talis emancipatio vel non 30 debuit fieri vel rationabili causa exigente gratis utique debuit fieri. Sed quia tales ecclesiarum truncationes beatae memoriae abbas Clarevallensis² in libello de consideratione³ clare notavit, nos in huius facti exaggeratione parcimus, optantes omnibus Petri successoribus, ut, etsi mergi Deo permittente incipiant, ne tamen ex toto mergantur, dextera Christi eos tenente supra mare ambulent et Christo in navem sibi 35 commissam recepto ad litus properent venire. Non est autem negligenter intuenda ewangelici textus littera de ista quarta vigilia. Mathaeus dicit: *Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam, ut veniret ad Iesum. Videns vero ventum validum timuit. Et cum cepisset mergi clamavit dicens: 'Domine, salvum me fac'. Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum et ait illi: 'Modicae fidei, quare dubitasti'. Et 40*
 *f. 101. *cum ascendissent *in naviculam, cessavit ventus. Qui autem in navicula erant venerunt et adoraverunt eum dicentes: 'Vere Filius Dei es'.* Marcus dicit: *Et cum sero esset, erat navis in medio mari et ipse solus in terra. Et videns eos laborantes in remigando, erat enim ventus contrarius eis, et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans*

a) quicquid c.

1) Cf. *De investig. Antichr. I, c. 62.72.* 2) *Bernardus.* 3) *L. III, c. 4 (Opp. ed. Mabillon I, col. 437):* Murmur loquor et querimoniam ecclesiarum. Truncari se clamitant ac demembrari. Vel nullae vel paucae admodum sunt, quae plagam istam aut non doleant aut non timeant. Quaeris quam? Subtrahuntur abbates episcopis, episcopi archiepiscopis, archiepiscopi patriarchis sive primatibus.

supra mare et volebat preterire eos. At illi, ut viderunt eum ambulante super mare, ^{Marc. 6, 49—51.} putaverunt phantasma esse et exclamaverunt. Omnes enim eum viderunt et conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis et dixit eis: 'Confidite, ego sum, nolite timere'. Et ascendit ad illos in navim et cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant. Iohannes dicit: ^{Ioh. 6, 18—21.} Mare autem vento magno flante exurgebat. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta vident Iesum ambulante super mare proximum navi fieri et timuerunt. Ille autem dicit eis: 'Ego sum, nolite timere'. Voluerunt ergo accipere eum in navim et statim fuit navis ad terram qua ibant.

12. D. Non me penitet inopportunitatis, quo ewangelico exemplo tres vigiliis quasi tres panes a te michi exponi postulavi, cum tu de sola vigilia quarta tractare proposuisses, cuius occasione, quia trium ewangelistarum dicta quasi tres panes induxisti, peto, ut de ipsis panibus aliqua frangas, quia non in propositione, sed in fractione panis cognoscitur Dominus.

M. Non vacat nunc ad plenum dicta ewangelica exponere neque hoc necessarium ^{Luc. 14, 42.} est. Porro unum hoc est necessarium, ut ista quarta vigilia Dominum cognoscamus ^{Marc. 6, 49.} supra mare ambulante non esse fantasma, sicut attestante Marco putaverunt non solum tunc discipuli, sed et postmodum quidam heretici, qui a suis erroris qualitate dicti sunt fantastici, hoc trahentes in argumentum sui erroris, quod Christus ambulavit super mare quasi vero corpori hoc esset impossibile, non attendentes Petrum, qui verum corpus ^{Luc. 24, 28.} habuit supra mare ambulasse, quod solus Matheus posuit, et volebat preterire eos, quod solus Marcus posuit. Sicut alias dicitur, quia finxit se longius ire, sic et nunc dicitur: ^{*f. 102.} quia volebat preterire discipulos, non quia hoc voluerit, sed quia sic *se tunc erga illos habuerit quasi vellet preterire illos. Ita nimirum et nunc in ista quarta vigilia noctis imminente iam grandi periculo tempestatis videtur Iesus quasi velle preterire ^{Ioh. 21, 11.} naviculam Petri, videlicet ecclesiam Romanam, quando eam sinit graviter vexari, eo quod magnus ventus avariciae mundi huius mare commovet contra illam, fortasse ideo, quod in ea inter veros discipulos etiam sunt falsi, sicut tunc fuit Iudas mercator pessimus cum Christi apostolis, qui proditor et traditor postquam proditus et satanae traditus eiectus est a societate illorum. VII discipuli, quorum Petrus unus fuit, navigantes nulla ^{Matth. 14, 28.} tempestate vexati sunt, et ipse Petrus cum se misisset in mare, non solum non est periclitatus in sua persona, sed et constanter ambulando sive in mari sive super mare traxit rete in terram plenum magnis piscibus CL tribus; et cum tanti essent, non est ^{cf. Gen. 41, 43.} scissum rete, quia nullus ibi erat falsus discipulus, sed solummodo VII electi; neque ibi dixerat quasi dubitans Petrus: *Domine si tu es, iube me venire^a ad te super aquas,* ^{cf. Esth. 6, 11.} sed omnino indubitanter, cum audisset, quia Dominus est, misit se in mare sola tunica succinctus, non rubea cappa ornatus, non equo falerato subvectus, non auro vel argento onustus, erat enim nudus. Et quidem iocundum prebetur ecclesiae Dei spectaculum, cum in sollemnibus diebus Romanus pontifex equo imperiali, cappa purpurea et aliis regalibus insignibus ornatus procedit et hac processione sollemni representat in se quasi ^{cf. Dan. 29.} alterum Ioseph in curru Pharaonis exaltatum iubente ipso Pharaone, vel quasi alterum Mardocheum item imperiali equo subvectum¹. Sed inter hec attendi oportet, quod neque Ioseph Pharaonem regem Egypti se honorantem neque Mardocheus regem Persarum se sublimantem inhonoravit; Babylonicus etiam rex, cum Daniele extulit in sublime, non est ab illo dehonestatus; et, ut ad novam Babyloniam Romam respiciamus, beatus papa Silvester ab augusto Constantino regalis magnificentiae honoribus preditus non se honorantem inhonoravit et quamvis ei, pro sui humilitate semel stra-

a) v. a. s. a c.

1) Cf. Comm. in ps. 64, supra p. 468.

toris officium exhibuerit¹, non tamen eum suum esse marescalchum vel dixit vel scripsit vel pinxit². Sed et multi post ipsum catholici leguntur imperatores monarchiam tenentes fuisse, quorum quis fuerit marescalchus dictus domni pape non invenimus³.

*f. 102^r. Immo *certum tenemus, quod Romani pontifices et imperatores invicem se honore prevenientes pacifice vixerunt, et mutuo ab invicem quesierunt adiutoria suis dignitatibus⁵ decentia, sicut testantur epistolae Romanorum pontificum Deum timentium, regem honorificantium iuxta illud Petri: *Deum timete, regem honorificate*. Cum ergo invenimus in antiquis epistolis, quod Romani pontifices humiliter scribendo imperatoribus vocaverunt eos 'dominos' aut 'filios carissimos', quin etiam se ipsos dixerunt 'servos servorum Dei', valde miramur, unde nova pictura hec emergerit, qua Romanorum imperator pingitur marescalchus. Parva sunt hec magni fastus insignia, sed de his magna est commotio maris in hac vigilia quarta, quae non sedabitur, nisi humilis Christus, qui nunc videtur velle preterire naviculam Petri, Petrum extenta manu apprehendat et cum ipso naviculam ipsam introeat. Etenim sicut scriptum est: *Cum ascendissent in naviculam cessavit ventus*, hoc in Matheo. In Marco item scriptum est: *Et ascendit ad illos*¹⁵

Matth. 14, 32. *in navem et cessavit ventus*. Iohannes etiam dicit: *Voluerunt ergo accipere eum in navem et statim fuit navis ad terram qua ibant*. In ore horum trium ewangelistarum stetit hoc fidei et spei nostrae verbum, qua credimus et speramus ventum commotionis huius absque dubio sedandum, si Christus, qui nunc videtur velle preterire, acceptus fuerit in naviculam Petri. O igitur vos, discipuli Christi, qui estis in ecclesia Romana, invocate ad vos Christum imperatorem venti et maris pariterque cum illo discipulos eius²⁰

1. Petr. 2, 17. Petrum et Paulum. Audite vobis Petrum dicentem: *Deum timete, regem honorificate*. Bene ac recte dicturus: *Regem honorificate* premisit: *Deum timete*, ne timore Dei neglecto sic honoretur homo, ut Deus inhonoretur. Item ait idem Petrus: *Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam amministret sicut boni dispensatores multififormis gratiae Dei*. Si quis loquitur quasi sermones Dei. Si quis, inquit, loquitur in consiliis et iudiciis vel patrociniis, loquatur gratis quasi sermones Dei, quoniam lingua venalis²⁵

ib. 11. etiam in legibus seculi reprobatur. Si quis ministrat, sic ministret tanquam ex virtute, quam amministret Deus, ut in omnibus honorificetur Deus. Subiecti estote omni humane creaturae propter Deum sive regi quasi precellenti: sive ducibus tanquam ab eo missis³⁰

*f. 103^r. *ad vindictam malorum, laudem vero bonorum*, *quia sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciat imprudentium hominum ignorantiam quasi liberi, et non quasi velamen habentes maliciae libertatem, sed sicut servi Dei. Omnes honorate ad vos venientes, consilium salutis et iudicium veritatis querentes etiam barbaros et Scitas, non domi-

cf. Col. 3, 11. nantes in clero vel turpis lucri gratia quid agentes in ministerio vestro gratis collocato vobis.³⁵

Et quia semel cepi loqui cum dominis meis, hoc vestrae celsitudini ego parvulus fideliter suggero, ut, quoniam habetis apud vos apostolorum corpora, teneatis quoque ipsorum pia hortamenta, et Paulo ammonente, cum sitis ipsi sapientes, nolite sufferre insipientes. Nolite in officio cardinaliae sustinere, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur. In omnibus exhibete vos sicut Dei ministros, ut non vituperetur ministerium vestrum, sicut vituperatum est non semel ministerium illorum, qui munera indecenter et libenter acceperunt, quique nimis extollebantur in suo ministerio. Non talis fuit ille Martinus cardinalis⁴, quem laudat beatae memoriae Bernhardus abbas Clare-

1) *Constitutum Constantini* ed. Zeumer § 16, p. 57. 2) De hac pictura cf. Rahewini *gesta Frid. III.* c. 10, ed. Waitz, p. 141. 3) Cf. *De investig. Antichr.* I, c. 72, supra p. 393. 4) *Tit. S. Stephani in Coelio monte*; cf. *De investig. Antichr.* I, c. 51. 68, supra p. 358. 386.

vallensis in libro de consideratione¹. Sed nec talem se in legatione sua exhibuit vir vitae venerabilis domnus Bernhardus cardinalis². At socius eius, domnus Gregorius cardinalis sancti Angeli, multum fecit vituperari ministerium suum, qui pro una cena sibi suisque preparata minus laute quam voluit in claustro sancti Albani³ eiusdem claustrum⁴ abbatem sub interdicto crudeli tenuit, quoadusque officium et honorem sibi interdictum tanta pecunia redemit, ut, sicut fratres eiusdem loci fatentur, pecunia ipsi cardinali et coadiutoribus eius data usque ad centum marcas ascenderit vel ultra. Non sic ille iam dictus Bernhardus cardinalis notatus est vel nimiae devorationis vel turpis exactionis vel extollentiae intolerabilis, quia, sicut mitis et humilis corde, per omnia Matth. 11, 29. 10 modeste incessit atque honeste, sicut ei testimonium perhibetur in tota Saxonia, ubi Halverstatenses clericos, quos inter se dissidentes invenit, sic pacificavit, ut non potuerit vituperari ministerium eius. Per experimentum duorum istorum cardinalium cognosci potest, quod ecclesia Romana vere assimilatur calathio illi ficorum, quem vidit Ieremias Ier. 24, 1 sq. 15 valde et quae malae malae *valde, ita ut pre amaritudine comedi non potuerint. Bonas *f. 103^v. ficus bonas personas dicimus, quales in ecclesia Romana dulci gustu approbavimus. Malas autem personas quasi ficus amaras in ea multiplicatas dolemus, quia propter eas videtur dominus Iesus velle preterire atque negligere navim suam in ista quarta vigilia tempestate nimia imminente, sed principe apostolorum clamante ad ipsum non 20 preteribit eiusque successorem, quem legitimum recognoscet in brachio extento et manu Deut. 26, 8. forti apprehendet ac navim suam perducet ad litus aeternae quietis post multam vexationem, quae bonorum discipulorum auditui dabit hunc intellectum, quod non cessabit imminens tempestas, nisi prius esset vel utcumque temperetur iniquitas querens quae Phil. 2, 21. sua sunt, qua nimis Rome, immo et ubique terrarum abundante iniquitate refrigescit Matth. 24, 12. 25 caritas multorum, non tamen omnium, quia novit Dominus non solum in ecclesia Romana, sed et in tota ecclesia, qui sunt eius. Quibus et commanentiam suam promisit dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.* Matth. 28, 20. 13. D. Gratias ago Deo, quia timor, quem timebam, non eveniet et quod verebar cf. Iob 3, 25. non accidet. Timui enim perseveraturam tempestatem imminentem usque ad illum 30 Christi adventum, quo iudicaturus est vivos et mortuos et seculum per ignem. Sed 2. Tim. 2, 1. nunc, ut ex ewangelicis testimoniis et tua verisimili assertione conitio, priusquam veniat Dominus ad iudicandum, veniet ad mitigandum periculum tempestatis imminens imperando ventis et mari, ut fiat tranquillitas magna, per quam glorificetur et innotescat Luc. 8, 25. ipse Dei esse filius, qui prius putabatur fantasma esse. Sicut enim cessante vento cf. ib. 24. 35 qui erant in navicula venerunt et adoraverunt eum dicentes: *Vere filius Dei es, et sicut Marcus ait: Plus magis intra se stupebant, attoniti videlicet magnitudine tanti Mar. 6, 51. miraculi: sic futurum conicimus, ut mitigatis malis imminetibus clarificetur Dei filius*

1) *L. IV, c. 5 (Opp. ed. Mabillon I, col. 140)*: Dignum reor ad medium venire factum dulcis memoriae Martini nostri. Nosti hoc; sed an memineris ignoro. Is cardinalis presbyter 40 functus aliquando legatione in Dacia tam pauper remeavit, ut pene expensis et equis deficientibus vix perveniret Florentiam etc. *Ex Bernardi opere idem exemplum etiam Iohannes Saresber. in Polycratici l. V, c. 15 (Migne, Patrol. lat. t. 199, col. 577) affert.* 2) *Presb. card. S. Clementis. De tempore legationis cf. Chron. reg. Colon. a. 1153 (ed. Waitz p. 89)*: Heinricus Mogontinus archiepiscopus instinctu et voluntate regis depositus est a duobus cardinalibus Gregorio et 45 Bernardo etc. *Cf. Christiani episc. liber de calamitate eccl. Moguntinae c. 5, SS. XXV, p. 241 sqq.; Epist. Bernardi Clarevall. ad illos cardin. duos, Jaffé, Bibl. III, p. 401; V. Arnoldi archiep. Mogunt. ibid. p. 612; Wibaldi Epist. nr. 409, Jaffé I, p. 548; nr. 412, p. 551; nr. 414—417, p. 552 sqq.* 3) *Moguntino.* 4) *Henricum I. aut Waldemarum.*

in conspectu omnium, qui sunt in navicula, in sancta videlicet ecclesia, quos inde non separavit imminens scisma.

Non sit tibi de hoc ambigua coniectura, sed fides firma et spes certissima, quod sicut solis ortum prevenit aurora, qua nox fugatur, etiam priusquam sol super terram videatur, sic manifestum Christi adventum precedet quedam claritas consimilis aurorae 5

*f. 101. solis ortum *prevenientis contra densissimas tenebras per novissimum Antichristum in 2. Thess. 2, 8. toto mundo dilatatas, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui. Hec illustratio ipsum Christi adventum creditur preventura et destructura novissimum vigiliae huius ultimae Antichristum, quo destructo in proximo erit dies iudicii. 10

14. D. Quia de ultimae vigiliae Antichristo non fecisti mentionem, rogo, ut etiam vigiliarum ceterarum designes Antichristos, quos non paucos esse innuit Iohannes apostolus dicens: *Et nunc Antichristi multi sunt.* Si ergo ipsius tempore Antichristi multi fuerunt in prima vigilia, non est dubium nunc in ultima vigilia multos esse Antichristos, licet ignoretur, quis eorum sit precipuus, quoadusque reveletur in suo tempore. 15

M. Revera sicut dicis, multi Antichristi sunt et ante nos fuerunt, quia, ut patrum diffinitione declaratum est, omnis christianus, qui secundum suae professionis normam non vivit aut aliter docet, Antichristus est. Sed inter eos Antichristos, qui ecclesiam persecuti sunt, quadriformis invenitur distinctio iuxta modum quatuor huius noctis vigiliarum, in qua monet Dominus vigilandum dicens: *Vigilate et orate, ne intretis in* 20

Matth. 26, 41. Marc. 14, 38. temptationem. Item: *Quod uni dico omnibus dico: vigilate.* Sic ad vigilandum commo-
niti bene vigilaverunt sancti martyres in prima vigilia contra sui temporis Antichristum sive Antichristos multos, idolorum cultores et christianorum tortores, quorum primus et precipuus erat Nero impius et impurus, cui duo precipui vigiles, duo insignissimi testes 25

cf. Apoc. 11, 4. duae lucernae ardentes, duae olivae, duo candelabra luce veritatis radiantia, Petrus et 25

cf. Gal. 2, 11. Paulus, in faciem restiterunt et in suo certamine palmam martirii Rome perceperunt, suoque sanguine urbem urbium purpuraverunt. Post quos etiam innumeri martires in eodem certamine per orbem terrarum triumphaverunt. In secunda vigilia bene vigilaverunt sancti confessores contra hereticos et scismaticos eorumque defensores mundi huius principes, quorum Iulianus Apostata precipuus *fuit, cui restiterunt in faciem duo 30

*f. 101. testes insignes Iohannes et Paulus. Unde in eorum natali festo non incongrue canit 30

Apoc. 11, 4. ecclesia: *Isti sunt duae olivae et duo candelabra lucentia.* Horum constantiam plurimi vigiles imitando hereticosque ac scismaticos expugnando meruerunt coronari, alii per martirium, alii per exilium, alii depauperatione ac spoliatione rerum suarum, alii carceribus usque ad mortem vel mortis periculum diu inclusi, alii a suis ecclesiis exclusi, 35

exclusi et hereticis ecclesias eorum tenentibus expositi ad illudendum et conspuendum vel certe ad interficiendum. In tertia vigilia bene vigilavit sanctus papa Gregorius cum pluribus vigilantiae suae consortibus contra immundiciam sacerdotum symoniacorum atque neophitorum, ita ut universali enuntiatione diceret¹: *Quisquis contra symoniacorum heresim et neophitorum pro officii sui loco vehementer non asserit, cum eo se non dubitet* 40

habere portionem, a quo prius hoc piaculare flagitium sumpsit exordium. Si iste vigil in nostro tempore viveret, qui neophitos, id est noviter conversos, a dignitatibus ecclesiasticis arcendos censuit, quid nunc diceret vel ageret contra perversos et numquam conversos, incontinentes, concubenarios manifestos? Ipso quippe asserente, sicut in

1) Gregorii I. Epist. XII, 9. ad Victorem, EE. II, p. 357; Jaffé nr. 1859; cf. Epist. 45 Widonis ad archiep. Mediol., Libelli de lite I, p. 5; Petri Damiani Liber gratissimus c. 28, Libelli I, p. 57; Humberti cardin. adv. simoniacos I, c. 13, ibid. p. 121; cf. Liber de simoniacis supra p. 244.

principio ecclesiae neophitus dicebatur noviter quis ad christianitatem conversus, ita nunc dicitur neophitus noviter quis ad religionem conversus. Cui si apostolo con-
stante recte negatur quilibet ecclesiastica dignitas, quanto magis neganda est numquam
ad religionem converso, sed penitus adhuc perverso? Contra talium sive spiritualis
leprae sive carnalis incontinentiae immundiciam diu a multis vigilibus vigilatum et
clamatum est. Verumtamen fex eius nondum est exinanita, de qua bibent omnes
peccatores terrae, maxime principes talibus immundiciis consentientes et eas foventes
atque tuentes talesque imundos ecclesiasticis dignitatibus intrudentes. In quarta vigilia,
quoniam abundante iniquitate ac refrigescente caritate, non querente que sua sunt,
regnat avaricia, querens que sua sunt, caute vigilant beati pauperes spiritu, *quibus
etsi divitiae affluent, nolunt eis cor apponere, sed gaudent in voluntaria paupertate
divitias vel non habendo vel, si habent, large atque hilariter eas distribuendo. Talis
pauper fuit Petrus apostolus, qui pro se suisque condiscipulis loquens ait confidenter:
Ecce nos reliquimus omnia et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Qui etiam cum
centupla remuneratione in hac vita remuneratus multarum pecuniarum suis pedibus
appositarum distributor fuisset, nichilominus permansit pauper voluntarius, ita ut vere
dicere possit: *Argentum et aurum non est mihi*. Sic et beatus papa Gregorius vere
dictus apostolicus, eo quod apostolorum vestigia fuerit secutus et ipse permansit pauper
voluntarius, quia et suas et ecclesiasticas facultates distribuens Deo servientibus et
egenis ipse pauper servivit pauperibus.

1. Tim. 3, 6.

cf. Ps. 74, 9.

Matth. 24, 12.
1. Cor. 13, 5.
Matth. 5, 3.
*f. 405.

Ps. 61, 11.

Matth. 19, 27.

Act. 3, 6.

15. D. Nonne legimus¹, quod ipse licet studiosus pauperum cultor fuerit, militibus tamen Romanis urbem custodientibus contra hostium incursus, cum deficerent stipendia imperialia, ipse interdum largitus est necessaria? Unde scribens ad imperatorem Mauricium conqueritur se factum quasi publicum saccellarium².

M. Cur non attendis, quod aliud est agere, aliud pati? Nam quod pauperibus ministravit, actio fuit illi acceptissima; quod vero militibus ministravit, passio illi fuit molestissima neque alio tempore in consuetudine habita, nisi quando urgebat imminens aliqua necessitas. Nunc autem Romani milites tam in pace, quam in gwerra expetunt a noviter constituto papa sua sibi usitata munera³, que ascendunt ultro quot milia talentorum, atque, ut plura et sepius accipiant, ipsi sibi gwerras excitant, ad quas vendendas omnia que poscunt a suo pastore accipiant, quem in talibus exactionibus ultra modum excruciant atque interdum compellunt fugere ab urbe. Quod sanctus papa Gregorius non fecit, quamvis id faciendi habuerit potestatem sequendo et imitando Christum, qui suos concives fugit nec ad eos rediit, donec mortui sunt, qui querebant animam pueri. Vidit quippe ille beatus, quod Romani tunc cives et *milites non quiescerunt animam eius, immo pro anima ipsius et totius patriae salute morti exposuerunt animas suas. Ita et nunc in scismate imminente milites, qui stant pro ecclesia, cum sanctis Machabeis merentur glorificari, si tamen hoc facientes non suam, sed Dei gloriam querunt, et hi tales non solum eterna, sed etiam temporali^a mercede digni sunt. Unde qui vel domnum papam^b vel domnum nostrum^c Salzburgensem⁴ propter hoc blasphemant, quod eorum hortatu milites catholici contra scismaticos pugnant, adiuti ad hoc stipendiis ecclesiae, temere suos iudices iudicando peccant, non distinguendo, quod aliud est pugnas iniquas excitare, quod sanctus Gregorius numquam fecit, aliud

Matth. 2, 20.

*f. 105'.

a) tempolari c. b) manu recent. suprascr. Alexandrum c. c) linea del., eadem manu suprascr.

45 Chunradum c.

1) Cf. Grat. C. XXIII, qu. 8, c. 18. 2) Epist. V, 39. ad Constantinam Augustam, EE. I, p. 328, cf. supra p. 454. 3) Cf. De investig. Antichr. I, c. 19. 49; v. supra p. 329. 356. 4) Conradum.

pugnis iniquis iam contra iusticiam suscitatis ecclesiam defendere, quod maxime decet
 cf. Rom. 3, 4. fieri per iudices ordinatos legaliter, qui non sine causa gladium portant. Verum cum
 idem ipsi non Christo, sed spiritali Antiocho antichristo famulantes civitatem Ierusalem,
 cf. 2. Macch. 4. videlicet sanctam ecclesiam, impugnant, sacerdotium venale habentes et hoc suis Iasoni-
 ib. 14. bus, Alcimis, Menelais tradentes, per quos multa illicita fiunt, ad profanandum sanctum
 Dei templum, tunc necessarii sunt Machabeorum consimiles milites iniquitati huic ob-
 sistentes. Talibus contra hostes fidei dimicantibus Alexander papa II.¹ ita scribit:
Omni timore ac terrore deposito contra inimicos sanctae fidei et adversarios omnium
religionum viriliter agere studete. Idem principibus Francorum scismati obsistentibus
 ait²: *Omnium vestrum nosse volumus caritatem, quoniam quisquis, quod non optantes*
dicimus, in hoc belli certamine fideliter mortuus fuerit, regna illi celestia minime nega-
buntur. Novit³ enim omnipotens, si quislibet vestrorum morietur, quod pro veritate fidei
 et salvatione patriae ac defensione christianorum mortuus est. Ideo ab eo pretitulatum
 premium consequetur. Ambrosius de officiis libro primo⁴: *Fortitudo, que vel in bello*
tuetur a barbaris patriam vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iusti-
 ciae est. Puto, quod iste sanctus experimento doctus fuit, iustum esse contra legitimas
 *f. 106. etiam potestates iniuste principantes vel potius tyrannizantes aliquando a fidelibus de-
 fendi infirmos. Sic enim ipse cum regina Iustina faulx Arrianorum quasi per legiti-
 mam potestatem persequeretur ipsum, volens eum in exilium relegare, defensus a civi-
 bus Mediolanensibus in hoc ipso laudabilibus non prohibuit⁵ se defendi, orans et pro
 suis defensoribus et pro suis persecutoribus illis cupiens victoriam, istis penitentiam.

16. D. Non me penitet movisse istam questionem de sancto Gregorio, quia eius
 exemplo videntur posse defendi, qui facultatibus ecclesiasticis interdum iuvant et
 pascunt milites ecclesiae fideles dimicantes contra eius hostes infidelibus deteriores.
 1. Tim. 5, 8. Nam cum is, qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, apostolo iudi-
 cante sit infideli deterior, multo magis qui scismati consentiens matrem suam ecclesiam
 impugnat, fidem negavit et est infideli deterior.

M. Bene vigilas in ista quarta vigilia noctis, cum necessarium perspicis eccle-
 siae a timore nocturno illam defendi etiam per excubias militares, uti nuper et nos
 defensi sumus et adhuc defendi necessarium habemus⁶ contra nocturnos incendiarios
 arbitantes in hoc obsequium se prestare domno imperatori, si me persequendo eccle-
 siam nostram et claustrum ei coherens vastarent incendio⁷ vel per violentiam diurno
 vel per fraudem nocturno. Quod nos minime placere domno imperatori credimus, cum
 principes ei familiarissimi duces⁸ et comites hoc ipsum detestando mandaverint suis
 militibus, ut non defendant a talibus et nocturnis fraudibus et diurnis incursibus. Istis
 interdum pro nobis vigilantibus et laborantibus, quid mirum, si eis victualia prebuimus,

1) Immo Leo IV; cf. 'Neues Archiv' V, p. 388; Coll. Brit. Leonis IV. epist. 28; Ivo
 Panorm. VIII, c. 30; Grat. C. XXIII, qu. 8, c. 9; Jaffé nr. 2642. 2) Ibid., Grat. C. XXIII,
 qu. 5, c. 46. 3) Ibid., Grat. C. XXIII, qu. 8, c. 9. 4) C. 27, § 127, Opp. ed. Bened.
 II, col. 34. 5) V. Ambrosii c. 12, Opp. ed. Ballerini VI (Mediolani 1883), col. 890; cf.
 idem exemplum apud Hugonem Floriac. I, c. 4, Libelli II, p. 471; Bonizonem, Lib. I, p. 576. 619;
 cf. Hugo Flav. Chron. SS. VIII, p. 302. 6) Cf. epistolas Heinrichi ducis Bavariorum et
 Saxonum et Eberhardi episcopi Babenberg. Ann. Reichersberg. ad a. 1166, SS. XVII, p. 475.
 Invasum est tum praedium ecclesiae Reichersberg. VI. Kal. Nov. 7) Ann. Reichersberg. a. 1167.
 l. l.: Heinrichus, filius Erchenberti de Petra, locum Reicherspergensum et vicina predia eiusdem
 ecclesiae nocturno igne devastavit et concremavit hostiliter tribus vicibus, id est XV. Kal. et
 VII. Kal. atque VIII. Idus Mai. 8) Praecipue, ut videtur, Heinrichus dux Bavariae, quem
 supra diximus.

que de iure hospitalitatis parati sumus pro posse inimicis quoque offerre iuxta illud: *Si esurierit inimicus tuus ciba illum, si sitit potum da illi.* Nolumus enim vinci a malo, ita ut malum pro malo reddamus ei, sed vincere in bono malum, reddendo ei pro malo bonum, ac sic provocando illum ad bonum. Ad quod si non provocatur, bonum est illi, si a malo, quod *intendit, prepediatur. Sic Paulus apostolus prenoscens insidias contra se intentatas obtinuit a tribuno milites armatos viae suae conductores, non suis inimicis malum intendendo, sed suae saluti providendo, ne is, cui Christus vivere erat et mori lucrum, stulte moriendo aut inconsulte vivendo amitteret lucrum. Huc accedit, quod longe aliud est prepedire malum, ne fiat, atque aliud iam factum vindicare. Horum unum Pauli exemplo mihi licet, aliud eiusdem Pauli exemplo mihi, cum sim clericus, non licet. Nam et ipse, ne malum in se fieret, caute providit, et malum in se commissum non vindicavit. Providit sibi militiam contra malitiam sibi se sciente intentatam a Iudeis, a quibus tamen alias virgis cesus et multa mala passus non expetiit vindictam. Sic et nos ab inimicis ledi cavemus, quantum Deo donante possumus, attamen ab eis iam plurimum lesi vindictam non exposcimus, immo eis veram penitentiam et indulgentiam precibus assiduis optamus. Ille autem, qui dicit: *Mihi vindicta et ego retribuam,* sua misericordia provideat, quod et illis et nobis expediat ad salutem vitae presentis et futurae. Desinant igitur nobis detrahere, qui nos in eo culpant, quod malum, ne fieret, prohibuimus et adhuc Deo favente libenter prohibemus; neque tamen hoc faciendo ulli hominum aliquid mali intendimus. Quod si hostes Dei et nostri, Deo iudicante, inciderent aliquid mali vel dampni, sibi hoc imputent, non nobis, quia ego in negotio cum illis habito sine iniquitate cucurri et direxi. Unde quod in psalmo sequitur, non diffido ex Dei misericordia mihi convenire dicendum: *Exurge in occursum meum et vide et tu, domine Deus, virtutum Deus Israel,* intende ad visitandas omnes gentes et cetera usque in finem psalmi, vero David principaliter et cuilibet pauperi eius preces ad ipsum contra suos inimicos fundenti secundario attitulati.

17. D. Necessaria nobis est ista excusatio nostre conscientiae propter eos, qui putant nos inimicis nostris inimicos esse. Sed his iam quasi per excursus dictis revertere ad *explicandum, quod incepisti de quarta vigilia noctis huius, in qua laboramus, quia ventus adhuc nobis est contrarius.

M. Verum dicis, unde necessaria nobis est ammonitio Petri apostoli dicentis: *Nemo vestrum patiaturs quasi homicida aut fur, aut maledicus aut alienorum appetitor.* Si autem ut christianus non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine, quia tempus est, ut iudicium incipiat de domo Domini. Caveat ergo sibi domnus papa, ne sit alienorum nimius appetitor, appetendo scilicet, ut mundanas dignitates quasi beneficia sua¹ pro velle suo distribuatur vel officia seu negotia secularia suo nomini aliena per se gerat, quae antiquos antecessores suos gessisse non legitur, quanquam hoc illis videatur indultum in privilegio Constantini, cuius utique multi successores habuerunt potestatem in urbe dominandi, quamquam ille dicat in privilegio suo, quod *ubi² principatus sacerdotii et christianae religionis caput ab imperatore celesti constitutum est, iustum non sit, ut illic terrenus imperator habeat potestatem.* Attamen quam potestative imperatores catholici, ut hereticos et tyrannos pretermittam, dominati sunt in urbe simul et in orbe, sive monarchiam inter se dividentes sive indivisam tenentes, gesta regum et epistolae Romanorum pontificum testantur, quae tamen pontificali sedis apostolicae dignitati

Rom. 12, 20.

*f. 106'.
cf. Act. 23, 31.

Phil. 1, 21.

Rom. 12, 19.

Ps. 58, 6.

*f. 107.

1. Petr. 4,
15 -17.

1) Cf. Epist. Hadriani IV. ad Fridericum I. imp. Vesontione oblatam a. 1157. apud Rahewin. Gesta Friderici III, c. 9; Giesebrecht, 'Gesch. der D. Kaiserzeit' V, p. 123. 2) Constitutum Constantini § 18. ed. Zeumer p. 58.

minime adversantur, cum imperatores et Romani pontifices invicem se honore prevenirent, neque sese dissensionibus mutuo impedirent. Iterum opto, ut imperator terrenus caveat sibi, ne et ipse sit alienorum appetitor: ponendi seu deponendi episcopos
 Gen. 2, 7. affectando potestatem, quod omnino est alienum ab illo. Sicut¹ enim primus Adam primo de limo terrae legitur formatus et postea, Deo insufflante illi spiraculum vitae,⁵ animatus atque animantibus cunctis ad dominandum prelati: sic imperator vel rex primo est a populo vel exercitu creandus tanquam de limo terrae, ac postea principibus vel omnibus vel melioribus *in eius principatu coadunatis per benedictionem sacerdotalem quasi per spiraculum vitae animandus, vivificandus et sanctificandus est. In quo notandum, quia non prius quod spiritale, sed quod animale fuit, videlicet corpus¹⁰ animale^a prius erat, cui postea spiritus vitae insufflatus est. At vero secundus Adam
 Ps. 109, 1. prius fuit in spiritu, in quo et David vocavit eum dominum, dicens: *Dixit Dominus domino meo, sede^b a dextris meis*, quam in corpore servilis formae, qua humiliatus
 Matth. 20, 28. venit non ministrari, sed ministrare. Sic et Romanus pontifex vel quilibet episcopus prius est in spiritu promovendus per cleri electionem ac legitimam consecrationem,¹⁵ postea tanquam formandus in corpore cum assensu honoratorum honoretur ab imperatore vel rege, per eius conniventiam tenens regalia suae pridem ecclesiae collata², non quasi nova beneficia novo electo conferenda³, cum sint antiquitus ab ecclesia, utpote ab imperatoribus ecclesiae non personis concessa nec propter personarum offensas ecclesiae auferenda, quae talia possidet iure humano simul et divino⁴. Humano utpote²⁰
 Ps. 23, 1. a regibus vel imperatoribus collata; divino quoniam *Domini est terra et plenitudo eius*. Quod igitur gemino iure possedit et possidet ecclesia, non debet postulari quasi novum aut personale beneficium, pro quo tamquam iure beneficiario posset exigi novum et maxime indebitum obsequium. Quod si ab electo contra ius exigitur, iure ab illo denegatur, neque tamen ecclesia sua possessione privanda est, maxime cum tale quid²⁵ exigitur, quod Deus prohibet, sicut in imminente scismate ab episcopis et electis exigitur, ut is qui papa non est, pro papa teneatur^{c.5}. Cum enim tam ex humano, quam ex divino iure constet, quod viciis presidentium non mutantur iura sedium quodque culpa personae deputari non debet in dampnum ecclesiae: multo minus virtus et iusticia personae resistentis iniusticiae debet ecclesiae nocere in aliquo dampno, maxime³⁰ cum tali exactioni resistitur, cui exactioni qui acquiescunt scismatici fiunt, qui vero
 *f. 108. resistunt, spoliantur et nudantur non solum bonis regalibus, sed etiam liberis *fidelium oblationibus. Huic violentiae qui resistunt orando et res ecclesiae conservando laudandi sunt cum Laurentio, sed hostes eorum caveant, ne arguantur cum Decio. Teneat ergo episcopus ecclesiae sibi commissae data regalia, salva sui ordinis et officii libertate,³⁵ quae non debet secularibus negotiis implicari aut serviliter subiugari. Unde actenus antiqua consuetudine servata est ista cautela, ut episcopi fidelitatem regibus vel im-

a) vel animabile *suprascr. c.*   b) s. a. d. m. c.   c) non ten.; non *linea del. c.*

1) *Similem comparisonem v. in Libro de novitatibus huius temporis c. 13, supra p. 297.*

2) *Cf. De novitatibus huius temporis ad Adrianum IV. papam supra p. 296: De his enim cum* 40 *alii contendunt ecclesiis eadem occasione talium periclitantibus auferenda, alii vero ea semel ecclesiis collata in usus earum tenenda etc.*   3) *Ut Wido Ferrariensis Lib. I, p. 564. censet.*

4) *Dicta videntur ob negationem regalium archiepiscopo Salisburgensi Chunrado ab imperatore Friderico factam. SCH. Cf. Ann. Reichersberg. a. 1167 (SS. XVII, p. 471): Qui bis eodem* 15 *anno ad imperatorem fratruelem suum veniens Papiam et Babinberch pro regalibus ab eo susci-* *piendis, utraque vice absque regalibus ab eo dimissus est, quia Paschalem recipere nolebat.*

5) *Cf. Ann. Reichersberg. a. 1164.*

peratoribus iurantes annecterent, salva sui officii vel ordinis integritate. Quod ergo suum est recognoscatur imperatori et exinde salvo Dei timore atque honore honoretur secundum quod scriptum est: *Deum time, regem honorifica*. Quod vero ab illius iure omnino est alienum caveat sibi usurpare, ne, si contra doctrinam Petri est alienorum appetitor, dum appetit inconcessa, mereatur perdere concessa. Unde ait sanctus Ambrosius¹: *Allegatur imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: 'Noli gravare te, imperator, ut putes te in ea que divina sunt, imperiale aliquod ius habere. Noli te extollere, sed, si vis diutius imperare, esto Deo subditus. Scriptum est enim: Que cesaris cesari, que Dei Deo. Ad imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem ecclesiae. Publicorum^a tibi menium ius commissum est, non sacrorum'*. Cum hec ita se habeant, si quisque suis terminis et modis contentus non esset alienorum appetitor, in hac vigilia quarta fieret discretio magna, ut quidam versificans ait²:

*Querit apostolicus regem depellere regno;
Rex furit [e]contra papatum tollere papae.
Si foret in medio, qui litem rumpere posset,
Sic, ut rex regnum, papatum papa teneret,
Inter utrumque malum fieret discretio magna.*

Quis est autem qui hanc litem rumpere posset, nisi dominus Iesus in navicula Petri veniat et mare totum per ventum avariciae commotum suo imperio compescens hunc ultimum Antichristum suae presentiae illustratione destruat, qui non incongrue dicitur avarus, quomodo primae vigiliae Antichristus dici potest cruentus propter cedes martyrum, quorum sanguine velut alter Pharaon suffocatus est, quibusdam tyrannis propter sanguinem sanctorum dampnatis et tanquam in mari submersis, quibusdam vero, quorum Constantinus imperator fuit precipuus, per sanguinis Christi sacramentum in baptismo purificatis. Porro secundae vigiliae Antichristus recte dicitur fraudulentus propter fraudes hereticorum illi adherentium et propter fraudulentiam Iuliani Apostatae atque idolatrae, qui ut alter Nabuchodonosor consultans magos, ariolos et maleficos contra christianos eiectus est ab hominibus et cum bestiis deputatus, immo et totus hereticorum cetus cum suis capitaneis per sententiam excommunicationis est ab ecclesia separatus et cum demonibus deputatus. Quod vero idem Nabuchodonosor, postquam sensus humanus ei redditus est, receptus est in regnum suum, significavit rem tunc futuram, sed nunc preteritam, ut videlicet multi ab heresibus resipiscentes et Christum regem altissimum confitentes reciperentur. Reliquis in perfidia sua dampnatis et in societatem bestiarum deputatis, de quibus dicitur: *Ne tradas bestiis animas confitentes tibi*. Tercie vero vigiliae Antichristus nominari potest immundus, quia in eo impletum cognoscitur quod scriptum est: *Ut qui in sordibus est, sordescat adhuc*, et hic velut alter Balthasar coinquinans vasa Deo sacrata et gratiam Domini transferens in luxuriam cum suis convivis et concubinis inter epulas luxuriosas iudicatus est regno ipsius diviso. Sicut enim regnum Balthasar divisum fuit ac traditum est Medis et Persis, ita immundus iste Antichristus divisus invenitur, cum de membris eius coinquinatis maxime per incontinentiam Deo sacratarum personarum quedam per penitentiam purificata sunt, quedam in sua immundicia permanserunt. Cum rei simile fuit, quod vasa sancta in convivio Balthasar coinquinata et postea in regnum Persarum et Medorum translata partim reportata sunt in Ierusalem, partim non. Cyro enim rege Persarum relaxante captivitatem Iudeorum quidam ex eis cum Iesu magno sacerdote ac Zorobabel duce

a) Publicarum tibi rerum . . . sanctorum *supra* p. 144.

1) *Epist.* 20, § 19, *Opp.* III, col. 857; cf. *De edificio Dei supra* p. 144. 2) Cf. *hos versus Lib. de lite II*, p. 172.

in Ierusalem redierunt, quidam non, et hi ipsi, qui redierunt, multa purificatione in-
 Zach. 3, 3. diguerunt, quoniam et ipse Iesus sacerdos magnus erat sordidis vestibus indutus, qui-
 ib. 6, 11. bus ablatis ab eo mutatoriis mundis indutus et aureis coronis ornatus legitur. Que
 mutatio sancto Ieronimo interpretante¹ significat ornamentum verae penitentiae, cuius
 religiosis exercitiis in vigiliis, in ieiuniis, in multa patientia, in caritate non ficta con- 5
 texuntur mutatoria munda et fabricantur coronae signo sanctitatis expressae, quasi de
 Rom. 10, 10. auro puro, dum corde creditur ad iusticiam et quasi de argento per ignem *examinato
 *f. 109. ac purgato septuplum, dum ore confessio fit ad salutem et ipsorum penitentium et ipso-
 rum exemplis proficientium. Talibus coronis ornatur caput magni sacerdotis domini
 nostri Iesu Christi, quoniam ad ipsius gloriam spectat, quod multi salvantur per peni- 10
 tentiam, qui non possunt salvari per innocentiam.

18. D. Quoniam trium vigiliarum Antichristos cruentum, fraudulentum et immun-
 dum et eorum preambulos Pharaonem, Nabuchodonosor et Balthasar prenotasti, velim
 lucidius insinuari causas, cur istos magis, quam alios tyrannos in hac preambulatione
 presignaveris. 15

M. Quam fuerit cruentus Pharaos, quamque similis fuerit Herodi primo Domini
 nostri persecutori, non est ignoratum. In illo diabolus serpens antiquus preludit contra
 Gen. 22, 18. populum Dei sciens Abrahae promissum semen illud benedictum, de quo dictum est
 ib. 3, 15. ad ipsum in paradiso: *Ponam inimicicias inter te et mulierem et semen tuum et semen*
illius. Semen serpentis est mendacium, quod in Antichristis omnibus et maxime in 20
 Ps. 84, 12. ultimo Antichristo regnabit. Semen vero mulieris est veritas, que de terra orta est,
 quia Christus de Maria natus est, que de stirpe Abrahae descendit. Hoc tantum bonum
 prepedire volens ille serpens antiquus persecutus est genus Abrahae primo in Pharaone,
 Ex. 1, 16. qui precepit masculos Hebreorum occidi, hoc intendens, ut quasi trunco generis Abrahae
 succiso, de quo egressura erat virga florem Christum paritura, veritas Dei promittentis 25
 falsificaretur, cum non superesset genus, unde Christus nasceretur. Hoc idem et in
 Dan. 2, 2. ceteris tyrannis Nabuchodonosor et Balthasar intenderat, quorum alter magos, ariolos,
 aruspices et maleficos legitur consuluisse pugnaturus contra genus Abrahae, in quibus
 cf. Ioh. 8, 44. pater mendacii contra veritatem de Abrahae filia nascituram sibilavit; alter vero im-
 mundiciis cum suis concubinis vacando et vasa Deo sacrata contaminando atque generi 30
 Abrahae sic turpiter dominans, quasi numquam relaxanda esset eius captivitas de regno
 suo, ut ille putabat sempiterno vel eterno, quoniam sic salutari solitum fuit regibus
 ib. 6, 21. illius regni, ut diceretur cuique illorum: *Rex in eternum vive*. Sic, inquam, dominando
 et luxuriando conabatur diabolo suadente generi Abrahae apud se captivo tollere fidem
 *f. 109. ac *spem reversionis in terram promissionis, ubi Christus de stirpe Abrahae fuit nasci- 35
 turus iuxta vaticinia prophetarum. Sed inter epulas et potationes principibus, uxoribus
 Dan. 5, 5. et concubinis eius magnifice ac luxuriose preparatas vidit ipse rex iam temulentus in
 pariete articulos manus, qua describebatur eius regnum tunc illa nocte ab eo tollendum
 ib. 28. et dividendum atque tradendum Persis ac Medis. Similiter iam nato illo semine bene-
 Matth. 2, 16. dicto rex Herodes, quasi alter Pharaos, masculos infantes occidendo, agitante se diabolo, 40
 seminis illius antiquo inimico, voluit inter ipsos infantes perdere Christum iam natum,
 cuius in Pharaone item per neces masculorum infantum voluerat prepedire nativitatem.
 Sic incepta contra Christum crudelitas homicidalis in imperio Romano, cuius Herodes
 minister fuit, usque ad augustum Constantinum perseveravit, quo ad fidem Christi con-
 verso et in aquis baptismi velut in mari rubro sanctificato per sanguinis dominici 45
 sacramentum salubriter merso aliisque tyrannis partim conversis, ut ipse Constantinus,

1) *Comm. in Zachariam l. I. II, Opp. ed. Vallarsius t. VI, col. 802. 828, sed verba non consentiunt.*

partim in infernum dimersis, ut Nero, Decius, Valerianus alique tales, cruentus Antichristus de medio factus est iuxta illud apostoli: *Qui tenet teneat, donec de medio fiat.* 2. Thess. 2, 7. Quod exponente beato Augustino¹ potest intelligi dictum de cruento Romano imperio. Tunc in urbe Roma velut in altera Babylonia surrexit fraudulentus Antichristus in
 5 Constantio, Constantini filio, ac post illum in Iuliano Apostata et aliis hereticorum fautoribus impugnantibus callide fidei catholicae sinceritatem tanquam altero Nabuchodonosor cum hereticis quasi cum ariolis, maleficis et aruspibus consultando adversus Dominum et adversus christum eius. Et hic fraudulentus Antichristus regnum tenuit in secunda Babylonia Roma, donec de medio fieret, eiectus videlicet de medio eccle-
 10 siae per excommunicationes multas in multis conciliis hereticos omnes, Arrium, Sabel-
 lium, Fotinum, Macedonium, Nestorium, Euticeten, Dioscorum, Paulum Samosatenum aliosque illorum consimiles excommunicantibus, ecclesiamque universalem in fide recta roborantibus et multimodas hereticorum fraudes dampnantibus. Quorum quicunque re-
 sipuerunt et cum Nabuchodonosor ferina forma et bovina fatuitate deposita redierunt
 15 ad ecclesiam confidendo altissimum dominum nostrum Christum *Iesum dominari super *f. 110.
 omnia, salvari meruerunt, reliqui vero perierunt. Sic sic fraudulentus Antichristus de medio ecclesiae sublatus pacem reliquit fidelibus quasi hora media silentium tenentibus Apoc. 8, 1.
 et quiescentibus. Quia ergo in pace licuit vivere, libuit quoque multos ambire atque cum principibus luxuriosis antiquo Balthasar consimilibus convivari et super sanctos
 20 cives Ierusalem dominari et gloriari, eo quod sacra vasa, videlicet sacramenta eccle-
 siae, in eorum fuerint potestate, de quibus et ipsi biberunt et suis concubinis propina-
 verunt, quoniam ecclesiae, quas per ambitionem optinuerunt, in parte consentientium concubinae, sed in parte non consentientium talibus quasi uxores fuerunt. Qui vero
 aperte eis contradixerunt ipsi utique immundi huius Antichristi persecutionem sense-
 25 runt. Horum precipui fuerunt Romani pontifices contra symoniacas ambitiones et cleri-
 corum incontinentiam aliasque morum corruptiones viriliter certantes, inter quos velut sidera splendida emicuerunt Gregorius I. et Gregorius VII^a, et cum illo Urbanus papa II.
 Qui duo testes, duae lucernae, duo candelabra contra talem Antichristum stantes ab cf. Apoc. 11, 4.
 illo persecutionem passi et in exilium fugati sunt. Hec dicta de immundo Antichristo
 30 nunc sufficiant, quoniam alias inde plenius disseruimus ad nostri temporis Romanos
 pontifices Innocentium, Lucium, Eugenium, Adrianum et novissime ad papam Alexan-
 drum². Abhinc videtur esse conflictus contra ultimum Antichristum nimis avarum.
 Contra quem si legitime certabitur, ita ut primo in urbe, deinde in orbe avaricia im-
 pugnetur et in quantum fieri potest expugnetur, corona aurea expressa signo sanctitatis
 35 in imminente persecutione multis tribulationum malleis legitime certanti fabricatur, qua
 non coronabitur nisi qui legitime certaverit contra hunc ultimum Antichristum, cuius 2. Tim. 2, 5.
 facies etsi nondum revelata cognoscatur, tamen iam misterium iniquitatis abundante
 ubique iniquitate *avariciae, querentis non tantum que sua sunt, sed etiam que aliena *f. 110'.
 sunt, dum et laici clericalia et clerici laicalia lucra impudenter ambiunt, refrigescante Phil. 2, 21.
 40 caritate non querente que sua sunt. Que cum in multis refrigescat, saltem ut in Matth. 24, 12.
 1. Cor. 13, 5.
 paucis ignescat, oremus dicentes:

*Nunc³ sancte nobis Spiritus,
 Unum cum Patre^b et Filio,*

a) VI c.   b) sequentes versus in cod. abbreviati sunt; P. et F. c.

45   1) *De civit. Dei* l. XX, c. 19, § 3, *Opp. VII*, col. 597.   2) *Cf. supra* c. 7, *infra* c. 21.
 3) *S. Ambrosii hymnus*; ed. Migne, *Patrol. lat.* t. 17, col. 1222; *Daniel, Thesaurus hymnolog. I*
(Halis 1841), p. 50 sq.; cf. *Chevalier, Repertorium hymnolog. II*, p. 71.

Dignare^a promptus ingeri^b
Nostro^c refusus pectori.
Os lingua, mens, sensus^d vigor
Confessionem personent,
Flammescat igne caritas,
Accendat ardor proximos.
Praesta^e, Pater piissime,
Patrique compar unice,
Cum Spiritu paraclito
Regnans per omne saeculum. Amen.

5

10

19. D. Ut videtur, tu vis in hac oratione assertionem de quarta vigilia claudere, sed rogo, ut adhuc paululum inde loquaris insinuando, quis antiquorum tyrannorum fuerit ipsius quarti Antichristi preambulus, ut Phraeo primum, Nabuchodonosor secundum, Balthasar tertium preambulaverunt Antichristum.

M. De rebus ac temporibus iam preteritis per certas hystorias notificatis certum quid loqui potuimus, verum de futuris magis coniectando quam asserendo loqui possumus, ut ante nos legimus coniectatum. Multi quippe autumant^f, quod Antiochus Epifanes ultimi Antichristi preambulus fuerit, quod perinde satis est credibile, quia ille ultra modum cupidus et avarus templum Domini, quod, cum adhuc sancta civitas habitaretur in omni pace a Seleuco rege Asiae aliisque regibus ditatum et ornatum fuit, sic spoliavit ac profanavit, ut per eum compleretur hystorialiter quod precinuerat sanctus David dicens: *Deus, venerunt gentes in heriditatem tuam^g, polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam et cetera lamentabilia*, de quibus non est modo dicendum per singula, cum in libris Machabeorum satis inveniatur, quanta in loco sancto steterit abhominatio desolationis, cum et ipsum templum plenum fuerit scortantium et altare sanctum per illicita sacrificia coinquinatum, quando et sanctus ignis legitimi tunc sacrificii, qui per LXX annos Babylonicae captivitatis sub aqua vixerat, est extinctus Antiocho rege Iasoni vendente sacerdotium. Hoc significat Augustino asserente ignem sancti Spiritus symoniacis non lucere sacramentis. Item idem beatus ait¹: *Qui Ioseph emerat eunuchus fuit. Ita is qui gratiam sancti Spiritus mercatur vivum semen non habet siccis genitalibus*. Idem: *Si non vis corrigi, sed amas et amplecteris peccata tua contrarius es Christo. Intus sis foris sis, contrarius es Christo. Intus sis foris sis, Antichristus es. Intus sis foris sis, palea es. Omnes enim heretici, omnes scismatici ex nobis exierunt, id est ex ecclesia exeunt, sed non exirent, si ex nobis essent antequam exirent*. Ex talium numerositate nimis abundante in ultimis temporibus ultimus Antichristus, quasi alter Antiochus invalescet contra paucos electos. Machabeorum similes, sed idem ipsi licet pauci adversus ipsum prevalebunt auxiliante illis Christo, qui hunc Antichristum sine manu conteret, sicut etiam Antiochus per Machabeos aliquantulum humiliatus tandem plaga insanabili a Deo legitur percussus, ita ut per singula momenta doloribus viscerum eius augmentum capientibus voto se obligaret se Iudeum futurum et terras peragraturum ac nomen Dei predicaturum. Iustum est, inquit, mortalem non paria Deo sentire. Sic plagatus et humiliatus ille impius preostendit in semetipso formam plagae, qua humiliandus est ultimus Antichristus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et destruet illustratione adventus sui. Sicut enim tunc appropinquante primo adventu Christi in illo preambulo Antichristi serpens antiquus

a) D. c.   b) ing. c.   c) N. r. f. p. c.   d) s. u. conf. ps. f. i. c. a. c.   e) Prā pāt p. p. que c. u. cum s. p. r. p. o. s. c.   f) autumnant c.   g) t. p. t. s. t. p. i. in p. c. abbrev. c.

1) Epist. 185. ad Bonifacium § 50, Opp. II, col. 663.

iam tunc magnus draco factus crudelius quam antea populum, de quo Christus nasciturus expectabatur, vexavit ac templum, in quo erat cum hostiis presentandus, magis quam antea fedavit, spoliavit, profanavit, ne adimpleretur promissio, qua dictum erat: *Statim veniet ad templum suum dominator^a, quem vos queritis*, cum ipsum templum Mal. 3, 1.
 5 spurciis pollutum iam non suum, sed diaboli videretur esse templum, sic etiam nunc appropinquante vel iam cito imminente secundo adventu ipsius Christi, quo idem ille draco mittendus est in abyssum in ultimo Antichristo crudelissime debachatur contra cf. Apoc. 20, 3.
 sanctam ecclesiam, que vivum Dei templum est, in qua et ipse Christus cottidie im- cf. 1. Cor. 5, 7.
 molatur ac Patri suo misterialiter offertur. In quo nimirum Dei templo per interdicta
 10 sacrificia symoniacorum et Nycolaitarum polluto iuxta illud: *Deus, venerunt gentes in habitationem^b tuam, polluerunt templum sanctum tuum*, cum se in ultimo Antichristo plus omnibus antecedentibus Antichristis avaro, tamquam sit Deus, ostentat, immo etiam extollitur super omne quod dicitur Deus aut quod colitur, utique ad hoc nititur, ut
 15 Deus per symoniam et Dei ministrorum impudiciciam offensus dicat eisdem ministris 2. Thess. 2, 4.
non iam sibi, sed mamnone aut Beelphegor in domo Domini famulantibus: Ecce re- Matth. 23, 38.
linquetur vobis domus vestra deserta, sicut regnante Antiocho eius preambulo immundissimo et avarissimo domus Dei deserta fuit in civitate Ierusalem tunc vastata. Sed confidimus in Dei clementia, quod, sicut per sanctos *Machabeos et eorum fideles coad- *f. 111'.
 iutores domus Dei a spurciis idolorum tunc fuit purificata, ita ut facies templi coronis 1. Macch. 4, 57.
 20 aureis ornaretur et altari destructo, quod a gentibus pollutum fuerat, altare novum dedicaretur, quo dedicato facta est leticia magna in populo: ita nunc, priusquam veniat Dominus manifesto adventu, ecclesia Dei a spurciis immundicie ac symoniae sic purificetur et quasi coronis aureis ornetur, ut fiat leticia magna in populo christiano Antichristo ultimo destructo per dominici adventus illustrationem, que sicut aurora solis
 25 ortum sic prevenire credenda est ipsum Dominum iudicaturum. Qui enim tunc magna fecit in Israel dans victoriam populo suo, ipse quoque nunc potens est magna facere in populo suo contra populum Antichristi, sicut nuper audivimus¹ Rome accidisse, ubi, cum in unum convenissent adversus Dominum et adversus christum eius principes multi cum domno imperatore scismaticorum fautore atque tunc episcopi scismatici cum ipsius
 30 scismatis capitaneo Gwidone, Octaviani successore, perfecissent quae voluerunt, imperatricem² presente imperatore coronando et eius intrusos consecrando, immo potius execrando, repente ira Dei super ipsos terribiliter veniens occidit pingues eorum et electos Ps. 77, 31.
 eorum impedivit. Nam plurimi³ eorum subitanea morte interierunt et reliqui cum sui confusione abierunt, manifeste ostendente Deo, quod in predicti Gwidonis benedictione
 35 maledixerat illis Deus, qui de talibus dicit: *Maledicam benedictionibus vestris*. Ecce Mal. 2, 2.
 sic maledicetur populus Antichristi triumphante iusticia in populo Dei.

20. D. Distingue, queso, lucidius populum Dei a populo Antichristi.

M. Iam dudum psalmista hos duos populos distinxit dicens: *Quorum os locutum* Ps. 143, 8. 11.
est vanitatem, illi beatum dixerunt populum, cui hec sunt *videlicet promptuaria plena* ib. 13, 14.
 40 *eructantia ex hoc in illud, oves fetosae, boves crassae* ac cetera quibus enumeratis insinuatur felicitas temporalis in divitiis vel male habitis vel male concupitis. Hunc populum beatum dixerunt, hi quorum os locutum est vanitatem. Sed hi, quorum os loquitur veritatem, sicut ego David, meum sentiunt et dicunt: *Beatus populus, cuius* ib. 15.
dominus Deus eius. Beati ergo pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum, Matth. 5, 3.

45 a) postea ut videtur in marg. suppl. c. b) h. t. p. t. s. t. abbrev. c.

1) Anno 1167, Iul. et Aug.; cf. Ann. Reichersberg. ad a. 1167, SS. XVII, p. 489.

2) Beatricem. 3) Rainoldus archiep. Colon., Eberhardus electus Ratisbon., Daniel episc. Prag., multique nobiles.

quod non est aliud, quam ipse Deus, quem qui habebit, omnia in ipso bona habebit.
 *f. 112'. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. *Quam terram nisi illam, de qua scrip-
 Matth. 5, 4. tum est in Iohanne de quarta vigilia tractante: Cum remigassent, ait, quasi stadia XXV
 Ioh. 6, 19—21. aut triginta, vident Iesum ambulanti super mare et proximum navi fieri et timuerunt.
 Ille autem dicit eis: 'Ego sum, nolite timere'. Voluerunt ergo accipere eum in navi et
 Matth. 5, 3. 4. statim fuit navis ad terram qua ibant. Beati ergo pauperes et mites, pauperem et
 mitem dominum in suae mentis navem recipere volentes, quoniam illo recepto statim
 quiescet ventus quantumlibet contrarius, quantumlibet validus et navis perveniet ad
 terram sanctam, terram solidam, terram stabilitatis aeternae.

21. D. Quid significant stadia XXV aut triginta vel quomodo potest utrumque
 verum esse?

M. Littora maris, ut nosti, sinuosa sunt et habent linguas in mare porrectas,
 unde spacium, quod distat a litore, non equaliter distat ex omni parte. Sensus vero
 mysticus est hic: Non omnes, qui peccando elongantur a solido littore iusticiae, peccant
 equaliter, quia quidam peccant in opere, quod est quasi XXV stadiis aberrasse, quia
 quinarius quadratus, videlicet quinquies quinque significat opus bonum, opus quadratum
 V sensuum bono usu peractum. Quidam vero peccant errando in fide, quod est quasi
 XXX stadiis elongasse. Ad utrosque peccatores dignatur Dominus mare calcans longe
 seu longius vento contrario abactos a litore venire illisque subvenire, si tamen per-
 manserint in Petri navicula, in sancta videlicet ecclesia Petro commissa, dicente ad
 Ioh. 21, 15—17. eum Domino: Petre, amas me, pasce agnos et oves meas. Qui ergo de navicula Petri
 exierunt neque sunt in grege agnorum vel ovium Petro commissarum, scilicet heretici
 ac scismatici et omnes anathematizati, omnes videlicet, qui non amant dominum Iesum,
 quos omnes apostolus anathematizat, frustra sperant salutem, quia non habent Salvato-
 rem, qui suis discipulis in navicula sua laborantibus in ista quarta vigilia noctis pro-
 picius veniet eisque clementer et potenter subveniet sanando per veram penitentiam
 peccata eorum sive in opere sive in fide per fragilitatem vel ignorantiam commissa,
 *f. 112'. etiamsi adeo contra *fidem peccaverunt, ut quasi per XXX stadia sint requirendi et
 Matth. 14, 31. de modica fide arguendi, ut Petrus, cui dictum est: Modicae fidei, quare dubitasti?
 ib. 15, 28. Modica fides arguitur, magna laudatur ut illic: O mulier magna est fides tua! Perfidia
 Ioh. 14, 6. damnatur, si correpta non emendatur, maxime ubi Christus, qui veritas est, putatur
 fantasma esse. O quanta fantasmata finguntur contra veritatem, que est Christus, in
 scholis disculis per indisciplinatas questiones¹ et contentiosas disputationes aliis affir-
 mantibus cum Fotino, quod homo assumptus in Deum non sit vere aut essentialiter
 Deus, sed solo habitu, et Deus non sit homo essentialiter, sed solo habitu, eo quod et
 homo Deum et Deus hominem in se habeat. Aliis cum Nestorio propter geminam
 eius naturam personam quoque geminantibus, quasi alter sit filius hominis, quem virgo
 genuerit, alter filius Dei, quem Pater aeternus genuerit, cum sit unus idemque Dei et
 hominis filius naturalis, non adoptivus, non alter et alter, sed aliter et aliter genitus,
 eternaliter scilicet ante secula, temporaliter in seculo. Alii vero propter unam Christi
 personam cum Euticete ac Dioscoro fingunt unam solummodo eius esse naturam, cum
 sit ipse Gygas geminae substantiae in unitate personae. Item aliqui cum Bonoso here-
 siarcha fingunt hominem assumptum Dei adoptivum filium, sicut ceteri sancti, qui cum
 cf. Ps. 50, 7. fuissent in peccatis concepti ac proinde filii irae, postea sunt ab ira liberati atque in
 Eph. 2, 3. filios Dei adoptati. Non vacat nunc omnia eorum fantasmata commemorare, neque
 hoc est necessarium, cum sepius a sanctis patribus confutata sint et nos alibi ad sedem
 apostolicam scripta mittendo, quedam confutando bonum responsum acceperimus a

1) Cf. Ann. Reichersberg. ad a. 1164. l. l. p. 471: et omnino interdixit omnes tropos et
 indisciplinatas questiones in theologia etc.; cf. supra p. 505.

Romanis pontificibus Innocentio, Celestino, Lucio, Eugenio ac novissime ab Alexandro¹.
 Ipsius quoque veritatis contra huiusmodi fantasticos audiamus verbum breve, sed consummans et consummatum. Cum enim vidisset^a discipulos suos in estimatione fantasmatis conturbatos, ait illis: 'Confidete', *ego sum, nolite timere*. Ego, inquit, sum, non,
 5 ut *vos putatis inane fantasma, sed vera substantia et solida tam in mea humanitate, *f. 113.
 quam in mea divinitate, verus homo, verus Deus, totus filius Dei verus, totus filius 1. Ioh. 5, 10.
 hominis verus, totus omnipotens imperator venti et maris, unde in me confidite et nolite cf. Luc. 8, 25.
 timere, quia me presente neque mare, neque venti, neque seculum, neque frigidus Marc. 6, 50.
 ventus aquilo diabolus, neque ulla creatura poterit vos perdere; tantummodo in me
 10 Salvatorem confidite, quia ego sum Iesus. Huic omnes et singuli dicamus: 'Veni, cf. Marc. 6, 48.
 domine Iesu, veni ad naviculam tuam sanctam ecclesiam in hac vigilia quarta gravissime periclitantem. Veni, Domine, dominans in medio inimicorum tuorum pseudo-sacerdotum in domo tua negotiantium et latrocinantium atque principum sub nomine christiano tyrannizantium. Veni, salvator Iesu, salutem operans in medio terrae, in
 15 medio scilicet ecclesiae, inter regnum et sacerdocium faciens pacem. Veni pius ad salvandum per spiritum pietatis, antequam venias ad iudicandum per spiritum timoris et fortitudinis, ut te salvante sine timore de manu inimicorum liberati serviamus tibi in sanctitate et iusticia coram te omnibus diebus nostris. Fiat, fiat. Amen, amen.

D. Impleat Dominus petitiones tuas et omne bonum desiderium pauperum suorum exaudiat, ita ut revelato et destructo novissimo Antichristo nobis nichil desit in
 20 ulla gratia expectantibus revelationem domini nostri Iesu Christi, cui una cum Patre ac sancto Spiritu paraclito laus, honor, virtus, gloria, salus et victoria, decus et imperium in secula seculorum. Amen.

a) videsset c.

25 1) Cf. c. 7. 18.

DIALOGUS DE PONTIFICATU SANCTAE ROMANAE ECCLESIAE.

EDIDIT

H. BOEHMER.

*In codice Monacensi membr. lat. 17184 (Scheffl. 184)¹ parvus extat libellus duabus 5
manibus saec. XII ex. modo nigro, modo rubro atramento non sine mendis scriptus, cui
primus eum editurus titulo vacante Dialogum de pontificatu sanctae Romanae ecclesiae in-
scripsi, cum et maximam partem talem exhiberet Dialogum et in ipso codice ubi Dia-
logus incipit verba D. d. p. s. R. ē. littera initiali essent insignita. Quem Dialogum
post concilium a. 1162. Sept. 7. in ecclesia sancti Iohannis Losnensis habitum, quod ibi 10
'nuper' celebratum dicitur, sed ante concilium magnum Turonense (a. 1163. Mai. 19), cuius
decreta auctorem, si novisset, commemorare oporteret, a. 1162 ex. vel a. 1163 in. com-
positum esse patet. Ubi autem et a quo confectus sit, memoriae non proditur, sed est,
cur eum Rahewino, praeclarissimo Gestorum Friderici continuatori, tunc temporis in
ecclesia collegiata s. Viti Frisingensi commoranti addicam. Quod cum iam fusius in 15
annalibus nostris exposuerim², hoc loco gravissima tantummodo argumenta breviter re-
petere mihi liceat.*

1. *Ac primum quidem libelli auctor ter easdem epistolas ad verbum laudavit, quas
Rahewinus Gestis suis inserendas duxit, videlicet epist. Alexandri III. ad clerum, epi-
scopum, doctores Bononienses datam, Rah. IV, 61 (51), epist. cardinalium Victorinorum, 20
Rah. IV, 62 (52) epist. cleri ecclesiae Romanae s. Petri ad Fridericum I. datam, IV,
76 (66). Unde eum aut Rahewinum ipsum fuisse aut saltem Gesta illius lectitasse collegi.*

2. *Huc accedit, quod, sicuti Rahewinus de discordia a. 1158. inter Fridericum I.
et Adrianum IV. exorta necnon de schismate a. 1159. commoto propriam sententiam ferre
veretur, sed³ saepius lectorem hortatur, ut in his factis ad disquirendam veritatem non 25
sua dicta consulat, litteras et scripta utriusque partis inseruit, quibus quisque innisus
has controversias decidere possit, ita noster quoque auctor pro hac vel illa parte apertis
verbis agere nolens non tam quod ipse sentit quam et alii quos super hoc verbo con-
suluit⁴, exponere studet. Neque enim — etsi eis, qui neutrius introitum probant⁵, non
assentitur, — ego in tantum, inquit, presumo⁶, ut vel illum vel istum leonem vel dra- 30
conem appellem, sed velut organum factus multarum quas audivi sententiarum recitator
potius quam propriae positionis assertor existo.*

1) Cf. *Catalogus Bibl. regiae Monac.* IV, 3, p. 85. 2) 'N. Arch.' XXI, p. 635—666.
3) *Gesta IV*, 75. ed. Waitz p. 254. 4) Cf. *infra* p. 528, l. 20. 5) Cf. *infra* p. 530,
l. 25. 6) Cf. *ibidem* l. 26.

*Propterea, sicut Rahewinus utriusque epistolis insertis et Alexandrum et Victorem suam quemque causam agentem fecit, ita noster quoque dialogi forma usus, quid pro se quisque proferre possit*¹, *epistolis partim ad verbum allegatis, utrumque agentem inducit ac ne in fine quidem libelli, licet forma iudicii, quam instituit exigere videretur, ut ipse*
 5 *iudicis officio functus partes suas pro dirimenda lite interponeret*², *Deo examine reservato, animi sui sententiam certis verbis aperuit.*

3. *Iam vero eadem varia lectione noster aliis illius aetatis scriptoribus praestitit, qua Rahewinus. Novit et laudavit uterque, etsi argumentum Gestorum longe differt a Dialogo, ius civile Romanum, decretum Gratiani*³, *Sallustium, Ciceronem, Ovidium, Hora-*
 10 *tium, Lucanum, Senecam, Sidonium Apollinarem, e quibus unus Sidonius, cuius opera rarissime tunc legerentur, sententiae nostrae confirmandae iam sufficere videtur. Ac ne eos quidem libros, qui in solo Dialogo laudantur, Rahewino incognitos fuisse verisimile est. An putamus Ottonis Frisingensis episcopi notarium et familiarem Ottonis Chroni-*
 15 *cam ignorasse vel Pseudo-Boethii de Trinitate opus, quippe quod eius patronus tam dili-*
genter tractasset et laudavisset? Quid? quod bis in Gestis et in libello idem locus ad
verbum allegatur. 1) Instit. III, 18, 3. 4; 2) verba cuiusdam scriptoris grammatici vel
rhetorici: Rah. IV, 52, p. 231: ut huius negotii tractatus perpetua seu continua de-
*currat oratione. Dial.*⁴: *ut lege oratorum disceptatio tua perpetua decurrat oratione.*

4. *Quae cum ita sint, non casu evenisse opinor, ut libellus publici iuris nunquam,*
 20 *ut ait auctor, faciendus in uno tantummodo codice monasterii Scheflariensis hucusque servatus sit, cuius canonicis, dioecesi Frisingensi, Rahewini patriae, adscriptis, ab Ottone, Rahewini patrono, maxime dilectis et adiutis*⁵, *Rahewinum tunc temporis usum fuisse aliquot documentis satis superque probetur.*

5. *Ac ne dicendi quidem genus, in utroque libro adhibitum, quamvis valde argu-*
 25 *menta dissentiant paucaque propter auctoritatum molem atque ea incerta restent ipsimet auctori tribuenda, quae proposuimus conicere nos vetat. Neque enim verborum copia formave aut locutionum usu Gesta et libellus, quoad ea comparare licet, tantum inter se differunt, ut non unum, sed duos auctores iure suspiceris. Accedit, quod in utroque libro*
 30 *eadem figurae occurrunt eademque allegandi, ut ita dicam, cupiditas conspicitur, unde evenit, ut in utroque longe plus quam dimidia pars aliorum locis enuntiatisque contineatur. Alii autem Salisburgensis provinciae scriptores tum florentes, in quibus auctorem nume-*
randum esse constat, ut brevi lectione patet, sermone a nostro Dialogo prorsus alieno
usi sunt.

6. *Neque vero ea quae scriptor noster initio libelli de se ipso protulit, a tali con-*
 35 *iectura abhorrent. Ex eo enim, quod sibi libello evulgato pericula imminere suspicatur*⁶, *in regno Friderici I. eum degisse elucet. Quod autem ibidem se virum humili loco positum dicit, non male quadrare videtur in Rahewini condicionem, quippe qui tunc Frisingae aut diaconatu aut praepositura ecclesiae exiguae functus sit.*

7. *At dixerit quis, qui fieri potuerit, ut idem scriptor a. 1160. ineunte Frideri-*
 40 *cum I. summis laudibus efferret, a. 1162. exeunte vel 1163. in. clandestino licet modo Alexandro III, illius inimicissimo, faveret et auxiliaretur. Esto! Rahewinum tribus annis postquam Gesta confecit, ad alteram partem secessisse concedamus! At cur ea de causa opus esset miratu, praesertim cum tota dioecesis, tota provincia, tota pars orientalis regni, ubi versabatur, iamdiu ab Alexandro staret, duce Eberhardo Salisburgensis eccle-*
 45 *siae archiepiscopo Rahewini patrono amatissimoque fautore? Ceterum Fridericum ipsum*

1) Cf. *infra* p. 530, l. 33. 2) Cf. *infra* p. 545, l. 6. 3) Cf. 'N. Arch.' XXI, p. 666—668. 4) Cf. *infra* p. 531 n. 4. 5) W. Meyer, 'Radewins Gedicht über Theophilus', 'Sitzungsber. der philos.-philol. u. hist. Kl. der Münchener Akad.' (1873) p. 63. 6) Cf. *infra* p. 528, l. 22.

scriptor *Dialogi* apertis verbis nunquam, occulto suo more semel tantum offendit¹, sed ne tunc quidem durius vehementiusque quam Rahewinus in *Gestis*². Neque enim imperatori, sed papae tantummodo imperiali adversatur. Quid? quod ne in *Gestis* quidem usquam Victoris IV. causa agitur. Immo, si nondum ex animi sui sententia Eberhardum secutus Alexandri partibus totum se dediderat, at certe Victori Rahewinus tunc non adhaesit, sed etsi paululum cunctatus iamiam Alexandrinis animo erat propensior. Ergo nihil prorsus est, quod coniecturam supra propositam reiciamus.

Cui vero hoc opusculum Rahewinus dedicaverit, a quo provocatus composuerit, explorare non potui. Id solum constat clericum illum fuisse dioecesis Frisingensis vel provinciae Salisburgensis. Sed utrum praepositus canonicusve Scheftlariensis an episcopus fuerit, ut fusius in annalibus nostris³ exposui, diiudicari nequit.

Codicem in usum nostrum exscripsit Berolini a. 1892. W. Gundlach quondam socius noster. Locorum, quos auctor allegavit, quosdam v. cl. Dümmler, quosdam J. Dieterich, quosdam sodalis noster P. de Winterfeld exploravit. Cetera mea sunt.

Berolini a. 1896. Aug. 2.

HENRICUS BOEHMER.

15

*f. 118.

Petivit a me vestra dilecta mihi dilectio, quatenus de ancipiti huius temporis statu et bicipiti papatu quid sentiam, scripto vobis denunciem. Haec autem inquisitio talis est, acsi molendinum aquam petat a furno⁴. Sed ne mihi temptatura videatur, sinceritas inquirentis opinari dehortatur. Faciam itaque, quod petitis, et, quid non tam ego sentiam, quam et alii, quos super hoc verbo consului, quam brevius potero absolvam, postulans, ut iuxta Boetium⁵ hoc ipsum, quod dico, solis mihi vobisque colloquatur, quamvis, etsi in lucem venerit, in humili positus flabra ventorum despicio, pro minimo habens ab humano die iudicari. Habet enim preter alia bona etiam libertatem suam paupertas⁶:

cf. 1. Cor. 4, 3.

*Nec vixit male qui natus moriensque fefellit*⁷.

25

De papis itaque locuturus, illud primo considerandum invenio, quod sicut in re ipsa, ita et in vocabulo quiddam monstruosum occurrit et novum. Quemadmodum enim in aliis, ita et in orationibus se habet. Siquidem cum inter predicabilia quedam sint communia multis actu pariter et natura, quedam natura et [non]^b actu, accedit quiddam antiquitati de moderni temporis novitate, quod papa de pluribus enunciatur actu, natura vero minime⁸. Longe tamen aliter quam ea, quae de pluribus equivoce pronunciantur⁹. Nam equivoca saltem de uno aliquo pronunciantur nomine et ratione, istud vero cum nomine de pluribus, rationem suam dubium si vel uni hoc tempore

f. 118. accommodet^c. De duobus igitur, ut *minus Romane loquar, papis tractatum instituens,

a) primae quaeque litterae cuiusque enuntiati in codice rubro colore insignitae sunt. b) deest c.; e sententia enuntiati particulam negativam supplendam esse elucet. c) hoc enuntiatum ita intellegendum videtur: istud vero (sc. equivocum) cum nomine de pluribus (suppl. pronuncietur), dubium, si rationem suam vel uni hoc tempore accommodet.

1) Cf. *infra* p. 540, n. 5.

2) Cf. '*N. Arch.*' XXI, p. 659.

3) *L. l.* p. 665.

4) Sententia ut videtur ab auctore aliunde sumpta, sed nescio unde. 5) Pseudo-Boethius de trinitate l. IV (Opera Boethii, Basileae 1570) prologus p. 1120: ut haec mihi tantum vobisque colloquantur. 6) Cf. Seneca Ep. 17, 6. 7) Hor. Ep. I, 17, 10. 8) Cf. quod de hoc loco exposui '*N. Arch.*' XXI, p. 636. et 643. 9) Quid sit equivocum, docet Boethius comm. in categ. Aristot. l. I. de Aequivocis, Migne LXIV, col. 163 sqq.: Aequivoca dicuntur, quorum solum nomen commune est, secundum nomen vero substantiae ratio diversa.

ad maius declaramentum a divisione incipiendum videtur. Tribus enim modis declarari solent: diffinitione, divisione, exemplorum subpositione. Inter eos itaque qui se papam vocari volunt, aut ambo participant termino illo et re, aut neuter; aut alter termino^a simul et re, alter termino solo et non^b re. Singulum quippe huius divisionis
 5 membrum ad se asserendum suas affert allegationes, et conflictus hinc inde rationum, quæ sunt vel que videntur^{c.1}, cuique eorum quandam probabilitatem conferre videntur. Primum ergo propositæ divisionis membrum absolvendum assumamus.

(1). Quod ambo sint, quod dicuntur, putare vel astruere canonica atque catholica religione prohibemur. Nempe sicut una est columba, una formosa, una immacu- Cant. 6, 8.
 10 lata virgo et mater ecclesia, sic unus et unicus eius sponsus, agnus sine macula, cf. Ex. 12, 5.
 cuius gerunt vicem in terris Petrus et Petri successores. Romanus siquidem pontifex solus vicarius Christi, successor Petri estimatur. Ceteri pastores ceterarum ecclesiarum formam tenent apostolorum seu discipulorum Domini, vocati in partem sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis². Unde beatus Ciprianus in libro de unitate³:
 15 *Ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit. Unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur^d. Ramos suos in universam terram extendit, rivos suos latius pandit, unum tamen caput *est et una origo *f. 119.
 et una mater fecunditatis successibus copiosa. Origenes⁴: Una unius, unica unici. Item Ciprianus⁵: Factus est, inquit, Cornelius episcopus, cum nemo ante se factus esset, cum
 20 *Fabiani locus, id est cum locus Petri et gradus cathedræ sacerdotalis vacaret. Quo occupato, quisque^e iam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui ecclesiæ non tenet unitatem. Quisquis^e ille fuerit, multum de se licet iactans, plurimum sibi vendicans, profanus est, alienus est, hostis est. Et cum
 25 iam non secundus esse non possit, quisque^e post unum, qui solus esse debet, factus est, omnia referuntur, cum a monade⁶ surgant omnia; ipse enim finis, qui et principium, cf. Apoc. 1, 8.
 ipse α et ω , cuius monitu arca Noe in cubito consummatur; ipse stipes candelabri cf. Gen. 6, 16,
 medius, a quo tria hinc inde hastilia porriguntur, eique uni inherent omnes, quos sub cf. Exod. 25,
 unius regimine pastoris unus grex continet, uniusque se custode ovilis septa conclu- 31 sq. 37, 19.
 30 dunt. In naturalibus quoque nulla singulari forma plura subiecta inveniuntur uno et eodem tempore participare. Impossibile est ergo ambos nomine simul et re participare. cf. Ioh. 10, 16.**

(2). Quod vero neuter eorum^f, licet grave sit dicere, non desunt tamen, qui in hac parte suam fundaverint opinionem. Obiciunt enim alteri violentiam violenter irrupti papatus, alteri irreverentiam latenter et per conspiracyonem surrepti⁷. Unde aiunt *neutrum *f. 119.
 35 ascendisse per hostium, ideoque alterum fugiendum, alterum cavendum, cum voce dominica dicatur: *Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.* Ioh. 10, 1.
 Leo in aperto, draco ex insidiis et in occulto, uterque ab ecclesia conculcandus denunciatur, ubi dicitur: *Super aspidem et basiliscum ambulabis et conculcabis leonem et draconem.* Ps. 90, 13.

a) tm tmino c. b) superscr. c. c) in loco raso c. d) sepatur c. e) ita c.; quisquis Grat.;
 40 quisque pro quisquis etiam in Rahewini flosculo 'N. Arch.' XXI, p. 674, ubi falso hoc pronomen emendandum esse censui. f) superscr. c.

1) Scil. rationes. 2) Cf. Leonis I. ep. 14, Opp. edd. Baller. I, col. 68; Grat. Decr. C. 3, qu. 6, c. 8; cf. Greg. IV. epist. Grat. Decr. C. 2, qu. 6, c. 11. 3) C. 5, p. 214. ed. Hartel; Grat. Decr. C. 24, qu. 1, c. 18. 4) Non inveni. 5) Ep. 55, c. 8, p. 629. ed.
 45 Hartel; Grat. Decr. C. 7, qu. 1, c. 5; paucis omissis vel mutatis. 6) Unde hanc notionem totumque enuntiatum sequens usque concludunt auctor sumpserit, explorare nequivi. Cf. Macrobi. Commentar. in somn. Scip. I, c. 6, § 8. 7) Cf. Gerh. de investig. Antichr. l. I, c. 56, supra p. 368. et c. 73, supra p. 394, 'N. Arch.' XXI, p. 646 sq.

Beatus quoque Ciprianus, sacerdotem Domini utroque vitio volens esse purum et purgatum, ait inter cetera¹: *Tunc deinde post episcopatum non ambitum^a, non extortum, sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum et cetera.* Ubi cumque ergo duo hec vitia affuerint, — non dico, quod hic fuerint, — indubitanter canonicam atque catholicam impediunt electionem, pariter et ordinationem. In concilio vel potius curia⁵ nuper² in Bisuntina diocesi celebrata; cum et dominus imperator et suus papa rexque Datis³ ac totus conventus episcoporum consedisent, quidam clericus veteranus, ecclesie beati Petri Rome decanus^{b, 4}, magna se et utilia spondens dicturum, silentium postulavit, et cum tanta promissione sua universos reddidisset adtentos, altius ordiens, multos scismaticos et causas scismatis, superbiam videlicet et avaritiam Romanorum, longe retro revolvens recitavit, tandemque post longum sermonem ita exempla sua et similitudines adaptavit, ut diceret: 'Sic accidit etiam tempore istorum duorum invasorum'. Quę vox, universorum auribus *excepta, quibusdam risum movit; nonnullis in spiritu locutus fuisse visus est. Alii, indignatione moti, ulterius sermocinandi sibi facultatem precluserunt. Ibidem etiam quidam dignitate episcopus, religione^c 15 Cisterciensis monachus⁵, sermone habito, dixit: 'Iudicium huius negotii iudicium Salemonis sua difficultate exuperat. Illic enim duabus contendentibus de filio⁶, cum falsa mater diceret: *Nec mihi nec tibi sit, sed dividatur*, vera mater, maternę compunctionis viscera super filio continere non valens, malensque filium suum sub aliena matre vivere quam perire, dixit: *Obsecro, date huic infantem vivum, et nolite occidere eum.* 20 Istic autem, cum audiam utrumque de prole contendere et maternum seu paternum nomen pertinaciter affectare, maternam tamen compassionem, iactis immisericorditer hinc inde excommunicationum spiculis super filiis ecclesie, neutrum habere, querenda mihi adhuc vera mater videtur. In dubia siquidem causa certam dare sententiam temerarium est et incautum'. Hęc illi, non ego, qui neutrius introitum probant. 25 Nec enim ego in tantum presumo, ut vel istum vel illum leonem vel draconem appellem; sed, velut organum factus, multarum quas audiavi sententiarum recitator potius quam proprię positionis assertor existo.

(3). Expeditis qualitercumque duobus ramis propositę questionis, superest ostendere, quis alter duorum papatus nomine simul et re, quisve nomine tantum^d et 30 non re participare *credatur. Sed quia negotium hoc altum est et iudicium meę parvitatıs multiformiter excedit, tropo prosopieę utens, ipsis disputationem committo, ut, dialogo quodam utentes, uterque suam partem, prout poterit, tueri labore. Victori partes actoris tribuimus, hac videlicet ratione, quod sicut asserunt, dignitatem papatus sive iuste sive iniuste prior visus est et animo et corpore possedissee — *nam⁷ animo solo* 35 *nemo possessionem adipiscitur* — a qua per iniuriam sine interventu iudicialis arbitrii Alexander eum pellere culpatur. Rei locum tenet Alexander. Ut tamen noveritis reum hoc loco nequaquam a reatu dici. Reus enim dicitur alias a reatu, alias ad

a) exambitum Cypr. b) Decanus romanus in marg. al. man. addit. c) monachus in marg. eadem manu, quam modo commemoravimus, addit. d) tñ c.

1) Epist. 55, c. 9, p. 630. ed. Hartel. 2) A. 1162. Sept. 7. in villa s. Iohannis Losnensis (St. Jean de Losne) celebrato; cf. Reuter, 'Alexander III.' p. 218—225. 3) Walde-
marus I (1157—1182). 4) Idem, ut videtur, Petrus Christianus, qui a. 1160. mense Februario
concilio Papiensi interfuit. Cf. Rahew. Gesta Friderici IV, c. 76. 77. ed. Waitz p. 254—258.
5) Quis fuerit, nescimus. Nullum enim eorum episcoporum, qui diplomati a. 1162. Sept. 7. ipsa 45
die concilii clero Genevensi dato subscripserunt, cf. Spon, 'Histoire de Genève' II, p. 32. 46.
Cisterciensem fuisse constat. 6) Cf. Gerh. l. l. c. 55, supra p. 363. 7) Instit. IV, 15, 5.

actoris differentiam. Interdum autem et cuicumque rei implicitus, ut ibi¹: *Duobus reis separatim stipulantibus, ita promissor respondeat*. Sed ut forma iudicii legitime instituat, in qua actus trium ad minus personarum expetitur, scilicet^a actoris intendentis, rei intentionem devitantis, iudicis in medio cognoscentis, ego perpendens cum

5 Ypocrate tempus acutum, experimentum fallax, iudicium difficile²:

Iudicii tanti libram concedo Tonanti³.

Amodo itaque audietis personam Victoris dicentem et Alexandri respondentem,

De pontificatu sanctę Romanę ecclesię acturi^b.

Victor. Ad quem⁴ tu iniuriose surrepere conaris; cum per canonicam tantum^c
10 electionem tamquam per hostium perveniatur, primo de ipsa videamus *quomodo legi- *f. 121.
time fieri possit. Erit utique, ni fallar, canonica, si hæc tria in ea convenient, videlicet auctoritas eligentium, idoneitas personę eligendę et titulus vacantis kathedrę. Haec omnia si in nostra electione in unum convenisse monstrare poterimus, ni fallar, propositum tenemus.

15 Alexander. In exordio tuę disceptationis te arguo, litigator inprobe, ea fretus invectione, qua serpenti de muliere dicitur, *ipsa conteret caput tuum*, et David humilis superbum gigantem in fronte percussisse legitur. Ut enim lege oratorum disceptatio tua perpetua decurrat oratione⁵, memorialis cellę angustia non patitur: Quę si nimis oneretur, oblivione subrepente effluet aliquid, quod discussum ad cognitionem
20 totius causę non parvum momentum existeret. Vis audire fraudem? Cum enumerare debueras omnia illa, sine quibus canonica electio esse non potest, tu velut argutus sophista iota illud, quod tibi maxime damnosum futurum sciebas, tacuisti, et sic proposito fraudem intulisti. Matth. 5, 18.

Victor. Quidnam est hoc? Explica! et si refellere non potero, redargutum
25 me fatebor.

Alexander. Plura adhuc exigit electio, ut rata possit esse et canonica, quę sunt: auctoritas, libertas, vacans dignitas, petitio populi, vota civium, assensus honoratorum. E quibus si unum quodlibet defuerit, non solum inlegitima, sed et damnosa et inutilis esse iudicabitur.

30 Victor. Si disciplinis *scolasticis ad plenum imbutus esses, huic dicto nostro, *f. 121.
non tam facile calumniam necteres. Ubi enim dixi 'auctoritas', satis erat, cum in auctoritate intelligatur pariter libertas, nec⁶ umquam sit autenticum, quod non plene fuerit liberum. Nugari siquidem esset quodammodo, si separarem unum ab alio, quorum alterum intelligitur in altero, ut patet in exemplo tali. Putas: est concupiscentia delectationis? Hęc autem est appetitus delectationis. Est ergo concupiscentia delectatio delectationis.

Alexander. Falleris. Non ubicumque unum intelligitur in altero, consequens est, ut pertineat ad nugari, si quis unum proferat cum altero. Animal enim in homine intelligitur, et tamen nugari non dicitur, si quis dicet hominem animal esse. Evidenter
40 autem ostendam, quod in hac enumeratione aliud agit auctoritas, aliud libertas. Aucto-

a) f. c.   b) ita c.   c) sequitur tm̄ erasum.

1) *Instit.* III, 16.   2) *Aphor. sect. I, aph. 1, sed non ad verbum.*   3) *Cf. Altercat. inter Urban. et Clement. v. 61 (Lib. de lite II, p. 171):* Iudicii tanti libram concedo tenendam.

4) *Scilicet ad pontificatum.*   5) *Simillima verba, ut supra ostendi, exhibet Rahew. l. l. IV, 52.*

15 *Quae unde sumpta sint, explorare nequivi; cf. 'N. Arch.' XXI, p. 653.*   6) *Dictum ut videtur, cuiusdam auctoris, quod tamen non inveni.*

ritas est, ut sint electores, quorum interest eligere. Libertas, ut qualiter convenit, id est, ut sine coactione et metu.

Victor. Ne inutili contentione tempus teratur, — illud¹ enim ubi sacramento calumnia arcetur inhiberi dinoscitur, ne videlicet causa afferendę morę quisquam litem protrahat nec calumniandi animo quicquam dicat, sed estimando se bonam⁵ causam habere, et quia bona se uti instantia putat, — concedo de hoc. Reliqua vero ita admitto, ut sint non quasi de substantia rei, sed de numero accidentium; comites sint, non preduces. *Docendus est enim populus, non sequendus*².

*f. 122. Alexander. *Ubi est ergo regula ecclesiastica, quę ait³: *Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec ab ecclesiasticis sunt electi, nec a plebibus expetiti?* 10 Unde Celestinus papa⁴: *Cleri plebisque consensus et desiderium requiratur.* Et Leo primus⁵: *Vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum in ordinationibus sacerdotum constituentur.* Et infra⁶: *Per pacem et quietem sacerdotes, qui futuri sunt, postulentur. Teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordinis conventus*^a *et plebis.* 15

Victor. Ego contentiosis defensionibus, ut prefatus sum, in hac parte uti nolo, fretus, quod electio mea cleri auctoritate suffulta, petitione populi postulata, honoratorum testimonio, consensu imperatoris per suos legatos adhibito, confirmata est et roborata.

Alexander. Mirum, si te non pudet dicere, quę falsa patent et lippis⁷ et 20 tonsoribus^b. Clerus tuus extitit, ut risum moveam, per illud initium philosophi^c. 'Unus, duo, tres'⁸, vix decima portio eorum, quorum intererat, et qui eligendi haberent auctoritatem, nisi forte appelles clerum tuum pseudoclericos illos et pseudocanonicos ecclesię beati Petri eorumque similes, circumcelliones⁹ et girovagos¹⁰. Peticio populi tui non fuit populi Romani, sed violentia castellanorum tuorum et temerarię multitu- 25 dinis, quam tu promissionibus et, ut asserunt, largitione pecunię contra sanctorum patrum^d *statuta collegisti. Si testimonio honoratorum suffultus es, ostende Centios¹¹

a) ita c.; consensus Leo, quod ad sententiam melius quadrat. b) et tonsor in loco raso in c.; tonsor rubro colore pictum. c) phi c. d) abhinc altera manus scribere incipit.

1) Cf. *Instit. IV, 16*: De poena temere litigantium. Unde noster non solum sententiam, 30 sed etiam partim verba sumpsit. 2) Ex Coelestini I. pap. ep. 5. ad episcop. Apul. et Cal. c. 3 (Schoenemann p. 768); *Grat. Decr. Dist. 62, c. 2.* 3) Leonis I. ep. 167, inquis. I. ad Rusticum Narbonensem episcopum, *Opp. ed. Ballerini I, col. 1420*; Hinschius p. 616; Jaffé 544; *Grat. Decr. Dist. 62, c. 1.* 4) Coelestini I. ep. 4, c. 5; Schoenemann p. 765; Hinschius p. 560; Jaffé nr. 369; *Grat. Decr. Dist. 61, c. 13.* 5) Leonis I. ep. 10, c. 4. ad episcopos per 35 provinciam Viennensem constitutos, *Opp. ed. Ballerini I, col. 637.* 6) *Ibid. c. 6, Opp. col. 639.* Et verba sub nr. 4. et verba sub nr. 5. laudata ex *Grat. Decr. Dist. 63, c. 27. sumpta esse videntur.* 7) Cf. *Hor. Sat. I, 7, 3.* opinor

Omnibus et lippis notum, et tonsoribus esse; qui versus in proverbium abiit. 8) A tribus tantummodo cardinalibus Victorem electum esse 40 Alexandrini asserebant; cf. *Rahew. Gesta Frid. c. 61, p. 238. et Gerh. l. l. c. 53. supra p. 360.* 9) Cf. de his Augustin. enarr. in ps. 132, § 3, *Opp. IV, 2, col. 1485*: circumcelliones dicti sunt, quia circum cellas vagantur; solent enim ire hac illac nusquam habentes sedes; cf. *Isidor. de off. ecclesiast. lib. II, c. 16, § 7.* 10) Cf. de his *Regul. S. Benedicti § 1. ed. Wölfflin p. 8*: Quartum 45 genus est monachorum quod nominatur gyrovagum, qui tota vita sua per diversas provincias ternis aut quaternis diebus per diversorum cellas hospitantur semper vagi, numquam stabiles et propriis voluptatibus et gulę inlecebris servientes. 11) *Genus nobile Cenciorum Alexandri partibus fuisse hoc solo loco compertum habemus.*

tuos et Fraiapan^{a.1} nobilissimos Romanorum viros catholicos, qui numquam se in talibus casibus ab unitate catholice ecclesie diviserunt. Habes equidem quosdam ex eis, sed vel inquilinos in urbe vel eos, qui semper scismata vel per suam cognationem vel per alios, vitiis suis consentaneos^b in ecclesia Romana seminare studuerunt. Con-

5 sensum prefers imperatoris. In quo puncto, si tacuisses philosophus esses².

V[ictor]. Aperte te nunc^c calumpniari ostendis, dum conaris apertissimis Romanorum pontificum sanctionibus obviare, quibus constitutum est, ut in electionibus summi pontificis aut personaliter assit princeps orbis et urbis, si potest aut in ipsius legatorum presentia celebretur electio, imperatorie maiestatis auctoritate roboranda. Quod

10 si secus hoc presumptum erit, quod factum fuerit, irritum habeatur et vacuum.

A[lexander]. Verum quidem est, quod *pro*³ *scismaticorum et hereticorum dissensionibus, quibus*^d *nonnumquam ecclesia Dei concussa periclitabatur et legibus fidelissimorum imperatorum frequenter muniebatur, representabatur principibus electio pontificum, ut eorum auctoritate roboraretur, et ut ei in omnibus suffragatores existerent. Sed quia*⁴ *imperatores quandoque*^e *modum suum ignorantes non in numero consentientium, sed primi distribuentium vel potius exterminantium esse voluerunt, novis morbis novę medicine antidotum opportunum*^f *est et sanctorum patrum statuta* **contra eos prodierunt et, ut* ^{*f. 123.} *semet electioni non insererent, et quisquis eorum suffragio ecclesiam obtineret, anathematis vinculo innodaretur. Unde*⁵ *et ipsi imperatores privilegiis*^g *talibus et scriptis contra* ²⁰ *ius*^h *elicitis renuntiassent inveniuntur. Bene*ⁱ *ergo feceris pro te inducens, quod solum tibi, etiam si cetera taceantur, peremptorium est et ad damnationem tuam sufficiens allegatio.*

V[ictor]. Parum⁶ est in eloquio humano, quod subverti non possit, et^k fere nihil tam generale¹, quod exceptionem non admittat. Paucitatem eorum qui me elegerunt

25 cardinalium mihi obicis. Sed ut taceam illud vulgare quo dicitur: *ea pars maior que sanior*⁷, audi euangelium: *Si duo de vobis, ait Dominus, convenerint in terra de omni* ^{Matth. 18, 19, 20.} *re, quaecumque petieritis, continget vobis a patre meo. Ubicumque enim duo vel III collecti fuerint in nomine meo, ego cum eis sum. Cyprianus super hunc locum*⁸: *Ostendit non multitudini, sed unanimitati deprecantium plurimum tribui. Numerum ternarium* ³⁰ *derides. Non sine obprobrio et*^m *contumelia sanctę Trinitatis. Paucitatem, inquam, meorum cardinalium calumpniaris. Sed queso: Humanum genus*ⁿ *instituit creator primo in pluribus an in paucis? Octo tantum anime de toto mundo in arca salvate* ^{Gen. 6, 18.} *sunt, per quas post diluvium orbis perditus restauratur. De toto mundo*^o *XII tantum*

a) frai₂pan c.   b) superscribens atramento rubro corr. manus prior ex consentateos.   c) nec c.
35 d) q c.   e) qñq; c.   f) oppörtum, por in loco raso.   g) superscr. corr. manus prior ex privileg⁹.
h) superscr. corr. eadem manus ex uis.   i) Bñ c.   k) e in loco raso.   l) gñale c.   m) superscr. c.
n) gñs c.   o) add. in marg. manus prior.

1) Cf. Bosonis card. V. Alex. III. Liber Pontif. ed. Duchesne II, p. 398 sq. Oddone Frangepane duce populus Romanus Alexandrum in munitione s. Petri inclusum liberavit. Ad
40 Frangipanum domos postea, cum Roma a Friderico I. obsideretur, papa confugit; cf. l. l. p. 116.
2) Cf. Boetius de cons. phil. II, prosa II, v. 72 (p. 46. Peiper): Iam tandem, inquit, intelligis me esse philosophum? Tum ille nimium inardens: Intellexeram, inquit, si tacuisses. Quod in proverbium abiit. 3) Cf. dictum Grat. Decr. Dist. 63, c. 27. 4) Dictum Grat. Decr. Dist. 63, c. 28. paucis mutatis. 5) Cf. idem dictum Grat. 6) Cf. Dig. lib. 50, tit. 17,
45 l. 202: Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset.
7) Proverbium. Idem Octavianiani sectatores Gerh. l. l. c. 54, supra p. 363. proferentes inducit.
8) De unitate eccl. c. 12, Opp. ed. Hartel p. 220; cf. Grat. Decr. C. 24, qu. 1, c. 19.

patriarche¹ eliguntur, per binos tantum, videlicet Moisen et Aaron, filii Israel de ser-
Iudic. 7, 1. vitudine^a Pharaonis educuntur^b. Apud aquas probati pauci assumuntur, per quos multi,
*f. 123^r. Gedeone^c duce, salvarentur. Et, ut breviter dicam, per quos mundus ad fidem Christi
Matth. 22, 14. vocatus est, XII tantummodo extiterunt, et ad ultimum: *Multi vocati, pauci vero*
ib. 3, 12. *electi*, et multę paleę ignibus exurende, pauca grana in horreo recondenda. Hinc
Luc. 3, 17. etiam quidam sapiens²:

*Numquam se cura deorum
 Sic premit, ut plebis morti plebisque saluti
 Fata vacent; procerum motus hec cuncta secuntur:
 Humanum paucis vivit genus.*

10

A[lexander]. Profluis in verbis et presumptionibus parum aut nihil ad rem
 attinentibus^e.

V[ictor]^d. Sine^e paulisper, ut ceptum sermonem perficiam. Clericos beati
 Petri ad ignominiam meam pseudoclericos et circumcelliones appellas, ignorans, quod
 conviciatores et detractores censura legum^f puniat dicens³: *Si quis adeo procax fuerit,* 15
ut non ratione, sed probis putaverit esse certandum, opinionis suę inminutione quatiatur.
Nec enim coniventia^g commodanda est, ut quisquam negotio derelicto in adversarii sui
contumeliam aut palam pergat aut subdole^h. Si quis autem aliis honestis et religiosis
 clericis exclusis, cathedralesⁱ seu cardinales tantum putat adhibendos; parum consi-
 derat illud Innocentii pape^k, qui ait⁴: *Quod si exclusis religiosis electio fuerit facta,* 20
que absque eorum consensu et coniventia factum fuerit, irritum habeatur et vacuum. Sic
 ergo ut electio aliorum episcoporum non a solis cathedralibus, ita etiam summi ponti-
 ficis non a solis^l cardinalibus, verum etiam ab aliis religiosis est facienda.

A[lexander]. Nota eos non excludendos, sed ad consulendum et consentiendum
*f. 124. *admittendos^m, sicut patet tam ex hoc ipso, quam ex alio canone Innocentii, ubi ait⁵: 25
Sub anathematis vinculo interdicimus, ne canonici de sede episcopali ab electione epi-
scoporum excludant religiosos viros, sed eorum consilio honesta et idonea personaⁿ in
episcopum eligatur. Ut autem^o noveris, solos cardinales ius^p et potestatem habere
 eligendi Romanę sedis antistitem, audi synodalem regulam Nicolai^q pape⁶: *Decer-*
nimus, ait, atque statuimus, ut obeunte huius universalis ecclesię pontifice, in primis 30
cardinales episcopi diligentissime simul^r de electione tractantes, mox ceteros cardinales
adhibeant sicque reliquus clerus et populus ad consensum nove electionis accedat. Nota
 ergo eos adsciri non ad eligendum, sed ad consentiendum⁷. Sed de his hactenus.
 Si habes aliud, quod dicas, profer in medium.

V[ictor]. Ita fiat. De idoneitate persone eligende^s, quod secundo loco exi- 35
Prov. 27, 2. gitur, hesito, quid dicam, pro eo, quod dicitur: *Laudet te alienum os, non tuum.* Tamen
 si gloriari oportet, habeo et hanc formam ab apostolo, qui, ne minor estimaretur ad
2. Cor. 11, 30. dampnum et periculum subditorum, necessitate^t ductus ait: *Si gloriari oportet* et cetera^u.

a) sequitur locus rarus. b) educit^l c. c) en in marg. add. d) V. c. e) Sñ c. f) u ex o
 corr. e. g) coniventia superscr. corr. coniventia. h) sequitur punctum rubrum. i) cathedrales c. 40
 k) pp c. l) n a s[olis] c.; linea super n bis deleta litterisque uncis inclusis in loco raso atramento palli-
 diore adiectis. m) admittendos radendo corr. admittendos. n) p c. o) a' c. p) superscr. c.
 q) Nicolī c. r) simit c. s) dignēde corr. eligēde. t) necitate c. u) c c.

1) Duodecim scilicet filii Iacob. 2) Lucan. bell. civ. V, 340—343. 3) Cod. iur.
 civ. II, 6, § 6. 4) Innoc. II. in conc. Lateran. a. 1139. habito c. 28 = Grat. Decr. Dist. 63, 45
 c. 35. 5) Indidem. 6) Nicolai II. Decret. elect. c. 2, 3 (Constit. imp. I, p. 539); Grat.
 Decr. Dist. 63, c. 1. 7) Cf. Grat. Decr. Dist. 63, c. 26.

Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ego. Ita et ego insipiens factus, quia 2. Cor. 11, 23. tu me coegisti hoc de me primo dicere possum, quod ait poeta¹:

Hic murus aeneus esto:

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

5 Qualiter Timotheus² eum, qui episcopus *futurus est, describat, nosti. Lege et argue in me^a, si potes, quod vis. Immo, ut cum apostolo amplius aliquid presumam ceteris: in Romana ecclesia plus aliis omnibus ego laboravi nec neophitus³ et novitius aut advena ingressus sum, ut mihi *debitam*⁴ alter sibi audeat vindicare mercedem. Hinc Celestinus papa: *Habeat*⁵ *unusquisque fructum suae milicię in ecclesia, in qua* 1. Cor. 15, 10.
10 *suam per omnia offitia transegit aetatem.* Non ego de grandi naso^b presumo, sicut nec de torto vel parvo metuo, ut quidam, qui se efferentes supra se, dum se existimari nolunt hebetes, ex discretionis suę subtilitate inmoderata decipiuntur. Non ego, ut quidam albuginem habentes in oculo, candorem mihi iusticię seu sapientię attribuo, nec me per arrogantiam exalto, sicut hi, de quibus dicitur: *Dicentes enim se esse* Rom. 1, 22.
15 *sapientes, stulti facti sunt.* Si domui meę, id est filiis spiritalibus et subditis meis, haftenus irrationabiliter^c prefui, argue, si potes.

A[lexander]. Sapientis est ponderare sermones suos et quod sibi eloqui non vult, alteri non loquatur^d. Unde bene^e scriptura ait: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias.* Tob. 4, 16.
Novi, quod lex a sacerdotio vitiosos excludens ait: *Non claudum, non gybbum, non lippum,* Lev. 21, 18—20.
20 *non torto vel grandi aut parvo naso* et cetera^f. Non sum tam parvi nasi, nec tam minutę discretionis, ut non intelligam ita te quędam vitia purgare, ut coneris in meam personam referre. Sed cavendum tibi fuit, dum mihi indiscretam discretionem, quę per grandem et tortum nasum *et arrogantiam iusticię vel elationem sapientię^g, que per albuginem *f. 125.
oculorum notatur, obiecisti, ne aut iugem tibi scabiem, hoc est carnis petulantiam, aut 25 inpetiginem in corpore, hoc est avariciam, que diu mentem tuam vexavit, possem inproperare. Sicut autem inpetigine corporis decor membrorum perditur, sic aliarum virtutum, si quas habere visus es, per avaritiam pulcritudo depravatur. Unde apostolus: *Radix omnium malorum cupiditas. Quoniam non cognovi, inquit, negotiationem, introibo in potentias Domini*^h. Dominus in templo mensas nummulariorum evertit. 1. Tim. 6, 10. Ps. 70, 15, 16.
30 Usurarii in ecclesia ordinari prohibenturⁱ, ordinati aut desinere aut deponi precipiuntur⁶. *Nemo etiam militans Deo implicat se negotio seculari*^k. In Romana ecclesia 2. Tim. 2, 4.
plus aliis te laborasse iactas, et propter hoc in retributionem mercedis tuę summum pontificatum tibi deberi putas. At tu, si quid laborasti, non sine fructu fuit, qui semper Romanam ecclesiam venalem habuisti, ubi fortassis emptor comparuit⁷ et, ut¹ ait quidam sapiens: *Sunt quidam, quos facit avidos nimia felicitas nec tam temperatę sunt cupiditatis, ut in eo, quod contingunt, desinant. Gradus a magnis ad maiora fit et spes inprobissimas complectuntur insperata*^m *consecuti*⁸. Ita et tu non contentus divitiis in ecclesiis et ecclesiasticis dignitatibus conquisitis tandem etiam ipsum papatum ambitioseⁿ et inique affectasti celumque gygantea rabie inpugnans⁹ celesti fulmine nisi

40 a) sequitur rasura in me bis scripto, semel deleto. b) na = so c. c) irfobilitur c. d) sequitur locus erasus. e) bñ c. f) ċ c. g) ationem sap. in loco raso. h) po. d. c. i) phibur c. k) secl' c. l) utut c.; secundum ut atram. pallidiore superscr. m) insperati c. n) ambitiose c.

1) Hor. Ep. I, 1, 60. 61. 2) Immo Paulus in epistola 1. ad Tim. data. 3) Cf. 1. Tim. 3, 6. 4) Ep. 4. Coelestini I. ad episcop. prov. Vienn. et Narbon. c. 5, § 7 (Schoenemann p. 766, Hinschius p. 560); Grat. Dist. 61, c. 13. 5) Indidem. 6) Cf. Grat. Decr. Dist. 47, c. 1—10. 7) Cf. Sallust. Iug. c. 35: O urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit! 8) Seneca, de clementia l. I, c. 1, § 7. 9) Cf. Ovid. Met. I, 152: Affectasse ferunt regnum celeste Gigantes.

*f. 125^r. resipueris, prosternendus^a expectaris. Timotheus, cuius doctrinam *nuper me legere
 1. Tim. 3, 3. mandasti, ait inter cetera: *Non percussorem, non litigiosum*. Percussorem vocat, qui
 susurriis et inutili sermone conscientiam infirmorum vulnerat; a quo vicio et litigio
 continuo quomodo te purgare poteris, qui semper inter fratres discordiam animę de-
 testabilem seminare studuisti, adeo etiam, ut a quibusdam sapientibus, qui te noverunt, 5
 diu ante hunc casum previsum et prophetatum sit te futurum fore auctorem scismatis
 cf. Ioh. 19, 33. et inconsutilem Christi tunicam tua¹ te contentione et ambitione fore divisurum?
 Dignitates et magistratus tuos ambitiose acquisitos ita administrasti, ut quovis ingenio
 gradum preparares tibi ad apostolatus dignitatem, quem modo, cum aliter non potuisti,
 Matth. 7, 15. deficiente meritorum qualitate, quam per hipocrisim^b et in vestimentis ovium mentitus 10
 es, per invasionem et laicam intrusionem obtinere moliris, cum econtra scita canonum
 in eos prodire clarum sit, qui quamlibet ecclesiasticam dignitatem favore principis et
 manu laica adipisci moliuntur. Vicia purgando de virtutibus latenter te iactas, tam-
 quam sub specie virtutum sepe se vicia non ingerant. Unde Gregorius²: *Sepe vicia*
se ingerunt et se virtutes mentiuntur, ut tenacia parsimonia, effusio largitas, crudelitas 15
zelus iusticie, remissio pietas velit videri. Sic etiam ex adverso fit, ut sicut ait poeta³:

Plerumque modestus

Occupet obscuri speciem, taciturnus acerbi.

*f. 126.
 Prov. 26, 5. Victor. *Artor e duobus hinc, quia per sapientem dicitur: *responde stulto iuxta*
stulticiam suam et cetera^c; inde, quod si huic conviciationi respondero, in vicio pro- 20
 cacitatis similis tibi apparebo. Calumnia tamen est, qui falsum crimen bonis obiectat^d,
 2. Cor. 1, 12. mihique procurandum erit^d, non quid te audire, sed quid me dicere conveniat: *Gloria*
 cf.
 Matth. 7, 27. *nostra hec est testimonium^e conscientię^f nostre*. Qua in solido fundata, veniant venti
 conviciatorum, irruant flumina exprobrantium iniqua, non me terrere poterunt. Tem-
 perans itaque ab iniuriis, agam, quod causa desiderat, tercium capitulum prosequens, 25
 quod necessario exigitur in constitutione pontificis, videlicet titulus vacans⁵. Si enim
 minorum ordinum clerici promoveri prohibentur nisi ad certum titulum, multo magis
 episcopi, nisi forte, ut quondam, quando adhuc fervente idolatrię cultu aliqui ordina-
 bantur et ad gentes verbum fidei perlaturi destinabantur. Sed nunc non erat his locus.
 Quapropter beati Cipriani⁶ verba in medium proferamus, quę, ut tunc suo tempori, 30
 ita etiam nunc nostro negotio veraciter possunt adaptari. *Factus est, inquit, Cornelius*
episcopus de Dei voluntate et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium assensu
et consilio, de plebis, quę tunc affuit, suffragio, de sacerdotum antiquorum et bonorum
virorum collegio, cum nullus ante ipsum factus esset, cum locus Fabiani, id est cum
locus Petri et gradus cathedrę sacerdotalis vacaret. Quo occupato et cetera usque ad 35
eum locum: Quisque^g post unum, qui solus esse debet, fieri voluerit, non iam secundus
 *f. 126^v. *est, sed nullus*. *Ergo⁷, cum ego primus vacantem cathedram occupaverim, tu^h, qui
 post me eam usurpare conaris et ad possessa venis, non iam secundus es, sed nullus.
 An non prior ego, quam tu manto indutus sum? An non prior ego laudibus urbis
 exceptus, ut papa intronizatus, ut papa salutatus? te post nostram promotionem 40

a) abhinc prior manus denuo scribere incipit. b) hipocrisin corr. hipocrisim c. c) c' c. d) se-
 quitur n̄ erasum. e) testim c. f) c̄s c. g) hoc quoque loco pro quisquis, v. supra p. 529, n. e. h) tu —
 pars f. 127. infra p. 538, l. 1. atram. rubro script.

1) Cf. carmen aculeatum cuiusdam Britonis in Bosonis V. Alex.; Duchesne, Lib. pontif. II,
 p. 398. 2) Epist. I, 25. ad Ioh. Constantinop., EE. I, p. 35 (Jaffé 1092); Grat. Dist. 41, c. 6. 45
 3) Hor. Ep. I, 18, 94. 95. 4) Unde hanc sententiam auctor noster mutuatus sit, non ex-
 ploravi. 5) Cf. Grat. Decr. Dist. 70. 6) Epist. 55. ad Antonian., cf. supra p. 529;
 Grat. C. 7, qu. 1, c. 5. 7) Cf. epistolam Victorinorum Rah. Gesta Frid. c. 62, p. 242 sq.

VIII diebus¹ in urbe manente quis queso res apostolicę sedis gubernavit? Nonne ego? Quis ergo tibi donare potuit, quod alter habebat? et quia, *que*² contra leges fiunt, pro infectis habenda sunt, usurpata a te dignitatis possessio ante eventum iudicialis arbitrii precipitavit te in eam, que est: *Si quis in tantam*³, ut etiam proprię rei dominio cadere debeas, qui eam propria auctoritate, nec per iudicium ecclesiasticum, usurpare et invadere non metuisti. Visne de hoc verbo canonum auctoritatem? Lege Milevitani concilii capitulum, quod sic incipit⁴: *Placuit ut quicumque* et cetera. Vis legem de pluribus unam? Imperatores Valentinianus^a, Theodosius^b et Arcadius^{c, 5}: *Si quis in tantam furoris audaciam pervenerit, ut possessionem rerum apud fiscum vel apud quoslibet homines constitutarum ante eventum iudicialis arbitrii violenter invaserit, dominus quidem constitutus possessionem quam abstulit restituat possessori et dominium eiusdem rei amittat* et cetera^d.

Alexander. Hoc in loco acutę aures desiderantur et tales, quales in Evangelio postulantur, ubi dicitur: *Qui habet aures audiendi*^e, audiat^e. Nunc enim aliquid dixisse visus es, sed pervertendo scripturas et commiscendo mendatium veritati, ex illis reputaris de quibus propheta conqueritur^f dicens: *Caupones tui miscent aquam vino*^g. Verum quidem est, quod sanctorum canonum et sacratissimarum legum statuta violentos invasores coercent et condemnant, sed verum non est, vacantem te cathedram repperisse, et priorem te dignitatem papatus introisse. Novit⁶ Deus, novit etiam multorum astantium conscientia, cum de ipsa electione tractaretur, in nostram personam convenisse omnes fratres nostros, quotquot fuerunt, tribus tantum^h exceptis, et nos assentiente clero et populo in Romanum pontificem elegisse. Clarum est autem, si aliqui animositate ducti contradicere voluerint, sententiam plurimorum debere prevalere. Sic enim in Niceno concilio statutum legitur⁷: *Sane si communi omnium consensu rationabiliter*ⁱ *probato secundum ecclesiasticam regulam duo vel tres animositate ducti per contentionem contradicere voluerint, obtineat plurimorum sententia sacerdotum*; et alibi⁸: *Si secundum*^k *canones ordinatio*^l *episcopi fuerit facta, et aliquis cum sua malicia in aliquo contradixerit, plurimorum consensus obtineat*. Item ex concilio Antiocheno⁹: *Si contradicant aliqui propter*^m *proprias et domesticas similtates, his contemptis, sententia de eo obtineat plurimorum*. An non mantum, quo iuxta morem ecclesię Odo prior diaconorum nos induerat, a collo nostro propriis manibus violenter excussisti?¹⁰ An non quidam de senatoribus spiritu divino succensus mantum ipsum de manu tua eripuit? An non tu ipse temetipsum uno solo clerico tuo tibi in hoc opere coadiutore rubea cappa, quam astute provideras, induisti?¹¹ *Nemo inquit apostolus sumit sibi honorem, sed qui*

Matth. 11, 15.

cf. Isai. 1, 22.

*f. 127.

Hebr. 5, 4.

35 a) Valentiū c. b) Theod̃ c. c) Archad̃ c. d) c̃ c. e) au. c. f) 9qr c. g) tui misc. aqu. vino atram. nigro post, ut videtur, adiectum. h) t̃m c. i) r̃oabiliter c. k) f c. l) ordiño c. m) pro propter — contemptis habet concilii canon pro contentione propria.

1) Cf. epist. Alex. supra laudatam Rah. p. 471; Gerh. l. l. c. 53, supra p. 361. 2) Cf. Cod. iur. civ. 1, 14, l. 5, § 1. 3) Cf. infra l. 9. 4) Immo concilii Afric. c. 87 (Mansi, Coll. conc. IV, col. 507), quod tamen etiam in Grat. Decr. C. 16, qu. 6, c. 2, in capitulis conc. Milevitani II. numeratur (Mansi IV, col. 332, c. 21). 5) Cod. iur. civ. lib. 8, tit. IV, l. 7. 6) De eis, quae hoc loco Alex. exponit, cf. Alexandri epistolam ad Gerardum episcopum Bononiensem datam (Rah. l. l. c. 61, p. 238), unde tota haec pars sumpta esse videtur. 7) Concil. Nicaeni a. 325. habiti c. 6 (Mansi, Coll. conc. II, col. 679); Grat. Decr. Dist. 65, c. 1. 8) Capitula Martini ep. Bracar. c. 3 (Concil. Bracar. III) Mansi, Coll. conc. IX, col. 839; Hinschius p. 428; Grat. Decr. Dist. 65, c. 2, pars 2. 9) Concil. Antioch. a. 332. celebrati c. 19 (Mansi, Coll. conc. II, col. 1325. 1326); Grat. Decr. Dist. 65, c. 3, § 1. 10) Cf. epistolam Alexandri supra laudatam. 11) Cf. Gerh. l. l. c. 53, supra p. 361.

vocatur a Deo tamquam Aaron. An non pre nimia festinatione et ambitione ea pars
 *f. 127'. *manti, quę anteriora tegere debuerat, multis videntibus et ridentibus tegebat posteriora?
 Violenter et sine iudiciaria potestate tibi prereptum papatum causaris. O utinam ea
 hora vel tempore^a, quando tu violentiam non pertulisti, sed intulisti, nos incontinenti
 et bello continuato vim vi repellere potentes fuissetis! Dicit enim lex¹: Recte possi- 5
 denti ad defendendam possessionem, quam sine vitio possidebat, inculpate tutelę mode-
 ratione inlatam vim propulsare licet. Recte² vero possidet, qui neque vi, neque clam,
 neque precario possidet. Tu vero quomodo restitui postulas, qui usque hodie, in quan-
 tum prevalet, me legitime et canonicè institutum destituere et vi pellere conaris? Scio
 quidem iustum esse³ in aliis casibus, ut sine iudicis auctoritate destitutus per iudicem 10
 restituatur, sed hec regula exceptionem admittit, quando apostolica sedes per violentiam
 occupatur, quo casu iudex non invenitur, cuius officio ille apostaticus possit ex-
 cludi et iniuste destitutus restitui. Et nota, temere me a te conveniri de possessione.
 Certum quippe est legum peritis, quod aliud est adipisci possessionem ante non habi-
 tam, aliud retinere adeptam, aliud recuperare perditam. Ego possessionem vel quasi 15
 possessionem apostolatus per canonicam electionem post Adrianum prior omnibus ad-
 eptus numquam perdidi, nisi quod tu per invasionem et intrusionem ad momentum
 *f. 128. *visus es non apostolicus, sed apostaticus. Sed quod vi metusve causa factum est, ait
 pretor, ratum non habeo⁴. Et alibi⁵: Malus custos diuturnitatis metus.

Victor. Sapientis dictum est⁶: Metum si quis sustulisset, omnem vitę diligentiam 20
 sublatam fore. Est enim et metus vani hominis⁷ et vani timoris, ait lex, non iusta ex-
 cusatio est⁸; id est: nemo iuste metum accusat vel excusat, si timuit quod non oportuit,
 quia meticulosus est. Ait etiam^b propheta de insipientibus: Illic trepidaverunt
 Ps. 13, 5; 52, 6. timore ubi non e[rat] t[imor].

Alexander. Non eum metum incuso, sed eum qui in hominem constantissimum 25
 cadat⁹, qualem nobis incussisti, quando per vim publicam terrorem nobis intulisti,
 quando novem diebus in munitione, ad quam fugeramus, nos obsidione inclusisti¹⁰.

Prov. 28, 1. Victor. Scriptum est: Nemine persequente fugit impius. Orandum tibi fuerat,
 Matth. 24, 20. ne fieret fuga tua hieme vel sabbato. Eia age. Tu, si, ut asseris, papatum possedisti,
 si pontificatum Romanę ecclesię et regalia beati Petri potenter administrare visus es, 30
 qua re vel quam ob rem me non eodem modo fugasti? Nam vim vi repellere licuit¹¹.

Alexander. Fateor. Ego nullam tibi vim intuli, vim passus sum, non feci,
 iniuriam pertuli, non irrogavi. Tu, cum armis et fustibus me et fratres nostros urbe
 cf. 1. Cor. 6, 12; 10, 22. pellere sis conatus, lege Iulia vi teneris¹². Sed nec omne quod licet, et expedit. In
 Matth. 26, 53. continenti vim vi repellere potuit, qui dixit: An non possum rogare patrem meum, et 35
 *f. 128'. exhibebit mihi^c modo plus, quam XII legiones^d angelorum? Potuit utique, sed noluit.
 Et beatus Gregorius^e irruentes super terram beati Petri Longobardos, tunc barbariores
 quam modo, potius sustinere voluit, quam per effusionem humani sanguinis resistere¹³.

a) tpr c. b) superscr. c. c) mihi (f. 128') — promittere (f. 129) atram. rubro script. d) leg c.
 e) gg c.

1) Cod. iur. civ. lib. 8, tit. IV, l. 1. 2) Cf. Instit. IV, 15, 4a: Utrubi vero interdicto
 is vincebat, qui maiore parte eius anni nec vi nec clam nec precario ab adversario possidebat.
 3) Cf. Instit. IV, 15, 6: De interdictis possessionis recipiendae. 4) Digest. lib. 4, tit. 2, l. 1.
 5) Cicero de officiis II, 23. 6) Cicero Tusc. disp. IV, 20, 45. 7) Cf. Dig. l. 4, t. 2, l. 6.
 8) Digest. lib. 50, tit. 17, l. 184. 9) Indid. lib. 4, tit. 2, l. 6. 10) Cf. epistolam supra 45
 laudatam. 11) Dig. lib. 43, tit. 16, l. 27. 12) Cf. Dig. lib. 48, tit. 6, l. 3, § 6. 13) Cf.
 Greg. epist. V, 6, EE. I, p. 287. ed. Ewald.

Idecirco, ut dictum est¹, VIII diebus te purpura et stola confusionis induta nos furorem tuum et vim temerarię multitudinis declinantes, adepta oportunitate et libertate, que hoc in negotio inevitabiliter adesse exigitur, erepti de faucibus et de framea tuorum conducticiorum satellitum, exemplo Domini, qui ait: *Pater, quos dedisti mihi, non* Ioh. 18, 9.
 5 *perdidi ex eis quemquam*; et alibi: *Si me queritis, sinite hos abire*, Urbe cessimus, ib. 8.
 non tamen in obscuro, sed clara die, ubi concrepantibus ereis ecclesiarum signis totius urbis me sicut papam sollempniter prosecutę sunt laudes et preconia². Adde his, quod priores te consecrati sumus et ab his quorum intererat et deinceps sanctę universalis ecclesię negocia disponere et disposuisse cognoscimur. Hoc autem de iure
 10 ita fieri debere audi et disce, si nescis, ex decreto Nicolai pape³ qui ait: *Quodsi pravorum atque iniquorum hominum perversitas ita invaluerit, ut pura atque sincera et gratuita in urbe fieri non possit electio, cardinales episcopi cum religiosissimis clericis et catholicis laicis, licet paucis, ius potestatis obtineant eligere apostolicę sedis antistitem, ubi congruerit. Postquam autem electio fuerit, si bellica tempestas vel qualiscumque homi-*
 15 *num conatus malignitatis studio restiterit, ut is qui electus est in apostolica sede iuxta consuetudinem intronizari non valeat, electus tamen sicut papa auctoritatem obtineat re-* *f. 129.
gendi Romanam ecclesiam et disponendi omnes facultates eius. Per violentiam tuam coacti hanc formam tenuimus. Visne, ut vim nobis inlatam et libertatem subtractam demonstremus? Et inimici nostri sunt iudices. Magnum et probabile testimonium ab
 20 *inimicis! Clerici de sancto Petro quid dicunt in litteris, quas pro parte tua ad curiam miserunt?*⁴ *Inter cetera, que dicunt, volentes monstrare, quomodo fratres nostri cardinales mantum nos induere voluerint et prohibiti sint, etiam hoc subiunxerunt*⁵: *Facta autem hac prohibitione iterum eum immantare adtemptaverunt nec potuerunt. Per eos tamen non stetit, quin immantaretur. Et quid dicit lex? Hoc, inquit, iure utimur, ut*
 25 *quicquid omnino per vim fiat, aut in vis publicę aut in vis privatę crimen incidat*⁶.

Victor. *Quę ab initio inutilis fuit institutio*^a, *temporis detractu convalescere non potest*⁷. Reduc ad mentem, quid⁸ apud Anagniam tu et fautores tui feceritis, quomodo cum Siculo tyranno adversus imperium conspiraveritis, quomodo sacramento firmaveritis personam imperatoris excommunicationi subiciendam et extunc in antea eius honori et
 30 *voluntati usque ad mortem immutabiliter vos contraire, et, si contingeret papam Adrianum*^b *vita decedere, neminem se nisi de illis, qui coniuraverant, in pontificem eligere. Circumpositos episcopos ne alicui electo, nisi in quem Siculi secta consentiret, in consecratione manus inponerent, iuramento promittere*^c *nilominus constrinxistis. Quid hoc* *f. 129.
 fuit nisi committere crimen perduellionis? Quid, queso, aliud quam crimen lese maie-
 35 *statis? Ex ea die et deinceps numquam vel ad ecclesiasticum vel secularem honorem idoneus extitit, quisquis huic conspiracy et nefandi iuramenti sodalicio noscitur interfuisse. Lege, si vis, de pęna conspiratorum plura canonum capitula, revolve sacrarum legum sanccita*^c! et invenies extraordinaria pęna puniendos, qui talia com-

a) institero c.   b) adrianū c.   c) ita c.

40 1) Cf. *Alexandri III. epist. supra laudatam* p. 239.   2) Cf. *ibid. Rahew. Gesta*: Nos et fratres nostros per Urbem magnifice et honorifice cum immensis laudibus et preconiiis, campanis, etiam in transitu nostro ubique pulsantibus conduxerunt.   3) *Nicolai II. Decret. elect. c. 7. 8 (Constit. imper. I, p. 540); Grat. Decr. Dist. 23, c. 1.*   4) *Insertae sunt Rah. Gestis Frid. IV, c. 76, p. 254 sqq.*   5) *Ex epistola modo laudata* p. 256, *paucis omissis.*   6) *Dig. lib. 50, tit. 17, l. 152.*   7) *Indid. l. 210.*   8) Cf. *epistolam cardinalium Victori faventium (Rah. Gesta Frid. IV, c. 62, p. 241 sq.), quam auctor paucis omissis et mutatis ad verbum repetit.*

miserint^a. Nempe lex¹ Iulia maiestatis in eos qui contra imperatorem vel rem publicam aliquid moliti sunt suum vigorem extendit, cuius^b pena anime amissionem sustinet et memoria rei post mortem damnatur scilicet bonorum publicatione et perpetua infamia. Si qui, inquit canon², clerici seu monachi inventi fuerint, coniurantes aut conspirantes aut fratreas vel factiones componentes, omnino cadant de proprio gradu. Item³: Clerici⁵ conspirantes, proprio gradu dimisso, retrudantur in carcerem et excommunicentur. Et plura in hunc modum. Sufficiat tibi itaque post tanti criminis patratum ultimum supplicium evadere, nedum etiam cum indemnitate premium summę dignitatis expetas et expectes.

Prov. 19, 9. Alexander. Testis falsus non erit impunitus. Qui falsa⁴ fratribus obiciunt, usque¹⁰ ad exitum vitę a communione prohibeantur. Scio quidem te talia adversum me confinxisse et in absentem accusando vel testificando vocem funestam exhibere. Sed revera iustus mediator⁵ non est, qui uno litigante et altero absente amborum emergentes lites decidere non formidat. Ego quidem quamquam et apostoli dextras sibi invicem legantur dedisse, de crimine tamen perduellionis et reatu fictę conspirationis¹⁵ securam Deo teste gero conscientiam. Sed quod tu factionem, si bonus et fidus esses interpres, concordiam et pacem potius, quam factionem posses appellare. Quod enim factio in malo, si in bono, inter bonos et ad bonum fiat, concordiam et unanimitatem appellari non ignoras.

Victor. Sicut videtur, propter absentiam tuam indemnitem expostulas, cum²⁰ bene noveris, quod, quisquis abfuerit ex contumacia, impunitatem de absentia non lucrabitur⁶. Ita enim nocens causę adesse subterfugit, quemadmodum, ut absolvatur, qui innocens est, querit. Tu ad Papiense concilium vocatus es et venire contempsisti, immo diffidentia causę adesse ausus non fuisti. Non est passum sacrum concilium te ultra tergiversari. Pro me iudicatum est^c, contra te dampnationis sententia processit. Sicut²⁵ enim maiori remuneratione digna fuerat obedientia^d, ita maiori animadversione plec-tenda fuit inobedientia^e.

Alexander. Quod actor forum rei sequatur⁷, quod ante cinctum et civilem iudicem sacerdos non accusetur⁸, quod non nisi ad episcoporum iudicium clericus devocetur⁹, patrum regulis statutum est. Unde unum pro omnibus: Si quis clericus accusans clericum curiam introierit, anathema sit¹⁰. Propter^f hanc rem et alias rationabiles ego conventiculo et conciliabulo¹¹ potius, quam concilio Papiensi intervenire neglexi.

Victor. In hoc loco¹² subaudiendum est: si clericus publicorum iudiciorum^{130'} cognitionem^g petierit. Episcopale namque iudicium nihil obest ab imperatore postulare. Unde in Cartaginiensi^h concilio caput VIII.¹³: Placuit, ut quicumque ab imperatore³⁵ cognitionem publicorum iudiciorum petierit, honore proprio privetur. Si autem episcopale iudicium ab imperatore postulaverit, nil ei obsit. Novimus enim, quot concilia

a) int superscr. b) c' c. c) pro — est in marg. adiect. d) obediā c. e) iobediā c. f) pī c. g) cogn. (f. 130') — Victor: Nil. (f. 131') atr. rubro scriptum. h) cartag c.

1) Instit. IV, 18, 3. 4. Idem locus allegatur a Rahewino III, c. 20, p. 154. 2) Canon 40 Chalced. conc. 18 (Mansi, Coll. conc. VII, col. 389); cf. Grat. Decr. C. XI, qu. 1, c. 21. paucis mutatis. 3) Grat. Decr. C. XI, qu. 1, c. 22. 4) Cf. Grat. Decr. C. V, qu. 6. 5) Imperatorem auctor dicit; cf. 'N. Arch.' XXI, p. 659. 6) Cf. Dig. lib. 42, tit. 1, l. 53. et lib. 48, tit. 19, l. 5. 7) Cod. iur. civ. 3, 19, l. 3; cf. Grat. Decr. C. XI, qu. 1, c. 15. 8) Grat. l. l. c. 14. 9) Indid. c. 13. 10) Indid. c. 16. 11) Item Alex. III. concilium 45 nominavit in epistola ad Eberhard. Salisburg. a. 1161. Ian. 20. data; cf. Tengnagel, Vetera monumenta contra schismaticos I, p. 408. 12) Grat. C. XI, qu. 1, c. 10. dictum. 13) Conc. Milevit. II, c. 19; Mansi, Coll. conc. IV, col. 331; Grat. Decr. C. XI, qu. 1, c. 11.

auctoritate regum et imperatorum sint collecta, immo tunc sinodus firmitatem legitimam sortietur, quando imperatoriam maiestatem ei interfuisse vel propria subscriptione eam firmasse monstratur. In comitatu enim dominico duo gladii leguntur affuisse. Nec cf. Luc. 22, 38. solum duo, sed etiam tercius gladius¹ adversum hereticos et scismaticos exerendus est, Ezech. 21, 14. ubi necessitas exigit. Dicit enim Deus Ezechieli prophetae: *Ut duplicetur gladius et triplicetur gladius interfectorum. Non enim sine causa iudex gladium portat.* Unde Rom. 13, 4. Augustinus ad Bonifacium²: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab imperatore christiano contra hostes ecclesie, non tam sui ulciscendi causa, quam tuende ecclesie sibi credite. Quod si pretermisisset, non eius fuisset laudanda patientia, sed negligentia merito culpanda. Neque enim apostolus Paulus vite sue transitorie, sed ecclesie Dei consuluit, quando contra illos qui eum occidere conspiraverant, consilium eorum, ut tribuno proderetur, effecit, et, ut generaliter dicam³, catholici adversus hereticos a potestatibus ordinatis iuste defensionem postulare possunt.*

Alexander. Crudele est semper in eos qui peccant vindictam exercere. *Pre-* 15 *sens enim ecclesia simul bonos et malos recipit⁴. Unde perfectionis et caritatis⁵ magister ad caritatem nos invitat dicens: Nolite resistere malo, sed diligite inimicos vestros bene facite^a his, qui oderunt vos et cetera^b.* Matth. 5, 39. Luc. 6, 27.

Victor. Verum est, quod in ecclesia⁶ quedam mala punienda sunt, quedam toleranda. Toleranda quidem leniter occulta⁷, severius autem ab ecclesia punienda sunt 20 *delicta manifesta.* Quandoque enim⁸ medicinali severitate mali coguntur ad bonum, sicut legimus ad preces Heli ignem descendisse de celo. Quandoque non esse vindictam exercendam in eos, qui peccant⁹, ostenditur ex eo 10 *quod Christus^c discipulos suos increpavit, quia ignem descendere super eos gestiebant, qui ipsum non receperant.* cf. Luc. 9, 51—55.

Alexander. Novimus aliquando detrahendum esse aliquid severitati, ut maiori- 25 *bus malis sanandis sincera caritas subveniat, quandoque eos, quos in viis aut sepibus invenimus, intrare cogimus. Sancta enim ecclesia¹¹ salutem omnium materna caritate conquirens est tamquam inter freneticos et litargicos estuans. Nam et frenetici nolunt ligari et litargici nolunt excitari, sed perseveret diligentia caritatis freneticum ligare, constimulare litargicum, ambos amare. Ambo offendantur, sed ambo diliguntur.* cf. Luc. 14, 23.

30 Victor¹². Quando multitudo est in scelere, nec salva pace ecclesie mali puniri possunt, detrahendum est aliquid severitati, et tolerandi sunt potius, quam violata pace ecclesie puniendi. Unde Augustinus docet et dicit¹³, *ut canes in ecclesia propter pacem ecclesie toleremus et canibus sanctum, ubi est pax ecclesie tuta, non demus.*

Alexander. Hic observanda ^{sunt}¹⁴: *Quando in delinquentes disciplinam exercere* *f. 131'. 35 *non possumus, vel quia non sunt nostri iuris, vel quia illorum crimina, etsi nobis nota sunt, tamen manifestis indiciis probari non possunt. Pro¹⁵ iniuria etiam propria episcopo aliquem excommunicare non licet. Sed ecclesie iniuriam iuste ulcisci potest. Saul contraxit offensam, quia miseratus est Agag regem hostium. Nonne, qui uni in-* 1. Reg. 15, 9.

a) fa c. b) c c. c) x c.

40 1) Cf. Sigeberti Gemblac. epist. adv. Paschal. pap. c. 10 (Lib. de lite II, p. 461).
2) Epist. 185, c. 7, § 28, Opp. ed. Bened. II, col. 655; Grat. Decr. C. 23, qu. 3, c. 2. 3) Cf. Grat. l. l. c. 3. 4) Indid. C. 23, qu. 4, c. 15. 5) Indid. pars 2. 6) Indid. c. 18. 7) Cf. ibid. c. 19: Levius occulta, severius autem ab ecclesia punienda sunt delicta manifesta. 8) Indid. c. 25. 9) Cf. ibid. c. 24: Non semper in eos, qui peccant, vindicta exercenda est. 10) Indid. 45 c. 26. 11) Indid. c. 25. 12) Indid. c. 17. paucis omissis. 13) Indid. c. 18 (De fide et operibus c. 4, § 7, Opp. VI, col. 168). 14) Indid. c. 16. 15) Indid. c. 27; cf. Gregor. Reg. II, 47, EE. I, p. 149.

dulget indigno, ad prolapsionis contagium provocat universos? Facilitas enim veniē incentivum tribuit delinquendi.

Victor¹. *Nil agit exemplum quod litem lite resolvit.* Unde et apud rethores² viciosum putatur exordium vel ratio seu rationis confirmatio^a, quod simul et reo et actori probatur esse commune. Eapropter omissis his, in quibus uterque nostrum⁵ notari potest, ad propositum redeamus.

Alexander^b. Recolo te dixisse, quod reges et imperatores concilia auctoritate sua et subscriptione firmasse inveniantur. Hęc dicens forsitan aut nescis aut scire dissimulas illud Nicolai pape qui ait³: *Ubinam legistis imperatores antecessores vestros sinodalibus interfuisse conventibus, nisi forsitan in quibus de fide tractatum est, que uni-* 10 *versalis est, quę omnium communis est, quę non solum ad clericos verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos?* Sacerdotibus Domini, non imperatoribus hoc examen convenit. Et quamquam prima sedes non sit a quoquam iudicanda⁴, *quę caput et cardo a Domino*⁵ *et non ab alio constituta est*, ego tamen coepiscopos meos, qui sedes patriarchales obtinent potius ad iudicandum admitto, quorum constat Con- 15 **f. 132. stantinopolitanum episcopum habuisse primatus honorem *post Romanum episcopum pro eo, quod sit nova Roma*⁶, si non per heresim et scisma se ab unitate et subiectione sanctę Romanę ecclesię precidisset. Secundum locum tenet Alexandrina. Deinde Antiochena et Hierosolimitana⁷. Augustinus⁸: *Omnis catholicus securus eam partem detestatur, cui ecclesiam universalem apostolicis sedibus roboratam non communicare* 20 *cognoscit.* Noli ergo de cetero te indempnem putare, quem pariter nobiscum et apostolicę sedes, quę supradictę sunt, detestantur.

Victor. Apostolicas sedes dici artum est non solum, quas in personis propriis apostoli tenuerunt, sed etiam has, quas missi a latere principis apostolorum in suum regimen acceperunt. Inter quas una de nobilissimis ecclesiis est Ravennas, ad quam 25 a beato Petro sanctissimus martir Apollinaris missus est⁹. Aquilegię sedit beatus Marcus¹⁰, scribens euangelium in Italia. Apud¹¹ Treverim et Agrippinam Coloniam Maternus et Valerius, item a beato Petro missi. Quorum unus in via mortuus et per baculum beati apostoli resuscitatus, postea totidem annis iam memoratas ecclesias

a) cōfirm'o c.   b) Alexander — Aquilegie sedit beatus atram. rubro script.

30

1) *Hor. Sat. II, 3, 103.* 2) *Cf. Cicero ad Herennium l. I, c. VI, § 11: Vitiosum exordium est, quo nichilominus adversarius potest uti, quod commune appellatur.* 3) *Nicolai I. ad Michaelē imp. ep. Mansi, Coll. conc. XV, col. 200, Jaffé nr. 2796, Deusdedit, Coll. can. IV, 91, p. 104; Grat. Decr. Dist. 96, c. 4.* 4) *Cf. Grat. Decr. C. IV, qu. 3, c. 17.* 5) *Epist. Anacleti III, c. 34, ed. Hinschius p. 84; cf. Grat. Decr. C. XXV, qu. 1, c. 16.* 6) *Concil. Constantin. II, c. 3 (Mansi, Coll. conc. III, col. 559, Hinschius p. 276), Grat. Decr. Dist. 22, c. 3.* 7) *Cf. Grat. Decr. Dist. 22, c. 7; Gerholi opusculum ad card. supra p. 406.* 8) *In Augustini operibus hunc locum non inveni. Sed extat in epist. Pelagii papae ad Pancr. et Viatorē data, ubi Augustino attribuitur, Coll. Brit. nr. 22, 'N. Arch.' V, p. 545; cf. Grat. Decr. C. XXIV, qu. 1, c. 34. et supra p. 120. 406.* 9) *Cf. Ott. Fris. Chron. III, c. 14.* 10) *Hoc non ex Ottonis Chronico, ubi Marcum Alexandrinae ecclesiae praefuisse legitur, sed ex Liudprandi Antapodosi III, c. 6. sumptum esse videtur; cf. 'N. Arch.' XXI, p. 652.* 11) *Cf. Ott. Fris. l. l.: Qui dum Alpes transissent, Maternus in via moritur; quo facto percussi socii Roman revertuntur. Beatus itaque apostolus pastorem virgam, ut traditur, per eos ad susci-* 45 *tandum eum misit. Qui venientes ad locum sepulchri, XXXIII dies invenerunt eum in monu-* *mentis habentem; attamen viri Dei . . . virga . . . socium a morte suscitaverunt. Qui . . . per tot annos Treverensem et Agrippinensem rexit ecclesiam, quot dies antea in sepulchro habuerat.*

gubernavit, quot antea diebus defunctus in sepulcro quieverat. Nos ergo submoventes et parvipendentes peregrina seu transmarina iudicia pro patriarchalibus sedibus istas reputamus, canonibus inhibitu scientes¹, ne quis ad transmarinos episcopos omissis Europę episcopis iudicandus transfugiat.

5 Alexander. Bene facis, astutum medicum imitando, qui pro scamonea et aloe titimallum et pro pipere pulegium vendere solet².

Victor. Ut de aliis omnibus taceam, quid respondes ad hoc, quod ego te semper^a *ad audientiam vocavi et venire contempsisti? tu vero statim et pene post VII dies *f. 132'. arcum excommunicationis tetendisti³ et maledictionis iacula minor in maiorem absque
10 synodali vocatione nec congruis induciarum spatiis adhibitis proiecasti, cum⁴ *inducię non sub angusto tempore, sed sub longo spacio concedendę sint, ut accusati contra insidiatores suos sese pleniter armare valeant*. Unde canones Antiocheni⁵: *In conciliis, inquit, assint omnes, qui se lesos existimant et sinodi experiantur examen*. Item Leo ad Rusticum Narbonensem⁶: *Nichil possumus incognitis in^b rebus in cuiusque^c partis*
15 *preiudicium diffinire, priusquam universa, quę gesta sunt, veraciter audiamus*. Hęc autem omnia tam tractim et tam morose proseguenda sunt, ne alicuius iudicii subreptione innocens nocentis causam cogatur sustinere.

Alexander. Aut nescis aut scire te dissimulas, aliam formam et ordinem iudicii esse de occultis, alium de manifestis, alium de dubiis, alium de certis criminibus⁷. In
20 dubiis eliquandę^d certius veritatis gratia vocatio^e fit synodalis, testes preparantur, ut persona^f conventa aut fateatur obiecta, aut de obiectis convincatur. In aperta et noti criminis causa opera testium et accusatorum vacante, non id agitur, ut causa coniecturaliter ventiletur, sed ut ecclesiasticę disciplinę censura medicinaliter intentetur, ut videlicet^g spiritus salvus sit in die Domini. Unde apostolus incestuosum illum in
25 crimine vulgatissimum *absque omni vocatione^h et expectatione dampnavit, scribens *f. 133. ad Corinthios: Ego, inquit, *absens corpore, presens autem spiritu, iam iudicavi, ut* 2. Cor. 5, 3—5. *presens eum, qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis et meo spiritu cum virtute Domini tradere huiusmodi satanę in interitum carnis, ut spiritus salvus sit*. Non dicit discernite vel causam ventilate, sed tradere huiusmodi
30 satanę. Noster Symon Symonem illum magum peccunias offerentem non distulit, sed statim sententiam dampnationis intulit dicens: *Peccunia tua tecum sit in perditione*. Act. 8, 20. Ananias et Saphira in aperto mendacii crimine deprehensi non differendo expectantur, ef. Act. 5, 5. 10. sed presentitaria ultione dampnantur. Attamen nos scientes in pietateⁱ iudicis esse mitius iudicare quam leges, ex apostolica mansuetudine, quę severius agere cum
35 obduratis et misericordiam novit prestare correctis, competentibus pro qualitate negotii

a) abhinc usque ad finem f. 132'. atram. rubro scriba utitur. b) superscr. c. c) c'q; c. d) eliġnd c. e) uoċ'o c. f) p̄ c. g) uidit c. h) uoċ'one c. i) in p̄'ate c.

1) *Talis non exstat canon. De c. 22. conc. Milevitani II. a. 416. celebrati auctor cogitasse videtur, ubi dicitur: ad transmarina autem, qui putaverit appellandum a nullo — suscipiatur*
40 *(Mansi, Coll. conc. III, col. 33, Hinschius p. 319); cf. Grat. Decr. C. 2, qu. 6, c. 35. et, quod disserui 'N. Arch.' XXI, p. 644.* 2) *Unde hoc dictum sumptum sit, non exploravi.* 3) *Cf. Alexandri III. ad Gerard. epistolam (Rah. IV, c. 61, p. 241): Noverit insuper discretio vestra, quod nos supra nominatum Octavianum — in octavo die a consecratione nostra — condempnavimus.* 4) *Grat. Decr. C. 3, qu. 3, c. 2, § 1 (Ep. Felic. II. papae ad episcop. Aegypti c. 15.*
45 *ex collectione Pseudo-Isidoriana p. 489. ed. Hinschius).* 5) *Antioch. concil. a. 341. celebr. c. 20 (Mansi, Coll. conc. II, col. 1326); Grat. Decr. Dist. 18, c. 4. paucis mutatis.* 6) *Neque in epistolis ad Rusticum solum neque ad Rusticum aliosque Galliae episcopos datis verba laudata inveni.* 7) *Cf. Grat. Decr. C. 2, qu. 1.*

et temporis tibi induciarum spaciis adhibitis, ad correctionem te invitavimus et expectavimus¹. Quod etsi non fecissemus, novum non esset nec inrationabile^a, sed sanctorum constitutionibus^b prefinitum. Ait enim Nicolaus papa²: *Quodsi quis contra hoc nostrum decretum synodali sententia promulgatum per seditionem vel presumptionem aut quodlibet ingenium electus aut etiam ordinatus seu intronizatus fuerit, auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri et Pauli perpetuo anathemate cum auctoribus suis et sequacibus, a liminibus sanctę Dei ecclesię separatus abiciatur, sicut antichristus et invasor et destructor totius christianitatis, nec aliquando ei super hoc aliqua audientia reservetur, sed ab omni ecclesiastico gradu, in quocumque fuerat prius, sine retractatione deponatur.* 10

Victor. Ex ore tuo te iudicamus, qui audientiam reis denegas. Detectum enim te in scismate et pertinaci mente in errore iacentem, cur non omni dignitate privaremus, cur non omni potestate exueremus? Siquidem in manifestis sententiam non differendam, sed potius in continenti exequendam asseveras. Freti itaque fere omnium per ambitum et latitudinem Romani imperii archiepiscoporum et episcoporum 15 auxilio, te cum fautoribus tuis tamquam conspiratorem et usurpatorem nominis apostolici excommunicamus auctoreque Deo perpetuo anathemate condempnamus.

Alexander. Quod, ut causaris, ad audientiam te non admitto, novum non est nec irrationabile, sed sanctorum constitutionibus prefinitum, ut supra monstratum est. Sed, quoniam ea, quę a me sparsim dicta sunt, obliviosus auditor simul in memoria 20 habere non potest — omnia enim in memoria habere divinitatis magis est, quam mortalitatis³ — acta faciemus, rationes partis nostrę breviter in unum colligentes sic:

Quia ego prior quam tu a canonicis et legitimis electoribus ad culmen sedis apostolicę sum electus, quia prior quam tu a cardinalibus episcopis, quibus hoc proprie debetur, sum consecratus, quia tu post me favore principis et amicorum tuorum 25 presidio ac armatorum tuorum satellitum, quos conduxeras, adminiculo, intrusus es, a tribus tantum electus, ab alienis execratus, quia ego ad iudicium sedium apostolicarum, scilicet Alexandrinę, Antiochenę et Hierosolimitanę me converti, tu vero curiam 30 intrasti, ^{*f. 134.} secularem iudicem adisti, naviculam Petri fluctibus et procellis persecutionum involvisti, quia ego ratione universa, tu vero violentia totum operaris, et voluntas tibi pro ratione est⁴, congregatis mecum in uno spiritu cum virtute domini nostri Iesu Christi, patriarchis, archiepiscopis, et omnibus episcopis Gallię⁵, Hispanię⁶, Pannonię⁷, provinciarum Alexandrinę⁸, Antiochenę, Ierosolimitanę⁹ et compluribus

a) inr^oabile c.   b) p^ostif^oonibus c.

1) Cf. Alex. epistolam supra laudatam. Sed eas, quae Victori constitutae sunt, inducias 35 iuri ecclesiastico non convenisse apparet ex Grat. Decr. C. 3, qu. 3, quem locum, quin auctor libelli cognoverit, equidem non dubito. 2) Nicolai II. Decret. elect. c. 9 (Constitut. imper. I, p. 540); Grat. Decr. Dist. 23, c. 1. 3) Hoc quoque dictum auctor nescio unde mutuatus esse videtur. 4) Cf. Iuvenal. Satir. VI, 224: sit pro ratione voluntas. 5) Qui Alexandro in synodo 1160. Tolosae celebrata se subiecerant. Cf. quod exposui 'N. Arch.' XXI, p. 679—684. 40 6) In eadem synodo rex Hispaniae literis transmissis Alexandrum agnoverat. Tengnagel, Vetera Monumenta p. 412, epistola 59. 7) Quae Luca Banffy, archiepiscopo Strigoniensi duces tunc Alexandro iterum adhaesisse videtur; cf. Giesebrecht, 'D. KZ.' V, p. 379 sq. et Alex. epist. ad Eberh. archiep. Salisburg. a. 1163. Mai. 29. data v. Meiller, 'Regesten der Erzbischöfe von Salzburg' p. 105; et quod Gerh. exposuit de investig. Antichr. I, c. 68, supra p. 385. 8) De 45 fide huius loci cf. 'N. Arch.' XXI, p. 645, n. 1. 9) Quae Alexandrum in concilio Nazareno a. 1160. exeunte celebrato agnoverat; Mansi t. XXI, col. 1146; Reuter, 'Alex. III.' I², p. 110 sq. Cui patriarcha Antiochenus interfuisse videtur.

de Romano imperio, qui se usque adhuc pro domo Domini murum inexpugnabilem Ez. 13, 5. obponunt, te *tamquam inobedientem et contumacem invasorem, apostaticum et scismaticum* auctoritate Dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli cum omnibus tuis sequacibus *vinculo anathematis* astringimus *et cum auctore tuo diabolo* in eternum condemnamus¹.

Hactenus adhibitis utriusque litigatoris allegationibus, tempus et locus exigeret, ut iudex pro dirimenda lite partes suas interponeret examinando, partes sepius interrogando, postea pronunciando. Sed hic modus ad humanum spectat examen, quod falli potest. Noster iudex, secretorum cognitor, cordium scrutator, conscientias 10 interrogat, et multo minus quam terrenus iudex non ad certam probationis speciem, sed ex sententia animi sui alligatur, quid aut credat, aut parum sibi probatum opinetur. Verum peccatis nostris exigentibus dormire iam putatur, et dormiente Iesu mare Marc. 4, 36—40. turbatur, navicula ecclesiae fluctuat. Dormit vero ipse, ne nos dormiamus; dormit, ut nos intuitu periculosi naufragii ad clamorem excitemur. Eamque sententiam, quam 15 ab eterno super hac re in libro prescientiae conscripsit, ad nostram probationem adhuc a cognitione hominum abscondit. *Dormit ipse, dormiunt et discipuli, sed *f. 134. valde dispari ratione. *Venit iterum^a ad discipulos suos et invenit eos dormientes, erant enim oculi eorum gravati.* Nescio, quam ob rem prelati ecclesiae, qui locum tenent discipulorum, sopore dissimulationis tenentur et dormitant in hoc negotio ac velut, qui 20 litargiam^b patitur, pene nec suum neque suorum adtendere periculum curant. Forsitan ad contundendam superbiam aliquorum, de quibus propheta: *Dies, inquit, Domini^c* Isai. 2, 12. *exercituum super omnem superbum et excelsum et super omnem arrogantem et humiliabitur.* Et alibi: *Pro eo quod elevatae sunt filiae Syon et ambulaverunt extento collo et* ib. 3, 16. 17. *nutibus oculorum ibant et plaudebant, ambulabant et pedibus suis composito gradu in-* 25 *cedebant, decalvabit Dominus verticem filiarum Syon, et crinem earum nudabit.* De quibus loquimur, scitis. Et tales sunt illi, quales fuere, quos notat Sidonius in epistola sua² dicens: *Illi generi hominum nihil ordinum, nihil temporum cordi est. In foro Scithae, in cubiculo vipere, in exactionibus arpie, in colloctionibus statue, in questionibus bestiae, in contractibus trapezite, ad intelligendum saxei, ad iudicandum lignei, ad* 30 *succendendum flammei, ad ignoscendum ferrei, ad fallendum vulpes, ad superbiendum tauri, ad consumendum minotauri.* De cetero, carissime amicorum, noverit prudentia vestra, propter^c has et alias dissidentium inter se rationum, — quas ideo succinxi, ne cartula in libellum porrigeretur — varietates, *nonnullos esse, qui pro utraque *f. 135. parte suspensam adhuc teneant sententiam. Sed et pro his vereor, ne quandoque, pro 35 cella ista statuta in auram^d, audituri sint improprium evangelicum: *Qui non est mecum,* Matth. 12, 30. *contra me est et qui non colligit mecum^e, dispergit et illud: Non ascendistis ex adverso* Ezech. 13, 5. *et non obposuistis vos murum pro domo Israel, ut staretis in prelio in die Domini.* Item: *Callidus vidit malum et abscondit se.* Item: *Non agnoscitur in prosperis amicus,* Prov. 22, 3. Eccli. 12, 8.

a) inquit c. b) litargum c. c) pp c. d) statuta corruptum esse puto, sed coniecturam probabilem non inveni. Mutata enim, quod ad sententiam optime quadraret, vix in statuta mutari potuisse credo neque vero sedata, etsi textui tradito minus repugnat, probare posse videtur. e) m. c.

1) Cf. epist. Alex. laudatam p. 241: commonentes, ut sicut viri catholici vos pro domo Domini muros inexpugnabiles opponatis *et infra*: nos supra nominatum Octavianum apostolicum et scismaticum — tanquam inobedientem et contumacem — vinculo anathematis et excommunicationis astrinximus. 2) Apollin. Sidon. Epist. l. V, 7, § 4, ed. Luetjohann (Auct. ant. VIII) p. 82.

*non ad mensam, nec absconditur in malis inimicus. Unde illud vulgare: In necessitate probatur amicus*¹. Item²:

*Non est persone, sed prosperitatis amicus.
Quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat.*

Ista super hoc negotio mihi ad presens dicenda occurrerunt. Reliquum est, ut 5
illud poeticum³ vobis dicam:

*Vive vale! si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti; si non, his utere mecum.*

1) *Non inveni.* Cf. Pasch. Radberti in Matth. evang. l. V, Opp. ed. Sirmond p. 386: iuxta illud antiquum proverbium, quando amicus et medicus in necessitate probantur. 2) Müllen- 10
hoff et Scherer, 'Denkmäler' ed. 3, I, p. 63; XXVII, 2, 127. 3) Hor. Ep. I, 6, 67. 68.

CARMINA AD SCHISMA ALEXANDRINUM PERTINENTIA.

EDIDIT

H. BOEHMER.

5

I. Codices quibus ad primum quod sequitur carmen edendum usi sumus sunt:

1. (A) *Bibliothecae armamentarii Parisini* 1136, saec. XII. scriptus, ubi f. 21—23. mediis carminibus Petri qui dicebatur Riga insertum est. Cf. H. Martin, 'Catalogue des mscr. de la bibl. de l'Arsenal' (a. 1886) II, p. 299. Quem in usum nostrum contulit
10 vir cl. H. Lebègue.

2. (B) *Bibliothecae imperialis Petropolitanae* O. I. 15. saec. XII. confectus, ubi in f. 116. manu paullo recentiore post *Dialogos Gregorii I.* adiectum est. Qui quamquam
6 ultimos versus — fortasse, ut causam inceptam in dubio relinqueret¹ — omisit nonnullisque mendis laborat, tamen cum e codice A non emanasset necnon hic illic meliores
15 exhiberet lectiones², conferendus non solum, sed etiam nonnunquam praeferendus esse videbatur.

Exscripsit autem inde hoc carmen in usum nostrum W. Arndt b. m., atque iterum Car. Gillert, quorum apographa ad editionem in annalibus nostris t. V, p. 611—613; VI, p. 511. factam adhibita sunt.

20 De auctore nihil certi enucleari potest, nisi quod a. fere 1163, postquam Alexander III. in concilio Turonensi Mai. 19. habito a praelatis ecclesiarum Gallicanae, Anglicanae, Hispaniensis papa agnitus est, hos versus condidit. Quod enim B. Hauréau eos Petro Riga assignavit³, inde quod in codice A in mediis carminibus Petri, quibus Floridus aspectus inscribitur⁴, extant, probabiliter colligi posse nego. Accedit, quod et versuum
25 rationem et artificiosas quibus poeta noster utitur, adnominationum figuras, a Petro, si forte ea quae P. Leyser ex eius Aurora excudenda curavit⁵, comparaveris, penitus abhorre intelleges⁶. Ergo quo iure Petrum⁷, eodem Rahewinum qui eisdem, quas noster

1) Cf. *Dialogum de pontificatu s. Rom. ecclesiae* supra p. 545. 2) Cf. v. 8. 13. 67. 82. 90. 93—102. 3) 'Bibl. de l'école des chartes' XLIV, p. 5. 4) De quo egit copiosius idem Hauréau, 'Notices et Extraits' XXVIII, 2, p. 293—301. 5) *Poetae mediæ aevi* p. 692—736. 6) Ut exemplum afferamus, elisione quam noster diligentissime vitavit utitur. 7) De vita et scriptis Petri cf. 'Hist. litt. de la France' t. XVI, p. 187; 'Not. et Extr.' l. l.

novit, epistolis usus¹, easdem in versibus condendis regulas secutus sit² necnon ab eisdem partibus stetisse eademque ratione, dialogo scilicet inducto, de schismate egisse videatur³, auctorem pronuntiaveris. Id tantummodo inde, quod causa regis Francorum contra regem Anglorum, quae in codice A⁴ sequitur eiusdem auctoris esse videtur — eisdem enim vel similibus adnominationibus abundat eademque dialogi⁵ forma composita est — quem tamen Gallum natione fuisse constet⁶, nostrum in Gallia floruisse colligendum est. Ac si cui poetarum tunc florentium opusculum attribuere licuerit, equidem id Matthaeo Vindocinensi, quem simili sermone usum fuisse⁷ non ignoramus, potius addixerim.

II. Ex codice Duacensi 865 (367), olim Aquicinctino⁸, unde Duthilloeul primus a. 1846. publici iuris fecit⁹, carmen infra secundo loco edendum Bethmann b. m. ante 55 annos in usum nostrum exscripsit¹⁰. Quod cum Alexandrum III. ab omnibus populis praeter Germanos agnatum esse testetur¹¹ necnon synodos de schismate componendo celebratas respicere videatur, brevi post synodum Turonensem a. 1163. Mai. 19. habitam¹², qua Alexander et Gallorum et Anglorum publicum assensum adipisceretur, sed ante mortem Victoris IV. 1164. Apr. 20.¹³ conditum esse existimo. De auctore nihil traditum est. Sed est, cur eum qui cum tam acri in Teutonicos invehatur odio, Gallum fuisse constet, eundem poetam habeamus, qui eisdem temporibus Causam, quam modo edidimus, composuit. Eadem enim in versibus condendis ratione utitur, eodem modo, etsi in hoc opusculo minus turgidus et inflatus est, adnominationibus et antithetis studet, quin etiam, ut infra ad singulos versus adnotavi, hic illic ad verbum Causam repetit, ut si non eundem utriusque carminis auctorem haberes, at certe nostro Causam innotuisse sit coniciendum. Quidquid ergo de Causae auctore dixi, ad nostrum quoque pertinere iudico. Cum vero eam Matthaeo Vindocinensi addici posse ostenderimus, non ineptum videtur conicere tria illa, quae hoc loco evulgamus, carmina Matthaei esse, quippe quem non solum sollertia, sed etiam multitudine versuum ceteris aequalibus praestitisse constet¹⁴.

III. Tertium carmen, cui de apostolicis inscribitur, e codice Vaticano Christinae reginae 344, saec. XIII in.¹⁵, ubi f. 381. post Serlonis Fontani poemata extat, primus V. cl. Wattenbach¹⁶, secundus Hauréau¹⁷ publici iuris fecerunt. De auctore, ut scribarum in his opusculis tradendis moris est, nihil dicitur. Sed non inmerito Wattenbach propter antithetorum copiam turgidumque genus dicendi id Matthaeo Vindocinensi videtur attribuisse¹⁸. Cuius de vita et scriptis cum iam ante me satis superque actum

1) Cf. infra p. 548, n. 4. 2) Cf. Meyer, 'Radewins Gedicht über Theophilus', 'Münch. Sitz.-Ber. philos.-hist. Kl.' (1873) p. 65—70. 3) Cf. supra p. 527. 4) Cf. Hauréau, 'Bibl. de l'école des chartes' XLIV, p. 7—11. 5) Orator regis Francorum et orator regis Anglorum coram iudicibus, qui postea sententiam ferunt, inter se disputant. 6) Cf. l. l. p. 11: Iudices loquuntur:

Singula rimamur: tu plenus es, Anglice, rimis.

Integra, Galle, tuo vernat in ore fides.

Numquam recta fuit, nunquam meruit sibi causa

Anglica vel potius Anglica cauda fidem.

7) Cf. eius epistolas a Wattenbach, 'Münch. Sitz.-Ber. phil.-hist. Kl.' (1872) p. 561—631. editas et quae Wattenbach exposuit ibid. p. 562. 8) Descriptus est in 'Catalogue des mssrs. des départem.' VI, p. 621. 9) 'Catalogue de la bibl. de Douai' p. 314—316. 10) Cf. Pertz, 'Archiv' VIII, p. 91. 431. 11) Cf. v. 65. 66. 12) Jaffé ed. alt. II, p. 168. 13) L. l. p. 426. 14) Cf. 'Münch. Sitz.-Ber.' (1872) p. 562. et Prologum epistolarum Matthaei ibid. p. 564 sqq. 15) Quem copiosissime descripsit Hauréau in 'Notices et Extraits' XXIX, 2; cf. Bethmann, 'Arch.' XII, p. 277. 16) 'Anz. des Germ. Mus.' XXII, p. 215. 17) 'Notices et Extr.' XXIX, 2, p. 327. 18) Cf. 'Münch. Sitz.-Ber. phil.-hist. Kl.' (1872) p. 561—563.

sit, disserere supersedeo¹. Neque vero quo tempore haec disticha condita sint, satis perspicue inde elucet.

Equidem ea schismate ineunte a. fere 1159. vel 1160, antequam Alexander, licet non sententia definitiva, a Gallis et Anglis et Hispanis in concilio Turonensi² agnitus erat, composita esse conicere malim, quam posterioribus annis, praesertim cum poeta, Gallus ut videtur natione, nondum Alexandri causam egerit, sed libere utrumque papam aggredi non sit veritus.

Carmen in usum nostrum Bethmann b. m. exscripsit. Cuius apographum cum editionibus supra laudatis contulimus et hic illic emendavimus.

Berolini a. 1896, Aug. 5.

H. BOEHMER.

(I.) Causa duorum apostolicorum scilicet Octaviani et Alexandri^a.

*Octavianus^{b. 3}. Ecce senatus adest, fidei pia causa senatum

*A f. 21.

Consulit et multa saucia lite gemit.

Alexander. Sancte senatus, ave; tua consulo iura, favorem

Supplex mendicat nostra querela tuum.

O.^c Iusta fides iustos genuit, dolet, ergo dolenti

Condoleant geniti, vos, sibi flete, sui!

A. Illud idem mea mens sitit, hoc unum precor, ungat

Ut fidei vulnus flebile vestra^d manus.

O. Vulneris auctorem punite, notate fideles!

Pallet^e Alexandro lesa sub hoste fides.

A. Si bene metitur rem recti linea, Victor,

Quem melius Victum nomino, causa mali.

O. Me iuvat ordo rei, rem prosequar^f ordine certo;

Res discussa dabit, quae mala, quisve malus.

A. Iste suam causam polit, utar simplice vero,

Veri simplicitas verba polita fugit.

*O.^g Fratribus invidit Adrianum flebile fatum,

*f. 21^v.

Explevit morem flebilis aula suum.

A. Curia suspirans pastorem flebat, at illi

Ridebant fletus, Octaviane, tui.

O. Flevit, flens latuit, flentis vel flendo latentis

Fletibus arrisit urbis et orbis honor.

A. In statuum^h statuunt unumⁱ sibi Guido, Iohannes⁴

Omnis^k Alexandro curia prona fuit.

O. Octaviane, nites manto prius et pia manti

Gratia preferri te dedit ante dati⁵.

A. Risit et irrisit mantatum^l curia, versus

Mantus perverse mentis imago fuit⁵.

4) a) titulum om. B. b) Victor B. c) V. B ita semper pro O. in initio uniuscuiusque distichi.

d) mra A. e) pellat B. f) prosequor A. g) nomina desunt abhinc in A. h) Pro statua B.

i) illum B. k) Hesit, Alexander, cetera turba tibi B. l) mandatum B.

1) 'Histoire littér. de la France' XV, p. 420; 'Münch. Sitz.-Ber.' (1872) p. 562. 2) Cf. 'N. Arch.' XX, p. 679—684. 3) Non papas ipsos, sed eorum causidicos, ut in causa regis Anglorum et regis Francorum quae sequitur, poetam inducere voluisse puto. 4) Cf. Alexandri III. epistolam ad Gerardum episcopum Bononiensem datam, Rahew. Gesta Frider. IV, c. 61. ed. Waitz p. 238, Jaffé nr. 10587. 5) Cf. eandem epistolam l. l. p. 239.

- O. Vidit et invidit aliquis, bona cuncta malignis
 30 Sunt mala, sola^a malis non placitura placent.
 A. Illa dati, potius rapti, me mentio manti
 Ledit, Alexandro quem sua Roma dedit.
 O. Non dedit, ille sibi manti^b mentitur honorem,
 Pagina mantatos non habet ulla^c duos. 5
 35 A. Non habet, unus erat, nec habens mantum neque mentem
 Qui rapuit mantum, mente monente manum.
 O. Octaviane, prior sollempni nomine flores,
 Victor, victoris nomen et omen habes. 10
 A. Ludit et eludit suus illum nominis error,
 40 Nomen ab opposito, non quia vincat, habet.
 O. Tympana^d Victorem conducunt ad loca Petri,
 Laudibus assurgit obvia Roma patri.
 *A. Non laudes, sed erant fraudes, non palma, sed arma, 15
 Et tumor^e et multus ille tumultus erat.
 45 O. Laude sonant leta citare^f, plebs, organa, clerus,
 Illi congaudent ille vel ille sonus.
 A. Non cantus, sed erant plantus^g, lira nulla, sed ira,
 Arma movens agmen ense sonabat amen. 20
 O. Peccanti venia, pulsanti porta, vaganti
 50 Meta, reis, cecis, spes, via, Victor, ave!
 A. Qui turbas turbet, qui ius^h abiuret, iniquos
 Approbet, electos exprobret, iste fuit.
 O. Inclita Victoris fuit hec promotio, laudes 25
 Fingat Alexandro quaslibet iste suo.
 55 A. Veri candorem nullis obnubilo fictis,
 Sed magis ordiri tempto, quis ordo rei.
 O. Temptet, procedat, ratio satis obviat, omne
 Quod probat, haec reprobat et reprobare parat. 30
 A. Suspirantis adhuc florem collegerat urbis
 60 Terciaⁱ post cineres lux, Adriane, tuos.
 O. Hic pater expirat, pia plebs suspirat, honori
 Impius aspirat, hinc dolor, inde dolus.
 A. In libra nutans electio sancta pependit, 35
 Donec Alexandri ponderat illa bonum.
 65 O. Et tu, Victor, eras bonus, illud librat et illud
 Roma bonum, morum pondere vincis eum.
 A. Non ita nutavitⁱ sancte discretio libre,
 Quin sit Alexandro pronior illa meo. 40

a) sola placent non placitura malis *B.*   b) manto *A et B.*   c) ulla *corr. in illa A; illa B.*
 d) tympana *B.*   e) rumor *B.*   f) chitare *corr. citare A; tychara B.*   g) planctus *A.*   h) quivis *A.*
 i) mutavit *A.*

1) *Cf. l. l. p. 238:* Cum antecessor noster — Adrianus papa Kalendis Septembr. — debitum naturae solvisset, — eo Romam adducto et II. Non. Septembr. in ecclesia beati 45 Petri — tumulto, coeperunt omnes fratres et nos cum eis — de substituendo pontifice cogitare.

- O. Oro, notate meo, suus ille suo placet, ulli^a
 70 De se sive suo credere nullus habet.
 *A. Credet Roma notans, quod in illo splendeat aurum *f. 22'.
 Eloquii, fidei gemma, pudoris honor.
 5 O. Rem fugit, hec fingit, hic veri nulla colore
 Pingit, sed falsi singula nube tegit.
 75 A. Que virtus Romae non est audita: precantes
 Non audit nummos nobilis illa manus.
 O. Commendare solet venalia venditor, istis
 10 Vendit Alexandrum laudibus iste suum.
 A. Linguas fama novas, nisi mendicet prius, istum
 80 Tam celebrem pleno non canet ore virum.
 O. Quid plus? excedat hominem, sit non homo, fiat
 Angelus, elatum deprimet omne Deus^b.
 15 A. Quid noto? ridet ei pleno Romana favore
 Gratia, dat curam curia, cura metum.
 85 O. Non favor, immo fuit furor, hunc quia praetulit, immo
 Intulit, invito cesare Roma sibi.
 A. Roma, manum cuius sequitur mundi rota, regum
 20 Dedita iugum, se sine rege regit.
 O. Immo passa regi, Siculi rectoris habenam
 90 Ausa sequi; patri, quem fovet, ille placet^{c. 1}.
 A. Regis amor Siculi fovet illum iure, suorum
 Qui variat morum floribus orbis agrum.
 25 O. Laudatus tociens, vel adhuc laudandus^d, egebat
 Laudibus, ut laudum mergeret unda scelus.
 95 A. Numquid eum titulis^e non debeo pingere, vitam
 Cuius non potuit pungere spina doli?
 O. Vincet eum Victor, vi dignior, aut nive morum
 30 Purior, aut generis aut ope maior opum.
 *A. Quid moror his? illum, qui secula nostra veneno *f. 23.
 100 Scismatis infecit^f, evome Roma foris!
 O. Ut res declarat, manto vel nomine Victor
 Vicit. Iudicium causa probata sitit^g.
 35 A. et O.^h Cuiⁱ laudi titulus ascribi debeat, ambo
 Poscimus, utatur curia iure suo.
 105 Iudices loquuntur^k:
 Utitur; audita librantur. Libra minatur
 Victori. Victor — res nova — victus erit.
 40 Vicit Alexander. Respirat naufragus orbis
 Ver pacis rediit. Naviget ergo fides.

a) illi corr. ulli A. b) decus A. c) favet B. d) laudatus A. e) laude B. f) im-
 fecit B. g) fuit A. h) A. et O. addidi. i) versus 103—108. des. in B. k) loqu A.

1) Cf. Victoris epistolam Rahewini Gestis insertam IV, c. 60, l. l. p. 237; Jaffé
 45 nr. 14426.

(II.) Versus contra Octavianum^a qui papatum sibi adversus Alexandrum papam usurpavit; qui etiam a fautoribus Victor est appellatus.

- Nomine Victor eras. Te fallit nominis umbra¹,
 De te mentitur nomen inane tibi.
 Victus es, o Victor! Victo Victore, papatu² 5
 Splendet Alexander, dictus ubique pater.
 5 Fratrum pace bona promotus preminet orbi.
 Palles; pax pacem destruit illa tuam.
 Insurgis paci. Pacis iubar atra serenum
 Invidiae surgens inficit aura tuae. 10
 Igne spei motus animi te fallit iniquus;
 10 Summum dulce tibi spondet honoris onus.
 Omne quod est, nulli satis est. Sed habens bona sperat
 Optima. Spem sequitur ad nova quisque suam.
 Sic miser esse, quod es, odis. Pater esse laboras. 15
 Quod non es, vel quod non eris, illud amas.
 15 Tu, reprobus, patrem reprobas. Tu frater et hostis
 Fratribus, in patrem filius arma paras.
 Consulis ante tamen fratres de fraude, sed hostes
 Percipis. Esse doli solus in arte doles. 20
 Querit bella tuus dolor aut dolus. Ad patris ausum³
 20 Aspirare decus invenit arma scelus.
 Fratribus amissis emis armatos tibi fratres.
 Pallet et ad matrem confugit egra fides⁴.
 Lesa fides de te queritur. Miratur alumpnum 25
 Sic lesisse fidem curia sancta suum.
 25 Lesae compatitur fidei, te dampnat et aufert
 Teque tuosque sibi, seque suosque tibi.
 Ve tibi, ve soli, sine fratribus et sine matre.
 Quae modo mater erat, ecce noverca tibi! 30
 Causa dolenda tibi. Dolus hic. Doleas, et iniquo
 30 Puniat eternus hunc dolor igne dolum!
 Iamque doles, videoque dolo nil iustius isto,
 Nam tuus iste redit in tua dampna dolus.
 Perdis id esse quod es, quia vis quod non potes esse. 35
 Hoc habet amplectens omnia: nulla tenet.
 35 Factis digna tuis respondent premia. Perdis,
 Dum petis iniuste non tua, iure tua.
 Ius concessa tibi negat inconcessa petenti,
 Icharus es; summa dum petis, ima tenes. 40
 Quam facis, in foveam cadis. Ipsum te tua fallunt
 40 Retia. Summa tui tu tibi causa mali.
 Quid magis offendat vitam viventis, apertis
 Nos docet exemplis res tua, forma malis.
 Nil homini gravius hominis quam prona voluntas: 45
 Hac duce dum properas, hac^b ruis ipse probans.

a) Octovianum c. b) ac c., corr. Duth.

cf.
Prov. 26, 27.

1) Cf. Causa v. 39. 40. 2) L. l. v. 12. 105. 106. 3) L. l. v. 61. 62. 4) L. l. v. 10: Pallet Alexandro lesa sub hoste fides.

- 45 Se quicumque regit, rex est. Qui vult superesse
 Omnibus imperiis, imperet ipse sibi.
 Si mentes sequimur, a nobis fallimur. Hostis
 Est sibi, quisquis amat quicquid amare iuvat.
 5 Forsan amo mundum nec amat me mundus amantem,
 50 Ridet et in risu flebilis ira latet.
 Nil ita nos fallit, quia quos invitat ad esse
 Ad non esse trahit. Quae serit, ipse metit.
 Riserat ille diu tibi. Spem dederat tibi risus.
 10 Ve tibi! spe steteras stante, ruente ruis.
 55 Ve tibi! quantus eras! par patri pene vel alter
 A patre; nam primus ille, secundus eras.
 Splendor opum, generis maiestas, utilis aetas¹
 Pretulerant cunctis te tria laude trium,
 15 Fama magnus eras et magnis maior, ut esses
 60 Maximus, hoc solum defuit: esse papam.
 Nec magnus nec maior eris nec maximus: in te
 Dampnat utrumque gradum tertius ille gradus.
 Iam tibi diffidens opibus confidis; opumque
 20 Te male Theutonicus orbis adorat ope.
 65 Erigit in statuam te cursus et ira furoris²
 Theutonici³. Sibi par certat habere parem.
 Nonnisi sola tibi blanditur Caesaris aula,
 Errorique tuus consulit ille tuo.
 25 Et regit errorem rex, et regem regit error,
 70 Errat nec regitur nec regit orba fides.
 Ergo regat rex summus eum Petrique carinam
 Dirigat, ut mergat nulla caribdis eam.
 Mergi non poterit^a Christo sibi remige, quamvis
 30 Heresis impulsu fluctuet illa tuae.

(III.) De apostolicis.

- Ecclesie culmen velud in duo cornua cessit,
 Et caput a membris separat hostis atrox.
 Iam reprobus piscis dirumpit retia^b Petri,
 35 Iam fur, non pastor intrat ovile Dei.
 5 Pro pastore subit raptor, pro patre tyrannus,
 Pro pietate ferus, pro ratione furor.
 Vipereum germen corrodit^c viscera matris⁴,
 Et sine visceribus vult pater esse patrum^{d. 5}.
 40 Usurpans apicem summum discrimine summo,
 10 Pestifer est aliis, pestifer ipse sibi.
 Sedis apostolice certamen dividit orbem,
 Urbis et orbis honor Urbe vel orbe caret.

a) poteris *e.* b) recia *W.* c) corodit *Bethm.* d) patrem *c.*cf. Ioh. 10,
8—10.

45 1) *Causa v.* 97. 98. 2) *L. l. v.* 24. 3) *Luc. de bello civ. I*, 255: cursumque furoris | Teutonici. 4) Cf. *Isid. Etym. XII*, 4, 10; *Opp. ed. Arevalus VI*, p. 65. 5) Cf. *Dial. de pontif. Rom. eccl. supra p.* 530, l. 20.

- Pro cathedra Petri dum certat uterque duorum,
 Dum sua plus curant, de grege cura minor¹.
- 15 Corrupte partis virus grassatur in omnes,
 Et capitis languor languida membra facit.
 Ut trabium nexus viget astringente cavilla, 5
 Hac etiam rupta rumpitur ille simul:
 Sic uni capiti dum plebs devota cohesit,
 20 Una fuit; duplicem compulit esse duplex.
 Unde solet membris^a pax, gloria, vita venire,
 Hinc dolor, hinc luctus, hinc necis exit odor. 10
 Qui sale doctrine fatuos condire iubentur,
 Sal fatuum facti quaslibet infatuant.
- 25 Irradians olim cuntos erecta lucerna
 Nunc moriens fumat, nunc labefacta iacet.
 Iam sequitur reges, iam servit regibus illa², 15
 Que residens regnis^b regia iura dabat.
 Libera captiva, felix miseranda, modesta
 30 Preceps^c, sublimis infima, dives egens,
 Sponsa Dei monstrum, iudex rea, mater acerba,
 Una duplex, fervens frigida, pulcra biceps. 20
 Quas semel evasit, rursus revocatur ad undas;
 Et segura minus fluctuat arca Noe.
- 35 Naviculam Petri, quam pene pericula perdunt,
 Urget predo, manent saxa, procella rapit,
 Fluctus consurgunt, furit auster, frangitur arbor, 25
 Vela fluunt, puppis solvitur, unda subit.

a) ita Watt. et Haur., menibus Beth.   b) rengnis c.   c) prepes Watt. et Haur.

1) Cf. *Dial. de pontif. Rom. eccl. supra p. 530.*   2) Victor IV. ad Fridericum I. confugit.

GUALTERI AB INSULIS CARMINA.

EDIDIT

H. BOEHMER.

Duo haec carmina quae ex serie decem carminum codicis Parisini 3245, saec. XV. medio scripti, unde W. Mueldener a. 1858. primus publici iuris fecit¹, huic tomo inserenda existimavimus, sicut cetera a scriba Gualtero ab Insulis dicto de Castellione, praeclaro illi Alexandreidos auctori, assignantur. Quod quo iure factum sit, adhuc in disceptatione versatur. Postquam enim Oudin², qui primus de his versibus retulisse videtur, Fabricius³, Du Méril⁴, Giesebrecht⁵ scribam, de cuius fide non dubitabant, secuti sunt, primus Mueldener in dissertatione de vita magistri Gualteri composita⁶ rem in dubitationem vocavit, sed postea in editione carminum sententiam retractavit⁷. Cui a. 1877. L. Bellanger⁸ assentitus est, sed B. Hauréau⁹ strenue repugnavit. Quae cum ita sint, equidem non ignarus, quam temere illius aetatis scribae et librarii carmina quae latius innotuerant, claris poetis attribuire soliti sint, de uniuscuiusque auctore singulatim et accurate disquirendum esse puto, quam ob rem, cum de tota serie agere longum sit, de his tantummodo quae infra edimus disserere mihi videtur.

Ac primum quidem carmina ea aetate, qua Gualterus ille floruit, condita esse apparet. Alterum enim, quo poeta ut Gerhohus¹⁰ vel auctor Dialogi de pontificatu Romanae ecclesiae¹¹ vel complures qui a. 1062. Sept. 7. synodo in ecclesia sancti Iohannis Losnensis interfuerunt¹², utrum papam legitimum haberet et reciperet, non indicavit, schismate ineunte, antequam synodus magna Turonensis (a. 1163. Mai. 19) Alexandrum III. agnoverat et confirmaverat, compositum esse videtur. Alterum vero quo Calixtus III. vehementissime castigatur, ad schisma autem componendum aut sedes regia¹³ aut praesul civitatis ignotae litteris eya significatae, qui quidem ab Alexandri partibus steterit, apprime evocatur, vere a. 1171. scriptum esse conicio. Tunc enim Fridericus I. et Ludovicus VII, rex Franciae, qui summo studio pacem ecclesiae reintegrare nitebatur, cum multis nobilibus in valle Oniae inter Tullum et Vaucouleurs sita convenerunt¹⁴ et colloquio de schismate et de Brabantionum rapinis habito Pontium abbatem Claraevallensem Tusculum miserunt, qui Alexandrum de condicionibus a regibus propositis certiore faceret. Quin ergo

1) '10 Gedichte des Walther von Chatillon' (1858). 2) De scriptor. et scriptis eccles. II, col. 1668. 3) Bib. lat. med. et inf. aet. ed. Mansi III, p. 112. 4) Poésies popul. lat. p. 144 sq. 5) 'Allgem. Monatsschrift' (1853) p. 363. 6) Gottingae a. 1854. p. 21. 7) Cf. Praefatio p. 5. 8) De vita Gualtheri. Thèse 1877. Angers. 9) 'Notices et Extraits' 29, 2, p. 293 sqq. 10) Cf. supra p. 363 sq. 11) Cf. supra p. 545 sq. 12) Cf. supra p. 530. 13) Cf. infra p. 560, n. 5. 14) Giesebrecht, 'D. KZ.' V, p. 669; Cartellieri, 'Philipp II. August.' (Dissertatio Berol. 1891) p. 20—24.

tunc Gallus quidam poeta praesuli regem comitanti, imperatori vero non ignoto, aut ipsi regi familiaritate aut famulatu adscitus hos versus condere potuerit, nemo est qui dubitet. Atqui Gualterum illum praeclarum tum cancellarium vel saltem famulum Henrici I. archiepiscopi Remensis fuisse constat¹, qui huic colloquio interfuisse videtur. Ergo non habemus, cur scribam errasse aut mentitum esse contendamus. Quod autem Hauréau⁵ hoc carmen a. fere 1120. a vehementissimo Guelforum assecla conditum esse coniecit², audacius quam verius mihi affirmasse videtur, neque latius redarguatur oportet. Iam vero ne forma quidem aut ratione versuum fides scribae in suspicionem vocatur. An Hauréau secuti celebrem illum Gualterum uno tantummodo rhythmo, hexametro scilicet, usum esse putamus? Accedit quod eadem metri et prosodiae exercitatio veterumque poetarum cognitio, qua Gualterus floruit, in his quoque versibus cernuntur. Quid? quod poeta in secundo carmine tam copiose de Alexandro Magno egit, cuius gesta Gualterus ea ipsa aetate tractare coepisse videtur? Quae cum ita sint, non est, quod Alexandreidos poetam cum prioris, tum posterioris carminum quae sequuntur auctorem fuisse negemus.

De Gualteri vita, cum iam satis superque in 'Hist. littér. de la France' t. XV, p. 100, a Giesebrecht³, Mueldener⁴, et Hauréau⁵ actum sit, accuratius disserere supersedeo. De codice, unde carmina a v. cl. H. Lebègue collata damus, nihil notandum videtur, nisi quod textus quem praebet, duabus lacunis nonnullisque mendis laborat. Librum copiose descripsit Edélestand du Méril, Poésies populaires lat. du moyen âge (Paris 1847) p. 146—149, neque alio Mueldener usus esse potest, quamvis miro errore ductus numero 8359. eum signatum esse dicat, in quo Alexandreidem Gualteri tantum inesse constat.

Altera prioris carminis recensio extat in codice ms. Harl. 978, f. 114 (Harl.), unde primus Thomas Wright in 'the latin poems commonly attributed to Walter Mapes' (London 1841) p. 159—162. edidit; 8 strophae sine quibus reliquae vix intellegi possunt, omissae sunt, 15, quibus non tam de schismate, quam de pravitate saeculi agitur, adiectae; textum vero, ubicumque cum nostro comparari potest, peiorem esse constat. Gualtero Mapes non a scriba, sed a librariis demum Catalogi Harleiani ('Catalogue of Harleian MS.' London 1808. I, p. 489) tributum est⁶. Quibus de causis nobis codicem Parisinum praeferre et sequi opus fuit. Primam et secundam eiusdem carminis strophas edidit iam a. 1828. ex codice ignoto M. Croke, 'Essay on the history of rhyming latin verse' p. 122, ubi eas Waltero Disse, fratri Carmelitarum Burdegalsensium, qui a. fere 1290. floruit, falso adiudicavit.

Berolini a. 1896. Aug. 15.

H. BOEHMER.

I.

*Galterus de Insula.

35

Contra statum ecclesie depravatum.

1. Eliconis rivulo modice respersus

Vereor, ne pondere sim verborum mersus;

Sed quia^a illabitur^b mundus universus,

Incipe Menalios⁷ mecum, mea tibia, versus.

40

a) quem Harl.   b) scriptitat Harl.

1) Cf. Iohannis Sarisber. epist. 168. ad magistrum Raim. Pictav. data; Ioh. Opp. ed. Giles I, p. 264; Mueldener dissertatio laudata p. 27. 29; Giesebrecht l. l. p. 366. 2) L. l. p. 299. Cum ne Giesebrecht quidem l. l. p. 366. et p. 378. de carminum aetate recte iudicaverit, de hac re fusius disserui. 3) L. l. p. 365—367. 4) L. l. 5) L. l. p. 296—298. 45 Ubi Gualtherum nunquam in Anglia in curia regis fuisse demonstravit. 6) Aetas manuscripti in catalogo non adnotatur. 7) Verg. Ecl. VIII, 21.

2. Rithmis^a dum lascivio, versus dum propino,
 Rodit forsā aliquis dente me canino,
 Quia nec afflatus sum spiritu divino,
 Nec labia proflui fonte caballino¹.
- 5 3. Accusator criminum iudexque sedebo
 Omnium quae videro fieri sub Phebo;
 Vitiosus siquidem vicia^b delebo,
 Munus et officium nil scribens ipse docebo².
- 10 4. Dicta fuit aurea vita pristinorum^c,
 Quorum^d nec symonia vendicabat^e chorum^f,
 Nec regnabant scismata, sed vi modernorum
 Effodiuntur opes irritamenta malorum³.
- 15 5. Ecce^g papas geminos instruxerunt reges,
 Sed cui adhereas, nescis, vel quem neges;
 Utrobique pullulat viciorum seges,
 Ammissae pereunt nullo discrimine leges⁴.
- 20 6. Sed a Christo forsitan neuter est electus,
 Neuter mihi sufficit, uterque suspectus;
 Nescio, quis horum sit obliquus^h vel rectus.
 In diversa trahunt unum duo nomina pectus⁵.
- 25 7. Suam Christus admodoⁱ vineam non fodit,
 Illam vorat ambitus, illam scisma rodit.
 Sponsa Christi coniugis iussa non custodit,
 Sepe etenim mulier, quem coniunx diligit, odit⁶.
- 30 8. Sponsa dicit apud se: 'Heu, quamdiu^k terror!
 Quo me capit impetus scismatis, quo feror?
 Sponsum, per quem meus hic relevetur meror,
 Ultra promissum tempus abesse queror⁷.
- 35 9. Si¹ verum subtilius licet intueri,
 Iam defecit^m dignitas et libertas cleri.
 Roma prorsus cecidit in eclipsim veri,
 Et, si non cecidit, potuit cecidisse videri⁸.
- 40 10. Non erat a cesare papa statuendus,
 Sed secundum canones erat eligendus.
 Nam qui sic eligitur, hic est reverendus,
 Hic tibiⁿ praecipue sit pura mente colendus⁹.
11. Illi, per quos hereses scismataque vici
 Quondam, mihi facti sunt nuper inimici.
 Quod cecidi, stabilis non debebam dici:
 Quid me felicem totiens iactastis amici?¹⁰

a) totam stropham 2. om. Harl. b) vitio Harl. c) proavorum Harl. d) quia Harl. e) dilatabat Harl. f) torum Harl.; si modo Wright recte legit. g) strophas 5 et 6. om. Harl. h) obliquo c. i) amodo Harl. k) quantum nunc Harl. l) strophas 9—12. om. Harl. m) deficit c. n) ter c.; ut videtur, scriba mendose legit.

45 1) Pers. Sat. Prol. 1. 2) Horat. Ars poet. 306. 3) Ov. Met. I, 140. 4) Lucan. bell. civ. III, 119. 120. 5) Met. VIII, 464. 6) Dist. Cat. I, 82. 7) Ov. Her. II, 2. 8) Non inveni. 9) Dist. Catonis I, 1. 2. 10) Boet. Cons. ph. I, 21.

12. Nemo iuste vivere novit neque pie,
Pastores ecclesie facti sunt arpie.
Ecce iam completum est illud Iheremie:
Iacent sancti lapides in capite viae^{a. 1.}
13. Mea gens antiquitus dici Nazarea, 5
Id est sancta, potuit, sed nunc pharisea,
In duo me dividunt^b, et cum non sim rea,
Praelati partiti sunt vestimenta mea^{2.}
14. Iam casura videor, quia tota nuto, 10
Mea carent menia gladiis et scuto^c,
Aurum meum scoria vilius est luto
Et princeps provincie^d facta sub tributo^{3.}
15. Sed ne vos detineam turbine sermonum, 15
Mundi caput corrui, non habet patronum,
Hodie requiritur^e virtus Scipionum^f,
Marcellusque loquax et nomina vana Catonum^{4.}
16. Veni^g coniux optime! nam hinc^h turba Reni,
Illinc me cum Gallicis lacerant Rutheni^{5.}
Veni, ne tardemusⁱ, et [me^k] merentem^l leni!
Nil mihi rescribas, attamen ipse veni!⁶ 20
17. Me desertam creditis forsitan ex toto
Sed sponsum ad nuptias^m, hoste iam remoto,
Aspiciens a longe venientem noto'.
Sicⁿ ait et longo consumit gaudia voto.⁷

II. 25

*Galterus de Insula.

Quod papa sit summus et imperator sub ipso^o.

1. Totus huius temporis ordo sive^p status
Ab antique legis est^q fonte derivatus^r;
Praesentis ecclesie tenor et ornatus 30
In aquis diluvii fuit figuratus.
2. Notatur ecclesia mystice per archam,
Mundus per diluvium; sed ne verbis parcam:
Per Noe colligimus summum patriarcham
Totius ecclesie caput et monarcham. 35
3. Ibi Noe manibus mundis, corde mundo
Universis imperans caruit secundo^s:

Gen. 6—8.

a) plateae *Threni*. b) Unam duas faciunt *Harl.* c) Mea propugnacula muri carent scuto
Harl. d) princeps provinciarum *Harl. et Threni*. e) Ubinam est hodie *Harl.* f) *hic versus in codice*
post sequentem legitur. Ordinem, quem exhibemus, habet Harl. g) *stropham 16. om. Harl.* h) *hic c. 40*
i) *tardamus c.* k) *deest c.* l) *merentes c.* m) *nupsias c.* n) *haec Harl.* o) Galterus —
ipso *minio script.* p) *fū c.* q) *erasum.* r) *derivatus c.*

1) *Threni*. 4, 1. 2) *Ioh.* 19, 23. 3) *Threni* 1, 1. 4) *Lucan. bell. civ. I, 313.*
5) *I. e. incolae oppidi 'Rodez', ad fluvium 'Aveyron' in districtu 'Aveyron' siti. Cf. Luc. I,*
402; Sidon. Apollinaris Carm. XXIV, 33. Quos solummodo rhythmi causa poeta hoc loco videtur 45
induxisse. 6) *Or. Her. I, 2.* 7) *Stat. Theb. I, 323.* 8) *I. e. diluvio.*

Sic cunctis praeficitur, quotquot sunt in mundo,
 *Papa navigantibus nobis in profundo.

*f. 40^r. col. b.

4. Ergo vel ecclesie membrum non dicatur
 Cesar, vel pontifici summo supponatur.
 5 Ecclesie siquidem satis derogatur,
 Dum per illum libera mater ancillatur.

cf. Gal. 4, 26.

5. Si Cesar Roma, si Cesare Roma careret,
 Sancta Syon nulla pelice lesa foret.
 Ex re nomen habet: cesure Cesar origo,
 10 Ecclesie vestis Cesare cesa fuit.

cf. Ioh. 19, 23.

6. Vestis inconsutilis, vestis illa Christi
 Unitas est fidei, quam tu divisisti;
 Dum personam laycam papae praetulisti,
 Opus inconsutile male consuisti.

- 15 7. Si Cesar haberet vim^a in electione
 Romani pontificis, ex hac mixtione
 Clericis cum laycis facta scissione
 Privarentur clerici sua dicione.

- 8.^b . . . . .
 20 Caderetque numerus sub divisione;
 Haec est causa in^c genesis sacra lectione:
 Careat binarius^d benedictione¹.

9. Hic est pannus bicolor, haec est illa vestis,
 De qua scribit exodus Moysesque testis:
 25 A duobus textitur, signum cuius estis
 Vos, per quos haec scismata fiunt atque pestis.

Ex. 28, 5. 6. 8.

10. Maior et antiquior est imperialis
 Dignitas quam cleri sit^e vel pontificalis,
 'Maior' dico 'tempore'; semper enim malis
 30 Regibus subiacuit terra laycalis.

11. Notandus simpliciter locus a maiori,
 Nam Rebece dictum est Ysaac uxori:
 'Duas fers in utero praegnans lege thori,
 Sed maior ex debito serviet minori'.

Gen. 25, 23.

12. Imperator Esau maior quidem natu,
 35 Papa quidem Iacob est, minor enim statu²:
 Ille sceptro rutilat, iste potentatu,
 Ille maior viribus, iste dominatu.

13. Crede semen Chanaan, semen Hismahelis^f!
 40 *Estne maior Cesare qui ligat in celis?
 Respondebis forsitan, si negare velis:
 'Malo sic incredulus esse quam fidelis'.

*f. 41. col. a.

a) si cesar vim haberet c. b) unus versus excidit. c) ita c.; unam syllabam superesse patet; c. in
 ex cautum corruptum esse conicio. d) primarius conicit Winterfeld. e) sic c. f) hißmahel c.

45 1) De Gen. 27, 10 — 36. poeta cogitavit, opinor. 2) Cf. Gerh. invest. Antichr. I, 35,
 supra p. 343.

14. Cesar habet gladium, sed materiale;
Hunc eundem pontifex, sed spirituale.
Cesar ergo suscipit usum temporalem
Ab eo, qui possidet curam pastorem.
5
15. Papam summum nominat usus rationis
Quodam^a privilegio dominationis.
Non ergo maioris est Cesar dictionis,
Vel gradus sunt quatuor comparationis¹.
10
16. Extra summum nichil est, ne loquar expresse,
Sic nec summo praesuli poterit par esse.
Quidni? constat gladium alterum deesse²,
Igitur ut minor sit Cesar, est necesse.
15
17. Alexander Macedo, domitor terrarum,
Tribus vicit vicibus principem Persarum,
Alexander pontifex et dux animarum
Iam ter vicit Cesarem, regem tenebrarum.
20
18. Accipe per Darium hunc imperatorem,
Qui praesumpsit clericis ponere pastorem,
Sed devicit pontifex scismatis auctorem,
Et cum ipso potuit vincere Victorem.
25
19. Cum Victorem perdidit cathedra venalis,
Paschalem^b substituit vis imperialis,
Sed ad mortem transiit pene iehenalis,
Nam a pascha dictus est transitus paschalis³.
30
20. Hiis successit tertius novus Antichristus,
Spiritu quem destruet oris sui Christus,
Nam quia Theuthonicis est iniuste mixtus,
Super mortis calicem gustabit Calixtus⁴.
35
21. Igitur si vera sint ista, quae promisi^c,
Nichil habet penitus imperator, nisi
Ab eo qui possidet claves paradisi,
Ut Petri vicarius; non est sua phisi⁵.
40
22. Surge sedes eya⁶ quid tamdiu struis?
Tu qui tam facundia, quam virtute cluis;
*Cesarem si liberas erroribus suis,
Diffusa est gratia in labiis tuis.
45

cf.
2.Thess. 2, 8.

*f. 41. col. b.

a) Quo c. b) pascalem c.; h superscript. c) praemisi corr. Muehl.

1) Tres sunt: positivus, comparativus, superlativus. Estne ergo aliquid supra summum superlativum? 2) Cf. Luc. 22, 38 et Marc. 14, 47, ubi unius gladii mentio fit, quem Petrus habuerit. 3) Isid. Etymol. VI, 17, 11; Opp. III, p. 272: a transitu Hebraeo verbo pascha 40 appellatum est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit. 4) Qui obiit a. 1178. die Aug. 29. 5) I. e. non est sua natura id quod est, imperator videlicet. 6) Nomen civitatis episcopalis vel archiepiscopalis excidisse aut litteris eya significatum esse, aut regia in eya corruptum esse conicio, si modo sedes eya legendum est.

DE FINE SCHISMATIS VATICINIUM.

EDIDIT

H. BOEHMER.

*Angliae bibliothecas perscrutanti codicesque nondum accuratius inspectos*¹ *evolventi*
5 *C. Hampio socio nostro in codice Musei Britannici Addit. Mss. 22349, ubi manu saeculi XIV. a f. 203', col. 2. inde usque ad f. 207', col. 2. Iohannis Wirceburgensis revelationi de partibus transmarinis subiunctum est, hoc quoque de schismate componendo vaticinium in manus venit, quod, quamvis breve sit barbaroque sermone conditum, tamen, cum inde et novi aliquid de clericorum Germanicorum vel Italicorum consiliis et opi-*
10 *nionibus innotescere videretur et, quam confusum mutabileque aequalium de schismate Alexandrino iudicium fuisset, satis superque eluceret, huic tomo inserendum duximus.*

Duas autem hoc vaticinium partes amplectitur, quae seorsum considerentur oportet:
10 *versus eremitae cuidam, ut finxit auctor, in solitudine Nitria commoranti ab angelo dictatos, obscuros quidem aut certe ambiguos, et copiosiore eorum expositionem, qua*
15 *verbum e verbo Sibyllinae illae obscuritates illustrantur. Ac primum quidem de his versibus mihi agere videtur. Quorum duae aliae adhuc extant recensiones, altera, quam littera B insignire liceat, ex codice Vindobonensi 2090, quondam Salisburgensi 311, ubi f. 96. manu saec. XIII. inserta est, iam ante 48 annos a W. Wattenbach in usum nostrum descripta*², *altera (C) in eiusdem bibliothecae codice 609, quondam Hist. eccl. 154, s. XII.*
20 *conservata*³, *ubi inscribitur: Versus quos angelus detulit supra sepulchrum Domini. Utraque eundem versuum ordinem exhibet, sed in B hos decem, qui in C et in A — ita enim codicem Musei Britannici significamus — soli extant sunt, octo versus alii subsequuntur, quibus auctor, licet parum perspicue, breviter oraculum exponere voluisse videtur. Textus autem codicis C non paucis mendis laborat, aut scribae desidia aut malo exemplari,*
25 *quod adhibuit, eo illatis, ab A vero et a B, ut ex notis sequenti recensionis B editioni subiunctis, satis elucet, nonnihil differt.*

Dic Cayphae^a: mercede caput dampnatur alumni^b.

Celsa ruunt, humili pendet^c uterque gradus.

Salvant^d et produnt^e a. a. f^f quae^g sunt Ieremiae^h.

Interit et perimit, quod consonat hicⁱ euphoniae^k.

a) Caiphe C. b) alumne C. c) perdet C. d) Sanatur C. e) perdunt C. f) a. a. a. C; cf. infra A. g) quæ C. h) Ieremie C. i) om. C. k) eufoniæ C.

1) G. Waitz b. m. primus vaticinium adnotavit 'N. Arch.' IV, p. 365. 2) Cf. Pertz, 'Archiv' X, p. 552—554; Tabulae manuscript. in bibl. Vindob. II, p. 10. 3) Tabul. manuscr. 35 in bibl. Vindob. I, p. 105.

- 5 In scoriam^a ruit exitus, egra potentia^b migrat,
 Montibus excedunt onager atque leo.
 Cornua vervecis militabunt^c cornua^d thauri.
 Sydere^e Pollucis fraternum corrueat astrum.
 Una dies mortis deponit sarta duorum. 5
- 10 Et Babel^f Archadiae^g perfusa^h cruore madebitⁱ.
 Divisum imperium rex est et summa potestas.
 Haec subito pereunt, indivisus Deus exstat.
 Nec feret ista diu Deus, oppressos relevabit.
 Et sic ostendet, quod adhuc nostri miseretur, 10
- 15 Est et quod iustus iudex. Romana potestas
 Redditur et papa paulum posthec morietur.
 Una dies mortis, hoc est anno fit eodem,
 Papa quod interit et fient quaecunq; secuntur.

Vel ex hac recensio- num B et C editione, quacum A infra p. 566. excussa conferatur, 15 nullam earum ex alia haustam esse, neque vero B et C, etsi eundem versuum ordinem exhibent, ex eodem exemplari transscribi potuisse apparet. At contra A et C, quamvis versuum ordo differat, ex eodem archetypo ductas esse non negaverim, qui, cum ordo recensio- nis C in B quoque extet, quam ex C non emanasse patet, hunc ordinem prae- buisse videatur. Quae cum ita sint, ab A falso versus collocatos esse manifestum est. In 20 archetypo enim eos duabus columnis scriptos esse conicio, ita ut primus recensio- nis A sexto, secundus septimo responderet:

1. Dic Cayphe: mercede caput damp- natur alumni.	6. Celsa ruunt: humili pendet uterque gradus.
2. Salvant et perdunt a a a que sunt Ieremie.	7. Interit atque perit quod consonat 25 euphoniae.

Eadem ratione tertius In scoriam octavo Montibus, quartus Cornua nono Sydere, quintus Una decimo Et Babel responderunt. Cum vero poeta, si B et C credere licet, singulos secundae post singulos primae, quos sibi respondere intelleximus, legi et scribi voluerit, A falso primo totam columnam priorem exaravit, tum totam posteriorem adiecit¹. Ita factum 30 est, ut vetus ordo, quo licet versus obscuri vix melius intellegantur, tamen duorum codicum testimonio satis comprobatur, in hunc modum, qui in A deprehenditur, immutaretur.

De hoc archetypo autem recensio- num A et C ex eis, quae in codicibus praecedunt, ali- quantulum lucis nancisci mihi videor. Sicut enim A artissime cum Iohannis, presbyteri Wirceburgensis, Revelatione de partibus transmarinis coniuncta est², cuius conclusio a 35 librario falso ei est postposita³, ita C artissime cum tribus descriptionibus Terrae Sanctae cohaeret eadem manu saec. XIII. in codice exaratis, quarum prima et secunda, Rogonis videlicet vel Rorgonis Fretelli⁴, archidiaconi Antiocheni, tractatus de distantis locorum

a) scorium C. b) potencia C. c) mutisabunt C. d) federa C; cf. infra A. e) Videre C.
 f) C ebabel C. g) Archadię C. h) per suo C. i) rubebit C; cf. infra A; hic C desiit. 40

1) Interdum accidisse, ut ita librorum desidia ordo versuum perverteretur, ostendit W. Meyer, 'Sitz.-Ber. der Berliner Akad. der Wissensch.' (a. 1890) p. 279. 2) Ed. Pez Thesaurus I, 3, col. 485—534; Migne P. L. t. 155, col. 1054—1090; T. Tobler in libro cui inscripsit Descriptiones Terrae Sanctae p. 108 sqq. singula capitula Revelationis suo arbitrio transposuit neque textum integrum evulgandum duxit, quapropter nemo sapiens eius editione uti possit. 45
 3) Cf. infra p. 570, n. k. 4) De quo cf. Röhricht, Bibliotheca Geographica Palaestinae p. 33—35.

sanctorum (f. 9—19)¹ et epitome eiusdem tractatus (f. 19—21') a librario medio laterculo² episcoporum et patriarcharum Hierosolymitanorum, quo Fretellus libellum suum conclusit, sub inscriptione item de eodem tercia edicio Iherosolimitana inserta, tam prope ad illud Iohannis opusculum accedunt, ut aut Iohannem illis aut illarum auctorem Revelatione⁵ usos esse putares. Fretelli enim liber in cap. 1. 2. 4—6. Revelationis integer, in cap. 3. 7—9. 12. magna ex parte repetitur, ita ut paucissimis omissis integer inde restitui possit. Unde, cum Fretellus a. fere 1140, Iohannes a. fere 1170. scripsisse dicatur, Fretellum ipsum, minime compendium, quo A. Neumann³ illum usum esse finxit, a Iohanne integrum fere transscriptum, in archetypo autem recensio-
 10 de quo agitur, iam tam arte cum Fretelli tractatu coniunctum esse colligo, ut a Iohanne cum Fretellum exscriberet, aut certe a librario, cuius exemplar Iohannes adhibuit, una cum tractatu transscriberetur. Neque vero ea de re carmen in ipsa Palaestina conditum esse putaverim, unde nullo commentario auctum longe lateque divulgari posse nemo est qui neget; in recensione B enim, quam cum A et C non cohaerere saepius diximus, iam
 15 de schismate intellegitur. Atqui B et C in codicibus non ita multo post aetatem Alexandri III. confectis, altero Salisburgensi, extant. Ergo vix temeritatis nos argui posse puto in Salisburgensi provincia oraculum schismate invalescente a. fere 1160—1163. compositum esse suspicantes⁴, ubi postea ab auctore recensio-
 20 nis B tunc, cum ecclesiae et abbatae ab Alexandro stantes ab imperatore eiusque sectatoribus opprimebantur et vastabantur, i. e. a. fere 1167⁵, brevi commentario augetur. Quae si recte coniecimus, quaeri potest, utrum inscriptio carmini in C indita, ab ipso poeta an a librario C demum, qui totum hunc diversarum Terrae Sanctae descriptionum centonem in codice Vindob. 609.

1) De codice nostro C fusius egit Tobler, Theodericus p. 152. 2) Cf. Fretelli libellus (ed. Mansi, Migne t. 155, col. 1037—1054) col. 1051 sqq. — In f. 18'—19. series episcoporum Hierosolymitanorum usque ad Cyrillum († a. 386) extat. In f. 19—21. sequitur epitome
 25 supra laudata. Postea (f. 21—21') series patriarcharum Hierosolymitanorum multis omissis a Zacharia († a. 631) usque ad Simeonem (Euthymium? † a. 1099? cf. Fretellus l. l. col. 1054) inserta est. Deinde brevis adnotatio de Fulchero patriarcha addita est, quo patriarchatum sustinente Ascalon expugnata sit (a. 1153). Denique minimo spatio relicto neque ulla littera initiali
 30 vel rubra, ut moris est, posita in eadem linea librarius libellum qui dicitur Innominatus II. exscribere coepit. 3) 'Oesterr. Vierteljahrschr. für kath. Theol.' VII, p. 396—404. Qua in commentatione Iohannem, Innominatum VI. (ed. Neumann l. l. p. 404—438), Anonymum Vogué (ed. Vogué, 'Les églises de la Terre Sainte' p. 412—433), Philippum Brusserium (ed. Neumann l. l. XI, p. 390—406), Ordoricum de Foro Iulii (ed. Laurent.; cf. Röhricht l. l. p. 69 sq.)
 35 eodem vetere compendio a. fere 1140. composito usos esse contendit, quod primus Fretellus paucissimis mutatis ad verbum transscripsisset. At cur tale compendium fingamus eisdem fere temporibus, quibus Fretelli opusculum, conditum eundemque fere textum continens, cum Fretellum brevi longe lateque divulgatum esse permultis codicibus in omnibus partibus Europae occidentalis confectis satis superque probetur? (cf. Röhricht l. l. p. 33—35). Accedit quod quidquid in Fretelli libro legitur,
 40 paucis omissis vel mutatis in Revelatione Iohannis ad verbum repetitum est. Ceterum, oraculum, quod in codice C Fretellum sequitur, in codice A Iohannem subsequi constat. Quae cum ita sint, quin Iohannes Fretellum ipsum adhibuerit, non dubito. Si autem Iohannes eo usus est, Innominatum VI. quoque, qui non multum ab eo differt, eo usum esse verisimile est. Cuius libellum postea Anonymus Vogué adhibuisse et exscripsisse videtur. Quae ratio inter Fretellum et Philippum
 45 et Ordoricum intercedat, hoc loco illustrare longum est. Verum non Fretello ipso, sed fonte ex eius compendio hausto eos contineri mihi persuasi. 4) Expositio enim recensio-
 a. fere 1163. coepta est; cf. infra p. 564. 5) Giesebrecht, 'D. KZ.' V, p. 501—504. 636 sq.

servatum composuit¹, adiecta sit, ut oraculum, quod Fretello subiunctum reperiebatur, aliquid descriptionibus, quas modo exaraverat, accommodaret. Ceterum, si quid haec coniectura ad rem facit, e Salisburgensi provincia² carmen cum Fretelli opusculo coniunctum aut Herbipolim aut alium in locum, ubi tunc Iohannes ille morabatur, pervenisse colligo, cuius opera cum Fretellus exscriptus et continuatus est, tum oraculum ea interpretatione auctum esse videtur, quae in solo codice Musei Britannici eius Revelationi postposita est.

Ad hanc igitur expositionem pedestri sermone conscriptam transeuntes primum, quod saepius interpretes eundem versum bis, quin etiam ter tractaverit, valde mirabimur. Ita v. 3—7. et postea v. 8—10. bis, v. 1. et 2. ter explicati sunt. Tantum vero abest, ut auctor singulos tractaturus et retractaturus pari vel simili saltem ratione exposuerit, ut contrarias et inter se repugnantes proferat sententias, unde primo conspectu, quid libellus iste sibi voluerit, vix diiudicari possit. Hic enim aetate Paschalis III. antipapae (1164. Apr. 22 — 1168. Sept. 20), illic Calixti III. (1168. Sept. — 1178) pennam arripuisse videtur. Hic Romanam sedem, illic urbem Romam damnandam esse iudicat. Hic utriusque papae simoniam, illic Alexandri foedus cum Wilhelmo I. rege Siciliae initum materiam et causam schismatis dicit. Hic utrumque papam, illic Alexandrum solum cum clientela sua deponendum censet. Hic pacem inter schismatizantes redintegrandam, illic bellum contra Manuelem imperatorem Byzantinum gerendum gravissimum negotiorum quae imperator susceperit et Dominus propediem per eum effecturus sit, pronuntiat. Tam diversis ergo et perversis sententiis libellus redundat, ut vix Gordium hunc opinionum disparum nodum gladio tamquam resolvens duorum vel trium auctorum expositiones hic in unum congestas esse putes. At cum sermo libelli, qui in omnibus partibus idem sit, tum difficultates, quas tali complurium interpretationum confusione obesse patet, huic coniecturae obstant. Uni ergo auctori libellum attribuire mihi videtur, qui tamen eandem materiam bis vel ter tractaverit et retractaverit. Primitus autem hoc oraculum expositurus, neutri tamen papae etiam tunc adscitus pennam arripuisse videtur, paullo antequam Fridericus I. a. 1163. Oct.³ in Italiam proficisceretur⁴, quo itinere fore, ut schisma componeretur, certo sperabat. Deinde a partibus 'neutorum' ad Paschalem III. transgressus a. fere 1166, antequam Fridericus quartum Alpes transcenderet (Oct.)⁵, priorem v. 8—10. expositionem a nobis infra crucibus in exordio et in fine positam insignitam addidit; postremo a. fere 1173. exeunte vel a. 1174. ineunte ea quae asteriscis in initio et in fine signavimus, addidisse videtur. Tunc enim iterum in eo erat⁶, ut Fridericus in Italiam proficisceretur, iterumque discordia, quae inter eum et Manuelem imperatorem Byzantinum intercedebat⁷, postquam aliquamdiu, tepide licet et parum sincere, utrimque de matrimonio inter filium Friderici et filiam Manuelis contrahendo tractatum est, Anconitanis Graecorum auxilio rebellantibus⁸ vehementissime exarserat. Cetera denique, quae duplici signo, et cruce et asterisco, signavimus, et Paschalis III. et Calixti III. aetate condi potuisse puto. Dubius ergo, utrius aetati singula addicerem, duplo hoc signo uti mihi visum est.

1) Auctor libelli cui inscribitur *Innominatus II*, ut videtur; cf. Neumann, 'Oesterr. Vierteljahrschr.' (1868) p. 399. et 'Zeitschr. des Deutschen Palaestina-Vereins' (1881) p. 231. 2) In Salisburgensi enim provincia *Innominatus II*. quoque compositum esse puto (a. fere 1170). Nam uterque codex, ubi hucusque servatur, ibi scriptus est. Utrumque vero paullo postquam libellus conditus est, confectum esse constat; cf. Röhricht l. l. p. 39. 3) Cf. infra p. 566, l. 30. 4) Giesebrecht l. l. V, p. 381. 5) L. l. p. 521. 6) L. l. p. 722. 7) L. l. p. 680 sq.; von Kap-herr, 'Die abendländ. Politik des Kaisers Manuel' passim. 8) Giesebrecht l. l. V, p. 680 sq.

Non mediocre autem coniecturae propositae adminiculum inde existere opinor, quod eis particulis quas asteriscis aut et asteriscis et crucibus in expositione v. 2—7. (v. 1 non liquet) signavimus, omissis nec sententiarum nec sermonis ordo pervertatur. Eadem vero ratione priorem quoque duplicis v. 8—10. interpretationis a. fere 1166. conditam seorsum
 5 legi posse patet. Quae quamquam nemo negabit, tamen dixerit quis, cur iam a. fere 1163. quo ceteros explicavit, auctor v. 8—10. exposuerit. Neque immerito! Postea enim hos demum suppletos aut certe primitus tractatos esse quis est, qui suspicetur? Iam tunc ergo eos explicatos, sed primam interpretationem, cum partes mutasset, ab auctore deletam et hanc duplicem, quae nunc legitur, suppletam esse coniecimus.

10 De auctore nihil constat. Sed quin clericus fuerit, non est, cur dubitemus. Ceterum ex eis quae de oraculi archetypo et codice, quo Iohannes Wirceburgensis Revelationem compositurus utebatur, supra diximus, aut ipsum Iohannem aut certe clericum eius consilio vel impulsu commotum opusculum condidisse effici videtur. A Iohanne sane cum Fretellum exscriberet et continuaret, hos quoque versus explicari potuisse nemo negabit.
 15 Accedit, quod Iohannis sententiae quas quidem ex Rogone non excerpterit, a nostro, si modo particulae a. fere 1166. et a. 1173. compositae accuratius conferentur, ubi tam strenue Friderici causam egerit et Manuelem imperatorem sit aggressus, non abhorrire videntur. Neminem enim ante Waltherum de Vogelweide maiore vigore et ardore Germanorum virtutes praedicasse constat¹. At in epistola qua Dietrico² Revelationem dicavit,
 20 eleganti, in ceteris quae Rogoni adiecit capitulis puriore saltem sermone uti videtur, quam noster. Quod etsi non nego, tamen in hac, qua opusculum suum commendaret, sermonem maxime ornasse et limasse videtur, ut inde genus dicendi ei consuetum vix cognosci queat, in illis autem elocutiones et stilum non ita a nostro discrepare puto, ut Iohanni expositionem addicere ineptum sit.

25 Neque vero quidquid ex libello de patria auctoris enucleari posse videtur, hanc coniecturam, quamvis non confirmet, aperte dissuadet. Natione enim auctorem, cum Friderico subditus esset, aut Germanum aut Italum fuisse patet. Italiam sane non male novit³, quamquam Italum eum fuisse inde, quod imperatorem in Italiam venturum⁴ et adventaturum⁵ esse sperabat, ut schisma concilio convocato componeret⁶, praesertim cum
 30 haec elocutio e versu quarto hausta sit, non statuerim. Tunc demum, cum Christianus archiepiscopus Moguntinensis Anconitanos frustra per sex menses obsidebat (a. 1173. Apr. — Oct.), ex odio quo in Manuelem invehitur et de bello ei propediem inferendo agit, eum in Italia moratum esse aliqua veritatis specie conici posse mihi videtur⁷. Si vero Germanus fuit, cum in parte a. fere 1166. composita de pace 'in terra nostra' turbata queratur⁸, eum
 35 in provincia vel dioecesi schismate tunc scissa aut certe valde commota fuisse crederes, in Salisburgensi videlicet⁹, ubi a. fere 1160—1163. oraculum conditum esse coniecimus, aut in Moguntinensi¹⁰, cuius praesul a. 1173. eisdem temporibus quibus noster, in Italia morabatur, ut Graecorum insidias opprimeret. Sed elocutio laudata parum definita est, quam ut certi quidquam inde colligi possit. Ceterum de Iohanne illo nihil compertum habemus, nisi quod a. fere 1160—1170. in Terram Sanctam peregrinatus est et tunc, cum
 40 Revelationem scribebat, Herbipoli presbyterio fungebatur¹¹. Ubicunque ergo auctorem vixisse quispiam ex libello enucleari sibi videtur, Iohannem quoque vivere potuisse con-

1) Cf. Revelatio cap. 9 (ed. T. Tobler cap. 13, p. 153 sq.), Migne t. 155, col. 1082.

2) Migne l. l. col. 1054; Tobler p. 108. 3) Cf. conclusionem libelli infra p. 570. 4) Infra
 45 p. 567, l. 43. 5) Infra p. 568, l. 38. 6) Infra p. 569, l. 9: layci vero qui specialiter Longobardi intelliguntur rebus et vita nonnulli privantur. Unde auctorem Longobardum non fuisse certo efficitur. 7) Cf. infra p. 570, l. 6. 8) Infra ibid. l. 2. 9) Giesebrecht l. l. V, p. 475. 10) L. l. p. 476; cf. quoque infra p. 567, l. 20. 11) Röhricht l. l. p. 38.

cere licet, donec novi aliquid de eo innotescat. Quae cum ita sint, de auctore nihil certi statuerim, sed, donec probabilior proponatur coniectura, Iohanni hanc expositionem ad-iudicare neque absurdum mihi videtur neque temerarium.

De codice unde C. Hampe libellum exscripsit, cum in 'Catalogue of Additions to the manuscripts in the British Museum in the years 1854—1860' p. 637. actum sit, fusius ⁵ disserere supersedeo. Textus hic illic mendis et lacunis laborat, quibus, ubicumque poteram, medelam adhibui. Sed non desunt, de quibus emendandis desperavi.

Berolini, Oct. 9. 1896.

H. BOEHMER.

f. 203', col. 2.

Versus angelici finem scismatis venturum declarantes^a.

Ier. 11, 13.

Dic Cayphe: mercede caput dampnatur alumpni. 10
 Salvant et perdunt a a a que sunt Hieremie.
 In scoriam ruit exitus, egra potencia migrat.
 Cornua venturi mutilabunt federa thauri.
 5 Una dies mortis deponet sarta duorum.
 Celsa ruunt, humili pendet uterque gradus. 15
 Interit^b atque perit^c quod consonat euphonie.
 Montibus excedunt onager atque leo.
 Sydere Pollucis fraternal corruet astrum.
 10 Et Babel Archadie^d perfusa cruore rubebit.

Descriptio ordinis versuum precedencium et expositio desuper 20
 cuiusdam^e.

*f. 201. col. 1.

Veridica ut fertur relatione ad Romanas aures et ad presenciam apostolicam nuper illatum^f est *in illa vastissima solitudine, que ultra Alexandriam Egypti XII dietis protenditur, que absque humana conversatione innumeris serpentibus et prodigiis^g horret, ubi corpus videlicet Macharii, quondam altissime paupertatis heremite, a quin- 25 gentis ferme fratribus heremiticam vitam ducentibus colitur et veneratur¹, quendam heremitam magne simplicitatis et, qui non cognovit litteraturam, fuisse. Hic fama volante de scismate ac scissura, que modo peccatis exigentibus in ecclesia Dei perniciose a multis accitatur^h, obaudiens, et, sicut filius unicus ecclesie, matri universitatis, quam intime indolens, per triennium, ut dicitur, postulavit a Domino, ut finem huius 30 miserie, que in hoc nefando scismate versatur, aperire sibi dignaretur.

*f. 201. col. 2.

Tercio igitur obsecrationis sue anno, sicut ferunt peregrini quam plurimi, qui illuc causa orationis, quamvis difficillime, iverunt, misit Dominus angelum suum et sue peticioni taliter satisfecit. Nam sciscitabaturⁱ ab eo angelus Domini, quasi *ignarus, quam ob rem tam sedule aures Domini per triennium suis precibus propulsasset? Cui 35 respondentem, quia pro fine scismatis cognoscendo id egisset, ait angelus: Ecce misit tibi Dominus X carmina² discenda et peregrinis venientibus huc, ut illa Romane ecclesie preferant exhibenda. Diebus ergo V sibi poemata illa bina per singulos dies proponens et eius cordi arcus infigans, sic orsus est:

Dic Cayphe: mercede caput dampnatur^k alumpni. 40

a) Versus quos angelus detulit supra sepulchrum Domini C. b) Interit c. c) perit c.
 d) Archadie c. e) Descriptio — cuiusdam rubro atram. script. f) ita c.; fortasse allatum coniciendum est. g) prodiis c. h) ita c.; pro accitatur. i) sciscitabatur c. k) dampnatus c.; v. supra l. 10.

1) Rufinus hist. monachorum c. 23. et 29, Opp. ed. Vallarsius col. 193. 196. 2) I. e. versus. 45

Et est sensus: Dic Cayphe, id est manda et nuncia Romano pontifici, qui in hoc scismate pontifex est, sicut fuit Cayphas, eo quod pontificium suum a Romana urbe multis muneribus mercatus est, quemadmodum ille, ut esset pontifex anni illius ab Herode rege Iudae precio, ut ait Iosephus¹, obtinuit; dic ei, quia caput, id est Romana
 5 sedes vel caput, id est ipsa Roma que est caput mundi, *dampnatur mercede alumpni, *f.204^r. col.1.
 id est dampnatur a precio, quod suscipit a papis et cardinalibus scisma fiventibus, sicut dampnatus est ipse Cayphas, qui mercede auri argentique adeptus est pontificium anni illius, quo Dominus passus est. Vel dampnatur^a mercede alumpni, id est Symonis magi, qui inprimis symoniam invenit, et inventam aluit. Vel dampnatur mercede
 10 alumpni, id est^b illius, qui Romanis precia accumulando^c plura prestat, qui modo Rome plura pro mercede offert, sive iste papa sit, sive^d ille; ipse alit caput, id est Romam ea mercede, qua ipsa dampnatur, quia symonia est precium eius.

Quid autem illa mercede illi pape vel paparum fautores, scilicet cardinales et ceteri operentur, supponit et ponit secundo versu et dicit:

15 Salvant et perdunt. a. a. a que sunt Hieremie,
 quasi dicat: Isti, qui caput, id est Romam vel Romanam sedem, mercede symoniaca dampnant, salvant et perdunt, cum suos fautores beatificant et a peccato per suam
 *apostolicam auctoritatem solvunt. Salvant et perdunt. Sed quia solius Dei est sal- *f.204^r. col.2.
 vatio, vel qui solus possit perdere, ne forte intelligeres, quod homines scismatici et
 20 symoniaci possent aliquem salvare et perdere, supponit a a a que sunt Hieremie, quasi dicat: Ipsi salvant et perdunt evellendo et destruendo de ecclesia et eiciendo a pro- cf. Ier. 1, 10.
 priis sedibus, quos volunt, et disperdunt et dissipant et iterum quos volunt edificant, et plantant ponendo in eisdem sedibus. Que, id est a a a, sunt verba Hieremye. ib. 14, 13.
 *Quidam exponunt ista tria a de tribus papis, Victore, Pascali et Calixto, et dicunt,
 25 quod Rolandini salvant eos, dum eos excommunicant, quia illorum maledictio vertatur illis in benedictionem et perdunt eos, dum iura papatus et nomen quod isti veraciter habuerunt^e sibi per invasionem usurpant; sic ergo senciunt de tribus aaa que sunt verba Hieremie, vel *sic potest intelligi, ut utraque pars salvet et perdat vivificando
 *animas que moriuntur et mortificando que vivunt. Unde dicendum est exclamative: *f.205. col.1.
 30 a a a, que sunt verba Hieremie. Vel ipsi salvant et perdunt. Unde super eos dicendum Ier. 14, 13.
 est: aaa, quia vendicant sibi ea, que sunt propria Hieremie, id est Dei, qui significatur per Hieremiam. Solius Dei est salvare et perdere. Et quia mala inicia difficile valent sortiri bonum exitum, supponit tertium versum et ait:

In scoriam ruit exitus, egra potentia migrat.

35 Omnis exitus est alicuius inicii. Dicit ergo, quod exitus scismatici et symoniaci inicii, quo ecclesia divisa est in duas partes et in duos papantes, †vel ut alii volunt, exitus illius inicii, quo federa pessima prodierunt contra imperatorem tempore Adriani pape², ille inquit exitus †ruit in scoriam, id est rubiginem igne armorum imperialium deco-
 quendam; scoria enim proprie est rubigo metalli, que igne examinante purgatur³. Dicit
 40 ergo, quod exitus mali *principii in ruinam veniet et precipitium, et quare exitus *f.205. col.2.
 ruat, causam subiungit, quia egra potencia scismatis, quasi illi pape videbantur potentes non in Deo, sed in hominibus, migrat, id est statum habet migrandi et deficiendi et omnino nichil essendi, cum imperator in Ytaliā venerit, et quod in adventu impe-

a) dampnatus c. b) in add. c. c) accumulando c. d) sicut c. e) hab'unt c.

45 1) Iosephus Antiquit. Iud. l. II, 2; Opp. ed. B. Niese IV, p. 146. Caiphā archisacerdotium obtinuisse narrat, sed pretio intercedente hoc factum esse non refert. Hegesippus II, 13, 93 sq. ed. Weber p. 158. tetrarchas avaritiae hac in re coarguit. 2) IV. a. 1154—1159. 3) Cf. Isid. Etym. XVI, 21, 6; Opp. ed. Arevalus IV, p. 294.

ratoris debeat deficere scisina et terminari, sequens versus qui et quartus est videtur loqui. Ait enim:

Cornua venturi mutilabunt federa thauri.

‡Taurum dicunt esse imperatorem propter fortitudinem et vigorem armati exercitus. Cuius cornua potencie mutilabunt illa federa scismatis quibus Rolandus cum suis se 5 armavit in sacerdocium et in regnum. ‡Ceterum, quoniam^a aliquis posset obviare ac dicere, quod, quanto tempore isti duo pape regnabunt, nunquam scissure istius terminus erit, respondet sermo divinus et ait in quinto versu, de illis duobus papis nuncians,

*f.205^r. col.1. *quod de ipsis futurum sit:

Una dies mortis deponet sarta duorum.

10

Dicit, quod una die deponentur ambo et una die morientur ambo, et potestas eorum morietur deposita ab omni concilio totius catholice ecclesie; arbitramur enim veniente domino imperatore in Ytaliā convocari omnem ordinem ecclesiasticum et tunc in Eph. 6, 17. gladio verbi Dei et sententia totius ecclesie illos duos papas, per quos scisma irrepsit, a suo papatu deponet, et mors depositionis et repulsionis eorum non occidat eos, sed 15 dignitatem eorum succidat et auferat. Et quia ex censura et iudicio religiosorum virorum, qui sunt humiles spiritu et Deum timentes potencia utriusque pape deponetur, ideo sequitur in sexto versu:

Celsa ruunt, humili pendet uterque gradus.

Dicit, quod celsa et superba fastigia papalis dignitatis, scismata foveatis, humili iudicio 20 et censura sanctorum et bonorum virorum, qui *ab omni odio et amicitia vacabunt, et, *f.205^r. col.2. Is. 33, 15. qui excucient manus suas ab omni munere, ruent et destruentur, et ideo uterque gradus et istius pape et illius pendet, id est dat penam sue presumptionis et scismatici erroris. Et quoniam gradus illi scismatici suos fautores et defensores habebant, qui consonabant utrimque, de hiis fautoribus et complicibus in septimo versu supponit, ostendens, 25 quod etiam ipsi cum sua consonancia et mala concordia debeant interire; ait enim:

Interit^b atque perit^c, quod consonat euphonie.

Et est sensus: Illud, quod consonat euphonie, id est scismatice concordie, id est omnis concordia scismatis sub iudicio ecclesie interit atque perit. Tanta erit censura recti iudicii, quod non solum ipsos gradus presumpti scismatis, sed et omnes, qui 30 scismati consentiebant, perire abinde ac interire oporteat, quasi dicat: Renunciantes scismati ad concordiam unitatemque convolabunt ecclesie. *Alii vero specialiter destructionem istam referunt ad Rolandum et suos sequaces et incipiunt ab illo loco, ubi versus inchoat:

In scoriam ruit^d exitus, egra potencia migrat.

35

Exitus mali principii, quod Rolandus cum suis contra imperium arripuit, quando contra imperatorem coniurarunt, ille talis exitus ruit in scoriam, quoniam purgabitur et destruetur igne imperialis animadversionis. Nam, ut aiunt, cum imperator in Ytaliā adventabit, omnis illa manus dissolvetur, et omnia machinamenta et molimina Rolandi et suorum peribunt. Ideoque potencia Rolandi quasi egra et nichili migrat, id est, migrabit 40 a facie domini imperatoris cum exercitu venientis. Putant enim quod tunc discedant ab eo regna et principes, clerus et populus, qui nunc manuteneant eum, et federa, que pepigit cum eis contra imperatorem, funditus corruant et mutilentur. Unde sequitur:

Cornua venturi mutilabunt federa thauri.

*f.206. col.2. Quod *vero additur: una dies mortis deponet sarta duorum, que deponi 45 debent^e in monte^f, dicunt, quod ita deponentur, quod non remanebunt duo, sicut

a) quō c.   b) Interiit c.   c) periit c.   d) sequitur ex erasum.   e) debet c.   f) ita c.; inepte quidem et falso, ut videtur; morte conicio.

ante erat in duobus papantibus; quasi dicat: In una die dualitas illa paparum deponetur et, velud duo sarta et due dignitates occiduntur, quia altera sublata, scilicet Rolandi, remanebit altera, scilicet Calixti. Quod vero additur:

Celsa ruunt, humili pendet uterque gradus,

5 dicunt, quod celsa illa sarta paparum ad magnam humilitatem devenient et ruent ab eo, quod prius duo sarta et due dignitates esse videbantur. Et uterque gradus, scilicet clericorum et laycorum, qui partem Rolandi fovebant, pendet, id est magnas dabit penas et honoris et rerum, quia de clericis plurimi deponentur et a propriis sedibus ac honore pellentur, layci vero qui specialiter Longobardi *intelliguntur, rebus et vita non-
10 nulli privantur. Unde recte adiunctum est:

Interit^a atque perit, quod consonat euphonie,

id est populus Ytalie, qui consonat euphonie atque concordie Rolandine, ille interit^a veniente imperatore et perit ab omni . . . . .^b, qua contra imperium crassantur.

Hiis ita peractis revertitur spiritus ad narrationem suam, et imperatori^c et
15 pape^d Calixto, ut ipsi volunt, sequencia dicit; *†sequitur octavus versus:

Montibus excedunt onager atque leo.

Onagrum, id est agrestem asinum, qui aptus est phasci^e et oneribus ferendis, dicunt eundem Paschalem, qui modo cuncta pacienter tolerat, donec Rolandus, qui ipsum urget et verberat, de medio fiat. Per leonem imperatorem significari autumant. Dicit
20 ergo, quod onager, id est papa Pascalis, atque leo, id est imperator Fridericus, excedunt id est supereminent omnibus montibus, id est omnibus dignitatibus, omnibus regibus et principibus Romani imperii *supervadunt, quasi dicat: In illis duobus omnis status *f.206^r. col.2.
ecclesie omnisque dispositionis concordieque temptamentum constabit et tanta erit claritas istorum duorum totaque fortitudo, ut ipsa Roma^f imperator extat^f patricius. Que
25 quondam Castorem et Pollucem fratres, quorum primus immortalis, alter id est Castor mortalis erat, venerabatur, sub quadam methaphora a suo fratre id est ab imperatore tamquam Castor a Polluce destruatur et corruat. Et hoc est quod ait sub methaphora fratrum, et subdit nonum versum:

Sydere Pollucis fraternum corruet astrum.

30 Sydere Pollucis id est gladio imperatoris, qui erat fulminans^g atque micans^h velud radius syderis immortalis, fraternum astrum, id est Romana gloria et splendor nobilium Romanorum, qui se imperatori opposuit, tamquam mortalium et qui tueri non possunt, corruet et sanguine prodenteⁱ sui federis et factionis, quam Rolando inierunt, *luent
gladio ultore promeritas penas, et tanta illic erit cruoris sanguinisque^k effusio, quod
35 non solum corpora occisorum, sed etiam ipsa Romana civitas profluenti sanguine taboque madebit. Et hoc est, quod ait decimus versus:

Et Babel Archadie perfusa cruore rubebit.

Babel confusio dicitur^l, Archadia pascualis sive sapiens. Bene ergo per Babel Archadie Roma in se divisa et confusa intelligitur, que usque adeo confusa sapientia^l
40 fuit, ut partes in ecclesia Dei . . . . .^m et accepta pecunia modo hinc, modo tergiversaretur illincⁿ, nunc cum Rolando consisteret^o. . . . Dicit ergo spiritus Domini, quod Babel Archadie id est Roma omnigenum pecus^p multa est sapientia^l Rome, ideo merito vocatur Archadia. Roma inquit propter partem, qua^q ecclesiam Domini divisit

a) Interiit c. b) nomen substantivum suppleri oportet; an concordia? c) imperatore c. d) papa c.
45 e) phasce c. f) ita c. g) fluminans c. h) micant corr. micans c. i) ita c.; an proflunte? k) sanguis c. l) sapia c. m) verbum deest, fortasse faceret. n) illic radendo corr. illic. o) alteram enuntiati partem omissam esse patet. p) hic quoque quaedam omissa esse videntur. q) sequitur m erasum.

1) Is. Etym. XV, 1, 4, Opp. ed. Arevalus IV, p. 194.

et scidit, perfusa cruore suorum, quos mucro imperialis occidet, et rubore verecundie
 *f.207. col.2. et colore sanguinis effusi rubebit, et tunc pax erit in terra nostra, *cum de suis cubi-
 libus ipsa pax venerit.† *Vel ab eo loco, quo incipit:

Montibus excedunt onager atque leo.

Secundum vere interpretationis sententiam ita videtur posse exponi, quod onager, qui 5
 est silvestris asinus et arvinosus in corde multaeque pinguedinis, significet regem Gre-
 corum¹, qui quasi in crassie et pinguedine sui cordis ita in auro et argento multis-
 que suis thesauris incrassatus, inpinguatus sine ullo armorum labore vel virium fervore
 securus quiescit. Hic ergo necessitate coactus montes Iliricos transibit et in Mace-
 doniam inque Archadiam, ubi Achaya provincia est, contra leonem bellaturus^a ad- 10
 veniet. Leo autem, id est^b imperator Fridericus, montes Appenninos, Brundisium et
 *f.207. col.1. Epyrei^c montes marina^d vectatione in onagrum bellaturus transibit. *Et hoc est quod
 dicit versus:

Onager atque leo montibus [excedunt],
 id est transeunt montes inter se dimicaturi. Sequitur:

Sydere Pollucis fraternum corrueat astrum.

Et est sensus: Potestate Romani imperii, qua Pollux, id est Fridericus Romanorum
 imperator, imperiali diademate coruscat, ipsa inquam potestate et clarissimo iubare sui
 exercitus atque gladii, astrum fraternum corrueat, id est potestas et dominium, qua Gre-
 corum regnum lucebat, id est regnum Castoris, fratris quondam Pollucis, imperiali 20
 inquam armorum robore contrita corrueat et a propria luce sue potestatis qua dudum
 lucebat in obscuritatis mirabiles tenebras contrito regno Grecorum deveniet. Quo-
 modo autem et ubi ista contingant in ultimo subsequitur versu qui ita se habet:

Et Babel Archadie perfusa cruore rubebit.

*f.207. col.2. Et est sensus: Archadia, ubi bellum erit *inter leonem et onagrum, configato cum 25
 suis onagro et splendore radiantis^e in se gladii imperialis obscuro^f erit Babel, id est
 confusa erit a multis gentibus. Ibi enim Romanus et Theutonicus, barbarus et Grecus,
 inter se pugnabunt, quorum neuter neutrum intelliget; et tanta erit imperialis gladii
 furentis debachacio, ut ex confusione linguarum illic conveniencium iure dicatur et
 Gen. 11, 9. Babel^g, id est confusio linguarum, que erit^h in Archadia. Perfusa cruore ab imperiali 30
 gladio usque ad internicionem effusoⁱ tam in hominibus quam etiam ipsa tellure
 rubebit^k.*

a) ballaturus c. b) om. c. c) Epyreo c. d) in arina c. e) *subintellego*: cruore Manuelis
 splendor gladii quo Fridericus utitur obscurabitur. f) *an* obscurato? g) *sequitur littera .a. qua*
ratione nescio. h) erat c. i) *emendavi*; effusio c. k) *sequitur atram. rubro script.*: Explicit Reve- 35
 latio de transmarinis partibus que hic per picturam, per civitates et oppida et loca et montana et re-
 giones et maria declaratur. *Quae verba ad Iohannis Wirciburgensis Revelationem supra laudatam pertinent;*
cf. Pez, Thesaurus I, pars III, col. 534.

1) *Manuelem scilicet; cf. supra p. 564.*

SUPPLEMENTA
AD
TOMOS I. II. III.
LIBELLORUM
DE LITE IMPERATORUM ET PONTIFICUM.

CAMERACENSIIUM ET NOVIOMENSIIUM CLERICORUM EPISTOLAE.

EDIDIT

H. BOEHMER.

5 *Veluti plerique Germaniae episcopi, Gerardus II. a Cameracensibus Lietberto*
*a. 1076. Sept. 28.*¹ *mortuo electus, etsi praeclara decreta a Gregorio VII. a. 1074. et*
*1075. edita ignorare non poterat*², *a rege excommunicato baculum episcopale impetrare*
non dubitavit. Cum vero Henricum ab omnibus fere principibus et episcopis derelictum
*videret, repente facti eum poenituit: Romam illico profectus laudabiliter se subiecit*³
10 *dignitatemque ad pedes Gregorii depositam in synodo demum Augustoduni a. 1077. Sept. 10.*
*habita a legato apostolico consecratus recepit*⁴. *Nihil autem deinceps antiquius habuit,*
quam ut decreta Gregoriana in dioecesi sua exsequeretur, repugnantia et precibus cleri-
corum, quibus omnibus fere uxores et liberi fuisse videntur, penitus neglectis. Qua de
re mandato Hugonis episcopi Diensis legati apostolici obsecutus qui ipsum Gregorium
15 *severitate et austeritate superasse videtur, duos quoque concilii Pictavensis canones,*
*quibus non solum sacerdotes, sed etiam diaconos et subdiaconos uxores ducere*⁵, *filios*
*sacerdotum ordinari*⁶, *complures praebendas uni clerico conferri*⁷ *vetitum est, dioecesanis*
imponere non reformidavit. Qui cum precibus eius animum flectere nequirent, tandem
*Remensium*⁸, *ut videtur, litteris probabilibus*⁹, *quibus decreta Gregorii contra matrimonia*
20 *clericorum publicata vehementer condemnarentur, incitati ad omnes clericos comprovinciales*
epistolam dederunt, ut concorditer publicam clericorum libertatem contra curiam Roma-
*nam tuerentur*¹⁰, *nullam consuetudinum a patribus acceptarum toleraturi immutationem.*
Quare quid consecuti sint, non constat. Una enim tantummodo responsio etiam-
nunc exstat, Noviomensium scilicet, qui quamquam ab episcopo suo talibus mandatis
25 *non opprimebantur, tamen fratres, quid de novis illis praeceptis iudicarent, satis lucu-*
lenter et copiose docuerunt. Sed ne in Remensi quidem dioecesi et provincia clerici, etsi

1) Sigeib. auct. Aquic. SS. VI, p. 393; Cauchie, 'La querelle des investitures dans les diocèses de Liège et de Cambrai' I, p. 1, n. 3. 2) Quod ipse quidem Romae postea negavit, sed facile Gregorius, si voluisset, mendacii eum convincere potuisset. Falso de hac re iudicavit
30 Cauchie l. l. I, p. 3 sq. 3) Gregor. VII. Registr. l. IV, 22; Jaffé, Bibl. II, p. 274 sq.
4) Cf. epist. Hugonis Diensis Bouquet, 'Recueil' XIV, p. 778. 5) Conc. Pictav. can. 9, Mansi XX, col. 499, cf. supra p. 3, n. 4. 6) Ibid. can. 8. 7) Ibid. can. 2. 8) Falso Cauchie l. l. I, p. 9, n. 5. epistolam Noviomensium ansam eis dedisse contendit. 9) Cf. infra p. 574, l. 23. 10) Cf. ibid. l. 20.

societate facta episcopos facillime suo arbitrio dirigere potuissent, diu et strenue restiterunt. Ergo id quod Cameracenses proposuerunt, effici non poterat, victoriam Gregorianorum aliquamdiu retardaverunt, sed minime impediverunt.

Utrique epistolae — et Cameracensi et Noviomensi — nec dies nec annus adscriptus est. Sed est, quod eas a. 1078. mense Februario scriptas esse putemus; primum enim, ⁵ quia canones Pictavenses a. 1078. Ian. 15. editi in eis licet non ad verbum, laudantur¹, tum, quia Manasse I, archiepiscopus Remensis, a. 1078. ante Mart. 9. a Gregorio restitutus², etiam tunc ab officio suspensus dicitur.

Codex quo usi sumus, est bibl. Vatic. Christinae reginae 863, ol. 197, f. 62. 63, saec. XII. in., ubi tamen hodie Noviomensis epistolae breve tantummodo fragmentum usque ad verba ¹⁰ adulterinis infra p. 577, l. 3. habetur. Unde et Durandus³ et Mabillon⁴ Noviomensium epistolam olim integram exscripserunt, quorum editiones a verbis laudatis inde usque ad finem recudere visum est. Cameracensium autem epistolam Mabillon e manuscripto codicis Ottoboniani, olim Petaviani se dedisse dicit⁵, quem tamen ad verbum cum codice Reginae ¹⁵ convenisse apparet⁶.

De utraque epistola Theiner⁷, Mirbt⁸, Cauchie⁹ fusius egerunt. Cauchie quoque exordium Cameracensis in sermonem Gallicum vertit¹⁰.

Berolini a. 1895. Iul.

H. BOEHMER.

f. 62. Sanctae matri nostrae Remensi ecclesiae omnibusque ipsius diocesi attitulatis Cameracenses fratres in tuenda publica clericorum liber- ²⁰ tate esse efficaces.

Inusitati diu decreti¹¹ noviter intonante procella non minus aliis conturbati et finitimorum litteris probabilibus ad resistendum incitati, nos Cameracenses, quibus pro ^{cf. Phil. 3, 1.} experimento credendum est, non fuimus pigri *eadem vobis* rescribere et in his de ^{*f. 62*.} oppressione nostra quaeque ut digna videbantur memoria interserere. Actenus, fratres ²⁵ karissimi, in clericali ordine quo vivimus maximus vigeat honor et reverentia, et clericorum nomen, tamquam in sorte Dei attributum, caeteris insignius dignitate praeibat ^{Ps. 78, 4.} et gratia. Nunc autem facti sumus obprobrium vicinis nostris, subsannatio et illusio his, qui in circuitu nostro sunt, nisi ad ea quae praetenduntur vestra nostraque sollerter invigilaverit ³⁰ industria. Siquidem Romanorum, ut audistis, importunitas tanta tamque vehemens nobis incubuit, ut nihil iam intactum, nihil relinquat intemptatum; praesertim cum etiam de immi- ^{Ps. 25, 10.} nutione regiae maiestatis¹² agere audeant, metropolitanos¹³ vero excommunicare^b, episcopos autem quoslibet deponere, quoslibet sublimare praesumant sub specie religionis, cum potius sit ambitionis, crebra indicentes concilia et peregrina inferentes nobis iudicia. Et hoc ³⁵ totum per quosdam impostores, quibus omnia cum pretio et quorum dextera repleta

a) nobis radendo corr. vobis. b) excommunicare c.

1) Mansi XX, col. 498; Hefele, 'Conciliengesch.' V², p. 116 sq. 2) Gregor. Registr. V, 17; Jaffé, Bibl. II, p. 312; Cauchie l. l. I, p. 10, n. 3. 3) Edidit Bouquet, 'Recueil' XIV, p. 780 — 783. 4) Museum Italicum a. 1687. (ed. 2 a. 1724) I, 2, p. 128 — 130. 5) Ann. Ord. S. Bened. V, p. 634. 6) Cf. quae Durandus exposuit Bouquet XIV, p. 778. De cod. cf. Montfaucon, Bibl. ⁴⁰ bibliothecar. I, p. 18; Archiv XII, p. 310. 7) 'Die Einführung der erzwungenen Ehelosigkeit' etc. II, p. 220 — 224. 8) 'Die Publicistik des Gregor. Kirchenstreits' p. 302 — 305. 9) L. l. I, p. 9 sq. 10) L. l. I, p. 10 sq. 11) Canonum nimirum concilii Pictavensis a. 1078. mense Ianuario celebrati; cf. Mansi, Conc. coll. XX, col. 498 sq. 12) Scilicet Heinrichi IV. 13) Ma- ⁴⁵ nasse archiepiscopus Remensis, cuius ad provinciam dioecesis Cameracensis pertinebat, a. 1077. mense Sept. concilio Augustoduni celebrato ab officio suspensus erat; cf. Mansi l. l. col. 488 sq. Idem in concilio Pictavensi archiepiscopus Turonensis passus est; Hefele, 'Conciliengesch.' V², p. 115.

est semper muneribus¹, Hugonem videlicet Lingonensem², cuius vita et mores satis Ps. 25, 10. omnibus innotuerunt, Hugonem quoque Diensem³, ut dicunt, episcopum, cuius praeter nomen nulla est^a nobis cognitio. Fertur etiam eos interminando hoc addidisse, ne quis in ecclesia duplici potiatur honore et una tantum quisque contentus vivat praebenda, cum vix duabus aut tribus provenire possit necessariorum sufficientia⁴. Inter haec, karissimi, verecundiae nostrae nihil ab illis parcitur, ubi clericorum filiis, ne provehi aut ordinari debeant penitus interdicitur⁵, cum beatus dicat Augustinus⁶: *Undecumque nascantur homines, si vitia parentum non sectantur et recte Deum colunt, honesti sunt et salvi erunt.* Et beatus Isidorus⁷: *Quicumque fidem Domini promerentur, nullis ma-*
culis carnalis nativitatis obfuscantur.

Adhuc eadem sententia, quae prius⁸ de coniugatis sacerdotibus fuerat ventilata, nunc etiam in omni ordine clericorum⁸ ab illis decernitur, cum regula nostra hoc habeat, ut unius matrimonii clericus federetur vinculo, qui se continentiae non de-
verit titulo, cum etiam Paphnutius de hoc eodem ita intulerit in Nicena synodo: cf. 1. Tim. 3, 2.
Sinodus enim ipsa corrigere volens hominum vitam in ecclesiis commorantium, posuit leges quas canones appellamus, in quorum tractatu videbatur aliquibus introducere legem, ut episcopi et presbyteri, diaconi et subdiaconi, cum coniugibus non dormirent, quas ante consecrationem duxerant. Surgens autem in medio Paphnutius confessor, ad cuius intuitum omnium pendebat sententia, contradixit, honorabiles confessus nuptias et castum
esse dicens concubitus cum propria coniuge sua: sicque concilio [suasit]^b, ne talem *f. 63.
ponerent legem, gravem asserens causam, quae aut ipsis aut eorum iugalibus occasio fornicationis existeret. Et haec quidem Paphnutius, licet nuptias inexpertus, exposuit, sinodusque eius laudavit^c sententiam et nichil ex hac parte sancivit, sed hoc in uniuscuiusque voluntate, non necessitate dimisit. Reperitur autem in tripertita historia capitulo secundi
libri XIII¹⁰.⁹ Quicquid autem in talibus agitur, a quibusdam adinventum dicitur atque suggestum, qui totius catholicae religionis, eucaristiae videlicet atque baptismi, confessionis et penitentiae, quae pro nihilo ducunt, destruere machinantur sacramentum. Et quia absolute nec libera voce refutare audent vel contradicere, sub praetextu religionis^d et dolosa imagine sanctitatis quaerunt pervertere, credentes suae pravitati ali-
quid inde lucrari. In quibusdam Italiae partibus cognovimus actum, ubi pro huius-
modi voto^e iam^f divinae religionis penitus non agitur misterium. Qui etiam ideo abhominari dicuntur coniugium, quia irreverenter et impie^g operantur quod abhominabile est et nefarium.

Pastores autem nostri, tamquam Romanae auctoritati appareant obedientes, his
et talibus aures libenter accommodant; gravia onera nobis imponere satagunt, et dum sibi quisque timet, in contumeliam nostri nominis gratanter consentiunt et quasi honeste et inreprehensibiliter vivant, consuetudinibus nostris contraire non desinunt, a quorum fructibus si perpendantur conversatio et vita, aut nulla aut vix aliqua invenientur bona opera. Quorum astipulationi episcopus noster¹⁰ consentiens nos intolerabiliter aggressus,

40 a) est om. C. b) deest in c. c) sapientiam et add. D. d) religionis c. e) toto c. voto D. M. f) sub velamine supplendum duxit D. in loco raso. g) abominantur, et add. D.

1) Hoc falso noster contendit. 2) Qui ab aliis Rainaldus appellatur; Cauchie l. l. p. 10, n. 2. 3) Qui in Gallia legati apostolici munere fungebatur. 4) Cf. can. 2. concilii Pictav., Mansi l. l. col. 498. 5) Cf. can. 8. eiusdem concilii. 6) De bono coniugali
45 c. 16, § 18, Opp. VI, col. 330. 7) Quaest. in vet. test. in Genes. c. 31, § 66; Opp. ed. Arevallus V, p. 358. 8) Cf. can. 9. conc. Pictav., Mansi l. l. col. 499. Priora concilia tantummodo sacerdotibus matrimonium etc. interdixerant. 9) Cassiod. Hist. tripart. II, c. 14; Opp. ed. Garetius I, p. 230. paucis omissis et mutatis. 10) Gerardus II (1076—1092. Aug. 11).

ad imponendum praedictum onus cervici nostrae multus ac vehemens nuper incubuit, quia et clericos coniugatos chorum intrare et ministrare et eorum filios ad sacros ordines provehi inibuit. Cuius impositionis articulo nobis admodum oppressis, ne id ageret, humiliter orantibus et ne praeter consensum^a metropolitani aliquid decerneret, canonice suggillantibus^b et ipsius eiusdem^c metropolitani nostri audientiam appellan- 5
lantibus ab intentione tamen sua neutiquam devocari potuit. Cuius rationis nulla alia auctoritate subnixa est responsio, nisi quod a Hugone Diense sibi^d impositum transgredi non auderet, a quo ei exhibita est benedictio¹.

In his igitur, quae [prae]libata^e sunt, et nominis nostri intolerabilem consideramus
*f. 63^v. iniuriam et apud laicos, quibus futuri sumus in sibilum, maxime *perhorrescere oportet 10
infamiam: quantoque apud maiores nostros constat esse inauditum, tanto nobis indecens videtur atque inhonestum. Quodsi viri estis, si viriliter agere vultis, parvi pendenda sunt huiusmodi concilia, quae tot et tanta nobis invehunt obprobria, contra illud sanctissimi viri Hieronimi, ubi ait²: *absit, ut aliquid sinistrum de clericis loquar*. Nobis autem haec est immutabilis sententia, consuetudinem hactenus nostram, religiosorum 15
patrum aequanimitate sapienter indultam inconvulsam tenere neque inusitatis et periculosis traditionibus in aliquo consentire. Audito itaque et nostrae deliberationis efficaci proposito et quid^f periculi quidve ignominiae in tali, nisi resistamus, nos sequatur negotio, scire a vobis volumus per litteras, quae sit erga huiusmodi animi vestri sententia, maxime obsecrantes, ut circa eandem providentiam mutuo vestra ex- 20
cubet vigilantia et super his vestra habeamus solatia. Valete.

Sanctae Cameracensis ecclesiae fratribus in Christo dilectis Noviomenses melius sperare in adversis et salva fide viriliter resistere emergentibus adversariis.

Orationis nostrae prolixitatem, fratres karissimi, castigantes, prout potuimus 25
quaestioni vestrae plura quam satis est reponere non necessarium duximus, praesertim cum ecclesiae vestrae status modum antiquitatis hucusque sibi retinuerit et columnis sapientiae subnixus, in se ipso consistens, alienis sustentationibus non indigens nullis
1. Cor. 3, 10. temptationibus violari potuerit. Fundamentum enim quod ipse apostolus posuit a soli-
ib. 11. ditate sua non potest immutari apostolo attestante qui ait: *fundamentum aliud nemo* 30
potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Quantumlibet itaque
Matth. 7, 25. ruant venti et fluant flumina, domus superaedificata immobilis manet, videlicet sancta ecclesia, inter turbines huius saeculi constituta. Ecce iam valida tempestas incumbit, ad defendendam libertatem parata sunt arma in propugnaculis, sacrae scilicet scripturae, quibus facile obtunditur gravitas novae impositionis, partem quarum praelibastis, 35
partem habemus suggerere vobis. Siquidem contra illud, quod filios clericorum a sacris ordinibus repellendos esse moliantur, in expositione generationis Iesu Christi ita scriptum invenitur³: *Dominus noster Iesus Christus non solum ab alienigenis, sed etiam de adulterinis voluit nasci commixtionibus, nobis magnam fiduciam praestans, ut quali-*

a) consensu c.   b) al. suggerentibus D.   c) ecclesiae add. M. D.   d) mandatum suppl. M. 40
e) libata c.   f) quod... quodve c.

1) In concilio, ut videtur, a. 1077. mense Sept. Augustoduni celebrato; cf. Hefele, 'Conciliengesch.' V², p. 112. et Cauchie l. l. p. 9.   2) Epist. 14. ad Heliodorum, Opp. ed. Vallarsius I, col. 33.   3) Non inveni; similem locum allegavit Hugo Metellus in epistola ad Garbodium data infra edenda.

cumque modo nascamur, tantum ut illius vestigia imitemur, ab illius corpore non separemur, cuius per fidem membra effecti sumus. Et sicut ille verus est pontifex, ex adulterinis^a nascens commixtionibus, ita qualicumque ordine natus sit aliquis, tantum ut perfectam fidem habeat et quod fide tenet operibus impleat, sitque literatus et vir
 5 unius uxoris, nequaquam a sacerdotio repellatur. Iudas enim patriarcha concubuit cum Thamar, nuru sua, et ex illo coitu sunt nati Phares et Zara. Inde postea Salmo, qui fuit dux in deserto, inde Obed et Ruth, indeque Booz de Rhaab, inde postea Isai, qui fuit pater David. Ex illa vero progenie origo Domini ducitur, qui est verus sacerdos, ideoque filii eius sumus; et quae ipse fecit, imitari per omnia debemus. Ipse
 10 quoque Dominus in euangelio ait: *Omnem qui venit ad me non eiciam foras.* Item de eodem: *Omnis qui facit voluntatem patris mei qui in coelis est, ipse meus frater, soror et mater est.* Ad confirmandam vero euangelicam doctrinam Victor papa in epistola Afris directa dicit¹: *Nulli liceat euangelicam doctrinam deserere et sacerdotali honore congaudere.* Nihil quippe prodest hominibus legem, quae per servos data est, defendere,
 15 qui gratiam euangelii, quae per filium facta est, noluerunt recipere. Callixtus^b quoque papa in decretis ait²: *Sententiam, fratres, quae misericordiam vetat, non solum tenere, sed et audire refugite, quia potior est misericordia omnibus holocaustis et sacrificiis.* Et Vigilius papa³: *Certe, etiamsi mens sit recti conscia, vindicta dignus est, qui alii extitit causa periculi.* Et in concilio Anchiritano, capite X. de coniugatis diaconis, ita
 20 reperitur⁴: *Diaconus cum ordinatur, si in ipsa ordinatione protestatus fuerit dicens velle se habere uxorem nec posse se continere, hic postea si ad nuptias venerit, maneat in ministerio* etc. Quod autem filius non reprobandus sit propter iniquitatem patris, Dominus per prophetam protestatur dicens: *Filius non portabit iniquitatem patris et pater non portabit iniquitatem filii.* Gregorius in pastoralis de excellentia pastorum⁵:
 25 *Plerumque rector oblitus sui in voces^c se spargit alienas^e; talem se credit, qualem se foris audit, non qualem intus discernere debuit, subiectos despicit eosque aequales sibi naturae ordine non agnoscit et quos sorte potestatis excesserit, transcendisse etiam vitae meritis credit.* Porro ne quis⁶ in ecclesia duplici potiatur honore et ut una tantum quisque contentus vivat praebenda, nulla nobis aperit ratio: cum sub religiosis patribus in
 30 clericali ordine talis semper usitata fuerit consuetudo, quae et singulis ecclesiis salva fide conceditur ab introeunte episcopo. Cuius consuetudinis licitum Gregorius commendat in epistola ad Leandrum Spalensem episcopum dicens⁷: *Illaesae una fide, in divino officio sanctae ecclesiae consuetudo diversa est.* Et beatus Augustinus de consuetudinibus ad Ianuarium inter caetera dicit⁸: *Ea quae in diversis locis et regionibus multiplicitate sunt instituta et contra fidem et bonos mores non esse probantur, indifferenter habenda sunt et consuetudine uniuscuiusque ecclesiae congruenter et simpliciter observanda.* Nec quidquam aliud in eis requirendum.

Et ut ad rem reducamus stilum, miramur valde, cum ad praeterita sive praesentia retorquamus oculum. Longe enim ante nos audivimus et nos ipsi cognovimus quosdam
 40 ex filiis concubinarum fuisse religiosos presbiteros et diaconos, venerabiles quoque episcopos et abbates: insuper etiam christianissimos reges necnon ipsius Romanae sedis

a) hic finit c. add. explicit.   b) Callistus M.   c) voce . . . . aliena M.

- 1) *Decretal. Pseudoisid. ed. Hinschius p. 130.*   2) *Epistola Calixti I. spuria II. ad episcopos Galliarum c. 20; Hinschius p. 143.*   3) *Inno Viginii epist. spuria I. de fide et de causis c. 3; Hinschius p. 114.*   4) *Conc. Anchiritani a. 314. habiti c. 10; Mansi, Coll. II, col. 518.*   5) *Gregor. Regulae pastoralis l. II, c. 6, Opp. II, col. 21.*   6) *Cf. supra p. 575, l. 4.*   7) *Cf. Gregor. I. Registr. I, 41; EE. I, p. 57: in una fide nil efficit sanctae ecclesiae consuetudo diversa.*   8) *Cf. August. epist. 54. ad Ian. c. 2, § 2; Opp. II, col. 124.*

aliquos summos praesules. Quocirca non immerito stomachamur adversus eos, qui ad id destruendum linguam suam quasi arcum intendunt, cum satis noverimus illos non meliores esse, quam sui antecessores fuerunt. Adhuc multa ad ea quae nobis obiciuntur necessaria habemus vobis dicere; sed quaedam nobis obsistunt causae, quarum una est expectatio^a archiepiscopi nostri Manasse^b, cuius excommunicatio¹ fertur potius per invidiam, quam per iustitiam nimium accelerata fuisse.

a) exspectatio *D.*   b) Manassae *M.*

1) *Ab officio suspensus est in concilio Augustod. a. 1077. mense Sept.; cf. Hefele l. l. p. 112. Paulo post Romam se contulit Gregorii VII. veniam impetraturus. Quam ab eo a. 1078. ante d. Mart. 9. acceptam esse ex epistola colligitur, quam eo die Gregorius ad Hugonem episcopum Diensem scripsit. Cf. Reg. Greg. VII. V, 17; Jaffé, Bibl. II, p. 313. His igitur diebus, dum Remenses eius reditum expectant, Noviomensium epistola scripta est.*

Inuertiū in damnantes coniugia sacerdotū

361

Lex immortalis q̄ longo tēpore tal.
 Mundo n̄ ē. q̄s p̄ h̄iū generat.
 Quid meruere pati q̄cūq; thoro generati.
 Vultes pure. noua q̄ sententia iure.
 I mmentot urget. mactas cū ḡa purgē.
 O m̄f. fonsq; sacer. iudex se cōp̄mat acer.
 Et flecti dūcat iurisq; memor resipiscat.
 S acro fonte lotū uel mundat ḡa totū.
 V el n̄. ē. sacri mundatio plena lauacri.
 H ec q̄ t̄catis platonē nouitatis.
 D ū noua una datis lauacri uis euacuat.
 L egis latroes hominū ppendite mores.
 A tq; modū uite qd̄ & equū sit stabilite.
 Q uisq; sui porcet peccati pond' oportet.
 H ec sit dāpnat. p̄is perimne natus.
 E rnat mens & ebet p̄i mea. sin̄ debet.
 A lternus crimi paradisi claudē lunet.
 Q d̄ si scripta cadant & ūba dī rē uadant.
 R egula scriptē in n̄ erit amodo cure.
 A sere cleri decernet n̄e remoueri.
 Q uis seraphim t̄be sup̄ma iungat iurbe.
 D eap̄i plane m̄as genti indiga s̄ane.
 P lures sic natos in celi sede locatos.
 L egi t̄ga dares diuinę fidubitates.
 H os nō infames obpatū c̄mna clame.
 Q uos habet aula pot' p̄sumere talia noli.
 H on. ē. illorū t̄pis generatio quorū.
 E st d̄s ip̄e pat. pepit q̄s ḡa mater.
 Q uibona nulla ger. adimū nūqd̄ meruer.
 P er pecūq; mora q̄a s̄e legaliter or̄i.
 E rgo censire tal' q̄ regula iure.
 S orce sua puat male natū sibi bene uiuat.
 H ē hoies uite t̄pis. mech. sodomice.
 E t q̄ furta patit in ot obpbria latit.
 V el bene moratōr & despiciunt male natos.
 L ex p̄m̄t ista bonos & subleuat ad mala p̄nos.
 H ec cures p̄is in delictū. neq; matris.
 I mppare thori. s̄; forma respice mors.
 E t quę sit uite in linea. t̄c sine lite.
 I uicū ūbū tolerabo tui ut acerbū.
 Q d̄ defactōr p̄cedit labe meorū.
 Q d̄ sup̄dūat. nec uis ascende curas.
 Q uis noua iura paras. & leges p̄m̄s amaras.
 E t nos sic mordet. p̄i illas destrue sordes.
 Q uę ḡuī ledit. & pl' allegor. cedunt.
 Q d̄ p̄ua uitas urgere graui sodomitas.
 H ec species morbi q̄mors ḡuī inuimē orbi.
 S ibene uicissē. p̄i extirpanda fuisse.
 Q uē scel' obdinat. q̄ nil anathemata curat.
 Q uis sine censura clero tollit sua una.
 T angī deberet. siqd̄ sacer ordo ualere.
 Q uā mundi partē simonīq; nesciat arcē.
 F ama t̄ t̄dit. q̄ res hec ordine uadit.
 D eminimis t̄cas. p̄tergū maxima iactas.
 S uis uite seq̄ natā qd̄ expectat equi.
 C orrige maiores culpas p̄i. idē minores.
 P̄cor hō dedecorat. quē rex sup̄m̄ honorat.
 C ur repbando p̄mit. quē x̄ps morte redemit.
 A tq; co herede p̄iē. reuocant ad dedecor.

DEFENSIO PRO FILIIS PRESBYTERORUM.

EDIDERUNT

E. DUEMMLER ET H. BOEHMER.

Carmen quod sequitur hi codices nobis servarunt:

5 1) *Romanus Vaticanus Christinae* reg. 598 (ol. 1382), saec. XII, fol. 8'. 6—7', qui a Bethmanno et Sackurio usui nostro collatus est. Cf. de eo (V) Montfaucon, *Bibl. bibliothecar.* I, p. 45; Pertz, 'Archiv' XII, p. 297; 'N. Arch.' III, p. 462; IV, p. 285. Ex quo primum edidit M. Bouquet, 'Recueil des histor. des Gaules' t. XI, p. 444—447. secundum Durandi exemplar cum titulo ab eo addito: 'Querela in gratiam nothorum'.

10 2) *Oxoniensis Bodleianae Laudianus* lat. 86 (ol. 654), s. XIII, fol. 120. 121, qui a Fel. Liebermanno collatus est. Cf. de eo (L) Catalog. bibl. Bodleian. II, 1, p. 40 (auct. Coxe); 'Zs. für Deutsches Alterth.' XXII, p. 257.

3) *Oxoniensis Digbeianus* 65, s. XIII, fol. 8'—9. cum hoc lemmate: Serlo Parisiacensis de filiis presbyterorum, quem contulerunt vv. cl. Parker et Poole. Cf. de codice (D) 15 Hardy, *Descript. Catal.* II, p. 100; *Catalogi bibl. Bodleian.* IX (auct. Macray) p. 68. Unde edidit a. 1872. Bouquetianae editionis prioris inscius Th. Wright, *Anglo-latin Satirical poets* II, p. 208—212. satis mendose.

4) *Cantabrigiensis Corpus Christi* coll. 190, p. 361. manu saec. XII. in hoc versuum ordine usus: v. 1—17. 21. 22. 18—20. 23—28. 41—44. 34—37. 29—33. 45—59. 20 38—40, ceteris omissis. Cf. de codice (C), quem Liebermanni precibus motus A. Rogers contulit, Nasmith, *Catal. of Corp. Chr.* coll. p. 273, n. 29; EE. IV, p. 614.

Poeta, de cuius vita in annalibus nostris propediem fusius exponere mihi in animo est, natu presbyteri filius, origine Normannus, ordine canonicus Baiocensis fuisse videtur. Quando vixerit, non satis constat, sed iam antequam Odo Baiocensis episcopus fautor eius 25 a Wilhelmo I. rege in custodiam ductus est (a. 1083) Baiocis eum habitasse conicio, ubi cum oppidum a. 1105. ab Henrico I. rege expugnatum est, canonicatu fungebatur, a patre tanquam haereditario iure accepto. Utrum huic poetae Serlonis an ex codice Berolinensi Phillippico 1694. Nicholai nomen¹ attribuendum sit, mox altius investigandum erit, falso autem codex Digbeianus Parisiaci cognomen ei addidit, cum iam B. Hauréau Serlonem 30 Parisiacum vel Wiltonensem saeculo XII. demum declive floruisse² et cum Baiocense illo vetustiore a D. Brial³ non recte confusum esse satis demonstraverit.

1) Cf. 'N. Arch.' XVII, p. 374; XVIII, p. 724. 2) 'Notices et extraits' XXIX, 2, p. 231—238; cf. SS. XXVII, p. 68. 3) 'Hist. littér. de la France' XV, p. I—XV; 'Notices et Extr.' XI, p. 166—175.

*Restat ut, qua aetate Defensio nostra condita sit, exponamus. Ac W. Mevs¹ quidem perperam clerico Cameracensi opusculum attribuens id eadem aetate qua epistolas Camera-
censium et Noviomensium, i. e. brevi post concilium Pictavense (a. 1078. Ian. 15), quod
primum filios presbyterorum ab ordine exclusit, compositum et contra Hugonem episcopum
Diensem directum esse coniecit. Sed huic concilio episcopos Normanniae interfuisse non 5
traditur. Potius brevi post concilium Claromontanum (a. 1095. Nov. 18), quo Urbanus II.
hoc interdictum Pictavense confirmavit², eum pennam arripuisse puto. Hac enim sanctione
interdictum illud iam ante 18 annos primitus promulgatum, sed vix umquam accurate
observatum³ latius demum innotuit, ut toto vigore et rigore novitatis animos eorum, qui eo
e clero excluderentur, percelleret. Ceterum non semel Urbanus II. eiusque officiales ab 10
aequalibus avariciae accusati sunt⁴. Huic vero concilio episcopi Normannici, inter quos
Odo⁵, patronus poetae, interfuerunt. Quod Theobaldus Stampensis epistola ad Roscelinum
data (infra p. 694) nonnullos versus opusculi laudavit, neque huic neque illi coniecturae
ob incertam eius aetatem aliquam auctoritatem conferre videtur.*

Berolini a. 1896. Dec.

H. BOEHMER.

15

Rex^a immortalis^b, quam longo tempore talis
Mundo risus erunt, quos presbyteri genuerunt?
Quid meruere pati quocumque thoro generati,
Si vivant^c pure? Nova quo sententia^d iure
5 Immeritos^e urget, maculas cum gratia purget 20
Omnes fonsque sacer? Iudex se comprimat^f acer
Et flecti discat iurisque memor resipiscat!
Fonte sacro lotum vel mundat gratia totum,
Vel non est sacri mundatio plena lavacri.
10 Hec^g qui tractatis, prolatores^h novitatis, 25
Dum nova iura datis, lavacri ius evacuatis.
Legislatores, hominum perpendite mores,
Atque modum vite, quod et equum sit, stabilite!
Quisque sui portet peccati pondus oportet,
15 Necⁱ sit dampnatus patris pro crimine natus. 30
Errat mens et hebet^k prorsus mea, si mihi debet
Alterius crimen paradisi claudere limen.
A serie cleri decernis^l me removeri,
Qui Seraphin^m turbe supremaⁿ iungar in urbe?
20 Deciperis plane, mentis gens indiga sane. 35
Quod si scripta cadant, et verba^o Dei retrovadant,
Regula scripture mihi non erit amodo cure.

Ezech. 18, 20.

a) Lex C. b) inmort. C. L. c) Viventes C. d) sententia L. e) Inm. C. L. f) com-
primet D. g) Hoc L. h) prelatores V. i) Ne L. k) ebet C. l) decernes C. V. m) sera-
phim V. n) suprema D. o) iussa L.

40

1) 'Zur Legation des Bischofs Hugo von Die unter Gregor VII.' (Dissert. Gryphiswald. a. 1887) p. 16 — 31. Praeterea de hac re egerunt Mirbt, 'Publizistik' p. 68; Theiner, 'Einführung der Ehelosigkeit' II, p. 333. 2) Mansi t. XX, col. 817 sq., c. 11. 25. 3) Cf. qua condicione Gosfredus dux Aquitaniae canones Pictavenses confirmaverit; Theiner, 'Einführung der Ehelosigkeit' II, p. 219 sq. 4) Cf. Garsiae Tholetani tractatum de Albino et Rufino, Lib. 45 de lite II, p. 423 — 435. 5) Orderici Vitalis hist. eccl. IX, 3. ed. Le Prévost III, p. 470.

Plures sic natos in celi^a sede locatos,
 Legi terga dares divine, si dubitares.
 25 Hos nunc infames ob patrum crimina clames,
 Quos habet aula poli? presumere talia noli!
 5 Non est illorum turpis generatio, quorum
 Est Deus ipse pater, peperit quos gratia mater.
 Ne^b cures patris mihi delictum neque matris
 30 Improperare^c thorum^d, sed formam^e respice morum,
 Et que sit vite mihi linea! tunc^f sine lite
 10 Iudicii verbum tolerabo tui^g vel acerbum,
 Quod de factorum procedet^h labe meorum.
 Nunc homines vite turpis, mechi, sodomite,
 35 Et qui furta patrant, in nos obprobria latrant
 Velⁱ bene moratos, et despiciunt male natos:
 15 Lex premit ista bonos et sublevat^k ad mala pronos.
 Cur homo dedecorat quem rex supremus^l honorat?
 Cur reprobando premit quem Christus morte redemit,
 40 Atque coheredem^m patrisⁿ revocavit ad edem?
 Qui bona nulla gerunt, adimi nunquid^o meruerunt
 20 Perpetue morti, quia sunt^p legaliter orti?
 Ergo censure talis quo regula iure
 Sorte sua privat male natum, si bene vivat?
 45 Quod si perduras nec ius attendere curas,
 Qui nova iura paras et leges ponis amaras,
 25 Et sic^q nos mordes, prius illas destrue^r sordes,
 Que^s gravius ledunt et plus a lege recedunt!
 Quid pena vitas urgere gravi sodomitas?
 50 Hec species morbi, qua mors gravis imminet orbi,
 Si^t bene res isset^u, prius extirpanda^v fuisset.
 30 Quem scelus obdurat, qui nil anathemata^w curat,
 Qui^x sine^y censura clero tollit sua iura,
 Tangi deberet, si quid sacer ordo valeret.
 55 Quam^z mundi partem, Simonis que^a nesciat artem,
 Fama tibi tradit? Quo res hec^b ordine vadit?
 35 De minimis tractas, post tergum maxima iactas.
 Si vis rite^c sequi natura quod expetit^d equi,
 Corrige maiores culpas prius, inde minores,
 60 Idque teneto^e ratum, quod^f te reor immoderatum.
 Decretoque^g tamen das tale tuo moderamen:
 40 'Si quis se velet monachali^h tegmine, delet
 Obprobriiⁱ talis^k maculas habitus monachalis^l.
 Quid^m, vehemens pestis, facietⁿ mutatio vestis,

a) teli *D.*   b) Nec *C.*   c) Improper. *L.*   d) torum *V.*   e) formas. *D.*   f) cum *D.*
 g) tuum *L.*; malum *D.*   h) procedat *L.*; procedit *C.*   i) Sed *L. D.*   k) sullevat *L.*   l) sup-
 45 premus *C.*; summus *D.*   m) parens sedem *pro* coher. *V.*   n) patrio *L.* patrie *V. C. D.*   o) nun-
 quid *in ras. C.*   p) sint *L.*   q) nos sic *C.*   r) corrige *L. D.*; respice *V.*   s) Quod *D.*
 t) v. 51—53. *om. V.*   u) bene vixisset *C.*   v) extirpanda *L. D.*   w) anathemate *L. D.*   x) v. 53.
om. L.   y) sancti *D.*   z) Quod *D.*   a) quam *V.*; si *D.*   b) hoc *L.*   c) recta *D.*   d) ex-
 pedit *V.*   e) tenebo *V.*; teneto — immod. *om. D.*   f) quia *L.*   g) que *om. V.*   h) monachili *L. D.*
 50 i) Oppr. *V.*   k) tales *D.*   l) monochalis *L.*; monachilis *D.*   m) Quam *L. D.*   n) facit *D.*

- 65 Quod sacramentum lavacri nequit? hoc documentum
 Qui clero tradis, declivi tramite vadis.
 Non magis, ut credo, panni lavat ulla nigredo,
 Quam sacri fontis virtus contagia sontis.
 Hic satis ostendit, tua quo sententia^a tendit: 5
- 70 Ecclesie^b florem subducere vis potio^crem,
 Perque modum talem moliris canonicalem
 Adnichilare chorum, turbe querens monachorum
 Ut totum^d detur, reprobatis^e quod rapietur;
 Insanire doces monachos^f satis ante feroces. 10
- 75 Quid sancti patres faciant, attendite fratres!
 Impia lex horum nos^g ponit in ore luporum,
 Presidio quorum duri generis^h monachorum
 Debuerat finis vehementibus esse rapinis.
 Rome censores, quorum notat actio mores, 15
- 80 Quando nos ledunt, nimis hocⁱ sibi profore credunt.
 Nos ubi dedecorant, ibi se vehementer honorant,
 Deque probis fratrum vult crescere gloria patrum.
 Hec^k qui verba serunt et honorem quem sibi querunt
 Magnificare putant, dum nos in sorde volutant, 20
- 85 Qua specie fraudis pondus cumulant sibi laudis?
 Non commendarent bene se, nisi nos reprobarent
 Affectum talem non estimo spiritualem.
 Nosti, summe pater, quam^l vera superbia mater
 Huic sit decreto; quod stare diu prohibeto^m! 25
- 90 'Qui^l precesserunt, nichil ingenio valuerunt;
 Si quid sensissentⁿ sapienter, idem statuissent!
 Hos preponamus primis, his dona feramus,
 Qui perspexerunt ea, que primos latuerunt.
 Infusum mundo noviter^o de fonte profundo 30
- 95 Spectantes lumen, Rome miremur acumen!
 Huc descendentes^p ex Urbe viri sapientes
 Alpes transissent frustra, nisi quid statuissent.
 Non prius auditum debet transcendere^q ritum,
 Et decet, ut fundat nova^r, quando sophia redundat'. 35
- 100 Sed tamen huic genti tam sancte, tam sapienti,
 Si quis dona ferat veniamque dari sibi querat,
 Ex hoc dampnatus, quod^s sit sine crimine natus,
 Vel proprium crimen sacrum claudat sibi limen,
 Inveniet mites mutato iure Quirites: 40
- 105 Munere flectentur, tribuenti compatiuntur^t,
 Blande frontis erunt, dimittent^u quod statuerunt.

a) sententia *D.* b) *Eccel. L.* c) meliorem *L.* d) votum *D.* e) reprobatum *V. D.* f) monachos *L.* g) vos *V.* h) durae gentis *D.* i) hic *L.* k) *Hi L.* l) quia *V.* m) proibeto *V.* n) senserunt *D.* o) vomitum *D.* p) decend. *V.* q) transcendere *V.* r) quid *D.* s) qui (quod *D.*) sit cum *L. D pro* quod sit sine. t) compatiuntur *V.* u) rescindunt *L;* mutabunt *D.*

1) *Haec usque redundat v. 99. ex animo eorum, qui censoribus illis Romanis adhaerebant, dicta esse patet, quorum superbiam poeta per ironiam illustrare sibi proposuit.*

- Est vacuus sensu, quisquis rogat hos sine censu.
 Dum prece temptantur^a sola, nec munera dantur,
 Quod statuere, ratum servatur et inviolatum.
- 5   110 Turba senatorum — mores bene novimus horum —
 Omne quod est vendens, et in omnibus ad lucra tendens,
 Divitibus lenis, misereri nescit egenis.
 Pauper peccator, Dominus tibi sit miserator!
 Cotidie crescit fallacia, ponere nescit
- 10   115 Nequicie metas hec detestabilis etas.
 Paucis cura boni, plures ad crimina proni,
 Proximus est finis mundi, fera regnat Herinis.
 Unde vigor^b mundo, cum^c sit caput eius harundo?
 Unde salus orbi, postquam vehementia^d morbi
- 15   120 Ad caput ascendit? quod nequiter omnia vendit,
 Nil tribuit gratis. De Romane pietatis
 Ubere nil hausit, sua qui marsupia clausit.
 Hic dolor est summus: quod^e vincens omnia nummus¹
 Est Rome pluris quam sacri regula iuris.
- 20   125 Postquam Roma cadit, male res sibi subdita vadit^f;
 Iura reliquerunt omnes et munera querunt.
 Ordo sacer nutat, sua^g dum sententia mutat
 Pontificis summi, subversa cupidine nummi.
 Non quia papa gerat quicquam male vel lucra querat,
- 25   130 Sed circumstanti turbe^h sunt munera tanti,
 Crimen ut evitetⁱ nullum, dum se^k modo ditet.
 Vel nobis parcent, qui tam mordaciter arcent
 A grege nos cleri, vel fiet mentio^l veri,
 Gentis Romane declarans crimina plane.
- 30   135 Accipiant^m frenum, precor; et qui sic alienum
 Obprobriumⁿ spectant, in se sua lumina flectant,
 Massam culparum qui non reputando suarum,
 Nos^o dignos pena pro labe notant aliena!
 Ut^p supra scripsi, sic nos erramus, et ipsi
- 140 Quoque modo scimus^q, si nota referre velimus.

35   a) tentantur V.   b) salus V. D.   c) caput eius cum sit arundo (har. D) V. D.   d) vehementia L.   e) quia L.   f) stabit D.   g) dum se pro sua dum L.   h) plebi L.   i) evitent V.   k) se dum modo V.   l) mencio L.   m) Accipiunt D.   n) Oppr. V.   o) Non V(?).   p) deest in V.   q) simus V.

1) Cf. *Carmen*, quod W. Wackernagel e codice *Turicensi* edidit: In terra summus rex est
 40 hoc tempore nummus etc.; Haupt, 'Zeitschrift für Deutsches Alterth.' VI, p. 304; 'Notices et
 extr.' XXXI, 1, p. 124.

FRAGMENTUM MERSEBURGENSE DE CAELIBATU CLERI.

EDIDIT

E. DUEMMLER.

G. Waitz reperit a. 1842. in integumento interiore codicis 43 capituli Merseburgensis¹ 5 fragmentum, quo epistola Pseudo-Udalrici ad Nicolaum papam impugnatur, manu saeculi XII. scriptum. Codex ipse saeculo XV. exaratus continet in foliis ex parte chartaceis ex parte membranaceis opusculum theologicum domini Petri Sparnow prepositi Merseburgensis et Honorium super Cantica canticorum. Folio ab integumento a bibliopega soluto 10 duae fragmenti paginae, quarum finis desideratur, bene legi potuerunt easque hic sistere iuvit, cum maioris de caelibatu operis ignoti reliquias esse liqueret. In integumento posteriore eiusdem codicis aliud fragmentum exstat eodem tempore atque eadem fortasse manu scriptum et in marginibus mutilum, sed cum anteriore cohaerere minime videtur, cum non-nisi excerpta ex Augustini de diversis quaestionibus ad Simplicianum libris duobus paucis additis contineat. De auctore nostri fragmenti qui Merseburgae vixisse potest, nihil affir- 15 mare ausim, nisi post epistolam quae dicitur Oudalrici notissimam eum scripsisse oportere. At probabile videtur eum concilio illi Romano a Gregorio VII. a. 1079. ineunte habito (SS. V, p. 436) antecessisse, in quo papa et scriptum quod dicitur sancti Oudalrici ad papam Nicolaum de nuptiis presbiterorum et capitulum Pafnutii de eadem re, immo omnia sacris canonibus adversa damnavit, cum post hoc iudicium scripta haec refellere 20 vix opus fuerit. Non ipsum codicem discerptum auctorem scripsisse, sed librarium posteriorem, mendis ab eo non paucis commissis probatur.

Berolini a. 1896. Iulio mense.

E. DÜMMLER.

1) Pertz, 'Archiv' VIII, p. 664, ubi specimen datur. 2) Fragmentum incipit: [prae-
terita]rum sicut praesentium — tantummodo scientiam (*Lib. II, qu. 2, § 2, Opp. VI, col. 113*). 25
Et post aliqua: Cum legimus — voluntate dispon[it] (§ 4, col. 114). [Et post] pauca: Sicut
quedam laudabilia — accipiendum esse (§ 4, col. 115). Hæc Augustinus. Non igitur huma[nae]
affectiones in Deum aspirare, sed tamen earum vocabula dici de Deo quadam equivocatione
ostendit idem doctor in [quaestionum ad] Simplicianum solutione. Cum scientia Dei dicens —
eodem modo (§ 2, col. 113). Longum est percurrere — pre[bent v]iam (§ 3, *ibid.*). Hac 30
etiam affectionis equivocatione dictum est et illud prophetę introductum ab apostolo: Iacob dilexi
[Esau au]tem odio habui. De quo Augustinus predicto Simpliciano quasdam questiones epistolę
apostolicę ad Romanos solvens [scripsit] ita: Enitendum est hoc loco — voluntate. Quod ergo
[Iacob dilexit] (*Lib. I, qu. 2, § 18, col. 98. 99*).

cum¹ extraneis mulieribus habitantes, putant se castitatis obtinere triumphum, ignorantes dupliciter se aput Deum reos existere, dum et se ipsos in periculum mittunt, et aliis exemplum perverse familiaritatis ostendunt. Quanticumque^a enim illorum stulticia^b per
 5 inhonestam familiaritatem castitatis ornamenta perdiderint, illorum animę ab illis in die iudicii requiruntur, qui ex eis exemplum perditionis ostendunt. Idem alias²: Ideo nolo, ut soror mea mecum sit, quia quę cum sorore mea sunt, sorores meę non sunt. Simile^c quid Hieronimus contra Vigilantium^d presbiterum³: 'Cur, inquires, pergis ad heremum? videlicet, ut te non audiam, non videam, ut tuo furore non movear; ut tua bella non
 10 patiar, ne me capiat oculus meretricis, ne forma pulcherrima ad illicitos ducat amplexus'. Respondebis: 'hoc non est pugnare^e, sed fugere. Sta in acie, adversario^f armatus ob- siste, ut postquam viceris coroneris'. 'Fateor inbecillitatem meam. Nolo spe pugnare victorię, ne perdam^g aliquando victoriam. Si fugero, gladium devitavi; si autem stetero, aut vincendum mihi est aut cadendum. Quid autem necesse est mihi certa dimittere, et
 15 incerta sectari? Aut scuto aut pedibus mors vitanda est. Tu qui pugnās, et superari potes, et vincere. Ego cum fugio, non vinco^h in eo quod fugio, sed ideo fugio, ne vincar. Nulla securitas est vicino serpente dormire. Potest fieri, ut me non mordeat, tamen potest fieri, ut aliquando mordeat. Matres vocamus et sorores et filias, et non erubescimus viciis nostris nomina pietatis obtendere'.

His Hieronimi dictis non dissentiens quintum capitulumⁱ sinodi sub imperatore Theodosio aput Hippone regium opera Aurelii Carthaginensis episcopi collectę, in qua diversa concilia Africanę provincię recitata et examinata sunt, huius inquam sinodi V. precipit capitulum⁴: Clerici vel continentes ad viduas vel virgines, nisi ex iussu vel per-
 25 missu episcoporum vel presbiterorum non accedant. Et hoc non soli faciant, sed cum conclericis vel cum his cum quibus episcopus vel presbiter iusserit. Nec ipsi episcopi et presbiteri soli habeant accessum ad huiusmodi feminas, nisi aut clerici presentes sint, aut graves aliqui christiani. Istud consilium immo edictum etiam in infantia primitive et rudis adhuc ęcclesię a sancto Clemente legitur datum⁵: Clericus, inquit, solus ad femineę tabernaculum non accedat. Nec presbiter solus cum sola femina fabulas misceat, nec
 30 archidiaconus aut diaconus sub pretextu humilitatis officii frequentet^k domicilia matronarum aut forte per clericos aut domesticos eius matroneę mandetur secretum aliquid. Si cognitum fuerit, et ille deponatur, et illa a liminibus arceatur ęcclesię. Item: Ad visi- tandam mulierem infirmam nullus clericus ingrediatur, nisi cum duobus aut tribus. Nemo tamen cum extranea habitet femina, nisi soror aut proxima fuerit, et hoc cum magna
 35 sollicitudine fiat. Non enim ignoramus maliciam satanę.

Sunt autem ex sacerdotibus matrimonialem sibi licenciam defendere conantes ex XIII. capite secundi libri in tripartita ecclesiastica hystoria⁶, quod predicto Nicenę sinodi conventu sic subsequitur: Sinodus autem corrigere volens hominum vitam in ęccle-
 40 siis commorantium posuit leges quas canones apellamus. In quorum tractatu videbatur aliquibus introducere leges, ut episcopi, presbiteri, diaconi et subdiaconi cum coniugalibus, quas ante consecrationem duxerant, non dormirent. Surgens autem Pafnutius confessor

a) Qanticumque c. b) stulticiam c. c) Simele c. d) advigilantium c. e) purgare c.
 f) adversariis Hier. g) per quam c. h) vincor c. i) capitum c. k) frequenter c.

1) Hunc locum apud Augustinum non inveni. 2) Possidii V. S. Augustini c. 26, Opp.
 45 X, app. col. 275; cf. Regino de synodal. caus. l. I, c. 99. 3) Contra Vigilant. c. 17, Opp. ed. Vallarsius II, col. 401. 402. 4) Concil. Carthag. III, c. 25, Mansi, Coll. conc. III, col. 884 (cf. 850), Hinschius p. 298. 5) Cap. 46, Pseudoisid. ed. Hinschius p. 48. 6) Cassio- dori hist. tripart. II, c. 14, Opp. ed. Garetius I, p. 230.

in medio contradixit, honorabiles confessus nuptias, et castitatem esse dicens concubitus cum propria coniuge. Suasitque concilio, ne talem poneret legem, gravem esse asserens causam, quæ aut ipsis aut eorum iugalibus occasio fornicationis existeret. Et hæc quidem Pafnutius, licet nuptiarum esset^a inexpertus, exposuit. Sinodusque laudavit sententiam eius et nihil ex hac parte sancivit, sed hoc in uniuscuiusque voluntate, non in necessitate⁵ dimisit. Ecce, inquiunt, agentia nobiscum edicta Nicenæ sinodi. Nonne post tam divini humaniorem indulgentiam concilii, post hæc instituta Pafnutii^b, tanti confessoris, stigmatibus^c in suo corpore presentatis, utpote unius ex illis quos Maximus imperator damnavit^d, dextris eorum oculis evulsis et sinistris eorum poplitibus incisis, per hæc, inquiunt, instituta sine fronte reluctantur rationi, qui ipsam destruentes^d naturam nobis¹⁰ interdiciunt usum matrimonii. Sed huius defensionis asilum intercludit eis auctoritas sancti Gregorii eandem^e hystoriam multi in suo regesto vel registro arguens mendacii. Scribens enim episcopis Eulogio Alexandrino et Anastasio Anthioceno: *In historia*, inquit², *Zozomeni de quodam Eudoxio, qui Constantinopolitanæ ecclesiæ episcopatum arripuisse dicitur, aliqua narrantur. Sed ipsam quoque hystoriam sedes apostolica susci-*
pere recusat, quoniam multa mentitur et Theodorum monachum Suestiæ^f nimium laudat
atque usque ad diem obitus sui magnum doctorem ecclesiæ fuisse perhibet. Restat ergo,
ut si quis illam hystoriam recepit, et sinodo quæ piæ memoriæ Iustiniani temporibus de
tribus^g [capitulis] facta est, contradicat. Qui vero huic contradicere non valet, illam
hystoriam necesse est ut repellat]. . . . .
20

. . . . .
certius ibi illud quod antea diximus capitulum. Hic uxor domestica permittitur, in illo quaelibet suspicionem movens eliminatur; hic omnibus qui apostolicam rexerant sedem contradicatur, illic^h omnis apostolica auctoritas quasi sacrosanctum amplectatur.

De Nicena igitur sinodo scripsit Leo ad Anatholium³: *Ille*, inquiens, *Nicenorum*²⁵
canonum per sanctum vere Spiritum ordinata condicio nulla unquam est parte solubilis.
Nulla sibi met de multiplicatione congregationis sinodalia concilia blandiantur. Neque
trecentis illis decem atque octo episcopis quantumlibet copiosior numerus sacerdotum vel
comparare se audeat vel proferre; cum tanto divinitusⁱ privilegio Nicena sit synodus
consecrata, ut, sive per pauciores sive per plures ecclesiastica iudicia celebrentur, omni
penitus auctoritate sit vacuum, quicquid^k ab illorum [fuerit] constitutione diversum.
Item⁴: Sancti et venerabiles patres, qui in urbe Nicena sacrilego Arrio cum sua impie-
tate damnato mansuras usque in finem mundi leges ecclesiasticorum canonum condiderunt,
et apud nos in toto^l orbe terrarum in suis constitutionibus vivunt; et si quid usquam
aliter, quam illi statuere, presumitur, sine cunctatione cassatur. Sanctus etiam Leo ad
Pulcheriam augustam⁵: Contra statuta, inquit, canonum paternorum, quæ ante longissime
etatis annos in urbe Nicena spiritualibus sunt fundata decretis, nihil cuiquam^m audere
conceditur, ita ut, si quis diversum aliquid decernere velit, se potius minuat quam illa
corrumpat. Quæ si ut oportet a cunctis pontificibus intemerata serventur, per universas
ecclesias tranquilla erit pax et firma concordia. Item⁶: Privilegia ecclesiarumⁿ sancto-
40

a) esse c.   b) Pafnutii c.   c) stigmatihū c.   d) destruentes c.   e) eadem c.   f) lege cum Gregorio Momestie pro mon. S.   g) nonnulla desiderantur interiore paginae parte abscisa.   h) illud c.   i) privinitus add. c.   k) quidquid c.   l) tote c.   m) cuique Leo.   n) ecclesiarum c.

1) Cassiod. hist. tripart. II, c. 1, l. l. p. 224.   2) Reg. VII, 3, EE. I, p. 479.
3) Ep. 106, c. 2, Opp. edd. Ballerini I, col. 1161. 1163; cf. Lib. de lite II, p. 45.   4) Ibid. 45 c. 4, col. 1165; cf. Lib. de lite II, p. 46.   5) Ep. 105, c. 2, l. l. col. 1155; cf. Lib. de lite l. l.   6) Ep. 104, c. 2. ad Marcian. august., edd. Ballerini I, col. 1149; Jaffé nr. 481.

rum patrum canonibus instituta, et venerabilis Nicenę sinodi fixa decretis, nulla possunt improbitate convelli, nulla novitate violari. In quo opere auxiliante Christo fideliter exequendo necesse est me perseverantem exhibere famulatum, quoniam dispensatio mihi credita est, et ad meum tendit^a reatum, si paternarum regulę sanctionum^b, quę in sinodo
 5 Nicena ad totius ecclesię regimen spiritu Dei instruyente^c sunt condite, me, quod absit, conhibente violentur.

Hoc laudis preconio Nicenam insigniunt synodum id est apostolici, qui a propriis etiam continentes^d uxoribus ecclesiasticos decernunt deponi. Hi, si sententiam Pafnucio ascriptam reciperent certam, aut Nicenam synodum nunquam tante auctoritatis titulo
 10 exornarent, aut ipsi sua quę diximus edicta mutarent. Sed cum nefas sit apostolica violari decreta, dicente Hilario papa¹: *Nulli fas est sine status sui periculo vel divinas constitutiones vel apostolicę sedis decreta temerare*, constat, quia Nicena synodus hinc meruit recipi, non quia^e refragatur, sed concordat apostolicę institutioni.

Pretendunt suę temeritati et adhuc epistolam², quam dicunt sanctum Ōdalricum
 15 Augustensem Nicholao papę, continentiam clericis precipienti, legasse, et eum talia affectantem^f indiscrete humanitatis insimulasse et, ne hoc ordinatos strangularet laqueo, rogasse. Sed cum temporibus sancti Ōdalrici non fuerit papa huius nominis³, epistolam hanc in prima fronte mendacii damnatam, eadem facilitate negatur a presule Ō[dalrico] missam, qua et affirmatur ad papam Nicolaum scriptam. Preterea cum
 20 eadem epistola imponat doctori^g Gregorio, quod non in eius vita, non in eius regesto, non in scripto eius aliquo vel alicuius de eo invenitur, ipsi legem sibi dictantes, pro sui assertione negocii videntur ea finxisse, quorum nequeunt vel auctorem vel testem alium nisi se ipsos monstrare. Dicunt⁴ enim, quia sanctus Ō[dalricus] in litteris papę directis ad flectendum eius rigorem introduxerit piscatores sancti Gregorii quadam vice
 25 de vivario eius infantum celandi partus gratia immersorum capita circiter sex milia extraxisse et hinc vigilem papam ob cavendum damnationis^h periculi laqueum clericis arctatas post nimio matrimonii habenas relaxasse. Sed cum ille sagax colonus ecclesię, ille interpret voluntatis divine, nihil penę non commiserit litteris, quod profuturum noverat utilitati posteritatis, nec usquam hodie legatur vel illud de capitibus fictum
 30 miserabile vel decreti mutatum incredibile, et cum tam sponsa quam filia veritatis ecclesia hodie certo sequatur passu tanti pontificis edictum de continentia sacerdotali, videntur puteum damnationis quem sibi mentiando foderant non emersuriⁱ, qui has ecclesię lampades, hos divine legis tenaces, hac ausi sunt macula respergere, ut horum alter, id est Gregorius apostolicus, apostolica instituta obliteraverit, alter id est Ō[dal-
 35 ricus] et illum mutasse quę non mutaverat mendaciter dixerit, et ab isto quem isti illius temporis papam finxerant^k Nicolao mutand¹. . . . .

a) tendet c.   b) sancionem c.   c) instuente c.   d) non tinentes c.   e) meruit recipi non quia repet. c.   f) affectantem l del. c.   g) doctoris s deleto c.   h) damnationis c.   i) emersui c.   k) fixerant c.   l) cetera desunt folio absciso.

40   1) *Synod. a. 465, c. 2, Thiel I, p. 161.*   2) *Lib. de lite I, 255 sqq.*   3) *Uf. supra p. 210, n. 2.*   4) *Lib. de lite I, p. 257.*

TRACTATUS PRO CLERICORUM CONUBIO.

EDIDIT

E. DÜMMLER.

*Codex Cheltenhamensis; numero 7817 (7208) signatus, incertae originis, saeculo XII. 5
exaratus¹, continet inter alia scripta ad ius canonicum pertinentia fol. 33—37'. tracta-
tum qui sequitur pro clericis coniugatis. Quamquam de auctore nihil statui potest, eum
tamen in Gallia septentrionali² et inter annos quidem 1075—1080. scripsisse reor³.
Germanus vix Normanniae expressis verbis meminisset neque infitiri possumus argu-
mentorum quandam similitudinem inter hanc lucubrationem epistolamque Cameracensium 10
supra (p. 574 sqq.) editam intercedere.*

*Tractatum nostrum satis doctum descripsit Cheltenhamii socius noster Carolus Hampe.
Subsequitur eum tractatus alter de eadem re compositus hoc titulo insignitus: [H]ęc est
rescriptio Volusiani Cartaginensis episcopi, in qua pape Nicholao de continencia cleri- 15
corum . . . tractanti ita respondit: Cum tua, o pater et domine, decreta super cleri-
corum continencia — habita coniunctione visurus sit Dominum. Habemus igitur hic
aliud exemplar epistolae Pseudo-Udalrici (Lib. de lite I, p. 255—260) qui et in titulo
et in textu Volusianus vocatur. Sequuntur alia excerpta canonica, in quibus etiam: Ex
epistola Nicholai pape de eadem re. Scripsit nobis Thieberga regina regia se velle
dignitate seu copula exui et sola privata vita esse contenta desiderare etc. (Jaffé 20
nr. 2870).*

Berolini a. 1896. Iulio mense.

E. DÜMMLER.

f. 34. [Q]uisquis catholicę ecclesie fidem tenens, ab ypocrisis iniquitate alienus, auten-
ticas sanctorum patrum scripturas diligenter investigaverit, inveniet legitime celebrata
conubia clericorum casta esse et sincera, non, ut novi dogmatis ferunt auctores, adul- 25
terina vel fornicaria. Si enim sententia Niceni concilii⁴, quae maxime ita interpreta-
tur, ut presul introductam mulierem non habeat, quę omni qui in clero est haberi in
domo interdicatur, uxor etiam, quę procul dubio honesta persona est, intelligatur, re-
pugnabunt instituta conciliorum Calcedonensis, Cartaginiensis atque Toletanii, repugna-
bunt universalia decreta doctorum, Siricii, Leonis, Gregorii.

30

1) Cf. de codice 'N. Arch.' IV, p. 596. 2) De ecclesia Gallica videas Mirbt, 'Publi-
zistik im Zeitalter Gregors VII.' p. 255—258. 273—274. Cf. supra p. 579. 3) Decreta
synodi secundae a. 1075. a Gregorio Romae habitae ab eo impugnantur, cf. Bernoldi Chron.
a. 1075, Mariani Scotti Chron. a. 1097 (SS. V, p. 434. 561). 4) Cap. 3, Mansi, Coll.
concil. II, col. 679; Pseudoisid. ed. Hinschius p. 258.

In Calcedonensi quippe concilio titulo XIII.¹ concessum est lectoribus atque psalmistis uxores ducere. In Cartaginensi² vero XXVI. preceptum est, ut lectores uxores accipiant. Item titulo XXI.³ placuit episcopos presbyteros ac levitas se ab uxoribus abstinere. Reliquos vero ad hoc non cogi, sed uniuscuiusque ecclesię consuetudinem
 5 debere observari. Similiter in Toletano⁴: *De his, quos voluntas parentum a primis infantie annis in clericatus officio deputaverit, statuimus observandum, ut mox detonsi vel ministerio electorum contraditi fuerint, in domo ecclesię sub episcopi presentia a preposito sibi debeant erudiri. At ubi XVIII^{um} etatis^a suę annum compleverint, coram totius cleri et plebis conspectu voluntas eorum de expetendo coniugio ab episcopo perscrutetur. Qui-*
 10 *bus si gratia castitatis Deo inspirante placuerit, et promissionem castimonię suę absque coniugali necessitate responderint servaturos, hi tamquam appetitores artissimę vię levissimo^b Domini iugo subdantur. His autem, quibus voluntas propria tempore interrogationis desiderium nubendi persuaserit, concessam ab apostolis sententiam auferre non possumus, ita si provecte etatis in coniugio positi renuntiatiuros esse se operibus carnis*
 15 *spoponderint, ad sacratos gradus aspirent.*

Siricius^c in decretis suis VIII. sic scribit⁵: *Quicumque se ecclesię vovit obsequiis, a sua infantia ante pubertatis annos baptizari et electorum debet ministerio sociari, qui ab accessu adolescentię usque ad tricesimum etatis suę annum si probabiliter^d vixerit, una tantum et ea quam virginem communi per sacerdotem benedictione percepit uxore contentus accolitus, subdiaconus esse debet.* Scribit etiam Rustico Narbonensi Leo titulo III.⁶: *Laici sive lectores licito et uxores ducere, et filios procreare potuerunt. Sed cum ad maiores provenerint gradus, oportet non dimittere, sed tamquam non habentes sic habere. Qui sint autem habentes tanquam non habentes, Gregorius in expositione ewangelii de divite, qui fecit cenam magnam sic exponit⁷: Uxorem namque habet, sed quasi non*
 20 *habens est, qui sic scit^e debita carnis exolvere, ut tamen per eam mundo tota mente non cogatur herere. Ille uxorem habens quasi non habet, qui sic studet placere coniugi, ut tamen non displiceat conditori.* Idem etiam Gregorius Petro subdiacono Sicilię titulo XLII. de subdiaconibus sic scribit⁸: *Durum atque incompetens videtur, ut qui usum continentię non invenit, neque necessitatem anteposuit, compellatur a sua uxore separari, atque*
 30 *quod absit deterius^f cadat.* Qui etiam Simacho defensori titulo L. sic scribit⁹: *Sacerdotes prohiberi^g debent, ne cum mulieribus conversentur^h, excepta dumtaxat matre vel sorore, vel uxore, quę caste regenda est. Si igitur, ut cavillant qui contentionibus deservire quam veritati malunt adquiescere, per subintroductam mulierem uxor significatur, erunt sub Niceno interdicto non solum clerici coniugati, sed etiam illi qui eos*
 35 *coniugio copulari concesserunt, immo preceperunt, auctores supradictorum *conciliorum* *f. 34'. *atque decretorum, quod quia nefas est credi, restat ut, sicut res sublata vel subtracta, id est furto ablata vel abstracta dicitur, ita mulier subintroducta latenter, id est non legitimeⁱ, nupta significetur, quo et rata sit sanctorum sanctio patrum et institutum a Deo coniugale non solvatur vinculum.*

40 a) etatis c. b) lenissimo Conc. c) Siricius c. d) probaliter c. e) sit c. f) detentius c. g) prohiberi c. h) coversentur c. i) legitittime c.

1) Mansi VII, col. 418; Hinschius p. 286. 2) III, a. 397, cap. 19, Mansi III, col. 883; Hinschius p. 298. 3) Conc. Carthag. V, a. 401, c. 3, Mansi III, col. 969; Hinschius p. 307. 4) II, c. 1, Mansi, Coll. conc. VIII, col. 785; Hinschius p. 352. 5) C. 13.
 45 ed. Schönemann p. 412; Hinschius p. 522. 6) Epist. 167, Opp. edd. Baller. I, col. 1421, inquis. 3. 7) Gregorii opp. ed. Benedict. I, col. 1625. in evang. l. II, hom. 37, § 12. 8) Reg. I, 42, EE. (ed. Ewald) I, p. 67. 9) Reg. I, 50, EE. (ed. Ewald) I, p. 76.

Legimus etiam in tractatibus Niceni concilii titulo XIII, quia¹ *synodus corrigere volens hominum^a vitam et in ecclesiis commorantium posuit leges quas canones appellamus, in quorum tractatu videbatur aliquibus introducere legem, ut episcopi et presbyteri, diaconi et subdiaconi cum coniugibus, quas ante consecrationem duxerant, non dormirent. Surgens autem in medio Pafnutius^b confessor contradixit, honorabiles confessus nuptias⁵ et castitatem esse dicens concubitus cum propria coniuge. Sicque suasit concilio, ne talem poneret legem, gravem esse causam asserens, que aut ipsis aut eorum coniugibus occasio fornicationis existeret. Et hec quidem Pafnutius^b licet nuptiarum esset inexpertus exposuit; sinodus laudavit sententiam eius, et nichil in [h]ac parte sanctivit, sed hoc in uniuscuiusque voluntate, non necessitate dimisit.*

10

Aiunt subversores canonum et perturbatores ecclesiasticę pacis in ea sententia, quam de muliere subintroducā enucleamus, per clerum non omnem significari clericum, sed canonicos tantummodo, quibus illud interdictum iniungitur, non reliquis clericis inponatur. Ad quorum stultam intelligenciam destruendam adhibeantur ex eodem concilio sententię quibus nomen cleri inponitur, per quas evidenter pateat cleri nomen gene- 15
raliter omnibus clericis convenire. Titulo enim primo eiusdem concilii² sic scriptum est: *Si quis se sanus homo abscidit et in clero constitutum abstinere convenit.* Sic etiam titulo X.³: *Quicumque de lapsis ad ordinem cleri promoti sunt per ignorantiam vel per ordinantium dissimulationem, hec a ecclesiasticę non preiudicat regulę, cogniti namque deponentur.* Item titulo XVII.⁴: *Quoniam multi sub regula constituti avariciam et turpia 20
lucra sectantur oblitque divine scripture dicentis: Qui pecuniam suam non d. a. u. mutuum dantes centesimas exigunt, iuste censuit sancta synodus et magna, ut si quis talis inventus fuerit post hanc diffinitionem usuras accipiens, aut ex adinventione aliqua, vel quolibet modo negotium transigens, aut hemiola id est sescupla^c exigens vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, deiciatur a clero et alienus existat a regula. Qui- 25
cumque ergo clerici canonici non sunt, et ideo per supradictos contentiosos non sunt in clero, sine periculo se ipsos abscidant sanos, securi lapsi ad ordines veniant, libere usuras et turpia lucra exerceant. Solos enim in clero constitutos, id est canonicos, Nicena coerces^d auctoritas.*

Contra quod introducantur auctores evidenter per cleri nomen in supra dictis 30
sententiis omnem clerum designantes. Gelasius enim papa in decretis⁵ suis sic scribit: *De his autem qui semetipsos absciderunt, patrum canones evidenter sequenda posuerunt quorum tenorem sufficere indidisse. Dicunt enim talia perpetrantes, mox ut agniti fuerint, a munere clericali debere secludi. Clericale quippe nomen a clerico, non a clero demou[m]^e natum est. Et Innocentius papa ad Felicem episcopum Nucerinum⁶: Quoniam 35
*f. 35. certa diffinitione monstratum est *qui debeant admitti, quive reprobari et ex his omnibus^f quos videt indignatio tua non posse reprobari^g, eligere debes quos clericos facias.*

Sanctus etiam Leo⁷ in epistola quam episcopis per universas provincias institutis mittit, premonet, ut sicut non suo, ita non alieno nomine aliquis clericorum exercere foenus attemptet.

40

a) hominem c.   b) Pasnutius c.   c) envelia secupla c.   d) coherret c.   e) demonu c.
f) hominibus Im.   g) facias add. c.

1) Cassiod. hist. tripart. II, c. 14, Opp. ed. Garetius I, p. 230; Ivonis Panormia III, c. 85, supra p. 575. 585.   2) Mansi II, col. 678, Hinschius p. 258.   3) Mansi II, col. 680, Hinschius p. 259.   4) Mansi II, col. 682, Hinschius p. 260.   5) Epist. 14, c. 17, ed. 45
Thiel p. 372; Hinschius p. 653.   6) Ed. Schönemann p. 657, § 7; Hinschius p. 533.
7) Ep. 4, c. 4, Opp. edd. Baller. I, col. 615, c. 4; Hinschius p. 614.

Et Gelasius¹: *huiusmodi aut ab indignis questibus noverint abstinendum, aut in quocumque gradu fuerint positi, mox a clericalibus officiis abstinere cogantur.* Niconum insuper concilium lucide manifestat per clerum omnem significari clericum, ubi dicit²: *De his qui communionem^a privantur, seu ex clero, seu ex laicorum ordine, ab epis-*
scopis per unamquamque provinciam sententiam regularis obtineat, ut hi qui abitiuntur
ab aliis non recipiantur. Ridiculum enim videtur canonicos et laicos excommunicatos
 aliis non communicare, et clericos, non canonicos, si excommunicati sint, quia de illis
 nulla prohibitio, si ex clero non sunt, ad communionem admittere. Interdicatur igitur
 omni qui in clero est, id est omni clerico, mulier subintroducta et secundum statuta
 canonum ei, qui se continentie non voverit, concedatur legitime nupta. Alioquin cum
 ex sanctorum patrum constitutione principaliter legalis episcopi fiat electio de ecclesia
 in qua ordinandus est, si numquam canonicis uxores habere permissum est, aut inani-
 ter clamat Paulus: *Unius uxoris virum* debere elegi episcopum, aut pretermis-
 sis illis qui ab infantia sua per singulos gradus in ecclesiis militaverint, in transgressione
 locum extraneos quoslibet et contra preceptum predicti apostoli rudes neophitos ad
 tante dignitatis apicem oportebit promoveri.

Isidorus³ vero ait: *Omnes qui in ecclesiastici ministerii gradibus ordinati sunt generaliter clerici nominantur.* Qui⁴ aut castimoniam inviolati corporis perpetuo habere studeant, aut^b unius matrimonii vinculo federentur. Omnis vero clericus aut continens
 erit aut coniugatus, aut fornicarius^c. Qui ergo coniugatos abiciunt, fornicarios non reprehendendo^d, immo preponendo, filios gehenne efficiunt ignis. Aut non audierunt, aut dissimulant se audisse, apostolum dicentem: *Qui adheret meretrici, unum corpus effi-*
citur, qui omnibus fidelibus loquitur: Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus
sancti quem habetis a Deo. Unde extat conclusio. Augustinus^e, in libro de bono con-
 iugali⁵: *Sancta ergo sunt corpora coniugatorum fidem sibi et Domino servantium.* Que
 sanctitas aufertur fornicariis ipso apostolo testante, qui ait: *Tollens ergo membra Christi*
faciam membra meretricis; absit. Et quia omnis fornicator non habet hereditatem in
 regno Christi et Dei, hoc est qui estum luxurię devitare cupit, et tamen sublimitatem
 continentię apprehendere veretur, ne forte temptationis morbus ad peccatum eum mor-
 tale detencius trahat, incontinen-
 ciam suam legitimo refrenet coniugio, et salvabitur anima eius. Decus⁶ enim coniugale est castitas procreandi et reddendi carnalis debiti
 fides; hoc est opus nuptiarum, hoc ab omni crimine defendit apostolus dicendo: *Et si*
acceperis uxorem, non peccasti. Sicut⁷ enim^f temporalis sanitas et imbecillitas non sunt
 duo mala, quorum alterum sit peius, sed^g sanitas et immortalitas duo bona sunt, quorum
 alterum^h sit melius, item scientia et vanitas^h. . . Non duoⁱ mala sunt conubium et forni-
 catio, quorum alterum sit peius, sed duo bona sunt conubium [et^k] continencia, quorum
 alterum est melius. Qui ergo venialibus coniugatorum peccatis tamquam criminalibus
 communicare nolunt, et criminalibus fornicatorum delictis tamquam venialibus et dome-
 sticis assensum prebent, incidunt in illud ve quod dicit Esaias: *Ve vobis qui dicitis*
bonum malum, et malum bonum. Et in illud apostoli: *Quoniam digni sunt morte, non*

a) communionem c. b) certe add. Isid. c) fornicaris c. d) reprehendo c. e) Augustus c.
 f) ista add. Aug. g) alibi c. h) apud Augustinum col. 324. sequuntur haec: non duo mala sunt, quo-
 rum vanitas peius, sed scientia et caritas duo bona sunt, quorum caritas melius, quae hic fortasse excide-
 runt. i) corr. ex dio c. k) et om. c.

1) Epist. 14, c. 15, ed. Thiel p. 371; Hinschius p. 652. 2) C. 5, Mansi, Coll. conc.
 II, col. 679. 3) De ecclesiast. offic. l. II, c. 1, Opp. ed. Arevalus VI, p. 413. 4) Ibid.
 c. 2, l. l. p. 414. 5) C. 11, § 13, Opp. ed. Bened. VI, col. 327. 6) Ibid. c. 11, § 12,
 col. 327. 7) Ibid. c. 8, § 8, col. 324. ordine mutato.

solum qui ea faciunt, sed qui consentiunt facientibus^a. Quia ergo¹ longe minus peccat qui^b assiduus ad uxorem, [quam] qui^c rarissimus^d ad fornicationem. Scriptum est de diaconibus in concilio Ancyrano titulo VIII.²: Diaconi quicumque [cum] ordinantur, si in ipsa^e protestati sunt et dixerunt se velle coniugio copulari, quia sic manere non possunt, hi, si postmodum uxores duxerint, in ministerio manebant, propterea quod episcopus⁵ eis licentiam dederit. Quicumque sane tacuerint et susceperint manus inpositionem professi continenciam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debebunt.

Calcedonense vero confirmat titulo primo³: Regulas sanctorum patrum per singula nuncusque concilia constitutas proprium robur obtinere decrevimus.

Anciranum itaque conlegatur^f, Niceno antiquius erit et Calcedonensi, a quo auctori-¹⁰ tatis pondus, quod per se minus habuerat, plenissime adquisivit, quod si quis Calcedonensi non credit, ne ewangelio credat, necesse est. Quattuor enim concilia teste Gregorio⁴ ita sunt amplectenda quasi IIII^{or} ewangelia. In rebus vero pariter amplectendis dum spernitur una, spernitur et altera. De non reprobandis vero presbyteris in concilio Gangrensi⁵ ammonetur titulo III.⁵: Quicumque discernit^h a presbytero qui uxorem¹⁵ habuit, quod non oporteat eo ministrante de oblatione percipere, anathema sit. Sic etiam Nicholaus papa ad optimates Achaie¹ sic scribit⁶: Consulendum decernitis utrum [presbyterum^k] uxorem habentem sustentare debeatis et honorare, an a vobis prohibere, in quo respondemus: Quoniam licet ipsi reprehensibiles sint, vos tamen convenit Deum imitari²⁰ qui solem suum, ut ewangelium testatur, oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Deicere vero eum a vobis ideo non debetis, quoniam nec Iudam [Dominus^k], cum esset fur et mendax discipulus, de numero apostolorum deiecit. Verum de presbyteris, qualescumque sint, vobis qui laici estis, nec iudicandum est, nec de vita ipsorum quippiam investigandum, sed episcoporum iudicio per omnia quidquid est reser-²⁵ vandum. Sciscitantibus^{1,7} vobis si a sacerdote, qui sive comprehensus est in adulterio sive de hac^m sola fama reprehensusⁿ est, debeatis communionem suscipere necne, responde-³⁰ mus: Non potest aliquis quantumcumque pollutus sit, sacramenta divina pollueri, quæ purgatoria cunctarum remedia cogitationum existunt. Nec potest solis radius per cloacas et latrinas transiens aliquid exinde coinquinationis^o attrahere; proinde qualiscumque sit sacerdos que sancta sunt coinquinare non potest, idcirco ab eo, usquequo episcoporum³⁵ iudicio reprobetur, communicatio percipienda est, quoniam mali bona ministrando se tantummodo ledunt et cerea fax accensa sibi quidem detrimentum parat^p, aliis vero in tenebris lumen^q, et unde aliis commodum exhibet, inde sibi detrimentum^r prebet. Sumite ergo^s ab omni sacerdote Christi misteria, quoniam omnia in fide purgantur. Fides est enim que vincit hunc mundum. Et quia non dantis, sed accipientis sit, docente^t sancto Hiero-⁴⁰ nimo⁸, ad credendum in omni anima baptismum esse perfectum, et in omni sacerdote corpus Christi esse perfectum, qui rursus sacre scripture concordans ait: Priusquam audias, ne iudicaveris quemquam, atque ante probationem accusationis illate^u neminem a

a) facientes c. b) quamlibet Aug. c) quam vel Aug. d) rarissimus c. e) ordinatione add. conc. f) an: si conligatur? g) Gangrensi c. h) discernitur c. i) immo Bulgariae. k) om. c. 40 l) Sciscitantibus c. m) hoc Nic. n) respersus Nic. o) contaminationis Nic. p) præt c. q) administrat add. Nic. r) dispendium Nic. s) intrepide add. Nic. t) dicente c. u) ante add. c.

1) August. de bono coniug. c. 11, § 12, col. 327: Hinc est etiam quod etc. 2) C. 10, Mansi, Coll. conc. II, col. 518; Hinschius p. 262; cf. supra p. 577, n. 4. 3) Mansi VII, col. 373, c. 1. 4) Reg. I, 24, EE. (ed. Ewald) I, p. 36; cf. supra p. 252. 5) Mansi, 45 Coll. conc. II, col. 1106; Hinschius p. 265. 6) Nicolai papae responsa ad consulta Bulgaror. c. 70, Mansi, Coll. XV, col. 425, Ivon. Decret. II, c. 82, p. 63. ed. Paris. a. 1647; cf. supra p. 2. 7) Ibid. c. 71; Ivon. Decret. II, c. 83, l. l., supra p. 216. 8) Nescio ubi.

tua comunione suspendas, *quia non statim qui accusatur reus est, sed qui [con]vincitur^a, reus^b est. Qui etiam exemplo ostendit^c quod verbo docuit in libro qui inscribitur: vitas patrum¹: Fuit quidam senex solitarius in heremo vivens, et veniebat ad eum presbyter et consecrabat ei oblationem ad communicandum. Veniens autem quidam frater⁵ ad senem accusavit presbyterum. Qui consueve veniens ad agendam oblationem scandalizatus senex non aperuit ei hostium. At ille discessit; et subito facta est vox ad solitarium dicens: 'Tulerunt a me homines iudicium'. Tunc factus senex in extasi videbat quasi puteum aureum et situlam auream et funem aureum et aquam valde bonam. Videbat et leprosum quendam^d haurientem et fundentem in vase, et cupiebat bibere senex et non¹⁰ bibebat propter leprosum qui hauriebat. Et ecce iterum facta est vox ad eum dicens: 'Cur non bibis ex aqua hac? qualem causam habet qui haurit, haurit enim solummodo et refundit in vase nec inquinatur ab eo'. Tunc in se reversus senex intellexit visionem et statim vocavit presbyterum et fecit eum sicut prius sanctificare sibi oblationem.

De qua re tractat^e beatus Augustinus² sic: Vere et indubitanter inde scire debemus infra catholicam ecclesiam, ubi catholica fide hoc ministerium^f celebratur, nichil a bono maius, nichil minus percipitur a malo sacerdote, nichilque aliud quam caro Christi et sanguis, dum catholice consecratur, quia non in merito consecrantis, sed in verbo efficitur creatoris et virtute Spiritus sancti. Si³ enim in merito esset sacerdotis, non ad Christum pertineret. Nunc autem sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est, qui per Spiritum sanctum hanc suam efficit voluntatem, et transfundit sanguinem. Unde⁴ sacerdos non ex se dicit, quod ipse corporis et sanguinis esse possit auctor, quia si hec posset, quod absurdum est, creator creatoris fieret; licet⁵ sacerdos in conscientia malus esse convincatur, non suum est quod offert, sed omnium preces et vota per omnem canonis textum commendat, licet⁶ tales adulteri sint et homicide et ex parte diaboli plura admiserint, dum²⁵ falce evangelica necdum precisi sacrificant^g, is qui cum fide communicatur^h.

Similiter et in expositione super ewangelium Iohannis⁷ idem disserit dicens: Quicumque adulter, quicumque sacrilegus, quicumque homicida baptizet, Christus est qui baptizat, et repetit: Non timeo adulterum, non timeo homicidam, non timeo ebriosum, adtendo columbam dicentem: 'hic est qui baptizat'. Nos vero quamvis ista dixerimus, non¹⁰ Ioh. 1, 33. auctores sumus, ut ipsi enerviter vivant, quorum manibus et linguis tam preciosa tractantur sacramenta — concordare enim debet mundicia ministrorum purissime religioniⁱ sanctorum ministeriorum — sed ut ostenderemus fabricatores esse mendatii et cultores perversorum dogmatum, qui parvulos suos preoptant in peccato primi hominis in eternum perire, quam baptizari a sacerdote incontinente, quique docent fabulis et saltationibus debere potius^k studere, quam¹ missarum celebrationes a presbytero coniugato percipere vel audire. Si enim reprehendendi sunt, immo quia reprehendendi, reprehendantur disciplina regulari, non errore populari coerceantur, ecclesiastica censura, non

a) vincitur c. b) criminosus Nic. c) ostenditur c. d) quendum c. e) tractus c.

f) mysterium Radb. g) non cogitandum, qui et quales sint, sed quid dent vel quid accipiat is qui etc.
40 ex Radberto supplenda sunt. h) communicantur c. i) religionis c. k) potis c. l) qm c.

1) Vitae patrum ed. Rosweyde (a. 1617) lib. V, libell. 9, c. 11, p. 453; ed. alt. Antwerp. (a. 1628) p. 595. 2) Immo Paschasius Radbertus de corpore et sanguine Domini c. 12, § 1, Marfène et Durand Ampliss. Coll. IX, col. 427, Migne, Patrol. CXX, col. 1310; cf. Lib. de lite I, p. 27. 247; supra p. 13. 18. 3) Radbert. paulo infra. 4) Ibid. § 2, col. 428,
45 Migne col. 1312. 5) Ubi licet ibid. § 3, col. 429. 6) Tamen tales licet ibid. col. 430, Migne col. 1313. 7) Opp. ed. Benedict. III, 2, col. 329, § 18. Verba mutata sunt, cf. Lib. de lite I, p. 624; II, p. 442.

vulgari protervia^a feriantur, canonum sententia, non laicorum insania. *Docendus est enim populus, Celestino papa¹ testante, non sequendus.*

Nunc vero prepostero ordine in qualibet parochia super unum infelicem presbyterum quot^b sunt rustici, tot sunt archidiaconi, quem enim nec tangere nec ledere, immo^c cui parere et honorem deferre debuerant. Contumeliosi, superbi, elati insidiari, detrudere, dehonestare atque abicere non cessant. Unde fit de villa ad villam contra statuta canonum et decreta patrum illa frequens sacerdotum transmutatio, sicut enim, ut ait apostolus, *mulier vivente marito adultera iudicatur, si fuerit cum alio viro*, ita ecclesia presbytero sibi iure concesso, si eum iniuste reprobabit, adultera est, si committatur^d eo vivente alieno presbytero. Quapropter omnes sunt^e adulteri et nequam cetus prevaricatorum. Et hec est a Paterinis orta dissensio² et facta canonum transgressio, qui dum se legum custodes altius videri volunt, legis veritatem convertunt in errorem. Nam quamvis verissime predicent sacerdotum mundiciam, falsissime^f tamen dogmatizant eorum preces et missarum sollempnia debere reprobari propter alicuius suspicionis infamiam. Adest vero vel pertinacia pervicaciam^g, nec minori insipientia predicant filios clericorum ad sacros ordines^h promoveri vel quolibet ecclesiastico honore sublimari. Quos redarguit beatus Augustinus in libro de bono coniugali³ dicens: *Undecumque nascanturⁱ homines, si vitia parentum non sectentur et Deum recte colant, honesti et salvi erunt.* Et Isidorus⁴: *Qui Deum recte credunt, nullius terrene generationis maculis obfuscantur.* Cæci vero ad videndum, surdique ad audiendum, et tardi ad intelligendum auctoritati etiam Romane ecclesiæ se contraire non sentiunt, quæ de filiis clericorum non solum apostolicos viros, sed etiam in destruendis heresibus gloriosos patronos habere gloriatur: quod quidem, ut negare non possunt, inserantur nostro tractatui aliqui clericorum filii tantæ dignitatis apice sublimati.

Bonifatius⁵ natione Romanus, ex patre^k Iocundo presbytero, XLVIII. a Petro. Hic depulso Eulalio, quem dissensio in clero facta ordinaverat, constitutus est a Valentiniano et Honorio augusto urbis Rome episcopus. Hic multa et preclara edicta constituens ecclesiis per urbem Romam innumerabilia dona concessit. *Felix⁶ natione Romanus, ex patre^l Felice presbytero, L. a Petro.* Hic damnavit episcopos Acchahium Constantino- politanum et Petrum Alexandrinum hereticos. *Agapitus⁷ natione Romanus, ex patre Gordiano presbytero, LVIII. a Petro.* Hic ortu episcopatus sui libellos anathematis contra canones et contra Dioscorum in medio ecclesiæ congregatis omnibus consumpsit et

a) proptervia c. b) quod c. c) inmo c. d) conmittatur c. e) sequ. al c. f) falsissime c. g) hic mendum inesse patet, sed quod non tuto sanari potest, fortasse pervicacium legendum est. h) non supplendum videtur. i) nascuntur c. k) patrie c. l) parte c.

1) *Ed. Schönemann p. 768, c. 3, Hinschius p. 561.* 2) *De quibus cf. Bonizonem ad amic., Libell. de lite I, p. 593 sqq.* 3) *C. 16, § 18, Opp. ed. Bened. VI, col. 330; cf. supra p. 575, n. 6, Ivonis Prol. in decret. (Ivonis epist. Paris. 1610) p. 516, ubi idem locus laudatur; Decret. VI, c. 415, p. 236.* 4) *In Genes. c. 31, § 66; cf. supra p. 575, n. 7.* 5) *Liber pontif. ed. Duchesne I, p. 227. 228.* 6) *Ibid. p. 252; cf. Ivonis Prolog. in decr. l. l. p. 517: Et ut de nostris temporibus taceamus, sicut legitur in Gestis Romanorum pontificum, Felix tertius natione Romanus ex patre Felice presbytero fuit a temporibus Odoacri regis usque ad tempora Theodorici regis. Item Agapitus natione Romanus ex patre Gordiano presbytero summus pontifex fuit. Gelasius natione Afer ex patre episcopo Valerio sedit annos tres, menses VIII, dies XIX. Silverius natione Campanus ex patre Hormisda Romano episcopo sedit annum unum, menses V, dies XXI. Deusdedit natione Romanus ex patre Stephano subdiacono sedit annos tres, dies XXIII. Theodorus natione Graecus ex patre Theodoro episcopo sedit annos VI, menses V, dies XXIII. Cf. supra p. 577, l. 41.* 7) *Lib. pontif. I, p. 287. 288.*

absolvit totam ecclesiam de invidia perfidorum. Hic convicit Antemum Constantinopolitanum episcopum, qui discussione^a patefacta numquam voluit confiteri in doctrinam catholice responsionis ad interrogationem beati pape Agapiti duas naturas in uno domino nostro Iesu Christo; glorificatus est ab omnibus christianis papa Agapitus. Silverius¹ natione Campanus, ex patre^b Ormisda episcopo Romano, LX. a Petro. Hic quia noluit restituere Antemum hereticum, quem deposuit Agapitus, depositus est ab episcopatu a Theodato tyranno per Vilisarium patricium; quem suscepit Vigilius archidiaconus in sua quasi fide, et misit eum^c in exilium in Pontias et sustentavit eum pane tribulationis, et aqua angustie qui deficiens mortuus est et confessor factus est, et sepultus est in eodem loco; ibi occurrit^d multitudo male habentium et sanantur. Deusdedit^{e, 2} natione Romanus ex patre Stephano sub Dioclitiano, LXX. [a Petro]. Hic clerum multum dilexit, sacerdotes et clerum ad loca pristina revocavit. Theodorus³ natione Grecus, ex patre Theodoro episcopo de civitate Iherosolima, LXXV. a Petro. Hic fuit amator pauperum largus, benignus super omnes et multum misericors. Huius temporibus [venit] Pirrus ex Africa, qui fuerat patriarcha Constantinopolitanus, in urbem Romam ad limina apostolorum. Qui ingressus libellum^d optulit cum sua subscriptione apostolice sedi[s] in presentia cuncti cleri et populi, condemnans in eodem libello omnia, que a se vel a decessoribus suis contra fidem nostram immaculatam dicta^e vel acta fuerant.

Possemus innumerabiles clericorum filios ab antiquis patribus ecclesiasticorum ordinum et honorum dignitatibus sublimatos adicere. Possemus et viventes adhuc episcopos de clericis, immo de presbyteris, in Italia, in Gallia, in Normannia^{f, 4} ab ipso papa intronizari concessos aut et ordinatos ostendere, sed sufficere ista credimus propter evitandam prolixitatem adversus adulteratores canonum et adversus cogitatores novarum traditionum. Quibus nec credere nec adsensum prebere prohibemus sanctorum patrum prohibitione, immo excommunicatione, sicut apostolus Paulus dicit: *Si quis aliud evangelizaverit vobis preter quod ego evangelizo vobis, anathema sit.* Sanctus etiam Leo papa^{Gal. 1, 8.} ad episcopos per universas provincias sic ait⁵: *Superest fratres, ut concorditer salubres suscipiatis hortatus et nichil per contentionem agentes, sed ad omne^h studium devotionis unanimes divinis et apostolicis constitutionibus pareatis et in nullo patiamini providentissima canonum decreta violari.*

Sic Gregorius Eusebio archiepiscopo et conprovincialibus eius scribit: *Si quid incidentis utilitatis causa tractandum est, sic causa de qua agitur formam accipiat, ut statuta veterum nulla convellat. Unde iterum coram Deo et sanctis ipsius ammonemus, ut hec omnia summo studio et tota mentis intentione servetis. Nam si quis, quod non credimus, scripta presentia aliqua in parte neglexerit, a beati Petri apostolorum principis pace se noverit segregatum.* Extat etiam vox melliflua beati Petri apostolorum principis adversus eos, qui contra statuta canonum commissos sibi nequiter opprimereⁱ non cessant, sic dicens⁶: *Seniores qui in vobis sunt obsecro consenior ego et testis passione^k Christi, pascite gregem qui in vobis est non coacte, sed spontaneę neque turpis lucri*

40 a) discussione c. b) patrie c. c) Deusdedit c. d) libellus c. e) scripta L. P. f) inormannia c. g) isso c. h) omnem c. i) opprimere c. k) corr. ex passionum c.

1) *Liber pontif. ed. Duchesne I, p. 290—293.* 2) *Ibid. p. 319.* 3) *Ibid. p. 331—333.* 4) *Cf. Gregorii Registr. VII, 1 (Jaffé, Bibl. II, p. 380):* Audivimus etiam Rotomagensem archiepiscopum (*Wilhelmum I*) sacerdotis filium esse (*Ratbodi episc. Sagiensis*). Quod si verum 45 deprehenditur, noveris promotioni illius nos assensum nequaquam tribuere. 5) *Ep. 12. ad episc. Mauriti., Opp. edd. Baller. I, col. 676, c. 9; Hinschius p. 624. 625.* 6) *Reg. IX, 156, EE. II, p. 158.*

gratia, sed voluntarie, neque ut dominantes in clericis, sed forma facti gregi et ex animo.

Nunc vero complures, non dico non pascunt, sed lacerant gregem Dei, coacte non
 Matth. 23, 4. spontanee et turpis lucri gratia et ut dominantes in clericis, qui alleviant^a *gravia onera*
et inportabilia et inponunt in humeros hominum, digito autem suo nolunt ea movere, qui
 ib. 25. *mundant id quod deforis est calicis atque parapsidis, cum intro plena sunt rapina et* 5
 ib. 27. *iniquitate, et similes sunt sepulchris dealbatis quæ deforis quidem apparent speciosa*
hominibus, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcicia^b. Vos ergo filii
 *f. 37. catholicæ *ecclesiæ qui eretice fraudis pravitate pollui respuitis, nolite timere eos, qui
 ecclesiasticam veritatem subvertere nituntur, quibus, si statuta canonum, si vigor aec-
 clesiasticus vigeret incolumis, timori esse deberetis.

10

a) alligant *Vulg.*   b) spurcicia *c.*

BERNALDI LIBELLUS DE VITANDA EXCOMMUNICATORUM COMMUNIONE.

EDIDIT

E. DÜMMLER.

5

In codice nunc Vindobonensi 2192, quondam Salisburgensi 323, membranaceo saeculi XII¹, cui inscribitur Collectiones canonum Ivonis Carnotensis episcopi; item cursus titulorum decretalium, insunt duo folia nitida manu scripta², quae ad controversias Gregorii VII. tempore exortas spectant. Ac primo quidem duarum Pelagii papae epistolarum³ excerpta nobis exhibent, quae cum aliquatenus aliunde nota suppleant nec parvi momenti sint, hic integra sequantur.

Pelagius papa Iohanni patricio, quod una est ecclesia et hæc in f. 105.
radice sedis apostolicæ constituta et qui extra illam est non consecrat,
sed dissecrat.

15 Noli⁴ catholicam semper mentem aliqua scismaticorum communione polluere.
Unum Christi corpus, unam constat esse ecclesiam. Divisum ab universitate^a altare
veritatem corporis non potest consecrare. Toleranda sunt in compage corporis posi-
torum etiam illa nonnumquam vicia, quæ unitati interdum parentes resecare non pos-
sumus. Et paulo post. Noli⁵ eorum qui igni apti sunt non consecrationibus, sed
20 execrationibus consentire, nec existimes illos vel esse vel dici ecclesiam posse. Ete-
nim⁶ cum, sicut diximus, ecclesia una sit, cui in Canticis canticorum dicitur: *una est* Cant. 6, 8.
columba mea, nullam esse aliam constat, nisi quæ in apostolica est radice fundata, a
quibus ipsam fidem in universo orbe propagatam non potest dubitari. Quod ut vobis

a) unitate *Deusd.*

25 1) *Librum comiter Vindobona huc missum copiose descripserunt W. Wattenbach, 'Archiv' X, p. 554. et Tabulae manuscript. biblioth. Vindobon. II, p. 27.* 2) *Eugenii III. papae epistola, quam ex eiusdem codicis fol. 104'. Wattenbach edidit (Jaffé nr. 9149), manu posteriore ibidem addita est.* 3) *Jaffé, Reg. ed. 2, nr. 983. et 994, ubi libri impressi notantur.* 4) *Noli — possumus ap. Deusdedit, Coll. can. I, c. 144, p. 104. ed. Martinucci, ubi nonnulla adduntur.*
30 5) *Noli ergo eorum — dubitari ibid. p. 104. 105.* 6) *Etenim — extinguere apud Gratianum c. 24, qu. 1, c. 34.*

licet omnino notissimum sit, beati tamen Augustini testimonio comprobem. Audite¹. Ait enim²: Quod si nullo modo recte potest ecclesia dici quod^a scisma, restat ut, quoniam ecclesia Dei nulla esse non potest, ea sit, quam sedis apostolicę per successiones episcoporum in radice constitutam nullorum hominum malicia, etiam si nota sit et excludi non possit, sed pro temporum ratione toleranda iudicetur, ullo modo valeat⁵ cf. Ioh. 14, 6. extinguere. De^b qua paulo ante. Speramus in illo, qui ipsa veritas est, et qui Petri fidem licet titubari pertulerit, deficere tamen omnino non pertulit. Et paulo post. Ecce agnovistis unam esse ecclesiam et eam in radice sedis apostolicę constitutam extinguere non posse. Et paulo superius. Quid³ autem de eorum iam principe loquar, qui et monachum, si tamen aliquando fuit, invadendi episcopatum ambitu¹⁰ perdidit, et episcopatum nec contra morem factus nec scismaticus potuit obtinere? Quid enim in eiusdem ordinatione vel potius destructione legitimo iure vel consuetudine canonica factum esse poterit dici? Nonne hereticorum etiam temporibus principum cum ipsorum tamen noticia vel iussione illarum partium est pontifex ordinatus adhuc in catholici contemptu principis, magis autem in ipsius catholicę fidei iniuria¹⁵ quę non prohibebat ut fieret, sed ne scismaticus fieret, pudenda⁴, ut ita dicam, rapina in divisione est non consecratus, sed execratus episcopus? Si enim ipsius consecrationis nomen rationabili ac vivaci intellectu discutimus, is [qui]cum in universali consecrari detrectet ecclesia, consecratus dici vel esse nulla poterit ratione. Consecrare⁵ enim est simul sacrare. Sed ab ecclesię visceribus divisus et ab apostolicis sedibus²⁰ separatus dissecrat potius iste, non consecrat. Iure ergo execrandus tantum non consecratus poterit dici, quem simul secum sacrare in unitate coniunctis membris non agnoscit ecclesia.

Quod iure vitandi sint qui ab universali ecclesia divisi sunt et quod apud illos Christi corpus non est. Pelagius Viatori et Pangratio^c²⁵ illustribus.

Valde mirati sumus, quemadmodum salubrem sententiam de non dividendo se quemquam ab unitatis communione firmiter retinentes, utrum ab⁶ scismaticorum sacrificiis, potius autem sacrilegiis, abstinere debeatis, aliquatinus dubitatis, cum per hoc solum quod scismatici sunt, in unitate eos esse non constet ecclesię. Scisma⁷ siquidem³⁰ ipsum, quod grecum nomen est, scissuram sonat. Sed in unitate scissura esse non potest. Non ergo unitati communicant, partes sibi ipsi fecerunt et ab eo quod unum^{v. 19.} est, ut apostoli Iudeę verbis iam loquar, semetipsos segregantes, spiritum non habent. Quibus omnibus illud efficitur, ut quia in unitate unum non sunt, ut quia in parte esse voluerunt, ut quia spiritum non habent, corpus Christi sacrificium habere non³⁵ possint. Ad hoc universa illa revocate, quę in vestra ad filios nostros continentur epistola, maximeque illud, quod de beati Cypriani exemplo ponere voluistis, siquidem^{*f. 105.} et in hoc maxima eiusdem martyris gloria est, quod cum diversum nimis de rebaptizandis hereticis ipse sentiret, unitatis tamen ecclesiasticę vinculum conservandum esse et opere scripsit et voce. Non⁸ autem nobis nunc illa questio est, utrum tolerare⁴⁰

a) in qua est *Grat.*   b) De — ante *in marg.*   c) Pangratio *c.*

1) *Hic desunt nonnulla.*   2) *Nescio ubi.* Ait enim Augustinus — extinguere *ap. Deusdedit. l. l.*   3) Quid — obtinere *in Coll. Britann.; cf. 'N. Arch.' V, p. 541.*   4) pudenda — ecclesia *apud Gratianum l. l.*   5) Consecrare — agnoscit *ap. Deusdedit I, c. 142, p. 103.*   6) A scismaticorum — debetis *ibid. c. 143, p. 104.*   7) Scisma — non possint *ap. Gratianum 45 c. 24, qu. 1, c. 34.*   8) Non autem — ecclesia desistit *ap. Gratianum l. l.*

malos, sed utrum debeamus scismaticis sociari^{a.1.} Sed² quia se ab universali ecclesia diviserunt, sicut beatus Augustinus ait³: Omnis catholicus securus eam partem detestatur, cui universalem ecclesiam apostolicis sedibus roboratam non communicare cognoscit. Nec enim levigat eorum crimen, magis autem auget, quod eos diu restitisse
 5 dixistis, ne apostolicis sedibus communicantes in sua communione susciperent. In hoc enim dum et illi culpandi sint, qui communicare talibus voluerunt, multo magis tamen illi execrandi sunt, qui non solum in sacerdotibus communionem apostolicarum sedium, verum in ipsis etiam laicis spreverunt. Sed nec illud eis prodest, quod eos in eisdem litteris vel ignorantia rationis vel simplicitate intellectus sui a nostra se communione
 10 suspendisse perhibetis. Id ipsum autem magis est propter quod scismatici sunt, quia non eos diversa sentiendi iudicium, sed quedam apud se delata, sibi tamen incognita, metuentes, et contra apostolicas sedes temere credentes pessima divisit opinio⁴. Ad summam autem illos ecclesiam esse creditis, et cum duę ecclesię esse non possint, nos quod absit scismaticos iudicabitis^b, aut si veram in apostolicis sedibus esse constat
 15 ecclesiam, et illos ab unitate divisos cognoscitis et communionis questionem esse sublatam, quam veram nisi in unitate constat esse non posse. Noli ergo quasi nulla scismaticorum atque ecclesię differentia sit, velle indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Non⁵ est enim Christi^c corpus, quod scismaticus conficit, si veritate duce dirigimur. Nec enim divisum esse Christum poterit quisquam sine apostoli reprobatione confingere.
 20 Unam, ut sepe dictum est, quę est Christi corpus, constat esse ecclesiam, in duo vel in plura dividi non potest. Simul enim cum ab ea quisque [discesserit], esse desistit ecclesia.

Sequitur deinde in codice nostro fol. 105': Deusdedit papa Gordiano Hispanensi episcopo. Pervenit ad nos diaconus — Similiter vir uxorem (Jaffé nr. 2003, epistola spuria). Innocentius Victricio episcopo. Hę vero quę necdum — f. 106. fidem fran-
 25 *gere conatę sunt (Jaffé nr. 286). Zacharias episcopus servus servorum Dei reverentissimo et sanctissimo fratri episcopo Theodoro Thicinensis ecclesię. Pitacium quod nobis — prestante domino nostro Iesu Christo (Jaffé nr. 2306; EE. III, p. 710). Hoc⁶ enim censuimus atque precipimus, ut nullus presumat commatrem suam uxorem ducere — curtis regia succedat. Exordia III^{or} euangeliorum ex epistola sancti Ieronimi contra*
 30 *Helvidium⁷. Sancta Maria mater Domini — Tres igitur viros Anna habuit Ioachim Cleopam Salomeę.*

Accedit denique libellus, quo Guibertus antipapa et factio eius acriter impugnatur. Qui post Gregorii VII. mortem a. c. 1086. conditus cum scriptis Bernaldi et ex parte Bernhardi Constantiensium tam arcta necessitudine coniunctus est, ut et ipsum Bernaldo
 35 *auctori strenuissimo tribuendum esse non dubitem.*

Berolini a. 1896. Septembri mense.

E. DÜMLER.

Dominus noster Iesus Christus in euangelio secundum Matheum quemlibet catholi- f. 106.
 cum a communione excommunicatorum satis evidenti preceptione deterruit dicens⁸:
Qui ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Item Iohannes apo- Matth. 18, 17.
 40 *stolus et euangelista; Si quis, inquit, venit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite* 2. Ioh. 10.

a) sociare corr. in sociari c. b) iudicabatis corr. in iudicabitis c. c) Christus c.

1) *Hic nonnulla desiderantur.* 2) Sed quia se — cognoscit ap. Deusdedit c. 142.
 3) *Nescio ubi.* 4) *Hic desunt nonnulla.* 5) Non est — ecclesia ap. Deusdedit l. l. c. 143,
 p. 104, ubi nonnulla adduntur. 6) *Edict. Langobard. Liutprandi Leg. c. 34 (LL. IV, p. 124),*
 45 *ut socius noster Zeumer me docuit.* 7) *Ubi haec minime inveniuntur. Eadem extant ampliore*
forma in codice Bambergensi P. I. 9, fol. 106. 8) *Hunc locum et qui sequuntur laudat etiam*
Bernhardus in libro canon. c. 1 (Lib. de lite I, p. 477).

recipere eum in domum, nec ave dixeritis ei. Qui enim dicit illi ave, communicat operibus eius malignis. Item Paulus in priori epistola ad Corinthios: Si quis frater nominatur aut fornicator aut avarus aut idolis serviens aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Eam quippe, inquit beatus Augustinus¹, nominationem intelligi voluit apostolus, que fit in quemquam, cum sententia ordine iudiciario profertur. 5

2.Thess.3,14. Item apostolus ad Thesalonicenses: Si quis, inquit, non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate et non commisceamini cum illo, ut confundatur. Sanctus Fabianus papa et martyr, in cuius ordinatione Spiritus sanctus in specie columbę visibiliter adfuisse legitur², omnibus christianis apostolos ita instituisse testatur: Apostoli, inquit³, statuerunt dicentes: Cum^a excommunicatis scienter saltem in domo simul locutus fuerit vel oraverit communione privetur. Beatus⁴ Calistus papa et martyr insuis decretalibus⁵ etiam 10

*f. 106^v. modos enumerat quibus excommunicatos. vitare debeamus, videlicet in salutatione, in osculo, in oratione et convictu. Deinde inferendo sententiam quicumque, inquit, in his vel in aliis prohibitis scienter excommunicatis communicaverit, et ipse simili excommunicationi iuxta institutionem apostolorum subiaceat. Hanc sententiam sacratissimum Nice- 15

num concilium ratam esse voluit; quod beatus Gregorius papa in synodica sua⁶ et ęvangelio comparat, et omnes ab eo dissentientes anathematizat. Hanc beatus Augustinus in tantum amplexatus est, ut ipsam in concilio CC^{torum} et XVII episcoporum sua subscriptione confirmasse legatur⁷. Ergo et nos necessario communionem excommunicatorum declinamus, ne simili excommunicationi iuxta apostolorum institutionem 20

subiaceamus. Nam iuxta beatum Gelasium⁸ omnes complices sectatores communicatores dampnatę semel pravitatis pari sorte censentur, nec potest perversitas refutari, complice perversitatis admissa, et iuxta beatum Augustinum⁹ in XX^aIII^a omelia super Iohannem nihil sic debet formidare christianus quam separari a corpore Christi. Si enim separatur, non est membrum eius. Si non est membrum eius, non vegetatur spiritu eius. 25

Rom. 8, 9. Quisquis autem, inquit apostolus, spiritum Christi non habet, hic non est eius. Idem contra Donatistas¹⁰: Quisquis, inquit, ab hac catholica ęcclesia fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter vivere se existimet, hoc solo scelere quod a Christi unitate disiunctus est, non habebit vitam, sed ira Dei manet super eum. Item Donato presbitero¹¹: Foris, inquit, ab ęcclesia constitutus et separatus a compage unitatis et vinculo caritatis ęterno 30

supplittio punireris, etiam si pro Christi nomine vivus incendereris. Ne ergo huius modi separationis dampnationem cum excommunicatis incurramus, necessario nos ab eorum communionem sequestramus, illud beati Gregorii ad Iaderanos cives¹² non surda aure attendentes. Paterno, inquit, affectu obtestor atque suadeo, ut ab illicita se quisque communionem suspendat, et quos apostolica sedes in consortio communionis suę non recipit, 35

omnino refugiat, ne inde reus ante conspectum ęterni iudicis unde poterat salvari con-

a) supple ex Fabiano Si quis.

1) Sermo 351, § 10, Opp. V, col. 1360; cf. Bernaldi apologet. ration. (Lib. de lite I, p. 96). 2) Eusebii hist. eccles. VI, c. 29. sec. version. Rufini. 3) Ep. I, c. 6, Pseudoisid. ed. Hinschius p. 159; cf. Bernhardi lib. can. c. 2 (Lib. I, p. 478), Bern. apolog. rat. l. l. 40
4) Beatus — subiaceamus occurrunt fere ad verbum apud Bernaldum apolog. rat. l. l. p. 95.
5) Ep. II, c. 10, Hinschius p. 138; cf. Lib. de lite II, p. 104. 6) Ep. I, 24, EE. I, p. 36; cf. supra p. 592, n. 4. 7) In concilio Carthaginense VI, a. 419, c. 6, Mansi III, col. 714.
8) Ep. 27, c. 3; 12, c. 7. ed. Thiel I, p. 424. 354; vide utrumque locum in Bernaldi epistola ad Recchonem data, Lib. II, p. 104, apud Bernaldum l. l. p. 96. 9) Tractat. 27. in evang. Ioh. 45
§ 6, Opp. III, 2, col. 504; cf. Bernhardi lib. can. c. 8, Lib. I, p. 480. 10) Ep. 141, § 5, Opp. II, col. 458; cf. Bernhardum l. l. 11) Ep. 173, § 6, Opp. II, col. 614. 12) Ep. VI, 46, EE. I, p. 421; cf. Bernhardi lib. can. c. 3, Lib. I, p. 478.

sistat. Item ad eosdem¹: *Rogo, hortor et moneo, ut a prohibitis vos communionis consortio per omnia suspendatis nec cuiquam sacerdoti scismatico, Maximo^a qui excommunicatus est, contra animam suam quisquam vestrum communicare presumat.*

Guibertus² autem Ravennas indubitanter est excommunicatus cum omnibus factoribus^b suis, videlicet apostolicę sedis sacrilegus invasor et domini sui papę, inquam Gregorii, nefarius supplantator. Qui utique Gregorius eundem in multis synodis pro certis criminibus synodali iudicio excommunicavit, etiam antequam ille apostolicam sedem invasisset, dum adhuc rex et sui complices debitam eidem Gregorio obedientiam exhiberent. Nec de illa excommunicatione umquam exire curavit, sed ita excommunicatus sedem domini sui invadere et caput omnium excommunicatorum fieri presumpsit. Huius autem Guibertinę excommunicationis testes non duos aut tres, sed innumerabiles episcopos et abbates adhibere possumus, qui adhuc vivunt, qui eundem cum Romano pontifice synodaliter excommunicaverunt. Huius igitur prevaricatoris communionem et omnium eius complicum iuxta ęangelicas et apostolicas sanctiones declinare debemus, ne per ęternam communionem ab ęcclesia separemur, et ita separati cum diabolo et angelis eius ęterno incendio deputemur. Iam valeas, vivas, bene vivas, optime vivas.

APPENDIX.

Adnotationes quę sequuntur reperit Victor Krause, socius quondam noster, in codice Monacensi (olim Augustensi) 3853, fol. 158'. manu saeculi XI. scriptas³. Cum Bernaldus similia eisdem fere verbis cum in apologeticis rationibus (Lib. de lite II, p. 97) tum in chronico suo a. 1077 (SS. V, p. 296) exhibeat, quin haec exempla quoque ei debeantur, vix dubitaverim. Edidit primo Krause in annalibus nostris t. XIX, p. 125. 126.

Scias Constantium imperatorem magni Constantini filium a sancto Felice papa eciam inter hereticos deputatum⁴. Sanctus Germanus Parisiorum episcopus Haribertum regem libidini deditum excommunicavit anno ab incarnatione dominica DLXIII⁵. Beatus Nicolaus papa Lotarium^c regem [pro]^d Walterada eius concubina excommunicavit anno ab incarnatione Domini DCCCLXVI⁶. Ludewicus imperator iudicio episcoporum armis depositis ad agendam penitentiam includitur anno ab incarnatione DCCCXXXIII⁷. Per auctoritatem Stephani papae deposito ac detonso Hilderico rege Pipinus rex Francorum eligitur et a sancto Bonefacio archiepiscopo consecratur⁸. Praeterea etiam Gregorius omnes sacris canonibus adversantes anathematizavit nec aliquem excepit⁹. Beatus Adrianus papa ita decernit, ut anathema sit quicumque regum seu potentum decreta Romanorum pontificum violaverit¹⁰. Nota etiam, quod apostolus qui omnibus potestatibus obedire praecepit, mori potius quam Neroni imperatori morem gerere voluerit, videlicet nos suo exemplo instruens, ut, cum Deo et saeculari potestati simul obedire nequimus, Deo potius obediatur, quam hominibus.

Rom. 13, 1.

a) maxime c.   b) factoribus c.   c) Lotarum c.   d) pro addidi.

1) *Ibidem* cf. Bernhard. c. 5, p. 479.   2) Guibertus — presumpsit *occurrunt eisdem fere verbis apud Bernaldum, apologet. ration., Lib. II, p. 95. 96.*   3) Cf. 'N. Arch.' XIX, p. 110.   4) Cf. Bernoldi Chron. (SS. V, p. 408).   5) Cf. *ibid.* a. 563, p. 413.   6) Cf. *ibid.* a. 867, p. 420.   7) *Ibid.* a. 834.   8) *Ibid.* a. 752, p. 418.   9) Cf. Lib. de lite I, p. 495, n. 8.   10) Capit. Angilr. c. 20, ed. Hinschius p. 769.

Sane eciam discolo domino debitum reddere debemus, ita tamen ut Deo debitum suum non denegemus, quippe ut potius mori, quam ei in aliquo adversari ab aliqua potestate saeculari cogamur. Sic utique omnes sancti martires coronati sunt, eo quod nulli vellent obedire contra Dominum. Sic Valentinianus^a tribunatum potius voluit perdere¹, quam Iuliano augusto contra Deum obedire. Et nota, quod imperator non multo post et⁵ vitam simul et regnum turpiter perdidit, ille autem qui pro Domino tribunatum dimisit, ex Dei ordinatione regnum eiusdem apostate obtinuit et iuxta euangelium, qui parvam rem pro Domino dimisit, centuplum etiam in hac vita recipere meruit.

Matth. 19, 29.

a) Valeminianus c.

1) *Pauli Hist. Rom. l. XI, ed. Droysen p. 185.*

10

THEOBALDI STAMPENSIS EPISTOLA AD ROSCELINUM.

RECOGNOVIT

H. BOEHMER.

5 *De vita et gestis Theobaldi Stampensis quidquid compertum habemus, ex quinque eius epistolis colligatur oportet, ad Robertum Bloet episcopum Lincolnensem, Faricium abbatem Abendonensem, Margaritam reginam Scotorum, Philippum amicum, Roscelinum magistrum Compendiosum datis, quas iam ante 200 annos ex codice abbatis Beccensis nunc*
10 *a. fere 1060.¹ in oppido Stampis (Etampes)² natum esse elucet. Iuvenis in ecclesia Cadomensi³, i. e. in praeclara illa S. Stephani abbatia, cui fortasse iam a puero adscriptus erat, magistri munus sustinuit. Anno vero fere 1090. multorum doctorum Gallicorum vestigia secutus in Angliam profectus Oxfordiae scholas habere coepit⁴. Ubi quamdiu moratus sit, non traditur, nedum ubi et quando obierit. Nihil enim ex eius epistolis de*
15 *hac re statui potest, nisi quod a. 1114, quo Turstinus episcopus Eboracensis electus est, iam in Anglia morabatur. Turstino enim improprium quoddam in monachos pro presbyteris dicavit⁵, quod, num typis iam evulgatum sit, investigare nequivi.*

Ex epistolis eum a sententiis theologorum recentiorum, qui Berengarium et Lanfrancum secuti doctrinam traditam non solum auctoritatibus, sed etiam rationibus probare
20 *studebant, valde abhorruisse satis elucet. Inter quas fuit canon a Gregorio VII. nuper adinventus quo sacerdotum filiis ordo interdiceretur, quem epistola quinta ad Roscelinum data sermone non inculto argumentisque haud ineptis impugnavit. De Roscelino illo in quem invehitur, nihil dicit, nisi quod magister Compendiosus sit et, sive ex cathedra sive libello quodam, hoc dogma defenderit⁶. Sed dubitari nequit, quin famosus ille magister*
25 *Compendiosus fuerit, cuius doctrina Anselmo abbate Beccense duce a. 1092. synodo Suessio-*

1) Margaritam cuius clericis magisterio Cadomensi etiamtunc fungens adscisci studuit a. 1093. Nov. 16. obiisse constat; cf. 'Dictionary of National Biography' XXXVI, p. 136. Robertus Bloet ecclesiae Lincolnensi praefuit ab a. 1093. usque ad a. 1123. Faricius abbatiam Abendonensem (Abingdon) rexit a. 1100—1117; cf. 'Dictionary' XVIII, p. 204 sq. Turstinus denique Eboracensis a. 1114. electus et a. 1140. mortuus est. Unde Theobaldum a. fere 1060. natum esse conieci. 2) In districtu 'Seine et Oise' sito. 3) Cf. epist. ad Margaritam datam Dachery III, p. 139. 4) Cf. epist. ad Roscelinum datam. 5) 'Hist. littér. de la France' XI, p. 96. 6) Qui num eorum in numero fuerit, quos non palam, sed e latibulis loquentes totam Campaniam libidinosa peregrinatione polluisse Theobaldus dicit, non liquet. Cf. infra p. 605, l. 16.

nensi condemnata est¹. Sane quo ingenii acumine obstinatus ille dialecticae haereticus² Anselmo eiusque asseclis restitit, eodem eum nothos eorumque patronos infestasse vel ex his quae Theobaldus de eius sententiis profert, satis apparet. Etsi ergo fidem orthodoxam in dubium vocare non veritus est, tamen quidquid iuris novi curia Romana tum condidit, amplecti, quin etiam defendere non dubitavit. Qua de re epistola Theobaldi, quamvis⁵ brevis sit, non parvi videtur esse momenti.

Quae quando composita sit, non constat. Sed inde quod Theobaldus Roscelinum magistrum Compendiosum nominavit, de Suessionensi autem synodo nihil commemoravit, eam antequam illius sententiae a. 1092. condemnarentur, Oxfordiae scriptam esse statui potest. Atqui Roscelinus, postquam Suessionibus canonicatum suum perdidit, in Angliam profectus est³. Fieri ergo potuit, ut tunc demum quae de ordinatione nothorum censuit, Theobaldo notum fierent et antequam in Franciam reverteretur⁴, ab illo hoc libello refellerentur. Neque vero inde quod noster Defensionem supra editam, quam incertae aetatis esse⁵ demonstravimus, ad verbum laudavit, plusculum lucis de hac re lucrabimur. Quae cum ita sint, nihil certi definire ausim, nisi quod paenultimo vel ultimo saeculi undecimi¹⁵ lustro epistola conscripta sit.

Dacherii editionem, quae mendis aut lacunis laborare non videtur, cum codicem ipsum⁶ unde epistolam dedit inspicere non licuerit, ad verbum repetivimus. Iterata est iam antea a Iosepho de la Barre in altera Spicilegii editione t. III, p. 448. et a Mignio in Patrologiae latinae tomo CLXIII, col. 767—770. Adhibuimus praeterea quae 'Histoire²⁰ littér. de la France' XI, p. 90—96, Theiner, 'Einführung der Ehelosigkeit' II, p. 327—333, qui maximam partem epistolae in vernaculam linguam vertit, Mers, 'Die Legation Hugo's von Die' p. 16 sq., de Theobaldo et hac epistola exposuerunt.

Berolini a. 1896. Oct. 19.

H. BOEHMER.

Roscelino Compendioso magistro Theobaldus Stampensis magister²⁵
Rom. 12, 3. Oxnefordiae non⁷ plus sapere quam oportet, sed sapere ad sobrietatem.

Quoniam sacerdotum filios et alios ex lapsu carnis generatos non satis provida ratione calumniaris et calumniando illos exleges esse nimis impudenter astruere conaris, quae super iis a patribus sanctis rationabiliter audivimus, non quasi praesumendo, sed diligentiae subserviendo, ad memoriam revocare curavimus. In decretis³⁰ namque Calixti papae⁸ legendo invenimus et inveniendo legimus: Si quis praedicat sacerdotem post lapsum carnis per poenitentiam ad sacerdotalem dignitatem redire non posse, fallitur nec catholice sentit.

Si vero sacerdotibus post lapsum carnis licet ad sacros ordines reverti, multo magis innocentes illos qui ex lapsu carnis orti sunt sacris licet ordinibus insigniri.³⁵

1) Mansi, Coll. XX, col. 741. 2) Anselmus Cantuar. de fide trin. 2; Migne, P. L. t. 158, p. 265. 3) De Roscelino cf. 'Hist. littér.' IX, p. 350—368; Iconis Carnot. epist. 7 (Ed. Paris 1610, p. 11), Abaelardi ep. 21, Rosc. ipsius epist. quae sola servata est ed. Schmeller, 'Abhandl. der I. Cl. der königl.-bayerisch. Akad. der Wissensch.' t. V, III, p. 193—210, a. 1849. 4) A. fere 1096. 5) Supra p. 579 sq. 6) In catalogo abbatae Beccensis, quem Montfaucon (Bibliotheca bibliothecar. II, p. 1252) edidit, haec de eo leguntur: 97. Elucidarium in appendice S. Anselmi editum n. 198. in 4°. Expositio Berengaudi super visiones Apocalypsis. Theobaldi Stampensis epistolae aliquot. hinc erutae extant Spicil. tom. 3. Expositio Hieronymi presbyteri super lamentationes. De quatuor virtutibus incerti auctoris. Sed, ut Leopoldus Delisle comiter me docuit, et chartae et libri celebres illius monasterii omnes motibus Gallicis saeculi XVIII. exeuntis deperierunt. 7) Eisdem verbis nititur Ivo in inscriptione epistolae ad Roscelinum datae, cf. supra n. 3. 8) Cf. Ep. Calixti II, c. 20, ed. Hinschius p. 142.

Errat enim, errat et os impudens in blasphemiam acuit et armavit, qui eos appellat et indicat exleges, quos a servitute legis in libertatem gloriae filiorum Dei gratia liberavit, quia non est infeliciter natus, qui ad vitam aeternam feliciter est renatus. Inde Paulus ait de renatis: *Unum corpus sumus in Christo*. Et alibi: *Heredes quidem Dei, coheredes* 1. Cor. 10, 17.
 5 *autem Christi*. Inde etiam Petrus: *In veritate comperi, quod non est personarum acceptor* Rom. 8, 17.
Deus, sed in omni gente qui timet Deum et facit iustitiam eius, acceptus est illi. Et alibi de renatis: *Genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis*. 1. Petr. 2, 9.
 Inde Hieronimus¹: *Cum baptizatus quilibet de fonte ascenderit, sacro crismate ungitur in vertice, ut cognoscat se promotum esse in regium genus et sacerdotale, id est in Christi*
 10 *consortio christianus vocetur et aeterni regni coheres fieri comprobetur*. Tegitur² etiam post sacram unctionem caput eius sacro velamine, ut intelligat se exornari regni diademate et sacerdotali, sicut iam dictum est, dignitate. Et alibi: *Quicumque baptizati estis* Gal. 3, 27.
Christum induistis. Sic ergo cuiuscumque generis sit ille novus homo, in utero generatur ecclesiae, generatus unitati corporis Christi indubitanter aggregatur. Iohannes
 15 quoque in Apocalypsi: *Qui lavit nos in sanguine suo et fecit nos Deo regnum et sacer-* Apoc. 1, 5.
dotes. Qua igitur fronte quidam homunciones non palam, sed e latibulis loquentes et totam Campaniam³ libidinosa peregrinatione polluentes, indignos sacerdotio iudicant, quos Petrus et Iohannes regali sacerdotio dignos esse confirmant? Christus quoque in euangelio docens orare discipulos, primum inquit: *Pater noster*; unde constat omnes
 20 renatos esse fratres. Et alibi: *Nobite vobis vocare patrem super terram, unus est enim pater* ib. 23, 9.
vester qui in coelis est. Si ergo ex eodem patre et ex eodem sanctae matris ecclesiae utero sumus omnes, nihil est quo alter alteri calumniam imponat, nihil ergo alter adversus alterum superbire debeat. Et alibi Dominus inquit: *Viro equidem, non maneat hoc pro-* Ez. 18, 4.
verbium amplius in Israel, quia filius non portabit iniquitatem patris. Ut enim anima ib. 19.
 25 *patris, ita et anima filii mea est*. Ideoque Deus nasci voluit de progenie peccatricis, ut discerent homines peccata parentum non obesse sibi⁴. Unde in genealogia Christi cf. Matth. 1, 3.
 nulla sanctarum nominatur, sed Thammar et aliae tres, quas divina pagina reprehendit, apponuntur^a, ut qui pro peccatoribus veniebat, de peccatricibus nasci dignaretur. Inde agnus ex pascha immolandus iussus est assumi de capreis et ovibus, quia ex iustis et
 30 peccatoribus verus agnus erat generandus. Plus itaque prodest bene vixisse quam de iustis parentibus originem duxisse. Deus enim vitam hominis, non nativitatem attendit.

Quod autem ipsi obiciunt, quia exleges legitime ecclesiae praeferendi non sunt, bona est quidem sententia et certa, sed indecenter assignata. Assignant etenim illam renatis illis, quos mater ecclesia in curia Christi recepit, receptos lacte proprio nutrit, nutritos pane suo solidavit; qui plane adversantur Hieronimo dicenti⁵: *Absit, Domine,*
 35 *ut in tabernaculo tuo sint divites prae pauperibus et nobiles prae ignobilibus*. Inde Basiliius contra Iudaeum quemdam de lege sibi data gloriantem⁵: *Vera caritas in Christi corpore non praefert indigenam alienigenae, non nobilem ignobili, non pauperem diviti,*
sed potius omnes per adoptionem Spiritus facit filios per eundem Spiritum clamantes: Matth. 6, 12.
 40 *Pater noster, dimitte nobis debita nostra*. Sic quoque in Christi corpore ille solus habetur

a) apponantur *Dach*.

1) Immo Hrabanus Maurus, *De clericorum institutione* l. I, c. 28; *Opp. ed. Colon. p. 9*, ut videtur, sed non ad verbum: Postquam enim ascenderit baptizatus de fonte, statim signatur in cerebro a presbytero — ut regni Christi particeps fiat et a Christo christianus possit vocari; cf. *Ivonis*
 45 *Decreti p. I, c. 140*. 2) *Ibid. p. 10, c. 29*: Tegitur enim post sacram unctionem caput eius mystico velamine, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri; cf. *Ivonis Decr. I, c. 143*. 3) *Champagne, Galliae provincia*. 4) Cf. *supra Noviomensium epist. p. 576, 577*. 5) *Non inveni*.

sublimior, qui fuerit in Dei amore potentior. Unde quidam sapiens contra quemdam de nobilitate sua praesumentem loquitur dicens:

*Si longe repetas longeque revolvās,
Nomen ab infami ducis asilo*¹.

Rursus quid illi opponunt? Quod, quando homo baptizatur, non conditio mutatur, sed peccata abluuntur², verum est; sed nullus ambigit hoc esse dictum de mundanis conditionibus. Quod si quis servus baptizatur, servitus illa non mutatur. Unde apostolus: *Si servus est, magis utere*, quia servitus illa non est contraria coronae. Unde alibi³:

*Servus sis, generosus eris, si mens bona fiat,
Sis liber, turpis mens tua, servus eris.*

Amplius: quod prohibetur, ne filii sacerdotum ad ordines promoveantur, sic est intelligendum secundum Augustinum⁴, eos qui hanc prohibitionem audiunt, ab huiusmodi concupiscentiis abstinere debere. Si enim filius sacerdotis honeste vivit, ordinandus est. Si vero militis filius inhoneste vivit, repudiandus est, quia magis placet Deo vitae perfectio et contra peccatum afflictio quam superba de legitimis parentibus gloriatio. Filii namque sacerdotum non ideo, quod sint exleges, refutantur, sicut imperiti homines arbitrantur, sed ut sacerdotes a concupiscentiis carnis refraenentur⁵. Quia nimirum quemlibet sacro fonte renatum vel plenarie divina mundat gratia, vel sacri mundatio lavacri non est sufficiens nec plenaria, quod contradicit fides catholica⁶. Non enim sunt exleges iudicandi, *quorum Deus ipse est pater*, et quos peperit Christi gratia⁷, omnium regenerantium piissima mater, nec debemus illis *delictum patris* sive *thorum matris impropere*, sed potius morum perfectionem diligenter attendere⁸, quoniam patris sive matris perpetratum crimen non potest filiis *paradisi claudere limen*⁹. Unde quidam sapiens:

*Quid meruere pati quocunque thoro generati?*⁹

Quod autem filii sacerdotum ab ordinibus reprobentur, ex rigore iustitiae factum est, sed nullo modo iustum est, testante Augustino¹⁰, *quia non iuste poenam portant, qui culpam non commiserunt*. Sic itaque illi prolatores novitatis nova praecepta dantes et quodammodo virtutem baptismatis evacuantes¹¹, qui rationibus supradictis oblatrant, dum de huiusmodi scrupulose et contentiose disputant, quasi clauso ostio ad parietem pulsant. Ut autem maior honor et gloria filiis sacerdotum accedat, Iohannes baptista, quo nullus maior inter natos mulierum surrexit, filius fuit Zachariae sacer-

1) *Iuvenal. Sat. VIII, p. 272 sp.*:

Et tamen ut longe repetas longeque revolvās
Nomen ab infami gentem deducis asylo.

2) *Hoc Roscelinus, non inepte quidem, videtur contendisse.* 3) *Non inveni.* 4) *Cf. Ivon. Prolog. in decret. (Ivon. epist. Paris. 1610) p. 516:* sed ad reprimendam quorundam presbyterorum incontinentiam, vel tutius minuendam aliorum continentiam. 5) *Cf. Defension. v. 8 sq. supra p. 580:* Fonte sacro lotum vel mundat gratia totum, | Vel non est sacri mundatio plena lavacri. 6) *L. l. p. 581, v. 27 sq.:* Non est illorum turpis generatio, quorum | Est Deus ipse pater, peperit quos gratia mater. 7) *L. l. v. 29 sq.:* Ne cures patris mihi delictum, neque matris Improperare torum, sed formam respice morum. 8) *L. l. v. 16 sq.:* Errat mens et hebet prorsus mea, si mihi debet | Alterius crimen paradisi claudere limen. 9) *L. l. v. 3.* 10) *Non inveni. Similem locum legi in Gelasii I, epist. 6, § 5. de sene, nomine Seneca ad omnes episcopos per Picenum ed. Thiel I, p. 329. 330:* Magisque videbitur iniustus Deus, si illic infligatur poena, ubi nulla est culpa (*Augustini Opp. X, col. 1073, app. col. 142*). 11) *Defensio v. 10 sq.:* Hec qui tractatis, prolatores novitatis, | Dum nova iura datis, lavacri ius evacuatis.

dotis. Maria etiam mater Domini et de sacerdotali progenie descendit, cum dicatur cognata Elisabeth, quae de Aaron originem duxit. Si autem vellem enumerare omnes Luc. 1, 5. 36. de lapsu carnis procedentes, qui principatum in sancta ecclesia tenuerunt, prius deficeret vita quam exempla¹. Inde etiam Iacob² omnes, quos de liberis et ancillis genuit, cf. Gen. 49, 28. 5 filios aequali honore heredes constituit, nec apud illum praefertur, qui secundum carnem nobilior videbatur. Quicumque³ fidem Domini promeretur, nullis maculis carnis nati-
vitatibus obfuscatur. Hoc autem Iacob idcirco fecisse legitur⁴, ut ostenderet, quod non
est discretio, Iudaeus an Graecus, barbarus an Scythae, servus an liber sit, quia per omnia Col. 3, 11.
et in omnibus Christus est. Propterea enim salvator noster et Dominus humanam figu-
10 ram induit et pro libero et servo servivit, ut omnibus in se credentibus pari honore et gloria coelestia praemia largiretur. Salomon etiam qui feliciter, sapienter, subtiliter regnavit, docuit, prophetavit, etsi de lapsu carnis ortus sit, Deus ipsi tamen templum suum aedificare concessit, quod David patri suo, legitimo Iesse filio, ne construeret, prohibuit; in quo nobis Deus patenter innuit, quod magis approbat vitae sanctitatem,
15 morum honestatem, quam legitimae natiuitatis generositatem. Non igitur sibi applaudat dives et nobilis nec diffidat pauper et humilis, quia excelsus Dominus humilia respicit Ps. 137, 6.
et alta a longe cognoscit. Humiles respicit, ut attollat, altos, id est superbos, a longe cognoscit, ut deiciat. Sicut enim apostolus dicit: Nemo coronabitur, nisi qui legitime 2. Tim. 2, 5.
certaverit, — cum dicit nemo, nullus excluditur, in quo superba huius mundi stultitia
20 confutatur, quae eum exlegem appellat et iudicat in terris, quem Deus ad dexteram suam collocat et coronat in coelis.

1) Cf. supra p. 594.   2) Sequentia ex Isidoro in Genesim c. 31, § 65. 66, Opp. ed.

Arevalus V, p. 358: Quaeritur autem de Iacob etc., ordine sententiarum aliquantulum mutato.

3) Cf. supra p. 575, n. 7, 594, n. 4, ubi idem locus laudatur.   4) Apud Isidorum scil. l. l.

DE PAENITENTIA REGUM ET DE INVESTITURA REGALI COLLECTANEA.

RECENSUIT

H. BOEHMER.

5

Sicut antiquitus theologiae et iuris canonici studiosi magnas auctoritatum collectiones condebant, quibus fides vel ius tunc usitatum probaretur, ita aevo Gregorii VII. diversarum partium sectatores¹ e canonicis undique scripturis eas sententias in usum scriptorum et suae factionis assertorum conguessisse constat, quibus sua dogmata affirmari, adversariorum refelli viderentur. Quae collectanea longe lateque tunc divulgata¹⁰ qualia fuerint, haud scio an ex eo libello cognoscatur, qui, postquam Knust b. m.² ante 57 annos in annalibus nostris adnotavit et descripsit, ex codice Bambergensi P. I. 9. 64. non semel iam in libellorum de lite tomis adhibito³ infra primum editur.

*Ac Knust quidem commentariolum quoddam de regum Israeliticorum paenitentia ante brevem Antichristi historiam insertum, cui libellus in codice a f. 107. inde sub-¹⁵ iunctus est, eiusdem auctoris esse coniecit, praesertim cum hoc quoque de lite imperatorum et pontificum intellegi possit, quippe quo auctor regiam auctoritatem inde quod rex paenitentiam agat, nihil damni contrahere argumentatus sit. Quod etsi fieri potuit, tamen pro certo affirmare non ausim. Quapropter separatim titulum ei inscribere placuit.*²⁰

De libelli auctore nihil traditur. Cum vero liber Bambergensis nonnullos tractatus in dioecesi Leodiensi compositos contineat⁴ et in foliis anterioribus genealogiam quandam sacrae familiae exhibeat, cui sanctus Serratus⁵ quoque, episcopus et patronus Leodiensis dioecesis adnumeratur, nescio, an clericus vel monachus Leodiensis aut certe Lotharingus fuerit, imperatori, ut haud pauci illius provinciae clerici, religiosissime addictus. Accedit,²⁵ quod aliquantulum haec collectanea cum Wenrici, scholastici Treverensis, epistola conveniunt, qui duos locos e Maccabaeorum libris⁶, duos ex epistolis Gregorii I⁷, duos ex

1) Cf. Gebhardi Salisburg. epist. c. 8, Lib. de lite I, p. 266; Mirbt, 'Die Publizistik' p. 169. 420. 612. 2) 'Archiv' VII, p. 822 sq. 3) Cf. Tractat. de investitura; Epist. Leodicensium; Iconis, Lib. de lite II, p. 450. 497. 642; Const. imp. I, p. 658. 665. 4) Tractatum³⁰ de investitura et epistolam Leodicensium. 5) F. 106. 6) 1. Maccab. 16, 20; 14, 38; Epist. c. 8, Lib. de lite I, p. 298. 7) Epist. I, 5, p. 6: Ecce serenissimus — infirmo commisit; l. l. p. 298. — Epist. III, 61, p. 222: Ego iussioni — non tacui; l. l. c. 4, p. 291.

*epistolis Isidori*¹ *Hispalensis* *eisdem fere verbis laudaverit atque noster, Annales regni Francorum sicut noster novisse videatur*², *de Gregorii I. autem Registro, quod noster maxime calluit, asserat*³: qui caetera quaeque in Registro eius scripta attente releget, multa alia ad hanc rem pertinentia sententiae illius testimonia ibidem facile habet⁴.
 5 *Sed utrum Wenricus ipse hunc centonem composuerit an epistolae suae scribendae adhibuerit an auctor centonis his verbis epistolae longe lateque divulgatae magnique aestimatae*⁵ *commotus pennam arripuerit, diiudicari nequit. Ceterum ne aetas quidem qua confectus est, ex libello ipso accuratius definiri poterit. Quodsi commentatio de paenitentia supra laudata eiusdem auctoris est, paullo postquam Henricus IV. Canusii paeni-*
 10 *tentiam egit, a. fere 1077. eum quoque compositum esse coniecerim.*

*Auctor sanctum Iohannem baptistam praecipue coluisse videtur, de cuius maioribus in initio commenticia protulit. Quapropter monasterio aut ecclesiae cuidam collegiatae Iohannis*⁶ *eum ascriptum fuisse forsitan conicere licebit.*

Berolini a. 1896. Nov. 4.

H. BOEHMER.

15 De paenitentia regum.

*Testimonia de penitencia Salemonis. Ieronimus super Iezechielem, ubi scripsit *f. 106. de edificio in monte constituto, facit mentionem de Salemone dicens⁷: *Quamvis peccasset, tamen egit penitentiam scribens proverbialia, ubi dicit: Novissime egi penitentiam et respexi,* Prov. 24, 32. **ut eligerem disciplinam. Item Ieronimus*^a *super Ecclesiasten: Aiunt, inquit*⁸, *Hebrei* *f. 106'.
 20 *hunc librum esse Salemonis penitentiam agentis. Ambrosius*^b *in apologya David*⁹: *Quid de David dicam? et quid de sancto Salemone? Qui quamvis Iudaicus populus estimabat eum venisse pro Christo, ne videretur esse super hominem, idem Christum nutu divino corrui. Et David non dicitur sanctus, qui sanctus ab omnibus esse scitur, et Salemonem sanctum nominat, ut nobis de penitentia eius dubietatem tollat, sicut David*
 25 *in psalmo: Irritaverunt Moysen in castris, Aaron sanctum Domini. Item Ambrosius*^b Ps. 105, 16. *de Satyro, fratre suo, inquit*¹⁰: *Hoc ait sanctus Salemon. Item Ambrosius*^{c. 11}: *Aiunt, inquit, libri Hebrei Salemonem venisse in templum, quod ipse dedicaverat cum quinque virgis, de quibus dedit quatuor peritis legis*^d, *ut verberaretur ab illis pro penitentia. Qui communi dixerunt consilio, quod in unctum Domini manum non mitterent, testante*

30 a) ieron c. b) Ambros c. c) Ambros c. d) abhinc alia manus ut videtur incipit.

1) Isidori *Opp. ed. Arelavus VI, p. 580: Speciali gratia — vitae formae; ibid. p. 581: De constituendo — manet incertum; cf. l. l. c. 8, p. 298.* 2) *L. l. p. 289, de depositione Ebbonis archiepiscopi Remensis cf. Annales Bertiniani ad a. 835, ed. Waitz p. 10.* 3) *Cf. l. l. c. 8, p. 298.* 4) *Praeter Gregorium, Isidorum, Annales regni Francorum novit et laudat*
 35 *Wenricus Augustinum, Hieronymum, fortasse chronicam quandam, unde Iesse episcopum Ambianensem propter infidelitatem ab Ebbone depositum esse (cf. c. 4, p. 289) compertum habebat, quam tamen amissam aut certe etiannunc latentem dolemus. Vix ergo noster eruditione Wenrico inferior erat.* 5) *Cf. Mirbt l. l. p. 96.* 6) *Cui in Lotharingia dedicata erant: Florinae (dioec. Leod.); cf. Hauck, 'Kirchengesch.' III, p. 1013, Tulli ecclesia paroch. cathedralis cf. Gallia christ.*
 40 *XIII, col. 956 sq.; Prumia (dioec. Trev.) cf. ibid. col. 589; Valentianae (dioec. Cam.) cf. ibid. III, col. 156 sq.* 7) *Comment. in Ezechielem l. XIII, c. 43, Opp. V, col. 524. paucis mutatis.* 8) *Comm. in Eccles., Opp. III, col. 392.* 9) *Cap. 3, § 13, Opp. I, col. 680: Quid de Salomone sancto loquar etc.; verba mutata sunt.* 10) *Cf. De excessu fratris sui Satyri lib. II, 30, Opp. III, col. 1142: Non nos ei igitur longe optimum secundum sancti Salomonis sententiam.*
 45 *Quem locum noster forsitan in animo habuit.* 11) *Nescio ubi. Locus falso Ambrosio attributus esse videtur.*

Ps. 104, 15. *David: Nolite tangere christos meos. A se ipso ergo depositus est et retinuit tantummodo tribum Ephraym et fecit sibi bipertitum imperium. Item aiunt Salemonem quinquies tractum fuisse per plateas Iherusalem causa penitentiæ^a.*

De investitura regali.

*f. 107. *Legimus in divina^b hystoria, quod rex David omnem progeniem filiorum Aaron 5
1. Par. 24. convocaverit diviseritque hos in partes viginti quatuor ac de his singulis singulos pontifices elegerit, ea videlicet provisione, ut, dum quilibet pontificum vita decederet, quicumque in eius parte optimus putaretur, ei in pontificium succederet. Qui autem
*f. 107. *ordo partium earundem servari deberet, missa coram David rege et principibus familiarum sacerdotalium et leviticarum sorte querebatur. In quarum distributione sortium 10
Luc. 1, 5. etiam Abia, de cuius vice et genere Zacharias, pater Iohannis baptistæ, oritur, octavo
1. Par. 24, 10. loco positus invenitur. Qui Abia¹ eiusdem regis David temporibus summus erat sacerdos ab ipso rege constitutus. Salemon quoque patri in regno succedens eiecit certis ex causis Abyathar a sacerdocio et Sadoch sacerdotem pro eo posuit. Sic et in libris Machabeorum reperitur ad locum, quando iam regnum Iudeorum dominationi 15
1. Macc. 10, 10. 20. Iudeorum^c subiectum erat: *Rex Alexander fratri Ionathæ salutem. Audivimus de te, quod vir potens viribus et aptus es, ut sis amicus noster et nunc constituimus te hodie summum sacerdotem gentis tuæ et cetera.* Rursus cum alter succederet huic^d rex, ita
ib. 71, 57. dicitur ibi: *Scriptis Antiochus adolescens Ionathæ dicens: Constituo tibi sacerdotium.* Hoc
ib. 14, 38. mortuo cum suscepisset Simon frater eius, sic scriptum est: *Rex Demetrius statuit illi 20 summum sacerdotium et cetera.* Verum et de Onia principe sacerdotum loquitur eadem
2. Macc. 4, 4-6. scriptura dicens: *Onias pontifex ad Seleucum regem se contulit, non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universæ multitudinis considerans. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari.* Quo postmodum defuncto, nullus omnino prefuit summo sacerdocio nisi eius regis qui tunc temporis erat dono. 25
Plures enim facti sunt sacerdotes eo quod morte prohiberentur permanere.

Gelasius^e ad Anastasium imperatorem²: *Duæ sunt personæ, imperator Augustus, quibus principaliter hic mundus regitur: Auctoritas sacra pontificum et regalis potestas.* Gregorius universis episcopis per Illiricum consistentibus³: *Quia ex epistolis, quas ad nos per Maximianum presbiterum et Andream diaconum direxistis, in persona Iohannis 30 fratris et coepiscopi nostri consensum omnium vestrum et serenissimi principis convenisse cognovimus voluntatem, magna nos exultatio habuit talem Deo auctore ad sacerdotii officium fuisse provecum, qui dignus cunctorum est electionis iudicio comprobatus.*

*f. 108. *Idem ad Theotistam imperatoris sororem⁴: *Ecce serenissimus domnus imperator fieri simiam leonem iussit. Et^f quidem pro iussione illius vocari leo potest, fieri leo non 35 potest. Unde necesse est, ut omnes culpas meas non michi, sed suæ pietati deputet, qui virtutis ministerium infirmo commisit.* Idem inter alia quæ sunt ex Domini persona loquitur ad eundem regem⁵: *Sacerdotes meos tuæ manui commisi.* Item ad Theodorum⁶: *Dominus dominari eum, quin ipsum principem, non solum militibus, sed etiam*

a) sequitur notitia de Antichristo, quam omisimus. b) indivina c.; saepius scriba praepositionem cum 40 substantivo sequenti ligavit. c) ita c.; Syrorum subintellege; iud'or' c. d) abhinc alio atram. litterisque minoribus scriba usus est. e) auctorum et librorum nomina semper maioribus litteris scripta et atram. rubro insignita sunt. f) Equidem c.

1) Hoc finxit auctor, opinor. 2) Epist. 12, c. 2, ed. Thiel p. 351. 3) Epist. V, 10, EE. I, p. 291. 4) Epist. I, 5, EE. I, p. 6. 7. 5) Epist. III, 61, EE. I, p. 221. 45 6) Ibid. 64, EE. I, p. 226.

sacerdotibus concessit. Hinc ad augustam Constantinam¹: Omnipotens Deus, qui pietatis vestre cor suę dextra maiestatis tenet et nos ex vobis protegit. Et rursum²: Salonitanę civitatis episcopus me ac responsali meo nesciente ordinatus est et facta res est, quę sub nullis anterioribus principibus evenit. Quod audiens ad eundem prevaricatorem, qui in-
5 ordinate ordinatus est, protinus misi, ut missarum sollempnia celebrare nullo modo auderet, nisi prius a serenissimis dominis cognoscerem, si hoc fieri ipsi vidissent, quod ei sub excommunicationis interpositione mandavi. Et iterum³: Ego preceptione pietatis dominorum obediens eidem Maximo, qui me nesciente ordinatus est, hoc quod in ordinatione sua me vel responsalem meum pretermittere presumpsit, ita ex corde laxavi, ac si me
10 auctore fuerit ordinatus. Et quibusdam interpositis: Dominus nos sub manu vestra non secundum peccata nostra, sed secundum gratię suę dona disponit. Item de ecclesiastico regimine et pace reipublicę ad Mauricium augustum⁴: Piissimus atque a Deo constitutus dominus noster inter cęteras augustorum ponderum curas conservandę quoque sacerdotali caritati regimine spiritali invigilat. Idem Gregorius Mauricio augusto⁵ in epistola^a 'Omnipotenti Deo reus^b est': Dominorum legem suscepi, in qua subiunctum est, ut
15 nulli, qui^c manu signatus est, converti liceat. Sed hoc est contra Deum. Ego quidem iussioni tuę subiectus eandem legem per diversas terrarum partes feci transmitti et quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordet, ecce per suggestionis meę paginam dominis nunciavi. Utrobique^d ergo quę debui exsolvi, qui et *imperator obędientiam prebui *f. 108^r.
20 et pro Deo quod sensi, minime tacui. Idem Gregorius Senatori presbitero et abbati xenodochii^e in epistola^{a, 6} 'Quando ad ea': Item constituimus, ut obeunte abbate atque presbitero supradicti xenodochii atque monasterii, non alius sibi quacumque obreptionis astucia ordinetur, nisi quem rex eiusdem provincię cum consensu monachorum secundum Dei timorem elegerit ac providerit ordinandum. Idem Gregorius Theodoro episcopo in
25 epistola^a 'Quando bona'⁷: Valde durum mihi videtur, ut ab eius servicio imperator milites suos prohibeat, quin et omnia protribuit et ditari eum non solum militibus, sed et sacerdotibus concessit. Idem Gregorius omnibus episcopis Syecilę in epistola^a cuius inicium⁸: Legem, quam piissimus imperator dedit, ne fortasse hi, qui milicię vel rebus sunt publicis obligati, dum causarum suarum pericula fugiunt, ad ecclesiasticum habitum veniant, vel
30 in monasteriis convertantur, vestre studui fraternitati transmittere, hoc maxime exorans, ut, quod hi qui in seculi actionibus implicati sunt, in clero ecclesię propere suscipiendi non sunt. Gregorius Virgilio Arelatensi⁹: Quibusdam namque narrantibus agnovi, quod in Gallię vel Germanię partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi dilacione perveniat. Et post pauca: Alia quoque res est nobis valde detestabilis nunciata, quod quidam ex laicali habitu per appetitum glorię temporalis defunctis episcopis tonsorantur et
35 fiunt subito sacerdotes. Et post¹⁰: Qua de re necesse est, ut vestra fraternitas precellentissimum filium meum Teudebertum^f regem ammonere studeat, ut huius peccati maculam a regno suo funditus repellat, quatenus omnipotens Deus tanto apud se maiora retribuat, quanto conspicit eum et amare quod diligit ipse et vitare quod odit. Gregorius Maximo
40 exepiscopo in Salona¹¹: Quod autem valde te pertimescere ac omnino trepidare cognovimus, ne hoc fortasse in te ulciscamur, quod sine nostro consensu ad sacerdotalem

a) ea c. b) bis scr. c. c) in add. Greg. d) ita Greg.; utrobisque. Quia inepte c. e) xenodochio corr. in xenodochii c. f) Teldebertum c.

1) Epist. V, 39, EE. I, p. 326. 2) Ibid. p. 328. 3) Ibid. p. 329. 4) Ibid. 37,
45 EE. I, p. 320. 5) Epist. III, 61, EE. I, p. 221 sq.; Jaffé nr. 1266. multis omissis.
6) Epist. XIII, 11, EE. II, p. 377. 7) Epist. III, 64, EE. I, p. 226. 8) Epist. VIII, 10, EE. II, p. 12. 9) Epist. V, 58, EE. I, p. 369. 10) Ibid. p. 370. 11) Epist. VI, 25, EE. I, p. 403.

cognosceris ordinem inordinate prorupisse. Intolerabilis quidem culpa est, sed secundum iussionem piissimi domni^a imperatoris, si nequaquam amplius in contumacię tuę errore perstiteris, relaxamus. Gregorius Mauricio augusto capitulo XVIII.¹: Non enim parvę
 *f. 109. potuit esse mercedis, quod Iohanne sanctę *memorię de hac luce subtracto ad ordinandum sacerdotem ętas vestra hęsitavit. Tempus paulo longius distulit, cum metu omnipotentis 5 Domini consilium quesivit, ut videlicet causa Dei cum magno timore debuisset disponi. Unde et aptum valde existere in pastoralı regimine fratrem atque sacerdotem Cyriacum existimo, quem ad^b eundem ordinem vestrę pietatis consilia longa genuerunt. Post pauca: Omnipotens Deus bonum hoc serenitati dominorum pięque eorum soboli et in presenti seculo atque in perpetua remuneratione retribuatur, quatenus de eo pietatis vestrę iudicium 10 non solum ante homines, sed ante superne quoque oculos maiestatis convalescat. Gregorius Anastasio expatriarchę Ant[iocheno]²: Preterea indico, quia a serenissimis dominis, quantis valui precibus postulavi, ut vos honore restituto ad sancti Petri, apostolorum principis, limina venire et, quousque Deo ita placuerit, hic mecum vivere concedat, quatenus dum vos videre meruero, peregrinationis vestrę tedium de ęterna patria invicem loquendo rele- 15 cemus. In annalibus imperatorum Karoli Magni et gloriosissimi Ludvici de ipso papa Romano³: Gregorius^c presbiter tituli sancti Marci electus, sed non prius ordinatus est, quam legatus eiusdem Loduvici imperatoris a Francia Romam venit et electionem cleri et populi, qualis esset, examinavit. Leo quartus Lothario et Lōdwico augustis⁴: Reatina ecclesia, quę per tot temporum spacia pastoralibus curis destituta consistit, dignum 20 est, ut brachio amplitudinis vestrę sublevetur ac gubernationis tegmine protegatur. Unde salutationis alloquio premissis vestram magnitudinem^d deprecamur, quatenus Coloni^e, humili diacono, eandem ęcclesiam ad regendum concedere dignemini, ut vestra licentia accepta ibidem eum Deo adiuvante consecrare valeamus episcopum. Sin autem in predicta ecclesia volueritis, ut preficiatur episcopus, Asculanam^e ęcclesiam quę viduata existit, illi vestra 25 serenitas dignetur concedere, ut consecratus a nostro presulatu Deo omnipotenti vestroque imperio grates peragere valeat. Stephanus papa Widoni comiti⁵: Lectis sagacitatis vestrę apicibus, quę defuncto ecclesię Reatinę antistite clerum et plebem eiusdem elegisse sibi futurum antistitem nobisque consecrandum vestro studio directum esse, ne ipsa ęcclesię diu sine proprio consisteret pastore fatebantur, nos de obitu prioris dolentes, quando de 30
 *f. 109. unanimitate et canonica *ipsius ecclesię electione nunc ipsum electum, ut mandastis, tam citissime ordinare omisimus, quod imperialem nobis, ut mos est, absolutionis minime detulit epistolam. Pro qua scilicet re ambiguum nobis extitit^f. Ideo voluntati vestrę in hoc parere distulimus, ne augustalis animus durissime modo quocumque perciperet. Sed scientes ęcclesiam Domini sine proprio diu pastore non debere consistere, glorię vestrę 35 mandamus, quoniam aliter mox agere non debuimus, ut vestra sollercia imperiali, ut consuetudo prisca^h condicetⁱ, percepta licentia et nobis, quemadmodum vos scire credimus, directa epistola, tunc et voluntati vestrę de hoc parebimus^k eundemque electum adiuvante Domino consecrabimus. Quod, karissime fili, moleste nullo modo suscipiatis nec aliter ad nos preterisse credatis, cum canonica instituta et censuram legalem inviolabilem obser- 40

a) dōni c.   b) at statim corr. ad. c.   c) Greg. — electus litteris maiusculis script.   d) mansuetudinem Grat.
 e) Colono Grat.   f) Ausculanam Grat.   g) est Grat.   h) pris. cons. Grat.
 i) dictat Grat.   k) par. de hoc Grat.

1) Epist. VII, 6, EE. I, p. 449.   2) Epist. I, 7, EE. I, p. 10.   3) Annales regni Francor. ad a. 827, ed. Kurze p. 173. 174.   4) Leonis IV. epist. 20, Coll. Brit., 'N. Arch.' 45 V, p. 385; Gratiani D. 63, c. 16; Jaffé nr. 2613.   5) Stephani V. epist. 27, Coll. Brit., 'N. Arch.' V, p. 407; Grat. D. 63, c. 18; sed ultimum enuntiatum nec aliter — desideremus omisit Grat.; Jaffé nr. 3446.

vare velimus et gloriam vestram prospere semper apostolicis suffragiis augeri desideremus. Leo quartus Lōdvico augusto¹: Nos si incompetenter aliquid egimus, et in subditis iustę legis tramitem non conservavimus, vestro ac vestrorum missorum cuncta volumus emendare iudicio, quoniam si nos, qui aliena debemus corrigere, peiora committimus, certe non veritatis discipuli, sed, quod dolentes dicimus, erimus pre cęteris erroris magistri. Inde magnitudinis^a vestrę magnopere clementiam inploramus, ut tales ad hęc quę diximus perquirenda missos in his partibus dirigatis, qui Deum per omnia timeant et cuncta, quemadmodum si vestra presens fuisset imperialis gloria, diligenter exquirant; et non tantum hęc, quę superius diximus, exagitent, sed sive minora, sive etiam maiora illis sint de nobis indicata negotia, ita eorum cuncta legitima terminentur examine, quatenus in posterum nihil sit, quod ex eis indiscussum vel indiffinitum remaneat. Leo Magnus in epistola ad Martianum augustum capitulo CX.²: Quamvis necessarie frater meus Anatholius consuluisse videatur, ut ordinatorum suorum errorem deserens in assensum^b catholicę fidei salubri correctione transiret, custodire tamen debuit, ut qui vestro beneficio noscitur consecutus nullius cupiditatis pravitate turbaret. Nos enim vestrę fidei et interventionis habentes intuitum, cum secundum suę consecrationis auctores eius incicia titubarent, benigniores circa ipsum, quam iustiores esse volumus. *Et paulo post³: Propria perdit *f. 110. qui indebita concupiscit. Satis sit predicto, quod vestrę pietatis auxilio et mei favoris assensu episcopatum tantę urbis obtinuit. Idem Leo ad Pulcheriam augustam capitulo XLVIII.⁴: Frater et coepiscopus meus Anatholius parum considerans, quantę pietatis vestrę beneficio et mei favoris assensu Constantinopolitanę ecclesię sacerdotium fuerit consecutus et cętera. Epistola Karolomanni capitulo LXXVI, quę sic incipit⁵: In nomine^c Domini nostri Iesu Christi. Ego Karolomannus, dux et princeps. Per consilium sacerdotum et optimatum meorum ordinavimus per civitates episcopos et constituimus super eos archiepiscopum Bonifacium, qui est missus sancti Petri. Fulgentius in libro de veritate predestinationis et gratię⁶: Quantum pertinet ad huius temporis vitam, in ecclesia nemo pontifice pocior et in hoc seculo christiano imperatore nemo invenitur celsior. Petrus apostolus omnium hominum conditioni omnique gradui precipit dicens: Subiecti estote^{1. Petr. 2, 13.} omni humanę creaturę propter Deum, sive regi quasi precellenti. Et paulo post: Deum^{ib. 17.} timete, regem honorate. Et magister gentium Paulus: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo. Quę autem sunt, a Deo ordinate^{Rom. 13, 1.} sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Et post pauca: Reddite^{ib. 3.} omnibus debita. Et quibusdam interpositis subintulit: Cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Simplicius papa⁷: Privilegium meretur amittere, qui permissa sibi abutitur potestate. Leo papa⁸: Propria perdit qui indebita concupiscit. Gregorius ad Mauricium imperatorem⁹: Potestas super omnes homines pietati dominorum meorum celitus data est. Eugenius apostolicę sedis reverendus pontifex¹⁰: Episcopi extra trium ebdomadarum spacium a propriis episcopis non morentur, nisi^d iussu regis. Quod Galli

a) magn. — clem. om. Coll. Brit. b) assensu c. c) ne super linea postea ut videtur supplet.
40 forte per iussionem metropolitani vel principis ex necessitate contingat acta concilii.

1) Coll. Brit. Leo IV. ep. 41; 'N. Arch.' V, p. 291, Ivonis decr. V, c. 22, Grat. C. 11, qu. 7, c. 41, ubi tamen totum enuntiatum quoniam — magistri non habetur; Jaffé nr. 2646.
2) Immo epist. 104, cap. 2; Leonis Opp. edd. Ballerini I, col. 1147; Jaffé nr. 481. 3) Ibid. col. 1150. 4) Epist. 105, c. 2; Opp. col. 1155 sq. 5) Bonifatii et Lulli epist. 56;
45 EE. III, p. 310. 6) Lib. II, c. 22, § 38; Opp. Paris. 1684, p. 477, cf. Capitul. reg. Francor. ed. Boretius II, p. 29, c. 3. 7) Epist. 14, ed. Thiel I, p. 201. 8) Supra l. 17.
9) Epist. III, 61, EE. I, p. 221. 10) Concil. Eugenii II. papae a. 826, c. 6; Capitul. reg. Francor. ed. Boretius I, p. 373. paucis mutatis; Jaffé, Reg. I, p. 321.

cana episcopia ab antiquis temporibus a solis regibus dentur episcopis, Fortunatus presbiter est testis veracissimus, qui in carminum suorum libro sic dicit¹:

Provida disponunt regis solatia plebi^a,

Pontificem dantis, quem probat alma fides.

Quis vero rex pontificii fuerit, appellatione innotuit subnectendo: 5

Floreat arce decens rex Hildebertus in orbe^{b. 2}.

Item et de Gregorio, qui factor miraculorum in quibusdam martyrologiis vocatur, ad cives^c Turonicos prefatur³:

*f. 110^v.

Iura sacerdotii merito reverenter *adeptus

Nomine Gregorius pastor in urbe gregis. 10

Et paulo post⁴:

Hic Sigebertus ovans prestanti donat honore.

Iudicio regis nobile culmen adest.

De eodem Bralius episcopus Ysidoro episcopo⁵: *Spirituali^d*, inquit, *gratia fretus, spiritali^d domino, in quo vires ecclesie sancte consistunt, suggerito, ut, quia Eusebius* 15
metropolitanus noster vita decessit, habeas curam misericordie et hoc filio tuo domino
nostro suggeras, ut talem illi loco preficiat, cuius doctrine sanctitas ceteris sit vite forma.
Ysydorus rescribens ait⁶: *De constituendo episcopo Tarracinensi^e non eam, quam petis*
sententiam regis sensi, sed tamen et ipse adhuc, ubi cercius convertat animum, manet^f
incertum. 20

a) phebi c.   b) in or. in loco raso.   c) ci ues c.   d) speciali Bralius.   e) tracinensi c.
f) mouet c.

1) *Venantii Fortunati carminum l. X, 14, v. 1. 2.*   2) *Ibid. v. 7.*   3) *Ad cives*
Turonicos l. V, 3, v. 9. 10.   4) *Ibid. v. 15. 16: Huic Sigibercthus ovans favet et Brunichildis*
honori etc.   5) *Isidori opp. ed. Arevalus VI, p. 580.*   6) *Ibid. p. 581.* 25

DE SIMONIACA HAERESI CARMEN.

EDIDIT

H. BOEHMER.

Heribertus de Losinga, i. e. Lotharingius, dictus, a. fere 1054. in pago Oximensi
5 *in Normannia natus ('Exmes, départ. de l'Orne') ex priore Fiscannensis monasterii, cuius*
alumnus a puero fuerat, a. 1087. vel 1088. per Wilhelmum Rufum, regem Anglorum,
abbas Rameseiensis et a. 1091. simoniace episcopus Thetfordensis factus est. 1000 enim
vel 1900 libris argenti Ranulphum Flambardum, praeclarum illum regis familiarem,
corrupsisse sibi baculum Thetfordense, patri vero, Roberto de Losinga, abbatiam Win-
10 *cestrensem emissee dicitur. Bis igitur simoniae reus a quodam tunc temporis versifico, ut*
*ait Guilelmus Malmesburiensis*¹*, paullo postquam sedem episcopalem obtinuit, carmine*
satirico, quod e codice Lugd. Batavorum Bibl. Publ. 130. a Bethmanno b. m. exscriptum
infra iterum evulgamus, egregie castigatus est. De versifico illo nihil constat. Sed Anglus
natione fuisse videtur. Prosodiae et artis metricae non ignarus erat, etsi leoninos versus
15 *hexametros etiam tunc ita composuit, ut non semel pedes sibi respondententes syllabis non tam*
consonantibus quam assonantibus coniungeret.

Versus quos Guilelmus Malmesburiensis inseruit (1. 2. 3. 10. 8. 16. 37. 38. 14)
et alium ordinem et alium textum praebent, atque codex Lugdunensis. Sed cum codicis
*lectiones omnes meliores esse videantur, non est, cur Guilelmum sequamur. Unde Flacius*²
20 *qui primus id publici iuris fecit, carmen dederit, non constat, sed lectiones a codice*
Lugdunensi differentes exemplar, quod adhibuit, ei simillimum fuisse demonstrant.

Heribertus ille a. fere 1094. rege invito Romam profectus dignitatis suae insignia
ad pedes Urbani II. papae deposuit, sed illico restitutus sede episcopali Norwiciam trans-
lata recepit. Deinde, quamquam una cum aliis episcopis Anglicanis investituram regalem
25 *et homagium a praelatis regi praestandum contra Anselmum, archiepiscopum Cantuarien-*
sem, strenue defendit, tamen erga subditos semper tam fidelem et austum pastorem se
*praebuit, ut, cum obiisset (a. 1119), paene sancti cognomine fuisset honoratus*³.

Codex Lugdunensis saec. XI. ex. forma quarta exaratus, cui manus saec. XIV. ex.
inscripsit: hunc librum donavit monasterio Egmondensi dompnus Stephanus abbas eius-

30 1) *Gesta Regum Anglorum IV, § 338, 'Rolls ser.' II, p. 369.* 2) *Varia de corrupto*
ecclesiae statu poemata (Bas. 1557) p. 234—236. 3) *Cf. de eo Goulburn et Symonds, 'Life*
and Letters of Herb. Los.'; Anstruther, Heriberti Epistolae; Freeman, 'Reign of William Rufus'
II, p. 568—570; 'Dictionnary of National Biography' XXXIV, p. 143—146.

dem loci quintus¹, *continet Willerammi Eberspergensis abbatis expositionem theodiscam in canticum pulcherrime scriptam, deinde alia manu Angelomi Luxoviensis tractatum in canticum et duo carmina², quorum alterum sequitur.*

Berolini a. 1896. Iul. 3.

H. BOEHMER.

De symoniaca heresi.

- Crevit^a in aecclesia monstrum, genitore Losinga,
Symonidum secta, canonum virtute resecta.
Petre, nimis cessas^b: Symon volat^c, ardua temptat^d.
Precipe spiritibus, lentescat ut iste volatus.
- 5 Qua volat arte, cadat; petra tale volatile fiat! 10
Ut ruat haec turris, faciat tibi tradita clavis.
Ecce domum pacis aries quatit impietatis.
Pro dolor! aecclesiae nummis panduntur^d et aere;
Clave symoniaca reserantur^e ovilia sancta.
- 10 Si presens esses, furem, Petre, nonne ferires^f? 15
Malleus argenti confringit ovilia Christi.
Quid, lex sacra, facis? quid, sancta Nicea, silescis?
Dormis an vigilas? nam cur sententia cessat?
Res nimis iniusta^g: fit nummis^h presul et abbaⁱ,
- 15 Filius atque pater. Sed Spiritus almus abhorret, 20
Gratia furtivae quia dampnat dona monetae.
Filius est presul, pater abbas, Symon uterque.
Est Petrus exclusus; modo Symon in arce locatur,
Sub specie sancta vestitus veste cuculla.
- 20 Cerne lupum monachum! bene gyrat abante retrorsum; 25
Est bene subtonsus, botis⁴ tunicisque politus;
Iurat: 'crede mihi!' cui Christus credere nescit.
Stat lupus ad caulas; premit agnum dira leena.
Hic tremit^k, illa premit^l; canis abstat^m, opilio dormit.
- 25 Ut reor, est notus, similique cadavere pastus, 30
Et semel emissus fugit irrevocabilis arcam^{n.5}.
Ut Mopso Nisa⁶, corvo datur ecce columba.
Qualis pullus erit, quem fert commixtio talis?
Ne monstrum pariant, faciat Deus, ova putrescant!
- 30 Alba datur nigro. Detur modo tigris onagro⁷, 35
Agnus lupo, lepori canis, apro capta leena^o,
Cerva bovi, bos, urse, tibi, vulpecula linci,
Passeribus perdix, milvus societur olori,

a) Surgit *Willh.* b) tardas *Willh.* c) nam Symon ad *Willh.* d) venduntur *Willh.* e) reserantur *Flac.* f) Si praesens esses, non Symon ad alta volaret *Willh.* g) ô foedas *Flac.* h) nummis 40 fit *Willh.* i) abbas *Flac.* k) premit *Flac.* l) tremit *Flac.* m) ita *Flac. c.*; recentior manus corr. adstat. n) arca *Flac.* o) textus corruptus esse videtur. Aprum et leaenam, duas bestias feras, poeta vix ita coniunxit. Fortasse agno pro apro legendum est.

1) Cf. *Ann. Egmondan.* 1105 (*SS. XVI*, p. 448): Steppo abbas obiit III. Nonas Ianuarii.
2) Cf. *de codice Williram ed. Hoffmann* p. 7, Scherer in '*Sitzungsber. der phil.-hist. Cl. der* 45 *Wiener Akad.*' *LIII*, p. 249. 3) Cf. *Acta S. Petri Lino suppos. c. 10*, *Acta SS. Iun. t. V*, p. 427. 4) *I. e. ocreis (bottes)*. 5) *Horat. I*, 18, 71: semel emissum volat irrevocabile verbum.
6) *Verg. Ecl. VIII*, 26. 7) Cf. *ibid.* 27.

Accipitres merulis, bubonibus auca sinistris.

35 Omnia mutantur; possunt^a, quia posse videntur.

Regnat enim Symon, cum Symone pessima Mammon.

Quid non speremus¹, si nummos possideamus?

5 Omnia nummus habet; quae^b vult, facit, addit et aufert;

Securus regnat; obstant contraria nulla;

40 Distribuit leges. Quid^c non speretis ementes?

Si quid forte nocet, adsit modo nummulus: aufert.

Nummulus est parma; fit nummulus arcus et arma.

10 Roma, caput mundi, tu quondam talibus ultrix,

Aut citius venias ultrices reddere poenas,

45 Aut, caput ut fueras, modo caudae victima^d fias.

Si sis venalis, quod quondam Numida risit²,

Emptor non deerit; tu vendes atque peribis.

15 Talibus, ipse Deus, quondam cum reste minatus,

Mensas et sedes de sacris edibus arces^e.

Matth. 21, 12.

50 Dic 'sint maranatha' Deus, hii sint dic^f anathema. AMEN.

cf.
1. Cor. 16, 22.

a) possint *c.* b) quod *Wlh.* c) quia *c.* d) ultima *ad sententiam, sed non ad metrum quadrat.*

e) *sic c.*; arcens *Flac.* f) hi dic sint *Flac.*

20 1) *Verg. Ecl. VIII, 26*: Quid non speremus amantes? *cf. v. 40*: quid non speretis ementes?

2) *Cf. Sallust. Iugurtha c. 35*; *quem locum noster fortasse in Orosii hist. V, 16. legit.*

SATIRA IN METTENSES.

EDIDERUNT

E. DUEMMLER ET H. BOEHMER.

Praeclaram quondam ducum Burgundiorum bibliothecam perlustrans G. H. Pertz ante 70 annos hoc quoque carmen, quod infra tandem evulgatur, in usum societatis nostrae 5 ex parte exscripsit, quae omiserat v. cl. I. Petit benigno animo supplevit. Quod quo loco et quo tempore conditum sit, non constat. Cum vero codex, unde sumptum est (Bruxell. 10727, ubi in f. 138. extat), saeculo XII. ineunte in dioecesi Trevirensi confectus esse videatur¹, poetam quoque Lotharingium fuisse suspicamur. Accedit, quod tunc temporis in Lotharingia Poppo quidam episcopus nobilis floruit, a subditis expulsus et postea 10 exul mortuus, Poppo scilicet episcopus Mettensis, qui 'ex ecclesia Treverensi' a. 1090. Herimanno, illi Gregorii VII. amicissimo, 'absque dono et consensu imperatoris' successit², sed a. 1097.³ a Mettensibus Heinrico IV. auctore, cui homagium facere neglexerat, eiectus et a. 1103. exul in villa Chacenai⁴ obiisse fertur. Cuius sedem Adalbero IV, imperatoris assecla⁵, obtinuit, qui a curia numquam agnitus vel confirmatus esse videtur⁶. 15

Exstitit Popponi⁷ autem iam paullo postquam Mettis eiectus est⁸, inter clericos qui ei etiam tunc adhaerebant, defensor, qui si non vi, at versibus saltem satis impetuosius Mettenses perfidos castigavit. De auctore huius carminis nihil constat, nisi quod Lotharingius et

1) De quo cf. Reiffenberg, 'Bulletins de l'acad. royale' (1841) t. VIII, 2, p. 265 (Annuaire de la bibl. royale V, a. 1843, p. 77); Traube, Poetae lat. aevi Carol. III, p. 152 sq. (cf. Stein- 20 meyer, 'Zs. f. Deutsches Alterth.' XXXII, p. 389), ubi apographon in codice Brux. 9799—9809, f. 142—142'. asservatum ex nostro codice exscriptum esse demonstratur. Non recte ibidem Traube Reiffenbergium secutus carmen satiram in Italos esse statuit. 2) Ann. S. Vincent. Mett. 1090, SS. III, p. 153; Chronica s. Clementis Mett. SS. XXIV, p. 500, sed Bernoldus in chronico suo, SS. V, p. 456. eum a. 1093. denuum ante diem 6. Kal. April. a Gebehardo consecratum esse 25 refert; cf. etiam Hugonem Flaviniac., Chronicon S. Huberti Andagin. c. 71, SS. VIII, p. 473. 604. et Rodulfi Gesta abbat. Trudon. l. V, c. 7, SS. X, p. 254. 3) Chron. S. Clementis a. 1097; cf. infra p. 635, v. 1. 4) Chron. univ. Mett. 1093. SS. XXIV, p. 514; cf. Meurisse, 'Histoire des evesques de Metz' p. 385. 5) Cf. V. Theogeri, episc. Mett. l. II. SS. XII, p. 466; Ann. S. Vincentii Mett. 1104: Adelbero quartus episcopus Mettensis postea eiectus. 6) Cf. Decr. 30 Grat. p. II, c. 1, qu. 5, c. 3, ubi epistola quaedam ad Adalberonem (III) Mettensem data non recte Urbano II. adscribitur; cf. Jaffé, Reg. nr. 4589. 7) Quaedam Popponis diplomata necnon epistola ad Lambertum Atrebatensem data edita sunt a Migne t. 155, col. 1651—1656; t. 162, col. 655. 8) Ex carmine enim Popponem etiam tunc vixisse effici videtur. Cf. Gesta episcop. Mettens. c. 51, SS. X, p. 543: Potestas imperialis alium subinducere nitens, Mettenses fide firma 35 restiterunt.

forte Mettensis vel Trevirensis fuit, Popponi aut familiaris aut certe non ignotus. 'Versificus' fuit, ut eo quo illius aetatis poetae semetipsos appellabant, nomine utar, prosodiae et artis metricae non imperitus. Extremos versuum pedes semper, eos qui caesuram antecedunt et extremos hic illic syllabis consonantibus coniungit. Aliorum poetarum vestigia in carmine non deprehenduntur. Unum 'Ecbasis captivi' in eodem codice asservatae versum¹ in v. 16. laudari E. Voigt contendit². Sane non dissimiles hos locos esse concedo. Sed nostro Ecbasin innotuisse vix eo probari posse existimo.

Berolini a. 1896. Iul. 10. Dec. 27.

H. BOEHMER.

10 Nulla salus aut pax veniat tibi, gens tenebrosa!
 Non maneat tecum benedictio, gens odiosa,
 Gens mala, gens dura, gens aspera, gens sine cura,
 Gens sine mensura, gens rumpens publica iura,
 5 Gens sine iudicio, sine iusticia, sine lege,
 Gens sine consilio, sine praesule, gens sine rege!
 15 Tu sine pontifice^a, quia, quem tibi pontificasti,
 Non sublimasti, sed eum sic dedecorasti,
 Te condempnasti, cum Poponem reprobasti.
 20 Nam reprobando tibi^b mala plurima rite parasti.
 Insanę mentis furibundaque, credo, fuisti
 25 Et furibunda quidem, quoniam non erubuisti,
 Nec bene sensisti, cum talia disposuisti.
 Ex hoc concludo, quoniam male desipuisti.
 15 Amodo si vultis, ad certamen veniamus:
 Si bene fecisti vel si male, discuciamus!
 25 Si bene fecisti, maneat sic et teneatur!
 Si male, scindatur, et scissus^c destituatur!
 Pontificem sine iudicio tu deposuisti:
 20 Sic sine iudicio mala plebs dampnanda fuisti.
 Tu sine consilio tibi pontificem statuisti,
 30 Et sine consilio furibunda crucem meruisti.
 Qui sine lege facit ea quę non sunt facienda,
 Hic sine lege perit, ideo sunt ista cavenda.
 25 Tu male fecisti, quia non te corripuisti,
 Et post errorem quoniam non pēnituisti.
 35 In facto stultus non attendit rationem.
 Si mihi non credis, audi sanctum Salomonem!
 In factis propriis cognoscitur insipiens vir,
 30 Noscitur in factis propriis sic et sapiens vir.
 Insipiens vero differt nimis a sapiente:
 40 Insipiens etenim semper tractat mala mente,
 Insipiens etiam semper gaudet novitate;
 Et vir discretus manet in propria bonitate.

a) pontifici c.   b) vel c.; in codice, unde carmen exscriptum est, forsitan legebatur: ^t, id quod falso ⁱ i. e. vel scriba interpretatus est.   c) scissum c.

cf. Prov. 1, 7.

45 1) *Ecbasis* v. 1116: Quod sine lege stetit, vere sine lege peribit; cf. v. 23. 24.
 2) '*Ecbasis Captivi*' ed. Voigt (Strassburg 1875) p. 63.

- 35 In bonitate manet, quia despicit impietatem,
 Et non vult peccare bonus propter probitatem.
 Et quoniam stultus facit hoc quod turpe videtur,
 Cum reprobis in perpetuum dampnandus habetur.
 Et quia discretus sibi providet et moderatur, 5
- 40 Idcirco bonus et probus et sapiens reputatur.
 Tu vero pravos, discordes semper amasti,
 Latrones et raptores tibi consociasti.
 Potores et fartores tibi consiliantur,
 Carnifices tibi cum latronibus auxiliantur, 10
- 45 Consilio quorum sevissima bella parastis,
 Auxilio quorum cunctos superare putastis.
 Hii cum cultellis current in tempore verre
 Et solis verbis hii defendent bona terre.
 Qui cum discumbunt, sua prelia fortia dicunt, 15
- 50 Depravant iustos [et^a] sensatis maledicunt,
 Ad cēlos sua facta levant, aliena tacentur,
 Extollunt sua facta nimis, dum vina tenentur.
 Post hoc surgentes incerto crure feruntur,
 Et nimium poti iam dissona verba loquuntur. 20
- 55 Ergo decens non est tales sibi iungere lixas,
 Namque movent^b turbas et amant coniungere rixas.
 Conveniens^c non est illos sibi consociare
 Carnifices, vel eis abscondita participare.
 Namque nihil celant, quę sunt celanda revelant, 25
- 60 Et quod deberent in apertum dicere celant.
 Canonici vero, quibus expedit esse priores,
 Et cunctis aliis quos esse decet meliores,
 Hii cunctis aliis multum sunt deteriores,
 Et multum viles et sunt aliis nequiores. 30
- 65 Horum deberent alios exempla fovere,
 Concivesque suos in iusticia retinere,
 Deberent symoniacos a se remove,
 Deberent etiam leges pacemque tenere;
 Scripturas sacras in promptu semper habere, 35
- 70 Utque decet sanctos in simplicitate manere.
 Deberent canones investigare legendo,
 Quid sibi conveniat vel quid non, discuciendo.
 Deberent a se lucri remove saporem,
 Nam quicumque sapit, lucri contempnit amorem. 40
- 75 Hii matutinis deberent nocte vacare,
 Ymnis et psalmis sibi cēlica regna parare,
 Ut cum psalmista David cantare valerent:
 'Credo videre Deum', per quem sine fine manerent,
 Et quoniam thesaurizavistis mala vobis, 45
- 80 Consilium dabimus, si vultis credere nobis.
 Consilium nostrum sanum ne despiciatis,
 Sed quod consiliabimur, ad presens faciatis.

cf. Ps. 26, 13.

a) *adulati*.   b) *movent* c.

Consilium nostrum ventis ne distribuatis ^a,
 Nec dispergatis, sed si valet accipiat.
 85 Pastorem vestrum de sede sua pepulistis,
 Pastori vestro servire diu renuistis.
 5 Post hæc iniuste vobis alium statuistis ¹,
 Immerito cui pontifici baculum tribuistis.
 Et quoniam male vos habuistis, pēniteat vos,
 90 Usque modo fecisse malum, multum pudeat vos.
 Poponi cathedram reddatis pontificalem,
 10 Hunc patrem vobis habeatis spiritualem,
 Et quia peccastis, pēnam vobis sociemus,
 Pēnam condignam vestris meritis tribuemus.
 95 Allia mandetis et vinum forte bibetis,
 Allia cum vino per prandia vestra teretis.
 15 . . . . . ^b, quoniam suscipietis ^c,
 Ut mos est vester, alienos abicietis.
 Hoc si feceritis, non vos per carmina ledent,
 100 Hoc si feceritis, peccamina vestra recedent.

a) distribuatis c.   b) *spatium dinidii versus vacuum relictum est in cod.*   c) suscipiat c.

20 1) *Adalberonem IV.*

MONACHI CUIUSDAM EXULIS S. LAURENTII DE CALAMITATIBUS ECCLESIAE LEODIENSIS OPUSCULUM.

EDIDIT

H. BOEHMER.

5

Carmina infra edita iam quater ante me publici iuris facta sunt. Ante 40 annos enim Bethmann b. m. in codice 412 (quondam 386) bibliothecae municipalis Camera-
censis, de quo cum nuper A. Molinier satis accurate disseruerit¹, fusius agere supersedeo,
totam seriem indagavit et inde in usum nostrum exscripsit. Sed a. demum 1886. primus
E. Dümmmler opusculum in annalibus nostris evulgavit². Cuius editionem statim R. Rocholl
in libro cui inscribitur 'Rupert von Deutz' p. 269—287. ad verbum repetivit. Eodem
vero anno B. Hauréau, prioris editionis ignarus, denuo carmina e codice exscribenda et
in 'Notices et Extraits' XXXI, 2, p. 115 sq. excudenda curavit. Quartus denique a. 1891.
A. Cauchie in libro cui inscribitur 'La querelle des investitures dans les diocèses de Liège
et de Cambrai, deuxième partie' p. 48—64. seriem publici iuris fecit, sed cum codicem
ipsum inspicere neglexerit editionesque tantum anteriores haud raro inter se discrepantes,
prout ei videbatur, commiscuerit et contaminaverit, ut Rocholl, non multum ad rem videtur
attulisse. Dümmmler ergo et Hauréau soli ab eis, quorum textum genuinum cognoscere in-
tererat, erant audiendi. Qui cum nonnihil inter se differrent, placuit, ut codex a. 1892.
a Iacobo Schwalm³, sodali nostro, iterum conferretur. Correctis igitur eis quibus ille
medelam adhibuit necnon suppletis, quibus Bücheler et E. Voigt versus haud raro obscuros
et corruptos illustraverunt, coniecturis⁴, ego quintum carmina editurus textum paulo emen-
dationem me praebiturum esse spero.

De textu ipso pauca praefari opus est. Librarius, qui saeculo XIII. vel XIV.
titulo — si modo poeta ipse carminibus inscripsit — omisso opusculum libellis quibus-
dam theologicis f. 122'—129. subiunxit, saepius singulas seriei partes litteris rubris
aut initialibus, ut moris est, quin etiam hic illic singulos versus accurate distinguere ne-
glexit⁵. Ceterum neque ipse exemplar, quod adhibuit, accurate transscripsisse videtur neque
librarius recentior, qui carmina Latina et Gallica in ultimis codicis foliis asservata
additurus non semel radendo et corrigendo nonnulla emendavit, omnibus quibus textus

1) 'Catalogue général des bibliothèques publiques de la France; Départements' t. XVII,
p. 151—153. 2) 'N. Arch.' XI, p. 175—194. 3) Cf. ibid. XX, p. 427. 4) Ibid.
XI, p. 413. 5) Cf. infra carmen IX.

laborabat mendis mederi poterat. Quorum non pauca iam codici archetypo infuisse puto. Ex ultimis enim versibus opusculum a poeta non perfectum esse satis elucet. Cum igitur carmina priora et numerorum puritate et sermonis elegantia excellent, in posterioribus numeri saepius laesi, sermo vero saepius adeo incultus reperitur, ut ad argumentum sermonemque pedestrem poetam transiisse aut alium, minore quippe indole praeditum, eius opusculum excepisse putares. Posterioribus ergo manus extrema vix accessit. Unde quoque non casu evenisse collegerim, ut in his ipsis partibus tot et tanta menda deprehendantur. Quae cum corrigerem, non semel, ne vitia non tam librarii quam ipsius poetae emendarem, verebar. De auctore nihil traditum est. Sed vestigia non desunt, quibus et eius nomen et quo loco et qua aetate floruerit, facile indagari possit. Monachum enim s. Laurentii Leodiensis eum fuisse patet tunc temporis ab Otherto episcopo Leodiensi expulsum, qui a. 1095. exul his versibus de malis egit, quibus ipse et quicumque clericorum Leodiensium a partibus curiae Romanae stabant, tunc afflicti erant. Neminem autem monachorum tunc exulum tam idoneum videri cui carmina addicamus iam E. Dümmler ostendit¹, quam Rupertum, praeclarum illum sanctae scripturae interpretem, qui postea abbatiam Tuitiensem adeptus vulgo Tuitiensis nominatur. Illum enim eosdem poetas antiquos calluisse constat², quos noster laudavit aut imitatus est. Ille puer, ut moris erat, in monasterio s. Laurentii versibus condendis studuit et, ut ipse narravit, compluria carmina variis metris composuit³, quorum nonnulla etiamnunc extant⁴. Quibus condendis non semel eosdem numeros, quibus tamen tunc perpauci utebantur⁵, adhibuit⁶, atque noster in hoc opusculo. Iam vero in chronico s. Laurentii, quod cum usque ad a. 1095. pertingat, paullo post hos versus scriptum esse apparet, eisdem fere verbis de dracone illo apocalyptico⁷, de ecclesiae angustiis, de Laurentii martyrio⁸ egit, atque noster. Accedit quod in eodem chronico de revelatione monacho cuidam s. Laurentii ante altaria s. Mariae facta rettulit⁹, quam sive ipse sive alius fratrum habuerit, ad hos versus condendos nostro ansam datam esse constat. Denique et sententiae nostri et elocutiones, quoad sermonem pedestrem cum poetico comparare liceat, adeo non a Ruperti genere dicendi et sententiis¹⁰ differunt, ut ne inde quidem aliqua suspicio contra Dümmleri coniecturam moveri possit. Ergo, si non pro certo Ruperto seriem nostram addicere ausim, at, donec probabilior proferatur coniectura, Dümmlerum sequi non dubitamus.

De vita et scriptis Ruperti, cum iam Ph. Jaffé¹¹ et nuper R. Rocholl satis superque egerint, non habeo, quod plura dicam. Neque vero quando haec carmina condiderit, accuratius disquirere oportet, cum iam Dümmler ea a. 1095. ante Aug. 9, qua die Berengarius abbas et monachi exules Leodium reverterunt, composita esse luculenter exposuerit¹². Restat tantummodo, ut qua ex die condi potuerint, accuratius definiatur. Tunc igitur, cum poeta pennam arripuit, omnes s. Laurentii alumnos expulsos coenobiumque penitus desolatum fuisse patet¹³. Atqui per trium mensium spatium illud desolatum fuisse

1) L. l. p. 176. 2) L. l. p. 177. 3) Comment. in Matth. l. XII. SS. XII, p. 624:

Dum metricis pedibus verba ligando, ut in scholaribus assuetus eram, longum in paucis sermonibus laborem insumerem. 4) Flamini magno et Deus meus; edidit Rocholl l. l. p. 288 sq.

5) Hauréau l. l. p. 115. 6) Sapphicis numeris composuit opusculum de historia coenobii sui, quod periisse videtur, cf. Reineri libellum de ineptiis cuiusdam idiotae, SS. XX, p. 595, et hymnum Flamini magno. Metro vero, quo hymnus Deus meus compositus est, usus est noster infra in carmine X. 7) Chron. s. Laur. c. 4, SS. VIII, p. 263. 8) Ibid. c. 5, p. 264: Deo cui

Laurentius sacrificium mundum in odorem suavitatis oblatus est; cf. infra X, 49 sq. 9) Ibid. c. 48, p. 278. 10) Rocholl l. l. p. 320. In codice Cameracensi continetur etiam Ruperti

Dialogus inter Christianum et Iudaeum de sacramentis fidei, qui vocatur anulus. 11) SS. XII, p. 624. 12) L. l. XI, p. 176. 13) Cf. infra carmen IX.

narratur¹. Ergo quicumque monachorum, postquam Berengarius discessit (vèrè a. 1092²) senioresque fratres comprehensi sunt³, in coenobio remanserant, Maio mense ineunte expulsi sunt et post aliquot dies itineris ad Berengarium pervenerunt. Post hanc igitur diem, sed ante d. 9. Aug. vel potius antequam Othbertus episcopus a vasallis coactus cum adversariis tractare coepisset⁴, in villa Eberneicurti⁵ prope Remos sita, ubi Berengarius cum suis exulabat, carmina condita esse apparet. Utrum vero Rupertus iam a. 1092. Berengarium secutus sit an Maio demum a. 1095. coenobium reliquerit, non liquet. Inde enim quod tam graviter in eos monachos invehitur, qui abbate expulso remanserant, vix Cauchie recte statuit ipsum in eorum numero non fuisse neque ipsum hanc revelationem habuisse, unde totius opusculi formam et consilium conceptum esse diximus. An peccatum 10 illud eum minore ardore castigaturum fuisse putamus, si ipse eius expers fuisset?

Si quis poeticam vim et elegantiam in eis requisiverit, carmina haud magni pretii esse intelleget⁶. Sententias enim et elocutiones et similitudines, si quae maiorem animi vigorem sapiunt, aut ex Cantico canticorum, quod apprime callebat, aut ex Apocalypsi aut ex antiquis poetis Rupertus mutuatus est. Praeclaros igitur illius aetatis 'versificos', 15 Hildebertum episcopum Turonensem et Bernardum abbatem Claraevallensem⁷, non est cur eum aequiparemus. Qua de re non immerito, ubi opera sua ipse enumeravit, haec carmina, ad quae condenda non tam proprio ingenio, quam more vulgari scholasticorum provocatus esse videatur, ab eo omissa esse iudico. Neque vero res tunc gestae melius ex serie nostra cognosci poterunt, quam ex variis ecclesiae Leodiensis et provinciae 20 Belgicae chronicis, quorum non pauca etiam nunc extant. Quamquam eam pro nihilo ducere non licet. Testatur enim, quo animo monachus omni quae tunc acquiri poterat, doctrina et eruditione imbutus magnam, quae inter regnum et sacerdotium agebatur, controversiam tunc, cum vehementissime ardebat, necnon perturbationes inde in toto imperio concitatas consideraverit, et quam vehementem odium et invidia eorum fuerit, qui inter se 25 pugnabant.

Berolini a. 1896. Sept. 18.

H. BOEHMER.

I.

*f. 122'.

*Nunc agit bellum draco bellicosus.

Ei michi! quantis spoliis onustus⁸

Tercias stellas trahit illigatas

Cauda draconis⁹.

5 Spiritus cēlos faciens et ornans,

Fecerat solem pariterque lunam,

Fecerat stellas etiam minores,

Ordine ponens.

Presules tales hodie videmus,

10 Sol quod elapsus superis videtur;

Talis abbatum status, ut ruisse

Luna putetur.

1) Chron. s. Laur. c. 49, SS. VIII, p. 279. 2) Exulavit enim per tres annos et dimidium; cf. l. l. c. 47, p. 278; atqui a. 1095. Aug. 9. revertit. Ergo vere a. 1092. expulsus est. 3) A. 1095. Mart. 21; cf. l. l. c. 49, p. 278. 4) Cf. l. l. c. 50, p. 279. 5) Cf. l. l. c. 47, p. 278. Minime in monasterio s. Huberti, ut Rocholl statuit, l. l. p. 303. 6) Et Cauchie et Rocholl multo pluris ea quam decet fecerunt. 7) Cf. de eis Rocholl, l. l. p. 266. 45 8) Aen. I, 289: spoliis Orientis onustum. 9) Apoc. 12, 3. 4: et cauda eius (sc. draconis) trahebat tertiam partem stellarum caeli.

Syderum non est numerus minorum,
 Quę trahit secum draco de supernis:
 15 Clerici tot sunt monachique tanti
     Prava sequentes.
 5 Dixerat quondam tenebrosus ille,
     Quod super montem Syon ascenderet.
     Nunc sedens, tanquam fuerit locutus
 20 Vera, superbit.
     Hinc tumens calcat populum fidelem,
 10 Ordines sacros emit atque vendit,
     Et Dei servos melius volentes
     Longius arcet.
 25 Hinc et abbates profugos videmus,
     Atque propulsi monachi vagantur,
 15 Et vident terras alias et urbes
     Exiliati.
     Sic Syon fetam gravidamque partu
 30 Impetens sevit draco tortuosus.
     Ut trahi possit, fluvium profundit
 20 Parturienti¹.
     Illa quantumvis graviter prematur,
     Plus gravat matrem fuga filiorum.
 35 Nam dolor natos cruciando matris
     Viscera pungit.
 25 Plorat et plangit laniatque crines,
     Verberat pectus laceratque vestem;
     Clamat in cęlum, sequiturque caros
 40 Crine soluto.
     Quam potestatem roget, ut iuvet se?
 30 Vel quis afflictę poterit mederi,
     Cum Nero Romam teneat Symonque
     Papa vocetur?

cf.
 Apoc. 12, 4.

II.

Cum mecum tacitus ista revolverem
 35 — Nam tunc expulerat me Symon exulem —
     Post noctem mediam² gratus, uti solet,
     Mestum me tenuit sopor.
 5 Statim pervideo, quale periculum
     Nunc est ecclesię, quamque periculis
 40 Nobis in mediis proximus est Deus
     Et virgo, genitrix Dei.
     *Quandam^a naviculam per mare turbidum
 10 Venti dispulerant, undaque turgida

*f. 123.

a) Q^adā c.

45 1) *Apoc.* 12, 15: Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tamquam flumen, ut eam faceret trahi a flumine. 2) *Cf. Hor. Serm.* I, 10, 33: Post mediam noctem visus, cum somnia vera.

- Compages laterum¹ pene resolverat:
 Pars turbę trepidę fui.
 Venti quattuor^a hinc undique corruunt;
 Huc Arctos^b Borean, Meridies Nothum
 15 Torquent, et Zephro perstrepat Occidens. 5
 Eurus solus adest domo.
 Concertant validis undique viribus²,
 Quis de navicula plus sibi vindicet.
 Vinci non patiens alter ab altero,
 20 Nunc vincit, modo vincitur. 10
 Tum sic omne latus combibit equora,
 Quod summas tabulas iam mare vicerat.
 Intus pontus erat, pontus erat foris;
 Intus turba, foris chaos³.
 25 Cętus preterea cernitur insequi: 15
 Nos sorbere volens ore minax hyat.
 Caudę verberibus tum mare turbidat,
 Undarum cumulos agit.
 Heu! heu! quantus erat Leviathan vorax,
 30 Qui sorbens leviter grandia flumina 20
 Confidit, quod in os ipsius influat
 Iordanis⁴, lavachrum Dei.
 Nos clamare Deum: 'Mitte cito, Deus,
 Hamum, quem timet haec sautia belua!
 35 Nostras huic animas tradere ne velis! 25
 Assis, o genitrix Dei!' —
 Cum virgo, Domini mater amabilis,
 Vere stella maris, portus et anchora,
 Ad litus veniens visa procul fuit.
 40 Iam spes tota refugerat. 30
 Nobis illa manum porrigit, et suam
 Prendens naviculam fluctibus eruit,
 Et tuto tremulam littore collocat.
 Cognosci quoque se dedit.

III.

- Certior statim docuit figura,
 Illa que navis fuit inter undas.
 Scilicet cepit mulier videri
 Iam gravis ęvo.
 5 Cepit agnosci Syon illa mater, 40
 Cuius anguores vigilans dolebam,

a) IIII^{or} c. b) Arcton c.; arctos con. Bücheler.

1) *Verg. Aen. I*, 122: laxis laterum conpagibus. 2) *Ibid. II*, 50; *V*, 500: validis . . viribus. 3) *Cf. 2. Cor.* 7, 5: foris pugnae, intus timores. 4) *Iob* 40, 18: Ecce, absorbebit fluvium — et habet fiduciam, quod influat Iordanis in os eius.

Quamlibet tristi miseranda cultu,
 Pulchra videri.
 Regii cultus nichil afferebat:
 10 Crinibus passis pedibusque nudis¹,
 Pulverem spargens capiti soluto,
 Pectora tundens,
 Non habens mitram, nec habens inaures
 Non ei torques, nec erat monile;
 15 Non tenens palmam, nec habens coronam,
 Nec diadema;
 *Pectoralis fascia, brachiale,
 Fibule, dextralia, zona, vitte²,
 Quidlibet cultus alii, dolentem
 20 Non decuere.
 Attamen prudens anulum reservat,
 Quem dedit sponsus digitis puellæ,
 Nuptias quando celebres agebat
 In cruce pendens.
 25 Talis accedit dominam Mariam,
 Ut sui sponsi Dominique matrem,
 Unicum fontem pietatis, unam
 Spem miserorum.
 'Ei michi!' dixit, 'Symon atque Nero
 30 Nunc revixerunt, miseramque matrem
 Rursus oppugnant: iterum dolores
 Et fuga rursus.
 Scis^a, mei sponsi genitrix, Maria:
 Natus est quidam coluber pusillus,
 35 Quando sponsabar. Draco factus ingens
 Hic modo regnat.
 Nemo tam sevens fuit antichristus,
 Arrius quamvis fuerit malignus.
 Attamen tales poterant caveri
 40 Prava loquentes.
 Hic nichil verbis, sed agit venenis.
 In Dei templo^b sedet, aureumque —
 Ei michi matri! — populus fidelis
 Mammon adorat.
 45 Israel quis rex Baal invocarit,
 Qui sacerdotes Baalim sacrarint,
 Qui super montes statuas locarint,
 Tu bene nosti.
 Quis locus vel quæ domus orbe toto
 50 Est modo concors heresimque nescit?

*f. 123'.

Apoc. 2, 1—4.

a) Scis c.   b) templum c.

1) *Aen.* I, 480. 481: Crinibus Iliades passis — — et tunsae pectora palmis.   2) *Isai.* 3, 18—24: in illa die auferet Dominus — torques et monilia — et inaures — et annulos — et vittas — et erit — pro zona funiculus — pro fascia pectorali cilicium.

In locis cunctis domibus[que]^a sacris
 Turba redundat.
 Tres modo fratres sedeant in unum:
 Tercius pro me bona si loquatur,
 55 Vera dicenti duo mox repugnant, 5
 Lisque rotatur'.
 Audiebamus simul intuentes,
 Cum magis nos his peteret querelis.
 Namque se vertens, ubi nos videbat,
 60 Mesta profatur: 10

IV.

'O vos monachi, parcite matri!
 Cur vos etiam me laceratis?
 Vos esse decet sydera celi
 Pureque iubar fundere lucis. 15
 5 Vos omne decet cernere verum,
 Odisse malos matris amore.
 Spectate, rogo, Cluniacenses
 Fundere bonum semper odorem¹;
 *Nam papa² michi sumptus ab illis. 20
 10 Grex ille suum servat ovile.
 Quicumque via vadit eadem,
 Me carus amat grex monachorum.
 At sunt aliqui vana sequentes,
 Equumque vocant, quod fit inique. 25
 15 Ve! qui tenebras lumen appellat^b,
 Qui, dulce quod est, dicit amarum³.
 En! vim patiens vociferabor;
 Clamabo, nec est auxiliator⁴.
 Quero, quod amo, nec datur illud. 30
 20 Manant oculis fletibus ymbres.
 Nam longius hinc ille recessit,
 A quo poteram letificari,
 Cuius veniunt sepe latrones⁵,
 Et me spoliant pretereuntes. 35
 25 Eius solium nunc adeamus,
 Presens ut eum cernere possim.
 Audire volo, quid michi dicat.
 Secura fides arguet illum,
 Quare thalamos negligat illos, 40
 30 Quorum pretium se dedit ipsum?'

*f. 124.

a) que deest c. b) appellat Hauréau.

1) 2. Cor. 2, 15: Quia Christi bonus odor sumus. 2) Urbanus II. (1088—1099).
 3) Isai. 5, 20: Vae, qui dicitis malum bonum — ponentes tenebras lucem — ponentes amarum in dulce. 4) Isai. 63, 5: et non erat auxiliator; Iob 19, 7: Ecce! clamabo vim patiens, et 45
 nemo audiet. Vociferabor, et non est qui iudicet. 5) Iob 19, 12: Simul venerunt latro-
 nes eius.

V. Sermo Marie^a.

‘Quam tibi condoleo, filia regis,
Usta quod es rapidi sydere Cancrī¹,
Nigra, rugata, tremens, arida, pallens.

Quis tibi preteritos afferat annos?²

5 Quando tuo solio tuta sedebas,
Ad medias posita sede plateas;
Quando superba iugo colla premebas³,
Iudiciumque sedens perficiebas,
10 Principibusque tuis imperitabas;

cf. Iob 29, 7.

10 Vivida quando tibi petra⁴ solebat
Mellifluos olei fundere rivos;
Teque lavare pedes lacte decebat;
Quando refringebas ora leonis⁵,
15 Quodque tibi tulerat, prorsus habebas;
15 Expositę nec erant vulpibus uvę⁶.
At modo non pueri te reverentur.
Iamque licenter eis cornua surgunt^b,
Ante tuam faciem qui fugiebant.
20 Quique prius nec erant vivere digni⁷,
20 Quos steriles heremi rodere glebas^c
Egerat atra fames, te modo rident.
Quosque tuis nimium grande fuisset
Vivere cum canibus⁸, nunc tibi presunt,
25 Inque tua resident sede feroces.
25 His igitur dominis subdita ploras.
Hos pavens dominos^d nigra videris⁹.
Iudicium Domini nunc adeamus^e!’

VI.

Iudicis itur
Ante tribunal.

Previa vadit
* Sancta Maria.

5 Iudicis ardet¹⁰
35 Thronus ut ignis.
Flamma rotatim^f
Lucet et urit.

Ante sedentem
10 Flammeus amnis¹¹
Undat et ardet,
Currit et urit.
Ipsē capillis
Candidus albis;
15 Alba renidet
Mundaque vestis¹².

*f. 124^v.

a) $\bar{s}$ $\bar{m}r$ in marg. c.   b) $\bar{s}urgit$ t c.   c) globas c.   d) $\bar{d}n\bar{s}$ corr. dominos c.   e) ademus c.

f) rotatum c.; rotatur con. Wattenbach.

- 40 1) *Ecl. X*, 68: sub sidere Cancrī.   2) *Aen. VIII*, 560: O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos.   3) *Fast. III*, 376: colla premenda iugo.   4) *Cf. Iob* 29, 6: quando lavabam pedes meos butyro et petra fundebat mihi rivos olei.   5) *Cf. 1. Reg.* 17, 34—36.   6) *Cf. Cantic.* 2, 15.   7) *Iob* 30, 2. 3: et vita ipsa putabantur indigni, egestate et fame steriles, qui rodebant in solitudine.   8) *Ibid.* 1: quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis
45 mei.   9) *Ibid.* 30: Cutis mea denigrata est super me.   10) *Dan.* 7, 9: thronus eius flammae ignis, rotae eius ignis accensus.   11) *Ibid.* 10: Fluvius igneus rapidusque egrediebatur a facie eius.   12) *Dan.* 7, 9: vestimentum eius candidum quasi nix et capilli capitis eius quasi lana munda.

	Ipsius ornat		Semper amicam	
	Virgula dextram,		Ferre labores	
	Aurea virga,		Exiliumque?	
20	Virgula recta.		Nonne vides, quod	
	Sede parata	65	Nunc nimius sol	5
	Virgo residet.		Urat eam, nunc	
	Namque iubebat		Ymber hyempsque?	
	Filius eius.		Frigora, nymbos	
25	Pone ^a resedit		Vellet abisse ^f .	
	Bar Iona ^b Petrus.	70	Tempora vellet	10
	Ultio sancte ^c		Verna redisse,	
	Prima columbe ¹		Quo ^g revireret	
	Sedit Helyas;		Gramine terra,	
30	Proximus illi		Vinea flore,	
	Finees; inde	75	Frondebis arbor;	15
	Iudith honesta.		Ut resonarent	
	Ille prophetas		Carminibus valles,	
	Ense cecidit ^d ;		Castus et ales	
3. Reg. 18, 40.			Leta sonarent ^h .	
Num. 25, 7, 8.	35		Nunc Aquilonis	20
	Madyanitem;		Vis vada stringit,	
	Hec Holofernis	80	Et bonus Auster	
	Inclita trunco,		Partius obstat.	
	Sydrus honestum,		*Respice, fili,	
Iud. 13.				
*f. 125.	40		Quanta laborat!	25
	Lux speciosa.		Iam neque virtus	
	Tunc sedet omnis		Est parienti,	
	Ordo virorum,		Quam modo totis	
	Qui simili re ^e		Equore ⁱ ventis	
	Promeruerunt.	90	Moverat omnis	30
			Quadrupes orbis.	
45	Astitit illic		Conprime ventos,	
	Regia coniunx,		Subtrahe nymbos,	
	Nec modo sedit,		Frigora pelle,	
	Dum quereretur.			
	Utraque ² plangit	95	Redde serenum!'	35
50	Flebile coram		Talibus orans	
	Iudice nato,		Ubera nudat,	
	Iudice sponso.		Quæ puer idem	
	Sponsa dolenter		Suxerat olim.	
	Plorat et orat.			
55	Adiuvat orans	100	'Nil michi', dixit,	40
	Sancta Maria.		'Iure negabis ^k ,	
	'Rex bone', dixit,		Quam ^l tibi matrem	
	'Hæc tua sponsa		Gratia fecit'.	
	Languet amore.			
60	Num patieris			

a) Poue c.   b) Bariona c.; cf. *Matth.* 16, 17.   c) sancta c.; sanctae *Haur.*   d) cecidit c. 45
e) repro | meruerunt c.   f) abyssus c.   g) ita c.   h) sonaret coni. *Wattenbach, Haur.*   i) equora c.
k) negabit c.   l) quæ c.

1) *I. e. primus, qui extitit, ultor Spiritus sancti.*

2) *I. e. Maria et ecclesia.*

VII. Sponsus respondit.

‘Sicut disposuit pater,
Sic rerum seriem currere competit,
Donec pro meritis suis

Unumquemque suus suscipiat locus.

5 Quid vult sponsa queri mea?

Quid tristi facie tempus inhorruit?

Ni desit sibi mens sua,

Nunquam conqueritur de vice temporum.

10 Totum scilicet expedit:

10 Quod nunc ether humum verberat ymbribus¹,

Nunc stridens Aquilo coquit²,

Nunc³ Phebi radiis Scorpius estuat.

Nam si defuerint ea,

15 Frustra cespitibus semina subruet.

15 Tunc non inveniet rosas,

Ad solem folium quę reserant suum.

Nunquid non fuit utile,

Quod strinxit glacies arva rigens⁴ mea,

20 Ne cultrum caperent^a meum?

20 In palma potius scandere prestitit⁵.

Nunquid non fuit utile,

Quod sol igne suo tam grave canduit

Sub Nerone vel^b alteris,

25 Quando tanta seges venit ad horreum?

25 Nam sol semina fervidus

Comburit sterilem iacta super petram,

Sed maturat et erigit

Granum, quod melior terra receperit.

30 Mittat nunc glaties queri,

30 Ventos et pluvias! pretereunt enim.

*Nam spes et patientia⁶

Quevis dura solent levia reddere.

Nam me cura tui movet^c.

35 Fumantem puteum prospicis^d? huc^e ego

35 Vecte Leviathan premam:

Quod turbavit aquas, his luet^f ignibus.

Quid mirum, calices meos,

Ut debet merito, si bibat interim?

40 Nam debet mea me sequi.

40 Quam sic mitto, velut me genitor meus.

Matth. 13,
4—8.

*f. 125'.

Apoc. 9, 2;
19, 20.

Matth. 20, 23.

Ioh. 20, 21.

a) caperet c. b) sequuntur duae litterae erasae. c) sui manet c.; et manu recentiore addit.

d) prospicio c.; prospicis Haur. e) hunc c.; huic Haur. f) suet c.

1) Aen. IX, 669: verberat imber humum. 2) Boethius de consolat. I, 6, 9: cum saevis
45 aquilonibus stridens campus inhorruit. 3) Ibid. v. 1. 2: Cum Phoebi radiis grave | Cancris sidus
inaestuatur. 4) Met. XI, 145: Arva rigent. 5) Cantic. 7, 8: Ascendam in palmam. Si non
sententiam, at certe verba poeta inde sumpsit. 6) Cf. Hor. Carm. I, 24, 19: Durum sed levius
fit patientia.

- Mater, tu specialius
 Nostri coniugii conscia crederis.
 Nam nubentibus^a in tuo
 Nobis prebueras ventre cubiculum¹.
 45 Tu nosti, nec es immemor:
 Talis conditio coniugii fuit,
 Sponsus sponsaque quod dare
 Deberent animas alterutrum suas.
 Feci dicta fideliter^b:
 50 De torrente bibi iam prior in cruce^c.
 Servet sponsa fidem suam,
 Si contingat ei ferre molestiam!'

VIII. Sponsa dixit.

- 'Olim quando iuvenula',
 Dixit sponsa, 'virens eram, ..
 Tunc querebar ego placens,
 Et tunc pro foribus meis
 5 Sponsi pulsus erat frequens².
 Carus tunc thalamus meus.
 At nunc, quando senilibus³
 Annis primus abit nitor,
 Effetum quoniam meum
 10 Laxe corpus arant rugæ⁴:
 Clausum non resonat meum
 Totis noctibus ostium.
 Incesti tamen obsident^d
 Nostrum limen adulteri.
 15 His^e necdum videor vetus,
 His^f multum videor nitens,
 Set non his resero fores^g,
 Et conservo tibi fidem.
 Ipsi vero licentius
 20 Conquassant viduam domum,
 Tot fortes quia regium
 Non servant modo lectulum,
 Nec, si sunt vigiles, habent
 Accinctum gladio femur⁵.
 25 O si nunc venias semel!
 Sim fecunda minus licet,

a) vibrantibus c.; nubentibus coniecit Hauréau. b) in cruce addit c. c) in cruce deest c.; 40
 add. Haur. d) en in loco raso. e) is atram. pallidiore rescr. f) s atram. pallidiore rescr. g) flores c.

1) Cf. *Ruperti comment. in Osee lib. I; Migne t. 168, nr. 23.* 2) Cf. *Cantic. 5, 2.*
 3) *Met. VII, 163: fessusque senilibus annis.* 4) *Boethius l. l. I, 1, 12: tremit effeto corpore*
laxa cutis; Ov. Art. am. II, 118: Iam venient rugae, quae tibi corpus arent. 5) *Cantic. 3,*
7. 8: En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gla- 45
dios — uniuscuiusque ensis super femur suum propter timores nocturnos.

Noster lectus adhuc tamen
 Sanis fraglat odoribus¹,
 In quo candida lilya²
 30 Sunt, et cum violis rose.
 Cedrinamque retro domum³
 Hortus delitiosus est,
 Vernans floribus, areis^a
 Exornatus aromatum⁴;
 35 *Et pomis redolentibus
 Arbor feta refringitur.
 Nam, quamvis glacies furit,
 Non^b messis mea friguit.
 Thus et myrra, crocus, cyprus,
 40 Nardus, fistula, balsamum⁵,
 Necdum vinea fertilis
 Amisit laticem suum.
 Menbris preterea licet
 Defectis rediet viror,
 45 Cum tu sepe reviseris,
 Integre fidei thorum,
 Et fecunda parens novam
 Prolem parturiam tibi.
 Sin vero nec adhuc venis,
 50 Nec sponsam repetis tuam,
 Letabuntur adulteri,
 Qui matrem miseram premunt,
 Infantesque tuos magis
 Confusamque domum prement^c.

*f. 126.

IX. Sponsus respondit.

30 'Quam criminose me, soror, arguis,
 Quo tendit ista increpitatio?
 Cur esse te dicis relictam?
 Coniugiine fidem reliqui?
 5 Non permovebor, set patiar libens
 Te disputantem. Stemus enim simul!
 Ut iudicemur, stemus, inquam.
 Iam tibi iudicio reponam.
 Nunc ergo narra, si quid habes, ubi,
 10 Quando, vel in qua re tibi defui.
 40 Nam questa contra me videris^d,
 Quod sedeas quasi derelicta^e.

ā) aereis c., corr. Haur., Bücheler, cf. Cant. 5, 13: Genae illius sicut areolae aromatum.   b) nos c.
 c) premunt c.   d) vidais corr. videris c.   e) re rescript. c.

1) Cantic. 1, 15: lectulus noster floridus.   2) Met. IV, 355: candida lilia.   3) Cantic.
 45 1, 16: Tigna domorum nostrarum cedrina.   4) De horto cf. Cantic. 4, 16: Auster, perfla hortum
 meum et fluant aromata illius.   5) Cantic. 4, 13. 14: Cypri cum nardo, nardus et crocus,
 fistula et cinnamomum cum universis lignis Libani, myrrha et aloe cum omnibus primis unguentis.

Sponsa respondit.

- 'Si nunc placerem taliter, ut prius,
 De Libano¹ me^a quando vocaveras,
 15 Felicius starem, nec esset
     Fracta mei capitis corona²,
     Turrinque David³ nemo refringeret;
     Pugnante quovis deforis, ex ea
     Penderet armatura fortis,
 20 Unde revincere posset hostes.
     Nunc hostis antiquus ruit á mari⁴,
     Septemque victor collibus⁵ imperat;
     Pugnavit et magno molari
     Perculit hoc caput ecce fractum.
 25 Nonne vides, ubi nunc sedeat^b Symon,
     Nerone fretus, rege simillimo,
     Qui cornibus finguntur agni,
     Set faciunt veluti dracones?⁶
     Ipsi fugarunt [vi]^c vigiles bonos,
 30 Qui civitatem protegerent tuam⁷,
     Pseudopphetas subrogavere^d
     Omne sacrum pretio trahentes.
     Summus sacerdos, crimina persequens,
     Aususque morbum pungere regium,
 35 De sede Romana fugatus
     Est et in exilio sepultus⁸.
     Mettensis antistes⁹, profugus diu,
     Papam secutus, plurima pertulit^{e, 10}.
     Set digna sese fecit is, qui
 40 Non tulit igne domum peruri,
     Cum civitates Atthila^f Gallicas¹¹
     Flammis cremaret — de Stephano loquor,
     Servare qui novit suam rem,
     Pontificemque suum reposcit¹².
 45 *Tres subrogatos stravit^g episcopos¹³,

*f. 126'.

a) quando me c.   b) sedeas c.   c) add. Bücheler; hos supplet Hauréau.   d) subrogarunt 35
 emendant Haur., Wattenbach, non recte, cf. 'N. Arch.' XI, p. 413.   e) tulit in marg. atram. pallidiore addit.
 f) Arthila corr. Atthila c.   g) statuit c.; stravit corr. Hauréau.

1) De Libano cf. Cantic. 4, 8: Veni de Libano, sponsa mea (verba sponsi petentis sponsam).   2) Thren. 5, 16: Cecidit corona capitis nostri.   3) Cantic. 4, 4: sicut turris David.
 4) Cf. Apoc. 13, 1 ff.   5) I. e. Romae.   6) Cf. Apoc. 13, 11: et (scil. bestia) habebat 40
 cornua duo similia agni et loquebatur sicut draco.   7) I. e. ecclesiam.   8) I. e. Gregorius VII,
 Salerni mortuus a. 1085. Mai. 25.   9) Herimannus (a. 1073—1090).   10) Cf. Sigeberti
 chronicon ad a. 1078—1090; SS. VI, p. 364—366.   11) Scilicet Heinrichus IV, qui a. 1078.
 contra Mettim exercitum duxerat; cf. Kilian, 'Das Itinerar Kaiser Heinrichs IV.' p. 81.   12) Cf.
 Sigeberti chron. l. l.   13) Et Sigebertus (chron. ad a. 1085; SS. VI, p. 365) et Bernaldus (chron. 45
 ad a. 1088. 1089; SS. V, p. 447 sq.) et Gesta abbatum Trudonensium L. III, c. 15, L. IV, c. 1
 (SS. X, p. 246. 247) duos tantum noverunt episcopos Herimanno a rege substitutos, Walonem et
 Brunonem, sed non est, cur poetae diffidamus, quia nemo aequalium tertii illius mentionem fecit.

Et tunc reduxit pontificem suum.
 Defunctus est nunc alterumque¹
 Martir^a ei similem tuetur.
 Nunc usque lugens Herbipolis sedet
 5 Antistitem deflens venerabilem²,
 Quod functus est exul, nec eius
 Vel cineres habuit sepultos.
 Et civitatem Vangionum vides?
 Vivente sponso³ servit adultero⁴.
 10 Scissam dyocesim Timavi⁵
 Vir suus hinc tenet, hinc adulter.
 Longum tot urbes, quas^b trahit^c, dicere,
 Diffusus error^d; nempe quis angulus
 Est orbe toto tam remotus,
 15 Qui nichil hac heresi laboret^e?
 Mirum nec est, quod de capitis malo
 Sic omne corpus debile redditur;
 Cum scinditur Romana sedes,
 Non erit orbis in unitate.
 20 Tu quoque modo, Leodium sedes,
 Quondam meus flos⁶, dulce decus meum⁷,
 Urbs Davidis, mons altus^{f, 8}, hortus
 Deliciosus⁹ ager^g[que^h] plenus,
 Quantum decoris deperiit tui,
 25 Heinricus ex quo carne solutus est¹⁰,
 Insigne sceptrum, virga fortis,
 Et baculus michi gloriosus¹¹.
 Si viveret nunc, de tenebris lupiⁱ
 Non prodiissent, qui modo cursitant,
 30 Nec Publicam cepisset arcem¹²,
 Qui merito fuit inde pulsus¹³.
 Vestitus alba pelle lupus¹⁴ modo
 Cum fuste longo servat^k ovilia
 Verusque pastor vult videri,
 35 Sed lupus ipse lupis locum dat^l.

a) mater c.; martir corr. Hauréau. b) quam c. c) draco coni. Bücheler: quas draco diffusus
 erret. d) erret c.; error corr. Hauréau. e) laboretur c. f) s alia manu addit. g) er alia manu
 addit. h) deest c. i) ad versum sequentem traxit c. k) rvat alia manu addit. l) iocundat c.;
 corr. Bücheler.

40 1) Popponem (a. 1090—1103), qui a. 1097. expulsus est; cf. supra p. 618. 2) Adal-
 beronem, qui a. 1090. Oct. 6. exul mortuus et in coenobio Lambacensi sepultus est; Bernaldus
 ad a. 1091, SS. V, 450. 3) Adalberto (a. 1070—1107). 4) Epponi. 5) Aquileiensem
 dioecesim poeta significare videtur, sed praeter Udalricum patriarcham (1086—1121) alterum
 non novimus. 6) Cantic. 3, 1: Ego flos campi (verba sponsae). 7) Horatii carm. I, 2:
 dulce decus meum. 8) Ita saepissime Syon in vetere test. vocatur. 9) Cf. Cantic. 4, 12:
 Hortus conclusus sponsa mea. 10) A. 1091. Mai. 23. 11) Ierem. 48, 17: virga fortis,
 45 baculus gloriosus. 12) I. e. Publicum Montem (Publimont): vicus Leodiensis civitatis, ubi aedes
 s. Laurentii erat. 13) I. e. Wolbodo, minime, ut Cauchie l. l. p. 11. et p. 59. contendit,
 Oibertus episcopus. 14) I. e. Oibertus.

Quem tu fugaras Haspanię¹ lupum²,
 In nostra rursus misit ovilia
 Cum Publici montis leone³,
 Quem melior pepulit sacerdos.
 85 Abbas probatus⁴ longius exulat,
 Indigna passus cum monachis suis,
 Quos⁵ usque nunc presens Maria,
 Mater, ut est, fovet e⁶de parva⁷ 5.

X.

Haec effata Dei mater^b ad hęc ait:
 'O qui res hominum *noster homo regis,
 Horum res egomet nunc referam^c, quia
 Commisere michi seque suasque res⁶.
 5 Mons [est]^d Leodii Publicus: hic tibi
 Stat sacrata domus nomine martyris
 Laurentii. Satis hęc pulchra situ loci,
 Heinricho satis hęc presule floruit,
 A quo pulsus erat Wolbodo de domo
 10 Predicta, sapiens nemo quod improbat,
 Et Berengarius redditus in loco,
 Non errante meo iudicio probus.
 Quo postquam caruit presule civitas,
 Is qui pulsus erat, spe sibi reddita,
 15 Ad regem cupidum tendit et impetrat
 Pravum iudicium, dando pecuniam.
 Nam vis est hodie magna pecunię^e:
 Claras scit dominis auriculas dare,
 Surdi sunt aliter, nil aliter vident.
 20 Petrus, quamlibet^f est claviger etheris,
 Accedat modo, vel Paulus! 'Abi foras'
 Dicetur, 'quis homo?' Si veniat Symon,
 Statim notus hic est et baculum levat.
 Hic, de quo loquimur, cum manibus quia
 25 Non venit vacuis, non abiit foras.
 Comparatur ad hoc illa^g calumpnia
 De Berengario: quod maledixerit
 Regem, quod fuerit Gregorii^h sequax,
 Heinrich[que]ⁱ per hoc carus episcopo,
 30 Statim precipitur pontifici novo,

a) s manu recentiore superser. b) cum hoc carmen exscriberet, scriba usque ad lineam 25^{am} saepissime 40
 versuum rhythmum confudit, singulos eorum pedes dirimens diversisque lineis adnumerans. c) rex eram e.;
 corr. Bücheler. d) supplevi. e) magna pecuni alia manu in loco raso addit. f) quidlibet e.
 g) illi e. h) ultimum i in loco raso. i) deest e.

1) Hesbain. 2) Luponem vel Leuponem abbatem; cf. Urbani II. epist. ad Berengarium
 datam, Martène et Durand Coll. ampl. I, col. 555: cuidam Luppo et symoniaca heresi et aliis 15
 capitalibus culpis publice et iuste damnato manus imposuit (sc. Othbertus). 3) I. e. cum Wolbo-
 done. 4) Berengarius. 5) Eberneicurve prope Remos; cf. SS. VIII, p. 278. 6) Cum toto
 hoc, qui sequitur, sermone cf. Ruperti chron. s. Laurentii c. 44—49; SS. VIII, p. 276—279.

Qui presens aderat. Isque fidem dedit,
 Iurans ecclesiam prodere venditam.
 Ipsi pars fuerat pacta pecunię,
 Propter quam modo sunt predia vendita.
 5 Sic electus abit pastor ydoneus,
 Pastoremque suum pars sequitur gregis,
 Illi, nota quibus vox erat illius¹;
 Externum nec enim collibuit sequi.
 Occurri profugis sic quasi filiis,
 10 Suscepique casa^a paupere². Sunt ibi,
 *Donec precipias, ut sileat mare,
 Ventorumque gravis concidat impetus³.
 Annus postea iam tercius exiit.
 Quartus nunc agitur; spesque diutina
 15 De te pendet eis cum patientia.
 Hoc anno monachos, qui patientia
 Suscepere^b lupum vituperabili,
 Presul Leodii, vir bonus^c, expulit⁴,
 Dum clamant Symonis feda negotia.
 20 Ipsi quesierant me specialius^{d. 5};
 Dispersis ideo non ego defui.
 Per terras, per aquas⁶ dux, comes extiti,
 Donec cum socio composui grege.
 Nunc omnes pariter servo fideliter,
 25 Qui venere prius, quique novissime,
 Reddendos numero, si placet, integro
 Preter Gundvinum, qui tumultatus est.
 Nec Laurentius hinc iure potest queri^e.
 Primum namque meus, quam suus, hic fuit.
 30 Tungris hunc alui⁷. Nunc igitur meum
 Suscepi, quoniam carus erat michi'.

*f. 127.

XI.

Presens erat Laurentius,
 Miles David fortissimus,
 35 Qui passus est martirium
 Propter Marię filium.
 5 Vicitque mundi principem
 Desiderabilem sequens

a) causa corr. casa c.   b) suscipere c.   c) ita c.; quod tamen ad sententias quas poeta et ante
 40 et postea de Otherto protulit, minime quadrat, nisi ironice dictum sit; cf. XI, 31; XII, 15.   d) spūalius c.
 e) potest queri omnino praeter litteram p in loco raso alia manu supplet.

1) Ioh. 10; 4 sq.: oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius, alienum autem non sequuntur.   2) I. e. Eberneicurte; cf. IX, 88.   3) Cf. Marc. 4, 39.   4) A. 1095. Mart. 21; cf. SS. VIII, p. 278.   5) L. l. c. 48; SS. VIII, p. 278: monachi communibus supplicationibus
 45 in communi statutis prosternebantur singulis noctibus in crypta ante altare beatae Mariae virginis et ad tumulum sancti episcopi Wolbodonis.   6) Cf. l. l. c. 49. de monachorum itinere.
 7) I. e. in ecclesia s. Mariae Tungrensi.

	Perhenne desiderium	
	Perpetuorum collium.	
	Cui debitor ^a spontaneus	
10	Et redditor iustissimus	
	Duas coronas reddidit;	5
	Duas enim promeruit.	
	Unam misericordię,	
	Quam fecerat in pauperes.	
15	Et alteram victorię,	
	Qua vicit impurum Iovem ^b .	10
	Surrexit hic et astitit,	
	Ab igne qualis rediit,	
	Auro probato similis,	
20	Quando per ignem transiit.	
	'O Christe', inquit, 'nunc meus	15
	Tortor revixit Decius.	
	Rursus parat craticulam	
	Rursusque thesauros avet ^c .	
25	Et quos ego congesseram	
	Dandos in usus pauperum,	20
	Furatus illi prodidit ^d	
	Mercator impurus ^e Symon.	
	Nam primus assultus tuli	
30	Leodiensis Symonis ¹ .	
	Tu scis, michi quid fecerit,	25
	Me quomodo nudaverit.	
	Sic est enim, sicut tibi ^f	
	Virgo parens innotuit.	
35	*Memento, qui iudex meus	
	Et testis es et conscius,	30
	Quod cor meum probaveris	
	Examinans incendiis,	
	Et non meis in renibus	
40	Iniquitas inventa sit.	
	Ob hoc munda precor ^g prece:	35
	Detur locus voci mee!	
	Iam res iacentes releva,	
	Causam meam iam iudica!'	
45	Tunc Dominus, qui simplicis ^h	
	Respexit Abel hostiam,	40
	Respexit ad Laurentium,	

*f. 128.

a) debite c.; corr. Hauréau. b) v. 15. et 16. in eadem linea scriba exaravit. c) auget corr. au et.
d) Furatus illi prodi manu recentiore in loco raso supplet. e) Mercator impur eadem manu recentiore in
loco raso supplet. f) v. 34. et 35. in eadem linea. g) precor munda signis positus corr. munda precor c.
h) is alia manu rescript.

1) I. e. Otherti; cf. Cauchie l. l. p. 12 sq.

Qui concrematus ignibus
 Odor suavitatis est^a,
 50 Ex viva^b factus^c hostia^d.

XII.

5 Ecce desertis redit a Florinis¹
 Ille precursor Domini Iohannes,
 Afferens scissam tunicam, cameli
 Vellere textam.
 5 Non erat sponsus, sed amicus eius²,
 10 Et tamen, sponsam quia diligebat,
 Fornicatores et adulterantes
 Oderat omnes.
 Propter hoc, ira subigente iusta,
 10 'Sunt', ait, 'iuste nimium querelæ,
 15 Quas agit coniunx. Pateris malignos
 Vivere mechos?
 Quis ferat, quod Leodium, fidelis^e
 Civitas quondam, Symonis forum sit?
 15 Cum tua sponsa modo vendidit me
 20 Venditor ille³.
 Quid modo cessas, Petre^f, qui solebas
 Fortiter quondam gladio ferire,
 Non ferens pennas Symonis procaces
 20 Alta subire?⁴
 25 Mitte iam verbi iaculum potentis:
 Ut^g cadat rursus redivivus hostis,
 Quando iudex tam patienter omnes
 Portat iniquos^h.
 25 'In Dei verbo', Petrus inquit, 'unquam
 30 Nil agam, verbi nisi sit voluntas.
 Nempe si vellet, modo vindicasset
 Me quoque tecum.
 Tu vides illumⁱ Bronii^k latronem,
 30 Qui domus claves quia non habebat,
 35 Presulis palo sibi clausa subtus
 Limina fodit'⁵.

a) v. 49. et 50. in eadem linea. b) fortasse vivo coniciendum est. c) in loco raso. d) vel inde, quod hanc stropham poeta imperfectam reliquit neque extremos versuum 46—50. pedes syllabis consonantibus vel assonantibus, ut supra solitus est, coniunxit, toti huic carmini extremam manum non accessisse elucet.
 40 e) v. 13. et 14. in eadem linea; ita in hoc carmine saepius rhythmus confusus est. f) o Petre c.; quod tamen cum metro pugnat. g) et c. h) nquos alia manus corr. iniquos. i) manu recentiore superscr. k) sequuntur una littera erasa et littera c.

1) Cf. chron. s. Huberti Andagin. c. 70 (82); SS. VIII, p. 602. Iohannes Baptista patronus monasterii Florinensis fuit. 2) Cf. Ioh. 3, 29. 3) Florinis Otbértus Gislebertum abbatem
 45 constituerat; cf. chron. s. Huberti l. l. 4) Cf. Acta s. Petri Lino papae ascripta c. 10; Acta Sanctorum Iunii t. V, p. 427. 5) Hic Otbértus Guiremundum intruserat; chron. s. Huberti l. l.; Petrus monasterii Broniensis patronus fuit.

*f. 128'.

- Nec minus Trudo venerabilis vir
De suo monstro¹ queritur dolenter,
35 Pontifex dignus sibi quem reduxit,
Quemque sacravit.
Sanctus Hubertus, venerandus evo, 5
Mestus^a accedens, aliis loquutis,
*De suis rebus lacrimabili sic
40 Voce profatur:
'Quamdiu solus senior sedebo?
Quamdiu natos profugos videbo? 10
Nonne te tangit mea solitudo,
Maxime princeps?
45 De meis nullus monachis remansit.
Exul est abbas² monachique secum,
Propter^b illum, qui sibi consecravat 15
Mammonis aras.
Terruit mentes nova res eorum,
50 Quod vident monstro Symonem volantem,
Clara qui celi petit astra pennis
Non sibi natis³. 20
Quid sibi vult hoc, quia iudicavit
Clerus abbatem? 'reus', inquit, 'est hic^c,
55 Quod recusavit, tocies vocatus,
Dicere causam'⁴. 25
Non erat vobis ea causa nota,
Cur refugisset Iezabel Helyas?
Scilicet tollit Domini prophetas,
60 Diruit aras⁵.
Veritatem si nichil impediret,
Vos magis staret⁶ fore iudicandos, 30
In choro quorum lupo est sacratus
Haspaniensis.
65 Ille dampnatus fuit ore vestro,
Presul Heinricus maledixit illum
Stantibus vobis. Amen addidistis 35
In maledictum⁷.
Attamen vos nunc ibi constitistis,
70 Talis hic abbas^d ubi consecratur.
Nonne vos partem sceleris tulistis
Hoc^e patientes? 40

a) mestis aut mettis c. b) propropter c. c) hoc c.; oc manu recentiore supplet. d) albas c.
e) oc manu recentiore supplet.

1) I. e. *Lupone vel Leupone abbate*; cf. *supra* p. 636, n. 2. 2) *Theodericus*; cf. *chron. s. Hub. c. 70* (82), p. 603. 3) Cf. *supra* p. 639, n. 4. 4) Cf. *chron. s. Hub. c. 90* (114), *SS. VIII*, p. 623; *epistola Theoderici abbatis ad Urbanum papam II. a. 1098. data*: adeo pro- 45
vocavimus adversum nos iram Otberti, ut — locato iudicio quorundam abbatum et archidiacono-
rum suorum officium abbatis omnino nos interdiceret. 5) Cf. 3. *Reg. 18*, 13. 6) I. e.
praestaret. 7) A. 1085. *Iun. 15*; cf. *Gesta abb. Trud. III*, 3. 4, *SS. X*, p. 241. 242.

- Preter hoc autem, rogo vos, videte
Publicum montem, Bronium, Florinas^a!
- 75 Wolbodonem vos quoque iudicastis:
Rursus habetis.
Et meus Berengarius, rogatum
Quem dedi vobis alias in horas,
Pulsus est ulla sine lege, nulla
- 80 Cum ratione.
Quid modo, vultis, meus abbas dicat?
Queritis causas, ubi tot videtis?
Iudicastis vos potius nocentes
*Theodericum.
- 85 Iudices tales, dominator orbis,
Perdoce, queso, meliore sensu,
15 Quo suam culpam fateantur, atque
Nostra reponant'.

*f. 129.

XIII.

- Mater nostra Sion dum stat et audit,
Quę mala pertulerit, dinumerari,
20 Sic oculis lacrimę profluere,
Sicut aromatici virgula fumi
- 5 Thure superposito surgit ab igni¹.
'Sic', ait, 'executior, summe creator.
Hec mala cuncta super me ceciderunt.
25 Quę sum passa^b meo crimine nullo.
Heu me! quanta tuli! quot mala vidi,
- 10 Ex quo fratris Abel concidit ictu!
Qui tunc me feriit malleus, idem
Durat adhuc; superest et faber idem.
30 Iam mea continuo fracta labore
Venit ad usque gravem vita senectam.
- . . . . .

a) Florinis c. b) passa sum c.; quod cum metro pugnat.

1) *Chron. s. Laur. c. 44, SS. VIII, p. 276.* 2) *Cantic. 3, 6: Quę est ista, quę ascendit*
35 *sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhę et thuris per desertum?*

TRACTATUS EBORACENSES.

EDIDIT

H. BOEHMER.

Ut in prioribus huius seriei tomis opuscula nonnulla Gallica, in quibus verborum Hugonis Floriacensis de regia potestate et sacerdotali dignitate tractatum¹, typis descripta sunt, corpus quoddam 31 tractatum, in codice 415. collegii 'Corpus Christi' universitatis Cantabrigiensis servatum², e quibus unus tantum atque is minoris momenti hucusque editus est, etsi nihil ad patriae historiam faciunt, omittere nolimus, praesertim cum eorum auctor sententiarum pondere optimos sui temporis scriptores aequaverit, ne dicam exsuperaverit. De quibus postquam V. rev. Harmer, tunc bibliothecae praefectus, nunc episcopus Adelaidensis, accuratius in usum nostrum retulit, C. Hampe, A. Rogers, Maria Bateson 12 eorum descripserunt, ceteris, qui parum ad propositum nostrum facere viderentur, neglectis aut summam excerptis. Acuratius, quidquid de eis statuere videbatur, in 'Zeitschrift für Kirchengeschichte' exponere mihi in animo est. Commentationem ergo ibi evulgandam adhibeat, si quis me in hoc prooemio audacius quidquam coniecisse existimat.

Ac primum quidem similitudine sermonis, sententiarum, auctoritatum quae laudantur perductus totum corpus unius auctoris esse mihi persuasi, ex eius adversariis post mortem a discipulis vel asseclis congestum, ita ut duorum tractatum nonnisi fragmenta, duorum recensiones priores et posteriores integrae reciperentur. De auctore nihil traditur. Sed Wilhelmo Bona Anima archiepiscopo (a. fere 1080) maioris ecclesiae Rotomagensis, a. vero 1102. 1103. maioris ecclesiae Eboracensis matricularius fuit, cuius praesulem a. 1102. in Romam comitatus esse videtur. Ceterum vir litteratissimus fuit, curiae a. 1080. et 1103. infestissimus, regi vero a. fere 1103. religiosissime deditus, ordine, cum tunc summo studio episcoporum rem ageret, a. 1102. ipse fortasse episcopus. Quae de re inquirere liceat, quantum ea quae exploravimus ad ea quadrent, quae de Girardo archiepiscopo Eboracensi comperta habemus.

Girardus³ ille e gente nobilissima Normannica editus Wilhelmo Bona Anima archiepiscopo cantor maioris ecclesiae Rotomagensis fuit⁴. Unde a Wilhelmo I. rege⁵ in An-

1) Falso Sackur, 'N. Arch.' XVI, p. 369 sqq. libellum Henrico I, regi Anglicano, dictum non ad litem Henrici I. et Anselmi, sed ad litem imperatorum et pontificum spectare censuit.

2) Quod breviter descripsit Nasmith, 'Catalog. of Corpus Christi College' p. 388, accuratius Hampe, 'N. Arch.' XXII. 3) Cf. de eo Max. Schmitz, 'Gerhard von York' (Progr. Realsch. Crefeld. 1884); F. Liebermann, Quadripartitus, 'Ein engl. Rechtsbuch von 1114' p. 36—39. 51. 54. 151—163; 'Dictionary of National Biography' XXI, p. 208—210. 4) Chron. Roberti de Monte ad a. 1100, SS. VI, p. 481. 5) Hugo Sotovagina, hist. quattuor archiepisc. Eborac., ed. Ruine, 'Historians of the church of York, Rolls Series' II, p. 109.

gliam vocatus per decem fere annos in capella regia meruit. Tantam autem auctoritatem inter regis cancellarios et consiliarios sibi paravit, ut a. 1095. Mart. clam in Italiam mitteretur, prece et pretio Wilhelmo II. Rufo auxilium Urbani II. papae contra Anselmum, archiepiscopum Cantuariensem, impetraturus¹. Quod etsi secus accidit, atque rex expectaverat, tamen eodem anno, licet vix sine pretio tunc usitato, episcopatum Herefordensem obtinuit². Wilhelmo II. mortuo Henricum I. regnum vix iusto iure invadentem consilio et suffragio adiuvisse videtur. Propterea a. 1101. Ian. 6.³ capitulo invito⁴, antequam, ut moris erat, licentiam canonicam a papa petere posset, a rege ad illustrissimam sedem Eboracensem translatus est.

Iam antea, et propinquitatē⁵, ut videtur, et officio, quo in capella regia functus erat, regi admodum obstrictus, tunc statim controversia, quae de professione oboedientiae inter eum et Anselmum exarsit⁶, magis magisque incitatus est, ut ab illo staret unaque cum eo primatem homagium obstinate denegantem aggrederetur. Qua de re, cum a. 1102. in. pallium petiturus Romam proficisceretur, rex eum, ut a. 1095, sibi papae auxilium contra Anselmum acquirere et ius investiturae nuper ab illo et papa abrogatum regno a Paschali ipso revindicare iussit⁷. Et Romae quidem, qua erat facundia et sollertia⁸, papam adeo sibi conciliasse dicitur, ut ille semel colloquio quodam privato se regi obsecuturum esse promitteret. At nihilominus coram Anselmi legatis Paschalis, qua erat inconstantia, quae regi modo concessisse visus erat, damnavit litterisque ad Anselmum datis⁹ investituram regno iterum interdixit. Ita factum est, ut in concilio a. 1102. Sept. 29. 30. Westmonasterii habito¹⁰, quo lis regni et sacerdotii diiudicari deberet, inter Anselmi et regis legatos magna controversia de vera sententia papae oreretur. Anselmus statim secundo ad Paschalem appellavit. Qui, licet ne tunc quidem satis sibi constans, Girardum et episcopos, una cum eo Roma modo reversos, mendacii reos excommunicavit¹¹ litterisque specialibus eadem die ad Girardum datis ab illo efflagitavit¹², ut tandem aliquando ius iurandum oboedientiae praestans se et ecclesiam Eboracensem primati subiceret.

Tot et tantis ergo iniuriis Girardus a primatē et a papa affectus erat, ut vix aliud atque auctor tractatuum Eboracensium de eis et de primatu Romano et Cantuariensi sentiret¹³. Accedit, quod ab omnibus fere rerum scriptoribus vir admodum lubricus, infulis episcopalibus prorsus indignus¹⁴, Deo et hominibus invisus¹⁵, fidei orthodoxae quoque adeo expers fuisse narratur, ut unus ex eius familiarissimis eum publice foederis clandestini cum diabolo initi accusare non vereretur¹⁶. Iam vero Firmici Materni libros Matheseos calluisse videtur¹⁷, opus opinionum haereticarum refertissimum, ubi tamen eadem fere quae noster, ut ita dicam, christiano tantum velo cooperta, sexcenties de praedestina-

1) Freeman, 'Reign of William Rufus' I, p. 521—525. 2) L. l. I, p. 543 sq.

3) Hugo l. l. II, p. 109. 4) L. l. p. 112: Si antea elegisse licuisset, Thomae Thomas (II), patruo, nepos quasi iure hereditario successisset. 5) Nepos enim Walkelini, episcopi Wintoniensis, erat, qui gentis regiae affinis vel consanguineus esse videtur; cf. 'Dictionnaire' XXI, p. 208. 6) De qua cf. Hugo l. l. p. 109 sq. 7) Schmitz, 'Engl. Investiturestreit' p. 34—40. 8) Hugo l. l. p. 110. 9) Epist. 73. 74; Migne t. 163, col. 91—94; Jaffé nr. 5909. 5910. 10) Schmitz l. l. p. 41 sq. 11) Pasch. II. epist. 83. et 86; Migne 163, col. 105—107; Jaffé nr. 5928. 5929. 12) L. l. epist. 87, l. l. col. 107 sq.; Jaffé nr. 5930. 13) Episcopos provinciae Cantuariensis ab Anselmo reprobatos iussu regis consecrare paratus erat; Schmitz l. l. p. 41. 14) Cf. Hugonis Flavini. Chronica App. SS. VIII, p. 496; Wilh. Malmesbur. Gesta Pont. l. IV, p. 118. 15) Wilhelm. Neuburg. l. I, c. 3, ed. Howlett Rolls ser. p. 28. 16) Hugo Flav. l. l. 17) Ranulfus Higden, Chron. ed. Lumby VII, p. 420; cf. Liebermann, Quadripartit. p. 39.

tione protulit, de fato et sideribus exponuntur. Ceterum Girardum quoque litteratissimum fuisse¹, in prosa cum Tullio, in poesi cum Vergilio comparandum², inter omnes constat. Quidquid ergo usque ad id temporis de archiepiscopo explorare potuimus, quo ultimum eorum tractatum, quorum epocha aliquanto certius definiri potest, compositum esse constat, coniecturae propositae non male congruere videtur.

Neque vero quae Girardus ex eo tempore gessit, ei obstare existimo. Anno enim 1105. in. et Anselmus et Paschalis II, postquam per biennium nulla inter utrosque consuetudo intercessit, repente ad archiepiscopum Eboracensem epistolas dederunt³, ille vero summa devotione, ne dicam adulatione, utrique respondit, ad Anselmi factionem se cessisse professus illumque, ne iam verbis, sed tandem factis regem impugnaret, aperte cohortatus. Qui cum Girardo parum confusus paulisper cunctaretur, Eboracensis aliis epistolis nil se antiquius habere pro certo affirmavit, quam ut primas exul tandem in Angliam revertetur et perturbationem ecclesiae afflictae sedaret. Dubitari ergo non potest, quin, paullo antequam inter regem et Anselmum pax redintegrata est⁴, Girardus in gratiam primatis redire diligentissime studuerit. Quod qua de causa fecerit, non constat neque coniectura probabili assequi posse mihi videor. At hac inconstantia archiepiscopi seductus dixerit quis, quidquid de auctore tractatum statuimus, irritum esse, cum adeo, ut Girardus, noster animum aut saltem factionem mutare vix potuerit. At cur illum a clericis sui temporis tanto differre putamus, quorum permultos in magno illo regum et pontificum certamine modo huc, modo illuc inclinasse, modo paparum sectatores devotos, modo regum propugnatores studiosos, utcumque aliquantisper eis utile videbatur, extitisse non ignoramus⁵, praesertim cum noster Anselmo et Paschali obstinatius repugnantibus, quam quisquam speraverat, ad hanc inconstantiam eo facilius seduci posset, quo maiore studio iam a. 1101. et 1103. investiturae regali effectum spirituales deesse argumentatus Gregorianis quoque satisfacere contenderat? Iam vero omnes quos noster pro rege scripsit libellos ante a. 1104. in. compositos esse patet, multo videlicet, antequam Girardus cum Anselmo se reconciliavit. Ceterum in codice nostro fragmentum unius libelli habetur, quo auctor dignitatem pontificalem regiae multo antecedere demonstrat⁶, quod equidem tunc temporis, quo Girardus, nescio, qua de causa, ad Anselmi partem transit, conditum esse coniecero. Sic ne levis quidem suspicionis ansa relinquitur, immo non modice sententia proposita confirmari videtur. Girardum ergo aut certe clericum ei familiarissime coniunctum auctorem totius corporis libellorum pronuntiare non vereor.

De archiepiscopo ipso, ut redeam, unde diverti, pauca adicienda sunt. Paci a. 1107. Aug. in. inter regnum et sacerdotium factae⁷ se non subtraxit neque pacto, quo rex litem inter ipsum et Anselmum de professione oboedientiae exortam componere studuit⁸, suffragium suum denegavit, praesertim cum inde Eboracensis ecclesiae auctoritas nihil damni contrahere videretur. Deinde Hierosolyma peregrinari parabat. Sed iam a. 1108. Mai. 21, cum synodum cum Anselmo celebraturus Londinium proficisceretur, in praedio suo Suthwellensi morte praeventus est⁹. Adeo autem de haeresi et impudicitia

1) Liebermann l. l. p. 162, n. 9. 2) Hugo l. l. II, p. 109. Carmen unum edidit Dixon-
Raine, 'Lives of the archbishops of York' p. 162. Epistolae saeculo XII. in codice bibliothecae
Beccensis asservatas (cf. catalogum librorum abb. Becc., Ravaisson, 'Rapports' p. 793, Migne 150,
col. 781) deperditas dolemus. Quae in Quadripartitu p. 151 sqq. extant, non sufficiunt, ut sermonem
nostri et Girardi accurate conferamus. 3) Cf. Quadripart. p. 155 sqq. 4) A. 1105.
Iul. 21; Schmitz l. l. p. 85. 5) Cf. quae K. Francke de Theoderico episcopo Viridunensi prae-
fatus est, Lib. de lite I, p. 280 sqq. 6) P. 85—86. 7) Schmitz l. l. p. 101 sq. 8) 'Histo-
rians of York, Notice of the struggle of the church of York and Canterbury' III, p. 14—16,
quam notitiam Cantuariæ compositam esse patet. 9) Hugo l. l. p. 111.

suspectus videbatur et capitulo suo odio erat, ut illud, quominus in maiore ecclesia sepe-
liretur, pertinaciter recusaret¹.

Etsi ergo sententias quas iuvenis defendit, senex, impias aut certe inutiles ratus,
reiecit ideoque hi libelli, quos ei vel uni ex eius familiaribus attribuimus, penitus nihil
5 ad componendam litem de investitura exortam fecerunt, tamen ea quae scripsisse videtur
non parvi momenti esse existimo. Ut enim ipse non male mores et sententias capellano-
rum et clericorum Wilhelmi II. Rufo familiarium illustrare videtur, ita tractatus egregia
non tam eius, qua eos scripsit, aetatis, quam aetatis Wilhelminae documenta censeantur
oportet, qua papa nondum agnito ecclesia Anglicana a rege solo administrabatur talesque
10 de ecclesiastico principum regimine et de primatu Romano inter clericos regis sententiae
nasci poterant, quales ante Iohannem Wiclefum nemo in Anglia, nedum in Europa, ex-
cogitare aut pronuntiare ausus est.

Berolini a. 1896. Nov. 18.

H. BOEHMER.

I.

AN LICEAT SACERDOTIBUS INIRE MATRIMONIUM.

Quo anno et quo loco hic tractatus compositus sit, certo definiri nequit. Etenim et
in Normannia et in Anglia scribi poterat, hic a. fere 1075—1085, illic a. fere 1102.
Hic iam a. 1074. in. Iohannes, archiepiscopus Rotomagensis², clericis matrimonium inter-
dixit coniugatosque ab altari removere studuit. Sed clericis contradicentibus, ut alii prae-
15 lati, nihil effecit. Neque vero quae synodus Iuliobonnensis a. 1080.³ Wilhelmo I. rege
praesente de caelibatu statuit, episcopi exsequi poterant. Immo vel 30 annis post clerici
palam uxores legitimas ducere consueverant⁴. — In Anglia primus Anselmus, archiepiscopus
Cantuariensis, caelibatum introducere contendit⁵. Deinde a. 1102. Sept. 30. synodus West-
monasteriensis Gregorii decreta de hac re edita confirmavit⁶, sed ne illic quidem, quam-
25 quam rex quoque coniugatos aliquamdiu poenis persequabatur⁷, Gregoriani pervicerunt.
Immo 3 annis post Heinricus⁸, ut aliquantulum fremitum clericorum repugnantium com-
pesceret, regia auctoritate Anselmo invitissimo legem vix promulgatam abrogavit. Ex
argumento libelli ergo, quando compositus sit, effici non potest. Sed inde quod non semel
auctor eisdem rationibus et auctoritatibus utitur, quibus in apologia pro filiis sacerdotum,
30 a. fere 1075. tractatum in Normannia scriptum esse coniecerim. Accedit, quod a. 1102.
Gerardus, cui hoc quoque commentariolum attribuere nobis videtur, Heinrici precibus ob-
secutus una cum Anselmo clericos libidinosos et coniugatos opprimere conabatur⁹.

Tractatus iam a. 1641. ab J. Hall, episcopo Norwicensi, evulgatus et in sermonem
Anglicum versus est¹⁰. 150 annis post Theiner¹¹ maximam eius partem in sermonem
35 Germanicum vertit. Denique eum Carolus Hampe in usum nostrum contulit.

Scire velim, quis primus instituit, ne sacerdotes christiani inire deberent matri-
monia, Deus an homo. Si enim Deus, eius certe sententia et tenenda et obser-
vanda est cum omni veneratione et reverentia. Si vero homo et non Deus, de

1) Quadrip. p. 163; Wilh. Malmesb. hist. Pontif. III, 118; Wilh. Neubrig. l. I, c. 3, p. 28.

40 2) Hefele, 'Conciliengesch.' V², p. 35 sq. 3) L. l. V, p. 153. 4) Theiner, 'Einführung
der erzwungenen Ehelosigkeit' II, p. 313. 319 sq. 5) F. Liebermann, 'Anselm von Canterb.
und Hugo von Lyon, Aufsätze, dem Andenken an Waitz gew.' p. 172. 6) Mansi t. XX,
col. 1149—1153, Hefele l. l. V, p. 268 sq. 7) Anselmi epist. III, 109, Migne 159, col. 146 sq.
8) Ibid. 110; l. l. col. 148 sq. 9) 'Historians of York' III, p. 23—26. 10) 'The honor
45 of the married clergy' (London 1641), 'Works' (London 1647) t. I, p. 756—761. 11) 'Ein-
führung der erzwungenen Ehelosigkeit' II, p. 323—326.

corde hominis et non ex ore Dei talis egressa est traditio, ideoque nec per eam salus acquiritur, si observetur, nec amittitur^a, si non observetur. Non enim est hominis salvare vel perdere aliquem pro meritis, sed Dei proprium unius^b est. Sed quod Deus hoc instituerit, nec in veteri testamento nec in euangelio nec in apostolorum epistolis scriptum repperitur, in quibus quicquid Deus hominibus precepit insertum describitur. Traditio igitur hominis est, non Dei, non apostolorum institutio. Quoniam et apostolus instituit, ut oportet episcopum esse unius uxoris virum. Quod minime instituisset, si adulterium esset, quod episcopus haberet simul et uxorem et ecclesiam, quasi duas uxores, ut quidam asserunt. Quod quia de scripturis sanctis non habet auctoritatem, eadem facilitate contempnitur, qua dicitur. Sancta enim ecclesia non sacerdotis uxor, non sponsa, sed Christi est, sicut Iohannes dicit: 1. Tim. 3, 2. *Qui habet sponsam, sponsus est.* Huius, inquam, sponsi ecclesia sponsa est, et tamen huic sponsæ licet in parte inire matrimonia ex apostolica traditione. Dicit enim apostolus ad Corinthios: Propter fornicationes, inquit, unusquisque uxorem suam habeat et cetera usque: Volo omnes homines esse sicut meipsum, sed unusquisque proprium donum habet a Deo, alius quidem sic, alius vero sic. Non enim omnes habent unum donum, virginitatis scilicet et continentie, sed quidam virgines sunt et continentes, quidam vero incontinentes, quibus concedit nuptias, ne temptet eos Sathanas propter incontinentiam suam, et in ruinam turpitudinis corruant. Sed et sacerdotes quoque, alii quidem continentes sunt, alii vero incontinentes. Et qui continentes sunt, continentie sue donum a Deo consecuti sunt, sine cuius dono et gratia continentes esse non possunt. Incontinentes vero hoc donum gratie minime percipiunt, quia cum intemperantia sue conspersionis, tum etiam animi infirmitate per carnis desideria diffuunt. Quod nullo modo facerent, si continentiae gratiam et virtutem a Deo percepissent. Sentiunt enim et ipsi aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis sue et captivantem eos in lege peccati et quod nolunt agere cogentem. Qui de corpore mortis huius liberantur gratia Dei. Hac itaque eos lege captivante, et carnis concupiscentia stimulante, aut fornicari coguntur aut nubere. Quorum quid melius sit, apostolica docemur auctoritate, qua dicitur: Melius nubere, quam uri.

Quod melius est, id certe eligendum et tenendum est. Melius est, inquam, nubere, quia peius est uri. Quia igitur melius est nubere, quam uri, conveniens est incontinentibus, ut nubant, non, ut urantur. Bonæ etenim sunt nuptiæ, quia, sicut Augustinus ait in libro super Genesim ad litteram¹, in ipsis commendatur bonum naturæ, quo incontinentiæ regitur pravitas, et naturæ decoratur feconditas². Nam utriusque sexus infirmitas, propendens in ruinam turpitudinis, recte excipitur honestate nuptiarum, ut quod sanis possit esse officium, sit egrotis remedium. Neque enim, quia incontinentia malum est, ideo conubium, vel quo incontinentes copulantur, non est bonum. Immo vero non propter illud malum culpabile est [hoc^h] bonum, sed propter hoc bonum veniale est illud malum: quoniam id quod bonum habent nuptiæ et quod bonæ sunt nuptiæ, peccatum esse nunquam potest. Hoc autem tripartitum est: fides, proles, sacramentum. In fide attenditur, ne preter vinculum coniugale cum altera vel cum altero concubaturⁱ. In prole, ut amanter suscipiatur, benigne suscipiatur^k, religiose educetur. In sacramento, ut coniugium non separetur et dimissus aut dimissa nec causa prolis alteri coniungatur. Hæc est tanquam regula nuptiarum, qua vel naturæ decoratur feconditas^g vel incontinentiæ regi-

a) admittitur c.   b) unus c.   c) continentia corr. continentiae.   d) menti c.   e) capti-
vanti c.   f) Quia c.   g) sic c.   h) deest c.   i) concubatur c.   k) sic c.; nutriatur Aug.   l) ne c.

1) L. IX, c. 7, § 12, Opp. III, col. 247; ed. Zycha p. 276, paucis mutatis.   2) Ibid. paullo supra.

tur pravitas. Hanc autem regulam nuptiarum et hoc tripartitum bonum instituit eterna veritas ordine decenti et lege eterna, contra quam quicquid fit vel dicitur vel concupiscitur, peccatum est. Quod in libro contra Faustum Manicheum Augustinus¹ testatur dicens: *Peccatum est factum vel dictum vel concupitum contra eternam legem. Eterna*
lex est divina voluntas sive ratio ordinem naturalem perturbari vetans, conservari iubens.
 Quicquid igitur ordinem naturalem perturbari iubet, conservari vetat, exercere nuptias et earum tripartitum bonum, fidem scilicet, prolem et sacramentum, eos habere prohibet et regulam illam eterne veritatis, qua nature decoratur fecunditas, vel incontinentie regitur pravitas, eos solvere precipit et cetera, quibus naturalis^a ordo peragitur, ab-
 hominari iubet. Hoc, inquam, mandatum naturalem ordinem conservari vetat, pertur-
 bari iubet et ideo contra eternam legem fit et peccatum est. Peccant enim, qui mandatum tale instituunt, quo naturalis ordo destruitur. Nam etiam, ut videtur, minime credunt, quod de sacerdotum filiis assumat Deus ad edificandam supernam civitatem et ad restaurandum angelorum numerum². Si enim crederent, nunquam tale manda-
 tum instituerent, quia scienter et nimia temeritate id efficere conarentur, ut superna civitas nunquam perficiatur, et angelorum numerus nunquam reparetur. Si enim superna civitas de filiis etiam sacerdotum perficienda est, et si angelorum numerus de ipsis etiam reparandus est, qui hoc efficere conatur, ut nulli^b sint, quantum in ipso est, et supernam civitatem destruit, et, angelorum numerus ne^c perficiatur, efficit. Quo quid^d
 perversius potest fieri? Hoc etenim fit contra voluntatem et predestinationem illius, qui que futura sunt fecit. Fecit enim predestinatione que futura sunt in opere. Quicunque ergo id efficere conatur, ut non faciat Deus in opere, que fecit in predestinatione, ipsam predestinationem Dei conatur evacuare^e. Si ergo Deus fecit in predestinatione, ut filii sacerdotum futuri sint in opere, quia hoc efficere conatur, ut non futuri
 sint in opere, destruere molitur factum^f Dei quod fecit predestinatione, et ita predestinationem^g Dei nititur evertere et voluntati^h Dei contraire, que eterna est. Voluit enim Deus ab eterno et ante seculum omnes homines creare in seculo, certo quidem ordine, quo precogitavit et predestinavit eos se creaturum. Nichil enim inordinate facit, nichil in seculo creat, quod non ante in predestinatione sue mentis procedente omnia
 seculaⁱ disponendo preordinaverit. Quecunque ergo in hoc seculo ab ipso creantur, predestinationem mentis predisponentem ac preordinantem omnia necessario secuntur, quia impossibile est non fieri, quod Deus ab eterno voluit et preordinavit fieri. Necesse est igitur omnes homines eo ordine creari, quo voluit ab eterno et preordinavit. Alioquin non sicut^k voluit Deus neque sicut preordinavit, omnes homines sunt creati; sed
 quia hoc inconveniens est, necesse est illos creari, sicut voluit ab eterno et precogitavit^l atque preordinavit, qui omnia, que voluit, fecit et nichil unquam fecit^m, nisiⁿ
 que voluit ab eterno et precogitavit decreto^o certo et incommutabili. Quia nec eius^p voluntas irrita potest fieri nec precogitatio falli nec preordinatio^q commutari. Que
 cum ita sint, necesse est, ut sicut laici, ita etiam sacerdotes, de quibus homines creantur, ad ipsos creandos ministerium exhibeant divine voluntati et preordinationi. Parentes non sunt auctores creationis filiorum, sed ministri³. Qui si ministerium non exhiberent,

*p. 243.

*p. 244.

*p. 245.

a) naturali c. b) nulli c. c) nec c. d) qui c. e) evacuare c. f) facti c. g) predestinatione c. h) voluntatem c.; cf. tamen p. 648, l. 5. i) seculo c. k) sic c. l) gi in lacuna. m) fec evanuerunt. n) i legitur in c.; reliqua evanuerunt. o) decreto evanuit. p) e' o | luntas; q) preordinationis c.

1) Lib. XXII, c. 27, Opp. VIII, col. 378; ed. Zycha p. 621. 2) In hac quoque sententia auctor Augustinum secutus est; cf. Enchir. ad Laurentium §§ 28. 29, Opp. VI, col. 236 sq. 3) Cf. infra p. 650, n. 1; Ep. Clement. IV, c. 77, Pseudoisid. ed. Hinschius p. 62: Auctores quidem vite nostrae parentes non sunt, sed ministri.

voluntatem Dei et præcogitationem, si possibile esset, irritam facerent ordinationique resisterent. Quod si scienter facerent, gravius utique delinquerent, si nescienter, minus, non solum in Deum patrem, sed et in celestem Ierusalem, sanctorum omnium matrem, quia, quantum in ipsis esset, illos creari non permetterent, ex quibus est edificanda et celestis patriæ damna sunt reparanda^a. Sed ab hoc delicto defendit eos inpotentia, 5 quia non possunt voluntati Dei resistere et præordinationi contraire. Voluntas enim Dei et prædestinatio lex æterna est, in qua omnium rerum cursus decretus est, et paradigma est, in quo omnium sæculorum forma depicta est, quæ^b nulla ratione aboleri^c potest. Huic igitur ministerium non exhibere malum est, quia exhibere bonum est et maxime, cum bona fit voluntate. Quod tunc fit, cum parentes conveniunt causa 10 gignendę prolis, non appetitu exercendę libidinis. Gignendę prolis dico, quia et presens ecclesia multiplicetur et celestis civitas fabricetur, et electorum numerus compleatur, quorum nichil potest fieri *sine conventionem tali. Si enim primi parentes sanctorum omnes aut continentes permansissent aut virgines, nullus sanctorum ex eis esset natus in sæculo, nullus gloria et honore coronatus in celo, nullus adscitus in angelorum 15 numero. Sed quia inestimabile bonum est, quod sancti nati sunt in sæculo, quod gloria et honore coronantur in celo et quod adsciti sunt in angelorum numero, ex eo parentum fecunditas beatior prædicatur et conventus sanctior. Sic ergo melius fuit eis tales filios genuisse, quam non genuisse talemque fructum nuptiarum protulisse, quam sine fructu continentes aut virgines extitisse, quanvis^d bonum sit quibusdam continentes esse 20 vel virgines, illis videlicet, quos Deus voluit ab æterno et præordinavit ita creandos esse in sæculo, ut continentia vel virginitate permaneant. Sicut enim voluit ab æterno et præordinavit quosdam ita creandos esse in sæculo, ut fructum nuptiarum faciant et filios generent, ita etiam voluit et præordinavit ab æterno, quosdam ita creandos esse in sæculo, ut in continentia vel virginitate permaneant. Et sicut illi ad creandos filios 25 voluntati Dei et præordinationi ministerium exhibent, ita et isti ad conservandam et continentiam et virginitatem voluntati Dei et præordinationi ministrant. Ac pro hoc et illorum fecunditas et istorum virginitas bona est atque laudabilis, quæ si non ministerium *exhiberet voluntati Dei et præordinationi, nec bona esset nec laudabilis. Omne 30 enim, quod voluntati Dei et præordinationi contrarium est, nec bonum est nec laudabile. Si ergo voluit Deus et prædestinavit^e alios futuros virgines, alios nuptiarum fructum facientes, necesse est alios esse virgines, alios nuptiarum fructum facientes. Si enim omnes essent virgines, nullus sanctorum, qui vel nascuntur^f vel nascituri sunt, in hoc sæculo natus esset vel nasciturus. Nec ipsi etiam virgines essent virgines, quia nati non essent. Ex fecunditate enim illorum orta est istorum virginitas. Magnum 35 igitur bonum est fecunditas, de qua sancta processit virginitas. Qui^g autem virgines esse debeant et qui nuptiarum fructum facientes, docet eos verbum, quod Deus seminat in cordibus illorum. In aliorum enim cordibus seminat verbum bonę fecunditatis, nuptiarum fructum^h. In quorum vero cordibus seminat verbum virginitatis, angelicam vitam asseminantis, ipsi virginitatem servare desiderant; in quibus vero verbum 40 nuptiarum seminat, ipsi facere nuptiarum fructum appetunt.

a) damna sunt preparanda c.; cf. p. 647, l. 16.   b) qui (q) c.   c) abolere c.   d) sic c.
e) sequitur ad non deletum.   f) nasci c.   g) quia c.   h) hic quaedam deesse videntur fortasse: facientis,
in aliorum vero cordibus verbum virg. angel. vitam asseminantis, ut Hall emendavit.

II.

APOLOGIA PRO FILIIS SACERDOTUM ET CONCUBINARUM.

Anno 1078. Ian. 15. synodus Pictavensis Hugone episcopo Diense auctore sacerdotum filios ab ordine exclusit¹. Quo decreto provocatus praelatus quidam² Rotomagensis dioecesis auctori apologiae mandasse videtur, ut hoc interdictum et scripturae sacrae et fidei orthodoxae repugnare fusius explicaret. Accedit, quod tunc ipse Wilhelmus I. Bona Anima, Rotomagensis electus, vix a Gregorio VII. eiusque legato confirmatus est³, cum sacerdotis filius esset, Radbodi scilicet, episcopi Sagiensis⁴. Paulo ergo postquam Wilhelmus electus est (a. 1079. Sept. in.), ipsius instinctu libellum Rotomagi conditum esse conicio.

10 Duae autem recensiones vel potius duo exempla libelli in adversariis, ut videtur, relictis hucusque in codice laudato asservantur, copiosius (A) p. 247—264, brevius (B) p. 128—139. Utrumque tamen eadem fere aetate conditum est, cum ne in ampliore quidem, quod paullo serius scriptum esse videtur, novi quidquam additum reperiatur⁵. Hoc copiosius, etsi ne huic quidem ultima manus accessit, infra emisimus, alterius lectio-
15 nibus in notas reiectis.

Apologia pro filiis sacerdotum et concubinarum, quos nunc quidam iudicant ad sacros ordines non debere admitti pro eo quod ex legitimo coniugio non sunt generati, etiam^a si sancti sint et electi. Quod ideo faciunt, ut desinant homines fornicari et mundioris vitae vestigiis ambulent, quibus ad regnum celorum expeditius pervenire^{*p. 248.}
20 valeant, quasi non possunt alię vię reperiri et quidem faciliores et magis idoneę, quibus id effici possit. Sed cur non similiter iudicant de filiis homicidarum et furum et similium, ut omnes isti desinant malignari et melioris vitae vestigiis incedant, quibus ad regnum celorum expeditius perveniant? De filiis sacerdotum et concubinarum tantum hoc iudicant, et sine discretione de sanctis electisque ac simul indignis et reprobis
25 equalem ferunt sententiam. Quod utrum recte an perperam faciant, ipsi viderint. Nos autem aliter sentimus de sanctis et electis, aliter de indignis et reprobis. Unde et in hoc opere de sanctis et electis agere necessarium duximus, ea moderatione servata, ut nec fornicationi feramus patrocinium, nec peccatis hominum faveamus, sed ita dampnemus^b fornicationem, et peccatum accusemus, ut non dampnemus^b bonum
30 naturę nec quod Deus ex eo facit temerarię criminemur. Qui cum sit omnipotens et bonus, ut Augustinus in encheridion^c testatur⁶, non permetteret aliquid mali esse in sua republica, nisi adeo esset et bonus, ut benefaceret et de malo. Qua sententia ostenditur, quod Deus in sua republica non permetteret esse fornicationem, nisi adeo esset omnipotens et bonus, ut benefaceret et de illa. Quod ergo fornicatio malum est,
35 dampnemus et accusemus, quod vero bonus Deus de illa benefacit, laudemus, et dignis^{*p. 249.} amplectamur honoribus, maxime tamen, quod sanctum est et electum. Sicque nos agamus, ut sacramentorum magnitudinem, et gratię plenitudinem, et honoris gloriam, quibus Deus sanctos suos sanctificat, implet et honorat, de quocunque coniugio nati sint, non delere aut evacuare studeamus. Sed quos Deus honorat, et nos honoremus, et

40 a) etiam — generantur p. 650, l. 5. om. B. b) dapnemus A. c) sic c.

1) *Supra* p. 573. 2) *Infra* p. 656. 3) *Gregorii epist. ad Hubertum*, a. 1079. Sept. 23. data, *Jaffé, Bibl. II*, p. 380; *Reg. nr.* 5135. 4) *Mabillon, Annales ord. S. Bened. V*, p. 141. 5) *Accedit, quod Wilhelmus ipso anno 1080. confirmatus esse videtur. Cf. Greg. epist., Jaffé, Bibl. II*, p. 469, *Reg. nr.* 5204, ubi in *Wilh.* acerbissime invehitur, sed eum legitime inthronizatum esse non negat. 6) *De fide spe et carit. c.* 100, § 26, *Opp. VI*, col. 234.

quos glorificat, et nos glorificemus, ne a viis ipsius aberremus et a veritate iudiciorum eius dissentiamus. Loquamur ergo nunc de bonis eorum quæ habent per naturam communia, postea de his quæ habent communia per gratiam, et illi sancti, qui generantur ex legitimo carnis coniugio et illi qui generantur ex non legitimo. Ex utroque enim coniugio sancti generantur.

Carnale^a quippe coniugium aliud legitimum, aliud non legitimum, et^{*} legitimum quidem est, quod secundum legem descriptam [ab]^b hominibus institutum est. Non legitimum vero, quod fit contra legis descriptionem, etiam si fit secundum legem naturæ. De hoc utroque coniugio generantur sancti, non tamen secundum leges hominum, sed secundum legem naturæ. Lex nanque^c naturæ utrique coniugio inesse cernitur, quia in utroque quod suum¹⁰

*p. 250. *est operatur, eundem ex utroque fructum faciens, quo homines crescunt et multiplicantur, Gen. 1, 26. quod est munus et operatio divinæ benedictionis qua dicitur: *Crescite et multiplicamini et replete terram*. Sine hac igitur benedictione, quæ est summa lex naturæ, nulla hominum generatio sive multiplicatio. Ex quo manifestum est, quia omnis hominum generatio sive multiplicatio legitima est per naturam et benedicta a Domino. Nam et ipse¹⁵ Dominus et conditor naturæ dispositionis suæ lege incommutabili per sapientiam suam, quæ est lex omnium legum summaque iusticia, una eademque ratione in utroque coniugio creat homines ad imaginem et similitudinem suam, ex quibus et presentis ecclesiæ soboles multiplicatur, et cælestis Ierusalem tanquam de vivis lapidibus cotidie fabricatur. Non tamen illos creat de turpitudine vitiorum, sed de fecunditate seminum, non²⁰ de corruptionis feditate, sed de seminali bono naturæ, quod vere legitimum est, quia divina ratio, quæ est summa^d lex, et vis generativa in eo manet inseparabiliter. De

*p. 251. hoc itaque bono legitimo creat Deus homines legitime in non legitimo^e *etiam coniugio. Deus, inquam, creat, non parentes. Parentes^f quippe non sunt auctores generationis filiorum, sed ministri¹. Si legitime^g ministrant, suum bonum est, non filiorum.²⁵ Si non legitime^h, suum malum est, non filiorum. Deus vero auctor est et conditorⁱ

cf. Gen. 1, 31. filiorum, qui de parentibus naturam accipit, non peccatum, cuius opera omnia valde bona sunt, qui etiam non^k legitimo ministerio parentum legitime¹ [utitur]^m in conditione filiorum. Legitimaⁿ igitur et bona est origo humanæ conditionis propter legitimum opus et bonitatem conditoris. Verum si quid contagionis inest generationi hominum ex³⁰ peccato^o, id commune est et generatis^p ex legitimo coniugio, et eis qui generantur ex non legitimo. Utrique etenim equaliter pereunt, si non eis fuerit sacri baptismi remedio salutari subventum. Nec leviori dampnationi deputantur ex legitimo coniugio editi^q, nec graviore ex non legitimo procreati. Equalem enim sententiam dampnationis excipiunt, *quia equaliter in Adam peccaverunt. Quoniam quidem nec illi de legitimo,³⁵ nec isti de non legitimo dampnantur coniugio. Si quid enim vel boni vel mali est in

*) Et — non parentes l. 24. om. B *pergit*: et hoc secundum leges hominum. Nam secundum legem naturæ videtur aliter. Lex enim naturæ in utroque suum explet officium eundemque producit fructum, immo Deus, naturæ conditor, eadem lege in utroque coniugio format homines ad imaginem et similitudinem suam, non tamen de turpitudine⁴⁰ vitiorum, sed de fecunditate^e seminum, non de corruptionis feditate, sed de seminali bono naturæ.

a) Incipiatur ergo a coniugio. Carnale coniugium etc. B. b) *supplevi*. c) *sic A*. d) est mendose add. A. e) creat — legitimo *bis script*. A. f) Parentes — conditione fil. l. 29. in marg. superiore add. B. g) bene B. h) male B. i) conditorum B. k) non — legitime l. 28. om. B; ⁴⁵ *pergit*: malo parentum bene utitur. l) legitima *corr.* legitime A. m) *supplevi*. n) Leg. — conditoris l. 30. om. B. o) peccato A; pecc. B. p) *sic B*; generationis A. q) editi B.

1) Cf. *supra* p. 647, l. 40, ubi eadem verba.

coniugio, id parentum est, non filiorum. *Anima enim quę peccaverit ipsa morietur.* Ezech. 18, 20.
Filius non portabit iniquitatem patris, et pater non portabit iniquitatem filii.

Quod si bonum vel malum, quod est in coniugio, esset etiam filiorum, iusti et mundi
 essent ex legitimo coniugio editi, et iniusti atque immundi^a tantummodo ex non legitimo
 5 procreati nec pari tenerentur conditione peccati. At vero pari tenentur conditione peccati,
 et ex carnis generatione equaliter^b sub diaboli iugo tenentur captivi. Sed et cum in
 Christo regenerantur, ex cęlesti et divina generatione equali^b libertate donantur, quia
 ęqualiter ab omni contagione originalium peccatorum liberantur. Nec illis quidem
 prodest ad percipiendam baptismi gratiam, quod ex legitimo coniugio nati sunt, nec
 10 [istis]^c obest, quod de non legitimo procreati^d. Nam neque iustiores illi aut mundiores
 ad baptismum veniunt [vel de baptismo exeunt, nec isti minus iusti aut mundi vel veniunt
 vel exeunt, quia cum toto originali peccato veniunt^e] *et sine omni peccato utrique *p. 253.
 exeunt. Veniunt portantes obprobrium antiquę prevaricationis et confusionem servilis
 conditionis, exeunt reportantes honorem divinę generationis et cęlestis gloriam liber-
 15 tatis. Veniunt portantes imaginem terreni hominis, exeunt reportantes imaginem cęle- 1. Cor.
15, 47—49.
 stis. Veniunt induti veterem Adam, in quo^f omnes moriuntur, exeunt induti novum
 Adam, id est Christum, in quo omnes vivificabuntur. Sed fit plerunque^g, ut qui ex ib. 22.
 legitimo coniugio baptizantur, sint vasa ire, apta in interitum, ab ęterno presciti filii
 perditionis et cum diabolo puniendi, et qui ex non legitimo baptizantur, sint vasa Rom. 9, 22.
ib. 23.
 20 misericordię, apta in salutem, ante secula electi et predestinati ad vitam, omni bene-
 dictione spirituali benedicti in cęlestibus in Christo et cives sanctorum decreti. Quare
 si omni benedictione spirituali benedicti sunt in cęlestibus in Christo, non est divinę
 sanctionis, ut ordinum benedictiones eis denegentur ab hominibus in hoc mundo. Tali- Ioh. 1, 12. 13.
 bus etenim dedit Christus potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus neque ex
 25 voluntate carnis neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Si ex Deo nati sunt,
 non secundum carnem nati sunt, *sed secundum spiritum, non de ancilla, nec de con- *p. 254.
Gal. 4,
22. 23. 26.
 cubina, sed de libera, illa videlicet, quę sursum est Ierusalem, quę sanctorum omnium
 mater est. Ex coniugio enim Christi et cęlestis Ierusalem tales nati sunt, quod est
 legitimum legitimorum coniugium. Ex legitimo igitur legitimorum coniugio nati sunt.
 30 Sicut ergo turpe est his, qui ex Deo nati sunt, post cęlestem et divinam generationem
 de lege terrenę et carnalis^h generationis gloriari, ita eⁱ contrario nefas est, ut de in-
 honestate^k terreni et carnalis coniugii obprobrium^l vel improprium aliquis obitiat^m vel
 notam irroget confusionis. Nam qui filium inhonorat, Deum patrem inhonorat, cuius cf. Ioh. 5, 23.
1. Cor. 6, 17.
 est filius et membrumⁿ, et cum quo unus est spiritus. Unde et in euangelio loquitur: cf. Ioh. 17, 21.
Matth. 10, 40.
Luc. 10, 16.
 35 Volo pater, ut sicut ego et tu unum sumus, ita et ipsi in nobis unum sint. Pro hac
 itaque unitate alibi dicit: Qui vos recipit, me recipit, et qui vos spernit, me spernit.

Caveant igitur, qui tales ad ordines recipere nolunt et contempnunt, ne Deum potius
 spernant vel inhonorent, qui in ipsis et recipitur et spernitur. Quę enim ratio esse
 potest, ut eos ad ordines non recipiant, quos Christus ad unitatem sui recipit, quos
 40 suę divinitatis participes ac per hoc deos fecit, quos de Spiritu sancto genuit, quos
 sibi immaculata *sponsa, sancta videlicet ęcclesia, immaculato partu in lęticia peperit? *p. 255.
 Non, inquam, videtur esse ratio, sed postponenda traditio. Quodam enim fastu hęc
 attendere negligunt, sed ad carnale coniugium, utpote carnaliter sapientes, cordis in-
 tentionem reflectunt, quasi de carnali coniugio, et non de spirituali, ad sacros ordines
 45 sint homines admittendi. Sed hoc perperam faciunt, quia, nisi de spirituali coniugio
 prius nascerentur, nulli ad sacros ordines admitterentur. Ordines quippe sacri non

a) inmundi B. b) ęqual. B, sic modo e, modo ę scribit B. c) sic B, om. A. d) sunt add. B.
 e) uncis inclus. add. B; om. A. f) quos A. g) ita A; plerūque B. h) carnis B. i) ę B. k) in-
 honeste corr. inhonestate manus, ut videtur, s. XV. in A. l) oppr. B. m) sic A. n) membrum B.

pertinent ad officia carnis, sed ad misteria Spiritus sancti, et ideo iustum est, ut in his exequendis^a nulla carnalis condicio^b pensetur, sed spiritualis ratio comparetur, ut
 cf. Rom. 8, 15. non filii carnis admittantur, sed filii adoptionis ex Dei spiritu generati, quia *quod natum*
 Ioh. 3, 6. *est^c de carne, caro est, et quod natum est de spiritu*, non caro, sed *spiritus est*, et hic
 merito ad sacros ordines, qui in eodem spiritu dantur, admittendus est. De cetero 5
 Act. 10, 34. 35. *non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet Deum^d et operatur iusticiam acceptus est illi*. Hoc Petrus dicit, cui prius ab angelo dictum fuerat in visu de
 ib. 15. quadrupedibus et reptilibus de cælo sibi missis^e, *quod Deus purificavit, tu ne commune dixeris*. Contra quod illi faciunt, qui homines a Deo purificatos communes dicunt, et acceptos Deo inacceptabiles^f asserunt. Sive enim sit de legitimo coniugio, sive de non 10
 *p. 256. legitimo, si timet Deum et operatur iusticiam acceptus **est illi*, qui personas hominum non accipit, sed virtutum merita quærit. Qui vero acceptus est illi, ad serviendum ei merito debet ordinari. Nam qui illi non fuerit acceptus, ad serviendum ei non est ordinandus, quia servitium eius non acceptaret Deus. Hoc sancti apostoli considerantes ordinaverunt plurimos sacerdotes de gentili coniugio, quod videtur non esse 15
 legitimum, quia timebant Deum, et operabantur iusticiam, sed postquam ex Deo nati sunt, et in morte Christi baptizati, in quo et vetus homo noster simul crucifixus et corpus
 Rom. 6, 3—6. *peccati destructum^g est, et novum hominem sumus induti, ut iam non veteres, sed novi homines simus et in novitate vite ambulemus*. Quæ vita omni sacerdotio et omni ordine
 Gal. 3, 27. religionis videtur esse dignissima. Et qui hanc a sacerdotio reicit, *novum hominem* 20
 Eph. 4, 24. *reicit, qui secundum Deum creatus est in iusticia et sanctitate veritatis*, immo etiam Iesum Christum, quem quisque baptizatus indutus est. Hoc, inquam, sancti apostoli considerantes, quod diximus, fecerunt et religionis huius nobis terminos statuerunt, quos qui
 Gal. 1, 8. 9. transgreditur, prevaricator legis constituitur. Et quid dicit apostolus? *Si quis aliud vobis annuntiaverit, preter id quod annuntiavimus et accepistis, licet angelus de cælo, anathema sit*. 25
 Aliud est plane, quod nunc annuntiatur et predicatur, filios videlicet Dei, qui
 Ioh. 1, 13. *ex ipso nati sunt, non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis neque ex voluntate viri*, sed ex Spiritu sancto et immaculata sponsa Christi^h, id est sancta ecclesia, nati
 *p. 257. sunt, non debere ordinari pro eo, quod **non de legitimo carnis coniugio nati sunt*, quia apostoli hoc non annuntiaverunt nec predicaverunt, sed conversis peccatoribus 30
 1. Cor. 6, 11. dixerunt: *Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini*
 Eph. 5, 8. *etⁱ in virtute Spiritus sancti*. Et fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Sanctificata ergo lux in sanctificante luce, id est in Domino, manens inseparabiliter, qua ratione potest a gratia eiusdem lucis, id est a sacris ordinibus, separari, et quem 35
 magis decent sacri ordines, quam sanctificatam lucem? An etiam^k decet Deum vel ad honorem ipsius fit, quod filius eius a sua gratia repellitur, quod suæ naturæ particeps a participatione suæ benedictionis separatur, quod natus ex Spiritu sancto, ab officio sancti Spiritus respuitur, quod septiformis gratiæ eiusdem Spiritus veritate repletus a tipica unctione ipsius refutatur? Sed quis familiarius accedat ad patrem quam filius? Quis rectius fiat particeps divine benedictionis, quam particeps suæ divi- 40
 nitatis? Quis iustius admittatur ad officium sancti Spiritus, quam natus ex eodem Spiritu? Quis sanctius suscipiat typicam^l unctionem sancti Spiritus quam qui septiformis^m gratiæ eiusdem Spiritus veritate est repletus? Fidenter ausimⁿ dicere, quia, dum sic^o agitur, Deus pater offenditur, natura Dei inhonoratur, Spiritus sanctus^p contemptus negligitur^q, et gratiæ veritas typo^r suo ac figuræ^s postponitur. Sed et cælestis 45

a) exsequ. B.   b) conditio B.   c) om. B.   d) eum B.   e) misis B.   f) inaccept. AB.
 g) destrū B.   h) Christi — ecclesia bis scr. A.   i) et — sancti om. B.   k) etiam B.   l) tipicam B.
 m) septi mis B.   n) ausin B.   o) sec corr. sic B.   p) sancti AB.   q) neglig. B.   r) tipo B.
 s) figure B.

curia dolore tangi creditur, dum coheres Domini sui et concivis^a suus a societate ministerii sui refutatur. Sed quid ad tales loquitur apostolus? *Nescitis, inquit^b, quia^c* 1. Cor. 3, 16, 17.
corpora vestra templum sunt^d Spiritus sancti? et templum Dei sanctum est quod estis vos,
*et vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis. Credo, quod verius 2. Cor. 6, 16.
 5 et sanctius est hoc templum, quam illud, quod^e ex lapidibus inanimatis construitur. Hoc *p. 258.
 enim est veritas, illud figura. In hoc templo sancta fides cordis est altare, cuius typus est altare lapideum, quod in illo est. Hostia quę in hoc altari immolatur illa est, de qua dicit apostolus: *Obsecro vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis^f membra vestra* Rom. 12, 1.
hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, et de qua iterum dicit, cum de corpore
 10 Domini loquitur: *Unus panis, unum corpus multi sumus.* Sacerdos, qui hanc immolat, 1. Cor. 10, 17.
 est omnis, qui exhibet^g membra sua hostiam viventem et cętera. Cuius etiam imago est ille, qui in lapideo templo immolat, et hostia, quę in illo immolatur, licet verum Christi corpus sit, huius tamen hostię sacramentum, id est sacrum signum, esse perhibetur, ac per hoc in his omnibus est veritas, in illis vero excepto Christi corpore
 15 typus et figura. Quapropter sanctiora et prestantiora sunt ista, que sunt veritas, quam figurę suę ac simbola. Unde quoque alienum est a regula iusticię^h, ut veritas a suis removeatur figuris et prestantiora atque sanctiora ab inferiorum tanquam prophana abdicenturⁱ officiis. Quę si ita non essent, ut dicimus, quis tamen est, qui iudicet, Rom. 8, 31.
 quod Deus non iudicat, et qui condempnet, quos Deus iustificat? Omnis itaque discipulus Christi imitari debet doctrinam et formam magistri, ut secundum doctrinam et
 20 formam Christi vel iudicet [vel condempnetⁱ] servos Christi. Nam si secus egerit, non est imitator^k Christi, nec spiritu Dei agitur, sed spiritu movetur huius mundi^l.
Sed tu quis^m es qui iudicas servum alienumⁿ? Suo domino stat aut cadit. Non tibi, ib. 14, 4.
sed suo domino stat aut cadit. Qui dominus, *et si tibi dedit iudicium in servum suum, *p. 259.
 25 non alterius, non tuum, sed suum dedit iudicium, ut iudices servum suum^o non tuo, sed suo iudicio. Alioquin contra ipsius voluntatem iudicas vel condempnas. Qui si vult, ut servi sui, quales diximus, ordinentur, cum eos ab ordinibus repellendos esse iudicas, non secundum voluntatem ipsius iudicas. Si autem nollet eos ordinari, non hortaretur eos Spiritus sanctus et diceret: *Accedite ad eum et illuminamini, et facies* Ps. 33, 6.
 30 *vestre^p non confundentur;* et alibi: *Sancti estote sicut et ego sanctus sum, dominus Deus* Lev. 11, 44.
vester, et Christus in euangelio: *Estote perfecti, sicut et pater vester perfectus est cele-* Matth. 5, 48.
stis^q. Si ergo sanctos et perfectos vult eos esse, vult etiam, ut nulla eis desit sanctitas, nulla perfectionis gratia, sed omnem habeant gratiam administrandi etiam sancta et divina tractandi misteria, ut quod ipse habet per naturam, hoc isti habeant per gra-
 35 tiam. Alioquin nec sancti nec perfecti essent, sicut ipse est. Quare si sancti et perfecti sunt, sicut ipse est, omnem habent gratiam administrandi etiam sancta et divina tractandi misteria. Sunt enim de numero illorum, de quibus in psalmo precipitur: *Congregate illi^r sanctos eius, qui ordinant testamentum eius super sacrificia.* Si ergo Ps. 49, 5.
 ordinant testamentum Dei, ordinandi potestatem habent a Deo. *Omnis enim potestas* Rom. 13, 1.
 40 *a Deo est. Quę autem sunt, a Deo ordinata sunt.* Ordinata igitur est sanctorum potestas, sed Dei ordine. Ordinant ergo sancti testamentum Dei secundum ordinem potestatis, quem^s acceperunt a Deo. Hinc etenim ipsi dicunt: *Fecisti nos Deo regnum et* Apoc. 5, 10.
sacerdotes. Sacerdotum enim est ordinare testamentum Dei. *p. 260.

Sed veniamus *nunc ad *corpus Christi, quod est ecclesia*, in quo omnia membra Eph. 1, 22, 23.
 45 divino ordine disposita sunt, ut secundum vitę merita et excellentiam sanctitatis et virtu-

a) concivi B.   b) inquit B.   c) qui (q̄) B.   d) est AB.   e) om. A.   f) exhib. B.
 g) iustię B.   h) ita B; abducuntur A.   i) add. B.   k) imitator B.   l) huiusmodi A; mundi B.
 m) qni (q̄) A.   n) al. servum B.   o) suu A.   p) vestri A.   q) cęl. perf. est B.   r) illis B.
 s) quę A.

tum prerogativam alia superiora, alia inferiora^a ordinata sint. Huius quippe corporis membra sunt omnes, qui vere christiani sunt, sive de legitimo, sive de non legitimo coniugio editi. Sed fit plerumque, quod is, qui de non legitimo natus est, pro vitę merito et sanctitatis excellentia ac prerogativa virtutum et sapientię privilegio oculus sanctę ecclesię vel facies vel aliquid de superioribus membris habeatur, et ille qui de legitimo tam parum de his habeat, ut vix etiam pes esse mereatur. Si ergo ille, qui pes est, illi, qui oculus vel facies est, preferatur, dispositionis decor et pulchritudinis ordo confunditur, sicut humani corporis ordo perturbatur, dum capite in terram demerso pedes ad superiora levantur. Sic igitur fit, dum ille, qui pes est, ad sacerdotium provehitur^b, et iste, qui oculus est ecclesię, in gradu laicorum relinquitur. Nam ille, qui cęlestem et angelicam vitam ducit, subicitur, et ille, qui carnalem et terrenam vitam gerit, preficitur, sicque fit, ut cęlestis et angelica vita terrene et carnali^c subiciatur^d. Sed et illud valde mirandum est, quod is, qui habet potestatem audiendi verbum Dei et faciendi^e, quia ex Deo est et apud Deum iustificatus est, non debeat habere potestatem dicendi illud in ecclesia, cum multo melius sit obaudire et facere verbum Dei, quam dicere. Ad hoc enim dicitur, ut audiatur^f et fiat et vita ęterna comparetur, quod est melius. Illud quoque mirandum est, quod is, qui habet potestatem manducandi et bibendi corpus et sanguinem Christi, non debeat^g habere potestatem pronuntiandi^h verba, quibus conficitur corpus et sanguis Christi, cum multo salubrius sit atque beatius manducare et bibere, si tamen digne fiat, quam verba illa pronuciare^h. Ad hoc enim pronunciantur^h, ut corpus et sanguis Christi conficiatur, ad hoc vero conficitur, ut illud manducemus et bibamus. Ad hoc manducamus et bibimus, ut in Christo maneamus et Christum manentem in nobis habeamus, participes facti non tantum gratię, sed etiam divinę ipsius naturę, quod et sacerdotio sanctius atque beatius esse videtur. Non ergo quod minus sanctum atque beatum est, illi denegari debet, cui conceditur, quod magis sanctum magisque beatum est.

Sed nunc considerandum est, utrum sacerdotiumⁱ pertineat ad septiformem^k gratiam Spiritus sancti an non. Si enim non pertinet ad hanc gratiam, nec ad Deum pertinet, quod nefas est dicere. Si ergo pertinet, non est ratio, ut denegetur illi, qui huius gratię plenitudinem accepit in baptismatis sacramento^l seu confirmationis. Item si ex fide est sacerdotium, non est denegandum illi, cui a Deo datur integritas fidei. Non est enim maius fide sacerdotium. Sed caritas fide maior est, sine qua nichil est loqui hominum linguis et angelorum et omnis scientia sive prophetia et omnis fides et facultatum traditio in cibos pauperum. Cum igitur his omnibus maior sit caritas, etiam sacerdotio maior esse comprobatur. Non est ergo denegandum sacerdotium, quod minus est, illi, cui datur perfecta caritas quę maior est^m. Item: Si exclusa est ab eo vetustas et terreni hominis imago in eo mortua est, non solum baptismatis regeneratione, [sedⁿ etiam nove et cęlestis vitę conversatione, non est inproperandum ei omne, quod de veteri et terreno homine carnali generatione] contraxit. In hoc enim mortuus est et resurrexit, et vita eius abscondita est cum Christo in Deo, et cum Christus apparuerit, vita eius, tunc et ipse apparebit cum illo in gloria. Corpus enim regenerati factum est caro crucifixi, et ideo, sicut in gloria Dei patris est crucifixus, ita quoque per fidem regeneratus^o. Tales nanque^p secundum apostolum sunt cęlestes, qualis et cęlestis, quoniam ipsius imaginem portant. Unde constat, quod imago et qualitas summi sacerdotis in ipsis est et ritu sacerdotis eos vivere necesse^q est eosque^r a sacerdotio re-

a) inferiora B.   b) proveitur B.   c) carnali B.   d) subicitur B.   e) illud add. B.
f) obaudiatur B.   g) pronunc. B.   h) pronunt. B.   i) sacerdotum B.   k) septiformam corr. septiformem B.   l) in marg. add. B.   m) sequuntur tres versus erasi in B.   n) sed — generatione om. A.   o) regeneratis B.   p) nāque B.   q) recesse B.   r) eosdemque B.

movere irrationabile est. Hos quippe amat Deus et ornat et stola glorię induit eos, Ecclesi. 6, 32.
 quibus in lavachro^a dedit stolam primam et anulum, fidei signaculum. Quę sit stola Luc. 15, 22.
 prima, apostolus exposuit dicens: *Quicumque baptizati estis in Christo Iesu, Christum* Gal. 3, 27.
induistis. Christus ergo est stola prima, quia totius^b boni principium est Christus et^c
 5 lęticie^d indumentum et vestimentum salutis et totius^b sanctitatis amictus. Qui tali^d
 stola indutus est, non est iniustum, ut sacerdotali^e stola induatur, quę incomparabiliter
 inferior et^f minus sancta est. Nulla quippe conditio, nulla nationis^g vel sexus^h discretio
 in talibus consideranda est. *Non*ⁱ *est enim Iudeus*, dicit apostolus, *non est Grecus*, *non* ib. 28.
est servus, neque liber, non masculus, neque femina. Omnes enim in Christo unum sunt.
 10 Cuiuscumque nationis sint, cuiuscunque^k conditionis, in Christo unum sunt, id est unum
 corpus Christi, et unus cum eo spiritus, ac sic unus Christus, caput, corpus et spiritus 1. Cor. 6, 17.
 sunt. Quare et simul summus sacerdos sunt, in quo simul unum sunt. Neque corpus
 a capitis^l sui unitate potest dividi, vel spiritus a veritate et virtute illius, cuius est
 spiritus, separari, nec ab eiusdem officio se iungi. Habet igitur corpus et spiritus
 15 capitis^l sui veritatem, officium et virtutem. Quare et filii sacerdotum, qui corpus et
 spiritus sunt^f huius capitis, quod est summus sacerdos, et^f veritatem et virtutem et
 officium, id est sacerdotium non habere non possunt. Sunt^m nanque de numero et
 sorte electorum, qui in Apocalipsi de Christo locuntur: *Qui dilexit nos et lavit nos a* Apoc. 5, 9. 10.
peccatis nostris in sanguine suo et fecit nos Deo regnum et sacerdotes. Qua sententia
 20 omnes electi sacerdotes esse monstrantur, qui sacrificium laudis Deo immolant, corpus- Col. 3, 5.
 que suum a presentis seculi cupiditatibus mortificant, ut hostia viva fiant. Si ergo
 filii sacerdotum sunt electi, vere Christus fecit eos sacerdotes Deo patri. Quod con-
 sequitur, ut melius habeant sacerdotium atque prestantius quam illud, quod ab alio
 etiam non electi sortiuntur. Habent enim verum et sanctum sacerdotium, quod non
 25 est secundum carnem, sed secundum spiritum. Immo ipsi sunt sacerdotium sanctum,
 sicut Petrus apostolus ad eos loquitur dicens: *Ad quem*, id est ad Christum, *accedentes* 1. Petr. 2, 4. 5.
lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatur, a Deo autem electum et honorificatum,
et ipsi tanquam lapides vivi coedificamini domus spirituales, sacerdotium sanctum, offerre
spirituales hostias, acceptabiles Deo per ipsum, et iterum: *Vos autem genus electum, re-* ib. 9.
 30 *gale sacerdotium. Vos genus*, inquit, *electum*, non de immundo et corruptibili carnis ib. 1, 23.
 semine propagatum, sed de celesti et incorruptibili semine summi regis et sacerdotis
 procreatum, et ideo recte vocatur regale sacerdotium, sunt lapides vivi, sunt coedificati
 domus spirituales, sunt genus electum, profecto consequitur, quod sint sanctum et re-
 gale sacerdotium, *quod videlicet a Deo patre et Christo Iesu acceperunt. Quare non *p. 264.
 35 est iudicandum eos non debere esse, quod per Deum sunt et non debere a vicario
 Christi accipere, quod ab ipso Christo acceperunt, cum multo sanctius atque prestan-
 tius sit, quod a deo Christo accipitur, quam quod ab homine tantum tribuitur.

Sed fortasse dicturus es: Lex canonum prohibet, ut tales ordinentur. Ad quod re-
 spondemus: Apostolus dicit: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Quia ergo tales Gal. 5, 18.
 40 spiritu Dei ducuntur, et illi secundum legem canonum non sunt, sed illi, qui spiritu non
 ducuntur et illi secundum legem canonum ordinari prohibentur, . . .ⁿ Non tamen in
 pravis moribus nature dona culpanda sunt, quia nec propterea non debent germinari
 frumenta, quod ea severit furantis manus, nec propterea non licet ex eis vesci, quod
 homicida vel adulter ea seminavit. Et hec quidem dicta sufficiant^o. Quę si bene et
 45 fideliter dicta sunt, gratulamur. Sin autem, correctionem^p libenter accipiemus^q.

a) lavaero B. b) totius B. c) est A. d) talis B. e) sacerdotale B. f) om. B. g) rationis AB.
 h) sensus A. i) Non — Grecus om. B. k) sic A. l) capiti B. m) Sunt — sem. l. 44. om. B.
 n) quaedam deesse patet. o) ita B; sufficiunt A. p) correptionem corr. correctionem B. q) acci-
 piamus A, excipimus B.

III.

APOLOGIA ARCHIEPISCOPI ROTOMAGENSIS.

Paullo antequam Wilhelmo, abbati Cadomensi, sedes Rotomagensis obvenit, Gregorius VII. archiepiscopo Lugdunensi primum Rotomagensis, Senonensis, Turonensis provinciarum, ut diplomate adulterino innisus aiebat, restituit¹, re vera primitus concessit², ea nimirum de causa, ut iurisdictionem Romanam in his provinciis confirmaret et corroboraret. Cui concessioni cum Richerus Senonensis, tum Wilhelmus Rotomagensis vehementer repugnauerunt. Wilhelmus igitur, valde iam eo exacerbat³, quod Gregorius aliquamdiu eum confirmare dubitaverat, et pallium petere et Romam, ut Gregorius postulabat, proficisci et synodis a legato apostolico in confinio dioecesis celebratis cum suffraganeis interesse neglexit. Propterea vere a. 1081. a papa epistola opprobriis plena acerrime castigatus et, donec Romae coram ipso satisfactionem condignam praestitisset, ab officio suspensus est⁴.

Quae epistola auctori nostro qui tunc ecclesiae maiori Rotomagensi ascriptus erat, ansam praebuisse videtur, ut pro Wilhelmo apologeticum ad papam responsum conscriberet, non minoribus opprobriis acerrimisque Romanae ecclesiae invectivis plenum, quales usque ad Marsilii Paduani et Iohannis Wiclefi aetatem curia nunquam audivit. Sed Gregorio ipsi, quem auctor aggreditur, libellus iste vix innotuit. Quamquam enim quo tempore Wilhelmus cum curia se reconciliaverit, non traditum est Gregorioque vivo fortasse archiepiscopus satisfactionem exhibere neglexit, tamen non dubito, quin tale convicium papae facere ille nunquam ausus sit.

*p. 39.   *Interrogetur Romanus pontifex, quibus de causis reprehendit et condempnat Rothomagensem archiepiscopum. Si responderit: de infidelitate, de inobedientia, de contemptu ordinis sui, recte id an perperam faciat, ipse viderit. Nos autem pro ipso apologeticum faciamus responsum. Et prima de infidelitate sonet^a nostra defensio. Dicamus ergo: Quoniam si vere catholicus est, si orthodoxe fidei, si verus Dei cultor, si verax in doctrina predicationis, non est infidelis. Sed quin talis sit, nullus potest iure inficiari. Non est igitur infidelis ac per hoc de infidelitate non debet argui. De inobedientia autem, quid est quod eum redarguit? Dicat, in quo, et cui sit inobediens^b. Nam in omnibus est^c obediens Deo et christianae legi et apostolorum preceptis, quantum humana sinit infirmitas, et in nullo eis refragatur. Sed forte dicturus est: 'Sancte^d Romanae ecclesiae et mihi ac vicariis nostris est inobediens, quia non vult nobis esse subiectus'. Ad quod respondemus: Quia non solum Romanae ecclesiae, verum etiam universali ecclesiae subiectus est, utpote filius, immo servus servorum Dei, et non solum Romano pontifici, sed etiam omni humanae creaturae secundum Petri apostoli doctrinam subiectus est propter Deum. Propter Deum, inquam, subiectus est, non propter hominem. Et secundum Domini imperium et traditionem apostolicam, non secundum spiritum huius mundi et hominis extollentiam. Subiectus est pari forma et ordine simili, quo apostoli, quorum vice fungitur, et quorum locum tenet et officium,

cf.
1. Petr. 2, 13.

a) sonet c.   b) inobodiens c.   c) sequuntur duae litterae erasae.   d) Sancte — res[pondemus] 40
l. 33. linea rubra subsignata.

1) Epist. ad Gebuinum Lugd. a. 1079. Apr. 19. data, Jaffé, Bibl. II, p. 371; Reg. nr. 5125.   2) W. Gundlach, 'Der Streit der Bistümer Arles und Vienne' ('N. Arch.' XV, p. 260—264).   3) Supra p. 649.   4) Greg. Registr. VIII, 24; Jaffé, Bibl. II, 469 sq.; Reg. nr. 5204.

quorumque potestate nititur, eidem ecclesie et beato Petro, qui primus eidem prefuit, fuere subiecti. Sed et eandem obedientiam eisdem exhibere paratus est, *quam prede-^{*p. 40.} cessores sui exhibuerunt^a apostoli. Est enim non tantum imitator apostolorum, sed et vicarius, particeps nominis et officii et dignitatis; et oportet eum non deviare ab eorum
 5 vestigiis nec eorum dignitatem minuere nec glorie^b pulcritudinem^c decolorare nec sublimitatis decorem suis actibus dissolvere. Quod contra Romanus pontifex nullam aliam subiectionem debet ab eo exigere, nullam aliam potestatem vel dominationem in eum exercere, nisi quam apostolus Petrus, predecessor suus, exercuit in alios apostolos, quorum vicem, locum, dignitatem et officium et potestatem tenere dinoscitur. Quod
 10 si secus agere voluerit, recordetur sententię, quam Christus, Petri magister et dominus, apostolis suis respondit, quando *contentio facta est inter eos, quis eorum videretur esse*^d Luc. 22, 24—30.
maior. Reges, inquit, gentium dominantur eorum et qui potestatem habent, super eos^e *benefici vocantur. Vos autem non sic. Sed qui maior est in vobis, fiat sicut iunior*^f, *et qui precessor est, sicut ministrator. Nam quis maior est, qui recunbit*^g, *an qui mini-*
 15 *strat? Nonne qui recunbit*^g? *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. Vos autem estis, qui permansistis mecum in temptationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo et sedeatis super thronos, iudicantes XII*^{cim} *tribus Israel. Tales igitur voluit eos esse in hoc mundo, quales futuri erant in regno suo, gloria pares et equales*
 20 *merito. Et secundum alium euangelistam*^g: *Qui voluerit inter vos primus esse, erit* Marc. 9, 34.
omnium novissimus. Secundum quod alibi dicit: Qui se exaltat, humiliabitur. Luc. 18, 14.

Hanc igitur sententiam quisquis servare non vult, regum gentium *morem sequitur et^{*p. 41.} Christi preceptum aspernatur et exemplum. Sed et celestis iudicii ordinem negligit imitari. Nam si maioris sit meriti Rotomagensis archiepiscopus viteque sanctioris, superio-
 25 rem locum et maiorem illi Deus tribuit in celestibus suo iudicio gloriam, si equalis, equallem. Et valde indignum est, ut, cui Deus superiorem locum et maiorem in celestibus tribuit gloriam, humana opinio in terris illi tribuat inferiorem locum et minorem gloriam, et superius Christi membrum subdat inferiori, pedi videlicet oculum¹.

Amplius: Nullam aliam potestatem, nullam^h dominationem debet exercere Romanus
 30 pontifex super Rothomagensem, nisi quam super se ipsum exercuit Petrus. Ipse etenim vices Petri et locum tenet et officium et in hoc Petrus est, quoniam eandem Spiritus sancti gratiam, eandem potestatem ligandi atque solvendi adeptus est et easdem claves regni celorum accepit a Christo, quas Petrus et vicarius eius Romanus pontifex, in quo et ipse Romanus pontifex Petrus est. Et tamen non tres Petri, Simon Petrus, Romanus
 35 pontifex et Rothomagensis, sed unus Petrus, quia unus in omnibus est spiritus, una potestas, una fides et secundum hęc *cor unum et anima una*. Sed et omnes apostoliⁱ Act. 4, 32.
 et omnes episcopi, immo omnis^k sancta ecclesia in hoc est unus Petrus, et quia verę petrę adherent, id est Christo, una cum eo petra sunt et unus spiritus. Hac igitur^{cf. 1. Cor. 6, 17.}
 40 ratione Romanus pontifex ac Rothomagensis unus Petrus sunt, immo una petra et unus spiritus. Ac per hoc neuter alteri preferendus est nec alter ab altero iudicandus. Qua enim ratione unus ita posset dividi, ut superior se ipso fieret et inferior? Non enim secundum quod uterque homo est, alter alteri prefertur vel ab altero iudicatur, sed secundum hoc, quod uterque Petrus est. Vel quis est qui debeat iudicare Christum eoque superior fieri? Qui enim vult iudicare Rothomagensem¹ archiepiscopum et

45 a) exhibuerunt *superscr. corr. exhib.* b) *sequitur de expunctum.* c) *sic c.* d) *in loco raso.*
 e) *super eos superscr.* f) *minor Vulg.* g) *eūgelistam c.* h) *nullam — exer. linea rubra subsignat.*
 i) *Apostoli — se ipso linea rubra in marg. insignit.* k) *omnes c.* l) *h superscr.*

1) Cf. *Apologiam pro filiis sacerdot. supra p. 654, l. 6.*

*p. 42. et Christum et qui *vult eo superior fieri et Christo? *Unus enim cum eo est spiritus.*
 1. Cor. 6, 17. Propter quam unitatem ipse Christus ad discipulos suos loquitur dicens: *Qui vos recipit,*
 Luc. 10, 16. *me recipit et, qui vos spernit, me spernit et qui vos tangit, tangit quasi pupillam oculi*
 Matth. 10, 40. *mei.* Sicut ergo Christus a nullo iudicandus est, ita^a nec Rothomagensis archiepiscopus
 Zach. 2, 8. ab ullo nisi a solo Deo est iudicandus. Quia, ut aiunt beatus Petrus, Clemens et
 Rom. 14, 4. Anacletus¹, nullus episcopus nisi a solo Deo est iudicandus. Omnes etenim episcopi
 Ps. 93, 1. dii sunt, et dii nisi a solo Deo sunt iudicandi. Qui etiam, quia servi Dei sunt, non
 nisi a solo Deo sunt iudicandi. *Suo enim domino stant aut cadunt.* Alii nec stant nec
 cadunt et ideo ab alio iudicandi non^b sunt. Nam, si ab alio iudicentur, Deus, *ultio-*
num dominus, Deus ultionum, libere agens ultionem faciet de iudicantibus. 10

Sed revertamur ad propositum et videamus, cur^c Rothomagensis archiepiscopus a Romano pontifice de inobedientia causetur. Quia, inquit, non recipit Viennensem² archiepiscopum sicut magistrum, et quia non vult eum vocare magistrum. Sed dicat nunc Romanus pontifex, ubi vult, quod Rothomagensis archiepiscopus Viennensem vocet magistrum, super terram an super celum? Si super celum, ubi hoc precipit Christus, ubi hoc
 docet Spiritus sanctus? Vel ubi legitur, quod ille a Deo magister huius in celo sit constitutus? Caret itaque hoc et ratione et auctoritate. Si ergo super terram, audiat
 Matth. 23, 10. Christum prohibentem omnibus discipulis suis et dicentem: *Nec vocemini magistri super terram; unus est enim magister vester, id est Christus.* Ideo ergo iste non vult illum vocare magistrum, quia Christus precipit, ne vocetur magister, cui non vult esse inobediens ac rebellis atque contrarius. Qua re non debet de inobedientia causari, quia magis debet oboedire Christo, quam Viennensi archiepiscopo vel Romano pontifici. Neuter igitur horum debet vocari magister super terram, quia hoc Christus prohibet,
 *p. 43. hoc Deus defendit, hoc^d et sanctus vetat Spiritus.

Sed alloquamur^e eos, cur velint esse magistri Rothomagensis archiepiscopi. Aut
 enim ideo hoc volunt, ut eum doceant, aut, ut non doceant. Si autem ut non doceant, perspicuum est, quod ex appetitu inanis glorię et ex fastu tyrannicę dominationis hoc faciunt. Si vero ut doceant, quid eum docere volunt? Illudne quod Petrus et Paulus
 Gal. 1, 8. et ceteri predicaverunt apostoli an aliud? *Sed si quis aliud docuerit, vel annuntiaverit^e, preter quod annuntiavimus vobis,* inquit Paulus, *licet angelus de celo, anathema^f sit.* Si vero id quod annuntiaverunt Petrus et Paulus, hoc superfluo faciunt, quia his omnibus sufficienter edoctus est et eorum, quantum in homine est, plenariam habet scientiam et ratione caret, ut eum, qui doctus est, doceant de his, de quibus doctus est.

Sed iterum alloquamur^g eos, utrum preesse tantum illi velint an etiam prodesse. Si preesse tantum volunt, hoc ideo faciunt, ut ab eo timeantur et in hoc contra naturam superbiunt. Contra naturam quippe superbire est ab equali velle timeri. Si vero etiam prodesse volunt, id qui fieri potest, cum eum adeo gravant et opprimunt, ut eundi Romam et conciliis^h suam exhibendi presentiam necessitatem cotidie imponant, quod implere nequit, nisi mori velit et habitum deponere religionis et mentiri se esse, quod non est, et non esse,
 Sap. 1, 11. quod est, quod nullus absque morte anime facere potest? *Os enim, quod mentitur, occidit*
 Ps. 5, 7. *animam.* Et ad Deum dicitur: *Perdes omnes, qui loquuntur mendacium.* Omne quippe mendacium a diabolo est, qui est mors et perditio. Tot itaque in via obsistunt pericula, tot insidię, tot raptores, tot persecutores sanctę ecclesię, ut propter eos nullus ire possit Romam, nisi deponat religionis habitum et mentiaturⁱ se esse laicum et

a) ita — iudicandus l. 5. linea rubra subsignat. b) superscr. c) quod superscrib. corr. cur; abhinc
 usque causetur linea rubra. d) h superscr. e) vi superscr. f) the superscr. g) adloquamur corr. all.
 h) haec verba usque ad monachum p. 659, l. 1. linea in marg. insignita. i) mentiatur — neget linea subsign.

1) Pseudoisid. ed. Hinschius p. 42, c. 38, p. 85, c. 39. 2) Immo Lugdunensem; cf. 'N. Arch.' XV, p. 260 — 264.

neget se esse clericum vel monachum. Et licet hæc ita se habeant, tamen Romanus pontifex et ministri sui compellunt Rothomagensem archiepiscopum ingerere se periculis, obviare insidiis, *raptoribus et persecutoribus aut temerarie se opponere aut deceptorie^a agere, mentiri et irreligiosum se ostendere. Hoc quidem non est prodesse, sed obesse. At Christus dominus e contrario nos suo verbo docuit et exemplo. Verbo, quo dixit: *Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*. Exemplo, quia^a Matth. 10, 23. sepe declinavit persequentium impetus et abscondens se fugit Iudeorum lapides. Hoc Ioh. 8, 59. igitur verbo instructus et exemplo, Rothomagensis archiepiscopus tenet salutarem Christi et humilem doctrinam, [Christi^b] sequitur exemplum, declinat persecutorum^c rabiem et iccirco^c vituperatur, arguitur, dampnatur et ab episcopali officio suspenditur¹. Recte id an perperam fiat, Deus viderit. Imponunt enim ei isti tales magistri *onus grave et inportabile^c* et, *quod digito suo movere nolunt*. Exigunt ab eo, quod exigi a se nolunt. Faciunt illi, quod ab illo sibi nollent fieri. Declinant ipsi sua pericula, fugiunt discrimina et volunt, ut iste inconsulte subeat. Pro huiusmodi^c volunt esse magistri.

15 Sed fortasse ad hæc dicturi sunt: 'Non pro his que tu dicis preesse volumus, sed propter hoc, quod ita decretum est a sanctis patribus, ut Romana ecclesia sit mater et magistra omnium ecclesiarum et episcopus eius summus sit omnium episcoporum'. Hoc, inquam, sancti patres decreverunt, eiusdem videlicet ecclesie pontifices et sequaces eorum, et hoc per potentiam Romani imperii et propter urbis excellentiam, quæ caput erat totius orbis². Verum ab initio nascentis ecclesiæ non sic. Neque enim Christus hoc decrevit, non hoc sanxerunt apostoli, non septuaginta duo discipuli, non prothomartir^c et primus archidiaconus Stephanus et socii eius hoc statuerunt, quos principes et primos patres omnium credentium esse nemo nisi inperitus^c negat. Quorum etiam doctrinam, mores et actus et *exempla quisquis non sequitur, infidelis esse iudicandus est, immo insanus^a p. 45.

25 et psicophanta^d. Indecens etenim iniustumque erat, ut filia preponeretur matri et magistræ discipula et, quæ in fide sequitur^e, conversione et doctrina, ei quæ preedit et previa est. Ecclesia enim, quæ est in Hierosolimis, ipsa omnium ecclesiarum mater est. Ipsa enim prima accepit a Christo fidei^f gratiam et doctrinam et septiformem Spiritum sanctum paraclitum de celis et *potestatem, quam dedit eis filios Dei fieri* qui Ioh. 1, 12. primi *receperunt eum*^g. Hanc etiam parturivit et genuit per fidem ipsum verbum Dei caro factum et corporaliter in ea conversatum^h est. Ipsa denique per totum mundum ceterasⁱ parturivit ecclesias, donec Christus in eis formaretur. Unde et matris reverentiam merito possidet et misterium. Ipsa, sicut prima fuit in terris, prima conversationem habuit in celis ac per hoc celestis Hierusalem vocata est, de qua dicit apostolus: *Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra*. Et Gal. 4, 26. de qua Iohannes in Apocalipsi: *Vidi, inquit, civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de cælo, a Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo*. Ipsa etenim Dei patris sponsa erat ac per hoc filiorum Dei mater^k merito debet nominari. Hæc^l de Roma non sunt scripta vel predicta, nisi forte per imitationem et figuram, non per primatum dicatur Hierusalem. In hac ecclesia Christus functus est sacerdotis officio

a) sequitur locus erasus. b) supplevi. c) sic c. d) ita c.; super p aliquid erasus. e) sequuntur duæ litteræ erasæ. f) fidi c. g) eam c. h) u in loco raso. i) cetās c. k) mer. mater signis positis corr. mater mer. l) Hæc — Roma linea subsign.

1) Cf. Greg. VII. epist. ad Wilh. (a. 1081. Mart. 15 — Apr. 18); Jaffé, Bibl. II, p. 470; 45 Reg. nr. 5204: Proinde apostolica tibi præcipimus auctoritate, ut — nullum deinceps episcopum vel sacerdotem ordinare seu ecclesias præsumas consecrare etc. 2) Cf. exempli gratia concilii Constant. c. 3; Hefele, 'Conciliengesch.' II, p. 17 sqq. Cf. quoque Friedr. Maassen, 'Der Primat des Bischofs von Rom und der alten Patriarchalkirchen' p. 3 sqq.

et episcopi. Huius apostoli fuere columpne et sacerdotes. In hac prothomartir Stephanus archidiaconus extitit et socii eius diaconi, quos omnes alii sacerdotes et archidiaconi et diaconi sequuntur et martires, quia horum vices, locum, fidem et officium tenent ac per hoc ipsi totius ecclesie principatum habent et isti merito illis obsequi debent. Adhuc etiam addendum est, quod ipsa prima ecclesia sancta Syon ^{*p. 46.} mater est ⁵ capitis nostri Iesu Christi, sicut in psalmo canitur: *Mater Syon dicet homo et homo natus est in ea, et ipse fundavit eam altissimus.* Si ergo sancta Syon mater est ^a capitis et domini omnium ecclesiarum, que temeritas est, ut servus audeat se preferre matri domini sui et menbrum ^b extollat se super caput suum, ut matre ipsius velit esse superius, quoniam tanta apud omnes fideles debet esse Domini et capitis nostri reverentia ¹⁰ et apostolorum honorificentia et beati prothomartiris Stephani sublimitas et primitivę ecclesie dignitas et sancte civitatis honor, ut nulla persona, nulla ecclesia, nulla civitas se eis preferre debeat, quos iure debent imitari? Nam quicquid omnis persona, omnis ecclesia, omnis civitas habet sanctitatis et religionis et potestatis et ordinis, hoc habet a Christo, ab apostolis, a beato Stephano, ab illa primitiva ecclesia, que omnes gentes ¹⁵ docuit sanctum ewangelium, salutarem doctrinam, legem Dei et verbum Domini. Quia sicut predixit Isaias: *De Sion exivit^c lex et verbum Domini de Hierusalem et iudicavit gentes et arguit populos multos.* Sed ^d licet hec vera sint, Romana tamen ecclesia ab hominibus, non a Christo vel apostolis ei prelata est. Qui etsi sancti sunt, Christum tamen et eius apostolos eis preferre debemus et auctoritatem eorum magis sequi, que ²⁰ est veritatis lumen et magisterium nostre salutis. Nam sicut etiam ipsi sancti patres testantur, quod Romana ecclesia prefertur, hoc ^e fit propter potentiam imperii et dignitatem urbis, ut que videlicet erat caput orbis et princeps erroris, caput quoque ^f fieret religionis. Veruntamen hoc ab hominibus institutum est, non a Christo deo vel ab apostolis. Ac per hoc in hac institutione non consistit causa nostre salvationis. Unde ²⁵ etsi non preferretur, non procederet inde causa nostre perditionis. Si quis ergo ei ^{*p. 47.} se subdere non vult, quid ^g dampni meretur a Deo, cuius in hoc ordinationi minime resistit?

Sed quod prefertur, videamus, utrum sit ordo legitimus an usurpatio, quam necessitas compellit fieri. Sed non est ordo legitimus, quia hoc lege sua decrevisset ³⁰ Christus et senatus ordinasset apostolicus. Est ergo usurpatio ^g, quam necessitas ^g fieri compulit. Antequam enim diaboli instinctu studia in religione fierent et dicerent in populis: *Ego sum Pauli, ego Apollō, ego autem Cephe*, communi presbiterorum consilio ecclesie gubernabantur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, putabat suos, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de presbiteris electus superpone- ³⁵ retur ceteris, ad quem omnis cura ecclesie pertineret et scismatum semina tollerentur. Scismata itaque causa sunt, quod Romanus pontifex cunctis prelatus est. Si ergo non sunt in nobis scismata, non est, quod nobis faciat. Ad hoc enim tantum prelatus est, ut scismata tollat. Sed timeo, ne et ^h ipse scisma faciat in ecclesia. Dum enim ecclesiam, que una est, dividit, et ex una duas facit, aliam superiorem et aliam inferiorem, ⁴⁰ quia unitatem ecclesie dividit, scisma ⁱ utique facit. Una enim est ecclesia, una columba, una Christi sponsa. Nam si duę essent sponse, alterutra earum esset adultera. Et si non esset adultera, esset tamen minus amata. Nam si equaliter amarentur a Christo, neutra alteri esset prelata ab ipso. Sed et illi iniuriam faceret, qui alteram alteri subiceret. Quod si una est sponsa, nec dividi potest nec sibi subici vel preferri. Nam si divideretur, et ⁴⁵ desolaretur. Si enim *omne regnum in se ipsum divisum desolabitur*, et regnum Christi,

a) superscr. c.   b) sic c.   c) exhibit corr. exivit c.   d) Sed — est l. 19. linea rubra subsign.
e) hoc — urbis linea rubra subsign.   f) quosque c.   g) linea subsign.   h) et — faciat linea subsign.
i) sc. ut. linea subsign.

quod est ecclesia, si divisum fuerit, in se ipsum desolabitur. Sed regnum Christi nunquam desolabitur. Nunquam ergo [in^a] se ipsum dividetur.

Sed quid erga nos agere debeat, qui prelatus est, videamus. Debet *confirmare* Luc. 22, 32. *fratres suos*, non infirmare. Debet honorare, non vituperare. Debet omnem **substantiam* ^{*p. 48.} suam et se ipsum, si necesse fuerit, pro eis inpendere, non eorum substantias et animas pro sua temporali vita tollere. Debet peccantes instruere *in spiritu lenitatis*, Gal. 6, 1. non destruere in spiritu austeritatis. Debet unumquemque^b admonere secundum qualitatem morum ipsorum, non secundum suam voluntatem^c vel proprii animi qualitatem. Debet venire, non ut mactet et perdat, sed ut pascat, salvet et nutriat. Si enim ad ^{cf. Ioh. 10, 27.} hæc venerit, audietur vox eius et oves eum sequentur. Sin autem, nec vocem eius audient nec illum sequentur, sed quasi alienum abhominabuntur.

Sed nunc respondeamus ad hoc, quod arguit Rotomagensem archiepiscopum de^d contentu^b ordinis sui. Quod quam recte faciat, ipse viderit. Nam Rothomagensis archiepiscopus ordinem suum minime contempnit, sed honorat et veneratur et ad hoc ¹⁵ semper nititur, ut officium suum religiose exequatur et in Dei servitio indesinenter gloriatur^e. Monachos amplectitur ut fratres, clericos^f suscipit ut consortes, ecclesiam Dei frequentat, pro salute populi sine intermissione Deum exorat et horis constitutis^g laudes Deo debitas persolvit et gratias. Qui ergo sic agit, de contentu^b ordinis sui minime debet redargui. Opera vero eius quam mala sint, testetur metropolitana ecclesia ²⁰ Rothomagensis, testetur decor domus Dei, quam diligenter exornavit, testentur sanctorum corpora, quæ in oculis auro textis et argento cum gemmis reposuit¹, testentur et edificia officinarum, quæ magnifice apparavit, testentur candelabra, libri, cortinæ et cetera omnimoda ornamenta, quæ officiosissime eidem ecclesiæ comparavit, immo testentur elemosinæ, quas pauperibus erogavit² et beneficia, quæ indigentibus exhibuit. Nam qui ²⁵ horum testimonium susceperit, de malis **operibus* illum redarguere non poterit. ^{*p. 49.}

Hæc pro apologia ipsius dicta sint, non pro alterius iniuria. Verum illud summopere cavendum est, ut non preferatur sanctis et iustis hominibus, qui sanctus et iustus non est et menbris^b Christi hii, qui non sunt menbra^b Christi³. Idem quippe esset, ac si Christo preferretur diabolus. Nam qui non sunt menbra Christi, ³⁰ menbra sunt diaboli. Membrum Christi non est, qui discipulus eius non est. Discipulus autem eius non est, quisquis non renunciat omnibus, quæ possidet. Ait enim: *Nisi quis renunciaverit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Et ^{Luc. 14, 33.} qui ditari vult, ubi ipse Christus pauper factus est, discipulus eius non est. Sed neque ipse discipulus eius esse potest, qui cupit habere potestatem dominationis, ubi ³⁵ ille suscepit formam servitutis, sicut scriptum est: *Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Iesu.* ^{Phil. 2, 5-7.} *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se equalem Deo, sed semetipsum exinanivit^b, formam servi accipiens.* Sed et qui potestates ambit terrenas et non vult ministrare, sed ministrari, et in illo sedere tribunali, ante quod^h ^{cf. Matth. 20, 28.}

a) *supplevi.* b) *sic c.* d) *qualitatem superscr. corr.* voluntatem. c) de — sui *linea subsign.*

40 e) *gloriatu r c.* f) *reliquos del. et superscr. corr.* clericos. g) *con- in loco raso.* h) *in loco raso.*

1) *De translatione sancti Romani anno 1079. Oct. 23. facta auctor cogitavit; cf. Acta SS. Oct. X, p. 82.* 2) *Cf. Orderici hist. eccles. l. V, c. 4, ed. Prévost. II, p. 314: Matricem basilicam (Wilhelmus) omnimodis ornatibus cultui divino necessariis affatim locupletavit et claustrum episcopii domosque convenientes a fundamentis eleganter renovavit. Corpus s. Romani praesulis de propria aede in metropolitanam basilicam gloriose transtulit et in scrinio auro argentoque cum pretiosis lapidibus operose cooperto reverenter locavit. . . . Monachis et clericis, omnibusque sibi subiectis ut dulcis pater blandiens profuit etc.* 3) *Cf. Apol. pro filiis sacerdot. supra p. 653, l. 44 sqq.*

stans Christus auditus et iudicatus est, discipulus eius non est. Neque enim ambulat sicut Christus ambulavit, in^a quo manere se dicit. De iis autem superfluum est dicere, quos a prelacione^b sacra repellit auctoritas. Sed neque inferiora^c Christi membra preferantur superioribus, ne meliorum vita deteriorum prelatorum corrumpatur exemplo.

a) in loco raso. b) a prel. linea subsign. c) infer. del., superscr. corr. super.

5

IV.

DE CONSECRATIONE PONTIFICUM ET REGUM.

Anno 1100. Sept. 23. Anselmus archiepiscopus Cantuariensis, postquam per 3 annos exulavit, ab Henrico I. et episcopis qui eius ordinationi interfuerant, sollemniter invitatus¹ ad Angliam appulit². Sed vix pax redintegrata videbatur, cum primate regi homagium 10 et ius investiturae denegante lis iterum exarsit³. Ea aetate, intra a. 1100. ex. et 1103. in. hanc regni contra arrogantiam sacerdotum apologiam compositam esse conicio, quae in codice saepius laudato bis asservata est: recensio prior, (A) p. 143—204, posterior, (B) p. 204—234, alia manu priori ilico subiuncta. In posteriore auctor breve exordium 15 praemisit, infra initio excussum, paucaque omisit, nihil tamen adiecit, unde aliquanto 16 serius eam conditam esse effeceris. Ea enim qua et hanc et illam scripsit, aetate neque papam investituram regi omnino interdixisse neque episcopos a. 1102. in. Romam profectos excommunicatos esse patet; immo auctor etiam tunc brevi fore, ut lis componeretur, speravisse videtur. Unde equidem opusculum, antequam illi Romam mitterentur, a. 1100. ex. 20 vel 1101. compositum esse coniecerim. — Libellum admodum verbosum, cui vix ultima 21 manus accessit, integrum edere nobis non necessarium videbatur. Duas appendices recensionis B subiunctas, locos nonnullos ab auctore ad verbum laudatos, in quibus actionem primam concilii Chalcedonensis, formulas consecrationis pontificalis et regalis, fusas de nomine regis et regni disquisitiones ex Isidoro, Patricio, proverbii Graecorum etc. transumptis, copiosam de voce 'Sanctus' digressionem, iam in B non iteratam, quae parum 25 ad propositum nostrum facere viderentur, omisimus.

Sancta^a ecclesia sponsa Christi est, qui est verus rex et sacerdos, sed non secundum hoc quod sacerdos est sponsa eius dicitur, sed secundum hoc quod rex est. Nam 15 Ps. 44, 10. et ideo regina dicitur, sicut scriptum est: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu aurato, circumdata^b varietate*, et beatus Augustinus⁴ in sermone, cuius initium est: *recte 30 festa ecclesie colunt*, reginam eam esse manifeste denuntiat. Hinc est etiam quod cum adventus^{*p. 205.} eius ad sanctam ecclesiam a prophetis predictus, non sacerdos, sed rex venturus prenuntiatus est. Isaias enim et Zacharias propheta ita dixerunt: *Dicite filie 2 Zach. 9, 9. Syon. Ecce rex tuus venit tibi, iustus et salvator.* Et Ieremias: *Ecce dies veniunt, dicit 3 Ier. 23, 5. 6. Dominus, et suscitabo David germen iustum et regnabit rex usque habitabit confider. 35* Similiter et in aliis cunctis locis repperies, quod ad nuptias sancte ecclesie non sacer-

a) abhinc usque consecrate p. 664, l. 18. exordium recensionis B. b) sic c.

1) Ipse iam profectus erat, cum regis et episcoporum litteras accepit; F. Liebermann, 'Anselm und Hugo' l. l. p. 184. 2) M. Schmitz, 'Engl. Investiturestreit' p. 12. 3) Ibid. p. 13. 4) Hunc locum non inveni.

dos, sed rex venturus esse predictus est. Ideoque nuptiæ illæ regales sunt appellatæ, sicut in Epiphania Domini canitur: *Hodie cœlesti sponso iuncta est ecclesia usque ad regales nuptias*¹. Regales enim dicuntur istæ nuptiæ, non sacerdotales, et hæc sponsa regina dicitur, non sacerdotissa. Unde et sacramentum harum nuptiarum magis con-
 5 venit regiæ dignitati, quam sacerdotali, et ideo reges qui Christi regis imaginem preferunt, his nuptiis magis apti sunt, quarum sacramentum magis preferunt. Nam et cum ad Christum dicitur: *Tu es sacerdos in æternum*, additur *secundum ordinem Melchisedech*, id est regis iusticiæ. Melchisedech enim interpretatur rex iusticiæ². Non enim secundum ordinem leviticum, sed secundum ordinem regis iusticiæ factus est
 10 sacerdos. Unde manifestum est, quod sacerdotium Christi ab ordine regis iusticiæ ducit exemplum, quoniam et ipse Christus rex est iusticiæ, qui ab æterno regnat, et regnabit in æternum et ultra. Qui sacerdos dicitur in æternum, non ultra. Neque enim in æterno vel ultra æternum sacerdotium erit *necessarium.

Hebr. 7, 17.

*p. 206.

Auctoritate divina simulque sanctorum patrum institutione reges in ecclesia Dei
 15 ordinantur, et ad sanctum altare sacra unctione et benedictione consecrantur, ut habeant potestatem regendi populum christianum, populum Domini, *genus electum, gentem sanc-* cf. 1. Petr. 2, 9.
tam, populum acquisitionis, qui est ecclesia sancta Dei. Ecclesia quippe Dei quid aliud est, quam congregatio fidelium christianorum in una fide spe et caritate, in domo Dei cohabitantium? Ad hanc itaque regendam reges in consecratione sua accipiunt
 20 potestatem, ut regant illam et confirment in iudicio et iusticia et disponant eam secundum christianæ legis disciplinam; ideo enim regnant in ecclesia, quæ est regnum Dei et Christo conregnant, ut eam regant, tueantur atque defendant. Regnare enim est subditos bene regere, et Deo servire in timore. Ad hoc ipsum etiam et episcopalis ordo instituitur et sacra unctione et benedictione consecratur, ut et ipse regat
 25 sanctam ecclesiam secundum formam doctrinæ a Deo sibi traditam. Propter quod et beatus papa Gelasius ita dicit³: *Duo sunt quibus hic mundus principaliter regitur: sacerdotalis auctoritas et regalis potestas*. Mundum hic appellat sanctam ecclesiam, quæ in hoc mundo peregrinatur. In hoc igitur mundo habent principatum sacri regiminis sacerdotalis auctoritas et regalis potestas. *Quem quidem principatum ita nonnulli distribuunt, ut dicant *p. 207.
 30 sacerdotem habere principatum regendi animas, regem vero regendi corpora, quasi animæ possint regi sine corporibus et corpora sine animabus. Quod nulla potest fieri ratione. Necesse est enim, si bene regantur corpora, bene regantur et animæ et e converso, quoniam utraque ideo reguntur, ut in resurrectione simul utraque salventur. Veruntamen^a si rex haberet tantum principatum regendi corpora christianorum, nonne etiam haberet prin-
 35 cipatum regendi templum Dei quod sanctum est? Dicit enim apostolus: *An nescitis, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti?* et iterum: *Vos estis templum Dei vivi, quod sanctum est*, et: *Iam non estis hospites et advenæ usque coedificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto*. Nam et ideo christianorum corpora in baptismo sancti-
 40 ficantur et sacra unctione^b consecrantur, et post unctionem mistica veste induuntur, ut regia simul et sacerdotali dignitate potiantur, sicut dicit beatus Ambrosius⁴. Quæ cum ita sint, manifestum est, quod rex habet principatum regendi eos qui sacerdotali dignitate potiantur. Non ergo debet excludi rex a regimine sanctæ ecclesiæ, id est populi christiani, quia ita divideretur regnum ecclesiæ et fieret *desolatum. Omne, inquit,
 regnum in se ipsum divisum desolabitur, dicit Dominus. Non est igitur bonum, ut

1. Cor. 6, 19.

2. Cor. 6, 16.

Eph. 2, 19-22.

*p. 208.

Luc. 11, 17.

45 a) ita c. b) unctione c.

1) *Hymnum non inveni.* 2) *Hieron. de nomin. Hebr., Opp. III, col. 14: Melchisedec rex iustus; cf. Isid. Etym. VII, 6, 25.* 3) *Epist. 12, c. 2; ed. Thiel p. 351.* 4) *Non inveni.*

regnum sanctę ecclesię desoletur, quia et ipsa ecclesia carens regno cito desolaretur. Carebit autem regno, si reges ab eius procuracione et tuitione separentur. Sed et corpora christianorum minime regerentur, si regalis potestas ab ecclesia divideretur. Hoc sancti patres, hoc et apostolici pontifices intelligentes per divinam providentiam reges consecraverunt in protectionem sanctę ecclesię et defensionem catholicę fidei, 5 quia nisi regali potestate cohercerentur gentiles et heretici, et ecclesiam et fidem catholicam et christianam religionem in irritum rede-gissent et in confusionem. Sed christiani reges gentiles ab ecclesia reppulerunt, hereticos condemnauerunt et eorum prava dogmata in sinu ecclesię penitus extinxerunt; Christo enim conregnabant, immo in Christi regno christiana iura dispensabant. Non enim auctoritate sacerdotali sola hęc 10 fieri poterant, et ideo regalis potestas necessaria erat sacerdotali, ut ipsam tueretur atque defenderet, et pax ecclesię et securitas intemerata permaneret. In hoc igitur istę duę personę, sacerdos videlicet et rex, vices Christi tenere videntur et imaginem.

Sicut enim beatus Augustinus asserit in primo libro de consensu euangelistarum¹: *Dominus noster Iesus Christus, unus verus rex et unus verus sacerdos*, 15 *illud ad regendos nos, illud ad expiandos has duas personas apud patres singillatim^a commendatas suam figuram egisse declaravit.* Quoniam et istę duę personę in veteri testamento olei sancti unctione consecrate^b et divina benedictione sanctificate leguntur ad hoc, ut in regendo populo^c Christi Domini figuram vicemque tenerent et in sacramento preferrent imaginem. Ad ipsam quippe unctionem et divinam bene- 20 dictionem insiliebat in eos spiritus Domini et virtus deificans, per quam Christi figura fierent et imago et quę mutaret eos in viros alios, ita ut uterque impersona^d sua esset^e alius vir, et alius in spiritu et virtute. Nam verbi gratia Aaron, primus ex unctione pontifex, et Saul primus ex unctione rex alius vir erat impersona^d sua et alius in spiritu et virtute. Quoniam quidem iste impersona^d sua erat Aaron, 25 ille autem Saul; in spiritu vero et virtute nequaquam, sed christus Domini. Itaque in unoquoque gemina intelligitur fuisse persona, una ex natura, altera ex gratia, una in hominis proprietate, altera in spiritu et virtute. Una, qua per conditionem naturę ceteris hominibus congrueret, altera qua per eminentiam deificationis et vim sacramenti cunctis aliis precelleret. In^f una quippe erat naturaliter individuus homo, in 30 altera per gratiam Christus^g, id est Deus-homo. Et una quidem unicuique propria erat, altera communis. Regi enim et pontifici erat commune, ut esset christus Domini, quamvis in scriptura sacra frequentius et specialius invenire possis regem christum Domini appellatum esse, quam pontificem. Sed ut verum esse liqueat, quod vir unctus oleo sancto et divina benedictione sanctificatus mutetur in virum alium, id est in chri- 35 stum Domini, et habeat in se spiritum Dei et virtutem, sine quibus christus esse non

*p. 144. potest, et cum quibus non potest non esse christus, adhibeo testem fidelem, *de quo

1. Reg. 10, 1. nemo dubitare debeat, Samuelem prophetam, qui sic locutus est ad Saul: *Ecce unxit*

ib. 6. *te Dominus super hereditatem suam in principem, et insiliet in te spiritus Domini et*

ib. 8. *prophetabis et mutaberis in virum alium. Quando ergo evenerint signa hęc omnia tibi,* 40

fac quęcunque invenerit manus tua, quia Dominus tecum est, et descendes ante me in Galgala. Ego quippe descendam ad te, ut offeras oblationem et immoles hostias pacificas.

ib. 9. *Itaque cum avertisset humerum suum, ut abiret a Samuele, immutavit ei Dominus cor aliud.* Et hęc quidem Samuel. Verum si unxit Dominus Saul super hereditatem suam in

a) sigill. c. b) abhinc A et B consentiunt. A praemisit: Duę in veteri testamento personę, pontificis 45 scilicet et regis, olei sancti unctione consecratę. c) vel expiando add. B. d) ita A; in p. B.

e) esset in p. sua B. f) In — Deus-homo om. B. g) Christi A.

1) Lib. I, c. 3, § 5; Opp. III, p. 2, col. 4.

principem et super filios Aaron et super cunctos viros^a levitici^b generis unxit^c eum cf. Lev. 8, 12.
in principem, quoniam et ipsi maxime erant hereditas Domini. Post unctionem vero
insilivit^d in eum spiritus Domini, et propheta factus est, et mutatus est in virum
alium, ut etiam sacerdotali ritu immolaret hostias pacificas. Et inmutavit ei Dominus
5 cor aliud, ut veritate cordis esset christus Domini, sicut in sequentibus idem Samuel
loquitur: *Testis Dominus adversum^e vos et testis christus eius.* Unde et David ad 1. Reg. 12, 5.
viros suos, qui cum eo in spelunca latebant, quando abscidit oram clamidis^f Saul, sic
ait: *Propitius^g sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem domino meo christo Domini, ut* ib. 26, 7.
mittam manum meam in eum, quoniam christus Domini est. At et de ipso David in
10 eodem libro legitur: *Tulit Samuel cornu olei et unxit David in medio fratrum eius, et* ib. 16, 13.
directus est spiritus Domini in David a die illa et in reliquum^h. Ecce audistis, quod
directus est spiritus Domini in David, postquam unctusⁱ est a Samuele, immo a
Domino. Unde et in psalmis Dominus loquitur: *Inveni^k David servum meum, oleo* Ps. 88, 22.
sancto meo unxi^l eum. Unxit ergo Dominus Saul, unxit et David, sed per Samuelem, qui
15 fidelis^m propheta erat in domo Domini. Et propter hoc uterque iure vocatus est christus *p. 145.
Domini et habuit in se spiritum Domini, immo, quia *Domino adherebant, unus cum eo erant* 1. Cor. 6, 17.
spiritus. Unde et in lege etiam dii vocati sunt, ut ubi dicitur: *Diis non detrahes et* Ex. 22, 28.
principi populi tui non maledices. Et alibi: *Ego dixi: dii estis.* Nec inmerito. Erat Ps. 81, 6.
enim uterque christus Domini et unus cum Domino spiritus. Christus etenim Deus et
20 homo est.

Habetⁿ itaque rex et sacerdos communem olei sancti unctionem et sanctificationis
spiritum et benedictionis virtutem et Dei et Christi commune nomen et rem communem,
cui merito debetur hoc nomen. Nam nisi rem haberent, falso designarentur hoc nomine.
Sed hanc veraciter habent et huius participes existunt, non tamen per naturam, sed per
25 gratiam, quia solus Christus, filius Dei et filius hominis, hoc habet et per gratiam et per
naturam. Natura enim Deus est et a nullo est deificatus. Natura sanctus est et a nullo
sanctificatus. Sed ideo dixi et per gratiam, quia secundum hominem deificatus est et a
patre^o sanctificatus. Rex autem ille et sacerdos, qui huius Christi, id est Dei et hominis,
imago et figura erat, quia uterque totus homo erat, totus deificatus erat et^p sanctificatus
30 per gratiam unctionis et per benedictionis consecrationem. Nam et si Greci sermonis utaris
ethimologia, consecratio, id est apotheosis^q, sonabit tibi deificatio. Si ergo sacerdos et rex
uterque per gratiam deus est et christus Domini, quicquid agit et operatur secundum hanc
gratiam, iam non homo agit et operatur, sed deus et christus Domini. Sed et quicquid in
eum fit, iam non in hominem fit, sed in deum et in christum Domini. Et^r quicquid pre-
35 rogat vel tribuit, sive rex episcopatum, sive sacerdos regnum, iam non homo preterrogat et
tribuit, sed deus et christus Domini. Et si verum fateri volumus, et rex sacerdos et sacer-
dos rex, in hoc quod christus Domini est, iure potest appellari. Nam et sacerdotis est
*in spiritu Christi regere populum, et regis est sacrificare et immolare in spiritu. Ipsius *p. 146.
etenim est exhibere *se ipsum hostiam vivam, hostiam sanctam, hostiam Deo placentem,* Rom. 12, 1.
40 et immolare Deo *sacrificium laudis, sacrificium iusticie, sacrificium spiritus contribulati,* cf. Ps. 49, 14.
quod totum significatum est per carnale sacrificium, quod sacerdos offerebat iuxta ritum
visibilem sacramenti. Quod si quis velit discutere, cur sacerdos visibiliter sacrificabat,
et rex non sacrificabat, hoc ideo fiebat, ut nonnulla in eis monstraretur esse diversitas
propter diversitatem sacramenti. Nam aliud erat in parte sacramentum regis, aliud

45 a) om. B. b) leviti corr. alia manu coeva levitici A. c) ita A; unxit B. d) bis scr. alterum
delevit B. e) adversum corr. rad. adversum A. f) sic c. g) propicius B. h) -quum in loco raso A.
i) untus B. k) invenit rad. corr. inveni A. l) rad. corr. ex unxit A. m) qui fid. in loco raso A.
o) habebat B. n) a patre in loco raso A. p) in loco raso A. q) apotheosia, a in loco raso B.
r) Et — sacerdotis infra p. 666, l. 1. om. B.

sacerdotis. Sacerdos quippe^a aliam præfigurabat in Christo naturam, id est hominis, rex aliam, id est Dei. Ille superiorem qua^b æqualis est Deo patri, iste inferiorem quæ minor est patre. Præfigurabat etiam sacerdos, quod Christus ad oram^c esset passurus mortem et traditurus semet ipsum in oblationem et *hostiam Deo patri, in odorem suavitatis*. Rex autem præfigurabat, quod regnaturus esset in æternum et sessurus in solio⁵ et sede cælesti *supra omnem principatum et potestatem et virtutem et dominationem*, et quod coronandus esset gloria et honore et constituendus super omnia opera Dei, et quod sibi subicienda essent omnia. Nam et ideo Saul et David electi dicuntur a Deo et uncti super hereditatem dei Israel et sederunt in solio et sede regni in Hierusalem^d, super quod et a propheta et ab angelo sessurus esse Christus in æternum describitur.¹⁰

Is. 9, 7. *Multiplicabitur enim, inquit Ysaïas, eius imperium et pacis non erit finis^e super solium David et super regnum eius, ut confirmet illud et corroboret in iudicio et iusticia, amodo et usque in sempiternum^f*. Et angelus ad Mariam: *Et dabit, inquit, *ei Dominus^g sedem David patris eius et cetera^h*. Nonⁱ dicit: dabit illi sedem Aaron patris eius, nec dicit: super solium Aaron et super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, sed dicit: dabit¹⁵ illi Dominus sedem David et sedebit super solium et regnum David. Quibus verbis ostenditur, quod unum solium et una sedes est et unum regnum Christi et David. Unde et in spiritu unus est Christus et David et una potestas^k, una gloria, una dignitas Christi et David. Quare et sedes David et solium et regnum et potestas et gloria et dignitas super omnia et maior omnibus et universis sanctorum. Ideo etiam et pote-²⁰ statem et imperium dedit illi Dominus super ipsos etiam sacerdotes Domini. Dominus, inquam, dedit, qui nichil iniuste, sed omnia iuste facit. Iustum ergo fuit, ut rex super sacerdotes et potestatem haberet et imperium.

Sed de Moyse quid dicemus, qui non fuit rex unctione sacratus, non fuit sacerdos, sed dux tantum populi fuit? Nonne et ipse super sacerdotes potestatem habuit et impe-²⁵ rium? Nonne Aaron et filios eius unxit^l et consecravit in sacerdotes et levitas et tabernaculum et altaria et omnia vasa eius sanctificavit et totum dedicavit sanctuarium? Quæ nulla ratione facere potuisset, nisi illi super hæc omnia Dominus et potestatem dedisset et imperium, qui nichil iniuste agit vel iniquum. Quare iustum et equum fuit, ut etiam dux super hæc omnia et potestatem haberet et imperium. Et ne de solo Moyse hoc intelligas,³⁰ audi, quod etiam Iosue^m et ceteriⁿ duces hanc habuerunt. Nam secundum scripturæ sacræ testimonium, sicut fuit Dominus cum Moyse, ita fuit cum Iosue et ceteris ducibus, quoniam et ipsi in spiritu et virtute Christi venerunt et personam eius gesserunt et vices tenuerunt, et sacramentum. *Salomon quoque pacificus rex ipse tot sacramentis Christi et ecclesiæ refulsit, ut ecclesiastes merito vocaretur. Ipse, quod nulli sacerdo-³⁵ tum concessum fuit, domum Domino edificavit novumque sanctuarium^o construxit, novum sacrificandi ritum instituit, sacerdotum numerum ampliavit, templum Domini dedicavit et omnia interiora eius sacravit, sollemnitate dedicationis fecit et sacerdotali more orationem ad Deum fudit et populum benedixit. In his igitur omnibus per figuram christus Domini fuit et Christi futuri vices exercuit. Similiter et de ceteris regibus sentiendum est,⁴⁰ qui in spiritu Dei venerunt et virtute, non de illis qui regnaverunt et non ex Deo, quoniam non reges, sed tyranni^p fuerunt et in spiritu maligno et contraria virtute venerunt. Quorum^q unus fuit Ozias, qui, quoniam per superbiam usurpavit sacerdotium, lepra percussus est, quoniam non erat christus Domini, nec cum Domino unus erat spiritus, sed agebatur spiritu huius mundi. Nec de eo legitur, quod oleo sancto fuerit consecratus.⁴⁵

a) Verumtamen sac. B. b) om. B. c) ad horam B. d) Ierus. B. e) in marg. add. A. f) sequitur verbum eras. A. g) Deus add. in marg. B. h) cæt. B. i) Non — regnum David l. 16. om. B. k) sequitur et eras. A. l) unxit B. m) Iosue B. n) rad. corr. ex ceteris A. o) sanctuarum A. p) tyranni B. q) Quorum — consecratus l. 45. om. B.

Nunc veniamus ad novum testamentum, quia et in eo sacerdotes et reges oleo sancto sanctificantur et chrismate et divina benedictione consecrantur. Estimo, quod verius et certius possumus asserere de illis ea, quæ de sacerdotibus et regibus veteris testamenti superius dicta sunt, tanto siquidem, quanto certius et verius participes facti sunt divinæ gratiæ^a atque naturæ. Sunt enim et ipsi unum cum Deo et christo eius, sunt et dii et christi per adoptionis spiritum, et in eis etiam loquitur Christus et Spiritus sanctus, et in eis vices suas perficit et operatur; in eis sacrificat et regnat et regit populum suum. Unde et uterque in spiritu et Christus et deus est, et in officio figura et imago Christi et^b Dei est. Sacerdos sacerdotis, rex regis. Sacerdos inferioris officii et naturæ, id est humanitatis, rex superioris, id est divinitatis. *Christus enim Deus^{*p. 149.} et homo, verus et summus est rex et sacerdos. Rex est, sed ex eternitate divinitatis, non factus, non creatus, non inferior vel diversus a patre, sed æqualis et unus^c cum patre^{1.} Sacerdos vero est ex assumptione humanitatis, factus secundum ordinem Melchisedech et creatus et ideo minor patre. Qui etiam secundum quod rex est, creavit omnia, regit omnia, et homines simul gubernans et angelos salvat; secundum vero quod sacerdos est, homines tantum redemit, ut secum regnare faciat. Hæc enim est tota intentio, qua sacerdos factus est, et se ipsum obtulit in sacrificium, ut homines regni sui et potestatis regiæ faceret esse participes. Regnum enim cælorum ubique scripturarum^d promittit fidelibus, nusquam autem sacerdotium. Hinc igitur apparet maiorem esse in Christo^e regiam, quam sacerdotalem potestatem, et præstantiorem, tanto scilicet, quanto divinitas eius maior est humanitate atque præstantior. Quare et a quibusdam^f estimatur^g, ut in hominibus similiter maior sit^h et præstantior regiaⁱ potestas, quam sacerdotalis, et rex maior et præstantior, quam sacerdos, utpote melioris et præstantioris^k Christi naturæ imitatio^l sive potestatis emulatio. Quapropter non est, inquit, contra Dei iusticiam, si sacerdotalis dignitas instituitur per regalem vel ei subdita est, quia in Christo ita actum est, ut sacerdos fieret per suam regiam potestatem et subditus patri sit per sacerdotalem^m, cui est equalis per regiam. Quodⁿ si quis dicat, quod etiam sacerdos rex sit — omnis enim, qui regit rex iure potest appellari — hic pro eis melius facere videtur, ut rex instituatur per regem, minor per maiorem. Et ipsi econtra dicere possunt, quia rex in scriptura sacræ benedictionis *princeps presul*² appellatur. Habent^o tamen^p rex et sacerdos communia quædam privilegiorum^{*karis-} ^{*p. 150.} mata et eandem^q gratiam, habent^o et quædam propria officiaque diversa. Quanvis^r enim in regendo communem gratiam habere videantur^s, aliter tamen sacerdotibus atque aliter regibus in quibusdam agendum est et alia atque alia est implende suæ administrationis gratia. Verum si sacerdos per regem instituitur, non per potestatem hominis instituitur, sed per potestatem Dei. Potestas enim regis potestas Dei est, Dei quidem est per naturam, regis per gratiam. Unde et rex Deus et Christus est, sed per gratiam, et quicquid facit non homo simpliciter, sed Deus factus et Christus per gratiam facit. Immo ipse, qui natura Deus est et Christus, per vicarium suum hoc facit, per quem vices suas exsequitur.

Sed nunc videamus, quid rex conferat homini, qui creandus est episcopus per prerogativam baculi pastoralis. Estimo, quia neque ordinem, neque ius sacerdotii confert illi, sed quod sui iuris est et regni terrenarum, videlicet rerum dominationem

a) gratiæ B. b) om. B. c) unum B. d) scripturar A; f̄ in loco raso. e) in chr. in loco raso A. f) quibusdam A. g) estimatur A. h) rex superscr. B. i) regia — prest. l. 3. om. B. k) in loco raso A. l) inimitatio A; inmittatio B. m) sacerdotalem A. n) Quod — appellatur l. 31. om. B. o) habet A. p) enim B. q) sequi. habet delet. B. r) ita A. s) videatur B.

1) Cf. symbolum Nicaeno-Constantinopolit. 2) Cf. formulam consecrationis infra p. 678, n. 9.

et tutelam ecclesie et potestatem regendi populum Dei, qui est templum Dei vivi et ecclesia sancta^a sponsa Christi domini nostri. Quod autem terrenarum rerum dominationem, id est villarum possessionem, iure regum possideat episcopus, testatur Augustinus in fine sexti sermonis super Iohannem, ubi dicit¹: *Ecce sunt ville. Quo iure defendis villas? Divino an humano? Respondeant: Divinum ius in scripturis habemus, humanum ius in legibus regum. Unde quisque possidet, quod possidet, iure humano. Nam iure divino Domini est terra et plenitudo eius. Pauperes et divites Deus de uno limo^b fecit, et pauperes et divites una terra subportat. Iure tamen humano dicitur: Hec villa mea est, hec domus mea, hic servus meus est. Iure ergo humano, iure imperato-*

*p. 151. *rum. Quare? Quia ipsa iura humana per imperatores et reges seculi Deus distribuit 10 generi humano. Vultis, legamus leges imperatorum et secundum ipsas agamus de villis? Si iure humano vultis possidere, recitemus leges imperatorum. Videamus, si voluerunt aliquid ab hereticis^c possideri. Sed quid mihi est imperator? Secundum ius ipsius possides terram. Aut tolle iura imperatorum et quis audet dicere: mea est illa villa, aut meus est iste servus, aut domus hec mea est? Si autem ut teneantur ista ab homini-*

1. Petr. 2, 17. *bus, iura acceperunt regum, vultis, recitemus^d leges, ut gaudeatis, quia vel unum hortum habetis, et non imputetis nisi mansuetudini columbe, quia vel ibi vobis permittitur permanere? Releguntur enim leges manifeste, ubi preceperunt imperatores eos, qui preter ecclesie catholice communionem usurpant sibi nomen christianum, nec volunt in pace colere pacis auctorem, nichil nomine ecclesie audeant possidere. Sed quid nobis et im-*

peratori? Sed iam dixi: de iure humano agitur. Et tamen apostolus voluit serviri re-

gibus, voluit honorari reges, et dixit: Regem reveremini. Noli dicere: Quid michi et regi? Quid tibi ergo et possessioni? Per iura regum possidentur possessiones. Et hec quidem Augustinus. Ex cuius verbis consequitur, quod episcopus iure accipit^e a rege possessiones. Et non solum possessiones, sed etiam tutelam ecclesie et potestatem 25 regendi populum Dei, qui est templum Dei vivi et ecclesia sancta sponsa Christi domini nostri. Hec enim sunt sui iuris et regni, quoniam a Deo hec illi celitus col-

*p. 152. *lata sunt et divinitus prerogata, et hoc prerogat^f et tribuit illi qui novus creandus est episcopus. Propter quod et huiusmodi hominis sacerdotium regale dicitur, quod est a rege dirivatum^g, regis habens et potestatem et officium. Sicut enim rex sua 30 potestate regit populum a Deo sibi subditum, ita et sacerdos. Nam, ut ait beatissimus papa Gelasius²: Ista duo sunt quibus hic mundus principaliter regitur, sacerdotalis auctoritas et regalis potestas. Quod quidem sequitur, ut regis et sacerdotis communis sit huius regiminis principatus, in quo etiam et paris privilegii videtur esse sacerdotalis auctoritas et regalis potestas et rex et sacerdos equales in principatu sacri regi-*

minis. Quare non magis videtur absurdum, si rex hec prerogat homini qui futurus est episcopus, quam si eam prerogaret episcopus, presertim cum neque rex neque episcopus ea prerogant, sed eorum caput, id est Christus deus, in cuius sacramento, immo in quo, non sunt duo, sed unus Christus. Nec puto, quod aliquis iustius debeat ea prerogare quam Christus ex natura per Christum ex gratia, sanctus ex natura, per 40 sanctum ex gratia, quoniam et ea que prerogantur sancta sunt, nec ad illa accedere quisquam iure potest, nisi sanctus. Propter quod per benedictionem et consecrationem sublimatur^g uterque in potestatem regiminis, ut sanctus sit et benedictus ad regendum populum sanctum Domini et exequenda animarum iudicia. Sancta quippe est potestas

a) om. B.   b) luno A.   c) bereticis A.   d) recitamus A.   e) accepit B.   f) ita c. 45
g) sullimatur A.

1) *Expos. Ioh. evang.* c. 1, tract. VI, § 25. 26, *Opp. III*, 2, col. 340. 341.   2) *Ep.* 12, c. 2, ed. Thiel p. 351; cf. *supra* p. 663, n. 3.

regiminis, sanctum et regimen ipsum, nec ad illud accedere quisquam iure potest, nisi sanctus. Hii etiam qui reguntur *genus sunt electum, gens sancta, populus acquisitionis*, 1. Petr. 2. 9. *semen, cui benedixit Dominus*, et ad quos specialiter loquitur dicens: *Sancti estote, quia* Lev. 11, 44. *et ego sanctus sum, dominus Deus vester*. Ideo igitur consecrantur et benedicuntur^a sacerdotes et reges, ut sanctę gentis et seminis benedicti, sancti sint rectores et benedicti et sanctę potestati *sancto^eque regimini sancti cohereant, et ministri et sanctorum *p. 153. decens^b sit copula^c et in glutino Dei unita conventio^d. . . . .

*Ideo igitur consecrantur sacerdotes et reges et sanctificantur, ut nullis negotiis *p. 156. vel actibus, qui ad Deum minime pertinent, occupentur, sed sancti sint, id est extra terram et extra mundum segregati, inter Deum et populum mediatores effecti, et in celis conversentur et in terris subditos moderentur. Ideo, inquam, sanctificantur, sed isdem sanctificantibus causis. Nam eodem sancto Spiritu sanctificantur, eodem sancto chrismate et oleo sanctificantur, eodem sancto verbi Dei misterio^e et virtute sanctificantur. Unde et eandem sanctificationem et eundem consecrationis *effectum eos *p. 157. habere quidam arbitrantur propter easdem causas sanctificantes et propter eandem unctionem. Unde una eademque videtur esse sanctificatio sacerdotis et regis et propter hoc virtus eadem, qua uterque uniformiter deificatur, et induendo dominum nostrum Iesum Christum fit et ipse christus Domini. Neque enim in unguendo^f regem minus sanctum vel deterius efficitur oleum illud et crisma sanctum et in unguendo sacerdotem sanctius atque melius, sed ad utrumque est unius eiusdem virtutis et sanctitatis. Et propter hoc videtur esse potestas eadem. Etenim si ad ea tantum respiciamus, quibus sanctificantur, una eademque videbitur in utroque esse et unctio et sanctificatio et potestas. Si vero ad exempla divine rationis, iuxta quę unguntur et sanctificantur, maior regis quam sacerdotis et unctio et sanctificatio et potestas. Etsi enim secundum materiam olei et visibile sacramentum eadem sit unctio et sanctificatio sacerdotis et regis, sed secundum interiorem gratiam et veritatem invisibilis et spiritalis unguenti et maxime secundum exemplum filii Dei, ad quod instituta est, maior et sanctior videtur unctio et sanctificatio et potestas regis quam sacerdotis. Nam unctio quidem et sanctificatio sacerdotum ad exemplum Aaron instituta est, quem Moyses unxit^g et sanctificavit, et quod maius est, ad exemplum apostolorum, quos unxit Lev. 8. Deus pater unctione spiritali^h et gratia spiritus sancti. Regis vero unctio instituta Act. 2. est ad exemplum illius, quem *Deus pater^h unxit* ante seculaⁱ *prę omnibus participibus suis*, Iesu Christi domini nostri. Participes etenim regum sunt in sacra unctione episcopi, presbyteri et omnes christiani. Sed prę iis omnibus *unxit eum Deus oleo lęticę* Ps. 44, 8. *et gratia Spiritus sancti*. Nam quemadmodum dictum est, sacerdotes quidem unxit sicut apostolos suos unctione spiritali, regem vero sicut filium suum *primogenitum *p. 158. et ante secula genitum prę omnibus participibus suis. Et hoc quidem habemus ex Hebr. 1, 5. 6. auctoritate et sententia divinarum consecrationum, quibus eis divinitus datur, quicquid habent sanctificationis et gratię^k et potestatis. Quapropter sicut melior est filius Dei apostolis suis, et sanctior unctio eius unctione apostolorum et potestas eius sublimior potestate illorum, ita melior^l esse videtur rex sacerdotibus et sanctior unctio^m eius unctione illorum et potestas eius illorum potestate sublimior. Eadem ratione sicut sedes filii Dei prestantior est apostolorum sede, itaⁿ sedes regis prestantior est sacerdotum sede et virga regni eius virga officii illorum, quia sedes et virga illorum sacramentum est sedis et virgę apostolorum, virga autem et^o sedes regis sacramentum est virgę et ib. 1, 8. sedis Christi. Hoc etiam testatur auctoritas utriusque benedictionis. Nam ad regem

a) corr. ex benedicantur A. b) dēs A. c) copula A. d) sequitur magna digressio de voce sanctus a B iam omitta. e) rad. corr. ex ministerio A. f) unguendo A. g) unxit B. h) om. B. i) ante s. om. B. k) græ B. l) melior A. m) rad. corr. ex unctione A. n) ita — sac. sedes om. B. o) superscr. A.

Ps. 44, 7. in benedictione sua dicitur, ut¹ in omnibus sequi merearis eum, ad quem dicitur: sedes tua
Hebr. 1, 8. Deus in seculum seculi, virga equitatis^a virga regni tui. Non dicitur: ut sequi merearis
Petrum vel Paulum vel ceteros apostolos, sicut episcopi faciunt iuxta ordinem suum, sed
dicitur, ut in omnibus sequi merearis eum, ad quem dicitur sedes tua Deus in seculum
seculi, virga equitatis virga regni tui. Rex enim principaliter sequitur Christum, id
est ex eius vice et imitatione^b, episcopi vero, etsi secuntur^c Christum, hoc tamen
faciunt interposita vice^d et imitatione^e apostolorum. Unde et regis potestas et ordi-
natio episcoporum potestate et ordinatione sublimior esse cernitur, et si non sublimior,
non tamen esse videtur^f inferior.

Rom. 13, 1—7. Sed quod superior sit, apostolus designare videtur, ubi dicit: Omnis anima sublimio-
ribus potestatibus subdita sit. Non est enim potestas, nisi a Deo. Quę^g autem sunt a Deo ordi-
*p. 173. nata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei^h ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi
sibi dampnationem adquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis
autem non timere potestatem? Bonum fac et habebis laudem ex illa. Dei enim minister est
tibi in bonum, si male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister
est, vindex in iram ei qui operatur malum. Ideoque necessitate subditi estote, non solum
propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo autem et tributa prestatis. Ministri enim
Dei sunt in hoc ipsum servientes. Reddite ergo in omnibus debita. Cui tributum, tributum,
cui vectigal, vectigalⁱ, cui timorem, timorem, cui honorem, honorem. Ecce audistis, quod
apostolus sublimiores potestates dicit principes, qui ministri Christi sunt in bonum bonis
et gladium portant et vindices sunt in iram eis qui operantur malum, et tamen de^k
gentilibus loquebatur. Ideo, inquit, subditi estote eis non solum propter iram, sed
etiam propter conscientiam. Subditi estote, inquit, hoc est, omnis anima. Si ergo
omnis, nec sacerdos excipitur. Ita quippe, ut videmus, ordinata est potestas regum
sive principum^l, ut etiam^m sacerdotibus dominetur. Ordinata est, sed^k a Deo.
Rom. 13, 1. 2. Nisi enim a Deo ita esset ordinata, inordinata potius quamⁿ ordinata esset, immo
etiam nec potestas esset. Non est enim, inquit, potestas nisi a Deo. Quę^g autem
sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui
autem resistunt, ipsi sibi dampnationem^o adquirunt. Ideo igitur sancti pontifices
subditi sunt regibus et principibus, ne Dei ordinationi resistent et sibi dampna-
tionem adquirant. Alioquin grave crimen incurrerent, [ni]si^p contra Dei ordinationem^q
*p. 174. *sponte eis subderentur. Sed sponte quidem subduntur, nec tamen delinquant, quia
secundum Dei ordinationem se subdunt, cui resistere verentur, ne sibi dampna-
tionem^o adquirant. Non enim ignorant, quod potestas regibus super omnes homi-
nes celitus data est et tributum est eis a Deo dominari non solum militibus sive
laicis, sed etiam sacerdotibus Domini.

Quoniam et beatissimus papa Gregorius, vir totius sanctitatis et summe aucto-
ritatis, vas et loquutorium Spiritus sancti, in epistola ad Mauritium augustum² non
solum reliquos sacerdotes, sed etiam se ipsum, qui solus pontifex erat summus,
eidem imperatori a Deo esse subditum et debitam ei obedientiam exhibuisse asse-
ruit. Ait enim: Quia contra auctorem omnium Deum hanc intendere constitutionem
sentio, dominis tacere non possum. Ad hoc enim potestas super omnes homines pietati
dominorum meorum celitus^r data est, ut qui bona appetunt, adiuventur, ut celorum via

a) virga equ. bis scr. semel delevit B. b) rad. corr. ex immit. A. c) sequuntur B. d) in loco
raso A. e) sic c. f) videt. esse B. g) Quę — Deo primo ommissa ead. manu in marg. addita sunt in A.
h) quaternionibus mutatis 12 paginae hic praeter mittuntur. i) in marg. add. A. k) superscr. A. l) princi-
pium A. m) bis scr. A. n) qui A. o) dapnationem B. p) supplervi. q) ordinem B. r) celitus B.

1) Cf. infra p. 678, n. 5. 2) Reg. III, 61, EE. I, p. 221.

largius pateat, ut terrestre regnum celesti regno famuletur. Et ecce aperta voce dicitur, ut ei qui semel in terrena militia signatus fuerit, nisi aut expleta militia aut pro debilitate corporis repulsis Christo militare non liceat. Ad hæc ecce per^a me servum ultimum suum et vestrum respondet Christus dicens: Ego te de notario comitem excubitorum, de
 5 comite excubitorum cesarem, de cesare imperatorem, non solum hoc, sed etiam patrem imperatorum feci. Sacerdotes meos tuę manui commisi, et a servitio meo tuos milites subtrahis? Responde, rogo, piissime domine, servo tuo, quid venienti et hoc dicenti responsurus es in iudicio Domino tuo. Hæc igitur beatus Gregorius cum dicit, Christum affirmantem inducit, quod et comitem et cesarem et imperatorem facit, et sacerdotes suos manui
 10 *eius, id est potestati, committit. Qui etiam postea^b subiunxit¹: Ego quidem iussioni *p. 175. vestrę subiectus eandem legem per diversas terrarum partes feci transmitti, et quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordet, ecce per suggestionis meę paginam serenissimis dominis nunciavi. Utrobique ergo quę debui exsolvi^c, qui et imperatori obędientiam prebui, et pro Deo quod sensi minime tacui. Prebui, inquit, obędientiam imperatori,
 15 quia debui. Quo sermone ostenditur, quia summus pontifex imperatori debet esse obediens et subditus. Nisi^d enim obędientia^e eum excusabilem faceret, rem detestabilem et duram fecisse videretur. Iterum autem in epistola ad Theodorum medicum² dicit: Valde mihi durum videtur, ut ab eius servitio milites suos prohibeat, qui et ei omnia tribuit et dominari eum non solum militibus, sed etiam sacerdotibus concessit.
 20 Unde manifestum est, quod imperatoris sive regis potestas et dominatio, qua dominatur etiam sacerdotibus, celestis est et divina et celesti iudicio super sacerdotalem potestatem et dominationem ordinata precellit^f.

Propter quod et apostolorum princeps ad eos loquitur, quos vocat genus electum, regale sacerdotium^g, gentem sanctam, populum acquisitionis, dicens: Subiecti, in-
 25 quit, estote, omni humanę creaturę propter Deum, sive regi quasi precellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, quia sic est voluntas Dei. Voluntas quippe Dei est, ut rex precellat et duces mittantur, ut vindicent malefacta et laudent bona, et propter hoc subiectum sit ei regale sacerdotium et maxime propter Deum. Sed quid in Paulo et Petro et Gregorio
 30 tantum inmoramur^h? Annon et^a ipse, qui est caput totius ecclesię et Petri magister et dominus et hostiumⁱ celestis ovilis^k summusque pontifex, ostendit suo tam verbo quam exemplo regiam potestatem esse precellentem et omnes illi debere esse subditos? verbo quo dicit: Reddite, quę sunt cesaris cesari et quę sunt Dei
 35 Deo; exemplo, quia^a ipse cesari tributum reddidit et Petro, ut hoc idem faceret precepit. Reddite, inquit, quę sunt cesaris cesari, non quę sunt Tyberii Tyberio. Reddite potestati, non personę. Persona enim nequam, sed iusta potestas. Iniquus Tyberius, sed bonus cesar. Reddite ergo non personę^l nequam, non iniquo Tyberio, sed iuste potestati et bono cesari quę sua sunt. Et ut hoc opere^m compleretⁿ, ait Petro: Vade ad mare et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit tolle, et
 40 aperto ore eius invenies staterem; illum sumens, da eis pro me et te. 'Da', inquit, 'pro me et te, iuste potestati^o et bono cesari, cui secundum hominem subditi sumus'. Hoc enim est et preceptum et exemplum illius, qui de se suisque menbris^p ait: decet
 nos^q implere omnem iusticiam. Sciebat^r enim hoc pertinere ad iusticiam, ut redderet

a) superscr. A. b) om. B. c) s superscr. A. d) nisi — ob. in loco raso A. e) obęd. B.
 45 f) pre in loco raso A; pre B. g) ita B; sacerdotum A. h) immor. B. i) sic A. k) lis sumusque in loco raso A. l) personę B. m) in marg. add. A. n) compleret B. o) sic B; potenti A. p) sic A; mębris B. q) corr. ex non A. r) Sciebat — iusticiam p. 672, l. 1. bis scripsit, semel delevit B.

cæsari quę sunt cæsaris. Alioquin^a non implemet omnem iusticiam, si hoc vel præciperet vel ageret perperam. Sed in iis^b omnibus implevit iusticiam. Iustum^c quippe erat, ut humana infirmitas divinę subderetur potestati. Christus namque secundum hominem tunc infirmus erat, cæsaris vero potestas divina.

Quare et sanctissimi^d sacerdotes subditi sunt regibus tanquam Christo eisque obsequium præstant, quia in regibus eum regnantem intelligunt et dominantem omnibus. Ac per hoc denique dum per reges intrant in ovile ovium, id est in potestatem regiminis, per hostium id est per Christum intrant, et pastores sunt ovium. Rex enim per potestatem Christus est et Christus hostium. Quicumque igitur per regis potestatem intrant, per Christum intrant. Ac per hoc intrant per hostium et pastores sunt ovium. Ita ergo potestas regis Christus est, sicut et Dominus est fortitudo plebis sue, quia neque rex quicquam potest sine Christo, sed ipse in populo fortis est et in^e rege potest^f, ad quem dicitur: *Tua est potentia, tuum regnum, Domine*. Ipse enim regnat in regibus et dominatur populis. Et hæc est magna gratia dignationis eius, ut homines velit fieri participes potestatis suę et nominis^g, quatinus et regant populum et dicantur christi. Quia igitur et episcopi christi sunt et reges claves regni cęlorum accipiunt, quę magis ad regiam potestatem pertinent, quam ad sacerdotalem. Regni enim cęlorum claves dicimus, non sacerdotii cęlorum, per quod sacerdotes signantur fore^h etiam reges. Nam claves iste proprię regis sunt, quoniam regnum honor proprius regis est. Qui etiam per benedictionis sacramentum efficitur christus Domini, et quia *adheret Domino, unus cum eo* est spiritus. Inde fit, ut et ipse, in spiritu quidem Christi, fiatⁱ *clavis David et sceptrum domus Israel, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit, qui educit vinc-tum^j de domo carceris, sedentem in tenebris et umbra mortis*, quoniam accepit hanc gratiam, ut in omnibus sequi possit eum, qui talis est per naturam. Quapropter^k si oportet, aperit per gratiam regnum cęlorum et nemo claudit, et educit vinctum de domo carceris, quod est a peccatis solvere, sedentem in tenebris et umbra mortis, quod est ad regnum vitę et claritatis transferre. Huiusmodi ergo clavis clavis regni cęlorum iure potest appellari. Et hæc quidem^l gratia communis est regum et sacerdotum, in quantum et ipsi reges sunt. Nec quemquam moveat, quod dixi, in quantum ipsi reges sunt, quia claves regni, id est potestas et regimen regni et regnum ipsum honor est proprius regum, non etiam sacerdotum, sed in quantum sacerdotes sunt. Nam et Petrus et cęteri apostoli, priusquam sacerdotio fungerentur, sed tamen iam cum Christo regerent discipulos Christi, claves regni cęlorum acceperunt a Christo. Quę res indicio est, ut non sacerdotibus debeantur claves istę, sed regibus.

Notandum^m vero, quod aliquando dicuntur claves regni cęlorum plurali numero, aliquando clavis David singulari. Sed illud per figuram quandam locutionis, hoc autem per proprietatem, quia non est nisi una eademque clavisⁿ regni cęlorum et David, id est regis cęlorum. Non enim est nisi una eademque potestas et virtus et sapientia Dei, per quam reges regnant et sacerdotes sanctificant et utrique iudicant. Quia nec in Deo duplex est potestas, duplex virtus, duplex sapientia, nec in regibus et sacerdotibus alia potest esse, quam quę in Deo est potestas, virtus et sapientia, quia præter Deum nulla potest inveniri, nulla cogitari, nulla confingi. Quapropter si rex instituit sacerdotem, vel sacerdos regem, non homo instituit hominem, sed sancta Dei potestas, sancta virtus, sancta sapientia et istum instituit et illum alium per alium.

a) Alioquin A. b) his B. c) Iustum — div. l. 4. om. B. d) sanctissimi B. e) superscr. A. 45
f) an potens? g) in loco raso A. h) etiam esse B. i) unctum A. k) Quapr. — appellari
l. 28. om. B. l) om. B. m) Not. — per alium l. 44. om. B. n) s superscr. A.

1) Cf. formulam consecrationis infra p. 678, n. 5.

Hinc est etiam, quod et reges et sacerdotes hanc habent gratiam communem, ut sua potestate doceant sanctam ecclesiam et erudiant populum Domini et doctrinę spiritualis^a verbo et bonę conversationis exemplo, ut de medio eius auferant totius hereticę pravitatis seminarium, et contra scismaticorum venena temperent fidelis et divinę censurę potentissimum^b antidotum, quatinus ecclesia Dei sit catholica, sit casta, sit libera. Catholica per fidem et communionem sanctorum, casta per sobrietatem et continentiam, libera per inhabitantis in se Spiritus sancti presentiam. *Ubi enim spiritus Domini, ibi libertas.* Libera sit, inquam, ut nulli turpitudini serviat, ut non regnet peccatum in suo mortali corpore, ut non obediat desideriis et concupiscentiis carnis, ut non obsequatur spiritibus immundis, sed sicut accepit a Domino *potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem virtutem inimici*, ita per virtutem domini nostri Iesu Christi erecta sit supra omnem turpitudinem, supra omne peccatum, supra omne desiderium et omnem carnis concupiscentiam, supra omnem spiritum imundum, ut propter suam libertatem cum Christo regnet^c in ęternum. Hoc^d enim est propter quod reges regnant et regunt ecclesiam, ut cum Christo regnet in ęternum. Iam quippe misterium futuri regni operatur, et ipsi sunt primitię cum Christo in futuro regnantium. Regnum enim eorum figura est cęlestis regni et libertas eorum futurę libertatis, quę est summum bonum civitatis Dei nostri. Quapropter et summus typus est summaque figura omnium, quę figurant cęlestia bona. Ac per hoc sanctissima et optima omnium est regia potestas. Et propter hoc etiam ad eos dicitur: *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram, servite Domino in timore et exultate ei cum tremore. Quomodo ergo, inquit Augustinus¹, reges Domino serviunt in timore, nisi ea, quę contra iussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Ali- ter^e enim servit, quia homo est, aliter, quia etiam rex est. Quia homo est enim, servit vivendo fideliter, quia vero etiam rex est, servit leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanctiando. Sicut servivit Ezechias lucos et templa idolorum et illa excelsa, quę contra Dei ^{*p. 179.} *pręcepta fuerant constructa, destruendo; sicut servit rex Ninivitarum universam civitatem ad placandum Dominum conpellendo; sicut servivit Darius idolum frangendum in potestatem Danieli dando et inimicos eius leonibus* ^{2. Cor. 3, 17.} *ingerendo; sicut servivit Nabugodonosor, de quo iam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum ea faciunt ad serviendum illi, quę non possunt facere nisi reges. Cum² itaque nondum reges Domino servirent temporibus apostolorum, sed adhuc meditarentur inania adversus eum et adversus christum eius, ut prophetarum prędicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates^f legibus prohiberi, [sed] potius exerceri. Sic enim ordo temporumolvebatur, ut et Iudei occiderent prędicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut prędixerat Christus et gentes fremerent adversus christianos et omnes patientia^g martyrum vinceret. Postea vero quam cepit impleri^h quod scriptum est: *Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes servient ei, quis mente sobrius regibus dicatⁱ:* *nolite curare in regno vestro a quo teneatur vel obpugnetur^k ecclesia Domini¹ vestri, non ad vos pertinet^m in regno vestro quis velit pudicus esse, quis inpudicusⁿ.* Hoc enim intelligere debent reges, et qui iudicant terram in hoc servire Domino, ut timeant et curent, ne in regno suo obpugnetur ecclesia domini Dei sui, ne aliquis sit sacrilegus**

a) spuarualis A. b) potentissimam A. c) sequitur in regnet delet. A. d) hoc — in ętern. l. 15. om. B. e) bis scr. semel del. B. f) impiet. B. g) pacientia B. h) inpleri B. i) d in loco raso. k) ita B; obpugnatur A. l) Dei add. B. m) post corr. pertenet; t in loco raso A. n) imp. B.

1) Epist. 185, c. 5, § 19; Opp. II, col. 651.

2) Ibid. § 20.

et inpudicus^a et irreligiosus^b. Neque enim est contra regulam iusticię^c, ut leges constituent reges, quibus sanctam ecclesiam tueantur^d et protegant. Nec vereantur sancti regum leges implorare atque suffragia, quia Paulus apostolus Romanas leges implorare
*p. 181. Act. 16, 37. *minime dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat. Itemque, ne Iudeis eum interimere cupientibus traderetur, cesaris poposcit
Is. 11, 4. auxilium, Romani quidem principis, sed non christiani. Ubi satis ostendit, quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando imperatores christianos periclitante
Matth. 13, 41. cf. Ier. 50, 44. ecclesia reperirent. Quorum etiam gratia est, ut *iudicent in iudicio pauperes et arguant in equitate pro mansuetis terrę. Et percutiant terram virga regni sui et spiritu gladii sui interficiant impium.* Gladius quippe eorum, etsi per materiam corporeus est, sed
Is. 40, 3. per virtutem sacramenti Spiritus sanctus est, ut quos materia corporis per iusticiam exterius interficit, sacramenti virtus per Spiritum sanctum interius vivificet. Hac enim de causa gladium portant, ut in eo feriant peccatores et vindicent iniuriam domini Sabaoth, et de regno eius tollant omnia scandala et ascendant ad predam, quasi leo
*p. 182. contra hostes Domini, et diripiant fortitudinem inimicorum eius, et^e vox eorum tanquam leonis clamantis in deserto. Et si queris, quid clamet, *parate, clamat, viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Domini nostri.* Hoc enim clamat rex iustus voce, clamat opere. Clamat verbo, clamat exemplo. Clamat minis, clamat blandimentis. Clamat legibus, clamat edictis. Clamat imperio, clamat iudicio. Ideo in republica^f omnipotentis Dei, id est in sancta ecclesia sive in hoc mundo, tenet solium summi regiminis, solium glorię et pulchritudinis, solium iusticię et fortitudinis, solium iudicii et equitatis, solium regni et imperii, solium misericordię et pietatis, solium gratię et decoris, solium modestię et dilectionis, solium propitiationis et reconciliationis, solium
 David et filii *eius pacifici, solium Christi et Dei, solium quod neque par habet neque prestantius in sedibus huius seculi. Sic enim docent nos eloquia Dei et mysticę verba consecrationis. Nos dico, qui nutriti sumus in lacte non tantum Petri, sed etiam Christi, qui sedimus ad mensam veri Salomonis et vidimus cibos mensę eius et de soliditate gustavimus ciborum pacifici.

Et hoc est eorum singulare privilegium et ab omnibus inparticipata gratia. Habent tamen et sacerdotes quandam regiminis communionem cum eis et eiusdem regiminis signa quędam communia, ut est virga pastoralis et virga regia. Hęc quippe unius sunt misterii, unius virtutis, et commune optinent sacramentum. Nam de virga pastoralis cum datur ad episcopum, dicitur: *Accipe baculum signum regiminis!*¹ De virga autem regia ad regem dicitur: *Accipe virgam iudicii et equitatis*^{h, 2}, quod est proprium decus sacri regiminis. Audistis, quia dictum est episcopo¹, ut *inbecillesⁱ consolides, titubantes confirmes, pravorum corrigas, errantes dirigas in viam salutis eterne, et in corrigendis viciis sis sevens et, cum iratus fueris, misericordię recordaberis.* Audistis, quia dictum est regi³, *qua⁴ intelligas mulcere pios et terrere reprobos, errantes viam doce, lapsisque manum porrige, disperdasque superbos et relevas humiles, et aperiatur^k tibi hostium Iesus Christus dominus noster, qui de se ipso ait: Ego sum hostium, per me si quis introierit, salvabitur.* Nonne ergo unum idemque est in sententia, quod ad utrumque dictum est, etiam si diversitas sit in prolatione sermonis? Ita est, inquam, et in sententia et in sacramento et virtute et *benedictione unum

a) imp. B. b) ir *superscr.* A. c) iustię A. d) tu. *eccl.* B. e) et — iudicio l. 19. *om.* B. f) in r. in *marg. add.* A. g) Hęc B. h) virtutis et et equitatis et cetera. Ecce audistis baculum episcopi signum esse regiminis, ecce audistis virgam regis virgam esse virtutis et equitatis *add.* B. i) imbec. B. k) t *superscr.* A.

1) Non inveni. 2) Eadem fere verba infra p. 678, l. 21. 3) Cf. infra p. 678, n. 7. 4) Scilicet virga.

idemque est ac per hoc etiam in potestate. Unde sequitur, ut etiam e duobus alterum dicamus, videlicet, ut aut sacerdos sit etiam rex, aut rex sit etiam in hac parte sacerdos. Sed quodlibet horum verum sit sive^a utrumque, negare non possumus, quin sit in hac parte una eademque utriusque potestas, et in toto misterio et virtute unum
5 virga regalis et episcopalis.

Quapropter etiam non est contra Dei ordinationem, contra veritatis regulam, contra decorem iusticię, si rex, si sanctus, si consecratus, cuius totum est et virge sacramentum et virtus et potestas, illi dat quod suum est, cuius neutrum est, et qui horum nichil habet. Sanctus enim in hoc non sancto, consecratus non consecrato, habens non habenti com-
10 mittit^b sanctitatis et virtutis ministerium, et secum intrare facit per hostium sibi apertum. Christus enim est hostium primum, rex autem secundum, quia post Christum est hostium, quia alter Christus per adoptionem post Christum, cui Christus verus vices suas credere dignatur et regnum. Ideo igitur et qui intrat et cui committitur^c a rege, per hostium intrat et pastor est ovium. Alioquin^d fur potius esset et latro. Quod si ita non esset,
15 sanctus papa Gregorius non esset papa sanctus, sed fur et latro, quia imperator eum cf. Ioh. 10, 10. fieri papam iussit, et virtutis huius commisit ei^e ministerium, sicut ipse perhibet in epistola Theotiste^f sorori imperatoris¹: *Ecce, inquit, serenissimus dominus imperator fieri simiam leonem iussit. Et quidem pro iussione illius vocari leo potest, fieri autem leo non potest. Unde necesse est, ut omnes culpas^g ac neglegentias meas non mihi, sed suę pietati*
20 *deputet, qui virtutis ministerium infirmo commisit^h.* Si ergo imperator virtutis ministerium, id est pontificatum, commisit illi qui fuit summusⁱ pontifex, et tamen ita per hostium intravit, id est *per Christum, nec fuit hoc contra regulam veritatis, necesse est^k et de *p. 184. cęteris pontificibus inferioris ordinis, circa quos similiter agit, similiter estimari.

Cęterum quanta^l sit imperatorum^m sive regum auctoritas congregandi concilia eis-
25 que preessendi, testatur sanctorum patrum et sacerdotum auctoritas, quę de quattuor principalibus conciliis sicut sancta III^{or} euangelia omnibus fidelibus amplectendis² ita dicit³: *Priusⁿ horum Niche[n]um concilium est CCCX^o et VIII episcoporum sub Constantino augusto peractum, in quo Arriane^g perfidię blasphemia condempnata est. Secundum concilium CL patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli^p congregatum, quod Macedonium*
30 *sanctum Spiritum Deum esse negantem condempna[vi]t^q.* Tercium Efesinum^r primum CC^{torum} episcoporum sub iuniore Theodosio augusto editum, quod Nestorium II^{as} personas in Christo asserentem iusto anathemate condempnavit. Quartum est Calcedonense DCXXX sacerdotum sub Marciano principe habitum, in quo Euthicem Constantinopolitanum abbatem verbi Dei et carnis unam naturam pronunciantem^s et eius defensorem^t Dioscorum
35 quondam Alexandrinum episcopum et ipsum rursus^u Nestorium^v cum reliquis hereticis una patrum sententia predampnavit. Hęc igitur IIII^{or} concilia sub istis IIII^{or} imperatoribus dicuntur habita, quia et imperatores isti eisdem conciliis prefuisse narrantur, et ea sua auctoritate convocasse, et in eisdem resedissee, sicut in prefationibus eorundem conciliorum legitur. Quod ut melius cognoscatis, ultime et^e maioris numero
40 Calcedonensis sinodi prefacionem inserere curavimus, cuius est initium^w. . . . .

a) sequuntur 2 litt. erasae A. b) cōmitit B. c) comittitur B. d) alioquin A. e) superscr. A. f) ad Theositam sororem B. g) in marg. add. A. h) sic A. i) sumus A. k) esse est in loco raso A. l) quarta A. m) imperator A. n) ius in loco raso A. o) trecentorum decem octo superscr. A; trec. superscr. B. p) rad. corr. ex -li A; rad. corr. ex -litani B. q) condempnat corr.
45 ex condampnat A. r) um in loco raso A. s) pronuntiantem B. t) defesorem B. u) rur in loco raso A. v) Mestorium A. B. w) sequitur conc. Chalced. actio I: Consulatu piissimi — nostrę fidei; cf. Pseudo-Isid. ed. Hinschius p. 282. 283. quam omisimus.

1) Reg. I, 5; EE. I, p. 6. 7. 2) Gregorii Reg. I, 24; EE. I, p. 36. 3) Pseudo-Isidori praefatio c. 11, ed. Hinschius p. 20.

*p. 188. *Et talis quidem est prefationis huius series. Ex qua videlicet perpendere potestis, quantum imperator prelatus sit pontificibus et erectus usque ad cælum¹ per Dei providentiam, ut² totius orbis pontifices ad sinodum convocaret et gratia domini nostri Iesu Christi cooperante omnem mendatii pestilentiam ab ovibus Christi removeret easque veritatis germinibus reficeret. Dictum est enim³: Nutu supernę gratię et cetera. Et utique magna et sancta imperatoris potestas, quę cooperatrix est gratię Dei in pascendis ovibus eius veritatis germinibus et cui a Deo omnes regere^a concessum est, cui totius mundi pontifices ad concilium convocare, cui de sacramentis catholicę fidei et cęlestibus negotiis tractare et ipsis pontificibus, ut inde *tractent^b, imperare per cooperantem sibi eandem gratiam collatum est. Propter quod usque ad cælum a domino Iesu Christo erectus esse dicitur. Ad cælum, inquam, non utique istud corporeum quod videmus, sed incorporeum quod non videmus, id est invisibilem Deum. Usque ad Deum quippe erectus est, quia ei in potestate ita coniunctus est, ut nulla potestas Deo sit propinquior, imperatore sublimior, sed omnis^c sit alia inferior. Quia summi et cęlestis imperatoris et^d secundi terrenique una eademque potestas est, sed cęlestis principaliter, terreni secundarię^e. Sed et si quis replicare voluerit, concilia apud Tholetum habita inveniet gloriosissimos reges, Richaredum⁴ videlicet, Sisenandum⁵, Chitillanum⁶, Recensvintum⁷, Ervigium⁸, Ariamirum⁹ per divinam providentiam et dispositionem illud super pontifices regimen et potestatem et dominationem habuisse et eos decretis^f suis ad concilia convocasse, et eisdem conciliis interesse et preesse, et de sacramentis catholicę fidei sermones fecisse, et de cęlestibus negociis^g et de ecclesiastico regimine pie fideliterque tractasse et ipsis pontificibus, ut hoc idem facerent, divinitus imperasse et potestatem faciendi dedisse, hereticos anathematizasse et eos qui contra statuta sanctorum patrum agere presumerent suo regio, immo divino iudicio condempnasse. Et tamen ita acta concilia sancta dicta sunt, et reges sancti et pontifices sancti, et quicquid in eis decretum est sanctum et sanctis omnibus ad exemplum sanctitatis propositum. Unde manifestum est reges habere sacrosanctam potestatem ecclesiastici regiminis super ipsos etiam pontifices Domini et imperium super eos, ut et ipsi pie fideliterque regant sanctam ecclesiam, immaculatam sponsam immaculati sponsi, dignam digni, divinam Dei, cęlestem cęlestis. Non est igitur contra *regulam sanctitatis, si eis conferunt signa sacri regiminis, id est baculum et anulum honoris, quibus etiam habent tribuere potestatem et ministerium regendi.

*p. 160.

Nunc autem inseramus benedictionem et consecrationem sacerdotis et regis¹, ut in eis videamus, quid virtutis et gratię, quid^h sanctitatis et cęlestis prerogative in ipsis efficiant. Aut enim aliquid horum efficiunt, aut sine effectu et inutiles sunt. Sed efficiunt quidem, et magnum est, quod efficiunt. Consecrant enim et sanctificant, immo deificant, alia regem, alia pontificem. Alia quippe ideo regem consecrat et deificat, ut divine¹¹ pietatis donodatus, plenusque gratia veritatis — summi regiminisⁱ solium gratię supernę largitate gau-

a) rad. corr. ex regeres A. b) cf. supra p. 667, n. h. c) omis A. d) et — terrenique in marg. add. A. e) sic c. f) decritis A. g) negotiis B. h) qui B. i) regimini A. B. 40

1) Cf. Conc. Chalced. actio I, Pseudo-Isid. p. 283: imperatorem [Deus] erexit ad zelum, quod in codice quo noster usus est in celum corruptum videtur esse. 2) Ibid. paucis mutatis. 3) Ibid. 4) Cf. concil. Tolet. tertium, Mansi IX, col. 977. 5) Concil. Tolet. quartum, l. l. ib. X, col. 611. 6) Quintum et sextum, l. l. ib. X, col. 653. 659. 7) Octavum — decimum, l. l. X, col. 1206; XI, col. 25. 33. 8) Duodecimum — decimum tertium, l. l. XI, col. 1023. 1059. 9) Bracarense conc. I. et II, l. l. IV, col. 287; IX, col. 773. 10) Quae de consecratione regis auctor inseruit, conveniunt cum formula consecrationis quae dicitur Aethelredi II. ed. A. Taylor, 'The glory of royalty' p. 395 — 403. 11) Cf. l. l. p. 395 sq. paucis omissis.

dens suscipiat et populum christianum sibi commissum cum pace propitiationis feliciter regat. Fit ergo summus rector et quo superior nullus est et pacificus propitiator^a populi christiani, qui est ecclesia sancta et templum Dei vivi, per quod vices Christi potest exequi in^b remittendis peccatis et reconciliatione^c peccatoris. Deificatur etiam¹, ut in
 5 diebus eius oriatur omnibus equitas et iusticia, amicis adiutorium, inimicis obstaculum, humilibus solatium, elatis correctio, divitibus doctrina, pauperibus pietas, peregrinis pacificatio, propriis in patria pax et securitas, unicuique secundum suam mensuram moderate gubernans se ipsum sedulus discat, ut irrigatus divina compunctione toti^d populo placita prebere vitę possit exempla, et per viam veritatis^e cum grege gradiens sibi subdito opes
 10 frugales habundanter adquirat, simul ad salutem non solum corporum, sed etiam cordium a Deo concessam cuncta accipiat sicque in Deum cogitatum animi consiliumque^{*p. 161.} componens, plebis gubernacula cum pace simul et sapientia semper invenire videatur.

Ad hæc omnia consecratur et deificatur. Sed per hæc omnia ostenditur, quod ipse per gratiam sibi a Deo collatam potest iustificare et salvare hominum corda et corpora
 15 ac per hoc fit iustificator hominum et salvator. Qui etiam ideo consecratur et deificatur, ut tocius^f regni² ecclesiam cum plebibus sibi adnexis enutriat ac doceat, muniat et instruat, contraque omnes visibiles et invisibiles osten^g idem potenter regaliterque divine virtutis^h [regimenⁱ] administret. Quapropter necesse est, ut sanctam ecclesiam pascat^k cibo celesti, et doctrina salutari et muniat spiritualibus armis et instruat atque ordinet
 20 salutaribus institutis, et ab eadem pravos homines et potestate divine virtutis imundos eiciat demones. Unde et pastor sanctę ecclesię et magister et custos atque defensor, ordinator ac liberator esse comprobatur. Multiplici quoque sanctorum patriarcharum et prophetarum benedictione³ condecoratus et in regimine regni sublimiter¹ collocatus et oleo gratię Spiritus sancti perunctus est. Hac unctione perunxit eum Christus in re-
 25 gimen⁴, unde unxit sacerdotes, reges et prophetas ac martires^m, qui per fidem vicerunt regna et operati sunt iusticiam atque adepti sunt promissionesⁿ. Hęc est Dei sacratissima unctio, qua nulla reperitur sacratior. Hęc super capud^o eius defluit et ad interiora descendit et cordis illius intima penetrat, et promissionibus, quas adepti sunt victoriosissimi reges, gratia Dei dignus efficitur, quatinus et in presenti seculo feliciter regnet et
 30 ad eorum consortium in celesti regno perveniat. Hęc est illius signum unctionis et exemplum, qua Deus pater filium suum unigenitum unxit^p oleo^{*exultationis} pre participibus^{*p. 162.} suis. Hac unctione tante religionis gratiam^q sortitur, ut exempla Aaron in Dei servitio debeat imitari, id est sicut summus^r pontifex in his^s quę Dei sunt Domino famulari.

Nam et iuxta ritum pontificis⁵ accipit anulum, signaculum videlicet sanctę fidei,
 35 soliditatem regni, augmentum potentię, per quę sciat triumphali potentia hostes repellere, hereses destruere, subditos coadunare, et catholice fidei perseverabilitati conecti. Unde manifeste datur intelligi, quod per anuli sacramentum pontificale sortitus est ministerium.

Accipit⁶ et gladium cum Dei benedictione sibi collatum, in quo per virtutem Spiritus sancti eicere valeat omnes inimicos suos et cunctos sanctę ecclesię adversarios, regnum
 40 sibi commissum tutari atque protegere castra Dei, ut omnis hostium suorum fortitudo virtute gladii spiritualis frangatur. Gladius etenim iste duplex^t est. Alius enim est in

a) propiciator B.   b) in — peccatoris om. B.   c) reconciliatore A.   d) sequ. 3 litt. eras. A.   e) vitatis B.   f) totius B.   g) sic A.   h) virtuti A. B.   i) om. A. B.   k) paschat A.   l) sullimenter A. B.   m) martyr. B.   n) repromissiones A.   o) caput B.   p) unxit B; in marg. add. A.
 45 q) grantiam A.   r) sumus A.   s) iis B.   t) duplex B.

1) Ibid. tertia oratio p. 396.   2) Ibid. p. 397.   3) Ibid. p. 398.   4) Ibid. p. 398.

5) In codice Cotton. Claudius A. 111. quem Taylor adhibuit uno folio exciso hic locus desideratur.

6) Ibid. p. 399.

materia, alius in sacramento. In materia corpus, in virtute spiritus est et anathematis
 Luc. 22, 38. misterium optinet. Unde merito dici potest: ecce gladii duo hic, et responderi: *satis est.*

Accipit etiam coronam¹ *glorię atque iusticię quę est honor et opus fortitudinis* et signum corone cęlestis, de qua ad Deum dicitur: posuisti in capite eius, id est regis, christi videlicet domini coronam *de lapide precioso*. Cum hac igitur corona et illud⁵ benedictionis munus accipit², *ut ubicumque^a, pro quibus auxilium Dei invocaverit, cito adsit et protegat ac defendat eos Deus.*

Accipit et³ *sceptrum regie potestatis insigne, virgam scilicet rectam regni, virgam*
 *p. 163. *virtutis, qua se ipsum bene regat, sanctam ꝑcclesiam *a Deo sibi commissam regia virtute ab improbis defendat, prazos corrigat, rectos pacificet, et ut viam rectam tenere possint,*¹⁰
divino iuvamine dirigat, quatinus de temporali regno ad ęternum regnum^b perveniat: Hoc quippe sceptrum in spiritu est illud, quod appellatur⁴ clavis David et sceptrum domus Israel, id est Christus dextera Dei, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit. Propter hoc ergo illud in dextera portat, quia in spiritu dextera Dei est, id est Chri-
 cf. Is. 42, 7. *stus⁵, qui educit vinctum de domo carceris, sedentem in tenebris et umbra mortis, ut in*¹⁵
 Ps. 44, 7. 8. *omnibus sequi mereatur — et imitari ipsum, ad quem dicitur: Sedes tua Deus in seculum seculi, virga recta est, virga regni tui. Dilexisti iusticiam et odisti iniquitatem, propterea unxit^c te Deus, Deus tuus, oleo leticię pre consortibus tuis. Ad exemplum quippe illius⁶ est unctus et deificatus, et ideo illum sequi potest in omnibus. Quare et peccata remittere^d, et panem et vinum in sacrificium potest offerre, quod utique facit in die quo*²⁰
coronatur, precipue videlicet solennitatis^e.

Accipit et in sinistra manu⁷ *virgam virtutis et equitatis, qua mulceat pios et terreat reprobos, errantes viam doceat lapsisque manum porrigat, disperdat superbos et relevet*
 Ioh. 10, 9. *humiles et aperiat ei hostium Iesus Christus dominus noster, qui de se ipso ait: Ego sum hostium, per me si quis introierit, salvabitur. Si ergo rex per hostium intrat, pastor*²⁵
est ovium. Nam et virga hęc, per quam intrat, et virga presulis eandem vim habent unumque misterium. Propterea in consecratione illa ab episcopo dicitur⁸: Benedic, Domine, hunc^f presulem⁹ principem, qui regna omnium regum a seculo moderaris. Si
 *p. 164. *ergo *presul princeps est, et summus presul est, quia super alios presules principatum habet, quapropter^g cum aliis presulibus tribuit virgam et anulum, sacri videlicet signa*³⁰
regiminis, quod est honor, immo officium regis, quoniam a regendo dicitur rex, non laica manus hęc tribuit, sed sanctificata manus presulis.

Qui¹⁰ *tali benedictione glorificatus est, ut Davitica teneat sublimitate^h sceptrum salutis et sanctifice propitiationisⁱ munere reperiatur locupletatus. Unde et animas^k salvare et peccatis hominum propiciari, ut sanctificentur, videtur esse idoneus. Cui etiam¹¹ Deus*³⁵
*dat^l a suo spiramine regere populum, sicut Salomonem fecit regnum optinere pacificum. Ipsi etenim sanctus Spiritus per os pontificis attribuit dicens¹²: Omnipotens Deus det tibi de rore cęli^m et de pinguedine terrę habundantiam frumenti et vini et serviant tibi populi et adorent te tribus; esto dominus fratrum tuorum, et incurventur ante te filii matris tuę, et qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur, et Deus erit adiutor tuus.*⁴⁰
Per quę verba honor Christi ei attribuiturⁿ, ut ei a populis serviatur, ut adoretur^o, ut

a) ubicumque B. b) om. B. c) unxit B. d) destruere in loco raso B. e) ita A. f) superscr. A; 2 litt. erasis. g) Quapropter A. h) sullimitate A. i) propiciationis B. k) anima A. B. l) dat Deus B. m) de cęli A. n) atrib. A. o) adhor., h. del. A.

1) Ibid. paucis mutatis. 2) Ibid. 3) Ibid. p. 400. 4) Ibid. p. 400, ubi tamen⁴⁵ haec verba pontifex virgam regi traditurus loquitur. 5) Ibid. p. 401. 6) Cf. ibid. p. 401: ad ex. illius, quem ante saecula unxerat etc. 7) Ibid. p. 400. 8) Ibid. p. 402. 9) Praelectum Form. Aeth.; praesulem Pontificale Egberti cf. Maskell, Monum. Ritualia eccl. Anglic. II, p. 29. 10) Form. Aeth. ibid. 11) Ibid. 12) Ibid.

sit dominus fratrum suorum, filiorum videlicet Dei, et incurventur ante eum filii matris suę, sanctę videlicet ecclesię, ut qui benedixerit ei, benedictionibus repleatur, quoniam et ipse omnium benedictionum est plenissimus. Benedixit enim ei Deus¹, benedictionibus cęli desuper, in montibus et collibus, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, 5 benedictionibus patrum antiquorum, Abraham et Isaac et Iacob², ut repleatur terra eius de fructu cęli et rore atque abyssi subiacentis, de fructu solis et lune, de vertice antiquorum montium, de pomis eternorum collium et de frugibus terre et plenitudine eius. Benedictio illius, qui apparuit in rubo, venit super caput eius et plena est benedictio Domini in eo^a, ut^b tingat in oleo pedem suum. Cornua rinocerotis cornua illius, in ipsis 10 ventilabit gentes usque ad terminos terre, quia^b ascensor cęli auxiliator suus in sempiternum fiat.

Ei ergo qui talibus ac tantis benedictionibus benedicitur, qui talibus ac tantis sacramentis consecratur et deificatur, nullus est iure preferendus, quia nullus pluribus vel melioribus benedictionibus benedicitur, nullus pluribus et maioribus sacramentis consecratur et deificatur, immo nec tot nec paribus, ac per hoc nullus est ei 15 coęquandus. Quare non est appellandus laicus, quia christus Domini est, quia per gratiam Deus est, quia summus^c rector est, quia pastor et magister et defensor et instructor sanctę ecclesię summus^c est, quia fratrum suorum dominus est et ab omnibus adorandus est, quia presul princeps et summus est. Nec ideo minor est dicendus pontifice, quia consecrat eum pontifex, quia plerumque fit, ut minores consecrent maiorem, inferiores superiorem, ut cardinales papam et metropolitanum suffraganei. Quod ideo 20 fit, quia non sunt auctores consecrationis, sed ministri³. Deus enim operatur sacramentum, illi exhibent ministerium. Cui ergo vult, Deus maiora tribuit sacramenta et cui vult, minora. Nec offendatur domnus papa in his, quę de rege dicta sunt, quoniam et ipse summus pontifex est, in quantum rex est. 25

Nunc inseramus consecrationem sacerdotis et videamus, si adeo excellens est, ut consecratio *regis^d. . . . .

*p. 165.

a) in filiis eius Aeth. b) et Aeth. c) sumus A. d) quae sequuntur omisimus.

V.

DE ROMANO PONTIFICE.

30 Girardus et qui una cum eo a. 1102. in. causam Henrici I. Romae agebant collegae, quamquam colloquio quodam privato se regi ius investiturae antiquitus possessum a papa revindicasse confidebant, tamen in Angliam reversi brevi se deceptos esse aut certe verbo obiter vel casu illi elapso vim sollemnis sententiae parum providenter indidisse 35 intellexerunt⁴. Epistola enim a. 1102. Dec. 12.⁵ ad Anselmum data Paschalis II. eos mendacii reos excommunicavit rigideque regi quae concessisse visus erat interdixit. Quod postquam a. fere 1103. mense Febr. per legatos Anselmi in Anglia innotuit, vere a. 1103. hic libellus compositus esse videtur, quo auctor, quidquid in itinere illo visu auditive comperit aut iam antea de regimine ecclesiastico Romani pontificis compertum habebat, ad 40 instruendam accusationem congestit, qua nulla acrior tunc in curiam Romanam edita est.

1) Ibid. paucis omissis p. 403. 2) Ibid. p. 404. 3) Cf. supra p. 647, l. 40. et p. 650, l. 24. 4) M. Schmitz l. l. p. 34—40. 5) Epist. 85, Migne 163, col. 105; Jaffé nr. 5928.

Singula quae papae irroganda duxit interdum accuratius perspicere nequeunt. Verbi gratia: de quam abbatia vel de quibus abbatibus in secunda parte, ubi de exemptionibus monasteriorum agitur, auctor cogitaverit, non liquet. De monasteriis dioecesis Eboracensis parum constat, ut haec ad illa spectare conicere liceret. Neque vero litem abbatis s. Edmundi et Heriberti episcopi Norwicensis, qui a. 1102. in frustra Romae privilegia huius coenobii destruere contendebat¹, reprehensionis illius ansam fuisse affirmaverim. Fieri autem potest, ut in hac quoque parte paucis ex epistola Ivonis ad Hugonem archiepiscopum Lugdunensem adiectis tractatulum quendam repetiverit iam ante 20 fere annos Rotomagi compositum. Wilhelmum I. enim archiepiscopum non semel² cum abbatibus dioecesis suae de exemptionibus litigasse constat. Accedit, quod in hoc libello alium quoque tractatum adhibuit tunc conditum, apologiam scilicet archiepiscopi Rotomagensis, et libellum de consecratione pontificum et regum supra excussum partim ad verbum exscripsit. Tales autem exemptiones tunc permultis episcopis invidiae fuisse non ignoramus³. Vel ea de causa auctor hanc querelam, quae ad certas quasdam abbatias spectare videtur, huic libello, quo totum regimen curiae castigare sibi proposuerat, inserendam esse facile sibi persuadere potuit.

- *p. 265. *Romanus pontifex ideo apostolicus cognominatur, quod apostolorum vice et officio fungi creditur; quibus, si vere fungitur, consequens est, ut etiam apostolus nominetur. Qui si vere apostolus Christi est, a Christo utique missus est. Apostolus namque nostra lingua missus interpretatur⁴. Quod si a Christo missus est, Christi mandata adnuntiare, Christi gloriam querere, Christi voluntatem debet et ipse facere, ut Christi verus apostolus possit esse. Nam si sua mandaverit, si propriam gloriam quesierit, si voluntatem suam fecerit et non Christi, quis eum verum Christi esse apostolum audeat confiteri? Porro, si quae Christi sunt mandaverit, quesierit et fecerit voluntatem Christi, suscipiendus est a nobis quasi apostolus Christi in omni reverentia et honore propter mittentis auctoritatem. *Alioquin, ut a nobis suscipi debeat quasi apostolus, nulla nobis incumbit necessitas. Quae autem sint mandata Christi quae adnuntiare debeat, quae voluntas, sancta nos edocent ewangelia et doctrina simul apostolica. Ea igitur debet mandare nobis Christi apostolus, quae mandavit in ewangelio Christus et quae senatus sanxit apostolicus, quia voluntas Christi est, ut hec omnis facere debeat christianus. Si autem aliud mandaverit, si aliud adnuntiaverit, quomodo id acceptare a debeamus, sanctus nos instruit apostolus. *Si quis, inquit, vobis aliud adnuntiaverit preter id quod euangelizavimus^b vobis et accepistis, licet angelus de celo, anatema sit.* Sed hoc de fide Christi dicit et predicatione veritatis. Et^c tamen Romanus pontifex multa alia mandat, quae non mandavit Christus, multa alia adnuntiat, quae nullus adnuntiavit apostolus. Mandat enim et sacramento compellit omnes archiepiscopos per singulos annos visitare limina apostolorum⁵, mandat et compellit episcopos Christi ire

Gal. 1, 8, 9.

a) acceptare c. b) euuangelicavimus c. c) Et — adnuntiavit apostolus linea rubra insignit.

- 1) Mabillon, *Annales* V, p. 433. 2) Paulo postquam electus est, libertatem monasterii Fontanellensis impugnavit; cf. Mabillon l. l. V, p. 187. Eadem aetate fortasse abbatiam Beccensem sibi subicere studuit. Neque vero libertatem coenobii Fiscannensis agnovit, unde a. 1089. interdicto per totam Normanniam pronuntiato inter eum et monachos lis magna exarsit, qua animatus noster quoque tractatulum quendam condidisse videtur. Summa igitur cum diligentia iurisdictionem episcopalem contra privilegia Romana defendere solebat; cf. Mabillon l. l. V, p. 637 sq. 187. 263c; *Gallia christ.* XI, col. 39. 3) L. Thomassini, *vetus et nova eccl. discipl.* P. I, l. III, c. 36 sq.; cf. quoque Möller, *'Kirchengesch.'* II, p. 181 sq.; Freeman, *'N. C.'* IV, p. 409 — 414. 4) Cf. *Isid. Etym.* VII, 9, 1. 5) Eadem fere noster exposuit supra p. 658.

Romam sine ulla necessitate et causa rationabili, sed solo libitu proprię voluntatis et ostentatu dominationis. In quo etiam compellit eos aut fallere homines et mentiri se esse, quod non sunt, et non esse, quod sunt, aut temere se ingerere in discrimina periculorum et molestias persecutionum, quod totum est contra mandatum Christi et regulam veritatis.

5 Qui etiam, ut astute fallant et mentiantur, deponunt religionis habitum et se indumentis laicalibus induunt, ne agnoscantur, quod episcopi sunt. Si enim agnoscerentur, graviter periclitarentur; *et tamen, si non corpore, in anima periclitantur.

*p. 267.

Aliud quoque non minus periculosum inde contingit, quod oves dominicas derelinquunt et interim veniens diabolus eas dispergit et in diversa flagitia pertrahit. Pastorum
10 enim absentia et metu et custodia privantur; et ideo securius peccant et ad maiora pertrahuntur. Accedit ad hæc et flagitia aliud malum, quod cum debeant offerre sacrificium corporis et sanguinis Christi, ut vivi a peccatis redimantur et mortui a penis liberentur, non offerunt impediti ab itinere sicque et vivi redemptionis beneficio et mortui tormentorum suorum fraudantur remedio.

15 Est^a quoque et aliud Deo valde contrarium, quod vendunt bona ecclesiarum, quibus et elemosinam dare et pauperes alere . . .^b, precia [que^c] secum ferunt, ut habeant^d quod officialibus pontificis tribuant, non dico palatinis canibus¹, — hoc enim dicere absurdum est, — sed officialibus², apud quos, nisi dederint pecuniam, nullam invenient gratiam et Christus ante fores et fame sitique cruciatur^e et egestatem in membris suis patitur.
20 Hoc quippe omnes episcopi certissime experiuntur, qui pro aliquibus negotiis Romam ire coguntur.

Hæc igitur mala omnia eveniunt ex eo, quod mandat et^f querit Romanus episcopus, quę nullo modo evenirent, si omnes vellent obedire his, que mandat et requirit dominus Christus. Alia quippe voluntas est hominis, alia Dei, sed
25 oportet nos Deo magis obedire quam homini, presertim tali, qui in caritate non maneat et in Deo et Deus in eo non maneat. Si enim in caritate maneret, nulli alii faceret, quod sibi ab alio fieri non vellet. Non enim fatigaret^g et gravaret servos Dei episcopos cum longi difficultate itineris, cum etiam rerum suarum dispendio, cum metu periculorum, molestia egritudinum, tedio laborum et, quod peius est, derisu et obpro-
30 brio laicorum obiurgantium et populorum exasperantium. Nam inde apud tales *et episcopalis vilescit auctoritas, minuitur potestas, infirmatur rigor iusticię, et ecclesiasticę frangitur severitas discipline. Ex quo manifestum est, quod in homine huiusmodi non est caritas, qui servos caritatis eo modo detrectat, quo se tractari ab alio reformidat. In quo autem non est caritas, a servis caritatis nulla eis debetur obedien-
35 tia, quia non possunt simul^h et homini huiusmodi exhibere obedientiam et caritati. Et si propterea aliquem excommunicaverit, quod ei in talibus obediens non sit, si in aliis omnibus Deo obediat, non vereatur, sed audiat summum pontificem, qui omnibus sibi obedientibus dicit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*. A quo nulla excommunicatione poterit sibi obedientem separareⁱ. Sicut enim
40 absolutione sua non potest efficere, ut membrum diaboli fiat membrum Christi, ita sua excommunicatione non potest efficere^k, ut membrum Christi fiat membrum diaboli.

Act. 5, 29.
cf. 1. Ioh. 4, 16.
cf. Luc. 6, 31.

*p. 268.

Matth. 28, 20.

Sed his obmissis¹ ad alia veniamus, quę Romani pontifices faciunt, et que pacis ecclesiasticę vinculum et concordiam rumpunt. Inter ecclesias quippe abbatum et episcoporum et inter ipsos abbates et episcopos dissensionis iurgia faciunt, dum abbatibus,

45 a) Est — tribuant *linea rubra insignit*. b) deberent *supple*. c) *supplevi*. d) hant c. e) cor-
ciatur c. f) et — episcopus *linea rubra insignit*. g) satigaret c. h) *superscr*. i) *seperare c*.
k) *super i littera una erasa*. l) obmissis — pacis eccl. in loco raso.

1) *Nescio, quid hæc verba sibi velint. Fortasse quæ sequuntur ex carmine quodam de Romanorum avaritia sumpta sunt.* 2) *Cf. Defension. pro filiis presbyteror. v. 129—131; supra p. 583.*

ut non obedian^t vel adquiescant episcopis suis, qui sunt summi sacerdotes Domini, privilegia conferunt^a et inferiores superioribus adquare contendunt^b. Unde fit, ut ab ipsis abbatibus^c nec audiantur episcopi nec recipiantur, sed spernantur^d et iniuria tangantur. Sicque consequitur, ut ab eisdem Christus nec audiat nec recipiatur, sed spernatur et *pupilla oculi sui tangatur*^e, sicut ipse ad eos loquitur: *Qui vos audit*, 5
 Zach. 2, 8. *me audit* usque *pupillam oculi mei*. Pensate ergo, quantum malum sit talia perpetrare, et^f detestabile peccatum sit episcopis non obedire. *Quasi scelus ariolandi est*, dicit 1. Reg. 15, 23.
 *p. 269. sanctus Samuel, *non obedire et quasi peccatum idolatriae *nolle adquiescere*, quia tanto deterior est inobedientia, quanto melior est obedientia. Per unius enim hominis in-
 cf. Rom. 5, 19. obedientiam periit universitas hominum, et per unius obediētiā reparata est salus 10
 cf. Phil. 2, 8. omnium. Qui obediētes sunt, secuntur Christum, qui factus est *pro nobis obediēti* patri usque ad mortem crucis. Hunc^g inobediētes sequi nolunt, sed eius ordinationi
 Rom. 13, 1. 2. resistunt. Quę autem sit eius ordinatio, ostendit ipse, qui loquitur in Paulo: *Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit*^h. *Non est enim potestas nisi a Deo. Quę autem a Deo sunt, ordinata sunt. Itaque qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit*. 15
Qui autem resistunt, ipsi sibi dampnationem adquirunt. Ex quibus apostoli verbis manifeste datur intelligi, quia omnes abbates sibi dampnationem adquirunt et Dei ordinationi resistunt, qui episcopali potestati, quę sublimior a Deo ordinata est, subditi esse nolunt. Adversus hoc divinum et apostolicum decretum nullum debet dari vel recipi privilegium. Nec ullus pontifex discipulus Christi est, qui adversus mandatum eius 20
 Matth. 5, 19. aliquid statuerit et mandatum eius solverit. Dicit enim in euangelio: *Qui solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno celorum*. Caveat igitur Romanus pontifex sic operari et sic docere homines, ne, qui magnus debet vocari in regno celorum, vocetur minimus, et qui debet esse doctor salutis, fiat doctor dampnationis nec doceat abbates Dei ordinationi resistere, quia 25
 Lev. 20, 9. ne poterit eos a dampnatione defendere. Non doceat eos maledicere patri vel matri, ne faciat eos devenire in condemnationemⁱ mortis. Scriptum est enim: *Qui *maledixerit patri vel matri, morte moriatur*. Quod non tantum de patre vel matre secundum carnem dictum est, verum etiam de eo, qui est secundum spiritum. Sed si tali pēna dampnatur, qui maledicit patri vel matri, quali dampnabitur, qui, quod gravius 30
 est, patrem vel matrem persequitur et illis malefacit? Gravius enim peccatum pēna graviore est puniendum. An non vero abbates patri maledicunt eundemque persequuntur et illi malefaciunt, dum verba dicunt et opus faciunt, quibus Dei patris ordinationem sacratissimam et decretum celeste et opus sanctum male destruere quērunt, dum vicarium eius episcopum, qui et ipse spiritualis pater est, quoniam per euangelium in 35
 Christo Iesu ipse eos genuit, potestate et vicibus, quas ei Christus tribuit, privare conantur et illum, qui oculus Dei est, tangunt ac per hoc pupillam oculi Dei tangunt, ut, que
 cf. Zach. 2, 8. apud se fiunt, minime possit speculari? Dicit enim in euangelio Christus: *Qui vos recipit*,
 Matth. 10, 40. *me recipit* et cetera. Ex quibus verbis consequitur, ut abbates non recipiant Christum, si suum non recipiunt episcopum, et spernant Christum, si suum spernantⁱ episcopum, et 40
 tangunt pupillam oculi Dei, dum episcopum suum tangunt. Et matri nonne maledicunt eandemque persequuntur et illi malefaciunt, dum verbum dicunt et opera faciunt, quibus ecclesię, matri suę, matris reverentiam et maternum honorem et debitum et gloriam a sponso suo, Christo videlicet domino, sibi collatam et potestatem celitus datam male sibi auferre conantur? Quid ei peius possunt dicere vel facere et quam sibi ipsi maio- 45
 rem hac^k dampnationem seu mortem possunt adquirere? Si enim Spiritus sanctus in scripturis sanctis homicidas esse decernit, qui res ecclesię etiam corporales auferunt

cf.
Prov. 28, 21.

a) confertur c. b) ndunt in loco raso. c) bus in loco raso. d) spern; n in loco raso. e) tangantur, n expuncto corr. tangatur. f) supple quam. g) H'c c. h) subd. sit in loco raso. i) ita c. k) h superscr.

tantum, quanto magis deputandi sunt homicide, qui et corporales simul et spirituales diripiunt? Omnis autem *homicida non habet vitam æternam* *in se manentem ac per hoc est extra sanctorum communionem. Sed fortasse dicturi sunt: 'Hęc non sunt ita, sicut asseris. Nam quod facimus, auctoritate Romanę ecclesię facimus. Habemus enim privilegia Romani pontificis, quibus ab omni subiectione episcoporum absoluti et liberi sumus effecti'. Sed ad hoc respondemus, quia nullum privilegium factum contra Dei ordinationem, contra apostolorum doctrinam et contra precedentium sanctorum instructionem, non solum non est tenendum, sed nec etiam audiendum, quoniam et Romanus pontifex non ad hoc ordinatus est, ut Dei ordinationi vel ipse resistat, vel alios resistere faciat vel ut contra apostolorum doctrinam aliquid agat et predecessorum suorum statuta convellat et ecclesiis Dei malefaciat easque exhonoret et gloria et potestate a Deo sibi collata expoliet^a et inter matres ecclesias et filias et inter membra et capita scisma^b et divisionem faciat, que desolationis causa est et cadendi. *Omne enim regnum in se ipsum divisum*, dicit veritas, *desolabitur et domus supra [domum^c] cadet*. Nonne et quicumque huiusmodi divisionem facit, caritatis vinculum rumpit et solvit fedus sanctę societatis et seminarium parat inimicitiarum et inique iurgia dissentionis? Sed ad nichil horum ordinatus est Romanus pontifex, quia ad hoc tantum ordinatus est, ut Dei ordinationi famuletur, ut Christi vestigia sequatur, ut apostolorum doctrinam sectetur, ut sanctorum patrum dicta et statuta immittetur^a, ut ecclesiis benefaciat easque honoret^d et gloriam et potestatem earum tueatur et in caritatis societate retinere conetur.

Ad hec, inquam, ordinatus est et hec sibi licent. Ad illa vero nec ordinatus est nec sibi ea licent. Quod ex auctoritate Romanorum pontificum veraciter asserere possumus. Dicit nanque^a papa Sozimus^a scribens Narbonensibus¹: *Contra statuta patrum concedere aliquid vel mutare nec huius sanctę sedis potest auctoritas. Apud nos enim inconcussis radicibus* *vivit antiquitas, cui decreta patrum sanzere reverentiam. In libro quoque pontificum, qui dicitur diurnus, ita continetur de professione Romani pontificis²: *Nichil de traditione, quam a probatissimis predecessoribus meis traditam et servatam repperi, diminuire vel mutare aut aliquam novitatem admittere, sed frequenter ut eorum discipulus et sequipeda totis mentis meę conatibus, quę tradita [canonice comperio^e], observare cupio^f, observare ac venerari profiteor*. Beatus quoque Gregorius Maurencio³ magistro pro causa Theodori³: *Grave nimis est contra veterem usum sacerdotes sibi quicquam arripere*. Item idem: *Omnia que usus antiquitatis statuit intemerata servantur*. Inde Leo quartus^h iudici Sardinie⁴: *Nec mos nec noviter introducta consuetudo nostrę ecclesię nostris predecessoribus fuit contra canonum statuta nova vel inusitata presumere*. Item Gregorius universis episcopis Numidie⁵: *Consuetudinem, que contra fidem nichil usurpare dinoscitur, immotam [permanereⁱ] concedimus, sive de primatibus constituendis vel^k de ceteris capitulis*. Item Leo quartus Lothario⁶: *Quod iusta ac sedula consuetudo^l imitari non precipit, ita ab hoc veluti a magno precipitio nos custodire oportet*. Nicholaus quoque inter cetera sic scribit Imaro⁷ Remensi archiepiscopo⁸: *Ridiculum est et satis abhominabile dedecus, ut traditiones, quas antiquitus a patribus suscepimus, infringi paciamur*. Gelasius quoque universis episcopis per Dardaniam de hac eadem re ita scribit⁹: *Quia per ambitiones illicitas non pudet quosdam ecclesiarum iura turbare et privilegia, que metropolitanis vel provincialibus episcopis decrevit antiquitas, avida presumptione pervadere, non respicientes, quia eterno iudici rationem tam de catholicę sinceritatis iniuria, quam de traditionum preiudiciis paternarum non sine perpetuę dampnationis^m interitu reddituri, sed, si in hac obstinatione permanserint, caritatem vestram duximus instruendum, ut vos omnes in commune fratres per Dardaniam sive per contiguum quamque provinciam constituti, qui vos sub metropolitanis vestris esse meministisⁿ et ab hisdem^a substitui decedentes, sicut vetus consuetudo deposcit,*

a) sic c. b) scima c. c) supplevi. d) h superscr. e) supplevi; cf. Ivo's ep. l. l. f) obs. c. om. Ivo. g) Mauricio superscr. corr. Maurencio. h) scribit add. Ivo. i) add. Ivo. k) sive Ivo. l) nos add. Ivo. m) dapnationis c. n) miministis c.; primum i expunctum.

1) Epist. 5. ad episc. Vienn. et Narbon. prov. ed. Schoenemann p. 285. Abhinc usque ad modis omnibus censeatis in p. 684, l. 1. exscripta est Ivo's Carnot. epist. ad Hugonem archiep. Lugd. LL. de lite II, p. 642, 30 — p. 643, 25. 2) Liber diurnus ed. Sickel c. 83, p. 92. 3) Epist. IX, 53, EE. II, p. 78. 4) Mansi XIV, col. 887. 5) Epist. I, 75, EE. I, p. 95. 6) Coll. Brit. Leonis IV. epist. 36, 'N. Arch.' V, p. 390. 7) Hincmaro scilicet. 8) Epist. 70, a. 867, Mansi XV, col. 357. 9) Epist. 28. ed. Thiel I, p. 435. 436.

unanimiter studeatis antistites et vicissim, si metropolitanus humanę conditionis sorte recesserit, a provincialibus^a episcopis, sicut vetus forma transmisit, sacrari modis omnibus censeatis^b. Et hæc quidem Romani pontifices sancti statuerunt, quorum statuta nec transgredi licet, nec prevaricari sine periculo dampnationis.

Veniamus nunc ad aliud, quod Romanus pontifex facit non sine magno quidem ecclesię scandalo et populorum periculo. Excommunicat enim episcopos, quos Deus unxit et sanctificavit oleo sancto suo, quibus etiam dedit potestatem ligandi atque solvendi, sicut et illi. Quos cum excommunicat, apostolos Christi et christos Domini excommunicat et ita et^c unctionem et sanctificationem eorum in irritum^d redigit^e et ecclesiarum, quibus presunt, capita amputat, quod absque interitu cor-
 1. Cor. 6, 17. porum nequit fieri. Item omnis episcopus, qui adheret Domino, unus cum eo est spiritus. Et qui talem excommunicat, illum unum spiritum excommunicat, id est Deum et episcopum. Quo quid perversius potest fieri? Item: Omnis episcopus manens in
 1. Ioh. 4, 18. caritate, in Deo manet et Deus in eo. Et qui talem excommunicat, Deum de mansionem sua^f expellere et de eo, qui in se manet, nititur evacuare. Quo quid peius in
 15 Deum potest fieri? Sed forte dicet Romanus pontifex: 'Quod ego facio, hoc facio per iusticiam, quia corripio eos, qui in me peccaverunt per inobedientiam'. Sed dominus noster Iesus Christus non ita Petrum docuit, non ita discipulos suos instruxit, non
 Matth. 18, 15—17. talem correptionis regulam eis instituit. Sed dixit: Si peccaverit in te frater tuus, vade
 *p. 274. et corripe eum inter te ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. *Si
 20 autem te non audierit, adhibe tecum unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum, — correptionis videlicet, ne transeat ad plures, si eos audierit frater —. Quod si eos non audierit, dic ecclesię. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus. Hunc correptionis ordinem instituit Christus, hunc observare debet omnis christianus et ante omnes Romanus episcopus et legati, qui ab eo mittun-
 25 tur. Sed non observant, quia fratres suos episcopos hoc ordine minime correptos faciunt sicut ethnicos et publicanos et non sibi tantum, sed quantum in ipsis est, etiam Deo et omnibus hominibus, quod in euangelio non precepit Christus. Et cum magis
 Matth. 18, 22. dimittere deberent fratribus in se peccantibus non tantum usque septies, sed usque septuagies septies, sicut Petro a Domino dictum est, nec etiam semel dimittere volunt,
 30 sed maledicto et anathemate eos feriunt et, quantam possunt, ab eisdem vindictam repossunt. Et fit plerumque, ut etiam immeritos anathemate feriant et maledictis appetant. Et cum interdictum sit eis^g a Domino non reddere malum pro malo vel maledictum pro maledicto, isti econtra vel pro bono vel pro nichilo mala reddunt et pro benedictis maledicta restituunt. In quibus omnibus sibi magis nocere videntur, quam
 35 illis, quibus hec faciunt, quia et Deum offendunt, quem non secuntur, et cuius mandatis non obediunt, et faciet illis, qui fratribus suis de cordibus suis non remittunt, quod in euangelio fecisse dicitur rex servo, cui dimiserat debitum decem milium talentorum, pro eo quod conservo suo per misericordiam noluit dimittere debitum centum
 Matth. 18, 23—34. denariorum. Iussit enim eum mittere in tenebras exteriores nec inde exire, donec
 ib. 22, 13; 25, 30. redderet omne debitum. Unde et ad discipulos suos veritas loquitur: Sic et pater
 ib. 18, 35. vester celestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque *fratri suo de cordibus vestris.
 *p. 275.

Sed his obmissis ad aliud transeamus, quod faciunt ad maximum totius ecclesię detrimentum, quod videlicet regalem potestatem removere nituntur a principatu et regimine omnium ecclesiarum, cum beatus papa Gelasius dicat¹: Duo sunt quibus hic mundus principaliter regitur: sacerdotalis auctoritas et regalis potestas. Mundum² videlicet

a) comprovincialibus Ivo. b) sic Ivo; censeamus c. c) ec c.; super e duae litterae erasae, quarum una o erat. d) m partim erasum. e) r partim eras. f) suo c. g) superscr.

1) Gel. ep. 12, c. 2; ed. Thiel p. 351.

2) Cf. supra p. 663, l. 27 sqq.

appellans christianum populum, id est sanctam ecclesiam in mundo adhuc peregrinantes. Hanc quippe principaliter regit sacerdotalis auctoritas et regalis potestas. Unde et merito principatum sanctę ecclesię utraque habere dinoscitur, quia ab utraque principaliter regitur. Neque enim altera sine altera obtime^a salubriterque regeretur, sed utranque^a habet necessariam, ut obtime^a salubriterque regatur. Nam sacerdotalis auctoritas ad hoc necessaria est, ut expiet nos et doceat et contra invisibiles hostes sollicite invigilet et pro peccatis populi dona offerat et sacrificia¹. Regalis vero potestas ad hoc ordinata est a Deo, ut a pravis et iniquis hominibus sanctam ecclesiam, ipsam quoque sacerdotalem auctoritatem, protegat et tueatur et contra visibiles hostes pro eius defensione regaliter potenterque prelietur. Quod quidem sacerdotali auctoritati^b minime licere conceditur. Hac quippe de causa rex gladium portat, sicut Paulus dicit, *vindex in eum qui male operatur, minister Dei* in hoc ipsum constitutus. Unde Rom. 13, 4. et Petrus apostolus precipit, ut omnes *subiecti sint regi quasi precellenti sive ducibus* 1. Petr. 2, 13. *tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum*. Hoc quippe regis est sive ducum, non sacerdotis officium. *Rex enim Christo conregnat, sicut *p. 276. beatus Gregorius Nazanzenus^a episcopus imperatori suo locutus est dicens²: *Christo conregnas, immo in Christi regno quę sunt humana dispensas. Ab illo tibi et vitę venia et potestas mortis indulta est, et ab illo tibi gladius datus est, non ut tam opereris, quam ut comineris*³. Magnum ergo et divinum munus est et celestis investitura, quod rex Christo conregnat et in regno Christi que sunt humana dispensat, et quod ab illo et vitę venia et mortis potestas indulta est, et gladius datus est, ut non tam operetur, quam ut comminetur. Beatus quoque papa Gregorius his consonans plus aliquid dicit, loquens ad Mauritium imperatorem³: *Ad hoc enim potestas super omnes homines pietati dominorum meorum celitus data est, ut qui bona appetunt adiuventur, ut celorum via largius pateat, ut terrestre regnum celesti regno famuletur*. Itemque Christum inducit loquentem ad eundem imperatorem⁴: *Ego te de notario comitem excubitorum, de comite excubitorum cesarem, de cesare imperatorem, non solum hoc, sed etiam patrem imperatorum feci. Sacerdotes meos tuę manui commisi*. Iterum autem in epistola ad Theodorum medicum dicit⁵: *Valde mihi durum videtur, ut ab eius servitio milites suos prohibeat, qui et ei omnia tribuit et dominari eum non solum militibus, sed etiam sacerdotibus concessit*. Unde manifestum est, quod imperatoris sive regis potestas et qua dominatur etiam sacerdotibus, celestis est et divina et celesti iudicio super sacerdotes etiam ipsos ordinata precellit. Unde et ipse summus pontifex subiectum se iussioni imperatoris et ei ex debito obedientiam prebuisse in prefata epistola asseruit. Et hæc quidem sublimis et gloriosa investitura est, qua Deus imperatorem sive regem investit, ut habeat potestatem celitus datam super omnes homines ad hoc, ut qui bona appetunt adiuventur, ut celorum via largius pateat, et terrestre regnum celesti regno famuletur, et ut manui suę sacerdotes suos Christus committat et eisdem etiam dominari concedat. Qui ergo hanc investituram eis auferre nititur, contra Dei ordinationem iudiciumque agere molitur. Iustum quippe est, ut eadem manus quibus sacerdotes a Deo commissi sunt, ut eis etiam dominetur ipsis sacerdotibus, partem investiturę huius eisdem sacerdotibus largiatur. Investiture dico huius regiminis videlicet et dominationis in populum et possessionis temporalium rerum, non sacerdotii et sacerdotalium gratiarum⁶. In his enim numquam audiui investituram nominari. Cum autem hanc investituram rex tribuit, non laicus, sed christus Domini tribuit, christus videlicet Domini per gratiam ei conregnans, qui Christus dominus est per naturam, et quia isti

45 a) ita c. b) auctoritate c.

1) Cf. exordium tract. de consecratione pontificum et regum recensionis B, supra p. 664, l. 1—13. 2) Non inveni. 3) Epist. III, 61, EE. I, p. 221. Ad hoc — precellit l. 31, supra p. 670, l. 41 — 671, l. 22. 4) Ibidem. 5) Ibid. 64, EE. I, p. 226. 6) Cf. supra p. 667, l. 40 — 669, l. 5.

Christo^a conregnant simul, quę ad regnum suum pertinent, ambo simul tribuunt, ambo simul execuntur. Et qui hos ab hoc opere dividere nititur, id efficere conatur, ut
LUC. 11, 17. domus Dei cadat, et regnum Christi desoletur. *Omne enim regnum in se ipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet, ait Dominus.* Verumtamen Christus iste per gratiam, id est rex, servit Christo per naturam¹. Sed *aliter servit, quia homo est, aliter, quia etiam rex est. Quia homo est enim, servit vivendo fideliter. Quia vero etiam rex est, servit leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanctiando. Sicut servivit Ezechias lucos et templa idolorum et illa excelsa que contra Dei precepta fuerant constructa destruendo, sicut servivit rex Ninivitarum universam civitatem ad placandum Dominum compellendo, sicut servivit Darius idolum frangendum in potestatem Danieli dando et inimicos eius leonibus ingerendo, sicut servivit Nabugodonosor, de quo iam diximus — verba Augustini² sunt — . . .³ a blasphemando Deo lege terribili prohibendo.* In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum ea faciunt ad serviendum illi quę non possunt facere nisi reges. Quis⁴ ergo mente sobrius regibus dicat: nolite curare in regno vestro, a quo teneatur vel obpugnetur ecclesia Domini vestri, non ad vos pertinet in regno vestro, quis velit pudicus esse, quis impudicus? Hoc enim intelligere debent reges et qui iudicant terram, in hoc servire Domino, ut timeant et curent, ne in regno suo obpugnetur ecclesia domini Dei sui, ne aliquis sit sacrilegus et impudicus et irreligiosus. Neque enim est contra regulam iusticię, ut leges constituent reges, quibus sanctam ecclesiam tueantur et protegant. Nec vereantur sancti regum leges implorare atque suffragia, quod Paulus apostolus Romanas leges minime implorare^b dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat. Itemque ne Iudeis^c eum interimere cupientibus traderetur^d, cesaris poposcit auxilium, Romani quidem principis, sed non christiani. Ubi satis ostendit, quid facere postea debent Christi dispensatores, quando imperatores christianos periclitante ecclesia repperirent. Ad hęc enim necessaria est regalis potestas, ut ecclesia periclitans liberetur, non periclitans pace fruatur et sacerdotalis firmetur auctoritas, quę per se subsistere non potest, nisi eam sustentet^e regalis potestas. Qui ergo inter has scisma facere conatur, id efficit, ut etiam sacerdotalis auctoritas subruatur.

a) christi c.   b) addidit super dub. c.   c) iuderis c.   d) tradetur c.   e) sustentet c.

VI.

DE OBEDIENDO ROMANO PONTIFICI.

Accedant huic tractatui quaedam ex libello de obediendo Romano pontifici excerpta, quem eadem fere aetate, paullo postquam Paschalis II. a Girardo³, ut Anselmo professionem oboedientiae exhiberet, Eboraci compositum esse conicio. Fusius de eo hoc loco agere longum est. Accuratus in 'Zeitschrift für Kirchengesch.' quae statui, explicabo.

*p. 279. Cum multę sint ecclesię in Romana civitate, aut omnibus equaliter debemus obedire, aut quibusdam tantum. Sed neminem puto dicturum, quod omnibus equaliter obedire debeamus, quia non est equalis dignitas omnium. Si ergo quibusdam aut pluribus debemus obedire aut uni tantum, sed pluribus non, quia nec illę equales sunt in dignitate, ergo uni tantum debemus obedire, illi videlicet quę est in Lateranis, in qua sedes est apostolica. Sed inquirendum est, utrum lapidibus et edificiis, an hominibus. Sed absurdum est dicere, quod lapidibus et edificiis debeamus obedire. Si ergo hominibus, aut bonis equaliter et malis, et illis qui sunt membra Christi et illis qui sunt membra diaboli, aut bonis tantum et qui sunt membra Christi. Sed malis et qui sunt membra diaboli nos obedire minime convenit. Si ergo bonis et qui

1) Sed — repperirent l. 22. cf. supra p. 673, l. 23 — p. 674, l. 9.   2) Epist. 185, c. 5, § 19; cf. supra p. 673, l. 22; Opp. II, col. 651.   3) Hic nonnulla desunt.   4) Ibid. § 20.   5) Epist. 87; Migne 163, col. 107 sq.; Jaffé nr. 593.

sunt membra Christi nos obedire convenit^a, aut pluribus simul aut uni tantum nos obedire convenit. Sed quia illi plures in dignitate non sunt equales, illis omnibus non debemus equaliter obedire, sed illi tantum, qui apostolicus est. Sicque fit, ut non ecclesię, sed personę debeamus obedire. Sed in quo debemus obedire? aut enim in
 5 eo, quod homo est, aut in eo, quod apostolicus est, debemus ei obedire. Sed non in eo, quod homo est, quia homini talis obedientia exhibenda non est. Alioquin omni homini deberetur obedientia talis. Ergo in eo, quod apostolicus est, obedientia illi exhibenda est, id est in eo, quod missus est, a Christo videlicet. Nam si ab alio missus est, nulla ei a nobis in hoc obedientia exhibenda est. Sed si a Christo missus, ad
 10 quid missus est? Aut enim ad hoc missus est, ut mandata Christi ad nos perferat *et doceat nos, aut ad aliud, quod nescimus et quod ad Dei mandata pertinere minime *p. 280. videtur, in quo eum nec etiam audire debemus. Si ergo ad hoc missus est, ut mandata Dei ad nos perferat et doceat nos, id superfluo factum est, quia nos scripturas propheticas et euangelicas et apostolicas [habemus^b], in quibus omnia mandata Dei continentur et horum scientia plenius est apud nos quam apud illum, et perfectior habetur et celebrius colitur. Eat ergo ad gentes^c quę nondum^d fidem habent Christi nec mandatorum ipsius scientiam, et illis predicet, illos doceat, ut illo predicante et docente fidem Christi suscipiant et agnitionem atque doctrinam, sicut fecit Petrus et ceteri apostoli, qui a Christo missi sunt, ut irent in universum mundum et predicarent *euangelium* Matth. 28, 19.
 20 *omni creature et docerent omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et filii^e et Spiritus sancti.* Hęc inquam, faciat, si vult, ut salutaris et utilis sit eius missio, et si non vult recedere a vestigiis Petri et apostolorum magisterio. . . . .

*Considerandum^f est de Romana ecclesia, unde sit dignior ex eo, quod Romana *p. 284. est, an ex eo, quod ecclesia est. Sed mihi videtur ex eo esse illam digniorem, quod
 25 ecclesia est. Nam ex eo Christi sponsa est, Christi columba est, Christi proxima est, Christi electa est, Christi pulchra amica est, Christi gloriosa et immaculata est, *non* Eph. 5, 27. *habens maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi*, sed tota speciosa est. Ex eo autem quod Romana est, non talis est, sed paucos electos et Dei filios habet, multos reprobos et diaboli filios, qui quasi paleę sunt in area Domini et tegunt grana tritici, id est
 30 electos obprimunt; quos quidem ecclesiam Sathane possumus appellare, non Christi. Apoc. 2, 9. Nam solos electos et Dei filios iure possumus dicere esse ecclesiam Christi, quia sunt etiam membra corporis Christi, quia sunt templum Christi quod sanctum est, *et in* 1. Cor. 3, 16. *ipsis habitat Spiritus sanctus Christi.* Reprobi autem et filii diaboli, quorum maior numerus est, non sunt membra corporis Christi, non sunt templum Christi, nec in eis
 35 habitat spiritus Christi, et ideo ecclesia sunt Sathane, non Christi. Sicque fit, ut duę sint Romanę ecclesię, una Sathane, altera Christi. Ecclesie autem Sathane Christi ecclesia nullomodo^d debet esse subiecta. Nos tamen paucis electis et sanctis filiis Dei qui sunt Romę exhibere debemus reverentiam, sed qualem pater noster qui est in celis precipit et vult, ut exhibeamus fratribus nostris in caritate, non in exactione,
 40 propter Deum, non propter seculi fastum. Amen.

a) covenit c.   b) supplevi.   c) gē c.   d) nundum c.   e) fratris c.   f) abhinc eadem manus alio atramento pergit.

DE SEPULTURA EORUM QUI FALSO EXCOMMUNICATI DICUNTUR NON TURBANDA.

EDIDIT

E. DUEMMER.

5

In codice bibliothecae Bambergensis P. I. 9, saec. XII. iam saepius a nobis adhibito (cf. supra p. 608) invenit Knust b. m.¹, cum accurate eum perlustraret, fol. 125. tractatum brevem sine titulo contra eos scriptum, qui mortuos quasi excommunicatos e sepultura effodiendos esse censebant. In fine opusculi, quod Knust imperfectum esse suspicatus est, nihil certe in codice desideratur.

10

Cum liber Bambergensis commentationes nonnullas ad litem inter regnum et sacerdotium exortam pertinentes regique faventes praebeat, hanc quoque tempora illa turbulenta respicere coniecturam capiemus. Sed haec non solum coniectura, immo certa opinio vocari licet, si verba Chronici Ekkehardi Uraugiensis quae sequuntur², recte perpenduntur. Sic nimirum (scil. a. 1105. exeunte), sic per tot iam annos obnubilata lux oriri coepit nostris in partibus orthodoxa; depublicatur et ventilatur, diiudicatur et convincitur, foetet et respuitur, condemnatur et anathematizatur heresis Wigbertina vel Heinrichiana; abdicatis sive fugatis hereticis catholici kathedris pontificalibus destinantur, e quibus etiam aliqui inter ipsa festa (sc. natalis dominici) consecrantur. Denique in tantum divinae legis subito zelus efferbuit, ut etiam ipsa cadavera pseudoepiscoporum ab aecclesiis eliminarentur, quotquot autem ab ipsis erant ordinati, usque ad generalem audientiam ab officiis suspenderentur. Iam enim exaltatis sibi divinitus aecclesia Romana cornibus, ad incutiendum timorem cunctis usquequaque scismatum membris, etiam capitis ipsius ossa, Wigberti scilicet dicti papae, de sepulchro suo, quod per sex iam annos in aecclesia Ravenensi possederat, proici fecerat, universaque eius instituta, ut vere non apostolici sacerdotis, sed ut apostatici invasoris annullari decreverat. Cum his quae de toto imperio, locis non indicatis, referuntur concordat bene synodus Saxonica Maio exeunte Northusae celebrata³, quae ad exstirpandam simoniacam haeresim invasores

15

20

25

1) 'Archiv' VII, p. 825. Sequitur Clementis III. papae epistola = Jaffé nr. 16595. et Reginonis de synodal. causis l. II, c. 371, p. 354. ed. Wasserscheleben. 2) SS. VI, p. 233. 30 234. 3) Annal. Hildesheim. a. 1105 (p. 53. ed. separ.). Cf. etiam Gesta Alberonis metr. v. 27, SS. VIII, p. 237: (Adalberonem) Officioque suo fecitque carere sepulchro. Cf. Jaffé, Reg. nr. 6105.

episcopos necnon et eos qui tunc temporis intraverant symoniace vivos deponere et sepultos effodere et ab eis ordinatos manus inposicionem a catholice recipere iussit.

De auctore opusculi nostri nihil aliud affirmare ausim, nisi Germanum clericum eum fuisse, cui fortasse Bambergensis codex, in quo ab Auxilio et Vulgario de Formo-
 5 *siana calamitate agitur*¹, *ad manus fuit. Anno circiter 1105. eum scripsisse probabile est.*

Berolini, Ianuar. mense 1897.

E. DUEMMLER.

*Ne quis mortuos excommunicet^a vel etiam temere de his iudicet, diffinita est ^{*f. 125.}
 sententia ab apostolicis viris, cum dominus Iesus apostolis dederit potestatem ligandi ^{Matth. 18, 18.}
 et solvendi eos tantum qui sunt super terram, id est vivos, non etiam eos qui sunt
 10 subter^b terram, id est mortuos. Unde Vigilius papa scribens Iustiniano sanctum Ciril-
 lum episcopum introducit sic loquentem contra quosdam, qui volebant, ut quidam epi-
 scopus iamdiu mortuus excommunicaretur et dampnaretur, et dicentem²: *Obliviscimini*
vos ipsos, quando adversus cineres arcus extenditis. Non enim superest qui apud vos
inscriptus est. Et paulo post: Grave est insultare defunctis, vel si laici fuerint, nedum
 15 *illis qui in episcopatu hanc vitam deposuerunt. Iustissimum enim apparet prudentibus*
viris cedere prescienti uniuscuiusque voluntatem, et cognoscenti qualis unusquisque futurus
*sit. Item post aliqua interposita*³: *Post hæc, inquit, ampliori cura prospeximus, si quid*
de his qui iam defuncti sunt, et minime reperiuntur in vita damnati, etiam sanctę recor-
dationis predecessores nostri decreverint^c. *Quibus inspectis agnovimus, quod huius cauteleę*
 20 *providentięque formam veneranda predecessorum nostrorum sedis apostolicę [presulum]*
constituta nobis apertissime tradiderunt. Nam beatissimus papa Leo ad Theodorum Foro-
*iuliensem post alia dicit*⁴: *Nec necesse est nos eorum, qui sic obierunt, merita actusque*
discutere, cum Dominus noster, cuius iudicia nequeunt comprehendere, quod sacerdotale mini-
sterium implere non poterat, suę iusticię reservavit. Item Gelasius papa in epistola quam
 25 *episcopis Dardanię de causa Achacii scripsit, post alia ita dicit*⁵: *Qui postquam in colle-*
gium pravitatis recidens iure meruit ab apostolica communione secludi, in hac eadem
damnatione persistens mortuus est, absolutionem quam superstes nec^d *quesivit omnino, nec*
meruit, mortuus iam non potest impetrare. Siquidem ipsis apostolis Christi voce delega-
 30 *tum est, quę ligaveritis super terram et quę solveritis super terram. Ceterum iam de eo*
qui in divino est iudicio constitutus, nobis fas aliud decernere non est preter id in quo
dies eum supremus invenit. Item beatę papa Gelasius recordationis in gestis sinodalibus
de Meseni episcopi Cumani absolutione^e *confectis hoc evidenter edocuit dicens*⁶: *Totum*
quod supra nostrę facultatis est modulum, divino iudicio relinquamus: non autem nobis
 35 *poterunt imputare, cur prevaricationis offensam viventibus remittamus, quod ecclesię, Deo*
largiente, possibile est, nec nos iam mortuis veniam prestare deposcant, quod nobis non
esse possibile manifestum est, quia, cum dictum sit quę ligaveritis et solveritis super
 40 *terram, hos quos super terram non esse constat, non humano, sed suo iudicio Deus re-*
servavit, nec audet ecclesia sibimet vindicare quod ipsis apostolis conspicit non fuisse
concessum, quia est alia causa superstitem, alia defunctorum.

Ex istis verbis Vigilii papę utentes quoque auctoritatibus antecedentium patrum
 videlicet Cirilli^f episcopi, Leonis pape, Gelasii pape redarguitur et retunditur furiosa

a) excomet B. b) super B. c) decreverunt B. d) ne B. e) absolutionem B.

f) Cirilli B.

1) De quo cf. Duemmler, 'Auxilius und Vulgarius' p. 47 sqq. 2) Mansi, Coll. conc. IX,
 45 col. 94; Jaffé nr. 935. 3) Ibid. col. 95. 4) Opp. edd. Ballerini I, col. 1174. 1175,
 ep. 108, c. 3; Jaffé nr. 485. 5) Ep. 18, c. 5, Mansi, Coll. VIII, col. 48, ed. Thiel I, p. 385;
 Jaffé nr. 638. 6) Ep. 30, c. 13. 14, ibid. col. 183. 184, ed. Thiel I, p. 445. 446.

temeritas eorum qui nostris temporibus de sua non divina auctoritate presumentes eliminari faciunt de sepulchris suis plerosque episcopos vel abbates iamdiu mortuos et in ecclesiis quibus prefuerunt sepultos, censentes eos excommunicatos fuisse, cum tamen omnibus comprovincialibus eorum coepiscopis et ceteris constiterit, quod dum adhuc vixerunt, nulla canonica accusatione pulsati vel deieci fuerint.

5

Inveniuntur quidem exempla vesanię eorum, sed hęc exempla, sicut a precedentibus patribus catholicis viris interminata et prohibita sunt ne fierent, sic postquam facta sunt a subsequentibus patribus cassata sunt. Etenim Stefanus papa¹, tercius a Formoso, eiusdem Formosi pape cadaver de tumulo extrahi et in concilium trahi fecit, ibique eum quasi sinodaliter damnavit, ferroque duobus dextrę digitis amputatis, in quodam peregrinorum tumulo sepeliri iussit, nec multo post in Tiberim precipitari. Omnes quoque ab eo ordinatos ab ordinibus suis deici statuit. Sed papa Theodorus², successor Stefani, considerans nequiter actum esse cum Formoso, corpus eius cum exultatione ad apostolicam tumbam venerabiliter reduxit et ordinatos ab eo, sed iniuste depositos, ordinibus suis restituit. Si quem ergo hoc delectat quod Stefanus in Formoso fecit, illum terreat et revocet quod precedentium et subsequentium patrum auctoritas de eadem re sancivit.

1) VI, a. 897; cf. Jaffé, *Reg. I*, p. 440.   2) II, cf. *ibid.* p. 441.

MARBODI EPISCOPI REDONENSIS OPUSCULA ALIQUOT.

RECOGNOVIT

H. BOEHMER.

5 *Marbodus*¹ a. 1035. fere *Andegavis* natus a patre *Roberto*², qui *pellionis* artem exercuisse aut *pelles* vendidisse³ neque parvam pecuniam sibi videtur comparasse, admodum puer *Dei* servitio mancipatus est. A *Rainoldo*, scholastico ecclesiae maioris, diligenter educatus, adolescens aliquamdiu in patria eloquentiam professus, a. 1076. vero ab *Eusebio Brunone* episcopo archidiaconus et rector ludi cathedralis factus est. Quem
10 ludum tam sollerter gubernavit, ut posteris ingenium et studium ipsum *Andegavos* trans-
tulisse videretur⁴. Anno 1096. Febr. episcopus *Redonensis* electus est, non sine *simonia*, si
quidem verba quaedam *Roberti de Arbrissel*⁵ ad eius promotionem spectant. 27 annis post
iam diu oculis captus⁶ in ecclesiam sancti *Albini Andegavensis*, cui iam pater et fratres
non modice faverant, recessit ibique a. 1123. Sept. 11. mortuus est.

15 *Vitas Sanctorum*, librum de ornamentis verborum, librum lapidum, 6 epistolas, per-
multa carmina ecclesiastica, paraenetica, epigrammatica reliquit. Easdem ergo fere mate-
rias tractavit quas alii scriptores sui temporis. Sed optimum quemque veterum poetarum
imitatus inusitatum aliis leporem et elegantiam sermonis consecutus est, ut ab aequalibus,
qua erant arrogantia⁷, vatum spectabile sidus, eloquentiae *Gallicanae* rex praedicaretur,
20 *Ciceroni*, *Homero*, *Maroni* aequiparandus⁸.

Quamquam adolescens 'amori lascivo' admodum deditus erat⁹ nec sine pecunia ad
infulas promotus esse videtur, tamen episcopus factus et simoniacos et fornicarios valde

1) Cf. *Beaugendre*, *Hildeberti et Marbodi opera* (ed. Paris. 1708) col. 1381 sq., 'Histoire
littéraire de la France' X, p. 343 — 392, 'Biographie générale' XXVI, p. 424; *Ropartz*, 'Les
25 poésies de Marbode traduits en vers français, préface'; *Wetzer-Welte*, 'Kirchenlexikon' VIII,
p. 640 — 642; *Ernest Ernault*, 'Marbode, évêque de Rennes, sa vie et ses oeuvres, Bulletin et
Mémoires de la Société archéologique des départ. d'Ille-et-Vilaine' XX, 2, p. 1 — 260 (Rennes
1889). 2) *Beaug.* col. 1381. 3) *Paramentarius vel pelliciarius nominatur*. Vix ergo M., ut
Beaug. contendit, nobilis prosapiae erat. 4) Cf. *versus Ulgerii*, *Beaug.* col. 1385. 5) *Roberti*
30 *Vita*, auctore *Andrea*, *Migne* 162, col. 1078: Confitebatur coram omnibus —, quod dum adhuc
esset saecularis in ordinatione cuiusdam *Redonensis* episcopi in venenum simoniae semel inci-
derit. 6) *Gesta episc. Cenom.* c. 35, *Mabillon*, *Analecta vet.* III, p. 303 sq., ed. 2, p. 317.
7) Cf. *Beaugendre* col. 1383 — 1386; *Delisle*, 'Notes sur les poésies de Baudri de Bourgueil'
(*Romania* a. 1872) p. 25. 35. 40. 45. 8) Cf. 'Hist. litt.' X, p. 391. 9) Cf. *Beaug.*
35 col. 1563: poenitudo lascivi amoris.

detestatus est et tam austere se gessit, ut per septem annos cibo potuque se abstinuisse diceretur¹ et paene sancti cognomine ornaretur². Huius conversionis testes ea quoque scripta sunt, quae etsi sententiarum novitate non excellunt, huic tomo inserenda putavimus, duae epistolae ad sacramenta sacerdotum coniugatorum spectantes, ad Ingelgerium vel Ingungerium eiusque sodales datae, et elogium Milonis, cardinalis episcopi Praenestini,⁵ quo de assiduo illius contra simoniacos certamine agitur. De Ingelgerio illo nihil constat, nisi quod Roberti de Arbrisselo, praeclari ordinis coenobiorum Fontis Ebraldi auctoris, religiosissimus assecla cum sociis in silva vasta ad Fulgerias³ ('Fougères, dép. d'Ille-et-Vilaine'), in confinio Cennomannicae Britannicaeque regionis sita, quae quasi altera Aegyptus multitudine eremitarum per diversas cellulas habitantium tunc florebat⁴,¹⁰ solitariam vitam egerit ibique Robertum secutus contra vitia clericorum studiosissime praedicaverit. Ac coniugatos quidem clericos epistola quadam contra priorem Marbodi edita, quae si non periit, etiamnunc latet, haereticos, ergo vitandos esse fusiis exposuit; quam sententiam Marbodus in posteriore epistola non improbat, at ne eremitae iudicis officium sibi arrogarent iurisdictionique ordinariae episcopi hanc causam detraherent, poposcit.¹⁵ Quo tempore parvam hanc controversiam habuerit, non satis constat neque coniectura probabili assequi posse mihi videor.

Milo⁵ ille monasterii s. Albini Andegavensis alumnus erat. Anno 1093. a Gerardo abbate Romam missus ab Urbano II. papa in curiam receptus et a. 1098. cardinalis episcopus Praenestinus factus est. Anno 1095. Urbanum in Gallias comitatus est, ubi²⁰ inter Britones et Aquitanos legati munere functus contra simoniacos⁶ strenue dimicasse fertur. Anno 1102.⁷ secundo patriam petiit, ut litem episcopi Augustodunensis et abbatis Cluniacensis diiudicaret. Paullo post mortuus esse videtur. Anno enim 1105. Dec. 27. Conradus, eius successor, sedem Praenestinam iam tenuisse dicitur⁸. Unde a. fere 1105. hoc Marbodi elogium compositum esse colligo.²⁵

Codices, quos Beaugendre⁹ epistolas et Mabillon¹⁰ (mscr. s. Albini Andegav.) carmen edituri adhibuerunt, investigari iam non poterant. Quapropter eorum editionem paucis correctis repetere nobis opus fuit.

Berolini a. 1896. Nov. 12.

H. BOEHMER.

I.

1. Marbodus minimus episcoporum Ingilgerio servo Dei solitario et fratribus solitariam vitam secum agentibus *Appellare lucem diem*

Gen. 1, 5. *et tenebras noctem.*

Inter multa bona quae de vestra sanctitate praedicantur audivimus, quod zelum
cf. Rom. 10, 2. Dei habetis contra indignos sacerdotes, sed non secundum scientiam. Dicitur enim, 35

1) Cf. eius epitaphium, Ernault l. l. p. 239. 2) Ibid. 3) Alexis Lobineau, 'Hist. de la Bretagne' (livre IV^{vième}) I, p. 117. 4) Baldrici Vita Roberti Arbriss. c. 17; Acta SS. Febr. 25 (VI, p. 604). 5) Cf. de eo 'Hist. littér.' X, p. 19 sq. 6) De sacerdotum Britonum simonia cf. epistolam Roberti de Arbrisselo ad Ermengardem comitissam datam, 'Bibl. de l'école des chartes' (1854) p. 208 sq. Non deerant episcopi qui uxoribus uterentur filiisque episcopatus 40 tanquam haeredia relinquerent; cf. Lobineau l. l. I, 1, p. 3. 7) Mansi t. XX, col. 1161—1164. charta de concilio Massiliensi ex chartulario Cluniacensi data. Quod concilium ibi a. 1103. habitum esse dicitur. Sed interfuisse dicuntur Gerardus archiepiscopus de Evroic, Herbertus de Tiltford, Robertus episcopus Cestrensis, quos a. 1102. ineunte Romam per Gallias profectos esse aut per Gallias Roma revertisse constat; cf. Max. Schmitz, 'Der engl. Investiturstreit' p. 30 sq. 45 8) Gams, Series episcoporum p. XVI. 9) Col. 1395—1398 (Migne, Patrol. t. 171, col. 1472—1474). 10) Annales Ord. s. Bened. V, p. 670. Unde repetitur a Mignio, Patrol. t. 171, col. 1685—1686.

quod non solum vos eorum oblationibus interesse non vultis, sed etiam laicos, ne per eos aliquod sacramentum suscipiant, dogmatizatis. Quodsi verum est, timendum valde est, dilectissimi, ne forte diabolus, qui vos ad manifesta flagitia, Deo servante, non potest attrahere, per huius erroris occultum laqueum animas vestras in perditionem, 5 quod absit, deiciat. Quid enim aliud vetus heresis Novatianorum? Quid habet aliud novus eorum error, qui Patarini vocantur, quam ut per ministrorum indignitatem ecclesiae catholicae sacramenta vilescent? Quod quam contrarium sit veritati, subiectae auctoritates ostendunt. Augustinus [in] tractatu X. psalmi contra hereticos¹: *Christus, inquit, quid fecit vobis, qui traditorem suum tanta patientia pertulit, ut ei primario^a eucharistiam confectam manibus suis et ore suo commendatam, sicut et^b caeteris apostolis traderet? Christus quid^c vobis fecit, qui eundem traditorem suum, quem diabolus nominavit, qui ante traditionem^d nec loculis dominicis fidem potuit exhibere, cum caeteris apostolis ad praedicandum regnum caelorum misit, ut demonstraret dona Dei pervenire ad eos qui cum fide accipiunt, etiamsi talis sit [per] quem^e accipiunt, qualis Iudas fuit?* Ioh. 6, 71. ib. 12, 6.

15 Idem alibi²: *Sacramenta ecclesiae neque bonus melius, neque malus peius implere potest. Nam quaecumque sit persona exterior, Spiritus sanctus operatur interior. Item ex registro Nicolai papae in epistola ad Bulgaros³: Consulendum^f decernitis, utrum presbyterum habentem uxorem sustentare debeatis et honorare an a vobis proicere. In quo respondemus: Quoniam, licet ipsi valde reprehensibiles sint, vos tamen Dominum convenit* 20 *imitari, qui solem suum, ut testatur euangelium, oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos, proicere^g a vobis [eum^h] ideo non debetis, quoniam nec Iudam Dominus, cum esset mendax discipulus, de numero discipulorum deiecit. Verum de presbyteris vobis nec iudicandum est nec de vita ipsorum quidpiam investigandum, sed episcoporum iudicio quicquid illud est per omnia reservandum. Idem in eodem⁴:*

25 *Sciscitantibus vobis si a sacerdote, qui sive in adulterio deprehensus est, sive de hoc sola fama respersus, debeatis communionem suscipere, respondemus: Non potest aliquis, quantumcumque pollutus sit, sacramenta divina polluere, quae purgatoria cunctarum remedia contagionum existunt, sicut nec potest solis radius per cloacas transiens et latrinas aliquid contagionis exinde attrahere. Proinde qualiscumque sacerdos sit, quae sancta sunt co-* 30 *quinare non potest. Idcirco ab eis, quousque episcoporum iudicio reprobentur, communio percipienda est, quoniam mali bona ministrando se ipsos tantummodo laedunt, et cerea fax accensa sibi quidem detrimentum praestat, aliis vero lumen in tenebris administrat. Augustinus [in] epistola ad Vincentium⁵: Non propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tolerandi sunt, sicut toleraverunt prophetae eos contra quos tanta dicebant;*

35 *nec tamen communionem sacramentorum illius populi relinquebant, sicut ipse Dominus nocentem Iudam usque ad condignum exitum toleravit. Idem in libro de verbis Domini⁶: Quam multa et quam vehementer Ieremias increpavit in peccatores et sceleratos populi sui! Inter eos tamen erat, unum cum illis templum intrabat, eadem sacramenta celebrabat, in ea sceleratorum hominum congregatione vivebat, sed clamando exibat inde. Hoc est exire* 40 *inde, hoc est immundum non tangere: corde non consentire et ore non parcere. Sunt et*

a) primam Aug. b) deest Aug. c) Qu. v. f. Chr. Aug. d) Domini add. Aug. e) quae c. f) consulendo c. g) deicere Nic. h) om. c.

1) Enarratio in psalm. 10, c. 6; Opp. IV, col. 62. 2) Paschas. Radbert. de corp. et sang. Dom. c. 12; Martène et Durand, Coll. ampl. IX, col. 427; cf. supra p. 13. 593. 3) Cap. 70, Mansi t. XV, col. 425. paucis mutatis; cf. supra p. 592. 4) Cap. 71, Mansi XV, col. 425; supra p. 592. 5) Epist. 93, c. 4, § 15; Opp. II, col. 237. 6) Sermo 88. de verb. evang. Matth. 20, c. 21, § 24; Opp. V, col. 421.

alia multa sanctae auctoritatis loca ad hoc ipsum pertinentia, quae possem subnectere. Sed cui haec non sufficiunt, nec plura sufficerent. Valet, fratres dilectissimi, et orate pro nobis!

2. Minimus episcoporum Ingungerio venerabili sacerdoti et fratribus qui secum Deo serviunt salutem.

Litteras vestrae sanctitatis litterulis a nostra parvitate prius directis respondentes accepi. Quibus perlectis non mediocriter gavisus sum, cum vos ea tantum sentire et praedicare percepi quae a catholica non discrepant veritate. Nam hereticos quidem generaliter omnes vitandos ac detestandos quis nesciat? Presbyteros quoque fornicarios sacri canones deponendos ostendunt. Verum non passim, neque inordinate. 10
 Eph. 1, 22, 23. Habet enim sancta ecclesia, quae corpus est capitis quod est Christus, membrorum suorum distinctionem et officiorum distantiam, ut impune alteri non liceat quod est alterius usurpare. Numquid omnia membra sunt oculus? Numquid omnia membra loquuntur? Dominus noster Iesus cuidam qui ad se clamaverat, dicens: *Magister, dic 15*
fratri meo, ut dividat mecum hereditatem, ita respondit: *Homo, quis me constituit iudicem et divisorem inter vos?* Multa ergo membra non debent iudicare aut loqui, quandoquidem ipsi linguae et verbo non licet nisi per ordinem et constituto loqui. Constitutio autem ista est et ordo iudiciorum¹, ut quamvis vera sint quaedam, non tamen credantur a iudice, nisi quae ordine iudiciario fuerint publicata. Et in omni iudicio quatuor debent esse personae: accusator, defensor, testes, iudex. Et in decretis² habetis, 20
 ut nullum iudicium, nisi ordinabiliter habitum, teneatur. Nam praeter damnandorum quod habetur in regulis generale iudicium, propriam tamen singulorum discussionem exigit proprietas personarum. Hanc igitur ordinis constitutionem quis audeat perturbare? aut non sibi permissam iudicandi licentiam quis audeat usurpare? Nam, teste scriptura, maius est periculum iudicantis quam eius qui iudicatur. Et Dominus in 25
 Matth. 7, 1. euangelio: *Nolite iudicare et non iudicabimini*. Et apostolus: *Nolite ante tempus iudicare*. Unde de beato Martino legimus³: *Neminem iudicans, neminem condemnans*. Et
 2. Cor. 4, 5. dominus Iesus *dixit ad quosdam qui in se confidebant tanquam iusti et aspernabantur*
 Luc. 18, 9. *ib. 14. caeteros parabolam istam* de Phariseo et peccatore et adiecit hunc iustificatum ab illo. Nunquid et vos quos stulti homines et imperiti, errore decepti, hereticos garriunt, abi- 30
 ciendi estis ante audientiam? Absit! Nolite ergo, dilectissimi filii et fratres, nolite condemnare et abominari peccatores, sed cum mansuetudine eos corripite et orate pro illis, ut Deus eos convertat; vel si plus expedit, apud suos iudices singulos accusate, ut convicti vel confessi iuste damnentur. Altus enim, Deo propitio, hoc tempore metus est, ne quis iniquitatem suam, ut dicitis, aperte defendat aut haec tanta mala bona esse 35
 contendat, simoniam dico et fornicationem. Plus autem hoc, quantum intelligo, orando, quam disputando poteritis obtinere. Deus omnipotens orantem pro nobis sanctitatem vestram exaudiat!

1) *Decreta Iulii papae c. 12, § 15 (Pseudoisid. ed. Hinschius p. 469)*: quamvis vera sint, non tamen credenda . . nisi quae iudiciario ordine publicantur. 2) *Ibid. § 27 (Hinschius 40 p. 471)*: nec ullum iudicium nisi ordinabiliter habitum teneatur. 3) *Sulpicii Sev. V. S. Martini c. 26; Opp. ed. Halm p. 136*.

II.

- Roma beata nimis, quae sic exerevit ab imis,
 Ut iam dicatur meritisque suis habeatur
 Ecclesiae lumen, summum mundique cacumen,
 5 Lucem regalem vibrans et pontificalem;
 5 Cuius doctrina fulcitur nostra ruina,
 Cernens ecclesiam turbari per simoniam,
 Misit legatum per Gallica regna probatum:
 Contra Simonem iussit pugnare Milonem.
 10 Ecclesiae pressae lapsaeque iubetur adesse,
 10 Pressae tutelam, lapsae donando medelam.
 Hic gladio Petri ducis impetit agmina tetri,
 Indignisque datus aufertur pontificatus,
 Et datur insignis sedes sine munere dignis.
 15 Propter vendentes non excusantur ementes.
 15 Utilis adventus erat, ut res postulat, eius.
 Nam sunt praelati vigilantes utilitati,
 Qui faciunt questum, si dona Dei, manifestum,
 Et Christum vendunt, nec eos alii reprehendunt,
 20 Quidam terrore tolerant alique favore.
 20 Nulli donatus gratis est pontificatus.
 Si sit farta manus, fiet puer ille decanus,
 Et bene nummati sunt ilico canonicati.
 Provehitur census, vilet sine nomine sensus,
 25 Est sensu plena nummis impleta crumena,
 25 Omnia divitiae vincunt documenta sophiae,
 Et cedunt diti deliro verba periti.
 Plus est dona dare quam veris falsa probare.
 In sacris summis assurgunt undique nummis.
 30 Nullis decretis damnantur dona^a locupletis,
 30 Plus valet argentum quam Gregorii¹ documentum.
 Nunc status in donis est omnis religionis,
 Iam sunt buccarum pastores, non animarum.
 Munus in absconso ius^b dat dimittere sponso,
 35 Si velit uxorem vel^c ducere nobiliorem.
 35 Si bonus esse velis sociis dominoquo fidelis,
 Incipies fieri derisio maxima cleri.
 Ast insectator sociorum, fraudis amator,
 Hic formidatur et ab omnibus hic veneratur.
 40 His plenus vitiis est totus Gallicus orbis,
 40 Sed fidei pilo penetravit ad intima Milo:
 Xenia nulla bonum nec amor flexere patronum.

a) *Unum pedem superesse patet. Quod mendum in aliis quoque Marbodi carminibus inveni; cf. liber decem capitulorum, de tempore et aevo v. 67; Beaug. col. 1598: Assuetumque malo prohibet recto vertere gressum; ibid. c. IV: de matrona, col. 1602: Usus in nostros fiunt haec tam commoda fiunt; Versus canonicales, col. 1632: Grex solito more cantat Alleluia Graduale. Fortasse ergo carmina publici iuris facta sunt, priusquam ultima manus eis accesserat.* b) vis Mab. c) ducere vel Mab.

1) VII. decreta a. 1075. edita; cf. Mansi XX, col. 408.

Mens sibi fortis erat, si vis a corpore deerat.
Emptores vidi verbi mucrone recidi;
Et Simon immundus sibi succubuit pudibundus.
45 Gaudia quanta bonis virtus dedit illa Milonis,
Et multo plura nobis foret illa datura
Et foret invictus, sed mors sibi sustulit ictus.
Mens nimium tuta Petrumque rigore secuta,
Nunc capis in caelis tua praemia, serve fidelis:
50 Nunc super astra situs, diademate nunc redimitus,
Nostros oratus audi solvendo reatus!

5

10

CARMINA IN SIMONIAM ET ROMANORUM AVARITIAM.

EDIDIT

H. BOEHMER.

I.

Marbodi opusculis carmina duo accedant a Bethmanno b. m. e codice Vatic. Christinae reginae 711, olim s. Albini Andegavensis, fol. 112. excepta, ubi manu saec. XII. ex codice antiquiore transscripta esse videntur¹. De auctoribus nihil traditur. Sed ex eis quae de praelatorum Gallicorum simonia ex elogio Milonis modo cognovimus, ea saeculo XI. exeunte vel XII. ineunte in Gallia² condita esse coniecerim. Marbodum, qui monachis s. Albini admodum favit³ versibusque amarissimis praepositos ecclesiae castigasse videtur⁴, rhythmis in his carminibus adhibitis usum esse non constat. Qua de re ei carmina addicere vix ausim, sed quin Andegavis eius aetate composita sint, non est, cur dubitemus.

1. Incipiunt decreta Simonis.

Sua Simon dat decreta:	10 Accepturum nil se credit,
Quod si bursa sit repleta,	Nil habebat, nichil dedit,
Fiet presul vel propheta	Nec in sancta sede sedit.
20 Davus ⁵ , Birria ⁶ vel Geta ⁷ .	Simon facit hos maiores,
5 Non attendit probitatem	Hos abbates, hos priores.
Neque mores nec etatem.	15 Nummos quaerit et non mores,
Simon facit hunc primatem,	Et nummatis dat honores.
Hunc priorem, hunc abbatem.	Venter nimis incrassatus
25 Ad hoc pauper non accedit,	Qualiscumque, sed nummatus ^a ,

a) n̄matus c.

1) 'Archiv' XII, p. 305; cf. 'Poet. aevi Carol.' II, p. 126. 2) Cf. quoque Arnulfi Sagiensis Invectivam supra p. 89. 3) Supra p. 689. 4) Cf. versus canoniales, ed. Beaugendre l. l. col. 1631—1634; Wright, 'The Anglo-Latin satirical poets and epigrammatists of the XIIth century' II, p. 213—218. 5) Servi nomen in comoediis usitatum; cf. Ter. Andr. I, 1, 142. 6) Cf. Horat. Sat. I, 4, 69. 7) Item servi nomen in comoediis usitatum; Ter. Andr. III, 4, 1.

	Aput omnes inflammatus ^a ,	55	Hi mendaces, hi periuri, Grege porcorum Epicuri ¹ , Sancto dogmate securi Volunt nubere, non uri.	
20	Quem plus inquinat reatus, Si offerre ^b sit paratus, Fiet presul et prelatus. Ut in sede collocatur ^c Miser, a quo magis datur,	60	Dare nolunt, immo dari. Nummos querunt contemplari; De favore populari Volunt omnes gloriari.	5
25	Tunc superbit, tunc inflatur, Nil de Deo meditatur. Sunt prelati, set quid erunt? Penam tantum meruerunt, Qui non crucem Christi ferunt		Inde perfidi sequaces,	10
30	Nec salutem suam querunt. Qui non portant crucem Christi, Punientur pena tristi. Si vis scire, qui sunt isti? Precursores Antichristi.	65	Quos Veneris urunt faces; Immo lupi sunt rapaces Et hipocrite fallaces. Omnes ad inferna tendunt, Qui pro posse Christum vendunt;	Matth. 7, 15. 15
35	Non sunt christi, sed dicuntur, Quia Christum non secuntur, Qui mundanis habutuntur ^d Et in caudam relabuntur.	70	Solis opibus intendunt Et nos male reprehendunt. Omnes tamen in occulto Perpetrant maiora multo; Deo semper inconsulto,	20
Matth. 25, 32.	Inter hedos numerati	75	Set reatu non indulto. Ventres male macilenti Nichil exhibent egenti, Nec responsum dant querenti; Nam in tantum sunt intenti	25
ib. 22, 14.	40 Sunt a Christo condempnati; Non electi, sed vocati, Sunt Gehenne cibus dati. Nichil eis est virtuti; Carne caro querit uti;	80	Frustis auri vel argenti, Quod de sexu non est cura. Et si queris nosse plura, Per hos sustinet natura Turpi tamen in mistura	30
	45 Presul procurande cuti Plus intendit, quam saluti. Non fit sermo de virtute, Non est cura de salute, Set in procuranda cute	85	Violari sua iura. Tales mores sunt eorum, Talis vita prelatorum; Et fiunt beati, quorum Moles latent peccatorum	35
	50 Student omnes preacute. Et dum venter saciatur, Vis ardoris excitatur. Ut a Paulo predicatur, Nubit preses, ne uratur.	90	Per secula seculorum.	
1. Cor. 7, 9.				

2.

1. Satis verba varia possem invenire
Et ea coloribus variis vestire;
Sed quia prolixitas solet fastidire,
Brevis esse cupio, nolo lascivire. 40
2. Nolunt nostri presules liberos nos fore,
Immo volunt vivere nos servili more.

a) *an* infamatus?   b) offerre *c.*   c) colloquatur *c.*   d) *sic c.*1) *Hor. Ep. I, IV, 16.*

Qui non laudat omnia, quae fatentur ore.

Si quem forte possidet, pellitur honore.

3. In subiectos seviunt tyrannorum more
Et eos afficiunt nimio dolore.

5 Quisquis dare poterit, erit in amore,
Qui nil dare poterit, erit in merore.

4. Non formidant Domini templa subastare,
Care volunt vendere, nichil gratis dare.
Numquam vultus hylares solent demonstrare,
10 Nisi prius locus incipit sonare.

5. Karitatem nominant hoc, quod eis datur:
Simonia nomine novo baptizatur.
Ad quid plura referam? Nullus sublimatur,
Nisi prius presulis bursa repleatur.

15 6. Quod sint vera talia, omnibus est notum,
Morbus iste volitat per hunc mundum totum.
Quare vix invenies unum sacerdotum
A tam gravi crimine penitus remotum.

II.

20 De his duabus satiris cum in annalium nostrorum t. 22, p. 714 sq. fusius agere mihi in animo sit¹, pauca tantum praefari opus est. Eodem metro dactylico conditae sunt, quo saec. XI. ex. et XII. in. modo duos poetas bis usos esse Bernardus Morlanensis² contendit adeoque non semel inter se consentiunt³, ut aut priorem auctori posterioris notum fuisse aut utramque eiusdem auctoris esse conicere oporteat, qui a. 1080. fere carmine priore
25 Hugonis episcopi Diensis, legati apostolici, auxilium contra monachos, emptores ecclesiarum, sibi impetrare studuerit, postea, avaritia Romanorum patefacta aetate Urbani II, ut videtur, alterum contra curiam ediderit. Utriusque auctor ordine clericus saecularis, natione, cum in 1, v. 41. et 2, v. 23. Anglia, Scotia, Francia nominentur, Normannus fuisse aut certe in Normannia floruisse videtur. Carmen 1. in tribus codicibus Anglicis
30 Gualoni Britoni, in duobus codicibus Nicholao ascribitur. Sed utrum hos tres, ex eodem, ut videtur, exemplari exscriptos, an illum, qui optimas lectiones exhibet, sequi oporteat, diiudicari nequit. Clausula satirae nostrae poeta quidam Germanicus⁴ post annum 1133. ad carmen amplius componendum usus est.

Carmen 1. saec. XII. et XIII. longe lateque viguisse videtur; 15 enim codices, qui-
35 bus asservatum est, multotiens quidem inter se discrepantes, hucusque reperi, nec dubito, quin plures investigari possint. Editum est primo e codice ignoto a Flacio, Varia poemata p. 461 sq.⁵; 2) e codice s. Gatiani Turonensis, qui latet, a Beaugendre, Opp. Hildeberti et Marbodi col. 1629 (Migne, Patrol. 171, col. 1730); 3) e codice Cottoniano⁶

1) In commentatione cui inscripsi: 'Der sogenannte Serlo von Bayeux'. Cf. quae de auctore
40 disseruit B. Hauréau, 'Notices et extraits de quelques manusc.' V, p. 229 — 233. 2) De contemptu mundi, Wright l. l. II, p. 7. 3) Cf. 1, v. 10. 12. et 2, v. 14; 1, v. 28. 42. et 2, v. 9; 1, v. 30. et 2, v. 17; 1, v. 41. et 2, v. 23; 1, v. 46. et 2, v. 19. — 1, v. 31. et 2, v. 6; 1, v. 27. et 2, v. 26. 4) Hos versus edidit W. Wattenbach ex codice Monacensi 17212. in 'Anzeiger des German. Museums' (a. 1873) col. 100. 5) Unde repetitum est a Fabritio, Bibl. III,
45 p. 111; cf. 'Hist. littér. de la France' XI, p. 421. 6) 'Catal. of the Cottonian libr.' p. 380. 514.

Vitellius A. XII, f. 124. et Bodl. Digby 65, s. XIII, f. 10'.¹ a Th. Wright, 'The Anglo-Latin Satirical Poets and Epigrammatists of the XIIth century' (Rolls series 1872) II, p. 201—202; 4) e codice s. Audomari (S. Mariae de Claromarisco)² 115, a Ch. Fierville, 'Notices et Extraits' XXXI, 1, p. 141 sq. Extat etiam in codicibus: Cottoniano Titus A. XX, fol. 105, Tolosano 162, saec. XII, fol. 56, Cameracensi 535 (494),⁵ saec. XIII, fol. 144³, Remensi 1043. 743, saec. XIII, fol. 176, Leodiensi universit. 257 (quondam s. Trudonis), Parisinis 11615, saec. XII, 16699, saec. XII. exeunt, fol. 81, 18417 (Notre dame 129), fol. 90', saec. XII⁴, Vindobonensi 978 (Theol. 356), saec. XIV, fol. 18⁵, duobus codicibus Montensibus⁶, quorum unus saec. XIII. in. ex monasterio S. Mariae de bona spe prodiit, alter eiusdem aetatis ex monasterio b. Mariae de Camberonne. Ex quibus libros Montenses, Leodiensem, S. Audomari, Parisinum 18417, Bethmann b. m. iamdudum contulit. In utroque Montensi et in Leodiensi desunt v. 1—4. et v. 37—46, his duobus versibus post v. 36. additis:

Qui monachos simoniacos mercede tuetur,

Cum monachis simoniachis dampnandus habetur.

15

Utraque clausula deest in editionibus a Flacio et Beaugendrio paratis, v. 1—4. desunt etiam apud Beaugendrium. Nos codice optimo Berolinensi Philippico 1694. usi, ceterorum lectiones, quae nihil ad rem faciunt, omittendas duximus⁷.

Carmen 2 primus idem Flacius (Varia poem. p. 415) publici iuris fecit. Codicem, quem adhibuit, investigare non potui. Id quod valde doleo, quoniam Vindobonensis 640²⁰ (Hist. prof. 1069), saec. XIII. confectus⁸, quo socius noster Holder-Egger usus est, textum integrum non exhibet.

127*.

1. Versus Nicholai de abbatibus in ovile Christi aliunde ascendentibus.

Sacrilegis monachis emptoribus ecclesiarum

25

Composui satyram, carmen per secula clarum,

Quam quia vir magnus corroborat Hugo Diensis,

Noster amicus eam legat Hugo Suessionensis.

5 Ordo monasticus ecclesiasticus esse solebat,

Dura cybaria dum per agrestia rura colebat.

30

Nulla pecunia, nulla negotia prepediebant;

Sobria copia, parva colonia sufficebant.

Pro venialibus et capitalibus invigilabant,

10 Tam venialia, quam capitalia nostra piabant.

Sed miserabilis et lacrimabilis est sibi factus,

35

Post venialia sub capitalia dampna redactus.

Ordo monasticus ecclesiasticus est violenter,

Ecclesiastica comparat omnia dona patenter.

15 Ordo monasticus ecclesiasticus est sine fructu,

Intrat ovilia desuper hostia non sine luctu.

40

1) 'Catal. of the Bodleiana' IX, p. 380, ed. Macray. 2) Cf. 'Archiv' VIII, p. 410.

3) Cf. 'Catal. des départ.' VII, p. 93; 'Catal. génér. des bibl. publ.' XVII, p. 202. 4) 'Biblioth. de l'école des chart.' XXXI (a. 1870), p. 557; Duméril, 'Poésies popul. lat.' (a. 1847) p. 160, n. 3; cf. Hauréau, 'Notices et extr.' V, p. 229. 230. 5) Mich. Denis 'Codd. manuscr. bibl. Vindobon.' I, col. 2319—2334, ubi codex cum editis confertur.

6) 'Arch.' VIII, p. 468. 471. 45 7) De quo cf. Rose, 'Meermanhandschr. der kgl. Bibl. Berlin' p. 405; 'Neues Archiv' XVII, p. 374. 8) Tabulae codd. mss. palat. Vindob. I, p. 111.

*Ordo monasticus ecclesiasticus est sine sensu,
 Estimât omnia spiritualia divite censu.
 Ordo monasticus ecclesiasticus est sine causa,
 20 Clamat ad hostia spiritualia iam sibi clausa.
 Ordo monasticus ecclesiasticus unde vocatur?
 Quando tenacibus atque rapacibus assimilatur.
 Terra, pecunia, templa, palatia magna parantur,
 Unde potentia sive superbia magnificantur.
 25 Vana superbia quid per inania ludificatur?
 Lucifer extulit et Deus expulit et cruciatur.
 Sed duo numina per sua nomina nolo notare,
 Que sapientia vel reverentia nescit amare:
 Plaga latentior, illa nocentior hostis habetur,
 30 Languor amabilis immedicabilis esse videtur.
 Dicere planius est inhonestius, ultro patebit;
 Ultro quis audiet, ultro subaudiet, ultro docebit.
 Sed dominus meus omnipotens Deus, omniceator,
 Insipientibus et sapientibus auxiliator,
 35 Hęc pius auferat et bona conferat, ut mereantur,
 Spiritualia querere pascua, ne moriantur.
 Presul amabilis et venerabilis Hugo Diensis,
 Vestra scientia nostra superflua radit ut ensis.
 Vir memorabilis, irreparabilis, omnis honestas
 40 Vestra calumpnia corrigit omnia digna potestas.
 Anglia, Scothya, Gallia, Grecia vos reveretur,
 Quod sapientia, quod reverentia vestra meretur.
 Carmina metrica, dicta poetica si placuissent,
 Nostra precamina iusta per omnia vos monuissent,
 45 Ius ut ab omnibus hęc facientibus optinuissent.
 Affrica, Spania^a, Pontus et Asia vos coluissent.

2. Versus de Romana avaricia.

Ecclesiastica Roma negotia cum moderetur,
 Questio partibus omnis ab omnibus hic recitetur^b.
 Sola pecunia perficit omnia, nec tibi^c claudit
 35 Ianitor ostia, dona sequentia si prius audit.
 5 Qui vehit^d amplius, ille propensius accipietur,
 Quique^e remissius, hic inhonestius inde movetur.
 Summa scientia, summa potentia nulla tenentur,
 Verba precantia, munera dulcia ni comitentur.
 40 Non sapientia, non reverentia religionis^f
 10 Iudicium nisi per vicium capit ambitionis^f.
 Extenuabitur et vacuabitur^g omnis honestas^f,
 Cum studio furit in precio Romana potestas^f.
 Hinc anathemata multaue scismata spargit ubique^f,
 45 Quod venialia^h tam capitalia sancitⁱ inique^f.

*f. 127^b.

a) spartia c.   b) reticetur c.   c) sic Fl.; sibi c.   d) sic c. Fl.; dedit conicio.   e) v. 6. om. c.:
 supplevi e Fl.   f) is, as, que decisa in c.   g) evacuabitur Fl.   h) sic Fl.; venalia c.   i) sanctet Fl.

- 15 Spirituality iam quasi vilia dona trahuntur,
 A sceleratis sanctaque gratis non tribuuntur^a.
 Inmedicabilis, insaciabilis ista vorago
 Quam sequitur, pro qua moritur dampnata propago.
 India, Grecia, Pontus et Asia non saciarent
- 20 Ingluviem Romeque luem licet accumularent.
 Que specialia sunt sibi, pallia sive monetam,
 Deficerent neque sufficerent hic ponere metam.
 Anglia, Scotia largaque Francia multa dederunt,
 Rubraque coccina candida vellera¹ composuerunt.
- 25 Composuerunt quod voluerunt et meruerunt,
 Idola plumbea que quasi numina constituerunt.
 Non metuentes nec reputantes, quod Deus illa^b
 Evacuabit et annichilabit falsa sigilla^c.

a) tribuerunt *El.*   b) illis *c.*; a *Fl.*   c) sigillis *c.*

III.

Codices unde hoc carmen damus sunt: 1) *Salisburgensis* nr. V, 32, saec. XII. confectus, cf. 'Archiv' IX, p. 481; X, p. 614; 2) *Vatic. Christinae* reg. 1283, ubi manu saec. XII. ex. post cartas quasdam Remenses et narrationem de Arnulfo archiepiscopo (989—991) compositam insertum est, cf. 'Arch.' XII, p. 315; 3) *Bruxell.* 8883—8895, 20 quondam s. *Laurentii Leodiensis*, saec. XII. scriptus, cf. 'Archiv' VIII, p. 518. Ex 1 versus Giesebrecht, 'D. KZ.' III⁵, p. 1278. edidit², sed non satis accurate. 2 Duchesne in 'Histoire de tous les cardinaux françois' (Paris 1660) II, p. 576.³ adhibuisse videtur⁴, postea eum sicut 3 Bethmann in usum nostrum descripsit. — Codices admodum inter se differunt. In 1 prooemium 8 versuum antecedit, infra sub A evulgatum, quod etsi 25 easdem sententias exhibet eodemque metro compositum est, tamen epigramma eiusdem auctoris quondam seorsum scriptum esse puto, a librario demum perperam cum versibus sequentibus coniunctum. In 3, ubi 3 foliis sequentibus excisis 5 versus tantum habentur, 7 versus praemissi sunt, quibus poeta, ut Eadmerus vel Ordericus Vitalis, mores effeminatos virorum in Francia et in Anglia saec. XII. in. invalescentes castigat⁵. In codice 2. 30 denique, qui solus versu Tres contra Dominum incipit, Wigbertus in Gilbertus corruptum

1) De palliis poeta videtur cogitasse, quae quondam rubris crucibus insignita erant; Bock, 'Gesch. der liturg. Gewänder' II, p. 192; Hinschius, 'Kirchenrecht' I, p. 210. 2) Cf. Wattenbach, 'GQ.' II⁶, p. 412, n. 3. 3) Unde repetitum est a Palmio, 'Forsch. zur deutschen Gesch.' XIII, p. 579, n. 3. 4) Codice, quo usus est, erat Alex. Petavii, qui, cum et ipse fragmentum 35 historiae de restitutione Arnulfi et electione Gerberti in summum pontificem exhiberet, cum codice Christinae reg. idem fuisse videtur.

- 5) Omne per hoc tempus deformat edax hominum pus;
 Nam laxando comas pro sexu femineo mas
 Vir non vult esse, muliebria dando penes se.
 Femina vult, primas mutans vestes, fieri mas,
- 5 Et quas nulla monet lex unde licet tenere net.
 Actibus ergo novis sexu fit in alterutro vis,
 Ut vir sit pelex, sit femina vir sine te, lex.

est, ita ut a librario et ab editoribus¹ recentioribus, praesertim cum antea de Arnulfo, archiepiscopo Remensi, fusi^{us} agatur, carmen ad Gerbertum i. e. Silvestrum II. papam spectare conici posset. At quin de Wigberto poeta cogitaverit, non est, quod dubitemus. Sed Wigbertus eiusque patronus, Heinrich IV, tunc cum scripsit, iam obierant. Anno
 5 ergo 1106. ex. demum carmen conditum esse apparet.

Ubi vero compositum sit, non liquet. Salisburgensis provincia, ubi 1 confectus esse videtur et v. 10. 11. a. 1165. fere a Gerhoho bis laudati sunt², tunc Conrado archiepiscopo duce a Paschali II. stabat³. Sed Gallos quoque et monachos s. Laurentii Leodiensis⁴ huic parti adhaesisse satis constat. Nihil ergo certi de hac re statuere mihi
 10 videtur.

[A]. Roma, caput mundi, terrarum summa potestas,
 Ecclesie facies et pontificalis honestas,
 Roma, color mundi mirabilis et preciosus,
 Ecclesie baculus sublimis et imperiosus,
 15 5 Queso: tuum nomen, quod erat sine suspicione,
 Ut^a quid avaricia dampnatur et ambicione?
 Quare tuum nomen, quod erat tam religiosum,
 Per mare, per terras est factum suspiciosum?

[B]. Tres contra Dominum coniuravere potentes,
 20 Rex et Wigbertus^b et Roma, Deum reprobantes:
 Rex^c, diademate quod^d Wigbertus^b eum decoraret;
 Wigbertus^b, quod eum^e papam sua Roma vocaret;
 5 Roma, quod amborum thesauros evacuaret.
 Sed neque rex neque Wigbertus^b neque Roma videbunt,
 25 Quod cupiere diu, nec habent requiem nec habebunt.
 Rex male mortuus est diademate despoliatus^f,
 Wigbertus^b Stygios^g disponit pontificatus^h.
 10 Romam vexat adhuc amor inmoderatus habendi.
 Quem non extinguitⁱ nisi iudicis ira tremendi.

cf. Ps. 2, 2.

1106. Aug. 7.

30 a) Nunc emendat Giesebr. b) Gilbertus 2; Wikbertus 3. c) R. quod Gilbertum papam sua R. voc. 2; R. W. eum diad. quo decor. 3. d) quo 1; em. Giesebr. e) diademate condecoraret pergit 2. f) dispoliatus 2. g) Stigios 2. h) 2 pergit: Romam vexat adhuc census amor inmoderatus, quod perperam librarius addidit. i) extinguet 2.

IV.

35 Carmen quod sequitur primus e codice ms., qui nunc latet, quondam ad succentoriam Thorneyae apud Halifaxenses pertinente Iac. Usseus a. 1665 (ed. alt. Herborniae 1696) in Epistolarum Hibernicar. sylloge (ep. 29, not. p. 138) evulgavit, unde repetitum est a Mignio, Patrol. Lat. 150, col. 1572 sq. Cum codex investigari non posset, Usseii textum iterandum curavimus. Auctor, Wilhelmus, Wiberti aetate canonicus s. Hilarii, i. e. maioris
 40 ecclesiae Pictavensis fuit. Perperam ea de causa ab editoribus Patrologiae cum Wilhelmo

1) A Duchesnio et Palmio. 2) Cf. supra p. 439. et 509. 3) Hauck, 'Kirchengesch.' III, p. 882 sq. 4) Cf. supra p. 641. 5) Obiit a. 1100. mense Sept. Cf. versos, quos Wattenbach ex cod. lat. Monac. (quondam Scheftlar.) 17212, saec. XII. attulit ('Anzeiger des Germ. Museums' a. 1873, col. 101):

45 Papa wipertizas, regem heinrizare videmus:
 Nec te pro papa, nec eum pro rege tenemus.

Pictavensi, Gestorum Wilhelmi I. auctore clarissimo, confusus est, qui, etsi Pictavis scholas audivit, tamen numquam in ecclesia Pictavensi canonicatu fungebatur. Wilhelmi autem nomen non semel in chartis cathedrae Pictavensis occurrit. In charta a. 1108. data quatuor¹, in altera a. 1108. Iun. 20. data² tres Wilhelmi inter canonicos vocantur, quorum unum nostrum fuisse conicio. — Quo tempore carmen conditum sit, non satis liquet. Sunt, ⁵ qui³ tunc, cum Urbanus II. Pictavis morabatur (a. 1096. Ian. 13—27.⁴ Mart. 29. 30⁵), poetam pennam arripuisse statuunt. Quod etsi probabile sit, pro certo tamen affirmare non ausim.

Wilhelmus canonicorum beati Hilarii minimus Wiberto.

- Ne metra contemnas tibi scripta videre, Ravennas: 10
 Consilium sanum ne crede tibi fore vanum!
 Ad cor mane cito ratione fruendo redito!
 Si cor habes mundum, monstrabit te furibundum,
 5 Qui contra celum iacis impenetrabile telum.
 Te patet incautum, qui cornua ponis in altum, 15
 Eventu tristi regnum poscens tibi Christi.
 Insanis penitus in ludibrium stabilitus,
 Qui sanctae sedis papam fore te male credis,
 10 Quam factus predo violasti corpore fedo.
 Stat merito demens nomen tibi, stat male Clemens⁶. 20
 O caput erroris, per multa fluenta^a cruoris.
 Nunc manifestabit error tuus atque probabit,
 Quos velut argentum fidei probat experimentum.
 15 Ergo quam propere tua cepta caveto tenere,
 Et fastu spreto quid sis, moriture, videto. 25
 Papae⁷ prostratus transactos ede reatus,
 Et veniam quaere culpamque tuam profiteri
 Est pius indultor, tamen aequae criminis ultor.

a) fluente Uss.

V.

Hoc carmen servatur 1) in codice Vindob. 2229, quondam Salisburg. 334.⁸ a Tanglio nuper collato, et 2) in cod. Vindob. 1049, quondam Salisb. 189⁹, unde a W. Wattenbachio, 'Archiv' X, p. 550. primo evulgatum est. Quo tempore et quo loco conditum sit, ex eo ipso definiri vix poterit. Inde quod codices e provincia Salisburgensi provenerunt, Bavarum vel Austriacum poetam fuisse regemque, cuius pietatem et iustitiam tantis ³⁵ laudibus effert, Heinricum V. esse coniecerim, cum hic a. 1105. regno invaso in synodo Northusiae celebrata¹⁰, quidquid postulabant, Gregorianis concedere videretur eodemque anno tres episcopos a patre in Baioaria constitutos¹¹ deponeret.

- 1) Gallia christ. II, instr. col. 335 sq. 2) Ibid. col. 336. Duo archidiaconi, unus magister scholarum, unus (W. Aleelmus) canonicus. 3) 'Histoire Littér. de la France' VIII, 40 p. 448 sq. 4) Jaffé, Regesta I, p. 684. 5) Ibid. nr. 5631. 5632. 6) Cf. Deusdedit libell. contra invasor. II, c. 12, Lib. de lite II, p. 330: Guibertus qui multo rectius papa Demens quam papa Clemens dici debuit. 7) Urbano II. 8) Tabulae codd. mscr. in Bibl. Vindob. II, p. 39; cf. supra p. 22. 9) Ibid. I, p. 182. 10) Cf. Giesebrecht, 'D. KZ.' III⁵, p. 733—735; Hauck, 'Kirchengesch.' III, p. 880. 11) Ibid. p. 882.

- O pietas, o ius, o regni sceptriger^a huius,
 Celum, terra, mare debent vobis iubilare.
 Curia celestis, de cuius civibus estis,
 In vestra cura posuit terrestria iura.
- 5   5 Curia terrestris, iussis obnoxia vestris,
 Pro vobis orat, pro vestra laude laborat.
 Gloria, pax, requies celo terræque marique,
 Gloria, iusticia, sapientia regnat ubique.
 Rex et lex et pax regnum regit, ordinat, unit,
- 10   10 Predam, furta, nefas gladio, cruce, carcere punit.
 Regnator summus fuit actenus undique nummus,
 Nummus erat princeps, quod non licet esse deinceps.
 Cessent emptores, non est, qui vendat honores;
 Questus vilescit, rex noster vendere nescit.
- 15   15 Exitiale forum, subversio iudiciorum^b
 Non erit ulterius super aula principis huius.
 Venditor antiquus, Symon magus, emptor iniquus,
 Cesset librare, cesset nummos fabricare.
 Malleus est fractus, regali fulmine tactus,
- 20   20 Libra iacet spreta, periit sua falsa moneta.
 Fabrica tota perit, faber incudem sibi querit,
 Querit in ecclesia, non inventurus in aula.
 Ergo, sanctarum pastores ecclesiarum,
 Pellite vendentes et ementes templa tenentes^c.
- 25   a) sceptiger 1.   b) sic 1; iudiciiue 2.   c) in 2 alia manus hos versus cum prioribus non
 cohaerentes addidit:
- In claustris Christi sunt semper quatuor isti,
 Cum Petro Iudas, cum Iezi fur Ananias.
 Petri sunt quique perfecti discipulique.
- 30   Venditor ecclesiæ Iudas cognoscitur esse.

VI.

Codices, unde hoc carmen a. 1839. a Friderico Monio¹ ex parte et 1840. ab Édelest. Duméril integrum² divulgatum denuo edimus, sunt A) Bruxell. 10674. eiusque apographum A 1) Bruxell. 9802, iam supra laudati. Quos L. Traube nuper contulit nobisque quæ ad-
 35 *notaverat ad supplendum prius Pertzii apographum comiter condonavit. Auctorem G. H. Pertz Hunaldum esse coniecit³, cuius carmen de anulo et baculo infra (p. 721) edendum his versibus a librariis codicis subiunctum est. Sed quidquid de Hunaldo compertum habemus, huic sententiae repugnat. Ipse enim cognomen pacis amans⁴ sibi indidit pacisque amantissimum versibus suis hucusque servatis se praestitit, ut tales invectivæ, quales noster excogitavit,*
 40 *ei ascribi nequeant, praesertim cum et metro et elocutionibus carmina non modice inter se differant. Equidem quidquam certi de auctore conicere non ausim. Codex A in dioecesi*

1) 'Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit' VIII, p. 597, v. 1—12. ex eodem codice A, quem falso numero 629. signat.   2) 'Poésies populaires latines du moyen âge p. 231—234.

3) 'Archiv' VII, p. 1005.   4) V. 77.

*Trevirensi confectus est*¹. *Franciam, Angliam, Flandriam, Burgundiam*² *poeta non male novisse videtur. Accedit, quod elocutionibus utitur Gallis iam tum usitatis*³. *Lotharingium ergo vel potius Gallum natione eum fuisse suspicor. Ordine clericus saecularis fuisse videtur, qui aut ipse honorem in ecclesia impetraturus, aut praelatum quendam comitatus, Romanorum et curialium avaritiam in urbe ipsa cognovit*⁴. Quo tempore hoc carmen ediderit, non constat. Iam aetate Urbani II. Serlo qui dicitur Baio-
censis et Garsias Tholetanus avaritiam curialium satiris acerbissimis reprehenderunt. Neque vero Paschalis II. eiusve successores huic vitio, etsi voluissent, mederi potuissent, cum multitudo officialium in dies crescens iure et iniuria victum sibi parare coacta esset. Nihil ergo de epocha carminis ex eo ipso colligi potest.

10

*f. 70.

*Gens Romanorum subdola
Antiqua colit hydola^a.
Argentum quondam coluit
Et in lucris insaniit^b.
5 Adhuc suspirat hodie,
Aurum colens Arabiæ,
Ornatas vestes Greciæ,
Ebur cum gemmis Indiæ;
Delitiosa Franciæ^c,
10 Argentum, aurum Angliæ⁵;
Lac et butirum Flandriæ,
Mulos, mulas Burgundiæ
Roma deglutit penitus,
Digna perire funditus.
15 Non curat quæ sunt proximi,
Verba spernens^d altissimi;
Secundum pondus iudicat,
Causam auratam prædicat;
Non audit vocem pauperis:
20 Non intras, si nil^e dederis.
Illi firmatur ianua,
Qui venit manu^f vacua.
Clamat avarus ianitor
Et portæ clausæ venditor:
25 'Qui vult intrare cameram,
Non agat mecum perperam!
Det mihi prius munera,
Et mox patebit camera.
Si das, intrabis protinus.
30 Si non das, stabis eminus'.

Nulli^g succurrit^h veritas,
Non iuvat quemquamⁱ sanctitas,
Non spetiosa qualitas,
Non spatiosa quantitas.
35 Nulli valet scientia;
Non^k prosunt natalitia^l.
Sola regnat pecunia
Per terras et per maria.
Iam regnat super cardines
40 Et angelorum ordines;
Iam adtemptant cælestia
Mundi contemptibilia^m.
Iam regina pecunia,
Iuncta sibi symoniaⁿ
45 Et leprosa Giezia^o,
In altiori^p regia
Romæ tenet concilium
Stans in conspectu omnium.
Et convocatis populis
50 A terris et ab insulis,
Confortans omnes pariter,
Affatur eos taliter:
'Audite, mei filii,
Quos lacte meo nutrii,
55 Iuventus, senes tremuli,
Fideles et increduli!
Qui mundi quærit gloriam
Et Romanorum gratiam,
Honores in ecclesia,
60 Sedes, mitras, sandalia^q

15

20

25

30

35

40

a) sic A. b) insonuit A; insanivit con. Dum. c) faanciæ superscr. et expung. corr. franciæ A.
d) spernans A 1. e) nihil A 1. f) corr. ex manua A 1. g) sequitur τ expunctum in A. h) corr.
superscr. ex succurrit A. i) sic A 1; quemque A. k) nulli A 1. l) natalicia A 1. m) con-
temptilia A 1. n) simonia A 1. o) gezia A 1. p) alciori A 1. q) corr. ex scandalia A.

1) *Poetae lat. aevi Carol. III*, p. 152. 2) V. 9—12. 3) Cf. firmare v. 11. pro claudere; v. Du Cange sub voce. 4) V. 46. 56—61. 67—71. 5) De 'Romescot' poeta cogitavit.

Ad fores meas^a vigilet,
 Me congregatam ventilet,
 Me profundat latissime.
 Optinebit planissime
 5 65 Quicquid ipse voluerit,
 Si me large profuderit.
 Distortam causam dirigo
 Et aggravatam levigo,
 Ferrum et saxa mollio,
 10 70 Scribasque doctos lenio^b.
 Quęcumque volo, facio:
 Ego nuptas decipio,
 Ego corrumpo virgines,
 Et domo^c cunctos^d homines.
 15 75 Ego do privilegia,
 Set lege voluntaria.
 Stant leges et iudicia
 Iuxta mea consilia.
 Ante me silet regula
 20 80 Et scripturarum formula.
 Ante me silent canones.
 Quę laudo, laudant demones^e.
 De Salomone legitur
 Nec tamen illi creditur,
 25 85 Quod de me falsa scripserit
 Et me fallacem dixerit.
 Dixit: si quis me diligit
 Et studiose colligit,
 Fructus ex me non capiet,
 30 90 Set semper plus esuriet.

Ecc1, 5, 9.

Nonne plane mentitus est?
 Nonne patenter falsus est?
 Nam, sicut supra retuli,
 Multis honores contuli.
 95 Vos estis inde conscii^f,
 Per quorum manus transii.
 Perambulavi patrias,
 Circuivi provincias,
 Europam atque^g Asiam,
 100 Australem quoque regiam^{h, 1},
 Transivi maris angulos,
 Nusquam inveni populos
 Sic esse mihi subditos,
 Sic esse lucro deditos,
 105 Ut est Romanus populus
 Precepti mei bibulus.
 A conditore Romulo
 Delector in hoc populo;
 In hoc mihi complaceo,
 110 Hic enim semper floreo.
 Hic Symon magus floruit,
 Hic contra Petrum claruit²,
 Hicⁱ Marcus Crassus^k natus est¹,
 Qui pro me suffocatus est³.
 115 Pro me martyr effectus est,
 Et inter meos scriptus est.
 Hic erit mea requies,
 Hic stabit mea facies;
 Hic figam sedem stabilem
 120 Inter plebem amabilem.

a) meus A; meas corr. A 1.   b) lenio A 1.   c) edomo A 1.   d) corr. ex custos A.   e) demones (d corr.) A 1.   f) cōsocii A. A 1.   g) et A. A 1.   h) regulam regiam, regulam post deleuit A 1.
 i) Hinc A. A 1.   k) crassatus postea eadem manu in linea insertum in A; est om. A 1.

1) Sic codices pro regione, ut videtur.   2) Cf. Acta Sanctorum Iunii t. V, p. 427.
 35 3) Orodes, princeps Parthorum, ori Crassi interfecti aurum liquefactum infudisse dicitur; Flor. III, 11, 11; Landolf. Sagax (Eutropi Breviar. ed. Droysen p. 286).

VII.

*Petrus Pictor*¹, filius Iohannis, in ecclesia collegiata sancti Audomari saec. XII. in.² cantor's officio functus est. Antea ibidem, praebenda admodum tenui donatus, grammaticus vel scholasticus fuisse videtur³. Haec sunt quae de eius vita comperta habemus. — Multos versus reliquit, levissimi quidem momenti, nec genere dicendi nec sententiis⁵ insignes. E quibus carmen vel potius duo carmina contra simoniam⁴ infra edimus, iam a v. cl. W. Wattenbachio bis evulgata. Primo enim ea publici iuris fecit e codice Monac. lat. 17212, fol. 7, quondam Scheftlariensi 212⁵, in 'Anzeiger des Germ. Mus.' XX, col. 102, tunc e codice Monac. lat. 6911, quondam Fürstenfeldensi 11⁶, menda nonnulla correxit (ibid. XXIII, col. 76), tandem tertio codice Mon. lat. 22227, fol. 2, quondam Windbergensi 27⁷, investigato secundo hos versus in 'N. A.' VI, p. 539 sq. edidit. His codicibus, quorum primum A, secundum C, tertium B signavimus, accedunt Vindob. 609 (hist. eccl. 154) fol. 40'—41', supra p. 561. laudatus, D, et Vatic. Christinae reginae 1896⁸, saec. XIII. in. exaratus, E, ubi tamen 15 versus tantum habentur (13—15. 17—20. 22—24. 35. 43—46), cum A et C convenientes. Codices quos Hauréau ad-¹⁵ notavit⁹: Paris. 712 (f. 62), 8865 (f. 156), 14193 (f. 8), Lugduno-Batavensis Vossian. Lat. 31, Genuensis universitat. (quondam Philippi de Durazzo 23) inspicere supersedimus. — Ex tanta hac codicum copia carmen longe lateque saec. XII. viginisse elucet.

Versus magistri Petri contra simoniam^a.

Signat musa Petri vario narramine metri,

20

Quam sit feralis contagio simonialis^b.

Undique mundi stagna profundi turbine mota

Exagitantur, dampna minantur^c, pace remota.

5 Grex viciorum corda virorum pulsat ubique;

Undique terror, luctus et error multus ubique^d.

25

Ira, libido, ceca cupido cuncta capistrat^e

Et sceleratis impietatis tela^f ministrat.

Aurea pestis, sevir istis^g, sevirius angit.

a) c. symoniacos A; de symonia D; sine titulo B. b) sym. et sim. promiscue in A. B; sim. E; sym. C. D. c) exagitant damna dant prelia B. C. D. d) frausque dolorque (dolique C) B. C. D pro multis ubique. e) ministrat A; capessunt B. f) arma A. g) estus B. C. D.

1) De quo cf. Hauréau, 'Notices et Extraits de quelques manuscrits lat.' I, p. 81; II, p. 353; V, p. 211—228; Wattenbach, 'D. GQ.' II⁶, p. 171. 264; 'Hist. litt.' XIII, p. 429—433. 2) Carmen de laude Flandriae post a. 1110. mensem Apr. composuit; cf. 'N. Arch.' XVIII, p. 509 sq. Accedit, quod Lambertus, filius Onulfi, qui eius carmina commemorat, a. 1130. obiit; Hauréau l. l. V, p. 213. Falso ergo 'Hist. litt.' eum a. 1170. fere floruisse contendit. Neque vero W. Wattenbach carmina ad Wilhelmum archiepiscopum Remensem (1176—1202) et quae sequuntur 'N. Arch.' XVIII, p. 505. iure Petro Pictori videtur ascripsisse. Petrum Riga eorum auctorem esse puto, qui Remis tunc floruerit et easdem versificandi leges secutus sit. 3) Cf. carmen Temporibus nostris, 'Notices et Extraits de la bibl. Nat.' XXXI, 1, p. 130—132. 4) Cf. Wattenbach, 'N. Arch.' VI, p. 539, n. 8. 5) Catal. cod. bibl. Mon. IV, 5, p. 87. 6) Ibid. I, 3, p. 127 sq. Iterum contulit socius noster Iac. Schwalm. 7) Ibid. IV, 4, p. 31. 8) Cf. 'Archiv' XII, p. 327. Codicem D contulit Duemmler. 9) L. l. I, p. 81; V, p. 218. Cf. supra p. 700. 10) Catal. bibl. publ. univ. Lugduno-Batavae p. 370.

- 10 Ingruit orbi vis mala morbi cunctaque tangit.
 Quamque patenter^a, quam violenter secula vexet^b,
 Nuper aratus subtitulatus sermo retexet^c.
 Iam^d totam Romam sibi vendicat ambitus eris^e:
 5 Denarium Romam fer qui venalia^f queris^g.
 15 Hic pro denario donatur pontificatus,
 Quodque^h magis flendum, conceditur ipse papatusⁱ.
 Hic abbatia^j prostat^k cum prepositura,
 Hic et venalis iacet ecclesiastica cura^l.
 10 Hic^m omnis sacer ordo iacetⁿ venalis in urbe;
 20 Ut vendant et emant, stant hic cum Simone turbe.
 Venditor omnis habet merces^o hic ecclesiales^p,
 Porticus omnis habet emptores simoniales.
 Signa Petrus quondam^q faciens sacra^r respuit aurum,
 15 Signa modo faciens cum Simone postulat aurum.
 25 Sic^s magus in Petrum transit^t vice pontificali^u,
 Inque magum^v Petrus migrat vice simoniali.
 Roma potens^w fit vile^x forum, fit Simonis^y edes,
 Et fit avaricie templum Petri sacra sedes^z.
 20 Nec^a solam Romam gravat huius lesio morbi,
 30 Que caput est orbis, set^b toti iam^c nocet orbi.
 Nimirum capitis dolor omnia membra replevit^d,
 Deque malo sic principio sanies mala^e crevit.
 Simon in Urbe furit^f, amor auri fervet ubique,
 25 Pontifices per eum populis dominantur inique.
 35 Argenti precio venundatur^g unctio^h sacra,
 Reliquieⁱ sacre^k venduntur uti^l simulacra.
 Lingua sacerdotis parvo venalis habetur,
 Cui si nil dederis, divinus sermo tacetur.
 30 Si multum reus^m esⁿ, reus^m illi porrige multum:
 40 Quidquid^o peccaris, si vis^p, dimittit^q inultum.
 Nec^r gratis recipit que gratis protulit, ossa
 Terra parens homini precio datur aut prece fossa.
 Solvitur argento nodus consanguinitatis^s,
 35 Discidiumque^t malum fit^u iure sacro sociatis.
 45 Venditur ere^v sacra benedictio crismaque^w sacrum.

a) potenter *A*. b) vexit *A*; vexat *B*. c) retexit *A*; retexat *B*. d) Cum *B*. e) subdit servitus eris *B. C. D*; aeris *E*. f) venalis *D*. g) quaeris *E*. h) *v. 16. om. A. C. D. E*. i) abbacia *C*; abbaciam *D*. k) prestat *D*. l) iura *B. C. D*. m) Hae *E*. n) iac. ordo sacer *C. D*.
 40 o) hic merc. *C. D*. p) *v. 21. om. E*; eccl. — emptores *v. 22. om. C*. q) fac. qu. *E*. r) cum *E*.
 s) *v. 25—34. om. E*. t) torsit *B. C. D*. u) pontificali — vice *v. 26. om. A*. v) magnum *D*.
 w) nocens *B. C. D*. x) file *C*. y) symonialis *C*. z) fides *C*. a) Hec *C*. b) sed *B. D*.
 c) iam toti *C. D*; iam toto *B*. d) gravabit *A. C. D*. e) male *C*. f) fuit *B. C. D*. g) venund. *A. D*.
 h) unctio *C*. i) Reliquie *D*; *v. 36—42. om. E*. k) sacra *B*. l) ut *A*. m) res *B. C. D*.
 45 n) est *D*. o) Quicquid *C. D*. p) totum *pro si vis A*. q) dimittet *B*; dimittere *C*. r) Hec *A 1*.
 s) consanguinitatis *D*; *E hunc versuum ordinem exhibet*: 45. 46. 43. 44. t) que *om. C*. u) fuit *D*.
 v) ore *C*; aere *E*. w) crismate *D*.

1) *De quonam papa cogitaverit, non liquet; fortasse de electione Anacleti II. a. 1130. facta; cf. Watterich, Vitae Pont. II, p. 175.*

Sacra columba datur precio^a fideique lavacrum.
Expulit a templo quondam Deus hoc^b facientes:
Perfert in^c templo similem^d modo rem repetentes^e.

- Omnis episcopus hoc^b faciens opus abiciatur,
50 Nec memorabilis, immo^f notabilis hinc^g habeatur^h. 5
Crimina talia sunt capitalia, plena pudorisⁱ,
Que Deus obruet aut^k cito destruet igne furoris.
Gallicus incola sic colit ydola^l mente severa,
Principe demone, presule Simone, qui colit era.
55 Solaque Gallia simonialia nunc^m operaturⁿ; 10
Ydola nam tria^l cuncta^o per atria thurificatur.
Proh pudor^p! omnia crimina turpia prevaluere^q
Ut maledictio, sic benedictio venditur ere.
Venditur altaris cibus^r, hostia sanctificata,
60 Indignis sua mors, set dignis vita beata. 15
Improbilas illum^s male^t vendit presbiterorum,
Hunc^u emit alta fides, emit hunc mens pura^v bonorum.
Est cibus iste Deus^w qui vite panis habetur:
Quisquis eum vendit, pro vita morte fruatur.
65 Suspensus laqueo Iudas non totus obivit: 20
Altera pars eius crepuit, pars altera vivit.
Servus^x adhuc Dominum mutato nomine vendit:
Non animum mutat, quia mutua premia prendit.
Ergo ferat meritas Iudas cum Simone penas,
70 Tartareas subeat dampnatus uterque catenas^y. 25

a) pretio *E*. b) hec *D*. c) a *B. C. D*. d) m. rem sim. *D*; rem om. *A. C*. e) facientes *A. C*.
f) inde *C*. g) hic *A. B*. h) teneatur *A*. i) doloris *B. C. D*. k) et *A*; et orto *D pro* aut cito.
l) idola *D*. m) nec *A*. n) operatura, thurificatura *D*. o) cunctaque patria thrurificatur *C*.
p) dolor *A*. q) prava licere *A*. r) Christus cibus, hostia sacra *B. C. D*. s) illa *B. D*.
t) mala *C. D*; vend. male *A*. u) Nunc etenim a. f. salvat spes p. b. *A*. v) vita *B*. w) Dei *B. D*. 30
x) v. 67. 68. om. *A. C. D*. y) in *B sequitur*, sed spatie intermisso:

Fert contra morem retinens in matre pudorem
Virgo creatorem, fert spina rosam, rosa florem.

1) *Id est: 'nam ydolatria'.*

HUGONIS METELLI OPUSCULA.

EDIDIT

H. BOEHMER.

*Hugo Metellus*¹ *Tulli*² saec. XI. ex. fere natus una cum Tiecefino scholastico³ et
5 *Embricone*, episcopo *Herbipolensi*⁴, praeclaro illo *Lotharii* et *Conradi III.* regum con-
siliario⁶, in ecclesia *Tullensi* educatus esse videtur. Ubi quantum in omnibus trivii et
quadrivii disciplinis profecerit, non semel, ut erat vanus et garrulus, amicis et ignotis
fuse exposuit⁶. Postea, ut scholares tunc solebant, diversos auditurus ludi magistros,
inter quos fuit *Anselmus*, illustrissimus doctor *Laudunensis*⁷, aliquamdiu vagatus esse
10 videtur⁸. Neque eius mores a scholaribus tunc valde differebant. Bestialem enim, non
humanam vitam se egisse ipse confitetur⁹. Tandem, ut ait, verbis *Salomonis Vanitas*
vanitatum, Deum time animo percussus¹⁰ repente habitu mutato in ecclesia collegiata
s. *Leonis Tullensis* recessit, ubi a. fere 1150. mortuus est¹¹.

Ingenium pingue eruditione quamvis diligenti corrigi nequit. Ita *Metellus*, etsi
15 optimos magistros audivit, barbarus, ut ita dicam, esse numquam desiit. Testis est sermo
eius admodum inflatus, testes sententiae, quas quidem ex ipsius pectore non aliorum
armariis, ut ait, excrustatas¹² proferat, ineptae aut certe admodum tritae. Recentiora
doctorum *Gallicorum* theologumena rigide damnat, quin etiam, ut *catharos* dioecesis

- 1) De eo egerunt *Hugo*, *Sacrae Antiquitatis Monumenta II*, Praefatio; '*Hist. littéraire*'
20 *XII*, p. 493 — 511; *Wattenbach*, '*GQ.*' *II*⁶, p. 130. Unde cognomen *Metelli* sumptum sit, explorare
non potui. 2) *V. infra* *Certamen regis* v. 164; *Epist.* 16. ed. *Hugo* l. l. p. 348: Nominor
ego *Hugo Metellus*, genuit me *Leucha tellus*; ep. 17, *ibid.* p. 349: civitas, in qua genitus sum,
Leucha vocatur. 3) *Falso Hugo*, '*Hist. litt.*', *Wattenbach*, *Tiecefinum magistrum Metelli*
fuisse contendunt. Ut *Hugo Carnotensis* ep. 34, p. 374, ita *T.* quoque non semel venerabilis
25 magister ab eo appellatur; cf. ep. 3, p. 325; 12, p. 343. Sed nunquam illum ipsius magi-
strum fuisse dixit. Immo ex epistolis 3. 12. 47 (p. 398 sq.) *Tiecefinum* eius amicum fuisse elucet,
qui scholarium more saepius ei quaestiones dogmaticas solvendas proponebat. 4) *Ep.* 21,
p. 353 sq. 5) *Bernhardi*, '*Konrad III.*' p. 504 sq. 6) Cf. ep. 51, p. 403 sq.; ep. 21,
p. 353 sq.; ep. 40, p. 385; ep. 16, p. 348; '*Hist. litt.*' *XII*, p. 493 sq. 7) *Ep.* 21, p. 354:
30 *Laudunum* petii, ubi aliquantulum temporis sub magistro *Anselmo* in novo et veteri testamento
studui. *Scholas ibi habuit Anselmus* ab a. 1100. fere — 1117; cf. *Wetzer-Welte*, '*Kirchenlexikon*'
I, p. 896. 8) Num *Romam* quoque tunc petierit, in dubio relinquendum mihi videtur. *Scriptis*
quidem ad *Bernardum Claraevallensem* ep. 1, p. 315: Sed qualem me *Romae* remisit, si licet,
si libet attendite! Sed *Romam* fortasse ibi mundum vel vitam saecularem intellegi voluit; cf.
35 *lineas* sqq. 9) *Ep.* 1, p. 315. 10) *Ep.* 21, p. 354. 11) A. 1157. statuit *Hugo*, qua
ratione, nescio. 12) *Infra* p. 714.

*Tullensis apud episcopum*¹, ita eorum assertores apud papam accusare non erubescit². Neque umquam de Trinitate³, de praedestinatione⁴, de coena Domini⁵ quidquam docere praesumit, quod non sacra sanxit antiquitas et iam sexcenties scholastici discipulis exposuerant. Sed quanto stolidior, tanto fuit vanior, tanto enixius, inter doctores ecclesiae aliquam auctoritatem sibi vindicaturus, ad doctissimum et illustrissimum quemque, ad ⁵ Bernardum Claraevallensem⁶, Abaelardum⁷, Helwidem⁸ se applicare studuit, quasi tam praeclarorum hominum familiaritatem nactus quodammodo eorum gloriae particeps fieri posset⁹. Quae cum ita sint, ex insana verborum mole, qua sententiarum inopiam obtegere solet, perpauca de gestis et studiis aequalium colligi possunt.

Carmina nonnulla et 55 epistolae Metelli adhuc extant¹⁰. E quibus unam ad ¹⁰ Garbodum datam, ubi de interdicto agit, quo sacerdotum filii ab ordine excludebantur, ex codice nunc Berolin. Phillipp. 1694, quondam collegii Claromontani, quem iam primus editor, Hugo, adhibuit, infra secundo evulgamus. De Garbodo nihil explorare potui. Prologo decreto Ivonis Carnotensis praemisso et epistola eiusdem ad Hugonem, archiepiscopum Lugdunensem, data Hugo iam usus est. Unde non ante saec. XII. in eum scrip- ¹⁵sisse efficitur. Etiamtunc teste Vita Theogeri¹¹ in ipsius Metelli patria de ordinatione nothorum non semel disputatum est.

Ut in epistola illa de ordinatione nothorum, ita Metellus in carmine, cui inscripsit Certamen regis cum papa, etsi, ut mater¹², quae Adalberonem, primicerium Mettensem, Heinrici V. inimicissimum¹³, quondam opibus suis adiuvit, papae magis favit quam regi, ²⁰ de lite regum et pontificum, admodum caute et temperate iudicavit. Paschalem II. tunc, cum hos versus condidit, iam obiisse patet (1118. Ian. 21)¹⁴ iamque res in eo erant, ut papa et rex viris sapientibus controversiam suam diiudicandam conferentes¹⁵ ad pacem redirent. Unde opusculum autumnus a. 1119, cum haud procul a Tullo per Wilhelmum episcopum Catalaunensem et Pontium abbatem Cluniacensem inter utrosque de pace tracta- ²⁵batur¹⁶, aut a. 1122. demum, aetate concordiae Wormatiensis, compositum esse conicio. Codices, quos adhibuimus, sunt A) Bruxell. 10672, f. 70—70', unde initium carminis (v. 1—40, omisso 14.) evulgatum est a Du Ménil, 'Poésies populaires Lat.' (1843) p. 405¹⁷; A1) Bruxell. 9799, f. 122^b—122^d. quem ex 10672. exscriptum esse L. Traube (cf. supra p. 618, n. 1) demonstravit; B) Voroviensis 111, f. 53'—55', saec. XII. ex confectus¹⁸, ³⁰ ubi et ordo versuum perperam mutatus est, et textus minus correctus legitur, ita ut nonnisi paucas lectiones meliores inde lucrati simus. In exemplari autem, unde descriptus est, ultimi versus eadem ratione scripti fuisse videntur atque in A.

Codicem B W. Wattenbach in usum nostrum, A et A1 L. Traube in suum usum exscripsit, sed, qua adsolet comitate, apographum nobis transmisit.

35

Berolini a. 1896. Oct. mense.

H. BOEHMER.

- 1) Ep. 15, p. 347. 2) Ep. 4, p. 330—333. 3) Ibid. 4) Ep. 28, p. 365—368. 5) Ep. 26, p. 361—363; ep. 33, p. 372—374. 6) Ep. 1. 10. 7) Ep. 5. 8) Ep. 16. 17. 9) Cf. quid ipse, qua erat animi simplicitate, exponat ep. 1, p. 318: primo, ut te laudarem, scripsi, secundo, ut per laudem tui me commendarem tibi, tertio, ut qui inter ⁴⁰ infinitam insipientium turbam sine nomine latebam, per hoc apparerem, quod tanto viro scribere auderem. 10) Epistolas edidit Hugo l. l.; carmen Simoni abbati s. Clementis dicatum W. Wattenbach, 'N. Arch.' XVII, p. 357. Specimen epistolarum dedit Mabillon, *Analecta vet.* p. 475—477, quod repetitum est a Mignio t. 188, col. 273 sqq. Alterum epistolarum codicem Parisinum s. Genovefae n. 242, quem Hugo adhibuit, neglexi, cum nonnisi exemplar codicis Claromontani sit, cf. ⁴⁵ Kohler, 'Catal. de St. Geneviève' I, p. 147; II, p. 684. 11) C. 8; SS. XII, p. 469. 12) Ep. 30, p. 669 sq. 13) Qui postea factus est archiepiscopus Trevirensis. 14) Cf. v. 85—100. 15) V. 155—162. 16) Hauck, 'Kirchengesch.' III, p. 909—911. 17) Cf. de his codicibus 'Archiv' VII, p. 1005; Poetae latini III, p. 152. 18) 'Archiv' X, p. 628; 'N. Arch.' II, p. 404.

I.

Garbodo quondam scripturarum inquisitori curioso H[ugo] Metellus f. 170^a.
reliquias cogitationis inmolare Deo.

Non sinis ad modicum respirare spiritum meum, vexas assidue calamus meum;
5 spiritus cogitat, calamus cogitatum scripture commendat. Nonne legisti, quod *spiritus* Prov. 17, 22.
tristis exsiccat ossa? certe legisti et te legisse meministi. Fatigati sumus, ego dictando
et calamus notando.

Veruntamen^a quia ociositas inimica est anime, timeo per ocium dare locum in
me socordie. *In desiderio est enim anima ociosi*, ut dicit Ieronimus¹, negotium^b
10 perosi. Musam itaque meam iterum suscitabo et ad ea que queris succincte respon-
debo: Si filii presbiterorum promoveri^c possunt aliquo consilio ad sacros ordines, quia
hoc esse prohibitum in *decretis patrum repperis. Si irrita^d est ordinatio sacerdotis *f. 171^a.
absque consensu episcopi sui, per me scire vis, quia hoc sancitum^e est a patribus
sanctis, sed utrumque pro causis, pro personis, pro temporibus dispensari potest.
15 In hac re doctores mecum sentiunt et, quod possit fieri a fidei dispensatore fidelis
dispensatio, non rennuunt^a, immo concedunt.

Accedant duo fideles dispensatores et prudentes, Gelasius et Leo, viri apostolici,
et Innocentius et dicant matri ecclesie, quid de hac re sentiant. *Ubi*, Gelasius inquit²,
necessitas non est, inconvertibilia maneant sanctorum decreta. Ubi, inquit Leo³, *necessi-*
20 *tudo non est, nullomodo mutantur sanctorum statuta* et concludunt: *Ubi ergo necessitas*
fuerit ad utilitatem esse, qui potestatem habet, ea dispenset. Ex necessitate autem fit
mutatio legis. Sicut enim ea que terreno vinculo dominici precepti ligata^f sunt, nullo-
modo solvi possunt, sic ea, que temporaliter ad honestatem et utilitatem ecclesie in-
stituta sunt, ad tempus etiam pro eadem causa moveri valent. Damasus papa⁴: *Rigor*
25 *siquidem canonum non dampnose remittitur, ubi multorum utilitati providetur*.

Itaque, ut mihi videtur, in aliis est rigor iusticie, in aliis rigor misericordie^g.
Et Innocentius sic ait⁵: *Que fiunt causa necessitatis, debent cessare necessitate cessante*.
Non obviat legi, qui legem dispensat, sed dissipat. Carthaginensis autem synodus non
dissonat a prefatis patribus: *Synodus*, inquit⁶, *synodum solvit propter unitatem et pacem*
30 *ecclesie*. Pater autem Augustinus tam sacerdotum filios, quam alios ab infamibus^h

a) sic c.   b) negotiū c.   c) promeueri c.   d) irritata delendo corr. irrita c.   e) scitum c.
f) leg. corr. lig. c.   g) misced'ie c.   h) ex infamibus corr. c.

1) *Comment. in Ezech. l. V, c. 16, Opp. VI, col. 183*: In desideriis est omnis anima otiosi.
2) *Cf. ep. 14, c. 9 (ed. Thiel p. 368)*: illa nullatenus mutilanda sunt, quae nec ulla necessitas
35 nec ecclesiastica prorsus extorquet utilitas; *Hinschius p. 652; Ivonis Prolog. in decret. (Epist. ed. Paris. 1610) p. 520*: Et papa Gelasius dicit: quoniam, ubi necessitas non est, inconvertibilia
maneant sanctorum patrum decreta. 3) *Ivonis Prolog. in decret. l. l. p. 520*: Et sanctissimus
papa Leo in eodem spiritu praecipit dicens: Ubi necessitas non est, nullo modo violentur sancto-
rum patrum statuta. Ubi vero necessitas fuerit, ad utilitatem ecclesiae, qui potestatem habet,
40 ea dispenset; ex necessitate enim fit mutatio legis. 4) *Ivonis Carnot. ep. 55. ad Hugon. Lugdun. archiep. (Paris. 1610) p. 100*: Neque enim, ut nobis videtur, dampnose aliquando rigor
canonum remittitur, ubi multorum utilitati providetur. *Eundem locum laudat Hugo sub nomine Eusebii papae in ep. 42, p. 390.* 5) *Ep. 17. ad episc. Maced. c. 5, § 9, Schönemann p. 586, Hinschius p. 550, sed verba mutata sunt; cf. Ivon. prologum l. l.* 6) *Ivon. Prol. in decr.*
45 *Cartaginensis synodus XXXV. capitulo dicit: Praecipimus ut clerici rursus in ecclesiam recipiantur, quamvis primum in synodo depositi fuerint; synodus synodum solvit propter unitatem et pacem ecclesiae; cf. Concil. African. c. 35 (Mansi, Coll. conc. IV, col. 491).*

parentibus ortos vocat honestos dicens¹: *Ubi cumque nascantur homines, si vicia parentum non secuntur et bene vixerint, salvi et honesti sunt.* Et quedam canonica scriptura inter cetera sic ait²: *Dominus non solum de alienigenis, sed etiam de commixtionibus adulterinis nasci voluit*, ut ostenderet neminem repellendum ab ordine^a sacerdotii, si bene vixerit. Ut ergo mihi videtur, filii sacerdotum et dispensatorie ab ordine repelluntur⁵ et dispensatorie recipiuntur.

In huiusmodi et similibus decretis legis scriptor et scientie inquisitor configunt et argumentis verisimilibus partes suas hinc inde defendunt. Scripti defensor sic argumentatur: Sic debet fieri, quia lex precipit, et, ut sic fieret, scriptum fuit, et subiunxit: scripture credi oportere. Defensor vero sententie sensum defendentis scriptum inprobat¹⁰ et sic obviat: Quaecumque enim scripta sunt, ad nostram utilitatem scripta sunt. Ea propter utilitati debent militare, et ad eam faciem suam convertere, et subiungit: sententie, utilitati et honestati subservienti credi^b oportere.

Propterea configunt invicem lex nature et lex benivolentie. Permittuntur siquidem quedam fieri lege nature que prohibet fieri lex benivolentie. Lex nature permittit fieri coniugium, inter quos fuit adulterinum secundum beatum Augustinum³. Lex ergo benivolentie prohibet, ne quis sibi societ matrimonio^c quam polluit adulterio, sicut asserit beatus Leo⁴, ut scandalum vitetur. Removet^d itaque propter scandalum filium presbiteri ab ordine lex benivolentie, quem recipit lex nature.

Eligat lector, que sententia^e sit pocior. Accipe, quod ex aliorum armariis ex-²⁰ crustavi; nichil tibi de meo misi. Cum cornicula alienis pennis me ornavi⁵ et in altum me elevavi. Veruntamen sciendum est filios presbiterorum non debere repelli ab ordine, qui relictis omnibus secuntur regulam^f beati Benedicti vel Augustini benedicti⁶.

II.

25

CERTAMEN PAPAE ET REGIS^g.

Certamen regis^h cum papa, Musa, canamus
Et, quaeⁱ dixerunt, ea verbatim recolamus!
Papa prior cecinit secum ratione^k canente
Et contra regem sic cepit rege tacente:

30

Papa^l.

5 'Rex es, si rectum sequeris⁷, si regia queris,
Nec te falsa iuvant, quae sunt contraria veris.

a) una voce erasa super linea post addit. b) crede corr. credi c. c) corr. e matrimonium c.
d) Romovet c. e) sententie ut videtur corr. sententia. f) g corr. ex l. g) sine titulo A. h) regi
corr. post regis A. i) Etque A. k) ratione A l. l) om. B.

1) De bono coniugali c. 16, § 18; Opp. VI, col. 330, sed non ad verbum, cf. supra p. 594, n. 3; Ivo's prolog. l. l. p. 516. 2) Non inveni, cf. supra p. 576, n. 3; 605, n. 4.
3) Cf. Metelli epist. 20. ad Teodericum p. 352, ubi hic locus integer habetur: Licet inter illos fieri legitimum coniugium, inter quos prius fuit adulterium. . . . Quedam lex nature approbat, 40 que lex benivolentie inprobat. Possunt nempe quedam fieri lege nature annuente, que non debent fieri lege benivolentie renuente. Sed apud Augustinum haec verba non inveni. 4) Ibid.: Nullus debet sibi sociare matrimonio quam polluit adulterio. Neque hunc locum investigavi. 5) Cf. Hor. Epist. I, 3, 19. 6) Cf. concilii Pictav. a. 1078. Ian. 15. habiti c. 8, Mansi XX, col. 498; Claromontani c. 14, ibid. col. 715. 7) Cf. Hor. Ep. I, 1, 59: Rex eris, — Si recte facies; 45 Isid. Etym. IX, 3, 4.

Sed tu nec rectum sequeris nec regia tantum,
 Affectas¹ caelum^a quoniam de more gygantum^{b. 2.}
 Affectas caelum^a, cum pontificalia tractas,
 10 Cumque licere tibi dare pontificalia iactas^c'.

Rex.

5 'Papa fores, si tu papares more priorum,
 Predecessorum sectando facta tuorum.
 Predecessores Romae leges statuerunt,
 Utque darent investituras sustinuerunt.
 10 15 Annis centenis istud reges tenuerunt,
 Absque querela, non vi, pontifices posuerunt.
 Sed quia tu^d dampnas, quod sancti constituerunt,
 Vel tu vel sancti patres sensu caruerunt'.

Papa.

15 'Non careo sensu, sed nec caruere priores,
 20 Namque fuere satis nobis illi meliores.
 Non careo sensu, quoniam reprobis reprobanda,
 Laudans, amplectens, venerans, quae sunt veneranda.
 Olim pontifices rex investire solebat,
 20 Et tamen ecclesia, quamvis invita, ferebat.
 25 Pertulit et fuerat tunc dispensatio plane,
 Pertulit ad tempus, sed nec fuit illud inane^{3.}
 Namque pii reges sese populumque regebant,
 Ecclesiamque Dei sancta sub pace fovebant.
 25 Hii constructores fuerant prius ecclesiarum,
 30 Vos destructores penitus nunc estis earum^e'.

Rex.

30 'Quod sancti patres prudenter constituerunt,
 Hoc insensati subvertere disposuerunt.
 Antiqui patres, qui plus nobis valuerunt,
 Per^f baculum reges dare regia sustinuerunt.
 35 Significare per hoc, credo, nobis voluerunt,
 Ne laicis dentur, quae pontifices tenuerunt^{4.}
 Hoc argumentum cognosco probabile multum,
 35 Quod si quis reprobat, reprobantem iudico stultum.
 Anulus et baculus, quod dico, testificantur,
 40 Per quae^g consulto regalia munera dantur'.

Papa.

40 Anulus et baculus aliud signare videntur,
 Significant aliud, quod iam mea scripta loquentur^{h. 5.}

a) celum A 1. b) gigantum B; hunc versum in marg. addidit A. c) tactas B. d) quod expuncto superser. corr. tu A 1. e) de ordine versuum 31—44. codices non consentiunt; B eos in fine carminis, A et A 1 recte hoc loco exhibent. f) v. 34. 35. in marg. A. g) Perque A. h) loquantur B.

1) Ovid. IV. Pont. 8. 59. 2) De Heinrico II. Hugo videtur cogitasse. 3) Cf. Placidi
 45 Nonant. liber de honore ecclesiae c. 81; Lib. de lite II, p. 603. 4) Cf. infra p. 722. Hunaldi
 carmen v. 59—61. 5) Cf. infra v. 51—58; Rangerius, De Anulo et baculo v. 9—16; Lib.
 de lite II, p. 509.

Anulus officium sponsi signare videtur,
Officium vero pastoris virga tuetur'.

Rex.

- 45 'Quid nocet aut nocuit, si rex regalia^a tradit?
Aut contra canones talis donatio vadit, 5
Per baculum curvum si rex sua regia donat,
Cum nil per baculum nisi tantum^b regia ponat?¹
Si foret illicitum, sancti patres vetuissent;
50 Sed nusquam legimus quod^c tale quid ammonuissent.

Papa^d.

- Anulus et virga sunt pontificalia signa,
Consecrata Deo venerari sunt ea digna.
Per predicta duo típice^e duo significantur,
Per predicta duo duo pontificalia dantur.
55 Sed vos per baculum dare regia munera vultis, 15
Et quia non tibi^f fas, hæc sunt contraria multis.
Per sceptrum regni donentur^g regia sane²,
Nec signum sponsi vel pastoris sit inane'.

Rex.

- 'Ergo quod facitis prohibetis, ne faciamus, 20
60 Sed iuxta nutum vestrum vos sustineamus.
Dat presul feodum^h per virgam pontificalem,
Observat morem iam dudum Gallia talem,
Sacrataque manu dat non sacrata quiete,
Nec prohibens istud vaditⁱ sententia de te'. 25

Papa.

- 65 'Per consecrata dare consecrata probamus,
Sed per sacrata dare non sacrata negamus.
Ecclesiastica sunt sacra virga manusque sacrata:
Ergo per baculum det presul sanctificata'. 30

Rex.

- 'Regia quae^k reges prius ecclesiæ tribuerunt,
70 Consecrata Deo fieri sacra promeruerunt.
Unctio^l de medio tollit regem populorum³;
*Nec purus laicus rex est quasi pastor eorum. 35

*f. 70^a.

a) legalia A. b) ex nescio quo corr. in A. c) quid tale quod B. d) om. B. e) typice B.
f) deest A. A 1; supplevi ex B. g) donantur A 1. h) fedum B. i) cadit B. k) que A.
l) unctio A. A 1.

1) Cf. Ivonis Carnot. epist. ad Hug. Lib. de lite II, p. 645; Gregorii de Catina orthod. defensio c. 5, l. l. p. 538; Hunaldi carmen v. 57; Tract. de consecratione supra p. 664—667. 40
2) Cf. Disput. Pasch. l. l. II, p. 666. 3) Cf. Damiani liber grat. c. 10, l. l. I, p. 31; Wenrici epist. c. 4, l. l. I, p. 289; Widonis Osnabr. De controv. l. l. I, p. 467; Widon. Ferrar. De scism. l. l. I, p. 566; Gregor. Cat. Defensio c. 6, l. l. II, p. 566; De consecr. supra p. 667—669.

Nonne potest igitur dare sacra perunctio regis
Per baculum sacrum, vetat haec^a sententia legis^b?’

P a p a.

75 ‘Si verum dicis, tua stat sententia^c certa,
5 Sed quod non sit ita, ratio^d manifestat aperta.
Regia quae^e dantur nequaquam sanctificantur,
Regia quae^e dantur non ecclesię feodantur^f.
Si presul servire potest, illi sociantur,
80 Reges lucrantur per eos, cum^g regia dantur.
10 Pontifices etenim pro tali re famulantur,
Et reges illis veluti servis dominantur.
Unctio^h regalis minor est, quam pontificalis,
Non habet haec baculum, sceptrum tenet unctio talis’.

R e x.

15 85 ‘Quid de decreto Paschalisⁱ erit venerandi?
Illi decretoⁱ remanebit copia standi?
An fiet vacuum quod fecit Roma statutum?
Pape^k decretum vacuabitur amodo^l mutum?’

P a p a.

20 ‘Non stat decretum, quod fecit papa coactus:
90 Multis namque modis per devia plurima tractus,
Extra se factus, precepta dedit vacuanda,
Quae^m contra fas sunt nec ab ullo sunt toleranda.
Ad se qui rediens ea verbatim vacuavit,
25 Quaequeⁿ probaverat iniuste, penitus reprobavit’².

R e x.

95 ‘Quod dicis papam per me scripsisse coactum³
Atque modis miris iniustis pluribus actum,
Excuso plane, quia papam nemo coegit,
30 Nec contra papam quisquam temerarius egit.
Ipse sua sponte decreta dedit reverenda^o
100 A populis sanis et ab omni rege timenda’.

P a p a.

35 ‘Si reverenda^o forent, numquam dampnata fuissent,
Ni contra canones essent, ea non cecidissent.

a) hec A. b) corr. ex regis A. c) sententia B. d) ratio B. e) quę A; hunc versum in margine add. A. f) fedatur A; quod tum expunxit et in marg. adscripsit violantur; quod iterum expunxit et linea sub fedatur erasa fedatur corr. in foederatur; feodantur B. g) dum B. h) untio A. A 1. i) de certo B. k) Papae B. l) ammodo B. m) Que A. n) Queque A. o) veneranda B.

40 1) Scil. a. 1111. Apr. 13. data; cf. Constit. imperii I, p. 142 sqq. 2) Cf. Pasch. II. epist. ad Guidonem episc. Vienn. Mansi XX, col. 1008. Ex his versibus Paschalem iam mortuum esse patet (a. 1118. Ian. 21). 3) Rex igitur qui loquitur Heinricus V. est.

Propter decretum tellus fuit undique mota,
 Decretumque tuum dampnavit Gallia tota¹.
 105 Tandem cessemus^a, contentio nostra quiescat,
 Cessemus^a tandem lassataque lingua quiescat.
 Accipe consilium: quod do tibi suscipiendum,
 Accipe^b consilium, si vis regnare, tenendum^c!
 Cessa, teque viris sanandum trade benignis,
 110 Consiliumque tuum prudens ne crede malignis!’

Rex.

‘Consilium cepi tandem, quod conveniens est,
 Quod si quis reprobat, reprobis satis insipiens est.
 Si vultis quod patres antiqui voluerunt,
 Qui sancti, qui pacifici sine felle fuerunt,
 115 Antecessorum tractando^d more meorum,
 Ecclesiam rectosque gradus imitabor eorum.
 Quod si non vultis, baculum cum pace tenete!
 Contenti vestris propriis in pace manete!
 Regia, quae^e mea sunt, maneant in pace quieti!
 120 Et vos nobiscum^f deducite tempora leta!²’.

Papa.

‘Perdere pontifices nulla possunt ratione,
 Quae^e data sunt illis feodali^g conditione^h;
 Si regi servire volunt per cuncta frequenter,
 Quae^e debent regi, sibi reddantⁱ sufficienter.
 125 Quae^k tenet ecclesia, tenuit per tempora multa,
 Nullius temerare potest audacia stulta^l’.

Rex.

Si decreta patrum vellemus firma tenere,
 Nec feodum^m regis deberet presul habere,
 Deberet presul psalmis ymnisque vacare,
 130 Assidue laudes Christi deberet amare,
 Ad bellum regis nec deberet properare,
 Immo discordes deberet pacificare’.

Papa.

‘Pontifices olim regalia non habuerunt,
 *Primitus ecclesiastica tantum disposuerunt.
 135 Rex Constantinus, quem Silvester renovavit,
 Ecclesiam primo regalibus associavit.
 Post Constantinum reges sua distribuerunt
 Et sua presulibus feodi sub iure dederunt’.

*f. 70’.

a) censemus A. b) Acipe A. c) v. 107. *partem posteriorem et v. 108. partem priorem omisit B; legitur igitur: Accipe consilium, si vis regnare, tenendum.* d) tractabo B. e) que B. f) vobiscum B. g) sinodali B. h) condicione B. i) ita B; si reddunt A. A 1. k) Quę A. l) audacia multa B; v. 125. 126. *regi ascribit B.* m) ceodum *corr.* feodum A.

1) Cf. Hauck l. l. III, p. 897. 2) Cf. *foedus, quod Heinricus V. cum papa iniit in ecclesia S. Mariae Turrensis a. 1111. Febr. 4; Constit. imp. I, p. 134 sqq.*

Rex.

‘Rex Constantinus sua regia non feodavit,
 140 Sed neque Silvestrum secum guerrare^a rogavit.
 Rex Constantinus ea^b quae^c dare convenienter
 5 Silvestro pape^d potuit dedit atque libenter.
 Sed gladium dare non potuit penamque^e reorum,
 Silvester potius fuit intercessor eorum.
 145 Sed nos presbitero gladium damus insipienter,
 Quod quia non^f est fas, emendemus sapienter’.

Papa.

‘Si non concessit rex Constantinus habere
 Silvestro gladium, nec tu poteris retinere.
 Unde tibi tandem gladius, nisi Roma dedisset?
 150 Nec tibi donasset gladium, si non habuisset’.

Rex.

‘Deffuis in verbis, argumentis operosis,
 Concinnas dictis per cuncta satis speciosis^g.
 Sed nil proficimus; scis autem, quid faciamus,
 Cum causis nostris ad iudicium veniamus!
 20 155 Ad causam nostram deducantur sapientes,
 A causa nostra tollantur et insipientes!
 Nos quoque tollamur et eos per cuncta sequamur,
 Concedat Deus hoc, quem cottidie veneramur’.

Papa.

‘Quod^h ratione probas, per nos non est reprobandum.
 25 160 Quod ratione probas, laudamus et est imitandum.
 Quod nos laudamus, laudet divina potestas,
 Laudet etⁱ omnipotens, cui servit^k frigus et æstas^l!’
 Litem predictam contexuit Hugo Metellus,
 30 Quem pascit Tulli^m ditissima Gallica tellus^l.

a) ita B; guerare A.   b) superscr. A.   c) quæ A.   d) papae B.   e) poenamque B.
 f) nunc B.   g) corr. ex peciosis A.   h) de ordine v. 159—164. fusius egit L. Traube, ‘Zeitschrift für
 deutsches Alterthum’ XXXII, p. 389.   i) l. et superscr. alia manu A.   k) feruit A; seruit corr. A l. B.
 l) v. 162. A l et B ante v. 161. praebent.   m) Tuli A; corr. A l. B.

35 1) Cf. supra p. 711, n. 2; Epist. 17. ad Helwidem datam (fol. 156’c): Civitas namque, in
 qua genitus sum, vocatur Leucha, vocatur et Tullum; Tullum a Tullo qui eam devicit duce Cesariano,
 Leucha vero ab albis hominibus et albo vino, quia leuchon interpretatur album greco vocabulo.

HUNALDI

CARMEN DE ANULO ET BACULO.

EDIDIT

H. BOEHMER.

Hoc quoque carmen, quod iam a. 1839. commemoravit F. Mone, 'Anzeiger für 5 Kunde der Teutschen Vorzeit' VIII, p. 597, servatur in codicibus saepius laudatis Bruxell. 10672, f. 71a—b, unde a G. H. Pertz exscriptum est, et 9799, f. 122'b—123 b¹. Auctor de se ipso nihil praeter nomen edicit. Sed cum codex in dioecesi Trevirensi confectus esse videatur, et in anterioribus foliis altercationem Hugonis Metelli modo editam exhibeat, nescio, an idem Hunaldus sit, qui a. 1118. Jul. 16. Tullensis maioris 10 ecclesiae magisterio functus chartae cuidam Richwini episcopi Tullensis subscripsit², a. 1119. cum Goberto cantore Pictavos ad Calixtum II. papam profectus est et Aug. 27. chartas quasdam pro ecclesia Tullensi et monasterio s. Apri impetravit³, Henrici I. episcopi Tullensis praeceptor fuisse, et in eadem ecclesia archidiaconatum sustinuisse dicitur⁴. Quae si recte coniecimus, carissimus ille dominus (v. conclusionem), cui hos versus 15 dicavit, forsitan Richwinus episcopus fuit, qui cum ei tam gravia negotia committeret, familiariter eo usus esse videtur. Ante concordiam Wormatiensem hoc carmen conditum esse satis constat, inde autem, quod poeta tanto studio pacem regi et papae litigantibus suadet et tanto ingenii acumine de iure regis et ecclesiae disserit, eum paullo ante concordiam tandiu desideratam pennam arripuisse conicio. Fortasse eodem tempore, quo 20 Metellus, tempore concilii Remensis, e Gallia reversus aut rediturus, dilucidum et elegans hoc opusculum composuit. G. H. Pertz falso ei satiram Gens Romanorum subdola assignasse iam supra dixi⁵. Alia enim, si quae scripsit, aut perierunt aut etiam nunc latent, nisi forte chartae ecclesiae Tullensis tunc datae ei tribuendae sunt, si modo, ut moris erat, cancellarii et scholastici officiis simul fungebatur.

25

Berolini a. 1897. mense Ian.

H. BOEHMER.

1) Supra p. 622. 705. 712.   2) Gallia christiana XIII, instr. col. 484 B.   3) Jaffé nr. 6730. 6731.   4) Gallia chr. XIII, col. 997 E. Anno 1131. iam mortuus esse videtur. Neque enim in charta Henrici I. tunc data (l. l. instr. col. 494), cui, si vixisset, sine dubio testimonium perhibuisset, eius nomen occurrit neque unquam postea in chartis Tullensibus habetur. 30
5) Supra p. 705.

- Haecenus ex vetito peccata fuere timori,
 Ipsaque religio terror erat sceleri.
 At modo sic vetiti, sic gratia religionis
 Excidit, ut libitum quisque putet licitum.
- 5   5 Pacta, fides, foedus, cognatio, ius sociale
                   Singula firmabant robur amicitie^a.
 Omnia nunc coeant, nemo confidit in illis;
 Gratia, quam pariunt, nec bona, nec stabilis.
 Quodque nefas dirum, quod detestabile monstrum¹,
- 10   10 Blasphemare Deum non timet impietas.
 Aut etenim nescire Deum mala nostra susurrat,
 Aut ea negligere nolleque corripere.
 Non leve crimen id est nec eis modo pernitiosum
 Tolli, scire Deo iudicii²que bonum.
- 15   15 Nam nisi pravorum culpas censura requirit,
                   Nec bona iustorum gratia restituit.
 Sic igitur dum se defendit iniquus inique,
 Interimit meritum, spem necat ecclesie.
 Hec fidei dampna, dispendia religionis
- 20   20 Non est, qui doleat quive repugnet eis.
 Cuncta licent, ubi nulla nocent, ubi crimen inultum
 Libertas scelerum summa ruina boni.
 Infima quassantur, male quum^b suprema coherent,
 Cumque caput titubat, cetera membra dolent.
- 25   25 Tanti nempe mali, tam diri semina luctus:
                   Discordes duo sunt rex et apostolicus.
 Iustior alter enim, quam res tempusve requirat,
 Legibus apponit, iura moderna creat.
 Nititur antiquis alter dicitque saluti
- 30   30 Sat fore sanctorum vivere more patrum.
 Acceditque^c malis utriusque suprema potestas,
 Impatiens flecti nec satis apta premi.
 Nil recipit medium lis inmediate duorum,
 Exclussit media vis siquidem nimia.
- 35   35 Papa pio studio vult addere religioni?
                   Set tamen esset opus cautius illud agi.
 Sane non recte studium dependeris^d uni,
 Plurima cum pereant utiliora tibi.
 Papa docet², quia sunt duo mistica signa sacrorum
- 40   40 Anulus et baculus, dos sacra pontificum.
 Rectorem virga, sponsum facit anulus esse,
 Nec per se, signa gratia set per ea.
 Res igitur talis, quia res est spiritualis,
 Donatur sancti Spiritus arbitrio.
- 45   45 Res etenim signo sacra, res sacra significato,
                   Nichil ad mundanum respicit^e arbitrium.

a) amicitie c.   b) sic c.   c) Acceditque c.   d) ita pro dependis c.   e) respiciu c.

1) *Iuvenal. Sat.* 15, 21.   2) *Certamen Metelli v.* 51—58, *supra p.* 716.

- Dent laici laica, reges regalia tradant,
 Sacra sacerdotum distribuenda manu.
 Hec ratio fortis, pia, religiosa, fidelis,
 50 Nil argumento verius hoc fuerit.
 Set, velut affirmant, qui talia sepe retractant:
 Hec ratio nullum impetit oppositum.
 Rex¹ etenim, sicut referunt, nihil obviat istis,
 Immo subscribit et favet omnibus his.
 55 Consentit, sacri dent ut sacra quæque ministri,
 Et negat esse suum spirituale sacrum.
 Set tamen inducit, quia, cum regalia multa
 Reges tradiderint omnibus ecclesiis,
 Nec repetenda putet regni successor et heres,
 60 Neve sit occultum, venerit unde datum,
 Rex heres donum renovat cauteque statutum,
 Praesul ut id signis praesulibus capiat.
 Namque per hoc monstrat, sic iuris pontificalis
 Id fore, quod recipit, nec sibi fas adimi.
 65 Hac ratione manent sacris sua sacra ministris
 Signa nec ut signa nec sacra rex tribuit.
 Nil igitur sibi rex usurpat in hoc alienum,
 Set magis ecclesię ius statuit proprium.
 Hoc regis crimen pietas magis esse videtur,
 70 Ecclesię pudor hic non pudor est, set honor.
 Ergo, si verum fas dicere pace duorum:
 Pro nichilo pugnant rex et apostolicus.
 In neutrum neuter quicquam peccare videtur,
 Cuique^a sui fines et sua iura^b manent.
 75 Rixari cessent, insistant utiliora
 Inter eos pax sit! — omnia provenient.
 Pacis^c amans Hunaldus ego non ista superbe
 Protulerim sensum præficiendo meum.
 Si quis prudenter reprehendat, cedo libenter
 80 Et sequar alterius consilium melius.
 Publica res agitur; in publica commoda peccem²,
 Audio si melius, ni melius teneam.
 Set quia nota minus homini divina voluntas,
 Nec caro sepe videt, quid Deus ipse probet,
 85 Quod dictum, recipe fore dictum conditione,
 Si fidei cautum, si Domino placitum.

Versibus his, quid sentiam, exposui vobisque, ut karissimo domino meo, misi.

a) Cumqui c.   b) iure c.   c) *versus sex, qui sequuntur, eadem manu in margine adiecti sunt.*

1) *Certamen Metelli* v. 59—64.   2) *Hor. Epist. II, 1. 3.*

DE ANULO BACULO GLADIO DIADEMATE VERSUS.

EDIDIT

H. BOEHMER.

5 *Carmen secundo nunc prodiens integrum habetur in codice mbr. fol. s. Audomari 115 (S. Mariae de Claromarisco i. e. Clairmarais), saec. XIII. in., fol. 101'¹, unde a Bethmanno ante 56 annos in usum nostrum descriptum est. Accedit (2) fragmentum 25 versus complectens, ab operculo codicis cuiusdam Monacensis, nunc 29110, a Keinzio resectum. W. Wattenbach a. 1876. in 'Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit' XXIII, 10 col. 335 sq. hoc fragmentum, a. 1877. in eisdem Actis XXIV, col. 14 sq. ex apographo Bethmanni reliquos versus publici iuris fecit.*

De patria et aetate poetae in opusculo ipso nihil invenitur. Pateriae quidem auctor meminit. Sed versum 42, ubi haec vox habetur, mendosum esse patet, quia clausulam praebet versui 41. non respondentem. Accedit, quod Paterinorum nomine tunc ei in 15 Galliis notabantur², qui sacramenta sacerdotum indignorum irrita declararent. Nihil ergo ex nomine de patria auctoris conici poterit. At ex carminibus et in codice Audomarensi et in fragmento Monacensi praecedentibus et subsequentibus forsitan aliquid colligere licet. Et hic et illic Hildeberti carmen iam tot in ecclesias praemisum est, hic autem admonitio ad Berengarium sequitur³, eidem poetae ut videtur tribuenda. Unde 20 iam in codice, quo uterque librarius usus est, hos versus mediis carminibus Hildeberti insertos fuisse apparet. Iam vero neque metrum neque elocutiones neque sententiae ab Hildeberto valde differunt. Unde, etsi pro certo quidquam affirmare non ausim, temeritatis vix me argui posse puto, si Hildeberto opusculum ascribam⁴.

Qua aetate carmen conditum sit, non constat. Cum vero poeta utrique, et papae, 25 et regi, concordiam suadeat, saeculo XII. ineunte demum id scriptum esse conicio.

Berolini a. 1897. mense Ian.

H. BOEHMER.

1) *De quo nuper fusius egit Ch. Fierville, 'Notices et Extraits' XXXI, 1, p. 49—156; cf. 'Archiv' VIII, p. 410.* 2) *Marbodi epistolae supra p. 693, l. 6; Hugo Flav. Chron. ad a. 1084, l. II, SS. VIII, p. 462, 1; tractatus pro conubio clericorum supra p. 594, l. 11.* 3) *Hoc carmen edidit Fierville l. l. p. 138—139.* 4) *W. Wattenbach, 'GQ.' II⁶, p. 130. in Lotharingia opusculum conditum esse putat.*

- Iam^a tot in ecclesias^b insurrexere procellae,
 Quot vel quam magnas nulle^c cepere tabellae.
 Tot sunt quae mergunt^d, tot sunt contraria letis,
 Ut vix una queat portum sperare quietis^e.
- 5 Pax, dos^f, libertas, reverentia preteriere, 5
 Bella, rapina, iugum, contemptus eis subiere.
 Quas premit, expoliat^g predonum turba furentum,
 Extulit, excoluit^h sanctorum cura parentum;
 Quaeque sacris ducibusⁱ risere prioribus annis,
- 10 Sunt^k modo subiecte Symonibus atque tyrannis. 10
 Hi^l sibi venantes regumque ducumque favorem,
 Non metuunt in eos legis laxare rigorem.
 Sic lac et lanas ovium sibi diripientes
 Frena lupis laxant, subterfugiuntque silentes,
- 15 Speque lucri simulant scelus atque cavenda licere, 15
 Quaeque licent, quasi^m non liceant, didicere cavereⁿ.

- Anulus et baculus sunt spiritualia dona:
 His diversa manent gladius regisque^o corona.
 Conveniuntque^p tamen, propria si sede locentur;
 Scilicet ut pape, regi quoque propria dentur. 20
- 5 Anulus et baculus sunt pape pontificumque;
 Digna figurantes nos scire putamus utrumque.
 Anulus in digito persone pontificalis
 Coniugii signum tenet in se spiritualis.
 Ex auro factus dignum designat honorem; 25
- 10 Continuus, fidei^q firmum sine fine tenorem.
 Cuius in amplexu^r sicut lapis est preciosus,
 Sponsus in ecclesiae iacet ulnis sic speciosus.
 Queritur, electo cur anulus attribuitur,
 Per regis quandoque manum, vel quando sacratur? 30
- 15 A sponso sponsae cum dandus iure sciatur,
 Queritur, et dignum quod queritur esse notatur.
 Electus velut^s ecclesiae digitus reputatur,
 Ipsa per electum Domino sponsata vocatur^t.
 Ille quidem sponsique vicem sponseque tuetur; 35
- 20 Nunc sub sorte gregis, nunc sub pastore tenetur.
 Sic idem sponsus, sic idem sponsa vocatur,
 Esse^u tamen sponsus verus Deus esse probatur.
 Anulus hic taceat; nunc de baculo referatur
 Pontificis, typice per eum quid significatur. 40
- 25 In baculo tria sunt, decorat quae mystica forma,
 Sicut ab antiquo docet ecclesiastica norma.

a) v. 1—16. dedit Beaugendre ex mscr. Ebroic. 19, Hildeberti opp. col. 1355. b) ecclesiis 1. 2.
 c) ille 1. 2. d) mergant Ebr. e) salutis 2. f) sic 1. 2; et Ebr. g) et spol. Ebr. h) et
 col. 2. Ebr. i) patribus Ebr. k) Flent Ebr. l) Hii 2; Hinc Ebr. m) Quae liceant sive Ebr. 45
 n) sequuntur 8 versus in ms. Ebr. o) regumque 2. p) que om. 2. q) firmum fidei 2. r) am-
 plexus 2. s) velut 2. t) nodatur 2. u) Esse mendose repetivit poeta in eodem versu.

Attrahit uncinus, cuspis stimulat remorantes,
 Directus fustis rectum sustentat amantes.
 Sufficit interea, quod dicimus ut teneatur,
 30 Hec melius donec qui disserat inveniatur.
 5 Ad gladium regis diademaque nunc redeamus,
 Ad quod et hec valeant, pro viribus expediamus.

Sacra duos memorat gladios scriptura fuisse,
 Discipulos Domini quos ipsa refert habuisse.
 35 Symonis est unus, quem papa videtur habere,
 10 Commissae plebis vitium resecando severe.
 Qui superest, gladium rex debet iure tenere,
 Ut feriat quos ecclesiae videt ipse nocere.
 Extra vaginam semper sit regia spata,
 40 Semper ut ecclesiam defendat ab hoste parata.
 15 Viribus immensis expugnet regius ensis
 Hostes ecclesiae, caput obterat et Paterie^a.
 Papa tenet gladium vel presul spiritualem;
 Rex etiam gladium portat, sed materiale.
 45 Papa tenet gladium, conservet ut interiora;
 20 Rexque tenet gladium, tueatur ut exteriora.
 Ecclesiae pacem pro certo nescit amare,
 A papa regem qui querit dissotiare.

Luc. 22, 38.

Postremum mihi dicere de diademate restat,
 50 Quod deportando maiestas regis honestat.
 25 More corona velut regis caput aurea cingit,
 Quam manus artificis lapidum variamine pingit:
 Sic regis debent virtutes cingere mentem,
 Ut reddant ipsam vario fulgore nitentem.
 55 Ut regis caput est cinctum diademate fulto:
 30 Sic circumcingi debet rex milite multo,
 Qui sit ad arma valens, qui consilio sit honestus,
 Hoste triumphato qui sit pietate modestus:
 Convenit, ut tales sint regis collaterales;
 60 Convenit ut tales equites sint imperiales.
 35 Tali rex et papa modo non dissotiantur,
 Una sed potius vero sub amore ligantur.

a) paterie c.

Sequantur hic similitudinis gratia carmina, quae codicibus saec. XII. Bruxellensibus saepius commemoratis 10670 (1), fol. 69'—70. et 9799 (2) nobis traduntur. De quibus descriptis Iulio Petit conservatori gratias agimus maximas. Iterum ea contulit Car. Hampe socius noster. Versus 1—4. edidit iam Reiffenberg, 'Bulletins de l'Acad. royale' VIII, 2, p. 252 (a. 1841); II, v. 1. Mone, 'Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit' VIII, 5 p. 596.

E. DUEMMLER.

Anulus et baculus duo sunt insignia¹, per quæ
Pontificalis honor traditur ecclesie.
Anulus est sponsi, baculus pastoris²; et apte:
Hunc pietas sacrat, hunc regula iusticie. 10
5 Cautus^a in his rector bene sic dispenset utrumque,
Ne pietas recti discrepet a specie.
Rex sapiens Salomon^b sculptoris providus arte
In templo vario condidit hec opere.
Finxerat^c inde boves sub basibus, inde leones 15
10 Vultibus^d oppositis; enea materies.
Cherubin ex auro velabant federis arcam
Expositis alis prona super fabrica^e.
Ecclesie basis reputatur episcopus esse:
Sustinet hic populum sicut onus fabrice. 20
15 Mansuetudo boum, fervor notat ora leonum:
Esse sacerdoti debet utrumque bonum.
Tale decet sane semper fore pontificis cor,
Cui bene conveniat cum pietate rigor.
Cherubin est doctor cui plena scientia constat³, 25
20 Ut pie vel iuste recta docent faciat^f.

Anulus et baculus sunt pontificalia sacra,
Quæ falso cesar arrogat esse sua.
Regia denuo sunt duo sceptrum vel diadema
Ambitus et furor hæc esse facit propria. 30
5 Roma caput mundi regit orbis sceptrum rotundi⁴,
Urbibus urbs celebris ex titulo fidei.
Hic locus imperii quo fiat inunctio regi,
Qua sine monarches^g nemo potest fieri.
Presulis est autem sacra crismatis unctio, de qua 35
10 Traditur augusto terror^h ab ecclesia,

a) caustus 1; corr. 2.   b) Salemon post corr. Salomon 1.   c) Pinxerat 1. 2.   d) Vulpibus 1. 2.
e) fabricam 1.   f) faciant 1. 2.   g) monarchar 1. 2.   h) terrar 1; corr. 2.

1) Cf. Rangerii lib. de anulo et baculo, Lib. de lite II, p. 509, v. 1: Anulus et baculus duo sunt sacra signa.   2) Ibid. v. 3: Anulus est sponsi; v. 11: At baculus prefert signum 40 pastoris.   3) Isid. Etymol. VIII, 5, 22: cherubin id est plenitudo scientiae.   4) Cf. versum antiquiorem, quem e. g. invenies in codd. S. Galli 135, saec. X—XI, p. 526 ('Verzeichniss der Stiftsbibl. von St. Gallen' p. 541) et Remensi 1043. 743, saec. XIII. ex., fol. 190 ('Neues Archiv' XVIII, p. 517): Roma caput mundi regit orbis frena rotundi.

Ut quos antistes nequeat compescere verbo,
 Ipsius ammonitu rex feriat gladio.
 Presulis est proprium, quod possit inungere regem,
 Cum rex non valeat ungere pontificem.
 5   15 Posterius siquidem donum decet anteriori
               Cedere, vel virtus claudicat officii.
 Fallitur ergo nimis, qui vult asscribere regi
               Tradere per baculum nomen episcopii.
 Iudico concludens: que^a sunt sua, cesaris esto,
 10   20   Queque decet studeat reddere papa Deo.
 Federa sic regis orment moderamina legis,
               Ut pax alternis congruat obsequiis.
 Federa, pura fides, pudor et moderamina legum,
               Que fuerant quondam, deperiere simul.
 15   25 Palluit imperii color et veneranda potestas,
               Aecclesię ceco tendit in una gradu.
 Iusticię virtus perit et simul omnis honestas,
               Falsa iuvant pravum, regnat ubique scelus.
 Legibus impietas nullis tardatur et hostes
 20   30   Iudicat esse suos quos bona velle videt.
 Nititur et querit pravo pervertere rectum,
               Vultque novis leges evacuare^b patrum.
 Quicquid in ecclesia violenta potentia regum
               Obtinuit, iuste predicat esse suum.
 25   35 Dona Dei summi vult donum cesaris esse¹,
               Nec putat illicitum, dum facit hoc licite.
 Pontificis duo sunt insignia que^c gerit ipse,
               Hęc habet ut sponsus pastor et ecclesię.
 Pastorem baculus, sponsum notat anulus esse²
 30   40   Cum sacra sint, cesar non valet illa dare.
 Gratia sola Dei facit hec duo dona vigere:
               Rex ea si dederit, non sacra semper habe.
 Ergo relinquantur sacris ea sacra ministris:
               Rex siquidem rebus consulat imperii.
 35   45 Consulat ecclesię quem preposuit Deus illi,
               Utilis esse suo possit ut ipse gregi.
 Scripta patrum relegens servanda per omnia servet^d,
               Et nova si noceant, protinus evacuet.
 Quęlibet orba suo fuerit cum presule sedes,
 40   50   Si^e sibi pontificem clerus habere volet,
 Querat et eligat hunc, quem virtus non favor ornet,
               Auribus et summi presulis insinuet.
 Hoc etiam scriptis vel viva voce requirat^f,
               Laudet ut electum quem probat ordo sacer.

45   a) quam 1; que 2.   b) evacuare 1.   c) quam 1.   d) sernet 1.   e) versus 70. sequitur in
 codice 1 versus 71, quod 2 correxit.   f) requireret 1. 2; corr. P. de W.

1) Cf. Rangerii librum (*Lib. de lite II*, p. 510) v. 66: Nec Christi donum caesaris esse
 queat.   2) Cf. *supra I*, v. 3.

- 55 Metropolitano scriptum tunc papa remittet,
Singula confirmans, sicut ad illa decet.
Ordine tum^a sacro promotus sacra ministret
Presul, et illud agat quod suus ordo iubet.
Monstret amanda gregi cęlestis pascua vite,
60 Dona Dei querens distribuenda pie.
Regia donet ei rex, cum volet aut petet ille,
Pax igitur regni fiat et ęcclesię.

a) tam 1. 2; iam *vel* tum *corr. P. de W.*

ADDENDA ET EMENDANDA.

AD TOMUM I.

Widonis monachi epistola ad Heribertum.

P. 4. *Haec epistola laudatur etiam a Gerhoho (supra p. 249) hoc titulo: epistola*
5 *Paschalis pape Mediolanensibus directa. Goetz ('Deutsche Zeitschr. für Kirchenrecht'*
V, 1, p. 30—59) eam non Widoni Aretino, sed revera Paschali I. papae (817—824)
tribuendam esse probare nisus, id mihi non persuasit neque archiepiscopum unquam a
papa 'excellentie' titulo insignitum esse exemplo demonstravit. Cf. etiam Jaffei, Reg.
nr. 6613a et t. II, p. 714. Collectio Britannica ('Neues Archiv' V, p. 590) a Thanero
10 *neglecta est.*

De ordinando pontifice auctor Gallicus.

P. 8. E. Sackur ('Die Cluniacenser' II, p. 305—307) *hunc auctorem non Gallum,*
sed Lotharingum fuisse, iustis rationibus probavit.

Pseudo-Udalrici epistola de continentia clericorum.

15 P. 254. *Ad libros manuscriptos a nobis adhibitos accedit codex Cheltenhamensis*
nondum collatus, de quo cf. supra p. 588. De codice bibliothecae Grazensis nr. 1242,
saec. XII. J. Loserth accuratius retulit, in cuius fol. 107'. legitur: Hec est rescriptio
sancti Udalrici episcopi, in qua pape Nycolao de continencia clericorum [non] iuste
sed impie, non canonice sed [in]discrete tractata ita respondit (— f. 111'). Lectionis
20 *varietatem invenies in 'Neues Archiv' XX, p. 445—447. Codicem bibliothecae regiae*
Erfordiensis chartaceum saec. XV. ex. nr. 43, quem G. Waitz primo commemoravit ('Archiv'
VIII, p. 678), contulit socius noster O. Holder-Egger. Titulum habet:

Epistola Udalrici episcopi ad Nycolaum papam. P. 255, l. 18. Nicolao domino et patri pervigili
provisori Udalricus solo 21. transmissa inveni || aliena 24. pastoralis prevaric. 29. om. coniugii
25 30. cogi. Nunquidnam non merito 31. om. non 35. veteri testamento vel lege.

P. 256, l. 2. non habeo Domini preceptum Domini 3. assensatores 4. volentes. Sed graviora
5. masc. ac pecudum 7. labefactaret om. dixit 10. intelligunt script. 12. excipit vere nisi profess.
13. votum adest 14. prefigit 15. ut hominem qui voluerit postea 17. implere valeas et sufficias
19. Thimotheum 20—21. ad veterem solam in marg. corr. alias verteret 21. autem huic domui om. suae
30 21—22. Dei eccl. 22. dyacones post corr. al. man. dyaconos om. sint 23. domibus suis 25. regule
clericorum scriptor 27. colligē 28. repr. vocantur 31. eiecerit 34. propterea 2º trip. hist. eccl.
calº quia

P. 257, l. 1. abstineant 2. Pafnutius 3. dexteris sinistris suis pollicibus incisus 4. dicens esse
7. Et hoc quidem Pafnutius 8. eius sent. sanxivit 10. adiutorium postea corr. al. man. adiutorem
35 11. ignorantes enim 12. heres cum digno 14. ablata infancium 15. facinus a se cedi 16. purgabit
(multo post corr. -avit) et suo decreto pr. dampnando 17. laudabit ead. man. post corr. -avit 18. addens
et sui Melius est nubere 19. forsitan 20. iudicare etc. Inde 21. servum qui domino suo stat 22. cadit.
Scribit autem 23. Cessat debes amovere 26. lenit. consid. christiane 29. recordari qui ait 31. habere
ne capiat, post corr. cup. 32. om. in eis

P. 258, l. 2. apost. hauserunt predicac. 2—3. *om.* quo dicitur 3. *ē post corr.* es ligatus 5. Item 7. *om.* quoque *om.* ait 8—9. *om.* templum Domini *tertio loco* 12. sancte et corp. et spir. 16. pravitate te (scio *minio delet.*) correcturam 17. quantum 19. *om.* tamen 20. refugienda sed diligenda *corr.* [pres. cum] *del.* qui corr. 21. et pre omnibus niti 24. aliquot in eorum 25. inven. quia aliter 27. *om.* ipsa 31. videl. archidyaconi (vel *om.*) 32. sint ad libid. proch pudor 5

P. 259, l. 1. compassionis *om.* sed fals. iust. ded. 1—2. clericos et conservos 3. *om.* persuas. tamquam 4. implicare oculte 4—5. quam in hom. videl. consc. cum una ligari aperte 6. ex illo vel in illo vobis scribe et pharisei ve qui omnia 8—9. nobis deberent persuadere (in *minio del.*) in conspectu 11. licet sine merito pr. nullius *om.* mercantur — 12. consilium 12—13. vacantis vel viscera 13. ministravimus 14. *om.* tunc 15. *om.* eos Dominus de meretr. ait 15—16. in eam primus lap. 10 mittat 17. adducitis 19. apud te intum. 20. non dub. ministrare isti verb. 21—22. Gregorius nimirum deplorans 22. *om.* inquit 23. persecutorem 24. ministrabit audiatur 25. ecclesia Dei *om.* ipsis 26. Hoc enim infid. eos (*om.* dicere) dubitaverunt 27. Thimotheum. Quia in noviss. 27—28. fide discedentes (*minio del.* disc. *superscr.* at) 29. cauterisatam suam adest

P. 260, l. 1. eventus licito *om.* ux. coni. scil. 2. consorcio phariseico coguntur 3. pravit. 15 cupidissimi min. 4. *om.* cecorum *om.* illud 10. *om.* nunc 11. phariseicam 12. unita D. Sonamitis 13. sanctam et regale evellat 15. nostrum Iesum Christum qui cum Deo patre etc. *Sequitur subscriptio:* Hanc epistolam reperi in quodam antiquo libro in libraria fratrum minorum domus Ulmensis, dum divus Sigismundus cesar apud ipsos fratres aliquamdiu moraretur anno Domini 1434.

P. 256, l. 23—24. Cf. *Gesta Silvestri* c. 7 (*Pseudoisid. ed. Hinschius* p. 450), quem 20 locum laudat Mirbt, 'Publizistik' p. 296.

P. 258, l. 22. Cf. *Augustini epist.* 148 (*ad Fortunatianum*), c. 4, § 15, *Opp. II*, col. 502, quem locum laudat Rottmanner, 'Tüb. Theol. Quartalschr.' (1889) nr. 1, p. 150.

Wenrici scholastici Trevirensis epistola.

P. 280. *Wenricum nostrum eundem esse ut Winricus frater et ipse Trevirensis, qui* 25 *in poemate satis obscuro, a se fortasse condito (ed. Kraus, 'Jahrbuch der Alterthumsfr. im Rheinl.' L, p. 245) occurrit, suspicatur L. Traube ap. Vollmöller, 'Krit. Jahresber. über die Fortschr. der Roman. Philol.' III, p. 15, n. 194.*

P. 292. *Fragmentum capitis 5: Origines quoque — l. 28, simile codicis 2, invenit F. Thaner in codice Admuntensi nr. 257, s. XII. et cum editis contulit: 'Neues Archiv'* 30 *XVI, p. 541, ubi sequuntur varii canones.*

Ibid. n. 11. Hunc locum a Mirbtio frustra quaesitum reperit Thaner l. l. in Augustini enarrat. psalmor. 36, serm. III, § 13, Opp. IV, col. 290.

P. 297, l. 30. *Hunc locum apud Hieronymum frustra quaesivi.*

Manegoldi ad Gebehardum liber.

P. 302. *De Manegoldi codice agit nunc copiose A. Holder, 'Die Handschriften der Grossherzogl. Bibliothek in Karlsruhe' III, p. 117—119.*

P. 378, l. 1—20. *Totus hic locus ex concil. Tribur. c. 3. sumptus est; cf. Capitul. reg. Francor. II, p. 215.*

Ibid. l. 7. ex Gregorii lib. pastor. l. III, c. 22, Opp. II, col. 69 sq.; cf. Capitul. 40 l. l. II, p. 444.

P. 429, c. 76. *Hoc caput a Gerhoho excerptum est; cf. supra p. 221. 232.*

Liber canonum contra Heinricum quartum.

P. 471. *F. Thaner de hoc libro copiosius egit in annalibus nostris t. XVI, p. 529 — 540.*

P. 473, l. 7. Cf. *Ann. Magdeburg. a. 1103, SS. XIV, p. 407: Hic ergo (sc. Heinricus) . . . a quodam sui temporis sapientissimo et catholice ecclesie philosopho appellatus fasciculus myrrhe et thuris. Hunc locum laudat Sdralek, 'Die Streitschriften Alt-* 45 *manns' p. 25, n. 5.*

de scismate Hildebrandi

Codex quondam Trisingensis f. 10

porta referantib. qm purgaria dicunt. teste castelli adit. q alio noe tris cre-
scenti uocat. inq; sepe noitū ildebran-
dū educens. ad castra pdux. P hec bello
cū romanis cōmisso. maxima urbis par-
te incendit. cuius plurimos interfecit.
ecclās subruit. mulieres cūgatas. et
simplices. unctis ptergū manib. uo-
lent pus oppllas. ad tabernacula ad du-
ci pcep. Q b; ludibriū p̄s roman? offen-
sus. eflau in ildebrandū. i exorabile
odiu. & totū suū animi in regē h.
tassudū affectū. tantūq; dilectib;is
uinculo sibi obstrictus. ut pluris fui-
sser regū ludibriū romanor. qm cento
milia aureor. Robert? & dux. peniten-
cia ductus. q. cū romanis plu cōmisisset.
q. q. tūis urbe affecisset inuirs. pmo
simulans emdatione. & inuirs uicissi-
tudine. & rerū omiū restitutione. De
in nichil p̄ficiens. qm plū cor obduratū
erat. statuit urbe relinquere. & cete-
finib; romanor. Inde tiburtinos
aggēss. uolens eos cogē ad deditiōem.
n̄ pcul ab urbe fixis tentorūis. mari-
me ob inuria. denūis aptici. q tē ip̄is
morabit in illa urbores succidit. dpo-
pulat ē messēs. incendit domos. & qe
qd potuit hoūm obtrūcui. Si cū
nihil pcederet. qm ciuitas freta
multitudine bellatoz. expugnari
n̄ poterat. salernū redire decreu.
p̄fatu ildebrandū. deducens in cōmū-
tu suo. Q cū fuisset salerni aliqm
dū cōiojatr. duce. occupato aliis.

cū multo p̄ moliret urbe repetere. & in-
multitudine qm roberto cōmittante.
romanos subiere. ut ipsos belloz & cōmēa-
tū apparat? langore correptis. & ad ex-
trema pduct? cū iā inultimis ageret.
abbate montis cassinensis ad aptitū suc-
cessionē impulsio. die clausit extremū
Quē spectabit dux & functū agnoscens. ē
uocato ciuitatis archi epō. dero. & p̄plo.
uigilaz. & psalmo die offitū ex ordine
celebratis. & rite pactis. in basilica scī ma-
thi apli. q tē nouit cōdebat. corp? el? hu-
māū. ex seqas ill? honestissime psecutus.
hē ut sup dixim? qm ex habundanti sub-
iungunt cū pcul appposito uiderent.
Sed nemo inueniens arbitret. si cui uita
breuit puxim? fine paucis absolum?
hē ildebrandi finis. & assertio gestoz. el.
Reliq hui? operis. que in p̄fatione p̄misim?
diuina largente grā. p̄sequim?
EXPLICIT LIBER I. INCIPIT
PREFATIO LIBRI SCDI.
RIMAN HUI? opus parte. sic dñs
aspirau. p̄cepto nro digestim?
in q sic p̄missi ratio erigebat.
ildebrandi causa. multis scripture
documentis astruere. cur fuit. Memine-
rā enī in p̄fatione p̄missū. ut primo quide
parte el defendere. & que dicuntur in
illū. certis rationib; p̄pullare. & sinu uo-
lū feci. feci tūm ut potui. Si q̄ lector
m̄s inueniet p̄t missū. si q̄ incutū.
si q̄ neglectū. in peritū n̄ neglegentia.
deputabit. & impossibilitate poet eraminabit

Anselmi Lucensis liber contra Wibertum.

P. 527, l. 6. Cf. Leon. ep. ad Turibium episcop. c. 15, Opp. edd. Ballerini I, col. 707: quoniam qui alios ab errore non revocat, se ipsum errare demonstrat.

Wido de scismate Hildebrandi.

P. 531—532. Forte fortuna Car. Heigelio amico intercedente mihi accidit, ut Widonis codex unicus iamdiu desideratus in bibliotheca baronis liberi Hugonis de Maffei, consiliarii regni Bavarici, ex insperato emergeret mihiq̃ benevolentia possessoris eius commode eo domi meae uti liceret. Volumen est exile bene servatum tegumento ligneo ac dorso e corio facto ligatum et quod 24 foliis constat, saeculo XII. medio in duabus columnis scriptum. Post Widonem incipiunt fol. 19, col. 2. excerpta ex Isidori Etymologiis: Ius liberorum est coniugium sine liberis etc. — fol. 24', col. 2: Quoniam vere (lac.) apud Grecos persona (lac.) -tura = lib. V, c. 24, § 13—30; c. 25, § 1—37; c. 4. 6. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22; c. 1, § 1—7; c. 2. 3, § 1—4; c. 23. 24, § 1—12; lib. VI, c. 16, § 11—13; c. 8, § 1—10. 12—18; c. 14, § 1; c. 18, § 1. 2; lib. VII, c. 2, § 11. 14—18. 21. 28; c. 3, § 1—30; c. 4, § 1—12. Quae excerpta quamvis vel eadem vel aequali manu, tamen multo negligentius, quam textus Widonis, scripta sunt totque lacunis interrupta, ut librarius ea quae describere voluit non semper bene legere potuisse eluceat. Widonis librum duo librarii aequales scripserunt, alter folia 1—7, alter folia 8 sqq., unde fol. 7'. spatium vacuum relictum est; in foliis 2—7. vestigia scripturae antiquioris erasae deprehenduntur. Margini manus posterior hic illic notulas nullius pretii adpersit.

P. 532, l. 21. W. Ferr. 23. . . n medit. quadagesimę nup. exactę 24. curie tm̃ 27—28. aliquandiu 29. Et primo 31. oculte 35. nichil ff̃ (lege homo) 38. quęque 39. eloquentię presumens alte 40. allegatione

P. 533, l. 2. quesierit 4. quę 6. Prefacio 16. H 19. H 22. predatione 34. ecclesiam 38. . . eni 41. nature

P. 534, l. 4. . . unt qui 7. beate memorię 13. quę 15. Hęc 16. prefixa 18. emulatio 19. ecclesiam predicant 21. . . inc iam 25. estimant eccles. 26. quę cęteris 27. lesęrant 33. quę 36. cęteraque 37. presentiam

P. 535, l. 1. prerupta 3. prerogativa 9. etates edificabat 12. preterea 13. presentes 18. capīs 21. crebesceret H tercio 22. Italię et Gallię 23. simoniace 25. ecclesiast. 27. quę 29. eccles. commercii 30. cęterisque 34. quędam 42. preter 45. prefatus 46. predicans

P. 536, l. 4. predicationis 6. . . um vero H adolescentię 7. etatis 12. Cępit 13. luxurię 16. susceptę 20. christianę 25. equit. iusticię malicię 26. estuabat providens 27. presagio 28. quę 29. ecclesiasticę 33. preterea 34. prelatumque edificat. 37. regię Longobardię 38. episcopali 39. precepit 41. sepe

P. 537, l. 1. suęque pecunię 3. Gallię et Longobardię 5. iusticię 6. apostolicę 10. episcoporum 11. recuperandę 12. venię 15. . . uc huc 17. sisi cause 19. quę 20. huiuscemodi 21. quę 25. quę 27. Quę quę cęsaris cęsari 28. ecclesię 30. habere? 31. quę 32. eccl. 33. adultere 40 ecclesię 34. premia eccl. 35. eccl. 36. quę ecclesię 37. seculi

P. 538, l. 1. ecclesię 2. preponere quę 4. et pro sed penitentię 6. . . erum ne quę 9. quę 10. ecclesię 14. pēnitus 15. ecclesię regulę 18. epist. 19. epist. 28. presentem ecclesiast. sine seculari 30. predic. quesivit 31. quę 32. pretermisissis 35. presens 36. pres. 38. sathanę 40. . . am vero quę

P. 539, l. 2. Romanę episc. 4. Romanę ecclesię 8. seculum 12. eccl. sepe 17. precipuę egregię apostolicę 18. cede 19. ecclesię autoritate 20. ecclesiast. 21. ecclesię 24. eccl. 27. episc. 30. H 32. . . uia vero 33. cętera quę 34. equanimiter 35. seculis preriperet 37. iniquę 38. presumpt.

P. 540, l. 5. adherent 7. naturę Hęc quę 8. malicię 10. hęc presentibus 11. in electione post o littera erasa est 14. prebuerit 16. Henrico 20. preripuisse 24. episcopi ecclesiar. 25. episcopis 27. presunt ecclesiis preesse episcopi 31. sue 35. federis 36. feneratori 39. nostrę 41. euang.

P. 541, l. 1. Tamdiu nostrę 10. quę premissimus 13. . . eliqua quę 14. cęteris 17. equanimiter 20. eccl. 21. quę quę eccl. 22. ancillę 23. cęlestem eccl. 24. quę 25. dominq̃ 26. superbę 29. ecclesię 30. quę 32. terrę 34. serviret? 37. quę

P. 542, l. 1. *eccl.* quę 2. huiuscemodi 6. quę pęnam premia 9. presbitero 11. present.
12. precip. militię 16. celis 24. hęc 28. puplicae 33. depredate premissis 34. H prefatum

P. 543, l. 1. . . estat quę 4. sepe 11. prefatum 14. cęlo quęcumque cęlo 15. prestitit
ęternum 18. *eccl.* 19. *ecclesię cęlorum* 22. preterea 25. . . diuvet cęteris 29. quę 30. apostolicę
33. present. Cremonę 37. cęteris

P. 544, l. 1. *ecclesiast.* 2. ploret? 7. cedes 8. hęc 11. quesita 17. canonicę scripturę
20. *ante illud nulla distinctio* 22. *eccl.* 23. sapientię Ideo recte 26. . . uid autem 29. prestat
30. estimet 32. quę 34. *supple* 8. *in marg., ubi altera manus scriptura paullo maiore incipit* malitię
35. prebeamus *post 36 linea vacua sequitur* 37. . . ur etiam

P. 545, l. 3. prestat 13. preteriit 14. iustitię preterire 22. quę quę 24. precipuum 10
25. unquam 31. nature 32. clamabit? 35. tue 36. damnis

P. 546, l. 1. equitatis 3. quę 5. Precedat 7. estimet 9. quę hęc preter 11. alienę 12. reus
est *superscr.* 18. presumimus 22. preter 24. quę 25. quę preter 26. occidndi 27. personę
30. *ecclesię* quesierit 33. sevierunt 35. Henr 38. domine pecunię 40. eternae

P. 547, l. 1. pretereundum 3. . . ateantur 6. quę premisimus 7. quę quę 9. quę 11. *nulla* 15
distinctio post potest 15. precipiente 16. quę 17. Osęę 23. XVIII 26. sancte ecclesie 28. ecclesie
31. *post removit nulla distinctio* 33. premissa emulorum 35. Romane secularib. 36. *ecclesiast.*
37. preterea 38. *om.* in ecclesie 39. presumunt 40. principium 41. ecclesia 42. preripere
attractare?

P. 548, l. 2. quę 3. presumis 5. Hec hec 8. Italię damnationes *corr. in -nis* H 9. pre- 20
bente 19. cure pecunię 22. prefatus H 24. egregię prudencię sciencię 25. prerogat. precip.
precelsum 28. condemnari 30. Ecclesia quę 32. ecclesia 33. asertionem 36. sepe 40. nostre

P. 549, l. 1. H 5. pugne 6. H 8. prelium 9. estus 11. pugnę 12. regressu *corr. in -so*
Tuscie 14. dię 17. hec 20. precepit 21. H 24. prelium 25. iniurię 32. prefatum 39. quę
40. Hęc

P. 550, l. 3. quę prefatione 6. Prefacio 7. . . rimam 8. scripture 9. cure prefationę 10. quę
12. pretermissum inperitię neglegentię 13. querit 21. quę intellegit *corr. in -ligit* 32. Prefacio

P. 551, l. 19. . . itula 27. quę 29. Romane 35. Romane 37. innumerę 38. cedes 39. Romane
ecclesie 40. prelium *in marg. corr. in* predium Romane 43. gratię peccunie 44. Florentinę

P. 552, l. 2. Romane ecclesie 6. Rome causę 7. subter (*non supter*) 11. papę 13. Romane 30
ecclesie 21. prevideatur prebeatur 22. ecclesie 23. scripture 27. queritis 35. Quę

P. 553, l. 5. preterea quę 7. sed quod 8. predicto summe 9. Deinde si 11. clęri 12. filium
eius preceptione preceperit 13. H prebente

P. 553, l. 18. presentes sequęti 19. peccunię 29. damnaverit 31. apostolaca *corr. in -lica*

P. 554, l. 8. terrene militię 9. hęc 10. ecclesie 12. hęc 15. terrene militię 20. Romane 35
ecclesie milicię 24. quę 30. preliis terrene 32. ecclesie loricate 33. ecclesie

P. 555, l. 1. preliorum 6. defendi ecclesię terrene militie 7. quę 11. impulerit? preceperit
12. divinę scripturę 13. Quę 17. occultę 19. prestat 26. precepit 27. quę H 33. peccunię *corr.*
in -iam ecclesię

P. 556, l. 3. *ecclesię* 5. *ecclesię* 6. precepto 8. sed quod 10. Quę 17. H 21. precepit 40
24. hisraelite 30. equę 33. consuluistis iuvistis si hęc 36. sagitte lingue *corr. in a* 37. hęc quę
39. presciret

P. 557, l. 7. persequentibus 10. impię quę ignorabat 11. quęstus 14. quę fa *ante* firmastis
del. 15. quęsitum 19. gla *ante* periurium *del.* 24. quę 33. ergastulis 34. precepit

P. 558, l. 13. hec 15. Donatistę *ecclesię* 16. quę quę modo 17. *ecclesię* 19. Donastistas 15
corr. in -natistas 20. que 23. veneranda sint 26. lucerne lux cum 30. Quę

P. 559, l. 2. ęternum 3. nobis? 11. effectum 13. recipiendę 15. predicant 20. queris dam-
navit 21. damnavit 22. preponere 30. predicat 32. damnationis 33. presumptio 35. communeoneę
corr. in -ioneę *ecclesię* 36. *ecclesię* 42. terreę

P. 560, l. 2. quę predicare 5. suę 6. H 10. discutientur *corr. in -antur* 12. H 17. quę 50
quę 19. quędam 20. quęquam prohibere hec 24. *ecclesię* 26. presumat 27. quę quę 28. quę
29. quę H 33. quędam 34. H

P. 561, l. 4. H 5. premissis 9. *ecclesię* 10. *ecclesię* 12. precepit 15. *ecclesię* 17. premisit
21. disciplinę 24. *ecclesię* 25. preposit. 28. ecclesia 35. quę 38. quę 39. sotiam 41. Iezechieli
43. voluerint

P. 562, l. 3. Quoniam premissis 6. H 10. *eccles.* 15. *ecclesię* 16. quę 18. quę futureę
ecclesia 22. *ecclesię* *ecclesie* 23. prepositor. 24. *eccl.* *ecclesiast.* 26. presumptio 30. *eccl.*
32. inquit 33. *eccl.* 35. *eccl.* 36. *eccl.* 37. *eccl.* 40. preceptis 42. compellamur

P. 563, l. 3. quę 8. vitę 12. proprię 17. discrete *corr. in* -rere 23. prefati 28. angustię
29. catholicę 31. Pulcherię augustę 33. beatę memorie catholicę 39. dominus C

P. 564, l. 9. Magne emulorum 10. plurimum 11. ecclesiast. 12. eccl. desidero doceri
15. precipue Romanę 17. basilicę 18. quę 20. quę 21. que imperatorię 22. quę 23. Nolite
5 24. Quę quę cęsaris cęsari 25. ecclesię 28. quę 29. Hęc 30. Quę 32. cęli 33. quę 34. quę
35. eccl. 36. predia 37. imperatorię 38. Quę 39. eccl.

P. 565, l. 3. eccl. 4. quę imperatores *corr. in* -ris 9. Romanę 10. eccles. 11. quę ecclesiast.
15. christiane publicę 18. prevalere 20. preponenda 21. quę 22. quę 25. quę 28. ecclesię papę
Rome 30. Rome 33. *m post* quam *del.* 34. prefati 36. Romane 37. sublata 41. frequēti

10 P. 566, l. 4. humanę creaturę 5. precellenti 7. ecclesie 13. prebuit 14. ecclesie sue previdit
18. ecclesie 20. providere 22. hec 23. ecclesię preficiat 25. praeesse 26. quę 31. preposuit
32. preceperit 34. hec sarro *corr. in* sacro officio 41. quę

P. 567, l. 5. prehibuit 7. Hęc 9. tuę

P. 545. l. 7. *Cf. quae supra p. 731. ad Anselmum adnotavi.*

15 Bonizonis liber ad amicum.

P. 616, l. 21. *Hanc Gregorii praedictionem ad annum 1080. pertinere demonstravit
O. Holder-Egger, 'Neues Archiv' XIX, p. 680—682.*

AD TOMUM II.

Altercatio inter Urbanum et Clementem.

20 P. 169. *Notitiam alterius carminis huius simillimi debemus Roberto Davidsohn,
qui in libro suo 'Geschichte von Florenz' I, p. 275. primus de eo retulit. En verba
Sigismundi Titii ipsius († 1528) in historiarum Senensium tomo I, p. 511—512 (Cod.
B. III. 6. bibliothecae civicae Senensis):*

Anno interea centesimo tertio supra millesimum christianę salutis decimo octavo
25 Cal. Septembris Iohannes episcopus Senensis, vir moribus atque sanctitate pollens, ex
hac vita migravit, cui Gualphredus de gente Longobardorum, vir sane ea tempestate
peritus ac vitę sanctimonia refulgens, in episcopatu suffectus est omnium consensu.
Hic, cum prius scisma inter Guibertum, qui se Clementem tertium nuncupari faciebat
(1080—1100), ac inter Odonem, qui dictus est Urbanus secundus (1088—1090), qui fuit
30 monachus Cluniacensis, exortum fuisset et adhuc perduraret, Urbano ipsi, cui Henricus
tertius imperator favebat, adhesit. Igitur Gualphredus libellum edidit de huiusmodi scis-
mate, cuius titulus est: De utroque apostolico. Alternis tetrasticis leoninis illa etate
non ingratis utrumque pontificem litigantem inducit: tum ipse cum alio episcopo, qui
adherebat Clementi, altercatu ad iudicium Florentini episcopi, iure canonico peritis-
35 simi, tum Constantini episcopi Aretini necnon Tudertini pręsulis iudicium, ut libellus
adhuc legitur, sese referebat huiusmodi carmine et est in bibliotheca sacrarii aedis
maioris adhuc. Qui vero Gualphredo adversabatur episcopus et cum Clemente illo
sentiebat, Brunonis periti canonistę (hic Bruno ecclesiam beate Marię de Tulphis, cum
in illis oris penitentiam fecisset, edificari fecit, quę iam fuit monasterium monialium),
40 qui magister Urbani fuerat et Chartusiensium prior monachorum primus, necnon magister
Ugonis Volaterrani, expetebat iudicium atque sententiam. Huic autem concertationi ad-
esse quoque alios Gualphredus efflagitabat, inquit enim: Adsit Rogerius Senensis
et alter Homerus. Petrum quoque canonistam cum pręsule Balneoregensi et cum
Pepono claro Bononiensium lumine intervenire postulabat. Data vero loci disceptationis
45 optione adversarius Romam urbem delegit, tum ascensionis (*lege* ascens.) Christi tem-
pus; eam tamen causam ad laudem Cęsaris remictens (*leg.* remittens), quem fortassis,
cum Urbano faveret, metuebat. Petrus autem a Gualphredo vocatus archipręsbyter

Senensis erat. Rogerius autem subinde ex ordine Prædicatorum etiam fuit episcopus, quamquam alium fuisse Rogerium perhibent, quod verum est. Carmina præterea in laudem Romanę urbis Gualphredus composuit, opusculum quoque De anulo et baculo carmine heroico, exiguum præterea opusculum De sacramento corporis et sanguinis Christi, libellum insuper De christiana militia, demum Rationale cum pontificali Petro, ecclesię Senensis archiprębitero, vivificę hostię Christi ministro intensissimo, utilitati rerum divinarum et pauperum officio promptissimus negociosissimo in ecclesia sua tum argumento sibi per omnia verissimo opus dirigens. Plurima quoque hic Gualphredus composuit, ut carus omnibus atque plurimum acceptus haberetur.

Similia de Gualfredi (II, 1085—1127) operibus Ferd. Ughelli a. 1647. memoriae tradit, Italia sacra III, col. 626: Gualfredus . . . vir sane doctus et eloquens, sive luderet carmine sive soluta oratione gravis incederet. Sacram Gothifredi Bulionis in Orientem expeditionem heroico carmine complexus est. Quod opus in summae aedis sacrario adhuc asservatur. Scripsit insuper librum, cui titulum fecit: 'De utroque apostolico', ubi Urbanum secundum Gilbertumque antipapam introduxit subiecitque quod scripserat censurae episcopi Florentini, viri in iure doctissimi, Constantini episcopi Aretini ac praesulis Tridentini. Altero item libro Romanae urbis laudes est prosecutus; item alterum opusculum de annulo et baculo, deque sacramento corporis Christi, libellum item de christiana militia, tum et Rationale.

Fort. Donati, v. cl. bibliothecarius urbis Senensis, cui Titii locum debeo, litteris comiter me docuit iamdiu Gualfredi opera deperiisse neque aliam eorum memoriam extare, quam in Titii chronica Senensi, id quod admodum dolendum est. Certe iam a. 1748. Pecci, 'Storia del vescovado di Siena' p. 141. ea 'nella sagrestia del duomo' haud amplius inveniri testatus est.

Liber de ecclesiae unitate conservanda.

P. 178. Mirbt, 'Publizistik' p. 55. Walramum auctorem libri nostri fuisse denuo argumentatus id mihi non persuasit.

P. 185—186, c. 2. Gundlach, 'Heldenlieder der Deutschen Kaiserzeit' II, p. 172, librum de unitate cum Vita Lulli c. 5, p. 312. ed. Holder-Egger hic illic verbotenus congruere recte observavit, sed hanc illo posteriorem esse falso contendit.

Walrami et Herrandi epistolae.

P. 285. Utramque epistolam commemorant annalium S. Disibodi inscii, Holder-Eggero me docente, et Nicolaus de Siegen, Chronic. ecclesiast. ed. Wegele p. 284, et Trithemius, De SS. ecclesiast., Opp. p. 270. hoc titulo Defensorium pape, cuius initium secundum Trithemium fuit: Sicut bonus homo de bono.

P. 286, l. 36. corr. subdi non oportet.

P. 287, l. 4. l. ex adverso sunt; cf. Tit. 2, 8: is qui ex adverso est.

Ibid. l. 5. 6 (cf. l. 10) usurario in usuario corrigendum est.

P. 288, l. 4. quam ad te corruptum est, desideratur aliquid.

Ibid. l. 17. interpungas ita: potestatem, alioquin: Numquid.

P. 289, l. 11. Cf. Hor. Sat. I, 4, 36: omnes | Gestiet a furno redeuntes scire.

P. 290, l. 26. Nam hoc intellexisse emendes.

Ibid. l. 31. nihil deest, dele notam d.

P. 291, l. 38. supple post occupas signum interrogandi.

Has emendationes Holder-Eggero socio debeo.

Benonis aliorumque cardinalium scripta.

P. 371. Cf. quae supra p. 733. ad Bonizonem de anno praedicti Gregoriani adnotavi.

Rangerii episcopi Lucensis liber.

P. 498. *Quae Hauck, 'Kirchengesch. Deutschlands' III, p. 889. de fine huius memorandi, quasi mandati legatis Germanicis dati, coniecit, minus probanda videntur.*

P. 510, v. 45. *adde in marg. Ioh. 1, 27; v. 48. adde in marg. Matth. 11, 11.*

5 P. 511, v. 126. *lege Atque hic dicendi non habet ille locum.*

P. 530, v. 1036—1040. *corruptos emendavit L. Traube, 'Vollmöller krit. Jahresber. über die Fortschritte der Roman. Philol.' III, p. 17, n. 213 ita: iram | ... iudicio esse ream | Qui poenae locus est homicidis, iamque quod ultra | 'Racha' vox vehemens additur, ad gravius | Dampnat supplicium, quod signat de gravitate | Concilii; 'fatue',*
 10 *quod mage crimen habet, | Quanto et confundit, manifeste ducit ad ima. (Cf. Matth. 5, 22).*

P. 531, v. 1060. *emendat Traube l. l. ita: Cui constat posse fortius a Moyse.*

Brunonis episcopi Signini libellus.

P. 546. *Hunc librum reperit nuper J. Loserth in codice universitatis Grazensis*
 15 *nr. 1242, saec. XII, fol. 127'—132'. sine vita Leonis et usque in caput 12. pertinentem, ita ut verbis bis denuo consecratur (p. 557, l. 18) finiatur. Varietatem lectionis eius, quae cum Helmstadiensi codice saepe congruit, vide in annalibus nostris t. XX, p. 447—449.*

Placidi Nonantuli liber.

20 P. 628, c. 129. *Cf. quae supra p. 731. ad Anselmum adnotavi.*

AD TOMUM III.

Hessonis relatio de concilio Remensi.

P. 27, l. 7—31. *In codice Lugdunensi Batav. lat. 71, saec. XI, quem nobis W. du Rieu b. m. contulit, extant separata decreta synodalia Remensia hoc titulo:*

25 Capitula Calixti pape in Remensi concilio. l. 8. Quę patrum sanctis omnibus statuta sunt de pravitate simoniaca, nos 9. iudicio deest apostolicę (ę *passim*) 10. Si quis ergo summissam personam quamlibet 11. archidiacon. presbiter. 12. promotiones beneficia ecclesiasticas 13. ecclesiarum 14. officia vendens (et om.) sui ac 15. muchrone percussus 16. lęsit abscedatur 18. Quiconque 22. quorumlibet 23. Quod si quis 24. iusta Simachi 26. iure hereditario 27. baptismi chrismatis et *post* sacri
 30 *deest* 30. et *post* priventur *deest* 31. cristiana. amen amen. fiat. fiat.

P. 21—28. *Cum narratione Hessonis scholastici de concilio Remensi conferatur relatio prolixa Orderici Vitalis, historia ecclesiastica l. XII, cap. 21, SS. XX, p. 70—74, qui huic synodo interfuit. Canones concilii ex apographo Iacobi Sirmondi edidit Mansi, Conc. XXI, col. 233 sqq.*

35 Libelli Honorii presbyteri.

P. 38—57. *De simoniacis et Iezitis Honorius paucis egit etiam in libro de haeresibus, ed. Migne, Patr. lat. 172, col. 236.*

Malorum sacerdotum sacramenta rata esse, cum non tam ipsi consecrent, quam Christus, idem fusius ostendit in libro cui inscripsit Euchariston cap. 7. 8, ed. Migne
 40 *l. l. col. 1253 sqq.*

De omnibus quaestionibus, quas in Offendiculo tractavit, Honorius antea aut postea disseruit in Elucidario ab A. Giles in operibus Lanfranci II, p. 200—298. edito, videlicet in appendice partis primae, postquam de eucharistia, qua fideles salutis i. e. mystici corporis Christi participes fierent, summam egit; cf. capitula 29: De digne aut indigne
 45 *communicantibus aut sacrificantibus; 30: Malos sacerdotes vere Christi corpus conficere,*

quamvis eorum oratio et benedictio fiat in peccatum; 31: Quomodo malis sacerdotibus parendum; an solvere queant et an vitandi; 32: De culpa praelatorum conniventium; deque non ordinandis sacerdotum filiis; 33: Exitus vitae malorum sacerdotum, et an monendi ac tolerandi; cf. *Giles l. l. p. 230—236. Accedit ex libro secundo cap. 7 (ibid. p. 243 sq.): Unde dignitates; et quod eas vendere vel emere nefas est; et quale* 5 *debeat esse praelatorum regimen. De simoniacis in l. II, cap. 7. idem censet quod in Offendiculo cap. 44, supra p. 53. Sacerdotum filios I, cap. 32. eisdem fere verbis atque in Offendiculo cap. 34, supra p. 49. ad sacros ordines accedere vetat, omitta exceptione Pictavis a. 1078. Iun. 15 (c. 9, Mansi XX, col. 499) et Claromonte a. 1095. Nov. 18. (c. 11. 17, ib. col. 817 sq.) sancita, qua ad religiosam vitam conversi (supra p. 49) ad* 10 *ordines admitterentur. Sacerdotum coniugia eisdem rationibus damnat atque supra, neque de sacramentis eorum planius et certius iudicat quam in Offendiculo. Hic enim ut Petrus Damiani (Lib. gratiss. c. 2. 4. 13, Lib. de lite I, p. 20. 21. 34 sq.) illa rata, illic ut Humbertus cardinalis (Adv. simoniac. l. II, c. 28. 40. 32, ibid. p. 175. 189. 180) irrita esse censet. Tandem quaestionem perdificilem ita resolvit, ut nonnisi a publice damnatis* 15 *sacramenta rata confici posse contendat. Iudicio ergo ecclesiae, cuius semper extitit religiosus assecla, rem reservat, scrupulis ubique de hac quaestione motis non tam sedatis quam oppressis. Cf. de quaestionibus inde exortis Mirbt, 'Publizistik' p. 372—462.*

P. 67—70. In hac disquisitione Honorius quidquid Augustinus in libro de civitate Dei XV, cap. 1—27 (*Opp. VII, col. 289—314*) et XVI, cap. 2—4. 10—42 (*ibid.* 20 *col. 314. 318. 321—343*) de civitate divina et terrena fuse disseruit, summam repetens ad sacerdotium et regnum trahit sicque hoc illi subesse ostendit.

Gerhohi Reichersbergensis libelli.

P. 158, c. 33. Cf. *Possidii Vitam Augustini c. 22, Opp. X, app. col. 272; Riese, Anthol. lat. nr. 769.* 25

P. 176, l. 42 — p. 177. Cf. *Vitam Augustini l. l. c. 22: Mensa usus est frugali et parca, quae quidem inter olera et legumina etiam carnes aliquando propter hospites vel quosque infirmiores, semper autem vinum habebat.*

P. 255, l. 12. Cf. *Augustini expos. in Iohann. evangel. c. 15, tract. 80, § 3, Opp. III, 2, col. 703.* 30

P. 284. *Epistola Hugonis Ambianensis, qui a. 1123. Apr. 17. abbatiam Radin-gensem, a. 1128. infulas Rotomagenses accepisse fertur (cf. de vita et scriptis eius 'Nouvelle biographie générale' XXV, p. 339—342. et 'Dictionary of National Biography' XXVIII, p. 163 sq. ubi quidquid de eo scriptum habemus, adnotatum est) tradita est in codice Parisino 1787 A, olim Colbertino 122, fol. 164, saec. XIII. in., ubi sextum librum* 35 *prioris recensione Dialogorum de summo bono subsequitur (cf. 'Catalogue de la bibliothèque du Roy' III, p. 193). Unde a Martenio et Durando in Thesouro anecdot. (a. 1717, t. V, col. 981—983) edita est, quam editionem iterandam curavit Migne in Patrol. lat. t. 192, col. 1227—1230. Codicem contulit Car. Hampe socius noster. Consummata autem est prior haec Dialogorum recensio a. fere 1126, eodem scilicet anno, quo Matthaeus prior* 40 *monasterii S. Martini de Campis (cf. de eo Gallia christ. VII, col. 520) cui Hugo hunc librum dedicavit, episcopus cardinalis Albanensis factus est (cf. Jaffé, Reg. pont. I, p. 823). Matthaeus ille, quidquid Hugo de sacramentis sacerdotum depositorum et ex-communicatorum docuerat, ab eis, quibus Dialogos exponendos dederit, impugnari re-* 45 *scripsit. Quos ut refelleret, Hugo hanc epistolam ad eum dedit. Matthaeum in salutatione iam non fratrem, sed dominum appellat. Unde eum, postquam ille sedem Albanensem, sed antequam ipse sedem Rotomagensem obtinuit (a. 1128), scripsisse colligo.*

Hanc ipsam epistolam Gerhohus ex scriniis curiae Romanae accepisse, sed non integram, neque satis accurate transscripsisse videtur. Neque enim aliam eiusdem epistolae recensionem in scriniis curiae cui Matthaeus ascriptus erat, asservatam fuisse puto. Varietatem lectionis codicis Parisini adnotavi. Plerumque cum hoc congruit, Arnoldo me
5 docente, cod. Vatic. Christinae reg. 288 (quond. 1547), saec. XII, ubi Hugonis epistola fol. 52—53'. libros VI. sequitur.

H. BOEHMER.

P. 285, l. 6. Epistola Hugonis Radingensis abbatis. Karissimo suo domino Matheo frater Hugo abbas Radingensis monasterii indignus l. 10. Quem itaque — fieri l. 13. ex Hugonis Dialogis l. V, c. 11 (ed. Martène l. l. V, col. 958 C). ecclesiam (semper cum e) l. 11. offitio (passim cum t) sacramentis
 10 presumit l. 12. ut non nisi pro unde nisi l. 13. post fieri ex eodem dialogorum loco additur: Quare qui minister non est, in sacramento altaris nihil facit. post dictum suppletur non quibuscumque l. 14. qui pro quia l. 15. a patribus nempe traditum l. 17. ordinatus fuerit, ut ministri l. 18. Quapropter pro Quare quia l. 19. ecclesia teste catholica constat positum l. 21. aliquem pro aliquando l. 22. nequeat agere Ad hec vivus et prepotens est l. 23. ecclesie sanccevit pro sanctificavit dicit pro
 15 dixit l. 24. celis l. 25. antiqua pro antiquorum quia pro quod l. 27. quia qui in pro si in l. 28. om. in ante sacramentorum l. 30. nil potuit l. 33. ministrum quantumcumque l. 35. om. loqui l. 36. ecclesie eos add. post ut l. 38. quia pro quid quantumcumque l. 41. quilibet l. 42. Baptizati pro Baptizandi l. 43. aberraverit multis modis l. 44. plurimis quam sepe pro culpa l. 45. ecclesia iubente l. 46. ecclesie donum edificat et pro non l. 47. per ecclesiam pro ab aeclesia l. 48. om. ei
 20 sed pro ergo

P. 286, l. 2. condempnationem pro dampnationem. 'Manet' ideo dicimus om. dominis l. 5. post itaque add. ministris l. 6. exigente culpa eis autem pro quoque aliud longe est l. 8. illud enim assidue l. 9. Ministro si l. 13. om. est l. 14. opus bonum. non est ex fide l. 15. nullum facit bonum l. 18. et dum presumit l. 21. acceptum in susceptore l. 22. ecclesie potestas iure deponit l. 23.
 25 ecclesie catholice l. 25. locus veri sacrificii l. 26. om. de agno comedetis eum et non offeretis l. 28. alienigena l. 29. adquiescas ecclesie matris l. 31. interpungas ita solvit et ligat, efficaciam in sacramentis ordinato etc. l. 32. etiam pro et Non erit pro Noverit l. 33. una prudentia vel potentia pro tua prudentia quæ a scismaticis vel a depositis fiunt l. 35. summos pontifices l. 36. preferrentur l. 37. verum fatear l. 38. rescribimus l. 40. post maluimus additur: qui vos in Christo diligimus et a
 30 vobis amari volumus. Unde et scripta vestra leti suscipimus et vobis nostra dirigimus et emendanda committimus. Amen.

Gerhohi epistola ad Godefridum abbatem Admontensem data ac liber contra duas haereses extant etiam in codice Musei Britannici Londoniensi Addit. Manuscr. 22634, saec. XII, fol. 4—12; cf. 'Catalogue of additions' (a. 1854—1860), 'Neues Archiv'
35 IV, p. 366, 'Histor. Jahrb. der Görresgesellschaft' VI, p. 256—257. Hugonis litterae leguntur ibidem, Thompsonio teste, fol. 8'. eisdem fere verbis ut apud Pezium.

P. 285, l. 29. Immo Urbanus II. in epistola ad Petrum Pistoriensem episcopum et Rusticum abbatem Vallis umbrosae anno c. 1088. data, in qua Innocentius papa laudatur; cf. Ivo, Panorm. III, 81; Jaffé, Bibl. rer. Germ. III, p. 373, Reg. pont. nr. 5383.
 40 *Nezelon est Wezilo Moguntinus archiepiscopus, qui Daibertum diaconum consecraverat.*

P. 322, l. 24. Cf. Leonis I. epist. 10, c. 4, Opp. edd. Ballerini I, col. 637, Gratiani decret. dist. 63, c. 27.

P. 362, l. 12. Cf. Encyclic. concilii Papiens. ap. Rahewin. Gesta Friderici l. IV, c. 80, ed. Waitz p. 266; Constit. imp. I, p. 268, c. 7.

45 P. 389, l. 10. 28. Cf. Gratiani decret. dist. 63, c. 22. 23. Quae sequuntur a linea 28. inde usque ad lin. 38. Gerhohus paucis mutatis exscripsit ex Gratiano eiusd. distinct. part. IV (ed. Friedberg I, col. 244).

P. 389, l. 40—390, l. 4. sumpsit Gerhohus indidem c. 34.

P. 390, l. 5—22. Indidem dist. 63, c. 30.

50 Ibid. l. 22—26. Cf. dictum Gratiani ibid. post c. 34.

P. 439, l. 36. Hos versus tradit separatim codex Cheltenhamensis 402, membr., saec. XII, fol. 160'. cum titulo De curia; cf. 'Neues Archiv' XXII, p. 675.

P. 451, l. 7. Cf. quae supra ad pag. 322. adnotavimus.

Appendix ad Bernaldi libellum.

P. 601. *Sdralek*, 'Streitschriften Altmanns' p. 173—175. *dedit ex codice Gotwicensi* 56, saec. XII. *exempla horum simillima*: Anno dominicae incarnationis DXIII. Haribertus a sancto Germano Parisiorum episcopo pro libidine sua excommunicatus est et ita excommunicatus ad infernum, heu miser! descendit, ut in veratioribus cronicis 5 reperitur. Paulus patriarcha Constantinopolitanus heresi suae Constantio augusto favere persuasit. Unde sanctus Martinus papa in ordine LXXXVI (*corr.* LXXVI) anno dominicae incarnationis DCL. predictum imperatorem, immo omnes prefati heretici sectatores, in Romana sinodo excommunicavit, ut in Gestis pontificalibus (*ed. Duchesne I, p. 336*) et in hystoria Romanorum reperitur. Auctoritate Stephani papae deposito 10 ac detonso Hilderico rege, immo in monasterium misso, electus est Pipinus rex Francorum et a sancto Bonifacio Mogontino archiepiscopo Suessionis ad regem consecratur, ut diversi hystorici testantur. Anno dominicae incarnationis DCCCLVII (*corr.* LXVII) Nykolaus papa excommunicavit Lotharium regem Francorum, eo quod repudiata legitima uxore sua Walderadam concubinam habere presumpserit; qui cum Rome de illatis se 15 criminibus excusare vellet sibi hoc iudicium preponeretur, ut, si innocens esset, fiducialiter ad communionem accederet, accessit temerarius et de manu apostolici iudicium sibi suisque complicitibus sumpsit. Nam non multo post ipse suique fautores subita morte perierunt, tantaque clades hanc presumptionem divinitus subsecuta est, ut in eiusdem Lotharii regno tota virtus ac nobilitas non peste, sed quasi hostili gladio 20 simul deleta videretur, ut cronica Reginonis abbatis testantur (*cf. Bernoldi chron. a. 867, SS. V, p. 420*). Sanctus Felix papa in ordinatione XXXVIII. Constantium imperatorem inter hereticos reputandum esse declaravit (*Lib. pont. ed. Duchesne I, p. 211*). Anno dominicae incarnationis DCCCXXXIII. Ludwicus imperator armis depositis ad agendam penitentiam iudicio episcoporum includitur. Sanctus Ambrosius 25 Mediolanensis episcopus apud Mediolanum Theodosium imperatorem et augustum ab ecclesiastica communione separavit, eo quod illic militibus suis temeritatem Thesalonicensium ultra modum ulcisci permiserit, qui tamen postea transactis VIII mensibus absque communione cum districtissima penitentia a predicto antistite reconciliationem vix emendavit, ut Eusebius et Cassiodorus in historiis suis testantur (*Rufin. l. II, 30 c. 18. ed. Vallarsius col. 288; Cassiod. ed. Garetius p. 343*).

Theobaldi Stampensis epistola.

P. 603. *Epistola ad episcopum Lincolnensem, quam Dachery l. l. III, p. 132. edidit, extat in codice Parisino 17400, saec. XII, fol. 124. hoc titulo*: Epistola Theobaldi Stampensis ad abbatem Saloberiensem, qui asserebat aliquem non posse salvari 35 nisi possit ore confiteri; *cf. Hauréau, 'Notices et extr.' V, p. 262*.

Gualteri ab Insulis carmina.

P. 556—558. *Hoc carmen edidit post Mueldenerum iam a. 1886. B. Hauréau, 'Not. et extr.' XXXII, 1, p. 25—28. atque iterum a. 1893. in 'Notices et extraits de quelques manuscrits latins' VI, p. 293—295. ex codicibus Parisinis 11412, s. XIII, f. 21'—22, 40 11867, s. XIII. ex., f. 101—101', Harleiano simili, et Nouv. Acquis. 1544, s. XV, lectionis varietate non indicata, ex quibus H. Lebègue mihi contulit duos priores, alterum etiam C. Hampe, P 1 et P 2 a me vocatos*:

1, 1. .. lionis P 1; Elyconis P 2 modicę P 2 depressus P 1. 3. quia iam labitur P 1; Set quoniam scriptitat P 2. 4. tybia P 1. 2.

2. om. P 2. 2, 1. Rimus dum lascinio P 1. 3. non P 1. 4. Nec fonte labra prolui P 1.

- 3, 1. Acusator *P 2*. 2. video *P 2* suphebo *P 1*. 3. Viciorum viciis destrui videbo *P 2*.
 4. et *om. P 1* scribis *P 1*.
 4, 1. Vita fuit *P 2*; sicut *pro* fuit *P 1* proavorum *P 1. 2*. 2. Quando *P 1*; Quare *P 2* dilatabat *P 2*. 4. Effunduntur opus *P 2*.
 5 5, 1. papa *P 1* instruxere *P 1*; elegete *P 2*. 4. amisse *P 1*; amisisse *P 2*.
In P 2 sequuntur haec vitiosa:
 Fortassis ecclesia non hunc iure repulit
 Non hunc cathedra iure dignitatis extulit
 Nam sepe cum cum ratio male sibi consulit
 10 Pro vicio virtus crimina sepe tulit
 6, 1. A Christo neuter est forsitan *P 1*; Adeo est neuter forsitan *P 2*. 2. michi *P 2*. 3. obliquus *P 1. 2*.
 7, 1. Christus vineam amodo *P 1. 2*. 2. norat *P 1*. 4. coniux *P 1. 2*.
 8, 2. rapit scismatis impetus *P 2*; recipit imp. scism. *P 1*. 3. reveletur *P 1*; lenietur *P 2*.
 15 *In P 2 sequitur post 8. stropham haec:*
 Hinc me Rhenus (phenus *c.*) opprimit, hinc Francorum chori:
 Dubito, cui debeam cedere favori.
 Veniat (veuram *c.*) mors, veniat terminus merori!
 Impia, quid dubitas, De[ianira], mori? (*Ov. Her. IX*, 146. 152. 158. 164).
 20 9, 1. Si unum *P 1* libet *P 1. 2*. 2. Dignitas iam deficit *P 1*; I. deficit d. *P 2*. 4. Que si *P 2* cedisse *P 2*.
 10, 3. Quare qui sic papa sic hic *P 2*.
 11, 1. et cismata *P 2*. 3. Stabilis qui cecidi *P 2*; qui occidit *corr.* cecidi *P 1*. 4. iactatis *P 1*.
 12. *om. P 2*. 12, 1. nemo pie *P 1*. 3. Et iam *P 1*. 4. Ecce iacent *P 1* vie *P 1*.
 25 13, 2. set non pharisea *P 1*. 3. In duas me *P 1*; Unam duas faciunt et *P 2*. 4. Prelati *P 2*.
 14, 1. cum tot annis nuto *P 2*. 2. galeis et scuto *P 1*; Mei propugnacula muri careat scuto *P 2*.
 4. Et *om. P 1* provinciarum factus *P 2*.
 15. *sequitur in P 2 post 16*. 15, 1. Set no nos *P 2*. 2. Capud *P 2* perdidit *P 1* habens *P 2* regem et patronum *pro* non — patr. *P 1*. 3. vita *P 1*; ubinam est hodie virtus Sampsonum *P 2*.
 30 4. vanā *P 2* Catonum *om. P 2*.
 16, 1. hic *P 1*; aptime ham hinc *P 2*. 2. illic mecum *P 1* me consauciant forcus Ruceni *P 2*; laceros iuthenis *P 1*. 3. ad iudicium *pro* ne tardemus *P 2*; ne tardaveris *P 1* et lugentes leni *P 1. 2*.
 4. michi *P 2*.
 17, 1. desertum *P 1* crepitis *P 2*. 2. nupcias *P 2* renoto *P 2*. 4. Hec *P 2* consumsit *P 1*;
 35 consumit voto (gaudia *om.*) *P 2*.

Sequitur in P 2 sine distinctione aliud carmen de avaritia:

Stulti cum prudētibz currunt ad coronam.

P. 615, l. 12. Hoc carmen traditur etiam litteris hic illic evanidis ac manu posteriore superscriptis in codice Vindobonensi 806 (Theol. 434), saec. XII, fol. 56', quem accurate descripserunt Mich. Denis, 'Codd. manuscr. theol. bibl. Palat.' I, col. 990. et Ioh. Huemer, 'Wiener Studien' VI, p. 325.

Ibid. l. 13. post Anglus supple vel Normannus.

P. 616, l. 5. In cod. Vindob., quem benigno animo contulit E. Mühlbacher, inscribitur carmini titulus De symonia. l. 6. ecclesia monitore iosinga l. 7. virt. res. suppl. man. saec. XV. l. 8. uniat ardua
 45 *man. post. l. 10. volatile stat man. post. corr. in curret. l. 11. tibi vendita el. man. post. l. 13. ecclesię ere l. 14. clauū corr. man. post. clave sacra pro sancta l. 18. cessas pro cessat l. 19, v. 14—22. desunt l. 29. Hic tremit ille obstat opiliormo pro abstat op. dormit l. 30, v. 25—27. desunt l. 34. Nec monstrum ponant l. 36. leeni pro leena l. 37. bous bos ursa l. 38, v. 33. 34. desunt*

P. 617, l. 4, v. 37. deest l. 5. auffert l. 7. speremus l. 11. ocius pro citius penas l. 12. caude
 50 *l. 13, v. 46—50. desunt*

Satira in Mettenses.

P. 616, l. 8. lege fol. 227'. pro 138. Codice a Carolo Hampe iterum collato nonnulla emendanda sunt.

P. 619, v. 6. lege presule pro praesule v. 7. dele^a post pontifice v. 10. dele^b post tibi v. 18. scissum retinendum videtur v. 31. lege difert pro differt v. 34. lege Sed pro Et l. 43. 44. lectionis varietas tollenda est.

P. 620, v. 36. probitatem ead. manu corr. e bonitatem v. 44. ante latronibus na erasum est v. 50. dele uncinos et ^a post et v. 57. lege istos pro illos l. 49. tolle notam a)
P. 621. Versus 97. deest totus, alia manus addidit in fine eius quam suscipietis.

Tractatus Eboracenses.

P. 647, l. 15. lege conantur pro conarentur, quod in codice traditur.
P. 648, l. 22. suppl. in ante continentia.
P. 681, l. 11. corrige flagitia et pro et flagitia quod codex exhibet.

Carmina in simoniam.

P. 703, l. 28, v. 10. 11. extant etiam in codice civitatis Remensis, de quo Wattenbach exposuit; cf. 'Neues Archiv' XVIII, p. 517.
Ibid. l. 37. Carmen Wilhelmi ex Usserii Epistolarum sylloge, cuius editio princeps nobis non praesto erat, repetivit L. Weiland in 'Romanische Forschungen' I, p. 418.
P. 708, l. 18. Extant alii duo codices, uterque Claraevallensis, carminis Petri Pictoris de simonia in bibliotheca Trecensi nr. 215, f. 79, s. XII—XIII. et 887, f. 27, s. XII (cf. 'Catalogue des départem.' II, p. 108. 367) cum E convenientes. 15 versus tantum exhibent, quorum primus est: Iam totam Romam sibi vendicat ambitus aeris. Eosdem versus habet codex Vatic. Christ. regin. 1707, saec. XIV; cf. 'Archiv' XII, p. 324. De codice huius carminis Remensis civitatis 1043. 743, saec. XIII. ex., fol. 188. agit W. Wattenbach, 'Neues Archiv' XVIII, p. 512. Post primum versum: Scribo stilo tali de crimine symoniali sequuntur v. 3—12. 13.—70, versibus 33—59. omissis, sed postea separatim additis; 20 versus 15. legitur sic: Hic pro denario fit virtus quisque reatus, v. 54. non operatur, v. 55. verbis Idola nam tria superscriptum est figura themesis. In fine post sanctificata additur: bis repetitur versus iste, cum revera ante v. 60. semel iam scriptus sit. De codice Genuensi refert Oderico, 'Sopra alcuni codici della libreria di Durazzo' (Genova 1881) p. 93.

Hunaldi carmen de anulo et baculo.

P. 720. Codice 10672. iterum a Carolo Hampe collato nonnulla emendanda sunt.
P. 721, v. 5. lege fēdus pro foedus pro ius habet cod. uus v. 23. lege quando pro quum (qñ c.) v. 31. dele notam post Acceditque v. 36. Sed pro Set passim v. 46. Nil (Nichil chi del. c.) l. 47. dele notas b et c.
P. 722, v. 47. laici ex laica corr. v. 59. repetenda ex reputenda alia man. coeva corr. v. 62. Presul . . presulibus v. 69. 73. videtur corr. ex videntur v. 78. preficiendo corr. ex profic. v. 79. cedo corr. ex tēdo v. 82. ni corr. ex nil l. 41. non eadem, sed alia manu coeva scripta sunt l. 42. lege Cumque pro Cumqui et dele notam b.

TYPOGRAPHI ERRATA ATQUE OMISSA.

- P. 18, l. 22. corrige ecclesia pro ecclesai.*
P. 57, l. 8. corrige incurrantur pro incurrentur.
P. 82, l. 36. corrige 1130. pro 1030.
5   *Ibid. l. 38. lege 1) C. 1: Redit in mentem mihi.*
       Ibid. l. 43. corrige 1126. pro 1026.
P. 102, l. 46. corrige Heinricum I. pro Heinricum II.
P. 103, l. 44. corrige Henricus I. pro Henricus II.
P. 111, l. 19. lege nullatenus pro nullatens.
10   *P. 112, l. 46. lege Pancrat. pro Paucrat.*
       P. 113, l. 11. lege affigit pro affligit.
       Ibid. l. 38. emendes bis praeter pro propter.
       Ibid. l. 46. supple Eleutherii post Cf. ep.
       P. 114, l. 22. in margine corrige Tit. 3, 10. pro Tim. 3, 18.
15   *P. 115, l. 8. corrige Salomon pro Salomono.*
       P. 116, l. 28. lege hominium pro hominum.
       P. 117, l. 49. lege I, col. 561. pro II, col. 561.
       P. 118, l. 3. lege cultu pro culto.
       Ibid. l. 35. corrige nos pro non.
20   *P. 124, l. 24. corrige hec pro hoc.*
       P. 126, l. 27. corrige psalmo⁴ pro psalmo³.
       P. 130, l. 1. corrige aggravavit pro aggraravit.
       P. 131, l. 6. corrige 1093. 1094. pro 1193. 1194.
       P. 133, l. 38. lege in ps. 65 pro 64.
25   *P. 151, l. 40. corrige 4 et l. 42. 5 pro 5 et 6 in numeris adnotationum.*
       P. 171, l. 35. corrige sic agat pro si cagat.
       P. 190, l. 18. supple in marg. 1. Cor. 15, 8. 9.
       P. 199, l. 47—48, n. 3. lege Epist. XIII, 29, EE. II, p. 393—394; Jaffé nr. 1894.
       P. 210, l. 17. trahe locum Matth. 7, 26. in margine l. 23. scriptum ad hanc lineam et supple ad lin. 23.
30   Ioh. 12, 26.
       P. 221, l. 23. corrige vomitus pro vomitns.
       P. 223, l. 28. corrige alieno pro alienus.
       P. 226, l. 32. corrige querunt pro querant.
       P. 229, l. 12. supple in marg. cf. Deuter. 18, 1. 2.
35   *Ibid. l. 30. corrige licet pro lieet.*
       P. 238, l. 31. corrige in marg. 1. Reg. 2, 18. 19.
       P. 239, l. 4. supple in marg. Ioh. 15, 1 sqq.
       P. 241, l. 33. supple in marg. Ioh. 16, 8—10.
       P. 245, l. 28. corrige vacas pro vacat.
40   *P. 255, l. 10. adde in marg. Matth. 28, 19.*
       P. 259, l. 20. lege in infirmitate pro in firmitate.
       Ibid. corrige morti pro morte.
       P. 262, l. 37. adde in marg. cf. Ioh. 15, 1.
       P. 266, l. 48. corrige Bonifacium pro Bonifaciam.
45   *P. 269, l. 23. supple in marg. 2. Cor. 11, 14; l. 25. 2. Cor. 12, 11.*
       P. 274, l. 5. supple in marg. Gal. 2, 2. 9.

- P.* 278, *l.* 36. *supple in marg.* Matth. 17, 24. 25.
Ibid. *l.* 49. *lege* Bernaldi *pro* Bernardi.
P. 280, *l.* 9. *corrige* timore *pro* timorem.
Ibid. *l.* 10. *corrige* obtinendam *pro* obtinenda.
P. 281, *l.* 5. *supple in marg.* Rom. 1, 18. 5
P. 286, *l.* 36. *corrige* preferrentur *pro* preferentur.
P. 291, *l.* 2. *supple in marg.* Matth. 21, 41.
Ibid. *l.* 5. *corrige* isti *pro* iste.
Ibid. *l.* 42. *in marg.* Matth. 17, 24. 25.
P. 296, *l.* 15. *corrige* tuos *pro* suos. 10
Ibid. *l.* 33. *in marg.* Phil. 3, 1.
P. 297, *l.* 29. *corrige* potuerint *pro* potuerunt.
P. 298, *l.* 32. *corrige* possint *pro* possunt.
P. 303, *l.* 20. *in marg.* Ioh. 21, 18.
P. 307, *l.* 30. *in marg.* Ps. 72, 28. 15
P. 309, *l.* 2. *post* audiendus est *pone* , .
P. 311, *l.* 43. *in marg.* 2. Cor. 11, 13—15.
P. 334, *l.* 11. *in marg.* cf. Ioh. 21, 18.
P. 371, *l.* 18. *in marg.* cf. Matth. 18, 7.
P. 379, *l.* 5. *corrige* isti *pro* iste. 20
Ibid. *l.* 25. *corrige* coniungat *pro* coniugat.
Ibid. *l.* 42. *adde in marg.* Isai. 5, 8.
P. 397, *l.* 22. *in marg.* cf. Luc. 16, 26.
P. 408, *l.* 13. *in marg.* 1. Petr. 2, 14.
P. 413, *l.* 29. *emendes* simoniacorum *pro* simoniace. 25
P. 416. *supra in margine* *corrige* 416 *pro* 316.
P. 426, *l.* 1. *corrige* altissimi *pro* altissim.
P. 433, *l.* 18. *in marg.* cf. Num. 22, 28.
Ibid. *l.* 20. *corrige* esse *pro* esse.
P. 436, *l.* 2. *corrige* Eugenio III. *pro* II. 30
P. 451, *l.* 14. *corrige* 1 *pro* 2 *in numeris adnotationum.*
P. 453, *l.* 13. *in marg.* Luc. 6, 17.
P. 463, *l.* 39. *corrige* intendebat *pro* intendebant.
P. 474, *l.* 42. *in marg.* 1. Cor. 10, 4.
P. 483, *l.* 39. *in marg.* Matth. 24, 48; 1. Thess. 5, 2. 35
P. 484, *l.* 16. *in marg.* Matth. 25, 31.
P. 498, *l.* 14. *corrige* principum *pro* princepum.
P. 508, *l.* 19. *adde in marg.* Phil. 3, 1.
P. 529, *l.* 22. *corrige* Quisque *pro* Quisquis.
P. 534, *l.* 19. *corrige* adhibendos, parum *pro* adhibendos; parum. 40
P. 544, *l.* 42. *corrige* duce *pro* duces.
P. 545, *l.* 41. *corrige* probari *pro* probare.
P. 552, *l.* 31. *corrige* tibi dolus *pro* tibi. Dolus.
P. 559, *l.* 21. *lege* causa: *in pro* causa *in et dele* signum *interpunctionis post* lectione.
P. 561, *l.* 22. *dele* sunt *post* extant. 45
P. 580, *l.* 13. *corrige* 594 *pro* 694.
P. 581, *v.* 45. *adde ad vocem* attendere *lectionem* ascendere C.
P. 590, *l.* 15. *emendes* exponitur *pro* inponitur.
P. 591, *l.* 15. *emendes* horum *pro* locum.
Ibid. *l.* 21. *post* gehenne *supple* se. 50
P. 595, *l.* 31. *post* scribit *adde* ^e.
P. 606, *l.* 34. *corrige* sq. *pro* sp.
P. 627, *l.* 28. *in margine* *corrige* Apoc. 12, 1—4 *pro* Apoc. 2, 1—4.
P. 672, *l.* 44. *corrige* illum, alium *pro* illum alium.
P. 704, *l.* 7. *corrige* statuunt *pro* statuunt. 55

INDEX NOMINUM ET RERUM MEMORABILIMUM.

SCRIPSIT HENRICUS BOEHMER.

Maior numerus paginas, minor lineas quinas indicat.

A.

- Aaron frater Moisis, pontifex Iudaeorum 6, 10. 15. 44, 10. 69, 20. 126, 10. 227, 25. 229, 10. 30. 238, 1. 239, 20. 289, 30. 295, 30. 354, 35. 372, 10. 400, 20. 25. 30. 408, 5. 413, 30. 424, 5. 436, 25. 475, 1. 30. 478, 1. 481, 30. 483, 10. 534, 1. 538, 1. 607, 1. 609, 25. 610, 5. 664, 20. 25. 665, 1. 666, 10. 15. 25. 669, 25. 677, 30.
- Aaron decanus Richersperg. 501, 35.
- Abaelardus 135, 20. 712, 5; *v.* Petrus Abaelardus.
- Abdenago Iudaeus 339, 40. 45. 340, 10.
- Abel fil. Adam 49, 5. 52, 30. 63, 25. 65, 10. 20. 66, 1. 15. 25. 443, 15. 638, 40. 641, 25.
- Abendonensis abbas: Faricius.
- Abia rex Iuda 610, 10.
- Abimelec rex Gerare 297, 10.
- Abiron fil. Eliab 6, 1. 16, 35. 111, 35. 112, 10. 116, 5. 126, 15. 220, 20. 281, 35. 400, 30. 423, 15. 425, 5.
- Abiu fil. Aaron 44, 10. 281, 35.
- Abner 348, 1.
- Abraham, Habraham 16, 30. 68, 1. 5. 161. 170, 15. 253, 35. 254, 15. 261, 1. 5. 263, 20. 269, 30. 271, 45. 297, 10. 306, 40. 330, 15. 434, 35. 489, 35. 493, 45. 520, 15. 20. 679, 5.
- Abyathar sacerdos 610, 10.
- Abysag Sunamitis 428, 15.
- Acatius, Acacius, Achatius episc. Constantinopolitanus 129, 25. 222, 1. 5. 45. 223, 5. 10. 225, 1. 268, 10. 449, 5. 10. 450, 40. 594, 25. 689, 25.
- acephali i. e. clerici regulam vitae communis non sequentes 165, 15 — 167, 20. 169, 1. 452, 30. 487, 15.
- Achab rex Israel 70, 10. 79, 5. 230, 30. 346, 30.
- Achaia, Achaya 570, 10. 592, 15.
- Acham filius Charmi 214, 1.
- s. Achillei et Nerei card. n.: Heinricus.
- Achazias rex Iuda 243, 5.
- Adalbero IV. episc. Mettensis 618, 10.
- Adalbero, primicerius Mettensis, dein archiep. Trevirensis 712, 15.
- Adalbertus, cancellarius Heinrici, post archiep. Mogont. 21, 15. 32, 15. 20. 333, 20.
- Adalbertus II archiep. Mogontinus 153, 30. 35. 154. 177, 25.
- Adam 63, 25. 65, 5. 10. 297, 40. 650, 35. 651, 15.
- Adam abbas Eberac. 241, 25.
- Adelheidis uxor Heinrici IV. 324, 20. 35; *v.* Praxedis, Gisila.
- Ademarus episcop. Podiensis 280, 20. 430, 25.
- Admuntensis abbas: Godefridus I.
- Adso abbas Dervensis 304, 15.
- Adrianus, Hadrianus I. papa 146, 35. 157, 40. 169, 40. 188, 10. 277, 20. 389, 10. 20. 401, 30. 451, 10. 601, 30.
- Adrianus II. papa 249, 1. 322, 10.
- Adrianus IV. papa 133, 20. 25. 134, 1. 5. 15. 288, 15. 20. 289, 5. 291, 25. 292, 5. 10. 293, 10. 15. 301, 10. 303, 5. 360, 10. 361, 35. 362. 366, 35. 367, 1. 5. 371, 35. 391, 5. 15. 30. 404, 5. 405, 20. 412, 10. 493, 30. 499, 30. 502, 25. 505, 40. 521, 30. 526, 20. 538, 15. 539, 30. 549, 25. 550, 30. 567, 35.
- s. Adriani cardinalis: Petrus.
- Adrianus imperator 313, 35.
- s. Aegidii comes: Raimundus.
- Aegyptus, Egyptus 61, 10. 15. 69, 20. 70, 25. 149, 10. 203, 15. 20. 40. 243, 35. 309, 20. 310, 20. 25. 30. 335, 40. 348, 15. 382, 10. 20. 409, 35. 413, 30. 436, 15. 480, 20. 482, 10. 483, 1. 495, 15. 20. 25. 511, 50. 566, 20. 692, 15.
- Aegyptii, Egyptii 55, 35. 310, 30. 382, 1. 409, 35. 435, 1. 483, 1.
- Egyptii magi 483, 10. — Aegyptia servitus 61, 10. — Egyptius, Egyptiacus rex 435, 5. 25.
- Aethiopia 38, 30. 309, 15.
- Aethiopes, Ethiopes 227, 1. 266, 1. 423, 30.
- Afech 346, 40.
- Afri 577, 10. — Affrica, Africa 309, 15. 321, 20. 575, 10. 701, 30.
- Africana provincia 585, 20.
- Agag rex Amalechitarum 467, 20. 541, 35.
- Agagites 447, 30.
- Agar, Hagar 62, 5. 253, 30.
- Agatense concilium (a. 506) 155, 25.
- Agapitus I. papa 594, 30. 595, 1. 5.
- Aggeus propheta 442. 443, 1. 10. 444, 40. 45. 445, 1. 5. 40. 467, 1.
- Agrippa rex Iudaeorum 359, 15.
- Agrippina Colonia 542, 25.
- Agrippinense concilium 187, 15.
- alba veste episcopus prius induatur quam purpurea 297; *v.* regalia, episcopus.
- Albanenses episc.: Richardus, Vitalis, Matheus. — Albanensis sedes 736, 45.
- s. Albani claustrum Mogunt. 513, 1; abbas: Heinricus I, Waldemarus.
- s. Albini Andegavensis monasterium 691, 10; monachi 697, 10; abbas: Gerardus; monachi: Marbodus, Milo.
- Alcimus sacerdos 516, 5.
- Alemannorum dux: Conradus.
- Alexander I. papa 4, 25.
- Alexander II. papa 3, 15. 162, 40. 170, 45. 215, 10. 40. 220, 10. 15. 221, 10. 241, 5. 268, 15. 270, 25. 415, 30. 417, 25. 424, 20. 427, 35. 485, 1. 516, 5.
- Alexander III. papa 109, 5. 110, 1. 10. 115, 25. 30. 119, 15. 35. 120, 20. 121, 20. 122, 10. 123, 20. 124. 125, 1. 25. 130, 1. 134, 10. 15. 30. 135, 1. 5. 304, 15. 308. 361. 362, 20. 30. 35. 363, 5. 364. 365, 20. 30. 366. 367, 5. 384, 35. 40. 385, 10. 15.

- 386, 5. 387, 1. 5. 396, 5. 397, 15. 399, 30. 400, 1. 401, 1. 5. 406, 40. 413, 1. 504, 20. 505, 40. 521, 30. 525, 1. 526, 15. 527, 1. 40. 528, 5. 530, 25. 531. 532, 10. 20. 533, 10. 534, 10. 20. 535, 15. 537, 10. 538, 25. 30. 540, 10. 25. 541, 10. 20. 30. 542, 5. 543, 5. 15. 544, 15. 547, 20. 548, 10. 549—551. 552, 1. 5. 555, 20. 25. 560, 15. 563, 15. 564, 15; *v.* Rolandus. — Alexandri conspiratio cum Siculo et Mediolanensibus contra imperium facta 361, 30 — 362, 1. 365, 5. 366, 30 — 368, 10. 400, 1. 401. 411. 539, 25 — 540, 15. — Alexandrinii *i. e.* Alexandri III. asseclae 257, 25. — Alexandrinum schisma 359, 40. 374, 10. 384, 20. 387. 496, 20. 503. 527. 528. 561, 10. 570.
- Alexander episc. Antioch. 417, 5.
- Alexander Magnus 77, 5. 350, 1. 556, 10. 560, 10.
- Alexander rex Syriae 77, 5. 610, 15.
- Alexandria Aegypti urbs 226, 5. 236, 5. 313, 15. 350, 25. 406, 20. 566, 20. — Alexandrina ecclesia 257, 30. 266, 15. 422, 20. 542, 15. — Alexandrina provincia 544, 30. — Alexandrina sedes 115, 25. 120, 20. 544, 25; episcopi: Athanasius, Cirillus, Dioscorus, Iohannes, Petrus, Eulogius.
- Alpes 78, 10. 102, 1. 564, 30. 582, 30.
- Amalechites, Amalechitae 276, 30. 467, 15. 501, 20.
- Amalfitana civitas 470, 25; episc.: Priminus.
- Aman 118, 5. 333, 1. 342. 354, 40. 387, 15. 395, 1. 435, 25. 447, 30.
- Amasias rex Iuda 243, 5.
- Ambianensis *v.* Hugo Amb.
- s. Ambrosius episc. Mediolan. 10, 20. 73, 25. 77, 10. 15. 143, 10. 144, 10. 25. 35. 146, 10. 150, 40. 151, 15. 171, 35. 181, 40. 182, 20. 185, 25. 190, 30. 208, 35. 229, 40. 275, 35. 40. 321, 20. 390, 35. 475, 5. 20. 497, 30. 516, 10. 519, 5. 609, 20. 25. 663, 40. 738, 25. — Ambrosianus ordo 260, 20.
- Ambrosius Autbertus haereticus, monachus de Monte Cassino 275, 35.
- Ammonites, Aminitae, Ammonitae 341.
- Amos propheta 492, 40.
- Anacletus I. (Cletus) papa 440, 25. 658, 5.
- Anacletus II. papa 82, 25. 84, 10. 15. 20. 103, 30. 132, 10. 202, 25. 406, 30; *v.* Petrus Leonis.
- Anagnia 539, 35.
- Ananias maritus Saphirae (*cf.* Act. 6) 168, 15. 194, 15. 204, 20. 205, 30. 209, 25. 30. 239, 25. 251. 269, 15. 354, 15. 472, 20. 35. 705, 25.
- Ananias princeps sacerdotum 271, 35.
- Anastasius I. papa 268, 5.
- Anastasius II. papa 222, 5. 45. 223, 5. 10. 15. 224, 1.
- Anastasius IV. papa 133, 20. 288, 15. 397, 1. 15. 490, 20. 493, 25. 30.
- Anastasius expatriarcha Antiochenus 586, 10. 612, 10.
- Anastasius I. imperator 125, 15. 222, 5. 610, 25.
- s. Anastasii monasterium in urbe Roma 461, 10.
- Anatholius episc. Constantinopol. 2, 40. 422, 30. 586, 25. 613, 10. 15.
- Anconitani 564, 35. 565, 30.
- Anchiritanum concilium (*a.* 314) 577, 15. 592, 1. 10.
- Andegavi, *Angers* 691, 5. 10. 697, 20. — Andegavense monasterium s. Albini 691, 10. — episc.: Eusebius Bruno; scholast.: Rainoldus, Marbodius; archidiacon.: Marbodius.
- Andreas diaconus 610, 30.
- Andreas episc. Tarentinus 454, 25.
- Andronicus 322, 1.
- s. Angeli cardinalis: Gregorius.
- Angli 4, 20. 102, 10. 134, 15. 141, 25. 157, 25. 165, 25. 174, 40. 176, 10. 187, 30. 197, 10. 198, 30. 205, 40. 45. 206, 15. 207, 15. 210, 35. 211, 35. 236, 10. 472, 45. 474, 35. 548, 1. 549, 1.
- Anglorum (archi)episcopus (Augustinus) 141, 35. 176, 10. 205, 40. 206, 15. 210, 35. 291, 40. 298, 25; clerici 157, 25. 205, 45. 206, 15. 207, 15.
- Anglia 31, 30. 209, 10. 366, 1. 561, 1. 603, 10. 15. 604, 10. 644, 10. 645, 10. 15. 20. 662, 10. 679, 30. 35. 699, 25. 701, 25. 702, 5. 30. 706, 1. 20; reges: Wilhelmus I et II, Heinrichus I et II.
- Anglicana (Anglorum) ecclesia 211, 35. 236, 10. 547, 20. 645, 5. — Anglicani episcopi 615, 20.
- Anna mater Samuel 230, 35. 490, 20. s. Anna 599, 30.
- Annas sacerdos magnus 354, 40.
- Anselmus magister, archiep. Cantuar. 275, 40. 603, 25. 643, 1. 10. 20. 644. 645, 20. 25. 30. 662, 5. 679, 35. 686, 30.
- Anselmus doctor Laudunensis 711, 5.
- Anselmus II. episc. Lucensis 731, 1. 733, 10. 735, 20.
- Antemius, Anthemius subdiac. Campaniae 179, 40. 199, 40. 470, 25.
- Antemus episc. Constantin. haereticus 595, 1.
- Antherius papa et martyr 209, 1.
- Antiochia civitas 375, 20. 376, 25. 406, 10. 429, 25. 35. 430, 10. 20. 35. — Antiochenum oratorium s. Petri 430, 10. — episcopi: Alexander, Anastasius, Paulus Samosatenus; archidiacon.: Rogo (Rorgo), Fretellus. — Antiochiae princeps: Poimundus; rex: Raimundus.
- Anteocenum, Antioecenum concilium 139, 40. 151, 40. 287, 15. 451, 15. 537, 25. — Antiochena provincia 544, 30. — Antiochena ecclesia 308, 40. 542, 15. — Antiochena sedes 115, 25. 363, 35. 364, 1. 366, 1. 385, 5. 544, 25.
- Anthiochus, Antiochus IV. Epifanes 207, 20. 226, 35. 266, 5. 280, 25. 317, 5. 321, 25. 30. 322, 5. 349, 40. 350. 354, 25. 395, 35. 407, 40. 408, 5. 435, 25. 440, 10.
- 458, 10. 468, 30. 473, 30. 496. 516, 1. 522, 15. 25. 35. 610, 15.
- Antonius triumvir 435, 1.
- anulus episcopi 676, 30. 715—716. 721, 40. — 722. 724—726. 728; officium sponsi significat 716, 1. 721, 40. 724, 20. 35. 726, 5; per anulum, cum sacer sit, pontificalia tantum, nusquam regalia tradantur 716, 10. 15, 25; regi per anulum episcopos investire non licet 716. 724, 15. 35. 727, 25; licet 676, 30. 722; *v.* baculus, investitura, episcopus, rex. — anulus quo rex unctus induitur, pontificale signum, per quod rex ministerium pontificale sortitur 677, 30—35.
- Apollinaris martyr 542, 25.
- Apollo 660, 30.
- apostatae *i. e.* pagani, Iudaei, haeretici, scismatici, carnales 18, 40—19.
- apostatae *i. e.* monachi habitum mutant, ecclesias ementes, uxores ducentes 57—62. — apostatarum uxores igne perenni puniuntur 60, 1—10.
- apostolicae sedes 115, 25. 363, 35. 366, 10. 385, 5. 406, 10. 544, 25.
- apostolicus *v.* Romanus pontifex.
- apostolica vita *v.* communis vita.
- appellationum abusus 358, 30—359, 35; *v.* Roma.
- Appennini montes 570, 10.
- s. Apri monasterium 720, 10.
- Apulia 144, 30. 236, 10. 430, 35.
- Apulorum ducatus 385, 30; dux Ruodbertus Wischardus.
- Aquilegia 542, 25. 635, 55. — Aquileg. concilium 139, 35. 186, 20; patriarchae: Ianuarius, Nicetas, Udalricus.
- Aquisgranum, *Aachen* 277, 30.
- Aquitania 81, 15. 82, 25. 83, 1. 84, 5. 86, 25. 95, 30. 103, 30. — duces: Godfredus, Godifredus Plantagenet.
- Aquitani 692, 20.
- Arabes 341, 15. — Arabia 706, 15. — Arabicus 351, 5.
- Arabica mater Herodis I. 467, 15.
- Arabs *v.* Gosen 341, 15.
- Arausium concilium (*a.* 441) 155, 40.
- Archadia 562, 5. 566, 15. 569, 35. 40. 570.
- Archadius imperator 150, 15. 449, 5. 10. 450, 40. 537, 5.
- Arduinus 81, 5; filii: Iohannes episc. Sag., Arnulfus episc. Lexov.
- Arelat. archiep.: Virgilius.
- Aretinus (*Arezzo*) episc.: Constantinus; monachus Wido 729, 5.
- Argentina, *Strassburg* 21, 20. 22, 25. 23, 20. — Argentin. ecclesiae scholasticus: Hesso. — episcopi: Cuno, Bruno.
- Ariamirus, rex Wisigothorum 676, 15.
- Arimathia *v.* Iosephus.
- Aristobulus sacerdos magnus 350, 40. 351, 5.
- Armentarius magister mil. 188, 10.

- Arno decanus, post praepos. Richersperg. 131, 10; fratres *v.* Gerhohus.
- Arnoldus de Brixia 347, 35. 348, 5. — Arnoldi doctrina 348, 5—15; praesules regalia possidentes condemnat eisque plebem oboedientiam debere negat 347, 35. 348, 5.
- Arnoldinus, Arnoldista 133, 20. 296, 25.
- Arnoldus archiep. Coloniensis 357, 1.
- Arnulfus archiep. Remensis 702, 15. 703, 1.
- Arnulfus archidia. Sagiens., postea episc. Lexoviens. 81—85. 86, 30.
- Arriani 126, 35. 220, 1. 283, 1. 321, 20. 415, 20. 417, 10. 516, 15.
- Arriana perfidia 675, 25; haeresis 170, 30. 447, 1; pestis 270, 35. 448, 5.
- Arrius, Arius haereticus 119, 20. 121, 35. 122, 1. 247. 248, 10. 275, 20—30. 321, 15. 341, 25. 342, 15. 20. 509, 10. 516, 15. 585, 35. 627, 30.
- Artaxerxes Persarum rex 160, 40. 321, 1. 340, 15. 35. 341, 10. 447, 25.
- Asaph rex Iuda 496, 30. 45. 497, 5.
- Ascalona 431, 5. 10.
- Asculana ecclesia 612, 25.
- Aser tribus Israel 260, 40. 309, 30.
- Asia 522, 20. 701, 30. 702, 5. 707, 5.
- Asnaa filii 172, 1.
- Assuerus rex Medorum 342, 1. 447, 30.
- Assirii, Assyrii 435, 1. 446, 35. 447, 30. — Assirius rex 435, 5.
- Assur 446, 30. 35. 452, 25.
- Athalia regina Iuda 243, 1. 398, 35.
- Athanasius episc. Alexandrinus 79, 10. 410, 35. 435, 35.
- Attila Hunorum rex 156, 35.
- Atthila *i. e.* Heinricus IV. 634, 30.
- s. Audomari canonicus: Petrus Pictor.
- Augusta Rauracorum (*Augst*) 30, 20.
- Augusta (Vindelicorum, *Augsburg*) civitas 1, 15. 30, 20. 131, 20. 132, 1. 133, 15. 134, 1. 15. 304, 10. 412, 5. 494, 20. 35. 498, 20. — August. domnus 501, 5. 502, 25. — August. canonici 499, 10. 30. — August. ecclesia 495, 30. 497, 45. 498, 1. 5. 499, 5. 10. 20. — August. fratres 500, 30; episcopi: s. Odalricus, Herimannus, Walterus, Chünradus; praepos.: Sigfridus; decanus: Ruodigerus; archidia.: Tiemo; presb.: Odalricus; plebanus: Hermannus; canonici: Gerhohus, Fridericus. — Augustenses 501, 15. 40.
- ss. Augustinus episc. Hipponensis 9, 20. 10, 30. 13, 35. 14, 5. 18, 25. 30. 35. 19, 5. 35. 40. 20. 34, 30. 110, 25. 112. 115, 25. 119, 30. 35. 120, 1. 10. 121, 10. 123, 5. 124, 40. 127, 15. 30. 130, 10. 131, 10. 132, 1. 25. 142, 15. 40. 143, 40. 144, 10. 145, 35. 147, 35. 156, 5. 158, 15. 40. 165, 25. 166, 20. 45. 168, 45. 176, 40. 179, 40. 182, 5. 40. 185, 25. 191, 1. 203, 40. 208, 35. 222, 40. 224, 20. 225, 45. 226, 30. 231, 10. 232, 1. 247, 45. 253, 30. 256, 40. 257, 5. 15. 258, 1. 261, 1. 5. 266, 1. 20. 267, 25. 276, 1. 287, 25. 321, 20. 349, 5. 10. 363, 35. 365, 1. 399, 10. 15.
- 401, 25. 403, 5. 406, 1. 5. 10. 407, 10. 415, 1. 20. 40. 416. 422, 15. 423, 20. 425, 1. 436, 30. 455, 10. 456, 15. 35. 40. 461, 15. 20. 474, 30. 476, 20. 40. 477, 15. 479, 20. 483, 5. 484, 40. 45. 490, 30. 491, 30. 497, 30. 502, 10. 507, 5. 35. 521, 1. 522, 25. 541, 5. 30. 542, 15. 575, 5. 577, 30. 591, 20. 593, 10. 594, 15. 598, 1. 599, 1. 600, 1. 15. 20. 606, 10. 25. 646, 30. 647, 1. 649, 30. 662, 30. 664, 15. 668, 1. 20. 673, 20. 686, 10. 693, 5. 30. 35. 713, 30. 714, 15. 20. 730, 20. 736, 15. 20. 25. 738, 15. 20. 25.
- b. Augustini regula 158, 40. 455, 10; non authentica, doctrinae apostolicae in multis contraria 479, 20.
- Augustinus Anglorum (Cantuarior.) archiepisc. 141, 35. 154, 40. 165, 25. 174, 40. 176, 10. 15. 177, 10. 187, 30. 197, 10. 15. 198, 30. 205, 40. 210, 35. 291, 40. 298, 25. 472, 45. 474, 35.
- Augustodunum, *Autun* 30, 20. 32, 20. 573, 10. — Augustodun. ecclesia 29, 10. 31, 5. — Augustodunensis episc. 692, 20; episc.: Syagrius; presb. et scholasticus: Honorius.
- Augustus imperator Romanus 435, 1.
- Aurelius episc. Carthag. 585, 20.
- Auscitana provincia 81, 15. — Auscitan. archiepiscopatus 81, 15.
- Australis regio 707, 10.
- Austria 31, 5. 33, 25.
- Austriacus 704, 35.
- Autbertus haereticus 275, 35; *v.* Ambrosius Autbertus.
- Aversanus episc.: Gwimannus.
- Azazel princeps Syriae 346, 25.
- Azarias rex Iuda 79, 5.
- Azozii 341, 15.
- B.**
- Babilon, Babylon, Babilonia, Babel 11, 25. 14, 40. 67, 25. 145, 5. 172, 25. 183, 20. 210, 25. 30. 236, 5. 272, 30. 35. 40. 309, 15. 310, 40. 311, 5. 25. 30. 312. 320, 30. 35. 336, 20. 339, 10. 15. 349, 10. 15. 25. 351, 10. 15. 395, 25. 407, 35. 408, 1. 409, 30. 431, 5. 10. 15. 439, 10. 20. 440, 25. 443, 5. 10. 444—446. 447, 5. 10. 20. 452. 453, 1. 454, 40. 455, 1. 457, 5. 459, 30. 35. 45. 460, 1. 20. 462, 35. 467, 25. 468, 5. 479, 35. 40. 480, 15. 484, 40. 521, 1. 5. 562, 5. 35. 566, 15. 569, 35. 570, 30.
- Babylonia nova, altera *i. e.* Roma 312, 20. 400, 15. 444, 40. 511, 40.
- Babilonia *i. e.* populus Romanus 400, 15.
- Babilonii 7, 5. 55, 35. 341, 35.
- Babilonica aqua, Babilonicae aquae 478, 35. 480. — Babilonica captivitas 226, 35. 266, 5. 325, 35. 341, 45. 467, 25. 471, 25. 522, 25. — Babilonicus civis 443, 40. — Babilonica confusio 302, 25. 439, 20. 444, 25. 460, 10. — Babilonicum genus confusum 457, 5. — Babilonicum flumen 484, 35. — Babilonica fornax 339, 25. 394, 40. — Bab. ignis 443, 40. 444, 40. 446, 20. — Babilon.
- malicia 468, 1. — Babilonicus mundi princeps 446, 10. — Babilonicus populus 460, 1. — Babilonii principes 339, 30. 340, 10. 460, 15. — Babilonicum regnum 445, 5. 464, 15. 480, 40. — Babilonicus rex 320, 30. 355, 35. 408, 1. 431, 5. 10. 15. 443, 30. 511, 40. — Babilonica statua aurea 342, 40. — Babilonica transmigratio 70, 20; tyrannus 446, 20.
- baculus 280, 1. 667, 40. 715, 35. 40. 716. 717, 1. 10. 721—722. 724, 40—725, 5. 726—728; pontificale signum 716, 10. 725—728. — per baculum Galli praesules feoda dant 717, 20. — per anulum et baculum rex regalia tradat, ne ab ecclesiis alienentur 715, 25. 722, 1—30. — per baculum rex non ius sacerdotii, sed possessiones ecclesiasticas et potestatem regendi populum Dei tradit 667, 40—669, 5; *v.* virga, anulus, investitura, episcopus, rex.
- Baiocae, *Bayeux* 579, 25. — Baiocensis canonicus 579, 20; canonicus: Serlo; episc.: Odo.
- Baiolardus *v.* Petrus Abaelardus.
- Bala 211, 25.
- Balaam 5, 15. 219, 10. 238, 30. 239, 20. 246, 5. 10. 282, 5. 372, 40. 45. 447, 40. 456, 1. 469, 40.
- Balaamitae 246, 15. 372, 45.
- Balach rex Amorit. 246, 10. 373, 5.
- Balachitae 246, 15.
- Balneoregensis (*Bagnorea*) praesul 733, 40.
- Balthasar rex Babel 336, 25. 355, 35. 459, 35. 40. 519, 35. 40. 520, 10. 25. 521, 15. 522, 10.
- Bambergensis, Babenberg. confictus 399, 10. — Bambergensis curia (*a.* 1135. habita) 240, 5. 25. 241, 20. 242, 25. — Babenberg. dominus *i. e.* Eberhardus II. episc. 399, 10. — Babenberg. ecclesia 398, 15; episcopus: Eberhardus II; canonicus: Bruno; scholasticus: Udalricus.
- s. Balbinae cardinalis: Gvido.
- baptisma, baptismus *v.* sacramentum.
- barbati fratres (*i. e.* fratres, qui dicuntur laici claustrorum Hirsaugens.) 230, 15.
- Barnabas apostolus 8, 20. 166, 25. 473, 40. 45.
- Barrabas latro 313, 25. 314, 15. 20.
- Basilides haeresiarcha 5, 20. 7, 15. 35. 40.
- Basilius episc. Caesariensis 456, 15. 605, 35.
- Basilius episc. Capuanus 470, 20.
- Basilius imperator Graecus 151, 20. 25.
- Bassus criminator 410, 20.
- Bavaria, Boioaria 33, 25. 131, 5. 132, 5. 704, 35; ducēs: Welfo II, Liutpoldus, Heinricus Leo. — Bavarus 704, 35. — Bavari, Bawari 134, 1. 430, 35.
- Beatrix imperatrix 523, 30; maritus: Fridericus I.
- Beccensis abbatia (*Le Bec*) 603, 5. —

Beccensis schola 83, 15; abbas: Anselmus.
 s. Beda 114, 10.
 Beel princeps 340, 40.
 Belism. ecclesia (*Bellôme*) 82, 10.
 s. Benedictus 33, 25. 34, 30. 59, 20. 62, 20. 269, 10. 299, 20. 436, 30. 455, 10. 456, 15. 486, 40. 492, 5. 715, 20.
 Beneventum 133, 25. 397, 5. 405, 20.
 Benjamin tribus Israel 14, 25. 35. 16, 40. 294, 5. 325, 15. 382, 20.
 Beno cardinalis 734, 45.
 Berhtersgadmense monasterium (*Berhtesgaden*) 456, 40.
 Berengarius abbas s. Laurentii Leod. 636, 20. 35. 641, 5.
 Berengarius Turonensis 603, 15. 723, 15.
 Beringarius comes palatinus Sulzbacensis 23, 25.
 Bernaldus presb. Constantiensis 597, 1. 599, 30. 601, 20. 738.
 s. Bernardus, Bernhardus abbas Clareaevall. 83, 35. 84, 1. 132, 45. 236, 20. 239, 40. 240, 5. 10. 25. 271, 45. 284, 20. 288, 25. 291, 1. 301, 15. 381, 25. 382, 40. 436, 1. 510, 30. 512, 40. 712, 5.
 Bernhardus cardinalis presb. s. Clementis 360, 15. 513, 1. 5.
 Bernhardus Saxo, Constantiensis magister 599, 30.
 Bernardus Morlanensis 699, 20.
 Bernhardus comes Carinthiae 376, 20.
 Berta regina, uxor Heinrici IV. 324, 20.
 Berwinus Saxo praepos. Reichersperg. 2, 5.
 Bethania 403, 30.
 Bethel 301, 35.
 Bethlehem 193, 10. 25. 254, 20.
 Bethsamis 141, 10.
 Birria servus 697, 20.
 Bisuntina dioecesis (*Besançon*) 530, 5.
 Bituric. archiepiscopatus (*Bourges*) 81, 15.
 Bizantium sedes imperii 340, 35.
 Boeckelheim castrum 332, 10.
 Boethius, Boetius 527, 10. 528, 20.
 Bohemia 133, 1. — Boemi 437, 20. — Boemicus dux: Boriwoi.
 Boioaria 704, 35; v. Bavaria.
 s. Bonifacius episc. Mogunt. 10, 1. 601, 30. 613, 25. 738, 10.
 Bonifacius cardinalis s. Marci 478, 25.
 Bonifatius I. papa 594, 25.
 Bonifatius II. papa 190, 30. 405, 10.
 Bonifacius episc. Ferent. 192, 30.
 Bonifacius comes 19, 5. 35. 182, 40. 224, 25. 226, 30. 266, 1. 541, 5.
 Bonefacius notarius 454, 20.
 Bonizo episc. Sutriensis 733, 15. 734, 45.
 Bononia, *Bologna* 83, 25. — Bononienses cives 526, 20. 733, 40.
 Bonosus haereticus 14, 25. 275, 30. 293, 35. 505, 30. 524, 40.
 Booz maritus Ruth 193, 20. 577, 5.

Booz columna templi 344, 1.
 Bralius episc. Tarracensis 614, 10.
 s. Braxedis cardinalis: Desiderius.
 Boriwoi dux Boemicus 332, 1.
 Bosor 372, 40. 456, 1.
 Brabantiones 555, 25.
 Britannia 81, 15. 82, 25. 84, 1. 5. 188, 40.
 Britannica regio 692, 5. — Britanni 103, 15.
 Britones 692, 20.
 Brixina civitas, *Brixen* 328, 10.
 Brixienis episc. 134, 35.
 Bronium, *S. Gérard* 639, 30. 641, 1.
 Brundisium, *Brindisi* 570, 10.
 Bruno canonicus Babenberg., post episc. Argentin. 397, 35. 398, 1.
 Bruno Carthusiensium prior 733, 35.
 Bruno, Pruno episc. Signinus 1, 5. 191, 35. 40. 217, 5. 735, 10.
 Bulgari 2, 25. 4, 20. 216, 5. 693, 15.
 Burchardus episc. Eistet. 495, 5.
 Burdegalensis archiep. (*Bordeaux*) 91, 1.
 Burdegal. archiepiscopatus 81, 15. 106, 10.
 Burdegal. Carmelitarum frater v. Walterus Disse.
 Burdinus, Purdinus antipapa 28, 35. 124, 30. 128, 30. 335, 5. 10. 15. 338, 10. 25. 355, 1. 5. 502, 30.
 Burdinianum scisma 360, 1.
 Burgundia 30, 20. 25. 30. 459, 25. 706, 1. 20.
 Burgundiones 459, 25.

C.

Cadomensis ecclesia (*Caen*) 603, 10.
 s. Caeciliae cardinalis: Goizo.
 Caecilianus episc. Carthag. 122, 25.
 Caecilius I. papa 535, 5. 594, 1.
 Caelestinus, Coelestinus II. papa 133, 1. 5. 293, 5. 420, 5. 20. 502, 25. 525, 1.
 Caelestius haereticus 130, 15.
 Caesar 450, 30.
 Caesarea Philippi 450, 30.
 Cain, Chain 49, 5. 52, 30. 63, 25. 65, 20. 25. 66, 1. 15. 25. 372, 45. 443, 10; regni figura 65, 20—25.
 Caiphas, Cayphas sacerdos magnus 173, 30. 35. 264. 354, 40. 420, 1. 464, 5. 465, 25. 500, 35. 561, 25. 566, 10. 40. 567, 1. 5.
 Calaritanus episc.: Ianuarius.
 Calcedonensis canon (C. 2. concilii Chalced. a. 451. celebrati) 249, 30. — Calcedon. synodus, concilium 169, 40. 182, 20. 198, 10. 15. 252, 20. 25. 35. 588, 25. 589, 1. 592, 5. 10. 675, 30. 40.
 Caleph 241, 1. 15. 459, 10.
 Caligula imperator Romanus 313, 10. 15. 35. 316, 20. 350, 20. 25. 30. 354, 25.
 Calixtus, Kalixtus I. papa 229, 25. 502, 15. 20. 577, 15. 600, 10. 604, 30.
 Calixtus II. papa 20, 5. 15. 23, 30. 24, 1. 131, 15. 20. 338, 15. 397, 10. 405, 15. 497, 45. 498, 1. 15. 20. 720, 10; Hein-

rico V. scriptum de pontificum electione in ipsius praesentia facienda et de regalium concessione ab ipso requirenda dedit 279, 40. 498.

Calixtus III. antipapa 555, 20. 560, 25. 564, 10. 35. 567, 20. 569, 1. 15.

s. Calixti cardinalis: Guido Crementis.

Calliopolit. episc.: Iohannes.

Calumpnia puteus 136, 35. 138, 1.

Calwe v. Godefridus de C.

Cameracenses clerici 573, 1. 5. 574, 1. 20. 580, 1. 588, 10. — Camerac. ecclesia (*Cambrai*) 576, 20. — Camerac. epistola 574, 1; episcopi: Lietbertus, Gerardus II.

Campania 199, 40.

Campanus 595, 1.

Campania, *Champagne* 605, 15.

Campellae, *Champeaux* 21, 20; v. Wilhelmus de Campellis.

canonici regulares 172. — canonici irregulares 458 — 461, 15. — canonici irregulares in domo beati Petri Romae adhuc consistunt 461, 10. — canonicis irregularibus et ei qui regulam Ludewici et ei qui regulam Augustini profitentur ascribendi 479, 30. — pseudo-canonici i. e. canonici proprietarii 172. 173.

Cantuar. archiep.: Augustinus, Lanfrancus, Anselmus; monachus: Eadmerus. — Cantuar. primatus 643, 25.

Canusium 609, 5.

Capharnaum 111, 5.

Capitolina aedes 462, 35.

Cariatabei 459, 15.

cardinaliae officium 512, 40.

Carinthia 376, 20. — Carinthiae comes: Bernhardus.

Carmelus mons 492, 40. 45.

Carnot. episcopi: Ivo, Gaufridus.

Carolus v. Karolus.

Cartaginense, Kartaginense concilium 207, 20. 209, 5. 540, 35. 588, 25. 589, 1. 713, 25. — Carthag. episcopi: Cyprianus, Caecilianus, Aurelius, Volusianus (?).

Carthusia 107, 25. — Chartusienses 733, 40.

Cassianus 448, 5.

Cassinus mons, monasterium 275, 25.

Cassiodorus Senator 497, 30. 738, 30.

Castellio, *Châtillon* 555, 5; v. Gualterus de C.

Castor 569, 25.

Catalaun. episc.: Wilhelmus de Campellis.

cathari 711, 15.

Cato 88, 20. — Catones 558, 15.

Cavea monasterium, *La Cava* 338, 25.

Cedar, filii C. 498, 5. 20.

Cennomanni 82, 5. — Cennomannica regio (*Maine*) 692, 5.

- Centii 532, 25.
 Cephas *i. e.* Petrus 165, 15. 20. 660, 30; *v.* Petrus.
 Chacenai villa 618, 10.
 Chaldei, Caldei 309, 15. 311, 15. 30. 316, 40. 435, 1. 25. 444, 10.
 Chaldaicus rex 435, 25.
 Cham filius Noe 16, 30. 67, 25. 80, 10. 245, 20.
 Cham oppidum Bavariae 132, 10.
 Chanaan 67, 20. 245, 20. 559, 35.
 Chananei, veri Ch. *i. e.* canonici irregulares 272, 30.
 Charmi 214, 1.
 Cherevach, *Choerobachi* 375, 5.
 Cherinthus haeresiarcha 114, 15. 275, 20.
 Chiemensis praepos.: Chūno.
 Chitilla rex Wisigothorum 676, 15.
 Chore 6, 1. 111, 35. 116, 5. 126, 15. 173, 30. 372, 45. 423, 10.
 Christianus archiep. Mogunt. 565, 30.
 Christianus abbas 32, 25. 33, 15. 20.
 Christianus Petrus decanus ecclesiae s. Petri Romanae 530, 5.
 Chromatius 154, 40.
 Cicero 527, 5. 644, 1. 691, 20; *v.* Tullius.
 Ciprianus *v.* Cyprianus.
 Ciprus *v.* Cyprus.
 Circumcelliones Manicheorum 341, 25. 416, 15. 532, 20.
 s. Cirillus episc. Alexandrinus 689, 10. 40.
 Cisalpinæ partes 324, 25.
 Cisternæ, *Cisterna* 362, 15.
 Cisterciensis monachus 530, 15. — Cisterciense monasterium (*Cîteaux*) 107, 25. — Cisterc. ordo 31, 10.
 Clarus mons (*Clermont en Auvergne*) 238, 10. 280, 20. 736, 5. — Claromontanum concilium (a. 1095) 580, 5; (a. 1130) 132, 15. 238, 10.
 Claraevall. abbates: s. Bernardus, Pontius. — Claraevall. codices 740, 10.
 Claudius imperator 339, 15.
 Claustro Neuburg. praepos.: Marquardus.
 Clemens I. papa 4, 30. 46, 30. 141, 40. 142, 35. 170, 40. 219, 5. 229, 20. 355, 25. 378, 30. 40. 418, 40. 440, 25. 453, 15. 585, 25. 658, 5.
 Clemens II. papa 250, 10. 425, 30.
 Clemens III. antipapa 330, 20. 331, 25. 35. 332, 35. 733, 15. 25. 30. 35; *v.* Wigbertus.
 s. Clementis cardinalis: Bernhardus.
 Cleopatra regina Aegypti 435, 1.
 clericorum conversatio bipartita: vel in congregatione vita communis, vel in dispersione vita disciplinata 457. — clerici extra sacros ordines manentes legitima coniugia sortiantur 458, 15. — clerici incontinentes non etiam nunc privandi officio, sed iam privati 215, 15; *v.* Nicolaitae. — clerici vagi 252, 20 — 40. 253, 1. — quid distet inter clericos regulares et saeculares 205 —
239. — clerici regularem vitam sequantur, maxime cathedrales 348. 349. — clerici propria facultate careant 166, 20. — clerici proprietarii ab omni ministerio prohibendi 167, 10.
 Cletus papa *v.* Anacletus.
 Cluniacenses 628, 15; abbates: Hugo, Pontius, Petrus Venerabilis. — Cluniac. ecclesia (*Cluni*) 94, 1. — Cluniacensis monachus 733, 30. — Cluniac. monasterium 107, 25. — Cluniacense nomen 94, 1.
 Colonia, *Köln* 542, 25; *v.* Agrippina; archiepiscopi: Arnoldus, Rainaldus.
 Colonus diaconus 612, 20.
 Colosensium ecclesia 406, 20.
 Comes cardinalis diac. s. Mariae in Aquiro 478, 30.
 communis vita 354, 15. 456 — 461, 15. 471, 35 — 479. 489. 493, 40. — communis vita a Cepha *i. e.* Petro instituta, ab Augustino, s. Martino, Gregorio I, Augustino Anglorum episcopis sancita 165, 15 — 35. — communem vitam episcopus cum clero sequatur 172 — 178. — communis vita per maiores et baptismales ecclesias instituatur 167, 15. 185, 40. — comuni vita viventibus de faciendis portionibus nihil imponatur 291, 45. — communis vita in Salisburgensi, Lateranensi, Lucensi ecclesiis instituta 172, 20 — 173, 5. 178, 15. — communis vita Hierosolymis a. 1099. expugnatis refflorescit 330, 25.
 Compendiosus magister 603, 5. 20. 604, 5. 25; *v.* Roscelinus.
 concubinarij sacerdotes *v.* sacerdotes.
 conductio quid sit 487 — 488; simoniae species 487, 25. — conducticii clerici 424, 30 — 425. 493, 45. — conducticii vel absolute ordinati ministri excludantur ex ecclesiis coenobitis collatis 294, 15 — 295, 10.
 coniugati sacerdotes *v.* sacerdotes, sacramenta.
Cono, Cuono, Chono, Cuno.
 Cono episc. Praenest. 478, 25.
 Cuno episc. Argentin. 21, 15.
 Cuono abbas 33, 15. 20.
 Chuno abbas Sigberg., postea episc. Ratisbon. 132, 5. 20. 136, 15. 137, 10. 138, 15. 139, 5. 201, 1. 218, 45. 225, 10. 238, 1.
 Chūno praepos. Chiemensis 428, 5.
Conradus, Chuonradus, Chonradus.
 Conradus episc. August. 134, 20. 288, 20. 300, 25. 499, 25.
 Chuonradus I. archiepisc. Salisburg. 1, 20. 25. 30. 132, 5. 20. 25. 133, 5. 178, 15. 225, 10. 235, 45. 237, 35. 238, 1. 5. 240, 1. 272, 20. 334, 1. 420, 35. 451, 10. 456, 25. 703, 5.
 Conradus II. episc. Pataviensis, archiep. Salisburg. 135, 1. 10. 398, 20. 399, 30. 403, 20. 40. 410, 35. 515, 40.
- Chōnradus de Silva, monachus Raitenbuch. 233, 25.
 Conradus dux Alemannorum, postea rex Germaniae Conradus III. 30, 15. 132, 10. 30. 374, 25. 377, 5. 15. 20. 376, 25. 35. 40. 377, 5. 10. 20. 494, 20. 711, 5.
 Constans imperator Romanus 150, 15. 448, 1. 449, 5; pater: Constantinus I.
 Constans II. imperator Constantinopol. (642 — 668) 738, 25.
 Constant. episcopi: Udalricus, Otto.
 Constantia uxor Ludovici VII., regis Franciae 376, 30.
 Constantina augusta 611, 1.
 Constantinopolis, Roma nova 375, 15. 376, 10. 389, 10. 406, 20. 440, 15. 675, 25. — Constantinopolitanum concilium I. 252, 25. — Constantinopol. ecclesia 422, 30. 586, 10. 613, 20. — Constantinopolit. episcopus 542, 15. — Constantinopolitanus imperator 394, 1. — Constantinopolitanus patriarcha 394, 1; patriarchae: Gregorius, Iohannes Chrysostomus, Anatholius, Achatius, Antemus, Iohannes IV, Cyriacus, Michael, Pirrus, Paulus; imperatores: Constantinus I, Constantinus II, Constantius, Valens, Theodosius I, Arcadius, Theodosius II, Marcianus, Leo I, Anastasius I, Iustinianus I, Mauritius, Phocas, Philippicus, Constans II, Leo III, Constantinus V, Michael III, Basilius I, Manuel.
 Constantiniana, Constantiana ecclesia Romae sita 3, 5. 215, 10. 217, 20. 270, 25.
 Constantinus episc. Aretinus 733, 35. 734, 15.
 Constantinus I. imperator Romanus 64, 10. 71, 25. 30. 72, 1. 10. 75, 25. 150, 15. 35. 152, 15. 25. 30. 155, 20. 283, 5. 321, 15. 335, 40. 336, 1. 15. 340. 389, 1. 393, 10. 20. 25. 445, 5. 446, 45. 447. 448. 449, 1. 5. 25. 450, 40. 509, 5. 511, 45. 517, 35. 519, 20. 520, 40. 45. 521, 5. 601, 20. 675, 25. 718, 35. 719, 1. 10; filii: Constans, Constantinus II, Constantius. — Constantini I. privilegia ecclesiae Romanae data 393. 447 — 449. 517, 35; privilegia Constantini I. an rata 447 — 449. — Constantinus I. Silvestrum papam coronavit; ut nullus absque consensu apostolici imperii subiret, constituit 71, 25; ecclesiae primus regalia contulit 718, 35; regalia ecclesiae non feodavit neque Silvestro gladium dare potuit 719, 1 — 10.
 Constantinus II. imperator Romanus 448, 1. 449, 5; pater: Constantinus I.
 Constantinus V. imperator Constantinopol. 78, 1.
 Constantius imperator Romanus 76, 5. 438, 35. 450, 45. 521, 5. 601, 20. 738, 5. 20; pater: Constantinus I.
 Corinthii 3, 30. 10, 25. 45, 30. 161, 25. 281, 35. 299, 30. 406, 20. 543, 25. 600, 1. 646, 10. — Corinthius adulter (1. Cor. 5) 281, 35.
 Cornelius centurio 184, 20.

Cornelius papa 124, 25. 265, 20. 35. 355, 5. 529, 15. 536, 30.

corona regis signum coronae caelestis 678, 1—5; v. diadema.

ss. quattuor Coronatorum monasterium in urbe Roma 461, 10.

s. Cosmae et Damiani cardinalis: Petrus.

Crescentius episc. Sabinensis 478, 25.

Marcus Crassus 400, 25. 707, 20.

Cresconius episc. Tudertin. 146, 35. 188, 5.

s. Crucis monasterium, *Heiligenkreuz* 31, 5.

s. Crucis ecclesia in urbe Roma 461, 5.

s. Crucis cardinalis: Gerhardus.

Cumanus episc.: Mesenus.

s. Cyprianus, Ciprianus, Carthaginiensis episcop. 5, 20. 8, 1. 111, 30. 11, 10. 121, 20. 123, 1. 5. 126, 10. 20. 127, 30. 142, 45. 183, 40. 265, 20. 422, 15. 423, 10. 529, 10. 15. 25. 530, 1. 533, 25. 536, 30. 598, 35.

Cyriacus episc. Constantinopol. 612, 5.

Cyprus, Ciprus insula 233, 30. 35. 239, 5.

Cyrus, Cirus rex Persarum 321, 1. 340, 15. 35. 40. 342, 35. 351, 10. 20. 352, 15. 353, 5. 10. 443, 10. 445, 5. 447, 15. 25. 519, 40.

D.

Daibertus diaconus Mogunt. 738, 5.

Damascus urbs 201, 40. 281, 10. 377, 1. 5. — Damasci obsidio fraudulenta 377.

Damasceni 377, 40.

Damasus I. papa 191, 45. 713, 20.

Dan tribus Israel 309. 310, 15. 40. 322, 20.

Daniel propheta 7, 1. 147, 10. 15. 20. 239, 30. 311, 15. 20. 313, 1. 35. 318, 15. 336, 20. 25. 339, 35. 340, 1. 5. 349, 35. 40. 350. 355, 35. 395, 15. 35. 435, 5. 20. 446, 40. 447, 5. 459, 35. 464, 15. 468, 10. 511, 40. 673, 35. 686, 5.

Daniel episc. Prag. 523, 45.

Danubius flumen 374, 35.

Dardania 245, 30. 683, 35. 40. 689, 25.

Darius (I) rex Persarum 321, 1. 340, 15. 35. 341, 1. 342, 35. 351, 20. 352, 15. 353, 10. 447, 25. 560, 15. 673, 25. 686, 5.

Dathan 6, 1. 16, 35. 111, 35. 112, 10. 116, 5. 126, 15. 220, 20. 281, 35. 400, 30. 423, 15. 425, 5.

Datia, *Dänemark* 530, 5; rex: Walde-
marus I.

David rex et propheta 11, 15. 14, 25. 30. 15, 5. 16, 35. 44, 1. 5. 64, 5. 66, 15. 20. 70, 1. 5. 107, 10. 143, 30. 193, 20. 200, 45. 201, 1. 15. 40. 206, 20. 25. 30. 230, 30. 231, 30. 242, 15. 20. 254, 15. 20. 255, 35. 271, 30. 35. 40. 275, 1. 283, 35. 314, 15. 320, 30. 345, 10. 346, 15. 348, 1. 351, 25. 30. 353, 30. 380, 35. 385, 25. 408, 10. 416, 30. 428, 15. 25. 433, 10. 435, 25. 442, 15. 447, 35. 462, 15. 45. 464, 1. 465, 30. 467, 25. 30. 474, 5. 482, 20. 25. 492, 20. 501, 15. 20. 25. 517, 25. 518, 10. 634, 5. 635, 20. 637, 30. 662, 35.

665, 5. 10. 666, 5. 10. 15. 672, 20. 35. 674, 20. 678, 10. — Davitica sublimitas 678, 30. — Davidicum regnum 282, 25. 501, 15.

Davus 437, 30. 697, 20.

decimarum dispensatio 187. — decimae et agrorum redditus in quattuor partes dispensentur 175, 20. — decimae et ecclesiasticae facultates a militibus iniuste raptae et ab episcopis iniuste militibus collatae 140—145. 251, 35. 347, 15. — decimarum donationes militibus aut monachis factae irritae 187—191. — decimae iniuste plebalibus ecclesiis raptae et canonicis cathedralibus vel capellanis episcopis vel laicis pro beneficio datae 298, 20—45. 299. — decimae a monachis iniuste vindicatae 189—200. — decimas episcopi in usus Dei servientium et maxime communem vitam degentium porrigant 347, 15. — ne clerici regulares et monachi militibus aut clericis saecularibus decimasolvere cogantur 291, 15—292, 5. — coloni coenobiorum et abbatiarum canonicarum ecclesiis baptismalibus decimas iureolvere debent 291, 30. — ptochia pro facultate decimarum per singulas baptismales ecclesias fiant 182, 30. 186. 187, 1. 5.

Decius imperator 79, 5. 418, 10. 450, 45. 501, 5. 518, 30. 521, 1. 638, 15.

Deianira 739, 15.

Demetrius rex Syriae 77, 5. 610, 20.

Desiderius card. s. Praxedis 478, 25.

Deusdedit card. s. Laurentii 478, 25.

Deusdedit papa 595, 10. 599, 20.

diadema regium 725, 20—30. 726, 25; v. corona.

Diensis episc.: Hugo.

Dietricus 565, 15.

Diocletianus imperator 74, 10. 435, 10. 446, 30. 595, 10.

Dionysius Areopagita 34, 30. 60, 35.

Dionysius tyrannus Syracusanus 107, 1.

Dioscorus patriarcha Alexandr. 252, 25. 521, 10. 524, 40. 675, 35.

Dioscorus antipapa 594, 30.

dispensationes ecclesiasticae gratis dentur 378, 30—379, 10.

Disse v. Walterus D.

Dolensis provincia (*Dol*) 81, 15.

Dominicus patriarcha Gradensis 221, 10.

Donatistae 19, 30. 110, 25. 112, 5. 119, 35. 120, 15. 127, 15. 130, 15. 168, 45. 182, 40. 253, 20. 256, 40. 287, 25. 415, 20. 416, 15. 600, 25.

Donatus scismarcha 119, 20. 122, 15. 25. 130, 5. 600, 25.

duces et comites ab episcopis beneficia accipientes dignitate illis inferiores sunt neque regem eligere debent 73, 10—20.

Dunelm. canonicus: Simeon.

Duram 312, 20. 341, 5.

Dusnensis ecclesia (*Deutschenthal*) 270, 15.

E.

Eadmerus monachus Cantuar. 702, 25.

Eberac. abbas: Adam.

Eberhardus II. episc. Bamberg. 133, 15. 20. 134, 35. 288, 15. 289, 20.

Eberhardus archiep. Salisburg. 134, 35. 135, 1. 304, 10. 305, 5. 10. 396, 5. 397, 25. 398, 20. 399, 20. 410, 35. 527, 40. 528, 1.

Eberhardus electus Ratisbon. 523, 45.

Ebion, Hebion 221, 15. 20. 232, 40. 244, 10. 275, 20.

Eboracum, *York* 686, 30.

Eboracensis dioecesis 680, 1. — Eboracensis ecclesia 644, 35. — Eboracensis sedes 643, 5. — Eboracensis maior ecclesia 642, 20. 643, 25; archiepiscopi: Thomas I, Girardus, Thomas II, Thurstinus.

ecclesiae bona, dignitates, facultates v. regalia.

Edissa urbs 437, 20; v. Roas.

s. Edmundi abbatia, *Edmundsburg* 680, 5.

Effesus urbs 114, 15. — Ephesii 9, 1. Effesiorum ecclesia 406, 20.

Effesium concilium (a. 431) 252, 25. 440, 15. 675, 30.

Effraim 14, 30.

Egelulfus rex Longobardorum 389, 20.

Eimericus v. Heimericus.

Eistet. (*Eichstett*) episcopus: Burchardus. — Eistet. ecclesia 495, 30.

Ekkehardus abbas Uraug. 21, 5. 688, 10.

Eleazar filius Aaron 6, 10. 15. 277, 40. 282, 40. 296, 5.

Eleazar princeps seditionum (a. 70) 419, 10. 15.

Electa domina 3, 30.

electio presbyterorum legitima 171, 15.

Eleonora uxor Ludovici VII, regis Franciae, post Heinrich II. regis Angliae 376, 30.

Eli, Heli, Hely sacerdos 54, 35. 66, 15. 20. 238, 30. 458, 35.

Elias, Helias, Helyas 7, 1. 70, 15. 139, 10. 15. 236, 40. 238, 40. 239, 1. 243. 244, 1. 5. 245, 15. 283, 20. 308, 5. 309, 15. 317, 35. 346, 25. 358, 15. 391, 30. 395, 30. 409, 20. 25. 466, 25. 467, 40. 469, 40. 475, 1. 493, 10. 30. 541, 20. 630, 10. 640, 25.

Eliasib sacerdos magnus 168, 1.

Elimelech socer Ruth 193, 10. 15. 25.

Eliodorus 145, 35.

Elisabeth mater Iohannis B. 607, 1.

Elyseus, Heliseus propheta 161, 25. 162, 10. 35. 163, 5. 35. 40. 164, 30. 165, 5. 167, 5. 35. 242, 40. 243, 10. 316, 1. 346, 25. 35. 40. 493, 30.

Emehardus episc. Mikelenburg. 499, 20.

Embrico episc. Herbipolensis 711, 5.

Emmaus 350, 10.

Enach 241, 10.

Eneas 38, 35.

Engaddi 233, 30. 35. 239, 5.

Engelramnus episc. Mett. 146, 35. 188, 10.

Engolisma, *Angoulême* 81, 20. — Engolism. abbatissa 89, 10. — Engolism. comites 82, 20. — Engolism. ecclesiae 88, 5. 106, 10. — Engolism. ecclesiae historicus: Petrus a s. Romualdo. — Engolism. patria 106, 5. — Engolism. schola 83, 15; episcopus: Girardus.

Enoch v. Henoch.

Epicurus philosophus 698, 1.

episcoporum electio quomodo fieri debet 451. — episcopus a clero et populo eligatur, ab apostolico investitur 72, 25—30. — a clero eligatur, a papa viva voce aut scriptis confirmetur 727, 40—728, 1. — electionibus episcoporum ne principes intersint 451—453. — episcoporum Teutonicorum electiones absque regis praesentia fiunt 280, 10. 436, 35. — episcopi prius consecrentur, quam regalibus investiantur 296, 30—298, 5. v. hominum. — regalia per sceptrum ab episcopis accepta 345, 5. — episcopi perperam ducatus, marchiae, comitatus redditibus investiti 344, 25. — episcoporum militia et regalis pompa 300, 5. — episcopi saecularibus principibus commixti 145, 5. — pseudoepiscopi i. e. episcopi simoniaci, fornicarii, mundanas causas et saecularem militiam agentes 274, 276. — episcopi de solis regalibus milites et principes infeodent, de decimis ac ceteris oblationibus infeodare desinant 300, 40. — episcopi militiae numerum augentes decimasque minuentes aut laicis conferentes officio priventur 298, 15. — episcopi non uti neque abuti debent militia 295, 10—296, 5. — regales et militares administrationes ab episcopis sine apostasia non gubernantur 153, 25. 177. 179. — episcopi regalia possidentes non damnandi, sed ei qui totos se saecularibus negotiis dedunt 348, 10. — episcopi de decimis Christo serviant, de regalibus per principes et milites imperatori 301, 1—10. 336, 40—337. — episcopi iudices constituent, quibus regalia administranda deferantur 280, 15. 453, 35. 454. 461, 15—466, 5. — si episcopos sacramentum regi praestitum violaverit, solus ipse, sed nunquam ecclesia vel ecclesiastica bona damnum inde contrahant 297, 15—25; v. regalia.

Epyrei montes 570, 10.

Erbipolis v. Herbipolis.

Erchenbertus de Petra (*Stein*) 516, 45; fil.: Heinricus.

Ervigius rex Wisigothorum 676, 15.

Esaias, Esayas v. Isaias.

Esau 64, 1. 68, 10. 15. 152, 1. 343, 35. 40. 497, 15. 20. 559, 35; regni figura 68, 10—25.

Esopus 481, 15.

Estaol terra 310, 1.

Eudoxius 586, 10.

Eufemius 245, 25.

Eufrates, Euphrates fluvius 478, 35. 479, 10. 35. 480, 15. 484, 40.

Eugenius II. papa 613, 35.

Eugenius III. papa 133, 5. 10. 20. 288, 15. 289, 25. 290, 40. 291, 25. 292, 1. 293, 10. 15. 295, 25. 296, 25. 298, 35. 299, 35. 301, 15. 20. 302, 35. 357, 1. 5. 374, 15. 381, 25. 386, 5. 396, 20. 25. 397, 1. 10. 412, 1. 5. 432, 40. 436, 1. 437, 25. 439, 10. 25. 440, 1. 441, 30. 455, 10. 457, 20. 493. 494, 10. 502, 20. 505, 40. 521, 30. 525, 1.

Eulalius episc. Syracus. 188, 25.

Eulalius papa 594, 25.

Eulogius episc. Alexandrinus 586, 10.

Eunomius haereticus 252, 25.

Europa 645, 10. 707, 5.

Eusebius Bruno episc. Andegavensis 691, 5.

Eusebius episc. Caesar. 447, 35. 738, 30.

Eusebius episc. Nicomediae (Arrianus) 446, 45. 447, 35.

Eusebius archiep. Tarracin. 614, 15.

Eusebius archiep. Thessalonic. 595, 30.

Eusebius papa 9, 25.

Eutices, Euthices haeresiarcha 252, 25. 521, 10. 524, 40. 594, 25. 675, 30.

Euticianus papa 9, 10. 128, 5.

Eva 214, 30.

excommunicatorum communio vitanda 599, 35—601, 15. — sepultura eorum, qui falso excommunicati dicuntur 689, 5—690, 15; excommunicatorum sacramenta cf. sacramenta.

Ezechiel propheta 11, 25. 311, 10. 318, 35. 411, 5. 433, 35. 443, 10. 541, 5. 609, 15.

Ezechias rex Iuda 70, 10. 465, 10. 467, 30. 673, 25. 686, 5.

F.

Fabianus papa 529, 20. 536, 30. 600, 5.

Faricius abbas Abendonensis 603, 5. 25.

Faustus defensor 187, 1.

Faustus Manicheus 647, 1.

Feacus 328, 5.

Felix presbyter, pater Felicis III. papae 594, 25.

Felix episc. Nucerinus 10, 25. 464, 25. 590, 35.

Felix I. papa 222, 1.

Felix II. papa 601, 20. 738, 20.

Felix III. papa 594, 25.

Fennena 490, 20.

Festus 359, 15. 410, 10.

Finees 5, 5. 281, 35. 323, 40. 630, 15.

Firmicus Maternus 643, 30.

Fiscannensis prior: Heribertus de Losinga.

Flambardus v. Ranulphus Fl.

Flandria 706, 1. 20.

Florinae monaster. (*Florennes*) 639, 5. 641, 1.

Florentinus episcopus 733, 50. 734, 15.

Focas imperator 408, 15.

Folmarus de Triefenstein 134, 30. 398, 15—399.

Fons Ebraldi, *Fontévraud* 692, 5.

Formosus papa 690, 5. 10. 15.

Formosiana calamitas 689, 5.

Foroiul. episc.: Theodorus.

Fortunatianus 730, 20.

Fortunatus presb. 614, 1. 5.

Fotinus haereticus 275, 20. 30. 321, 15. 401, 1. 505, 30. 509, 10. 521, 10. 524, 30.

Fraiapan (*Frangipani*) 533, 1.

Francia 132, 2. 134, 15. 235, 35. 301, 25. 328, 15. 331, 15. 334, 40. 345, 1. 366, 1. 374, 25. 390, 10. 400, 40. 406, 30. 410, 40. 430, 35. 499, 5. 505, 30. 516, 5. 604, 10. 612, 15. 691, 25. 702, 5. 30. 706, 1. 20. — Franciae episcopi 334, 40. — Francia occidentalis v. Gallia 30, 30; reges: Karolus Calvus, Philippus I, Ludovicus VI, Ludovicus VII.

Franci, Francigenae 8, 10. 9, 30. 78, 1. 100, 1. 330, 25. 331, 15. 406, 35. 410, 40. 30. 35. 439, 15. 601, 30. 738, 10. 739, 15. — Francorum rex 548, 1. — Francorum reges 389, 10. 20. 390, 20. 393, 25. — Francorum regnum 22, 30. 345, 1. — Francorum regni annales 609, 1. — Francorum principes 280, 20. 516, 5. — Francigenae compatriotae 406, 35. — Francigenae magistri 284, 20. — Francogallicus abbas 240, 5; v. Bernardus Claraevall.

Fretellus v. Rogo Fretellus.

Fridericus canon. August., frater Gerhohi 131, 5. 134, 15. 30. 499, 10. 500, 40. 501, 45.

Fridericus electus Leod. 26, 40.

Fridericus I. imperator 109, 5. 25. 110, 1. 134, 5. 35. 135, 1. 361, 30. 362, 1. 10. 366, 1. 401, 5. 15. 408, 20. 25. 503, 20. 523, 25. 526, 20. 527, 25. 530, 5. 539, 35. 553, 20. 555, 25. 560, 15. 563, 15. 564, 25. 30. 35. 565, 15. 25. 567, 40. 568, 1. 10. 35. 569, 20. 570, 10. 15; uxor: Beatrix.

Fridericus II. dux Sueviae 428, 40. 429, 5. 10.

s. Fridiani ecclesia Lucensis 173, 1.

Frisinga, *Freising* 527, 35. — Frising. dioecesis 527, 20. 528, 5. — Frisingensis ecclesia 431, 30. — Frising. schola 131, 10; episcopus: Otto I.

Fulco rex Hierosolymorum 377, 10.

Fulgentius episc. Ruspensis 613, 25.

Fulgeriae, *Fougères* 692, 5.

G.

Gabaa civitas 325.

Gad propheta 70, 5. 260, 40.

Gaius Cesar v. Caligula.

Galgala 664, 10.

Gallia, Galliae 30, 25. 33, 10. 78, 10. 86, 10. 93, 15. 95, 30. 100, 1. 203, 30. 290, 25. 294, 10. 25. 333, 15. 544, 30. 595, 20. 611, 30. 692, 20. 697, 10. 701, 25. 710, 10. 716, 20. 718, 1. 720, 20. 723, 15.

- Gallia septentrionalis 588, 5; *v.* Francia.
- Gallus, Galli 548, 5. 10. 15. 549, 1. 556, 1. 703, 5. 706, 1. 729, 1; *v.* Franci, Francigenae.
- Gallici 558, 15. — Gallicae civitates 634, 30. — Gallici doctores 711, 15. — Gallicus incola 710, 5. — Gallica opuscula 642, 1. — Gallicus orbis 695, 40. — Gallici praelati 617, 10. — Gallica regna 695, 5. — Gallicae scholae 83, 15. — Gallica tellus 719, 30. — Gallicana ecclesia 547, 20. — Gallicanae ecclesiae 94, 1. — Gallicana episcopia ab antiquis temporibus a solis regibus dantur 614, 1. — Gallicana eloquentia 691, 15.
- Gallicanus patricius Romanus 75, 25.
- Gallus discipulus s. Martini 156, 40.
- Gamaliel phariseus 1, 25. 2, 5. 15.
- Gangrense concilium (*a.* 360—370) 592, 15.
- Garbodus amicus Hugonis Metelli 712, 10. 713, 1.
- Garsias Tholetanus 706, 5.
- Gaufridus episc. Carnot., legatus Romanae eccl. 82, 25. 83, 20. 85, 15.
- Gebehardus archiep. Salisburg. 730, 35.
- Gedeon iudex 436, 20. 534, 1.
- Gehennon 493, 45. 496, 10.
- Geisa II. rex Ungariae 385, 15. 463, 15. 493, 15.
- Gelasius I. papa 125, 15. 146, 35. 154, 35. 175, 15. 40. 186, 40. 188, 5. 222, 1. 245, 20. 25. 30. 590, 30. 591, 1. 600, 20. 610, 25. 663, 25. 668, 30. 683, 55. 684, 45. 689, 20. 30. 40. 713, 15.
- Gelasius II. papa 129, 20. 335, 5. 10. 20. 337, 30. 338, 10. 15. 498, 1.
- Gennadius patricius Romanus 8, 5.
- Gerare 136, 35. 137, 1. 5. 20. 204, 35.
- Gerbertus *i. e.* Silvester II. papa 703, 1.
- Gerhardus, Gerardus, Girardus.**
- Gerardus II. episc. Camerac. 573, 5. 575, 35.
- Gerhardus cardinalis s. Crucis, postea Lucius II. papa 273, 10. 274, 1. 10. 358, 1. 386, 5.
- Girardus archiep. Eborac. 642, 25. 643—645, 10. 30. 679, 30. 686, 30.
- Girardus episc. Engolism. 81, 1. 15. 20. 82, 5. 10. 20. 83, 15. 20. 85, 25. 86, 10. 15. 30. 93, 10. 96, 5. 99, 35. 100, 10. 102, 5. 103, 15. 20. 35. 105, 15.
- Gerardus abbas s. Albini Andegavensis 692, 15.
- Gerhoh, Gerhohus praepos. Reichersperg. 131—136. 202, 35. 203, 5. 238, 5. 239, 40. 240, 1. 5. 25. 273, 1. 274, 1. 284, 1. 5. 288, 15. 20. 293, 5. 15. 303—309. 396, 5. 25. 397, 1. 399, 30. 400, 10. 419, 45. 420. 421, 1. 5. 431—433, 5. 439, 40. 483, 10. 497, 45—502. 503, 1. 15. 555, 15. 703, 5. 729, 1. 730, 40. 736, 20—737.
- s. Georgii cardinalis: Rossemanus.
- Germania 1, 15. 20. 30. 2, 15. 30. 25. 30. 33, 1. 25. 30. 78, 10. 134, 1. 290, 25. 294, 10. 25. 324, 35. 333, 15. 406, 30. 573, 5. 611, 30. — Germaniae archangelus 1. 2, 15; reges: Karolus I, Ludewicus I, Otto I, Heinrich IV. *et* V, Rudolfus, Hermannus, Lotharius Saxo, Conradus III, Fridericus I.
- Germanus, Germani 30, 25. 33, 10. 110, 5. 376, 15. 565, 15. 25. 30. 689, 1. — Germanici clerici 561, 5. — Germanicus poeta 699, 30; *v.* Teutonicus.
- s. Germanus episc. Paris. 601, 20. 738, 1. s. Gervasii ecclesia Sagiensis 82, 5.
- Geta 697, 20.
- Giezi, Iezi servus Elisae prophetae 42, 35. 53, 15. 78, 25. 163, 45. 167, 40. 250, 20. 270, 15. 707, 25.
- Giezia 706, 20.
- Giezita, Iezita, Iezitae *i. e.* imitatores Iezi 164, 1. 510, 25. 735, 35.
- Gilbertus Porretanus episc. Pictav. 275, 40. 288, 25. 301, 25. 303, 30.
- Gisila Heinrici IV. imperatoris uxor 324, 20; *v.* Adelheidis, Praxedis.
- gladii duo *cf.* Luc. 22, 38. alter materialis, alter spiritualis, alter regi ad vindictam malefactorum, alter sacerdoti ad vulnerandos peccantes commissus est 75, 15. 725, 5—20. — gladium materiale Constantinus I. Silvestro papae concessit, unde Romani pontifices eum imperatoribus Teutonicis contulerunt 719, 10—15. — gladius regis, etsi per materiam corporeus est, per virtutem sacramenti Spiritus sanctus est 674, 10. — regi duplex gladio in evangelio (*Luc.* 22, 38) praefiguratus competit 677, 40—678, 1. — iniqua duorum gladiorum confusio 344, 20—40; *v.* regnum et sacerdotium.
- Gobertus cantor Tullensis 720, 10.
- Godescalcus praepositus s. Mariae Mogunt. 31, 1. 32, 30.
- Godefridus, Gothifredus, Goffridus.**
- Godefridus I. abbas Admunt. 284, 10. 737, 30.
- Goffridus abbas Vindocin. 82, 20.
- Godefridus de Calwe, comes palatinus 23, 10.
- Gothifredus Bulionis, dux Lotharingiae 430, 30. 734, 10.
- Godifredus Plantagenet, dux Aquitaniae 83, 1.
- Gosfredus dux Aquitaniae 580, 40.
- Goizo, Goyzo, cardinalis s. Caeciliae, 273, 10. 274, 1. 15.
- Gog 328, 25.
- Golias, Goliath 57, 15. 212, 30. 242, 15.
- Gomorre 11, 20. 460, 1. — Gomorrhaei 161, 10.
- Gordianus episc. Hispanensis 599, 20.
- Gordianus presbyter, pater Agapeti I. papae 594, 30.
- Gosen Arabs 341, 15.
- Gothi 79, 10. — Gothorum reges Arriani per Africam ecclesiam persequuntur 321, 20; reges: Theodericus Magnus, Theodatus.
- Grad. patriarcha: Dominicus.
- Gracianus decreti auctor 110, 10. 125, 15. 527, 5. 737, 45.
- Gratianus imperator 393, 25. 450, 40.
- Graecia 375, 5. 406, 30. 701, 25. 706, 15.
- Graecus, Graeci 46, 1. 260, 10. 20. 317, 5. 369, 20. 30. 370, 30. 374, 5. 375, 15. 20. 385, 20. 389, 15. 435, 10. 480, 10. 564, 35. 565, 35. 570, 25. 595, 10. 607, 5. 655, 5. — Graecus imperator *v.* Manuel. — imperatores *v.* Constantinopolis. — Graeci principes 385, 20. — Graecum, Graecorum regnum 395, 5. 435, 10. 464, 15. 570, 15. 20. — Graecus, Graecorum rex 435, 5. 463, 15. 570, 5. 20. — Graecus sermo 665, 30.
- Gregorius Nazanzenus 191, 45. 685, 15.
- Gregorius episc. Turonensis 614, 5. 10.
- Gregorius cardinalis s. Angeli 23, 15. 20. 84, 15. 279, 40. 420, 10. 478, 30. 498, 10. 513, 1; *v.* Innocentius II. papa.
- Gregorius, presb. s. Marci, dein papa IV. 612, 15.
- Gregorius I. papa 8, 5. 10. 9, 25. 10, 25. 34, 30. 51, 1. 5. 77, 20. 117, 20. 25. 118, 10. 122, 30. 141, 35. 146, 35. 150, 35. 151, 1. 154, 35. 155, 40. 157, 25. 40. 158, 1. 40. 159. 161, 45. 165, 25. 166, 15. 169, 40. 174. 175, 5. 35. 45. 176, 15. 177, 10. 179, 40. 180, 35. 182, 35. 183, 40. 184, 40. 185, 25. 45. 186, 40. 187, 30. 188, 10. 190, 30. 192, 30. 193, 30. 45. 195, 15. 196, 35. 197, 10. 20. 40. 198. 199, 15. 40. 205, 35. 40. 206. 209, 10. 210, 35. 211, 35. 212, 5. 214, 10. 215, 30. 218, 20. 25. 30. 220, 35. 40. 45. 221, 5. 223, 25. 226, 15. 229, 25. 232, 10. 236, 1. 5. 30. 244, 15. 252, 20. 35. 266, 25. 287, 10. 291, 40. 298, 20. 356, 15. 367, 35. 40. 370, 20. 388, 10. 408, 10. 15. 410, 15. 418, 1. 422, 15. 35. 426, 20. 454, 5. 455, 40. 458, 15. 470, 15. 472, 45. 473, 10. 474, 30. 485, 5. 486, 15. 487, 25. 488, 5. 490, 25. 491, 1. 497, 30. 509, 20. 25. 514, 35. 515, 15. 30. 40. 516, 20. 521, 25. 536, 10. 538, 35. 547, 10. 577, 20. 30. 586, 10. 587, 20. 30. 588, 30. 589, 25. 592, 10. 595, 30. 600, 15. 30. 608, 25. 609, 1. 610. 25. 30. 35. 611. 612, 1. 10. 613, 35. 670, 35. 671, 5. 25. 675, 15. 683, 25. 30. 685, 20. 730, 40. 733, 15. — Gregoriana condensio 207, 15. — Gregoriana dispensatio *cf.* Gregorii I. papae epist. XI, 56 a. 4, 20. — Gregoriana epistolae 236, 10. — Gregorianus ordo 260, 20. — Gregoriana sententia 237, 20; Gregorii I. sententia potior quam Gregorii VII. 198, 1.
- Gregorius IV. papa 612, 15.
- Gregorius VII. papa 2, 30. 124, 30. 128, 30. 142, 40. 181, 35. 196, 10. 20. 198. 215, 20. 216, 1. 15. 25. 218, 25. 220, 15. 20. 25. 40. 221, 5. 231, 30. 232, 35. 40. 233, 1. 235, 10. 241, 5. 245, 5. 280, 40. 283, 15. 304, 15. 25. 325, 40. 326, 1. 15. 20. 328, 1. 10. 15. 329, 35. 330, 10. 20. 331, 5. 355, 1. 389, 1. 390, 30. 415, 35. 417, 35.

421, 15. 424, 40. 436, 40. 437, 5. 482, 1. 490, 5. 492, 10. 498, 15. 503, 10. 509, 25. 521, 25. 573, 5. 10. 15. 574, 5. 584, 15. 597, 5. 599, 30. 601, 5. 30. 603, 20. 608, 5. 618, 10. 636, 35. 645, 20. 649, 5. 656, 1. 5. 15. 695, 30. — Gregorii VII. zelus contra fornicarios, simoniacos, Heinrichum IV. 325, 40 — 329. — Gregoriani 574, 1. 644, 20. 645, 25. 704, 35. — Gregoriana decreta 573, 10.

Gualo Brito 699, 30.

Gualphredus, Gualtherus, Guelfi, Guilelmus, Guido, Gwido, Gwibertus, Gwimannus v. Walphredus, Waltherus, Welfi, Wilhelmus, Wido, Wiberus, Wimannus.

Gundvinus monachus s. Laurentii Leod. 637, 25.

Gurcensis episc.: Romanus.

Gygas 524, 40.

H.

Habraham v. Abraham.

Habundantia puteus 137, 1. 138, 5.

Hadrianus v. Adrianus.

haereticus, haeretici 2, 20. 48, 25. 53, 15. 72, 1. 76, 1. 112. 113, 5. 276, 10. 15. 340, 40. 341. 342. 481, 40. 514, 25. 30. 519, 25. 521, 5. 522, 20. 541, 1. — haeretici i. e. a Romana ecclesia discordantes 174, 25. — haeretici videlicet simoniaci, Nicolaitae necnon clerici proprietarii 142, 15. — haeretici sacramentorum effectum carent 258, 30; v. sacramenta. — haereticus et simoniacus sacerdos 261, 40; v. simoniaci, Nicolaitae, scismatici.

Hagenau castrum 133, 15.

Halverstat, clerici 513, 10; episcopi: Herrandus, Otto.

Haribertus rex Francorum 601, 20. 738, 1.

Hartwicus episc. Ratisbon. 201, 25.

Haspania, *Hesbain* 636, 1.

Haspaniensis lupus i. e. Lupo abbas 640, 30.

Hato episc. Vivar. (*Viviers*) 25, 20.

Hebion v. Ebion.

Hebrei 49, 10. 275, 15. 520, 20.

Heimericus cancellarius Romanae ecclesiae 240, 1. 483, 20.

Heinricus, Hainricus, Haeinricus, Henricus, presb. card. s. Nerei et Achillei 397, 15. 412, 5. 10. 439, 5. 35. 441, 30. 499, 35.

Henricus magister ecclesiae maioris, post archidiaconus, deinde archiep. Mogunt. 31, 20. 25. 32, 25. 30. 357, 1.

Henricus I. archiep. Remensis 556, 1.

Heinricus episc. Leod. 635, 25. 636, 35. 640, 30.

Henricus I. episc. Tullensis 720, 10.

Heinricus I. abbas s. Albani 513, 1.

Heinricus monachus Wihenstevensis 431, 40.

Heinricus IV. imperator 1, 10. 32, 1.

124, 30. 128, 30. 129, 5. 141, 20. 304, 25. 322, 5. 323, 15. 328, 1. 15. 35. 329, 10. 30. 35. 40. 330, 1. 331, 15. 35. 332, 1. 5. 35. 338, 30. 418, 25. 419, 30. 436, 40. 509, 30. 573, 5. 609, 5. 618, 10. 636, 35. 703, 1. 20. 25. 730, 40. 45. 733, 30. — Heinrichi IV. deiectio ab imperio 329, 35. — Heinrichi IV. flagitia 324. — Heinrichiana haeresis 688, 15. — Heinrichianum scisma 360, 1. — Heinrichiana tyrannis 331, 25.

Heinricus V. imperator 21, 5. 10. 23, 30. 24, 5. 28, 35. 29, 10. 30, 5. 10. 31, 30. 32, 1. 15. 20. 124, 30. 128, 30. 129, 20. 131, 15. 279, 35. 304, 25. 332, 1. 25. 35. 333, 25. 335, 5. 20. 337, 30. 338, 5. 10. 30. 405, 15. 20. 419, 30. 497, 45. 498, 15. 704, 35. 712, 20. 717, 40.

Heinrici i. e. Heinrichus IV. et V. 332, 35.

Heinricus I. rex Angliae 31, 30. 102, 10. 379, 25. 643, 5. 644, 35. 645, 25. 30. 662, 5. 679, 30.

Heinricus II. rex Angliae 376, 35.

Heinricus dux Bavariae 134, 1.

Heinricus fil. Erchenberti de Petra 516, 45.

Helias v. Elias.

Helvidius Auxentii Ariani discipulus 599, 30.

Helwidis, *Heloise*, abbatisa Paracleti 712, 5.

Helyu, Elihu 293, 25.

Henoch, Enoch 236, 40. 308, 5. 309, 15. 395, 30.

Herbipolis, Erbpolis, *Wurzburg* 135, 5. 383, 20. 564, 1. 565, 40. 635, 1; episcopus: Embrico; presb.: Iohannes. — Herbipolensis ecclesia 399, 1. — Herbipolense iuramentum i. e. ius iurandum in curia a. 1165. habita praestitum 109. 110. 111, 10. 113, 25. 116.

Hereford. episcopus: Girardus.

Heribertus archiep. Mediolan. 729, 1.

Heribertus de Losinga, prior Fiscanensis, dein abbas Rames., tandem episc. Thetford, vel Norwic. 615. 680, 5. 739, 40; pater: Robertus abbas Wincestr.

Herimannus, Heremannus, Hermanus.

Herimannus episc. August. 131, 15. 20. 498, 1. 20. 499, 10.

Hermannus plebanus August. 502, 5.

Herimannus episc. Metensis 417, 25. 618, 10.

Heremannus rex Germaniae 329, 35. 330, 5. 20.

Hermagedon 484, 5. 10. 15.

Herodes I. rex Iudaeorum 79, 5. 296, 40. 312, 40. 315, 30. 316, 5. 35. 319, 5. 351, 5. 10. 40. 352, 1. 15. 20. 353, 10. 354, 25. 30. 446, 35. 45. 460, 20. 464, 5. 10. 467, 30. 485, 35. 493, 20. 498, 35. 520, 15. 40. 567, 1. — Herodiana crudelitas 493, 20. — Herod. dominatio 485, 35. — Herod. insania 316, 5. — Herod. malicia 355, 1. — Herodianus zelus 501, 5.

Herodes II. tetrarcha Peraeae 460, 25. 466, 15. 20. 492, 20.

Herodias uxor Herodis II. 492, 20.

Herrandus episc. Halberstad. 734, 30.

Hesdras, *Ezra* 145, 40. 156, 40. 160, 40.

Hesso scholasticus Argentin. 21. 22, 1. 735, 20. 30.

Hester regina 118, 5. 342, 5. 25. 30.

Hibernia, *Irland* 223, 25.

Hieremias v. Ieremias.

Hierico v. Iericho.

s. Hieronymus, Ieronimus, Iheronimus presbyter 2, 40. 4. 25. 5. 20. 9, 1. 11, 5. 15. 14, 35. 40. 15. 30. 45. 16, 1. 34, 30. 113, 35. 126, 25. 140, 40. 143, 35. 40. 145, 35. 147, 1. 35. 148, 45. 191, 45. 192, 40. 208, 35. 226, 35. 265, 35. 313, 35. 349, 5. 40. 350, 5. 10. 380, 5. 422, 15. 423, 25. 443, 40. 448, 10. 456, 35. 467, 45. 471, 30. 476, 20. 25. 40. 497, 30. 520, 1. 576, 10. 585, 5. 20. 592, 35. 599, 25. 605, 5. 35. 609, 15. 713, 5. 730, 30.

Hierosolyma v. Ierusalem.

s. Hilarius, Hylarius episc. Pictav. 208, 35. 321, 20. 371, 25. 497, 30.

Hilarius papa 141, 35. 146, 30. 188, 5. 587, 10.

s. Hilarii Pictavensis canonicus: Wilhelmus.

Hildebertus rex Francorum 614, 5.

Hildebertus episc. Cennomanensis 723, 15. 20.

Hildebrandus 731, 1; v. Gregorius VII. Hildericus III. rex Francorum 601, 25. 738, 10.

Hildesheim. schola 131, 10.

Hilerd. capitulum 227, 45. — Hilerd. concilium 228, 5. 45. 464, 35.

Hippo Regius, *Bona* 585, 20.

Hircanus sacerdos magnus 350, 40. 351, 5.

Hismahel, Ismael 64, 1. 68, 5. 253, 30. 35. 260, 40. 559, 35. — Ismael regni figura 68, 5.

Hispalensis 609, 1; episcopi: Leander, Isidorus.

Hispania, Hyspania, Ispania, Spania 203, 30. 35. 366, 1. 544, 30. 549, 1. 701, 30. — Hispani 103, 15. — Hispaniensis ecclesia 547, 20. — Hispanensis episcop.: Gordianus.

Holofernes 630, 20.

Homerus 691, 20. 733, 40.

hominium 116. 741, 15. — hominum ab episcopis principi praestitum sacrilegium est 167, 30. — hominum novum et a canonibus alienum 393, 1. — pro hominio episcopi fidelitatis sacramentum praestent 393, 5. — episcopi neque hominum neque aliud sacramentum pro regalibus praestent 280, 10. — Heinricho V. rege episcopi canonice promoti hominum non faciunt 279, 35 — 40.

Honorius presb. Augustodun. 29. 30 — 34. 35, 40. 63, 5. 413, 10. 584, 5. 735, 35 — 45. 736, 1. 10. 15.

Honorius II. papa 82, 5. 92, 25. 96, 5. 97, 5. 132, 5. 10. 178, 15. 204, 1. 5. 270, 15. 293, 35. 498, 10; *v.* Lambertus episc. Ostiensis.

Honorius imperator 150, 15. 449, 5. 10. 450, 40. 594, 25.

Horatius poeta 527, 5.

Hospitalenses 378, 1. 5. 379, 30. 384, 40. 385, 1. 391, 10. 15. 510, 25. — hospitalis domus Ierosolimis sita *i. e.* Hospitalenses 378, 10. 379, 30. 384, 5. 391, 10; pecunia exemptionem sibi a iurisdictione patriarchae coemerunt 378.

Hoveden 22, 1; *v.* Rogerius.

s. Hubertus 640, 5.

s. Huberti Andagin. abbas: Theodericus.

Hugo Ambianensis abbas Rading., dein archiep. Rotomag. 284, 5. 25. 30. 285. 286. 736, 30 — 737, 30.

Hugo cardinalis s. Clementis aut s. Angeli 134, 10. 307, 30.

Hugo episc. Diensis, dein archiepisc. Lugdun. 573, 10. 574, 1. 576, 5. 580, 5. 649, 1. 680, 5. 699, 25. 700, 25. 701, 20.

Hugo episc. Lingonensis 575, 1.

Hugo episc. Suessionensis 700, 25.

Hugo abbas Cluniacensis 692, 20.

Hugo monachus Floriacensis 642, 5.

Hugo Metellus, canonicus s. Leonis Tullensis 711. 712. 713, 1. 719, 15. 20. 720, 5. 20.

Hugo Magnus frater Philippi I, regis Franciae 430, 35.

Humbertus cardinalis 738, 10.

Hunaldus scholasticus Tullensis 705, 35. 720. 722, 30. 740.

Hyacinthus, Iacinctus cardinalis s. Mariae in Cosmidin 134, 1. 10. 25. 304, 10. 307, 5. 400, 10. 499, 35.

I.

Iachin columna templi 344, 1.

Iacinctus *v.* Hyacinthus.

Iacob patriarcha 64, 1. 68, 10. 15. 142, 20. 144, 5. 15. 149, 10. 150, 1. 5. 151, 30. 35. 211, 5. 20. 275, 15. 290, 20. 25. 40. 293, 10. 20. 30. 295. 296, 10. 301, 10. 35. 40. 302. 303, 5. 309, 25. 30. 310. 334, 30. 343, 35. 351, 5. 403, 15. 409, 35. 467, 35. 487, 5. 497, 15. 35. 559, 35. 607, 1. 679, 5.

Iacobus apostolus 115, 10. 141, 10. 165, 35. 302, 25. 308, 40. 312, 40. 363, 35. 406, 15. 407, 20.

Iadara, *Zara* 9, 30. — Iaderani 600, 30.

Iafeth 64, 1. 67. 75, 10; regni figura 67, 15.

Iamnes haeresiarcha 239, 20. 281, 15. 413, 30. 481, 20. 25. 482, 10.

Ianua, *Genua* 365, 20.

Ianuarius patriarcha Aquileg. 173, 40.

Ianuarius episc. Caralit. 159, 35. 221, 1.

Ianuarius episc. 577, 30.

Iason sacerdos magnus 226, 35. 266, 5. 321, 5. 325, 35. 496, 25. 516, 1. 522, 25.

Iconium 375, 15. 20. 25.

Idumaeus 351, 5. 467, 30.

Iehu, Iheu rex Israel 346, 25. 30.

Ieremias, Iheremias, Hieremias propheta 11, 25. 70, 15. 110, 20. 175, 10. 244, 5. 311, 1. 407, 45. 408, 1. 433, 30. 442. 443, 1. 5. 444, 40. 45. 445, 1. 40. 446, 30. 452, 25. 463, 30. 465, 30. 466, 35. 467, 1. 496, 10. 513, 10. 558, 1. 561, 25. 566, 10. 567. 693, 35.

Iericho, Hierico 214, 1. 460, 40. 45. 461, 1. 462, 35.

Ieroboam I. rex Israel 14, 30. 346, 30. 35. 482, 20. 30.

Ieronimus *v.* Hieronymus.

Ierusalem, Iherusalem, Hierusalem, Hierosolyma, Iherosolima 55, 35. 58, 15. 122, 5. 145, 1. 165, 10. 172, 10. 183, 25. 184, 20. 200, 40. 201, 40. 243, 1. 266, 30. 269, 25. 272, 35. 40. 280, 20. 309, 15. 311, 5. 25. 312, 10. 15. 313, 20. 316, 35. 320, 25. 321, 30. 330, 25. 338, 35. 349, 25. 40. 350, 1. 20. 353, 1. 364, 25. 369, 25. 374, 15. 375, 20. 376, 15. 25. 35. 377, 5. 35. 378, 10. 380, 381, 10. 15. 383, 1. 392, 10. 394, 45. 395, 5. 407, 35. 45. 408, 1. 5. 410, 5. 419, 15. 20. 429, 25. 430, 40. 431. 434, 30. 439, 10. 440, 25. 442, 15. 443. 444. 445, 5. 40. 446, 1. 25. 447, 20. 25. 30. 448, 35. 452, 20. 30. 35. 455, 1. 5. 456, 15. 457, 25. 30. 35. 460, 1. 467, 25. 471, 25. 30. 479, 35. 40. 482, 25. 487, 10. 492, 45. 515, 1. 519, 40. 520, 1. 521, 20. 522, 20. 595, 10. 610, 1. 644, 35. 659, 25. 666, 5. — Ierusalem caelestis 648, 1. 650, 15. 651, 25. 659, 30. 35. 40. 660, 15. — Ierosol. terrena 377, 35. 380, 30. 381, 10. — Ierosolima civitas a cruce signatis expugnata 330, 25. — Ierosolimorum cives 444, 25. — Ierosolimitani, Ierosolomite 377, 15. 20. 25. 384, 1. — Ierosolimitana cohabitatio 479, 35. — Ierosolimitana ecclesia 308, 40. 391, 5. 406, 15. 542, 15. — Ierosolimitanus patriarcha 378, 5. 10. 15. 379, 25. 510, 25. — Iherosolimitana edicio 563, 1. — Ierosolimit. episcopus, episcopi 379, 25. 510, 25. 563, 1; episcopus: Theodorus. — Ierosolim. militia 377, 10. — Ierosolimitana provincia 544, 30. — Ierosolime, Ierosolimitanus rex 377, 10. 408, 1. 444, 10; reges: Godefridus, Fulco. — Ierosolimitana sedes 115, 25. 363, 35. 364, 1. 366, 10. 385, 5. 544, 25. — Hierosolimitana expeditio I (*a.* 1096 — 1099). 370 — 25. 429 — 431. — II (*a.* 1147). 374 — 378. 436 — 437. — Ierosolimitana via 376, 15.

Iesus (Iosua) sacerdos magnus 147, 1. 347, 25. 407, 20. 465, 30. 467, 5. 45. 468, 5. 519, 45. 520, 1; *v.* Iosue.

Iesse, Isai pater David 193, 20. 577, 5. 607, 10.

Iezabel uxor Achab regis Israel 243, 1. 15. 40. 245, 10. 15. 358, 15. 398, 25. 469, 40. 493, 10. 640, 25.

Iezechiel *v.* Ezechiel.

Iezi, Iezitae *v.* Giezi, Giezitae.

Iheronimus *v.* Hieronymus.

Iherusalem *v.* Ierusalem.

Ilium 38, 35.

Illiricum 610, 25. — Illirici archangelus 1. 2, 15. — Illirici montes 570, 5.

Imarus (Hincmarus) archiep. Remensis 683, 35.

imperator, imperium *v.* rex, Romani.

India 702, 5. 706, 15.

Ingelgerius, Ingungerius eremita 692, 1. 5. 30. 694, 1.

Ingungerius *v.* Ingelgerius.

Inimicitiae puteus 136, 35. 138, 1.

Innocentius I. papa 113, 10. 115, 10. 144, 30. 146, 40. 285, 25. 417, 5. 464, 25. 590, 35. 599, 20. 713, 15. 25. 738, 5.

Innocentius II. papa 82, 25. 83, 1. 84, 10. 15. 20. 100, 10. 101, 15. 124, 30. 132, 10. 15. 25. 196, 20. 202, 20. 25. 203, 1. 221, 30. 227, 40. 236, 15. 237, 15. 238, 1. 20. 239, 40. 240, 1. 241, 5. 269, 1. 272, 15. 273, 1. 281, 40. 284, 10. 20. 285, 25. 289, 25. 290, 25. 291, 25. 292, 1. 15. 293, 10. 295, 25. 301, 20. 303, 30. 355, 1. 386, 5. 393, 25. 406, 30. 438, 40. 452, 1. 456, 25. 478, 30. 483, 5. 492, 10. 498, 10. 502, 25. 505, 35. 521, 20. 525, 1. 534, 20. 25; *v.* Gregorius card. s. Angeli. — Innocentiani 83, 1. 35.

Insula, Insulis 555, 1. 5. 558, 25; *v.* Gualterus ab Insula.

investitura, investiturae ecclesiarum 22, 40. 23, 30. 25, 10. 26, 25. 27, 15. 280, 1. 322, 10 — 20. 332, 40. 333, 10. 338, 5. 15. 20. 610 — 614. 685, 40. 715, 5. 15. 716, 5. — investiturae per manum laicam factam damnat concilium Remense (*a.* 1119. *Sept.*). — investitura regalis 610 — 614. — investiturae reges ex concessione Adriani I. et Leonis III. paparum sibi vindicabant 322, 10 — 20. 715, 5. 15. — rex per baculum non sacerdotio, sed possessionibus regis episcopus investit 667, 40. 685, 40. 716, 5. 722, 5 — 10. — rex regalibus episcopos per sceptrum investiat 716, 15. — Heinricus V. investituram sine consilio episcoporum dimittere non vult 26; investituram dimittit 280, 1. — investiturae per anulum et baculum papae in consecratione episcoporum faciendae Calixto II. papae recognoscuntur 338, 15; *v.* Lobwise, anulus, baculus, virga, episcopus, rex. — investitura caelestis *i. e.* regis praecellentia qua Christo conregnat 685, 15 — 35.

Ioas rex Iuda 77, 5. 79, 1. 243, 5. 346, 35.

Iob 175, 20. 176, 10. 212, 15. 25. 226, 20. 239, 20. 303, 40. 318, 1. 35. 433, 25. 504, 1.

Iocundus presbyter, pater Bonifatii I. papae 594, 25.

Iohannes apostolus 2, 25. 3, 30. 10, 10. 13, 10. 75, 25. 104, 1. 114, 1. 10. 120, 1. 127, 1. 165, 35. 239, 30. 246, 5. 292, 35. 294, 1. 5. 299, 20. 306, 40. 307, 20. 312, 25. 313, 5. 318, 40. 323, 15. 328, 25. 342, 15. 45. 345, 25. 354, 20. 385, 15. 435, 25. 30. 442, 35. 40. 448, 1. 482, 5. 485, 35. 511, 1. 512, 15. 514, 30. 593, 25. 599, 35. 605, 10. 15. 659, 35.

- Iohannes Baptista 179, 15. 230, 20. 254, 15. 40. 354, 40. 398, 5. 408, 15. 435, 15. 460, 25. 466, 20. 25. 476, 40. 477, 5. 492, 20. 606, 30. 609, 10. 610, 10. 639, 5.
- s. Iohannis ecclesia Lateran. 104, 1.
- s. Iohannis Losnensis ecclesia (s. *Jean de Losne*) 555, 20.
- s. Iohannes Alexandrinus (?) 259, 15. 260, 1.
- Iohannes episc. Calliopolit. 454, 25.
- Iohannes patriarcha Constantinopol. 236, 30. 610, 30. 612, 1.
- Iohannes Crisostomus episc. Constantinop. 8, 40. 140, 35. 172, 40.
- Iohannes cardinalis s. Luciae 21, 30. 25, 20. 478, 30. 549, 30.
- Iohannes episc. Lexov. 81, 10. 82, 5; nepos: Arnulfus.
- Iohannes episc. Ostiensis 238, 15.
- Iohannes Pisanus cardinalis 360, 25. 371, 30.
- Iohannes II. archiep. Rotomag. 645, 15.
- Iohannes decanus Rotomag. 81, 5.
- Iohannes episc. Sagensis 81, 10. 82, 5.
- Iohannes episc. Senensis 733, 25.
- Iohannes Wiclefus 645, 10. 656, 15.
- Iohannes presb. Wirceburgensis 561, 5. 562, 30. 563, 1. 5. 10. 564, 1. 565. 566, 1.
- Iohannes episc. Spoletinus 146, 35. 188, 5.
- Iohannes 191, 35.
- Iohannes I. papa 79, 10.
- Iohannes pater Petri Pictoris 708, 1.
- Iohannes patricius Romanus 226, 10. 266, 30. 423, 1. 597, 5.
- Iohannes Iudaeus 419, 10. 15.
- Ioiada sacerdos 77, 5.
- Iona propheta 340, 30. 493, 15.
- Iona, Bar 630, 10; v. Petrus.
- Jonathan filius Saul 271, 35.
- Ionathas sacerdos magnus 77, 5. 610, 15.
- Ioram rex Iuda 243, 1.
- Iordan fluvius 151, 35. 409, 5. 626, 20.
- Iosedech pater Iesu, sacerdotis magni 467, 45.
- Ioseph filius Iacob 14, 30. 70, 25. 226, 35. 260, 40. 266, 5. 292, 5. 293, 10. 294, 5. 322, 20. 325, 30. 35. 336, 25. 468, 10. 511, 40. 522, 30. — Ioseph tribus Israel 310.
- Iosephus ab Arimathia 166, 40. 441, 25.
- Iosephus (rerum scriptor) 313, 15. 349, 45. 350, 25. 567, 1.
- Iosia rex Iuda 70, 15. 465, 30. 467, 30.
- iosinga 739, 40; v. Losinga.
- Iosua, Iosue, Iesus 214, 1. 5. 241, 1. 15. 277, 40. 282, 40. 289, 25. 296, 5. 306, 20. 436, 30. 450, 30. 460, 40. 478, 1. 666, 30.
- Isaac, Ysaac, Ysachar 64, 1. 68, 5. 10. 136, 35. 137, 20. 138, 1. 204, 30. 253, 35. 261, 1. 450, 25. 489, 35. 559, 30. 679, 5.
- Isai v. Iesse.
- Isaias, Esayas, Ysaia propheta 5, 30. 15, 40. 70, 10. 118, 5. 172, 15. 244, 5.
- 248, 25. 265, 30. 277, 5. 311, 30. 314, 40. 441, 15. 465, 80. 591, 35. 660, 15. 662, 30. 666, 10.
- Isidorus, Isydorus, Ysidorus episc. Hispal. 113, 35. 183, 40. 452, 30. 457, 15. 479, 30. 575, 5. 591, 15. 594, 15. 609, 1. 614, 10. 15. 731, 10.
- Ismael v. Hismael.
- Ispania v. Hispania.
- Israel, Israhel 14, 30. 35. 15, 1. 10. 16, 35. 39, 10. 70, 5. 144, 5. 145, 20. 147, 1. 183, 20. 203, 5. 214, 5. 219, 1. 220, 20. 230, 30. 241, 1. 242, 15. 243, 5. 260, 40. 295, 5. 296, 5. 309, 20. 310, 20. 25. 35. 322, 20. 324, 15. 325, 10. 346. 373, 10. 385, 25. 407, 45. 408, 1. 409, 35. 411, 5. 420, 35. 434, 25. 30. 40. 436, 15. 20. 437, 1. 446, 30. 452, 25. 455, 35. 457, 25. 40. 467, 20. 25. 40. 475, 30. 35. 476, 1. 478, 1. 482, 15. 494, 35. 40. 495, 5. 15. 517, 20. 523, 25. 534, 1. 605, 20. 627, 35. 657, 15. 666, 5. 672, 20. 678, 10.
- Israel i. e. Iacob 144, 5.
- Israelitae 145, 5. 276, 30. 281, 35. 375, 1. 382, 30. — Israelitae veri i. e. canonici regulares 272, 30. — Israelitae veri i. e. veri christiani 204, 35. — Israelitis femina de Gabaa 325, 5. 10. 20. — Israeliticus populus 15, 5. 372, 10. — Israeliticus rex 435, 5. 25. — Israelitici reges 608, 10.
- Isydorus v. Isidorus.
- Italia, Ytalia 83, 20. 25. 85, 20. 86, 10. 100, 15. 304, 15. 327, 15. 542, 25. 564, 25. 565, 25. 30. 35. 567, 40. 568, 10. 35. 569, 10. 573, 30. 595, 20. 643, 1. — Italia superior 110, 10. — Italicus clerici 561, 5.
- Iuda filius Iacob 268, 30. 272, 10. 347, 25. 351, 10. 30. 463, 10. 577, 5.
- Iuda tribus Israel 14, 25. 35. 40. 15, 10. 16, 40. 70, 20. 201, 25. 226, 5. 254, 20. 260, 40. 321, 5. 369, 10. 40.
- Iudas apostolus 372, 45. 388, 20. 483, 15.
- Iudas Ischarioth 6, 20. 11, 25. 52, 40. 53, 5. 25. 58, 1. 5. 142, 15. 20. 143, 30. 146, 5. 148, 25. 30. 35. 156, 25. 166, 35. 186, 35. 213, 10. 30. 217, 1. 244, 10. 246, 5. 247, 10. 25. 30. 305, 20. 354, 15. 368, 20. 25. 371, 40. 377, 10. 413, 20. 414, 10. 20. 25. 415, 20. 35. 416, 5. 10. 419, 10. 20. 446, 5. 489, 10. 20. 502, 15. 511, 25. 693, 10. 35. 705, 25. 30. 710, 15. 20.
- Iudas Machabeus 321, 35. 350, 1. 5. 407, 40.
- Iudas Tatheus (Taddaeus) 236, 45.
- Iudas Philo 313, 10. 20. 350, 30; v. Philo.
- Iuda, Iudaicum regnum 70, 5. 243, 1. 5. 354, 35. 385, 20.
- Iudaica corruptio 107, 1. — Iudaica gens 344, 15. — Iudaicum nomen 92, 30. — Iudaicus populus 67, 15. 467, 25. 497, 25. 609, 20. — Iudaicus populus sacerdotio et regno privatus christianis volens nolensque subiectus est 67, 20. — Iudaici reges 467, 35.
- Iudaeus, Iudaei 5, 25. 7, 1. 13, 40. 14, 1. 10. 15, 45. 16, 1. 19, 25. 42, 15. 54, 20. 72, 1. 76, 1. 93, 25. 95, 20. 142, 25. 143, 5. 20. 146, 25. 179, 30. 193, 25. 205, 45. 206, 10.
- 227, 1. 263, 30. 265, 20. 40. 275, 15. 293, 35. 294, 40. 307, 10. 310, 30. 313, 10. 314, 15. 20. 40. 315, 20. 321, 1. 10. 20. 341, 10. 342, 1. 5. 25. 350, 15. 25. 35. 351, 20. 359, 15. 367, 25. 369, 20. 30. 370, 30. 395, 1. 409, 20. 410, 5. 423, 25. 427, 1. 431, 40. 435, 1. 15. 25. 443, 5. 446, 35. 447, 30. 489, 20. 505, 5. 15. 506, 5. 40. 517, 10. 519, 45. 522, 40. 605, 35. 607, 5. 610, 15. 655, 5. 659, 5. 673, 25. 674, 5. 686, 15.
- Iudaea 243, 1. 313, 20. 314, 30. 350, 20. 30. 351, 5. 398, 35. 567, 1.
- iudices ecclesiastici et saeculares, quomodo inter se differant 179, 35.
- Iudith 630, 15.
- Iulia lex maiestatis 538, 30. 540, 1.
- Iulianus apostata imperator 75, 25. 76, 5. 79, 10. 203, 25. 438, 35. 450, 45. 514, 30. 519, 25. 521, 5. 602, 5.
- Iulianistae haeretici i. e. sectatores Iuliani 203, 35.
- Iuliobonnensis (*Lillebonne*) synodus (a. 1080) 645, 20.
- Iustina imperatrix 390, 30. 516, 15.
- Iustinianus I. imperator 150, 40. 301, 40. 586, 15. 689, 10.
- Iustinus archidiaconus 187, 1.
- Iuvav. ecclesia 305, 10. 397, 25. 399, 20; v. Salisb. eccl.
- Ivo episc. Carnot. 194, 30. 597, 5. 680, 5. 738, 5.

K.

- Kalixtus v. Calixtus.
- Karolomannus dux Francorum 613, 20.
- Karolus Magnus 64, 25. 77, 25. 78, 1. 5. 147, 40. 150, 15. 277, 20. 30. 40. 322, 10. 370, 5. 389, 15. 40. 449, 5. 450, 40.
- Karolus iunior (Calvus II) imperator 10, 10. 277, 20. 278, 15. 20. 25. 283, 10. 295, 20. 464, 30; episcopus primus militari negotio implicitavit 147, 40. 277, 20. 283, 10.
- Karthaginensis v. Carthaginensis.

L.

- Laban 144, 1. 20. 149, 10. 15. 150, 1. 10. 151, 35. 294, 20.
- Ladislavus rex Ungariae 385, 45.
- Lambertus, Lampertus cardinalis episc. Ost. 23, 15. 20. 24, 25. 25. 20. 279, 40. 498, 10; v. Honorius II. papa.
- Lamspring. monasterium 2, 1.
- Lanfrancus archiep. Cantuar. 603, 15.
- Laodic. concilium (a. 320) 184, 45.
- Lateranum 103, 40. 457, 1. 686, 35. — Lateranensis canonicus 293, 40. — Lateran. cathedra 103, 35. — Lateran. concilium a. 1112. celebratum 279, 30. — Lateran. conc. a. 1123. celebr. 280, 1. 405, 15. — Lateran. synodus a. 1132. 290, 40; v. concilia Romana. — Lateran. ecclesia 178, 35. 190, 35. 206, 40. 461, 5. — Lateran. palatium 84, 10. 340, 30. 450, 1. 20. — Lateran. patriarchium 172, 25.

Latini 46, 1. 260, 10. 20. 480, 10.

Latitudo puteus 136, 40. 138, 1.

Latium 38, 35.

Laudunensis doctor: Anselmus.

s. Laurentius 146, 15. 157, 5. 518, 30. 637, 25. 80. 638, 40.

s. Laurentii Leod. domus 636, 10; monachi 703, 5; abbates: Wolbodo, Berengarius; monachi: Rupertus Tuitiensis, Gundvinus.

s. Laurentii cardinalis: Deusdedit. Laurentius, Symmachi papae aemulus 124, 30. 426, 25.

Laurentius episc. Mediolan. 188, 20.

Lausemnenis episc.: Gerhardus 23, 10.

Lazarus 157, 10. 15. 186, 1. 15. 196, 40. 208, 5. 299, 20.

Leander episc. Hispal. 577, 30.

leges divinae = ius canonicum; legum divinarum censura saecularia quoque negotia terminanda 302, 30.

leges imperiales = ius Romanum 302, 25. 404, 20. — leges Iustiniani et Theodosii non improbandae, sed legi Dei postponendae 301, 40 — 302, 40.

legistae 301, 40 — 302, 40. 359, 30. 481, 30.

Lemoviensis ecclesia (*Limoges*) 104, 25. — Lemovic. episcopus 106, 1.

Leo I. papa 10, 15. 101, 5. 128, 1. 141, 40. 156, 35. 171, 20. 173, 40. 174, 15. 181, 15. 20. 191, 10. 30. 216, 1. 217, 35. 221, 40. 222. 223, 10. 224, 35. 226, 5. 230, 5. 252, 20. 257, 20. 25. 258, 1. 266, 15. 302, 15. 20. 371, 25. 422, 15. 543, 10. 586, 25. 35. 588, 30. 589, 20. 590, 35. 595, 25. 613, 10. 15. 35. 689, 20. 40. 713, 15. 714, 15. 731, 1. 737, 40.

Leo III. papa 64, 25. 77, 25. 78, 5. 10. 188, 40. 322, 10. 369, 40. 370, 40. 389, 10. 20. — Leonis III. iuramentum 370, 5. 410, 20. — Leo III. Karolo Magno soli, non regno privilegium concessit, ut citra Alpes in partibus Galliae et Germaniae eius vice episcopatus institueret 78, 10.

Leo IV. papa 227, 15. 402, 1. 405, 1. 612, 15. 613, 1. 683, 25. 30.

Leo IX. papa 3, 10. 235, 15. 241, 5. 260, 15. 415, 30. 424, 20.

s. Leonis Tullensis ecclesia 711, 10.

Leo I. Thrax imperator 10, 15. 226, 5. 257, 25. 422, 15.

Leodium, *Lüttich* 202, 25. 635, 20. 636, 10. 637, 1. 639, 15. — Leodiensis monachus 608, 20. — Leodiensis dioecesis 608, 20. — Leodic. urbs 238, 5; monasteria: s. Laurentii, Publicus mons. — Leodic. electus: Fridericus; episcopi: Reimbodus, Heinricus, Othbertus, Fridericus. — Leodiensis Symon i. e. Othbertus episc. 638, 20.

Levi tribus 39, 15. 290, 1. 295. 296, 1. 436, 40. 473, 35. 475, 35. — Leviticum sacerdotium 282, 25. — Leviticae stirpis clerici i. e. veri clerici 186, 10.

Leviathan 111, 25. 212, 15. 20. 25. 626, 15. 631, 35.

Lexoviensis (*Lisieux*) episcopatus 82, 1.

Lexoviens. episcopi: Iohannes, Arnulfus.

Lia, Lya, Lea uxor Iacob 150, 20. 151, 35. 211, 5. 290, 25. 292, 10. 294, 5.

Libanon, Lybanus, Libanus 281, 10. 40. 292, 25. 380, 35. 634, 1.

Libia 309, 15.

Liconicus 165, 40.

Lietbertus episc. Camerac. 573, 5.

Lincoln. episc.: Robertus Bloet.

Lingon. (*Langres*) episc.: Hugo (Rainaldus).

Linus papa 440, 25.

Lisimachus sacerdos magnus 321, 40.

Liutpoldus dux Bavariae 132, 25.

Liutpoldus marchio superioris Pannoniae 332, 1.

Löbwise 338, 20. — concordia Löbwise facta 338, 20. 25.

Londinium 644, 35.

Longobardi, Longabardi 156, 35. 389, 10. 15. 390, 10. 454, 5. 15. 538, 35. 569, 5. 733, 25.

Longobardia 324, 25.

Losinga 615, 1. 5. 616, 5; v. Heribertus, Robertus de Losinga.

Losnensis ecclesia s. Iohannis (*St. Jean de Losne*) 526, 10. 555, 20.

Loth, Loht 38, 35. 61, 1. 5. 160, 15. 164, 5. 15. 349, 20. 498, 25.

Lotharingia 618, 10; rex: Lotharius II; dux: Godifredus Bulionis.

Lotharingus, Lotharingi, Luteri 430, 30. 608, 20. 615, 1. 618, 1. 706, 1. 729, 10.

Lotharius II. imperator 30, 15. 84, 5. 15. 20. 104, 1. 132, 10. 412, 1. 612, 15. 683, 30. 711, 5.

Lotharius II. rex Lotharingiae 10, 10. 15. 601, 25. 738, 10. 15.

Lucanus poeta 527, 10.

Lucas evangelista 319, 1. 354, 40. 489, 10. 40.

Lucenburg. comes: Wilhelmus.

Lucensis ecclesia s. Fridiani 173, 1; v. communis vita; episcopus: Rangerius. — Lucensis moneta 356, 30.

s. Lucia cardinalis: Iohannes.

Lucius I. papa et martyr 213.

Lucius II. papa 133, 5. 358, 1. 386, 5. 420, 20. 25. 30. 502, 25. 521, 30. 525, 1; v. Gerhardus cardinalis.

Ludewicus I. imperator 150, 15. 35. 165, 20. 25. 207, 5. 15. 348, 25. 349, 10. 389, 40. 390, 1. 5. 402, 1. 449, 5. 450, 40. 455, 20. 472, 15. 473, 15. 30. 474, 40. 485, 5. 612, 15. 613, 1. 738, 20. — Ludewici regula, aulica regula i. e. reg. canonicorum concilio Aquisgr. a. 817. confirmata 165, 20. 348, 25. 473, 15. 474, 35. 479, 20 — 486. — Ludewici I. regula damnanda 165, 25. 348, 25. 349, 10.

Ludovicus VI. rex Francorum 100, 1.

Ludovicus VII. rex Franciae 374, 25. 375, 20. 376, 15. 25. 35. 377, 10. 20. 555, 25.

Lugdunensis ecclesia (*Lyon*) 100, 15. — Lugdunensis ecclesiae primatus quid valeat 658, 10 — 659. — Lugdunensis archiepiscopus 656, 1; archiep.: Hugo.

Lupo abbas s. Trudonis 636, 1. 640, 30.

Luteri v. Lotharingi.

M.

Macedo 560, 10. — Macedones 435, 1. — Macedonum sive Graecorum regnum 464, 15. 480, 40.

Macedonia 146, 40. 570, 5.

Macedonius haeresiarcha 247, 35. 248, 30. 249, 5. 20. 252, 25. 507, 5. 509, 10. 521, 10. 675, 25.

s. Macharius eremita 566, 25.

Machabeus, Machabei 317, 5. 321, 30. 326, 15. 349, 45. 435, 1. 25. 448, 40. 476, 25. 30. 515, 35. 516, 5. 522, 35. 523, 15.

Machmoth (*Mohammed*) 431, 10.

Madian, Madianitae 219, 1. 324, 15. 373, 15. 436, 20. 630, 20. — Madianites femina (Num. 16, 12) 281, 35.

Magdeburg. archiepiscopus: Nortpertus.

Magnus presb., Cypriani aequalis 111, 30. 183, 40. 265, 30. 423, 10.

Magnus Reichersberg. presb. 411, 25. 40.

Magog 328, 25.

Maguntia, Moguntia, *Mainz* 31, 20. 30. 32, 15. 33, 1. 154, 5; archiepiscopi: Bonifacius, Wezilo, Adalbertus I, Adalbertus II, Henricus I, Christianus. — Mogunt. provincia 565, 35. — Mogontinus 153, 30. 35. 154, 1 — 10; canonicatus s. Mariae, s. Martini.

Malchus episc. Dalmatiae 410, 15. 454, 15. 20.

Malmesbur. monachus: Wilhelmus.

Mambres haeresiarcha 239, 20. 281, 15. 413, 30. 481, 20. 25. 482, 10.

Manasse I. archiep. Remensis 574, 5. 575, 5.

Manegoldus decanus Raitenbuch. 232. 35. 40. 233, 5. 730, 25.

Manfredus episc. Mantuanus 84, 1.

Manicheus (*Mani*) haereticus 275, 20. — Manichei 341, 20.

Mantuan. episc.: Manfredus.

Manuel imperator Byzantinus 385, 20. 463, 15. 564, 15. 30. 35. 565, 15. 30. 570, 5.

Mapes v. Walterus M.

Marbodus episc. Redonensis 691. 692. 694, 1. 697, 5. 10; pater: Robertus.

Marcellinus papa 405, 5.

Marcellus I. papa 369, 35. 370, 40. 371, 5.

Marcianus, Martianus imperator 10, 20. 613, 10. 675, 30.

Marcion, Martion haereticus 11, 35. 114, 15. 20. 275, 20.

- s. Marci cardinalis: Bonifacius.
s. Marcus evangelista 510, 40. 511, 15. 20. 512, 15. 542, 25.
Marcus Crassus 707, 20.
Mardocheus 118, 5. 333, 1. 342. 387, 15. 468, 10. 511, 40.
Margareta regina Scotorum 603, 5. 25.
Maria (*Mirjam*) 229, 30.
Maria de Bethania 403, 30.
Maria Magdalena 261, 20. 437, 15.
s. Mariae canonicatus Maguntiae situs 31, 20. 32, 5. 10. 33, 5. 10. 34, 10.
s. Mariae in Aquiro cardinalis: Comes.
s. Mariae in Cosmidin cardinalis: Hyacinthus.
s. Mariae domus rotunda 450, 1. 15.
s. Mariae novae ecclesia in urbe Roma 461, 5.
Maria Comnena uxor Stephani IV. regis Ungariae 385, 20. 45.
Marianus Scotus 33, 1.
Marianus, Marinianus, Martinianus episc. Ravennas 169, 35. 176, 20. 25. 195, 15. 198, 40. 199, 20. 470, 35.
Marinianus v. Marianus.
Marquardus praepos. Claustroneoburg. 131, 5. 501, 1.
Maro 691, 20. v. Vergilius.
Marsilius Paduanus 656, 15.
Martialis haereticus 5, 20. 7, 15.
s. Martialis castrum, monasterium in suburbio civitatis Lemovicensis situm 106, 5.
Martha 403, 30.
Martinus cardinalis s. Stephani 358, 1. 386, 5. 512, 40.
s. Martinus I. papa 114, 30. 127, 30. 221, 5. 358, 1. 386, 5. 512, 40. 738, 5.
s. Martinus episc. Turon. 73, 20. 25. 76, 10. 144, 10. 153, 30. 35. 40. 154, 1. 5. 10. 156, 5. 25. 40. 165, 5. 25. 40. 175, 30. 177, 25. 30. 185, 25. 193, 30. 694, 25.
s. Martini de Campis prior: Matthaeus.
s. Martini Sagiensis monachi 82, 5.
s. Martini ecclesia colleg. Magunt. 32, 30.
Martianus v. Marcianus.
s. Maternus 542, 25.
Mathathias 7, 1. 207, 20. 237, 15.
Matthaeus, Matthaeus evangelista 10, 30. 153, 15. 25. 506, 30. 510, 35. 511, 20. 512, 15. 599, 35.
Matthaeus prior s. Martini de Campis, post cardinalis episc. Albanensis 285, 5. 736, 40. 45. 737, 1.
Matthaeus Vindocinensis poeta 548, 5. 20. 30.
Mathias apostolus 4, 25.
Mathilda, Mathillida imperatrix, uxor Heinrici V. 31, 30.
Maurencius magister 683, 25.
s. Mauritius 74, 10. — s. Mauricii ecclesia in Burgundia (*S. Maurice*) 459, 25.
Mauritius imperator 77, 20. 150, 35. 408, 10. 15. 410, 15. 454, 15. 515, 20; 611, 10. 612, 1. 613, 25. 670, 35. 685, 20.
Maximianus presb. 610, 30.
Maximianus episc. Siracus. 197, 30.
Maximianus episc. Vagiensis 541, 5.
Maximianus Herculius imperator 4, 10. 435, 10. 446, 40.
Maximinus imperator 323, 20.
Maximus episc. Salonit. 180, 35. 220, 35. 601, 1. 611, 5.
Maximus imperator 73, 20. 586, 5.
Medi 321, 1. 340, 15. 341, 1. 342, 1. 347, 25. 395, 1. 435, 1. 519, 35. 40. 520, 35. — Medicum regnum 464, 15. 480, 40. — Medicus rex 435, 5. 25.
Mediolanum, *Mailand* 150, 30. 738, 45. — Mediolanenses 150, 40. 249, 25. 266, 20. 361, 35. 362, 1. 365, 5. 366, 15. 30. 368, 30. 371, 35. 373, 20. 25. 384, 40. 390, 35. 404, 1. 424, 30. 516, 20. 729, 5. 738, 25. — Mediolanensis ecclesia 150, 30. — Mediolan. martyr s. Gervasius 82, 5; archiepiscopi: Ambrosius, Laurentius, Heribertus.
Melas flumen 375, 5.
Melciades papa 154, 40.
Melchisedech 67, 10. 160, 25. 35. 161, 5. 275, 15. 465, 35. 663, 5. 667, 10.
Menalii versus 556, 40.
Menelaos sacerdos magnus 321, 40. 322, 1. 325, 35. 496, 25. 516, 5.
Merseburga 584, 15.
Mesenus episc. Cumanus 689, 30.
Messala episc. 146, 35. 188, 5.
Mettis, *Metz* 23, 15. 618, 15. — Mettenses 618 — 621. 739, 50. — Mettensis antistes 634, 25; episcopi: Engelrammus, Herimannus, Poppo, Adalbero IV; primicerius: Adalbero.
Micha' Ephraimites 322, 20.
Michael imperator 402, 20.
Michael patriarcha Constantin. 260, 15.
s. Michaelis sanctuarium 438, 15.
Michea propheta 380, 5.
militia et iudicium ac negotium sanguinis sacerdotibus interdicta, sed qualitatis temporis causa concedenda 295, 15 — 25; v. episcopus.
Milevitanum concilium 537, 5.
Mikelenburg. episcopus: Emehardus.
Milo episc. Praenestinus 692, 5. 15. 20. 695. 696. 697, 10.
Misach 339, 40. 45. 340, 10.
missa sacerdotum uxorum 51, 30 — 52, 35; v. sacramenta.
Moab 193, 10. — Moabitibus 193, 15.
Modin 350, 10.
Mons Clarus v. Clarus Mons.
Montisepulani populus 95, 25.
Mopsus 616, 30.
Morlanensis v. Bernardus M.
Morvannus episc. Venet. 92, 15.
Mosburg. schola 131, 10.
Mosonium, *Mousson* 23, 20.
Moyses 5, 5. 20. 6, 1. 10. 14, 15. 15, 25. 16, 30. 43, 35. 64, 5. 69, 15. 20. 70, 25. 71, 10. 98, 35. 111, 35. 115, 35. 126, 10. 147, 10. 149, 10. 194, 35. 203, 5. 205, 45. 206, 10. 220, 15. 227, 25. 239, 20. 253, 35. 264, 30. 265, 5. 276, 30. 281, 20 — 35. 282, 40. 286, 25. 289, 25. 295, 30. 35. 40. 296, 10. 302, 5. 317, 35. 342, 10. 351, 35. 367, 30. 372, 10. 382, 10. 15. 387, 10. 388, 15. 395, 30. 398, 40. 400, 25. 408, 10. 413, 30. 414, 35. 423, 10. 424, 5. 436, 30. 453, 35. 455, 35. 462, 25. 475, 1. 478, 1. 481, 25. 30. 482, 45. 483, 10. 534, 1. 559, 20. 609, 25. 666, 20. 30. 669, 25. 735, 10. — Moysaica lex 406, 15.
Münsteur 504, 45.

N.

- Naaman, Neaman Syrus 161, 25. 163, 40. 45. 167, 35. 40. 45. 250, 20.
Nabath 14, 30.
Nabuchodonosor, Nabugodonosor rex Babel 172, 25. 336, 25. 339, 35. 45. 342, 40. 445, 10. 446, 35. 452, 25. 464, 10. 519, 25. 30. 520, 10. 25. 521, 5. 10. 522, 10. 673, 30. 686, 10.
Nadab 44, 10. 281, 35.
Narbonenses 683, 20. — Narbon. episcopus: Rusticus.
Natalis episc. Salonit. 158, 40.
Nathan propheta 64, 5. 70, 1. 5. 346, 15. 465, 30.
Nazarea gens 558, 5.
Neemias sacerdos 145, 40. 316, 40. 321, 5.
Nembroth 64, 1. 67, 25; figura tyrannorum qui iura regni indebite arripiunt et clerum opprimunt 67, 25 — 68, 1.
Nepotianus 140, 40. 143, 35. 476, 25.
Neptali tribus Israel 309, 30.
s. Nerei et Achillei cardinalis presb.: Heinricus.
Nero imperator 78, 20. 79, 5. 293, 25. 320, 30. 323, 20. 408, 1. 418, 10. 435, 10. 445, 10. 446, 35. 450, 15. 471, 35. 514, 20. 521, 1. 601, 30. 627, 20. 631, 20.
Nero i. e. Heinricus IV. 625, 30. 634, 15.
Nestorius haeresiarcha 252, 25. 401, 1. 505, 30. 509, 10. 521, 10. 524, 35. 675, 30. 35.
Nezelon 285, 30. 737, 40; v. Wezilo archiep. Mogunt.
Nicaea urbs 616, 15. — Nicena urbs 586, 30. 35. — Nicena auctoritas 590, 25. — Niceni canones 586, 25. — Nicena synodus, Nicenum, Nycenum concilium (a. 325) 150, 35. 152, 25. 230, 10. 252, 25. 258, 30. 283, 5. 342, 20. 435, 35. 448, 1. 537, 20. 575, 10. 585, 35. 586, 5. 25. 587, 1. 5. 10. 588, 25. 589, 30. 590, 1. 591, 1. 10. 600, 15. 675, 25. — Nicena synodus (a. 787) 247, 1. 451, 20.
Nictas, Nycetas patriarcha Aquileg. 224, 35. 257, 20.
Nicolaus, Nicholaus, Nycholaus, Nycola-
laus.
s. Nicolaus 179, 10.

Nicolaus haeresiarcha 2, 40. 186, 35. 205, 25. 216, 30. 217, 5. 15. 218, 10. 25. 219, 5. 15. 40. 221, 15. 227, 35. 229, 20. 232, 40. 237, 10. 239, 25. 244, 10. 25. 276, 40. 293, 20. 354, 15. 419, 10. 25. 424, 5. 446, 5. 579, 25. 699, 30. 700, 25. — Nicolai sequaces 217, 10.

Nicolaita, Nicolaitae haeretici 2, 30. 35. 40. 3. 5. 10. 25. 4. 15. 5. 10. 8. 15. 20. 142, 15. 160, 15. 20. 171, 1. 182, 20. 216, 35. 217, 15. 218, 5. 30. 35. 219. 220, 1. 5. 232, 40. 235, 10. 244, 25. 30. 245, 1. 281, 15. 398, 40. 413, 30. 40. 415, 10. 35. 416, 25. 417, 15. 421, 10. 425, 35. 487, 15. 523, 10. — Nicolaitae moderni 3, 1.

Nicolaus I. papa 2, 25. 4, 20. 9, 25. 10, 10. 147, 35. 154, 40. 169, 40. 277, 25. 40. 278, 5. 20. 283, 15. 295, 20. 402, 20. 464, 30. 465, 35. 466, 5. 542, 5. 584, 5. 15. 587, 15. 30. 588, 10. 15. 592, 15. 601, 25. 683, 35. 693, 15. 20. 729, 15. 738, 10.

Nicolaus II. papa 3, 1. 211, 40. 45. 215, 40. 216, 15. 217, 10. 40. 218, 30. 40. 220, 5. 15. 221, 30. 35. 222, 15. 223, 10. 241, 5. 245, 1. 270, 30. 326, 10. 331, 5. 354, 45. 365, 35. 413, 30. 417, 15. 35. 424, 20. 25. 485, 1. 488, 1. 534, 35. 539, 10. 544, 1. — Nicolai regula synodalis de electione pontificum 534, 25 — 30.

Ninive 340, 25. — Ninivite 673, 25. 686, 5.

Ninus rex 67, 25. 68, 1.

Nisa 616, 30.

Nitria solitudo 561, 10.

Niwenburg. claustrum (*Klosterneburg*) 134, 30. 501, 1. 25. — praepositus: Marquardus.

Noe 64, 1. 67, 5. 20. 75, 10. 239, 25. 245, 25. 318, 35. 319, 40. 529, 25. 554, 20. 558, 30. 35.

Noemmi 193, 10. 15.

Norbertus, Nortpertus archiep. Magdeburg. 132, 5. 204, 5. 451, 10.

Noricum 1, 25.

Norimbürgum 135, 1.

Normannia 87, 20. 580, 5. 588, 5. 595, 20. 615, 5. 645, 15. 20. 699, 25.

Normannus, Normanni 80, 5. 133, 25. 134, 1. 579, 20. 699, 25. 739, 40. — Normannici episcopi 580, 10.

Northusia, *Nordhausen* 688, 25. 704, 35.

Norwicia 615, 20. — Norwicensis episcopus: Heribertus de Losinga.

Novacianus, Novatianus presbyter, antipapa 124, 25. 265, 30.

Novatiani 693, 5.

Novatus 355, 5. — Novati schisma 406, 25.

Noviomenses clerici (*Noyon*) 573, 1. 20. 576, 20. 589, 1. — Noviom. epistola 574, 1.

Nucerianus, Nucerinus episc.: Felix.

Numida i. e. Iugurtha rex 617, 10. — Numidia 683, 30.

Nuwenburg. episc.: Walramus.

Nycenus v. Nicenus.

Nycolaus v. Nicolaus.

O.

Obed filius Ruth 193, 20. 577, 5.

Occidens 102, 1. — Occidentales (i. e. occidentalis ecclesia) 223, 25.

Octavianus cardinalis, sedis apostolicae legatus 133, 10. 134, 5. 300, 25. 308, 25. 30. 360. 361. 362, 25. 35. 363, 1. 5. 40. 365. 366, 1. 5. 371, 30. 494, 10. 499, 15. 504, 5. 523, 30. 549 — 551. 552, 1; v. Victor IV. antipapa.

Octaviana pars 308, 30. v. Victorini.

Odo prior diaconorum Romanae ecclesiae 537, 25.

Odo episc. Ostiens. 733, 25; v. Urbanus II.

Odo episc. Baioc. 579, 20. 580, 20.

Oudalricus episc. August. 210, 5. 40. 211, 1. 5. 587, 15. 20. 30.

Oudalricus, presb. August. 502, 5.

Oenus fluvius (*Inn*) 132, 20.

Oldegarius episc. Terracon. 236, 20.

Onia vallis (*val de l'On*) 555, 25.

Onias, Onyas sacerdos magnus 321, 35. 322, 1. 407, 40. 610, 20.

Ordericus Vitalis 21, 30. 22, 1. 82, 20. 702, 25. 735, 30.

Origenes, Origines 14, 25. 227, 5. 266, 5. 303, 15. 529, 15. 730, 25.

Oriens 734, 10. — Orientales ecclesiae 134, 15. — Orientales episcopi 245, 30. — Orientales (i. e. orientalis ecclesia) 223, 25.

Ormisda papa, pater Silverii papae 595, 5.

Oronites 341, 15; v. Sanaballath.

Orosius presbyter 224, 20.

Osee propheta 5, 40. 6, 25. 11, 20. 14, 30. 35. 423, 15.

Osius haereticus 14, 25.

Ostienses episcopi: Petrus Damiani, Odo, Lambertus.

Otbertus episc. Leod. 638, 20.

Otto episc. Constant. 490, 5.

Otto I. episc. Frising. 133, 15. 137, 30. 376, 25. 499, 20. 527, 10. 20.

Otto episc. Halverstat. 270, 15.

Otto I. imperator 436, 40. — Ottones i. e. imperatores stirpis Saxonicae 150, 20.

Ovidius poeta 527, 5.

Oxnefordia, Oxfordia 603, 10. 604, 5. 25.

Oximensis pagus (*Exmes*) 615, 1.

Oza sacerdos 44, 5.

Ozia rex Israel 140, 30. 243, 5. 283, 35. 392, 35. 666, 40.

P.

paenitentiae leges 180, 30 — 182. — paenitentia legitima 228, 20 — 45. — paenitentia regum dignitati nihil aufert 609, 15. 610, 1.

Pancratius, Pangratius 266, 25. 405, 35. 598, 25.

Palaestina 563, 10. — Palestini 137, 1. 5. 20. 204, 30.

Pannonia 544, 30. — Pannonia superior 332, 1; marchio: Liutpoldus.

Panormitani clerici 191, 15.

Papia, *Pavia* 134, 35. 135, 1. 362, 5. 365, 10. 30. 403, 40. — Papiensis synodus, concilium (a. 1060. Febr. 5 — 11) 362, 5. 364, 5. 365, 10. 30. 500, 15. 540, 20. 30. — Papiensis curia (i. e. concilium) 500, 15. — Papiensis curia a. 1164. Sept. habita 403, 40 — 405, 20.

Paphnutius, Pafnutius, Pafnucius confessor 575, 10. 15. 20. 584, 15. 585, 40. 586, 1. 5. 587, 5. 590, 5. — Pafnutii capitulum (cf. Cassiod. hist. trip. II, c. 14) 575, 10 — 20. 584, 15. 585, 35 — 586, 5. 590, 1 — 10; a Gregorio I. damnatum 586, 5 — 20.

Parisius 21, 20. 23, 10. — Parisina schola 83, 15. — Parisiaci canones 451, 35. — Parisiacus v. Serlo 579, 30; episcopus: Germanus.

Parmeno i. e. Phormio 437, 30.

Pascalis, Paschalis I. papa 249, 25. 252, 5. 266, 15. 390, 5. 729, 5.

Paschalis II. papa 1, 5. 10. 8, 5. 124, 30. 128, 30. 129, 1. 20. 178, 35. 190, 30. 206, 45. 207, 1. 217, 1. 279, 25. 35. 332, 35. 333, 5. 25. 334, 10. 40. 335, 1. 5. 405, 15. 20. 424, 30. 475, 10. 478, 20. 485, 1. 498, 1. 643, 15. 20. 644, 5. 20. 679, 35. 686, 30. 703, 5. 706, 5. 712, 20. 717, 15. — a Heinrico V. capitulum 333, 25 — 334; coactus Heinricum V. coronat 334, 20 — 30; investiturae privilegium Heinrico concedit 334, 30. 405, 15 — 30. 717, 15; hoc privilegium privilegium 335, 1; irritum quia papa coactus dedit 334, 30 — 40. 405, 25. 717, 15; a papa ipso damnatum 335, 1.

Paschalis III. antipapa 109, 30. 110, 5. 115, 20. 30. 124. 135, 1. 10. 399, 30. 403, 15. 560, 20. 564, 10. 25. 35. 567, 20. 569, 15; v. Guido cardinalis Cremonensis.

Paschalistae, Pascalistae i. e. Paschalis III. asseclae 109, 30. 119, 15. 25. 30. 120, 15. 123, 15. 124, 35. 126, 1.

Paschasius episc. Neapol. 199, 15. 40.

Pascasius diaconus Romanae ecclesiae 426, 20. 25. 30.

Pataviensis ecclesia (*Passau*) 398, 20. 431, 35; Pataviensis ecclesiae canonici 431, 40; episcopus: Conradus.

Pateria 723, 10. 724, 15. — Patarini 594, 10. 693, 5. 723, 10. — Patarinorum haeresis i. e. opinio eorum qui sacramenta ministrorum indignitate vilescere putant 693, 5.

patriarchales sedes 542, 10.

Paulinus presbyter 145, 40. 148, 45.

Paulus apostolus 2, 25. 3, 10. 30. 4, 25. 7, 20. 8, 20. 30. 9, 1. 11, 5. 45, 25. 30. 46, 5. 51. 74, 20. 75, 1. 107, 10. 114, 20. 140, 35. 145, 35. 146, 1. 148, 25. 156, 15. 25. 161, 25. 162, 10. 35. 40. 163, 5. 30. 164, 10. 30. 165, 1. 166, 25. 167, 5. 30. 170, 20. 172, 40. 174, 25. 30. 177, 15. 30. 183, 10. 185, 10. 189, 40. 45. 217, 35.

- 234, 40. 239, 20. 242, 20. 264, 10. 271, 35. 40. 274, 1. 289, 15. 316, 15. 337, 5. 45. 344, 20. 358, 10. 359, 15. 30. 35. 364, 25. 30. 367, 25. 369, 20. 25. 373, 30. 402, 30. 405, 5. 406, 10. 407, 20. 410, 5, 10. 414, 35. 424, 25. 444, 45. 448, 1. 453, 20. 461, 35. 462, 5. 30. 463, 35. 469, 45. 471, 10. 35. 473, 40. 45. 512, 20. 35. 514, 25. 30. 517, 5. 10. 541, 10. 544, 5. 591, 10. 594, 10. 595, 25. 600, 1. 605, 1. 613, 30. 636, 30. 658, 25. 30. 660, 30. 670, 1. 671, 25. 674, 1. 682, 10. 685, 10. 686, 15. 698, 35.
- s. Pauli ecclesia in urbe Roma 461, 5.
- Paulus heremita 56, 25. 75, 25.
- Paulus Samosatenus, patriarcha Antiochenus 8, 15. 221, 15. 20. 232, 40. 244, 10. 401, 1. 521, 10.
- Paulus patriarcha Constantinop. 738, 5.
- Pelagius I. papa 112, 10. 113, 20. 114, 30. 123, 5. 127, 30. 35. 188, 10. 226, 10. 266, 25. 30. 287, 5. 422, 15. 423, 1. 483, 15. 597, 5. 10. 598, 25.
- Pelagius II. papa 151, 15.
- Pelagius haereticus 130, 15.
- Pergama i. e. Troia 38, 25.
- Pergamum 219, 1.
- Pepo Bononiensis 733, 40.
- Persae 147, 15. 321, 1. 340, 15. 341, 1. 347, 25. 351, 10. 395, 1. 429, 35. 435, 1. 443, 10. 447, 15. 511, 40. 519, 25. 40. 520, 35. 560, 10. — Persicum regnum 435, 4. 464, 15. 480, 40. — Persicus rex 435, 5. 25; reges: Cyrus, Darius, Artaxerxes, Assuerus.
- Petrus apostolus 3, 10. 4, 25. 6, 20. 8, 20. 11, 25. 23, 30. 24, 15. 40. 31, 1. 46, 15. 51, 10. 52, 25. 54, 15. 25. 71, 5. 10. 74, 15. 75, 1. 79, 5. 96, 5. 106, 1. 111, 15. 20. 119, 35. 120, 1. 141, 40. 142, 20. 143, 30. 146, 1. 5. 148, 25. 35. 151, 40. 153, 15. 154, 10. 15. 156, 30. 157, 10. 159, 40. 162, 1. 5. 10. 30. 164, 35. 165, 25. 35. 40. 166, 1. 35. 40. 168, 169, 1. 170, 35. 172, 5. 25. 173, 10. 15. 30. 35. 174, 176, 10. 30. 177, 10. 15. 178, 25. 179, 1. 5. 183, 1. 184, 186, 10. 189, 30. 35. 190, 20. 25. 191, 1. 192, 45. 203, 5. 204, 20. 205, 25. 207, 10. 215, 25. 216, 40. 45. 217, 35. 218, 10. 15. 25. 219, 35. 220, 1. 227, 40. 236, 5. 25. 237, 30. 239, 20. 30. 245, 20. 246, 5. 30. 35. 247, 1. 249, 1. 10. 250, 1. 260, 15. 269, 20. 40. 270, 40. 278, 35. 279, 20. 289, 10. 290, 1. 5. 292, 10. 293, 1. 25. 294, 1. 5. 295, 5. 299, 20. 300, 35. 301, 5. 304, 5. 305, 25. 307, 5. 20. 25. 308, 40. 45. 312, 20. 320, 30. 322, 30. 325, 40. 327, 15. 328, 15. 330, 20. 25. 331, 30. 334, 5. 335, 10. 15. 337, 10. 338, 10. 339, 10. 340, 35. 344, 10. 348, 25. 355, 356, 30. 361, 1. 363, 35. 364, 30. 367, 20. 30. 370, 10. 25. 372, 40. 373, 15. 378, 380, 10. 386, 1. 15. 45. 388, 15. 45. 390, 5. 15. 391, 20. 392, 30. 400, 35. 403, 10. 405, 5. 15. 406, 10. 15. 408, 1. 20. 410, 5. 414, 35. 45. 417, 35. 418, 40. 419, 35. 420, 1. 30. 424, 25. 425, 5. 25. 426, 15. 427, 15. 438, 5. 439, 15. 440, 15. 25. 442, 35. 40. 444, 40. 45. 446, 5. 10. 448, 20. 25. 450, 35. 40. 451, 20. 453, 15. 456, 1. 20. 461, 5. 10. 466, 15. 467, 5.
- 468, 25. 30. 45. 471, 35. 474, 15. 40. 475, 40. 45. 478, 1. 5. 20. 484, 25. 30. 485, 10. 488, 15. 490, 5. 492, 20. 493, 35. 45. 494, 1. 504, 20. 30. 506, 1. 508, 20. 510, 35. 511. 512, 5. 10. 20. 514, 25. 515, 10. 517, 30. 519, 1. 15. 524, 20. 25. 529, 10. 20. 530, 5. 536, 35. 542, 25. 544, 5. 550, 10. 553, 25. 30. 554, 1. 20. 594, 25. 30. 595, 5. 10. 35. 598, 5. 605, 5. 15. 612, 10. 613, 25. 616, 5. 15. 20. 630, 10. 636, 25. 639, 20. 25. 652, 5. 656, 35. 657. 658, 5. 25. 30. 670, 1. 671, 25. 30. 35. 672, 30. 674, 25. 684, 15. 30. 685, 10. 687, 15. 20. 695, 10. 696, 5. 705, 25. 707, 20. 709, 10. 35. — s. Petri canonici 532, 20. — s. Petri clerici 534, 10. 539, 20. — s. Petri ecclesia in urbe Roma 361, 1. 362, 10. 386, 35. 461, 10. 536, 35. 542, 25. 544, 5. — s. Petri ecclesiae potestas 390, 15. — s. Petri patrimonia, praedia 364, 40. 365, 5. 10. 387, 5. — s. Petri regalia et pontificalia 388, 45. 389, 10. 538, 30. — s. Petri sedes 369, 15. 386, 1. 388, 5. 392, 10. v. Romana sedes. — beati Petri terra 538, 35. — missus s. Petri 613, 25. v. Bonifacius. — Petri successores 289, 35. 290, 5. 10. 295, 5. 455, 25. 488, 10. 493, 25. 500, 10. 510, 30. — Petri vicarius 120, 1. 236, 15. 274, 5. 370, 20. 388, 30. 560, 30; v. Romanus episcopus. — ordo Petri, Cephae i. e. vita communis 165, 15. 173, 15.
- Petrus (cui Fulgentius Ruspensis librum de fide dicavit) 19, 40.
- Petrus Abaelardus, Abaiolardus, Baiolardus 288, 25. 292, 35. 301, 25. 303, 30.
- Petrus cardinalis s. Adriani 478, 30.
- Petrus episc. Alexandrin. 121, 35. 594, 30.
- Petrus cardinalis s. Cosmae et Damiani 478, 25.
- Petrus Christianus decanus ecclesiae s. Petri Romanae 530, 5.
- Petrus Damiani episc. Ostiensis 738, 10.
- Petrus Longabardus 275, 40.
- Petrus Leonis 92, 25; filius: Petrus Leonis (Anacletus II); filia: Tropea.
- Petrus Leonis (Anacletus II) 82, 25. 83, 10. 15. 84, 20. 85, 30. 86, 10. 15. 92, 25. 30. 93, 10. 94, 5. 95, 30. 96, 1. 97, 5. 98, 15. 99, 25. 30. 100, 5. 10. 101, 1. 5. 25. 102, 5. 15. 103, 5. 30. 105, 5. 15. 107, 1. 124, 30. 227, 30. 35. 238, 15. 240, 1. 243, 20. 292, 25. 303, 25. 355, 1. 406, 25. 30. 438, 40. 483, 5. 502, 30. — Petri pro sapia et mores 92, 30 — 96, 5; electio 99, 30. 35. — Petrileonium schisma 124, 30. 240, 1. 360, 1; v. Anacletus II. papa.
- Petrus Pictor filius Iohannis, canonicus ecclesiae s. Audomari 708.
- Petrus episc. Pistor. 738, 5.
- Petrus episc. Portuensis 478, 25.
- Petrus episc. Ravenn. 188, 25.
- Petrus Riga poeta 547, 5. 20. 25.
- Petrus a s. Romualdo, historicus ecclesiae Engolism. 82, 20.
- Petrus archipresb. Senensis 733, 40. 45. 734, 1. 5.
- Petrus subdiaconus Siciliae 218, 20. 30. 232, 10. 589, 25.
- Petrus Venerabilis abbas Cluniac. 83, 1. 10.
- Petrus Wiensis 399, 15.
- Pharao rex Aegypti 227, 25. 30. 243, 30. 259, 10. 281, 15. 302, 40. 328, 5. 335, 30. 35. 336, 20. 25. 424, 5. 10. 464, 10. 468, 10. 481, 20. 30. 493, 20. 495, 15. 511, 40. 519, 20. 520, 10. 15. 20. 522, 10. 534, 1.
- Phares filius Thamar 268, 35. 272, 10. 577, 5.
- Pharisaei 435, 15. 694, 25.
- Philippensis ecclesia 406, 20.
- Philippicus imperator 76, 5.
- Philippus tetrarcha 450, 30.
- Philippus amicus Theobaldi Stampensis 603, 5.
- Philippus I rex Franciae 430, 35.
- Philistei, Philistini 140, 20. 25. 141, 10. 30. 142, 1. 212, 30. 242, 15. 310, 1. 431, 5.
- Philo Iudaeus 313, 10. 20. 350, 20, 30.
- Phoebus 557, 5.
- Pictavi, Poitiers 704, 1. 5. 720, 10. 736, 5. — Pictavensis cathedra 704, 1; ecclesia 704, 1. — Pictavienses canones a. 1078. editi 574, 5. — Pictaviense concilium (a. 1078. Ian. 15) 3, 20. 573, 15. 580, 1. 649, 1. — Pictav. episcopatus 105, 25. — Pictav. comes 103, 15. 107, 5; canonicus: Wilhelmus; episcopi: Wilhelmus II, Gilbertus Porretanus; comites: Gofredus dux Aquitaniae, Wilhelmus IX.
- Pilatus, Pylatus 145, 15. 179, 25. 274, 35. 296, 40. 298, 10. 313, 20. 25. 315, 25. 316, 20. 350, 30. 354, 40. 446, 35. 460, 30. 465, 25.
- Pipinus rex Francorum 601, 30. 738, 10.
- Pirrus patriarcha Constantin. 595, 15.
- Pisa 84, 10. 25. — Pisani 405, 15. — Pisanum concilium a. 1135. celebratum 196, 25. — Pisanus: Iohannes cardinalis.
- Pistor. episc.: Petrus.
- pitacium 599, 25.
- Placentinum concilium (a. 1095. habitum) 253, 10. 257, 35. 258, 1. 40.
- Placidus abbas Nonantulanus 735, 15.
- Plato 88, 20.
- Podiensis (Puy) episcopus: Ademar.
- Poimundus (Boemundus) dux Tarentinus 430, 35.
- Policarpus martyr 114, 15.
- Polling oppidum Bavariae 131, 5.
- Pollux 562, 1. 566, 15. 569, 25. 30. 570, 15.
- Pontiae insulae 595, 5.
- Pontius, abbas Claraevall. 555, 25.
- Pontius abbas Cluniac. 21, 20. 22, 25. 23, 20. 25, 20. 26, 15. 712, 25.
- Pontus 701, 30. 702, 5.

Popo, Poppo episc. Mett. 618, 10, 15. 619, 1. 5. 621, 5. 635, 1.
 Porfirius 350, 10.
 Portus Ravennas 475, 25. — Canonici s. Mariae in Portu 475, 25.
 Portuens. episcopus: Petrus.
 Possidius 736, 20, 25.
 Praedicatorum ordo 31, 10. 734, 1.
 Praenestini episcopi: Milo, Conradus, Cono. — Praenestina sedes 692, 20.
 Prag. episcopus: Daniel.
 Praxedis uxor Heinrici IV. 324, 20, 35; v. Adelheidis, Gisila.
 Priminus episc. Amalfit. 470, 25.
 princeps saecularis a principibus et populo electus, a pontificibus per benedictiones et orationes confirmetur 279, 10; v. rex.
 Prometheus 38, 20.
 Prosper Aquitanus 157, 40. 207, 40. 208, 20. 30. 35. 448, 10. 476, 20. 477, 15. 30. 478, 40. 479, 1.
 Proteus 90, 20.
 Bruno v. Bruno.
 pseudocanonici 169, 1. 5. 172, 20. 173 20. 25. 532, 20; v. canonici.
 ptochia 186. 195, 25; v. decimae.
 Publica arx, Publicus mons i. e. *Publiment* 635, 30. 636, 1. 10. 641, 1; v. Leodium.
 Pulcheria augusta 585, 35. 613, 15.
 Pupianus (Florentius Pupinianus) 121, 20.
 Purdinus v. Burdinus.

Q.

Quirites 582, 40.

R.

Raab, Rhaab meretrix 460, 40. 461, 5. 462, 35. 577, 5.
 Rachel uxor Iacob 149, 15. 40. 150, 20. 151, 35. 154, 30. 211, 10. 292, 5. 294, 15. 20. 295, 1. 316, 10. 437, 15. — Rachelina pulcritudo 294, 30.
 Radbodus episc. Sagiensis, pater Wilhelmi archiep. Rotom. 649, 5.
 Radingensis (*Reading, dioec. Salisbury*) abbas: Hugo Ambian.
 Rahewinus praepos. ecclesiae collegiatae s. Viti Frising. 526. 527. 528, 1. 5. 547, 25.
 Raimundus rex Antiochiae 376, 30.
 Raimundus comes s. Egidii 430, 35.
 Rainaldus archiep. Colon. 523, 45.
 Rainoldus scholasticus Andegavensis 691, 5.
 Raitenbuoche, Rettinbogense (*Raitenbuch*) claustrum 131, 15. 132, 1. 202, 25. 233, 5. 10. 498, 5. monachi: Mane-goldus, Gerhohus.
 Rama 437, 15.
 Rames. (*Ramsey*) abbas: Heribertus.

Rangerius episc. Lucensis 735, 1.
 Ranulphus Flambardus, capellanus Wilhelmi II, episc. Dunelm. 615, 5.
 Ratisbona, Ratispona, *Regensburg* 33, 30. 132, 5. 15. 30. 324, 10. 332, 1. — Ratispon. ecclesia 236, 1; episc.: Wolfgangus, Hartwicus, Chuono.
 Ravennates 199, 20; archiepisc.: Martinianus, Petrus, Wibertus, Walterus. — Ravennas dominus, archiepisc. 225, 30. 35. — Ravennas, Ravennensis ecclesia 542, 25. 688, 25. — Ravennas haeresiarcha (i. e. Wibertus) 129, 5. — Ravennas (Guibertus) 601, 1. 704, 10. — Ravennas portus v. Portus.
 Reatina ecclesia, *Rieti* 612, 20, 25.
 Rebeca uxor Isaac 559, 30.
 Recensvintus rex Wisigothorum 676, 15.
 Redonensis (*Rennes*) episc.: Marbodus.
 regalia, regia. — regalia ecclesiis collata 333, 10. 335, 25. 336. 338, 1. 343, 25 — 344, 20; v. episcopus. — regalia primus Constantinus I. praesulibus sub iure feodi dedit 718, 35. 40; regalia Constantinus I. non feodavit 719, 10. — regia quae dantur ecclesiae non feodantur 717, 5; episcopis ipsis feudali condicione data sunt 718, 20. — regia rex episcopis electis et consecratis det, cum petunt 728, 5. — regalia b. Petri v. Petrus.
 Reginonis Prumiensis cronica 738, 20.
 regnum. — sacerdotium et regnum inter se differunt sicuti duo luminaria, sol et luna 283, 25. 343, 45; sicut aurum et plumbum 283, 30. — sicut spiritualis praefertur saeculari, vel clerus praecellit populum ordine, sic sacerdotium transscendit regnum 65, 1. — sacerdotium et regnum duae columnae templi, Iachin, id est firmitas, et Booz, hoc est in robore 344, 1. — sacerdotium et regnum duae potestates a Deo in sempiternum distinctae quarum permixtione tertium quiddam monstruosum efficitur, si episcopo et crux dominica et vexillum ducis praefuerunt 344. — principes regni 403, 1. 408, 30. — de regni facultate privata donatio a rege fieri non debet, nisi communicato principum consilio 152, 10.
 rex, princeps. — reges filii hominum, sacerdotes filii Dei et dii 66, 25 — 67, 1. — reges et duces non Dei, sed hominum creatura 346, 1. — episcopi reges non creant, sed populi electione creati aut ex genere prodeuntibus benedicunt 345, 40 — 346, 10. — rex ab episcopis constituendus est, quia principes, i. e. duces et comites, episcopis, quorum beneficia et praedia habent, subditi sunt 73, 10 — 20. — rex laicus, quamvis unctus sit oleo sacerdotali 69, 1 — 15. 76, 10 — 25. 717, 10. — rex unctione de medio populorum sublatus quasi eorum pastor purus laicus non est 716, 30 — 35. — rex unctione sacerdotali

christus Domini, Dei et Christi vicarius, Christus et Deus ex gratia, praesul efficitur 664, 10 — 667, 40. — regis unctio ad exemplum Christi fit, quem Deus ante omnia saecula unxit, episcopi ad exemplum Aaron ideoque haec minor illa 669. — rex ideo non minor pontifice, quia a pontifice consecratur 679, 15 — 20. — reges oleo, sacerdotes chrismate unguntur ideoque regibus superiores 79, 15 — 80, 1. 726, 30 — 35. — rex eadem regiminis insignia habet atque episcopus, virgam scilicet et anulum 674, 30. 677, 30. 35. — rex per virgam regimen ecclesiae accipit 674, 30. 678, 20 — 30. — rex per anuli sacramentum pontificale signum sortitur 677, 30. — rex imago Christi regis, sacerdos imago Christi sacerdotis 664. — rex imago divinae naturae Christi, sacerdos humanae 667. — rex sacerdos 665, 25; sanctus ex gratia 668, 40; non laicus, sed christus Domini 679, 15. 685, 40; Christo conregnare 685, 20; pacificus propitiator populi christiani, vices Christi in remittendis peccatis exsequi, homines iustificare et salvare potest 677, 1 — 15. — rex peccata remittere et panem et vinum in sacrificium offerre potest 678, 20. — quilibet presbyter dignior rege 73, 20 — 74, 1. — regis ministerium 75, 5 — 10; rex exteriora gladio tueatur 725, 20; minister est ecclesiae 75, 5. — regi sacrosancta potestas regiminis ecclesiastici competit 676, 25. — regi concilia congregare, conciliis interesse et praeesse, haereticos anathematizare, iudicio suo causas ecclesiasticas discindere licet 675 — 676. — regibus leges constituere licet, quibus ecclesiam tueantur et protegant 674, 1. — regibus concilia convocare eisque interesse non convenit 542, 10 — 15. — qui per regem in ecclesiam intrat, per ostium intrat 675, 10. — regibus Francorum ius et potestas Rom. pontifices eligendi confertur 389. — regibus nulla potestas electionem episcopi cassandi 452, 10. — regibus episcopatus dare non licet 76, 10; v. investitura, anulus, baculus, virga. — reges Israelitici sacerdotibus subditi erant 70, 10 — 20. — reges in saecularibus tantum negotiis venerandi 74. — regi oboediendum est, donec ecclesiae Romanae ipse oboediat 75, 20 — 76, 10. — reges iniuste dominantes non destruendi sunt, sed instruendi 408, 10. — rex inimicos Dei fovens, amicos persequens iure regno privetur 467, 20.

Reichersberg, Richersberg, Richersberg. claustrum, coenobium, ecclesia 132, 20. 30. 400, 10. 408, 40. 501, 35. 503, 5. — Richersperg. fratres 274, 1; praepositi: Berwinus, Saxo, Gerhoh.

Reimboldus episc. Leodiensis 84, 1.

Regin, *Regen* fluvius 332, 5.

Remi, *Reims* 24, 5. 26, 10. 40. 34, 20. 337, 30. 338, 10.

Remenses 573, 15; archiepiscopi: Remigius, Hincmarus, Arnulfus, Manasse I, Henricus I. — Remense concilium a. 1119. celebratum 21, 1. 15. 34, 20. 337, 30. 720, 20. 735, 20. 30; a. 1148. 298, 35. 299, 10. 455, 10. 457, 20. — Rem. dioecesis 573, 25. — Rem. ecclesia 25, 1. 574, 15. — Rem. schola 83, 15.

s. Remigius 25, 1. 497, 30. — b. Remigii ecclesia 25, 1.

Remus 440, 10. 468, 30.

Reum princeps 340, 45.

Rhaab v. Raab.

Rhenus 33, 1. 558, 15. 739, 15.

Richardus episc. Albanensis 1, 15. 20.

Richaredus rex Wisigothorum 676, 15.

Richerus archiep. Senonensis 656, 5.

Richwinus episc. Tullensis 720, 10. 15.

Roas i. e. Edissa 437, 20.

Roboam rex Iuda 385, 25.

Robertus, Rādbertus, Rōtpertus, Rūtpertus.

Robertus de Arbrissel 691, 10. 692, 5. 10.

Robertus Bloet episc. Lincoln. 603, 5. 25. 739, 1.

Robertus de Losinga, abbas Winestr. 615, 5; filius: Heribertus episc. Thetford.

Rutpertus abbas Tuitiensis 30, 10. 15. 31, 10. 218, 45. 623. 624.

Robertus pater Marbodi Redonensis 697, 5.

Rādbertus Wischardus dux Apuliae 331, 50.

Rogerius de Hoveden 22, 1.

Rogerius Senensis 733, 40. 734, 1.

Rogo, Rorgo Fretellus, archidiaconus. Antiochenus 562, 35. 563, 1. 5. 10. 564, 1. 5. 565, 10. 15. 20.

Rolandus, Rōlandus 134, 5. 360, 15. 20. 362, 10. 15. 35. 365, 15. 568. 569 v. Alexander III. — Rolandini 567, 25. — Rolandina concordia 569, 10.

Roma, Romana civitas, urbs, Urbs 2, 30. 3, 5. 7, 35. 78, 1. 84. 94, 5. 98, 1. 100, 15. 101, 25. 132, 5. 133, 1. 20. 134, 10. 141, 35. 152, 20. 156, 30. 161, 45. 162, 1. 172, 25. 173, 40. 181, 35. 188, 20. 190, 35. 202, 25. 236, 5. 10. 240, 1. 273, 10. 274, 5. 286, 35. 290, 5. 293, 25. 296, 20. 25. 300, 35. 301, 10. 312, 20. 320, 30. 325, 40. 328, 15. 330, 20. 331, 10. 25. 30. 332, 35. 333, 25. 335, 40. 340, 30. 344, 40. 347, 40. 356, 15. 357, 1. 360, 5. 372, 20. 380, 30. 385, 30. 386, 35. 387, 30. 389. 390, 5. 393, 25. 395, 25. 400, 15. 408, 1. 412, 5. 10. 418, 40. 438, 20. 35. 439, 20. 25. 440, 15. 25. 35. 444, 40. 445, 15. 446, 45. 447, 1. 20. 450, 1. 454, 5. 461, 1. 10. 462, 30. 35. 469, 5. 498, 20. 508, 15. 509, 30. 40. 511, 40. 513, 20. 514, 25. 521, 5. 523, 25. 530, 5. 539, 5. 550, 1. 10. 35. 551. 557, 30. 559, 5. 564, 15. 567. 569, 20. 35. 40. 573, 5. 582, 15. 30. 583, 15. 594, 25. 595, 15. 612, 15. 615, 20. 612, 20. 643, 10. 15. 20. 656, 5. 10. 658,

35. 10. 659, 35. 662, 15. 680, 5. 681, 1. 20. 686, 30. 692, 15. 695, 1. 701, 45. 702, 5. 703, 10. 20. 25. 706, 25. 709, 1. 5. 20. 719, 10. 726, 30. 733, 45. 734, 1. 15. 738, 15. — Roma caput (domina) mundi 300, 35. 325, 5. 469, 5. 567, 1. 659, 15. 660, 20. 695, 1. 703, 10. 726, 30. 40. — Roma senior 440, 15. — Roma nova v. Constantinopolis; ecccl.: s. Petri, s. Pauli, s. Salvatoris i. e. Constantiniana, s. Crucis, s. Iohannis, s. Mariae novae, s. Mariae domus rotunda, Lateranensis, ss. Nerei et Achillei, s. Luciae, s. Mariae in Cosmidin, s. Marci, s. Cosmae et Damiani, s. Georgii, s. Caeciliae, s. Stephani in monte Coelio, s. Adriani, s. Mariae in Aquiro, s. Angeli, s. Balbinae, s. Praxedis, s. Laurentii; monasteria: s. Anastasii, ss. quatuor Coronatorum; palatium: Lateranense. — praefectus Urbis 344, 40. 347, 40. 45. 440, 30. 35; papae hominum praestat, sed ab imperatore accipit potestatem 344, 40 — 345, 1. 440, 30. 441, 10. — Romani patricii ab imperatoribus constituti vel a patribus et populo expetiti usque ad Karolum Magnum duraverunt 389, 5 — 10; patricii: Vilisarius, Gallicanus, Genadius, Iohannes, Karolus Magnus. — senatores senatus restituti: potestatem habent causas civiles iudicandi 440, 20. — Romana eccl. 21, 15. 24, 15. 28. 35. 75, 20. 78, 5. 10. 81, 15. 90, 35. 91, 5. 98, 10. 15. 20. 100, 10. 104, 30. 128, 30. 129, 5. 130, 15. 154, 35. 159, 40. 173, 5. 174, 25. 177, 30. 187, 20. 192, 45. 227, 30. 235, 40. 244, 35. 255, 40. 260, 15. 274, 1. 5. 279, 1. 280, 15. 294, 20. 303, 25. 30. 308, 40. 45. 344, 40. 347, 40. 348, 5. 357, 10. 359, 40. 360, 10. 363, 1. 25. 365, 20. 370, 5. 374, 5. 384, 15. 30. 388, 5. 389, 5. 390, 25. 391, 25. 393, 25. 397, 1. 5. 398, 5. 400, 10. 406, 10. 25. 408, 40. 410, 15. 426. 427, 1. 439, 30. 40. 440, 1. 441, 35. 445, 30. 35. 478, 25. 503, 10. 15. 505, 20. 40. 506, 5. 40. 511, 25. 512, 20. 513, 10. 15. 25. 526, 5. 20. 531, 5. 533, 1. 535, 5. 30. 538, 30. 539, 15. 542, 15. 555, 15. 566, 35. 594, 20. 656, 15. 30. 35. 659, 15. 660, 15. 20. 683, 1. 687, 20. 35. 688, 20. — Romana, apostolica sedes 76, 1. 93, 25. 134, 5. 30. 177, 15. 178, 15. 203, 1. 204, 1. 220, 1. 221, 15. 241, 5. 244, 40. 245, 5. 15. 263, 40. 270, 20. 292, 15. 303, 20. 338, 10. 366, 15. 370, 25. 432, 40. 433, 5. 467, 1. 5. 469, 5. 482, 45. 485, 1. 534, 25. 564, 15. 567, 1. 15. 577, 40. 634, 20. 635, 15. — Romanae ecclesiae cartularii, cancellarii 356, 10; cancellarii: Gerhardus, Heimericus, Rolandus; cardinales 72, 15. 391, 1. 478, 25; clerici 190, 30. 365, 15. 405, 10; parochiani 356, 30; decanus: Petrus Christianus; diaconi: Vigilius, Pascasius; archidiaconus: Vigilius; prior diaconorum: Odo. — Romanae ecclesiae privilegia v. privilegium Constantini I. Romanae ecclesiae a Constantino gladius imperialis concessus est, quem pontifices postea regibus Teutonicis contulerunt 719,

10. 15. — Romanae ecclesiae apostolica auctoritate sollicitudo omnium ecclesiarum, imperiali Romani regni electio et constitutio convent 72, 20. — Romanae ecclesiae praedia, patrimonialia, regalia v. S. Petri praedia, patrimonialia, regalia. — Romana ecclesia i. e. cardinalium coetus 308, 45. — Duae Romanae ecclesiae, altera Sathanae, altera Christi 687, 20. 40. — Romana ecclesia caput mundi et mater omnium ecclesiarum 75, 30. — Romanam ecclesiam ceterarum matrem neque Christus neque apostoli constituerunt 659, 15 — 25. — Romana ecclesia a nemine iudicanda 174, 25. 542, 10. — Romanae ecclesiae pontificatus 528 — 546; primatus 643, 25. — Romanae ecclesiae primatus non ordo legitimus a Christo et apostolis sancitus, sed usurpatio, quam necessitas i. e. schismatum pericula fieri compulerunt 660, 25 — 661, 1; non Romanae ecclesiae, sed Hierosolimitanae primatus competit 659. 660; primatus a solo Deo constitutus est 542, 10; ab hominibus institutus 660, 15. — Romana ecclesia ceteris praefertur propter potentiam imperii et dignitatem urbis 660, 20. — Romanae ecclesiae schismata, Novatianum, Wibertinum, Burdianum, Petroleonium, Alexandrinum 364, 30 — 365, 30; schisma a. 1130. factum 85 — 106; a. 1159. factum 110 — 130. 359 — 372. 384 — 394. 400 — 411. 504 — 526. 528 — 570. — Romana curia 1, 15. 32, 15. 34, 20. 84, 25. 285, 1. 305, 10. 329, 5. 388, 5. 15. 439, 15. 25. 483, 10. 494, 5. 496, 10. 573, 20. 679, 40. 737, 1. 50. — Romana auctoritas 7, 30. 157, 25. 257, 15. 575, 30; consuetudo 260, 20; electio i. e. *ius imperatorem eligendi* 78, 15; iurisdicatio 656, 5; potestas 461, 35. 562, 10. 701, 40. — Romanae sedis antistes, episcopus, papa, pontifex, praesul 71, 25. 85, 20. 25. 86, 10. 91, 5. 20. 122, 20. 131, 15. 134, 1. 154, 40. 218, 5. 221, 25. 222, 30. 246, 1. 250, 25. 289, 5. 293, 15. 296, 15. 333. 344, 40. 356, 25. 30. 359, 5. 30. 360, 1. 10. 370, 15. 372, 25. 378, 35. 390, 40. 391, 20. 35. 40. 392, 1. 394, 10. 397, 25. 399, 5. 401, 30. 35. 402, 1. 10. 405, 5. 407, 30. 40. 408, 20. 417, 10. 420, 5. 427, 40. 439, 35. 440, 10. 20. 25. 468, 10. 474, 35. 494, 5. 500, 20. 502, 5. 505, 20. 508, 30. 510, 15. 511, 35. 518, 10. 529, 10. 537, 20. 542, 15. 559, 15. 567, 1. 595, 5. 601, 10. 656, 20. 657, 5. 30. 35. 658, 10. 20. 659, 1. 660, 35. 679, 35. 681, 20. 680 — 686. — Romani pontifices 2, 20. 152, 40. 157, 25. 170, 15. 35. 187, 20. 194, 20. 25. 196, 10. 20. 25. 216, 1. 219, 20. 220, 5. 222, 15. 229, 20. 245, 1. 255, 40. 266, 20. 270, 40. 281. 292, 1. 295, 25. 302, 1. 303. 328, 5. 340, 30. 355, 5. 40. 359, 10. 360, 5. 369, 40. 370, 15. 25. 371, 10. 20. 373, 25. 386, 15. 387, 30. 389, 1. 20. 35. 390, 20. 391, 1. 30. 393, 30. 396, 1. 397, 15. 400, 20. 30. 405, 10. 410, 25. 411, 15. 414, 35. 415, 35. 419, 30. 35. 439, 25. 440, 5. 45. 445, 30. 35. 449, 15. 25. 454, 1. 456, 15. 458, 1.

484, 25. 485, 1. 492, 10. 494, 15. 500, 25. 502, 25. 30. 505, 35. 509, 35. 512, 1. 5. 517, 45. 521, 25. 30. 533, 5. 601, 30. 681, 40. 683, 20. 684, 1. — Romanorum pontificum catalogus 369, 40. 371, 20. 405, 10; epistolae decretales 147, 40. 157, 25. 221, 5. 20. 231, 35; decreta 415, 25. 449, 15. 458, 1; liber qui dicitur diurnus 683, 25; gesta 738, 25; historia 738, 25. — Romani pontificis electio 388 — 391; regibus Francorum quondam concessa 389. 533, 10; nunc solis cardinalibus accedente consensu episcoporum et populi acclamatione 72, 15 — 20. 534, 25. 30. — immantatio electi pontificis 97. 360. 361. 537. 538; professio 683, 25; electus populo Romano fidelitatis iuramentum praestanti 11000 marcas Lucensis monetae solvere cogitur 356; electiones scismaticae 92, 25 — 99 (a. 1130). 359, 40 — 368. 531 — 546 (a. 1159). — Romanus pontifex soli caelo debet innocentiam, i. e. aliorum iudicium sufferre non cogitur, sed in semetipsum damnationis sententiam ferre potest et schismate interveniente fratribus (concilio generali) innocentiam suam ostendere debet 369 — 372, 5. 407, 25 — 411; si apostolicus est, ad gentes eat, Petri vestigia secutus 687, 10 — 20; superfluum apostolico obediare, cum nihil ecclesiae praeter scripturam sacram docere possit 687, 10; nullam aliam subiectionem papa ab episcopis exigere debet, quam Petrus a ceteris apostolis 657; papa Petri successor, vicarius v. Petrus; non papa solus, sed unusquisque episcopus vices Petri exsequitur 657, 30 — 40; papa sine ulla dignitatis imminutione dicta vel facta sua retractare potest 190, 20 — 191, 5. 335, 1. 369. 405; pontifices: Linus, Anacletus (Cletus), Clemens I, Alexander I, Sixtus I, Victor I, Calixtus I, Urbanus I, Ansterius, Fabianus, Cornelius, Lucius I, Stephanus I, Sixtus III, Felix I, Eutychianus, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Melchades, Silvester I, Damasus I, Siricius, Anastasius I, Innocentius I, Zosimus, Eulalius, Bonifacius I, Caelestinus I, Leo I, Hilarus, Simplicius, Felix III, Gelasius I, Anastasius II, Symmachus, Laurentius, Hormisdas, Iohannes I, Bonifacius II, Dioscorus, Agapitus I, Silverius, Vigilius, Pelagius I, II, Gregorius I, Deusdedit, Theodorus I, Martinus I, Zacharias, Stephanus II, Hadrianus I, Leo III, Stephanus IV, Paschalis I, Eugenius II, Gregorius IV, Leo IV, Nicolaus I, Adrianus II, Formosus, Stephanus VI, Theodorus II, Silvester III, Clemens II, Leo IX, Nicolaus II, Alexander II, Gregorius VII, Clemens III, Victor III, Urbanus II, Paschalis II, Gregorius VIII, Gelasius II, Calixtus II, Honorius II, Innocentius II, Anacletus II, Caelestinus II, Lucius II, Eugenius III, Anastasius IV, Adrianus IV, Alexander III, Victor IV,

Paschalis III, Calixtus III; onera ecclesiae a pontificibus imposita: novarum legum promulgatio, episcopatum et abbatium exemptiones, legationes, excommunicationes iniustae 356. 372 — 374. 388 — 389; appellaciones abusive 358, 25 — 359. 385, 30; in regno Siculorum aeque ut visitationes non admissae 385, 30; legatorum fastus 357. — Romanus pontifex multa mandat quae Christus non mandavit: episcopos sine ulla necessitate Romanam vocat, abbatias a iurisdictione episcopali liberat, episcopos iniuste excommunicat, regalem potestatem a regimine ecclesiarum remove nititur 680 — 686. — Romanae ecclesiae philargia 372. 373; avaritia 378. 379. 392. 504 — 507. 509, 30 — 513, 25; simonia 582. 681, 15. 701, 30 — 703. 706 — 710. — Romana concilia: a. 502. 151, 40. 451, 20. 472, 15; a. 650. 735, 5; a. 853. 154, 40; a. 863. 215, 40; a. 1060. 250, 10; a. 1059. 3, 5. 147, 40; a. 1047. 417, 20; a. 1063. 215, 10. 270, 25; a. 1075. 588, 30; a. 1078. 181, 45. 196, 10. 199, 40. 217, 1; a. 1079. 215, 20; a. 1110. 178, 40; a. 1112. 279, 30. 335, 1. 405, 15; a. 1116. 217, 5; a. 1123. 280, 1. 498, 20; a. 1135. 290, 30. 35. 291, 25; a. 1139. 221, 30. 452, 1. 534, 20. — Romani, Romana gens, Romanus populus 9, 10. 11, 5. 64, 10. 72, 15. 77, 25. 85, 20. 91, 15. 93, 5. 103, 1. 10. 128, 10. 143, 5. 15, 20. 147, 40. 150, 35. 275, 1. 290, 1. 295, 20. 296, 15. 20. 25. 329, 10. 334, 1. 347, 40. 45. 351, 5. 25. 359, 1. 361, 10. 364, 25. 365, 15. 367, 20. 372, 1. 15. 35. 373, 10. 20. 25. 376, 20. 380, 35. 384, 25. 385, 20. 25. 35. 388. 389, 1. 20. 390. 391. 393, 25. 35. 400, 15. 25. 405, 15. 435, 1. 5. 462, 35. 509, 30. 35. 510, 15. 20. 515, 35. 530, 10. 532, 25. 533, 1. 567, 10. 570, 25. 574, 25. 583, 25. 594, 25. 30. 674, 1. 699, 25. 706, 10. 25. 707, 15. — Romani antiqui v. Quirites. — Romani: Novatianus (Novatus) presb., Iocundus, Felix, Gordianus, Bonifacius I. papa, Felix I, Agapitus I, Deusdedit. — Romani populi avaritia et fastus 162, 1 — 10. 329. 356. 390 — 394, 5. 400, 30. 504 — 513. 701, 30 — 703. 706 — 710; a Gregorio VII. excitata 329, 10. — Romanorum consuetudo 128, 10. — Romana plebs 493, 10. — Romani nobiles, procures 390, 30. 569, 30. — Romanus senatus 440, 5; tribunus 461, 35; milites 179, 30. 454, 5. 515, 20. 25. 35. 527, 5. — Romanum imperium 67, 10. 20. 71, 25. 72, 20. 75, 25. 78, 1. 5. 340, 5. 15. 435, 10. 446, 15. 30. 463, 25. 520, 40. 521, 1. 544, 15. 569, 20. 570, 15. 659, 15; bipartitum, Constantinopolitanum et Romanum antiquum 393, 25; a Iafeth processit 67, 10; regnum 140, 25. 435, 1. 25. 464, 15. 480, 40. — Romanus imperator, princeps 73, 1. 435, 5. 440, 30. 512, 10. 674, 5. 686, 20; caesares, principes, imperatores 339, 10. 35. 340, 10. 15. 394, 40. 447, 15. 448, 25; nullus imperator absque consensu apo-

stolici imperium suscipiat 71, 25 — 72, 1; non a principibus, sed ab apostolico eligatur 73; subiectus papae 68, 25; stratoris officium papae exhibeat 468, 10; iniuste marscalci officium et hominum papae praestare cogitur 393 — 394, 5. 511, 45 — 512, 1; pictura qua hoc illustratur 512, 1; v. rex, regnum; imperatores: Augustus, Tiberius, Gaius (Caligula), Claudius, Nero, Vespasianus, Titus, Hadrianus, Decius, Philippus, Valerianus, Diocletianus, Maximianus Herculeus, Constantinus I, Constans, Constantius, Constantinus II, Iulianus Apostata, Valens, Gratianus, Valentinianus II, Maximus, Theodosius I, Honorius, Valentinianus III. — Romana diligentia 246, 5; gloria 569, 30; gratia 551, 15; manus 264, 30; pietas 583, 15; sinceritas 93, 10. — Romanae aures 101, 15. 566, 20; mensae 173, 5. — Romanae leges, Romanum ius 83, 20. 85, 20. 147, 35. 288, 25. 674, 1. 686, 15; v. leges imperiales. — Romanus mos 92, 15. — Romanum nomen 93, 15.

Romanus defensor 470, 20.

Romanus episc. Gurcensis 132, 30. 133, 5. 420, 25.

Romulus 707, 15.

Roscelinus magister Compendiosus 580, 10. 603, 1. 20. 25. 604, 5. 10. 25.

Rossemanus cardinalis diac. s. Georgii 478, 30.

Rotomagus, *Rouen* 81, 5. 649, 5. 680, 5. — Rotomagensis, Rothomagensis archiepiscopus 656, 20. 657. 658, 1. 10. 25. 659, 1. 5. 661, 10. — Rotomagensis archiepiscopus a solo Deo iudicandus est 658, 1 — 5. — Quo iure archiepiscopus Rotomagensis subiectus sit Lugdunensi et Romano pontificibus 656 — 662, 1; archiepiscopi: Victricius, Iohannes II, Wilhelmus Bona Anima. — Rotomag. maior ecclesia 642, 20. 25. 656, 10. — Rotomag. ecclesia 661, 20. — Rotomag. infulae 736, 30. — Rotomag. provincia 656, 1. — Rotomag. praelatus 649, 1. — Rotomag. sedes 736, 45.

Ruben tribus Israel 211. 290, 25. 292, 10. 295, 5.

Rubenitae i. e. clerici compluribus titulis investiti 291, 5. 294, 5.

Rudigerus, Ruodigerus canonicus Augustensis 131, 5. 133, 20. 134, 20. 25. 288, 20. 304, 10; frater: Gerhohus 499, 10. 30.

Rudolfus, Rodolfus, Rüdolfus rex Germaniae 329, 35. 330, 1. 5. 20.

Rusticus episc. Narbon. 181, 15. 543, 10. 589, 20.

Rusticus abbas Vallis Umbrosae 737, 35.

Rutenia, *Russland* 324, 40. — Ruteni 493, 15. — Rutenus rex 324, 20. — Ruthenorum regnum i. e. *Russland* 133, 10.

Rutheni i. e. incolae civitatis *Rhodes* 558, 15. 739, 30.

Ruth, Ruht Moabit 193, 15. 20. 577, 5.

S.

Sabellius haeresiarcha 321, 15. 509, 10. 521, 10. — Sabelliani 220, 1.

Sabin. episc.: Crescentius.

Sabinianus diac. Constantinopolit. 454, 15.

sacerdotes filii Dei, ergo dignitate maiores quam reges 66, 25 — 67, 1. — sacerdotis electio 171. — sacerdotes ne laica donatione creentur 169. — sacerdotum regula 45, 35 — 46, 1. — sacerdotum conducticii v. conductio. — sacerdotes concubinari, coniugati 514, 40. 692 — 694. — sacerdotibus matrimonium interdictum 39 — 49. 584 — 587. — sacerdotum matrimonium non illicitum 575, 10 — 30. 588 — 594, 20. 645 — 648. — sacerdotum coniugatorum missa vitanda 2 — 11. sacerdotum uxorum sacramenta v. sacramenta. — sacerdotes incestuosi 423, 35 — 424, 25. — sacerdotes ebriosi 170, 20. — sacerdotes indocti 48, 20 — 35. — sacerdotes Nycolaitae 171. — sacerdotes symoniaci 170. — filii sacerdotum: an ordinandi 49, 30 — 50, 1. 298, 30. 574 — 578. 580 — 583. 594, 15 — 596. 604 — 607. 649 — 655. 713 — 714. — sacerdotum uxores meretrices 41, 5 — 10. 49, 25 — 30.

sacerdotium legis 39, 40. — sacerdotii veteris et novi distinctio 346. 347. — sacerdotium praecellit regnum 64 — 80. 282 — 283. — sacerdotii et regni unitas et pax 372 — 374, 10; v. regnum.

sacramentum, sacramenta: alia necessaria, alia officia 285, 40. — sacramentum integrum, si ritu ecclesiastico fuerit celebratum 253, 35. — sacramentorum effectus passivus et activus 258. — haeticorum, fornicariorum, simoniacorum, excommunicatorum, clericorum, irregularium sacramenta: propria virtute carent 123, 5, 20; irrita 1 — 11. 239, 40. 244 — 268. 413 — 428. 483; perfecta, quoad effectum passivum, sed vacua, quoad effectum activum 261, 5 — 10. 262; excommunicata 215, 40 — 219; non vacuanda, sed iam vacua 222; sacramenta haeticorum occultorum rata, donec ab ecclesia manifeste excommunicantur 52, 35 — 53, 1. 692, 30 — 694; sacerdotibus excommunicatis gratia (*character indelebilis*) et sacramenta remanent, sed officium i. e. administratio sacramentorum non convenit 285 — 288, 10. 413, 20 — 418, 5. singula sacramenta: I. baptis-mus: baptismo haeticorum integrum sacramentum, sed virtus sacramenti non confertur 19, 35 — 20, 20. 223, 30 — 224, 40; infans potius a laico, quam a sacerdote haeretico baptizetur 55, 25 — 35; ab haeretico baptizatus non rebaptizetur 20, 1. — II. eucharistia non attinet ad eos qui extra unitatem ecclesiae sunt 17, 35; haeticis potiorum mortis 52; missae haeticorum idolatria; non sacrificia, sed idolo-

thyum 54, 20; haeretici speciem sacramenti tantum, non rem sacramenti percipiunt et conficiunt 127, 20 — 128, 15. 225. 227. 421, 25 — 428, 5. — Christus non nisi apud catholicos panem et vinum transmutat 126, 30; haeticorum missae non audiendae 2 — 11. — Quisquis ex consensu erroris cum haeticis panem sumit, peccato contaminatur 16, 25; qui ignarus haeticae communionis, neque benedictionem neque maledictionem sibi acquirit, sed Christo in altari cordis coniunctus spiritualiter Christum manducat 17, 40 — 18. — III. ordo: simoniaci non consecrantur, sed maledictione gravantur 53, 20; cum damnatis ordinantibus ordinati quoque gravantur 224, 40. — a simoniis consecratus ab officio sequestratur, at non reordinetur, sed manus impositione ecclesiae reconciliatur 56, 1. 286, 35. — a simoniis et a non simoniis simoniace ordinati excommunicantur, a simoniis non simoniace ordinati tolerantur 221, 35 — 222, 10. — IV. poenitentia: confessio haeticis facta non confessio est, sed peccatorum proditio 56, 15; remissionem peccatorum non tribuit 112, 1. — V. unctio extrema ab haeticis facta non sacramentum, sed mortis advectio 56, 15 — 20. — VI. sepultura potius a laicis sine pastore, quam a pastore haeticis fiat 56, 5 — 15.

Sadoch sacerdos magnus 346, 15. 408, 10. 610, 10.

Saducei 478, 40.

Sagium, *Séz* 82, 5. — Sagiensis ecclesia 81, 10. 83, 15. — Sagiense monasterium s. Martini 82, 10. — Sag. ecclesia s. Gervasii 82, 5; episcopi: Radbodus, Iohannes; archidiaconus: Arnulfus.

Salathiel 282, 40. 467, 15.

Salem 67, 10.

Salomon, Salomon, Solomon rex Israel 11, 15. 42, 1. 70, 10. 83, 5. 115, 5. 118, 10. 126, 5. 130, 30. 140, 10. 30. 201, 30. 255, 35. 283, 35. 316, 35. 40. 317, 15. 319, 15. 320, 30. 339, 1. 341, 30. 343, 45. 346, 15. 351. 353, 1. 363, 15. 20. 370, 30. 385, 25. 398, 1. 404, 25. 30. 408, 10. 434, 30. 447, 40. 455, 5. 476, 15. 530, 15. 607, 10. 609, 15. 20. 25. 610, 1. 10. 619, 35. 666, 30. 674, 25. 678, 35. 707, 20. 711, 10. 726, 10. 741, 15.

Salisburg. (Salzburgens.) Iuvav. ecclesia 172, 20. 398, 20. 403, 20. 409, 40; provincia 399, 30. 527, 30. 528, 5. 563, 15. 564, 1. 565, 35. 703, 5. 704, 30; dominus episc. archiep. v. Eberhardus, Conradus II; archiepiscopi: Gebelardus, Conradus I, Eberhardus, Conradus II.

Sallustius 527, 5.

Salmo avus Booz 577, 5.

Saloberiensis (*Shrewsbury*) abbas 738, 35.

Salona 611, 40. — Salonitana civitas 611, 1; episcopi: Natalis, Maximus.

Samaria 340, 40. 341, 35. — Samaritanus 20, 15. — Samaritana mulier 248, 5.

Sampson 310, 1. 10. — Sampsones 739, 25.

Samsai scriba 341, 1.

Samosatenus 505, 30; v. Paulus S.

Samuel index Israel 64, 5. 69, 20. 25. 30. 71, 10. 118, 35. 137, 30. 215, 30. 238, 30. 282, 40. 296, 20. 346, 15. 392, 40. 408, 10. 415, 40. 418, 1. 423, 35. 467, 15. 664, 35. 40. 665, 5. 10. 682, 5.

Sanaballath Oronites 341, 15.

sanctimoniales votum regulae nequiter usque ad senectutem diferentes 455.

Saphira uxor Ananiae (*cf. Act. 6*) 194, 15. 204, 20. 209, 25. 30. 251, 10. 25. 30. 269, 25. 354, 15. 472, 20. 35.

Sardiniae iudex 683, 30.

Saraa terra 310, 1.

Sarraceni 461, 20.

Satyrus frater s. Ambrosii 609, 25.

Saulus i. e. Paulus 172, 30. 189, 45.

Saul rex Israel 44, 1. 64, 5. 69, 25. 71, 1. 140, 1. 5. 200, 45. 201, 5. 25. 271, 30. 35. 283, 30. 296, 30. 346, 15. 462, 15. 45. 501, 20. 541, 35. 664. 665, 5. 10. 666, 5.

Saxo cardinalis presb. 279, 40. 338, 40. 498, 10.

Saxones 330, 1. 430, 35; Saxo: Berwinus.

Saxonia 1, 25. 2, 1. 10. 333, 15. 513, 10. — Saxonica synodus 688, 25.

Scheftlar. canonicus 528, 10. — Scheftlar. monasterium 527, 20.

Scipio 88, 20. 558, 15.

scismatici 13, 35. 14, 1. 10. 15, 1. 16, 15. 25. 35. 17, 10. 18, 1. 5. 20. 19. 109, 1. 110, 20. 111, 1. 112. 113, 5. 20. 114, 25. 30. 115, 10. 117, 5. 15. 118, 1. 25. 119, 10. 30. 120, 1. 122, 35. 127, 30. 35. 128, 25. 129, 20. 130, 1. 276, 10. 15. 514, 25. 20. 515, 40. 518, 30. 530, 10. 541, 1. 567, 15. — scismaticorum sacramenta 285, 5 — 286, 25; v. sacramenta. — scismatici episcopi 523, 25. — scismaticus error 121, 25. 568, 20; gradus 568, 20; scismatica concordia 568, 25; oboedientia 116, 1. 118, 10. 30. — scismaticum initium 567, 35. — papa vel rex catholicus, qui scisma facit, haeresiarcha 314, 25.

Seytha, Scithae 112, 30. 607, 5.

Scotia 699, 25. 701, 25. 702, 5.

Scotus v. Marianus 33, 1.

s. Sebastianus 74, 10. 154, 40. 155, 15.

Secundinus, Secundus diacon. Ravennas 198, 40. 470, 35.

Segor (*Zoar*) 170, 5. 339, 40. 45. 340, 10. 474, 25. 498, 30.

Seleucus rex Asiae 350, 1. 522, 20. 610, 20.

Sellum (Sallum) 187, 5.

Sem filius Noe 64, 1. 67, 5. 20. 25. 75, 10.

Senator presb. et abbas 611, 20.

Seneca 527, 10.

Senensis archipresb.: Petrus.

Senenses (*Siena*) episcopi: Iohannes, Gualphredus.

Senonensis (*Sens*) archiep.: Richerus. — Senon. provincia 656, 1.
 Serlo canonicus Baiocensis 579, 25. 706, 5.
 Serlo Fontanus 548, 25.
 Serlo Parisiacus vel Wiltoniensis 579, 25. 30.
 s. Servatius 608, 20.
 Seth filius Adam 66, 25.
 Sicilech, *Ziklag* 206, 20.
 Sicilia, Syclia 107, 1. 141, 40. 191, 10. 589, 25. 611, 25. — Siculi 399, 30. — Siculus, Siculus rex, tyrannus, rector, Siciliae rex v. Wilhelmus rex Siciliae. — Siculorum regnum 385, 30.
 Sidon 61, 20. — Sydonii 61, 25.
 Sidonius Apollinaris 527, 10. 545, 25.
 Sidrach (*cf. Dan.* 3) 339, 40. 45. 340, 10.
 Sigberg. abbas: Chöno.
 Sigebertus rex Francorum 614, 10.
 Sigfridus praepos. August. 502, 5.
 Signinus episc.: Bruno.
 Silo 458, 35.
 Silverius papa 595, 1.
 Silvester I. papa 64, 10. 71, 10. 25. 30. 152, 30. 40. 283, 5. 335, 40. 336, 1. 393, 10. 446, 45. 511, 45. 718, 35. 719, 1. 5. 730, 20.
 Silvester II. papa 703, 1; v. Gerbertus.
 s. Silvestri et Martini cardinalis: Iohannes Pisanus.
 Simeon, Symeon filius Iacob 290, 1. 295, 5. 25.
 Symeon (*cf. Luc.* 2) 434, 20. 25.
 Simeon canonicus Dunelmensis 21, 1.
 Simmachus v. Symmachus.
 Simon, Symon sacerdos magnus 77, 5. 457, 35. 40. 610, 15.
 Symon (Petrus) 162, 1. 165, 35. 173, 15. 543, 30. 724, 5. v. Petrus.
 Simon princeps seditionum 419, 15.
 Simon, Symon magus 24, 15. 43, 1. 53, 15. 25. 54, 15. 151, 40. 161, 1. 5. 168, 20. 30. 35. 173, 15. 205, 25. 212, 45. 227, 40. 229, 20. 230, 40. 237, 10. 239, 25. 244, 10. 15. 25. 245, 20. 246. 247, 5. 10. 248, 1. 249, 5. 10. 250, 1. 25. 252, 1. 269, 40. 271, 1. 5. 276, 40. 290, 5. 10. 293, 20. 25. 372, 40. 378, 25. 40. 380, 10. 418, 40. 419, 10. 20. 424, 5. 425, 5. 25. 446, 5. 451, 20. 493, 45. 494, 1. 543, 30. 567, 5. 581, 35. 616, 5. 20. 617, 35. 625, 30. 35. 627, 20. 634, 10. 636, 30. 637, 15. 638, 20. 639, 15. 20. 640, 15. 695, 5. 696, 1. 697, 15. 20. 705, 15. 707, 20. 709, 10. 15. 20. 710, 5. 20. — Simones novi 379, 1. — Symones i. e. simoniaci 724, 15. — Symonis sequaces 217, 10.
 symonia, simonia, simoniaca, symoniaca haeresis, Symonidum secta 24, 20. 35. 27. 30. 117, 25. 161, 15. 213, 1. 5. 235, 1. 244, 15. 245, 15. 246, 25. 250. 251, 5. 35. 252, 10. 15. 263, 40. 268, 25. 30. 269, 40. 270, 35. 290, 10. 327. 329, 1. 398, 25. 404, 1. 5. 415, 35. 40. 416, 45. 418, 10. 20. 25. 424, 40. 425, 1 — 30. 436, 40. 437, 1. 487, 25. 488. 523, 10. 20. 557, 10.

567, 5. 615, 1. 616, 5. 694, 35. 697. 698. 699, 10. 708, 15. — simonia et sacrilegium quomodo inter se differant 250, 30. — simonia Henrico IV. rege in Germania grassans 322 — 323. — symoniae i. e. electiones simoniace factae 281, 1. — simoniace ambitiones 521, 25.
 simoniaca avaritia 269, 5. — simoniaca clavis 616, 10. — simoniaca et scismatica conspiratio v. Alexander III. papa. — simoniacum initium 567, 35. — simoniaca merces 567, 15. — simoniaca negotiatio 248, 1. — simonalia scil. opera 710, 10. — simoniaca actio 246, 25. — s. pactio 246, 25. — simoniace pactiones 379, 15 — 381, 20. — simoniaca pravitas 27, 5.
 simoniaci, symoniaci, symoniani 1, 5. 2, 20. 5. 10. 41, 10. 53, 10 — 30. 56, 1. 113, 1. 142, 15. 182, 20. 212, 45. 213, 1. 216, 35. 217, 5. 10. 219, 30. 220, 1. 5. 221, 30. 223, 40. 226, 35. 235, 10. 241, 5. 244, 25. 30. 35. 246, 20. 249, 20. 250. 251, 1. 252, 1. 5. 253, 10. 15. 20. 259. 263, 35. 40. 266, 5. 267, 10. 271, 15. 273, 5. 281, 15. 30. 322, 30. 325, 30. 331, 5. 398, 30. 413. 414. 415, 10. 35. 416, 25. 417, 15. 30. 35. 418, 15. 30. 421, 10. 423, 40. 425, 5. 20. 481, 45. 482, 45. 487, 15. 488, 1. 509, 30. 523, 10. 620, 30. 692, 5. 20. 700, 10. 15. 735, 35. — simoniaci triformiter distinguendi: ordinati a simoniace simoniace, a non simoniace simoniace, a simoniace non simoniace 221, 35. — simoniaci haeretici non simoniace ordinati 258, 40. — simoniaci homines 567, 20. — presbyteri simoniaci 55, 20. — simoniaci sacerdotes 514, 35. — simoniaci episcopi 436, 40. — simoniaci conductores, conducticii v. conductores. — simoniaci reges 414, 15. 451, 1. — simoniace emptor et venditor 248, 35. 40. — simoniaca sacramenta 522, 25; v. sacramenta.
 Simplicius papa 613, 30.
 Sinon 38, 25.
 Sion, Syon 142, 15. 239, 25. 353, 1. 380, 5. 15. 442, 15. 443. 444, 20. 35. 40. 445. 446. 447, 15. 20. 457, 10. 459, 30. 40. 460. 466, 45. 467, 25. 468, 35. 45. 471, 25. 30. 487, 5. 492, 45. 559, 5. 625, 5. 15. 626, 40. 641, 15. 660, 5. 15. 662, 30.
 Siria v. Syria.
 Siricius papa 588, 30. 589, 15.
 Sisenandus rex Wisigothorum 676, 15.
 Sixtus I. papa 79, 5.
 Sixtus II. papa 410, 20.
 Smirna, *Smyrna* 114, 15. — Smirnei 114, 15.
 Sodome, Sodoma 11, 20. 16. 25. 38, 35. 61, 1. 30. 115, 5. 118, 35. 164, 5. 10. 349, 20. — Sodomitae 111, 10. 160, 15. 20. 161, 10. 164, 25. 170, 1. — Sodomitae i. e. Nicolaitae 160, 20.
 Sozimus v. Zosimus.
 Sozomenus rerum scriptor 586, 10.
 Spania v. Hispania.
 spectacula theatra de Antichristo

vel Herode in ecclesiis celebrata 315, 15 — 316, 30. 437. 498, 35.
 Spirensis ecclesia 1, 10.
 Stampae, *Étampes* 603, 10. — Stampensis v. Theobaldus St. 580, 10.
 s. Stephanus 164, 35. 183, 1. 186, 35. 217, 5. 239, 20. 659, 20. 660, 1. 10. 15; patronus Mettensis eccl. 634, 30.
 Stephanus I. papa 7, 35.
 Stephanus II. papa 601, 25. 738, 10.
 Stephanus III. papa 277, 20.
 Stephanus V. papa 612, 25.
 Stephanus VI. papa 690, 5. 10. 15.
 Stephanus pater Deusdedit papae 595, 10.
 Stephanus IV. rex Ungariae 385, 20.
 Stygii pontificatus 703, 25.
 Suessiones, *Soissons* 603, 25. 604, 10. 738, 10. — Suessionensis synodus (a. 1092) 604, 10; episc.: Hugo.
 Suestia 586, 15; v. Theodorus Mom-suestię.
 Suevia 428, 40. 429, 10; duces: Conradus postea rex Germaniae, Fridericus II.
 Sulpitius Severus rerum scriptor 153, 40.
 Suthwellense (*Southwell*) praedium 644, 35.
 Sutrium 396, 35. 433, 5; episc.: Bonizo.
 Syagrius episc. Augustodun. 183, 40.
 Sylve 479, 40.
 Symmachus, Simmachus, Simachus papa 27, 20. 124, 30. 151, 40. 188, 15. 35. 189, 10. 370, 20. 30. 35. 371, 10. 426, 25. 451, 20. 452, 10. 472, 15.
 Symmachus defensor 589, 30.
 Syracus. episc.: Eulalius.
 Syri 347, 1. 5.
 Syria, Siria 346. 395, 25.

T.

 Tarent. episc.: Andreas.
 Tarracin. episc.: Eusebius.
 Tartara, Tartarus 60, 35. 168, 45.
 Taumenit. (*Taormina*) clerici 191, 15.
 Templi milites 407, 10.
 Terra Sancta 562, 35. 563, 20. 565, 10.
 Tendebertus rex Francorum 611, 35.
 Teutonici, Theutonici 430, 30. 35. 431, 15. 436, 1. 437, 10. 548, 15. 560, 25. 570, 25. — Teutonici episcopi 280, 1. — Teutonice nationes 430, 35. — Teutonice lingua 432, 1. — Teutonice verba 408, 25. — Teutonice furor 553, 20. — Theutonicus orbis 553, 20. — Teutonice partes 327, 15. — Teutonicus rex 24, 20. — Teutonicum regnum 110, 5. 115, 20. 123, 15. 125, 35. 279, 35. 326, 20. 400, 10. — Teutonice terra 237, 20. 496, 5; v. Germania, Germani, Germanicus.
 Thais 437, 30.
 Thamar meretrix 11, 15. 268, 25. 35. 272, 5. 10. 577, 5. 605, 25.

Thetford. episc.: Heribertus. — Thetford. ecclesia 615, 5.
 Theeman princeps Samaritanus 340, 40.
 Theobaldus Magnus comes Trecentis 26, 10, 25.
 Theobaldus Stampensis, doctor Oxonfordiensis 580, 10. 603—607. 738, 30.
 Theodatus tyrannus (rex Ostrogothorum) 595, 5.
 Theodericus abbas s. Huberti Andagin. 640, 10. 641, 10.
 Theodericus Magnus 79, 10.
 Theodorus I. papa 595, 10.
 Theodorus II. papa 690, 10.
 Theodorus episc. Foroiuliensis 689, 20.
 Theodorus episc. Momsuestię 586, 15.
 Theodorus episc. Ticinensis 599, 25.
 Theodorus episc. Hierosolym., pater Theodori papae 595, 10.
 Theodorus medicus 610, 35. 611, 20 (*ubi falso episcopus dicitur*). 671, 15. 683, 25. 685, 25.
 Theodosius I. imperator 73, 25. 150, 15. 393, 25. 537, 5. 675, 25. 738, 25.
 Theodosius II. imperator 585, 20.
 Theotista patricia, Mauricii imper. soror 214, 10. 610, 30. 675, 15.
 Thessalonicensis 4, 15. 600, 5. 738, 25.
 Thetis 38, 35.
 Thicin. episc.: Theodorus.
 Thieberga regina, Lotharii II. uxor 588, 15. 738, 10.
 Thomas apostolus 364, 20.
 Tiberis, Tybris fluvius 347, 35. 690, 10.
 Tiberius, Tyberius imperator 313, 20. 35. 350, 30. 671, 30. 35.
 Tiburtini 356, 45.
 Tiecelinus scholasticus 711, 1.
 Tiemo archidiaconus. August. 502, 5.
 Timavi dyocesis 635, 10.
 Timotheus 45, 35. 358, 10. 535, 5. 536, 1.
 titulis duarum ecclesiarum nemo se alliget 169, 20; *cf.* 290, 25 — 291, 5. 457, 20. — duorum titulorum possessio iusta et necessaria 575, 1—5.
 Titus imperator 381, 1.
 Tobias 145, 10.
 Tobias Ammonites 341, 15.
 Toletum, Tholetum, *Toledo* 676, 15. — Toletana concilia 295, 20. 465, 1. 10. — Tolet. concilium secundum 588, 25. 589, 5. — Tolet. concilium tertium 203, 30. 230, 15. 20. — Tolet. concilium quartum 155, 35. 464, 40. — Tolet. concilium nonum 187, 10. 15. 20.
 Tolosa, *Toulouse* 134, 15. 365, 30. 366, 1. — concilium apud T. celebratum 365, 30.
 Traso 437, 30.
 Trecentis (*Troyes*) comes: Theobaldus Magnus.
 Treveri 542, 25. — Trevirenses 619, 1. — Trevir. dioecesis 618, 5. 706, 1. 720, 5. — Trevir. ecclesia 618, 10. —

Trevir. scholasticus 608, 25; *v.* Wenricus; archiep.: Adalbero.
 Triburiense concilium 730, 35.
 Tridentinus (*immo* Tudertinus) praesul 734, 15.
 Triefenstein, Trufenstain 134, 30. 399, 1; *v.* Folmarus.
 Tropea soror Petri Leonis 95, 15.
 s. Trudo 640, 1. — monasterii s. Trudonis (*St. Trond*) abbas: Lupo.
 Tudertinus (*Todi*) praesul 733, 35. 734, 15.
 Tuitiensis (*Deutz*) abbas: Rutpertus.
 Tullius *v.* Cicero.
 Tullum 555, 25. 711, 1. 10. 712, 20. 719, 30. 720. — Tullensis ecclesia 711, 5. 712, 1. 720, 10. 20; episcopi: Richwinus, Henricus I; scholasticus: Hunaldus; cantor: Gobertus.
 Tulpi, ecclesia s. Mariae de T. Florentiae 733, 35.
 Tungri, *Tongern* 637, 30.
 Turci 376, 15. 381, 20.
 Turibius episc. Asturic. 731, 1.
 Turon. archiepiscopus (*Tours*) 81, 15. 656, 1; Turon. concilium (*a.* 1163. *Mai.* 19) 526, 10. 547, 20. 548, 10. 549, 1. 555, 20; episcopi: Martinus, Gregorius.
 Turstinus archiep. Eborac. 603, 15.
 Tusculum 555, 25. — Tuscul. cardinalis: Ymarus.
 Tuscia 390, 10.
 Tyatira 245, 10.
 Tybris *v.* Tiberis.
 Tyberius *v.* Tiberius.

U.

Udalricus patriarcha Aquileg. 635, 40.
 Udalricus scholast. Babenberg. 22, 1.
 Udalricus, Udalricus episc. Constant. 129, 1.
 Pseudo-Udalrici epistola 584, 5. 15. 587, 15 — 35. 729, 10. 15.
 Ugo episc. Volaterranus 733, 40.
 unctio *v.* rex, sacramenta.
 Ungari 385, 20. 437, 20. 463, 20. 473, 15.
 Ungaria 406, 30. 493, 20; reges: Geisa II, Ladislaus, Stephanus IV. — Ungarica terra 463, 15. — Ungaricum, Ungarorum regnum 133, 10. 324, 35. 385, 15. 30. — Ungaricus, Ungariae rex 133, 10. 493, 15.
 Unstrûth fluvius 330, 1.
 Ur 436, 30.
 Urbanus I. papa et martyr 114, 30. 155, 10. 177, 40. 178, 1. 193, 40. 194, 10. 195, 5. 204, 15. 205, 30. 206, 10. 15. 30. 207, 10. 208, 5. 209, 15. 40. 210, 1. 10. 211, 30. 45. 212, 25—45. 213, 20. 251, 10. 30. 291, 10. 20. 40. 348, 40. 456, 20. 30. 472, 10. 20. 40. 474, 30. 475, 20. 485, 1.
 Urbanus II. papa 114, 30. 45. 128, 30. 129, 1. 178, 40. 212, 40. 45. 250, 20. 251, 15. 35. 280, 20. 330, 20. 331. 332, 35. 390, 30.

417, 25. 429, 20. 430, 30. 485, 1. 521, 25. 580, 5. 10. 615, 20. 643, 1. 692, 15. 20. 699, 25. 704, 5. 733. 734, 15. 738, 5.

V.

Vagiensis episc.: Maximianus.
 Vallis umbrosae (*Vallombrosa*) abbas: Rusticus.
 Vangionum civitas 635, 5; *v.* Wormatia.
 Valens imperator 76, 5. 79, 5. 140, 35. 283, 1.
 s. Valentinianus 602, 1.
 Valentinianus II. imperator 77, 10. 155, 15. 390, 35. 449, 5. 15. 450, 40. 537, 5.
 Valentinianus III. imperator 410, 20. 594, 25.
 Valerianus imperator 521, 1.
 s. Valerius 542, 25.
 Valerius episc. Hipponensis 145, 35.
 Vaucouleurs 555, 25.
 Venetensis senex: Morvannus episc.
 Vercellenses 475, 5.
 Verdunum, Virdunum 23, 15. 337, 30.
 Vergilius poeta 34, 30. 644, 1.
 Vesontiensis curia a. 1157. habita 133, 25.
 Viator 237, 20. 244, 15. 266, 25. 405, 35. 598, 25.
 Vespasianus imperator 381, 1.
 s. Victoris ecclesia colleg. Mogunt. 31, 30.
 Victor I. papa 577, 10.
 Victor III. papa 330, 20.
 Victor IV. antipapa 124, 25. 308, 25. 362, 10. 15. 20. 363, 5. 365, 30. 40. 366, 1. 5. 367, 10. 371, 30. 384, 30. 35. 385, 5. 10. 386, 5. 387, 5. 396, 5. 500, 15. 30. 35. 527, 1. 528, 1. 5. 530, 30. 531. 532, 1. 15. 533, 5. 20. 534, 10. 35. 536, 15. 538, 20. 25. 539, 25. 540, 20. 30. 541, 15. 30. 542, 1. 20. 543, 5. 544, 10. 548, 15. 549, 20. 550, 10. 20. 35. 551, 25. 30. 35. 552, 1. 5. 560, 20. 567, 20. — Victorini cardinales 526, 20.
 Victricius episc. Rotomagens. 599, 20.
 Viennensis archiepiscopus 658, 20. — Vienn. ecclesia 100, 15.
 Vigilantius presb. 585, 5.
 Vigilius archidiaconus Romanae ecclesiae 595, 5; papa 577, 15. 689, 10. 40.
 Vigilius diaconus Romanae ecclesiae 190, 30. 405, 10.
 Vilimundus (Guimundus) episc. Avers. 114, 30.
 Vilisarius patricius 595, 5.
 Vincentius Donatista 693, 30.
 Vindocin. (*Vendôme*) abbas: Goffridus; clericus: Mattheus.
 virga *v.* baculus, investitura.
 Virgilius archiep. Arelat. 611, 30.
 Vitalis episc. Alban. 478, 25.
 Viterbium 133, 5. 356, 40.
 Vivar. episc.: Hato.
 Vizeliac. ecclesia (*Vézelay*) 93, 30.

Vogelweide v. Walterus de V.
Volaterranus episc.: Ugo.
Volusianus episc. Carthag. 588, 10, 15.
Vulgarius 689, 1.
Vulturn. episc. 191, 40.

W.

W. abbas 285, 5; v. Mathaeus cardinalis episc. Albanensis.
Waldemar abbas s. Albani 513, 5.
Waldemar I. rex Daciae 530, 5.
Gualphredus episc. Senensis 733, 734, 1, 5, 10.
Walramus episc. Nuwenburg. 734, 25, 30.
Walterada, Walderada concubina Lotharii II. regis Lotharingiae 601, 25, 738, 15.
Walterus, Waltherus, Gualterus, Gualtherus, Gualtherius.
Waltherus episc. August. 499, 10, 20.
Walterus Disse, frater Carmelitarum Burdegal. 556, 30.
Walterus archiep. Ravennas 132, 15, 225, 30, 35, 237, 35, 240, 1, 483, 15.
Walterus ab Insulis, dictus de Castellione 555, 556, 738, 35 — 739.
Walterus Mapes 556, 25.
Waltherus de Vogelweide 565, 15.
Welfesholz 330, 1.
Guelfi 556, 5.
Welpho V. (II) dux Bavariae 23, 25.
Welfo VI. (III) dux 499, 35.
Wenricus scholasticus Trevir. 608, 25, 609, 5, 730, 20, 25.
Westmonaster. concilium (a. 1102) 643, 20, 645, 20.
Wezilo archiep. Mogunt. 285, 25; cf. 738, 5.
Wibertus, Gwibertus, Wicbertus, Wigbertus, Wicpertus archiep. Ravennas, Clemens III. antipapa 124, 30, 128, 30, 328, 10, 330, 20, 331, 25, 332, 35, 355, 1, 5, 390, 30, 509, 30, 599, 30, 601, 1,

688, 20, 702, 30, 703, 704, 731, 1, 733, 25, 734, 15, v. Clemens III. — Gwibertini 390, 30. — Guibertina excommunicatio 601, 10. — Wigbertina haeresis 688, 15. — Wigbertinum scisma 233, 1, 5, 360, 1.

Wido, Gwido, Guido.

Guido Cremensis cardinalis 133, 1, 273, 10, 274, 1, 15, 360, 25, 371, 30, 478, 25, 504, 5, 523, 20, 549, 30; v. Paschalis III. antipapa.
Guido cardinalis s. Chrysogoni 274, 1, 15.
Wido episc. Ferrariensis 731—733, 10.
Wido monachus Aretinus 729, 1, 5.
Wido comes Spoletinus 612, 25.
Wiensis domnus 399, 15; v. Petrus.
Wihestephensis monasterii monachus: Heinricus 431, 40.

Wilhelmus, Guilelmus, Guillelmus.

Wilhelmus de Campellis episc. Catalaun. 21, 20, 22, 25, 23, 20, 24, 25, 25, 20, 25, 26, 15, 712, 25.
Wilhelmus canonicus s. Hilarii Pictav. 703, 35, 704, 1, 5, 10, 740, 10.
Wilhelmus Pictav., auctor Gestorum Wilhelmi I. 704, 1.
Wilhelmus II. episc. Pictav. 103, 20.
Wilhelmus Bona Anima, archiep. Rotomag. 642, 20, 656, 1, 5, 15, 680, 5, 10.
Wilhelmus monachus Malmesbur. 615, 10.
Wilhelmus comes Lucelenburg. 23, 25.
Wilhelmus IX. comes Pictav. 103, 15, 20.
Wilhelmus rex Siciliae 361, 35, 362, 1, 366, 15, 30, 35, 368, 30, 371, 30, 373, 20, 384, 40, 387, 5, 397, 5, 399, 35, 400, 1, 10, 404, 1, 405, 25, 539, 25, 30, 551, 20, 564, 25.
Wilhelmus I. rex Angliae et dux Normanniae 579, 25, 642, 25, 645, 20, 704, 1.
Wilhelmus II. Rufus rex Angliae 615, 5, 643, 1, 5, 645, 5.
Wiltoniensis 579, 30; v. Serlo W.
Gwimannus episc. Aversanus 142, 40.

Wincestr. abbas: Robertus de Losinga. — Wincestr. abbatia 615, 5.
Winricus v. Wenricus.
Wirceburgum, Wurceburgum v. Herbiopolis. — Wirceburg. presbyter: Iohannes.

Wisigothorum reges: Chitilla, Recensvintus, Sisenandus.

Wolbodo abbas s. Laurentii Leod. 636, 15, 641, 1.

Wolfcangus episc. Ratisbon. 211, 5.

Wormatia 34, 20, 131, 20; v. Vangiones. — Wormat. pax a. 1122. facta 273, 10, 712, 25, 720, 15.

Wurceburgum v. Wirceburgum.

X.

xenodochium, xenodochia 186, 15, 192, 40, 193, 1, 195, 15.

Y.

Ymarus cardinalis episc. Tuscul. 360, 25, 361, 15.

Ysachar v. Isaac.

Ypocrates medicus 531, 5.

Ysaia v. Isaias.

Ysidorus v. Isidorus.

Ytalia v. Italia.

Ysaac v. Isaac.

Z.

Zara filius Thamar 577, 5.

Zacharias propheta 147, 5, 243, 5, 244, 5, 352, 1, 394, 1, 467, 40, 662, 30.

Zacharias sacerdos, pater Iohannis Baptistae 79, 5, 354, 40, 434, 20, 606, 30, 610, 10.

Zacharias papa 10, 1, 599, 25.

Zachaeus publicanus 183, 25, 185, 1, 436, 5, 506, 35, 507, 20.

Zorobabel dux 147, 1, 282, 40, 316, 40, 321, 5, 347, 25, 351, 10, 407, 40, 465, 20, 467, 10, 15, 30, 519, 45.

Zosimus papa 683, 20.

Zozomenus v. Sozomenus.

INDEX AUCTORITATUM.

SCRIPTSIT HENRICUS BOEHMER.

(Lectorem praemonitum velim, ut in hoc indice alia suppleta, alia correcta sint, quae addendis iam impressis serius cognovi. E. D.)

Scriptores ecclesiastici.

Origenes † 254.
(Ed. Basileae 1536).

Homil. IV. super Leviticum: Talis vir — comedi 227, 5—10.
266, 5—15.

Non inventum est:

Una unius, unica unici 529, 15.

Cyprianus † 258.

(Ed. Hartel, Vindobonae 1868 sq.).

Epist. 55. ad Antonianum c. 8: Factus est — nullus est
529, 15—25. 536, 30—35.

c. 9: Tunc deinde — susceptum 530, 1.

59. ad Cornelium c. 5: Existimat aliquis — peccata 265,
20—30.

66. ad Florent. Pupinianum § 8: Qui cum episcopo —
in ecclesia non est 121, 20.

67. ad Felicem presb. c. 1—5: In exodo — perspexit 5, 20
— 6, 35.

c. 5: Basilides — irridetur 7, 35 — 8, 1.

c. 7—9: Nec vos — servetis 6, 35 — 7, 30.

69. ad Magnum c. 1: Dicimus omnes hereticos — pote-
statis ac iuris 111, 30.

c. 3: Ecclesia una — computari potest 267, 30—35.

c. 5: Alienus fiat — habitant 183, 40 (ubi alius locus
non recte laudatur).

c. 8: Et tamen illi — rebellaverant 126, 15.

c. 9: Invenimus in tali facinore — contaminati 423,
10—20.

Invenimus — temeritate miscuerint 111, 30—40.

c. 11: Si autem cuncti — non habere 111, 40 —
112, 1.

De unitate ecclesiae c. 5: Ecclesia Domini — copiosa
529, 15.

c. 6: Alienus est — unitatem 121, 25.

Alienus — profanus est 126, 20.

c. 12: Ostendit — plurimum tribui 533, 25.

Basilius † 379.

(Ed. Bened. 1722).

Non inventum est:

Vera caritas — debita nostra 605, 35—40.

Iohannes Alexandrinus.

(an Iohannes Chrysostomus?).

Non inventa sunt:

Deusdedit Lib. II, c. 8. et IV, c. 11 (cf. Lib. II, p. 326. et
365): Baptisma — suscipienda est 259, 15—20.

Si nullus — hominibus 259, 20—30.

Nullatenus — applicetis 259, 30 — 260, 1.

Gregorius Nazianzenus † 390.

(Ed. Bened., Paris. 1778. 1840).

Non inventa sunt:

Cyrillus — Niceno concilio 191, 45.

Christo conregnas — comineris 685, 15.

Ambrosius Mediolanensis † 397.

(Ed. Benedict., Paris. 1686 sq.).

Epist. 20. ad Marcellinam § 8: Convenior — sunt subiecta
143, 40.

Si de me — a Christi iniuria 144, 35.

§ 19: Nec mihi fas — auferendam 143, 40.

Nec mihi fas — accipere 146, 10.

Nec mihi fas — expedit 144, 25.

Allegatur imperatori — non sacrorum 144, 35. 519,
5. 10.

63. ad Vercellenses § 72: Duo haec — post me 475,
5—15.

De officiis lib. I, c. 27, § 127: Fortitudo — iusticiae est
516, 10—15.

De poenitentia lib. II, c. 9, § 87: Nonnulli — consortia
181, 40.

§ 89: Arbitrantur — gratia 181, 40.

c. 10, § 96: Facilius — commutetur 181, 40.

Facilius — penitentiam 229, 40.

Renunciandum — commutetur 229, 45 — 230, 1.

De excessu fratris sui Satyri II, c. 30: Hoc — Salemon
609, 25.

Apologia David c. 3, § 13: Quid de David — hominem
609, 20.

Sermo contra Auxentium § 17: Meministis — defendit 144,
35—40.

Si ille — quam fidem 144, 40.

Hymnus (ed. Migne, Patr. lat. t. 17, col. 1222): Nunc sancte
— saeculum. Amen 521, 40 — 522, 10.

Non inventa sunt:

Ad hoc sacerdos — ostendendo 190, 30.

Si omnia — transfudit 275, 40 — 276, 1.

Nam et ideo — potantur 663, 35—40.

Aliunt libri Hebraei — imperium 609, 25 — 610, 1.

Pseudo-Ambrosius.

Comment. spur. in epist. ad Corinth. I: Cognito — tegi
10, 25.

Iohannes Chrysostomus † 407.

(Ed. Montfaucon, Venet. 1741).

Non inventa sunt:

Sermo de conversione Pauli: Nunc etiam — adtrahere? 140, 40.
Non tyrannis — crescit 172, 40.
Erravit — salventur 8, 40 — 9, 1.

Prudentius † c. 410.

(Carmina ed. Dressel, Lipsiae 1860).

Psychomachia v. 22. 23: agresti turba — lacertos 256, 1.
v. 22. 23. 25—27: agresti turba — pericula belli 445, 20. 25.

Hieronymus † 420.

(Ed. Vallarsius, Veronae 1743).

Ep. 14. ad Heliodorum § 8: Absit — loquar 576, 10.
§§ 8. 9: Vae illi — accedat 145, 35—40.
§ 9: Non est facile — rogaturus est? 145, 35.
52. ad Nepotianum § 5: Clericus qui Christi — nudus sequar 140, 40. 476, 25—35.
§ 6: Gloria episcopi — studere divitiis 143, 35—40.
§ 7: Quod Aaron — gregis 140, 40.
§ 11: Turpe est — citius subvenire 143, 35—40.
§ 16: Procuratores — facultates 476, 35—40.
Amico rapere — crudelitatem superat 143, 40.
58. ad Paulinum § 5: Habet unumquodque — meritum 145, 40.
§ 6: Multitudines hominum — consortia devota 148, 45.
123. ad Ageruchiam § 13: Patriarche — culmen imponat 11, 15—35.
Comment. in Ezech. XIII, c. 43: Quamvis peccasset — disciplinam 609, 15.
Comment. in Daniel. c. 18: Usque ad vesperam — Nicopolis dicitur 349, 40 — 350, 10.
Comment. in Osee lib. I, c. 1: Quod in Israel — virtute superet 14, 35.
Israel proiectus — in perpetuum 14, 35—40.
Qui ablactatus — sustentatur 14, 40.
lib. II, c. 7: Super falsis misteriiis — meditari simulant 15, 30.
Comment. in Amos lib. II, c. 5: Odit Deus — cognoscamus 265, 35.
Comment. in Micheam lib. I, c. 3: Principes eius — habitaculum bestiarum 380, 5—15.
Propter quod — non habentium 380, 15—20.
Comment. in Zachariam lib. II: Imponuntur — accipit 467, 45 — 468, 1.
Comment. in Eccles.: Aiant Hebrei — agentis 609, 15—20.
Comment. in epist. ad Ephes. lib. II, c. 4: In ecclesiis — captantes 9, 1—5.
Si quis — appellandus 9, 5.
Contra Vigilantium c. 17: Cur inquires — obtendere 585, 5—15.
Non inventa sunt (cf. 592, 35. 730, 30):
Absit, Domine — prae ignobilibus 605, 35.
Dum enim — obprobria 433, 40.
Non debemus — approbatum 113, 35.
Novit sancta auctoritas — citavi 191, 45.
Triticum et vinum — ecclesiae inimicis 15, 45 — 16, 1.
Erant — acciperet 2, 40 — 3, 1.
Magna dignitas — angelum delegatum 147, 35.

Pseudo-Hieronymus.

Sermo de esu agni: Non putemus — putemus 265, 40.
Non putemus — veritatis 226, 40 — 227, 5. 423, 25—30.
Liber poenitentialis Hieronymo tributus c. 41: Si quis dederit — sine oblacione peniteat 128, 5—15.
Breviarium spirium in ps. C: Non proponebam — Dei 11, 5—10.
Non adhesit — facerem 11, 10—15.

Augustinus † 430.

(Ed. Bened., Veronae 1736 sq.).

Possidii V. Augustini c. 22: Qui cupit — esse suam 158, 20.
Mensa — habebat 176, 40 — 177, 1; cf. 736, 25.
c. 26: Ideo nolo — non sunt 585, 5.
Confess. lib. VIII, c. 5, § 10: Ex voluntate — necessitas 142, 40.
Retractationes prol. § 1. 2: Neque enim — iudicemur 191, 1—5.
Epist. 21. ad Valerium § 1: Nihil est — imperator iubet 145, 35.
47. ad Publicolam c. 5: Qui repelluntur — fortasse prestat 461, 20.
54. ad Ianuarium c. 2, § 2: Ea quae — habenda sunt 577, 30—35.
87. contra Donatistas § 4: Non vobis obicimus — exurente consumptos 112, 5—10.
Non vobis obicimus — perseverando fecistis 120, 15.
93. ad Vincentium c. 4, § 15: Non propter malos — toleravit 693, 30—35.
c. 9, § 46: Hereticos vos — ad pacem catholicam convertamini 110, 25. 120, 15.
In spiritu unitatis — non estis nobiscum 110, 25. 120, 15.
Nobiscum estis — que habetis 119, 35—40.
98. ad Bonifacium § 5: Non illud — offeruntur 224, 25.
§ 10: Parvulum — fidem facit 224, 30.
141. contra Donatistas § 5: Quisquis ab hac catholica — super eum 600, 25.
§ 13: Si post causam — multitudinem peccatorum 127, 15—20.
153. ad Macedonium §§ 23—26: Non ideo — molesti sint 507, 5—35.
173. ad Donatum § 6: Foris — incendereris 600, 25—30.
185. ad Bonifacium c. 5, §§ 19. 20: Quomodo ergo — in-pudicus 673, 20—40.
Aliter servit — in-pudicus 686, 5—10.
c. 8, § 28: Maximianus — possunt 541, 5—10.
c. 11, § 49: Cum Christus — retenta sunt 19, 35.
Hoc non probatur — de corpore exierit 19, 5—10.
§ 50: Heretici — sacramentum 266, 1—5.
Eretici — bibunt 226, 30.
Ecclesia catholica — qui datus 19, 40.
Sermo III. de Agar et Ismaele: Ecclesia dicit — reversus fueris 261, 1—5.
LXXI, c. 13, § 21: Hereticus est — catholicam pacem 119, 30.
c. 19, § 32: Potest esse — amputatur 257, 10—15. 423, 20—25.
LXXXII, c. 18, § 10: Si peccatum — timeant 10, 30—35.
LXXXVIII, c. 21, § 24: Quam multa — parcere 693, 35—40.
CLV, § 2: Volui — licet 477, 10.
CCCLI, c. 4, § 10: Nominationem intellige — innocentes 18, 30.
Nominationem — iudiciario 600, 1—5.
CCCLV, c. 2: Nulli licet — non licet 484, 40.
De civitate Dei l. XVIII, c. 51, § 1: Qui in ecclesia — fiunt 9, 20.
De baptismo contra Donatistas I, c. 8, § 10: Quos baptizant scismatici — hiatus absorbit 112, 1—5.
§ 11: Quid ergo prodest — ad mortem 112, 5. 119, 35.
c. 13, § 21: Sacramenta que scismatici — sed approbamus 287, 25—30.
III, c. 16, § 21: Spiritus sanctus — datus est nobis 20, 5.
IV, c. 18, § 25: Constituamus — possessuram 182, 40.
c. 21, § 28: Qua in re — antepone 182, 40.
VI, c. 12, § 19: Quibus aquam — docet diabolus 182, 40.
Contra epist. Parmeniani l. III, c. 14: Ubi multitudo — animosos malos 403, 5.
Contra Faustum Manichaeum l. XXII, c. 27: Peccatum est — conservari iubens 647, 1—5.

In epist. Ioh. ad Parthos tract. V, § 7: Dilectio sola — nisi caritate 120, 1—5.
tract. VII, § 2: Quisquis violat — quocumque intraverit 120, 5.
Expositio super evang. Iohannis tract. V, § 18: Quicumque adulter — qui baptizat 593, 25.
tract. VI, §§ 25. 26: Ecce sunt — possessiones 668, 1—20.
tract. XXVII, § 6: Nihil sic debet — non est eius 600, 20—25.
tract. XLII, § 11: Videte — machera acuta 179, 40—45.
tract. L, § 10: Ecce fur — comparatur 143, 40—45.
tract. LXXX, § 3: accedit — sacramentum 255, 10; *cf.* 736, 25.
Expositio super Genesin ad litteram, lib. IX, c. 7, § 12: Utriusque sexus — regitur pravitas 646, 30—647, 1.
Quaestiones evangelicae XVII. in Matth. I, quaest. XI, § 1—4: Bene intelliguntur — emigrare 490, 30—491, 30.
Enarr. in ps. X, c. 6: Christus — Iudas fuit 693, 5—10.
Si heretici — fuit Iudas 416, 1—5.
Enarr. in ps. C, c. 8: Propter correptionem — confundantur 10, 35—11, 1.
Liber de consensu evangelistarum I, c. 3, § 5: Dominus noster — egisse declaravit 664, 15.
De doctrina christiana lib. II, c. 1, § 1: Signum est — venire 267, 25—30.
De vera religione c. 5, § 9: Non in confusione — usque ad ventilationem 13, 35—14, 5. 18, 30—35.
c. 6, § 10: Tamdiu peccatum — animositate defendat 415, 5.
Regula ad servos Dei c. 4: Carnem vestram — permittit 158, 40.
Cum acceditis — verbum Dei 158, 40.
De bono coniugali c. 8, § 8: Sicut temporalis — est melius 591, 30—35.
c. 11, § 12, col. 327: longe minus — ad fornicationem 592, 1.
Decus coniugale — peccasti 591, 30.
§ 13: Sancta — servantium 591, 25.
c. 16, § 18: Undecumque nascantur — salvi erunt 575, 5—10. 594, 15. 714, 1.
Non inventa sunt:
... Cum extraneis mulieribus — ostendunt 585, 1—5.
Quia non iuste — non commiserunt 606, 25.
Ego portas — ad tartarum 168, 45.
Missa dicitur — altare tuum 112, 30.
(Grat. C. 1, q. 1, c. 29): Sicut eunuchus — non lucere 226, 35.
Qui Ioseph emerat — sacramentis 266, 5.
Qui Ioseph — genitalibus 522, 30 (*rubi nota delenda est*).
Si non vis — exirent 522, 30—35.
Hec de omnibus temporalibus — non veniunt 121, 10.
Ipse solum — doctrinam tenent 166, 45.
Omnis catholicus — communicare cognoscit 112, 20. 115, 25. 406, 5. 542, 15—20. 599, 1.
Apostolicas sedes — meruerunt 406, 5.
Quod si nullo — extinguere 112, 15—20. 598, 1—5.
Sermo qui incipit: Recte festa ecclesiae colunt 662, 30.
Pseudo-Augustinus.
De ecclesiasticis dogmatibus c. 23: Quem mortalia — percipiat 231, 10—15.
c. 24: Penitentia — deffere 231, 15.
Satisfactio — indulgere 231, 15.
Ad Orosium (cf. Grat. de consecr. Dist. IV, c. 29, col. 1370): Quamvis — abnegantes 224, 20.
Quaestiones ex utroque mixtim 104: Quare ergo — percuteret dicitur 461, 15—20.
Sermo LXXXII, § 3: Venerunt — condempnatur 476, 40—477, 5.

§ 4: Nam et — clericus 477, 5—10.
Lib. de vera et falsa poenitentia c. 12, § 27: Nemo digne — ecclesie divisos 120, 5—10.
Prosper Aquitanus † c. 465.
(Opp. Augustini ed. Bened. X, app.)
Liber sententiarum per Prosp. Aquit. coll. c. 15 (Grat. Decr. C. 1, q. 1, c. 71): Veri sacrificii — ecclesiam non est 128, 1. 226, 35. 266, 20. 286, 25. 425, 20.
Apollinaris Sidonius † c. 482.
(Ed. Luetjohann, Auctor. Antiquiss. VIII).
Epist. lib. V, 7, § 4: Illi generi — minotauri 545, 25—30.
Iulianus Pomerius † c. 499.
(Prosperi opera, appendix, ed. Paris. 1711).
De vita contemplativa II, c. 9: Habenti dare — debet habere 479, 1.
c. 11: Sacerdos — vivat 207, 40—45.
c. 16, § 2: Proinde — portio 477, 15.
Quid ultra — sufficit 477, 15. 20.
§ 3: Quis — ministrarent 477, 20—30.
Boethius † 524.
(Opp. ed. Basileae 1570).
De trinitate IV: Ut hoc — colloquatur 528, 20.
De consolatione philosophiae I, 21 (ed. Peiper p. 4): Quid me — amici 557, 40.
Fulgentius episcopus Ruspensis † 533.
(Opp. Paris. 1684).
Liber de fide ad Petrum c. 3, § 43: Sive in heresi — sacramentum habuerit 20, 1.
c. 82, § 39: Firmissime — ecclesiae 182, 40. 425, 1—5.
De veritate praedestinationis et gratiae II, c. 22, § 38: Quantum pertinet — celsior 613, 25.
Dionysius Areopagita.
(Patrol. cursus accur. Migne, series Graeca t. III).
Non inventum est:
Deum blasphemat — sacrificat 60, 35.
Martinus episcopus Bracarenensis † c. 580.
(Capitularia ed. Mansi IX, col. 839).
Capitularia c. 3: Si secundum canones — obtineat 537, 25.
Interpretatio concilii Laodicensi v. Laodic. concilium.
Venantius Fortunatus † 603.
(Ed. Leo, Auctor. Antiquiss. IV).
Carmina lib. V, 3, v. 9. 10: Iura — gregis 614, 5—10.
v. 15. 16: Hic — adest 614, 10.
lib. X, 14, v. 1. 2: Provida — fides 614, 1.
v. 7: Floreat — orbe 614, 5.
Gregorius I. papa † 604.
(Ed. Maurin. Paris. 1705 sqq., Registrum edd. Ewald et Hartmann, MG. EE. I. II).
Gregorii vita a Iohanne diac. lib. II, c. 11: Prudentissimus rector — remanebat 157, 40.
c. 15: Nemo laicorum — deputatis 157, 40. 159, 35.
c. 22: Tanta hospitalitatis — invitaret 175, 45.
c. 26: Suo tempore — ecclesia 176, 40.
c. 28: Cottidianis — creatoris 186, 40.
c. 53: Gregorius — censebat 159, 40.
c. 54: Singula — valeant ordinari 159, 35.
c. 55: Qualiter sane — curasti 185, 45.
lib. III, c. 24: Consuetudines — detrectabat 161, 45.
c. 27: Non mirum — ministravit 161, 45.
c. 36: Neminem — culpabilis 179, 40.

- c. 47: Libertatem — defendebat 155, 40.
 c. 48: Cunctorum iudicium — publicabat 176, 25.
Epist. I, 5. *ad Theotistam*: Ecce serenissimus — commisit 610, 30—35. 675, 15—20.
 7. *ad Anastasium*: Preterea indico — relevemus 612, 10—15.
 24. *ad Iohannem*: Sepe vicia — velit videri 536, 10—15.
 Sicut sancti evangelii — anathema sit 252, 25—35 (cf. 592, 10. 600, 15).
 Cunctas personas — ministerium 174, 40.
 41. *ad Leandrum*: Una fide — diversa 577, 30.
 42. *ad Petrum subdiac.*: Durum — deterius cadat 589, 25—30.
 De lapsis — traduntur 218, 20 (cf. 232, 10).
 50. *ad Symmachum*: Sacerdotes — regenda est 589, 30.
 75. *ad episc. Numidia*: Consuetudinem — de ceteris capitulis 683, 30.
II, 20. *ad Natalem*: Multis — approbarem 158, 40.
 50. *ad Natalem*: Convivia — magistri estis 158, 40.
III, 45. *ad Iohannem*: Matricula — instituat 454, 25—30.
 61. *ad Mauricium*: Dominorum legem — tacui 611, 15—20.
 Quia contra auctorem — Domino tuo 670, 40—671, 5.
 Potestas — celitus data est 613, 35.
 Ad hoc — famuletur 685, 20—25.
 Ego te — commisi 685, 25.
 Sacerdotes — commisi 610, 25.
 Ego quidem — qui debui 671, 10—15.
 64. *ad Theodorum*: Valde mihi durum — concessit 611, 25. 671, 15. 685, 25.
 Dominus dominari — concessit 610, 25—611, 1.
IV, 7. *ad Gennadium*: Scito — compescere 8, 5—10.
 11. *ad Maximianum*: Cognovimus — canonum 197, 30—40.
 20. *ad Maximum*: Quam rem — facta est 180, 40.
 Nos consecrationem — celebrata 266, 35.
 Auditur — celebrata 220, 40.
 26. *ad Ianuarium*: Qui post acceptum — accedat 221, 1.
V, 6. *ad Sabinianum*: Unum est — est inventus 454, 15—20.
 10. *ad episc. per Illyricum*: Quia ex epistolis — comprobatus 610, 25—30.
 37. *ad Mauricium*: Piissimus — invigilat 611, 10.
 39. *ad Constantinam*: Omnipotens Deus — protegit 611, 1.
 Salonitanae civitatis — mandavi 611, 1—5.
 Ego preceptione — ordinatus 611, 5.
 Dominos nos — disponit 611, 5—10.
 44. *ad Iohannem*: Clanatur — humilitatis 236, 30—35.
 57 a. *ad clerum b. Petri*: Verecundum — sumant 192, 45.
 58. *ad Virgilium*: Quibusdam — sacerdotes 611, 30—35.
 Qua de re — odit 611, 35.
VI, 23. *ad Anthemium*: Pervenit ad nos — cognoscas 179, 40 (*ubi alius locus non recte laudatur*). 470, 25—35.
 25. *ad Maximum*: Quod autem — relaxamus 611, 40—612, 1.
 46. *ad Iaderanos*: Pervenit — consistat 9, 35—10, 1.
 Paterno affectu — consistat 600, 30—601, 1.
 Rogo, hortor — presumat 601, 1.
 63. *ad Secundum, Seculinum*: Fratrem nostrum — nomen tenet 198, 40—199, 5. 470, 35—471, 1.
VII, 6. *ad Mauricium*: Non enim — convalescat 612, 1—10.
 31. *ad Eulogium et Anastas.*: In historia — repellat 586, 10—20.
 40. *ad Marilianum*: Si quispiam — onera compellantur 169, 35.
VIII, 10. *ad episc. Siciliae*: Legem — suscipiendi non sunt 611, 25—30.
IX, 53. *ad Maurentium*: Grave nimis — arripere. Omnia servantur 683, 25—30.
 156. *ad Eusebium etc.*: Si quid — noverit segregatum 595, 30—35.
 197. *ad Ianuarium*: Imperiali constitutione — habenda sunt 146, 35.
 204. *ad Ianuarium*: Indicatum nobis — excuset 159, 35.
 215. *ad reges Francorum*: Maior — debuerant 9, 30.
 Quia procul dubio — emendare 8, 10.
 218. *ad Syagrium*: Omnino ergo — sed irritat 183, 40—45.
X, 4. *ad Romanum*: Perlatum est — culpabilis 470, 20—25.
XI, 21. *ad Marilianum*: Venientes — custodiam 199, 20—30 (cf. 195, 15).
 27. *ad Theotistam*: ego et — locuntur 214, 20.
 Si qui — anathematizamus 214, 10—20.
 56 a. *ad Augustinum*: Gregorius — sunt vobis 154, 35—40.
 Mos — reparandis 198, 30—35 (cf. 205, 40. 206, 5).
 Si qui — conservent 473, 1—5.
 Communi — vobis 197, 20.
XII, 9. *ad Victorem*: Quisquis ad hoc facinus — exordium 237, 20. 244, 15—20. 514, 35—40.
XIII, 11. *ad Senatorem*: Item constituimus — ordinandum 611, 20.
 29. *ad Anthemium*: Pervenit ad nos — perdidisse. Si vero — sacerdotem 199, 40. 741, 25.
Moralia in Iob V, c. 33, § 59: Pili carnis — humanae corruptionis 455, 35—40.
XVIII, c. 7, § 13: Ypocrita avarus — rapit aliene 117, 20.
XXXV, c. 8, § 12: Notandum magnopere — veracia recognosco 226, 20. 266, 35—267, 1. 422, 35—40.
 § 13: Salutem vestram — canibus vetat 226, 25—30. 267, 1—10. 422, 40—423, 1.
Regula Pastoralis II, c. 6: Plerumque rector — credit 577, 25.
In evang. I, homil. IV, § 4: Munus ab obsequio — indebite impensa 117, 25 (cf. 388, 10. 487, 25).
II, hom. XXVI, c. 6: sententia pastoris — timenda est 367, 35.
 sive iuste — culpa mereatur 367, 40.
hom. XXXVII, § 12: Uxorem namque — conditori 589, 20—25.
Liber sacramentorum: Clementissime pater — toto orbe terrarum 123, 10.
 Una cum beatissimo — nostro N. N. 123, 25.
Decreta synodalia: Presbyter — amen 51, 5.
Non inventum est:
 Scire etenim — exempla transmittat 190, 25.
 Pseudo-Gregorius.
Felici episc. Hinschius p. 749: Si ea destruerem — divisa destrueretur 402, 5.
Gregorii I. decreta spuria ed. Hinschius p. 752: Manifesta — emendantur 10, 25—30.
 Braulio episcopus Caesaraug. † 646.
 (*Isidori opp. ed. Arevalus t. VI*).
Epist. ad Isid.: Spirituali gratia — vitae forma 614, 10—15.
 Isidorus Hispalensis episcopus † 636.
 (*Ed. Arevalus Romae 1797*).
Etymol. VIII, c. 5, § 70: Quicumque aliter — appellari potest 183, 40.
Quaestion. in vetus testam., in Genesim c. 31, § 65: Iacob omnes — nobilior 607, 5.
 § 66: Quicumque — obfuscantur 574, 5—10. 594, 15—20. 607, 5.
 Est discretio — caelestia praemia 607, 5—10.
De ecclesiasticis officiis l. II, c. 1: Omnes qui — nominantur 591, 15.
 Qui aut — vinculo federentur 591, 15.

Epist. 6. *ad Braulium* De constituendo — incertum 614, 15—20.
Non inventum est:
 Qui propter voluntatem — sacrilegus habeatur 113, 35—114, 1.

Beda Venerabilis † 735.
 (Ed. A. Giles, London 1843).

Expos. in 2. ep. Ioh. v. 10: Haec Iohannes — devota 114, 10—20.

Hrabanus Maurus † 856.
 (Opp. ed. Colon.).

De clericorum institutione I, c. 28. 29: Cum baptizatus — dignitate 605, 5—10.

Paschasius Radbertus † post 856.
 (Opp. ed. Paris. 1618).

De corpore et sanguine Domini c. 12, § 1: Sacramenta ecclesiae — interius 693, 15.

Intra catholicam ecclesiam — malo minus 18, 25 (cf. 13, 1).

§§ 1—3: Vere et indubitanter — cum fide communicatur 593, 10—25.

Wido Aretinus.
 (Ed. Thayer, Lib. de lite II, 1—5).

Epist. ad Mediolan.: Fraterne mortis — crediderat condemnatur 424, 30. 425, 30.

Si quis obiecerit — in hac promotione percipitur 249, 25 — 250, 5.

Deusdedit † c. 1098.

(Ed. Martinucci, Venetius 1869. *Libellus contra invasores Lib. de lite II, 292—365*).

Coll. can. III, c. 134: Universos — sustinere decernimus 449, 15.

Libellus contra invasores et simoniacos I, § 9: imperatores — vetuerunt 150, 15—20.

synodus — Basilio magno 151, 20.

questi sunt — roborasse 151, 25.

§ 12: Ex synodo — remedium 188, 5—20.

§ 13: Siquidem — indicaremur 190, 30 — 191, 5.

Bonifacius — apostoli 405, 10—15.

II, § 4: Haec tam patentia — demonstrant 267, 10.

Manegoldus decanus Raitenbuchensis † c. 1110.
 (Ed. Lib. de lite I, p. 308—430).

Ad Gebehardum liber cap. 76: Hebionem — dampnavit 221, 20—25.

Ivo Carnotensis episcopus † 1117.

Ep. 55. ad Hugonem (Epist. ed. Paris. 1610, p. 106): Rigor siquidem — providetur 713, 20—25.

Epistola ad Hugonem archiep. Lugd. (Lib. de lite II, p. 682. 683): Sozimus — censeatis 683, 20 — 684, 1.

Prol. in decretum: ubi necessitas — ecclesiae 713, 15—30.

Rupertus Tuitiensis † 1135.
 (Opp. ed. Mogunt. 1631).

Comment. in Apocalypsin c. 2: Procedunt — fornicari 219, 1—15.

Bernardus abbas Claraevallensis † 1153.
 (Ed. Mabillon).

De consideratione l. II, c. 1, § 1—3: Incidimus — iniqua 381, 30 — 382, 40.

Libelli de lite. III.

Hugo archiepiscopus Rotomagensis † 1164.

(Opp. ed. Martène et Durand, *Thesaurus t. IV*).

Epistola ad Matheum episc. Albanensem: Karissimo — maluimus 285, 5 — 286, 40. 737, 1—30.

Historiae.

Philo Iudaeus.

(Ed. Francofurti a. 1691).

De legatione ad Gaium: Multa quidem — vocaretur 313, 10—15. 350, 25—30.

Iosephus † post a. 100.

(Opp. ed. B. Niese).

Antiquit. Iud. XV, c. 11, § 1: Bene nostis — collatis 351, 15—25.

Bellum Iud. II, c. 9, § 2: Is autem — faciem rerum 313, 20. 350, 30—35.

Sulpicius Severus † c. 410.

(Opp. ed. Halm).

Vita s. Martini c. 4, § 3: Christi miles — licet 76, 10.

§ 5: Ego signo — securus 156, 25—30.

c. 10, §§ 1. 2: Sumpto episcopatu — desereret 153, 40.

§§ 5—9: Discipuli — sacerdotes habere 153, 40.

c. 26, § 5: Neminem — neminem condemnans 694, 25.

Dial. I, c. 3: Consequenti tempore — restitutis 156, 40.

c. 5, §§ 5—10: Eodem tempore — reiecit 165, 40.

II, c. 14, §§ 3—6: Liconcius — videamur 165, 40.

Rufinus † 410.

(Ed. Vallarsius 1745).

Hist. eccl. I, c. 2: Dominus — cooperirem eum 150, 25.

Vitae patrum.

(Ed. Rosweyde a. 1615. 1628).

Lib. V, libell. 9, c. 11, p. 453: Fuit quidam — sibi oblationem 593, 1—10.

Ennodius † 502.

(Opp. ed. Vogel, *Auct. ant. VII*).

Libellus pro synodo: Aliorum hominum — conscientiam 370, 20—25; v. Symmachus papa.

Liber diurnus.

(Ed. ab Sickel).

c. 83: Nihil de traditione — profiteor 683, 25.

Liber pontificalis.

(Ed. Duchesne).

I, p. 227: Bonifatius — Iocundo presbytero 594, 25.

p. 252: Felix — Felice presbytero 594, 25.

p. 281: Bonifacius — Petri apostoli 405, 10—15.

p. 287 sq.: Agapitus — papa Agapitus 594, 30 — 595, 1.

p. 290—293: Silverius — sanantur 595, 5—10.

p. 319: Deusdedit — revocavit 595, 10.

p. 331—333: Theodorus — acta fuerant 595, 10—15.

Cassiodorius Senator † 575.

(Ed. Garetius Rotom. a. 1679).

Historia tripartita II, c. 14: Sinodus corrigere — dimisit 575, 15—20. 585, 35 — 586, 5. 590, 1—10.

VII, c. 8: Iustinianus (immo Valentinianus) — poteritis eligere 150, 40.

Noli timere — semper existam 150, 40.

S. Sebastiani acta.

(Acta SS. Ian. II).

C. 17, § 61: Interrogatus Chromatius — decet esse 154, 40.

Annales regni Francorum.
(*Ed. Kurze*).

Ad a. 827: Gregorius — examinavit 612, 15.

Altercatio inter Urban. et Clementem.
(*Lib. de lite II*, 169—172).

v. 1—4: Diceris — nulla potestas 331, 30—35.
v. 61: Iudicii tanti — Tonanti 531, 5 (*cf.* 733, 15).

Poeta aevi Gregoriani.
(*Lib. de lite II*, 172).

Querit apostolicus — magna 519, 10—15.

Clerici eccl. s. Petri Romanae.

Epistola ad Fridericum I (*Rah. Gesta IV*, c. 76): Facta —
immanaretur 539, 20.

Victorini cardinales.

Epistola ad patriarchas etc. (*Rah. IV*, c. 62): personam im-
peratoris — constrinxistis 539, 25—30.

Pontifices Romani.

Anacletus, Cletus (76? — 88?).

Epist. III, c. 34: quae caput — constituta est 542, 10.

Clemens I (88? — 97?).

Epist. I, c. 2: Trado ipsi — regulam noverit 355, 25—30.

c. 4: Te quidem — a malis 453, 15—20.

Te quidem — vivere 141, 40.

Non vult — cognitorem fieri 337, 10.

Sicut impietatis — dederint 453, 20.

Quoniam quidem — solves 141, 45.

II, c. 46: Clericus — ecclesiae 585, 25—30.

Ad visitandam — Satanae 585, 30—35.

III, c. 57: Vestrum est — ut Deo 170, 40.

IV, c. 77: Auctores — sed ministri 647, 40. 650, 20—25.

V, c. 82: Dilectissimis — divisio est 141, 40—142, 35.

c. 82. 83: Istius — praedicanda sunt 142, 35.

Alexander I (105? — 115?).

Epist. I, c. 6: Petrus — vastat 4, 30—40.

Non inventum est:

Nullus comes — praesumat 170, 40—45.

Hyginus (Viginus) (136? — 140?).

Epist. I, c. 3: Certe — causa periculi 577, 15.

Eleutherius (174? — 189).

Epist. c. 6: Error — desinit obviare 113, 10. 740, 10.

Victor I (189? — c. 199).

Epist. II, c. 7: Nulli liceat — congaudere 577, 10.

Calixtus I (218—223).

Epist. II, c. 10: Quicumque in his — subiaceat 600, 10—15.

c. 20: sacerdotem — catholice sentit 604, 30.

Sententiam fratres — sacrificiis 577, 15.

Non inventum est:

Decaniae — reus iudicetur 502, 15—20.

Urbanus I (222—230).

Epist. c. 1: Urbanus — salutem 348, 40.

Decet omnes — anima una 177, 40.

Scimus vos — opus erat 349, 1—5.

c. 3: Ipse — egens inveniatur 291, 10.

c. 3. 4: Ipse vero res — labantur 251, 15—30.

Ipse — fraudabant 209, 15—25.

c. 4: Haec fratres — labantur 209, 25—30.

Ipse — efficiatur 251, 10—15. 472, 30—35.

Res — labantur 194, 10—15.

c. 6: Memoratis — feriat 196, 1.

Ideo — feriat 209, 30—40.

Anterus, Antherius (235—236).

Epist. c. 8: Oportet — hereditatis mee 209, 1.

Fabianus (236—250).

Epist. I, c. 6: Apostoli statuerunt — privetur 600, 5—10.

Lucius I (253—254?).

Epist. c. 7: Qui Christi — comprehendit 213, 10—20.

Eutychianus (275—283).

In Gratiani decreto (*C.* 24, q. 1, c. 41) ei attribuitur: Si quis
— peniteat 9, 10—15.

Si episcopus — computare 9, 15—20.

Eusebius (309).

Non inventum est:

Qui alium — excommunicetur 9, 25.

Melchiades (310—314).

Epist. II, c. 10: E quibus — concederet 155, 35. 448, 20—25.

c. 12: Denique — necessitate tribuerunt 154, 40—45.
448, 15—20.

Iulius (337—352).

Decreta c. 12, § 14: Nemini — alienum 404, 10—15.

Siricius (384—398).

Decreta c. 9, § 13: Quicumque se — esse debet 589, 35—40.

Innocentius I (402—417).

Epist. 2, c. 13. *ad Victorium*: Hae vero quae — conatae
sunt 599, 20.

17. *ad episc. Macedoniae* c. 3, § 7: Ordinati ab hereticis —
non poterit 417, 5—10.

c. 5, § 9: Que fiunt — necessitate cessante 713, 25.

18. *ad episc. Maced.* § 1: Grave non — penitentia con-
dempnatur 146, 10.

37. *ad Felicem* c. 3, § 5: Designata — administraverit
464, 25.

c. 4, § 7: Quoniam certa — clericos facias 590, 35.

39. *ad episc. Apuliae*: Multa — ordinesque corrumpunt
144, 30.

Non inventum est:

Error cui — approbatur 113, 10.

Innocentius I. aut II, *non inventum est*: Qui in uno — non
intrabit 115, 10.

Zosimus (417—418).

Epist. 5. ad Narbonenses: Contra statuta — reverentiam
683, 20—25.

Caelestinus I (422—432).

Epist. 4, c. 5: Cleri — requiratur 532, 10.

Habeat — aetatem 535, 5—10.

debitam — mercedem 535, 5.

5, c. 3: Docendus — sequendus 532, 5. 594, 1.

Leo I (440—461).

Epist. 10. ad episcopos per provinciam Viennensem c. 4: Vota
civium — constituentur 532, 10.

c. 6: Per pacem — plebis 532, 10—15.

12. *ad episcopos Mauri.* c. 9: Superest fratres — decreta
violari 595, 25—30.

14. *ad Anastasium episc. Thess.* c. 5: Qui maioribus —
meritis 101, 10.

15. *ad Turribium episc.* c. 15: Quoniam qui — demonstrat
731, 1.

16. *ad episc. per Siciliam* c. 6: Hoc vestrae — negligen-
das 141, 40.

17. *ad episcopos per Siciliam*: Leo . . Occasio — contule-
runt 191, 10—25.

18. *ad Ianuarium*: Lectis — suspectis 173, 40.
Non autem — medicinam 173, 40—45.
104. *ad Martianum* c. 2: Quamvis — volumus 613, 10—15.
c. 3: Propria — obtinuit 613, 15.
Propria — concupiscit 613, 35.
Privilegia — violentur 586, 40 — 587, 5.
105. *ad Pulcheriam* c. 2: Frater — consecutus 613, 20.
Contra statuta — firma concordia 586, 35—40.
106. *ad Anatholium* c. 2: Illa Nicenorum — diversum 586, 25—30.
c. 4: Sancti — cassatur 586, 30—35.
108. *ad Theodorum* c. 3: Nec necesse — reservavit 689, 20.
156. *ad Leonem* c. 1: Litteras — privaverunt 422, 15—20.
c. 5: Nonne perspicuum — mysteria 257, 30—35. 422, 20—25.
Manifestum est — mysteria 226, 5—10.
Magnum ergo — triumphatis 422, 25.
c. 6: Sacerdotalem — polluat 422, 25—30.
159. *ad Nicetam* c. 7: Hi qui — consequatur 257, 20—25.
Hi qui — susceperunt 224, 35.
162. *ad Leonem* c. 1: Quae patefacta — extendere 10, 35.
167. *ad Rusticum, inquis.* 1: Vana est — munita 252, 20.
Nulla ratio — ordinavit 171, 20—25.
Nulla ratio — expetiti 532, 5—10.
Si qui — haberi 221, 40—222, 1.
inquis. 3: Laici — sic habere 589, 20.
inquis. 10: Aliud — iudicium 181, 20. 302, 15—20.
inquis. 11: Qualitas lucri — peccatum 181, 20—25.
inquis. 12: Contrarium — implicare 181, 25. 230, 5.
- Ex Iovis prol. in deer.*: Ubi necessitas — legis 713, 15—20.
- Non inventum est*:
Nihil — audiamus 543, 10—15.
- Hilarus (461—468).
- Decr. synodalia* c. 1: Nulli fas — temerare 141, 35. 587, 10.
c. 4: Illud — inveniet 188, 5.
- Simplicius (468—483).
- Epist.* 14, § 1: Privilegium — potestate 613, 30—35.
- Gelasius I (492—496).
- Epist.* 3. *ad Eufemium* § 8: Si aliquis — nominare 245, 25. 30.
12. *ad Anastasium* § 2: Duae — potestas 610, 25. 663, 25. 668, 30. 684, 45.
Duo — rationem 125, 15—20.
Nosti — voluntatem 125, 20.
14. *ad episcopos Lucaniae* § 9: Ubi — decreta 713, 15.
§ 15: Huiusmodi — cogantur 591, 1.
§ 17: De his — secludi 590, 30.
§ 27: Gelasius — applicanda 154, 35.
Quatuor — taceri 175, 40.
Ipsam — taceri 186, 40—187, 1.
§ 28: Quapropter — supprimenda 175, 40.
18. *ad episcopos Dardaniae* § 5: Qui postquam — invenit 689, 25—30.
26. *ad episcopos Dardaniae* § 2: Patres — agnosci 245, 30—25.
Maiores — obstrictus 129, 25.
Forma fidei — excludit 245, 35.
§ 4: Ipse error — paenam 245, 40.
27. *ad episcopos Orientales* § 3: Omnes complices — censentur 129, 25. 245, 30. 600, 20.
§ 12: Quid queruntur — divisi 129, 30.
28. *ad episcopos Dardaniae*: Quia per ambitiones — censentis 683, 35—684, 1.
30. *gesta synodalia* §§ 13. 14: Totum — defunctorum 689, 30—35.
- Fragmentum* 24: Quatuor — erogari 187, 5.
25. *ad Cresconium (Fulginatam?)*: Decessorum — corrigere 146, 35. 188, 5—10.

Anastasius II (496—498).

- Epist.* 1. *ad Anastasium imper.* c. 7 (*Jaffé* nr. 744): Nam secundum — videatur 222, 5—10.
c. 8: superbia semper — ruinam 223, 1.
Cum sibi — exclusus est 223, 1.
Anima illa — erit obnoxia 222, 45 — 223, 1.

Symmachus (498—514).

- Concil. Rom.* c. 3: laicis — ecclesiasticis 472, 15.
non placuit — imperandi 151, 40. 451, 20; v. Ennodius.
- Epist.*: Ista scriptura — fulciri 188, 20—40.

Vigilius (537—555).

- Epist. ad Iustinianum (Jaffé* nr. 935): Obliviscimini — scriptus est 689, 10.
Grave est — futurus sit 689, 10—15.
Post haec — defunctorum 689, 15—35.

Pelagius I (555—560).

- Epist.* 11. *ad Iohannem patricium (Jaffé* nr. 983): Noli — possumus 597, 15.
Noli — extinguere 597, 15—598, 5.
Audite — indicetur 112, 15—20.
Speramus — pertulit 598, 5.
Ecce — non posse 598, 5.
Quid autem — ecclesia 598, 5—20.
Consecrare — non consecrat 127, 35.
Ab ecclesiae — consecrat 405, 35.
Non consecrat — dissecrat 287, 5.
In divisione — consecrat 112, 10—15.
- Epist.* 22. *ad Viatorem et Pancratium (Jaffé* nr. 994): Valde mirati — ecclesia 598, 20—599, 20.
Scisma ipsum — non possint 483, 15—20.
Omnis catholicus — cognoscit 542, 15—20.
Id ipsum — non potuerunt 406, 1—5.
Non autem — communicare cognoscit 406, 5.
Cum duae — esse desistit 112, 20—30.
Noli — sociari 226, 10—15. 266, 30—35. 423, 1—10.
Non est corpus — dirigimur 127, 35. 226, 45. 405, 35. 423, 5.
Nec illud — successerunt 113, 20.
Unitati — communicat 114, 30.
Non est — diviserit 266, 25—30.

- Epist.* 42. *ad Armentarium magistrum militum (Jaffé* nr. 1014): Posteaquam — licentiam 188, 10.

Gregorius I (590—604) v. *supra*.

Deusdedit (615—618).

- Epist. ad Gordianum (Jaffé* nr. 2003): Pervenit — uxorem 599, 20.

Martinus I (649—653).

- Ad Amandum (Jaffé* nr. 2059): Qui semel — adipisci 221, 5—10.

Zacharias (741—752).

- Ad Bonifacium (Jaffé* nr. 2264): Quis habens — Dominus 10, 5.

- Ad Theodorum (Jaffé* nr. 2306): Pitacium — Christo 599, 25.

Adrianus I (772—795).

- Synodus* c. 3: electio — communicant 169, 40.

Leo III (795—816).

- Iuramentum*: Auditum — cogitationes 370, 1—5. 410, 25.

Eugenius II (824—827).

- Concil. a.* 826, c. 6: Episcopi — regis 613, 35.

Leo IV (847—855).

- Epist.* 18 (*Jaffé* nr. 2599): De libellis — credere 188, 40—45.
 20 (*Jaffé* nr. 2613): Reatina ecclesia — valeat 612, 15—25.
 Omni timore — studete 516, 5.
 28 (*Jaffé* nr. 2642): Omnium vestrum — consequetur 516, 10.
 36. *ad Lotharium* (*Jaffé* nr. 2603): Quod iusta — oportet 683, 30—35.
 41 (*Jaffé* nr. 2646). *ad Ludovicum*: Nos si — remaneat 613, 1—10.
 Nos si incompetenter — erroris magistri 402, 1—5.
Ad iudicem Sardiniae (*Jaffé* nr. 2648): Nec mos — presumere 683, 30.

Nicolaus I (858—867).

- Epist.* 8. *ad Michaelen imperatorem* (*Jaffé* nr. 2796): Ubinam — christianos 542, 5—10.
 Cum ad verum — presidere videtur 147, 35—40. 278, 5—15. 402, 20—30.
 27. *ad Karolum Calvum* (*Jaffé* nr. 2788): Reprehensibile valde — vacent orationibus 147, 40. 277, 25—30 (cf. 283, 10). 464, 30—35.
 55. *ad Ludovicum regem* (*Jaffé* nr. 2884): Accusatores — reliqua 10, 10—15.
 70. *ad Hincmarum* (*Jaffé* nr. 2879): Ridiculum est — paciamur 683, 35.
Responsa ad consulta Bulgarorum (*Jaffé* nr. 2812) c. 70: Consulendum — reservandum 592, 15—25. 693, 15—20.
 De presbyteris — reservandum 216, 5—10.
 c. 71: Sciscitantibus — reus est 592, 25—593, 1.
 Sciscitantibus — administrat 693, 25—30.
 Sumite — purgantur 216, 10.
Synodus Romana a. 863, c. 5: Si quis — anathema sit 147, 40.
Non inventum est:
 Decretales — denegari 147, 40.

Iohannes VIII (872—882).

- Epist.* 49. *ad Ludovicum II. imper.* (*Jaffé* nr. 3011) v. antiqui iuris Romani fragmenta.

Stephanus V (885—891).

- Epist.* 27. *ad Widonem comitem* (*Jaffé* nr. 3446): Lectis — desideremus 612, 25 — 613, 1.

Clemens II (1046—1047).

- Synodus*: Iussum est — anathema sit. Amen. Et responderunt omnes: fiat! fiat 250, 10—15. 425, 30—35.

Nicolaus II (1059—1061).

- Decr. electionis* c. 2. 3: Decernimus — accedat 534, 25—30.
 c. 7. 8: Quod si pravorum — facultates eius 539, 10—15.
 c. 9: Quod si quis — deponatur 544, 1—10.
Epist. *ad episcopos Galliae* (*Jaffé* nr. 4404): Nicolaus — subdiaconus 217, 20—25.
 Quicumque — procedat 217, 30—40.
 Et precipientes — dormiant 217, 40—45.
Concilium Romanum a. 1059, c. 1: Nicolaus — celebravimus 3, 5.
 c. 3: Quicumque sacerdos — recipiant 3, 10—15.
 Nullus — clericorum 215, 40—216, 1.
Concilium Lateranense a. 1060, c. 1: Erga symoniacos — decernimus 221, 30—35.
 Erga simoniacos — dampnemus 417, 20.
 c. 3: De cetero — persistat 221, 35. 417, 20—25.

Alexander II (1071—1073).

- Synodus* a. 1063, c. 3: Praecipiendo — mulierem 3, 15—20.
 Praecipiendo — privavit 215, 10—15.

Praecipiendo — se esse depositos 417, 25—35.

Praecipiendo — ab ecclesia suscipiat 424, 20—25.

- Epist.* *ad Dominicum Grad.* (*Jaffé* nr. 4575): Erubescant — Deus 221, 10—15.

(*Anselmi coll. can.* V, 20. 21): Ecclesia — habentur 162, 40. 268, 15. 427, 35—40.

Inedita sunt:

Ut ecclesia — subiacebunt 270, 25—30.

Ut ecclesiae — consecrentur 270, 30.

Ut presbyteri — depositos 270, 30.

Gregorius VII (1073—1085).

- Epist. coll.* 5. *ad Ottonem episc. Constant.* (*Jaffé* nr. 4933): Gregorius — gaudere 490, 5—10.

14. *ad fideles in regno Teutonico* (*Jaffé* nr. 4999): Gregorius — inveniet 326, 20 — 328, 1.

Synodus Romana a. 1078. Nov. 19 (*Registr.* VI, 5 b), c. 1: Quicumque militum — subiaceat 199, 40.

c. 6: Falsas paenitentias — dimittat 181, 35—40.

Falsas paenitentias — illustret 231, 35—40.

c. 9: Ut nullus abbas — firmanus 196, 10.

Epist. coll. 28. *ad Italicos et Teutonicos* (*Jaffé* nr. 5109): Si qui sunt — contemnit 215, 20—30. 417, 35—418, 1.

Peccatum ariolandi — contempnit 245, 5.

50. *ad Gwimannum episc. Avers.* (*Jaffé* nr. 5277): Si consuetudinem — abolendus 142, 40—45.

Urbanus II (1088—1099).

Epist. *ad Herimann. Mett.* (*Jaffé* nr. 5381): Vendentes — habere permittas 417, 25.

ad Lucium (*Jaffé* nr. 5743): Quicumque — promiseris 178, 40.

Quicumque — apostolus 212, 40.

Quicumque res ecclesiasticas — servitus 250, 20—25.

ad clericos regulares (*Jaffé* nr. 5761): Oportet nos — perseverantia custodire 474, 15—35.

ad Guimundum episc. Avers. (*Jaffé* nr. 5363): Nos plane — in posterum pollicentur 114, 30—35.

ad Petrum episc. Pistor. (*Jaffé* nr. 5383): Wezilo — imposuit 285, 30 (cf. 738, 5).

(*deest apud Jafféum*): Notandum est — eis communicabat? 130, 10—20.

Non inventum est:

Qui dant — obtineri 251, 40 — 252, 1.

Paschalis II (1099—1118).

Tractat. *ad clericos s. Mariae in Portu*: Clericorum ordinem — praeferendis 475, 25 — 478, 20.

Epist. *ad Udalricum episc. Constant.* (*deest apud Jafféum*): Pascalis — incuiatur 129, 1—15.

Synodus Lateran. a. 1110, c. 3: Sunt preterea — iudicandos 178, 35—40. 206, 45.

Synodus Lateran. a. 1116: Audite — posset 190, 35 — 191, 40.

Calixtus II (1119—1124).

Scriptum concordiae ad Henricum V (a. 1119): Ego Calixtus — iudicio 24, 1—10.

Innocentius II (1130—1143).

Epist. *ad Conradum I. archiep. Salisburg.* (*Jaffé* nr. 8294): Innocentius — Aprilis 456, 25 — 457, 1.

Synodus Lateran. a. 1139, c. 28: ne canonici — vacuum 290, 35—40.

Quodsi — vacuum 534, 20.

Sub anathematis — eligatur 534, 25.

Coelestinus II (1143—1144).

Epist. ad Gerhohum (*Jaffé nr. 8484*): Celestinus — Kal. Febr. 293, 5.

Celestinus — valeamus 420, 5—20.

Lucius II (1144—1145).

Epist. ad Conradum I. archiep. Salisburg. (*Jaffé nr. 8577*): Lucius — tribuatis 420, 25—30.

Epist. ad Gerhohum (*etiam tunc cardinalis*): De abusivis — occidamur 420, 35 — 421, 5.

Eugenius II (1145—1153).

Epist. ad Gerhohum (*Jaffé nr. 8922*): Eugenius — Kal. Iunii 293, 15. 396, 25—35. 432, 40. 433, 5.

Alexander III (1159—1181).

Epist. ad Bononienses (*Jaffé nr. 10587*): in nostram — elegisse 537, 20.

mantum — eripuit 537, 30.

ea pars — posteriora 538, 1.

Canones apostolorum.

(*Mansi, Coll. conc. I, 49—57; Pseudo-Isidor.*).

C. 25: Si quis — deponatur 46, 15.

C. 30: Si quis presbyter — a Petro 151, 40. 451, 15—20.

Concilia.

Generalia.

Nicaenum concilium a. 325, c. 1: Si quis — convenit 590, 15.

c. 5: De his — recipiantur 591, 1—5.

c. 6: Sane sit — sacerdotum 537, 20—25.

c. 10: Quicumque — deponentur 590, 15—20.

c. 12 (*ex interpret. Dionysii*): Quicumque — permaneant 230, 10.

c. 17: Quoniam multi — a regula 590, 20—25.

Chalcedonense concilium a. 451. actio I: ut totius orbis — reficeret 676, 1—5.

c. 1: Regulas — decrevimus 592, 5.

ex versione Dionysii c. 10: Non licere — gradu recedere 169, 35.

c. 18: Si qui — proprio gradu 540, 1—5.

Valentiniani et Marciani epist. in acta conc. Chalced. a. 451: Cesset — quaerit 10, 20.

Constantinopol. concilium tertium a. 680, c. 3: Constantinopolitana — nova Roma 542, 15.

Nicaenum concilium a. 787 (ex interpret. Anastasii) c. 3: Omnis — communicant 451, 15—20.

c. 22: Promotiones — velle monstraverit 451, 20—35.

actio VIII: Eos qui — accipere 249, 1—15.

Qui per pecuniam — eruditi 249, 15—20.

Orientalia.

Ancyranum concilium (a. 314) c. 10: Diaconi — cessare debent 592, 1—5.

Diaconus — ministerio 577, 20.

Laodiceum concilium (a. 320. ex interpret. Dionysii) c. 32: Quod non — benedictiones 184, 45.

(*ex interpret. Martini Bracar.*) c. 32. 33: Non liceat — orare 114, 30.

Antiochenum concilium (a. 332) c. 19: Si contradicant — plurimorum 537, 25—40.

(*a. 341*) c. 20: In concilio — examen 543, 10.

c. 24. *ex interpret. Dionysii*: Quae sunt — congregatur 139, 40.

c. 25: Episcopus — persolvat 139, 40.

Gangrense concilium (c. 360—370) c. 4: Quicumque — anathema sit 592, 15.

Concilia Africana.

Carthaginiense concilium III (a. 397), c. 25: Clerici — christiani 585, 20—25.

c. 32: Item placuit — velint 207, 20—25.

Si autem — iudicentur 207, 30.

Africanum concilium (a. 451) c. 35: Synodus — pacem ecclesiae 713, 25—30.

c. 87: Placuit — ut quicumque 537, 5.

Milevitanum concilium II, c. 19: Placuit — si obsit 540, 35 (*cf. 537, 5*).

Concilia Hispanica.

Toletanum concilium II, c. 1: De his — aspirent 589, 5—15.

III, c. 11: Si quis — reformetur 230, 20—25.

c. 12: Quicumque — relabuntur 230, 15—20.

IV, c. 31: Sepe principes — proprium gradum 465, 10—15.

c. 41: Omnes clerici — reus erit 203, 30.

c. 45: Clerici — contradantur 464, 40.

c. 71: Liberti — noseuntur 155, 35—40.

XI, c. 6: His a quibus — vivat 465, 1—5.

Ilerdense concilium c. 1: De clericis — denegetur 464, 35—40.

c. 5: Hi — non recipiant 227, 45 — 228, 1.

Concilia Gallica.

Agathense concilium (a. 506) c. 29: Libertos — repellatur 155, 35.

Arausicum concil. (a. 529) c. 7: In ecclesiae — coercebatur 155, 10.

Paris. concilium III (a. 556—573), c. 8: Si per ordinationem — caritate semotus 451, 35—40.

Pictaviense concilium (a. 1078) c. 9: Ut nullus — subiaceat 3, 20—25.

Remense concilium (a. 1119) c. 1—5: Quae sanctorum — careant christiana 27, 5—20. 735, 25—30.

Remense concilium (a. 1148) c. 10: ut unaquaeque — valeat sustentari 298, 35.

Concilia Germanica.

Non inventum est:

Agrippinense concilium: Decima — iudicabitur 187, 15—20.

Aquisgranense concilium cf. Benedictus Levita.

Concilia Romana.

Romana synodus (a. 853): Nicolaus — priventur 154, 40.

v. Hilarius, Symmachus, Adrianus I, Nicolaus I, Clemens II, Nicolaus II, Alexander II, Gregorius VII, Paschalis II, Innocentius II.

Concilia Italica.

Placentinum concilium (a. 1095) c. 1: Ea que — firmamus 253, 10.

c. 2: Quicquid — censemus 253, 10—15.

c. 3: Si qui — commendat 253, 15.

c. 4: Qui vero — decernimus 253, 15—20.

c. 15: Sanctorum — habeatur 253, 10.

Non inventum est:

Aquilegiense concilium c. 3: Decimae — inferatur 139, 35—40.

Hoc statuimus — inferatur 186, 20.

Ius ecclesiasticum.

Dionysius Exiguus † c. 530.

v. concilii Nicaen. c. 12, Chalced. c. 10, Antiocheni (a. 347) c. 24. 25, Laodic. c. 32.

Capitula Angilramni.
(*Ed. Hinschius, Pseudo-Isidor.*).

C. 36: Constitutiones — momenti 146, 35. 188, 10.

C. 44: Laici — honore priventur 157, 40.

C. 51: 401, 30.

Benedictus Levita.

Concilium Aquisgran. Capit. L. VII, c. 141 (LL. II^b, p. 110):
Karolus — recedat 277, 30—40.

Pseudo-Isidorus.

(Ed. Hinschius).

Praefatio c. 11: Prius horum — praedampnavit 675, 25—35.
Cf. epistolas paparum.

Decretum Gratiani.

(Ed. Aem. Friedberg).

Dist. 63, c. 27. dictum: pro scismaticorum — innodaretur
533, 10—15.

c. 28: imperatores — innodaretur 533, 15.

C. 11, q. 1, c. 10. dictum: Subaudiendum — postulare
540, 30.

c. 13: nonnisi — devocetur 540, 25—30.

c. 15: Ante civilem — accusetur 540, 25.

c. 16: Si quis clericus — anathema sit 540, 30.

c. 22. dictum: Clerici conspirantes — excommunicentur
540, 5.

C. 23, q. 3, c. 2: Maximianus — effecit 541, 5—10.

c. 3: Catholici — possunt 541, 10.

q. 4, c. 15: Praesens ecclesia — recipit 541, 10—15.

p. 2: magister — oderunt vos 541, 15.

quaedam — toleranda 541, 15.

c. 16: Quando in delinquentes — possunt 541, 30—35.

c. 17: Quando multitudo — puniendi 541, 30.

c. 18: Ut canes — non demus 541, 30.

quaedam mala — toleranda 541, 15.

c. 19: severius — manifesta 541, 15—20.

c. 25: medicinali severitate — ad bonum 541, 20.

salutem omnium — diliguntur 541, 25.

c. 26: quod Christus — non receperant 541, 20.

c. 27: Pro iniuria — non licet 541, 35.

Ius Romanum.

Codex Theodosianus.

I, 2. de div. rescr.: Contra ius — debent 188, 15.

XVI, 2, 29: Quicumque a parentibus — sunt immutari
449, 10—15.

Institutiones.

III, 16: Duobus reis — respondeat 531, 1.

IV, 15, 4a: Recte — possidet 538, 5.

5: Nam animo solo — adipiscitur 530, 35.

18, 3, 4: Nempe lex Iulia — damnatur 540, 1.

Digesta.

lib. IV, t. 2, l. 1: quod vi — non habeo 538, 15.

l. 6: sed eum — cadat 538, 25.

lib. XLIII, t. 16, l. 27: Nam vi — licuit 538, 30.

lib. L, t. 17, l. 152: Hoc iure — incidat 539, 20—25.

l. 184: vani timoris — excusatio est 538, 20.

l. 210: Quae ab initio — non potest 539, 25.

Codex Iustinianus.

Cod. iur. civ. lib. I, t. 14, l. 5, § 1: que contra leges —
habenda sunt 537, 1.

lib. II, t. 6, § 6: Si quis adeo — subdole 534, 10—15.

lib. III, t. 19, l. 3: Actor — sequatur 540, 25.

lib. VIII, t. 4, l. 1: Recte possidenti — licet 538, 5.

l. 7: Si quis — rei amittat 537, 5—10.

Antiqui iuris Romani fragmenta in epist. Iohannis VIII. ad
Ludovicum imp. (Jaffé 3011) allegata: Id tantum —
persecuntur. Generale praeceptum — antefere-
dum est. Contra ius — iudices debent. Per-
sonalia rescripta — abolitum extirpetur. Illa
scripta — remedium 147, 35. 188, 10—20.

Constitutiones regum et imperatorum.

Constantini constitutum spurium § 18: ubi principatus — pote-
statem 517, 40.

Karolomannus dux.

Karolomanni capitula (Bonifatii epist. 56): In nomine — sancti
Petri 613, 20—25.

Karolus Magnus.

Benedicti Lev. Capit. L. VII, c. 141: Karolus — de seculo re-
cedat 277, 30—40.

Ludovicus Pius.

Pactum cum Paschali pontifice a. 817: Ego Ludwicus —
Tuscie partibus 390, 5—10.

Quando divina — pacem societ 390, 10—20.

Capit. a. 817, c. 10: Saneitum est — preter ecclesiasticum
278, 25.

Capit. eccl. a. 818. 819, c. 2: Sacrorum canonum — donum
eliganter 389, 40 — 390, 1.

Sacrorum canonum — valeat 150, 35—40.

Heinricus V.

Scriptum concordiae ad Calixtum papam: Ego H. — termi-
nentur iudicio 23, 30 — 24, 1.

Formula in coronatione Ethelredi regis

Anglosaxonum adhibita.

(Ed. Taylor, *The glory of royalty*).

p. 395: pietatis dono — feliciter regat 676, 35 — 677, 1.

p. 396: ut in diebus — videatur 677, 1—10.

p. 397: ecclesiam cum plebibus — regimen administret
677, 15.

p. 398: condecoratus — regno perveniat 677, 20—30.

accipit anulum — conecti 677, 30—35.

p. 399: accipit gladium — frangatur 677, 35—40.

coronam glorie — eos Deus 678, 1—5.

p. 400: sceptrum regie potestatis — nemo aperit 678,
5—10.

in sinistra manu — salvabitur 678, 20—25.

Accipe virgam — salvabitur 674, 30—40. 678, 20—25.

p. 401: qui educit — consortibus tuis 678, 10—15.

p. 402: Benedic Domine — moderaris 678, 25.

tali benedictione — locupletatus 678, 30.

Deus dat — pacificum 678, 35.

Omnipotens Deus — adiutor tuus 678, 35—40.

p. 403. 404: benedictionibus celi — in sempiternum fiat
679, 1—10.

Auctores antiqui.

Hippocrates medicus.

Aphor. sect. I, aph. 1: tempus acutum — difficile 531, 5.

Cicero.

De officiis II, c. 7, § 5: Malus custos — metus 538, 15.

Tusc. disput. IV, 20. 45: Metum — sublatam fore 538, 20.

Vergilius Maro.

Aen. VI, 25: mixtumque genus — biformis 457, 10.

Ecl. II, 65: trahit — voluptas 282, 15.

VIII, 21: Incipe — versus 556, 40.

Ovidius.

Metam. I, 140: Effodiuntur — malorum 557, 10.

VIII, 464: In diversa — pectus 557, 20.

Heroid. I, 2: Nil — veni 558, 20.
II, 2: Ultra — queror 557, 25.
IX, 146: Impia — mori 739, 15.

Horatius.

Sat. I, 4, 36: omnes — redeunt scire 734, 40.
 7, 3: Omnibus et — tonsoribus 532, 20.
II, 3, 103: Nil agit — resolvit 542, 1.
Epist. I, 1, 60. 61: Hic murus — culpa 535, 1.
 90: Quo teneo — vultus 268, 30.
 17, 10: Nec vixit — fefellit 528, 25.
 18, 71: Ut semel — verbum 138, 20.
 94. 95: Plerumque modestus — acerbi 536, 15.
Ars poetica 306: Munus — docebo 557, 5.

Lucanus.

Bell. civ. I, 313: Marcellus — Catonum 558, 15.
III, 119. 120: Ammissae — leges 557, 15.
V, 340—343: Numquam — genus 534, 5—10.

Persius.

Sat. Prol. 1: Nec labia — caballino 557, 1.

Catonis disticha.

I, 1, 2: Hic tibi — colendus 557, 40.
 8, 2: Saepe — odit 557, 20.

Seneca.

De clementia l. I, c. 1, § 7: Sunt quidam — insperata consecuti 535, 35.

Statius.

Thebais I, 322: et longo — voto 558, 20.

Iuvenalis.

Satir. VIII, v. 272. 273: Si longe — asilo 606, 1.

Non inventa et sine auctoris nomine laudata sunt.

Abbatis ignoti epist. ad Gerhohum: Domno Gerhoho — aures pulsamus 408, 40 — 409, 15.

Formula ordinationis episcopalis: Accipe baculum — recordaberis 674, 30—35.

Quaedam canonica scriptura: Dominus noster — effecti sumus 576, 35 — 577, 1. 605, 25.

Dominus non — nasci voluit 714, 1.

Proverbium: Ea pars maior — sanior 533, 25.

Epist. cuiusd. ex fratribus Raitenbuchensibus: Hoc est — contemptores 233, 10—20.

Hymnus in Epiphaniam: Hodie celesti — regales nuptias 663, 1.

(Quidam scolastice subsannans): Mundi Roma — pereat 300, 35.
 Abbatissarum — pereat 325, 1—5.

(Pueri cuiusdam versus): Super rotam — matutini 387, 25.

Versificus ignotus v. 10. 11: Romam vexat — tremendi 439, 25—30. 509, 40. 740, 1.

(Ut ait quidam): Curia — honestis 439, 35. 737, 50.

Versus: Servus sis — servus eris 606, 10.

DATE DUE	
SEP 1 1994	
GAYLORD	PRINTED IN U.S.A.

GTU Library
 2400 Ridge Road
 Berkeley, CA 94709
 For renewals call (510) 649-2500
 All items are subject to recall.

41769

